

ЖЕНЕ
СРБИЈЕ
У
НОБ

Детаљ са споменика палим борцима на Иришком венцу у Фрушкој гори
Рад вајара Сретена Стојановића

Ж Е Н Е С Р Б И Ј Е У Н О Б

Ову књигу заједнички издају Републичка конференција Социјалистичког савеза радног народа Србије и Издавачко предузеће „Нолит” на иницијативу Конференције за друштвени положај и активност жена Републичке конференције ССРНС поводом 30-годишњице победе над фагиизмом, 30-годишњице одржавања Прве конференције Антифашистичког фронта жена Србије и Првог конгреса Комунистичке партије Србије, као и Међународне године жена. Издање су подржали и финансијски помогли: Централни комитет Савеза комуниста Србије, Републички одбор Савеза удружења бораца народноослободилачког рата Србије, Републичко веће Савеза синдиката Србије, Републичка конференција Савеза социјалистичке омладине Србије и Извршно веће Скупштине Социјалистичке Републике Србије.

БОСА ЦВЕТИЋ, главни и одговорни уредник

Редакција
РАДА ВУЈАЧИЋ
САВКА ЂАКОВИЋ.
ВИКТОРИЈА ЈАНКОВИЋ-РАДОВИЋ
СРБИСЛАВА КОВАЧЕВИЋ
ДАНИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ
МИЛКА ПЕРИШИЋ
ОЛГА ТИМОТИЈЕВИЋ

БОСА ЦВЕТИЋ

АУТОРИ

РАДА ВУЈАЧИЋ (Аранђеловац, Крагујевац, Учитељице припаднице III учитељске групе), САВКА ЂАКОВИЋ (Санџак, Топлица, Ниш, Лесковац, Косово, Рад жена у синдикатима и учешће у штрајковима и демонстрацијама), ВИКТОРИЈА ЈАНКОВИЋ--РАДОВИЋ (27. март и 6. април 1941, Припреме и позив на устанак, Београд, Београдски округ, Ваљево, Краљево), СРБИСЛАВА КОВАЧЕВИЋ (Војводина, Женски покрет у унутрашњости, Омладинска секција Женског покрета у Београду, Набављачка задруга младих девојака, Жене у затворима предратне Југославије), ЗАГОРКА ЛИЛИЋ-МИХАИЛОВИЋ (Поморавље, Пожаревац), МИЛКА ПЕРИШИЋ (Чачак, Ужице, Крушевац, Зајечар, Рад жена у синдикатима и учешће у штрајковима и демонстрацијама, Савез банкарских, осигуравајућих, трговачких и индустријских чиновника, Акциони одбор државних и самоуправних службеника, Удружење и Дом студенткиња), ОЛГА ТИМОТИЈЕВИЋ (Шабац, Пожаревац 1941, Савез приватних намештеника Југославије, Удружење ПТТ службеника, Акција за право гласа, Жене Србије у акцији за помоћ Шпанији и жене шпански борци, „Жена данас").

Главни уредник
ДАНИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ

Одговорни уредник и секретар редакције
ВИКТОРИЈА ЈАНКОВИЋ-РАДОВИЋ

Ликовна опрема
МИЛЕНА БАЛАБАНИЋ, академски сликар

Рецензент
Др ДУШАН ЖИВКОВИЋ, научни саветник Института
за савремену историју у Београду

Цртеж Ђорђа Андрејевића-Куна

Жене Србије у НОБ

НОЛИТ
БЕОГРАД
1975

(ЈЛиш& & жекалга

. . . Жене Југославије показале су свој хероизам још у оно вријеме кад се тек зачињао антифашистички покрет жена, 1936. године, тежећи да буду у првим редовима борбе за угњетене и израбљиване народе Југославије.

. . . Кћери наших народа стале су у прве редове Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије. Наша позадина је, више него ишта друго, доказ колико су оне свијесне овог хисторијског момента, кад се одлучује судбина читавог човјечанства, кад се одлучује судбина жена.

. . . Ја се поносим што стојим на челу армије у којој има огроман број жена. Ја могу казати да су жене у овој борби по свом хероизму, по својој издржљивости биле и јесу на првом мјесту и у првим редовима, и нашим народима Југославије чини част што имају такве кћери.

. . . Наше жене нису ушлг у ову борбу случајно, несвијесно, спонтано, већ свијесно, свијесне хисторијског збивања, свијесне да борба која се води за ослобођење нашег народа, јесте борба за срећнију будућност наших народа и срећнију будућност самих жена.

. . . Можда неко на страни сања да ће у Југославији послије рата почети опет по оном старом, па ће жене пријећи у кухињу и неће одлучивати ни о чему. Али, жене су, другови и другарице, положиле испит зрелости; оне су показале да су способне не само да раде код кућанства, него и да се боре с пушком у руци, да могу и да владају и да држе власт у рукама.

. . . Жене Југославије, које су у овој борби, са таквим самопријегором, дале такве жртве, оне што тако упорно стоје у првим редовима народноослободилачке борбе, имају право да овдје, данас, једанпут заувијек, утврде једну чињеницу: да ова борба мора донијети плода и за жене народа Југославије, да никада више нико неће моћи истргнути те скупо плаћене плодове из њихових руку! За ову ствар наших жена стајаће наша Народноослободилачка војска и све жене које се налазе у првим редовима велике борбе.[1])

. . . Српске мајке и сестре, које сте овој тешкој и крвавој борби дале најбоље своје синове, захваљујем вам на ономе што сте до данас допринијеле натчовјечанској борби наших народа. Захваљујем вам на огромним жртвама које сте поднијеле за спас своје отаџбине, за спас наших народа, наше слободе и независности.[2])

[J]) — Говори и чланци, Загреб 1959, књ. I, стр. 112—114. Из говора друга Тита на Нрвој земаљској конференцији Антифашистичког фронта жена у Босанском Петровцу, 6. XII 1942.

[2]) — Говори и чланци, Загреб 1959, књ. I, стр. 259. Из говора Друга Тита на митингу жена Србије у Београду, 28. I, 1945.

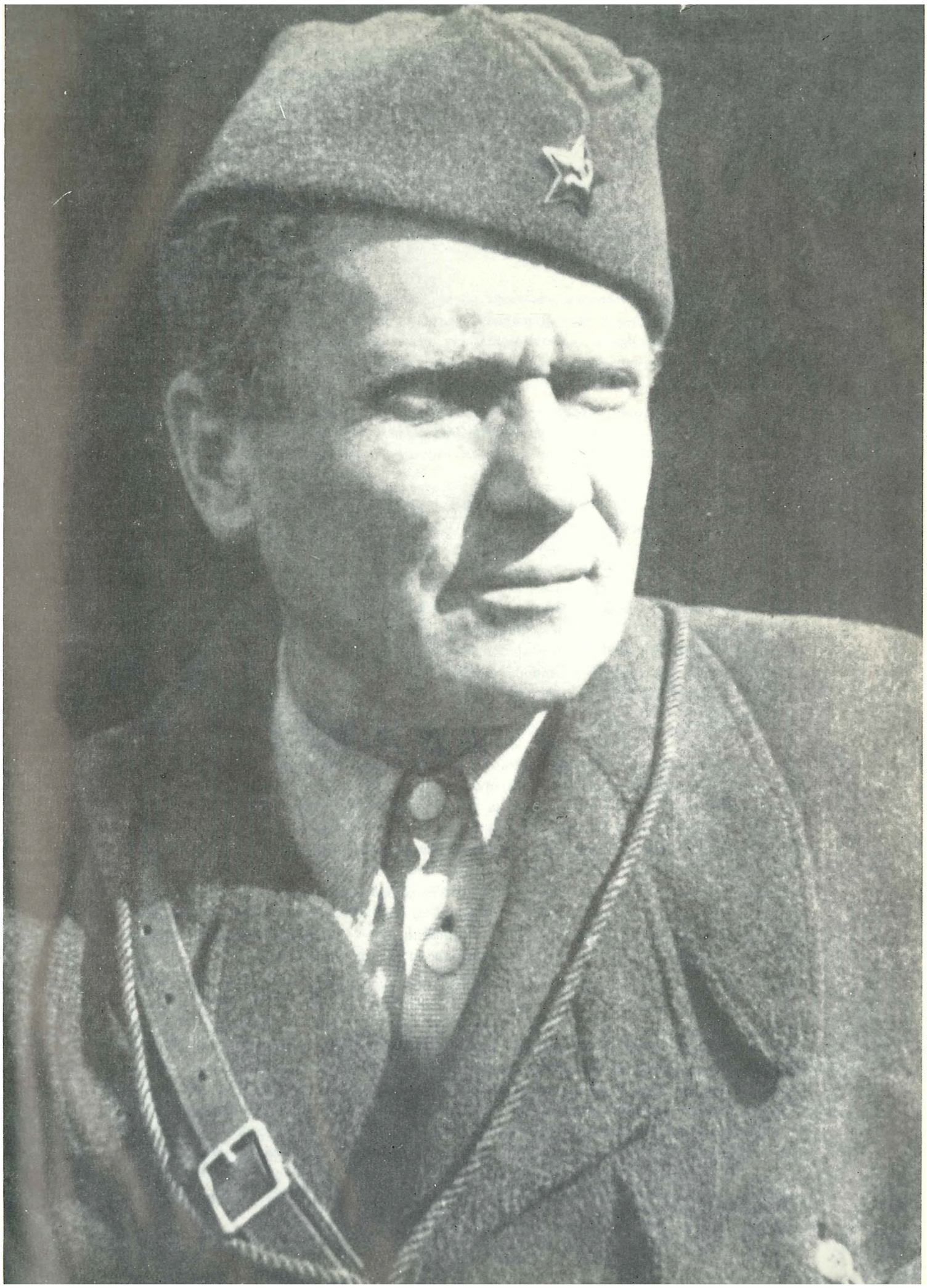

фег; редсисци&е

Иницијатива да се сачува од заборова и прикаже значај и обим учешћа жена Србије у револуционарном радничком покрету и народноослободилачкој борби потекла је 1956. године од групе другарица-учесника предратног револуционарног радничког покрета и НОБ. Ову иницијативу прихватио је Савез женских друштава СР Србије и, по одлуци Централног комитета Комунистичке партије Србије, половином исте године формирао редакцију за издавање публикације „Жене Србије у НОБ". Задатак редакције био је да прикупља документа и грађу и да кроз њихову обраду прикаже значај учешћа жена и њихову масовност у револуционарном радничком покрету пре рата и за време народноослободилачке борбе, као и велики утицај КПЈ на опредељење жена за револуционарни раднички покрет.

У *реализовању овог пионирског рада било је много тешкоћа које су произилазиле из веома сложеног и својеврсног посла, а и због тога што је редакција тек 1961. године кадровски комплетирана. С обзиром на то да материјал није нигде постојао систематизован и сређен, него растурен по архивима, институтима и музејима у Београду и другим местима Србије, то је требало из обиља докумената и разне архивске и мемоарске грађе тражити оскудна документа о борби жена или из општих докумената вадити податке који се односе на учешће жена у предратном радничком покрету и народној револуцији.* Упоредо *су прикупљана и сећања за допуне и објашњења појединих докумената. За поједине крајеве нису сачувана никаква документа, па и тамо где је учешће жена у народноослободилачкој борби било велико.* У *таквим случајевима редакција је прикупљала сећања преживелих учесника, а затим радом у групама и упоређивањем података, проверавала њихову тачност.*

У *прибављању материјала са терена, редакцији су помагали срески комитети КПС, срески одбори Савеза женских друштава и Савеза бораца, као и појединци који су добровољно и савесно прикупљали грађу и обрађивали поједина места и догађаје. На тај начин прикупљен је изванредан материјал и из најзабаченијих крајева, који је допуњаван подацима из хроника, хронологија догађаја и места и друге литературе. Подаци о раду и држању жена прикупљани су не само из партијских него и из непријатељских докумената — разних саслушања, извештаја Управе града, затим Специјалне полиције и Гестапоа.* У *току прикупљања грађе редакција је наишла и на обимну документацију која се односи на рад жена социјалдемократског периода. Тако је редакција комплетирала документацију о учешћу жена Србије у револуционарном радничком покрету од 1903.* до 1945. *године.*

Период револуционарне борбе жена од 1903. до 1914. и од 1919. до 1941. издала је Конференција за друштвену активност жена РК ССРН Србије као кратак приказ поводом 50-годишњице оснивања КПЈ (Београд, 1969.), под називом „Жена у борби", а поглавље о учешћу жена Србије у НОБ у едицији „Борбени пут жена Југославије" (Београд, 1972.).

Опширно обрађени материјал за књигу „Жене Србије у НОБ", у којој се помиње преко 10.000 имена жена, припремила је за штампу редакција поводом 30-годишњице победе над фашизмом, 30-годишњице одржавања Прве конференције Антифашистичког фронта жена Србије и Првог конгреса Комунистичке партије Србије, као и Међународне године жена на позив Конференције за друштвени положај и активност жена РК ССРН Србије.

Задатак књиге „Жене Србије у НОБ" је да прикаже масовно учешће жена Србије у народноослободилачком рату и народној револуцији, као и учешће жена Србије у напредном радничком покрету и у свим револуционарним акцијама и манифестацијама којима је руководила Комунистичка партија Југославије на челу с другом Титом, у годинама пред II светски рат, нарочито у периоду стварања Народног фронта.

У *уводу књиге дати су ставови КПЈ из резолуција и других партијских докумената из којих се види колики је значај придаван раду међу женама и њиховом укључивању у револуционарни раднички покрет и народноослободилачку борбу.*

Предратни период је тематски подељен на активности и акције којима је руководила КПЈ, претежно у оквиру легалних или полулегалних радничких и друштвених организација, установа или предузећа: рад жена у УРСС-овим синдикатима, учешће у штрајковима; у струковним организацијама; у студентском покрету; у акцији за право гласа; у прикупљању Црвене помоћиидр.

У *ратном периоду, због специфичности развоја и облика рада жена у народноослободилачком рату у разним крајевима Србије, материјал је обрађен по бившим ратним окрузима, а унутар те основне поделе, делимично је извршена хронолошка и тематска подела: жене у КПЈ и СКОЈ-у; активи и одбори Антифашистичког фронта жена; жене у илегалним и легалним народноослободилачким одборилш; у техници; курири; жене у одредима, бригадама и санитету; рад жена у позадини; жене у чијим су кућама биле базе, склоништа, скривнице, бункери; терор, логори итд.*

Књига садржи бројна документа цитирана у тексту или дата као факсимили, која сведоче о организованом раду КПЈ и масовном учешћу жена у НОБ, затим фотографије и биографије жена учесника НОП. Обим материјала и бројност фотографија и биографија нису омогућавали да текст паралелно прате фотографије и биографије. Дате су не само фотографије и биографије жена организатора устанка и народних хероја, већ и погинулих жена бораца и припадника НОП, носилаца Споменице 1941, појединих жена које су обављале важније задатке на терену, углавном оних чије је податке и фотографије редакција поседовала у документацији или их у самој припреми књиге накнадно добавила. Поједине биографије нису употпуњене, што је зависило од података којима је редакција располагала. У *књизи се помињу имена оних жена које су се у току НОБ бориле на територији Србије или су са територије Србије отишле у друге партизанске јединице и бориле се на бојиштима широм Југославије.*

Из презентираних докумената и материјала читалац може сам закључити колико је КПЈ придавала важности учешћу жена у свим активностима и акцијама које је водила кроз све периоде револуционарне борбе радничке класе а нарочито у току НОБ. Документа и наведени подаци о појединцима говоре о високом моралу и јасном идејно-политичком опредељењу жена за револуцију и о њиховој спремности и способности да се прихвате врло значајних задатака, жртвујући се несебично и стојички, свесне да је и начин на који се живи и умире убојито оружје против класног и народног непријатеља. Догађаји које књига бележи говоре и о великом уг-

леду који је КПЈ имала у народу и врло смишљеним активностима и акцијама које је она водила против ненародних режима пре рата и против фашистичких окупатора и њихових слугу за време НОБ.

У књизи је посебно приказан страховити терор окупаторских власти и домаћих издајника, чији се бес сручио на сламање не само традиционалног слободарског духа и одлучне опредељености народа да се бори и жртвује за слободу, већ и на тотално уништавање револуционарног радничког покрета на челу са КПЈ и свих оних који су следили њене прогресивне идеје. Најбројнија су управо она документа која говоре о стојичком и херојском држању жена пред народним и класним непријатељем.

Намера редакције била је да се у књизи помене што више жена учесника НОП, нарочито жена чланова КПЈ, СКОЈ, жена бораца с пушком у руци и истакнутих активиста на терену, као и жена које су због своје активности или припадништва НОП убијене или прогањане. И поред труда који је у то уложен, многа имена и догађаји остали су непознати због тешких услова илегалног рада и непостојања података или због неравномерног прилива грађе с терена.

Намена књиге је да упозна ширу јавност о масовном учешћу и великом доприносу жена у НОБ, о чему до сада није целовитије писано. Она може да на херојским примерима борбе жена поучи, нарочито младе генерације, како треба чувати тековине$,револуције и како се треба борити за даље остваривање циљева радничке класе и самоуправне социјалистичке Југославије. Она је својеврсно сведочанство о учешћу жена Србије у НОБ и документована историјска грађа за овај тешки али и херојски период историје народа Југославије. Њена намена је и да подстакне научну обраду сложене проблематике учешћа жена у НОБ.

Књига „Жене Србије у НОБ" је признање свима женама, знаним и незнаним, поменутим и непоменутим, радницама и сељанкама, интелектуалкама и домаћицама, онима које су обављале и најодговорније партијске дужности илегалног рада у окупираним местима, девојкама-диверзантима и куририма, деци-борцима, женама које су остајале да на кућном прагу дочекују непријатеља док су у склоништима криле организаторе борбе, партијске раднике, партизане и рањенике и које су херојски гинуле, свесне да својим радом и борбом доприносе циљевима НОБ — свим женама које су својим учешћем допринеле да наша земља крене новим путем у социјалистичку епоху.

* *
*

У току рада редакција је изгубила своја два врсна члана. Пре две године умрла је другарица Олга Тимотијевић, новинар, један од уредника књиге, а у току завршног рада на припремама књиге редакција је била тешко погођена губитком главног и одговорног уредника другарице Босе Цветић, истакнутог друштвено-политичког радника. Чланови редакције се на овом месту с великом захвалношћу и дужним поштовањем сећају плодне заједничке сарадње и драгоцене помоћи коју су им пружали главни и одговорни уредник Боса Цветић и уредник Олга Тимотијевић.

У прикупљању материјала, у његовој обради и у припреми књиге за штампу учествовао је велики број другарица и другова чија имена због бројности редакција није у могућности да наведе, па им се на овом месту посебно захваљује.

КПЈ И РАД МЕЂУ ЖЕНАМА

Борба жена Србије за еманципацију и равноправност почиње крајем XIX века, са развојем индустрије и већим запошљавањем жена као јефтиније радне снаге. Већ тада се поставља тзв. женско питање — проблем економске и политичке равноправности жена. Први поборници те равноправности били су српски социјалисти, са Светозаром Марковићем на челу, који је још тада истицао да су економска и политичка права жена једна од основних потреба друштва.

Женски раднички покрет развијао се упоредо са развојем организованог радничког покрета и стварањем Српске социјалдемократске партије, основане 20. јула 1903. године. Већ 10. августа исте године основано је, прво у Србији, Женско радничко друштво „Свест", са задатком да окупља раднице и да их политички васпитава и образује. За непуне две године Друштво је окупило велики број радница. Оне су и после престанка његовог рада активно сарађивале у партијским и синдикалним организацијама Српске социјалдемократске партије, која је у свом програму постављала и женско питање, али се њиме није комплексно бавила.

Иницијативу да Српска социјалдемократска партија организованије и свеобухватније окупи жене у раднички покрет дао је Димитрије Туцовић, после повратка са Међународне конференције жена социјалдемократа, одржане у Копенхагену, августа 1910. године. На великом социјалистичком збору жена у Београду, 12. септембра 1910. године, усвојена је резолуција и програм рада на спровођењу систематске агитације и пропаганде у духу социјалне демократије.

У резолуцији је истакнуто да је жена . *својим положајем и као пол и као пролетерка упућена да узме најживљег учешћа у борбама социјалне демократије .. „... једине партије која се пачелно бори против свих приватно-правних и јавпо-правних закона који стављају жену у зависан и потлачен положај ...*"

Збор је закључио да жене треба обавезно да се укључују у синдикалне и партијске организације Српске социјалдемократске партије. На збору је изабран и Секретаријат жена социјалдемократа, који је покренуо свој лист „Једнакост" и повезао се са Међународном организацијом жена социјалдемократа.

Плодна активност Секретаријата прекинута је избијањем I светског рата, а настављена је крајем 1918. године.

Пред Конгрес уједињења радничких, социј алистичких и комунистичких организација, Секретаријат жена је, 14. априла 1919. године, одржао партијску конференцију жена социјалиста на којој је израђен предлог статута жена социјалиста (комуниста).

Конгрес уједињења, одржан у Београду 21, 22. и 23. априла 1919. године, усвојио је овај предлог као Статут жена социјалиста (комуниста) Југославије:

„Жене социјалисти (комунисти) усвајају максимални и минимални програм партије комуниста Југославије и сматрају себе као део партијске целине. У исто доба оне искључују сваку засебну организацију жена, а себе сматрају техничким — извршним одбором у агитацији и организовању жена. У томе смислу Конференција жена комуниста Југославије доноси свој статут по коме ће се обављати целокупан практичан део рада женског социјалистичког (комунистичког) покрета... "

О организованој повезаности са Партијом говори члан 5. овог статута:

„Ове ће инстанце (месна повереништва) бити, у непосредној вези међу собом и са Централним секретарнјатом, који ће према инструкцијама Партијског већа давати директиву за целокупан рад".

Овим документом одређено је место и значај политичког рада са женама. То потврђује чињеницу да је КПЈ, од почетка свога деловања, придавала велики значај привлачењу жена у своје редове и у раднички покрет.
У Статуту КПЈ усвојеном на II (Вуковарском) конгресу, одржаном од 20. до 25. јуна 1920. године у поглављу XIII, чл. 40, став 2, стоји:

„Централно партијско вијеће овлашћује се:
Да израдн правилник мјесних организација, које улазе у састав Партије као гито су: Секретаријат жена и разне омладинске организације".

На III конгресу одржаном у Бечу од 17. до *22.*. маја 1926. године, нису донети неки посебни документи о раду жена, већ се у општим партијским документима говори о правима и обавезама свих чланова Партије.
У Резолуцији о женском питању, која је донета на IV конгресу КПЈ одржаном 6. новембра 1928. године у Дрездену, каже се, између осталог, да раду међу радницама и сељанкама треба посветити већу пажњу и да га не треба сматрати искључиво дужношћу жена. Разрађује се и организациони приступ илегалном и легалном раду како би се придобиле што шире женске масе за циљеве и програм Партије.

„Да би се рад међу радницама и сељанкама и,ентрализовао и систематски снроводио, мора се изградити одозго до доле партијски апарат за рад међу женама и у њега се морају привући ради активног учествовања радннце из предузећа. Потребио је да се при централи КПЈ образ/је Комисија за рад међу женама, која ће под руководством ЦК организовати рад на придобијању радница и сељанки за приступ у масовне оргапизације радничке класе и у Партију. У почетку треба да се рад ограничи на индустријске центре, где су радннце у великом броју концентрисане и на она села где постоји партијски апарат.

Нелегални рад са симпатизерима треба да се своди на организовање женских кружока са што сталнијим саставом и одређеним програмом, који треба да је у најужој вези са дневним догађајима и дневним захтевима радница.* Требо *да се предузму мере да се мрежа кружока прошири, јер оне представљају резервоар из кога Партија црпи женске снаге за своје редове.

Најважнија легална форма рада* јесте *рад у синдикатима. Његову основу чини Резолуција IV конгреса Црвене синдикалне интернационале за рад међу женама. Најважнији моменти рада женских комисија у синдикатима јесу: разрађивање ове резолуције, израда плана конкретних захтева и његово пропагирање међу радницама као захтева црвених синдиката. Синдикати и њихове женске комисије као помоћни органи треба да поведу специјалну кампању међу радницама за њихово придобијање користећи се интернационалним искуством у том раду, као нпр. летеће митинге, конференције организованих радница, скупштине неорганизованих с циљем њиховог упознавања с нашим конкретним захтевима, организовање кружока за ликвидирање иналфабетизма, за подучавање у шивењу и кројењу, за упознавање са основним принципима хигијене итд. У сврху изградње активног женског синдикалног кадра треба за организоване радннце држати легалне, кратке, основне синдикалне курсеве.

С обзиром на појачану активност сељанки која између осталог долази до изражаја и у њиховом учествовању у национално-револуционарном и сељачком покрету,* треба *партија да отпочне са одржавањем конференција сељанки и то у првом реду у оним местима где је утицај партије највећи. Иако партија посвећује највећу пажњу раду међу радницама у предузећима и међу радним сељанкама, она ради и у непријатељским женским организацијама које обухватају масе радница и сељанки, с једним задатком да разголити ове установе и да одвоји из њих женске масе и* да *их придобије за револуционарни радничко-сељачки покрет. У исту сврху партија предузима мере да рад тих организација прикаже у правом светлу, да поједине чињенице искористи за разголићавање и дискредитовање тих организација у очима радних маса.
За рад партије међу женама је од нарочите важности масовна женска литература која треба да води рачуна о локалним приликама, а у првом реду издавање легалног женског листа. Најважнији задатак на том пољу јесте придобијање и изграђивање кадра женских радничких и сељачких дописница. Поред тога треба да се сва питања у вези с радом међу женама темељито обрађују како у легалној тако и у илегалној штампи."[1])

После завођења шестојануарске диктатуре 1929. године, Партија се пред терором и због губитка масовне базе после забране синдиката и других радничких организација, повукла у дубоку илегалност. Настао је застој у целокупном партијском раду, па и у раду међу женама.

„... .Тек под конац 1932. године почињу се обнављати, партијске организације у већим центрима Југославије. Али већ 1933. почињу се нашироко обнављати илегалне ћелије КП с мјесним комитетима, а до 1934. године обновљени су покрајински комитети као највиши руководећи органи."[2])

Оријентација Партије у ово време на продирање у све легалне радничке организације имала је утицаја и на рад међу женама. Све више жена примано је у Партију и све више жена учествује у акцијама радничке класе, а почињу да дејствују и самостално.

Почетком 1934. године Централни комитет КПЈ дао је свим партијским организацијама „Упуте за рад међу женама". У овом партијском материјалу обрађена је улога жена у револуционарном покрету и разрађене су организационе и политичке мере рада. „Непосредне задаће у раду међу женама" овако су формулисане:

„1. У вези са одржавањем Интернационалног конгреса радних жена у Паризу од 28—30. јуна проширити агитацију међу пролетерским и осталим радним женама за популаризацију тога конгреса, који има за циљ активизацију радних жена за борбу против империјалистичког рата. Настојати што више легализовати бирање и слање жена на овај конгрес.

2. У антиратну акцију партије поводом 20-годишњице светског империјалистичког рата настојати увући широке масе радница и радничких жена.

3. ПК и МК треба у своме дјелокругу да концентришу рад међу радницима у првом реду на велика текстилна, живежарска и монополна предузећа у којима су у већини упослене раднице.

4. Повећање броја жена у Партији и омладини, увлачењем радница, радничких жена и студенткиња које су се истакле у борбама или које треба одгојити и оспособити за масовни рад међу женама. Давање одговорних функција другарицама у партији, омладини и осталим револуционарним организацијама...

За масовпо придобијање радница за борбу морамо приступити радницама, објашњавајући узроке њиховог тешког положаја, указујући на једини могући излаз из тог положаја: организовану борбу, заједно с радницима. Даље треба излагати захтјеве посве јасно и* Разумљиво *за раднице, при томе објашњавати како да се овај или онај захтјев оствари и организује борба за његово остварење, убједити раднице да и оне морају активно учествовати у борбама, па ако је потреба и одговара условима и водити њима. Једном ријечи, треба радити тако, да раднице и пролетерске жене стекну убјеђење,

[1]) Из Резолуције по женском питању усвојеке на IV конгресу КПЈ.
[2]) Тито, V Конгрес КПЈ, јун 1948, стр. 43.

***да* је *нагаа партија једпни озбиљан борац за њихове интересе и да једино борећи се под њеним руководством могу побољшати свој економски, политички и друштвени положај. А то су и задаће наше партије према радним женама."[1])**

У периоду који следи оријентација Партије усмерена је на појачано коришћење легалних форми рада, што проширује утицај Партије на много већи круг жена него што је то било могућно док је рад био строго илегалан. На то указује и Извештај Шмита[2]) из 1935. године, у коме се, у одељку V, говори како организовати рад међу женама:

„1. Тежиште рада међу женама поставити на агитацију и пропаганду за конкретне женске захтјеве. Томе потчинити и сву дјелатност рада у масовним женским организацијама уколико постоје.

2. Мјесто женске комисије створити један шири одбор који под неком фирмом легализовати.

3. Стварати посебан женски покрет у оквиру УРСС-а (можда проширење оне Топаловићкине филијале на све крајеве).

4. Наставити с радом. на стварању нове легалне женске организације, коју су наше почеле.

5. Покренути специјалну женску агитациону литературу, гато популарнију и женску у правом смислу ријечи. При том специјално разрадити таква питања, као: а) услови рада жена у предузећу (не копију Бебела, него конкретно данашње услове); б) избацивање удатих из предузећа и службе, в) живот и положај домаћица; г) живот и положај дјеце; д) женско право гласа и изједначавање са мушкарцима итд.

6. Нистојати створити један заједнички акциони одбор свих женских организан,ија за право гласа и сличне опће захтјеве, који би сазивао скупштине, манифестаи,је итд."

Раздобље од 1937. године па до избијања II светског рата карактеристично је по наглом развијању демократских снага у земљи, под руководством Комунистичке партије Југославије и друга Тита. Народни фронт, масовни покрет за независност земље и њену демократизацију, већ је захватио широке народне масе и имао снажног одраза и на жене и њихову активизацију у покрету.

Непосредна опасност од избијања II светског рата, утиче на одлуку Партије да посвети још већу пажњу раду међу женама. На Земаљском саветовању КП маја 1939. године подвучено је да због сталне опасности од рата и мобилизације треба радити на изграђивању кадрова непознатих непријатељу — нарочито жена. То је означено као најважнији организациони задатак:

„Организационо питање је скоро најкрупније питање овог часа. У вези с ратом и све већим прогонима пред нас се поставља важна задаћа: осигурати спретним организационим мерама континуитет руководства и чврсту повезаност свих делова партије. Већ данас треба обезбедити све форме од мобилизације и хапшења. Зато морамо што хитније подићи и изградити нове, класном непријатељу непознате кадрове. а нарочито ЖЕНЕ. Не сме бити ни једног форума без женских чланова. Ако су већина кадрова до сада подцјењивала чажност увлачења жена у КП — онда сада морају постати свесни чињени,е ДА ЈЕ ДАНАС СТВАРАЊЕ ЖЕНСКИХ ПАРТИЈСКИХ КАДРОВА НАШ НАЈВАЖНИЈИ ОРГАНИЗАЦИОНИ ЗАДАТАК."[3])

Петој земаљској конференцији КПЈ, одржаној од 19. до 23. октобра 1940. године у Дубрави, предграђу Загреба, претходиле су конференције покрајинских комитета КПЈ

') Упуте **ЦК КПЈ** за рад међу женама.
) Влагоје Паровмћ.
') мПролетер", бр. **1**—2, јануар—фебруар **1940.,** стр. **В.**

НАРОДНИ ХЕРОЈ

СПАСЕНИЈА - ЦАНА БАБОВИЋ рођена је 25. марта 1907. године у Лазаревцу, у породици сиромашног занатлије Васе Ћуковића, који се доселио из Санџака. У родном месту завршила је основну школу и три разреда женске занатско--индустријске школе, коју је морала напустити да би почела зарађивати за свакодневни живот.

Још у раној младости повезује се с радничким покретом у Лазаревцу у окаиру класних независних радничких синдиката. Преласком у Београд 1926. године запошљава се у текстилној индустрији. Ради у синдикату текстилних радника и у Културно-уметничком друштву „Абрашевић".

У СКОЈ је примљена 1927. године. Тада постаје члан Месног комитета СКОЈ-а за Београд и Покрајинског комитета СКОЈ за Србију.

Члан Комунистичке партије постала је почетком 1928. године.

После завођења шестојануарске диктатуре 1929. године наставља с револуционарним радом у тешким условима због учесталих хапшења комуниста. Средином године њен муж Ибрахим Бабовић, по позиву Отокара Кершованија, тадашњег секретара ПК Партије за Србију, дошао је из Пожаревца у Београд да преузме дужност секретара МК Партије Београда. Спасенија Бабовић тада ради на формирању и сређивању нових партијских организација у граду.

Та делатност је поново пресечена већим хапшењем комуниста фебруара 1930. године (провала А. Коцнура, члана ЦК СКОЈ-а). Тада је ухапшена и Цана Бабовић заједно с мужем, сестром и братом. На судском процесу сви су осуђени на вишегодишњу робију и затвор, а Цана је, због наводно „недостатка доказа" и због тога што се налазила пред порођајем, ослобођена оптужбе. У току вишемесечног полицијског затвора држала се храбро.

Средином 1932. године поново је ухапшена и после краћег задржавања у затвору протерана у родно место. Међутим, одмах се вратила у Београд и наставила револуционарни рад. У томе је имала посебну помоћ др Веље Косановића, који је био значајан партијски пункт у Београду, а кога је одраније познавала. Преко њега је долазила у контакт с највишим партијским руководиоцима, које је ЦК КПЈ у то време слао у Београд — Месудом Мујкићем и Благојем Паровићем. Под илегалним именом „Мара" постаје члан Месног комитета Партије за Београд, који је Паровић формирао јануара 1934. године и још више ради на обнављању партијских организација.

Јуна 1934. године упућена је на партијски курс при Међународној Лењинској школи у Москви, где је провела шест месеци.

Из СССР-а вратила се у јесен 1935. године. У многим крајевима земље у то време вршена су масовна хапшења комуниста. С обзиром да је била компромитована и добро позната београдској полицији, и да је било потребно да обезбеди легализацију свога рада, морала је да се запосли и активира у синдикату.

Због тога је отишла у Крушевац где се запослила у једној текстилној радионици и постала активни члан УРСС-ових синдиката. Убрзо је изабрана и за председника Секције синдиката текстилних радника. Један је од организатора штрајка у фабрици сапуна „Мерима" јануара 1936. године, као и неколико успелих акција за побољшање положаја занатских радника. Била је и један од организатора великог збора Фронта народне слободе у Крушевцу 24. маја 1936. године. Знатно је допринела развијању партијских организација и формирању Месног комитета Партије у Крушевцу.

У западној Србији, Поморављу, Нишу, Крагујевцу у ово време се развијао интензивни партијски рад, радило се на оснивању Народног фронта, водиле се акције и штрајкови. Покрет је био у полету. Због тога се указала потреба формирања Обласног комитета за ова подручја. По одлуци члана Политбироа ЦК КПЈ Сретена Жујовића, Цана Бабовић одлази у Крагујевац где је био формиран Обласни комитет.

Средином јануара 1937. године прелази у Ниш и као члан Обласног комитета ради на развијању партијске организације у Нишу, који се у то време нагло индустријски развио. Али, и ту брзо пада полицији у очи, па је већ крајем фебруара 1937. године ухапшена. Успела је да побегне у Светозарево, а затим у Крагујевац.

Почетком маја 1937. године ухапшени су поједини чланови Партије у Крагујевцу, а затим су настала шира хапшења и у другим местима. Откривени су неки чланови Обласног комитета. Због овакве ситуације Цана Бабовић је морала да оде са овог подручја. У договору с Обласним комитетом и чланом ЦК отишла је у Сарајево на рад. После месец дана, 13. јула 1937. године ухапшена је под илегалним именом Злата Досковић.

Спасенија Бабовић је мучена још у сарајевском затвору, а затим спроведена у војни затвор у Крагујевац, где је подвргнута још тежим тортурама. Насилно су јој убацивали у грло велике количине соли. „То је страшно" — причала је касније Цана. „Човек се осећа беспомоћан. Жеђ ме је мучила до бесвести. Почињало је да ми зуји у глави. Падала сам у кому. Трпали су ми со у уста, а кад би ме спопала жеђ, точили би воду пред ћелијом да би ми отежали муке... То је у ствари личило на почетак умирања на један ужасан начин". Али Спасенија-Цана Бабовић је свему томе одолела.

Херојско држање пред полицијом чланова Обласног комитета Спасеније-Цане Бабовић и Крсте Попиводе постало је пример генерацијама младих комуниста у годинама до рата како се треба држати пред класним непријатељем. Спасенија-Цана Бабовић осуђена је на две године затвора, које је издржала у Казненом заводу у Пожаревцу.

После изласка с робије, средином 1939. године, опет је на револуционарном раду у Београду. Кооптирана је у Покрајински комитет КПЈ за Србију. Маја 1940. године поново је ухапшена. Док је била у затвору, на V покрајинској партијској конференцији за Србију, која је у међувремену одржана за Србију, за Војводину и за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију. У резолуцијама донетим на овим конференцијама посебно поглавље посвећено је раду међу женама.

У резолуцији донетој на V конференцији ПК КПЈ за Србију,[1]) маја 1940. године, изложена је у поглављу VI концепција рада међу женама:

„Партијске организације морају приступити много озбиљнијем раду међу радним женама. Једино уз помоћ Партије могу се избећи скретања која се своде на феминизам и одвајају Партију од радница и сељанки. У свим акцијама треба истицати и привлачити жене, водећи неуморно борбу за остварење начела „за једнак рад, једнака плата", постављајући увек и специфичне захтеве жена. Али то никако не* значи *да не треба водити и акције свих жена за општа женска права (право гласа, равноправност пред законима и сл.)".

Од другарица из Србије биле су делегати на конференцији ПК КПЈ за Србију: Вукица Митровић, Лепа Стаменковић и Љубинка Милосављевић. Спасенија - Цана Бабовић и Мара Нацева нису присуствовале конференцији зато што су се у то време налазиле у затвору, али су изабране за делегате за V земаљску конференцту ЦК КПЈ.

У извештају са VI покрајинске конференције КПЈ за Војводину, одржане септембра 1940. године, посвећено је VII поглавље проблемима рада међу женама:[2])

„Један од важних сектора партијског рада јесте васпитање и оспособљавање гито већег* броја *жена радница и радних жена уопгите за активан рад у Партији, а исто тако и за масован широки рад специјално међу женама. И онако тежак положај жене, с обзиром на избијање империјалистичког рата, знатно се погоршао, како у земљама које су директно увууене у рат, тако и у онима које не учетвују у њему.

Данас се жена све вигие отпушта из службе и предузећа. У недостатку мушке радне снаге, жена радница се упошљава у ратној индустрији, где су услови рада врло тегики.

Скупоћа која је тако страховито погодила читав радни народ, погађа нарочито радну жену, утолико више гито је њена надница много мања него мушка, а како јој је муж, брат или отац на фронту и у војсци, она сама мора да издржава целу породицу.

Дакле, незапосленост, скупоћа, запошљавање у тешкој ратној индустрији и самостално издржавање породице уз велике патње —• ето то је донео жени данашњи крвав империјалистички рат и његове последице.

Због свега овога данас је лакгие него икада окупити гиироке слојеве жена и организовати их у борби за њихове специјалне захтеве (веће наднице и плате, против скупоће, против отпугитања жена из службе или предузећа, за давање веће потпоре породицама итд.).

Данас видимо да у земљама у којима бесни ратни пожар жена остаје сама у позадини, на њу мора да падне руковођење, организација и извођење аки,ија против империјалистичког рата и свих осталих који одговарају политиг^и радничке класе у датом тренутку. Та се појава, само у несразмерно мањем обиму, опазила и* код *нас кад је доста велики број наших добрих другова позван у војску.

У Војводини данас постоји мали број жена способних да руководе појединим партијским организацијама и секторима. За овај двогодишњи период активног партијског рада мало се на томе учинило. Данас се пред партијску организацију у Војводини поставља важан задатак васпитања и оспособљавања жена за рад у Партији, с обзиром на њену тако важну улогу уопште, а специјално у ратној ситуацији."

[1]) „Пролетер", бр. 3—4, април—мај 1940.
[2]) ИА ПКВ, бр. 3369.

У тачки 7. резолуције постављени су задаци у раду са женама:

„Да би се уклонио недостатак рада на женском сектору увлачити што веКи број жена у Партију, оспособљавати их за акцију, васпитавати их као кадрове и на тај начин осигурати њихово руководство у датој ситуацији у случају потребе потпуно преузимање рада на свим секторима."[1])

Од жена су на конференцији Покрајинског комитета КПЈ за Војводину биле делегати: Соња Маринковић и Јудита Алергић.

У резолуцији Осме покрајинске конференције Црне Горе, Боке, Санџака, Косова и Метохије,[2]) на више места је констатовано да је рад Партије међу женама био занемарен и да партијске организације треба да му посвете више пажње. У поглављу VIII „Рад међу женама", постављени су задаци:

„а) Мора се приступити озбиљном раду међу радним женама у вароши и на селу.

б) У свим акцијама треба истицати и привлачити и жене, водећи неуморно борбу за остваривање начела „за једнак рад, једнака плата", постављајући и специфичне захтеве жена.

в) У исто вријеме треба водити и акције свих жена за општа женска права, —• право гласа, равноправност пред законом и томе слично".

Делегат на овој конференцији била је Милева Вуковић.

На V земаљској конференцији КПЈ, одржаној од 19. до 23. октобра 1940. године у Дубрави, предграђу Загреба, посебна пажња је посвећена раду КПЈ међу женама. У исцрпном реферату су приказани борба и активност жена за њихова права и истакнути методи и облици рада Партије на политичком уздизању жена. Уједно су прихваћени принципи рада на окупљању жена свих друштвених слојева око револуционарног пролетаријата. Најкарактеристичнији делови овог значајног документа су потврда ставова, оријентација и напора Партије да, не само масовно активира жене у борби за њихове захтеве, да их сврста у чврст и јединствени антифашистички фронт, већ и да им повери врло одговорне дужности у време избијања II светског рата. Реферат је поднела другарица Вида Томшич.

Другарице и другови!

Рад међу женама постаје за нас све важнији сектор рада. Империјалистички рат, мобилизација, несташица животних намирница, беспослица и скупоћа појаве су које дубоко задиру у живот већине жен.а,. од радница па све до грађанских жена. Ове појаве које доноси са собом рат буде жене из летаргије, из пасивности и мобилишу их у борбу револуционарног пролетаријата. Појавом империјалистичког рата рад међу зкенским масама постаје, дакле, све важнији...

III. Да видимо који су то женски захтеви које пролетаријат мора да уврсти у свој програм.

1) Пре свега, то су захтеви који се тичу материнства, и то: потпуна заштита мајке, нарочито раднице и сељанке, пре и после порођаја; домови за мајке и трудне жене, породилишта, болнице, примаљска и лекарска помоћ, дечја јасла, дечји домови, законска заштита деце, укидање свих разлика међу брачном и ванбрачном децом, дозвола абортуса — све док не буду створ&ни сви услови да мајка може без бриге да рађа.

2) Даљи захтеви тичу се двојног морала у нашем јавном и 'чриватном животу: потпуна равноправност жене пред зако-

у њеном одсуству, изабрана је у Покрајински комитет и у Секретаријат Покрајинског комитета КПЈ за Србију. На истој Конференцији изабрана је за делегата за V конференцију КПЈ, на којој је, октобра 1940. године изабрана за члана ЦК КПЈ.

На саветовању партијског актива за Србију, у јесен 1940. године, на коме је учествовао и Јосип Броз Тито, у име ПК Партије за Србију, извештај о организационом стању у Партији Србије поднела је Спасенија-Цана Бабовић.

Са члановима Месног комитета КПЈ за Београд и члановима Секретаријата Покрајинског комитета КПЈ за Србију учествовала је у организовању штрајкова, демонстрација и манифестација београдске омладине, радника и грађана против политике владајућег режима. Двадесет седмог марта 1941. године говорила је окупљеном народу код Вуковог споменика, позивајући на одбрану слободе и на отпор фашистичким агресорима.

Као члан Покрајинског комитета један је од организатора устанка у Србији, члан је Војног комитета ПК КПЈ за Србију. Учествује у организовању ударних група и акција против окупатора, нарочито у Београду. Учествовала је на Мајском саветовању КПЈ 1941. године у Загребу.

На ослобођену територију отишла је октобра 1941. године, делујући као члан ПК КПЈ за Србију. Са главнином партизанских снага и Врховним штабом повукла се из Србије за Санџак.

Пошто су отпале могућности да се руководство Партије и Главног штаба Србије децембра 1941. године и почетком 1942. године врате у Србију, Цана Бабовић је крајем фебруара са преосталим одредима српских партизана прешла Лим. Затим је постала заменик политичког комесара и партијски руководилац II пролетерске бригаде која је формирана 1. марта 1942. године у Чајничу. Прошла је тежак пут првих пола године Друге пролетерске бригаде, доприносећи развијању њене партијске организације, међуљудских односа и подизању свести њених бораца. Живела је с „бригама и невољама" бригаде, а њено учешће на партијским састанцима и саветовањима комуниста било је нарочито запажено.

У јесен 1942. године, Тито јој је поверио нови задатак: да у ЦК КПЈ буде одговорна за рад Антифашистичког фронта жена. Спасенија-Цана Бабовић је иницијатор и организатор Конференције Антифашистичког фронта жена Југославије, која је одржана од 6. до 8. децембра 1942. године у Босанском Петровцу и на којој је изабрана у Извршни одбор АФЖ-а Југославије.

Као већник учествује на I и II заседању АВНОЈ-а. На II заседању изабрана је за члана Председништва АВНОЈ-а.

После ослобођења земље Спасенија-Цана Бабовић била је министар у влади НР Србије и члан Извршног већа Народне скупштине Србије. За посланика Савезне и Републичке скупштине бирана је у свим сазивима до 1963. године. На I конгресу АФЖ-а Југославије, одржаном у Београду јула 1945. године, изабрана је за председника Централног одбора АФЖ-а Југославије.

У ЦК КПЈ бирана је од V конгреса, а у ЦК СК Србије непрекидно од I конгреса. Била је члан Извршног комитета ЦК СКС. Бирана је за члана Председништва Главног одбора Социјалистичког савеза радног народа Србије и члана Председништва Савезног одбора ССРН Југославије. Била је члан Председништва Савезног одбора СУБНОР-а Југославије и члан Савета федерације.

Сада је члан Председништва СР Србије и члан Савезног одбора СУБНОР-а Југославије.

Одликована је Орденом народног хероја 5. јула 1953. године.

[1]) ИА ПКБ, бр. 3369.
[2]) ИРПС, бр. 12099/131.

НАРОДНИ ХЕРОЈ
ВИДА ТОМШИЧ, ЧЛАН ЦК КП СЛОВЕНИЈЕ

НАРОДНИ ХЕРОЈ
ВУКИЦА МИТРОВИЕ, ТЕКСТИЛНА РАДНИЦА, ЧЛАН ПК КПЈ ЗА СРБИЈУ

ном, и ефикасна борба против проституције, с тим да се младим девојкама омогући одговарајуће и пристојно плаћено упослење, а да се кажњавају заводници и купопродаја жена. Крај двојног морала у нагием праву и целокупном јавном животу, који кажњава и избацује жену за исто дело за које мушкарац не подноси никакве последице, већ му чак расте углед (проституција, ванбрачна деца, забрана тражења оца и т. сл.). Увођење грађанског брака и могућност развода брака.

3) Треће су захтеви економске природе: једнатса ***плата за једнак рад; укидање разлика између плата и услова за запослење удатих и неудатих жена; укидање ноћног рада за жене; одређивање радног времена за кућне помоћнице; ефикасна заштита фабричких и других радница од штетних последица рада; заштита младих радница од шиканирања и сексуалног искоришћавања од стране гиефова; плаћено одсуство за запослене жене пре и после порођаја, са законским осигурањем да ће после тога одсуства бити поново примљена на посао и да ће им бити плаћено време за дојење деце; дечје јаслице при фабрикама и установама; приступ свим звањима која одговарају женама; приступ у све гиколе стручног образовања жена.***

4) Најзад и политички захтеви: признање свих политичких права женама; потпуно активно и пасивно право гласа.
Тим, специфичним женским захтевима прикључују се у свакој конкретној ситуацији нови захтеви, који нису само женски, али који на нарочити начин погађају баги жене. Данас. на пример, у време другог империјалистичког рата и растуће скупоће, ми повезујемо опгите женске захтеве са садагињом ситуацијом и дајемо им нов садржај.

Правилна борба за женске захтеве могућна је само на бази правилног разумевања и постављања женског питања, онако како смо га већ приказали. Те захтеве, које класно друштво уопште не може потпуно решити, морамо у пракси повезати са борбом пролетаријата; пролетаријат мора водити масу жена у борбу за њихове захтеве, с тим да им непрекидно ı/казује на класни значај равноправности и подређености жена...

У доба када је било потребно удружити све народне снаге у јединствени фронт против навале фашизма у међународном, и националном опсегу, у тој борби су снажно сарађивале и жене.

Масовно антифашистичко васпитање жена вргиено је усмено и преко наше штампе. То је било време шгсроке сарадње са свима женама, доба масобног- рада у грађанским женским организацијама (Женски покрет у Србији и у Хрватској, разне женске организације у Словенији). Иако је целом том раду недостајало принципијелне јасноће, он је ипак био успешан. Сврстао је масу жена у заиста јединствен и чврст антифагиистички фронт.

У то доба већ су искоришћаване легалне могућности рада. Наше жене радиле су у низу женских удружења. Оснивале су и саме разна удружења и подружнице и у њима окупљале жене. Наше жене у Загребу и Београду почеле су у то време да издају легалне женске часописе и ревије „Женски свијет" и „Жену данас", који су огромно допринели просвећивању и окупљању жена (на пример, „Жена данас***" у акцији за право гласа)...***

У гитрајковима који су се водили у прошлој години, преко 50% учесника биле су жене. Примери борбе за економске захтеве у Србији: код Владе Илића, Београд, штрајк текстилаца у Земуну, нарочито акција радница и радничких жена поводом, штрајка аеронаутичких фабрика у Београду и Земуну, њихова демонстрација пред Министарством, штрајк текстилних радника у Лесковцу, у Ваљеву у фабрици бомби, штрајк монополских радница у Велесу у Македонији, чипкарских радница у Сарајеву и у фабрици хартије у Чачку. Даље, низ штрајкова у Хрватској, у којима је активно сарађивало врло много радница (на пример, предузеће Требич, Гаон, Контакт, Холцнер, Хан и Нетел у Загребу, акција радничких жена у штрајку у Гардуну код Сиња, сплитски штрајк), учегиће жена у свим акцијама против скупоће које су вођене,

нарочито у Црној Гори и Словенији, где је било преко 1/3 ■учесника жена.

Али не само то. Жене данас у огромном броју учествују и У политичким акцијама. На пример, акција за право гласа жена (Србија и Словенија); демонстрације 14. децембра у Београду; у овогодишњој првосептембарској акцији у Београду, Загребу, у Далмацији и осталој Хрватској, у Кошутњаку 8. септембра, где је било 50% жена и где су се *жене одлично показале и у борби са полицијом и у спасавању рањеника.*

Од јесени 1939. године, са оштријом диференцијацијом међу женама, морао се променити и наш рад у удружењима. Дошло је до прелома свуда где је наш рад био правилан (на пример, Омладинска секција Женског покрета у Београду, а и у другим местима прелом је очит). У женским удружењима где смо ми имали одлучујући утицај осећа се баш сада прилив нових жена које траже од нас одговор на сва отворена питања данашњице (на пример, Друштво за просвјету жене у Хрватској, које се све више развија).

Тако видимо да је покрет радних жена од пре неколико година у сталном порасту. Нарочито је пак порасла борбена свест и активност жена у овој години после почетка империјалистичког рата. На хиљаде жена радница, домаћица, намештеница и других жена учествује у најразличитијим борбама које води радничка класа и радни народ Југославије. у овим борбама расте један кадар жена на који ће Партија моћи да се ослони у свом раду међу женама и у активизирању радних жена.

Морамо ту нарочито подвући да сви ови покрети нису само последица погоршања положаја радних жена и последица општег процеса активизирања радних маса. На овај пораст радних жена у покрету одлучујуће је утицала Партија појачаним радом међу женама. КРЈ је увек правилно оцењивала важност рада међу женама. Партија је увек сматрала тај рад као сектор рада за који треба у сваком комитету и у свакој ћелији да буде неко одговоран. У свим партијским важнијим документима, резолуцијама, директивним брошурама и партијским органима било је говора о томе сектору рада. На скоро свим конференцијама био је рад међу женама посгављен као посебна тачка дневног реда. У неким покрајинама постојале су већ одавно женске комисије.

Но, поред свега тога наш рад међу женама све до пре 2—3 *године био је слаб... Наше партијске организације нису увек спретно проналазиле најзгоднија питања и захтјеве на којима би се могле окупити и покренути жене, а нису налазиле ни најбоље форме за такво активизирање радних жена. Зато је* број *жена у Партији, иако у овој години јако порастао, још увек тако низак ...*

Поред неразумевања и занемаривања женског сектора рада, важан узрок за још увек слаб рад међу женама, припада идеолошким скретањима у женском питању...

Феминизам у нашим редовима треба да означимо као десничарску опортунистичку помоћ грађанском женском покрету код ширења илузија да се тобоже може ријешити женско питање у оквиру класног другитва помоћу неких реформи. На тај начин одвајају се жене од револуционарног пролетаријата и његове партије. Према томе је то покугиај ликвидирања водеће улоге наше Партије у борби за једнакост жене...

V. *Према томе, поставља се пред нас питање какав треба да оуде наш рад међу женама да бисмо их на основу њихових захтева активизирали у револуционарној борби под руко-*8одст8см1 *наше КП.*

а) Садржај нагиег рада мора пре свега бити широко пропагандсстичко просвећивање жена, да постану свесне свог положаја у капитализму, као и свог места у борби радног народа. Свим женама мора постати јасно у каквој је вези питање њихове равноправности са системом класног друштва. Друго, морамо на основу њихових захтева повести агг^тацију за разне акције у којима треба повезати о/сенске захтеве са борбом радног народа против капитализма. Да бисмо то постигли, наш рад мора бити широк и еластичан. Захтеви око којих хоћемо да окупимо и покренемо жене морају бити уско повезани са моменталном конкретном си-

ЛЕПОСАВА СТАМЕНКОВИБ, ТЕКСТИЛНА РАДНИЦА, ЧЛАН МК КПЈ ЗА БЕОГРАД

НАРОДНИ ХЕРОЈ

МАРА НАЦЕВА, РАДНИЦА У НИШУ, ОРГАНИЗАТОР И УЧЕСНИК ШТРАЈКОВА, ЧЛАН ОК КПЈ ЗА НИШ. ХАПШЕНА ПРЕ РАТА. ОДМАХ НОСЛЕ НАПАДА НЕМАЦА НА ЈУГОСЛАВИЈУ ОТИШЛА ЈЕ У РОДНО КУМАНОВО И НАСТАВИЛЛ РАД. ОТКРИВЕНА ЈЕ И УХАПШЕНА У ЛЕТО 1942. ИЗ ЗАТВОРА У СКОПЉУ ПРЕБАЧЕНА ЈЕ У СОФИЈУ, А ЗАТИМ У ЛОГОР НА ТУРСКОЈ ГРАНИЦИ. ОСЛОБОБЕНА ЈЕ КРАЈЕМ 1943. ГОДИНЕ, ВРАТИЛА СЕ У МАКЕДОННЈУ И СТУПИЛА У ОДРЕД. ПРОГЛАШЕНА ЗА НАРОДНОГ ХЕРОЈА 27. НОВЕМБРА 1953. ГОДИНЕ

туацијом. Зато и не постављамо никакве посебне захтеве жена у капитализму, него их повезујемо са данашњим захтевима у доба другог империјалистачког рата, растуће скупоће и новог напида на права радног народа, а нарочито на права жена, као што смо, на пример, захтеве за женско право гласа прошле јесени повезали са борбом против империјалистичког рата, и у исто време с тим захтевом раскринкали Владу споразума, која је обећала демократију ...

Најшири рад међу женама можемо развити поводом питања скупоће као последице империјалистичког рата од које прети глад већини народа. Морамо приказати рад владе, која помаже животним намирницама немачке и италијанске империјалисте, да би и даље истрајали у пљачкашком рату, док истовремено баца народе Југославије у нечувену беду и глад. Све мере против шпекуланата само су бацање песка у очи и не могу ништа променити, јер је очигледна чињеница да скупоћа упркос томе непрекидно расте. Питање скупоће значи за жену питање могућности исхране њене породице, њене деце. Жене саме траже начина којим би се бориле против скупоће...

Не само што жене нису добиле обеНана политичка права од нове владе, него је у припреми читав низ нових мера против жена. Незапосленост ће се опет решавати на рачун жена, жена ће и даље морати да се бори за основна права на *рад и мораћс да брани своја права. Мере које доприносе јачању капиталистичке експлоатације и реакције већ дижу вал протеста међу радним масама, особито међу радним женама. Наш је задатак да водимо овај масовни отпор против капиталистичке реакције и против владе, да појачамо борбу жена за политичка права и да је повежемо са борбом радног народа за нову народну владу, владу радника и сељака, која једино може дати ова права...*

б) Прелазимо сада на питање какав облик може имати наги рад међу женама. Облици тога рада зависе од тренутне ситуације и од наших снага. Наш принцип мора бити: ми морамо радити свуда где се скупљају жене; сваком приликом, где год је то могуће, морамо мобилисати и активисати све жене за борбу.

аа) *ЛЕГАЛНЕ ЖЕНСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ*

Због посебног рада међу женама, због велике заосталости жена, због лакшег окупљања и просвећивања жена, и ми помажемо оснивање и стварање поеебних легалних женских организација. Такве организације пружају нам велике могућности рада. У њима можемо окупљати најзаосталије жене, те их преко њихових уских, личних интереса постепено преваспитавати у свесне жене са широким погледима.

Правилно и позитивно је стварати посебне женске организације само онда када се својим радом укључују у општу борбу пролетаријата под вођством КП.

У свим организацијама, културним, просветним, сталешким и разним женским секцијама, где год се налазе жене, такође постоји могућност пропагандистичког и агитационог рада међу женама...

Морамо нагласити да је могућност легалног рада још и данас врло велика и да ову чињеницу не смемо нипошто заборавити и занемарити. У Србији имамо уместо Омладинске секције Задругу младих девојака, а уз њу могућ је рад у најразличитијим сталешким организацијама где има много жена (на пример, поштарке, учитељице, железничарке, државне чиновнице итд.). У унутрашњости остала је још могућност рада у Женском покрету. Велике могућности рада имамо, на пример, у Црвеном крсту, где има приличан број жена и где морамо водити живу антиратну пропаганду. Али ни оне жене које се данас окупљају *у сасвим реакционарним организацијама и где их има велики* број, *не смемо препустити туђем утицају...*

Посебне женске секције оснивамо зато што се показало да жене у почетку теже прилазе мешовитим организацијама, где се не могу снаћи, а да их много лакше окупљамо и придобијамо за женске састанке. Код женских секција морамо пазити на то да оне остану у свом делокругу, тј. у оквиру пропаганде међу женама и њиховом окупљању и просвећивању на основним питањима која се тичу њиховог положаја...

На селу има такође много организација у којима се окупља велики број *жена. Досад смо препуштале сељанке саме себи и утицајима разних грађанских организација (разне задруге у Србији, Женске гране ХСС, Сељачка жена и друштва кмечких фантов ин деклет —- сељачких момака и девојака — у Словенији). Све су то организације где постоје могућности за успешан рад. Истина је додуше, да је рад на селу тежи* г; *да тражи више стрпљења и истрајности него икоји други рад, али баш зато му морамо поклонити посебну пажњу, нарочито зато што је рад на селу једна од наших најболнијих тачака, а уједно један од наших најважнијих задатака.*

У целом раду преко легалних организација морамо настојати да привучемо нове масе жена, оне које су досад биле потпуно пасивне. У ту сврху је потребно да се тим женама пружи некаква практична корист, а да се истовремено и васпитавају. Зато у овим организацијама често приређујемо и течајеве за шивење, кројење, здравствене течајеве, васпитне и сличне течајеве. Али морамо још једанпут подвући да такви курсеви, као и женске секције, не смеју постати сами себи циљ, већ морају само послужити за гито лакше окупљање и просвећивање жена.

бб) Други врло важан облик рада међу женама *јесте лист.* Добар *женски лист врши широку пропаганду међу женама, с. истовремено врши и улогу организатора жена у њиховим борбама. Колпортажни одбори, одбори дописника, одбори читатељки могу се оснивати око листа и да тако постану средишта за рад међу женама, нарочито тамо где немамо других могућности. Код листа је важно да има правилну линију, али да је при том што популарнији и приступачнији женама; мора да одговара њиховим захтевима а истовремено им мора указивати пут напред. Као пример једног уистину доброг листа нека нам буде „Жена данас"...*

вв) Поред коришћења свих легалних могућности, прилике нас све више присиљавају да пређемо на полулегалне облике рада међу женама. Где нема легалних могућности, васпитање широких слојева жена вршићемо преко полулегалних састанака. Ту не смемо бити ускогруди, јер искуство показује да се на такве састанке, на такве васпитне групе, могу окупљати ширг. слојеви жена. А и ови посебни женски састанци, посебне женске васпитне груп&j~жогу бити само пут за увлачење жена у заједничку борбу са мушкарцима.

То су углавном облици нашег пропагандистичког рада међу женама. Али не смемо мислити да је могућ и потребан само овај рад. Искуства, нарочито искуства из претходних година, показују да се и жене најбоље окупљају у акцијама. А најбоље се васпитавају у току акција на властитим искуствима. Такве жене које су се показале добре у акцијама треба онда увлачити у систематичнији васпитни рад, а најбоље и У Партију...

Најзад, сматрам за неопходно да подвучем потребу да се рад.ом међу женама морају бавити све наше партијске јединице, без изузетка. Не сме се више догађати да се овај сектор нашег партијског рада препусти неколицини другарица, без помоћи и без контроле. Свака наша јединица, па и где нема ни једне другарице, мора имати једног члана који ће одговарати за рад међу женама. То важи већ за ћелије, а нарочито за наше комитете. То важи и за оне ћелије, које, на пример, раде у творницама где нема ни једне жене. Зар нису акције радничких жена, односно жена радника који су били у покрету, само упозориле на то да мора таква ћелија у предузећу радити и међу женама у својој околини. Погрешан је и став да само жене треба да раде по женској линији...

У већим местима, где ће и рад међу женама бити обиман, добро је да се оснивају женске комисије које ће бити од помоћг'. комитету у раду са женама. Али нема смисла оснивати таквс комисије из чисте формалности тамо где нема услово, да. таква комисија стварно помогне комитету, као што јс то био случај код неких окружних комитета. Нарочито ће бити потребно да се при покрајинским и националним пар-

тијским комитетима створе такве комисије за рад међу женама. А биће потребно да се таква комисија створи и при ЦК КПЈ, која досада није постојала... "

На основу оцене дате у реферату и резолуцији V земаљске конференције постављени су задаци за будући РАД МЕЂУ ЖЕНАМА:[1])

V. Конференција КПЈ констатира да је у неким партијским организацијама систематски рад међу женама још увек занемарен, да другови не посвећују озбиљну пажњу томе важном раду, да тај рад препуштају само току или иницијативи самих другарица, другарицама дапаче одбијају помоћ која се од њих тражи. Стога је потребно: а) да све партијске организације посвете највећу пажњу раду међу женама, особито у синдикатима и другим масовним организацијама; б) за тај рад организације треба да одреде не само другарице него и другове; в) да партијске организације посвећују чим више пажње женама из радничких и сиромашних рејона и пружају могућу помоћ разним савјетима итд.; г) водећи борбу за опћа женска грађанска права, за једнаки рад и једнака плата у предузећима, разним уредима итд., потребно је у исто време сузбијати бурокоаски феминизам, који ствара јаз између радника и радница и има за циљ да отупи оштрицу класне борбе... "

Од другарица из Србије биле су делегати на V земаљској конференцији КПЈ: Спасенија - Цана Бабовић, Вукица Митровић, Лепа Стаменковић и Мара Нацева.
За чланове ЦК КПЈ су изабране другарице Спасенија - Цана Бабовић и Вида Томшич.

Ови ставови су током времена прилагођавани економским и политичким приликама пред II светски рат, у време општег снажења утицаја КПЈ на масе и још одлучнијег залагања Партије за учешће жена у свим областима партијског рада, довели до масовног ангажовања жена у акцијама које је Партија водила против непосредне ратне опасности и фашизације земље.

Они јасно указују да је у разним временским периодима, на својим конгресима, конференцијама и саветовањима, КПЈ вршила анализу рада међу женама и критички се на њега освртала, упућујући своје чланство на одређене методе и садржај овог рада значајног за Партију.

[1]) „Пролетер", јануар 1941.

ИСМЕТ МУЈЕЗИНОВИП: ФАШИСТИ ДОДАЗЕ!

ПИВО КАРАМАТИЈЕВИБ: ФАШИСТИ ДОЛАЗЕ!

У БОРБИ ЗА РАВНОПРАВНОСТ ЗА МИР И СЛОБОДУ

Прве странице ове књиге, посвећене учешћу жена Србије у народноослободилачкој борби, односе се на рад жена у периоду непосредно пред II светски рат. То доба је обиловало политичким и економским акцијама, демонстрацијама, штрајковима и другим многобројним активностима, у којима су масе жена имале значајног удела и, захваљујући оријентацији Партије, израстале у активне политичке борце и руководиоце, оспособљене да учествују ц догађајима које су наметнули окупација земље и развитак народноослободилачке борбе.

РАД ЖЕНА у СИНДИКАТИМА И УЧЕШЋЕ у ШТРАЈКОВИМА

После забране рада Независним синдикатима, трећег дана после завођења војномонархистичке диктатуре 1929. године, радничка класа Југославије је остала без своје масовне легалне организације. Да би потпуно онемогућила сваки отпор напредног радништва, влада је већ 1. фебруара 1929. године одобрила рад УРСС-овим синдикатима, на чијем се челу налазило опортунистичко социјал-демократско руководство, које се спрегло с владајућом буржоазијом и није заступало интересе радничке класе. Напредно радништво није се укључивало у ове синдикате и остало је по страни.

Оживљивање партијског рада у условима полицијског терора и спровођење у живот партијске линије да се преко радничких и других организација које се боре за економска и политичка права радника непосредно делује на масе, захтевало је да се комунисти и напредни радници активишУ У УРСС-овим синдикатима. Тај процес укључивања комуниста у УРСС почео је већ 1933. године и развијао се постепено, са доста тешкоћа, али успешно, те је од 1937. до 1941. г0дине кроз Уједињени раднички синдикални савез Југославије (УРССЈ) КПЈ могла развити врло живу делатност у борби за економска и политичка права радника и постепено заузимати позиције у појединим струковним савезима, ангажујући се на склапању колективних уговора и у свим другим радничким акцијама. Партија је освајала позиције и у радничком друштву „Абрашевић", спортским друштвима, есперанто и шаховским клубовима и у другим организацијама у којима се окупљала радничка класа.

На основу директива за рад са женама и дугогодишње праксе коју је и V земаљска конференција КПЈ позитивно оценила, у оквиру синдиката је организован посебан рад међу женама. Раднице су окупљане и укључиване у читалачке групе, активе, секције, марксистичке кружоке, одборе — према могућностима за рад и снагама које су тај рад спроводиле, али увек са истим задатком: да се жене активишу и укључе у борбу радничке класе.

На овим су пословима најчешће радиле жене, чланови Партије, мада то није био искључиво њихов задатак. Поред својих партијских задужења и рада у синдикату, оне су биле врло активне и у раду са женама. Тако је Лепа Стаменковић формирала одбор жена за Карабурму, који је активно радио све до избијања рата, априла

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЉУБИЦА ОДАЦИБ, ТЕКСТИЛНА РАДНИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

НАРОДНИ ХЕРОЈ

АЊА ЈОВАНОВИЋ-РАНКОВИЋ, рођена је 24. априла 1909. године у Избишту код Вршца, где је завршила четири разразреда гимназије и где се укључила у напредни раднички покрет. Била је и полазник једног курса есперанта, што је у оно време полиција сматрала као могући знак левичарства, с обзиром на то да је ове курсеве похађао велики број напредних младих људи. Анђа је 1927. године примљена у СКОЈ и исте године је ухапшена због учешћа у неким скојевским акцијама. Године 1928, прешла је у Београд, где се запослила у фабрици тепиха и завеса на Душановцу. Исте године примљена је у чланство КПЈ. Због учешћа у једном неуспелом штрајку, 1929. отпуштена је с посла, ухапшена и протерана у место рођења, где је две године живела под присмотром полиције. Но она је и у то време била партијски активна и повезана са радничким покретом у Вршцу. Године 1933. вратила се у Београд и радила је у текстилним фабрикама Моравија, Елка и у Земуну. На сваком месту била је активан партијски и синдикални радник. Касније је са Вукицом Митровић и Лепом Стаменковић била у руководству синдикалног актива текстилаца; била је члан Женске секције међуструковног одбора у Управи синдиката у Београду; организовала је рад група жена у текстилним фабрикама. 1937—1938. године била је члан Комисије за рад међу женама при ПК КПЈ за Србију. Хапшена је 1936. и 1939. Тада је са већом групом другова и другарица била неколико месеци на Ади Циганлији. У затвору се држала ванредно храбро. Пуштена је због недостатка доказа. После тога је живела полуилегално и била члан једног рејонског комитета Партије. Под окупацијом је учествовала у организовању и извођењу разних диверзантских акција у Београду. У јесен 1941. пребацила се на ослобођену територију у Ужицу где се ангажовала у организовању партизанских радионица и у раду међу женама. Крајем године је са главнином партизанских снага прешла у Санџак. Кад је формирана Друга пролетерска бригада, именована је за заменика политичког комесара 2. чете 4. батаљона. Била је врло храбра и у опхођењу са друговима непосредна. Због ових, а и других својих особина била је омиљена међу борцима.

Погинула је 11. јуна 1942. године, у тешкој борби са четницима, коју је водила цела II пролетерска и делови I пролетерске бригаде. И у овој последњој, врло оштрој и крвавој борби у којој је IV батаљон десеткован, јуначки се борила. Пала је крај митраљеза којим је штитила одступницу борцима.

За народног хероја проглашена је 6. јула 1953. године.

●

1941. године. Овакви су одбори формирани и на Дорћолу, Чукарици и у другим крајевима града, где је било радничких насеља или фабрика у којима су радиле жене.

У Београду су овај рад покретале или су се на разне начине у њега укључивале: Цана Бабовић, Рашела-Шела Барух, Аница Буловић, Илонка Валгони, Љубица Велебит, Анђа Галовић, Иванка Главашки, Маријана Грегоран, Јулија Делере, Кристина Ковачевић, Вукица Митровић, Милица Михајлица, Станица Начевић, Љубица Новаков, Љубица Одаџић, Јулка Орешчанин, Фатима Пејовић, Нева Петровић, Радмила Рајковић, Љубица Ракић-Ђорђевић, Анђа Ранковић, Марија Рачки, Јулишка Салај, Стана Симић, Лепа Стаменковић, Јелисавета Старчевић-Павловић, Љубинка Стричевић, Јелена Топалов, Јелена Ћетковић, Аница Цента и многе друге.

У своме раду оне су користиле сваку прилику да истакну потребу активисања жена у радничком покрету, а исто тако и потребу њиховог пуног учешћа у свим акцијама које су биле од великог значаја за друштво уопште. Као један од доказа за то може да послужи предавање ,,0 радници у друштву и држави",[1]) одржаном 8. марта 1938. године у Радничкој комори у Београду. Значај овог предавања је у томе што су жене чланови Партије успеле да га одрже баш у Радничкој комори, где је рад са женама држала Милица Топаловић. Доносимо одломак предавања:

„Ми не смемо и нећемо никад заборавити* до *као раднице имамо нарочите тешкоће у борби, ми нећемо заборавити да је наше место првенствено у радничком покрету, да* је *наша борба — борба наше класе. Али ми данас не смемо заборавити и на задатке који свом тежином падају на нас, баш зато што смо раднице. Ми морамо прихватити сваку борбу жена за мир и слободу, а таква борба жена из дана у дан буја. Нека се наш пут уједини са путем свих жена које полазе у борбу за одбрану мира, које траже за једнак рад једнаку награду, које се залажу за бољи живот људи. Ми не смемо заборавити да смо позване да будемо пионири слободе, напретка и новог живота. Ми то не смемо заборавити поготову данас, на дан 8. марта, кад се жене целог света групишу око једне идеје која ће им загарантовати бољи живот. Данас у целом свету жене прослављају свој дан, негде у знаку борбе, негде у знаку победе. У будућности ће нам припасти место које смо заслужиле, али зато ми жене које проводимо дан поред захукталих стројева, ми које одгајамо бледуњаву децу, ми које волимо сву децу, ми које стварамо богатства, ми које се челичном снагом пробијамо кроз живот, ми не смемо заборавити да се данас жене и,елог света боре за мир."[1])

[1]) „Жена данас", бр. 11—12, март—април 1938.

За рад са женама формирана је и комисија при ПК КПЈ за Србију у којој су, у периоду између 1937. и 1941. године, према непотпуним подацима, повремено биле: Спасенија-Цана Бабовић, Вукица Митровић, Анђа Ранковић, Лепа Стаменковић, Јулија Делере, Рашела Барух, Митра Митровић, Лепа Перовић, Добрила Карапанџић и Милада Рајтер. Нема сумње да је било још жена којима је Партија поверавала овај рад, али њихова имена нису могла бити утврђена.

ПК КПЈ за Војводину поверио је организовање женских секција међу радницама у Новом Саду и другим градовима у Војводини Соњи Маринковић и одредио је да руководи њиховим радом. Она је женске секције организовала по струковним савезима (текстилаца, кројача, графичара итд.). У спровођењу ове акције радиле су с њом: Ирма Амбрустер, Вида Каћански-Лучић, Радосава и Софија Скандарски, Јудита Аларгић, Марија Бача, Милица-Беба Бурсаћ, Савета Дејанов, Аница Зурковић, Деса Миладиновић-Абисинка, Јелица Мирилов-Ђерић, Зора Потипарска и др.

У Суботици се у Женској радничкој секцији, уочи II светског рата окупљало 250 до 300 жена. Углед и утицај ове радничке секције жена био је тако велик да су јој приступиле и неке интелектуалке и напредне грађанке. При секцији је била организована „летећа библиотека" за жене. Свака чланица је уплаћивала по 5 динара

[1]) Предавање је требало да одржи Вукица Митровић, али је полиција забранила њено иступање, па га је прочитала Мила, кројачка радница. (Прим. ред.).

месечно за библиотеку. Од прикупљеног новца купована је напредна белетристика и добављана пропагандна литература која је давана чланицама на читање, а једанпут недељно се на заједничком састанку дискутовало о прочитаним књигама.

У Крушевцу су у Фабрици сапуна „Мерима" 1940. године формирале женски актив Радмила Обрадовић-Медан, кројачица и Милка Минић, која је у то време радила као наставница Женске занатске школе. У Ужицу је руководилац рада са радницама била Цвета Дабић, текстилна радница, у Чачку Косара Радосављевић, радница Фабрике хартије, у Сремској Митровици Елвира-Бела Ђајић. Окружни комитет КПЈ у Ваљеву оформио је почетком 1940. године комисију за рад међу женама, у којој су од другарица радиле Љубинка Марић и Софија Станишић, а испред Окружног комитета Филип Кљајић, Обрад Стефановић и Риста Михајловић. Крајем године у комисији за рад међу женама биле су: Милка Минић као руководилац, Ђука Динић, Анка Даус и Софија Станишић.

Готово у свим местима у Србији: у Нишу, Крагујевцу, Новом Саду, Пančеву, Вршцу, Краљеву, Крушевцу, Лесковцу, Ужицу, Чачку, Ваљеву, Обреновцу, Пожаревцу, Пећи и другим, поред рада у женским секцијама и активима, раднице су биле активне и у друштву „Абрашевић", које је одиграло велику улогу у укључивању радница, жена радника и омладинки у раднички покрет и у њиховом културном и политичком васпитавању.

У свим фабрикама, већим предузећима и радионицама где је КП имала утицаја, раднице су, као и већина њихових другова, организовано учествовале у раду и свим акцијама које је водио синдикат: бориле се за закључивање колективних уговора, биле у штрајкачким одборима, штрајкачким стражама, организовале штрајкачке кухиње, бринуле о породицама штрајкача итд.

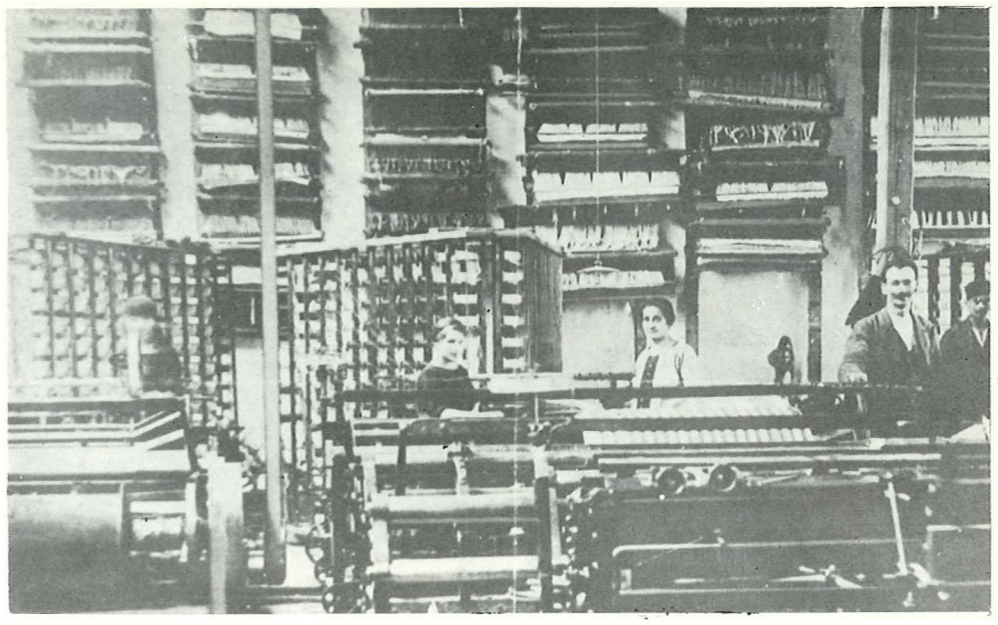

ТКАЧНИЦА У УЖИЦУ. ПРВА СЛЕВА ЦВЕГА ДАБИК, ЧЛАН ОК КПЈ ЗА УЖИЦЕ, ПРЕ РАТА

ГРУПА ШТРАЈКАЧА У ФАБРИЦИ САПУНА „МЕРИМА" У КРУШЕВЦУ, ЈУНА 1936.

●

Карактеристика положаја жене-раднице из тог времена дата је у реферату о синдикалном питању на V земаљској конференцији КПЈ, у поглављу „Жене и омладина":[1])

„Најексплоатисанији део радничке класе јесу жене и омладина. Капиталистичка класа, у тежњи за што већим профитом, увек радије запошљава женску и младу радну снагу. Мање отпорни, жене и омладина су увек погоднији за експлотацију. Да би капиталистичка класа што више одржавала у покорности жене и омладину, она је измислила теорију по којој су жене мање вредна радна снага, иако су у многим привредним гранама важнији продуценти од мушкараца. Уредбом о решавању радничких спорова, реакционарна влада и буржоазија одузела је право омладини до 24 године живота да одлучује о продаји своје радне снаге. Како је већи део жена и младих радника испод 24 године живота у производњи, то се тиме већи део радничке класе потпуно обесправљује.

За омладину воде битку сва грађанска друштва и установе, ради стављања омладине под свој утицај. Стога су наши задаци: у свакој акцији, у сваком гитрајку постављати захтеве за жене и младе раднике — ученике. Наш захтев мора бити: за једнак рад — једнака плата!

Са продором Партије у УРСС Југославије и активизацијом комуниста у борби за економска и политичка права радника, шири се покрет штрајкова, који захвата и жене, нарочито у предузећима где оне чине већину. То

) Ирп, бр. 12624, V земаљска конференција КПЈ 1940. Фотокопија, кн. 5, стр. 23.

ГРУПА ШТРАЈКАЧА У ФАБРИЦИ ХАРТИЈЕ V ЧАЧКУ, ОКТОБРА 1936.

ГРУПА ШТРАЈКАЧА У ФАБРИЦИ МИКЕ СТАНКОВИИА У ЛЕСКОВЦУ 1937.

●

је, пре свега, текстилна индустрија, мада њих има у великом броју и у индустрији дувана, цигарет-папира, на пољопривредним имањима, у дрвној индустрији, конфекцији итд.

Поменућемо само оне штрајкове који се истичу по учешћу радница: штрајк у Фабрици чарапа и трикотаже „Фако" у Суботици, јул& 1935; штрајк у Фабрици свиле Драгомира Ристића у Новом Саду, јула 1936; у Фабрици шамија Хранта Мумџијана у Нишу, јула 1936; у Фабрици тепиха „Мека" у Суботици, августа 1936; у Менчиковој платнари у Суботици, који је трајао 11 недеља, а учествовало је више од 300 жена; у штрајку дрводељаца у Суботици, маја 1936, учествовало је око 150 радница политирерки; у Фабрици сапуна „Мерима" у Крушевцу, јуна 1936; у Фабрици цигле и црепа у Великој Кикинди, јуна 1936 (од 5.000 штрајкача 2.000 жена); у Фабрици хартије Пантић и друг у Чачку, октобра 1936 (у току штрајка, који је трајао 57 дана, жене су спречавале покушај убацивања штрајкбрехера у фабрику на тај начин што су легале на шине испред фургона којима су довожени штрајкбрехери). У 1937. години штрајковали су текстилни радници Петровграда и ткачке раднице у Бачкој Тополи; 1938. године шивачки радници Чачка и радници трикотаже „Шумадија" у Београду. Карактеристичан је штрајкачки вал пољопривредних радника од 1935. до 1938. године, који је обухватио велики број лсена у Војводини.

Један од највећих штрајкова у историји радничког покрета Лесковца и радника текстилне индустрије Југославије био је штрајк текстилних радника у Лесковцу, који је почео 25. јула 1937. године у предузећу „Глигорије Петровић и комп. и у фабрици „Мика Станковић". У штрајку је учествовало око 1000 радника и радница, међу којима је било и деце од 10 година, чије су наднице износиле 6—8 динара. У штрајкачком одбору су међу друговима биле раднице Марија Лукнер, Ружа Сандић и Јелена-Лена Стојановић-Чекичка. Организована је колективна штрајкачка кухиња, у којој су радиле раднице и жене радника, која је припремала и делила штрајкачима више од 800 оброка дневно.

Жене су све до једне учествовале у штрајку. У штрајку није било ниједшог штрајкбрехера. Штрајкачке страже испред фабрике смењивале су се и дању и ноћу. Штрајк је успешно завршен 21. августа, после 24 дана борбе. Склопљен је колективни уговор којим су наднице повишене за 5—10%. Грађани и сељаци су масовно подржали штрајк. Жене из околних села су прикупиле велике количине намирница као помоћ радницима и њиховим породицама и колима их довозиле у град.

У 1939. и 1940. години штрајкови су све чешћи и масовнији и све више имају политички карактер. На Карабурми, радничком предграђу Београда, једно време је партијска организација развила најживљу активност међу текстилним радницима. Услови рада у штофари Владе Илића, а и у другим предузећима, били су све тежи, те је незадовољство међу радницима из дана у дан расло. На збору радника у штофари Владе Илића у јесен 1939. године, састављени су захтеви које је радница Маријана Грегоран поднела власнику фабрике. Осетивши јаку радничку организацију, власник је обећао да ће удовољити захтевима. Међутим, после два дана почео је са репресалијама. Маријана Грегоран је добила моментални отказ, мотивисан грешком у раду. У знак протеста цело њено одељење обуставило је рад, а њему су се придружила и друга одељења. Отказ је повучен,

J

али је приликом прве исплате поново дошло до сукоба, који су се и касније понављали.

Током лета и јесени 1940. године услови рада су се још погоршали, што је довело до великог штрајка 9. децембра 1940. године у штофари Владе Илића, где је радило 1000 радника — већина жене. Непосредни повод догађајима од 9. децембра био је отпуштање старијих радника из штофаре, како би запошљавањем младих власник повећао експлоатацију и ослабио отпор радника. Тада су радници извршили протестну обуставу и припремили своје захтеве. Као одговор на то, власник је самовољно продужио радно време за два сата. Радници су ово сложно одбили. У жељи да разбије слогу радника директор фабрике је предао полицији списак људи које треба ухапсити.

У летку који је тим поводом издат догађај је овако описан:

„РАДНИЦИМА, РАДНИЦАМА,
ОМЛАДИНИ И СВОЈ
ПОШТЕНОЈ ЈАВНОСТИ

Јуче, 9. децембра о. г. у пола једанаест сатн изјутра, наоружане банде полицијских агената и жандарма извршиле су крвави злочин над нама, радницима и радницама запосленим у штофари Владе Илића на Карабурми. На позив Владе Илића, познатог агента фашистичке Немачке још из доба Стојадиновића, упали су као дивљи чопор у фабрику жандарми са кацигама на глави и исуканим ножевима и стали као крволочне звери туђи, газити и касапити голоруке раднике, без обзира жене и мугикарн,е, без обзира децу и одрасле. Одједанпут штофара Владе Илића претворила се у полицијску мучионицу и касапницу, одакле су извирали јауци људи, жена и омладине ..

У истом летку радници су поставили следеће захтеве:

„1) Тражимо да управа фабрике врати У нашу средину све наше другове које је дала похапсити;

2) Тражимо да се ни један радник не сме отпустити без кривице;

3) Додатак на скупоћу један динар на сат свима без разлике;

V Да се обезбеди сваком ткачу из дунавског одељења разбој и да се сви ноћни ткачи мењају с дневним;

5) Ако је предузећу потребно да се ради прековремено, претходно да се упитају радници, а ако већина од њих на то пристане онда да се сваки прековремени Рад плати 50% више и на сатнину и на акордну недељу.

Читаво грађанство које је посматрало овај крвави напад гнушало се и протестовало над зверствима извргаеним мад радницима који траже веће парче хлеба...

Београд
10. XII 1940.

РАДНИЦИ И РАДНИЦЕ
ШТОФАРЕ ВЛАДЕ ИЛИЋА"[1])

У току ове акције образован је штрајкачки одбор, у који су ушли: Петар Бубало, Љубица Велебит, Димитрије Вељковић, Маријана Грегоран, Бошко Дабић, Павле Николић, Васа Орао, Фатима Пејовић, Радивоје Ружић, Драги Стаменковић, Андрија Хабуш, Петар Црнковић, Стефан Червењак, и Зденка Шегвић, студенткиња (по партијском задатку радила са текстилним радницама).

У знак солидарности са штрајком у штофари Владе Илића, ступили су у штрајк и радници Београдске текстилане А. Д., којих је било око 1000. У самом почетку штрајка организоване су штрајкачке страже, које су спречавале штрајкбрехерима приступ у фабрику. У овом штрајку су се истакле својом одлучношћу и борбеношћу раднице: Иванка Главашки, Станица Начевић, Мара Живковић, Боса Милосављевић, Гина Пурић, Живка Петровић и др. Обустављале су погоне и агитовале по одељењима. У штрајкачком одбору су, поред другова, биле Љубица Одаџић, Аница Буловић, Милена Вуковић и Марија Ханг. На преговоре са послодавцима отишло је 16 радника, од којих 13 жена; групу је предводио Стеван Дукић. Преговори су вођени у присуству полицијских

[1]) Историјски архив Београда, бр. 1969, Д 11-95.

ФАТИМА ПЕЈОВИЋ, ТЕКСТИАНА РАДНИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

ГРУПА ТЕКСТИАНИХ РАДНИКА У БЕОГРАДУ. СТОЈЕ: ДРУГА САЕВА ЈУЛИШКА САЛАЈ, ШЕСТА СЛЕВА ЈУЛИЈА ДЕЛЕРЕ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАНОВИ КПЈ

СТАНИЦА НАЧЕВИЋ, ТЕКСТИЛНА РАДНИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ЈЕДАН ОД ОРГАНИЗАТОРА ШТРАЈКОВА У БЕОГРАДСКОЈ ТЕКСТИЛНОЈ А.Д.

МИЛИЦА РАДУЛАШКИ, МЕТАЛСКА РАДНИЦА, ЧЛАН КПЈ ОД 1941.

агената, тако да је у току самих преговора долазило до инцидената и до злостављања.

Активи жена су организовали прикупљање помоћи за штрајкаче, неколико кухиња и снабдевање штрајкача и њихових породица храном, а пружале су и другу помоћ. Полицијски терор за време штрајка био је оштар. Ухапшен је део штрајкачког одбора (Димитрије Вељковић, Бошко Дабић, Радивоје Ружић, Драги Стаменковић, Андрија Хабуш и Зденка Шегвић) и више десетина радника са Карабурме, али се штрајк наставио. Неколико стотина радника је отпуштено са посла. Само из Београдске текстилне А. Д., од 80 отпуштених радника било је 70 жена. Колико се могло утврдити међу отпуштенима су биле и: Љубица Одаџић, Аница Буловић, Милена Вуковић, Јелена Катић, Станица Начевић, и Божица Буловић. На њиховим кућижицама ударени су печати који су упозоравали власнике других предузећа да их не треба примати на посао.
Штрајк је огромно допринео револуционисању радничких маса, учвршћивању њиховог политичког јединства и солидарности а и омасовљавању Партије, мада захтеви радника нису испуњени.

Истакнути борци напредног радничког покрета, искусни организатори штрајкова и неустрашиви учесници у разним акцијама у време које је непосредно претходило избијању II светског рата биле су: Рашела-Шела Барух-Симић, Аница Буловић, Љубица Велебит, Анђа Галовић, Иванка Главашки, Маријана Грегоран, Јулија Делере, Јулијана Доградић, Видосава Кахриман, Љубица Мерло, Милица Михајлица, Станица Начевић, Љубица Новаков, Љубица Одаџић, Јулка Орешчанин, Милка Остојић, Фатима Пејовић, Милица Радулашки, Љубица Ракић-Ђорђевић, Марија Рачки, Милена Ристић, Јулишка Салај, Стана Симић, Јелисавета Старчевић-Павловић, Љубинка, Стричевић, Јелена Топалов, Драгица Ђорковић, Евица Ђурчић, Ана Узелац, Аница Цента, Ангелина Динић, Мара Живковић, Јелена Катић, Стана Лилић, Боса Милосављевић, Живка Петровић, Ангелина Пурић, а имена још великог броја жена, које су такође активно радиле остала су непозната. Све су оне биле чланови појединих секција текстилаца, секција жена и синдикалних актива, неуморне у раду, дисциплиноване и поуздане, без разлике да ли су биле чланови КПЈ или СКОЈ-а или Партији одани и блиски симпатизери.

У фабрици обуће „Бостон" (данас „Пролетер") у Београду штрајк је избио 2. септембра 1940. године, због тога што су власници почели да укидају права која су радници себи извојевали штрајком у априлу исте године, а и због тога што су почели да отпуштају напредне, политички активне раднике. Образован је штрајкачки одбор од 15 радника, међу којима су биле Ангелина Ковачевић и Илонка Нађ-Пухалак. Предузете су све мере да би се обезбедио успешан исход штрајка. Образоване су штрајкачке страже које су чувале улаз у фабрику и организовано је прикупљање помоћи за штрајкаче готово у целој земљи. У току штрајка прикупљено је 95.000 динара добровољних прилога.
Чланови фабричке ћелије КПЈ и други активисти обилазили су радничке породице и старали се о томе да им се пружи помоћ. Отворено је шест штрајкачких кухиња, које су све биле у становима радница и радника фабрике „Бостон" (код Лепе Бановић у Кладовској ул. 5, код Марице Андрејевић у Шибеничкој ул. 3, код Руже Петровић, код Ковинке и Марка Филиповића у Видовданској 24, код Катице и Стевана Лајтмана у Хаџи Мустафиној] 9, а нема података у чијем је стану радила шеста кухиња). Све ове кухиње су добро функционисале, упркос сталних сметњи. Полиција није успела да их открије, а агенти су, у потрази за штрајкачким кухињама, у целој околини фабрике претресали жене које су са пијаце носиле веће количине намирница. Није откривен ни штрајкачки магацин хране, у стану Ангелине Ковачевић, у Мариборској ул. бр. 12. Штрајкачи су имали подршку грађана. Пекар код кога је узиман хлеб знао је за кога се узима, али је ћутао. Почетком девете недеље штрајка послодавци су попустили и позвали штрајкачки одбор на преговоре. Одбор је поставио два услова: повећање плата свим радницима и враћање на посао ухапшених штрајкача. После дужих преговора раднички захтеви су прихваћени. Тако је штрајк после девет недеља завршен потпуном победом радника.
Међу многим штрајковима које су водили кројачки радници Београда и Земуна,[1]) по значају се истиче штрајк који је почео 10. октобра 1940. године, а завршен после месец дана пуном победом радника: повишене су надни-

***) У 1937. години штрајковали су кројачки радници и раднице Београда и Земуна, Краљева, Крагујевца, Новог Сада (конфекционари), Сремске Митровице, Панчева, Лознице, Руме, Бачког Петровца и др.; у 1938. конфекционари Београда, Земуна и Петровграда, кројачки радници Краљева и др.; у 1939. години кројачки радници Смедерева, итд.**

це и побољшан положај шегрта. У саопштењу које је издавао штрајкачки одбор посвећена је нарочита пажња борби кројачких радница. У саопштењу бр. 1 од 13. октобра 1940. године, стоји:

Исто тако тежак положај другарица кројачких радница нагнао је и њих да збију своје редове и да одлучно пођу у борбу за побољшање свога положаја. У тој одбрани својих права радница пружаћемо им своју пуну другарску подршку. ■ ■“

а у Саопштењу бр. 13, од 22. октобра, после покушаја послодаваца да разним махинацијама и уз помоћ полиције разбију јединство радника, упућен је позив свим радницима, а посебно радницама, да истрају:

„Другарице, кројачке раднице, наша борба штити ваша права. Можете бити сигурни да ћете своја права извојевати само у заједници са нама, јер *здружени ми представљамо силу којој се ништа не може одупрети. На сваком кораку своје борбе пратиће вас наша другарска солидарност, сваки ваш захтев бранићемо и ми.“*

После десетак дана Управа града је забранила штрајк, прогласила га противзаконитим и почела да хапси штрајкаче. Упркос томе, после 15 дана у штрајку се налазила већина кројачких радника Београда (цивилних, војних и шегрта у државним предузећима и приватним радионицама), а преко синдиката организован је и штрајк солидарности кројача Земуна. У обавештењу радника штрајкача текстилне индустрије у Лесковцу, од 5. јула 1940. године, каже се:

„РАДНИЦИ И РАДНИЦЕ![1])

Ми смо пре штрајка видели, а видимо и сада после 18 дана штрајковања, да послодавци имају добро смишљен план да разбију штрајк и да униште синдикалну организацију. Да би остварили тај свој план, фабриканти су покушали да нађу издајнике из редова штрајкача. Али ниједан радник није хтео да постане штрајкбрехер и издајник својих другова у борби. Фабриканти су онда покушали да са стране доведу штрајкбрехере у фабрику. И када су радници чули да фабриканти доводе камионима раднике у фабрику Глигорија Петровића и Комп. 30 *тренутак су се окупиле стотине радника око фабрике. Спречавајући да штрајкбрехери уђу у фабрику, раднице су полегале испред камиона који је ишао према капији и викнуле: „СТОЈ! СВОЈЕ ЖИВОТЕ ЋЕМО ДАТИ! САМО ПРЕКО НАС МРТВИХ МОЖЕТЕ ПРОЋИ!“*

[1]) **ИРП, бр. 127ЛШ, 5—4 (40).**

НДОНКА НАБ-ПУХАЛАК И АНГЕАННА КОВАЧЕВИН, РАДНИЦЕ У ФАБРИЦИ ОБУКЕ „БОСТОН" У БЕОГРАДУ

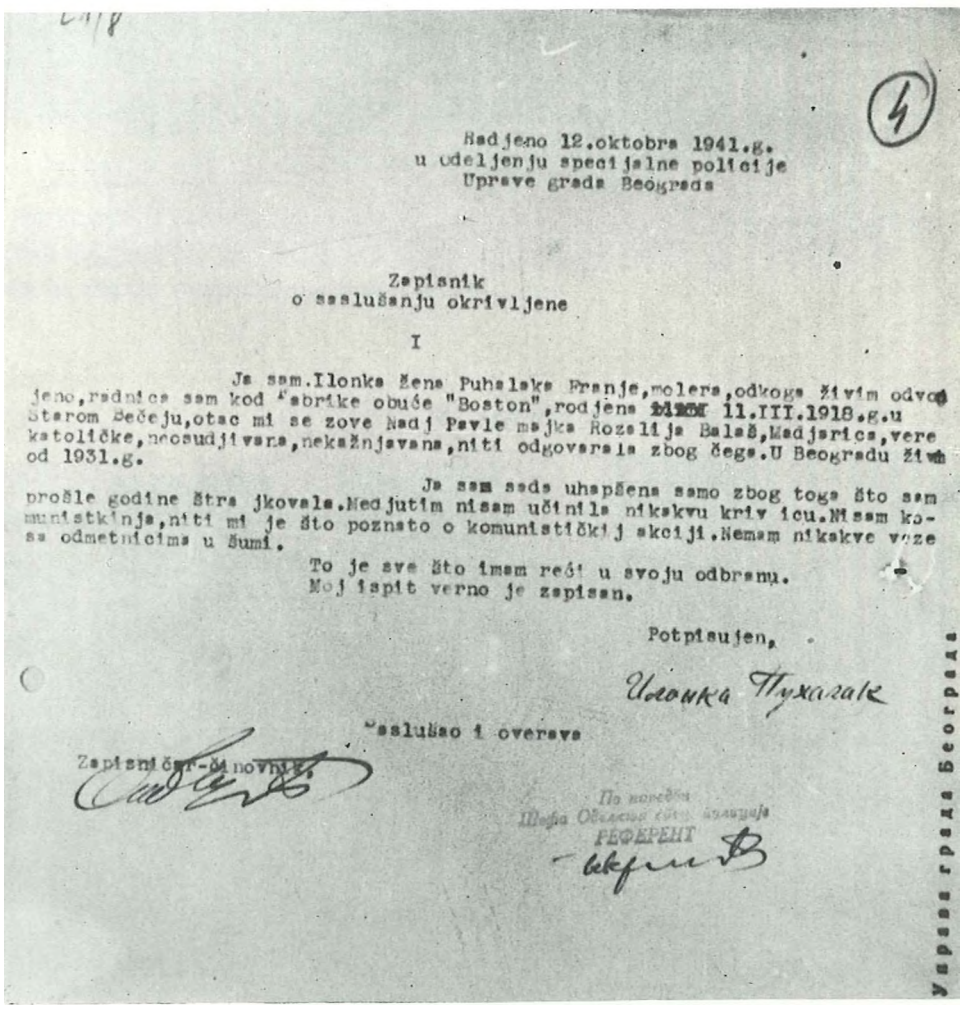

Rođeno 12.oktobra 1941.g.
u odeljenju specijalne policije
Uprave grada Beograda

Zapisnik
o saslušanju okrivljene

I

Ja sam.Ilonka žena Puhalaka Franje,molera,odkoga živim odvojeno,radnica sam kod "fabrike obuće "Boston",rodjena [illegible] 11.III.1918.g.u Starom Bečeju,otac mi se zove Radj Pavle majka Rozalija Balaš,Madjarica,vere katoličke,necsudjivana,nekažnjavana,niti odgovarala zbog čega.U Beogradu živim od 1931.g.

Ja sam sada uhapšena samo zbog toga što sam prošle godine štrajkovala.Medjutim nisam učinila nikakvu krivicu.Nisam komunistkinja,niti mi je što poznato o komunističkij akciji.Nemam nikakve veze sa odmetnicima u šumi.

To je sve što imam reći u svoju odbranu.
Moj ispit verno je zapisan.

Potpisujen,

Ilonka Puhalak

Saslušao i overava

Zapisničar-[illegible]

По наређењу
Шефа Одељења [illegible] полиције
РЕФЕРЕНТ

Управа града Београда

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ У БЕОГРАДУ ИЛОНКЕ НАБ-ПУХАЛАК

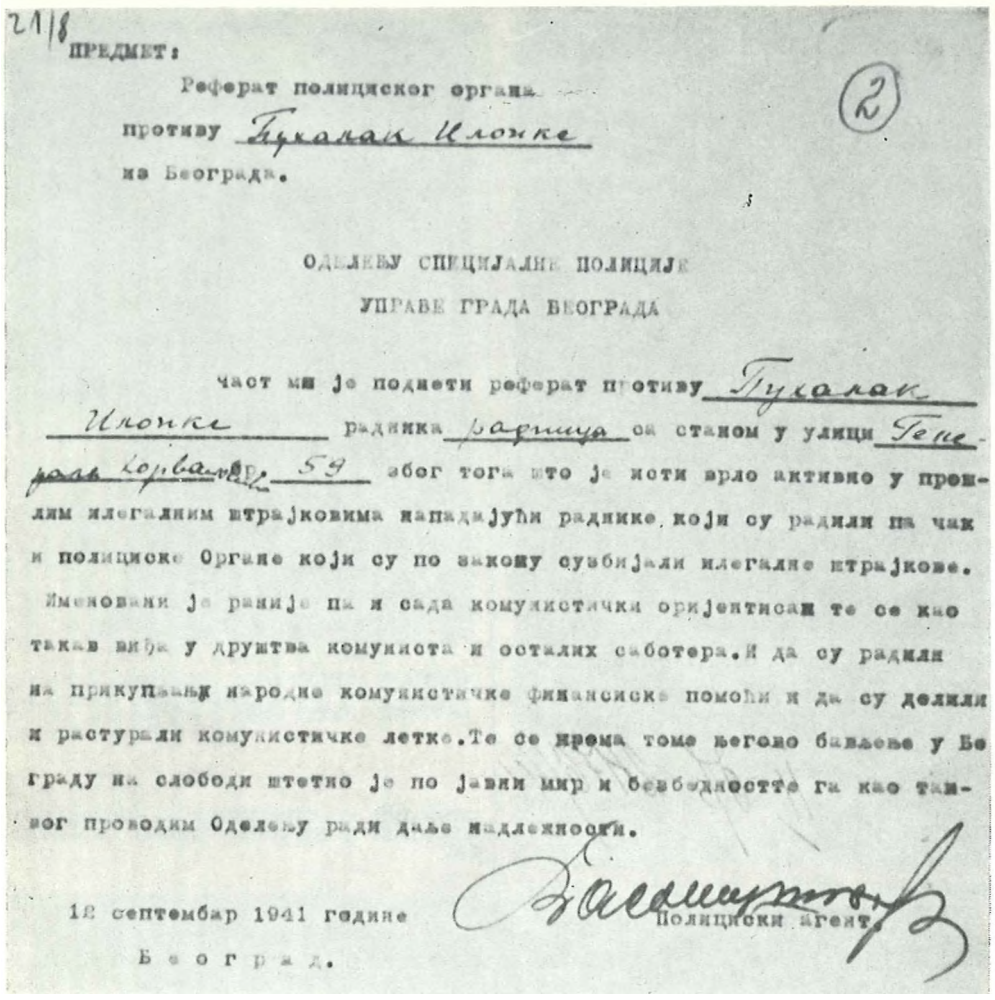

21/8

ПРЕДМЕТ:

Реферат полициског органа

противу Пухалак Илонке

из Београда.

(2)

ОДЕЉЕЊУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ

УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Част ми је поднети реферат противу Пухалак Илонке радника радница са станом у улици Генерала Корвалова 59 због тога што је исти врло активно у прошлим илегалним штрајковима нападајући раднике који су радили па чак и полициске Органе који су по закону сузбијали илегалне штрајкове. Именовани је раније па и сада комунистички оријентисан те се као такав виђа у друштва комуниста и осталих саботера. И да су радили на прикупљању народне комунистичке финансиске помоћи и да су делили и растурали комунистичке летке. Те се према томе његово бављење у Београду на слободи штетно је по јавни мир и безбедностте га као таквог проводим Одељењу ради даље надлежности.

12 септембар 1941 године

Београд.

Полициски агент.

РЕФЕРАТ ПОАИЦИЈСКОГ АГЕНТА ПРОТИВ ИЛОНКЕ НАБ ПУХАЛАК

ГРУПА ШТРАЈКАЧА КОНФЕКЦИОНАРА У БЕОГРАДУ

У текстилном предузећу „Коста Илић и синови" у Лесковцу, у одељењу платнаре, почео је штрајк 5. априла, а завршен је 2. маја 1939. године победом радника. Међу најборбенијим и најактивнијим штрајкачима биле су жене. Са вођама штрајка ухапшене су од жена Ружа Сандић и Лепосава Вукосављевић.

Штрајкови су избијали један за другим. Тринаестог јуна 1940. године поново је избио штрајк у фабрикама Глигорије Петровић и Комп. (данас „Коста Стаменковић") и Мика Станковић (данас „Црвена звезда"), са захтевом да се наднице повећају за 15% и да се склопи колективни угогор. У штрајку је учествовало око 1200 радника и радница. Власници су покушали да сломе отпор штрајкача и да помоћу жандармерије доведу штрајкбрехере из других градова и са села. Штрајкачке страже чувале су све прилазе и улазе у фабрику. Жандарми су покушали да раднике испред фабрике растерају шмрковима, али они нису напуштали своја места. Раднице су направиле ланац и легле на друм испред камиона којима су довезени штрајкбрехери. Камион је морао да стане. Један полицајац је викао и претио: „Пуцаћу у сваког ко се успротиви да камион уђе унутра!" Његове претње нису заплашиле раднице, ниједна се није склонила. Жандарми су почели да их туку, потегли су и бајонете. Тада је радница Перса Симоновић устала, пришла полицајцу и испрсивши се узвикнула: „На, пуцај!" У тучи и рвању које је настало између наоружаних жандарма и радница, жандарми су морали да се повуку. Међу најодлучнијим и најхрабријим у овом сукобу са полицијом биле су Марија Лукнер, Љубица Митић, Перса Симоновић и Јелена Стојановић-Чекичка. Штрајк је завршен 15. јула 1940. године победом радника. Споразум између радника и послодавца потписало је 11 радника, међу којима од жена Лена Стојановић и Луција Бабић.

За штрајкове у Лесковцу и за све акције које је Партија у то време водила, а које су захтевале много самопрегора и личне храбрости, везана су имена сестара Јелице и Маре Стефановић-Ђорђевић-Ћућулике, Лепосаве К. Стаменковић - Слободанке, Трајке Ђермановић, Руже Сандић, Милке, Аранђеловић-Ћеркинке, Радмиле Живковић, Даре Јовановић, Лепосаве Јовановић, Живке Марјановић-Садуловић, Раде и Роске Милошевић, Раде Пауновић, Виде Пешић, Милеве

Сандић, Виде Стаменковић и многих других радница.

Организатори генералног штрајка 1940. године, који су повели радници Новог Сада, били су МК КПЈ Новог Сада и партијске ћелије текстилаца. Поред захтева за повећање надница за 30%, тражено је плаћање рада на чишћењу машина (који је обављан после радног времена), слободна прослава Првог маја и др. Нацрт колективног уговора послат је власницима свих седам текстилних предузећа и инспекцији рада. Власници су одбили преговоре. У највећој текстилној фабрици (Драгомира Ристића, данас „Соња Маринковић"), где су радили најборбенији радници и где је утицај КПЈ И УРСС-а био најјачи, стале су машине 17. децембра 1940. године. После дан-два ступили су у штрајк и радници осталих фабрика. У акцијама против штрајкбрехера и у штрајкачким стражама су, поред текстилаца, учествовали металци, графичари, обућари, студенти и омладина. Овај штрајк, због нарочито јаког притиска режима, забраном УРСС-а, није донео очекиване резултате, али је значио велику моралну победу неколико хиљада новосадских текстилаца, мада је око 250 радника остало без посла. Међу многим радницама које су учествовале у штрајку истакле су се активношћу: Вида Каћански, Милица-Беба Бурсаћ, Аница Зурковић, Јудита Аларгић, Мара Бобан и друге.

У Нишу је, такође 1940. године, успешно завршен штрајк кожараца, коме су радници других струка пружили пуну моралну и материјалну помоћ. Овим су штрајком непосредно руководили истакнути партијски- и синдикални радници: Филип Кљајић, Ђука Динић, Кристина Ковачевић која је у то време живела у илегалности и посветила се искључиво партијском раду, и Конрад Жилник.[1])

У фабрици „Вистад" је било запослено доста жена које су примане као неквалификована, јефтина радна снага. Поступак према њима, као и према свим радницима, био је крајње понижавајући, нарочито приликом претреса при изласку из фабрике, што је изазвало оправдани протест.

Партијска организација Ваљева је дуже времена покушавала да политичким радом обухвати и раднице у фабрици. Ти покушаји нису имали много успеха, јер је режим у фабрици био врло строг, а послодавци веома

) Кожарски радници су штрајковали 1937. у Лесковцу, Лозници, Лазаревцу, Сенти и другим местима, а 1939. већи штрајкови били су у Лесковцу и Крагујевцу.

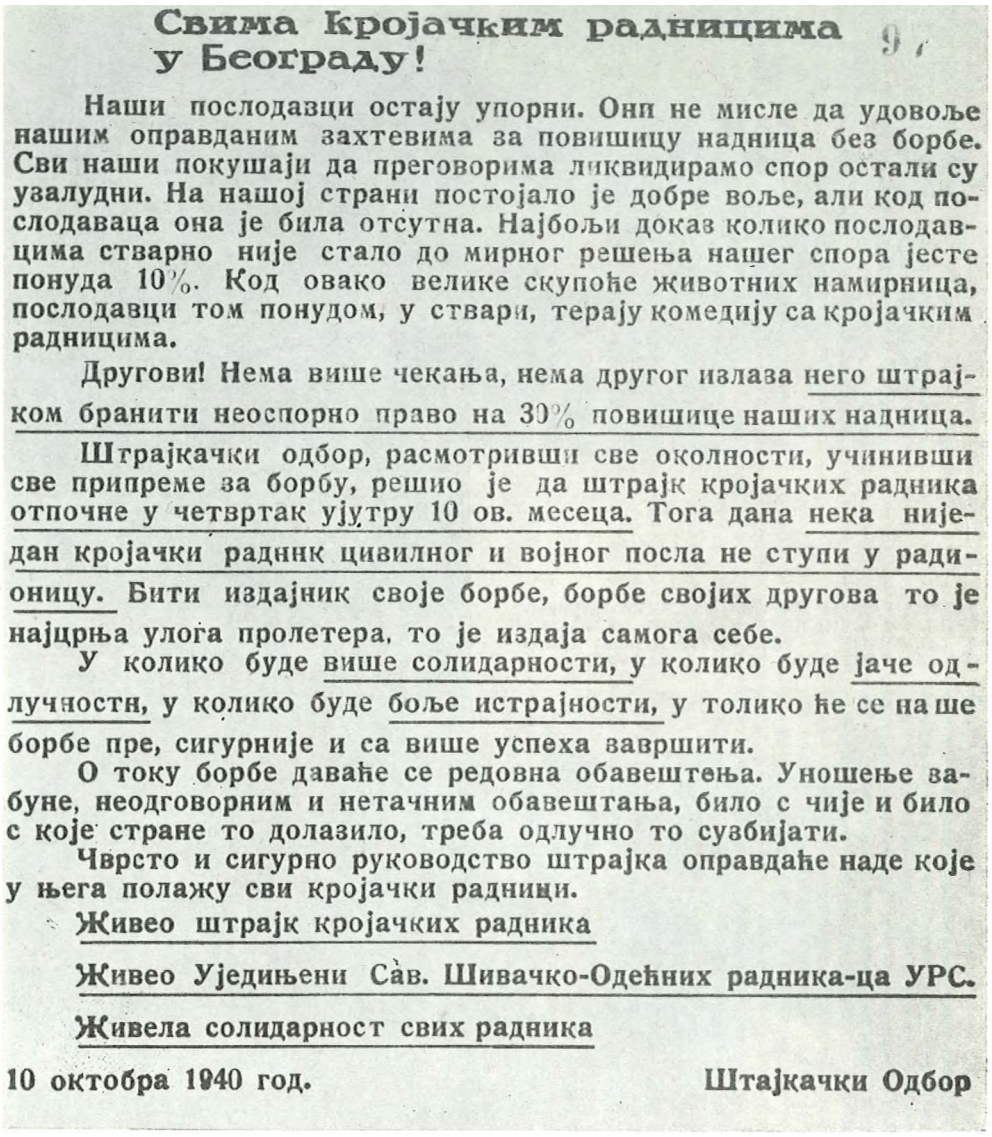

Свима кројачким радницима у Београду!

Наши послодавци остају упорни. Они не мисле да удовоље нашим оправданим захтевима за повишицу надница без борбе. Сви наши покушаји да преговорима ликвидирамо спор остали су узалудни. На нашој страни постојало је добре воље, али код послодаваца она је била отсутна. Најбољи доказ колико послодавцима стварно није стало до мирног решења нашег спора јесте понуда 10%. Код овако велике скупоће животних намирница, послодавци том понудом, у ствари, терају комедију са кројачким радницима.

Другови! Нема више чекања, нема другог излаза него штрајком бранити неоспорно право на 30% повишице наших надница.

Штрајкачки одбор, расмотривши све околности, учинивши све припреме за борбу, решио је да штрајк кројачких радника отпочне у четвртак ујутру 10 ов. месеца. Тога дана нека ниједан кројачки радник цивилног и војног посла не ступи у радионицу. Бити издајник своје борбе, борбе својих другова то је најцрња улога пролетера, то је издаја самога себе.

У колико буде више солидарности, у колико буде јаче одлучности, у колико буде боље истрајности, у толико ће се наше борбе пре, сигурније и са више успеха завршити.

О току борбе даваће се редовна обавештења. Уношење забуне, неодговорним и нетачним обавештања, било с чије и било с које стране то долазило, треба одлучно то сузбијати.

Чврсто и сигурно руководство штрајка оправдаће наде које у њега полажу сви кројачки радници.

Живео штрајк кројачких радника

Живео Уједињени Сав. Шивачко-Одећних радника-ца УРС.

Живела солидарност свих радника

10 октобра 1940 год. Штајкачки Одбор

ПОЗИВ НА ШТРАЈК УПУПЕН КРОЈАЧКИМ РАДНИЦИМА 1940.

ГРУПА ШТРАЈКАЧА У ДЕСКОВЦУ І. МАЈА 1939. ГОДИНЕ

СЕСТРЕ ЈЕЛИЦА И МАРА БОРБЕВИК-СТЕФАНОВИН-НУБУЛИКЕ, ТЕКСТИЛНЕ РАДНИЦЕ ИЗ ЛЕСКОВЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАНОВИ КПЈ

САХРАНА РАДОЈА МАРИНА, РАДНИКА ФАБРИКЕ ОРУЖЈА И МУНИЦИЈЕ У УЖИЦУ, УБИЈЕНОГ ОД ПОЛИЦИЈЕ У ДЕМОНСТРАЦИЈАМА ПОВОДОМ ЗАБРАНЕ РАДА УРСС-а 1. ЈАНУАРА 1941.

ГРУПА ШТРАЈКАЧА ТЕКСТИЛНИХ РАДНИКА С ДЕЦОМ У ЛЕСКОВЦУ 1939. ГОДИНЕ

опрезни приликом примања нових радника.

Ипак је, 1940. године, партијска организација успела да у фабрику убаци неколико другова и другарица, чланова и симпатизера КПЈ, међу њима ЈБубинку Марић и Анку Даус, које су најзад успеле да окупе тридесетак радница и да с њима организују рад по групама, а касније су најактивније радиле и ван предузећа.

Када је у јесен 1940. године избио штрајк грађевинских радника Ваљева који је трајао месец дана, раднице из „Вистада" и све политички активне жене су се окупиле на разним задацима око помоћи штрајкачима. Организовале су кухињу за штрајкаче и летовање деце штрајкача на Дивчибарама. У току штрајка полиција је убила два радника. Њихов погреб се претворио у демонстрацију у којој су масовно учествовале и раднице „Вистада". После демонстрација отпуштено је из предузећа неколико радника, а од жена Вилма Даус, једна од најактивнијих радница у предузећу.

У току „Недеље борбе против скупоће" жене су протестовале у радњама, пекарама, месарама, а једна делегација од седам жена отишла је код среског начелника и председника општине и захтевала да се снизе цене најпотребнијим намирницама. У овој су делегације биле, поред две раднице из „Вистада" чија имена нису утврђена: Љубица Николић, Каја Савић, Анка Ускоковић, Зора Ристивојевић и Ката Чалић.

Смрт Олге Миливојевић болно је одјекнула међу радницима и радницама „Вистада". Поводом њене погибије је организован протестни митинг, на коме су учествовале све раднице.

„СВИМ РАДНИЦИМА И РАДНИЦАМА У ФАВРИЦИ ВИСТАД[1])"

Трагична смрт наше другарице Олге Миливојевић очигледно нам је показала колико се мало води рачуна о нашим животима у фабрици Вистад. Она пре свега као млада радница испод 18 година није смела бити употребљена на тако опасном послу, где је потребно стручно знање и велика опрезност. Управа фабрике је крива за њену смрт; она је хтела да уштеди, па је њу поставила на посао зо, који се плаћа надница 120 динара. За својих бедних 28 динара она је жртвовала свој млади живот.

•) ИРП, бр. 129/VII, 6—6 (40) — Летак из 1940. поводом погибије једне раднице у фабрици Вистад (Војно-индустријско предузеће за производњу муниције у Ваљеву).

Али овај трагичан случај није усамљен. два дана после тога друг Карић настрадао је на послу, јер су му дали неисправан компресор да ради с њим. Он сада лежи у болници и живот му је у опасности. Поред тога, скоро сваког дана се дешава да по неком раднику или радници машина откине или згњечи прсте или целу руку. Велики број жена и мушкараца осакатили су своје лице због отровних испареньи у појединим одељењима. За ову годину дана има већ доста доживотних инвалида који су изашли из Вистада. Ако овако стање у фабрици остане и даље, ко зна колико ће јоги страдати младих живота ради профита господина Станковића и његових акционара. Управа фабрике Вистад досада није ништа озбиљно предузела да спречи смртне случајеве, да заштити здравље свога радништва, да смањи опасности које нам на послу прете ....

ДРУГОВИ И ДРУГАРИЦЕ, у питању су наши животи, наше здравље. Зар можемо мирно гледати како нам другови и другирице страдају, зар да очекујемо без отпора исту судбину? Докле ћемо трпети шиканирање, казне, шпијунажу? Крајње је време да предузмемо све што лижемо да заштитимо наше животе и наше здравље. Ми морамо тражити човечно поступање са нама, веће наднице, боље услове при раду. ДА БИСМО ТО ПОСТИГЛИ, МОРАМО СЕ ОРГАНИЗОВАТИ У ШТО ВЕЋЕМ ВРОЈУ У НАШЕ СЛОВОДНЕ, КЛАСНЕ СИНДИКАЛНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ УРС-а, јер само тако можемо стати на пут даљем нашем пропадању

Ми класно свесни, организовани радници истичемо ове захтеве и позивамо целокупно радништво „Вистада“ да се за њих бори.

1. Тражимо пуну огитету породици покојне Олге Миливојевић.

2. Тражимо да се казне одговорни за њену смрт.

3. Тражимо да се у фабрици установи амбуланта, да постоји у фабрици стални лекар, да се уведу потребне вентилације у свим зградама, и да се зграде довољно загревају. Тражимо маске и гумена одела зо оне раднике који су изложени штетном дејству отровних испаривања.

Тражимо довољну количину млека за раднике и раднице који удишу и гутају гасове и прашину.

4. Тражимо да се укину новчане казне, које иду у џеп послодавца и да се уклоие из радионице шпијуни и непријатељи радника.

5. Тражимо слободу синдикалног организовања за раднике „Вистада".

6. Тражимо изборе за радничке повереснике.

7. Тражимо да се уклони садашњи вратар, пензионисани жандарм и да се про'ив њега поведе истрага због изнуђивања мита од радника.

Тражимо повишење надница у висини иоскупљења животних намирница.

ГРУПА ГРАФИЧКИХ РАДНИКА ЛЕСКОВЦА

НАРОДНИ ХЕРОЈ

БУРБЕЛЕНА БУКА ДИНИК, КОЖАРСКА РАДНИЦА, ИРЕДРАТИИ ЧЛАН КПЈ

ГРУПА КОЖАРСКИХ РАДНИКА ИЗ НИША

КРИСТИНА КОВАЧЕВИЋ рођена је у Ужицу 15. фебруара 1893. године. Заинтересовала се после I светског рата за напредни раднички покрет и Комунистичку партију, која је тада основана, и активно радила у њој. Дошла је 1919. године у Београд да учи херихтерски занат и одмах се укључила у рад синдиката. У најранијем периоду своје активности била је везана за Симу Марковића, првака радничког покрета у оно доба, који ју је и увео у Партију. Она је, у свим тржавицама и фракцијским борбама којих је у оно време било унутар Партије, остала верна напредном радничком покрету, и остала је до краја свога живота бескомпромисан, одважан, истрајан и храбар раднички борац.

Почетком 1934. године обновљено је њено чланство у КПЈ и отада стално ради не само у синдикалном покрету већ и у партијској организацији.

Учествовала је у штампању летака против петомајских избора 1935. године и ухапшена је у провали која је тада настала. После изласка из затвора изабрана је за члана МК КПЈ Београда, а касније је била на разним другим партијским дужностима.

ОД 1936. до 1940. године била је члан Централне управе кожарских и прерађивачких радника. По директиви КПЈ радила је 1939. године у Савезу кућних помоћница, итд. Поново је ухапшена

1937. године и предата Суду за заштиту државе, осуђена је на девет и по месеци затвора, које је издржала у истражном затвору. Приликом сваког хапшења злостављана је на разне начине, али се увек добро држала и никад никога није открила, иако је знала многе људе.

После изласка из затвора 1937. године, протерана је у Ужице, своје место рођења. Но, она се убрзо вратила у Београд и наставила је да ради у легалним радничким организацијама: међу кожарцима, текстилцима, у „Абрашевићу“, са радницима и радничким женама, као и на илегалним партијским задацима. Уприкос полицијским прогонима и честим хапшењима, увек тежећи да се легализује у средини у којој живи и ради, Кристина је и 1939. године узела видно и значајно учешће у акцији за женско право гласа, коју је водила „Жена данас“.

Крајем 1939. године, сутрадан после демонстрација 14. децембра, поново је ухапшена и оптужена да је учествовала у њиховом организовању. Месец дана је провела у београдској „главњачи“ и још једном протерана да живи, под присмотром полиције, у свом родном месту Ужицу. И овог пута вратила се у Београд и отада па до краја живота живела је под лажним именом и радила илегално, скривајући се код другова и пријатеља, чланова Партије и симпатизера покрета, без свог имена, далеко од породице и дома у коме је имала стару мајку и мужа. То је није омело да 1940. године буде у Београду један од организатора демонстрација жена чији су мужеви насилно мобилисани као штрајкачи.

Целог живота и за све време свог револуционарног рада зарађивала је хлеб за себе и своју породицу. Вољена од радни!-ка, цењена и поштована од послодаваца као добар човек и вредан радник, догађало се да је поново примана на места са којих је пре тога била отпуштана.

У окупираном Београду наставила је рад све до децембра 1941. године, када је одлуком Партије послата у Прокупље, где је као члан МК КПЈ одговарала за рад технике.

Ухапшена је почетком марта 1942. године, под именом Милице Јовановић, избеглице из Скопља. На саслушању није рекла ни своје право име све док истрагу није преузела београдска Специјална полиција чији су је агенти препознали. Пребачена је у Ниш, па у Специјалну полицију у Београду, а оданде 8. маја у догор на Бањици. О своме раду није ништа признала, мада су је многе околности тешко теретиле — сва мучења поднела је храбро и ћутке, о чему сведочи записник Специјалне полиције о њеном саслушању. На стрељање је изведена тек после годину дана 14. маја 1943. ,'одине.

Кристина Ковачевић је између два рата несумњиво била једна од најпознатијих и највољенијих жена активиста у синдикалном покрету Србије.

АНКА ДАУС, РАДНИЦА У ФАБРИЦИ „ВИСТАД" У ВААзЕВУ, ПРЕДРАТНИ ЧААН КПЈ

Другови и другарице, ступите у синдикалне организације УРС-а, борите се за горње захтеве.

Присталице слободних
класних радничких синдиката

Учешће жена у штрајку рудара Трепче, јула 1939, заслужује нарочиту пажњу. Рудари су ступили у штрајк кад су власници рудника Трепче одбили да испуне њихове захтеве. Штрајк је трајао педесет дана. Радници су били изложени нечувеном терору и свакодневним хапшењема. Трговцима и пекарима било је забрањено да продају животне намирнице, па чак и хлеб радницима и њиховим породицама. Да би разбили штрајк и деморалисали штрајкаче, послодавци су уз помоћ полиције окупили око 500 лумпенпролетера и чланова Југораса с којима су намеравали да наставе рад у руднику.

Штрајкачи су тада сазвали збор и одлучили да се физички обрачунају са штрајкбрехерима. Жене рудара су их гађале каменицама, поливале врелом водом и тако их растерале, мада су их штитили жандарми. За све време штрајка жене су мотриле на кретање полиције и о томе обавештавале штрајкачки одбор, јављале чим би неко од штрајкача био ухапшен и сл.

Међу члановима и симпатизерима Партије који су учествовали у организовању помоћи штрајкачима биле су нарочито активне: Ковиљка Тојага, Смиља Бојић, Милка Узелац и Мара Чалић.

РАДНИЦИМА И НАМЕШТЕНИЦИМА, МЛАДИМ РАДНИЦИМА И ЖЕНАМА СРБИЈЕ')

Положај радничке класе и свих радних људи постао је тежак и неиздржљив услед империјалистичког рата и терора. Нагли пораст цена утицао је на смањење реалне радничке надниц,е до те мере, да се не могу подмирити ни најосновније потребе радника и њихових породиг1,а ...

Упркос уједињеном и добро организованом непријатељу, упркос гитрајкбрехерској политици соц,ијалдемократских вођа, радничка класа последњих дана изводи своје веома успешне и врло значајне акције. Једнодушност, одлучност и решеност на борбу до победе показали су сви радници. ***Херојска борба 380 радника фабрике „Востон“ у тродневном штрајку донела им је повишицу надница за 20—30%, признање радничких повереника, повратак отпуштених и по-***

') ИРПС — Летак присталица клаено-борбеиих еиндиката пздат уочп II светског ратп.

бољшање услова рада и живота. Око 1000 радника и радпица фабрике Владе Нлића у Београду, обуством рада од 4 сата, успели су да сваки радник и радница добије 1 динар повтиии,е по радном сату■ Радници фабрике „Рогожарски“, њих око 950 обуставг^лг^ су посао и поставилг!, захтеве: превоз на рачун предузећа од Београда до Земуна изјутра и увечс, повратак на посао отпуштених другова и регулисање радног времена. Радници аеронаутичких предузећа „Микрон“, „Нестор", „Раковица“ из солидарности са борбом својих другова *из сграбрике „Рогожарски", извргиили су обуставу рада. После четири сата, упркос свим покушајима угушивања ове борбе, радници су извојевали своје захтеве ...*

ПРИСТАЛИЦЕ КЛАСНО БОРБЕНИХ СИНДИКАТА“

У низу штрајкова вођеним крајем 1939. и у току 1940, године, један од најзначајнијих био је штрајк радника аеронаутичке индустрије у Београду и Земуну који је почео априла 1940. године и трајао скоро три месеца. Штрајк, започет као акција за побољшање животних услова радника, убрзо се претворио у изразито политичку акцију против режима и профашистичке политичке владе. Из саопштења бр. 10, које је издао 20. VI 1940, штрајкачки одбор радника аеронаутичке индустрије, види се колико је велико и значајно било ангажовање жена у овом штрајку.

„ ... У *среду (19. јуна) преко 200 жена и још мноштво деце штрајкачких незбринутих породица дошло је пред* Министарство *социјалне политике да протестује против поступка власти према штрајкачима. Указујући на то да су сви поступци власти игили искључгшо у одбрану послодаваца, а против интереса радника и то чак до употребе ватреног оружја, жене штрајкача са својом децом отишле су потом у Министарство војске. Тамо им је речено да не могу бити* саслушане *нити могу предати своје захтеве. Жене наших похапшених и мобилисаних другова протестовале су на то узвицима „ТКивео штрајк”, „Вратите нам мужеве и очеве, тражимо хлеба и рада”. На захтев жена и деце да им се врате похапшени и мобилисани хранитељи, полиција је насрнула и немилосрдно ударајућгс кундацима жене и деи,у успела да направгс ред пред Министарством војске « морнарице. Али грдно се варају они који мисле да такви поступци са женама и децом радника гитрајкача могу да нас уплаше и поколебају. СвакгI такав ударац чини нагиу борбу само јачом. На свакгс такав ударац радничка класа одговара са још већом солидарногићу са* борбом *нас штрајкача аеронаутичких предузећа ...*

Штрајкачки одбор"

20. *јуна 1940. г.*
Београд

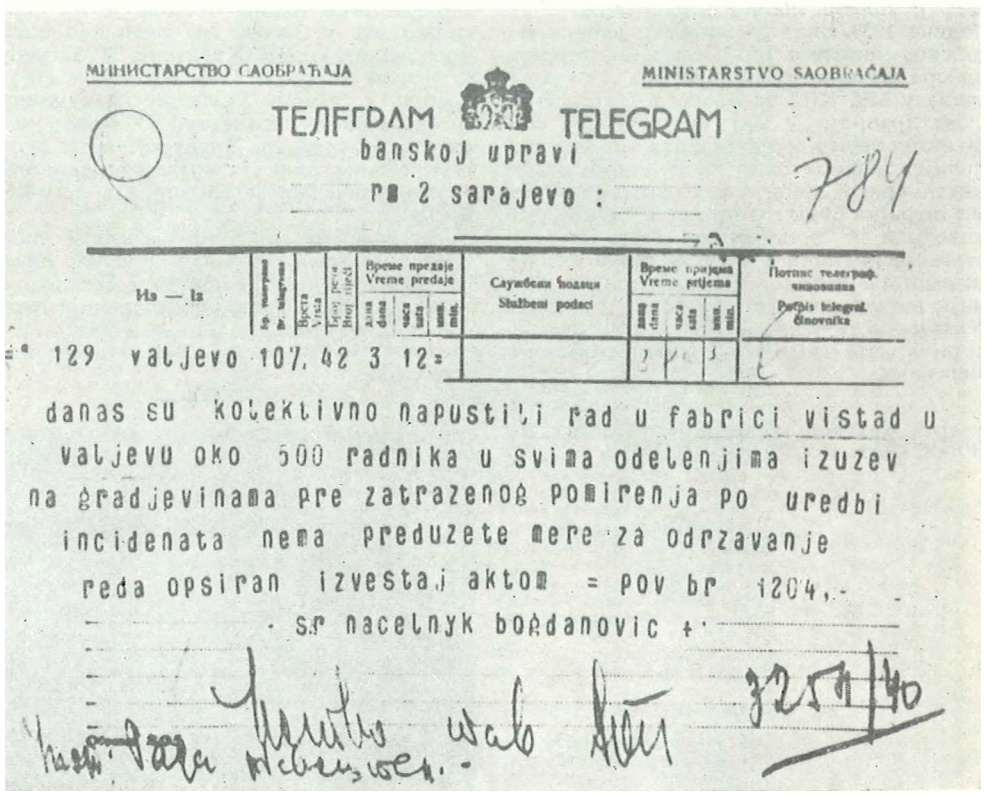

МИНИСТАРСТВО САОБРАЋАЈА — MINISTARSTVO SAOBRAĆAJA

ТЕЛЕГРАМ — TELEGRAM

banskoj upravi

ra 2 sarajevo :

784

Из — Iz	Врста Vrsta	Број речи Broj riječi	Време предаје Vreme predaje	Службени подаци Službeni podaci	Време пријема Vreme prijema	Потпис телеграф. чиновника Potpis telegraf. činovnika
129 valjevo 10/7 42 3 12=						

danas su kolektivno napustili rad u fabrici vistad u valjevu oko 500 radnika u svima odelenjima izuzev na gradjevinama pre zatrazenog pomirenja po uredbi incidenata nema preduzete mere za odrzavanje reda opsiran izvestaj aktom = pov br 1204,-

s.r nacelnyk bordanovic +

3251/40

ТЕЛЕГРАМ СРЕСКОГ НАЧЕЛНИКА У ВАЉЕВУ БАНСКОЈ УПРАВИ У САРАЈЕВУ О ИЗБИЈАЊУ ШТРАЈКА У ФАБРИЦИ „ВИСТАД” У ВАЉЕВУ.

Ј1ЕПА ПЕРОВИЋ рођена 29. августа 1911. године у Бањој Луци, укључила се у напредан покрет 1932. године као свргчена ученица учитељске школе. Исте године постављена је за учитељицу у босанско-дубичком срезу. У пролеће 1933. године дошла је у Београд на курс и ту је наставила рад. У њеном стану штампан је партијски материјал. Ухапшена је у провали маја 1933. године, али је пуштена због недостатака доказа.

У јесен исте године добила је место учитељице у колубарском срезу, где се одмах укључила у рад и већ 1934. године примљена у Партију.

Као учитељица радила је са сељанкама и сељацима на њиховом политичком и

културном уздизању. Због таквог рада премештена је после годину дана у друго село у ваљевском крају, а затим у сјенички срез, па у Босну. Године 1937. отпуштена је из учитељске службе, по дискреционом праву министра просвете. Вратила се у Београд и ступила у фабрику трикотаже ЕЈ1КА. Ту је са Шелом Барух крајем године организовала штрајк против лоших услова рада.

Године 1939. била је секретар једног рејонског комитета КПЈ, секретар Месног одбора Странке радног народа и тада је ушла у МК КПЈ за Београд. По партијском правилу у том периоду да сви функционери буду чланови партијске ћелије, Лепа је била члан ћелије аеронаутичара, у којој је радила на припреми штрајка 1940. године; исте године руководила је припремама штрајка текстилних радника и била је један од организатора велике демонстрације жена чији су мужеви били позвани у војску. Ухапшена је јануара 1941. и пуштена 5. априла исте године, уочи бомбардовања Београда.

После капитулације бивше југословенске војске отишла је у Сарајево, где је била секретар МК КПЈ Сарајева и члан ПК КПЈ за БиХ. Ухапшена је августа 1941. године. Успела је да по&егне из усташког затвора и да се фебруара 1942. године пребаци у партизанске одреде у Херцеговини, а затим у источној Босни, као члан ПК КПЈ за БиХ.

У јесен 1942. године прешла је на партијски рад у Загреб где ради као члан Повереништва ЦК Хрватске. У Загребу је остала до краја 1943. године, када је прешла у северну Хрватску на дужност организационог секретара Обласног комитета за северну Хрватску, а од јула 1944. године била је организациони секретар Обласног комитета за источну Босну.

После ослобођеша Сарајева била је члан Извршног комитета ПК КПЈ БиХ. Крајем 1945. године прешла је у Београд и обављала многе значајне државне и партијске дужности.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЈУДИТА АААРГИН, ТЕКСТИАНА РАДНИЦА ИЗ НОВОГ САДА, ПРЕДРАТНИ ЧААН КПЈ

ГРУПА РАДНИКА „ТЕАЕОПТИКА" ИЗ ЗЕМУНА УОЧИ ШТРАЈКА 1940.

Да би се сломио штрајк, позвани су на „војну вежбу на неодређено време" сви штрајкачи војни обвезници. Ноћу између 29. и 30. маја покупљено је и послато у војне радне логоре око 1.500 радника штрајкача; а њихове породице остале су незбринуте. Ово је огорчило цео пролетаријат Београда и сву поштену јавност. Из солидарности са штрајкачима и у знак протеста против мера владе и полиције избили су штрајкови или је обустављен рад и у предузећима других струка (кожарци, монтери, текстилци).

Вукица Митровић, Анђа Ранковић, Кристина Ковачевић, Јелена Ћетковић, Јулија Делере, Лепа Перовић, Олга Алкалај, Мира Јовановић-Јаза, Анка Шкорић, Милада Рајтер, Маргита Вук, Добринка Чонкин, и друге жене, чланови КП, добиле су задатак да организују отпор против нових позива на вежбе. Припремиле су демонстрацију жена штрајкача, радница и намештеница предузећа која су била у штрајку и из других предузећа, студенткиња и свих напредних жена и омладинки.

Штрајком је руководио Месни комитет КПЈ за Београд преко међуфабричког штрајкачког одбора.

Међуфабрички штрајкачки одбор водио је од самог почетка штрајка бригу о снабдевању штрајкача и о помоћи њиховим породицама. При београдским рејонским комитетима КПЈ образовани су посебни одбори за сабирање новчаних прилога за учеснике у штрајку. Обилну помоћ је пружало грађанство нарочито у местима где су били отворени радни логори у које су отерани штрајкачи (у Белој Цркви и Доњој Трнави код Ниша). Партијске организације и одбори Црвене помоћи били су организатори ових акција. Новац за штрајкаче прикупљан је не само преко синдиката, већ и преко СБОТИЧ-а, СПНЈ, ПТТ, студентских удружења и других организација. Формиран је заједнички фонд. Из средстава овог фонда је организовано неколико кухиња (на Хаџи-Поповцу, у Земуну, на Дорћолу, у Раковици, на Чукарици).

Успех штрајка није био само у томе што је обухватио око 3.000 радника и намештеника, а са породицама преко 10.000 људи, а трајао готово три месеца — већ пре свега у томе што је целукупну јавност у земљи мобилисао против режима и владе Цветковић-Мачек.

Пред таласом све ширих и одлучнијих акција радника, режим је извршио нови напад на радничку класу и обрачун са њом забраном УРССЈ. Поли-

ција је 30. децембра 1940. године запечатила улазе у просторије радничких организација у Београду и свим градовима широм Југославије, запленила имовину и архиву и предала их функционерима режимских синдиката. Појачани су прогони комуниста, похапшени су многи истакнути синдикални борци и други припадници револуционарног радничког покрета. у тој ситуацији жене су пружиле значајан допринос у спасавању синдикалне имовине, склањању документације, налажењу склоништа синдикалним активистима и познатим комунистима које је полиција гонила.

Поводом забране УРССЈ, ЦК КПЈ је јануара 1941. године издао проглас у коме је позвао све раднике и раднице да збију своје редове у један чврст борбени фронт и да под вођством КПЈ наставе борбу за извојевање својих права. КПЈ је стварањем одбора радничког јединства у предузећима и синдикалних комисија при партијским комитетима, преузела непосредно организовање делатности забрањених синдиката и наставила још снажнију борбу радничке класе за њена економска и политичка права.

Васпитаване и очеличене у непрекидним борбама, жене су се истрајно и до краја бориле за своје захтеве и за захтеве свих радника, а 1941. године велики број њих се укључио у народноослободилачку борбу.

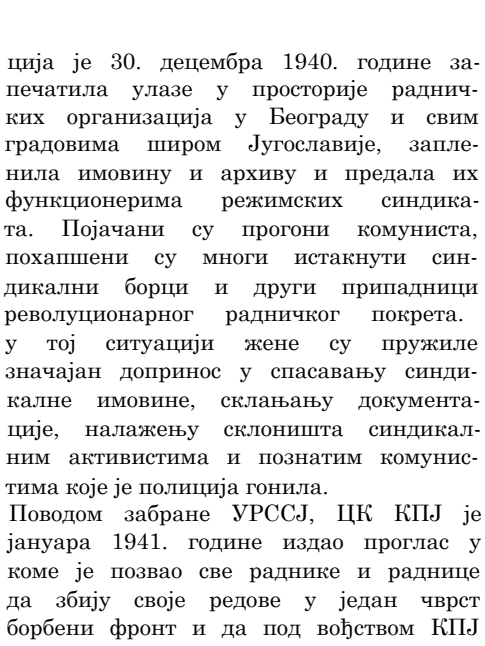

ДЕО ШТРАЈКАЧКОГ ОДБОРА РАДНИКА АЕРОНАУТИЧКЕ ИНДУСТРИЈЕ 1940.

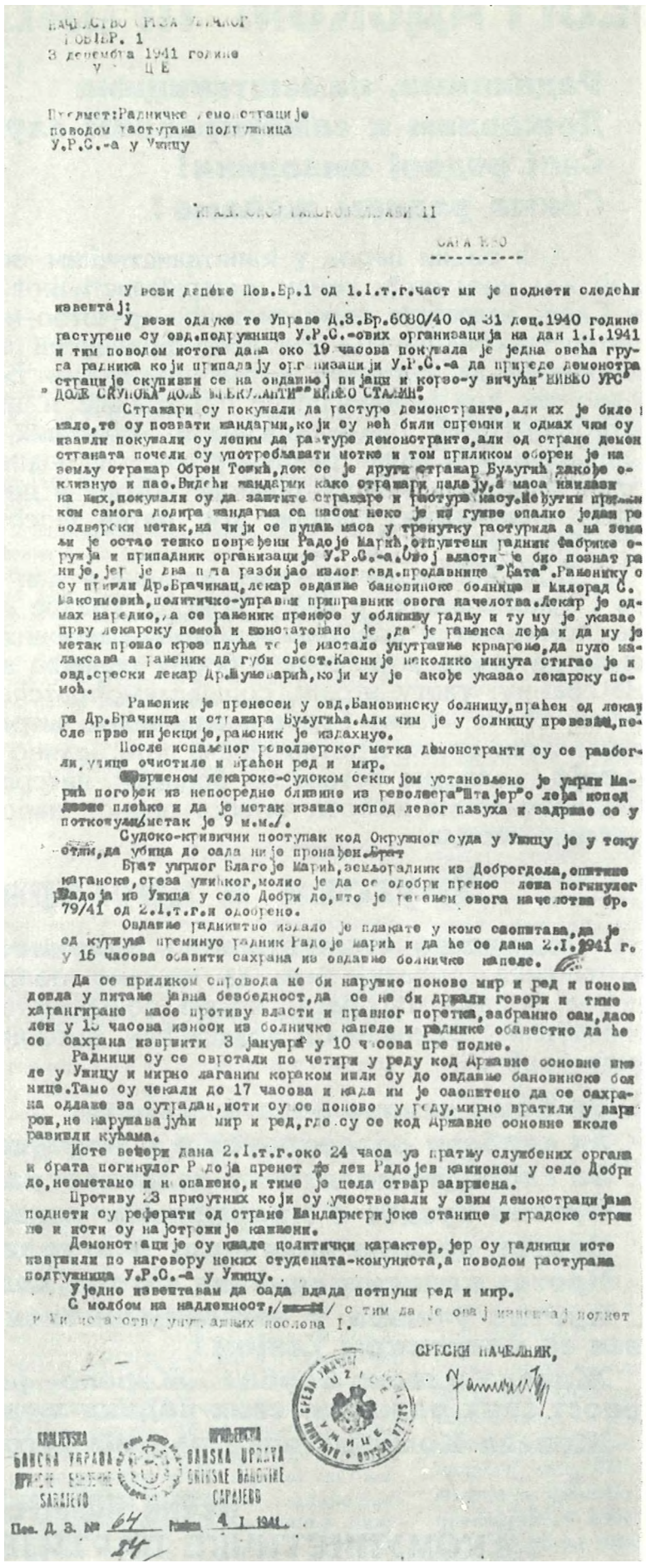

Пов.Бр.1
3 децембра 1941 године
У Ц Е

Предмет:Радничке демонстрације
поводом растурања подружница
У.Р.С.-а у Ужицу

У вези депеше Пов.Бр.1 од 1.1.т.г.част ми је поднети следећи извештај:

У вези одлуке те Управе Д.З.Бр.6080/40 од 31 дец.1940 године растурене су овд.подружнице У.Р.С.-ових организација на дан 1.1.1941 и тим поводом истога дана око 19 часова покушала је једна већа група радника који припадају организацији У.Р.С.-а да приреде демонстрације скупивши се на одређеној тачки и кренувши ка-у вичући "ЖИВЕО УРС" "ДОЛЕ САВУНОВА" "ДОЛЕ ВЕЛИКОСРБИ" "ЖИВЕО СТАЛИН".

Стражари су покушали да растуре демонстранте,али их је било много,те су позвати жандарми,који су већ били спремни и одмах чим су чували покушали су силом да растуре демонстранте,али од стране демонстраната почели су употребљавати штуке и том приликом оборен је на земљу стражар Обрен Тошић,док се је други стражар Вујугић јако повредио и пао.Видећи жандарми како стражари падају,а маса наилази на њих,покушали су да заштите стражаре и растуре масу.Неуутки пред ком самога командира жандарма са часом неко је из гомиле опалио један револверски метак,на чији се пуцањ маса у тренутку растурила а на земљи је остао тешко повређен Радоје Марић,отпуштени радник фабрике оружја и припадник организације У.Р.С.-а.Овој власти је био познат рад ког је,јер је два пута разбијао излог овд.продавнице "Бата".Рањенику су пружили Др.Брачинац,лекар овданње бановинске болнице и Милорад С. Максимовић,политичко-управни приправник овога начелства.Лекар је одмах наредио,да се рањеник пренесе у оближњу радњу и ту му је указао прву лекарску помоћ и констатовано је ,да је рањеник дете и да му је метак прошао кроз плућа те је настало унутрашње крварење,да пуно наласкава а рањеник да губи свест.Касније неколико минута стигао је и овд.срески лекар Др.Шумаварић,који му је такође указао лекарску помоћ.

Рањеник је пренесен у овд.Бановинску болницу,праћен од лекара Др.Брачинца и стражара Вујугића.Али чим је у болницу превезен,после прве инјекције,рањеник је издахнуо.

После испаљеног револверског метка демонстранти су се разбегли,улице очистиле и враћен ред и мир.

Извршеном лекарско-судском секцијом установљено је умрли Марић погођен из непосредне близине из револвера"Шта јер"о дете испод десне плећке и да је метак изашао испод левог пазуха и задржао се у поткошуљи/метак је 9 м.м./.

Судско-истражни поступак код Окружног суда у Ужицу је у току ради,да убица до сада није пронађен.Брат

Брат умрлог Благоје Марић,земљорадник из Доброгодола,општине каранског,среза ужичког,молио је да се одобри пренос тела погинулог Радоја из Ужица у село Добри до,што је решењем овога начелства бр. 79/41 од 2.1.т.г.и одобрено.

Овданње радничко удружење издало је плакате у коме саопштава,да је од куршума преминуо радник Радоје Марић и да ће се дана 2.I.1941 г. у 15 часова одржати сахрана из овдашње болничке капеле.

Да се приликом сахране не би нарушио поново мир и ред и поново довела у питање јавна безбедност,да се не би држали говори и тиме хајкангирале масе против власти и правног поретка,забрањено сам,да се тело у 15 часова изнесе из болничке капеле и раднике обавестио да ће се сахрана извршити 3 јануара у 10 часова пре подне.

Радници су се сврстали по четири у реду код Државне основне школе у Ужицу и мирно лаганим кораком или су до овдашње бановинске болнице.Тамо су чекали до 17 часова и када им је саопштено да се сахрана одлаже за сутрадан,исти су се поново у реду,мирно вратили у радни рок,не нарушавајући мир и ред,где су се код Државне основне школе разишли кућама.

Исте вечери дана 2.I.т.г.око 24 часа уз пратњу службених органа и брата погинулог Радоја пренет је тело Радојев камионом у село Добри до,несметано и неопажено,и тиме је цела ствар завршена.

Против 23 присутних који су учествовали у овим демонстрацијама поднети су реферати од стране Жандармеријске станице и градске страже и исти су најстрожије кажњени.

Демонстрације су имале политички карактер,јер су радници исте извршили по наговору неких студената-комуниста,а поводом растурања подружница У.Р.С.-а у Ужицу.

Уједно извештавам да одавде вдада потпуни ред и мир.

С молбом на надлежност,/[illegible]/ с тим да је овај извештај поднет и ми ради вршења ургентних послова I.

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК,

КРАЉЕВСКА БАНСКА УПРАВА ВРХОВНА БАНСКА УПРАВА ДРЖАВНЕ БАНОВИНЕ САРАЈЕВО

Пов. Д. З. № 64 Примљено 4 I 1941.

84

АКТ СРЕСКОГ НАЧЕАНИКА У УЖИЦУ КРАА.ЕВСКОЈ БАНСКОЈ УПРАВИ У САРАЈЕВУ О ДЕМОНСТРАЦИЈАМА У УЖИЦУ ПОВОДОМ ЗАБРАНЕ УРССА

БЕОГРАДСКОМ ПРОЛЕТАРИЈАТУ

Радницима, намештеницима
Државним и самоуправним службеницима
Својој радној омладини!
Свима радним женама!

Док радни народ у капиталистичким земљама грца у беди и док над њим стоји неман империјалистичког рата, дотле Совјетски Савез изграђује социјалистичко друштво и води политику мира у интересу свих народа. Енглеско-француски империјалисти настоје свим силама да прошире ратни пожар на Балкан и наилазе на плодно тле код великосрпске буржоазије и противнародне владе Цветковић-Мачек. Влада српских и хрватских капиталиста напада на најбруталнији начин радничку класу и радни народ уопште, баца стотине бораца у концентрационе логоре и пребацује ратне недаће на леђа сиромашних слојева, док ратни шпекуланти зарађују баснословне суме.

Положај радничке класе из дана у дан постаје неиздржљивији. Скупоћа расте, а влада помоћу Уредбе о минималним надницама помирењу и арбитражи, помоћу масовних прогона и хапшења, настоји да омета штрајкове и борбу радника за бољи живот. При томе срамну улогу играју социјалдемократске вође, који су се одрекли сваке класне борбе и радничких штрајкова и претворили у слуге капиталиста и потпаљивача рата. Једино је **Комунистичка партија** доследно остала на бранику интереса радничке класе, на бранику бољег живота читавог радног народа, мира и слободе угњетених народа.

Другови и другарице!

Јединство, солидарност и **одлучност** у задњим акцијама радника, показује нам да можемо поправити свој положај у пркос вођама »Југораса«, издаји социјалистичких вођа, Уредби о минималним надницама и полицијским прогонима. Наставимо започету борбу.

За боље услове рада и живота;
За слободу организовања и штрајка;
За слободну политичку делатност радничког покрета;
Против Уредбе о минималним надницама;
Против цепања радничког осигурања;
Против концентрационих логора, хапшења и прогона;
Против учешћа у империјалистичком рату, а за савез са Совјетском Унијом!

Живела класна борба! Живело јединство и солидарност свих радника, свих радних људи!

Живела Комунистичка партија Југославије!

МЕСНИ КОМИТЕТ
КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

САВЕЗ БАН КАРСКИХ, ОСИГУРАВА ЈУЋИХ, ТРГОВАЧКИ Х И ИНДУСТРИЈ СКИХ ЧИНОВНИКА

Организација банкарских, осигуравајућих, трговачких и индустријских чиновника, повезана у јединствен савез Југославије — СБОТИЧ — имала је богату традицију синдикалног рада и борбе још од 1919. године.

Београдска подружница СБОТОЧ-а нарочито је развијала богат и свестран рад од 1938. године, када је управа подружнице прешла у руке комуниста. Све до априла 1941. године СБОТИЧ је, под непосредним руководством Партије, развијао активност преко разних легалних и илегалних форми које је Партије спроводила свуда где је имала своја упоришта.

О активностима чланица београдске подружнице говори следећи чланак:[1]

„Београдска подружница СБОТИЧ-а до данас није забележила неке веће акције жена. Ових дана, на иницијативу управе Подружнице живо се ради на прикупљању жена, чиновница, на њином гито ширем окупљању око Савеза како би заједнички и ефикасније могле да заступају своје интересе и да се боре за побољгиање свога положаја ...

Данас, када са свих страна разни реакционари лансирају разне теорије о женииој „светој дузкности" — домаћинству, о њеном избацивању из привреде како би дала места незапосленим мушкарцима, жене су осетиле потребу, већу него икада, да се боре да би сачувале та своја стечена права заједно са друговима, кроз толико година борбе и са толико жртава, а која су све вигие угрожена, утолико пре, гито непријатељи настоје да поцепају и разбију јединство свих намештеника, да би их лакгие подвели под утицај послодаваца.

Зато су све једнодушне у томе да треба да се окупе око свога Савеза, да раде упоредо са својим друговима за очување заједничких права а и посебно својих специфичних. Оне су једнодугине у томе да треба да оснују женску секцију која до сада при Савезу није постојала,

а којој би био циљ окупљање свих жена запослених при разним предузећима како би тако уједињене боље и сигурније одбраниле своја права: У ту сврху изабран је акицони одбор који ће даље радити на окупљању и активизирању чланица.

На тим првим састанцима дат је костур секције. Та секција треба да научи чланиц,е раду, кроз њу ће се оне васпитаги на искуствима из прошлих година како се бране досадашња и стичу нова права, како ће најбоље побољшати своје услове рада и живота. Кроз рад у секцији оне ће долазити до више свести и научити да су равноправни чланови друштва у коме имају како дужности тако и права исто као и њихови другови и неће дозволити да их поново баце у некадагигбе окове зависности.

ЧЛАНИЦЕ АКЦИОНОГОДБОРА"

СБОТИЧ је преко својих секција и чланова учествовао у свим политичким акцијама које су тада вођене. Рад се развијао у веома тешким условима. Полицијски агенти су често упадали у просторије СБОТИЧ-а, вршили пременачине, хапсили руководиоце и активисте или их прогонили из Београда. Послодавци су отпуштали из службе чланове СБОТИЧ-а које су сматрали најопаснијим. Али, без обзира на све тешкоће, рад се настављао, број чланова је растао, тако да је крајем 1940. године било 11.000, према 2.000 крајем 1930. године.

Солидарност и колективни дух међу члановима нарочито су долазили до изражаја приликом штрајка у неком од предузећа, која су била организована у СБОТИЧ-у, као и у радничким штрајковима када су штрајкачима чланови СБОТИЧ-а упућивали многобројне пакете. То се норочито показало приликом штрајка аеронаутичара (април-јун 1940), када су из солидарности са радницима штрајковали и намештеници аеронаутичке индустрије.

Све акције које је СБОТИЧ водио од 1938. до 1941. године утицале су на развијање и подизање револуционарне свести чланова. Носилац интензивног идеолошко-политичког и културно-просветног рада била је културно-просветна секција. Тај рад се развијао не само у просторијама Савеза, већ и у предузећима и на излетима, који су често прирећивани. Велику васпитну улогу вршио је и Савезов месечни лист „Гласник".

Женска секција при београдској подружници СБОТИЧ-а основана 1939. године, окупљала је службенице из разних предузећа и установа организованих у СБОТИЧ-у, и радила на њиховом политичком уздизању и васпитивању у напредном духу. Секција је организовала више предавања о положају жене, усмених новина, другарских вечери, излета. У овом раду нарочито се истицала Олга Т. Јовановић, чиновник Народне банке. Њеним залагањем у СБОТИЧ се учланио велики број чиновница које су радиле у Народној банци и Заводу за израду новчаница. Преко женске секције у Народној банци је организована веома успела конференција за женско право гласа. Поред рада у својој секцији, чланице су учествовале у раду Савеза и у општим акцијама и манифестацијама које је водила КПЈ. Секција је мобилисала своје чланице за економску борбу на њиховом радном месту и за солидарност са свим видовима борбе радничке класе. Чланице секције су прикупљале Црвену помоћ, припремале и носиле пакете политичким затвореницима.

Борба жена за опстанак на радном месту није била лака. Акција коју су водиле жене — службеници Државне хипотекарне банке имала је широку подршку свих банчиних службеника. Акција је поведена против банчине прагматике. О томе „Жена данас" пише у бр. 23 за 1939. годину:

[1]) „Гласник", орган СБОТИЧ-а, бр. 9, од 15. септембра 1939.

ОЛГА Т. ЈОВАНОВИН, ЧИНОВНИК НАРОЛНЕ БАНКЕ У БЕОГРАДУ

„У Државној хипотекарној банци до фебруара ове године положај банчиног особља био је регулисан Законом о чиновницима.

Параграф 22 тога Закона гласи:

„Удата жена државни службеник има право на лични доходак на скупоћу ако месечно бруто доходак мужа не износи више од 500 динара месечно.

У случају да месечни бруто доходак мужа износи више од 500 динара месечно, лични доходак жене смањује се за онолико, колико износи половина оне суме која остаје кад се од месечног бруто дохотка мужа одбије 500 динара.

Одредбе става 2. не важе кад муж и жена станују у разним местима, кад је жена надлежно разведена и кад жена живи од мужа одвојено услед брачних размирица.

Под бруто дохотком имају се разумети:

а) сва редовна примања у новцу ако је муж у слободном односу ма које врсте;

б) доходак који по Закону о непосредним порезима служи као пореска основица, ако муж има имање или се бави самосталним радом.

Фебруара је ступила на снагу Прагматика, чији чл. 23. гласи:

(4) Удате жене-службении,е не добијају додатак на скупоћу.

Жене су молбом тражиле да се и по Прагматици учине исте ограде као и у Закону о чиновницима.

Управни одбор Банчин одбио је ову молбу."

„Жена данас" у броју 30 за 1940. годину доноси писмо једне чиновнице Државне хипотекарне банке:

„. . . Можда ће многима изгледати невероватно, али је ипак истинито да у великом броју тих предузећа, по прагматици, жена удајом губи намештење. Прагматика Хипотекарне банке је мало напреднија и по њој жена удајом губи само 25% од своје плате. А одузети 25% од плате једној чиновници, која је у већини случајева и чиновничка жена; значи за 25% отежати њен труд око склапања краја с крајем на овој скупоћи, значи рђавији стан, мање млека и меса за чиновничку децу, и много, много брига. Због свега тога су жене у Хипотекарној банци и устале против те тачке прагматике а у одбрану својих права. Оне су тражиле да се ***та одредба укине и да им се врати тих 25%, тако да за једнак рад*** с ***мушкарцима добију и једнаку плату, а као хитну меру тражиле су: 1) да се тих 25% врати удатим женама у случајевима када живе одвојено од мужа или кад муж не привређује, и 2) да се женама чији су мужеви позвани на вежбу, мобилисани, или у рату, исплаћују пуне принадлежности.***

Да су то заиста животне потребе жена сведочи и то што се са том акцијом солидарисало целокупно банчино особље, тако да је представку потписало неколико стотина службеника оба пола."

Једна од врло значајних акција београдске подружнице СБОТИЧ-а била је штрајк службеника Савеза набављачких задруга државних службеника, који је избио 17. децембра 1940. године, после неуспелих тромесечних преговора са управом Савеза за повећање плата. У штрајкачки одбор су ушле Рада Врањешевић и Ники Искјупи, а у штрајку су учествовале: Миланка Коруновић, Дана Максимовић, Љубица Марковић, Вукосава Поповић Јелка Радак, Наталија Сарван, Милка Жицина-Шакић, Маријана Милојевић, Мирјана Кротић, Оливера Јовановић, Савка Петровић, Бранислава Поповић-Ивовић, Радмила Стојадиновић, Ана Адић, Даринка Мирковић, Достана Радошевић и Слободанка Гајић.

У једном саопштењу штрајкача стоји: *„Невероватно је да једна задружна организација, у чијој управи не седе ни банкари ни финансијери ни индустријалци, него бивши или садашњи државни службенкци, нема ни основног разумевања за животне потребе приватних намештеника. Што је још поразније, што је управо жалосно, та је управа представник 150.000 државних службеника — чланова задруге, учлањених у Савез набављачких задруга државних службеника — да је она, према томе, такав став према својим намештеницима заузела у име 150.000 државних службеника".*

И овај штрајк који је трајао пуних месец дана, показао је високу свест и борбеност намештеника према окрутним мерама полиције. О томе најбоље говори шести летак штрајкачког одбора, издан 30. децембра 1940. у коме, поред осталог, пише:

„Четрнаест дана налазимо се у борби, четрнаест дана наш послодавац користи сва средства да сломи нашу борбу. Четрнаест дана примењује се над нама крвави систем главњаче у циљу да се угуши наша оправдана борба. Али све им је остало безуспешно. Напротив, наша је борба данас јача, јер смо добили у њој подршку приватних намегитеника, целе радничке класе, поштене јавности, свег радничког света, не само Београда већ читаве земље".

И заиста, редови намештеника-штрајкача остали су до краја чврсти и јединствени, мада је управа Савеза позвала полицију да силом доведе штрајкаче у предузеће или да их хапси, а јавност је обмањивана да штрајкује само мали број намештеника. Помоћ штрајкачима пружили су и државни службеници и радници других предузећа изјавама солидарности, интервенцијама и пружањем материјалне помоћи. Делегације намештеника

НАРОДНИ ХЕРОЈ

РАДОЈКА ВРАЊЕШЕВИН, ЧИНОВНИК САВЕЗА НАБАВЉАЧКИХ ЗАДРУГА ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА У БЕОГРАДУ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ. ПОСЛЕ ОКУПАЦИЈЕ ЗЕМЉЕ ОТИШЛА ЈЕ ПО ЗАДАТКУ У РОДНУ БАЊА ЛУКУ. ЗАРОБЉЕНА ЈЕ ОД НЕМАЦА У ДЕСАНТУ НА ДРВАР 25. МАЈА 1944. ГОДИНЕ И ПОСЛЕ ОСМОЧАСОВНОГ МУЧЕЊА УБИЈЕНА ПРИ ПОКУШАЈУ БЕКСТВА. ПРОГЛАШЕНА ЈЕ ЗА НАРОДНОГ ХЕРОЈА 5. ЈУЛА 1951. ГОДИНЕ

и државних службеника протестовале у против поступка према штрајкачима.

И поред свега тога, штрајк је завршен неуспехом. Реакционарна управа Савеза обратила се Управи града Београда"... да изволи издати уверење о томе да је овзј штрзјк ИЛВГСЈЛЗНЈ ПОШто пре објаве штрајка нису исцрпена сва законска средства . . П о л и ц и ј а је ово једва дочекала да би отпочела са прогонима и хапшењем штрајкача. Међу ухапшенима су биле и Рада Врањешевић, Даринка Мирковић и Оливера Јовановић.

После неуспелог штрајка, из Савеза су отпуштена 43 службеника (од нешто више од стотину, колико је свега било запослено) међу којима и 14 жена. Поред поменутих отпуштене су Слободанка Гајић, Милка Жицина-Шакић, Ники Искјупи, Миланка Коруновић, Мирјана Кротић, Маријана, Милојевић, Савка Петровић, Бранислава Поповић-Ивовић, Вукосава Поповић, Достана Радошевић и Радмила Стојадиновић.

У управном одбору подружнице СБОТИЧ 1940. године биле су од другарица Драгица Срзентић, и Милица Сарић, обе чиновнице „Призада", а у разним одборима и секцијама подружнице: Реа Ароновић, из Привилеговане аграрне банке, Олга Т. Јовановић из Народне банке, Вукосава-Вуја Ољача-Цегледи из ПАБ-а, Драгослава Гавровић из ПАБ-а, Драгица Марц из „Призада", Славка Порубовић из ПАБ-а, Брана Димитријевић из Бановинске задруге за пољопривредни кредит и Амалија Слобођанац-Жигић из ПАБ-а.

Међу активисткињама у Београдској подружници СБОТИЧ-а биле су, поред наведених:

— из ПАБ-а Олга М. Јовановић, Катарина Ракић, Боса Милошевић, Миланка Јевтовић, Вера Ђокић-Радосављевић, Слободанка Савић, Даница Војводић-Перић, Олга Поповић, Милица Обрадовић, Марија Гајић, Гордана Груловић, Тонка Аћимовић, Милица Милановић, Ружица Стевановић-Гузина, Љубица Божић, Нада Радовић;

—• из Народне банке: Лепосава Обрадовић, Гордана Борисављевић;

— из Хипотекарне банке: Милена Рајковић, Радмила (Зора) Миливојевић, Вера Спасић-Смилевска, Зора Спасић, Дара Павловић;

— из Завода за израду новчаница: Нада Марковић, Викторија Волф, Анка Поповић;

— из „Призада": Милица Шуваковић, **Веселинка** Малинска, Јелица Јерковић, Слободанка-Боба Ђорђевић, Вера Зоговић;

— из Прашке банке: Ирма Ерцеговић, Нада Димитријевић;

— из Дирекције трамваја и осветљења: Вера Јанићијевић, Олга Кршул, Јелена Николајевић-Васиљевић.

— из других установа и предузећа: Мира Јовановић-Јаза и Маргита Вук из предузећа „Змај", Добрила Арсенијевић из Техничке дирекције Београдске општине, Реа Алмузлино из Београдске општине, Катица Ћирић из Стандард вакум комп. и Шела, Вера Винцетић, из „Путника", Марија Јакшић-Бекавац из Осигуравајућег друштва „Југославија", Рахела Челеби-Меламед из Удружења банака, Естера Челеби-Демајо, из Фабрике Соненфелд у Земуну, Загорка Маливук из предузећа „Рогожарски", Сока Аранђеловић, Марија Кош, Љубица Срзентић, Милица Милутиновић, Зорка Ћирић, Вукосава Спирић, Миланка Радојичић, Фина Хофман, Шека Алмули, из „Времена" и др.

Сем у Београду постојала је женска секција и при подружници СБОТИЧ у Новом Саду, која је развијала велику активност. У њеном су руководству биле: Ливија-Лили Бем, Вида Јовановић (обе су 1940. године биле у управном одбору новосадске подружнице СБОТИЧ-а), Едита Комлош, Шацика Бергер, Ана Фараго, Мила Бркић и Наталија Старчев-Дивљан. Међу многим активистима нарочито су се истицале: др Ружа Блау-Францетић, Клара Кадош, Катица Хладни, Марија Чаленић, Софија Танкосић, Анкица Секулић, Олга Требишник и Хана Шимерлинг.

Са женском секцијом СБОТИЧ-а и другим напредним организацијама у Новом Саду сарађивале су чланице Омладинске секције Женског покрета из Београда: Катарина-Кети Шер-Миндеровић, Јелисавета-Бешка и Пирика Бебмаса, Валерија Карио-Пап и Вера Гуцуња-Вребалов.

У НОБ су као теренски партијски радници или као борци партизанских одреда погинуле или убијене чланице СБОТИЧ-а: Реа Ароновић, Добрила Арсенијевић, Ливија-Лили Бем, Рада Врањешевић, (народни херој), Вера Ђокић-Радосављевић, Вера Јанићијевић, Миланка Јевтовић, Мира Јовановић-Јаза, Олга Т. и Олга М. Јовановић, Олга Кршул, Загорка Маливук, (народни херој), Радмила Зора Миливојевић, Вукосава-Вуја Ољача-Цегледи, Милена Рајковић, Слободанка Савић, Љубица Срзентић, Катица Ћирић, Рахела Челеби-Меламед и Милица Шуваковић.

МИДИЦА САРИД-ВУКМАНОВИБ, ЧИНОВНИК „ИРИЗАДА" У БЕОГРАДУ, ПРЕДРАТНИ ЧААН КПЈ

РЕА АРОНОВИП, ЧИНОВНИК ПРИВИАЕГОВАНЕ АГРАРНЕ БАНКЕ У БЕОГРАДУ, АКТИВИСТА САВЕЗА БАНКАРСКИХ, ОСИГУРАВАЈУНИХ, ТРГОВАЧКИХ И ИНДУСТРИЈСКИХ ЧИНОВНИКА (СБОТИЧ), АИРИАА 1941. НАПУСТИАА ЈЕ БЕОГРАД И ОТИШАА У СПАИТ, ГДЕ СЕ АКТИВНО УКЉУЧИАА У РАД ЗА НОП. СЕПТЕМБРА 1943. ГОДИНЕ СТУПИАА ЈЕ У ОДРЕД И КРАЈЕМ ГОДИНЕ ПРИМЉЕНА У КПЈ. ЗАРОБИЛИ СУ ЈЕ УСТАШЕ ФЕБРУАРА 1944. ГОДИНЕ И УБИЛИ ЈЕ ПОСЛЕ ЗВЕРСКОГ МУЧЕЊА

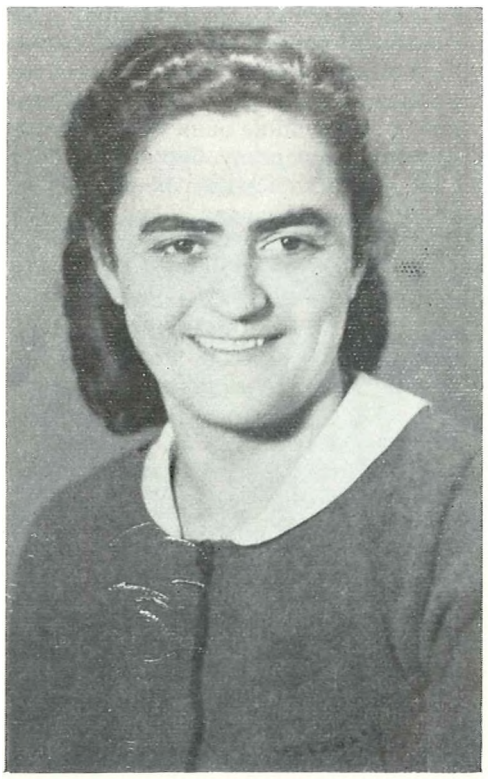

ОЛГА М. ЈОВАНОВИЋ, ЧИНОВНИК ПРИВИЛЕГОВАНЕ АГРАРНЕ БАНКЕ V БЕОГРАДУ

СОКА АРАНЂЕЛОВИЋ, АКТИВИСТА САВЕЗА БАНКАРСКИХ, ОСИГУРАВАЈУБИХ, ТРГОВИНСКИХ И ИНДУСТРИЈСКИХ ЧИНОВНИКА (СБОТИЧ), ХАПШЕНЈ ЈЕ ПРЕ РАТА

САВЕЗ ПРИВАТНИХ НАМЕШТЕНИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Савез приватних намештеника Југославије (СПНЈ) деловао је у склопу УРСС-а и обухватао је својом организацијом: трговачке помоћнике, намештенике приватних предузећа, дрогеристе, фотографе, сајџије, зуботехничаре и болничко особље. Социјалдемократска управа СПЈ тежила је да раднике ових струка представи као „радничку буржоазију" да би их одвојила од других категорија радника и изоловала. Године 1937. КПЈ је, у оквиру опште прекретнице у раду, почела да делује и у овом Савазу. Успостављена је тесна сарадња са СБОТИЧ-ем, чији је састав чланства био врло сличан, а у коме је Партија још одраније имала организовани утицај.

Уз помоћ другова из СБОТИЧ-а, група напредних и борбених чланова СПНЈ успела је да активише постојеће струковне секције и да формира неке нове. Тако је формирана женска и омладинска секција и обновљен рад библиотеке и радничког спортског друштва „Полет".

Рад женске и омладинске секције уклапао се у рад организације и у опште задатке. На састанцима је нарочито објашњаван став Партије у питању економске борбе радница и борбе жена за равноправност. Обрађиване су теме из историје радничког покрета и читани чланци из „Жене данас". Предавачи су биле: Рена Арбаванел, Милада Рајтер, Фрида Бергман, Агнес Сас, Ружа Ољача, Саша Јаворина и још неке другарице и другови. Руководилац ове секције била је Милада Рајтер, а у одбору је још била и Фрида Бергман.

Омладинке су учествовале и у раду других секција: у културној, у фолклорној и драмској групи, у спортској секцији итд. Чланице СКОЈ-а и кандидати Партије учествовале су на заједничким омладинским састанцима, који су се одржавали по приватним становима, пошто су састанци били илегални, док су легални састанци женске секције одржавани у просторијама „Полета", у Бранковој улици број 12.

Културна секција је припремала програме за излете и приредбе. За 8. март 1939. године десетак омладинаца и омладинки извело је драматизацију романа „Виринеја" од Лидије Сејфулине. Певане су радничке и руске револуционарне песме, извођене хорске рецитације, наступао је фолклор итд. Интересовање за приредбу било је

МИЛАДА РАЈТЕР, ЗУБОТЕХНИЧАР, РУКОВОДИЛАЦ ЖЕНСКЕ СЕКЦИЈЕ И СЕКРЕТАР ПАРТИЈСКЕ ПЕЛИЈЕ САВЕЗА ПРИВАТНИХ НАМЕШТЕНИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ

тако велико, да није било довољно места за све посетиоце у просторијама „Полета", па су приредбе одржаване у салама Лекарске коморе, Радничког дома или „Цвијете Зузорић". Приход од приредби био је увек толики да се од њега плаћала кирија за просторије клуба, а сав остатак је даван за Црвену помоћ, за ухапшене другове и другарице. У програмима на приредбама учествовале су чланице драмске и фолклорне групе: Ратка Леви, Бела и Сока Барух, Јулијана Рајтер, Вера Црвенчанин, Стојанка Перишић, Љубица Јовичић-Цига, Алинка Стојаковић и многе друге.

Политички рад био је веома развијен и у спортској секцији, у којој се широко окупљала омладина. На гостовања по унутрашњости полазили би и многи чланови као навијачи, који су после утакмице давали културни програм са политичком тенденцијом. На масовне излете долазило је у великом броју чланство СПНЈ, „Полета" СБОТИЧ-а, спортског клуба „Раднички", синдиката графичара, болничког особља, гвожђара итд. На појединим излетима било је и по 1500 до 2000 људи. Излети су коришћени и за разне политичке састанке.

СПНЈ је успео да продре у веће робне куће и радње (код Та-Те, Владе Митића, Ђуре Јаношевића итд.) где је радио велики број жена и да синдикално организује приличан број намештеника. Када је робна кућа Та-Та отворена, Бешка Бембаса, дипломирани правник, упослила се као продавачица да би политички радила са женама. Режим за продавачице био је нарочито строг и понижавајући: на посао се није смело доћи ни са динаром личног новца, а на крају радног времена продавачице су пре одласка строго „визитиране", претресане су им торбе и џепови да би се спречила евентуална крађа ситне робе. Радно време им је продужавано радом на сређивању магацина, без икакве додатне новчане награде. Због овако тешких околности и понижавања почетком 1940. године избио је штрајк продавачица Та-Те. Штрајк је откривен у самом почетку и ухапшени су организатори: Дара Поповић-Тадић, Љубица Јовичић, Даница Рожанић и још неколико жена које су биле најактивније у организовању штрајка.

Поводом забране УРССЈ, Савез приватних намештеника Југославије издао је проглас „Свима приватним намештеницима",[1]) у коме се, између осталог каже:

„. . . Као резултат припредне политике коју води владајућа буржоазија на челу са издајничком владом Цветковић-Мачек, као резултат све већег извоза најосновнијих животних намирница за осовинске силе, инфлације и шпекулације крупних капиталиста, наше реалне плате смањиле су се бар за 50%. Оскудица, беда и глад ушли су у наше домове. И МИ ДАНАС ЈАСНО УВИЂАМО ДА СМО ДЕО РАДНИЧКЕ КЛАСЕ И ДА РАДИ ОДБРАНЕ СВОЈИХ ИНТЕРЕСА МОРАМО ПОЋИ ОНИМ ПУТЕМ КОЈИМ ИДЕ ЧИТАВА РАДНИЧКА КЛАСА НАШЕ ЗЕМЉЕ.

... Послодавци, удружени са полицијом, чине све да онемогуће нашу праведну борбу. Премештају, отпуштају и хапсе наше активне другове и другарице. Из Привилеговане играрне банке отпуштено је преко 40 наших другова и другарица. Ту се ишло тако далеко да су отпуштени и за/кокски повереници. У Државној хипотекарној банци премештено је у унутрашњост неколико синдикално организованих намештеника, а затим је забрањено синдикално организовање. Код „Та-Те" послодавац отпушта и уручује полицији активне другове и другарице. Али све то не може да заустави нашу борбу; напротив, то нам јоги више отвара очи и ми увиђамо да без тешке и упорне борбе нећемо извојевати веће парче хлеба ...

ДРУГАРИЦЕ И ДРУГОВИ ПРИВАТНИ НАМЕШТЕНИЦИ

Ових дана је забрањен сваки рад слободним радничким синдикалним организацијама УРССЈ. Противнародна влада Цветковић-Мачек овим ХОЋЕ ДА ОНЕМОГУЋИ СВАКУ БОРВУ ЗА БОЉИ ЖИВОТ, ЗА ВЕЋИ КОМАД ХЛЕБА! ОНА СЕ ПЛАШИ СВЕ ШИРЕГ ОКУПЉАЊА РАДНИХ МАСА У ТОЈ БОРБИ! ОНА. ХОЋЕ ДА ПО СВАКУ ЦЕНУ САЧУВА СВОЈ РЕЖИМ СКУПОЋЕ И ТЕРОРА! РАДНИЧКА КЛАСА, ПОД РУКОВОДСТВОМ СВОЈЕ АВАНГАРДЕ, НАСТАВЉА СВОЈУ БОРБУ ДО ПОБЕДЕ! МИ, ПРИВАТНИ НАМЕШТЕНИЦИ, КАО САСТАВНИ ДЕО РАДНИЧКЕ

ЧЛАНОВИ САВЕЗА ПРИВАТНИХ НАМЕШТЕНИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ И СПОРТСКОГ ДРУШТВА „ПОЛЕТ" НА ИЗЛЕТУ НА АДН У ЛЕТО 1940.

БЕЛА БАРУХ, ПРВА СЛЕВА И СОКА БАРУХ СА ЧЛАНОВИМА ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ СПОРТСКОГ ДРУШТВА „ПОЛЕТ"

[1]) **ИРПС, бр. 8570/139. Летак је издат у Београду, фебруара 1941. године.**

КЛАСЕ, НАСТАВЉАМО ТАКОЂЕ НАШУ БОРБУ ЗА ЦОДАТАК НА СКУПОЋУ, ЗА КРАЋЕ РАДНО ВРЕМЕ, ЗА БОЉЕ УСЛОВЕ РАДА! ТИМЕ ИСТОВРЕМЕНО БРАНИМО НАШУ СИНДИКАЛНУ ОРГАНИЗАЦШУ ОД НАПАДА ИЗБЕЗУМЉЕНЕ РЕАКЦИЈЕ, ТИМЕ СЕ ЗАЈЕДНО СА СВИМ НАЈАМНИЦИМА БОРИМО ЗА СЛОБОДУ СИНДИКАЛНОГ ОРГАНИЗОВАЊА И ЕКОНОМСКЕ БОРБЕГ

После забране УРССЈ, забрањен је, међу осталима, и рад Савеза приватних намештеника Југославије (СПНЈ). Партијска ћелија СПНЈ донела је тада одлуку да организација настави рад у оквиру радничког спортског друштва „Полет", које је било пријав-.љено код полиције као самостално спортско друштво. Све напредно чланство СПНЈ прешло је у „Полет". Користећи искуство из ранијег рада, СПНЈ је у оквиру „Полета" формирао нове секције за рад са чланством: секцију за идеолошко-политички рад, за теоретски и за културно-забавни рад, затим секцију за организовање излета, која је у СПНЈ још од 1938. године радила са много успеха. Основана је и женска омладинска секција, која је окупила велики број чланица.

Чланство СПНЈ и „Полета" је испо-л>авало велику привржености и љубав према својој организацији. Свакодневно у току дана, а нарочито предвече, људи су навраћали у своје удружење. да се нађу, да поразговарају, да одиграју партију шаха. Међу њима су владали присни другарски односи, а после неке акције долазили су да се преброје, да виде није ли неко можда ухапшен.

Кроз овакав рад изникли су до априла 1941. године нови чланови Партије, преко 30 чланова СКОЈ-а и велики број симпатизера, који су на позив КПЈ ступили и активно учествовали у НОБ.

АКЦИОНИ ОДБОР ДРЖАВНИХ И САМОУПРАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

Акциони одбор државних и самоуправних службеника обједињавао је акције највећег броја чиновничких сталешких организација. Формиран је 1939. године, а после коначног размимоилажења са реакционарним управама удружења железничара, учитеља, професора и судија у јуну 1940. године, у њему су остале само организације које су биле под утицајем КПЈ. Такав Акциони одбор успео је да консолидује рад и обједини сталешка удружења и месне акционе одборе у унутрашњости. Тада је у Акционом одбору било 20 професионалних организација са око 200.000 чланова.

На овом месту доносимо резолуцију пленарне седнице Акционог одбора организација државних и самоуправних службеника:

Акциони одбор организација државних и самоуправних службеника, на пленарној седници од 22. септембра 1940. године, којој су присуствовали представници организација: Савеза агрономских друштава, Удружења чиновника ПТТ струке, Савеза стручних организација у ресору Министарства саобраћаја, Удружења рачунских чиновника, Удружења лекара стажера и волонтера, Удружења железничких чиновника, Удружења геометара и геодета, Удружења машиновођа државних железница, Југословенског лекарског синдиката, Савеза техничара, Удружења ложача државних железница и бродова, Удружења пореских чиновника, Друштва инжењера Београда, Стручног удружења возно-маневарског особља државних железница, Удружења судијских приправника, Удружења пореских извршилаца, Удружења прегледача кола државних железница, Удружења ПТТ званичника и служитеља, Удружења радника државних саобраћајних установа, Удружења прометника југословенских државних железница, као и представници месних акционих одбора: из Сарајева, Бање Луке, Нигиа, Суботице, Ћуприје, Новог Сада, Загреба и Цетиња, пошто су свестрано размотрили материјални и правни положај јавних службеника у вези са данашњом ситуацијом, једнодушно су констатовали следеће:

1. Да од септембра месеца прошле године — када је почео рат — скупоћа непрекидно и несметано расте тако да данас, баш због погрешно вођене политике, улазимо у период несташице основних животних намирница. Паралелно с тим, материјални положај јавних службеника све више се погоршава, и сада они доживљавају да авет глади почиње да се увлачи у њихове домове.

2. Да се додељеним додатком на скупоћу није помогло државним службеницима, јер он износи свега 5—15% принадлежности, а цене су скочиле од 50—100%, па и више.

3. Да је Акциони одбор благовремено указао на праве узроке скупоће и у свим приликама предлагао мере за њено ефикасно сузбијање, а да су се меродавни фактори оглушили о све захтеве и предлоге Акционог одбора.

4. Да су све мере које је Краљевоса влада предузимала против скупоће и шпекулације путем разних уредаба, с обзиром да су и поред ових цене скочиле за преко 100%, у ствари значиле фаворизовање картела, крупне индустрије, велетрговине и осталог крупног капитала.

5. Да је борба државних и самоуправних службеника као и осталих сиромашних народних слојева против скупоће и шпекулације безразложно категорисана као анационална и интидржавна и да је све чињено да се ова борба онемогући и угуши.

6. Да оваква политика доводи до таквих аномалија гс супротности да један малобројан друштвени слој, шпекулишући на разне начине и несметано пљачкајући широке потрошачке масе, преконоћ долази до огромних богатстава, доводи на тај начин до беде и формалног гладовања огромну већину народа.

7. Да се чак и данас — на прагу зиме — када авет глади почиње да се увлачи у наше домове и када се досадашњом погрешном политиком дошло у ћорсокак — не дозвољава народу пуна слобода, као ефикасно средство за успешну борбу против скупоће, шпекулације и ратних профита.

Стога се данас неминовно намеће закључак да су све досада предузете мере против скупоће представљале само тактизирање и бежање од правилног решења овог крупног народног проблема, а да се сада папуштају, како изгледа, и методе тактизирања да би се прешло на отворе-

но прогањање свих оних који против скупоће и њених узрочника устају. Полицијске мере, које се у последње време предзимају против појединих шпекуланата у виду новчаних казни или принудног боравка у пасивним крајевима, представљају демагошку обману народа и бежање од политичких и економских мера којим се скупоћа и шпекулација могу једино сузбијати. Ово се најбоље огледа у томе, што се место обећаних слобода и демократије покушава на један брутален начин, против воље свих народа Југославије, увођење корпоративног-фашистичког система, на коме питању се и режим Стојадиновића скрхао.

Уместо обећане слободе штампе и слободе организовања, гуши се свака поштена реч, не дозвољавају се конгреси професионалних организација, забрањују се њихови листови и лист „Реч истине", орган Акционог одбора, иза кога стоје сви државни и самуоправни службеници у земљи.

С друге стране, пак, ничу субвенционисани листови озлоглашених клика још из доба ранијих ненародних режима, којима је једини циљ да путем хушкања и провокација припреме терен за атак на организације државних и самоуправних службеника, на слободне радничке синдикате, на аутономију Универзитета, као и на све оне народне снаге које одишу слободарским и демократским духом, да би се на тај начин ослабио отпор народних маса против скупоће и шпекулације и против завођења наговештеног корпоративног система

На основу свега изложеног пленум Акционог одбора организација државних и самоуправних службеника изјављује:

1. Да ће упркос свим лажима и подметањгсма још енергичније наставити борбу зо праведну повишицу, борбу против скупоће и шпекулације, као и против фаворизовања горњег друштвеног слоја: картела, велетрговаи,а и осталих ратних ггрофитера и шпекуланата — јер је то једини пут да се јавни службеници као и остали сиромашни друштвени слојеви спасу од смрзавања и глади које их у наступајућој зими очекују.

2. Да ће се исто тако борити за слободу штампе, слободу збора и договора, без чега би јавни службеници и цели радни народ били и надаље предмет све веће гљачке и експлоатације.

3. Да сматрају народним непријатељима све оне, који гпроповедају насилно завођење корпоративног система, желе да народ још јаче окују у циљу очувања позиција гривилегованог горњег другитвеног слоја. Борба ггротив оваквих елемената намеће се утолико пре, што игра оваквом политиком угрожава националку независност, о чему најбоље сведочгг пример суседне нам Румуније.

Пленарна седница Акционог одбора, у и.«е *свих државних службеника, најенергичније ггротестује против забране гго следњег броја „Реч истине", против гушења професионалне штампе, протггв фаворизовања фашистичких клика и њихове провокаторске штамгге гг против свих отрцаних фраза, којима се акција јавних службеника жели ггредставитгг као анационална и антидржавна.*

Борба за изложена начела представља борбу за бољи живот ■— хлеб *и слободу — свих јавних службеника гг њихових ггородица — за бољи живот свег радног народа и очување његове националне независности.*

Зато Аки,иони одбор позива све државне службенике у земљи, да се *јоги чвршће повежу и збију своје редове, да не дозволе да се овога пута, као што је то било у прошлости одвоје од народа и гготану противнародно оружје, радећи на тај начин за туђе а против својих интереса.*

Данас, када се буде све реакционарне клике и када се чине последњи напори да се оне међусобно гговежу, свима јавним службеницима намеће се дужност да своје организоване снаге још јаче сједине и повежу их са моћним и напредним снагама народа. Само тако државни и самоуправни службеници ће истински гготслужити и својим и народним и државним интересима".

Акциони одбор се борио против схватања да жени није место у државној служби, за већа права жена, и сл. У свом листу „Реч истине" доносио је у сваком броју по неки чланак о положају жене службенице. Заједно са професионалним организацијама, Акциони одбор је стално постављао захтеве да се државним службеницима врате принадлежности које су имали пре доношења Уредбе о смањењу личних и породичних додатака, која је нарочито погађала жене — државне службенике. За акције жена које су се спроводиле преко Акционог одбора биле су задужене Нада Пурић, Дана Цветковић и Неда Божиновић. Активом жена руководила је Нада Пурић. Влада је забранила рад Акционом одбору (крајем 1940. године), укинула лист „Реч истине", а једну групу службеника, преместила у разна места у унутрашњости и многе похапсила. Акциони одбор је тада прешао на илегални рад и даље водио борбу против режима, издавао летке, саопштења и сл.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

НАДА ПУРИБ, ЧИНОВНИК, РУКОВОДИААЦ АКТИВА ЖЕНА ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА

УДРУЖЕЊЕ ПТТ СЛУЖБЕНИКА

НАРОДНИ ХЕРОЈ

РАДОЈКА ААКИН, СТУДЕНТ ФИАОЗОФИЈЕ, РАДИЛА ЈЕ ПРЕД РАТ КАО ДНЕВНИЧАР У ГЛЛВНОЈ ПОШТИ У БЕОГРАДУ И УЧЕСТВОВАЛА У СВИМ АКЦИЈАМА БЕОГРАДСКЕ СТУДЕНТСКЕ ОМЛАДИНЕ. ПРИМЉЕНА ЈЕ У КПЈ ПРЕД САМ РАТ. ПОСЛЕ 6. АПРИЛА 1941. ГОДИНЕ ОТИШЛА ЈЕ ПО ОДЛУЦИ ПАРТИЈЕ У САРАЈЕВО И ТАМО СЕ УКЉУЧИЛА У РАД НА ОРГЛНИЗОВАЊУ УСТАНКА У БИХ. УХВАГ.ЕНЛ ЈЕ ИЗДАЈОМ И СТРЕЉАНА ОКТОБРА 1941. НА ВРАЦУ КОД САРАЈЕВА. ПРОГЛАШЕНА ЈЕ ЗА НАРОДНОГ ХЕРОЈА 8. ЈУНА 1945. ГОДИНЕ.

●

ЛЕНЧЕ АРСОВА, СТУДЕНТ ФИЛОЗОФИЈЕ, ДА БИ МОГЛА ДА ЗАВРШИ СТУДИЈЕ ЗАПОСЛИЛА СЕ У ГЛАВНОЈ ПОШТИ У БЕОГРАДУ И АКТИВНО УЧЕСТВОВАЛА У СВИМ СТУДЕНТСКИМ АКЦИЈАМА. ПРИМЉЕНА ЈЕ У КПЈ 1940. ГОДИНЕ. ЈУНА 1941. ОТИШЛА ЈЕ НА ПАРТИЈСКИ РАД У МАКЕДОНИЈУ. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

НЕДА БОЖИНОВИЋ рођена је 1917. у Тополу код Дубровника. Студирала је права на Београдском универзитету и уједно радила као службеник 1 ПТТ секције.

На Универзитету је била врло активна у Удружењу правника и у Дому и Удружењу студенткиња. Члан КПЈ је од новембра 1939. До марта 1940. године радила је у партијској штампарији, а затим у партијској организацији на Београдском универзитету. Од септембра 1940. до априла 1941. била је члан партијске јединице ПТТ службеника. После бомбардовања Београда отишла је у Црну Гору, у никшићки срез, где је по налогу ОК КПЈ за Никшић формирала партијску организацију у рудинско-трепачкој општини, била њен секретар и учествовала у припремама за устанак. Од новембра 1941. до марта 1942. године била је члан ОК КПЈ за Никшић у коме је одговарала за рад са женама. Од марта 1942. била је заменик политкомесара III никшићког батаљона, затим је била руководилац Политодјела V козарачке и III крајишке бригаде, а од јуна 1944. руководилац Политодјела I пролетерске дивизије. Од фебруара 1945. била је организациони секретар МК КПЈ за Београд, затим инструктор у ЦК КПС и судија Уставног суда Југославије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања, резервни је мајор ЈНА.

Удружење поштанско-трлеграфских и телефонских службеника било је једно ıоД најактивнијих сталешких удружења укључених у Акциони одбор. Оно је упорно ; захтевало укидање Уредбе о смањењу личних и породичних додатака и најодлучније тражило укидање „нумерус-клаузуса”[1]) за жене службенике ПТТ. Борбом Удружења осујећен је покушај владе да донесе уредбу којом би жене службеници ПТТ ступањем у брак изгубиле службу. Чланак „Глас поштарки на Конгресу у Нишу”[2]) верно илуструје тадашњи положај жене у ПТТ струци у коме се између осталог каже:

„Удружење чиновника ПТТ струке познато је у нашој јавности по своме исправном ставу који заузима према свима питањима данашњице уопште, а нарочито о питањима која тангирају све државне и самоуправне службенике.

На Конгресу погитанских чиновника у Нишу узеле су видног учешћа и жене. Кроз говоре многих говорница био је изнесен положај жена, како у ПТТ струци тако и уопште. Другарин,е поштарке су говориле о социјалној неправди која **је** ***нанета удатој жени државној службеници одузимањем додатка на скупоћу.***

Из резолуције се види, да су се **са** ***овим захтевима поштанских чиновница сложили и њихови другови. Друга тачка резолуције гласи: „Да се поврати додатак удатим женама-државним службеницама и додатак на жену, и да се жени у ПТТ струг^и признају сва права према њезиним способностима као и мушкарцу“ ...***

У Удружењу ПТТ постојала је још од 1935. године женска секција, која је разним облицима рада активисала већину службеница на задацима Удружења. Међу првим руководиоцима

■) Уредбом о организацији службе у Министарству ПТТ из 1934. и 1935. наметнут је „нумерус-клаузус” којим се улазак жена у ПТТ службу ограничавао одређеним процентом.

²) „Жена данас”, 1940, бр. 29.

секције била је Надежда-Наца Јаковљевић. Поред сталешких и опште политичких питања, третирано је и питање положаја жена у Југославији и указано на путеве борбе за равноправност. Запажени су реферати о овим питањима које су одржале Олга Јојић, Неда Божиновић и Ленче Арсова.

Жене су биле активне у свим легалним и полулегалним формама рада. Организовале су полулегалне конференције са групама од 30—50 жена. Радојка Лакић и Невенка Каракашевић биле су руководиоци читалачких група, које су постојале у пошти Београд 2, у Главном телефону, у ПТТ секцији, у аутогаражи и у радионици. Поштари су организовали и одмаралишта за децу и одрасле, која су служила и за међусобно упознавање и политички рад; имали су мензу у седишту свога удружења, у Молеровој улици, ту су се окупљали и ту склањали илегални материјал. У истим просторијама било је и седиште Акционог одбора државних и самоуправних службеника.

У другој половини 1940. године дошле су у партијску организацију поштара у Београду Радојка Лакић и Неда Божиновић (после провале и хапшења секретара партијске ћелије, вршила је дужност секретара једне од две ћелије које су тада формиране). Године 1940. примљена је у Партију Ленче Арсова, а 1941. Стојанка Михаиловић-Прњат, Теодора Лончаревић и Вера Петровић; кандидоване су Вида Павловић, Евка Поповић, Персида-Сека Арсенијевић и Невенка Каракашевић, а све су оне одавно биле врло активне у раду организације. Жене су годинама масовно давале прилоге за Партију и Црвену помоћ, које је прикупљала Барбара Керекеш, симпатизер КПЈ и члан надзорног одбора Удружења ПТТ службеника.

У Удружењу ПТТ, у женској секцији, у читалачким групама, у пододборима и на свим задацима Удружења такође су предано радиле: Милка Танасковић-Паскаш, Даница Бајић Дмитрашиновић, Десанка Давидовић-Вулетић- Радмила Илић-Стефановић, Христина Јанати, Анђа Јовановић, Зорка Королија, Лена Лукић, Анђелка Марковић, Славка Миљевић, Рада Савић, Богданка-Бонка Стојиљковић и још многе друге поштанске службенице.

ЖЕНЕ У РЕСОРУ МИНИСТАРСТВА САОБРАЋАЈА

ПАРАГРАФ ПЕТИ[1])

Жене у Министарству саобраћаја носе посебан терет жена у јавној служби. Носе део терета опште борбе жена за добијање и одржавање својих права на рад, зараду, хлеб. Законом о државном саобраћајном особљу од 1931. године донета је одредба у § 5. који гласи: „Женски службеници могу се примати у службу државних саобраћајних установа као: телефонисткиње и телеграфисте у централи, као благајнице билета и дактилографкиње“ ...

Жене су у више махова протестовале против одредаба § 5, молиле, жалиле се, тражиле да се реакционарни § 5. укине, али је увек остајало само на лепим обећањима. И не само да се обећања нису испунила, него се отишло још даље: тј. скоро је у Мин. саобраћаја донета одлука: да се службеници,е, постављене по § 5, иако сада раде неки други, стручни посао, пребаце на рад дактилографкиња и телефонисткиња у и,ентрали, ако постоји потреба на тим пословима. Ако не постоји потреба — онда да се те чиновнице предложе за отпуст. Оне које буду задржане и додељене на наведене послове, има да за кратко време изуче нов посао (нпр. рачунска чиновниц, правник, инжењер има да у одређеном року, ако за то места има, постане телефониста или дактилографкин>а) или — отпуст.

Ова одлука значи затварање врата Мин. саобраћаја пред женама тога ресора. Значи отпуштање великог броја жена постављених на основу § 5, јер нема потребе за толиким бројем дактилографкиња у централи, а на благајни билета већ одавно се систематски уклањају жене, па их према томе тамо неће ни враћати. И напослетку, значи отпустити и све жене које у предвиђеном року не науче посао који дотле никад нису радиле, јер су годинама искоришћаване на другим стручним пословима.

Јасно је да наредба има само једну тенденцију: избацити што већи број жена из Министарства саобраћаја, а касније можда уклонити их на згодан начин све ..

„Решењу питања давања жени њених основних права, мора се приступити најхитније, и без одлагања усвојити следеће: 1. да се повуче наређење у Министарству саобраћаја којим би био отпуштен велики број жена службеница као антисоцијално и које се противи основним правима човека; 2. да се укине параграф 5. Закона о државном саобраћајном особљу; 3. да се удата жена државни службеник третира подједнако са осталим државним службеницима, а по принципу за једнак рад, једнака награда; 4. да се укине „нумерус клаузус“ за жене у Министарству ПТТ; 5. да се престане са ограничавањем права жена у државној служби створаних на основу или мимо параграфа“.

Параграф пети Закона о државном саобраћајном особљу у ресору Министарства саобраћаја имао је за циљ да ограничи улажење жена у саобраћајне установе. Међутим, жене су ипак улазиле у службу Министарства саобраћаја, па је Министарство јула 1940. године донело нову одлуку, којом се обуставља пријем жена у службу. Акциони одбор државних и самоуправних службеника оштро је реаговао на све ове мере. У чланку „Запостављеност жене” речено је, између осталог:

Под утицајем Партије пред рат је у Савезу стручних организација у ресору Министарства саобраћаја појачан политички рад уопште, а нарочито рад са женама. Секретар партијске ћелије у Министарству саобраћаја била је Олга Јојић, а у партијској ћелији железничара радила је Деса Бркић.

Жене службенице су и преко других сталешких удружења постављале захтеве за побољшање свога положаја.

[1]) „Жена данас”, 1940, бр. 29.

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

BEOGRAD, SREDA, 31 JULI 1940

GODINA I ■ BROJ 3

Rečistine

Izlazi dvaput mesečno
Primerak 1 dinar
Pretplata: za Jugoslaviju 20 din. godišnje, 10 din. polugodišnje, 6 din. tromesečno, za inostranstvo primerak din. 2,50
Oglasi po tarifi
Rukopisi se ne vraćaju
Uredništvo i administracija: Molerova 88 II
Telefoni: 40-310; 40-380
Čekovni račun: 60903

LIST ZA EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PITANJA DRŽAVNIH I SAMOUPRAVNIH SLUŽBENIKA

Vlasnik: Ing. ZAVIŠA POPOVIĆ

Glavni urednik: MIHAILO GRBIĆ

Uređuje Redakcioni odbor: VLASTIMIR LAPČEVIĆ, BRANKO MEDIĆ, NIKOLA MILANOVIĆ I BOŽA JOVANOVIĆ

NAROD JE SA NAMA

Na strani službeničkog pitanja stoji danas čitava poštena javnost. Beda i siromaštvo širokih redova državnih službenika padaju u oči na svakom koraku. I radnik i seljak, i sitni trgovac i zanatlija, jasno uviđaju da državni službenik nije više „gospodin", koji se svojim ugodnim životom uzdiže iznad njih. U ovim društvenim redovima ističu je svaka zahteva da državni službenici ekonomski diferenciraju od drugih nižih i srednjih društvenih slojeva i da kao takvi predstavljaju neki poseban i viši društveni red za sebe.

Državni službenici danas pripadaju narodu i dele njegovu sudbinu. Sve nedaće i nevolje današnjih prilika, koje bacaju u bedu seljaka, radnika i uopšte slabog potrošača, podjednako pogađaju i državnog službenika. Isto onako kao što se u društvu uopšte uočava na jednoj strani sloj i privilegovani red imućnih a na drugoj strani čitave narodne mase sa ostudnim, a ponajčešće bednim i potpuno nedovoljnim sretstvima za goli život, tako se i kod državnih službenika izdiže iznad ostalih jedan mali broj visokih državnih funkcionera, čiji se interesi poklapaju sa interesima onog malobrojnog i imućnog društvenog sloja.

Problem državnih službenika dubji je tako široke razmere i oštro oblike, da danas uvida i najšira javnost da bi dalje odlaganje njegovog rešenja moglo dovesti do teških i neželjenih reperkusija. Nepotkupljivo najozbiljnije pažnje očajnoj situaciji državnih službenika, a istovremeno toleriranje nezajažljive spekulacije i pijavice od strane ratnih profitera, odigledno bi značilo raditi protiv interesa naroda i države. Ratne prilike i spekulacija već dosada su se najdrastičnije manifestovale na selu. Čitavi krajevi našega naroda zapali su u krajnu bedu praćenu formalnom glađu.

Kako se bal sada nalazimo u vreme kada se donose budžetske dvanaestine za prvostali deo budžetske godine, mi računamo da Kraljevska vlada ovom prilikom neće izaći sa budžetom pred javnost, a da ne budu obezbeđeni i krediti za poviške plata državnim službenicima.

Pod najvišjim socijalnim reformama državni službenici podrazumevaju onemogućavanje u korenu ratnog profiterstva i spekulacije, donošenje zakona o korupciji, pravedno oporezivanje krupnih kapitala i zabranu karteta, ukidanje sinekurnih i privilegisanih položaja skopčanih sa velikim materijalnim izdacima u vidu tantijema, reprezentativnih izdataka i raznih luksuznih mesta; podrazumevaju da će sam narod, putem političkih i građanskih sloboda, biti suverenі i najbolji faktor koji će svake reforme može sprovesti i odbraniti. Državni službenici ne mogu ništako zamisliti „socijalne reforme" koje bi dozvolile kao proizvod volje nekih vođa postalih od Providenja, ustaju najenergičnije protiv importovanja nekih stranih (korporativnih) sistema, jer vrlo dobro znaju da je to forma, koja bi omogućila najširi zamah svega onoga protiv čega mi ovde ustajemo. Uostalom, naš narod je dao svoj kategoričan sud o ovakvim eksperimentima, kada je tiskom ustao protiv samovolje Stojadinovićeve politike, koja je naušno htela prenositi ovu otrovnu biljku na naše narodno tle.

Akcioni odbor i „Reč listine" okupljaju oko sebe sve čestite i socijalnom pravdom i čovečnošću nadahnute javne službenike, koreći se za pravedniji život i sretniju budućnost svih njih, bez obzira ito vodstva ponekih organizacija rade protiv Akcionog odbora i „Reči listine".

Zapostavljenost žene

Ugrožen je opstanak u službi i životna egzistencija nekoliko stotina žena u resoru Ministarstva saobraćaja

Položaj žene kroz vekove bio je osobito težak i ponižavajući.

Niko nije tako i toliko bio ugnjetavan kao žena. Nikome se nije više nepravde činilo nego ženi. Nju su ponižavali na razne načine, tretirali je kao robinju, kao inferiorno biće i određivali joj dužnosti najnižeg ranga.

Shvatanje koje još uvek postoji kod nas ne razlikuje se mnogo od ovog srednjevekovnog shvatanja. Još uvek se potire pitanje mesta žene u društvenom životu, još uvek nije jasno o pravim sposobnostima žene, onima kojima je, nažalost, palo u deo da ostvaruju ženina prava. Oni još uvek lutaju i traže da ženu vrate tamo gde ve ona nikad više ne može vratiti, mada su žene svoje sposobnosti već tako jasno i sigurno dokazale.

Saslušanje izvršeno događaja 19 ovog, stvaranjem visoko-kapitalističkih monopola uzdrmao je ceo društveni poredak. Na ove strane nicale su tvorevine, koje su tražile mnogo radnih ruku, a naročito jeftinih radnih ruku. Nikle nije bilo zgodnije oruđe ekonomski jakih, koji jeftinu radnu snagu žene iskorišćuju do najvećih granica. Događaji 19. veka nisu mogli zaustaviti žene da se postepeno osloboda od najvećeg ropstva — fizičkog. One postepeno stupaju u javni život. One su fizički, njene sposobnosti stupaju se manifestacije: one pobijaju da gresi, da leti, da vozikaju, da se bave naukom i umetnošću, — one je postale ravnatan član društva.

Događaji u Evropi, a naročito Španski rat, nisu mogli biti bez uticaja na stvaranje jakog preokreta u životu naše žene.

Neprekidne poslerstne prilike tražile su hitno sređenje, morala se brzo organizovati privreda, administracija, škole, saobraćaj, da bi javni život u zemlji mogao što pre normalno da funkcioniše. Mobilisane su sve snage, među žene u javnom radu bio je takođe neophodan.

Žene, oslobođene i unesrećene ratom, ulazile su u sve poslove, jer je rad za njih istovremeno značio i životni opstanak. Ulile su one: u fabrike, radionice, trgovine, kancelarije privatne i državne.

Mada je žena u pojedinim dapima odigrala slavnu ulogu, mada je žena nepokolebljivo dokazala svoje sposobnosti, danas kada se svet gradi u lažnim teorijama „livotnog prostora", danas izgleda onima koji ne mogu da se saobraze u društvenom previranju, da je žena krivac što muški članovi ostaju bez posla, pronalaze razne sabne da ženu izbace iz službe (često iz političkih razloga), oni se naćmeđu svojim reakcionarnošću, stvaraju planove o oklanjanju žene iz javnog života.

Tako jedna od prošlih reakcionarnih vlada pokušala je da onemogući ulazak žene u učiteljske škole imperativno zahtevajući da se žena-učiteljica, ako želi biti udata, mora udati samo za učitelja. Eto kako su daleko išla pojedina shvatanja, eto kako se htelo metati u najintimniji život žene i porodice. To poništenje ulic se mogło prihvatiti, žene su ustale protiva toga i oborile ovu nerazumnost. Žene su morale da se bore protiva toga, jer ta ista gospoda (obzirom na visoku konjukturu protekcije) mogla su na pr. zahtevati od učiteljice Jovanke, da se uda za učitelja Sima, ako je to Simina želja, a ujak Simin bio načelnik u Ministarstvu prosvete. Ne pripustiti ovakav zahtev, mnogo se ove bami protiv čega značilo bi ostati bez kore hleba. Da i poništi ova zakost, da li je moguće ulaziti

Zatim, jedanm od poslednjih pokušaja onemogućiti snažnom borbom članovska Udruženja p.t.t. službe, da se žena-službenica p.t.t. službe, stupajući u brak istog trenutka bivši iz službe, dobivale kako se izvodi u praksi dugo deklamovana teorija o braku, o porodici, toj najosnovnijoj ćeliji društve.

Novom Uredbom o organizaciji službe u Ministarstva p.t.t. sanirtnut je „numerus klauzus" kojim se ulazak ženama u p.t.t. službu ograničava predviđenim procentom.

Uredba o smanjenju ličnog dodatka udatim ženama od 1935 godine, nije ništa drugo, do modus da se žena natera da napusti učestvovanje u javnom životu.

Kao kruna najveće bezobzirnosti, kao kruna najveće reakcionarnosti jeste skreisanje § 5 Zakona o državnom saobraćajnom osoblju, koji ženi, i pored toga što je ona to, kao neophodni saradnik godinama učestvovala i bez obzira na to što je svršila fakultet, postavlja uslov, da u resoru Ministarstva saobraćaja može zauzeti samo mesto daktilografkinje, telegrafiste i telefonistkinje u centrali i blagajnika bilteta.

§ 5 stvoren, je da bi se ogranililo zaposlenje žena u saobraćajne ustanove, ali ova reakcionarnost § 5 nije uvodila zvršen plasman.

Žene su i dalje ulazile u službu bilo kojim saobraćajnim ustanovama, ali ova reakcionarnost dobila svoj maksimum.

Smisao odluke je sledeći:

da se do daljeg obustavi prijem i regulisanje ženskog osoblja;

da se ispita potreba za onima iz rvanja po § 5, i one za kojima potreba ne postoji da se predlože za otpust iz službe;

da se one za kojima potreba postoji, a nisu svršile propise iz zvanja § 5. ubuće iz tih poslova do kraja maseca juli o. g. (t.j za 10 dana), i one koje se pokažu potreban uspeh u obučavanju takođe predloditi za otpust.

Nedogledne su posledice izvršenja ovog naređenja, ako se uzme u obzir, da, prema jednoj skoro pravljenoj anketi, 60% žena zaposlenih u Ministarstvu saobraćaja izdržavaju ili pomažu porodice, a da skoro ceo ostali poštotak živi isključivo od sopstvenog rada.

Da ni mere, koje se primenjuju prema ženama zaista neosnovane, dokazuje i pozriv ženama od strane države, da u danom momentu pruže sve svoje snage i sposobnosti u odbranu zemlje.

Pa kad se od nje zahtevaju iste dužnosti kao i od muškarca, je li pošteno da se njoj, istovremeno, oduzima i ono malo datih prava, da se ide čak tako daleko da joj se oduzima i nasušni hleb.

Dužnosti neminovno zahtevaju i prava.

Rešenje pitanja, davanje ženi njenih osnovnih prava, mora se pristupiti najhitnije i bez odlaganja usvojiti sledeće:

1) Da se povuče naređenje o Ministarstvu saobraćaja, kojim bi bio otpušten veliki broj žena službenica, kao antisocijalno i koje se protivi osnovnim pravima čoveka;

2) Da se ukine § 5 Zakona o državnom saobraćajnom osoblju;

3) Da se udata žena državni službenik tretira podjednako sa ostalim državnim službenicima, a po principu za jednak rad jednaka nagrada;

4) Da se ukine „numerus klauzus" za žene službenice u Ministarstvu p.t.t.;

5) Da se prestane sa ograničavanjem prava ženi u državnoj službi stvorenih na osnovu paragrafa ili mimo paragrafa.

Vlada mora biti odlučna u suzbijanju skupoće

— Prinadležnosti i naknade se moraju ispoštovati —

Teške poslednje rata, koje se vuku sudbinu država i naroda, — nalazimo su i trgovine naše države. Iako se tužno apsolutno kupalo besobzirnosti koja cenu smrti u mučnom; iako se odjednju u našem ustanku eksploatisanje gnjavi i bombi, kinti nam fijuku kuršumi ono ratne, — nimk ruskinično zdravstvo rata počelo-smo jako osećati. Pored nedovoljstva koje nosi mnoge nelagodnosti; pored apsolutnih predmeta koja nestaju u tržištu; pored poremećaja u snabdevanju robom i naročitim odbrambenim merama koje nam nalaze opasnost spoda, — ostale su obilate perturbacije u normalnoj privredi, proizvodnji i raspodeli dobara.

Jedna od najvećih neprilika koja nas je rat u Evropi zadao nam jeste skupoće, koja je donela u vrlo teška materijalnu najveći deo našeg naroda. Ovaj ogromni deo potrošnje su naročito teško osetili oni koji su ranije živeli, koji su postali pretežna, nebogalnija.

Nesalazljivo koje se vrlo često manifestovalo u mnogim prilikama u narodu dalo je utrkivo ogorčenje, što se ono nije uvijalo da je svoj deo ratnim danom poslednja nesavesne elemenata koji su iskoristili ovu situaciju. Osećalo se ono naime da izvesne kategorije trgovaca i industrijalaca snižuju svoja bogatstva „novom u mutnoj vodi". I dok je o jeftino strane rasla beda u najširim narodnim redovima, javljali su se novi bogataši — milionari. Državna uprava, primenom neefikasnih mera, koje uspeva da sauzdava opšti val skupoće. I desilo se to vuda, da je svoj deo u nadzi država, otkako je rat otpočeo, nee bi manje puta nego ne u onim najtežim momenta. Otuda se ono ne može uspeti uveravanje u narodu da je skupoća, koja je kod nas nastala, poslednja jedna prave palavka, koja se ne bi smela dalje trpeti.

Državna vlast mora naći načina za sprečavanje akcija spekulanata, čija se postupci mogu identifikovati sa ulotinom. Ne sme se dozvoliti da nemilitna ošlabi otporu snagu našega naroda i da podrije njegovu moralnu otpornost. Ne treba zaboraviti ovu narodnu: da je glad prva savetodavka. A danas je glad prešla prag mnogih domova u selu i gradu.

U selu je nastalo neh poodavno borba za nacuvan hleb. Ogromna broj naših nemoralnosti je upravo posle dobro dno primjuvan da prodaju svoju kukuruz i kukuruz i to po niskim cenama. Trgovci su tada pšenicu kupovali po cenu koja nije mnogo prelazila 100 dinara za stu kilograma. A, sada, kada se pšenica u selu nalazi u rukama trgovaca, prodavanje je tome selaku po 250—300 dinara sto kilograma.

I sada je, na jednom delu, došlo do

У Министарству финансија су активно на томе радиле Нада Пурић и Зора Илић-Обрадовић, у Удружењу агронома Добрила-Боба Матејић, Невенка Кутлача, Јулија Мартиновић-Цимер, Нада Димитријевић и др.

Из резолуције коју је донело Југословенско удружење инжењера и техничара, на својој Главној годишњој скупштини у лето 1939. наводимо онај део који говори о захтевима Удружења у односу на жене-инжењере:

„1.* да се укину *све уредбе које не дозвољавају пријем у државну службу жена-ма инжењерима;

2. да се приликом постављања и пријема инжењера у службу, било државну, самоуправну или приватну, не прави никаква разлика у томе да ли је у питању жена или мушкарац, већ да се узима у обзир једино њихова стручна спрема и квалификација;

3. да се приликом одређивања принадлежности, као и приликом напредовања у служби, исто тако не прави никаква разлика;

4. да се укину законске одредбе о смањењу принадлежности удатих жена, јер стојимо на гледишту да за једнак рад припада и једнака награда.

Како су и раније на конгресима у Сарајеву и Сплиту доногиене сличне резолуције, а досада није ништа предузето да се оне спроведу у дело, тражимо да се оне спроведу у дело, тражимо да се управа ЈУНА најенергичније заузме код надлежних фактора, да се нашим захтевима изађе у сусрет."])

') „Жена данас", 1939, бр. 25 — „Жене инжењери залажу се за своја права".

УЧИТЕЉИЦЕ ПРИПАДНИЦЕ
III УЧИТЕЉСКЕ ГРУПЕ

Масовни рад Партије међу учитељима датира од 1934. године. Са општим јачањем прогресивних снага у друштву јачале су и напредне снаге у редовима југословенског учитељства. Низом организованих акција, међу које спада преузимање руководства у Учитељском удружењу, радило се на учвршћењу утицаја Партије у редовима учитеља. Крајем 1937. године, да би се чвршће међусобно повезали у раду, учитељи комунисти су основали културно-просветну издавачку задругу „Вук Караџић" као легалну организацију преко које ће деловати Партија. Задруга је издавала напредну литературу и часопис „Учитељска стража". За председника задруге је изабран Милисав Мијушковић, а за секретара Мила Бајалица. Око задруге су се окупили млади учитељи комунисти и симпатизери, који су се називали „трећа учитељска група" — учитељска левица.[1])

Да би се обухватио што већи број учитељица радом на стручном усавршавању и политичком образовању и оспособио за културно-просветну и политичку делатност у народу, основани су женски одсеци при Југословенском учитељском удружењу. У реферату који је одржала на учитељској скупштини, на којој је основана задруга „Вук Караџић", Мила Бајалица је образложила њихову потребу. Свуда су напредни учитељи организовали и водили аналфабетске течајеве, оснивали књижнице и читаонице, формирали драмске и хорске секције, омладинске групе, били носиоци активности организације „Задружна омладина", организатори разних предавања. Учитељице су се нарочито ангажовале у раду на здравственом,

') У учитељским редовима постојало је неколико групација: учитељи наклоњени тадашњем режиму чинили су прву групу; учитељи социјалдемократи другу групу; учитељи чланови КП и симпатизери радничког покрета иступали су као левица према првима и другима и називали се трећом групом.

МИЛА БАЈАЛИЦА, УЧИТЕЉ>ИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

ПРВА СТРАНА ЧЛАНКА КЕТЕ ШЕР-МИНДЕРОВИЋ, КОЈА ЈЕ ПИСАЛА ПОД ИМЕНОМ КАТА КОСАЦ

Страна 20 . НАША КЊИЖИЦА Број 7—8

Ката Косац:

На светској изложби у Паризу

Ретко човек радник има прилику да остави свој родни крај, у коме ради и живи. Још ређе има могућности да иде у друге земље, у друге државе. Али овогодишњу Светску изложбу у Француској посети сваки, ко има макар мало могућности. Тим пре што је Француска данас земља слободе. Земља у којој се народна влада труди да омогући и сиромашнијем човеку пријатан и јевтин боравак.

За нас, радне људе, људе који себи не могу дозволити велика путовања из уживања, посета Светској изложби у Паризу много значи. О тој изложби много се чује и много се прича, и с правом. Покушаћу и ја да вам опишем главне ствари које сам стигла да видим, и што ми је нарочито привукло пажњу.

Иза наше границе попели су се на воз италијански граничари. Прегледали су нас и пребројали. Гледам их: униформисани, млади људи, скоро деца. На свима, иначе ретким и празним станицама, исто то се понавља. Војници, службеници, са пушком или без ње. Нигде сељаци, ретко народ. Наш воз сад вуче лака и брза електрична локомотива, која изгледа као трамвај. Нема димњака него горе над кровом додирује електричну жицу, и тако прима струју. Јуримо кроз дивне ливаде. Ред чокота и дудова, који служе за гајење свилене бубе. Па оранице. И опет винова лоза, дудови, воћњаци. Све то као лепа башта. Тако сам ја давно, у детињству, претстављала „рајску башту". Таква ба-

ЧАСОПИС „НАША КЊИЖИЦА" НАМЕЊЕН СЕЛУ, ИЗДАВАЛИ СУ И УРЕБИВАЛИ КЕТА ШЕР-МИНДЕРОВИВ И ЧЕДА МИНДЕРОВИК, КРАЈЕМ 1937. ГОДИНЕ ПОЛИЦИЈА ЈЕ ЗАБРАНИЛА ИЗДАВАЊЕ ЧАСОПИСА, АЛИ ЈЕ ОН УБРЗО ПОНОВО ПОКРЕНУТ ПОД ИМЕНОМ „НАРОДНА ЧИТАНКА" ЧАСОПИС СУ И ДАЉЕ УРЕБИВАЛИ КЕТА И ЧЕДА, А ИЗДАВАЧ ЈЕ САДА БИО ОМЛАДИНСКИ КУЛТУРНО-ПРИВРЕДНИ ПОКРЕТ (ОМПОК) У НОВОМ САДУ. И „НАША КЊИЖИЦА" И „НАРОДНА ЧИТАНКА" СЛУЖИЛЕ СУ КАО ВРЛО ПОПУЛАРНО ШТИВО ЗА ПОЛИТИЧКИ И ПРОСВЕТНИ РАД СА СЕЉАНКАМА.

ДРИНКА ПАВЛОВИЋ, УЧИТЕЉИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, КАО УЧЕНИЦА V РАЗРЕДА УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ 1938. ГОДИНЕ У УЖИЦУ

НАПРЕДНЕ УЧИТЕЉИЦЕ НА ЛЕТОВАЊУ У АСАМАТИМА КОД ПРЕСПАНСКОГ ЈЕЗЕРА, 1939.

ГРУПА ЧЛАНОВА УЧИТЕЉСКЕ ЗАДРУГЕ „ВУК КАРАЏИЋ" НА ЛЕТОВАЊУ У СИЈЕРИНСКОЈ БАЊИ, АВГУСТА 1940. ГОДИНЕ. СЛЕВА НА ДЕСНО: АНКА ОБУНИНА, МИЛЕНАКУЉАНЧИН, ВЕЛА БЕНИК И ВЕРА ЕРДЕЉАН

просветном и политичком просвећивању жена на селу, организовале су домаћичке течајеве и ђачке кухиње. Учитељице су у селима формирале читалачке групе жена и девојака и с њима читале „Жену данас", „Нашу књижицу", касније „Народну читанку" и упознавале их са политичким збивањима у земљи и у свету. Уз помоћ лекара, медицинских сестара или саме одржавале су и предавања о чувању здравља, о нези и васпитању деце. Оне су видно учествовале у разним акцијама које је водила Партија: прикупљале су потписе за побољшање услова живота политичких затвореника, скупљале помоћ за шпанске борце, биле врло активне у акцији за право гласа жена итд. О томе се врло конкретно говори у чланку Дринке Павловић: „Рад учитељица ван школе".[1])

У окупљању младих учитељица и учитеља и у формирању напредног језгра одиграла су значајну улогу летовања која је организовала задруга „Вук Караџић": 1938. године у Ивањици, 1939. године у Асаматима на Преспанском језеру и 1940. године у Сијаринској бањи. За време ових летовања одржани су партијски курсеви за з'читеље комунисте, а за оне који нису били чланови КПЈ организована су предавања о актуелним политичким збивањима, о културно-просветном и политичком раду ван школе и о другим проблемима.

Велики број учитељица, које су пре рата неуморно радиле на просвећивању народа, одазвао се позиву Партије и храбро се борио у НОВ: Милица Вучетић, Рада Миљковић, Дринка Павловић, Олга Радишић-Петров[2]) Зора Адамовић, Лепа Аксентијевић, Радмила Багар-Терзић, Мила Бајалица, Богиња Бајовић, Катарина-Каја Бастић, Велика Бенић, Јелена Благојевић, Вука Божић-Николић, Цаја Боројевић, Христина Бошковић, Милена Велимировић-Илић, Рада Вујачић, Лепа Вујичић, Јелена Главашки, Загорка Драговић, Станица-Цајка Дугалић, Наталија Дугошевић, Зора Дудић, Нада Ђокић-Матијевић, Живка Ђурђевић, Живка Жиропађа, Ковиљка Ивановић, Славка Ивановић, Иванка Ивачковић-Лушшић, Роса Игњатовић-Димитријевић, Томанија Јанковић, Ана Јевтовић, Љубица Јовановић-Радосављевић, Надежда-Кока Калезић, Милева Косовац, Ракила Котарев, Савка Кукаљ, Боса

[1]) „Учитељска стража", јануар-фебруар 1940.

[2]j Све четири су проглашене за народне хероје.

Лалић, Нада Луковић, Вера Мандић, Мара Мандић, Надежда Мариновић-Ранковић, Александра-Цана Марјановић, Христина-Тина Маркишић, Мира Медић, Вера Милетић, Анђа Милићевић, Драгица Милићевић-Ристић, Јелида Миловановић, Ранђа Милојковић, Радмила Мирчић, Богиња Михаиловић, Славка Недић-Милојевић, Лепа Перовић, Љубица Петровић-Павловић, Николија-Кока Петровић, Јелена-Лела Поповић-Тривунац, Нада Прица, Бојана Ракић, Драгиња Савковић, Бисенија Симић, Добрила Стамболић, Душанка Станисављевић, Спасенија Степановић, Јелена-Лела Субић-Гмизовић, Вера Тимотијевић, Гојка Томашевић, Зора Топаловић-Ракановић, Милена Царевић и многе широм земље чија су нам имена остала непозната. Велики број учитељица пао је у борби.

НАТАДИЈА ДУГОШЕВИК, УЧИТЕЉИЦА

УДРУЖЕЊЕ И ДОМ СТУДЕНТКИЊА

Удружење студенткиња Београдског универзитета основано је 1921. године на иницијативу групе жена чланова Партије и напредних студенткиња и окупљало је око себе све студенткиње. Мада су чланови Партије и прогресивне студенткиње настојале да управа Удружења буде у њиховим рукама, како би што боље спроводиле утицај Партије, нису у томе увек успевале, па су повремено у управи преовладавале студенткиње које је у раду подржавао режим. Оне су Удружењу давале своје обележје, одређивале његов правац и његове задатке.

О раду и активности Удружења студенткиња сведочи говор представника **Удружења на општем студентском** збоРУ, јануара 1940. године.

„ДРУГОВИ И ДРУГАРИЦЕ[1])

Када смо се пре неколико година појављивале на зборовима, ми студенткиње представљале смо мали број девојака на тешком и неутртом путу борбе за бољи живот, за боље услове студирања, за више права и слободе. Тада смо још плашљиве и несигурне тражиле путеве да побољшамо свој положај, да саме створимо могућност за боље и успешније студирање. Многе смо у себи носиле отиске средине из које смо догиле, отиске живота наших мајки, сестара, вршњакиња и њихово смирено чекање да наше проблеме реши судбина. Зато смо се још у првим данима студентске борбе за заједничке захтеве, који се постављају пред све нас, подједнако бориле у великом студентском покрету као равноправни и слободни чланови. Студенткиње активно раде по свим стручним, културпим и економским студентским организацијама. Из године у годину, а нарочито данас, наш културни рад добија све већи обим и студенткиње га преносе у све делове наше земље. Број студенткиња се сваке године повећава. Сваке године у нашем удружењу и са овог места поздрављамо стотине младих девојака жељних рада и слободе. Са свих страна, из свих покрајина, из свих народних слојева, долазе девојке да студирају, да уче, да се спремају зо самосталан живот. Број студенткиња које долазе без довољних средстава за живот сваким даном је све већи, према ономе што ми можемо да учинимо за њихово збрињавање. И поред изграђеног Дома, који је подигнут напорима наших старијих другарица уз помоћ читавог студентског покрета, још уоек наше другарице станују по хлидним и влажним становима, слабо хр^љене и обучене, губећи здравље и радну способност. Кондиције, послуживање по славама, разношење хране по нашим мензама и у Дому, све нам то одузима много времена које бисмо могле да уложимо на студије и културни рад. Велики део студенткиња проводи по цео дан *по канцеларија.ма да би на тај начин омогућиле минимум за живот и студирање. 100 збринутих девојака према 2.000 студенткиња на Универзитету показује да је наги Дом постао претесан за све оне које би требало да прими. Улози од 500—700 динара, колики су потребни за ступање у Дом, великим делом искључују наше најсиромагиније другарице да жгше у Дому, искључују оне чија егзистенција зависи од несигурне кондиције, од послуживања по славама, која су такође врло ретка. Осећа се најхитнија потреба за добијањем већих субвенција за прогиирење нашег Дома, да бисмо могле примити већи* број *студенткиња, а према томе и већи* број *њих запослити око разношења хране. За изградњу Дома удружење је направило дуг који и данас отплаћује, па не може мислити на доградивање Дома властитим средствима.*

Премда смо у раду и борби студентског покрета изједначене са нагиим друговима, ипак нас нека г.г. професори третирају као мање вредне и неспособне. Ми са овога *места, у име свих студенткиња нашег Универзитета, енергично протестујемо против таквог поступања према нама, јер то својим радом и способностима не заслужујемо.*

Данас — када се пред нас поставља укидање аутономије Универзитета, а с тим у вези и укидање наших стручних, културних и економских организација, и положај нас студенткиња доводи се у пи-

[1]) ИРП, бр. 4596, XIII, 3—3/40.

тање. Реакционарне снаге у земљи, које свим силама пастоје да угуше *сваки слободарски покрет, а првенствено раднички покрет, истовремено ударају и на Универзитет. Реакционарни део професора, на челу са Универзитетским сенатом, спроводи без устезања наређења спољних власти. Свим средстпима хоће да нам укину аутономију, да отму наш Дом, наше Удружење и онемогуће остварење наших захтева, који јоги увек чекају на решење. У данима када се пред сву омладину и народ постављају питања борбе за опстанак, за бољи живот, мир,* рад и слободу, *ми као део женске омладине, као део жена без икаквих права, боримо се за очување стечених права која имамо у студентском покрету и за њихово проширење. Овим својим захтевима ми се налазимо заједно са захтевима остале женске, радничке и сељачке омладине, која тражи излаз из свог тегиког положаја, коју више не могу задовољити приче о мирном огњишту, која је већ давно изгубила изгледе да без борбе дође до својих права. Ми се налазимо са својим захтевима заједно са свим радним женама, са нагиим мајкама и сестрама, које у данагиьим судбоносним данима када се одлучује о рату или миру, када се одлучује о судбини наших народа, траже да учествују у том одлучивању. Када смо ове године пошле на студије, наша села и градови остали су узнемирени империјалистичким ратом који је почео у свету. Опет се у свету пролива крв за интересе гиачице банкара, фабриканата и ратних гипекуланата и пљачкаша сваке врсте да би се богатили на рачун милионских радних маса читавога света. Опет су нечији мужеви, браћа, очеви, синови и другови послани на кланицу, а жене у творнице, да кују убилачко оружје за своје мужеве, очеве, синове и браћу и другове, против своје воље. Опет је омладина послата пред топове, гранате и бајонете да губи своје младе животе за интересе аиглофранцуског империјализма. Данас, када је нагиа реакција одлучила да и нашу земљу преда немани империјалистичког рата и да пошаље наше народе у ратни поколь, на страни империјализма, и нашу земљу ће да заору гранате и да се нролије крв наших народа. Наше мајке су преживеле један империјалистички рат, изгубиле у њему своје најмилије, гладовале су и патиле и од њих смо научиле да га мрзимо. Наш први поглед пао је на њихова измучена лица, први осећај који смо упознале била је глад, прва реч коју смо чуле била је рат. Ми хоћемо да данашња и будућа покољења погитедимо таквих патњи и болова. Ми хоћемо* да *помогнемо женама читавог света да спасу своју браћу, синове и другове пред ужасним покољем овога рата, баш због тога што је уперен против интереса народа и омладине. Жене читавог света, херојске жене Шпаније, показале су своју спремност да дају своје животе у једном рату који је водио читав народ за одбрану светих интереса радног народа и омладине. У овом праведном и узвишеном рату, који је вођен од читавог шпанског народа, нашле су шпанске жене топлу, великодушну, несебичну потпору стотине милиона жена читавог света. И ми ћемо сутра, по примеру наших другарица из Шпаније, Кине, по примеру енглеских жена, које су ових дана у великим масама пролазиле кроз лондонске улице и дизале свој глас против рата, сакупити своје снаге и дати животе ако то устреба за интересе радног народа и омладине.*

Хиљаде отисака прстију наших неписмених мајки, утиснутих уместо потписа на апел за право гласа, оптужују , траже, захтевају своје право да одлучују о судбини своје деце. Ми смо деца тих жена, ми дижемо свој глас и хоћемо да кажемо своју реч када се ради о судбини нагиој и наших народа. Ми смо својом омладинском борбом као делом опште народне борбе за мир и слободу, помагале свој народ и бориле се скупа с њим за извојевање његових и наших захтева. Данас, ми студенткиње Београдског универзитета, као део женске омладине нећемо дозволити да нас обмањују тиме гито ће на овим изборима жене моћи бити само председници бирачких одбора, и то само судске чиновнице. Реакција нам није дала право гласа, јер је *била сигурна да би хиљаде и хиљаде жена својим учегићем на изборима дигле свој глас против овог империјалистичког рата, против свих терета у вези са ратним припремама наше владе на рачун радних маса читаве земље. Али нам баш то налаже да јоги јаче збијемо нагие редове и да заједно са нагиим друговима помогнемо борбу коју је наш народ повео против увлачења нагие земље у рат, а за своја права и слободе.*

Ми студенткиње Београдског универзитета, које смо увек заједно са нагиим друговима V. свом. осталом омладином помлгале борбу радног народа, и данас више него икада стојимо непоколебљиво и чврсто решене да у тој одлучној борби далш *све од себе. Када је 14-ог децембра радни народ Београда изашао на улицу и дигао свој глас против рата, против ратног терора и скупоће, за хлеб и слободу, ми смо те крваве вечери, раме уз раме са радничком и осталом омладином, стале на страну радног народа, проливале своју крв, не жалећи своје животе када су у питању његови интереси. Те вечери херојски се борила наша другарица Боса Милићевић. Налазећи се у ватри курщума, погођена дум-дум метком, пала је размрсканих ногу. Обливена крвљу, измучена страшним боловима, опа није клонула. Из њених груди није се отео ниједан јаук, и не жалећи себе она је тешко рањена храбрила другове и другарице око себе. Херојско држање наше другарице Босе улази у ред светлих примера из борбе жена целога света за* сгвар *слободе радног народа. Наша другарица Боса доказала је како умеју жене* да се *боре, како могу да дају и свој живот ка-да је у питању срећнији и бољи живот омладине и радног народа. Поносне на нашу другарицу Босу, ми ћемо и даље раме уз раме с нашим друговима и читавим народом, кроз ватру курщума и локве крви, корачати напред уздигнута чела, у борби за своја народна и омладинска права.*

У тој борби ми ћемо успети. Наше јединство, нагиа одлучност и наша непоколебљива вера у праведност наше борбе, чврста је гаранција нашега успеха.

ДА ЖИВИ БОРБА ОМЛАДИНЕ ЗА НАРОДНА И ОМЛАДИНСКА ПРАВА!
ДА ЖИВИ ЈЕДИНСТВО ОМЛАДИНЕ У БОРБИ ПРОТИВ ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКОГ РАТА!"

Један од најважнијих задатака Удружења студенткиња био је борба за добијање Дома студенткиња и на томе су се ангажовале све чланице.

Прве просторије за Дом студенткиња добијене су из завештања Универзитета 1927. године у Кнеза Милоша улици. Кућа је била мала, па је преко Задужбинског одсека Министарства просвете у замену за ту кућу добијен један спрат у кући Томе Вучића-Перишића, у Узун Мирковој улици бр. 7. И ова је зграда била нехигијенска и тесна да прими све студенткиње које су биле заинтересоване да станУЈУ У Дому. Због тога је Удружење студенткиња повело акцију за подизање нове зграде. Дом студенткиња је од Задужбинског одсека Министарства просвете још раније био добио једно имање у Хомољу, па је то имање замењено за плац у Улици Краљице Марије бр. 48, где је подигнута нова зграда. Дом је подигнут од: добровољних прилога добијених од установа и појединаца, прихода од разних корисница, предавања и уписнине.

Борба за освајање управе Удружења студенткиња између напредних и режимски оријентисаних студенткиња трајала је од оснивања удружења, а појачала се у време оријентације Партије за улажење комуниста у све легалне масовне организације. Окончана је крајем 1935. године када су напредне студенткиње преузеле управу у Удружењу. Од тада су Удружење и Дом студенткиња постали масовна база преко које је КПЈ спроводила утицај на студенткиње и одиграли значајну улогу у политичком васпитању студенткиња и њиховом укључивању у напредни студентски покрет.

Рад Удружења се развијао преко актива при стручним студентским удружењима појединих факултета, преко женских секција и преко Дома,

чија је нова зграда, уз велике напоре и залагања Удружења, довршена 1936. године. Удружење је такође радило на решавању правног положаја Дома студенткиња, јер је то било врло важно за целокупни рад и Дома и Удружења студенткиња. На овоме су задатку радиле до избијања рата чланице управе и активисти: Лепосава Михаиловић-Опи, Лепа Лалош-Вујошевић, Драгица Петров, Злата Шегвић, Јелена Поповић, Ната Хаџић, Деса Поповић, Олга Марасовић, Стојанка Радошевић, Вера Перишић-Додић, Радмила-Лала Ивковић, Мирјана Моцић и Љубица Албулов.

Председница Удружења студенткиња била је Вера Димић, потпредседница Олга Перић, секретар Радмила Шубакић.

Дом студенткиња је био самосталан, али по тадашњим прописима надзор над његовим радом требало је да врши Министарство просвете. Удружење је одбијало да прихвати такво решење и тражило је да буде под надзором Универзитета. Крајем 1940. и почетком 1941. године ограничава се аутономија Универзитета и универзитетске власти врше цензуру, дозвољавају полицији да упада у студентске мензе и просторије студентских организација. Удружење студенткиња користи тада свој назив „Краљица Марија". Управница Дома Мила Димић спречава покушај полиције 'да уђе у Дом ради хапшења неких другарица на тај начин што саопштава да је Дом под покровитељством краљице и да ће их пустити унутра само када јој покажу одобрење двора да могу ући у Дом. Још неколико покушаја полиције спречила је на тај начин. Тако је почетком 1941. године Дом заиста био једино место где полиција није имала приступа. Тамо је тада пренета архива Акционог одбора студентских стручних удружења, Мировног одбора, студентских друштава, секција и др., да би била склоњена и заштићена од упада полиције која је вршила преметачине у просторијама студентских организација на Универзитету. Посебно треба истаћи да је у организовању рада и читавог живота у Дому врло активно учествовала управница Дома Мила Димић.

Универзитетске власти су покушавале да забране развијање било какве самосталне активности у Дому, што се види из записника са XVIII редовне седнице Акционог одбора стручних студентских удружења, одржане 2. марта 1941. године:[1])

[1]) ИРП, бр. 18952, VI, 3—2 (41).

ЛЕПОСАВА-ОПИ МИХАИЛОВИЋ, ИНЖЕЊЕР ХЕМИЈЕ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БИЛА ЈЕ ПРВА ПРЕДСЕДНИЦА УДРУЖЕЊА СТУДЕНТКИЊА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА КАДА СУ УПРАВУ ПРЕУЗЕЛЕ НАПРЕДНЕ СТУДЕНТКИЊЕ

ЗЛАТА ШЕГВИН, ПРОФЕСОР, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ИСТАКЛА СЕ У БОРБИ НАПРЕДНЕ СТУДЕНТСКЕ ОМЛАДИНЕ У БЕОГРАДУ, УХВАЋЕНА ЈЕ КАО ПАРТИЈСКИ РАДНИК У ХРВАТСКОЈ И ДЕЦЕМБРА 1942. ГОДИНЕ УБИЈЕНА У УСТАШКОМ ЗАТВОРУ У ГРАДИШКИ

ЛЕПОСАВА ЛАЛОШ-ВУЈОШЕВИЋ, ПРОФЕСОР, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БИЛА ЈЕ ЧЛАН УПРАВЕ УДРУЖЕЊА СТУДЕНТКИЊА КАДА СУ УПРАВУ ПРЕУЗЕЛЕ НАПРЕДНЕ СТУДЕНТКИЊЕ

ЗДЕНКА ШЕГВИН, СТУДЕНТ ФИЛОЗОФИЈЕ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ИСТАКНУТИ АКТИВИСТА НАПРЕДНОГ РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА У БЕОГРАДУ. ПОСЛЕ ОКУПАЦИЈЕ ЗЕМЉЕ ДОШЛА ЈЕ У СПЛИТ И УЧЕСТВОВАЛА У ОРГАНИЗОВАЊУ ПРВИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

МИЛА ДИМИВ, ПОЗОРИШНА УМЕТНИЦА И ПИСАЦ, БИЛА ЈЕ ВИШЕ ГОДИНА УПРАВНИЦА ДОМА СТУДЕНТКИЊА

ГРУПЕ СТУДЕНТКИЊА У ДОМУ

МИРОВНОГ ОДБОРА НА БЕОГРАДСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ГАВНИКОМ СВЕТСКЕ МИРОВНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, ПАТЕРОМ ЖОЗЕФОМ ЖОЗЕ- ТМОМ(рАИУСРЕДИНИ). СЛЕВА СЕДИ ИВО ЛОЛА РИБАР, ЗДЕСНА ЛЕЛА МАТИБ. СТОЈЕ, НА ДЕСНО: ПОТПУКОВНИК РАДОМИР ПЕТКОВИК, БОГДАН ПЕШИК, БОСА ЦВЕТИК, МИЛОВАН МАТИК, САВА ДРАГОЈЕВИК И ОЛИВЕР МИНИК.

„Ректор је позвао члана управе Удружења студенткиња и том приликом рекао да је обавештен да се у Дому одржавају матинеа са програмом политичког карактера и зато захтева да се убудуће приредбе које се одржавају у Дому пријаве било ректорату, било Управи града. Када је речено да је Дом под аутономијом, одговорено је да *чим прима субвенцију од Министарства, он има право да вргии контролу над њим. Ако се ове приредбе буду и даље одржавале без пријаве, биће приморани да или поставе у Дому комесара или да пошаљу полицију".*

Требало је много умешности и рада да би се Дом студенткиња могао одржати као центар напредних стремљења, а да се уједно очува његова аутономија. У тешким финансијским приликама, с великим дуговима, управа Дома је морала да води рачуна о томе да не дође у ситуацију да јој се обустави дотација јер би то довело до затварања Дома и материјално погодило студенткиње у Дому и оне које су рачунале на смештај у њему. Један број студенткиња је за разне услуге вршене у Дому добијао бесплатан стан и храну. Управе Дома и Удружења налазиле су и друге могућности зараде сиромашним студенткињама (кондиција, дактилографски послови, послуживање у студентској мензи и на славама по имућнијим београдским кућама и сл.). Око Дома су се стално окупљале и друге напредне студенткиње које нису становале у Дому.

Да би се интензивније развијао политички рад у Удружењу и Дому студенткиња и обезбедио пун утицај и помоћ Партије, формиран је актив у коме су од 1938. до 1940. године, биле студенткиње, чланови Партије: Милева Вуковић, Соња Маринковић, Дика Мариновић, Љубинка Милосављевић, Милка Минић, Милица Павловић-Мике и Зденка Шегвић, а постојао је и шири актив којим су биле обухваћене и друге студенткиње. На тај начин велики број студенткиња укључен је у организовани политички живот.

Удружење је одржавало приредбе и на Универзитету: књижевне вечери, прославе Осмог марта, академију посвећену женском праву гласа 1939. године, итд. Удружење је своју активност преносило и на унутрашњост преко студентских удружења и других омладинских друштава и на тај начин доприносило мобилисању младих у борби против стања у земљи. Удружење студенткиња је било за-

>ено у Акционом одбору струч-
:тудентских удружења. Чланови
оног одбора 1939. године биле су:
I Шегвић, Олга Јовичић-Рита,
ща Крижан, Јелена Поповић,
Касапић, Ружица Јовановић,
ојка Арсикић и Јелка Милић-
ов, а у 1940: Драгица Правица,
■иња Никшић, Драгица Мркоњић,
зка Морић и Сокола Жепина. Пре-
:војих представника Удружење је
зтвовало и у раду других студент-
х одбора: мировном, економском,
(турном и осталим.

/денткиње су биле активне и у
зужењима својих група на свим
култетима Београдског универзи-
,'а. Међу активисткињама стручних
ружења биле су: Радојка Лакић,
ллева Лајовић, Драгица Правица,
илева Вуковић, Ката Бубало, Да-
фјанка Пауновић, Ерна Данон, Ми-
лица Крижан, Слобода Трајковић,
[ирослава Мирчевић, Божана Миле-
ић, Злата Шегвић, Јелена Поповић,
'рагиња Радовановић-Маринковић,
!ера Павловић, Зденка Шегвић, Зора
'еренчевић, Разуменка Петровић,
^ужица Радовановић, Неда Божино-
зић, Даница-Дика Мариновић, Ста-
гта Сучевић, Тодорка Оровчанац,
Милева Бензон, Пера Јапунџић, Ви-
досава Јауковић, Ксенија-Цица Сте-
вић-Бећирић, ЈБубица Станимировић,
Иванка Тупањанин, Милева Планоје-
вић, Слободанка-Данка Савић, Дрин-
ка Милекић, Олга Нинчић, Радмила
Шубакић, Марија Јојкић, Олга На-
кић, Зора Бегенишић, Анђелка Лу-
чић, Милка Вучићевић-Перишић,
Љубица Камберовић-Тописировић,
Душица Илић, Дора Фрајденфелд,
Даница Трипковић, Лукреција Анку-
цић, Соња Маринковић, Сокола Же-
пина, Добрила-Боба Матејић, Стефа-
нија Михаиловић, Драгиња-Дада Кон-
стантиновић, Ранка Стефановић, Беба
Пальић-Живановић, Слобода Јефтић-
Селић, Ина Данон-Кушић, Мира Ку-
рилић-Марек, Ева Самоковлија, Ду-
шанка Старчевић, Љерка Дурбешић
(Јелена Хамовић), Брана Перовић, Ол-
га-Рита Јовичић, Наталија Бајић,
Ружица Рип, Вера Гуцуња-Вребалов,
Деса Марковић, Нада Вилимановић-
Јанковић, Олга Милутиновић, Анге-
лина Недељковић-Милосављевић, Да-
ринка Несторовић, Зага Јовановић,
Радмила-Лала Ивковић, Деса Кош-
тан, Смиља Тузлић, Душанка Цве-
тић, Јетика Шварц-Мамула, Нада
Чалић, Вукосава Гавриловић, Радми-
ла Трифуновић (била је руководилац
скојевског актива и марксистичке
групе на Медицинском факултету)

ЉУБИНКА МИЛОСАВЉЕВИЋ рођена је 1917. године у Багрдану. Њен први додир с напредним покретом датира од процеса Георги Димитрову у Лајпцигу, о чему је „Политика“ доносила врло опширне извештаје. У VI разреду гимназије у Београду изабрана је за библиотекара школе и тада јој је била доступна обимна и разноврсна литература, која ју је определила да се укључи у активну борбу за правду и достојанство човека. Преко школске другарице Виде Манојловић добијала је марксистичку литературу, која је дефинитивно определила да свој живот посвети револуционарној борби.

Примљена је у СКОЈ у гимназији 1935. године. Године 1936. радила је у скојевској организацији на Техничком факултету. Децембра исте године примљена је у Партију. Прекинула је студије технике, јер су издаци били велики за њену породицу, оптерећену са више деце. Прешла је на Пољопривредно-шумарски факултет и упоредо студирала и привређивала како би помогла школовање браћи и сестри. Но, то јој није сметало да се у пуној мери ангажује у партијском раду.

Почетком 1939. године, када је формиран ПК СКОЈ-а за Србију, по одлуци Партије обављала је дужност секретара. На тој дужности ју је затекао рат. И у устанку је била секретар ПК СКОЈ-а и члан ПК КПЈ за Србију. Новембра 1941. године отишла је на слободну територију у Ужице, одакле је са главнином партизанских снага прешла у Санџак.

У току рата била је члан Политдјела II пролетерске бригаде, затим члан ЦК СКОЈ-а. После V офанзиве, 1943. године, прешла је преко Срема у Србију и одлуком Партије постала члан ПК КПЈ за Србију.

После ослобођења била је на разним дужностима: секретар ОК КПЈ за поморавски округ, члан Политбироа ЦК КП Србије, посланик Антифашистичког већа народног ослобођења Србије, члан Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије, савезни посланик и др. На V конгресу КПЈ изабрана је за кандидата за члана ЦК КПЈ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

**УНИВЕРЗИТЕТСКОМ СЕНАТУ
БЕОГРАДСКОГ
УНИВЕРЗИТЕТА[1])**

У БЕОГРАДУ

Окупљени на сво.јој конференцији студенти Филозофског факултета енергично протестују против досадашњег става универзитетских власти, које одобравају рад фалсификаторима и студентским убицама из Југословенско-бугарске лиге и удружења Св. Саве, и нерешавању наших питања изнесених у резолуцији са Општег студентског збора и траже што хитније решење ових питања:

1) Снижење лабораторијских такса на цену утрошеног материјала;
2) Повећање броја стручног особља и проширење просторија;
3) Издавање уџбеника, на предлог стручног удружења, из фонда који постоји при Универзитету, а по цени приступачној студентима;
4) Измене факултетских уредби у смислу студентских предлога;
5) Примање статута за Централну Академску Трпгзу којега су поднели претставници студената;
6) Реорганизацију Здравственог фонда у смислу досадашњих студентских захтева;
7) Пуну слободу културног и научног рада;
8) Предавање Дома студената у руке Универзитета и учешће студената у управи истога;
9) Неограничавање рада правне заштите.

(М.П.)

Секретар
Пауновић Даворјанка, ст. фил.

Председник
Драгица Мркоњић, ст. фил.

3. априла 1940. године
Београд

[1]) ИРП

МИЛКА ЈАНКОВИЋ-МИНИЋ, ПРОФЕСОР, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ. ГОДИНЕ 1939. БИЛА ЈЕ ПРЕДСЕДНИК ЦЕНТРАЛНОГ ОДБОРА СТРУЧНИХ СТУДЕНТСКИХ УДРУЖЕЊА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

Вукосава Кричковић, Радмила Милосављевић, Радмила Пејић, Љубинка Рашић, Босанка Станковић, Стака Диклић, Олга Мартић, Богиња Динић и још многе друге.

У Централном одбору стручних студентских удружеша Филозофског факултета (ЦОФФ) студенткиње су биле најбројније и најактивније, па су зато биране у управне одборе разних стручних удружења. Године 1939. председник ЦОФФ-а била је Милка Минић, а чланови управе Даворјанка Пауновић, Мира Карановић и друге. Године 1940. председник ЦОФФ-а је Драгица Мркоњић, а секретар Даворјанка Пауновић. Руководилац Дебатног клуба Филозофског факултета била је Дора Фрајденфелд. Секретар партијске ћелије на Филозофском факултету била је 1940. године Зденка Шегвић, а Даворјанка Пауновић секретар Партијског бироа.

ЗАХТЕВИ УДРУЖЕЊА СТУДЕНАТА ФИЗИКЕ И СТУДЕНАТА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА ДА УНИВЕРЗИТЕТСКЕ ВЛАСТИ ПОШТУЈУ СЛОБОДУ И АУТОНОМИЈУ УНИВЕРЗИТЕТА

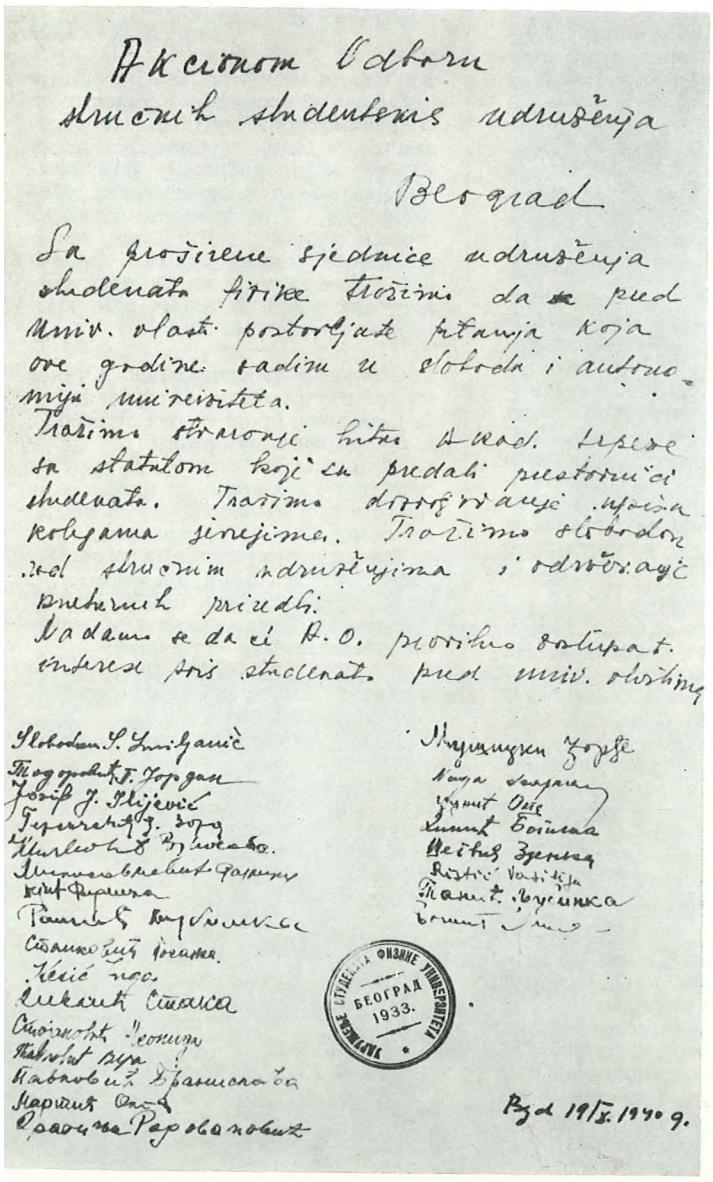

Akcionom Odboru
slucnih studentskih udruženja

Beograd

Sa prosirene sjednice udruženja studenata fizike traživo da se pred univ. vlasti postorljate pitanja koja ove godine vadimo u slobodi i autonomiji univerziteta.

Tražimo stvaranje fonda u vezi sa statutom koji ce predati pretsednici studenata. Tražimo distribuciju hrana kolegama siromašnim. Tražimo slobodan rad slucnih udruženjima i odrzavanje pretnih predavanja.

Nadamo se da ce A.O. povoljno rešiti interes svih studenata pred univ. vlastima

Slobodan S. Smiljanić
Teodorović T. Jordan
Josip J. Klijević
Germenski Z. Josip
Milenković Vojislava.
Milanović-Vrbović Ljubica
Kiš Ferenca
Radivoj Vujošević
Stanković Jovanka.
Ilić Mar.
Aleksić Stanica
Stojković Jelenka
Nikolić Vera
Kalajović Branislava
Martić Olga
Ivanka Radovanović

Muzički Zorje
Vera Savić
Ignjat Olga
Ignjat Bojana
Ilić Zdenka
Ristić Vasilija
Ignjat Vojislava
Ignjat Ema

БЕОГРАД 1933. УНИВЕРЗИТЕТ СТУДЕНТСКЕ ОПШТИНЕ

Vid 19/X. 1940 g.

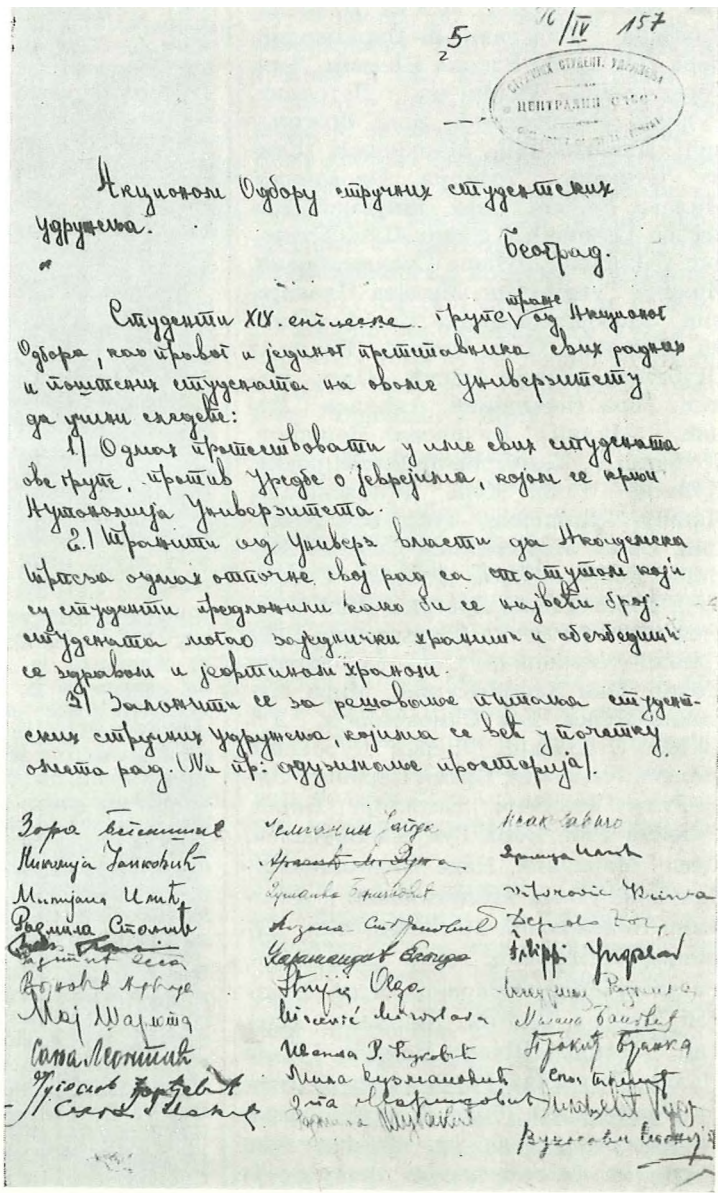

5 16/IV 157

Акционом Одбору стручних студентских удружења.

Београд.

Студенти XIV. етничке групе стране од Акционог Одбора, као правог и једином представника свих радних и поштених студената на овоме Универзитету да учини следеће:

1/ Одлучно супротставити се свим покушајима свих струја, супротних Уредби о Универзитету, којом се врши Аутономија Универзитета.

2/ Затражити од Универзитетске власти да Акционом Одбору одмах отпочне свој рад са студентима који су студенти предложени како би се највећи број студената могао законито и правилно обезбедити здравом и јефтином храном.

3/ Закључити се за расписивање избора студентских стручних удружења, којима се већ у почетку овога рада. Ми ће удружењима пропагирају.

Зора Весковић
Никодије Јанковић
Митрана Ивић
Радмила Столић
Карамијат Београд
Стојић Оља
Мај Шарлота
Сима Лесковић
Јосиф Ђорђевић
Сека Шанер

Ђурђевић Ђорђе
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић
Ђурђа Ђурђевић

ЦЈколске 1938/39. године, председница Удружења студенткиња била је На**талија** Бајић, студент технике, потпредседница Драгица Петров, студент филозофије, секретар Мирјана Моцић, студент медицине; 1940/41. школске године биле су у управи Удруже**ња** Славка Морић, председница и Брана Перовић, потпредседница, а секретар Вера Милетић.

Удружење студенткиња је сарађивало са Удружењем универзитетски образованих жена, Удружењем студенткиња Загребачког свеучилишта, а пре свега са Женским покретом, пошто су напредне студенткиње у великом броју биле активисти Омладинске секције Женског покрета. Оне су биле врло активне у акцији за право гласа жена, у јесен 1939. и целе 1940. Осим тога, студенткиње су масовно учествовале у свим акцијама и манифестацијама напредне студентске и радничке омладине; укључиле су се у акцију за одбрану земље и посећивале санитетске, стрељачке, шоферске и сл. курсеве. Учешће студенткиња у народној револуцији дошло је као природан наставак дотадашње њихове борбе и рада. На том су путу многе пале — једне као борци са пушком у рукама, друге на стрелиштима или вешалима која је непријатељ подигао широм земље.

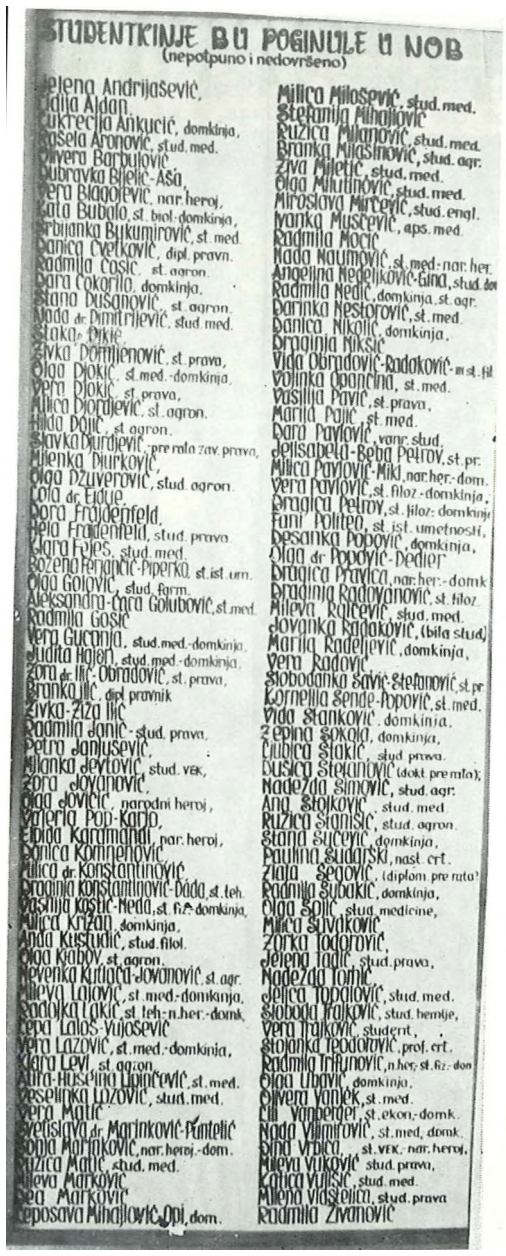

СПОМЕН-БИСТА НАРОДНОГ ХЕРОЈА ВЕРЕ БАА-ГОЈЕВИБ У ДОМУ СТУДЕНТКИЊА, ЧИЈЕ ИМЕ НОСИ ДОМ.

СПОМЕН-ПЛОЧА У ДОМУ СТУДЕНТКИЊА „ВЕРА БЛАГОЈЕВИП" СА ИМЕНИМА ИЗГИНУЛИХ ИЗ ДОМА.

СПОМЕН-ПЛОЧА НА ЗИДУ ДОМА СТУДЕНТКИЊА „ВЕРА БЛАГОЈЕВИН"

ОМЛАДИНСКА СЕКЦИЈА ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА

МИТРА МИТРОВИЋ рођена је 1912. године у Ужичкој Пожеги. У напредни омладински покрет укључила се 1931, на Београдском универзитету и била у групи најактивнијих студената. Учествовала је у свим акцијама и демонстрацијама које је Партија организовала на Универзитету. У КПЈ је примљена 1933. године на Филозофском факултету. Свршавала је разне партијске задатке, ишла је као курир у унутрашњост и преносила партијски и илегални пропагандни материјал. Дипломирала је 1935. године и запослила се у Скупштини у Београду. Служила је у то време као веза за чланове ЦК и инструкторе из иностранства. Године 1935. по задатку Партије, са групом омладинки продрла је у Женски покрет, формирала Омладинску секцију Женског покрета и била његова прва председница. Била је такође у групи која је основала „Жену данас“ и члан редакције листа. Поред тога учествовала је у свим акцијама и демонстрацијама које је Партија организовала. Године 1939. послата је као инструктор у партијску организацију у фабрици Владе Илића и у том својству учествовала у организовању штрајкова у овој а и у другим фабрикама. У овим последњим годинама пред рат била је члан РК на Дорћолу и била је члан Комисије за рад међу женама при ПК КПЈ.

Шестоаприлски рат ју је затекао у Београду, где је у рејонском комитету на Дорћолу вршила припреме за борбу против окупатора. Ухапшена је јула 1941. на улици, и отерана у логор на Бањици, одакле је после меоец дана пребачена у болницу у Видинској улици. Уз помоћ стражара успела је да оданде побегне, заједно са Вером Вребалов и Натом Хаџић. Октобра 1941. пребацила се у Мачвански одред а затим у Ужице, где је радила у Агитпропу и постала члан ПК КПЈ за Србију и члан Главног народноослободилачког одбора, који је формиран новембра 1941. године, у коме је радила на питањима просвете и школства. Истога месеца повукла се с партизанским одредима из Ужица у Санџак, и за све време рата била је на руководећим партијским дужностима у НОВ. Поред тога једно време била је члан редакције „Борбе“, учествовала је у организовању антифашистичког фронта жена, и на Земаљској конференцији у Босанском Петровцу, децембра 1942. изабрана је за члана Централног одбора АФЖ Југославије. На другом заседању АВНОЈ-а у Бихаћу изабрана је за члана АВНОЈ-а. Октобра 1944. прешла је са одредима у Србију; радила је као члан ПК КПЈ за Србију, била први министар просвете НР Србије, а затим руководилац Агитпропа ЦК КП Србије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

БИЛТЕН ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА

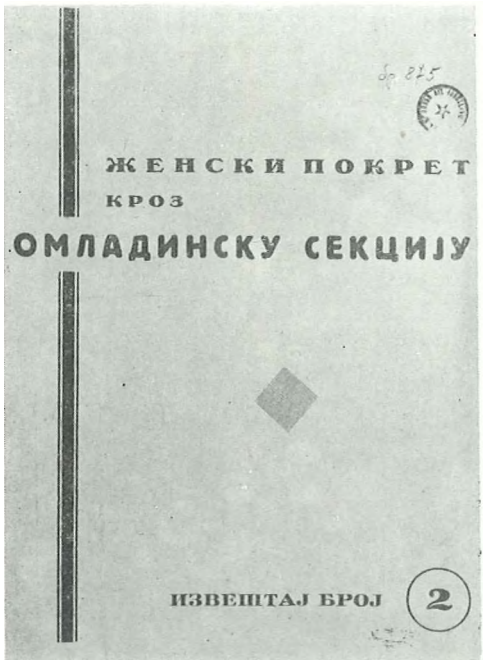

ЗАШТО СМО УШЛЕ У ЖЕНСКИ ПОКРЕТ[1])

У јесен 1935. године велика група женске омладине из канцеларија, универзитета, радионица, девојака тек изашлих из средњих школа, организовала се у Женском покрету у Београду. Шта нас је руководило да уђемо у Женски покрет? Са каквим тежњама, задацима и перспективама смо ушле у њега?

Диктатура и њене реакционарне снаге, поред насилничких и назадних мера предузетих против народа, спровеле су и према женама своје назадне мере и запретиле им новим одузимањем и оно мало стечених права. Фашизам је у неколико земаља Европе бруталним методама одузимао права народу и насртао на права жена, одузимајући им зараду, могућност за живот и гушећи у њима свако достојанство човека. Тим истим мерама служио се и ненародни режим Југославије. Одузимање додатка женама државним службеницима, избацивање из службе, очајно ниске надница радница, претње нумерус-клаузусом, све је то говорило да жене, као и читав народ, преживљавају тешке дане и да им прете још тежим условима за живот. Нас младе чекала је тешка борба за хлеб, сваког дана је пред нама било све више затворених врата радионица, канцеларија и школа, ту и тамо чули су се претећи и онеспокојавајући гласови о новим реакционарним и противнародним мерама. Нас жене су, дакле, чекале још теже неправде и још безизлазнија судбина од оне коју су доживеле наше мајке.

Једне, осетивши борбени и слободарски дух на универзитету, а све као жене погођене неправдама већ на првом кораку у животу, чврсто везане за народ притиснут кризом и одузимањем слобода, схватиле смо да је једини пут изласка из тог стања — пут борбе. Фашизму и реакцији могло се стати на пут само чврстом и одлучном борбом. Жене у нашој земљи, као и данас, имале су минимална

[1]) **Билтен „Женски покрет кроз омладинску** еекцију", **извештај бр. 2. јануар 1940. Женски покрет (раније Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права) основан је априла 1919. године у Београду.**

права, требало их је пробудити и окупити у борбу за очување тих минималних права и за освајање иових. То се иогло постићи само организоваиом борбо,« и ми смо схватиле значај оргаиизовања жена, буђење њихове свести о правима која им припадају, о правима која народу морају припасти, о борби против фашизма, за хлеб, мир и праву демократију■

Зато смо ушле у Женски покрет, као у организацију у чијем је програму стајала јасно наглашена девиза борбе жена за њихова права и окупљање свих жена без обзира на расу, веру, народност и политичка схватања. Јасно наглашена начела борбе за демократију и мир везале су нас за програм Женског покрета, у који смо ушле са тежњом да наше другарице, неспремне за живот, не остану усамљене под тим налетом реакције на њих већ да, окупљене, станемо у редове бораца за права жена и народа, појачамо ту борбу која је за време диктатуре само тињала и створимо од Покрета МАСОВНУ ОРГАНИЗАЦИЈУ ЖЕНА ..

Прелазећи на масовне облике рада, Партија је тражила могућност да и рад међу женама и женском омладином постави на ширу основу преко легалних организација. Од свих женских грађанских друштава која су тада постојала у Београду и у унутрашности Србије, Женски покрет је, по оцени КПЈ, представљао најпогоднију легалну организацију за широко окупљање жена разних слојева. Преко групе антифашисткиња, у коју су по задатку Партије биле укључене Митра Митровић и Добрила Карапанцић у то време чланови Комисије за рад међу женама при ПК КПЈ за Србију, поведени су преговори са управом Женског покрета у Београду за оснивање омладинске секције. Управа Женског покрета је прихватила предлог, јер је сматрала да ће на тај начин створити подмладак који ће оживети њихову организацију. Тако је Омладинска секција Женског покрета у Београду почела рад у јесен 1935. године, у периоду јачања борбе против фашизма и стварања Народног фронта.

Прва заједничка акција Женског покрета и Омладинске секције била је припрема зборова за право гласа жена октобра 1935. године, првих ширих јавних скупова после завођења шестојануарске диктатуре. Зборови су одржани 20. октобра, на дан почетка рада новоизабране Народне скупштине. Акциони одбор за припрему збора У Београду издао је проглас којим се позивају жене и омладинке свих слојева и свих занимања да присус-

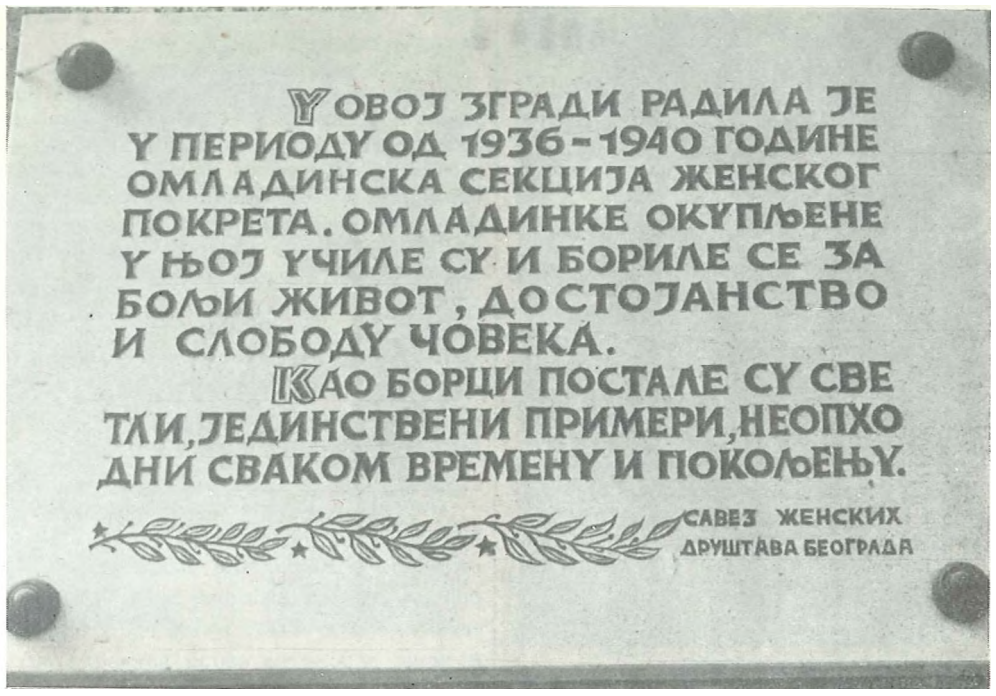

СПОМЕН-ПЛОЧА НА ЗГРАДИ У УЛИЦИ ЦАРА ЛАЗАРА БР. 11 У БЕОГРАДУ

ЈЕЛИСАВЕТА-БЕШКА, БЕМБАСА-ЦВЕТИН, ДИПЛОМИРАНИ ПРАВНИК, ПДРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БИЛА ЈЕ СЕКРЕТАР ПАРТИЈСКЕ НЕЛИЈЕ ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА II РУКОВОДИЛАЦ ИДЕОЛОШКО-ВАСПИТНОГ РАДА

Аналфабетски теча | на Чукарици

ЧЛАНАК СА ФОТОГРАФИЈОМ АНАЛФАБЕТСКОГ ТЕЧАЈА НА ЧУКАРИЦИ ОБЈАВЛ.ЕН У „ЖЕНИ ДАНАС", БРОЈ 23, ОД ЈУЛА 1939.

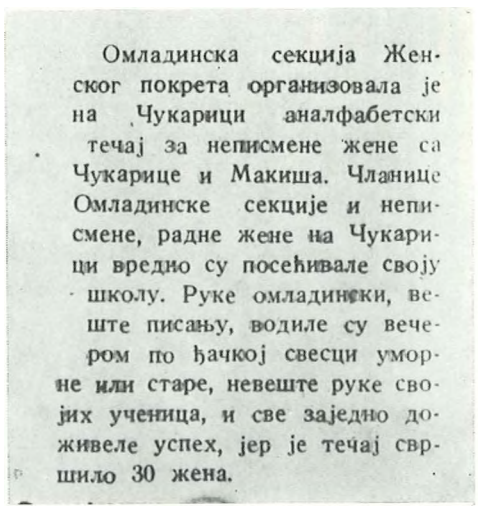

Омладинска секција Женског покрета организовала је на Чукарици аналфабетски течај за неписмене жене са Чукарице и Макиша. Чланице Омладинске секције и неписмене, радне жене на Чукарици вредно су посећивале своју школу. Руке омладинки, веште писању, водиле су вечером по ђачкој свесци уморне или старе, невеште руке својих ученица, и све заједно доживеле успех, јер је течај свршило 30 жена.

ОЛГА ЈОЈИН, ЧИНОВНИК МИНИСТАРСТВА САОБРАНАЈА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БИЛА ЈЕ ЈЕДНА ОД НАЈАКТИВНИЈИХ ЧЛАНИЦА ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА

РАДМИЛА МИЛАНОВИН-ШНАЈДЕР, ДОМАНИЦА ИЗ БЕОГРАДА, АКТИВИСТА ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА И ЗАДРУГЕ МЛАДИХ ДЕВОЈАКА

твују збору. У прогласу се, између осталог, каже:

„Нећемо више да подносимо само дужности, ми тражимо и права да можемо и ми жене рећи своју реч када се у општини и скупштини доносе судбоносне одлуке за живот наше деце, када се решавају најважнија питања за наш народ. Мушкарац и жена у нашој земљи морају постати равноправни и слободни грађани".

Већ у припремама за овај збор ангажовао се већи број омладинки. Многима је од њих то била прва јавна акција у којој су учествовале.

„Све своје снаге које смо тада имале окупљене употребиле смо на пропаганду, да речи на збору које позивају окене у борбу чује што већи број жена свих слојева и пође за њима. Наши транспаренти и наше пароле на збору показале су и то да борбу жена не сматрамо изолованом од борбе народа и у паролама смо истицале да су и жене за све захтеве народа за слободу .. ."*)

На дан отварања збора велика дворана Инжењерског дома, као и друге сале и ходници, били су мали да приме око 2.500 људи и жена. Највише је било омладинки, које су својим револуционарним држањем дале збору борбени карактер. Међу присутнима било је и сељанки које су са учитељицама дошле из околине Београда. На збору је иступило шест говорница: Милена Атанацковић у име Женског покрета у Београду, Алојзија Штеби у име Алијансе женских покрета, Лепосава Петковић у име Југословенског женског савеза; раднице је представљала Драга Стефановић, графичка радница, Удружење универзитетски образованих жена Зорка Каснар-Карацић, а женску омладину студенткиња Славка Ђурђевић. На крају је једногласно усвојена резолуција којом се тражи да се у нови изборни закон унесе опште, тајно, активно и пасивно право гласа за жене. Ова резолуција је упућена скупштини и влади.

После овога збора Омладинска секција је и формално основана. Њен је задатак био: *„Окупити најшире слојеве женске омладине у борби за права жена и омладине; васпитавати је у духу борбе против фашизма и рата, за праву демократију и мир".*[2]) Мада је била везана за Женски покрет, Секција је у ствари радила као засебно тело и имала своју управу. Прва председница Омладинске секције Женског покрета била је Митра Митровић, дипломирани студент филозофије, а после ње је дошла Слободанка-Боба Ђорђевић, дипломирани правник. Рад се развијао у просторијама Клуба Женског покрета, најпре у Кнез Михајловој бр. 50, а од 1936. па до престанка рада Секције, у Цара Лазара бр. 11.

Активност Омладинске секције Женског покрета се развијала под непосредним руководством Партије. За рад у Секцији је одговарала партијска ћелија, чији се састав мењао. Чланови ћелије су биле: Јелисавета Бешка-Бембаса, Милица Шуваковић Олга Јојић, Олга Алкалај, Митра Митровић, Боса Цветић, Добрила Карапанцић и Слободанка-Боба Ђорђевић. Омладинска секција је постала стециште антифашисткиња и симпатизерки КПЈ из свих друштвених слојева: радница, чиновница, домаћица, приватних намештеница, студенткиња. Секција је организовала многобројне акције и деловала разним формама политичког и идеолошко-васпитног рада. За најшире чланство одржавани су састанци једанпут недељно. На дневном реду састанака били су реферати из разних области: политике, привреде, просвете, културе и уметности. Нарочита пажња је посвећивана рефератима о положају жена разних друштвених слојева у нас и у другим земљама. И предавања и дискусије били су права школа за чланице Секције, које су се ту навикавале да говоре и училе да слободно износе своја мишљења. Идеолошко-васпитни рад за комунисткиње и блиске симпатизерке Партије организован је преко полулегалних васпитних група. Постојале су групе: за изучавање политичке економије, за историју Партије и радничког покрета, за изучавање положаја жена, за питања културе и друга савремена збивања. Другарице обухваћене овим групама добијале су на читање партијске и скојевске материјале. Оне су извршавале сваки задатак добијен од Партије и представљале шири актив у спровођењу акција које је Секција предузимала. Омладинке окупљене у Секцији организовале су и друге облике политичког и културно-просветног рада. Формирале су неколико одбора и подсекција: за зидне новине, за предавања, за разне курсеве, за приредбе и сл.

***) Билтен „Женски покрет кроз омладинску секцију", извештај број 2, 1940.**

***) Билтен „Женски покрет кроз омладинску секцију", извештај број 2, 1940.**

Да би успоставила контакт са женама из оних крајева Београда у којима претежно живе радници, Секција је ангажовала напредне лекаре, међу којима су били: др Петар Драговић (стрељан), др Драгослав Сандић (умро пред рат), др Драгољуб Сретеновић (стрељан), др Вељa Косановић (стрељан), др Јулка Мештеровић, др Душанка Вељковић, др Марија Вајс-Гајић и други, да држе предавања за жене на Чукарици и Карабурми. Сваке недеље, група другарица обилазила је од раног јутра раднице и жене радника, упознавала се са њиховим проблемима и позивала их да дођу на предавање које би по подне одржао лекар. На Чукарици су другарице организовале и аналфабетске течајеве за жене, а организовано је и саветовалиште за жене радника. Једна група другарица је, заједно са радницима, синдикалним активистима, испитивала услове живота и рада женских шегрта и политички радила с њима, припремајући их да се укључе у борбу радничке класе.

Омладинска секција је организовала и разне течајеве: кројачки, за негу болесника, за учење француског језика и стенографије. Постојао је одбор за проналажење запослења незапосленим другарицама; организована је позајмна гардероба. У плану је било отварање мензе и оснивање задруге за узајамно економско помагање. Припреман је материјал за изложбу о животу омладине и њеној борби за боље животне услове.[1])

Ове форме рада биле су врло привлачне за младе жене и девојке, које су у све већем броју пуниле просторије Женског покрета. На тај начин оне су се неосетно укључивале и у све политичке акције у којима је Секција учествовала заједно са другим напредним организацијама у акцијама за популарисање борбе демократске Шпаније и за помоћ шпанској деци, против окупације Чехословачке, за одбрану земље од надирућег фашизма, за мир а против империјалистичког рата, итд.

Омладинска секција се у свом раду повезивала са другим напредним организацијама: са Уједињеном студентском омладином, са Студентским мировним одбором, Омладинским одбором за одбрану земље и другима. Њени су чланови активно радили у тим организацијама. На тај начин Секција се укључивала у јединствене акције напредне омладине и На-

[1]) Рад Омладинске секције приказан је у Извештају бр. 1 билтена „Женски покрет кроз омладинску секцију".

ЈОВАНКА РАДАКОВИЋ, ПРОФЕСОР У ВРШЦУ И ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

КАТАРИНА-КЕТА ШЕР-МИНДЕРОВИЋ, ЈЕДНА ОД НАЈАКТИВНИЈИХ ЧЛАНИЦА ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У БЕОГРАДУ

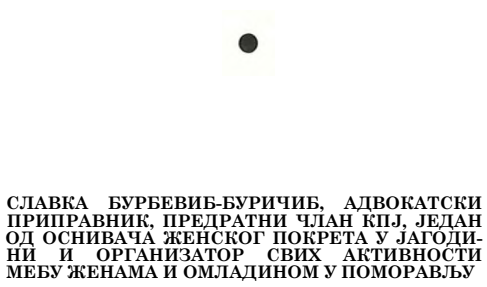

СЛАВКА БУРБЕВИЋ-БУРИЧИЋ, АДВОКАТСКИ ПРИПРАВНИК, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ЈЕДАН ОД ОСНИВАЧА ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ЈАГОДИНИ И ОРГАНИЗАТОР СВИХ АКТИВНОСТИ МЕЂУ ЖЕНАМА И ОМЛАДИНОМ У ПОМОРАВЉУ

ЧЛСОПИС НАМЕЊЕН СЕЛУ КОЈИ СУ УРЕБИВАЛИ КЕТА ШЕР И ЧЕДА МИНДЕРОВИЋ

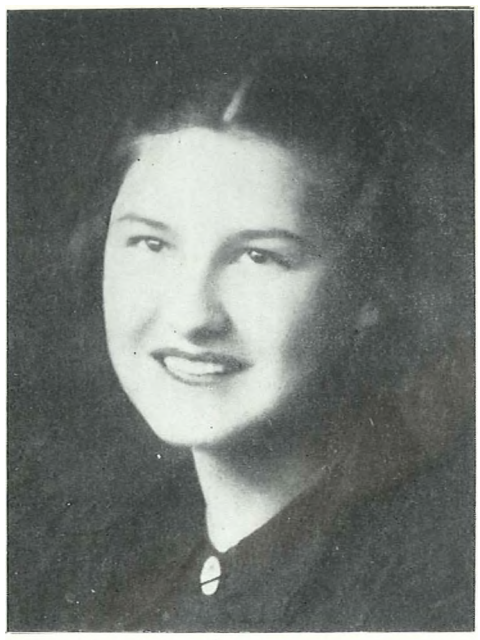

ЛУКРЕЦИЈА АНКУЦИВ, СТУДЕНТ ШУМАРСТВА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БИЛА ЈЕ МЕБУ НАЈАКТИВНИЈИМ ОМЛАДИНКАМА У ОМЛАДИНСКОЈ СЕКЦИЈИ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ВРШЦУ

МИЛОРАНКА ЧВОРОВИВ, СЕКРЕТАР ЖЕНСКОГ ПОКРЈЕТА У ЧАЧКУ

родног фронта. Када је после аншлуса и срамног Минхенског споразума Партија истакла паролу одбране земље од фашистичких агресора, Омладинска секција је била врло активна у Омладинском одбору за одбрану земље. Чланице Секције уписивале су се на санитетске течајеве који су организовани у Црвеном крсту, а завршавале су и друге курсеве: стрељачке, шоферске и сл.

Круг чланица Секције стално се ширио. Од тридесетак омладинки, колико их је било на оснивачком састанку, број је непрекидно растао, тако да је у 1939. години било неколико стотина младих активисткиња које су примале и извршавале све постављене задатке, а број омладинки које су повремено долазиле у Секцију био је много већи. Може се рећи да су кроз Омладинску секцију, у целом периоду њеног постојања и рада, од 1935. до краја 1939. године, прошле готово све напредне жене и омладинке Београда, а и многе омладинке које су у то време биле на школовању у Београду. Оне су у Секцији стекле прве појмове о потреби борбе за бољи живот. Неке су касније своју активност везале за своје стручне или сталешке организације, а друге су, после завршеног школовања, отишле у разна места у унутрашњости, где су наставиле рад са женама користећи искуства стечена у Омладинској секцији.

Управа Женског покрета оценила је позитивно овакву свестрану активност омладинки, што се види из извештаја председнице на годишњој скупштини, јула 1939. године:

„Омладинска секција у Београду ... представља центар феминистичке омладине. Она учествује, поред тога, у свим акцијама које носе обележје одбране слободе и права грађана, које буде њену одговорност за неокрњено очување националног достојанства, а које организује омладина оба пола. Тако је успостављена веза између нашег Покрета и напредних струјања данашњице ...“

Омладинска секција је учествовала у свим акцијама које је Женски покрет водио на општем плану борбе за право жена, односно, против кршења њихових права — марта 1937. акција Алијансе женских покрета против целибата за учитељице, исте године акција за враћање додатка на скупоћу удатим женама државним и самоуправним службеницима и др. Она је сарађивала и са другим женским организацијама и утицала на њихов рад: Удружење универзитетски образованих жена, Југословенски женски савез, Лига жена за мир и слободу[1]) и др. Својим радом је стекла такав углед међу омладином и женама, да су у саставу југословенске делегације Алијансе женских покрета на XIII конгресу Интернационалне алијансе[2]) за право гласа и грађанска права жена, јула 1939. године у Копенхагену, биле делегати из Београда Јованка Радаковић и Ела Алмули и Ерна Мусер из Љубљане. Председница Женског покрета у Београду, подносећи извештај са Конгреса, рекла је, између осталог:

„Нагие омладинке су, према изјави свих присутних, оставиле незабораван утисак својом убедљивошћу, својим жаром — којим се залажу за идеје које им на срцу леже и вољом да се заложе за победу напредних схватања у свету".

Сарадња између Омладинске секције и старијих чланица Женског покрета трајала је све до јесени 1939. године. Међутим, због све оштријег курса режима и полиције и развоја догађаја у земљи и у свету, управа Женског покрета заузима став да Женски покрет треба да остане строго неутралан у погледу партијско-политичке активности с обзиром да је она и сама идејно била на другим позицијама и још раније стављала примедбе на поједине сувише „смеле” и „комунистички” обојене акције, као и на уношење „политике” у феминистички покрет.

Размимоилажења између управе Женског покрета и Омладинске секције, која су се јасније испољила први пут приликом спровођења акције за женско право гласа, постајала су све оштрија. На годишњој скупштини Женског покрета, јануара 1940. године, чланице Омладинске секције су изнеле своје ставове. После скупштине Омладинска секција је прекинула рад и формално престала да постоји, а њене чланице су наставиле делатност у другим напредним организацијама.[3])

Велика већина активисткиња Омладинске секције одазвала се 1941. го-

***) Председница Лиге жена за мир и слободу пред рат била је Даница Зечевић а секретар Лела Матић. У Лиги су активне биле: Јелена Демајо, Ружа Леви, Булка Јосифовић Жујовић, др Јулка Мештеровић, Боса Цветић као представник Омладинске секције Женског покрета и Милица Сарић као представник студентске омладине.**

[2]) Интернационална алијанса жена — организација за женско право гласа и равноправност жена с мушкарцима — основана је 1904. Алијанса женских покрета Југославије учланила се у ову организацију 1920. године.

[3]) Узроци неслагања и прекида сарадње са управом Женског покрета изнесени су у билтену „Женски покрет кроз Омладинску секцију”, Извештај бр. 2.

дине позиву Комунистичке партије Југославије и укључила у народноослободилачку борбу. Многе су од њих погинуле у НОБ или су убијене у фашистичким затворима и логорима. јуЈеђу активисткињама Омладинске секције Женског покрета у Београду биле су: Јелисавета Алексић, Олга Алкалај, Ела Алмули, Шека Алмули, Славка Анаф, Мила Бајалица, Вера Бакотић, Рашела-Шела Барух, Јелисавета-Бешка Бембаса, Пирика Бембаса, Неда Божиновић, Оливера Вањек, Даница Војводић, Деса Вуњак, Мира Вучковић, Јулија Делере, Војка Демајо, Благородна Димитријевић, инг. Нада Димитријевић, Анкица Димовић, Вера Додић, Слободанка-Боба Ђорђевић, Саша Ђурановић, Славка Ђурђевић, Милица Живковић, Милица Илић, Саша Јаворина, Љубомирка Јанковић, Наташа Јеремић, Јелица Јерковић, Брана Јовановић, Ружица Јовановић-Куртовић, Милица Јововић-Зековић, Олга Јојић, Добрила Карапанџић, Валерија Карио, Вера Касапић, Лепа Кнежевић, Србислава Ковачевић, Луна Коен, Петруша Кочовић, Мира Коштан, Анка Кумануди, Нада Кун, Милева Лајовић, Лепосава Лалош, Зојица Леви, Зага Лилић, Јованка Лилић, Цита Ловренчић, Ленка Лонгиновић, Бранислава Лукић, Веселинка Малинска, Вида Манојловић, Олга Марасовић, Соња Маринковић, Даница-Дика Мариновић, др Јулија Марић, др Драгица Марковић, Нада Марковић, Надежда-Нака Марковић, Ната Марковић, Вукосава Масникоса, Добрила-Боба Матејић, др Јулка Мештеровић, Анђа Милићевић, Вида Милојевић, Милка Минић, Вукица Митровић, Митра Митровић, Лепосава-Опи Михаиловић, Стојанка Михаиловић, др Славка Морић, Паула Музер, Зага Недић, Иванка Недић, Радмила-Мима Недић, Јелена Ненадовић, Олга Нинчић, Драгана Обрадовић, Отилија Орешковић, Зага Павловић, Милица Павловић, др Естер Перера, Ружа Перера, Лепа Перовић, Боса Петровић, Јованка Петровић, Разуменка Петровић, Амалија Подгоршек, Фани Политео, Јелена Поповић, Јованка-Буба Поповић, Марга Поповић, Алма Премеру, Нада Пурић, Јања Радаковић, Јованка Радаковић, Смиља Радаковић, Стојанка Радошевић, Милада Рајтер, Анђа Ранковић, Бранка Савић, Милица Сарић, Нада Сенић, Драгица Срзентић, Деса Станић, Нада Станић, Настасија-Наца Станковић, Дара Стефановић, Ксенија-Цица Стевовић, др Душица Стефановић, Слобода Трајковић, Анка-Беба Ћирић, др Клара Фирст, Боса Цветић,

ВУКА ПОПОВИН, ПРЕДСЕДНИЦА ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ШАПЦУ

МИЛУШКА МАТЕЈИН, ПРЕДСЕДНИЦА ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ВРШЦУ

ЧЛАНИЦЕ ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА ИЗ ВРШЦА СА ДРУГОВИМА НА ЈЕДНОЈ ИРИРЕДБИ. СЕДИ АМАЛИЈА ПОДГОРШЕКЈАКШИБ, СТОЈЕ, СЛЕВА НА ДЕСНО: ЈЕЛЕНА МИЛИЕЕВИБ, КАРОЛИНА ПАНИН, Л.УБИНА ПОПОВ И МИЛА МАТЕЈИК

АМАЛИЈА-МЛЛЧИ, ПОДГОРШЕК-ЈАКШИН, СЕСТРА НУДИЛ.А, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БИЛА ЈЕ МЕБУ НАЈАКТИВИЈИМ ЧЛАНИЦАМА ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ВРШЦУ

ЗОРКА ЈАНКОВИБ, ПРОФЕСОР У ПЕНЗИЈИ, ПРЕДСЕДНИЦА ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ЧАЧКУ

др Душанка Цветић, Милица Цветић, Јулија Цимер, Жаклина Шаморел, Зденка Шегвић, Злата Шегвић, Зора Шер, Кета Шер-Миндеровић, Ђурђица Штимац, Радмила Шнајдер, Милица Шуваковић.

ИЗЈАВА ОМЛАДИНСКЕ СЕКЦИЈЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА[1])

прочитана на годишњој скупштиии 19. I 1940. године.

Пуне су четири године прошле откако је о/сенска омладина пришла Женском покрету у великом броју, откако је организовапа Омладинска секција.

Пришле смо у убеђењу да ћемо помоћи његов развој у прави покрет који ће умети и моћи да окупи велике масе жена, да извојујс и одбрани њихове заједничке интересе.

Наш рад се одвијао еластично и живо у тежњи да сс најефикасније делује не само на окупљање женске омладине, већ v, огромног броја других жена које стоје по страни. На жалост, при томе је долазило до прећутног отпора од стране управе Женског покрета. Међутим, Омладинска секцијс. се успешно развијала у један млад и способан организам који јс све више испуњавао своје задатке.

У политичком периоду обележеном грозничавом активношћу фагиизма, који је ругиио као поплава, ми смо, познавајући његову улогу и став ггрема народним масама, на нашим многобројним састанцгиш, путем исцпрног проучавања и раскринкавагба његових тежњи и метода и путем, јавних приредаба стварале чврсте бори,е против ове историјске немани. У том раду били смо у сарадњгı *са управом Женског покрета, мада смо увек сматрале да је одмереност у њиховом ставу била праћена недовољном активношћу.*

Није то било размимоилажење око једне форме рада, није то било размимоилажење хоће ли се држати зборови или не, радило се о томе хоће ли се мобилг1сати широки слојеви жена у борби за своја права или не. Наша одлучна критика и одбијање да се задржимо на парцијалних, мерама изазвала је управу Женског покрета да нам пребаци увођење некакве одређене политике у организацију, мада су хиљаде жена на зборовима *у Београду и унутрашњости и својим интересовањем показале које је за њих горуће питање.*

Ми смо правилпо оцениле тренутак. То су доказали догађаји и у међународном опсегу. Рат је избио између три велике силе Европе; за какве циљеве,

нама је то јасно као што нам је јасно да народи морају у овим тренуцима бити веома будни да не би били увучени у тај рат.

У таквој ситуацији, они који се осећају заиста са народом и стоје на челу ма које њихове категорије, морају енергичније него икада гсступати за оно гито најбоље одговара народним интересима. За феминистичке организације одлуке у Копенхагену[1]) представљају сада нужност, те одлуке се морају продубити и конкретизовати. Тако остварене оне значе борбу. Праве представнице жена би морале ту борбу да унесу у масе радних жена и да је воде у њихову корист. Данас бити за деполитизацију Женског покрета значи битгс против његовог програма, значи изјаснити се против жена. А неактивност данас значи остављати жене да лутају без оријентаг<,ије у вртлогу догађаја.

И Омладинска секција је заузела свој став, заузела га је онако како је морала да би Женски покрет био поштеђен тога да служи противницима прогреса. Прихватилс смо и прошириле одлуке из Копенхагена, као што су то учиниле и жене Енглескс, изјашњавајући се против рата какав данас води њихова влада и залажућг. се за правилан, народни мгср. Биле смо спремне да дамо *све у тој борби. И изгубилс. смо много. Изгубиле смо своју драгу Омладинску секцију захваљујући управв'. Женског покрета, која је сматралс, дс, ћс данас најбоље одговарати својим дужностима ако се повуче са рада. То повлачење не значи демократско уступања већини, него само акт демонстрације према Омладинској секцији и њеном ставу. То је у исто време значило и уступање оним снагама којима Омладинска секција неће никада дати ни сат своје активности.*

Наша борба (је) увек била у интересу широких слојева радних жена гс женске омладине. Наше место је и данас тамо. За нас ликвидација Женског покрета не значи ликвидацију рада. Отићи ћемо и наставити своју борбу за добро читавог народа."

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ У УНУТРАШЊОСТИ

РАД ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У Ј АГОДИНИ[2])

Октобра прошле године основан је Женски покрет у Јагодини, а почетком ове године почео је са радом. Два пута месечно, првог и петнаестог, окупљају се члангсце Покрета. То су уједно и седнице управе, а сваки састанак посети преко тридесет жена. Има ту жена и девојака

[1]) На XII конгресу Интернационалне алијансе за право гласа и грађанска права жена изгласана је тзв. Декларација начела, у којој столи да се феминистичке организације не смеју више ограничити на борбу за добијање политичких права за жене, већ се морају укључити у широке демократске покрете народа.
[2]) „Жена данас", бр. 22, мај—Јун 1939.

[1]) „Жена данас", број 26, 1940.

из разних друштвених слојева: домаКице, мајке, раднице, чиновнице, студенткиње —• па, ипак, све су оне блиске.

Сва одржана предавања су из области које највише интересују жене и осветљавају њихов положај: „О положају жене у савременом друштву“ (Мијовић), „Улога жене у одбрани земље“ (Аћимо-”вић). Недавно је г-ца Милена Атанацковић, председниц,а београдског Женског покрета, одржала једно предавање о „Појави и циљу Женског покрета“, које је било добро посећено и допринело да рад Покрета ојача.

Истина чланство још није тако многобројно, али оно сваким даном расте, везује се за свој покрет и са симпатијама помиње тетка Драгу,[1]) која се искрено заложила у првим најтежим корацима и била прва председница Покрета. Разуме се, треба још много више труда, много више рада и самопрегора, да би Покрет испунио оно што се од њега очекује и што му је циљ: да окупи све жене и да оне у њему нађу могућност и за игру, песму, забаву и излете; да им пружи могућност да заједничким снагама остваре оно гито појединачно никад не би могле; да се оспособе за борбу за себе, половину народа, за и,ео народ. Али, резултати које је Покрет у Јагодини до сада постигао најбољи су доказ да се свуда може радити и да су жене свуда жељне знања."

Иницијатори оснивања женских покрета у унутрашњости биле су комунисткиње и напредне омладинке, често студенткиње, које су из Омладинске секције Женског покрета у Београду преносиле искуства и форме рада и прилагођавале их могућностима краја у коме су деловале. Тај задатак су добиле да обаве: у Чачку Милка Минић, Милица-Мики Павловић, Разуменка Петровић и друге; у Крагујевцу Лепосава-Опи Михаиловић, Лепосава Лалош-Вујошевић, Зора Јовановић; у Нишу Боса Цветић из Београда са групом напредних омладинки из Ниша: Натом Јоцић, Надом Марковић, професором, Добрилом Трајковић и Здравком Вучковић; у Јагодини Славка Ђурђевић; у Шапцу Вера Благојевић; у Новом Саду Соња Маринковић; у Вршцу Јелисавета-Беба Петров и Лукреција Анкуцић, итд. Оне се често нису ни појављивале у иницијативним одборима, да не би компромитовале читаву акЧИЈУ као комунистичку, али су организовале све припреме и покретале рад, као акцију КПЈ у оквиру стварања Народног фронта и проширења базе за рад међу масама.

Од 1936. до 1940. године основани су женски покрети у Чачку и Крагујев-

[1]) Драга Ђорић.

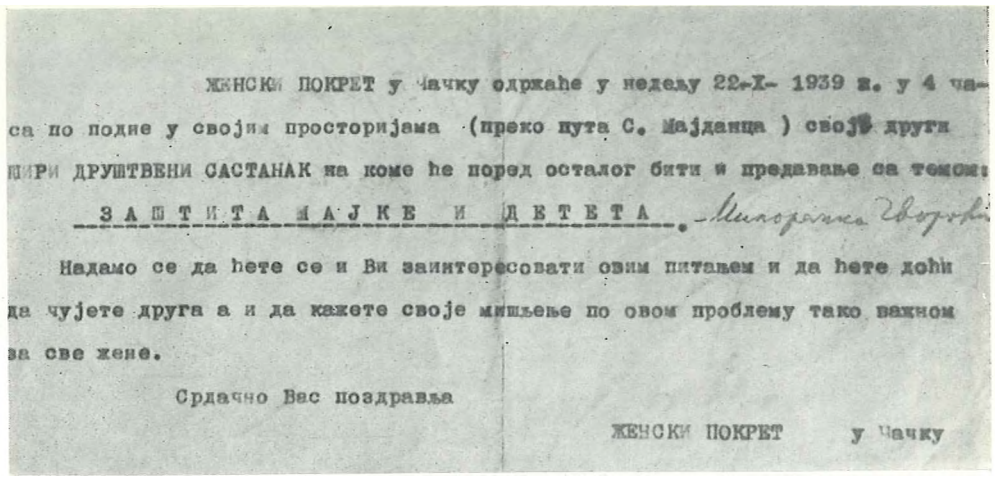

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ у Чачку одржаће у недељу 22-X- 1939 г. у 4 часа по подне у својим просторијама (преко пута С. Мајданца) свој други ПУНИ ДРУШТВЕНИ САСТАНАК на коме ће поред осталог бити и предавање са темом:

ЗАШТИТА МАЈКЕ И ДЕТЕТА. Милојанка Ивковић

Надамо се да ћете се и Ви заинтересовати овим питањем и да ћете дођи да чујете друга а и да кажете своје мишљење по овом проблему тако важном за све жене.

Срдачно Вас поздравља

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ у Чачку

ПОЗИВ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА У ЧАЧКУ НА ПРЕДАВАЊЕ: „ЗАШТИТА МАЈКЕ И ДЕТЕТА”

ЧЛАНИЦЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА И НАПРЕДНЕ ОМЛАДИНКЕ ИЗ ЧАЧКА НА ГРОБУ ДР ДРАГИШЕ МИШОВИВА 8. МАРТА 1939 ГОДИНЕ. ГРОБ РЕВОЛУЦИОНАРА ДР МИШОВИНА, УБИЈЕНОГ У БЕОГРАДСКОЈ „ГЛАВЊАЧИ", БИО ЈЕ САСТАЈАЛИШТЕ НАПРЕДНЕ ОМЛАДИНЕ

ПОЛАЗНИЦЕ АНАЛФАБЕТСКОГ ТЕЧАЈА У КРАГУЈЕВЦУ, КОЈИ СУ ВОДИЛЕ НЕЗАПОСЛЕНЕ УЧИТЕЉИЦЕ БРАНКА БУРБЕВИЋ (ЛЕВО ПОРЕД ПРВЕ КЛУПЕ) И РАДОЈКА ВУЈАЧИБ (У ДНУ ДЕСНО).

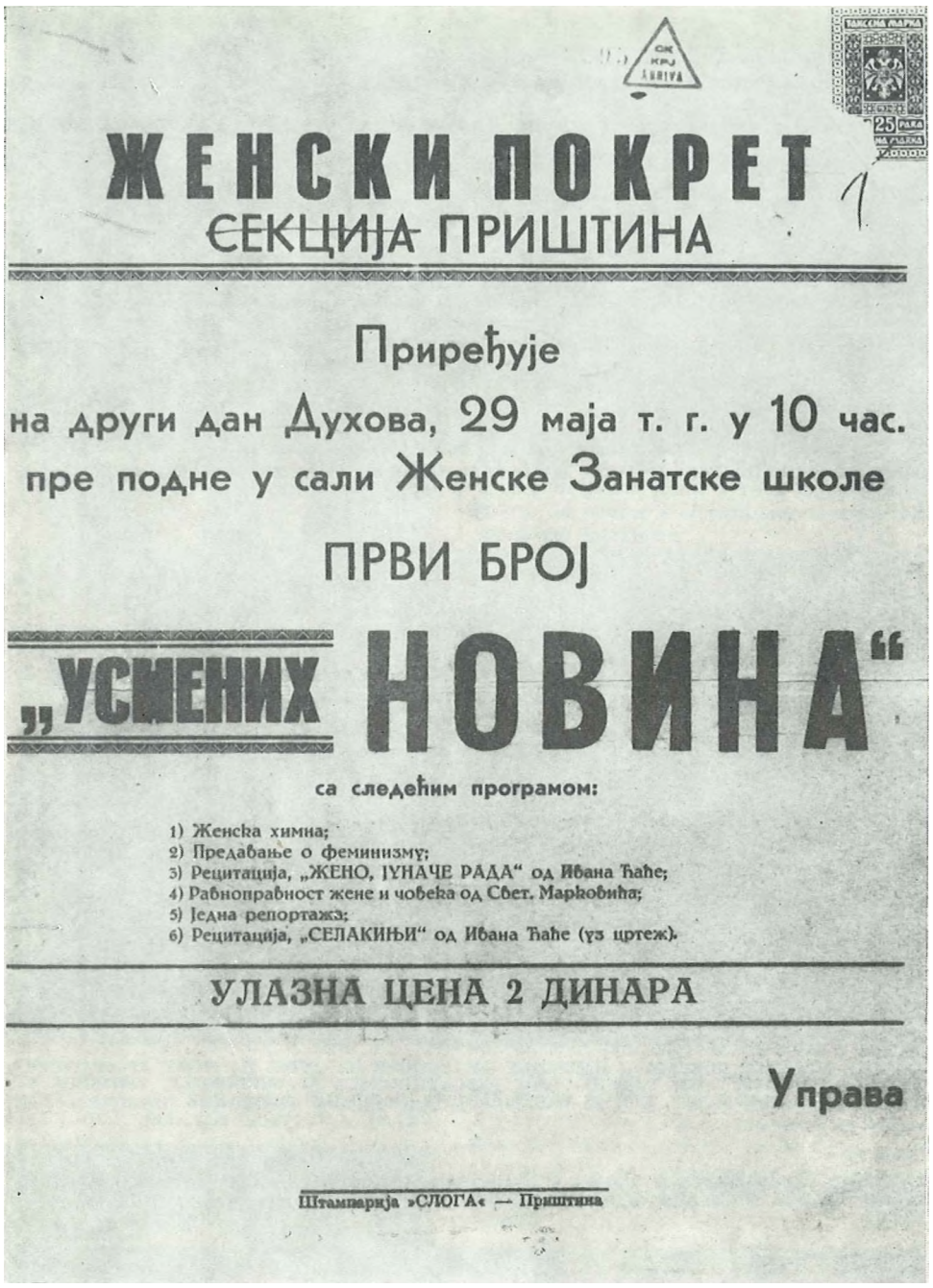

цу, у Нишу и Јагодини, у Новом Саду и Сомбору, у Приштини и Шапцу. У Руми, Шиду и Сенти основане су секције Женског покрета које су биле везане за Женски покрет у Новом Саду. У Петрограду (Зрењанин), Лесковцу, Косовској Митровици и Пљевљима женски покрети су основани после успелих зборова за право гласа жена. Оснивачким скупштинама женских покрета присуствовало је и по више стотина жена и омладинки из градова и околних села.

Да би се привукао и активисао што шири круг жена и омладинки из свих друштвених слојева, иницијатори за оснивање женских покрета су настојали да у управе уђу образоване, угледне жене које су са симпатијама гледале на активност напредних омладинки и биле спремне да с њима сарађују. У Чачку је прва председница била Мица Обрадовић, пензионисана учитељица; после ње је дошла Радмила Радовановић, зубни лекар, а од 1939. године па све до забране рада Женског покрета, председница је била Зорка Јанковић, професор у пензији, која се, заједно са секретаром Милоранком Чворовић, пожртвовано борила против забране организације. У Нишу је за цело време постојања и рада Женског покрета била председница Душица Ђукић, секретар суда. Председница Женског покрета у Крагујевцу била је Боса Ђорђевић, професор; у Јагодини Драга Ћорић, затим Дара Ковачевић; у Приштини Рада Поповић, секретар Окружног суда; у Шапцу Вукосава Поповић; у Вршцу Милушка Матејић, касније Јелена Бокур, архитекта, а секретар Анђа Милићевић, учитељица. У Вршцу је истовремено основана и Омладинска секција Женског покрета. У извештају од 1. јула 1939. године о почетку рада Омладинске секције каже се:

„Агилне и вредне омладинке неуморно су скупљале нове чланице и указивале на потребу ступања у нагие друштво. Почеле су да долазе девојке свих занимања и ускоро нас је било већ око тридесет."

У раду Омладинске секције најактивније су биле омладинке чланови КПЈ и СКОЈ-а: Јелисавета Петров и Драгица Петров, Каћа Матејић, Лукреција Анкуцић, Јованка Радаковић, Амалија Подгоршек-Јакшић и Олга Радишић-Петров.

„ЗАПИСНИК

са четврте седнице Женског покрета
7. VII 1939. године[1])

Пошто је отпевана женска химна, читао се реферат „Улога з/сеие у рату“.

Реферат нам је изнео улогу жене у данашњем рату, која је већа и одговорнија од удела жене у ранијим ратовима. Данас када се војује најмодернијим техничким оружјем, тенковима, када се бацају отровни гасови и бомбардују отворени градови и насеља, жена треба да се нађе на сваком месту где треба указати помоћ.

Од ње се очекује да буде болничарка, функционер на свим радовима привреде у позадини, пожртвовани борац на фронту. Имајући у виду светле (примере) пожртвованости кинеске и шпанске жене, сећајући се хероја жена из светског рата, наше жене ће одговарати свима задацима који јој се у будућем рату наметну.

Другарица Д. Петрова наводи две жене из светског рата као пример храбрости.

Г-ђа А. Милићевић говори о конкретним предспремама за оспособљавање наше жене у будућем рату и предлаже отварање још једног течаја за болничарке и евентуални стрељачки курс."

Сачувани документи показују да су женски покрети, поред редовног политичко-васпитног рада, расправљали

[1]) Одломак из записника са седнице Омладинске секције Женског покрета у Вршцу — Народни музеј у Вршцу.

1 о важним питањима, која су се налетала целом друштву. Они су орга--шзовали и јавна предавања, приред5е и усмене новине, које су обично 5иле везане за значајне догађаје и цатуме и редовно почињале женском химном. На програму су биле хорске рецитације и револуционарне песме, које су омладинке припремале заједно са Удружењем студената и радничким друштвом „Абрашевић". Чланице Женског покрета у Чачку излазиле су на гроб др Драгише Мишовића, кога је полиција убила 1938. године и на тај су начин демонстрирале против крвавих обрачуна полиције и режима са истакнутим револуционарима.

У Јагодини је 30. марта 1940. године Женски покрет одржао концерт у корист шпанских бораца, који су се у то време налазили у концентрационим логорима у Француској. Женски покрет у Крагујевцу је организовао течајеве за неписмене раднице Војно-техничког завода, а водиле су их учитељице које су остале без запослења због закона о целибату и других мера које су тада доношене против жена у државној служби. Женски покрет у Приштини усредсредио је највећу пажњу просвећивању жена и одржавању аналфабетских течајева. У ту сврху обраћао се разним просветним друштвима за помоћ у акцији описмењавања. У писму „Сељачком колу" у Загребу, од 16. јануара 1940. године, управа Женског покрета тражи извесну количину буквара за одрасле аналфабете и потпрепљује свој захтев:

„Отпочевши рад на остварењу својих циљева, Женски покрет је на првом месту уочио велику непросвећеност жена на Косову. Само у једној општини среза вучитрнског, приликом скупљања потписа за право гласа жена, у два села је од 101 жене било 96 неписмених (у оних пет писмених треба урачунати сеоску учитељицу)."

Женски покрет у Приштини је припремио усмене новине, како је забележено у записнику са седнице „одржане 20. маја 1939. г. у 5 ч. по подне, у канцеларији Женске занатске школе".

„Присутне чланице г-ђе: Рада Поповић, Мица Аритоновић, Варвара Ковач, Деса Станишић, Зора Печеновић, Јелица Настић, Бојана Милетић; г-це: Милева Арсенијевић, Пандора Јордановић, Даринка Гавриловић и Рада Атанацковић...

Седницу је отворила председница г-ђа Поповић овим дневним редом:

1) Читање записника

2) Извештај чланова управе

3) Питања и предлози

На прошлој седници је решено да први број „Усмених новина" буде 21. маја. На овој седници је решено да улазна цена буде 2 (два) динара од особе.

Решено је да се и плакати штампају. У случају да штампање плаката буде скупље од 25 (двадесет пет) динара, да ми чланице саме напишемо плакате.

На прошлој седници од 20. априла је решено да се на „Усменим новинама" иступи са овим тачкама:

1) Предавање о феминизму

2) Рецитација

3) Читање чланка од Свет. Марковића

4) Једна репортажа.

На овој, пак, седници регистрено је да се уметне и женска химна, коју је послао Женски покрет из Скопља. За хор, реферише г-ђа Поповић, прикупљено је око 14 чланица. Да хором управља, умољен је г. Виријевић, који је на то пристао.

После овога ггриступило се читању чланка од Свет. Марковића. За исти се примила г-ђа Јелиг^а Настић, с тим да пре почетка читања каже нешто и о самом писцу. За рецитацију песме „Жено, јуначе рада" и „Сељакињи" примила се г-ца Пандора Јордановић.

За изасланицу на ужој конференцији у Београду Одбор је одредио г-ђу Поповић ... Затим управа овлагићује г-ђу Поповић да се сложи са новим програмом за одбрану акције људских права, који ће бити изнесен на скупштини.

Пошто је на прошлој седници од 20. априла регистрено да се у месецу јуну одржи једна гиира конференција за све чланице, то је ***на овој седници одређен и дан одржавања конференције, која ће бити 15. јуна у 4 ч. по подне. Прво би се одржало једно предавање... Затим, да се прочита неки чланак из „Жене данас". Даље, да се обавесте чланице да је на прошлој седници решено да се оснује један фонд за осниваше клуба" ...***

Седница је завргиена у 19,30 ч.

Секретар
Дар. Гавриловић, с. р.

Председница
Рад. Поповић, с. р."')

План рада Женског покрета у Приштини за 1940. годину обухватао је следеће активности: „1. Рад на просвећивању сеоске жене (аналфабетски течајеви, популарна предавања, саветовалишта, растурање брошура); 2. Прославе (Дан мајке, Дечји дан); 3. Организовање Женског покрета у Урошевцу и Вучитрну; 4. У самој вароши (Приштини) — рад на просвет-

J) Кшига записника Женског покрета у Приштини налази се у редакцији ове књиге.

МИДЕНКА-МИША ЦВИЈОВИП, ПРЕДРАТНИ ЧААН КПЈ, ЈЕДНА ОД НАЈАКТИВНИЈИХ ОМААДИНКИ ПРИЈЕПОЉА

МИАЕВА ВУКОВИБ, АДВОКАТСКИ ПРИПРАВНИК ИЗ ПЕПИ, ЧААН ОБДАСНОГ КОМИТЕТА КПЈ ЗА КОСМЕТ СА ЧААНОВИМА КОМИТЕТА

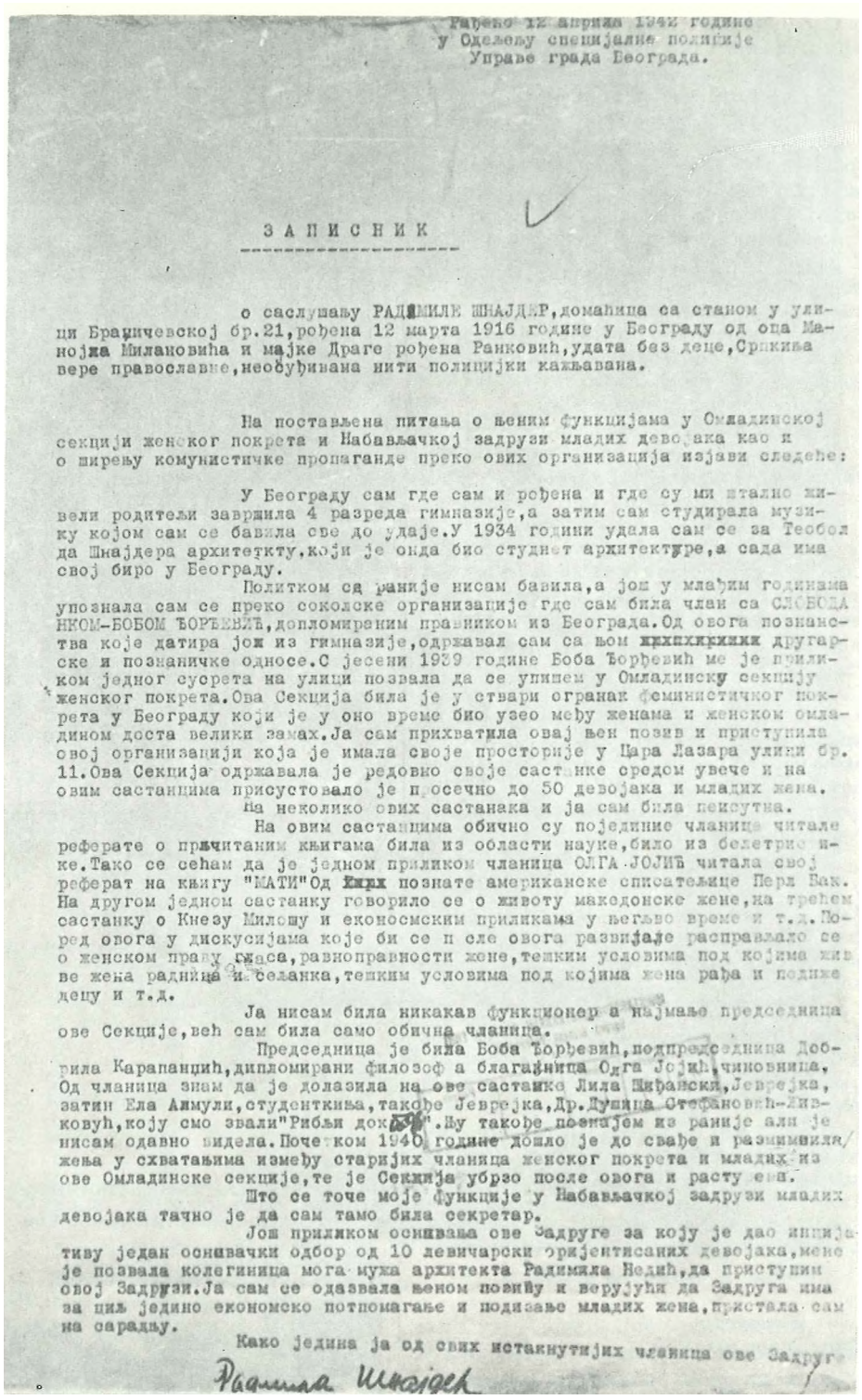

Рађено 12 априла 1942 године
у Одељењу специјалне полиције
Управе града Београда.

З А П И С Н И К

о саслушању РАДМИЛЕ ШНАЈДЕР, домаћица са станом у улици Брадичевској бр.21, рођена 12 марта 1916 године у Београду од оца Мајића Милановића и мајке Драге рођена Ранковић, удата без деце, Српкиња вере православне, неосуђивана нити полицијски кажњавана.

На постављена питања о њеним функцијама у Омладинској секцији женског покрета и Набављачкој задруги младих девојака као и о ширењу комунистичке пропаганде преко ових организација изјави следеће:

У Београду сам где сам и рођена и где су ми стално живели родитељи завршила 4 разреда гимназије, а затим сам студирала музику којом сам се бавила све до удаје. У 1934 години удала сам се за Теобол да Шнајдера архитектку, који је онда био студнет архитектуре, а сада има свој биро у Београду.

Политком сд раније нисам бавила, а још у млађим годинама упознала сам се преко соколске организације где сам била члаи са СЛОБОДАНКОМ-БОБОМ ЂОРЂЕВИЋ, дипломираним правником из Београда. Од овога познанства које датира још из гимназије, одржавал сам са њом ~~xxxxxxxxx~~ другарске и познаничке односе. С јесени 1939 године Боба Ђорђевић ме је приликом једног сусрета на улици позвала да се упишем у Омладинску секцију женског покрета. Ова Секција била је у ствари огранак феминистичког покрета у Београду који је у оно време био узео међу женама и женском омладином доста велики замах. Ја сам прихватила овај њен позив и приступила овој организацији која је имала своје просторије у Цара Лазара улици бр. 11. Ова Секција одржавала је редовно своје састанке средом увече и на овим састанцима присуствовало је просечно до 50 девојака и младих жена.

На неколико ових састанака и ја сам била присутна.

На овим састанцима обично су поједине чланице читале реферате о прочитаним књигама била из области науке, било из белетристике. Тако се сећам да је једном приликом чланица ОЛГА ЈОЈИЋ читала свој реферат на књигу "МАТИ" Од ~~xxx~~ познате америчанске списатељице Перл Бак. На другом једном састанку говорило се о животу македонске жене, на трећем састанку о Кнезу Милошу и економским приликама у његово време и т.д. Поред овога у дискусијама које би се после овога развијале расправљало се о женском праву гласа, равноправности жене, тешким условима под којима живе жена радница и сељанка, тешким условима под којима жена рађа и подиже децу и т.д.

Ја нисам била никакав функционер а најмање председница ове Секције, већ сам била само обична чланица.

Председница је била Боба Ђорђевић, подпредседница Добрила Карапанџић, дипломирани филозоф а благајница Олга Јојић, чиновница. Од чланица знам да је долазила на ове састанке Лила Шифански, Јеврејка, затим Ела Аимули, студенткиња, такође Јеврејка, Др. Душица Стефановић-Живковић, коју смо звали "Рибљи доктор". Њу такође познајем из раније али је нисам одавно видела. Почетком 1940 године дошло је до свађе и размирица жена у схватањима између старијих чланица женског покрета и младих из ове Омладинске секције, те је Секција убрзо после овога и расту ена.

Што се точе моје функције у Набављачкој задруги младих девојака тачно је да сам тамо била секретар.

Још приликом оснивања ове Задруге за коју је дао иницијативу један оснивачки одбор од 10 левичарски оријентисаних девојака, мене је позвала колегиница мога мужа архитекта Радимила Недић, да приступим овој Задрузи. Ја сам се одазвала њеном позиву и верујући да Задруга има за циљ једино економско потпомагање и подизање младих жена, пристала сам на сарадњу.

Како једина ја од свих истакнутијих чланица ове Задруге

Радмила Шнајдер

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ РАДМИЛЕ ШНАЈДЕР У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ У БЕОГРАДУ

ном и феминистичком пољу путем предавања, конференција, приређивања културних вечери као и организација разних течајева".

Поред рада у својим местима, чланице Женског покрета су преносиле активност и у околна места и села, где су одржавале приредбе, предавања или су организовале аналфабетске и друге течајеве. Резултати таквог рада нарочито су дошли до изражаја у време акције за право гласа жена, у јесен 1939. године.

Активност организација Женског покрета трајала је углавном до почетка 1940. године, када је полиција појачала курс и забрањивала рад свима организацијама — женским, омладинским, културним, синдикалним и другим — које су имале напредан карактер. Међутим, полиција је и пре тога у више махова ометала и забрањивала рад неким организацијама Женског покрета. У Крагујевцу је, на пример, Женски покрет забрањен још јуна 1937. године. Рад је обновљен октобра 1939. године, али је почетком 1940. године дефинитивно забрањен. У Нишу је рад Женског покрета забрањен 1938. године, уочи прославе 8. марта. Као одговор на ову забрану жене су на 8. март организовале нему демонстрацију: ишле су градом закићене црвеним цвећем, а ништа нису говориле изражавајући на тај начин свој протест. Упорним залагањем напредних омладинки, чланица Женског покрета, које су стално утицале на управу да издејствују дозволу код власти, рад је поново одобрен фебруара 1939. године. Другарице су после тога организовале једну приредбу да би повратиле свој утицај, који је забраном рада био умањен. Фебруара 1940. године председница Женског покрета у Чачку известила је Алијансу женских покрета да је Женски покрет у Чачку забрањен:

Чачак, 26. II 1940.

ЖЕНСКОМ ПОКРЕТУ
НОВИ САД[1])

Саопштавам Ж. покрету Н. С. као вршиоцу Алијансе Ж. покрета, да је покрет у Чачку на основу Краљ. Б.(анске) управе Дринске бановине у Сарајеву, Пов. д. 3. бр. 405/40 од 26. I 1940. г. забрањен.

Разлози за распуштање не виде се из одлуке Б. управе, само се напомиње, да је Ж. Покрет у Чачку пришао једној „политичкој концепцији". Из којих чињеница се то закључује и која је то концепција, не каже се, те сам у жалби тражила да нам се то саопшти.

Ако не добијемо одговор који ће бити обзразложен чињеницама и доказима, сматраћемо да смо жртве нечије самовоље, нечијег денунцирања, нечије провокације. Тражиле смо да се отвори поступак, ради проверавања целокупног рада Женског покрета.

Уз то сам ја као предс.(едница) кажњена са 500 д. по неком 74 чл. итд., што сам дозволила зидне новине, где су били прилепљени исечци разних листова који говоре за неутралност, за мир, против рата и то баш оних дана када су балканске земље то исто преко својих представника у Београду изјављивале —■ а ти исти исечци прошли су већ кроз цензуру.

У име управе
председница,
Зорка Јанковић, с. р.
проф. у пензији"

■) ИРП

Пошто је председница у жалби тражила да се наведу одређени разлози за растурање организације, Банска управа доноси нову одлуку о растурању Женског покрета у Чачку са мотивацијом да је друштво *„прешло на чисто политичко поље, што се најбоље види из прилога одлуке и резолуције XIII конгреса Интернационалне алијансе за женска права, које потврђују да сва друштва Женског покрета улазе у политичку борбу и желе нов поредак”.* Борба за одобрење рада трајала је све до септембра 1940. године, када је Министарство унутрашњих послова оснажило одлуку Банске управе и коначно забранило рад Женском покрету у Чачку.

Почетком 1940. године забрањен је такође рад и Женском покрету у Шапцу, а исте године и рад Женском покрету у Вршцу, тиме је дефинитивно забрањен рад свих женских покрета у унутрашњости.

У местима где није било услова за оснивање Женског покрета, напредне жене и омладинке улазиле су у женске грађанске организације, настојећи да у рад тих организација унесу исте идеје и исте форме рада као и у Женском покрету. У Приједолу је 1939. године основана Омладинска секција при „Женској подружини”, у чијој су управи биле: Љуба Радичевић, домаћица и младе раднице Сафа Лотрић, Душана Миодраговић и Милена Стојановић. На курсевима кројења и шивења које је Секција организовала окупљала се и српска и муслиманска женска омладина. Часови су коришћени и за политички рад. Ученице Миша Цвијовић и Зорица Борисављевић и радница Сафа Лотрић организовале су усмене новине и издавале сваке недеље по један број зидних новина. Заједно са „Гајретом” и спортским друштвом „Полимље”, у чијим је драмским секцијама радио и известан број омладинки, Секција је организовала приредбе у граду и у околним селима. Полиција је јануара 1941. године забранила рад Омладинске секције „Женске подружине” и ухапсила Мишу Цвијовић. — У Пећи је рад са женама организован преко Кола српских сестара, у Србобрану преко Девојачког кола итд. У Прокупљу су напредне професорке основале секцију Удружења универзитетски образованих жена. У Нишу, нарочито док је трајала забрана Женског покрета, од 1938. до 1939. године, другарице су радиле у оквиру друштва Књегиња Зорка и женске секције Фидака.[1]) Слично се радило и у другим местима. У свим овим организацијама покретачи рада и носиоци активности биле су жене чланови Партије, СКОЈ-а и симпатизери, које су међу окупљене жене и омладинке уносиле марксистичке идеје и доприносиле порасту утицаја Партије на женске масе.

Када је због забране женских покрета онемогућено шире окупљање жена и њихово политичко просвећивање, оне су се почеле окупљати по кућама, радиле су у васпитним и читалачким групама, упознавале се са ставовима Партије према актуелним догађајима и укључивале се у све акције које је КПЈ организовала. У једном таквом активу жена у Призрену биле су Анђа Кустудић, суплент и домаћице Милева Лалић, Деса Лековић-Ђурић, Милева Дикић и Јања Зоњић. Групе жена су такође постојале у Косовској Митровици, у Пећи и околним сели-

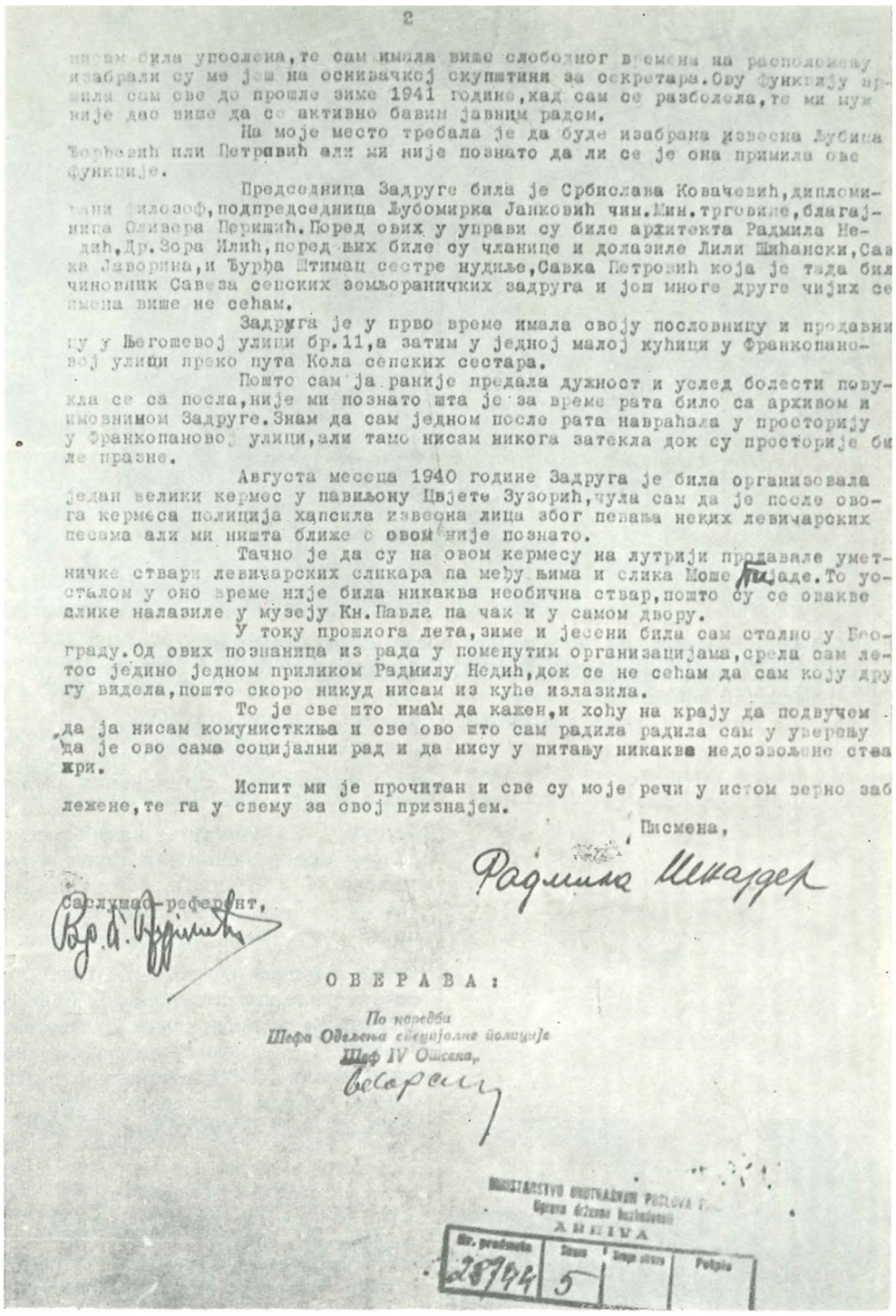

НДСТАВАК ЗАПИСНИКА О САСАУШАЊУ РАДМИЛЕ ШНАЈДЕР

0 Интернационална федерација бораца из I светског рата.

ГРУПА ЧЛАНИЦА ЗАДРУГЕ МЛАДИХ ДЕВОЈАКА ПОСЛЕ КЕРМЕСА, КОЈИ ЈЕ ОДРЖАН 17. АВГУСТА 1940. ГОДИНЕ У ПАВИЉОНУ „ЦВИЈЕТА ЗУЗОРИЋ" НА КАЛЕМЕГДАНУ. С ЛЕВА НА ДЕСНО: РАДМИЛА МИЛАНОВИЋ-ШНАЈДЕР, СЛОБОДАНКА-БОБА БОРБЕВИЋ, ЛИЛИКА ВАРГА, ВЕРА ДОДИН И СРБИСЛАВА КОВАЧЕВИЋ

ма. Организатор ових група и рада међу женама била је Милева Вуковић, адвокатски приправник, члан Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију. На сличан се начин развијао рад преко васпитних група и актива жена у Ћуприји, Јагодини, Зајечару, Ужицу, Љигу, Великој Кикинди и у многим другим местима.

Радом Женског покрета и других лелагних женских организација биле су обухваћене хиљаде жена и девојака. Већина је у самом почетку народноослободилачке борбе ступила у партизанске редове или се укључила у илегални рад у окупираној земљи.

ЧЛАНИЦЕ ЗАДРУГЕ МЛАДИХ ДЕВОЈАКА СА ГРУПОМ НАПРЕДНИХ ОМЛАДИНАЦА У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ, ПО ПОВРАТКУ СА ЛЕТОВАЊА НА ГОЧУ 1940.

ЗАДРУГА МЈ1АДИХ ДЕВОЈАКА

Када је крајем 1939. године Омладинској секцији Женског покрета у Београду онемогућен рад, омладинке су основале Задругу младих девојака, пошто се задругарство још одраније показало као погодна легална форма за окупљање и активисање напредне омладине. Припреме за оснивање Задруге извршила је једна група чланица Омладинске секције, међу којима су биле: Олга Јојић, Валерија Карио-Пап, Србислава Ковачевић и друге.

О оснивању Задруге и о њеној активности речито говори извештај који је 24. августа 1940. поднео шефу одсека IV одељења опште полиције полицијски агент Радан Грујичић:

„Позпата je ***ствар да комунисти, нарочито у последње време, настојавају свим силама да своју илегалну пропаганду и пропагандну акцију на неки начин легализују, те да јој на тај на.чин дадy шири замах и нови примамљивији облик. То они раде на тај начин што оснивају разна спортска, културна, економска на чак и хумана удружења која редовним, путем пријављивају надлежним властима и из чијих се правила и програма у први мах не може назрети ништа протузаконитог и илегалног. Њихови су програми врло привлачни за широке омладинске и радничке масе, које на тај начин, увлачећи их у та на први поглед наивна и безазлена удружења, увлаче постепено преко њих и у комунистичке конспиративне организације. Најбољи пример за то имали смо у случају „Задружне омладине“, јер је познато, да су већина водећих чланова ове организације били организовани па чак и осуђивани комунисти.***

У истом циљу, а по инструкцијама несумњиво добијених од комунистичке централе, основала је почетком ове године једна група млађих комунисткиња и „Набављачку задругу младих девојака", са седиштем у Београду.

Оснивачка скупштина ове задруге била је 28. јануара 1940. у просторијама „Задружне омладине", које су тада биле у Васиној улици. И ова чињеница најбоље показује повезаност и истоветност циљева ова два легализована комунистичка удружења. Скупштини је председавала Олга Јојић ... а записник је водила Јелена Мацанко...

Управни одбор изабран на оснивачкој скупштини, који се и данас налази на челу задруге, сачињавају: Србислава Ковачевић, Ксенија Стевовић, Радмила Недић, Јелена Мацанко, Јанковић Љубомирка. Заменици: Перера Естера и др Зора Илић... Чланице су махом младе девојке, студенткиње, раднице, сестре нудиље, државне и приватне чиновнице, у првом реду познате комунисткиње или бар симпатизерке комунизма, и до данас их има око 150, али је из дана у дан придолазак све већи и већи. Задруга има своје канцеларије и продавницу у Његошевој улици бр. 11 где се могу добити све најнужније потребе за женску одећу и тоалету уз специјални попуст чланицама. Управа задруге је, поред тога, издејствовала за своје чланице специјални попуст код многих београдских радњи, ***па чак и попуст у фризерским салонима, код лекара и апотекара, у књижарама и биоскопима итд. Њене чланице неуморно растурају сву илегалну марксистичку литературу, као што је „Народна читанка“, „Наша књига“, „Савремена књига“, „Књижевне свеске“, „Жена и свет“, као и све могуће публикације које су се у последње време појавиле у Совјетској Русији. Ова задруга*** je ***у прошлу суботу,***

ј7. *о. м. приредила кермес у уметничком павиљону „Цвијете Зузорић”, који је у ствари био скуп и манифестација свих комуниста Београда ...*

7) *Имајући у виду све ово напред изложено, као и несумњиву претпоставку да ће ова задруга, легализована и одобрена од стране надлежних власти, а а како је њен рад сада узео необично широк замах, паставити и даље са ширењем разорне комунистичке пропаганде међу, У првом реду, женском омладином, мишљења смо да би требало наћи пута и начина и предложити надлежним државним властима да се њен рад забрани.* ■ ■“

Језгро Задруге сачињавале су активисткиње Омладинске секције Женског покрета. Око њих су се убрзо окупиле омладинке које су до тада радиле у другим организацијама, а и један број девојака које су се први пут овде укључиле у рад. Навешћемо само њихова имена: др Зора Илић-Обрадовић, Деса Жарић, Илонка Голик, Јулијана и Катарина Балножан, Анђелка Букумировић, Ема Гривичић, Загорка Дрљевић, Вукица Ђукић, Деса Јовановић, Љубица Јововић, Нада Ковачевић, Душанка Коларовић-Ђоковић, Бранка Лукић, Радмила Митић, Нада Пантић, Љубица-Луша Поповић, Ксенија Радошевић, Анђелка Ребрача, Марија Стефановић-Лукач, Алинка Стојаковић, Марија Чоловић и Маргита-Манци Шпајдл. Током 1940. године у Задрузи је било укључено преко 150 напредних омладинки и младих жена.

Облици рада са чланицама Задруге били су слични раду у Омладинској секцији Женског покрета. Наставило се и са радом полулегалних група и кружока у којима се прорађивао партијски материјал. У оквиру Задруге организовано је око 20 таквих група. У циљу популарисања Задруге организован је 17. августа 1940. године кермес у павиљону „Цвијете Зузорић” на Малом Калемегдану. У припремама је учествовало, заједно са чланицама Задруге, неколико десетина скојеваца и скојевки и напредних омладинаца из других организација, а на самом кермесу се окупило преко 1.000 омладинаца и омладинки. Програм који је полиција одобрила допуњен је на самој приредби рецитацијама, скечевима и револуционарним песмама које је цела сала прихватила и певала заједно са извођачима. Баш зато што је имала толико успеха, ова је приредба привукла пажњу полиције на рад Задруге.

Задруга је у јулу 1940. године организовала логоровање на планини Гочу, где је једна група чланица Задруге провела месец дана, са задатком да организује политички рад и забавни живот за учеснике логоровања и да, повезујући се са омладином околних села, врши политички утицај на њу.

Полиција је непрестано пратила рад Задруге, правила јој разне сметње, хапсила председницу Србиславу Ковачевић и неке чланице, но упркос свему Задруга је радила до 6. априла 1941. године. После капитулације Југославије већина чланица Задруге нашла се на окупу да би се договорила о даљем раду. По директиви КПЈ, чланице Задруге прешле су на рад тамо где су становале, са задатком да формирају уличне активе, у којима су се окупљале оне и друге жене и омладинке. Похађале су и организовале санитетске течајеве, организовале помоћ заробљеним југословенским војницима које су Немци држали у привременим логорима у Београду, а када је почео устанак, велика већина чланица укључила се у НОП.

„ЖЕНА ДАНАС”

„Жена данас” је почела да излази у јесен 1936. године. Покренута је као независан женски лист са задатком да политички и васпитно утиче на жене, да у њима пробуди свест о њиховим правима, да им помогне да се организују у борби за та права. Уз пуну помоћ и сталну подршку КПЈ, „Жена данас” је тај задатак испунила и одиграла историјску улогу у буђењу свести жена свих друштвених слојева и њиховом укључивању у општу борбу радничке класе. У првом броју „Жене данас”, у уводној речи, објашњен је задатак листа:

„... Да би наше жене биле обавештене о свим догађајима који се дешавају у свету, да би имале где да изнесу своја мишљења и, најзад, да би се упознале са борбама и успесима својих другарица У другим земљама, ми покрећемо овај лист. Наша је жеља да се око њега окупи што већи број жена из свих крајева нагие земље, без обзира на веру, народност и политичко убеђење, како би се у њему и кроз њега нашле уједињене и повезане заједничким интересима и тежњама.

Жене, мајке, домаћице, раднице, чиновнице и интелектуалке, све ви које сте вековима третиране као мање вредне и ниже од мушкараца, позивамо вас да најискреније и најпреданије приступите сарадњи у нашем заједничком листу, који треба да буде највернији тумач нашега расположења и прави израз наших заједничких тежњи.”

Партија је покретање листа поверила групи младих комунисткиња из Омладинске секције Женског покрета:

У првој редакцији „Жене данас” биле су: Олга Алкалај, Ела Алмули, Наташа Јеремић, Митра Митровић, др Душица Стефановић, Зора Шер и Милица Шуваковић. Нешто касније у редакцију су ушле Јелисавета-Бешка Бембаса, Олга Јојић и Боса Цве-

ОЛГА ААКАЛАЈ, АДВОКАТСКИ ПРИПРАВНИК, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ЧЛАН ПРВЕ РЕДАКЦИЈЕ ЧАСОПИСА „ЖЕНА ДАНАС"

НАТАЛИЈА-НАТАША ЈЕРЕМИЋ, ДИПЛОМИРАНИ ПРАВНИК, ЧЛАН ПРВЕ РЕДАКЦИЈЕ ЧАСОПИСА „ЖЕНА ДАНАС"

тић. После извесног времена осетила се потреба да се редакција поново прошири новим члановима, и тада су ушле: Војка Демајо, Милка Жицина Шакић, Зојица Леви, Ела Ненадовић, Драгана Павловић и Фани Политео Вучковић.[1])

Велики број чланица Омладинске секције Женског покрета сарађивао је у листу, пропагирао га, долазио на саветовања и дискусије, помагао у администрацији и експедицији и растурао лист међу симпатизерима. Није претерано рећи да је цела Омладинска секција била активни сарадник листа. Чланке су писале не само чланице редакције, већ и широк круг другарица и другова који, као и већина чланица редакције, нису могли да се потпишу својим именом јер су били познати полицији као комунисти. Зато су често чланци остајали непотписани, или су потписивани псеудонимима, те је за већину чланака данас тешко утврдити ко их је писао. Са редакцијом су тесно сарађивале и многе жене ван Омладинске секције

— афирмисане друштвене и јавне раднице, лекарке, правнице, педагози, сликарке итд. На позив „Жене данас" на сарадњу одазвали су се прилозима и познати слободоумни публицисти, политичари, јавни радници и научници тога времена: Живојин Балугџић, Павле Бихаљи, др Милан Костић, Веселин Маслеша, Јован Поповић, Јаша Продановић, др Иван Рибар, Владимир Симић, др Синиша Станковић и др.

Посебан проблем био је кога наћи за одговорног уредника и власника листа. Ваљало је наћи неку некомпромитовану, угледну и образовану жену напредних схватања, симпатизера Партије, која би пристала да потписује лист и да сноси сву одговорност пред властима. Ову дужност је од почетка излажења листа вршила Радмила Димитријевић, крајем 1937. године заменила ју је Олга Тимотијевић, а од почетка 1940. године па до забране листа у другој половини исте године, уреднице су биле Мира Вучковић и Љерка Бабић.

Редакција листа била је смештена у Пашићевој (сада Нушићевој) улици бр. 6, у мезанину, у једном собичку на крају дугачког дворишног балкона. Сав рад у „Жени данас" обављан је добровољно и са великим залагањем.

') Од чланова редакције „Жена данас" погинуле су у НОР: Олга Алкалај, Бешка Бембаса, Наташа Јеремић, Олга Јојић, Фани Политео-Вучковић, др Душица Стефановић, Зора Шер и Милица Шуваковић. Погинуле су и многе блиске и врло активне сараднице, међу њима: Мила Димић, Олга Михајловић, Дара Стефановић и Паулина Сударски.

Улаган је велики напор да лист изађе на време. То се и постизало уколико полиција не би спречила излажење листа. Лист се издржавао од претплата и борио се са сталним финансијским тешкоћама. Због тога је штампан у штампаријама које су биле вољне да причекају на наплату рачуна.

Као сва штампа у Југославији у оно време, тако је и сваки број „Жене данас" ишао на званичну цензуру. Да би се предухитрила евентуална заплена листа, експедиција је била врло брижљиво организована, те је лист, уз помоћ другова у штампарији и великог броја неуморних омладинки, још влажан пакован и изношен из штампарије на станицу, а један део на скровито место, пре него што би јавни тужилац стигао да прегледа свој примерак.

У сваком броју „Жене данас" штампан је чланак о најактуелнијем политичком проблему — на пример, аншлус Аустрије, рат у Шпанији, револуција у Кини, окупација Чехословачке, одбрана земље, скупоћа која је све више расла, затим чланци о положају жене у разним професијама, о условима под којима раде, о подређеном положају жене пред законом и на раду и о њеној политичкој обесправљености.

У оквиру систематског рада на политичком васпитању жена, у листу су штампани и неки прикази историјске борбе жена. Такви су, на пример, чланци „Светозар Марковић и сестре Нинковић" („Жена данас" бр. 20, 1939) и „Сва права жени" („Жена данас" бр. 18, 1938).

Осим тога, лист је доносио чланке о горућим социјалним проблемима, чланке из области педагогике, критичке осврте на филмове и позоришне представе, чланке из хигијене, из разних грана уметности. Тако је испуњавао свој општеваспитни, а не само политички задатак.

У рубрици „Саме о себи", која је била „пошта листа" редакција се обраћала женама свих слојева и професија које је требало извући из њихове изолованости и утицати на њих да се укључе у активан политички живот. Одлучан антифашистички и антиимперијалистички став листа изражаван је у вешто стилизованим чланцима и поткрепљиван одабраним фотографијама и уметничким прилозима. Пре свега и у свакој прилици истицан је и подвлачен марксистички став у питању права жена и начина њихове борбе.

Како је „Жена данас" писала о проблемима за које су биле животно заинтересоване све жене, то је она могла да продре и у најудаљеније крајеве наше земље и да придобије многе сталне читаоце и сараднике.

Сваки број „Жене данас" коришћен је не само као актуелни материјал, од броја до браја како је лист излазио, него још и дуго после тога. У јеку народноослободилачког рата Окружни комитет КПЈ за Пожаревац писмом од 16. јануара 1943. године обраћа се Окружном повереништву КПЈ за Младеновац:

„Драги другови,

Обавештени смо да располажете комплетом „Жене данас" и да сте према чланицама отуд спремили 12 реферата пригодних сада за рад међу женама. Ми бисмо вас молили да нам, ако сте урадили ове реферате, доставите по један примерак од њих, или да нам доставите сам комплет „Жене данас", који бисмо вам одмах по вићењу материјала вратили."

Крајем 1940. године фашистички режим Цветковић-Мачек почео је систематски забрањивати излажење легалних листова преко којих је Партија са успехом спроводила свој утицај. Полицијском запленом 30. броја који је управо био припремљен за штампу уследила је дефинитивна забрана „Жене данас"[1]).

С обзиром на све напоре које је чинила и све успехе које је остварила спроводећи линију КПЈ, за „Жену данас" је заслужено на V земаљској конференцији речено:

„ ... Добар ***женски лист врши широку пропаганду међу женама а истовремено врши и улогу организатора жена у њиховим борбама. Колпортажни одбори, одбори дописника, одбори читатељки могу се оснивати око листа и тако сачињавати средиште за рад међу женама нарочито тамо где немамо других могућности. Код листа је важно, да има правилну линију, али да је код тога гито популарнији и приступачнији женама, одговарати мора њиховим захтевима, а истовремено мора им казати пут напред.***

[1]) Следећи 31. број „Жене данас" појавио се јануара 1943. године на ослобођеној територији, штампан у босанском селу Дрињачима. Затим су изашла још два ратна броја „Жене данас". Број 32. штампан је новембра 1943. године у Хрватској, у штампарнји „Напријед", на ослобођеној територији, а број 33. штампан је септембра 1944. у Барију, у Италији. Тада су уреднице листа биле Митра Митровић и Олга Ковачић. После ослобођења, „Жена данас" је наставила да излази као орган Централног одбора Антифашистичког фронта жена Југославије, затим као издање Савеза женских друштава Југославије. Послератне уреднице су биле: Митра Митровић, Олга Ковачић, Блаженка Мимица, Мара Радић, Мара Галековић и Ната Хаџић.

Као примјер једног у истини доброг листа нека нам буде „Жена данас".*)

АКЦИЈА ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА 1939.

Комунистичка партија Југославије је акцијом за женско право гласа, покренутом у време опште изборне кампање преко „Жене данас", у одређеном политичком моменту водила легалну организовану борбу за један од захтева из свога програма, који је истицан још од његовог оснивања.

„Жена данас" — лист свих жена, који се од почетка свога излажења одлучно залагао за пуну равноправност жена и био тумач њихових потреба и тежњи за бољим животом и миром —- доследна својим принципима, осећа се позваном и одговорном да у овом моменту значајних промена у нашој земљи упути **СВИМ СВОЈИМ ЧИТАОЦИМА, СВИМ ЖЕНАМА, СВИМ ЖЕНСКИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА, ФЕМИНИСТИЧКИМ, МИРОВНИМ, ПРОСВЕТНИМ И ХУМАНИМ, СВИМ СТАЛЕШКИМ И СТРУЧНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА И СИНДИКАТИМА, ОМЛАДИНИ, СВИМ ЈАВНИМ РАДНИЦИМА, ПОЛИТИЧКИМ ЛИЧНОСТИМА, СВИМ БОРЦИМА ЗА ПРАВА 40-ВЕКА.**

А П Е Л

— зо *право гласа жена*

Влада Споразума, као први корак ка опгитој демократизацији земље, ставила је у свој програм доношење слободних политичких закона. Општа демократија биће општа тек онда ако она загарантује свим грађанима земље у ггрвом реду слободно изражавање мисли. Према томе, у општој демократији и жене морају добити право да изразе своје захтеве и потребе, морају добити **ОПШТЕ, АКТИВНО И ПАСИВНО ПРАВО ГЛАСА, КАО ПРВИ ПРЕДУСЛОВ ЗА РАВНОПРАВНОСТ.** ***Учествовање у слободним и тајним изборима значило би за жене, као и за читав народ, право на одлучивање у свим важним питањима народног живота, омогућило би успешнију борбу за боље услове рада и живота, пружило би им више могућности да наставе своју борбу за пуну равноправност. Осим тога, догађаји ван наше земље говоре још више за то колико је у овом моменту важно да половина народа, жене и мајке, добију једно од средстава борбе за мир. Јер, ако се од жена очекује да у рату приме на себе многе одговорне и тешке дужности, нужно је да оне пре рата добију право одлучивања о свим судбоносним питањима своје земље и свога народа.***

Зато се обраћамо женама свих другитвених слојева, које су кроз своје живот-

[1]) Из реферата Виде Томшич на V земаљској конференцији КПЈ 1940. године.

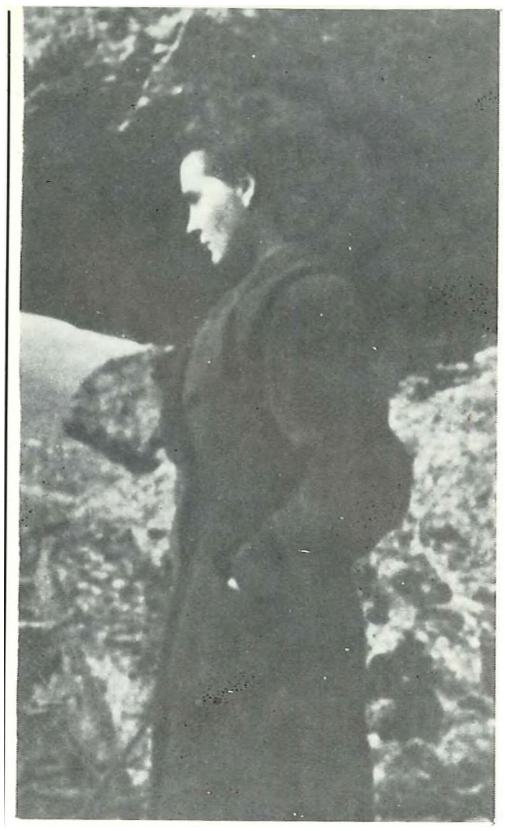

ДР ДУШИЦА СТЕФАНОВИН, ДОКТОР БИОАОШКНХ НАУКА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ. ЧЛЛН ПРВЕ РЕДАКЦИЈЕ ЧАСОПИСА „ЖЕНА ДАНАС"

МИЛИЦА ШУВАКОВИН, СТУДЕНТ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ЧЛАН ПРВЕ РЕДАКЦИЈЕ ЧАСОПИСА „ЖЕНА ДАНАС"

БОСА ЦВЕТИЋ рођена је 1. фебруара 1912. године у Гучи код Чачка. Гимназију је завршила у Крушевцу, где се укључила у напредни омладински покрет кроз литерарну дружину. Студирала је на Филозофском факултету у Београду и учествовала је у свим акцијама студентског револуционарног покрета. Дипломирала је фебруара 1935. године и истога месеца и године примљена у Партију. Радила је на разним партијским задацима: путовала је као курир у Беч и у унутрашњост земље, преносила пошту и разни материјал, а учествовала је и у припремама за штампање „Комуниста". Ухапшена је новембра 1935. године приликом откривања штампарије и августа 1936. године изведена пред Суд за заштиту државе и осуђена на шест месеци затвора. Али, она је целу казну и још три месеца више била одлежала у истражном затвору. Поново је ухапшена децембра 1936. и пуштена априла 1937. Још је неколико пута била хапшена, а последњи пут децембра 1939. када је остала у затвору до јануара 1940. године.

Боса је истовремено предано радила и у Омладинској секцији Женског покрета и у часопису „Жена данас", коју су по директиви Партије, 1936. године покренуле комунисткиње — активисткиње Омладинске секције. Била је ангажована и у одбору Црвене помоћи и учествовала у свим акцијама које су вођене за побољшање живота политичких затвореника; била је у разним делегацијама које су ишле у министарства и бориле се за сношљивији режим по робијашницама.

После окупације земље дошла је у Ужице и као прва жена ступила у Пожешку чету Ужичког партизанског одреда. После краћег времена прешла је у Ваљевски партизански одред, у коме је била борац и болничарка. Одмах се истакла храброшћу и пожртвовањем. Била је међу најхрабријим борцима у чети. У маршу је често ишла на челу колоне, а још чешће на зачељу ако је требало да помогне неком рањеном борцу. Издржала је све тешкоће којима је Ваљевски партизански одред био изложен у зими 1941/42. када је био једина организована партизанска јединица у западној Србији. И у том најтежем периоду била је најбољи саветник и помагач у свим људским невољама и патњама. Са Ваљевским партизанским одредом је 6. марта 1942. године прешла Дрину, последњим чамцем, којим су се превезли митраљесци који су осигуравали прелаз од евентуалног четничког напада.

После преласка у Босну ступила је у II пролетерску бригаду и ту постала најпопуларнија болничарка. За свој пожртвовани рад и јуначко држање похваљена је од Врховног команданта друга Тита. У јесен 1942. године упућена је у Политодјел VI крајишке бригаде. Неуморно је партијски и политички радила на учвршћивању бригаде, батаљона и чета, одабирала и изграђивала кадрове, учвршћивала партијске организације и учествовала у припремама свих акција бригаде. Била је стално у покрету. Посебном љубављу и бригом окруживала је младе девојке, сеоске чобанице које су ступале у бригаду. Знале су је и све сељанке активисткиње и све мајке бораца. Све су је оне заволеле због њене непосредности и човечности. Код народа Козаре и Подгрмеча била је и остала најпопуларнији политички руководилац и жена-борац у крајишким јединицама.

У пролеће 1944. године упућена је за руководиоца Политодјела XI крајишке дивизије, са којом је прешла у Србију и учествовала у борбама за ослобођење Београда. Са дивизијом је отишла на Сремски фронт и дошла до Сремске Митровице, одакле је новембра 1944. године повучена из дивизије на дужност секретара Окружног комитета КПЈ за Крушевац.

Учествовала је на Оснивачком конгресу КП Србије, маја 1945. године, и од тада је члан ЦК КПЈ за Србију. Из рата је изашла као потпуковник ЈНА. Била је на одговорним партијским и политичким дужностима после рата. Била је носилац Споменице 1941. и више ратних и послератних одликовања. Умрла је 11. јануара 1975. године као члан Савета федерације.

но искуство схватиле потребу борбе, свим женским, а нарочито феминистичким организацијама, које се годинама боре за право жена, да у овом значајном моменту поведу јединствену акцију за право гласа. Први корак у тој акцији нека буде скупљање потписа, преко којих ће хиљаде и хиљаде жена изразити своју спремност и захтев за учешћем у политичком животу.

Позивамо све сталешке и стручне организације да у својој борби за општу демократизацију постављају свуда и захтев за равноправност жена на раду: да дају подршку захтевима својих другарица са посла и помогну њихову борбу за право гласа, прихватањем ове јединствене акције.

Позивамо омладину, која је код нас одувек била поборник напредних и слободоумних стремљења,* да *прихвати и ову акцију и помогне својим мајкама и сестрама у њиховој борби за право које ће употребити за бољи живот свих.

***У циљу што шире и јединственије акције стварајмо одборе за право гласа жена, који ће водити организовану акцију скупљања потписа, вршити најширу пропаганду међу женама и водити акцију путем представки, конференција, зборова и митинга.* СВЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ КОЈЕ СТОЈЕ НА ПРИНЦИПУ СЛОБОДЕ НЕКА СЕ ПРЕКО СВОЈИХ ПРЕДСТАВНИКА, КОЈЕ ЂЕ ПОСЛАТИ У ОДБОР, ИЗЈАСНЕ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА И ТИМЕ ПРУЖЕ ПОДРШКУ ОВОМ ОПРАВДАНОМ ЗАХТЕВУ.**

Јавни радници, политичари, књижевници, у својој борби за права човека помозите својим изјавама, својим потписима и јавним иступима акцију жена за њихова права, као један од услова демократије.

Грађанке и сељанке, раднице, чиновнице, домаћице, мајке, женска омладино, све жене — у јединствену акцију за право гласа жена!

Писмене, прочитајте неписменима!

„ЖЕНА ДАНАС"[1])

Да би се постигла ширина и јединство акције стварани су одбори у које су улазиле представнице разних друштвених организација, чак и оних које су биле под потпуним утицајем режима, као и оних које су имале карактер добротворних удружења и наглашену жељу да се ограде од сваке политике. У Јагодини су, на пример, у одбор за право гласа жене ушле представнице Женског покрета, Женске подружнице, Кола српских сестара, Српске мајке и Милосрђа. У Вршцу су у овој акцији чланице Омладинске секције Женског покрета тесно сарађивале са Добротворном задругом Српкиња и Колом српских сестара. У Лесковцу и Нишу ушле су у одбор и представнице женске сек-

[1]) „Жена данас", бр. 25, октобар 1939.

ције ФИДАК.[1]) У разним местима у Војводини, у Петровграду (Зрењанину), У одбор су поред представница разних женских организација ушле и представнице националних мањина.

Акцијом за право гласа жена руководиле су свуда најнапредније жене, чланови Партије и СКОЈ-а, напредне раднице у синдикалном покрету, чланице Омладинске секције Женског покрета и омладинке из других организација, нарочито Удружења студенткиња. Потписи су прикупљани широм земље, у градовима, варошицама и селима, у установама, радионицама и фабрикама, школама и банкама, на састанцима и зборовима жена. Активисткиње Женског покрета из Јагодине, прикупиле су у Јагодини и околним местима 741 потпис; У Приштини и околини прикупљено је око 700, у Шапцу око 4.000 потписа итд.

Чланови Партије у предузећама или најактивније чланице синдиката (кожарска радница Кристина Ковачевић, кројачке раднице Јелена Ћетковић, Добрила Трајковић, Радмила Обрадовић-Медан, текстилне раднице Лепа Стаменковић, Љубинка Стричевић, Маријана Грегоран, Марија Рачки, Ружа Сандић, Станица Начевић и десетине других) одржале су велики број конференција и састанака међу радницама и организовале међу њима сакупљање потписа. У струковним организацијама су велику активност развиле чланице женске секције службеника ПТТ, СБОТИЧ, Савеза приватних намештеника и др. Напредне учитељице биле су носиоци акција у селима и мањим местима у Топлици, у Поморављу, у пожаревачком округу, у селима Поцерине, Мачве и Космаја, у зајечарском округу итд. У многим местима су напредне правнице, лекари и жене других професија, студенткиње и професорке руководиле акцијом за право гласа и припремама за зборове у Шапцу, у Јагодини, у Чачку, на Косову, у Вршцу, у Петровграду, у Лесковцу итд.

Организовано се радило и на скупљању потписа на петиционим дописницама које су упућиване председнику владе. Ових дописница послат је велики број из свих места Југославије. Само из Војводине послато је преко 2.500 из градова и села.

Одбор за припрему конференције за право гласа у Београду састао се 14. новембра 1939. године, у малој сали павиљона „Цвијета Зузорић". Поред чланица редакције „Жене данас", на састанку су биле: председница Алијансе женских покрета, председница Женског покрета у Београду, председница Југословенског женског савеза, председница Лиге жена за мир и слободу. Као представница радница састанку је присуствовала Кристина Ковачевић, херихтерка, затим представнице Удружења универзитетски образованих жена, Омладинске секције Женског покрета, Удружења студенткиња, Удружења службеника ПТТ, Јеврејског женског друштва и још неких сталешких и добротворних организација.

Председнице Алијансе женских покрета и Женског покрета у Београду и представнице Југословенског женског савеза, Универзитетски образованих жена и Женски покрет Новог Сада заступали су гледиште да због затегнуте међународне политичке ситуације није погодан тренутак за вођење овакве широке акције и за јавна иступања. Жеља им је била да акцију сведу само на слање петиција и прикупљање потписа. Сматрајући једино тај метод оправданим и корисним, поднели су заједнички још 3. октобра представку министру правде са захтевом да се приликом доношења новог изборног закона да пуна равноправност женама. Уз то женски покрет у Новом Саду је у сагласности са акцијом Алијансе женских покрета поднео меморандум потпредседнику владе др Мачеку, министру правде и министру пољопривреде, а у оквиру акције ограничио се на слање петиционих дописница председнику владе, али се оградио од акције у целини, бојећи се нежељених политичких последица.

Међутим, и поред тога што су се ове организације оградиле, већина присутних дошла је са овлашћењем од својих организација да сарађују са редакцијом „Жена данас" и свесрдно је прихватила да у свом кругу не само организује прикупљање потписа за право гласа жена, већ и да учествује у припремама за предстојећу конференцију и у свим предвиђеним акцијама и манифестацијама.

Прва јавна манифестација у оквиру ове акције за право гласа жена у Београду била је приредба Удружења студенткиња Београдског универзитета, одржана 22. новембра 1939. године у физичкој сали Универзитета.[1])

Сутрадан, 23. новембра 1939. године одржана је конференција „Жене данас" у Инжењерском дому. Сала и ходници, искићени паролама, били су препуни, те је полиција тобоже да би одржала ред, затворила врата Инже-

[1]) Интернационална федерација бораца из I светског рата.

') ИРПС, 8392/119 — Програм приредбе.

ОЛГА ТИМОТИЈЕВИЋ рођена је 3. августа 1903. године у Београду. Завршила је Филозофски факултет 1925. године. Учествовала је у средњошколским штрајковима, који су вођени одмах после I светског рата, а на факултету је била активна у Удружењу студенткиња. После завршетка студија преводила је антифашистичку белетристику за напредне листове и часописе. Учествовала је у раду Омладинске секције Женског покрета. Од фебруара 1938. до краја 1939. године била је уредник, а пред властима и власник часописа „Жена данас" и ту је дала велики допринос. Готово две године била је одговорни уредник часописа и пред ондашњим профашистички оријентисаним режимом одговарала за његову садржину. Није била само уредник часописа, него га је, као новинар, и обогатила многим успелим чланцима. Активно је учествовала у акцији за право гласа жена у јесен 1939. године и у име редакције часописа „Жена данас" говорила на конференцијама за право гласа жена у Београду, Чачку и Сремској Митровици.

За време окупације прихватала је у стан илегалце из Београда и унутрашњости и помагала НОБ. Ухапшена је 1943. године и неко време провела у затвору Гестапоа у Београду. После ослобођења изабрана је за члана Градског одбора АФЖ Београда. Запослила се у Главном одбору АФЖ за Србију, затим је радила у библиотеци ЦК КПЈ, Министарству просвете Србије, издавачком предузећу „Дечја књига" и као уредник књиге „Жене Србије у НОБ". Пензионисана је 1966. године, али је наставила да ради на уређењу књиге „Жене Србије у НОБ". Умрла је 21. новембра 1973. године.

ПАУЛИНА СУДАРСКИ, АКАДЕМСКИ СЛИКАР, САРАБИВАЛА ЈЕ У ЧАСОПИСУ „ЖЕНА ДАНАС" И МНОГЕ ЧЛАНКЕ И КЊИЖЕВНЕ ПРИЛОГЕ ДОПУНИЛА СВОЈИМ ЦРТЕЖИМА, УПРОШБЕНОГ А ПРИТОМ МЕКОГ И ТОПЛОГ ПОТЕЗА. ПО ЗАВРШЕНИМ СТУДИЈАМА ОТИШЛА ЈЕ НА ЦЕТИЊЕ. У УСТАНКУ НАРОДА ЦРНЕ ГОРЕ ОТИШЛА ЈЕ НА ДУРМИТОР У ПАРТИЗАНЕ. РАДИЛА ЈЕ У ПАРТИЗАНСКОЈ БОЛНИЦИ СВЕ ДО СВОЈЕ ПОГИБИЈЕ, 13. ЈУНА 1943.

У ДВОРИШТУ БИТОЉСКЕ 12 (ДАНАС УЛ. ГЕОРГИ ДИМИТРОВА), У СТАНУ ПАУЛЕ МУЗЕР БИЛО ЈЕ СКРОВИШТЕ У КОЈЕ СУ ИЗ ОБЛИЖЊЕ ШТАМПАРИЈЕ НА УГЛУ УЛИЦЕ СТЕВАНА СРЕМЦА И ЏОРЏА ВАШИНГТОНА ДОНОШЕНИ И СКЛАЊАНИ БРОЈЕВИ „ЖЕНЕ ДАНАС" КОЈИ НИСУ МОГЛИ ОДМАХ ДА БУДУ ЕКСПЕДОВАНИ.

њерског дома и растерала више хиљада грађана који су покушавали да уђу у зграду. На конференцији коју је отворила уредница „Жене данас" Олга Тимотијевић, говорило је 17 жена и то: Милена Атанацковић, председница Женског покрета у Београду, др Ана Божић као делегат Удружења универзитетски образованих жена, Даница Зечевић, председница Лиге жена за мир и слободу; Милка Жицина је прочитала поздрав Главног радничког савеза и организација УРСС, Јелена Ћетковић у име радница, Љубица Божић у име СБОТИЧ, учитељица Зора Радовановић у име Учитељског удружења, Надежда Јаковљевић у име поштанских чиновница, Фрида Бергман у име приватних намештеница, Софија Алмули у име Јеврејских женског друштва, Даринка Павловић у име друштва „Незаштићена мајка и дете", др Зора Илић у име лекара стажера, Олга Алкалај у име адвокатских приправника. Говориле су и студент права Неда Божиновић, др Марија Гајић, лекар Општине града Београда и медицинска сестра Никица Благојевић.

Из говора Јелене Ћетковић на конференцији 23. новембра, сачуван је одломак који је објављен у „Жени данас" бр. 26, 1940 године:

„Нама радницама ова борба за права жена није туђа нити од другостепене важности. Она нам је блиска, она је део наше борбе. Радници и раднице су увек први истицали као један од основних захтева равноправност жена на раду и у политичком животу. Ту равноправност ми већ спроводимо у нашим организацијалиг ц синдикатима. Наш захтев за пра ео ***гласа односи се само на опште, једнако активно и пасивно право гласа у слободним и тајним изборима. Јер на основу чега нас лишавају да преко слободно изабраних представника учествујемо у одређивању спољне и унутрашње политике".***

Одушевљеним узвицима миру и слободи био је пропраћен говор председнице Лиге жена за мир и слободу, Данице Зечевић, која је између осталог рекла:

„Догађаји огромног значаја јуре поред нас вртоглавом брзином. Они нас збуњују изазивајући бојазан и зебњу. Највећи и најкултурнији народи су у крвавом сукобу. Нестаје вековних тековина народа. Слобода се гуши, а крвави ратови прождиру најбоље синове народа. Светле идеале човека, мир и слободу, обавија сумрак.

Ова страдања, ове стрепње доводе нас до сазнања да, ако хоћемо да избегнемо крваве сукобе и ратове, свет се мора поставити на темеље правде, једнакости и слободе. Не може се даље трпети <3а ***су неки народи, класе и друштвене групе повлашћени, а неки поробљени . .."***

На конференцији је донета следећа резолуција:

„1. Непобитна је чињени,а да жене учествују у свим гранама привредног живота. И сваки покушај да се, ма на који начин спречи и ограничи њихово учешће, назадан је и штетан по живот и напредак не само жена, већ и читавог народа. Зато сматрамо неопходним укидање и спречавање сваке неједнакости жене у раду, давање неједнаких плата и надница за једнак рад, стварну заштиту жене на раду и пуну заштиту материнства. Бројно учешће жена у привредном животу и њихова друштвена улога као радника и мајке нужно захтева да им припадну и сва грађанска и политичка права.

2. Једно од права које би било први корак ка равноправности жене јесте опште активно и пасивно право гласа за све жене за сва законодавна и самоуправна тела. Никакве разлоге који би говорили против учешћа жена у политичком животу не сматрамо оправданим ни убедљивим. Јер, жене које раде, мајке које рађају, морају имати права да региавају о свим питањима која се тичу читавог народа. Ускраћивање тог права женама значи укидање једног од права народа. Данас нарочито, ми жене, мајке и сестре наглашавамо ту потребу, јер су нам драги животи нагиих мужева, браће и синова, јер су нам драги животи наше деце и омладине и хоћемо да се боримо за њихово очување.

3. Тражимо од данагиње владе, која је дошла после толико реакционарних влада, да изврши обећање дато народу о демократизацији земље. То само по себи подразумева и давање права женама, које чине половину народа. Зато тражимо да се новим изборним законом за

Народну скупштину да опште, активно и пасивно право гласа свим женама у слободним и тајним изборима."

Велико интересовање којим је јавност од почетка пратила акцију жена за право гласа, одушевљено и масовно учешће жена у тој акцији, велики успех конференција и зборова широм земље, а нарочито огроман успех конференције коју је организовала „Жена данас" у Београду — утицало је да и Алијанса женских покрета, под притиском напредних снага и јавног мњења, такође припреми збор за женско право гласа и да га одржи 26. новембра, три дана после конференције „Жене данас".

И овај збор су поздравиле многе женске и омладинске организације из целе земље. Женски покрет из Чачка послао је телеграм у коме се, између осталог, каже:

„ ... Придружујемо наше гласове, жеље и захтеве вагиим, да би са данагињег збора далеко одјекнуле хиљаде гласова жена и мајки, грађанки и сељанки:

Тражимо право гласа за све жене!

Хоћемо да равноправно учествујемо у целокупном политичком и друштвеном животу!

Захтевамо и боримо се да и ми жене слободно одлучујемо о слободи и будућности наших народа, нарочито данас мда озбиљна опасност прети да у крваво коло рата, убијања и рушења будемо увучени и ми, када се морају све снаге упрегнути за одбрану мира, живота и стварања,"[1])

Збор су поздравиле сличним телеграмима: Удружење студената пожаревачког краја, пожаревачке средњошколке, Удружење студенткиња Београдског универзитета, Клуб жена задругарки, Женски покрет из Вршца, Женски покрет и жене Поморавља.

У току припрема за конференцију „Жене данас" одржано је више зборова у унутрашњости посвећених женском праву гласа. На првом таквом збору у Србобрану, још половином октобра 1939, окупио се велики број напредних жена, омладинки и грађана. Сваке недеље до краја године и још почетком 1940. одржано је по неколико зборова по разним местима. На збору у Јагодини, који је био први збор те врсте у Србији, одржан 29. октобра 1939. године, учествовале су и жене из Ћуприје, Параћина, Свилајнца, Деспотовца и околних села те је то постао збор свих жена Поморавља и Ресаве. У Вршцу се на збору окупило око 1000 жена, највише омладинки, а запажено је и присуство великог броја мушкараца.

') ИРП, 25. XI 1939. године.

ОЛГА-ЖОГА, КОВАЧИН-КРЕАЧИК, ДИПЛОМИРАНИ ЕКОНОМИСТА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ЈЕДАН ЈЕ ОД УРЕДНИКА „ЖЕНЕ ДАНАС" ЗА ВРЕМЕ РАТА. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

ЦИРКУЛАРНО ПИСМО „ЖЕНЕ ДАНАС" ЖЕНСКИМ ПОКРЕТИМА О ПОКРЕТАЊУ АКЦИЈЕ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
ЖЕНА ДАНАС
Пашићева 6 **БЕОГРАД** Чек. рач. 54372

Београд, 16 - X - 1939

Ženskom pokretu

P r i š t i n a

" Žena danas" uzima na sebe inicijativu za organizovanje jedne široke akcije žena u cilju borbe za njihova prava, prvenstveno za pravo glasa. " Žena danas" smatra za svoju dužnost da u ovom trenutku preduzme takvu inicijativu, jer nju čita veliki broj žena iz svih društvenih slojeva i jer je uvek u prvom planu postavljala borbu za prava žena i njihovu pravu emancipaciju.

Ako mi u ovom trenutku smatramo da je neophodno preduzeti najšire akcije za prava žena, i ako se u prvom redu obraćamo vama za saradnju, to je iz razloga koje ćemo vam niže jasno izneti:

1. Vlada Sporazuma Cvetković-Maček obećala je narodu demokratske slobode i to nebrojeno puta ponovila. Da li će se ta obećanja i ostvariti zavisi od naroda, zavisi i od nas žena. U trenutku kada se spprema novi izborni zakon, moramo svim silama pregnuti da se njime dadnu prava i nama, jer nam ih niko neće dati ako se same za njih ne budemo borile. Mi moramo uvek polaziti od toga da se ništa dragovoljno ne dobiva, da se za svaku stopu slobode moralo boriti, često puta i krvavo. Mi moramo poći od toga da i mi moramo učiniti sve da naša zemlja podje putem prave demokratije, a prave demokratije nema tamo gde žene nemaju prava, što su i Ženski pokreti uvek i u svakoj prilici isticali.

2. Rat je. I taj rat preti da bude vrlo dug i vrlo krvav. Taj rat preti da i druge narode uvuče u svoje krvavo kolo. Zato, da bismo mogle i mi odlučivati da li će naša deca biti žrtve najgroznijeg masakra koji pojedini narodi već preživljuju, zato je potrebno baš u ovom trenutku izvojevati svoja prava u prvom redu pravo glasa. Pravo glasa ženama treba da posluži i kao jedno od sretsava borbe za neutralnost naše zemlje koju je, konsolidacijom prilika na Balkanu, moguće održati. Jer, ako se od žena očekuje da u ratu prime na sebe mnoge važne i teške dužnosti smatramo nužnim da one pre rata dobiju pravo odlučivanja u svim važnim pitanjima.

Akcija koju smo zamislile imala bi veoma širok karakter. Ona bi se sastojala iz prikupljanja potpisa, kako pojedinaca tako i organizacija za zahtev prava glasa; organizovanja jednog Odbora u koji bi ušle pretstavnice svih ženskih, feminističkih, mirovnih, prosvetnih i humanih, i svih stručnih i staleških organizavija u cilju vodjenja akcija u svima mestima naše zemlje i intervenisanja kod nadležnih.

Za tu akciju upiremo oči u vas, kao organizaciju koja u svom programu ima borbu za pravo i ravnopravnost žena. Mi s pravom očekujemo da će Ženski pokreti, kao najkompetentniji, zauzeti prvo mesto u ovoj akciji i u tom cilju okupiti oko sebe sve žene iz svoga grada i okoline i biti inicijator stvaranja jednog odbora za pravo glasa koji treba da se organizuje od svih organizacija koje pristupaju akciji za pravo glasa. Mi s pravom očekujemo da Ženski pokret, shodno Deklaraciji Načela izglasanoj na Kongresu Internacionalne Alijanse u Kopenhagenu o potrebi uključivanja feministič k organizacija u široke demokratske pokrete, zauzme prvo mesto u ovoj borbi, koja je deo borbe za pravu demokratiju, a čije će načelo uvek biti poštovanje slobode čoveka, pravo na razvitak i rad svakog pojedinca, jednaka prava za sve rase, narode i polove.

U prilogu vam šaljemo Apel koji se štampa u br. 25 "Žene danas", koji izlazi ovih dana.

Očekujemo vaš odgovor da iskreno i svesrdno pristupate i uzimate inicijativu u vašem gradu za ovu akciju.

Redakcija "Žene danas"

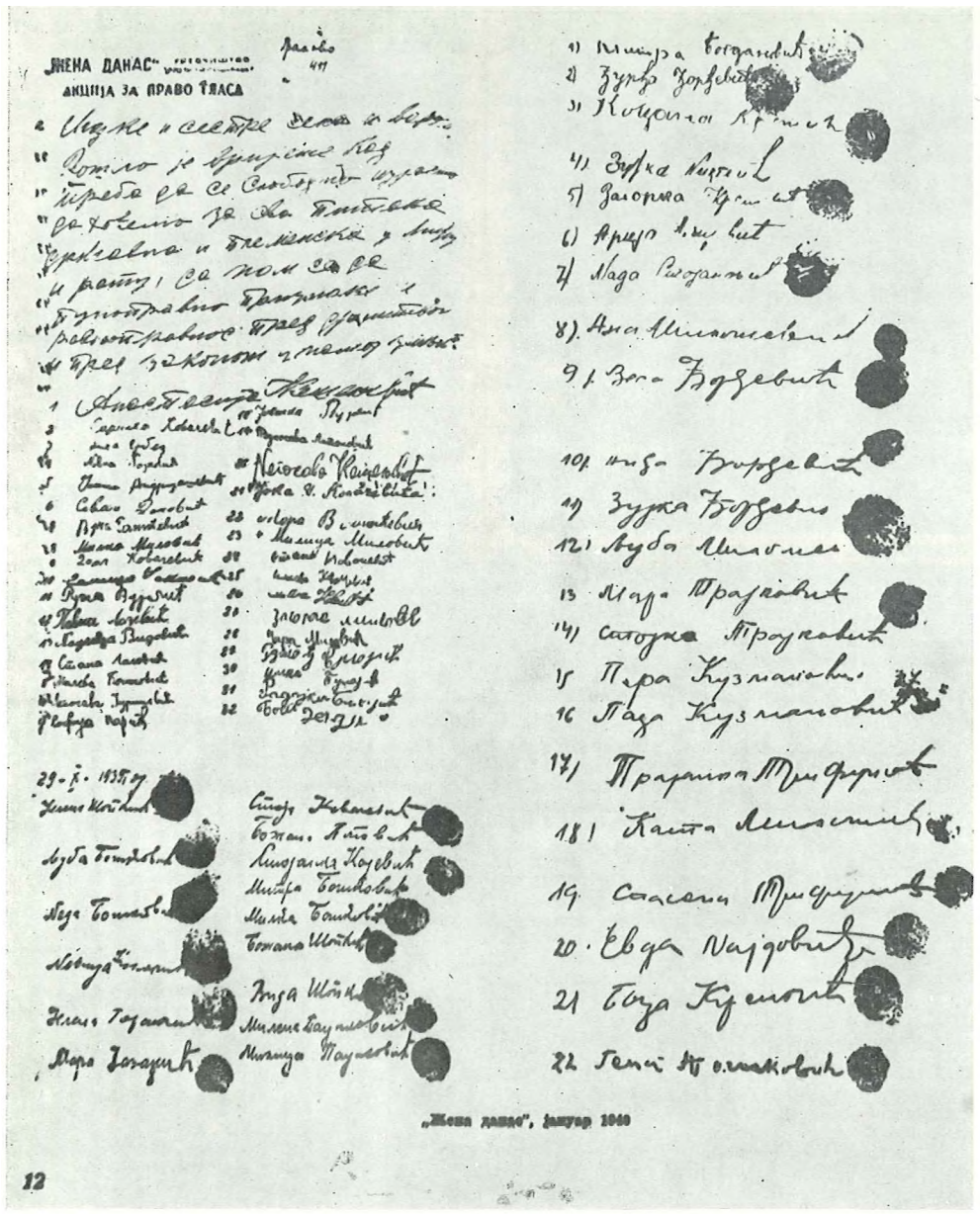

ПОТПИСИ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА. ПОТПИСИ СУ ПРИКУПЉЕНИ ШИРОМ ЗЕМЉЕ. НА ИСТОМ ЛИСТУ ХАРТИЈЕ РЕБАЈУ СЕ ИМЕНА РАДНИЦА И СЕЉАНКИ, ИНТЕЛЕКТУАЛКИ И ОТИСЦИ ПРСТИЈУ НЕПИСМЕНИХ ЖЕНА

ЉУБИНКА СТРИЧЕВИВ, ТЕКСТИЛНА РАДНИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

У Ваљеву је акциони одбор за право гласа жена издао летак у коме се дају упутства за припрему конференције, а у извештају Начелства среза ваљевског, пов. бр. 1803/39 управном одељењу Краљевске банске управе у Сарајеву, заменик среског начелника је до детаља изнео како је протекла јавна конференција жена у Ваљеву:

„У вези *акта овог Начелства пов.* бр. *1803 од 4. о. м. и телеграма од 10.* о. л. број *исти, Начелству је част доставити следећи извештај:*

Јуче, 10. о. м.[1]) у 10,30 часова у сали хотела „Бранковине" у Ваљеву, одржана је јавна конференција жена, на којој су, пошто је г-ђа Тадић Мара, апотекар из Ваљева, у име жена интелектуалки У Ваљеву поздравила присутне, говориле следеће говорнице:

1) Г-ђа Радовановић Љубица, професор, из Ваљева, која је говорила о положају жене кроз историју, истичући да је после периода матријархата променом привредних прилика дошло до периода патријархата, када је муж глава породице а жена обична ствар, створена за уживање и да рађа децу. Положај жена био је тежак и у старом веку, а нарочито је био отежан доласком хришћанства и феудализма у средњем веку. Проналаском Америке и појавом француске револуи,ије положај жене се поправља, ипак у Француској жене немају права гласа док имају у Енглеској, у свим нордијским земљама и неким словенским. У нашој историји жене су често пута играле велику улогу. Први почеци на побољшању њеног положаја јављају се у Војводини и Хрватској, касније и у другим покрајинама, па и у Србији. Устав од 1931. године предвиђа да ће се нарочитим законом решити о женском праву гласа, жене траже да се данас то обећање испуни.

2) Г-и,а Јеличић Олга, учитељица, говорила је о великој и одговорној улози жене учитељице на просветном и културном пољу

3) Г-ца Обреновић Викторија, радница из Ваљева, говорила је о тешком положају жене као раднице.

4) Г-и,а Илић Бранка, студ. права из Ваљева, говорила је о тешком положају студенткиња, које учећи под најтежим условима, када завргше школу не могу да добију службу.

5) Г-ца Тодорић Даница, домаћица из Петнице, говорила је о тешком готово ропском положају жене на селу, која се сатире радећи од зоре *до мрака.*

6) Г-ђа Миливојевић Ирена, суплент из Ваљева, говорила је о положају жена чиновника, које су за свој рад много мање награђене од мушкараца а извесна звања су им недостижна, иако би жена била за многа од њих погоднија од мушкараца. Зато жене траже учешће у јав-

[1]) 10. децембар 1939. године.

ном и политичком животу како би побољшале свој положај.

7) *Г-ђа Пантић др Јулка, лекар из Ваљева износи случајеве где жене живе под најтежим условима, рађају децу, издржавају кућу, а мужеви се опијају и коцкају, зато тражи заштиту и побољгиање положаја жена.*

8) Г-ђа Барјактаревић Мила, чиновница из Ваљева, говорила је о истој теми као и говорница под тач. 6).

9) Г-ђа Станишић Софија, домаћица из Ваљева, говорила је о бедном положају жена у селу и граду, нарочито у селу, где жена проведе цео свој живот у тами и незнању.

На крају је Г-ђа Живановић Јелена, адв. приправник из Ваљева, прочитала резолуцију, којом се констатује да жена данас учествује у свим позивима и да је дорасла мушкарцима, зато жеце данас траже да Кр. влада приликом доношења политичких закона призна женама опште активно и пасивно право гласа.

Конференција је завршена у 12 часова. Протекла је у реду и миру. Присутно око 200 лица, које женских које мушких.

Министарство унутрашњих послова извештено.

(М. П.)

Замењује
среског начелника
пом. секретар,
М. Давидовић, с. р.“

У Сремској Митровици збор је припремио акциони одбор радница, а говориле су Катица Дуцанић, радница и Добрила Нићковић, студенткиња, затим делегат „Жене данас”, делегат Омладинске секције Женског покрета из Београда и делегат Женског покрета из Новог Сада. — Збор у Приштини отворила је председница Женског покрета Радмила Поповић, секретар Окружног суда, затим су говориле Бојана Милетић, домаћица и Деса Протић, дипломирани студент филозофије. — У Нишу је збор отворила учитељица 70-годишња Христина Бошковић, која се педесет година борила за равноправност жена. Као говорнице су иступиле Душица Ђукић, секретар Окружног суда и председница Женског покрета, професор Дара Јанићијевић у име Удружења универзитетски образованих жена, представница приватних чиновница и председница друштва Српска мајка, омладинка Здравка Вучковић и сељанка Петка Илић, из Грабовца. -—- Збор у Лесковцу био је уједно и оснивачка скупштина Женског покрета. Збор је отворила Дара Крцалић, председница Друштва „Кнегиња Љубица”. У име жена са села говорила је Стана Живић из Оровца, у име радница Ружа Сандић,

ИАРИЈА РАЧКИ, ТЕКСТИЛНА РАДНИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

ГРУПА ЖЕНА ПЗ СЕЛА ПАРЦАНА ДОШЛА ЈЕ У БЕОГРАД НА ЗБОР ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА СА СВОЈИМ УЧИТЕЉИЦАМА МИЛОМ БАЈАЛИЦОМ (ТРЕБА СЛЕВА, СЕДИ) И ВЕЛОМ БЕНИН (СТОЈИ, ДРУГА СЛЕВА)

ЗАХТЕВ ЗА ПЕТИЦИОНЕ ДОПИСНИЦЕ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА

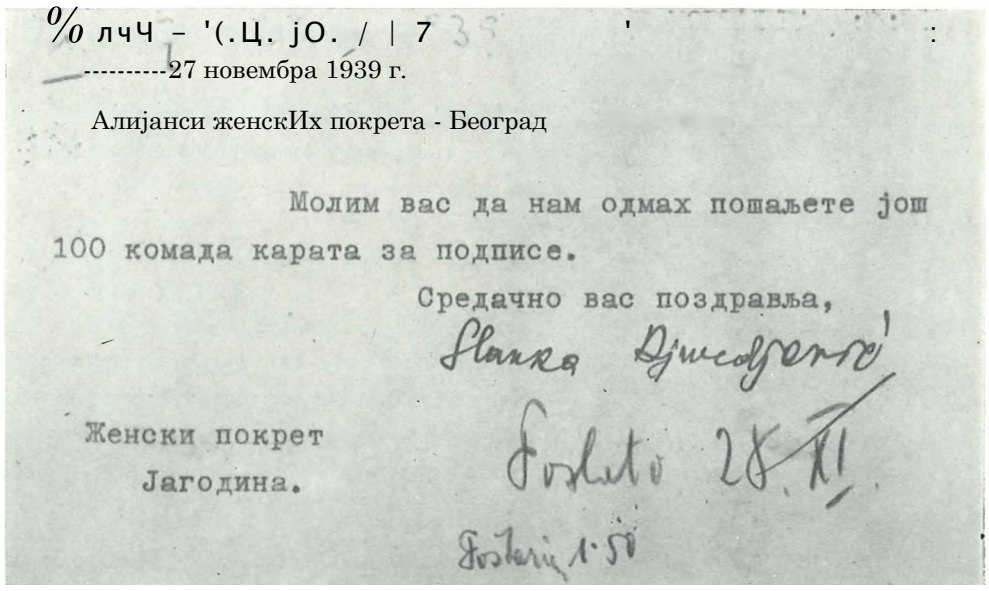

% лчЧ - '(.Ц. jO. / | 7 ' :

----------27 новембра 1939 г.

Алијанси женскИх покрета - Београд

Молим вас да нам одмах пошаљете још 100 комада карата за подписе.

Средачно вас поздравља,

Станка Дшсофренић

Женски покрет
Јагодина.

Fokato 28. XI

Fokerić 1.50

НА КОНФЕРЕНЦИЈИ „ЖЕИЕ ДАНАС" У ИМЕ РАДНИЦА ИСТУПИЛА ЈЕ ЈЕЛЕНА БЕТКОВИЋ, КРОЈАЧКА РАДНИЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ

НА КОНФЕРЕНЦНЈИ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА, НАРОД КОЈИ НИЈЕ МОГАО ДА УБЕ У ПРЕПУНУ ДВОРАНУ ТИСКАО СЕ И У ХОДНИЦИМА ИНЖЕЊЕРСКОГ ДОМА

ЕМИЛИЈА КОЛАРОВ, ОТВОРИЛА ЈЕ КОНФЕРЕНЦИЈУ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА У ИЕТРОВГРАДУ (ЗРЕЊАНИНУ)

у име чиновница Десанка Анастасијевић, у име младих интелектуалки студенткиња Вера Димитријевић, у име просветних радница Даница Златковић, учитељица и Љубица Костић, професорка. — У Чачку је одбор за Женско право гласа почетком октобра 1939. године одржао шири састанак Женског покрета посвећен праву гласа жена, а 20. новембра је приредио велики концерт у хотелу „Крен" на коме је у име управе Женског покрета говорила Мица Обрадовић, учитељица, у име мајки и домаћица Паулина Манестер, у име жена чиновница Александра Главинић, затим Анка Томић, радница и Бранка Гајовић, сељанка из Мрчајеваца. На крају су чланице омладинске секције извеле неколико концертних тачака. — У акцији за право гласа жена у Крушевцу истакле су се Радмила Обрадовић-Медан, радница, Милка Минић, суплент, Дивна Гавриловић, службеник у „Обилићеву" и друге. — У Обреновцу је прикупљала потписе на петиционим картама Радмила-Кека Јовановић, домаћица. — У Пријепољу су жене одржале митинг у просторијама културно-просветног друштва „Гајрет". Као говорнице су иступиле Љуба Богадновић-Радичевић, Стоја Борисављевић и Борка Вукосављевић, домаћица. — Десетог децембра одржани су зборови у Пећи, Косовској Митровици, Књажевцу и Петровграду (Зрењанину). — На збору у Пећи, осим Стане Јојић, председнице Кола српских сестара, говориле су Анђелија Станковић, учитељица у пензији, Периша Голубовић, Милица Арсовић, учитељица, Марија Рандић, пензионерка, др Радован Булатовић, лекар, Ружа Рајичевић, учитељица и сељанка Видра Ковачевић. На овај су збор у великом броју дошле жене са села из ближе и даље околине Пећи и Ђаковице. Поред овога збора одржан је и збор жена у селу Витомирици крај Пећи, који је организован преко Кола Српских сестара. — На конференцији жена у Косовској Митровици говориле су Рада Поповић, председница Женског покрета у Приштини, Драгица Буђевац, судски приправник и Бојана Милетић, домаћица из Приштине, па је конференција претворена у збор на коме је изабрана управа Женског покрета, а Стана Михаиловић за председницу. — На организовању жена у Књажевцу радила је Радмила-Сека Ковачевић, студент агрономије, са групом жена. Конференцију је отворила Латинка Станисављевић, учитељица. Затим су говориле професор Драгица Аранђеловић, Љубинка Савић у име студенткиња,

Марија Шеваљевић у име радница и председница Женског покрета у Нишу. — Акцију за право гласа жена у Зајечару водиле су ЈБубица Јовановић-Радосављевић, учитељица и раднице Драгица Нешић и Љубица Лазић. — На припремању велике конференције жена у Петровграду (Зрешанину) уложиле су много напора и активисткиње из околних села, нарочито из Меленаца и Кумана. Конференцију је отворила Емилија Коларов, а говориле су: Зора Крцалић, суплент, у име словачких жена Богомила Салбергер и Марија Јурањи учитељице, у име сеоских жена Љубинка Вуков из Петровграда и Ковица Михајлов из Елемира; у име радница Кунигунда Биндер, у име омладинки Ружа Шулман. — У Великој Кикинди је организовање акције за право гласа жена Партија поверила омладинки Слободанки Аџиган-Средојев, која је заједно радила са Олгом Надашки, Меланијом Гранфил и учитељицом Ракилом Марковић. Одржано је неколико припремних састанака са представницима женских друштава, а до наредног састанка који је био заказан за 8. фебруар 1940. године са представницама женских мањинских друштава није дошло због интервенције полиције. Организатори су окривљени што су одржавали договоре без претходне пријаве полицијским властима и без њиховог одобрења. Кажњене су да плате новчану казну од 2500 динара свака. Ову казну по пресуди Градског полицијског казненог судије[1]) платила је само Ракила Марковић, а остале три одбиле у знак протеста, решене да је претворе у казну затвора. Овакав њихов поступак изазвао је жељено реаговање у јавности, те је под притиском јавног мњења казна смањена и оне су само неколико дана биле у затвору.

Дневни лист „Време" у броју од 26. новембра 1939. године, објавио је кратак приказ акције за право гласа жена у Приштини:

„Акција за право гласа жена са одушевљењем је прихваћена и од жена на Косову. Већ неколико дана у Приштини се прикупљају потписи на дописним картама које су адресоване председнику владе г. Цветковићу.

Јутрос рано све улице, излози и сва истакнута места освануле су преплављена плакатама Женског покрета, у којима се апелује на хумане, сталешке и стручне организације, јавне раднике, омладину и политичке борце за права човека да свесрдно помогну изједначење жена са мушкарцима."

[1]) ИРПС — Пресуда Предстојништва градске полиције од 10. фебруара 1940.

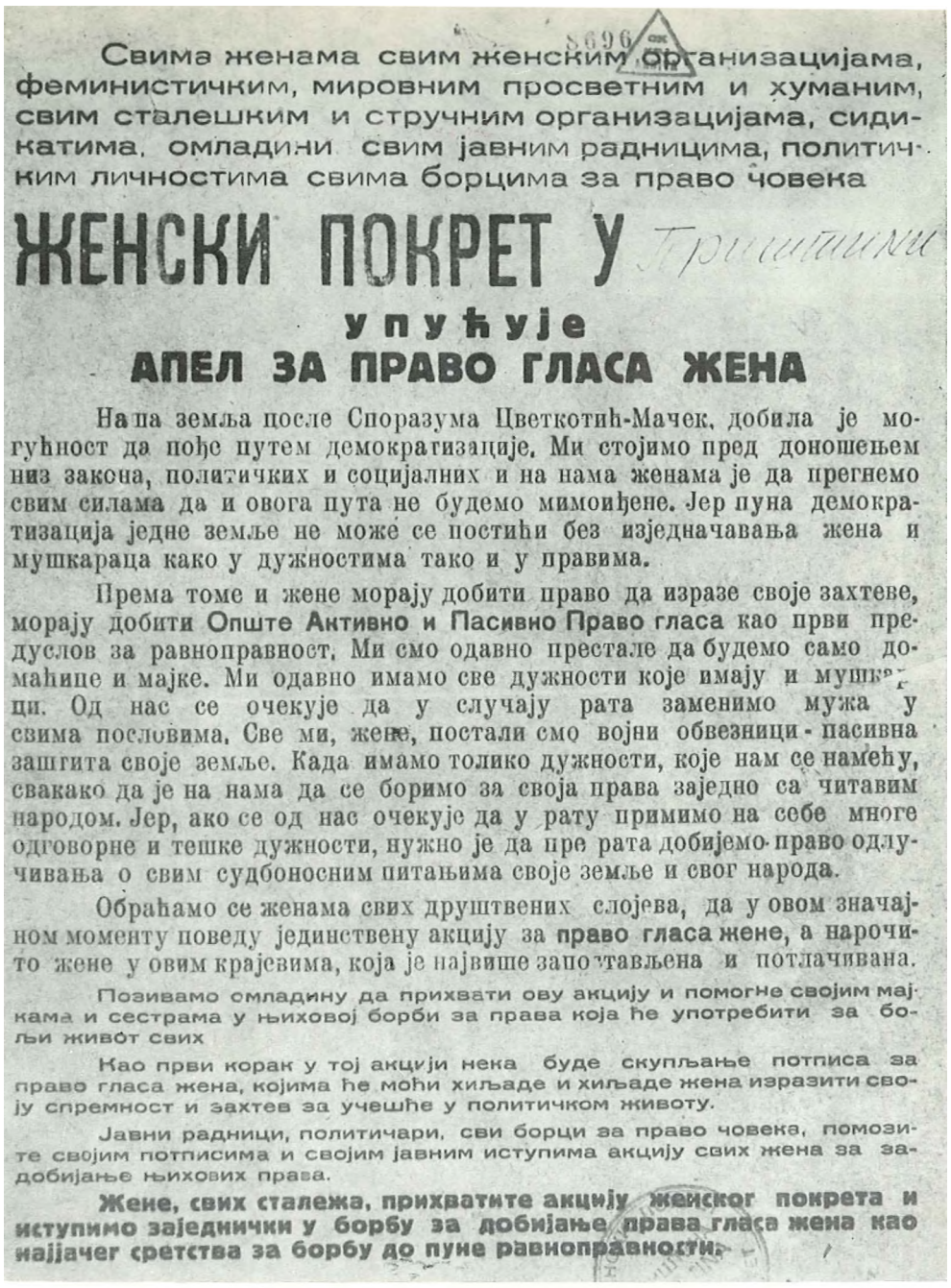

Свима женама свим женским организацијама, феминистичким, мировним просветним и хуманим, свим сталешким и стручним организацијама, синдикатима, омладини свим јавним радницима, политичким личностима свима борцима за право човека

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ У Приштини

упућује

АПЕЛ ЗА ПРАВО ГЛАСА ЖЕНА

Наша земља после Споразума Цветковић-Мачек, добила је могућност да пође путем демократизације. Ми стојимо пред доношењем низ закона, политичких и социјалних и на нама женама је да прегнемо свим силама да и овога пута не будемо мимоиђене. Јер пуна демократизација једне земље не може се постићи без изједначавања жена и мушкараца како у дужностима тако и у правима.

Према томе и жене морају добити право да изразе своје захтеве, морају добити **Опште Активно и Пасивно Право гласа** као први предуслов за равноправност. Ми смо одавно престале да будемо само домаћице и мајке. Ми одавно имамо све дужности које имају и мушкарци. Од нас се очекује да у случају рата заменимо мужа у свима пословима. Све ми, жене, постали смо војни обвезници - пасивна заштита своје земље. Када имамо толико дужности, које нам се намећу, свакако да је на нама да се боримо за своја права заједно са читавим народом. Јер, ако се од нас очекује да у рату примимо на себе многе одговорне и тешке дужности, нужно је да пре рата добијемо право одлучивања о свим судбоносним питањима своје земље и свог народа.

Обраћамо се женама свих друштвених слојева, да у овом значајном моменту поведу јединствену акцију за **право гласа жене**, а нарочито жене у овим крајевима, која је највише запостављена и потлачивана.

Позивамо омладину да прихвати ову акцију и помогне својим мајкама и сестрама у њиховој борби за права која ће употребити за бољи живот свих

Као први корак у тој акцији нека буде скупљање потписа за право гласа жена, којима ће моћи хиљаде и хиљаде жена изразити своју спремност и захтев за учешће у политичком животу.

Јавни радници, политичари, сви борци за право човека, помозите својим потписима и својим јавним иступима акцију свих жена за задобијање њихових права.

Жене, свих сталежа, прихватите акцију женског покрета и иступимо заједнички у борбу за добијање права гласа жена као најјачег средства за борбу до пуне равноправности.

За опште, активно и пасивно право гласа жена

Широм наше земље води се данас акција на прикупљању потписа за давање права гласа женама, јер тога права још до данас немају.

Југословенске жене раде данас на извојевању својих права, тим пре што су у нашој данашњој влади људи, који су пре кратког времена преко штампе давали своје мишљење да жене морају добити активно и пасивно право гласа и да је потребно да то право добију што пре.

На основу тих изјава, а рачунајући на потпуну и потребну потпору од стране меродавних, позивамо **све** жене Ваљева и околине, грађанке и сељанке, домаћице, мајке, чиновнице, раднице, студенткиње — **све жене,** да дају своје потписе и тиме се изјасне за активно и пасивно право гласа жена

Позивамо и све јавне раднике и политичаре, и остале поборнике за демократију, да својим потписима потпомогну ову оправдану акцију свих жена у земљи.

У Ваљеву, новембра 1939 г.

Одбор за право гласа жена из Ваљева

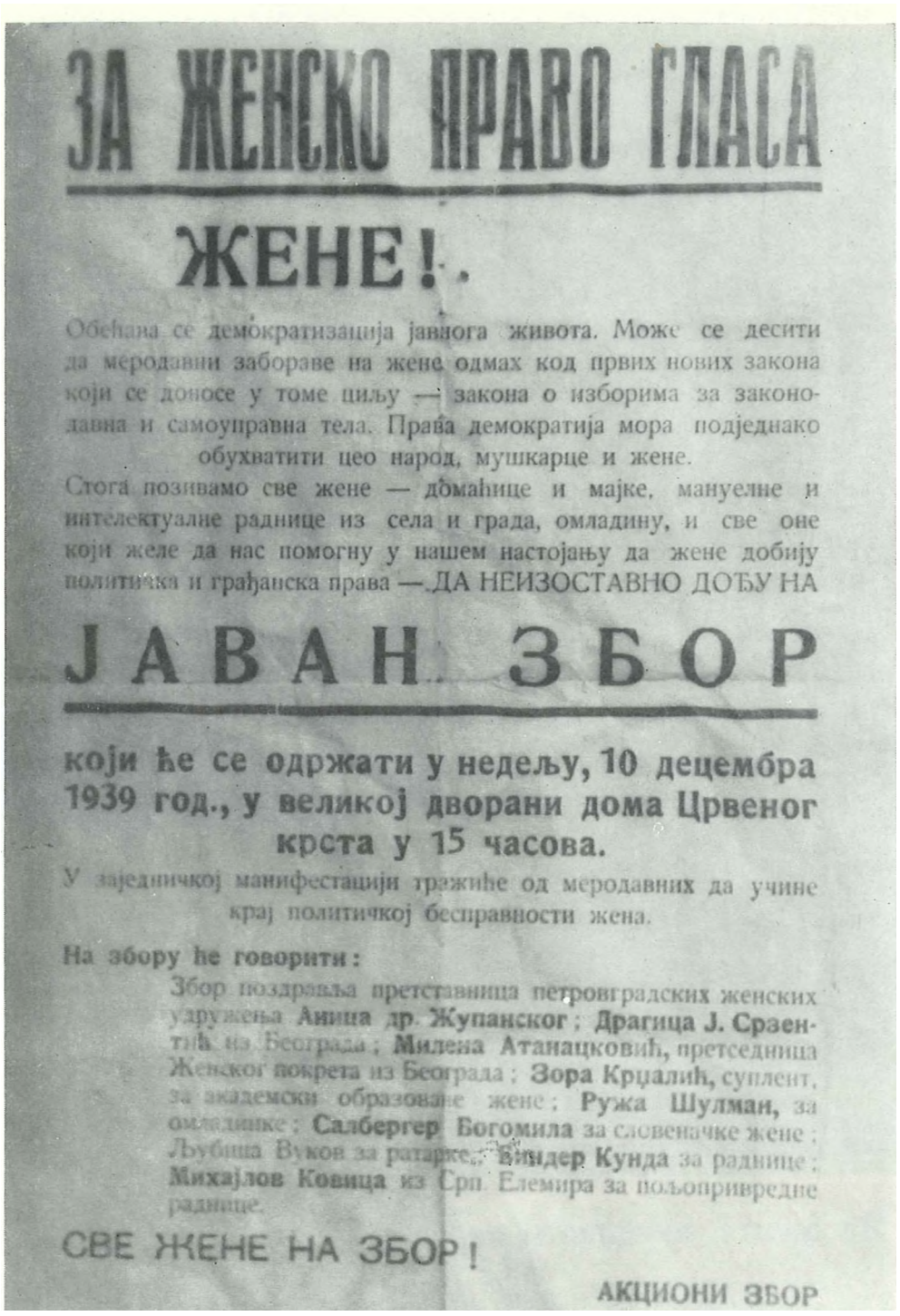

ЗА ЖЕНСКО ПРАВО ГЛАСА

ЖЕНЕ!

Обећава се демократизација јавнога живота. Може се десити да меродавни забораве на жене одмах код првих нових закона који се доносе у томе циљу — закона о изборима за законодавна и самоуправна тела. Права демократија мора подједнако обухватити цео народ, мушкарце и жене.

Стога позивамо све жене — домаћице и мајке, мануелне и интелектуалне раднице из села и града, омладину, и све оне који желе да нас помогну у нашем настојању да жене добију политичка и грађанска права — ДА НЕИЗОСТАВНО ДОЂУ НА

ЈАВАН ЗБОР

који ће се одржати у недељу, 10 децембра 1939 год., у великој дворани дома Црвеног крста у 15 часова.

У заједничкој манифестацији тражиће од меродавних да учине крај политичкој бесправности жена.

На збору ће говорити:

Збор поздравља претставница петровградских женских удружења **Анића др. Жупанског**; **Драгица Ј. Срзентић** из Београда; **Милена Атанацковић**, претседница Женског покрета из Београда; **Зора Крцалић**, суплент, за академски образоване жене; **Ружа Шулман**, за омладинке; **Салбергер Богомила** за словеначке жене; Љубица Вуков за ратарке; **Биндер Кунда** за раднице; **Михајлов Ковица** из Срп. Елемира за пољопривредне раднице.

СВЕ ЖЕНЕ НА ЗБОР!

АКЦИОНИ ЗБОР

Акција за право гласа жена 1939. године, свакако је један од веома крупних успеха КПЈ у мобилисању и револуционисању широких маса жена у целој земљи. Мада овом акцијом жене нису извојевале право гласа, оне су се овом акцијом ујединиле у борби свих напредних снага против рата и фашизације земље. Обухватила је жене свих друштвених слојева и професија, интелектуалке, раднице, домаћице и сељанке. Пренела се на унутрашњост и продрла и до најудаљенијих села. Талас зборова жена захватио је целу земљу. Акција је поведена у време растуће фашистичке агресије и значајних промена у земљи, када је влада Цветковић — Мачек, обећавајући демократске слободе, припремала нови изборни закон. Масовно учешће жена на зборовима, велики број потписа и отисака прстију неписмених жена, сведочи о ширини и снази утицаја КПЈ и радничке класе на расположење жена и целог народа да их помогне да истрају у борби за своје захтеве.

На V конгресу КПЈ, у реферату „О организационим питањима" акција за право гласа жена је оцењена као једна „ ... *од најуспелијих акција коју су водиле напредне жене пре рата под руководством КПЈ ... која је имала значај масовне антиратне и антифашистичке демонстрације против осовинске политике владе".*

„ОМЛАДИНКА" — ЦРТЕЖ ПАУЛИНЕ СУДАРСКИ

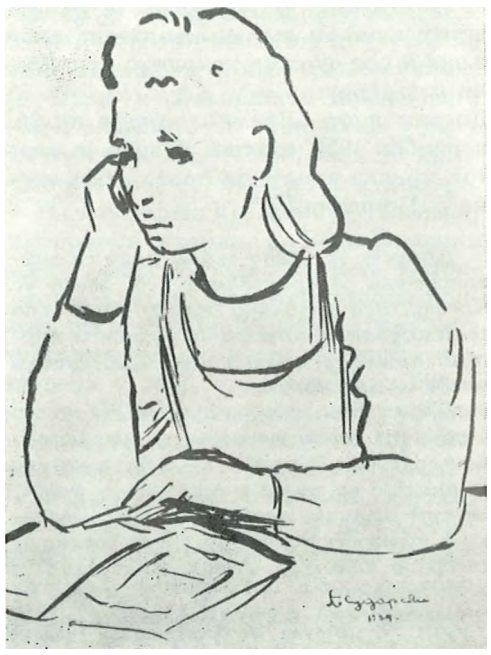

За женско право гласа

ЖЕНЕ!

Обећава се демократизација јавнога живота. Може се десити да меродавни забораве на жене одмах код првих нових закона који се доносе у томе циљу — закона о изборима за законодавна и самоуправна тела. Права демократија мора подједнако обухватити цео народ, мушкарце и жене.

Стога позивамо све жене — домаћице и мајке, мануелне и интелектуалне раднице из села и града, омладину, и све оне који желе да нас помогну у нашем настојању да жене добију политичка права — ДА НЕИЗОСТАВНО ДОЂУ НА

ЈАВАН ЗБОР

који ће се одржати У НЕДЕЉУ, 26 НОВЕМБРА 1939 ГОДИНЕ у великој дворани дома Удружења југословенских инжењера и архитеката, Краља Фердинанда улица бр. 7, у 10 часова пре подне.

У заједничкој манифестацији тражићемо од меродавних да учине крај политичкој бесправности жена.

На збору ће говорити:

Катарина Мариновић, претседница Женског Покрета из Новог Сада; **Мохорич Милена**, чланица Женског Покрета из Љубљане; **Душица Ђукић**, претседница Женског Покрета из Ниша; **Ворка Карацић**, претседница Удружења универзитетски образованих жена; **Милка Жицина**, књижевница; **Боба Ђорђевић**, за Омладинску секцију Женског Покрета у Београду; **Милена Атанацковић**, претседница Женског Покрета из Београда.

СВЕ ЖЕНЕ НА ЗБОР!

Алијанса Женских Покрета

Штампа „Привредник" — Београд

Женски покрет у Крагујевцу

позива сва женска друштва, све жене: домаћице, раднице, сељанке, интелектуалке и омладинке на

ЗБОР ЖЕНА

који ће се одржати у четвртак 23 ов. м-ца у 6,30 часова по подне у сали Ватрогасног дома

Свесне своје дужности и своје велике улоге у изградњи друштвених односа и породичног живота, жене хоће да им се призна активно учешће у јавном животу.

На збору жена узеће учешћа жене и мушкарци и изнеће захтеве жена и њихову решеност да извојују за себе права, која су у културним земљама призната жени.

Новембра 1939 год.
Крагујевац

УПРАВНИ ОДБОР
Женског покрета у Крагујевцу

Штампарија Николић — Крагујевац

ЖЕНЕ СРБИЈЕ У АКЦИЈИ ЗА ПОМОЋ ШПАНИЈИ И ЖЕНЕ ШПАНСКИ БОРЦИ

У време (избијања грађанског рата у Шпанији акције КПЈ и Црвене помоћи прерастају у масовни народни покрет за помоћ шпанском народу у борби против фашизма и борби против све очигледније опасности од његове инвазије у Европи.

Црвена помоћ је дуго година у нашој земљи развијала активност на помоћи и заштити прогоњених комуниста, политичких затвореника и њихових породица. Она је деловала у градовима и селима, у предузећима и установама, на универзитету, у стручним удружењима и друштвеним организацијама, спортским друштвима и међу грађанима.

У „Пролетеру" бр. 23 од 1937. године формулисани су циљеви и задаци Црвене помоћи:

„.. *При изградњи Црвене помоћи мора* се *стално имати у виду да она треба да буде широка, масовна ванпартијска*

МАРКИЦА ЗА ПОМОП ШПАНСКОЈ ДЕЦИ

ДР НАДА ДИМИТРИЈЕВИК-НЕШКОВИВ, АЕКАР, ПРЕДРАТНИ ЧААН КПЈ. У ШПАНИЈУ ЈЕ ДОШЛА 1937. ГОДИНЕ ПО ОДЛУЦИ ПАРТИЈЕ. РАДИЛА ЈЕ У БОЛНИЦИ ИНТЕРБРИГАДА У АЛБАСЕТИ, ЗАТИМ У КАТАЛОНИЈИ ЗА СВЕ ВРЕМЕ БОРАВКА У ШПАНИЈИ ПОРЕД СТРУЧНОГ ЛЕКАРСКОГ РАДА БНЛА ЈЕ И ПОЛИТИЧКИ АКТИВНА. ПОСЛЕ ПОВЛАЧЕЊА У ФРАНЦУСКУ БИЛА ЈЕ ОКО ДВЕ ГОДИНЕ У ЛОГОРУ СЕН ЗАХАРИ. КРАЈЕМ 1940. ГОДИНЕ ДОШЛА ЈЕ У ЈУГОСЛАВИЈУ И ОДМАХ СЕ УКЉУЧИЛА У ПОЛИТИЧКИ РАД. ПОГИНУЛА ЈЕ 6. АПРИЛА 1941. ГОДИНЕ ПРИЛИКОМ БОМБАРДОВАЊА БЕОГРАДА

ТОНИЦА РИБАР СА СИНОМ ЛОЛОМ, БИЛА ЈЕ АКТИВАН ЧЛАН РОДИТЕЉСКОГ ОДБОРА У ОКВИРУ ЦРВЕНЕ ПОМОНИ, А ЊЕНА КУНА ЈЕДАН ОД ЦЕНТАРА У КОМЕ СУ СЕ ОКУПЉАЛИ ЧЛАНОВИ ПОРОДИЦА УХАПШЕНИХ КОМУНИСТА

КОРНЕЛИЈА-НЕЛИ СЕНДЕ-ПОПОВИН, СТУДЕНТ МЕДИЦИНЕ, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, БОРАЦ ИНТЕРНАЦИОНАЛНИХ БРИГАДА У РЕПУБЛИКАНСКОЈ ШПАНИЈИ И БЕЛЕШКА ПОЛИЦИЈЕ

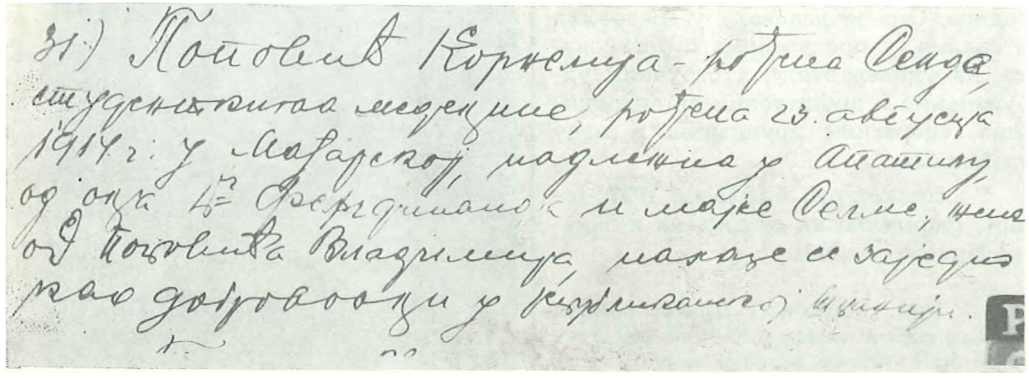
31) Попович Корнелија - рођена Сенде, студенткиња медицине, рођена 23. августа 1914 г. у Мађарској, надлежна у Апатину од оца Ђ. Ђорђића и мајке Ане, рођ. Попович Владимира, налази се као добровољац у републиканској војсци.

организација. Она потпомаже и води бригу не само о ухапшеним комунистима и њиховим породицама, него и о свим жртвама фашистичке диктатуре. Али она није само организаи,ија која дели помоћ, него активна борбена организација која води у борбу против фашистичке диктатуре широке масе радног народа града и села.“

ЗА ПОМОЋ НАШИМ ШПАНСКИМ ЈУНАЦИМА

Неколико стотина најбољих синова наших народа налази се у концентрационим логорима у Француској под неподношљивим условима оквота. Они из дана у дан очекују да им се дозволи повратак у нашу земљу. Али реакционарни београдски властодршци покушавају на све начине да спрече повратаак борцима за независност шпаньолске републике, борцима за независност Југославије и слободу њених народа.

Њихова ствар је ствар свију нас. Спасити њих и њихове животе значи спасити најбоље синове наших народа, одважне борце за нашу независност, за живот у миру и слободи.

Сви радници, сви сељаци, сва омладина, сви поборници мира и демократије, сви људи у којима није утрнула жица хуманости и људског достојанства, морају се заложити:

— да се дозволи слободан повратак свим нагиим шпанским добровољцима;

— да се скупља новчана помоћ за њих;

— да се спрече све шиканације полиције које би спроводио режим над њима.

Помоћ нашим шпанским борцима мора бити хитна и ефикасна. Учинимо све да та помоћ што прије дође.[1])

ПОВ. бр. 6010/39
М. И. п.

У ђачкој колонији у Сен Захари[2] (департман Вара) налазе се наше лекарке које су биле као добровољци у републиканској Шпанији и то: др Нада Димитријевић, лекар из Београда, Олга Беловић, медицинар из Београда, Марија Хабулин, студенткиња из Загреба, др Добрила Шиљак-Мезић и Лујза Пихлер из Јајца (Борка Демић-Пихлер).

У интернационалним бригадама није било много жена из Србије, али су оне, и поред своје малобројности, имале значајну улогу не само међу борцима него и међу шпанским народом. У многобројним дописима добровољаца са другарским симпатијама и признањем говори се о другарицама које су

[1]) „Пролетер”, маја 1939. године.
[2]) ВИИ, бр. 51/2—1, к. 11.

их са пуно самопрегора неговале по болницама. Сваки од њих је памтио несебично залагање др Наде Димитријевић-Нешковић, др Добриле Шиљак-Мезић, др Аделе Бохуњицке-Поце, Корнелије Сенде-Поповић, Борке Демић-Пихлер, Олге Драгић-Беловић-Милице, Лизе Гаврић, Марије Хабулин као и свих другарица које су дошле у Шпанију да дају свој допринос борби против фашизма.

ГРУПА РАЊЕНИКА-ЈУГОСЛОВЕНА У ШПАНИЈИ СА ЛЕКАРКОМ ДР АДЕЛОМ БОХУЊИЦКИ-ПОЦОМ И БОЛНИЧЛРКАМА БОРКОМ ДЕМИП ПИХЛЕР И ОЛГОМ БЕЛОВИК ДРАГИИ

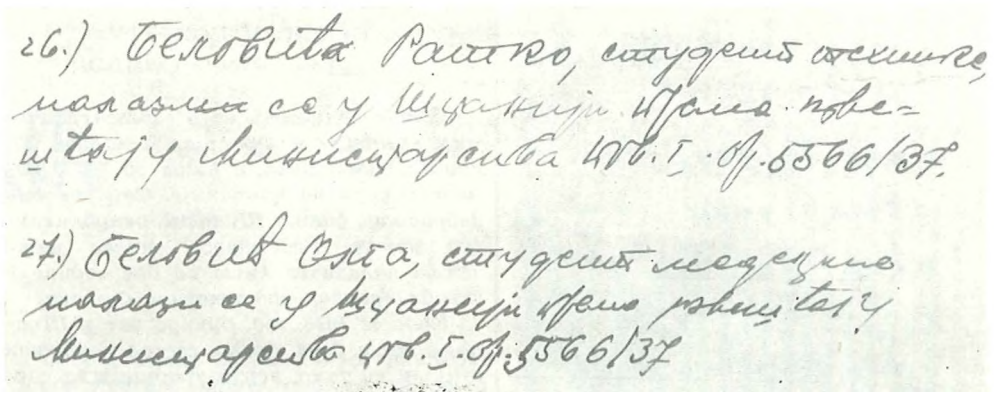

РАНЕ И УСПОМЕНЕ[1])

Од М. Сп.[2])
Хоспитал „Пасионарија"

Прво познанство — друг Миоч, кршни Далматинаи„ обућарски радник. Он је рањен још у јануару. Кроз неколико дана изненади ме посјетом другарица Милица,[3]) са којом смо пошли из Прага, али смо је морали оставити у Паризу.

— Ипак си стигла?

Дуги, разговори, прашке успомене, на студијама, на заједничко путовање до Париза.

Другови, којима су се ране заа,ијељавале, посјећивали су ме сваки дан: Фрањо, Мато, Срећко, Милош, Мирко, Антон и многи други. Милица ми је стално доносила црвене руже, колаче и утјеху. Долазиле су и друге наше дјевојке: доктор Анка (наша „Поца"У), Босанка Борка,[5]) којој је муж погинуо још у првим бојевима код Мадрида. Њеној бризи и енергији имам све да захвалим. И њеној п свију других, који су ми помагали, опет на други начин — једнако потребан рањенику —• писмима и посјетама. Другу Вељку Влаховићу, кога је живот ломио као никог, али сломио није и неће. Старом познанику и пријатељу земљаку Стефановићу. Аустријанки другарици Л1изи,[e]) коју њена 7-годигиња ћеркица назива у писмима „драгом другарицом"...

Тек сто гиездесет и први дан одлазим заједно с Брацом у Аликанте. Последњи поглед на болницу „Пасионарија". Асоцијацгсја мисли: боље је умријети стојећи, него живјети на кољенима. Последњи стисак руке Анки и Лизи. Последњи Миличин пријатељски пољубац.

— Да будеш здрав!"

') „Крв и живот за слободу!" Слике из живота и борбе студената из Југославије у Шпанији. Издање Федералне уније шпањолских студената (У.Ф.Е.Х.), Барцелона 1938.
“) Марко Спајић, студ. архитектуре у Прагу.
) Олга Драгић - Веловић.
‘) Др Адела Воху њицка.
‘) Борка Демић - Пихлер.
[6]) Лиза Гаврић.

АЛИЈАНСИ ЖЕНСКИХ ПОКРЕТА
НОВИ САД

У прилогу Вам гиаљемо молбу др Чолић и В. Димитријевић, којом се у име породгсца бивших добровољаца из Републике Шпаније обраћају овоме Покрету ради интервенције код надлежних власти да се добровољцима нашим држављанима дозволи повратак у отацбину.

Председнигитво овога Покрета на својој седници одржаној 26. јуна о. г. закључило је да се молиоцима изађе у сусрет, с тим да се молба упути Алијанси као представнику свих покрета у нашој земљи, са молбом да Алијанса предузме све потребно како би се добровољци, наши синови, браћа и сестре и мужеви, могли вратити у своју земљу, свјим породицама, да би ако потребно буде могли послужити и својој отагј-бипи. Они ће зато бити способни, јер су се знали борити и

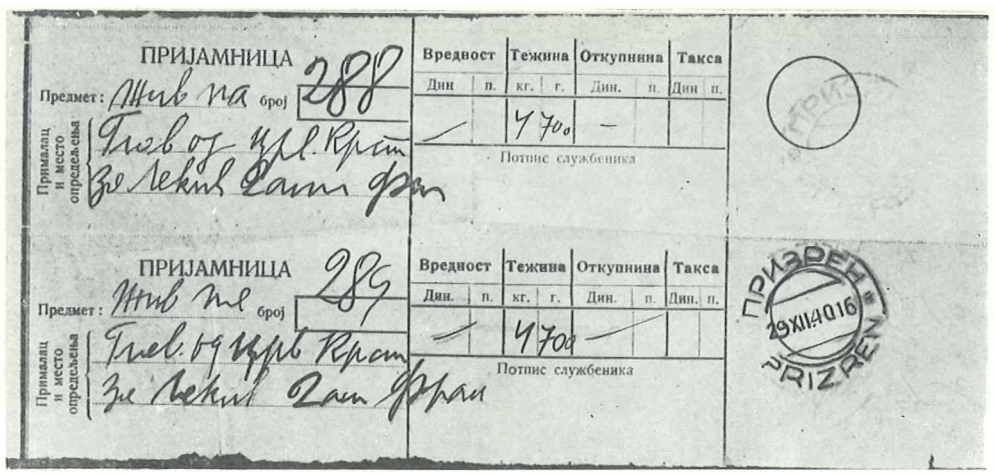

ПОШТАНСКА ПРИЗНАНИЦА НА ПАКЕТ КОЈИ ЈЕ ИЗ ПРИЗРЕНА ПОСААТ ШПАНСКОМ БОРЦУ ДАНИАУ АЕКИБУ

ПОТПИСИ ЧЛАНОВЛ ПОРОДИЦА ОСУБЕНИКА НА АПЕЛУ УПУНЕНОМ ЛЕКАРСКОЈ КОМОРИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА ПОЛИТИЧКИХ ОСУБЕНИКА И МОГУННОСТ ЊИХОВОГ ЛЕЧЕЊА У БОЛНИЦИ

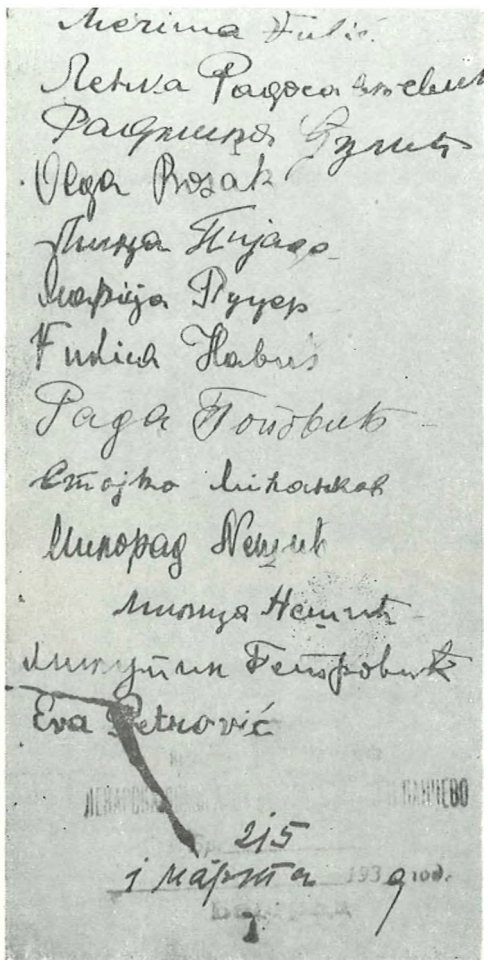

зо *слободу других народа. Уколико сматрате да је згодније да овај Покрет самостално у своје име поднесе надлежнима молбу, молимо* да се приложена молба нама *врати са упутством како да поступимо.*

У Сомбору, 3. јула 1940.
За тајника
(потпис нечитак)
Прилог: 1 молба

Са поштовањем
председница
Иванка уд. Маглић
с. р.')

П. н.

ЖЕНСКОМ ПОКРЕТУ
СОМБОР

Шеснаест месеци се у концентрационим логорима у Француској налази 250 наших држављана, а више од *80 је одведено у радне компаније. Сви су они добровољци бивше Шпанске републиканскс војске. Седамнаест синова наше земље налази се више од две године у заробљеништву код генерала Франка.*

Када је 1936. год. букнуо рат у Шпанији, наша деца, браћа, сестре и мужеви отишли су тамо, верни традицијама својих народа, који су сваку борбу за слободу, напредак и мир осећали као своју. Њихово учешће у борби шпанског народа поздрављено је и праћено са дивљењем и симпатијама од читавог нашег народа. Борба у Шпанији није била само борба шпанског народа за своја права, већ и ствар читавог напредног човечанства. То је била борба шпанског народа за слободу а против унутрашњих и иностраних завојевача, борба против поробљавања малих народа, борба за демократију и културу. Наши добровољци борили су се за мир у Европи, за мир на Балкану а против тадашњих подстрекача рата. Борећи се у Шпанији, шпански народ и добровољци међународних бригада бранили су и трећу границу Фран-п,уске од тадашњих нападача и борили сс зо *ствар француске демократије као и за слободу и мир француског народа.*

Пре свршетка рата, када се говорило у Друштву народа о повратку добровољаца, француска влада се обавезала да ће дозволити добровољцима из међународних бригада прелаз преко француске територије; а наша влада, са низом других влада, да ће их примити натраг. По свршетку рата, наши су добровољци прешли у Француску, где их није чекала слобода него концентрациони логор, а југословенска влада није одобрила повратак у земљу. Временом, већина добровољаца других народности повраћена је у своје земље. Наши синови, браћа и мужеви, међутим, по вољи југословенске владе морали су остати у концентрационом логору у Гирсу, где је поступак према њима био гори него у злогласним немачким концентрационим логорима....

Нашс. деца, браћа, сестре и мужеви нећс нигита друго него да се врате у своју земљу, својим породицама и то им право не може и не сме нико одузети. А разлог да им се то право одузме, не можс ни у ком случају бити тај што су се доследно борили за *мир у свету и за обезбеђење мира нашим породицама, којима јс и данас мир главни циљ. Ми вас стогс. молимо да протестима, представкама и петицијама тражите:*

1) Од француске владе (преко њеног посланика): да се престане са злостаављањем, наших добровољаи,а, са насилним сврставањем, у радне компаније, да им се загарантује живот и да не праве сметње њиховом повратку у земљу.

2) Од југословенске владе: да нашим добровољцима одмах дозволи и омогући (давањем потребних исправа) несметан повратак у земљу.

Очекујемо од вас да ћете схватити тежак положај у коме се налазе наши добровољци и ми, њихове породице, и да ћете учинити све што можете да *се врате наши најближи, који су несумњиво заслужили да се за њих залажу они којима слобода, мир и човечанство нису празне речи.*

За породице бивших добровољаца из Републике Шпаније:

Др Чолић, с. *р. В. Димитријевић, с. р.[1])*

Врига о југословенским добровољцима који су се борили у Шпанији у редовима интернационалних бригада, била је једна од великих акција КПЈ. Партија је у својим напорима да организује помоћ шпанским борцима и њиховим породицама наишла на потпуну спремност женске омладине да се до максимума заложи у овој акцији. Девојке су писале непознатим борцима, слале им пакете и новац, стављале се на располагање њиховим породицама и пружале им потребну помоћ. Активност омладинки није престала

') ИРП, бр. 8825/XII, 8—5. — Циркуларно писмо Одбора за помоћ Југословенима добровољцима из шпанског грађанског рата.

ни после повлачења интернационалних бригада из Шпаније. Напротив, она се још више појачала и представљала је у то време врхунац масовног одзива женске омладине за помоћ шпанским борцима. Снага ове акције била је у томе што се женска омладина масовно прикључила општем одзиву за помоћ шпанским борцима, који су после повлачења били конфинирани у логорима на југу Француске. На пример, Омладинска секција Женског покрета је у целости деловала као један актив за помоћ шпанском народу и Југословенима, борцима републиканске Шпаније.

У Паризу је деловао преко разних пунктова југословенски комитет за помоћ шпанским борцима, који је ангажовао на курирским и разним другим пословима један број другарица, углавном из Београда, које су повремено долазиле или су се дуже задржавале у Паризу. Међу њима су биле: Бранка Савић, Слобода Трајковић, Вера Бакотић, Криста Ђорђевић, Даница-Даца Јовачевић, Милица Зорић-Чолаковић, Мира Вучковић, Злата Увалић и Лула Вучо.

У Београду је 1939. године, после повлачења интернационалних бригада из Шпаније, на иницијативу Партије, односно Црвене помоћи формиран одбор за помоћ шпанским борцима. Да се овом одбору не би приписао искључиво политички карактер, у њега су ушли чланови породица шпанских добровољаца: Драгица Чолић — мајка Славка Чолића, Вера Димитријевић — сестра др Наде Димитријевић-Нешковић, била је секретар овог одбора, затим Илија Драпшин — отац Петра Драпшина, Елза Манола-Цоловић — сестра Срећка Маноле, Јован Максимовић — отац ЈБубе Максимовића, Радмила Беговић —• сестра Вељка Беговића, Јулијана Поповић — сестра Стеве Поповића-Милића, ЈБубица Тодоровић Виталић — сестра Јелисија Поповског и др. Овај је одбор развио исте године врло широку делатност у јавности и код власти да се Југословенима — шпанским борцима дозволи повратак у земљу. Упућен је апел свим друштвеним и сталешким организацијама да подрже и помогну ову иницијативу. Властима су подношене петиције које су стизале из свих крајева с потписима истакнутих јавних радника, угледних грађана, радника, сељака, студената, радница и домаћица.

Док су власти оклевале да дозволе повратак шпанским добровољцима у земљу, Партија је организовала њихов илегални повратак. У малим групама и појединачно, многи су успели да се пребаце преко границе, а прихватили су их специјално организовани пунктови, породице, пријатељи и другови. У једном од пунктова у Београду 1940. године радила је Елза Метерли, курир ЦК КПЈ.

Под притиском јавног мњења, власти су најзад дозволиле нашим добровољцима из Шпаније да се врате у земљу. Организован је скупни транспорт бродом, који је у сплитском пристаништу дочекала полиција и готово све повратнике при искрцавању похапсила а затим спровела у логор у Билећи. Мали је број успео да умакне полицији, а од жена др Нада Димитријевић-Нешковић и Борка Демић-Пихлер.

После повлачења интернационалних бригада из Шпаније, шпански борци настављају борбу у другим условима. Они су учесници покрета отпора у земљама поробљене Европе. А у нашој земљи — где се дугогодишња борба против фашизма претвара у оружани устанак — они међу првима 1941. године ступају у рат за одбрану земље и националне независности.

ПОЛИТИЧКИ ШТРАЈКОВИ, ДЕМОНСТРАЦИЈЕ И АКЦИЈЕ ЗА ОДБРАНУ ЗЕМЉЕ

Гушење политичких слобода, све бруталнији полицијски режим и све јаснија оријентација владе према „силама осовине", а истовремено све тежи економски положај широких радничких и сељачких маса, изазвали су револт против владајуће политике и режима. У борби против таквог стања КПЈ је, преко радничких, студентских и других организација, водила низ политичких штрајкова, демонстрација и акција у свим крајевима земље.

Позивајући и жене у борбу против ненародне владе Цветковић-Мачек, у једном од летака се, између осталог, каже:

„Радне жене! Мајке, сестре и кћери! оорбо *против вагиег ропства, за света материнска права, за животе вагиих милих, неодвојива је од борбе радног народа. Не патите ћутке, већ устаните заједно са радним народом против оних који вас и вашу деи,у бацају у беду, а ваше шле хоће да баце у ратни пожар."[1])*

Демонстрацијама од 14. децембра 1939. године претходиле су забране радничких и студентских скупова у Београду и другим местима. Цепосредни повод била је забрана студентског збора у Београду, који је био заказан за 14. децембар пре подне. Демонстрације су организовали Покрајински комитет КПЈ за Србију и Месни комитет КПЈ за Београд, а у њима је учествовало око 5.000 људи. Међу демонстрантима је био и велики број радница, студенткиња, намештеница *и* др. Оне су дошле организовано, укључене у групе по предузећима, струкама или организацијама.

У демонстрацијама је на разним местима у Београду рањено више радника и студената. Убијени су Мирко Луковић, студент медицине, члан Акционог одбора стручних студентских удружења, Рајко Лалић, столарски радник, Голубовић, радник. Тешко су рањени и умрли у болници Боса Милићевић, студент Више комерцијалне школе и Живан Седлан, студент технике.

') ИАБ

УЧЕСНИЦИ ДЕМОНСТРАЦИЈА 14. ДЕЦЕМБРА 1939. ГОДИНЕ V БЕОГРАДУ

У ЧЕТРНАЕСТОДЕЦЕМБАРСКИМ ДЕМОНСТРАЦИЈАМА У БЕОГРАДУ ТЕШКО ЈЕ РАЊЕНА БОСА МИЛИЕЕВИЋ, СТУДЕНТ ЕКОНОМСКО-КОМЕРЦИЈАЛНЕ ВИСОКЕ ШКОЛЕ. ПОДЛЕГЛА ЈЕ РАНАМА 19. ФЕБРУАРА 1940.

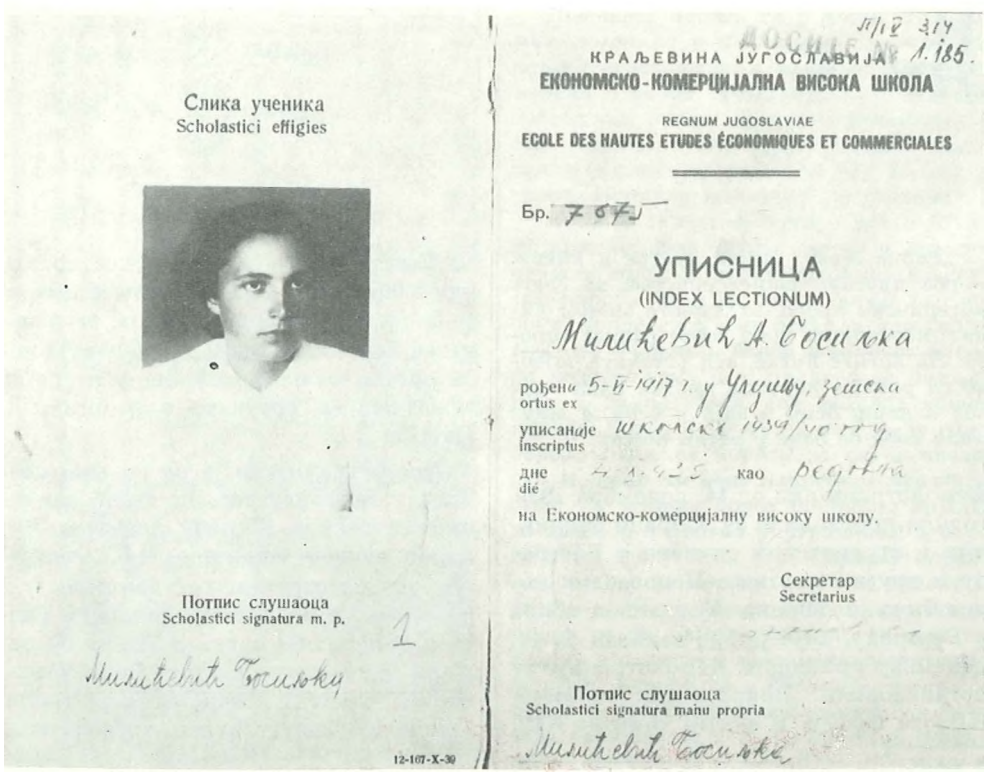
Слика ученика
Scholastici effigies

Потпис слушаоца
Scholastici signatura m. p.

КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА
ЕКОНОМСКО-КОМЕРЦИЈАЛНА ВИСОКА ШКОЛА
REGNUM JUGOSLAVIAE
ECOLE DES HAUTES ETUDES ÉCONOMIQUES ET COMMERCIALES

Бр. 7071

УПИСНИЦА
(INDEX LECTIONUM)

Потпис слушаоца
Scholastici signatura manu propria

12-167-X-30

Полиција је поводом ових демонстрација похапсила велики број људи. Кристина Ковачевић, кожарска радница и Боса Цветић, дипломирани студент филозофије ухапшене су под оптужбом да су учествовале у организовању демонстрација, а као учесници су, поред других, ухапшене студенткиње: Мирослава Ацовић, Вера Врбанац, Ранка Марковић и Олга Иинчић. И поред свих мера, полиција није успела да спречи да се сахрана четрнаестодецембарских жртава претвори у општенародну жалост и израз солидарности са борбом коју је водила радничка класа.

Мирко Луковић је сахрањен у свом родном месту Краљеву. Акциони одбор стручних студентских удружења одредио је делегацију која је требало да присуствује његовој сахрани. Међутим, на београдској железничкој станици ухапшен је један део делегације, а од другарица: Драгица Правица, Брана Перовић, Зора Бегенишић, Милка Јовановић, Вера Црвенчанин, Наталија и Милица Цигурски. Приликом сахране, којој је присуствовао велики број грађана Краљева и околине, а највише омладине, дошло је до интервенције полиције. На путу за гробље жандармерија је зауставила поворку захтевајући да крене споредним улицама. Жандарми су били спремни да пуцају, али су устукнули пред одлучним држањем грађана, а нарочито жена. Кринка Благојевић,[1]) мајка троје деце, жена угледног краљевачког лекара, иступила је из поворке и рекла: „Жене и мајке, станимо напред, нека у нас пуцају". Рањеним демонстрантима Боси Милићевић и Живану Седлану стизала су писма и телеграми радничке, студентске и средњошколске омладине. У писму које им је упутила омладина Краљева и околине каже се, између осталог:

„Ми, омладина Краљева и околине, хоћемо... да изразимо своје дивљење вагиој храбрости. Ми се поносимо вама и ценимо вашу борбу ... Уверавамо вас да ћемо предано прихватити борбу коју сте ви започели, желимо да и вас што пре видимо у својим редовима, да нас својим примером храбрите и подсећате колико велика и узвигиена треба да буде борба која се води за светле интересе народа и омладине .. "[2])

А у писму омладине Чачка и околине стоји:

<) Изгубила два сина у НОБ.
!) ИАБ

„Мк се дивимо свим друговима и другарицама рањеним крвавог четвртка 14. децембра, дивимо се држању другарице Босе Милићевић, која је, тешко рањена, стојички и херојски подносила најтеже болове не пустивши ни сузе ни јаука."[1]

Ова писма је потписало преко стотину радника, студената и средњошколаца.

Тешко рањена у обе ноге дум-дум мецима, Боса Милићевић је лежала у Општој државној болници. И поред свесрдног залагања чланова болничког партијског актива, лекара, сестара нудиља и свег болничког особља, подлегла је ранама 19. фебруара 1940. године. Сахрањена је 21. фебруара у Жеднику.

Акциони одбор стручних студентских удружења организовао је испраћај њених посмртних остатака из Београда, коме је поред студената присуствовало много грађана и напредне омладине. „У поворци је узело учешћа преко 800 људи. Одржано је 11 говора, а на гроб је положено 18 венаца".[2]) Између осталих говорника, у име омладине Жедника над гробом су се од Босе опростили Анка Дубајић-Кмезић и студенти Бранко Поповић и Ђока Ивановић.

У прогласу који је МК КПЈ за Београд издао на годишњицу догађаја, 14. децембра 1940. године, каже се:

„Четрнаести децембар је дан када је пролетаријат Београда, на позив своје Партије, изашао на улице да манифестује своју готовост за нове и олучне борбе за велике акције. Тога дана радници и раднице, радничка омладина и сви радни људи, сврстани у густе редове са радним студентима, демонстрирали су против империјалистичког рата, против скупоће и шпекулације, за мир и слободу. Тога дана одјекнуо је улицама Београда протест свих радних људи против ненародне владе Цветковић—Мачек и њених намера за увлачење нагие земље у табор зараћених империјалистичких завојевача."[3])

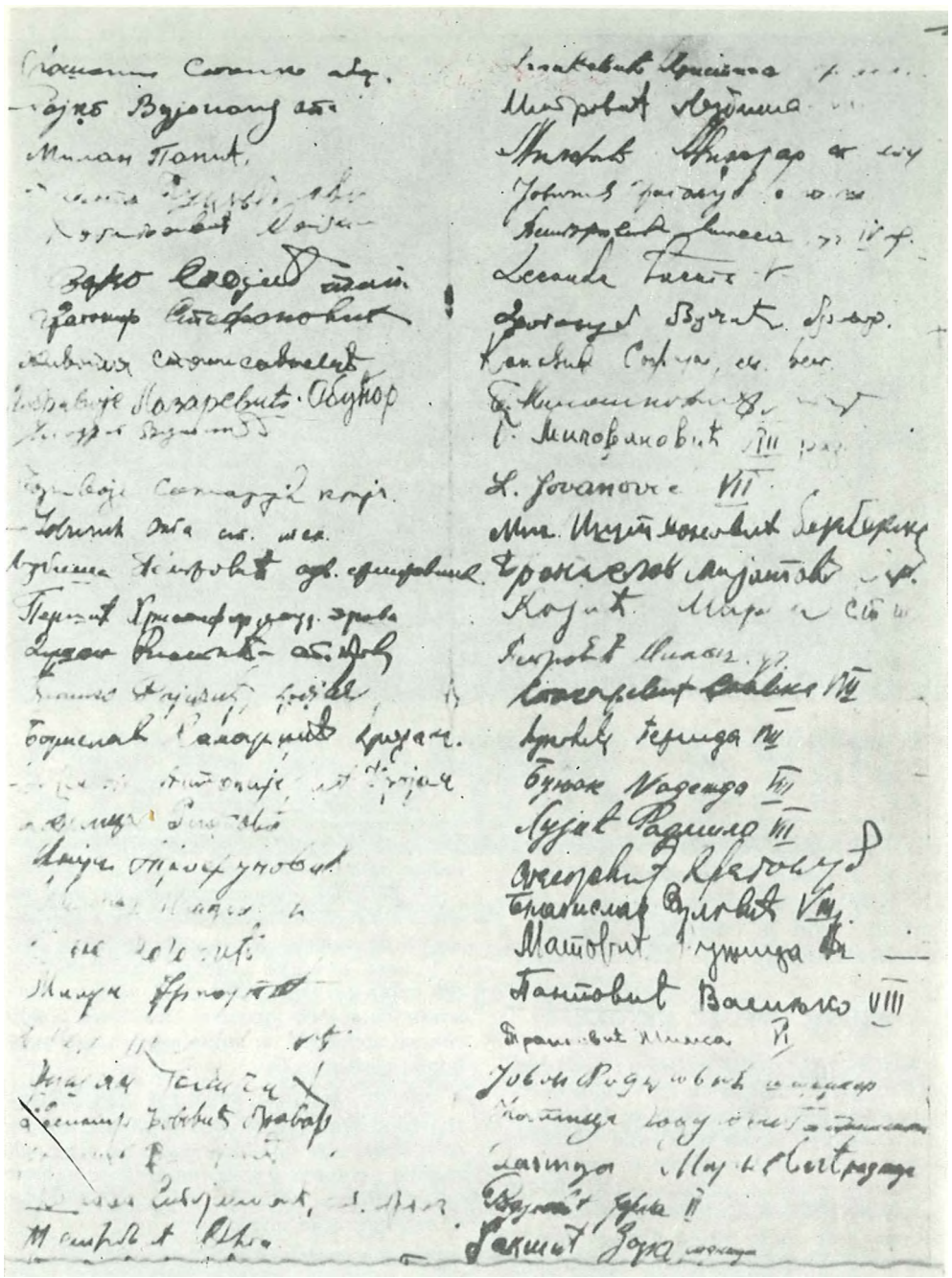

ПОТПИСИ ПОДРШКЕ И ДИВЉЕЊА НА ПИСМУ НАПРЕДНЕ ОМААДИНЕ КРАЉЕВА И ОКОЛИНЕ РАДНИЦИМА И СТУДЕНТИМА РАЊЕНИМ У ДЕМОНСТРАЦИЈАМА 14. ДЕЦЕМБРА 1939. ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ДЕМОНСТРАЦИЈЕ У ПЕЋИ

Велики одјек у јавности имале су крваве демонстрације у Пећи 11. маја 1940. године, против рата, скупоће и незапослености, које је организовао МК КПЈ. У демонстрацијама су учествовали не само комунисти и народ Пећи, већ и много сељака из околних села, као и комунисти и већи број симпатизера из ђаковичког и источког среза. Из пећке гимназије је учествовало много ђака, а нарочито је било велико учешће омладинки и жена.

Како је као непосредни повод истакнута скупоћа, демонстрације су почеле на пијаци паролама: „Доле скупоћа!", „Живела слобода!", „Хоћемо савез са СССР-ом!", „Хоћемо мир, нећемо рат!" „Слобода и права народа Југославије најбоља су гаранција за одбрану земље!" и др. Дошло је до сукоба са жандармима, рањено је неколико демонстраната, а од жена Катица Брајовић и Милуша Поповић. Ухапшено је више од 40 демонстраната. У сакривању демонстраната које је гонила полиција учествовао је велики број жена и целе породице, међу којима су биле породице Иване Ћиповић из Пећи и Стругар из Витомирице. Обе породице су са свим својим члановима учествовале у акцијама КПЈ пре рата и у НОБ.

[1]) ИАВ

[2]) ИАВ

Из књиге записника Акционог одбора стручних студентских удружења.

[3]) ИАБ

Б9РБЕ АНДРЕЈЕВИП-КУН: „ЧЕТРНАЕСТИ ДЕЦЕМБАР

ковни одбор. У Кошутњак је изашао крваве догађаје 8 . септембра 1940. МК КПЈ за Пећ издао је исте ноћи проглас који је растурен у граду и околним селима:

„РАДНОМ НАРОДУ МЕТОХИЈЕ')

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ, ГРАЂАНИ, ОМЈ1АДИНО, ЖЕНЕ, ви сте свједоци крвавог 11. маја у Пећи, када је побјеснела жандармерија проливала крв радника, сељака, грађана, омладине и жена, крв која се не смије и не може заборавити.

РАДНИЦИ, 11. маја проливена је ваша крв зато што сте се борили против увлачења народа Југославије у рат, против скупоће, незапослености, глади, биједе, прогона, концентрационих логора, а зо осмочасовни радни дан, за већу надницу, за социјално осигурање, за право штрајка и политичког организовања радничке класе. Збијте још чврше своје редове под вођством Комунистичке партије за остварење својих захтјева.

СЕЉАЦИ, и ваша је крв проливена зато што сте се борили против увлачења у рат а за повратак мобилисаних војника кућама... зато што сте устали противу гладi и биједе, скупоће и шпекулације, пореза, трошарина и осталих намета. Заједнички са радничком класом продужите започету борбу до коначног испуњења ваших захтјева.

Ситни ТРГОВЦИ И ЗАНАТЛИЈЕ, 11. маја вођена је борба и за ваше захтјеве, против картела и крупних трговаца који вас гуше а за добијање кредита и побољгиање вашег положаја.

ВОЈНИЦИ, синови радног народа, ви сте мобилисани против ваше воље с намеромда вас гурну у противнародни рат, а у исто врјеме убијају вам оне које сте оставили код куће, зато што су тражили да им се вратите. Помозите борбу ваших породица за ваше неодложно враћање куаћма.

ЖЕНЕ, МАЈКЕ, СЕСТРЕ, ПРОЛИВЕНА је крв ваших синова и кћери, мужево и браће. Не бришити кришом сузе већ храбро устаните у одбрану живота еаших најмилијих и тражите да се похапшени одмах пусте на слободу.

ОМЛАДИНО, твоја је крв залила блатњаве улице Пећи. Нека ти та крв буде завјет да још чврше збијеш своје редове и окупиш сву радну омладину против рата а за мир, хљеб и слободу . . .

РАДНИ НАРОДЕ МЕТОХИЈЕ, нека еи 11. мај буде путоказ и подстрек да заједно са читавим народом Југославије наставиш отпочету борбу за мир, против рата и ратних припрема ненародне Цветковић—Мачекове владе, за народну владу радника и сељака, која ће се у спољној политици ослањати на Совјетски Савез а у унутрагињој на слободне народе Југославије.

Живио 11-ти мај. Живјела борбарадног народа за хљеб, мир и слободу!

Доле империјалистички рат! Доле крвава влада Цветковић—Мачек! Доле концентрациони логори! Доле Закон о заштити државе! Доле Уредба о преком војном суду! Живио СССР! Живио савез са Совјетском Унијом! Живјела Ком. партија Југославије!

МЈЕСНИ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ПЕЋ"

ДЕМОНСТРАЦИЈЕ У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

У Сремској Митровици је 11. децембра, дошло до великих демонстрација, у којима су учествовали радници из предузећа: „Митрошпера", „Жунтера" и Пиваре, затим занатски радници и много грађана, жена и омладине. Демонстрације су биле уперене против реакционарне политике владе, а нарочито против скупоће и тешког положаја радника. Организатор демонстрација био је Окружни комитет КПЈ за Срем. Истога дана је напредна омладина Сремске Митровице издала летак у коме, између осталог, стоји:

„Радници и раднице, сељаци и сељанке и поштена јавности,

Око 600 радника и радница заједно са својим старијим друговима изашли су 11. децембра протестујући ... против ПЕТОКОЛОНАШКЕ ПОЛИТИКЕ ВЛАДЕ ЦВЕТКОВИЋ—МАЧЕК, ВЛАДЕ БЕСПРАВЉА, ТЕРОРА И ШПЕКУЛАЦИЈЕ, а захтевајући . . . да се представницима радника и сељака предају одбори зо сузбијање скупоће и шпекулације. Место испуњења захтева, млади радници н раднице добили су полицијске и жандармеријске кундаке у груди и леђа, хладну воду на децембарском поподневу. ТАКО ДОЧЕКУЈЕ РАДНИЧКУ ОМЛАДИНУ НЕНАРОДНИ РЕЖИМ, РЕЖИМ БЕЛОГ ТЕРОРА.

ДРУГОВИ И ДРУГАРИЦЕ,

После ове акције за очување живота хапсе се омладински и народни борци. На оправдану борбу радничке класе и омладине одговара се још већим притиском како би се ова сломила и тако обезбедила несметана пљачка омладине и радног народа. Али одлучним захтевом радника да се сви похапшени ослободе, морали су сви другови и другарии,е бити пуштени на слободу, што показује да радничка класа и омладина увидела којим путем треба ићи у одбрани својих права и слобода, а тај ПУТ, ТО ЈЕ ПУТ СПАСА, ПУТ БУДУЋНОСТИ, ПУТ БОРБЕ РАДНИЧКЕ ОМЛАДИНЕ И СВИХ УГЊЕТЕНИХ НА СТРАНИ РАДНИКЕ КЛАСЕ И ПОД ЊЕНИМ ВОЂСТВОМ ПРОТИВ ОВОГ РЕЖИМА РОПСТВА, РАТА, ПЉАЧКЕ И КРВИ, ЗА ПРАВУ НАРОДНУ ВЛАДУ".

После демонстрација је дошло до хапшења. Полиција је целе ноћи купила раднике и раднице и одводила их у

') ирпс,

затвор. Међу прогоњенима су биле: раднице — активисти синдиката Јела и Мира Пеовић, Лиза и Сока Ајхингер и Дана Љубинковић. Делегације радника и грађана захтевале су да се ухапшени пусте на слободу, претећи генералним штрајком. Под овим притиском ухапшени су пуштени.

8. СЕПТЕМБАР 1940.

Полицијски терор над масама отворено је дошао до изражаја приликом излета у Кошутњак, 8. септембра 1940. године.

Организатор излета био је Месни комитет КПЈ, односно Месни међуструковни одбор. У Кошутњак је изашао цео партијски и скојевски актив Београда, много студената, средњошколаца и радничке омладине, велики број женске омладине, а како је дан био сунчан, изашло је и много радничких породица са децом. Овакви скупови су увек имали одређени политички, културни и спортски програм.

Полиција је изненада оружјем напала излетнике: убијени су Димитрије Димовић-Димче, текстилни радник, Славко Диновић, ученик средњотехничке школе и Бранд Петрушевић, ученик VII разреда гимназије; рањених је било неколико десетина а око стотину је одведено у Главњачу.[1])

Једна другарица[2]) учесник излета описала је неке детаље овога окршаја:

„И ја сам потрчала према пруги и ту ми се један дечак ухватио за руку, плачући, јер се био изгубио од оца. Ухватила сам малог — било му је пет гаест година, и са њим сам потрчала, али тамо су пуцали и ја сам се вратила. Видела сам како је *Лепу Стаменковић један човек у цивилу, ваљда неки агент, покушао да савлада, али Лепа се гушала са њим... Успела је да се отргне од агента али јој је он сву хаљину раздерао ... Потрчала сам натраг V. видела да су једног рањеног друга двојица носила на рукама, а њему је из врата ишла крв и сливала се преко рамена и леђа. Када сам претрчала пољану да се докопам шуме, видела сам Веру Лазовић како се рве са једним жандармом. Он ју је ударао кундаком, а Вера онако висока, снажна, ухватила је за кундак и нагло повукла себи, затим га је одгурнула и жандарм, који није очекивао отпор, посрнуо је и пао ...“*

Деветог септембра 1940. године, Месни комитет Комунистичке партије Југославије за Београд, издао је Саоп-

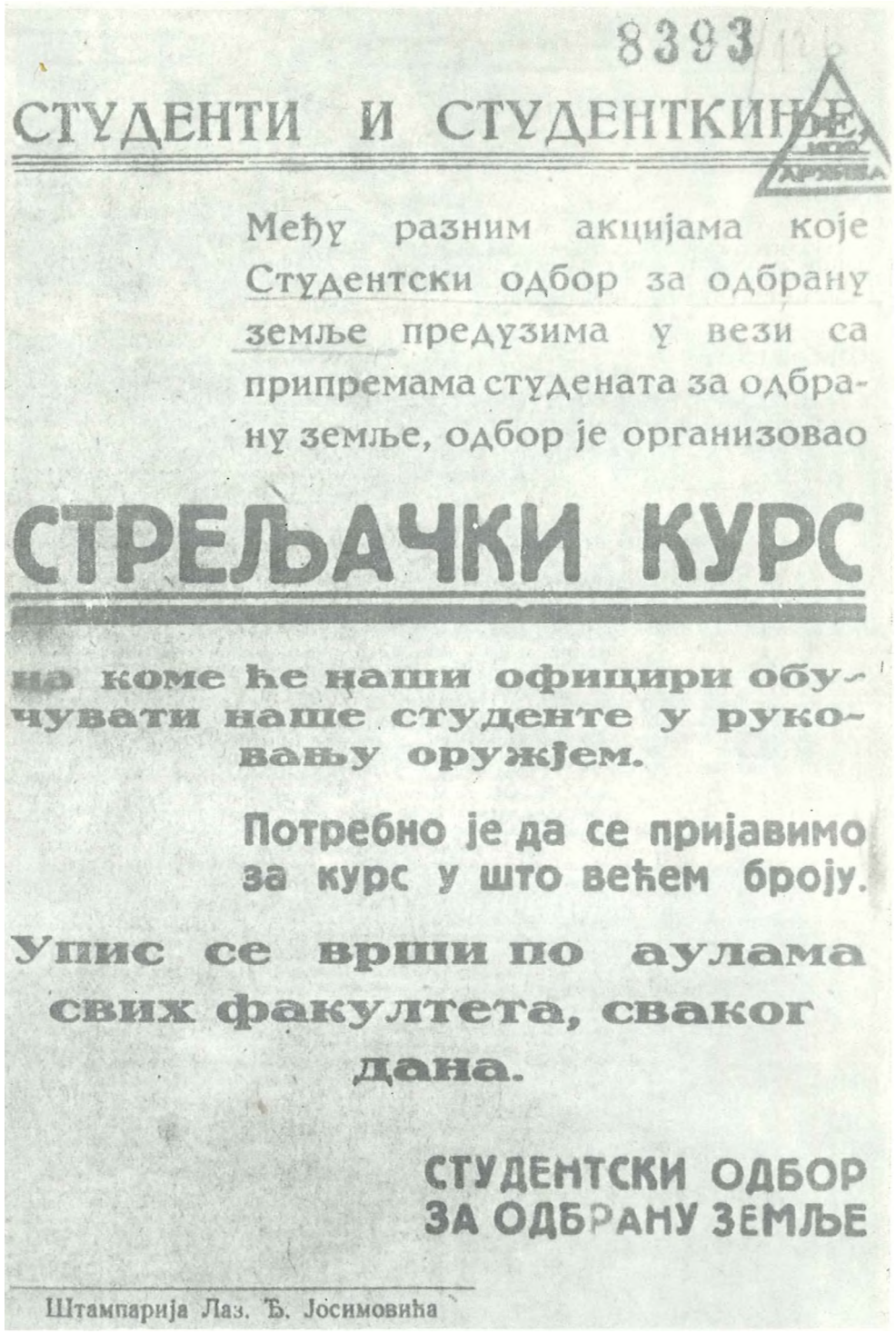
8393

СТУДЕНТИ И СТУДЕНТКИЊЕ

Међу разним акцијама које Студентски одбор за одбрану земље предузима у вези са припремама студената за одбрану земље, одбор је организовао

СТРЕЉАЧКИ КУРС

на коме ће наши официри обучавати наше студенте у руковању оружјем.

Потребно је да се пријавимо за курс у што већем броју.

Упис се врши по аулама свих факултета, сваког дана.

СТУДЕНТСКИ ОДБОР ЗА ОДБРАНУ ЗЕМЉЕ

Штампарија Лаз. Ђ. Јосимовића

ПОЗИВ НА СТРЕЉАЧКИ КУРС
МНОГЕ СУ СЕ СТУДЕНТКИЊЕ ВЕЖБАЛЕ У РУКОВАЊУ ОРУЖЈЕМ И У ТОКУ НОР ПРИМЕНИЛЕ ЗНАЊЕ СТЕЧЕНО НА СТРЕЉАЧКИМ КУРСЕВИМА

[1]) Годишњак града Београда, књ. VI, 1959, стр. 399.

[2]) Катица Хладни.

штење о догађајима у Кошутњаку које се завршава речима:

„ . . . Радни људи и радна омладино! Збијте своје редове, сједињујте борбу за ваша животна права с борбом за политичке слободе радничке класе и радног народа. Протестујте против насиља владе и њених слугу.

Слава осмосептембарским жртвама!
Доле бели терор!
Живело борбено јединсГво радничке класе и радног народа за бољи живот и слободу!“

То је био одговор београдског пролетаријата и слободарског Београда на крваве догађаје 8. септембра 1940. године.

АПЕЛ СТУДЕНТСКОГ ОДБОРА ЗА ОДБРЉНУ ЗЕМЉЕ У АКЦИЈИ ЗА ОДБРАНУ ЗЕМЉЕ ОД РАТА И ФАШИЗМА ПРЕДЊАЧИЛЕ СУ НАПРЕДНЕ ОМЛАДИНСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, У КОЈИМА СУ СЕ ОМЛАДИНКЕ ИСТИЦАЛЕ СВОЈОМ АКТИВНОШНУ, ПРЕ СВЕГА У РАДУ ТЕЧАЈЕВА ПРВЕ ПОМОНИ

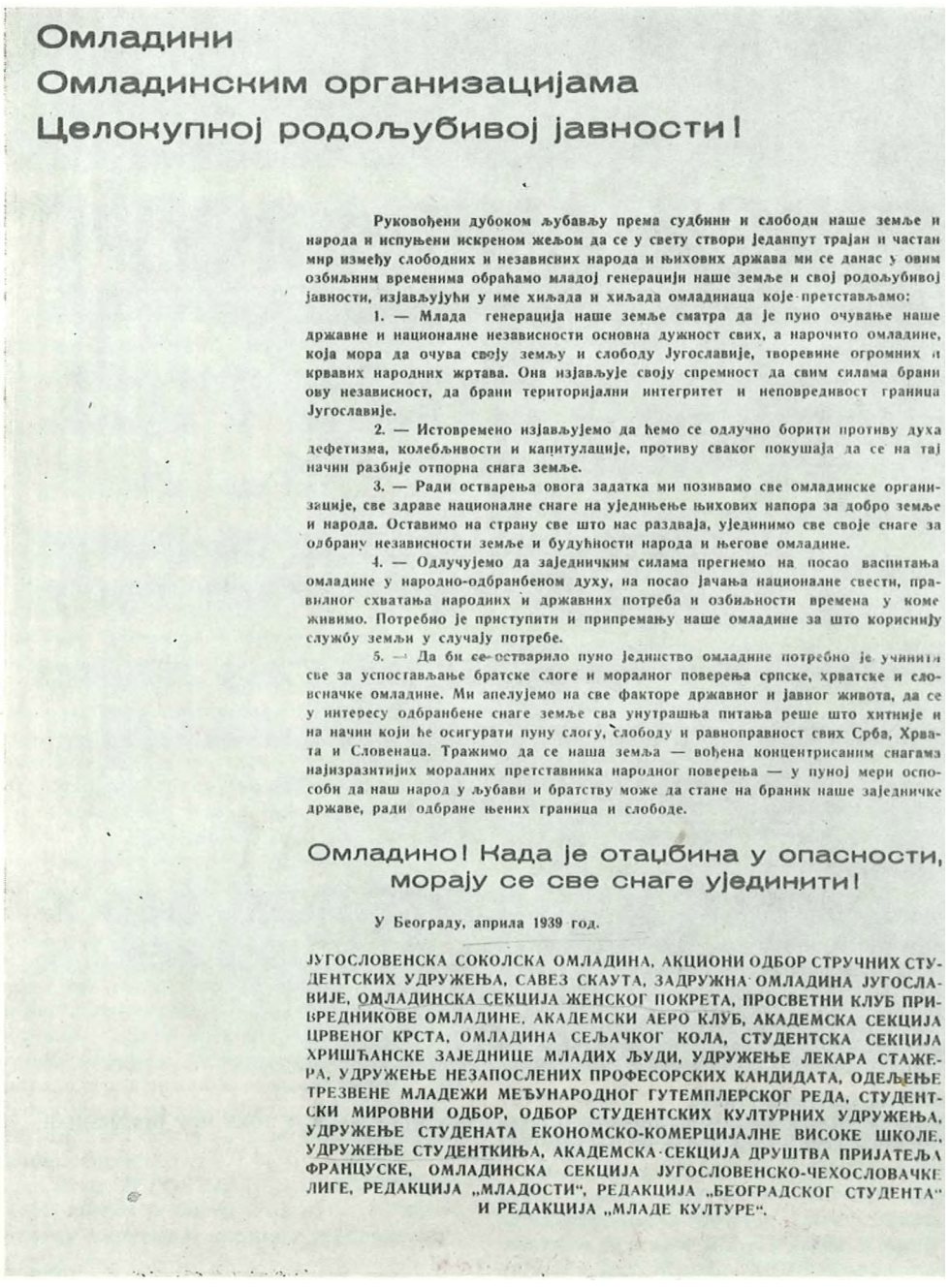

Омладини
Омладинским организацијама
Целокупној родољубивој јавности!

Руковођени дубоком љубављу према судбини и слободи наше земље и народа и испуњени искреном жељом да се у свету створи једанпут трајан и частан мир између слободних и независних народа и њихових држава ми се данас у овим озбиљним временима обраћамо младој генерацији наше земље и свој родољубивој јавности, изјављујући у име хиљада и хиљада омладинаца које претстављамо:

1. — Млада генерација наше земље сматра да је пуно очување наше државне и националне независности основна дужност свих, а нарочито омладине, која мора да очува своју земљу и слободу Југославије, творевине огромних и крвавих народних жртава. Она изјављује своју спремност да свим силама брани ову независност, да брани територијални интегритет и неповредивост граница Југославије.

2. — Истовремено изјављујемо да ћемо се одлучно борити противу духа дефетизма, колебљивости и капитулације, противу сваког покушаја да се на тај начин разбије отпорна снага земље.

3. — Ради остварења овога задатка ми позивамо све омладинске организације, све здраве националне снаге на уједињење њихових напора за добро земље и народа. Оставимо на страну све што нас раздваја, ујединимо све своје снаге за одбрану независности земље и будућности народа и његове омладине.

4. — Одлучујемо да заједничким силама прегнемо на посао васпитања омладине у народно-одбранбеном духу, на посао јачања националне свести, правилног схватања народних и државних потреба и озбиљности времена у коме живимо. Потребно је приступити и припремању наше омладине за што корисниЈу службу земљи у случају потребе.

5. — Да би се остварило пуно јединство омладине потребно је учинити све за успостављање братске слоге и моралног поверења српске, хрватске и словенчке омладине. Ми апелујемо на све факторе државног и јавног живота, да се у интересу одбранбене снаге земље сва унутрашња питања реше што хитније и на начин који ће осигурати пуну слогу, слободу и равноправност свих Срба, Хрвата и Словенаца. Тражимо да се наша земља — вођена концентрисаним снагама најизразитијих моралних претставника народног поверења — у пуној мери оспособи да наш народ у љубави и братству може да стане на бранк наше заједничке државе, ради одбране њених граница и слободе.

Омладино! Када је отаџбина у опасности, морају се све снаге ујединити!

У Београду, априла 1939 год.

ЈУГОСЛОВЕНСКА СОКОЛСКА ОМЛАДИНА, АКЦИОНИ ОДБОР СТРУЧНИХ СТУДЕНТСКИХ УДРУЖЕЊА, САВЕЗ СКАУТА, ЗАДРУЖНА ОМЛАДИНА ЈУГОСЛАВИЈЕ, ОМЛАДИНСКА СЕКЦИЈА ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА, ПРОСВЕТНИ КЛУБ ПРИВРЕДНИКОВЕ ОМЛАДИНЕ, АКАДЕМСКИ АЕРО КЛУБ, АКАДЕМСКА СЕКЦИЈА ЦРВЕНОГ КРСТА, ОМЛАДИНА СЕЉАЧКОГ КОЛА, СТУДЕНТСКА СЕКЦИЈА ХРИШЋАНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ МЛАДИХ ЉУДИ, УДРУЖЕЊЕ ЛЕКАРА СТАЖЕРА, УДРУЖЕЊЕ НЕЗАПОСЛЕНИХ ПРОФЕСОРСКИХ КАНДИДАТА, ОДЕЉЕЊЕ ТРЕЗВЕНЕ МЛАДЕЖИ МЕЂУНАРОДНОГ ГУТЕМПЛЕРСКОГ РЕДА, СТУДЕНТСКИ МИРОВНИ ОДБОР, ОДБОР СТУДЕНТСКИХ КУЛТУРНИХ УДРУЖЕЊА, УДРУЖЕЊЕ СТУДЕНАТА ЕКОНОМСКО-КОМЕРЦИЈАЛНЕ ВИСОКЕ ШКОЛЕ, УДРУЖЕЊЕ СТУДЕНТКИЊА, АКАДЕМСКА СЕКЦИЈА ДРУШТВА ПРИЈАТЕЉА ФРАНЦУСКЕ, ОМЛАДИНСКА СЕКЦИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКО-ЧЕХОСЛОВАЧКЕ ЛИГЕ, РЕДАКЦИЈА „МЛАДОСТИ“, РЕДАКЦИЈА „БЕОГРАДСКОГ СТУДЕНТА“ И РЕДАКЦИЈА „МЛАДЕ КУЛТУРЕ“.

АКЦИЈА ЗА ОДБРАНУ ЗЕМЉЕ

Акција за одбрану земл.е 1939. године била је врло широко постављена и разграната. Разним курсевима били су обухваћени чланови и кандидати Партије и сва напредна радничка, студентска и средњошколска омладина. Женска омладина је највише била оријентисана на курсеве прве помоћи, а да би ови били што успешнији, коришћене су за рад све легалне могућности, пре свега организације Црвеног крста, а затим и друге грађанске организације. У Београду и у свим местима у унутрашњости организовани су курсеви прве помоћи најчешће у оквиру рада Црвеног крста.

У организовању течајева прве помоћи ангажовале су се свуда партијске и скојевске организације, а у Београду су биле нарочито активне и посебно за тај рад задужене партијске организације удружења медицинског особља: Удружење лекара, стажера и волонтера, Удружење медицинских сестара и Удружење болничара. Активи лекара, медицинских сестара и другог болничког особља организовали су велики број илегалних санитетских курсева, на којима су се младе раднице, студенткиње и друге омладинке оспособљавале за пружање прве помоћи у случају потребе. Поред тога, они су обезбеђивали предаваче и за многе друге курсеве у Београду на којима се омладина, пре свега женска, припремала за одбрану земље.[1])

‘) Др Нада Димитријевић - Нешковић и Ворка Демић - Пихлер, после повратка из Шпаније, много су допринеле организовању овог рада. Оне су учествовале и у раду партијске ћелије средње медицинског особља, која је формирана 1940; секретар је била Саша Јаворина, а чланови: Амалија - Малчи Подгоршек Јакшић, Ђурђица Штимац, Деса Станић и Илонка Голик.

У Нишу, после забране рада Женског покрета,[1]) готово све омладинке су се уписале на курс прве помоћи; у Призрену је, непосредно пред рат, Црвени крст уз помоћ женских друштава организовао тромесечни санитетски курс на коме је било 25 полазница; у Приштини је Женски покрет образовао одбор за одбрану земл>е, у који су ушле представнице свих женских друштава, а Црвени крст је, опет на предлог Женског покрета, покренуо санитетске течајеве који су били спојени са течајевима за одбрану од напада из ваздуха. У Зрењанину је Партија имала своје упориште у самом Црвеном крсту још од 1936. па све до 1941. године. За то време у Црвеном крсту су организовани курсеви на којима је оспособљено за указивање прве помоћи око 400 жена из града и околних села. У Меленцима је крајем 1940. године Партија организовала болничарски течај, на коме је оспоеобљено 30 жена; у Краљеву је пред рат одржан санитетски течај којим је руководила др Милева Карајовић; у Чачку је 1940. године одржан шестомесечни курс прве помоћи. И у Куршумлији је пред рат одржан курс прве помоћи. У Косовској Митровици је актив жена 1940. године организовао санитетске курсеве. У Врању је непосредно пред избијање рата организован санитетски крус са око 40 полазника, омладинаца и омладинки. У Јагодини су пред рат организована два курса за прву помоћ. У Крагујевцу је организовано више болничарских течајева, а и у многим другим местима у Србији.

На овим курсевима припремане су и прве болничарке за партизанске одреде. Значај и улогу коју су оне имале за време НОБ истакао је друг Тито у интервјуу „Жени данас":

„... Жене су уносиле хуманост у нагиу борбу и она се преносила и на наше борце. Тако је у току рата чување и спасавање рањеника представљало моралну обавезу сваког нашег борца. А њу су бага жене унијеле међу нас. Тај хумани елеменат одиграо је огромну улогу у јачању борбеног морала, јер су наши људгі знали да ће, ако буду рањени, бити учињено све да се спасу .. ,"[2])

Пракса стечена у овим условима коришћена је током НОБ, на ослобођеној и неослобођеној територији, као својеврсна форма рада са женском омладином.

ГРУПА УЧЕНИЦА XVIII КААСЕ ШКОАЕ ЗА СЕСТРЕ НУДИЉЕ. ШКОАА ЗА СЕСТРЕ НУДИЉЕ ДААА ЈЕ НИЗ АКТИВИСТА КОЈЕ СУ КАО МЕДИЦИНСКЕ СЕСТРЕ БИЛЕ ПОЛИТИЧКИ РАДНИЦИ И ОРГАНИЗАТОРИ МНОГИХ АКЦИЈА НА СВОМ ТЕРЕНУ, А У ТОКУ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА ПОЖРТВОВАНЕ БОЛНИЧАРКЕ, ХРАБРН БОРЦИ И ОДЛУЧНИ ПАРТИЈСКИ РУКОВОДИОЦИ. МЕБУ ЊИМА СУ БИЛЕ: АМАЛИЈА-МАЛЧИ ПОДГОРШЕК-ЈАКШИК, ЉУБИНКА ВОРБЕВИП, ПАУЛА ЛЕВСТЕК, ИЛОНКА ГОЛИК, ДЕСА СТАНИН, АНБЕЛКА КОСАНОВИК, САША ЈАВОРИНА, БУРБИЦА ШТИМАЦ, ЕСТЕР ПЕРЕРА, ЦИТА ЛОВРЕНЧИЧ-БОЛЕ, МАРТА ХОЧЕВАР, БЛАГОРОДНА ЦИДРОВА

ТЕЧАЈ ДОБРОВОЉНИХ БОЛНИЧАРКИ УОЧИ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА У УЖИЦУ

') ИРПС, бр. 12067.
²) „Борба", бр. 108, 10. мај 1959.

ДПЕД ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ЖЕНСКОГ САВЕЗА СВИМ ЖЕНАМА ЈУГОСЛАВИЈЕ ДА СЕ ОРГАНИЗОВАНО ПРИПРЕМАЈУ ЗА ОДБРАНУ ЗЕМЉЕ. У ОВАЈ САВЕЗ БИЛА СУ УЧЛАЊЕНА СВЛ ЖЕНСКА ДРУШТВЛ II ОРГАНИЗАЦИЈЕ.

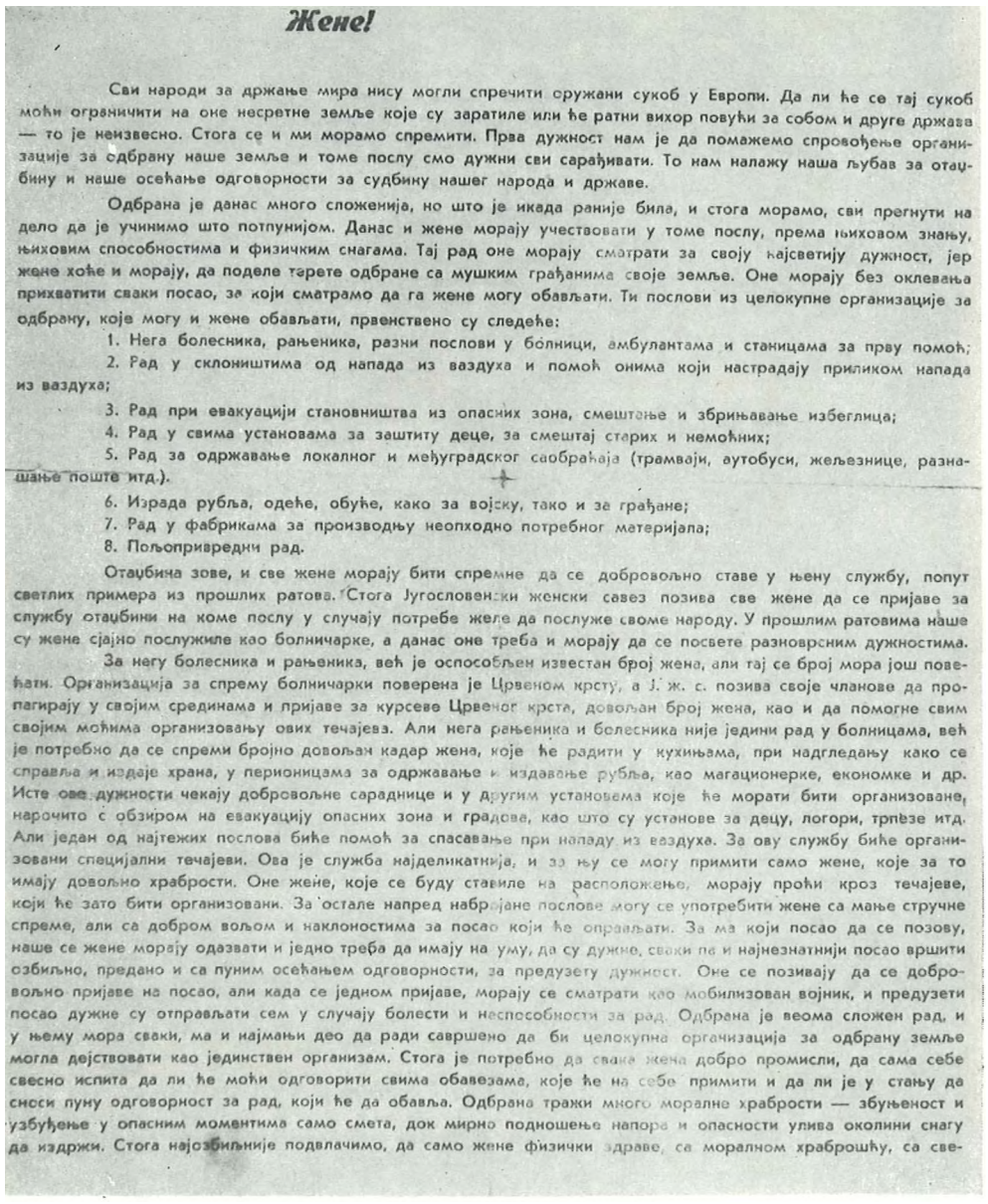

Жене!

Сви народи за држање мира нису могли спречити оружани сукоб у Европи. Да ли ће се тај сукоб моћи ограничити на оне несретне земље које су заратиле или ће ратни вихор повући за собом и друге држава — то је неизвесно. Стога се и ми морамо спремити. Прва дужност нам је да помажемо спровођење организације за одбрану наше земље и томе послу смо дужни сви сарађивати. То нам налажу наша љубав за отаџбину и наше осећање одговорности за судбину нашег народа и државе.

Одбрана је данас много сложенија, но што је икада раније била, и стога морамо, сви прегнути на дело да је учинимо што потпунијом. Данас и жене морају учествовати у томе послу, према њиховом знању, њиховим способностима и физичким снагама. Тај рад оне морају сматрати за своју најсветију дужност, јер жене хоће и морају, да поделе терете одбране са мушким грађанима своје земље. Оне морају без оклевања прихватити сваки посао, за који сматрамо да га жене могу обављати. Ти послови из целокупне организације за одбрану, које могу и жене обављати, првенствено су следеће:

1. Нега болесника, рањеника, разни послови у болници, амбулантама и станицама за прву помоћ;
2. Рад у склоништима од напада из ваздуха и помоћ онима који настрадају приликом напада из ваздуха;
3. Рад при евакуацији становништва из опасних зона, смештање и збрињавање избеглица;
4. Рад у свима установама за заштиту деце, за смештај старих и немоћних;
5. Рад за одржавање локалног и међуградског саобраћаја (трамвајн, аутобуси, железнице, разношење поште итд.).
6. Израда рубља, одеће, обуће, како за војску, тако и за грађане;
7. Рад у фабрикама за производњу неопходно потребног материјала;
8. Пољопривредни рад.

Отаџбина зове, и све жене морају бити спремне да се добровољно ставе у њену службу, попут светлих примера из прошлих ратова. Стога Југословенски женски савез позива све жене да се пријаве за службу отаџбини на коме послу у случају потребе желе да послуже своме народу. У прошлим ратовима наше су жене сјајно послужиле као болничарке, а данас оне треба и морају да се посвете разноврсним дужностима.

За негу болесника и рањеника, већ је оспособљен известан број жена, али тај се број мора још повећати. Организација за спрему болничарки поверена је Црвеном крсту, а Ј. ж. с. позива своје чланове да пропагирају у својим срединама и пријаве за курсеве Црвеног крста, довољан број жена, као и да помогне свим својим моћима организовању ових течајева. Али нега рањеника и болесника није једини рад у болницама, већ је потребно да се спреми бројно довољан кадар жена, које ће радити у кухињама, при надгледању како се справља и издаје храна, у перионицама за одржавање и издавање рубља, као магационерке, економке и др. Исте ове дужности чекају добровољне сараднице и у другим установама које ће морати бити организоване, нарочито с обзиром на евакуацију опасних зона и градова, као што су установе за децу, логори, трпезе итд. Али један од најтежих послова биће помоћ за спасавање при нападу из ваздуха. За ову службу биће организовани специјални течајеви. Ова је служба најделикатнија, и за њу се могу примити само жене, које за то имају довољно храбрости. Оне жене, које се буду ставиле на расположење, морају проћи кроз течајеве, који ће зато бити организовани. За остале напред набројане послове могу се употребити жене са мање стручне спреме, али са добром вољом и наклоностима за посао који ће оправљати. За ма који посао да се позову, наше се жене морају одазвати и једно треба да имају на уму, да су дужне, сваки па и најнезнатнији посао вршити озбиљно, предано и са пуним осећањем одговорности, за предузету дужност. Оне се позивају да се добровољно пријаве на посао, али када се једном пријаве, морају се сматрати као мобилизован војник, и предузети посао дужне су отправљати сем у случају болести и неспособности за рад. Одбрана је веома сложен рад, и у њему мора сваки, ма и најмањи део да ради савршено да би целокупна организација за одбрану земље могла дејствовати као јединствен организам. Стога је потребно да свака жена добро промисли, да сама себе свесно испита да ли ће моћи одговорити свима обавезама, које ће на себе примити и да ли је у стању да сноси пуну одговорност за рад, који ће да обавља. Одбрана тражи много моралне храбрости — збуњеност и узбуђење у опасним моментима само смета, док мирно подношење напора и опасности улива околини снагу да издржи. Стога најозбиљније подвлачимо, да само жене физички здраве, са моралном храброшћу, са све-

НАРОДНИ ХЕРОЈ

СПАСЕНИЈА-ЦАНА БАБОВИП ОСУБЕНА ЈЕ 1937. НА ДВЕ ГОДИНЕ РОБИЈЕ ЗБОГ ПОЛИТИЧКОГ И ПАРТИЈСКОГ РАДА. КАЗНУ ЈЕ ИЗДРЖАЛА У ЖЕНСКОМ КАЗНЕНОМ ЗАВОДУ У ПОЖАРЕВЦУ

У ЗАТВОРИМА ПРЕДРАТНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Кроз затворе и робијашнице предратне Југославије прошло је и много жена суђених и осумњичених за политичке преступе. Нарочито су велика хапшења настала после завођења војномонархистичке диктатуре 6. јануара 1929. године, када се Комунистичка партија Југославије нашла под још жешћим ударцем режима и полиције него ранијих година.

Оптуженима је суђено по Закону о заштити државе, који је био донет после доношења „Обзнане", а после завођена диктатуре установљен је и Суд за заштиту државе. Пресуде овога Суда биле су драконске, изрицане су дугогодишње казне често и за незнатне „кривице".

У примени метода мучења полиција није правила разлику између мушкараца и жена. Упркос пблицијској тортури, другарице су својим држањем пред класним непријатељем оправдале поверење које им је Партија указала. Оне нису одавале свој рад нити су теретиле оне са којима су сарађивале.

„Из извјештаја који су подношени У комунистичким ћелијама, видио сам да су другарице у оно доба невјероватно савјесно испуњавале обавезе које су доби-

јале од своје организације, без обзира на сву опасност која им је пријетила. Када су падале полицији у руке, апсолутно се није могло ни посумњати да се нису достојно држале. У илегалном раду оне су се добро сналазиле, али када би пале у руке полицији, за њих је било важно да што часније из ње изађу."[1])

Тито"

Од завођења шестојануарске диктатуре 1929. па до 1941. године кроз Женски казнени завод у Пожаревцу прошло је преко 40 жена политичких осуђеника из разних крајева Југославије, пошто је то био једини затвор у коме су издржавале казну женеполитички осуђеници. То су биле: Савка Тасић и Роза Мартон (осуђене на по 10 година робије), Ката Говорушић (5 година), Евица Нускерн и Марија Брезник (обе на по 3 године) и Паула Кастрин (1 година). Све су оне осуђене 1929. године. Барбара Селеши (2 године), Анка Михота-Супанц (2 године) и Марица Матошић (1 година) осуђене су 1930. године; Иванка Ивић (2 године) и Шарлота Фридфелд (1 година) — 1932. године; Јелисавета Бешка-Бембаса, Иванка Муачевић и Лидија Шентјурц (све три осуђене 1933. на по 2 године); 1935. године су осуђене: Ленка Маестро (18 месеци), Валерија Карио Пап (14 месеци), Зора Бочкај (1 година), Леа Краус (10 месеци); 1936. године —• Зора Потипарски (3 године), Мира Сакс, Глинка Гаља-Корпорић, Анка Берус и Бојана Поповић (све четири на по 2 године); Злата Штросер-Марушић (18 месеци), Лидија Херцог-Златић (14 месеци), Марија Марчеља-Зовко, Мира Антолић, Тонка Марић, Мила Херцог и Мира Ледерер-Кајзер (све на по 1 годину), Елизабета-Бешка Турковић (10 месеци); 1937. године —• Спасенија-Цана Бабовић (2 године), Јелена Михаиловић-Тепавчевић (18 месеци); 1938. — Анка Гржетић (2 године) и Зора Николић (6 година); 1940. — Агнес Сас и Марица Патаки на по 18 месеци, Марија Хабулин (14 мес.) а Ната Јоцић и Анкица Сертић[2]) на по 1 годину.[3])

Поред ових другарица велики број жена је суђен на мање временске каз-

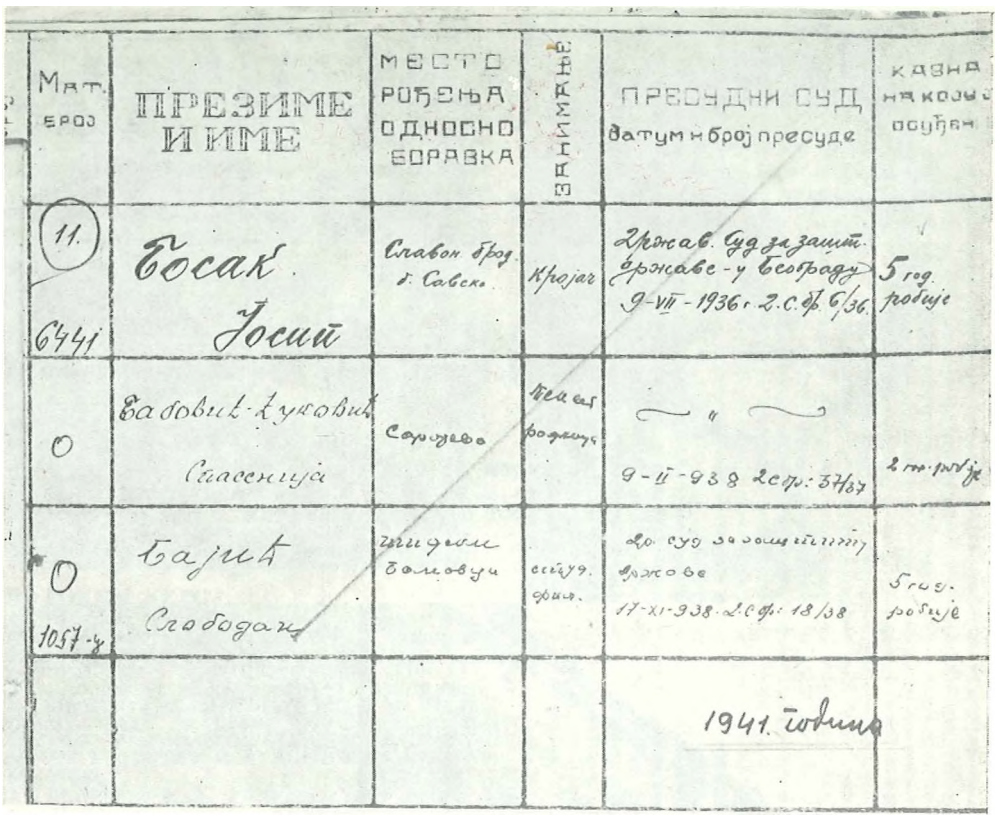

Мат. број	ПРЕЗИМЕ И ИМЕ	МЕСТО РОЂЕЊА ОДНОСНО БОРАВКА	ЗАНИМАЊЕ	ПРЕСУДНИ СУД датум и број пресуде	КАЗНА НА КОЈУ ЈЕ ОСУЂЕН
11. 6441	Босак Јосип	Славон. Брод т. Савски	Кројач	Државн. суд за заштит. државе - у Београду 9-VII-1936 г. З.С. бр. 6/36.	5 год. робије
0	Бабовић-Луковић Спасенија	Сарајево	Чеп. рођ.	9-II-938 2 сп: 37/37	2 год. робије
0 1057-ж	Бајић Слободан	Шибеник Балкови	студ. филоз.	Др. суд за заштиту држ. 17-XI-938. 2 сп. 18/38	5 год. робије
				1941. годима	

СПИСКОВИ ПОДИТИЧКИХ ОСУБЕНИКА

Окружни / Срески Суд

Број обрасца 22.

Кнм./а (именик)

ИМЕНИК

(по §-у 181)

Породично и рођено име окривљеника	Кривично дело	Ознака списа према уписнику
1	2	3
Тасић Савка	10 година робије	Дт 1023-29
Кајон Машинда	3 године робије	Дт 165-29
Кастрин Паула	1 годину затвора	Дт 833-29
Кирп Роза	10 година робије	Дт 1339-29
Селеши Барбара		Дт 1534/29
Говорушић Ката		Дт 1873-29

[1]) Из интервјуа главиом уреднику „Жене данас", бр. 157, 1959. године.

[2]) Године 1941. постала агент усташке полиције и денунцирала комунисте.

[3]) Од другарица које су прошле кроз женски казнени завод у Пожаревцу погинуле су за време народноослободилачког рата: Јелисавега-Бешка Бембаса, Валерија-Карио Пап, Глинка-Гаља Корпорић и Мира Сакс (обе убијене јула 1941. у усташком логору у Госпићу), Иванка Муачевић-Николиш, Марица Патаки (убијена 1945. пред ослобођење у усташком логору у Градишки), Барбара Селеши, Марија Хабулин (стрељана септембра 1941. у Загребу), Мила Херцог (убијена 1941. у усташком ло-гоРУ Јадовно). Савка Тасић, Ката Говорушић и Ната Јоцић су умрле после ослобођења.

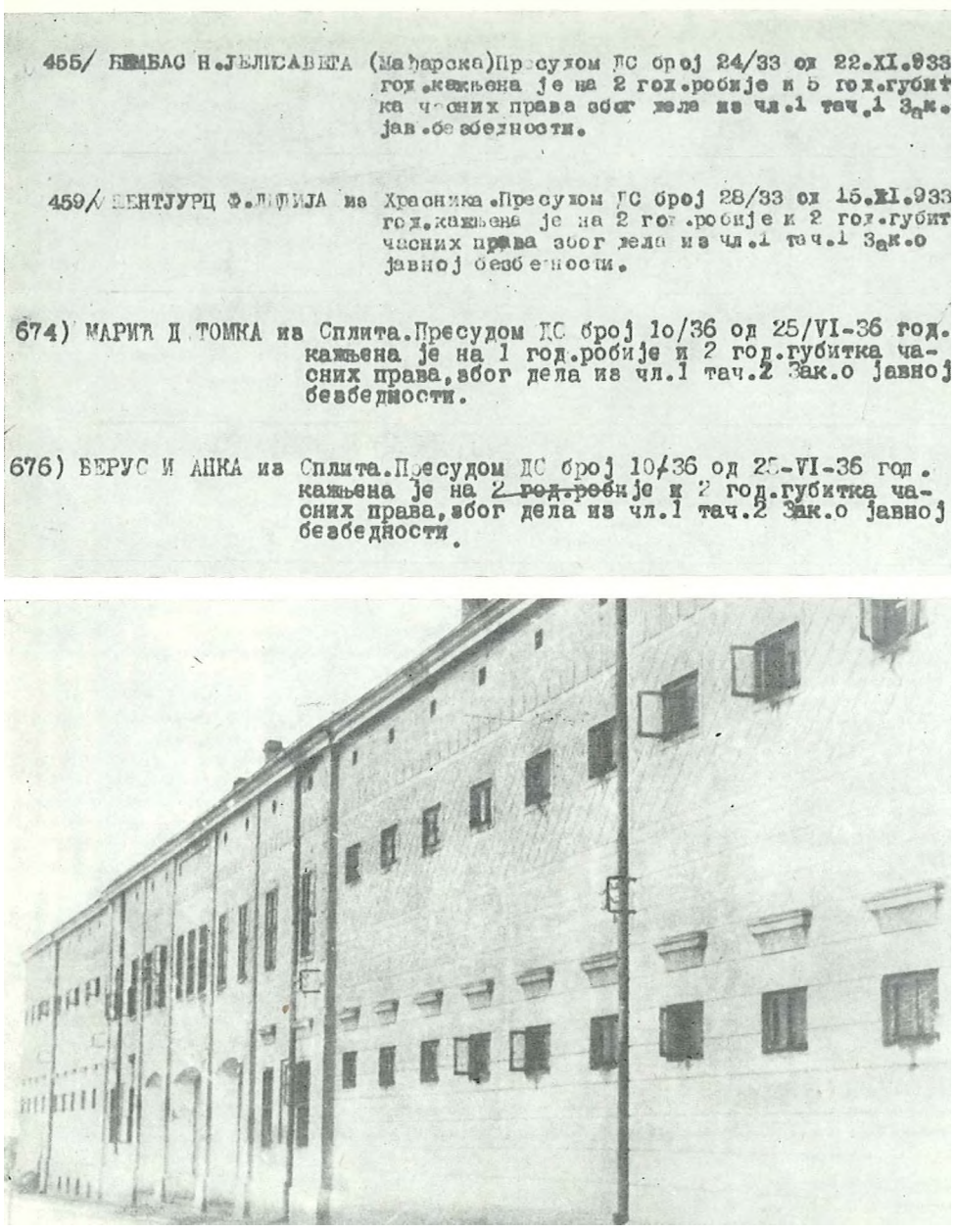
455/ БЕМБАС Н.ЈЕЛИСАВЕТА (Мађарска)Пресудом ДС број 24/33 од 22.XI.933 год.кажњена је на 2 год.робије и 5 год.губит ка часних права због дела из чл.1 тач.1 Зак. јав.безбедности.

459/ ШЕНТЈУРЦ Ф.ЛИДИЈА из Храсника.Пресудом ДС број 28/33 од 15.XI.933 год.кажњена је на 2 год.робије и 2 год.губит часних права због дела из чл.1 тач.1 Зак.о јавној безбедности.

674) МАРИЋ Д.ТОМКА из Сплита.Пресудом ДС број 1о/36 од 25/VI-36 год. кажњена је на 1 год.робије и 2 год.губитка часних права,због дела из чл.1 тач.2 Зак.о јавној безбедности.

676) БЕРУС И.АНКА из Сплита.Пресудом ДС број 10/36 од 25-VI-36 год. кажњена је на 2 год.робије и 2 год.губитка часних права,због дела из чл.1 тач.2 Зак.о јавној безбедности.

ЗГРАДА ЖЕНСКОГ КАЗНЕНОГ ЗАВОДА У ПОЖАРЕВЦУ КРОЗ КОЈИ ЈЕ ОД 1929. ДО 1941. ГОДИНЕ ПРОШЛО ПРЕКО 40 ЖЕНА — ПОЛИТИЧКИХ ОСУЂЕНИКА ИЗ РАЗНИХ КРАЈЕВА ЈУГОСЛАВИЈЕ, ОСУЂЕНИХ ОД СУДА ЗА ЗАШТИТУ ДРЖАВЕ НА КРАЋЕ ИЛИ ДУЖЕ ВРЕМЕНСКЕ КАЗНЕ

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЛИДИЈА ШЕНТЈУРЦ, ОСУЂЕНА ЈЕ 1933. ГОДИНЕ НА ДВЕ ГОДИНЕ РОБИЈЕ ЗБОГ ПОЛИТИЧКОГ И ПАРТИЈСКОГ РАДА И УПУЂЕНА НА ИЗДРЖАВАЊЕ КАЗНЕ У ЖЕНСКИ КАЗНЕНИ ЗАВОД У ПОЖАРЕВЦУ. ПО ИЗЛАСКУ СА РОБИЈЕ ВРАТИЛА СЕ У СЛОВЕНИЈУ. ЗА ВРЕМЕ НОБ БИЛА ЈЕ НА РУКОВОДЕЋИМ ДУЖНОСТИМА У ОСВОБОДИЛНОЈ ФРОНТИ И У ПАРТИЈИ

не и издржао казну у истражном и другим затворима широм земље.

Године 1929. ухапшене су у Београду и биле под истрагом неколико месеци Перса Крстић и Стана Ковић, раднице, Сока Аранђеловић и Лепа Нешић (пуштене из затвора после месец дана).

У периоду између 1933. и 1935. ухапшене су: Спасенија-Цана Бабовић, Анка Ћирић (као малолетна осуђена на 6 месеци затвора), Анђа Ранковић, Лепа Перовић, Ружа Ољача, Кристина Ковачевић, Загорка Павловић, Пирика Бембаса, Нада Кун и друге.

Године 1935. и 1936. дошло је до неколико продора полиције у партијске организације. Осим у Београду и Србији, провала се проширила и на друге центре у Југославији. Почетком 1935. ухапшене су у Београду: Вукица Митровић, Милица Шуваковић, Душица Стефановић и Војка Демајо. Крајем 1935. ухапшене су: Брана Димитријевић, Боса Цветић (осуђене на по 10 месеци), Зора Николић-Лела (осуђена на 4 месеца), Сока Аранђеловић, Рахела Челеби-Меламед, Естер Демајо, Рада Галева, Даница-Дика Мариновић, Радојка Лазаревић, Милица Павловић и Ленка Војиновић, стара преко 70 година.

Крајем 1936. ухапшене су у великој провали у Београду: Кристина Ковачевић, Лепа Стаменковић, Боса Цветић, Радмила Поповић, Рада Ђулић, а у омладинској провали: Милица Сарић, Радмила-Лала Ивковић, Луна Коен, Добрила-Сека Поповић, Радмила Распоповић, Јованка-Буба Поповић и Стефанија Врцељ. ■—• Исте је године ухапшена у Великом Бечкереку Терезија Серво.

Крајем 1937. биле су кратко време у истражном затвору: Благородна Димитријевић, Амалија-Малчи Подгоршек, Деса Станић, Савка-Саша Јаворина, Естер Перера и Ђурђица Штимац — језгро омладинског актива у школи за сестре нудиље.

Почетком 1938. ухапшене су у Белој Цркви Станка Мунћан-Веселинов и Драгиња Савковић, које су због недостатка доказа ослобођене на суђењу у Окружном суду. Исте су године ухапшене у Београду Вукица Митровић и Анђа Ранковић, а у Нишу Ђука Динић; 1939. ухапшена је у Крагујевцу Ангелина-Анга Недељковић, секретар МК СКОЈ-а; априла 1940. ухапшене су у Н. Саду Соња Маринковић и Мила Бркић, а у Вршцу: Јелисавета-Беба Петров, Олга Радишић, Лукреција Анкуцић и радница Љубица Харшањи; у Вел. Бечке-

реку ухапшена је у исто време Ружа Шулман. Крајем 1940. ухапшене су у великој провали у Београду: др Душица Стефановић, Корнелија Сенде, Добрила Карапанџић, Србислава Ковачевић, Загорка Недић, Дара Стефановић и многе друге. У Нишу је исте године ухапшена Мара Нацева. Почетком 1941. ухапшене су у Новом Саду Олга Радишић-Петров, Ливија-Лилика Бем и Наталија Цигурски.

Првих година шестојануарске диктатуре режим у Женском казненом заводу у Пожаревцу, као и у другим казненим заводима, био је за жене — политичке осуђенике врло строг и крајње нечовечан. Оне су радиле тешке физичке послове заједно са криминалкама. Добијале су слабу храну, нису имале право на шетњу нити им је било допуштено читање не само дневне штампе већ ни књига. Због оваквог тешког положаја, политичке затворенице су двапут штрајковале глађу. Овим штрајковима постигнуте су извесне олакшице — одвојене су од криминалки, нису више морале радити у ћилимарској радионици, где је рад био крајње исцрпљујући, допуштена им је шетња и примање пакета.

Доласком другарице Иванке Муачевић, Бешке Бембаса и Лидије Шентјурц 1933. године почело је организовање колектива. Оне су добијале редовно пакете, па су услови живота донекле побољшани, а створиле су се и могућности за организовање заједничког рада, јер их је сада било више. Активност ових другарица била је усмерена на то да организују колективни рад у циљу личног уздизања политичких затвореница. Организовано је заједничко и систематско проучавање марксистичке литературе, која је, и поред строге цензуре, ипак долазила до затвореница; дневну штампу су им кришом набављали кажњеници-слободњаци. О животу политичких осуђеница у једној изјави Лидије Шентјурц стоји:

„Могу мирно казати да је упркос много тежим условима од оних који су владали у Митровици, и робија у Женској *казниоици у Пожаревцу представљала школу за нага будући рад и да смо организовале колико-толико подношљив живот."[1])*

Од године 1935, под притиском јавног мњења, режим у казненом заводу почео се мењати и био је нешто сношљивији. То је дошло као резултат све организованије помоћи КПЈ, која је

[1]) „Комунист", бр. 130, 20. X 1959. године.

НАРОДНИ ХЕРОЈ
АНКА БЕРУС, УХАПШЕНА ЈЕ У ПРОВААИ ОКТОБРА 1935. ГОДИНЕ У СПАИТУ И ОСУЂЕНА НА ДВЕ ГОДИНЕ РОБИЈЕ, КОЈУ ЈЕ ИЗДРЖАДА У ПОЖАРЕВЦУ. ВРЕМЕ НА РОБИЈИ ПРОВЕАА ЈЕ У БОРБИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ УСЛОВА ЖИВОТА ПОЛИТИЧКИХ ЗАТВОРЕНИЦА II У ПОЛИТИЧКОМ РАДУ. ЗА ВРЕМЕ НОБ БИЛА ЈЕ ЈЕДАН ОД ОРГАНИЗАТОРА БОРБЕ ПРОТИВ ОКУПАТОРА У ЗАГРЕБУ И У РАЗНИМ КРАЈЕВИМА ХРВАТСКЕ

АНКА-БЕБА ВИРИН, АКТИВИСТА РАДНИЧКОГ ПОКРЕТА

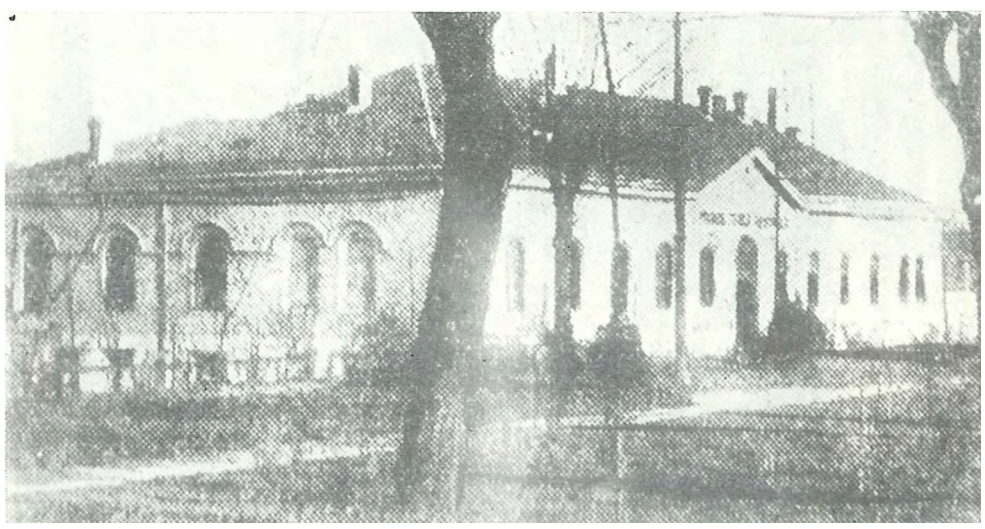

СТАРА ЗГРАДА УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА, ЗЛОГЛАСНА „ГЛАВЊАЧА" КРОЗ КОЈУ ЈЕ ПРОШАО ВЕЛИКИ БРОЈ ЖЕНА КОМУНИСТА ИЗ СВИХ КРАЈЕВА ЈУГОСЛАВИЈЕ

водила непрекидне широке акције за побољшање положаја политичких осуђеника. Истовремено упорна борба самих осуђеница и њихов организовани рад у казниони такође су допринели да се тај положај поправи. Редовнија и чвршћа веза с Партијом и сношљивији услови живота у казненом заводу омогућили су појачани идеолошко-политички рад на теоретском изграђивању другарица.

Управа је покушавала да препадима одузме извојеване олакшице. У таквим су моментима иступале другарице изабране од колектива да преговарају са управом, те су својим одлучним ставом успевале да то спрече. Уколико би управа остајала упорна, другарице су се бориле до штрајка глађу, да им се не укине ниједна од извојеваних олакшица: право на књиге, на дневну штампу, на дужу шетњу, на куповање додатне хране и др. На покушаје да се погорша њихов положај, оне су преко веза обавештавале Партију да би им помогла у свакој њиховој акцији.

Током времена већини другарица је

истекла казна, тако да се марта 1941. године у пожаревачком казненом заводу затекло само пет жена: Зора Николић, Марица Патаки, Ната Јоцић, Агнес Сас и Анкица Сертић.

Из изјава Зоре Николић и Агнес Сас добија се реална слика о ситуацији која је тих дана владала у казниони. После 27. марта осуђенице нису имале везу са спољним светом, сем онолико колико су преко чуварки сазнавале. За бомбардовање Београда, 6 . априла 1941. године, чуле су тек 9. априла, а тога су дана, са прозора казнионе, виделе војнике југословенске војске у одступању. Одмах су схватиле шта их чека, па су настојале да се на сваки начин ослободе. Затражиле су састанак са управником или његовим заменикам да би преговарале о пуштању, али ни један од њих није дошао. Сутрадан су тражиле састанак са среским начелником или неким представником власти у Пожаревцу, али се ни они нису одазвали њиховој молби. Пошто у том моменту нису имале везу са партијском организацијом у Пожаревцу, одлучиле су да неодложно организују бекство.

Извођење акције планирале су за ноћ између 10. и 11. априла. Биле су свесне да без учешћа криминалки, којих је било неколико стотина, неће у томе успети, па су почеле да их врбују за свој план. Комунисткиње су уживале велики углед међу њима, а како је те ноћи владала страшна паника због детонација у оближњој барутани, коју је при повлачењу запалила југословенска војска, криминалке су спремно прихватиле идеју о бекству. За ову су акцију придобиле и неке од жена које су их чувале, а од чуварке Анђелке Гргуровић, зване Анђа Црногорка, која је имала ћерку напредну студенткињу, и од раније им била наклоњена и чинила им разне услуге, добиле су кључ од врата који је делио њихове просторије од просторија криминалки. То им је пружило велику могућност за успешно извођење бекства. Око пола ноћи су отворише врата од дела зграде у коме су се налазиле криминалке, редом отварале врата њихових затворских соба и позивале их да разбију излазна врата затвора. Жене су извукле из својих кревета дебеле храстове даске, а политичке осуђенице су им дале секиру, коју су у своје време добиле да би цепале дрва пошто су саме кувале, а тих дана, на срећу, никоме није пало на памет да им ту секиру одузме. Под снажним ударцима секире и дебелих дасака попустила су тешка храстова врата и све су се жене нашле у дворишту, одвојене од слободе само затворским зидом. Стражари су били запрепашћени. Иако су држали пушке „на готовс", нису пуцали, нити су шта друго предузимали, али их нису хтели пустити да изађу. Тада су жене на исти начин провалиле и дворишну капију и изашле ван зидова — слободне. У демолираном и празном казненом заводу остало је само неколико италијанских, мађарских и немачких шпијунки, које су спремале заставе за дочек хитлеровске војске.

После изласка из казнионе жене су се разишле на све стране, а политичке осуђенице су кренуле према Београду. У селу Поповићу код Раље нашле су партијску везу Цану Бабовић и Мому Марковића који су их упутили да свака иде у свој крај и да се тамо повеже са партијском организацијом.

КАЗНЕНИ ЛИСТ БАРБАРЕ СЕЛЕШИ

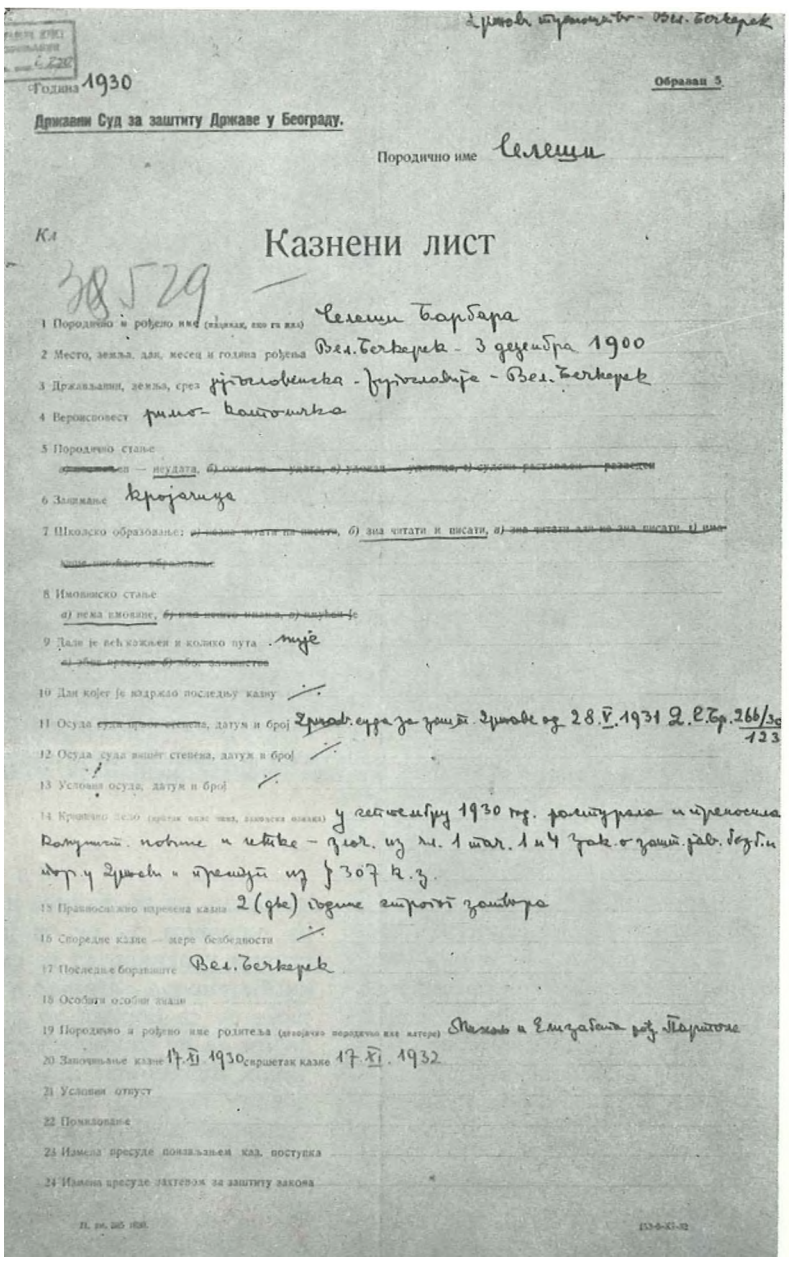

Државни Суд за заштиту Државе у Београду.

Образац 3.

Породично име Селеши

Кл

Казнени лист

38529

1 Породично и рођено име (мушког, или ги жен.) Селеши Барбара

2 Место, земља, дан, месец и година рођења Вел. Бечкерек - 3 децембра 1900

3 Држављанин, земља, срез југословенска - Југословиње - Вел. Бечкерек

4 Вероисповест римо- католичка

5 Породично стање

6 Занимање кројачица

7 Школско образовање: б) зна читати и писати,

8 Имовинско стање

9 Дали је већ кажњен и колико пута није

10 Дан којег је издржао последњу казну

11 Осуда Срез. суда за заш. Државе од 28.V.1931 Д.Бр. 266/30 123

12 Осуда суда вишег степена, датум и број

13 Условна осуда, датум и број

14 Кривично дело у септембру 1930 год. фалсификовала и преносила новчанице - покушај и извршење - злоч. из чл. 1 тач. 1 и 4 зак. о заш. јав. поретка

15 Правоснажно изречена казна 2 (две) године строгог затвора

16 Споредне казне — мере безбедности

17 Последње боравиште Вел. Бечкерек

18 Особити особни знаци

19 Породично и рођено име родитеља (девојачко породично име мајке) Михаљ и Елизабета рођ. Паштовић

20 Започињање казне 17.XI 1930 свршетак казне 17.XI. 1932

21 Условни отпуст

22 Помиловање

23 Измена пресуде понављањем кад. поступка

24 Измена пресуде захтевом за заштиту закона

ДВАДЕСЕТСЕДМИ МАРТ И ШЕСТИ АПРИЈТ 1941. ГОДИНЕ

Почетком 1941. године, када се у земљи већ осећало приближавање рата, КПЈ је убрзано спроводила одлуке V земаљске конференције. Фебруара 1941. године ПК КПЈ за Србију одржао је саветовање у Београду, у Новој улици на Чукарици, у стану Петруше и Лазара Кочовића, на коме су конкретизоване одлуке V земаљске конференције на територији Србије.

Саветовању су присуствовали: друг Тито, сви чланови ЦК КПЈ који су се налазили у Београду, сви чланови ПК КПЈ за Србију, секретари и поједини чланови окружних комитета и чланови МК КПЈ за Београд. После тога су одржана саветовања у окружним комитетима по Србији и покренуте су разне акције и демонстрације.

Поводом потписивања споразума о приступању Југославије Тројном пакту, организоване су демонстрације. Београдска партијска организација извела је демонстрације 26. марта 1941. године. У овим је демонстрацијама, по сагласности Партије, први пут организовано учествовало око 800 чланова СКОЈ-а из средњих школа. До тада је Партија изричито забрањивала да средњошколци иду на демонстрације. Демонстрације заказане за 27. март претвориле су се после војног пуча, који је извршен те ноћи, у огромне народне манифестације. Грађани су изишли на улице и демонстрирали против приступања Југославије силама Осовине и одушевљено изражавали спремност да се боре за независност и слободу земље. На челу демонстрација против фашизма и манифестација за одбрану независности земље, убрзо су избили комунисти, скојевци и активисти из разних легалних масовних организација: радничких, студентских, женских и др. На зборовима, који су преко целог дана одржавани на разним местима у граду, говорили су многи руководиоци и чланови Партије: Спасенија-Цана Бабовић, која је дуже време живела у

27. МАРТА 1941. ГОДИНЕ МАСЕ ДЕМОНСТРАНАТА ИШАЕ СУ БЕОГРАДСКНМ УАИЦАМА ЗАХТЕВАЈУЕИ НАРОДНУ ВААДУ, ДЕМОКРАТСКЕ САОБОДЕ, НАЦИОНАДНУ РАВНОПРАВНОСТ И САВЕЗ СА СССР

У МАНИФЕСТАЦИЈАМА 27. МАРТА 1941. У КРАГУЈЕВЦУ УЧЕСТВОВАО ЈЕ ВЕАИКИ БРОЈ РАДНИКА, СТУДЕНАТА, ОМААДИНЕ И ДРУГИХ НАПРЕДНИХ ГРАБАНА

УЧЕНИЦЕ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У КРЉГУЈЕВЦУ
п. **МАРТД 1941. У МАИИФЕСТАЦИЈАМА**

илегалству, тада је први пут јавно говорила, Раде Кончар, Светозар Вукмановић-Темпо, Иво Лола Рибар, др Сима Милошевић, Милош Матијевић-Мрша, Вукица Митровић, Рифат Бурџевић, Бора Марковић, Ђуро Стругар, Митра Митровић, Неда Божиновић, Зденка Шегвић, Милада Рајтер, Веселинка Малинска, Мелахат Хоџић, Слободанка-Боба Ђорђевић и др. Партијске прогласе и летке растурали су омладинци и омладинке.

Демонстрације и манифестације 27. марта организоване су у свим градовима широм земље и у многим селима. У Петровцу на Млави демонстрације су потекле из Народне читаонице. Њима су се одмах прикључили професори и учитељи и извели ђаке на улицу. Трговци су позатварали радње и придружили се осталом становништву Петровца. У Неготину и Зајечару учествовале су у демонстрацијама све напредне жене и омладинке. У Ужицу је у демонстрацијама учествовао велики број средњошколске и радничке женске омладине. У знак спремности за одбрану земље омладина је одмах приступила копању ровова, марширала кроз град у строју уз песме корачнице. На Пори изнад Ужица одржан је омладински митинг. У Крагујевцу је цео град био на ногама. У демонстрацијама и манифестацијама је учествовао велики број жена и омладинки, међу којима су биле готово све ученице Учитељске школе. У Чачку су у манифестацијама учествовали радници Војно-техничког завода, Фабрике хартије, ученици гимназије и већи број грађана. Манифестанти су истакли пароле: „Боље рат него пакт", „Боље гроб него роб", „Хоћемо савез с Русијом" и др.

У организовању демонстрација у Панчеву учествовале су Лидија Алдан, Елза Задравец и Марија Фучек. У Кикинди је поворка демонстраната кренула од куће Даде Липованов ка центру града, где се искупило око 10.000 грађана. На митингу који је одржан говориле су Дада Липованов и Олга Удицки, а Мила Радак и друге жене делиле су летке. Демонстрације су одржане у целом Срему: Сремској Митровици, Руми, Старој Пазови, Иригу, Вогњу и др. У великим демонстрацијама у Новом Саду учествовале су школе, фабрике, предузећа, читава скојевска и партијска организација. У Суботици је велика група комуниста и симпатизера Партије демонстрирала пред затвором, у коме су се налазили раније ухапшени партијски и скојевски руководиоци. Талас манифестација и демонстрација захватио је сва места и насеља у косовскомитровачком срезу. У демонстрацијама је учествовао велики број жена из места и околних села. У Вучитрну је демонстрације организовала група комуниста.

После подне 27. марта ПК КПЈ за Србију издао је проглас, који је написан за време трајања демонстрација:

„РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ, ГРАЂАНИ И ОМЛАДИНО
***ВОЈНИЦИ, ПОДОФИЦИРИ И ОФИЦИРИ!*[1])**

У овом судбоносном моменту удружите све снаге да се обезбеди мир и национална независност наших народа. Најуривање издајника Павла и Цветковића јесте последица народне борбе за мир и независност, али агенти другог зараћеног блока — Енглеске — већ сад чине све да то искористе за своје себичне интересе.

Радници и омладина Београда су већ у ноћи уочи преврата устали против издаје и показали пут којим читав народ креће у данашњим данима. Учинимо све да народ у својој борби за мир, националну независност, хлеб и слободу не буде изигран.

Сада је главно: очувати нашој земљи мир, што је једино могуће ослањајући се на Совјетски Савез. Свако одгађање пакта о узајамној помоћи са Совјетским Савезом значи да ће нас немачки империјалисти напасти, значи омогућење роварења енглеским агентима да нас увуку у рат за интересе енглеског империјализма, значи пустошење наше земље.

***Нова влада није учинила још ниједан корак да земљи обезбеди мир и независност наслањајући се на Совјетски Савез, нити да испуни политичке и економске захтеве радних маса: укидање концентрационих логора и Суда и Закона о заштити државе, општу амнестију, повратак шпанских добровољаца, слободу штампе, организовања и штрајка, укидање реакционарних уредаба које погађају радне масе, чишћење државног апарата од свих који су окрвавили руке народном крвљу* итд.**

Напротив, већ *је штампи забрањено да ма шта донесе о томе како су манифестанти тражили пакт о узајамној помоћи са СССР-ом, а управник града Београда је забранио скупове радних маса.*

Мобилишите све своје снаге да се испуне народни захтеви и земљи очува мир и независност.

РАДНИЦИ, СТВАРАЈТЕ ЧВРСТО ЈЕДИНСТВО СВИХ РАДНИКА У БОРБИ ЗА ВАША ПРАВА!

СЕЉАЦИ, ГРАЂАНИ, ОМЛАДИНО, УДРУЖИТЕ СЕ С РАДНИЦИМА У БОРБИ ЗА ВАШУ ЗАЈЕДНЧКУ СТВАР!

***) ИРПЈ — Проглае ПК КПЈ за Србију који је 27. III 1941. написан у стану народног хероја Радојке врашешевић, у Баба Вишшиној улици у Београду.**

ВОЈНИЦИ, ПОДОФИЦИРИ И ОФИЦИРИ, ПРИДРУЖУЈТЕ СЕ НАРОДУ!

НЕК НЕ ПРЕСТАНЕ ВАША БОРБА ДОК СЕ НЕ ОСТВАРИ ОНО ЗА ШТО СЕ ЧИТАВ НАРОД БОРИО И БОРИ!

ПАКТ О УЗАЈАМНОЈ ПОМОЋИ СА СОВЈЕТСКИМ САВЕЗОМ, којим се једино може обезбедити мир и независност нашој земљи,

ДЕМОКРАТСКЕ СЛОБОДЕ ЗА РАДНЕ МАСЕ,

НАЦИОНАЛНА РАВНОПРАВНОСТ ЗА МАКЕДОНСКИ И ЦРНОГОРСКИ НАРОД И ОСТАЛЕ НАРОДЕЈУГОСЛАВИЈЕ,

Остварење Народне владе која ће пактом о узајамној помоћи са Совјетским Савезом обезбедити мир и независност, и својом демократском политиком подИни сав народ да чуеа тај мир и независност.

ДОЛЕ АГЕНТИ ЕНГЛЕСКОГ И НЕМАЧКОГ ИМПЕРИЈАЛИЗМА!

ДОЛЕ ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКИ РАТ!

ЖИВЕО МИР И НЕЗАВИСНОСТ НАШИХ НАРОДА!

ЖИВЕО СОВЈЕТСКИ САВЕЗ, ЈЕДИНА НАША НАДА, ТВРЂАВА МИРА И НЕЗАВИСНОСТИ МАЛИХ НАРОДА!

ЖИВЕЛО БОРБЕНО ЈЕДИНСТВО РАДНИЧКЕ КЛАСЕ!

ЖИВЕО САВЕЗ РАДНИКА И СЕЉАКА, САВЕЗ ЧИТАВОГ РАДНОГ НАРОДА У БОРБИ ЗА ХЛЕБ, МИР И СЛОБОДУ!

ЖИВЕЛА К О М У Н И С Т И Ч К А П А Р Т И Ј А Ј У Г О С Л А В И Ј Е, НАЈОДЛУЧНИЈИ БОРАЦ ЗА МИР, РАВНОПРАВНОСТ И НЕЗАВИСНОСТ СВИХ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ!

ПОКРАЈИНСКИ КОМИТЕТ К О М У Н И С Т И Ч К Е П А Р Т И Ј Е Ј У Г О С Л А В И Ј Е“

Истога дана ПК КПЈ за Србију донео је одлуку да поведе преговоре са владом генерала Симовића. На владу су вршиле притисак и масе народа. Када су 28. марта представници Партије пошли на преговоре, пред зградом владе демонстрирала је група од 200—300 жена, захтевајући да се пусте на слободу политички затвореници.

Увече 27. марта послат је у Загреб извештај секретару ЦК КПЈ Јосипу Брозу Титу о успешним масовним демонстрацијама и манифестацијама у Београду. Извештај је однела Митра Митровић. Друг Тито је 29. марта стигао у Београд, где је истога дана прИеустовао саветовању ПК КПЈ за Србију. На овом саветовању, на основу поднетих извештаја, друг Тито је дао критичку анализу новонастале ситуације у земљи и тада су одређени задаци за акције партијских организаЦија у Србији.

Истакнуто је да на владу генерала Симовића треба стално вршити прити-

БЕОГРАД ПОСАЕ НАПАДА НЕМАЧКЕ АВИЈАЦИЈЕ АПРИАА 1941. ГОДИНЕ. РУШЕВШ1Е СУ БИЛЕ У СВИМ КРАЈЕВИМА ГРАДА

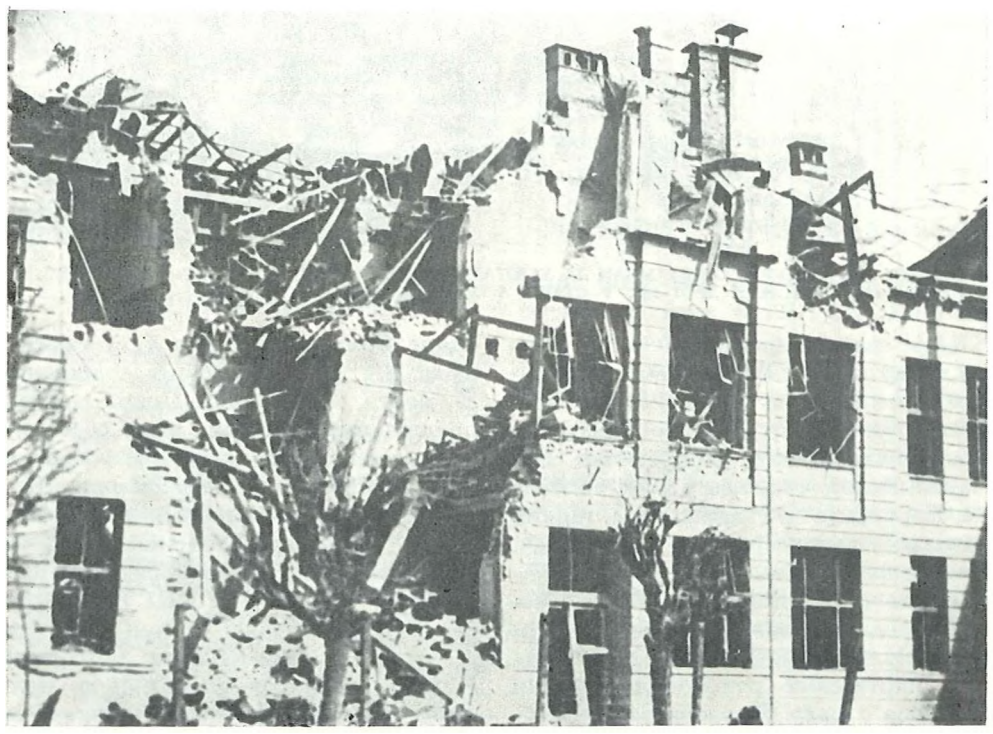

PROLETERI SVIH ZEMALJA UJEDINITE SE!

Proleter

ORGAN CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Godina XVI | mart—april—maj 1941 | Broj 3—4—5

SAVJETOVANJE KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Početkom maja ove godine održano je partijsko savjetovanje na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići na Savjetovanje drugovi iz Makedonije i Dalmacije. Povod ovome Savjetovanju KPJ u najtežim uslovima okupacije i krvavog terora bio je taj: 1) da se u novo nastaloj situaciji usljed okupacije zemlje naša partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima, 2) da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih mirnih događaja koji su prethodili i olakšavali se za vrijeme napadaja imperijalističkih osvajača na našu zemlju, o ulozi naše partije u to vrijeme, 3) da se utvrde zadaće koje se sada postavljaju pred našu partiju, kada je zemlja rasparčana, a narodi Jugoslavije, opljačkani i porobljeni stenju pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca.

Evo, to su bili krupni i neodložni razlozi koji su tražili da partija hitno mobiliše sve svoje snage kako bi savladala velike i teške zadaće koje stoje pred njom u ovim sudbonosnim danima, kada se oči porobljenih narodnih masa svih zemalja Jugoslavije upiru u našu Komunističku partiju kao rukovodioca njihovih borbi, kada se upiru oči u veliku zemlju socijalizma—SSSR—kao zemlju mira, blagostanja i napretka.

O uzrocima tragedije koja je zadesila narode Jugoslavije

Sadanja sudbina, koja je zadesila narode Jugoslavije porazom imperijalističkih razbojnika, i suviše okrutno potvrđuje sve ono o čemu smo u godinama pisali i govorili, osobito od okupacije Austrije pa do danas. Signalizirali smo i zvali na uzbunu u svim našim proglasima i publikacijama. Ukazivali smo na strašnu opasnost, koja je prijetila od vanjskih neprijatelja, baš zbog toga što su unutarnji neprijatelji u licu buržoaske vladajuće klike činili sve ono što je vodilo zemlju u propast. Mi smo godinama zvali na okup sve što je pošteno i rodoljubivo radi borbe, u prvom redu protiv tih unutarnjih neprijatelja, koji su kroz dvadeset godina krčili put imperijalističkim razbojnicima koji su danas porobili narode naše zemlje. Svi režimi od reda zbog toga su nas krvavo proganjali. Režim Cvetković—Maček dao je po ulicama Beograda, Splita, Zagreba itd. strijeljati u mase zbog toga što je narod pod vodstvom Komunističke partije tražio da se preduzmu sve mjere u interesu odbrane neziavisnosti naroda Jugoslavije. Zbog toga su bili stvoreni koncentracioni logori za komuniste i ostale borce radničke klase. Zbog toga su bili hapšeni i prebijani stotine i hiljade najboljih boraca, sinova našeg naroda.

Preko dvadeset godina vodila se zločinačka nacionalna politika, politika strahovitog ugnjetavanja i izrabljivanja Makedonaca, Hrvata, Crnogoraca, Slovenaca i drugih nacionalnih manjina sa strane velikosrpske vladajuće klike koja je pod firmom jugoslovenstva htjela zadržati svoju pljačkašku hegemoniju. I kad joj nije uspijevalo, onda je pravila aranžmane i sporazume sa hrvatskom, slovenačkom i drugim buržoazijama, ali uvijek na štetu naroda. Preko dvadeset godina sijale su srpska, hrvatska i druge buržoazije mržnju i razdor među narodima Jugoslavije iskorišćavajući to za svoje kapitalističke interese pri diobi pljačke nad narodom. Preko dvadeset godina provodio se bjesomučan progon nad avangardom radničke klase—Komunističkom partijom kao i progon i bezdušno izrabljivanje čitave radničke klase Jugoslavije. Sistem vladavine svih reakcionarnih kapitalističkih klika, kako srpskih tako i ostalih narodnosti, koje su se izredale na vlasti od osnutka Jugoslavije pa do danas, bio je: nacionalno i socijalno izrabljivanje širokih narodnih masa. Evo, to je jedan od glav-

OVAJ BROJ „PROLETERA" ODŠTAMPAN JE U ŠTAMPARIJI PK KPJ ZA SRBIJU U BEOGRADU, U ŠUMADIJSKOJ ULICI BROJ 187, U STANU LJUBICE I ĆIRILA ŽUŽEKA

KPJ je svakodnevno vršila pritisak na vladu generala Simovića da hitno preduzme mere za jačanje odbrambene snage Jugoslavije, jer je pravilno predviđala napad fašističke Nemačke. Pošto je vlada u tome oklevala, Partija je za 6. april 1941. godine zakazala demonstracije u Beogradu. Demonstracije je omeo iznenadni napad nemačkih bombardera. Istog dana posle podne, održan je na periferiji grada, kod ciglane Šišanskog, sastanak partijskih rukovodilaca radi dogovora o radu u novonastaloj situaciji. Odluke su bile u duhu savetovanja PK KPJ za Srbiju, održanog 29. marta 1941. godine. Prema sećanju preživelih učesnika, ovom sastanku su prisustvovali članovi PK KPJ za Srbiju: Spasenija-Cana Babović, Milošš Matijević-Mrša, Vukica Mitrović, Svetozar Vukmanović-Tempo, Ljubinka Milosavljević, sekretar PK SKOJ, i članovi CK KPJ Rade Končar, Vlada Popović, Sretен Žujović i sekretar PK KPJ za Vojvodinu Žarko Zrenjanin-Uča. Bili su prisutni i Mitra Mitrović, Zdenka Šević, Veselinka Malinska, Milada Rajter, Vukašin Antić i dr.

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije odmah je reagovao na nastalu situaciju prouzrokovanu varvarskim fašističkim upadom u našu zemlju i 15. aprila 1941. godine uputio je proglas narodima Jugoslavije:

„Strašna katastrofa,[1]) koju smo mi komunisti već odavna signalizirali, zadesila je narode Jugoslavije. Osvajačke armije osovinskih sila provalile su u našu zemlju iznenada, i svuda kud prolaze siju smrt i pustošenje. Beograd je sravnjen sa zemljom. Nevina djeca, žene i starci, koji su se u paničnom bijegu htjeli spasiti iz goruđih ruševina bili su podvrgnuti strojopušnčanoj vatri iz avione barbarskih napadača ...

Narodi JugoslavijeД) Srbije, Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Vojvodine!

Vi koji se borite i ginete u borbi za svoju nezavisnost znajte da će ta borba biti okrunjena uspjehom, pa ma vi sada sa nadmoćnim neprijateljem i podlegli u toj borbi. Ne klonite duhom, zbijte vrše svoje redove, dočekujte uzdignute glave i najteže udarce. Komunisti i čitava radnička klasa Jugoslavije ustrajat će do konačne pobjede u prvim redovima narodne borbe protiv osvajača. Ne klonite duhom ni onda ako u toj borbi vremenom i podlegnete, jer će iz ovog krvavog imperijalističkog pokolja rađati novi svijet, zbrisat će se zauvijek korijeni imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja. Stvorit će se na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna, bratska zajednica.

Radnici i radnice Jugoslavije!

Nad radničkom klasom Jugoslavije, nadvise se crni oblaci. Najgori neprijatelji radničke klase provalili su u našu zemlju i zavode najcrnju reakciju. Ti isti, koji drže u svirepom kapitalističkom ropstu njemačku i talijansku radničku klasu, koji porobiše mnoge narode i prolise more krvi, kako svoga tako isto i drugih radnih naroda. Pred licem ovih teških časova radnička klasa Jugoslavije treba da se nađe jedinstvena i zbijenih redova. Ne treba se plašiti nikakvog terora i progona. Mi smo na to navikli, — progonili su nas svi režimi u toku ovih 20 godina,

— ali radnička klasa, na čelu sa svojom avangardom, Komunističkom partijom, postala je još jača. Naša je dužnost da u ovim sudbonosnim danima sa-

<) Arhiva CK SK Hrvatske, Proglas CK KPJ, 15. IV 1941, odlomak.

[1]) U ovome proglasu, pisanom u Zagrebu, upućeni su pretkodni pasusi hrvatskom narodu, te se on stoga u tekstu dalje ne pominje. (Pr. rel.).

чувамо своју хладнокрвност, да још одлучније учвршћујемо своје редове, да радимо упорно на освајању и окупљању радничких маса — водећи их у борбу за њихове свакодневне интересе, у борбу зо бољу и сретнију будућност.

Живило братство и слога народа Југославије у **борби за своју слободу и националну независност!**

Живило братство и слога свих народа **на** Балкану у **борби против** им**перијалистичких освајача и национални угњетача!**

Живио Совјетски Савез, нада свих угњетених и поробљених!

Живила Комунистичка партија Ју-**гославије!**

15. травња 1941.

ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ
Комунистичке партије
Југославије“

Одмах после уласка немачких трупа у Југославију априла 1941. године територија данашње Србије подељена је на више административних делова између четири окупатора. Највећи део Србије остао је директно под немачком окупацијом, укључујући и Баиат, који је имао посебан статус: Бачка је препуштена Мађарској; Срем усташкој НДХ; највећи део Косова и Санџака добила је Италија, а југоисточни део Србије и мали део Косова Бугарска.

ПРИПРЕМЕ ЗА УСТАНАК

У овако раскомаданој Србији Комунистичка партија Југославије отпочела је припреме за устанак одмах после априлског рата.

„РАДНИ НАРОДЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

***Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Босанци и други — освајачка чизма гази вашу земљу, вашу независност и хоће да вас избрише са лица земље. Све је* вас задесила ужасна несрећа, постали *сте жртвом многогодишње злочиначке политике властодржаца у Београду, ко*јм *су водили бригу, док су били на власти, само о својим капиталистичким интересима. Водили су само рачуна о томе како ће се више обогатити. Због тих интереса угњетавали су преко двадесет година разне народе Југославије, због тих интереса злочиначки су занемарили одбрану земље, због тих интереса забранили су авангарду радничке класе Комунистичку партију Југославије, увели закоц о заштити држане и кроз 20 година пунили тамнице Југославије најбољим борцима радничке класе. Због тих интереса повезали су се с осовинским Рчзбојницима (Стојадиновић и други) и на тај начин омогућили данашњу трагедију. Због тих интереса оглушили су се и силом одупирали неодољивој вољи свих нарсда Југославије да се у интересу мира* v, *независности народа Југославије створи на вријеме пакт о узајамној помоћи са великом и моћном земљом, са Совјетским Савезом. Кроз све то вријеме Авангарда радничке класе Комунистичка Партија Југославије, иако прогањана, стајала је досљедно у борби за права израбљиваних и национално угњетених упорно је указивала на пут којим треба да се иде, да би се спасио мир и независност народа Југославије. И као што је Ком. Партија до сада стајала у првим редовима народне борбе, тако ће од сада још упорније организирати и водити борбу народа против окупатора и њихових слугу у земљи, против распиривања националне мржње, а за братство народа Југославије и свих народа на Балкану, против израбљивања радних народа, за бољу и сретнију будућност.*

РАДНИЦИ И РАДНИЦЕ!

Стварајте упорно ваше борбено јединство, које је најсигурније оружје у данашњим судбоносним данима. Повезујте се са вагиом браћом на селу, стварајте борбени савез радника и сељака.

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ, ГРАЂАНИ — СВИ РОДОЉУБНИ ЕЛЕМЕНТИ!

На окуп! У* ови.« *судбоносним данима потребно је ујединити све ваше снаге У борби за ваш опстанак. Ваги онстанак и ваше нагцмналне тековине угрожени су од вагиих вјековних непријатеља. Они теже да вас збригиу са лица земље, да вас однароде, да вам одузму право на наи,ионални и културни живот. У Словенијг. V Далмацији непријатељи уклањају сва вагиа национална обиљежја. Вигие него икада потребна* је *народна слоги У тим тешким часовима. Не клоните духом, устрајте у борби у коју вас позива и коју води авангарда радничке класе — Комунистичка Партија Југославије.

ОМЛАДИНО ЈУГОСЛАВИЈЕ!

Теби пријети велика опасност, у твоју земљу је дошао најгори непријатељ омладине. Непријатељ који омладину на најперфиднији начин претвара у своју ратну — освајачку м.ашину. Непријатељ који потог^има пролијева младу крв, да би продужио живот оному гито је преживјело, што смета развитку човјечанства — капиталистички друштвени систем. — Омладино не дај се завести, нарочито ти омладино у Хрватској, теби пријети особита опасност, јер те наметнути властодржци хоће претворити не само у своје слијепо оруђе, него и у оруђе оних туђинских освајача који су окупирали твоју родну груду, који газе твоју националну независност и нонос.

Омладино, Комунистичка Партија те позива да будеш у првим редовима народне борбе нротив империјалистичких освајача у борби за сретну и бољу будућност младе генерације.

ДА ЖИВИ МЕЂУНАРОДНИ ПРОЛЕТЕРСКИ ПРАЗНИК 1. МАЈ!
ДА ЖИВИ ВЕЛИКА, СРЕТНА И НЕПОБЈЕДИВА ЗЕМЉА СОЦИЈАЛИЗМА!
СОВЈЕТСКИ САВЕЗ!
ДА ЖИВИ БРАТСТВО И СЛОГА НАРОДА НА БАЛКАНУ!
ДА ЖИВИ ЈЕДИНСТВО РАДНИЧКЕ КЛАСЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ!
ДА ЖИВИ КОМУНИСТИЧКА ИНТЕРНАЦИОНАЛА!
ДА ЖИВИ КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛОВИЈЕ!
ДОЉЕ ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКИ ОКУПАТОРИ — ЖИВЈЕЛА НЕЗАВИСНОСТ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ!
ДОЉЕ ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКИ РАТ!

ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Мајско саветовање у Загребу 1941. године одредило је курс борбе КПЈ и свих родољуба против окупатора. У закључцима је истакнуто: „Због *новоонастале ситуације услед окупације, Партија мора да проналази нове методе рада, нове методе у ширењу пропаганде и агитације. Потребно је још вигие проширити мрежу партијских организаг^ија .. . Треба обухватити у партијске организације најбоље елементе радника и сељака и погитене интелигенције, све оне који су се показали или се показују у овим условима као неустрашиви и дисциплинирани борци . . ,*“[1]) Саветовању је као делегат присуствовала Спасенија-Цана Бабовић, члан ПК КПЈ за Србију.

После овог саветовања ПК КПЈ за Србију, међу чијим су члановима поред Цане Бабовић, од жена биле Вукица Митровић и Љубинка Милосављевић, као секретар ПК СКОЈ-а, извршио је допуну и распоред кадрова ради јачања партијских и скојевских организација на терену. Из Београда су упућени у округе инструктори ПК са задатком да учврсте и прошире партијске организације на терену, да организују рад технике, да изврше припреме за оружану борбу и да формирају партизанске одреде. Са овим је задацима Лепа Стаменковић упућена као инструктор у ОК КПЈ за Лесковац, а Разуменка-Зума Петровић у Ниш.

[1]) **Зборник ВИИ, том II, књ. 2, стр. 7—23.**

ПОЗИВ НА УСТАНАК И ОРУЖАНА БОРБА

Извршивши непосредне припреме за оружану борбу, Партија је спремно дочекала догађаје. После напада Немаца на Советски Савез, ЦК КПЈ је 12. јула 1941. године издао проглас народима Југославије с позивом на оружани устанак против окупатора. Овом је прогласу претходио састанак Политбироа ЦК КПЈ на коме је донета одлука о дизању устанка, одржаном 4. јула у кући Владе и Јаре Рибникар, у Ботићевој улици бр. 5, једном од три илегална стана друга Тита у Београду.

„НАРОДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ: СРБИ ХРВАТИ, СЛОВЕНЦИ, ЦРНОГОРЦИ, МАКЕДОНЦИ И ДРУГИ!"[1])

Ваша је земља поробљена и опљачкана о д . . . истих злочинаца који се дрзнуше да дигну своје окрвављене канџе на Совјетски Савез. Ви сте били побеђени у рату, али нисте покорени. Славне традиције борби за правду и слободу ваших дедова не смеју ***бити заборављене. Сада је време да покажете да сте достојни потомци својих славних предака.*** **САДА ЈЕ ВРЕМЕ, САДА ЈЕ КУЦНУО ЧАС ДА СЕ ДИГНЕТЕ СВИ КАО ЈЕДАН У БОЈ ПРОТИВ ОКУПАТОРА И ЊИХОВИХ ДОМАЋИХ СЛУГУ, КРВНИКА НАШИХ НАРОДА,** ***Не презајте ни пред каквим терором непријатеља. На терор одговарајте масовним ударом по најосетљивијим тачкама фагиистичких окупаторских бандита. Уништавајте све —• све што користи фашистичким освајачима. Не дозволимо да наше железнице превозе ратни материјал и друга средства која служе фашистичким хордама у њиховој борби против Совјетског Савеза. Створимо од наше земље опседнуту тврђаву за фагиистичке освајаче.***

С Р Б И!

Ваши најбољи синови већ се боре по брдима против фашистичких угњетача. Но то није довољно, читав српски народ мора да помаже те борце и њихову борбу. Сви они који могу и који су способни нека ступају у партизанске одреде.

Фашистички окупатори осећају тај снажан отпор српског народа и зато настоје да по сваку цену створе од домаћих изрода своје оружје, своју потпору. Они су ту потпору нашли у презреном издајици Љотићу, у такозваним комесарима на челу с крвником Аћимовићем, они су ту потпору нашли у шачици полицијских паса као што су: Драги Јовановић, Вујковић, Бећаревић, Космајац и други. Ти изроди српства хватају по улицама и кућама комунисте и друге народне борце који се боре за твоју слободу и предају их у руке фашистичких освајача који поробише и опљачкагие твоју земљу.

Српски народе, шта су заслужили ти изроди? Заслужили су не само твој презир, него и срамну смрт издајица која их мора пре или касније стићи. Срби, онемогућите те изроде да спроводе у дело наредбе својих окупаторских фашистичких господара. Сав српски народ мора дати најжегићи отпор тим слугама освајача.

КОМУНИСТИ ХРВАТСКЕ, СЛОВЕНИЈЕ, ДАЛМАЦИЈЕ, МАКЕДОНИЈЕ ИТД!

Не оклевајте ни часа, већ хитно организујте партизанске одреде. Станите на чело ослободилачке народне борбе против окупатора као гито то већ чине ваши српски и црногорски другови.

Искористите сада у овој тегикој ситуацији вагие годинама стечено гсскуство. Не презајте ни пред каквим жртвама сада кад је у питању ослобођење народа, кад фашистички крволоци прете да истребе све што је напредно и слободољубиво. У бој другови! У бој противу фашистичких злотвора, непријатеља слободе и напретка, у бој за слободу и националну независност, у бој за збаи,ивање фагиистичког окупаторског јарма!

Комунисти, на вама лежи тежак, али частан задатак организације извођења тегике борбе са крволочним фашистичким злочинцима.

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ, ГРАЂАНИ, ОМЛАДИНО ЈУГОСЛАВИЈЕ!

У бој! У бој против фашистичке окупаторске банде која тежи да истреби не само највеће борце народа, већ и Словене на Балкану, која тежи да подјарми читав свет, која тежи да заведе најстрашнију владавину над народима коју памти историја. У бој, јер је сад куцнуо час да збацимо окупаторски фашистички јарам.

12. јула 1941.

ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Позиве на устанак упутили су народу ПК КПЈ за Србију, ПК КПЈ за Војводину и ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију.

И народи су се одазвали овим позивима, јер је КПЈ уживала велики углед у широким народним масама захваљујући својој дугогодишњој одлучној борби коју је водила за основна права радничке класе и радног народа.

Жене су се масовно укључиле у народноослободилачку борбу као никада до тада у историји наших народа. Такав одзив уследио је као резултат циљева КПЈ и револуционарног радничког покрета у погледу мењања друштвених односа и положаја жене у њему. Он је исто тако и природна последица дугогодишњег учешћа жена у акцијама КПЈ и револуционарног радничког покрета.

Армија жена бораца и активиста сваким даном је све више расла, о чему говори Резолуција донета 1942. године на Првој земаљској конференцији Антифашистичког фронта жена Југославије у Босанском Петровцу, у време тешке борбе за освајање сваке стопе слободне територије, у време када је већим делом наше земље осионо газила окупаторска чизма:

„... 2) У 8 ***еликом[1]) ослободилачком рату који су повели народи Југославије под руководством Комунистичке партије Југославије против окупатора и свих његових помагача, узеле су активног учешћа и жене свих народности, вере, свих друштвених слојева, старе и младе у истом размеру као и мушкарци. Антифашистички покрет жена, који се развио и оснажио у току народно-ослободилачке борбе, постао је моћан ослонац борбе родољубивих народа Југославије, а тиме пружио помоћ и борби за уништење фашизма, коју воде велике савезничке земље, на челу са Совјетским Савезом и његовом херојском Црвеном Армијом. Жене учествују у свим облицима борбе; оне се налазе као борци с пушком у руци и као болничарке у редовима народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, у позадини оне организују свестрану помоћ војсци и учествују у изградњи народне власти. У борби против окупатора, усташа и четника, у помоћи војсци и свим акцијама у позадини, дошао је до изражаја масовни хероизам и неизмерно самоодрицање, које су показале хиљаде и хиљаде жена свих народа Југославије, а међу***

[1]) Зборник ВИИ, I, стр. 18—21. — Проглас ЦК КПЈ, 12. VII 1941., ОДЛОМак.

[4]) „Жена данас", бр. 31, јануар 1943.

њима масе сељачких жена. Жене су постале активна снага народно-ослободилачког рата, без које се народно — ослободилачка борба и победа над фашизмом не дају замислити.

3) *Захваљујући политици братства нагиих поробљених народа, коју спроводи Комунистичка партија Југославије, постигнуто је борбено јединство жена свих народности и вера. То јединство жена свих народности и вера Југославије једна је од снажних гаранција да ме ђу наше народе нико вигие неће моћи, за рачун окупатора и својих себгсчних циљева, да унесе раздор и да ће жене постати још снажнија полуга једгиства и братства народа Југославије.*

4) У току ослободилачког рата догодио се крупан, историјски преокрет. Ступајући активно у борбу за ослобођење свога народа жене истовремено добијају и потпуну равноправност с мушкарцем. У редовима народно-ослободилачке војске и на ослобођеној територији жене су стекле потпуну равноправност у војсци, оне заузимају све политичке и војне фупкгјсје према заслузи и способностима; на ослобођеној територији добиле су право бирања и право да буду изабране, те су постале чланови народно-ослободилачких одбора и Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије. Тако се кроз данагињу народно-ослободилачку борбу укида она вековна неравноправност жена, чиме се јача гс буди ослободилачка снага народа. Та равноправност јесте једна од највећих и пајлепших тековина светог и праведног рата наших народа. Све даље проширивање права жена и њихово све гиире учешће у свим облицима народног живота и народне борбе, јоги више ће појачати ослободилачку борбу, примаћи час коначне победе над фашизмом и осигурати нашим народима и нашим женама лепшу будућност. Равноправност коју су жене добиле даће им јоги више снаге да појачају бедем одбране свих тековина и плодова народно-ослободилачке борбе од свих који би хтели да их пргирабе за себе.

5) У току борбе никла је и масовна организаиција —- Антифашистички фронт жена Југославије — која је постала стожер око кога се окупљају жене свих народности и вера и значајан фактор у народно-ослободилачкој борби. Циљ АФЖ јесте да организационо повеже најшире масе жена, да још вигие учврсти јединство међу њима, да организује још већу и систематску помоћ народно--ослободилачкој војсци, да их јоги више активира у изградњи народне власти и да развгсје политичку свест жена о циљевима народно-ослободгслачке борбе...“

О томе како су се жене бориле и умирале за циљеве народноослободилачке борбе, документовано говоре и следеће странице ове књиге.

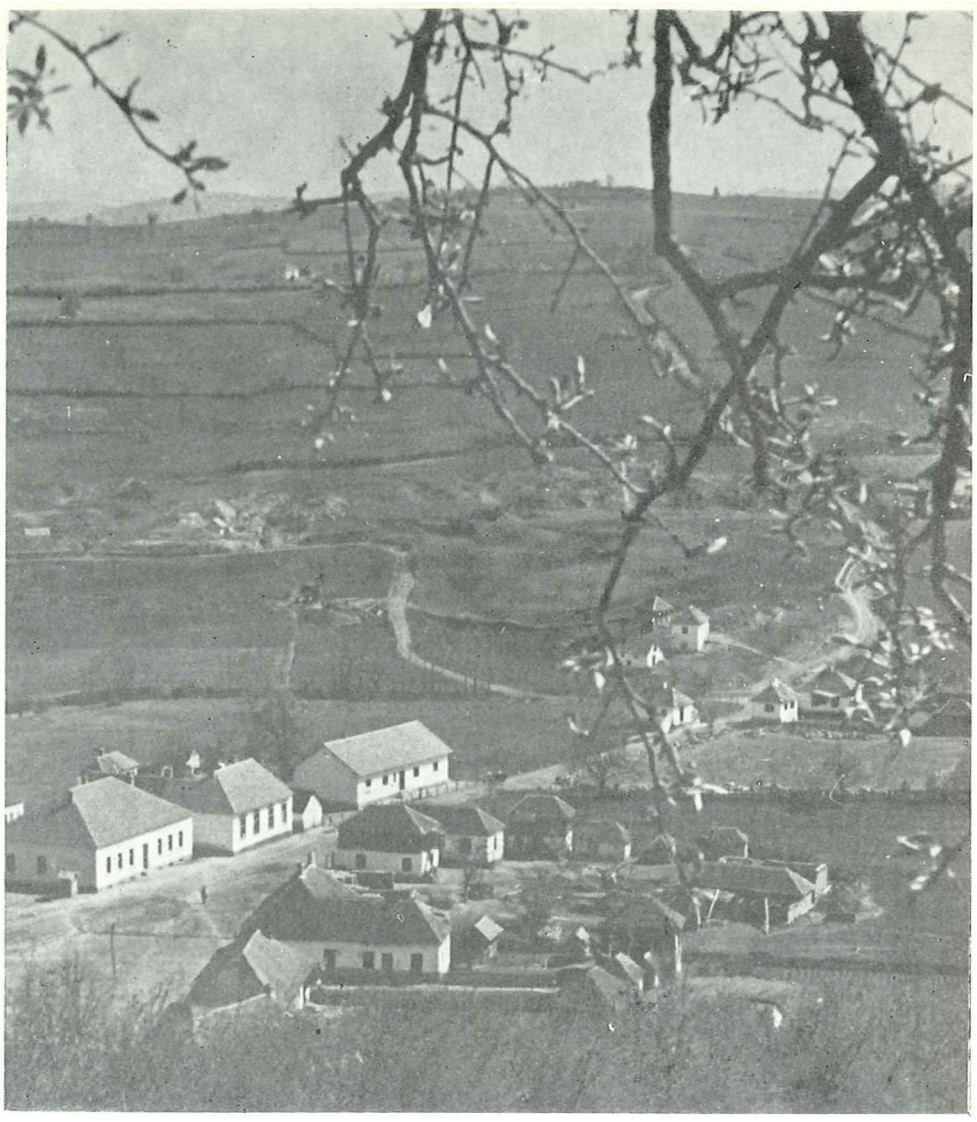

БЕЛА ЦРКВА — СЕЛО У РАБЕВИНИ У КОМЕ ЈЕ 7. ЈУЛА 1941. ГОДИНЕ ПУКЛА ПРВА УСТАНИЧКА ПУШКА У СРБИЈИ

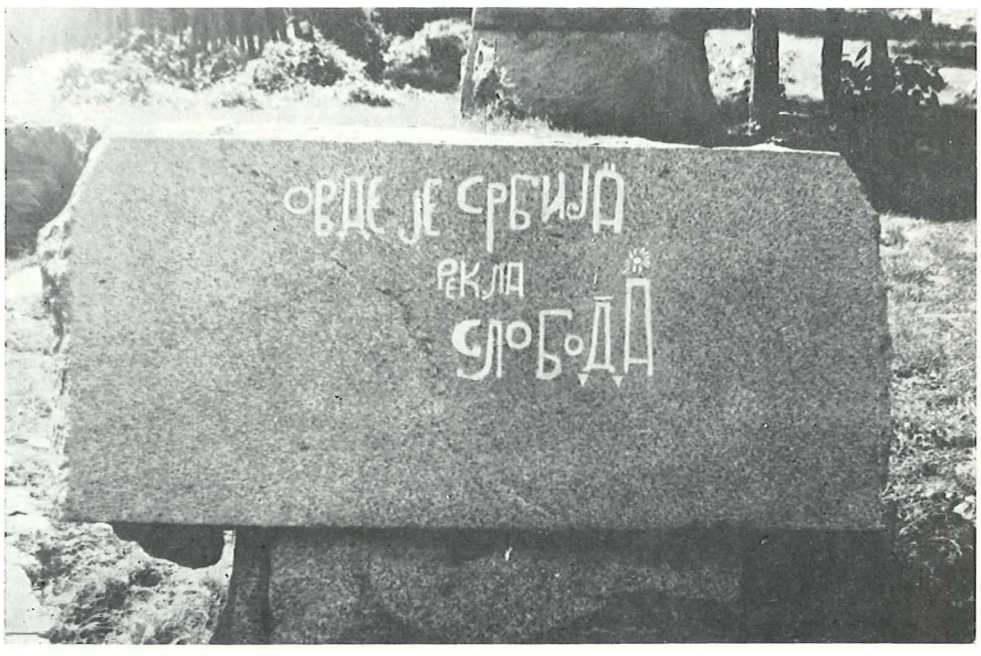

BORBA

ORGAN KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

BROJ [illegible] — GOD. VII — 13 DECEMBRA 1942 — CIJENA: 3 DIN.; 3 KUNE; 1·50 LIRA

538

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

„Ja se ponosim time što stojim na čelu armije u kojoj ima ogroman broj žena".

(Iz govora druga Tita na konferenciji AFŽ-a)

6, 7 i 8 DECEMBRA NA OSLOBOĐENOJ TERITORIJI

Prva zemaljska konferencija Antifašističkog fronta žena

Planuo je veliki, pravedni, narodno-oslobodilački rat. Žene Jugoslavije oslušnule su za trenutak od koga dolazi taj glas koji zna da uteši, da povede na ustanak, koji zove na osvetu. To je bila progovorila Komunistička partija — sve ostalo bilo je nemo za patnje naroda. I onda je u ženama i sestrama, u mladim majkama kojima su otrzali čeda iz naručja i sekli ih na komade, planuo žar plemenite mržnje, osvete i heroizma. „Komunistička partija ukazala nam je pravi put, put borbe, — na njemu patnje postaju lakše, snaga veća — i mi ćemo njime ići do pobede", — objasnile su žene tu svoju odluku u pozdravu upućenom Komunističkoj partiji sa Prve zemaljske konferencije Antifašističkog fronta žena.

Drug Tito na svečanoj konferenciji AFŽ odao je puno priznanje ženama Jugoslavije:

„One su stale u prve redove naše junačke narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda... Naša pozadina je više nego ista drugo dokaz koliko su one svjesne ovog historiskog momenta, kad se odlučuje sudbina čitavog čovječanstva, kad se odlučuje sudbina žena. I baš zato, ova današnja skupština ima ogroman istoriski značaj. Naše žene, kćeri, majke, učestvuju sa puškom u ruci u borbi. *Ja se ponosim time što stojim na čelu armije u kojoj ima ogroman broj žena. Ja mogu kazati da su žene u toj borbi po svom heroizmu, po svojoj izdržljivosti, bile i jesu na prvom mestu i u prvim redovima i svim narodima Jugoslavije čini čast — što imaju takve kćeri".*

Među hiljadama ubijenih, izmrcvarenih po logorima, bačenih u jame, jednostavna imena žena iz naroda, čine dobru polovinu. Među hiljadama žrtava palih za slobodu svoje domovine svetle bezbrojna imena žena. Žene su u ovom velikom ratu postale svesne da im je sudbina jednaka sa sudbinom naroda. One su smelo povezale svoju borbu sa narodno-oslobodilačkom borbom i tako svojoj borbi dale novi karakter i širinu a svojim učešćem u narodno-oslobodilačkoj borbi dale i ustanku obeležje opštenarodnog.

„Žene se bore za slobodu i nezavisnost svojih naroda, one se bore protiv fašističkog sistema, sistema srednjevjekovnog ropstva. One se bore danas rame uz rame sa narodima Jugoslavije protiv zvjerskih okupatorskih osvajača i protiv njihovih izdajničkih domaćih slugu. To je sastavni dio njihove velike borbe za svoju ravnopravnost koju su našim ženama, u granicama Jugoslavije, osporavali", — dao je smisao njihove borbe drug Tito.

Nema reči kojima bi se mogao izraziti duboki preokret, koji se dogodio u ženama naših naroda za ovih osamnaest meseci borbe, kojoj su kao nikad dosad darovale svu svoju snagu. Većina od 166 delegata, koliko ih je bilo na skupštini, kao i više stotina učesnica, bile su naše seljanke iz svih krajeva naše zemlje, svih naroda i vera. Podioga antifašističkog pokreta žena postale su seljanke. I to je velika tekovina današnje narodno-oslobodilačke borbe.

U prostosrdačnom i neizmernom oduševljenju koje su žene izrazile drugu Titu, one su istovremeno izrazile neizmernu ljubav i veru u našu narodnu vojsku.

U govornicima — a bilo ih je desetine — ni izdaleka se nije dalo nazreti da su to ne juče, nego i danas nepismene seljanke. Jednostavno i smelo tekle su sa usana ovih jedva pismenih žena umne reči o nacionalnom jedinstvu, o sramoti izdajstva ustaša i četnika, o imperijalizmu, o velikoj ulozi Sovjetskog Saveza, o izgradnji narodne vlasti i velikim zadacima koji se postavljaju pred narode i žene Jugoslavije. Žene su razvile za ovu godinu i po dana nevidene sposobnosti organizatora i rukovodilaca. Politička svest žena, koju je na veličanstven način otkrila ova konferencija, značajna je tekovina borbe naroda, jer su žene postale istinska zaloga da će čvrsto braniti plodove narodne borbe od svih onih koji bi se mašili rukom da ih prigrabe za svoje sebične interese.

Na svečanoj sednici uveče 6 decembra, koju je otvorila Mitra Mitrović iz Beograda, — posle govora druga Tita konferenciju je u ime CK KPJ pozdravila drugarica Spasenija Babović, odajući puno priznanje herojskom držanju žena u narodno-oslobodilačkoj borbi. U našu Partiju — konstatovala je pretstavnica CK KPJ, — ušle su za ovih osamnaest meseci, mnoge žene koje su se pokazale dostojni i dosledni borci protiv fašizma, kako na frontu, tako i u pozadini. Pretstavnik Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije dr. Sima Milošević, izrazio je opravdanu veru u to da će žene Jugoslavije pomoći AVNOJ da se još čvršće cementira jedinstvo fronta i pozadine. Drug Mihailo Švabić, u ime CK SKOJ-a pozdravio je u Antifašističkom frontu žena starog druga omladinskih organizacija iz borbe i poznanika sa svih teških mesta, čiju obilnu pomoć mladi borci sreću na svakom koraku.

Svečanu sednicu, van dnevnog reda, završila je stara nepismena seljanka Mika Pečanac iz Vrtoča, iz drvarskog sreza, uzbuđena priznanjem koje su žene dobile od druga Tita i pretstavnika svih organizacija — rečima: „Ja sam željna istine i pravde, a koliko sam videla istinu i pravdu, ona je sva u komunista".

U borbi protiv fašista stvara se moćna organizacija žena

U svom političkom referatu, referent drugarica Mitra Mitrović, izložila je osnovne crte antifašističkog pokreta žena i konštatovala istoriske tekovine koje su žene stekle u okviru narodno-oslobodilačke borbe.

Spasenija — Cana Babović

Drugarica Spasenija Babović u referatu o organizacionim pitanjima AFŽ-a postavila je konkretne zadatke za učvršćenje organizacije i proširenje njenog rada, koji su, na kraju, obuhvaćeni rezolucijom.

Aktivizaciju žena i mogućnost takve aktivizacije samo na strani naprednih snaga, heroizam žena koji je postao masovan, snagu organizacije, nasilja koja fašistički okupator i njegove sluge mogu samo i doneti ženama, dubinu mržnje prema neprijateljima — bogato su ilustrirale žene iz svih krajeva primerima nasilja čiji su predmet bile mnoge od njih, primerima junaštva čiji su nosioci bile mnoge od njih. Bujicom su potekli dokumenti nevidenih napora, veličanstvenih gestova, silne snage žena iz naroda koje su se uhvatile u koštac sa jakim neprijateljem — okupatorom i neznanjem

„Meni su ubili tri sina i druga. Srce mi je bilo klonulo od žalosti i tuge. Ali, trebalo je osvetiti moje zlatne jabuke i hiljade takvih koji su stradali. Stisnula sam srce i pesnicu", rekla je Kata Pejinović, seljanka iz Like, danas već član AVNOJ-a. I ne samo ona nego hiljade žena iz Like, od kojih je 15.000 već čvrsto obuhvaćeno organizacijom, visoko su digle glavu. Čvrsto i uporno lomile su razdor između srpskog i hrvatskog naroda, ako i ne odmah svešću, a ono žuljevitim rukama koje su kopale krompir za postradala hrvatska sela od četnika. I njihova je zasluga što Hrvati, naročito zapadne Like danas sve više ulaze u partizane i što su žene hrvatskog sela Perušić obukle bataljon „Matija Gubec". Žene Like obukle su „od glave do pete" čitavu jednu brigadu i Prvi proleterski bataljon. One paze svoju vojsku kao „čedo svoje" — i time zadaju direktni udarac neprijatelju.

Kroz ustaške straže, skrivajući sudove u živici, nosile su hranu vojsci žene Korduna. Dragica Karan, tridesetogodišnja seljanka, mati četvoro dece, sa upornošću prekaljenog borca, iznosi tvrdi moral svojih drugarica koje uprkos ofanziva ne ostavljaju svoje domove, jer hoće da ih brane do poslednjeg daha. A tek pre šest meseci bila je na kursu od 8 dana i sama nervozno držala svoju torbicu, kad bi našli avioni. Danas stoji na čelu svoje organizacije, na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji, koja broji čvrsto organizovanih — 8.000 žena, Samo 2.070 od njenih članica pismene su, ali »i pismene i nepismene znaju da mrze staru vlast, jer ljube pravdu i slobodu.« Radne grupe od po 1200 žena otimale su žito ispred samih ustaških straža.

Oko 10.000 žena nepokorene Banije stupilo je u svoju organizaciju. Njima je otvorila oči Komunistička partija. — kaže Kata Opačić, koja je i sama stekla pouzdanje rukovodioca u toku ove borbe. Organizaciji u Baniji

Kata Pejinović

još nije uspelo da učvrsti svoj Okružni odbor, kao onima u Lici i Kordunu, ali tome nije kriva inače visoka svest odbornica, već to što »krvnički psi naleću na nepokorenu Baniju svaki čas.«

Ranjenici naših brigada upamtili su dobro toplu pažnju i obilatu pomoć, koju su im pružile žene Bosanske Krajine. Zbrinjavanje izbeglica i ovde je jedan od važnih zadataka AFŽ-a. 24 000 izbeglica ima samo u podgrmečkom kraju, — kaže Danica Medan. Deca sa Kozare našla su u dečjem domu podgrmečkog kraja toplo utočište i svako novu majku, koja se brine o njemu. 37.000 kuna skupile su žene samo jednom prilikom, i od toga kupile namirnice za vojsku. Versku i nacionalnu pocepanost rešiće ove žene ujedinjene istom ljubavlju i istom spremnošću za borbu. „Mi se nadamo da će nam pomoći drugarice drugih vera", rekla je uvereno Rahida Šakić, muslimanka iz Bihaća, a Štefica Dujmović iz hrvatskog sela Žegar, bihaćkog sreza, plameno je izjavila ispred svojih drugarica da će one nastojati da se spere ljaga sa imena hrvatskog naroda.

Nada Marković, radnica iz Beograda, poručila je ženama svih vera i naroda da srpske žene u četnicima gledaju iste takve neprijatelje kao i u izdajicama hrvatskog naroda — ustašama.

Ključa ustanak u Dalmaciji. Žene gradova i sa otoka digle su se prve. Najzad — i one iz Dalmatinske Zagore. »Ko poznaje položaj žene u Dalmatinskoj Zagori, biće mu jasno kako je duboko i široko borba zahvatila narod Dalmacije«, rekla je Milka Lasić. Devetnaestogodišnja devojka iz Zagore potvrdila je: »Školovana nisam, svita prošla nisam, sada sam prvi put sila u voz«. Ali je s ponosom pričala o drugarici iz Sinja, koja nije čekala drugove da dođu i ubiju špijuna koga je domamila na sastanak, već ga sama — nožem, u trbuh! O ženama koje svakodnevno nose uz oštre litice Biokova vodu za partizane!

Primeri napora i heroizma žena u pozadini izravnali su se sa heroizmom koji su iznele drugarice — borci crnogorskih brigada — Vukosava Mićunović, Stana Tomašević, Danica Brajević, krajiških — Zora Kovačević i Balaban Desanka, hrvatskih — Vera Gašparić, proslavljene kozarske — Sida Marjanović i Mara Kusturić iz II Proleterske.

Ovi veličanstveni napori i primeri koji se ne daju nabrojati, potvrda su još jednom da su žene zaslužile reči druga Tita:

„Žene Jugoslavije, imaju pravo da ovuda, danas, jedanput zauvijek, utvrde jednu činjenicu: da ta borba mora doneti ploda i za žene naroda Jugoslavije, a to je prava i potpuna ravnopravnost. Za ovu stvar naših žena stajaće narodno-oslobodilačka vojska i sve žene koje se nalaze u prvim redovima u ovoj velikoj borbi."

Rezolucija sa ove konferencije zaslužuje posebnu pažnju. Konferencija je izabrala Glavni odbor za celu zemlju.

Glavni odbor AFŽ Jugoslavije

Seljanke; *Kata Pejinović*, pretsednica AFŽ za Liku; *Dragica Karan*, pretsednica AFŽ za Kordun; *Kata Vujaklija* iz Banije; *Nada Trbović* iz Gorskog Kotara; *Danica Medan* iz Bosanske Krajine; *Mika Pečanac* iz Bosanske Krajine; radnice: *Spasenija-Cana Babović* iz Srbije; *Maca Gržetić* iz Zagreba; *Rahida Šakić* iz Bihaća; *Judita Alargić* iz Vojvodine; *Nada Marković* iz Beograda; domaćice: *Zora Brkić* iz Mrkonjić-grada; *Vahida Maglajlić* iz Banja Luke; intelektualke: *Mitra Mitrović* iz Beograda; *Olga Kovačić* iz Zagreba; *Vanda Novosel* iz Zagreba; *Marija Novak* iz Dalmacije; *Stana Tomašević* iz Cetinja; *Dina Vrbica* iz Podgorice; *Mira Morača* iz Bosanske Krajine.

ИЗ ОРГАНИЗАЦИОНОГ РЕФЕРАТА ЦАНЕ БАБОВИЋ[1])

... Када је Комунистичка партија позвала народ на устанак против окупатора, у великој мери су се том позиву одазвала и жене. У самом почетку формирања партизанских одреда многе жене полазиле су у борбу са пушком у руци и као болничарке. Оне су приступиле, јер су веровале у праведност народноослободилачке борбе и њену победу. Жене које су остајале код својих кућа помагале су свестрано народноослободилачку борбу. Скупљале су топлу одећу за партизане, плеле су чарапе и цемпере, скупљале санитетски материјал, служиле као курири и вршиле обавехитајну службу. Све су то жене радиле под врло тегиким околностима. Имајући у виду градове: Београд итд., када је окупатор уз помоћ својих крвавих слугу блокирао кварт по кварт и на тај начин истребљивао наш народ, а међу њима и велики број жена, жене су показале велику пожртвованост и самопрегор, јер су радиле под условима, где их је сваког момента вребала смрт. Оне су и под тако тешким условима помагале народноослободилачку борбу. Како видимо наша организација Антифашистичког Фронта Жена је изводевана упорном борбом жена Југославије и темељи се на проливеној крви, коју су жене до сада дале у народноослободилачкој борби. Она је добила свој пун облик, и ми данас овде на стотине седимо на нашој првој, историјској конференг^ији АФЖ, говоримо о резултатима нашег досадашњег рада и постављамо задатке пред нашу организацију.

Какву улогу треба да има нагиа организација АФЖ у народноослободилачкој борби. — Наша организација мора бити масовна, она мора окупити све жене антифашисткиње око себе. Антифашистички фронт жена треба да оствари пуну и свестрану помоћ фронту. Жене треба да дају пуну помоћ у организацији позадине и да учествују активно у народној власти. Један од задатака прве земаљске конференци,је јесте да поставимо чврсте темеље нагие ор-Шнизације за читаву земљу.

Шта карактерише данагиње организационо стање АФЖ Југослаеије? У нагиој земљи је огроман број жена, које дају све од себе, које испуњавају све задатке и указују пуну помоћ нашем фронту, па ипак снага наше организа-и,ијс, број њених чланова, њена организаг^ионa чврстина пе одговарају још расположењу жена против фагиизма и њиховој спремности за борбу...

Услови за наш рад су повољни, кад видимо колико су жене спремне за борбу. Жене ће бити још спремније за борбу кад узмемо у обзир спољно политичку ситуагцгју, напредовање Црвене Армије и почетак распадања фашизма као и унутарњу сгтуацију — напредовање нагие народноослободилачке војске, стално проширивање наше ослобођене територије и зато се поставља као најважније пред нас учвршћење наше организације како би у моменту огромног прилива жена могли те жене организационо обухватити...

Централни одбор АФЖ, који ће се изабрати, имаће за задатак да обезбеди издавање једног централног листа АФЖ за целу земљу. Тај лист Не омогуНити да преко њега преносимо искуство нашег рада, координирамо рад, укажемо другарицама помоН у организационом погледу и да преко листа дајемо линију рада АФЖ-а. Лист ће изаћи за пеколико дана и звaће се „Жена данас". То Не бити заправо наставак издавања листа „Жена данас" који су младе антифашисткиње издавале пре рата у Београду...

Да би омогућили да наш лист излази редовно, наше организације АФЖ-а треба да обезбеде пуну сарадњу у листу. У лист требо слати дописе из организације од највиших до најнижих који треба да садрже слику живота наших жена, наше организације, резултате нашег рада с нашим успесима, као и тешкоћама, о јунаштву жена. Само онда ће лист бити одраз наше организаг^ије, ако буду у њему сарађивале све нагие организације.

Организација Антифагиистичког фронта жена треба да обезбеди пуну сарадњу са омладинским организацијама на терену. До сад су се дешавали неспоразуми као и неразумевања задатака једне и друге организације. Сматрало се да у Антифагиистичком фронту жена треба да се окупљају само старије жене, док су се омладинке окупљале само у омладинским оргаиизацијама. АФЖ је организација свих жена независно од тога колико је ко стар. Према томе омладинке, и поред тога што су чланице омладинских организација, треба да буду и чланиг^е АФЖ-а. Ако тако поставимо, онда неће долазити до неспоразума између нагис организаг^ије и омладинских.

Другарице делегати из наше народноослободилачке војске дале су нам слику о учегиһу жена с пушком у руци, о херојствима наших другарица, о славној смрти стотина нагиих бораца-жена, о њиховој издржљивости, из које видимо да наше другарице у народноослободилачкој војсци не заостају за друговима. Али из њихових излагања нисмо могли видети како другарице борг/,и раде по линији АФЖ. Иако претпостављамо да другарице раде по тој линији, ипак је потребно нагласити неопходност везивања другарица из војске са организацијама АФЖ на терену, где се њихове јединице налазе. А ако организације тамо још нема, другарице су дужне да раде међу женама и да успостављају организацију АФЖ према могуНностима. Уколико њихове јединице бораве на једном терену дуже, њихов рад треба да буде плоднији и да да видније резултатс. Политички рад са женама, објашњавање политичке ситуације, обј ашњавање циљева народноослободилачке борбе итд., одржавање течајева за неписмене. Рад нагиих другарица из војске са женама на терену, помоН коју ће оне пружати организаг^ијама АФЖ јесте једна гаранција за чвргиНе повезивање позадине и фронта.

Један од најважнијих задатака за учвршНивање наше организације јесте јединство свих жена без обзира на њихову наи,ионалну и верску припадност. Може се реНи да наша организација АФЖ није још успела да окупи све жене. Ван наше организације налази се још велики број Хрватица и Муслиманки. Тим женама морамо ми одјаснити политику распиривања наг^ионалне мржње прошлих ненародних режима и наставак те политике од стране окупатора и његових слугу усташа и четника. Наши непријатељи настоје да распире братоубилачки рат у нашој земљи за своје мрачне циљеве. Упорним радом наше организације створиНемо борбено јединство свих жена Југославије. Наше активисткиње морају познавати све жене: у градовима по улицама, а у селима по засеоцима. Ми морамо знати како свака жена дигие, како је расположена, какав има политички став. Према томе следи наше стално објагињавање и привлачење жена у народноослободилачку борбу.

Као важан задатак поставља се пред организацију АФЖ политичко уздизање жена. Маса жена које учествују^ у народноослободилачкој борби мора знати циљеве те борбе, како данас тако и у будуНности. Да бисмо то постигли, као најважније, а важи за све крајеве наше земље, јесте ликвидација неписмених. Одбори АФЖ од најнижих до највигиих треба да поставе одмах и неодложно организовање течајева за неписмене. За оспособљавање наших другарица активисткиња, које Не правилно спроводити линију АФЖ у живот, морамо оснивати курсеве ниже и више. Виши се могу држати по појединим покрајинама и окрузима, а нижи по срезовима, могу касније и по општинама. На курсевима се мора објаснити женама који су циљеви народноослободилачке борбе, улога жена у тој борби и њени задаци и каква је улога АФЖ у народноослободилачкој

[1]) Организациони реферат којп је поднела Спасенија-Цана Баоовић на I земаљској конференцији АФЖ у Босанском Петровцу, децембра 1942.

борбм. *Проучити с њима организационо питање АФЖ, те га конкретно примењивати и на њихов терен, на њихове услове.*

Издавање листова како покрајинских, тако и од окружних одбора АФЖ, сарадња у њима, све то ће придонети политичком уздизању жена. У нижим одборима, среским, општинским и месним, треба настојати да се издају редовно или повремено зидне новине, које би биле одраз рада и живота тих организација.

Нагиа организација на ослобођеној територији има да се позабави једним важним питањем, а то је питање учегиħа у изградњи наше народне власти. Морамо обезбедити да нагиа власт функционише, онако, како захтевају интереси народноослободилачке борбе, ми морамо водити рачуна да у народноослободилачке одборе улазе они, који то заслужују. Ми смо те, које треба да *бирамо и да будемо изабране, па какву власт створимо, таква ће нам и бити. Данас је у позадини највише жена, то треба да се одрази у нагием учегиħу на изборима за народноослободилачке одборе. Нагиим учешћем треба да покажемо високу свест. Нашим радом на изградњи народне власти, а она треба да буде много већа него до сада, — треба да покажемо да смо спремни и сутра борити се портив свих реаки,ионарних сила, које су нас до сада угњетавале. Ми морамо данас учврстити нагиу народну власт, да оно, зашто се данас пролива крв наших мужева, синова и другарица, не приграбе сутра други и употребе против народа.*

Потребно је да се организују предавања женама из разних области науке: здравствене, из географије, историје итд.

Најважнији задатак, који постављамо пред нашу организаг^ију, јесте питање потпуног обезбеђења наше војске. Нагии мужеви, браħа и синови боре се на положају против крвавог окупатора и њихових слугу усташа и четника, нагиа војска је извојевала себи оружје лијући крв најбољих синова свога народа, она је себи извојевала од пугике до топа.

Она штити нашу слободу, она нам је гаранција за коначно уништење окупатора и домаħих издајника. А ми жене у позадини морамо учинити све да нашој војсци дамо оно гито њој недостаје, а што ми можемо дати. Ми немамо фабрика, али ако ми организујемо плетење чарапа, г^емпера и ткање сукна итд., нашим радом надокнадиħемо оно чега још сада немамо. Учешће жена у радним бригадама, прекопавање путева и томе слично, треба да развијемо још интензивније. — Одборгс од највших до најнижих морају водити рачуна да ли су наше њиве пооране, засејане, и коме је потребна помоħ у том послу. Како видимо, жене се већином налазе у позадини, и на њих спада *већи део учешћа у организаи,ији власти, те организацији живота и позадине.*

Наша војска сваким даном постаје све већа, и фронт нам се све више шири, а пред нагиу организаг^ију ноставља се питање болничарки. Ми морамо да радимо како на слободном, тако и на неослобођеном делу територије на окупљању другариг,а, које би завршиле болничке течајеве, а ноготово оних другарии,а са окуниране територије, које већ гсмају болничке течајеве. Ми морамо водити бригу о томе, у каквим условима наши рањеници живе, да ли су добро снабдевеии и да ли су добро неговани. Пред нас жене поставља се велика одговорност, а то је збриħавање деце, мајки и очева наших бораг^а...

То су, другарице, наши главни задаи,и. Наша данашња конференцг<ја је одраз нагие чврстине, нагиег јединства и она нам даје гаранције да ово све што смо поставили- на конферени,ији буде спроведено у живот.

Само у чврстом јединству ми жене, организоване у нашем Антифагиистичком фронту жена, свестрано помажући народноослободилачку борбу, доħи ħемо до наше победе.

БЕОГРАД

Рељеф са споменика стрељаних бораца за слободу у Јајинцима
Рад вајара Стевана Боднарова

Број 1, 20. VIII 1941. г.
ЦИРКУЛАР ПК-а КПЈ — ЗА СРБИЈУ[1])
Целокупном чланству Партије н СКОЈ-а у Србији

Другови,

Мучки напад хитлеровске Немачке на СССР треба схватити као напад не само на совјетски народ, већ на све поробљене народе, на читав културни свет, а нарочито на радничку класу и њену авангарду...

Крвави окупатори и њихове још крвавије слуге на кукавички начин изводе из подрума „Главњаче" на десетке најбољих синова српског народа на губилиште. Они се обрачунавају у првом реду са комунистима: робијашима, шпанцима итд.

... Они то чине зато што су схватили опасност која им лебди над главом, што су схватили да им откуцавају последњи дани, што мисле да ће свој гадни живот продужити истребљењем својих нолитичких противника, и најзад, што су коначно дошли до уверења да је сада моменат ко ће кога пре!...

... Ни једног часа не смемо чекати, сваки минут за нас и за читав српски народ је питање живота, питање бити или не бити. Ко друкчије мисли и ко није спреман да сме ступити у отворен бој — нека чисти редове наше Партије што пре — то боље... Данас, више него икада досада, Партији су потребни одани, храбри, на сваки корак смели кадрови....

... Ми морамо учинити све да непријатеља опседнемо, да се у нашој земљи осети као у опседнутој тврђави. Не непријатељ нас, већ ми њега, морамо, нашим акцијама деморалисати и бацити у панику...

Стога пред све партијске организације постављамо следеће задатке који су за Партију од судбоносног значаја:

— Неодложно отпочети с акцијама, све јачим и јачим акцијама, у духу већ датих директива. Акције морају бити добро припремљене н изведене. Свака наша акција мора имати за последицу и материјалну и моралну штету за непријатеља.

— До максимума развити самоиницијативу код организација и свакога појединца Само онај који и дан и ноћ буде размишљао о задацима који данас стоје пред Партијом, само онај коме овн задаци прећу У крв и месо, извршиће успешно своју дужност и сигурно нанети непријатељу ударце...

— Завести челичну дисциплину у партијским организацијама и по цену преполовљења чланства... Сваки наш човек мора се осећати мобилисаним војником-ратником...

— У акције увлачити широке масе радника, сељака и друге борбене ванпартијске људе. Треба стварати национално-ослободилачки народни покрет у борби против огавних фашистичких тлачитеља и њихових слугу — Љотића и (Недића и Пећанца).

— Сваке недеље слати ПК-у писмене извештаје о спроведеним акцијама и њиховом успеху. То је потребно и зато да би се обезбедило преношење искустава.

Другови и другарице,

Кад будете размишљали о овоме огромном послу који ми комунисти — чланови Партије морамо савладати, оживите у своме сећању наше минуле борбе. У тим борбама падали су животи наших најбољих другова, али то нас није спречило да и даље водимо још одлучније борбе... Наша Партија израстала је и јачала се у ватри борбе, њени чланови излазили су из сваке борбе још прекаљенији...

На посао, другови! На посао одмах!

С другарским поздравом
ПК

‘) Зборник ВИИ, I, 2, стр. 29 (изводи).

„ПК-у КПЈ ЗА СРБИЈУ[1]) 14. 12. 1941. г.

Драги другови,

Пред нашом партијском организацијом у Србији налазе се сада ванредно важни задаци од чијих извршења зависи читав развитак политичких прилика не само у Србији него великим делом и у свим земљама Југославије, па чак и читавом Балкану.

... Повлачење партизанских јединица из Ужица и неких других места не претставља неки осетљивији војнички пораз. Партизанске јединице сачувале су своју живу снагу, док су истовремено задале јаке ударце непријатељу, — а то је и главни циљ партизанског ратовања. Ни у политичком погледу повлачење не значи за нашу Партију пораз. Насупрот, масе знају ценити народну власт која је месецима постојала на ослобођеној територији. Насилничка власт Недићевих бандита само ће још више убедити српске масе у праведност борбе коју воде партизанске јединице. Према томе, повлачење из неких градова и рејона никако не значи да је непријатељу успело да угуши ослободилачки устанак српског народа, него је тај устанак прешао само на нови систем свога развитка. Да ствари стоје тако најбољи је доказ чињеница да Недић наилази на највеће тешкоће при покушају да на освојеној територији организује своју власт и спроведе мобилизацију...

... Треба најодлучније политички раскринкавати и разбијати све покушаје прибирања великосрпских реакционарних елемената на којој било бази. У првом реду то важи за разне четничке фракције. Упоредо са таквом оживљеном политичком акцијом треба да се развије и војна акција партизанских јединица, против реакционарних Недићевих н четничких банди...

— Партија мора руководити диференцијацијом која је почела оштрије да се манифестује у масама. Реакционарни буржоаски елементи — бранећи своје класне интересе

— отворено издају свој народ, а тиме се изолирају од радних маса, које се окупљају око нашег партизанског покрета и наше Партије, бранећи природан и нужан прогрес. Задаћа наше партијске организације јесте да учвршћује радничко-сељачко језгро у националноослободилачком фронту, које ће једино спречнти да реакционарни буржоаски елементи искористе плодове народне борбе у своје противнародне сврхе...

— Посветити сву пажњу формирању народноослободилачких одбора... Њих треба формирати како на ослобођеној тако и на неослобођеној територији, у њима треба да се налазе борбени представници свих оних политичких струја у народу које су за одлучно продужење ослободилачке борбе, а нарочито радници и ситни сељаци. У неослобођеним крајевима народноослободилачки одбори треба да су органи политичке борбе народа против окупатора и њихових слугу. У ослобођеним крајевима они морају истовремено бити органи демократске народне власти...

— Треба ојачати борбу за слободу и јединство народа Југославије против окупатора. Треба оштро иступити против покоља муслимана и Хрвата од стране великосрпских елемената и открити српском народу коме користе такви покољи. Исто тако треба раскринкавати Недићево издајничко трговање са окупатором на рачун народних маса у Босни, Санџаку, Хрватској, Војводини итд.

— Развити партизанску делатност у читавој Србији...

— Треба популарисати нашу Партију у масама, објашњавајући њен став по појединим питањима и мобилишући масе у спровођењу партијске линије...

Ти задаци су несумњиво тешки, али наша партијска организација у Србији може их са успехом решити и мора их решити. Од брзине и еластичности зависи успех наше борбе у идућој етапи ...

С другарским поздравом
ЦК КПЈ

‘) зборник ВИИ, I, 2, стр. 250—256 (изводи).

Београд је био центар организовања свих акција које је водила КПЈ. У њему је скоро до краја рата било седиште ПК КПЈ за Србију. Он је одиграо велику улогу не само у револуционарној активности пре рата, него и у припремама за устанак. У њему је донета и одлука о дизању устанка. И за све време рата Београд је био и остао жариште отпора, и поред тога што је истовремено био и центар окупационих снага и власти, шпијуна и полиције.

О томе шта је Београд значио у току НОБ друг Тито је поводом десетогодишњице ослобођења Београда изјавио:

„Београд*) је одиграо огромну улогу у непосредној припреми народног устинка. По снази комунистичког и радничког покрета, као и по развијености партијских организација, ми смо тада имали више јаких центара, међу којима су билинајзначајнији Београд, Загреб и Љубљана. Припреме за устанак одвијале су се, углавном у овим градовима. Али пошто су кадрови били оно основно, Београд је, не због тога што се ту налазило руководство већ због великог броја кадрова, био, такорећи, онај центар одакле су даване директиве и слати људи на терен да раде на организацији устанка. Београд је У погледу кадрова дао врло много нашој

*) Јосип Броз Тито, Говори и чланци, књ. IX, Загреб 1955, стр. 303—304.

Војни заповедник Србије
Управни штаб

Београд, 22. јуна 1941.

Поверљиво

КОМЕСАРСКОМ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА Г. АЋИМОВИЋУ — БЕОГРАД

На основу последњих ратних догађаја, молим да се одмах изврше, према раније споразуму с Вама, хапшења свих водећих комуниста и да се нареди шефу полиције у Београду да још ноћас изврши хапшење њему познатих комуниста града Београда. Ове особе треба затворити на Ади Циганлији. Доцније, треба како ове, тако и остале у земљи ухапшене злочиначке елементе и комунисте спровести у концентрациони логор који Ви према наређењу има да организујете. Истовремено постарајте се да се још током ове ноћи похапсе сви борци црвене Шпаније.

Сем тога, молим да се шефу полиције одмах нареди ово:

1. Полиција има да уведе појачану уличну службу. Као што је раније наређено, има се одмах организовати и ноћна полицијска служба.

2. Шеф полиције треба да изда потребна упутства за нарочито чување јавних зграда, мостова и осталих важних постројења.

Ради лакшег извршења ових задатака, постараћу се да се из ратног плена одмах стави на расположење српској полицији потребно оружје. Истоеремено о овим мерама биће обавештене и немачке трупе с молбом, да у случају потребе, помогне око извршења задатака полиције.

На крају желим да Вам скренем нарочиту пажњу на вароши: Ниш, Крагујевац, Ужице, Чачак и рудник: Ртањ, Трепча и Бор.

Умољава се за извештај о извршењу.

За војног заповедника Србије,
пачелник управног штаба
ТУРНЕР[1]), с. р.
државни саветник"

Немачки државни саветник др Турнер руководио је цивилном окупационом службом у Србији и организовао квислиншки апарат. — Прим. ред.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ВУКИЦА МИТРОВИЋ — ШУЊА, текстилна радница, рођена је 1912. године у Светом Стефану, на Црногорском приморју. Завршила је нижу гимназију у Котору: Пошла је у Учитељску школу на Цетињу, али је због тешких материјалних прилика у породици морала да напусти школовање. Године 1932. преселила се са породицом у Београд и запослила као текстилна радница. Одмах је приступила радничком покрету и убрзо постала један од шегових најактивнијих бораца. Године 1933. примљена је у Партију. Конспиративна и сталожена, упорна, тиха и нечујна у своме раду, Вукица је од својих најбољих другова добила партијски надимак „Шуња“. Њој су поверавани најопаснији задаци, на којима се сваки пут полагао револуционарни испит. У великој провали 1935. године ухапшено је много комуниста, готово читав МК Партије и МК СКОЈ-а, с њима и Вукица, која је тада радила у партијској техници. У затвору је била толико мучена да су о томе писале и стране новине. Напредна међународна јавност осуђивала је ове бруталне поступке београдске полиције над једном младом девојком. Ништа је није сломило, ништа није признала, мада ју је мучеше много исцрпло. Изведена је пред Суд за заштиту државе и ослобођена, пошто јој кривица није могла бити доказана.

После изласка из затвора, крајем 1935. године, послата је на партијски курс у М^оскву, одакле се вратила у Београд у пролеће 1936. Исте године постала је члан МК КПЈ за Београд и члан Управе синдиката текстилаца. Није било никакве значајније акције да у њој Вукица није учествовала као руководилац и организатор.

У јесен 1936. године полиција је поново открила рад готово читаве партијске организације у Београду. Вукица је била међу оним малобројним које полиција није ухапсила и који су наставили да развијају и учвршћују партијске организације и обнављају оне које је провала десетковала. Ускоро је постала и члан ПК КПЈ за Србију.

Поново се нашла у затвору 1938. године, али како је и овом приликом у полицији упорно ћутала, пуштена је због недостатка доказа, јер је никада нису ухватили на делу.

Бескрајно одана Партији и народу, Вукица је неуморно окупљала у партијској борби. Друга важна чињеница је да је Београд као град, иако, додуше, страховито пострадао, дао од самог почетка најјачи отпор окупатору. Његови грађани, чланови и симпатизери Партије, родољуби и омладина пружили су жесток отпор непријатељу, што је, разумије се, у политичком погледу имало велики одјек и ван Београда. Тако је Београд био за нас онај центар из кога је, као што то обично бива у таквим великим моментима и револуционарним периодима, зрачио нов дух, нова идеја покрета. То је био Београд. И Београд је за нас то увијек остао, за вријеме читаве народноослободилачке борбе, иако се она, послије повлачења наших јединица, није одвијала више у таквим размјерама на ужој територији Србије као у Босни, Хрватској, Лиц,и, Далмацији, Словенији и Црној Гори. Али Београд нам је ипак остао најважнији центар у који смо увијек гледали и сматрали га кључем за даље развијање нагае револуционарне стратегије...“

У овако важној улози Београда значајно место имале су жене. Оне су активно учествовале у свим акцијама Партије упркос тешким условима које је наметнула окупација и посебно организован полицијски терор. Партијски рад се несметано развијао јер је Партија припремила нове, непријатељу непознате кадрове — жене које преузимају не само многе одговорне партијске дужности, већ учествују и у диверзантским акцијама, организују партијску технику, обављају курирске дужности и многе друге деликатне задатке веома значајне за револуцију.

РАД ЖЕНА ЧЛАНОВА ПАРТИЈЕ И СКОЈ-а У БЕОГРАДУ

На руководмећим партијским дужностима у београдској партијској организацији 1941. године биле су од жена: Вукица Митровић као члан МК КПЈ за Београд до 1. октобра 1941. године, секретар београдске партијске мирани привремени МК КПЈ ушла је и Олга Алкалај (пре тога секретар V рејонског комитета), која је ухапшена већ крајем октобра. Од јануара 1942. па до свога пада марта исте године, секретар београдске партијске организације била је Јелена Ћетковић (пре тога секретар III рејонског комитета).

У седам рејонских комитета у Београду био је још известан број другарица, међу њима: Олга Т. Јовановић, Кета Шер-Миндеровић, до одласка у Посавски одред октобра 1941, Љубинка Стричевић, Ђука Динић, краће време почетком 1942. године,

Милада Рајтер, до одласка за курира ЦК КПЈ почетком лета 1941, Марија Рачки, Славка Морић, до доласка на рад у технику ПК КПЈ септембра 1941, Станица Начевић, до хапшења августа 1941, Анка Кумануди, до хапшења фебруара 1942, Мирослава Поповић (илегално име једне избеглице чији идентитет редакција није могла да утврди) и друге. Међу секретарима теренских и предузетних партијских ћелија биле су: Олга М. Јовановић, др Зора Илић-Обрадовић (стељана 11. IX 1944), Лепосава Лалош-Вујошевић (стрељана 25. V 1943), Фатима Пејовић, Љубица Велебит и Јулишка Салај (све три ухапшене крајем лета 1941. године и стрељане у првој групи жена, 19. септембра исте године), Лепосава Михаиловић-Опи (стрељана 14. V 1943), Корнелија Сенде-Поповић, Мара Удицки (крајем 1941. прешла на партијски рад у Банат, где је 1942. ухваћена и стрељана), Јелена-Ленче Хаџиниколић, Анка Шкорић (до 1944. партијски радник у Београду, затим ступила у Космајски одред; умрла после рата), Иванка Ђуковић-Ковачевић (ухапшена децембра 1941, на интервенцију пуштена априла 1942), Нада Димитријевић, Теодора Лончаревић, Пирошка Хоџић, Фрида Бергман и др.

У току месеца маја примљен је у Партију већи број чланова, нарочито жена, од којих су затим многе постале партијски руководиоци. Није могућно утврдити ни тачан број ни имена свих другарица чланова Партије и СКОЈ-а у Београду (било их је преко 100, од укупно 500 чланова КПЈ, а од 1.500 чланова СКОЈ-а и 2.000 омладинаца активиста, половину су чиниле омладинке) које су у данима устанка под најтежим околностима извршавале задатке које је Партија постављала. Оне су учествовале у организовању и извођењу диверзантских акција, радиле су у партијској техници и одржавале везе с одредима, биле су курири и обавештајци, обезбеђивале су станове и скровишта за технику и партијске раднике, организовале су прикупљање прилога за НОФ, санитетског и другог материјала за одреде, организовале су и водиле санитетске курсеве, смештале У болницу илегалце којима је била потребна лекарска помоћ и сл. На тим задацима радиле су све док им полиција не би ушла у траг, а тек онда ИМ је Партија дозвољавала да оду у одред, где су настављале свој многоструки рад на терену којим се одред кретао, а уз то биле борци и и болничарке. Мећутим, многе нису успеле да

ске редове најбоље и најборбеније синове и кћери радничке класе, васпитавала их и челичила у непрекидној борби за предстојеће велике задатке.

После доласка окупатора, Вукица се сва предала организационом и политичком раду Партије у борби против окупатора у Београду. Али није могла дуго да се одржи. Првог октобра 1941. године пресрели су је агенти Специјалне полиције када је ишла да састанак Месног комитета. Покушала је да побегне, али није успела — рањена је и ухваћена. Рањена је одведена у затвор и два и по месеца подвргавана најтежим мукама. Али ни тада полиција није успела да ишчупа из ње ниједну реч. Записник спремљен за њено саслушање остао је празан. Увидевши да од ње не може ништа сазнати, полиција ју је 16. децембра на носилима пребацила у логор на Бањици, пошто је била толико испребијана и измучена да није могла да хода. Стрељана је сутрадан, 17. децембра 1941. године.

За свој рад и своје херојско држање пред непријатељем, Вукица Митровић је 9. маја 1945. године проглашена за народног хероја.

ЛАЖНА ЛИЧНА КАРТА ВУКИЦЕ МНТРОВНН НА ИМЕ ЉУБИЦЕ МАТКОВИК И ПОЛИЦИЈСКИ КАРТОН

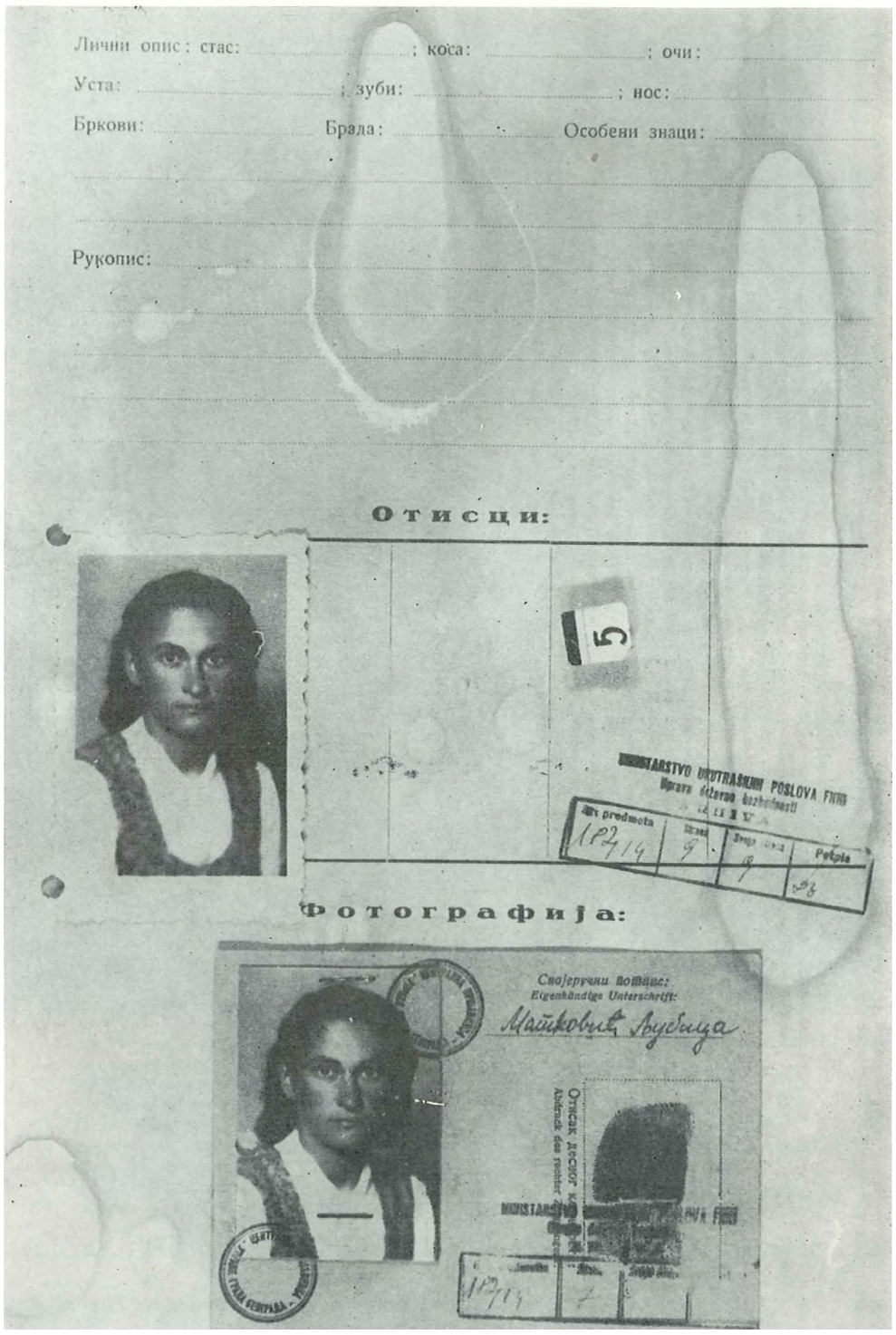

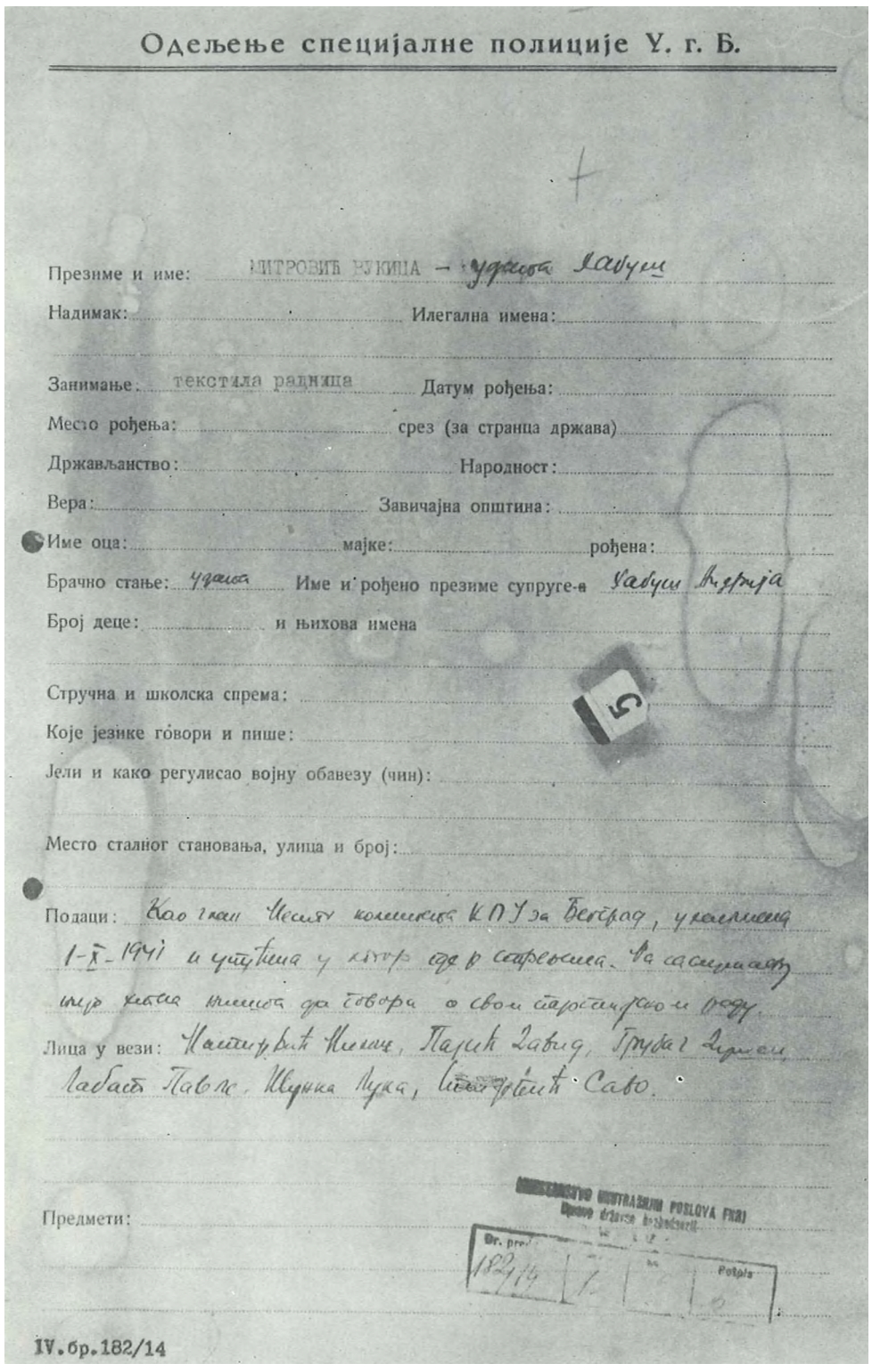

Одељење специјалне полиције У. г. Б.

Презиме и име: МИТРОВИЋ ВУКИЦА – удата Савуш

Надимак: Илегална имена:

Занимање: текстила радница Датум рођења:

Место рођења: срез (за странца држава)

Држављанство: Народност:

Вера: Завичајна општина:

Име оца: мајке: рођена:

Брачно стање: удата Име и рођено презиме супруге-а Савуш Андрија

Број деце: и њихова имена

Стручна и школска спрема:

Које језике говори и пише:

Јели и како регулисао војну обавезу (чин):

Место сталног становања, улица и број:

Подаци: Као члан Месног комитета КПЈ за Београд, ухапшена 1-X-1941 и спроведена у логор одакле сам ослобођена. Са сасвим мало података о свом партијском раду.

Лица у вези: Чантурић Живић, Парић Давид, Грубач Јелисе Чабаст Павле, Шуњка Лука, Чантурић Саво.

Предмети:

IV. бр. 182/14

ПРВА СТРАНА ПОАИЦИЈСКОГ КАРТОНА ВУКИЦЕ ЈМИТРОВИЕ

умакну Гестапоу и Специјалној полицији, хапшене су, мучене и одвођене у логоре смрти, из којих се велики број није вратио.

У том најбурнијем времену у Београду су радиле или из њега одлазиле у партизанске одреде, поред већ наведених чланова Партије: Добрила Арсенијевић до октобра 1941. када је отишла у Космајски партизански одред, Босиљка Бачић, Дубравка-Аша Бијелић, Десанка Бркић (ухапшена септембра 1941), Илонка Валгони (ухапшена августа 1941), Оливера Вањек до краја септембра 1941. када је отишла у Космајски партизански одред Адела Вранић-Шинко, Анђелија Галовић, Александра-Цаца Голубовић, Маријана Грегоран (ухапшена августа 1941), Стака Диклић, Мила Димић, Добрана Ћилас до одласка у Јабланички партизански одред октобра 1941), Миленка Ђурковић, Љубица Илић, Анка Јандријевић, Миланка Јевтовић, Наташа Јеремић, Мира Јовановић-Јаза, Ружа Јовановић, Олга Јојић до октобра 1941. када је отишла у Космајски партизански одред, Нада Ковачев, Анђелка Косановић, Олга Кршул, Веселинка Лазовић, Цвијета Милошевић (ухапшена почетком септембра 1941), Драгиња Недељковић, Љубица Новаков, Вуја Ољача до октобра 1941. када је отишла у Космајски одред, Јулка Орешчанин, Дара Павловић до августа 1941. када је отишла у Ваљевски партизански одред, Марија Пајић (ухапшена почетком септембра 1941), Невенка Петровић, Олга Петровић (ухапшена октобра 1941), Фани Политео, Амалија Потхрашки, Јованка Радаковић (ухапшена августа 1941), Драгиња Радовановић-Маринковић, Милица Радулашки, Радмила Рајковић (ухапшена почетком септембра 1941), Љубица Ракић-Ђорђевић до одласка у Космајски партизански одред августа 1941), Слободанка Савић, Данијела Сикимић, Катица Ћирић, Драгица Ћорковић (ухапшена августа 1941), Дора Фрајденфелд, Зора Чаленић до одласка у Космајски партизански одред августа 1941, Радмила Шнајдер, Милица Шуваковић до августа 1941. каца је отишла у Топлички одред, Вера Петровић-Винчић, Софија Гавриловић, Иванка Главашки, Јулијана, Дограјић, Вера Додић, Љубомирка Јанковић до одласка у Чачак септембра 1941, Тереза Јанковић, Боса Јаношевић, Јелица Јерковић, ухапшена октобра 1941, Добрила Јовичић, Ангелина Ковачевић, Десанка Ковачевић, Србислава Ковачевић до одласка на партијски рад у Срем крајем 1941,

Петруша Кочовић-Зорић, Мира Крнетић, Мира Кротић до септембра 1941. када је ухапшена и после пуштања из затвора пребачена у Шид, Милица Лукић, Анка Лучић, Веселинка Малинска до повлачења за курира ПК КПЈ за Србију, Љубица Мерло, Ирена Мијатовић-Барш, Каћа Михаиловић, Олга Павловић, Стојанка Перишић, Лепа Пијаде, Јелена Поповић, Јулијана Рајтер, Радмила Станковић, Живана Станојевић, Оливера Ћурковић, Евица Ћурчић, Маргита Хладни, Жаклина Шаморел и др. Јануара 1942. године примљена је у Партију Даница Каришић, а фебруара 1942. Драгиња-Дада Констатиновић. Истог месеца укључена је у једну ћелију Зора Бегенишић, која је била у Мачванском одреду и после повлачења главнине партизанских снага у Санџак и Босну послата у Београд. Године 1942. примљене су у Партију Марија Стефановић и Зора Селаковић. Кандидати за чланове Партије биле су: Персида-Сека Арсенијевић, Викторија Волф, Лепа Ђорђевић, Невенка Каракашевић-Стаменковић, Нада Марковић, Селена Миленковић, Евка Поповић, Мирјана Чаленић-Јанков, Вера Лазовић, Зора Јовановић-Раковић, Анка Поповић.

У припрема за устанак је и организација СКОЈ-а развила широку активност. Међу организаторима омладинских и скојевских акција биле су Маријана Грегоран, члан ПК СКОЈ-а, и Марија Рачки, члан МК СКОЈ-а за Београд, обе текстилне раднице. Један од руководилаца омладинског покрета у Београду била је и Миленка Ћурковић, студенткиња. Скојевска организација Београда је имала шест рејонских теренских актива, затим средњошколски актив и студентски актив на Универзитету, који је постојао кратко време, а у устанку је расформиран. У руководству СКОЈ-а по рејонима су, поред других биле: Драгиња-Дада Констатиновић, Жаклина Шаморел-Јованка Лукић, Боса Јаношевић, студент из Београда, Весна Бутјер, студент ЕКВШ, Миланка Јевтовић, Смиља Тузлић, Ружица Шојић, студент медицине, Анђелка Христина Катић, ученица гимназије, Иванка Копарац, ученица I женске гимназије, Радмила Богдановић, свршена матуранткиња, Живка-Жана Јанковић, ученица гимназије, и др. У средњошколском руководству СКОЈ-а су се, поред других истицале Лепосава Митровић, Ружица Васикић, матуранткиња, Емилија Цуца Јакшић-Никезић, Славка Петровић, Јелица Недић и друге.

Рађено 10. фебруара 1942. године у Одељење специјалне полиције УГБ

ЗАПИСНИК[1])

о саслушању ХАЏИ-НИКОЛИЋ ЈЕЈ1ЕНЕ, раднице из Београда, са станом у Сењанина Иве ул. бр. 10.

ЗОВЕМ СЕ: Хаџи-Николић Јела, по занимању сам радница, рођена сам 15. јануара 1915. године у Буфу — Грчка, завичајна у Битољу, од оца Панте и мајке Теодоре, рођ. Васиљевић, неудата, Српкиња сам, вере православне, иеосуђивана, полицијски некажњавана, писмена, на постављена питања дајем следећи одговор:

Пошто ми је отац, који је по занимању часовничар, доста сиромашан човек, да му не бих била на терету, ја сам се одлучила да из Битоља дођем у Београд са намером да се негде запослим. То је било августа месеца 1933. године. Одмах по доласку у Београд, ја сам се запослила у једној посластичарници, коју је држао неки Македонац. У тој посластичарници радила сам свега три дана, па сам добила за продавачицу код фирме „Тата". Код ове фирме радила сам од 21. септембра 1939. године па до 30. априла 1941. године. Пошто после капитулације Југославије при овој фирми није било посла, они су ме као и остале намештенице отпустили.

Половином јуна месеца запослила сам се у млекари, коју је држала моја земљакиња и познаница из Скопља *МАЛИНСКА ВЕСЕЛИНКА.* **Млекару је имала у Француској улици бр. 5. Код ње сам била запослена 3—4 месеца. Становала сам у Француској бр. 49.**

Из разговора са њом никада нисам запазила, да је она била комунистички оријентисана, али сам приметила да је често траже нека лица са којима је она разговарала. Мени су говорили да је траже због намирница.

Малинска је после 3—4 месеца рада предала млекару некој Милешевић Анђелки, јер је слабо ишао посао, а осим тога тешко је било добављати намирнице.

После предаје млекаре Малинска ме је упознала са породицом Илић Радомира, обућара, који ради код своје куће у Сењанина Иве улици бр. 10. Жена и ћерка Илић Радомира и раније су навраћале у млекару ради куповине намирница, али их ја тада лично нисам познавала. Малинска ми је казала, да се код њих могу костирати и како ја нисам могла наћи моментално запослење ја сам на то пристала. Ја сам одмах дала 500 динара за храну и отпочела сам код њих да се костирам. 1. јануара 1942. године ја сам се код њих и преселила. Са Малинском се уопште, од познанства са Илићевима, нисам виђала и непознато ми је где се она сада налази. Код Илићевих, још док сам била само на кости, упознала сам *ПЕТКОВИЋ НИКОЛУ,* **радника Д.Т.О. Он је раније становао код њих, а доцније је само долазио на ручак п вечеру. Са њим сам ргтко кад разговарала. Наш разговор сводио се на то, што смо говорили да је тешко стање настало после рата, да је скупоћа велика, а мале наднице и да је тешко изаћи на крај. Никада нисмо водили политичке разговоре, нити разговарали о Совјетској Русији, јер ме политичка питања нису много интересовала. На дан 17. о.м. када сам ухапшена Перовић је после вечере оставио на столу једну савијену хартију, али мени није било познато да је то комунистички летак, иити сам чула, да ми је казао, да тај летак прочитам. Приликом мога хапшења полицијски органи су тај летак нашли у џепу мога капута. Како је овај летак доспео тамо мени је непознато. Летак носи наслов: „Обавештење" бр. 45 од 1. II 1942. године. Овај летак нисам читала, али сад пред влашћу кад ми је прочитан, видим да описује борбу на источном фронту, да говори о губитку, који Немачка има на овом фронту, да говори о ослободилачкој борби у нашој земљи, Хрсатској и другим крајевима у Европи и да критикује рад садање владе и претседника Милана Недића.**

Као што сам већ напоменула политичким проблемима никада сг нисам бавила, нити сам припадала или сад припадам Комунистичкој партији. Због чега је Перовић овај летак мени оставио, то ми је непознато. До сада ми никада није давао летке, нити ми је било познато, да их он има.

Осим жене, Илић Радомир, обућар има две удате ћерке, од којих једна са мужем Јенецков Миланом, коњушаром, станује заједно са њима, и два сина Илију, обућарског радника који болује на плућима и МИХАИЛА, дечака од 15 година, који нема сталног занимања.

Трећег његовог сина *ИЛИЋ. ВОЈИСЛАВА,* **бившег чиновника Винер банке не знам, али сам чула од њих да постоји. Где се он налази мени је нзпознато. Пре месец дана јавио се картом из Ниша.**

То је све што имам да изјавим. Прочитано ми је и за своје признајем.

ХАЏИ-НИКОЛИЋ ЈЕЛЕНА, с. р.

Саслушао и оверавају,

Записничар,
Потпис нечитак

По наредби
Шефа одсека специјалне полиције
шеф Одсека IV,
Бећаревић, с. р.

[1]) РСУПС, IV дос. бр. 73/128.

ОЈ1ГА АЈ1КАЛАЈ, адвокатски приправник из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета и члан КПЈ од 1937. године, била је једна од најактивнијих чланица Омладинске секције Женског покрета и члан редакције „Жена данас". Године 1941, под окупацијом, била је секретар V рејонског комитета КПЈ, а почетком октобра члан привременог МК КПЈ за Београд. На тој дужности је ухапшена 27. октобра 1941. године. Претучена је у полицији и одведена на лечење у јеврејску болницу, одакле је, приликом ликвидације болнице у пролеће 1942. године, изведена и угушена у гасним колима.

О њеном лику комунисте, о њеној чврстини и неустрашивости сведочи записник о саслушању у Специјалној полицији, у коме је непријатељу изрекла свој дубоки презир.

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ, НАЛОГ ЗА ХАПШЕЊЕ И РЕШЕЊЕ О УПУКЕЊУ У ЛОГОР ОЛГЕ АЛКДЛАЈ

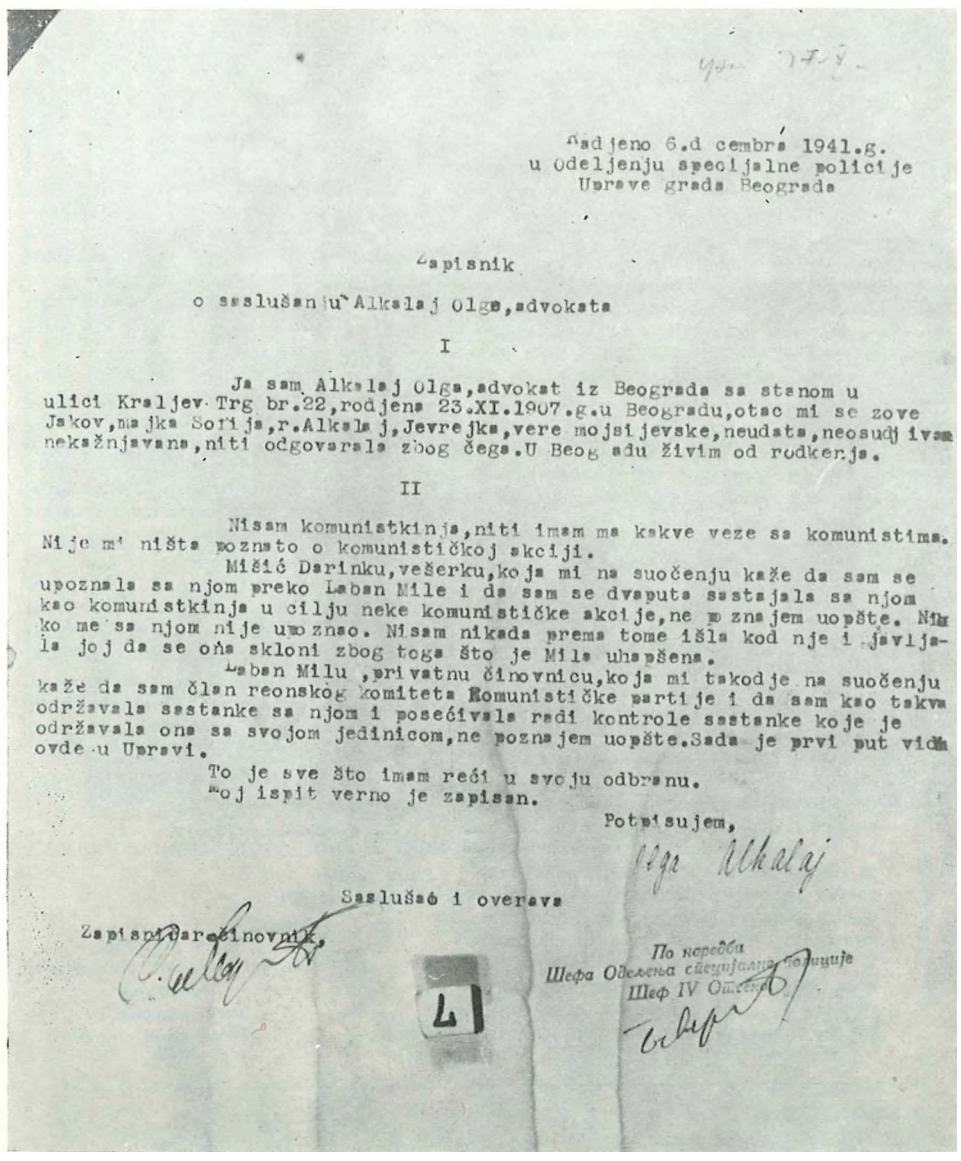

Radjeno 6.d cembra 1941.g.
u Odeljenju specijalne policije
Uprave grada Beograda

Zapisnik

o saslušanju Alkalaj Olge, advokata

I

Ja sam Alkalaj Olga, advokat iz Beograda sa stanom u ulici Kraljev Trg br.22, rodjena 23.XI.1907.g.u Beogradu, otac mi se zove Jakov, majka Sofija, r.Alkalaj, Jevrejka, vere mojsijevske, neudata, neosudjivana nekažnjavana, niti odgovarala zbog čega. U Beogradu živim od rodkenja.

II

Nisam komunistkinja, niti imam ma kakve veze sa komunistima. Nije mi ništa poznato o komunističkoj akciji.

Mišić Darinku, vešerku, koja mi na suočenju kaže da sam se upoznala sa njom preko Laban Mile i da sam se dvaputa sastajala sa njom kao komunistkinja u cilju neke komunističke akcije, ne poznajem uopšte. Nikako me sa njom nije upoznao. Nisam nikada prema tome išla kod nje i javljala joj da se ona skloni zbog toga što je Mila uhapšena.

Laban Milu, privatnu činovnicu, koja mi takodje na suočenju kaže da sam član reonskog komiteta Komunističke partije i da sam kao takva održavala sastanke sa njom i posećivala radi kontrole sastanke koje je održavala ona sa svojom jedinicom, ne poznajem uopšte. Sada je prvi put vidim ovde u Upravi.

To je sve što imam reći u svoju odbranu.
Moj ispit verno je zapisan.

Potpisujem,
Olga Alkalaj

Saslušao i overava

Zapisnik arečinovnik,

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције
Шеф IV Отсека

ЖЕНЕ У ОДБОРИМА НО ФОНДА

У устанку и за све време народноослободилачког рата Партија је обраћала велику пажњу организацији Народноослободилачког фонда — НОФ (као продужетка Народне — Црвене помоћи, до 1938). То је била широка организација помоћи члановима Партије који су као хранитељи одлазили у партизанске одреде и ухапшеним припадницима НОП. Члан Покрајинског одбора НОФ-а за Србију била је на почетку окупације Милица Сарић, а у Месном су одбору НОФ-а биле Веселинка Малинска, благајник и Саша Јаворина, медицинска сестра, а после одласка ове две другарице у одбор је ушла Јулијана-Цура Рајтер. У рејонским одборима НОФ-а су поред других, биле: Радмила Милановић-Шнајдер, домаћица, Наташа Јеремић, дипломирани правник, Петруша Зорић-Кочовић, чиновник у Београду, а од марта 1942. године и Зора Бегенешић студент.

Међу многим женама, члановима Партије и симпатизерима, које су прикупљале прилоге за НОФ у својим партијским јединицама, улицама, предузећима и установама биле су: Мира Јовановић-Јаза, геометар из Београда, Љубица Стокић, студент прва из Смедерева, Радмила Галева-Јовановић (1941. одговарала за НОФ у својој партијској организацији до децембра исте године, када је ту дужност од ње преузела Олга Т. Јовановић), Зора Чаркшилијевић, чиновник Катастра, Наталија Јовановић, радница у Цигар-папиру, Зора Селаковић, кројачица, Вера Јанићијевић, чиновник Електричне централе, Маргита Хладни, кројачка радница, Зорка Живадиновић, радница, Јелена Сергијевић, књиговезачка радница, графичка радница Госпава-Пава Младеновић, графичка радница Анка Милићевић, Драгица Ерцег, бројачица у Заводу за израду новчаница; у Заводу су такође радиле за НОФ Даница Јовичић и бројачица Анка Поповић. Међу активистима женске секције при Удружењу ПТТ чиновника које су под окупацијом скупљале прилоге за НОФ биле су Невенка Каракашевић-Стаменковић и Персида-Сека Арсенијевић.

Поред других активиста у Министарству финансија, прилоге за НОФ је од јуна 1941. скупљала Бранислава Лукић, Нада Дедић, чиновник Дирекције за спољну трговину, била је под окупацијом у одбору НОФ-а у Мини-

старству финансија. У Државној хипотекарној банци је прикупљала прилоге за НОФ Лепосава-Сека Орловић до јесени 1943. године када је похапшен један број банкарских службеника. Међу многим омладинкама и женама које су биле ангажоване у раду за НОФ, биле су: Лела Огњановић, ученица гимназије, Наталија Шојић, Радојка-Сека Божић (набављала је пропуснице за прелаз у Земун, ухапшена октобра 1942, пред полицијом се одлично држала), Катарина-Каћа Балножан, Славица Симић и још велики број жена било да су радиле и на другим пословима, било да су се на овај начин везивале за покрет.

АКТИВИ ЖЕНА

Ради спровођења припрема за устанак, поједине партијске ћелије организовале су активе жена-чланова Партије и поузданих симпатизера. Свака чланица ових актива радила је с групом од 4—5 жена. На састанцима, који су одржавани по становима, преношене су директиве Партије, саопштаване су политичке новости и дељен пропагандни материјал; једанпут месечно чланице су предавале руководиоцу актива прилоге које су прикупљале за Народноослободилачки фонд — НОФ. Оваквих актива било је међу службеницима ПТТ, међу бившим чланицама СПНЈ, Омладинске секције Женског покрета и др. Неки активи су имали посебне задатке. Актив бивших чланица СБОТИЧ-а, у коме су биле Олга Кршул, Вуја Ољача, Душанка Коларевић-ТБоковић (августа 1941. отишла на рад у Лесковцу као кандидат за члана КПЈ), Јелена Николајевић, имала је задатак да проналази станове за одржавање партијских састанака и за прикривање илегалаца; мешовитом активу у пекари „Соко" (чија је виша веза била Кета Шер-Миндеровић) био је задатак да извлачи хлеб за илегалне партијске раднике у Београду. У III партијском рејону било је обухваћено у активима 70 жена, а ове су окЈ^пљале још неколико стотина жена.

САНИТЕТСКИ КУРСЕВИ

У оквиру припрема за устанак партијске организације су поклониле велику пажњу организовању санитетских курсева. Почетком маја 1941. године одржан је у окупираном Бео-

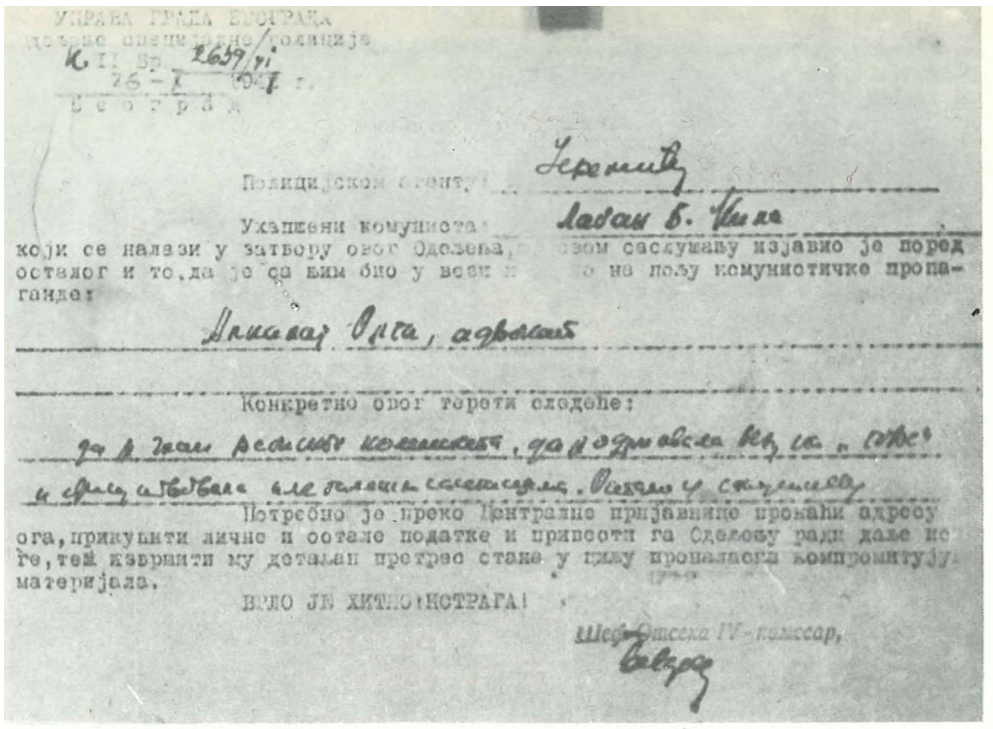

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
К II Бр. 2639/41
26-I 1941 г.
Београд

Полицијском агенту Јеремићу

Ухапшени комунистa Лабан Б. Мила

који се налази у затвору овог Одељења, овом саслушању изјавио је поред осталог и то, да је са њим био у вези и радио на пољу комунистичке пропаганде:

Николај Олга, адвокат

Конкретно овог тероти следеће:

да је Лаки Радмила комунисткиња, да је одржавала вез. са ... Олге и Мила али детаљни саставе. Вези у стварности

Потребно је преко Централне пријавнице пронаћи адресу ога, прикупити личне и остале податке и привести га Одељењу ради даље ис ће, тек извршити му детаљан претрес стана у циљу проналажења компромитују материјала.

ВЕЋО ЈЕ ХИТНО!КОТРАГА!

Шеф Одсека IV-комесар,

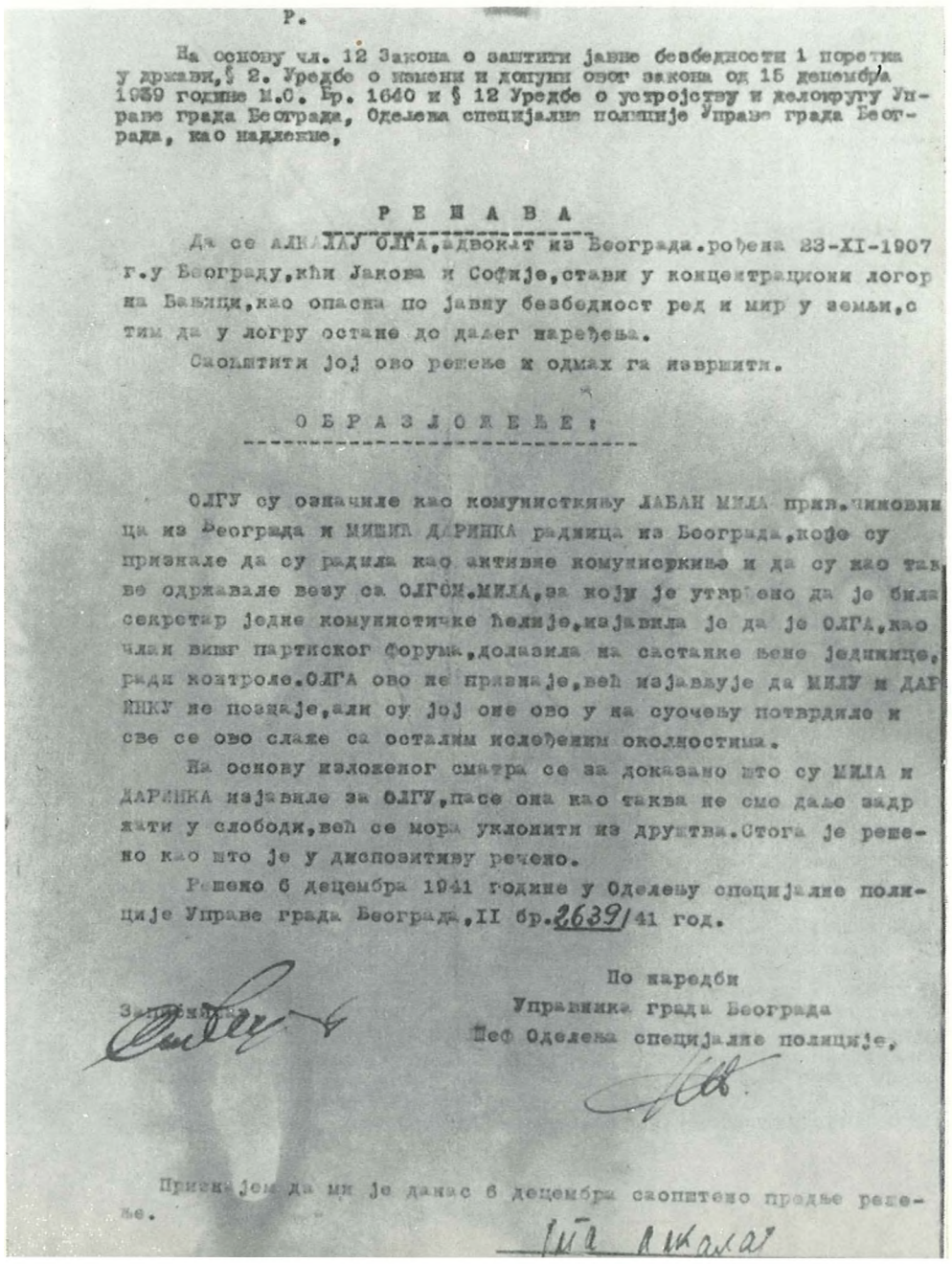

Р.

На основу чл. 12 Закона о заштити јавне безбедности 1 поретка у држави, § 2. Уредбе о измени и допуни овог закона од 15 децембра 1939 године М.С. Бр. 1640 и § 12 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, Одељења специјалне полиције Управе града Београда, као надлежне,

Р Е Ш А В А

Да се АЛК... ХЈ ОЛГА, адвокат из Београда, рођена 23-XI-1907 г. у Београду, кћи Јакова и Софије, стави у концентрациони логор на Бањици, као опасна по јавну безбедност ред и мир у земљи, с тим да у логору остане до даљег наређења.

Саопштити јој ово решење и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е :

ОЛГУ су означиле као комунисткињу ЛАБАН МИЛА прил. чиновница из Београда и МИШИЋ ДАРИНКА радница из Београда, које су признале да су радиле као активне комунисткиње и да су као такве одржавале везу са ОЛГОМ.МИЛА, за коју је утврђено да је била секретар једне комунистичке ћелије, изјавила је да је ОЛГА, као члан вишег партиског форума, долазила на састанке њене јединице, ради контроле. ОЛГА ово не признаје, већ изјављује да МИЛУ и ДАРИНКУ не познаје, али су јој оне ово у на суочењу потврдиле и све се ово слаже са осталим изнесеним околностима.

На основу изложеног сматра се за доказано што су МИЛА и ДАРИНКА изјавиле за ОЛГУ, пасе она као таква не сме даље задржати у слободи, већ се мора уклонити из друштва. Стога је решено као што је у диспозитиву речено.

Решено 6 децембра 1941 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда, II бр. 2639/41 год.

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције,

Признајем да ми је данас 6 децембра саопштено предње решење.

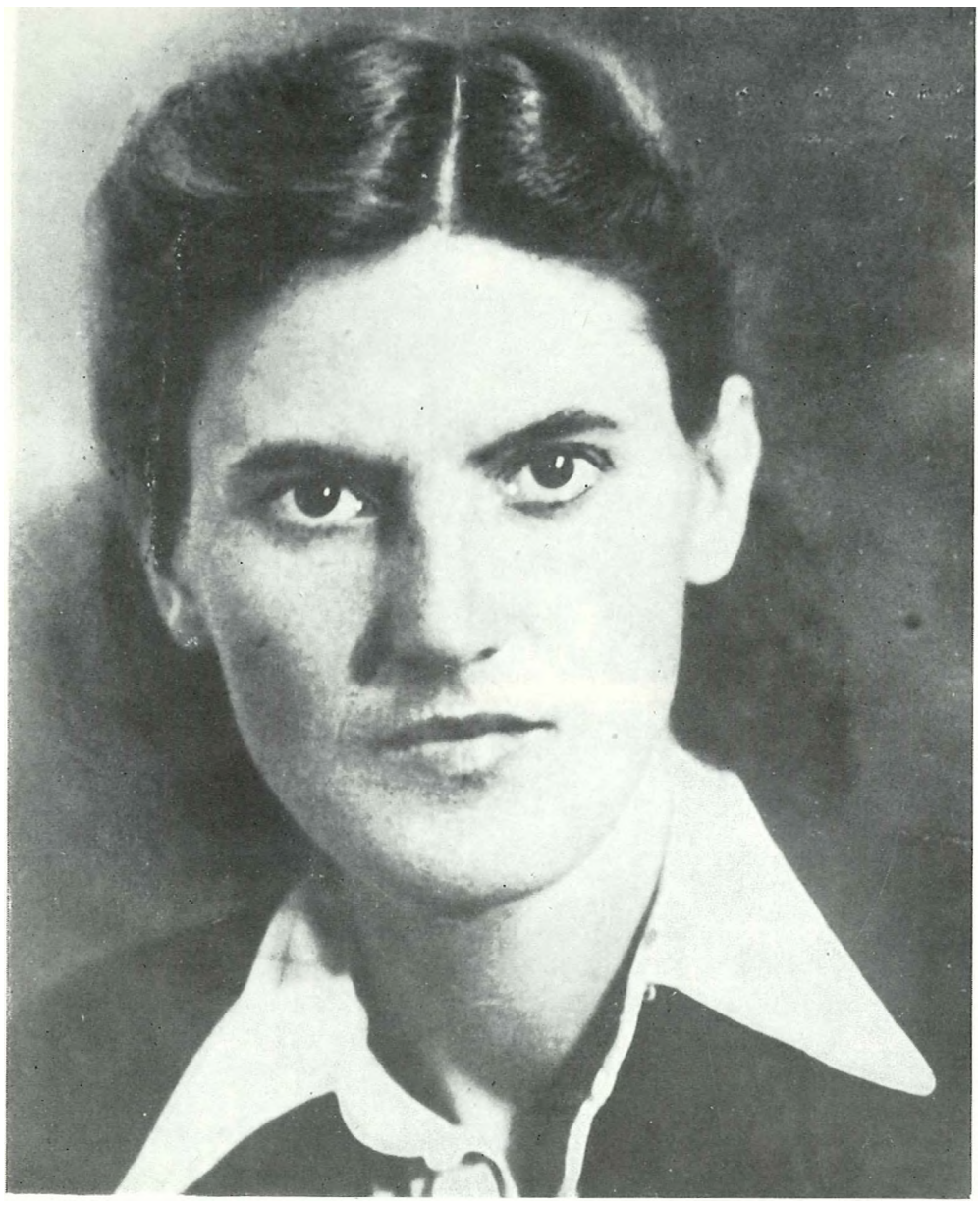

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЈЕЈ1ЕНА ЋЕТКОВИЋ, кројачка радница, рођена је 9. августа 1916. године на Цетињу. Активно је учествовала у напредном радничком покрету пре рата и више пута хапшена. У Партију је примљена 1936. године у Подгорици (Титоград). Од 1937. године живела је у Београду.

На почетку окупације била је члан III рејонског комитета. Новембра 1941. године повучена је на партијски рад у Чачак, одакле је почетком децембра враћена у Београд да руководи радом III рејонског комитета. Јануара 1942. године постала је секретар Месног комитета КПЈ за Београд. Била је организатор великог броја акција против непријатеља, а једна од најзначајнијих била је атентат на злогласне агенте специјалне полиције Ђорђа Космајца и Обрада Залада. За извршење акције одредила је шести март 1942. године. Међутим, Јелена је 3. марта ухапшена на састанку рејонског комитета, који се одржавао у Улици Жоржа Клемансоа (данас улица Лоле Рибара). У полицији је страховито мучена, јер се сазнало да је она руководила београдском партијском организацијом. Обесили би је везаних руку између столова и тукли корбачима и ланцима. Ни под најтежим мукама није одала свој рад и сараднике. У свом немоћном бесу агенти су јој повредили кичму и потпуно одвојили кожу са табана, али нису успели да изнуку никакво признање. Јелена је непрекидно мислила о 6. марту, да ли ће ударна група, коју је она формирала успети да изврши задатак. Желела је само да доживи то јутро. И заиста, 6. мартз је сазнала да су комунисти извршили постављени задатак и да су најкрволочнији агенти београдске полиције, Космај и Залад, заслужено кажњени.

Сва парализана од силних батина Јелена је 11. априла 1942. пребачена у логор на Бањици, где је провела више од годину дана. Изванредним јунаштвом којим је одолевала мукама и својим бескомпромисним држањем, служила је за пример свима другарицама које су се заједно с њом налазиле у соби смрти.

Изведена је са групом другарица и другова 14. маја 1943. и стрељана у Јајинцима. До последњег даха веровала је у победу и јуначки је дочекала смрт. За народног хероја је проглашена 5. јула 1952. године.

граду први санитетски курс. Водила га је Иванка Муачевић-Николиш, која је у пролеће 1941. године дошла у Београд и одмах укл>учена у актив предавача. Поред ње су такође ушле у актив Оливера Вањек, студент медицине, Анка-Беба Ћирић и Мара Кумануди, студент медицине, члан скојевског актива медицинара. Полазнице овога курса биле су активисткиње Омладинске секције Женског покрета и Задруге младих девојака: Деса Јовановић, Србислава Ковачевић, Љубомирка Јанковић, Анка Кумануди, Марија Стефановић-Лукач и друге. Свака од ових другарица је на својој територији организовала санитетске курсеве, за групе од по 10 жена. Курсеви су коришћени и за политички рад, а с формирањем одреда организовано је преко њих прикупљање санитетског материјала и других прилога за одреде. Крајем маја је организован санитетски курс при партијској ћелији службеника ПТТ, којим је руководила Вера Винчић, а полазнице су биле: Загорка Застријановић (у њеном стану, у Копаоничкој ул. бр. 11 одржан је курс), Даница Дмитрашиновић-Бајић, Радмила Панчован-Детичек и др. У исто време водила је један курс Рада Ћулић-Младеновић за полазнице са територије око Црвеног крста, међу којима су биле: Марица Медак-Илић (ступила у Топлички партизански одред 1941), Љубица Јованчић, члан СКОЈ-а (ухапшена у јесен 1942. и отерана у Завод за принудно васпитавање омладине у Смедеревској Паланци), Јулијана Доградић, члан КПЈ (ухапшена октобра 1942, отерана на Бањицу, затим у Аушвиц) и још неколико другарица чијих имена преживеле учеснице курса не могу да се сете. На овој територији организовала је више санитетских течајева Ружа Јовановић, чиновница Централног хигијенског завода, а Борка Милојковић, чиновник истог Завода организовала је прикуговање санитетског материјала за партизанске одреде. На терену око Цветкове механе, по налогу своје партијске ћелије, Анка Кумануди је организовала више курсева. На Дорћолу су организатори курсева биле: Олга Петровић, радница, члан КПЈ (ухапшена октобра 1941, страховито мучена, стрељана 25. V 1943. године) и Олга .. . Јеврејка. Међу полазницима је била Марица Милекић, радница. Стручну наставу је водила Дара Несторовић, чиновник Централног хигијенског завода, а политичка предавања је држала Кета-Шер Миндеровић. На Пашином брду је курсе-

ве водила Тодорка Митић-Николић, студент филозофије. На Чукарици је крајем августа 1941. Петруша Кочовић-Зорић организовала санитетски курс. На Сењаку је курс водила Олга Хицлова, чиновник, предратни активиста СБОТИЧ-а. На Чубури је курсеве водила Јелена Мацанко-Гајић, а неколико курсева је организовала Анђелка Ребрача-Радуновић. На Јужном булевару је три курса организовала Анкица Јандријевић, руководилац актива жена чије су све чланице полазиле курс; међу њима су биле: Десанка Ковачевић, служитељ у Централном хигијенском заводу и Драгиња Недељковић, домаћица. Партијска организација у Општој државној болници украла је септембра 1941. године цео један хируршки инструментариј и послала га у Космајски партизански одред. Инструментариј је однела др Лота Ејдус, која је као лекар остала у одреду (почетком новембра 1941. четници је стрељали у Брајићима са групом од 33 друга и другарице).

СКОЈ је такође организовао више санитетских курсева, нарочито међу средњошколцима. Одзив је био врло велики и они су се непрестано одржавали, све до марта 1942, када су у великој провали откривени и већина полазница ухапшена.

Када је 4. јула 1941. ЦК КПЈ донео одлуку о оружаном устанку, у многим местима су већ биле формиране ударне групе и десетине, које су одмах почеле са акцијама саботаже, како у Београду, тако и у унутрашњости. Директива је била: рушити и уништавати све што служи окупатору, убијати агенте и денунцијанте, ослобађати и спасавати ухапшене другове из затвора итд.

Већ 4. јула у Београду је поведена акција цепања и паљења окупаторских прогласа, а у току месеца је организовано неколико акција паљења окупаторске штампе. Прво је извршено 12. јула код Карађорђевог парка, а једно од најуспелијих је изведено 27. јула. Ова акција није била толико значајна по причињеној штети окупатору, колико по томе што је била добро организована и што је у њој у исто време, на разним крајевима града, учествовало неколико десетина скојеваца и скојевки.

„Паљевина новина из киоска у Таковској[1]) улици 11 на дан 27. јула 1941. године

1) ИРП, Извештај кварта IV бр. 4780 од 27. јула 1941, IV. бр. IV—44/1У.

ЗАПИСНИК О САСАУШАЊУ ОАГЕ Т. ЈОВАНОВИЋ

ОЈ1ГА Т. ЈОВАНОВИЋ, чиновник Привилеговане аграрне банке из Београда рођена је 7. децембра 1911. године у Тополи. Пре рата била је врло активан политички радник у СБОТИЧ-у. Наставила је политички рад и под окупацијом, и у лето 1941. примљена у Партију. У партијској организацији је одговарала за технику. Августа 1941. постала је секретар једне партијске јединице у III рејону, затим члан рејонског одбора НОФ, а крајем исте године члан III рејонског комитета. Ухапшена је 31. јануара 1942. године на улици. У затвору Специјалне полиције су је претукли и нису је одвели ни у једну собу, већ су је једно време држали на тавану, у једном ћошку. Имала је херојско држање. И у логору на Бањици, где је из полиције пребачена, држала се храбро и била је један од организатора и покретача разних акција. Стрељана је у Јајинцима 14. маја 1943. с великом групом логораша, међу којима је било много другарица.

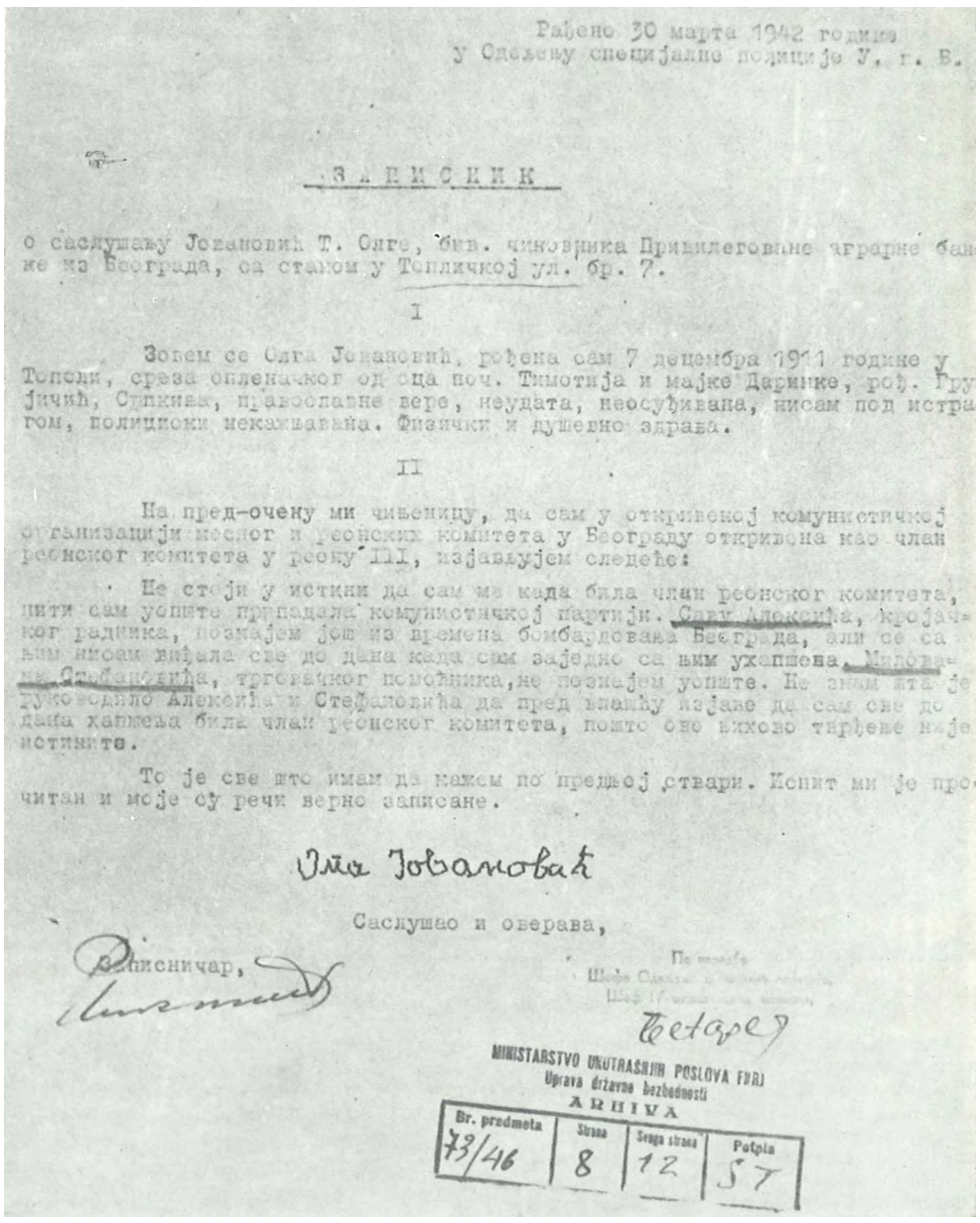

Рађено 30 марта 1942 године
у Одељењу специјалне полиције У. г. Б.

ЗАПИСНИК

о саслушању Јовановић Т. Олге, бив. чиновника Привилеговане аграрне банке из Београда, са станом у Топличкој ул. бр. 7.

I

Зовем се Олга Јовановић, рођена сам 7 децембра 1911 године у Тополи, среза опленачког од оца поч. Тимотија и мајке Даринке, рођ. Грујичић, Српкиња, православне вере, неудата, неосуђивана, нисам под истрагом, полициски некажњавана. Физички и душевно здрава.

II

На пред-очену ми чињеницу, да сам у откривеној комунистичкој организацији месног и реонских комитета у Београду откривена као члан реонског комитета у реону III, изјављујем следеће:

Не стоји у истини да сам ма када била члан реонског комитета, нити сам уопште припадала комунистичкој партији. Саву Алексића, кројачког радника, познајем још из времена бомбардовања Београда, али се са њим нисам виђала све до дана када сам заједно са њим ухапшена. Милована Стефановића, трговачког помоћника, не познајем уопште. Не знам шта је руководило Алексића и Стефановића да пред влашћу изјаве да сам све до дана хапшења била члан реонског комитета, пошто ово њихово тврђење није истините.

То је све што имам да кажем по предњој ствари. Испит ми је прочитан и моје су речи верно записане.

Олга Јовановић

Саслушао и оверава,

Записничар,

Четарев

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
Uprava državne bezbednosti
ARHIVA

Br. predmeta	Strana	Svega strana	Potpis
73/46	8	12	ST

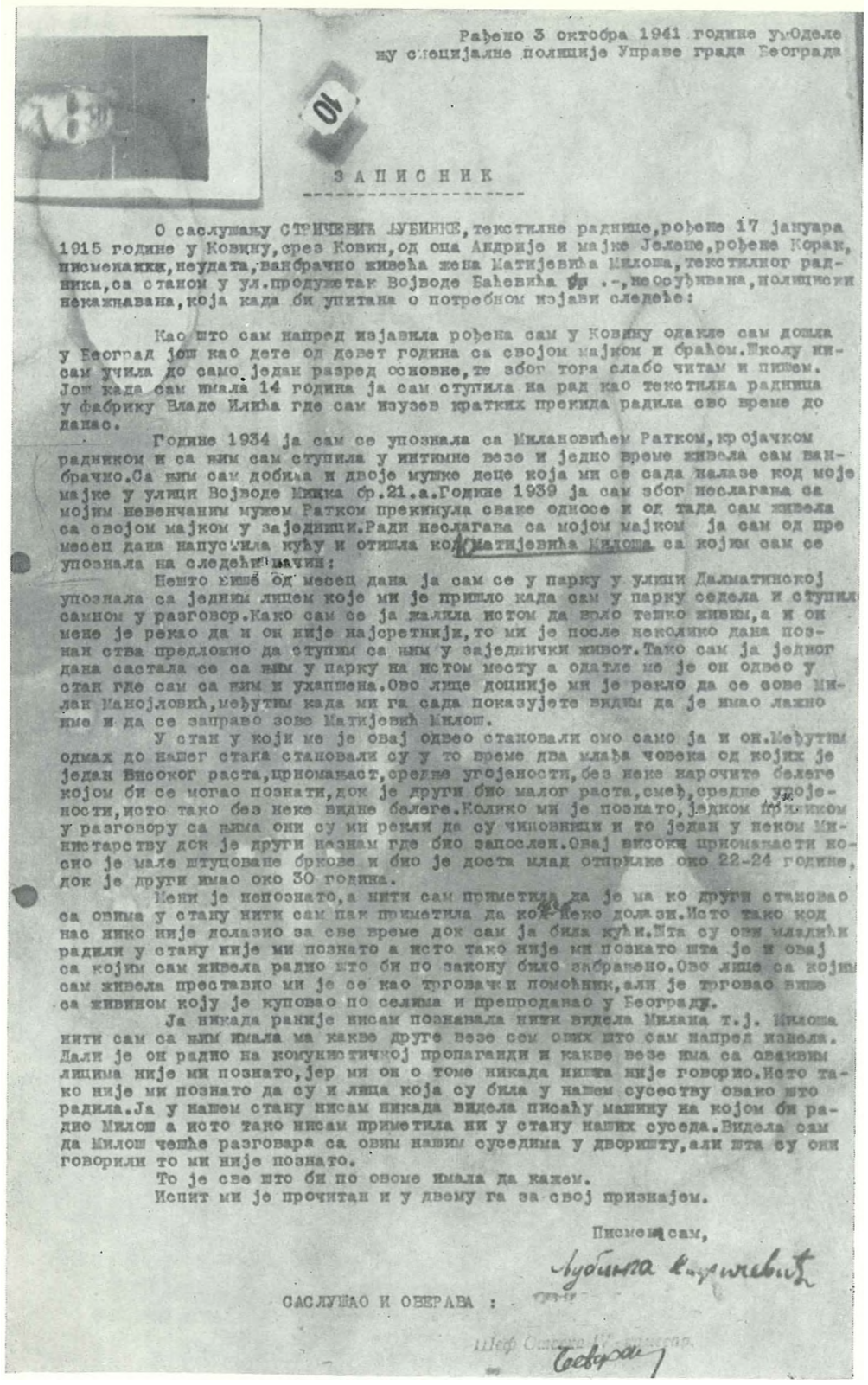

Рађено 3 октобра 1941 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда

10

З А П И С Н И К

О саслушању СТРИЧЕВИЋ ЉУБИНКЕ, текстилне раднице, рођене 17 јануара 1915 године у Ковину, срез Ковин, од оца Андрије и мајке Јелене, рођене Корак, писменакиња, неудата, ванбрачно живећа жена Матијевића Милоша, текстилног радника, са станом у ул. продужетак Војводе Бањевића бр .-, несуђивана, полицијски некажњавана, која када би упитана о потребном изјави следеће:

Као што сам напред изјавила рођена сам у Ковину одакле сам дошла у Београд још као дете од девет година са својом мајком и браћом. Школу нисам учила до само један разред основне, те због тога слабо читам и пишем. Још када сам имала 14 година ја сам ступила на рад као текстилна радница у фабрику Владе Илића где сам изузев кратких прекида радила сво време до данас.

Године 1934 ја сам се упознала са Милановићем Ратком, кројачком радником и са ним сам ступила у интимне везе и једно време живела сам ванбрачно. Са ним сам добила и двоје мушке деце која ми се сада налазе код моје мајке у улици Војводе Мишка бр. 21.а. Године 1939 ја сам због неслагања са мојим невенчаним мужем Ратком прекинула сваке односе и од тада сам живела са својом мајком у заједници. Ради неслагања са мојом мајком ја сам од пре месец дана напустила кућу и отишла код Матијевића Милоша са којим сам се упознала на следећи начин:

Нешто више од месец дана ја сам се у парку у улици Далматинској упознала са једним лицем које ми је пришло када сам у парку седела и ступила самном у разговор. Како сам се ја жалила истом да врло тешко живим, а и он мене је рекао да и он није најсретнији, то ми је после неколико дана позната ства предложио да ступим са ним у заједнички живот. Тако сам ја једног дана састала се са ним у парку на истом месту а одатле ме је он одвео у стан где сам са ним и ухапшена. Ово лице доцније ми је рекло да се зове Милан Манојловић, међутим када ми га сада показујете видим да је имао лажно име и да се заправо зове Матијевић Милош.

У стан у који ме је овај одвео становали смо само ја и он. Међутим одмах до нашег стана становали су у то време два млађа човека од којих је један високог раста, приманаст, средње угојености, без неке нарочите белеге којом би се могао познати, док је други био малог раста, смеђ, средње угојености, исто тако без неке видне белеге. Колико ми је познато, једном приликом у разговору са њима они су ми рекли да су чиновници и то један у неком Министарству док је други назнам где био запослен. Овај високи приманасти косио је мале штуповане бркове и био је доста млад отприлике око 22-24 године, док је други имао око 30 година.

Мени је непознато, а нити сам приметила да је ма ко други становао са овима у стану нити сам пак приметила да ко неко долази. Исто тако код нас нико није долазио за све време док сам ја била кући. Шта су ови младићи радили у стану није ми познато а исто тако није ми познато шта је и овај са којим сам живела радио што би по закону било забрањено. Ово лице са којим сам живела преставио ми је се као трговачки помоћник, али је трговао више са живином коју је куповао по селима и препродавао у Београду.

Ја никада раније нисам познавала нити видела Милана т.ј. Милоша нити сам са ним имала ма какве друге везе сем оних што сам напред изнела. Дали је он радио на комунистичкој пропаганди и какве везе има са овакавим лицима није ми познато, јер ми он о томе никада ништа није говорио. Исто тако није ми познато да су и лица која су била у нашем суседству овако што радила. Ја у нашем стану нисам никада видела писаћу машину на којом би радио Милош а исто тако нисам приметила ни у стану наших суседа. Видела сам да Милош чешће разговара са овим нашим суседима у дворишту, али шта су они говорили то ми није познато.

То је све што би по овоме имала да кажем.

Испит ми је прочитан и у двему га за свој признајем.

Писмен сам,

Љубинка Стричевић

САСЛУШАО И ОВЕРАВА :

Шеф Одељења

ЗАПИСНИК О САСАУШАЊУ ЉУБИНКЕ СТРИЧЕВИБ

ЉУБИНКА СТРИЧЕВИЋ, текстилна рад ница, рођена 17. I 1915. године у Ковину, ступила је са 14 година на рад у фабрику Владе Илића. Рано се укључила у напредни раднички покрет и учествовала у многим акцијама обуставе рада и затим у организовашу радничких штрајкова. Године 1938. учлањена је у КПЈ у партијској ћелији у Платнари у Београду а затим је постала члан рејонског комитета на Карабурми. Ухапшена је септембра 1941, на саслушању у Специјалној полицији није ништа признала, пребачена је 3. октобра на Бањицу и стрељана сутрадан, 4. октобра 1941. године.

Ружа Павелић. продавац новина и монополских производа, са станом у Мајке Јевросиме број 1 пријавила је полицији да су на дан 27. јула 1941. године у 7 часова изјутра, два непозната омладинца отела из њеног киоска, Таковска 11 новине и часописе, полили бензином и запалили, па се затим удаљили у непознатом правцу.

Уништено је 20 примерака „Новог времена“, 10 примерака „Донауцајтунга" и 14 примерака разних немачких илустрација.

Као и у другим крајевима, полицијске мере овога дана нису дале скоро никакве резултате, јер је акција изведена у свим крајевима Београда једновремено и изненада."

Новине су спаљиване у целом Београду и акција је свуда почела у тачно одређено време. Скојевска тројка би пришла продавници, извукла новине на тротоар, полила их бензином и запалила. У целој овој акцији била су свега два хапшења: Василија-Цица Стаменковић, кројачка радница и Панта Путник, столарски радник.

Превод
Београд, 27. VII 1941. год.

И З В Е Ш Т А Ј[1])

Предводи се од стране војне силе
ученица Зорка Б о ж о в и ћ

рођена 13. VIII 1925. године у Београду, са станом у Београду, Задарска 8, оптужена ради саботаже, покушаја паљевине једних кола одбрамбене силе поливањем бензином и запаљењем.

Божовићева изјављује

1. Особени подаци

Ја сам ученица Музичке школе и свршила сам четири семестра Музичке школе Станковић — Београд, Фердинандова, сада имам ферије, почињем нови семестар септембра 1941. год.

У слободном времену водим свом оцу домазлук, који већ 10 година живи растављено од моје мајке. У кући мога оца живе још две сестре (моје) једна од 17, друга од 19 година, обадве су свршиле вишу школу.

Мој отац био је стенограф у Парламенту у Београду, и сада је пензионисан. Име мога оца је Гојко Божовић.

2. Предмет

Истина је да сам 26. VII 1941. године око 17. часова у Симиној улици бензином полила једна кола немачке војне силе. Ја сам то учинила зато, јер је овога лета у Мађарској и то у Сомбору убијен мој ујак Станко Видић... Ја сам немачка кола запалила из освете, јер се ниједна мађарска не налазе овде у Београду. Као што рекох, дело сам учинила из освете

[1]) РСУПС, IV Дос. бр. 690/41.

и нисам се надала да ћу бити за то ухапшена.

Дело сам учинила из властите побуде без наговора неке треће особе.

Божовић Зорка, с. р.”

Две ученице V разреда Друге женске гимназије, Зорица Божовић и Нада Анастасијевић, покушале су 26. јула 1941. године да запале један немачки аутомобил у Симиној улици. Приметили су их неки немачки војници и одмах истрчали на улицу да их ухвате. Зорицу су ухватили и предали полицији, а Нада је успела да побегне.

Студенткиња ЕКВШ Дара Павловић била је један од оганизатора омладинских диверзантских група. У паљењу аутомобила, камиона, гаража, складишта, радионица — свега што је служило окупатору, учествовале су: Милица Радулашки, радница, Мира Радовановић-Мира-Ра (сама запалила седам камиона), Зора Сучић, ученица, Славка Петровић, ученица, Неда Дивљан, ученица I женске гимназије, Гроздана Бизјак матурант I женске гимназије и многе друге омладинке и активисткиње чија имена нису могла да буду установљена.

„Покушај паљевине аутомобила[1])
Ђорђа Бељковића, на дан 29. августа 1941. у Бенизелосовој улици пред кућом бр. 28.

На дан 29. августа око 14 часова, пред кућом бр. 28 у Венизелосовој улици стајао је аутомобил Ђорђа Вељковића, марке „форд“, за време док је власник био на ручку.

У то време наишле су две девојке и покушале да запале аутомобил, али су у томе спречене, јер су биле примећене од власника те су побегле у правцу Смедеревске улице.

Полиција није успела да их идентификује.

Штете на колима није било.“

Дана 16. јула 1941. године запаљена је гаража „Форд” у Гробљанској улици, у којој је том приликом изгорело око 80 возила и већа количина горива. Ову је акцију организовао МК КПЈ за Београд. У организовању су учествовале Марија Рачки, члан МК СКОЈ-а и Илонка Валгони, члан КПЈ, а у самом паљењу је, поред других, учествовала Радмила Миљковић-Рајковић, радница у фабрици ,,Моравија”.

Цвијета Милошевић, члан КПЈ од 1941. године, запалила је 1. августа столарску радионицу у Земунској у-

') ИРП — Извештај IV кварта пов. бр. службено од 29. VIII 1941. Доспје IV, бр. 44/1У.

ЗАПИСНИК О САСДУШЛН.У ОЛГЕ М. ЈОВАНОВИЋ

ОЈ1ГА М. ЈОВАНОВИЋ, чиновник Хипотекарне банке из Београда, рођена је 14. децембра 1914. године у Барама Шумановића, Даниловград. Пре рата је врло активно радила у СБОТИЧ-у, па је због своје активности 1940. године отпуштена из Хипотекарне банке. Запослила се као радница у Апотекарској задрузи у Далматинској улици и одмах отпочела политички рад међу радницама. Под окупацијом је организовала раднице да из задруге износе сантетски материјал и лекове. Примљена је у Партију у лето 1941. и у јединици одговарала за НОФ. Ухапшена је исте године, на улици, али пошто јој никаква кривица није могла бити доказана, пуштена је после месец дана. Продужила је рад. Била је техничар своје партијске јединице, а затим њен секретар и члан одбора НОФ III рејона. Ухапшена је марта 1942. године и подвргнута страховитом мучењу. Изванредно се држала, ништа није признала и никог није одала. Пребачена је у логор на Бањици, где се одмах укључила у све логорске акције. Била је скромна и непосредна, због чега је била једна од најомиљенијих другарица. Стрељана је у Јајинцима 14. маја 1943. с већом групом затвореника.

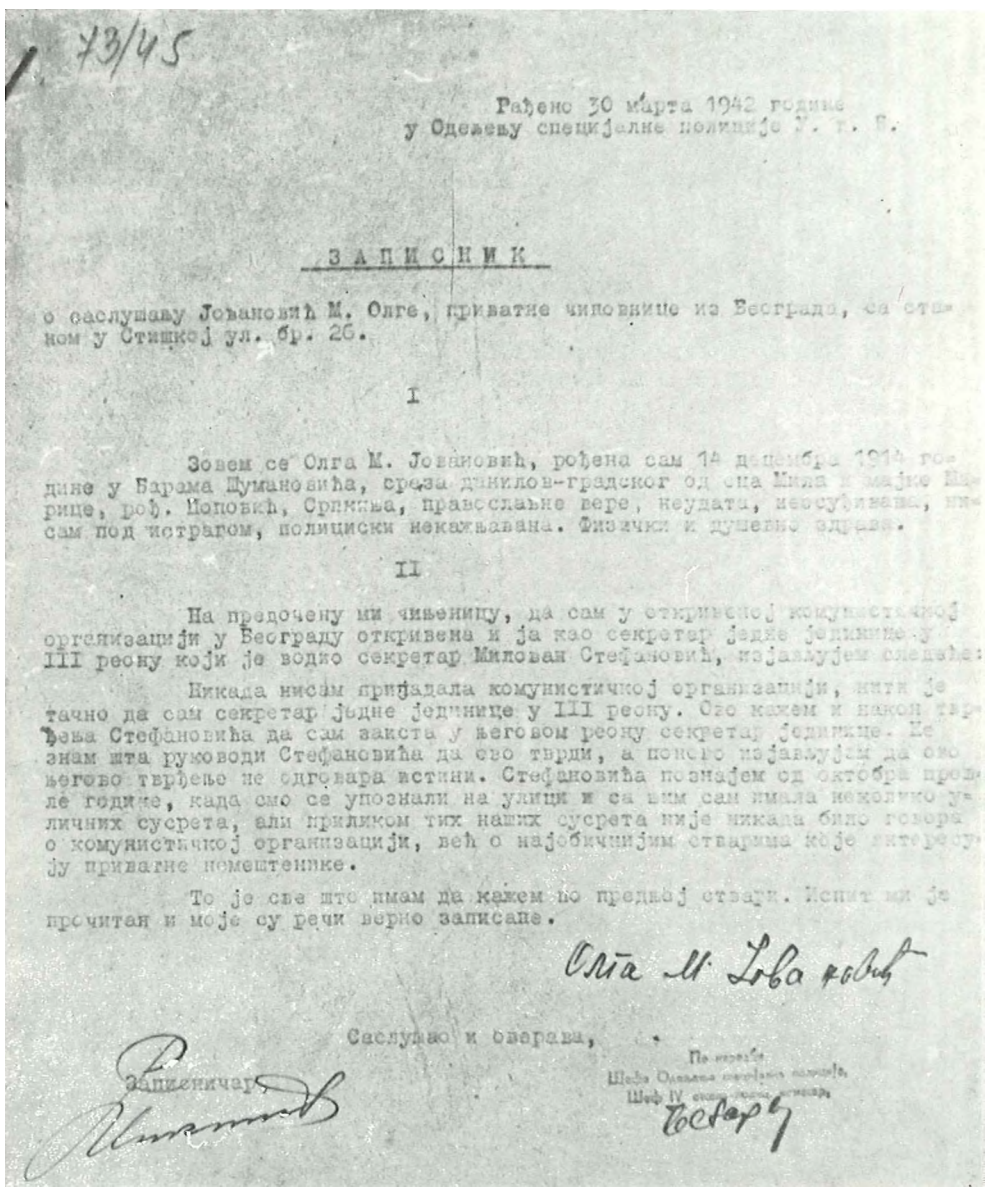

73/45

Рађено 30 марта 1942 године
у Одељењу специјалне полиције У. г. Б.

З А П И С Н И К

о саслушању Јовановић М. Олге, приватне чиновнице из Београда, са станом у Стишкој ул. бр. 26.

I

Зовем се Олга М. Јовановић, рођена сам 1А децембра 1914 године у Барама Шумановића, среза даниловградског од оца Милана и мајке Марице, рођ. Поповић, Српкиња, православне вере, неудата, невсуђивана, нисам под истрагом, полициски некажњавана. Физички и душевно здрава.

II

На предочену ми чињеницу, да сам у откривеној комунистичкој организацији у Београду откривена и да као секретар једне јединице у III реону који је водио секретар Милован Стефановић, најављујем следеће:

Никада нисам приђадала комунистичкој организацији, нити је тачно да сам секретар једне јединице у III реону. Ово кажем и након тврђења Стефановића да сам заиста у његовом реону секретар јединице. Не знам шта руководи Стефановића да ово тврди, а поново најављујем да ово његово тврђење не одговара истини. Стефановића познајем од октобра прошле године, када смо се упознали на улици и са њим сам имала неколико приватних сусрета, али приликом тих наших сусрета није никада било говора о комунистичкој организацији, већ о најобичнијим стварима које интересују приватне немештенке.

То је све што имам да кажем по предмеју ствари. Испит ми је прочитан и моје су речи верно записане.

Олга М. Јовановић

Саслушао и оверава,

Записничар,

По налогу
Шефа Одељења специјалне полиције
Шеф IV одсека [illegible]

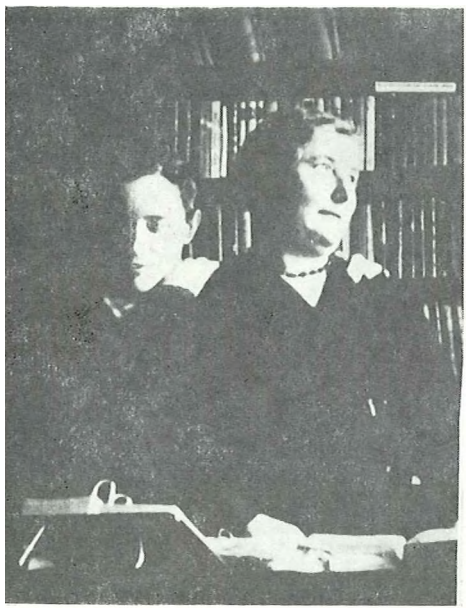

КОРНЕЛИЈА-НЕЛИ СЕНДЕ-НОПОВИЋ, студент медицине, рођена је 29. августа 1914. године у Бачалмаши (Мађарска). Основну школу и нижу гимназију завршила је у Апатину, а више разреде гимназије у Сомбору. Уписала се на Медицински факултет у Загребу 1932, а 1934. је прешла на Београдски универзитет. Укључила се у напредни студентски покрет у Загребу и наставила је рад и по преласку у Београд. Примљена је у Партију 1937. а крајем новембра исте године отишла је, заједно са својим другом Владетом Поповићем, преко Париза у Шпанију. Радила је као болничарка у разним местима. После повлачења из Шпаније била је кратко време у логору Сен Захари. Тамо се разболела и захваљујући интервенцији пуштена је из логора. Вратила се у Југославију крајем септембра 1939. и ухапшена је на граници. Спроведена је у Београд и остала у затвору месец дана. Одмах је наставила партијски рад. Ухапшена је јануара 1940. и пуштена после два месеца, а затим је поново ухапшена јула исте године. У полицији је страховито мучена. Нокти су јој још дуго после пуштања испод суђења, крајем децембра 1940, били модри. Почетком 1941. опет је ухапшена и пуштена је тек око 27. марта и протерана у Апатин. Вратила се илегално у Београд и наставила рад. Била је секретар једне уличне партијске ћелије. Ухапшена је половином августа 1941. и 28. августа упућена у логор на Бањици, стрељана је у првој групи жена 19. септембра исте године.

лици бр. 12, на Звездари, која је радила за Немце. Тада је успела да побегне, али је ухваћена 5. септембра, када се спремала да пође у одред.

Заједно са Цвијетом Милошевић ухапшена је и Марија Пајић, студенткиња медицине.

„Рађено 15. октобра 1941. године у одељењу Специјалне полиције, Управе града Београда.

ЗАПИСНИК[1])

О ***саслушању РАЈКОВИЋ РАДМИЛЕ,*** **радинице у фабрици** ***„МОРАВИЈА“,*** ***рођене 3. новембра 1918. године у Белици, срез белички, кћи Милана Миљковића и Живке Лазаревић, удата,*** **без** ***деце, некажњавана, неосуђивана, Српкиња, вере православне. Са станом у Димитрија Туцовића 65.***

У Београду живим од 1939. године, заједно са мужем Владимиром, молером из Београда. Он је **родом** ***са Цетиња, рођен је фебруара 1918. од оца Душана и мајке Милице. Упослен је код Димитрија Христофовића, а радио је неке послове на масонској ложи.***

Радим као проста радница у фабрици чарапа „Моравија".

Нисам никада била комуниста нити сам, ма шта урадила на пољу комунистичке пропаганде. Нико на мене није утицао да ступим у комунистичке редове. Нису тачни наводи ПАВЛОВИЋ АЛЕКСАНДРА, ЛЕНАРДА ДРАГУТИНА, МИЉКОВИЋ ДРАГОСЛАВА и осталих да сам ја са њима узела учешћа у паљењу аутомобила гараже „Форд” у Гробљанској улици, нити ми је познато ко је ову гаражу запалио.

Павловић Александра, штрикера, по имену не знам, али уколико ради у фабрици „Моравија“ ја га вероватно знам.

Ленарда Драгутина, фирмописца, не познајем.

Чула сам, када су ми ова лица у очи тврдила да сам са њима учествовала у паљењу гараже, али сада поново изјављујем. да нису истину говорила.

Писмена
Рајковић Радмила, с, р.

Саслушао и оверава,

По наредби гиефа оделења
Спец. полиције, референт
Бећаревић, с. р.“

„Рађено 11. септембра 1941. године у одељењу Специјалне полиције Управе града Београда

ЗАПИСНИК*)

о ***саслушању МИЛОШЕВИЋ ЦВИЈЕТЕ, бившег званичника дневничара Министарства социјалне политике и народног здравља из Београда.***

*) РСУПС, Дос. IV. бр. 28/66—3.
[1]) РСУПС, Дос. IV, бр. 32/7.

I

Зовем се Милошевић Цвијета, по занимању сам бивгии званичник дневничар Министарства социјалне политике и народног здравља, рођена сам 31. марта 1921. године у Цетињу од оца Ђорђа и мајке Марије, нисам удата, вере православне, по народности Српкиња, кажњавана једанпут са седам дана затвора, нисам, осуђивана. Живим у Београду од јуна месеца 1940. године, сада са станом у Улици кнегиње Персиде број 88, код Марине Осењине.

II

У току месеца марта ове године била сам у затвору Управе града Београда због тога што је полицији дошло до руку једно писмо које сам била упутила Гасиму Нумићу, студенту права из Мостара, а у коме сам говорила о сукобу између студената љотићеваца и осталих студената. Поред тога узимана сам на одговорност због тога, што **је** ***у моме стану — тадашњем —- Јужни булевар бр. 30 нађена једна студенткиња, Радмила Поповић, која је потраживана од стране полиције. Тада је са мном становала Олга Милутиновић и Марија Пајић, обе студенткиње, које су Радмилу и довеле овде у стан. Ја сам пуштена као невина, јер се установило да са овом Марицом нисам имала никакве везе.***

Сада сам* ухапшена у стану браће Ленард у Улици војводе Бране** **број** ***10. Браћу Ленард упознала сам за време бежања после бомбардовања Београда. После повратка у Београд видела сам њихову мајку једном на пијаци и питала сам је где станује, којом приликом ме позвала да навратим код ње. Уочи хапшења навратила сам код њих у стан ради тога што сам, враћајући се од тетке из Далматинске улице, закаснила и нисам, могла за време док је слободно кретање стићи кући, те сам остала овде да преноћим.

Није тачно да сам у недељу 31. августа т. г. била у стану код браће Ленард и да сам тога јутра превијала неког човека, који је рањен приликом напада на масонску ложу. О овоме ништа не знам и ако је ко тако тврдио изјављујем да је лагао.

Нисам комуниста, па чак ни симпатизер и према томе није ми ни познато **да** ***ли су браћа Ленард учествовала у било каквој комунистичкој терористичкој акцији. Никакво оружје у њиховој кући нисам видела.***

Нисам видела да **је** ***Ленард Драгутин читао какав билтен комунистичког садржаја.***

Марија Пајић, која је такође затечена у овом стану, дошла је после мене и ту преноћила због тога што је као и ја закаснила.

Ништа друго немам да изјавим.

Писмена сам,
Цвијета Милошевић, с. р.

Саслушао и оверава:
шеф Одељења IV — Комесар,
Бећаревић с. р.“

У паљењу манастирског жита у Раковици, 5. августа 1941. коју је извела скојевска организација Раковице, учествовала је и Милева Јовичић-Драгица, Белка, радница у Индустрији мотора и члан руководства СКОЈ-а у овој фабрици.

„Сечење телефонског стуба на дан')
20. јула 1941. године у атару села Миријева.

20. јула 1941. године дању, у атару села Миријева, пресечен је један телефонско-телеграфски стуб.

Починиоци овог дела нису у току акције ухваћени, већ су случај доставили полицији неки грађани.

Напомена: Упореди овај случај са оним о коме је било већ речи, тј. сечење стубова код опсерваторије, што је извршила скојевска група Драгутина Стојнића, Жике Бежановића и Душана Рајкова, јер има изгледа да се ради о истој ствари. Овај податак узет је из сумарног месечног извештаја V полиц. кварта."

У току лета и јесени 1941. године у Београду су у више махова сечени телефонски стубови и каблбви, а у тим акцијама су учествовале многе омладинке. Оне су на разне начине скривале алат за извођење диверзије: маказе за сечење каблова су често доносиле у букету цвећа, тестере за тестерисање бандера обично су раније скривале у близини места одређеног за акцију. Телефонски стубови и каблови су сечени у мање прометним улицама, где је било више могућности да акција успе а да нико не буде ухваћен. Међу омладинкама које су изводиле ове саботаже истицала се Радмила Јовић-Малецка, ученица гимназије, а много су храбрости и сналажљивости показали у овим и другим акцијама: Лепосава Митровић, матуранткиња, затим, Даница Каришић, матуранткиња, Радмила Богдановић, ученица VIII разреда гимназије, Даница-Данка Милошевић, Ранка Божовић (за време мартовске провале пребацила се у Земун и наставила рад као члан СК СКОЈ-а за земунски срез), Оливера Ћуковић, члан КПЈ и њена сестра Мирјана, члан СКОЈ-а од 1940. године, Марија Никезић, Зора Кулицан-Божовић, радница, Јелица Недић, Мира Митровић (касније отишла у одред и била у хируршкој екипи Врховног штаба НОВ и ПОЈ), Злата Дабиновић, Вера Ешкенази, Неда Дивљан, Живка-Жана Јанковић, Милена Брежанин, Стела Шкреблин, Драгиња Јовановић, ученица III женске гимназије, Босиљка

') ИРП, IV. Бр. 44/V. Извештај V полицијског кварта пов. бр. 11 од 22. августа 1941. године.

РЕШЕЊЕ О УПУЕЕЊУ У ЛОГОР, КОРНЕЛИЈЕ-НЕЛИ СЕНДЕ-ПОПОВИН

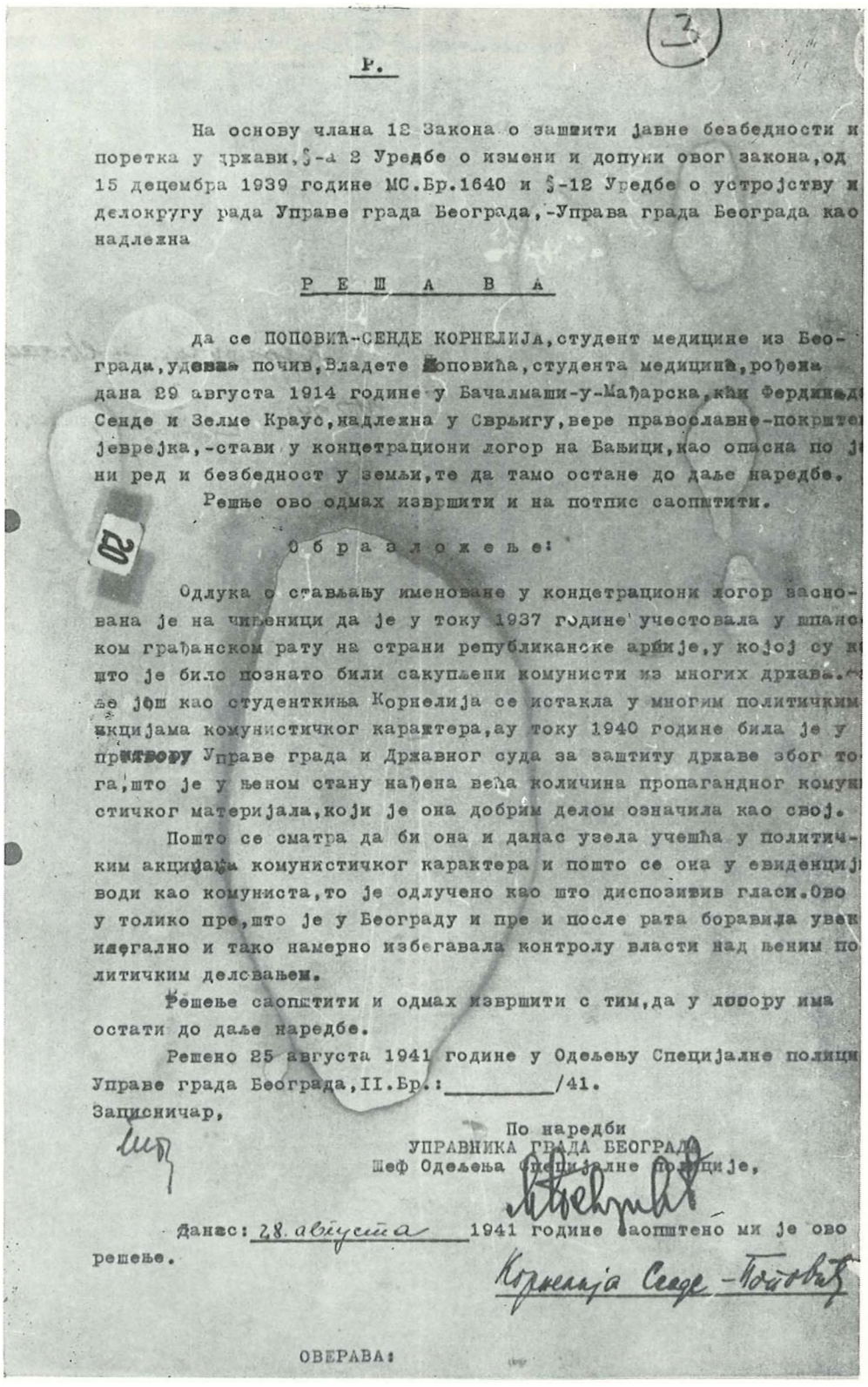

Р.

На основу члана 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, §-а 2 Уредбе о измени и допуни овог закона, од 15 децембра 1939 године МС.Бр.1640 и §-12 Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда, -Управа града Београда као надлежна

Р Е Ш А В А

да се ПОПОВИЋ-СЕНДЕ КОРНЕЛИЈА, студент медицине из Београда, удата почив, Владете Поповића, студента медицине, рођена дана 29 августа 1914 године у Бачалмаши-у-Мађарска, кћи Фердинанд Сенде и Зелме Краус, надлежна у Сврљигу, вере православне-покрште јеврејка, -стави у концетрациони логор на Бањици, као опасна по ј ни ред и безбедност у земљи, те да тамо остане до даље наредбе.

Решење ово одмах извршити и на потпис саопштити.

О б р а з л о ж е њ е:

Одлука о стављању именоване у концетрациони логор заснована је на чињеници да је у току 1937 године учествовала у шпанс ком грађанском рату на страни републиканске армије, у којој су к што је било познато били сакупљени комунисти из многих држава. ће још као студенткиња Корнелија се истакла у многим политичким акцијама комунистичког карактера, ау току 1940 године била је у притвору Управе града и Државног суда за заштиту државе због то га, што је у њеном стану нађена већа количина пропагандног комун стичког материјала, који је она добрим делом означила као свој.

Пошто се сматра да би она и данас узела учешћа у политичким акцијама комунистичког карактера и пошто се она у евиденцији води као комуниста, то је одлучено као што диспозитив гласи. Ово у толико пре, што је у Београду и пре и после рата боравила увек илегално и тако намерно избегавала контролу власти над њеним политичким деловањем.

Решење саопштити и одмах извршити с тим, да у логору има остати до даље наредбе.

Решено 25 августа 1941 године у Одељењу Специјалне полиције Управе града Београда, II.Бр.: _____/41.

Записничар,

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења Специјалне полиције,

Данас: 28. августа 1941 године саопштено ми је ово решење.

Корнелија Сенде-Поповић

ОВЕРАВА:

АЛЕКСАНДРА-ЦАЦА ГОЛУБОВИЋ, студенткиња фармације, примљена је у СКОЈ и у КПЈ 1941. године и била је у ћелији чији је секретар био Мирко Бу-
» кумировић. Руководила је једним рејонским активом СКОЈ-а и радила у омладинској групи на умножавању партијског материјала, растурању и лепљењу плаката. Кад је ухапсила Специјална полиција, добро се држала на саслушањима, мада је мучена. Имала је добро држање и у логору на Бањици, где је учествовала у припремању приредаба. Стрељана је 25. маја 1943. године.

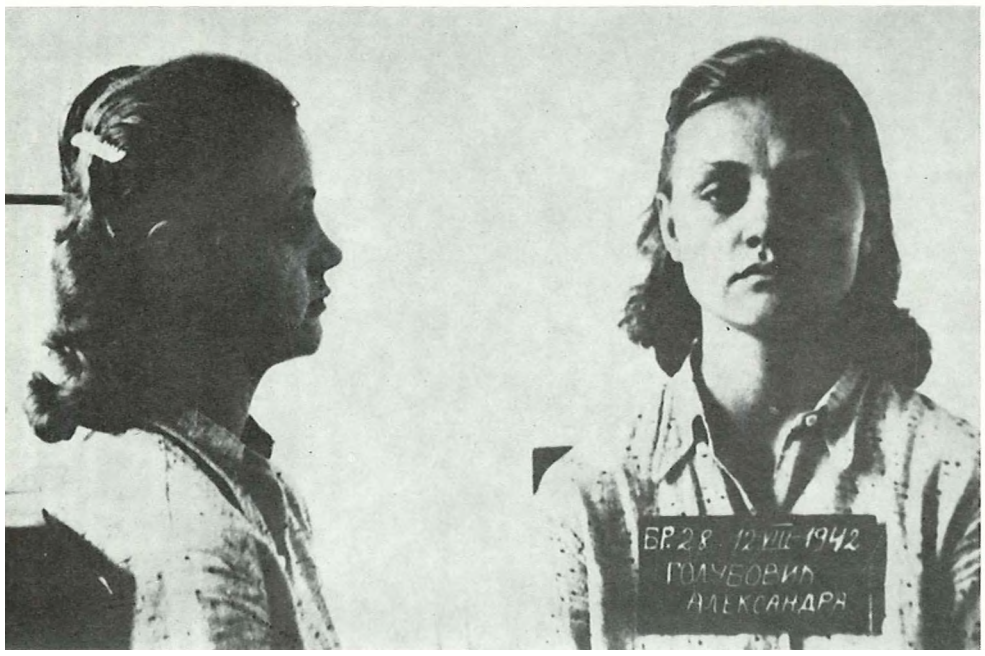

МИЛЕНКА БУРКОВИБ И ГРОЗДАНА-ЗИНА БЕЛИБ

МИЛЕНКА ЂУРКОВИЋ, студент ЕКВШ из Београда, рођена 21. јула 1919. године У Дубровском (Шавник), укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије. На студијама је била међу најистакнутијим активистима у Удружењу студената ЕКВШ. Примљена је у Партију 1940. године. Организовала је и рад међу женама. Ухапшена је у мартовској провали 1942. године и отерана у логор на Бањици. Имала је добро држање у полицији и касније у логору. Била је пожртвовани комуниста, карактеран и добар друг. На комадићима платна извезла је причу о другарицама ухапшеним у мартовској провали, причу о животу и смрти у женској соби смрти у логору на Бањици. Изведена је из логора са већом групом другарица и стрељана у Јајинцима 25. маја 1943. године.

Бачић, кројачка радница, Дубравка-Аша Бијелић, студенткиња, Борислава Мастиловић, студенткиња медицине, Јелица Пурић-Стаменковић, ученица I женске гимназије, Слободанка Луковић-Дијана, ученица I женске гимназије, Зора Поповић, студент медицине и многе друге.

„Бацање специјалних гвоздених направа за бушење аутомобилских гума на дан 5. августа 1941. године')

Око 10,30 часова на дан 5. августа 1941. године на друму Београд — Обреновац, крај макишког насеља, један немачки аутомобил с немачким подофицирима, који су вргиили контролну периферискy службу, наишао је на разбацане пирамидасте направе за огитећење аутогума и од тога су оштећене предње гуме тако да је ауто морао стати.

Тога дана ове направе разбацане су на више места у Београду, особито на улицама на којима је јак саобраћај, затим, испред немачких гаража и Ха-Ка-Пе станице.

Ове направе су тако подегиене да како год се баце увек се поставе у такав положај да један зуб остане у вертикалном положају и мора да оштети гуму.

Напомена: у извегитају полицијског кварта стоји мигиљење да је ово реакција грађана са Макиша који су тих дана принудно исељени са тог терена из хигијенских разлога, док је у ствари ово дело комунистичке саботаже, како је Специјална полиција после утврдила, поготову што је на више места било ових направа."

У овој су саботажи учествовале многе жене и омладинке, бацајући по улицама ексере „јежеве", направљене у облику пирамиде.

„Истицање антифашистичких парола²) на дан 14. јула 1941. у Улици Книћаниновој.

Антифагиистички омладини,и истакли су на дан 14. јула 1941. године у Книћаниновој улици две пароле, приковавши их на бандере, са натписом „Нигита окупатори.иа" и „Живео друг Стаљин

Акција је успела и поред тога што је у току протекле ноћи и тога дана била појачана полицијска слуо/сба, у очекивању да ће комунисти предузети какве акције поводом дана француске републике.

Полицијске мере нису дале никакве резултате у погледу трагања за ударницима."

„Истицање антифашистичких натписа на дан 15. августа 1941. на Чукарици³)

¹) ИРП — Архива Специјалне полиције IV, Бр. 44/Х^П.
¹) ИРП — Извештај старешине III кварта, пов. бр. 11 од 23. августа 1941. Досије IV — Бр. 44/III.
³) ИРП — Архива Специјалне полиције IV, Бр. 44/Х1У.

Према извештају полицијске станице XIV кварта Пов. бр. 6 од 25. августа 1941, тога дана у 9 часова изјутра полицијски стражари нашли су исписане антифашистичке пароле по зидовима кућа и то „Доле са фашизмом"[1], „Живела Совјетска Русија" итд.

Пароле су исписане у неколико улица на Чукарици и на Бановом брду, а у Љешкој улици истакнуте су на телефонским стубовима.

Починиоци нису ухваћени, али је касније утврђено да је ову акцију извела скојевска група Милана Маузера."

У растурању летака и прогласа и писању парола учествовао је и велики број жена. Многе су у тим акцијама ухваћене, међу њима: Илонка Валгони, кућна помоћница, Евица Дикић, угоститељска радница, Милица Михајлица, текстилна радница, Мирослава Мирчевић, студенткиња филозофије, Александра-Цаца Голубовић, студенткиња фармације, Фанула Папазоглу, студент из Београда, ученица Бранка Митић, и многе друге.

Дана 29. јула 1941. године извршена је отмица Александра Ранковића из притворничког одељења болнице у Видинској улици. С обзиром на то да је био секретар ПК КПЈ за Србију и члан Политбироа ЦК КПЈ, овој је акцији придата велика важност и организација је поверена Цани Бабовић, члану ПК КПЈ и Ђури Стругару, члану МК КПЈ. У извођењу акције учествовао је велики број чланова КП, омладинаца, омладинки и жена, њих око 50, свако са одређеним задатком, који су сви извршени савршено тачно и дисциплиновано. По сложености и беспрекорности којом је изведена, ова је акција оцењена као једна од најбоље организованих акција у окупираном Београду.

У припремама за устанак у Београду се приступило изради експлозива и бомби, потребних за извођење диверзија. Експлозив је израђиван у становима чланова Партије, код Данице Цветковић у Драгачевској улици бр. 17, у илегалном стану Шеле и Лазе Симића у Хаџи Милентијевој улици 68 и још неким становима.

У стану Данице Цветковић су на том послу радили Милица Шуваковић и шпански борац Мате Видаковић. Почетком августа дошло је до експлозије, у којој је тешко рањен Мате Видаковић, а Мица је лакше рањена и успела је да побегне. Полиција је тада ухапсила Мата Видаковића, Даницу Цветковић и Данину мајку Јелену. Мате и Даница су убрзо стрељани, а мајка Јелена је после две године проведене на Бањици стрељана 14. маја 1943. године.

ДРАГИЊА-ДАДА КОНСТАНТИНОВИЋ, студент технике, рођена 6. марта 1920. године у Сарајеву, у напредни омладински покрет се укључила у Београду 1938. године. У СКОЈ је примљена пре рата. Под окупацијом је била руководилац једног рејонског актива СКОЈ-а. Састанци тога актива, а и неки састанци МК СКОЈ-а, одржавани су у њеном стану у Чолак-Антиној улици бр. 15. Радила је и на пребацивању илегалаца из Београда у Земун и преносила оружје за акције од једног партијског рејона до другог. У Партију је учлањена фебруара 1942. године и истог месеца ухапшена на партијском састанку у једној посластичарници. У затвору Специјалне полиције страховито је мучена, мада је била бремените. Херојски се држала и ништа није признала. Пребачена је у логор на Бањици, где је родила кћерку. Стрељана је 25. маја 1943. године.

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ ДРАГИЊЕ-ДАДЕ КОНСТАНТИНОВИБ

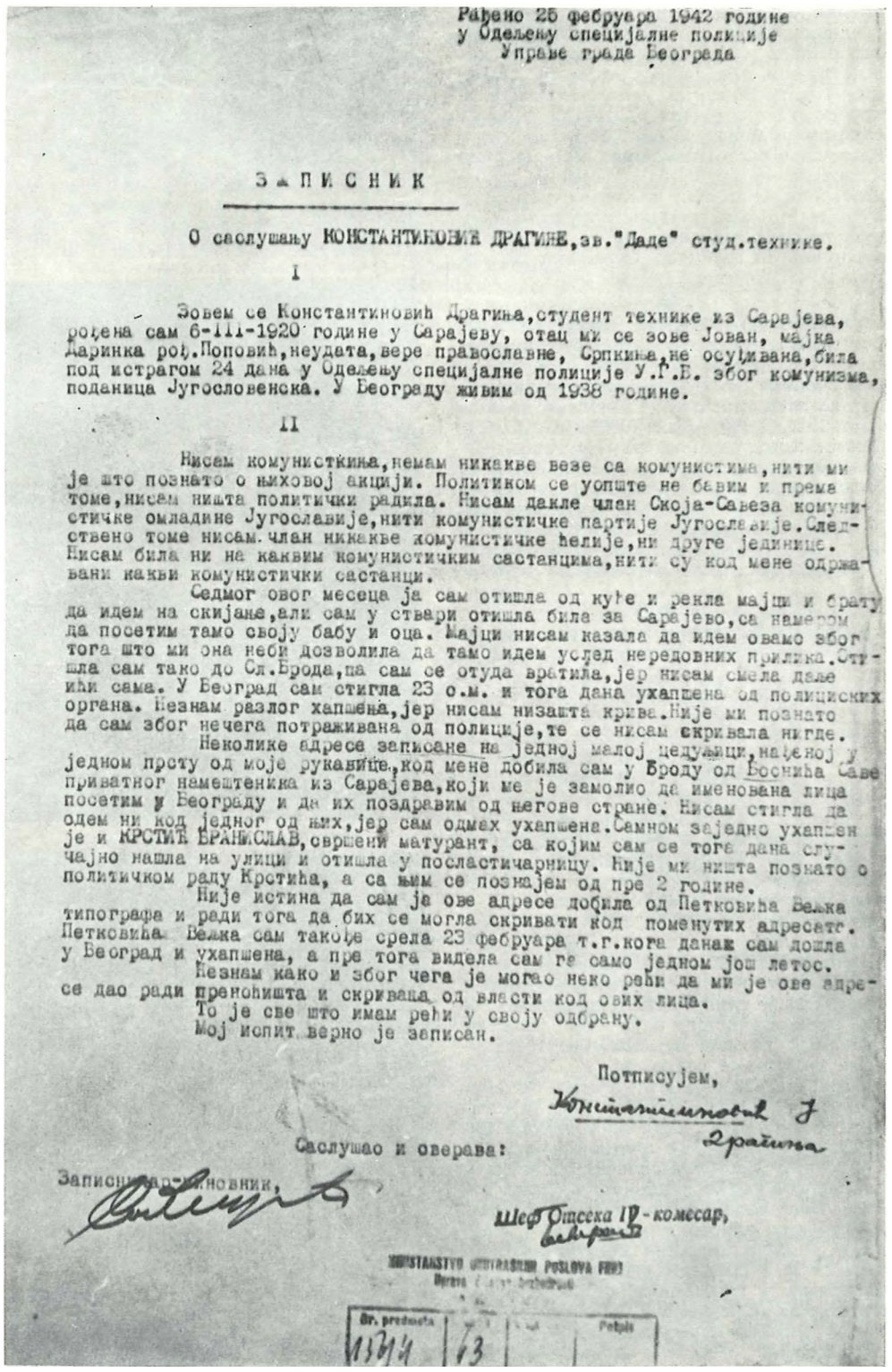

Рађено 25 фебруара 1942 године
у Одељењу специјалне полиције
Управе града Београда

З А П И С Н И К

О саслушању КОНСТАНТИНОВИЋ ДРАГИЊЕ, зв. "Даде" студ. технике.

I

Зовем се Константиновић Драгиња, студент технике из Сарајева, рођена сам 6-III-1920 године у Сарајеву, отац ми се зове Јован, мајка Даринка рођ. Поповић, неудата, вере православне, Српкиња, не осуђивана, била под истрагом 24 дана у Одељењу специјалне полиције У.Г.Б. због комунизма, поданица Југословенска. У Београду живим од 1938 године.

II

Нисам комунисткиња, немам никакве везе са комунистима, нити ми је што познато о њиховој акцији. Политиком се уопште не бавим и према томе, нисам ништа политички радила. Нисам дакле члан Скоја-Савеза комунистичке омладине Југославије, нити комунистичке партије Југославије. Следствено томе нисам члан никакве комунистичке ћелије, ни друге јединице. Нисам била ни на каквим комунистичким састанцима, нити су код мене одржавани какви комунистички састанци.

Седмог овог месеца ја сам отишла од куће и рекла мајци и брату да идем на скијање, али сам у ствари отишла била за Сарајево, са намером да посетим тамо своју бабу и оца. Мајци нисам казала да идем овамо због тога што ми она неби дозволила да тамо идем услед нередовних прилика. Стигла сам тако до Сл. Брода, па сам се отуда вратила, јер нисам смела даље ићи сама. У Београд сам стигла 23 о.м. и тога дана ухапшена од полицијских органа. Незнам разлог хапшења, јер нисам ништа крива. Није ми познато да сам због нечега потраживана од полиције, те се нисам скривала нигде.

Неколике адресе записане на једној малој цедуљици, нађеној у једном џепу од моје рукавице, код мене добила сам у Броду од Босниња Саве приватног намештеника из Сарајева, који ме је замолио да именована лица посетим у Београду и да их поздравим од његове стране. Нисам стигла да одем ни код једног од њих, јер сам одмах ухапшена. Самном заједно ухапшен је и КРСТИЋ ВРАНИСЛАВ, свршени матурант, са којим сам се тога дана случајно нашла на улици и отишла у посластичарницу. Није ми ништа познато о политичком раду Крстића, а са њим се познајем од пре 2 године.

Није истина да сам ја ове адресе добила од Петковића Вељка типографа и ради тога да бих се могла скривати код поменутих адресата. Петковића Вељка сам такође срела 23 фебруара т.г. кога данак сам дошла у Београд и ухапшена, а пре тога видела сам га само једном још летос. Незнам како и због чега је могао неко рећи да ми је ове адресе дао ради преноћишта и скривања од власти код ових лица.

То је све што имам рећи у своју одбрану.

Мој испит верно је записан.

Потписујем,
Константиновић Драгиња

Саслушао и оверава:

Записничар-чиновник,

Шеф Одсека IV-комесар,

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ

Br. predmeta 11314 | 63 | Potpis

ЈЛЕПОСАВА МИТРОВИЋ, матуранткиња (сестра Вукице Митровић), рођена је 21. III 1922. године у Светом Стефану, на Црногорском приморју. Укључила се врло млада у напредни средњошколски покрет у Београду и 1939. године била члан првог језгра СКОЈ-а у II женској гимназији. Исте године је искључена из VII разреда гимназије, па је прешла у Крагујевац и тамо завршила разред. Учествовала је у свим акцијама и манифестацијама које су напредна радничка и средњошколска омладина изводиле уочи рата.

На почетку окупације била је члан Централног средњошколског скојевског актива и руководилац једне половине средњошколског руководства СКОЈ-а. Ухапшена је у пролеће 1942. године и почетком јуна пребачена у логор на Бањици. И у полицији и у логору имала је храбро и поносно држање. Била је ретко скромна и ненаметљива. Мада је много бринула о својој породици, која је била изложена најгрубљим прогонима полиције, она баш због такве ситуације у кући није слала никакве поруке, чак ни пред своје погубљење, да не би никоме створила неприлике. Стрељана је 25. маја 1943. године.

●

РУЖИЦА ВАСИКИЋ, матуранткиња, рођена 1922. године у Београду, укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије. Била је члан првог скојевског актива у I женској гимназији; 1940. је руководилац СКОЈ-а у гимназији, а под окупацијом 1941, члан централног средњошколског актива СКОЈ-а. Крајем исте године отишла је у партизане. Била је борац III крагујевачког батаљона I пролетерске бригаде и ту је примљена у Партију маја 1942. године. Погинула је 5. јула 1943. године у Зворнику.

●

ЕМИЛИЈА — ЦУЦА ЈАКШИЋ-НИКЕЗИЋ, рођена је у Београду 29. априла 1924. године. У напредни покрет укључила се још као ученица гимназије; члан СКОЈ-а постала је у својој шеснаестој години, а од августа 1941, већ као активан учесник НОП, ушла је у школско руководство СКОЈ-а у Београду. Као омладински руководилац учествовала је у организовању и извођењу разних акција диверзије и саботаже. Ухапшена је у зиму 1941. године и приликом спровођења, мада су јој руке биле у лисицама, успела да побегне. Члан КПЈ постала ,је јануара 1342. Одлуком МК СКОЈ-а за Београд убрзо је послата на рад у Земун за члана МК СКОЈ-а. За време свог пожртвованог рада у земунској организацији била је трипут хапшена, али је својом сналажљивошћу и уз помоћ Партије успела да се извуче. Новембра 1942. године постала је секретар СК СКОЈ-а и члан СК КПЈ за земунски срез. Октобра 1943. ПК КПЈ за Србију послао ју је на рад у Шумадију као инструктора ПК СКОЈ-а. Године 1944. постала је члан ПК СКОЈ-а за Србију. После ослобођења обављала је разне дужности у СКОЈ-у и КПЈ. Због своје несебичности, искрених другарских односа и упорности у раду била је врло омиљена међу омладином уопште и у средини у којој је радила. Погинула је у саобраћајној несрећи код Обреновца 29. новембра 1949. године. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања.

У Хаци-Милентијевој улици 68 бомбе и мине су израђивали инжењер Лаза Симић и његова жена Шела Барух. Августа месеца, у току рада, експлодирао је лако запаљиви материјал и они су обоје тешко рањени и у бесвесном стању пренети у притворенички одељење Државне болнице.

Упркос тешким условима за илегални рад, диверзантске акције су настављене и у 1942. години. Поједине ударне групе извршиле су неколико крупнијих акција. Једна од најзначајнијих била је отмица Иванке Муачевић-Николиш, са Гинеколошког одељења Опште државне болнице, која је изведена 25. јануара 1942. године.

При повратку са слободне територије, Иванка је крајем октобра 1941. године пала у руке Гестапоу у Крагујевцу, са приличном количином илегалног материјала. С обзиром на то да је била пред порођајем, преведена је у затвореничко одељење Војне болнице у Београду, с тим да после порођаја буде саслушана.

МК КПЈ за Београд добио је задатак да Иванку спасе из затвора. Међутим, напад на затвореничко одељење не би успео, јер је ту била јака стража, па је Иванку требало пребацити на гинеколошко. Тај задатак добила је партијска организација у болници. Лекари Олга Поповић-Дедијер, Тоша Бороцки и Анђелко Анђелковић успели су да придобију главног лекара гинеколога, који је прегледао Иванку и изјавио да ће порођај бити тежак и да би га требало извршити на гинеколошком одељењу. Немци су на ово пристали и Иванка је на један дан пре порођаја пренета на ово одељење. О Иванкином стању здравља обавештавали су партијску организацију др Олга Поповић-Дедијер и бабице Ружа Мамула и Александра Орлић.

Сутрадан по Иванкином порођају 25. јануара 1942. године, био је дан посете болесницима и то је био згодан моменат да се изведе акција. Два друга, наоружана револверима, ушла су у одељење као посетиоци. Разоружали су жандарма и закључали га, а затим покидали телефонске везе и извели Иванку заједно са дететом. Око болничке капије стајали су другови са бомбама, а напољу је чекао аутомобил. Иванка је са дететом села поред шофера, а ударници позади. Дете је предато на чување Тонки Сикимић, која је у то време имала бебу, а Иванка је после опоравка по партијском задатку отишла у Загреб, где је откривена и убијена у усташком затвору.

На сваку изведену акцију, окупатор и његове слуге одговарали су још већим прогонима, зверским мучењима и стрељањем затвореника из Управе града и логора на Бањици, верујући да ће тако угушити организовани отпор. Међутим, ни прогони, ни мучења, ни стрељања нису могли да застраше борце против окупатора. Готово сваког дана вршене су нове акције.

Београдски диверзанти су почетком јануара 1942. пресрели на Дедињу једног истакнутог официра СС-трупа, извукли су га из кола заједно са његовим шофером и обојицу их ликвидирали. У овој су акцији од жена учествовале Амалија Потхрашки, књиговезачка радница и „Вера", студеткиња филозофије (чији идентитет није установљен — прим. ред.). Амалија је тада рањена, али је успела да се склони и наставила је илегални рад. Ухваћена је у једној рацији априла 1942, са гомилом илегалног материјала који је разносила. Умрла је под батинама на саслушању у Специјалној полицији.

Дана 6. марта 1942. године извршен је атентат на Ђорђа Космајца, једног од најкрволочнијих агената Специјалне полиције. Атентат је организовао МК КПЈ за Београд, чији је секретар тада била Јелена Ћетковић. Она је крајем фебруара почела са припремама за атентат, али јој је полиција већ била ушла у траг и ухапсила је 3. марта. Међутим, припреме и цела организација акције биле су тако добро и солидно замишљене и постављене, да је атентат и без надзора руководиоца савршено успео. Извела га је ударна група од пет чланова — једна другарица и четири друга. Космајац је становао у улици Цара Уроша бр. 17. Сваког јутра око 8 часова, на путу до Специјалне полиције, пролазио је улицом Змаја од Ноћаја, у пратњи агента Обрада Залада. Одлучено је да се постави засеДа и убију обојица. Два друга су одређена за обезбеђење, а друга двојица за извршење атентата; другарица, прерушена у Словакињу, млекарку, имала је задатак да мотри на Космајчеву кућу. Када је Космајац изишао из куће, она је лупањем у канте за млеко дала знак друговима, који су чекали у заседи у једној капији. Тако су убијени Космајац и Залад. (Другарица „Словакиња-млекарица" остала је неидентификована. — Пр. **ред.).**

Четрнаестог марта 1942. убијен је пред својим станом у улици Кнеза Павла (сада улица 29. новембра) бр. 47 Драгољуб Штерић, старешина

УПРАВНИК ГРАДА БЕОГРАДА[1])
II број 12676-1У
20. септембар 1942.
Београд

ЛИЧНО

УПРАВНИКУ ОПШТЕ ДРЖАВНЕ БОЛНИЦЕ

БЕОГРАД

Још пре окупације Југославије, Управи града стизале су свакодневно пријаве о вршљању комуниста и њиховим отвореним пропагандним акцијама у повереним вам надлештвима. Ту акцију, како се из пријава могло утврдити, спроводили су не само студенти који су били на стажу, појединих клиника и одељења, већ и државни намештеници поменутих установа, па чак и лекари. Тако, на пример, поред тога што се у болничким зградама јавно агитовало за комунизам, јавно радило на скупљању прилога за ухапшене комунисте и јавно делио пропагандни материјал, утврђено* је да *су болничке зграде служиле као скровиште многих важних комунистичких функционера, који су потпуно здрави лежали на појединим одељењима, као тобоже болесници, само да би се склонили од државне власти, која их је прогањала ради комунистичког деловања.

После окупације нагие земље комунистичка акција у подређеним вам установама узела је јоги шире размере, тако да је само досадашњим истрагама откривено и несумњиво утврђено следеће:

1) да су 13 наоружаних комуниста усред дана 25-ог јануара т.г. упали у Гинеколошко одељење, разоружали полицијског стражара и извршили отмицу притворенице МУАЧЕВИЋ ИВАНКЕ, иначе на две године осуђиване комунисткиње, коју су затим ставили у полутеретни камион, држан за време извођења акције у Гинеколошком одељењу пред главним улазом ОДБ. Истрагом је утврђено да су ову акцију потпомогли и болнички службеници ПАРНИЦКИ СВЕТИСЛАВ, вратар, иначе шпански добровољац, ВУЧИНИЋ ВЛАДИМИР. ветеринар, АНЂЕЛКОВИЋ др АНЂЕЛКО, лекар, ДЕДИЈЕР-ПОПОВИЋ ОЛГА, Др БОРОЦКИ и други. У вези са овим утврђено је комунистичко деловање ДИВЈАКА БОГДАНА, чиновника, БОЖОВИЋ МИЛУНА, кувара, НОВАКОВИЋ НИКОЛЕ, кувара, ЧУПИЋ МОМЧИЛА и др. који су у болници формирали комунистичке агитационе групе. Даље, утврђено је да су лекари са Гинеколошког одељења омогућили Др МУАЧЕВИЋУ, оцу отете притворенице Иванке, састанак са овом на тај начин, што су му дали бели лекарски мантил и као болничког лекара увели га у Одељење поред полицијског стражара.

2) Да је др Бороцки формирао једну комунистичку групу у Општој државној болници и пошто је од стране органа Управе града затражен ради хапшења, напустио је дужност и око 20 дана скривао се по разним одељењима ОДБ код болничких службеника.

3) Да* је *УСКОКОВИЋ УРОШ, службеник Заразног одељења преко три месеца у својој болничкој снаваћој соби скривао пет београдских* комуниста, *који су овде становали наизменично и хранили се из болничке кујне на тај начин што је болесницима смањивана порција. У његовој соби нађена је већа количина комунистичког пропагандног материјала.

4) Да је СТАНИМИРОВИЋ ЈОВАН, званичннк Заразног одељења скривао у својој соби тројицу комуниста, који су као и код Ускоковића овде пронађени и ухапшени, а поред њих држао је, разуме се омогућен од стране лекара и другог болничког особља, дуже времена као тобожњу болесницу на заразном одељењу своју рођену сестру СТАНИМИРОВИЋ МИРОСЛАВУ, учесницу у партизанском покрету и познату комунисткињу. Станимировић је даље успео да својој сестри изда лажну легитимацију као службеници Централног хигијенског завода.

5) Да је на једном од одељења ОДБ без стварне потребе држана као болесна МАРКОВИЋ ДЕСАНКА, студенткиња медицине, иначе суду два пута оптуживана комунисткиња, за све време од фебруара до 5-ог августа ове године. Утврђено је даље, да је болничко особље њу познавало као комунисткињу и да ју је једном приликом када се тамо појавио полицијски орган* ово особље *скривало по својим собама.

6) Да је др Бороцки преко особља ОДБ успео да прикупи већу количину санитетског материјала, разних ампула и лекарских справа и да све то пошаље комунистима — вођама партизанске акције, оштетивши на тај начин државну имовину.

7) Утврђено је* да *су два болничара у рововима намењеним за заштиту* од *напада из ваздуха скривали месец дана тројицу важнијих комуниста, доносили им овде храну из болничке кујне и давали им болничку постељину на услугу.

8) ***На тавану једне зграде нађена је већа количина комунистичког пропагандног материјала и левичарских књига, које су поседовали службеници болнице.***

Поред извесних примера комунистичког вршљања у подручним вам установама, Управа града располаже са још тежим примерима таквог дело-

[1]) РСУПС, IV, Дос. 73/80.

вања у Општој државној болници који се у интересу истраге за сада не могу саопштавати, али који несумњиво као и сви овде изнети случајеви сведоче да је комунистичка акција у вашем надлештву узела широке размере, благодареħи само недостатку било какве ефикасне противакције од стране Управе болнице и шефова одељења, а користеħи широку толеранцију свих оних који су позвани да раде на сузбијању комунизма.

Износеħи предње налазим за потребно саопштити вам следеħе:

1) Законском Уредбом Српске владе прописана је смртна казна за комунистичко деловање било које форме и за лица која и ако нису организовани чланови Комунистичке партије потпомажу акцију комуниста, прикривајуħи ове или им чине било какве друге услуге.

2) Издао сам најстрожије наређење одељењу Специјалне полиције, да предузме најстрожије мере у циљу угушивања комунистичке акције У Општој државној болници и да спроводеħи то подвргава најстрожијој законској мери не само она лица за која се утврди да су комунистички деловала, већ да конфинира и све шефове оних одељења у којима се открије било каква комунистичка акција. Исто тако биħе конфинирана и друга лица са дотичних одељења, која су по своме позиву дужна да воде рачуна о спречавању комунистичке акције.

3) Предузео сам кораке на надлежном месту код Српске владе, да се *из државне службе отпуштају не само лица која су комунистички деловала, већ и одговорни шефови одељења и друго особље које буде конфинирано због недовољног обраħања пажње на ову ствар.*

Молимо Вас. господине управниче, да изволите *хитно извршити потребно саопгитење свим подреħеним вам службеницима и издате сходна наређења, те предузмете мере за спречавање даљег ширења комунизма У подреħеним вам установама, а позивом на горњи број овога акта доставите ми најхитније списак свога подручног особља, који ħе бити у дупликату, а садржавати следеħе рубрике: 1) редни број, 2) презиме и име са почетним словом очевог имена, 3) датум и место рођења, 4) звање, 5) од када се налази у служби, 6) адреса стана, и 7) примедба. У ову последњу рубрику молим* да ставите своје примедбе само *у негативгном смислу, уколико таквих буде.*

У спроводном писму за овај списак, који треба да буде најдаље до 1-ог октобра тек. године достављен мени лично, молим да ставите своје примедбе и евентуалне предлоге по овој ствари.

УПРАВНИК ГРАДА БЕОГРАДА
Д. Ј., с. р.

(Овоме акту приложен је списак ухапшених и сумњивих службеника ОДБ и подручних установа):

1) ДАРИНКА НЕСТОРОВИЋ, бивши чиновник Завода за производњу лекова. Установљено је да је преко ДЕСАНКЕ КОВАЧЕВИЋ, служитеља Завода издавала из магацина серуме и лекове, члановима комунистичке организације у Београду, намењене партизанској акцији.

2) ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ, служитељ Завода, за њу је установљено да је била члан Комунистичке партије и да је у сарадњи са Даринком Несторовић, износила из Завода серуме и лекове, намењене партизанима.

3) БОРКА МИЈ1ИЈКОВИЋ,[1] *архивски чиновник Централног хигијенског завода, за њу је установљено да је као члан техничког апарата комунистичке партије у Београду набављала веħе количине санитетског материјала, намењене за партизанску аки,ију и налазила станове за скривање комунистима илегалцима у Београду.*

4) РУЖА ЈОВАНОВИЋ,[2] *бивши званичник дневничар Цептралног хигиенског завода, живела под лажним именима, организовала болничарске курсеве ради указивања прве помоħи партизанима, одржавала везе са комунистима у унутрашњости.*

5) МИЉА ЖИВКОВИЋ - СТОЈАДИНОВИЋ, вршила курирску службу између Београда и Ужичке Совјетске Републике. Снабдевала преко комунистичког комесара др Левија партизане са лековима и санитетским материјалом из дечјег опоравилишта на Тари.

Све ове налазе се у логору.

6) ДРАГИЦА АНТИЋ, дипломирани филозоф, чиновник Завода, позната са Универзитета као левичарка, привођена и саслушавана од стране Управе.

7) ДРАГА СТЕФАНОВИЋ, жена комунистичког посланика Лазе Стефановиħа, који је сада у Москви, и сама склона комунизму, као типограф Заводске штампарије, радила по синдикалној линији.

Г. — Грујичиħу, хитно за потпис 1.

Шеф Одсека IV — Комесар,
Беħаревиħ, с. р.

[1]) Борка Милојковић, стрељана је 5. марта 1942. године.
[2]) Ружа Јовановић је стрељана у Јајинцима 7. јуна 1943.

I кварта, када је изјутра полазио на ској крвави посао. Итд., итд.

У пролеħе 1942. године партијска организација Београда претрпела је веома тежак ударац. У такозваној „мартовској провали" полицији је пошло за руком да открије месно партијско и месно скојевско руководство као и нека рејонска партијска руководства и да ухапси велики број чланова Партије, СКОЈ-а и активиста НОП.

„... Пре провале је полиција у току два месеца предузимала опсежне мере за хватање наших људи (ревизије, рација, блокаде итд.) У исто време када је отпочела провала у Београду већина нагиих одреда (Сувоборски, Пожаревачки и одреди на југу) су били разбијени или пред распадом, а по читавој Србији страховити терор. Није било могуħе ма где послати проваљене људе из Београда. У томе је узрок за тако велике губитке, који су иначе могли бити мањи и поред провала. Провала у Београду се продужује у току месеца априла и маја . . .“[*])

Упркос тешкој ситуацији чињени су покушаји да се обнови партијски рад у Београду. Члан МК КПЈ за Београд Стева Јовичиħ који је, мада откривен, успео да избегне хапшење, предао је везе са неоткривеним организацијама Блажи Радуновиħу, који је у току маја и јуна покушао да успостави месно партијско и месно скојевско руководство. На успоставл>ању веза и обнављању организација радиле су, поред других, Лепосава Лалош-Вујошевиħ, Лепосава-Опи Михаиловиħ и др Зора Илиħ-Обрадовиħ.[2]) Али сви покушаји да се обнови партијска организација нису дали резултате. Чланови Партије који су остали на слободи изгубили су везу са руководством и нису могли брзо да буду обухваħени. У таквој је ситуацији ПК КПЈ за Србију одлучио крајем јуна 1942. године да формира нови МК КПЈ за Београд.

[1]) ИРПС, бр. 2476 — Одломак извештаја ПК КПЈ за Србију ЦК КПЈ из 1943. голине.
[2]) Др Зора Илиħ-Обрадовиħ, доктор права и дипломирани филозоф из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета. Примљена је у Партију јуна 1941. и убрзо је постала секретар партијске јединице у Министарству финансија, где је била запослена. После мартовске провале 1942. помагала је у раду привременом МК КПЈ за Београд. Повезивала је преостале чланове Партије у III партијском рејону и организовала је рад III РК којим је после среħивања и руководила до јула 1942. када је послата на партијски рад у Краљево.

„Драги другови,[1])

ПК за Србију донео је одлуку да вас троје, које је ПК одредио за сређивање прилика у Београдској месној организацији, будете Месни комитет за Београд. ПК сматра да сте својим досадашњим радом као чланови нагие Партије и садашњим радом око сређивања овдашње месне организације то заслужили. ПК сматра да ћете часно испунити све задатке и доследно наставити традиције београдске месне организације која је увек била нагиа најбоља партијска организација и да ћете имати пред очима увек само интересе Партије, као што су то имали наши најбољи борци које нам је непријатељ отргао, као што су другови Мрша[2]), Ђура Стругар, Дака,[3]) ШуњаД) Јеша,[°]) Дукин,[6]), КовачевиК[7]) и др., као и они другови који се и сада боре у нашим редовима у позадини и партизанским редовима.

За секретара МК одређујем друга Павла[8]), а за заменика другарицу Раду.[9]) Расподела посла и веза већ вам је јављена, а са сређивањем СКОЈ-а, НОФ-а и др. извршили би потребне реорганизације.

Ви ћете ваше свакодневне извештаје упућене нама, потписивати са „П", а коверат адресирати са „М", а ми ћемо се потписивати са „М", а коверат упућен вама адресирати са „П".

26. VI 1942"

За секретара МК КПЈ за Београд ПК КПЈ за Србију је одредио Јанка Лисјака, дотадашњег секретара СК КПЈ за земунски срез, а за чланове Ђурђелену-Ђуку Динић, дотадашњег члана II РК и Разуменку-Зуму Петровић, дотадашњег члана ОК КПЈ Лесковац. Заједно са Јанком Лисјаком прешла је на партијски рад у београдску партијску организацију Десанка Лежајић-Цура.

Нови Месни комитет је одмах приступио повезивању са неоткривеним члановима Партије и за релативно кратко време је успео да обнови старе и створи нове партијске организације и поново успостави рејонске комитете. С обзиром на то да је „мартовском провалом" похапшен велики број чланова Партије, Београд је сада био подељен на четири партијска рејона. У том су периоду примљени у Партију многи активисти који су упркос великим хапшењима наставили рад за НОП.

Једна од карактеристика рада партијских организација у лето и јесен

[1]) ИРПС
[2]) Милош Матијевић-Мрша.
[3]) Давид Пајић.
[4]) Вукица Митропнћ.

[5]) Тодор Дукин.
[7]) Мија Ковачевић.
[8]) Јанко Лисјак.
[9]) Ђурђелин-Ђука Динић.

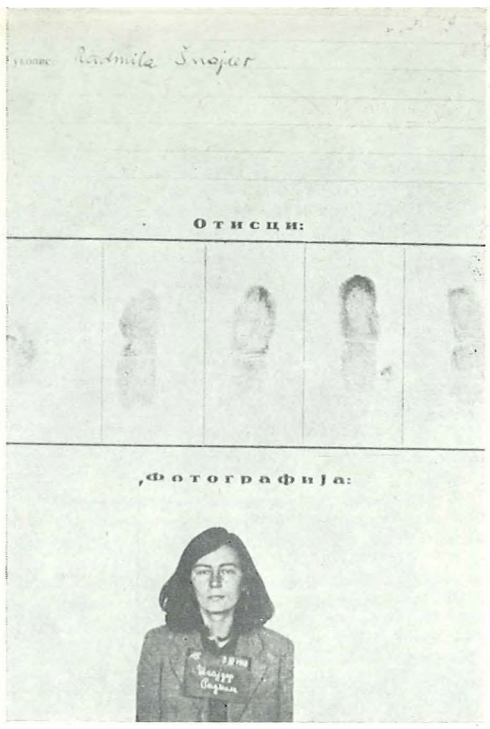

РАДМИЛА МИЛАНОВИЋ-ШНАЈДЕР
рођена је 12. марта 1916. у Београду,

пре рата се укључила у напредни раднички покрет и била активиста Омладинске секције Женског покрета и Задруге младих девојака. Под окупацијом је учествовала у многим акцијама, паљешу непријатељске штампе, растурању летака, организовала је болничарске курсеве, прикупљала прилоге за НОФ, скривала илегалце итд. Ухапшена је априла 1942. и упућена у логор на Бањици, али је на интервенцију брзо пуштена и одмах наставила рад. Половином 1942. године држала је везу са партијским активом у пекари „Соко". Поново је ухапшена 27. октобра исте године, и тада је у полицији страховито батинана. Одлично се држала, ништа није признала и никога није одала. Трећег децембра 1942. године упућена је у логор на Бањици као кривац I категорије. У логору је била готово две године.

Када је схватила да неће жива изићи из овог мучилишта, договорила се с једном групом другарица да нападну агенте кад их буду повели на губилиште. Другарице су договор оствариле: када су 11. септембра 1944. године дошли по њих да их поведу на стрељање, напале су агенте. Неколико њих су у тучи пале мртве, док их агенти и стражари нису савладали. Тако је, борећи се до краја, у 28. години завршила свој живот Радмила Шнајдер, храбар и доследан борац за бољи живот целога народа.

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ РАДМИЛЕ МИЛАНОВИЕ-ШНАЈДЕР

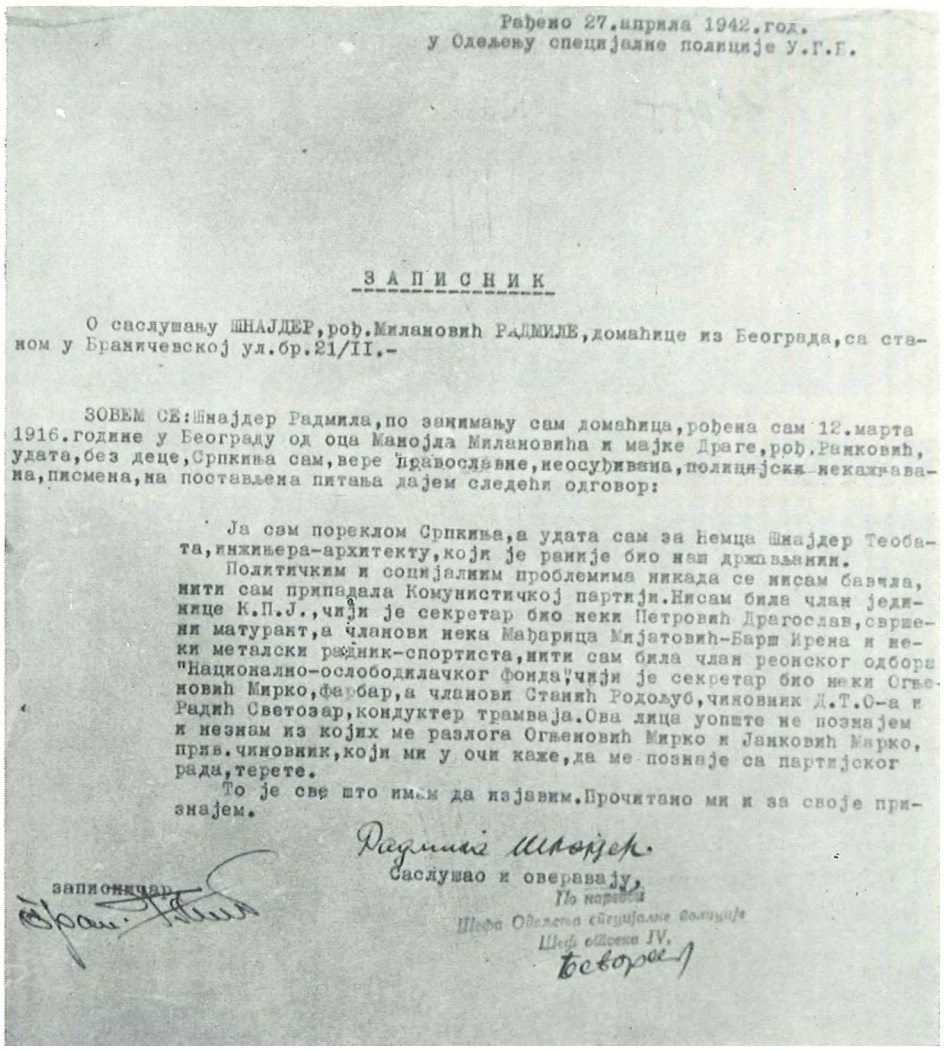

Рађено 27.априла 1942.год.
у Одељењу специјалне полиције У.Г.Б.

З А П И С Н И К

О саслушању ШНАЈДЕР,рођ.Милановић РАДМИЛЕ,домаћице из Београда,са станом у Браничевској ул.бр.21/II.-

ЗОВЕМ СЕ:Шнајдер Радмила,по занимању сам домаћица,рођена сам 12.марта 1916.године у Београду од оца Манојла Милановића и мајке Драге,рођ.Ранковић, удата,без деце,Српкиња сам,вере православне,неосуђивана,полицијски некажњавана,писмена,на постављена питања дајем следећи одговор:

Ја сам пореклом Српкиња,а удата сам за Немца Шнајдер Теобата,инжињера-архитекту,који је раније био наш држављанин.

Политичким и социјалним проблемима никада се нисам бавила, нити сам припадала Комунистичкој партији.Нисам била члан јединице К.П.Ј.,чији је секретар био неки Петровић Драгослав,свршени матурант,а чланови нека Мађарица Мијатовић-Барш Ирена и неки металски радник-спортиста,нити сам била члан реонског одбора "Национално-ослободилачког фонда",чији је секретар био неки Огњеновић Мирко,фарбар,а чланови Станић Родољуб,чиновник Д.Т.О-а и Радић Светозар,кондуктер трамваја.Ова лица уопште не познајем и незнам из којих ме разлога Огњеновић Мирко и Јанковић Марко, прив.чиновник,који ми у очи каже,да ме познаје са партијског рада,терете.

То је све што имам да изјавим.Прочитано ми и за своје признајем.

Радмила Шнајдер

Саслушао и оверавају,

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције
Шеф отсека IV,
Београд

записничар

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
II бр. 877/IV
3 децембра 1942 године
Београд.

Р.

На основу чл.12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, § 2 Уредбе о изменк и допуни овога Закона М.С.Бр.1640 од 15.XII.1939 године и § 22 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда као надлежно,

Р Е Ш А В А :

Да се ШНАЈДЕР РАДМИЛА, по занимању домаћица, рођена 12-марта 1916 године у Београду, од оца Манојла и мајке Драге рођ. Ранковић, вере православне, по народности Српкиња, удата, са станом у Београду у улици Браничевској бр.21, стави у концентрациони логор на Бањици, као штетна по јавни ред и мир у земљи, и то као кривац I-а категорије. Решење ој ово саопштити и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е :

Бођеном истрагом је утврђено да је именована члан КПЈ, и да је као таква на дан свога хапшења имала улогу у партији као секретар партијске јединице на Карабурми. Ово је изјавио ухапшени ПЕТРОВИЋ МИЛОШ, који је био виша веза наведене, односно секретар реона Доњол-Карабурма. Чланови њене јединице су СТАНКОВИЋ ДРАГОМИР, ухапшен, и један електричар који се налази у бекству. Прва јединица која се формирала у реону Петровића била је њена. Именована је већ била у концентрационом логору. Све ово напред Шнајдерова не признаје и до данас упорно њути, одајући тиме врло добро изграђену комунисткињу и као такву непоправиму. Шнајдер Радмила је опасна по јавни ред и мир у земљи трајно, и као такву је треба заувек елиминисати из друштва.

Решено 3 децембра 1942 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда, II бр. _____/IV.

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

Записничар-чиновник,

Данас 3-V-XII- 1942 године саопштено ми је предње решење.

Потписујем,

Оверава: Радмила Шнајдер

По наредби
Шефа Одељења спец. полиције
РЕФЕРЕНТ

РЕШЕЊЕ О УПУБЕЊУ У ЛОГОР РАДМИЛЕ МИЛАНОВИЋ-ШНАЈДЕР И БЕЛЕШКА ПОЛИЦИЈЕ О РАЗЛОГУ ЗА ЊЕНО ХАПШЕЊЕ

ЗАШТО ЈЕ УБЕЂЕНА?

1- Ухапшена 27 октобра 1942 године.

[redacted]

По наредби
Шефа Одељења спец. полиције
РЕФЕРЕНТ

2-Решењем овога Одељења II бр.15991 од 3 децембра 1942 године стављена у кон-

1942. године састојала се у стварању такозваних агитроп група, које су формирали поједини чланови Партије и СКОЈ-а. Са групама су редовно одржавани састанци на којима се читао партијски материјал, вођени разговори о политичкој и војној ситуацији у земљи и свету и прикупљани прилози за НОФ. Организатори и руководиоци таквих група биле су, поред других: Олга Вучковић, Вера Перишић-Додић, Даница Каришић, Зора Јовановић-Раковић, Јулијана Мијатовић, Драгица Пешић, Зора Благојевић, Олга Хицлова и Анка Шкорић. Међу члановима ових група биле су: Даница Бајић, Зора Мацура, Стана Убавић и др., а чланови агитпроп групе у Маркарници: Дана Ивановић, Милица Ковачевић, Деса Косанчић, Магдалена Муњић, Ружа Николић, Милица Петровић и још неки радници из Маркарнице.

Мада под тешким условима, партијско-политички рад се развијао до септембра 1942. године када је поново дошло до провале у београдској парлијској организацији. Тада је ухапшено око 50 чланова Партије и већи број активиста. Међу ухапшенима је била и Ђука Динић, члан МК КПЈ за Београд. Провала се све више ширила и полиција је новим хапшењима октобра, новембра и децембра 1942. године и јануара-фебруара 1943. године потпуно разбила партијску организацију у Београду. У том су периоду ухапшене, поред других: Марија Бачић, Јулијана Дограјић, Зора Јовановић-Раковић, Даница-Данка Каришић, Марија Стефановић, Наталија-Нада Ђурчић, Вера Спасић-Смилевска, Јулијана Мијатовић, Јелена Милић, Милица Петровић, Тереза Девалд, Мила Димић, Фани Политео-Вучковић, Јованка Стојановић-Бека, Десанка Лежајић, Лепосава-Опи Михаиловић, Лепа Лалош-Вујошевић, Радмила Милановић-Шнајдер, Милица Дачић, Лидија Шупут, Слободанка-Данка Савић и Нада Димитријевић.

После овога хапшења, у Београду је мали број чланова Партије остао на слободи. С њима су одржавали везу чланови ПК КПЈ за Србију који су били у Београду преко чланова Партије и активиста који су и раније радили за ПК. То су били: Јелена Поповић, Вера Перишић-Додић, Анка Шкорић, Десанка Жарић, Дара Поповић-Стефановић, Нада Сенић и др. Мада је партијска организација била разбијена и преживљавала најтеже дане, у Београду су радиле агитпроп групе које су поред чланова КП и СКОЈ-а формирали и активисти НОП.

ЛАЖНА ЛИЧНА КАРТА ДЕСАНКЕ ЛЕЖАЈИК НА ИМЕ ЉУБИЦЕ ЧОБАНОВИВ

ДЕСАНКА-ЦУРА ЛЕЖАЈИЋ, радница из Земуна, рођена 1921. године, врло млада се укључила у напредни раднички покрет. Примљена је у СКОЈ 1940, а у Партију 1941. године после окупације. Учествовала је у многим акцијама против окупатора. Крајем 1941. године постала је члан СК СКОЈ-а за земунски срез, који је у исто време био и МК СКОЈ-а Земуна. Радила је на организовашу омладине у граду, а од пролећа 1942. у селима земунског среза. Као омладински руководилац била је врло омиљена. У јесен 1942. послата је на партијски рад у Београд. Кретала се са лажном личном картом на име Љубице Чобановић, избеглице из Петровчића, Срем. Ухапшена је фебруара 1943. године. У полицији је подвргнута страшном мучешу, али њени мучитељи нису од ње извукли ни речи признања. „. . . Херојски су се држали од познатих вама: Ђуро Стругар, Шуња,[1]) Јанко Лисјак (Пушка) и његова другарица омладинка Десанка, Трајко Стаменковић и Фићина другарица.[2]) Они су без мрље, ни слова нису рекли, ни своја права имена.. ,"[3]) Из полиције је пребачена у логор на Бањици 6. марта 1943, стрељана је 7. јуна исте године са већом групом затвореника под именом Љубице Чобановић.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА[1])
Одељење специјалне полиције
Пов. II, бр. 675/1У
3. марта 1943. године
Б е о г р а д

КОМЕСАРУ ЗА ИЗБЕГЛИЦЕ И ПРЕСЕЉЕНИКЕ

Б Е О Г Р А Д

Код једне важне комунистичке функционерке пронађена је легитимација за избеглице под бр. 114455, гласећа на име „Чобановић Љубица, кројачица, рођена 6. јула 1921. године у Бјеловару, стално настањена У Београду", мада ово није њено право име.

Молите се за хитан извегитај на који је начин издата ова легитимација, те да доставите цео досије овој Управи ради вођења потребне истраге противу одговорних лица.

Напомиње се, да је до сада било већ много случајева да се у Комесаријату за избеглице комунисти и други деструктивни елементи снабдевају лажним личним исправама, па молим да се једном предузму ефикасна средства и мере да *се ово убудуће онемогући.*

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења спец. полиције,
Инспектор,
Илија Паранос, с. р.

М.П.

Државни архив СРС, К. Комисија за ратне злочине — Председништво Министарског савета; а) Комесаријат за избеглице; б) Одел>ење државне пропаганде; в) Логорска преписка.

К О М Е С А Р И Ј А Т[1])
ЗА ИЗБЕГЛИЦЕ И ПРЕСЕЉЕНИКЕ
Бр. 23 Пов.
9. марта 1943. год.
Б е о г р а д

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА

Одељење спец. полиције
Б Е О Г Р А Д

У *вези са Вашим тражењем пов. II број 685 — /V. од 3. марта 1943. године достављамо Вам прилог регистарски картон 114455 на коме је регистровано 22-Х-1942. године Чобановић Љубица кћерка Николе и Зоре рођ. Сретковић рођена 6-У11-1921. год. у Беловару а избегла из Петровчића срез Земун 22-Х-1942. године на граничном месту Земун.*

Регистровао је чин. овог Комесаријата Ђуро Стојић, а на основу личне карте издане по Опчинском поглаварству у Петровчићу 23-41-1942. године под бројем 543.

Именована се легитимирала са овом личном картом и чиновник је поверовао у исправност овог документа и на основу тога издао *јој је избегличку лег.*

Лична карта број 543 задржана је и прилаже се заједно са картоном овом извештају ради увиђаја и коришћења овим подацима приликом провађања даље истраге.

По употреби молимо да нам се картон са прилогом врати натраг за нашу евиденцију.

ЗА ИЗВАНРЕДНОГ КОМЕСАРА
ШЕФ АДМ. ОДЕЉЕЊА
(потпис нечитак)

[1]) Вукица Митровић.
[2]) Ђурђелена - Ђука **Динић.**
[3]) **ИРПС, бр. 2476. Одломак извештаја ПК КПЈ за Србију ЦК КПЈ из 1943. године.**

[1]) **Државни архив СРС — Комисија за ратне злочине, К. Председништво министарског савета; а) Комесаријат за избеглице; б) Одељење државне пропаганде; в) Логорска преписка.**

МИРА ЈОВАНОВИЋ-ЈАЗА, геометар из Београда, рођена је 4. јануара 1917. године, предратни активиста напредног омладинског покрета, радила је под окупацијом у Београду и у Пожаревцу. У Београду је била везана за одбор НОФ-а у Министарству финансија, а у Пожаревцу је била члан једне женске тројке која је припремала храну и прикупљала новац и друге прилоге за одред. Ухапшена је у Београду 1. септембра 1943; упркос зверском мучењу у Специјалној полицији ништа није признала нити је кога одала. У логору на Бањици је учествовала у свим акцијама свог колектива; урадила је и неколико портрета затвореница и овековечила је малога Кокана. Стрељана је у последњој групи жена, 11. септембра 1944, а приликом извођења са осталим другарицама напала је гестаповце и агенте.

ОЛГА КРШУЛ, чиновник Хипотекарне банке у Београду, рођена је 20. јула 1915. године у Отоци, код Босанске Крупе. Као предратни члан КПЈ била је међу првим члановима актива жена који је формиран од бивших чланица СБОТИЧ-а. Осим тога је радила с једном групом жена од којих је прикупљала прилоге за НОФ. Проналазила је станове за илегалце и за одржавање партијских састанака, растурала је летке и учествовала у разним акцијама. Ухапшена је 3. марта 1942, 11. априла је пребачена у логор на Бањици и стрељана 14. маја 1943. године. Била је храбар и одан комуниста, скроман и искрен друг, ведра и дружељубива. На саслушањима у полицији и у логору имала је беспрекорно држање.

Рађено 3. марта 1942. године у одељењу Специјалне полиције УГБ.

ЗАПИСНИК[1])
о саслушању Кршул Олге, домаћице из Београда, са станом у Иванковачкој улици бр. 12.

I

Зовем се Олга Кршул, рођена сам 27. јула 1915. године у Отоци, среза босанеко-крупског, од оца Јосипа и мајке Ане, рођене Тркуља, Српкиња, православне вере, неудата, неосуђивана, нисам под истрагом, полицијски некажњавана. Физички и душевно здрава.

II

На предочену ми чињеницу, да сам од стране власти откривена као члан јединице комунистичке организације чији је секретар Јоко Стругар, приватни намештеник, дајем следећу изјаву:

Политиком се никада нисам бавила, нити сам припадник било које организације, а најмање илегалне. Комуниста такође нисам. Не знам шта је руководило Стругара Јока и Ђорђевића Владимира да изјаве, да сам члан њихове комунистичке ћелије, пошто ово тврђење не одговара стварности. Ово тврдим и након суочења са њима пред влашћу.

То је све што имам да кажем по предњој ствари. Испит ми је прочитан и моје су речи верно записане.

Саслушао и оверава:

По наредби
шефа одељења Спец. полиције, шеф IV одсека — полиц. комесар,
Бећаревић, с. р.

Записничар,
Потпис нечитак

[1]) РСУПС, IV, бр. 73/59.

У лето 1943. године ПК КПЈ за Србију успоставио је везу са овим групама. Међу руководиоцима и члановима ових група у овом периоду биле су: Светислава Бојанић, члан руководства омладине на Вождовцу, Драгица Драговић, Дара Максимовић, члан руководства НОП на Вождовцу, Даринка Радовановић, Вера Митровић-Соколов (водила је једну омладинску групу, а састанке је одржавала у стану своје мајке ЈБубице Митровић), Добрила Стаменић, Душанка Теофановић, Анка Тешић, Олга Накић и др. Један број другарица радио је на везама са партизанским одредима. Трафика у Вука Караџића улици коју је држала Милица Парошки била је главна веза са Космајским одредом од половине 1942. па до септембра 1944. године. Током 1943. године везу са овим одредом одржавала је и Добрила Благојевић, а Радмила Ивановић одржавала је везу с Копаоничким одредом. На успостављању веза с појединим партијским организацијама и члановима Партије радиле су Вера Андрић и Даница Вучетин. Дана Милеуснић и Хермина Бихнер-Цветићанин пребацивале су компромитоване људе у Космајски одред; Дивна Градић и Анђелка Вуковић-Живановић до везе у Бежанији, а Даница Шевић у Фрушкогорски одред. Поред тога, Даница је за Пожаревачки одред набавила гештетнер за одредску технику, а Валерија Тишма набављала је пропуснице за Земун.

Мада партијско руководство није постојало, рад за НОП се развијао и постепено проширивао. Да би обезбедио тај рад ПК КПЈ за Србију је августа 1943. године поново покушао да обнови партијску организацију у Београду. На партијски рад у Београд послата је Вера Милетић, члан ОК КПЈ за Пожаревачки округ са задатком да руководи обнављањем партијске организације и да што пре формира месно партијско руководство. Вера је током септембра, уз помоћ чланова Партије и активиста, успела да успостави везу са неколико чланова Партије, а преузела је и неке агитпроп групе. Исто тако преузела је и везу са Јанком Јанковићем, шефом картотеке Специјалне полиције, који је од 1941. године сарађивао са НОП. Сређивање партијских организација и група активиста било је још у току кад је полиција поново извршила нови талас хапшења и прекинула рад на обнављању партијске организације у Београду. Вера Милетић је ухапшена 4. октобра 1943. године. Код ње је приликом хапшења нађен и је-

дан део партијске архиве, а и сама Вера мучена у полицији рђаво се држала, тако да је полиција на основу заплењених докумената и њеног признања ухапсила велики број људи и открила један број партијских склоништа. После ове провале НОП у Београду поново је доведен у тешку ситуацију.

И поред тога рад је настављен, мада у много мањем обиму, да би током 1944. године, када су веће партизанске снаге прешле на територију Србије, поново оживео. У то време илегалне групе активиста и симпатизера одржавале су непосредне везе с партизанским јединицама и послале су у одреде већи број људи.

Крајем лета 1944. године ПК КПЈ за Србију упутио је групу партијских активиста у Београд као партијско повереништво са задатком да се повежу са разним ослободилачким групама и предузму мере за организовање помоћи војним снагама кад ове буду ступале на улице града. За секретара повереништва одређена је Олга Врабич-Нада. Задатак групе био је и да окупи већи број грађана и симпатизера, да формира Иницијативни одбор НОФ и да предузме припреме за организацију борбених група грађана, које би ступиле у акцију у тренутку кад ослободилачке снаге буду напале град.

Партијско повереништво се повезало са овим групама у којима је било обухваћено око 600 људи и жена и дало им одређене задатке, а отпочело је и са стварањем Народноослободилачког фронта. Формиран је привремени градски одбор Народноослободилачког фронта и неки рејонски одбори.

У то време у Београду се интензивно радило и на организовању жена и њиховом оспособљавању за пружање санитетске помоћи борцима. Формиран је низ санитетских пунктова за прву помоћ који је радио и у току самих борби за ослобођење града. У ослобођеном Београду одмах се отпочело са успостављањем власти и стварањем организација које би преузеле бригу о организовању живота У тек ослобођеном граду. И људи су се одазивали. Велики број омладинаца и омладинки пријавио се у јединице Народноослободилачке војске и учествовао у завршним операцијама за ослобођење земље. Велики број омладинки који је остао у граду одмах је приступио крчењу улица и рашчишћавању рушевина, како би се У ᵣРаду што пре успоставио нормални живот.

БОРКА МИЛОЈКОВИЋ, чиновник Централног хигијенског завода из Београда, рођена је 16. јуна 1914. године у Обрежу, темнићки срез. Због тешких материјалних прилика у породици напустила је школовање у Ћуприји после завршеног седмог разреда гимназије и запослила се као чиновника у Хигијенском заводу у Бањој Луци и тамо се укључила у напредни покрет. После напада Немаца на Југославију, дошла је у Београд и наставила рад. Организовала је прикупљање и изношење санитетског материјала из Централног хигијенског завода за партизанске одреде. Ухапшена је почетком фебруара 1942. године. Полиција је приликом хапшења једног члана рејонског комитета пронашла више јавки, па је полицијски агент дошао код ње с лозинком и она му је, не слутећи да је то замка, дала санитетски материјал. Из затвора је после неколико дана пребачена у логор на Бањици, одакле је 9. марта 1942. године одведена на стрељање.

●

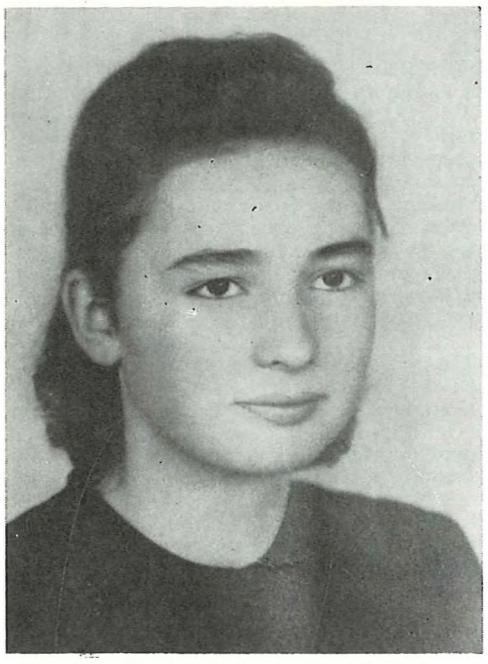

ВАСИЛИЈА-ЦИЦА СТАМЕНКОВИЋ, кројачка радница из Београда, рођена 1924. године, врло млада се укључила У напредни раднички покрет и пре рата је примљена у СКОЈ, а 1941. у Партију. Под окупацијом је учествовала у акцијама саботаже, а 27. јула је по сваку цену хтела да учествује у паљењу непријатељске штампе, мада се још није била опоравила после операције слепог црева. Другови су је одвраћали, али она није хтела да неко посумња да је из кукавичлука изостала од акције. То ју је стало главе. После извршене акције није могла брзо да побегне. Ухваћена је и у полицији страховито тучена. Доведена је у логор на Бањици са модрицама по целом телу, али је упркос патњама била увек ведра и весела. Стрељана је већ у првој групи жена, 19. септембра 1941. године.

●

ЗОРИЦА БОЖОВИБ СА СЕСТРОМ НАДОМ И ЗЕТОМ ИРЕДРАГОМ БОРБЕВИКЕМ

ЗОРИЦА БОЖОВИЋ, рођена 13. VIII 1925. у Београду, учила је, поред гимназије и музичку школу. Врло млада укључила се у напредни средњошколски покрет; У СКОЈ је примљена 1940. године; у пролеће 1941. била је члан језгра скојевског актива у Другој женској гимназији. Под окупацијом је учествовала у разним диверзантским акцијама. Ухваћена је 26. јула, приликом паљења немачког аутомобила и одведена у затвор Гестапоа. На саслушањима је страховито мучена. Пребачена је у логор на Бањици, а 17. октобра 1941. године стрељана. Држала се храбро у полицији и на Бањици.

НАДА БОЖОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ, свршена ученица трговачке академије, рођена 6. II 1922. године, од 1938. године била је члан школског актива СКОЈ-а, а од маја 1941. члан средњошколског руководства СКОЈ-а. Новембра 1941. године ухваћена је као курир МК СКОЈ-а, из полиције је пребачена на Бањицу, а стрељана је 14. маја 1943. године.

ПРЕДРАГ ЂОРЂЕВИЋ, чиновник Хипотекарне банке, предратни члан КПЈ и секретар једне партијске ћелије, ухапшен 1941. године и убијен исте године.

МИРА РАДОВАНОВИЋ — Мира Ра, матурант из Београда, рођена је 28. VII 1922. у Чачку, у радничкој породици, школовала се у Београду, рано се укључила у напредни средњошколски покрет, примљена је у СКОЈ 1939. године, а затим била руководилац актива СКОЈ-а у III женској гимназији. Из окупираног Београда, где је била члан једне диверзантске групе, изишла је новембра 1941. и дошла на Рудник. Радила је у партизанској болници а за време I непријатељске офанзиве повлачила се с рањеницима до Радоиње у Санџаку. Затим је с једном групом прешла у Нову Варош и радила у женском колективу на умножавању материјала за партизанске јединице. Једно време се кретала са групом Стеве Сингера, а у пролеће 1942. ступила у V батаљон I пролетерске бригаде и учествовала у свим борбама које је батаљон водио. Погинула је као борац 11. VI 1942. године на Гату у Херцеговини. Била је ретко добар човек и друг, истицала се посебном топлином према људима, и зато је била омиљена у чети.

НАДА АНАСТАСИЈЕВИЋ, ученица II женске гимназије из Београда, рођена је 1. октобра 1925. године. Врло млада се укључила у напредни средњошколски покрет и била је међу најактивнијим скојевцима у својој гимназији уочи рата. У пролеће 1941. године била је члан језгра СКОЈ-а. Под окупацијом је учествовала у диверзантским акцијама. Двадесет шестог јула 1941. године заједно са Зорицом Божовић покушала је да запали немачки аутомобил у Симиној улици. Акција није успела, јер су их Немци приметили. Нада је успела да побегне и отишла је у Космајски одред, а затим са рањеницима дошла на слободну територију. Повукла се из Ужица са јединицама. Заробљена је од недићеваца на Увцу јануара 1942. године. Дотерана је у затвор у Ужице и после четири месеца пребачена у логор у Шапцу, одакле је пуштена за новац. Вратила се у Београд и наставила рад. Препозната је на улици од једног агента, отргла се од њега и побегла. После тога је напустила Београд и ступила у Јабланички одред у јесен 1942. године. Погинула је у борби са четницима код Стубле у Јабланици 26. јуна 1943. године.

РАДМИЈ1А РАЈКОВИЋ, радница, рођена 3. XI 1918. у Белици, предратни члан КПЈ, ухапшена је 5. септембра 1941. године у истрази поводом паљења гараже „Форд“ у Гробљанској улици, које је извршено још јула и у коме је она учествовала. Мада је била бременита, подвргавана је четрдесет дана нечовечном мучењу у затвору Специјалне полиције. Петнаестог октобра упућена је у логор на Бањици, упркос томе што ништа није признала. Радмила се у логору и породила и пуне три године свакодневно очекивала да буде убијена. Једног септембра 1944, када је стрељана последња група жена из логора на Бањици, прозвана је и Радмила. Заједно са целом групом другарица учествовала је у нападу на гестаповце и агенте ко.ји су дошли да их поведу на губилиште, и који су оружјем савладали голоруке жене. Није могло да буде утврђено које су другарице погинуле у овој неравној борби још у логорском ходнику а колико је њих изведено на стрељање. Поуздано се зна само да је тога дана, у последњем стрељању жена, погинуло њих двадесет пет, међу њима и Радмила Рајковић.

Већ 27. октобра 1944. године у Београду је формиран Одбор јединственог народноослободилачког фронта, у који је ушла и Славка Морић, а истога дана и Извршни одбор Народног одбора града Београда у који је ушла и Боса Ђорђевић, домаћица.

У МК КПЈ за Београд, који је формиран још 18. октобра 1944. године, била је Милена Бубало, а нешто касније кооптирана је и Неда Божиновић. Нови МК КПЈ за Београд формиран је 4. фебруара 1945. године и у њега су ушле Љубинка Милосављевић и Неда Божиновић.

ИЛЕГАЛНИ СТАНОВИ

Да би се илегални рад могао организовати и да би се обезбедило склањање другова испред полицијских прогона, било је неопходно наћи довољан број станова. Станови су обично обезбеђивани код симпатизера НОП или код чланова Партије који нису били познати полицији, а било је случајева да су чланови Партије под лажним именима закупљивали поједине станове у којима су затим прављена специјална склоништа. Најчешће су другарице добијале задатак да проналазе погодне станове и да их узимају у закуп на своје име. За другa Тита који Ге дошао у Београд 9. маја 1941. године, била су обезбеђена три стана: у Звечанској бр. 44, код Светозара Савићевића, у Новој улици на Дедињу, у вили Вере и Мирка Ненадовића, и у Ботићевој ул. бр. 5, у вили Јаре и Владислава Рибникара, У овим становима друг је Тито боравио до половине септембра 1941. године, када је прешао на ослобођену територију у западној Србији.

За поједине чланове Политбироа ЦК КПЈ који су били у Београду, станове су обезбеђивале Милева Планојевић-Лула, Гроздана Белић-Зина и Милада Рајтер. Станови су били обезбеђени у Господара Вучића бр. 53 и на крајњој периферији Београда, у Кумодрашкој бр. 222, где су у две кућице били смештени неки чланови Политбироа ЦК КПЈ. У једној кућици је становао Иван Милутиновић и ту су се одржавали састанци Политбироа на које је повремено долазио и друг Тито. Везу између чланова Политбироа одржавала је Милада Рајтер.

После бомбардовања Београда, априла 1941. године, ПК КПЈ за Србију ко-

ристио је за своје састанке до 22. јуна 1941. године стан породице Парента у Сазоновој улици бр. 70 (сада Улица Филипа Филиповића), који је и пре рата коришћен за партијске потребе.

О стану су водиле бригу Зорка Парента и њене ћерке Олга, Гордана и Татјана. У то време седиште ПК КПЈ за Србију било је у Шуматовачкој улици бр. 130, у стану Лепе Кршул-Страдал. Ту су боравили Спасенија-Цана Бабовић, Љубинка Милосављевић, Благоје Нешковић и др. После 22. јуна 1941. године ПК КПЈ за Србију користио је стан Славке и Марка Анафа у Улици Краљевића Томислава бр. 73 (сада Интернационалних бригада). Стан је и пре рата служио за састанке ПК, а за време рата направљено је на тавану склониште, које полиција није успела да открије мада је 1943. године месец дана запоседала кућу. Ту су се склањали на дуже или краће време: Цана Бабовић, Вера и Бошко Вребалов, ЈБубинка Милосављевић, Иванка Маучевић, Митра Митровић, Благоје Нешковић, др Иван Рибар, Мирко Букумировић, др Тоша Бороцки, Србијанка Букумировић, Славка Морић и др. ПК КПЈ за Србију имао је своје седиште и у Шумадијској улици бр. 187, у кући Љубице и Цирила Жужек, где је до јесени 1941. године била штампарија ПК. Почетком 1942. године пред властима се појавио као закупац стана инж. Мирослав Павловић са женом Љубицом и њеним сестрама Даном Лончар и Невенком Дабић. Овај је стан полиција открила 8. октобра 1943. године. Две сестре Дабић, Дана и Невенка и Љубица Жужек су ухапшене и стрељане 7. септембра 1944. године.

У Улици Косте Миловановића бр. 20, у кући која се водила на име Радмиле Беговић и њене мајке, направљено је склониште за илегалце по нацрту Ђорђа Андрејевића-Куна, који је у овој кући живео до одласка у одред, а једно време је ту био и др Иван Рибар.

Стан Љубице Мартиновић, домаћице у Улици миријевски пут 85 био је курирски пункт 1941. и сигурно скровиште појединим члановима МК КПЈ за Београд и МО НОФ за Београд.

Међу многим женама члановима Партије које су имале задатак да проналазе станове за илегалце или да их скривају у својим становима, биле су такође Милена-Мила Рајковић, чиновник Хипотекарне банке и Катица Ћирић-Ћира, приватни чиновник.

На основуй члана 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, §-а 2 Уредбе о измени и допуни овог закона о §-а 12 Иредбео устројству и делокругу рада Управе града Београда, Одељење Специјалне полиције Управе града Београда као надлежно

Р Е Ш А В А

Да се стави у концетрациони логор на Бањици, где ће остати до даље наредбе РАЈКОВИЋ РАДМИЛА, радница фабрике "Моравија" из Београда, рођена 3 новембра 1918 године у Белици, кћи Милана Миљковића и Живке Лазаревић, удата.

У логору и ма остати до даље наредбе.

Решење саопштити и доставити га у препису шефу концетрационог логора ради извршења.

О б р а з л о ж е њ е.

Током вођених извиђаја противу Ленард Драгутина и других, поред осталог установљено је и то, да је Рајковић Радмила припадала једн групи комуниста-саботера и терориста и да је као таква учествовала у па љену гараже "Форд" у Гробљанској улици. Поред тога она је узела учешћа и другим делима саботаже, приствовала илегалним састанцима на којима су вр шени договори о даљим акцијама и примала најновије комунистичке летке.

Њена кривица, иако ништа није признала, потпуно је доказана исказима Павловића Александра, Ленард Драгутина, Миљковића Драгослава и других, па је с тога одлучено као што диспозитив овог решења гласи.

Решено 15 октобра 1941 године у Одељењу Специјалне полициј Управе града Београда, II. Бр.: 2220

Записничар,

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења Специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

Данас 15 октобра 1941 године саопштено ми је предње.

Радмила Рајковић

4

Оверава:

По наредби
Шефу Одељења спец. полиције
РЕФЕРЕНТ

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
Uprava državne bezbednosti
ARHIVA

Br. predmeta	Strana	Svega strana	Potpis
28/66	4		

РЕШЕНЈЕ О УПУБЕЊУ У ДОГОР РАДМИЛЕ МИЉКОВИК-РАЈКОВИК

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
II Бр.1360/41-IV
10-XI-1942 год.
Београд

ШЕФУ КОНЦЕНТРАЦИОНОГ ЛОГОРА

Решењем Управе града Београда II Бр.1360/41 од 12 септембра 1941 године стављени су у логор МИЛОШЕВИЋ ЦВИЈЕТА, бивши званичник Министарства социјалне политике и народног здравља и ПАЈИЋ МАРИЈА, студенткиња медецине из Београда.

Молите се за извештај да ли се именоване још налазе у логору, или су преузете од немачких власти и када.

Уједно се молите да доставите овом Одељењу фотографије од именованих, које се налазе на њиховим легитимацијама.

ХИТНО ЈЕ.

В.Б.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA FNRJ
Uprava državne bezbednosti
ARHIVA

Br. predmeta	Strana	Svega strana	Potpis
3217	16		

ЦВИЈЕТА МИЛОШЕВИЋ, службеник Министарства социјалне политике из Београда, рођена 31. марта 1921. на Цетињу, пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Под окупацијом је наставила рад. Радила је на територији VI рејонског комитета прво са женама а затим са омладином. Примљена је у Партију 1941. године. Учествовала је у многим акцијама. Ухапшена је у ноћи између 4. и 5. септембра 1941. године, у стану браће Ленард пред одлазак у одред. Приликом хапшења страховито је мучена, а затим и у полицији. Одлично се држала. Пребачена је у логор на Бањици. Стрељана је у првој групи жена, 19. септембра 1941. године.

АКТ СПЕЦИЈААНЕ ПОАИЦИЈЕ ШЕФУ КОНЦЕНТРАЦИОНОГ АОГОРА НА БАЊИЦИ У КОМЕ СЕ ТРАЖЕ ФОТОГРАФИЈЕ ЦВИЈЕТЕ МИАОШЕВИВ И МАРНЈЕ ПАЈИП И ОБАВЕШТЕЊЕ О ЊИМА И ОДГОВОР ШЕФА АОГОРА НА ОВАЈ АКТ

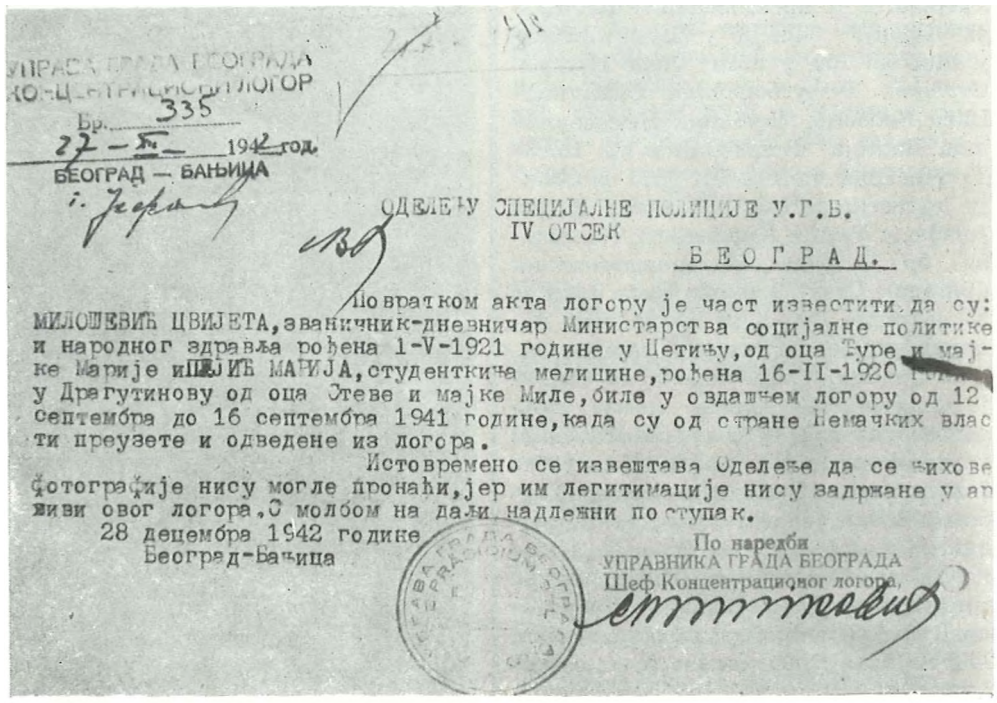

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОР
Бр. 335
27 – XII – 1942 год.
БЕОГРАД — БАЊИЦА

ОДЕЛЕЊУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ У.Г.Б.
IV ОТСЕК
БЕОГРАД.

Повратком акта логору је част известити да су: МИЛОШЕВИЋ ЦВИЈЕТА, званичник-дневничар Министарства социјалне политике и народног здравља рођена 1-V-1921 године у Цетињу, од оца Ђуре и мајке Марије и ПАЈИЋ МАРИЈА, студенткиња медицине, рођена 16-II-1920 [illegible] у Драгутинову од оца Стеве и мајке Миле, биле у овдашњем логору од 12 септембра до 16 септембра 1941 године, када су од стране Немачких власти преузете и одведене из логора.

Истовремено се извештава Оделење да се њихове фотографије нису могле пронаћи, јер им легитимације нису задржане у архиви овог логора. С молбом на даљи надлежни поступак.

28 децембра 1942 године
Београд-Бањица

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Концентрационог логора

ЗАПИСНИК О САСАУШАЊУ МАРИЈЕ ПАЈИК

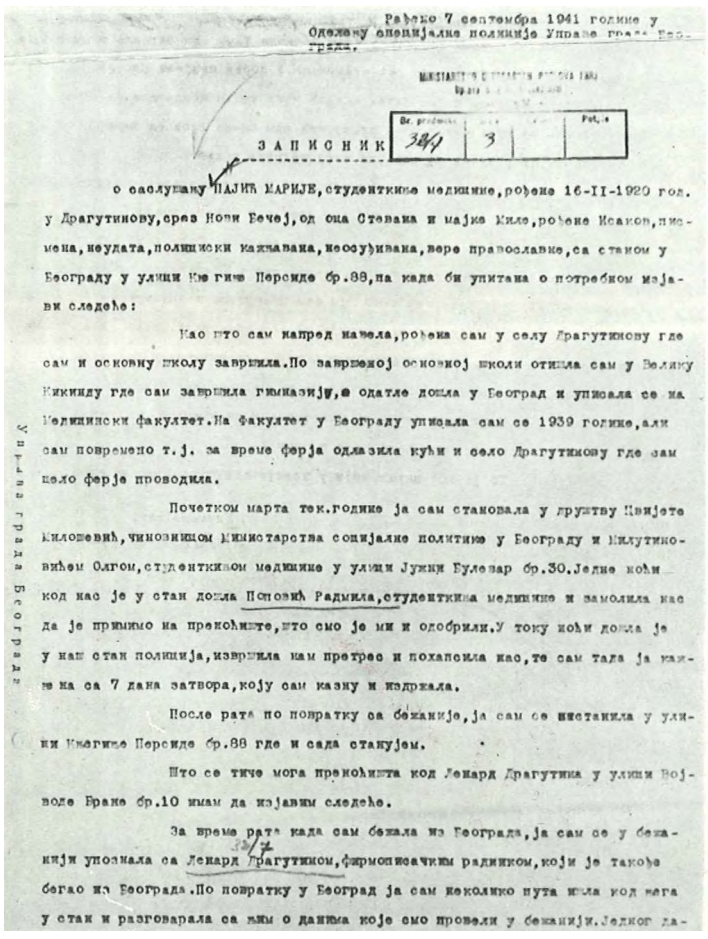

Рађено 7 септембра 1941 године у Оделењу специјалне полиције Управе града Београда.

ЗАПИСНИК

Br. predmeta			Pot.
32/4	3		

о саслушању ПАЈИЋ МАРИЈЕ, студенткиње медицине, рођене 16-II-1920 год. у Драгутинову, срез Нови Бечеј, од оца Стевана и мајке Миле, рођене Исаков, писмена, неудата, полицијски кажњавана, неосуђивана, вере православне, са станом у Београду у улици Кнегиње Персиде бр.88, па када би упитана о потребном изјави следеће:

Као што сам напред навела, рођена сам у селу Драгутинову где сам и основну школу завршила. По завршеној основној школи отишла сам у Велику Кикинду где сам завршила гимназију, а одатле дошла у Београд и уписала се на Медицински факултет. На Факултет у Београду уписала сам се 1939 године, али сам повремено т.ј. за време ферја одлазила кући и село Драгутинову где сам цело ферје проводила.

Почетком марта тек. године ја сам становала у друштву Цвијете Милошевић, чиновницом Министарства социјалне политике у Београду и Милутиновићем Олгом, студенткињом медицине у улици Јужни Булевар бр.30. Једне ноћи код нас је у стан дошла Поповић Радмила, студенткиња медицине и замолила нас да је примимо на преноћиште, што смо је ми и одобрили. У току ноћи дошла је у наш стан полиција, извршила нам претрес и похапсила нас, те сам тада ја кажњена са 7 дана затвора, коју сам казну и издржала.

После рата по повратку са бежаније, ја сам се настанила у улици Кнегиње Персиде бр.88 где и сада станујем.

Што се тиче мога преноћишта код Ленард Драгутина у улици Војводе Бране бр.10 имам да изјавим следеће.

За време рата када сам бежала из Београда, ја сам се у бежанији упознала са Ленард Драгутином, фирмописачким радником, који је такође бегао из Београда. По повратку у Београд ја сам неколико пута ишла код њега у стан и разговарала са њим о данима које смо провели у бежанији. Једног дана ја сам отишла да посетим свога рођака Пајића Станоја, столарског радника и да га замолим, да ми понесе неке ствари у село Драгутинову, пошто сам била чула да ће он даћи ићи тамо. Како мој рођак станује у улици Челопечкој бр.12 која се улица налази у близини Војводе Бране, то сам ја, пошто сам га дуже чекала, јер он није дошао те вечери кући, отишла у стан Ленарда Драгутина и замолила га да ми дозволи да преспавам код њега, пошто је полицијски час био близу и нисам могла стићи кући на време.

Приликом доласка у стан Ленарда тамо сам затекла и Милошевић Цвијету, са којом сам ја раније већ становала, а поред Цвијете био је још и Драгутинов брат Љубомир и још један младић кога нисам познавала. Ја нисам Цвијету питала од куда она у овом стану, већ сам одмах лега са намером да овде преспавам, па у јутру да одем на свој редован посао.

Међутим у току ноћи дошла је полиција у стан Драгутина, извршила претрес стана и нас све похапсила и довела у Управу града.

Мени је непознато зашто сам ухапшена. Исто тако непознато ми је шта су радили Ленародови и овај младић као и Цвијета. Ја са њима нисам имала никаквих других веза, сем само што сам Драгутина познавала из бежаније а Цвијету сам познавала, пошто сам раније са њом становала. Нисам била упозната нисакаквим акцијама које су спроводили ови људи, нити имам појма да су они вршили ма каква дела саботаже и напада на полицијске органе.

Исто тако ја нисам учествовала ни укаквим пословима што би се косили са законом како сада тако и раније.

То је мој исказ који у потпуности признајем за свој.

Писмена сам,
Пајић С. Марија

САСЛУШАО И ОВЕРАВА:
Шеф Отсека IV - полисар

; напада Немаца на Совјетски ^вез стан Злате и Ивана Сертића у [бановачкој ул. бр. 5 на Вождовцу, .стао је илегални стан за многе ком->омитоване чланове Партије који су) задатку остали на раду у Београ-m. Ту су се углавном крили чланови П из ћелије ПТТ службеника.

стану Зорице Вељковић, у Кнеза [илоша бр. 18, крили су се партијски адници од почетка устанка па до оричиног хапшења 24. октобра 1942. Јдине.

m току 1941. године партијски радни-;и су се крили у становима: Лепе зорђевић, кројачице, кандидата за шана КПЈ, у Господара Вучића бр. '4; Маре Јанковић, херихтерске радње, у Цвијићевој улици; Босе Јонтеђ, учитељице; Савке Кривокућа, раднице, у Стишкој улици бр. 26; Лене Лукић у Ул. 29. новембра (напустила је Београд као Јеврјека у јесен 1941. године и отишла у Сплит, где је наставила рад за НОП); Јелене-Бебе Сорокин у Максима Горког ул. бр. 30. У овом се стану спремала и храна за логор на Бањици. За време мартовске провале 1942. године, Беба је прешла у Земун, а стан је преузела Вида Павловић. И стан Ђурђевке и Милоша Јованова из Стајићева (Банат), служио је за партијске потребе. Они су били борци партизанског одреда у Банату, а крајем 1941. године су дошли у Београд са лажним легитимациј ама на име Маца и Милован Радин, и на периферији града закупили кућу за партијске потребе. У подруму су направили склониште у које се улазило из кухиње. Овај је стан служио као пункт за везу са партијском организацијом Баната. Откривен је 19. децембра 1942, Ђурђевка и Милош су ухапшени и из Београда пребачени у Зрењанин, где су 1943. године стрељани.

Илегалци су се такође склањали у становима: Вере Илић, професора: Кате и Руже Рацков, текстилних радница, Миријевски пут (Ружа је касније отишла у партизане и погинула је у борби) и многих других. Стан Маре Пековић у Улици Војводе Степе бр. 21 служио је као склониште партијским радницама, а гостионица ,,Новосађанка", коју је држала заједно са својим мужем, била је складиште намирница за ухапшене активисте и њихове породице; у њој су се одржавали и разни састанци. У стану Анке Симовић, у Цетињској ул. бр. 4, било је складиште илегалног материјала. Једно склониште за оружје и санитетски материјал, које је служило и за скривање илегалаца, налазило се

текетилна радница из Београда, дошла је 1941. године као скојевка у Раковицу. Учествовала је у свим акцијама које је омладинска организација водила у првим месецима устанка. Преко ње су преношене директиве за писање парола, растурање летака у Раковици, Кијеву, Кнежевцу и др. Учествовала је у паљењу окупаторске штампе у Београду. После паљења манастирског жита у Раковици морала је да се крије код симпатизера НОП-а у Кијову: Јелене Летић, Ангелине Миленковић и Анђе Којић. Септембра 1941. године ступила је у Космајски одред, а затим се истакла као борац I пролетерске бригаде. Једно време била је члан ОК СКОЈ-а за источни Срем. У нервном растројству је извршила самоубиство у Бугарској, где је била на дужности.

РАДМИЈ1А ЈОВИЋ-Малецка, ученица V разреда гимназије, рођена је 13. јула 1925. године у Лесковцу. У напредни средњошколски покрет укључила се пред рат и убрзо се истакла својом активношћу. Године 1941. била је члан средњошколског руководства СКОЈ-а у IV женској гимназији у Београду, а исте године под окупацијом члан IV РК СКОЈ-а (на Карабурми). Поред учешћа у разним диверзантским акцијама против окупатора, Малецка је септембра 1941. запалила шталу и магацин фабрике Милишић на Дунаву, где су Немци држали коње и опрему. Сем тога, пресекла је каблове војне телефонске линије преко Карабурме и Панчевачког моста, а затим их повезала канапом тако

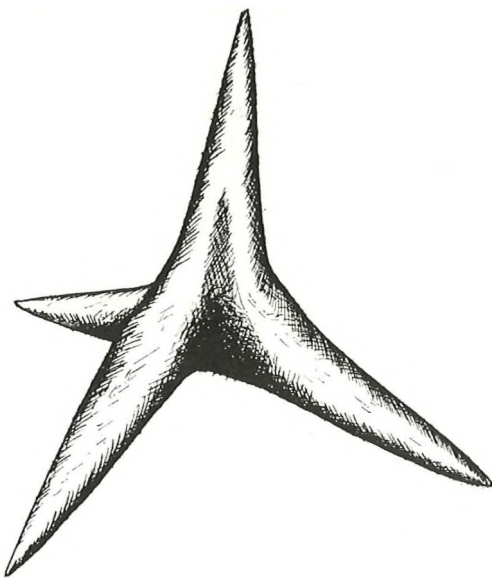

ЦРТЕЖ ЕКСЕРА НАПРАВЉЕНОГ У ОБАИКУ ПИРАМИДЕ КОЈИМ СУ БУШЕНЕ АУТОМОБИАСКЕ ГУМЕ, ПОПУААРИО НАЗВАН „ЈЕЖ"

да се није ништа видело. Немци су имали муке да пронађу место где је контакт прекинут.

Малецка је ухапшена 8. јануара 1942. године, на скојевском састанку на Карабурми. У Специјалној полицији је страховито мучена и батинана, али ништа није признала. После неколико дана пребачена је у логор на Бањици. У логору је сазнала да јој је мајка, Десанка Стаменковић-Јовић, стрељана заједно са ујаком Божом Стаменковићем. Петог марта 1942, тек што су јој се залечиле ране и могла да стане на ноге, Малецка је одведена на стрељање. Опраштајући се од другарица, последња јој је молба била да оне које остану живе кажу да се добро држала. Живела је само 16 година.

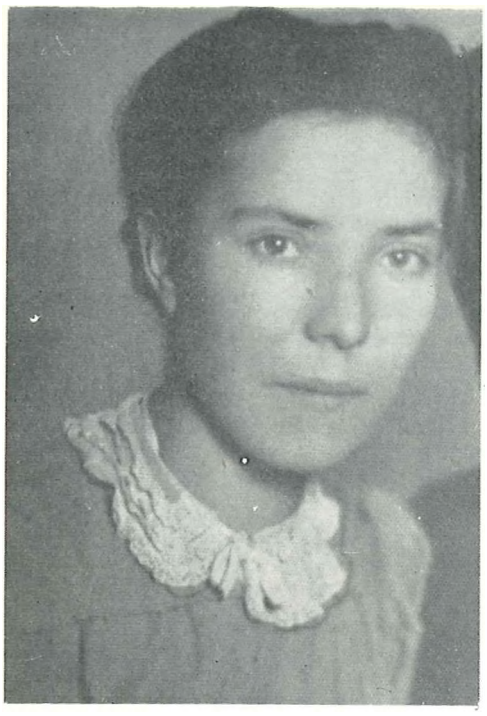

ЕВИЦЛ ДИКИЋ, угоститељска радница, рођена 21. IX 1919. године у Јаску, у Фрушкој гори, била је од ране младости симпатизер Партије. Доласком у Београд, 1940. године, укључила се у рад синдиката. У Партију је примљена јуна 1941. године. Радила је по директивама које је добијала од Јулишке Салај и Фатиме Пејовић. Ухапшена је у заседи која је била постављена у њиховом стану, с пакетом летака које је требало да им преда. Успела је да се ослободи летака и да „чиста“ оде у полицију. Добро се држала, а како је ни Фатима ни Јулишка нису теретиле, пуштена је после 18 дана. Наставила је да ради, али је била под присмотром полиције и поново је ухапшена крајем августа, пошто су у њеном стану пронашли летке. Страховито је тучена, нарочито по табанима, да није могла да стане на-вгоге. После 26 дана истраге, пошто ништа није признала, пребачена је у логор на Бањици, а стрељана 4. октобра 1941. године. За кратко време које је провела у логору, она је својим бескомпромисним држањем и чврстом вером у победу борбе за слободу и социјалну правду дизала морал осталим затвореницама.

РАШЕЛА-ШЕЛА БАРУХ-СИМИЋ, текстилна радница из Београда, рођена је 1917. године у напредној породици Барух, која је у народноослободилачкој борби дала шест жртава. У КПЈ је учлањена 1936. године. Била је организатор многих акција међу радницима и често била у штрајкачким одборима. Године 1938. изабрана је за члана Комисије за рад међу женама при ПК КПЈ. Пре рата је више пута хапшена. У окупираном Београду је кратко време била секретар једне партијске јединице, а затим одређена да са својим другом, инжењером Лазом Симићем, израђује експлозив за диверзије. Обоје су тешко рањени августа 1941. у експлозији материјала с којим су радили. Полиција их је у бесвесном стању пренела у болницу на лечење, а кад су се опоравили, обоје су стрељани.

ДАНИЦА ЦВЕТКОВИЋ, секретар Окружног суда, рођена је 1907. године у Београду. У напредни раднички покрет се укључила као студенткиња, у КПЈ је учлањена пре рата. Њен стан у Драгачевској улици број 17 био је сигуран партијски пункт. У њему су у време устанка илегалци Милица Шуваковић и Мате Видаковић израђивали експлозив за потребе партизанских одреда који су почели да се формирају и за диверзантске акције у граду. Августа 1941. дошло је до експлозије приликом вршења неких огледа. Мица Шуваковић је лакше рањена и успела је да побегне пре доласка полиције. Мате Видаковић је теже рањен и ухапшен је заједно са Даницом и њеном мајком Јеленом и све троје су пребачени на Бањицу. Мате је одмах стрељан; а Даница је 28. августа одведена из логора и од тада јој се губи сваки траг. Највероватније је да је стрељана у првој групи жена, 19. септембра 1941. године. Мајка Јелена је стрељана маја 1043. године.

у кући Перке Богдановић у Улици Луке Миловановића.

Јула 1942. године Милица Дачић је, по налогу Партије, закупила вилу на Дедињу у Улици Младена Стојановића бр. 26, за смештај илегалаца. Ту су становали чланови МК КПЈ за Београд. У стану је испод патоса направљено склониште, за случај упада полиције. Храну је набављала Нега Јовановић, а доносила је свакодневно њена ћерка Љубица, члан СКОЈ-а. Обе су врло савесно и дисциплиновано извршавале задатак. Кућа је провађена јануара 1943. године. Том приликом је ухапшена само Милица Дачић, која је 7. јуна 1943. стрељана у логору на Бањици.

Чланови МК КПЈ за Београд Станислав Сремчевић и Ђура Гајић користили су у току 1942. године и стан који је држала Мила Зркић са ћерком Биљаном и сином Богданом, у Торлачкој бр. 18. Кућа је откривена октобра 1943. године, али су сви станари благовремено из ње изишли. Мила Зркић је са децом отишла у Срем у партизане. Син јој је херојски погинуо као илегалац у околини Шапца 1944. године.

У партијском стану Лепе Жујовић, који се водио на Татјану Алдаловић у Дојчиновићевој бр. 32, било је једно време седиште ПК СКОЈ-а. Када су марта 1943. године чланови ПК СКОЈ-а отишли из Београда, склониште је затрпано, а Лепа Жујовић је прешла у партијски стан у Ластиној улици бр. 9 који су држали Оливера и Мирољуб Парезановић. У овоме су се стану повремено крили Јелена Поповић, Василије Буха и Вера Милетић. Стан је откривен 5. октобра 1943. године, а закупци су ухапшени и стрељани.

Склониште за илегалце направљено је и у стану Јозефине Грундл, у Великоморавској улици бр. 7. Стан је откривен јула 1944. године. Јозефина ухапшена и стрељана августа исте године.

Половином 1942. године, Љубица Јовановић је за партијске потребе закупила стан у 38. улици бр. 9, иза Опсерваторије, према Миријеву. Стан је провађен јануара 1943. године, али је Љубица успела да побегне.

У стану Данице Трипковић, у Господара Вучића улици бр. 117, крили су се током априла 1942. године Војин Николић, секретар МО НОФ за Београд и његова другарица Тодорка. Даница је, поред тога што им је дала склониште, одржавала више пута везу уместо Војина и набавила му је личну карту на лажно име. Сви су

ухапшени крајем априла 1942. **године. Даница је пуштена из логора на Бањици крајем августа** 1943.

Јелена Богдановић, домаћица из Београда, скривала је у своме стану, у Улици Краљице Марије 107 (данас Улица 27. марта), од јуна 1942. до марта 1943. године новинара Предрага Удицког, илегалног партијског радника. После његовог одласка у Шумадијски одред, она је за технику одреда набављала папир и матрице, затим санитетски материјал и оружје. Осим тога, у своме стану је умножавала партијски материјал. Ухапшена је 9. септембра 1943. године и после завршене истраге спроведена у логор на Бањици. Стрељана је 7. септембра 1944. године. Иза себе је оставила троје мале деце.

Половином 1943. године сестре Букумировић, Србијанка, Јованка и Ружица, закупиле су стан у Мокролушкој улици бр. 7 за потребе Партије. У кухињи и једној споредној просторији ископано је склониште које је директно водило у поток који је протицао испод саме куће, тако да се њиме могло побећи на други крај. Склониште је служило за скривање партијског материјала и појединих партијских радника. У стану су се одржавали и састанци ПК. Октобра 1943. године полиција је открила стан, сестре Букумировић су ухапшене, Срба и Јованка су стрељане, а Ружица је остала у логору до његовог расформирања 3. октобра 1944. године.

И стан Цује Дракулић је 1943. године коришћен за склањање илегалаца. Ту је доведен лекар да прегледа друга Петра Стамболића који је рањен дошао у Београд.

Ленка Павловић, трафиканткиња, скривала је крајем 1943. године у своме стану, у Сарајевској улици бр. 74, рањену партизанку Наду Чалић. Обе су ухапшене 18. децембра 1943. године.

У стану Олге Јовановић, у Улици Стојана Новаковића, скривано је током 1943, године оружје и илегални материј ал.

Многи активисти и симпатизери НОП стављали су на располагање своје станове за одржавање разних састанака и они су се одржавали код: Зоре Буљановић, наставнице гимназије у Цариградској ул. бр. 26; Десанке Динић, чиновника Министарства просвете, затим код чиновница ПТТ Надежде-Наце Јаковљевић и Зорке Королија; Велинке Петровић у Иванковачкој улици бр. 12; Васе Тановић у Приштинској улици бр. 18 (данас Улица 14. децембра); Ружице Јовановић-

ИВАНКА МУАЧЕВИЋ-НИКОЛИШ, апсолвент медицине, рођена је 11. маја 1911. године у Вуковару. Школовање је отпочела у Карловцу, а матуру завршила у Осијеку, 1929. године. У Прагу је студирала славистику, и тамо се укључила у напредни студентски покрет. Децембра 1930. године, о семестралном распусту, дошла је из Прага у Југославију са великом количином илегалног материјала, који је откривен у Осијеку. Тада је ухапшена. Била је у истражном затвору до 24. фебруара 1931. и затим изведена пред Суд за заштиту државе у Београду и осуђена на 6 **месеци строгог затвора, условно на три године.**

После пресуде наставила је студије у Београду, а убрзо затим прешла у Љубљану и тамо радила у Универзитетском комитету. Поново је ухапшена априла 1933. због илегалног материјала који је нађен у њеном стану. Тада је, због дела у повратку, осуђена на две године робије и пет година губитка часних права, а имала је да издржи и остатак казне по пресуди из 1931. године. Казну је издржала у Пожаревачком казненом заводу.

После изласка са робије, 1935. године, уписала се на Медицински факултет у Загребу и тамо наставила партијски рад. Кад је избио рат, јуна 1941. дошла је у Београд и укључила се у партијску организацију на Медицинском факултету. Била је предавач на курсевима прве помоћи. Осим тога била је курир између Београда и слободне територије. На тој дужности је ухваћена крајем октобра 1941. у Крагујевцу. До порођаја, крајем јануара 1942. била је у затвореничком одељењу Војне болнице у Београду. После отмице из болнице, Иванка је по партијском задатку отишла у Загреб, али је тамо откривена и убијена у усташком затвору у лето 1942. године.

Др ОЛГА ПОПОВИЋ-ДЕДИЈЕР, лекар из Земуна, учествовала је у напредном студентском покрету; била је у активу предавача на санитетским курсевима који су, по партијској директиви, пре рата одржавани у оквиру акције за одбрану земље.

Ухапшена је крајем јануара 1942. године, после отмице Иванке Муачевић из болнице. Исте године замењена је за немачке заробљенике и пуштена на слободу. Првог септембра 1942. године ступила је у партизанске јединице, била је шеф хируршке екипе 2. **пролетерске дивизије. Тешко је рањена у V офанзиви на Милинкладама, подлегла је ранама** 20. **јуна 1943. године. Месец дана пре своје погибије произведена је у чин мајора.[1])**

[1]) Зборник ВИИ, II, стр. 259. Билтен Врховног штаба НОВ и ПОЈ, бр. 28, мај 1943.

ЛЕПОСАВА ЛАЛОШ-ВУЈОШЕВИЋ, професор из Београда, рођена је 15. фебруара 1912. године у Пакрацу. Укључила се у напредни покрет као студенткиња Београдског универзитета. Учествовала је у свим студентским акцијама и примљена у СКОЈ 1934. године, а нешто касније и у Партију. Била је један од иницијатора за оснивање Женског покрета у Крагујевцу 1936. године. Уочи рата је радила са женама у Алексинцу. Под окупацијом је наставила рад у Београду као секретар уличне партијске ћелије на Чукарици. После мартовске провале 1942. године радила је на обнављању партијских ћелија и повезивању чланова Партије који су избегли хапшење. Била је веза између привременог МК КПЈ за Београд и секретара II рејонског комитета КПЈ. Током 1942. године по задатку ПК КПЈ за Србију ишла је у Параћин ради успостављања везе са партизанима из Поморавља који се нису повукли са II шумадијским одредом, него су се скривали на Буковику и обнове партијске организације око Параћина. Ухапшена је у Београду 11. децембра 1942. године. У полицији је толико била претучена да јој је месо отпадало, а на ноге уопште није могла да стане. Сва је мучења храбро издржала, ништа није признала и никог није одала. Из полиције је пребачена на лечење у притворенички болницу, одакле је незалечена пребачена у логор на Бањици 6. марта 1943. године. Стрељана је у Јајинцима с већом групом 25. маја исте године.

●

ЛЕПОСАВА МИХАИЛОВИЋ-ОПИКА, инжењер технологије из Београда, рођена 6. априла 1912. године у Крагујевцу. Укључила се у напредни покрет као студенткиња Београдског универзитета и учествовала у свим студентским акцијама. Истакла се у борби за освајање Удружења студенткиња из руку реакционарне управе и у борби за завршавање Дома студенткиња. Године 1935. била је прва председница реоганизационог Удружења студенткиња. Била је међу организаторима Женског покрета у Крагујевцу 1936. године. Због своје активности пре рата је примљена у Партију. После завршених студија радила је као инжењер у Фабрици шећера на Чукарици, где је била секретар партијске ћелије. Под окупацијом је наставила рад на истој дужности. После мартовске провале 1942. године радила је на обнављању партијских ћелија и повезивању чланова Партије који су избегли хапшења у провали. Ухапшена је октобра 1942. на уличном састанку. У полицији је подвргнута страховитом мучењу. Доводила је до беса агенте својом упорношћу. Ништа није признала. Испребијана је пребачена у логор на Бањици, где је непомично лежала седам месеци и неопорављена изведена на стрељање 14. маја 1943. године. Била је врло скромна и ненаметљива, пожртвована и одан члан Партије, изванредно добар и искрен друг. Имала је непоколебљив и чврст став према непријатељу. Поносно и гордо је пошла на стрелиште свесна величине борбе за коју даје живот. Кад је излазила из собе, погледала је другарице које су остајале и као да је тим погледом хтела да им каже: „Нека све буде у реду док се јане вратим."

Куртовић; Јулијане Боднаров, Босиљке Бојиновић, Алинке Стојаковић, Бланке Алкалај-Карић, Бранке Шпољарић и многих других.

Састанци чланова МК КПЈ за Београд са члановима рејонских комитета одржавани су и у стану скојевке Светлане-ЈБаље Крстић, ученице гимназије, у Улици Жоржа Клемансоа (данас Улица Иве Лоле Рибара). У овом стану је 3. марта 1942. године ухваћена Јелена Ћетковић, секретар МК КПЈ за Београд: Тада су ухапшене и ЈБаља и њена мајка. Љаља је априла 1942. године пребачена у логор на Бањици и пуштена је јуна-јула исте године.

Осим наведених станова, у Београду је било још врло много станова у којима су се склањали илегалци и одржавани партијски састанци.

КУРИРИ

У Београду, као центру припрема за организацију ослободилачке борбе био је изграђен читав систем пунктова за пријем курира из Србије и из целе Југославије, као и посебна курирска мрежа у самоме граду.

Од маја 1941. године специјални курир Политбироа ЦК КПЈ биле су: Даворјанка Пауновић-Зденка, Љубинка Ђурђевић-Буба, Милева Планојевић-Лула и Гроздана Белић-Зина. Као курир ЦК КПЈ, Елза Метерли је ишла на поједина путовања с другом Титом и другим члановима ЦК КПЈ да би њихово кретање било што неупадљивије. Везу с куририма ЦК КПЈ одржавала је Милада Рајтер.

Курирски пункт за везу са другом Титом, док је боравио у Новој улици на Дедињу, био је у Румунској улици 6, у вили породице Ђурђевић. Везу су одржавале Даворјанка Пауновић-Зденка и Љубинка Ђурђевић-Буба. Оне су свакодневно одлазиле на разне пунктове по граду и доносиле извештаје и пошту.

ПК КПЈ за Србију имао је екипу курира који су одлазили у округе с поштом и партијским материјалом, а отуда доносили извештаје. За курирску службу одабиране су најчешће другарице чланови КП и СКОЈ-а. Међу куририма ПК КПЈ за Србију биле су и Веселинка Малинска и Вера Димитриј евић-Херман.

Многе су жене обављале курирску службу за поједине партизанске одреде или места у унутрашњости. Међу тим куририма биле су: Миља Живковић-Стојадиновић, чиновник Хигијенског завода, Јулијана Манић, кројачка радница, курир Космајског

РЕШЕЊЕ О УПУБЕЊУ У ЛОГОР И ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ БУРБЕЛЕНЕ-БУКЕ ДИНИБ ПОД ИМЕНОМ МИРЈАНЕ ОБРАДОВИВ

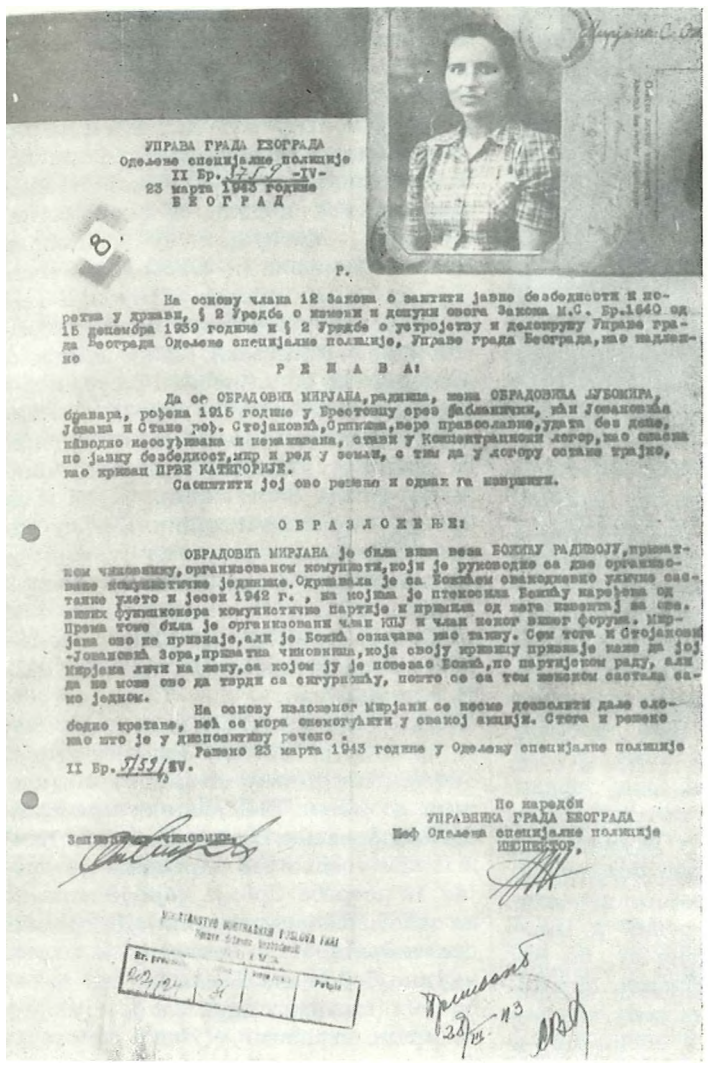

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
II Бр. 1759 -IV-
23 марта 1943 године
Б Е О Г Р А Д

8

На основу члана 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, § 2 Уредбе о изменама и допунама овога Закона М.С. Бр.1640 од 15 децембра 1939 године и § 2 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда Одељење специјалне полиције, Управе града Београда, као надлежно

Р Е Ш А В А:

Да се ОБРАДОВИЋ МИРЈАНА, радница, жена ОБРАДОВИЋА ЉУБОМИРА, бравара, рођена 1915 године у Врестовцу срез Јабланички, кћи Јовановића Јована и Стане рођ. Стојановић, Српкиња, вере православне, удата без деце, никодно неосуђивана и некажњавана, стави у Концентрациони логор, као опасна по јавну безбедност, мир и ред у земљи, с тим да у логору остане трајно, као кривац ПРВЕ КАТЕГОРИЈЕ.

Саопштити јој ово решење и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е:

ОБРАДОВИЋ МИРЈАНА је била иста веза БОЖИЋУ РАДИВОЈУ, приватном чиновнику, организованом комунисти, који је руководио са две организоване комунистичке јединице. Одржавала је са Божићем свакодневно уличне састанке ујутро и јесен 1942 г., на којима је преносила Божићу наређења од виших функционера комунистичке партије и примала од њега извештај за њих. Према томе била је организован члан КПЈ и члан неког вишег форума. Мирјана ово не признаје, али је Божић означава као тачну. Сем тога и Стојановић-Јовановић Зора, приватна чиновница, која своју кривицу признаје нама да јој Мирјана личи на жену, са којом ју је повезао Божић, но партијском раду, али да не може ово да тврди са сигурношћу, пошто се са тим женама састала само једном.

На основу изложеног Мирјани се неће дозволити даље слободно кретање, већ се мора онемогућити у свакој акцији. Стога и решено као што је у диспозитиву речено.

Рађено 23 марта 1943 године у Одељењу специјалне полиције
II Бр. 1759/IV.

Записничар-чиновник,

По наређењу
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

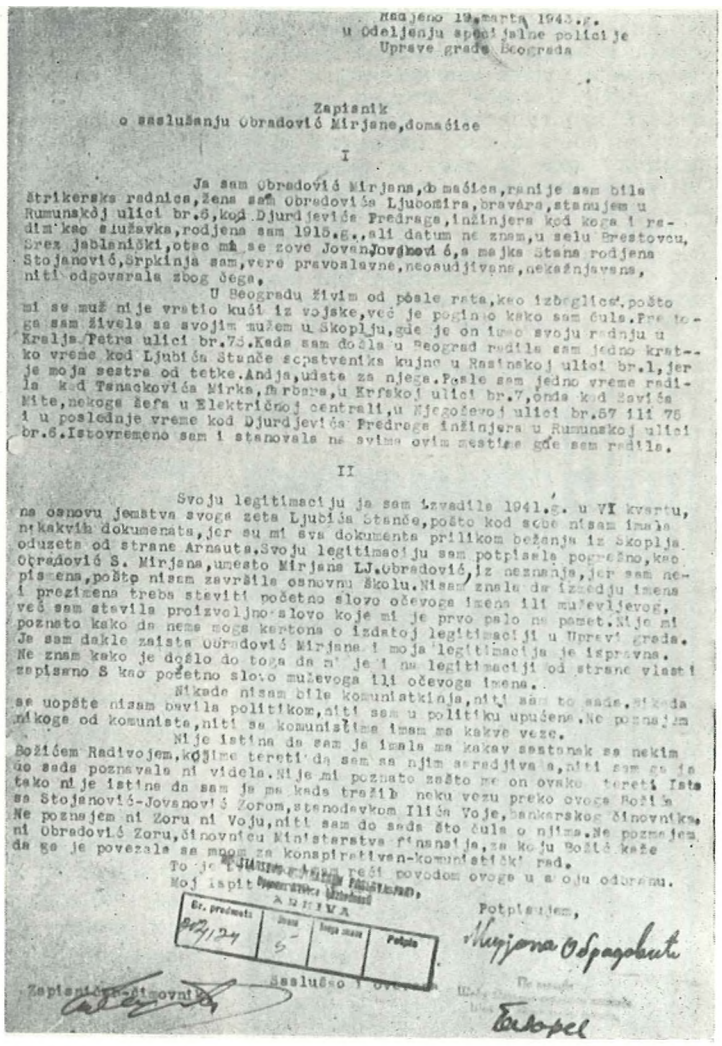

Рађено 13.марта 1943.г.
у Одељењу специјалне полиције
Управе града Београда

Записник
о саслушању Обрадовић Мирјане, домаћице

I

Ја сам Обрадовић Мирјана, домаћица, раније сам била штрикерска радница, жена сам Обрадовића Љубомира, бравара, становам у Румунској улици бр.6, код Ђурђевића Предрага, инжињера код кога и радим као служавка, рођена сам 1915.г., али датум не знам, у селу Врестовцу, срез јабланички, отац ми се зове Јован Јовановић, а мајка Стана рођена Стојановић, Српкиња сам, вере православне, необасуђивана, некажњавана, нити одговарала због тога.

У Београду живим од пошле рата, као избеглица, пошто ми се муж није вратио кући из војске, већ је почело како сам чула. Пре тога сам живела са својим мужем у Скопљу, где је он имао своју радњу у Краља Петра улици бр.75. Када сам дошла у Београд радила сам једно кратко време код Љубића Станче сопственика кућице у Расинској улици бр.1, јер је моја сестра од тетке. Андја, удате за њега. После сам једно време радила код Танацковића Мирка, фарбара, у Крфској улици бр.7, онда код Зечића Мите, некога шефа у Електричној централи, у Кнегињевој улици бр.57 или 76 и у последње време код Ђурђевића Предрага инжињера у Румунској улици бр.6. Истовремено сам и становала на свима овим местима где сам радила.

II

Своју легитимацију ја сам извадила 1941.г. у VI кварту, на основу јемства свога зета Љубића Станче, пошто код себе нисам имала никаквих докумената, јер су ми сва документа приликом бежања из Скопља одузета од стране Арнаута. Своју легитимацију сам потписала погрешно, као Обрадовић С. Мирјана, уместо Мирјана Љ. Обрадовић, из незнања, јер сам неписмена, пошто нисам завршила основну школу. Нисам знала да изведу име и презиме треба ставити почетно слово очевога имена или мужевљевога, већ сам ставила произвољно слово које ми је прво пало на памет. Ништа ми познато како да нема моја картона о издатој легитимацији у Управи града. Је сам дакле заиста Обрадовић Мирјана и моја легитимација је исправна. Не знам како је дошло до тога да ми је у легитимацији од стране власти записано С као почетно слово мужевога или очевога имена.

Никада нисам биле комунисткиња, нити сам то сада. Никада се уопште нисам бавила политиком, нити сам у политику упућена. Не познајем никога од комунисте, нити са комунистима имам ма какве везе.

Није истина да сам ја имала ма какав састанак са неким Божићем Радивојем, којим терете да сам са њим сарађивала, нити сам га ја сада познавала ни видела. Није ми познато зашто ме он овако терети. Исто тако није истина да сам ја ма када тражила неку везу преко очеве Божића са Стојановић-Јовановић Зорком, станодавком Илића Воје, банкарског чиновника. Не познајем ни Зору ни Воју, нити сам до сада што чула о њима. Не познајем ни Обрадовић Зору, чиновницу Министарства финансија, за коју Божић каже да је повезала са мном за конспиративан-комунистички рад.

То је [illegible] реши поводом овога у а ову одбрану.

Мој испит [illegible]

Бр. предмета 1759/24 | Прилог | Број листа | Рубрика

Потписујем,
Мирјана Обрадовић

Записничар-чиновник

Саслушао I Обрадовић

Београд

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЂУРЂЕЛЕНА-ЂУКА ДИНИЋ, кожарска радница, рођена 1913. године у Доњем Коњувцу код Лесковца у напредној сељачкој породици, није учила основну школу. Кад је одрасла, похађала је домаћичку школу у Лесковцу, где је на учила да чита и пише. После годину дана је отишла у Ниш да научи штрикерски занат. Године 1937. запослила се као радница у фабрици коже и тада се укључила у напредни раднички покрет. Борбена и истрајна, врло брзо се сврстала међу најактивније радничке борце у Нишу. Примљена је у Партију 1939. године. Хапшена је више пута и увек је имала добро држање. Крајем 1940. године напустила је Ниш због провале. Тада је, заједно са својим другом Филипом-Фићом Кљајићем прешла у Ваљево, где је одмах ушла у Комисију за рад међу женама при ОК КПЈ за Ваљево. Априла 1941. је упућена на партијски рад у Београд. У почетку је била члан једне партијске ћелије на Сењаку, а затим њен секретар. Организовала је диверзантске акције, а и сама је у њима учествовала. Почетком 1942. године била је једно време члан II рејонског комитета КПЈ. После мартовске провале радила је на повезивању чланова КП који су избегли хапшење и на учвршћивању рејонских комитета. Јула 1942. ушла је у МК КПЈ за Београд, први МК после мартовске провале. Одржавала је везу са секретарима I и II РК и са ПК КПЈ за Србију. Везу са ПК КПЈ за Србију је одржавала преко Славке Морић, с којом се свакога дана два пута састајала: ујутро јој је предавала пошту за ПК, а после подне узимала одговоре. Ухапшена је у провали 20. септембра 1942. године са лажном легитимацијом на име Мирјане Обрадовић. У полицији је зверски мучена. Према сећању једне другарице која је с њом била у истој ћелији, Ђуки су при саслушавању изломили и ноге и руке. Тукли су је жилом по устима више часова, затим јој стављали главу између ногу, а руке и ноге везивали ланцима и тако обешену тукли. Била је потпуно деформисана. Ништа није признала и никог није одала. Својим држањем је доводила до беса иследника. У њеном досијеу у Специјалној полицији пише: „... И поред свих средстава, није хтела да призна ни своје право име. Водимо је као Мирјану Обрадовић. Али ко је она у ствари? На суочењима са другим ухапшеницима, говорила је само: „Ја их не познајем!" То је све што је пристала да каже на саслушањима.“ Из полиције је послата у притворенички болницу да је тамо залече. Партија је покушала да је одавде извуче, али у томе није успела и Ђука је другом половином марта 1943. године враћена у Специјалну полицију, а 28. марта одведена у логор на Бањици. Изведена је из логора с већом групом затвореника и стрељана у Јајинцима 25. маја 1943. године. Убијена је под туђим именом и полиција до краја није сазнала да је убила једног члана МК ПКЈ за Београд.

Проглашена је за народног хероја 6. **јула 1945. године.**

ЛЕЛЕНА ПОПОВИЋ, професор из Београда, рођена је 1914. године у Крушевцу. Укључила се у напредни покрет као студенткиња Београдског универзитета. Била је председник Удружења студената српскохрватског језика и књижевности, затим члан Акционог одбора студената и члан управе Удружења студенткиња. Дипломирала је 1938. али је остала да ради у студентском покрету, јер није добила службу. Године 1939. добила је место суплента у Ћуприји, где је исте године кандидована за члана Партије. Следећу школску годину је провела као суплент у Горњем Милановцу и постала члан партијске организације, која је тада и формирана. Ова је организација у исто време вршила и улогу СК КПЈ за таковски срез. У Милановцу је дочекала окупацију. Учествовала је у припремама за устанак. Пошто је била позната као комуниста не само у Милановцу, него и у околним селима, јула је дошла у Београд и ту се партијски повезала. Била је члан партијске јединице на Сењаку. Имала је задатак да проналази станове за смештај илегалаца. После мартовске провале 1942. године радила је на повезивању чланова Партије који су избегли хапшење, а после поновне провале септембра 1942. године држала је на вези неколико група активиста и симпатизера. Одржавала је састанке са руководиоцима тих група и преносила им директиве. У пролеће 1943. године повезала је групу партијских радника из Раковице са ПК КПЈ за Србију, а затим је добила задатак од ПК да ради на прикупљању свих чланова Партије и група активиста који су се јавили на везу и да на тај начин створи упориште и обнови партијску организацију. Поред тога Јелена је држала везу и са техником ПК КПЈ за Србију, а имала је и везу с Космајским одредом У који је слала компромитоване другове. Провала у октобру 1943. године прекинула је њен рад у Београду, а она је тада прешла у Срем, где је остала до немачке офанзиве на Фрушку гору, маја 1944. године, када се поново вратила у Београд. Одржавала је везу са техником ПК до откривања штампарије ЦК јула 1944. године, а тада се пребацила у Космајски одред. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

партизанског одреда, Радмила Станковић-Хура, студент из Чачка и многе друге.

Један број другарица имао је задатак да ради на пребацивању бораца у партизанске одреде. Међу многим знаним и незнаним на овом су задатку радиле Веселинка-Вера Лазовић, студент медицине и Нада Јакшић (водила је групе људи до везе у Малој Иванчи на путу за Космајски одред). Веза ПК КПЈ за Србију са Јанком Јанковићем, шефом картотеке Специјалне полиције, сарадником НОП, ишла је преко Босе Ђорђевић; у њеном се стану у Веле Нигринове улици секретар ПК КПЈ за Србију састајао са Јанком Јанковићем и добијао потребна обавештења.

УЧЕШЋЕ ЖЕНА У РАДУ ТЕХНИКЕ

Пред други светски рат, од септембра 1940. до марта 1941. године штампарија ЦК КПЈ била је смештена у Улици Краља Звонимира бр. 4, у стану Дане и Бранка Максимовића. У стан се доселила Загорка Јовановић са задатком да штампа разни илегални материјал и да га затим односи на одређено место. У томе јој је помагала Дана, која је заједно с њом доносила хартију за штампарију. Како зграда није била подесна за овај посао, штампарска машина је размонтирана, пренесена и закопана у Шуматовачкој улици бр. 130, и тамо остала до јуна 1941. године. У овој су штампарији радили Брана Перовић и Нико Вукчевић. У међувремену су, по налогу Партије, Дана и Бранко Максимовић почели да граде кућу на Бањичком венцу бр. 12, са специјалним склоништем за штампарију. Заједно са грађевинским материјалом донешен је и материјал за штампарију.

У првим данима окупације, пре него што су прорадиле партијске штампарије, материјал је умножаван у становима неких чланова Партије. Првомајски проглас ЦК КПЈ умножен је ноћу уочи 1. маја 1941, у стану Станице Начевић, текстилне раднице, у Карловачкој улици бр. 1. Проглас су умножавали Митра Митровић и Милан Мијалковић. Међу становима који су коришћени у ту сврху био је и стан Пауле Музер, у Битољској улици бр. 12. Соба у којој је шапирограф био сакривен испод кревета, реквирирали су Немци; чим би ујутро војници отишли на дужност, долазили су другови и радили на шапирографу.

Кућа на Бањичком венцу бр. 12 водила се као власништво Дане и Бранка Максимовића, а они су је тобоже издали у закуп своме пријатељу др Милу Бошковићу за ординацију и становање. У специјално склониште су унете штампарска машина и мала тигл-машина. Ту су радили др Мило Бошковић, лекар, Загa Јовановић, студент медицине, штампарски радници Бранко Ђоновић и Слободан Јовић, а нешто касније и Љубица, сестра Бранка Ђоновића. Да би се у штампарији могло несметано да ради и да рад остане незапажен, одлучено је да легални станари куће, др Мило Бошковић и Загa Јовановић, склопе фиктивни брак. Материјал су штампали Бранко Ђоновић и Слободан Јовић, који су били илегални станари, а Загa је доносила рукописе и односила одштампани матергаал. Дана и Бранко Максимовић су становали у суседству. Нису били предвиђени за рад у штампарији, већ је њихова дужност била да осматрају околину и сазнају мишљење суседа о станарима куће и да брину о њиховој исхрани. Сви су чинили једну партијску ћелију, чији је секретар била Загa Јовановић. Од краја септембра 1941. године па до лета 1943, веза између штампарије и ЦК КПЈ ишла је преко Миладе Рајтер и Бране Перовић.

Десетог августа 1941. године изишао је први број Билтена Главног штаба, одштампан у овој штампарији (касније, до јесени 1943. овде су прештампавани билтени Врховног штаба НОВ и ПОЈ и готово сав партијски материјал за потребе Србије који је излазио на ослобођеној територији). До средине септембра 1941. у Београду је издато укупно 5 бројева Билтена; све је ове бројеве саставио друг Тито, који је у то време становао у Новој улици на Дедињу, у вили Вере и Мирка Ненадовића. Даворјанка Пауновић-Зденка и Љубинка Ђурђевић-Буба су за сваки број Билтена прекуцавале рукописни материјал у једном примерку. Материјал за први број Билтена однео је у штампарију Иван Милутиновић, а материјал за остале бројеве су Даворјанка и Буба достављале Милади Рајтер, а она га је, на уговореном месту, предавала Загиј Јовановић. Одштампане Билтене је Загa предавала Милади. Тај је материјал обично износила у корпама за пијацу или на дну дечјих колица, а одозго је било наслагано поврће.

У почетку је готов материјал преносила сама Загa, а касније јој је помагала Љубица Ђоновић. Да би се избегао сусрет са полицијом, ишао је као извидница Бранко Максимовић и на сваком завијутку неприметно

авао знак да је улица слободна. Ка- а су препади полиције постали ошрији и чешћи, пратили су их Бран- ;о Ђоновић и Слободан Јовић, снаб- (евени лажним легитимацијама и ре- шлверима.

^кладиште штампарског материјала !а штампарију ЦК КПЈ налазило се ? Крајинској улици 24 (сада Улица УГилутина Благојевића бр. 36), у ста- лу Ратке и Милутина Благојевића, али то нико у штампарији није знао. Зага Јовановић се на улици налазила са другом одговорним за хартију и уговарала време када и место где је требало да довезе хартију. Хартија је пакована у џакове и товарена на кола заједно са дрвима и угљем. У уговореној улици Зага се пела на кола којима је кочијашио друг који је руководио складиштем, и возила се с њим до неке суседне улице, обично Чубурске, у којој је чекао Слободан Јовић. Ту је друг из складишта силазио с кола, тобоже ради неког посла, а после неколико тренутака у кола се пео Слободан и довозио кола до штампарије. Празна кола су на исти начин враћана натраг.

Милада Рајтер је са Елзом Метерли, курирком ЦК КПЈ, организовала преношење одштампаног материјала у Улицу Светозара Томића бр. 5, где је била централна експедиција. Из овога стана један део материјала је предаван техници МК КПЈ за Београд — Нади Пурић, а други део техници ПК КПЈ за Србију — Заги Маливук и Славки Морић.

Експедиција материјала МК КПЈ за Београд налазила се у Његошевој улици 73, у стану Наде Пурић, која је била веза између штампарије и експедиције. Нада је примљени материјал предавала рејонским техничарима, а ови су га делили ћелијским техничарима. Међу рејонским техничарима била је и Дора Фрајденфелд, студент филозофије. Материјал је обично предаван на улици, у пролазу. Чланови ћелија су примљени материјал растурали по граду, убацивали у дворишта и сандучиће за писма, лепили по зидовима кућа и непосредно делили на улици пролазницима.

Техником у штампарији МК КПЈ је руководила од марта 1941. Адела Вранић-Шинко, рукавичарска радница. Штампарија је чешће морала да се сели; једно време била је у стану Живке Станојевић, текстилне раднице, у Улици Димитрија Туцовића бр. 157. Складиште материјала ове технике налазило се у радњи Љубице и Радована Рајића (обоје ухапшени и

АНКА ШКОРИЋ, радница из Београда, рођена је 1914. године у Кореници, Лика. Учествовала је у многим радничким акцијама које је организовала Партија у годинама пред II светски рат. Због своје активности, одлучности и оданости радничком покрету пре рата је примљена у Партију. Под окупацијом је наставила рад. Била је члан теренске партијске ћелије на Сењаку и Мостару, чији је секретар била Шела Барух, а затим Ђука Динић; у ћелији је одговарала за партијску технику. Гестапо је ухапсио 31. јануара 1942. године са још неколико активиста. Није било доказа о њеном раду, па је у затвору подвргнута мучењу. Пошто и поред мучења ништа није признала, а нико је од ухапшених није теретио, пребачена је у логор на Бањици, одакле је пуштена новембра 1942. године. После изласка из логора наставила је везу са Партијом. Организовала је пребацивање у партизанске одреде чланова Партије и активиста, који су били откривени у провали у јесен 1942. године. Била је повезана са ПК КПЈ за Србију преко Василија Бухе од кога је и добијала задатак. У провали октобра 1943. године била је откривена, али је успела да избегне хапшење и да се склони код поузданих људи у Ки.јеву и Кнежевцу. Покушала је да настави рад и једно кратко време слала људе у Космајски одред у који је и сама убрзо отишла. Из одреда је у неколико наврата долазила на Чукарицу да из једног склоништа узме материјал, који је био раније прикупљен. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је после рата.

ЈАРА РИБНИКАР, из Београда, укључила се у напредни раднички покрет 1939. године, када је повремено извршавала неке задатке за Партију, а 1940. годиНе била је укључена у рад једне женске групе. У лето 1941. године радила је, заједно са својим мужем Владом Рибникаром, на Информативном билтену. Обављала је и курирску службу за време боравка друга Тита у њиховој кући и док се одржавао састанак Политбироа ЦК КПЈ 4. јула 1941. године. Маја 1943. године напустила је Београд с једном групом илегалних радника и пребацила се на слободну територију. После доласка у Јајце, где се тада налазио Врховни штаб, радила је на Билтену Врховног штаба, а затим у редакцији Танјуга. Августа 1944. године је постављена за секретара Југословенског црвеног крста и на тој је дужности била до ослобођења земље.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ОЛГА ПАРЕНТА, чиновник у Министарству грађевина, рођена у Бискупији код Книна 28. фебруара 1894. године, одрасла у Задру, где је завршила гимназију. Дошла је у Београд 1927, а 1932. године запослила се у Министарству грађевина. Била је непосредна и племенита и због тих оссбина најомиљенија службеница Министарства грађевина. Пре рата се укључила у напредни покрет са целом својом породицом. У њиховом стану су се пре рата и на почетку окупације одржавали партијски састанци. Све до своје смрти Олга је извршавала све задатке који су јој били поверавани. Ухапшена је 5. јула 1944. године и зверски мучена у затвору Специјалне полиције у Ђушиној улици. Ништа није признала. Из затвора је одведена на стрељање 28. августа 1944. године.

ГОРДАНА ПАРЕНТА, чиновник Аграрне банке, рођена је 4. септембра 1913. године у Задру. Године 1927. породица Парента дошла је у Београд, где је Гордана завршила гимназију и уписала се на архитектуру. Студије је касније прекинула. Пре рата се укључила у напредни покрет заједно са целом својом породицом. У њиховом стану су се пре рата и на почетку окупације одржавали партијски састанци. Наставила је рад и под окупацијом. Ухапшена је 10. маја 1944. године и умрла под батинама 11. маја, без речи признања.

одведени на Бањицу јануара 1942; Љубица је пуштена из логора августа исте године). Један део партијског материјала доношен је и у антикварницу у Катанићевој улици бр. 2, КоЈУ Је држала Радинка Грујичић (1942. учлањена у КПЈ) са својим мужем, и одатле је растуран. На растурању материјала је радила и Даница Михаиловић, професор.

Везу са куририма окружних комитета и штабова одреда одржавале су Зага Маливук и Славка Морић и предавале им материјал. Пошто је Зага ухапшена, почетком децембра 1941. године њен је задатак преузела Драгиња-Гина Радовановић-Маринковић, а када је и она ухапшена, марта 1942, заменила ју је Слободанка-Данка Савић, у чијем је стану, у Цветковој улици бр. 15, била експедиција ПК КПЈ. Везу са куририма из Војводине је одржавала Милада Рајтер, а везу између ПК и курира техничара ПК одржавала је Брана Перовић; њој је предаван материјал који је примљен из округа, а она га је преносила до седишта ПК. Састанци су се одржавали сваког дана двапут: пре подне је предаван материјал који су курири донели, а после подне су се по истим куририма слали одговори и пропагандни материјал.

Поред ових другарица, у техници ПК КПЈ за Србију су такође радиле: од фебруара 1942. године Марика Котевић-Стојановић, од априла 1942. Дана Дабић-Лончар; од септембра 1942. године Србијанка Букумировић, Милена-Лидија Шупут и још неколико њих којима нису могла да буду утврђена имена; укупно их је било 13. Од октобра 1943. године радиле су у техници ПК КПЈ Мила Пауновић и Вера Андрић до провале крајем јула 1944. године. Избегле су хапшење на тај начин што су успеле да се пребаце у Космајски одред.

Штампарија ПК КПЈ за Србију била је почетком јуна 1941. године у кући Љубице и Цирила Жужека у Шумадијској улици бр. 187. На спрату су становали власници, а у партеру је била смештена штампарија. Испод степеништа направљено је склониште за ону машину која је априла 1941. године била закопана у дворишту куће у Шуматовачкој улици бр. 130. Закупац стана био је др Радомир Герић, а Брана Перовић је фиктивно била његова жена. Поред др Герића и Бране Перовић за рад у штампарији одређен је Владета Поповић-Пинецки, шпански борац, који је ту живео илегално. Љубица и Ци-

рил Жужек нису имали задатак да раде у штампарији. Први рад ове штампарије био је проглас ЦК КПЈ намешен немачким и италијанским војницима. Проглас је био штампан на немачком и италијанском језику. Други рад био је први број „Пролетера" после слома старе Југославије. Међутим, већ 23. јуна 1941. године у штампарији је дошло до промена. Полиција је почела да хапси комунисте и да врши претресе по кућама. Једна група агената упала је и у кућу у Шумадијској ул. бр. 187 у моменту кад је штампан један летак. Брана Перовић је једва успела да текст чланка сакрије. Кутију с металним плочицама које су правиле размак између редова спретно је ставила у ноћни сточић у спаваћој соби. У стан су упали Космајац и Грујичић, који су познали Владету Поповића и почели да претресају стан. Претрес је извршен површно, па штампарија није откривена. Том приликом су осим Владете Поповића ухапшени Цирил Жужек и др Радомир Герић. У кући су остале Брана Перовић и Љубица Жужек и њих две су наставиле рад. Док је Брана штампала, Љубица је чувала стражу. То је трајало до августа 1941. године, када је штампарија престала да ради а стан постао седиште ПК КПЈ за Србију.

Почетком 1942. године направљено је склониште за технику ПК у кући у којој је становала Данка Савић, у Цветковој улици бр. 15. Склониште је направљено у подруму и било је добро уређено; унета су два гештетнера и спроведено је осветљење. Техником је руководио Светислав Каначки, а техничари су биле Данка Савић и Славка Морић. У овој је техници августа 1942. одштампан први број „Гласа", органа Народног фронта Србије у 700 примерака а ту је одштампан и Проглас народу среза грочанског. Радило се ноћу. Материјал за штампање је добијан преко Бране Перовић, а одштампани материјал је изношен на разне начине: у кутијама од конзерви, у порцијама, кантама са дуплим дном и сл.

Куририма окружних комитета материјал је предаван на одређену јавку. Са куририма из Србије су одржавале везу Данка Савић и Славка Морић. После хапшења Данке Савић, на њено је место у технику ПК дошла Србијанка Букумировић, а њена је сестра Јованка Богдановић служила као извидница.

Мада се Данка Савић на саслушањима у Специјалној полицији тако држала да је склониште технике у

РУЧНИ РАД ЉУБНЦЕ МАРТИНОБИП РАБЕН У ЛОГОРУ НА БАЊИЦИ

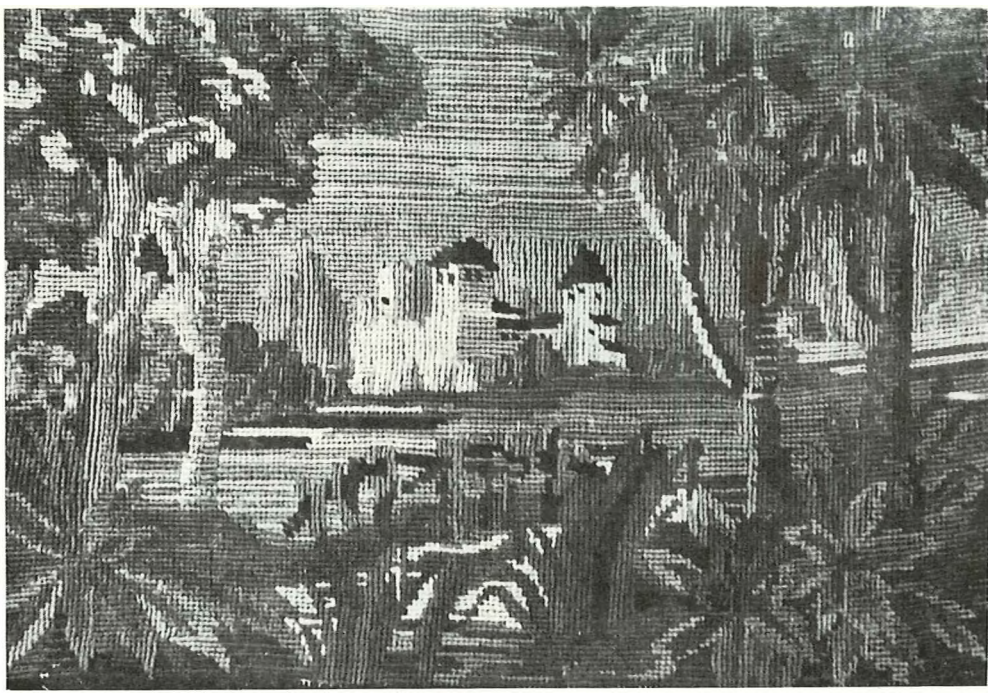

ЉУБИЦА МАРТИНОВИЋ, домаћица из Београда, рођена 1908. године у Надаљу, у Бачкој, дошла је у Београд 1927. године и убрзо се удала. Мада је бринула о своје четворо деце и старој мајци, укључила се у напредни покрет. Била је активиста Омладинске акције Женског покрета и Задруге младих девојака. Под окупацијом је наставила рад. Њена кућа у Улици Миријевски пут бр. 85 била је 1941. курирски пункт. У кући су илегално живели поједини чланови МК КПЈ за Београд и чланови МО НОФ за Београд. После мартовске провале 1942. године ту се крило више другова, који су чекали да напусте Београд. Између осталих ту су боравиле др Зора Илић-Обрадовић до одласка на партијски рад У Краљево јула 1942. године и Љубица Илић до одласка на партијски рад на Космај. Ухапшена је у провали септембра 1942. У полицији је подвргнута зверском мучењу да ода људе који су се скривали у њеном стану. Херојски је све издржала и ништа није признала. И у логору на Бањици се одлично држала. Када су је прозвали на стрељање, поздравила се са другарицама, а Анђелку-Ребрачу Радуновић загрлила је и рекла јој: „Поздрави ми децу, моје сирочиће и чувај их! Кажи им да је њихова мајка дала свој живот не жалећи га да би они боље и лепше живели. Реци им моју последњу жељу да буду људи, а не кукавице". Стрељана је 7. VI 1943. у Јајинцима.

МИЛЕНА-МИЛА РАЈКОВИЋ, чиновник Хипотекарне банке, рођена 10. марта 1915. године у Лесковцу, пре рата се укључила у напредни покрет и врло активно радила у СБОТИЧ-у. Наставила је рад и под окупацијом. У свом стану, у Крунској улици 22 (данас Улица пролетерских бригада) скривала је илегалце који су јој упућивани лозинком. Ухапшена је почетком фебруара 1942. на основу забележака нађених код једног ухапшеног члана рејонског комитета. Пребачена је у логор на Бањици и стрељана 9. марта 1942. године.

ВИДОСАВА ПАВЛОВИЋ, чиновник ПТТ из Београда, рођена је 20. XI 1906. у Америци. Пре рата се укључила у напредни раднички покрет и активно је радила у Удружењу ПТТ службеника. Почетком 1941. била је кандидат за члана КПЈ. Марта исте године је ухапшена заједно са својим мужем Ђоком и још неколико чланова Партије и активиста. Цела група је пуштена из затвора 3. априла. За време бомбардовања Београда, 6. априла, кућа у којој је становала била је погођена, а она тако повређена да јој је нога ампутирана. То јој није сметало да се активно укључи у НОП. Поред тога што је у стан примала илегалце и скривала партијски и санитетски материјал, успоставила је и везу са члановима Партије и симпатизерима, поштанским службеницима, који су били у заробљеништву, слала им пакете и вести и примала од њих новац, који је коришћен не само за слање пакета заробљеницима у Немачкој, него и за слање пакета у логор на Бањици и помагање породицама партизана и илегалаца. Повезивала је с партијским руководством партијске раднике који су изгубили везу. Половином априла 1943. у њен стан је дошао, пред полицијски час, Веселин Османагић, партијски радник, да би се склонио од полиције. Није успео да уђе незапажено. Полиција је на доставу блокирала зграду, пронашла у стану Османагића и повела га у затвор заједно са Видом. Он је на улици покушао да побегне и убијен је, а Виду су после три месеца истраге у Специјалној полицији пребацили у логор на Бањици, а затим јула 1944. у концентрациони логор Аушвиц, где је остала до краја рата. После повратка из логора примљена је у Партију. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је. Њен муж је у првим данима устанка отишао у партизане. Четници су га ухватили у Горњем Милановцу. Стрељан је на Крушику код Ваљева, крајем новембра 1941. године.

КАТИЦА ЂИРИЋ-ЂИРА, приватни чиновник, рођена је 20. августа 1916. у Синсинати, САД, где су јој родитељи живели као исељеници. Пре рата се укључила у напредни раднички покрет. После капитулације, априла 1941. била је члан једне предузетне партијске ћелије, а затим је прешла на рад у рејону. У њеном су се стану скривали илегалци и одржавали састанци комитета. Ухапшена је 11. марта 1942. године. У полицији се добро држала: ништа није признала и никога није одала. После месец дана пребачена је у логор на Бањици. Стрељана је с већом групом логораша 14. маја 1943. у Јајинцима.

МИЛИЦА ДАЧИЋ, кројачица из Београда, рођена је 24. октобра 1908. године у Чачку. Пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Под окупацијом је наставила рад. Половином 1942. године, по налогу Партије, закупила је кућу на Дедињу, у Улици Младена Стојановића, где су се скривали партијски радници. Ухапшена је 18. јануара 1943. године на улици, где је имала договорен састанак са активистима из пекаре „Соко“ да узме хлеб за илегалце. У полицији је страшно мучена, али ништа није признала. После завршене истраге је пребачена у логор на Бањици. Стрељана је 7. јуна 1943. године. И у полицији и у логору је имала одлично држање. Била је чврста и борбена до краја.

њеној кући остало неоткривено, техника је ипак привремено пребачена у стан Славке и др Марка Анафа, у садашњој Улици Интернационалних бригада бр. 73, а затим је пресељена у стан Анђе и Стевана Стефановића, у Гарибалдијеву бр. 4. Стеван Стефановић је направио склониште испод једног камина, који је био тако уграђен да се могао покретати. Ово је склониште служило и за прикривање партијских радника. Из ове технике материјал је преношен у Улицу Стевана Прововенчаног бр. 103, у стан Ане и Јана Добеша, одакле је растуран.

У току 1943. године дошло је до промене у животу другова који су радили у штампарији ЦК. Први је, још средином 1942. године, штампарију морао да напусти др Мило Бошковић. Затим су, маја 1943, са једном групом другова и другарица, отишле на ослобођену територију Зага Јовановић и Љубица Ђоновић. У штампарији су остали илегалци Бранко Ђоновић и Слободан Јовић са власницима зграде, Даном и Бранком Максимовићем. Изненада, 31. августа 1943. Немци су наредили свим становницима овога краја да се иселе у року од три дана. То је био крај штампарије на Бањичком венцу. Бранко Ђоновић и Слободан Јовић су изнели из штампарије резервну малу штампарску машину, штампарска слова и нешто алата, а склониште са великом машином зазидали. Привремено су се склонили у други илегални стан, а такође су прешли у илегалност Дана и Бранко Максимовић, који су убрзо затим отишли у партизане.

Крајем октобра 1943. године штампарија ЦК КПЈ је смештена у стану Ратке и Милутина Благојевића, у Крајинског улици бр. 24, где је на почетку окупације направљено склониште за материјал. У једној од соба био је изграђен улаз у тајну просторију. Све док није било нужно, у склоништу није нико становао, него је оно служило искључиво као смештај технике. Сада су се ту уселили Бранко Ђоновић и Слободан Јовић да шгампарија не би престала да ради. У овој штампарији радила је и Анђа Поповић-Седлар. Штампарија је радила непрекидно до краја јула 1944, када је откривена и уништена. Жандарми, гестаповци и агенти су блокирали читав крај и опколили кућу. Полиција је упала у стан и почела да туче Ратку и Милутина. Ратку су кундацима угурали у полицијска кола, нису јој дали чак ни да се опрости од свог четворогодишњег

сина. Милутина су задржали у стану, да им открије улаз у склониште. Док су полицајци куцали по зиду и поду тражећи тајни улаз, Бранко и Слободан су у склоништу палили архиву и материјал који се тамо налазио. Када су полицајци открили улаз и пошли према њему, Бранко Ђоновић и Слободан Јовић су бацили бомбе на њих, а затим су се убили. Читава је архива уништена. Сутрадан је у истом стану ухапшена Анђа Седлар--Поповић, која је не знајући за упад полиције дошла у штампарију на свој редовни задатак.

У овој је провали полицији пошло за руком да ухапси преко 20 лица која су радила у техници или око ње. Тада су, поред Ратке и Милутина Благојевића и Анђе Седлар Поповић, ухапшени Анђа и Стеван Стефановић, Ана и Јан Добеш са ћерком Олгом, Јозефина Грундл и др. Они су сви, после зверског мучења стрељани сем 14-годишње Олге Добеш, која је после неколико дана пуштена из затвора.

ЈОВАНКА БУКУМИРОВИЋ БОГДАНОВИЋ, стручна учитељица из Београда, рођена је 1910. године у селу Шетоњу код Петровца на Млави. До 1940. године службовала је у Јелси на Хвару, а тада је премештена у Београд. Пре рата није била политички активна^После окупације се одмах укључила у рад за НОП. Прикупљала је санитетски материјал, новац, одећу и обућу за партизанске одреде. Од јесени 1942. године служила је као извидница куририма ПК КПЈ за Србију. Ухапшена 7. октобра 1943. године. У полицији *јф* страховито мучена. Добро се држала, ништа није признала. Пребачена је у затвореничку болницу на лечење, а затим у логор на Бањици. Била је ведра, дружељубива и увек насмејана. Чврсто је веровала у победу. Из логора је послала писмо у коме је описала јуначку смрт сестре Србијанке. Четири дана касније, 11. септембра 1944. године, дошла је и сама на ред. Када су -јегса осталим другарицама повели на губилиште, голорука Јованка је са осталима јурнула на агенте који су их водили у смрт.

8. септ. 1944.

Драга ,«а.ло *и сви остали,*

Сипоћ изненада, када смо се најмање надали, дођогие да изводе за стрељање. Прозвали су 12, а међу њима и нагие Српче. Ја сам очекивала да ће и мене после ње и дигнем се да се спремим. Међутим, он престаде и рече овима да излазе. Тог момента ми је било страгино. Она се обуче и рече „здраво". Пољубисмо се на брзину. Погила је гордо дигнуте главе, као и увек гито иде. Ја сам несвесно ишла за њом до *пола собе, а онда, када се затворигие врата иза последње, прислоних ухо. У ходнику где су им везивали руке на леђа проломи се Србин глас: „Живела Комунистичка партија". Добила је батине. Напољу при уласку у „Марицу" опет је викала, неке су је прихватиле. Отишле су за три до пет минута из собе. Ми смо остале — у тишини и мраку, да ослушкујемо одлазак „Марице". После тога смо очекивале да се врате и* за *нас, јер су њих одвели у 10 и по часова, а рачунале смо да ће нас ове ноћи све стрељати. Међутим, они су нас оставили за данас, што значи 24 часа да их очекујемо. Да није Срба отигила пре мене можда би ми теже било. Овако, скоро и чезнем да одем за њом. Ето тако синоћ и данас проводимо време.*

Ружу сам видела, она је чула из њене собе и знаги како јој је, плакала је. Шта јој могу, вечерас ће јој бити јоги теже ако и ја одем. А свакако ћу отићи, јер су сад почели жене да стрељају.

Ако си остала читава после ове среде, ниси срећна ни мало. Али свеједно и други су децу изгубили па и ти ћеш поднети колико можеги.

Све много поздрави, а нарочито моју дечггицу која ће нас сигурно чекати, као и ујку што чекају. Ми тако морамо, а и ви исто тако. Главно да је све друго добро.

Све вас много, много воли вагиа

Јока

Ако остане жив мој Флауер и њему гиаљем много поздрава...

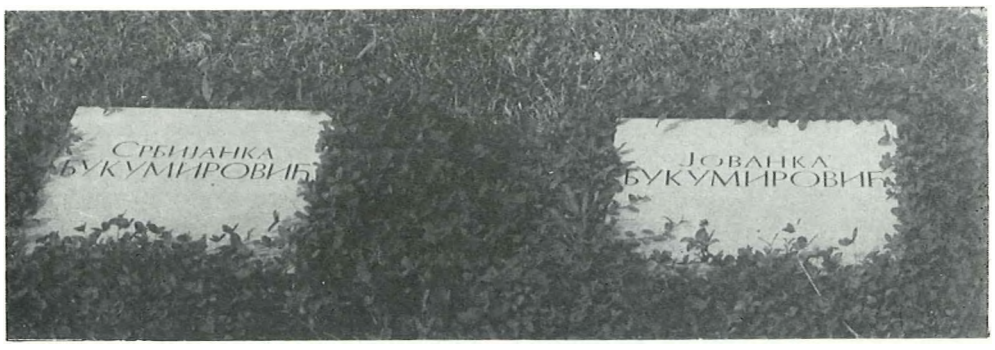

МИЛЕВА-ЛУЛА ПЛАНОЈЕВИЋ рођена је 12. септембра 1919. године у Гучи (Чачак), укључила се у напредни омладински пократ као ученица гимназије у Чачку. Наставила је рад и на Филозофском факултету и активно учествовала у студентским акцијама уочи рата. Примљена је у Партију августа 1940. године. Била је члан комисије градског комитета СКОЈ-а за рад са средњошколском омладином у Београду. Почетком 1941. године била је кратко време секретар партијске ћелије у Гучи. Вратила се у Београд и од маја 1941. године била је специјални курир Политбироа ЦК КПЈ. Имала је задатак да прати поједине чланове Политбироа када би одлазили на састанке по граду, да им доноси пошту и да брине о становима које су они користили. Кретала се под именом Вера Станковић. Септембра 1941. године прешла је са ЦК КПЈ на слободну територију У Ужице, одакле се повукла са главнином партизанских снага за Санџак и Босну.

У току рата била је члан Политодјела 1 пролетерске бригаде и VI пролетерске дивизије. После ослобођења била је секретар једног рејонског комитета Партије у Београду, члан ЦК СКС, члан Републичког одбора ССРН Србије и секретар Централног већа Савеза синдиката Југославије. Бирана је за посланика Савезне Скупштине и Скупштине СР Србије. Била је и члан Извршног већа СР Србије. Сада је делегат Друштвено-политичког већа Скупштине СР Србије. Резервни је капетан I класе; носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ДАВОРЈАНКА ПАУНОВИЋ-ЗДЕНКА, студент филозофије, рођена 19. јануара 1921. године у Пожаревцу, врло млада се укључила у напредни средњошколски покрет и већ је 1936. године у групи најнапредније омладине Пожаревачке гимназије. После доласка у Београд на студије укључила се у рад и истицала се у свим партијским акцијама на Универзитету, а није прекидала ни рад у Пожаревцу. Године 1939. била је члан Срес-

ког партијског повереништа у Пожаревцу, задужена за рад међу женама и активан члан Удружења студената Пожаревљана, а у Београду члан Међуфакултетског женског актива СКОЈ-а и члан управног одбора Дома студенткиња. Од јуна 1940. године била је члан новоформираног ОК СКОЈ-а за Пожаревац, а од јесени исте године секретар партијског бироа на Филозофском факултету и секретар Удружења студената Филозофског факултета.

На почетку окупације била је веза између ПК КПЈ за Србију и ЦК КПЈ за Хрватску, а затим специјални курир Политбироа ЦК КПЈ. Половином септембра 1941. године пратила је друга Тита до слободне територије у западној Србији. Крајем године, заједно са Врховним штабом и партизанским јединицама повукла се за Санџак и за све време рата била секретар друга Тита. После ослобођења била је његов лични секретар. Исцрпљена ратним напорима умрла је 1. маја 1946. године.

ЉУБИНКА-БУБА ЂУРЂЕВИЋ, архитекта из Београда, рођена септембра 1909. године, своје политичко убеђење први пут је јавно манифестовала учешћем у демонстрацијама 27. марта 1941. Под утицајем своје браће, она се, заједно са сетром Вером Ненадовић, од почетка окупације укључила у НОП. Доласком друга Тита у Верину кућу, у Новој улици на Дедињу, она постаје један од специјалних курира Политбироа ЦК КПЈ: преноси Титове поруке, доноси му пошту и материјале итд. Почетком октобра 1941. отишла је на ослобођену територију и са главнином партизанских снага прешла у Санџак. Исцрпљена гладовањем и напорима игманског марша, умрла је 1. фебруара 1942. године у Фочи и ту сахрањена.

Из породице Ђурђевића су, поред Бубе, били у партизанима: њена сестра Вера Ненадовић и браћа Предраг-Гага и Мио-

драг-Мића, а као таоци били су у затвору Специјалне полиције и на Бањици родитељи Станојка и Тихомир Ђурђевић, браћа Петар и Слободан и снаха Борјанка.

ГРОЗДАНА-ЗИНА БЕЛИЋ-ПЕНЕЗИЋ рођена је 9. марта 1920. године у Сарајеву. Укључила се у напредни покрет као ученица. Студирала је у Београду на Економско-комерцијалној високој школи и учествовала у студентским акцијама у то време. Примљена је у Партију 1940. године. Под окупацијом је наставила рад у Београду и била је специјални курир Политбироа ЦК КПЈ. Имала је задатак да прати поједине чланове Политбироа кад би одлазили на састанке по граду, да им доноси пошту и да брине

о становима у којима су живели. Кретала се под именом Марија Станковић, Септембра 1941. године напустила је Београд са ЦК КПЈ и дошла на слободну територију у Ужице, одакле се с партизанским јединицама повукла за Санџак и Босну. До краја 1942. године обављала је разне дужности при Врховном штабу. Од краја 1942. до краја 1943. године била јс члан Политодјела II пролетерске бригаде, затим члан ЦК СКОЈ-а до 1948. године. Од тада до 1953. године била је у Међународном одељењу ЦК СКЈ, затим у радио-Југославији и Секретаријату за информације у СИВ-у до 1967. године када је отишла у пензију. Резервни је мајор ЈНА; носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

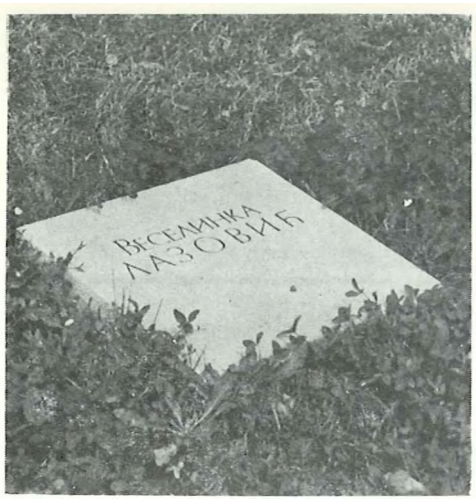

ВЕСЕЛИНКА-ВЕРА ЛАЗОВИЋ, студент медицине из Београда, рођена 1920. године, укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије и 1938. године примљена је у СКОЈ. Учествовала је у свим акцијама уочи рата. Под окупацијом је наставила рад и примљена у Партију 1941. године. Поред рада на пребацивању бораца у одреде, Вера је организовала и прикупљање санитетског и другог материјала и оружја. Полиција је открила почетком фебруара 1942. године, али је успела да избегне хапшење и да настави рад под именом Вера Петровић. Одлазила је по задатку у Александровац и помагала у тамошњој партијској и скојевској организацији. У Београду је била повезана с чланом ПК КПЈ за Србију Василијем Бухом. Кад је он почетком октобра 1943. године ухапшен, открио је и њен рад. Мада је полиција за њом трагала Вера је успела да обавести о провали партијске организације с којима је држала везу. Наставила је са слањем компромитованих људи у Кијево и Кнежевац, где су били партијски пунктови. Ухапшена је 31. децембра 1943. године и тек је у полицији откривено њено право име. Страховито је м}'чена, али се добро држала.[1]) Пребачена је у логор на Бањици 17. априла 1944. године и стрељана у последњој групи жена 11. септембра.

[1]) ИРПС, бр. 6268, IV, 1—11/44 — Извештај члана ПК КПЈ за Србију ПК КПЈ за Србију.

ВЕСЕЛИНКА МАЛИНСКА, чиновник Призада из Београда, активиста СБОТИЧ-а, била је пре рата сакретар градског одбора Народне помоћи. Примљена је у Партију у другој половини 1940. године. На почетку окупације учествовала је у саботажама. Заједно са Слободанком-Бобом Ђорђевић купила је млекару у Француској улици број 5, која је била партијски пунк. Затим је постала курир ПК КПЈ за Србију. Путовала је у Ниш, Лесковац и Крушевац. Водила је борце у партизанске одреде и носила поруке. Одржавала је везу са штабом Посавског одреда и често тамо одлазила бициклом. Септембра 1941. заједно са Давојанком Пауновић-Зденком и Јашом Рајтером пратила је друга Тита из Београда до слободне територије у западној Србији. Крајем истог месеца извела је из Београда друга Кардеља, који је дошао из Словеније да присуствује саветовању у Столицама. У неколико махова путовала је у Ужице с материјалом за Врховни штаб. Крајем октобра је откривен њен рад па је повучена у Чачак где је радила У Агитропу. Из Чачка се крајем новембра повукла у Ужице, а затим у Радоињу, одакле је са фолксдојчерском легитимацијом упућена за Београд а одавде У Македонију, где је наставила партијски рад. Носилац је Споменице 1941.

АНА ДОБЕШ, домаћица из Београда, укључила се у НОП на почетку окупације. Скривала илегалце у свом стану, у Улици Стевана Првовенчаног бр. 103, а крајем 1942. године стан је постао пункт за материјал ПК КПЈ за Србију. Ухапшена је у провали крајем јула 1944. године и убрзо стрељана у Маринковој бари.

ЉУБИЦА ЖУЖЕК, кроЈачица из Јзеограда, рођена је 12. I 1895. У Петровцу на Млави. Укључила се у рад за НОП одмах после окупације. Маја 1941. у њеној је кући, у Шумадијској ул. бр. 187, смештена штампарија ПК КПЈ за Србију. Августа месеца је штампарија престала да ради, а кућа је постала седиште ПК КПЈ за Србију. Кроз кућу је прошло више партијских функционера. Љубица се бринула о њиховој исхрани и помагала им је у раду. Служила је као курир. Ухапшена је октобра 1943. У полицији се добро држала, никог није одала. Пребачена је у логор на Бањици 25. IV 1944. као кривац I категорије, а 7. септембра је изведена и стрељана на Јеврејском гробљу.

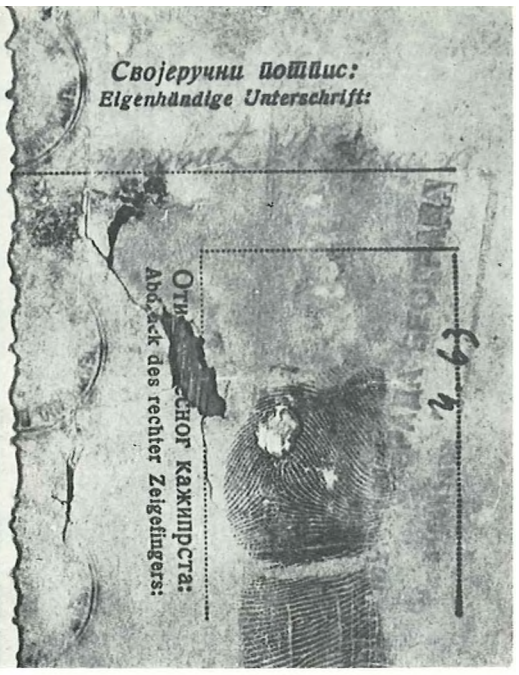

ЗАГОРКА-ЗАГА ЈОВАНОВИЋ рођена је 17. априла 1920. године у Крагујевцу. У СКОЈ је примљена у гимназији, а затим је на Медицинском факултету у Београду била врло активна у студентском покрету. Учествовала је у свим акцијама које је омладина, под руководством КПЈ, изводила уочи рата. Ухапшена је у демонстрацијама 14. децембра 1939. Маја 1940. године је учлањена у КПЈ. Од септембра исте године радила је у штампарији ЦК КПЈ у Београду, а повремено и на екепедицији материјала, све до априла 1941. После капитулације Југославије отишла је у Крагујевац, где је као члан МК СКОЈ-а организовала санитетске курсеве. У јуну је позвана да се врати у Београд, да би наставила рад у штампарији ЦК КПЈ. На томе је послу била до маја 1943, када је с једном групом партијских радника напустила Београд и преко Срема се пребацила у Босну. У јесен исте године је завршила партијски курс при ЦК КПЈ, а затим је упућена у Политодјел X крајишке дивизије. Фебруара 1944. прешла је у Политодјел XIX далматинске дивизије, а маја повучена да ради у администрацији ЦК КПЈ у Дрвару. Фебруара 1945. прешла је на рад у београдску партијску организацију као секретар IV рејонског комитета КПЈ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ПАРТИЈСКИ РАДНИЦИ У ШТАМПАРИЈИ ЦК КПЈ НА БАЊИЧКОМ ВЕНЦУ БР. 12, РАДИЛИ СУ И НА СВОМ ПОЛИТИЧКОМ УЗДИЗАЊУ. О ТОМЕ СВЕДОЧИ И ОВАЈ РАСПОРЕД ЧАСОВА КОЈИ ЈЕ НАПИСАО БРАНКО БОНОВИЋ

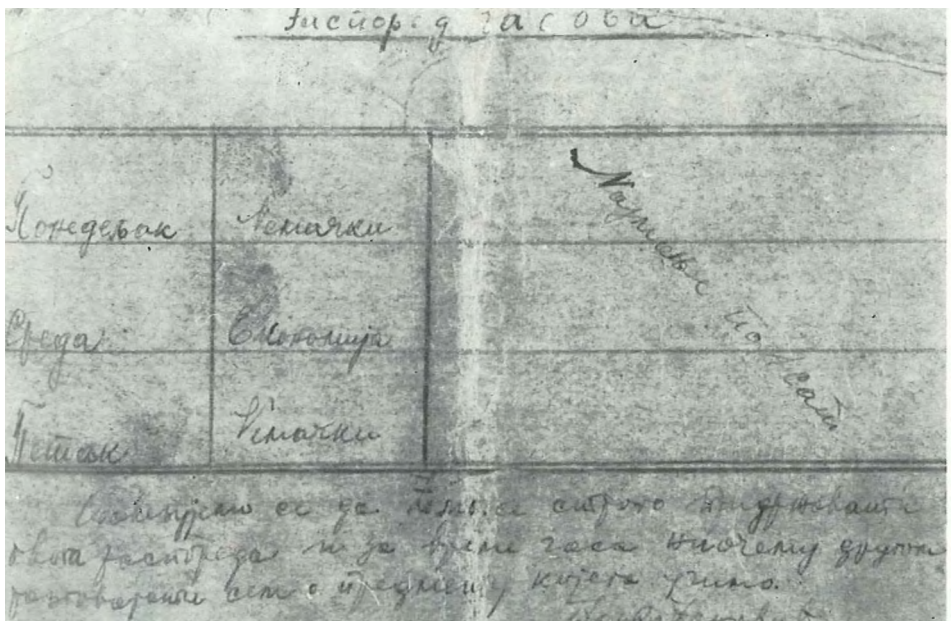

ЛАЖНА ЛИЧНА КАРТА ЗАГОРКЕ-ЗАГЕ ЈОВАНОВИЋ НА ИМЕ РАДМИЛЕ БОШКОВИЋ И КАРТА ЗА ОГРЕВ НА ИСТО ИМЕ

ЛИЧНА КАРТА ЉУБИЦЕ БОНОВИБ

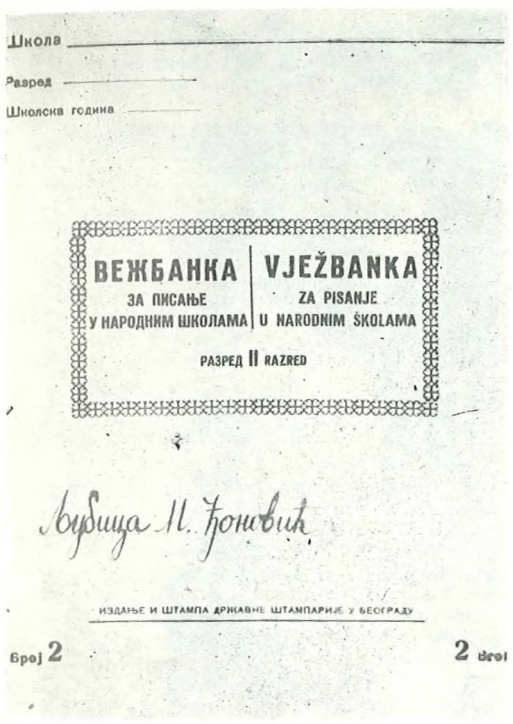

ЉУБИЦА БОНОВИЋ УЗ СВЕ ОБАВЕЗЕ РАДА И ОПИСМЕНИЛА СЕ У ШТАМПАРИЈИ ЦК КПЈ НА БАЊИЧКОМ ВЕНЦУ БР. 12

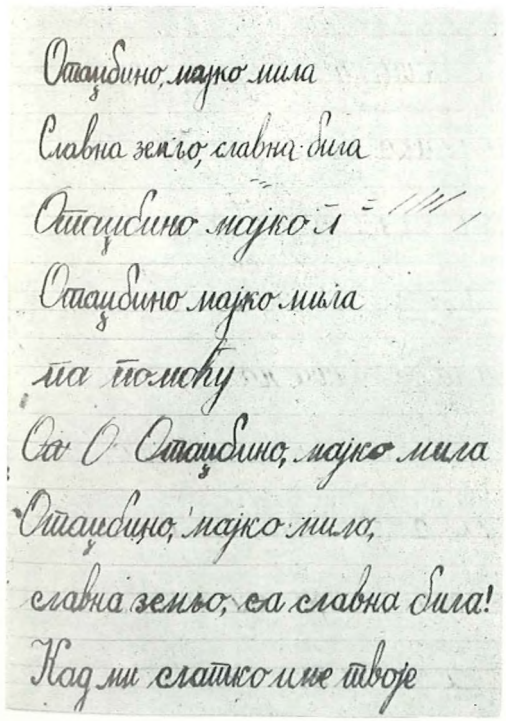

НАРОДНИ ХЕРОЈ

НАДЕЖДА ПУРИЋ, чиновник Министарства финансија, рођена је 22. марта 1903. године у Ваљеву. Пет разреда гимназије завршила је у Ваљеву, а затим је прешла у Београд и уписала се у Трговачку академију. После завршене школе запослила се у Државном монополу, а затим у Министарству финансија. У напредни покрет укључила се неколико година пред рат. Активно је радила у Женском покрету, Задрузи младих девојака и Акционом одбору државних службеника. Примљена је у Партију одмах после окупације земље, априла 1941. године.

На почетку окупације била је члан одбора НОФ-а у Министарству финансија, а од јуна 1941. године секретар партијске ћелије.

Ухапшена је 18. XI 1941. године у канцеларији у Министарству финанисја. Кад је полиција дошла по њу, Наду је о томе обавестио један члан Партије, те је покушала да побегне, али ју је на излазу легитимисао други агент и ухапсио. У њеном стану, који је све до њеног хапшења био експедиција материјала МК КПЈ, пронађена је велика количина партијског материјала (око 5.000 примерака Билтена Врховног штаба и летака) који је требало да буде растурен у Београду.

На саслушању у полицији Нада се херојски држала, ништа није признала мада је страховито мучена. У њеном досијеу не постоји никакав записник о саслушању. Нада није издржала мучења. Умрла је у канцеларији иследника специјалне полиције, не изустивши ни речи признања. Агент специјалне полиције који је добио предмет Наде Пурић на обраду пише у свом извештају: ... „Истрагом... *није могла бити расветљена улога ухапшене Пурић Надежде у илегалном комунистичком покрету, али је без сумње да она има једну од важнијих улога, обзиром да је свој стан уступила за складиште* ..Извеш1гај се завршава речима: *„Предмет сам примио у рад 20. новембра 1941. године, без кривца Пурић Надежде, чиновника Министарства финансије из Београда."*[1]) из чега се може закључити да је Нада Пурић тада већ била мртва.

За своје херојско држање пред непријатељем проглашена је за народног хероја, 6. јула 1953. године.

[1]) РСУПС, IV, Доc. 118.

ПРЕДМЕТ: Надежда Пурић, чиновница[1]) Министарства финансија, привођење.

ОДЕЉЕЊУ СПЕЦР1ЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Дана 18. XI 1941. године, привео сам овом одељењу госпођицу НАДЕЖДУ — НАДУ ПУРИЋ, чиновницу Министарства финансија, Одељеше државних дугова, рођена 9. III 1903. године у Ваљеву, од оца Васе и мајке Даринке, рођене Тодоровић, вере православне, неудата, поданица б. Краљевине Југославије.

Именована је пронађена у Одељењу Министаретва финансија где је била на раду дотле, а затим извршен претрес стана у Његошевој улици бр. 73-Ш, и том приликом пронађено је много комунистичког материјала, тј. нађено је билтена најновијих — партизана — Главног штаба и то: бројеви 6, 7 и 8 запакованих у 7 великих пакета који су одштампани ћирилицом у илегалној комунистичкој штампарији на формату трговачког папира. Одштампани на два-и по табака са обе стране, који почињу са речима „Саветовање представника штабова и команданата Народноослободилачких партизанских одреда Југославије", а завршава се „Смрт фашизму — Слобода народу".

Оваквих летака и других забрањених књига, само летака било је око 5.000 и књига издања „Космоса", „Нолита" и „Минерве".

Именована је још одраније позната да је активно сарађивала са комунистима, а у последње време се прикривала у стану своје сестре удате Спасић, рођене Пурић, у колонији Министарства саобраћаја, кућни број 7.

За то време она је свој стан из улице Његошеве бр. 73 ставила на расположење Централном комитету комунистичке партије за складиште комунистичког материјала. Сем тога она је свој кључ од стана предала Папакочи Слободану, чиновнику Државне хипотекарне банке и Мандићу Михајлу, трговачком помоћнику, рођеном из Горњег Милановца, пошто су оба чланови партије и имали су важну функцију око набавке, израде и дељења материјала осталим функционерима партије.

Предњи извештај част ми је доставити Одељењу на даљи законски поступак.

Полицијски агент,

(потпис нечитак)

20. новембра 1941. године

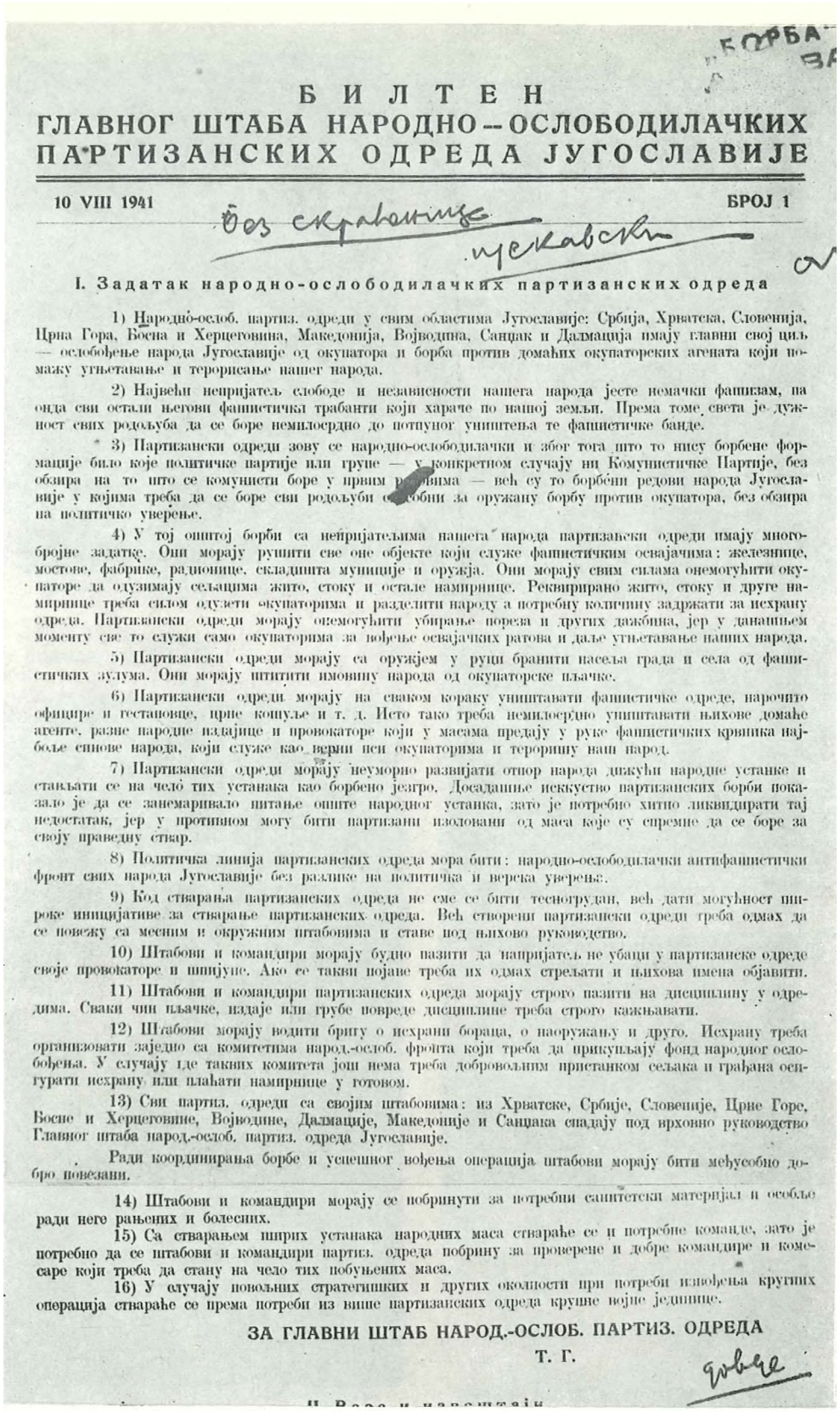

БИЛТЕН
ГЛАВНОГ ШТАБА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

10 VIII 1941 БРОЈ 1

I. Задатак народно-ослободилачких партизанских одреда

1) Народно-ослоб. партиз. одреди у свим областима Југославије: Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Македонија, Војводина, Санџак и Далмација имају главни свој циљ — ослобођење народа Југославије од окупатора и борба против домаћих окупаторских агената који помажу угњетавање и терорисање нашег народа.

2) Највећи непријатељ слободе и независности нашега народа јесте немачки фашизам, па онда сви остали његови фашистички трабанти који харче по нашој земљи. Према томе света је дужност свих родољуба да се боре немилосрдно до потпуног уништења те фашистичке банде.

3) Партизански одреди зову се народно-ослободилачки и због тога што то нису борбене формације било које политичке партије или групе — у конкретном случају ни Комунистичке Партије, без обзира на то што се комунисти боре у првим редовима — већ су то борбени редови народа Југославије у којима треба да се боре сви родољуби спремни за оружану борбу против окупатора, без обзира на политичко уверење.

4) У тој општој борби са непријатељима нашега народа партизански одреди имају многобројне задатке. Они морају рушити све оне објекте који служе фашистичким освајачима: железнице, мостове, фабрике, радионице, складишта муниције и оружја. Они морају свим силама онемогућити окупаторе да одузимају сељацима жито, стоку и остале намирнице. Реквирирано жито, стоку и друге намирнице треба силом одузети окупаторима и разделити народу а потребну количину задржати за исхрану одреда. Партизански одреди морају онемогућити убирање пореза и других дажбина, јер у данашњем моменту све то служи само окупаторима за вођење освајачких ратова и даље угњетавање наших народа.

5) Партизански одреди морају са оружјем у руци бранити насеља града и села од фашистичких зулума. Они морају штитити имовину народа од окупаторске пљачке.

6) Партизански одреди морају на сваком кораку уништавати фашистичке одреде, нарочито официре и гестановце, црне кошуље и т. д. Исто тако треба немилосрдно уништавати њихове домаће агенте, разне народне издајице и провокаторе који у масама предају у руке фашистичких крвника најбоље синове народа, који служе као верни пси окупаторима и тероришу наш народ.

7) Партизански одреди морају неуморно развијати отпор народа дижући народне устанке и стављати се на чело тих устанака као борбено језгро. Досадашње искуство партизанских борби показало је да се занемаривало питање општег народног устанка, зато је потребно хитно ликвидирати тај недостатак, јер у противном могу бити партизани изоловани од маса које су спремне да се боре за своју праведну ствар.

8) Политичка линија партизанских одреда мора бити: народно-ослободилачки антифашистички фронт свих народа Југославије без разлике на политичка и верска уверења.

9) Код стварања партизанских одреда не сме се бити тесногрудан, већ дати могућност широке иницијативе за стварање партизанских одреда. Већ створени партизански одреди треба одмах да се повежу са месним и окружним штабовима и ставе под њихово руководство.

10) Штабови и командири морају будно пазити да непријатељ не убаци у партизанске одреде своје провокаторе и шпијуне. Ако се такви појаве треба их одмах стрељати и њихова имена објавити.

11) Штабови и командири партизанских одреда морају строго пазити на дисциплину у одредима. Сваки чин пљачке, издаје или грубе повреде дисциплине треба строго кажњавати.

12) Штабови морају водити бригу о исхрани бораца, о наоружању и друго. Исхрану треба организовати заједно са комитетима народ.-ослоб. фронта који треба да прикупљају фонд народног ослобођења. У случају где таквих комитета још нема треба добровољним пристанком сељака и грађана осигурати исхрану или плаћати намирнице у готовом.

13) Сви партиз. одреди са својим штабовима: из Хрватске, Србије, Словеније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Војводине, Далмације, Македоније и Санџака спадају под врховно руководство Главног штаба народ.-ослоб. партиз. одреда Југославије.

Ради координирања борбе и успешног вођења операција штабови морају бити међусобно добро повезани.

14) Штабови и командири морају се побринути за потребни санитетски материјал и особље ради неге рањених и болесних.

15) Са стварањем ширих устанака народних маса стварање се и потребне команде, зато је потребно да се штабови и командири партиз. одреда побрину за проверене и добре командире и комесаре који треба да стану на чело тих побуњених маса.

16) У случају повољних стратегишких и других околности при потреби извођења крупних операција стварање се према потреби из више партизанских одреда крупне војне јединице.

ЗА ГЛАВНИ ШТАБ НАРОД.-ОСЛОБ. ПАРТИЗ. ОДРЕДА
Т. Г.

НАСЛОВНА СТРАНА ПРВОГ БРОЈА БИЛТЕНА ГЛАВНОГ ШТАБА НОП ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ, КОЈИ ЈЕ ОДШТАМПАН 10. АВГУСТА 1941. У БЕОГРАДУ, У ШТАМПАРИЈИ ЦК КПЈ НА БАЊИЧКОМ ВЕНЦУ БРОЈ 12.

РСУПС, Дос. 118.

ДРАГИЊА-ГИНА, РАДОВАНОВИЋ-МАРИНКОВИЋ, студент филозофије, рођена 6. јула 1921. године у Жабарима, припадала је генерацији београдске омладине која се у годинама пред II светски рат васпитавала под непосредним утицајем КПЈ. Била је члан скојевског актива у III женској гимназији школске 1938/39. године. Године 1939. је истерана из гимназије као једна од најодлучнијих средњошколки у акцији за укидање забране са средњошколског часописа „Зора". Под окупацијом је наставила рад. Била је члан једне теренске партијске ћелије на Сењаку и једно време члан I рејонског актива СКОЈ-а. Крајем 1941. године, после хапшења Заге Маливук, повучена је за курира ПК КПЈ за Србију и одржавала је везу са куририма ОК КПЈ за Ниш. Ухапшена је 31. марта 1942. године. У полицији је зверски мучена. Толико су је тукли да су после морали да је оперишу. Секли су је без икакве наркозе, а она није ни јаукнула. Доведена је у логор на Бањици 27. априла 1942. године. И у логору је имала изванредно држање. И поред страховитих болова које је подносила (рана на глави јој је цурила), увек је била добро расположена и тражила да у соби влада ведра атмосфера и да се пева. Изведена је из логора и стрељана маја 1943. године.

Рађено 25 априла 1942 године
у Одељењу специјалне полиције У. г. Б.

З А П И С Н И К

о саслушању Маринковић, рођ. Радовановић Драгиње, студента филозофије и домаћице из Београда, са станом у Чолак Антиној ул. бр. 12.

I

Зовем се Драгиња Маринковић, рођена сам 6 јула 1921 године у Жабарима, среза моравског од оца Чедомира Радовановића и мајке Војиславе, рођ. Бранковић. Српкиња, православне вере, удова, без деце, неосуђивана, нисам под судском истрагом, полициски некажњавана. Физички и душевно здрава.

II

Ја сам заиста 28 јула 1941 године ступила у брак са Радославом Маринковићем који је 23 августа исте године убијен од стране једне Немачке патроле у парку код Студентског дома. Међутим, не стоји у истини, да сам ја комуниста и да сам као таква била члан СКОЈ-а и, касније, комунистичке партије, па па сам као таква била и секретар једне комунистичке јединице у Београду. Лице које тврди да сам члан комунистичке организације уопште не познајем нити сам са њим имала било какве везе, а најмање да сам са њим сарађивала на комунизму.

Тако исто, није ми познато да је мој поч. супруг Радослав био комуниста, пошто ми он о овоме није никада говорио, а ја са своје стране то нисам могла да закључим из било чега.

То је све што имам да кажем по предњој ствари. Испит ми је прочитан и моје су речи верно записане.

Драгиња Маринковић

Саслушао и оверава,

Записничар,

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ ДРАГИЊЕ РАДОВАНОВИЋ-МАРИНКОВИЋ И БЕЛЕШКА ПОЛИЦИЈЕ О ЊЕНОМ ДРЖАЊУ У ИСТРАЗИ

Ухапшена 31 марта 1942 године

Препозната од стране повереника, садањег полициског агента Мишковића, с ким је заједно радила на комунистичком пољу.

Према исказу повереника, у прво време била је члан СКОЈ-а и имала функцију члана реонског актива на Сењаку, где је сарађивала са опасним комунистима Девчићем и Ивицом Чубрилом. Касније је пребачена у партију и добила једну јединицу на терену око предузећа "Микрон", где је врло активно радила.

Иначе, супруга је убијеног комунисте Радослава Маринковића, код кога је приликом убиства пронађено оружје.

Током истраге показала се врло упорна и свој рад није хтела ни у колико да ода. Основано се сматра да је у моменту хапшења имала у партији вишу функцију и да би својим признањем одала многе саучеснике.

Не заслужује да јој се казна трајног конфинирања ма и најмање ублажи.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЗАГОРКА МАЈ1ИВУЋ, техничар, рођена је 27. II 1919. године у Вршцу. У родном месту завршила је три разреда гимназије. Школовање је наставила у Београду, пошто се 1932. године са породицом преселила у Крњачу. Сваког дана је ишла у школу пешице из Крњаче у Београд. После завршене мале матуре уписала се у средњотехничку школу, и ту се укључила у напредни средњошколски покрет. Школске 1938/39. године била је члан скојевског актива СТШ. Са дипломом СТШ запослила се у фабрици „Рогожарски" и ту дошла у директан контакт с радницима једног већег колектива. Васпитавала се у оној предратној генерацији која је свесно ступала у бескомпромисну борбу против режима и ширења фашизма. Партија је запазила њен рад и примила је у своје редове.

После окупације земље, Зага је спалила планове авиона који су се налазили у фабрици „Рогожарски", напустила је посао и потпуно се посветила партијском раду. Радила је у техници ПК КПЈ за Србију. Као курир била је необично смела и довитљива. По задатку ПК путовала је у Вршац и Ниш и одржавала везу са куририма тих окружних комитета.

Ухапшена је 9. децембра 1941. године. Приликом хапшења код ње је пронађена извесна количина санитетског материјала. У полицији је зверски мучена. Знала је многе партијске везе и многе чланове Партије и активисте у Београду. Ниједна веза и ниједан човек нису откривени после њеног хапшења. Херојски је подносила мучења и ништа није признавала. О њеном држању у полицији најбоље сведочи акт Специјалне полиције упућен Гестапо-у 3. јануара 1942. године у коме, између осталог, пише:... *„Мада је Маливук Загорка два пута подвргнута специјалном поступку, ипак је одбила ма шта да призна, те се према томе противу ње ништа конкретно није могло утврдити . . ,"*[1]) И поред тога што јој се „кривица" није могла доказати спроведена је у логор на Бањици и стрељана 7. јула 1942. године.

Проглашена је за народног хероја 27. новембра 1953. године.

>) **РСУПС, Дос. IV, бр. 55.**

ПИСМА ИАБЕНА У ТАШНИ ЗАГЕ МАЛИВУК ПРИЛИКОМ ХАПШЕЊА

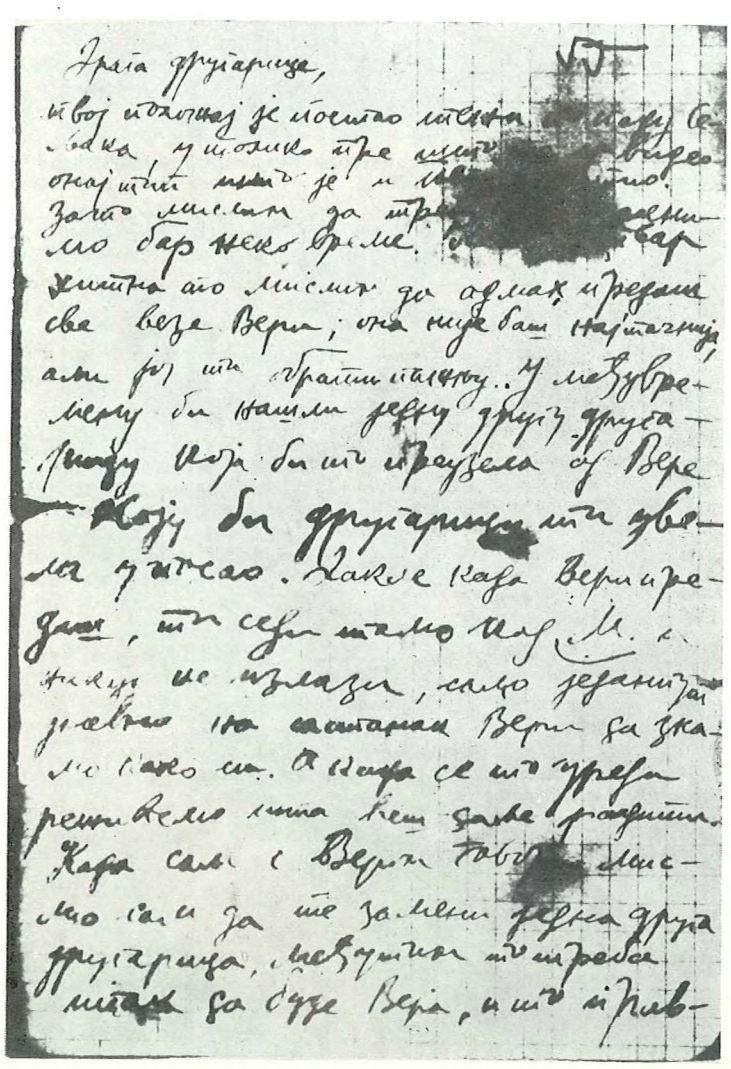

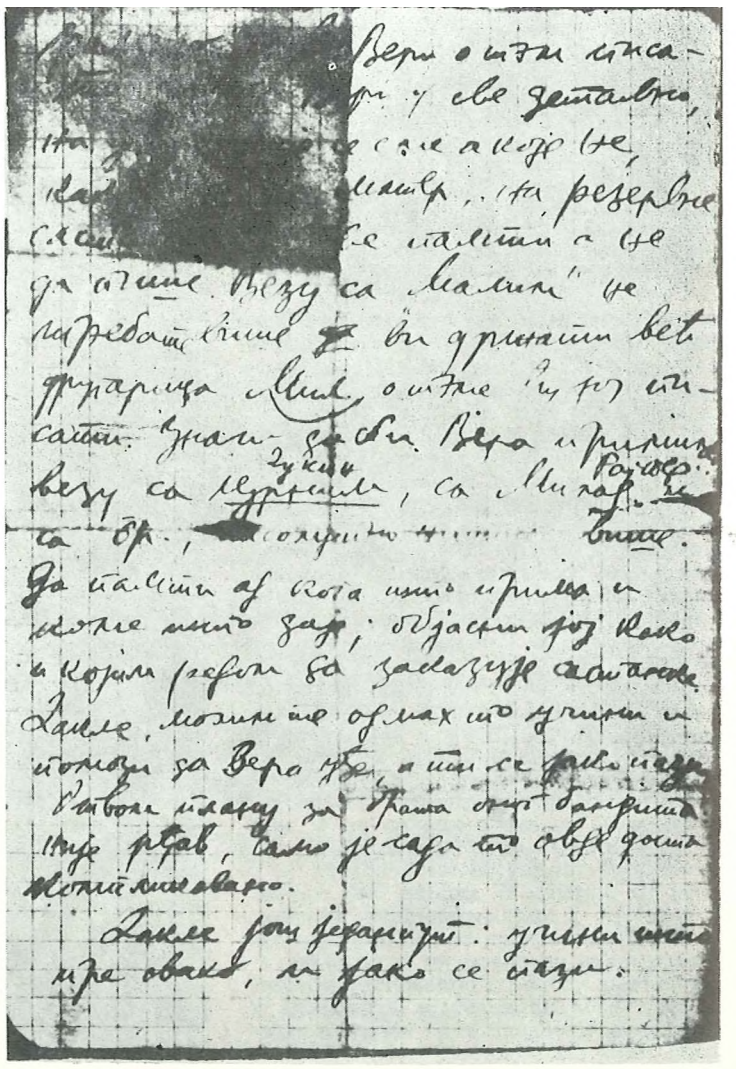

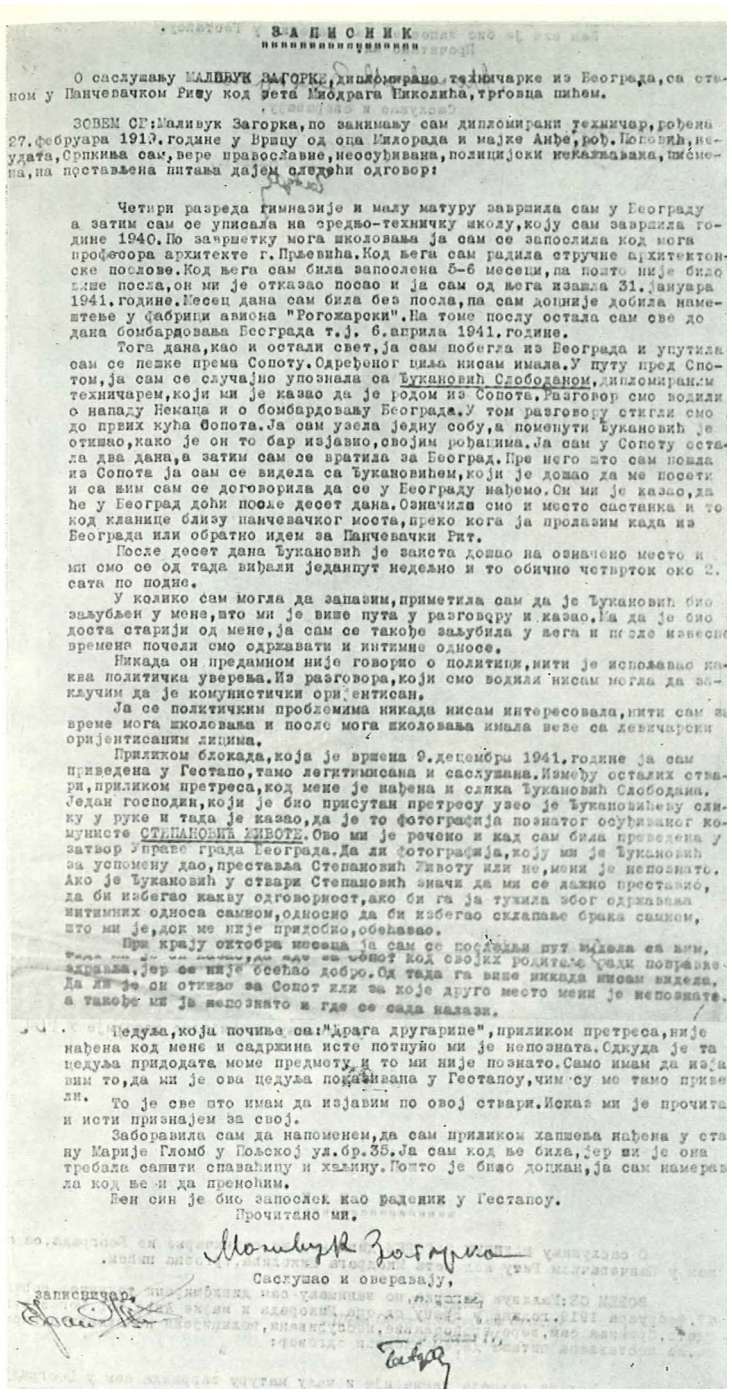

З А П И С Н И К

О саслушању МАЛИВУК ЗАГОРКЕ, дипломиране техничарке из Београда, са станом у Панчевачком Риту код рета Миодрага Николића, трговца шећем.

ЗОВЕМ СЕ: Маливук Загорка, по занимању сам дипломирани техничар, рођена 27. фебруара 1913. године у Вршцу од оца Милорада и мајке Анђе, рођ. Поповић, удата, Српкиња сам, вере православне, нисам кажњавана, полицијски нисам кажњавана, шћ мена, на постављена питања дајем следећи одговор:

Четири разреда гимназије и малу матуру завршила сам у Београду а затим сам се уписала на средње-техничку школу, коју сам завршила године 1940. По завршетку мога школовања ја сам се запослила код мога професора архитекте г. Прљевића. Код њега сам радила стручне архитектонске послове. Код њега сам била запослена 5-6 месеци, па пошто није било више посла, он ми је отказао посао и ја сам од њега изашла 31. јануара 1941. године. Месец дана сам била без посла, па сам доцније добила намештење у фабрици авиона "Рогожароски". На томе послу остала сам све до дана бомбардовања Београда т.ј. 6. априла 1941. године.

Тога дана, као и остали свет, ја сам побегла из Београда и упутила сам се пешке према Сопоту. Одређеног циља нисам имала. У путу пред Сопотом, ја сам се случајно упознала са Ђукановић Слободаном, дипломираним техничарем, који ми је казао да је родом из Сопота. Разговор смо водили о нападу Немаца и о бомбардовању Београда. У том разговору стигли смо до првих кућа Сопота. Ја сам узела једну собу, а поменути Ђукановић је отишао, како је он то бар изјавио, својим рођацима. Ја сам у Сопоту остала два дана, а затим сам се вратила за Београд. Пре него што сам пошла из Сопота ја сам се видела са Ђукановићем, који је дошао да ме посети и са ким сам се договорила да се у Београду нађемо. Он ми је казао, да ће у Београд доћи после десет дана. Означили смо и место састанка и то код кланице близу панчевачког моста, преко кога ја прелазим када из Београда или обратно идем за Панчевачки Рит.

После десет дана Ђукановић је заиста дошао на означено место и ми смо се од тада виђали једанпут недељно и то обично четвртком око 2. сата по подне.

У колико сам могла да запазим, приметила сам да је Ђукановић био заљубљен у мене, што ми је више пута у разговору и казао. Ја да је био доста старији од мене, ја сам се такође заљубила у њега и после извесног времена почели смо одржавати и интимне односе.

Никада он предамном није говорио о политици, нити је испољавао каква политичка уверења. Из разговора, који смо водили нисам могла да закључим да је комунистички оријентисан.

Ја се политичким проблемима никада нисам интересовала, нити сам за време мога школовања и после мога школовања имала везе са левичарски оријентисаним лицима.

Приликом блокада, која је извршена 9. децембра 1941. године ја сам приведена у Гестапо, тамо легитимисана и саслушана. Између осталих ствари, приликом претреса, код мене је нађена и слика Ђукановић Слободана. Један господин, који је био присутан претресу узео је Ђукановићеву слику у руке и тада је казао, да је то фотографија познатог осуђиваног комунисте СТЕПАНОВИЋ ЖИВОТЕ. Ово ми је речено и кад сам била приведена у затвор Управе града Београда. Да ли фотографија, коју ми је Ђукановић за успомену дао, представља Степановић Животу или не, мени је непознато. Ако је Ђукановић у ствари Степановић знао да ми се лако престави, да би избегао какву одговорност, ако би га ја тужила због одржавања интимних односа самном, односно да би избегао склапање брака самном, што ми је, док ме није придобио, обећавао.

При крају октобра месеца ја сам се последњи пут видела са ним, [illegible] дошао је у Сопот код својих родитеља ради поправке здравља, јер се није осећао добро. Од тада га више никада нисам видела. Да ли је он отишао за Сопот или за које друго место мени је непознато. а такође ми је непознато и где се сада налази.

Цедуља, која почиње са: "Драга другарице", приликом претреса, није нађена код мене и садржина исте потпуно ми је непозната. Одкуда је та цедуља придодата моме предмету, и то ми није познато. Само имам да изјавим то, да ми је ова цедуља показивана у Гестапоу, чим су ме тамо привели. То је све што имам да изјавим по овој ствари. Исказ ми је прочитан и исти признајем за свој.

Заборавила сам да напоменем, да сам приликом хапшења нађена у стану Марије Гломб у Пољској ул. бр. 35. Ја сам код ње била, јер ми је она требала сашити спаваћицу и хаљину. Пошто је било доцкан, ја сам намеравала код ње и да преноћим.

Њен син је био запослен као радник у Гестапоу.

Прочитано ми.

Маливук Загорка

Саслушао и оверава,

записничар,

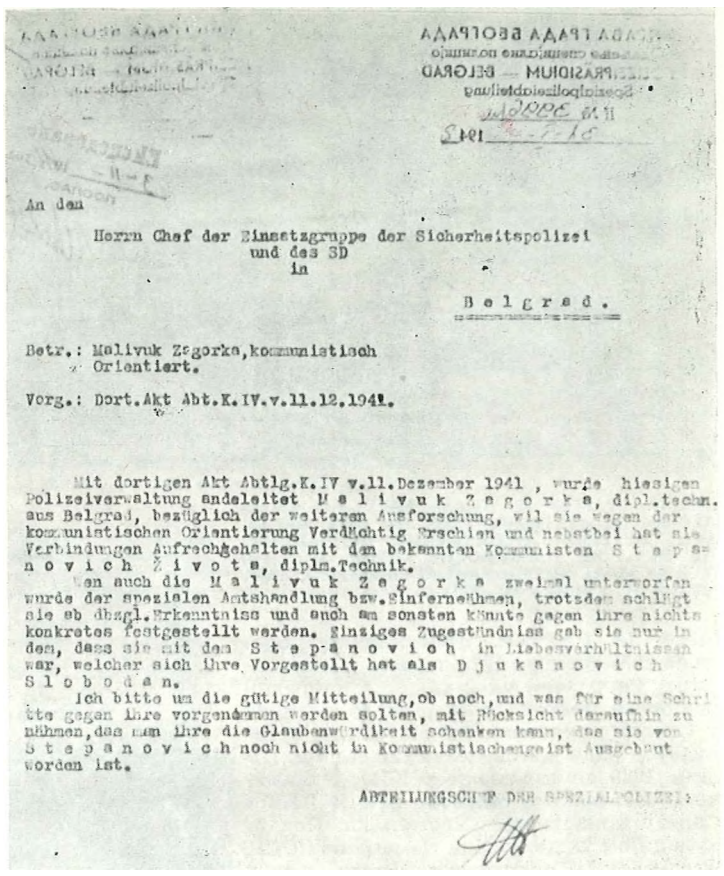

An den

Herrn Chef der Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei
und des SD
in

Belgrad.

Betr.: Malivuk Zegorka, kommunistisch
Orientiert.

Vorg.: Dort. Akt Abt. K. IV. v. 11. 12. 1941.

Mit dortigen Akt Abtlg. K. IV v. 11. Dezember 1941 , wurde hiesigen Polizeiverwaltung angeleitet M a l i v u k Z e g o r k a, dipl. techn. aus Belgrad, bezüglich der weiteren Ausforschung, wil sie wegen der kommunistischen Orientierung Verdächtig Erschien und nebstbei hat sie Verbindungen Aufrechgehalten mit dem bekannten Kommunisten S t e p a n o v i c h Ž i v o t e, dipl. Techniker.

Wen auch die M a l i v u k Z e g o r k a zweimal unterworfen wurde der spezialen Amtshandlung bzw. Sinfernes Ihnen, trotsdem schlägt sie ab dbzgl. Erkenntnisse und auch an sonsten können gegen ihre nichts konkretes festgestellt werden. Einziges Zugestündnis gab sie nur in dem, dass sie mit dem S t e p a n o v i c h in Liebesverhältnissen war, welcher sich Ihre Vorgestellt hat als D j u k a n o v i c h S l o b o d a n.

Ich bitte um die gütige Mitteilung, ob noch, und was für eine Schrifte gegen Ihre vorgenannten werden sollen, mit Rücksicht darauf hin zu nehmen, dass man Ihre die Glaubenswürdigkeit schenken kann, dass sie von S t e p a n o v i c h noch nicht in Kommunistischengeist Ausgebaut worden ist.

ABTEILUNGSCHEF DER SPEZIAL-POLIZEI:

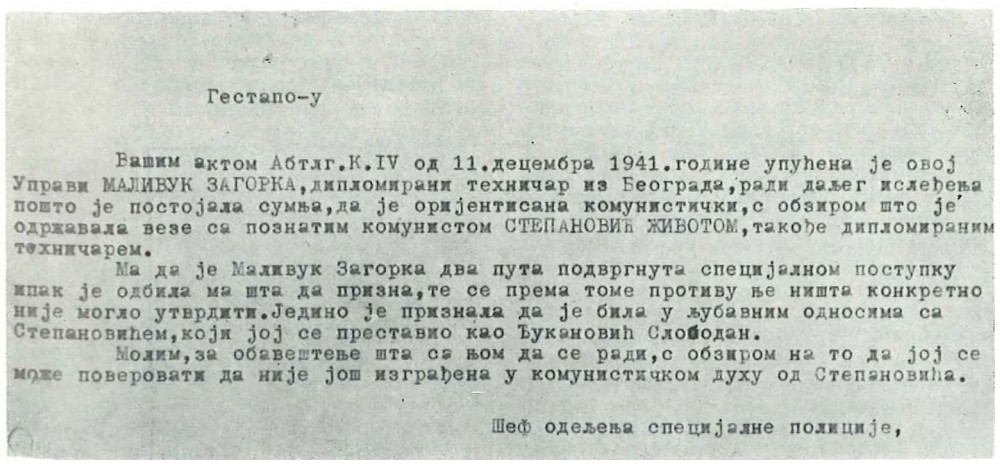

Гестапо-у

Вашим актом Абтлг.К.IV од 11.децембра 1941.године упућена је овој Управи МАЛИВУК ЗАГОРКА, дипломирани техничар из Београда, ради даљег истраживања пошто је постојала сумња, да је оријентисана комунистички, с обзиром што је одржавала везе са познатим комунистом СТЕПАНОВИЋ ЖИВОТОМ, такође дипломираним техничарем.

Ма да је Маливук Загорка два пута подвргнута специјалном поступку ипак је одбила ма шта да призна, те се према томе противу ње ништа конкретно није могло утврдити. Једино је признала да је била у љубавним односима са Степановићем, који јој се представио као Ђукановић Слободан.

Молим, за обавештење шта са њом да се ради, с обзиром на то да јој се може поверовати да није још изграђена у комунистичком духу од Степановића.

Шеф одељења специјалне полиције,

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ ЗАГЕ МАЛИВУК

АКТ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ ГЕСТАПОУ о РЕЗУЛТАТУ ИСТРАГЕ НАД ЗАГОМ МАЛИВУК НА НЕМАЧКОМ И СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

ПРЕДМЕТ: Хапшење Загорке Маливук,[1]) из Вршца, наводног инжењера.

Прилог 5 писама и легитимације.

10. XII 1941. године ухапшена је горе наведена Маливук у Београду, Пољска улица број 35. Код хапшења био је присутан полицијски чиновник Бојан Ристановић. Маливук стоји под сумњом да је радила на политичком пољу. Код претреса њене ташне пронађена је једна комунистичка брошура, осим тога слика једног познатог комунистичког функционера.

Маливук је више пута одржавала везу између Вршца, Београда и Ниша. Код себе је увек имала медикаменте и лекарске инструменте. Са једног непознатог места у Београду примала је осим тога новчане износе до 30.000 динара, према наводима једне поверљиве личности, је ове новце и медикаменте увек слала мајци и рођацима у Вршац. Даље је имала Маливук комунистичку литературу (Анти-Диринг од Енгелса), који је раздавала по Београду.

Према наводима поверљиве особе, има Маливук још један илегалан стан у близини Пољске улице. Маливук је имала две лажне легитимације.

Због даљег ислеђивања Маливук се доставља тамошњој управи.

■) РСУПС, дос. ГУ, бр. 55.

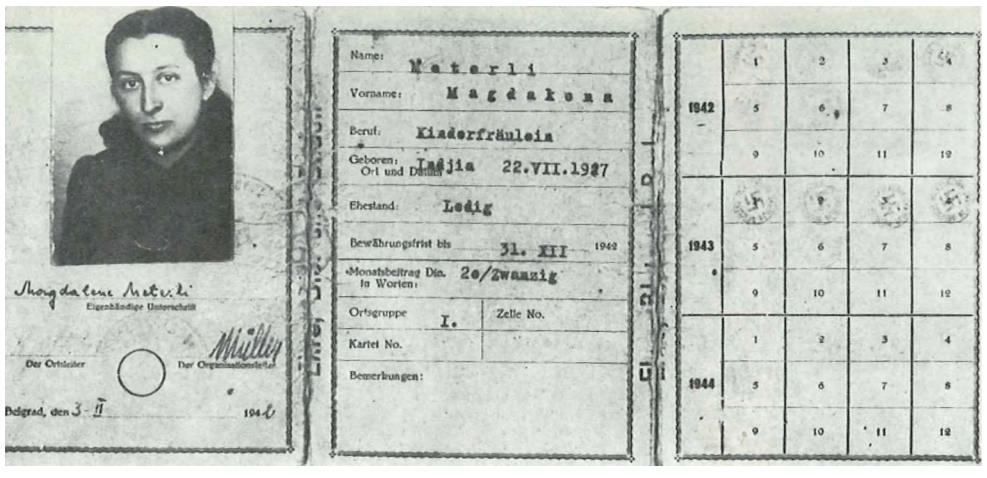

МИДАДА РАЈТЕР ЈЕ ИМААА КАРТУ ЗА СНАБДЕВАЊЕ II ДРУГЕ ИСИРАВЕ НА ИМЕ МАГДАЕНЕ МЕТЕРАИ, ВАСПИТАЧИЦЕ, ПРИПАПДНИЦЕ НЕ.МАЧКЕ НАРОДНОСНЕ ГРУПЕ, КАО ТОБОЖЊА ПОДСВОЈКИЊА ФОАКСДОЈЧЕРКЕ ЕАЗЕ МЕТЕРАИ, КУРИРА ЦК КПЈ

МИЛАДА РАЈТЕР, зуботехничар, рођена је 28. новембра 1910. године у Винковцима. Рано се укључила у напредни раднички покрет, била је врло активна у Савезу приватних намештеника, организатор рада његове женске секције. Године 1939. примљена је у КПЈ, а почетком 1941. била је секретар ћелије КПЈ у Савезу приватних намештеника. Под окупацијом је, до напада Немаца на СССР, била члан III рејонског комитета, а тада је пребачена на дужност курира и техничара ЦК КПЈ. Организовала је преношење штампаног материјала из штампарије ЦК КПЈ и проналазила станове за смештај. Ти станови су често служили и као склониште за чланове ЦК и ПК КПЈ. Маја 1943. напустила је Београд са групом илегалних радника и пребацила се преко Срема у Јајце, где се тада налазио Врховни штаб. Била је на дужности у Политодјелу XXVI дивизије. Крајем октобра 1944. била је члан ЈНОФ-а Београда. Носилац је Споменице 1941. и више одликовња.

Милада Рајтер је везу са куририма из Војводине извесно време одржавала преко Неве Петровић, текстилне раднице.

1)

„Везу са ЦК КПЈ у Београду одржавали су учитељи Милаи Станчић (већ ухапшен и сада се налази на присилном раду у Немачкој) и Љубица Одагј-ић, радница из Кумана —• Банат (стрељана) и то тако да су одлазили у Београд у Улицу Краљии,е Наталије, у фризерскп салон Живе Мијатовог и тамо питали за Неву Петровић, која је затим дала даљу везу са ЦК. —■ Нева Петровић станује наводно у Приморској улици к. бр. 17.

(Мијатов Жива, фризер, б.УП 1905. Кумане, отац Милан, мајка Ленка, Аница жена, Миле син — Приморска 17, код Милошевића Радосав а.

Петровић Невенка, фабр. радница, 24.11/ 1908. Кумани, Срез петровградски, отац Милан, мајка Даница, Приморска 17 код Живковића Ивана од 23.17111 41). (Ово је додато оловком што је у загради).

(Бећаревићу, ово је она веза са ЦК или ПК).

17/12

(потпис нечитак)

') ИРПС, арх. бр. 1790, К. „Недићева власт", Б, фасц. Спец. пол.".

БРАНА ПЕРОВИЋ, доктор наука у Винчи, рођена 1920. године у Бањој Луци, врло се рано укључила у напредни средњошколски покрет и већ у V разреду гимназије била члан СКОЈ-а. Те школске године искључена је из школе због растурања једног летка о Александру Карађорђевићу, после његове погибије, па је разред завршила у Београду, а затим се вратила у Бања Луку и наставила школовање. Године 1938. дошла је у Београд на студије. Становала је у Дому студенткиња и изабрана за члана управе Дома. Учествовала је у свим акцијама које су пре рата извођене. Крајем 1939. примљена је у Партију. Године 1940. одређена је да ради у штампарији ПК КПЈ за Србију, и тада је прешла у илегалност. У зиму 1940—41. године радила је на експедицији материјала из штампарије и набавци хартије.

После окупације земље, крајем априла 1941. године, отишла је по директиви, која је важила за све студенте, у своје родно место, да тамо ради на припремама устанка. Убрзо је позвана да се врати у Београд и настави рад у штампарији, Брана је одржавала везу између ПК и курира ПК и ЦК. Маја 1943. године прешла је у Срем, а затим у Јајце, где је радила при Врховном штабу. Била је члан ЦК СКОЈ-а, члан Секретаријата УСАОЈ-а и уредник „Омладине", омладинског листа за Југославију. Носилац је Споменице 1941, и више одликовања.

10.У1 1944.

Драга мамо,

Ружа није више са нама у соби. Премештена је цела друга категорија. Овде је остала само прва, нас 34 на броју. Прекјуче је *почело стрељање. У четвртак предвече је изведено 10 другова из I к. Јуче у исто време, исто толико. Не знам када ће да дођу и по нас. Ако буду решили да ликвидирају прво мушкарце, ми ћемо живети можда још осам дана. А може да нам* се *деси да одемо и данас. Немој да се заваравaш и верујеш онима који су те до сада лагали и који ће те лагати и даље. Знам да ће ти бити тешко да примиги све то, али ипак покушај да будеш храбра и да издржиш. Имај увек на уму да ми нисмо једине и да је пре нас отишло тако много њих. То исто важи за Виду, Раду и Десу. Могу да вас преваре да смо отишле на рад, али у то никако не верујте. (Не верујем да ћеш моћи, али ипак покушај преко ујка Милутина, ако је ту, или неког другог, да нам се стави забрана на стрељање, уколико не будемо ликвидиране пре него што добијеш ово писмо). Ако не успете ништа, останите нам здраво и радујте се скорој слободи.*

Тебе и остале много, много воле и љубе

Срба и Јока

Моју дечурлију много поздравите и реците да буду добри. Све гито можемо од ствари оставићелм Ружи ако остане читава. Много поздрава моме Флауеру

воли све Јока

СРБИЈАНКА БУКУМИРОВИЋ, студент лрава, рођена је 20. августа 1920. године у селу Шетоњу, код Петровца на Млави, у учитељској породици. Под утицајем свога брата Мирослава Букумировића „Букума", народног хероја, рано се укључила у напредни раднички покрет и била врло активна на Универзитету. Под окупацијом је наставила рад; с једном групом другарица је умножавала и растурала разни пропагандни материјал. После погибије брата, она је с још више смелости извршавала задатке. Половином 1942. ушла је у технику ПК КПЈ за Србију, примала је на везу курире из окружних комитета. У лето 1943. заједно са својим сестрама Јованком Богдановић и Ружицом Ђуровић, закупила је стан у Мокролушкој улици бр. 7, који је служио за потребе ПК КПЈ: ту су одржавани састанци и саветовања, а у склоништу, ископаном у кухињи и једној споредној просторији, смештан је партијски материјал. По потреби су се ту крили и партијски радници, јер је склониште било врло сигурно, водило је у поток испод саме куће. Седмог октобра 1943. Специјална полиција је блокирала кућу и ухапсила обе њене сестре, а њу су сутрадан открили у склоништу. Покушала је да побегне када су је спроводили у полицију, али се спотакла и пала и тако су је агенти стигли и угурали у аутомобил. У полицији је зверски мучена, али ништа није признала; на њој се зауставила провала у београдској партијској организацији. Претучена, пребачена је у логор на Бањици, где је очекивала смрт, мирно, како то наводи у свом опроштајном писму. Стрељана је 7. септембра 1944. године на Јеврејском гробљу, са још 13 другарица. Приликом извођења из логора извикивала је пароле, а у „марици" је покушала да зубима одреши везе с Руку једног друга, па је због тога још пред смрт претучена.

ДАНА МАКСИМОВИЋ, службеник, рођена 1907. године у Београду, пришла је напредном радничком покрету 1933. године, а од 1937. се укључила у рад СБОТИЧ-а. Сарађивала је са својим мужем и пратила га неколико пута када је са илегалним материјалом путовао у Скопље. Примљена је у Партију 1. XI 1940. године. После прекида рада штампарије ЦК КПЈ, у јесен 1943. године, прешла је у Срем и под лажним именом живела у селу Карловчићу, у строгој илегалности; био јој је забрањен сваки рад, да се не би накнадно открила штампарија у њеној кући на Бањичком венцу. Септембра 1944. године пребачена је у Бари, а затим на острво Вис. Почетком новембра вратила се у Београд; радила је у ЦК КПС. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

РАТКА БЛАГОЈЕВИЋ, домаћица из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета, постала је члан Партије 1941. године. У њеном стану, у Крајинској улици бр. 24, било је складиште материјала за штампарију ЦК КПЈ, затим експедиција штампаног материјала, а од краја октобра 1943. године штампарија ЦК КПЈ. Стан је откривен крајем јула 1944. године. Ратка и њен муж Милутин су ухапшени и после зверског мучења стрељани почетком септембра 1944. године.

ЛИДИЈА ШУПУТ, рођена Милена Живановић, банкарски чиновник из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета, као курир технике ПК КПЈ за Србију, набављала је под окупацијом формуларе за личне карте и путне објаве за илегалце. Ухапшена је 19. фебруара 1943. године. На саслушањима није ништа признала, мада је суочавана с лицима с којима је раније била у вези, а која су је теретила. У полицији је премлаћена, затим послата у болницу на лечење, али је после неколико дана неизлечена враћена на даље ислеђивање. Ни тада ништа није признала. Крајем марта 1943. године послата је у логор на Бањици као кривац II категорије. После месец дана одведена је на принудни рад у Банатски Брестовац, где је нашла свога мужа. Враћена је у логор крајем децембра исте године, а затим више пута слата у болницу на лечење. Ту се и породила. Последњи је пут била у болници у августу 1944. године, а у септембру је одведена незнано куд. Дете је предато њеним родитељима.

Извод из Решења Управе града Београда, а које се односи на Шупут Милену[1])
25. марта 1943. год.
Београд

ШУПУТ МИЛЕНА, банкарска чиновница, како је истрагом над Максимовић Љубивојем несумњиво утврђено, примила је од овога, пре годину дана, око стотину формулара за личне карте, које је даље предавала комунистима — илегалцима, на употребу. Максимовићу, кога је одраније познавала, представила се као један од важнијих функционера београдске организације КП, а да је то казала потврдио је и ухапшени члан КП Грбић Миленко. Крајше упорним и циничним држањем именоване није се могло тачно установити њена одређена функција у КП и са којим лицима је у раду била повезана, али и оно што је истрагом несумњиво утврђено показује да је опасна и убеђена комунисткиња, коју треба елиминисати из друштва за дужи временски рок.

') РСУПС, Дос. IV, бр. 33/44.

Рађено 11. марта 1943. године у одељењу Специјалне полиције Управе града Београда

З А П И С Н И К
о суочењу ШУПУТ ЛИДИЈЕ и МАКСИМОВИЋ ЉУБИВОЈА

Максимовић Љубивоје, књиговезачки радник, лицем окренут лицу Шупут Лидији, рече овој у очи:

Ја сам теби Лидија 1941. године у јесен, у неколико махова дао око шест празних блокова за личне карте и око сто празних бланкета за објаве за путовање, које си ми ти тражила за неке другове комунисте. Није ми познато шта си ти даље урадила са овим бланкетима.

Око 13. пр. мес. ја сам долазио код тебе кући и молио те ако можеш да ми извадиш у кварту објаву за Наталинце. Рекао сам ти тад да је ухапшен мој један друг из радионице, па да се плашим због тога да и ја не будем ухапшен и да ћу стога да бежим из Београда. Рекао сам ти и то да ћу се тамо, ако ми буде згодно прикључити партизанима.

Тражио сам тада истовремено од тебе неку везу за партизане, пошто сам чуо да они без упута не примају никога, а веровао сам да ти имаш везу са њима, али си ми ти рекла да немаш никакве везе са њима и да морам поступити онако како сам нађем за сходно. Ти си ми казала да си изгубила везу, пошто су они са којима си имала везу похапшени раније. Да ти имаш везу са неким од партијских функционера, мислио сам по томе што си ми тражила поменуте бланкете, јер сам претпостављао да их мораш дати некоме од чланова вишег партијског форума.

Тако је било и то ти као истину кажем у очи.

Потписујем,
Љубивоје С. Максимовић, с. р.

На ово Лидија одговара:

То није истина. Све ово лажеш. Теретиш ме овако само из освете, због тога што ниси могао добити објаву.

Потписујем,
Милена Шупут, с. р.

Записничар — чиновник,
(Потпис нечитак)

Рађено 21. марта 1943. године у одељењу Специјалне полиције Управе града Београда

ЗАПИСНИК О ИЗВРШЕНОМ СУОЧЕЊУ

ГРБИЋ МИЛЕНКА, словослагачког радника и ШУПУТ ЛИДИЈЕ - МИЛЕНЕ, банкарског чиновника.

Окренут лицем према Шупут Милени-Лидији, Грбић Миленко изјави следеће:

Прошле године у пролеће, Максимовић Љубивоје, са којим сам као партијски функционер био повезан, рекао је како му једна познаница тражи да 1oj уручи извесну количину личних карата из Државне штампарије. На то сам му одговорио да се такве ствари чине редовним путем, а не дају се било коме, при томе не знајући да ли се у дотичну особу има поверења. Неколико дана касније срео сам код Аграрне банке ту особу, о којој ми је Љубивоје говорио. И њој сам рекао исто као и Љубивоју. (Она је тада била у друштву са њиме, па ме је он тада и упознао). На шта ми је она одговорила да хитна потреба Партије и природа ствари не гледају на редовне везе и путеве, већ се мора иступати хитно и непосредно.

Како рекох, ту девојку видео сам само кратко време и у пролазу, али мислим да је то управо ова, са којом сам сада суочен.

Прочитано ми је и признајем за своје.

Писмен,
Грбић Миленко, с. р.

Окренута лицем према Грбићу Миленку, Шупут Лидија-Милена, изјави следеће:

Овога човека не познајем, никада га нисам видела, не одговара истини ни оно што он изјављује, као ни наводи Максимовића у томе смислу.

Прочитано ми је и признајем за своје.

Писмена,
Милена Шупут, с. р.

Записничар — чиновник,
Душан Јовановић, с. р.

Као што се види из докумената Шупут Лидија није ништа признала мада је полиција имала тачне податке. Приликом суочења такође ништа не признаје.

Послата је у логор у II категорију 25. марта 1943. године.

Предата Гестапоу и послата на рад од 29. IV до 20. XII 1943. године, затим поново враћена у логор.

Неколико пута послата у болницу (из логора).

Последњи пут послата у болницу 21. VIII 1944. године.

СЛОБОДАНКА-ДАНКА САВИЋ-СТЕФАНОВИЋ, банкарски чиновник и студент права, рођена 20. јуна 1914. године у Свилајнцу, у напредни раднички покрет укључила се пре рата, а 1941. године је примљена у Партију. Под окупацијом је била курир ПК КПЈ за Србију, путовала је по задатку у Пожаревац и Зајечар. У складишту технике у њеној кући било је доста партијског материјала и одеће за другове који су одлазили у партизане. Ухапшена је ноћу између 26. и 27. септембра 1942. године. Пре него што је отворила врата полицији, успела је да уништи неколико писама и да сакрије у склониште Славку Морић. У полицији су је страховито мучили да би јој изнудили признање, али упркос томе ,није ништа признала и никога није одала. Тридесетог децембра 1942. године пребачена је из Специјалне полиције у логор на Бањици, као кривац I категорије, а 7. јуна 1943. године изведена на губилиште у Јајинцима и стрељана.

•

МИЛА ПАУНОВИЋ, кројачка радница, рођена 1920. године у Радовишту, Македонија, определила се за раднички покрет 1939. године удајом за напредног учитеља, који ју је и увео у покрет. Године 1940. дошла је с мужем у Београд и запослила се у једном кројачком салону и одмах се укључила у рад синдиката, а радила је активно и у Задрузи младих девојака, која је основана одмах после престанка рада Омладинске секције Женског покрета.

Окупацију земље дочекала је у свом родном месту и од првих дана устанка укључила се у рад за НОП. Примљена је у Партију 1942. године и обављала је дужност секретара партијског повереништва у Радовишту. Ухапшена је јуна 1943. године и интернирана, а августа месеца протерана стражарно за Србију. Дошла је у Београд и већ септембра 1943. године постала је курир ПК КПЈ за Србију. Примала је курире из окружних комитета и из Срема. Када је крајем јула 1944. године откривена штампарија, отишла је у Космајски одред, где је убрзо постала члан Среског повереништва КПЈ за космајски срез, затим секретар СК КПЈ Смедерева и Градског комитета КПЈ Ваљева. Била је и посланик Социјално-здравственог већа Савезне скупштине. Сада је председник Друштвено-политичког већа СО Звездара, члан Градске конференције СК Београда и члан Статутарне комисије ЦК СКС. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ СЛОБОДАНКЕ САВИЋ У ОДЕЉЕЊУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА, од 25. XI 1942[1])

Рађено 25. новембра 1942. године у одељењу Специјалне полиције Управе града Београда.

З А П И С Н И К
о саслушању Слободанке Савић - Стефановић, домаћице из Београда

I

Ја сам Слободанка, разведена жена др Бранислава Стефановића, лекара из Пожаревца, сада домаћица, са станом у Улици Цветковој бр. 15 у Београду. Од својих родитеља Савића Петра, ветеринарског саветника и Ане, рођене Трпковић, рођена сам 20. јуна 1914. године у Свилајнцу, удата, вере православне, неосуђивана, некажњавана, нити одговара због чега.

II

Нисам комунисткиња, немам никакве везе са комунистима, не познајем никога од комуниста, нити ми је што познато о њиховој акцији.

Није истина према томе да сам се ја у Златиборској улици ма када састајала са Мутић Катарином, приватном чиновницом из Ваљева, ни да ми је она као курир Месног комитета из Ваљева предавала некаква писма од Бјелице Миливоја, ученика Пољопривредне школе из Ваљева и секретара овога Комитета. Према томе, није истина ни да сам ја на те састанке са Мутићевом доводила још неко лице и њих двоје повезала за какав партијски-комунистички рад. Ову Мутићеву, која ми је приликом суочења потврдила да се овако састајала са мном и да је од мене примала неколико комунистичких листова „Пролетера", ја не познајем уопште, нити знам да сам кад до сада ову видела или што о њој чула. Бјелицу Миливоја такође не познајем, о њему нисам никада ништа чула до сада.

Ја од школе имам велику матуру, абитуријенски курс и две године проведене на правном факултету, са положеним испитима. Од 1939. године до 1940. била сам привремено службеник у Аграрној банци. Као таква била сам члан „БОТИЧА", али није истина да сам тада узимала учешћа ма у каквој политичкој акцији.

Вулића Божина, банкарског чиновника, познајем из „БОТИЧА", јер је био секретар „БОТИЧА", али не знам ништа о његовом политичком раду јер с њим нисам имала никакве политичке односе.

Манојловић Николу, келнера, не познајем уопште. Није истина, према свему овоме да сам ја имала какав политички рад са келнерима, нити ма са ким другим.

То је све што знам рећи у своју одбрану.

Мој испит ми је верно записан.

Потписујем,
Слободанка Савић-Стефановић, с. р.

САСЛУШАО И ОВЕРАВА:
Записничар — чиновник,
(Потпис нечитак)

По наредби
шефа одељења Специјалне полиције, шеф IV одсека - полиц. комесар,
Бећаревић, с. р.

[1]) РСУПС, Дос. IV

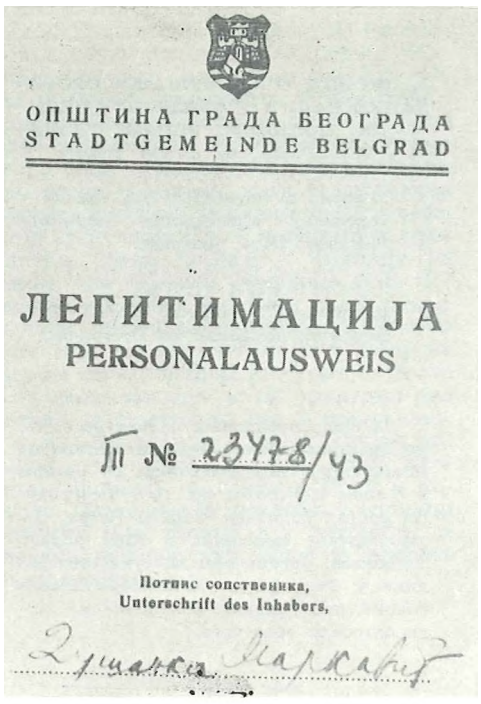

ОПШТИНА ГРАДА БЕОГРАДА
STADTGEMEINDE BELGRAD

ЛЕГИТИМАЦИЈА
PERSONALAUSWEIS

Пп № 23478/43

Потпис сопственика,
Unterschrift des Inhabers,

Душанка Марковић

ВЕРА АНДГИЋ, учитељица, активно је радила за НОП у околини Београда, где је била учитељица. Године 1943. укључила се у рад у Београду и много је допринела да се настави рад после великих хапшења октобра 1943. Радила је као курир технике ПК КПЈ за Србију и кретала се с лажном личном картом на име Душанке Марковић. Када је крајем јула 1944. године провађена техника ПК, пребацила се у Космајски одред.

ЛАЖНА ЛЕГИТИМАЦИЈА ВЕРЕ АНДРИЋ НА ИМЕ ДУШАНКЕ МАРКОВИЋ.

ГРУПА ПАРТИЈСКИХ РАДНИКА ИЗ БЕОГРАДА, У ЛЕТО 1943. ГОДИНЕ, НА ПУТУ ЗА ЈАЈЦЕ, У ВРХОВНИ ШТАБ НОВ И ПОЈ. НАПРЕД. У СРЕДЊИ, ЛЕЖИ НАЛАКЋЕН БОРБЕ БОШКОВИЋ-БАТА, ЧЛАН ОК КПЈ ЗА СРЕМ, ВОЂА ГРУПЕ; СЕДЕ, СЛЕВА НА ДЕСНО: ЉУБИЦА БОНОВИЋ, ЈАРА РИБНИКАР, СЛАВКА МОРИЋ, БРАЋА ПЕРОВИЋ, ЗАГА ЈОВАНОВИЋ, зорица МИЛОСАВЉЕВИЋ, ЛЕЛА ЖУЈОВИЋ И НАДЕЛ АНДРЕЈЕВИЋ-КУН; У ЗАДЊЕМ СУ РЕДУ: МИЛАДА РАЈТЕР, ЈЕДНА ОМЛАДИНКА ИЗ МИХАЉЕВЦА, НИКОЛА ПОПОВИЋ, ВЛАДА, РИБНИКАР И БОРБЕ АНДРЕЈЕВИЋ-КУН.

АНЂА СЕДЛАР-ПОПОВИЋ, кројачка радница, рођена је 7. марта 1917. године у Латину, Огулин, у сиромашној сељачкој породици, оптерећеној бројном децом. Још у раном детињству осетила је сву тежину немаштине и сиромаштва. После завршене основне школе напустила је родитељску кућу и дошла у Београд да потражи запослење. До 1937. године радила је домаће послове у кући једног свог рођака, изучила кројачки занат и завршила занатску кројачку школу. Године 1937. запослила се у једном кројачком салону и ту је дошла у додир с напредним радницима и врло брзо се и сама укључила у напредни покрет. Примљена је у Партију 1938. године и од тада се углавном посветила партијском раду.

Добила је задатак да ради у техничком апарату ЦК КПЈ.

Анђа је врло савесно и дисциплиновано радила на овом веома тешком и одговорном послу који јој је био поверен. Она је била добар, племенит и осећајан човек и због ових особина цењена и вољена од својих другова.

Јула 1941. године одређена је да ради у складишту хартије за штампарију ЦК КПЈ која се налазила у Крајинској улици бр. 24, у стану Ратке и Милутина Благојевића. Није овде становала и морала је често да мења станове.

Августа 1943. године у стану Ратке и Милутина Благојевића смештена је штампарија ЦК КПЈ у чији је рад укључена и Анђа. Крајем јула 1944. године дошло је до велике провале у партијској организацији Београда. Том приликом откривене су партијска техника и штампарија. Анђа је у то време становала као илегалац у Церској улици бр. 36. Не знајући да је штампарија откривена, дошла је на свој редовни посао и упала у полицијску заседу. Одведена је у затвор Специјалне полиције у Ђушиној улици и 8. септембра 1944. године стрељана у Маринковој бари. Запис о њеном хапшењу и стрељању није нађен у непријатељским документима. Датум смрти утврђен је на основу исказа преживелих другова који су с њом радили и чланова породице.

И у полицији и на стрелишту Анђа се држала храбро. Њен рад је увек био конспиративан, тако да је и њена смрт скоро остала анонимна.

СЛАВКА МОРИК И ДР НЕНАД ПАРЕНТА

Др СЈ1АВКА МОРИЋ, лекар у Београду, укључила се у напредни омладински покрет још у гимназији у Шибенику. После доласка у Београд на студије, била је врло активна на Универзитету: у Удружењу медицинара, у којем је 1939. године руководила женском секцијом на Медицинском факултету. Исте године је изабрана за члана управе Дома студенткиња, а уочи рата за председницу Удружења студенткиња. Године 1940. кандидована је за члана Партије, а почетком 1941. укључена у болничку партијску ћелију. Одмах после априлских догађаја 1941. године успоставила је, преко Злате Шегвић, прву везу између партијских организација у Загребу и Београду, а свој стан у Улици Јована Рајића ставила је на располагање ПК КПЈ за Србију. У устанку 1941. је као курир одлазила у Ваљево, Крагујевац, Чачак, Ужице, водећи борце у партизанске одреде и носећи поруке. После хапшења и стрељања њеног мужа др Ненада Паренте, септембра 1941. године, постала је члан **II** рејонског комитета КПЈ. Убрзо је повучена у технику ПК КПЈ за Србију. Маја 1943. године напустила је Београд с једном групом партијских радника и пребацила се у Срем, а затим у Јајце, где се налазио Врховни штаб. У јесен 1943. завршила је партијски курс при ЦК КПЈ и упућена је у политодјел једне далматинске бригаде. Маја 1944. прешла је с јединицама НОВ у Јабланицу, а октобра је дошла у Београд и постала члан ЈНОФ Београда. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

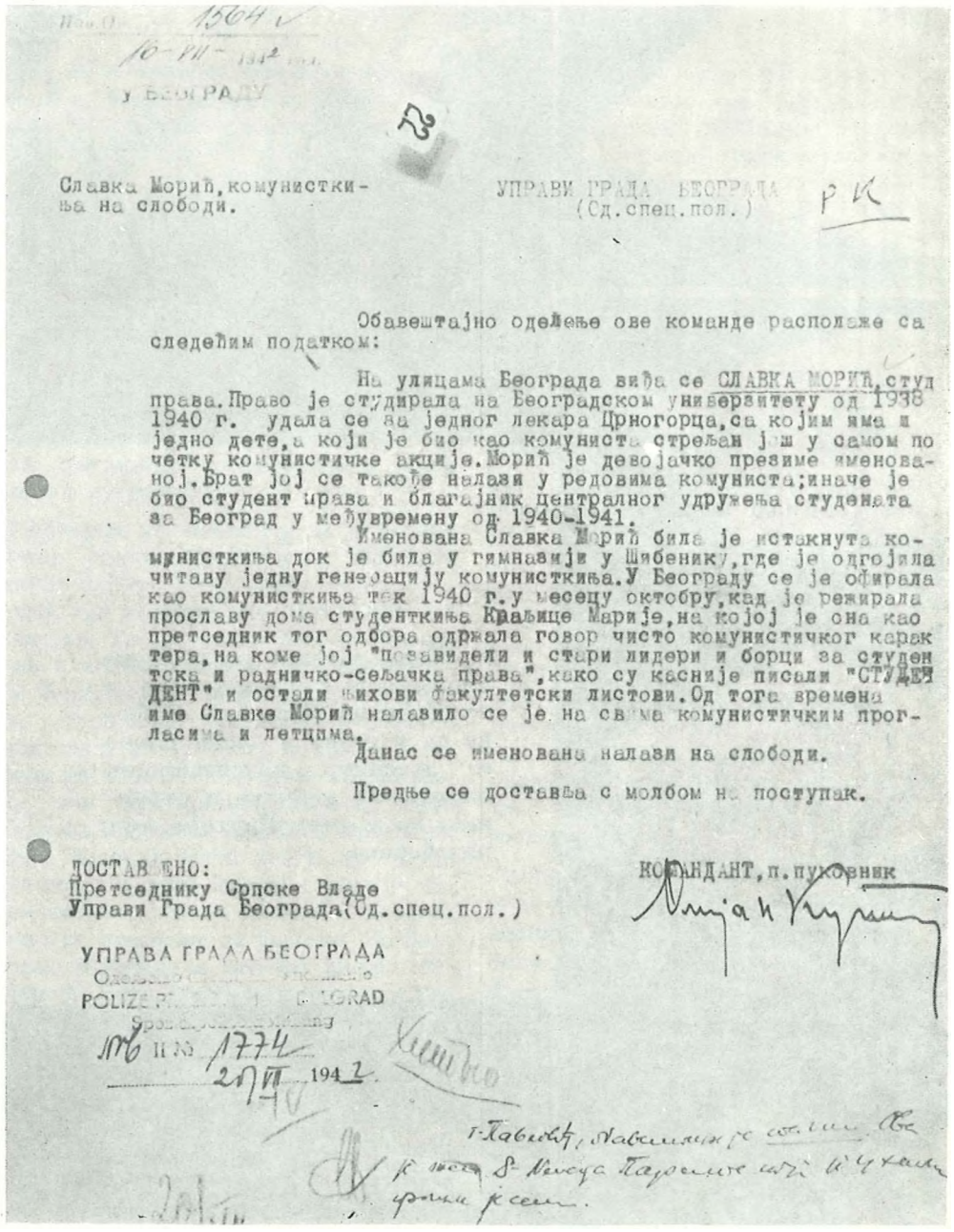

Славка Морић,комунисткиња на слободи.

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
(Од.спец.пол.)

Обавештајно одељење ове команде располаже са следећим податком:

На улицама Београда виђа се СЛАВКА МОРИЋ,студ права.Право је студирала на Београдском универзитету од 1938 1940 г. удала се за једног лекара Црногорца,са којим нема и једно дете,а који је био као комуниста стрељан још у самом почетку комунистичке акције.Морић је девојачко презиме именоване,Брат јој се такође налази у редовима комуниста;иначе је био студент права и благајник централног удружења студената за Београд у међувремену од 1940-1941.

Именована Славка Морић била је истакнута комунисткиња док је била у гимназији у Шибенику,где је одгојила читаву једну генерацију комунисткиња.У Београду се је офирала као комунисткиња тек 1940 г.у месецу октобру,кад је режирала прославу дома студенткиња Краљице Марије,на којој је она као претседник тог одбора одржала говор чисто комунистичког карактера,на коме јој "позавидели и стари лидери и борци за студентска и радничко-сељачка права",како су касније писали "СТУДЕНТ" и остали њихови факултетски листови.Од тога времена име Славке Морић налазило се је на свима комунистичким прогласима и летцима.

Данас се именована налази на слободи.

Предње се доставља с молбом на поступак.

ДОСТАВЉЕНО:
Претседнику Српске Владе
Управи Града Београда(Од.спец.пол.)

КОМАНДАНТ,п.пуковник

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
POLIZE … BEOGRAD
Број II № 1774
21 VII 1942.

ДОСТАВА ШТАБА СРПСКЕ ДОБРОВОЉАЧКЕ КОМАНДЕ ПРОТИВ САВКЕ МОРИН

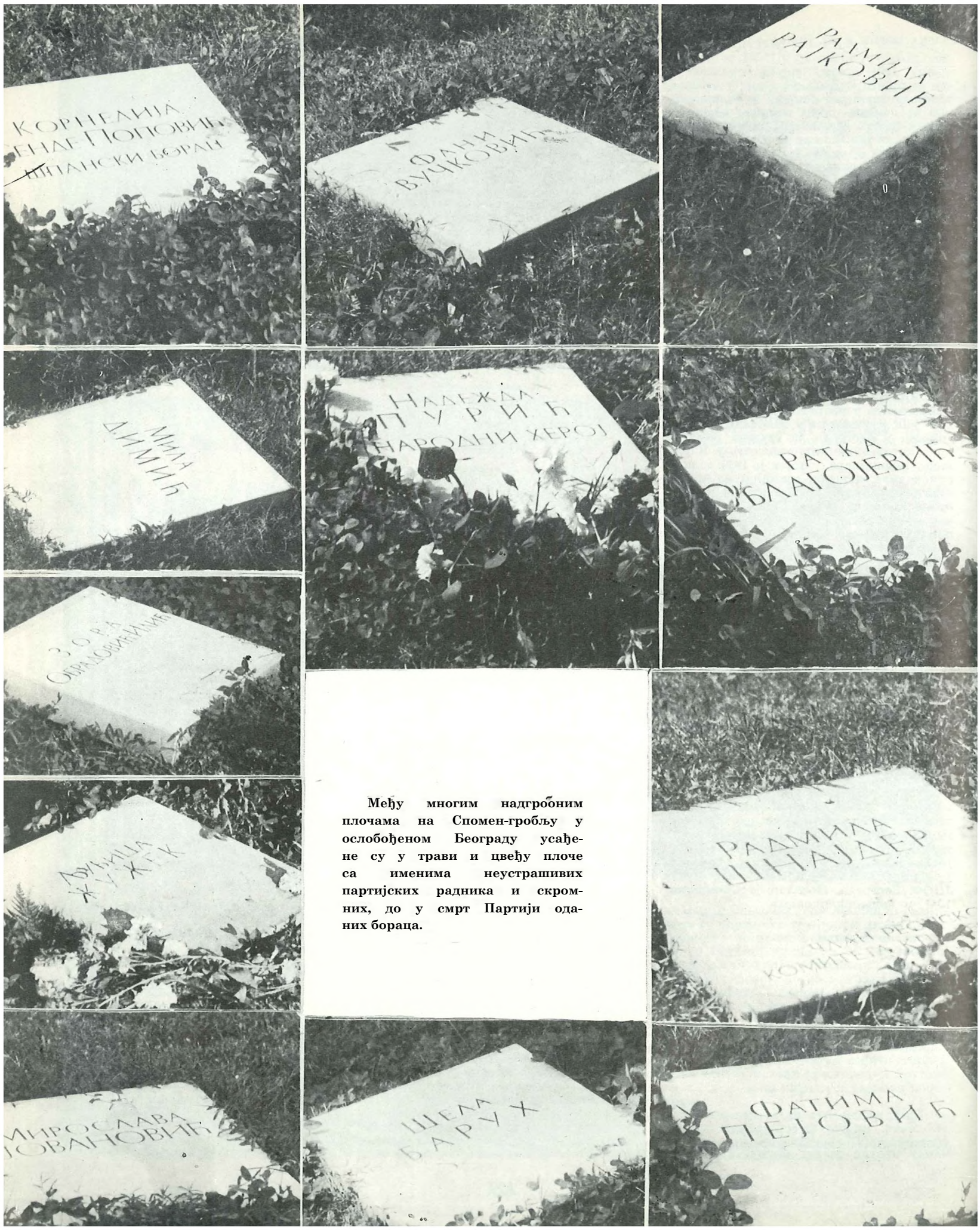

Међу многим надгробним плочама на Спомен-гробљу у ослобођеном Београду усађене су у трави и цвећу плоче са именима неустрашивих партијских радника и скромних, до у смрт Партији одани борача.

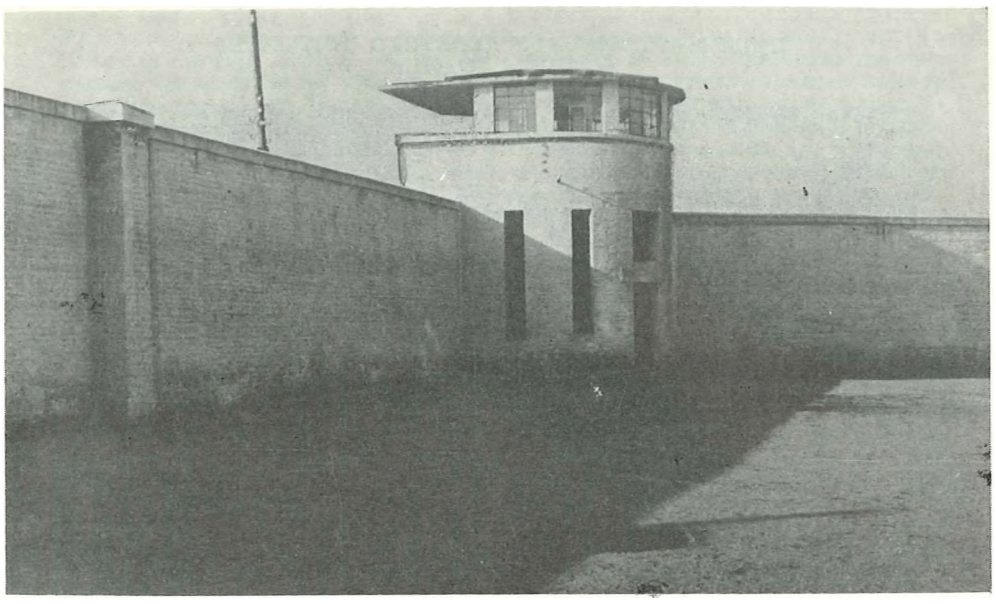

ЛОГОР НА БАЊИЦИ

По наређењу немачких окупационих власти, касарна 18. пешадијског пука претворена је 5. јула 1941. у концентрациони логор. Логор је био окружен зидом високим до 6 метара. Имао је 5 стражарских кула, које су биле тако распоређене да је свака могла да обухвати прозоре свих соба. Зграда је имала сутурен, приземље, један спрат и амбуланту. Затвореници Специјалне полиције, Гестапоа и других затвора и логора широм Србије довођени су у овај логор, који се од самог почетка прочуо као логор смрти. Из њега су готово свакодневно одабирани људи и одвођени на губилиште.

Од формирања логора па до његовог расформирања 3. октобра 1944. кроз логор је прошло око 3.000 жена, од којих је према званичним подацима, стрељано више од 500. Међутим, не постоје ни потпуни спискови логораша, ни тачна евиденција о извршеним стрељањима. Често се дешавало да се у току ноћи доведе у логор група затвореника и сутрадан одведе на стрељање, а да се то нигде не забележи. Осим тога, један део логора био је под управом Гестапоа, а други под управом Специјалне полиције који су водили засебне евденције.

Сем на Бањици, у окупираној Србији је било и других концентрационих логора, међу којима су највећи били логор на Сајмишту, на левој обали Саве код Београда; логор на Црвеном крсту у Нишу, привремени логор у Шапцу, затим логори у Великом Бечкереку и у Бачкој Тополи, а било је још неких мањих логора.

Одмах после напада Немачке на Совјетски Савез КПЈ је издала директиву да се чланови КП, нарочито они који су били познати полицији повуку у илегалност. Велики број комуниста избегао је хапшење, али је мањи број ухапшен, међу њима и неке другарице.

Прва група другарица ухапшених после 22. јуна 1941. године пребачена је из затвора Управе града у логор на Бањици 17. јула 1941. године. У тој групи су биле: Митра Митровић, Стојанка Михаиловић, Слободанка-Боба Ђорђевић, Јелена Матић[1]) из Београда и Здравка Вучковић из Ниша. Другарице су смештене у једну собу у сутурену.

С обзиром на чињеницу да је то био логор смрти, другарице су настојале да из логора буду пребачене у болницу, где је постојала могућност за бекство. То је успело Митри Митровић и нешто касније Слободанки-Боби Ђорђевић. У затвореничкој болници у Видинској улици оне су затекле још неки ухапшене другарице доведене на лечење из Управе града. Међу тим другарицама биле су: Вера Гуцуња-Вребалов, Љубица Срзентић, Вера Лазовић, Ната Хаџић, др Јулија Марић и Иванка Недић. Одмах је успостављена веза с Партијом и отпочете су припреме за бекство. Из болнице су успеле да побегну Митра Митровић, Вера Гуцуња-Вребалов и Ната Хаџић. После њиховог бекства све затворенице које су се налазиле у затвореничкој болници пребачене су у логор на Бањици, где је иначе строг режим још више пооштрен.

У току лета и јесени многе жене су доведене у логор на Бањици, међу њима: Даринка и Милева Бандић, борци Космајског партизанског одреда, Зорица Божовић, члан СКОЈ-а, Илонка Валгони, члан КПЈ, ЈБубица Велебит, члан КПЈ, члан КПЈ Зорица Дамњановић, Евица Дикић, члан КПЈ, Маријана Грегоран, члан ПК СКОЈ-а, Невенка Зековић, Анђа Кустудић-Живановић, члан КПЈ, Вера Лазовић, кандидат за члана КПЈ, др Јулија Марић, Љубица Марковић члан СКОЈ-а, Негосава Мијатовић, Цвијета Милошевић, члан КПЈ, Радмила Миљковић-Рајковић, члан КПЈ, Милица Михајлица, члан КПЈ, Мирјана Моцић-Симовић, Станица Начевић, члан РК КПЈ на Карабурми, Марија Пајић, члан КПЈ, Фатима Пејовић, члан КПЈ, Јованка Радаковић, члан КПЈ, Стана Радишић, Даринка Плеша, Корнелија Сенде-Поповић, члан КПЈ, Јулишка Салај, члан КПЈ, Лепосава Смиљанић, Љубица Срзентић, члан КПЈ, Василија-Цица Стаменковић, члан СКОЈ-а, Вера Ценић, члан СКОЈ-а, Катарина Чорданов и многе друге.

Године 1941, 19. септембра стрељана је прва група од 20 жена: текстилне раднице Рашела Барух-Симић, Љубица Велебит, Маријана Грегоран, Фатима Пејовић и Јулишка Салај; кројачке раднице Милица Михајлица и Василија-Цица Стаменковић; раднице других струка Невенка Зековић, Стана Радишић и Лепосава Смиљанић; студенткиње медицине Марија Пајић и Нели Сенде-Поповић; супленти Анђа Кустудић-Живановић и Јованка Радаковић; чиновнице Цви-

[1]) Свесно се ставила на страну непријатеља и нанела велику штету Партији и НОП. Убијена је у јесен 1942. године по одлуци партијског руководства.

ПЕТИ МАРТ ХИЉАДУ ДЕВЕТСТО ЧЕТРДЕСЕТ И ДРУГЕ ГОДИНЕ

Чланак шгампан у „Билтену", органу Централног одбора УСАОЈ-а од 20. априла 1945.

Тужно је сећање на 5. март 1942. године преживљен на Бањици у Београду. Пети март никада нећемо заборавити, јер убијени људи, жене и деца траже осветy.

Још раније се је почело причати о томе да ће петога марта водити из логора најтеже криви,е у Немачку на рад или да ће познатије партизане и партизаике водити у Берлин. Знали смо да су то све нагађања. Сви смо се надали стрељању. И нисмо се преварили...

Осванyо је леп, пролетњи дан. Биле смо гладне и нервозне смо се шетале по соби. Време нам је пролазило споро, сат по сат, отегло се у бескрајиосг. ***Чинило нам се да никада дан није био тако дуг као тај злокобни пети март. Био је петак —*** дан ***када се примају пакети у логору. Гледале смо кроз решетке како жандарми и агенти уносе пакете у зграду. Хоће ли нам делити пакете данас? —• питале смо се, јер већ два пута када су нам стигли пакети, Вујковић нам је говорио: „Данас нећете примити пакете, јер у граду нема хране". Али тога дана смо добили пакете. Соба је постала веселија. Свако се радовао хлебу, храни, папиру са пакета, јер је то било у рукама наших најмилијих. Сву храну смо спојили уједно тако да је имао и опај коме није имао ко да донесе. Заједнички смо подносили муке у Управи града, заједпички смо подносили малтретирања и зло у логору и зоједнички смо делили оно мало радости које смо имали. Но, радост тога дана била нам је кратка. Пакете смо добили око пет часова, а већ у пола шест нас је утеривао у собу пијани кључар Лала.***

— Улази, улази ... дошли су Немци. Брже ... иде шеф.

Улазимо у собу у нереду. Чуле смо ларму по ходницима, —- изгледа испуниће се оно нагађање о петом марту, — каже ми другарица Цана Марјановић. Није ни помислила да ће и она можда овог дана морати да ***умре. Собом*** је ***завладала тешка, суморна атмосфера. Гледале смо се немо са*** иа***прегнутим ишчекивањем. _ — Кога ли ће извести? — морила нас је мисао, али нико није ни помишљао да гласно запита. Осмехивале смо се болно једна на другу ни саме не знајући разлога томе осмеху, који*** је ***био сличан осмеху болесника који је свестан своје болести и неизбежне смрти, док му други говоре да ће ускоро оздравити. Кроз такве осмехе као да би хтеле рећи једна другој: „Ко зна, можда ће нас заједно извести на стрељање?" Ту нему тигиину прекидоше кораци Јунга и Крауса као и Вујковића и Петера. Излазили су из шеснаестице и приближавали су се, споро корачајући, нагиој соби — тринаестици. Већ смо чуле јасно Јунга како нешто говори. Зашкрипила је гвоздена полуга са катанцем на вратима, коју је са треском скидао Лала. У соби наста још већа тишина која је личила на гробну. Све смо стајале као и раније, но лице је било блеђе, са напрегнутим живцима. Немци су нас разгледали и запиткивали, али одговора није било, правиле смо се да ништа не разумемо. Вујковић је почео са прозивањем:***

— Ната Дугошевић, то је ***она позната партизанка која је заједно са својим мужем Вељком Дугошевићем организовала одред партизана у Хомољу —- објагињавао је Вујковић Јунгу и Краусу преко тумача.***

—- Цана Марјановић, Рада и Смиља Јањић, Деса Петровић, стара Недељковић из Крагузевца...

— Нана .. а .. а? —• пронесе се кроз собу глас чуђења. Па зар ће и старицу ***од својих 59 година стрељати? Јунг се заинтересова која је та Нана, те му Вујковић рече да је то мајка сина и кћери комуниста и да је и она сама партизанка и комуниста. Вујковић је продужавао хладнокрвним гласом прозивати, са циничним осмехом на лицу, који га је стално пратио.***

— Радмила Јовић, то је ***она мала што пали аутомобиле по Београду, иначе је из познате комунистичке фамилије Трајка Стаменковића...***

— Јулија Нешић, Деса Бркић... но дакле девет женских и једна у ћелији значи тачно десет — улизним гласом рече Вујковић Јунгу, који га задовољно тапкагие по рамену.

— Све ваше ствари узмите и одмах излазите напоље..,

Опраштала сам се са свима. Рада и Смиља Јањић, сестре из Крагујевца, које су на зов Комунистичке партије одмах кренуле у одред 1941. год. оставивши стару мајку саму, загрливши ме рекоше ми — Јави мами да су нас стрељали! —- дрхтавим рукама скидаху ручни сат да им га Немци не узму. Старица Нана Недељковић је све љубила говорећи: — Због0м, децо моја. Загрливши ме, притисну ме на своје груди као своје дете и пољубивши ме, рече ми кроз сузе: — Држи се добро, дете моје, ако останеш жива поздрави ми Ангу и Рају и реци им нека ми чувају дете.

— Здраво, драга Зорице, поздрави све другове и реци им да сам се добро држала — опраштала сам се од Радмиле — Малецке — Јовић. Цана Марјановић је прибрано и без ***трунке страха*** свлачила ***добре ципеле да их Немци, пошто би је стрељали, не би узели. А Ната Дугошевић је тихо певушила неку песму облачећи на себе неку исцепану блузу.***

Пошто је Лала поново улетео у собу и као животиња почео се дерати, оне су морале напустити собу. Изашле су из собе одлучним, чврстил кора-

јета Милошевић, Љубица Срзентић и секретар суда Дана Цветковић; домаћице Зорка Стокић (жена шпанског борца Петра Стокића), Смиља Вишњевац и Зора Дуријанов.

„МЕРЕ ОДМАЗДЕ ЗА ***НАПАДЕ ИЗ ЗАСЕДЕ[1])***

Београд, 18. октобра (ДНБ)

Са меродавних места се саопштава:

Као мере одмазде за напад из заседе на два припадника немачке оружане силе у улицама Београда, 17. октобра 1941. стрељано је 200 комуниста и Јевреја."

За ово су стрељање са Бањице од жена изведене: Зорица Божовић, ученица из Београда, Загорка Драговић, учитељица у Зеокама, Марија Ђермановић, учитељица у Обреновцу, Мирослава Мирчевић, студент филозофије из Београда; Христина Нинковић, домаћица из Обреновца, др Душица Стефановић-Живковић, еколог из Београда, Видосава Танасић, домаћица из Земуна.

Међу 700 логораша који су у рано пролеће 1942. године у групама одвођени у Јајинце, 5. марта су стрељане: Радмила Јовић-Малецка,[2]) ученица из Београда, Милка Јовановић[3]) текстилна радница из Београда, Десанка Бркић, чиновник из Крушевца, Ружица Војновић, домаћица из Рашанца (Петровац на Млави), Наталија Дугошевић, учитељица у Турији (Пожаревац), Радмила Јанић, студент права из Крагујевца и њена сестра Смиља Јанић, свршени матурант, Александра-Цана Марјановић, учитељица у Поповићу (Космај), Ружица Милановић, студент медицине из Јагодине, Даница Минић, свршени матурант из Чачка, Наталија-Нана Недељковић, сељанка из Грошнице (Крагујевац), Деса Петровић, свршени матурант из Крагујевца, Ружица Шојић,[4]) студент медицине из Београда.

Другарице, прозване у соби број 13, утеране су у ћелију у којој је већ десет дана, у самици, чамила Ружица Милановић. Ту су провеле ноћ, чекајући да по њих дођу блиндирана кола која ће их одвести у Јајинце. Из ћелије се сву ноћ орила песма. Кола су по њих дошла тек пред зору, стрељане су у последњој партији. Сутрадан се у логору сазнало да су Ружица Милановић и Малецка певале и

[4]) „Ново **време" бр. 144, октобра 1941.**
[2])—[3]) РСУПС, Дос. бр. IV, бр. 56/2—34.
***) РСУПС, Дос. IV, бр. 109/3. Решење о упућењу у логор Ружице Шојић.**

на губилишту, да су Цана и Ната избацивале пароле и да је Нана проклела крвнике.[1])

Упркос крајњој суровости логорског режима и минималним могућностима за рад, другарице су ипак успевале да у својим собама организују живот у колективу и да кроз разне форме рада одржавају дух отпора и веру у победу и да то преносе на све логорашице. Завеле су просте гимнастичке вжбе које су, уз музику на чешљу, могле да изводе у скученом простору; одржавале су повремено часове страних језика, наравно само усмено; препричавале су романе, приповетке, филмове; свако друго-треће вече изводиле су позоришне комаде, по сећању а уз ове представе спреман је обавезно и врабац. Једна другарица је добила у амбуланти на поклон игле за плетење, и тада је почело прештрикавање џемпера и израда малих украсних предмета и играчака од вуне, које су логорашице слале за успомену својој деци и родител>има. На марамицама и пешкирима, искројеним из комада рубља, везене су симболичне шаре, пароле, поруке и имена својих најмилијих. Од крпица од одела прављене су лутке, од извучених влакана везени су уметнички гоблени.

Међу првим и најуспелијим приредбама у логору био је максенбал приређен уочи Нове 1942. године у две женске собе. У једној је соби припремама руководила Зага Маливук. Соба је била украшена плакатима и маскама које је она израдила, а представљале су карикатуре њихових мучитеља и сцене из логорашког живота. На једном је плакату била нацртана „марица" и пред њом полицијски агент који каваљерски пружа руку затвореници да уђе у кола. У другој соби је организатор дочека била Ната Дугошевић. Соба је била украшена папирићима и крпицама уместо гирландама, а затворенице су имале дијадеме, гривне и огрлице од коре од јабука, лимуна и поморанџе. „Костими" су биле хаљине и блузе окренуте на наличје и закопчане на леђима уместо спреда, све то допуњено и украшено неком крпицом или чарапом уместо машне. Маскенбал је почео после поноћи, пошто је управник логора отишао у град. Но песма и игра је привукла кључара, који је упао у једну и другу собу и прекинуо весеље, а сутрадан су организатори но-

[1]) Вилтен ЦО УСАОЈ од 20. IV 1945. Подаци Узети из сећања Зорице Милосављевић „Пети март хиљаду деветсто четрдесет и друге године".

ком. Утерали су их у ћелију, где* је *већ десет дана била другарица Ружица Милановић... Пала је ноћ... језива ноћ. Аутомобили (блиндирани) су стално одвозили партије људи у Јајинце на стрељање. И наше другарице су очекивале час када ће их извести. Из њихове ћелије орила се песма која* је *допирала у ходнике. Песма, коју смо ми примили са љубављу, допирала је у наша срца. Али допирала* је *песма и у канцеларије Вујковића, Петера, чуо је њу Јунг и Краус и Бећаревић и Штерић и ледила им се крв у жилама од животињског страха, који им нигде мира није давао. Пред зору догиао је и на њих ред. Извели су их у Јајини,е у задњој партији и пострељали. Сутрадан смо дознали да су Ружица и Малецка певале, да су Цана и Ната бацале пароле, а да их је наша Нана проклела.

Могу ли се заборавити ти хероји? Може ли се заборавити старица Нана, која пуна љубави према својој деци — како је она називала партизане, —• полази у смрт храбро и одважно? Може ли се заборавити Цана Марјановић која више година ради за добро свога народа и сада даје свој живот без колебања, увек смела и тиха? Може ли се заборавити другаригча Ружица Милановић, студент из Јагодине, која је до задњег трзаја певала песме о борби и победи, — Малецка која у последњим тренуцима свог животс. шаље поздраве друговима на слободи.

Не. Никада их не можемо и нећемо заборавити! Ми памтимо све! И куће попаљене и очеве побијене и невино погушену децу, стрељане другове и другарице. Ми их знамо и њихова нас имена позивају у борбу, на освету. Они су свети пример како се живи, ради и умире за свој народ и слободу.

Зорица Милосављевић

ЈОВАНКА РАДАКОВИЋ, суплент, рођена је 12. септембра 1912. године у Саут Бенду, у држави Индијани (САД). Њени родитељи су се после првог светског рата вратили у Југославију и настанили се у Шапцу, где је завршила средњу школу. Године 1936. дипломирала је на Филозофском факултету у Београду, на групи за српскохрватски језик и књижевност. Затим је, као добар лингвиста, две године била асистент шефа катедре.
На Универзитету се укључила у напредни омладински покрет; била је активиста Омладинске секције Женског покрета и убрзо се истакла срчаношћу и неустрашивошћу у разним акцијама и демонстрацијаима. Због бескомпромисног, одлучног става у политичким питањима и способности да језгровито и убедљиво излаже своју мисао, изабрана је да, као члан делегације Алијансе женских покрета Југославије, на Међународном конгресу жена у Копенхагену поднесе реферат у име напредне женске омладине Југославије.

Године 1938. постављена је за суплента гимназије у Вршцу. Ту се одмах укључила у рад Женског покрета; а по упутствима Жарка Зрењанина, помагала је месном партијском руководству у раду и руководила гимназијским активом СКОЈ-а. Због своје политичке активности премештена је почетком 1941. године у Горњи Милановац. После непуних шест месеци отпуштена је као комуниста. Остала је у Милановцу, да као члан СК КПЈ за таковски срез учествује у организовању устанка.
Да би избегла хапшење, напустила је Милановац августа 1941. и прешла у Београд. Вукица Митровић је распоредила да ради у једној партијској ћелији у центру. Прикупљала је и прилоге за НОФ на Универзитету. Ухапшена је на улици већ крајем августа. Из Специјалне полиције пребачена је на Бањицу и стрељана 19. септембра, у првој групи жена. Била је међу првима који су на стрелишту извикивали пароле у славу Партије и револуције.

НЕВЕНКА-ЛЕНКА КАРАКАШЕВИЋ--СТАМЕНКОВИЋ, службеник ПТТ у Београду, рођена 8. јануара 1908. године у Молу (Бачка), од 1938. године активно је учествовала у раду Удружења ПТТ службеника. Била је руководилац женске секције при Удружењу. Под окупацијом је наставила рад. Имала је задатак да ради са женама на Пашином брду. Преко ових жена организовала је прикупљање санитетског материјала и материјалних прилога за НОП, растурала летке и др. Ухапшена је 25. априла 1942. године и пребачена у логор на Бањици. Маја 1943. године одведена је са групом жена на принудни рад у Банатски Брестовац. Покушала је да побегне два пута и успела је тек трећи пут. Добила је везу и пребачена у Срем преко Белегиша. Била је у XII крајишкој бригади до демобилизације априла 1945. године. Члан КПЈ је од 1945. године Носилац је Споменице 1941.

ИВАНКА КОПАРАЦ, ученица I женске гимназије, рођена 19. јануара 1923. године, била је члан руководства СКОЈ-а на Вождовцу. Ухапшена је 31. августа 1942, а сутрадан, 1. септембра, умрла је под батинама на саслушању у затвору Специјалне полиције у Ђушиној улици. Није рекла ни једну једину реч признања.

МИРОСЛАВА МИРЧЕВИЋ, студенткиња филозофије, рођена 20. маја 1920. у Београду; 1941. године била је техничар СКОЈ-а за V рејон; ухапшена је и доведена на Бањицу 11. октобра 1941. На саслушањима је страховито мучена, тако да није могла да стане на ноге, а како је била туберкулозна, почела је да избацује крв. Стрељана је већ 17. октобра исте године.

РЕШЕЊЕ О УПУКЕЊУ У ЛОГОР ЈОБАНКЕ РАДАКОВИК

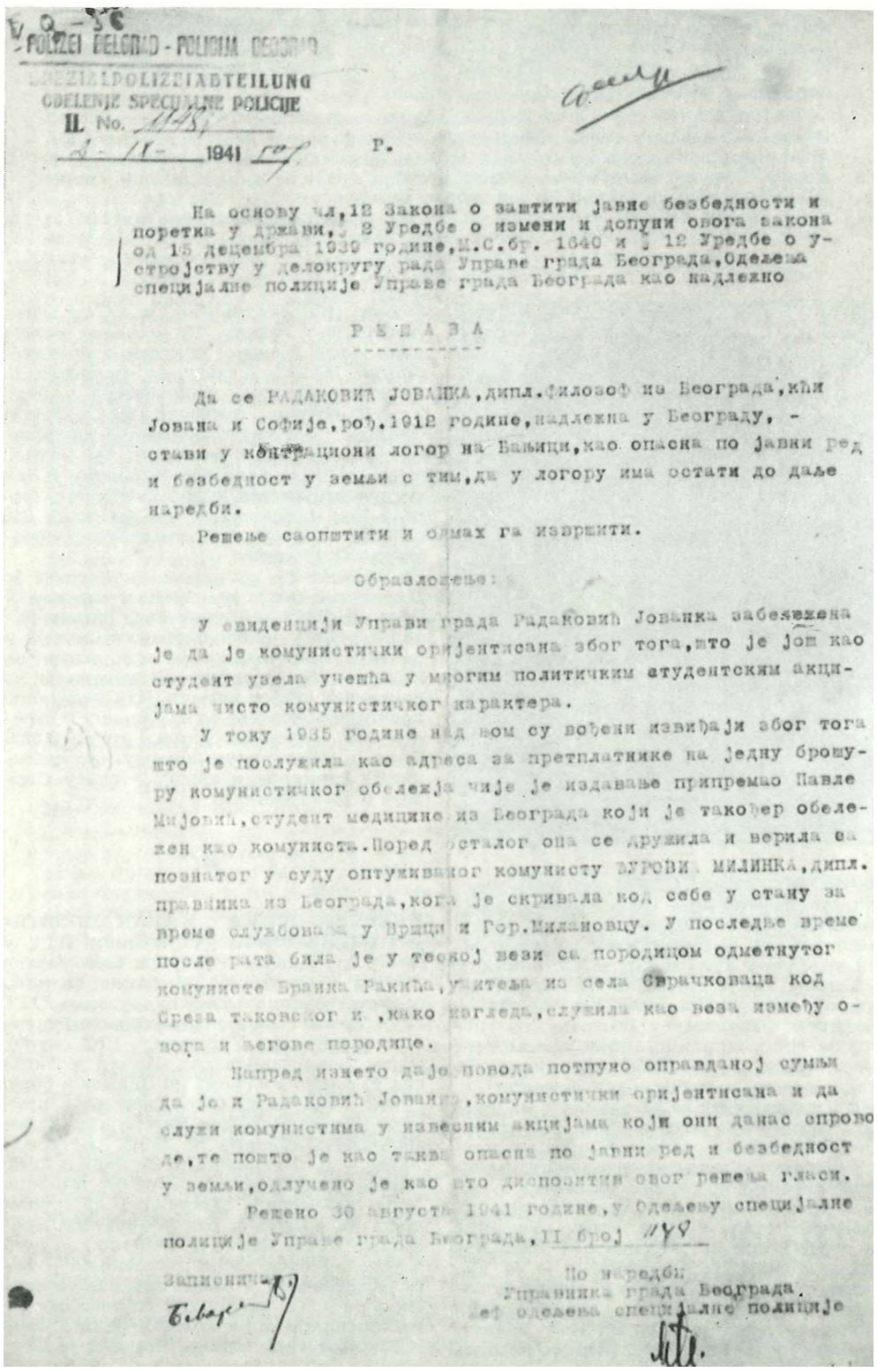

POLIZEI BELGRAD - POLICIJA BEOGRAD
SPEZIALPOLIZEIABTEILUNG
ODELENJE SPECIJALNE POLICIJE
II. No. 1148
2-IX- 1941 год.

На основу чл.12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, § 2 Уредбе о измени и допуни овога закона од 15 децембра 1939 године, М.С.бр. 1640 и § 12 Уредбе о устројству у делокругу рада Управе града Београда, Одељења специјалне полиције Управе града Београда као надлежно

Р Е Ш А В А

Да се РАДАКОВИЋ ЈОВАНКА, дипл. филозоф из Београда, кћи Јована и Софије, рођ. 1912 године, надлежна у Београду, - стави у контрациони логор на Бањици, као опасна по јавни ред и безбедност у земљи с тим, да у логору има остати до даље наредби.

Решење саопштити и одмах га извршити.

Образложење:

У евиденцији Управи града Радаковић Јованка забележена је да је комунистички оријентисана због тога, што је још као студент узела учешћа у многим политичким студентским акцијама чисто комунистичког карактера.

У току 1935 године над њом су вођени извиђаји због тога што је послужила као адреса за претплатнике на једну брошуру комунистичког обележја чије је издавање припремао Павле Мијовић, студент медицине из Београда који је такођер обележен као комуниста. Поред осталог она се дружила и верила са познатог у суду оптуживаног комунисту ЂУРОВИЋ МИЛИНКА, дипл. правника из Београда, кога је скривала код себе у стану за време службовања у Вршци и Гор. Милановцу. У последње време после рата била је у тесној вези са породицом одметнутог комунисте Бранка Ракића, учитеља из села Сврачковаца код Среза таковског и, како изгледа, служила као веза између овога и његове породице.

Напред изнето даје повода потпуно оправданој сумњи да је и Радаковић Јованка, комунистички оријентисана и да служи комунистима у извесним акцијама који они данас спроводе, те пошто је као таква опасна по јавни ред и безбедност у земљи, одлучено је као што диспозитив овог решења гласи.

Решено 30 августа 1941 године, у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда, II број 1148

Записничар,

По наредби
Управника града Београда.
Шеф одељења специјалне полиције

вогодишње прославе, Зага Маливук и Ната Дугошевић, позване на саслушање и претучене. Затим су извршени претреси соба, одузете су све оловке, игле и још неке личне ствари логорашица. Укинуто је за извесно време примање пакета и слање прљавог рубља напоље и заведен је још строжи режим.

Полицајци нису могли да схвате морал затвореница. Измишљали су казне и мучења којима би сломили њихов отпор и натерали их да скрушено и са страхом чекају стрељање. Међутим, скрушености и страха није никада било. До последњег дана постојања логора и до последњег стрељања, жене су одлазиле на губилиште поносите, пркосне, са песмом и извикујући пароле. Преживели логораши их се сећају са дивљењем. Остала је незаборавна једна група девојака које су све за овај свој последњи пут везале црвене пантљике у косу.

У одмазду за убиство агената Управе града Космајца и Залада, стрељано је 9. марта 1942. године 150 другова и другарица, међу њима текстилна радница Јулка Орешчанин, кројачка радница Софија Буловић-Букумировић, угоститељска радница Тереза Донић, и чиновнице Борка Милојковић, Мила Рајковић и Јулијана Нешић.[1])

Атентат на полицијске агенте Ђорђа Космајца и Обрада Залада организовао је МК КПЈ за Београд, чији је секретар била Јелена Ћетковић, кројачка радница. Јелена је ухапшена 3. марта 1942. године, о чему Специјална полиција обавештава своје наредбодавце:

„Пратећи кретање и рад појединих сумњивих лица, одељење Специјалне полиције Управе града Београда-) ухапсило је на дан 3. марта 1942. године ЋЕТКОВИЋ ЈЕЈ1ЕНУ, кројачку радницу из Београда, рођену 9. VIII 1916. године на Цетињу и ЈАНКОВИЋА МАРКА, приватног намештеника из Београда, рођеног 24. X 1919. године у Годљеву, среза црногорског. Истрагом над њима утврђено је да су организовани и активни чланови Комунистичке партије и да као такви имају везе са више организованих и неорганизованих комунистички оријентисаних лица, који активно учеетвују у разним разорним акцијама. Даљом истрагом откривена је потпуна партијска организација комуниста у Београду, па је известан део чланова и сарадника ових похапшен и код неких пронађен

[1]) РСУПС, Дос. IV, бр. 109/3. — Решење о упућењу у логор. Јулијана Нешић, рођена 11. IV 1920. године у Београду, дневничар-званичник Управе града Београда, ухапшена је заједно са братом Стеваном Нешићем, чланом СКОЈ-а, издавала је за потребе илегалаца бланко личне карте и пријаве за стан, са печатима и потписима.

[1]) РСУПС, Дос. IV, бр. 73 — Одломак извештаја о откривању партијске организације Београда у тзв. мартовској провали.

разни компромитујући материјал, оружје и мупиција. Известан део је откривен, али је успео да побегне од власти, а један део није могао бити откривен до сада услед строге конспирације, која је *основно правило комуниста у њиховим акцијама.*

У међувремену комунисти су извршили и два атентата на полицијске службенике и то 6. марта на Космајца Ђорђа, поднадзорника полицијских агената и Залада Обрада, полицијског агента, а 14. марта на Штерића Драгољуба, старешину кварта.

Истрагом, која је упоредо вођена по општем комунистичком раду и овим атентатима, откривени су и похватани сви атентатори у ова два атентата.

На основу тога откривени су атентатори и саучесници и у неким ранијим атентатима, који су своје акције вршили по налогу Месног комитета, или осталих подређених организација.

Утврђено је да су Месни комитети КПЈ из Београда сачињавали: поменута Ћетковић Јелеиа, кројачка радница, РИСТИЋ ПЕТАР, приватни чиновник и прецизни механичар, рођен 24-1X-1914. године у Баточини, ЈОВИЧИЋ СТЕВАН, трговачки помоћник из Београда. Ћетковић и Ристпћ су ухапшени, а Јовичић се налази у бекству.

Београд је подељен на 7 рејона *који имају укупно око 50 јединица, са око 200 чланова. Поред ових постоје при појединим јединицама ударне групе, одређене за теже акције, нарочито атентате, са по неколико ударника. Сем ових постоје „техникери", одређени за растурање илегалног материјала, који сачињавају посебну групу и подељени су по рејонима и јединицама. Сваки рејон има по једног рејонског техникера и свака јединица свога техникера. Сви чланови јединице прикупљали* су *новчане прилоге „за партију" и за „Народноослободилачки фронт" — НОФ. Прилози за „партију" предавани су секретарима јединица, а ови их предавали одређеним члановима рејона, који* су *сав новац предавали Месном комитету КПЈ. Прилоге за НОФ прикупљали су такође сви чланови јединица и предавали их нарочито одређеним члановима за то из својих јединица, а ови их предавали даље члановима реонског одбора НОФ-а, који су сав новац предавали месном одбору НОФ-а. Месни одбор НОФ-а сачињавали су 5 чланова, од којих су четворица ухваћени,* а *пети, који је идентификован, налази се у бекству. По НОФ-у Београд је такође подељен на* 7 *рејона и сваки рејон има по 4 члана, који углавном дејствују* зосебио од *самих партијских форума. Прилози „за партију" употребљавају* се *за чисто партијске пропагандне сврхе и за издржавање самих чланова партије, који су беспослени или живе илегално. Прилози за НОФ употребљавају се за финансирање акција, за издржавање чланова породица похапшених, одбеглих и болесних партијскјх чланова ..*

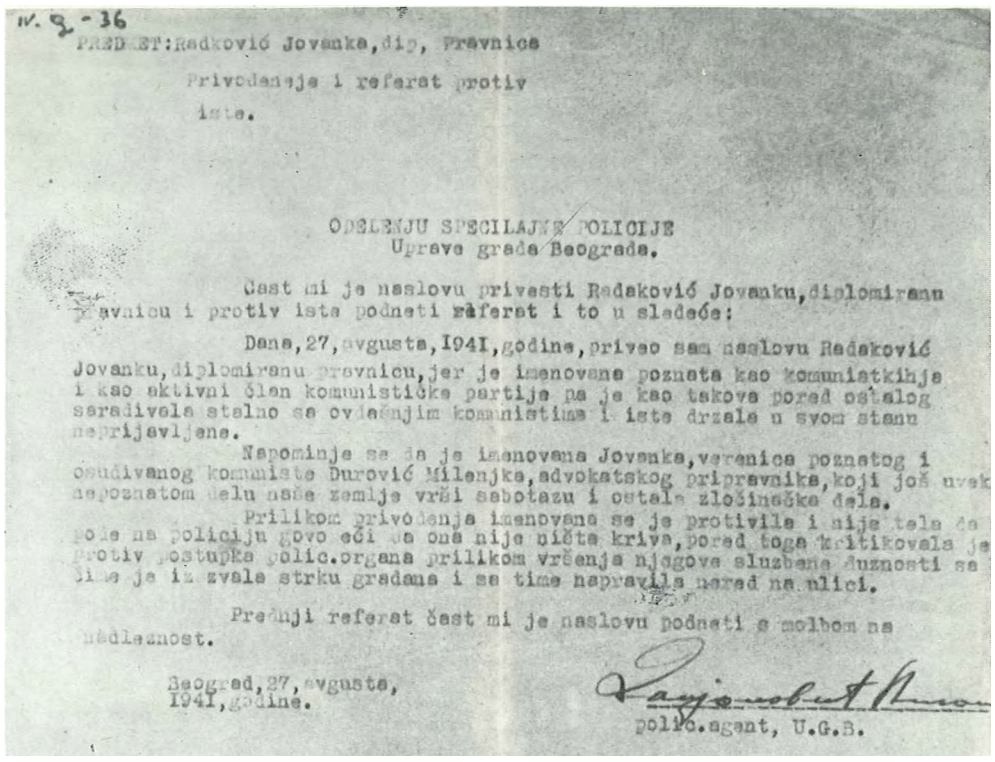

IV. 9 - 36

PREDMET: Radković Jovanka, dip, Pravnica

Privođenje i referat protiv iste.

ODELENJU SPECILAJNE POLICIJE
Uprave grada Beograda.

Čast mi je naslovu privesti Radaković Jovanku, diplomiranu pravnicu i protiv iste podneti referat i to u sledeće:

Dana, 27, avgusta, 1941, godine, privao sam naslovu Radaković Jovanku, diplomiranu pravnicu, jer je imenovane poznata kao komunistkinja i kao aktivni član komunističke partije pa je kao takova pored ostalog saradivola stalno se ovđenjim komunistima i iste drzale u svom stanu neprijavljene.

Napominje se da je imenovana Jovanka, verenica poznatog i osudivanog komuniste Durović Milenjka, advokatskog pripravnika, koji još uvek nepoznatom delu naše zemlje vrši sabotazu i ostale zločinačke dela.

Prilikom privođenja imenovane se je protivile i nije tela da pođe na policiju govo eći da ona nije ništa kriva, pored toga kritikovala je protiv postupka polic.organa prilikom vršenja njegove sluzbene dužnosti sa čime je iz zvala strku gradana i se time napravila nered na ulici.

Predmji referat čast mi je naslovu podneti s molbom na nadležnost.

Beograd, 27, avgusta, 1941, godine.

polic. agent, U.G.B.

ИЗВЕШТАЈ ИОАИЦИЈСКОГ АГЕНТА О ХАПШЕЊУ ЈОВАНКЕ РАДАКОВИВ

ЈУЛИШКА САЛАЈ, текстилна радница из Београда, пре рата се укључила у напредни раднички покрет и активно учествовала у свим радничким акцијама. Хапшена је због учешћа у штрајковима. Примљена је у Партију 1940. године. Под окупацијом је наставила рад у Београду мада је била позната полицији. Била је секретар једне теренске партијске ћелије. Ухапшена је крајем лета 1941. године. У полицији је подвргнута зверском мучењу. Ништа није признала и никог није одала. Стрељана је у првој групи жена 19. септембра 1941. године.

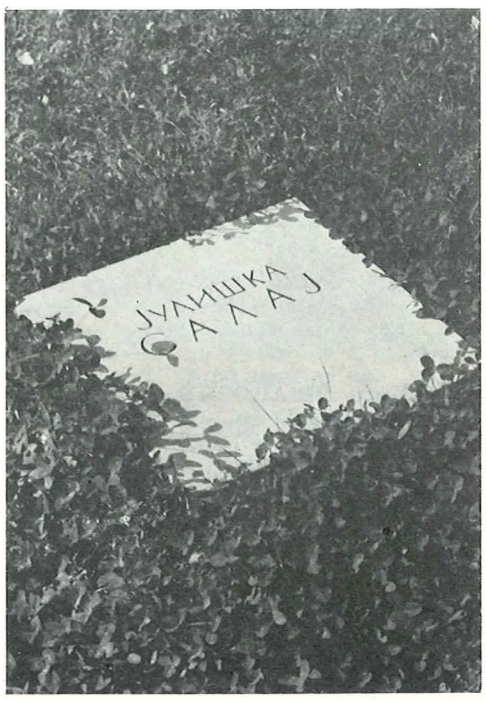

ФАТИМА ПЕЈОВИЋ, текстилна радница из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета и учесник у свим акцијама и штрајковима. Примљена је у Партију 1940. године. Под окупацијом је наставила рад. Била је секретар једне теренске партијске ћелије. Ухваћена је на улици крајем лета 1941. године. У затвору је страховито мучена, али ништа није признала. Предата је Гестапоу; стрељана је у првој групи жена 19. септембра 1941. године.

РЕШЕЊЕ О УПУПЕЊУ У ЛОГОР ДР ДУШИЦЕ СТЕФЛНОВИВ ЖИВКОВИИ

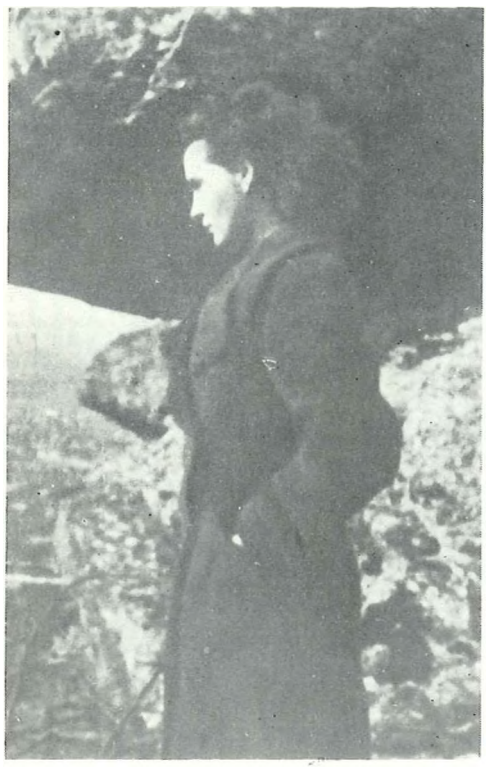

Др ДУШИЦА СТЕФАНОВИЋ, чиновник Министарства пољопривреде, рођена је у Београду 4. априла 1913. године. Као ћерка истакнутих радничких бораца и комуниста Драге и Лазара Стефановића, она је одрасла у тадашњем средишту напредног радничког покрета и врло рано се свесно укључила у ту борбу. По упису на Филозофски факултет, 1932. године, учествовала је у свим студентским акцијама и манифестацијама, била је активиста Омладинске секције Женског покрета и члан прве редакције „Жене данас“. Хапшена је три пута пре рата: први пут 1935. године, када је била шест месеци под истрагом и предата Суду за заштиту државе. Пуштена је испод суђења због недовољних доказа. Поново је ухапшена 1938. године и кажњена са десет дана затвора због учешћа у манифестацијама приликом Бенешовог доласка у Београд. Трећи пут је ухапшена у провали јуна 1940. године; тада је била четири месеца под истрагом, поново је предата Суду за заштиту државе и поново пуштена испод суђења, овог пута са већином окривљених у процесу.

Поред активног политичког рада, Душица је била врло марљив студент. Дипломирала је 1936. године са одличним успехом на биолошкој групи Филозофског факултета, а затим је самостално наставила научна истраживања. Објавила је три научна рада, од којих је трећи: „Расна и еколошка испитивања са охридским салмонидама", био њена докторска дисертација, после чије одбране је 1940. промовисана за доктора биологије. Рат и окупација су прекинули њен научни рад. Знајући да је полиција води на списку предратних комуниста, спремала се да напусти Београд и ступи у партизански одред, али ју је полиција предухитрила. Ухапшена је септембра 1941. отерана у логор на Бањици и стрељана 17. октобра 1941. године.

На основу чл.12.Закона о заштити јавне безбедности и поретка у Држави, чл.2.Уредбе о измени и допуни овог закона од 15 децембра 1939 М.С.бр.1640 и чл 12.Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда Одељење специјалне полиције Управе града Београда,као надлежно,

Р Е Ш А В А :

Да се стави у концентрациони логор ЖИВКОВИЋ СТЕФАНОВИЋ ДР. ДУШИЦА,чиновник припр.Министарства Пољопривреде, рођена 4 априла 1913 године у Београду,од оца Лазара и мајке Драге,са станом у Београду у улици Краља Звонимира бр.46.

Решење одмах извршити с тим,да у логору има остати до даље наредбе.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е :

У картотеци Одељења специјалне полиције која се води при Управи града Београда у списку комуниста и политичких сумњиви лица евидира се као веома опасна комунисткиња и ЖИВКОВИЋ СТЕФАНОВИЋ Др.ДУШИЦА, на основу више несумњивих података.

Још одмах по упису на филозофски факултет Београдског универзитета у 1932 години пришла је комунистичкој студентској групи и као таква узумала активног учешћа у свима студентским манифестацијама и демонстрацијама које су имале изразито комунистички карактер. Именована је ћерка комунистичког првака и бившег посланика комунистичке партије Југославије Лазара Стефановића, који се већ дужи низ година налази као политички емигрант у Москви,а жена познатог комунисте бившег суплента СРЕТЕНА ЖИВКОВИЋА који се сада налази са партизанским одредима негде у шуми,те је и са те стране формирана и васпитана у чисто комунистичком духу.

Као таква Др.Живковић Душица је у 1935 години одговарала у комунистичкој групи ДАВИДА ДЕМАЈА и др. и пошто је провела под истрагом шест месеци предана је Државном суду за заштиту државе, али је на суду ослобођена.

У 1938 години Живковић Др.Душица је кажњена са десет дана затвора због учешћа у комунистичким манифестацијама приликом доласка бившег претседника Чехословачке владе Др.Бенеша у Београд. Јуна месеца 1940 године Живковићева је поново ухапшена у комунистичкој групи Др.Милутина Зечевића и другова и пошто је провела под истрагом четири месеца по други пут оптужена Државном суду и поново ослобођена.

Из свега овога несумњиво произилази да је Живковић-Стефановић Др.Душица врло истакнута комунисткиња и као таква опасна по јавни ред и безбедност у престоници те је стога има уклонити из средине, на коју својим недозвољеним радом деструктивно делује и ставити у концентрациони логор на Бањици у коме има остати до даље наредбе.

Ово решење саопштити на потпис именованој и доставити га шефу концентрационог логора ради извршења.

Решено 2-X-1941 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда, II бр. 7777/4

Записничар,

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

13

ДРАГИЊА ЈОВАНОВИЋ, ученица III женске гимназије из Београда, рођена 20. маја 1923. у Београду, пре рата се укључила у напредни средњошколски покрет. Од јесени 1941. године била је члан руководства СКОЈ-а на Дорћолу. Ухапшена је крајем 1941. године и пуштена после три дана јер ништа није признала. Наставила је рад. Поново је ухапшена марта 1942. године и одведена у логор на Бањици. Пуштена је из логора после годину дана као тежак плућни болесник. Умрла је 1944. године.

АНЂЕЈ1ИЈА ГАЛОВИЋ, текстилна радница, рођена 16. фебруара 1916. године у Добрици (Лика), радила је у Београду као текстилна радница и учествовала активно у свим радничким акцијама пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Прикупљала је материјалну помоћ за Космајски одред са којим је одржавала везу. Ухапшена је 14. фебруара 1943. године и отерана у логор на Бањици, где је стрељана 25. маја 1943. године.

Решењем Управе града Београда, одељења Специјалне полиције II бр. 3420 од 11. априла 1942, у логор на Бањици су упућене другарице ухваћене у мартовској провали: Јелена Ћетковић, Олга Т. Јовановић, Олга М. Јовановић, Драгица Ђорковић, Олга Кршул, Миленка Ђурковић, Катица Ћирић, Маргита Хладни, Пирошка Хоџић, Милица Радулашки, ЈБубица Мерло, Десанка Динић, Дора Фрајденфелд, Јелена Хаџи-Николић, Светлана Крстић, Нада Станић,[1]) Радмила Мокрањац,[2]) Илонка Харнош,[3]) Добрила Растовац и Вероелава Репац.[4]) Већина другарица из ове групе стрељана је маја или јуна 1943. године.

Деветог маја 1942. године угушено је у гасном аутомобилу 220 затвореника из логора на Бањици. Поред 25 Јеврејки са децом, тада су уморене и другарице из вршачке групе: Малчика Подгоршек, Олга и Драгица Петров, Ковиљка Ивановић, Иванка и Смиља Стојадинов и Јелена Варјашки; из ужичке су групе убијене: Марија Бобић-Леви, Петра Јањушевић, Олга Савић, Јелена Тадић (пре удаје Хела Фрајденфелд); Бранка Данић, из Сокобање, домаћица, рођена 1901, ухапшена од Гестапоа, у логору од 24. III 1942. године, из Београда цела породица Трајковић: апотекар Светолик Трајковић, његова жена Милена, син Мирослав, кћери Вера и Слобода.

„ ... Међу[5]) хиљадама нагиих жртава у Беог. налази се и моја добра другарица.°) Она је, као што знаги, од зимус била у логору. 9. маја су је они крвници уморили са читавом њеном породицом: родитељима, братом и млађом сестром, V, то на звјерски начин који су почели у задње вријеме да практикују масовно

') Нада Станић, професор, рођена 10. VII 1910. у Дувну. Избеглица из Босне. По доласку у Београд одмах се повезала и организовала рад са женама у Вишеградској улици и околини. Била на принудном раду у Банатском Брестовцу, враћена је и остала у логору до његовог расформирања.

г) Радмила Мокрањац, рођена 1923. у Београду, свршени матурант, била је у групи Наде Станић. Пуштена је из логора крајем 1942. године.

3) Илонка Харнош, кројачка радница, рођена 26. VIII 1922. у Сенти. Активиста при партијској ћелији Карла Лукача. Са Бањице је маја 1943. одведена на принудни рад у Банатски Брестовац. Побегла је у партизански одред и погинула.

0 Вероелава Репац, домаћица из Београда, рођена 6. V 1917, ухапшена је као талац за мужа Душана; пуштена је после 3 месеца, а поново ухапшена XI. 1942. и остала у логору до његовог расформирања.

5) Зборник ВИИ II/5, стр. 189—207. Одломак из извештаја Лоле Рибара другу Титу од 3. VIII 1942.

6) Слобода Трајковић.

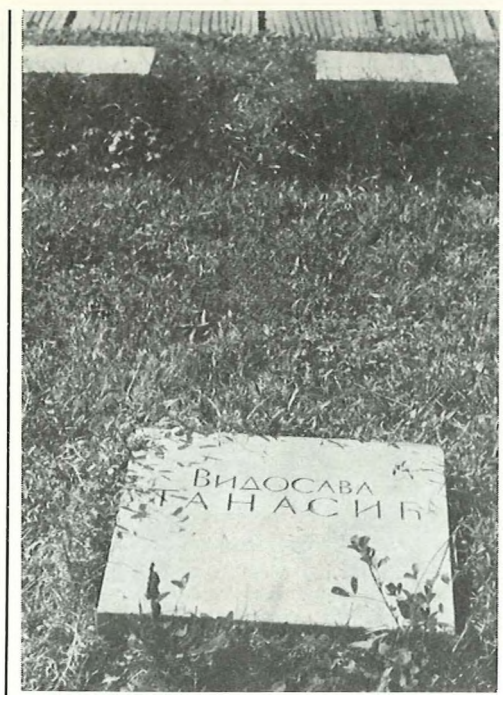

СПОМЕН-ПЛОЧА НА ГРОБЉУ СТРЕЉАНИХ У БЕОГРАДУ ЈЕДИНИ ЈЕ ДОКУМЕНТ О ВИДОСАВИ ТАНАСИЋ

СОФИЈА БУЛОВИЋ, активиста НОП-а, рођена 1913. године у Доњем Петровцу, доведена је у логор на Бањици из Специјалне полиције 16. фебруара 1942. године и стрељана 9. марта исте године.

●

ЈЕЛЕНА НИКОЛАЈЕВИЋ рођена 1913, члан КПЈ; поред задатака које је имала као члан актива, руководила је једном групом жена, радила политички и прикупљала прилоге за НОФ. Ухапшена је 14. августа 1942. године на улици. Из Специјалне полиције је пребачена на Бањицу, а 23. јуна 1944. транспортована за Аушвиц, одакле се вратила после рата.

ДЕСАНКУ ЈОВИЋ је октобра 1941. године ухапсила Специјална полицијакао члана породице Стаменковић, која је цела учествовала у предратном радничком покрету, а у народној револуцији је седам чланова дало своје животе, међу њима Лепа Стаменковић, инструктор ПК КПЈ за Србију, 16-годишња Василија Цица Стаменковић скојевка-диверзант, Десина ћерка Радмила Јовић — Малецка, ученица V разреда гимназије, скојевка-диверзант и браћа Трајко, народни херој, стрељан на Бањици и Пера, погинуо као борац НОР.
Деса је стрељана 17. децембра 1941. године, заједно са својим братом Божом Стаменковић, чланом МК СКОЈ-а, коме је носила пакете у притворенички болницу, где се лечио од ране задобијене у једној акцији. У истој групи стрељане су раднице: Вукица Митровић и Марија Рачки, домаћица ЈБубинка Манојловић[1]), лекарка др Светислава Маринковић,[2]) учитељица Јелица Миловановић и сељанка Радојка Стаменић.

') Љубинка Манојловић је рођена 1902. у Ваљеву, живела је у Београду; на Бањицу је доведена 16. XI 1941.

[1]) Др Светислава Маринковић, рођена 2. I 1900. у Загрђу код Зајечара. Студирала је медицину у Прагу. Тамо се и удала и заједно с мужем и 3-годишн.им дететом отишла у СССР; одакле је после 4 године вратила у Југославију. Две године је била под присмотром полиције, а затим је постала лекар Београдске општине. У логор на Бањици доведена је 6. XII 1941.

МИЛИЦА РАДУЛАШКИ, рођена је 18. јануара 1897. године у Гају код Загреба, у сиромашној сеоској породици. Још врло млада отишла је у град, у Загреб и затим у Београд, и радила као служавка по туђим кућама. Године 1937. запослила се у фабрици сита Глише Јосиповића и тада се укључила у напредни раднички покрет. Ступила је у синдикат металских радника и постала врло активан радници борац, учествовала је у разним акцијама, а нарочито се истакла у штрајку солидарности са текстилним радницима 1940. године, када је окривљена као један од вођа штрајка и ухапшена са још неким радницима. Радници који су тада ухапшени штрајковали су глађу зато што им је било забрањено да примају пакете од куће. Милица је организовала штрајк глађу међу ухапшеним женама. Имала је примерно држање, а због недостатка доказа убрзо је пуштена. За доказану чврстину и непоколебљивост пред класним непријатељем, за активно учешће у штрајку и у свим акцијама напредног радничког покрета, Милица је маја 1941. примљена у чланство КПЈ.

После изласка из затвора, Милица се вратила на рад у фабрику и радила је политички са групом жена на Дорћолу. Под окупацијом је учествовала у разним акцијама. У њеном су стану одржавани партијски састанци. Ухапшена је у мартовској провали 1942. године. У Специјалној полицији је страховито батинана и мучена да призна свој рад, али агенти нису могли да јој изнуде ни речи признања. Једанаестог априла су је пребацили у логор на Бањици, где је Вујковић преузео даље мучење, све до стрељања, 25. маја 1943. године.

•

ДАНИЈЕЛА СИКИМИЋ, приватни намештеник из Београда, рођена је 15. априла 1920. године у Толмину, Словеначко Приморје. У НОП се укључила на почетку устанка и примљена у Партију у јесен 1941. године. У партијској ћелији је одговарала за рад са женама, а имала је и задатак да прикупља прилоге за НОФ. Њен је рад откривен у мартовској провали 1942. године, али је успела да избегне хапшење и пређе у Земун, где је наставила рад у партијској организацији у фабрици „Икарус". Гестапо је ухапсио 17. августа 1942. године по потерници Специјалне полиције. Мада је приликом хапшења код ње пронађен материјал који је умножавала, ништа није хтела да призна. Из Земуна је пребачена у немачки затвор у Београду, а затим у логор на Бањици, одакле је 11. децембра доведена у Специјалну полицију на ислеђење. Добро се држала: никога није одала. Поново је враћена у логор на Бањици 6. марта 1943, а 14. маја исте године са већом групом затвореника стрељана у Јајинцима.

РАДМИЛА АТАНАЦКОВИЋ, кројачка радница, члан СКОЈ-а. Ухапшена је 8. јануара 1942. године на скојевском састанку на Карабурми и решењем од 24. јануара упућена у логор на Бањицу. Исте године пуштена је из логора и наставила рад. Поново је ухапшена и враћена у логор на Бањици. Стрељана је 7. септембра 1944. године на Јеврејском гробљу.

тамо доље —• усмртили су их отровним гасовима. — Имала је свега 24 године и добро смо се слагали.

Фишер">)

„ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА МИЛАНУ АЋИМОВИЋУ[2]

Према наређењу Министарства унутрашњих послова од 6. августа 1942. године I Бр. 23739, потписани председник и чланови комисије, обишли смо данас концентрациони логор Управе града Београда, у циљу утврђивања која би лица требало задржати у логору, а која би требало пустити на слободу, па по завршеном послу част нам је поднети извештај у следећем:

Под предметима таоца, које је уступио комисији на оцену господин помоћник министра, нашли смо да треба и даље да остану у логору следећи таоци:

1) ЈАНКОВИЋ ЗОРКА, професор у пензији из Чачка, стара 59 година, удова, мајка троје деце, због тога што је њена ћерка МИНИЋ МИЛКА, наставница грађанске школе у Ваљеву, у прошлој години била у одреду културне секције Ваљевског партизанског одреда као водећа личност. Она је као таква била ухваћена у Ваљевском затвору одакле је побегла и више се није вратила. Хапшење Зорке уследило је по наређењу Гестапо-а у Ужицу.

2) ЂУРИЧИЋ ЈАКОВ, председник суда у пензији, стар 62 године и његова жена СОФИЈА, стара 56 године и ћерка РАДМИЛА, домаћица стара 22 год., зато што је његов син БОШКО ЂУРИЧИЋ, адвокатски приправник познат као комуниста у гиуми где се налази као важан функционер и сада је у пиртизанским редовима, и

3) ЂУРЂЕВИЋ ЂОРЂЕ, трговац из ЈАГОДИНЕ, стар 53 год. и његова жена МИЛЕВА, домаћица стара 52 године, зато што је њихова ћерка СЛАВКА, студенткиња права жена БОШКА ЂУРИЧИЋА, адвокатског приправника позната комунисткиња, која је ухваћена и сада се налази у концентрационом логору у Београду. Пошто је Славка недавно ухваћена, а у шуми се налази само њен муж Бошко, син Јакова Ђуричића, то је потребно поново затражити мишљење од окружног начелника у Јагодини, да ли обадве породице треба задржати као таоце обзиром на његов ранији и садашњи рад као комунистичког вође.

') Лола Рибар.

[2]) РСУПС, Дос. IV. — Из извештаја Комисије за испитивање стања у концентрационом логору Управе града Београда.

4) СТЕФАНИЈА ДУДИЋ и њена ћерка ЗОРКА, учитељица у селу Златарићу, зато што је њен муж ДУДИЋ ДРАГОЈЛО, важан партизански функционер и одметник од власти. Срески и окружни начелник мишљења су да би исте требало пустити кући. Комисија налази да би по том питању требало поново тражити документовапи извештај и предлог, потом донети потребну одлуку.

5) ЈОВАНОВИЋ РАДМИЈ1А, жена Јовановића Здравка, наредника водника, познатог комунистичког вође, стара око 35 године. Срески и окружни начелник у Ваљеву мишљењи су да би исту требало пустити ради неговања детета. Комисија налази да би по том питању требало поново тражити документовани извештај, потом донети потребну одлуку.

6) Из логора би требало пустити ове та оце

2) БАЈАЗИТ МИЈ1ИЦУ, жену Ивана Бајазита из Паланке, стара 24 године, мајка једног детета, чији је муж пришао партизанима. За њеног мужа нема тачних података какву је функцију имао и верује се да је ухваћен и стрељан у Ваљеву. Срески начелник у акту бр.9211 предлаже да се може пустити на слободу.

3) ОВЧАРЕВИЋ МАРИЈА, из Горњег Милановца, стара 55 година, удова, мајка троје деце, чији је син ДРАГОСЈ1АВ узимао активног учешћа у редовима партизана за време трајања акције. Срески начелник је мишљења да је треба из логора пустити, јер има података да је Драгослав стрељан од стране немачких војних власти у Ваљеву, што се види из акта Начелства бр. 9729.

Београд
8. августа 1942. год.

Председник комисије
начелник одељења за државну заштиту
(потпис нечитак)
Чланови:
Жив. А. Јованчић, с. р. саветник
Дим. Симоновић, с. р. саветник"

Осамнаестога новембра 1942. године стрељана је, са групом логораша, текстилна радница Софија Леви, стари раднички борац. Рођена је 28. марта 1887. године у Београду. Била је међу првим радницама организованим члановима социјалдемократске стране и члан секретаријата жена социјалдемократа од његовог оснивања. Учествовала је у формирању радничких синдиката у Србији и била дугогодишњи функционер Савеза фабричких и текстилних радника Србије. Осим тога, била је прва жена члан Суда добрих људи.

р. 1

На основу члана 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, параграф 2 Уредбе о измени и допуни овог Закона од 15. децембра 1939. године М. С. бр. 1640 и параграф 12 Уредбе о устројству *и* делокругу рада Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно,

РЕШАВА

Да се ставе у концентрациони логор, као опасни по јавну безбедност, мир и ред у земљи, с тим да у логору остану до даље наредбе следећа лица:

1. — ШИП ФРАЊА, дрејер из Београда, рођен 27. XII 1924. голине, у Великим Треснама у Чешкој, син Фрање и Амалије.

2. — НЕШИЋ ДОБРОСАВ, трговачки помоћник из Београда, рођен 19. I 1924. годрше у Ритопеку, срез грочански, син Драгутина и Борке, рођене Ђорђевић.

3. — НОВАКОВИЋ МИОДРАГ, трговачки помоћник из Београда, рођен 26. X 1924. године у Београду, син Војислава и Ангелине рођене Стојковић.

4. — АТАНАЦКОВИЋ РАДМИЛА, кројачка радница из Београда, рођена 1. IX 1921. године у Београду, кћи Ђуре и Стане, рођене Ацковић.

Саопштити им ово решење и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

ШИП, НЕДИЋ и АТАНАЦКОВИЋЕВА су били чланови СКОЈ-а — Савеза комунистичке омладине Југославије и као такви одржали су од летос до сада више комунистичких састанака, на којима се пропагирао комунизам и препоручиване разне саботаже, читани комунистички леци и прикупљан прилог у новцу за СКОЈ, Народну помоћ и комунистичке одметнике од власти — партизане. Атанацковићева је била и члан актива, који је имао за задатак вршење саботаже, као што је било цепање пропагандних плаката немачких и српских власти, паљење новина, због тога што нису писале повољно о Совјетској Русији и партизанима и др. Све ово њих троје и признају.

Новаковић Миодраг је био на два журa, која су комунистички омладинци на Карабурми приређивали у циљу комунистичке пропаганде и прикупљања „Народне помоћи" за партизане. На једном од ових журева дао је прилог за народну помоћ 10 динара. Као комунистички омладинац учествовао је једном приликом у паљењу новина. Признаје све друго сем учешћа у спаљивању новина. Међутим, Поповић Душан, сапунџијски радник, који признаје своју кривицу каже да је новине спаљивао заједно са Новаковићем, још летос. На основу тога доказано је да је и Новаковић био члан СКОЈ-а још од раније.

На основу свега изложеног именованима се не сме дозволити даље сло* бодно кретање, већ се морају онемогућити у свим акцијама.

Решено 24. јануара 1942. године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда, II, бр. 169.

По наредби
управника града Београда
шеф Одељења специјалне
полициј е
Инспектор
(Потпис нечитак)

Записничар,
(Потпис нечитак)

') Оригинал материјала се налази у ДСУП-у СР Србије, регистрован под Дос. IV, бр. 56/2—34.

ЈЕЛЕНА РАКИЋ, кројачица, рођена 8. фебруара 1906. у Бечу, била је удата за учитеља-комуниста Бранка Ракића. Сама се није ангажовала у раду напредног радничког покрета, али је своје четворо деце васпитавала по назорима свога мужа. Кад је отпочео устанак, њен муж је са два сина ступио у партизански одред. Тада се и она укључила у НОП. Напустила је Београд и дошла на слободну територију, у село Луњевицу, где је прикупљала храну и одећу за партизане. За време I непријатељске офанзиве повлачила се до Чачка, одакле је одмах упућена у Београд да је не би ухватили четници.

У Београду је наставила рад. Шила је рубље и плела потребне ствари за партизане. Ухапшена је у „мартовској провали" 1942. године. Из Специјалне полиције пребачена је у логор на Бањици 4. маја исте године. Стрељана је 14. маја 1943.

У НОБ погинула су јој оба сина; млађи син Јова, као водник 1942. у Добром Долу у Црној Гори, а старији Милан, као командант II батаљона II пролетерске бригаде, децембра 1943. у Пријепољу.

опис: стас: 150 см. ; коса: смеђа – проседа очи:

правилна ; зуби: горња вилица ве= штачка ; нос: правилан

: – Брада: – Особени знаци: хрома у леску

десна дојка ампутирана.

ис: Леонтина Краус, учитељица у пензији из Београда

Отисци:

2

Фотографија:

зиме и име: КРАУС ЛЕОНТИНА

имак: Илегална имена:

имање: учитељица у пензији Датум рођења: 16 априла 1881

то рођења: Пилипановац срез (за страна држава) Нови Мароф

кављанство: бив. југословенско Народност: наводно Српкиња?

а: не припада ниједној ве= роисповести Завичајна општина: Бишкупец, срез вараждински

е оца: поч. Јосип мајке: Хенриета рођена: Ерлеваји

чно стање: неудата Име и рођено презиме супруге-а

ој деце: и њихова имена

2

ручна и школска спрема: филозофски факултет у Београду

је језике говори и пише: српски и немачки

и и како регулисао војну обавезу (чин):

есто сталног становања, улица и број: Београд, Цветкова ул. бр. 6

одаци:

ица у вези: –

Господину
Председнику Српске Владе.

Молим да ослободите хајдмајер конзистенцију гуљења на свом стременом, а на његово место да се стави меке.

У Београду 8-XII-1942
Цветкова 6
кв. VII

Леонтина Краус

Пријем

9/12

1. Паранцу за биљежење
Мачкатић

2

Господину Председнику Српске Владе. (10)

У разговору са младом човеком, који је Божићна писмом дошао у Београд 8. в. одсјелио - дошао до мене, предочила сам му тихочину „Кад се је тражило нешто забављивало се: „Исхрана је осигурана нешто сам да ја не привређа." Сада се тражи кукуруз, а о том нема ријечи: „Исхрана зависи од савјесне предаје кукуруза."

Млади човек ми одговара: „Па нисте ме ни довели што је потребно за добијање."

Српски пословни-значи дубоко мораљно пословање. Ако је тражена заложена на моралу, сигуран сто да неће тражити удовољити; а неће, ако је неморална. Непоштено обављање у горњем случају, доказ је лоше сакривене неморалне.

Нестварно- неморалност се очитује на пр.: Пекари су престали пећи хлеб и деле брашно. Многа домаћинства немају апсолутно никаквог горива и остала само без остале хране, тако сада и без њиховог хлеба.

У једној изгнаничкој друштвеној кући Дирне превали једном пекару који пече хлеб за цело село. Био је први пута онђе и дошао ја. Да због дужине немогуће му је и надаље ходати онамо, а уз то од свог хлеба - који је пекао од кварошаног кукурузног мљева - добио је болове у трбуху и пролев тако, да га ни хлеб сићо и гладне да једе.

Један пример: У задружној жени, која би требала да буде узор другима - добива се за ручак без меса, уместо горке мало воде обојене, а уместо варива неизмијешеног чорбу, увек једноличко- притрепешко, крај које једноличности -

у домаћинству потребних састојака за човечји организам - и најздравији се немогућу најгоре појаве, па уместо да проваљавају по пољима. Уз то, великом тешкоћом пут у тједну добаци писмене објаве „ручак са месом", које би изгледало радо један заложај, али пошто нисмо ни сами ни мале да би могли тиме дати неке живаве остатке, то се обично остаје и без тог једног заложаја. И то је све што се може рећи и добити.

У хладно јесење доба није се згодно боју потребу да се гаћа- га ових уличних 400 гр. шећера за октобар крај новог Барског уговора на још и у децембру. На жеље тесто, нечега слатког не вреди мислити ни помишљати; ни тражи с кајмаку сиру или ко- ној слатким- рађе жена ни чувена места, ни дотичног тога чак ни за лек. Од обитељи вођа не видимо ни једну сиру- шљиву. Ко и оних чобањских, а тако се све то у земљи тро- води, док место чланске дође свима појединачно- нешто чланско доносиће да нађи не дође, а да дође други.

Господине председниче. Прави људи не дозвољавају да и један човек од хиљаду изгине, као изгнаници, пас хвата одређене отпатке. Ако часте у моју част, да одузме једну вредну достојну управу, када ступите место. Сећам се ја ране јесени, а спомињао сваких пуно ме- треба од свију врста производа које производе заједнице. Ово изгнаничко питање је морално питање, према томе грађанско питање.

У Београду 11-XI-1942

Леонтина Краус
Станује се: Београд

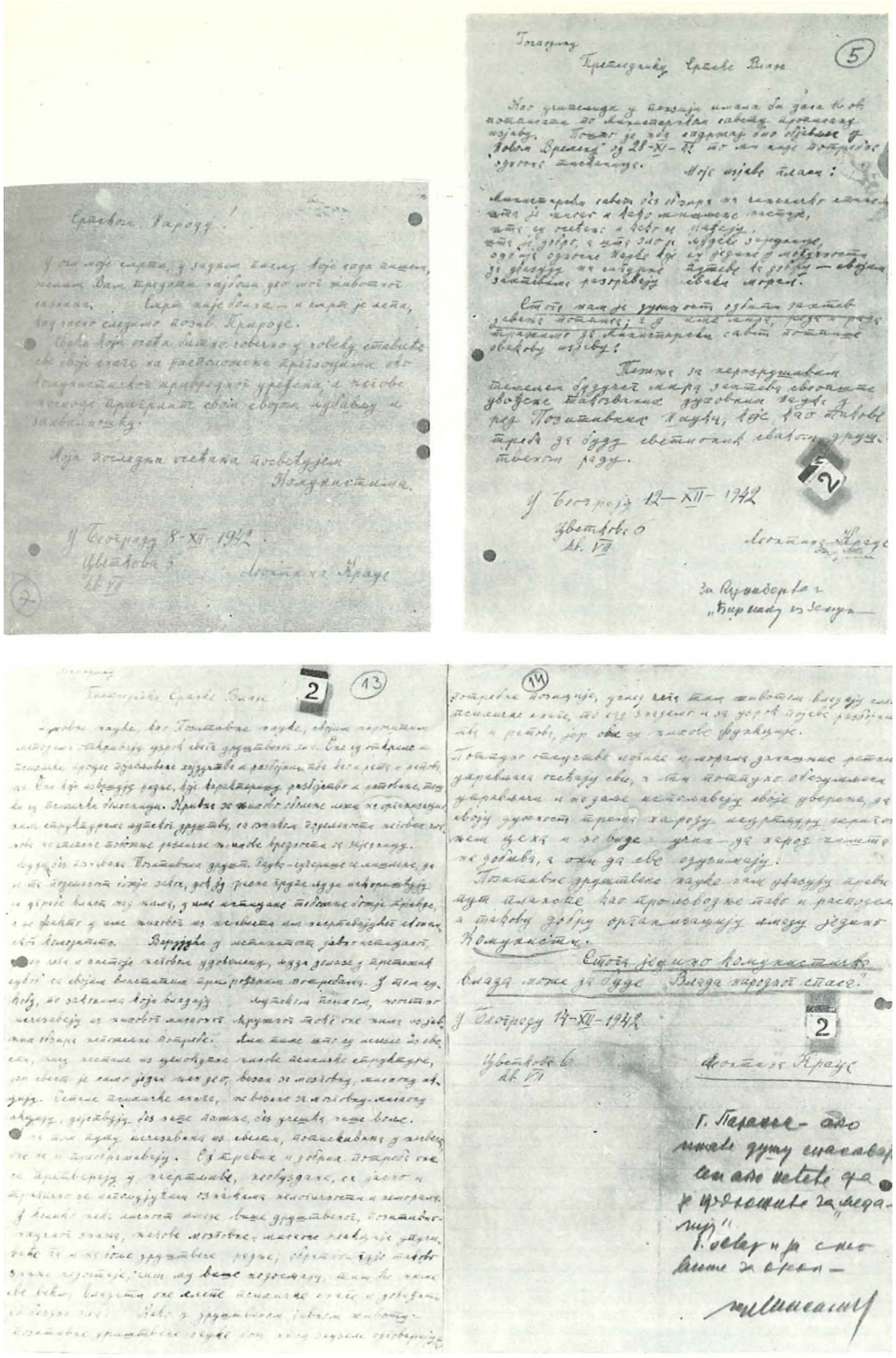

ПИСМА ЛЕОНТИНЕ КРАУС, УЧИТЕЉИЦЕ У ПЕНЗИЈИ, ПРЕДСЕДНИКУ СРПСКЕ ВЛАДЕ МИЛАНУ НЕДИЋУ, ПОЛИЦИЈСКИ КАРТОН ЛЕОНТИНЕ КРАУС И БЕЛЕШКА ПОЛИЦИЈЕ О РАЗЛОГУ ЊЕНОГ ХАПШЕЊА

„УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА[1])
Одељење специјалне полиције
Пов. II, бр. 2598/1У
20. децембра 1942. године
Б е о г р а д

П.

На основу чл. 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у земљи, § 2 Уредбе о измени и допуни овог Закона М. С. бр. 1640/39 и § 12 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, Одељење специјалне полиције грала Београда

Р Е Ш А В А

Да се КРАУС ЛЕОНТИНА, учитељица у пензији из Београда, рођена 16. априла 1881. године у Бишкупцу, среза новомарофског, од оца Јосипа — Јеврејина и мајке Хенријете рођ. Ерлевајн, наводно Српкиња, без припадности било којој вероисповести, неудата, наводно неосуђивана, стави у концентрациони логор на Бањици као кривац I (прве) категорије, с тим, да у логору остане до даље одлуке власти.

Решење ово саопштити Леонтини и одмах извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

Краус Леонтина је идејна и потпуно изграђена комунисткиња која своје комунистичко убеђење јавно излаже и себе представља као бескомпромисног комунистичког привржeника. У комунизму види једини спас и срећнију будућност човечанства и сматра да је комунизам као идеја и практична организација од највеће вредности за људство.

Као непомирљиви комуниста, Леонтина је под својим пуним потписом упућивала претседнику српске владе неколико писама у којима отворено захтева демисију српске владе и предају власти комунистима, за које тврди да су једино способни и научно одређени за завођење свога режима у свету.

С обзиром да Леонтина својим ставом према комунизму и нашим животлим интересима претставља велику опасност за ред и безбедност у земљи, одлучено је као што диспозитив ргшења гласи.

Кривица и одговорност Краус Леонтине потпуно је утврђена њеним слободним и отвореним признањем и осталим доказним материјалом, те је у смислу моје одлуке Стр. Пов. II, бр. 176/42 одређена у I категорију, пошто нема уопште изгледа да жели да се поправи и одрекне комунистичког схватања.

Решено у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда на дан 20. децембра 1942. године.

Деловођа-записничар,
(параф нечитак)

По наредби
управника града Београда
шеф Одељења специјалне
полиције
Инспектор
Илија Параноса, с. р.”

») РСУПС, Дос. IV.

СЛОБОДА-БОДА ТРАЈКОВИЋ, студент хемије, активиста напредног студентског покрета, рођена је 7. октобра 1918. године у Брњачкој Бањи. Под окупацијом се активно укључује у НОП, са целом својом породицом. Њен отац, угледни београдски апотекар Светолик Трајковић, давао је велике количине лекова и санитетског материјала за партизане, а њен брат Мирослав је служио као веза у Београду. Сви су ухапшени половином јануара 1942, када је полицији пало у руке једно писмо Јлоле Рибара које је он упутио својој вереници Боди. У Специјалној полицији су покушавали да је присиле да напише Лоли одговор којим би га намамила да дође. Она је то одлучно одбила. Пребачена је почетком фебруара у логор на Бањици, заједно са осталим члановима своје породице, и заједно је с њима 9. маја 1942. угушена у гасним колима.

СЛОБОДА-БОДА ТРАЈКОВИБ (СТОЈИ) С БРАТОМ МИРОСЛАВОМ И СЕСТРОМ ВЕРОМ

ОВО ЈЕДИНСТВЕНО ЉУБАВНО ПИСМО НИЈЕ НИКАДА ДОСПЕЛО У РУКЕ ОНОЈ КОЈОЈ ЈЕ БИЛО НАМЕЊЕНО. СУДЕНИ ПО НЕКИМ РЕЧИМА, ЛОЛА РИБАР ЈОЈ ГА НИЈЕ НИ ПОСЛАО, НЕГО ЈЕ ОНО НАБЕНО У ЊЕГОВОЈ ЗАОСТАВШТИНИ

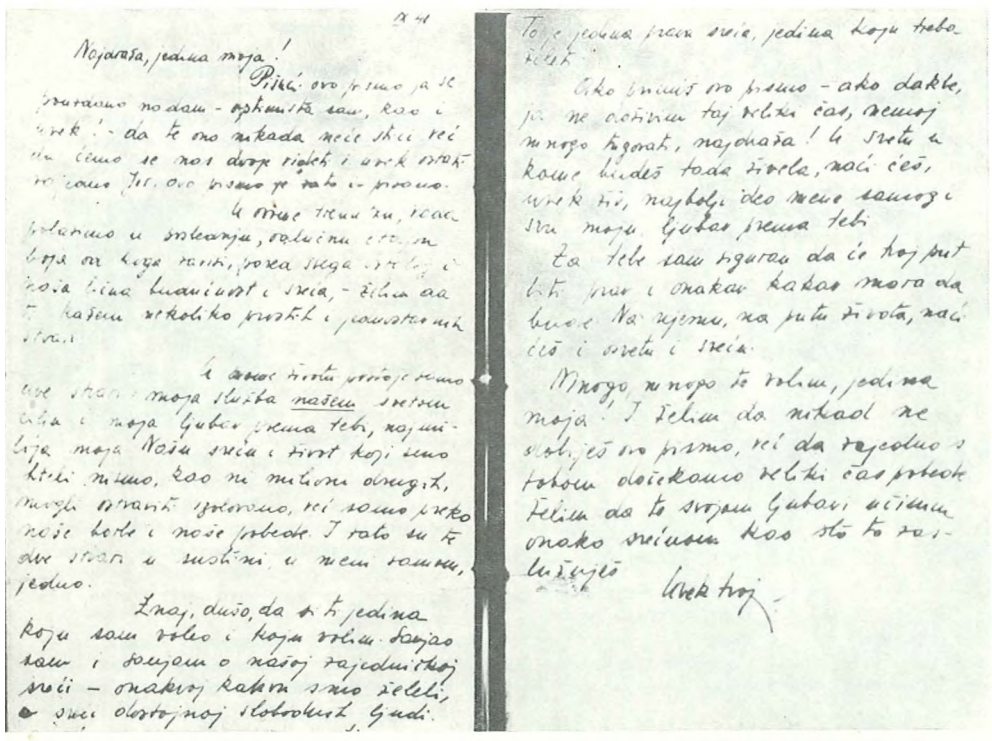

Седамнаестога децембра 1942. године ухапшена је Леонтина Краус, учитељица у пензији. За напредни раднички покрет се заинтересовала на Београдском универзитету, где се после пензионисања уписала на педагошку групу. Постала је поклоник марксизма и пригрлила је свим својим бићем неустрашиве младе комунисте, бескомпромисне народне борце, којима, у свом опроштајном писму, посвећује своја „последња сећања". Упућена је у логор 20. децембра 1942, а стрељана 7. јуна 1943. године.

У пролеће 1943, од 14. маја до 7. јуна, стрељано је у три групе, поред великог броја мушкараца, и 70 жена. У првој групи, 14. маја, стрељани су истакнути партијски радници Дринка Павловић, Јелена Ћетковић, Кристина Ковачевић, Јулија Делере, Славка Ђурђевић-Ђуричић, Олга Т. и Олга М. Јовановић, Ружа Јовановић, Катица Ћирић, Олга Кршул, Нада Божовић-Ђорђевић, Лепосава-Опи Михаиловић, Данијела Сикимић, Вера Ђокић-Радосављевић, студ. права и Нада Ђокић-Матијевић, учитељица из Чачка, Лепосава Переги-Цвејић, радница из Пожаревца; затим Јелена Ракић, кројачица, Јелена Цветковић,[1]) и домаћица Симка Ђорђевић и Персида Станојевић из Доњег Милановца и Зорка и Цвета Николић из Масне.[2])

У групи од 700 логораша стрељане су 25. маја 1943: Ђука Динић под именом Мирјана Обрадовић, Лепа Лалош-Вујошевић, Милица Радулашки, Дара Павловић, студент, Драгиња-Гина Радовановић-Маринковић, студент филозофије, Драгиња-Дада Константиновић, студент технике, Александра-Цаца Голубовић, студент фармације, Ангелина-Анга Недељковић-Милосављевић, студент медицине, Миленка Ђурковић, студент ЕКВШ, Олга Петровић, радница, Јелена-Ленче Хаџи-Николић, приватни намештеник, Драгица Ђорковић, радница Босилька Бачић, кројачка радница, Анђелија Галовић, радница, Лепосава Митровић, матурант, Зора Селаковић, кројачица, Вера Јанићијевић, чиновник, ДТО, Теодора Лончаревић, чиновик ПТТ, Наталија Синадиновић приватни чиновник, Јелена Сарић, чиновник из Краљева, Милка Милошевић, ученица из Ваљева, Милица Катић, домаћица из Грабовца код Ореновца; затим, Вида Малешевић,

[1]) Мајка Дане Цветковић; у њиховом стану у Драгачевској улици експлодирала бомба.
[2]) Све четири доведене су на Бањицу 26. III 1943. године.

МИЈ1А ДИМИЋ, глумица, активно је помагала напредни покрет пре рата. Бавила се и књижевним и преводилачким радом. Отпуштена је из Народног позоришта 1935. где је била дугогодишњи члан, као политички сумњива. Од 1936. до 1941. била је управница Дома студенткиња, који је био база преко које је КПЈ вршила утицај на студенткиње. За такав рад студенткиња у Дому имала је много разумевања и пружала му подршку. За време окупације наставила је рад. Била је члан теренске партијске јединице на Чукарици. Ухапшена је децембра 1942. и умрла под батинама исте ноћи у Специјалној полицији. Посмртно је одликована ОЗН II реда.

пензионер и Анка Будимир, домаћица из Београда,[1]) ЈБубина Митић,[2]) домаћица из Великог Села и Вера Стојишић,[3]) домаћица из Бора.

Седмог јуна 1943. године, у групи од 300 логораша, стрел>ане су: Слободанка-Данка Савић, чиновник, Десанка Лежајић, радница, стрељана под именом ЈБубице Чобановић, Леонтина Краус, пензионер, ЈБубица Мартиновић, домаћица, Злата Сертић, домаћица, Милица Дачип, кројачица, Адела Вранић-Шинко, радница све из Београда; затим из Чачка, Милена Властељица-Јевтовић, студент права, Надежда Вилимановић-Јанковић, студент медицине, Душанка Богићевић, кројачица, Милена Лазаревић, домаћица, Ружица Станишић, студент агрономије, Добрила Клисарић, радница, Наталија Николић, радница, Цмилька-Цица Кујунџић, домаћица; из Ваљева: Олга Пиргић и Станица-Цака Миливојевић, ученица из Крушевца: Бранислава Јанковић-Јовановић, чиновник, из Краљева: ЈБубинка Шутић, домаћица. У овој групи су такође стрељане: Магда Османлић (Османовић?),[4]) Зорка Недељковић[5]) и Стана Симоновић,[6]) све три домаћице из Београда и радница Јулија Ђорђевић.[7])

Последње групе жена стрељане су 7. и 11. септембра 1944. године на Јеврејском гробљу.

Међу стрељаним 7. септембра биле су: Добрила Арсенијевић, чиновник, Радмила Атанацковић, радница, Дубравка Бијелић-Аша и Србијанка Букумировић, студенти, Дана Лончар, професор, затим домаћице Јелена Богдановић, Невенка Дабић, ЈБубица Жужек и чиновница ЈБубица Илић, све из Београда, Олга Милутиновић, студент медицине из Краљева и Вера Митровић-Соколов, професор из Шапца.

ДРУгарице у групи која је стрељана 11. септембра, напале су, по договору, после прозивке стражаре и агенте који су дошли да их поведу. Настало је страшно гушање и крклање у ходнику, док један од нападнутих стражара није успео да ослободи руку и опали из револвера. Тада су дојурили други стражари и у ходнику су се разлегли пуцњи. Није могло да буде утврђено које су другарице у тој тучи убијене; зна се само да је организатор овог напада била Радмила Милановић-Шнајдер. У камион су убачене и живе и мртве жене, и на Јеврејском гробљу су неке стрељане а неке дотучене и бачене у заједничку раку. У тој су групи биле: Јованка Букумировић-Богдановић, учитељица, Олга Вучковић, домаћица, Дивна Градић, домаћица, Десанка Жарић, чиновник, Анка Јандријевић, домаћица, Паула Јурак*) домаћица, Веселинка Лазовић, студент, Јелица Летић, домаћица, Мирослава Јовановић-Јаза, геометар, Зора Илић-Обрадовић, чиновник, Славка Петровић, радница, Даринка Радовановић, домаћица, Радмила Рајковић, радница, Даринка Чупић-Руман, домаћица**) ЈБубица Стокић, студент, Анка Тешић, учитељица, Радмила Шнајдер, домаћица и Лидија Шупут, чиновник, све из Београда; Надежда Мајсторовић, матурант и Војинка Опанчина, студент из Чачка; из Крагујевца: Вера Милутиновић, домаћица, Јованка Невајдић, радница, Милијана Прокић, радница и Радојка Симић, кафеџика; др Ракила Леви-Мићић, лекар у Крупњу, Видосава Обрадовић-Радојковић, професор из Аранђеловца и Стана Михаиловић,***). Једна од прозваних другарица Милка Томајић****) домаћица

ФАНИ ПОЛИТЕО-ВУЧКОВИЋ завршила је историју уметности на Београдском универзитету. Врло активно је радила у Омладинској секцији Женског покрета и часопису „Жена данас". Радила је на културном просвећивању омладине. Била је сарадник свога друга Воје Вучковића. Под окупацијом живела је илегално у Београду. Откривена је и ухапшена децембра 1942. и умрла под батинама у затвору Специјалне полиције 25. децембра исте године.

ОЈ1ГА ВУЧКОВИЋ, домаћица из Београда, рођена је 1922. године у Херцег-Новом. Као дете је прешла с родитељима у Сенту, где је живела до априла 1941. године. Врло се млада укључила у напредни омладински покрет. После капитулације прешла је са породицом у Београд и ту се укључила у рад за НОП. Имала је једну групу симпатизера с којом је радила. Прикупљала је прилоге за НОФ, оружје и муницију и пребацивала људе у партизанске одреде у Срем. Откривена је и ухапшена марта 1944. године (по очевим подацима марта 1943. године). После завршене истраге пребачена је у логор на Бањици 12. априла. Стрељана је у последњој групи жена 11. септембра 1944. године. Учествовала је у нападу на гестаповце и агенте који су је водили на губилиште. Вероватно је била члан Партије.

***) ПАУЈ1А ЈУРАК, рођена 26. VI 1906. у Бечу, радила је са својим другом, Душаном Николишем, на помоћи југословенским добровољцима у Шпанији. После погибије свога мужа била је неко време на Космету; при повратку у Београд пала је у руке Специјалној полиције и страховито је малтретирана на саслушањима. Пребачена је на Бањицу 17. VI 1942. Бојала се батина и сваки пут кад је требало да иде на саслушање, молила је другарице за моралну подршку, да не би проговорила под батинама. Међутим, увек се добро држала и никога и ништа није одала. Радила је врло лепе ручне радове, била је уметница у том послу, давала је другима идеје за рад и показивала им како да раде. Очекујући да буде стрељана, седела је до дубоко у ноћ и правила лутке и дечје играчке.**

♦*) ДАРИНКА ЧУПИЋ - РУМАН, домаћица из Београда, рођена 1924. године у Црној Гори, члан КПЈ, била је активиста НОП-а од 1941, преносила је оружје и санитетски материјал за Пожаревачки партизански одред. У полицији се одлично држала, упркос томе што је зверски мучена. На Бањицу је пребачена 12. IV 1944. Приликом извођења на стрељање учествовала је у нападу на агенте.

*****) СТАНА МИХАИЛОВИЋ, из Сенаје (Младеновац), сарадник НОП-а, четници је ухватили јуна 1943. године, предата Специјалној полицији.**

****♦*) МИЛКА ТОМАЈИЋ, рођена 1898. у Сењу, ухапшена је 21. II 1944. као активиста НОП-а; 12. VI је пребачена у логор као кривац I категорије.**

‘) Вида Малешевић, предратни члан КПЈ и Анка Будимир доведене су у логор 6. марта 1943. године.

[r]) Доведена у логор 10. маја 1943. године.

[8]) Доведена у логор 17. априла 1943. године.

‘) Ухапшена 19. јануара 1943. и стрељана као талац за свога мужа, члана КП; рођена 15. VII 1915. у Прелогу (Словенија). Сав. јавно тужилаштво, рег. бр. 11311/10536).

”) Рођена 22. III 1912. у Н. Бечеју. доведена на Бањицу 6. III 1943. године.

[6]) Рођена 24. III 1904. у Београду, доведена у логор 3. VI 1943. године.

[7]) Радница из Граца, рођена 10. V 1915. у Тивилтеру (?) у Немачкој, доведена у логор 15. V 1943. године.

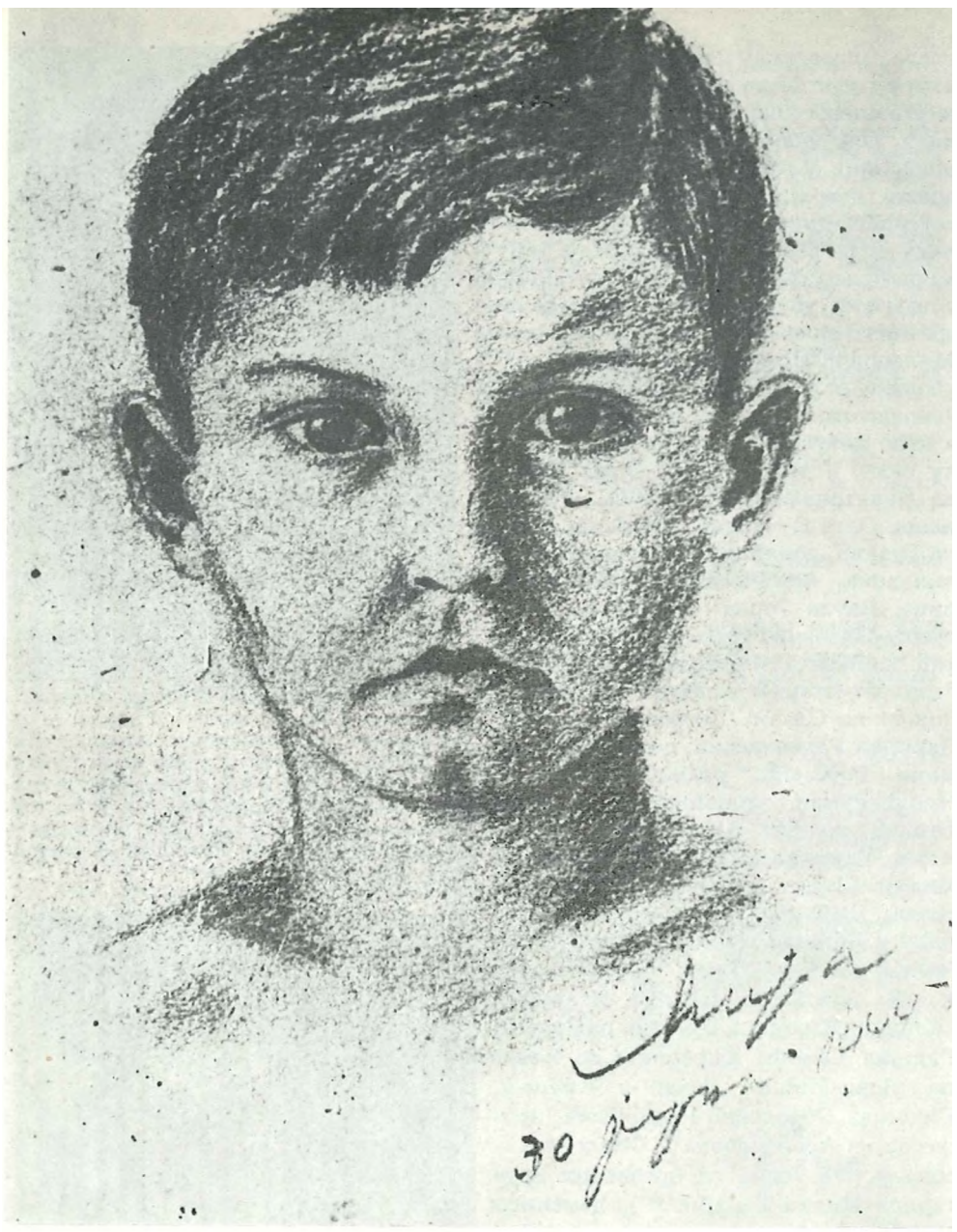

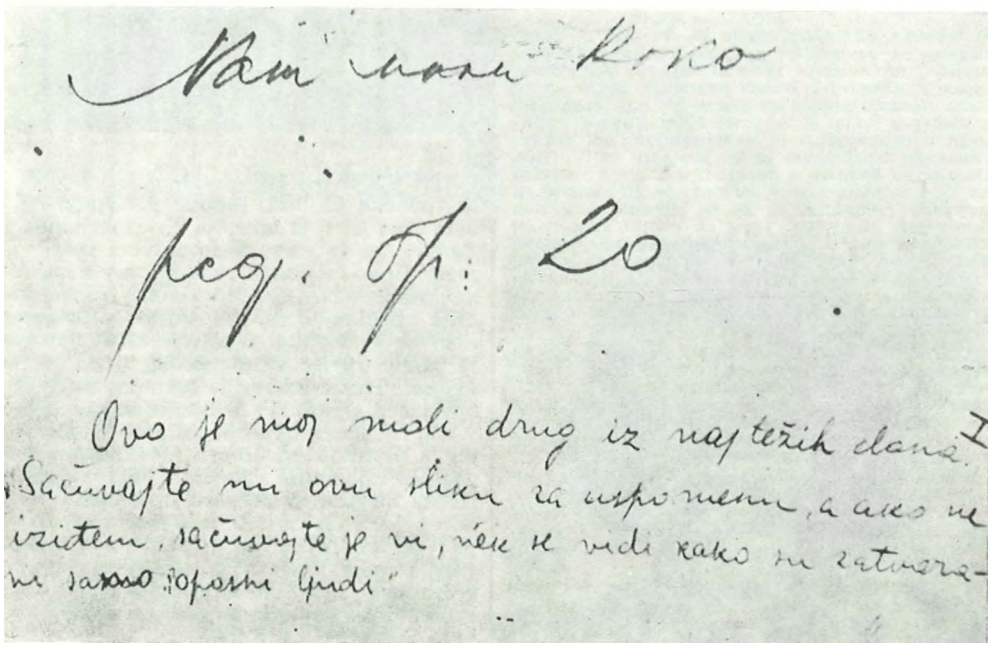

ЦРТЕЖИ МИРЕ ЈОВАНОВИК-ЈАЗЕ У ЛОГОРУ НА БАЊИЦИ:

МАЛИ КОКАН И РАДМИЛА ШНАЈДЕР

ПОСВЕТА РАДМИЛЕ ШНАЈДЕР НА ПОРТРЕТУ МАЛОГ КОКАНА, КОЈИ ЈЕ СТРЕЉ>АН ЗАЈЕДНО С МАЈКОМ.

из Београда искористила је гужву која је настала у ходнику и сакрила се у клозету. Но, проказале су је криминалке, те је она посебно стрељана сутрадан, 12. септембра.

Имена извесног броја жена које су са Бањице стрељане забележило је Савезно јавно тужилаштво; нека од њих су после ослобођења објављена у „Гласу". Међу стрељаним 1942. године налазе се: Јелица Марјановић, домаћица из Божевца, рођена у Калишту, доведена на Бањицу 18. јула 1942. стрељана 3. августа исте године („Глас" бр. 33, 15. V 1945); Даница Недељко, домаћица из Баваништа (Банат), стара 22 године, у логору од 21. IV 1942. стрељана 20. VIII 1942. („Глас", бр. 34, 22. V 1945); Олга Божовић, кројачица из Аранђеловца, рођена 1920, у логору од 30. IX 1942. стрељана 3. X 1942. (ИАБ, картотека бањичка); Олгица Вучковић, чиновник из Београда, рођена 7. III 1921. у Новом Саду, у логору од 12. X 1942. стрељана 30. XI 1942. („Глас", бр. 34, 22. V 1945; Савезно јавно тужилаштво, Зл. бр. 14405, Рег. зл. 5435); Христина Милетић, домаћица из Руишта (Сокобања), рођена 1927. у Руднику, на Бањици од 24. X 1942, стрељана 17. XII 1942. („Глас" бр. 34, 22. X 1945.). Међу стрељаним родољубима 1943. године биле су: Милијана Смиљанић, кафеџика из Такова, рођена 1893. у Бранетићу, у логору од 2. XII 1942, стрељана 25. I 1943 („Глас" бр. 35, 29. V 1945); Мирослава Атанацковић, домаћица из Жагубице, рођена 26. III 1926, у логору од 4. XII 1942. стрељана 2. IV 1943 („Глас", бр. 36, 3. VI 1945; Савезно јавно тужилаштво, Зл. бр. 14893); Милева Обрадовић, домаћица из Панчева, рођена 1889, у Торину, у логору 19. VI 1943, стрељана 17. VIII 1943. („Глас" бр. 39, 26. VI 1945); Милева Доброта, домаћица из Крушевца, рођена 7. IV 1923. у Сенти, у логору од 8. XII 1942, стрељана 21. IX 1943. („Глас", бр. 39, 26. VI 1945); Милева Аврамовић, поштанска чиновница из Жабара, рођена 16. XI 1914, у логору од 3. VII 1943, стрељана 1. X 1943. („Глас" бр. 41, 10. VII 1945); Љубица Кубјеш, фабричка радница из Чачка, рођена 1908. у Горажду, у логору од 26. VIII 1943, стрељана 1. X 1943. („Глас" бр. 41, 10. VII 1945); Маша Ничкевић, домаћица из Београда, рођена 1906. у Никшићу, члан КПЈ, ухапшена II 1943,

РАДМИЛД МИЉКОВИВ-РАЈКОВИВ (ЦРТЕЖ МИРЕ ЈОВАНОВИП-ЈАЗЕ)

Ј1ЕПА НЕШИЋ-ПИЈАДЕ укључена је у КПЈ 1920. године на Београдском универзитету. Била је активна у напредном студентском покерту као члан Клуба марксиста и члан управе Фонда за помоћ студентима. Радила је у Секретаријату жена комуниста у оквиру Партије и са женама у партијским ћелијама у фабрикама. После Обзнане, 1921. године, наставила је рад у партијској ћелији на терену. Заједно са својим другом Владимиром Нешићем радила је на партијској техници, од 1921. до августа 1929. године, када су обоје ухапшени и њен друг убијен у полицији. По налогу Партије отишла је 1932. године у СССР, где је посећивала партијску школу у Москви. Године 1937. вратила се у земљу, укључила се у рад Женског покрета у Београду и била члан Удружења незапослених професора. Године 1941. била је члан партијске ћелије у Министарству пољопривреде.

После избијања рата организовала је прикупљање хране за логор на Бањици и прикупљала је санитетски материјал и одећу за партизанске одреде. Јуна 1943. отишла је из Београда преко Срема у источну Босну и прикључила се партизанским јединицама; била је политички инструктор у Пратећем батаљону Првог корпуса. У јесен исте године отишла је у Јајце и почела да ради у техници Танјуга. Почетком 1944. била је технички секретар једног дела АВНОЈ-а. Августа 1944. вратила се у Србију. До доласка у ослобођени Београд, радила у Пропагандном одељењу Главног штаба Србије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ЈЕЛИЦА ЈЕРКОВИЋ, рођена 1912. у Кикинди, активиста Омладинске секције Женског покрета и СБОТИЧ-а, септембра 1941. примљена је у Партију. Радила је на Дорћолу са Јеврејкама и скупљала прилоге за НОФ. Ухапшена је октобра 1941. На саслушању у полицији није ништа признала. Пребачена је на Бањицу, а затим одведена на рад у Банатски Брестовац, одакле је покушала да побегне с већом групом жена. Ухваћена је, враћена на Бањицу, а затим транспортована у Равенсбрик, где је остала до краја рата.

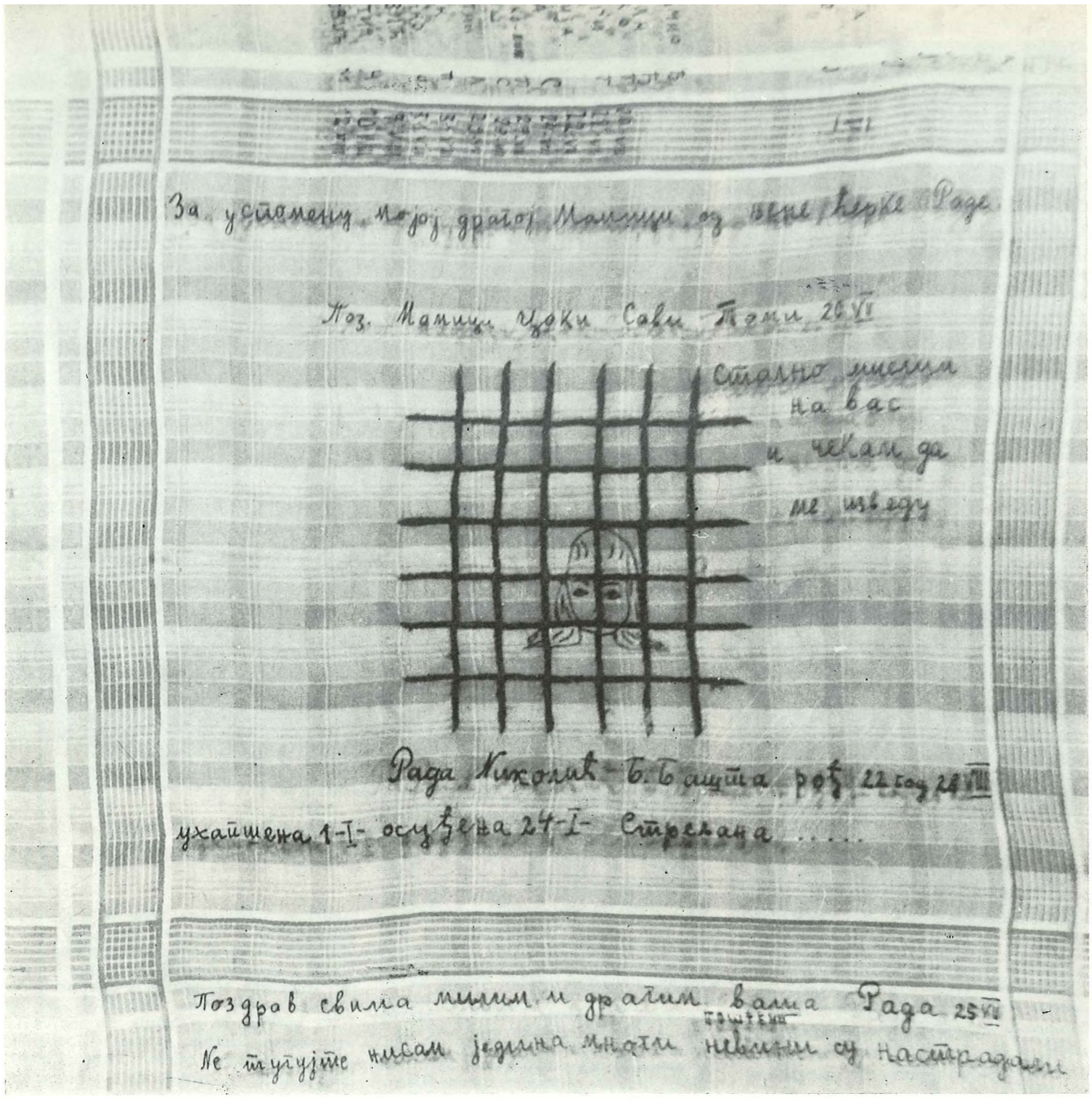

У „МУЗЕЈУ УСТАНКА 1941. ГОДИНЕ" У ТИТОВОМ УЖИЦУ НАЛАЗИ СЕ И 1ЕДНО ПОТРЕСНО ПИСМО СВЕДОЧАНСТВО О БАЈИНОБАШТАНЦИМА СТРЕЉАНИМ НА БАЊИЦИ. ТО ЈЕ МАЛА ЖЕНСКА МАРАМИЦА КОЈУ ЈЕ ПАРТИЗАНКА РАДА НИКОЛИК ВЕЗЛА ДО ПРЕД САМО СТРЕЉАЊЕ И ОСТАВИЛА ЗА УСПОМЕНУ СВОЈОЈ МАЈЦИ МИЛКИ.

НА СРЕДИНИ МАРАМИЦЕ ИЗВЕЗЕНЕ СУ ЦРНИМ КОНЦЕМ РЕШЕТКЕ И СИЛУЕТА ДЕВОЈКЕ. ДЕСНО — „СТАЛНО МИСЛИМ НА ВАС И ЧЕКАМ ДА МЕ ИЗВЕДУ". ИСПОД РЕШЕТАКА И СИЛУЕТЕ ИЗВЕЗЕНО ЈЕ „РАДА НИКОЛИБ, Б. БАШТА, РОБЕНА 28. VII 1922. ГОДИНЕ, УХАПШЕНА 1. I, ОСУБЕНА 24. I, СТРЕЉАНА. . . ПОЗДРАВ СВИМА МИЛИМ И ДРАГИМ ВАША РАДА.

25. VII. . . НЕ ТУГУЈТЕ НИСАМ ЈЕДИНА, МНОГИ ПОШТЕНИ И НЕВИНИ СУ НАСТРАДАЛИ. . .".

У ВРХУ МАРАМИЦЕ ИЗВЕЗЕНО ЈЕ: „ЗА УСПОМЕНУ МОЈОЈ ДРАГОЈ МАМИЦИ — ОД ЊЕНЕ БЕРКЕ РАДЕ". А МАЛО ДАЉЕ: „ПОЗДРАВ МАМИЦИ, ЦАКИ, САВИ, ТОМИ 20. VII

ИЗИАД НАТПИСА „ЗА УСПОМЕНУ МОЈОЈ ДРАВЕЗЕНА СУ ИМЕНА И ПОЧЕТНА СЛОВА ПРЕЗИМЕНА И ДАТУМИ СТРЕЉАЊА РАДИНИХ ДРУГОВА И ДРУГАРИЦА, КОЈИ СУ ПРЕ ЊЕ ИЛИ КАСНИ1Е ДОВЕДЕНИ У ЛОГОР НА БАЊИЦИ. НА ОВОЈ НЕОБИЧНОЈ МАРАМИЦИ КОЈУ ЈЕ РАДА ВЕЗЛА У ПРЕДАХУ ИЗМЕБУ БАТИНА И ИШЧЕКИВАЊА ДА ЈЕ „ПОЗОВУ" И ИЗВЕДУ ПРЕД ЦЕВИ ПУШАКА МОЖЕ СЕ НА СИТНОМ ВЕЗУ ОВЕ МЛАДЕ РАДНИЦЕ, ВЕРКЕ ПРАЉЕ, ПРОЧИТАТИ ТЕКСТ КОЈИ РЕЧИТИЈЕ ОД СВАКОГ ДОКУМЕНТА ГОВОРИ О СТРАДАЊИМА И ХЕРОЈСТВУ ЊЕНОМ И ДРУГИХ СУЖЊЕВА.

9. V ПЕТРА Ј. (ЈАЊУШЕВИК), ЈЕЛЕНА Т. (ТАДИВ), АДАМ Т. (ТАДИБ), МИКО М. (МАЛИНИВ), ЈОВО Ш. (ШЕБЕРИНОВИБ), МИЛОСАВ Т. (ТРИШИБ), ЗОРКО Д. (ДАКИБ), ЉУБИША Н. (НИНЧИБ), ЦВЕТКО Ј. (ЈЕЛИСАВЧИБ), ЛАЗАР Ј. (ЈУГОВИБ), БЕДО Ј. (ЈОКСИМОВИБ), НЕША (ЈОВАНОВИВ МИШО), ЖАРКО Ј. (ЈЕЛИСАВЧИВ), СЛАВОМИР Б. (БОРБЕВИБ), КИКАН Б. (БЕНИБ), РАЈКО Т. (ТАДИБ).

20. VII ДРАГИ Т. (ТРИШИБ)
22. VII ЈОВАНОВИВ ЉУБИНКО АЦА С. (СТАМЕНИБ)
24. VII МИЛЕНКО-МИЛЕ (ТОПАЛОВИБ)
26. VII МИКОШ С. (СТОЈИБЕВИБ)
27. VII МИЛУТИН Л. (ЛУКИБ)
29. VII РАЈАК П. (ПАВИБЕВИБ)
31. VII БРАНКО Ј. (ЈОВАНОВИБ) ЈУГОВИБ МИЛОЈЕ)
1. VIII ДРАГОМИР Ч. (ЧУЧКОВИВ) И ВЕЉКОВИВ М. (МИОДРАГ)

2. VIII

НА МАРАМИЦИ ЈЕ ОСТАО НЕИЗВЕЗЕН САМО ЈЕДАН ДАТУМ, ПОСЛЕДЊИ У ЊЕНОМ ЖИВОТУ, ДАТУМ ЊЕНОГ СТРЕЉАЊА: 20. VIII 1942. ГОДИНЕ ЦЕЛАТИ СУ ЈЕ СА МНОГИМ ОДВЕЛИ НА СТРЕЛИШТЕ. НА РАСТАНКУ СА СВОЈИМ ДРУГАРИЦАМА ОНА ЈЕ ЈЕДВА УСПЕЛА ДА НЕДОВРШЕНУ МАРАМИЦУ УРУЧИ СВОЈОЈ ДРУГАРИЦИ МИРИ ЈОВАНОВИВ, КОЈА БЕ ЈЕ КАО ПОРУКУ И ПОСЛЕДЊИ ПОЗДРАВ ПРЕДАТИ РАДИНОЈ МАЈЦИ

на Бањици од 12. VI, стрељана 1. X 1943. У затвору је зверски мучена („Глас", бр. 41, 10. VII 1945); Олга Лазар, домаћица из Вреоца, рођена 1905. у Јарку, у логору од 10. VII 1943, стрељана 21. X 1943. („Глас", бр. 42, 17. VII 1945); Ружа Вучетић из Београда, ухапшена 9. IX 1944. (Савезно јавно тужилаштзо, Зл. бр. 14405, Рег. зл. 16544 и 14903). У логору на Бањици је 1944. године стрељана Милица Кудра, из Београда (Савезно јавно тужилаштво, Зл. бр. 14405, Рег. зл. 16359). Пред ослобођење, у јесен 1944, ухваћена је Олга Миливојевић из Бачевца, рођена 19. X 1919, врло храбар теренски радник, предата је Гестапоу и стрељана на гробљу. Септембра 1944. године стрељана је и Милица Натијало, радница, рођена 1905. године у Бос. Дубици. Врло млада укључила се у напредни раднички покрет Загреба и учествовала у свим акцијама. Године 1941. долази као избеглица у Београд, одмах се овде укључује у НОП, скупља прилоге у радионици где се запослила, проширује рад, набавља санитетски материјал и шаље га у одред; затим организује пребацивање компромитованих другова из Београда у партизане. Ухапшена је крајем августа, премлаћена на саслушању и руку су јој сломили, тако да су је морали упутити у болницу. Чим је мало прездравила, враћена је у полицију и поново подвргнута мучењу. Стрељана је. Ништа није признала ни одала.

На Гробљу стрељаних родољуба, на Новом гробљу у Београду, записана су још и ова имена жена, без икаквих ближих података: Милка Вуковајац, Бојка Дабић, Милка Денић, Славка Димитријевић, Радојка Ђуричић, Милица Илић, Радмила Лалић, Дикосава Миленковић, Даница Младеновић, Јагода Новаковић, Ружа Петровић, Даница Привежић, Божана Радовановић, Зорка Арсенијевић и четири неидентификована женска леша.

Многе жене су као симпатизери или сарадници НОП-а, и многе као таоци за мужа, брата или своју децу у партизанима, хапшене и теране у логор на Бањици.

Године 1941. ухапшене су: Косара Дрињаковић, професор, под сумњом да је левичарски настројена, и оптуштена из службе, и Мира Кротић, члан партијске ћелије у Заводу за израду новчаница, која је убрзо затим пуштена јер јој кривица није могла да буде доказана. Она се затим преко везе пребацила у Загреб и тамо наставила рад.

СТАНИЦА НАЧЕВИЋ, рођена 1905. у Кулиновцима, код Чачка; одрасла је као подсвојкиња професорке Милеве Петковић, једне од првих жена комуниста у Србији. Године 1924. дошла је у Београд да учи кројачки занат; одмах се укључила у раднички покрет, ступила је у „Абрашевић", затим у синдикат текстилних радника; учествовала је у штрајковима и осталим акцијама напредног радничког покрета. После штрајка солидарности са радницима штофаре Владе Илића, априла 1940. отпуштена је из службе, из Текстилне А.Д. Исте године примљена је у чланство КПЈ и постала секретар партијске ћелије у Текстилној А.Д. Под окупацијом, је учествовала у саботажи и другим акцијама диверзије против окупатора; у њеном је стану била смештена емисиона радио-станица и умножавани су неки партијски прогласи. Ухапшена је августа 1941. у групи са Илонком Валгони, Маријаном Грегоран и другим текстилним радницима; из Специјалне полиције пребачена је на Бањицу, одакле је због недостатка доказа пуштена 1942. Сада је пензионер.

МИЈ1ИЦА МИХАЈЈ1ИЦА, текстилна радница у штофари Владе Илића, рођена 12. априла 1922. године у Стабанци (Босанска Крупа), као напредна омладинка и радница примљена је у Партију уочи рата. Под окупацијом је наставила рад. Ухапшена је септембра 1941. године на денунцијацију једне раднице. У полицији је претучена, али је издржала сва мучења и ништа није одала. Пребачена је у логор на Бањици 11. септембра 1941. године. Стрељана је у првој групи жена 19. септембра исте године. Пркосила је непријатељу и приликом стрељања узвикујући пароле.

•

ЗОРА СЕЈ1АКОВИЋ, кројачка радница, рођена 28. марта 1913. године у Голубинцима, Рума, предратни активиста напредног радничког покрета и члан КПЈ. Под окупацијом је наставила рад и од септембра 1941. до марта 1942. године била је секретар једне партијске ћелије. Наставила је рад и после „мартовске провале" 1942. године. Ухапшена је 23. септембра 1942. године. У полицији је страховито тучена, ноге су јој биле у ранама. Издржала је сва мучења и никог није одала нити теретила. Пребачена је у логор на Бањици 26. октобра 1942. Стрељана је 25. маја 1943. године.

•

ДРАГИЦА ЂОРКОВИЋ, текстилна радница, рођена 5. маја 1909. године у Старом Петровом Селу, предратни активиста напредног радничког покрета. Радила је у Београдској текстилној АД и активно учествовала у раду синдиката и акцијама које је организовала Партија уочи рата. Примљена је у КПЈ фебруара 1941. Под окупацијом је наставила рад; прикупљала прилоге за НОФ, проналазила станове за скривање илегалаца и одржавање састанака, растурала летке и обухватала радом за НОП нове људе. Ухапшена је у „мартовској провали" 1942. године. У полицији је страховито мучена, али ништа није признала. Пребачена је у логор на Бањици. Стрељана је 1943. године.

ЈВУБИЦА СТОКИЋ, студент права, предратни активиста напредног радничког покрета. Под окупацијом је наставила рад. Као члан КПЈ прикупљала је прилоге за НОФ на територији своје партијске ћелије. После „мартовске провале" 1942. повезивала је неке чланове Партије. Половином 1942. године запослила се као кућна помоћница код једног педикира да би могла слободно да обавља своје задатке. Учествовала је у растурању летака уочи 7. новембра 1942. Ухапшена је почетком 1943. на доставу газде. У полицији је претучена и послата на лечење у притворенички болницу, а затим у логор на Бањици, одакле је изведена и стрељана у последњој групи жена 11. септембра 1944. године.

•

АНЂЕЛКА РЕБРАЧА—РАДУНОВИЋ, чиновник Министарства финансија, рођена је 1915. године у Мајским Пољанама код Глине. Пре рата била активиста Омладинске секције Женског покрета и Задруге младих девојака. Кандидована је за члана КПЈ у партијској ћелији у Министарству финансија. Учествовала у свим акцијама које су у почетку устанка извођене у Београду; осим што је организовала болничке курсеве, прикупљала је и преносила санитетски материјал, проналазила станове за илегалце итд. Ухапшена је септембра 1942. године; после 6 недеља пребачена у логор на Бањици; маја 1943. отерана је са групом затвореница на принудни рад у Банатски Брестовац. После покушаја бекства поново је враћена у логор, децембра исте године, и у њему остала до његовог расформирања.

ф

ДАНИЦА МИХАИЛОВИЋ, професор, рођена је 1901. године у Селевцу (Смедерево) у учитељској породици. Гимназију и Филозофски факултет завршила у Београду издржавајући се од давања часова. Као студенткиња је пришла напредној омладини, а као професор ширила напредне идеје међу средњошколском омладином у местима у којима је службовала.. Десет година је са пуно одговорности радила и на Црвеној помоћи. У устанку се нашла у Лозници, где је премештена као избеглица из Кикинде, и ту се одмах укључила у припреме за устанак са групом напредних професора. За време прве непријатељске офанзиве повукла се у Ужице, где је радила као коректор „Борбе". Због наглог надирања Немаца изгубила је везу с јединицама, али је успела да дође до Београда децембра 1941. године. Одмах је успоставила везу с партијским радницима који су радили у техници МК КПЈ за Београд и укључила се у рад. Ухапшена је у провали јануара 1943. У полицији се добро држала. Никога није открила нити теретила, а ни свој рад није признала. После завршене истраге пребачена је у логор на Бањици, где је остала до расформирања 3. октобра 1944. године. Примљена је у Партију 1945. године. Носилац је Споменице 1941.

Ф

ДОРА ФРАЈДЕНФЕЛД, студент филозофије, рођена 19. априла 1919. године у Београду, укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије. Још активније је наставила

дад по доласку на студије. Примљена је у Партију на Универзитету. Под окупацијом је била најпре рејонски .техничар СКОЈ-а, а затим рејонски партијски техничар. Ухапшена је у мартовској провали 1942. године под именом Марте Чупић. Пребачена је у логор на Бањици и стрељана.

●

ЈЕЛЕНА - ЛЕНЧЕ ХАЦИ - НИКОЛИЋ, радница из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета и члан КПЈ. Под окупацијом је радила у млекари у Француској ул. бр. 5, која је била партијски пункт. Била је секретар_ једне партајске-ћелије у IV рејону. Ухапшена је 17. фебруара 1942. године, пребачена у логор на Бањици 11. априла исте године, стрељана у Јајинцима 25. маја 1943. године. Имала је добро држање и у полицији и у логору.

●

МАРИЈАНА ГРЕГОРАН, текстилна радница, рођена је 24. јануара 1921. године у Хадешану, Међумурје. Дошла је у Београд неколико година пред рат и, још врло млада, запослила се у штофари Владе Илића. Одмах се укључила у напредни раднички покрет, те је 1938. учлањена у КПЈ. Узела је видног учешћа у организовању радника и активно учествовала у свим акцијама које је водила Партија. Године 1940. ушла је у МК СКОЈ-а и исте године постала члан ПК СКОЈ-а за Србију. По окуиацији радила је са омладином на Карабурми. Ухапшена је 25. августа 1941. на уличном састанку. После страховитог мучења у Специјалној полицији пребачена је у логор на Бањици и стрељана у првој групи жена, 19. септембра 1941. године.

ЉУБИЦА НОВАКОВ, текстилна радница из Београда, рођена 1920. године у Мокрину, радила је у текстилној фабрици „Елка“. Била је члан КПЈ. Под окупацијом је наставила рад. Ухапшена је септембра 1942. године и убрзо пуштена, јер јој кривица није могла бити доказана После изласка из затвора отишла је у Космајски одред. Почетком априла 1943. године Космајски одред водио је борбу са љотићевцима и Немцима код села Лисовића и у тој борби претрпео тешке губитке. У борби је заробљена и одведена на Бањицу. 14. јула 1943. године. Стрељана је 1. октобра исте године. Кад су је изводили на стрељање, није хтела да скине своју црвену хаљину, због чега су је много тукли. И у Специјалној полицији и приликом извођења на стрељање имала је добро држање.

●

ДУБРАВКА-АША БИЈЕЛИЋ, студенткиња из Београда, рођена 1918. године у Бихаћу, пре рата се укључила у напредни средњошколски покрет. Под окупацијом је наставила рад. Била је члан једне партијске ћелије на Сењаку и члан руководства СКОЈ-а I рејона. У њеном су се стану у Сувоборској улици одржавали састанци МК СКОЈ-а. Учествовала је у разним акцијама и преносила оружје за њихово извршавање. Откривена је марта 1942. године и склонила се у околину Београда. Требало је да оде у партизане, али је крајем 1943. године ухваћена и 12. априла 1944. године одведена у логор на Бањици. Стрељана је 7. септембра исте године.

ВЕРА ЈАНИЋИЈЕВИЋ, службеник Електричне централе, активни учесник у напредном покрету од пре рата. Рођена је 18. априла 1915. године у Смедереву. Под окупацијом је наставила рад, али је већ 1941. године ухапшена. У полицији се одлично држала, ништа није признала, па је пуштена на слободу. Наставила је рад. Поново је ухапшена у пролеће 1942. године и претучена у полицији, па је послата у болницу на лечење и још неизлечена пребачена у логор на Бањици. Никога није одала, држала се херојски. Стрељана је 25. маја 1943. године.

●

РЕА АЛМУЗЛИНО-РОТ, апотекар, рођена 13. октобра 1919. године у Београду, укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица IV женске гимназије и ту примљена у СКОЈ. По директиви Партије радила је у организацији скау.та и гутемплера. После завршене гимназије запослила се као чиновник Београдске општине и тада се укључила у рад СБОТИЧа. Учествовала је у свим акцијама уочи рата. Кандидована је за члана КПЈ 1941. године. Јула 1941. је са целом породицом напустила Београд и прикључила се партизанима. Била је четна болничарка у II пролетерској бригади. У Дрнићима је завршила апотекарски курс и послата у III дивизију, у којој је остала до V офанзиве, када је постала референт санитета у X херцеговачкој бригади и обављала ту дужност до децембра 1944. Јануара 1945. године радила је као фармацеут при КНОЈ-у у Београду. Уписала се на факултет и завршила фармацију. Сада ради као војни апотекар. Носилац је Споменице 1941.
У НОП су јој погинула два брата и мајка Тереза, која је радила у Централној болници и страдала заједно с болницом у V офанзиви.

●

ВЕРА СПАСИЋ-СМИЛЕВСКА, банкарски чиновник из Београда, рођена 1917. године, пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Активно је радила у Омладинској секцији Женског покрета и Задрузи младих девојака. Под окупацијом је наставила рад. Била је кандидат за члана КПЈ у партијској ћелији Државне хипотекарне банке. Ухапшена је децембра 1941. године због своје предратне активности. Како полиција није имала података о њеном раду, а она ништа није признала, после извесног времена је пуштена. Наставила је рад. Поново је ухапшена у провали септембра 1942. године. Овога пута полиција је имала доказа о њеном раду, па ју је подвргла страховитом мучењу. Упркос зверском терору, Вера се херојски држала и ништа није признала. Пребачена је у логор на Бањици 18. децембра 1942. Маја 1943. одведена је на принудни рад у Банатски Брестовац, а децембра исте године поново враћена у логор, где је остала до његовог расформирања 3. октобра 1944. године. И у логору и на принудном раду имала је добро држање. Активно је учествовала у свим логорским акцијама и увек о свим питањима имала правилан став. Скромна и једноставна била је блиска другарицама и оне су је волеле и цениле. Носилац је Споменице 1941.

Почетком 1942. године ухапшене су: Јелена Билбија-Лапчевић, спикер Радио-Београда, Владислава Вучковић (ухапшена 2. фебруара, а пуштена 8. маја 1943), мајка Светлане Крстић (у чијем је стану у улици Жоржа Клемансоа ухваћена Јелена Ћетковић), Спаса Лапчевић, Божидарка Максимовић, професор (пуштена после краћег времена и отад живела у илегалности), Вера Марковић, ЈБуба Митровић, Александра Стајић, чистачица Задужбинског одсека Министарства просвете, Радмила Стефановић, Душанка и Милица Цветић.

Многе другарице, ухапшене 1941. или 1942. године пребачене су затим у логор на Бањици. Међу њима су биле: Јелица Васић, домаћица (у логору од 2. децембра 1941, пуштена 3. јуна 1943), Дарослава Вијоровић, вајарка (ухапшена у јесен 1941, пуштена из логора 1942), Мерима Вулић (доведена у логор 9. октобра 1941, пуштена 10. X 1942), Клавдија Жухина, новинар (у логору од краја 1941, до јесени 1942), Јелена Милин (ухапшена као талац за мужа 31. X 1941, пуштена из логора 16. V 1943); Јованка Поповић-Буба, студенткиња, кандидат за члана КПЈ (крајем септембра 1941. доведена на Бањицу, пуштена новембра 1942), Тумин Зоја, професор из Прокупља (на Бањици септембра 1941), Ангелина Аврамовић (у логору од 10. V 1942, до 8. XI 1942), Слобода Алимпијевић, настојница (у логору од 26. X 1942. до 28. IX 1943), Јулка Васиљевић, кројачица (у логору од 26. X 1942. до 23. XII 1943), Милева Веселинов, домаћица (у логору од 22. X 1942. до 20. XII 1943), Вида Милојевић, правник, члан КПЈ (ухапшена марта 1942, на Бањици од 30. IV 1942, остала у логору до расформирања), Вишња Никезић, домаћица, талац за сина (хапшена 9. I 1942, у логору до 9. IX 1942, други пут од 13. III 1943. до 25. VI 1943), Даница Радовић (ухатиена октобра 1942, задржана годину дана у логору на Бањици), Снежана Рајков, кројачка радница, члан КПЈ (ухапшена крајем јануара 1942, пуштена из логора 23. XI 1943), Катарина-Каја Ракић, чиновник Аграрне банке (ухапшена јануара 1942, из логора пуштена маја 1942).

Године 1943. упућене су у логор на Бањици: Зорица Андрић, домаћица (од 29. IX 1943. до 8. VII 1944), Јелена Антић, радница (ухапшена 23. I 1943. у логору 4. III 1943. до 12. IV 1944), Милена Атанацковић, начелник Министарства социјалне политике (ухапшена маја 1943, у логору 12. VIII 1943,

вођена на принудни рад фебруара 1944, враћена 16. III 1944), Иванка Банковић, домаћица (од 16. IX 1943. до 29. VI 1944), Надежда Васиљевић, матурант (од 29. XII 1943. до расформирања логора), Вукосава Вучковић (ухапшена 22. X 1943. у логору до расформирања), Војислава и Драгослава Гавровић (у логору до расформирања), Нада Димитријевић, адвокатски приправник (од 6. III 1943. до 1. VII 1944), извршила самоубиство у лето 1945, Стана Јаковљевић, ухапшена као талац за мужа (у логору 28. III 1943. до расформирања), Вука Кумар (у логору кад и сестре Букумировић, преко једног кључара слала поруке и писма Србијанкина и Јокина из логора), Сузана Мамужић, домаћица (ухапшена 9. IX 1943. у логору до расформирања), Јела Николић (ухапшена јуна 1943, у логору до расформирања), Добрила Тодоровић, апотекар (ухапшена 22. X 1943, у логору до 12. IV 1944), Славка Томић (ухапшена 13. IX 1943, у логору до расформирања), Ковиљка Урошевић, адвокатски приправник (ухапшена 19. III 1943. у логору од 22. IV 1943. до 7. II 1944).

Године 1944. доведене су у логор: Анђелка Аврамовић, ученица (у логору од 16. VI 1944), Десанка Бабић, домаћица (у логору од 17. IV 1944), Милка Бубало, матуранткиња (у логору од 19. I 1944), Зорка Буловић (у логору од 12. IV 1944), Милена Васиљевић, професор (у логору од 17. IV 1944), Јованка Вељковић, из Миријева (у логору од 21. VI 1944), Божица Веселиновић, бројачица (у логору од 12. IV 1944), Катарина Вилић, домаћица из Кијева (у логору од 21. VI 1944), Божана и Олга Јосимовић, учитељице у пензији (у логору до расформирања као таоци за своје синове), Радмила Михаиловић (ухапшена маја 1944, у логору до расформирања).

V скојевским провалама ухапшене су, поред других: Милица Голубовић, члан актива којим је руководила Радмила Јовић-Малецка и Мара Остојић, кројачка радница, члан истог актива, уханшене јануара 1942. године на скојевском састанку (у логору од 18. I 1942, пуштена јула исте године), ЈБубица Чанковић-Сека, ученица гимназије, члан актива којим је руководила Ружица Шојић (у логору од 18. I 1942, касније у Заводу у Смедеревској Паланци). У средњошколској провали СКОЈ-а половином 1942. године ухапшена је поред других и Ђина Вукчевић, ученица II женске гимназије (са Бањице пребачена у Смедерево 1943. године, враћена у Београд 1944. године, пуштена), Ружа Јовановић, ученица (ухапшена 1942. године, пуштена), Ружица Шојић, ученица (ухапшена 1942. године, пуштена), Ружица Ђорђев

РУЧНИ РАДОВИ ЗАТОЧЕНИЦА НА БАЊИЦИ: БУКЕ ДИИИЕ, АЕПЕ СТАМЕНКОВИБ, ЛЕПЕ МИХАЈЛОВИБ-ОПИКЕ, ЛЕПОСАВЕ МИТРОВИБ, НАТАЛИЈЕ ЈЕРЕМИБ, РАДМИЛЕ МИЛ>КОВИБ-РАЈКОВИБ, ДАЦЕ ЈОВАНЧЕВИБ И ПЕТРАНЕ ЛУКОВИБ

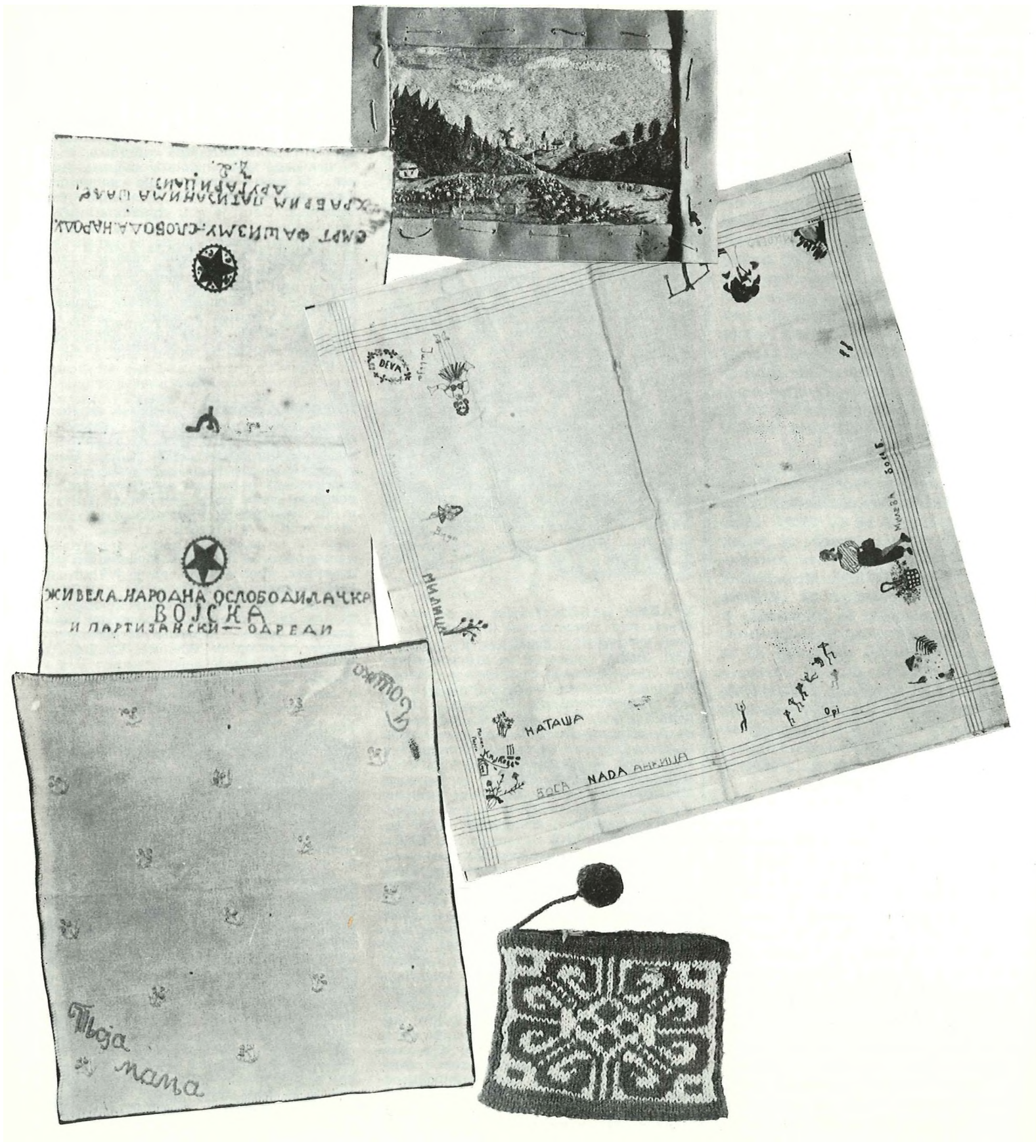

РУЖИЦА ШОЈИЋ студент медицине, рођена 5. јуна 1920. у Београду, укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица IV женске гимназије. Примљена је у СКОЈ пре рата а у КПЈ 1941. године. Била је члан руководства СКОЈ-а на Универзитету, а затим члан рејонског руководства СКОЈ-а. Била је један од организатора атентата на групу белогардејаца; прикупљала је прилоге за НОФ на територији своје партијске организације, а новембра 1941. године, као члан рејонског актива СКОЈ-а преносила је оружје за извођење акција. Ухапшена је у заседи 8. јануара 1942. године, претучена у полицији и после десет дана пребачена на Бањицу. Лечена је у логорској болници и неизлечена враћена у собу смрти. Петог марта 1942. када је прозвана на стрељање, другарице су је понеле јер није могла да стане на ноге. Имала је увек беспрекорно држање — у полицији и у логору.

●

МАРИЈА РАЧКИ, кројачка радница из Београда, рођена 21. марта 1922. године у Ајбегу (Словенија), врло млада се укључила у напредни раднички покрет. Запослила се у трикотажи „Елка“ 1939. године. Радила је у УРС-овим синдикатима. Учествовала је у свим акцијама и штрајковима уочи рата. Радила је са омладином и 1940. године формирала један ужи актив. Под окупацијом је наставила рад. Јуна 1941. године ушла је у новоформирани МК СКОЈ-а. Организовала је атентате на полицијске агенте и била међу ороганизаторима паљења гараже „Форд“. Ухапшена је крајем 1941. године, и у полицији страховито мучена. Пребачена је у логор на Бањици 16. децембра 1941. године и сутрадан стрељана с већом групом другарица и другова.

●

ПЕРСА БЈ1АГОЈЕВИЋ, графичка радница из Београда, рођена 1. октобра 1907. у Брлогу (Оточац), пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Децембра 1939. године била је члан партијске ћелије на терену Маркарнице и Цигар-папира. Под окупацијом је наставила рад. У лето 1941. године напустила је Београд и отишла у партизане. Ухваћена је крајем године као партизанка код Горњег Милановца и била под истрагом до априла 1942. године, када је пребачена у логор на Бањици, одакле је пуштена 15. јуна исте године. После изласка из логора запослила се као графичка радница и наставила рад. Поново је ухапшена у провали графичара у јесен 1942. и остала у затвору Специјалне полиције два месеца. После затвора запослила се у Савезу графичара. Одлазила је из Београда у село на неколико месеци из опрезности од новог хапшења. Јуна 1944. отишла је у Космајски одред, а касније се пребацила у I шумадијски одред, где је остала до 1945. године. Другарица је народног хероја Милана Благојевића.

●

ДЕСАНКА ЖАРИЋ, стручна учитељица из Београда, рођена 24. октобра 1913. године у Краљеву, после завршене ниже женске стручне школе у родном месту, дошла је у Београд, где је завршила вишу женску занатску школу са учитељским течајем. Пошто није могла да се запосли, радила је као волонтер у Управи државне болнице. Почетком 1935. године запослила се у Домаћој банци и тада се укључила у напредни раднички покрет. Врло је активно радила у Омладинској секцији Женског покрета и СБОТИЧ-у. Пре рата примљена је у Партију. Под окупацијом је наставила рад. Организовала је прикупљање прилога за НОФ и све прикупљене прилоге и новац смештала у своме стану, одакле је преко везе слала одредима. Од јесени 1943. године вршила је курирску службу за ПК КПЈ за Србију. У раду је била повезана са Вером Перишић-Додић, која ју је после провале у октобру 1943. године повезала са чланом ПК КПЈ за Србију Светиславом Каначким од кога је добијала задатке и партијски материјал. У овој се провали одлично држала.[1]) Радила је са пуно елана. Састајала се по разним улицама са лицима која су јој приказивала са одређеном јавком и доводила их на састанке Каначком. На једном састанку је и ухапшена, 28. фебруара 1944. године, у Невесињској улици. Из затвора Специјалне полиције пребачена је у логор на Бањици 24. априла као кривац I категорије. Стрељана је у последњој групи жена 11. септембра 1944. године. Заједно са осталим прозваним другарицама учествовала је у нападу на гестаповце и агенте који су их водили на губилиште.

ОИРП, бр. 6268, IV, 1—11/1944. — Одломак извештаја ПК КПЈ за Србију од 15. IV 1944. год.

●

ЈУЛИЈАНА ДОГРАЈИЋ, текстилна радница из Београда, рођена 8. јануара 1920. у селу Лазе, Славонска Пожега, укључила се у напредни раднички покрет 1937. године преко синдиката у Београду. Активно је учествовала у свим радничким акцијама, због чега је у два маха била хапшена и протеривана у родно место. После сваког протеривања враћала се у Београд и настављала рад. Маја 1941. године завршила је болничарски курс, а затим је и сама организовала курсеве. Примљена је у Партију јула 1941. године. У ћелији је одговарала за партијску технику. Наставила је рад и после мартовске провале 1942. као техничар једног рејонског комитета. Ухапшена је у провали 6. октобра 1942. године, а 5. децембра је пребачена у логор на Бањици као кривац II категорије. Са Бањице је јуна 1943. године транспортована за Аушвиц, где је остала до краја рата.

●

МАРИЈА ПАЈИЋ, студент медицине из Београда, рођена 1920. у Драгутинову. Школовала се у родном месту и Кикинди, а 1939. године уписала се на Медицински факултет у Београду. Укључила се у напредни средњошколски покрет у гимназији у Кикинди, где је примљена у СКОЈ. Наставила је рад и на студијама. Године 1941. била је члан КПЈ; радила је у Војној болници, одакле је узимала санитетски материјал и слала за одред. Кад је откривена, склонила се у стан браће Ленард, одакле је требало да оде у одред, али је исте ноћи, између 4. и 5. септембра 1941. године, ухапшена и одведена у Специјалну полицију, где је страховито мучена. Ништа није признала. Пребачена је у логор на Бањици 12. септембра, а 19. је стрељана у првој групи жена.

деревску Паланку). У I женској гимназији ухапшене су: Драгојла Глишић, Драгиња Јањић (Јанчић?), Вера Милосављевић, Анка Михаиловић и Даница Николић. Из актива СКОЈ-а на Чубури ухапшена је Василька Петричевић (пуштена после 3 недеље).

АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА

Одмах после ослобођења Београда нарочиту активност развиле су жене-активисти Народног фронта. Оне су се ангажовале у прикупљању помоћи за НОВ, нарочито за рањене борце у болницама. На многобројним конференцијама жена које су организовале активисткиње АФЖ, у граду је убрзо у свим рејонима основана организација АФЖ.

Градски одбор АФЖ Београда формиран је децембра 1944. године и у њега су ушле: Ана Савић, домаћица, Вера Бркић, чиновник, Војка Јаковљевић, домаћица, Славка Парента-Морић, студент медицине, Татјана Калајић, професор, Живана Станојевић, радница, Вукица Кнежевић, домаћица, Јелена Косановић, лекар, Стевка Лазовић, домаћица, Мерима Вулић, радница, Наталија Шојић, чиновник Хипотекарне банке, Милица Кићевац-Дедијер, домаћица, Криста Ђорђевић, председник, Јелена Поповић, суплент-секретар, Бранка Савић, професор, Радмила Бунушевац, новинар, Славка Анаф, домаћица, Ангелина Ковачевић, радница, Даница Михаиловић, професор, Анка Кумануди, домаћица, Лепа Жујовић, домаћица, Јованка Андријашевић, радница, Марија Дујмовић, чиновник ПТТ, Јулка Лазаревић, кројачица, Вера Смиљевић, чиновник Хипотекарне банке, Неда Оклобџија, професор, Зага Застријановић, чиновник ПТТ, Милица Парошки, трговац, Даринка Чукулић, домаћица, Катарина Божанић, чиновник, Олга Врабич, фармацеуткиња, Даринка Мародић, Лепа Нешић, професор, Вера Андрић, учитељица, Боса Ђорђевић, домаћица, др Марија Лазић, лекар, Оливера Марковић, радница, Вида Милојевић, правник, Даница Чупић, радница, Нада Кун, професор, Марга Поповић, домаћица, Спаса Вујасиновић, учитељица, Катарина Пејић, домаћица, Драга Ђертић, радница из Маркарнице, Петруша Зорић-Кочовић, радница, Милада Рајтер, прив. намештеник, Олга Тимотијевић, домаћица, Милица Стругар-Сарић, дипломирани правник, Ђелинео, професор, Јела Милић.

Двадесет осмог јануара 1945. године одржан је у Београду митинг жена Србије на коме је изабран Главни одбор АФЖ за Србију. На митингу је друг Тито у поздравној речи одао признање женама Србије за њихово учешће у народноослободилачкој борби, за све жртве и напоре које су поднеле у току народноослободилачког рата.

У Главни одбор[1]) АФЖ за Србију изабране су: Спасенија-Цана Бабовић, члан Председништва АВНОЈ-а; Митра Митровић, повереник за просвету; Милица Дедијер, начелник Одељења за заштиту матера и деце; Ружа Прибићевић, члан Извршног одбора ЈНОФ-а Србије; Дана Станишић, чиновник Народне банке; Милева Планојевић, студент из Гуче; Милица Сарић, дипломирани правник; Лепа Жујовић, помоћник управника болнице; Боса Ђорђевић, члан Градског народноослободилачког одбора; Исидора Секулић, књижевник; Јелена Поповић, професор; Милева Бубало, домаћица; потпуковник др Јулка Мештеровић, лекар; Славка Морић, студент, Разуменка Петровић, професор; Марга Поповић, домаћица; Радмила Бунушевац, новинар; капетан Бранка Савић; мајор Савка Јаворина; Фрида Филиповић-Тасић, књижевник; потпоручник Даница Милосављевић; мајор Саша Божовић; Мара Таборска, чланица Народног позоришта; Вида Чубриловић-Копривица, шеф Одељења за пољопривредну наставу; Мина Петровић, радница из Крагујевца; Душанка Симовић, сељанка из Дреновца; Нада Матејић, сељанка из Сипића; Радојка Савић, сељанка из Доње Шаторње; Ђурђица Војиновић, професор из Аранђеловца; Бранислава Нешић, учитељица из Тополе; Оливера Марковић, домаћица из Крагујевца; Гроздана Стошић, домаћица из Врања; Драгица Јовановић, сељанка из Бунушеваца; Николија Петровић из Аранђеловца; Ратка Петровић из Црне Траве; Анкица Вацић, радница из Пирота; Ната Павловић, сељанка из Студена; Мара Миљковић, сељанка из Лапотинца; Јованка Миљанић, сељанка из Пусте Реке; Параскева Стојановић из Лесковца; Зора Стевановић, професор из Лесковца; Драга Диманић, домаћица из Власотинаца; Милина Ракић из Црне Траве; Милена Ускоковић, домаћица из Прокупља; Стана Динић, сељанка из Доње Речице; Рада Дедијер, радница из Прокупља; Наранџа Марковић из Драгуше; Боса Цветић, посланик из

[1]) „Политика", 30. јануара 1945.

ПЕТРУША КОЧОВИЋ-ЗОРИЋ, службеник из Београда, рођена 12. јула 1912. године у Никшићу, укључила се у напредни покрет у Београду 1937. године. Активно је радила у Женском покрету и организовала рад жена на Чукарици и у Жаркову. Организовала је активе жена у Маркарници, Цигар-папиру и Заводу за израду новчаница. Одржавала је везе с тим активима и давала им задатке. Учествовала је у свим акцијама које је Партија изводила у то време. Примљена је у Партију децембра 1939. године. У њеном су се стану, од 1936. године, одржавали илегални састанци и скривали компромитовани другови. Ту је 29. марта 1941. године одржано саветовање ПК КПЈ за Србију, коме је присуствовао друг Тито. Одмах после капитулације Југославије у њен стан су почели да долазе илегалци. Кад је почео устанак, имала је задатак да ради у Београду. Једно време одржавала је везу с Космајским одредом. Носила је у одред санитетски материјал и водила људе из Београда — борце, а из одреда носила писма секретару своје јединице. Затим је добила задатак да организује курсеве за прву помоћ. Била је члан теренске партијске ћелије чији је секретар била Лепа Лалош-Вујошевић. Почетком 1942. године постала је секретар Рејонског одбора НОФ у коме је остала до хапшења 19. маја 1942. године. После неколико дана пребачена је у логор на Бањици, где је остала до његовог расформирања 3. октобра 1944. године. Носилац је споменице 1941.

●

ВЕРА НЕНАДОВИЋ из Београда, рођена је 15. маја 1915. године у Горњем Милановцу. Пре рата је постала симпатизер Партије под утицајем своја три брата, који су активно радили у напредном радничком покрету. Од 1937. године у њеној су се кући скривали комунисти које је полиција прогонила. Септембра 1940. године, са својим мужем инжењером Мирком Ненадовићем, сазидала је малу кућу у Новој улици на Дедињу, у којој је већ крајем децембра одржано саветовање ПК КПЈ за Србију. Марта 1941. године на мансарди је монтирана илегална пријемна и отпремна радио-станица. Тридесетог маја у кућу је дошао друг Тито и остао ту све до 10. септембра, неколико дана пред свој одлазак у западну Србију. Пратила је друга Тита приликом његових излазака из куће, да би били што мање упадљиви. После одласка друга Тита, кроз њену кућу су прошли многи илегалци. Ту је половином 1942. године дошао Мирко Томић, члан Главног штаба за Србију. Ишла је с њим као извидница. Јануара 1943. године, пратећи Мирка, наишла је на заседу полиције и ухапшена је. Пуштена је истог дана, али више није смела да остане у својој кући. Септембра 1943. године се пребацила у Срем, одакле је упућена у Босну, у I бригаду XVI дивизије. Радила је на техници у Штабу дивизије. Почетком априла 1944. године рањена је у ногу у борби са Немцима код села Бирча и упућена је на лечење у болницу. Четници су је заробили у лето 1944. године при покушају да се чамцем пребаци преко Саве у Срем. Предата је Немцима у Бијељини, одакле је одведена у затвор у Брчком. Другом половином августа је транспортована за Београд, у партизански заробљенички логор на циглани Милишића, на Звездари, где се водила под именом Данице Гајић, родом из Сурчина. Из овога логора у септембру је одведена у Немачку у неке бараке испред концентрационог логора Бухенвалд, где је остала до краја рата. Носилац је Споменице 1941.

●

МИЉА ЖИВКОВИЋ-СТОЈАДИНОВИЋ, чиновник Хигијенског завода, активиста НОП. Уочи рата и на почетку окупације била је партијско упориште у својој установи и курир између Београда и Ужица. Узимала је лекове и санитетски материјал из Дечјег опоравилишта на Тари и носила партизанима. Ухваћена је крајем 1941. године. У полицији је страховито тучена. Била је сва у ранама кад је дотерана у логор на Бањици. Из логора је одведена на принудни рад у Банатски Брестовац, одакле је побегла и прикључила се партизанима. Носилац је Споменице 1941.

●

НАТАЛИЈА-НАТАША ЈЕРЕМИЋ, дипломирани правник, рођена 3. новембра 1913. године у Москви. Укључила се у напредни покрет као ученица гимназије у Сремским Карловцима. Године 1932. уписала се на Правни факултет Београдског универзитета и одмах се укључила у рад напредне студентске омладине. Учествовала је у студентским демонстрацијама 1936. године, због чега је ухапшена и кажњена са десет дана затвора. Активно је радила у Омладинској секцији Женског покрета и била члан редакција часописа „Жена данас". Под окупацијом је наставила рад. Примљена је у Партију у јесен 1941. године. Била је члан одбора Народноослободилачког фонда (НОФ) VII рејона. Ухапшена је 5. маја 1942. године и после ислеђења у затвору Специјалне полиције упућена у логор на Бањици. Стрељана је у Јајинцима 9. марта 1943. године.

ДАНИЦА ДАБИЋ-ЛОНЧАР, професор, рођена 1. XI 1910. године у селу Рујевцу, Хрватска. Укључила се у напредни раднички покрет пре рата као професор у Пакрацу, где је примљена у Партију. Почетком 1942. године избегла је из Хрватске у Београд и одмах се укључила у рад. Априла 1942. је постала курир ПК КПЈ за Србију, а нешто је касније прешла у партијски стан у Шумадијској ул. бр. 187, који је био седиште ПК. Стан се водио на име њеног зета инж. Мирослава Павловића. И после преласка у овај стан, наставила је курирску дужност. Ухапшена је 8. X 1943. У полицији је страховито мучена, добро се држала. После завршене истраге пребачена је крајем године у логор на Бањици, као кривац I категорије. Кад је стигла у логор, Вујковић ју је питао да ли је и сада комуниста, а она му је одговорила: „Сад и увијек, и кад бих се хиљаду пута родила, увијек бих жељела да будем само комуниста." Стрељана је са сестром Невенком Дабић 7. IX 1944. године.

ВЕРА ДИМИТРИЈЕВИЋ, кројачица из Београда, рођена је 1906. године у Сарајеву, дошла је у Београд 1938. године и од тада почиње њен активни рад у антифашистичком покрету. Радила је на организовању помоћи шпанским борцима и била је члан Одбора за помоћ шпанским борцима. У њеном су се стану одржавали састанци ПК КПЈ за Србију, а коришћен је и за везу и као склониште курира и илегалаца. Примљена је у Партију у лето 1941. године и од тада је курир ПК КПЈ за Србију. Кретала се с немачким „аусвајсом" под именом свога мужа Немца Хермана. Преко ње је ишла и веза са ЦК КПЈ за Хрватску. Новембра 1941. године отпратила је до Рудника Цану Бабовић и Љубинку Милосављевић. Путовала је и у Косовску Митровицу с поштом за Светозара Вукмановића-Темпа. Повезивала је са ПК КПЈ за Србију чланове Партије који су као избеглице прелазили у Србију. Октобра 1943. године, после провале у Београду, пребацила се с једном групом партијских радника у Срем, одакле је прешла у источну Босну, где је почетком 1944. године похађала партијски курс, који је држала Милка Минић. После завршеног курса пребачена је с целом групом у Мачву. Одавде је послата да успостави везу са ПК КПЈ за Србију, али пошто није могла да се пробије код Шапца, препливала је Дрину, а затим Саву и у Босутским шумама успоставила везу са Главним штабом Војводине. Маја 1944. године вратила се у Београд и успоставила везу с једним чланом ПК КПЈ за Србију који је остао у Београду. Међутим, крајем јула тај члан ПК је ухапшен и у Београду је настала провала. Тада је Вера отишла у Космајски одред, одакле је упућена на рад у Белановицу. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

АНКА-БЕБА ЋИРИЋ. рођена у селу Павлишу крај Вршца, 3. априла 1915. године, ухапшена је као ученица другог разреда Учитељске школе због комунистичке пропаганде и предата Суду за заштиту државе. Пуштена је испод суђења због недостатка доказа, али је избачена из школе. Прешла је у Београд и сва се предала раду у напредном радничком покрету; радила је и у техници МК, односно ОК КПЈ за Београд. Хапшена је неколико пута, а 1935. године је као старији малолетник осуђена на шест месеци строгог затвора. После издржане казне протерана је у Бијељину. У јесен исте године отишла је у Загреб и повезала се са напредном студентском омладином. Године 1937. вратила се у Београд, укључила се у рад Синдиката приватних намештеника и Омладинске секције Женског покрета и била члан једне марксистичке групе. Уочи рата политички је радила у Војвођанској мензи и у Женској секцији Удружења Војвођана. Била је запослена у Управи клиничке болнице као дневничар у вешерају. Партијски је била повезана у ћелији болничког особља и била у групи која је организовала илегалне санитетске курсеве. Јула 1941. године отишла је у Крагујевачки одред, у коме је октобра 1941. године примљена у КПЈ. Са одредом је пошла у Санџак и Босну. За све време НОР била је на разним дужностима у санитету: четна болничарка Крагујевачког партизанског одреда, начелник санитета Главног штаба Војводине, шеф Персоналног одсека за санитетски кадар у III армији и заменик управника Армијске болнице. На овој дужности је остала до краја рата. Има чин капетана I класе, носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

МИЛИЦА САРИЋ-ВУКМАНОВИЋ, рођена 1915. године у Београду. У напредни омладински покрет укључила се 1933. године, као студент Правног факултета. Године 1935. примљена је у Партију, а по задатку је радила у скаутској организацији. Ухапшена је крајем 1936. године, у групи Радована Вуковића, али је због недостатка доказа пуштена после три месеца. Дипломирала је на Правном факултету 1938; исте године била је члан Омладинске секције месног одбора Странке радног народа. Године 1940. била је члан управног одбора Београдске подружнице СБОТИЧ-а. За време окупације, до новембра 1941, била је члан Покрајинског одбора НОФ-а. Тада је прешла у Страгаре, укључила се у рад партијске организације и радила политички с једном групом.
Године 1943. одређена је од ПК КПЈ да прати Светозара Вукмановића-Темпа у Македонију. У Скопљу је радила на припремању једне радио-станице, а затим при Главном штабу Македоније на радио-везама, као шифрант. Фебруара 1944. ушла је у ОК КПЈ за Врање, а у лето исте године прешла је у ОК КПЈ за Прокупље. После прелаза јединица НОВ из Босне у Србију ушла је у ПК КПЈ за Србију, и с њим дошла у Бзоград у време борби за ослобођење Београда. После ослобођења радила је у ЦК КП Србије и у Институту за изучавање радничког покрета. Резервни је капетан I класе, носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ТОДОРКА МИТИЋ, студент филозофије из Београда, рођена је 2. новембра 1914. године у Приштини. Укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије. Дошла је у Београд на студије 1936. године као члан СКОЈ-а. Учествовала је у свим студентским акцијама; била је члан УОФФ, повереник правне заштите за Филозофски факултет и члан правне заштите студената Београдског универзитета. Под окупацијом је наставила рад у Београду. Била је у руководству НОФ на Филозофском факултету, на групи математичара и физичара, а од јесени 1941. године прешла је на рејонски рад. Радила је са женама и омладинкама на Пашином брду и у Маринковој бари. Организовала је санитетске курсеве и прикупљање санитетског и другог материјала, проналазила станове за скривање партијских радника и за одржавање састанака. Ухапшена је 30. априла 1942. године. У полицији се добро држала. После завршене истраге пребачена је у логор на Бањици. И у логору је имала добро држање, учествовала је у свим логорским акцијама. Маја 1943. одведена је на принудни рад у Банатски Брестовац. Била је један од организатора првог бекства из овог логора. Са још осам другарица враћена је на Бањицу, где је остала до расформирања логора 3. октобра 1944. године. После Крушевца; Милка Ћосић, сељанка из Велике Дренове; Милосија Јанковић, сељанка из Ломнице; Персида Петровић, сељанка из Рлице, Вера Марјановић, из Неготина; Наталија Васиљевић, студент из Зајечара, Ката Ранковић, сељанка из Рајца; Боса Недељковић, радница из Неготина, Душанка Пајкић из Шљивара; Цвета Раденковић, сел.анка из Белановице; Божидарка Дамјановић-Кика из Младеновца; Јелка Живановић, сељанка из Дучине; Косара Дамјановић, домаћица из Смедерева; Вида Мартиновић, из села Брајковца; Велика Бенић, учитељица из Парцана; Видосава Голубовић, учитељица из Смедеревске Паланке; Вука Поповић, наставница из Шапца; Бранка Милинковић, радница из Шапца; ЈБубица Делић, радница из Мачве; Милица Ерић, домаћица из Добриња; Олга Трифуновић, студент из Владимировца; Милада Зебић, из Београда; Велика Томић, студент са Уба; Вида Обућина, учитељица из Ваљева; Радојка Максимовић, студент из Мургаша; Вида Милосављевић из Јагодине; Радмила Јовановић из Обреновца; Миљула Петковић, сељанка из Пожешке Каменице; ЈБубинка Милосављевић, из Јагодине, Олга Живковић, студент из Ариља; Зора Милановић, домаћица из Бајине Баште; Винка Радовић, учитељица из Ужица; Раденка Миловановић, сељанка из Доброг Дола; Милеса Јовановић, радница из Ужица; Милка Минић, професор из Чачка; Косана Новаковић, сељанка из Озрема; Милка Петровић, домаћица из Ивањице; Живка Војновић, из Рашке; ЈБубица Никодијевић, учитељица из Краљева; Радмила Недић, инжењер из Чачка; Ната Јоцић-Јеремић из Ниша; Зора Игњатовић, професор из Ниша; Мика Јоцић из Каменице; Горица Јовановић из Врмце; Л. Качаревић, домаћица из Алексинца; Бранка Стојановић из Малог Црнића; Даринка Трифуновић, домаћица из Александровца; Радмила Томић, професор из Крушевца; Христина Поповић, учитељица из Голе Воде; Загорка Стојиловић, члан Главног одбора УСАОС-а, Каја Лаловић, члан Главног одбора УСАОС-а из Мачве.

У време одржавања I митинга жена Србије, у Београду је поред Градског одбора АФЖ, постојало већ 14 рејонских одбора, а у целом граду, разним формама рада било је окупљено 25.000 жена.

ослобођења била је члан првог ГО АФЖ, који је формиран новембра 1944. Из Београда је отишла у Приштину. Примљена је у Партију априла 1945. године. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања, ратни је војни инвалид.

●

ДАНИЦА — ДАНКА КАРИШИЋ-БАЈИЋ, свршена матуранткиња из Београд, рођена је 26. децембра 1921. у Бијелом Пољу. Пре рата се укључила у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије у Београду. Школске 1938/39. године била је члан напредног средњошколског актива у II женској гимназији, а 1940. је примљена у СКОЈ. Под окупацијом је наставила рад. Учествовала је у многим акцијама скојевске организације у првим месецима устанка. Крајем 1941. године запослила се по директиви у пекари „Соко“ и тамо обновила рад актива симпатизера, који је у септембру откривен и растурен. За кратко време је актив обновљен и проширен новим људима, који су свакога дана износили веће количине хлеба, кекса и брашна за илегалце у Београду и одреде. Примљена је у Партију јануара 1942. године. После мартовске провале повукла се у илегалност. Ухапшена је августа 1942. на уличном састанку у Станоја Главаша улици. Успела је да опомене друга с којим је требало да се састане и он је побегао. Данка је у полицији страховито мучена да ода везе. Ништа није признала и никога није одала. Пошто је премлаћена, послата је у притворенички болницу на лечење. После месец и по дана, још незалечена, враћена је у Специјалну полицију на поновно ислеђење. Опет је тучена и малтретирана, али и овог пута полиција није добила никакво признање. Упућена је у логор на Бањици крајем децембра 1942. као кривац II категорије. Са Бањице је одведена на принудни рад у Банатски Брестовац 29. априла 1943. и поново враћена у логор 20. децембра исте године. Из логора је изашла приликом његовог расформирања 3. октобра 1944. године.

•

ТЕОДОРА ЛОНЧАРЕВИЋ, чиновник Поштанске штедионице из Београда, рођена 16. јануара 1921. године у Босанском Петровцу, пре рата се укључила у напредни раднички покрет и учествовала у многим акцијама. Под окупацијом је наставила рад и 1941. године је примљена за члана КПЈ у партијској ћелији поштара. Почетком 1942. године била је техничар једне теренске партијске ћелије у III рејону, а затим њен секретар. Откривена је у мартовској провали 1942, али је тада успела да избегне хапшење и наставила рад живећи илегално. Ухапшена је септембра 1942. године и после завршене истраге пребачена у логор на Бањици 26. октобра исте године. Стрељана је 25. маја 1943. године. Све до свога стрељања исправно се држала и учествовала је у свим логорским акцијама.

●

ИЛОНКА ВАЈ1ГОНИ, кућна помоћница, рођена 25. XII 1909. године у Вировитици; од 1927. године живела у Београду где се укључила у напредни раднички покрет. Ухапшена је 1940. због учешћа у јулским демонстрацијама жена пред Министарством социјалне политике; пуштена је после месец дана и протерана у место рођења. Одмах се вратила у Београд и наставила да живи илегално. Ушла је у одбор жена на Карабурми, који је формирала Лепа Стаменковић и радила међу радницима фабрике Владе Илића. Под окупацијом, јула 1941, била је један од организатора паљења гараже „Форд“ у Гробљанској улици. Ухваћена је на уличном састанку у Цвијићевој улици, 24. августа 1941. године, с пакетом летака које је требало да раздели радницима. У полицији је страховито мучена. Пребачена је у логор на Бањици 23. септембра и већ 29. септембра 1941. стрељана.

●

ЉУБИЦА ВЕЛЕБИХ, текстилна радница из Београда, рођена 10. маја 1912. године у Пастуши (Петриња), пре рата се укључила у напредни раднички покрет и учествовала у свим радничким акцијама вођеним уочи рата. Примљена је у Партију 1940. године и исте године била члан одбора жена на Карабурми, који је формирала Лепа Стаменковић. Под окупацијом је била секретар једне партијске ћелије. Ухапшена је крајем лета 1941. године. У полицији је зверски мучена, али никог није открила и ништа није признала. Пребачена је у логор на Бањици 11. септембра 1941. а 19. септембра је изведена и стрељана у првој групи жена.

●

АНЂА СТЕФАНОВИЋ, из Београда, предратни активиста напредног радничког покрета, наставила рад и под окупацијом. У њеном стану, у Гарибалдијевој улици бр. 4, крајем 1942. године смештена је техника ПК КПЈ за Србију. У кући је направљено склониште испод кальеве пећи, где су се склањали и чланови ПК и други функционери. Стан је откривен августа 1944. године. Анђа и њен муж Стеван су ухапшени и стрељани. Храбро су се држали.

●

АНКА КУМАНУДИ, службеник из Београда, рођена 27. фебруара 1920. године, пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Активно је радила у Омладинској секцији женског покрета, Задружној омладини и Задрузи младих девојака. Под окупацијом је наставила рад. Први јој је задатак био организовање помоћи за ратне заробљенике, који су радили на раскрчивању рушевина. Примљена је у Партију јуна 1941, а у августу је постала члан VI рејонског комитета КПЈ. Ухапшена је на састанку комитета 13. фебруара 1942. године. Мада је била бременита, мучена је у полицији да би открила своје везе. После завршене истраге пребачена је у логор на Бањици, одакле је маја 1942 године послата у притворенички болницу да се породи. Враћена је у логор после 4,5 месеца. Вођена је као кривац I категорије и није стрељана захваљујући интервенцији стрица њеног мужа. Остала је у логору до расформирања, 3. октобра 1944. године.

БОСИЉКА БАЧИЋ, кројачка радница, рођена 10. II 1919. у Сјенковцу крај Дервенте; у Београд је дошла 1938, укључила се у напредни раднички покрет и учествовала у свим акцијама којима је руководила Партија. Почетком 1941. учлањена је у КПЈ. Под окупацијом била је члан једне ударне десетине која је изводила диверзије; ухапшена је 1942. и послата у Завод у Смедеревској Паланци, одакле је због свог непомирљивог става враћена на Бањицу и стрељана.

●

ЕТЕЛКА ТРАЈКОВИЋ-КЕВА, радница, рођена 6. септембра 1889. године у Петроварадину, прикључила се напредном радничком покрету поред свога сина Јовице Трајковића, који је као комуниста врло млад осуђен на дугогодишњу робију. Она је ведро подносила тегобу свога живота. Радила је по туђим кућама да би се издржавала и пружила неку помоћ сину, а свесрдно је помагала сваку акцију његових другова. Године 1937. ухапшена је због активног учешћа у радничком покрету. Више година је служила као веза између политичких затвореника у Сремској Митровици и разних партијских форума. Увек ведра и храбра, увек пуна полета и пожртвовања, била је омиљена и врло популарна међу друговима. Радила је повремено у дечјим летовалиштима и студентским мензама и својим живим духом и материнским односом освајала омладину. Тако је стекла назив „Кева“. Сви људи који су се борили за слободу били су јој деца. То је био њен став и кад је избио рат. Неустрашиво је прихватала и крила илегалце, одржавала везе и била поуздан курир. Ухапшена је у провали у јесен 1941, после бекства политичких затвореника са робије из Сремске Митровице, међу којима је био и њен син Јовица. У Специјалној полицији није ниједном речју признала свој рад, ни под батинама, ни када су је ставили на муке. Трећег октобра 1941. пребацили су је у бањички логор и стрељали 4. октобра[1]). Изашла је на стрелиште горда што гине за победу револуције за коју се од ране младости борио и њен син.

„Глас", 23. I 1945. бр. 17, стр. 5, Списак жртава Бањичког логора.

САХРАНА СТРЕЉАНИХ РОДОЉУБА У ОСЛОБОБЕНОМ БЕОГРАДУ 24. XI 1944.

ОКРУГ БЕОГРАД

Споменик палим борцпма Космајско-посавског одреда на Космају
Рад вајара Војина Стојића

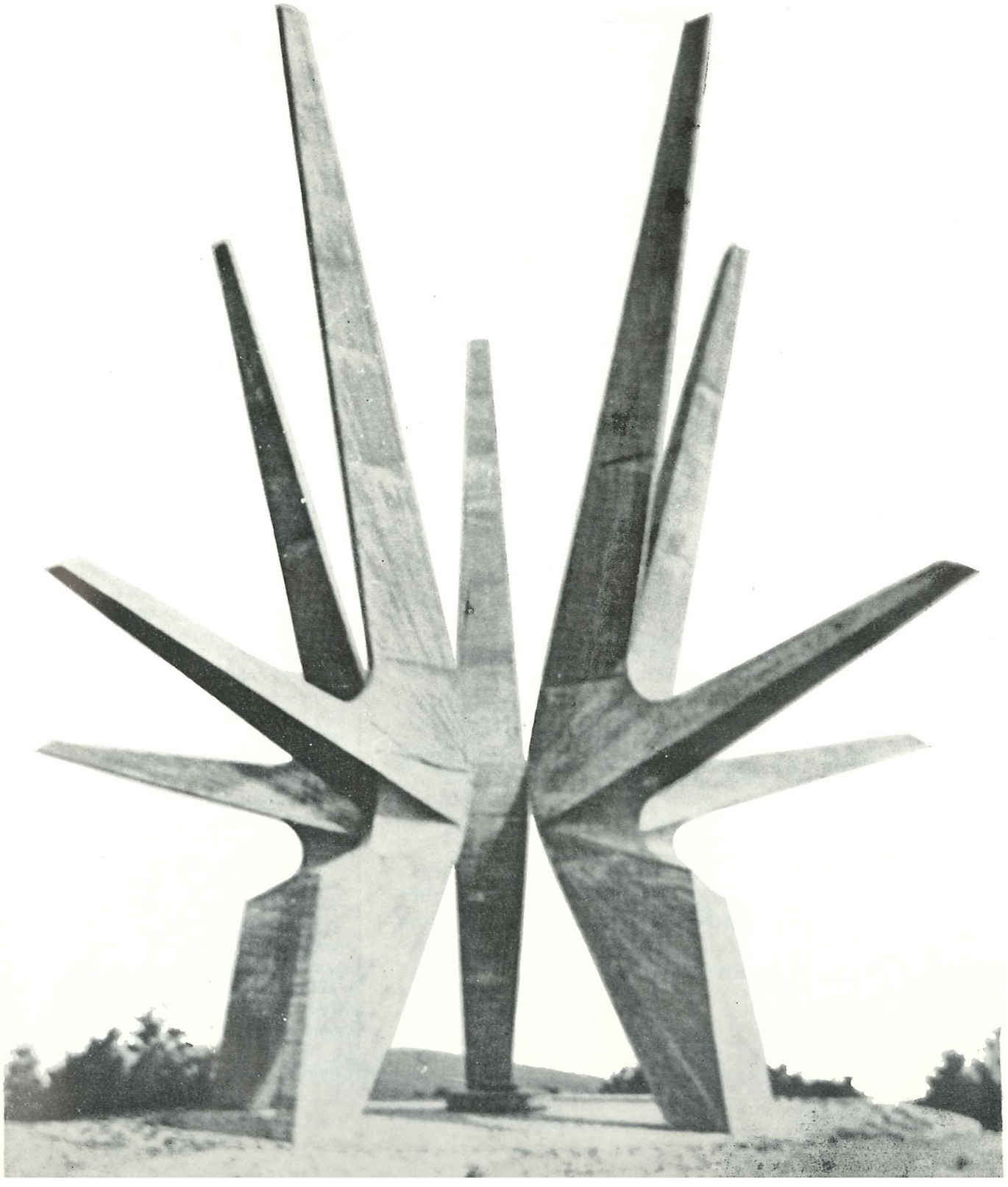

Од 1937. године партијске организације у Посавини поставиле су рад са женама као један од важних задатака. За рад на политичком и просветном уздизању жена коришћене су легалне и полулегане организације, првенствено здравствене задруге и одељци Задружне омладине. Партијске организације су постојале у низу села — Грабовцу, Стублинама, Забрежју, Драговцу, Љубинићу, Скели, Ћонатицама, Дражевцу, Бањевцу и др., и све су поклањале велику пажњу раду са женама. То је допринело да се велики број жена укључио у НОП од првих дана устанка.

Жене су биле ангажоване у групама за прикупљање оружја после капитулације југословенске војске. На томе послу истакла се партијска организација у Забрежју, чији је члан била и Живанка-Сека Вићентијевић. Маја 1941. године упућена је Дара Поповић-Тадић, приватни намештеник из Београда, на партијски рад у Обреновац, са задатком да организује рад са женама и омладином. У Обреновцу је формирано неколико актива СКОЈ-а и тада су примљене у СКОЈ омладинке Зора и Јела Благојевић, Лепа Грујић, Вера Коцевић и Мила Ранђић. Оне су пружиле пуну помоћ Дари Поповић-Тадић, која је организовала курсеве прве помоћи у Обреновцу и Забрежју. Полазнице курса у Обреновцу биле су: Братислава Адамовић, Јела Благојевић, Јелка Блажевић, Лепа Грујић, Нада Павловић, Мила Ранђић, Дана Станојчић, Динка Станимирсв, Слободанка Николић, Мира Пенчић и др., а у Забрежју: Лепосава и Нада Бабић,

РАДНИЦИМА, СЕЉАЦИМА, ГРАЂАНИМА, ОМЛАДИНИ И СВИМ РОДОЉУБИМА ПОСАВИНЕ[1])

Са својим плодним пољима, Посавина је за све поробљиваче нашгга народа била привлачан плен. Зато се у својој славној историји народ Посавинс, са Ваљевском нахијом, увек међу првим дизао на устанак против освајача. Ни овога пута Посавина није могла. да изостане и није изостала из опште народне борбе.

У нади да ће угугиити растући народни устанак, фагиистички окупатори стрељали су 15. јула у Обреновн,у десеторин,у борагг,а за слободу. Али ова проливена крв није застрашила синове Посавине, него је, напротив, изазвала још, већу мржњу и огорчење против окупатора и његових слуга. . .

Дању и ноћу, на сваком кораку, партизанске чете Посавине свуда успегино навађују на окупатора и његове слуге. Неустрашиво, не уступајући ни пред каквом опасношћу, партизани спроводе систематску дезорганизацију окупаторске власти штитећи народна богатства од нљачке и бранећи сам народ од петоколонагиког терора. . .

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ, ОМЛАДИНО, МАЈКЕ, ЖЕНЕ И СЕСТРЕ!
СРБИ И СРПКИЊЕ!

СВАКО ЧЕКАЊЕ И ОДЛАГАЊЕ БИЛО БИ ЗЛОЧИН ПРЕМА НАРОДУ И ЊЕГОВОЈ СВЕТЛОЈ БОРБИ. Не слушајте оне који вам говоре: „јоги није време!" Они нису само подле кукавигг,е, него и издајнии,и народне борбе.

ДРУГОВИ И БРАЋО!

Налазили се у партизанским четама или изван њих, са оружјем или без њега, наш задатак је јасан: не дајмо окупатору да однесе ишта што би могло да послужи његовим мрачним циљевима — а подржавајмо и помажимо све гато доприноси његовом што бржем поразу. Ни зрно жита, ни грло стоке не сме да оде крвавом немачком целату.

СЕЉАЦИ!

Заједно са партизангсма не дајте да и један претставник окупаторске власти, био он Немац, жандарм или егзекутор својом ногом погани тле наших села!

Посавина треба да се дигне као један човек, треба да се слије у ОПШТИ БОРБЕНИ ФРОНТ СРПСКОГ НАРОДА...

СРЕСКИ КОМИТЕТ
КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

5. августа 1941. год.
Обреновац

[1]) ИРПС, арх. бр. 8459.

28. VIII 1941.

ИЗВЕШТАЈ ШТАБА ПОСАВСКОГ ОДРЕДА[1])

Бројно стање:

I чета	*28. VIII:*	*партизана 155; пораст*	од	*14. VIII:*	*52*
II чета	*23. VIII:*	*партизана 80; пораст*	од	*17. VIII:*	*3*
III чета	*27. VIII:*	*партизана 141; пораст*	од	*14. VIII:*	*49*

Опште стање у четама:

I. Главне акције: Сукоб са немачким камионима у близини Лончаника 11. августа. Појавила су се и борна кола. Учествовала два вода I чете, независно један од другога, одељење сељака из Стублина и Трстенице. Жртава на страни партизана нема уопште. Број жртава непријатеља неустановљен, али извесно да их има.

25. августа борба са Немцима и жандармима између Грабовца, Стублина и Орашца. Учествовала цела прва чета. Немаца и жандарма учествовало најмање 200. Борба је трајала преко целог дана, с затишјима, од 5 часова до 19 ч. Код Орашца прихваћена борба са Немцима и жандармима који су, после узалудног покушаја пробоја, били приморани да се повуку. Тек после тога повукли су се и партизански водови. Жртава никаквих нема код партизана. Код непријатеља утврђено да их је било, али неизвесно колико. Приликом повратка у Шабац исти немачки камиони дочекани у заседи од III чете на друму Бањани—■ Дебрц, у близини Сувог Села. Учествовало 13 партизана, једна десетина уништила претходно два дрвена моста код села Власенице, на друму Бањани—■ Дебрц. На поменуту заседу наишло 6 камиона у 22 часа. По сазнању, два су камиона тегико оштећена, нису могли кренути даље. 4 камиона остала на лицу места до 25. августа. По сазнању, у Бањане довучено у прва два камиона 15—*16 легиева и два тегика рањеника који су у Бањанима и здахнули.*

19. августа 1 вод од 43 партизана поставио заседу код Дубоког на Умци. Дочекана два камиона из Обреновг^а и 1 путнички ауто из Београда. Сва возила огитећеца и заустављена са жртвама чији је број *неизвестан. Партизани су се затим повукли и у пролазу преко железничке пруге поставили 4 пакета екразита на 4 разна места; 1 није експлодирао. На остала 3 места пруга је озбиљно оштећена, гито је изазвало вишедневни прекид саобраћаја. У потеру за партиз. водом послато је 7 авиона који су тукли из митраљеза и запаљивим бомбама шуму звану Јасеново, у близини Јасенка. У гиуми се налазила једна група четника, која се разбежала, — четника, а не партизана. У току борбе код Дубоког вештим маневром постигнуто је да Немци отворе ватру једни на друге. То пугикарање између њих трајало је око пола сата. Код партизана није било никаквих жртава. Код непријатеља број жртава неустановљен. Говори се — обавештење са Умке —- да је тамо довезено 7 мртвих Немаца. Утицај акције свуда врло велики.*

IV. Објективни услови за општу мобилизацију и за устанак постоје У цслој Посавини. Питање опортуности и тренутка зависи једино од општег плана, од реда предвиђеног у њему. Али за то недостају још увек појединн субјективни услови, или би бар било пожељно да се они побољгиају. Ту у првом реду долази потреба за војнички искусним и способним руководиоцима. Било би добро када бисте нам могли послати неколико поштених и способних официра који би могли да преузму команду чете и водова. Већина садагињих војних кадрова већ нису дорасли новим задацима. Тим пре што је то нотребно што се упоредо са развијањем *наших снага и сазреевањем догађаја, водови све више осамостаљују и морају се даље осамосталити. Јасно је да се њиховим остамостаљењем и оспособљавањем повећавају и могућности прегледног и планског командовања од стране четног руководства које је досада било претрпано ситнијим пословима.*

БОРА и ПЕРА, СРБА[2])

Број 5

[1]) **Зборник ВИИ,** том **I, стр. 92—100.**
[2]) **Бора Марковић, Коча Поповић, Србољуб Јосиповић.**

Драгица Вићентијевић, Живанка-Сека Вићентијевић, Перка Вићентијевић, Лепа Марковић, Нада Марковић, и још неколико скојевки чија имена нису утврђена. Састанку СК КПЈ за Обреновац, одржаном 27. VI 1941. на обреновачком гробљу, на коме су постављени непосредни задаци у припремама за устанак и изабрани делегати за договор са СК КПЈ за Космај о формирању заједничког партизанског одреда, присуствовала је од жена Љубинка Дикић, текстилна радница са Умке.

Космајско-посавски партизански одред формиран је 7. јула 1941, од две космајске и две посавске чете. Већ у првој половини јула ступиле су у посавске чете Дара Поповић-Тадић, Љубинка Дикић, шпански борац Борка Пихлер-Демић из Београда, Јудита Аларгић, текстилна радница из Београда (одржавала је везу између партијског руководства одреда и ПК КПЈ за Србију), Нада Марковић, радница из Београда (до одласка у одред одржавала везу између забрешке партијске организације и СК КПЈ за Обреновац) и Перка Вићентијевић, сељанка из Забрежја. Све су биле чланови Партије, сем Перке Вићентијевић, која је била кандидат и у одреду је примљена у Партију. Крајем месеца ступила је у одред Радмила-Кека Јовановић, домаћица из Обреновца, и августа 1941. године постала члан КПЈ.

Крајем јула 1941. године формиран је посебан Посавски одред, чије су чете оперисале у непосредној околини Београда. Преко њега су ишли многи канали за пребацивање бораца из Београда у партизанске одреде. Септембра 1941. године у I посавску чету ступила је Боса Ратковић, радница из Београда, члан СКОЈ-а и у октобру Кета Шер-Миндеровић, која је одређена за рад у културној екипи. У II посавску чету ступиле су: Живанка-Сека Вићентијевић, Драгица Вићентијевић, Лепа Марковић и Нада Бабић из Забрежја, Милица Николић, радница из Бањевца, Вера Црвенчанин, студент из Београда, која је до тада била у Космајском одреду, а у октобру Ружа Живановић, радница из Београда.[1]) Посавски партизански одред широко је развио политички рад на терену. За рад са женама биле су задужене

[J]) **Крајем октобра послата је с већом групом другарица и другова на слободну територију да отпрати рањенике. "У Љигу се одвојила од групе и са четири рањеника пошла у болницу у Горњем Милановцу. Није стигла до болнице. Четници су је заједно с рањеницима отерали на Равну гору, где су се спремали да је стрељају. Међутим, она је успела да побегне и да се крајем године пребаци у Срем и прикључи Сремском одреду.**

храни. Четници су у селу злостав-другарице из одреда. Августа 1941. године, на конференцији у Грабовцу, којој је присуствовало око 100 жена, Нада Марковић и Радмила-Кека Јовановић оформиле су одбор жена за помоћ фронту. На овом скупу говорила је Нада Марковић. На збору жена у Кожуару говориле су Јудита Аларгић и Перка Вићентијевић, а на конференцијама жена у Бољевцу и Пољанама говориле су Живанка-Сека Вићентијевић и Вера Црвенчанин. Одбори жена за помоћ фронту формирани су и у: Трстеници, Дрену, Орашцу, Звечки, Бољевцу, Конатицама, Пољанама и још неким селима. Жене окупљене око ових одбора организовале су прикупљање одеће и обуће за одред; прикупљале су вуну и на прелима преле и плеле; организовале су колективно кување и ношење хране партизанима; биле су обавештајци и курири одреда, итд. У Забрежју је међу женама које су се највише залагале и истицале у раду била Живана-Тејка Марковић. Она је скривала оружје које су чланови Партије и СКОЈ-а прикупљали и односила га до одређених пунктова. Она је била веза између месне партијске организације и II посавске (Београдске) чете; за све време док се Посавски одред налазио на својој територији, она је била веза за слање бораца у одред. Мирка Вићентијевић је растурала летке у Баричу, Великој Моштаници, Грабовцу и другим селима и помагала све акције које су изводиле омладинке и жене. Милица Богдановић је прикупљала санитетски материјал и носила прикупљену храну првим групама партизана, а Даринка Маркезанова је преносила оружје и санитетски материјал из села у одред. Једном приликом кад је носила две пушке умотане у шаторско крило, зауставио ју је војник обучен у немачку униформу (вероватно фолксдојчер) и упитао шта носи. Она му је мирно одговорила да носи брдо за разбој и немачки војник ју је пустио. Поред ових жена радиле су још Софија Јовановић и Вукосава Крсмановић.

У Грабовцу су се истицале радом Обренија Лазић, кандидат за члана Партије (одржавала је везу између Посавског одреда и Обреновца), Циганка Милица Катић (била је поуздани обавештајац одреда) и Радојка Филимоновић (организовала је прикупљање одеће и обуће и ношење хране у одред), а од омладинки Вида и Љубина Филимоновић (обе су примљене у КПЈ почетком 1945). У селу

4. X 41.
Број 5

Недељни извештај II батаљона[1]) од 28. септ. до 4. окт.

КОМАНДИ ПОСАВСКОГ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГОДРЕДА

Стање у батаљону од 28. септ. до 4. окт. је следеће: -

II по политичкој линији

Погито све чете одн. водови станују по сеоским кућама, партизани су стално у додиру са грађанима. Митинзи се држе стално нарочито где се чешће **н алазимо.**

У току ове седмице одржани су следећи митинзи — зборови:

28. IX одржан је збор на коме је присуствовало 50 сељака. Митинг је успео. Одржан је у В. Могатаници.

28. IX одржан је митинг у Бождаревцу. Присутно је било око 100 грађана. Исто тако и у Гунцатима истог дана. И у Гунцатима присуствовало је око 100 сељака. Митинзи су успели.

29. IX одржан је митинг у Оструженици. Присутних **било 60 грађана.** ***Митинг успео.***

1. X одржан митинг у Шиљаковцу на коме је било присутно 120 грађ. међу којима 40 жена.

Овој команди су на крају ове седмице предложепи одбори у Дражевцу, Јасенку и Шиљаковцу. Ова команда ће одмах, још данас да шаље делегате за постављање истих.

У Конатицама је постављен одбор од 8 ***лица.***

Одбори — народни — скупљају прилоге у новцу за Народни фронт. Досада су народни одбори достављали те прилоге нама а отсада ће те прилоге чувати уз нашу честу контролу сами одбори, одакле ће се давати нама по потреби одн. сиротиљи и избеглицама уколико их буде, ако се ви слажете **са** ***тим.***

Одбори такође стално прикупљају животне намирнице које остављају у своје магацине.

Наше финансије износе око 70 хиљада дин. Стално трагамо за материјалом за одећу, јер нам је људство голо, па ће та сума уколико будемо пронашли тог материјала, **брзо** ***нестати. Нарочито оскудевамо у вешу ради чега имамо муку за одржавање чистоће.***

Команда II батаљона Посавског Народно-ослободилачког партизанског одреда
Миладин, Љуба, Добривоје[*])

ЈУДИТА ААРГПП (ПРВА ЗДЕСНА) И ДР ЈУЛКА МЕШТЕРОВИК.

ЈУДИТА АЈ1АРГИЋ, текстилна радница, рођена 10. августа 1917. године у Новом Саду, активно је учествовала у напредном радничком покрету пре рата. Примљена је у Партију 1939. године. Била је делегат на VI покрајинској конференцији КПЈ за Војводину 1940. године. Окупација Југославије затекла-ЈУ је у Београду, одакле је послата на партијски рад у Обреновац, где је постала члан СК КПЈ. Од формирања Посавског одреда била је и курир између одреда и ПК КПЈ за Србију. После I непријатељске офанзиве учествовала је у организовању болнице у Радоињи. Почетком 1942. године била је политкомесар болнице у Новој Вароши, одакле је са групом рањеника отишла у Црну Гору. Била је политкомесар Централне болнице у Фочи и члан Политодјела II пролетерске бригаде. Учествовала је као делегат у раду I конференције АФЖ децембра 1942. године у Босанском Петровцу и изабрана је у Извршни одбор. Почетком 1943. године послата је као инструктор ЦК КПЈ на партијски рад у околину Бихаћа, а крајем исте године за члана Политодела XIII пролетерске бригаде. Септембра 1944. године упућена је на партијски рад у Војводину. Резервни је мајор ЈНА. Носилац је Споменице 1941.

') Зборник ВИИ, том I, стр. 168—171.
***) Миладин Ивановић, Љубомир Илић-Живковић-Љупче Шпанац, Добривоје Цекић.**

КАТАРИНА-КЕТИ ШЕР, рођена 1908. у Србобрану, у напредни раднички покрет укључила се 1933. године у Београду. У Омладинскај секцији Женског покрета била је једна од најактивнијих чланица. Истовремено је радила с радницима, са кућним помоћницама и другим синдикалним групама. Од 1935. до 1937. године издавала је, заједно са својим другом књижевником Чедом Миндеровићем, „Нашу књижицу“ (касније „Народну читанку"), публикацију намењену селу, око које су се окупили: сељаци-књижевници, учитељице, лекари, агрономи. Писала је под псеудонимом „Ката Косац“. Имала је широк круг пријатеља — припадника напредног радничког покрета, међу којима је била врло омиљена због своје несебичности и човечности. Већи део своје зараде коју је имала као пословођа једне продавнице перја уступала је организацији Црвене помоћи и појединцима, а њен стан и радња служили су као склониште друговима и другарицама које је гонила полиција, а ту је скривала и илегални партијски материјал. Учествовала је у илегалним акцијама Партије и радила у организацијама на које је Партија имала утицаја (ОМПОК и др). У НОП се укључила од самог почетка. Најпре је радила у Београду, на Дорћолу (учествовала у паљењу новина, дочекивала курире из унутрашњости, примала и слала поруке у одред). Када је полиција открила њен стан, отишла је у партизане (половином октобра 1941). Новембра се повукла са нашим јединицама из Ужица у Санџак, одакле је враћена на рад у Србију. У пролеће 1942. ухваћена је у околини Ваљева. Стрељана је у Ваљеву или Шапцу, после страховитог мучења, не откривши непријатељу ни своје име.

ПЕРКА ВИЋЕНТИЈЕВИЋ-БОГДАНОВИЋ, из Забрежја, припадала је оној генерацији омладине која је стасала пргд II светски рат и с младалачким жаром и полетом прихватила идеје КПЈ. Године 1940. у селу је формиран женски омладински актив, чији је члан и Перка. Истрајно је радила на свом политичком уздизању и у време припрема за устанак постала кандидат за члана КПЈ. Половином јула 1941. године ступила је у Посавски партизански одред, у коме је убрзо примљена за члана КПЈ. Много је допринела ширењу напредних идеја међу женама и омладином у селима којима се одред кретао. Динамична и непосредна, умела је да приђе сеоским девојкама и да им на приступачан начин објасни циљеве НОБ. И као борац показала је неустрашивост у свим оружаним акцијама у којима је учествовала.

За време I непријатељске офанзиве повлачила се с одредом до Нове Вароши, одакле је, по одлуци Партије, враћена у Србију на политички рад. На путу с}' је ухватили четници код Ариља и приморали да остане у једној кући као служавка. Кад је у пролеће 1944. године II пролетерска дошла у Србију, Перка се одмах сврстала у њене редове и наставила прекинуту борбу. Није стигла до краја, погинула је исте године, далеко од родне Посавине.

је 1941. године формирана скојевска група, у којој су од омладинки биле: Добринка Чолић, Верица Ђокић, Гроздана Танкосић, Станија Вукосављевић, Милица Матић. Све су ухапшене после повлачења одреда и страховито тучене, али су се све добро држале. Гроздана Танкосић, која је имала само 14 година, разболела се од батина и умрла пре ослобођења. Верица Ђокић се 1944. прикључила НОВ и погинула 1945. године, а Добринка Чолић и Станија Вукосављевић су почетком 1945. године примљене у Партију.

У селу Звечки су од првих дана устанка активно радиле омладинке: Живка Јоксић (почетком 1945. примљена у КПЈ), Вука Вуковић, Живанка, Олга и Ружица Поповић, Нада Поповић,[1]) Гина и Спаса Матић (обе су наставиле рад и после повлачења партизана, а Гина је 1941. године била и обавештајац одреда) и Продана Поповић, студент филозофије. члан СКОЈ-а од 1940. (одржавала везу са Посавским одредом до његовог повлачења). Све ове омладинке су пре рата биле обухваћене радом у напредном покрету преко одељка Задружне омладине.

У Трстеници су се истицале омладинке Олга[2]) и Лепа Карић, Ангелина и Десанка Калинчевић (Ангелина је почетком 1945. примљена у Партију, а Десанку су 1944. заклали четници); у Стублинама Радојка Стаменић-Ранковић (прикључила се Посавском одреду приликом повлачења), Наталија Дробњак (крајем 1944. секретар МО АФЖ, примљена у Партију почетком 1945), Видосава Јелић.[3]) Хапшене су и мучене због сина или мужа у партизанима: Ангелина Рафаиловић, Станија Ранковић, Видосава Стаменић и Даница Сујић; у Дражевцу је Дара Ранковић била у логору на Бањици као талац за сина, а Лепосаву Петровић прогањали су четници због мужа првоборца. Ћерка Славка јој је стрељана у логору на Бањици као активиста НОП. У Пећанима је Ивана Бабић прихватала партизане и бринула о њиховој исхрани. Четници су у селу злостављали жене и мајке партизана: Ми-

[1]) Наставила је рад и после повлачеша одреда, а нарочито је била активна 1943—1944. године. Примљена је у СКОЈ 1944, а у Партију почетком 1945.

[2]) Олга је примљена у Партију 1941. године и исте године постала секретар партијске ћелије. После повлачења одреда малтретирали су је четници. Свакога дана је морала да се пријављује четничком штабу. Пошто је повлачењем одреда партијска ћелија расформирана, то је поново примљена у КПЈ 1944. године. Њена сестра Лепа је такође малтретирана после повлачеша одреда.

[3]) Ухапшена је после повлачења одреда као талац за мужа партизана и отерана у логор у Шапцу, где је провела три месеца.

рославу Гајић (била у логору), Загорку Милосављевић (син отишао 1941. у партизане и погинуо), Бојану Пешић (умрла после рата) и Мирославу Ранковић. У Бањевцу су се истицале радом за НОП: Миленија Ивановић, Олга Миливојевић, Селена, Мирослава и Јана Николић и Добринка Николић-Костић, и све су за време рата убијене због своје активности; у Вранићу су активисти биле Драга Јелић (два сина погинула у партизанима, муж убијен а она била у логору на Бањици), затим све жене из породице Ђоинчевић и Пантић и још многе друге; у Гунцатима се истицала Марија Јовановић, којој су четници ударили 200 батина због њеног рада и сина партизана; у Остружници су међу најактивнијим женама биле: Даница и Милица Јекић, Милица и Цана Лазаревић, Јулка Миловановић, Ната Ранковић и све су прогањане, Златија Станковић је била у логору на Бањици као талац за брата партизана, а Тању, Рускињу, чије презиме није могло да буде утврђено, заклали су четници. У Обреновцу је било доста жена које су омогућавале извођење акција и пружале пуну помоћ друговима који су из одреда долазили по задатку у окупирани град. Кућа Кристе Гаћарић-Нинковић била је партијски пункт у Обреновцу. Анка Манић је била курир, носила је прикупљено оружје и санитетски материјал у одред; омладинке Емилија и Братислава Адамовић и Мира Пенчић биле су курири и обавештајци одреда. У ра&турању летака и прикупљању санитетског материјала и материјалне помоћи за Посавски одред истицале су се: Дана Благојевић, Зора Ђурић, Смиља Игњић, Евица-Бела Селенић, Дана и Загорка Станојчић. Омладинке Зора и Јела Благојевић су организовале рад са омладином. У њиховој кући су се окупљали сарадници НОП. Септембра 1941. године ухапшена је Зора са сестром Олгом, и обе су пуштене после два дана, јер им се кривица није могла доказати. Зора је тада по договору са друговима из Посавског одреда отишла у Београд и запослила се у једној апотеци, одакле је узимала санитетски материјал и слала га преко курира у одред.

На Умци су се истакле у раду на помоћи одреду многе жене и омладинке, међу њима: Радмила Јовановић-Станојловић,[1]) херихтерска рад-

') Предратки активиста радничког покрета; страховито су је мучили четници због активности и мужа првоборца. Одлично се држала пред непријатељима. Одмах после ослобођеша умрла је од последица мучења.

МИЛИЦА НИКОЛИЋ, радница у Београду, рођена у Бањевцима, укључила се у напредни раднички покрет уочи рата и активно је учествовала у радничким акцијама. После окупације земље, вратила се у своје село и политички радила са женама и омладином. Септембра 1941. године ступила је у Посавски партизански одред са којим се за време I непријатељске офанзиве повлачила према Ужицу. Тешко је рањена у борбама око Ужица и евакуисана у болницу на Златибору где су је Немци заклали са осталим тешким рањеницима.
На фотографији је с оцем Владисавом, који је као борац Посавског одреда такође погинуо 1941. године. Њена мајка Селена била је активиста НОП, четници су је заклали крајем 1943. године.

МИЛИЦА НИКОЛИГ. С ОЦЕМ ВЛАДИСАВОМ

НАДА МАРКОВИЋ, радница из Београда, рођена је 15. новембра 1914. године у Александровцу код Ниша. У напредни раднички покрет се укључила пре рата и постала члан Партије 1940. године. После окупације земље упућена је на партијски рад у Забрежје код Обреновца. До одласка у Посавски партизански одред јула 1941. године одржавала је везу између партијске организације у Забрежју и СК КПЈ за Обреновац. Била је руководилац болнице Посавског одреда на Пашиној Равни. Са болницом је прешла у Рогатицу, затим у Ужице, где је одређена да заједно са др Јулком Мештеровић организује болницу на Златибору. После повлачења из Србије била је борац Београдског батаљона I пролетерске бригаде и са бригадом је учествовала у игманском маршу. До IV непријатељске офанзиве била је члан Градског комитета КПЈ у Бугојну, затим члан Политодјела при централној болници на Грмечу. За време IV непријатељске офанзиве, као члан ЦО АФЖ (изабрана на I конференцији децембра 1942. године у Босанском Петровцу), организовала је болницу у једном селу између Ливна и Дувна. Од V непријатељске офанзиве па до ослобођења Ваљева септембра 1944. године била је помоћник политкома пратеће чете I пролетерске дивизије. После ослобођења Ваљева била је члан ОК КПЈ за Ваљево, а касније организациони секретар СК КПЈ за Ваљево. Резервни је капетан ЈНА. Сада је пензионер. Носилац је Споменице 1941.

РАДМИЛА-КЕКА ЈОВАНОВИЋ, домаћица из Обреновца, рођена је 1914. године у Грабовцу, у напредни покрет се укључила пре рата преко свога друга члана Партије. Учествовала је у свим акцијама, које је Партија организовала пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Прикупљала је санитетски материјал, разносила пошту и друго. Крајем јула 1941. године ступила је у Посавски одред, где је августа месеца примљена у Партију. У одреду је била болничарка, а после повлачења из Србије политички комесар болнице у Чајничу. Године 1942. је завршила виши политички курс у Бихаћу и апотекарски курс и водила апотеку у Бихаћу и у II босанском корпусу. У III и IV офанзиви била је комесар ешелона тифусара. Учествовала је у борбама на Сутјесци у V офанзиви, затим је отишла на терен, где]е била члан СК КПЈ и секретар АФЖ за срез Прњавор. Пред полазак за Србију била је партијски руководилац инжењерске чете при штабу I пролетерске дивизије, и на тој дужности остала до ослобођења Ваљева, септембра 1944. године. У ослобођеном Ваљеву била је члан ОК КПЈ и члан ОО АФЖ за Ваљево, а после ослобођења ОбренОвца члан СК КПЈ и секретар СО АФЖ за посавски срез и члан Главног одбора АФЖ за Србију. Сада је пензионер. Носилац је Споменице 1941.

МИЈ1ИЦА КАТИЋ из Грабовца определила се за НОП на почетку устанка. Од формирања Посавског партизанског одреда, била је један од његових поузданих обавештајаца. Њени подаци о кретању непријатеља били су најтачнији. Била је врло храбра и лично је водила партизанске патроле да им покаже где се налази непријатељ. Њен син, који је тада имао 13 година, био је курир команданта одреда. Милица је предано радила све до одласка одреда с којим је и сама пошла, али је уз пут изгубила везу и вратила се у село кријући се у пријатељским кућама. Откривена је и ухапшена фебруара 1942. године. Спроведена је у Београд у Специјалну полицију, где је подвргнута страховитом мучењу да ода своје везе. Ништа није признала и никог није одала. Послата је у логор на Бањици и стрељана 25. маја 1943. године са већом групом затвореника.

КРИСТА ГАЋАРИЋ-НИНКОВИЋ, домаћица из Обреновца, рођена 1906. године, мајка троје деце, предратни активиста напредног радничког покрета, учествовала је у акцијама које је водила Партија; у њеном стану су одржавани партијски састанци. Под окупацијом је наставила рад. Њена кућа је постала партијски пункт, а она је одржавала везу с партијском организацијом у селу Звечка, преко које је ишла веза за Посавски партизански одред. Њен рад није остао непримећен. Полиција је већ држала њену кућу под присмотром и пратила њено кретање. Ухапшена је септембра 1941, у моменту кад је куриру предавала извештај за штаб Посавског одреда. У затвоРУ У Обреновцу подвргнута је зверском мучењу, али ништа и никог није одала. После три дана спроведена је у Специјалну полицију у Београду, а затим у логор на Бањици и стрељана 17. октобра 1941. године.

ница, затим Драгосава, Ленка, Мирослава и Радојка Живковић, Златија Милуновић и Марија Ћурчић (све малтретиране и прогањане од четника), Нада Јевремовић, Милица Илић (претучена од четника, умрла је одмах после рата од последица мучења), Ковиљка Димитријевић (била у логору на Бањици као сарадник НОП), Јелена Јанковић (заклали је четници заједно с мужем у јесен 1943) и омладинка Иконија Живковић-Ристић.[1])

Септембра 1941. године, пошто се број бораца у Посавском одреду повећао, формирани су батаљони: I посавски, II београдски и III тамнавски. У III тамнавском батаљону било је 15 другарица, од којих су, као активни чланови УРСС-а, биле примљене пре рата у СКОЈ кројачке раднице: Милена Ситарица, Драгица Милићевић, Љубица Мазињанин, Милица Ребавка, Дана Милићевић, Вера Лошић и Софија Мушицки. Остале другарице у батаљону биле су: Марија Бајић, Нада Урошевић, Драгана Миловановић, Негослава Милошевић, Софија Алексић, Вера Ранковић-Селенић, Милка и Љубица Кусуровић. Половином септембра 1941. формирана је кројачка радионица у Бањанима и у њу су повучене на рад све другарице из III тамнавског батаљона. Руководилац ове радионице била је Љубица Мазињанин. Радионица је имала око 20 шиваћих машина и доста материјала. Живот и рад у радионици били су организовани као у одреду. Поред преданог рада за машинама другарице су радиле и на свом политичком образовању и учесвовале у поселима и приредбама које је културна екипа одреда давала за народ. Половином октобра радионица је због надирања непријатеља премештена у Кожуар, а затим у Туларе и Оглађеновац, па у Драгодол, Дебело Брдо, Љубовију и на крају у Ужице. Ту је радионица расформирана а другарице распоређене по јединицама као болничарке.

Почетком децембра 1941, после прелаза главнине партизанских снага у Санџак, Тамнавски батаљон се задржао у селу Шљивовици, где је одржано саветовање чланова Партије и

[1]) У њеној су се кући одржавали политички састанци и прорађивао материјал у време устанка, а после I непријатељске офанзиве кућа је постала пункт за везу са Космајским одредом. Ту је везу држао њен отац Драгомир до 1943. године, када су га четници заклали, а она је помагала оцу у раду. Хапшена је два пута у 1943. После изласка из затвора морала је да се склони са Умке да је четници не би заклали. Побегла је у Београд, а затим се пребацила у Горњи Милановац, где се септембра 1944. прикључила IX крајишкој бригади.

донета одлука да се батаљон врати у Тамнаву. Али пре него што је извршен покрет, Немци, обавештени од четника, изненада су опколили Тамнавце у шљивовичкој школи. Од 300 бораца спасло се само 100. Остали су изгинули, заробљени или су изгубили везу с батаљоном. Немци су зверски побили заробљене партизане. Четвртог децембра 1941. немачки војници су везали за дрво пред школом, Милицу Ребавку, Драгицу Милићевић, Веру Лошић и учитељицу из Шљивовице, посули их бензином и живе запалили. Из ове групе успела је да се спасе само партизанка Софија Мушицки, побегавши боса и неодевена кроз прозор; ухватили су је четници и спровели у затвор на Убу, одакле је као малолетна пуштена. До Нове Вароши стигле су: Милена Ситарица, Марија Бајић, ЈБубица Мазињанин и Дана Милићевић, а остале другарице из батаљона заробљене су у борбама с четницима. Из Нове Вароши су враћене на свој терен Лзубица Мазињанин и Дана Милићевић. На повратку су Лзубица Мазињанин ухватили четници и зверски убили, а Дана Милићевић је успела да се врати у Тамнаву и прикључи тамнавској јединици која је остала на терену. Она је 28. фебруара 1942. године у борби с четницима рањена и заробљена. Била је у затвору на Убу, а као врло млада пуштена је на интервенцију грађана. Милена Ситарица и Марија Бајић биле су борци II пролетерске бригаде. Марија Бајић је погинула у V офанзиви, а Милена Ситарица у пролеће 1944, у Кушићима код Ивањице, при прелазу јединица у Србију.

Крајем новембра 1941. I батаљон Посавског одреда учествовао је у борби на Кадињачи. После ове борбе, преостале чете I батаљона повлачиле су се према Санџаку и стигле у Нову Варош почетком децембра. Ту је одлучено да се једна група другарица врати на свој терен. У тој групи су биле Катарина-Кета Шер-Мидеровић, Перка Вићентијевић и Радмила-Кека Јовановић. Кета Шер је успела да се врати у Србију, али су је у пролеће 1942. ухватили четници у околини Ваљева и после страшног мучења стрељали као безимену партизанку, па јој се не зна гроб. Перку Вићентијевић су заробили четници у селу Брезови. Године 1944. поново се прикључила НОВ и исте године погинула. Радмила-Кека Јовановић, пошто није успела да се пробије у Србију, вратила се крајем децембра У Нову Варош, у свој батаљон.

ОБРЕНИЈА ЛАЗИЋ из Грабовца опредслила се за напредни покрет пре рата и са успехом је извршавала све задатке и на почетку окупације постала је кандидат за члана КПЈ. Мада је имала дете од четири године, активно се укључила у припреме за устанак. Кад је формиран Посавски партизански одред, добила је задатак да одржава везу између одреда и партијског руководства у Обреновцу. Увек је успевала да изврши задатак. Њен рад био је прекинут повлачењем одреда са територије Посавине. Обренија је остала у селу у које су дошли четници Косте Пећанца. Сазнавши за њен рад, четници су је подвргли страховитом мучењу да ода свој рад и везе. Кад то није помогло, довели су је на обреновачко гробље заједно с мужем и малим дететом и претили јој да ће убити дете ако не ода своје везе. И на ту претњу Обренија је остала нема. Кад никакве муке и претње нису помогле, четници су заклали и њу и њеног мужа на гробљу, а дете су поштедели.

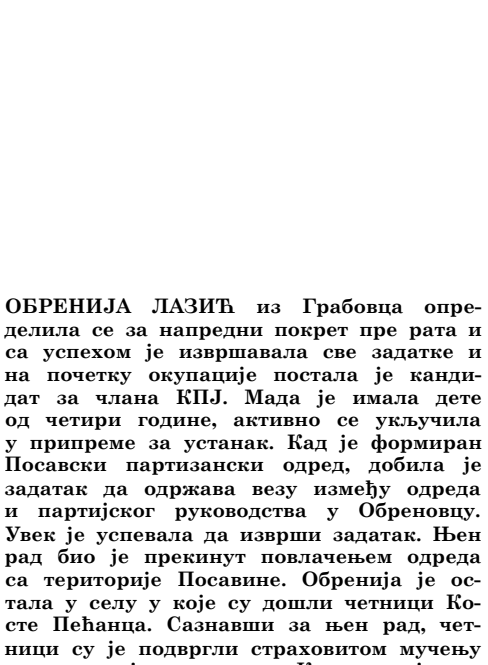

ЉУБИЦА МАЗИЊАНИН рођена на Убу 1920, као кројачка радница била је активан учесник радничког покрета, члан синдиката и Културно-уметничког друштва „Абрашевић".
Пред сам рат удала се за Андрију Мазињанина, који је 1941. био комесар Тамнавског партизанског одреда. Ступила је у одред у данима његовог формирања. У КПЈ примљена је у одреду. Обављала је дужност руководиоца кројачке радионице у Бањанима. Повлачила се с радионицом до Ужица, где је радионица расформирана, а затим до Нове Вароши, одакле је враћена на свој терен. На повратку четници су је ухватили и убили 19. децембра 1941. године на Катићимау селу Брезови.

●

МИЈ1ИЦА РЕБАВКА рођена 16. новембра 1924. на Убу, са сестром Љубицом Мазињанин ангажовала се у акцијама напредног радничког и омладинског покрета. Као кројачка радница била је члан синдиката и Културно-уметничког друштва „Абрашевић". Уочи рата прим-

љена је у СКОЈ. Септембра 1941. године ступила је у III тамнавски батаљон Посавског одреда и радила у кројачкој радионици у Бањанима. После расформирања радионице, прикључила се батаљону. Заробили су је Немци у селу Шљивовици 4. децембра 1941. године, везали је за дрво, полили бензином и живу спалили.

●

ДРАГИЦА МИЛИЋЕВИЋ рођена 1. новембра 1924. на Убу, постала је члан СКОЈ-а као кројачка радница и запажен активиста напредног радничког и омладинског покрета. Била је члан УРСС-ових синдиката и Културно-уметничког друштва „Абрашевић".
У Партију је примљена по доласку у одред, септембра 1941. године. Распоређена је да ради у кројачкој радионици у Бањанима. После расформирања радионице прикључила се Тамнавском батаљону. Заробили су је Немци 4. децембра 1941. године, везали је за дрво, полили бензином и живу спалили.

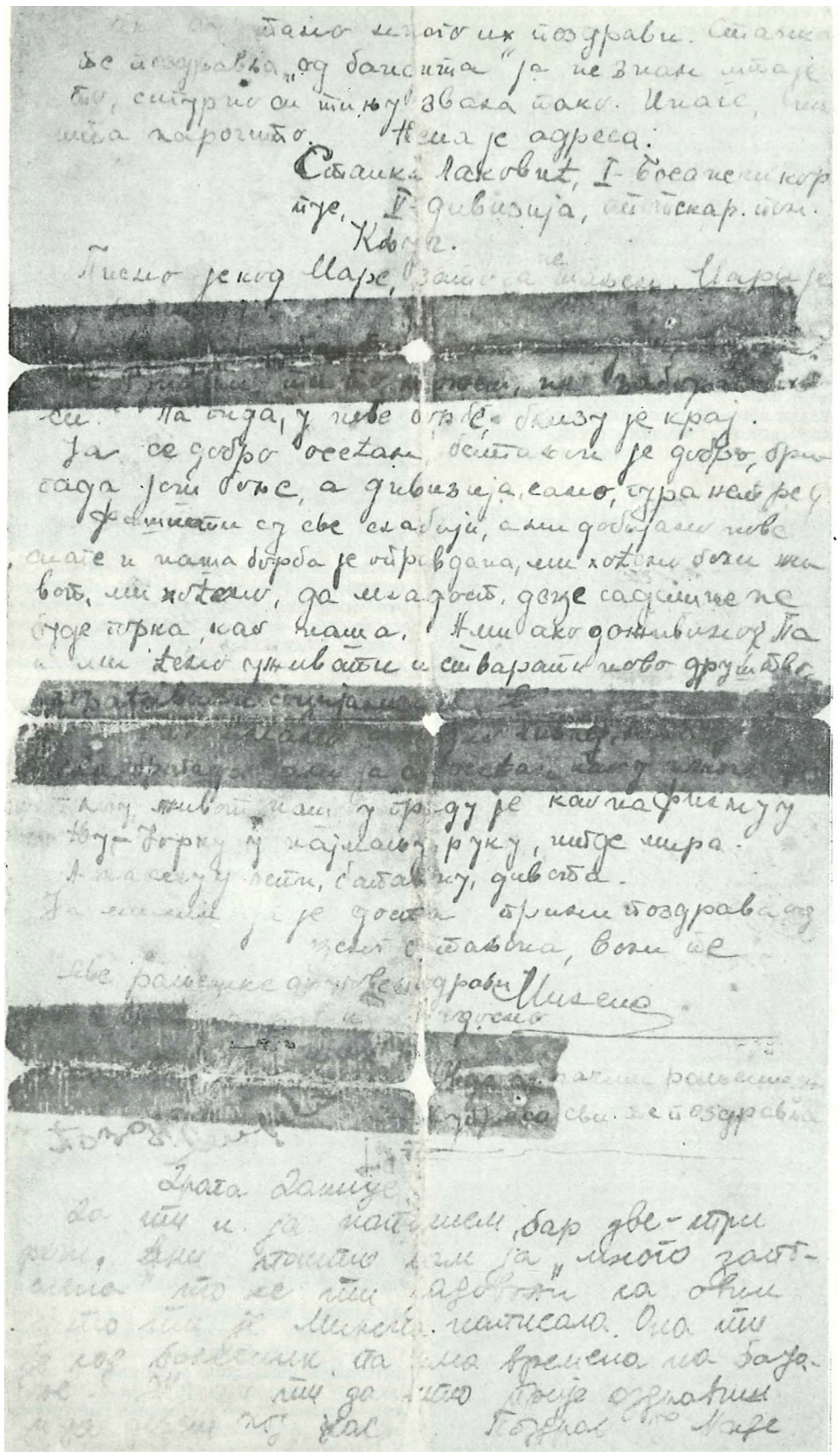

ОДЛОМАК ПИСМА МИЛЕНЕ СИТАРИЦЕ
ПИСМО ЈЕ НАПИСАНО 31. ДЕЦЕМБРА 1942. ГОДИНЕ, ПОСЛЕ ОСЛОБОБЕЊА ЛИВНА, ДАНИЦИ МИЛОСАВЛзЕВИВ КОЈА ЈЕ ЛЕЖАЛА РАЊЕНЛ У БОСАНСКОМ ПЕТРОВЦУ. У ПИСМУ ЈЕ ОБАВЕШТАВА О ДОГАБАЈИМА У IV БАТАЛ.ОНУ И АКЦИЈЛМА II ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ И БОДРИ ЈЕ ДА ИЗДРЖИ, А ОНДА БЕ ОПЕТ ЗАЈЕДНО У НОВЕ ПОБЕДЕ, У СОЦИЈАЛИЗАМ.
НИЈЕ ДОЧЕКАЛЛ ПОБЕДУ, ПОГИНУЛА ЈЕ У РАНО ПРОЛЕБЕ 1944 ГОДИНЕ.
ЊЕНИМ ЖЕЛзАМА ПРИДРУЖИЛА СЕ И НАДА МАТИП, КОЈА ИСТО ТАКО НИЈЕ ДОЧЕКАЛА СЛОБОДУ. ПАЛА ЈЕ ПРИ КРАЈУ ПРОЛЕБА 1944. ГОДИНЕ ДЛЛЕКО ОД РОДНОГ ЏЖИЦА.
ПИСМО СЕ НАЛАЗИ У МУЗЕЈУ РЕВОЛУЦИЈЕ У БЕОГРАДУ

Приликом формирања I пролетерске бригаде њени су борци постале Нада Марковић и Боса Ратковић, а Јудита Аларгић и Радмила-Кека Јовановић су повучене на рад у Централну болницу.

Други, Београдски батаљон Посавског одреда дејствовао је у непосредној близини Београда. Крајем октобра 1941. је пред немачком казненом експедицијом прешао на Космај. У Космајском одреду је тада било око двадесет другарица, углавном из Београда, које су већ биле познате полицији као партијски радници и пошто нису даље могле да се одрже на илегалном раду, то су упућене на слободну територију на разне дужности. Њима су придодате другарице из II батаљона и формирана је група од укупно осамнаест другарица која је требало да отпрати рањенике. Групу су заробили четници ДМ и одвели у Брајиће, у Дражин главни штаб. Од њих осамнаест четници су одвојили четири које су им изгледале као сељанке, а четрнаест другарица су после зверског мучења стрељали 6. новембра 1941. Из групе стрељаних спасла се једино Лепосава Лукић, текстилна радница из Вреоца, болничарка II шумадијског одреда, која је била рањена и притајила се, а кад су четници отишли, извукла се и прикључила партизанима. Њена изјава о стрељању у Брајићима објављена је у „Борби" од 27. XI 1941. године.

Тридесет и три друга и другарице свирепо убијени крај Брајића

У околини села Брајића стрељано је 17 другарица, лекарки и болничарки, као и 16 другова, махом рањеника. Из те групе се спасла једино радница Лепосава Лукић. Она је рањена у руку и ових дана је стигла у један град на ослобођеној територији, У невезаном разговору ова девојка каже:

— С *друговима и другарицама из Посавског и Космајског одреда били смо упућени на ослобођену територију. Било нас је 33. Цругови су били већином рањеници и лекарски препоручени за болницу.*

До Љига смо догили камионом. Ту нас дочекују четници ватром из пушака. Затим су се извинили објашњавајући да је неспоразум. Пустили су *нас да ту одржимо митинг и преноћимо. Затим смо кренули преко Мионице за Горњи Милановац. У Миоиицу смо стигли увече. Ту су нам одузели оружје, извршили претрес и привели равногорском штабу.*

У штабу су нас дочекали непријатељски и грубо. Одмах су нам саопштили да ће девојке пустити а другове стрељати. Ми смо *одбили да се одвојимо од другова, те су нас све заједно*

повели за Равну Гору. Пошли смо за Брајиће, често су нас гонили да трчимо. Стално су нас кињили, често ударали кундацима. У Брајићима нас дочекује ађутант Драже Михаиловића и каже:

— Шта то гробље водите са собом, што их нисте побили!

Затим нас воде у село Теочин. Ту смо преноћили у једној кафани. При том су извршили претрес —• отимачину. Скинули су нам све топлије одело, обућу, сатове и одвели нас у село, мислим да се зове Клаоница. Ту су нас стрпали у једну јаругу са шипражјем

— другарице су поседале. Четници су почели да се договарају звиждањем. Једна група иза нас почела је да пуца. На то су и остали припуцали на нас без икакве претходне припреме.

Многе су другарице певале, држећи се храбро. Ја сам рањена у руку и одмах сам легла. Направила сам се <3а сам мртва. Када је пао мрак, извукла сам се из јаруге и побегла.

Колико знам у тој групи биле су ове другарице и другови: Вуја Ољача, Олга Јојић, нека Боба, докторка Лоти Ебл, нека докторка Оља, висока плава, затим командант космајског одреда Тодоровић с другарицом. Остале другове и другарице не знам, јер су били из других одреда.

Четири другарице које су четници издвојили као сељанке предате су Немцима, који су их затворили у Ваљеву. Те су биле: Драгица Вићентијевић и Нада Бабић, болничарке II батаљона Посавског одреда и Добрила Арсенијевић и Љубица Јовичић--Цига, болничарке Космајског одреда, које су касније пуштене из затвора. По изласку из затвора, Добрила Арсенијевић је својој партијској организацији дала изјаву о стрељању у Брајићима:

"Када сам стигла у село Миросавце нашла сам на окупу цео Космајски народноослободилачки партизански одред „Раде Јовановић". Одред је био састављен из 3 чете. Друг командант одреда доделио ме је I чети за болничарку. Примила сам нешто санитетског материјала и тако постала партизанка. Остали смо 3 дана у том селу. Било је још другарица и ми смо организовале прање веша друговима и прикупљање чарапа по селу. На збору је говорила и једна другарица у име жена. Другови су ишли у разне акције, а као болничарка ишла је увек само једна другарица. Те акције нису имале рањеника тако да није било више потребно болничарки. Отишли смо затим у друго село. Ту смо ми жене разговарале са сељанкама и вршиле прикупљање чарапа.

Сада долази *напад целог Космајског одреда на базу петоколонаша Венчане. По савету друга лекара Дејана Поповића, санитетско особље имало је да се*

МИЛЕНА СИТАРИЦА, кројачка радница, рођена 1922. године на Убу, врло се рано укључила у раднички покрет и примљена је у СКОЈ 1939. године, а у Партију априла 1941. године. Под окупацијом је радила са омладином на Убу и околини до септембра 1941. године, када је ступила у Тамнавски батаљон Посавског одреда. Кад је формирана партизанска радионица у Бањанима, повучена је на рад у радионицу. За време I непријатељске офанзиве повлачила се са радионицом до Ужица, а затим се прикључила јединици као борац и болничарка и повукла се за Санџак. Радила је једно време у партијској техници у Новој Вароши, а марта 1942. године је ступила у II пролетерску бригаду. Учествовала је у свим борбама, које је бригада водила. Нарочито се истакла у извлачењу и превијању рањеника са положаја. Од половине 1942. па до почетка 1944. године била је руководилац СКОЈ-а II ужичког батаљона II пролетерске бригаде. Почетком 1944. године премештена је у културну екипу исте бригаде. Погинула је у борби са Бугарима марта 1944. године у Кушићима код Ивањице при прелазу јединица у Србију.

СТУПАМО У ПРОЛЕТЕРСКУ

Чланак Милене Ситарице, штампан у листу II пролетерске бригаде „Без предаха"

После снажне зиме, коју смо провели борећи се по Синџаку, носле кише, гладни и свих оних тешких дана одлазимо у Источну Босну. Стижемо на Бољанић, а затим на Метаљку. У овој ваздушној Бањи некад су господа проводила дане. А дапас смо ми ту. Разговор. Песма. Са наших ногу топи се снег и прави барице на паркету.

Ујутру за Чајниче... Спуштамо се брзо. Клизаво је, падамо, али шта мари — идемо у град. Веселимо се, јер ступамо у Другу пролетерску бригаду. Много смо слушали о Првој пролетерској. Сада ето, ми ћемо имати нашу Пролетерску бригаду. Успут сретамо сељаке са натовареним коњима. Радознали смо — распитујемо, колико има до Чајнича. Стари Босанац, задовољан, хита да нам одговори. Најзад први врхови џамија. Око града густа борова шума.

— Песма, песма! преноси се са зачеља. Стој!... Поправљамо капуте, мало се уозбиљимо и улазимо са снажном „Буђоновком".

Весео дочек, станови осветљени електричним светлом. „Замисли, друже, партизани седе у оваквој соби. А пре неколико дана" ...

Ујутру спремање, парење веша, крпљење одела. Правимо знаке пролетерске: срп и чекић. Одлазимо у строј. Није то обичан строј ужичког батаљона. Не, то је велики строј... пред Домом културе: Шумадинаца, Чачана, Ужичана. Ариљаца, Пожежана... Насмејана лица одједном се уозбиљише. Пада команда: — Мирно! Поздрав на десно!

Долази друг Тито. Смеје се, у очима му пуно љубави за сваког борца. Затим нам говори. Тито говори пролетерима... Сви смо се осећали поносним, већим. А кад смо кренули, кад је партизански шофер нестрпљиво засвирао, са камиона се заорило:

„Кренула је црвена машина... "

И целим путем песма. Овај покрет нам је кратак — еео камион већ шкрипи на мосту брзе Дрине, која проноси журно своје валове и са њима поздрав пролетера својим мајкама и сестрама у Србију...

МИЛЕНА СИТАРИЦА

БОСА РАТКОВИЋ, текстилна радница у Београду, рођена је 1923. године у Скопљу. У напредни раднички покрет се укључила пре рата и примљена је у СКОЈ 1939. године. Под окупацијом је наставила рад. Септембра 1941. године ступила је у Посавски партизански одред. После повлачења главнине партизанских снага за Санџак постала је борац I пролетерске бригаде. Била је болничарка Посавске чете VI београдског батаљона I пролетерске бригаде. Примљена је у Партију јануара 1942. године. Носилац је Споменице 1941.

●

ДОБРИЛА АРСЕНИЈЕВИЋ, чиновник из Београда, рођена је 24. марта 1919. године у Ритопеку. Укључила се у напредни раднички покрет пре рата и августа 1941. године примљена је у Партију. Октобра 1941. године услед провале, напустила је Београд и ступила У Космајски одред. Крајем истог месеца послата је на слободну територију. На путу је ухваћена од четника и предата Немцима. Одведена у затвор у Ваљеву и касније пуштена. Вратила се у Београд и наставила рад. У току мартовске провале 1942. године прешла је у Трстеник, где је набавила лажне исправе на име Марковић Дивне и у пролеће 1943. вратила се у Београд и поново наставила рад. Ухапшена је 27. децембра 1943. године и после завршене истраге упућена у логор на Бањици 5. јануара 1944. године као кривац I категорије. Стрељана је 7. септембра 1944. године.

●

Седамнаестогодишња ЛЕПОСАВА ЛУКИЋ, текстилна радница из Вреоца, једина је преживела стрељање у Брајићима. Јула 1941. године ступила је у Шумадијски партизански одред и била болничарка. После Брајића постала је борац II пролетерске бригаде, заменик санитетског референта батаљона у II пролетерској бригади и санитетски референт батаљона у IV војвођанској бригади. Тешко је рањена на Сутјесци и затим још три пута у току рата. У II пролетерској бригади примљена је у Партију. Резервни је капетан ЈНА и ратни војни инвалид. Носилац је Споменице 1941.

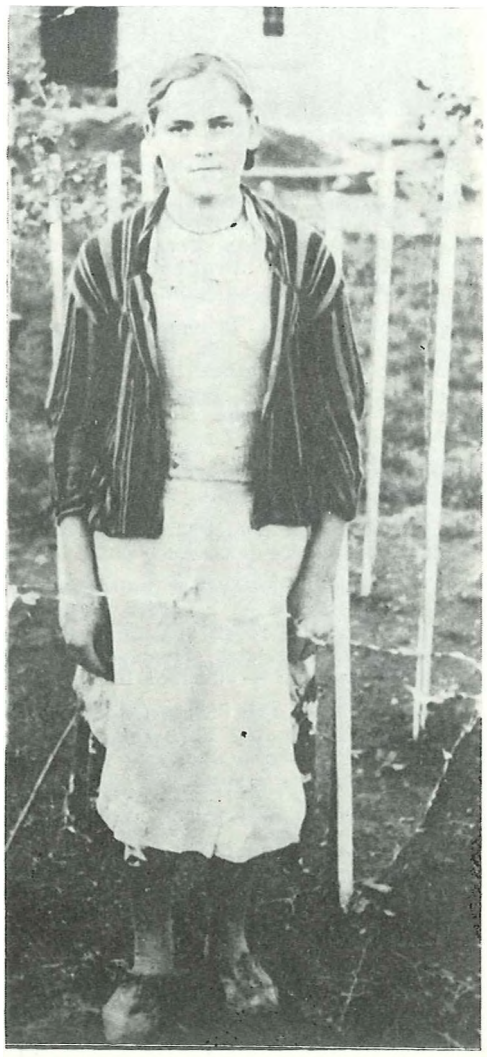

сжесги. ван попришта **борбе.** *Другове рањенике би нал ту доносили другови. На одређено место одакле се имао вршити напад ми смо стигле на време. Терен се није претходно испитивао. Ми болничарке остале смо ван села, али смо приметили неку колону да се креће. Мислећи да су то петоколонци који беже, ја сам пошла да обавестим друга командира I чете. Кад сам стигла после 5 минута почела* **је** *борба. Ту смо претрпели пораз, једва смо се извукли. I чета примила је на себе сву ватру. Изгинули су нам тада најбољи другови. Анаф, ивдокат из Пожаревца, заменик ком. I чете, чл. парт., Еди Давичо, из Београда, политком J чете, чл. парт., Јован Јерковић из Београда, бивши политиком 1 чете, чл. парт., „Гига“, чл. парт., „Галама“, чл. парт., Рудолф Цегледи, доктор права, потпредседник „Ботича“, још два друга члана Партије чијих се имена не сећам. После оваквог пораза учињене су реформе: I чета се дели на две и тако добијамо сада 4 чете. У то долази и једна чета која се повукла са терена Грочанског среза.*

Број другарица се попео на 14. Рањеника није било да бисмо се све упослиле као болничарке. Уколико их је било морали смо их слати са нашег терена јер је овај био врло несигуран. Непријатељ је увек могао доћи после нас, а рањенике нисмо могли увек носити на колима. Другарице оставити у селу да раде на политичком подизању села исто није било сигурно. Могле би пасти непријатељу у руке. На политичком подизању партизана радили су политикоми чета. Бојне обуке уопште није било јер ми саме нисмо баш биле способне за то, а нико нас томе није ни учио. Револвери уколико смо их имале служили су нам за самоодбрану (пушака није било довољно ни за другове).

Сада су чете биле одвојене, свака чета је имала свој терен и своје задатке. У I, II и III чети другарице су биле распоређене. Штаб одреда био је одвојен од свих чета. Другарице Вукосава Цегледи[1]) и ја позване смо у штаб одреда да би се примиле дужности курира. 15 дана смо седеле не радећи ништа јер није могло да се набави сељачко одело за нас. У то време долази и одлука о смењивању друга команданта Космајског народноослободилачког партизанског одреда. Друг Христифор Петровић (није право име), дрводељац, који је по тој ствари дошао у Космајски штаб, на састанку штаба саопштава нам о одлуци да се смени друг командант, и друго, да се све другарице повлаче са терена у ослобођене крајеве, да би се запослиле у радионицама.

Први посавски батаљон налазио се на нашој територији пошто је био потиснут од непријатеља са своје територије. Другарице из Космајског одреда пребачене су, након дугих преговора, I посавски батаљон који је тих дана

[1]) Вуја Ољача-Цегледи.

уз помоћ Космајског одреда имао да се *поново пребаци на свој терен а затим нас другарице — са куририма послати у ослобођене крајеве. Пребацивање I посавског батаљона није успело и ми смо се поново нашли на територији Космајског одреда. Сада се доноси друга одлука. Да се ми другарице, 4 друга рањена приликом покушаја пребацивања I посавског батаљона на своју територију, друг Ђока Павловић, поштар из Београда, који је већ раније морао бити пребачен у ослобођене крајеве, са другом Христифором Петровићем, а са неколико другова који би нам служили као заштита, пребацимо преко терена Шумадинаца на ослобођену територију. Било нас је 18 здравих другарица, 1 болесна,[1]) друг Ђока Павловић и још 12 другова. До варогиице Љига дошли смо несметано. На путу смо видели четнике Драже Михаиловића заједно са друговима из Шумадијског батаљона. У селу Липље четници су нам приредили ручак. Заклали су ови,у. Сада смо били на територији где у близини нема непријатеља. У Љигу нам је исто спремљена вечера, доручак и ручак. Из Љига 4 рањена друга, друг Ђока Павловић и 1 болесна другарица отишли су за болницу у Горњи Милановац, а нас 30 пошло је за Мионицу. У Мионици су већ у понедељак, дакле пре 3 дана, вршена хапшења партизана од стране четника који су дотада седели заједно са партизанима. О томе нисмо ништа знали иако између Љига и Мионице има*
9 км. На путу за Мионицу једна заседа од четника разоружала је *наше другове и нас заробила. Рекли су нам да се ништа не бојимо, да ће нас пустити чим нас саслушају. Објаснили су нам да је дошло до расцепа између Драже Михаиловића и партизана јер су партизани убили неке њихове официре међу којима и неког Узелца. Друг Христифор Петровић који нас је спроводио за Главни штаб у Ужице, иступио је пред њих тражећи да нас пусте а њега као главног кривца, као комунисту, задрже. Њега је њихов мајстор одмах предао њиховој полицији која га је одвела до Струганика, места где смо и ми били спроведени. Нашли смо њега већ свог испребијаног и било нам је јасно да нас они неће више пустити. Одатле спровели су нас у Главни штаб, преко планине Сувобора, у село Брајиће. Ту су одмах од нас одвојили друга Христифора и другарицу Милену Илић, учитељицу, канд. Партије, другарии,у заменика командира I чете Космајског одреда, бившег активног инж. капетана југословенске војске Павла Илића... Преноћили смо у суседном селу Теочину а сутрадан смо се вратили натраг У Брајиће. Капетан Орељ, виши сав. Мин.* саобр. *почео је са испитивањем ко је шта по занимању. Да ли познајемо „Тита", причајући нам како су много*

[1]) Ружа Живановић, болничарка II батаљона Посавског одреда.

ВУКОСАВА-ВУЈА ОЉАЧА-ЦЕГЛЕДИ (Жепче, БиХ, 23. X 1916. — Брајићи, 6. XI 1941). Службеник Аграрне банке у Београду. У напредни покрет укључила се као ученица трговачке академије у Бањој Луци. Прешла у Београд 1937. године где се укључила у рад СБОТИЧ-а и Омладинске секције Женског покрета. Хапшена је пре рата. Члан КПЈ. По окупацији наставила рад. Половином октобра 1941. године ступила је у Космајски партизански одред. Ухваћена је са 33 друга и другарица и после зверског мучења стрељана.

МИЛЕНА ВЕЛИМИРОВИЋ-ИЛИЋ, учитељица у Врачевићу (Ваљево), рођена је 1913. године у Зворнику, у напредни покрет укључила се 1938. године. Године 1941. била је кандидат за члана КПЈ. У Космајски партизански одред је ступила половином јула и била прва партизанка у одреду. Крајем октобра 1941. године упућена је на слободну територију, на рад у Врховном штабу. Ухватили су је четници са целом групом од 33 друга и другарице. После зверског мучења одведена је на Равну Гору и тамо стрељана са још једним другом из групе.

Др ЛОТА ЕЈДУС (Београд, 22. VIII 1913. •—• Брајићи, 6. XI 1941), лекар. У напредни покрет се укључила као студенткиња. Активно је радила у Удружењу медицинара. Једно време је била и секретар Удружења. После завршених студија специјализовала је интерну медицину. Под окупацијом се укључила у илегални рад за НОП. У Космајски одред ступила крајем септембра или почетком октобра. Из Београда је тада понела доста санитетског материјала и један хируршки инструментариј. Остала је у Космајском одреду до краја октобра, када је са групом другарица и другова послата на слободну територију да ради у болници. Целу групу су заробили четници. Одбила је понуду четника да постане њихов лекар. Стрељана је после зверског мучења.

РАДОЈКА РАНКОВИЋ-СТАМЕНИЋ из Стублина укључила се у рад за НОП у првим данима устанка и организовала рад међу женама у селу. Кад се Посавски одред повлачио са своје територије, оставила је двоје деце и прикључила се одреду. Уз пут су је заробили четници и после мучења предали Немцима. Пошто никакве муке нису могле да сломе ову јуначку жену и мајку, отерана је у логор на Бањици и стрељана 17. децембра 1941. године.

ОЛГА ЈОЈИЋ-ПЛАВА, службеник у Министарству саобраћаја; члан КПЈ постала је пре рата. Била је једна од најактивнијих чланица Омладинске секције Женског покрета и члан те партијске јединице. Била је такође члан уже редакције часописа „Жена данас". Под окупацијом је наставила илегални партијски рад. Почетком октобра 1941. године отишла је у Космајски партизански одред. Крајем месеца кренула је са групом болничарки и рањеника на ослобођену територију. Заробили су је четници са 33 друга и другарице и после зверског мучења стрељали 6. новембра 1941. године у Брајићима.

©

ДРАГИЊА ТОДОРОВИЋ (Велико Градиште, 1906. — Брајићи, 6. XI 1941), професор у Крагујевцу. У напредни покрет укључила се пре рата. Године 1936. била је члан иницијативног одбора за оснивање Женског покрета у Крагујевцу, а после оснивања ЖП члан управе. Као професор васпитавала је омладину у напредном духу. Била је члан КПЈ. Августа 1941. године ступила је у Космајски партизански одред, чији је командант био њен друг. Заједно су заробљени. Он је издвојен и стрељан у Ваљеву, а Драгиња је стрељана у Брајићима, у групи са 33 друга и другарице. За њима је остало четворо мале деце.

ДАРА ПОПОВНП-ТАДИП (ДЕСНО) И ЉУБИЦА ЈОВИЧИП-ЦИГА

ДАРА ТАДИЋ-ПОПОВИЋ, (... — Брајићи, 6. XI 1941), службеник. Била је предратни члан КПЈ. После окупације упућена је на партијски рад у Обреновац. Јула 1941. године ступила је у Посавски партизански одред и повремено била веза одреда са ПК КПЈ за Србију. Крајем октобра 1941. године послата је на ослобођену територију да формира болницу. На путу су је ухватили четници и стрељали у групи са 33 друга и другарице.

погрешили што га нису убили кад је ту долазио на преговоре итд. Важно је то да свака другарица која је била радница или интелектуалка, била је задржана. Ја сам рекла да сам без занимања и још једна другарица/) две су биле сељанке.[2]) Показали су нам летак Покрајинског за Чачак у коме се Дража Михаиловић назива петоколонашем због убиства друга Милана Благојевића, ком. Шумадијског батаљона. По причању четника и сина Драже Михаиловића и касније у затвору у Ваљеву, једне другарице из Горњег Милановца из болнице, другарице које су биле одвојене од нас четири, су стрељане, а то су: Вукосава Цегледи, прив. чинов. из Београда, Лоти,[3]) лекар из Београда, Милена Илић, учитељица из Београда, Љубица „Корошец",[4]) радница из Београда, Олга Јојић из Београда, Драга Тодоровић проф. из Крагујевца. Пуна имена осталих другарица не знам. Биле су Дара[5]) из Београда, Зора[6]) из Београда, Боба из Београда, Мара из Трговачке академије, Љубинка[7]) радница (друг јој је Јова, политком I чете I посавског батаљона) и Лукићева[8]) из Врелаца, која је побегла испод стрељања и дошла рањена у Горњи Милановац, где је о стрељању осталих другарица причала једној другарици болничарки, која ми је све испричала у затвору у Ваљеву. Ова другарица се зове Лепосава Лукић из Чачка. Имена двеју (стрељаних) другарица сасвим не знам. Од другова ту у Брајићу задржани су друг Христифор Петровић и друг Хаим чл. парт. Из Брајића су нас послали на Равну Гору где се налазио мајор Калабић. Ту су нама другарицама и неким млађим друговима поред свих ударача по глави јоги дали по 25 ударача. Затим је настало једно вођење у Брајиће па у Праћане, затим у гиколу села Планинице одакле су нас повели за Мионицу, а затим у Словац где су нас Немци дочекали са камионима па су нас одвели у Ваљево.

Било нас је око 350. То су другови које ја нисам познавала јер је то било све из околине Ваљева, било је Шумадинаца, из Горњег Милановца. Ту сам видела друга Ђоку Павловића, који је отишао за Горњи Милановац. Друг Ђока, према једној вести, стрељан је у Ваљеву, јер је њега једино познавао гиеф агената у Ваљеву, разбојник Божић. Од осталих другова познала сам само Стевана Бркића, инж. из Београда, Божу Максимовића, инж. из Београда, политикома 1 шумадијског батаљона, друга Милутина Тодоровића проф. из Крагујевца, бившег команданта Космајског одреда, друга Денића, чије име не знам, из Београда.

*) Љубица Јовичић - Цига.
[1]) Драгица Вићентијевић и Нада Бабић.
[3]) Др Лота Ејдус.
[4]) Љубица Ракић.
[5]) Дара Тадић.
[6]) Зора Чаленић.
[7]) Љубинка Дикић.
*) Лепосава Лукић.

Од другарица које су биле у затвору пуштене су: Загорка Савић из Горњег Милановца, Љубица Јовичић, радница из Београда, Драгии,а Вићентијевић из Забрежја, Надежда Бабић, чл. парт. из Забрежја, Милица Живковић, ст. филозофије из Горњег Милановца, Љубица[1]) Коен, студ. ум. школе из Београда, још 1 другарица[2]) и ја. У затвору су задржане другарице које су познате њима, јер су из околине Ваљева ... 11-111 1942.[3])

У Брајићима су стрељане: Оливера Вањек, Милена Велимировић-Илић, Љубинка Дикић, др Лота Ејдус, Олга Јојић, Вукосава-Вуја Ољача-Цегледи, Дара Поповић-Тадић, Љубица Ракић, Драгиња Тодоровић, Зора Чаленић, Беба, текстилна радница из Земуна, Боба, ученица гимназије из Београда и Мара (или Јелица), ученица трговачке академије из Београда.

Другарице из II (Београдског) батаљона Посавског одреда које су остале у својим четама, учествовале су у свим борбама које је батаљон водио у одбрани слободне територије. Батаљон је 6. децембра 1941. стигао у Радоињу. Приликом формирања I пролетерске бригаде, батаљон је ушао у њен састав као VI београдски батаљон. Од другарица је у бригаду ушла само Лепа Марковић; Борка Демић и Живанка-Сека Вићентијевић послате су на рад у хируршку екипу I пролетерске бригаде, а Вера Црвенчанин у агитпроп Нове Вароши. После одласка Посавског одреда према Санџаку и Босни, у Посавини је отпочео терор. Мучени су сви они који су помагали партизане. Четници Косте Пећанца ухватили су Обренију Лазић заједно с мужем и малим дететом и да би изнудили признање о њеним везама с партизанима, претили су да ће јој заклати дете. И поред претње, Обренија није хтела ништа да каже. Четници су је тада заклали заједно с мужем на гробљу У Обреновцу, а дете су поштедели. Радојку Стаменић-Ранковић из Стублина и Циганку Милицу Катић из Грабовца, које су се прикључиле одреду приликом повлачења, успут су заробили четници и после зверског мучења предали их Немцима, који су их спровели на Бањицу и стрељали.

После борбе у Конатицама октобра 1941, немачка казнена експедиција је попалила око 40 кућа и побила око 300 људи у Конатицама, Дражевцу и Вранићу. Тада су убијене Вукосава Петровић и Ивана Пантић из Дражевца, а у селу Скели немачка каз-

[1]) Партизанско име Луне Коен-Пуђа.
[2]) Стојанка Теодоровић.
[5]) ИРПС, арх. бр. 1935.

ЗОРА ЧАЛЕНИЋ, кројачка радница, рођена 20. III 1913. године у Надању, радила је као кројачка радница у Београду и била члан управе синдиката кројачких радника од 1938. године. Крајем 1940. године примљена је у КПЈ. Августа 1941. отишла је у Космајски партизански одред, где је била болничарка. Крајем октобра 1941. године упућена је са групом другова и другарица на слободну територију, на теренски рад. Ухватили су је четници са целом групом и после зверског мучења стрељали у Брајићима 6. XI 1941. године.

●

ОЛИВЕРА ВАЊЕК, студент медицине из Београда, члан КПЈ; ступила је у Космајски партизански одред крајем септембра 1941. године. Послата је са групом другарица на слободну територију, ухваћена је од четника. По казивању једног очевица и једине преживеле са стрељања у Брајићима Оливера, позната у партизанима као др Оља, стрељана је у Брајићима 6. новембра 1941. године.

ЉУБИНКА ДИКИЋ, текстилна радница са Умке, рођена је 1917. године у Ритопеку. Активно је радила у синдикату текстилних радника и учествовала у свим радничким акцијама. Примљена је у Партију крајем 1940. године, После окупације радила је на окупљању жена у Посавини. Ступила је као болничарка у Посавски партизански одред. Крајем октобра 1941. године упућена је на слободну територију са групом другарица да ради у болници и у позадини. Ухватили су је четници са целом групом и после зверског мучења стрељали у Брајићима 6. XI 1941. године.

ВЕРА ЦРВЕНЧАНИН, свршена ученица глумачке школе и студент архитектуре, рођена је 24. децембра 1920. године у Новом Саду. У напредни средњошколски покрет укључила се 1936. године као ученица гимназије у Нишу. Ухапшена је 1937. године и искључена из гимназије. Примљена је у СКОЈ 1939. године. Учествовала је у свим студентским акцијама. Хапшена је три пута пре рата. Пред рат се запослила у Берзи рада и ту је затекла окупација. Примљена је у Партију маја 1941. године. Док је радила у Берзи рада, учествовала је у организовању саботажа за слање људи на рад у Немачку. После напада Немачке на СССР прешла је у илегалност. Одлуком Партије отишла је у Космајски одред 16. августа 1941. године, а септембра исте године прешла је у Београдски батаљон Посавског одреда. Радила је на културном пољу у батаљону и политички са женама на терену. Крајем септембра ушла је у СП КПЈ за Умку, које је тад формирано и постављена је за заменика по-

литкома батаљона и на тој дужности остала до повлачења за Санџак. У Санџаку је радила у Агитропу Нове Вароши, а затим је послата на терен пљеваљског среза за члана СК СКОЈ-а. Почетком 1942. године повукла се са Санџачком бригадом до Босанске Крајине и ту је била члан ОК КПЈ за Гламоч, Купрес и Јајце до IV офанзиве. После IV офанзиве била је члан Политодјела XII крајишке бригаде, а почетком 1943. члан СК КПЈ за централну Босну, затим члан ОК КПЈ за Јајце, Бугојно и Травник и најзад члан Политодјела XXXIX дивизије. После рата била је глумица у Народном позоришту у Сарајеву. Носилац је Споменице 1941.

ЛЕПОСАВА МАРКОВИЋ-ПЕТРОВИЋ, рођена је 1926. године у Забрежју код Обреновца. У напредни омладински покрет се укључила 1940. године преко свога брата члана КПЈ и примљена у СКОЈ 1941. године. Септембра исте године је ступила у Београдски батаљон Посавског одреда, где је била болничарка I чете и скојевски руководилац. После повлачења за Санџак била је борац Београдског батаљона I пролетерске бригаде. У бригади је примљена у Партију 1942. године. Рањена је у IV непријатељској офанзиви. Лечена је у централној болници у којој је остала до њеног расформирања пред почетак V непријатељске офанзиве. Вратила се у свој батаљон и упућена у пратећу чету. Пошто није била опорављена, отишла је у бригадни санитет, а после опоравка на дужност болничарке техничке чете I пролетерске бригаде. Одатле је послата на виши санитетски курс у Јајцу, а после завршеног курса за референта санитета пиштабских јединица I корпуса. Затим је била у болници тешких рањеника на Клековачи код

нена експедиција је стрељала, поред великог броја мештана мушкараца, Живку Марковић из Вукићевице, Ружицу Благојевић из Лончаника и Драгу Бранковић из Грабовца.

На Бањици су стрељане Јованка Белкић и Стана Маринковић са територије НОО Обреновца.

Године 1942. Немци су убили Добрилу Пинковић из Лончаника.

У таквој ситуацији престао је и сваки организовани рад. До пролећа 1942. године рад је био сведен на прикупљање помоћи партизанским породицама, у чему су се истакле жене и омладинке које су већ раније биле обухваћене радом. У пролеће 1942. дошао је у Обреновац Антон Цврковић, партијски радник из Ваљева, преко кога је успостављена веза са ваљевском партијском организацијом, а крајем 1942. и са партијском организацијом Космаја, што је допринело оживљавању политичког рада у Обреновцу. Током 1942. године формиран је актив СКОЈ-а, актив жена и више омладинских група. Једну омладинску групу је формирала и истом руководила скојевка Милена Ранђић, ученица гимназије. У омладинским групама су биле: Дана Станојчић, Братислава и Емилија Адамовић, Јела Благојевић, Вера Радаковић, Пава Симић, Динка Станимиров и Вида Грамић. Поред рада у својим групама, неке омладинке су извршавале и друге задатке. Дана Станојчић одлазила је у Београд за санитетски материјал, који је добијала од Зоре Благојевић, а Емилија Адамовић га је преносила до одређених пунктова. Међу женама су се истицале: Нада Цврковић, која је радила са женама у Обреновцу и околним селима, затим Евица-Бела Селенић и Загорка Станојчић, које су преносиле санитетски материјал и прикупљале материјалну помоћ за партизане.

Јуна 1943. дошло је до хапшења у Обреновцу и до прекида везе са ваљевском партијском организацијом. Међу 15 ухапшених биле су Милена Ранђић, Емилија Адамовић и Зора Благојевић. Зора је пуштена из затвора после извесног времена, а Милена и Емилија су, после ислеђења у Специјалној полицији у Београду, упућене у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Овим хапшењем није прекинут рад у Обреновцу. Веза се одржавала са Космајем преко канала у Бањевцу, а одржавали су је Јела Благојевић и Бранислав Петровић. Маја 1944. четници су открили ову везу и похапсили већу групу сарадника и симпатизера НОП. Тада су ухапшене: Братислава Адамовић, Дана, Зора, Јела и Олга Благојевић, Вида Грамић, Вера Радаковић, Пава Симић и Динка Станимиров. Све су пуштене после извесног времена, сем Зоре и Јеле Благојевић, које су остале у четничком затвору до доласка НОВ, октобра 1944. године. Овим је хапшењем био прекинут сваки рад.

Доласком јединица НОВ 1944. године и ослобођењем Обреновца, у НОВ су ступиле: Даница Јевтић (погинула) и Олга Глишић (рањена у борби с Немцима и умрла у Славонском Броду 1945), обе из Забрежја и Славка-Ђуба Ковачевић са Уба (погинула као борац 17. јануара 1945). За време ослобођења Забрежја 1944. године погинула је Стана Јаковљевић, а Златија Карић из Трстенице и Миленија Матић из Стублина су пошнуле од немачке артиљерије децембра 1944. у Комлетинцима, камо су биле отишле да посете своју децу борце. Са ослобођењем Посавине обновљен је и рад међу женама и поново долази до ширег ангажовања жена и до стварања одбора АФЖ. Већ 17. октобра 1944. одржана је у Обреновцу конференција којој је присуствовало око 500 жена; изабран је први одбор АФЖ за град, који је истовремено вршио функцију СО АФЖ. У одбор су изабране: Софија Радовановић, председница, Зага Софронић, секретар једно време, а затим Зага Копачки-Сокић, Дана Благојевић, Мара Гладовић, Зора Ђурић, Смиља Игњић, Заја Јовановић, Стана Калајџић, Анка Манић, Ружа Митровић, Лепа Путник, Катарина Рачић и Смиља Шарковић.

Крајем 1944. године формирани су одбори АФЖ скоро у свим селима посавског среза. Председнице ових одбора су биле: Даница Берић у Рватима, Ружа Нешић у Скели, Јана Стефановић у Кртинској, Белка Николић у Ратарима, Лепосава Мишковић у Бргулицама, Лепа Марјановић у Ушћу, Милица Кузмановић у Белом Пољу, Наталија Којић у Дрену, Добрија Јоксић у Звечки, Даринка Карић у Трстеници, Вида Јелић у Стублинама, Јелица Комановић у Грабовцу.

Срески одбор АФЖ за посавски срез је формиран почетком марта 1945: Дана Благојевић, председница, Радмила Јовановић-Кека, секретар, а чланови: Мара Гладовић, Вида Јелић, Заја Јовановић, Стана Калајџић, Даринка Карић, Анка Манић, Савета Михаиловић, Софија Радовановић,

Јелица Спиридоновић, Јованка Стефановић и Смиља Шарковић. Радмила Јовановић-Кека, члан СК КПЈ, одговарала је у комитету за рад АФЖ.

Основни задатак одбора АФЖ био је брига о рањеницима и борцима на положају. Одбори су организовали прикупљање опреме за болницу и намирница за рањенике и борце. Сем тога су организовали и непрекидно дежурство жена и омладинки у болници у Обреновцу.

Октобра 1944. формиран је у Обреновцу и СНОО, у којој су од жена ушле Радмила Јовановић-Кека, као секретар и Олга Благојевић-Мићић, затим СК СКОЈ-а у који су ушле Јела Благојевић, као секретар и Емилија Адамовић-Пенчић, и СО УСАОС-а са члановима: Емилијом Адамовић-Пенчић, Јелом Благојевић, Милицом Драгачевац, Олгом Карић, Вером Михаиловић и Јозефином Пурнат.

Један добар број жена и омладинки примљен је у чланство Партије. До краја 1944. године примљене су Емилија Адамовић-Пенчић, Јела Благојевић и Верослава Јовановић из Обреновца и Драгица Вићентијевић-Мандић из Забрежја, а до маја 1945. Дана, Десанка и Олга Благојевић, Милица Вилић, Стана Галетић, Драгица Глумчевић, Милица Драгачевац, Анка Ђукановић, Зора Ђурић, Зора Јелић, Мира Јовановић, Олга-Лола Јовановић, Вера Јоветић-Матић, Наталија Кузмановић-Росић, Драгица Марковић, Јелка и Косара Матић, Лепа Милојковић, Вида Милошевић, Борка и Стана Миљковић, Ружа Мирчетић, Драгица Николић, Вера Рељић, Пава Симић и Љубица Шаровић-Максимовић из Обреновца и Ангелина Бабић из Грабовца.

САНИТЕТ

Санитетску службу у Посавском партизанском одреду организовала је др Јулка Мештеровић-Пантић, која је крајем јула 1941. године одлуком Главног штаба за Србију постављена за санитетског референта одреда. Одмах по доласку у одред организовала је санитетски курс за другарице из одреда, међу којима су биле: Нада Марковић, Радмила-Кека Јовановић и Перка Вићентијевић.

Прихватна болница Посавског одреда налазила се у Грабовцу, а праву болницу организовала је др Јулка Мештеровић 31. августа 1941. године у селу Љубинићу. Тада је на рад у

Дрвара. Болница је због десанта евакуисана за Италију, а Лепа је стигла I пролетерски корпус у Санџаку и распоређена у бригадни санитет III крајишке. После преласка у Србију била је члан ОК СКОЈ-а и члан ОО УСАОС-а за Ваљево и члан ЦК НО Србије. Носилац је Споменице 1941.

Др ЈУЛКА МЕШТЕРОВИЋ, лекар у Ваљеву, рођена је 22. августа 1906. године у Српском Итебеју код Зрењанина. Активно је учествовала у напредном покрету пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Јула 1941. године ступила је у Ваљевски одред. Одлуком Главног штаба одређена је за санитетског референта Посавског одреда и тамо је организовала болницу. Децембра 1941. године, после повлачења главнине партизанских снага из Србије, била је управник болнице у Новој Вароши. Примљена је у Партију 1942. године. Била је на разним дужностима у санитету за време рата. Током 1943. године била је референт санитета I пролетерске дивизије. Резервни је пуковник ЈНА. Носилац је Споменице 1941.

БОРКА ПИХЛЕР-ДЕМИЋ рођена је 3. јула 1903. године у Приједору. Порeклом је Аустријанка. Отац јој је држао гостионицу у Дрвару. Похађала је Вишу девојачку школу у Бањој Луци и Васербургу (Немачка). Од 1932. године са својим мужем Мироном Демићем, чланом Партије, живела је у Паризу. Новембра 1936. године отишла је у Шпанију, где јој се од августа месеца и муж налазио. У Шпанији је радила као спољна болничарка у Албасети. Касније, пошто се истакла својим пожртвованим радом, постала је одговорна болничарка хируршког одељења болнице „Пасионарија" у Мурсији. Муж, који је за њу значио много, погинуо је у борбама за Мадрид. Она није показала тугу због његовог губитка, чак није отишла ни да га види мада је могла, него је предано радила као да јој се ништа није догодило. Рањеници су је много волели и поштовали и била је позната међу рањеницима свих 30 нација које су се бориле у Шпанији. Поред бриге о рањеницима, водила је рачуна о чистоћи, храни и рубљу. Имала је велике организаторске способности за ситне ствари које су дизале морал рањеницима и спасавале им здравље. Из болнице у Мурсији прешла је у болницу у' Беникасиму, а затим у болницу У Сагароу. За време евакуације према Каталонији организовала је у једном малом селу смештај рањеника. Неуморно је радила мада је ситуација била беизлазна. У Каталонији је без икаквих средстава организовала туберкулозну станицу.

После повлачења интернационалних бригада из Шпаније, 1939. године, била је у концентрационом логору у Француској, одакле је побегла и 1940. године се илегално бродом пребацила у Југославију. У Загребу је добила партијску везу (примљена је у Партију у Шпанији) и упућена је у Јајце. Међутим, ту није могла да се одржи, па је дошла у Београд крајем 1940. године и укључена у болничку партијску ћелију. У Београду је дочекала и окупацију земље. Јула 1941. године ступила је у Посавски партизански одред. Са собом је донела велику корпу санитетског материјала. У одреду је била болничарка у болници. Октобра је довела 25 тешких рањеника у болницу у Миличиници и преузела на себе најтеже послове. Са болницом се повлачила до Рогачице, где се налазила централна болница и ту је ушла у тек формирану хируршку екипу Врховног штаба, која је после формирања I пролетерске бригаде постала хируршка екипа I пролетерске. Уче-

ствовала је у евакуацији рањеника за Санџак. Предњачила је у свему и служила као пример не само санитетском особљу и борцима него и рањеницима. Из Санџака је пратила рањенике за Жабљак, где је формирана болница. Фебруара 1942. године, по налогу Врховног штаба, вратила се у Фочу по великој мећави, дубоком снегу и непроходном путу. Мада физички слаба издржала је све напоре и никада није посустала. За време рата радила је у санитету и била међу организаторима санитетске службе. Била је на разним дужностима а јула 1944. године постављена је за референта санитета XXVII дивизије. После ослобођења је радила у Санитетској управи ЈНА. Пензионисана је у чину потпуковника. Носилац је Споменице 1941.

ЖИВАНКА-СЕКА ВИПЕНТИЈЕВИВ (ДРУГА САЕВА), ДО ЊЕ МИРА МИТРОВИИ С ГРУПОМ БОРАЦА

ЖИВАНКА-СЕКА ВИЋЕНТИЈЕВИЋ,
радница, рођена је 22. марта 1922. године у Забрежју. Приступила је УРС-овим синдикатима 1939. године као радница у фабрици обуће „Мира“ у Земуну. Примљена је у КПЈ децембра 1940. године. Априла 1941. године се вратила у Забрежје и учествовала у припремама за устанак. Радила је политички на терену до септембра 1941. године, када је због провала, отишла II (Београдски) батаљон Посавског одреда. Била је болничарка у болници у Пољанама. Повлачила се са болницом све до Рогатице, где је ушла у хируршку екипу Врховног штаба, која је тада формирана. После повлачења из Србије хируршка екипа је додељена I пролетерској бригади. Остала је у хируршкој екипи до почетка 1944. године када је отишла у ОК централне Босне. До ослобођења земље била је по комитетима у Босни. Носилац је Споменице 1941.

МИЛЕСА-ЛЕСА СТАНОЈЛОВИЋ ро-
ђена је 14. маја 1920. године у Дружетићу код Ваљева. У напредни омладински покрет се укључила пред рат. Под окупацијом је наставила рад и августа 1941. године ступила као болничарка у болницу Посавског одреда у Кожуару. Са болницом се и повлачила из Србије. Са групом рањеника је стигла у Нову Варош почетком децембра 1941. године и одређена је да ради у централној болници. Предано је неговала рањенике, а нарочито се истакла за време IV непријатељске офанзиве приликом пребацивања рањеника преко Неретве. Била је тада референт ешелона, који је бројао 200 рањеника. Погинула је у V непријатељској офанзиви, јуна 1943. године, на Вучеву као члан Партије.

болницу дошла Милеса Станојловић из Дружетића; Дара Поповић-Тадић и Јудита Аларгић су повремено радиле кад би се вратиле са својих курирских задатака.

Почетком септембра болница је пребачена у две куће села Кожуара и постала болница I батаљона Посавског одреда. Болница је имала 15 кревета. Њоме је руководила др Јулка Мештеровић, а радиле су наведене другарице. У болницу је упућена и Боса Ратковић, која је тих дана ступила у одред.

Други батаљон Посавског одреда, који је дејствовао на терену Горње Посавине, није имао организовану санитетску службу, па је почетком септембра 1941. др Ђура Мештеровић повучен из Космајског одреда за лекара II батаљона. Одмах по доласку, он и Борка Демић-Пихлер организовали су болницу у селу Пољане. Борка Демић је руководила негом рањеника, користећи своје велико искуство из шпанског грађанског рата, др Ђура Мештеровић је из штаба батаљона долазио да прегледа и лечи рањенике. У батаљону је било осам другарица: Борка Демић-Пихлер, ЈБубинка Дикић, Милица Николић, Живанка-Сека Вићентиј евић, Лепа Марковић, Драгица Вићентијевић, Ружа Живановић и Нада Бабић. Четири су радиле у болници, а четири су биле четне болничарке.

Болница II батаљона премештена је почетком октобра 1941. у село Бањевац, а затим, пред надирањем Немаца у прве куће Дражевачког луга. Осамнаестог октобра болница је успоставила везу са штабом Посавског одреда и добила наређење да се прикључи болници I батаљона, која се налазила у основној школи у селу Миличиници са око 30 тешких рањеника из Посавског и Ваљевског одреда. Болници у Миличиници прикључила се такође са рањеницима Космајског одреда болничарка Марица Кокајић.

Крајем октобра болница се из Миличинице евакуисала према Вујновачи и Дебелом Брду. Уз пут је примила десетак нових рањеника из бомбардовања Пецке. Рањенике из Пецке су извукле болничарке: Јудита Аларгић, Боса Ратковић, Перка Вићентијевић, Радмила-Кека Јовановић и болничарке Мачванског одреда Зора Квачановић и Бранка Милинковић, које су се тад прикључиле болници Посавског одреда.

Др Ђура Мештеровић, који је пошао у Ужице по санитетски материјал,

повео је и десетак тешких рањеника да их смести у ужичку болницу. Рањенике су пратиле Борка Демић-Пихлер, Живанка-Сека Вићентијевић и још једна болничарка. Болница са преосталих 40 рањеника променила је истога дана место и сместила се у три кафане на Пашиној Равни. Овде се болници прикључила Милева Старчевић, радница из Ваљева, с малим дететом. За руководиоца болнице одређена је Јудита Аларгић, а затим Нада Марковић. Болницу су напали четници. Поред рањеника, заробљено је и све особље сем др Јулке Мештеровић, која је била отишла у Бајину Башту за санитетски материјал. После два дана болницу су по наређењу Врховног штаба ослободили борци Рачанске чете и тада је евакуисана у Рогачицу и смештена у бившој жандармеријској касарни, основној школи и среској амбуланти. Болница је имала око 60 кревета за тешке рањенике и око 80 за лакше. У болници су радили др Јулка и др Ђура Мештеровић и др Милосављевић-Чампар, кога су заробили од четника борци Посавског одреда. Од болничарки биле су: Борка Демић-Пихлер, Роса Дмитрић-Думић, Живанка-Сека Вићентијевић, Бешка Бембаса, Јудита Аларгић, Милеса Станојловић, Нада Марковић, Радмила Јовановић-Кека, Лепа Марковић, Бранка Милинковић, Драгица Јујић, Марица Кокајић, Милица Николић и др.

Око 25. новембра, пошто су се борбе водиле у непосредној близини Рогачице, болница је евакуисана. Са 8 камиона, по највећој вејавици и мразу, од 25—-27. новембра евакуисани су за Ужице све рањеници, санитетски материјал и инвентар болнице.

ТЕРОР

Крајем 1943. године у Посавини је завладао страховит четнички терор. У ноћи између 20. и 21. децембра 1943. године четници су извршили свиреп покољ у селу Вранићу: 69 становника овога села, сарадника НОП, међу којима је било деце и стараца изгубило је живот у лудачком четничком махнитању. У једној језивој ноћи нашли су страшну смрт 32 девојке и жене од 16—90 година и деветоро деце од 5 месеци до 12 година. Подељени у три групе, четници су

МИЛОЈКА ПАНТИЋ ИЗ ВРАНИЋА БИЛА ЈЕ САРАДНИК НОП. ЦЕЛУ ПОРОДИЦУ — ДЕВЕТ ЧЛАНОВА — ЗАКЛАЛИ СУ ЧЕТНИЦИ У НОЋИ ИЗМЕЂУ 20. И 21. ДЕЦЕМБРА 1943. ГОДИНЕ.

ДАЦУ И ДАРИНКУ ПОПОВИЋ ИЗ ВРАНИЋА И ЈОШ ПЕТ ЧЛАНОВА ЊИХОВЕ ПОРОДИЦЕ, МЕЂУ КОЈИМА И ДВОЈЕ ДЕЦЕ ОД ДВАНАЕСТ И 7 ГОДИНА, ЗАКЛАЛИ СУ ЧЕТНИЦИ У НОЋИ ИЗМЕЂУ 20. И 21. ДЕЦЕМБРА 1943. ГОДИНЕ ЗБОГ САРАДЊЕ С НОП.

СЕЛЕНУ НИКОЛИВ ИЗ БАНЕВЦА, САРАДНИКА НОП, ЗАКЛАЛИ СУ ЧЕТНИЦИ ДЕЦЕМБРА 1943. ГОДИНЕ. ЊЕН МУЖ ВЛАДИСАВ ПОГИНУО ЈЕ КРАЈЕМ 1941. ГОДИНЕ КАО БОРАЦ ПОСАВСКОГ ОДРЕДА, А ЋЕРКЕР МИЛИЦУ, БОЛНИЧАРКУ ПОСАВСКОГ ОДРЕДА, УБИЛИ СУ НЕМЦИ НА ЗЛАТИБОРУ.

МИЛЕНША ИВАНОВИЋ, из Бањевца, радила је за НОП од првих дана устанка. Половином 1942. године њена кућа је постала пункт за везу, она је била обавештајац и курир. Крајем 1942. године постала је кандидат за члана КПЈ, а убрзо и члан КПЈ. Октобра 1943. године ушла је у поверенство КПЈ за срез посавски. Ступила је са своје двоје деце у Космајски одред да би се склонила од четничког терора. Крајем 1943. године четници су је ухватили када је ишла у своје село да извиди колике су њихове снаге. Зверски су јс мучили и заклали. Њена је погибија забележена у „Космајском борцу“ бр. 1, од јануара 1944. године, међу онима који се истичу за пример.

ОЛГА МИЛИВОЈЕВИК, РОБЕНА 1919. ГОДИНЕ V БАКЕВЦУ, САРАДНИК НОП, УХВАБЕНА ЈЕ СЕПТЕМБРА 1944. ГОДИНЕ И СТРЕЉАНА.

систематсри обављали свој крвави посао. Целе породице биле су уништене, а куће опљачкане. Најближи рођаци са ужасом су гледали како на њихове очи убијају њихове најдраже, док и сами не би дошли под четничку каму. Мало се ко спасао од оних који су те ноћи били одређени да умру. Једно поред другог падали су: деца, старци, младе девојке и жене. Две младе девојке доживеле су још страшнију судбину од осталих. Оне су најпре силоване, па онда заклане. Сестре Матић — Анђелија од 18 и Катарина од 20 година нису ни слутиле да ће се њихов животни пут завршити на самом почетку и на тако грозан начин. Поред њих, те језиве ноћи изгубиле су живот: Смиљка, Станија и Томанија Ђоинчевић, Живанка, Јелена, Олга и Стамена Ђорић, Даринка, Милка и Надежда Илић, и Катарина Илић, девојчица од 5 месеци, којој су четнички куршуми разнели главицу. Сестре Матић нису биле једине жртве у породици. Њихову судбину поделила је и Марица Матић, стара 56 година, затим: Даринка и Дикосава Митровић, Видосава, Милева, Милена и Милојка Пантић, Даца и Даринка Поповић и Јулијана Поповић, девојчица од 7 година, Драга и Јованка Радосављевић, Анђелија, Ката и Радмила Савић, Анка и Миљана Степановић, Јелена М., Јелена С., Миљана и Стана Тодоровић. И седам дечака од 2—12 година изгубило је своје младе животе у крвавом покољу. Двогодишњи дечачић ЈБубомир Пантић избоден је камама на 20 места. Заклани су још: Томислав Ђорић, Милан и Славољуб Митровић, Бранислав и Светомир Пантић и Брана Поповић. Даринка Илић, девојчица од 10 година, Зорка Ђојчиновић, старица од 60 година и Даница Тодоровић остале су тешко повређене. Само су оне избегле смрт, не због тога што су им зликовци опростили живот, већ зато што су мислили да су мртве.

Овим покољем није завршена крвава четничка листа у Посавини. Само неколико дана касније, 25. децембра, четници су опколили село Бањевац. Масовно су хапсили сараднике НОП и батинали их и мучили у згради основне школе. Приликом опкољавања села нашли су у кући Јане Николић једног партизана. Одмах су убили Јану и њене две кћери Добринку и Мирославу, а 28. децембра убили су ухваћеног партизана и још четири сарадника НОП, међу којима су биле Кристина Богосављевић и Селена Николић. Тада су заклали и Миленију Ивановић, члана СП КПЈ за посавски срез, коју су нешто раније ухватили и неколико дана свирепо мрцварили. И поред свирепог мучења, Миленија се одлично_држала.

Априла 1944. године заклали су Босиљку Адамовић, домаћицу из Обреновца, а августа исте године ЈБубинку Бајић и Вукосаву Филиповић, обе из Забрежја. Љубинку Бајић су извели из куће са свекром и девером. Док су њих двојицу клали, Љубинка је покушала да побегне, али ју је један четник стигао и ударио је кундаком тако да јој је глава прсла, а мозак се расуо. Мада је била мртва, четник јој је извадио очи, одсекао јој нос и уши и изнаказио цело лице. Вукосава Филиповић није хтела да се макне од куће, па су је заклали пред самим кућним прагом. С њом у кући била је и њена мала унука Гроздана, која се сакрила испод јоргана. Кад су четници, после свог крвавог чина, отишли, девојчица је скинула чаршав са кревета и њиме покрила своју мртву баку и све до јутра преседела сама у кући. Олга Миливојевић из Бањевца, активиста НОП, ухапшена је од Специјалне полиције пред ослобођење и предата Гестапоу. Стрељана је септембра 1944. године.

ЉУБИЦА РАКИЋ-ЂОРЂЕВИЋ-КОРОШЕЦ, текстилна радница из Београда, од 1938. године била је функционер у синдикату текстилних радника. Њен стан у улици Веле Нигринове служио је за састанке ПК КПЈ за Србију. Примљена је у Партију крајем 1940. Августа 1941. године отишла је у Космајски партизански одред. Крајем октобра исте године упућена је са групом другова и другарица на слободну територију да ради у болници и у позадини. Ухватили су је четници са целом групом и стрељали у Брајићима 6. XI 1941. године.

На стварању партијских организација у градовима и селима: космајског, младеновачког, подунавског, врачарског и посавског среза радио је пред други светски рат ОК КПЈ за Београд. Партијске организације широко су поставиле рад са женама, користећи све могућности за што веће укључивање жена у акције Партије. Рад је појачан формирањем среских комитета, а самим тим и повећањем броја партијских ћелија по селима.

Срески комитет КПЈ за космајски срез формиран је крајем 1940. године у саставу: Раде Јовановић, секретар, Милорад Марковић, Љубомир Ивковић-Шуца, Александра-Цана Марјановић, учитељица из Поповића и Велика-Вела Бенић, учитељица у Парцанима. После окупације земље у СК су ушли Дража Марковић, студент медицине из Поповића и Јелица Миловановић, учитељица из Ропочева. Комитет је радио у овом саставу до формирања Космајско-посавског партизанског одреда.

Приликом формирања Космајско-посавског партизанског одреда готово цела партијска организација из среза отишла је у одред, те је Срески комитет био готово расформиран. Читава политичка делатност развијала се углавном преко одреда, а на терену су, осим неколико болесних другова, остале само другарице: Александра-Цана Марјановић, Јелица Миловановић, Лепа Аксентијевић, члан партијске организације у селу Рогачи, Велика Бенић и Надежда Маринић-Ранковић, учитељица у Манићу, која је августа примљена у Партију. Интервенцијом ПК КПЈ за Србију, крајем јула поново је формиран СК и један број другова, чланова Партије, враћен из одреда за рад на терену. Новоформирани СК радио је у саставу: Велика Бенић, секретар, Александра-Цана Марјановић, Јелица Миловановић, Лепа Аксентијевић, Дража Марковић као делегат одреда и Илија Трифуновић, земљорадник из Лисовића.

Инструктори ПК КПЈ за Србију Ђуро Стругар, Андрија Хабуш и Љубинка Милосављевић, са друговима и другарицама са терена развили су широк политички рад. Формирани су одбори за помоћ одреду, који су убрзо прерасли у народноослободилачке одборе, чији су задаци били: обезбеђење смештаја и исхране одреда, организовање обавештајне службе, растурање билтена и пропагандног материјала у народу, итд. Један од првих народноослободилачких одбора био је одбор у селу Парцанима, чији је један члан била Велика Бенић. Чланови НОО у селу Поповићу биле су Александра-Цана Марјановић и Деса Марковић, а у Манићу Надежда Маринић-Ранковић.

У то време су стваране и скојевске организације. Секретар СК СКОЈ-а била је Јелица Миловановић; у скојевском активу у Парцанима биле су: Милева Јовановић, Љубинка Пантић и Љубица Филиповић и у Манићу Добрила Марковић.

Организовани политички рад на окупљању жена у космајском срезу постојао је у појединим селима још од 1937. године. Иницијатори тога рада биле су у Парцанима учитељице Мила Бајалица и Велика Бенић, у Поповићу Александра-Цана Марјановић, у Ропочеву Јелица Миловановић, у Рогачи Лепа Аксентијевић, у Манићу Надежда Маринић-Ранковић. Формирањем Космајског партизанског одреда и рад са женама постао је интензивнији. Жене су се масовно укључиле у НОП: прихватале су партизане и рањенике, припремале им храну и одећу, вршиле разне курирске послове итд. Да би се што већи број жена активисао у помоћи НОП-у, партијске организације су формирале активе жена, у које су укључене најпоузданије и најодлучније жене. Активи жена су обично имали 5—10 чланица, које су знатно већи број жена у селу ангажовале на разним задацима: прикупљање прилога у новцу и намирницама за одред, прихватање партизана и др. Осим тога, активи су окупљали жене на читалачким часовима, на којима су обавештаване о догађајима на фронтовима и о акцијама партизанских одреда. Са најпоузданијим женама прорађивана је и илегална штампа и разни партијски материјал. Активи жена су били једна од врло успелих форми рада Партије међу женама.

У јулу и августу формирани су активи жена у Рогачи, Лисовићу, Манићу, Парцанима, Поповићу, Стојнику, Дучини, Ропочеву и Сибници.

Активом жена у селу Рогачи руководила је Лепа Аксентијевић, а чланице су биле: Десанка Блажић, Милена Борикић, Ленка Ивковић, Јелена Кандић и Миланка Милосављевић. У ужем активу жена села Поповића биле су, поред Александре-Цане Марјановић, Деса Марковић, студент медицине и сељанка Марица Никетић. Око овог актива биле су окупљене: Живка Васковић, Јела Ђуричић, Јагодина Исаиловић, Станојка Јевтић, Будимка, Гроздана, Лепосава и Новка Јовичић, Јелка и Лепосава Јоцић, Анка и Јелена Косанић, Даринка и Невенка Јовановић, Видосава, Јелкаи Славка Митрашиновић, Ангелина Митровић, Радмила Никетић, Вида, Жи-

КОСМАЈЦИ, КОСМАЈКЕ,[1])

Сваког дана стотине мајки закукају за најбољим синовима ове земље, свакога дана чујемо гладни вапај 350.000 заробљених очева и браће, свакога дана непријатељ из нагие земље носи и пљачка. Ми то не смемо дозволити, ми не смемо допустити да наша земља буде тло одакле ће фашистички разбојници гомилати резерве и убијати нашу браћу, убијати нас саме.

КОСМАЈЦИ, КОСМАЈКЕ, ОМЛАДИНО КОСМАЈА,

Будимо достојни оних српских хероја који су куком и мотиком знали да бране и одбране своју с.лободу. Данас је време да и ми дигнемо свој глас, да покажемо непријатељу колико је српски народ спреман да да за своју слободу и своју част. Сви они који се стављају у службу окупаторима непријатељи су српског народа и српски народ мора да их презре и изрекне свој суд над њима. Српски народ нема гита да чека. Свако чекање је помагање непријатеља и одуговлачење наше ослободилачке борбе.

Нигита што би користило непријатељу не сме му допасти шака. С пушком у руг/,и ми морамо да бранимо сваку мрвицу нашег права и на сваком кораку задати ударау, непријатељу. Будимо тврђава из које непријатељ неће извући ништа гито му је потребно. Никаква немачка наређења не извршавајмо.

Широм наше земље, под руководством Комунистичке партије, устали су најбољи синови нашег народа у борби против окупатора да бране независност и слободу нашег народа. Комунистичка партија као и свуда и код нас је организовала партизанску борбу која омета и задаје ударце непријатељу. Да ти ударци заиста узнемирују непријатеља најбољи је доказ скорашња потера немачке војске и издајица којом су они мислили да униште поштене партизанске борце.[2]) Ускоро су се и они уверили да ова борба није ометана и да деловање одреда није спречено.

КОМУНИСТИ КОСМАЈА,

На вама је тежак али частан задатак. Органгсзујте народ Космаја у борби против окупатора и његових слугу. Објасните народу гита значи борба наших партизана. Ниједан час комунисти не смеју пропустити узалуд. Свуда и на свако.к месту уништавајте иепријатеља нагиег народа. То је свети задатак комуниста у одлучним борбама.

Радни народе Космаја, ступајмо у борбене редове нашег Космајског партизанског одреда и помажгсмо његову жилаву и поштепу борбу против свих оних који пузе пред непријатељем и издају народну поштену ствар. Згазимо све те издајничке псе да нам више не вршљају разни Голубовићи, Тошићи, Чарапићи и други.

ЖАНДАРМИ И СВИ СЛУЖБЕНИЦИ КОСМАЈА,

Вас данас спремају за најгаднију издају. Ви треба да будете оруђе против браће ваше, против народа вашег. Одрекните се те срамне улоге, напуштајтс службу и улазите у редове оних који се боре за народна права, да вас као противиике на свом праведном путу народни колос не би згазио. . .

КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ
Срески комитет за Космај*

[1]) Зборник ВИИ, I, књ. стр. 87—89. — Одломак Прогласа СК КПЈ за Косма | од августа 1941.

[2]) Овде се мислм на блокаду Космаја коју је непријатељ извео почетком августа 1941. и у којој је Космајски одред имао велике губитке.

3) Овај проглас написали су августа 1941. године чланови СК КПЈ за Космај. Јелица Миловановић, Велика Бенић и Дража Марковић у кући Росе Михаиловић у Парцанима.

ванка, Живка, Јелица, Љубинка и Обренија Секулић, Живка Стевановић, Николија Стевановић, Даринка Чолић. У прихватању партизана нарочито се истицала стара учитељица Анка Митровић.

У селу Парцанима актив је исто тако обухватао велики број жена, међу којима се истакле својом активношћу: Јула Илић, Живка, Латинка, Милена и Смиља Јовановић, Славка Михаиловић, Надежда Новаковић, Милојка Пантић, Вукосава и Даринка Тодоровић, Марица Филиповић и омладинке: Јаворка Илић, Даница Јовановић и скојевка Љубинка Пантић.

У селу Ропочеву, где је активом жена руководила Јелица Миловановић, радиле су: Вукосава Вуловић, учитељица, Радмила Донић, Љубинка Ивковић, Живана Мајсторовић, Вера, Даница, Даринка, Зорка и Каја Маричић,. Живана Марковић, Вукосава Поповић и Касија Стевановић.

У Стојнику: Живанка и Јелка Кузмановић, Милка Урошевић.

У Дучини: Иванка Ђурић, учитељица, Јелка Живановић, Даринка Лазаревић, Боса Лалић, учитељица, Олга Милијановић и Живка Сарић.

У селу Лисовићу активом жена руководила је учитељица Емилија Срећковић, а чланови су биле: Борика Радовановић, Милица Голубовић-баба Ката, Даринка и Лепосава Јевтић, Јека Ристовић и Анђелија Трифуновић.

У активу жена села Манића биле су: Добрила, Јелица и Милена Марковић, а руководила је Надежда Мариновић-Ранковић, учитељица. Крајем августа 1941. године одржана је у овом селу конференција, којој је присуствовало 16 жена. На конференцији су говорили Андрија Хабуш, инструктор ПК КПЈ за Србију и учитељица Надежда Ранковић. После конференције, актив жена је приступио прикупљању вуне и организовао плетење чарапа и џемпера.

У Ђуринцима, мада није постојао актив, велики број жена примао је партизане, спремао им храну и обавештавао их о кретању непријатеља. Најактивније су биле: Милева Петковић, Јагодина Петровић, Милица Петровић-Шумчева, Радмила Ранкова са својим кћерима и учитељица Спасенија Степановић.

Куће неких жена служиле су за везу и биле партизански пунктови. То су биле: кућа Милке Урошевић из Стојника, где је све до краја 1941. године била главна партијска веза; кућаЈелке Живановић у Дучини такође пункт за везу, а кућа Милојке Марковић у Манићу била је веза за другове из

Београда који су **долазили** у одред. У кући Росе Михаиловић у Парцанима састајао се Срески комитет; у кући је била и земуница, где су били скривени радио-апарат и писаћа хартија, а у рагастову собних врата специјално скровиште за партијски материјал и штампу. Ту су августа 1941. године чланови СК Јелица Миловановић, Дражa Марковић и Велика Бенић написали проглас упућен народу и комунистима Космаја којим се позивају у борбу против непријатеља. Поред рада у активима, најпоузданије жене вршиле су обавештајну и курирску службу. Марицу Филиповић, сељанку из Парцана, СК је повремено слао у Раљу, где су били стационирани Немци и Српска државна стража, ради прикупљања података о њиховој снази и кретању. Она је из Раље доносила у одред шећер, дуван и сапун који су прикупљали партизански сарадници, а Деса Марковић је из Поповића преносила у Парцане прикупљену храну за одред. Податке о кретању непријатеља прикупљала је и Надежда Ранковић, учитељица у Манићу, а као курири одлазиле су у Сопот, Ропочево и Лисовић: Јана Ранковић из Манића, Живанка Кузмановић, Борка, Загорка и Милка Урошевић, из Стојника, а Живана Мајсторовић из Ропочева била је курир Космајског одреда. Курир између СК КПЈ за Космај и ПК КПЈ за Србију и ОК КПЈ за Београд била је Јелица Миловановић. На тој дужности је ухваћена 16. октобра 1941. године, спроведена у логор на Бањици и стрељана 17. децембра исте године.

После одласка Космајског одреда на Рудник, а затим на слободну територију, отпочео је терор. Немци и љотићевци су новембра 1941. године убили Живанку и Софију Петровић из Лисовића зато што су биле оптужене да у кућу примају партизане, а у селу Поповићу Даринку Ранковић.

Крајем новембра Специјална полиција је ухапсила Надежду Ранковић, учитељицу у Манићу, мада је била у шестом месецу трудноће. Спроведена је у логор на Бањици, где се и породила. Из логора је пуштена августа 1942. У исто време љотићевци су ухапсили и извели на стрељање а затим пустили Јану Ранковић из Манића, мајку Чеде Ранковића, политичког комесара I космајске чете, који је заробљен и стрељан на Бањици 1941. године. Тада су четници ухапсили Росу Михаиловић из Парцана и отерали је у логор на Бањици, где је остала шест месеци. Почетком

АЛЕКСАНДРА-ЦАНА МАРЈАНОВИЋ, учитељица, рођена је 26. I 1910. године у селу Поповићу, код Београда. Пре рата је активно радила у групи учитеља комуниста. У Партију је примљена 1940. године. Службовала је у свом родном месту и била секретар партијске јединице. Јула 1941. године била је члан СК КПЈ за Космај и члан првог НОО у Поповићу. Ухапшена је почетком децембра 1941. године. После дводневног страховитог мучења, пошто није признала ништа о свом раду нити о раду других, спроведена је у логор на Бањици и стрељана 5. марта 1942. год.

ЈЕЛИЦА МИЛОВАНОВИЋ, учитељица, рођена је 9. јула 1922. у Београду. Истицала се у средњошколском покрету у Београду и примљена је у Партију крајем 1940. године. Завршила је учитељску школу пола године пред рат и постављена је за учитељицу у селу Ропочеву код Београда, где је наставила рад. Јула 1941. године била је секретар СК СКОЈ-а и члан СК КПЈ за космајски срез. Преко ње је ишла веза између СК КПЈ за Космај са ОК КПЈ за Београд и ПК КПЈ за Србију. Ухваћена је од четника 16. октобра 1941. године са материјалом. Страховито је мучена да призна свој рад и ода везе. Кад никаквим мучењима нису успели да јој изнуде било какво признање, предали су је Специјалној полицији у Београду, где су наставили да је муче. Ништа није хтела да каже сем то да је учитељица и да је ухваћена на Космају. Пребачена је у логор на Бањици и стрељана 17. децембра 1941. године.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])
КОМАНДА ЖАНДАРМЕРИЈЕ
ОПЕРАТИВНО ОДЕЉЕЊЕ
О. Бр. СЛУЖБЕНО
у Београду

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

2) 16. октобра о. г. органи IX раљског српског оружаног од* реда ухватили су Миловановић Јелицу, учитељицу у Ропочеву, родом из Београда. У доњем шаву њеног зимског капута нађено је уметнуто „Упут за вршење обавештајне службе партизана", а у њеном сандуку нађен је извучен на преси говор др. Драгољуба Јовановића. Ова учитељица учествовала је 23. IX о. г. у нападу на Раљски тунел и железничку пругу између Раље и Ћуринаца. којом су приликом бандити оштетили једну локомотиву. Учитељица Миловановић предата је Управи града Београда.

(М.П.)

КОМАНДАНТ, ђенерал
Стев. М. Радовановић, с. р.

0 ВИИ, рег. бр. 4/2—1, к. 26. — Одломак Извештаја Ко.манде жандармерије од октобра 1941. године.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

БОЖИДАРКА ДАМЈАНОВИЋ-КИКА,

рођена је 1920. у Младеновцу. Основну школу завршила је у Младеновцу, а нижу гимназију и средњу стручну школу у Смедеревској Паланци. Уписала се у стенографску школу, али рат је прекинуо њено школовање.

У лето 1941. повезала се с илегалцима и активно укључила у илегалне акције. Крајем јуна 1941. постала је кандидат за члана КПЈ. Учествовала је у свим припремама за устанак. Половином октобра ступила је у Први шумадијски одред из којег је прешла у Космајски. Истог месеца примљена је у Партију и постала члан Среског повереништва Партије за младеновачки срез, убрзо и секретар овог повереништва, а од августа 1942. године и члан Окружног повереништва КПЈ за Младеновац.

После повлачења Космајског партизанског одреда из Србије остала је на терену с групом партијских радника. По наређењу Врховног штаба Космајски одред враћен је на свој терен. У повратку је водио тешке борбе и био готово уништген. Марта 1942. године од преживелих бораца и партијских радника, међу којима је била и Кика, формирана је Космајска партизанска чета, која је водила оружане акције на терену Младеновца. Кика је била неустрашив ратник и убрзо постала легендарна личност у окупираној Шумадији. У годинама најтежег фашистичког терора о њеним акцијама кружиле су невероватне приче. Народ је веровао да је неухватљива и све успеле акције партизана и поразе непријатеља приписивао њој. Њено име постало је синоним борбе за слободу и жеље за осветом.

Учествовала је у свим акцијама динамичне и брзе чете космајских партизана и била иницијатор и предводник њених ефикасних дејствовања, дизања железничке пруге, уништавања телеграфских стубова, камиона, тенкова, вршалица.

Многи одреди Специјалне полиције, љотићеваца, недићеваца, Српске државне страже и СС јединица упућивани су у Шумадију да уђу у траг партизанској чети у којој се борила Кика. Године 1943. када је поново формиран Космајски партизански одред, Кика је постављена за политичког комесара одреда, а постала је и члан Окружног повереништва КПЈ. До краја рата остала је на овим дужностима.

После ослобођења била је на одговорним друштвено-политичким дужностима, а затим је радила као учитељица и пензионисана као просветни радник. Сада је члан Савета федерације. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. Проглашена је за народног хероја 9. X 1953. године.

Кослај 15. XII 1941

***Драги другови!*[1])**

На наш последњи извештај нисте нам одговорили. Молимо вас да нам на њ и на сва у њему постављена питања одговорите што пре, као и на овај наш извештај у којем вам јављамо само промене.

КОСМАЈСКИ СРЕЗ. Формирали смо парт. јединицу у још једном селу* од три *члана. Секретар Среског комитета је ухапшен и не знамо још до сада шта је с њим. У другом селу ухапшен је члан, под батинама се слабо држао као и још један искључени члан, обојица су спроведени у логор. Богдан Милијановић, искључени члан, ухапшен, добро се држао на мучењу, под батинама умро.

У Дучини су ухапшени 17 сељака и 5 сељанки, мучени су, добро се држали и сви су пуштени. У Ропочеву и Парцанима исто тако. Терор је све жешћи. Упркос терору, ни у једном селу нису до сада успели да формирају сеоску стражу. Поред страха од терора све се више појављује и огорчење код сељака, тако да су* сада моментано *бољи услови* зо *наш рад него пре.

децембра недићевци су ухапсили у Парцанима учитељицу Велику Бенић и предали је четницима Косте Пећанца, који су били стационирани у Сопоту. На молбу сељака, пуштена је почетком јануара 1942. године. У селу Дучини четници су ухапсили 17 мештана, међу којима, Даринку Ивковић и учитељицу Босу Лалић.

У селу Поповићу Српска државна стража похапсила је готово све чланове партијске организације и велики број сарадника, међу којима Јагодину Исаиловић (отерана на Бањицу, где је остала четири месеца), Милојку Исаиловић, Станку Митрашиновић и Марицу Никетић. Тада је ухапшена и Александра-Цана Марјановић, члан СК КПЈ за космајски срез и секретар партијске организације у Поповићу. Цану су подвргли страховитом мучењу и пошто ништа није признала о свом раду и раду других, спроведена је у логор на Бањици и стрељана 5. марта 1942. године.

У срезу младеновачком у доба организовања устанка није постојала партијска организација. Политичку активност развијали су поједини чланови Партије. У неким селима постојала су партијска упоришта. Среско повереништво КПЈ за младеновачки срез формирано је тек октобра 1941. године. Формирао га је Стеван Дукић, инструктор ПК КПЈ за Србију. У повереништву су били: Живадин Перишић, секретар, Михаило Живановић-Ћата из Марковца, Мија Обрадовић из Граница и Божидарка Дамјановић-Кика из Младеновца. Партијске организације постојале су у неким селима и две у самом Младеновцу. У селу Јагњилу био је само један члан Партије, студенткиња Милица Милошевић. Она и Кика су 1941. године биле једине жене чланови КПЈ у младеновачком срезу. Крајем 1941. године формирани су први НОО у селима младеновачког среза. У Великој Иванчи одбор су формирали Андрија Хабуш, инструктор ПК КПЈ и Божидарка Дамјановић-Кика. У октобру и новембру формирани су народноослободилачки одбори у Америћу, Јагњилу, Међулужју и Шепшину, а крајем новембра у Границама и Ковачевцу. Децембра је формиран НОО у селу Младеновцу, чији је члан била Даница Блажић. Као члан одбора била Је задужена за рад са женама.

Прве групе жена које су радиле на помоћи НОП-у формирале су се на самом почетку устанка. У групи жена у Америћу и Врбици биле су: Зага Борић, омладинка, курир Космајског одреда и њена мајка Милена Бо-

рић, Милка Вујичић и Љубица Николић. Ова група је активисала већи број жена, међу којима су биле: Славка, Милосава, Синђелија, Роса и Десанка Вујичић, у чијој је кући било склониште за партизане, Цаја, Јана и Новка Живојиновић, Невенка, Борика и Мица Новаковић, Милосава, Анка и Нада Благојевић, Наталија и Лепосава Ковачевић, Анка (Ленка) Милојевић, Борка Борић, Ружица Вујић и Мирослава Николић. Радом се нарочито истицала Милена Борић, и то не само у Врбици, већ у целом срезу младеновачком. У групи жена у Ковачевцу истицале су се Борка и Загорка Стојковић.

Активи жена у младеновачком срезу били су формирани до краја 1941. године у Младеновцу и десетак села. Актив у Младеновцу имао је 10 чланица, углавном омладинки. Чланице актива у селу Младеновцу биле су: Ангелина Никодијевић, председница, Наталија Ђурђевић, Даница, Марија и Станица Блажић, које су биле и курири. Актив жена у селу Јагњилу формирала је Божидарка Дамјановић-Кика; чланови су биле: Милица Милошевић, Милка Милошевић, Стана Милојевић, Босиљка Арсић, Десанка и Радојка Милојевић. Пункт за везу био је у кући Миленије Милошевић. У активу жена у Великој Иванчи истицале су се: Милица Петровић-Илић, која је била и курир, омладинка Невена Миловановић, Спасенија Ломић, Олга Ђурђевић и Олга Мијајловић. У Великој Крсни активом жена је руководила учитељица Бисенија Симић. У активу у Међулужју истакле су се радом на прикупљању одеће и обуће, пружању неге борцима и прихватању партијских радника: Емилија Илић, омладинка, Даринка Илић, Милена Обрадовић, Даница Пантић, која је била и курир, а кућа јој је била пункт за везу, Драга и Јелена Павловић, Даница Спасојевић, Софија и Новка Илић, Милена, Косана и Ружа Марковић и Вида. Видаковић. У селу Влашки крајем 1941. године почињу да помажу НОП: Зага Радојковић, омладинка, Јаворка и Лепосава Радојковић, чије су куће биле пунктови за везу, Мирослава и Десанка Павловић, Загорка Јанковић, Ђурђија Аврамовић и др. Куће Настасије Ћирић у Дубони и Наталије Димитријевић у Сенаји биле су пунктови за везу, а Милојка Обрадовић из Граница истакла се као курир.

После одласка Космајског партизанског одреда на слободну територију, ситуација у срезу младеновачком била је повољнија но у срезу космај-

МЈ1АДЕНОВАЧКИ СРЕЗ. У једној јединици је уведена једна сељанка у Партију. У шест нових села с.ко закандидовали 10 сељака. Сада у осам села постоје и одбори нар. оелоб. фонда и нар. ослоб. одбори, у четири села омладинеки а у три села женски активи. Формирали смо Срески одбор нар.-ослоб. фонда од 7 чланова. И овде су почели са хапшењима, али терора за сада још нема као у Космајском срезу. Услови за наш рад су одлични.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

СРЕСКИ КОМИТЕТ

ПС: Све другове које сте нам послали, уврстили смо у партизане, а другарица нам је техничар. — Овде се осећа највећа потреба за вестима са фронтова, о партизанима и о политичкој ситуацији. Молимо вас, шаљите нам такве вести преко курира и преко другова које нам шаљете. Ми бисмо онда те вести умножили.

') Зборник ВИИ, I, кн>. 2, стр. 256—259. — Одломак писма СК КПЈ за Космај Покрајинском комитету КПЈ за Србију.

МИЛЕНА БОРИЋ, сељанка из Врбице била је у младеновачком срезу међу првим женама које су се укључиле у НОП. Њена кућа је била партијско упориште. Ту су 1941. године једно време боравили чланови Главног штаба за Србију. Прикупљала је санитетски материјал, муницију и оружје и носила у одред. Била је курир између одреда и партијског руководства у Београду; обавештавала је одред о снази и кретању непријатеља. Пошто је била сумњива четницима ухапшена је децембра 1941. године и после тога још неколико пута, а 1944. године отерана је у логор на Бањици где је остала неколико месеци.

©

МИЛИЦА МИЛОШЕВИЋ, студент Више комерцијалне школе из Јагњила, рођена је 1918. године. Члан КПЈ је постала 1941. године. Била је руководилац актива жена у свом селу и држала на вези скојевске активе. Заклана је од четника 18. августа 1943. године.

ВИТОКА ЖИВАНОВИЋ, рођена 22. јуна 1922. у Малом Пожаревцу, у земљорадничкој породици, завршила је основну школу и бавила се земљорадшом. Приступила је напредном радничком покрету пре рата и била један од организатора акција напредне омладине у свом селу. У првим данима устанка, као веома омиљена у селу, успела је да окупи и организује велики број омладинки и омладинаца. Била је секретар актива СКОЈ-а Малог Пожаревца; исте године постала је члан КПЈ и ступила у Смедеревско-грочанску чету Космајског одреда, одакле је новембра месеца враћена на терен да ради с омладином.

Ухапшена је децембра 1941. године и спроведена у логор на Бањици одакле је пуштена 1943. Одмах по доласку из логора отишла је у Космајски одред и убрзо пребачена на терен као члан Среског повереништва Партије за грочански срез. Ову дужност обављала је у време највећег непријатељског терора. Била је веома популарна у народу и са успехом је извршавала задатке.

Двадесет првог фебруара 1944. године опколили су је жандарми у једној кући у Малом Пожаревцу. Пружила им је отпор и покушала да побегне. Кад су је ранили, извршила је самоубиство да не би жива пала непријатељу у руке.

ском. Услови за рад су били бољи, јер се симпатизери НО борбе нису компромитовали. Поред тога, непријатељ није имао довољно снага да врши терор на целој територији округа. У овом срезу биле су активне партијске организације у: Младеновцу, Великој Иванчи, Ковачевцу, Стојнику и Црквинама.

Крајем 1941. године у Среском повереништву КПЈ среза младеновачког били су: Божидарка Дамјановић-Кика, секретар, чланови: Мија Обрадовић, Милета Виторовић из Шепшина и Миле Перић, радник из Младеновца.

Скојевски активи постојали су у Младеновцу, Великој Иванчи, Ковачевцу, Границама и Шепшину. У селу Ковачевцу 1941. године чланови СКОЈ-а биле су Борка и Загорка Стојковић. Оне су одржавале везу и сарађивале са омладином села Јагњила са Милошевић Милицом и друшма. У селу Јагњилу члан СКОЈ-а била је Миленија Милошевић, ученица II разреда СЕШ.

У селу Међулужју постојала је јака омладинска група којом је руководила Емилија Илић. Ова омладинска група прикупљала је одећу и обућу за партизане и прорађивала илегални материјал. Својом активношћу истицале су се омладинке Сара, Нада и Мица Илић, Олга Павловић, Персида Павловић, Радмила Обрадовић, Милена Месаревић и Вера Петровић. Због своје активности Емилија Илић је 1942. године кандидована за члана КПЈ.

Петог децембра 1941. године Срески комитет за срез космајски послао је Покрајинском комитету КПЈ за Србију извештај о војно-политичкој ситуацији на територији округа београдског после одласка Космајског партизанског одреда за Санџак. У извештају се о ситуацији у младеновачком срезу каже:

.. Одлуком[1]) Покрајинског комитета овај срез је припао нама. **До** *пред само примање у овом срезу се готово ништа није радило. Овде постоје колосални услови због одважности и храбрости овдашњих сељака. За кратко време ту је прилично урађено. Постоје две јединице у Младеновцу и три јединице у селима Велика Иванча од четири члана, Пусти Стојник од три члана и Црквине од четири члана. У Великој Иванчи постоје још четири кандидата. Скојевски активи постоје у Стојнику од шест чланова и Међулужју од шест чланова. Женски активи постоје у Великој Иванчи од четири члана и Јагњилу* **од** *три члана. Одбори народноослободилач-ког фонда од шест чланова, у Марковцу од три члана, Међулужју од три члана и Великој Иванчи од три члана. Националноослободилачки одбори постоје у Пустом Стојнику од четири члана, Марковцу од три члана, Међулужју од два члана, Великој Иванчи од три члана...“*

[1]) Зборник ВИИ, том I, књ. 2, стр. 238—241.

Крајем 1941. године Среско повереништво имало је своју технику у кући Милете Виторовића, члана СП за срез младеновачки. У техници је радила Загорка Борић, омладинка, повучена из Космајског одреда. Ту је штампана прва глава Историје СКП(б), леци, омладински прогласи и др.

У децембру су настала хапшења и у срезу младеновачком. Ухапшена је Милена Борић из Врбице. Четници су саслушали и затворили Милку Вујичић, Славку Вујичић, Синђелију Вујичић-Максимовић, Невену Новаковић, Јану и Цају Живадиновић.

У време формирања Космајско-посавског партизанског одреда у Смедереву је постојала партијска организација која је имала око 30 чланова и јака скојевска организација. Партијском организацијом руководио је МК КПЈ за Смедерево. Секретар комитета био је Јуре Сарић, радник. У срезу подунавском нису постојале ни партијске ни скојевске организације.

Половином јула 1941. године чланови Партије и СКОЈ-а, око 20 њих, изишли су из града и од њих је формирана Смедеревско-грочанска чета, која је августа 1941. године ушла у састав Космајског одреда.

Чланови Партије и СКОЈ-а који су остали у Смедереву у августу су исписивали пароле у неколико улица. У вези с овом акцијом ухапшена је је Зорка Нијановић, избеглица из Бачке, код које је приликом претреса пронађена већа количина летака. У Смедереву су радиле Милева Атанацковић, Даница Ушај, Јелена Урошевић и др. Септембра 1941. године ухапшена је Даница Ушај, студенткиња, активиста НОП. Кад је пуштена из затвора отишла је из Смедерева у Постојну код своје мајке. У селу Брежану Лепосава Пајић из Смедерева због сарадње с НОП ухапшена је 13. новембра 1941. године.

У срезу подунавском једна од најактивнијих жена била је ЈБубица Павковић, сељанка из Вучака. Она је прикупљала обавештења о снази и кретању непријатеља. Петра Стокић из Удовица од првих дана устанка укључила се у НОП. У Луњевцу су од првих дана устанка активно помагале НОП: Радмила Радојковић-Мара, омладинка, Олга Бачић, Гара и Сми-

љана Пириватрић, Љубинка Радојковић, Живанка, Лепосава и Мара Симић и др. У Кленовцу и Коњској крајем 1941. године најактивније жене биле су: Милева, Милица и Роса Игњатовић и Лепа Стефановић.

У то време у грочанском срезу није постојало партијско руководство. Постојали су само партијска организација од пет чланова у Малом Пожаревцу и партијска упоришта у: Умчарима, Дражњу, Бегаљици, Брестовику и Пударцима.

У овом срезу је више жена радило за НОП, мада нису постојале женске организације. Углавном су се истицале жене чији су мужеви били активисти НОП. У Малом Пожаревцу то су биле: Милева и Радојка Гајић, Катарина Николић, Славка Симић, Ката Стевановић и омладинке Обренија Грујић, Витока Живановић и Милосава Јовичић. Витока Живановић је од првих дана устанка радила на организовању омладине и на помоћи НОП и због своје активности примљена је у СКОЈ у јесен 1941. године.

После одласка Космајског одреда за Санџак настао је терор и у овом срезу. Четници су убили Сиду Вукотић из Гроцке и похапсили велики број сарадника НОП.

ТЕХНИКА

Фебруара 1942. године, СП среза младеновачког организовало је по налогу СК КПЈ за Космај, прву Окружну технику. На умножавању материјала радила је Зага Борић, омладинка из Мале Врбице, која је крајем 1941. године ступила у Космајски одред, а затим враћена да ради у техници. Техника је била смештена у селу Шепшину и имала је само писаћу машину и нешто материјала. Када је требало умножити материјал, деловођа општински, који је био кандидат за члана КПЈ, ноћу је доносио шапирограф из општине, па је тако материјал умножаван.

Пошто се осећала велика потреба у пропагандном материјалу, то је ОП КПЈ за младеновачки округ половином 1942. године донело одлуку да се техника опреми потребним материјалом и да се смести на место које би било добро обезбеђено.

Склониште за технику направљено је у кући Зоре и Миливоја Павковића-Чиче у Вучаку (подунавски срез).

Склониште је направљено у дворишту и у њега се улазило кроз шталске јасле. У техници је радила Зорица Дамњановић-Драгица, ученица из Ћуприје, која је раније у овом месту била скојевски руководилац. Поред писаће машине, техника је имала шапирограф и радио-апарат, па је Зорица поред партијског материјала и многобројних прогласа хватала и умножавала вести и извештаје са фронтова. Зорици су у раду помагале Зора и Љубица Павковић, жена и кћи Миливоја Павковића-Чиче.

Јануара 1943. године техника је морала да се сели, јер је склониште било несигурно, а и сам домаћин компромитован као сарадник партизана. Техника је пресељена у село Ковачевац (младеновачки срез), у кућу Драгослава и Чедомира Тодоровића. Склониште се налазило у подруму, а у њега се улазило из качаре. Марта 1943. године на рад у технику дошла је Јованка Поповић-Буба, студенткиња из Смедерева, која је нешто раније пуштена из логора на Бањици и из Београда преко везе пребачена у партизане.

Кад је Јованка дошла у склониште је било мало места за рад. Због тога се материјал извлачио у соби, а укућани су чували стражу. Међутим, суседи су приметили да се нешто необично догађа у кући, па је техника поново морала да се сели. У овом склонИшту два пута су штампане „Вести“ и први, а уједно и последњи број „Космајског партизана“ и други пропагандни материјал за политички рад у одреду и на терену.

Маја 1943. године техника је пресељена у Луњевац (подунавски срез) и смештена у склониште направљено у качари Адама Симића. Склониште је било мало и непогодно за рад. Зато је донесена одлука да се подигне пространије у самом дворишту. Домаћин и партизани су за једну ноћ направшги у земљи читаву собу, а изнад ње су подигли тор за овце и оградили га. Техника је премештена у ново склониште, а истовремено су у тор утеране овце.

У техници је радила само Јованка Поповић-Буба, јер је Зорица Дамњановић-Драгица повучена за члана СК СКОЈ-а за јасенички срез. Да би обезбедио несметан рад Јованки, домаћин је код самог склоништа везивао псето и чим би оно залајало, Јованка је гасила радио или престајала да куца на машини. Четници су често претраживали кућу и двориште, али технику нису успели да открију.

ЗАГОРКА БОРИЋ, рођена 1925. године у селу Америћу, у сиромашној земљорадничкој породици, имала је непуних 16 година када је постала курир Космајског партизанског одреда. Прикупљала је оружје и санитетски материјал за одред. Крајем 1941. године ступила је у одред као борац, затим је повучена да ради у техници. Заробљена је у борби с Немцима код села Зуце у другој половини 1942. године и спроведена у логор на Бањици. Са Бањице је одведена на принудни рад у Банатски Брестовац, одакле је побегла и прикључила се војвођанским партизанима. Демобилисана је као резервни потпоручник. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

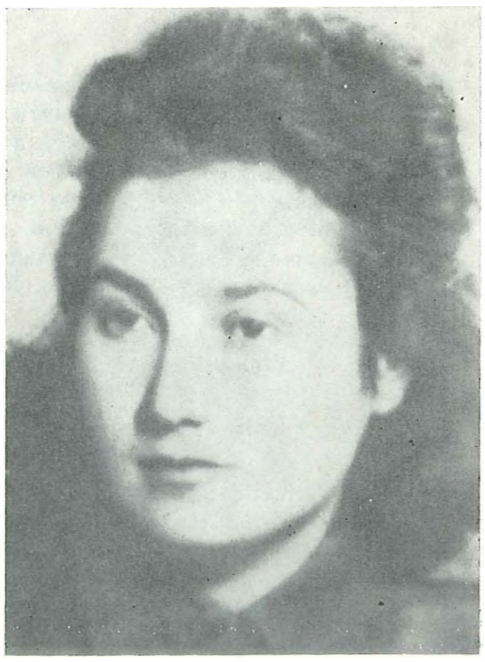

Командир III чете Космајског[1])
народноослободилачког
партизанског одреда
24 IX 1941 год.

Даје извештај

КОМАНДАНТУ
КОСМАЈСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ
ПАРТИЗАНСКОГ ОРЕДА

У логору се десило следеће:

Непријатељ је био обавештен о нашим покретима, напао је логор, после двадесет минута борбе потиснуо **је** ***нагие људе, који су се бранили са осталим оружјем, заробили једног омладинца, две другарице[2]) које су истог дана приспеле из Београда, запленио је: све резерве експлозива, новац, муницију, неисправне пушкомитраљезе, храну, шаторе и др. Према обавештењима непријатељ је имао једног рањеног.***

Командир
Бора

') Зборник ВИИ, X, стр. 135.
***) Милева и Даринка Бандић.**

Шгаб Космајског револуционарног
народноослобод. партиз. одреда[1])

ШТАБУ РЕВОЛУЦИОНАРНИХ НАРОДНО-ОСЛОБОД.
ОДРЕДА У СРБИЈИ

III

Одред има лекара који врши санитетску службу, али који не може сам вршити дужност лекара, пошто је по специјалности гинеколог, а одреду треба хирург и интерниста. Прва чета има три другарице, а друга две које су примљене и непрекидно се припремају за сапитетс.ку службу, а у исто време раде са женама (оне иду са четама) врше агитацију и пропаганду приређујући културно просветне и забавне вечери. Хигијена се спроводи у одреду добро.

28. VIII 1941. г.

Другарски поздрав
Смрт фашизму — Слобода народу!
Командант Космајског револуционарног
народ. ослоб. одреда
Тодоровић М. Милутин, професор

') ИРПЈ — Одломак из извештаја Штаба космајског партизанског одреда.

Крајем 1943. године на рад у технику дошла је Милица Јовановић, учитељица у Поповићу. До њеног доласка Јованки су помагали у штампању материјала домаћин куће и његов син. Априла 1944. године техника је поново враћена у Вучак и смештена у склониште које је ископано у винограду Јована Милићевића. Јованка и Милица су радиле под врло тешким условима: склониште је прокишњавало, нису имале довољно ваздуха, али су биле сигурне да их мештани брижљиво чувају. Они су им сваке ноћи доносили храну. Једне ноћи су их обавестили да су четници блокирали село. Две девојке су седам дана и седам ноћи провеле без хране и воде. Четници су се стално врзмали по селу и по винограду, али технику нису пронашли.

После одласка четника техника је пренесена на сеоско гробље и смештена у једну озидану гробницу, где је остала и радила све до ослобођења.

КОСМАЈСКИ ОДРЕД

По директиви ОК КПЈ за Београд организовано је партијско саветовање на Космају ноћу између 1. и 2. јула 1941. године, на коме је одлучено да се формира Космајско-посавски партизански одред. Одред је формиран 7. јула од две космајске и две посавске чете. Крајем јула, одлуком Главног штаба за Србију, формирани су посебни одреди Космајски и Посавски. Током августа ушле су у састав Космајског одреда Младеновачка и Смедеревско-грочанска чета, које су формиране крајем јула 1941. године, независно од Космајског одреда.

Прва партизанка заједничког Космајско-посавског одреда била је Милена Велимировић-Илић, учитељица из Београда. Кад су се одреди одвојили, у Космајски одред дошла је Драга Тодоровић, професор из Крагујевца, мајка четворо деце. У августу су из Београда дошле: Марица Кокајић радница, Вера Црвенчанин, студент (септембра 1941. године прешла у Београдски батаљон Посавског одреда), Љубица Ракић-Корошец и Зора Чаленић, обе кројачке раднице. У септембру су из Београда дошле Милева Јовичић-Белка и Милева и Даринка Бандић. Истога дана када су стигле, одред је водио борбу с

Немцима, и у њој су заробљене Милева и Даринка Бандић; одведене су у логор на Бањици и одмах 29. септембра стрељане. У то време су у одред ступиле: Добрила Арсенијевић, службеник Општине града Београда, Љубица Јовичић-Цига, приватни намештеник, Оливера Вањек, студент медицине и Нада Анастасијевић, ученица гимназије из Београда. У Смедеревско-грочанској чети била је Витока Живановић, омладинка из Малог Пожаревца, која је новембра 1941. године повучена из чете на терен, за рад са омладином.

Колико је било значајно присуство другарица у одреду за веће укључивање жена-сељанки у НОП потврђује извештај политичког комесара Космајског одреда:[1])

„ . . . Нарочито се показало као корисно и практично имати другарице партизанке у одреду за рад са женама и њиховом приближавању и интересовању за одред и њихову борбу.

Са другарским поздравом
Смрт фашизму — Слобода народу!
28. VIII 1941. г. Политички комесар
Космајског револуционарног нар.-ослобод. партиз. одреда
Јован Јерковић"

На територији на којој је оперисао Космајски одред, није било организоване болнице. Рањеници и болесници смештани су по селима, код сарадника и симпатизера НОП-а. У космајском срезу, у селу Манићу, рањеници су смештани у кући баба-Жике. У чувању и неговању рањеника истакле су се Јелица Марковић и њена кћи, омладинка, Цуна. У младеновачком срезу рањеници су смештани у кући Цаје Живановић у селу Америћу. У Великој Иванчи прихватање и негу рањеника организовала је Милица Мијаиловић; у Међулужју Драгиња Илић и Милена Обрадовић, а у Великој Крсни учитељица Бисенија Симић.

Половином новембра Космајски одред, под притиском непријатељских снага, пошао је за главнином партизански снага у Санџак. Са одредом је била Милева Јовичић-Белка, која је у Санџаку постала борац I пролетерске бригаде. Нада Анастасијевић је заробљена на путу за Санџак и одведена у затвор у Ужицу, а одатле у логор у Шапцу, одакле је породица успела да је спасе преко разних веза и за новац, половином 1942. године. Одмах је отишла за Лесковац и ступила у одред. Погинула је у борби

) ИРПЈ — Одломак из извештаја политкома Космајеког одреда, од 28. VIII 1941.

2. ЧЕТА[1])
КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА
29. IX 1941.
Србија

КОМАНДАНТУ КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА

На основу наређења командантовог доставља се следећи извештау.

1.— Бројно стање:

— бораца по списку	***65***
у расходу	***4***
на лицу	***61***
— жена по списку	***4***
■у расходу	***—***
на лицу	***4***

Укупно на лг^цу 65

Командир,
Вељко Крајинац,[2]) с. р.

30. IX 1941 г.

■) ВИИ, К. 1641, рег. бр. 7—3.
[2]) Генерал-потпуковник Павле Илић.

МАРИЦА ФИЛИПОВИЋ, из Парцана, активиста НОП од првих дана устанка. Храбра и отресита, вршила је обавештајну службу, одлазила по задатку у Раљу ради прикупљања података о снази и кретању Немаца и недићеваца. Примљена је у КПЈ крајем 1942. године. Због своје активности хапшена је више пута. Почетком 1944. ступила је у Космајски одред да би се склонила од четничког терора. Била је члан актива жена у свом селу и руководилац МО АФЖ, затим члан Среског одбора АФЖ за космајски срез, а од јуна 1944. године Члан Окружног одбора АФЖ за младеновачки округ.

РАДМИЛА РАДОЈКОВИЋ-МАРА рођена 13. октобра 1925. године у Луњевцу, укључила се у рад за НОП на почетку устанка и исте године примљена у СКОЈ. Радила је са омладином и женама, а током 1943. године ступила је у Космајски одред. Била је на разним дужностима за све време рата: члан Среског руководства СКОЈ-а за јасенички срез и члан Среског повереништва КПЈ за јасенички срез, затим секретар Среског одбора АФЖ за космајски срез и члан Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ПК-у[1])

2. 111 1942

Драги другови,

Примили смо вагиа два последња писма, писмо ПК за партизанске одреде и обавештења бр. 44 и бр. 45. На претпоследње ваше писмо нисмо вам одговорили, јер онда нисмо имали потребних података. Обавештења смо гитампали у 120 примерака. Вагие писмо, намењено парт. организацијама у партизанским јединицама много ће нам помоћи при формирању партзанског одреда. На оба ваша последњс, писма сада вам одговарамо.

Космајски срез *броји 18 села и две варошице. У једном селу постоји парт. јединица од 3 члана и 2 кандидата, у другом селу 4 члана и јоги у два села по 1 члан. На тој територији ради један члан нашег СК и један кандидат. Свега 10 чланова и 3 кандидата. Терор, боравак непријатеља на том срезу, отежан приступ селима као и болест члана нашег СК за тај срез су узрок да је рад у том смеру замро. У она 2 села, где има по један члан, имали смо најјаче парт. јединиц,е, али нам их је непријатељ уништио. У два села са парт. јединицама постоје и 2 Нар. осл. одбора и један женски* актме.. .

Младеновачки срез *броји 18 села и вароги. Управо смо формирали привремено среско поверенство за тај срез. У поверенство су ушли: један некомпромитован радник Младеновца, 2 компромитована интелектуалца са села и једна компромитована другарица, чланица СК. Све четворо су домаћи, са терена. Раднику је реон Младеновац, а ово троје поделили су села у три реона. Надамо се да је поверенство отклонило главне сметње раду у Младеновщ. Два омладинца и две другарице проверени на омладинском и женском раду примљени су у партцју, тако да у Младеновцу постоје две јединице са по 5 чланова. .. По свим секторима се, негде јаче, негде слабије, ради: два добра окенска актива, два скојевска актива, тек* сада *оживљена, два одбора нар. осл. фонда, који се не састају, али раде (прикупили су 1200 динара) и 4 нар. осл. одбора по 5 чланова који се тешко покрећу на рад.. . Са секретарицом Среског поверенства и још једним чланом нашег СК, који је до* сада *био на раду у том срезу — свега има 22 члана и 3 кандидата. У 7 села има нар. осл. одбора. У 4 села има 5 омладинских актива. . .*

Подунавски срез *броји 25 великих села и град Смедерево са којим (град) како смо обавештени, ви имате везе а ми смо повезани са њима само ради прихватања људи који би хтели у одред. Од 25 села радом смо обухватили 22 села. На том подручју ради јединица од 5 чланова и*
1 кандидат. *Сва петорица су бивгии партизани — дакле компромитовани, а само један* од *њих је домаћи, са терена... Партцији су прорадили писмо ЦК-а. Као најхитније им је постављено: закандидовања најбољих људи из одбора и актива, стварање парт. организација и мобилизација људи за одред* као *и план акције партизана на том терену.*

Грочански срез *броји 12 села и једну варошицу. Радом* је *обухваћено 8 села. Ту раде два компромитована друга од којих је један члан нашег СК. Одлучили смо* да се ту формира *парт. једгшица од 4 члана, од 3 стара и*
1 новог. Писмо ЦК-а прорадила су 3 члана партије. Само у једном селу постоји нар. осл. одбор и омладински рад.
У 3 села формирано је 5 десетгша...

Космајски партизански одред покушао је да се врати из Санџака на свој (наш) терен. Они су у јачини од 115 партизана бггли 4 дана у јужном делу космајског среза. Били су стално праћени од непријатеља, 14 последњих дана имали су свакодневне борбе и коначно били поражени у борби код Венчана од непријатеља јаког 4000 Немаца, недићеваца, четника и жандарма. Из те борбе спасило се (наводно) 60—70 партизана и вратгсли су се на југ. Да ли *сви заједно или у маљим групицама — то не знамо. Велику грешку је учинио наш одред што се претходно није повезао са нама, већ је бануо на неиспитани терен, у заседе, клопке и опкољавања. Друг, члан СК, који ради У космајском срезу, управо тада није био на свом терену ^пошао је био на састанак) и тако се десила фатална грешка да се за та 4 дана боравка нашег одреда на нашем терену ми нисмо повезали са нашим одредом. Нама је хитно потребна једна па и више партизанских чета* од *50 људи, али чврсто повезане са нама и са обавештајним пунктовима. Она би у тој јачини и тако повезана могла да бивакује и да се креће нескривена од непријатеља па би тако увек могла непријатеља нападати и ослобађати наги народ од непријатеља. Међутим, наш одред се кретао у најнеподеснијој јачини (ни за фронталну ни за герилску бор-5у), неповезан са тереном, необавештен о непријатељу и стога стално гоњен, нападан, сачекиван и, ето, код Венчана поражен.. .*

Највећи недостатак осећамо у парт. материјалу. Молимо вас да нас у томе помогнете. Ако имате, можете нам припремити већ готове неке књиге, белетристику, парт. материјал, а нарочито материјал за омладински и женски рад (на пр. Жена данас итд.). Мгі смо нашли могућности за пренос. Ми смо били почели умножавати I главу Историје ВКП(б), али нам се оригинал изгубио. Молимо вас да нам свакако по куриру пошаљете прве главе. Последњи пут нам нисте послали обавештење. Молимо вас да *нам то сада одмах учините. Наш курир ће чекати код вас и одговор и обавештење и Историју. Обавештења ћемо умножавати. Ми имамо 2 машине и 2 шапирографа,* а *од вас очекујемо* да *ћете нас стално помагати сваковрсним материјалом, а нарочито обавештењима, лецима, омладинским и женским рефератима. За нас би то значило огромну помоћ око осамостаљивања рада активима и одборима.*

Ж. Д„ *студ. права, била је послана у великоварошкг(Партизански одред. Одред није нашла, али је нашла нас. За себе каже да је чланица као и њена мајка која је постала члан у Ћуприји. Молимо вас, обавестите* нас о томе.. .

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

С другарскгш ноздравом

СК

') ИРПС, арх. бр. 1480. — Извештај СК КПЈ за Космај пк КПЈ за Србију о стању партијске органпзације н разбијању Космајског НОП одреда.

с четницима 26. јуна 1943. године. Марица Кокајић се са групом рањеника прикључила болници Посавског одреда, која се тада налазила у Миличиници. Погинула је крајем новембра у борбама око Ужица.

Почетком јануара 1942. године Космајски одред је по наређењу Врховног штаба кренуо натраг у Србију. Код села Шљивовице био је нападнут од Немаца и четника. У тој борби је теже рањена др Наташа Шимченко, лекар одреда, и остала је у селу на лечењу, али су је четници открили и убили.

После повратка Космајског одреда на терен, формирана је од преживелих бораца и теренских радника, у марту 1942. Космајска партизанска чета. Тада су у чету ступиле Зорица Дамњановић из Врбовца и Зага Борић из Мале Врбице. Зага је од 1941. била у одреду, али је крајем године повучена да ради у техници. Зорица Дамњановић је септембра 1942. пребачена на рад у технику, а октобра 1943. прешла је у I шумадијски одред. У јесен 1942. у Одред је ступила Љубица Новаков, текстилна радница из Београда, члан КПЈ. Заробљена је у борби код Лисовића, отерана у логор на Бањици и стрељана 7. јуна 1943. године. Од краја 1942. па до маја 1943. године, у Космајску чету су стално стизали борци из Београда и са терена. Почетком 1943. године у чету је ступила Божица Ивановић из Голобока. Марта 1943. дошла је из Београда Јованка Поповић-Буба. Почетком маја 1943. године чета је имала више од 60 бораца, те су постојали услови за поновно стварање Космајског одреда, који је формиран 6. маја 1943. у Марковици. Заменик политичког комесара одреда била је Божидарка Дамјановић-Кика. Поновно стварање Космајског одреда изазвало је још већи прилив бораца. Истога месеца када је формиран, у њега је ступила Милева Влајић, омладинка из Парцана; јула 1943. ступила је у одред Лепосава Ивковић из Бадљевице (погинула 28. децембра исте године у Сопоту); августа 1943. Софија Филиповић из Липа и Живка Ранковић из Друговца, а у другој половини 1943. Загорка Радојковић из Влашке, која је дотад радила на терену по линији АФЖ-а, Миланка Стефановић из Липа, Олга Марковић из Вучака, Живадинка и Латинка Марјановић из Шепшина (Живадинка је одмах после ступања у одред кренула с I шумадијском бригадом за Санџак и погинула је у Пријепољу у VI непријатељској офанзиви, а Латинку су у априлу 1944. ухватили четници и заклали је у близини Сопота). Од половине 1943. па до краја године, у Космајски одред су ступиле: Радмила Радојковић-Мара, омладинка из Луњеваца, Милена Илић из Горње Трешњевице (погинула у Друговцу априла 1944.), Берислава Андрић, учитељица у Сеони, Косара Дамњановић из Осипаонице, Јаворка Обрадовић из Ковачевца, Даница Блажић и Олга Стеванчевић из села Младеновца, Вукосава Обрадовић-Бојана из Граница, Миланка Вићентијевић-Зора из Рабровца и Јагода Јовановић из Малог Пожаревца (Јагода је јануара 1944. године рањена у једној борби и заробљена. Четници су је одвели у логор на Бањици, где је остала до расформирања. Поново је ступила у НОВ и погинула у Срему).

У том периоду дошле су у Космајски одред Разуменка Жунић-Бацинче, ученица гимназије из Рековца и Зорка Радуловић-Вука, које су побегле из логора у Смедеревској Паланци. Одређене су да раде за СКОЈ у јесеничком срезу, Вука као секретар СК СКОЈ-а, а Бацинче као члан СК СКОЈ-а. Обе су почетком 1944. године четници зверски убили.

Почетком 1944. године ступиле су у Космајски одред: Марица Филиповић из Парцана, Јелица и Даница Обрадовић из Граница и Десанка Ђорђевић из Велике Иванче. Петнаестогодишњу Јелицу четници су заробили рањену и зверски је убили. У марту је у одред ступила Богданка Љубисављевић из Смедерева; у априлу: Надежда Глишић из Пудараца, Ружица Стефановић из Липа и Рајна Игњатовић из Селевца. (Рајну су заробили четници у борби у Друговцу, предали је Немцима, те је отерана на Бањицу и тамо стрељана). Маја 1944. године у одред су дошле: Олга Стеванчевић из села Младеновца, Радмила Вуковић из Шепшина, Марија Матејић из Смедерева и Златка Кобал из Старог Костолца. (Златка је рањена у једној борби и послата у болницу, која се налазила у селу Водњу. Августа 1944. четници су открили болницу и побили све рањенике и особље, а Златку су повели у село Липе, где су је стрељали крајем агвуста са још пет партизана и Каравиљком Ивановић, куриром и партијским радником Пожаревачког одреда. Златка се херојски држала на стрељању. Певала је ,,Интернационалу“).

Половином 1944. године у одред су ступиле: Анка Радосављевић из Поповића (погинула децембра исте године), Радмила Младеновић из Сараорача, Цвета Стефановић из Липа, Олга Милосављевић, Љубица Милошевић, Љубица Бркић, Милица Живановић и Милка Матејић, омладинке из Влашке и Милица Петровић-Илић из Велике Иванче.

У току јула и августа 1944. године ступиле су у одред: Јагодина Максимовић из Влашке (погинула новембра исте године код Манђелоса у Срему), Лепосава Костадиновић из Велике Иванче (рањена 20. септембра 1944. године и умрла у дивизијској болници 12. децембра), Нада Јоксимовић и Зора Ђорђевић из Сенаје, Миља Николић из Смедерева и Живослава Ристић из Велике Крсне (погинула фебруара 1945.).

Септембра, октобра и новембра 1944. године ступиле су у разне јединице НОВ: Наталија Батинић, Слобода Витић, Станка Ђурђевић, Даница Радовић, Миланка и Радмила Маринковић, омладинке из Азање, Бранка Мацић, омладинка из Селевца, Златија Маторчевић из Пудараца (погинула 1945. године на сремском фронту), Загорка Марковић из Ратара (погинула 1945. године), Радмила Лазаревић из Глибовца, Вера и Милена Борикић из Рогаче, Радмила Миладиновић из Поповића (погинула 14. новембра 1944. године), Невена Николић из Ропочева (погинула у борбама за Београд), Милица Радосављевић из Баба (погинула 1945. године), Надежда Симић из

ЗАГОРКА РАДОЈКОВИЋ (ПРВА СЛЕВА) И ОЛГА ВРАБИЧ-НАДА (ТРЕВА СЛЕВА)

ЗАГОРКА РАДОЈКОВИЋ, рођена 14. септембра 1922. године у селу Влашка (Младеновац), укључила се у НОП од првих дана устанка; њена кућа је била пункт за везу. Половином 1942. године била је члан актива СКОЈ-а у свом селу, примљена је у КПЈ 1943. године и исте године ступила у Космајски одред. Обављала је разне дужности: руководила је активом жена у свом селу, била и члан Среског повереништва КПЈ за младеновачки срез, у коме је одговарала за рад међу женама, затим секретар Среског одбора АФЖ за младеновачки срез и члан Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

Ђуринаца (погинула јануара 1945. године), Обренија Новичић из Баба, Јагода и Косана Антонијевић, Борка и Загорка Урошевић, Бранка Танасковић, Катарина Петровић и Милка Јовановић, омладинке из Стојника, Радмила Алексић (погинула 25. децембра 1944. године) и Марија Живковић (погинула 1945. године на Фрушкој гори), све из Велике Иванче, Радмила Лазић из Дубоне (погинула 15. децембра 1944. године у Срему), Радмила Вукотић из Шепшина, Савета Милојковић (теже рањена на Сремском фронту и умрла 1946. године од рана) и Јаворка Пауновић (погинула почетком 1945. године у Босутским шумама) обе из Дражња; Радмила Стефановић из Лозовика (погинула априла 1945. године код Банове Јаруге); Вера Марковић из Милошевца, Ружица Илић и Роксанда Матић из Смедерева (обе погинуле), Љубица Јовановић из Врбовца, Добрила Марковић из Вранова (погинула 28. децембра 1944. године код Босанског Мусића), Олга Митић из Осипаонице, Марија Петровић из Бађевца (погинула 1945. године), Јелица Дуцић, омладинка из Жаркова (погинула 1945. године код Товарника у Срему), Зорка Животић из Рипња (погинула 18. новембра 1944. године) и многе друге чија имена нису забележена.

После повлачења Космајског партизанског одреда са главнином партизанских снага, на територији космајског среза остали су партијски радници: Андрија Хабуш, инструктор ПК КПЈ за Србију, Дражa Марковић, Божидарка Дамјановић-Кика, Јуре Сарић и др.

И поред непријатељског терора у космајском срезу се извршила реорганизација СК у који су ушли: Андрија Хабуш, секретар, Јуре Сарић, радник из Смедерева, Божидарка Дамјановић-Кика из Младеновца, Дражa Марковић, студент медицине из Поповића, Мирослав Јовановић-Трулеж, службеник из Београда и Мића Стојковић, студент медицине из Умчара. СК КПЈ за космајски срез преузео је на себе рад у младеновачком, подунавском и грочанском срезу.

Почетком 1942. године Божидарка Дамјановић-Кика врши дужност секретара у срезу младеновачком, а у новоформираном Среском повереништву за подунавски срез члан је Живка Дамњановић, која затим постаје секретар повереништва и на тој дужности остаје до своје погибије децембра 1942. године.

Цела 1942. година протекла је у непрекидном раду на одржавању партијских организација и стварању нових, продирању на нов терен и у нова села.

Августа 1942. године одлуком ПК КПЈ за Србију, СК КПЈ за космајски срез проглашен је за Окружно повереништво, а за секретара одређен Дражa Марковић. У Окружно повереништво ушле су и Божидарка Дамјановић-Кика и Живка Дамњановић-Милица. У СП среза грочанског које је формирано у пролеће 1942. ушла је Љубица Илић-Рада, службеник из Београда. Фебруара 1943. повучена је из СП да би преузела рад међу женама. Ухваћена је у селу Дражњу 18. августа 1943. и стрељана у логору на Бањици 7. IX 1944. године.

У току 1942. године примљене су у Партију у космајском срезу Марица Филиповић, сељанка из Парцана, а кандидоване су Милка Урошевић из Стојника и Јелица Марковић из Манића; у грочанском Витока Живановић, омладинка из Малог Пожаревца; у пбсавском Миленија Ивановић из Бађевца; у младеновачком Вера Дрча из Граница, Силва Вартаберијан, кројачица из Младеновца и Милица Петровић-Илић из Велике Иванче. За чланове Партије кандидоване су: Даница Блажић и Ангелина Никодијевић из села Младеновца и Бисенија Симић, учитељица у Великој Крсни. Марта 1942. године побегла је из Београда у Младеновац члан Партије Олга Врабич-Нада, фармацеут. У току 1942. године на територији младеновачког среза постојали су активи СКОЈ-а у више села. У скојевском активу села Ковачевца биле су: Милена Антонијевић, Живана Арамбашић, Лепосава Блажић, Касија Дамњановић, Роса Дамњановић, Миланка Милетић, Милица Нешић, Станислава Симић, Даница Сретеновић и Борка Степановић. Половином 1942. године формиран је скојевски актив у селу Влашка у који је ушла Загорка Радојковић. У селу Међулужју актив СКОЈ-а је обухватио више од 20 омладинаца и омладинки. Октобра 1942. године формиран је скојевски актив у селу Кораћици, у који је ушла Миланка Дабић. Актив је радио до маја 1943. године када су сви чланови ухапшени и отерани у логор. У активу СКОЈ-а у селу Границама биле су: Љубица Глишић, Милица Симић и Вера Дрча, која је пре рата примљена у СКОЈ у Дервенти, одакле је 1941. године избегла у село Границе, у коме је до почетка 1944. године радила са омладином. У активу СКОЈ-а села Дубоне биле су Витосија Блажић-Јела, Видосава Ћирић и Живослава Ћирић-Дивна.

У Малом Пожаревцу, у грочанском срезу, примљене су у СКОЈ у току 1942. године Милунка Николић и Зора Павловић. Ова скојевска организација је обухватала омладину готово целог села. Због своје активности у прикупљању помоћи за Космајски одред четници су 1944. године заклали скојевку Зору Павловић.

У космајском срезу у скојевској организацији села Стојника било је пет омладинки. Нарочиту активност је показала Љубинка Урошевић, која је радила кришом од родитеља; разболела се и умрла у току рата. Наталија Обрадовић из Парцана примљена је у СКОЈ 1942. године.

У току 1942. године Окружно повереништво радило је на обнављању НОО и стварању нових. У младеновачком срезу у селу Дубони формиран је марта 1942. године НОО од седам чланова, у који је ушла Милена Обрадовић. Ђурђија Аврамовић била је члан НОО у селу Влашка, а Милица Петровић-Илић у Великој Иванчи.

У космајском срезу НОО је постојао у селу Стојнику, а чланови су биле Милка Урошевић и Зора Н.

Године 1942. покренут је и рад са женама. У неким селима младеновачког среза постојали су активи жена. У активу жена у селу Ковачевцу биле су углавном омладинке: Каћа Дамњановић, Јаворка Јевтић, Борка и Зага Стојковић и још неке. У активу жена села Дубоне биле су: Лепосава Младеновић, Зора Обрадовић, Лепосава-Лена Павловић и Љубица Младеновић. У активу жена села Шепшина биле су: Миланка, Милена и Радмила Милојевић, Миланка Виторовић, Кадифка Нешић и Каја Петровић.

У селу Младеновцу није постојао актив жена, мада је велики број, нарочито омладинки, био укључен у рад. Најактивније жене у то време биле су: Даница Блажић и Ангелина Никодијевић. И у Великој Иванчи се појединачно радило са женама. Са женама је радила Милица Петровић-Илић, члан КПЈ.

Ни у срезу грочанском 1942. године нису постојале организације жена, али су партијске организације и ак-

СК-у за Кос.[1])

5 VIII 1942

Драги другови,

Примили смо ваше писмо од 28 VII 1942.

ПК је проучио стање ваше организације. На основу тога донео је следећу одлуку.

1) Да створи нов округ од срезова космајског, грочанског, младеновачког и подунавског. Седиште овог округа биће Младеновац. Према томе и седиште окружног руководства по могућности одмах или, ако прилике не дозвољавају, доцније треба да буде у Младеновцу.

Доносећи ову одлуку ПК се руководио разлозима.

а) Младеновац је место које лежи на главној прузи. Још пре рата у Младеновцу је почела да се развија индустрија која запошљава већи број радника. б) Као индустријско место, које лежи на главној саобраћајној линији, Младеновац постаје средиште га сва 4 горе поменута срезо.

Партијском организацијом округа млад. руководиће Окружно повереништво (ОП), састављено за сада од 4 члана.

3) Досадашњи Сремски комитет за Космај подиже се на ранг ОП-а који има да руководи радом окружне парт. организације у округу млад.

4) Сви другови, чланови СК-а за Косм. сем друга Андре и Миме улазе у ОП.

5) Зо члана ОП-а улази и другарица Ж. Дамјановић која сада није била члан СК-а Косм.

6) За секретара ОП-а улази друг Дража.

7) ОП треба да се што пре сакупи на једно место и да изради план рада и расподелу посла међу члановима руководиоцима.

Непосредни задатак-ОП-а јесте да створи ново среско повереништво за срез косм. и да створи парт. орг. у срезу подунавском, на челу са сремским повереништвом у Смедереву или ком другом месту подунавског среза. Исто тако да прошири, учврсти и створи нове парт. јединице и среска руководства у срезовима грочанском и младеновачком. У самом Младеновцу треба што пре продрети међу раднике и створити парт. јединице у предузећима која раде. Упоредо са радом око парт. организације треба рчдити на стварању нових и јачању старих скојевских организација.

Партијска и скојевска организација треба да преузму све мере за стварање партизанског одреда на терену вашег ОП-а. За сада слати људе у одред I Шумадијски, а доцније ће се и они пребацити на ваш терен.

Све кандидате, који показују вољу за улазак у Партију и који су као такви проверени, треба примити У Партију.

Технику треба организовати што пре, да може на вреже да задовољи умноженим материјалом сва 4 среза округа.

Уверени смо другови да ћете правилно схватити ве~личину задатка, који Партија поставља пред вас и да ћете се трудити да часно испуните те задатке и оправдате поверење које вам Партија даје и које сте сви ви заслужили својим досадашњим радом.

Што се тиче осталих питања из вашег писма, мислимо следеће.

Као гшо видите, ми нисмо могли да изађемо у сусрет вашој жељи да остану другови А. и Мим. на вашем терену из разлога што имамо велики број округа који оскудевају у руководећим друговима, јер су им руководиоци страдали у највећем броју од непријатеља. За сада не можемо да вам пошаљемо никог другог, а доцније ћемо то учинити Ви морате учинити све да се ова два друга што пре спреме за пут на друге терене.

Шаљемо вам један документат о Дангићу и његовим четницима који припадају Дражи Михајловићу.

1) У циљу снабдевања и осталих другова са легитимацијама, предлажемо вам да вам пошаљемо фот. апарат, ако неко од вас уме да слика, па да нам пошаљете да их ми овде ископирамо. Ви би се на тај начин могли сликати у оделима која су вам подесна за терен.

За случај да не умете сами да сликате, ми бисмо вам послали једног друга, који би овај посао свршио, само У том случају морате нам јавити где и када да дође овај друг.

2) Јавите нам како можемо да дођемо до Св. Савићевића и све детаљније што о њему знате. Када се ми повежемо са њим, онда би смо вам одговорили да ли би га дали вама, с обзиром да овде живи. — О В. Несторовићу јавмћемо накнадно. Брацу Петровића упослите, јер верујемо да је поштен човек. Нисмо могли о њему да се обавестимо, јер га не познају.

3) Поведите рачуна о војводи Шумском да вас не огитети пошто изгледа да је пришао Дражи и ради по његовим директивама. Став према њему треба узети онакав како и према осталим Дражиним људима и Дражи. Можемо вам саопштити да претстоји оштрије иступање према Дражи, јер располажемо са оригиналним документима који открмвају право издајничко лице Драже Михајловића и његове официрске клике. У припреми је широка кампања са наше стране за разобличавање оеих издајника пред нагиим народом.

4) Ни овом приликом не можемо вам послати шапирограф. Гледајте, ако можете, сами да се помогнете, а ми ћемо настојати да вам га прибавимо.

5) Видимо да у два села имате н.о. одборе, али је то мало. Интересује нас шта раде ови одбори и какав је њихов састав.

6) У прошлом писму смо вам писали о случају са оним друговима како се десило. Јављамо вам да су се они вратили овамо и према њиховој изјави, изгледа да су били предати у руке несигурна човека.

Очекујемо да што пре оспособите канал за пребацивање, јер је ситуација таква да морамо већи број људи да шаљемо. Ово схватите као најнужнији посао.

Известите нас детаљно о случају у млад. срезу и како су се предала та два друга. Зашто нису и они бежали?

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

С другарским поздравом
ПК

[1]) ИРПС, арх. бр. 1866. — Писмо ПК КПЈ за Србију СК КПЈ за Коемај.

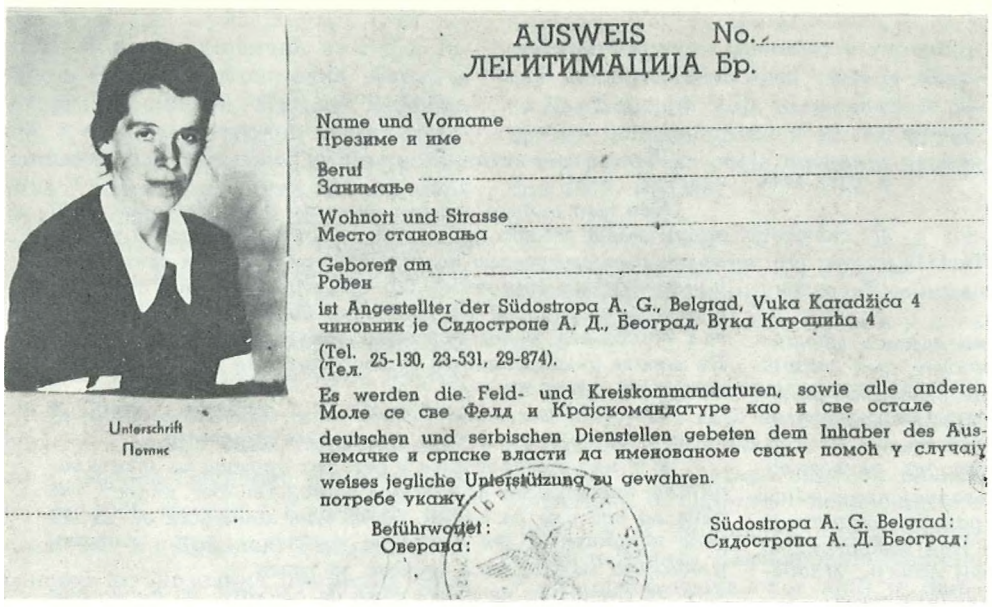

AUSWEIS No.
ЛЕГИТИМАЦИЈА Бр.

Name und Vorname
Презиме и име

Beruf
Занимање

Wohnort und Strasse
Место становања

Geboren am
Рођен

ist Angestellter der Südostropa A. G., Belgrad, Vuka Karadžića 4
чиновник је Сидостропе А. Д., Београд, Вука Караџића 4

(Tel. 25-130, 23-531, 29-874).
(Тел.

Es werden die Feld- und Kreiskommandaturen, sowie alle anderen
Моле се све Фелд и Крајскомандатуре као и све остале

deutschen und serbischen Dienstellen gebeten dem Inhaber des Aus-
немачке и српске власти да именованоме сваку помоћ у случају

weises jegliche Unterstützung zu gewahren.
потребе указу.

Unterschrift
Потпис

Befürwortet:
Оверава:

Südostropa A. G. Belgrad:
Сидостропа А. Д. Београд:

ОЈ1ГА ВРАБИЧ-НАДА, фармацеут, после окупације земље, априла 1941. године, протерана је из Словеније у Србију. Настанила се у Београду, у коме је остала до марта 1942. године, када је због великих хапшења дошла у Младеновац, где је наставила рад као члан Среског повереништва КПЈ за младеновачки срез. Маја 1943. године била је политички комесар I чете Космајског одреда, затим члан батаљонског партијског руководства. Децембра је повучена за секретара Среског повереништва КПЈ за младеновачки срез, а августа 1944. године, одлуком ПК КПЈ за Србију, упућена је у Београд за секретара партијског повереништва које је имало задатак да повеже чланове Партије који су избегли хапшење, да организује политички рад и припреми борбене групе које би у тренутку напада на Београд, спречиле окупатора да поруши најважније објекте. Повереништво је овај задатак успешно обавило. После рата је обављала врло одговорне дужности. Носилац је Споменице 1941. и више одликоваша.

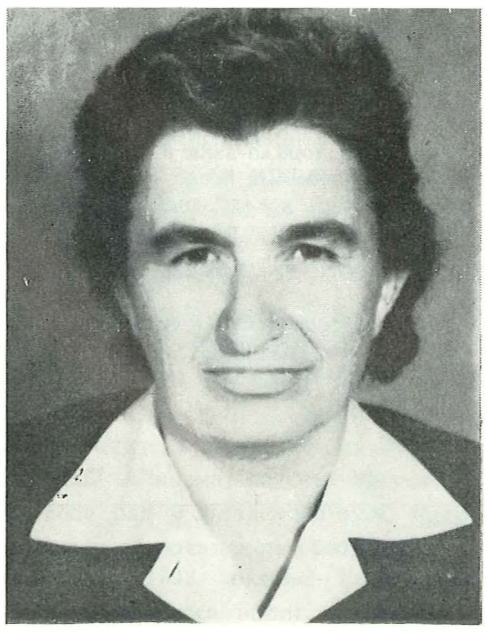

МИЛИЦА ПЕТРОВИЋ-ИЛИЋ, рођена 1923. године у земљорадничкој породици у селу Велика Иванча, почела је активно да сарађује са припадницима НОП-а 1941. године, а марта 1942. примљена је у Партију. За све време окупације била је активан припадник НОП-а и члан НОО. Захваљујући њој борци Космајског одреда имали су јаку базу у селу која их је снабдевала оружјем, храном и санитетским материјалом. Душа овог живог илегалног пункта била је Милица. Обављала је курирске задатке, прикупљала прилоге за одред, проводила партизанске јединице скровитим путевима, организовала им смештај и исхрану. Била је и веома поверљив организатор обавештајне службе у срезу. Половином 1944, по одлуци Партије ступила је у одред и у исто време ушла у Срески одбор АФЖ за младеновачки срез. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

тиви постављали задатке појединим женама. У Малом Пожаревцу жене су радиле на прикупљању и преради вуне за партизане, а организовале су и парење веша. Нада Живковић је одлазила у Врчин по лекара и доводила га у Мали Пожаревац да лечи рањенике и болеснике. Поред тога доносила је лекове заједно са Даницом Јашић. Косана Јашић је обављала и курирску дужност. Преносила је пошту у коси или клупчету прађе, а то исто је радила и Кадивка из Бегаљице, чија је кућа била партијско упориште. Лепа из Бегаљице је чувала стражу док су се у њеној кући одмарали илегалци. Курирску службу за партијске раднике грочанског среза обављала је Мила Лукић-Петровић, омладинка из Болеча. Њена кућа била је свратиште илегалаца. Радојка Миленковић из Живковца била је повезана са политичким радницима Космајског одреда, због чега је хапшена 1943. године.

У младеновачком срезу курирску службу су вршиле: Вукосава Аврамовић из села Велике Иванче (убили је четници 1943), Ђурђија Аврамовић, Загорка и Лепосава Радојковић из Влашке, Драгиња Дамњановић из Ковачевца, Ранђија Ђорђевић из Сенаје и Стана Милојевић из Јагњила. У кући Радмиле Павловић у Ковачевцу налазило се склониште за партизане.

Куће појединих жена биле су пунктови за окупљање политичких радника. У младеновачком срезу то су биле куће Анђелије Гавриловић, Драгиње и Катарине Дамњановић у Ковачевцу. Кућа Ранђије Ђорђевић из Сенаје служила је као веза Космајском одреду, а везу између Космајског одреда и села Сенаје одржавала је Наталија Димитријевић, док је кућа Невене Новаковић из Амерића била веза за околна села.

У космајском срезу везу између ОП и Космајског одреда држала је до краја рата Милка Урошевић из Стојника.

Априла 1942. године преживели активисти НОП из посавског среза успоставили су везу с Космајским одредом у кући Миленије Ивановић из Бањевца. Њена кућа је служила као курирски пункт све до половине новембра 1943. године. Код Миленије су се састајали партијски радници и активисти који су остали на терену.

И већи број жена из подунавског среза укључио се у НОП у току 1942. године. У кући Зорке и Љубице Павковић из Вучака половином 1942. године смешена је техника ОП за младеновачки срез и Космајског одреда.

И Зорка и Љубица су помагале при изради летака и вести. Селена Коцић из Радинца примала је у своју кућу политичке раднике и спремала им храну. Поред тога прикупљала је у селу обућу и одећу за - партизане. Због своје активности била је хапшена и провела је у затвору три месеца. Радмила Милошевић из Бадљевице помагала је партизане у намирницама, а Мара Томић из истог села преносила је извештаје и растурала летке. Милица Младеновић из села Сеоне, Наталија Ђурић, Огњана Станојевић, Кадивка Стојановић и Сибинка Филиповић из села Липе на разне начине су помагале НОП од 1942. године.

Среско повереништво КПЈ за јасенички срез формирано је фебруара 1943. године по одлуци ОП КПЈ за младеновачки округ, па је рад у овом срезу постао још живљи. Од јула 1943. године у СП КПЈ за јасенички срез била је Олга Милошевић-Мина, која је одговарала за рад са омладином. Најважнији задатак који је стајао пред партијским повереништвом био је стварање партијских организација на терену. У то време био је прилично срећен рад са омладином. Августа 1943. у СП је ушла Зорица Дамњановић, која је имала задатак да ради са женама, а октобра исте године Радмила Радојковић-Мара, која је одговарала за рад са омладином, јер је Олга Милошевић-Мина ушла у ОК СКОЈ-а.

У јесен 1943. године у обновљено СП КПЈ за младеновачки срез ушла је и Олга Врабич-Нада као секретар.

У другој половини 1943. године у среско повереништво за космајски срез ушла је Гроздана Н. Почетком јануара 1944. дошла је у одред и погинула крајем јануара у борби с четницима у селу Јеловику. Почетком октобра 1943. године у СП за посавски срез ушла је Миленија Ивановић из Бањевца.

Крајем 1943. у СП за грочански срез ушла је Витока Живановић из Малог Пожаревца.

У току 1943. године примљене су у Партију: у младеновачком срезу Наталија Димитријевић из Сенаје и Загорка Радојковић из Влашке; у космајском Љубинка Пантић из Парцана; у грочанском Надежда Живковић из Малог Пожаревца.

У другој половини 1943. године на територији коју је обухватало ОП за младеновачки округ стварала су се окружна руководства и осталих организација. Септембра исте године поново је формиран ОК СКОЈ-а у који је ушла Олга Милошевић-Мина (погинула је већ 31. октобра 1943. године у Луњевцу). Новембра 1943. године дошла је на терен младеновачког округа као инструктор ПК СКО Ј-а Емилија Јакшић-Цуца-Мара.

Прво среско руководство СКОЈ-а за јасенички срез формирано је почетком јула 1943. године. Секретар је био Милорад Симић-Жарко, а чланови Олга Милошевић-Мина и Зорица Дамњановић-Драгица. Септембра 1943. године у среском руководству остала је само Радмила Радојковић-Мара, а остали чланови су отишли на друге дужности. Новембра 1943. године у руководство СКОЈ-а ушла је Разуменка Жунић-Бацинче, која је октобра побегла из логора у Смедеревској Паланци. Одмах по бекству примљена у СКОЈ, а нешто касније и у Партију.[1]

Првих месеци 1943. године најмасовније је био развијен рад на терену среза подунавског и Смедерева. Скојевске организације окупљале су преко 300 омладинаца и омладинки.

Фебруара 1943. године дошло је до провале и хапшења у смедеревској организацији. Тада су ухапшене ученице гимназије чланови СКОЈ-а: Милица Вукић, Бисенија Стефановић, Катарина и Љубица Темељковић. Међутим, хапшења нису негативно утицала на ширење и омасовљење покрета. У Смедереву је постојала једна омладинска група која је била директно под руководством партијске организације. У тој групи била је и Драгица Симић.

У току 1943. године у скојевски актив села Луњевца примљене су Даринка Игњатовић, Рајка Игњатовић-Лазић и Радмила Симић.

У младеновачком срезу су у то време у актив СКОЈ-а села Ковачевца примљене Наталија Милетић, Љубинка Новић и Милена Чокић; у актив СКОЈ-а села Граница Софија Ђорђевић и Даница Обрадовић; у актив СКОЈ-а села Младеновца Станица Никодијевић, Олга Стеванчевић-Радуловић и у актив СКОЈ-а Велике Иванче Десанка Ђорђевић.

У космајском срезу у актив СКОЈ-а села Парцана примљена је Јулијана Радошевић.

Рад са женама у срезу младеновачком у току целе 1943. године може се поделити на два дела. Један део жена и женске омладине, окупљен око скојевске и омладинске организације — ту је био обухваћен највећи број жена — радио је под руководством скојевске организације, а други мањи број, углавном старијих жена, био је организован у активе жена.

Активи жена постојали су у више села. У активу жена села Дубоне радила је Лепосава-Лена Павловић и још неке другарице; у селу Младеновцу Ангелина Никодијевић, кандидат за члана КПЈ и Ружа Василић. Наталија Димитријевић, члан КПЈ, Томанија Ранковић и Новка Петровић руководиле су активом жена у селу Сенаји; активом жена у Великој Крсни руководила је Бисенија Симић, учитељица; у Великој Иванчи Милица Петровић-Илић; у Међулужју Емилија Илић, студенткиња. У активу жена села Ковачевца радиле су Касија Дамњановић, Борка Стојковић и још неке; у Влашком Пољу: Загa Радојковић, члан КПЈ, Вида Јовановић, Јаворка, Јованка и Лепосава Радојковић; у Границама су радиле Јана и Мара Јовановић; у Јагњилу Даница Филиповић и др.

До провале маја 1943. године рад са женском омладином и женама био је организован и масован. Жене су и после провале наставиле рад, само што више није постојала организација, него су радиле онда кад на терен дођу политички радници и партизани. Оне су се тада бринуле око њиховог смештаја и исхране, биле су курири и сл.

У том периоду нарочито је активно радила женска омладина у Ковачевцу, Границама, селу Младеновцу, Међулужју и Дубони. Организоване су заједничке седељке женске омладине на којима су се плели џемпери и чарапе за партизане и прорађивао материјал који је добијан од политичких радника.

После провале многи људи су били деморалисани, а жене оних који су били стрељани у најтежим данима одржавале су везу и наставиле рад све до краја 1943. године.

Курирску службу између Велике Иванче, Међулужја и Јагњила обављала је Јелица Бабић из Велике Иванче, старица од преко 60 година. Из села Сенаје курирску службу обављале су: Лепосава и Мирослава Јовановић, Јагода Крупежевић и Томанија Ранковић. Веза између Ковачевца и Међулужја ишла је преко Емилије Илић и још неких другова из Међулужја.

Октобра 1943. године формиран је у селу Младеновцу НОО од седам чланова у који је ушла Ангелина Никодијевић. Истога месеца формиран је НОО и у селу Границама у који су ушле: Љубица Глишић, Вера Дрча, Даница и Јелица Обрадовић.

[1]) О раду скојевских организација у јасеничком срезу видети у Поморављу. Прим. ред.

23. III 1943.

Драги другови[1])

Другови, овде у селу Б 4 налази се једна другарица') која је била затворена и протерана за Немачку (то је ћерка учитеља из Б 4), сада су је пустили на осуство те данас мора да иде назад а она неће већ хоће да иде у партизанс, она је тражила везу чим је дошла, али нас другови нису нашли, те сада кад сам ја дошао другови ми кажу, да она мора одмах ићи пошто је родитељи терају, бојећи сс да они не би одговарали, ја нисам имао другог излаза већ сам је примио и сместио у једну кућу док не добијем од вас упут зо даљи поступак. Другарица је радила са Маром, улица Кр. Александра 121 врата 8, такође изгледа да је другарица фармацајткиња[3]) побегла из Б 11 јуче по подне, сестра,[4]) зет и брат већ су отишли, једне ноћи долазили су Дражини четници и хтели (их) побити, али. онемогућили су их околни сељаци.

Друг. позд.
СП Млад.

1 септ. 194'3. г.

Вуку и Бранку°)

Поведите рачуна о Кики: да буде добро обезбеђена и да јој се укаже пуна лекарска помоћ. Видите да ли можете легално да примите лекара кога бисмо ми послали и на коју јавку, па нам пихиите о томе. Кика је толико популарна да треба водити строго рачуна да не би пала. У Бгд-у — непријатељ прича да је убијена, рањена па умрла итд.

С. Ф. — С. Н.

ПК

16.1У.44.

Драги другови[6])

Упркос приличној реакг^мјм и терору у срезу, из дана у дан борбено расположење у народу расте. Народ са великим интересовањем прати догађаје на фронту и у земљи. Наше вести, Глас, Кос. борац све више продиру у народ. Последице свих ових фактора: са једне стране полета и успеха антифашистичких снага, успеси наше НОБ и терора и насиља са друге стране, јесу да постоје услови за мобилизацију нових бораца, било у сеоске десетине или у наше војне јединице. Моментално је реакција на нашем терену прилично велика. Ту оперишу 3 одреда од око 300—400 војника. Мобилизацију вргие упркос томе гаго народ у масама дезертира из њихових редова. Главна тежишта реакције јесу Дубона и Влашка, где су као одмазду за ликвидацију команданта села поклали у Дубони 3 и У Влашки 4 и то: Милована Илића, Жику Миладиновића и жену му, и Лену Павловић, девојку од 20 год. зато што иије хтела да пође с њима као болничарка, све из Дубоне: Срејy Милосављевића, Миладина Рашића, Чеду Павловића и Милорада Аврамовића све из Влашке. Осим тога су у Дубони спалили 2 куће, батинали више људи и опљачкали углавном наше симпатизере...

Смрт фашизму — Слобода народу!

Са другарским поздравом
с. пов. Младеноваи,

Младеновац 16.1У.44 г.

ИРПС, арх. бр. 3517.
[2]) Вера Дрча.
[3]) Олга Врабич.
[4]) Др Мира Врабич-Колин.
[5]) ИРПС, арх. бр. 2487. — Из писма ПК КПЈ за Србију ОК КПЈ за Младеновац од 1. IX 1943.
[6]) ИРПС, арх. бр. 6331. — Из Извештаја СК КПЈ за Младеновац ОК КПЈ за Младеновац од 16. IV 1944.

У подунавском срезу у току 1943. године велики број жена укључио се у НОП. У многим кућама направљена су склоништа за смештај илегалаца и разног материјала.

На имању Наталије Цветковић из Колара ископано је неколико земуница за скривање партизана. Сву бригу о људима који су били у земуницама водила је Наталија. Већи број жена је био повезан са политичким радницима Космајског одреда. Оне су се бринуле о исхрани, одећи, а неке су набављале муницију и санитетски материјал, због чега су их четници хапсили и тукли. Активно су радиле: Аница Милановић и Добринка Михаиловић из Бадљевице, Лепосава Живковић и Радојка Лукић из Вучака, Милица и Ружица Бркић, Даница Гајић, Јаворка и Стана Живковић, Зора Милић и Радмила Павловић из Сеоне, Радмила Арсић, Милица Аћимовић, Невена Васић, Агница Вучковић, Вукосава и Зорка Живановић, Лепосава, Радмила и Славка Живковић, Милева и Надежда Животић, Огњана Зарић, Даринка Илић, Лепосава Јаковљевић, Душанка, Косара, Славка и Стана Јанићевић, Вукосава, Милена, Милица, Славка и Станојка Јевтић, Ангелина, Зорка и Христина Костић, Стојана Крстић, Зорка Кузмановић, Живка Маринковић, Смиљана Марковић, Јелена, Љубица, Марица и Селена Милановић, Живана, Ружица и Спасенија Милошевић, Десанка, Јулијана, Катарина и Стана Милутиновић, Савка Митић, Божана Обрадовић, Драга, Живадинка, Косара, Миланка, Наталија и Обренија Павловић, Љубица Пантић, Милева Раденковић, Ђурђија Радивојевић, Алексија, Даница и Љубица Радовановић, Милена Симић, Јана Стаматовић, Бранислава Станковић, Милица, Радмила и Смиљана Станојевић, Душанка Стефановић и Даринка Филиповић из Липа.

Крајем 1942. године и почетком 1943. године успостављена је стална веза Окружног повереништва са ПК КПЈ за Србију. Тада је у одред могао да пристиже већи број другова из Београда. Канал за пребацивање људи из Београда у Космајски одред ишао је преко Сремчице. Курир Космајског одреда долазио је у Београд, где га је Славка Морић, курир ПК КПЈ за Србију повезала са Мирјаном Моцић, која је имала задатак да компромитоване другове пребаци у партизане. Овом везом су марта 1943. године отишли из Београда у партизане: Јованка Поповић-Буба, Ивица Девчић-Обалац и Бора Дреновац, чла-

СВИМ ПАРТИЈСКИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА И ЧЛАНОВИМА ПАРТИЈЕ ОКРУГА МЈ1АДЕНОВАЧКОГ[1])

Драги другови,

Држање другарице Витоке,-) члана среског повереништва грочанског; Ђурђа Јоцића, Јелице Миловановић учитељице, Висе Симић, учитељице мале Вере[3]), члана ср. руков. Скоја за. Јасеницу, Чедомира Гајића, Бране Марковића и др. су примери херојских држања под најстрашнијим мукама и насиљем, којима се поноси не само нагиа Партија већ* г1 *читав народ нашега краја.. .

Другарски поздрав
ОК —■ Младеновац

20 април 1944 године

■) ИРПС, арх. бр. 9208. — Из писма ОК КПЈ за Младеновац свим партијским организацијама и члановима Партије у округу од 20. IV 1944.
[2]) Живановић
') Разуменка Жунић-Вацинче

нови ПК СКОЈ-а, затим Ђорђе Јованић-Јарац, књижевник, политички комесар Космајског одреда 1941. и др. На путу до одреда другови су смештани код поузданих људи у Сремчици и Вранићу.

Крајем 1943. године на територији посавског среза завладао је страховити четнички терор, па су партијски радници из Посавине прешли на територију врачарског среза. У непосредној околини Београда било је неколико склоништа, где су се склањали компромитовани партијски радници из Београда и посавског среза. То су биле куће Јелице и Владе Летића, Дафине Аврамовић, Анђе Којић, Анеглине и Драгог Миленковића у Кијеву и Лепосаве Јефтић у Мељаку. Ове куће су биле главне везе са Београдом. (Јелица Летић је била члан Партије 1942. године и стрељана је у логору на Бањици 11. септембра 1944. године, а Дафина Аврамовић, Анђа Којић и Ангелина Миленковић су остале у логору на Бањици до расформирања).

На почетку 1944. године у ОК КПЈ за младеновачки округ била је члан и Божидарка Дамјановић-Кика.

Среска партијска повереништва постојала су у свим срезовима сем великоорашког.

У СП за младеновачки среЗ почетком 1944. године биле су Олга Врабич-Нада, секретар и Зага Радојковић, која је одговарала за рад АФЖ; у грочанском срезу Витока Живановић-Л>иљана до своје погибије 24. фебруара 1944. године. Од августа 1944. члан СП за грочански срез била је Живка Милићевић из Дражња, која је одговарала за рад АФЖ; првом половином 1944. у СП за космајски срез ушла је Радмила Радојковић-Мара, која је до тада била члан СП за јасенички срез.

Јануара 1944. у СП подунавског среза ушла је Зорка Радуловић-Вука (погинула 15. фебруара 1944. у Суводолу).

Осмог јануара 1944. године примљена је за члана КПЈ у Космајском одреду Вукосава Обрадовић-Бојана, омладинка из Граница. Нешто касније примљене су у Партију, такође у одреду, Даница Блажић из села Младеновца и Даница Обрадовић, омладинка из Граница.

У младеновачком срезу формирана је у пролеће 1944. године партијска организација у Шепшину, у коју су ушле као кандидати Миланка Виторовић и Каја Петровић. У исто време У партијској организацији Међулужја била је Емилија Илић. Августа 1944. године формирана је партијска ћелија у Доњој Дубони у коју је ушла Живослава Ћирић-Дивна.

У космајском срезу примљена је у партијску организацију села Дучине Јелка Живановић, а у грочанском срезу у партијску организацију Малог Пожаревца Савета Беланчић.

Октобра 1944. године, после ослобођења, формиран је СП КПЈ за срез посавски на Умки и СП КПЈ за срез врачарски у Белом Потоку. У СП КПЈ за врачарски срез ушла је Анка Стаматовић-Пиносавка, учитељица, а у СП КПЈ за посавски срез Анка Мутић и Анка Цветић. Истога месеца кандидована је за члана КПЈ у посавском срезу Радмила Петровић из Пољана. . ,

Фебруара 1945. године у партијску организацију села Парцана, у космајском срезу, примљене су: Будимка Завила, учитељица, Милка Марковић, Славка Михаиловић, Нада Новаковић и Вукосава и Даринка Тодоровић.

Почетком 1944. године у седишту ОК СКОЈ-а, у Малом Пожаревцу, покренут је под руководством Емилије Јакшић и Радомира Николића-Младена лист „Космајски омладинац". Изашла су два броја, а бројеви 3 и 4 били су спремни за штампање, али због техничких немогућности нису могли да изађу. Маја 1944. године седиште ОК СКОЈ-а пресељено је из Малог Пожаревца (грочански срез) у Азању, а повремено је коришћено и склониште код Мице Игњатовић у Луњевцу (подунавски срез).

Децембра 1944. године у ОК СКОЈ-а ушла је и Анђа Хаџић.

СК СКОЈ-а за грочански срез формиран је почетком 1944. године и у њега је ушла Витока Живановић. Витока је погинула фебруара исте године, па је на њено место дошла Милена Ивановић из Бањевца, која је јуна прешла за члана СК СКОЈ-а за посавски срез.

Године 1944. члан СК СКОЈ-а за космајски срез била је Милева Влајић. Вукосава Обрадовић-Бојана и Даница Обрадовић биле су чланови СК СКОЈ-а за младеновачки срез, а Миланка Станојевић за подунавски срез. Половином 1944. године формирана је скојевска организација у Малом Пожаревцу (грочански срез) у коју су ушле Љубинка и Надежда Гајић и Катарина Николић.

Скојевска огранизација у селу Дражњу није постојала у току 1944. године због тога што су неки чланови СКОЈ-а, међу којима је била и Славка Милић, ухапшени крајем 1943. године. Сви ухапшени су касније пуштени. Скојевска организација формирана је октобра пред само ослобођење и у њу су ушле: Славка Милић, секретар, Љубинка Мратњиковић и Цана Ранковић.

У селу Ковачевцу (младеновачки срез) 1944. године постојала су два актива СКОЈ-а. Секретар једног актива била је Борка Стојковић, а другог Јаворка Јефтић.

У селу Јагњилу најбоље скојевке 1944. године биле су сестре Филиповић, ћерке Данице Филиповић.

Крајем фебруара 1944. године формиран је Окружни народноослободилачки одбор за младеновачки округ. Одбор је одмах по свом оснивању почео да издаје листе „Космајски борац". Одбор је у марту издао проглас народу округа у коме га позива да истраје у тешкој борби против окупатора и домаћих издајника.

Априла 1944. године Божидарка Дамјановић-Кика формирала је СНОО космајског среза, а јула месеца у СНОО за грочански срез ушла је Живка Милићевић из Дражња.

Месни народноослободилачки одбори постојали су у више села. У младеновачком срезу почетком 1944. године формиран је МНОО у Јагњилу у који је ушла Даница Филиповић. Половином 1944. године у МНОО села Дубоне ушла је Милојка Ћирић, поред Милене Обрадовић, која је у одбор ушла још приликом његовог формирања 1942. Пре ослобођења члан МНОО села Ковачевца била је Лепосава Јанковић.

После ослобођења члан СНОО за младеновачки срез била је Даница Блажић из села Младеновца, секретар СНОО за грочански срез Живка Милићевић из Дражња и члан СНОО за јасенички срез Десанка Плећаш. Чланови месних НОО биле су у Врчину (грочански срез) Катарина Ристић и Зорка Бојовић; у граду Младеновцу Лепосава Јанковић; у Дучини (космајски срез) Јелка Живановић; у Радинцу (подунавски срез) Селена Коцић; у Баћевцу (посавски срез) Радмила Петровић из Пољана и др.

Одмах после ослобођења, октобра 1944. године почело се са оснивањем организације УСАОС у грочанском срезу. Неколико активиста било је задужено да формира у сваком селу ову организацију. Између осталих тај задатак је био поверен и „Зорици" из Инђије.

Почетком јануара 1945. године формиран је СО УСАОС за грочански срез у који су ушле: Славка Милић из Дражња као секретар, „Зорица" из Инђије, Цана Ранковић и Живадинка Стевановић из Врчина.

Чланови УСАОС-а у Умчарима биле су: Савета Станковић, Живадинка Којић и Живадинка Митровић, а у Малом Пожаревцу ЈБубинка Гајић и Радмила Стевановић.

АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА

Крајем марта 1943. године први СО одбор АФЖ формирала је ЈБубица Илић-Рада из Београда. У одбор су ушле: Миленија Ивановић, члан КПЈ из Баћевца, Јелица Марковић, кандидат за члана КПЈ из Манића, Милка Урошевић, кандидат за члана КПЈ из Стојника и Марица Филиповић, члана КПЈ из Парцана.

Задатак одбора био је да у селима формира месне одборе који ће своју активност усмерити ка политичком раду и окупљању што више жена на помоћи одреду. Због страховитог терора Специјалне полиције и четника, у срезу је формиран само МО АФЖ у Парцанима, и то тек крајем 1943. године. У одбор су ушле: Марица Филиповић, председница, Милица Влајић, Живана Јовановић, Даница Мирковић, Живанка Недељковић, Нада Новаковић, Милојка Пантић, Вукосава и Даринка Тодоровић.

У младеновачком срезу није формиран СО АФЖ, али маја 1943. године формиран је месни одбор у Сенаји, чија је председница била Наталија Димитријевић, члан КПЈ, до своје погибије априла 1944. године, а чланови: Загорка Димитријевић, Даница Јоксић, Лепосава Милановић, Новка Петровић и Томанија Ранковић. Крајем 1943. године четници су у Сенаји поклали најактивније људе, па је престао рад и партијске и скојевске организације, а остала је само организација жена, која је наставила рад. После одбора у Сенаји, формирани су МО АФЖ још у Међулужју, Влашкој и Ковачевцу. У Међулужју су биле врло активне Емилија Илић и Даница Пантић; у Влашкој: Десанка и Касија Павловић и Јаворка и Лепосава Радојковић, а у Ковачевцу омладинка Касија Дамњановић. Ове су одборе формирале Даница Блажић и Загорка Радојковић.

У великоорашком срезу је 1943. године постојао МО АФЖ само у селу Крњеву, у коме је била Душанка Рајић. Душанку су исте године претукли четници због њене активности и преломили јој леву руку.

Јуна 1944. године формиран је Окружни одбор АФЖ за Младеновац, у који су ушле: Божидарка Дамјановић-Кика из Младеновца, Живка Милићевић из Дражња, Загорка Радојковић из Влашке, Радмила Радојковић-Мара из Луњевца, Милка Урошевић из Стојника и Марица Филиповић из Парцана. После Окружног одбора формиран је и Срески одбор АФЖ за младеновачки срез, у коме су биле: Загорка Радојковић из Влашке, председница, Даница Блажић и Ангелина Никодијевић из села Младеновца, Милица Петровић-Илић из Велике Иванче.

Поред месних одбора АФЖ-а у Ковачевцу, Влашкој и Међулужју, који су проширени новим чланицама, током 1944. године формирани су месни одбори у Границама, селу Младеновцу, Јагњилу и Шепшину. У одбору села Граница биле су жене Славка Обрадовић и Негована и Живе Јовановића. Одбором жена у селу Младеновцу руководила је Ангелина Никодијевић. У одбору жена села Јагњила биле су Даница Филиповић и Радојка Милојевић; одбор жена села Шепшина имао је седам чланица а руководила је Миланка Виторовић. Срески одбор АФЖ за космајски срез поново је формиран првом половином 1944. године. У одбор су ушле: Радмила Радојковић-Мара као секретар, Милка Урошевић из Стојника и Марица Филиповић из Парцана.

ТЕРОР

На територији којом се кретао Космајски партизански одред настао је 1942. године појачани терор, који су спроводили Спсцијална полиција и Гестапо. Њима су се придружили недићевци, љотићевци и четници свих врста. Нису хапшени и убијани само борци и сарадници НОП, него је настало масовно хапшење и убијање. Терор је трајао све до ослобођења. Најстрашнији је био 1943. године, када је реорганизовани Космајски партизански одред појачао акције и политички рад на терену, а врхунац је достигао с наступањем НОВ и Црвене армије.

Фебруара 1942. године четници су у Сенаји претукли Зорку Бошњаковић, Милеву Васиљевић и Митру Васић која је после два месеца умрла од задобијених повреда.

Априла 1942. године четници су у Сибници заклали Илинку Ранковић. Децембра 1942. године Специјална полиција је ухапсила у Малом Пожа-

ревцу девет активиста, међу њима Витоку Живановић, члана КПЈ и секретара актива СКОЈ-а и отерала је у логор на Бањици, где је провела годину дана.

Специјална полиција је 17. марта 1943. године блокирала село Врчин. Пошто су мушкарци благовремено избегли из села, ухапшен је већи број жена као таоци: Живка А. Вагић, Живка Д. Вагић, Будимка, Даринка, Ђурђија, Радојка и Станка Вагић, Мирослава Грујић, Ђурђија Јанковић и Радојка Максимовић. С њима је ухапшена и Душанка Бојовић, омладинка активиста.

У Малом Пожаревцу је априла 1943. године ухапшено око 30 сарадника НОП, међу којима: Катарина Николић, Катица Симић, Живанка Станковић, Илинка и Катарина Стевановић, а нешто касније Радојка Петровић с већом групом мушкараца.

Априла 1943. године љотићевци су ухапсили Марију Јовановић из Влашке, која је затим отерана у логор на Бањици, а оданде у Матхаузен, где је умрла. Истога месеца ухапшена је Костадинка Жикић из Шепшина, као талац за мужа партизана.

Казнена експедиција Немаца и љотићеваца стрељала је 1. маја 1943. године у селу Дубони Даринку Ивковић, њену ћерку Надежду из Пружатовца и синовицу Велимира Вељковића из Дубоне. Седмог маја 1943. године нађена је заклана у своме стану у Сибници Јаворка Протић, а Косану Марковић из Манића ухватили су четници и повели је у свој штаб и убили је приликом спровођења при покушају бекства.

Јуна 1943. године четници су ухапсили Стану Михаиловић из Сенаје и спровели је у затвор у Младеновцу. После 10 дана пребачена је у логор на Бањици, где је стрељана 11. септембра 1944. године.

Немци су 22. јуна ухапсили у Лугавчини Живану Стокић, а 10. јула недићевци су ухапсили у Врбовцу Анђу Милићевић.

Осамнаестог августа четници су заклали Милицу Милошевић из Јагњила, члана КПЈ и др Милицу Константиновић, лекара. Из села Младеновца је истога месеца ухапшено неколико девојака, међу којима је била и скојевка Славка Илић.

Септембра 1943. године четници су у Великој Крсни заклали учитељицу Бисенију Симић, кандидата за члана КПЈ; а у Врбовцу су недићевци ухапсили Десанку Милићевић и отерали је у логор на Бањици, где је стрељана. Октобра су четници зак-

ДР МИЛИЦУ КОНСТАНТИНОВИП, АЕКАРА У ЈАГЊИАУ, ЗАКЛААИ СУ ЧЕТНИЦИ 18. АВГУСТА 1943. ГОДИНЕ ПОД СУМЊОМ ДА ЈЕ САРАДНИК НОП

ЛЕПОСАВА-ЛЕНА ПАВЛОВИЋ рођена 1922. године у Дубони, од првих дана устанка укључила се у рад за НОП: прикупљала прилоге за партизане и носила им у одред, растурала по селу пропагандни материјал, радила у активу жена и са омладином. Четници су открили њен рад и понудили су јој да буде њихова болничарка, а они ће јој опростити живот. Лена је са гнушањем одбила понуду и четници су је заклали априла 1944. године.

Окруокно начелство округа београдског!)
К. бр. 315/43
15 јануара 1944 године
Београд

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Одељењу за државну заштиту

. . .

ЈАВНА БЕЗБЕДНОСТ

II СРЕЗ ГРОЧАНСКИ:

2. *— 25 децембра у Милом Пожаревцу били: ... Обренију жену Стојића. Мисли пронађени су заклани: ... Милица Ан- ce су убијени били симпатизери ко- ђелковић циганка и нека жена из Бео- муниста. града која је говорила руским језиком. Убијени су били симпатизери комуниста. Замењује окружног начелника*

Помоћник
(потписнечитак)

. . .

7. *— Ноћу између 1 и 2 јануара 1944 год. 10 наоружаних Дражинаца повели су са собом из села Пударци земљорадника Маторчевић Брану и жену му Живану. Успут према Гроцкој заклали ножем ЈЖивану а Бранка су повели са с°б°м- Маторчеоић је био симпатизер комуниста и примао их је на стан.*

8. *— Ноћу између 1 и 2 јануара 1944 год. од непознатих лица заклане су у Б е о г р а д Умчарима Фазлагић Загорка жена апотекара и Стојанка Лазић домаћица. Исте су биле симпатизерке комуниста.*

111 СРЕЗ ЈАСЕНАЧКИ

3 *— 5 јануара т. г. у засеоку Бачинац општине Селевачке, дражиновци су у-*

‘) ВИИ, рег. бр. 41/6, кут. 25. Из извештаја Окружног начелства округа београдског.

ЛЕПОСАВА МАРИНКОВИК, ОМЛАДИНКА ИЗ СТОЈНИКА, САРАДНИК НОП, НОСИЛА ЈЕ ХРАНУ ПАРТИЗАНИМА. ЧЕТНИЦИ ЈЕ ЗАКЛАЛИ У ДВОРИШТУ ЊЕНЕ КУКЕ 2. ОКТОБРА 1943.

РАДМИЛА ЈАНКОВИЋ рођена 1920. године у селу Влашка, сарадник је НОП од првих дана устанка. Веома често обављала је курирску дужност. Четници су је ухватили 30. јуна 1944. године кад се враћала из Бадњевца, где је носила пошту и намирнице. Није хтела да призна куда је ишла, па је осуђена на смрт. Заклали су је 2. јула 1944. године у Дубони.

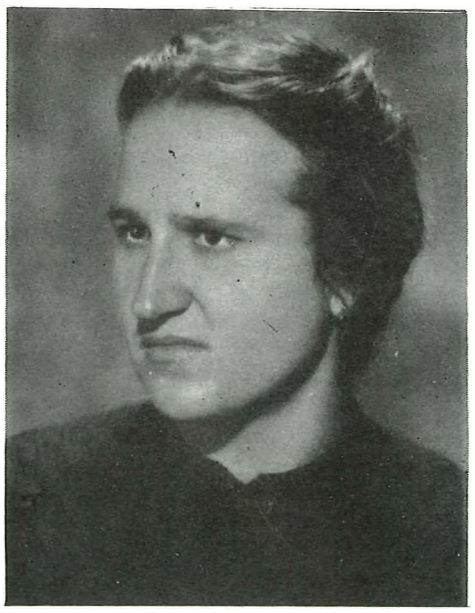

МИЛЕВУ БРКИЋ из Друговца четници су живу бацили у запаљену кућу, 29. априла 1944. године, после борбе коју су водили с партизанима у овом селу. Тога дана су заклали 76 мештана и запалили 84 куће. Са Милевом су изгорели њена свекрва Миленија и свекар Радивоје.

МИАЕНИЈУ И РАДИВОЈА БРКИКА ИЗ ДРУГОВЦА ЧЕТНИЦИ СУ ЖИВЕ БАЦИЛИ У ЗАПАЉЕНУ КУКУ 29. АПРИЛА 1944.

лали Лепосаву Маринковић, омладинку из Стојника, Мирјану и Спасену Николић и Живку Павковић из Вучака.

Четници су 17. децембра 1943. године блокирали Мали Пожаревац и све истерали из кућа. У кући Томаније и Чедомира Јаигића пронашли су једног рањеног партизана. Томанију и Чедомира су одмах ухапсили, с њима и Зорку Лукић и Лепосаву Степановић, које су затим заклали на лицу места, а Томанију, њеног мужа и друге ухапшене сељаке отерали су у село Дубону и тамо их поклали. У Малом Пожаревцу заклали су 25. децембра Циганку Милицу Анђелковић као симпатизера НОП. Три дана касније четници су се из Малог Пожаревца пребацили у Болеч и тамо ухватили 12 људи и жена, довели их у Врчин и ту их поклали. Заклане су три жене: Спасенија Вељановић, Илинка Ђорђевић и Наталија Маринковић, а четврта, Даница Маринковић, остала је недоклана. Њу је прихватио један симпатизер НОП, однео је у своју колибу и превио је. Сутрадан су из Болеча дошли чланови породица покланих да покупе своје мртве, па су и њу одвели. Четници су 24. децембра претукли Бојану Савић из Заклопаче и она је умрла после два дана, а 29. децембра су у Дучини ухватили Вукосаву Аврамовић из Велике Крсне, партизанског курира, и убили је.

У току 1943. године ухапшена је Милева Петковић из Ђуринаца и отерана у логор на Бањици где је провела 6 месеци; Даница Дајић-Трајковић, матурант трговачке академије из Смедерева, ухапшена је и отерана у логор на Бањици, одакле је после 6 месеци пребачена у Смедеревску Паланку, где је остала до расформирања логора. Убијене су Милосава Јоцић из Врбовца, Љубица Радојковић из Луњевца и Радојка Дробњак из Рипња, а у Гроцкој су убили: Милину Ђорђевић, Наталију Петровић, Соку Попов и Наталију Теофиловић. Четници су претукли Даринку Аврамовић из Дубоне и Десу Марковић, студента медицине из Поповића и обе су подлегле повредама.

Првог јануара 1944. године четници су заклали у Умчарима Загорку Фазлагић из Умчара и Стојанку Лазић из Дражња, а у селу Пударцима Живану Маторчевић. Петог јануара убили су Даницу Ишић и Обренију Стојић из Бачинца. Истога месеца убили су у Врчину Борку Кнежевић-Влаховић; у Малој Иванчи Десанку Јовановић, Роксанду Милић и Дра-

гињу Радојевић из Дражња; у Великој Моштаници Кату Блажек, Ленку Јосић и Марију Петровић са Умке; на Умки Хелену Дамић.

Јануара 1944. године Специјална полиција је ухапсила у Кијеву Јелицу Летић, члана КПЈ и Ангелину Миленковић, чије су куће биле партијски пунктови, а нешто касније Дафину Аврамовић, Ангелину Којић, Смиљу Четић, Јулку Јовановић и Катарину Вилић. Све су отеране у логор на Бањици, где је Јелица Летић стрељана 11. септембра 1944. године, а друге остале у логору до расформирања.

Златију Дамјановић из Стојника четници су одвели 23. фебруара и о њеној судбини се ништа не зна.

Априла 1944. године четници су ухватили у Дрлупи Латинку Марјановић из Шепшина, партизанку Космајског партизанског одреда и још једну непознату партизанку и заклали их у Дучини; у Дубони су заклали Љубицу Младеновић и Лепосаву-Лену Павловић; у Сенаји Катарину Димитријевић и Наталију Димитријевић, члана КПЈ и председницу МО АФЖ; у Ковачевцу Даринку и Ранђију Пантић.

У борби код Друговца 29. априла, четници су заробили партизанку Космајског одреда Рајку Игњатовић--Лазић из Селевца. Отерали су је у логор на Бањици, где је стрељана. Истога дана убили су у Друговцу: Милеву и Миленију Бркић, Ангелину и Спасенију Живановић, Наталију Живојиновић и Здравку Грујић. Милеви и Миленији Бркић су најпре запалили кућу, а затим их живе бацили у пламен.

Истога месеца је Специјална полиција ухапсила у Смедереву и отерала у логор у Смедеревској Паланци: Соњу и Милену Калинић, Миланку Перић, Десанку Радојевић и Љубицу Темељковић. Немци су у мају стрељали као таоца за унука партизана Милицу Мијатовић из Липа, а његову мајку Живану Мијатовић спровели у логор на Бањици а затим у Матхаузен где је умрла. Истог месеца љотићевци су у Сеони заклали Росу Милић. Јуна 22. четници су заклали Катарину Николић из Малог Пожаревца са 13 мушкараца, а 30. јуна у Бадњевцу су ухватили Радмилу Јанковић, курира из Влашке са поштом и намирницама за партизане, одвели је у Дубону и тамо заклали 2. јула. Истога месеца четници су у Међулужју ухапсили све жене из породице Илић под сум-

КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ[1])
ОКРУГА БЕОГРАДСКОГ 11
Ј.Б. Бр. 793

Б. Поток 29. јуна 1944 г.

КОМАНДАНТУ БЕОГРАДСКЕ ОБЛАСТИ СДС ЈБ

***3.*—• Срез Грочански — Гроцка**
а) 22/23 јуна 1944 године у с. М. Пожаревцу (13 км јужно* од Грог^ке) од стране четника Д. М. убијено је *укупно 14 земљорадника, који су припадали месној комунистичкој организацији за с. М. Пожаревац и то:

8) Катарину Д. Николић —■ удата има 3 дег^е

Командир одреда располаже са подацима да су напред именовани учествовали у нападу на села: М. Иванчу и Дражањ 13 и 20 овог месеца којом су нриликом нопалили општинске архиве...

М.П.

Командант гготпуковник
(потпис нечитак)

>) ВИИ, бр. 31/8—1, К. 28.

ЈЕЛИЦА ОБРАДОВИЋ, рођена 1928. године у селу Границе, веома млада сврстала се у редове бораца НОП. Била је водич групама бораца, чувала стражу и носила храну партизанима. Кад је почетком 1944. године запретила опасност да је четници ухвате, ступила је у Космајски одред. Рањена је за време борбе у Друговцу 29. априла 1944. године, покушала је да се пребаци у друго село, али су је четници ухватили и убили.

ВЕРА ДРЧА-МИРА, избеглица из Дервенте, дошла је 1942. године у село Границе као члан СКОЈ-а. Активно је радила за НОП. Почетком 1944. године послата је у подунавски срез на политички рад. Августа 1944. године четници су опколили село Вучак у коме се налазила. Да је не би живу ухватили, извршила је самоубиство.

ЈУЛИЈАНА РАДОШЕВИЋ из Парцана, активиста НОП од првих дана устанка, примљена је у СКОЈ 1943. године и врло савесно и одговорно радила не само с омладином него и са женама. Ухватили су је четници и заклали 10. септембра 1944. године.

БОЖИЦУ САВИБ НЗ ОСИПАОНИЦЕ, САРАДНИКА НОП, ЗАКААЛИ СУ ЧЕТНИЦИ 1944.

њом да сарађују с партизанима. Почетком августа четници су опколили Веру Дрчу-Миру и Загорку Становић-Гору партизанке Космајског партизанског одреда када су дошле на политички рад у село Вучак. Партизанка Мира је извршила самоубиство, а Гору су четници заробили, страховито је мучили и најзад заклали 18. августа. За време борбе са партизанима, 28. августа четници су убили на њиви Љубинку Миросављ из Дрлупе. Шеснаестогодишњу партизанку Космајског одреда Јелицу Обрадовић из Граница, која је остала рањена на бојишту после једне борбе четници су заробили и заклали је. Истог месеца у Михаиловцу је убијена Цвета Ивановић као сарадник НОП, а Даницу Јанковић из Петријева четници су премлатили те је умрла 1945. године од задобијених озледа. Десетог септембра четници су у Парцанима заклали Јулијану Радошевић, члана СКОЈ-а, а после месец дана Наталију Обрадовић. Немци су 16. октобра при повлачењу убили у Ропочеву: Јоку Жујовић, Милеву Јанковић са двоје деце, Милицу Јанковић-Маринковић са двоје деце и Радмилу Стефановић из Рогаче и Зорку Радојевић из Ропочева а за време борбе са Црвеном армијом убили су Даринку Ивановић, Аницу Матејић, Илинку Обрадовић, Анђелију Поповић, Даницу, Наду и Пантелију Тодоровић, све из Ритопека. У Великој Крсни Немци су убили Љубицу Пешић и Милеву и Милену Обрадовић из Међулужја.

У току 1944. године четници су убили у Гроцкој Загорку Станкић, у Ратарима Ружицу Марковић; заклали су Мицу Максимовић из Лугавчине; Божицу Савић из Осипаонице, Славку Стевановић из Биновца, Милеву Радојковић и Љубицу Станисављевић из Ландола. У Мељаку су стрељали девојчице од 9 и 7 година Катарину и Радмилу Лазаревић и Бојану Обрадовић, у Великом Борку Иванку Марковић, у Барајеву Десанку Симић. У Рипњу су убили: Марицу Томић, Росу Недељковић, Живану Ескић, Новку Лукић, Живану Стојић и Мицу Радосављевић, у Реснику Стаменију Јеремић, у Железнику Звездану Чупић, у Кумодражу Марију Стојановић, у Рожанцу Љубинку Јешић, у Сланцима Видосаву Тапић.

ОКРУГ АРАНЂЕЛОВАЦ

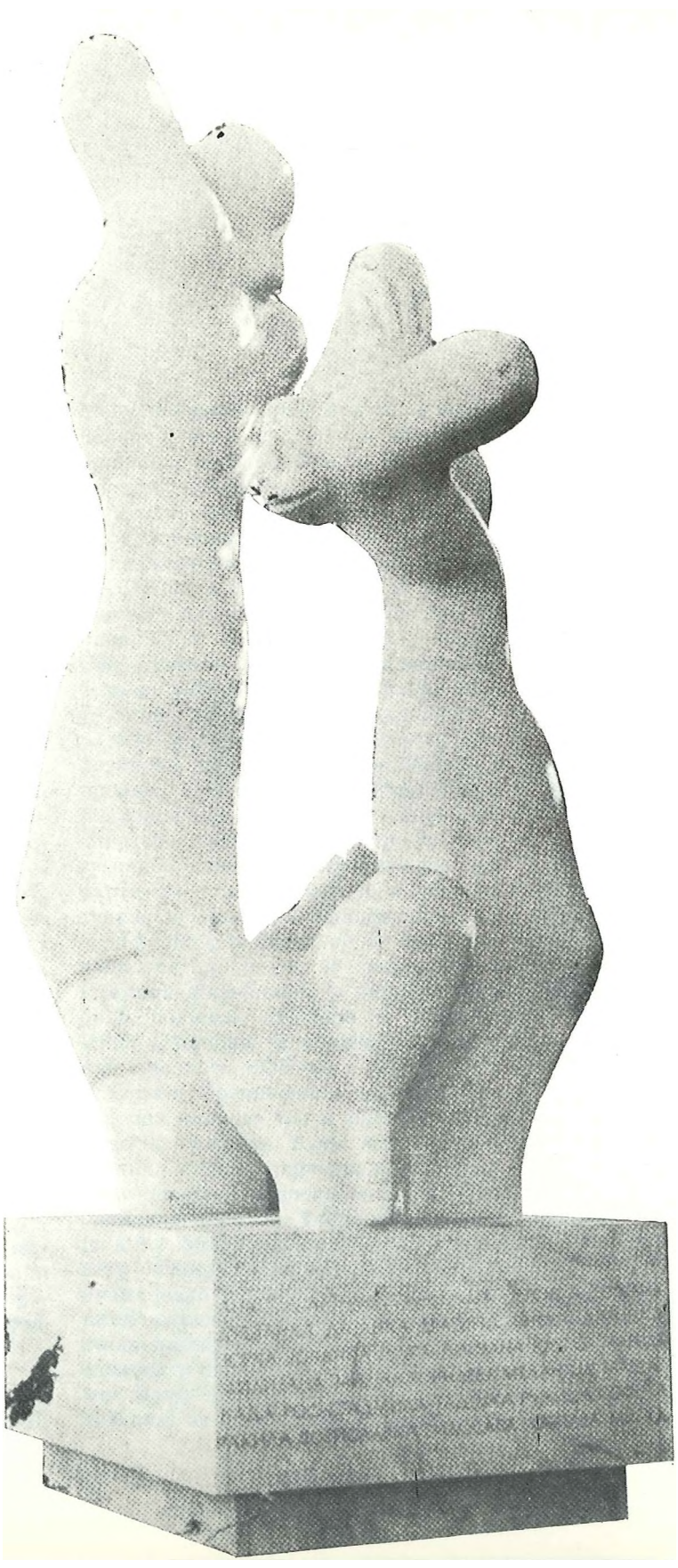

Споменик мајци и кћерима у Тополи
Рад вајара Анте Гржетића

У Аранђеловцу, опленачком и орашачком срезу који су имали своју револуционарну традицију, непосредно пред рат, био је веома развијен рад међу женама. Организатори рада међу женама и женском омладином у устанку биле су чланови и кандидати КПЈ и чланови СКОЈ-а: Зага Драговић, Вера Милетић и Богданка Прокић, учитељице, Сава Илић и Косана Ђурић, сељанке из Горње Трешњевице, Николија-Кока Петровић, учитељица у Јарменовцу, Милица Живановић, студент из Тополе, затим кандидати за чланове КПЈ Нада Божић, Даринка Миловановић и ЈБубица Радосављевић, све три из Горње Трешњевице и скојевке Бранка Петровић, ученица гимназије, Мира Симић, ученица учитељске школе (у њеној су кући одржавани скојевски састанци којима је руководила Анга Недељковић- Милосављевић, у то време секретар СК СКОЈ-а за орашачки срез), Милена Вулићевић и Рада Дамњановић, ученице гимназије, све из Аранђеловца. Њима су се придружили партијски радници из Крагујевца, који су као компромитовани морали Да напусте свој терен: Ангелина--Анга Недељковић-Милосављевић, Деса Митровић-Петровић, свршени матурант, Зора Јовановић, дипломирани правник, Драгиња Тодоровић, професор (до одласка у Космајски одред, августа 1941).

У Аранђеловцу и у околним селима жене су масовно помагале НОП.

Међу најактивнијим женама у Аранђеловцу биле су: Ленка Петровић, домаћица и Рада Симић, службеник Среског начелства. Ленка Петровић је за све време рата била курир између Аранђеловца и села Бање, где је на железничкој станици био пункт ПК КПЈ за Србију. Она је на том пункту дочекивала другове које је слао ПК и пребацивала их у одред. Ова озбиљна жена, која својим држањем није изазивала сумњу, била је врло окретна и сналажљива и радила је непрекидно до паљења железничке станице у селу Бањи, у пролеће 1944. године. — Рада Симић је извлачила из среског начелства спискове људи и жена који су били сумњиви полицији, достављала их партијској организацији и обавештавала о кретању непријатеља.

У селу Вукосавцима су се од првих дана устанка истицале својим радом Радмила Мијајловић, у чијој је кући била болница, Драгица и Милојка Илић (Милојка је убијена на улици као сарадник НОП-а).

У Горњој Трешњевици су, поред наведених чланова КП и кандидата, радиле и сељанке Ката Илић, Јелка Божић, која је одржавала везу између штаба и одреда и партијских радника, Ковинка Ђорђевић, у чијој је кући било склониште и пункт за везу, Милева Трифуновић, у чијој је кући једно време 1941. године био штаб одреда. Преко Саве Илић је ишла партијска веза, коју је до свога одласка у одред држао њен отац Милан Илић-Чича, а преко Косане Ђурић веза за одред. Она је прихватила

ЗАГА ДРАГОВИЋ, учитељица, рођена је 13. септембра 1906. у Рогљеву (Брчко). У напредни средњошколски покрет укључила се у Учитељској школи у Сарајеву. Припадала је Трећој учитељској групи, учитељској левици. Члан КПЈ постала је 1939. године. Службовала је у више места у Босни, а пред рат је премештена у село Зеоке код Лазаревца, где је наставила револуционарни рад. После окупације била је борац I шумадијског одреда и радила као партијски радник на терену. Била је масовик и веома омиљена међу борцима и сељацима. Ухваћена је у јесен 1941. године, отерана 10. октобра у логор на Бањици и стрељана IV. X 1941. године. Зага је била прва партизанка у Бањичком логору.

НИКОЛИЈА-КОКА ПЕТРОВИЋ ро-
ђена је 1914. године у Венчанима. Припадала је Трећој учитељској групи, учитељској левици. Пред рат је била са службом у Јарменовцима. Године 1941. примљена је у чланство КПЈ и октобра исте године постала члан среског партијског повереништва. Крајем новембра прешла је с Првим шумадијским одредом у Санџак, где је по одлуци Партије остала као теренски радник. У време V непријатељске офанзиве била је у III санџачкој бригади. После повратка бригаде у Санџак отишла је на рад у технику Обласног комитета Партије; октобра 1943. постала је члан СК КПЈ за срез пљеваљски и на тој дужности остала до априла 1944. Јуна исте године је пребачена у Топлицу и изабрана за члана ОК КПЈ у коме је одговарала за рад међу женама. Крајем године послата је у партијску школу „Ђуро Ђаковић". После завршене школе постала је организациони секретар ОК КПЈ за крагујевачки округ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИРА СИМИЋ, ученица учитељске школе из Аранђеловца, била је члан СКОЈ-а, врло активна у НОП од почетка устанка. Успела је да својим радом окупи велики број омладине. После провале У јуну 1942. године у Аранђеловцу, склонила се у село Бању и радила као члан РК СКОЈ-а за орашачки срез. Јуна 1943. године опколили су је четници у селу Јеловику, где је била на теренском раду. Пошто није имала оружја код себе покушала је да се спасе бекством, али је ухваћена и зверски убијена са још једним другом.

У кући РАДМИЛЕ МИЈАЈЛОВИЋ, у Вукосавцима била је 1941. године смештена партизанска болница. О чистоћи и реду, који су били примерни, бринула је Радмила са ћерком Радојком, која је била члан СКОЈ-а. Њен муж јој је-^помагао у набавци свега што је било потребно за исхрану рањеника. Њега су четници почетком 1942. године заклали као сарадника НОП-а, а Радмилу су страховито тукли.

СУКОБ С КОМУНИСТИМА КОД СЕЛА ВЕНЧАНА[1])

Сопот, 9. октобра

Јуче је код села Венчана, недалеко од Сопота, дошло до велике борбе између српског оружаног одреда и једне велике комунистичке банде. Борба је трајала неколико часова. Комунистичка банда је потпуно разбијена. Убијено је 26 комунистичких бандита, а 40 је ухваћено, међу ■којима и једна жена.[2])

Убијен је и вођа комунистичке банде, Исак Соломон Анаф, адвокат из Пожаревца.

И српски оружани одред имао је губитака. Погинуо је командант одреда и три војника, док су петорица лакше рањени.

Р. С.

[J]) „Обнова", 9. X 1941, бр. УЗ, стр. 3.
[2]) Зага Драговић, учитељица у Зеокама.

и очувала децу Драге и Милутина Тодоровића када су они отишли у одред. У истом селу је Нада Божић, члан КПЈ од 1942, била скојевски руководилац. Због рада за НОП ухапшена је јануара 1942. године и у затвору задржана три месеца. Када је пуштена, наставила је рад, па су јој четници пресудили и убили је заједно с њеним мужем, марта 1943. године. И Даринка Миловановић је 1942. године хапшена и била пет месеци у затвору, а чим је пуштена наставила је рад. Четници су је заклали 13. XII 1943. године. Оставила је за собом мало дете.

У Босути је Видосава Вучићевић била поуздан сарадник НОП-а. Хапшена је и малтретирана, а кућу су јој запалили. Упркос свему радила је све до 1943. године, када је једног дана нађена обешена у својој кући. Косана Радовановић, такође из Босуте, била је врло спретан курир, путовала је по задатку и у Београд, а у својој кући је неговала рањенике. Више пута је малтретирана и хапшена.

У Венчанима је радила Наталија Ивановић, која је 1942. године примљена у Партију. Године 1943. заклали су је четници. За покрет су радиле и Зорка Маринковић, Милојка Ђуровић и Добринка Ивановић, која је у току рата постала члан СКОЈ-а. У селу Јеловику радила је од првих дана Томанија Пауновић. Код ње су долазили чланови ОК и држали састанке све до 1943. године, када су је четници заклали као познатог сарадника партизана. У њеној је кући била и једна земуница, која је била стално склониште партизана. Поред ње су радиле Видосава Ђаковић, Видосава Продановић, чија је кућа била пункт за везу, и Станија Јанковић, чија је кућа такође била пункт за везу. Она је преузела и бригу о земуници која је била стално склоншите партизана. Станију су 1942. године недићевци хапсили и тукли.

Жене села Даросаве (сада Партизани) пружиле су велику помоћ НОБ у разним акцијама: прикупљале су оружје, снабдевале партизане храном и други потребама итд. Оне су од почетка до краја остале привржене НОБ, мада су биле изложене страховитом терору, често хапшене и многе међу њима заклане. Најактивније жене у селу биле су: Даница, Катарина и Јулка Миловановић, Бранка Герасимовић, Лепосава Ранковић, Даринка и Гроздана Ћирић, Катарина Несторовић, Милица Радојчић-Бела, Радојка Грујић, Рад-

мила Лазаревић и Бисенија Грујић. Кућа Катарине и Јулке Миловановић била је за све време рата партизанско склониште. У њиховој је кући постојала земуница за рањенике и политичке раднике. Четници су врло често вршили претресе код њих, јер су Катаринин син „Гижа" и снаха Даница били у партизанима. Међутим, Катарина и Јулка су биле тако храбре и сналажљиве, да непријатељ ни по чему није могао да посумња да у кући имају земуницу и да се у њој налазе рањеници или партизани. Године 1942, 1943. и 1944. четници су у овом селу похапсили и претукли многе жене, а заклали су Бранку Герасимовић. Радојку Грујић из истог села, жену фабричког радника чијег су оца и два брата четници убили као сараднике НОП-а и кућу им запалили, четници су мучили да признају сарадњу с партизанима. Радојка је скривала рањенике и носила партизанима храну у шуму, али ништа није хтела да призна, него је почела да се рве и гуша са својим мучитељима, те су је заклали. Живану Грујић четници су убили и кућу јој запалили марта 1943. Мајка и ћерка, Даринка и Гроздана Ћирић, радиле су од почетка устанка за НОП. Гроздана је била нарочито неустрашива и није презала ни пред каквим задатком. Спремала је и носила храну за политичке раднике и по неколико километара далеко. Учествовала је и истицала се у свим скојевским акцијама. Уз сагласност своје мајке дала је партизанима сву своју девојачку спрему. Даринка је поред своје ћерке чинила све што је могла за партизане: примала их у кућу, спремала храну, прала им рубље и чувала рањенике. Фебруара 1944. године дошла је у село четничка казнена експедиција да се обрачуна са сарадницима НОП-а. Четници су упали и у Даринкину кућу и пошли да убију Гроздану. Да би заштитила ћерку, Даринка се бацила на једног четника покушавајући да му отргне револвер из руке. Лако је савладана и после неколико тренутака обе су пале мртве. Катарина Несторовић је због рада за НОП више пута хапшена, тучена и саслушавана. Била је обавештајац и носила храну партизанима, ишла ноћу са својим мужем и доносила оружје и муницију за одред. Организовала је жене у селу у разним акцијама за помоћ одреду. Четници су два пута палили њихову кућу и стаје. Милица Радојчић-Бела, кројачица била је удата за напредног радника и 1941. године је уха-

МИЛОЈКУ ИЛИП ИЗ АРАПОВИЦА, ЗАКЛАЛИ СУ ЧЕТНИЦИ 1943. ГОДИНЕ КАО САРАДНИКА НОП

ОВДЕ СУ У ГОРЊОЈ ТРЕШЊЕВИЦИ 1941. ГОДИНЕ БИЛЕ ЗЕМУНИЦЕ ЗА СМЕШТАЈ САНИТЕТСКОГ И ДРУГОГ МАТЕРИЈАЛА

КАТА **ИЈ1ИЋ,** жена интенданта Првог шумадијског одреда Бранка Илића, спремала је храну за борце од формирања одреда па до његовог одласка за Санџак, за политичке раднике и курире, неговала болесне и рањене партизане, прала им и крпила рубље. Муж јој је стрељан 1942. године на Бањици. Осим њега, она је у НОБ-и изгубила и два брата и свекра.

САВА ИЛИЋ рођена 1919. године у Горњој Трешњевици, завршила је само основну школу. Њен отац, Милан Илић, био је члан КПЈ те је и своју породицу оријентисао ка напредном радничком покрету. Сава је у петнаестој години почела да помаже своме оцу у обавл>ању извесних задатака. Члан КПЈ је постала 1940. године. Рат ју је затекао у селу. У првим данима устанка организовала је жене и омладинке на прикупљању оружја, санитетског материјала, хране и одеће за борце.

Обављала је разноврсне партијске задатке. Када је новембра 1941. отишла у село Гараше да пренесе извесне задатке НОО, издајом су је ухватили добровољци и одвели у Белановицу, а затим транспортовали у логор на Бањици, где је задржана до 18. II 1942. Марта исте године поново је ухапшена и поново отерана на Бањицу, где је остала до септембра 1944. године.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

КУБА АЕПОСАВЕ МИАОВАНОВИН ИЗ ДАРОСАВЕ БИЛА ЈЕ СЕДИШТЕ ОК СКОЈ-а

ГУШЕВИНЕ КУБЕ КАТАРИНЕ И ЈУЛКЕ МИЛОВАНОВИБ У ДАРОСАВИ (ПАРТИЗАНИМА), КОЈА ЈЕ СЛУЖИЛА КАО СКРОВИШТЕ ПАРТИЈСКИМ РАДНИЦИМА И У КОЈОЈ ЈЕ БИЛА ЗЕМУННИЦА ЗА РАЊЕНИКЕ. СВУ БРИГУ ОКО РАЊЕНИКА ВОДИЛЕ СУ КАТАРИНА И ЊЕНА СНАХА ЈУЛКА

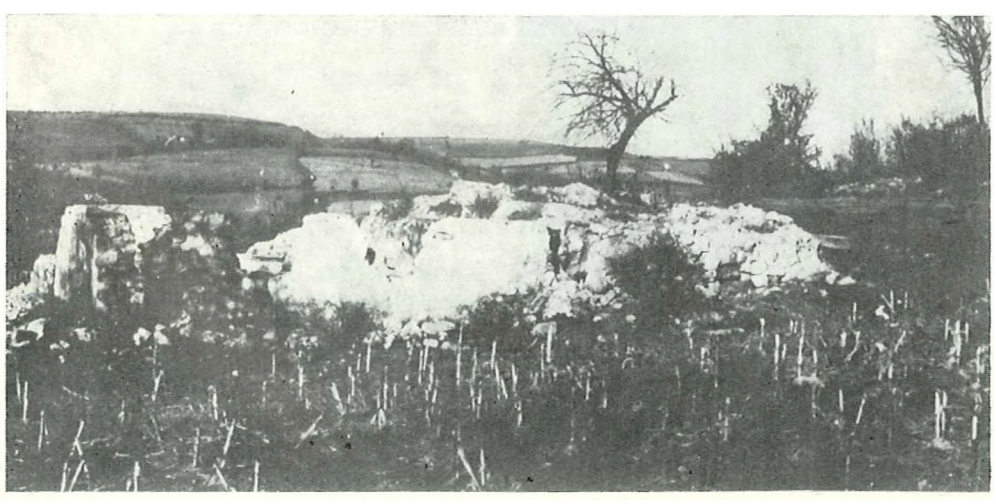

пшена као талац за мужа. Муж јој је стрељан 1943. године као учесник НОП-а, а она је наставила да ради као обавештајац све до своје погибије. Катарина Несторовић и Милица Радојчић-Бела погинуле су заједно од бомбе у једној земуници у коју су се биле склониле са још неколико активиста када су четници упали у село. Видевши да су откривени, један од другова бацио је бомбу међу њих, да их четници не би живе ухватили. Милијану Ћирић су фебруара 1944. године четници убили у њеној кући зато што је радила за НОП и што је имала сина у партизанима.

Рад жена у Гарашима организовала је Вера Милетић, учитељица. Везу са одредом одржавале су Олга Милетић и Лепосава Степановић.

У Доњој Шаторњи је од првих дана устанка Богданка Прокић организовала рад жена за НОП. Њој су помагале свекрва Лепосава и заове Радмила и Надежда. Поред њих, у Доњој Шаторњи истицале су се у раду за НОП Загорка и Јелка Томић. Ово је село било главно упориште четника, па је зато рад са женама био отежан и радило се само појединачно.

У Доњој Шаторњи Зорка Раниловић је изабрана у НОО као једна од најактивнијих жена у селу. После одласка одреда за Санџак, Зорка је наставила рад, а у томе су јој помагале омладинке Драгослава Таковац и Полексија Савић. Зорка је издајом ухваћена и 1943. године четници су је заклали. Код Милојке Крстић, у истом селу, била је земуница у којој су се склањали политички радници. Она је била курир. Јуна 1943. заклана је са својом свекрвом Животом, оставивши за собом петоро деце.

У селу Стојнику радом се истицала Сибинка Филиповић, у чијој су кући одржавани састанци ОК КПЈ и преко које је ишла веза. Осим ње, у селу је радила за НОП цела кућа Живке Лазаревић, а повремено су помагале још неке жене.

У селу Мисачи Лепосава Швабић, кројачица, имала је у својој кући земуницу за политичке раднике. •—• Преко Наталије Васиљевић је за све време рата ишла веза и у кућу су јој долазили политички радници. — За НОП је радила и Даринка Васиљевић и због тога су је четници страховито мучили.

После новембарске офанзиве 1941. године партијска организација и сарадници НОП-а на терену Окружног комитета КПЈ за Аранђеловац нашли су се у врло тешкој ситуацији. На овој доскора слободној територији,

љотићевци, четници и жандарми настојали су да хапшењем, јавним батињањем и убиствима застраше припаднике НОП-а. Непријатељске јединице су крстариле селима, хапсећи преостале борце и партизанске сараднике. Затвори у Тополи, Аранђеловцу, Шаторњи били су пуни. Саслушавања су вршена уз зверска мучења и пребијања. Због заплашености народа, у многим је селима било тешко окупити људе и на најситнији политички рад.

И у тако тешким условима Окружни комитет је наставио с радом на умножавању билтена и вести који су дељени члановима КПЈ и СКОЈ-а као материјал за политички рад. Састанци ОК КПЈ одржавани су готово редовно једанпут недељно у кући Милана и Саре Лукић у Горњој Трнави.

— У истоме селу била је од првих дана рата партијско упориште и кућа Лепосаве и Милутина Јеленића.

У кући Радојке Богдановић-Маје из Маскара била је смештена партијска техника, а служила је и као партијски пункт. Ту су одржавали састанке чланови Окружног комитета: Душан Петровић-Шане, Милић Радовановић, Мика Милосављевић, затим секретар СК СКОЈ-а за опленачки срез Бранка Петровић и др. Мајина кућа је била сигурно скровиште. Она их је чувала као своју децу, јер су јој син и ћерка Загорка, звана Мала Рада били политички радници. Син јој је погинуо 5. децембра 1942, а ћерка на исти дан 1943. године.

Пункт за везу у селу Рабровцу била је кућа Софије Арсић. Преко овога пункта и преко Марике Котевић, курира ПК, Окружни комитет за Аранђеловац успоставио је фебруара 1942. године везу са ПК КПЈ за Србију. У ову су кућу долазили курири за пошту и другови су преко ове везе одлазили у одред. Кућа је служила за везу све до 1944. године.

Обнављањем I шумадијског одреда 9. маја 1942. године и нешто касније доласком Милке Минић за члана ОК КПЈ, оживљава рад жена на терену аранђеловачког округа. Запажа се масован рад жена у селу Бањи, које крајем 1942. године настављају активност из почетка устанка. Међу најактивнијим женама биле су Милојка Драгићевић, Радојка Ризнић, Радмила Јоковић и Лепосава Минић. — Цела кућа Милојке Драгићевић радила је за НОП. Муж јој је био члан НОО, а њихова ћерка Нада била је у одреДУ- Четници су од Милојке и њеног мужа тражили да кажу где им се налази ћерка. Пошто нису хтели ништа

Кућа ВЕЉЕ и БРАНКЕ ГЕРАСИМОВИЋ из Даросаве, где су одржаване партијске конференције пре рата и у току 1941. године. Бранка је после погибије свога мужа у партизанима 1941. наставила да ради. Млада, снажна, сналажљива, врло упорна и храбра у раду, извршавала је сваки задатак који јој је постављен. Августа 1943. године четници су дошли у село, страховито су је тукли и мучили, а када им се Бранка отела и покушала да бежи ухватили је, дуго мрцварили и заклали.

ВЕРА МИЈ1ЕТИЋ, учитељица, рођена је 1921. године у Гарашима. Члан КПЈ постала је 1941. године. Од првих дана устанка организовала је рад жена и омладинки у свом и суседним селима. Крајем новембра 1941. године прешла је са I шумадијским одредом у Санџак. До формирања II пролетерске бригаде радила је у Новој Вароши у „женском колективу", који је организовао рад жена на помоћи партизанским одредима и избеглицама. У II пролетерској била је најпре борац и истицала се храброшћу у свим борбама које је водила њена бригада. Погинула је у VI непријатељској офанзиви 4. XII 1943. године у Пријепољу као заменик комесара батаљона.

Ј1ЕПОСАВА ПРОКИЋ, домаћица из Доње Шаторње, рођена 1894. године. Муж и један син били су у заробљеништву у Немачкој, други син је 1941. године отишао у партизане. Испраћајући га, опростила се с њим речима: „Сине, срећан ти пут! Не падај жив у руке крвницима, а нама како буде!" Она је са ћеркама Радом и Надом помагала у раду снахи Богданки. Преко њихове куће је ишла веза за одред и Окружни комитет Партије. Ухапшена је фебруара 1943, године са ћеркама и снахом, и с њима отерана у Крагујевац. Стрељана је заједно са Богданком и Радом 5. III 1943. године.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО
ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ[1])
К. Пов. Број: 438/1943.
10 марта 1943 год.
Крагујевац

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Београд

У везм ***акта овог начелства Пов. бр. 438 од 9. овог месеца част ми је доставити Вам списак стрељаних лица приликом одмазде у Крагујевцу на дан 3. и 5. марта 1943. године с молбом ради знања.***

М.П.

Окружни начелник
(потпис нечитак)

С П И С А К

Лица, стрељаних од немачких власти за одмазду на дан 5. марта 1943. године у Крагујевцу.

10.— Лепосава Д. Прокић, 50 година из Д. Шаторње, комуниста, учитељица.
11.— Богданка Б. Прокић, 28 година, из Д. Шаторње, комуниста, земљорад.
12.— Радмила Д. Прокић, 18 година, из Д. Шаторње, комуниста, земљорд.

[1]) ВИИ, бр. 19/4—3, К. 22. Лепосава Прокић је била домаћица. Богданка учитељица а Радмила ученица гимназије. — Прим. ред.

БОГДАНКА ПЛЕЋАШ-ПРОКИЋ, учитељица, рођена је 1914. године у Негославцима код Вуковара. Укључила се у напредни омладински покрет у Учитељској школи, а затим је заједно са својим другом припадала Трећој учитељској групи — учитељској левици. Окупација ју је затекла у Доњој Шаторњи, код њене свекрве. Када је у лето 1941. формиран НОО у селу, Богданка је изабрана за члана, а истовремено је била секретар партијске организације. После одласка Шумадијског одреда за Санџак, Богданка је ухапшена али је после 4 месеца пуштена и наставља рад. Поново је ухапшена фебруара 1943. и стрељана 5. марта заједно са својом свекрвом Лепосавом и заовом Радмилом.
Подигнут им је заједнички споменик на коме су уклесане речи „Заједно у животу, заједно у смрти“, а испод тога имена и датуми рођења и смрти.

да кажу почели су да батинају Милојкиног мужа. У одбрану мужа Милојка се ухватила у коштац с њима. Задали су јој 14 удараца камом, а затим заклали и њу и мужа и кућу запалили. — Било је дана када су читаве десетине бораца биле у кући Радмиле Јоковић, а није било дана да у њеној кући није било партизана, политичких радника, курира, чланова штаба и др. Син јој је погинуо као партизан. — Невенка Игњатовић помогла је партизанима да се спасу из њене куће када су их жандарми опколили. Она је добила страховите батине, а мужа су јој убили. Настављала је непоколебљиво да помаже одред. Осим наведених жена, у Бањи су радиле за НОП: Јелка Новаковић, Зора Драгачевић, члан СКОЈ-а од 1942, и Нада Милић, такође члан СКОЈ-а од 1942, обе заклали четници, Теодора Живковић и Ковинка Пантелић.

За рад са омладином у Бањи коришћени су разни скупови: прела, посела, игранке итд. Међу најактивнијим омладинкама биле су: ЈБубинка и Милка Новаковић. Обе су постале чланови СКОЈ-а априла 1942. године. У другој половини 1942. године формирано је 5 скојевских актива у Бањи, од којих су три била женски. У овим су активима радиле: Милка Новаковић, Милева Павловић-Тенкић, Драга Ћировић, Наца Драгачевић, Нада Драгачевић-Каратошић, Десанка Танасковић, Радинка Живановић, ЈБубинка Ризнић, Милица Пантелић, Милица Павловић, Јела Драгачевић, Ната Милић, Бранка Тонковић, Гина Радивојевић и Анђа и Златија Ивановић. Оне су радиле са омладином у селу, давали им летке и вести на читање, организовале омладинске недеље и међусобна такмичења у прикупљању новчаних прилога, санитетског и другог материјала, у кувању и прању за одред.

Године 1942. у селу Врбици најактивније су омладинке Дана Пајевић, Јула Бошковић, Божана Петровић, Катарина Богдановић - Милосављевић, Станија Росић и Катарина Пајевић, сестра Данина. Од жена су биле најактивније Зорка Пајевић и Зорка Бошковић, мајке омладинки Дане и Јуле. — Кућа Зорке Пајевић у Врбици била је сигурно партијско упориште. Ту су чланови Окружног комитета одржавали своје састанке и имали свсЈе скровиште пред прогонима полиције и четника. У лето 1943. године, тек што су у кућу ушли Милка Минић и Милић Радовановић, чланови ОК, на врата је закуцала четнич-

ка патрола. После кратког договора одлучено је да четнике дочекају спремни за борбу. Зорка је отворила врата, држећи секиру у руци, а Милка и Милић са упереним револверима. Настала је борба, у којој је Милић рањен у главу, али су четници савладани и заробљени. Зорка је после овога догађаја довела кућу у ред, запушила рупе од метака и наставила да послује као да се ништа није догодило. Четници су је осудили на смрт, али се она вешто крила. Међутим, једне јануарске ноћи 1944. четници су је ухватили. Рвала се сњима све док није пала мртва, избодена камама. — Јула Бошковић, скојевски руководилац из Врбице, живела је с родитељима који су помагали НОП за све време рата. Била је врло сналажљива и поуздан обавештајац. По одлуци Партије ишла је с једним наредником Недићеве војске који се заљубио у њу и преко њега прикупљала тачне податке о кретању непријатељских јединица. Била је курир између МК КПЈ за Аранђеловац и ОК КПЈ. Носећи млеко у Аранђеловац, преносила је пошту и пропагандни материјал из технике, а из Аранђеловца је доносила за одред муницију, санитетски материјал и прибор за технику. Пошто су јој полиција и недићевци ушли у траг, Јула је морала да оде у одред, али су је већ после неколико дана, почетком фебруара 1944. четници заробили, страховито је мучили и десетак дана водили по селима да би је неко препознао, а и да би она некога одала. Заклали су је 14. II 1944. у селу Липовцу, пошто ни на једно њихово питање није хтела да одговори. Са Јулом је најтешње сарађивала њена мајка, Зорка Бошковић, која је и после њене погибије наставила рад са још већом упорношћу. — Зорка Дамњановић радила је за НОП од 1942. године, а погинула је септембра 1944. године када је преносила муницију за нашу војску у борби за ослобођење Београда. Убили су је Немци на путу Аранђеловац—Младеновац.

Године 1942. формирањем среског руководства КПЈ за срез колубарски и доласком Ракиле Котарев за секретара Среског комитета овога среза, обновљене су старе и формиране нове партијске и скојевске организације, У које је примљен и известан број жена. Поред рада у овим организацијама, већи број жена окупљан је у активе и групе и радио на задацима НОП-а. У селу Даросави, у коме су 1942. године чешће одржавани састанци ОК КПЈ, формиран је обаве-

РАДМИЛА ПРОКИЋ, УЧЕНИЦА ГИМНАЗИЈЕ, РОБЕНА 1926. ГОДИНЕ У ДОЊОЈ ШАТОРЊИ, ЧЛАН СКОЈ-а, СТРЕЉАНА ЈЕ 5. МАРТА 1943. У КРАГУЈЕВЦУ, ЗАЈЕДНО С МАЈКОМ И СНАХОМ

НАДЕЖДА ПРОКИЋ, из Доње Шаторње, ученица Трговачке академије, рођена 1921. године. Ухапшена је заједно с мајком Лепосавом, сестром Радмилом и снахом Богданком и отерана у затвор у Крагујевац. Пуштена је кући зато што је била болесна, али сазнавши да су јој мајка, сестра и снаха стрељане умрла је убрзо, исте године, од бола за њима. Њено име, датум рођења и смрти уклесани су на заједничком надгробном споменику.

V КУВИ МИЛАНА И САРЕ ЛУКИВ У ГОРЊОЈ ТРНАВИ ОДРЖАВАНИ СУ 1942. ГОДИНЕ САСТАНЦИ ОК КПЈ, КАДА ЈЕ НА ТЕРЕНУ БЕСНЕО НАЈЖЕШЋИ ТЕРОР ЧЕТНИКА. ЧЛАНОВИ ОК ЦСПЈ ОСТАЈАЛИ СУ И ПО НЕКОЛИКО ДАНА У ОВОЈ КУБИ

САРА ЈЊУКИЋ из Горње Трнаве, рођена је 1903. године. Њена је кућа постала партијско упориште у време најжешћег четничког терора. Неустрашиво је примала партијске раднике, хранила их и чувала док су боравили у њеној кући. Сем тога је припремала храну за борце, прала им рубље, а по потреби вршила је и курирску дужност. Четници су је више пута приводили у свој штаб и тукли, док је нису 6. априла 1944. године заклали.

БРАНКА ПЕТРОВИЋ, ученица гимназије, рођена је 1924. године у Аранђеловцу. Више разреде гимназије учила је у Београду, где се укључила у средњошколски покрет и 1939. године примљена у СКОЈ. После капитулације у Аранђеловцу се укључила у рад омладинске организације. У јесен 1941. године ухапсили су је Немци у Винчи, заједно са породицом Милића Радовановића. Када је убрзо пуштена, вратила се у Аранђеловац и наставила рад. Почетком 1942. године примљена је у КПЈ и била секретар СКОЈ-а у Аранђеловцу.
По одлуци ОК Бранка је у лето 1942. године послата на терен среза опленачког као скојевски руководилац. За врло кратко време се упознала са проблемима терена и умела је брзо да се приближи омладини; била је цењен и омиљен омладински руководилац.
Петог децембра 1942. године Бранку су са Драгишом Богдановићем, партијским руководиоцем опленачког среза, опколили Немци у селу Маскару. Приликом пробијања Драгиша је тешко рањен, а Бранка је остала крај рањеног друга. У међувремену је стигла група Немаца и обоје их убила. И поред изричитог захтева Драгише да се спасава, Бранка то није учинила, већ је извлачећи њега и сама погинула.
Вест о Бранкиној погибији објављена је у Билтену бр. 2 Обавештајног одсека Команде Српске државне страже.

Кућа ЛЕПОСАВЕ и МИЛУТИНА ЈЕЛЕНИЋА у Горњој Трнави била је партијско упориште од првих дана рата. Када је њихов рад откривен, Милутин је са три сина отишао у Шумадијски одред. Погинуо је са двојицом синова. Лепосава је наставила да ради за НОП и одржавала везу све до лета 1943. године, када су је четници ухватили са 14-годишњом ћерком Станицом и после страховитог мучења обе заклали. Од целе породице преживео је само један син.

штајни центар, чији је руководилац била Даница Миловановић. Њој су у раду помагале Зорка Ћосић, Милојка Лазаревић и још неколико омладинаца и омладинки. Подаци су добијани из неколико села и сви су доношени у заселак Врањевац Даници Миловановић, која их је затим слала ОК. Крајем године у селу је формиран и први одбор жена на овом терену. Одбор је формирала Ракила Котарев-Вука, која је на конференцији говорила и о улози и задацима одбора жена. У одбору су биле, поред других, Зорка Грујић, Даница Миловановић и Даринка Станојловић. Исте године формирани су одбори жена у Шопићу и Рудовцима, 1943. године у Сакуљи. — У одбору жена у Шопићу биле су: Живка и Селена Урошевић, Зорка Милетић, Милојка Бугарчић, Радојка Радаковић, Грозда Вуловић, Миленија, Борка и Смиљка Стојчић, Славка Крсмановић, Драга Бирчевић и Љубица Живановић. У одбору жена у Рудовцима радиле су: Љубинка Симић, Смиљана Стојановић, Славка, Лепосава и Десанка Милутиновић, а у одбору у Сакуљи биле су Љубица Ранковић, Лепосава Ивковић и Десанка Јовић.

У другим селима овога среза нису могли бити формирани одбори жена, него су се у раду ангажовале поједине жене и омладинке. На пример, у селу Лесковцу радиле су за НОП Мирослава Јовановић и жене из породице Марковић — Дикосава, Милева и Перка. Оне су прихватале политичке раднике и скривале и неговале рањене партизане. — У селу Бурову су се истицале радом за НОП: Перса Живојиновић, Љубица и Милица Благојевић и Лепосава, Радојка и Стојанка Радосављевић; све су оне прикупљале храну, одећу и обућу за одред. — У Пркосави су радиле активисткиње Јелисавета-Кена Радомировић и Милева Вулићевић; оне су прихватале теренске раднике и бринуле о њиховој исхрани и одећи. Код Јелисавете-Кене су, осим тога, били склањани рањени партизани и преко ње је ишла веза за одред. ■—• У Араповцу се истакла радом Стаменија Јелић, чији је рад откривен, па је отерана на Бањицу. — У селу Степојевцу је члан НОО била Војиславка Ћирић, домаћица. Задужена за рад на помоћи одреду, она је одлазила у околна села и скупљала податке о непријатељу. Пошто се кретала по терену, била је задужена и за растурање пропагандног материјала. Године 1943. 12. августа, четници су је ухватили и заклали у селу Милорцима код Уба. Да-

ринка Макић, из истога села, била је обавештајац одреда. Четници су је ухватили почетком 1944. године, извели је на свој преки суд и осудили је на смрт. Претукли су је, на санкама је довукли пред кућу и пред петоро њене мале деце је заклали 16.

I 1944. године. — У селу Бистрици је Марица Милосављевић чувала и неговала рањенике, а Милојка Симић је у својој кући имала скровиште за илегалце. Једно време је код ње била склоњена Ракила Котарев-Вука. Један од организатора рада у селу била је учитељица Живка Хорватовић, која је у лето 1944. године ступила у II шумадијску бригаду и погинула у селу Иванчи у борби с четницима. •— У селу Брајковцу је од првих дана устанка рад међу женама организовала Вида Мартиновић. Поред ње радом су се истицале ЈБубинка и Олга Станошевић. •—• У селу Крушевици је Лепосава Ђурић имала у својој кући земуницу у коју је склањала илегалце. Међу највреднијим омладинкама у селу биле су Вида Марковић и Зора Пантелић.

Године 1942. је у Горњој Трнави партијски пункт био кућа Гроздане Ристић, која је била и обавештајац. —> У Доњој Трнави, од првих дана устанка, радила је за НОП циганка Анђелија Јанковић са целом својом породицом. Била је врло храбра и извршавала је сваки задатак. За време најжешћег терора она је у својој кући склањала партијске раднике и прихватала партизане. Четници су открили њен рад и заклали су је 12. септембра 1943. године. У селу Загорици је пункт био у кући Обреније Гајић. Она је због свог рада хапшена и дуже време задржавана у затвору, али је после пуштања наставила да ради.

Сибинка-Сида Симеоновић, неписмена, али врло отресита и сналажљива сељанка из засеока Варнице, села Трудеља, радила је за НОП од почетка устанка. Њена је кућа била пункт за везу, код ње су остављани рањеници на лечење, од њене куће су партизанске петорке полазиле у акције. Сида је умела све то да организује и са полетом је извршавала сваки задатак мада јој је кућа била на веома опасном месту, окружена четничким присталицама. Четници су убрзо уочили њен рад и ухапсили је са целом њеном породицом, али су је због недостатка доказа пустили после неколико дана. Сида је после пуштања одмах наставила рад, а четници су је пратили и 7- јула 1944. године изненада су упали у њену кућу и покушали да је

Б И Л Т Е Н Бр. 2[1])
ОБАВЕШТАЈНОГ ОТСЕКА КОМАНДЕ
СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ

„ 2) Округ крагујевачки:

Убиство комун. Бранке Петровић зв. „Кока" од ОБ органа

б) У вези билтена овог отсека бр. 241 тач. 2) у селу Маскару (12 км с.и. од Аранђеловца) са убијеним Драгишом Богдановићем — комунистом —■ по прикупљеним подацима убијена је и комунисткиња Бранка Петровић зе. „Кока", ћерка професора Жике Петровића из Аранђеловца... "

(М.П.)

Шеф Отсека потпуковник
(потпис нечитак)

[1]) **ВИИ, бр. 3/7, К-26.**

ОК-у Ар.(АНЂЕЛОВАЦ)[1]) 14-УШ-1942.

Драги другови,

Из Ваљевског краја дођи ће другарица „Ана"[2]) која ће преко команданта вашег одреда тражити друга Црног.[3]) Она долази к вама на политички рад (не у одред) као члан вагиег ОК-а, те јој одмах по доласку к вама дајте одређене дужности.

Послаћемо једну другарицу на ваше јавке (које сте нам задњи пут послали) да испита услове пребацивања људи за ваш одред. Она ће спроводити одавде људе, али их неће одмах директно водити на вашу јавку, већ ће их оставити у близини, а она јавити вашој јавки да преузме доведене људе. Мислимо да је то бољи и сигурнији начин и за вас и за нас да партизани не би упознали вагие јавке. На то треба скренути пажњу вашим јавкама да би и оне могле својим важним напоменама помоћи да се што боље осигура пребацивање људи.

За вашу Зору*) ми смо чули (али није проверено) да је она побегла из болнице у Краг.

Другарски поздрав

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

ПК

[1]) **ИРПС, бр. 9381 (одломак)**
[2]) **Милка Минић**
[3]) **Станислав Сремчевић**
[4]) **Зора Јовановић**

7-XI

П. К. Беогр.[1])

Драги другови,

У прошлим нашим писмима обећали смо извештај о стању наше партијске организације и главним проблемима нашега рада. Сада вам шаљемо тај извештај.

У нашој партијског организацији у позадини, убрајајући и чланове руководства, има 47 чланова партије. Од тога броја: 6 радника, 1 занатлија, 10 интелектуалаца и 30 сељака; од тога броја 10 чланова су жене и то: 1 занатлијка, 5 сељанки и 4 интелектуалке.

Наш ОК броји 5 чланова и то: 1 сељак, који је нови члан руководства ових дана кооптиран, 2 радника, 2 интелектуалца од којих једна жена-) — сви илегалци. Секретар ОК је радник, има 28 год., у Партији од 1936. год., у овом, ОК од јула 1941. год. Други друг радник стар 22 год., у Партији од маја 1939. год.; у овом ОК од формирања јула месеца 1941. год. Друг интелектуалац стар 23 год., у Партији од августа 1941. год. У ОК ушао новембра 1941 год.; одговоран по линији СКОЈ-а. Другарица интелектуалка стара 27 год., у Партији од октобра 1938. год.; у овом ОК од септембра 1942. год. Друг сељак стар 42 год., у Партији од августа 1941. год. —• нови члан ОК.

У* Опленачком *срезу имамо среско поверенство од три члана. Секретар радник, 1 сељак и 1 другарица[3]) интелектуалка, сви илегалци. Осим њих има у овоме срезу 6 чланова, сви легалци, разбуцани по селима, нема ниједне партијске јединице. Кандидата има 6 и добри изгледи за нове.

У* Орашачком *срезу имамо поверенство од 3 члана. Секретар радник, 2 интел., сви илегалци. У срезу без њих има 10 чланова, сви легалци, 5 кандидата и могућности за нове кандидате.

У* Колубарском *срезу имамо среско поверенство од 2 члана, а убрзо ће узети једног секретара парт. јед. сељака у поверенство. До сада је одговоран био нов члан ОК. У овом срезу има 12 чланова Партије, 1 кандидат — има врло добрих услова за развитак парт. орг.

У* Качерском *срезу има среско поверенство од 2 члана, 1 интелектуалац и 1 сељак, поред њих има 5 чланова Партије и 5 кандидата. У Доњем Качеру добри су услови за развитак Партије. Према томе, укупан број кандидата износи 18, према 47 чланова Партије.

Организовани рад међу женама у почетку је. Утицај наш је велики. Има много поштених и храбрих женакоје воле партизане и помажу их. Али, другови који о/сиве илегално и крећу се само ноћу не могу овај рад осетно унапредити. Ојачањем парт. орг. и оспособљавањем партијаца — легалаца моћи ћемо и на овом послу коракнути напред.

Смрт фашизму — Слобода народу!

7. новембар 1942. год.

Друг. поздрав
ОК. Ар.

■) ИРПЈ, бр. 1856/У, 5—4 (42). — Извештај ОК КПЈ Аранђеловац ПК-у КПЈ за Србију (одломак).
[2]) Милка Минић.
[J]) Бранка Петровић.

поведу са собом. Сида је уз помоћ своје најстарије ћерке Душанке почела да се рве са четницима и да их назива погрдним именима, те су је они убили на кућном прагу, пред њеном децом. — Зора Стефановић, учитељица из Трудеља, сарађивала је са НОП. Четници су је, као учитељицу, узели за секретара свога одбора, али су подозревали да она ради за партизане. Једне ноћи су залупали на њена врата и рекли да су партизани. Она је поверовала и почела с њима разговор о раду. Четници су је тада заклали. Иза ње је остало мало дете.

— Четници су новембра 1942. године убили Миланку Стефановић из Овсишта, заједно са осмогодишњим сином.

Године 1943. појачан је рад партијске организације у Аранђеловцу, а такође и рад међу женама. Организатор рада била је Видосава Обрадовић-Радојковић, секретар МК КПЈ за Аранђеловац. Септембра 1943. формиран је Градски одбор АФЖ-а, у коме је Вида Радојковић била секретар, а чланови су биле професори Бранислава Богојевић и Наталија Јовић, обе чланови КПЈ. Касније је у одбор ушла професор Милица Дукић, такође члан КПЈ. Бранислава Богојевић је октобра 1943. године постала члан МК КПЈ за Аранђеловац и преузела дужност секретара градског одбора АФЖ-а.

У ово време је у Аранђеловцу формирана и омладинска организација УСАОЈ. У њој су радиле скојевке: Милена Вулићевић, сестре Месаровић, Душанка Миловановић, Живка Ћирић, Гроздана Павловић и омладинке: Мила Гавриловић, Ната Дамњановић, Олга Радовановић и др.

Са нарастањем Првог шумадијског одреда долазило је до свакодневних сукоба с непријатељем и повећавао се број рањених бораца. Пошто одред није имао слободну територију, рањени партизани нису могли да буду лечени у правој болници, него се приступило изградњи земуница за рањенике. Земунице су грађене по двориштима, стајама, њивама и кућама чланова КПЈ и симпатизера, да би ови могли ноћу да обилазе рањенике и да им носе храну. Ових земуница је било у готово свим селима аранђеловачког округа.

У селу Манојловцима, испод Рудника, била је читава болница код Радојице и Софије Ристић. Партизани су 1942. уз помоћ Радојице, мужа Софијиног, ископали три земунице. Рањенике је неговала и хранила Софија, а знали су за њих и њено петоро де-

це. Године 1943. четници су посумњали у Радојицу да ради за партизане, ухапсили су га, страховито мучили, и пошто није хтео ништа да призна, заклали су га. Софија је и после погибије свога мужа чувала рањене партизане, а одржавала је и курирску везу са ОК КПЈ за Чачак и чачански срез. Четници су је ухватили и заклали марта 1944. године.

Даринка Радовић из села Рајковца имала је у својој кући земуницу за рањене партизане. Са својим ћеркама Радмилом и Станком неговала их је, хранила и чувала, а често је као курир одлазила у суседна села односећи и доносећи специјалне поруке и материјале. Четници су сазнали да у Даринкину кућу навраћају партизани и да се код ње лече рањеници, и заклали су је заједно са обе ћерке маја 1943. године.

Рањеници су неговани и лечени и у другим селима. У селу Босути чувале су и неговале рањенике: Јелица Гавриловић, Вера Миловановић, Косана Радовановић и др.; у Копљарима Стаменија Јанковић; у Бањи Милка Новаковић; у Горњој Трешњевици Ковиљка Негословић; у Даросави Радојка Гајић, Милијана Ћирић, Рајна Лазаревић и друге; у Венчанима Живана Чолић. У шумарку крај истога села било је смештено 20 рањеника и неколико земуница. Рањенике је лечила др Мира Врабич-Колин. У лето 1943. године четници су сазнали за ову болницу и убили четири тешка рањеника, а остали су успели да се склоне.

У селу Шутцима Олга Тодоровић је од првих дана устанка радила за НОП. Била је курир, преко ње је одржавана веза са Београдом и Белановицом. У својој кући имала је земуницу за рањенике које је после борби извлачила са бојишта. Четници су је заклали пред само ослобођење у селу Јабучју код Обреновца, када је после задатка пошла у Београд.

У лето 1944. године ископан је велики број земуница на овом терену. Само у 12 села било је 58 земуница — У Даросави 24, у Бањи 8, у Врбици 6, у Прогореоцима 5, у Орашцу и Буковику по 3, у Гарашима, Копљарима и Брајковцу по 2, у Крушевици, Бистрици и Трбушници по 1.

Било је вероватно још земуница и још жена које су свесрдно прихватале партијске раднике и пружале им сваку помоћ без обзира на чињеницу што су биле у сталној животној опасности, не само оне, него и њихове породице.

НОП за све време рата. Три сина су јој били у партизанима. Прихватала је борце и бринула се о њиховој исхрани, преносила санитетски материјал из Аранђеловца у село. После борбе на Пресеци ископала је земуницу поред своје куће за рањенике, и бринула о њима. Мада је њена кућа поред самог друма, ту су се одржавали омладински састанци а Радојка је за то време чувала стражу. Године 1943. жандарми су опколили кућу у време када су омладинци одржавали састанак. Радојка је успела сва да их спасе, а сама је ухваћена и задржана пет недеља у затвору. Године 1944. ухватили су је четници и мучили три недеље. И то је мучење издржала. После ослобођења била је члан Народног одбора у своме селу.

ЗАГОРКА БОГДАНОВИЋ-Мала Рада била је од раног детињства под утицајем своје напредне старије браће. Од првих дана устанка Рада је поред својих родитеља и браће почела да ради за НОП. Члан СКОЈ-а је постала 1942. године, крајем године је ухапшена, када је полиција тражила њеног брата, али је убрзо пуштена и наставила да ради. У пролеће 1943. године била је члан среског руководства СКОЈ-а за срез колубарски, а у јесен исте године пребачена је на терен лепеничког среза, где је била секретар СК СКОЈ-а и члан СК КПЈ. Крајем године постала је и члан ОК СКОЈ-а. Рада је била веома храбра и омиљена међу својим друговима. Почетком децембра 1943. године опкољена је издајом у селу Градцу код Раче Крагујевачке. Борила се до последњег метка, а онда, да не би жива пала непријатељу у руке бацила је бомбу пода се.

РАДОЈКА РИЗНИЋ из Бање радила је са свима својим укућанима данонoћно за

Кућа ЛЕПОСАВЕ МИНИЋ из села Бање била је пункт за везу за све време рата. Њена два сина су погинула у партизанима, али Лепосава није изгубила веру у победу, већ је упорно радила до ослобођења земље. Хапшена је 1941. и 1943. године.

ДАНИЦА МИЛОВАНОВИЋ сељанка рођена је 7. XI 1912. године у Рудовцима код Аранђеловца. Од првих дана устанка учествовала је у НОБ-и. Члан КПЈ постала је 1942. године. Исте године била је руководилац обавештајног центра у Даросави. Од 1943. године члан је СК КПЈ среза колубарског, а крајем 1944. члан СК КПЈ среза качерског. На тој дужности остала је до ослобођења. Носилац је Споменице 1941.

ЉУБИНКА НОВАКОВИЋ рођена је у селу Бањи 1922. године. Она и цела њена породица радила је за НОП од првих дана устанка. У њиховој се кући налазила земуница која је служила као скровиште политичким радницима и рањеницима. Љубинка је маја 1943. године постала члан КП а затим - и члан ОК СКОЈ-а. Изабрана је за организационог секретара овог комитета. Четрнаестог марта 1944. налазила се у селу Буковику, у кући где се одржавао партијски курс. Жандарми су сазнали да се у селу окупило више комуниста и опколили кућу. У борби је погинула и Љубинка.

●

ДАНИЦА ПАЈЕВИЋ је рођена 1923. године у Врбици код Аранђеловца. Од првих дана устанка она и сви чланови њене породице раде за НОП. Године 1942.

I. Опгити подацн')

Зовем се

1. Љубинка Новаковић

2. Рођена сам 28-XII-1922. год. у селу Бањи

3. Ја се занимам земљорадњом

4. Отац Илија земљорадник у селу Бањи има две ћерке партизанке, није био сиромагиан, може се рећи да је богатији човек. Мати ми је умрла, немам никаквог рођака у служби непријатеља.

5. Као дете расла сам у кући својих родитеља са стрицом и његовом фамилијом који су били врло имућни људи. Била сам врло задовољна, учила сам основну гиколу, па сам се занимала земљорадњом. Доцније сам свршила један течај у Сингеру за ручни рад у Аранђеловгцј, па сам доцније свршила домаћички течај у селу Бањи. Доцније сам живела као сељанка и занимала се земљорадњом. Била сам задовољна свега, могу да замгсслим да је ретко која сељанка имала бољу удобност од мене и да су је вггше волели родитељи од мене, нарочито ћале се вигие заузимао него мама. Куповао ми све што сам затражила. Ја сам мислила да га не могу никад наљутити, али у последње време сам га наљутила када сам пошла у одред и није ми жао. Он се налази у Крагујевцу у затвору, можда ће бити сгрељак. *Партизане сам заволела још 1941. год., одмах сам чула за њих и ако нисам знала шта значи, јер сам чула да се боре уз Русију, а Русију сам волела јер сам слушала нешто мало од ћала о животу и равноправности и бољим условима рада и било ми је жао кад видим неког много сиромашног а не могу да му помогнем. Још сам онда одлучила да треба да се борим за равноправност и још сам волела што се и жене боре у борби са друговима. 1942. год. другови су почели наврађати и по мало ме учити политички и испунила ми се жељи.*

6. Пре ступања у КП, нисам припадала гшједној организацији.

II. Партиска биографија

7. Ја сам постала члан КП почетком маја месеца 1943.

8. Мене је примио *Младен у КПЈ.*

9. Ја сам прошла кандидатски степен, закандидована сам јула месеца 1942. год. до маја месеца.

10. Пре ступања у КПЈ била сам секретар актива Скоја, почела сам да радим јануара месеца 1942. год. до јула месеца.

11. Нисам радила у масовним организацијама већ само по Скоју.

12. Ја сам имала функције у КПЈ. Била сам секретар скојевског актива и члан општинског комитета, па сам се повукла у илегалство и сада сам члан ОК за Краг.

13. Ја нисам била делегаг у партиским конференцијама, само сам била на једном саветовању 17. и 18. јула 1943. год.

14. Мој рад од надлежних форума је огг,ењиван добро.

15. Ја немам партијских казни.

16. Ја нисам била хапшена ни интернграна ни осуђивана.

17.

18. Моје је мишљење овако могу да кажем да је обично, јерсам још *млада и неискусна, трудим се да што више ггаучим, а још ћу се ивише тру-*
[дити. Слабости су ми што не знам путеве да се крећем сама по терену.

III. Учешће у ггартизанској борби

\ !

19. Ја сам дошла у одред 28. VI 1942. год. у I шумадијски одред.

20. Партија ме је позвала у одред, ја сам хтела да пођем и спремила се. После Партија предложи да останем. Док *ме је тражила гголиција, ја сам побегла у одред и склонила се.*

21. Ја сам била у I шумадијском одреду, била сам борац.

22. Била сам у чети, нисам била ни у једној борби.

IV. Ниво изградње

23. Ја сам тек почела да учим марксистичко-лењинистичку теормју.

24. Ја сам учествовала на једном курсу, проучила сам десет тема за вигие руководиоце.

25. Ја немам снецијалних ни стручних знања из појединих грана.

V. *Општа* оцена

26. Лични и породични живот добар.

27. Иницијативна, пожртвована, брзо се *снашла на новом послу. Говорљива претерано.*

28. Млада у Партији, са врло мало искуства.

29. Омладински рад и са женама.

30.

') ИРПС. — Партијски упитник Љубинке Новаковић из с. Баше.

I. Општи подаци[x])

1. Ја се зовем Пајевић Даница
2. Ја сам рођена у Врбици 1923. год.
3. Ја сам се занимала земљорадњом
4. Моји родитељи занимали су се земљорадњом. У служби окупатора нема нико.
5. Као дете живели сам у кући својих родитеља, изучила сам 4 разреда основне школе и један течај сингерски. Моји родитељи, могу рећи, средњег су стања. Код родитеља живела сам обичним животом, али увек сам осећала неправде међу народом. Отац ми је увек причао о животу Совјетског Савеза и из тих разлога заволела сам Комунистичку партију, 1942. упознала сам се са друговима. Они су ми причали још опширније о Комунистичкој партији тако да сам увидела да је то једина партија која се бори за право свију народа.
6. Политиком се нисам бавила.

II. Партиска биографија

7. 25 јуна 1943. год.
8. У КП примио ме друг Павле.
9. Кандидат сам била 20 дана.
10. Јесам.
11. Нисам.
12. Била сам у активу СКОЈ-а.
13. Нисам.
14. Добро.
15. Нисам кажњавана.
16. Била сам ухапшена 28. јуна у Аранђеловцу од стране Специјалне полиције из Београда. У затвору сам била 5 недеља. Пребачена сам болницу где сам била 3 недеље, одатле сам умакла.
17. Добро. Нисам ништа признала.
18. Нисам још тако добро дисциплинована, али у будуће ћу се потрудити.

III. Учешће у партизанској борби

19. Нисам била у одреду.
20. Бекство из болничког затвора 21. VIII 1943. год.

IV. Ниво изградње

23. Мало.
24. Курсеве нисам похађала.
25. Нема.

[x]) ИРПС — Партијски упитник Данице ГТајевић из с. Врбице.

25. IX 1942.

О.К.АР.[1])

Драги другови,

Друг Црни[2]) *је дошао до првог пункта до нас, али је истог дана пала наша другарица која је држала везу с тим пунктом. Ради тога друга Црног јоги, нисмо примили. Друг Црни је сигурно добро, а везу очекујемо данас.*

Ви сте тражили другарицу за техн. Ми вам је шаљемо, другарицу Вуку,[3]) *Она је чл. Партије, озбиљна и добро се показала у раду. Није легална, само пазите да јој се не деси исто што и другарици Зори.*[4]) *Скрените* јој *пажњу сами на конспирацију и потпуну изолаи,ију технике...*

С другарским поздравом,

Смрт фашизму —- Слобода народу!

П. К.

п ИРПС — Партијски упитник Данице Пајевић из с. Врбице.
) Станислав Сремчевић, секретар ОК Аранђеловац.
) Ракила Котарев.
*) Зора Јовановић.

постала је члан СКОЈ-а, а члан КПЈ 25. јуна 1943. године. Три дана после пријема ухапсила је Специјална полиција и спровела је у затвор у Аранђеловац, где су је толико тукли да су је затим пренели на лечење у болницу у Тополи. Из болнице је побегла на Венчац, у одред. Одређена је за рад са омладином и постала је секретар СК СКОЈ-а и члан СК КПЈ за орашачки срез и члан ОК СКОЈ-а. Погинула је 2. фебруара 1944. године у Буковику, извршивши самоубиство са још једним другом, да не би жива пала у руке четницима.

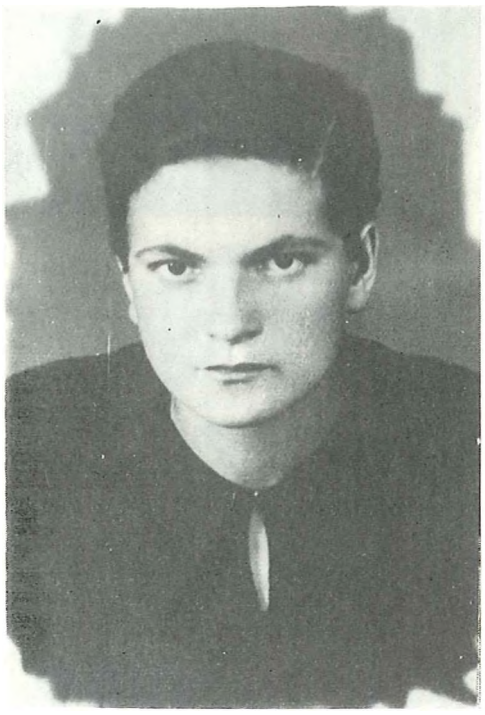

РАКИЛА КОТАРЕВ -ВУ К А, учитељица, рођена је 1921. године у Шурјану, у Банату. Члан СКОЈ-а постала је у Учитељској школи у Крагујевцу, а члан КПЈ пред рат. Службовала је у селима Малајници и Трипкови. Одмах после окупације земље учествовала је у припремама устанка у ужичком крају. Када је ослобођено Ужице, постала је курир Врховног штаба, носила је поруке Чачанском, Поморавском и другим одредима и била водич и пратилац чланова Врховног штаба. Крајем новембра 1941. прешла је са главнином партизанских снага у Санџак. Децембра исте године враћена је из Нове Вароши да успостави везу са партизанским јединицама које су остале у Србији. У јесен 1942. године ПК КПС је послао Ракилу на партијски рад у аранђеловачки округ, одакле је упућена за члана комитета КПЈ среза колубарског и убрзо постала секретар истог комитета. Неуморно је радила на омасовљавању покрета у Колубари и била врло омиљена у народу. Шестог маја 1943. године, кад је заноћила у селу Бистрици са још два друга, открила их је и опколила непријатељска патрола. Храбро се борила до последњег метка. Извршила је самоубиство да не би жива пала у руке непријатељу.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ДАРИНКА М. РАДОВИЋ рођена је 1896. године у Клоки код Наталинаца, а од удаје је живела у Рајковцу. Политиком се уопште није бавила до 1942. године, када се укључила у НОП. Њен муж Војислав заробљен. је априла 1941. и отеран у Немачку. Даринка је остала сама с децом. Године 1942. партизани су почели да свраћају у њену кућу, да се окрепе и нахране. Тако је њена кућа постала важно партизанско упориште, у које су навраћали партизански курири, руководиоци и организатори народноослободилачког покрета у том крају. Касније је њена кућа постала сигурно скровиште за рањене борце. Четници су сазнали за активност Даринкину и њених кћери, па су 9. маја 1943. банули ноћу у кућу. У то време у земуници се налазио једаи рањени партизан. Даринка и њене кћери нису хтеле ништа да кажу. Четници су их одвели у црквену порту и почели да их туку тражећи да признају где крију рањенике и ко у селу сарађује са партизанима. Оне су ћутале. Четници су онда почели да муче најмлађу кћер, четрнаестогодишњу Станку, надајући се да ће она признати. Девојчица је ћутала. Четници су тражили од Даринке да призна, претећи да ће јој заклати Станку. Даринка је ћутала. Злочинци су онда пред мајком и сестром заклали малу Станку, која се бранила и рукама хватала за оштру каму. Пала је мртва са исеченим длановима. Пркосна сељанка је и даље ћутала. Тада су четници почели да кољу и старију ћерку Радмилу. И двадесетогодишња Радмила је пререзаног грла у ропцу пала пред ноге везане мајке. Даринка је и даље ћутала. Подивљали четници заклали су на крају и њу. Ништа нису могли да сазнају од ове неуке сељанке, која је у одсудном тренутку испољила јединствен пример хероизма. Даринка Радовић проглашена је за народног хероја 9. октобра 1953. године.

ПК-у[1])

Драги другови,

Ж Е Н Е

Услови и могућности за рад међу женама постоје, ми почињемо да их користимо. Број жена обухваћених радом мали је, мада је наги утицај међу женама велики, гито се види по томе да нас радо примају и помажу. На полит.(ичке) конф.(еренције) позивамо и жене, и популаришемо права жена на ослобођеној територији. Тамо где имамо снага, искоришћавана су прела и села за политички рад. На њима су се читале вести и певале партизанске песме. Захваљујући нагаем утгсцају међу женама, чете су добро снабдевене чарапама, џемперима и осталим вуненим стварима, иако је окупатор опљачкао много вуне. Свуда имамо жена које би шиле за партизане, прале веш итд. Али сав тај рад међу женама иде уз остали рад. На том пољу организаг^ионо сла бо стојимо.

У КОЈ1УБАРСКОМ СРЕЗУ имамо 9 одбора АФЖ, доста живих. Скупљали су чарапе и остало за партизане, користили прела и села за полит. рад.

У ОРАШАЧКОМ СРЕЗУ имамо само један одбор АФЖ који окупља 35—10 жена, а под руководством другарице партијке из тог села. На једној конф.(еренцији) коју је овај одбор организовао била је 21 жена. Још у неким селима има услова за формирање одбора.

У КАЧЕРСКОМ СРЕЗУ као и у Опленачком немамо ни један одбор АФЖ. Жене су обухваћене полгіТ.(ичким) утицајем, многе су се одазвале и дале прилог за партизане, али због слабости Партије све могућности за овај рад нису искоришћене...

Другарски поздрав,

Смрт фашизму —- Слобода народу!

22. 1 1943. г. *ОК Ар.*

[1]) ИРПС, бр. 9875.

РАДМИЛА И СТАНКА РАДОВИЕ ЗАКЛАНЕ СУ СА СВОЈОМ МАЈКОМ ДАРИНКОМ 9. МАЈА 1943. ГОДИНЕ У СЕЛУ РАЈКОВЦУ, НЕ ОДАВШИ РАЊЕНОГ ПАРТИЗАНА КОЈИ ЈЕ БИО У ЊИХОВОЈ ЗЕМУНИЦИ

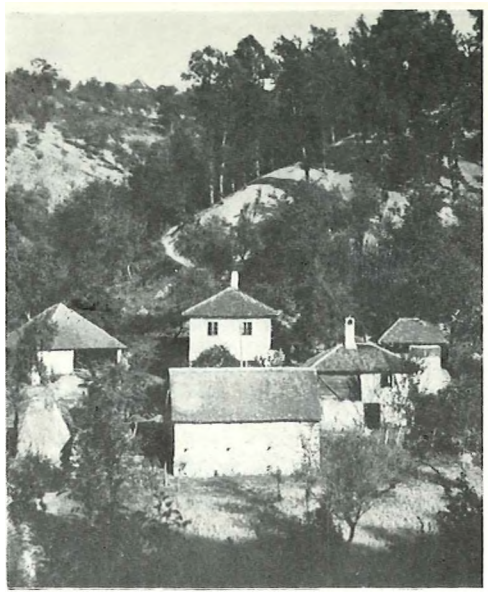

КУКА И СПОРЕДНЕ ЗГРАДЕ НА ИМАЊУ СОФИЈЕ И РАДОЈИЦЕ РИСТИКА У МАНОЈЛОВЦИМА

НАРОДНИ ХЕРОЈ

СОФИЈА Р. РИСТИЋ, домаћица из Манојловаца, рођена је 1900. године у Маслошеву код Тополе. Њена кућа је од новембра 1942. године била седиште Штаба Првог шумадијског одреда „Милан Благојевић" и прихватилиште партијских руководилаца, курира, бораца и рањеника. У кући су постојале две земунице, а недалеко од куће, у шљивику, још једна. Од маја 1943. године Софија је бринула о исхрани и смештају рањеника који су упућивани у ова скровишта.

Њеног мужа Радојицу заклали су четници децембра 1943. године, јер је био осумњичен да ради за партизане. Она сама била је три пута хапшена, али је упркос свему остала привржена народноослободилачком покрету.

Софија није била члан Партије, али је као прави родољуб осетила смисао НОП-а и борбе коју је водила КПЈ и била им је бескрајно одана. Мада је била мајка петоро деце и удовица, она је без премишљања извршавала сваки постављени задатак.

Четници су издајом сазнали да се у њеној кући налазе склоништа. Софија је о томе обавештена, али није побегла. На дан погибије поделила је курирама и рањеницима храну и саопштила им да ће тога дана вероватно бити ухапшена. Али, рекла им је, да могу бити спокојни, јер их она неће издати. Марта 1944. године четници су упали у њену кућу и страховито је мучили наочиглед деце. Софија је ћутала и све одрицала, остали су безуспешни покушаји наговарања да призна где су склоништа. На крају четници су је заклали. Проглашена је за народног хероја 9. октобра 1953. године.

ВИДОСАВА ОБРАДОВИЋ-РАДОЈКОВИЋ, професор, рођена је 22. VI 1914. године у Крушевцу. Филозофски факултет је завршила у Скопљу, где се укључила у напредни студентски покрет; као истакнути активиста више пута је хапшена. У КПЈ је примљена пре рата. Пошто није могла одмах да добије државну службу, то је после завршених студија радила у приватној гимназији. Међутим, пошто је за време студија била један од најбољих студената на факултету, то је накнадно добила француску стипендију за усавршавање на Сорбони, где је остала до окупације Француске 1940. године .После повратка у земљу службовала је у Кочану, а под окупацијом Југославије била је кратко време у Соко Бањи и Горњем Милановцу. Почетком 1942. године дала је оставку на службу и склонила се у Аранђеловац, где се одмах укључила у партијски рад. Јула 1943. постала је члан МК КПЈ за Аранђело-

Март 1944 г.
Аранђеловац
Манојловци

П О Д АЦ И>)

ПОБИЈЕНИ СЕЈБАЦИ

Софија Ристић, ***другарица Радојичина — стара 40 г. убијена марта 1944 — разлог болница— . .. одлично држање — бољшевичко — пре убиства три пута је хапшена — и тучена —- никада ништа није признала — НИ ЈЕДНЕ РЕЧИ, пре него што је убијена ИЗДРЖАЛА ЈЕ 140 БАТИНА —- сва крвава — али опет ни речи — жена херој — ЗАСЛУЖУЈЕ НАЈВЕЋЕ ПРИЗНАЊЕ.***

Остало 5 деце —- који су се морали иселити из куће по наређењу четника.

Стојан²)

j> ИРПС, бр.
*) Милан Дракулић, члан СК КПЈ за качерски срез.

вац а убрзо и секретар комитета. Септембра исте године формирала је градски одбор АФЖ и била његов први секретар. Ухапшена је децембра 1943, одведена у Специјалну полицију и као кривац I категорије априла 1944. године упућена у логор на Бањици. Поведена је на стрељање у последњој групи жена, 11. септембра 1944. године. У ходнику логора је са групом другарица, према ранијем договору, напала гестаповца Кригера и стражаре; у овом је нападу убијена са још неколико другарица.

Очекујући да буде изведена на стрељање, Вида је написала писмо својој мајци:

„Драга моја мајчице, пигием ти последњи пут, јер очекујем сваке вечери да нас изведу. Мило моје мајче, опрости ми, али је борба *свака таква. Видела сам место где је стрељан тата. Стрељан је овде у дворишту, а нас воде на „Маринкову бару“. Шта ћеш, мило моје мајче, свако има свој пут. Мој је ето био кратак, али шта мари, била сам ипак срећна. Тешко ми је, мајчице, јер знам колико ћеш да патиш. Остаћеги ипак са неким својим. Помисли на оне мајке које су дале сву своју децу и остале потпуно саме.*

Победа је наша, па нам је *зато теже гито сад умиремо, али нас смрт не плагии. Спремне смо за то, као за какву шетњу. Поздравља вас топло и љуби ваша Вида.*

П. С. Деса Жарић[1]) је са мном и поздравља те такође. Јави њеној тетки за њу.“

') И Деса Жарић, стручна учитељица, је стрељана са последњом групом жена из бањичког логора.

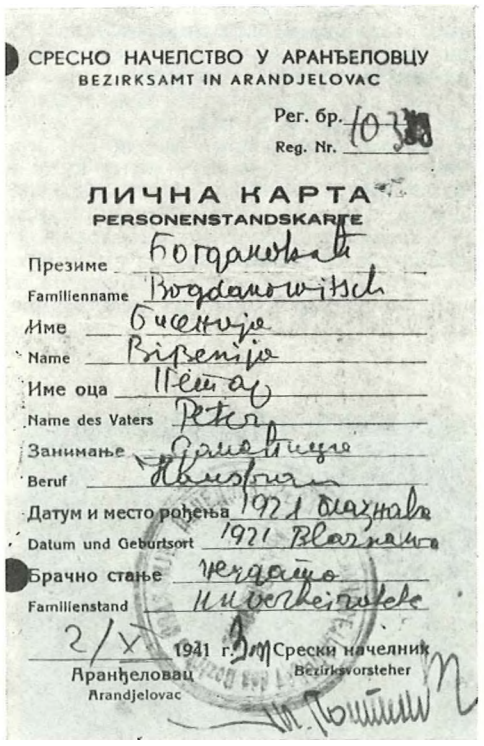

ЛАЖНА ЛИЧНА КАРТА ДЕСАНКЕ МИТРОВИК-ПЕТРОВИБ ИА ИМЕ БИСЕНИЈЕ БОГДАНОВИК

ДЕСАНКА МИТРОВИЋ-ПЕТРОВИТж, матуранткиња, рођена је 1921. године у Крагујевцу. Као ученица гимназије укључила се у напредни средњошколски покрет и 1938. године примљена је у СКОЈ. Због своје активности хапшена је пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Августа 1941. године ступила је у I шумадијски одред, а септембра је примљена у Партију и одређена да ради у техници ОК КПЈ. На терену се кретала с лажном личном картом на име Бисеније Богдановић. Четници су је ухватили почетком децембра 1941. године у Доњој Шаторњи и предали Специјалној полицији. Пребачена је у логор на Бањици и стрељана 5. марта 1942. године. О њеном држању пред полицијом говори записник с њеног саслушања.

ТЕХНИКА ОК КПЈ И I ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА

Техника ОК КПЈ и I шумадијског одреда била је, од септембра 1941. године, смештена у селу Брезовцу, среза орашачког, у кући Милоша Вујановића. У њој је од почетка радила Деса Митровић-Петровић, све до свога хапшења почетком децембра 1941. Рад у техници је тада преузела Зора Јовановић, која је децембра 1941. побегла из затвора у Аранђеловцу. Тада је техника пребачена у кућу Радојке Богдановић-Маје у селу Маскару и радила је до Зориног хапшења почетком јуна 1942. године. После пада Зоре Јовановић, једно време 1942. године, техника се налазила у земуници у кући Божане Петровић у Брбици. Божана је чувала стражу и помагала колико је могла да би политички радници што лакше свршавали свој посао.

У пролеће 1943. године, техника ОК је премештена у склониште које је ископао у својој кући Милан Станичић у Даросави. Техничар је био Предраг Удицки-Денеба, новинар (који је тако назван по немачкој новинској агенцији ДНБ у којој је био запослен пре одласка у илегалство). Добар део материјала (матрице, боју за гештетнер и хартију) слала је из Београда

Рађено 28. децембра 1941. г. у одељењу Специјалне полиције УГБ.

З А П И С Н И К

О саслушању Петровић рођ. Митровић Десанке, домаћице из Крагујевца, са станом у Престолонаследника Петра ул. бр. 27а.

ЗОВЕМ СЕ ПЕТРОВИЋ ДЕСАНКА, по занимању сам домаћица, рођена сам 5. маја 1921. године у Крагујевцу, од оца Тихомира Митровића и мајке Наталије, рођене Тоскић, удата сам, без деце, Српкиња сам, вере православне, неосуђивана, полицијски сам кажњавана, писмена, на постављена питања дајем следећи одговор:

Године 1940 завршила сам осам разреда гимназије са испитом зрелости у Крагујевцу. За време мога школовања била сам члан ђачке литерарне дружине „Његош", али кроз ову дружину није се спроводила комунистичка идеологија. Политичким проблемима ја се никада нисам бавила. Исте године марта месеца упознала сам се на корзоу са *Петровић Дугиаиом,* каменоресцем из Крагујевца. Како ми се свидео, ја сам наставила да се занимам с њим. Доцније сам чула да се он сматра у Крагујевцу као истакнути комуниста, али ја то у нашим разговорима нисам могла да приметим. Због те моје везе са њим ја сам једном приликом од стране претстојника градске полиције у Крагујевцу била ухапшена, јер се мислило да сам ја левичарски оријентисана. Међутим, ја са комунизмом тада нисам имала никакве везе.

Моји родитељи када су чули да сам ја допала затвора били су љути на мене, а како им је била позната и моја веза са Душаном, они су настојали да ме одврате, да се са њим више не састајем. И поред тога ја сам и даље наставила да се са њим виђам, и мимо воље мојих родитеља ја сам се новембра месеца 1940. године венчала са њим у цркви села Грошнице. После венчања отишли смо до куће НЕДЕЈБКОВИЋ. АНГЕЈ1ИНЕ, студ. медицине из Грошнице, да би је посетили. Ја сам тада знала да се и Ангелина сматра левичарком.

Венчао нас је ТОДОРОВИЋ МИЈ1УТИН, професор из Крагујевца, који се такође сматра истакнутим комунистом. Стари сват нам је био један сељак из села Грошнице. Његово име није ми познато. Као жена ПЕТРОВИЋ ДУШАНА, зв. „Шане", ја сам се настанила у њихов заједнички стан. Ми нисмо имали нарочите посете, али су више пута у наш стан долазили кум Тодоровић, његова жена Драгиња, професорка, која је такође позната као комунисткиња, затим Марковић Немања, студент права и Шанетова посестрима Рајичић Касија, такође домаћица. И Немања и Касија сматрају се да су левичарски оријентисани. За Касију знам да је због свог комунистичког рада била осуђена са 6 месеци затвора (строгог). Том приликом је био оптужен и мој муж, као и Немања Марковић, али су на суду, из недостатка доказа, пуштени без казне. Колико је мени познато, Шане није био умешан у ствар за коју је Касија осуђена.

Рат је и мене и Шанета затекао у Крагујевцу. Пошто смо се бојали да Крагујевац не буде бомбардован, ми смо се склонили у село Дивостин код фамилије моје јетрве Петровић Миланке. У Дивостину смо остали све до уласка Немаца у Крагујевац. После неколико дана ми смо се вратили кући.

Десетак дана после уласка Немаца у Крагујевац, мој муж Шане рекао је да иде у Београд у намери да се распита о судбини свох брата Петровић Момчила, који је био мобилисан и за кога смо чули да је погинуо у Београду.

Из Београда Шане ми се само једном јавио и то 5—6 дана после његовог одласка. У поруци ми је напоменуо да ће можда прећи у Хрватску да би тамо тражио брата, јер је чуо да се налази заробљен у Карловцима. Од тада немам никакве вести од њега, нити ми је познато где се сада налази и да ли је у животу.

После његовог одласка приметила сам да сам међу његовим била сувишна, па сам половином месеца јуна одлучила да одем У Свилајнац код свога ујака Милана Тоскића, земљорадника. Своју намеру сам и извршила. Мада и ујак није био нешто нарочито расположен мојим доласком, ипак ме је примио, јер сам му обећала да му нећу бити на терету, да ћу помагати ујни око домаћих послова и у пољском раду.

Код ујака сам остала до половине септембра месеца, па када сам приметила да сам и њима на терету, ја сам одлучила да идем У Аранђеловац, јер сам имала нешто уштеђеног новца од давања часова деци г-ђе Стефановић, чији муж има фабрику конзерви у Становима.

У Аранђеловцу сам провела само неколико дана, па сам отишла за село Бању, где сам узела једну собу у приватној кући. Ту сам се разболела и лежала у кревету више од месец дана. За то време чула сам да у околини Аранђеловца има партизана и четника и да су у појединим општинама паљене архиве.

Крајем октобра месеца и у село Бању дошла је једна „партизанска" патрола, која је тражила храну за своју чету. Ја сам се тада већ придигла из кревета. Новца ми је било нестало. Када су они наишли у кућу мога газде, видели су ме и један од њих упитао ме је да ли бих пристала да пођем са њима и будем болничарка. Том приликом су ми напоменули да на Руднику имају своју амбуланту. Пошто нисам имала одређеног циља, пошто су ми нестала новчана средства за издржавање, и пошто сам осећала да ми је дужност да и ја унеколико припомогнем ослободилачкој борби, коју воде партизани, ја сам пристала и одмах сам пошла са њима. Они су ме истог дана одвели на Рудник. Ту сам сазнала да су људи са којима сам ја дошла у Рудник из одреда I шумадијског одреда, чији је командант био неки Милан Благојевић. Даље сам чула да се у овом одреду налази и Душан Дугалић, студент и познати комуниста из Крагујевца.

Амбуланта је била смештена у згради општине. Примио ми је један лекар чије име не знам, нити знам одакле је родом, само сам из његовог говора закључила да је пореклом Хрват. У Амбуланти је била још једна права болничарка. Звали су је Сека. Ни њено име не знам, нити знам одакле је родом и одакле је у Рудник дошла. Ова Сека ме је питала да ли имам исправе. Ја сам јој одговорила да имам само ђачки лист, а она ми је тада казала да би боље било да ми се изда лична карта на туђе име. Ја сам јој дала своју фотографију и после неколико дана добила сам легитимацију — личну карту на име Богдановић Бисеније. Даље је стајало да сам домаћица и да сам рођена 1921. године у селу Блазнави. Лична карта је била издата од среског начелства у Аранђеловцу. Међутим, колико је мени познато, среско начелство ми није могло издати личну карту, већ су је израдили сами партизани, који су имали печат и бланкете личних карата. Верујем да су и друга лица имала личне карте са лажним именом. Санитетски материјал добијали смо из крајева који су били у рукама четника и партизана.

Лица са којима сам за време мога боравка међу партизанима долазила у додир нисам познавала по имену.

У амбуланти сам остала до ослобођења Рудника од партизана. Уочи пада Рудника наређено ми је да једног болесника отпратим до Горњег Милановца. Ја сам наређење морала да извршим и поменутог болесника одвела сам у Горњи Милановац и предала га у болницу. Одмах после овога сам кренула за Рудник, међутим у путу сам сазнала да је Рудник пао. Ја сам заобилазним путем хтела да идем у Крагујевац. Како нисам познавала терен, ја сам дуго лутала и у том лутању дошла сам до села Д. Трешњевице, где сам наишла на четнике, где сам се предала и испричала да сам боравила међу партизанима. Они су ме одвели У д. Шаторњу и тамо ме предали српским добровољцима. Командант поменутог села саслушас ме је и потом стражарно упутио тој управи.

За време боравка међу партизанима нисам носила оружје, нисам узела учешћа ни у једној борби, нити сам извршила које злочино дело.

За то време сазнала сам да се мој кум Тодоровић Милутин и његова жена Драгиња такође налазе међу партизанима и да је он командант космајског партизанског одреда. Са њим нисам никада дошла у додир нити ми је познато где се они сада налазе и да ли су у животу.

То је све што имам да изјавим по овој ствари. Исказ ми је прочитан и исти признајем за свој.

Десанка Петровић - Митровић, с. р.[1])

Саслушао и оверавају

По наредби шефа одељења Спец. полиције
Шеф одсека IV,
Бећаревић, с. р.

Записничар,
(потпис нечитак)

[1]) Деса Митровић - Петровић у свом записнику у Специјалној полицији даје податке искључиво о друговима који су се налазили са главнином партизанских скага на слободној територији у Санџаку и Босни, или о којима је знала да_ су погинули или убизени. За свога друга Душана Петровића-Шана наводи да не зна где се налази и да ли је у животу, мада је добро знала да је у то време био на важним партијским функцијама у Крагујевцу и Аранђеловцу. Техника у којој је радила остала је неоткривена, а исто тако и читав њен рад.

р.

На основу чл. 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави § 2 Уредбе о измени и допуни овог Закона од 15. децембра 1939. године М. С. бр. 1640 и § 12 Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда, одел>еше Специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно:

Р Е Ш А В А

да се ПЕТРОВИЋ, рођ. МИТРОВИЋ ДЕСАНКА, домаћица из Крагујевца рођена 5. маја 1921. голине у Крагујевцу од оца Тихомира и мајке Наталије, рођ. Тоскић, удата, без деце, надлежна у Крагујевцу — стави у Концентрациони логор на Бањици, као опасна по јавну безбедност, с тим да у логору има остати до даље наредбе. Решење јој на потпис саопштити и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

Команда жандармерије у Београду актом IV Ј. Б. бр. 5686 од 17. децембра 1941. године спровела је овој управи Петровић - Митровић Десанку, домаћицу из Крагујевца, која је у Доњој Шаторњи ухваћена од стране српске оружане силе, пошто је именована боравила међу партизанима. Вођеним извиђајем и признањем саме Десанке, утврђено је да је октобра месеца својевољно приступила партизанима, да је била болничарка у „партизанској" амбуланти на Руднику и да је била снабдевена са лажном личном картом на име Богдановић Бисеније, домаћице из Блазнаве. Карта носи број 10388 а печат нач. среза орашачког у Аранђеловцу. Даље је утврђено да је Петровић Десанка жена познатог комунисте Петровић Душана зв. „Шане", каменоресца из Крагујевца, да је пре венчања са њим, због одржавања веза са њим, већ хапшена од стране Претстојништва градске полиције и да су јој кумови Тодоровић Милутин и жена му Драгиња, професори из Крагујевца, који су познати као истакнути комунисти, који се такође налазе међу партизанима и то Милутин као командант космајског партизанског одреда.

Пошто се Петровић Десанка сматра као опасна по јавни ред и безбедност у земљи, то је одлучено као што диспозитив овога решења гласи. Решено 5. јануара 1942. године у одељењу Специјалне полиције Управе града Београла II бр. 4390.

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
шеф одељења Специјалне полиц.
ИНСПЕКТОР
(нечитак потпис)

Деловођа — писар,
(потпис нечитак)

Данас 12. јануара 1942. године саопштено ми је предње решење.

Десанка Петровић - Митрозић, с. р.

Оверава: По наредби шефа одељења Специјалне полиције
референт — (потпис нечитак)

ХВАТАЊЕ* ЈЕДНЕ СТУДЕНТКИЊЕ, КОМУНИСТИЧКЕ БАНДИТКИЊЕ')

Топола, 9. јуна

У току ноћи између 4. и 5. овог месеца једна патрола жандармеријске станице Топола, која је била у заседи, ухватила је на путу Маскаре — Белосавци Зорку Јовановић, студенткињу права из Крагујевца, која је служила као курир комунистичким бандитима и већ дуже време била у одметништву. Код ухапшене комунисткиње нађена је комунистичка преписка и пропагандни материјал.

ЗОРА ЈОВАНОВИЋ, дипломирани правник, рођена је 19. IX 1914. године у Крагујевцу. У напредни средњошколски покрет укључила се као ученица гимназије. Цоласком на студије у Београд активисала се у разним стручним и политичким организацијама напредне студентске омладине. Она је и један од потписника „Прогласа студената Србије српским студентима и српском народу" против профашистичког режима Милана Стојадиновића. По партијској директиви радила је политички у свом родном крају м била један од организатора Женског покрета у Крагујевцу. Хапшена је више пута због своје политичке активности. Под окупацијом је била политички радник на терену I шумадијског одреда. Ухваћена. је почетком децембра 1941. на путу за Санџак и спроведена у Аранђеловац, одакле је побегла после неколико дана. Тада је одређена да ради у техници ОК КПЈ. Поново је ухваћена ноћу између 4. и 5. јуна 1942. на путу Маскаре—• Белосавци са већом количином пропагандног материјала и писаћом машином. Предата је Гестапоу и отерана у логор на Бањици. На саслушањима је страховито мучена, али непријатељ није могао од ње да сазна ниједно име њених сарадника нити шта о њеноме раду. Стрељана је 17. октобра 1942. године у Јајинцима.

Јелена Богдановић, домаћица, која је ухапшена септембра 1943. године, када је техника издајом откривена. Она је тада отерена на Бањицу и стрељана после годину дана, 7. IX 1944. године. Денеба је стигао, пре него што су четници открили склониште, да сав материјал полије бензином и запали, а затим сам себе убије. Четници су домаћина заклали.

Децембра 1943. године ископано је и зазидано склониште за технику у кући Михајла и Рајне Лазаревић у Даросави. У ово склониште донето је доста материјала: гештетнер, писаће машине, радио-апарат и др. У прво време је у техници радила сама Зорица Дамњановић-Драгица, члан КПЈ, а нешто касније дошла је и Маргита Алексић-Манцика, такође члан КПЈ. У техници је увек била флаша бензина да би се материјал уништио за случај да непријатељ открије склониште. Техничари су имали и неколико бомби и револвере. Ова техника је функционисала све до ослобођења и снабдевала цео крај пропагандним материјалом. У овој су техници штампани и листови „Победа" и „Јединство".

Крајем јуна 1944. године, када су четници банули у село да изврше претресе навратили су у кућу Михајла и Рајне Лазаревић да се одморе. У кући су тада били и чланови ОК КПЈ са секретаром Душаном Петровићем, и сви су брзо са техничаркама

*) „Обнова", бр. 283, 9. VI 1942, стр. 5.

сишли у склониште, а домаћин је затворио капак, посуо га прашином и преко њега повукао кревет. Четници су се пуних девет часова задржали у кући, а другови су у тесном склоништу почели да се гуше. Тек када се у соби све утишало и домаћин подигао поклопац, они. еу полуонесвешћени почели да излазе.

Техника ОК СКОЈ-а била је 1941. године у селу Винчи, у опленачком срезу, у кући Станице Радовановић, мајке народног хероја Милића Радовановића. У овој су техници радили: Милић Радовановић, Бранка Петровић и Јосип Шнерсон. Крајем године Немци су дошли у ово село, извршили претрес и у Станичиној кући пронашли партијски материјал. Тада су запалили кућу, убили Станичиног мужа Милутина и бацили га у ватру; ранили су два њена сина, а истовремено су убили и Јосипа Шнерсона. Станицу са ћерком Десанком и Бранком Петровић су ухапсили. Станицу и Десанку су одвели у Тополу, одакле су пуштене после краћег времена. Бранка је одведена у Аранђеловац и такође је убрзо пуштена. Станица и Десанка су после пуштања наставиле рад, али су их четници пратили и обе их заклали јула 1943. године. Сем једнога сина, Ненада, цела породица Радовановића изгинула је у рату.

У лето 1942. године ископано је склониште у кући Љубомира-ЈБуке Радојичића у Даросави, у коме је смештена техника ОК СКОЈ-а. У овој је техници радила Станица-Цајка Дугалић-Бранка, а нешто касније и Зорица Дамњановић-Драгица. Године 1943. техника ОК СКОЈ-а спојена је са техником ОК КПЈ, а у 1944. години ОК СКОЈ-а је поново формирао своју технику и сместио је у кући Гвозденије Јовановић у селу Прогореоцима.

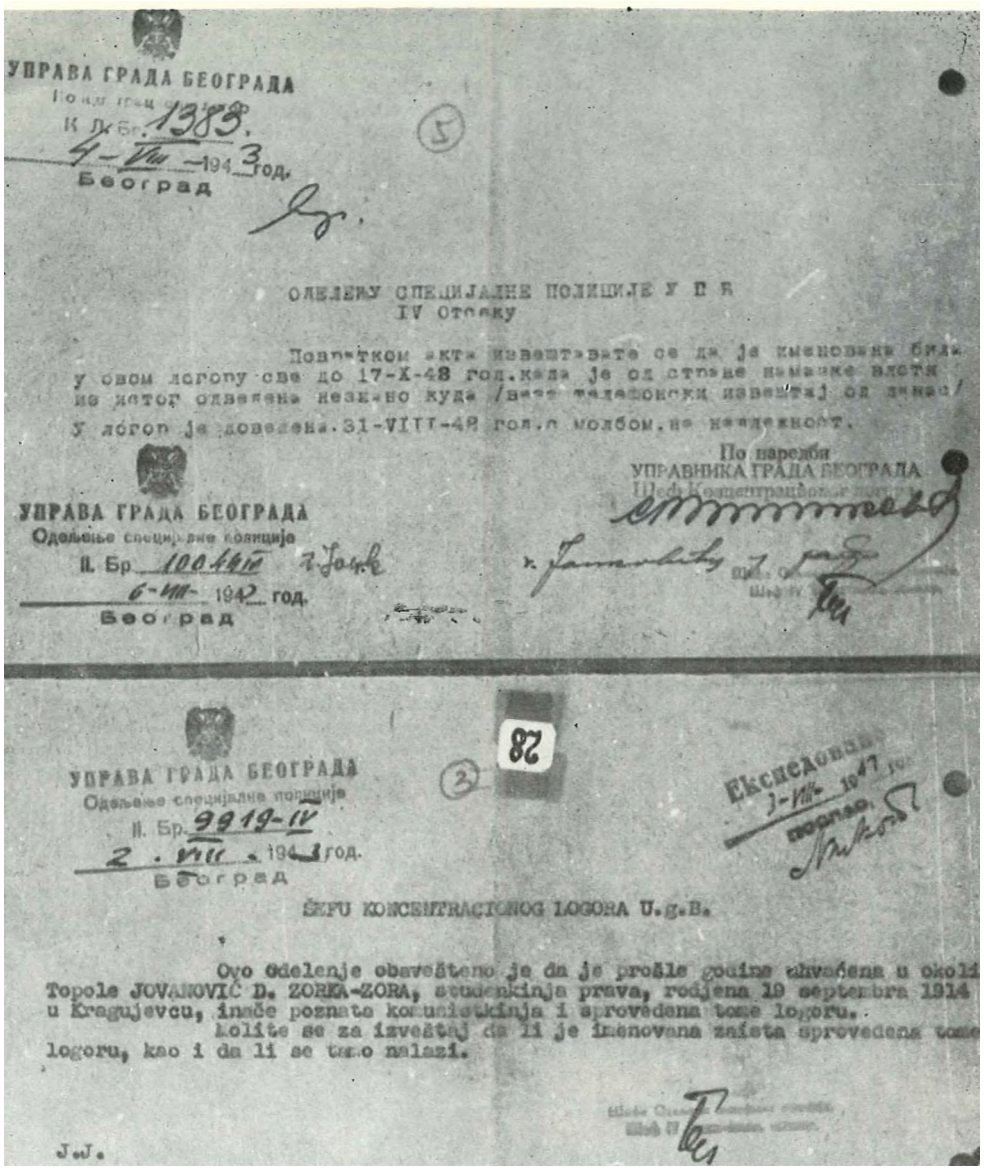

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
К Л. Бр. 1383.
4-VIII-1943 год.
Београд

ОДЕЉЕЊУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ У П Б
IV Отсеку

Повратком акта извештавате се да је именована била у овом логору све до 17-X-48 год.када је од стране намазке власти из истог одведена незнано куда /веза телефонски извештај од данас/
У логор је доведена.31-VIII-48 год.с молбом.на наздежност.

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
II. Бр. 10044 IV
6-VIII-1942 год.
Београд

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
II. Бр. 9919-IV
2. VIII. 1943 год.
Београд

ŠEFU KONCENTRACIONOG LOGORA U.g.B.

Ovo Odelenje obavešteno je da je prošle godine uhvaćena u okoli Topole JOVANOVIĆ D. ZORKA-ZORA, studenkinja prava, rodjena 19 septembra 1914 u Kragujevcu, inače poznata komunistkinja i sprovedena tome logoru.
Molite se za izveštaj da li je imenovana zaista sprovedena tome logoru, kao i da li se tamo nalazi.

J.J.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА ТРАЖИ ОБАВЕШТЕЊЕ О ЗОРИ ЈОВАНОВИК ОД ШЕФА КОНЦЕНТРАЦИОНОГ АОГОРА НА БАЊИЦИ И ОДГОВОР ШЕФА АОГОРА НА ОВАЈ ЗАХТЕВ

КУНА МИХАЈЛА И РАЈНЕ ААЗАРЕВИИ У ДАРОСАВИ У КОЈОЈ ЈЕ ОД 1943. ПА ДО КРАЈА РАТА БИЛА СМЕШТЕНА ТЕХНИКА ОК КПЈ. У ОВОЈ ТЕХНИЦИ СУ РАДИЛЕ МАРГИТА АЛЕКСИП II ЗОРИЦА ДАМЊАНОВИП. СКЛОНИШТЕ ЈЕ СЛУЖИЛО И ПОЛИТИЧКИМ РАДНИЦИМА

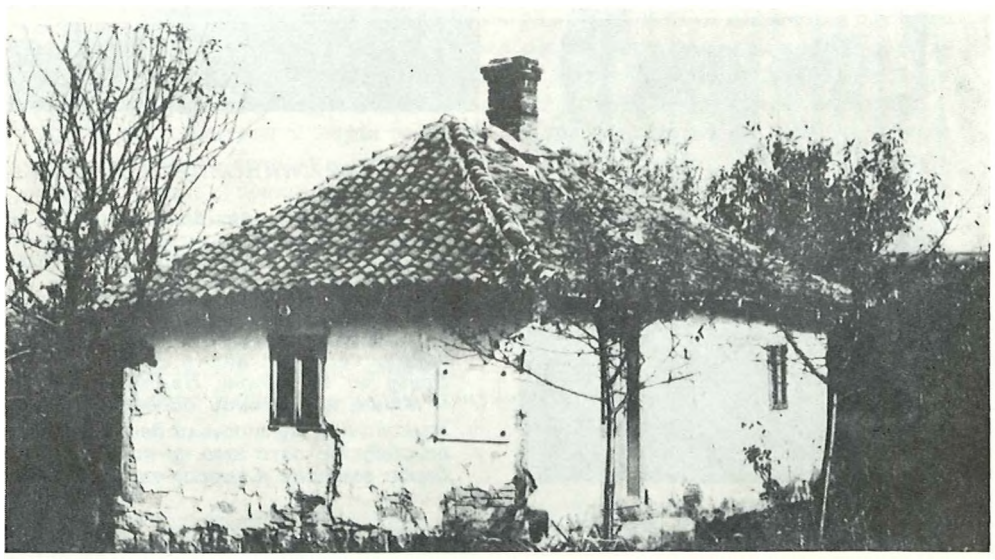

МАРГИТА-МАНЦИКА АЛЕКСИН И ЗОРКА ДАМЊАНОВИЋ

МАРГИТА АЛЕКСИЋ-МАНЦИКА, службеник из Београда, рођена је 14. Ц 1914. године у Бијељини. После очеве смрти прелази с мајком у Румунију, а 1938. долази у Београд. Запослила се у Земуну, укључила у напредни покрет и радила у Савезу приватних намештеника. У Земуну је остала на илегалном раду до јуна 1942. године, а затим је прешла у Београд и наставила рад. Почетком септембра исте године отишла је у Космајски одред, а потом у I шумадијски, где је кратко време била болничарка, па је повучена да ради у партијској техници, и на томе је послу остала до ослобођења Аранђеловца. А када је ослобођен Крагујевац, послата је на рад у ОК КПЈ за крагујевачки округ.

●

ДЕСАНКУ РАДОВАНОВИН, ОМЛАДИНКУ ИЗ ВИНЧЕ, ЧЕТНИЦИ СУ ЗАКЛАЛИ ЗАЈЕДНО СА МАЈКОМ СТАНИЦОМ

ЗОРКА ДАМЊАНОВИЋ рођена је 16. I 1920. у Врбовцу код Смедерева. У напредни ‘омладински покрет укључила се у гимназији у Ћуприји, коју је завршила 1939. године. Године 1940. примљена је у СКОЈ. Пре рата је била курир, преносила је илегални материјал у Јагодину. У припремама за устанак прикупљала је санитетски материјал за одред и руководила курсом прве помоћи. Радила је и на техници, хватала вести на радију и носила их на умножавање. Јуна 1941, постала је кандидат за члана Партије, а у ЈУЛУ Је ушла у Месно руководство СКОЈ-а за Ћуприју. Ухапшена је и отерана у логор на Бањици, одакле је пуштена половином октобра 1941. Тада одлази на терен Космајског партизанског одреда, ради на вези са II шумадијским одредом и постаје члан НОО у с. Осипаоници. Пред полицијом се марта 1942. склања у Космајску чету, а 1943. године прелази на рад у руководство СКОЈ-а за јасенички срез. Октобра 1943. године одлази у I шумадијски одред и ради у техници ОК КПЈ за Аранђеловац.
После ослобођења, новембра 1944. године изабрана је за члана првог легалног Среског НОО у Ћуприји. Цела њена породица учествовала је у НОБ-и: мајка, сестра и три брата, а отац је две године био у логору на Бањици. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СТАНИЦА (ПРВА СЛЕВА) И МИЛУТИН РАДОВАНОВИЋ (СЕДН) ИЗ СЕЛА ВИНЧЕ, У ЧИЈОЈ СУ КУПИ НЕМЦИ КРАЈЕМ 1941. ОТКРИЛИ ТЕХНИКУ ОК СКОЈ-а. КУЕУ СУ ЗАПАЛИЛИ А МИЛУТИНА УБИЛИ И БАЦИЛИ ГА У ПЛАМЕН КУНЕ. СТАНИЦУ И ЊЕНУ НЕРКУ ДЕСАНКУ, ПОШТО СУ НАСТАВИЛЕ ДА РАДЕ ЗА НОП, ЗАКЛАЛИ СУ ЧЕТНИЦИН 1943. ГОДИНЕ.

●

У КУЕИ ГВОЗДЕНИЈЕ ЈОВАНОВИЋ У ПРОГОРЕОЦИМЛ, РАДИЛА ЈЕ У ЛЕТО 1944. ГОДИНЕ ТЕХНИКА ОК СКОЈ-а. ЗЕМУНИЦА У КОЈОЈ ЈЕ БИЛА СМЕШТЕИА ТЕХНИКА СЛУЖИЛА ЈЕ КАО СКЛОНИШТЕ ОК СКОЈ-и

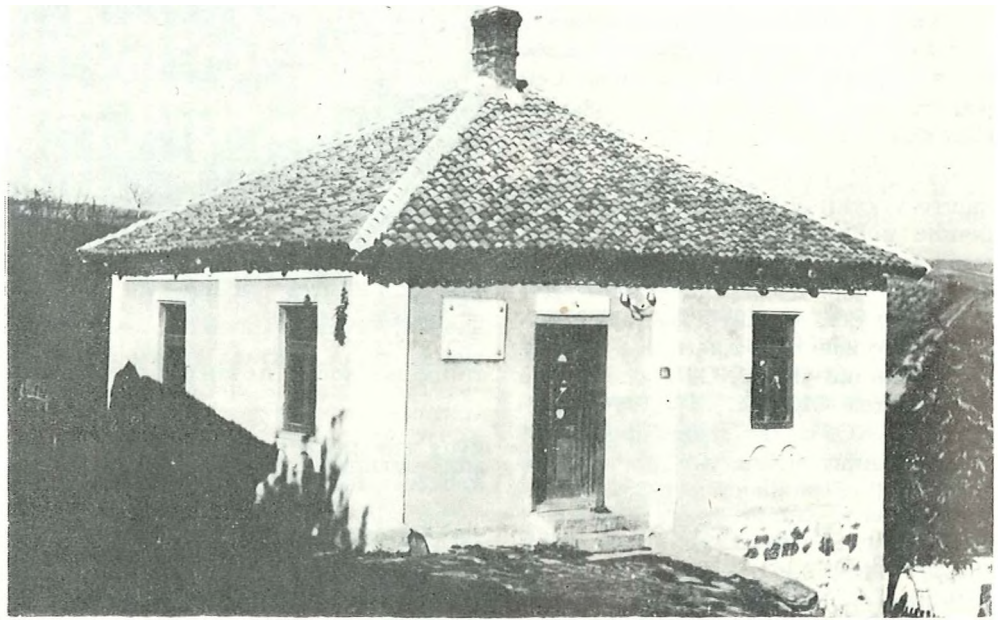

ДРАЖИНОВЦИ И ДАЉЕ КОЉУ И ПАЛЕ ПО ШУМАДИЈИ[1])

Пре неколико дана упала је једна ... банда у село Винчу, срез опленачки и усред бела дана запалила четири куће и заклала њих четворо. Том приликом су заклали мауку и сестру Милића Радовановића, који се већ две године бори у првим редовима у борби против окупатора. Њему су Немци септембра 1941. године запалили кућу и убили оца.

Даље, исто једна група дражиноваца 20. маја заклала је у селу Рајковцу, срез опленачки, Даринку Радовић и њене две кћери, једну од 20 ч другу од 14 година. Немци су им отерали оца у ропство, *зато што је остао и пошао на границу да брани независност и слободу своје домовине, а дражиновци су му поклали децу зато што су волела борце који се боре за народно ослобођење, зато што су помагале ту борбу, знајући да успешан завргиетак те борбе довешће њиховог тату кући.*

[J]) „Глас”, бр. 5, 1943. г. (одломак).

СТАНИЦА ДУГАЛИЋ-БРАНКА, учитељица из Драгоља. У напредни средњошколски покрет укључила се као ученица учитељске школе у Крагујевцу. Одмах по избијању устанка почела је да ради за НОП у свом селу. Пошто је била физички слаба није могла да издржи пешачење по терену па је пребачена на рад у технику ОК СКОЈ-а за аранђеловачки округ, а затим је дошла у Први шумадијски одред. Из одреда је повремено повлачена да негује рањенике смештене у селима а и зато да би се сама опоравила, јер јој је здравствено стање било врло лоше. Цела је њена породица учествовала у НОП-у, њен брат Душан проглашен је за народног хероја, а мајка јој је умрла у логору на Бањици 1942. године. Носилац је споменице 1941. и више одликовања.

ПРВИ ШУМАДИЈСКИ ОДРЕД

Први шумадијски одред формиран је 7. јула 1941. и обухватао је територију опленачког, орашачког и колубарског среза. У току лета и јесени ступиле су у одред: Радмила Ћуковић, радница из Лазаревца, Лепосава Лукић, текстилна радница из Вреоца, Вера Милетић, учитељица у Гарашима, Николија Петровић-Кока, учитељица у Јарменовцима, Јулијана Ћатић, матурант из Страгара, Деса Митровић-Петровић из Крагујевца, која је радила у техници одреда и Зора Јовановић, такође из Крагујевца, која је била партијски радник на територији I шумадијског одреда. И остале другарице биле су политички радници на терену којим се кретао одред. Први шумадијски одред је крајем новембра 1941. године прешао у Санџак. Борци овога одреда ушли су у састав пролетерских бригада. У Другу пролетерску бригаду ушле су другарице: Вера Милетић (погинула у борби у Пријепољу 4-XII-1943) и Лепосава Лукић, а у Прву пролетерску ступила је Јулијана Ћатић (погинула на Пјенови-Цу 21-1-1942). Николија Петровић-Кока је додељена Обласном комитету за Санџак, на чијем је терену остала до V непријатељске офанзиве, када се прикључила III санџачкој ударној пролетерској бригади. У покрету од-

БИЛТЕН [1])

ШТАБА I ШУМАДИЈСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА

10. октобра 1941. ***БРОЈ 2***

НАРОД И ПАРТИЗАНИ

Расположење народа према партизанима расте из дана у дан. Народ све више увиђа ко су прави пријатељи народа и ко се за њега истински бори. У току прошле недеље партизани су одржали масу **зборова** ***у срезу опленачком и орашачком на којима је присуствовало много људи, жена и омладине. Зборови су протекли у иступању говорника, а после тога позоришни комади, песме и рецитације допуниле су*** **збор** ***и унели игру, песму и весеље. Тако ми, партизани проводимо дане*** **са** ***својим народом, а народ нас прима искрена срца и раширених руку. Ни убијања, ни паљења кућа, ни сва остала зверства која чини крвави окупатор са проданим душама српског народа, није зауставило ни умањило расположење српског народа према партизанима. То се примећује свуда, то се опажа на сваком месту. Зборови то најбоље потврђују... „Да вас Бог поживи и мајци живи да се вратите, јер ви не дадосте 'псу' да нам хлеб отме", вели нам једна старица приликом једног збора. — „Југовићи сте ви, јакако", довикује нам један старац и плаче од радости када нас је видео у заплењеним немачким шињелима и шлемовима. И хиљаду других примера нам показују колико нас народ цени и воли.***

Приликом збора у једној варошици присуствовало **је** ***све живо: и старо и младо, и жене и деца, једном речи, сви. Ми смо говорили и певали наше народне песме. Народ је учествовао заједно са нама и клицао слободи. Узвици су проламали*** **збор:** ***„Смрт фашизму — Смрт окупаторима! Доле издајничка*** **влада** ***Милана Недића!" — и томе слично.***

<1 ВИИ, бр. 7—8, К. 1641.

РАДОЈКА ВУЈАЧИЋ-РУЖА, учитељица из Крагујевца, предратни активиста напредног радничког покрета. Под окупацијом је радила са женама у селу Чумићу. Године 1943, по одлуци Партије, ступила је у I шумадијски' одред у коме је била заменик политичког комесара чете и батаљона. После рата била је на разним партијским дужностима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИЛЕВА ПАВЛОВИЋ-ТЕНКИЋ рођена је у селу Бањи. Пре одласка у одред постала је члан СКОЈ-а као једна од најактивнијих омладинки у селу. Године 1943., када је ступила у одред, примљена је у КПЈ. Била је храбар борац. Погинула је септембра 1943. године у селу Орашцу, у борби с четницима.

ПОЛИТИЧКИ РАДНИЦИ I ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА У ЈЕСЕН 1944. ГОДИНЕ. СЛЕВА НАДЕСНО: НАДЕЖДА ДРАГАЧЕВИЋ-КАРАТОШИВ ИЗ БАЊЕ, СЕКРЕТАР ОК СКОЈ-а; СЛАВКА ПЕТРОВИВ-МУЊАС ИЗ АРАНЂЕЛОВЦА, СЕКРЕТАР СРЕСКОГ КОМИТЕТА СКОЈ-а ЗА ОРАШАЧКИ И ОПЛЕНАЧКИ СРЕЗ; КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ-МИЛОСАВЉЕВИЋ из ВРБИЦЕ, секретар СК кпј за СРЕЗ ОРАШАЧКИ

КАРОЛИНА-ЛИНА ХОРВАТ-ПЕТРОВИЋ, радница из Крагујевца, била је пре рата укључена у напредни раднички покрет и активна у друштву „Абрашевић". Од првих дана устанка радила је за НОП и била прогањана од полиције. Године 1943. ступила је у I шумадијски одред. Погинула је у пролеће 1944. у Гарашима. Шен друг је још раније погинуо као политички радник. За њима је остао незбринут синчић.

реда за Санџак ухваћене су Деса Митровић-Петровић у Д. Шаторњи (стрељана је на Бањици 5-Ш-1942), а Зора Јовановић, касније на терену приликом премештања технике (стрељана на Бањици 17-Х-1942).

Маја 1942. обновљен је I шумадијски одред и тада су у њега ступиле ЈБубинка Новаковић из Бање и Касија Рајичић из Крагујевца, а 1943. године: Зорка Аћимовић из Прогореоца, теренска болничарка, Катарина Богдановић-Милосављевић и Врбице, политички радник, Радојка Вујачић, учитељица из Крагујевца, заменик комесара чете и батаљона, Златија Гајић из Копљара, четна болничарка; Надежда Драгачевић-Каратошић, сељанка из Бање, политички радник (у пролеће 1944. постаје члан ОК СКОЈ-а и убрзо затим секретар ОК СКОЈ-а за Крагујевац); Станица-Цајка Дугалић-Бранка, учитељица из Драгоља, борац, радила је у техници ОК СКОЈ-а, Будимка Ђорђевић-Стаматовић из Дивостина, борац, заменик комесара чете у II шумадијској и 21. српској бригади; Мирјана Зрнић-Милева, ученица из Земуна, борац; Добринка Ивановић из Венчана, Гроздана Јоксимовић из Орашца, сељанка, борац, погинула јула 1944. у Босути; Радмила Лазаревић из Даросаве (16-годишња сељанка, сарадник НОП од почетка устанка, чувала рањенике, носила им храну и обавештала их о кретању непријатеља. Пре ступања у одред постала је члан СКОЈ-а. Била је храбар и омиљен борац. Погинула је јуна 1944. године у борби са четницима у селу Бањевцу, када је пошла да извуче рањеног друга); Слободанка Лазаревић (рођена 1927. године у Копљару. Са доласком првих партизана у село почела је да ради за НОП. Године 1943. постала је члан СКОЈ-а. У 17. години погинула је у борби са жандармима у селу Живковцима, 4. фебруара 1944); Вида Мартиновић, сељанка из Брајковца, борац (у зиму 1944. упућена је на рад у СК КПЈ за Колубару); Драга-Дара Михаиловић из Вукосаваца (постала је члан СКОЈ-а пре одласка у одред. Била је храбар борац. Погинула је 1944. године у селу Гајевима. Четници су њено тело изложили на пијаци у Аранђеловцу); Милева Павловић-Тенкић из Бање, борац; Катарина Пајевић из Врбице, борац (пре ступања у одред постала је члан СКОЈ-а. Цела њена породица радила је за НОП од почетка устанка. Мајку Зорку заклали су четници, а сестра Даница је погинула као члан ОК СКОЈ-а); Милица Пантелић-Мала из Бање

(примљена је у СКОЈ пре одласка у одред. Цела њена кућа радила је за НОП. У јесен 1944. била је- секретар СК СКОЈ-а среза крагујевачког); Каролина Петровић-Хорват, радница из Крагујевца; Славка Петровић из Крњевца, борац (била је члан СКОЈ-а пре одласка у одред); Славка Петровић из Аранђеловца, свршени матурант (дошла је у одред после бекства из Завода у Смедеревској Паланци; у лето 1944. постала је секретар СК СКОЈ-а за орашачки и опленачки срез, а затим члан ОК СКОЈ-а); Гроздана Поповић из Прогореоца, борац; Јагода Радовановић из Раниловића (постала је члан СКОЈ-а пре ступања у одред, била је врло храбар борац); Радмила Рајичић из Крагујевца, ученица (12-годишња ћерка Касије Рајичић, живела је неко време илегално у Бањи. Године 1943. била је болничарка у одреду, а радила је и на терену. Године 1944. прешла је у II шумадијску бригаду, а касније у 21. српску бригаду, са којом је отишла на сремски фронт. Са фронта је повучена на политички рад у Крагујевац, на дужност секретара СК СКОЈ-а); Даринка Ранџић-Мара из Трбушнице (примљена је у СКОЈ пре одласка у одред као једна од најнапреднијих девојака у селу. Погинула је марта 1944. у борби са четницима у селу Рудовцима); Станија Росић из Врбице (била је из породице која је цела радила за НОП. У СКОЈ је примљена 1942. Била је позадински радник, главни обавештајац одреда иполитичких радника на терену; она је смештала рањенике и бринула се о њима. Кратко време је била у одреду а затим је постала члан СК СКОЈ-а за крагујевачки срез); Станија Спасојевић из Венчана, борац, погинула је у пролеће 1944. године; Надежда Стојић из Бање, борац (рањена је 3. маја 1943. у борби на Жутом Оглавку; извршила је самоубиство да не би жива пала четницима у руке); Јелена-Лела Сучић, ученица из Београда, борац (дошла је у одред у пролеће 1943. године са групом београдских омладинаца. У јесен је прешла у I шумадијску бригаду приликом њеног формирања и са бригадом отишла у Санџак, где је учествовала у борби на Пријепољу у VI непријатељској офанзиви); Милена Томић из Барзиловице (родила се у напредној сеоској породици, чији су сви чланови од почетка радили за НОП. У одред је ступила у пролеће 1943, заједно са својим братом. Била је водник у Колубарској чети, једна од најхрабријих девојака у одреду. У СКОЈ је примљена још пре одласка у одред. Погинула је новембра 1943. у селу Дучини, у борби са четницима); Милка Драгић-Рабљеновић из Београда. Године 1944. ступиле су у I шумадијски одред: Живка Хорватовић, учитељица из Бистрице (члан КПЈ, која је касније прешла у II шумадијску бригаду и погинула исте године у борби с четницима у селу Иванчи); Дара Станић-Ђорђевић-Мара, ученица (била је члан СКОЈ-а пре доласка у одред. Учествовала је у борбама за ослобођење Београда); Перса Благојевић, радница из Београда и Радмила Терзић-Булика из Цветовца.

ПРВА ШУМАДИЈСКА БРИГАДА

Формирана је 5. октобра 1943. године на планини Руднику. У бригади су од другарице биле: Аница Буловић, радница из Београда, дошла из Чачанског одреда; сестре Иванка Ђурић-Јанићијевић и Милица Ђурић из села Невада, дошле су из Чачанског одреда; Бисерка Живановић-Михаиловић из Ваљева, ученица, примљена је у СКОЈ пре доласка у одред; Мирјана Зрнић, прешла је из I шумадијског одреда у бригаду; Дара Јовановић и Здравка Јовашевић из Прељине, дошле су из Чачанског одреда; Милунка Јовичић-Станојловић из Даросаве (потиче из куће чији су сви чланови радили за НОП. У СКОЈ је примљена пре одласка у бригаду, а ту је била на дужности руководиоца СКОЈ-а батаљона); Радмила и Нада Ковачевић из Мирашевца, борци; Вера Лазовић, студент медицине из Београда; Каја Лаловић-Стојановић из Мионице, борац; Олга Лукић, борац; Живадинка Марјановић из Шепшина, борац (дошла је из Космајског одреда и погинула у борби за Пријепоље 4. децембра 1943); Олга Надашки-Веселиновић из Београда, борац; Милка-Павка Новаковић из Бање, борац; Олга Марковић-Анастасијевић из Вучака, дошла је из Космајског одреда, борац; Олга Јеврејка, избеглица у селу Вреоцима, борац; Славка Павловић из Београда, борац; Катарина Пајевић, борац, прешла је из I шумадијског одреда у бригаду; Миланка Пољаковић-Радојчић из Младеновца, бо-

Седамнаестогодишња ГРОЗДАНА ПОПОВИЋ из Прогореоца, члан СКОЈ-а, ступила је 1943. године у I шумадијски одред. Била је храбар борац, погинула је у борби са четницима у свом селу.

●

МИЛКА ДРАГИЋ-РАБЉЕНОВИЋ, рођена је 1918. године у Мирковцу на Кордуну. Године 1941. је активиста НОП-а на Бождовцу у Београду. Средином 1943. године пребацила се у Шумадију и са I шумадијском бригадом прешла у Санџак и учествовала у борбама код Пријепоља децембра 1943. године. Ту је теже рањена и заробљена од четника, који су је зверски мучили све док није издахнула.

ВЕРА ЛАЗОВИЋ, студент медицине, рођена је 4. III 1920. године у Черновицу, у Буковини. Гимназију је учила у Ваљеву и Крагујевцу. Године 1938. уписала се на Медицински факултет у Београду. Активно је радила у студентском покрету и учествовала у свим акцијама којима је руководила Партија. Године 1940. постала је кандидат за члана КПЈ. Њен стан, који је делила са напредним студенткињама Јеленом Пијаде и сестрама Цигурски, служио је за скривање материјала и прихватање илегалаца; неко време се код ње скривала Нели Поповић--Сенде. Била је члан културне екипе Удружења Војвођана, која је одлазила у војвођанска села са задатком да сузбија утицај Културбунда.

Под окупацијом је наставила рад и ухапшена је 23. јуна на састанку у стану Вере Вребалов и одведена на Бањицу. Била је неко време у притворе ничком одељењу болнице у Видинској улици, где је видела кад су донели претученог Александра Ранковић, и по свом брату, који је био стажиста у болници, обавестила о томе партијску организацију. Са Бањице је пуштена 2. новембра 1941. и одмах се укључила у илегални рад. Почетком октобра 1943. године отишла је у Космајски одред, где је радила као шифрант а затим као болничарка. Крајем године прешла је са I шумадијском бригадом у Санџак. На повратку у Србију у пролеће 1944. као реконвалесцент од тифуса- пала је са коња у притоку Студенице, добила запаљење плућа и умрла 3. маја у селу Радановцима. После рата је пренета у Београд и сахрањена у парцели бораца на Новом гробљу.

МИЛЕНА РИСТИЋ, борац I шумадијске бригаде, рођена је 1920. године у Косовској Митровици. Укључила се у рад за НОП 1941. године, а 1943. ступила је са својим другом Славком Ристићем, свештеником, у Космајски одред; затим ,је прешла у I шумадијску бригаду, с којом је отишла у Санџак. Тешко је рањена у Пријепољу у борби с Немцима, 4. XII 1943. године. За време најжешће борбе неколико пута је истрчавала и враћала се у зграду, сваки пут са по једним рањеним другом. Када је покушала да спасе рањеног команданта, митраљески рафал јој је пресекао обе ноге. Придржавајући ноге рукама, допузала је до зграде из које је давала отпор њена бригада. Ту су је Немци заробили и убили. Иако је била тешко рањена, пркосила је Немцима певајући борбене песме и узвикујући пароле. Милена је била и врло омиљена као друг и борац. У КПЈ је примљена 1943. године.

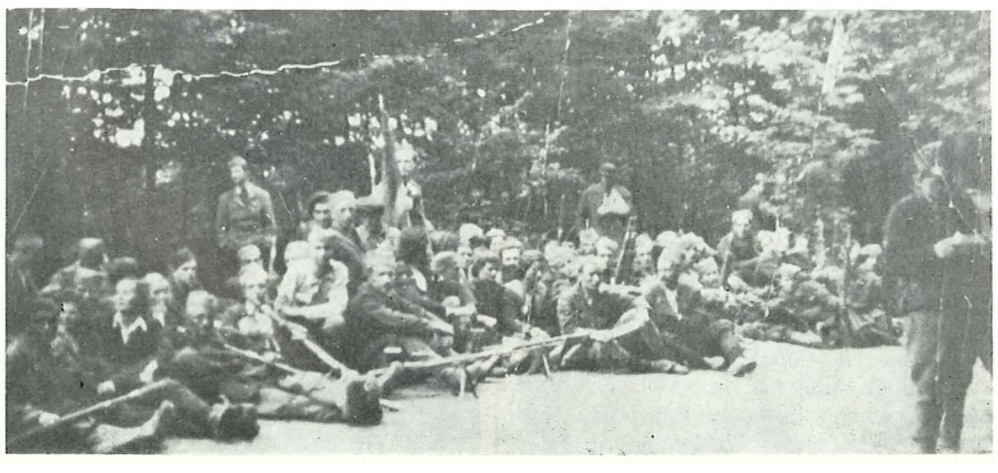

рац; Десанка Радојчић из Даросаве (цела се њена кућа укључила у НОП на почетку устанка. Код њих су одржавани илегални састанци, чувани су и лечени рањени партизани. Десанка је организовала омладинке у селу на прикупљању прилога у новцу и одећи за одред и растурала је пропагандни материјал. Јула 1943. ступила је у I шумадијски одред, а затим прешла у бригаду и с њом пошла у Санџак. Погинула је 4. децембра 1943. у борбама на Пријепољу); Живка Ранковић из Друговца, борац, дошла је из Космајског одреда; Милена-Мила Ристић, погинула је 4. децембра 1943. на Пријепољу, у VI непријатељској офанзиви; Јелисавета Старчевић-Павловић из Београда; Јелена-Лела Сучић, из I шумадијског одреда прешла У бригаду.

У II шумадијску бригаду ступила је Радмила Ивковић из Жабара (Аранђеловац); погинула је у Срему крајем 1944. године.

У разне јединице НО војске ступиле су 1944. године: Милица Поповић, кројачица из Буковика, погинула је код Отока у Срему 19. XI 1944; Радмила Милошевић, ученица учитељске школе из Буковика, погинула је на сремском фронту 14. XII 1944; Радмила Шундић из Стојника, погинула је крајем 1944. године на сремском фронту; Милојка Павић из Даросаве погинула је 25. XII 1944. у борби с Немцима код Винковаца; Милица (Ћосовић) Ћосић из Врбице погинула је такође у борби с Немцима код Винковаца; Душанка Миливојевић из Вукосаваца погинула је у Срему код Опатовца 17. I 1945; Роса Благојевић из Врбице (ступила је у НОВ у Београду по изласку из логора на Бањици и погинула априла 1945. у борби код Винковаца); Олга Радовановић, ученица гимназије из Аранђеловца, погинула је 14. IV 1945. у борбама у Ћакову; Радмила Станковић из Буковика погинула је 18. IV 1945. у Повучима у Босни, у борби са усташама; Спасенија Кројин из Овсишта отишла је 1944. са својим мужем у II босанску бригаду и заједно су погинули у Брчком 1945. године.

ГРУПА ЕОРАЦА I ШУМАДИЈСКЕ БРИГАДЕ

ПАРТИЈСКИ КУРСЕВИ 1943. ГОДИНЕ

Окружни комитет КПЈ за Аранђеловац организовао је неколико партијских курсева од којих су два одржана 1943. године за политичке раднике. Први курс је почео да ради крајем јуна у шуми Требеш. На том курсу су међу слушаоцима биле Љубинка Новаковић и Зага Богдановић-Мала Рада, а предавачи: Душан Петровић -Шане, Милка Минић и Милић Радовановић.

Децембра 1943. године одржан је други партијски курс ОК, са дванаест слушалаца, међу којима су биле Надежда Драгачевић-Каратошић и Даница Миловановић.

Године 1944. марта почео је с радом трећи партијски курс ОК, у кући Драге и Добривоја Јовановића, у Буковику. О исхрани курсиста бринула је Драга, којој су у раду помагале Живка Јовановић, Митра Савић и Рајна Николић, проверене активисткиње. Међу слушаоцима овога курса биле су: Нада Јоксимовић, Катарина Богдановић-Милосављевић и Вида Мартиновић. Предавач је био Душан Петровић-Шане. Курс није завршио рад, јер су га открили жандарми. Курсисти су били потпуно опкољени. У борби са жандармима погинула су три друга и ЈБубинка Новаковић, члан ОК СКОЈ-а, која се ту нашла на обиласку терена, а рањене су, међу осталима, Катарина Богдановић-Милосављевић и Вида Мартиновић; Нада Јоксимовић је тада заробљена.

Овај курс је настављен у јулу, у Врбици на Венчацу, на месту званом Дугајлија. Извршене су детаљне припреме: ископана је и вешто камуфлирана пространа земуница и организована је обавештајна служба, коју су обављале омладинке чобанице Вера и Љубица Росић, а храну за курсисте припремала је Станија Росић, борац I шумадијског одреда. Од жена овај су курс завршиле: Катарина Богдановић-Милосављевић, Вида Мартиновић, Милица Пантелић и Дара Станић-Ђорђевић-Мара.

ЈЕЛИСАВЕТА СТАРЧЕВИЋ-ПАВЛОВИЋ-Зора Цицвара, текстилна радница, рођена је 1922. године у Ваљеву. Године 1939. запослила се у фабрици „Елка“, где је примљена у СКОЈ, а 1940. године у КПЈ.

У лето 1941. године Гестапо је ухапсио и спровео на Бањицу, где је задржана неколико месеци. После изласка илегално је живела и радила у Београду. Пошто је полиција трагала за њом, она је по одлуци Партије отишла у Рудничку чету. Када је формирана I шумадијска бригада, Рудничка чета је ушла у састав бригаде; Јелисавета је тада постала комесар Рудничке чете. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је.

О

ПАВА ЗЕЧЕВИЋ из Липовца, рођена 1900, помагала је са целом породицом НОП, а један јој је син био у партизанима. Због свог рада заклана је с мужем 12. маја 1944. године.

ДРАГА и ДОБРИВОЈЕ ЈОВАНОВИЋ, из Буковика са ДУШАНОМ ПЕТРОВИЋЕМ — Шанетом (први слева).

Драга је за све време рата радила за НОП. У својој је кући имала земунице за политичке раднике и рањенике, о којима се она старала. У њеној је кући одржан партијски курс марта 1944. Била је члан НОО, а затим секретар првог АФЖ-а у селу. Њој су у раду помагале Живка Јовановић, Митра Савић и Рајна Николић, а веза између одреда и политичких радника у Буковику ишла је преко Станојке Негословић.

ГОСПАВА ААЕКСИЕ ИЗ ЖАБАРА, РОБЕНА 1921. ГОДИИЕ У СЕЛУ БАЊИ, СТРЕЉАНА ЈЕ 1943. ГОДИНЕ НА БАЊИЦИ

ТЕРОР 1943. И 1944. ГОДИНЕ У АРАНЂЕЛОВАЧКОМ ОКРУГУ

Године 1943. с нарастањем Шумадијског одреда и појачањем политичког рада, територију Аранђеловца и околних срезова захватио је нов талас терора. Немци, специјална полиција, недићевци и четници су убијали, батинали и хапсили све оне који су ма на који начин помагали партизане. Четници су предавали Немцима и Специјалној полицији поједине своје жртве, првенствено ухваћене борце а најчешће су их изводили пред свој преки суд или предавали „црним тројкама" да их муче и кољу.

Мало је које село остало поштеђено. Седамнаестог септембра 1943. четници су заклали Радојку Благојевић, кројачицу из Крњевца, сарадника НОП-а од 1942, а претходно су јој ударили 200 батина. У истом селу заклали су ноћу између 17. и 18. новембра Милицу Благојевић, а Даринку Никитовић из Венчана 26. септембра 1943. у Раниловићу. Четрнаестогодишњу Бранку Спасојевић из Венчана четници су толико тукли да је умрла од батина. Радојку Радовић из села Врбице заклали су 23. децембра. Цвета Матић из Копљара заклана је 13. децембра у Марковцу, а истога дана заклали су у Копљару Милицу, Златију и Радмилу Симић. У Копљару је јануара 1943. умрла Драга Станојловић од батина које су јој ударали недићевци. У Горњој Трешњевици четници су убили Надежду Божић 24. марта 1943, а Немци су у истом селу убили Богданку Милинковић и Ђурђију Радосављевић. У Тополи су 5. априла четници убили Стојку Јовановић, а 31. децембра, на путу Топола-Аранђеловац, заклали су Ангелину Николић, фризерку и целу породицу Драгише Алексијевића: њега, његову жену Мирку, кћери Милену и Надежду и сина Миланка. Перса Пантелић из Брезовца погинула од четника у свом селу 15. децембра. Милева Савић из Рајковца, сарадник НОП-а од 1941. умрла је од батина које су јој ударили четници. У ноћи између 6. и 7. октобра четници су заклали у Горовичу Новку и Персу Петровић из Жабара зато што су радиле за НОП. У Крагујевцу су Немци септембра 1943. стрељали Цану М. Поповић Комненовић из Босуте, а претукли су Крстину Комненовић, те је умрла 3. априла 1943. Ноћу између 18. и 19. новембра упала је у село Бању четничка казнена експедиција и извршила низ злочина: заклали су Даринку Спасојевић заједно са девером и Босиљку Миливојевић, чији је син био у партизанима; Косару Стајић су повели од куће са тромесечним дететом у наручју и успут је боли камама; Косара се није бранила, већ се само трудила да заштити дете. Четници су је заклали на друму, а жене из села су касније из њеног загрљаја узеле дете, које је преживело мајку. Кад су Зору Миловановић, скојевку, повели да закољу, за њима је потрчала њена стрина Љубица Миловановић, нудећи своју главу за главу синовице. Четници су је прво терали, а пошто она није хтела да попусти, рекоше: „Кад си тако навалила, онда лези да те закољемо". Љубица је тако својим животом откупила живот Зорин. Исте ноћи претукли су Новку Радоњић: умрла је сутрадан, 20. новембра. У ранијем наврату у исто село, 28. августа, заклали су Марију Бришчек пред њеном малом децом. У Орашцу су 6. септембра 1943. стрељали Ђенадију Јоксимовић, а Госпаву Јоксимовић су толико тукли да је умрла 1944. године од последица батина. Од батина је умрла и Станислава Милетић из Гараша, ученица V разреда гимназије. Милицу Васић из Раниловића претукли су Недићеви жандарми. Првог августа 1943. године четници су заклали у црквеној порти у селу Белосавцима Станију Максимовић из Загорице; 28. септембра 1944. године заклали су Радмилу Антонијевић из Клоке и Паву Зечевић из Липовца.

У колубарском срезу, у Брајковцу, четници су октобра 1943. године заклали Љубинку Мићовић и Видосаву Ђорђевић и крајем године Даринку Ковчић. Петог децембра 1943. године заклали су у Даросави Станку Ранковић, а јануара 1943. умрла је Станислава Станојловић од батина које су јој ударили недићевци. У лето 1943. четници су у Јунковцу изболи камама Стану Шурлан, сарадника НОП-а, чија је ћерка била члан СКОЈ-а и оставили је да умре у најтежим мукама. У Лазаревцу је ноћу између 13. и 14. новембра заклана Лепосава Хвангак, домаћица, заједно са још пет сарадника НОП-а. У Барошевцу су четници 18. јуна 1944. убили Миљану Милутиновић и Драгу Димитријевић, а у селу Шопићу учитељицу Драгицу Лаловић. На Руд-

нику су 1943. године заклали учитељицу из Врачев Гаја Драгињу Савковић-Синку, предратног члана КПЈ. У Дудовици су јуна 1944. заклали Персиду Кајтез, сарадника НОП-а, а половином 1943. године убијена је ЈБубица Стевановић из Миросаљаца и у Араповцу заклана Милојка Илић. У логору на Бањици су биле: Госпава и Милица Алексић из села Жабара, сараднице НОП-а од 1941. Ухапсила их је септембра 1943. године Специјална полиција и отерала на Бањицу, Обе су стрељане 25. септембра 1943. Видосава Обрадовић-Радојковић, професор, секретар МК КПЈ за Аранђеловац 1943. године, ухапшена је крајем године, одведена на Бањицу и погинула у последњој групи жена,

11. септембра 1944. године. Заједно са Видом Обрадовић-Радојковић ухапшене су и професорке Аранђеловачке гимназије: Бранислава Богојевић, Наталија Јовић и Милица Дукић; све три су отеране на Бањицу, где су остале до расформирања логора 3. октобра 1944. шдине.

Роса Благојевић из Врбице, сарадник НОП-а од 1941, ухапшена је 1943, одведена у затвор у Крагујевац, а после три месеца пребачена у логор на Бањици, где је остала до његовог расформирања. После изласка из логора ступила је у НОВ и погинула априла 1945. у борби код Винковаца.

Бисенија Грујић из Даросаве, мајка четворо деце, сарадник НОП-а од 1941, ухапшена је 1942, одведена у затвор у Аранђеловац, а одатле на Бањицу, где јој се губи траг.

Даринка Дугалић, домаћица из Драгоља, отерана је на Бањицу као талац за сина Душана. Умрла је у логору 7. августа 1942. године.

Евгенија Корман, Јеврејка из Врбице, стрељана је на Бањици 1943. године.

Радмилу Терзић, омладинку из Цветовца, члана СКОЈ-а од 1942, чија је кућа била партизански пункт, ухапсила је Специјална полиција и целу 1943. годину провела је на Бањици. После пуштања из логора ступила је у I шумадијски одред. Године 194*4. била је члан СК СКОЈ-а за колубарски срез.

Ангелина-Гина Плећевић, професор из Аранђеловаца, ухапшена је као талац за мужа и била је у логору на Бањици до његовог расформирања. Њена сестра Јелисавета-Вета Петровић, учитељица из Аранђеловца, хапшена је више пута због кћери Бранке и Славке. Октобра 1943. године одведена је на Бањицу и остала у логору до расформирања.

Добрила Милановић из Босуте ухапшена је као активиста НОП-а и отерана на Бањицу. После пуштања из логора наставља да ради за НОП, а недићевци јој за одмазду пале кућу.

Сава Илић из Горње Трешњевице била је у логору на Бањици од новембра 1941. до краја септембра 1944. године, са непуних месец дана прекида.

ЈБубинка Петровић, учитељица у пензији из Степојевца ухапшена је 1942. године као талац за синове и провела 13 месеци у логору на Бањици.

Стаменија-Цаја Јелић из Араповца ухапшена је крајем 1941. године и отерана у затвор Специјалне полиЦије у Београду.

Осим другарица које су убијене или конфиниране у концентрационе логоре, маса жена из овога краја привођена је у полицију и четничке штабове и команде, саслушаване, хапшене и мучене на разне начине.

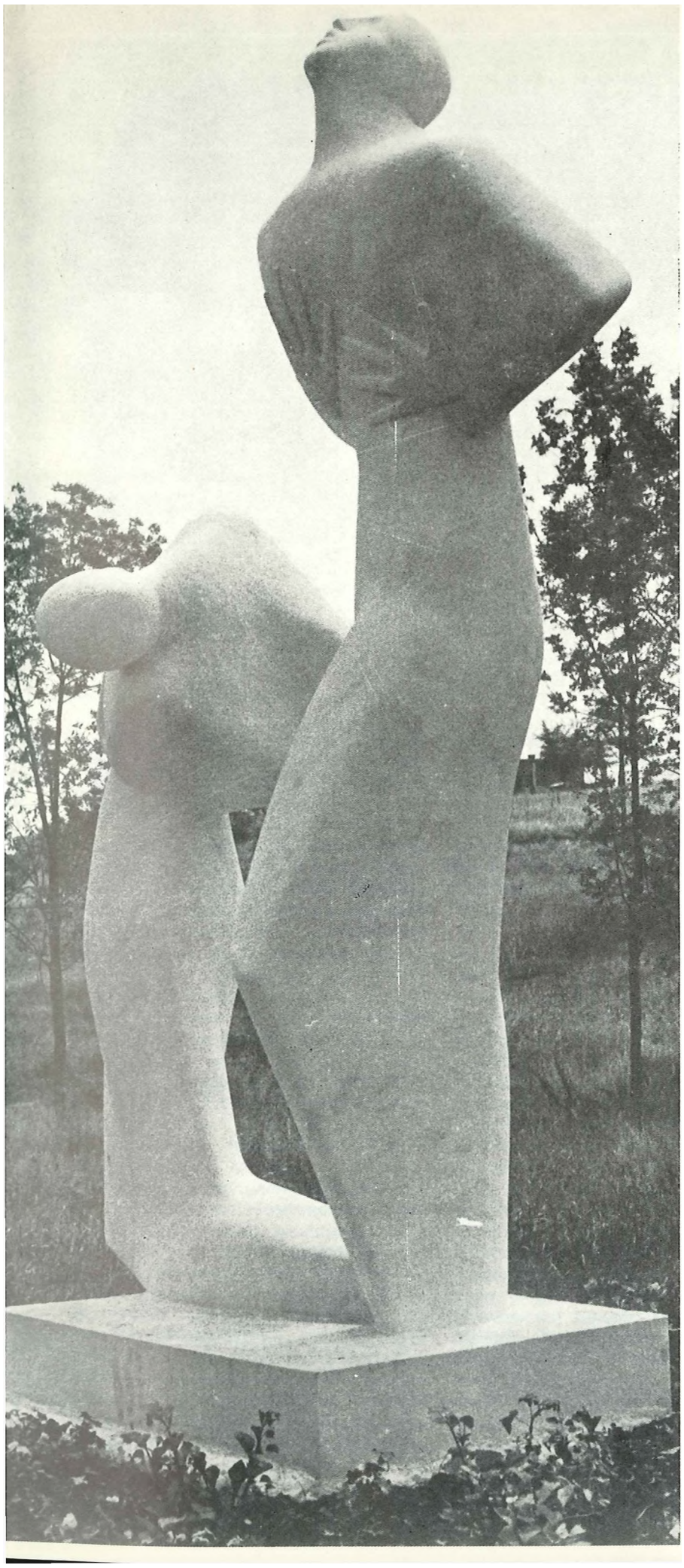

ОКРУГ КРАГУЈЕВАЦ

Споменик стрељаним грађанима у Крагујевцу
Рад вајара Анте Гржетића

Раднички покрет у Крагујевцу био је један од најразвијенијих у Србији. Уочи рата радило је 17 партијских ћелија везаних за партијско руководство у граду са преко 120 чланова Партије, затим одбор Народне помоћи, одбор Народног фронта, бројно и политички јаке синдикалне организације и организација СКОЈ-а која је обухватала велики број радничке, студентске и средњошколске омладине. Око ових организација окупљао се још и велики број радника и интелектуалаца, жена и женске омладине, који су као активисти учествовали у акцијама које је покретала Партија у граду и околним срезовима.

У партијској организацији Крагујевца радиле су уочи рата: Олга Јовановић, радница, члан Окружног комитета, Ангелина Недељковић-Милосављевић, студент медицине, члан МК СКОЈ-а, Зора Јовановић, дипломирани правник, Милица Панић-Вељковић, адвокатски приправник, Драга Тодоровић, професор, Милунка Ђурић, службеник ВТЗ-а, Јованка Јаготић-Невајдић, радница, Рада Шубакић, студент филозофије, Јованка Лилић, професор и Славка Гемовић, службеник ВТЗ, а у Грошници код Крагујевца Наталија-Нана Недељковић, домаћица. Један од задатака у коме су учествовале готово све жене чланови Партије био је рад за Црвену помоћ. О прихватању и смештају партијских радника највише су бринуле Олга Јовановић (у чијем је стану био партијски пункт), Славка Гемовић, Драга Тодоровић, Милунка Ђурић, Рада Суботић и Деса Митровић-Петровић.

У Синдикату и у раду друштва „Абрашевић" истицале су се раднице: Ружа Бојовић и Мирјана Ковановић, чланови СКОЈ-а, Каролина Хорват, кућна помоћница, Нада и Мина Петровић и велики број радница, радничких жена, интелектуалки, студенткиња и ученица средњих школа.

У активу СКОЈ-а женске гимназије радиле су пред рат: Деса Митровић-Петровић, Нада Наумовић, сестре Зора и Ната Радуловић, Владица Чубрило, Милица Срећковић, Зага Стоиловић, Нада Јовановић, Анђа Стефановић, Мила Раденковић, Олга Станојловић, Зага Дугалић и Оливера Ђорић, а у активу СКОЈ-а у Учитељској школи: Ракила Котарев, Милица Вучетић, Нада Ђокић, Станица Дугалић, Вероника Бабић, Вукица Гајић, Георгина Јовановић, Ружица Анастасијевић, Љубица Станимировић и Душанка Алексић.

Године 1941. примљене су у чла-

АНГЕЛИНА-АНГА НЕДЕЉКОВИЋ-МИЛОСАВЉЕВИЋ, студент медицине, рођена је 20. III 1917. године у Грошници код Крагујевца. Као ученица гимназије приступила је напредном средњошколском покрету и постала члан СКОЈ-а 1939. године. Те године је матурирала и уписала се на Медицински факултет у Београду, где је наставила врло живи политички рад у више студентских организација и актива. По директиви Партије, преко лета је радила на учвршћењу и омасовљењу скојевске организације у Крагујевцу и околним селима. Године 1940. је ухапшена и изведена пред Суд за заштиту државе, али захваљујући свом одличном држању пуштена је због недостатка доказа. После изласка из затвора примљена је у Партију и постала члан МК СКОЈ-а за Крагујевац.

Од првих дана устанка радила је на организовању омладине орашачког и опленачког среза, све до октобра 1941, када је отишла у Грошницу да се породи. Крајем новембра са дететом се повлачи с Крагујевачким одредом према Ужицу, а с њом и њена мајка Наталија-Нана. После борбе на Јеловој гори била је одсечена од одреда, па је била принуђена да се са дететом врати у своје село Грошницу, где су је четници ухватили и с мајком и дететом предали Немцима у Крагујевцу. Анга је из Крагујевца предата Специјалној полицији у Београду, где је дуго задржана, често саслушавана и страховито мучена. Новембра 1942. године је пребачена у логор на Бањици и 25. маја 1943. стрељана у Јајинцима.

Рађено 17. октобра 1942. године у одељешу Специјалне полиције Управе града Београда

З А П И С Н И К [1])

о саслушању МИЛОСАВЉЕВИЋ рођ. НЕДЕЈБКОВИЋ АНГЕЈ1ИНЕ, студенткиње медицине из села Грошнице, среза гружанског.

Зовем се МИЛОСАВЉЕВИЋ АНГЕЈ1ИНА, по занимању сам бивши студент медицине, сада домаћица, рођена сам 20. марта 1917. године у селу Грошници, срез гружански, од оца Петра и мајке Наталије, рођ. Ранковић, удата, мати сам једног детета, Српкиња сам, вере православне, неосуђивана, полицијски одговарала, писмена, на постављена питања дајем следећи одговор:

Године 1939, завршила сам VIII разред гимназије са матуром у Крагујевцу. Исте године сам се уписала на медицински факултет, али сам се са истог из материјалних разлога фебруара месеца 1941. године исписала.

И кроз гимназију и доцније, као студенткиња, ја сам почела да читам левичарску литературу и то махом белетристику. То је био разлог да сам ја почела да размишљам о социјалним проблемима и да се дружим са лицима која су била оријентисана комунистички.

Године 1939. ја сам се упознала у Крагујевцу са *МилосављевиН Милованом,* абаџијским радником, који је у Крагујевцу сматран за комунисту, у кога сам се заљубила. Ово ме је код крагујевачке полиције компромитовало и једном сам била хапшена. Приликом извршеног претреса у кући мојих родитеља у Грошници, пронађени су неки комунистички леци, па је сматрано да они припадају мени. Међутим, те летке је донео из Београда мој брат Недељковић Радисав, звани „Раја", студент права, који је такође био оријентисан комунистички, а који се за време прошлогодишње „партизанске" акције одметнуо у шуму и био командант партизанског шумадијског одреда. Где се он сада налази и да ли је у животу то ми је непознато. У партизанима ми се налази и други брат, *Недељковић Владислав,* заводски радник, за кога сам чула да је погинуо.

Мада сам била оријентисана комунистички, мада сам се већином кретала у друштву комунистички оријентисаних лица, ја нисам била члан Партије, те нисам у могућности да дам какве податке о лицима која су била чланови Комунистичке партије у Крагујевцу и ближој околини.

Пре него што је избио рат између Немачке и Совјетске Русије, ја сам се 11. марта 1941. године у Орашачкој цркви венчала за Милосављевић Милована и нешто раније, а и после тога, ја сам све до октобра 1941. године живела код свога свекра у селу Копљарима, одакле ми је родом био муж. Пошто сам у том времену била пред порођајем, ја сам отишла код својих родитеља у село Грошницу. Мој муж је до мога поласка био стално код куће. Доцније сам чула да се и он одметнуо у шуму и да се прикључио „партизанима". Где се он сада налази непознато ми је. Отац мога мужа зове се Милосављевић Љубинко.

Пошто су немачке власти у Крагујевцу добиле обавештење да се партизани несметано крећу по селу Грошници, то је после 10—15 дана по моме доласку у село наишла казнена експедиција и попалила многе куће у селу, па и нашу. Пошто се знало да се мој брат Радисав налази у партизанима и да је наша кућа била левичарски оријентисана, то бојећи се да нас Немци не похватају и убију, ја сам са родитељима избегла из села и дуже времена крили смо се по околним селима, па и у селу Дуленима, срез левачки, где је био партизански штаб, при коме су се налазила и моја браћа. Тамо су ме видели неки партизани, који су доцније били похватани, па су приликом саслушавања тврдили да сам и ја била одметнута у шуму и да сам активно, и то наоружана, узела учешћа у партизанској акцији. Међутим, није тачно ни да сам раније, заједно са мужем, била у партизанима у околини Аранђеловца, ни да сам доцније прешла у одред свога брата. Као што сам већ изјавила, ја сам била пред порођајем, са великим трбухом, те и да сам хтела нисам била у могућнос^и да активно учествујем у партизанској акцији и да носим оружје. Половином месеца новембра 1941. године, ја сам родила женско дете у једним појатама села Аџине ливаде. После порођаја прешла сам код своје сестре по оцу Јовановић Смиљке из Грошнице. Код ње сам била свега неколико дана, па су ме од ње и ухапсили четници и заједно са дететом спровели тој управи.

То је све што имам да изјавим. Прочитано ми и за своје признајем.

Милосављевић Ангелина, с. р.

Записничар-службеник,
(потпис нечитак)

САСЛУШАО И ОВЕРАВА:
Отсек IV
Бећаревић, с. р.

[1]) РСУПС, Дос. IV, бр. 49/4-Е.

ство КПЈ: Нада Наумовић, Деса Митровић-Петровић, Радмила Јањић, Владислава Чубрило, Милица Милојковић, Зага Стоиловић, Марија-Маца Јагодић, Нада Јовановић-Бакић, Анђа Стефановић, Љубица Станимировић, Стана Чанак, Дринка Милекић и Милица Урошевић. Божана Прпић, члан КПЈ од 1938. године, дошла је 1941. у Крагујевац и укључила се у рад партијске организације. У скојевску организацију тада су примљене и Живадинка Дивац, Смиља Јањић и Милена Јагодић, ученице. На почетку окупације у Крагујевцу је радило шест актива СКОЈ-а, 15 помоћних уличних актива са 82 активиста, и 45 омладинских васпитних група. У активима и групама било је обухваћено 323 омладинца и 190 омладинки. Омладина је одржавала своје састанке по кућама, пољанама, баштама, шумарицама и на другим скровитим местима.

Крајем јуна и почетком јула, у окупираном Крагујевцу су организовани курсеви прве помоћи: у Пивари, у Вардарској улици и на другим местима. Међу организаторима курсева била је Дринка Милекић, студент филозофије, а предавачи су биле Ната Димитријевић, студент медицине и Стана Чанак, медицинска сестра. Ове курсеве је завршило око 50 омладинки, међу њима: Марија Јагодић и Владанка Ђурић раднице; ученице гимназије: Милица Милојковић, Милица Срећковић, Владица Чубрило, Зора и Ната Радуловић и студенткиња Милица Динић. Један курс прве помоћи одржан је у кући Зоре и Нате Радуловић, где је било и складиште санитетског и другог материјала за Крагујевачки партизански одред, а други у стану Олге Јовановић.

У припремама за устанак организовано је прикупљање муниције и оружја у граду и у селима. Преко фабричког комитета ВТЗ организовано је изношење експлозива из фабрике.

У градском одбору НОФ-а радила је Милунка Ђурић, која је била и секретар једне партијске ћелије, а Нада Наумовић је била секретар једног рејонског одбора НОФ-а. Формирани су и активи жена у граду и околним селима који су од формирања Крагујевачког партизанског одреда прикупљали прилоге у одећи, намирницама, санитетском материјалу, а затим их куририма слали у одред. У помоћи одреду учествовали су готово сви грађани Крагујевца, а пред-

њачили су у томе активи жена у Корману, Белошевцу, Топоници, Дивостину, Грошници, Дреновцу, Чумићу, Светлићу, Брзану и другим селима.

И омладинке окупљене око својих актива и група радиле су на прикупљању санитетског материјала, намирница и свега другог што је било потребно одреду. Ната Димитријевић, члан СКОЈ-а радила је у болници и оданде извлачила санитетски материјал; Стана Чанак и Оливера Ђорић су радиле у Дому здравља и такође износиле санитетски материјал и лекове, а преношење прикупљеног материјала у одред организовала је Дринка Милекић.

У неким селима око Крагујевца било је омладинки у активима СКОЈ-а. У Дивостину су биле чланови СКОЈ-а Милица Бујадиновић и Будимка Ђорђевић; у Чумићу ЈБубица Тошић-Цура и Станица-Мица Максимовић (1944. ступила у НОВ). Поред ова два члана СКОЈ-а, у селу су се истицале радом омладинке Селина и Зора Максимовић (септембра 1944. ступила у XV мајевичку бригаду) ученице учитељске школе, и Живка и Милица Стефановић; у Корману Радослава Јовановић, Радунка Милановић и Јелица Рајковић; у Малим Пчелицама Рајка Јовановић-Константиновић; у Белошевцу Љубица Димитријевић-Селка.

Одмах после формирања одреда у Крагујевцу се приступило и формирању борбених десетина у којима је крајем септембра и почетком октобра било преко хиљаду радника, жена, девојака и друге омладине. Свака од тих десетина имала је 10—15 ударника. Поред свег терора Немаца и полиције, ове десетине су растурале прогласе, летке, билтене Врховног штаба и дневних вести, од којих су поједини бројеви растурани и у две хиљаде примерака. Поред тога извођене су и разне друге акције: 15. јула спаљене су немачке новине усред града, а 26. јула спаљена је карта Европе на којој су Немци уцртавали своје успехе на Источном фронту; упаљена је седларница ВТЗ-а и сењак у Грошници. У граду су свакодневно исписиване пароле и лепљени антифашистички плакати. Акције скојеваца имале су велики одјек у гРаду и околини; нарочито је одјекнула акција коју су средњошколци Живадинка и Живорад Дивац, сестра и брат, извели полазећи у одред. Они су пратили кретање једног жандарма на периферији ıрада и сачекали га У заседи. Присилили су га да крене

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА[1]
Одељење специјалне полиције
II. бр. 4433/41
30 јануара 1942 године
Београд

Експедовано 31-1-1942 год.
Послао
Ивичић, с. р.

МАТЕРИНСКОМ УДРУЖЕЊУ

Б Е О Г Р А Д

У затвору ове Управе налази се НЕДЕЉКОВИЋ АНГЕЈ1ИНА, студенткиња медицине и позната комунисткиња из села Грогинице, среза крагујевачког, која је од преког суда осуђена на смрт.

Како иста има дете старо 3—4 месеци, које је родила за време боравка међу „партизанима", то молим, да се исто преузме од ове Управе.

Х И Т Н О Ј Е !

По наредбн
Шефа Одељења специјалне полиције
Шеф одсека IV,
Бећаревић, с. р.

') РСУПС, Дос. IV, бр. 49/4.

МИЛИЦА МИЛОЈКОВИЋ, учекица гимназије, рођена је 1925. године у Крагујевцу. Под утицајем свога брата, радника и члана КПЈ, Милица је рано почела да чита напредну литературу и да учествује у акцијама напредног омладинског покрета. Имала је само 15 година када је 1940. године поводом прославе 8. марта одржала реферат о положају жене у друштву. Под окупацијом ради на прикупљању муниције и санитетског материјала у Крагујевцу. По задатку одлази на рад у околна села, окупља омладину и припрема је за борбу против окупатора. Са 16 година примљена је у чланство КПЈ. Када је полиција ушла у траг њеном раду, отишла је у Крагујевачки одред. 15. новембра 1941. заробљена је са једном другарицом у селу Аџине Ливаде и спроведена у крагујевачки затвор, одакле је као малолетна убрзо пуштена. По изласку из затвора послата је на рад у Београд, где је постала члан МК СКОЈ-а. 6. септембра 1942. године пошла је на уговорени састанак у Далматинску улицу; полицијска заседа ју је сачекала, а када је покушала да побегне агент је пуцао за њом и убио је на улици.

ОСВЕТИМО ПАЛЕ РОДОЉУБЕ[1])

6-1Х-1942. убијена је насред улице у Београду од стране крвника из Управе града полицијског агента Витаса омладинка и родољуб МИЛИЦА МИЛОЈКОВИЋ, родом из Крагујевца. Крваве немачке слуге из Управе града, на челу са Недићем, Аћимовићем и Драгим Јовановићем, настављају са убијањем људи, жена и деце. Најновији злочин показује колико су ти најамници немачки огрезли у крви, јер им је мало што они врше свакодневна стрељања српских родољуба у логору на Бањици, већ настављају са убиствима чак и жена по улицама Београда. Ближи се час када ће крвници одговарати за своје злочине пред српским народом.

■) „Глас", бр. 2—3, 1942.

Референт Управе града Београда, чији је задатак био да ухвати и приведе Милицу Милојковић, извештава Одељење специјалне полиције УГБ како ју је убио.

Тачно у 10 часова и 25 минута појавила се у Далматинској улици девојка... На састанак је дошла на женском бициклу... Легитимисао сам је и утврдио да се зове Милојковић Милица, рођена 23. јануара 1924. године У Крагујеви,у и да је по занимању ученица. Одмах потом наредио сам јој да пође с *нама. Међутим, у једном моменту именована је на углу Далматинске улицс и Улице Станоја Главаша нагло одгурнула свој бицикл на мене, ударила ме с њим и дала се у бекство. Позвао сам је да одмах стане, али како именована није следовала позиву и како је постојала могућност да јој бекство успе, ја сам извадио свој службени револвер и опалио један метак у правцу именоване, нишанећи је у доњи део ногу. Како је била низбрдица којом се ова девојка спустила, бежећи испред органа, то је метак који сам ја испалио у правцу ње погодио испод десне плећке. Од повреда коју је овом приликом добила, Милојковић је издахнула на лицу места, односно у Улии,и Станоја Главаша, где је пала, кроз неколико минута.*

О предњем случају извештен је одмах телефонски г. шеф IV отсека Одељења специјалне полиције УГБ.

Част ми је доставити предњем Одељењу с молбом ради знања и даље надлежности.

0. IX 1942. год.
Београд

Јован С. Витас, с.р.
референт УГБ

РСУПС, Дос. IV.

МИЛУНКА ЂУРИЋ, службеник ВТЗ у Крагујевцу, рођена је 19. маја 1921. године у Брњици, у сиромашној сељачкој породици. Укључила се у напредни омладински покрет као ученица V разреда гимназије у Краљеву. Сарађивала је у „Освиту", листу литерарне дружине своје гимназије и својим напредним ланцима скренула на себе пажњу наставника и полици.је, Ухапшена је 1937. године са неколико другова и била принуђена да напусти школовање. После изласка из затвора прешла је у Крагујевац, где је наставила политички рад. ГодиНе 1939. запослила се у ВТЗ-у и исте године примљена у КПЈ. Радила је у синдикалној организацији и „Абрашевићу". Одмах после окупације, Милунка је организовала прикупљање оружја, одеће, санитетског и другог материјала. Постала је члан градског одбора НОФ-а, а истовремено и секретар једне партијске ћелије. Октобра 1941. године ступила је у Крагујевачки одред и с њим кренула за Санџак. Ухватили су је четници у околини Чачка и предали Немцима. Стрељана је јануара 1942. године у Крагујевцу.

ХВАТАЊЕ ДВЕ ОПАСНЕ КОМУНИСТИЧКЕ АГИТАТОРКЕ')

Београдски четнички одред, претражујући по терену остатке разбијених комунистичких банди, ухватио је две опасне комунистичке агитаторке које су све до сада биле у једној банди у гиуми. То су Радмила и Смиља Јањић, студенткиње родом из Груже.

') ..Обнова", 5-9-1-42, бр. 158.

испред њих према Лепеници и у правцу партизанског логора, разоружали га и предали штабу.

У току лета и почетком јесени 1941. године већи број другарица ступио је у Крагујевачки одред — Обренија Бечановић, Ружица Бојовић, Наталија Димитријевић, Зага Дугалић (која је затим прешла у Ваљевски одред), Љубица Ђорђевић, сестре Деса, Марија и Милена Јагодић, сестре Радмила и Смиља Јањић, Нада Јовановић, Мирјана Ковановић, Олга Миливојевић, Милица Панић-Вељковић, сестре Зора и Ната Радуловић, Анђа Стефановић, Славка Тошић, Милица Урошевић, Владица Чубрило, Радмила Шубакић (родом из Липнице); из Кормана су ступиле у одред Радослава Јовановић, Радунка Милановић и Јелица Рајковић, Драга Ратинац из Горње Сабанте и Рајка Јовановић-Константиновић из Малих Пчелица. Из Београда је половином јула 1941. године упућена у Крагујевачки одред Анка-Беба Ћирић.

Током лета и почетком јесени 1941. године Крагујевачки одред је имао све чешће сукобе с непријатељем и све већи број рањеника, па се осетила потреба за формирањем болнице. У томе се успело половином септембра после једне успеле акције одреда. Том приликом је заплењена комплетна болница у Равном гају код Крагујевца и пребачена у Дулене. Комплетан болнички инвентар и инструментариј превезла је колона од 40 сељачких кола. Што је ова болница могла тако комплетна да буде пребачена партизанима, велике заслуге је имао др Воја Дулић, који је тада и сам ступио у одред. С њим су дошли медицинска сестра Босиљка Вукановић-Чарна и болничар Спасоје Јањевић. Инвентар и рањеници су размештени у више сеоских кућа. Када су у Дулене почели да пристижу рањеници из Поморавског одреда, на рад у болницу пребачене су омладинке из одреда које су имале завршен санитетски курс: Милица Милојковић, Маца, Десанка и Милена Јагодић, Ната Радуловић, Радмила Јовановић, Милена Марковић, студент медицине, и друге. Болница је у Дуленима остала до половине новембра. У болници је вршен и преглед сељака. У другој половини новембра пребачена је у Топоницу, где је остала краће време, до покрета одреда у правцу Чачка и Ужица.

У болници у Топоници радиле су другарице из одреда: Анка-Беба Ћирић, Ната Хаџић (која је ту дошла

да се опорави, а радила је политички на терену), Владица Чубрило, Дринка Милекић, Живадинка Дивац, Мирјана Ковановић Анђа Стефановић, Нада Јовановић, Рајка Јовановић-Константиновић-Бела, Милунка Ђурић, ЈБубица Ђорђевић, Радмила Ћирковић, Богунка Павловић и велики број девојака из околних села, а од медицинара су биле: Анга Недељковић--Милосављевић, Ната Димитријевић и Душан Ђурић.

У околним селима су формирани активи жена, који су организовали прикупљање хране за болницу. На сеоским путевима могле су се сваког дана сретати десетине сељанки како хитају према болници са препуним корпама хране и других поклона за рањенике, те је ова партизанска болница била добро снабдевена храном и свим осталим стварима.

Активи жена у околним селима орнизовали су и сакупљање одеће и обуће и новчаних прилога за одред, а ти су прилози били често тако велики да је одред стекао знатан новчани фонд.

Двадесет седмог новембра 1941. године болница је упућена према Чачку са око 100 рањеника, 30 другарица болничарки и лекаром др Дулићем. Са болницом је кренуло и око 30 старијих људи и жена, међу којима су биле партизанске мајке Емилија Јанковић и Емилија Јагодић; двадесетак другарица које су као болесне биле повучене из чета и неколико другарица с малом децом, међу њима Ленка Васиљевић и Милица Тодоровић. Колону од преко педесет кола са рањеницима, болничким инвентаром и великом резервом хране, пратио је и обезбеђивао болнички вод. Сутрадан, 28. новембра болница се укрцала у композицију воза и продужила према Ужицу, а из Ужица се евакуисала на Златибор.

РАДМИЈ1А ЈАЊИЋ, службеник из Крагујевца, родила се 1921. године у Гружи. Када је завршила велику матуру, запослила се у ВТЗ и ту се укључила у напредни раднички покрет и учествовала у свим акцијама које је Партија организовала у годинама пред рат. У јесен 1941. године ступила је у Крагујевачки партизански одред и са одредом кренула за Санџак. На Златибору је ухваћена са својом сестром Смиљом и обе су отеране у логор на Бањици и стрељане 5. марта 1942. године. Пред полицијом је имала добро држање, достојно члана Комунистичке партије.

СМИЉА ЈАЊИЋ, матурант из Крагујевца, рођена је 1923. године у Гружи, у сиромашној породици. Под утицајем сестре Радмиле пришла је напредном покрету и била једна од најактивнијих омладинки. Ступила је у Крагујевачки одред одмах после формирања. Са одредом је крајем 1941. године кренула за Санџак. Ухваћена је на Златибору и заједно са сестром Радмилом спроведена у логор на Бањици и обе стрељане истог дана, 5. марта 1942. године.

МАРИЈА-МАЦА ЈАГОДИЋ, радница, рођена је 3. фебруара 1923. године у Пакрацу. Пре рата била је укључена у омладински покрет и постала члан СКОЈ-а 1940. године, а члан КПЈ 1941. године. После избијања устанка радила је у скојевским групама, организовала марксистичке кружоке и била секретар једне групе. Поред тога, прикупљала је санитетски материјал и носила заједно са пропагандним материјалом из града у одред. Септембра 1941. године ступила је у Крагујевачки одред и с њим прешла у Санџак. У Првој пролетерској бригади била је заменик политичког комесара омладинске чете Трећег батаљона, затим комесар чете и члан батаљонског бироа. Године 1941. била је у Политодјелу IV крајишке бригаде, а 1944. члан Политодјела V крајишке и XXII дивизије. Крајем 1944. послата је за члана Партијског повереништва у Параћин, а била је и члан ОК СКОЈ-а у Светозареву. Маја 1945. изабрана је за члана ПК СКОЈ-а Србије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

БУДИМКА ЂОРЂЕВИЋ-СТАМАТОВИЋ је рођена 1922. године у селу Дивостину код Крагујевца. По окупацији се укључила у рад за НОП и са групом омладинаца и омладинки прикупља оружје, одећу, обућу, санитетски материјал и друго. Маја 1941. године је постала члан СКОЈ-а. Била је курир између ОК СКОЈ-а за Крагујевац и одреда. После одласка одреда у Санџак, новембра 1941. радила је на терену гружанског среза. У лето 1943. године одлази у Први шумадијски одред, у коме остаје до јесени, када је са групом другова послата на политички рад на крагујевачки терен. Пошто је полиција убрзо ушла у траг овој групи Будимка се враћа у одред, где остаје до ослобођења Шумадије, а затим одлази у 21. српску бригаду и учествује у борбама на Сремском фронту. Јануара 1945. године на тражење ОК КПЈ прешла је на политички рад у срез гружански и постала члан Среског комитета КПЈ, секретар Среског народноослободилачког одбора и секретар Среског одбора АФЖ-а. Носилац је Споменице 1941, и више одликовања.

●

ЖИВАДИНКА ДИВАЦ, ученица, рођена 12. VII 1923. у радничкој породици у Крагујевцу, још у школи су укључила у напредни омладински покрет. Од првих дана устанка је активно учествовала у свим акцијама омладинске организације, између осталога у паљењу непријатељских новина и изложене карте Европе на којој су Немци обележавали своје успехе на Источном фронту. Као курир Крагујевачког партизанског одреда преносила је поверљиву пошту. Септембра 1941. била је међу првим девојкама у Крагујевачком одреду. Са одредом се пребацила у Санџак и постала борац III батаљона I пролетерске бригаде. Априла 1942. примљена је у Партију. Године 1943. прешла је у VII крајишку бригаду. У јесен исте године завршила је у Јајцу средњи партијски курс. Погинула је децембра 1944. године, упавши рањена у набујалу Лашву. Била је тада омладински руководилац бригаде. Један сељак је сахранио на својој њиви поред реке, а после завршеног рата њени посмртни остаци пренети су у Крагујевац.

МИЛЕНА ЈАГОДИЋ, ученица женске занатске школе, рођена 14. X 1924. године у Пакрацу. У Крагујевцу се укључила у напредни омладински покрет, а априла 1941. године примљена у СКОЈ. У Крагујевачки одред је ступила у лето 1941. године и са одредом прешла у Санџак. Била је борац I и II пролетерске бригаде и затим 31. српске бригаде. У току НОР била је заменик комесара чете, санитетски референт батаљона и санитетски референт бригаде. Године 1943. произведена је у чин заставника. Два пута је рањавана. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ДЕСА ЈАГОДИЋ-ХЕРЉЕВИЋ, текстилна радница, рођена је 5. фебруара 1920. године у Крагујевцу. Цела њена породица радила је од првих дана устанка за НОП. Полиција је запазила њен рад те је октобра 1941. морала да оде у Крагујевачки одред, у којем је била четна болничарка. Са одредом је прешла у Санџак и постала борац III чете Крагујевачког батаљона Прве пролетерске бригаде. Почетком 1942. оболела је од тифуса, и остављена са групом тифусара и рањеника у Власеници, а потом пребачена у болницу на Мајевици. После оздрављења одлази у Мајевичку бригаду и на политички рад на терен Јање, где је остала до ослобођења. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

РАЈКА-БЕЛА ЈОВАНОВИЋ-КОНСТАНТИНОВИЋ рођена је 1922. године у Малим Пчелицама у напредној сеоској породици, која је од првих дана устанка радила за НОП. Кућа њених родитеља била је пункт преко кога је одржавана веза са одредом. Ту су долазили курири из града и одреда и ту је било слагалиште прикупљеног материјала за одред. Када се сазнало за њихов рад, Рајка одлази са оцем и братом у Крагујевачки одред. У чети је била болничарка. У Босни постаје борац Прве пролетерске бригаде. У војсци је била на разним дужностима. Указом од 1. априла 1945. године произведена је у чин потпоручника. После ослобођења била је члан ОК КПЈ за Светозарево. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МАСОВНИ ПОКОЉ У КРАГУЈЕВЦУ

Октобра 1941. године Немци су извели на губилиште око 7.000 становника Крагујевца. Као повод за овај свирепи обрачун са голоруким становништвом послужиле су честе диверзије у Крагујевцу и околини, и погибија једне групе немачких војника на путу према Горњем Милановцу. Није случајно да је баш Крагујевац изабран да плати данак у крви фашистичким освајачима. Они су се на овај обрачун припремили много раније, јер су знали расположење Крагујевчана и осетили његов отпор. Само су чекали прилику да се освете за масовно и снажно учешће Крагујевчана у разним акцијама које је широко развијао Народни фронт, окупљајући не само јаку радничку класу, него и сељаштво, интелигенцију и омладину. Снага тога отпора нарочито је дошла до изражаја у демонстрацијама 26. марта 1941. против срамног потписивања Тројног пакта. Сутрадан, манифестацијама је поздрављено раскидање тог пакта и изражена спремност да се брани слобода и независност земље. Народ целе земље прихватио је пре и рат него да сагне главу и без борбе пусти окупатора у своју земљу. То се показало и априла 1941. године. Надирућој немачкој армији у овом делу Србије пружен је местимичан оружани отпор. Све је то био разлог да се окупатор обрачуна с народом овог краја. А када је Крагујевачки одред У јесен 1941. године почео све многобројније и опсежније акције, што је потврђивало да народ још није покорен, брзо је дошла свирепа освета. У овом крвавом послу окупатору су пружили пуну помоћ домаћи изајници.

Кажњавање становника је започето у селима Грошници и Маршићу, а 20 октобра 1941. у Крагујевцу је извршена масовна рација мушког становништва од 16 до 80 година. У кућама, надлештвима, школама, са улица Немци су хапсили грађане, раднике, ученике и службенике и затварали их у топовске шупе са образложењем

НАРОДНИ ХЕРОЈ

НАДА НАУМОВИЋ, студент медицине из Крагујевца, рођена је 22. IV М22. године у занатлијској породици. Њен отац пекар школовао је од свога рада све четворо своје деце. Нада је у свим разредима основне школе и гимназије била одлична ученица. У напредни омладински покрет се укључила у VI разреду гимназије и тада постала члан СКОЈ-а. У VII разреду гимназије је дошла у сукоб са школским властима због тога што из убеђења није више хтела да чита молитву пре и после часова. Добијала је опомене и добила двојку из веронауке. Њен поступак се препричавао у граду, а наставнички савет је разматрао случај. Пошто је из свих осталих предмета имала одличне оцене, прогледали су јој кроз прсте.

Године 1940. уписала се на Медицински факултет у Београду и одмах се укључила у рад напредног студентског покрета. Исте године је кандидована за члана КПЈ, а 1941. примљена у Партију. Као што је раније била савесна у учешу, тако је и сада ревносно извршавала сваки партијски задатак. Поред тога је била добар и несебичан друг и своја скромна средства, чак и своју собу, делила са другарицама које су имале мање од ње. Одмах после напада Немачке на Југославију Нада се, као и остали студенти комунисти, по задатку вратила на терен. Постала је секретар рејонског актива СКОЈ-а. Организовала је окупљање омладине у читалачким групама, учествовала у организовању курсева прве помоћи, од којих је један одржан у њеној кући. С формирањем партизанских одреда и организовањем Народноослободилачког фонда, Нада је извршавала и још многе друге задатке. Била је члан рејонског одбора НОФ-а, организовала је припремање хране за партизане и прикупљање санитетског матријала, новчане помоћи и одеће. Била је један од организатора омладинских акција у граду и сама је у њима учествовала. Преко једне другарице која је радила у полицији добављала је бланко пропуснице и личне карте и предавала их друговима. Била је и курир између Крагујевца и Београда.

Двадесетог октобра, када су Немци и љотићевци вршили рацију по граду и водили грађане у затвор, Нада се нашла пред својом кућом. Видевши како љотићевци врбују једног младића из њеног суседства, није могла да се уздржи већ их је оштро напала, назвавши их издајицама и окупаторским слугама. Љотићевци су је потерали у затвор и сутрадан, 21. октобра, стрељана је у првој групи грађана. На путу за стрелиште Нада је бодрила људе да достојанством и храброшћу пркосе Немцима и издајницима. Пред само стрељање скинула је наочаре и закачила их за своју легитимацију и бацила далеко од себе, затим узвикнула „Живела Комунистичка партија!“, „Живео Совјетски Савез!“ Због своје беспримерне храбрости у одсудном часу и достојанственог држања проглашена је за народног хероја 20. децембра 1951. године.

НЕМЦИ И ЉОТИИЕВЦИ СПРОВОДЕ УХВАНЕНЕ ГРАВАНЕ КРАГУЈЕВЦА НА СТРЕЉАЊЕ

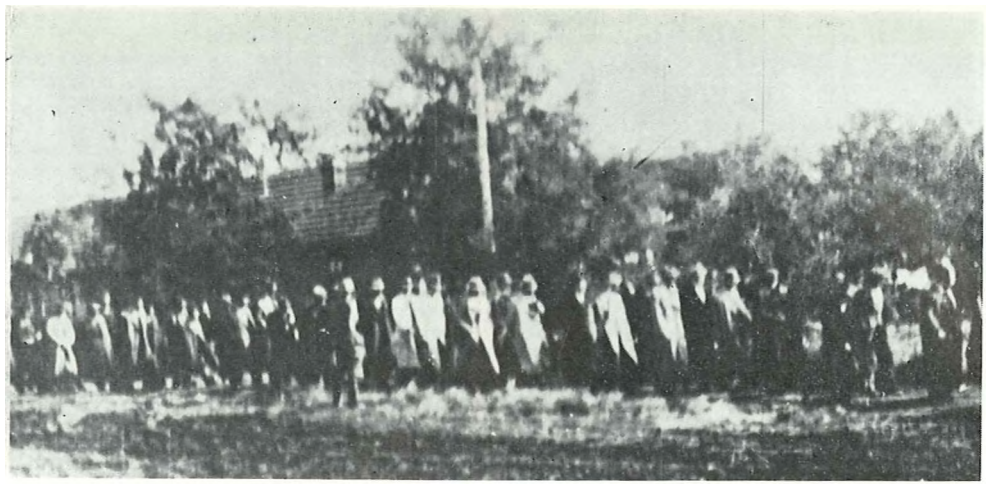

ЈЕДНА КОЛОНА УХАПШЕНИХ ГРАБАНА НА ПУТУ ЗА ГУБИЛИШТЕ, У КРАГУЈЕВЦУ 21. ОКТОБРА 1941.

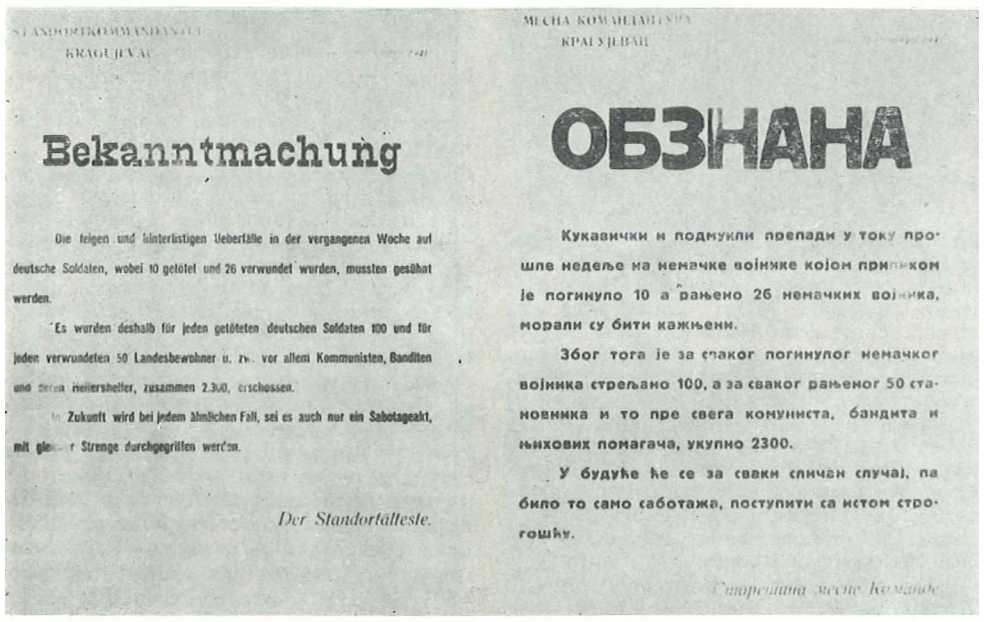

ЈЕДНА ОД МНОГОБРОЈНИХ ГРУПА СТРЕЉАНИХ 21. ОКТОБРА 1941.

да је то због провере легитимација. Затворено је око 10.000 грађана. Уместо провере легитимација, почео је крвави обрачун наоружаних немачких војника и домаћих издајника са голоруким грађанима. У свитање 21. октобра 1941. године митраљески рафали су у непосредној близини топовских шупа покосили прве октобарске жртве. Само стотинак метара од прве бараке убијена је група радника. Ако је до тог момента и било неке наде међу ухапшенима да неће бити стрељани, она је сада покопана. И у тим последњим тренуцима нашли су у себи снаге да на својим радничким књижицама, легитимацијама и зидовима барака исписују последње поруке својој деци, породици, родбини, Партији, народноослободилачкој борби, Совјетском Савезу, Црвеној армији.

Међу затвореним професорима и ђацима били су и директор Учитељске школе Милоје Павловић и заменик директора I гимназије Лазар Пантелић. И један и други су могли да се спасу, али су ту „милост" одбили и остали са својим ученицима да поделе њихову судбину. Када је Милоју Павловићу љотићевски старешина Марисав Петровић понудио спас, одговорио је издајнику: „Ако мој живот зависи од тебе, није ми потребан!" И Милоје Павловић и Лазар Пантелић су изведени на губилиште са још 12 професора и око 300 ученика. У групи ученика било је и једно одељење V разреда, одељење 15-годишњих дечака, који су још носили кратке панталоне. Сви су на стрелиште изведени заједно. Умирали су загрљени певајући: „Хеј Словени, још живи!" Млада тела су се повијала под ударцима рафала као зелено класје на ветру.

После језивог масакра несрећне мајке, жене и сестре размилеле су се по разбојишту тражећи своје најмилије по земљи натопљеној крвљу. Призор је био страшан. Гомиле унакажених лешева лежале су на благим косама Крагујевца. Град је био пуст; било је готово немогуће срести мушкарца. Могле су се видети само жене у црнини, јер је трећина становништва стрељана и многе породице остале без својих хранитеља.

У овом покољу изгубило је животе и 13 жена и дванаесторо деце, малих чистача ципела.

Немци су са пруском педантношћу објавили масовни покољ, који су започели 21. октобра у Крагујевцу:

„под бр. 164 Вељковић Милица[1]), домаћица, Крагујевац
„ „ 186 Јовановић Милица домаћица, Крагујевац
„ „ 361 Јовановић Живка, радница, Крагујевац
„ „ 454 Наумовић Надежда, студент, Крагујевац, рођ. 22. IV 1922.
„ 605 Чивовић Верка, радница, рођ. 10. III 1915. у Блазнави
„ „ 679 Ђорђевић Јелица, домаћица, рођ. 1914, у В. Градишту
„ „ 783 Коробчански, домаћица, рођ. 1889.
„ „ 893 Маслаћ Надежда, слушкиња, рођ. 10. VIII 24. у Ракинцу
„ „ 892 Маслаћ Даница, слушкиња, 5. VIII 1928. у Н. Саду
„ „ 1016 Милојевић Живка, радница, рођ. 20. VIII у Маршићу
„ „ 1068 Миловановић Мими, учитељица, Крагујевац
„ „ 1523 Стојковић Милица
„ „ 1678 Тошић Јулка, домаћица, Крагујевац.“

„Очевици о страгином злочину

ХИТЛЕРОВЦИ И НЕДИЋЕВЦИ ПОУБИЈАЛИ 5000 ЉУДИ И ЖЕНА У КРАГУЈЕВЦУ[2])

Положај, 10 новембра

Услед великих сметњи — блокаде Крагујевца — тек сад шаљемо опис страховитог покоља у граду. Овај извештај је написан на основу исказа људи који су били изведени на губилиште, али су успели да побегну; писан је на основу саслушања људи и жена који су после покоља умакли из града и догили до наших положаја.

Уочи покоља на неколико дана Немци су вргили претресе појединих градских квартова, али никакву акцију нису предузимали све док нису догили недићевци. Та руља је допутовала преко Лапова. Није их било више од три стотине. Предводио их је један подофицир, кога је Недић произвео на брзу руку у чин официра.

Недићевци су уз велику буку ушли у град, населили се у касарни и отпочели „упис добровољаца“. У дворишту је стално врио казан вруће ракије. Одзив народа у „српску оружану силу“ био је никакав.

Командант недићеваца позвао је српске начелнике и наредио им да упуте наређење свим представницима општина да народ заравна путеве и поправи мостове.

Већ сутрадан недићевци су кренули пут села Грогинице, које се налази одмах код Крагујевца, на два километра. Успут

[1]) Домаћица Милица Вељковић стрељана је забуном уместо Милице Панић-Вељковић, адвокатског приправника, члана КПЈ.
[2]) „Борба“, бр. 14, 15. XI 1941. — У масовном покољу у Крагујевцу стрељано је око 7000 људи. — Прим. ред.

ДЕЦА И ЖЕНЕ СЕЛИМИРИ МИХАЉОВИЋА, РАДНИКА СТРЕЉАНОГ 21. ОКТОБРА У КРАГУЈЕВЦУ

СПОМЕНИК НА ЈЕДНОЈ ХУМЦИ СТРЕЉАНИХ РОДОЉУБА У ЕГЗОГЛИЈСКОМ ПОТОКУ, У ШУМАРИЦАМА НА КОМЕ СУ УКЛЕСАНЕ РЕЧИ:

**ОВДЕ НА ОБАЛИ ПОТОКА
ПРЕД САМО СТРЕЉЊЕ ЗАЧУО
СЕ ПРКОСАН ГЛАС „УБИЈАЈТЕ НАС
ЗЛИКОВЦИ, АЛИ НАС
НЕ МОЖЕГЕ НИКАД УНИШТИТИ”.**

ПОРОДИЦА РАДНИКА 5. ОДЕЉЕЊА ВТЗ БОРИСАВА РАТИНЦА, СТРЕЉАНОГ 21. ОКТОБРА 1941. У СПИСКУ СТРЕЉАНИХ ЈЕ ПОД РЕДНИМ БРОЈЕМ 360.

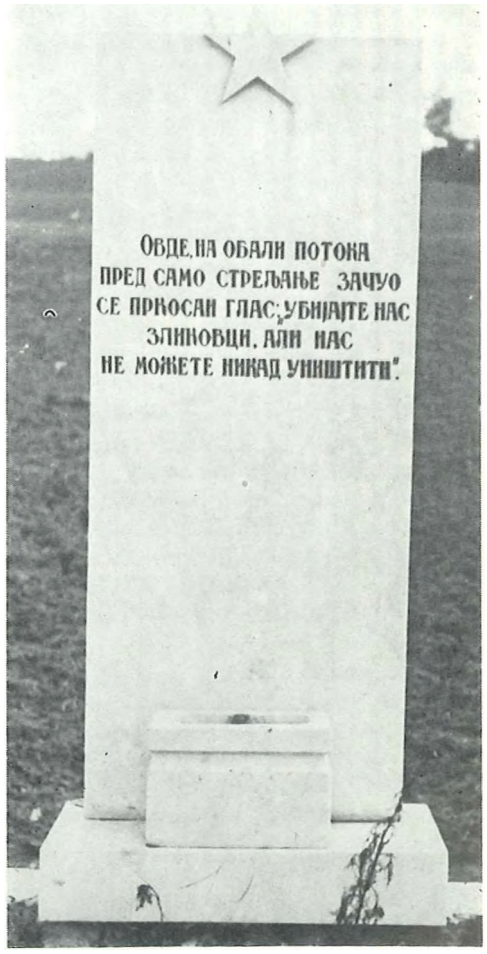

НА КОМАДИБУ ПАИИРА, НА ЛЕГИТИМАЦИЈА МА, НА КУТИЈИ ОД ЦИГЛРЕТА, ЉУДИ ОСУБЕ НИ НА СМРТ СЛАЛИ СУ ПОСЛЕДЊЕ ПОРУКЕ СВОЈИМ НАЈБЛИЖИМА

ПОРУКА ЖИВОМИРА ЛАЗОВИКА, РАДНИКА ВТЗ, СТРЕЉАНОГ 21. ОКТОБРА 1941.

ПОСЛЕДЊЕ МИСЛИ ДОБРИВОЈА МИЛОШЕВИКА, БРАВАРА ВТЗ, СТРЕЉАНОГ 21. ОКТОБРА 1941.

ПОСЛЕДЊП ПОЗДРАВ ЛАЗАРА ПАНТЕЛИКА, ЗАМЕНИКА ДИРЕКТОРА КРАГУЈЕВАЧКЕ ГИМНАЗИЈЕ — СУПРУЗИ И ДЕЦИ

ПОРУКА ПРЕД СТРЕЉАЊЕ САВЕ СТЕФАНОВИКА, ПУШКАРА БТЗ У КРАГУЈЕВЦУ

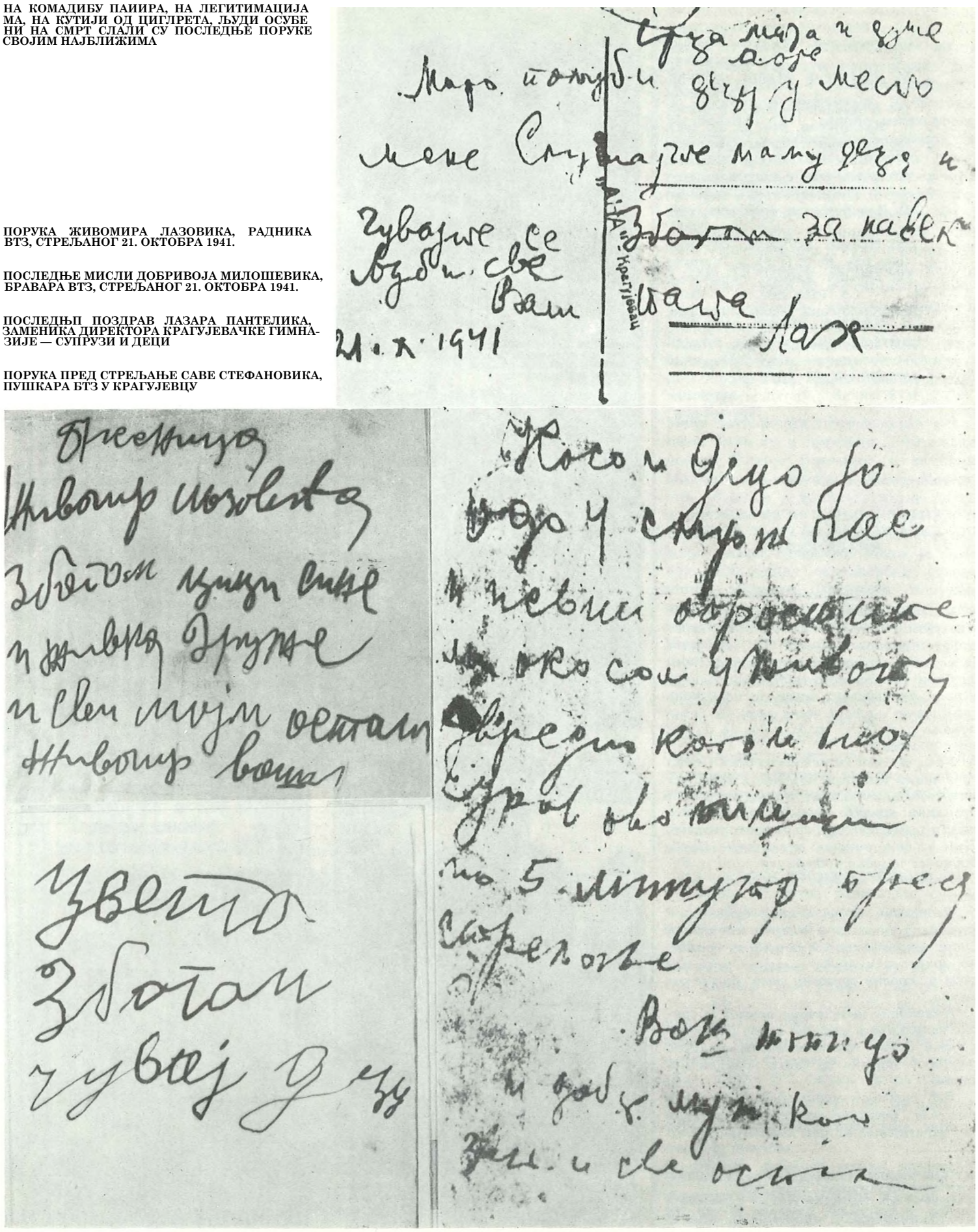

су певали песме и викали: „Живео краљ!“. Сваког одраслог мушкарца кога су видели одвели су недалеко од цркве у којој је свештеник секао колач. Затим су извели свештеника с јеванђељем, свечаре с колачима и отворили ватру из митраљеза. На тај начин су поубијали 118 лица. Кад су наишли партизани, побегли су у правцу Крагујевца.

У току тога дана вршили су стрељања и у правцу Лапова. Ту је пало преко 200 жртава.

Сам покољ у Крагујевцу почео је хапшењем свих мушкараца између 16 и 60 година, сем Немаца, недићеваца, љотићеваца, који су вршили хапшења. Међу ухапшенима се налазио начелник Среза гружанског и начелник Среза крагујевачког, као и стражари и чиновници начелства.

На тај начин је лигиено слободе око 10.000 људи. Ухапшено је нешто жена и девојака[1]), за које су постојале доставе да су радиле против окупатора.

Сав је тај народ одвођен у логор опкољен бодљикавом жицом. Ту су их чували Немци и недићевци. Стрељање је вргиено по групама од по 50 до 60 људи на пет места у граду. Немци и недићевн,и заједнички су изводили људе до губилишта, ту су им наређивали да клекну, а затим би их косили митраљезом. У тој гужви успело је да побегне неколико људи, од којих је већи број рањен. Многи од њих су издахнули у суседним селима — у Дреновцу, Дивостину, Барама.

У тој огромној маси од 10.000 људи чланови Комунистичке партије су се држали херојски. Они су храбрили народ, дизали му дух. Пред устима митраљезо. друг Тоза Драговић, металац, одржао је говор:

— Напијте се српске крви, фашистички пси, али ће вас Црвена Армија и наши партизани скоро уништити!

Говор је завршио речима:

— Живела слободна Србија, живели партизани, живела Комунистичка партија, живео Совјетски Савез, живео друг Стаљин!

С тим поклицима на уснама гинуле су стотине радника. Друг Тоза је пао изрешетан зрнима с осмехом на лицу.

Душан Бокан, металац, истрчао је из реда на губилиште и отпочео да говори:

— Убијајте, погани фашисти, али Србија ће ипак бити слободна!

Кигиа куршума почела је да га засипа, али он није падао. Говорио је све жешће. Убице су притрчале и недићевци су почели камама да га секу. Он је успео песницом да удари целате. Последњи му је узвик био:

—■ Живела Комунистичка инте рнационала!

Један занатлија пао је с ускликом:

—- Живела слободна Шумадија!

Студенткиња Нада Наумовић, члан Комунистичке партије, тешко рањена, придигла се и узвикиула:

— Живео Совјетски Савез!

Један недићевац је пришао и дотукао је револвером.

Херојски је погинуло 50 омладинаца[1]) —■ гимназиста заједно са својим професорима. Они су загрљени изашли на губилиште певајући:

— Хеј Словени!

Један Недићев официр изашао је пред њих и рекао им:

— Хоћете ли у нашу војску?

Омладинци су заједно с професором још јаче запевали:

— Хеј Словени, још ште живи!

— Паљба! — дрекнула је избезумљена звер. Педесет телеса зачас се окупало у крви!

Један чиновник је пред стрељање узвикнуо:

— Живела Србија! Осветите нас!

Покољ је трајао више дана. У логору се налази велики број грађана. Немци V. недићевци позивају њихове породице и обећавају им да ће пустити ухапшенике ако породица доведе 50 комуниста.

Другарице које су се пробиле из Крагујевца веле да је то мртав град. Нигде се не може видети ни једно мушко лице сем Немаца, али нема довољно и,рног платна да све ојађене мајке, сестре и жене завију своју тугу.

Недићевци и Немци покушавали су да униште Крагујевачки партизански одред, али су их партизани разбили. Партизани су освојили тунел на Вучковици и одбили јак напад 40 четника на школу у Книћу, где се налазио један наш одред од 30 људи са 7 пушака.

Наши су били потпуно опкољени. Команду у своје руке узео је политички комесар Првог батаљона друг К. (Душан Кораћ) млади металски радник. Он је мирно наредио:

— Запевајмо „Пролетери, на барикаде!“ Бомбе спреми!

И уз ту борбену песму другови са седам пушака и бомбама пробили су фашистички обруч. У томе им је помогао и један сељак — партизан, који је лежао болестан код куће. И он је зграбио пушку и ударио сам на недићевце с леђа.

У одреду је расположење силно. Сваки партизан се заклео да неће мировати док крв не падне за крв, док и последњи Немац на тлу Србије не буде истребљен, док и последњи издајнички пас не буде смрвљен. Јер народу је нанесена дубока рана. Ова зверства, овај нечувени злочин —може се наплатити само потпуним уништењем зверова који су тако мирно поклали пет хиљада Срба и Српкиња у нашем Крагујевцу!

Срби, устајмо сви као један, да вратимо крв за крв!

Крајем новембра 1941. године Крагујевачки одред је под сталном борбом с Немцима, недићевцима и четницима прешао са 350 бораца у Санџак и ушао у састав Прве пролетерске бригаде. Међу тим борцима биле су другарице: Ружица Бојовић, погинула на Пјеновцу 21. I 1942. године), Живадинка Дивац (погинула децембра 1944), Босиљка Вукановић--Чарна, Анка-Беба Ћирић, Ната Хаџић, Деса, Марија и Милена Јагодић, Нада Јовановић, Мирјана Ковановић (погинула 1943. у Дринићима), Олга Миливојевић (погинула 2. јуна 1942. У Добром Долу на Дурмитору), Ната Радуловић, Анђа Стефановић, Рајка-Бела Јовановић-Константиновић и ЈБубица Ђорђевић. Раду Шубакић, враћену на партијски рад у Србију, убили су четници 17. II 1942. године у Вујновачи (Ваљево).

После масовног стрељања у Крагујевцу и одласка Крагујевачког одреда, љотићевци су узели власт у своје руке и завели страховит терор. Школа, у којој је био њихов штаб, била је пуна затвореника. Гомила жена чекала је пред зградом да нешто сазна о трагичној судбини својих најмилијих. ЈБотићевци су сваке ноћи доводили у канцеларију председника општине младе девојке, нарочито ученице, под оптужбом да су партизански курири. Дуго су их саслушавали и понижавали, тражећи тобож партизанску пошту, а затим их страховито тукли. Већина партизанки и теренских радника које нису са одредом прешле у Санџак похватане су од љотићевских, недићевских или четничких одреда, дотеране у Крагујевац у затвор и подвргнуте саслушавањима и мучењу.

На путу за Санџак ухваћене су: Милица Панић-Вељковић, Милунка Ђурић, Наталија Недељковић-Нана, Ангелина-Анга Недељковић-Милосављевић, Радмила и Смиља Јањић, Драга Ратинац, Зора Радуловић, Владислава-Владица Чубрило, Милица Милојковић, Наталија Димитријевић, Обренија Бечановић (обе отеране на Бањицу), Милица Урошевић (отерана у Смедеревску Паланку), Рада Јовановић, Радунка Милановић и Јелица Рајковић из Кормана, Славка Тошић, Емилија Јанковић и Дринка Милекић.

И поред тога што је партијска организација Крагујевца била десеткована и упркос љотићевском терору који је крајем 1941. године и почетком 1942. беснео, преостали партијски радници су наставили политички рад. Међу њима су биле: Божана Пршић, секретар једне партијске организације, Зора Радуловић и Владица Чубрило (после изласка из затвора), Јо-

[1]) Стрељано је 13 жена. — Прим. ред.

*) Стрељано је око 300 ученика I и II гимназије и Учитељске школе, и са шима неколико професора и заменик директора I гимназије Лаза Пантелић, и директор Учитељске школе Милоје Павловић. — Прим. ред.

т МЕМОШАМ[1])

После девет месеци наше народно-ослободилачке борбе, партизански Санитет бележи низ својих жртава. Зверство окупатора и његових слугу четника иије се зауставило ни пред оним људима који обављауу најплеменитије дужности — помоћ болесном и рањеном човеку. Указујемо целом санитетском особљу широм наших партизанских и добровољачких редова на ове жртве с тим да нам њихово јунаштво и пожртвовање буде као пример над којим ћемо се крепити и очвршћавати.

Друг доктор Момчило Катанић, лекар Чачанског одреда, ухваћен од Немаца и стрељан августа 1941. г.

Друг доктор Бер, лекар Чачанског одреда, у борбама око Краљева истрчао, против воље своје команде, у прве борбене редове пред немачке тенкове и јуначки погинуо.

Друг доктор Леви, после евакуације Ужица, ухваћен од четника, предан Немцима и стрељан са својом другарицом.[2])

Другарица доктор Натагиа[3]) погинула у четничкој заседи.

Друг доктор Питовић Димитрије, активан сан. капетан југосл. војске, један од оних ретких официра који нису пошли путем нете колоне, определио се за народну борбу против окупатора, остао одличан радник, одан друг и борац све до своје смрти. Погинуо 16. II 1942. на Дивчибарама.

Другарица доктор Ружица Рип, заробљена од Талијана и четника пред Колашином и стрељана 20. марта 1942. г.

Друг доктор Мујбегић, заробљен и убијен од четника на Мајевици фебруара 1942.

Другарица Јулија Ћатић, болничарка Шумадијског батаљона I пролетерскс Н.О. Ударне бригаде. Јунакиња која је стекла поштовање и другарску љубав свих бораца који су је познавали. Девојка од 16 година у борби са Талијанима пред Рудом прва јуриша на патролу од 7 Талијана, вече „ура"
ѵ пева „Аванти пополо". Прва стиже до Талијана и вече: „Руке увис!" Седам непријатељских војника се предало. Погинула је на Пјеновцу 21. јануара 1942. године.

Другарица Бојовић Ружица, болничарка Шумадијског батаљона I пролетерске Н.О. Ударне бригаде. Вредна болничарка и добра другарица, погинула на Пјеновцу 21. јануара 1942. г.

Даљних података о погинулим болничаркама за сада *немамо. Али* је *тај број сигурно велики. Тако, на пример, само у болници у Мионици четници Драже Михаиловића побили су 17 наших болничарки.*

НЕКА ЈЕ СЛАВА НАШИМ ПАЛИМ БОРЦИМА!

РУЖИЦА БОЈОВИЋ, радница, рођена је 24. II 1918. године у сиромашној радничкој породици у Крагујевцу. Још врло млада морала је својим радом да помогне породици, па је ступила у радионицу за израду дугмади. Ту се укључила у раднички покрет, била активна у „Абрашевићу" и више пута хапшена. Под окупацијом радила за НОП и већ августа 1941. године међу првим ступила у Крагујевачки одред, где је била четна болничарка. У октобру је примљена у СКОЈ. Са одредом је прешла у Самџак и Босну и приликом формирања Прве пролетерске бригаде постала болничарка II чете V шумадијског батаљона. Храбро је погинула са још 60 бораца свога батаљона 21. I 1942. године у борби на Пјеновцу.

ЈУЛИЈАНА-ЈУЦА ЋАХИЋ-ХЕНКИЋ, ученица гимназије, рођена је 25. XII 1924. године у Маслошеву. У гимназији у Крагујевцу укључила се у напредни покрет и примљена је у СКОЈ. За НОП ради од првих дана устанка. Крајем октобра 1941. године одлази у I шумадијски одред и учествује у акцијама и борбама које је одред водио. Са одредом одлази у Санџак и Босну. При формирању I пролетерске бригаде она је болничарка II чете V шумадијског батаљона. Истакла се у борби са Италијанима код Руда, прва је јуришала и сама заробила 7 Италијана. У борби с Немцима на Пјеновцу, 21. јануара 1942. године, Јуца је трчала одједног до другог рањеног друга, извлачила их и указивала помоћ у најжешћој паљби. Вршећи неустрашиво своју дужност пала је тешко рањена. Другови су је извукли и превили, али је она у свитање дана подлегла ранама.

ОЛГА МИЛИВОЈЕВИЋ рођена је 1924. године у Гружи код Крагујевца. 1941. године, на почетку рата, била је ученица и члан СКОЈ-а. Са многим другим напредним омладинкама ступила је у Крагујевачки одред и крајем године са њим прешла у Санџак а затим у Босну, где је постала борац II пролетерске бригаде и већ 2. јуна 1942. погинула у Добром Долу на Дурмитору. Заједно са њом погинуо је и њен отац.

[1]) ИРПС, бр. 2033, „Партизански санитет", бр. 1, 1У-У-1943.
[2]) Марија Бобић-Леви, медицинска сестра.
[3]) Наташа Шимченко, лекар Космајског одреда, погинула јануара 1942. при повратку одреда на свој терен.

ванг.а Јагодић-Невајдић, Милица Срећковић, Јованка Лилић, Стана Чанак, Олга Станојловић, Вера Милутиновић, Нада Бушетић и Дринка Милекић. Састанци партијске и скојевске организације одржавани су у кућама Божане Прпић, Вере Милутиновић, Милице Никетић, Наталије Обрадовић, Десанке Марковић и још извесног броја жена, симпатизера.

Рад је настављен и у селима крагујевачког среза: Чумићу, Светлићу, Дивостину, Десимировцу, Коришанима и у још неким селима. У Чумићу је још 1941. године организатор рада за НОП била учитељица Рада Вујачић, а активношћу су се истицале: Даница Секулић, Живка Карић, Лена Стевановић (њена је кућа била пункт и сигурно скровиште политичким радницима у најтежем времену), Кица Тошић, Драга Рајичић, Миленија Костић, Даница Максимовић (у чијој је кући било склониште за партијске раднике) и Надежда Гачић (која је као курир одржавала везу између Крагујевца и лепеничког среза). Све су оне у своме раду добијале подршку и помоћ и других жена у селу, тако да су жене Чумића за све време рата радиле за НОП.

У пролеће 1942. године Касија Рајичић је успоставила везу између партијске организације Крагујевца и ОК КПЈ, који се тада налазио на терену аранђеловачког среза. Она је у Крагујевац доносила пропагандни материјал и новчану помоћ партизанским породицама, а одатле је односила материјал за одред. После успостављања ове везе, у Крагујевцу је формиран МК КПЈ у који су од жена ушле Божана Прпић и Јованка Лилић. МК је још организованије наставио рад. Тада се у рад за НОП, упркос непријатељском терору и отежаним приликама, укључио већи број симпатизера, који су не само радо давали него и од других прикупљали помоћ у храни, одећи, обући, новцу и другом материјалу за обновљени I шумадијски одред.

У Крагујевцу су радиле и омладинске групе које су имале задатак да окупљају омладину, да с њом раде политички и да је ангажују у прикупљању прилога за одред и за партизанске породице. У једној таквој омладинској групи биле су Георгина Јовановић, Драга Николић и ЈБубица Шумоња.

Полиција је у више наврата хапсила неке њој сумњиве људе, активисте НОП, али то није утицало на рад. Успостављена веза са ОК КПЈ је одр-

МИЛИЦА ПАНИЋ-ВЕЉКОВИЋ, адвокатски приправник из Крагујевца, рођена је 1910. године. Школовала се под врло тешким условима јер је остала рано без оца. Као студенткиња издржавала је мајку и себе од кондиција која је давала богаташкој деци. На Универзитету се укључила у напредни студентски покрет и 1931. постала члан СКОЈ-а. После завршених студија, као адвокатски приправник у Крагујевцу, учествовала је у свим акцијама које је покретала Партија. Године 1936. била је члан иницијативног одбора за стварање Женског покрета у Крагујевцу. Пре рата је више пута хапшена. Пошто је била позната полицији, то је по нападу Немачке на СССР ухапшена. Пуштена је после месец дана и одмах наставила рад за НОП, коме се потпуно предала. После масовног стрељања у Крагујевцу, Милица је ступила у Крагујевачки партизански одред и с њим пошла у Санџак, али се по задатку вратила у Крагујевац. Недићевци су је ухватили на Дивостинском друму и спровели у Крагујевац. Изведена је пред преки суд и стрељана као партизанка почетком 1942. године.

•

НАДЕЖДА ЈОВАНОВИЋ-БАКИЋ, студент технике, рођена је 1922. у Крагујевцу. На универзитету у Београду учествује у напредном студентском покрету. 1941. године се враћа у Крагујевац, где као члан СКОЈ-а активно учествује у устанку. Члан КПЈ постала је 1941. године. Септембра 1941. ступа у Крагујевачки одред, са њим прелази у Санџак и Босну и постаје борац I пролетерске бригаде. У војсци је била на разним политичким дужностима. 1943. била је заменик политичког комесара III батаљона I војвођанске бригаде. Септембра 1944. године повучена је из Армије на политички рад и одмах по ослобођењу Крагујевца била је секретар Месног комитета КПЈ и члан Окружног комитета КПЈ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

НАТАЛИЈА-НАТА РАДУЛОВИЋ, матурант, рођена -је 18. III 1921. године у Врш-ЦУ, где јој је отац тада био са службом. У напредни средњошколски покрет укључила се 1939. године у VI разреду гимназије у Крагујевцу и тада постала члан СКОЈ-а. По окупацији Југославије постала је члан једне ударне десетине. Цела њена породица радила је за НОП. прихватала и скривала илегалце, сестра и брат су јој погинули у НОР-у. Септембра 1941. Ната одлази у I чету Крагујевачког одреда, са њим прелази у Санџак и до краја рата је борац III крагујевачког батаљона I пролетерске бригаде. Била је политички делегат вода, руководилац батаљонског СКОЈ-а и члан батаљонског партијског бироа. У КПЈ је примљена фебруара 1942. године. Јануара 1944. године упућена је на партијски курс у Дрвар. По завршетку курса послата је за члана СК КПЈ среза невесињског, затим постаје члан ОК КПЈ за округ требињски. Децембра 1944. постала је секретар СК КПЈ за ресавски, а затим члан ОК КПЈ округа јагодинског, на којој је дужности до 1946. године. У току рата је рањавана два пута. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИРЈАНА КОВАНОВИЋ, кројачка радница, рођена 24. I 1923. године у Крагујевцу, у 16 години се запослила у једној радионици рубља за надницу од 7 динара. Одмах се укључила у синдикални покрет и узела видног учешћа у „Абрашевићу“. Била је један од најактивнијих чланова у подружници шиварских радника. Године 1940. постала је члан СКОЈ-а. Као скојевка била је ангажована у раду за Црвену помоћ •— носила је храну у затвор ухапшеним друговима и одржавала везу између другова у затвору и партијског руководства. Рад је наставила и под окупацијом. После масовног стрељања у Крагујевцу, октобра 1941. године, ступила је у Крагујевачки одред и с њим одлази у Босну и постаје борац III крагујевачког батаљона I пролетерске бригаде. Априла 1943. примљена је у КПЈ. Погинула је исте године у босанском селу Дринићима.

Рађено 30. децембра 1941. године у Одељењу специјалне полиције УГБ

ЗАПИСНИК[1])

о саслушању НЕДЕЉКОВИЋ НАТАЈ1ИЈЕ, домаћице из Грошнице среза гружанског

ЗОВЕМ СЕ НЕДЕЉКОВИЋ НАТАЈ1ИЈА, по занимању сам домаћица, рођена сам 1880. године у Грошници, среза гружанског од оца Радоја Ранковића и мајке Милеве, удата, мајка сам троје деце, Српкиња сам, вере православне, неосуђивана, полицијски некажњавана, неписмена, на постављена питања дајем следећи одговор:

Ја имам троје деце. Најстарији ми је Радисав, студент права, млађи син ми се зове Владислав и био је радник В. Т. Завода а треће ми је дете ћерка Ангелина, студенткиња медицине.

Радисав се још јуна месеца одметнуо у шуму и постао је командант „партизана". Млађи син ми је отишао у „партизане" после паљења села Грошнице од стране Немаца. Моја ћерка Ангелина, која је раније одговарала код крагујевачке полиције због комунистичке акције, с времена на време је одлазила међу „партизане". Шта је она тамо радила, мени је непознато. . . Пре 20 дана она се породила на путу између Дулена и Аџиних ливада, где је био штаб „партизана".

И ја сам више пута одлазила до села Дулена, где сам носила веш својој деци а и неким другим „партизанима" којима сам веш прала.

Није истина да сам ја у селу говорила „да сам партизанска мајка", нити сам ја врбовала младиће за „партизане".

То је све што имам да изјавим. Исказ ми је прочитан и за свој признајем.

Отисак палца
Наталија Недељковић
потп. Бран. Глигоријевић, с. р.

Саслушао и оверавају,

По наредби
шефа одељења Спец. пол.
шеф Одсека IV,
Бећаревић, с. р.

Записничар,
Бран. Глигоријевић, с. р.

[1]) РСУПС, ДОС. IV.

НАТАЛИЈА НЕДЕЉКОВИЋ-НАНА

рођена 1880. године у Грошници, уз своју децу се укључила у напредни раднички покрет и драговољно се примила курира партијске технике, која је била смештена у њеној поточари. Зими је под џаковима брашна преносила на саоницама одштампани материјал у Крагујевац, лети га у корпама с воћем и поврћем носила на пијацу. Била је врло хладнокрвна и сналажљива тако да је њен рад дуго остао незапажен. У пролеће 1940. године полиција је извршила претрес куће. Нана је успела да благовремено све склони, сем једне Лењинове фотографије, која је остала на зиду, и то је било све што је полиција нашла. За проверену оданост Партији и држање пред непријатељем, Нана је тада примљена у Партију.

У време устанка 1941. године Нана је наставила курирски посао, само што је осим пропагандног материјала преносила и оружје. Покретала је у акцију жене у селу за прикупљање разноврсног материјала за потребе одреда. Кувала је храну за борце и носила у одред, прала је рубље и крпила одећу партизана.

У јесен 1941. године Нана је са одредском болницом пошла на Златибор, заједно са својом ћерком Ангелином-Ангом Милосављевић и унуком, малом Наталијом-Тањом. Почетком децембра вратиле су се у Грошницу, где су их четници ухватили и отерали у специјалну полицију па у логор на Бањици. Стрељана је 5. марта 1942. године, а Анга 25. маја 1943. године.

жавана, а пункт за везу се од почетка 1943. године налазио у Пољопривредној школи, у стану шумарског инжењера, члана КПЈ, Драгомира Грујића и његове жене Мирославе. Током године они су обоје отишли у Лесковац, а везу са ОК су преузели Миливоје и Вера Милутиновић.

У пролеће 1943. године полицији је пошло за руком да ухапси више чланова Партије и активиста НОП. Међу првима је, 9. априла 1943, ухапшена Божана Прпић. У полицији је тако претучена да је пренета у болницу и од задобијених повреда умрла 3. јуна исте године. После неколико дана су ухапшене: Стана Чанак, Славка Лазаревић, матурант, Оливера Ђорић, студент медицине, Милева Јанковић, ученица, Даринка Живковић и Косана Левовник, домаћице (све су половином јуна 1943. отеране на принудни рад у Немачку), Зорка и Милева Симић, кројачке раднице, Божана Андрејевић, матурант и Милица Никетић, домаћица, а почетком маја Наталија Обрадовић, Десанка Марковић и Олга Јовановић, домаћице, које су почетком лета пуштене, пошто њихове кривице нису могле бити доказане. Исте године су ухапшене и отеране у логор на Бањици: Деса Барјактаревић, Драга, Мина и Нада Петровић, Радојка Виторовић, све из Крагујевца; затим, ЈБубица-Селка Димитријевић из Белошевца и Манда Барух из Љуљака, која је у логору стрељана као Јеврејка. Остале другарице изишле су из логора тек када је расформиран, 3. октобра 1944. године.

И поред овог хапшења рад је настављен мада у смањеном обиму. Веза са ОК је одржавана све до новембра 1943. године, када је полиција открила рад већег броја чланова Партије и активиста и све их похапсила. Највећи број ухапшених је стрељан у логору на Бањици, међу њима: Јованка Јагодић-Невајдић, Милијана Прокић, Радојка Симић и Вера Милутиновић. Све су оне стрељане у последњој групи жена 11. септембра 1944. године.

Добар број жена активиста и сарадника из крагујевачког среза је страдао од четничког терора, који је нарочито беснео 1943. и 1944. године. Током 1943. године заклане су: Селена Маринковић из Љуљака, Злата Андровић из Десимировца, Даница Секулић и њена мајка Живка Карић, из Чумића, Даринка Вукићевић, Борика и Живана Ђорђевић, све три из Светлића, скојевка Милица Вујадино-

вић из Дивостина и Милева Рајчевић, учитељица у Корићанима.

Авхуста 1944. године четници су одвели из Чумића у Пајазитово већу групу мушкараца и жена, све их батинали као сараднике партизана, а затим заклали: Лену Стевановић и скојевку Љубицу Тошић, заједно са њеним братом. Њихова мајка Кица је умрла од четничких батина, такође су од батина умрле и Драга Рајичић и Миленија Костић, чије су мужеве тада стрељали. У истом селу су 8. септембра 1944. године заклали Олгу Станојловић, студента права из Крагујевца.

Неисцрпна су страдања која је народ овога краја поднео у току рата и сигурно је непотпуна листа оних који су дали своје животе у борби за слободу своје земље.

Последњи продор полиције у партијску организацију Крагујевца и страховити четнички терор који је владао по селима Шумадије до самог ослобођења, онемогућили су организовани рад за НОП. Али ускоро, са ослобођењем овог краја, рад се широко обновио и међу женама и одмах је отпочело формирање одбора АФЖ.

ПРЕТСТОЈНИШТВО ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ[1])
Пов. бр. 82
5 фебруара 1942 годнне
Крагујевац

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА

Одељење специјалне полиције

БЕОГРАД

У вези Вашег акта II. бр. 4433 од 1 јануара 1942 год. Претстојништву градске полиције у Крагујевцу част је доставити б лиже податке за лица и то:

ДУШАН ДУГАЛИЋ, бивши писар ВТЗ, рођен је 1910 год. у селу Драгољу, среза драгачевског, од оца Светислава и мајке Даринке;

ДРАГОСЛАВ СИМИЋ, акт. пешад. потпоручник, рођен је 1915 године у Крагујевцу од оца Младена и лајке Јелене;

КАЗИМИР ВЕЉКОВИЋ, грађевинар, рођен је 1909 године у Крагујевцу од оца Василија и мајке Милице;

МИЛИЦА ВЕЉКОВИЋ, рођ. ПАНИЋ, адвок. приправник, рођена је 1909 године у Крагујевцу од оца Јована и мајке Јелисавете. Именована је стрељана 4 јануара 1942 године од стране IX одреда српске оружане силе.

НАДЕЖДА ЈОВАНОВИЋ, ст. технике, рођена је 1922 године у Крагујевцу од оца Александра и мајке Косаре;

НАТАЛИЈА ХАЏИЋ, студенткиња, рођена је 1912. године у Малим Крчмарима, од оца Јеротија и мајке Милене;

БРАНКО СТАНОЈЛОВИЋ, свр. матурант, рођен је 1921 године у Крагујевцу од оца Саве и мајке Цаје;

РАДИСАВ ЛАЗАРЕВИЋ, студ. права, рођен је 1913 године у селуРадмиловићу, среза гружанског, од оца Лазара и мајке Милојке;

РАДМИЛА ЈАЊИЋ, бив. писар ВТЗ, рођена је 1921. године уГружи, среза гружанског, од оца и мајке Милице;

РАДМИЛА ШУБАКИЋ, студенткиња, рођена је 1918 године у селу Липници, среза гружанског, од оца Живадина и мајке Ружице;

ВОЈИСЛАВ - ВОЈА РАДИЋ, бив. бравар ВТЗ, рођен је 1902 године у селу Доње Коњувце, среза јабланичког.

ДУШАН КОРАЋ, калфа стругар, рођен је 1920 године у Беранима, од ***оца Радомира и мајке Анђе;***

ЉУБОМИР МАРИЋ, звани „ЉУБЕЗ", коцкар, рођен јс 1902 године У Крагујеви,у од оца Вићентија и мајке Милунке;

ЗОРАН ВАСИЋ, учитељ пољопривреде, рођен је 1921 године у Крагујевиу, од оца Видоја и мајке Вере;

УГЉЕША КАРАКЈ1АЈИЋ, бив. бравар ВТЗ, рођен је 1915 године у селу Добрачи, среза гружанског, од оца Љубомира и мајке Борике;

МАРКО ЗАГОРАЦ, бив. бравар ВТЗ, рођен је 1918 године у селу Врлики, од оца Константина и мајке Руже; именовани је ухваћен и налази се у затвору код ове власти и по окончаној истрази спровешће се томе одељењу.

[1]) РСУПС, Дос. IV, бр. 49/4.

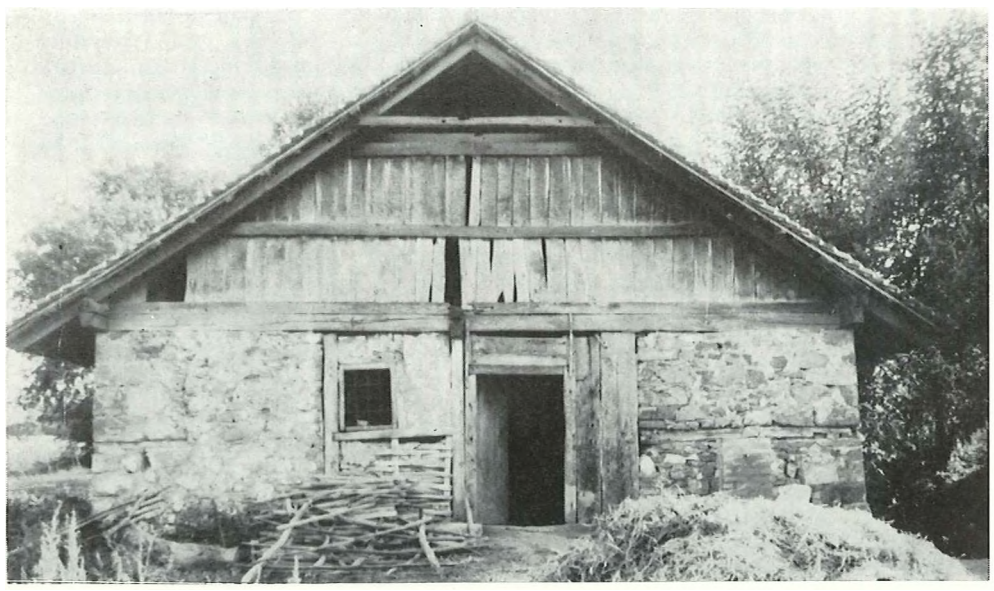

ВОДЕИИЦА НАТАЛИЈЕ И ПЕТРА НЕДЕЉКОV ГРОШИИЦИ, У КОЈОЈ ЈЕ ПРЕ РАТА ВРЕМЕ УСТАНКА БИЛА СМЕШТЕНА ТЕХНИКА ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА КПЈ. ОВА ТЕХКОЈА ІЕ ПРЕНЕТА ИЗ КРАГУЈЕВЦА У [ГМ!ГМицу, СЛУЖИЛА ЈЕ И ЗА ПОТРЕБЕ ЦЕНТРЛЛНОГ КОМИТЕТА. ПОРЕД ЧЛАНОВА ОК КПЈ У Н.ОЈ СУ РАДИЛИ И ТЕХНИЧАРИ ЦК КПЈ ИПК КПЈ ЗА СРБИЈУ. У ТЕХНИЦИ СУ ШТАМПАНИ И УМНОЖАВАНИ ПОЗИВИ ЗА УСТАНАК ЦЕНТРАЛНОГ И ПОКРАЈИНСКОГ КОМИТЕТА, !К? ГЛАСИ' ЛЕЦИ И БИЛТЕНИ ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА. КУРИР ТЕХНИКЕ, СВЕ ДО ОДЛАСКА У ОДРЕД, БИЛА ЈЕ НАТАЛИЈА НЕДЕЉКОоИБ-НАНА

ЧЕТНИЧКИ ОДРЕД ВОЈВОДЕ[1]) БЕОГРАДСКОГ ЗА КРАЉА И ОТАЏБИНУ
Бр. 49
17 децембра 1941 год.
Положај

СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ УПРАВЕ ГРАДА ВЕОГРАДА

(Комунистичко одељење)

При чишћењу терена Среза гружанског од комуниста похватану су долс наведени комунисти, активни чланови, а који су били у шуми у ксмунистима око два месеца. Вођеном истрагом над похваганима, као и пропитиваљем мештана, утврђено је да ***су то били главни сарадници команданта комунистичке банде званог „РАЈА" —• Раје Недељковића, из села Грошнице среза гружанског.***

Похватани комунисти после растурања њихових банди крили су се У намери да дочекају пролеће, па да ***опет наставе злочиначка дела и покољ српског народа.***

Преки суд овог четничког одреда, на основу вођене истраге и исказа сведока ГРАЂАНА као и на основу делимичних признања окривљених — похватаних комуниста донео је пресуду и осудио горе наведене комунисте на СМРТ.

Жеља мештана — грађана села Грошнице среза гружанског, да се похватани комунисти не враћају својим кућама јер ће их они сами побити пошто су кривци за страдање — стрељање 287 мушких глава из села Грошнице.

Кривице похватаних комуниста су следеће:

АНГЕЛИНА НЕДЕЉКОВИЋ, родом из села Грогинице, срез гружански, стара 24 године, студенткиња медиицине 11 године, удата за шнајдера, по њеном исказу: Заједно са мужем шнајдером отишла у партизане негде око Аранђеловца, а потом прешла у одред код свога рођеног брата Раје Недељковића, ***носила је немачку пушку „МАШИНГЕВЕР", ишла је по одредима и говорила „Борите се, доћи ће слобода, у Русији је бољи живот него у Србији, за КРАЉА се плаћа и он није за*** народ, ***јер га ми плаћамо,*** нама ***је добар*** *онај кога ми не плаћамо". У селу Грошниг,и говорила је јавно „ЈА САМ КОМУНИСТ ГРОШНИЦЕ". Сама је изјавила на саслушању које је потписала следеће: „Партизански рад и организација свиђа ми се, јер сам Српкиња". Породила се у шуми.*

2) **НАТАЈ1ИЈА НЕДЕЈБКОВИЋ,** ***стара 60 година, родом из села Грошнице, мајка*** **РАЈЕ НЕДЕЈБКОВИЋА,** ***команданта одреда комунистичке банде и АНГЕЛИНЕ студенткиње медицине, била је у гиуми са ћерком и сином 50 дана.***

Заједно са ***женом*** **МИЋЕ РАТИНЦА** ***прала и крпила комунг^сте, спремала јело и говорила по селу: „ЈА САМ НАНА СВИЈУ ПАРТИЗАНА".*** **Када** ***су комунисти отишли из села, била са њима у селу Дуленима, Аџине ливаде, Равни гај, места где је била највећа борба са комунистима; а потом била чак до Чачка, по њеној изјави на саслушању, наводи да је отишла у партизанску болницу у селу Дуленима, због порођаја своје кћери. Међутим, село Грогиница је до Крагујевца где је имала и много лекара и породилигите. По исказу похваганих комуниста, она је била заједно с њима, учествовала у свим неделима, трчала по селима, организовала партизане и говорила: „Ја сам стара жена, Српкиња — сељанка и могу да се борим за партизане, можете и ви остали".***

Ово је радила из разлога иито јој је син био КОМАНДАНТ ОДРЕДА И ДА БИ ПОСТИГАО „ШТО ВЕЋУ СЛАВУ". По исказу једног од похваганих комуниста, она је учествовала у суђењу и тражила да се њен брат СТРЕЉА. Исти је био осуђен на стрељање и они који су га повели **да стрељају, ваљда се сетили да** ***има бога, пустили га да побегне.***

ВОЈВОДА ВЕОГРАДСКИ
Милун М. Радичевић, с. р.
М.П.

ВЛАДИСЛАВА-ВЛАДИЦА ЧУБРИЛО, матурант из Крагујевца, рођена 1923. године у Ченти у радничкој породици, укључила се у напредни средњошколски покрет у крагујевачкој гимназији и примљена у СКОЈ. Одмах после окупације радила на организовању омладине за прикупљање оружја, одеће, санитетског и другог материјала. Била је учесник у разним акцијама против непријатеља. Године 1941. примљена је у чланство КПЈ. Међу првима је отишла у Крагујевачки одред и радила на терену. Крајем године је са партизанском болницом кренула из Топонице за Санџак. Ухваћена је у околини Чачка и спроведена у крагујевачки затвор, где је остала до маја 1942. године. Пошто јој кривица није могла бити доказана, пуштена је. Запослила се у фабрици конзерви, где је била један од организатора партијског рада. Поново је ухапшена 31. октобра 1942. године и спроведена у специјалну полицију у Београду. Пред полицијом ништа није признала, па је опет пуштена. Вратила се у Крагујевац и јануара 1943. ступила је у Шумадијски одред. Била је политички радник у срезу крагујевачком. Двадесет другог марта исте године опкољена је заједно са групом партизана у селу Чумићу и у сукобу рањена. Пренесена је у крагујевачку болницу, где је умрла.

[1]) РСУПС, Дос. IV, бр. 49/4.

ЗАПИСНИК О САСАУШАЊУ И РЕШЕЊЕ О УПУЋИВАЊУ У ЛОГОР НА БАЊИЦИ ДРАГЕ РАТИНАЦ

ДРАГА РАТИНАЦ је у јесен 1941. године отишла са сином и мужем у Крагујевачки партизански одред. Са одредом је пошла према Санџаку. У повратку са Златибора, четници су је фебруара 1942. ухватили у једном селу у колубарском срезу и отерали у Крагујевац. Из Крагујевца је затим пребачена у логор на Бањици, па у Аушвиц, где је спаљена новембра 1943. године. Син и муж су јој погинули 23. децембра 1941. у Гаочићима код Рудог.

ЗОРА РАДУЛОВИЋ-ВЕРА, ученица, рођена је 1922. године у Крагујевцу. Члан СКОЈ-а је постала пре рата и са другим напредним омладинкама похађала је санитетски курс. Од првих дана окупације и она и чланови њене породице укључили су се у НОП. У њиховој кући су одржавани скојевски састанци, ту је доношен санитетски и други материјал и одатле ношен у одред. У јесен 1941. ступила је у Крагујевачки одред и с њим пошла у Санџак. На путу је ухваћена и доведена у Крагујевачки затвор, али је убрзо пуштена. Поново се укључила у рад и још неколико пута хапшена до јануара 1943. године, када је отишла у Шумадијски одред. Из одреда је послата на рад са омладином у крагујевачком срезу. Седамнаестог децембра 1943. налазила се са групом другова у селу Брзану. Четници су их издајом опколили. У борби Зора је рањена у руку и ногу и заробљена. Пренета је у болницу, где су је саслушавали и мучили. Ни речи није рекла. Стрељана је 20. јануара 1944. године, на Метином брду.

полиције Управе града Београда.

З А П И С Н И К

о саслушању РАТИНАЦ ДРАГЕ, домаћице, из села Горње Сабанте, среза левачког, где стало и живи.

I

Зовем се Ратинац Драга, по занимању сам домаћица, рођена сам у селу Горњој Сабанти, среза левачког, где стално и живим, рођена сам године 1896, дан рођења не знам, од оца сам пок. Живомира и мајке Јулке рођене Павловић, неписмена, вера ист. православне, неосуђивана, полиц. некажњавана, удата сам за Ратинац Милисава, шофера, имам сина Драгослава, старог 20 г., боравиште ни мужа ни сина није ми познато, по народности сам Српкиња, поданица сам Краљевине Југославије.

II

Истина је да сам од средине месеца новембра 1941 г. па до 26 фебруара 1942 године, била стално са "партизанима" одреда колубарског, где сам случајно запала идући да нађем мужа и сина. Била сам рањена 26 фебруара 1942 г. од једног залуталог куршума. У борбама нисам учествовала, нити оружја имала, већ само сам помагагал "партизанима" у кувању у другим услугама женске природе-шивење плетење и слично.

У свему осталом остајем при саслашању датом 27-II-1942 г. код Начелства среза колубарског, које ми је саслушање сада прочитано. Друго немам шта да изјавим. Испит ми је прочитан. У њему су моје речи верно записане те га свему за свој признајем.

н е п и с м е н

т.ј. Ратинац Драга,
подписао је

Саслушао и оверава:
Записничар-пристав,

На основу чл. 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави § 2 Уредбе о изменк и допуни овога закона М.С.Бр.1640 од 15 децембра 1939 године и § 12 Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда, Одељења специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно.

Р Е Ш А В А:

Да се РАТИНАЦ ДРАГА, домаћица из села Горње Сабанте, среза левачког, рођена 1896 године у селу Горњој Сабанти, од оца пок. Живомира и мајке Јулке рођене Павловић, удата за Ратинац Милисава сада непознатог боравишта, надлежна у селу Горњој Сабанти, среза левачког, као опасан по јавни ред и безбедност у земљи, стави у концентрациони логор на Бањици, с тим да у логору остане до даље наредбе.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е:

Воденим извиђајима као и самим признањем Ратинац Драге, установљено је, да је именована средином месеца новембра 1941 године неутврђеног дана, својевољно отишла у шуму и тамо се прикључила "партизанским" одредима, те код ових вршећи службу помоћне снаге при кухињи, помажући им у пословима где је женска помоћ потребна /плетење, шивење и слично/ остала са њима све до 26 фебруара 1942 године, када језа време борбе у којој сама није учествовала, рањена, од залуталог куршума, па је тако предана властима.

Истрагом се није могло установити да је Ратинац Драгица за време свога боравка боравила са "партизанима" починила какво злочино дело за које би се имала узети посебно на одговорност, као ни то да је успите имала учешћа са оружјем у руци противу одреда Српске владе или окупаторских трупа.

Обзиром на то да се муж и син именоване налазе отсутни из места свога сталног боравка и да им се незна боравиште, те даље, да је именована својевољно више од три месеца провела у одметничким "партизанским" одредима, има се сматрати као опасна по јавни ред и безбедност у земљи, и се имала донети одлука као у диспозитиву.

Ово решење саопштити Ратинац Драги и у свему га одмах извршити.

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

Данас 3 марта 1942 /четрдесет друге/ године саопштено ми је предње решење

неписмена,

у.ј. Ратинац Драга,
потписао је

Саопштио и оверава:
По наредби
Шефа IV отсека
Одељења специјалне полиције У.Г.Б.
Референт-пристав,

БОЖАНЛ ПРПИЋ, домаћица из Крагујевца, рођена 1911. године у селу Драгобрађи, поред мужа напредног радника врло рано се укључила у раднички покрет и 1938. године примљена у КПЈ. Од првих дана устанка радила је на окупљању жена у НОП. Њен друг је стрељан у масовном покољу октобра 1941. године, а она је наставила рад и међу првима поново успоставила везу са одредом, а после одласка одреда у Санџак одржавала је везу с партизанским групама на терену. У најтежим данима терора преносила је и растурала пропагандни материјал, одржавала ноћну састанке у своме стану и обавештавала сараднике и симпатизере о политичкој и војној ситуацији на терену и на фронтовима. Године 1942. ушла је у месно руководство КПЈ, а 1943. одређена је за секретара МК. Специјална полиција јој је ушла у траг и ухапсила је 9. III 1943. године са већом групом политичких радника. У затвору је 3 месеца мучена, али ништа није признала и никога није одала. На крају је тако претучена да су је пренели у притвореничко одељење болнице где је после неколико часова издахнула.

КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ
ОДРЕД ПОЉСКЕ СТРАЖЕ
Пов. 06. Бр. 519
9. јуна 1943. год.
Крагујевац

Извештај о смрти
Божаие Прпић

КОМАНДАНТУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
(ОБАВЕШТАЈНИ ОТСЕК)

Пре извесног времена органи Претстојништва градске полиције у Крагујевцу ухапсили су БОЖАНУ ПРПИЋ која је становала у Кондиној улици Бр. 2 у Крагујевцу, наводно да је *припадала комунистичкој организацији. Приликом саслушања именована толико је била тучена да је изгубила свест а затим и говор, те је тако на дан 25. маја 1943. године око 21,30 часова колима пренета у болницу где је 8. јуна 1943. године око 12 часова подлегла — УМРЈ1А.*

Почивша Божана када је мало била дошла свести рекла је само 3 речи и то: АХ СТЕВО, СТЕВО, што изгледа да ју је агент Стева и тукао. Од 25. маја па до њене смрти именована није могла ништа јести, *већ јој је давана храна вештачким путем.*

Погато је овако нетактички са именованом поступљено, од исте нису добијени никакви подаци. Агент се зове Стеван Петровић.

Командант, потпуковник
Мир. Ј. Станковић, с. р.
23. VI 1943.
Београд

15. VI 1943.

ШЕФ
СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
06. *Пов. I, Бр. 1892*

ЈОВАНКА ЈАГОДИЋ-НЕВАЈДИЋ, радница, рођена је 1917. у Уљанику у Далмацији. Пре рата је била врло активна у напредном омладинском покрету и 1939. године примљена је у чланство КПЈ. Од првих дана окупације њена је кућа остала партијски пункт и скровиште политичких радника. Цела њена породица — отац, мајка, брат и три сестре — ступила је 1941. године у Крагујевачки одред. Упркос страховитом терору који је завладао у Крагујевцу после одласка одреда у Санџак, Јованка није престајала да ради. По одлуци партијске организације запослила се у фабрици конзерви, где је 1943. била секретар партијске ћелије. Крајем године полиција је открила њен рад и ухапсила је са групом чланова КПЈ и сарадника НОП-а. У полицији је страховито тучена и отерана је у логор на Бањици, где је погинула 11. септембра 1944. године када је са групом другарица напала логорске старешине које су дошле да их поведу на стрељање.

МИЛИЦА СРЕЋКОВИЋ, рођена је у Крагујевцу 1923. године, где је завршила гимназију. Још као ученица гимназије

постала је члан СКОЈ-а. Од првих дана устанка радила за НОП. Августа 1941. године ухапшена је у Крагујевцу, али је убрзо пуштена и наставила рад. Почетком 1943. године примљена је у КПЈ; марта исте године послата на рад са омладином у срез крагујевачки, а у јесен прешла у срез орашачки. Погинула је у Буковику код Аранђеловца, јануара 1944. године.

●

КАСИЈА РАЈИЧИЋ, домаћица, рођена је 1909. године у селу Чумићу. 1936. године, укључила се у напредни раднички покрет и остала му верна до своје смрти. Примљена је у Партију 1942. године, али је она пре тога учинила велике услуге не презајући од опасности. У њеној су се кући у свако доба могли склонити партијски радници и безбедно обављати партијске задатке. Када је крајем 1940. године ухапшена потврдила је своју оданост Партији. Приликом претреса у њеном стану пронађен је илегални партијски материјал. Шено саслушање било је кратко; „Све то што сте пронашли у мом стану није моје и не припада мени". Мада су је малтретирали и батинали, никога није одала.
Године 1941. Касија се активно укључила у НОП, а 1942. године постала је борац Првог шумадијског одреда. Исте године, по одлуци окружног партијског руководства, одређена је за политички рад у крагујевачком срезу. На том је задатку ухваћена у селу Цветојевцу, предата Гестапо-у у Крагујевцу и стрељана 20. октобра 1943. године.

●

СЕЛЕНА СТОЈИЋ-МАРИНКОВИЋ, домаћица из Чачка, рођена је 1914. године У селу ЈБуљацима. Мада самоука била је једна од најначитанијих девојака у свом селу. У деветнаестој години се удала за обућарског радника, члана КПЈ, који је позитивно утицао на њен развој. Од оснивања Женског покрета у Чачку била је члан управе. Под окупацијом је наставила рад за НОП и радила све до одласка Чачанског одреда за Санџак. Крајем године је ухапшена и спроведена у Крагујевац, затим у логор на Бањици, где је остала до пролећа 1943. године. После изласка из логора дошла је у своје родно село и ту илегално живела. Четници су сазнали за њу и 17. маја 1943. године су је на зверски начин заклали. За собом је оставила мало дете. Друг јој је погинуо јула 1942. у борби за Купрес.

ДАРИНКА ВУКИЋЕВИЋ, рођена 1896. године у селу Светлићу, од почетка устанка прихватала је партијске раднике и партизане, бринула о њиховој исхрани и одећи. У ноћи између 5. и 6. октобра 1943. године четници су опколили њену кућу, сазнавши да су у њој партизани. Дошло је до борбе у којој је неколико партизана погинуло, али је већина успела да се пробије. Четници су Даринку мучили да ода имена оних који су побегли. Пошто никога није хтела да ода, заклали су је испред њене куће.

МИЛИЦА ВУЈАДИНОВИЋ, рођена 1920. године у селу Дивостину, још као девојчица истицала се начитаношћу међу својим другарицама у селу. Пре рата је учествовала на зборовима Удружене опозиције и била једина сеоска девојка на курсу прве помоћи у Крагујевцу. Велики је политички утицај на њу извршила Зора Јовановић из Крагујевца. Године 1941. укључила се у НОП и извршавала све задатке који су јој се постављали: прикупљала оружје, храну, санитетски материјал и као члан СКОЈ а радила политички са омладином у селу. Као озбиљан срчани болесник, није могла да пође с Крагујевачким одредом у Санџак, па је остала да ради у свом селу. Хапшена је и тучена више пута. Мада јој се погоршало здравствено стање, она је одржавала везе с партијским радницима. Четници су је извели из куће и заклали ноћу између 10. и 11. августа 1943. године.

МИЛИЈАНА ПРОКИЋ, радница, родила се 1925. године у Крагујевцу, у сиромашној радничкој породици. У рад за НОП укључила се почетком 1942. године у фабрици конзерви. Ухапшена је крајем 1943. године, отерана у логор на Бањици и стрељана у последњој групи жена 11. септембра 1944. године на Јеврејском гробљу.

●

ЗЛАТА АНДРОВИЋ, сељанка из Десимировца, рођена је 1905. године у Церовцу код Крагујевца. У време најжешћег терора крила је у кући партизане и служила као курир између партизанских група. Четници су ухватили једно писмо које је требало да пренесе, свирепо су је мучили да ода везе и сараднике и заклали је у ноћи између 5. и 6. октобра 1943. године.

ЛЕНА СТЕВАНОВИЋ, сељанка, рођена је 1895. године у Чумићу. Од првих дана устанка укључила се у рад. Била је врло начитана, схватила је и прихватала идеје НОП-а. Њена кућа била је сигурно скровиште политичким радницима. Научила је своје четворо деце да јој у раду помажу: као курири разносили су летке и други пропагандни материјал. Четници су дознали за Ленин рад па су је у августу одвели у штаб заједно са децом. Покушали су да их батинама присиле да одају склоништа партизана и њихова имена. Пошто ништа нису признали ни она ни деца, децу су пустили, а њу су боли камама настојећи да је што дуже муче док не издахне.

ОЈ1ГА СТАНОЈЛОВИЋ, студент права, рођена је 30. јула 1919. у Крагујевцу. У СКОЈ је примљена у гимназији. Под окупацијом је наставила политички рад, учествовала у свим акцијама омладинске организације, преносила и у својој кући крила пропагандни материјал. Октобра 1941. ухапсили су је љотићевци, али због недостатка доказа је пуштена. Поново је ухапшена новембра и задржана у затвору шест недеља. После изласка наставила је рад. Године 1942. поново је ухапшена, предата Специјалној полицији и задржана 5 месеци у затвору Управе града Београда. Године 1943—44. била је 7 месеци у Нишком логору. После изласка из логора вратила се у Крагујевац, а септембра, пред ослобођење, покушала је да оде у Београд, али је на путу препознао један полицијски агент и предао четницима, који су је одвели у село Пазитово и заклали 8. септембра 1944. године. Њено је тело после ослобођења пренето на крагујевачко гробље.

ЉУБИЦА ТОШИЋ-ПУРА, рођена 1921. године у селу Чумићу, од првих дана устанка, с мајком и братом, радила је за НОП. Све до своје погибије била је једна од најактивнијих омладинки у селу и примљена у СКОЈ. Седамнаестог августа 1944. године четници су је одвели с мајком и групом жена у село Пазитово, где су јој прво ударили 150 батина, а затим њу и брата заклали наочиглед мајке. Њену мајку Кицу и Драгу Рајичић, из истога села, четници су тако претукли, да су обе умрле.

ОКРУГ ПОМОРАВЉЕ

Спомен биста народног хероја Раде Миљковић у Светозареву
Рад вајара Јована Гостовића

СРЕСКО НАЧЕЛСТВО — КОВИН[1])
Број: Пов. 65/42

Предмет: Ђуричић рођ. Ђурђевић Славка — трагање.

Свима општинама

Од Окружиог начелства, Вел. Бечкерек, под бр. пов. 661/42 од 11.5.42. примили смо следеће трагање:

„Окр. начелство у Јагодини под пов. бр. 493/42 доставља:

„Начелство среза беличког у Јагодини Пов. бр. 336/42 од 8 априла 1942 год. доставља следеће: Част ми је замолити Начелство да се распигие потрага ***у циљу проналаска*** Славке Ђуричић, рођене Ђурђевић, ***адвокатског приправника из Јагодине. Иста је опасан комуниста. Јуна месеца 1941 године побегла је у шуму са њеним мужем Богиком Ђуричићем, опасним комунистом и комесаром беличког комунистичког одреда. Славка је рођена 1914 године, раста средњег, плава, по лицу има мале неприметне пеге — флекице, косе плаве, очи кестењасте, сувоњава, потшигиана. У случају проналаска молим да се спроведе овом Начелству".***

Горње се доставља на трагање.

Ковин, дне 15 маја 1942

М.П.

Срески начелник,
(потпис нечитак)

У Поморављу, нарочито у већим индустријским центрима Јагодини, Ћуприји, Параћину, Смедеревској Паланци, с традицијама у раду Комунистичке партије, постојало је и од раније интересовање жена за политички живот, али је њихово ангажовање ишло постепено, учешћем у раду културно-просветних друштава и синдикалних подружница.

До ширег учешћа жена у политичком животу дошло је у акцијама којима је руководила Партија пред избијање II светског рата. У раду на окупљању жена и њиховом политичком ангажовању посебно место заузимају чланови Партије: Славка Ђурђевић-Ђуричић, адвокатски приправник, учитељице Добрила Стамболић и Рада Миљковић, Ружица Милановић, студент медицине и Живка Дамњановић, студент права. Као изграђени комунисти, оне су са осталим члановима КПЈ радиле и на другим партијским задацима, а после избијања рата активно су сарађивале у припремама и организовању устанка и у њему учествовале као борци и политички радници.

После напада Немачке на Југославију ОК КПЈ за Поморавље са седиштем у Јагодини обухватао је радом среске комитете: Јагодине, Ћуприје, Параћина, Рековца, Деспотовца, Свилајнца, Смедеревске Паланке, Раче Крагујевачке, а извесно време Варварина и Жабара. У то време, на овој територији, деловало је око 100 чланова Партије и више од 150 чланова СКОЈ-а.

СЛАВКА БУРБЕВИЋ-БУРИЧИК И БОШКО БУРИЧИК

СЛАВКА ЂУРЂЕВИЋ-ЂУРИЧИЋу - рођена је у Рибарима 1. IX 1914. После завршене гимназије у Јагодини уписала се на Правни факултет у Београду, где се укључила у напредни студентски покрет, а нарочито је била ангажована у раду Удружења студената права и активна у Омладинској секцији Женског покрета. После завршених студија била је адвокатски приправник у Јагодини. Године 1935. примљена је у СКОЈ, а убрзо постала члан КПЈ. Хапшена је 1936. године због говора одржаног на збору Удружене опозиције у Јагодини. Јуна 1937. је ухапшена и спроведена за Крагујевац и предата Суду за заштиту државе. После изласка из затвора вратила се у Јагодину где је наставила са још интензивнијим радом, нарочито од 1938. године, у организовању и повезивању партијских ћелија у Јагодини и околним местима;удоношењу и растурању партијског материјала; помагању штрајкача Клефишове фабрике, у раду синдикалних подружница. У библиотеци „Младих умних радника" радила је као књижничар, а организовала је и предавања у оквиру народног универзитета.

Године 1938. Славка је постала члан МК КПЈ за Јагодину; 1941. године секретар је једне од две месне партијске ћелије. Заједно са својим другом Бошком Ђуричићем била је једна од најактивнијих чланова КПЈ Јагодине. У њиховој кући крајем марта 1940. године донета је одлука о штрајку ученика Учитељске школе, која је — као и Дом глувих — била једно од упоришта КП у Јагодини; затим о организовању демонстрација 27. марта. Пред избијање рата ту је одржан састанак са око 30 омладинаца ради договора о држању у рату. Она је један од организатора устанка.

Кад су јуна 1941. године почела хапшења комуниста, Славка је међу првима била затворена, али пошто је била пред порођајем стављена је у кућни притвор. Месец дана после порођаја, око 20. јула, оставила је родитељима своју малу кћер и побегла у Ћуприју, где се крила у кући Динка Обрадовића, а онда у Ореовицу, у срезу моравском. Ту се убрзо повезала са месном партијском организацијом и радила све док није откривена и ухапшена. Отерана је у Пожаревац, за тим у Јагодину, а одатле у Специјалну полицију у Београду. Била је подвргнута бездушном мучењу, али се храбро држала. У логор на Бањици упућена је 20. јуна 1942. године, одакле је 14. маја 1943. одведена на Јајинце и стрељана. Међу преживелим заточеницама логора остала је у успомени као жена великог угледа и ауторитета. Пред полазак на стрељање успела је да напише поруку својој кћерци Тањи: „Само у слободи можеш бити срећна" и да одреже прамен своје плаве косе за лутку коју јој је спремала.

[1]) ИРПС, бр. 9715.

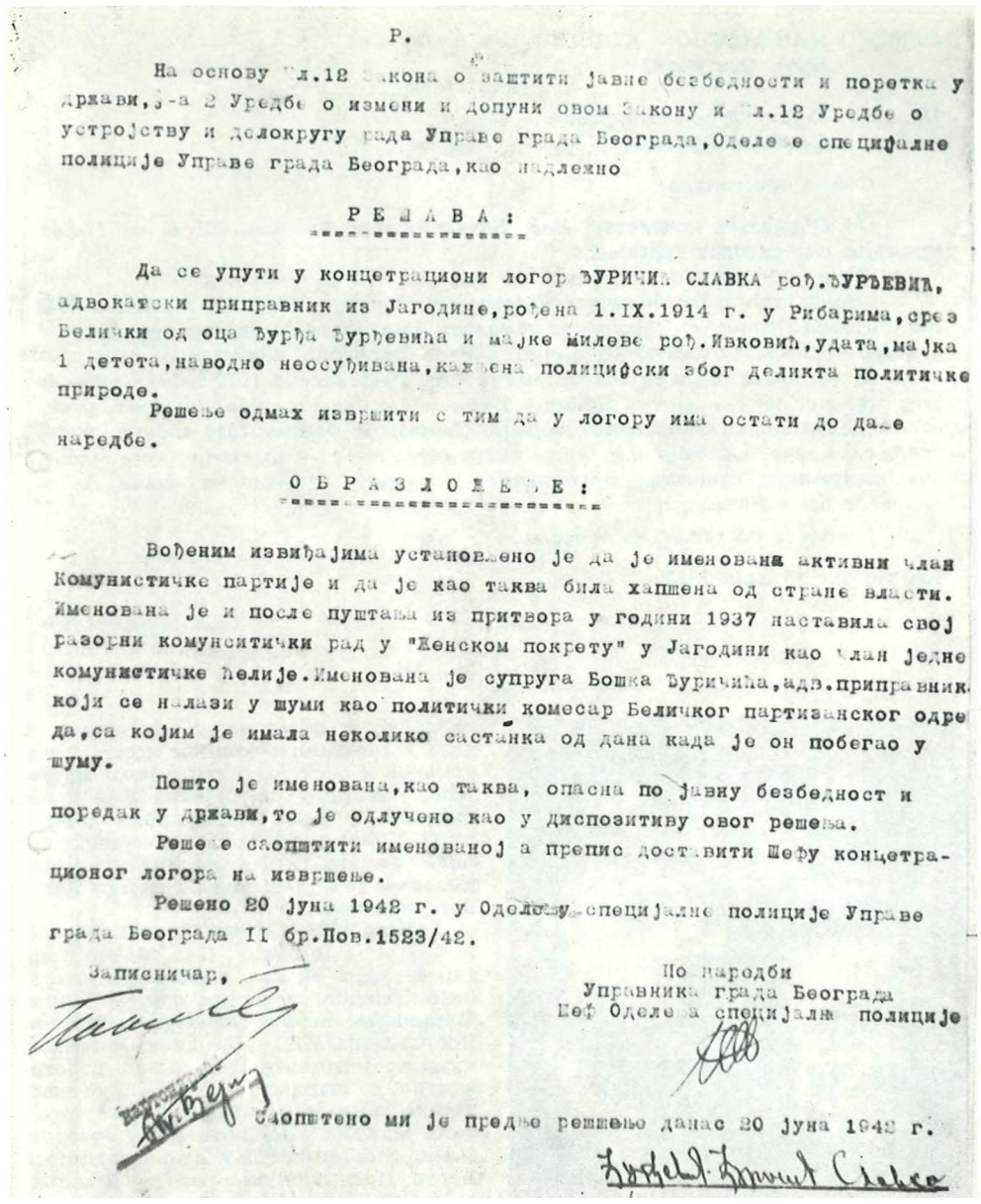

Р.

На основу Чл.12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, ј-а 2 Уредбе о измени и допуни овом Закону и Чл.12 Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно

Р Е Ш А В А :

Да се упути у концентрациони логор ЂУРИЧИН СЛАВКА рођ.ЂУРЂЕВИЋ, адвокатски приправник из Јагодине, рођена 1.IX.1914 г. у Рибарима, срез Белички од оца Ђурђа Ђурђевића и мајке Милеве рођ.Ивковић, удата, мајка 1 детета, наводно неосуђивана, кажњена полицијски због деликта политичке природе.

Решење одмах извршити с тим да у логору има остати до даље наредбе.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е :

Вођеним извиђајима установљено је да је именована активни члан Комунистичке партије и да је као таква била хапшена од стране власти. Именована је и после пуштања из притвора у години 1937 наставила свој разорни комунистички рад у "Женском покрету" у Јагодини као члан једне комунистичке ћелије. Именована је супруга Бошка Ђуричића, адв.приправник који се налази у шуми као политички комесар Беличког партизанског одреда, са којим је имала неколико састанака од дана када је он побегао у шуму.

Пошто је именована, као таква, опасна по јавну безбедност и поредак у држави, то је одлучено као у диспозитиву овог решења.

Решење саопштити именованој а препис доставити Шефу концентрационог логора на извршење.

Решено 20 јуна 1942 г. у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда II бр.Пов.1523/42.

Записничар,

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције

Саопштено ми је предње решење данас 20 јуна 1942 г.

РЕШЕЊЕ О УПУЋЕЊУ У ДОГОР НА БАЊИЦИ СААВКЕ БУРБЕВИЋ-БУРИЧИН

РУЖИЦА МИЛАНОВИЋ, студент медицине, рођена је у Јагодини 1920. године. Основну школу и ниже разреде гимназије завршила је у свом родном месту, а више разреде у Ћуприји и Београду. Од 1939. године студира медицину нт Београдском универзитету, поучавајући ђаке да би се могла издржавати. На студијама је пришла напредном студентском покрету, где је неуморно радила, припремајући се и за свој будући позив лекара. У то време постала је члан СКОЈ-а. Учествовала је у демонстрацијама 14. децембра 1939. године и на комеморацији тада изгинулим студентима Мирку Луковићу и Боси Милићевић. У Београду је ухапшена у провали у пролеће 1940. године; у истрази се врло добро држала. Пуштена је из затвора пред избијање рата.

Мада је њен рад за време студирања био везан за београдску организацију, Ружица је врло активно радила и у Јагодини за време школских распуста. Одржавала је курирску везу најпре с Крагујевцом, а потом и са Београдом. После избијања рата вратила се у Јагодину. У то време

У Јагодини, која је и од раније била важан политички центар овога краја, деловао је на почетку окупације СК КПЈ за белички срез чији је члан била и Славка Ђурђевић-Ђуричић и МК КПЈ за Јагодину у коме су биле Ружица Милановић и Љубинка Крстић, радница. Међу члановима Партије биле су од жена Милева Жарић, Вида Милосављевић и Стојанка Чанић-Пантић, све три домаћице. Секретар партијске ћелије у Шантаровцу била је учитељица Добрила Стамболић, а у селу Шуљковцу била је члан Партије Деса Стефановић, а Десанка Димитријевић, учитељица у истом селу, која је касније примљена у Партију, извршавала је све задатке који су јој поверавани.

Први актив СКОЈ-а у Јагодини формиран је 1939. године. Тада је примљена у СКОЈ гимназисткиња Миленија-Ена Милановић-Млађеновић, а априла 1941. Јелисавета-Јека Ђукић-Ристић, Вида Ђукић-Живковић, Зорица Милосављевић, Маршта Марковић[1], радница. Као скојевке, оне су обављале разне задатке: ишле су као курири у Крагујевац, касније и у Београд, ради преношења партијског материјала и помагале при растурању; обезбеђивале илегалне станове и сл. Нарочито су активно учествовале у припремама устанка, како у самој Јагодини тако и у околним местима Ланишту, Шантаровцу, Драгоцвету, Кочином Селу и др. Сем прикупљања оружја, муниције, хране, одеће, санитетског материјала, оне су чак и за време блокаде Јагодине успевале да одржавају везу, преносиле су материјал за одред, прихватале другове који су одлазили у партизане, носиле храну илегалцима, члановима ОК КПЈ који су једно време били наЂурђевом брду крај Јагодине. У овом раду сарађивале су и напредне омладинке: Братислава Алексић-Ристић,[2]) Радмила-Цанка Ђуричић-Шрамек, Вера Цинцаревић, Ружица и Вера Гостовић,[3]) у чијем су стану одржана два санитетска течаја.

Септембра 1941. године један број скојевски отишао је у одред, углавном у Беличку чету. Првог новембра,

[x]) Маргита Марковић. Њена кућа у време припрема за устанак била је једна од база за састајање. Маја 1941. ту су одржана два санитетска курса. Као борац Беличке чете заробљена код Лоћике. После пуштања настанила се у Рековцу. После ослобођења ради у АФЖ.

[2]) Братислава Алексић-Ристић била је курир ОК КПЈ и веза за одред.

[3]) Вера Гостовић у акту Министарства просвете, Пов. архива 1942. фасц. бр. 501—1045 била је окарактерисана као симпатизер комуниста, заједно с Вером Бранковић и Стојанком Ковачевић, такође ученицама из Јагодине.

приликом напада на партизанску болницу код села Лоћике, четници су заробили и девет болничарки, међу њима из Јагодине: Ену Милановић, Јеку Ђукић, Маргиту Марковић и Олгу Динић, домаћицу, која је међу првима ступила у чету. Ена је успела да се бекством спасе и прикључи Расинском одреду, а Јека је касније послата у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци.

У партијској организацији у Ћуприји 1939. године, прва жена члан КПЈ била је Живка Дамњановић, студент права, један од најактивнијих политичких радника овог краја. У ћупријску партијску организацију примљена је 1940. године за члана КПЈ Рада Миљковић, која је веома активно радила у Ћуприји за време свог службовања у оближњем селу Иванковцу. Почетком 1941. године учлањене су у КПЈ радница Вука Михајловић,[1]) и Косара Дамњановић, домаћица. Групу жена, са којом су оне радиле уочи рата и које су 1941. године биле кандидати за чланове КПЈ, сачињавале су: Анка Стојановић, Бисерка Томић, Вука Грујић, Живана Илић[2]), Нада Томић.[8]) С јачањем партијских организација почетком 1941. године појачан је и рад са женама, створено је више актива и група жена које су у време устанка прикупљале помоћ за НОВ у санитетском материјалу, одећи, обући, оружју. Међу овим женама истицала се Марија Легац.

Први активи СКОЈ-а радничке и школске омладине у гимназији и око фабрика шећера и железничке станице основани су 1939. године. На њиховом организовању и повезивању радила је Живка Дамњановић. Међу првим скојевкама биле су: ЈБубица Ценић, радница, њена сестра Милица Ценић, ученица гимназије. У СКОЈ су учлањене 1940. године Зорица Дамњановић, ЈБубица[4]) и Живка Марковић, затим Вера Ценић, ученице. Исте године постале су чланови СКОЈ

већ је била члан КПЈ. У припремама устанка организовала је два санитетска курса, на којима су се омладинке оспособљавале да и саме воде сличне курсеве. Позната као комуниста, већ од првих дана рата прешла је у илегалност. У лето 1941. године учествовала је у раду технике, смештене у кући Раде Миљковић. Међу првима ступила је у Беличку чету. Била је референт санитета Поморавског одреда. Руководила је покретном болницом, која се крајем октобра налазила на Јухору под шаторима, а како се одред кретао болница је смештана по сеоским кућама. Истицала се не само бригом за рањенике већ је учествовала и у првим војничким акцијама: разоружању жандарма у Варварину, нападу на барутану и Винорачи и у другим.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

РАДА МИЉКОВИЋ, учитељица, рођена је јануара 1917. године у Белици, у јагодинском срезу, у сиромашној породици, која је цела учествовала у НОБ-у. Основну школу и ниже разреде гимназије завршила је у Јагодини, а учитељску школу у Крагујевцу, где се укључила у напредни средњошколски покрет. Године 1938. добила је место учитељице у селу Балајнцу код Деспотовца. Од тада почиње њен активан и веома плодан политички рад, повезан најпре са партијском организацијом у Јагодини, затим у Ћуприји, а касније на терену лепеничког среза. Умела је да прилази људима и стекне њихово поверење, тако да је с једнаким успехом радила на општем просвећивању народа као и на политичком изграђивању, нарочито омладине и жена. Активно је учествовала у раду Женског покрета Јагодине, организовала на терену зборове и конференције. Због својих напредних схватања и рада власти су је прогониле. Године 1939. премештена је за село Иванковац. Тада је постала члан СКОЈ-а, а 1940. године члан КПЈ и повезана са партијском организацијом у Ћуприји.

Била је један од руководећих активисткиња јагодинског Културно-просветног клуба.

Приликом повлачења одреда новембра 1941. године у борби код Дулена (Аџине ливаде) заробљена је у моменту кад се вратила да са положаја извуче једног рањеног друга. Љотићевци су је предали Немцима у Крагујевац. У затвору при суочавању са ухваћеним партизанима није ни за једног признавала да га познаје и тако их спасла. Немци су јој предочили могућност да настави студије у Немачкој, ако пристане да ради за њих. Ову неумесну понуду мирно а пркосно је одбила, изјављујући да је члан КПЈ и ни по коју цену не ради за непријатеља. Измучену, превели су је на Бањицу и стрељали 5. марта 1942. године. У смрт је пошла храбро, с песмом на уснама.

После окупације земље дошла је у Јагодину, где се одмах ангажовала на припремама устанка. У њеној кући била је једно време партијска техника. Овде је наставила да ради и са омладином.

Септембра 1941. године ступила је у Беличку чету. Одлуком Партије одређена је за партијског руководиоца II шумадијског одреда, и у том својству постала члан штаба одреда. Била је и члан ОК за доње Поморавље. Одржавала је везу између партијских организација по четама и ОК КПЈ. Истовремено је радила на терену лепеничког среза, нарочито међу женама и омладином, организујући их у раду на помоћи одредима. На ослобођеној територији формирала је 1941. године у Рачи Крагујевачкој и околним местима активе СКОЈ-а. У целом крају била је врло популарна. Прозвали су је „Рада генерал“ и на зборовима тражили да и она говори.

Новембра 1941. године повукла се са главнином партизанских снага из Србије, преко Санџака, у Босну. Кад је формирана II пролетерска бригада, борила се у саставу III батаљона. Погинула је у Босни код села Урије, близу Доњег Вакуфа 19. јула 1942. године.

Проглашеца је за народног хероја 6. VII 1953. године.

●

ЈЕЛИСАВЕТА-ЈЕКА ЂУКИЋ-РИСТИЋ

рођена 7. маја 1926. године у Јагодини, припадала је групи напредне омладине јагодинске гимназије, а такође сарађивала и са радничком омладином. Члан је СКОЈ од 1941. године. У припремама устанка њена кућа била је база, а сви чланови породице учествовали: брат Лабуд био је један од организатора устанка у овом крају, а сестра Вида скојевка активно сарађивала. Јека је све до свог одласка у Беличку чету, септембра 1941. године, радила на прикупљању помоћи за одред, била курир ОК КПЈ, прихватала на станици другове који су одлазили у одред. Маја те године завршила је санитетски курс.

Приликом заробљавања у партизанској болници код села Лоћике, почетком новембра 1941. године, Јелисавета се храбро држала и покушала да заштити другарицу Ену Милановић, коју су четници хтели да убију, тражећи да и она с њом пође у смрт, пошто је и она партизанка. Јека је пуштена са једном мањом групом заробљених другова, с обзиром на

[1]) Вука Михајловић, радница, једна од првих жена која је била активна у синдикатима; једно време била секретар партијске организације у којој су биле само жене, за време рата у неколико махова хапшена; била једно време у логору на Башици. После пуштања ступила у ЈНА. После рата активна у АФЖ.

[2]) У њеној кући на периферији града скривани еу илегалци.

[3]) Преносила је илегални материјал своме мужу у железничку ложионицу, одакле га је он растурао. У њиховој кући одржавани су партијски састанцрг и склањали се илегалци.

[4]) Љубица Марковић. У њеној кући је јула 1941. године вршена обука у руковашу оружјем; ухапшена је августа те године и била два месеца у затвору Гестапоа у Београду и на Бањици; после пуштања није престајала да помаже у прикупљању помоћи за одред; фебруара 1944. код ње ј е пребачено склониште материјала прикупљеног за партизане.

своје године. Отишла је у Деспотовац где су јој родители и сестра послати на принудни боравак. Већ сутрадан била је ухапшена, спроведена у Јагодину, а затим у логор на Бањицу. Одатле је послата у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, где је остала до распуштања логара.
У Заводу у Паланци све време била је једна од најчвршћих и најдоследнијих

ВИДА МИЛОСАВЉЕВИЋ-КЕВА, домаћица, рођена је 1. маја 1897. године у Багрдану. С мужем железничарем прешла је 1921. године у Београд. Помажући у илегалном раду својој деци, Вида се и сама политички изграђивала. У Јагодину се преселила 1938. године и под тешким околностима сама наставила да се стара о школовању своје деце. Помагала је раднички покрет и учествовала у свим акцијама које је организовала ПартиЈа.

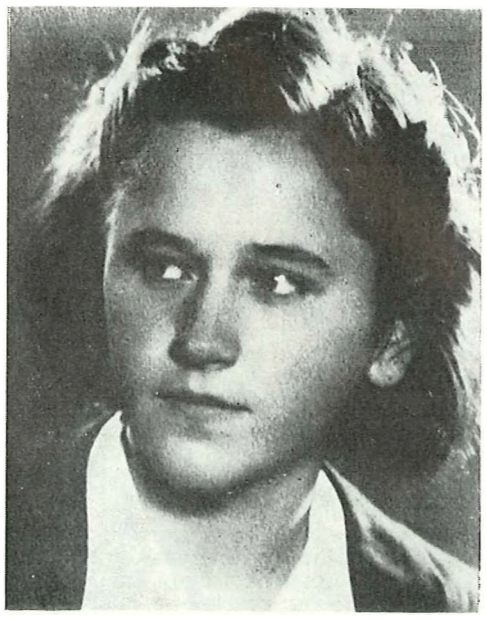

ЗОРИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ, рођена је 22. марта 1927. године. Пред рат део њене породице живео је у Светозареву. Расла је у породици напредних схватања, везаној за Комунистичку партију Југославије, те је још у првим разредима гимназије учествовала на свој начин у активности своје породице — разносила пропагандни материјал, преносила поруке, чувала стражу пред кућом за време илегалних састанака и сл.

Године 1941. одлази са другарицом свог старијег брата у пожаревачки крај, где су је као партизанског курира ухватили четници и предали полицији у Београд, одакле је пребачена у логор на Бањици и пуштена са обавезом да се свакодневно јавља полицији. Храбро је издржала тортуре у затвору — није ни речи рекла о свом раду и својим друговима.

У току маја 1943. године, по одлуци ПК КПЈ за Србију и Врховног штаба, прикључена је групи другова и другарица — Влада и Јара Рибникар, Кун, Милада Рајтер, Славка Парента, Брана Перовић и др. — која се преко Фрушке Горе и скојевки, која се није дала сломити мерама „преваспитавања". Због учествовања у припремама бекства ради одласка у партизане 1943. била је подвргнута тешком ислеђивању и затворена у злогласни „изолатор". После изласка из Завода ступила је у ЈНА.

Носилац је Споменице 1941.

За осведочену оданост и самопрегор, Вида је пред рат примљена у КПЈ. У устанку 1941. године била је један од најактивнијих чланова КПЈ у граду, партијски пункт и веза са одредом. Због опасности да буде ухапшена отишла је у јесен 1941. у партизане, у Беличку чету. Од петоро деце, четворо је учествовало у НОБ. После погибије сина Јоце, члана ОК КПЈ за округ поморавски, народног хероја, узела је његову пушку и од ње се није растављала за све време рата. Крајем новембра 1941. прешла је у Санџак и Босну; била је борац II пролетерске бригаде III шумадијског батаљона, III поморавске чете. После погибије и другог сина, Перице, седамнаестогодишњег борца Ужичког батаљона, отишла је у његову чету да каже његовим друговима да је она сада њихова мајка, пошто нема више синова у партизанској војсци. Обављала је разне дужности у Босанској Крајини и Црној Гори. После VI офанзиве вратила се у Србију са I дивизијом. У Горњем Милановцу радила је са женама, а затим прешла у Јагодину. Ту је сазнала да јој је погинула и снаха, Радмила Трифуновић-Милосављевић оставивши тек рођену девојчицу.

Као и њене преживеле кћери, првоборци Љубинка и Зорица, и Вида је врло активно радила од првих дана изградње и обнове земље. Била је председница првог Окружног одбора АФЖ. Помагала је у организовању одбора АФЖ по околним местима. Као члан НОО за срез белички узела је учешћа и у раду народне власти.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Мица Нешић[1]) и Милица Павловић,[2]) Ангелина Стојић, Милица Милосављевић-Сека,[3]) Анка Петковић-Пуса.[4]) Од 1941. чланови СКОЈ-а биле су Дара Ценић и Мица, радница без руке. Једна од првих скојевки са села била је Ружа Тасић[5]) из Мијатовца. Уз скојевке, већи број напредних омладинки учествовао је у раду на организовању помоћи НОП. Међу њима су биле: Даринка Плеша,[0]) ученица, Живка и Цвета Петричевић, Рада Мартиновић, Вера Поповић, Верка Ерић, Стоја, избеглица из Винковаца и друге. Неке од њих су похађале и еанитетски курс прве помоћи.

У Параћинско-ћупријску чету, која је ушла у састав Поморавског одреда, формираног 23. јула 1941, међу првима је ступила Љубица Суботић, избеглица из Босне, са својим братом, чланом СКОЈ; учествовала је у пљењу општинске архиве у селу Виринама и другим акцијама. Крајем јула прикључиле су се овој чети Живка Дамњановић и Милица Ценић, Живка као комесар чете, а Милица је имала задатак да организује рад са женама, и да организује исхрану чете. Године 1944. прикључила се партизанима Јелена Лаловић, ученица гимназије из Сењског рудника; заробљена је исте године и стрељана.

Рад на помоћи НОП у Ћуприји није престајао ни за време највећег притиска непријатеља. Један број другова, а нарочито другарица, организовано је радио на прикупљању хране, одеће, санитетског и другог материјала за партизане. Када је новембра 1941. године заробљен део Параћинско-ћупријске чете код Липовице и дотеран у ћупријски затвор, једна група жена прикупљала је прилоге у новцу, рубљу и храни. Мадлен Петковић, Францускиња, удата за адвоката Петковића, приправљала је јело

[J]) и [2]) Извезле су 1942. године заставу од црвене свиле са српом и чекићем и написом: „Живео савез радника и сељака и Пролетери свих земаља, уједините се". Заставу су чувале скривену у кошници, а после рата је предали омладинским организацијама.

[3]) У њеној кући је одржан курс прве помоћи за омладинке, на коме је и сама учествовала. (Курс је водила Зорица Дамњановић, а после њеног хапшења августа 1941. наставила га је Анка Петковић-Пуса).

[4]) Носила храну заробљеним партизанима, затвореним у Ћуприји новембра и децембра 1941. до њиховог стрељана. Као „национално непоузданој" школске власти јој забрањују полагање приватног испита (види акт Министарства просвете), била у логору у Смедеревској Паланци у групи борбених и доследних омладинки.

[5]) Извршила је самоубиство кад је био ухапшен њен друг Данило Димитријевић, који је септембра 1941. стрељан на Бањици.

[6]) Била је врло активна у Културно-просветном клубу. Хапшена је јуна и августа 1941. године. Била је два месеца у Гестапоу у Београду и бањичком логору.

које су затвореницима носиле њена кћи Анка, сестре Мица и Дана Нешић (оне су због овога биле привођене полицији и саслушаване) и сестре Ценићеве. Током 1942. и 1943. у кући Дане Ценић сабиран је санитетски материјал, рубље и новчани прилози од којих је купована вуна за плетење џемпера и чарапа. Љубица Ценић је организовала преношење прикупљеног материјала на Јухор, где се био повукао део Параћинско-ћупријске чете, а касније је преко ње одашиљана помоћ Озренском одреду. Прилоге и помоћ су давале: Цвета, Дана и Рада Ценић, Јела и Милица Симоновић, Зора Ценић-Јоветић, Љуба и Даринка Јоветић, жена учитеља Јовића, супленти гимназије Милица Веселинов[1] и Јулка Трпинац[2], Лепа Јовановић и друге.

Ова активност у кући Ценићевих није остала незапажена, и фебруара 1944. четници су одвели мајку Ценићевих Лепосаву и заклали је. Прикупљени материјал био је благовремено склоњен код Љубице Марковић.

У Равној Реци, где је било врло јака партијска организација, формирана с јесени 1939. године, прва омладинка члан СКОЈ-а била је Олга Ковачевић, преко које је 1941. године ишла веза са одредом и која је прикупљену помоћ за партизане слала Љубици Ценић у Ћуприју, да је отпреми Озренском одреду. У раду јој је помагала сестра Зора Ковачевић, која је 1943. заједно са Саром Селић била веза са одредом. Везу са одредом држала је и Цвета Гробљар Миладиновић, скојевка од 1941. године. Политичким радом биле су обухваћене и старије жене Марица Фолновић иКатица Димитријевић. С јесени 1941. године Катица је била одведена у логор на Бањици. Заједно с њом биле су одведене у логор Марија Цимерман и као талац Љубица Мојсиловић. Помоћ за одред скупљала је 1942. године Анка Певец, затим Љубинка Смиљанић и Сара Момчиловић. Године 1943. дошла је у Равну Реку Драгица Драгићевић и одмах се укључила у рад на прикупљању прилога за НОП. Активисти од 1943. године биле

[1]) После избијаша рата прешла из Војводине У Ћ-Уприју где се одмах укључила у рад на помоћи покрету: скривала у својој кући илегалце, одлазила и сама као веза на Јухор; октобра 1941. отпуштена из службе под сумн.ом да је комунист и присталица НОП, једва се спасла хапшења.

[2]) Помагала је напредан студентски покрет док је била на студијама у Веограду. У Прокупљу, где је затекао рат као суплента гимназије, била Је активна међу омладином, нарочито док су партизани држали ову територију. После ггремештаја у Ћуприју наставила Рад на помоћи све до своје трагичне смрти 1943. године.

Срема пребацила у Босну до Врховног штаба. Примљена је у КПЈ септембра 1943. године и била члан Сремског комитета СКОЈ-а за срез Бугојно.

После ослобођења била је члан' Окружног комитета СКОЈ-а за Поморавље. Године 1947. постала је члан Градског комитета СКОЈ-а за Београд, где је радила на сектору агитације и пропаганде, а затим је, по одлуци Партије отишла на студије, које је започела у Паризу, а завршила у Београду. Завршила је Вишу партијску школу „Ђуро Ђаковић".

Сада је пензионер. Носилац је Споменице 1941. године и више одликовања.

МИЛЕНИЈА-ЕНА МИЛАНОВИЋ МЛАЋЕНОВИЋ рођена је 20 марта 1925. године у Јагодини, где је похађала гимназију. На њено формирање у напредну омладинку утицала је сестра Ружица, која је у то време била члан КПЈ, а такође и Рада Миљковић и Славка Ђурђевић-Ђуричић, које су као изграђени комунисти активно радиле са јагодинском омладином. Миленија је као члан СКОЈ-а од 1939. године била једна од најактивнијих омладинки Јагодине, нарочито у раду Женског покрета. После избијања рата, група скојевки и омладинки преузела је на себе многе задатке око помоћи НОП, с обзиром да је већина чланова КП била компромитована и приморана да напусти место. У тој групи Миленија је била курир ОК КПЈ, веза за одред, похађала је санитетски курс, а септембра 1941. је са целом овом групом отишла у одред, у Беличку чету. Била је затим помоћник пушкомитраљесца у Левачкој чети. Заробљена је са болницом код села Лоћике. Била је четнички заробљеник од новембра 1941. до марта 1942. најпре у Рековцу, а потом у манастиру Љубостињи. Ту је ухватила везу са Окружним комитетом за Крушевац и успела да побегне из манастира. Као теренски радник била је секретар СК СКОЈ-а у Брусу. Марта 1943. године ступила је у Расински одред, а већ маја исте године била је учлањена у Партију. У одреду је била делегат десетине, вода, а касније одредски руководилац СКОЈ-а. Године 1943. била је на политиичком курсу при ПК КПЈ. Марта 1944. године отишла је на терен крушевачког округа за члана ОК СКОЈ-а и члана Окружног повереништва Партије на терену Западне Мораве. Учествовала је на првом конгресу УСАОС-а, новембра 1944. године. Затим је отишла у Јагодину, за члана ОК СКОЈ-а, и била је председник Окружног одбора УСАОС-а. Учествовала је на изградњи омладинских пруга Брчко — Бановићи и Шамац — Сарајево, као инструктор Главног штаба омладинских бригада.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЖИВКА ДАМЊАНОВИЋ-РЛИЛИЦА рођена 1. фебруара 1918. године у Врбовцу крај Смедерева, у породици сиромашног службеника са шесторо деце, с напредним покретом упознала се још у гимназији, коју је завршила у Ћуприји 1936. године, а на Правном факултету у Београду укључила се у активни политички рад. Године 1939. примљена је у КП. По директиви се вратила у Ћуприју, где ради на окупљању радничке и школске омладине. Активна је у синдикалним подружницама шивачких и кожарских радника. Са још једним чланом била је партијско упориште у Ћуприји. Секретар је и актива СКОЈ-а, који је тада образован. По задатку је ишла у околна места и руднике сењског басена. Била је врло ангажована у раду Културно-просветног клуба, око кога су се окупљали напредни људи, омладина и велики број жена и девојака, по линији идејног рада и припремању програма клуба.

Њена активност и организаторске способности дошле су нарочито до израза у припремама за устанак, у чему је као члан МК од маја 1941. била неуморна. Њена кућа била је центар за одржавање илегалних састанака; у раду је ангажовала целу своју породицу: мајку, сестру и браћу. По нападу Немачке на СССР, кад су настала хапшења истакнутих комуниста, прешла је у илегалство и одлуком руководства Партије отишла у Параћин. Ту је била секретар партијске организације. Кад се за њен рад сазнало, и кад су по њу дошли, управо у моменту кад је прала косу, у кући Даре Ђурић-Ђорђевић, под изговором да мора да се обуче, побегла је из куће и отишла у Параћинско-ћупријску чету. У чети је била заменик политичког комесара. Кад је концентрацијом непријатељских снага 24. септембра 1941. године ова чета разбијена на Црном Врху, Живка је повучена из одреда и упућена на терен среза лепеничког, на рад са женама.
Обимност њене партијске активности види се из преписке са ПК. У одговору на писмо ПК од 7. Ц1 1942. она између осталог пише:

„У Параћину сам била као инструктор ... У великоорашком срезу радила сам као срес. руковод ... У Гружи сам оила одговорни друг за омладински рад у четама 11 батаљона .. ,"[1])

У једном моменту запала је у неке личне кризе. Да би доказала своју оданост Партији и напредном покрету, Живка је 24. децембра 1942. године усред дана бацила у Младеновцу на улици бомбу од које су погинула два немачка официра и једанчетнички војвода, а затим извршила самоубиство. Тако је трагично завршила ова млада девојка која је сав свој живот посветила организовању напредног покрета у овом делу Србије.

[1]) ИРПС, бр. 1882.

●

КОСАРА ДАМЊАНОВИЋ, рођена 24. маја 1898. године у Осипаоници код Смедерева, укључила се у рад напредних жена Ћуприје најпре помажући својој кћери Живки, а затим је и сама учлањена у КПЈ маја 1941. године. У лето 1941. постала је секретар партијске ћелије, после хапшења Вуке Михајловић, дотадашњег секретара. У кући породице Дамњановић одржавани су илегални састанци МК и ОК, нарочито у време припрема устанка. После формирања одреда њена кућа била је веза са одредом. Због свога рада и због рада своје деце Косара је хапшена и прогањана. Кад су је ухапсили и тражили да их одведе до места где се налази одред, у коме су већ били њена ћерка Живка и син Жан, одговорила је: „Ја не знам где су моја деца, а вама ако су потребна тражите их сами."[2])

После пуштања из затвора отишла је у село Врбовац и радила као теренски радник. Крајем 1942. године ступила је у Космајски одред са своја два млађа сина. Живорадом и Велимиром, који су погинули током 1943. године у борбама код

[1]) Д. Ђулић и М. Милачић: На Морави ћуприја (Хроника), 'Нуприја, 1966, стр. 307.

села Влашке и Аранђеловца. Од шесторо деце рат су преживели само кћи Зорица и син Миодраг.
Косара је остала на терену као позадински радник све до ослобођења, а онда је изабрана за председницу ОО АФЖ за округ београдски. Када је овај одбор расформиран, била је председница Среског одбора за срез подунавски у Смедереву, све до 1949. године, када се због болести повукла и стално настанила у Београду.
Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Ј1ЕПОСАВА ЦЕНИЋ, рођена је у Ћуприји 1885. године. Њен је живот био тежак,

су: Вера Буха, стара Маковка, Боја Зобеница, Мила Полетина и њена мајка Петровићка, Мира Митић, Марија Грубачева, Каја Алексић и др.

У Параћину су пред рат биле чланови КПЈ Стојанка Радошевић, професор и Нада Димитријевић[1], наставница Домаћичке школе. Средином јуна 1941. године, по директиви Партије, дошла је као инструктор из Ћуприје Живка Дамњановић и активно радила на припремама устанка. Од средине јула била је секретар једне параћинске партијске ћелије.[2]) Од првих дана избијања рата преко партијских организација почео је рад на већем ангажовању жена у раду за НОП. Заједно са партијцима, скојевцима и симпатизерима и један број жена почео је да скупља санитетски материјал за одред. Милица Радовић,[3]) активиста радничког покрета од 1937. године, обезбеђивала је смештај илегалцима; Дара Ђурић-Ђорђевић била је сарадник НОП у 1941. години.[4]) Душанка Цанковић је за све време рата била једна од најактивнијих и најпоузданијих сарадника НОП. Из села Доње Мутнице била је у почетку рата курир Петрија Радуловић, сељанка;[5]) Вера Поповић из Поповца одржавала је везу са одредом 1941. године и спремала храну за борце.

У Параћин је била послата 1941. године Ружица Матић, курир ОК КПЈ, ради организовања рада са омладином. Она је одржала неколико састанака са члановима КПЈ и омладинцима, преносећи директиву да се стварају групе од 2—3 омладинца које би вршиле саботаже.

Притисак непријатеља био је тако јак да се није могло организовано ради-

[1]) Активна у напредном студентском покрету Београдског универзитета; за члана КПЈ примљена док је била са службом у Министарству пољопривреде; у Параћину радила до јесени 1941. када је отишла за Београд, где је ухапшена и била у логору на Бањици до ослобођења.

[2]) Живка је у Параћину живела илегално код Даре Ђурић-Ђорђевић. На нечију доставу дошао је жандарм да је ухапси, али како је Живка била необучена и мокре косе коју је тек била опрала, замолила је жандарма да је сачека док се обуче. Искористила је тренутак док је леђима био окренут вратима и побегла из куће, у Параћинско-ћупријску чету.

[3]) У њеној кући одржавани су партијски састанци; помогла је да се преко Соко-Бање пребаце три борца у одред; после ослобођења била је секретар СО АФЖ и члан СНОО.

[4]) Примала је у своју кућу илегалце. Код ње је једно време била склоњена Живка Дамњановић, чувала је и растурала илегални материјал; марта 1942. била је хапшена, заједно са Лепосавом Урошевић, али је убрзо пуштена. После ослобођења активна у градском и среском одбору АФЖ.

[5]) Носила је храну партизанима, одећу и обућу; склањала партијске раднике; после ослобођења радила у АФЖ као члан градског одбора.

ти. У писму инструктора ПК КПЈ за Србију за Поморавље „Бошњака“ (Петар Стамболић) од 12. IX 1941. каже се:

„Из Параћина цела партијска организација преселила се у одред, мимо наших директива, услед гоњења .. .“[1])

После повлачења главнине партизанских снага из Србије, ПК КПЈ за Србију покушао је у два маха да успостави везу са преосталим члановима Партије и остацима Ћупријско-параћинске чете. С тим задатком упутио је септембра 1942. године из Београда у Параћин партијског радника Лепу Лалош-Вујошевић. Преко Стојанке Радошевић Лепа је покушала да изврши задатак, али у томе није успела, те се вратила у Београд. Нешто касније, према директиви ПК КПЈ за Србију, Стојанка Радошевић је покушала да организује опанчарске раднике и друге симпатизере НОП. Ухапшена је августа 1943. године и послата у логор на Бањици. После њеног хапшења и због терора који је био врло оштар, рад жена у Параћину био је у стагнацији све до ослобођења.

У Рековцу је радом за НОП после формирања Левачке чете, почетком августа 1941. године, обухваћен и већи број жена и омладинки. Упоредо са успешним акцијама чете на терену левачког среза, почело је септембра 1941. образовање НОО у Рековцу, Тешићу, Драгову, Вукмановцу и другим местима. У раду ових одбора добрим делом су учествовале и жене у обезбеђивању хране за партизане, скупљању оружја, одеће и санитетског материјала за борце.

У одред је ступила септембра 1941. Марина Жунић, жена учитеља Милорада Жунића-Баце, командира Левачке чете, са две ћерке, Круницом Жунић-Јовановић и Разуменком-Бацинчетом. У борби код села Лоћике, новембра 1941, заробљене су и оне заједно са партизанском болницом. Марина је отерана у логор на Бањици, где је остала до његовог расформирања, Круница је убрзо пуштена, а Разуменка је отерана прво на Бањицу а затим у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци.

Године 1944. ступиле су у НОВ: Стана Смиљанић, учитељица, која је била члан КПЈ у селу Ратковић-Дреновцу. После рата, по повратку из Армије заклана је од четника. Исте године отишле су у НОВ Бранка Ђурђевић, учитељица у Рабеновцу, која живот земљорадничке жене, која је водила домаћинство и радила у пољу. Уз данонoћни, мукотрпан рад, одгајила је и осморо деце, седам кћери и једног сина. Била је скромна жена, увек спремна да свакоме помогне.

Сва њена деца била су скојевке и активисткиње. Милица, тек свршени матурант, међу првима се прикључила напредном омладинском покрету; Вера, ученица, готово све време рата провела у логору на Бањици и Заводу у Смедеревској Паланци; Љубица, радница, једна је од организатора радничке омладине у Ћуприји, а за време рата углавном је преко ње слата помоћ партизанима. У кући Ценићевих је чуван прикупљени материјал за одред и прилози за НОП. На томе је радила Лепосава са кћерима Даном, Цветом, Зором и Радом. У овом крају и данас о шој круже легенде. Прича се да је на вест да јој је кћи Милица стрељана, 1941. године, казала: „Она је дала живот за слободу". А 2. фебруара 1944. године, када су четници вршили масовни покољ у Ћуприји и када су дошли да траже њену кћер, Љубицу, рекла је: „Шта хоћете од моје деце? Оне нису ни разбојници ни лопови . ..“

Црна тројка је одвела Лепосаву четничком команднру који је наредио да ту комунистичку мајку закољу .. . Изболи су је камама у шуми недалеко од Сењског рудника, 2. фебруара 1944. године.

МИЈЛШЦА ЦЕНИЋ, рођена 22. новембра 1922. године у Ћуприји у сиромашној породици, члан СКОЈ-а постала је 1940. године. Искључена је на годину дана из ћупријске гимназије због рада у литерарној дружини, те је седми разред завршила у Алексинцу где је такође учествовала у раду напредне омладине. У Ћуприји је матурирала јуна 1941. године. Политички је радила не само у гимназијској скојевској групи, већ и међу радничком омладином чија се активност развијала у оквиру синдиката. Активна је била и у Културно-просветном клубу око кога су се у то време окупљали сви прогресивни људи, а посебно жене и женска омладина.

После капитулације земље, са омладинцима је растурала летке, хватала радио-вести, исписивала пароле, радила на организовању помоћи НОП-у. Јуна 1941. године била је ухапшена, убрзо пуштена и одмах отишла у Параћинско-ћупријску чету. Приликом новембарске офанзиве Немаца и квислиншких формација на партизанске одреде у Србији, један део ове чете покушао је да се пробије у Ресаву. Милица је ухваћена 27. новембра заједно са групом партизана код села Липовице од Пећанчевих четника, који су их предали Немцима. У ћупријском затвору држала се храбро и пркосно. Групу су повели 24. децембра према Београду. Код Лапова су их скинули с воза и на пет километара од железничке станице стрељали.

АКТ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ О ЗАБРАНИ ПОАГАЊА ПРИВАТНОГ ИСПИТА АНКИ ПЕТКОВИВ, УЧЕНИЦИ VI РАЗРЕДА ГИМНАЗИЈЕ У ПУПРИЈИ

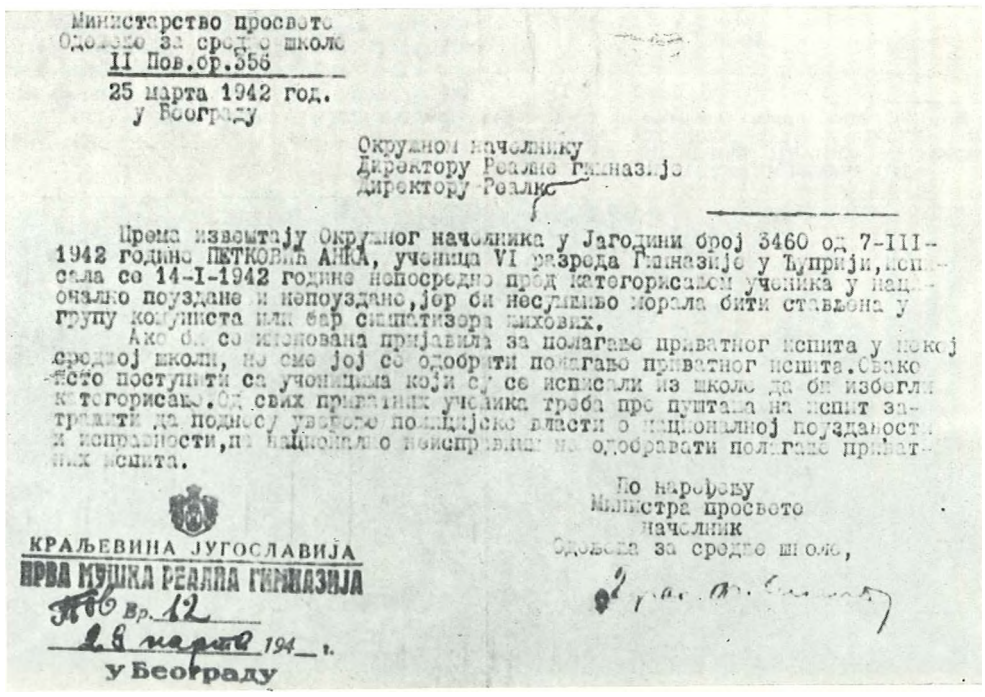

Министарство просвете
Одељење за средње школе
II Пов.бр.356
25 марта 1942 год.
у Београду

Окружном начелнику
Директору Реалне гимназ. је
Директору Реалке

Према извештају Окружног начелника у Јагодини број 3460 од 7-III-1942 године ПЕТКОВИЋ АНКА, ученица VI разреда Гимназије у Ћуприји, исписала се 14-I-1942 године непосредно пред категорисањем ученика у национално поуздане и непоуздане, јер би несумњиво морала бити стављена у групу комуниста или бар симпатизера њихових.

Ако би се женована пријавила за полагање приватног испита у некој средњој школи, не сме јој се одобрити полагање приватног испита. Свако исто поступити са ученицима који су се исписали из школе да би избегли категорисање. Од свих приватних ученика треба пре пуштања на испит затражити да поднесу уверење полицијске власти о националној поузданости и исправности, па националне неисправне не одобравати полагање приватних испита.

По наређењу
Министра просвете
начелник
Одељења за средње школе,

КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА
ПРВА МУШКА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА
Пов. Бр. 12
18 марта 194_ г.
У Београду

[1]) Зборник ВИИ, том I, књ. 2, стр. 133—136.

СТОЈАНКА РАДОШЕВИЋ, професор, рођена је 22. новембра 1908. године у Иригу. Припадала је напредном студентском покрету и била активна у стручним студентским удружењима, Удружењу Војвођана и Женском покрету, и члан управе Женског покрета. После завршеног Филозофског факултета, као суплент гимназије, организовала је рад са женама у Белој Цркви. Док је била са службом у Велесу, сарађивала је са напредним покретом у Скопљу. У Лесковцу је 1940. примљена за члана КПЈ и била инструктор и предавач у 11 партијских организација. У току рата, све до хапшења 1943. била је професор гимназије у Параћину. Радила је на окупљању људи, жена и омладине ради помоћи НОП. После формирања Ћупријско-параћинске чете, већина партијских радника отишла је у одред, а у Параћину су остали од чланова КП Стојанка и још један друг. А када се повукао одред из Поморавља новембра 1941. они су улагали велике напоре да успоставе везу са друговима из ПК КПЈ и остацима чете, а такође да држе окупљене и организују напредне људе и симпатизере у граду и околним селима.

Њен рад је откривен и она је ухапшена 23. августа 1943. године и спроведена у Специјалну полицију у Београду, а затим у логор на Бањици, где је остала до расформирања. У логору је својим држањем доприносила одржавању духа и морала заточеница. После изласка из логора била је на разним партијским функцијама; члан рејонског комитета V рејона у Београду, задужена за агитроп и АФЖ; 1945. године упућена на партијски рад у Параћин, где је била организациони секретар СК КПЈ и секретар градског комитета. После повратка у Београд 1947. била је члан агитпропа партијске организације Министарства просвете Србије, затим директор X1Угимназије у Београду, где је остала до пензионисања. Носилац је Споменице 1941.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА[1])
ОДЕЉЕЊЕ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
Пов. II. Бр. 2488
П-1Х-1943 год.
Београд

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
— Одељење за средње образовање —

БЕОГРАД

У вези тамошњег акта Пов. III, бр. 633/43 годиuу извештавате сг да Радогиевић Стојанка, суплент Реалне гимназије у Параћину, налази у притвору Одељења Спеи,ијалне гголиције Управе града Београда од 31 јула т.г. ради вођења потребне истраге, к а о к о м у н и с т а (шггационирано је дописано руком. — Прим. ред.).

О предњем се извештавате ради знања.

По наредби
Шефа Одељења сггецијалне гголиције
Шеф IV одсека — гголиц. комесар
Бећаревић, с. р.

[1]) Д.А.СРС. Мин. просв. Одељење за сред. образ. Пов. бр. 671/43.

Данас сам случајно нашао другарицу — другови су на терену.

Са друговима сам одржао састанак. Омладинка[2]) ј е пошла у Параћин (5 а се повеже са друговима тамо, радник из Ј.(агодине) обилази нека села у Срезу беличком са задатком да одржи конференције са симпатизерима.

*) Зборник ВИИ, I, 2. стр. 234. — Одломак из Извештаја инструктора Покрајинског комитета КПЈ за Србију од 30. X 1941. год. из Поморавског округа.
-) Ружица Матић.

је после повратка из војске постала члан СК КПЈ. Из села Велике Крушевице отишле су као болничарке 23. српске бригаде Милица Милосављевић (погинула у Босни близу Добоја) и Милева Маринчанин, а из Јагодине Милка Јовчић, настањена у Рековцу.

У Свилајнцу и ресавском срезу организовано су радиле на припремама за устанак и његовом омасовљавању другарице, чланови КПЈ Милица Марковић-Бело Луле, кројачка радница и ученице Нада М. Јовановић и Мирослава Ивановић. Све три су јула 1941. године ушле у месно партијско руководство. Милица Марковић-Бело Луле је убрзо ступила у Ресавску чету, а Нада Јовановић и Мирослава Ивановић су остале у Свилајнцу, и после повлачења Поморавског одреда, новембра 1943. биле су ухапшене од немачких власти и са једном групом спроведене за Јагодину.

У селу Гложану је члан КПЈ била Мила Милановић, домаћица, која је активно радила. Кандидат за члана КПЈ у селу Бобову била је 1941. године Љубица Илић-Влахиња, која је радила као куварица у жандармеријској станици. Ступила је у Ресавску чету у којој је и преводила партизанске прогласе и наредбе на влашки. Двадесет осмог септембра 1941. рањена је и заробљена у борби код Бобова, а после неколико дана стрељана. Кандидат за члана КПЈ била је на почетку рата Милица Глигоријевић, ученица из села Војске. На терену Ресавске чете једно време је била курир Радмила Милић (курирка Ружа) из Кушиљева. Она је добила задатак да успоставља везе с мањим партизанским групама, које су остале на овом терену после повлачења одреда. Августа 1942. године отишла је с још неким друговима у Пожаревачки одред.

Жене су учествовале у раду народноослободилачких одбора, формираних половином августа 1941. године на ослобођеној територији. Поред помоћи одреду, пружана је и помоћ породицама изгинулих бораца. И после заузимања ослобођене територије од непријатеља, чланови НОО су наставили илегални рад. Захваљујући њима на овом терену су могле да се одрже партизанске групе и да наставе акције.

У Смедеревској Паланци и јасеничком срезу није било организованог рада међу женама пре рата, сем у оквиру УРС-ових синдиката. Ипак, утицај напредних идеја међу женама био је веома снажан, јер је Смедерев-

ска Паланка била важан индустријски центар Србије — пред рат имала једну од најјачих партијских организација у Поморављу, а раднички и синдикални покрет био је још од 1919. године развијен. По околним селима велики утицај имали су напредни учитељи као и студенти и ђаци из тих крајева, преко којих су широки слојеви народа били упознавани с политичким збивањима у земљи и у свету. Отуда је велики број жена и омладинки одмах после избијања рата посредно или непосредно учествовао у НОБ.

Чланови КПЈ почетком 1941. године у Смедеревској Паланци биле су: Радмила Димић[1] и Милена Куљанчић[2], које су после велике провале 22. јула и стрељања групе заробљених партизана, као једини преостали чланови Партије у Паланци, наставиле са радом и биле веза са Главним штабом за Србију. Са групом омладинаца и омладинки оне су организовале рад на растурању вести, које су слушане и умножаване у Пољопривредној школи, одакле су их доносиле Радмила Шишковић и Олга Милошевић-Мина и предавале их Радмили Димић и Милици Николић[3] ради растурања. Леци штампани на немачком језику убацивани су у касарне. Прикупљани су прилози које је Радмила Димић у неколико махова односила у Јагодину. Кандидат за члана КПЈ била је Боса Краљевић, која је радила на организовању омладине од јесени 1940. године. У овоме раду помагала јој је Нада Станковић-Пекарче.[4])

У Паланци су 1941. године радиле две скојевске групе са око десет чланова. У овим групама су биле: Милица Ни-

МИЛИЦА МАРКОВИЋ-БЕЛО ЛУЛЕ, кројачка радница, рођена у Свилајнцу 1922. године, погинула је у Равништу код Кучева новембра 1941. Члан је КПЈ од 1941. године и радила је са успехом међу омладином. Јула 1941. била је по партијском задатку у Деспотовцу ради преношења директива (Радмили Поповић-Радојевић, студенту медицине и др.) и организовања припрема за устанак, прикупљања оружја и муниције, а касније хране и других потреба за одред. Када су у Свилајнац дошли недићевци и почели са прогонима напредних људи, Милица Марковић-Бело Луле, да би избегла хапшење, отишла је у Ресавску чету где је била један од њених најистакнутијих бораца. О њеној се храбрости причало у целом крају. Говорила је на зборовима и митинзима, одржаваним на ослобођеној територији; прерушена у сељанку, долазила је у Свилајнац ради прикупљања података о непријатељу. Новембра 1941. рањена у борби, лежала је на једном салашу. Када су је опколили, убили се да не би пала жива у руке непријатељу.

РАЗУМЕНКА ЖУНИЋ-БАЦИНЧЕ, ученица гимназије из Рековца, члан СКОЈ-а, септембра 1941. године ступила је у Левачку чету Поморавског одреда, заробљена у борби код села Лоћике новембра 1941. године и отерана у логор на Бањици, а затим у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Побегла је из Завода октобра 1943. године и ступила у Космајски одред. Одмах је примљена у Партију и новембра постала члан СК СКОЈ-а за јасенички срез. Фебруара 1944. године опкољена је од четника у селу Кленовцу, рањена и ухваћена. Јуначки се држала, ни речи није хтела да каже. Четници су је боли ножевима и на крају је заклали и бацили у Мораву.

ОДЕЉЕЊЕ РЕСАВСКЕ ЧЕТЕ У ЈЕСЕН 1941. ЖЕНД СА ШАЈКАЧОМ МИАИЦА МАРКОВИК БЕАО АУАЕ, ПОГИНУАА НОВЕМБРА 1941.

■) Свршени матурант, била члан градске партијске организације и секретар СКОЈ-а у време избијаша рата, а од августа 1941. секретар МК СКОЈ, формираног половином марта, када и МК КПЈ. У н.еном стану одржавани су политички састанци у време припрема устанка и склањали се илегалци. Јуна 1941. водила је један од курсева прве помоћи. Октобра исте године била је ухапшена, али је убрзо пуштена, након чега се повукла у Београд.

[2]) Учитељица. Јуна 1941. дошла са службом у Паланку и одмах преузела дужност секретара партијске организације.

[3]) Члан СКОЈ, ј уна 1941. године похађала санитетски курс који је држан у кући Љубице Ђорђевић. Као учитељица била 1943. у ЦеровЦУ и припадала тамошњој скојевској групи; Јуна те године ухапшена и одведена у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци.

***) Члан СКОЈ. Пре рата била врло активна међу средњошколском омладином. Под окупаЧИЈом су у шеном стану одржавани илегални састанци. Похађала болнички курс. У два маха била хапшена (јуна и октобра 1941), али је пуштена јер јој се кривица ннје могла доказати.**

МИЛИЦА ГЛИГОРИЈЕВИЋ рођена 13. марта 1922. године у селу Војска, учила је гимназију у Петровграду и Краљеву, јер јој је отац био железнички службеник често премештан. Касније, кад јој је отац погинуо на дужности, наставила је школу под тешким околностима у Ћуприји и Јагодини. Примљена је у СКОЈ 1940. године. Рат ју је затекао као ученицу VII разреда гимназије. Вратила се у своје село и као кандидат за члана КПЈ била је међу политички најактивнијим омладинкама у ресавском срезу. Одмах после формирања Ресавске чете, 26. јула 1941. године, одређена је да ради као обавештајац. Овај посао обављала је врло савесно, свакодневно је слала извештаје по куриру или их је лично доносила о кретању непријатеља и о стању у Свилајнцу и околини. Преузимала је летке који су састављани у чети и растурала их по граду и околини са групом омладинаца, успевајући да их убаци чак и међу саме недићевце.

Тридесетог септембра 1941. затекла се у партизанском логору код Бобова када су недићевци, потпомогнути Немцима, изненада напали логор. Погинула је у борби храбро јуришајући на непријатеља.

ЗАГОРКА-ЗАГА СТОИЛОВИЋ-АНТУНОВИЋ, матурант, рођена 2. октобра 1921. године у селу Сипићу код Крагујевца, напредном покрету придружила се у крагујевачкој гимназији и постала члан СКОЈ-а 1940. После напада Немаца на СССР, јуна 1941, отишла је у своје родно место; одмах се повезала са партијском организацијом из Малог Крчмара и радила на организовању омладине. Јула 1941. године примљена је у Партију и одређена за секретара скојевског и омладинског актива у свом селу; формирала је активе у селима Црном Калу, Мирашевцу, Вучићу и др. У одред је ступила тога лета и била секретар организације СКОЈ, а убрзо и секретар партијске организације Рачанске чете. После повлачења одреда у Санџак, ушла је у II пролетерску бригаду као заменик комесара чете III батаљона. Децембра 1942. године била је делегат на I конференцији УСАОЈ-а. Почетком 1943. године постала је члан Политодјела III далматинске бригаде, са којом је у IV офанзиви учествовала у преношењу рањеника. Пету офанзиву је прешла као тифусар. Децембра исте године постала је члан Политодјела II пролетерске дивизије. Августа 1944. године прешла је у Србију, у Топлицу, и ушла у ПК СКОЈ за Србију, а затим је била секретар ОК СКОЈ и члан ОК КПЈ у Крагујевцу. Била је на разним партијским дужностима у ЦК КПЈ и КПС. Завршила је партијски курс при ЦК КПЈ. и била предавач на политичкој школи ЦК КПС. У међувремену је завршила Филозофски факултет.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. Резервни је капетан ЈНА.

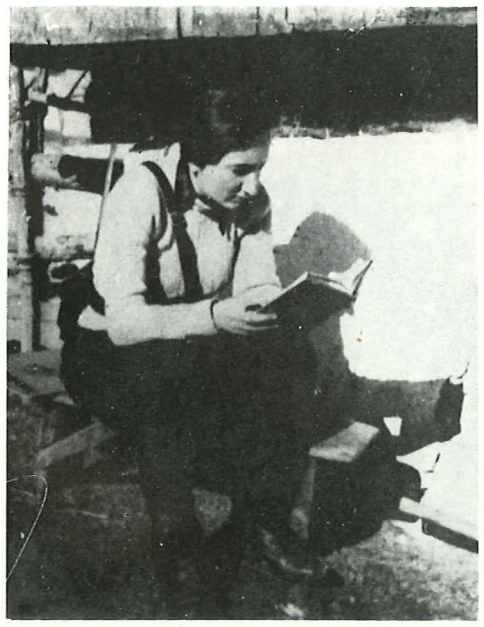

колић, Љубица Ђорђевић,[1]) Нада Гобелић, Милица Голубовић, Наталија Ивановић, Злата Илић и Слобода Радомировић, која је 1941. године била веза између Церовца и Паланке, а преко Церовца са одредом, коме је слала прилоге прикупљене у граду међу омладинцима. Слобода и Злата биле су хапшене 1942. али су убрзо пуштене.

После страховитог терора и хапшења током 1942. и непријатељске офанзиве крајем године, настао је прекид у раду скојевске организације. Међутим, кад је проширена активност космајског Окружног повереништва на јасенички, а касније и на великоорашки срез, формирана је нова скојевска група 1943. године. У њу су, поред ранијих скојевки Наталије Ивановић, Радмиле Илић, Милице Николић и Слободе Радомировић, ушле још и Бранка Нешић, Радмила Николић, Деса Ђорђевић и Ката Пејовић, активисти још од 1941. године.

Поред помоћи одреду, скојевци и напредна омладина Смедеревске Паланке имали су и посебан задатак: да одржавају везу и у свему помажу затворене омладинце и омладинке у Заводу за принудно васпитање омладине. Чињени су стални покушаји организовања бекства и побуна. У провали пред припремање пуча у Заводу 1943. године пала је Боса Краљевић са још неколико другова и после мучења у паланачком затвору спроведена у логор на Бањици, где је остала све до распуштања логора. Цела једна група ученика гимназије била је ухапшена 18. маја 1944. године и доведена у Завод, јер је била умешана у организовање покушаја бекства заводских питомаца. Међу њима су биле и: Живка Ђорђевић, Бранка Луковић, Надежда Нешић, Живка Николић, Добрила Рандели и Бранка Филиповић. Мада је само мали број питомаца успео да побегне из Завода, ова веза и подршка омладинаца из Паланке имала је велики значај за затворене питомце.

Поред чланова КПЈ и СКОЈ-а, било је око 40 жена које су се од првих дана рата укључиле у НОП: Милева Вујачић одржавала је везу са Драгишом Шулејићем, преносила и растурала вести, Олга Девић, Ната Ђокић, Босиљка Ивановић, Љубица Ивановић, Рада Ивановић, Ружа Ивановић, Рада и Љубица Ивошевић, Драга Јо-

[1]) **Ученица гимназије. У њеној кући јуна 1941. држан санитетски курс који су похађале све скојевке, ту су спремани завоји и други санитетски материјал за одред. С групом омладинаца ухапшена 18. маја 1944. и доведена у Завод у С. Паланци зато што је учествовала у организовању бекства питомаца Завода.**

зић, Јела Кецић-Илић, ЈБубица Кршљанин, Лепа Митровић, Магдалена Савић, Зага и Нада Стојановић, Кадивка Шиљић, Стана Шишковић, Катица Кабадајић и др.

Многе жене из Паланке биле су хапшене, као активисти НОП или као таоци; 1942. године Даница[1] и Каја, сестре Миодрага Марјановића-Дедице, Ирена Мукер, Миља Бајазит,[2]) Дара Јањић, Борка Остојић; 1943. ЈБубица Шулејић, учитељица, жена Драгише Шулејића и сама активиста НОП и његова мајка Перса. Све су биле одведене у логор на Бањици.

Међу многим женама у Азањи истакле су се: Лепосава Јеремић (крила је и лечила многе рањенике, због тога су је четници батинали и мучили). У кућама породице Поповић били су распоређивани и склањани борци одреда; због тог рада хапшене су активисти НОП: Ранђа Поповић (рођена 1889, члан КПЈ, била је 1943. хапшена и имала у затвору добро држање; била је једна од првих одборника НОО), Анђа, Наталија, Јаворка, Милица, Станица, Живана и Лепосава Поповић.

У кући Десанке и Косаре Јевтић било је једно од склоништа за партизане. Код Марице Марковић-Кузмић била је једно време на лечењу рањена Олга Милошевић-Мина; Марицу су хапсили Немци и недићевци. Роса Лазић, активиста НОП, хапшена је два пута и била у логору на Бањици. Од Лазићевих активисткиње су биле: Јаворка, Лепа, Крстина, Перса, Надежда и Коса. У породици Јелић помагале су НОП ЈБубица (рођена 1890., хапшена је 1942. године као талац за сина студента који се налазио у партизанима), Радмила (батинали је четници), Верослава, Радојка, Витосија, Даринка, Крстина, Мирослава, Зорка, Драга, Даница, Љубица, Живослава, Јулка и Катарина. Драгиња Јовановић лечила је рањеника; помагале су јој Милица и Станојка Јовановић. Из породице Анђелковић активисти су биле Станка, Јованка и Драгослава која је у својој кући чувала илегалце

) Даница Марјановић се била повукла са групом партизана јула 1942. према Руднику. Кад су се партизани вратили на акције у лепенички срез, Даница са још неким друговима оила је заробљена и неко време била у бившем заробљеничком логору у Паланци, пре но што је отпремљена са сестром Кајом на ћањицу. (Према неким подацима биле су послате 1944. у Аушвиц), одакле се после рата вратила.

*) Милица-Миља Бајазит, ухапшена 1942. и отерана у логор на Башици, као талац за сво-га друга, а и сама је била познати активиста напредног покрета. Била је у групи другова за организовање бекства и прихватање одбеглих питомаца Завода.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

РАДМИЛА ШИШКОВИЋ рођена је 5. септембра 1923. године у Великом Орашју, у партијархалној породици. У школу је ишла у Смедеревској Паланци и почетком 1941. године завршила шести разред гимназије. Била је члан СКОЈ-а и врло активан члан напредног средњошколског покрета.

У припремама за устанак учествовала је у акцијама које је СКОЈ организовао у граду и околини, а вршила је и курирску дужност између месног партијског руководства и технике, која је била смештена ван града у Пољопривредној школи. Почетком септембра, када је група омладинаца из Смедеревске Паланке ступила у Паланачку чету, пошла је и она да се пријави у чету са пуном торбом лекова и санитетског материјала. Командир и комесар чете покушали су да је врате да настави рад у Смедеревској Паланци, али у томе нису успели. Тада су је послали у Рачу Крагујевачку и одредили јој задатак. Радмила је свој задатак схватила тако озбиљно и тако му се сва предала, да је њено здравље видно попустило. Друговима се ово учинило као оправдани разлог да поново покушају да је врате кући, па је Света Ђорђевић тобоже по задатку послао у Смедеревску Паланку да му нешто донесе од неког симпатизера, рачунајући да ће родитељи успети да је задрже. Међутим, Радмила је, отишла право тамо где је по задатку имала да оде. Упала је човеку у радњу и затражила да јој да оно што треба да однесе Свети. Човек се препао и предао јој је новчаник с новцем, да је само што пре отпрати из радње. Радмила се одмах упутила натраг, али су се ту нашли неки познаници, који су покушали да је задрже и врате кући. У међувремену су се појавили и жандарми, па је у последњем часу успела да се отме, да ускочи на туђ бицикл и побегне у Рачу, где је Свети Ђорђевићу предала новац.

Рада је коначно примљена у Паланачку чету 9. септембра 1941. године и била прва омладинка у чети. Учествовала је у свим борбама своје чете, храброшћу је задивљавала своје другове и служила им за пример. Била је пушкомитраљезац и бомбаш. Једне ноћи је, на своју иницијативу, пошла са још једним другом у Паланку. На улазу у град разоружали су градске стражаре, бацили запаљиве бомбе на магацин војног материјала и успели да се повуку.

Велику присебност и војничку одважност показала је Радмила када је, почетком новембра 1941. са групом бораца I шумадијског одреда и његовим рањеницима била опкољена од четника у болници у Горњем Милановцу. Четници су око поноћи почели напад на болницу, захтевали су од партизана безусловну предају. Док су другови већали да ли да се предају или да покушају да се пробију под борбом, Рада је дограбила свој пушкомитраљез и викнула: „Напред, другови, хајдете за мном!“ Рада је са још десетак другова успела да се пробије кроз четнички обруч и да ухвати везу са одредом, док су остали заробљени, разоружани и предати Немцима и отерани у Ваљево. Из ове групе стрељано је око 80 радника, сељака и ђака.

Крајем 1941. године Рада је са Шумадијским одредом прешла у Санџак и постала борац III батаљона II пролетерске бригаде, један од њених најбољих бомбаша и пушкомитраљезаца. Године 1942. после борби на Купресу, она је са још неким борцима који су се нарочито истакли похваљена у Билтену Врховног штаба[1]):

Седамнаестог априла 1943. године, прелазећи Дрину, III шумадијски батаљон II пролетерске бригаде водио је огорчене борбе са четницима. Нарочито је тешка била борба око брда Плијес. Неки су борци почели говорити да се Плијес не може заузети. Тада је Радмила са одшарафљеним бомбама јурнула испред своје чете кличући: „Напред, другови!“ У овом јуришу тешко је рањена, али није дала да је изнесу са бојишта. Понети њеним примером, борци су прикупили последње снаге и у поновном јуришу освојили Плијес. Радмила је издахнула на месту званом Хумић, у двадесетој години, као помоћник политичког комесара чете.

За народног хероја проглашена је 20. децембра 1951. године.

ПОХВАЛЕ

За храбро држање и примјерно испуњавање својих **задатака ПО-*ХВАЉУЈЕМ слиједеће другове:**

У III батаљону II пролетерске бригаде бомбаше и пушкомитраљесце: Дишковића Драгољуба, Стошића Вукосава. Осим њих, командира Поморавске чете Милојевића Милорада, друга Јефтића Петра и партизанку Шишковић Раду, која даје примјер својим друговима како треба тући непријатеља.

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
НОВ и ПОЈ
ТИТО

') Билтен Врховног штаба НОВ и ПОЈ Југославмје, бр. 20—22, за септембар, октобар и новембар 1942.

ОЛГА Ч. МИЛОШЕВИЋ-МИНА ро-
ђена 1925. године у Смедеревској Паланци, као ученица гимназије била је једна од најактивнијих у напредном покрету, нарочито за време дизања устанка, када је била у групи омладинаца скојеваца на које је једно време пао сав илегални рад у окупираној Паланци. Априла 1943. преко групе која је радила на терену села Церовца пребацила се у одред, јер јој је опстанак у Паланци био онемогућен. Радила је најпре на терену среза јасеничког као организатор омладине. Почетком јула ушла је у СК СКОЈ-а за овај срез, а августа исте године постала је секретар. Од септембра 1943, као члан ОК СКОЈ-а за округ младеновачки, на челу је скојевске и омладинске организације на терену среза подунавског. Са успехом је радила на формирању нових скојевских група у Паланци и околним местима, које су врло активно почеле радити на свим видовима помоћи НОБ.
Погинула је на терену среза подунавског 31. X 1943. године, када је са бомбом у руци напала немачка борна кола.

Начелство среза јасеничког[1])
Број: 11816
20. јула 1943. године
Паланка Смед.

ИЗВАНРЕДНОМ КОМЕСАРУ ЗА ПЕРСОНАЛНЕ ПОСЛОВЕ

БЕО Г Р А Д

На Ваш акт. I бр. 5234 од 15. јула т.г. част ми је известити Вас у следећем:

На дан 7. априлц т.г. нестао је из Паланке ЗВОНКО БЕРЛИН, син Антона Берлина, службеника овд. поште. Он се је изгубио из Паланке са Олгом Ч. Милошевић, ученицом VII разреда гимназије. У први мах мислило је се да је посреди нека љубавна авантура, али у последње време преовлађује мигиљење да су њих двоје отишли у гиуму партизанима, и тиме се одметнули од власти. Милошевићева је родом из Паланке и из добре је куће. Звонко је избеглиција из Словеначке и овде има само оца Антона, који је веома добар службеник и политички потпуно исправан.

Дакле позитивних доказа немамо да су ово двоје отишли у шуму, али по опису једног сељака, Звонко се налазио у групи партизана, који су 30. V. т.г. имали борбу са нашим и немачким одредому гиуми зв. „Грчац" атара азањ с ког — блгсзу Паланке, у којој је борби погинуло: наш поручник Марковић и један водник, затим три Немца. По изјави једног сељака другог, и Олга је еиђена у једној партизанској групи, разуме се по опису је дао податке, али позитивно се не зна.

Вд. Среског начелника,
Драг. Велимировић, с. р.

ИЗВАНРЕДНИ КОМЕСАР
з о Персоналне послове
I бр. 5234
Београд, 5 августа 1943. г.

НАЧЕЛНИКУ СРЕЗА ЈАСЕНИЧКОГ

СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА

У вези извештаја тога начелства бр. 11816 од 27. VI. т.г. о бегству из Паланке, а према провери највероватније у шуму, Звонка Берлина, сина Антона Берлина, службеника тамошње поште и једне ученице VII разреда гимназије, упутите у концентрациони логор очеве именованих као таоце, у колико се именоеани нису вратили кућама.

ИЗВАНРЕДНИ КОМЕСАР
МИНИСТАР УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Та. Ђ. Динић

М.П.

[1]) ИРПС.

и спремала им храну. Из породице Прокић биле су активисти: Ангелина, Драгиња, Живана, Лепосава, Вукосава, Анђелија (држала је везу са партизанима) и Витосија (провела је као талац за сина 18 месеци у логору на Бањици; касније је била члан Првог среског одбора АФЖ). Живка и Марија Илић су такође учествовале у раду и биле су хапшене. Међу активисткињама које су још од 1941. па све до краја рата помагале НОП истицале су се: Перса Пајић, Даринка Пантић, Јаворка Ћосић, Десанка и Стевка Гачић, Слобода Михаиловић, Јаворка Маринковић, Лепосава, Мара, Милица и Обренија Палић, а такође Милосава и Душанка Ранковић, Рајна и Ангелина Бобанић, Даринка, Милева и Олга Радивојевић, Алексија и Павлија Даниловић, Ангелина и Даринка Цветковић, Милица и Станојка Јовановић, Загорка Павловић, Зорка Ђурђевић, Ранђија Стојадиновић, Маласија Марковић и друге.

Скојевска организација у Азању од 1943. врло је активна. Тада је од омладинки члан СКОЈ-а постала Јелисавета Марковић, која је половином 1944. постала члан Општинског комитета СКОЈ-а. Крајем 1943. и почетком 1944. у кући Јулке Марковић било је склониште у које је смештена техника ОК СКОЈ. Маја 1944. седиште ОК СКОЈ-а пресељено је из Малог Пожаревца у Азању у кућу Александра и Витомира Марковића (а повремено је коришћено склониште код Мире Игњатовић у Луњевцу). Године 1944. било је десет скојевки, а око 50 омладинки је било активно у прикупљању прилога. СКОЈ је нарочито успешно радио против четничке и љотићевске мобилизације и у свим крајевима онемогућио је. Од ових активних омладинки једна група ступила је у Космајски одред септембра 1944. године, међу њима: Даница Радовић, која је била једна од најактивнијих девојака, затим Наталија В. Батинић-Гера, активна сарадница још од 1942. године; Наталија је из Космајског одреда прешла у VI личку дивизију, где је била болничарка; члан СКОЈ-а касније и КПЈ. У Космајски одред ступиле су и Радмила и Миланка Маринковић, Слобода Витић и Станка Ђурђевић.

У малом селу Влашки До, где су до рата живели и активно радили учитељи Вукајло и Савка Кукаљ око 20 жена учествовало је у раду за НОП: из куће Анђелинковића омладинка Јаворка била је активиста од 1941. године, затим Бранка, Лепосава, Даринка, Наталија и: Станојка; из породице

Марковић активисти од 1941. биле су омладинке Мирослава и Славка као и Лепосава Марковић (која је била и хапшена 1943), затим Рајна, Даница и Роксанда. Од Јеремића, Синђа члан КПЈ од 1941, чија је кућа била пункт за одржавање састанака на терену Азање, затим Даринка, Лепосава, Јаворка, Милојка и друге.

У Голобоку је активисткиња од 1941. године Даринка Ранковић била у логору од 28. VI 1943. до 5. VI 1944. године. Такође су активисти од 1941. биле Десанка и Милева Талијан и друге жене из породице Талијан; Роксанда и Вукосава Тодоровић давале су помоћ у храни и одећи као и Милица и Ангелина Ивковић и Спасенија Гајић. За изграђивање склоништа и прихватање илегалаца нарочито су биле погодне куће удаљеније од села, као што је била кућа Душанке и Чеде Гитарића између Голобока и Доброг Дола. Ту су 1942. године Чеда и Душанка изградили склониште, које се одржало за све време рата; 1944. године ту је држан партијски курс који је трајао око 20 дана и на коме је било око 15 курсиста који су ту и становали — курс је водио ОК КПЈ за младеновачки округ. На курсу је од другарица била Даница Блажић из села Младеновца. У кући Мирославе и Олге Ивановић склониле су се ради лечења Божидарка Дамјановић-Кика и Радмила Радојковић-Мара. Куће Ивановића које су се налазиле између Голобока, Доброг и Влашког Дола, пружале су помоћ, у чему су биле активне и жене: Љубица, Гроздана, Живка, Даница, Здравка и друге. Божица Ивановић сарадник НОП од 1941. чувала је партизане, давала им храну и одећу; почетком 1943. године отишла у Космајску чету. У селу Добри До активиста НОП била је Стојанка Јаковљевић, која је с другим женама из села, испуњавала све задатке који су се постављали.

Селевац је једно од јасеничких села које је за све време рата активно радило за НОП. У кући Љубице Живановић било је направљено склониште за партизане. Склоништа за смештај илегалаца и разног материјала била су изграђена и у кућама Косаре Маричић и Сегдије Вемић. Кућа Видосаве Бацкић-Маре, истакнуте активисткиње од 1941. године, била је једна од главних партизанских веза у селу; У овом раду помагала је и омладинка Милица Бацкић. Важан пункт за везу са борцима и илегалцима била је кућа Лепосаве Степановић; Лепосава је била и прва председница

Начелство среза јасеничког!)
Број: 13386
17. августа 1943. године
Паланка Смед.

ПРЕДМЕТ: Упућивање у концентрациони логор очева одметнутих:
Берлин Звонко и Милошевић Олге

ОКРУЖНОМ НАЧЕЛСТВУ ОКРУГА БЕОГРАДСКОГ
ЗА ЈАВНУ БЕЗБЕДНОСТ
Б Е О Г Р А Д

Достављајући Вам предње у препису, молим за обавештење, да ли је Начелство овог среза обавезно да изврши предњи захтев Изванредног комесара з о персоналне послове у погледу упућивања у концентрациони логор очева именованог Звонка и Олге, који су отишли у шуму партизанима, а о чему нема позитивних података, пошто је за оваква одлучивања надлежан Шеф српске државне безбедности.

Потписани није мишљења да се родитељи ових упућују у концентрациони логор, јер они нису вође бандита и мислим да се на њих не односи наређење које је то Начелство доставило овамо 22. II- т.г. под Стр. Пов. бр. 14.

О хапшењу Олгиног оца Чедомира већ постоји један акт, који Вам је о в о Начелство доставило и који има везе са Вашим 1-4 бр. 2130 од 4. о.м.

Вд. Среског начелника,
Драг. Велимировић, с. р.

Експедовано 22-У1П

*) ИРПС.

6 XII 1943

Драги другови[1])

Ево шаљем вам новац који смо нашли код другарице Мине приликом погибије њене а она је погинула 31 X 1943 год.

Скојевски материјал је послат ОК-у Млад., гито је грешка, то ће се вратити натраг па ћемо вама послати.

Новац који смо нашли шаљемо вам 3.560 дин.

С.Ф. — С. Н.

За С. П. Подун.
Станко

6 XII 1943 год.

*) ИРПС, арх. бр. 3613.

Ухапшена 12. априла 1943. године.[1])

Вођеном истрагом над именованом, није се могло конкретно ништа установити, јер окривљена упорно ћути и негира све.

Обзиром на изјаве о н.ој ухапшених лица, која је као комунисткињу и у томе смислу активну, неоспорно терете, управо таквим својим држањем одаје особу пристрасно загрејану за комунистичку идеологију и партију.

Из свега горе наведеног потребно је да се именована изолује из друштвене заједнице, као опасна по јавни ред и мир.

Решењем II, бр. 5717 од 7. V 1943. године упућена у логор као кривац II категорије.

Рађено 7. маја 1943. године у Одељењу специјалне полиције УГВ.

З А П И С Н И К

о извршеном саслушању КРАЉЕВИЋ БОСИЉКЕ, инжењера економије, са становом у Смедеревској Паланци у Поенкаревој улици број 22.

Зовем се Краљевић Босиљка, по занимању сам инжењер економије, рођена сам 26. новембра 1918. године у Смедеревској Паланци од оца Николе и мајке Гросде, рођене Радосављевић, неудата, писмена, Српкиња, вере православне, хапшена због комунистичке пропаганде, неосуђивана, физички и умно здрава па може бити саслушана.

У Смедеревској Паланци сам живела све док се нисам уписала на Вишу комерцијалну школу у Београду. Октобра 1942. године сам завршила Вишу комерцијалну школу и после тога сам наставила са нормалним животом.

Политиком се нисам бавила никада, како у гимназији тако и на Универзитету, јер ме иста није интересовала. Ни са каквим лицима, која су комунистички оријентисана, нисам одржавала никакве везе или ма чиме допринела ширењу комунистичке пропаганде. Ни.је тачно да сам у Смедеревској Паланци организовала какве састанке и на њих позивала ученике гимназије и то у политичком циљу.

Комуниста нисам, а нити ми је циљ комуниста постат.

То је све што имам да изјавим, а записник ми је прочитан те га у свему признајем за свој.

Потписујем,
Краљевић Босиљка, с. р.

*) РСУПС, Дос. IV, бр. 252/11.

Начелство среза јасеничког[1])
Стр. Пов. Број: 3.
2. марта 1942. године
Смед. Паланка

КОМАНДИРУ СТАНИЦЕ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ПОЉСКЕ СТРАЖЕ
ПАЛАНКА

Одмах одредите једну патролу* од *подређеног Вам особља, која ће са приложеним писмом овог начелства Стр. Пов. Бр. 3 спровести у концентрациони логор Управе града Београда у Београду (Бањица) две жене и то: Шулејић Љубицу и Шулејић Перку, обе из Паланке. Именоване спроводе Вам се са овим актом.

ХИТНО ЈЕ.

Срески начелник,
(потпис нечитак)

Експ. 2. II. 943.

[1]) ИРПС, кут. „Недићева власт", Б. Фасц. Спец. пол., Бгд., 1941—45, 1943".

Начелство среза јасеничког[1])
Стр. Пов. Број: 3
2 марта 1943 године
Смед. Паланка

КОНЦЕНТРАЦИОНОМ ЛОГОРУ УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА
БЕОГРАД — БАЊИЦА

Према наређењу Шефа српске државне безбедности Стр. Пов. I бр. 31 од 18 фебруара тек. год. спроводе Вам се ниже именована лица — чланови породице комунистичких вођа са подручја овог среза, ради стављања у логор и то:

1) Шулејић Љубица, учитељин,а у пензији, из Смед. Паланке, рођена 14-11-1907 г. у Селевцу овог среза од оца Николе Аврамовића и матере Јевросиме рођ. Симић, која има двоје деце и то 1 од 11 година а друго од 6 година старости,* досада неосуђивана. Именована је *жена комунистичког вође Драгише Шулејића, прив. чиновника, а бив. пропалог студента, који се сада налази у одметништву.

2) Шулејић Перка, домаћгсца из Смед. Паланке, рођ. 1878 год. у Азању овог среза од оца Лазара Антића и Матере Љубице рођ. Илић. Именована је мати одметнутог комунистичког вође Драгигие Шулејића о коме је реч у тач. 1 овог акта.

Срески начелник,
(потпис нечитак)

[1]) ИРПС, кут. „Недићева власт", Е. „Фасц. Спец. пол., Вгд. 1941—45, 1943."

САВКА КУКАЉ, учитељица, оставила је своју седмомесечну кћер код куће, у селу Влашки До. Заједно с мужем Вукајлом пошла је у Орашку чету. Одбила је рад у техници, где је њен друг радио, јер је желела да буде борац с пушком у руци. Учествовала је са групом бораца у једној од најуспешније изведених диверзија на прузи Велика Плана — Орашје; тада су партизани у Милошевцу заробили воз и на локомотиви пошли против недићеваца. Учествовала је у свим борбама које су у то време вођене. Рањена је у борби код манастира Кокорина, утопила се покушавајући да преплива Јасеницу 4. марта 1942. године.

организације жена у Селевцу. Велику помоћ указивале су и Даринка и Ната Властић, Јелица и Мирослава Живановић, Наталија Јовичић, Стана Поповић и многе друге које су непрекидно од почетка устанка учествовале у неговању рањеника, скупљању прилога, спремању одеће и хране. Од 1943. године почиње организовани рад и међу омладином и међу женама. Половином године била су четири скојевска актива; која су обухватила сву омладину. Скојевци су били обавештајци, водичи, растурали летке, скупљали прилоге, имали су војне позадинске десетине омладинаца. Курирску дужност обављала је и тринаестогодишња Роксанда Стефановић. Велики број омладинаца ступио је 1943. и 1944. у НОВ. Међу њима Рајка Игњатовић[1], Бранка Мацић и Живослава Ристић[2]. АФЖ је формиран новембра 1943. и одмах обухватио све жене активисткиње радом на најхитнијим потребама помоћи.

У селу Брдњаку као активисти од 1941. године истакле су се Јаворка Виторовић, затим Златија и Јевросима Војновић, у чијој кући је било склониште за илегалце. Склоништа су касније израђена и у кући Василија и Јевросима Бирташевић и Загорке Јовановић. Село Бачинац имало је многе активисте међу женама почев од 1941. године: Даринка и Гара Јакшић пружале су помоћ одреду, такође Даринка Николичић, Каја Радмановић и омладинка Милка Радмановић. Код Лепосаве Милојевић била је склониште а и код Живане и Јоване Бајчић. Ишић Даницу, активисту од првих дана рата, убили су четници 5. јануара 1944. године кад и Обренију Стојић.

У селу Церовцу крај Смедеревске Паланке није-прекидана активност и веза са одредом. Још 1941. у партизане је отишло око 40 омладинаца, док је за рад на терену остала једна група преко које је вршено пребацивање у одред. Поред Слободе Радомировић која је из Паланке одржавала везу са одредом преко свога родног места Церовца, и Милице Николић, која је касније као учитељица из Паланке прешла у Церовац, узеле су учешћа у пребацивању за одред учитељица Драгослава Благојевић, члан СКОЈ-а од 1943. године и Катарина Максимовић-Гајић, такође скојевка. Катарина је у. лето 1943. успешно пребацивала

[1]) Ступила у НОБ априла 1944. године. У борби код Друговца је заробљена од четника који су је предали Немцима. Спроведена је у логор на Бањици и тамо стрељана.

[2]) Ступила у Космајски одред августа 1944, погинула као болничарка фебруара 1945. године.

муницију из Паланке за Церовац и одред у торби камуфлираној плетивом. НОБ су помагале и Хермина Максимовић-Перишић, Десанка Лазаревић, Зорка Гојковић, Милева Гајић. Вукосава Максимовић, мајка Драгољуба Максимовића, сама је дала сину скривену пушку кад је полазио у одред. Била је у логору у Паланци када је њен син партизан стрељан на Бањици. Из Придворице су две кћери Марка Петровића заједно са оцем биле веза са одредом све до половине 1943. када је он отеран у логор.

У Кусатку је међу првим активистима била учитељица Бојана Ракић[1]). Ковинку Ристић и Добрилу Кијаметовић ухапсили су љотићевци 16. јануара 1943. године и отерали у Смедеревску Паланку („из непознатих разлога"). Миленија Б. Поповић, рођена 1895. у Кусатку радила је за НОП од 1941. године. Као сарадник партизана хапшена је 1943. године.

По ослобођеним селима великоорашког среза од почетка устанка жене су се ангажовале у раду за помоћ партизанима, старале се за храну и одећу бораца, разносиле материјал и вести. Девојке из Старог и Новог Села, после великог збора у Рачи, донеле су своје бошчалуке и даривале борце. Већ првих дана рата, из Београда је дошла у Сараорце Радојка Ђулић-Младеновић-Црна, синдикални и партијски радник, и заједно са Миленом Младеновић[2]) развила политички рад, образујући групе жена и омладинки које су радиле за НОП. Међу женама и омладинкама у Сараорцима биле су активне и Радмила М. Младеновић,[3]) Олга М. Јовановић[4]) и друге. У Великом Орашју члан СКОЈ-а, Олга Видовић,[5]) повезала се 1942. године са групом другова која је почела прикупљање за Космајски одред. Код Мире Лазић из Великог Орашја био је један од пунктова за везу. Мира је члан првог НОО, формираног почет-

[1]) Премештена крајем 1941. у Младеновац, где је наставила рад.

[2]) Касније одређена за курира између Доњег Поморавља и ПК КПЈ за Србију. Са одредом се повукла за Санџак.

Рођена 1921. у Сараорцима, службеник. Године 1941. била повезана са Босом Милошевић, која је стрељана на Бањици 1942. Гестапо је ухапсио њене родитеље а њу и брата интернирао у родно место. Јуна 1944. ступила је у Космајски одред, касније у 17. босанску дивизију. Била рањавана. Члан СКОЈ-а од 1. IX 1944. а од јуна 1946. члан КПЈ. После ослобођења активно радила у месном партијском активу.

*) Рођена 1925. у Сараорцима, свршила кројачки занат. Ступила у НОВ у војну болницу 5. III корпуса 10. I 1945. Умрла у болници у Тузли 1945. године.

'*) Склонила се испред хапшења у Ваљево.

РАДА ЂУЛИЋ-МЛАДЕНОВИЋ-ЦРНА, столарска радница — политирерка, рођена 16. IV 1912 (или 1914) у Милошевцу, била је синдикални и партијски радник у Београду. Због своје политичке активности више пута је хапшена пре рата. После капитулације Југославије, са својим другом Тасом Младеновићем дошла је у Сараорце, где се, иако пред порођајем, укључила у партијски рад. Седмог јула 1941. ступила јеу Н шумадијски одред и као партијски радник пребачена на терен лепеничког среза на рад са женама. Са одредом повукла се за Санџак, где наставља са политичким радом. Била је први секретар Градског одбора АФЖ у Пријепољу.
Погинула је 4. или 5. децембра у борбама са Немцима око Пријепоља.

•

НАТАЛИЈА-НАТА ХАЦИЋ-ТОДОРОВИЋ, правник, рођена 9. октобра 1912. године у Малом Крчмару код Крагујевца, на Београдском универзитету се укључила у напредни студентски покрет и била активна у Омладинској секцији Женског покрета. Члан КПЈ је од 1941. године. У лето 1941. ухапсила је Специјална полиција и отерала у логор на Бањици. Одатле је успела да као болесник буде пребачена у притворенички одељење болнице, одакле Је побегла са још неким другарицама. Пребацила се на слободну територију и била партијски радник у Рачи Крагујевачкој и околним селима. По задатку Партије ишла је у Крагујевац и друга места ради одржавања састанака и конференција и формирања партијских и скојевских организација у лепеничком и крагујевачком срезу. У Рачи је радила са групом жена и девојака на прикупљању материјала за одред. У Малом Крчмару организовала је санитетски течај. Ступила је у Рачанску чету током лета. Са II шумадијским одредом повукла се у Санџак крајем 1941. године. Учествовала је за све време рата у борбама и била је на разним партијским функцијама (1942. секретар СК КПЈ за срез Кључ; 1943. секретар ОК и СК у Мркоњић Граду; исте године инструктор ОК у чајничком срезу; 1944. и 1945. члан МК КПЈ у Крагујевцу). У Београду је била главни и одговорни уредник „Жене данас". Има чин резервног капетана ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЖИВКА ЖИРОПАЋА, учитељица, рођена у Книћу а одрасла у Крагујевцу, у сиромашној радничкој породици, у напредни омладински покрет се укључила у учитељској школи. По доласку у Вишевац на прву учитељску дужност одмах се повезала са напредном омладином. радила је на њеном организовању и учествовала у свим омладинским акцијама. На почетку окупације била је кандидат за члана КПЈ и врло активно радила на терену, организовала рад жена на помоћи одреду, сама је служила као веза и извршавала сваки задатак који јој је био постављен. Када су партизани августа 1941. године ослободили село, одмах је отворила школу и организовала наставу. Била је члан првог Народноослободилачког одбора у Вишевцу. Године 1942, после повлачења Ц шумадијског одреда за Санџак, Живку је непријатељ ухватио, страховито је мучио и отерао у логор на Бањици, одакле је јуна 1943. године одведена у Аушвиц, и тамо спаљена септембра исте године.

ЖИВКА ЂУРЂЕВИЋ, учитељица, рођена 2. фебруара 1914. године у Поскурицама, у напредни омладински покрет се укључила у учитељској школи у Крагујевцу. Службовала је у Јашеву на Космету и у Рачи Крагујевачкој, где ју је затекао рат. Од првих дана устанка радила је за НОП. Њена кућа је партијски пункт и сигурно скровиште илегалаца. Једно време је радила и на техници у кући Даринке Филиповић. Живка је била члан првог НОО формираног у Рачи 1941. године. Због активног рада за НОП отпуштена је из службе и ухапшена децембра 1941. године; спроведена је у логор у Смедеревској Паланци, одакле је пуштена после шест месеци. Поново је ухапшена децембра 1942. године, подвргнута страховитом мучењу и отерана у логор на Бањици. Јуна 1943. године транспортована је у логор у Аушвицу и тамо спаљена крајем године.

НАЧЕЛСТВУ ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ[1])

КРАГУЈЕВАЦ

Изволите саопштити гђи Милеви Ђурђевић, домаћици из села Поскурица, среза Гружанског, повереног Вам округа, да г. министар просвете не може интервенисати код полицијских власти за пуштање на слободу њене кћери Живке Ђурђевић, бивше учитељице народне школе у Рачи, среза Лепеничког, као и то, да не може бити враћена у учитељску службу, пошто се не налази у слободи.

По наређењу Министарства
просвете и вера
Начелник
(потпис нечитак)

[1]) Д.А. СРС — Министарство просвете и вера — Одељење за основно образовање — Пов. II, бр. 200 — 25. II 1943.

ком 1944. У скојевском активу, формираном августа 1944. била је Бисерка Танасковић. У Марковцу је Круна Бојић, рођена 1918. у Лапову, члан КПЈ од 1941. године, водила једну групу жена у селу и за НОП радила као позадински радник. Босиљка Мишковић, која је од фебруара 1940. године радила за покрет, ступила је 6. X 1944. у II шумадијски одред.[1]) За НОП је радила и Драгиња Ђ. Благојевић, рођена 1882. у Ракинцу. Крајем 1944. Надежда М. Бојић[2]) је била повезана са партизанима и била хапшена од четника по одласку мужа и сина у одред. У Милошевцу је Вера Марковић,[3]) члан СКОЈ, ступила као четна болничарка у НОВ. Радица С. Ранковић, рођена 1923. у Лозовику ступила је у НОВ 25. VIII 1941. у одред „Вељко Дугошевић". Погинула је на положају код села Побрђа у борби с Немцима и љотићевцима 15. VI 1943. Била је члан СКОЈ. Из Лозовика је била и Радмила Ж. Стефановић, рођена 1917. године. У НОВ је ступила септембра 1944. године у I крајишку бригаду V дивизије. Погинула је на положају код Банове Јаруге априла 1945. године. Групу жена у Новом Селу водила је Ружа Стојановић. Она је са Дафином Распоповић (Стаменковић?) чешће одлазила у Лапово, Велику Плану и Паланку и прикупљала податке о непријатељу. Цвета Росић, звана баба Дика, била је водич илегалцима. Дарка Стојановић из Новог Села и Емилија Савић, бабица из Старог Села, лечиле су рањеног партизана, а омладинке обилазиле и доносиле понуде. У Великој Плани је Наталија Николић, рођена 1920. године у Марковцу, трговачки помоћник, као курир од 1941. године преносила партизанима материјал и храну. Била је хапшена као сарадник НОП. У НОВ је ступила 9. VIII 1941. у Орашку чету II шумадијског одреда. Од 1942. је члан КПЈ. Лепосава Ранисављевић, рођена 1921. у Трнавчи, радила је од 1941. године за НОП као и Вукосава Ж. Ђорђевић, службеница рођена 1930. у Ракинцу, била је повезана са II шумадијским одредом.

На терену лепеничког среза од пр-

[1]) Рођена 1913. у Марковцу, домаћица; од фебруара 1940. ради за покрет. Ступила је У II шумадијски одред 6. X 1941. године. Члан НОО од октобра 1944; члан КПЈ од 1946.

[2]) Рођена 1921. у Великој Плани. Од септембра 1944. била повезана са партизанима преко Бранка Јовановића, прихватала белогардејце који су бежали из возова те их слала партизанима. После одласка мужа у партизане била хапшена.

[3]) Рођена 1925. године, домаћица. За време рата била члан СКОЈ. Ступила у VI личку дивизију као четна болничарка (30. XI 1944). Одликована за свој рад.

I

вих дана припрема устанка у рад за помоћ НОП укључили су се најшири слојеви жена и омладинки. Није било села без активисткиња, жена-политичких радника или бораца. Устанком је била захваћена готово цела Лепеница. Ретко која кућа у оно време да није пружала помоћ НОП, прихватала борце, обезбеђивала им преноћиште. Жене су у томе најактивније учествовале. По селима, поред скојеваца, било је увек напредних омладинаца и омладинки који су организовано учествовали у свим акцијама: прикупљању оружја, муниције, хране. Била је међу њима организована обавештајна служба, ноћно дежурство, преношење и растурање штампаних вести. Када су се почели стварати народноослободилачки одбори (у селима Доњој Рачи, Бошњанима, Мирашевцу, Јарушицама, Саранову, Сипићу, Ђурђеву, Сепцима, Црном Калу и Рачи Крагујевачкој) и кад је на ослобођеној територији почела да функционише народна власт, појачан је и политички рад са женама, а било је жена и међу првим члановима НОО. Жене су учествовале и у раду технике (у селу Вучићу, Рачи, Сипићу, Поповићу), а такође похађале санитетске курсеве (у Рачи, Сипићу). На организовању жена и женске омладине на овом терену радиле су Наталија-Ната Хаџић из Малог Крчмара и Зага Стоиловић-Антуновић из Сипића. Касније су биле упућене на рад Рада Ђулић-Младеновић, Рада Миљковић, Живка Дамњановић и Милена Марковић. Великим ангажовањем ових другарица, искусних политичких радника, истовремено са укључивањем жена у рад на помоћи НОП вршило се и њихово политичко еманциповање и ангажовање у првим органима народне власти; одржавани су зборови и конференције, на којима је нарочито популарна била Рада Миљковић; одржавани су посебни састанци са женама и омладинкама, на којима су оне упућиване у организован рад за помоћ НОП.

У партијској организацији у Доњој Рачи Рада Стојановић је била 1941. године једини члан КПЈ[1]. Чланови актива СКОЈ биле су те године: Рада Живановић, Олга Симоновић, Љиљана Томић, Љиљана Младеновић, Нења Милановић, Љиљана Митровић, у чијој су кући 1941. одржавани политички састанци, затим Рада Михајловић, Драга Петковић, Јелица Милојковић, Вида Стевановић, Љубина Љумин и Деса Тимотијевић. Учитељица Живка Ђурђевић радила је у техници и била члан првог НОО формираног у Рачи 1941. године. Поред Живке, у овој техници која је једно време била смештена у кући Даринке Филиповић, радила је и Рада Шишковић, ученица из Смедеревске Паланке. Учитељица Мира Нешић окупљала је жене и омладинке и организовала прикупљање хране и осталог за партизане. Године 1941. била је ухапшена и, мада пред порођајем, подвргнута страховитом мучењу због свога рада и због мужа и девера који су били у одреду. Лепосава Матејић и Невена Павловић биле су организовале у својим кућама неку врсту радионице и складишта за прикупљени материјал, који су давали на прераду женама. Милица Матејић била је члан првог НОО у Доњој Рачи.

Село Поповић, било је једно од центара организоване помоћи НОП. Кућа Живића је била курирски пункт за цело Поморавље; на њиховом трлу је било складиште оружја; код њих су долазили борци из разних крајева. Цела породица је учествовала у покрету. Браћа су отишла у II шумадијски одред, а мајка и сестре су активно радиле за НОП, због чега су касније и хапшене. Оне су дочекивале курире, храниле их, чувале стражу док су на трлу одржавани састанци. У том селу активно је радила и породица Богосава Марковића, првог команданта II шумадијског одреда, нарочито његова сестра Каја.

У селу Поповићу једно време је била смештена и техника одреда у којој су умножаване вести у облику листа на 12 страница. Учитељица Цаја Боројевић, у чијој су кући одржавани политички састанци и налазила партијска техника и где је она с мужем хватала и умножавала вести, окупљала је око себе већи број жена и девојака са којима је сарађивала. Заједно с мужем Цаја је ухапшена и отерана у логор на Бањици а затим у Аушвиц, где су остали до краја рата.

Село Вучић било је пункт ОК КПЈ, у њему је једно време била и техника ОК. Код Ленке Стојановић су одржавани састанци Окружног комитета и штаба одреда; њена кућа је свакодневно примала курире, борце и друге активисте; док су одржавани састанци Ленка је будно мотрила; повремено је и сама обављала курирске послове; хранила је, крпила и прала партизане као своју рођену децу; проводила је илегалце кроз непријатељске ровове до одређених пунктова. Кад су се јединице повукле за Санџак и када су у лето 1942. године политички радници поново отпочели рад на окупљању активиста и симпатизера, Ленка је за њих остављала торбе пуне хране, а увече се враћала да их узме и донесе обавештења о непријатељу, прикупљена у току дана. У раду јој је помагала Рада Стојановић. Из села Вучића била је и Живана Гојковић[1], чија је кућа била погодна за склањање пошто се налазила на крају села, а у дворишту је било изграђено склониште.

У селу Мирашевцу сестре Ковачевић,[2]) Радмила „Вера" и Нада биле су активисти НОП од 1941. године. Косара Бранковић са својом свекрвом била је истакнута сарадница НОП и због тога су је злостављали жандарми. Ана Степковић из Ђурђева била је одани сарадник НОП за све време рата. После сваке борбе претраживала је терен да би помогла рањеним борцима. У Малом Крчмару 1941. године међу осталим омладинкама истицале су се радом: Ружица Симић, Босиљка Петровић-Ђурић и Љубица Петровић, која је у то време обављала курирске послове, путовала у оближња села, носила илегални материјал и растурала вести. У селу Вишевцу учитељица Живка Жиропаћа врло успешно је радила са активом жена.

И после повлачења партизанских јединица 16. октобра 1941. са овог терена жене су наставиле да пружају помоћ преосталим групама и појединцима, склањале рањенике, бринуле се о храни и смештају, упркос прогону, хапшењу и стрељању.

[1]) Службеник Начелства, радила у активу СКОЈ. у њеној кући су одржавани састанци; ту је држан материјал прикупљан за одред; одржан је и курс прве помоћи којим је руководила Живка Дамњановић. После повлачења партизана Рада је била ухапшена и отерана У Крагујевац, затим у Смедеревску Паланку. После ослобођења била је активан члан ОО АФЖ.

[1]) Рођена 1887, у НОП се укључила 1941, примала је и скривала партизане, организовала плетење џемпера, чарапа и др. Рад за НОП наставила је 1942. и 1943. носећи храну илегалним политичким радницима. Муж јој је стрељан као сарадник НОП.

[2]) Радмила, „Вера" и Нада Ковачевић. У њиховој кући је остала у јесен 1941. архива чете, радио-апарат, две пушке, писаћа машина, које је Радмила са братом закопала у обор. Године 1943. примала је у своју кућу ИЈ1егалце, прикупљала податке о снази непријатеља и достављала их илегалним политичким радницима, а такође и храну и остале потребе. Исте године отишла је са сестром Надом у I шумадијску бригаду, која се повукла за Санџак; учествовали су у борби за Пријепоље; Радмила се затим придружила санџачкој герили, била заробљена од четника, али је успела да побегне из затвореничке болнице у Пријепољу. Одатле је упућена у IV санџачку бригаду, где је постала члан СКОЈ. Када је I пролетерска пошла за Србију, прешла је у ову бригаду и с њом учествовала у борбама на Сремском фронту. Била је руководилац СКОЈ-а и политички делегат вода.

АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА

Рад на организованом окупљању жена у Горњем Поморављу који се од 1938. године врло успешно водио преко Женског покрета у Јагодини, после избијања рата је прекинут. Тек после ослобођења почели су се формирати одбори АФЖ. Међутим, на слободној територији лепеничког, јасеничког и великоорашког среза настојало се још од првих дана устанка да се жене организовано укључе у рад на помоћи НОП. Током лета и јесени 1941. године стварале су по селима групе жена и омладинки — активи — које су извршавале одређене задатке, а истовремено се радило на њиховом политичком еманциповању, одржавани су зборови жена, конференције, састанци; жене су почеле улазити у прве органе народне власти. Овим радом са женама руководиле су другарице, чланови месних, среских и окружних партијских комитета — Рада Миљковић, Живка Дамњановић, Ната Хаџић, Зага Стоиловић и друге. После доласка непријатеља с јесени 1941. године био је онемогућен рад на организовању жена, али упркос хапшењима и прогонима већ у лето 1942. године, са оживљавањем политичког рада, обновљен је и рад са женама. Загорка Богдановић-Рада из Маскара вршила је припреме за формирање одбора АФЖ. После њене погибије децембра 1943. прекинут је и рад на овом пољу, тако да су се у овим крајевима тек после ослобођења почели формирати одбори АФЖ-а.

У селима јасеничког среза већ новембра 1943. године био је организован рад Антифашистичког фронта жена. У Селевцу је формиран месни одбор АФЖ са председницом Лепосавом Степановић, коју је касније заменила Драга Башић. Чланови су биле и: Олга Бачић, Коса Дамњановић, Косара и Милосава Јевтић, Милева Игњатовић, Миленија Боричић, Драгиња Лазић. Жене су масовно учествовале у раду како у томе селу тако и у околним. Ови одбори АФЖ-а наставили су рад по сслобођењу углавном у истом саставу.

И поред тога што се у овим крајевима Поморавља, где се због окупаторских власти које су вршиле стални притисак није могло организовано радити, жене су се спонтано окупљале у групе и у разним видовима пружале помоћ НОП: у храни, одећи, санитетском материјалу или помагале оне који су били по затворима и логорима. Са ослобођењем ових крајева, заједно за народноослободилачком војском, враћале су се у своја родна места и преживеле другарице борци, које су са активисткињама предратног напредног покрета и НОП приступиле организованом окупљању жена и формирању одбора АФЖ. Многе од тих другарица биле су на руководећим положајима у партијским форумима и НОО. Љубинка Милосављевић по повратку у Јагодину крајем октобра 1944. била је секретар ОК КПЈ; Зорица Милосављевић члан ОК КПЈ; Ена Милановић члан ОК СКОЈ-а; Вида Милосављевић-Кева била је задужена по линији рада са женама у Среском повереништву КПЈ, формираном почетком 1945. У среском НОО била је члан Олга Аранђеловић. У Ћуприји је Зорица Дамњановић била члан среског повереништва КПЈ и поред задужења за агитацију и пропаганду радила и по линији АФЖ. У првом градском НОО Зорица је била члан, а такође и Цвета Ценић и Мара Тодоровић. У Параћину је у Среском повереништву КПЈ, касније Среском комитету КПЈ, до априла 1945. била Марија Јагодић. Када је отишла за члана ПК СКОЈ-а, на њено место кооптирана је Стојанка Радошевић, професор. У Окружном НОО члан је била Милица Царцарачевић, у среском Дуња Стојчевић и Милица Радовић.

У Равној Реци, до доласка народноослободилачке војске, присталице НОП формирале су „Комитет за ослобођење" ради обезбеђења рудника и гоњења и ликвидирања четничких елемената. У тај Комитет ушла је Сара Селић. Чланови месног НОО су биле Зора Ковачевић и Мира Митић. У Свилајнцу је Ната Радуловић ушла у Среско повереништво КПЈ, основано новембра 1944. године.

Вида Ђукић-Живковић била је члан Извршног одбора НОО за срез Деспотовац, изабраног на скупштини у Деспотовцу 24. новембра 1944. У овом кРаЈУ> У који се био повукао после пораза Немаца један део четника Драже Михаиловића и ометао нормализовање живота и рад на обнови, НОО је пружао велику помоћ при мобилизацији бораца и прикупљању хране за фронт као и у организовању бораца позадинских јединица. Сем рада у овом одбору Вида је руководила сектором омладине у Среском повереништву КПЈ; била је и секретар Комитета Народне омладине, чији су чланови биле још и омладинке Цаја Влатковић, Милка Славковић и Нада Симић.

Одбори АФЖ, одмах после формирања, приступили су масовном ангажовању жена, пружајући организовану помоћ народним властима у снабдевању војске, одржавању болница, старању око незбринуте деце и у раду на обнови земље. Развила се и жива политичка активност, одржавани су зборови и конференције жена, радило се на њиховом просвећивању.

Непосредно после ослобођења Ћуприје, на састанку жена октобра 1944. године, формиран је први градски одбор АФЖ, у који су одмах ушле преживеле активисткиње. АФЖ у Ћуприји био је најмасовнија и најактивнија политичка организација. Прва председница била је Дана Ценић, потпредседница Нада Томић, секретар Дана Ђурашковић, благајник Дана Делић. Чланови управе су биле: Зорица Дамњановић, Цвета Ценић, Бисерка Томић, Вука Грујић, Деса Ђорђевић, Анка Полић, Даринка Јевтић (Јоветић?).

Крајем 1944. године формиран је и Срески одбор АФЖ. Председница је била Боса Михајловић, а чланови: Дана Ценић из Ћуприје, Ружица Исаковић из Исакова, Јевросима Николић из Ћуприје, Савка Тихомировић из Јовца, која је касније била секретар МК КПЈ за Светозарево, а касније секретар Главног одбора АФЖ Србије, Јегда Белетић из Сења, Живка Ђорђевић из Ћуприје. Срески одбор АФЖ, са активисткињама иг Ћуприје, радио је на организовању АФЖ по околним местима: Мијатовцу, Јовцу, базену Сењских рудника, а касније и у осталим местима.

У Ћуприји су чланице АФЖ, у заједници са Црвеним крстом, бринуле о деци палих бораца и жртава фашизма која су била смештена у манастиру Раваници; многа деца су била прихваћена по кућама у самој Ћуприји; месни одбор АФЖ, на своју иницијативу, добио је од градског одбора башту у којој су чланице гајиле поврће за потребе болнице и дечјих установа; на државном добру „Добричево“ радило је седам чланица АФЖ. Неколико жена кројачица ступило је у 45. дивизију, где су радиле у радионицама одеће за војску све до демобилисања. АФЖ је организовао масовне митинге, зборове и конференције. Народним властима указивана је помоћ у снабдевању армије и бризи око рањеника.

У Јагодини је Градски одбор формиран 20. новембра 1944. године. Председница овог одбора била је Цана Фишер, професор, потпредседник Стана Милорадовић. Почасна председница била је Милева мати Славке Ђурђевић-Ђуричић. Чланице одбора су биле: Гордана Живановић, Наца Миленковић, Мира Беспетјенко, Марица Крстић, Станка Полић, професор, Живка Ђорђевић, домаћица. У Пленуму одбора биле су: Нада Крстић, радница, Мира Тодосијевић, Добрила Нетковић, Милка Вељковић и Живка Миљковић, домаћице, Милица Острошки, Милица Маловић, и Јелисавета Божиловић, професор, Цанка Шрамек (Радмила Ђуричић), Милица Тешанкић, Мирка Лузник, Ната Цанић, Деска Петровић, Бела Величковић, Стана Милановић, Дана Грујичић, и Мира Ковачевић, домаћице, Васка Велицки, Ружа Златковић, Милева Жарић и Вера Цинцаревић, раднице, Загорка Влајић, Катарина Ковачевић-Каја, учитељице, Неда Делић, службеник. У надзорном одбору су биле: Јелена Пиндић, Божица Грачанин и Рада Лукић, домаћице, Деса Јовановић, професор и Миљана Гајић, новинар. Поред тога, активно су радиле и Бојана Васић, Смиља Тасић, Радмила Качаревић, Славка Милосављевић, Цака Светковић, Донка Бешировић, Савета Димитријевић, Каравиља Милошевић, Савета Вељковић, Весела Јелић, Вера Ракочевић, Рада Антонијевић; домаћице: Бранка Николић, Лепа Ђурић, Милунка Ружић, Лепа Мигић, учитељица и раднице: Марија Жуков, Ружа Мађарчић и Магда Солунац.

Убрзо после формирања градског одбора АФЖ образован је и Окружни одбор АФЖ за округ Светозарево. Председница одбора била је Вида Милосављевић-Кева а секретар Лепа Ђурић.

Жене Јагодине су се нарочито ангажовале у првим данима после ослобођења на помоћи народним властима око смештаја и неге рањеника; свакога дана дежурало је 30—40 жена од 5 часова ујутро до 20 увече. Посебна екипа старала се о рубљу. Прикупљана је храна и топла одећа борцима на фронту. Жене су учествовале и у обнови града, у оправкама бившег Дома за глувонему децу дневно је радило 30—40 жена. Дом је касније био прихватна станица при одласку и доласку наше деце, која су била на привременом боравку у Бугарској. Чланице АФЖ организовале су дежурство у Дому ради чувања, неговања деце и прања њиховог рубља. Основано је градско саветовалиште за мајке са децом до 10 година; лекари су држали стручна предавања из хигијене; жене су дежурале у млекарама у време расподеле млека, старале се о старима и незбринутим. У граду је био формиран течај за аналфабете који је обухватао више од пет стотина жена. Организоване су читалачке групе које су радиле по рејонима. Жене су такође учествовале у свим акцијама Народног фронта на обнови и изградњи земље, као и у свим манифестацијама града и среза беличког.

Одмах после ослобођења, новембра 1944. године у Параћину је формиран Градски одбор АФЖ. У формирању АФЖ, као и других масовних организација — Народног фронта и Народне омладине активно су учествовале Анђа Радман, професор, Милица Радовић, домаћица, Дуња Стоичевић, грађевински техничар, а од омладинки Симонида Стојковић, Мирослава Јовановић, ученице гимназије и Србијанка Ервеживковић. Прва председница била је Цана Јованчић, домаћица, потпредседница Дара Стефановић, домаћица, секретар Милесија Јовановић, професор, благајник Шана Цанковић, а чланови одбора: Милка Јоцић, радница, Милева Маринковић, Јованка Мицић, Дана Илић и Дана Петровић, домаћице, Милица Царцарачевић, професор, Грозда Милидраг, радница, Љубица Бањевић, домаћица, Олга Ракић, радница, Олга Јовановић, Јозефина Бауер, Деса Ђорђевић, Јулка Јуричин, Дара Ђурић, Цвета Милосављевић, Цвета Милановић и Катица Николић, домаћице, Рада Ковачевић, Нада Богић, Љубинка Мишић, Наталија Рајић, Боса Квесић и Љубица Ђорђевић, раднице, Аница Велић и Петрија Радуновић, сељанке и Радмила Миловановић, професор.

Срески одбор АФЖ среза параћинског формиран је децембра 1944. године. У њему су биле: председница Дана Илић, домаћица, потпредседница Анђа Радман, професор, секретар Милица Радовић, домаћица, благајник Лепа Ђурић, учитељица; чланови: Дуња Стоичевић, грађевински техничар, Цака Раденковић и Спасенија Вукадиновић, сељанке, Божидарка Лукић, Јела Стефановић, Мица Стојановић, Олга Јовановић, Цана Јовановић, Дара Ђурић, Стана Ђорђевић и Нада Гајинац, домаћице; Рада Стојковић, Мира Јанковић, Стојанка Ивановић, Стојанка Пачуковић, Нада Богић, Драга Николић, Марица Обрадовић и Рада Ковачевић, раднице; Кадивка Вучковић, Рада Кнежевић, Милева Савић, Савета Марић, Лепосава Николић, сељанке; Рада Ђоковић, Јованка Крстић, учитељице.

У свим овим организацијама велики број жена Параћина и околине активно се ангажовао на обнови, помоћи војсци и војним болницама. Новембра 1944. основана је плетерска бригада која је окупила око 200 жена; оне су радиле осам часова дневно и рад је био бесплатан; израђиване су рукавице, чарапе, џемпери, шалови за војску. Предиво је давала фабрика штофова.

Највећи допринос жена и омладинки Параћина и околине био је у помоћи болницама. Половином октобра 1944. у Параћину су биле смештене две совјетске болнице, једна у гимназији а друга у згради учитељске домаћичке школе. Рањеника је било много, а особља мало. Ту је била нарочито корисна помоћ жена и омладинки, које су обављале хигијенску службу и дужности сестара нудиља. Половином децембра 1944. обе болнице су за фронтом отишле. На месец дана после њиховог одласка, фебруара 1945. године, формирана је партизанска болница за прихватање лакших рањеника. Болница је организована и одржавана уз велику помоћ грађана преко НФ-а, АФЖ-а и других масовних организација. Како је и стручног особља било недовољно, дужности болничарки вршиле су искључиво омладинке, које су по упуствима лекара радиле на одржавању хигијене, превијању рањеника, давању лекова. Омладинке су радиле дању, а међу њима је било и девојчица од 14 до 15 година, а чланице АФЖ су обављале ноћна дежурства. Због оскудице болничког материјала, жене су правиле завоје од чаршава, који су се по не-

колико пута морали прати и пеглати. У болници се појавио и тифус, а како серума није било, епидемија је спречена само пажљивом изолацијом. Од омладинки, које су носиле главни терет рада у болници, истакле су се Евгенија Михајловић, Иванка Петровић (умрла), Бранка Петровић, Мира Јовановић и Вера Илић (која је једина била примала серум против тифуса, те је неговала рањенике оболеле од тифуса).

У болници је била формирана културно-просветна група, састављена од рањеника и особља, којом је руководила Невена Косановић, свршена матуранткиња, такође рањеник, родом из Лике. Група је имала хор, рецитаторски и драмски одељак и приредбе је давала и у болницама у Ћуприји и Јагодини.

Болница у Параћину расформирана је после завршетка рата 1945. године.

У базену Сењских рудника основани су крајем 1944. године одбори АФЖ. Чланице АФЖ биле су већином запослене у самом руднику, на рампи, истовару угља и по кухињама. Да би се што више угља извадило за потребе индустрије, за болнице и грађанство, сви мушкарци са спољних радова отишли су у јаме да копају угаљ, а жене су пребирале, товариле и спроводиле угаљ за Ћуприју. Жене су такође учествовале ударнички на изградњи моста код електричне централе рудника.

У Равној Реци међу најактивнијим чланицама АФЖ, формираног после ослобођења крајем 1944. године, налазе се жене које су и за време рата радиле на организовању помоћи НОП. Председница првог одбора АФЖ била је Драгица Драгићевић, домаћица, потпредседница Сара Селић, радница, секретар Боса Михајловић, учитељица, благајница Зора Марковић, учитељица; чланови управе: Боја Зобеница, Цветка Гробљар и Марија Цимерман, домаћице и Савета Шарановић, службеник. Поред ударничког рада на помоћи рудницима, организовани су у Равној Реци аналфабетски течајеви, курсеви кројења, држана су предавања из хигијене, о заштити деце и сл.

У Сењском руднику председница првог одбора АФЖ била је Косовка Маренић, радница, чланови: Зора Кнежевић, радница, Даница Гурбај, Недељка Милеуснић, радница, Мица Спасић, домаћица и секретар Слободанка Аупић, домаћица.

У осталим местима раваничког среза формирани су пододбори АФЖ, од октобра 1944.

У Исакову је формиран један од првих одбора АФЖ. Чланице извршног одбора су биле: Радмила Суботић, учитељица, Љубинка Николић и Ружица Д. Јанковић, домаћице.

У Мијатовцу је децембра 1944. основан АФЖ: председник Ђурђија Петровић, домаћица, чЛанице извршног одбора: Станимира Јевремовић, Десанка Тасић, Јованка Алексић и Еорка Младеновић, домаћице.

У Јовцу је АФЖ формиран јануара 1945. године: председница Савка Тихомировић, учитељица, чланице: Кадивка Радомановић, Костадинка Марјановић, Војка Марковић, Лепосава Милојевић и Живка Милетић домаћице.

У Сењу 1945. године председница одбора је Јегда Јелетић (или Белетић), домаћица; чланице: Ружа Павловић, Милка Богосављевић и Борика Жакула, домаћице.

У Крушару, марта 1945: председница Душанка Перовић, учитељица; чланице: Босиљка Шајбок и Душанка Станић, учитељице, Миленка Миленковић, домаћица и Милена Симић.

У Супској априла 1945: председница Дара Марковић, учитељица, Милица Станимировић, Живка Антић и Лепојка Милетић, домаћице.

У месту Иванковац-Паљане АФЖ је формиран априла 1945. године. У извршном одбору су биле: Радунка Николић, Даница Глигоријевић, домаћице и Гроздана Симић, учитељица.

Током 1945. године формирани су одбори АФЖ и у многим другим местима овога среза.

За време борби за ослобођење земље у јесен 1944. године, жене и омладинке Свилајнца и околине биле су највише анагжоване као помоћно особље централне болнице Црвене армије за овај део фронта, која је све до ослобођења Београда била смештена у Свилајнцу и оближњим селима Црквеницу, Кушиљеву и др. До образовања НОО жене су, заједно са осталим грађанима, бринуле о храни, постељини и другим потребама војске. Рад АФЖ у Деспотовцу и околини у највећој мери сводио се на описмењавање жена, нарочито по селима, где је било и до 80—90% неписменог становништва. Радило се и на здравственом просвећивању, нарочито младих мајки.

У Рековцу је секретар одбора АФЖ, формираног после ослобођења, била Бранка Ђурђевић, учитељица из Рабеновца, која се вратила из ЈНА. Касније су и по околним местима образовани одбори АФЖ.

У Рачи Крагујевачкој је крајем 1944. поново почео рад на организовању жена, који је био започео у време избијања устанка, прекинут је с јесени 1941. године. У Среском одбору било је и 11 жена: председница Стевка Томић, секретар Нада Ђекић, чланице одбора: Злата Живић-Новичић, Винка Јојић, Живана Гојковић из Вучића, Борика Ђукић и Рада Стојановић, која је била и члан Окружног одбора АФЖ у Крагујевцу.

Председница првог Среског одбора АФЖ за срез јасенички, формираног децембра 1944. године, била је Миља Бајазит, која је за рад са женама била задужена као члан партијске организације; секретар је била Олга Гостенчник, која је октобра 1944. ушла у проширено Среско повереништво КПЈ. Чланице СО АФЖ биле су и Драга Јозић, Љубица Јелић, Витосија Прокић. Председница првог месног одбора АФЖ, формираног новембра 1944. у Смедеревској Паланци, била је Љубица Шулејић, која је касније ушла и у срески НОО, а такође радила и у ЈНОФ-у; секретар је била Вида Јосић, а чланице: Миља Бајазит, Драга Јозић, Ангелина Милић (или Мирић), Јела Кецић-Илић, такође члан ЈНОФ као и Милева Вујичић. Од омладинки у срезу јасеничком биле су активне Јелисавета Марковић из Азање, члан СКОЈ од 1943, касније члан ОК СКОЈ, формираног половином 1944, Ранка Арсић, члан Среског комитета СКОЈ, Ружица Антић, Душанка Милошевић, Бранка Нешић све из Смедеревске Паланке. У одборима народне власти биле су Даринка Ранковић из Голобока и Даринка Плећаш, чланице среског НОО. У Селевцу је месни одбор АФЖ био формиран још новембра 1943. и после ослобођења наставио рад.

У великоорашком срезу НОО су били формирани средином 1944. године. Од жена је члан НОО била Мила Матић из Сараораца, Доса Матић из Милошевца, Миланка Николић из Лозовика, а по ослобођењу и Јелена Маринковић из Велике Плане. Бисерка Танасковић из Великог Орашја била је у скојевском активу, формираном августа 1944. и наставила активно да ради, а после ослобођења била делегат на Конгресу УСАОС 1944. У Повереништво КПЈ, формирано у Великој Плани 17. октобра 1944, ушла је Радмила Радојковић-Мара, која је била задужена за рад по линији АФЖ и формирању партијског актива по селима, у партијском активу Лозовика је била Миланка Николић; у Марковцу: Круна Бојић и Витосија Милоцковић; у Старом Селу Даница Бу-

бања; у Новом Селу Лепа Цветковић и Загорка Савилић (или Савкић); у Сараорцима Рада Младеновић. Све ове жене активно су радиле и по линији АФЖ.

ТЕРОР

Да би спречили организовани отпор у Поморављу Немци и домаћи издајници су од првих дана устанка вршили терор. Хапсили су, одводили у логоре и убијали комунисте и напредне људе по свим већим местима. По мањим местима и селима спроводили су страховити терор најпре четници Косте Пећанца, а затим четници Драже Михаиловић. У мучењу, клању и паљењу зграда придружиле су им се и бугарске окупационе трупе.

Велики број жртава биле су жене, које су остајале као чувари- својих кућа и породица; оне су на кућном прагу сачекивале свако зло, подносиле мучења или гинуле, не престајући да пружају помоћ НОП. Многе мајке, чија су деца страдала у борби или као политички радници, биле су увек најактивнији и најпожртвованији помагачи НОП.

Страховити терор, *ш' ~а* је цело Поморавље било захваћено почев од 1941. године, достигао је кулминацију 1943. Четници су вршили насиља над становништвом и зверски их убијали. Жртве су најчешће бацали у једну кречњачку вртачу, звану Михајлова рупа. Претпоставља се да је ту бачено више од хиљаду људи и жена из Сењских рудника, Јагодине, Ћуприје, Параћина и околине. Жртве су бацали и у једну провалију близу села Сладаје, звану Цодина рупа, у деспотовачком срезу.

Фебруара 1943. године четници су извршили покољ у Ћуприји и околини. Ухватили су 30 људи и жена, највише радника и домаћица, поклали их и бацили у Михајлову рупу. Тада је страдала Јулијана Радосављевић; Јелу Симоновић[1] Бугари су заклали у њеној кући. У септембру четници су изболи камама а затим дотукли револверским мецима бремениту Зору--Наду Бошковић, чији је муж био у партизанима; Јаворку Митровић, кројачицу из Ћуприје, одвели су априла 1944. у шуму где су је злостављали као симпатизера НОП, да је од последица батина умрла; Зорка Илић заклана је с мужем у кући.

Сењски рудник, Равна Река, Ресава и Сисевац били су тешко погођени четничким терором. Бису Рамњак, из Равне Реке, активисту НОП, ухватили су у Јагодини и убили јануара 1943. године. Маја и јуна су извршена масовна клања у селима сењског рударског басена. Убили су све чланове породице Крсте Живковића, сем једног сина. Међу њима и жену Иванку и ћерку. Исте ноћи убили су и Стану Ристић са дванаестогодишњом ћерком Вером. Станину главу и главу Крсте Живковића набили су на коље и ставили испред зграде дирекције сењског рудника, а тела им оставили да их пси развлаче. У Равној Реци су заклане: Милица Мијић, Марија Сулић, Фатима Зулфић (ове две као Муслиманке), Марија Велић, Десанка Гајић, Марија Хањц. Иванку Мајцен су скинули с воза и од тада јој се губи сваки траг.

У Сењском руднику су заклали Милицу Милосављевић, омладинку Милицу Радосављевић и Милану Антић, а хапсили Цвету Ђурић. Јованку Мејић, Хрватицу одвели су августа 1943. из Сења у непознатом правцу и више се није вратила. У Сисевцу су убили Веру Милутиновић заједно са мужем због рада за НОП; заклали су Мирјану Јаковљевић, Магдалену Ивановић са ћерком Цецилијом од 13 година и Драгицом од 6 година; затим Ану Мићић и Кату Кожуљ. Јану Магић из села Бигренице четничка тројка одвела је и убила а њен леш је пронађен тек у новембру. Јабланку Рабацијевић из Добричева убили су трнокопом. Сзилајнац са околином био је под терором Немаца и љотићеваца за све време окупације. Због помагања и прикривања комуниста спалили су кућу Аксентија Вујичића из села Гложана 18. августа 1941. године. Том приликом је Аксентијева жена изгорела у пожару а њега су обесили у дворишту пред кућом. Убили су Ану Лазаревић из села Бобова -— иза себе је оставила троје деце. У селу Рођевцу Немци су запалили кућу Живка Маринковића, а његову мајку и њега бацили у ватру. Ружица Коруновић је погинула бежећи испред Немаца.

У пролеће 1942. године Немци и љотићевци су вршили групна хапшења. У Свилајнцу је ухапшено 100 људи и жена, од којих је стрељано 25, а у логоре отерано 40. Новембра 1943. већа група ухапшених отерана је у Јагодину. О овом хапшењу Окружно начелство округа моравског актом[1] Пов. бр. 1171 од 7. децембра 1943. године обавештава Министарство унутрашњих послова:

„У вези већ поднетог телефонског извештаја, част ми је известити да су на дан 29. и 30. новембра т. г. од стране немачких власти у Свилајнцу ухапшена следећа лица:

+ 20. — Јовановић М. Нада
+ 21. — Ивановић М. Мирослава
+ 22. — Илић С. Љубинка
+ 23. — Ђуричић С. Аница
+ 24. —- Илић Н. Драгица
+ 25. —• Марковић С. Љубица, учитељица
+ 26. —• Петровић Н. Стојанка

Сва напред наведена лица, сем лица по ред. бр. 12, 24, 25 и 26 спроведена су данас у 14 часова од стране Гестапоа за Јагодину. Лиц,а која нису спроведена оболела су у затвору и налазе се у овд. болници.

Према подацима које је ово начелство добило, напред наведена лица су ухапгиена као комунисти односно њихови симпатизери".

За Емилију Милић, ученицу V разреда, директор гимназије моли Министарство просвете да потврди њено искључење из школе наводно као симпатизера комуниста.[2]) Од четника је заклана у Грабовцу Лепосава Марковић, која је оставила иза себе четворо мале деце; у селу Поповцу Цаја Поповић и Сава Поповић, а у самом Свилајнцу четници су априла 1944. заклали осам симпатизера НОП. Жртве четничког терора у Параћину и околини биле су: Десанка Пантић[3]) из Доње Мутнице, која је после удаје живела у селу Извору; Живка Петровић,[4]) ученица Учитељске школе, Станица Златковић[5]) и Драга Цветковић из Параћина.

Хапшење комуниста и осталих нап-

[1]) Узимала од Бугара санитетски материјал за одред, давала новчане прилоге.

•) вии, бр. 33/6—1, К. 24.

[2]) Д. А. СРС, фасц. Мин. просвете, Одељеше за средње школе, пов. архива 1942. (бр. 501—1045), пов. IV, бр. 28, 9-11-42.

Десанку Пантић четници су марта 1943. године одвели у свој штаб, јер су претпостављали да она зна ко је уништио архиву у Плани, пошто је у то време била тамо. Пустили су је после три дана, а кад су је августа поново одвели, више се није вратила.

*) Рођена 1924. године. Била је симпатизер НОП и због тога је четници убили.

») Рођена у селу Мириловцу, удата у Доњу Мутницу; њеног мужа су четници одвели; она је пошла за њим да га тражи па су и њу убили.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ВЕРА1)
ОДЕЉЕЊЕ ЗА СРЕДЊЕ ОВРАЗОВАЊЕ
III бр. 3518
3 марта 1943 године
у Београду

ГЛАВЕТСЕДНИКУ МИНИСТАРСКОГ САВЕТА

Овом Одељењу је част известити да је, *према акту директора Реалне гимназије у Јагодини бр. 219/43, ухапшена од стране немачких власти и одведена у логор на Бањици у Београду ЈЕЛЕНА ПЕТРОВИЋ, професор поменуте школе. Разлог хапшења је непознат.*

По наређењу
Министра просвете и вера
За начелника
Одељење за средње образовање
М. ДаничиН, с. р.

1) ДА СРС — Мин. просвете и вера, Пов. архива 1943.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ВЕРА1)
ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ
*I По*8. бр. *529*
11 новембра 1943. год.
Београд

ОДЕЉЕЊУ ЗА СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Молим за извештај о томе да ли је у том Одељењу донесена одлука. о упућивању у Завод за принудно васпитавање омладине у Смедеревској Паланци РАДОВАНОВИЋ РАДМИЈЕ, ученице IV разреда Учитељске школе у Јагодини, која се налази као притвореница *у Управи града Београда.*

Ако је донесена, да ли су о њој обавештени и Завод *и Управа града Београда.*

Веза са IV Бр. 200093/43 тога Одељења.

По наређењу
Министра просвете и вера
Начелник
(потпис нечитак)

1) ДА СРС — Мин. просвете и вера, Пов. архива 1943.

УПРАВА ПОЛИЦИЈЕ У НИШУ1)
Пов. Бр. 1160
11 октобра 1943 године
НИШ

ДИРЕКТОРУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ
ЈАГОДИНА

Повратком акта извештавате се да је НАДЕЖДА Р. РАДОСАВЉЕВИЋ, ученица IV године учитељске школе у Јагодини, рођена 3 септембра 1924 године у Лесковцу, ухапшена на дан 24 септембра ове године под сумњом да одржава *везе са комунистима. Вођеном истрагом установљено је да су њена писма и изводи из књига чисто комунистичке садржине. Из бележака види се да је читала чисто комунистичке књиге. За сада је предвиђено да именована остане у логору најмање 6 месеци.*

У Нишу 11 октобра 1943 године.

УПРАВНИК ПОЛИЦИЈЕ
М.П. *П. Д. Поповић. с.р.*

1) ДА СРС — Мин. просвете и вера, Пов. архива 1943.

редних људи и жена у Јагодини било је нарочито интензивно током лета и јесени 1941. године. У извештајима Покрајинском комитету КПЈ за Србију о стању партијске и војне организације на територији ОК Јагодине, тадашњи партијски инструктор ,,Бошњак"[1]) јављао је:

„ ... У самој Јаг. тешко се креће, легитимишу на сваком кораку .. .“[2] „ . .Овде (у Јагодини) парт. орг. заузета око одреда, у граду масовна хапшења и готово сви партијци избегли из Ј.“[3]

Под сумњом да сарађују са НОП или као таоци биле су ухапшене 1941. године: Дара Ковачевић, Цана Мијаловић-Фишер, професор, Будимка Бабудер, Олга Аранђеловић, Јованка Раушевић,[4]) Стана Милорадовић[5], Љубинка Радосављевић, Стана Милановић,[6]) затим Милева, мати Славке Ђурђевић-Ђурчић, као и Софија, мати Бошка Ђуричића и његова сестра Радмила-Цанка Ђуричић Шрамек,[7]) које су биле поново хапшене марта 1942. године и овога пута отеране у логор на Бањици.

Крајем фебруара 1943. године ухапшена је од немачких власти Јелена Петровић, професор, отерана у логор на Бањици а потом транспортована у Аушвиц, где је уморена 13. XII 1943.[8]) Због сарадње са комунистима ухапшене су ученице јагодинске Учитељске школе Радмила Радовановић, која је из притвора Управе града Бео-

г) „Бошњак" — Петар Стамболић.

2) Зборник ВИИ I, књига II, стр. 133—36 (извештај од 12. септембра 1941.).

3) Зборник ВИИ, том I, књига II, стр. 222——223. Извештај 24. X 1941.

4) Окупаторска штампа („Ново време", бр. 167, новембар 1941), писала је: „У Јагодини је пала у руке Српском оружаном одреду једна од многих „другарица" које служе за одржавање везе између комунистичких бандита. Посла исцрпне истраге утврђено је да се ова девојка зове Јованка Раушевић, по занимању сестра нудиља из Подравске Слатине у Хрватској и да је члан комунистичке банде која је оперисала по срезу беличком. . . Пошто су испитани још многи сведоци Јованка Раушевић стављена је под преки суд".

3) Рођена је 1914. у Светозареву. Дете без родитеља, одрасла у кући оца Славке Ђурђевић. Све напредно васпитање добила је од Славке. После рата била је активна у политичким организацијама.

6) Као талац за своје две кћери била је пребачена из јагодинског затвора у Ћуприју, где је остала све до стрељана своје старије кћери Ружице марта 1942. године.

7) Припадала групи активних напредних омладинки; похађала санитетски курс маја 1941. године.

8) Јелена Петровић рођена је у Крагујевцу 2. септембра 1902. године; била суплент Женске гимназије у Нишу; пред рат премештена за Јагодину. Јануара 1842. отпуштена из службе под сумњом да је комунистички симпатизер.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРУШЕВАЧКОГ[1])
Бр. 16224
27 јула 1943 год.
Крушевац

ПРЕДМЕТ: ***Лазовић Сава и* др. из Рибара — *хапшење од немачких војних власти***

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Одељењу за државну заштиту

В Е О Г Р А Д

Начелник среза расинског актом бр. 6318 од 24. VII. 1943 год. доставио је следеће:

„Општина Рибарска актом од 16 јула 1943. године извештава:

На дан 16 јула тек. год. немачке војне власти одвеле су следећа лица:

Лазовић Саву старог 45 год. из Рибара, Богосављевић Тихомира старог 42 године из Рибара, Николић Живојина, старог 58 година из Рибара, Тихомира Симића, обућара из Рибара, старог 30 година, Светомира Цоку Живковића из Рибара, старог 20 година, Неносаву Јанковић, из Рибара, стару 42 год., Миљу Стевић, из Рибара, стару 20 година, Добрилу Јанковић из Рибара, стару 18 год., Хирта Енригу, старог 55 година, избеглицу са седиштем у Рибаре, жену Хиртову стару 55 година и ћерку Лидију стару 18 година.

Напред именовани с у одведени за Ниш".

Част ми је предње доставити ради знања.

За Окружног начелника
Помоћник,
(потпис нечитак)

М.П.

[1]) Државни архкв СРС — К. Комисија за ратне злочине — Министарство унутр. послова, I — 1943, од бр. 257—34095.

града упућена у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци и Надежда Радосављевић, која је упућена у логор у Нишу.

Хапшења су вршена и по околним местима. У селу Рибаре биле су ухапшене као таоци Љубинка и Радмила Урошевић и спроведене у логор на Бањици марта 1942. године. Немачке власти одвеле су из истог села групу лица за Ниш 16. јула 1943. године, међу њима и Негосаву Јанковић, Миљу Стевић, Добрилу Јанковић, жену и кћер избеглице Енрига Хирта.

Четнички терор достигао је и до града Јагодине, коју су иначе све време рата окупаторске снаге држале под изузетним притиском, јер им је то био један од центара за Србију. Фебруара 1944. године кољачка тројка заклала је 18 људи и жена у Јагодини, а девет одвела у село Бресје и тамо побила. У Јагодини је тада страдала Даница Алтман-Стојановић, професор, предратни члан СКОЈ-а, затим Костадинка Матић (Динка Ненковић), банкарски службеник, која је активно помагала НОП; Софија Младеновић, предратни члан КПЈ у Македонији, мајка четворо деце; Катарина Стојковић заклана је заједно са својим мужем браварем, а иза њих је остало троје деце; Цаја Поповић, због сарадње са НОП. Са групом одведеном у село Бресје страдале су: Зора Бошковић, радница, која је као члан СКОЈ од првих дана радила за НОП; фризерка Борка Дирака. Спасенију Јоцић претукла је полиција под сумњом да је комуниста; Даница Спасојевић је погинула за време рата. Жртве рата биле су и Ружица Јоцић, студенткиња, коју су Немци убили у једном подруму приликом заузимања Јагодине и Јелена Арсић, коју су Немци убили када се за тренутак појавила на прозору.

Нада Б. Јовановић из Јагодине, која је живела у Седларима, срез раванички, страдала је кад су је је четници 16. X 1944. пресрели при повратку из Глоговца за Свилајнац, скинули са кола и недалеко од пута заклали и бацили у Мораву. Милица Живковић из Грабова осуђена је с мужем од стране преког суда и стрељана у Ћуприји, априла 1942. године.

Већ после првих борби око Рековца, Немци и жандарми запалили су између осталих и кућу учитеља Милорада Жунића-Баце, командира Левачке чете, и због помоћи НОП ухапсили су његове сестре Наталију Жунић и Даницу Жунић-Јовичић (чија су два сина такође била у партизанима; муж пекар припремао је хлеб за бор-

ДАНИЦА АЛТМАН - СТОЈАНОВИЋ, професор, рођена је 1916. године у Јагодини у имућној трговачкој породици. Студирала је у Француској и тамо се удала. После повратка у земљу пришла је напредном покрету и свесрдно га помагала, због чега су је четници изболи камама на кућном прагу 1. фебруара 1944. За собом је оставила двоје мале деце.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРУШЕВАЧКОГ[7])
Бр. 16224
27 јула 1943 год.
Крушевац

ПРЕДМЕТ: Лазовић Сава и др. из Рибара — хапшење од немачких војних власти

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Одељењу за државну заштиту

БЕОГРАД

Начелник среза расинс.ког актом бр. 6318 од 24. VII. 1943 год. доставио је следеће:

„Општина Рибарска актом од 16 јула 1943. године извештава:

На дан 16 јула тек. год. немачке војне власти одвеле су следећа лица:

Лазовић Саву старог 45 год. из Рибара, Богосављевић Тихомира старог 42 године из Рибара, Николић Живојина, старог 58 година из Рибара, Тихомира Симића, обућара из Рибара, старог 30 година, Светомира Цоку Живковића из Рибара, старог 20 година, Неносаву Јанковић, из Рибара, стару 42 год., Милу Стевић, из Рибара, стару 20 година, Добрилу Јанковић из Рибара, стару 18 год., Хирта Енригу, старог 55 година, избеглицу са седиштем у Рибаре, жену Хиртову стару 55 година и ћерку Лидију стару 18 година.

Напред именовани су одведени за Нига".

Част ми је предње доставити ради знања.

За Окружног начелника
Помоћник,
(потпис нечитак)

М.П.

>) Државни архкв СРС — К. Комисија за ратне злочине — Министаретво унутр послова I — 1943, Од бр. 257—34095.

града упућена у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци и Надежда Радосављевић, која је упућена у логор у Нишу.

Хапшења су вршена и по околним местима. У селу Рибаре биле су ухапшене као таоци Љубинка и Радмила Урошевић и спроведене у логор на Бањици марта 1942. године. Немачке власти одвеле су из истог села групу лица за Ниш 16. јула 1943. године, међу њима и Негосаву Јанковић, Мильу Стевић, Добрилу Јанковић, жену и кћер избеглице Енрига Хирта.

Четнички терор достигао је и до града Јагодине, коју су иначе све време рата окупаторске снаге држале под изузетним притиском, јер им је то био један од центара за Србију. Фебруара 1944. године кољачка тројка заклала је 18 људи и жена у Јагодини, а девет одвела у село Бресје и тамо побила. У Јагодини је тада страдала Даница Алтман-Стојановић, професор, предратни члан СКОЈ-а, затим Костадинка Матић (Динка Ненковић), банкарски службеник, која је активно помагала НОП; Софија Младеновић, предратни члан КПЈ у Македонији, мајка четворо деце; Катарина Стојковић заклана је заједно са својим мужем браварем, а иза њих је остало троје деце; Цаја Поповић, због сарадње са НОП. Са групом одведеном у село Бресје страдале су: Зора Бошковић, радница, која је као члан СКОЈ од првих дана радила за НОП; фризерка Борка Дирака. Спасенију Јоцић претукла је полиција под сумњом да је комуниста; Даница Спасојевић је погинула за време рата. Жртве рата биле су и Ружица Јоцић, студенткиња, коју су Немци убили у једном подруму приликом заузимања Јагодине и Јелена Арсић, коју су Немци убили када се за тренутак појавила на прозору.

Нада Б. Јовановић из Јагодине, која је живела у Седларима, срез раванички, страдала је кад су је је четници 16. X 1944. пресрели при повратку из Глоговца за Свилајнац, скинули са кола и недалеко од пута заклали и бацили у Мораву. Милица Живковић из Грабова осуђена је с мужем од стране преког суда и стрељана у Ћуприји, априла 1942. године.

Већ после првих борби око Рековца, Немци и жандарми запалили су између осталих и кућу учитеља Милорада Жунића-Баце, командира Левачке чете, и због помоћи НОП ухапсили су његове сестре Наталију Жунић и Даницу Жунић-Јовичић (чија су два сина такође била у партизанима; муж пекар припремао је хлеб за бор-

ДАНИЦА АЛХМАН - СТОЈАНОВИЋ, професор, рођена је 1916. године у Јагодини у имућној трговачкој породици. Студирала је у Француској и тамо се удала. После повратка у земљу пришла је напредном покрету и свесрдно га помагала, због чега су је четници изболи камама на кућном прагу 1. фебруара 1944. За собом је оставила двоје мале деце.

КОСТАДИНКУ МАТИБ, БАНКАРСКОГ СЛУЖБЕНИКЛ ИЗ ЈАГОДИИЕ, ЗАКЛАЛИ СУ ЧЕТНИЦИ 1. ФЕБРУАРА 1944. ГОДИНЕ ЗБОГ РАДА ЗА НОП

КАХАРИНА СТОЈКОВИЋ рођена 1918. године у Јагодини, укључила се у напредни покрет пре рата. Под окупацијом је наставила рад, због чега су је четници заклали 1. фебруара 1944. године. С њом заједно заклали су и њеног мужа. Троје мале деце остало је без оба родитеља.

це а Даница им га односила). Заједно са Бациним зетом Миленом Јовановићем, оне су биле отеране у Крагујевац, где су их Немци стрељали.

О овом хапшењу пише „Обнова", окупаторски лист, у бр. 131, од 4. XII 1941. у чланку: „Од политичког партизана до шумског бандита":

„Сестре и шурак „Бацин" врше терор по Рековцу

У вароши „Баца" је оставио као месног комесара свог шурака Милена Јовановића, столара, док су његове сестре Наталија Жунић, кафецика и Дана Јовичић, жена пекара Анђелка Јовичића, чија су оба сина била у банди, вршили прави терор по вароши. Заведена је шпијунажа, тако да нико није смео реч да проговори, јер се све одмах достављало „Баци". У кафани Наталије Жунић заседало је комунистичко веће и доносило одлуке о животу и имању рековачких грађана. Дана Јовичић свакодневно је слала хлеб за банду, чак и кад се није налазила код Рековца.

Да би се учинио крај вршљању ових разбојника, у Рековац је била упућена жандармерија која је посела вароши. Жандармеријски капетан прве класе Светлић посео је Рековац и предузео истрагу и одмах ухапсио главне комунистичке вође и рођаке „.Бацине", Милена Јовановића, Наталију Жунић и Дану Јовичић, који су после саслушања, на коме је утврђено њихово активно учествовање у комунистичкој акцији и терорисање и пљачкање становништва, осуђени су на смрт и стрељани ... За казну ... у Рековцу су спаљенс куће „Бацина" и његове сестре Наталије Жунић."

Рековац и околину Пећанчеви четници су већ с јесени 1941. године подвргли насиљу и терору. Почетком новембра блокирали су село Велику Сугубину и ухапсили већи број грађана, међу њима Миланку, Живану и Стану Ристић, као и жену и сестру Јездимира Костића, којима су запалили куће, отерали стоку и однели жито. Све су их спровели у Рековац, саслушавали и малтретирали због помоћи НОП.

У селу Сибници четници су убили Јеврејку Јерину Клајн, симпатизера НОП, непокретну болесницу. Њену ћерку Ружу, студенткињу медицине, водили су са собом из села у село и после зверског мучења убили.

Милунку Пауновић из села Ситарице батинали су марта 1942. и децембра 1943. године због симпатија за НОП. Септембра 1943. године убијене су Славка Јовановић, домаћица и Марија Јовановић, кројачица, обе из Рековца.

Учитељицу Стану Смиљанић, члана КПЈ, која је 1944. ступила у НОВ, заклали су четници после повратка из Армије 1945. године.

У Шантаровцу је Славка Вучковић батинана због ујака партизана и умрла после месец дана; у селу Јасеново четници су тукли Даринку Ивановић због веза с партизанима. Каравиљки Стефановић из села Шуљковца запалили су кућу, јер се код ње лечила Вида Милосављевић-Кева, кад је била рањена првих дана после ступања У одред.

Бранка Антонијевић из Голобока стрељана је 25. децембра 1942. године у Младеновцу са групом од 50 лица стрељаних за одмазду. Јелица Стојановић из Азање, рођена 1926. у Влашком Долу, убијена је од четника кад је покушала да побегне из куће; била је повезана са позадинским радницима и прикупљала помоћ за партизане. Мирославу Јелић из Старог Села стрељали су Немци 22. октобра 1941. приликом спаљивања села, заједно с мужем и сином. Милеву М. Нешковић-Маринковић из Старог Села стрељали су љотићевци октобра 1941. зато што јој је муж помагао партизане. Милојку Радојковић родом из Сарајева и Јевросиму Бранковић стрељали су Немци на железничкој станици у Лозовику 14. августа 1943; под сумњом сарадње са НОП. Године 1944. четници су заклали Драгу Динић из Сарајева, Зору Првуловић из Велике Плане и Милицу, избеглицу из Хрватске, која је живела у Београду, а у великоорашки срез долазила повремено.

ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАЛАНЦИ

Кроз Завод, основан Уредбом о принудном васпитању омладине од 15. јула 1942. године, са задатком да „исправља левичарски настројену омладину",[1]) прошао је током рата и велики број омладинки из Србије и Војводине. У Завод је слата средњошколска, студентска, радничка и земљорадничка омладина. Предвиђено је да принудно васпитање траје од 6

[J]) Правила Завода за принудно васпитање омладине.

месеци до 2 године, али се касније овај рок попео на 3 године. Питомце и питомице упућивало је Министарство унутрашњих дела, Министарство просвете и вера, Гестапо, Специјална полиција као и локалне полицијске власти. У Заводу је омладина била категорисана у три групе: у првој су били они „који познају комунизам у у теорији и пракси“; у другој они који мање познају марксизам, а у трећој они који немају никаквог теоретског знања. Омладинци и омладинке који би упорно остајали при свом политичком убеђењу, кажњавани су продужењем боравка у Заводу, а веће „изгредниКе” слали у концентрационе логоре, на Бањицу, где су многи од њих стрељани.

Завод је био смештен у баракама бившег концентрационог логора, формираног 1940. године, а распуштеног после демонстрација од 27. марта; био је опасан двоструким редовима бодљикавих жица са кућицама на угловима за Српску стражу, која је митраљезима и пушкама чувала логор. Прва група коју је упутила Специјална полиција, стигла је у Завод 22. IX 1942. Поред одржавања логора и припремања хране, интернирци су радили и у пољу, риљали бивши аеродром да би на њему гајили поврће, били запослени у радионицама.

У Заводу су одржавани специјални курсеви и предавања о комунизму, јеврејству, масонству, Недићевој „Новој Србији“ и сл. Предавачи су били познати фашисти, чланови Недићеве владе и полиције. Интернирци су о овим и другим темама морали радити писмене реферате. Вршен је притисак на питомце у циљу „идеолошког обрађивања" појединаца.

Смештај је био изузетно лош. У акту управе Завода Пов. бр. 122 од 1. марта 1943. године стоји: ***„Од велике хладноће питомци и питомице су се у огромном броју поразбољевали”*** — највише од плућне болести, а било је случајева отворене туберкулозе. И хигијенске прилике биле су неподношљиве: ***„Месецима изложени хладноћи, без могућности да се ико окупа (ни струје, ни дрва), без могућности да се опере веш и дезинфикују просторије — ми нисмо могли спречити појаву вашију.”[1])*** Исхрана је била недовољна, а било је периода када се буквално гладовало. Чак је и управа Завода била принуђена да у неколико махова о томе пише Министарству просвете. На извештај од априла 1943. године да је „Завод остао без хране. Хлеб се не даје већ 15 дана . . т а -

') Д.А. СРС, Мин. просвете и вере.

ЗОРУ БОШКОВИН, РАДНИЦУ ИЗ ЈАГОДИНЕ, АКТИВИСТУ ноп, ЗАКАААИ СУ ЧЕТНИЦИ 1. ФЕБРУАРА 1944.

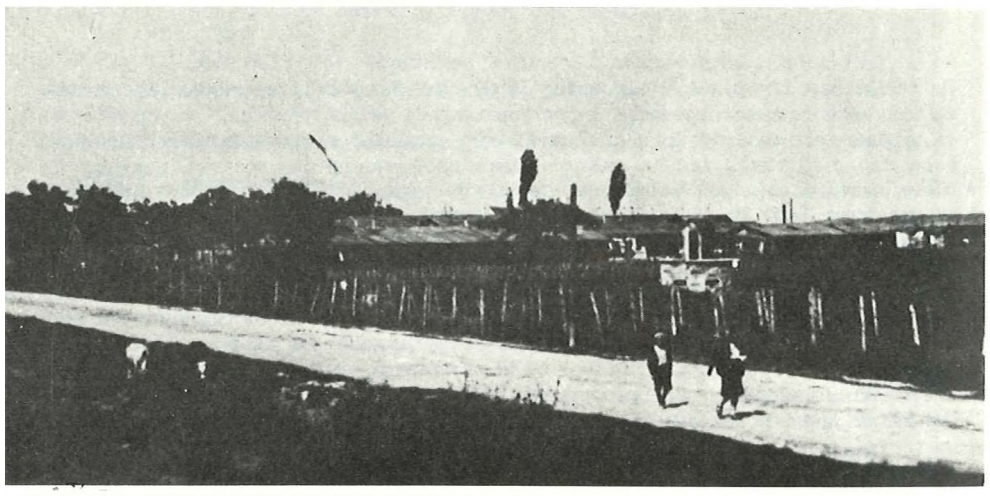

БАРАКЕ АОГОРА У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАААИЦИ У ОСАЈ АОГОР СУ ЗАТВАРАНИ ПОЛИТИЧКИ КРИВЦИ ОД 1940. ГОДИНЕ СВЕ ДО РАТА. ОД 1941. ЗАТВАРАНИ СУ ПАРТИЗАНИ И ПАРТИЗАНКЕ И СВИ ОНИ КОЈИ СУ ПОМАГАЛИ НОП. ОВАЈ ЛОГОР ЈЕ ПРЕТВОРЕН 1942. ГОДИНЕ У ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ МЛАДЕЖИ И РАДИО ЈЕ СВЕ ДО СЕПТЕМБРА 1944. ГОДИНЕ КАДА ЈЕ РАСПУШТЕН. У ЗАВОД ЈЕ ДОВОБЕНА ЖЕНСКЛ И МУШКА ОМЛАДИНА КОЈА ЈЕ РАДИЛА ЗА НОП ИЛИ ЈЕ ВЕК БИЛА У ПАРТИЗАНИМА

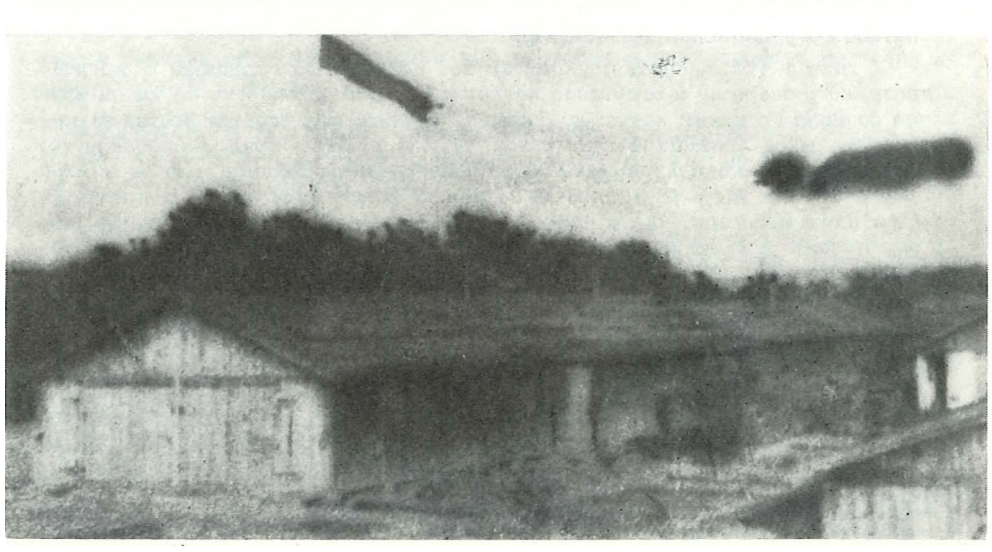

Према[1]) чл. 11 Правилника о оцењивању питомаца и питомица Завода за принудно васпитање омладине: „Питомци-ице који ни после свих напора уложених у њихово спасавање и оздрављење не покажу добру вољу да постану достојни чланови Нове Србије, или покушају да својим држањем и владањем обману своје старешине и васпитаче, или чак продуже са разорним комунистичким деловањем, биће кажњени продужењем боравка у Заводу, или предложени за изгнање из свих школа или да се ставе у концентрациони логор.

Ове казне на предлог надлео/сног старешине интерната извршиће Министар просвете".

Министарство просвете, Опште одељење,
I Пов. бр .18, 1. фебруар 1943 г. Бгд

>) Државни архив СРС. К-Комисија за ратне злочине (Смед. Паланка), Фасц. Мин. просв. и вера, Опште одељење — 1943.

Начелство среза јесеничког[1])
Пов. Број: 492
13. дегембра 1943 године
Паланка Смед.

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције

БЕОГРАД

На дан 21 пр. месеца побегло је из овд. Завода за принудно васпитање омладине и то: пет питомаца и три питомице[2]) укупно 8 лица, али су се вратила два питомца а још су у бегству три питомца и три питомице. Поводом овог случаја, начелство је одмах, преко свог чиновника, повело истрагу на лицу места и вођењем истраге дошло се до тога, да су се неколико питомаца и неколико питомица договорили за бегство из Завода због тога што су се бојали да не буду послати на Бањицу у логор где би били ликвидирани. Баш ти који су побегли, бојали су се Бањице због тога што су се осећали непреваспитани и да су први на реду за ликвидацију. С друге пак стране, Управа Завода је пустила вест међу питомцима и питомицама да немачке власти траже 10—15 питомаи,а-мица да стрељају као одмазду за несталом питомицом Оливером Несторовић. Та Оливера била је на отсуству својој кући у Прокупљу па је оданде нестала и мисли се да су је партизани одвели у гиуму. И ова вест деловала је на побегле.

Поред овога дошло се и до сазнања, да су питомци и питомице обрађивали своје колеге и колегиниие као комунисти и у том правцу, да даду против-рад Управи завода на преваспитавању и тиме парирају рад Управе на преваспитавању у националном погледу.

У току истраге дошао је комесар тог одељења г. Голубијев и преузео истрагу, исту завршио и отпутовао натраг у Београд. Вероватно да ни он није могао да дође до неких нових момената у истрази, али сада се поставља питање како да се ликвидира цела ствар, тј. да ли да се кривци спроведу тој Управи односно у концентрациони логор у Београду на Бањици, или да и даље остану у Заводу. Моје је мишљење да оне које су имале знања о припреми бегства оних побеглих, као и оне које су имале учешћа у обрађивању или су обрађивали у комунгсстичком духу а противу рада Управе завода — да се требају упутити у логор. Ово нарочито због тога, што би на првом месту служило као опомена осталима да убудуће такве ствари не покугиавају, и најзад што су то непоправиви комунисти. Оваквих нема много у Заводу, бар оних противу којих .«а шта има као доказ да су знали за припрему бегства, као и о обрађивању, па нису известили Управу завода.

Поред тога, у затвору овог начелства налази се ВЕТА ПЕТРОВИЋ[3])

[1]) ИРПС, бр. 9694.
[2]) Разуменка Жунић-Бацинче, Зорка Радуловић-Вука и Славка Петровић.
[3]) Јелисавета-Вета Петровић.

дашњи министар просвете В. Јонић је одговорио: „Да се чита „Оче наш“ пре обеда".[1]) Просторије се нису загревале.

Интернирци су подвргавани малтретирањима и мучењима, при чему су употребљавани методи којима се служила и Специјална полиција. За најмање прекршаје батинани су, стављани у заводски затвор, кажњавани прекомерним радом, ускраћивањем хране, продужавањем рока боравка или слањем у логор на Бањици. Забрањиван им је пријем пакета од куће, посета родбине. У неким случајевима затварани су родитељи или рођаци као таоци. (Вршен је и бруталан гинеколошки преглед питомица). У извештају управника логора Милована Поповића за мај 1943. године, каже се:

„Од већих дисциплинских прекршаја треба напоменути да су се три питомице незгодно држале у питањима побуне, па су биле кажњене батинањем, десетодневним затвором, продужењем рока боравка и забраном примања посета за извесно време...“

У извештају за иовембар 1943. године стоји:

„У женском интернату пронађена је пропагандно левичарска књига „Како је човек постао дивом“. Водећи истрагу утврдили смо да је питомица Нада Николетић била главни кривац у овој ствари и да је она давала књигу на читање, па је стога кажњена физичком казном и затвором.“

Јелисавету-Јеку Ђукић и Милену Пенезић, једном је управник претукао јер су „певале неку руску песму“. Мада су биле претучене да су се једва кретале, морале су месец дана да перу клозете и да спавају на голом поду у „Белој кући“ (затвору пуном пацова). Батинања су вршили и агенти Специјалне полиције, који су долазили ради вршења истрага, као и ,,васпитач“, па и сам управник.

Међу најтеже казне спадао је тзв. изолатор, у који су издвајани питомци који су се показали „негативним“, „доследни старим убеђењима" и „они који штетно делују“. Касније је начињен посебан „изолатор" и за питомице. Они су били под специјалним режимом и нису имали никаквог додира и везе са осталима; јели су одвојено; биле су им одузете све књиге, забрањене посете родбине. За најмању грешку сносили су колективно одговорност. По цео дан, понекад и ноћу, радили су најтеже послове по

[1]) ДА СРС, Мин. просвете и вера.

снегу, мразу и води, најчешће без обуће, увек праћени наоружаним стражарем.

Упркос кажњавања и застрашивања, морал и борбеност су били на висини. Солидарност се огледала у заједничким иступањима против мера управе. У логору је илегални рад почео са доласком прве групе: договарало се о заједничким ставовима, обавештавало о партизанским акцијама и стању на фронтовима. Формирани су колективи у којима се делила храна добијена од куће. Колективи су доприносили већој међусобној повезаности и подизању морала. Тако су другарице успевале да омладинцима затвореним у изолатору дотуре топле рукавице, шалове, а и храну. Пример солидарности показале су и питомице које су одбиле да примају храну док управа не уклони забрану да се омладинцима, који су били затворени као иницијатори побуне даје храна.

Међу многобројним логорима за време рата у нашој земљи, Завод за принудно васпитање омладине заузима посебно место као јединствена установа ове врсте, организована по угледу на сличне установе за преваспитавање омладине у фашистичкој Немачкој.

Априла 1943. године организован је у Заводу покушај побуне — ,,пуч“. Прве припреме почеле су још новембра 1942, два месеца после организовања логора. Првобитно, ,,пуч“ је био наивно замишљен као потпуно ликвидирање Завода, а затим је, због околности које нису дозвољавале да се оваква акција оствари, било одлучено да се омогући бекство најкомпромитованијим и најугроженијим омладинцима и омладинкама. Успостављена је веза и са женским делом логора преко Јелисавете-Јеке Ђукић, која је преносила упутства добијена од омладинаца. Са одредом је ухваћена веза преко Босе Краљевић и групе другова из Паланке. Међутим, акција је провађена у самом логору непосредно пред извођење. Тринаестог априла Специјална полиција је почела истрагу. Око 30 омладинаца и омладинки стављени су у заводски затвор. Међу ухапшеним биле су од омладинки Аница Паскаљевић, Јелисавета-Јека Ђукић, Милена Аћимовић и Радмила Милошевић-Црна Рада. После десетодневне истраге, 25 учесника у организовању ,,пуча“ послато је на Бањицу. Међу њима од омладинки једино Радмила Милошевић. Неки од њих су половином маја 1943. стрељани. Преживела је Радмила Милошевић-Црна Рада и неколико

домаћпица из Арапђеловца. Она је мајка одбегле питомице Славке Петровић, а Славка је била коловођа за бегство и припрему истог. Вета је ухапшена исте вечери када је Славка побегла, јер је тога дана била код Славке и затекла се у Паланци. Она је без сумње знала за припрему бегства, јер се је Славка изјашљавала пред бегство на дан два раније, да ако јој мајка не дође ни тога дана (21-X1) вигае јој није потребна. Затим, Вета је те вечери поцепала једну фотографију Славкину, а на којој је била исписала Славка своме оцу Живораду, који се налазн у Немачкој на принудном раду а који је познати комуниста, следећу садржину: „Мама каже да ме не.ћеш познати, ја верујем да хоћеш. Не брини за мене, тата. Није лако али ја умем да издржим. Нећу постидети Тебе и Бранку. Сачувај нам се. Воли те увек много Славка". Према томе треба решити питање: да ли да се именована упути у логор на Бањицу као ‘ алац за одбеглу Славку, илгI да се пусти на слободу? Мислим да треба бити ово *прво. Уосталом о томе нека одлучи та управа и о томе хитно да извести ово Начелство.*

Молим да о напред изложеном донесете своју одлуку и известите ме, како бих знао гита даље да радим, а нарочито о *Вети, која је у затвору овог Начелства, јер ово Начелство нема могућности да је храни.*

Ек. 15-ХИ-1943.

Срески начелник,
Др Вић, с. р.
пов. 492/43

Лица која су утекла:[1])

1. СЛАВКА ПЕТРОВИЋ, абитуријент из *Аранђеловг^а упућена у Завод 22. септембра 1942. год. од стране управе града Београда, актом бр. 1833/1У од 12. IX 1942. год. с тим да остане у Заводу две године.*

2. РАЗУМЕНКА ЖУНИЋ, домаћица. Упућена у Завод 8. новембра 1942. г. од стране Управе града Београда из конц. логора на Бањици одлуком Пов. II бр. 2338/1У од 7. XI 1942. год., с тим да остане у Заводу годину дана. Она је кћи чувеног партизанског бандита „Багј.е", а у Завод је послата као *талац.*

3. ЗОРИЦА РАДУЛОВИЋ, свргавена матуранткиња из Краљева упућена у Завод одлуком Управе града Београда II бр. 2273/IV од 28. II 1943. г. са роком боравка од две године.

4. ЈОВАН ПРОТИЋ, ученик VIII разреда гимназије из Чачка. У Завод је упућен одлуком претстојнигитва градске полиције у Чачку Пов. бр. 3 од 8. II 1943. год. без одлуке о висингг боравка у Заводу.

5. *ДРАГОСЛАВ ЂОКОВИЋ, свргиени матурант из Чачка. Упућен у Завод од стране Претстојништва градске полиције у Чачку актом бр. 110 од 26. I 1943. год. без одлуке о висини рока боравка.*

6. *МИЋИЋ ВИТОМИР, земљорадник из села Јагњила. Упућен је у Завод одлуком Управе града Београда 11 бр. 12278/1*V *од 28. сетембра ове године са роком боравка* од *6 месеци. Једну ноћ проборавио ван Завода и сутрадан се вратио (сад је у Заводу).*

7. МИЛИЋЕВИЋ БОГОЉУБ, свргиенгг матурант из села Водња, упућен је 'У Завод од стране Управе града Београда актом II бр. 11362 од 25. IX 1943. с тим да у Заводу остане годину дана.

8. МИЛИЋЕВИЋ ДРАГОСЛАВ, земљорадник из Водња, упућен у Завод од стране *Управе града Београда актом II бр. 11362 од 22. IX 1943. год. са роком боравка од једне године дана.*

Жунић, професор грађанске *школе у Београду. станује у Љубе Недића улици, брат* је *Баце партизана, стриц Разуменке (која је побегла). Разуменка је пре*
2 дана добила поруку од мајке, која лежи на Бањици као талац за мужа, да јави стрицу да јој шаље пакете.

') ИРПС, арх. бр. 9694.

*

РЕШЕЊЕ О УПУПЕЊУ У ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАААНЦИ БОРИСЛАВЕ МАСТИЛОВ1Ш

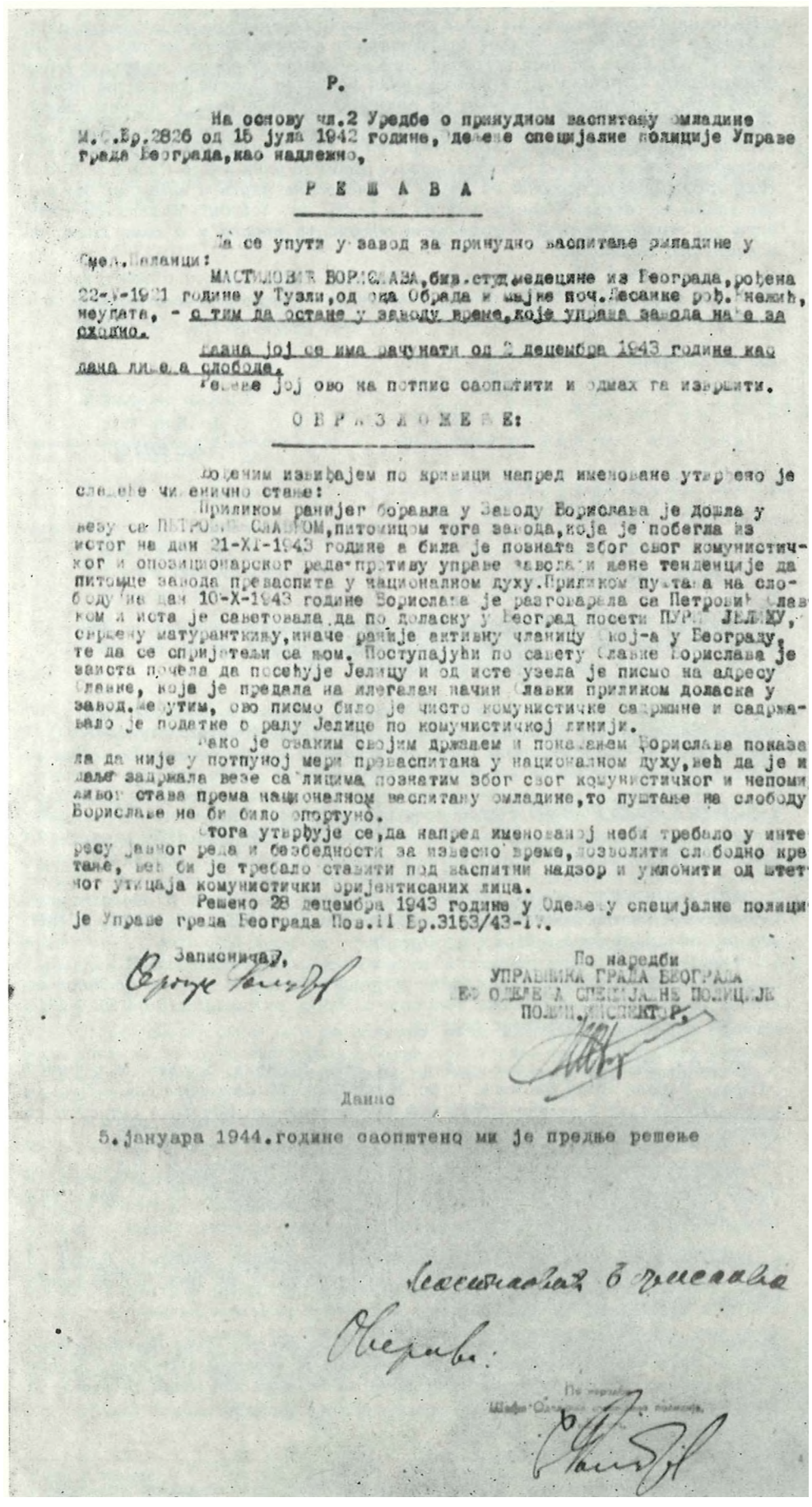

Р.

На основу чл.2 Уредбе о принудном васпитању омладине М.С.Бр.2826 од 15 јула 1942 године, Одељење специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно,

Р Е Ш А В А

Да се упути у завод за принудно васпитање омладине у Смед.Паланци:

МАСТИЛОВИЋ БОРИСЛАВА, бив.студ.медецине из Београда, рођена 22-V-1921 године у Тузли, од ока Обрада и мајке поч.Десанке рођ.Кнежић, неудата, - с тим да остане у заводу време, које управа завода нађе за сходно.

Казна јој се има рачунати од 2 децембра 1943 године као дана лишења слободе.

Решење јој ово на потпис саопштити и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е:

Вођеним извиђајем по кривици напред именоване утврђено је следеће чиненично стање:

Приликом ранијег боравка у Заводу Борислава је дошла у везу са ПЕТРОВИЋ СЛАВКОМ, питомицом тога завода, која је побегла из истог на дан 21-XI-1943 године а била је позната због свог комунистичког и опозиционарског рада противу управе завода и њене тенденције да питомце завода преваспита у националном духу. Приликом пуштања на слободу на дан 10-X-1943 године Борислава је разговарала са Петровић Славком и иста је саветовала да по доласку у Београд посети ПУРИЋ ЈЕЛИЦУ, свршену матуранткињу, иначе раније активну чланицу Ској-а у Београду, те да се спријатељи са њом. Поступајући по савету Славке Борислава је заиста почела да посећује Јелицу и од исте узела је писмо на адресу Славке, која је предала на илегалан начин Славки приликом доласка у завод. Међутим, ово писмо било је чисто комунистичке садржине и садржавало је податке о раду Јелице по комунистичкој линији.

Како је оваким својим држањем и понашањем Борислава показала да није у потпуној мери преваспитана у националном духу, већ да је и даље задржала везе са лицима познатим због свог комунистичког и непомиливог става према националном васпитању омладине, то пуштање на слободу Бориславе не би било опортуно.

Стога утврђује се, да напред именованој неби требало у интересу јавног реда и безбедности за извесно време, дозволити слободно кретање, већ би је требало ставити под васпитни надзор и уклонити од штетног утицаја комунистички оријентисаних лица.

Решено 28 децембра 1943 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда Пов.II Бр.3153/43-IV.

Записничар,

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
ШЕФ ОДЕЉЕЊА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
ПОЛИЦ.ИНСПЕКТОР,

Данас

5.јануара 1944.године саопштено ми је предње решење

Мастиловић Борислава

Оверава:

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције,

омладинаца, за које се није могло доказати да су учествовали у „пучу“. Поводом „пуча“ у Паланци је, између осталих, ухапшена инжењер Боса Краљевић и подвргнута суровом мучењу, а затим одведена у логор на Бањици, где је остала до краја рата. При вођењу истраге, органи Специјалне полиције привели су из Паланке и Савету Стошић, коју су такође зверски тукли.

Сем овога неуспелог покушаја априла 1943. године, у Заводу је било организовано неколико бекстава углавном успешних, новембра исте године, затим јануара, маја и јуна 1944. године. Планирано је да новембра, уз помоћ другова из Паланке, побегне у одред већи број омладинаца и омладинки. У договорено време, другови који су радили у хидрофору, а с којима је одржавала везу Милена Аћимовић, угасили су светлост да би омогућили бекство. Питомица Аница Паскаљевић ухватила је везу са Милицом Бајазит, но како је логор тих дана био опкољен, другови из Паланке саветовали су да се акција одложи. Ипак је овог пута неколико питомаца и питомица успело да побегне. Међу њима су од омладинки биле: Славка Петровић, Разуменка Жунић-Бацинче и Зорица Радуловић.

Немци, љотићевци и Специјална полиција одмах су поверили вођење истраге полицијском писару Ђурићу. Међу првима је ухапшена Милена Аћимовић, јер су њене ствари нађене поред ограде од бодљикаве жице. Она је подвргнута страховитом мучењу. Сачувано је њено саслушање, из којег се види да се ова млада девојка неустрашиво држала. Тада су ухапшене под сумњом да су спремале бекство и стављене под истрагу: Јелисавета Ђукић, Аница Паскаљевић, Неда Рваћанин, Вера Ценић, Зора Поповић, Корнелија Анкуцић, Бранка Кандић, Бесна Бутијер; оне су такође храбро поднеле сва мучења и застрашивања, тако да уопште није дошло до даље провале. У стварима које је Славка Петровић припремила да понесе, нађено је једно писмо, које је отежало положај ухапшених и због кога је поново доведена у логор Борислава Мастиловић.

Све до распуштања завода организована су бекства. У јануару, мају и јуну 1944. године, известан број омладинаца успео је да побегне. Половином маја 1944. године, ухапшен је и доведен у Завод један број средњошколаца из Паланке, међу њима од омладинки Живка Ђурђевић, Бранка

Луковић, Надежда Нешић, Живка Николић, Добрила Рендели и Бранка Филиповић.

Пред ослобођење управа завода је тражила да се појача обезбеђење Завода. Међутим, септембра 1944. године, у сагласности са тадашњим министром просвете. В. Јонићем, и Специјалном полицијом, управа је почела растурати логор, интернирце је пуштала наводно на неодређено одсуство кућама, с тим да ће их касније поново позвати. Управник са васпитачима благовремено је побегао из земље.

Подаци о питомицама Завода за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци

ЕМИЛИЈА АДАМОВИЋ-ПЕНЧИЋ, ученица из Обреновца; била курир и обавештајац Посавског одреда; ухапшена јуна 1943. године и спроведена У Завод.

МИЛЕНА АЋИМОВИЋ, рођена 7. децембра 1926. у Љигу, Заробљена као болничарска Колубарског одреда марта 1942; у Завод упућена 7. децембра 1942; боравак јој продужен на две године, те је остала до расформирања логора. (О њеном саслушању поводом бекства Славке Петровић и др. новембра 1943. и држању за време истраге види стр. 7; пуна биографија налази се у материјалу о Ваљеву).

МИЛЕНА АЦЕМОВИЋ, из Чачка.

ЉИЉАНА АКСЕНТИЈЕВИЋ, матурант. Упућена у Завод од стране предстојништва полиције Чачка, 23. јануара 1943, пуштена 1. априла 1944. године.

ДУШАНКА АНЂЕЛКОВИЋ, пуштена септембра 1944. године.

КОРНЕЛИЈА АНКУЦИЋ, учитељица, рођена 1. марта 1922. у Св. Михајлу (Банат). У Завод упућена од стране Управе града Београда 30. XII 1942;
У Заводу била од 19. I 1943. до 20. VI 1944. Припадала групи борбених и доследних омладинки; због помоћи у организовању бекства групе логораша новембра 1943. била подвргнута истрази и мучењу. Управа Завода да-

ЗАВОД
З АПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ[1])
Пов. Бр. 465
4-1X-1944 год.
Смедеревска Паланка

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
Опгите одељење

БЕОГРАД

Због изванредних прилика у овом крају Управа Завода била је приморана да регии да се пусте на привремено отсуство у трајању од месец дана својим кућама следеће питомице:

Миланка Перић
Радмила Филиповић
Јелена Цвијић
Ковиљка Даниловић
Радмила Трифуновић
Живка Јанковић
Милица Станковић
Зора Поповић
Милосија Зајић
Татјана Ристић
Биљана Маринковић
Љубица Јањић
Душанка Анђелковић
Ангелина Вуковић
Катарина Мирић
Оливера Стефановић
Деса Јелић
Милка Лончар
Душица Крстић
Љубинка Радовановић
Живка Антић
Вера Косић
Деса Божић
Милии,а Станковић
Анкица Стојић
Јованка Милановић
Бисенија Јовановић
Босиљка Станковић
Ружица Бојаџић
Милева Ђорђевић
Милена Аћимовић
Мира Микић
Мира Васовић
Добрила Јовановић
Оливера Давидовић
Вера Ђокић
Јелена Јовановић
Радмила Радовановић
Олга Станковић
Милка Недељковић

Међу овим питомицама налазе се само оне које би и ипаче дошле у обзир да буду пугитене 22. септембра приликом прославе двогодигиьии,е рада Завода.

Предлог за њихово коначно пуштање из Завода поднеће Управа томе одељењу накнадно.

О овоме су одмах обавештене месне полицијске власти у циљу вођења н адзора.

Молимо да дате сагласност за овај акт Управе Завода, као и да нам Миниетарство просвете и вера изда одобрење да у случају теже ситуације ни исти начин поступимо још са извесним бројем питомица.

У току 2, 3. и 4. септембра безуспешно смо покушавали да ступимо с министром просвете и вера у телефонску везу и да добијемо одобрење за овај корак.

За Управника Завода
Др. Д. Поповић, с. р.

М.П.

Министарство просвете и вера својим актом I Пов. бр. 301 од 5 септембра 1944 године одобрило је да се наведене питомице пусте својим кућама на месец дана.

[1]) Државни архив СРС, К. Ком. за ратне злочине. Мин. просвете и вера (опште одељење) — Смед. паланка.

ла је за њу ову карактеристику, поводом одбијања да је пусти из Завода:. . . она је по природи врло повучена, апатична, незаинтересована, па је врло тешко с њом успоставити контакт, а камоли на њу извршити потребан политички утицај ...“ (пуна биографија налази се у материјалу о Вршцу).

МИЈ1КА БАБОВИЋ, ученица Учитељске школе; ухапшена од стране Специјалне полиције у Београду 15. марта 1944. „због учешћа у раду илегалне комунистичке пропаганде“ и упућена у Завод.

НАДА БАБОВИЋ, свршени матурант, родом из Трнаве. Као сарадница НОП упућена у Завод од предстојништва полиције Чачка, 23. јануара 1943, пуштена 1. априла 1944. године.

БОСИЉКА БАЧИЋ, рођена 10. II 1919. године у Сјенковцу код Дервенте. Од 1938. живи у Београду где се укључила у напредни раднички покрет. Од 1941. је члан КПЈ и ради међу женама. Ухапшена у провали 1942. године и као омладинка упућена у Завод, али пошто ту наставља са револуционарним радом враћена је на Бањицу и стрељана 25. маја 1943. године.

РАДМИЛА БОГДАНОВИЋ-БОГДАНА, ученица VIII разреда гимназије из Београда. Члан рејонског актива СКОЈ. Ухапшена због диверзантског рада и упућена у Завод у лето 1942; јануара 1943. године послата на лечење у Београд, али се — према писму министра просвете и вера Драгом Јовановићу и писму управника Завода — није вратила.

МИЛОСТИНА БОГИЋЕВИЋ, свршени матурант, упућена од предстојништва полиције Чачка као сарадница НОП у Завод 24. јануара 1943, пуштена 17. јануара 1944. године.

ДЕСА БОЖИЋ, пуштена из Завода септембра 1944.

МИЛИЦА БОШЊАКОВИЋ-ЈАНКОВИЋ, матурант. С пролећа 1943. године доведена из ужичког краја у Завод са групом омладинаца; отпуштена јуна 1944. године.

МИЛЕНКА БОШЊАКОВИЋ, ученица Учитељске школе. Упућена у Завод од предстојништва полиције у Ужицу 6. јануара 1943, пуштена 23. IX 1943. године.

МИЛУНКА БОШЊАКОВИЋ, ученица из Ужица. Упућена са групом омладинаца с пролећа 1943. године.

РАДМИЛА БРАНКОВИЋ, ученица VI разреда гимназије из Новог Пазара. Упућена у Завод одлуком II батаљона Српског добровољачког корпуса, отпуштена 20. јуна 1944. године.

ВЕСНА БУТИЕР, студент Економско-комерцијалне школе. Рођена у Сплиту 15. IX 1920. године. Решењем Управе града Београда — Специјалне полиције од 9. IX 1942. године упућена са првом групом у тек основани Завод за принудно васпитање омладине, где је остала до његовог расформирања. Управа за њу даје карактеристику: *„Весна Бутјер је добро изграђени комуниста. После рада на универзитету као одушевљена прешла на рејонски рад. Зилус је постала секретар I квартовског актива на 11 рејону СКОЈ-а. Припремила је ударнике, имала је најјачи актив од око 70 скојеваца. Пред властима има рђаво држање и непоправива је”* — што у ствари значи да је припадала тзв. језгру доследних и напредних скојевки у Заводу.

РУЖИЦА БОЈАНИЋ, пуштена из Завода септембра 1944. године.

МИРОСЛАВА ВАСОВИЋ, ученица VI разреда гимназије у Пожаревцу. У Заводу је од почетка 1943. године. Маја исте године управник предлаже да јој се продужи боравак на три године.

БРАНКА ВЕЛИЧКОВИЋ

ЗЛАТА ВЕЉКОВИЋ, матурант из Крушевца. Упућена у Завод од Управе града Београда 8. XII 1942, пуштена 23. IX 1943.

НАДЕЖДА ВЕСЕЛИНОВИЋ, пуштена из Завода септембра 1944. године.

АНГЕЛИНА ВУКОВИЋ, пуштена из Завода септембра 1944. године.

ЂОРЂИНА ВУКЧЕВИЋ, матурант из Београда. Ухапшена у средњешколској скојевској провали у лето 1942; упућена од УГБ 8. XII 1942. на 6 месеци. Међутим, према извештају управе Завода „Задржана преко рока јер је рад на њеном преваспитавању захтевао више времена". Била је обухваћена за бекство са Славком Петровић и др. али није побегла. Одлучено да се пусти 22. септембра 1943. (Види картон Вучковић Ђина).

МАРИЈА ВУЛИЋ, домаћица из Крушевца. Упућена у Завод 9. VI 1943 — пуштена 20. VI 1944. године.

НАДА ГОЛУБОВИЋ, фризерка из Ваљева. Ухваћена као партизанка, упућена у Завод од УГБ 9. III 1942. (или 1943?). Пуштена 22. IX 1943. године.

ДАНИЦА ГРУЈИЋ-БАЈАГИЋ, ученица VIII разреда гимназије у Лесковцу. Рођена 1922. у Доњем Коњувцу члан КПЈ од 1942. јула месеца. Као сарадник НОП ухапшена новембра 1942. од Специјалне полиције у Нишу. У Заводу од 10. I 1943. до 4. II 1944 (види њену биографију уз Лесковац).

МИЛИЦА ГРУЈИЧИЋ, матурант из Чачка. У Завод упућена 17. XII 1942. као сарадник НОП; отпуштена 20. VI 1944. године.

ОЛИВЕРА ДАВИДОВИЋ, ученица III године Трговачке академије из Београда. У Завод упућена августа 1943. на годину дана, пуштена септембра 1944.

ДАНИЦА ДАЈИЋ-ТРАЈКОВИЋ, ученица IV године Трговачке академије из Смедерева. Најпре била отерана у логор на Бањици, одакле после шест месеци упућена од УГБ у Завод 29. јуна 1943. на годину дана. Међутим, у Заводу је остала до расформирања.

ДРАГОСЛАВА ДАМЊАНОВИЋ

МИЛИЈАНА ДАМЊАНОВИЋ, из Божурње. Упућена од УГБ 1. VIII 1943. у Завод; 1. IV 1944. одлучено да се пусти.

КОВИЉКА ДАНИЛОВИЋ, пуштена из Завода септембра 1944.

НАДЕЖДА ДЕДИЋ, службеница Министарства финансија из Београда. Ухваћена од Специјалне полиције као сарадник НОП и упућена у Завод XII 1942; пуштена маја 1943. године.

НЕДА ДИВЉАН, матурант из Београда. Члан СКОЈ од 1940. ухапшена јула 1942. као члан скојевске средњошколске групе и 22. септембра те године упућена у Завод од УГБ. Једно време провела на специјалистичком лечењу у Београду. Одлучено да се из Завода пусти 22. септембра 1943.

КАТАРИНА ЂОГАТОВИЋ, кројачица из Крушевца. Упућена од полиције Крушевца у Завод 9. VI 1943, одлука о пуштању 1. IV 1944.

ВЕРА ЂОКИЋ, пуштена септембра 1944. године.

ЈЕЛЕНА ЂОРЂЕВИЋ, ученица V године Учитељске школе у Крагујевцу. Актом Пов. бр. 189 од 28. V 1943. управник Завода предлаже да јој се продужи боравак на две и по године.

МИЛЕВА ЂОРЂЕВИЋ, пуштена из Завода септембра 1944. године.

ЈЕЛИСАВЕТА-ЈЕКА ЂУКИЋ, скојевка и партизанка из Јагодине. (О њеном борбеном и непомирљивом држању у Заводу видети стр. 7. као и биографију уз материјал за Јагодину о њеном предратном раду).

МИЛИЦА ЖИКИЋ, кројачица из Пожаревца. У Завод упућена од стране УГБ Специјалне полиције 5. IV 1944. Пуштена одлуком Министарства просвете и вера од 17. I 1944.

СЛАВКА ЖИКИЋ, домаћица из Ротине. Упућена од УГБ 24. децембра 1942. на годину дана.

РАЗУМЕНКА ЖУНИЋ-БАЦИНЧЕ, у Завод је допремљена из логора на Бањици где је била као талац у својој 14. години. Из Завода побегла у партизане новембра 1943 (видети њену посебну биографију).

МИЛОСИЈА ЗАЈИЋ, скојевка из Крушевца.

ДАРИНКА ИВАНОВИЋ, свршена ученица Трговачке академије. У Завод упућена од предстојништва градске полиције у Крушевцу.

МИРОСЛАВА ИВАНОВИЋ, студент Економско-комерцијалне више школе из Београда. У Завод упућена одлуком УГБ од 28. марта 1943. пуштена 1. IV 1944. године.

МЕЛАНИЈА ИГЊАТОВИЋ, ученица Учитељске школе из Ниша. Упућена од Специјалне полиције у Нишу у пролеће 1943. године. Одлука о пуштању донета 1. IV 1944. године.

АНГЕЛИНА ИЛИЋ-СЕКА, ученица V разреда гимназије у Прокупљу. Као скојевка ухапшена у провали 1942, отерана у нишки логор, а потом у Завод у Смедеревској Паланци. Из Завода пуштена као „преваспитана“, али је ступила у НОВ пошто је неко време била курир између Смедеревске Паланке и Београда. Као борац погинула у борбама за ослобођење Београда 14. X 1944. спасавајући рањеног друга.

БРАНИСЛАВА ИЛИЋ, ученица Трговачке академије, упућена у Завод одлуком УГБ од 1. III 1944. године.

ЗОРИЦА ИЛИЋ, упућена из Нишког логора марта 1943. године.

ЈЕЛИЦА-МИЛКА ИЛИЋ, ученица VII разреда гимназије у Лесковцу. Члан СКОЈ од 1940; руководила саботерском акцијом 1941, крајем те године одлази у Кукавички одред као прва жена партизан. Ухапшена од Специјалне полиције у Београду и послата 24. XII 1942. у Завод на годину дана. Пуштена септембра 1944. (видети њену биографију у материјалу о Лесковцу).

ГОРДАНА ЈАКОВЉЕВИЋ, ученица II године Учитељске школе. Упућена у Завод од Специјалне полиције у Нишу 17. VI 1943, одлука о пуштању 1. IV 1944.

ВЕРА ЈАНКОВИЋ, ученица VII разреда гимназије из Ужица. Упућена од УГБ 5. V 1943. у Завод, одлука о пуштању од 1. IV 1944.

ДОБРИЛА ЈАНКОВИЋ, упућена у Завод марта 1943. године заједно са групом омладинаца из Нишког логора.

ЖИВКА ЈАНКОВИЋ, кројачица из Ниша. Због комунистичке активности ухапшена и упућена у Завод 5. III 1943, пуштена 17. I 1944.

ЖИВКА-ЖАНА ЈАНКОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Београда. Ухапшена у средњошколској провали у лето 1942. као члан рејонског руководства СКОЈ-а на Чукарици и диверзантских акција. У Завод упућена 22. септембра 1942. на годину дана. Међутим, у Заводу је задржана до расформирања. На молбу њеног оца да је пусте, управник Завода наводи да је *„заиста доброг понашања, мирна и коректна, али то не значи да више није комунисткиња. Могу слободно тврдити да за више од годину дана боравка у Заводу није ни за нијансу променила своје старо мишљење ради кога је дошла у Завод”.* По изласку из Завода одмах ступа у НОВ. Сада је адвокат на Чукарици у Београду.

ЉУБИЦА ЈАЊИЋ, из Пожаревца, била је у одреду болничарка у тзв. подморници. Да би је сачувала од хапшења мајка је сама довела у Завод.

РАДМИЛА ЈАЊИЋ, ученица VI разреда гимназије. Упућена од предстојништва Градске полиције из Пожаревца 3. XII 1942. без одређеног рока боравка; одлука о пуштању од 23. IX 1943.

НАДЕ2КДА ЈЕВТОВИЋ, свршена матуранткиња из Чачка. Упућена у Завод од Предстојништва градске полиције у Крагујевцу 26. I 1943. Управник Завода 28. V 1943. предлаже да јој се продужи боравак на две године, али је пуштена 17. I 1944.

ДЕСАНКА ЈЕЛИЋ, ученица грађанске школе из Ивањице. Упућена од Специјалне полиције 1. III 1944; остала до расформирања Завода септембра 1944.

МАРИЈА ЈЕЛИЋ, из Ивањице, свршена матуранткиња, упућена у , Завод 28. II 1943. са групом омладинаца из ужичког краја; пуштена одлуком министарства просвете 17. I 1944.

ЂИНА ЈОВИЋЕВИЋ, ученица из Пећи (в. о њој у материјалу о Пећи); ухваћена на курирском задатку у Косовској Митровици и упућена у овај Завод, одакле је побегла јануара 1944. Погинула у Срему.

БИСЕНИЈА ЈОВАНОВИЋ, пуштена из Завода септембра 1944. године.

ВЕРА ЈОВАНОВИЋ, упућена у Завод марта 1943. са групом омладинаца из Нишког логора.

ДОБРИЛА ЈОВАНОВИЋ, пуштена септембра 1944.

ДРАГА ЈОВАНОВИЋ, ученица III године Учитељске школе. Упућена од Предстојништва полиције у Чачку 23. I 1943.

ЈЕЛЕНА ЈОВАНОВИЋ, пуштена септембра 1944.

РАДОСЛАВА ЈОВАНОВИЋ

РОСА ЈОВАНОВИЋ, ученица Учи тељске школе. Заробљена као партизанска болничарка и упућена од Предстојништва градске полиције у Чачку 4. II 1943. без одређеног рока. Пуштена одлуком о отпуштању 103 пи-

томца Завода 23. IX 1943. Убрзо умрла.

САША ЈОВАНОВИЋ, из Београда, провела у Заводу седам месеци.

ТАНКОСАВА ЈОВАНОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Прокупља. Упућена у Завод од Управе полиције у Нишу 22. V 1943; предлог о отпуштању 1. IV 1944.

ДАРИНКА ЈОВАНЧИЋ, домаћица из Београда, упућена у Завод од УГБ 9. III 1943, пуштена 1. IV 1944.

Ј1ЕПОСАВА ЈОВАНЧИЋ, кројачица из Пожаревца. Упућена од УГБ 18. VIII 1943; пуштена 20. VI 1944.

ЉУБИЦА ЈОВАНЧИЋ, ученица VI разред гимназије из Београда. Члан СКОЈ, похађала санитетски курс код Раде Ђулић-Младеновић за територију Источни Врачар. Ухапшена с јесени 1942, у Завод упућена од УГБ 27. II 1943. године дана. Није пуштена о року, с мотивацијом да није преваспитана, већ 1. IV 1944.

ДРАГОСЈ1АВА ЈОВИЧИЋ, свршени матурант из Ужица. Упућена у Завод од УГБ, Специјалне полиције 5. V 1943, отпуштена јануара 1944. године.

СТЕФАНКА ЈОСИФОВИЋ, скојевка из Краљева. После провале фебруара 1943. одведена на Бањицу а затим у Завод.

МИЈ1АНА КАЈ1ИНИЋ, ухапшена од Специјалне полиције у Смедереву априла 1944. и упућена у Завод.

СОЊА КАЈ1ИНИЋ, заједно са Миланом Калинић ухапшена априла 1944. од Специјалне полиције у Смедереву и отерана у Завод у Паланци.

БРАНКА КАНДИЋ, ученица из Београда, рођена 12. XI 1925. у Мионици. Ухапшена од Специјалне полиције 21. IV 1943, одведена у Завод 28. V исте године и остала до расформирања 8. IX 1944. године. После бекства групе питомаца новембра 1943. године управа Завода ухапсила је и њу заједно Миленом Аћимовић, Аницом Паскаљевић и другима и подвргла тешкој истрази. Касније је упућена на лечење у Градску болницу у Београду. Управа болнице је после лечења отпустила, јер наводно нису били уговорени потребни детаљи о њеном враћању у Завод — заједно са Милом Станојевић и Зорком Стојановић.

КРИСТИНА КАТИЋ (Христина, Анђелка), ученица VI разреда гимназије из Београда. Упућена од УГБ 5. V 1943. на годину дана; одлука о пуштању 1. IV 1944. године.

ЗОРА КНЕЖЕВИЋ, матурант из Прокупља. Као скојевка ухапшена у провали марта 1942, отерана у Нишки логор а потом у Завод 22. V 1943. на годину дана. Пуштена 1. IV (или 3. IX) 1944.

ВЕРА КОСТИЋ, ученица III разреда Учитељске школе. Упућена од Управе града у Нишу 26. V 1943.

КАТИЦА КОСОР

ДУШИЦА КРСТИЋ, ученица IV разреда гимназије у Нишу. Упућена у Завод 21. II 1944, где је остала до расформирања.

ЗАГОРКА КРКИЋ, домаћица из Крушевца. Упућена у Завод 9. VI 1943, одлука о пуштању 1. IV 1944.

ВЕРА КРУПЕЖ, из Чачка.

ДРАГИЊА КУЗМАНОВИЋ, ученица Трговачке академије из Ваљева. Упућена у Завод од УГБ Специјална полиција 7. XII 1942, пуштена одлуком министарства просвете од 17. I 1944.

ЗОРА КУЛИЦАН-БОЖОВИЋ, радница. Ухапшена као члан рејонског руководства СКОЈ на Дорћолу у лето 1942, пребачена на Бањицу а затим с првом групом питомаца у Заводу, септембра 1942. Припадала борбеном „језгру" омладинки у Заводу.

МИЛКА ЛОНЧАР, пуштена из Завода септембра 1944.

ДАНИЦА ЛУКИЋ, ученица VIII разреда гимназије. Упућена од Предстојништва градске полиције у Чачку 23. I 1943. без одређеног рока. Одлуком о отпуштању 103 питомца од 23. IX 1943. пуштена и она.

БРАНИСЛАВА ЉУБИЧИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Прокупља. Као члан СКОЈ ухапшена марта 1942, из Нишког логора пребачена у Завод 30. I 1943, пунггена 17. I 1944.

МАГДАЛЕНА-БЕЛА МАЛДИНИ, ученица VI разреда гимназије. Члан актива СКОЈ-а у Лесковцу формираног маја 1942. Одлуком УГБ од 29. I 1943. упућена у Завод на шест месеци. Одлучено 25. VIII 1943. да остане јер није преваспитана: „идеолошки неизграђена, али ипак инфицирана левичарском идеологијом". Пуштена 1. IV 1944.

ОЛГА МАЛДИНИ, ученица III разреда гимназије из Лесковца, члан актива СКОЈ-а. Упућена у Завод од УГБ 30. XII 1942. Није пуштена о року јер наводно није била преваспитана, већ 23. IX 1943. године.

НАДЕЖДА МАЈСТОРОВИЋ, матурант из Чачка.

МИЛИЦА МАНОЈЛОВИЋ, кројачица из Тополе. Упућена у Завод од УГБ 7. III 1943, пуштена 20. IV 1944.

БИЉАНА МАРИНКОВИЋ, (види Протић Биљана).

ДРАГИЦА МАРКОВИЋ, скојевка из Београда (сада лекар у Београду).

ЈЕЛЕНА МАРКОВИЋ, упућена у Завод из Београда од УГБ 5. V 1943, пуштена 17. I 1944.

ЈЕЛИСАВЕТА МАРКОВИЋ-БЛАГОЈЕВИЋ-Макс, кројачка радница. Члан СКОЈ од 1941. Ухапшена у провали 12. II 1942. Из Нишког логора 1943. пребачена у Завод. После пуштања 1944. отишла у НОВ.

МИЛЕНА МАРКОВИЋ, студент медицине из Крагујевца. Била болничарка у Дуленима. Ухапшена од Специјалне полиције, пребачена у Завод из логора са Бањице 11. X 1942; пуштена 17. I 1944.

ОЛИВЕРА МАРКОВИЋ, свршена ученица Женске занатске школе из Београда. Упућена од УГБ 7. II 1943, пуштена 1. IV 1944.

БОРИСЛАВА МАСТИЛОВИЋ, студент медицине. Рођена 22. V 1921. у Тузли. Ухапшена као секретар актива СКОЈ-а на Црвеном крсту у Београду 6. IX 1942, крајем октобра упућена у Завод на 6 месеци, али задржана годину дана. После пуштања маја 1943. у Београду успоставила везу и постала курир за Смедеревску Паланку. Поново ухапшена 2. XII

1943. и опет упућена у Завод на неодређено време. Пуштена 20. VI 1944.

РАДМИЈ1А МАТУНОВИЋ, ученица VI разреда гимназије из Ваљева. У Завод упућена од УГБ 6. III 1943, пуштена 17. I 1944.

КОСА МАТУНОВИЋ.

РАДМИЈ1А МИЈАЈ1КОВИЋ, студент Економско-комерцијалне више школе. Упућена од полиције у Нишу 21. VI 1943, пуштена 20. VI 1944.

РАДМИЈ1А МИЈАТОВИЋ, кројачица из Крушевца. Упућена у Завод 9. VI 1943, пуштена 20. VI 1944.

МИРА МИКИЋ, пуштена из Завода сетпембра 1944.

ЈОВАНКА МИЈ1АНОВИЋ, пуштена из Завода септембра 1944.

САВА МИЛИНКОВИЋ.

СОЊА МИЛИЋЕВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Београда. Рођена 10. V 1923. у Мостару. Упућена у Завод 22. IX 1942. од УГБ с роком од 6 месеци, пуштена маја 1943.

ДРАГАНА МИЛОВАНОВИЋ, кројачица са Уба. Упућена од УГБ 28. **III** 1943, пуштена 17. I 1944. Погинула у партизанима.

СТАНКА МИЛОВАНОВИЋ - НАНЧЕ, ученица **III** године Трговачке академије. Упућена у Завод 25. **VI** 1943. од управе полиције у Нишу, где је била ухапшена са групом омладинаца скојеваца 12. **II** 1942. У Заводу остала годину дана.

ВЕРА МИЛОСАВЉЕВИЋ, ученица VI разреда гимназије. Упућена у Завод 27. I 1943. од Начелства среза младеновачког, пуштена 17. I 1944. године.

МИЛЕНА МИЛОШЕВИЋ.

РАДА МИЛОШЕВИЋ-ЦРНА РАДА. У Заводу припадала борбеном „језгру“ омладинки; ухапшена пред извођење пуча и после истраге отерана У логор на Бањици са групом питомаца, од којих су неки стрељани.

РАДМИЛА МИЛОШЕВИЋ, из Чачка.

ЉУБИЦА МИЛУНОВИЋ, ученица VI разреда гимназије у Лесковцу (или Милутиновић). Упућена од УГБ 30. XII 1942. на 6 месеци. Како у њеном преваспитавању није било успеха, управа Завода пише у њеној карактеристици: „Задржана преко рока, скромна моћ схватања[11]. Пуштена 23. IX 1943.

КАТАРИНА МИРИЋ, пуштена септембра 1944. године.

ДИВНА МИРКОВИЋ, свршени матурант из Краљева. Ухапшена у провали фебруара 1943. и отерана на Бањицу, а одатле 20. III 1943. у Завод. Пуштена 20. VI 1944.

РАДМИЛА МИРЧИЋ-Мала, учитељица у Вуковићу. Упућена од УГБ 11. X 1942, пуштена 17. I 1944.

БРАНКА МИТИЋ, студент фармације. Упућена од крушевачке полиције у Завод 9. VI 1943, пуштена 17.1 1944. Рођена у Крушевцу.

ВУКОСАВА МИТИЋ, ученица VIII разреда гимназије. Министарство просвете одобрило 25. VIII 1943. предлог Управе Завода да остане, мада јој је истекао рок, јер није преваспитана.

МЕЛАНИЈА МИТИЋ, ученица III године Учитељске школе. Упућена од Управе полиције у Нишу 26. IV 1943.

ВЕРА МИХАИЛОВИЋ, учитељица из Лазаревца. Упућена од УГБ 15. VII 1943, пуштена 17. I 1944.

ЉУБИЦА МИХАИЛОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Пожаревца. Упућена од пожаревачке полиције 3. X 1942. без одређеног рока. Пуштена 23. IX 1943.

РАДМИЛА МИХАИЛОВИЋ, ученица Текстилне школе у Лесковцу. Члан актива СКОЈ од 1942. Ухапшена новембра те године и 30. XII упућена од УГБ у Завод на 6 месеци. Задржана преко рока, јер наводно није преваспитана. Пуштена 22. IX 1943.

ЗОРА МИШИЋ.

МИЛЕНИЈА МИШИЋ, ученица V године Учитељске школе из Неготина. Упућена од полиције у Нишу 28. V 1943, пуштена 1. IV 1944.

РАДМИЛА МЛАДЕНОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије у Лесковцу. Упућена на годину дана од УГБ, пуштена 23. IX 1943.

ИЛИНКА МЛАЂЕНОВИЋ, ученица VI разреда гимназије. Рођена у Ужицу 2. VIII 1924. Ухапшена због организовања помоћи НОП. Упућена од УГБ на годину дана у Завод. Отпуштена јуна 1944.

АНИЦА МРКОЊИЋ, ученица IV године Трговачке академије. Упућена од УГБ 21. VIII 1943, пуштена јуна 1944.

МАРИЈА МУТИЋ, кројачица из Ваљева. Упућена од УГБ 6. III 1943, пуштена 1. I 1944.

ДУШИЦА МУЧАЛИЦА, ученица из Прокупља, секретар скојевског актива у гимназији почетком 1942. Ухапшена у мартовској провали и претучена у Специјалној полицији у Нишу. Пребачена у Нишки логор, а одатле у Завод 1943 (видети о њеном раду у материјалу о Прокупљу).

МИРЈАНА НАУМОВИЋ, ученица VII разреда гимназије из Лесковца. Упућена од УГБ 30. XII 1942. на годину дана, пуштена 23. IX 1943.

МИЛКА НЕДЕЉКОВИЋ, пуштена септембра 1944.

ДРАГИЦА НЕДИЋ, ученица VII разреда гимназије из Лесковца. Упућена од УГБ 30. XII 1942, пуштена 17. I 1944.

ЈЕЛИЦА НЕДИЋ-ДРЕНОВАЦ, ученица из Београда. Предратни члан СКОЈ, учествовала у свим диверзантским акцијама; у јесен члан централног средњошколског актива СКОЈ. Ухапшена у лето 1942. и после шест месеци у Специјалној полицији упућена у Завод.

ОЛИВЕРА-ВЕРА НЕСТОРОВИЋ, скојевка из Прокупља. Ухапшена марта 1942, отерана заједно с мајком у Нишки логор, маја 1943. пребачена у Завод. Имала браћу у партизанима. Успела да је пусте кући да обиђе болесну мајку, а отишла у партизане.

МИЛОЈКА НЕШКОВИЋ, матурант из Горњег Милановца, ухваћена 21. II 1942, отпуштена из Завода 4. II 1944.

НАДА НИКОЛЕТИЋ, била је у Заводу 1943. Припадала групи борбених омладинки.

ДУШАНКА НИКОЈ1ИЋ, домаћица из Великог Градишта. Упућена од УГБ 5. V 1943, пуштена 1. IV 1944.

МИЛИЦА НИКОЛИЋ, учитељица из Церовца. Као активна скојевка учествовала у раду омладине у Смедеревској Паланци, нарочито у првим данима рата. Ухапшена јуна 1943. и упућена у Завод.

ЈОВАНКА-ЈОЛЕ НИКОЛИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Пожаревца. Упућена од пожаревачке полиције 17. II 1943, отпуштена 23. IX 1943.

ВЕРА НИКЧЕВИЋ, ученица IV разреда гимназије из Лесковца. Упућена у Завод на захтев мајке, која се надала да ће је тако сачувати од прогона.

ВЕРА ОБРАДОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије у Чачку. Као сарадник НОП ухапшена и упућена у Завод 12. II 1943. на годину дана.

НЕВЕНКА ОКЛОПЧИЋ, свршена ученица СТШ. Због активног рада за НОП упућена од УГБ 28. III 1943. Пуштена 17. I 1944.

ДАНИЦА ОРЕШЧАНИН, ученица IV разреда гимназије из Београда. Упућена од УГБ 10. VII 1943. на шест месеци.

АНИЦА ПАСКАЉЕВИЋ, ученица из Крушевца, у Завод је доведена са првом групом питомаца септембра 1942. године. Припадала групи непоколебљивих и доследних омладинки. После бекства групе питомаца новембра 1943. била у Заводу под истрагом и страховито мучена. Одбила да прима храну из солидарности са друговима којима је управа као вођама пуча ускратила храну.

МИЛЕНА-ПИЊА ПЕНЕЗИЋ, ученица из Ужица. Као талац била ухапшена фебруара 1943, затим пребачена у Завод, где је била међу борбеним омладинкама. После неуспелог покушаја бекства отерана у логор на Бањицу. После изласка са Бањице ступила у Космајски одред.

МИЛАНКА ПЕРИЋ, из Смедерева. Априла 1944. Специјална полиција је ухапсила и отерала у Завод, где је остала до расформирања, септембра 1944.

БРАНКА ПЕРИШИЋ, ученица III године Трговачке академије у Крушевцу. У Завод упућена 11. VI 1943. на годину дана.

КРСТИНА ПЕРКОВИЋ

АНКА-ПУСА ПЕТКОВИЋ, ухапшена као врло активна омладинка из Ћуприје (видети о њој у материјалу о Ћуприји).

ДЕСАНКА ПЕТРОВИЋ, ученица VII разреда гимназије у Пожаревцу. Упућена у Завод 3. XII 1942, пуштена 23. IX 1943.

ДОБРИЛА-ЗДЕНКА ПЕТРОВИЋ, учитељица из Краљева, кандидат за КПЈ. Упућена од УГБ 5. V 1943, пуштена 20. VI 1944.

ДРИНКА ПЕТРОВИЋ (и њена сестра Олга), ученица из Љига, упућена од УГБ 11. X 1942. пуштена 23. IX 1943.

МАРИОЛА ПЕТРОВИЋ, из Зајечара. Актом Министарства просвете I бр. 12253 од 22. XI 1943. тражи се од Управе града Београда да одобри Мариоли Петровић кућно лечење, пошто је лакши кривац. Мариола је убрзо умрла од последица мучења у Специјалној полицији.

ОЛГА ПЕТРОВИЋ (и њена сестра Дринка) кројачица из Љига упућена У Завод од УГБ 11. X 1942, пуштена 23. IX 1943.

РАМИЛА ПЕТРОВИЋ, ученица VI разреда гимназије из Београда, упућена од УГБ 15. VII 1943, пуштена 1. IV 1944.

РАДМИЛА ПЕТРОВИЋ, ученица V разреда гимназије из Београда упућена од УГБ 12. XII 1942. на годину дана.

СЛАВКА ПЕТРОВИЋ-Мућас, свршени матурант из Аранђеловца. Била је члан средњошколског руководства СКОЈ-а у Београду. Упућена у Завод од УГБ. После успелог бекства из Завода новембра 1943. придружила се I Шумадијском одреду, у лето 1944. постала је секретар СК СКОЈ-а за орашачки и опленачки срез, затим члан ОК СКОЈ-а.

МИРОСЛАВА ПЕШИЋ, ученица VI разреда гимназије у Лесковцу. Као активна скојевка ухапшена 30. IX 1942. од Специјалне полиције и упућена у Завод 29. I 1943. Није пуштена о року јер није била „преваспитана", већ 1. IV 1944.

МИРОСЛАВА ПОПОВИЋ, ученица IV године Трговачке академије у Нишу, где је била формирала актив СКОЈ-а у ТА. Ухваћена у омладинској провали фебруар-март 1942. Била најпре у логору у Нишу, а 5. III 1943. упућена у Завод. Припадала групи борбених и доследних омладинки у Заводу. Пуштена 17. I 1944.

ЗОРА ПОПОВИЋ, студент медицине. Рођена 1922. Била међу првим активним омладинкама у I женској гимназији у Београду. Члан СКОЈ-а. Ухапшена у мартовској провали 1942; из Специјалне полиције пребачена на Бањицу, одатле у Завод, где је остала до расформирања. У Заводу имала непомирљиво и доследно држање.

БИЉАНА ПРОТИЋ-МАРИНКОВИЋ, ученица VII разреда гимназије у Нишу. У Завод примљена на молбу мајке која је тиме мислила да је заштити јер јој је муж, Биљанин очух, био отеран у Матхаузен, где је умро, а његова кћи у логор на Црвеном крсту.

ЈЕЛЕНА РАБРЕНОВИЋ, радница из Чачка. У Завод упућена од УГБ 5. V 1943, пуштена 17. I 1944.

НАДА РАБРЕНОВИЋ, у Заводу је била током 1943.

РАДМИЛА РАДИШИЋ, кројачица, рођена 2. II 1918. у Саници. Упућена од УГБ 27. X 1942. на шест месеци. Пуштена маја 1943. Отишла у одред. Погинула јуна 1944.

ДЕСАНКА РАДОЈЕВИЋ, из Смедерева. Априла 1944. Специјална полиција је ухапсила и упутила у Завод.

РОСА РАДОШЕВИЋ

ВЕРА РАДОВАНОВИЋ, кројачица из Божурње. Упућена од УГБ ■— Аранђеловац, 21. VIII 1943. у Завод; одлука о пуштању донета 1. IV 1944.

ВИКТОРИЈА РАДОСАВЉЕВИЋ, кројачица из Ваљева, била члан ОК СКОЈ, комесар партизанске болнице. Ухапшена и упућена у Завод од УГБ 9. III 1943, пуштена 1. I 1944. (видети о њој у материјалу о Ваљеву).

Ј1ЕНКА РАДОСАВЉЕВИЋ, гимназисткиња из Лесковца постала члан актива СКОЈ-а на Хисару 1942. Ухапшена почетком 1944. године и послата у Завод.

ЉУБИНКА РАДОВАНОВИЋ, била питомица Завода до његовог расформирања септембра 1944.

РАДМИЛА РАДОВАНОВИЋ, ученица Учитељске школе у Јагодини, била питомица Завода до његовог расформирања.

МИЛЕНА РАДОВАНОВИЋ, била питомица Завода.

РОСА РАДОЈЕВИЋ, домаћица из Рготине, упућена од УГБ 24. XII 1944. године.

БОЈАНА РАДОСАВЉЕВИЋ, сељанка из Чачка (село Станчићи), активно радила као члан СКОЈ. Била питомица Завода у Смедеревској Паланци, одакле пребачена на Бањицу до расформирања логора. Ступила у НОВ. Умрла 1945.

ЈЕЛЕНА РАДОСАВЉЕВИЋ, питомица Завода.

ЗОРКА РАДУЛОВИЋ, ученица из Краљева. УГБ је 28. II 1943. упутила у Завод на две године. Успела да побегне заједно са Славком Петровић и Разуменком Жунић. (Видети њену биографију у материјалу о Краљеву).

МИРОСЛАВА-ПЕПА РАКИЋ, учитељица из Прокупља.

МИЛЕНА-МИЛА РАНЂИЋ, ученица из Обреновца. Скојевка, радила и пре рата. Руководила омладинском групом у Обреновцу.

СЛАВИЦА РАТЕЈ

ЈУЛИЈАНА РИСТИЋ, ученица из Прокупља, предратни члан СКОЈ-а. Ухапшена у мартовској провали 1942. Из Нишког логора пребачена у Завод 1943.

ТАТЈАНА РИСТИЋ, ученица из Чачка.

ЗАГОРКА САВИЋ, кројачица из Марковца. Упућена од II батаљона Српског добровољачког корпуса у Завод 30. IV 1943; пуштена 1. IV 1944.

МИРОСЛАВА САВИЋ-ВУКИЋЕВИЋ, ученица III године Трговачке академије из Ниша. Члан СКОЈ-а од 1938. Упућена од нишке полиције у Завод 25. III 1943. на годину дана. Пуштена 1. IV 1943.

МИЛИЦА СЕКУЛИЋ, ученица V разреда гимназије из Чачка. Као сарадница НОП ухапшена и упућена у Завод 8. II 1943, пуштена 17. I 1944. године.

ЛЕПОСАВА СИМИЋ, кројачица из Крушевца. Упућена у Завод 9. VI 1943, поштена 17. I 1944.

ЉУДМИЛА СОКОЛОВ, ученица I разреда СТШ, упућена од УГБ 11. II 1944 (ћерка Вере Соколов).

ЦВЕТА СТАНИСАВЉЕВИЋ, ученица VII разреда гимназије из Лесковца. Упућена од УГБ 30. XII 1942, пуштена 17. I 1943.

БОСИЉКА СТАНКОВИЋ, пуштена септембра 1944.

МИЛИЦА СТАНКОВИЋ, пуштена септембра 1944.

ОЛГА СТАНКОВИЋ, пуштена септембра 1944.

МИЛА СТАНОЈЕВИЋ, ученица Женске занатске школе у Крушевцу. Упућена у Завод 3. VI 1943. Заједно са Бранком Кандић и Зорком Стојановић, била на лечењу у Градској болници у Београду, која је после лечења отпуштена кући.

ДОБРОСЛАВА СТЕВЧИЋ, ученица VI разреда гимназије из Чачка.

ЗОРИЦА СТЕВАНОВИЋ, ученица V разреда гимназије из Лесковца. Била је 1941. члан актива СКОЈ-а у гимназији; хапшена децембра 1941. и новембра 1942. Са групом скојевки упућена у Завод од УГБ 30. I 1943, (или 30. XII 1942). Одлучено да се пусти пре рока 23. IX 1943.

МИЛИЦА СТЕФАНОВИЋ, кројачица из Крушевца. У Завод упућена од крушевачке полиције, пуштена 17. I 1943.

ОЛИВЕРА СТЕФАНОВИЋ, пуштена септембра 1944.

СЛОБОДАНКА СТЕФАНОВИЋ, студент агрономије из Пожаревца. Упућена од УГБ 19. I 1943, пуштена 17. I 1944.

ЗОРКА СТОЈАНОВИЋ, ученица III године Учитељске школе. Упућена у Завод 27. V 1943, пуштена 20. VI 1944. Била је послата на лечење у градску болницу у Београду, заједно са Бранком Кандић и Милом Станојевић. Управа болнице отпустила их је кућама (јер наводно нису били уговорени потребни детаљи са Заводом).

НАДА СТОЈАНОВИЋ, ученица VII разреда гимназије из Чачка. Упућена 9. II 1943, отпуштена 23. IX 1943.

РАДА СТОЈАНОВИЋ, из Раче Крагујевачке. Године 1941. била у партијској организацији. Веома активна у помоћи НОП. Ухапшена и отерана у Крагујевац, потом у Завод. После рата активна у АФЖ.

АНКИЦА СТОЈИЋ, у Заводу до расформирања.

ВЕРА СТОЈКОВИЋ, кројачица из Ниша, упућена у Завод 5. III 1943, пуштена 1. IV 1944.

НАДЕЖДА СТОЈКОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Чачка. Упућена у Завод од предстојништва градске полиције у Чачку 9. II 1943. без одређеног рока.

ДРАГА СУБОТИЋ, ученица VI године Учитељске школе из Чачка. Члан КПЈ. Упућена у Завод 9. II 1943, одлуком од 1. IV 1944. пуштена.

НЕДЕЉКА РВАЋАНИН-ТАСКОВИЋ **-Мићко** из Ниша. Била је борац Сврљишког одреда. Предратни члан СКОЈ-а. Заробљена маја 1942, предата Немцима и отерана у Нишки логор. У пролеће 1943. са осталим омладинкама пребачена у Завод где припада групи борбених омладинки. После бекства групе питомаца новембра 1943. била под истрагом.

СЛОБОДАНКА ТЕОДОСИЈЕВИЋ, кројачица из Крушевца. У Завод упућена 8. VI 1943, пуштена 17. I 1944.

ОЛГА ТЕПАВАЦ

АЛРАУНА-ЛУНА ТОДОРОВИЋ, ученица VI разреда гимназије. Као талац за родитеље Драгу и Милета Тодоровића упућена од УГБ у Завод 5. маја 1943, пуштена 17. I 1944.

СЛОБОДАНКА ТОДОРОВИЋ, ученица V разреда гимназије. Упућена од УГБ 10. V 1943. на годину дана.

ЉУБИЦА ТЕМЕЉКОВИЋ, из Смедерева. Ухапшена од Специјалне полиције априла 1944. и упућена у Завод.

ВЕРА ТОМИЋ, ученица Трговачке академије из Ниша. Упућена у Завод 10. IV 1943, пошто је најпре била у Нишком логору. Пуштена 1. IV 1944.

ДЕСАНКА ТОМИЋ, ученица VII разреда гимназије у Чачку. Управник Завода предлаже 28. V 1943. да јој се боравак продужи на две године. После изласка из Завода ступила у ЈНА и погинула 1944.

ЈЕЛЕНА ТРАЈКОВИЋ, ученица IV године Учитељске школе. Упућена у Завод од нишке полиције 26. V 1943. на годину дана. Одлука о пуштању донета 1. IV 1944.

ДЕСАНКА ТРИФУНОВИЋ, кројачица из Крушевца. У Заводу била до 1. IV 1944.

РАДМИЛА ТРИФУНОВИЋ, питомица Завода. Пуштена са последњом групом, септембра 1944.

ДРАГА ЋИРИМАНОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Чачка. Упућена у Завод 9. II 1943. без одређеног рока, пуштена 23. IX 1943. године.

РАДМИЛА ЋИРКОВИЋ, студент агрономије. Упућена од УГБ 11. X 1942. Пуштена 23. IX 1944.

РАДМИЛА ЋОСОВИЋ, матурант из Аранђеловца. У Завод је упутило Начелство округа крагујевачког 27. III 1943. Пуштена 1. IV 1944. године.

МИЛИЦА УРОШЕВИЋ, скојевка из Крагујевца. Заробљена при повлачењу за Санџак и доведена у Завод. Због тешке болести лежала у болници.

БРАНИСЛАВА ФИЛИПОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Крушевца. У Завод упућена 8. XII 1942. на шест месеци. Пуштена 23. IX 1943. године.

ЛЕПОСАВА ФИЛИПОВИЋ, ученица IV године Учитељске школе из Чачка. Упућена од УГБ 11. II 1944. у Завод.

РАДМИЛА ФИЛИПОВИЋ, пуштена септембра 1944.

ЈЕЛЕНА ЦВИЈИЋ, пуштена септембра 1944.

ДРАГА ЦВИЈОВИЋ, ученица из Пожеге. Упућена у Завод са групом омладинаца из ужичког краја почетком 1943.

МИЛИЦА ЦВИЈОВИЋ, ученица VII разреда гимназије из Пожеге. Упућена у Завод са групом омладинаца из ужичког краја почетком 1943. године.

ВЕРА ЦЕНИЋ, скојевка од 1940. из Јагодине, где је била врло активна заједно са осталим члановима своје породице. За време рата била неколико пута хапшена, једно време била и на Бањици. Јануара 1943. упућена у Завод где је остала до његовог расформирања и била једна од најнапреднијих омладинки.

ЉУБИЦА-СЕКА ЧАНКОВИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Београда. Рођена 23. III 1923. у Сремској Митровици. Као члан актива СКОЈ-а, којим руководи Рушка Шојић, била је ухапшена и најпре упућена у логор на Бањици 18. I 1942. У Завод доведена 10. X 1942, пуштена 17. I 1944.

АНА ЧОМИЋ, ученица VIII разреда гимназије из Лесковца. Скојевка од 1941. Ухапшена новембра 1942. и упућена 30 XII исте године од УГБ у Завод на 6 месеци. Није била пуштена о року као наводно непреваспитана, већ 23. IX 1943. године.

ДОБРИЛА ЧУЧКОВИЋ, домаћица из Луга код Бајине Баште. После пропасти Ужичке републике, ухваћена у зиму 1942, провела око четири месеца у затвору у Ужицу, исто толико на Бањици, затим послата на годину дана у Завод. Пуштена 23. IX 1944.

ДАНИЦА ШЕВИЋ, чиновник из Београда. Помагала НОП, за Пожаревачки одред набавила гештетнер. Због свога рада ухапшена и одлуком УГБ од 6. I 1944. упућена у Завод, где је била до априла исте године. У истрази имала изванредно држање.

НАПОМЕНА: потпуна евиденција о питомцима Завода није могла бити пронађена. Овде су изнети подаци за око 220 питомица прикупљени из преписке Завода са Министарством просвете, Специјалном полицијом и другим установама, као и из архива ових установа. Међутим, број омладинки које су прошле кроз Завод је знатно већи. Према неким подацима пење се на пет стотина.

ОКРУГ ШАБАЦ

Спомен биста народног хероја Вере Благојевић у Шапцу
Рад вајара Виде Јоцић

. . . ДРУГАРИЦЕ МОГУ ОДЛИЧНО КОРИСТИТИ У ОДРЕДИМА НЕ САМО НА ДРУГОМ ПОСЛУ, НЕГО, АКО ТРЕБА, И С ПУШКОМ У РУЦИ. АЛИ БИ САД БИЛО ПОГРЕШНО ИЗВУЋИ ИЗ ГРАДА СВЕ ЦРУГАРИЦЕ, А НАРОЧИТО НЕКОМПРОМИТОВАНЕ, И ПОСЛАТИ У ШУМУ. СВАКУ ЖЕНУ КОЈОЈ НЕ ПРЕТИ ОПАСНОСТ ОД ХАПШЕЊА И С-Л. ТРЕБА ОСТАВИТИ У ГРАДУ РАДИ ОДРЖАВАЊА ВЕЗА НЕ САМО ИЗМЕЂУ ВАС САМИХ НЕГО И ИЗМЕЂУ ВАС И НАС. КОМПРОМИТОВАНЕ ПРИВУЋИ БЛИЖЕ ПАРТИЗАНИМА И УПОТРЕБИТИ ИХ ЗА КУРИРСКУ СЛУЖБУ, НЕГУ БОЛЕСНИКА (4 РАЊЕНИКА; ПО СЕОСКИМ КУЋАМА, ПРЕОБУЧЕНЕ У СЕЉАЧКО ОДЕЛО, ОНЕ МОГУ УСПЕШНО ОБАВЉАТИ ПОМЕНУТЕ ЗАДАТКЕ. . .

(Из писма Покрајинског комитета за Србију Окружном комитету КПЈ за Шабачки округ и инструктору Покрајинског комитета, од 20. VIII 1941. године).

У Шапцу и Мачви — попришту херојских борби против окупатора у првом светском рату, са слободарском традицијом још из времена првог српског устанка — Партија је, између два рата имала велики утицај не само на радничку класу, него и на сељачке и напредне грађане. Тај се утицај манифестовао пре свега у одлучном опозиционом ставу према политици владе и реакционарних грађанских партија, а затим у масовном учешћу народа у акцијама Комунистичке партије.

С јачањем рада Партије у народу јачао је и рад међу женама. У Шапцу је на почетку окупације, у лето 1941. радило неколико актива жена са око 80 чланова. Радом актива руководиле су жене чланови Партије, међу којима су биле: Вера Благојевић, студент медицине, секретар ОК СКОЈ-а, Зора Симеуновић, банкарски чиновник, секретар МК КПЈ, Дара Радовановић, учитељица, Штефица Косијер, кројачка радница, Ната Јеличић, кројачка радница, Катарина Јерковић, учитељица, Радмила-Лала Ивковић, студент агрономије, Зора Бегенишић, студент филозофије. У раду актива учествовале су, на првом месту, жене кандидати Партије: Олга-Сека Девечерски, учитељица, Станислава-Цана Станисављевић, студент филозофије и Нада Чалић, студент медицине, међу члановима СКОЈ-а: раднице

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ВЕРА БЈ1АГОЈЕВИЋ је рођена 16. маја 1920. године у Београду. Основну школу и гимназију завршила је у Шапцу. У шестом се разреду укључила у напредни средњошколски покрет, а следеће школске године, 1937. примљена је у СКОЈ. Исте године, због нарочитих организаторских способности које је испољила у средњошколском штрајку, изабрана је у руководство средњошколске омладине. Као студент медицине у Београду, она је кроз напредни студентски покрет учествовала у свим манифестацијама и акцијама којима је руководила Партија: радила је у Удружењу медицинара, у Удружењу студенткиња, у Омладинској секцији Женског покрета; осим тога је била руководилац СКОЈ-а у V женској гимназији у Београду и стално одржавала везу са омладинским организацијама у Шапцу. Почетком 1940. године примљена је у чланство КПЈ, а крајем исте године изабрана је за секретара Окружног комитета СКОЈ-а за шабачки округ и у том својству постала члан Окружног комитета Партије.

Вера је била идеал младим комунистима. Мада и сама још врло млада, она је већ пре рата била позната у свом крају, а нарочито популарна постала је у устанку као прва партизанка у Мачви. Била је стално на теренском раду, стварајући одборе власти, активе жена и омладине у селима; знала ју је свака напредна кућа.

И непријатељ је врло брзо уочио њену вредност. Половином октобра 1941. године, када је Вера била дошла у Лозницу на рад с омладином -— прерушена у сељачко, пошто односи са четницима већ нису били најбољи — један је четник препозна и ухапси. Главни штаб партизанских одреда Србије понудио је 25 заробљених четника у замену за Веру Благојевић, али четници одговоре: „Не дамо је ни за 100 четника, без обзира који су". Нису помогле ни интервенције најугледнијих Лозничана. Спасао ју је тек изненадни долазак једне немачке колоне у Лозницу. Док су се четници тискали да што лепше дочекају Немце, затвор је обијен а Вера је са групом партизана и четника који су остали верни сарадњи са партизанима отишли пут Столица, где се налазио штаб Мачванског одреда.

У повлачењу пред јаким непријатељским снагама Вера се кретала са одредом

и стално је била на политичком раду са омладином и женама, у одреду и на терену где се одред налазио. Али њена нежна физичка конституција тешко је подносила напоре скоро непрекидног марша по великој зими и дубоком снегу. Она се тешко разболела од исцрпености.

Дошавши на Цер крајем 1941. године, штаб одреда донео је одлуку да се Вера привремено склони на неко сигурно место где ће моћи да се лечи и опорави. Пошла је са Лозничком четом у Текериш, где су живели њени стричеви. Чим се донекле опоравила, Вера је тражила везу са Ваљевским одредом, који је водио борбе са Немцима и четницима у планинама јужно од Јадра. Али никако није могла да успостави везу. Била је већ преко два месеца у Текеришу.

Четници су у међувремену сазнали за Верино скровиште. Првог марта 1942. године опколили су кућу. Вера је покушала да побегне и успела је да изиђе из куће, али су је четници брзо сустигли и потерали је у затвор у Лозницу. Пошто на еаслушању нису могли ништа од ње да извуку, предали су је Гестапо-у у Шапцу.

Вера је на саслушањима страховито мучена, гестаповци су јој пребили десну руку а леву ишчашили. Медицинар који је одлазио у логор да је превија и имао прилике да с њом мало разговара необично се дивио њеном држању. Збуњивала је гестаповце, који су о њој слушали као о звер-жени а пред собом имали необично нежну младу девојку која им је, и онако унакажена од мучења, уливала респект својим гордим, бескомпромисним држањем.

Вера Благојевић секретар Окружног комитета СКОЈ-а стрељана је 18. марта 1942. године у Шицари, у Кленачким шумама крај Шапца, заједно са још 62 родољуба. Проглашена је за народног хероја]953. године, на Дан устанка српског народа.

ВЕРА БЛАГОЈЕВНН У ЛОГОРУ ГЕСТАПОА У ШАПЦУ, МАРГА 1942. ГОДИНЕ, ПРЕД СТРЕЛ.АЊЕ, СА РУКОМ СЛОЛІЉЕНОМ ОД БАТИНА. ОКРУЖЕНА ЈЕ АГЕНТИМА И ГЕСТЛПОВЦИМА, КОЈН СУ ХТЕЛИ ДА СЕ СЛИКЛЈУ С — „НАЈВЕКОМ КОМУНИСТКШБОМ" МАЧВЕ

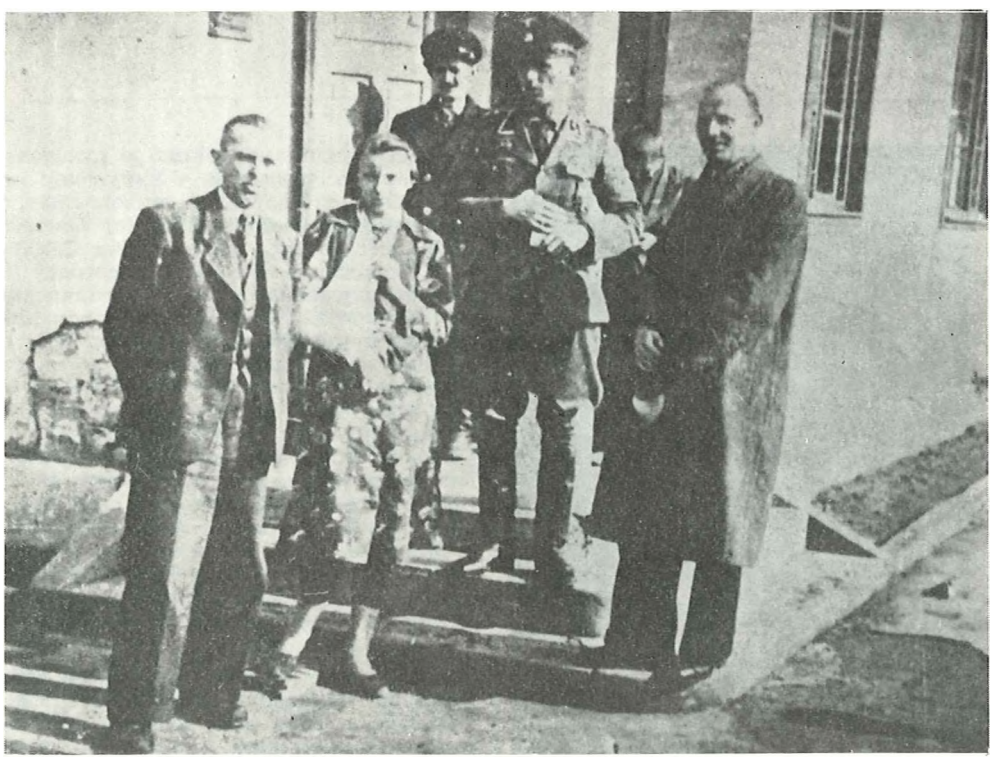

„ ... Најсветлија традиција наше Партије, највећа драгоценост коју је наша Партија предавала у руке новим генерацијама, јесте херојско и комунисга достојно држање њених најбољих бораца пред класним непријатељем ... стотине и хиљаде знаних и незнаних народних хероја достојни су синови нагие Партије и нашег народа, јер су презирали смрт у име спасења хиљаде живота и будућности нашег народа. Усггомена на такве наше хероје и њихов пример живи у срцу сваког члана Партије и сваког поштеног човека, изазива у њему подстрека на нове подвиге и херојства..

Поред имена других народних хероја, у овој окружници истакнуто је и име студенткиње медицине, Вере Благојевић.

') Окружница бр. 4 пк **КПЈ за Србију од** 1. **ТХ** 1942. **Одломак из става** 3. **— ИРПС, бр.** 9113.

Зора Квачановић, Бранка Милинковић, Милева Стојановић, Милена Косовац, и ученице Перка Илић, Мира Марковић, Олга Јелисаветов, Роска Максимовић, Христа и Лола Бегенишић, Вера Марјановић, Мара Заплатић, ЈБубица Жигић.

Ови посебни активи жена били су организовани на разним местима у граду. Да би се на неупадљив начин обухватио што већи број жена и што шире развио рад, прибегло се и окупљању жена по професијама: створене су групе међу фабричким радницама, банкарским чиновницама, ученицама гимназије и Учитељске школе, професоркама, здравственим радницама итд. Овај метод, који је Партија и пре рата практиковала у раду међу женама, преноси се у време устанка из једног краја земље у други. Рад у активима жена захтевао је спремност да се прихвате идеје Партије, оданост и самопрегор, те је у извесном смислу био и кандидатски стаж за Партију. Дужност актива жена била је пре свега да окупе што шири круг жена на разним задацима Народноослободилачког покрета: на сакупљању оружја и муниције, прикупљању прилога у новцу, одећи и храни за одред, за обавештавање о кретању непријатеља, за курирску службу и одржавање везе између одреда и Шапца и између Шапца и Београда итд.

Једна од најважнијих акција актива била је припремање жена за пружање прве помоћи рањеницима. На једном болничком течају обучен је известан број другарица, међу којима су биле: Ната Јеличић, Олга Девечерски, Цана Станисављевић, а у другој половини августа и почетком септембра организован је по одлуци МК КПЈ болничарски курс који је обухватио 40 до 50 напредних жена. Другарице су затим организовале курсеве за активисте, користећи активе жена, на пример, актив ученица женске гимназије, који је био најбројнији (а у чијем су језгру биле: Перка Илић, Мира Марковић, Мара Заплатић, Љубица Жигић), затим актив жена професорки (са Софијом Ђукић, Миленом Шијачки и др.), актив жена у Народној банци (са Ивком Вуковић и др.), актив жена у Пољопривредној школи (са Зором Бегенишић, Милевом Стојановић, Христом и Лолом Бегенишић), актив жена у Горњем шору итд. Организовани су такође курсеви прве помоћи за шире активе жена, на разним местима у граду: у кући Нате Јеличић, у Шипурским ливадама, на Дудари, код Летњиковца и на другим

местима. Курсевима прве помоћи руководили су медицинари Нада Чалић и Данило Зеленовић. Жене су се масовно одазивале, те су поред младих жена и девојака долазиле и старије жене. Ови су течајеви коришћени и за политички рад са женама.

Поред наведених чланова Партије и СКОЈ-а, чланови првих актива жена у Шапцу биле су и неке чланице предратног Женског покрета и његове Омладинске секције, које су кроз акцију за право гласа жена, а и кроз друге акције у којима су учествовале, постале симпатизери и сарадници Партије. Међу њима се истичу Вука Поповић, учитељица, Деса Полић, домаћица, Бојана Марковић, студент, Зора Јакшић, домаћица, и Вјека Михаиловић, учитељица. У рад првих актива жена укључиле су се још: Лепа Танасић, домаћица, учитељице: Душанка Рафаиловић, Дара Губеринић и Дана Костић, студенткиње Зага Максимовић и Јела Чворић и ученице: Катарина Косовац, Рада Лукић, Гага Чупић, Саша и Сека Богдановић, Вера Јовановић, Милка Жегарац, Борка Косовац, Љиљана Николић, Живка Пантић, Христина Одоровић, Драгиња Поповић и др.

Народ је прихватио борбу против окупатора и помагао је НОП издашним прилозима и усрдном сарадњом. *„По питању Н. осл. фонда ми смо у току два дана* од *грађана сакупили 27.000* дин." јавља инструктор ПК у извештају од 23. августа 1941, Покрајинском комитету КПЈ за Србију.[1]) Многи су грађани давали редовно или повремено велике новчане прилоге, те су у самом Шапцу скупљене милионске суме за Народноослободилачки фонд.

Велику су помоћ и сигуран ослонац пружале и породице комуниста: примале су у кућу курире из одреда, склањале илегалце, оружје и санитетски материјал, скупљале податке и обавештавале о припремама и кретању непријатеља. Такви су пунктови У Шапцу биле куће Цвете Јеличић, Росе Јовановић, Љубице Митровић, Христе Станисављевић, Савете Перић, Десе Слепчевић, Дане Илић, кућа Бегенишића, Милице Жакић и друге. У кући Десе Слепчевић била је за све време рата база у којој су се крили и радили теренски радници; код Бегенишића, у Пољопривредној школи, радила је техника, а у живинарнику је било ископано склониште за партијски материјал; у кући Росе Јовановић је био центар скојевског рада итд.

[1]) Зборник, ВИИ, I, стр. 76—77.

МИЈА СРДАНОВ-БАЈАЛИЦА (рођена 23-11-1914. у Ђурђеву, у Бачкој) завршила је учитељску школу 1934. године у Новом Саду. Године 1937. укључила се у рад напредног омладинског покрета, а 1939. је примљена у Партију и исте године изабрана за секретара напредне учитељске групе „Вук Караџић". У свим местима где је службовала радила је и на политичко-просветном уздизању сеоских жена и омладине. Због политичке делатности стављена је 1939. године под дисциплински суд и отпуштена из службе. Прешла је тада у бачко-тополски срез и приступила групи која је преко задруге „Препород" покренула просветно-политички рад у селу Вишњићеву и створила партијску и скојевску организацију. У то време Мила је врло активна и у ОМПОК-у у Новом Саду, у Омладинској секцији Женског покрета и у свим акцијама које покреће Партија.

Године 1941. Мила и Димитрије Бајалица долазе као избеглице у Мачву и по одлуци Партије одлазе у село Штитар да раде на припремама за устанак. После формирања Мачванског одреда, Мила организује у селу партизанску амбуланту и води течај прве помоћи за сеоске жене и омладинке. Затим, као члан Комисије за рад међу женама при ОК КПЈ и као члан Културно-просветног одбора при штабу одреда, ради на организован>у партизанских радионица и брине о политичком раду са женама у тим радионицама. Овакав је рад много допринео да се жене Мачве масовно укључе у НОП.

После повлачења Мачванског одреда у Рађевину, Мила руководи партизанском радионицом у селу Шљивови, осим тога ради политички на терену којим се одред креће, и као курир и обавештајац одлази у окупирани Шабац. Крајем 1941. године, после повратка одреда на Цер, она остаје у Рађевини као болничарка уз тешке рањенике, све до почетка марта 1942. године, када прелази у Босну са деловима Ваљевског одреда, који улазе у Пратећу чету Врховног штаба. У одреду ради на агитацији и пропаганди и покреће прве партизанске цепне новине. Године 1943. улази у Обласни одбор АФЖ-а за Босанску Крајину и постаје члан ОК КПЈ за Подгрмеч. Као члан просветне комисије при ЗАВНОБИХ-у ради на организовању школства на ослобођеној територији Босне. Године 1945. после ослобођења Сарајева, била је на дужности помоћника министра просвете БиХ а 1946. године прелази у Београд, на рад у Наставном савету Министарства просвете Србије. У војсци је имала чин капетана I класе. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

НАТА ЈЕЛИЧИЋ, кројачица, рођена 1923. године у Шапцу. Пре рата укључила се у напредни покрет. У почетку устанка постала је члан КПЈ. Пребацивала је материјал и другове на ослобођену територију. За све време блокаде Шапца радила је без престанка у самом граду. После повлачења јединица организовала даљи рад са женама и скојевцима. Половином 1942. године успоставила је везу са ПК КПЈ за Србију преко Зоре Бегенишић и стално је одржавала.

1943. године успоставила је везу са јединицама у Босни и организовала пребацивање другова у тамошње одреде. Све до марта 1944. године била је стално на вези између Шапца и Београда и Шапца и Босне. Марта 1944. године пребацила се у Босну пошто јој је полиција ушла у траг. Поново је враћена на терен шабачког среза да организује рад у позадини непријатеља. Откривена је у селу Мајуру и опкољена. На позив да се преда одговорила је бомбом. Сама се борила неколико сати са 40 недићеваца. Да не би пала жива у руке, разнела се бомбом 26. априла 1944. године.

РАДМИЛА-ЛАЛА ИВКОВИЋ, студент агрономије, рођена 22. XI 1915. у Чачку. Још као ученица гимназије пришла је напредном омладинском покрету. Члан СКОЈ-а постала је 1935, а члан КПЈ 1936. године. После окупације радила је најпре у Мачви, као члан актива за рад међу женама при ОК КПЈ и била задужена за формирање партизанских радионица, а у Чачку је у јесен 1941. године била секретар агитропа ОК КПЈ за Чачак. Крајем године прелази са Чачанским одредом у Санџак. Користећи искуство из рада међу женама у Мачви и Чачку, организовала је радионицу за војску и кухињу за избеглице у Новој Вароши. Године 1942. била је члан СК КПЈ за Вијело Поље, а 1943. године члан СК КПЈ за Бијељину. Затим је радила као секретар агитпропа санитета при Врховном штабу и била уредник часописа „Рањени партизан". Прешавши у Италију, радила је као руководилац одељења за агитацију и пропаганду при штабу базе НОВ и ПОЈ у Барију. Има чин резервног капетана I класе ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

У оквиру припрема за устанак, Окружни комитет за Шабац[1]) упутио је известан број другарица чланова Партије (Веру Благојевић, Штефицу Косијер, Љубицу Петровић-Павловић, Милу Бајалицу, Лалу Ивковић) у Липолист, Петковицу, Прњавор и друга места Мачве, Поцерине и Јадра са задатком да окупе сеоске жене и припреме их на учешће у устанку. Оснивањем Мачванског одреда, који је одмах имао масован ослонац у народу, почело се и са стварањем партијских упоришта у селима. Комунисти из Мачве, који су били на разним странама, упућени су на рад у свој родни крај, а са избеглицама је стигао и један број чланова КП који су распоређени по селима Мачве, те је у већини села било чланова Партије. У Богатићу су радили Ђура Губеринић и Љубица Петровић-Павловић, учитељица, у Штитару Мила и Митар Бајалица, учитељи; у Салашу Ноћајском Добросав Радосављевић-Народ, сарачки радник, итд.

У току јуна, јула и августа Мачва је била сва у акцијама. Цео народ био је на страни покрета, омладина и жене носиле су дарове и храну војсци на Церу. Ослобођење Богатића оцењено је као „ ... *сигнал за дизање народног устанка у Мачви, чије светле традиције не треба сметнути с ума*".[2]) Ослобођење Богатића заталасало је Мачву. Цела Мачва је причала о партизанима који су на заплењеним бициклима и моторциклима кренули у шуму, на Цер, где је била концентрација партизанских снага.[3])

И жене мачванских села и варошица масовно су прилазиле Народноослободилачком покрету. Многе међу њима помагале су српску војску већ у првом светском рату и запамтиле су зверства Шваба — попаљени Прњавор, кречане у које је непријатељ бацао живе људе, обешене и пострељане у Лешници — а сада су дочекивале у својим селима избеглице из Босне, Хрватске, Македоније, Војводине и прихватале Јевреје који су бежали испред истог непријатеља. Дрина и Сава су проносиле језиво унакажене лешеве, сведочанства немачких и усташких зверстава. Огорчене, родољубиве жене Мачве определиле су се за оне који су давали отпор непријатељу. Жене су са одушевљењем прихватиле рад на помоћи одреду и савесно га извршавале: скупљале су оружје и санитетски материјал; прибављале су маст, петролеј и кучину за чишћење оружја; бринуле о исхрани и одећи другова који су морали да пређу у илегалство, одржавале везу између њих и одреда, итд.

При Окружном комитету оформљен је актив за рад међу женама, у коме су биле Вера Благојевић, Мила Бајалица, Лала Ивковић и Зора Бегенишић. Овај је актив много допринео да се жене Мачве и Подриња масовно укључе у НОП. Међу првим активистима биле су: Лепосава Вуловић из Бадовинаца; Љубица Цвејић и Гина Јокић из Клења; Заја Топаловић из Липолиста; Милица Јокић из Петковице, Вера Ћосић из Штитара, Ивана Новаковић из Табановића, Смиља Бурмазовић из Дреновца, Драгиња Малетић из Банова Поља, Милева Станковић и Наталија Турудић из Равња, Ивана Радојчић из Беле Реке, Олга и Вида Ћаковић из Глоговца, Катица Павловић из Совљака, Катарина-Сека Мирковић и Сарија Јуришић из Црне Баре, Мирослава Васић из Бреснице и др. Све ове другарице су од почетка устанка биле сигуран ослонац за рад Партије међу женама и привукле су на рад и друге жене из својих села и околине. За све време рата, па и у врло тешкој ситуацији која је настала у Мачви и Подрињу после одласка главнине партизанских снага у Санџак и Босну, оне су биле чврста партијска упоришта и тиме су допринеле формирању Другог мачванског одреда крајем 1943. године.

Резултат оваквог рада Партије био је да су у лето 1941. године, поред одбора власти, већ били формирани и радили одбори за помоћ фронту и активи жена, који су, у најтешњој сарадњи са НОО, преузели готово целокупну организацију исхране и опреме бораца. Ови одбори и активи жена радили су у Штитару, Табановићу, Причиновићу, Рибарима, Липолисту, Глушцима, Дубљу, Салашу Ноћајском, Богатићу, Клењу и у још неким местима. У Штитару, у једном од три актива жена, биле су Роска Максимовић, Душанка Милићевић и Драгослава Терзић, ученице и сељанке Ева Цвејић, Гина Ћосић и др. У Бадовинцима је актив имао 6—7 другарица, међу којима су биле Лепа Рокић и Ђаја Гарибовић-Лаловић, ученице, Дана Младеновић, домаћица из

[1]) ОК КПЈ за Шабац радио је 1941. у саставу: политички секретар Добросав Радосављевић--Народ, организациони секретар Душко Остојић, чланови: Вера Благојевић као секретар ОК СКОЈ-а, Миодраг Петровић-Ујка, Мика Митровић-Јарац, Александар Станковић-Лала и Здравко Шестић. — Прим ред.

***) Зборник ВИИ, I, стр. 36. Писмо ПК КПЈ за Србију ОК КПЈ за Шабац, од 12. VIII 1941.**

[3]) Мачвански партизански одред формиран је 15. јула 1941. у селу Глушцима, под Цером. Одред је касније назван Подрињски НОПО. — Прим. ред.

Бијељине, Дара Петровић и Љубица Делић, раднице. У активу у Глоговцу биле су, међу осталима, Милица Совкић, Славка Ђаковић и 13-годишња Христина Дадашевић, у Прњавору: Дара Криловић, домаћица и сељанке Ангелина Мијатовић и Милева Гвозденовић итд.

Исхрана војске била је одлично организована преко актива и одбора жена. Када је партизанска јединица логоровала у неком селу, онда су жене по блоковима и улицама доносиле храну борцима: једног дана жене из једног блока кућа, другога дана из другога блока. Блокови су се између себе такмичили који ће донети бољу храну. Народу је нарочито импоновала дисциплина партизана. Препричавало се како по цео дан седе у воћњаку а не дирну ниједну крушку, јабуку или шљиву. Зато су борцима доносили не само воћа, већ и свега другога. Ако је одред логоровао ван села, жене су када би угледале кола која су скупљала храну за партизане, истрчавале из својих дворишта носећи понуде и дарове за војску.

У акцији за ослобођење Шапца дошла је до пуног изражаја љубав народа за своје борце. Данима су се колима возиле намирнице под Шабац: пуна кола печених јагањаца, хлебова, јаја и сланине, разног воћа, лубеница и грожђа. Жене су пратиле те пошиљке а кола су била искићена пешкирима и паролама. Није било куће која није учествовала у помоћи фронту: осим хране давало се одело, обућа за борце, девојке су нештедимице поклањале своју спрему, а неки домаћини давали су и читаве запреге.

У Мачванском одреду био је приличан број жена, а највише их је ступило у одред у септембру 1941. године, пред напад на Шабац. Из Шапца су тада отишли у одред сви полицији познати чланови Партије и СКОЈ-а и многи симпатизери, а у граду су по одлуци Партије остали свега два члана КПЈ — Ната Јеличић и један железничар, од кандидата Партије Олга Девечерски, Данило Зеленовић и Нада Чалић и једна група скојеваца и скојевки, међу којима су биле Перка Илић, Олга Јелисаветов, Роска Максимовић, Вера Марјановић, Мира Марковић, Милева Стојановић и др. Ова група, са још неколико другова, имала је задатак да ради политички, да врши обавештајну службу, да прикупља санитетски материјал, прилоге у новцу и у роби и да организује одлазак појединаца и група у одред. Посебан задатак био је брига о породицама погинулих и убијених другова. Сви другови и другарице који су остали на теренском раду у окупираном Шапцу, добили су пред напад партизана на Шабац свој ратни распоред. Жене и омладинке са свршеним санитетским течајевима распоређене су на одређеним пунктовима у граду да организују санитетску службу за време напада и пруже прву помоћ рањеницима.

У одред су тада ступиле: Марија Заплатић, Каћа Јерковић, Штефица Косијер, Милена Косовац, Бранка Милинковић, Душанка Рафаиловић, Марија Ристић, Зора Симеуновић, Цана Станисављевић и још неке другарице. Из других места дошле су у одред: Љубица Делић-Батановић из Бадовинаца, Мирјана Јовановић, чиновница из Београда, Катарина-Сека Мирковић, кројачица из Црне Баре, Љубица Петровић-Павловић, учитељица, избеглица из Македоније, Ранка Степановић, радница из Београда и друге. У Лозничкој чети, која је формирана почетком септембра, биле су 1941. године од жена Даница Михаиловић, професор и Милена Русова, радница. Многе жене са села, нарочито омладинке, хтеле су да ступе у одред. Толико се њих пријавило, да одред није био у могућности све да прими, па су жене упућиване у сеоске чете, које су биле формиране у сваком селу у Мачви.[1]) Те чете су имале свој командни кадар и само су чекале да добију оружје па да ступе у борбу. Другарице задужене за рад са женама биле су у сталној вези са штабом Мачванског одреда.

Све акције за помоћ фронту ишле су преко партијских организација, народноослободилачких одбора и одбора жена за помоћ фронту, а омладина и жене су ове акције самоиницијативно проширивале на сваку кућу. У сабирним акцијама које су спроводили одбори жена за помоћ фронту добијене су велике количине платна, вуне, пешкира, кошуља и другог материјала од кога је шивено рубље или су плетене чарапе и друго за партизане. Жене су донеле неколико шиваћих машина на једно место у селу и ту заједно почеле кројити и шити.

Тако су никле партизанске радионице, од којих је прва основана у Петковици, половином августа. Ова радионица је била у саставу одреда. Другарице које су радиле у њој биле су припадници одреда, полагале су партизанску заклетву као и сви борци и биле потпуно одвојене од својих кућа. Осим што су радиле у радионици, оне су оршнизовале прикупљање материјала за радионицу и организовале рад жена за одред ван радионице (шивење, прање, мешење хлеба итд. код својих кућа). У овој су радионици биле: Славка Веселиновић, Каја Гарибовић-Лаловић, Љубица Делић-Батановић, Цана Ђурковић, Мирјана Јовановић, Роса, Коса и Олга Којић, Штефица Косијер, Јелена Косовац, Вука Костић-Гарибовић, Живка Љубојевић, Добрила Томић и друге. Радионица је располагала са шест шиваћих машина.

Искуство радионице у Петковици показало је да живот и рад у колективу револуционише масе жена и везује их још чвршће за народноослободилачку борбу. Брзи пораст одреда изискивао је стварање нових радионица, а опште расположење жена и масовно прилажење женске омладине одреду омогућавало је ширење мреже радионица. Спровођење овога задатка поверено је Лали Ивковић. Неколико другарица из централне радионице у Петковици упућене су да организују радионице у другим селима и да руководе њиховим радом: Љубица Петровић-Павловић одређена је да ради у Богатићу, Штефица Косијер и Љубица Делић упућене су у Рибаре итд. У неколико села радионице је основала Вера Благојевић, а у неким селима су то учинили народноослободилачки одбори.

У селима где је било предвиђено да се оснује радионица, претходно су сазиване конференције жена. За непуних петнаест дана основано је десетак радионица у селима Мачве, са 40 машина за шивење и око 120 жена које су биле стално ангажоване на изради рубља за партизане, а око њих су се још окупљале жене и омладинке које су припремале завоје, преле, плеле итд.

Ове радионице организоване су нешто друкчије него што је била организована централна радионица у Петковици. Оне, пре свега, нису биле у саставу одреда, а жене и омладинке, које су цео дан проводиле у радионици и уносиле своје машине, остајале су у својој породици и код куће. Убрзо се показало да је овај тип радионица погоднији и прихватљивији за сеоске жене и да се преко њих може привући још већи број жена у Народноослободилачки покрет.

У радионицама је организовано такмичење и похваљивање најбољих

[1]) Према сећању појединих бораца, тада је било око 5.000 људи уписаних у позадинске партизанске чете, а у одреду је било нешто више од 1.000 активних бораца.

другарица. При свакој радионици постојао је актив жена који је руководио сабирним акцијама и радио политички са женама у радионици и у селу. Актив је организовао села на која је долазио велики број сеоских жена и омладине. На прелима и селима певане су поред познатих револуционарних песама и многе које су тада поникле у народу. Једну песмицу о женама и њиховој помоћи устаницима забележио је у свом дневнику Селе Јовановић, секретар МК СКОЈ-а за Шабац и борац Мачванског одреда. Испод стихова је написао: *„Песмица са доста пева на прелима. Уклопили су ове речи у једну лепу народну мелодију".*)*

Ево речи песме:

Сад се цео народ труди
да се сруши Хитлер луди.
Г1а и жене како могу
хоће борбу да помогну

Оне журе на све стране,
и где сретну партизане
пружају им помоћ сваку
да им борбу створе лаку.

Мало сира, мало хлеба
па и конак када треба,
чанак млека, воћа торбу,
то ће помоћ' нашу борбу.

Свака друга наша снаша
позна петоколонаша.
Тад је она Србин прави
кад га нама одмах јави.

Баш и овде, сад на прело
састало се цело село
и чарапа доста плете
за јуначке наше чете.

Ту се, ето, ради, збори
и другарска с' песма ори.
Ту се помоћ спрема роду
кој' се бори за слободу.

А сад због тога, сестре наше,
одужите што је ваше.
И уз помоћ жена свију
Бранићемо ми Србију".

С обзиром да није било радионица у сваком селу, то су поједини активи имали врло велике рејоне рада. Актив жена у Глоговцу спроводио је сабирне акције и у Црној Бари, Равњу и Бановом Пољу. У групи омладинки и омладинаца која је учествовала у сабирним акцијама биле су: Христа Дадашевић, Милица и Милева Совкић и Даница Синђелић, све четири из радионице, затим Никола Бјелотић, избеглица и још два омладинца, још један који је кочијашио и партизан Ђура, који их је пратио. Само у једном обиласку ова би група накупила пуна кола платна, пешкира, кошуља, чарапа, вуне и других поклона, и све то предавала Олги Ђаковић, руководиоцу радионице, у којој је стално радило око 20 жена.

У радионици у Богатићу, којом је руководила Љубица Петровић-Павловић, радило је око 30 другарица, међу њима: Радојка Аџић, Слободанка Уларџић, Живка Уларџић, Загорка Јокић, Драгица и Боса Ђурђић и друге жене из села.

Радионицом у Прњавору руководила је Љубица Велмезовић. У њој су радиле: Радмила Вујановић, Живка Гвозденовић, Ката Момчиловић, Милева Гвозденовић, Ангелина Мијатовић, Живка Ликодрич, Јелена Гагић, Дара Кулезић-Криловић и друге. Многи омладинци и омладинке у Прњавору ангажовали су се на прикупљу прилога за одред и радионицу. Само на дан сеоске славе, 21. септембра, по сећању неких преживелих другарица, жене из радионице у Прњавору однеле су и предале централној радионици у Петковици 25 пари рубља, 30 пари чарапа, много танких пешкира за завоје и безброј другог материјала.

Радионицу у Липолисту покренуле су почетком септембра Мирјана Јовановић и Каја Гарибовић-Лаловић, а радиле су у њој: Стана Ђурђевић-Петровић, ученица и сељанке Заја Топаловић, Радојка Топаловић, Живка Топаловић, Петрија Кондић, Милка, Милица и Савка Топаловић, Јованка Вујанић, Босиљка, Радојка и Станојка Рувидић, Стеванија Чупић, Љубица Селенић, Нада Иконић и друге. Радионица је радила све до 28. септембра, до доласка казнене експедиције.

У радионици у Петловачи радиле су: Ангелина Зарић, Марија Херцеговчић, Живка Алексић, Љубица Кокотовић, Живана Тутић-Милосављевић, а руководилац је била Марија Танасић. Од прикупљеног платна и пешкира жене су дневно израђивале по 5—6 пари рубља, а шиле су и петокраке звезде и црвене заставице. Сашивени материјал носиле су суботом у централну радионицу у Петковици. Међу првим женама у радионици у Змињаку биле су Даринка Савић, Перка Станисављевић и Мара Јоцковић, кројачица, која је руководила радионицом.

У радионици у Штитару радиле су све другарице из актива жена; формирале су је Гина Ћосић и Роска Максимовић.

Радионицом у Глушцима руководила је Милена Лазаревић, радница из Мачванске Митровице. Стално је у њој радило петнаестак другарица, а остале жене из села долазиле су по потреби, када је било више вуне за плетење или је требало што друго урадити. Ово је село било врло активно и предњачило је у сваком раду на помоћи НОБ.

Активом жена у селу Рибарима руководила је Сека Шеатовић, ученица. На рад у радионици одмах се пријавило 13 другарица. Овај број је убрзо порастао. Утврђена су имена: Драгославе Јекић, Ружице Чукић, Катарине Циновић, Радмиле Ђорђевић и Јелке Воркапић.

У ТабаноЈЗиђу су се жене скупљале на три места у селу: у кућама Вере Максић-Савковић, Иване Максић и Вишекруне и Радмиле Радић-Максић.

Пошто су све ове радионице биле организационо повезане са централном радионицом у Петковици, то су оданде добијале и неки неопходни материјал за рад. Милан Беловуковић-Дева, члан штаба Мачванског одреда, као главни интендант био је и „чувар конца", и кад год би запео рад у некој радионици било је приговора да „Дева даје мало конца". Из Петковице су велике количине сашивеног рубља слате четама на положај. Овај је задатак повераван најактивнијим другарицама, онима које су се највише залагале у раду, а одлазак у јединицу и на фронт сматран је за велику част и награду.

Културно-просветни одбор, који је формиран августа месеца при ОК КПЈ (чланови Одбора били су Вера Благојевић, Жика Поповић, Мома Михаиловић, Раја Јовановић, Мила Бајалица и Зора Бегенишић), руководио је политичким радом са женама окупљеним у радионицама, бринуо је да радионице имају пропагандни карактер, те су све биле украшене паролама: „Све за фронт", „Смрт фашизму — Слобода народу", „Живела братска словенска Русија", „Ни зрно жита, ни грам масти, ни меса, ни једног човека, ништа и опет ништа не дати непријатељу!" и сл.

Рад жена у партизанским радионицама, мада је био краткотрајан — од почетка августа до краја септембра 1941 — значио је велику материјалну

***) Песма је објављена у 2. наставку дневника Селимира-Села Јовановића, у „Борби" од 21. маја 1961.**

помоћ фронту и представљао значајан политички успех. У ово време почела је да се назире једна шира организација жена на помоћи фронту. Њени су зачеци били активи и одбори жена при радионицама. Крајем септембра 1941. године требало је да дође до шире конференције жена руководилаца радионица и жена из одбора за помоћ фронту, али се није одржала због немачког казненог похода на Мачву. Колико је ова форма окупљања жена била ухватила корене у масама најбоље сведочи то што су 1944. године, када су се широм земље стварали одбори АФЖ, они у Мачви одмах прихваћени а исте форме рада са женама почеле поново да оживљавају.

Када је приликом напада на Шабац кренуо једини топ Мачванског одреда, народ је прилазио, љубио га и искитио га цвећем и пешкирима. Топ је био неисправан, са сасвим мало муниције, а задатак му је био да објави почетак акције на Шабац. Те ноћи између 21. и 22. септембра нико није спавао, народ је чекао, слушао и стрепио. У 11 часова топ је објавио почетак напада партизана на Шабац. Курири су јурили у свим правцима, носили поруке. У околним селима било је спремљено неколико превијалишта у којима су дежурале омладинке. После тешке тродневне борбе, опкољене непријатељске јединице добиле су појачање. Немачки тенкови су под заштитом авиона пробили опсаду. У борби су погинули Мика Митровић-Јарац, члан Окружног комитета, политиком Мачванског одреда и Ђура Губеринић, командир 3. чете. Четници су почели да напуштају положај, да одступају и беже. Народ их је дочекивао с презрењем. Жене Мајура, Штитара и околних села задржавале су прве групе четника који су напуштали положај код Шапца. Једна група жена, која је била придодата пионирској чети, разоружала је четнике војводе церског и притворила их.

Када је борба за Шабац почела да јењава, командант Небојша Јерковић издао је наређење да се прикупља храна, жито, стока и да се све евакуише у правцу Крупња. Том приликом су жене Мачве неуморно ишле дан и ноћ уз кола с намирницама. Војска, народна власт, омладина и жене извезли су за два дана и две ноћи велике количине хране (око 500 вагона пшенице, кукуруза, пасуља, масти и др.) за Крупањ и Пецку. Ове огромне залихе послужиле су касније за храну одредима на ослобођеној територији.

О овој акцији спасавања животних намирница од непријатеља, друг Тито је у политичком извештају на V конгресу КПЈ рекао:

„Прва значајна мјера коју је ЦК КПЈ, односно Врховни гитаб, спровео преко народноослободилачких одбора, била је у томе гито је ... из читаве Посавине, Мачве и Пои,ерја, дакле из најплоднијих дјелова западне Србије, прије почетка њемачке офанзиве извучено у огромној количипи жито и остале намирнице у планнинска села око Крупња, Пецкс и даље према Ужицу. Данима и ноћи.иа нролазиле су непрегледне поворке кола натоварених житом и разним другим намарнии,ама. Сељаци су гонили стоку и све гито би могло послужити Нијеми/има.

Кад је отпочела Прва офанзива, већ је углавном била извезена већина животних намирница и жита из тих крајева. тако да су се Нијемци и квислнпзи љуто нреварили у рачуну да ће моћи наћи богат нлијен, а то је и био један од главних разлога да су пожурили са офанзивом".[1])

У Крупњу, Шљивови, Пецкој и дубље у Јадру и Рађевини, на ослобођеној територији, живот и рад се почео развијати као у Мачви. Уласком у нова села стварана су нова упоришта, ницали су нови народни одбори, формирани су одбори жена и омладине, настављен је рад радионица за потре-

[1]) V Конгрес КПЈ. Београд, Култура 1948, стр. 81.

РАДНИЦИ КРОЈАЧКЕ РАДИОНИЦЕ ПАРТИЗАНСКЕ КОМАНДЕ МЕСТА У БОГАТИБУ, СЕПТЕМБРА 1941.

КУИА У СТОДИЦАМА У КОЈОЈ ЈЕ 26. СЕИТЕМБРА 1941. ГОДИНЕ ОДРЖАНО ИСТОРИЈСКО ВОЈНО САВЕТОВАЊЕ, НА КОМЕ ЈЕ РАЗРАБЕН ПААН ДАА>ИХ АКЦИЈА НОБ И УЧВРШПИВАЊЕ НАРОДНЕ ВААСТИ

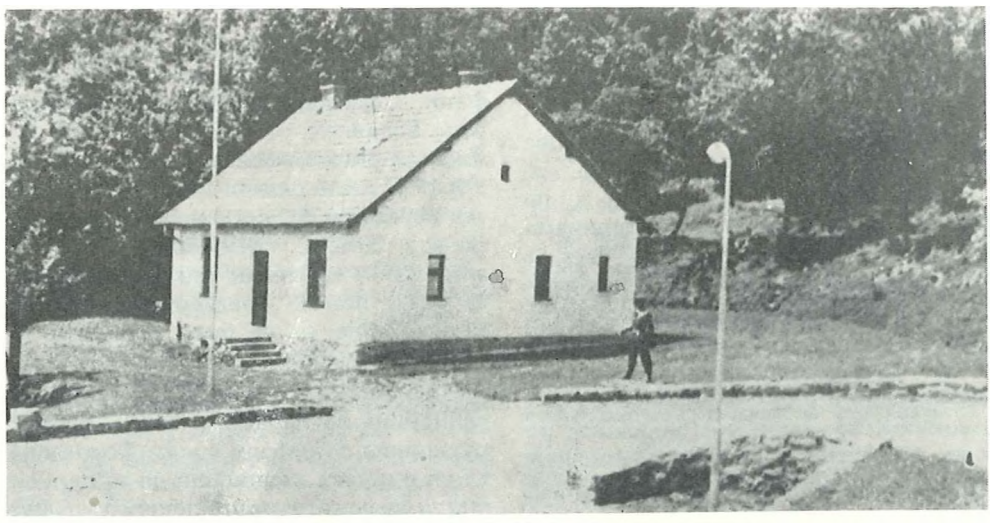

бе одреда. Са одредом, који се повлачио у правцу Рађевине и Азбуковице, пошао је и знатан број жена које су у својим селима радиле за партизане. Одлуком Среског народноослободилачког одбора у Крупњу образована је народна кухиња за исхрану избеглица и других угрожених грађана који су због ратних прилика остали без средстава; преко Народноослободилачког одбора вршена је додела станова за смештај избеглица, пре свега Словенаца, којих је био приличан број у Крупњу и селима Рађевине, а затим за избеглице из Мачве у време Прве непријатељске офанзиве.[1]) Партизане и избеглице из Мачве дочекале су жене села Шљивове са топлим оброком. Одмах је организован рад партизанске радионице, која је смештена у кући Јеремића. Један број другарица додељен је на рад у пекари у селу,[2]) а неке су послате у Крупањ на рад у болници.

Радионицом у Шљивови руководила је Мила Бајалица. У радионици су биле другарице које су ту дошле са одредом: Дара Богдановић, Славка Веселиновић, Каја Гарибовић-Лаловић, Вида Гладовић, Љубица Делић-Батановић, Цвета Ђурић, Цана Ђурковић, Марија Заплатић, Мирјана Јовановић, Милица Јокић, Зора Квачановић, Штефица Косијер, Милена Косовац, Душанка Крстић, Милена Лазаревић-Павловић, Драгиња Малетић, Бранка Милинковић, Катарина-Сека Мирковић, Дана Младеновић, Јелка Опачић-Славонка, Нада Остојић, Дара Петровић, Љубица Петровић-Павловић, Цана Станисављевић, Јела Стојковић-Точкоњина, Живка Тодоровић, Добрила Томић, Невенка Туфегџић, Рада Туфегџић и још друге. Политички рад у радионици проширен је и на омладинке из села. Састанци су увек имали мобилизациони карактер.

Тек што се развио рад у радионици и међу женама, дошло је до наређења за покрет према Пецкој и Гуњацима, где је радионица једно време била у школској згради. Било је мало материјала за кројење и шивење. Све слободно време коришћено је за политички рад. Вера Благојевић је по групама прорађивала са другарицама Историју СКП(б); неколико њих је кандидовала за Партију и неке примила у СКОЈ. Поједине другарице из радионице упућиване су повремено у села да окупљају жене и раде политички с њима.

У првој половини октобра одржана је у Гуњацима шира конференција жена, на којој је говорила Вера Благојевић, а после ње професори Ана Зебић, и Бланка Краус. На ову прву ширу и свечану конференцију дошле су жене из многих села Рађевине, које су од септембра организовано радиле на помоћи фронту. Овде им се дала прилика да чују од другарица из Мачве искуства из њиховог рада. На крају је изабран и одбор жена Рађевине за помоћ фронту.

Одбор жена у Гуњацима организовао је почетком новембра, у оквиру прославе Октобарске револуције, свечане академије у Крупњу, Гуњацима Шљивови и још неким местима. Реферате о октобарској револуцији и о совјетским женама у октобарском рату одржале су Љубица Петровић-Павловић, Мила Бајалица, Ана Зебић, Бланка Краус, а у програму су учествовале Каја Гарибовић-Лаловић, Љубица Делић, Дара Богдановић и друге. После бомбардовања Пецке повучене су радионице, болница и комора Мачванског одреда за Љубовију, где је дошло до отвореног сукоба са четницима. У тешкој ситуацији која је настала издајом четника, велики број жена, деце и другог сеоског становништва отежавао је покретљивост одреда. Због тога је донета одлука да се сви некомпромитовани, у њих су убројане и другарице из радионице, врате својим кућама. Тако је од 60 другарица остало при одреду само 13. Растанак са другарицама био је врло тежак. Све су оне пришле одреду најискреније и дале све што су могле и умеле. Оне су знале шта их чека ако се врате и зато су се противиле, свађале, молиле да остану, плакале. Но све је било узалуд: одлука се морала спровести и многе су другарице пошле у неизвесност.

У повлачењу, радионица се сместила у селу Горња Буковица у једној кафани. Покушало се да се организује рад. Углавном се само плело, јер су многе другарице понеле вуну са собом. Убрзо је штаб одреда наредио да цела ова партизанска група дође у Столице, где су Немци, кренувши за Ужице, оставили неоштећен рудник. Колони се успут поново прикључило 15 другарица које су се биле склониле у селима Рађевине.

У Столицама је поново формирана радионица за израду рубља и мушка радионица за израду одела. Топла вода из рудника коришћена је за перионицу. Целокупну организацију посла водиле су жене. Радило се врло интензивно, често и ноћу, да би се борци опремили топлим рубљем и оделом у насталој зими.

Поред рада у радионици и на културно-политичким задацима, поједине другарице из одреда (Љубица Петровић-Павловић, Мила Бајалица, Цана Станисављевић, Љубица Делић и др.) пробијале су се кроз непријатељске редове, преобучене као сељанке, и вршиле курирску и обавештајну службу.

Када се одред крајем новембра, под притиском непријатеља, повукао са Столица, радионица и болница су расформиране. Другарице су децембра месеца, на Прослопу, распоређене као борци по четама Ваљевског одреда, у који су ушле Мачванска и Посавотамнавска чета. Крајем 1941. године и почетком 1942, све другарице из Мачванског одреда и радионица упућене су на терен на коме су радиле у почетку устанка, сем Миле Бајалаце и Каје Гарибовић-Лаловић, које су 6. марта 1942. прешле у Босну са делом Ваљевског одреда. Неке од враћених другарица успеле су да ухвате везу са партијском организацијом на терену или да оду у неки други одред, али највећи број пао је у руке непријатељу. Отеране су у затвор и логор, неке су стрељане а неке транспортоване за Немачку, на принудни рад или у логор смрти.

[1]) Мића Јеремић: Народноослободилачка власт у Рађевини 1941. — Зборник: Устанак народа Југославије 1941., књ. II, стр. 254, 255.

[2]) Ибид., стр. 257: Одлуком СНОО у Крупњу све су пекаре реквириране за потребе фронта и позадине. Дневно је печено преко 2000 хлебова.

САНИТЕТ

На ослобођеној територији Мачве радиле су партизанске амбуланте и болнице. Прва партизанска болница била је на Церу, у Мајдану, формирана још у време сарадње партизана и четника. Главна болница Мачванског партизанског одреда била је смештена у манастиру Чокешини, код Петковице. Управник је био др Ђика Јанковић, а стални болнички персонал биле су другарице из одреда, њих десетак, од којих су неке завршиле санитетске курсеве у Шапцу. Пошто овај број болничарки није био довољан, то је актив за рад међу женама при ОК КПЈ задужио Милу Бајалицу да организује течајеве прве помоћи за сеоске жене. Упутства за рад течајева и предавања припремила је др Сидонија Липман, лекар из Шапца. Курсеви су одржани у Белотићу, Прњавору и Штитару, а похађале су их: Ружа Самарџић из Равња, Милица Јокић из Клења, Цвета Ђурић из Змињака, Ранка Степановић, радница из Београда, Драга Малетић из Банова Поља, Цвета Дрмановић из Шеварица, Цана Ђурковић из Петковице, Душанка Крстић из Штитара и др. Економ болнице била је Катица Дурсановић, избеглица из Мартинаца код Сремске Митровице. Актив жена у Петковици оријентисао је добрим делом свој рад на помоћ болници. Жене су уредиле манастирску зграду, окречиле је, набавиле постеље и постељину, организовале болничку кухињу, прање рубља, одржавање чистоће. Долазиле су у групама од по 10 до 15, остајале су на раду преко целог дана, а онда их је смењивала друга група. У болници у Чокешини, која је располагала са 35 постеља, били су тежи рањеници, а лакши рањеници смештани су по сеоским кућама или у прихватним амбулантама.

Рад партизанске болнице у Крупњу организовао је др Димитрије Питовић, који је са делом Колубарске чете учествовао у борбама за Крупањ. С њим је као болничарка радила Софија Стошић-Станишић, студенткиња из Ваљева, а у амбуланти која је у време борби била у селу Кржави, радила је и о свему се старала Вида Тешмановић, сељанка из Томња код Крупња.

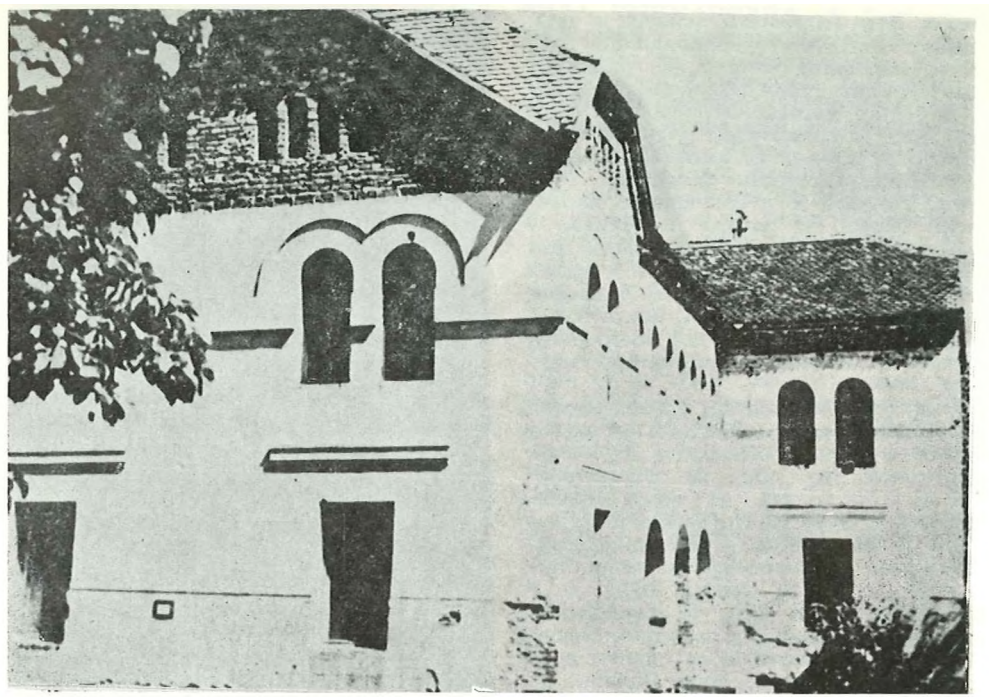

ГЛАВНА БОЛНИЦА МАЧВАНСКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА БИЛА ЈЕ СМЕШТЕНА У КОНАЦИМА МАНАСТИРА ЧОКЕШИНЕ. ПРИЛИКОМ ВЕЛИКЕ КАЗНЕНЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ НА МАЧВУ, НЕМЦИ СУ ИЗ АВИОНА БОМБАРДОВАЛИ БОЛНИЦУ И СПАЛИЛИ КОНАКЕ. РАЊЕНИЦИ СУ БЛАГОВРЕМЕНО БИЛИ СКЛОЊЕНИ. ОСИМ ЗАРОБЉЕНИХ НЕМАЦА КОЈИ СУ ТУ ПОГИНУЛИ, НИЈЕ БИЛО ДРУГИХ ЖРТАВА

На својој првој седници, одржаној 5. септембра 1941. године у селу Кржави, Привремени срески народноослободилачки одбор донео је одлуку о организовању болнице и санитетске службе. У наредби се, између осталог, истиче:

„Услед дизања народног устанка противу окупаторске власти и операцији које се воде у Рађевини, указала се потреба за организацијом болнице са радиом амбулантом у Крупњу, ради указивања прве помоћи и лечења рањених и оболелих бораца народноослободилачких одреда, као и непријатељских заробљеника, па се

За болницу реквирира крупањска народна основна школа, у коју треба наместити сав потребан болнички инвентар *бив. Бановин. болнице, као и заплењени санитетски и лекарски материјал.*

Ради одржавања реда и рада болнице, овлашћује се управник да према указаној потреби врши распоред рада са стављеним му особљем на расположење а према његовим способностима.

ЗОРКА КВАЧАНОВИЋ, рођена је 1922. године у Богатићу у сиромашној радничкој породици. Учила је радничку школу и била кућна помоћница у Шапцу. У једној трговачкој породици. Пре рата била је симпатизер радничког покрета, а у устанку се активно укључила у НОП. Почетком септембра 1941. године ступила је у Мачвански партизански одред. Из одреда је упућена у села северне Мачве да организује рад жена на прикупљању прилога у храни и одећи за борце и рањенике. Доласком првих рањеника у Богатић, после напада партизана на Мачванску Митровицу, одређена је да ради у прихватној амбуланти.

У повлачењу Мачванског одреда преко Цера у Рађевину, упућена је на рад у Крупањ а затим у Пецку и Љубовију. Са већином другарица из одреда враћена је у јесен 1941. на терен Мачве. Ухватила је везу са Посавским одредом и била је болничарка у болници Посавског одреда. У повлачењу главнине партизанских снага за Санџак била је у санитетској групи која је евакуисала рањенике из Ужица и околних места. Крајем 1941. враћена је са групом другова и другарица из Нове Вароши на рад у Србију. Ухватили су је четници у Катићима, код Ивањице, зверски је мучили а затим заклали.

Увек озбиљна и повучена, Зора се истакла као храбар борац и необично пожртвована болничарка.

●

БРАНКА МИЛИНКОВИЋ радница, рођена је 1922. године у Шапцу, пре рата симпатизер напредног радничког покрета, а у устанку активан учесник НОП-а. Почетком септембра 1941. године ступила је у Мачвански партизански одред. Из одреда је упућена у села северне Мачве да организује рад жена на прикупљању прилога у храни и одећи за борце и рањенике. Доласком првих рањеника у

Богатић, после напада партизана на Мачванску Митровицу, одређена је да ради у прихватној амбуланти.

У повлачењу Мачванског одреда преко Цера у Рађевину, упућена је на рад у Крупањ а затим у Пецку и Љубовију. Са већином другарица из одреда враћена је у јесен 1941. на терен Мачве. Ухватила је везу са Посавским одредом и била је болничарка у болници Посавског одреда. У повлачењу главнине партизанских снага за Санџак била је у санитетској групи која је евакуисала рањенике из Ужица и околних места. У Радоињу, у Санџаку, прихватала је рањенике који су успели да се пробију са Златибора, а затим је радила у болници у Новој Вароши. Као санитетски радник кренула је из Санџака у Босну са I пролетерском бригадом, у чијем је саставу остала до краја рата. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СТАНИСЛАВА-ЦАНА СТАНИСАВЉЕВИЋ, студент права, рођена је 1922. године у Црној Бари, укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије. На почетку окупације била је кандидат за члана КПЈ. У окупираном . Шапцу била је члан првог актива жена, радила је са групама жена и омладинки на припремању устанка, водила течајеве прве помоћи; њена кућа је била партијски пункт. Августа 1941. године ступила је у Мачвански (Подрински) одред као борац-болничарка. Крајем 1941. године покушала је да се пребаци у Босну, али су је заробили четници у једном селу код Бајине Баште и отерали у затвор у Ужицу. Захваљујући њеној сналажљивости пуштена је из затвора као сељанка да се врати на сеоске радове. Пребацила се у Лесковац, где се повезала са партијском организацијом и до краја 1943. године радила је у самом Лесковцу а затим је ступила у Кукавички одред. Са Јужноморавском бригадом пробила се у источну Босну и крајем јануара 1944. године прешла у обновљени Мачвански одред. Марта исте године повучена је из је-

динице за секретара СП КПЈ за мачвански срез. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Ако се укоже потреба за већим бро ■ јем болничког особља, управник има о томе известити Народноослободил. одбор. Такође ће Управник известити одбор ако се особље покаже неспремно или непослушно, чиме се штети народноослободилачкој борби.

Управник одређује и врши распоред рада са болничким особљем, а отсуство даје Народноослободилачки одбор.

Управник ће према упутствима Народноослободилачког одбора организовати и исхрану болесника.

Све болничко особље дисциплинскгс је потчињено управнику болниц,е, и то за мање кривице, а за веће кривице управник ће кривце предложгпи Народноослободилачком одбору за казну.

Управник дисциплински и кривично одговара пред Народноослободилачким одбором, а преко овога за теже кргсвице пред Штабом Народноослободилачког одреда".[1])

У болници је било око 70 рањеника, од тога највише заробљених Немаца. Посебном одлуком НОО предвиђено је да лекарска помоћ у болници буде бесплатна и за све грађане. После одласка др Питовића са Колубарском четом, Народноослободилачки одбор у Крупњу наименовао је др Душана Милошевића за управника болнице. Пекари су били: др Никола Чобелић, др Тамара Гавриловна[2]) и др Ракила Јlеви-Мићић.[3]) Међу осталим болничким персоналом, поред 12 болничара и једног болничког берберина, биле су и 4 болничарке: Радмила Илић, Вида Тешмановић из Томња, Радмила Симовић из Крупња и Мила Мунижаба, избеглица. У болници је радила као болничарка и Анђа Миладиновић. — У болници је организован културно-политички рад, који се нарочито развио доласком Мачванског одреда: слушане су вести преко радија, организаване мале приредбе, рањеницима су читани прогласи Народноослободилачког одбора, Билтен Врховног штаба и локални лист, који је излазио под називом „Зидне новине", а истицан је на таблама и зидовима у болници и У граду.

Прихватне амбуланте Мачванског одреда биле су једна у Табановићу а друга у Штитару. Њима је руководила др Сидонија Липман, која је у септембру 1941. године прешла са сво-

') ВИИ, К. 1961—1/1—19.

[2])Др Тамара Гавриловна-Станић, Рускиња, лекарка из Причиновића, била је још пре рата врло популарна и омиљена у народу. Сарађивала је са екипама за здравствено просвећивање и политички рад на селу којима је руководила Партија.

[3]) У јесен 1944. ухваћена је као Јеврејка, отерана у логор на Бањици и у последњој партији стрељана заједно са својом 5-годишњом ћерчицом Вером. — Прим. ред.

ја два детета на слободну територију Мачве и ступила у одред.[1])

Амбуланте у Табановићу и Штитару смештене су у сеоским кућама, које су чланице актива жена уредиле и снабделе постељама, постељином и другим стварима, неопходним за прихватање рањеника. Актив жена је у договору са народним одбором такође организовао исхрану рањеника: жене су на смену кувале код својих кућа и доносиле храну у амбуланте. У овим двема амбулантама радиле су: медицинска сестра Олга Детела-Словенка и омладинке са курса прве помоћи: Љубица Копуновић из Равња, Радојка Стевановић из Салаша Црнобарског, Љубица Поповић из Мачванске Митровице, Даринка Влајинић, Јелка Опачић-Славонка, Гина Јокић из Клења, Гина Ћосић, Ева Цвејић и Роска Максимовић из Штитара и др. У амбуланти у Табановићу радила је извесно време и др Тамара Гавриловна. Политички рад са рањеницима, болничким персоналом и сеоским женама које су повремено радиле у болници и амбулантама, био је организован преко политичких часова и зидних новина.

Санитетски материјал за одред стизао је углавном из Шапца. Поједини апотекари и лекари давали су као прилог НО фонду велике количине лекова, завоја и другог санитетског материјала. Осим тога, медицинари Данило Зеленовић и Нада Чалић и учитељица Каћа Јерковић, који су били на добровољном раду у шабачкој болници, узимали су што су могли више лекова, инструмената и разног санитетског материјала из болнице и пребацивали све то у одред преко Зоре Симеуновић, секретара МК КПЈ и још неких другова. Повремено је санитетски материјал стизао и из Београда, из Војне болнице.

Половином септембра, у припремама за напад на Шабац, приступило се организовању болничарске службе у Мачванском одреду. У том смислу издата је 17. септембра 1941. године:

[1]) **У повлачењу партизанских јединица из Мачве др Липман је пребацила групу тешких рањеника из болнице у Петковици у Ужице. Затим се вратила у ЈБубовију, у амбуланту др Пантића, и са главнином партизанеких одреда прешла Дрину. Погинула је 1943. у борбама у Источној Босни као шеф санитета. — Прим. Ред.**

КАТАРИНА-КАЈА ГАРИБОВИЋ-ЛАЛОВИЋ рођена 1921. године у Бадовинцима (Мачва). Окупација ју је дочекала као ученицу IV разреда Учитељске школе у Шапцу. Ступила је у Мачвански партизански одред 1941. године и исте године примљена у Партију. Марта 1942. године прешла је у Босну с групом бораца Ваљевског и Мачванског одреда. После преласка у Босну била је у пратећој чети Врховног штаба НОВ и ПОЈ, затим члан Политодјела VII банијске бригаде и дивизије, у коме је одговарала за рад СКОЈ-а и омладине. У ослобођеном Шапцу била је први секретар ОК СКОЈ-а, затим члан ПК СКОЈ-а и Председништва УСАОЈ-а. Од краја 1946. до 1953. године била је предавач и помоћник директора Политичке школе ЦК КПС, затим је радила у Савету за бригу и старање о деци СР Србије. Сада је пензионер.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

РАДА ШУБАКИЋ. Међу непокретним рањеницима у Вујновачи лежала је Радмила Шубакић, дипломирани студент филозофије, борац Крагујевачког одреда. Враћајући се почетком 1942. године из Санџака на рад у Србију, њој су у прелазу преко Лима потпуно промрзле ноге, тако да јој је месо отпадало са стопала и само .су петне кости остале здраве. Заједно са осталим рањеницима, четници су и њу открили, фебруара 1942. године, свирепо је мучили и на крају убили.

ВИДА ТЕШМАНОВИЋ. У борбама са четницима у Рађевини крајем 1941. године заробљена је Видојка-Вида Тешмановић, борац-болничарка Рађевске чете. Вида се истакла храброшћу, сналажљивошћу и крајњим пожртвовањем у нези рањеника. Рођена је 1920. године у селу Томњу код Крупња. Све до рата није никуда изишла из свога села нити је похађала школу. Била је самоука. За време борби за ослобођење Крупња, Вида је била прва жена са села у овоме крају која је ступила у одред. Заробљена је у борбама код Грујине Баре и Става,[1]) заједно са својим вереником, Богданом Антонићем, борцем Рађевске чете. Четници су их обоје зверски мучили а затим одвукли у Лозницу и предали Немцима. Ноћ пред стрељање оставили су их везане и измрцварене у леденој води Штира.

[1]) **„Обнова" бр. 158, од 5—8 јануара 1942. године, стр. 7. „Погибија комунистичких вођа у Рађевини".**

РАНКА СТЕПАНОВИЋ. Међу тешким рањеницима који су из Крупањске болнице упућени у Рогачицу била је и Ранка Степановић, радница из Београда, која је у лето 1941. године ступила у Мачвански партизански одред и била болничарка у партизанској болници у Чокешини. При повлачењу одреда преко Цера теже је рањена у ногу, тако да јој је морала бити ампутирана. Чим је прездравила, Ранка се прикључила одреду и као инвалид прошла кроз цео рат. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

„Наредба бр. 13 Мачванском багољону')

Командири чета ће одмах извршити организацију болничарске службе, тако да свака десетина има два одређена болничара, чија ће имена такође доставити штабу овог батаљона. Одређени болничари по десетини своју дужност обављаће по ... упутствима, која ће добити од друга батаљонског болничара.

Смрт фашизму — Слобода народу!

Пол. ком.
Димитрије

Ком. бат.
Лала с. р.”[2]

Пре напада на Шабац послате су у све чете Мачванског одреда по две болничарке са завршеним болничким курсом, снабдевене лековима и санитетским материјалом. У самоме Шапцу била су предвиђена превијалишта на неколико пунктова: на Баиру у основној школи, на Камичку у кући Цане Станисављевић и др. Међутим, за време напада радило је само превијалиште на Камичку. По наређењу штаба Одреда организована су и превијалишта у непосредној близини града: једно у селу Варни, друго у Ливадама, које је под руководством др Николе Топаловића радило све до повлачења одреда; у њему су биле болничарке Зора Квачановић, Бранка Милинковић и Цана Станисављевић. Треће превијалиште било је у Ноћају. Делови Посавског одреда који су учествовали у нападу на Шабац имали су превијалиште у Мајуру, где је лекар била др Јулка Мештеровић-Пантић а болничарке Перка Вићентијевић, Дара Тадић, Радмила Јовановић-Кека и друге.

Испред казнене експедиције Немаца на Мачву, крајем септембра 1941, евакуисане су партизанске амбуланте и болница у Чокешини и санитет се повлачио заједно са партизанским јединицама преко Цера за село Горњу Љубовију у Рађевини. Када је одред већ био спреман за покрет, болничарка Радојка Стевановић сама се вратила у село и успела је да евакуише сав болнички материјал и једног рањеника који је још био остао у амбуланти, и да све то довезе на Цер.

Евакуација је била веома тешка, јер је било око 60 рањеника. Болница се зауставила у Шљивови и ту остала око 20 дана. Овде су лакши рањеници, лекари, особље и спревда упућени у Крупањ, у састав осталих болница, а тежи рањеници за Ужице.

Део Мачванског одреда који се из Шљивове са тешким рањеницима кренуо за Ужице, напала је немачка авијација 10. октобра у Пецкој. Рањено је око 15 другова. Рањеници су пренети у село Царину код Пецке, у куће Топаловића, где су прихваћени од болнице Посавског одреда. Истога дана, нешто касније, дошао је у Пецку др Миша Пантић, лекар Ваљевског одреда, са болничарком Босом Цветић. Међу рањеницима било је више њих којима је била потребна хируршка интервенција, а није им могла бити пружена јер је једини лекар, др Пантић, био интерниста. Требало је рањенике пребацити у Ужице, али се то није могло због сталних четничких напада. Међутим, дан-два касније, Посавски одред заробио је у једној борби с четницима лекара др Милосављевића-Чампара, са пуним кофером инструмената и лекова, те је др Чампар извршио операције, а транспортовање рањеника у Ужице одложено је док се не рашчисти ситуација са четницима. Болница је остала неко време у Царини а затим је пребачена у Рогачицу, где су радили др Ђура Мештеровић, др Јулка Мештеровић-Пантић и заробљени лекар Чампар. У Рогачици су биле болничарке: Борка Демић-Пихлер, Нада Марковић, Радмила-Кека Јовановић, Бранка Милинковић, Зора Квачановић, Бешка Бембаса, Јудита Аларгић, Лепа Марковић, Сека Вићентијевић, Драгица Јујић, Милица Николић, Роса Димитрић-Думић, Милеса Станојевић, Марица Кокајић и још неке чија имена нису могла бити утврђена. У Рогачицу се пребацио и један део болнице из Крупња са око 70 тешких рањеника. Око 25. новембра, пошто су се борбе водиле у непосредној близини Рогачице и пошто је претила опасност да болница падне у руке непријатељу, болница је евакуисана. Са осам камиона, по највећој вејавици и мразу, од 25. до 27. новембра, евакуисани су за Ужице сви рањеници, санитетски материјал и инвентар болнице.

После ликвидирања болнице у Царини, др Пантић је формирао прихватну амбуланту у Љубовији, у којој су поред њега радиле др Станојка Ђурић, Божана Пиперска и Боса Цветић. Са групом рањеника стигла је у Љубовију и др Сидонија Липман.

Новембра 1941. године, један део болничког особља и рањеника Мачванског, Ваљевског и Посавског одреда повукао се на Златибор.

Када су немачке снаге продрле на домак Крупња, припадници Народне страже, по наређењу НОО, успели су да у најкраћем времену мобилишу у околним селима потребан број воловских кола за евакуацију једног дела рањеника у Шљивову, где је прихватна болница била у кући Деспотовића. Сутрадан је Народноослободилачки одбор села Шљивове организовао транспорт рањеника у Доњу Оровицу. Овај конвој се кретао под заштитом одреда који је народни херој Стева Филиповић саставио од припадника Народне страже, лакших рањеника и остатака једне чете Мачванског одреда. Други део Крупањске болнице повлачио се под сталним борбама са четницима преко Рупаваца, Пецке, Прослопа за Горњу Оровицу и најзад се склонио у Савковиће.

У Горњу Оровицу је пошао и део болнице и комора Мачванског одреда, које је предводио Дева Беловуковић. На овом путу је у борби са четницима погинуло неколико рањеника и заробљена болничарка Олга Детела. Не могавши да се пробије кроз четничке заседе, болница се вратила на Прослоп и оданде спустила у Драгодол. Рањеници су смештени у кућама Радована Митровића и Пауна и Чедомира Суботића, где је већ била болница Ваљевског одреда са око 50 рањеника и болесника, коју је водила болничарка Јелка Тепавчевић.

Драгодол је половином децембра 1941. године био нека врста слободне територије. У њему је још било резервне хране извучене из Мачве и Подриња, пекаре су пекле хлеб не само за Подрински, већ и за Ваљевски партизански одред. Ту су се окупили штаб и чете Подринског одреда, укупно око 350 бораца, ради повратка на свој терен, на Цер. Била је ту и културна екипа и Окружни комитет, чији су чланови распоређени у два новоформирана батаљона. Све другарице из радионице и болесни и изнемогли борци остали су тада у Драгодолу, с тим да ће се Одред, пошто испита терен, вратити по њих. Било је важно показати народу да Одред није уништен, да су партизани неуништиви.

Батаљони су се тешко кретали у изузетно јакој зими, од које се оружје ледило у рукама. Било је доста голих и босих бораца који су ноге увијали у крпе, а ни крпа није било довољно. Најтеже су пролазиле другарице оне су биле још слабије обучене, али нису роптале. Вођене су непрекидне борбе са Немцима, четницима, љотићевцима, припадницима СДС, белогардејцима. Многи борци су излазили из строја с

') ИРПС, под. О. бр. 9.

[2]) Командант Мачванског батаљона Подрињског одреда био је Александар Станковић-Лала, народни херој, а политички комесар Димитрије Бајалица. — Прим. ред.

великим промрзлинама на рукама и ногама, које су врло тешко пролазиле без лекова и без најосновнијих хигијенских услова. Јануара 1942. године оспособљено је у селу Пођути крај Ваљева неколико сеоских кућа за смештај рањеника. Ту се о 25 промрзлих бораца бринула Мила Бајалица. Једна група рањеника и болесника упућена је из Драгодола у Вујновачу. Ову су групу на путу, у селу Дренајићу, напали Немци, заробили су два тешка рањеника и три болничарке, чија имена нису могла да буду утврђена, и све их стрељали. Двадесет тешких непокретних рањеника размештено је у забаченим кућама Вујновače. Са овим рањеницима била је болничарка Јелка Тепавчевић. Надзор над свим овим болничким пунктовима водио је др Димитрије Питовић.

ТЕРОР

Крвави терор у Мачви почео је већ половином августа. У свом извештају Покрајинском комитету КПЈ за Србију, 23. августа 1941. године инструктор ПК при Окружном комитет за Шабачки округ, између осталог, јавља:

.. Непријатељ, разбијен и збуњен нашим брзим акцијама почиње да се прибира и да напада. ВеН више пута наши су имали сукобе са Немцима .. Уништено је неколико њихових камиока са војницима када су полазили да се свете селу. Иначе, почели су да *пале куће по селима и да из митраљеза бију свет по сслу. У самом Ш. (Шапцу), у четвртак 21. о. м., стрељано је 10 лица, засад без икакве мотивације ... Ш. је* доста *демонстративно и достојанствено примио овај акт. Град је био мртав цео дан. Убијали су их по улицама и тако оставили до подне, а онда их обесили по бандерама, где су висили до увече".[1])*

Својом свирепошћу Немци нису постигли жељени застрашујући ефекат, него су, напротив, изазвали огорчење и одлучан револт. Сељаци су масовно прилазили партизанима; у самом Липолисту, где је извршен злочин над 16-годишњом Лином Рувидић и убијено више сељака и избеглица, што је узбудило целу Мачву, формиране су три сеоске партизанске чете и око 40 жена окупило се у партизанској радионици за шивење рубља. Августа 20. и 21. Немци су у Прњавору убили око 140 мирних становника, међу којима је било стараца, жена и деце.

После напада Мачванског одреда на немачки гарнизон и жандармеријску станицу у Мачванској Митровици 28. августа, и напада на Богатић 3. септембра, у коме је убијено 70 Немаца, а затим ослобођења Рогачице, Бање Ковиљаче и Лознице, немачки поручиик Дзак констатује у свом извештају од 9. септембра:

„. . . Борбе око Ковиљаче показале су да српски устанички покрет располаже добрим вођством. Земљигите и национални карактер пружају изванредне услове за герилски рат, сарадња и,елог становпиипва ванредно олакшава извиђачко--обавегитајну службу".[1])

Шеснаестог септембра 1941. Хитлер је издао наређење да се устанак свакапз мора угушити, јер „ . . . *Пре свега, ради се о томе да се у српској области осигурају саобраћајне линије и објекти оажни за иемачку ратну привреду, а потом, да се најоштријим мерама за дуже време успостави поредак . .".)*

Наредба начелника штаба Немачке врховне комадне допуњује фирерову наредбу:

„. . . Досадашње мере предузете за сузбијан>е тог опгитег комунгсстичког устаничког покрета показале су се недовољним.. .

Да би се немири угугиили у зачетку, морају се при првој појави без одлагања применити најоштрије мере, да се на тај начин силом спроведе ауторитет окупационе силе и спречи даље гиирење. При томе имати у виду да један *човечји живот у дотичним земљама[3]) често не вреди ништа и да се застрашујуће дејство може постићи само необичном свирепогићу. Као одмазда за живот једног немачког војника мора се у тим случајевима узети као опгите правило да одговара смртна казна 50'—100 комуиииста. Начин изврпгиења смртне казне мора јоги нојачати застрашујући ефекат . ..*

Кајтел, с. р."[4])

Напад партизана на Шабац у ноћи између 21. и 22. септембра, када су про-

ШТЕФИЦА ХАУЕР-КОСИЈЕР, кројачка радница, пореклом Немица, била је дугогодишњи активиста у радничком покрету Шапца и више је пута хапшена. У Партију је примљена још пре рата. Пошто је била позната полицији, то је морала међу првима да се склони из окупираног Шапца. Својим радом у устанку много је допринела мобцлисању жена у селима Мачве на помоћи фронту. После повратка из одреда на терен Мачве ухваћена је, грозно мучена и најзад стрељана у Шабачком логору, почетком 1942. године.

©

ВУКА КОСТИЋ ГАРИБОВИЋ, текстилна радница из Београда, члан КПЈ, била је пре рата врло активна у синдикалној организацији. У Бадовинце, село свога мужа, дошла је априла 1941, на самом почетку рата. Одмах се укључила у рад са женама и омладинкама, а када је формирана прва партизанска радионица у Петковици, прешла је тамо на рад. Октобра 1941. године повлачила се са одредом преко Цера у Рађевину. Била је врло нежне конституције и слабог здравља, па су зато другови одлучили да се врати у Мачву и негде склони док се не опорави, јер су веровали да не би издржала напоре повлачења. Вука се вратила у Бадовнице, али су је четници открили и предали Немцима. Мучена у затвору и логору, она је пред непријатељем имала држање достојно комунисте. Отишла је у смрт не одавши ни једно име.

') Зборник ВИИ, I, стр. 16—77.

') Зборник ВИИ, I, стр. 416.
') Зборник ВИИ, I, стр. 427—428.
") Тј. у земљама Балкана. — Прим. ред.
') Зборник ВИИ, I, стр. 431—432.

Док. бр. 203
НАРЕЂЕЊЕ ГЕНЕРАЛА БЕМЕА
од 10 X 1941 год.

Опуномоћени командујући генерал у Србији

III Шеф војне управе *Место становања,*
Бр. 2848/41 пов. *10 X 1941*

ПРЕДМЕТ: Угушивање комунистичког
устаничког покрета.

Допуне опуномоћеног командујућег генерала у Србији уз наређење начелнику гитаба Врховне команде оружане силе (Одељ. IV) бр. 002060/41 г. К. дос. од *16 IX 41.*

1. У Србији је, услед „балканског менталитета" и великих размера комунистичких и национално камуфлираних устаничких покрета, потребно извршавати наређења Врховне команде оружане силе с највећом строгоћу. Брзо гі безобзирно угушивање српског устанка претставља допринос немачкој коначној победи, што се не сме потцењивати.

2. Муњевитим акцијам.а треба у свим гарнизонима у Србији најхитније притворити као таоце све комунисте, све мугикарце на које пада сумња, све Јевреје и известан број националистичких или ДЕМОКРАТСКИ настројених становника. Таоцима и народу треба предочити да ће у случају нанада на немачке војнике или „фолксдојчере" таоци бити стрељани.

Вигиа команда XV и шеф војне управе (за Београд и Банат) извештаваће о броју талаца сваког 10-ог и последњег дана у месецу (нрви пут 20 X).

3. Буде ли губитака међу немачким војницима или „фолксдојчерима", територијално надлежни команданти све до команданта пука закључно, наредиће одмах стрељање противника према следећим стопама:

а) За сваког убијеног немачког војника или „фолксдојчера" (мушкарца, жену или дете) 100 заробљеника или талаца;

б) За сваког рањеног немачког војника или „фолксдојчера" 50 заробљеника или талаца.

Стрељање ће извршити трупе.

По могућству треба за стрељање узети једниг^у која је имала губитке.

Код сваког појединог случаја претрпљених губитака, у дневним извештајима посебно назначити да ли је и у коме обиму извршена одмазда, *или кад ће се извршити.*

4. Приликом закопавања стрељаних треба пазити да се тамо не стварају срнска светишта (ходочагића).

Стављање крстова на гробове, украшавање истих итд. треба спречити. Зато треба сахрањивања вршити намерно на усамљеним местима.

5. Комунисте које заробе трупе у борби треба начелно, у циљу застрашивања, на лицу места обесити или стрељати.

6. Насељена места која се морају заузимати борбом треба спалити, исто важч и за куће из којих се пуцало на трупе.

Беме, с. р.
генерал пешадије

!) Зборник ВИИ, том I, стр. 502—503.

дрли у предграђе Камичак и заузели хемијску фабрику „Зорка", био је повод да немачки војни заповедник у Србији изда наређење за „акцију чишћења" у Шапцу:

342. ДИВИЗИЈИ:
1) 23. IX. из кућа у Шанцу је отворена пушчана и митраљеска ватра на немачке патроле. Било је губитака.

2) 24. IX. 342. дивизија има на препад да покупи у Шапцу све мушкарце између 14 и 70 година и да их пребаи,и у концентрациони логор који ће дивизија подићи северно од Саве...
3) Извршење:
а — Имају се одмах стрељати:
сви становинц који узимају учегића у борби или дају отпор;
мушкарци у чијим се становима нађе оружје и муниција, из чијих се станова буде отварала ватра или који буду покугиали да бекством избегну хапгиење ..,")

У одређени дан, 24. септембра, почело је „чишћење Шапца". Од 15 до 17 часова похватано је по улицама и извучено из кућа око 4.000 мушкараца од 14 до 70 година, који су сутрадан, са још око хиљаду накнадно похватаних, потерани преко Кленка у концентрациони логор који је формиран у Јарку. Због страховитог терора који су Немци вршили над Шапчанима, ово одвођење у Јарак названо је „крвави марш".

У „Борби", органу КПЈ, који је у то време излазио у ослобођеном Ужицу, објављен је, под насловом „Шабац чека осветнике",[2]) допис о злочинима непријатеља у Шапцу:

„Шабац, познат са својим мученигтвом и својим херојствима и у прошлом рату, опет је трн у оку крвника српства. Шабац, најкултурнија варош наше провинције, постао је нонргаите нечувених злочина фагиистичких варвара и Недићевог ологиа. Они су запалили ову варош, и Шабац је напола изгорео. Од Пољопривредне гиколе, која се налазн на периферији Шапца, па до Мачванске пијаце све је попаљено. Улица Авда Карабеговића, Јатаган мала, данас су црна згаригита.

Шабац је опустео. Само још куће петоколонагиа и народних издајица, који су се уписалг^ у Недићеве „добровољце", остале су нетакнуте. У њима живот тече непромењен. Њихови становници пију и коцкају се по кафанама с немачким бандитима. Онгс приређују журеве и игранке. Пирују и плешу над народном несрећом, над згаришгем и пепелом плешу своју последњу игру — игру смрти и пораза.

') Зборник ВИИ, I, стр. 454.
') „Борба" 1941, бр. 19.

Живот је замро. Раке у Бари, логор у Кленку прогутали су Шапцу људе, жене и децу. У Бари, где су ископане две раке у величини 100 према 200 метара, као побеснело псето дан и ноћ кевће митраљез. Дан и ноћ падају лешеви Шапчана и сељака из Мачве. Падају лешеви стараца — живих историја Шапца, падају легиеви узданице — деце и омладине. Стрељали су старце од 75 година. Стрељали су жену са четворо деце, стрељали су, непрекидно стрељали. Само прва два дана г,елати „казнене експедиције" покосгми су преко 90,0, живота.

Људи доведени на стрељање сатима гледају грозан призор: пада леги до леша. Снажнија тела још се мичу, грче се, отимају се од смрти, усправе се, па се онда немоћно сруче на бескрајну гомилу мртвих. ■ ■ (Немци) ова прорешетана тела која се јоги нису растала са животом преливају кречном водом.

Али зликовг^и се не задовољавају само тим. Када је наишла „казнена експедиција" у Кленак, стрељање је било обична ствар. Ова побеснела руља изгонила је људе и наредила да трче. Да трче на раздаљини од 18 километара, од Кленка до Јарка. Чим неко падне од умора, бко *је убијен. Тако је побијено 200 људи. А сутрадан били су на реду и они које првога дана снага није издала.*

Попаљен, опустогиен и осрамоћен Шабаи, са Мачвом чека војску ослободиааца, чека војску осветника. И она ће доћи".

У Шапцу је женама и деци било забрањено да изиђу на улицу. Један тенк је кружио градом, из њега су Немци пуцали на свакога ко би се појавио. У улици Милоша Поцерца убили су Јулијану Томић, родом из Мале Врањске, њеног мужа, радника и 14-годишњег сина Јована, зато што је дечак извирио на улицу. Њихове су лешеве избацили кроз прозор на улицу и оставили да'ту леже два дана, а кућу СУ срушили. — Тада је почео и обрачун са женама које су остале у граду. Петоколонаши, који због општег одушевљења и масовног учешћа грађана у НОП-у нису смели да се експонирају, сада су дигли главу. На њихову денунцијацију хапшене су све жене које су ма на који начин радиле за НОП. Велики број их је затворен у логору на Сави,[1]) у некадашњем стационару понтонијерских јединица у Шапцу.

У казнени поход на Мачву пошла је 342. немачка пешадијска дивизија. Све сеоско становништво, и жене и деца, потискивано је према Церу. Друмом је ишла моторизована колона, а на неколико километара десно и лево ишао је стрељачки строј пешадије са аутоматским оружјем и претресао околину. Пуцали су на свакога ко би покушао да бежи или да се сакрије. Похватане људе подвргавали су кратко испитивању и одмах одвајали и на лицу места стрељали активне сараднике НОП-а и симпатизере. Остале мушкарце терали су у Шабац, у логор. Жене и децу су задржавали као таоце, притворене у црквеним портама и у школским двориштима. После неколико дана извођене су и међу женама активне сараднице НОП, стрељане или отеране у шабачки логор.

Негде би стрељали све живо, од детета до старца, што би се затекло при уласку јединице у село. Само у 14 села Мачве убијено је 1941. године око 60 жена и деце. У Липолисту су на њиви стрељане 21-годишња Љубица Велић, и 13-годишња Радојка Васић. Стрељано је петогодишње дете Душанка Вујанић и 10-годишња Бојана Васић. У селу је стрељано још пет жена, међу њима и 70-годишња Живана Мишић. У Корману код Шапца убили су жену зато што јој је муж био у партизанима, и запалили колибу заједно с дететом у колевци. У Мачванском Прњавору стрељано је пет жена, међу њима 23-годишња Милка Ивановић, заједно са својим двогодишњим близанцима, а Даринка Костић је стрељана па спаљена. У Белој Реци је међу пет жена стрељана петогодишња Загорка Петровић и 20-годишња Милка Радосављевић. У Засавици су стрељане 10-годишња Радојка Љубичић и 56-годишња Ружица Перишић. У истом селу стрељано је 1200 Јевреја, а у њихове су раке убацивани угинули коњи и пси. У селу Раденковић стрељана је 18-годишња Радојка Вазмић. У Мачванској Митровици убијене су две жене, у Глушцима 6 жена између 22 и 67 година, а у Дубљу три девојчице између 8 и 19 година. Међу пет стрељаних жена у Бадовинцима биле су две Јеврејке, Јованка и Леона Штелцер, које су радиле у партизанској шивари; 20-годишња Леона је била члан КПЈ. У Петловачи су убијене три жене између 48 и 50 година. Међу шест жена у Салашу Ноћајском стрељана је и 80-годишња Даница Ђукић. Мари Туфегџић из Штитара, фолксдојчери су пекли на усијаној пећи обе руке до лаката, да ода своје синове партизане. У Табановићу је највише злостављана Бељка Ивановић, у чијој је кући била партизанска амбуланта. У Петковици су четници крајем октобра убили 13-годишњу Радмилу Којић. У Јадру,

ИВАНА РАДОЈЧИЋ рођена 1901. године у Белој Реци, истакла се као активиста НОП од самог устанка 1941. Радила је заједно са својим мужем Божидаром, а њихова кућа била је сигурно партијско упориште. Крајем децембра 1941. године, у тешким, непрекидним борбама партизана са четницима и Немцима, у њиховој је кући ухваћен Небојша Јерковић, који се ту био склонио са групом другова. Заједно са ухваћеним партизанима потерани су и Ивана и Божидар, као њихови јатаци, у шабачки логор. Њега су стрељали, а њу су после три месеца, пошто није признала никакав рад ни сарадњу, пустили кући.

Године 1942. и све до маја 1943, Ивана је прихватала и хранила илегалце који су наилазили, обавештавала их о кретању непријатеља и била им курир. Поново је ухапшена у мају 1943. и четири месеца задржана у логору. Послу пуштања, поново се повезује с партизанима и наставља свој рад све док четници 1944. нису открили да се код ње склањају руководиоци НОП у Јадру. Извршили су препад и убили је у њеној кући. За њом је остало четворо незбринуте сирочади.

©

ЉУБИЦА ПЕТРОВИЋ-ПАВЛОВИЋ рођена је 24. VI 1911. године у Мачванској Митровици, као млада учитељица радила је у групи напредних учитеља. Због тога је често премештана и слата у забачена села Македоније и Косова. После слома старе Југославије она се као избеглица настанила у Богатићу. Радила је међу женама и показала се као организатор. Убрзо је примљена у Партију. Руководила је радионицом у Богатићу, помагала у оснивању радионица у другим селима и била врло агилан политички радник. Ухваћена је на илегалном раду у Нишу и убијена на саслушању у Специјалној полицији у пролеће 1943. године.

[1]) **Међу осталима, ухапшене су Олга Девечерски, Вера и Роса Јовановић . . . али су после ове застрашујуће мере доста брзо пуштене.**

КАТАРИИЛ-СЕКА МИРКОВИЋ кројачица из Црне Баре, укључила се у НОП на почетку устанка. Помагала је да се организују партизанске радионице, а у септембру 1941. ступила је у одред. Када је крајем године већина жена из одреда враћена на терен, кућа Секе Мирковић постала је партијско упориште преко кога је ишла веза са Босном. Тек када им је запретила опасност да их четници ликвидирају, Сека се са својим другом пребацила у одред у Босну. Носилац је Споменице 1941.

ПЕРКА ИЛИЋ-ВИТОРОВИЋ рођена 1926. у Шапцу у радничкој породици. Члан СКОЈ-а од 22. јуна 1941, а КПЈ од 25. марта 1944. године. Завршила Новинарско-дипломатску Високу школу у Београду.

За време рата и првим послератним годинама била скојевски руководилац. Била је члан ГК СКОЈ-а у Шапцу, секретар СКОЈ-а Мачванског партизанског одреда, члан Окружног комитета СКОЈ-а за Подриње, командант Главног штаба омладинске радне акције на сечи шуме на Руднику и др.

Од 1948. до 1953. године била уредник у „Партијском раднику", органу ЦК СК Србије, а од 1953. до 1960. године радила у Државном секретаријату за иностране послове. Бирана је за председника Конференције за друштвену активност жена Србије, била председник Социјално-здравственог већа Скупштине СР Србије, члан Централног комитета Савеза комуниста Југославије, посланик Већа народа Савезне скупштине. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Тамнави и Рађевини казнена експедиција је за непуне две недеље побила око 350 жена и 220 малолетних девојака, од тога 101 дете испод 10 година, једно новорођенче од 3 дана и једно од месец дана. У Тршићу је убијена Госпава Каменарац, старица од 93 године; у Јадранској Лешници жива је спаљена у својој кући Љубица Кузмановић; у Великом Селу убијене су 43 жене, у Коренити 96, а у Цикотама 194. У селу Јаребици убијено је једног дана 700 људи, жена и деце и сви су бачени у две раке, итд., итд.

Претресајући куће, војници казнене експедиције узимали су ћилиме, месо, јаја, вино и све то вукли на друм и товарили у своја кола. Авијација је помагала надирање колоне, „штуке" су „пикирале" на села, бацале запаљиве бомбе и митраљирале колибе и пластове сена и сламе. Тако је спаљено пола села Јарменовца на путу за Цер, многе куће у Слатини, Војићу и Варни, где је опљачкана задружна зграда у којој је пре рата била партизанска амбуланта. Немци су однели све лекове, микроскоп, сав санитетски материјал, а књиге су разбацали и попалили.

Приликом повлачења партизана, лакши рањеници су отишли са одредом а тежи су остали на лечењу по сељачким кућама, већином код својих кућа. Сељаци су рањенике склањали на таван, у подрум или сламу. Сваког рањеника кога би открили Немци су одмах стрељали, и укућане заједно с њим спаљивали.

Деветог октобра 1941. немачки војни заповедник у Србији извештава заповедника оружане силе на Југоистоку:

„... . 342. пеш. дивизија је завршила чишћење Мачве. Већи је број *насељених места спаљен. Непријатељ је имао око 90 погинулих, 1130 стрељаних, 21.500 ухапшених. Заплењено* је *мало оружја. .*

Половином октобра 1941. године дотерани су у Шабачки логор многи заробљени партизани и партизанке, масе сељака и с њима многе жене које су радиле у партизанским радионицама или су на ма који начин помагале устанак. До краја године и почетком 1942. пале су у руке непријатељу готово све другарице које су приликом повлачења и расформирања одреда враћене на свој терен, међу њима: Даринка Влајинић, Љубица Делић, Цвета Дрмановић, Олга Ђаковић, Цана Ђурковић, Марија Заплатић, Гина Ивић, Јока, Марта и Мица Којић, у чијој је кући у Петковици био једно време штаб Мачванског одреда, затим Роса, Коса и Олга Којић, Штефица Косијер, Милена Косовац, Љубица Копуновић, Вука Костић-Гарибовић, Лепосава Кривошић, партизански курир, која је изигравала приглупу сељанку и тако се спасла стрељања, Душанка Крстић, Драгиња Малетић, Вјека Михаиловић, Олга Носовић, Јелка Опачић-Славонка, Нада Остојић, Катица Павловић, Рада Поштић, Душанка Рафаиловић, Љубица Симић, Радојка Стевановић, Јелена Стојковић-Точкоњина, Живка Тодоровић, Невена Туфегџић, Радмила Цвејић и још многе чија имена нису забележена. Дара Петровић из партизанске радионице у Бадовинцима упућена је као малолетна у Завод за преваспитавање омладине у Смедеревској Паланци; ту се тешко разболела, те је 1943. пред смрт пуштена кући. Учитељица Љубица Петровић-Павловић крила се неко време код своје породице у Богатићу и у Шапцу, затим је успела да се пребаци у Београд, одакле је упућена у Ниш на партијски рад. Цана Станисављевић је у пролеће 1942. ухваћена при покушају да се преко Дрине пребаци у Босну. Отерана је у затвор у Ужицу, одакле је убрзо пуштена са још неким сељанкама, да се врате на сеоске радове. Цана се тада пробила до Лесковца, где се преко Оље Цуверовић повезала са партијском организацијом и до краја 1943. године радила у самом Лесковцу. Тада је ступила у Кукавички одред и са Јужноморавском бригадом прешла у Босну.

Многе мајке и жене партизана хапшене су као таоци и упућиване у логор у Шапцу, а затим пребациване на Бањицу. Као талац за свога друга, професора Жику Поповића, који је био при штабу Мачванског одреда, ухапшена је Вука Поповић, заједно са децом; затим Ана и Јован Благојевић, родитељи Верини, Љубица Митровић, мајка Мике Јарца и Вере Соколов, Роса и Вера Јовановић, мајка и сестра Селета Јовановића, Дара, жена Ђуре Губеринића, Кристина Пармаковић из Ноћаја, због сина у партизанима, Анка Остојић из Клења, чији се син убио да не би жив пао у руке непријатељу, и многе друге.

Почетком 1942. године дотеран је у шабачки логор и известан број партизанки Ваљевског одреда, међу њима: Живана, Бранка и Нада Илић, Лепа Вујичић, Ратомирка Обућина, Софија Стошић-Станишић и др. У овај логор је доспела и Нада Анастасијевић, уче-

[J]) Зборник ВИИ, I, стр. 494—495.

ница II женске гимназије из Београда, која је на Увцу заробљена као болничарка Космајског одреда.

У другој половини октобра дошла је у Шабац група агената Специјалне полиције из Београда са задатком да изврши категоризацију и да идентификује заробљенике. Затвореници су дефиловали испред раширеног ћебета на коме је био прорезан отвор. Иза ћебета су стајали четници, љотићевци и други издајници и проказивали сараднике НОП-а. На основу њихових исказа издвојени су „кривци" и „сумњива лица" и отерани у логор Гестапоа. У Војне касарне уселили су се љотићевци и тамо у подруму имали свој затвор за људе и жене које су они хапсили. У логору је извршена категоризација затвореника. У бараци бр. 2 и 3 налазили су се „лакши затвореници", али при масовним стрељањима и они су стрељани, без обзира на категорију у којој су били. У осталих девет барака смештени су затвореници одређени за принудни рад у Немачкој. У некадашњим магацинима поред Саве била је затворена једна група Јевреји.

Прозори на баракама били су заковани даскама. Собе, по цео дан закључане, отваране су само ујутро када је требало просути киблу, или у току ноћи када су упадали Немци и агенти. Преко целе ноћи горела је светлост у свим собама. Повремено су затвореници извођени и терани да трче у круг. Приликом стрељања или вешања истериван је цео логор да присуствује извршењу смртне казне.

Жене су биле издвојене у засебне собе, на чијем је поду било растурено мало влажне сламе. Зидови су били упрскани крвљу. Агенти, фолксдојчери, логорски стражари тукли су свакодневно жене бичевима и жилама и ударали их чизмама. Од батина и убоја крв им је подилазила под кожу, стопала се распадала, руке натицале. Једна другој су парчадима стакла расецале рукаве да би олакшале болове. Највише су батинане и мучене заробљене партизанке. Прва жена стрељана у шабачком логору била је партизанка ЈБубица Симић. За њом је стрељана Вука Костић-Гарибовић, радница из Београда, а крајем 1942. године осамнаестогодишња Јелена Илић, из Штитара, партизанка.

Масовна стрељања вршена су једном месечно, а у логору је свакодневно понеко убијан или вешан. Тринаестог фебруара 1942. стрељана је Штефица Косијер; љотићевци су је предали Немцима пошто од ње ни батинама ни мучењем нису успели да сазнају где је скривено партизанско оружје на Церу. У априлу су стрељане Живана, Бранка и Нада Илић из Ваљева, све три у исти дан. Затим су стрељане Дана Младеновић, Јелка Опачић-Славонка, ЈБубица Спасојевић, Даница Јокић. Крајем априла стрељана је учитељица Лепа Вујичић и с њом осмогодишња девојчица Јеврејка.

До пролећа 1942. године изгинуло је готово цело руководство Мачванског одреда и готово сви чланови Окружног и Градског комитета Партије. Фебруара 1942. покушала је једна већа група заробљених партизана да се пробије из логора. Ноћу су побили стражаре, али су сви до једног нашли смрт на логорским жицама, кроз које је била пуштена струја високог напона.

Херојство које су партизани и партизанке Мачванског одреда испољили у борби, у затвору, логору и на губилишту, било је велика морална подршка преживелима и давало им је снагу да наставе борбу и да у њој издрже до краја. Упркос нечувеном терору у Мачви и целом Подрињу, партијска упоришта и базе, о којима су бринуле и многе неустрашиве жене, одржале су се за све време рата и била сигурна скровишта борцима и теренским радницима.

На V конгресу Комунистичке партије Југославије друг Тито је навео у политичком извештају речи из чланка немачког фашистичког новинара Валтера Грубера, које се добрим делом заснивају из борби у Мачви и Подрињу:

„Србија и даље ври. Вријење и даље расте. Посјетио сам неке предјеле Мачве и нека мјеста у Србији. Наше трупе су немилосрдно интервенирале и свуда сијале праву пустоги и смрт, онако како то заслужује српски народ, јер морамо признати — шумски људи нису осамљени. Иза њих стоји скоро целокупни српски народ, који их свестрано помаже... Никакав терор неће Србе одвратити од пута којим су пошли. Исто оно гито је учињено са Шапцом биће учињено и с другим мјестима, али Срби ће наставити да се боре. Нагиа акција изазива све веће кључање у шуму, а у гиуми смо ми, тако рећи, немоћни ..

ПАРТИЈСКИ РАД ПОСЛЕ ПОВЛАЧЕЊА ОДРЕДА

„Драги другови,[1])

По налогу Михајла[2]) стигла сам 26-ог јануара увече у Бијељину, тј. на терен Семберије, са задатком да одавде организујем рад у округу шабачком (мачвански, поцерски и јадрански срез), фор-

[1]) ИРПС, арх. бр. 5862. Одломци из писма Милке Минић-Ане ПК КПЈ за Србију.
[2]) Благоје НешковиН, секретар ПК КПЈ за Србију.

ЉУБИЦА-БУБА ДЕАИБ-БАТАНОВИК (ДЕСНО) И ПЕРКА ИАИН-ВИТОРОВИП

ЉУБИЦА-БУЂА ДЕЛИЋ-БАТАНОВИЋ, ученица, рођена 1921. године у Бадовинцима, укључила се у рад за НОП у време припрема за устанак. Августа 1941. године ступила је у Мачвански партизански одред. Имала је задатак да организује женске кројачке радионице по селима Мачве, а била је и руководилац радионице у Рибарима. Примљена је у Партију новембра 1941. године. Заробљена је марта 1942. године на Тисовику и отерана у затвор у Ваљеву, потом у логор у Шапцу. Била је у групи одређеној за транспорт у Немачку. Побегла је из транспорта и отишла у Мачву. Током 1942. и 1943. године радила је на вези са Босном. У лето 1943. године отишла је у Босну и ступила у новоформирани Мачвански партизански одред. Фебруара 1944. године, одлуком Окружног повереништва КПЈ за Мачву и Подриње, повучена је из одреда и послата на партијски рад у Мачву као члан Среског повереништва КПЈ за мачвански срез. После ослобођења била је секретар СО АФЖ за мачвански срез, члан Кадровског одељења ОК КПЈ за Шабац, организациони секретар IV рејонског комитета КПЈ у Београду, инструктор Градског комитета КП за београдску област, секретар Обласног одбора АФЖ за Београдску област и директор Основне школе „Влада Аксентијевић" у Београду. Сада је пензионер. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЗОРА БЕГЕНИШИЋ рођена 1921. године у Богатићу, студент филозофије, предратни члан КПЈ, ступила у Мачвански партизански одред половином августа 1941., рањена код Пецке октобра месеца и упућена на лечење у Ужице. Почетком 1942. дошла у Београд и наставила партијски рад. Била је секретар партијске ћелије у Заразној болници. После „мартовске провале" прешла у партијску ћелију графичара и ушла у рејонски одбор НОФ-а на Чукарици. Ухапшена на уличном састанку крајем септембра 1942. године. На саслушању у Специјалној полицији тако је тучена и ударана у главу да су јој попуцали капилари; пренета у^болницу у дубокој несвести која је трајала неколико недеља. Кад се њено стање мало побољшало, лекар ју је научио да симулира лудилода је не би стрељали. Остала је у болници до бомбардовања Београда априла 1944. када је искористила општу забуну и побегла из болнице и отишла у партизански одред на Кукавици. Носилац је Споменице]941. и више одликовања.

КАТИЦА ДУРСАНОВИН ПОАИТИЧКИ КОМЕСАР ПАРТИЗАНСКЕ БОАНИЦЕ, КОЈА ЈЕ БИАА СМЕШТЕНА У КОНАКУ МАНАСТИРА ЧОКЕШИНА

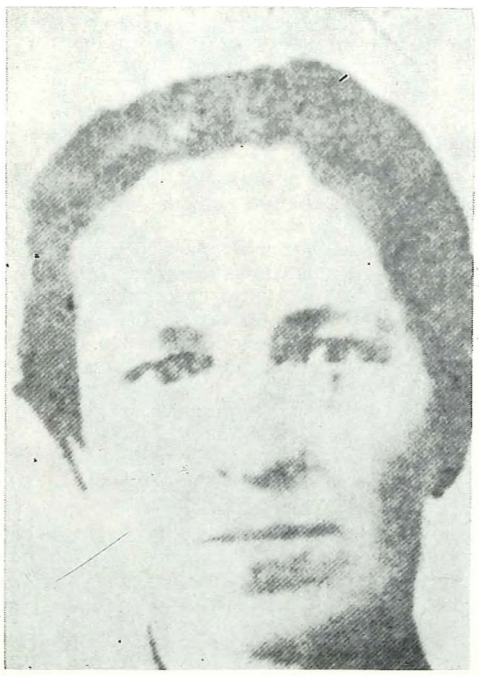

мирам ОК за Шабац и издвојим Мачванску чету из састава I Војвођанске бригаде, која ће од сада бити одред са задатком да врши акције на свом терену у Србији и постепено тамо стпори своју базу. Ја бих била секретар ОК за Шабац. Од друга Михајла добила сам још ове директиве: да одмах одржим парт, курс,[1]) да умножимо летак ЦК за 7. новембар и растуримо преко Дрине, да успоставимо везу са ПК преко Срема, да успоставимо везу са Ваљ. ОК преко Милосава,[2]) који ради у Рађевини, а друга Ујка[3]) који је из Рађевине прешао овамо задржим ради везе и овде и преко, да се одред креће и по рађевском срезу.

Са мном је дошла на терен једна другарица (парт. име Деса),[4]) родомМачванка, 41-ве била у Мачванском одреду, 42-ге у Кукавичком, а из Србије овде дошла са I Јужноморавском бригадом.

... Шаљем извештај о ономе гито сам за ових...[5]) дана могла сазнати и утврдити. Потпуну слику нашег терена немам још, нити сам упознала све другове ни чланове партије, нити остале.

Одред

Под утицајем гласова о слободној Семберији и Срему и близине нагиих снага, натерани тешким условима живота по базама, када је четнички терор почео да захвата и Мачву, поједини другови, све стари партизани, почели су да се пребацију овамо, газећи Дрину или пливајући.. Ти појединци су поставили везе и у септембру успели да пребаи,е већи број другова. Са друге стране друг Ујак и јоги 4—5 Рађеваца акцијом на имању Монтањи, о којој сте сигурно обавештени, успео је да мобилише преко 30 радника на имању, који су добровољно пошли. Сви су већином из јадранског среза.

10. октобра формирана је Мачванска чета у саставу 1 бригаде XVI дивизије ... Сада чета има у строју 63 борца. Релативно добро наоружање, како шифрирађу ггдући пут. Одећа просечно добра. Веш слабо. Обућа врло слабо. Помажемо се из радионица III корпуса опанкама. Санитет скоро не постоји. Интендантура несређена.

У чети има 8 старих партизана, 9 чланова партије, 2 кандидата, 12 скојеваца. Морал врло добар. Као борци су се показали добро у свим досадашњим борбама, па уживају добар углед и глас.

Расположени су сви за ускочке акције. А већ се међу њима показују ударници ■— прави ускоци.

ВЕЗЕ

Питање везе је за нас од прворазредног значаја. Ако га успешно решимо имаћемо сва неопходна обавештења и упознати све могућности за рад и продирање.

Сада имамо везу на 4 места. Две од њих се користе, мада недовољно и још неорганизовано, бар не чврсто и стално. Друге две су замрле, услед недовољног сналажења другова. Једна је од њих доскора била прекинута због хапшења с оне стране Дрине. Хашаење је догило преко пронађеног летка код једног сељака....

. .. Дрина почиње да игра другу улогу. Досад само препрека, постаје заштита. Преко ње може се са ове стране слободно предањивати. На овим везама помажу нам и мегитани .. .

. .. Као што се види, другови, има више услова него гито је друг Мих. мислгш. Наши другови Подринци нису седели с ове стране Дрине. На нама је да у пуној мери искористимо те услове.

За сада *на самој Дрини непријатељ нема снаге да нас успешно омета. Видећемо после акција. Јер ми припремамо обавегитења према којима ћемо одлучити о првим акцијама.*

... Са курсом гледаћу да пожуримо. Само ће нас то задржати. Свесни смо да је за овај наш кадар курс неопходап.

Имамо 2 писаће машине, исправан радио, негито мало неисправан гештетнер, али фарбе овде нигде нема. Ако постоји могућност много би нам ... кад бгс фарбе послали.

Већ смо предузели ... технику обезбедимо на наш начин... у случају привремено отежане ситуације ... могла да ради. Са конспирисањем овде теже иде, али има могућности да успемо.

Са другом из актива детаљно ћу разговарати и идући пут вам јавити о томе. За то време и секретар да стигне.

Мислим да ће идући извегитај бити конкретнији у погледу прилика у нагим срезовима.

С.Ф. — С.Н!

С другарским поздравом
Ана"

Малобројни преживели партијски радници и борци расформираног Подринског одреда били су се склонили у сигурна партијска упоришта у Штитару, Глушцима, Ноћају и још неким селима Мачве, Поцерине и Јадра. Биле су прекинуте све везе са Покрајинским комитетом, па је и сам Шабац био остао без партијског руководства,

[1]) **Партијски курс је одржан крајем јануара 1944. у Дворовима код Бијељине.**

[2]) **Андрија Хабуш, инструктор ПК КПЈ.**

[3]) **Мика Вујковац, члан ОК КПЈ за Ваљево.**

[4]) **Цана Станисавмевић, студенткиша из Шапца.**

[5]) **Осим изостављених пасуеа, који су обележени тачкицама, има више прекида у тексту због оштећења документа.**

пошто се секретар МК, Зора Симеуновић, била повукла са одредом у време напада на Шабац. Два члана Партије, кандадати Партије и чланови СКОЈ-а који су по задатку остали у граду, радили су самоиницијативно од краја септембра 1941. до краја јануара 1942, када је Зора Симеоновић успела да обнови везу са ПК КПЈ у Београду. Но и та је веза после месец дана прекинута, пошто су они преко којих је била успостављена пали у руке полицији. У априлу 1942. везу је поново успоставила Зора Бегенишић, али је и она у јесен исте године ухапшена, те је партијска и скојевска група у Шапцу наставила да ради према раније добијеним упутствима.

Први задатак који је ПК КПЈ поставио преживелим члановима Партије и СКОЈ-а био је да се поново повежу са симпатизерима на терену и да оживе рад. Из Београда је опет почео да стиже партијски материјал, организовано је њихово умножавање, читање и растурање и обновљен је агитациони рад.

Као члан Партије који је по задатку остао у граду Ната Јеличић је половином 1942. формирала Месно повереништво Партије, чији је она била секретар; поред чланова Повереништва, на личној вези су биле Олга Девечерски и Нада Чалић. Формирано је неколико група активиста, међу њима нарочито групе жена, које је држала Ната Јеличић; једну групу симпатизера водила је Олга Девечерски, једну групу средњошколске омладине држала је Перка Илић, а групу интелектуалки Нада Чалић.

Међу активистима који су и под најжешћим терором и под најтежим условима наставили да раде као што су радили од самог устанка 1941, и увек били поуздан ослонац Партији, треба на првом месту истаћи мајке бораца. Оне су се, у многим случајевима, активисале поред својих кћери и синова, а већина њих продужила је да ради и после погибије своје деце, настављајући на тај начин њихову борбу. То су биле: Цвета Јеличић, Савета Перић, Јелена Срнић, мајка четири погинула првобораца, Деса Слепчевић, Лепа Танасић, која је имала три сина у партизанима, Живка Иличић, која је доносила из Београда батерије за радиоапарате и разни штампарски материјал, а њен син је то пребацивао у Босну; Драгиња Пантелић, мајка два партизана, чија је кућа била сигурно скровиште за илегалце, прешла је у пролеће 1944. у Босну да би се склонила од прогона четника; Марија Остојић, партизански курир, обављала је своју дужност исто тако савесно и пожртвовано и после погибије своје кћери Јованке у партизанима; Сара Калинић, чијег су сина првоборца заробили Немци, и одонда му се губи сваки траг; Зорка Димитријевић, чијег су сина убили четници; Зорица Добривојевић, која је хапшена као талац за мужа-партизана и злостављана од четника и Специјалне полиције. Као активисти су се такође истакле: Цанга Јовановић, Љубица Мићић, Анђелка Савић, Радојка Тешић и многе друге.

У Шапцу је до краја 1942. године формирано петнаестак група, са око седамдесет активиста, а са омладином их је било око сто. Тада је, по одлуци ПК КПЈ, формиран Месни комитет КПЈ за Шабац, за чијег је секретара дошао Чеда Цомба (Воја Обрадовић), а чланови су биле Ната Јеличић и Олга Девечерски. У Поверенство СКОЈ-а ушле су Перка Илић, Олга Јелисаветов, Роска Максимовић и Мира Марковић; веза са ПК СКОЈ-а ишла је преко Олге Јелисаветов и Стола Јанковића.

У другој половини 1942. године рад се проширио на села Мачве, затим на Поцерину и Јадар. Прво је успостављена веза са групом партизана који су имали базу у околини Штитара. Роски Максимовић, преко које је ишла веза, стављено је у задатак да у селу формира актив. У њега су, поред других, ушле Гина Ћосић, Драгослава Терзић, Ева Цвејић и Зора Јовановић. Око овог језгра, који је убрзо прерастао у актив СКОЈ-а, окупљала се напредна омладина и сви родољуби у селу. Формиран је проширени актив у који су ушле: Стана Јанковић, Душанка Јовановић, Јула, Лена и Нела Јовановић, Лила Јовановић, Анђа Јолић и Јелица Јолић, која је хапшена и мучена због сина партизана, Гина, Драга и Стана Максимовић, Даринка, Зора и Рада Николић, Даринка Петровић, Милка Терзић, која је због помоћи коју је пружала партизанима мучена од четника, али није прекидала везу с партизанима, Павлија Терзић, Анка и Олга Туфегџић, Дана и Ната Ћосић и жена Васе Јовановића, КОЈУ су У јесен 1943. ухапсили Немци као таоца за мужа. Везу са омладином су одржавале Гина Ћосић и Зора Јовановић. Материјал за политички рад преписивала је на индигу Олга Јелисаветов (закључке из појединих глава Историје СКП (б), чланке из „Гласа Народноослободилачког фронта Србије", вести Слободне Југославије и др.), преко ње је ишла веза Поверенства СКОЈ-а са Штитаром и Бадовинцима. У овом Другом селу веза су јој биле Љубица Делић и Лепа Рокић. У Петковици је веза ишла преко Росе Којић; са Поцерином је ишла преко Жике Ерчића у Добрићу, а са Метковићем ју је успоставила Олга Девечерски; она је, по задатку, такође успоставила везу са друговима у Посавотамнави; једна веза са Јадром ишла је преко Вјеке Михаиловић, а другу је 1943. успоставила Дара Губеринић из Богатића.

Крајем 1942. Ната Јеличић је поново успоставила везу са ПК КПЈ и преносила директиве за рад, који се до лета 1943. састојао у окупљању и повезивању симпатизера у придобијању нових сарадника, учвршћивању веза и проналажењу нових и у припремама за поновно формирање Мачванског одреда. По директиви ПК, Ната Јеличић и Столе Јанковић, успоставили су у јулу 1943. везу са Сремом, преко Бадовинаца, уз помоћ Косте Рокића и његове жене Божице; затим у августу, преко Црнобарског Салаша, Црне Баре и још неких села, поред Дрине, успостављају везу са источном Босном, уз помоћ мачванских партизана у Босни.

Прелазом првих група преко Саве у Срем и преко Дрине у Босну, створена су нова упоришта, порастао је број актива и проширио се број сарадника који су прихватали борце и партијске раднике и пружали разноврсну помоћ одреду. У Шапцу су 1943. организоване радионице одеће и обуће за партизане, из Богатића је стизало платно и прилози у новцу (само једном приликом 50.000 динара, а Роска Максимовић из Штитара пренела је једном 200.000 динара); из Бадовинаца је у том периоду пребачено у Босну само соли око 10.000 килограма, из Салаша Црнобарског 1.500 кг, из Црне Баре 5.000 кг; затим дувана 60 кг и 2.000 кутија шибица. Исто тако пребациван је санитетски материјал, једном приликом, из Бадовинаца, пакет од 13 кг, а више пута нешто мање количине из Бање Ковиљаче.

У овом су се периоду многе жене ангажовале на помоћи одреду и испољиле су велику храброст и сналажљивост. Међу активистима у Бадовинцима истичу се мајке и жене партизана: Ана Бујуклић-Микачевић, којој су непријатељи убили два сина, а она је са своје две снахе, Натом и Јелом, прихватала и крила прве партизане који су 1943. дошли у село, и наставила је тај рад све до ослобођења; њену снаху Нату непријатељ је ухапсио и отерао у логор; затим, Драгиња Вуловић и Бојана Исаковић које су

ОЛГА-СЕКА ДЕВЕЧЕРСКИ рођена 1. октобра 1921. године у Шапцу где је завршила основну школу, нижу гимназију и учитељску школу. Укључила се у напредни омладински покрет као ученица учитељске школе. На почетку окупације била кандидат за члана КПЈ, касније члан КПЈ. Партијски радила до септембра 1943. године када је ступила у новоформирани партизански одред. Била заменик политичког комесара чете и батаљона и крајем септембра 1944. повучена из јединице и упућена на партијски рад у шабачки округ.
Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ЦАНА ЂУРКОВИЋ, рођена 1924. године у Дубљу, укључила се у рад за НОП на почетку устанка. Августа 1941. године ступила је у Мачвански (Подрински) одред и одређена да ради у кројачкој радионици у Петковици. Ухватили су је крајем исте године и отерали у логор у Шапцу и после извесног времена пустили. Поново је ступила у НОВ 1944. и погинула 1945. код Загреба.

●

ЛЕПОСАВА КРИВОШИЈИЋ, домаћица, рођена 1921. године у Новој Градини (Вировитица), после окупације земље избегла у Србију и настанила се у Новом Селу (јадрански срез). Августа 1941. ступила је у Мачавнски (Подрински) одред. Почетком 1942. године враћена је на терен, ухваћена је у Великом Селу, спроведена у логор у Шапцу и стрељана.

ЗОРА КОВИЋ, ученица гимназије, рођена у Богатићу, до окупације земље живела је у Београду, а после окупације вратила се у родно место и укључила се у рад за НОП. Августа 1941. године ступила је у Мачвански (Подрински) одред. Крајем исте године враћена је на свој терен. Да би избегла хапшење, пребацила се у Београд где је живела до 1944. године. Августа исте године ухватили су је четници у Богатићу и заклали.

изгубиле свака по два сина у партизанима, али су до победе помагале борбу својих синова; Даринка Делић, која је хапшена и до ослобођења била у логору као талац за кћер у партизанима. Као активиста се такође истицала Лепосава Бакић, затим Лепа Рокић, која је одржавала везу између села са српске стране Дрине и Босне. На томе су задатку заједно с њом радиле: Јевросима и Јела Микачевић, Аница Дивјак, Ана Маначевић и Симана Цветуљски; Рада Поштић, звана Рада поштарка, преносила је пошту у Босну, а оданде доносила писма бораца њиховим породицама. — У Белој Реци се истиче храброшћу Ивана Радојчић, мајка четворо деце, активиста НОП од 1941. године. У Белотићу су међу најактивнијим сарадницима биле: Андријана и Живана Јосиповић, Андријана Смиљанић и још из куће Смиљанића Бела, Вукосава, Даринка, Живана и Милена. Међу активистима у Богатићу истицала се партизанска мајка Стана Берић, чији је један син убијен у логору и муж обешен; и њу су Немци хапсили и мучили, али су је због недостатка доказа пустили. У селу су се такође истицале радом Марија Богдановић и омладинке Евица Гавриловић и Ната Смиљанић. — Глушци су били партизанско село у коме није било куће ни у кући жене која није радила за партизане од првих дана устанка. Међу активистима од 1941. истичу се Дана Алимпић и Бојана, Смиљана и Даница Бркић;
1943. укључиле су се у рад чланови омладинског актива: Вида, Вукосава, Коса, Загорка, Миленија и Мирослава Бркић, затим Лена, Миленија и Рада Будимировић и Живка Срдановић, које су 1944. године све примљене у СКОЈ. — У Зимњаку су Зорка Властимир Довраговић, обоје активисти од 1941. прихватали и крили партизане и због тога су их прогањали четници; Зорка је 1944. изабрана у први легални НОО села. — У Клењу су у време најжешћег четничког терора неустрашиво радиле, поред активиста од 1941, партизанске мајке Вида Шарчевић, чијег је сина непријатељ стрељао, Крстина Остојић, којој су четници убили два сина, Ката Перић, коју су после погибије сина хапсили и четници и Немци, затим Загорка Игњатовић и Каја Лацковић, коју је непријатељ хапсио и мучио. — У Липолисту је Загорки-Заји Топаловић поверено да скупи жене и омладину и формира актив. Њен најближи сарадник постала је њена мајка Вида; прихватала је партизанске тројке које су стизале до њиховог села, крила их и ноћи им била водич. Чланови актива биле су Гина и Живка Топаловић, затим Савка, Радојка, Милка и Лепосава Топаловић. Заја Топаловић је почетком 1944. кандидована за члана КПЈ, а у мају исте године формирала је партијски актив и била његов секретар.
— У Ноћајском Салашу се 1944. међу сарадницама НОП истицала Мица Тојић. — У Петловачи је 1943. и 1944. Душанка Алексић прихватала и крила партизанске тројке. — У Петковици су се истицале радом Анђелија и Даринка Шарчевић, активисти од 1941; омладинка Зага Бељаревић примљена је 1944. у сеоски актив СКОЈ-а, а у Причиновићу је исте године учлањена у СКОЈ Каја Ерчић — У Прњавору су међу активистима од 1941. па до краја рата биле партизанске жене имајке: Јока Дикосавић, којојсучетници стрељали мужа и два сина а Немци јој кућу запалили, затим Јелена Криловић и Мара Бањановић; оне су три 1943. и 1944. прихватале партизане и биле им курири. — У Равњу се међу активистима истицала Љубица Бајић, активиста од 1941; прихватала је партизане, прикупљала у селу намирнице за њих, била им је курир; 1943. примљена је у чланство КПЈ. — У Табановићу су неуморно радиле партизанске мајке: Томка Кукић, чија су два сина погинула у борби а мужа јој стрељали Немци, затим Јелка Максић, Милева Марковић и Љубица Новаковић, које су све до победе помагале борбу својих изгинулих синова. — У Црној Бари је Сарија Јуришић, која је имала трговину, обилато помагала партизане; четници су 1943. ухватили писмо које је било њој упућено из Босне; ставили су је на муке да ода везе: забили су јој дрвене клинце под нокте и палили их, али од ње ипак ништа нису сазнали. Катарина-Сека Марковић, преко које је ишла једна веза са Босном, пред опасношћу да буде откривена, пребацила се 1943, заједно са својим другом Мићом, у одред у Босни.
У селима Поцерине су се 1943. активисале многе жене, прихватале су и криле партизане који су се пребацивали из Босне. У Варни су међу активистима биле Славка Гавриловић и омладинке Босиљка и Зорица Ширгић. — Чланови актива који је тада формиран у Добрићу биле су: Геле Арнаутовић, Селена Беловуковић, Гара Ерчић-Беловуковић (1944. укључена у СКОЈ), Стевка Јаковљевић, Анка Јелић, активиста од 1941, а из куће Јелића још Живана и Милена, затим Зорка Ловчевић, Славка Мићановић Була и Цана Мићановић (1944. уч-

лањена у СКОЈ); Милицу Ерчић су због два сина и кћери у партизанима мучили четници и отерали у логор, из кога је изишла тек октобра 1944, после ослобођења Шапца; Јоку Мандић (рођена 1900) четници су зверски мучили због сина партизана и њеног учешћа у НОП, но она ништа није одала и чим је прездравила наставила је рад; Славку Јелић и Мину Мићановић, које су одлазиле у Штитар по материјал и директиве за рад, четници су јавно батинали; Мина је 1944. примљена у СКОЈ. — У Метковићу су међу најактивнијим женама биле: мати Буде Вукашиновића, жена Марка Вукашиновића, Живка Вукашиновић, Гина и Марина Вуковић, Ивка Вуковић, Вукосава Нешковић и Надежда Селенић. — У групи активиста у Цуљковићу истицала се омладинка Жика Лазић. — Био је још велики број активних жена у поцерским селима Накучану, Миљаковцу, Слатини, Бојићу, Чекићу, Будаковићу и Сарићу, које су на разне начине помагале НОП.

Међу групама и активима који се формирају у Јадру пошто је успостављена веза са источном Босном, нарочито је велику активност развила партијска група на пољопривредном имању „Суват" у Лозничком Пољу. У овој је групи од жена била Јелисавка-Јеца Пантелић. Са имања које је било под немачком управом и на коме је била нека врста немачког војног магацина, актив је пребацивао у Босну велике количине одеће и разне хране; једном приликом је пребачено крдо свиња и џелеп говеда. Оваква активност довела је до организованог терора Немаца, четника и осталих слугу окупатора. Међу многима ухапшена је крајем 1943. Младенка Радуловић, као талац за свога мужа Марка, једнога од руководилаца НОП у Јадру, и отерана у логор на Бањици, одакле је пуштена пред порођај. Ухапшена је и Јеца Пантелић, отерана на Бањицу и затим транспортована у логор у Немачкој, одакле се вратила после ослобођења. Већи број активиста из Лознице и Лозничког Поља успео је да се још почетком октобра 1943. пребаци у Босну и ступи у одред. С првом групом прешле су Вера Остојић, Анђа и Вера Борисављевић и Љиљана Поповић. Јануара 1944, да би избегле хапшење, пребациле су се у Босну Душанка Симић из Лознице и Нада из Ковиљаче. Почетком године отишла је у одред и Олга Којић из Петковице, припадник Мачванског одреда 1941. (1944. примљена је у СКОЈ). Осамнаестог фебруара 1944. ступила је у I пролетерску бригаду Љубица Краиновић из Чокешине; погинула је у борбама у Шиду 15. I 1945.

Чланови првих актива, који су у Јадру формирани крајем 1943. и током 1944. године, биле су у Лозници: Мица Матић (затим члан партијског актива), Јелена Недић (активиста од 1941, 1944. ушла у први СНОО), Брана и Сејка Мићановић (ухапшене почетком 1944. и убрзо пуштене због недостатака доказа), Роса Дамњановић, Олга Павићевић и Мара Саватић, избеглице (после ослобођења Лознице задужене за везу), Зора Шербецији, избеглица из Босне, предратни члан СКОЈ-а (набављала друговима немачке исказнице за прелаз у Босну и кретање у Подрињу). — У Бањи Ковиљачи је Мица Поповић била члан прве партијске групе. -— У Великом Селу је Сека Лазић била повезана са радом прве групе активиста у Милини и Драгинцу и била веза са Каменицом, где је Јелка Видаковић, избеглица, прихватала партизане и растурала пропагандни материјал. — У Вођњаку су, поред других, чланови актива биле Лика Јаковљевић, Даринка Јовановић и Љубица Станимировић. — У Новом Селу је партијско упориште било у кући Митра и Зорке Гајић. — У Великој Лешници је партизанска мајка Милка Малетић, чији је син Раде, првоборац, 1942. обешен на тргу у Шапцу а други син погинуо у борби — активно учествовала у раду своје четворо преживеле деце-омладинаца.

— У Пасковцу су 1943. створена четири партијска упоришта, од којих је једно било у кући Ружице Вукобратовић, учитељице. Међу активистима у селу биле су такође: Бојка Станковић, Стана Антонић, Борка Николић, Живана и Ружица Станковић. У Рујанима су сигурна упоришта била код Ђурићке и у кући Миле Цветковић; радом за партизане истакле су се мајка Радосава Вишњића и 55-годишња Јулка Симић (терајући овце на пашу обавештавала је другове о кретању Немаца и четника) активисти у селу су такође биле: Стана, Цвета, Марија и Милица Вишњић, Зорка Илић, Коса Крстић, Мара Стефановић, Живана и Лепосава Стефановић, затим Десанка Благојевић, Смиљана Конић, Анка Арсенић, из куће Симића Милица, Зорка, Цвета и Милојка, од Ђурића Борка, Грозда и Милева, затим Зорка Ћосић, Миљана и Андријана Ђукановић, Марија Петровић, Цвета и Лепосава Ђокић, Загорка Пантелић, Милица Поповић и Станислава Митрић. — Међу сарадницима НОП у Борини биле су Милунка Дестотовић и Драга Игњатовић; чланови актива СКОЈ-а постале су у лето 1944. ^Кивка Богдановић и Вита Деспотовић; у Брасини је примљена у СКОЈ Миланка Павловић.

ХИТНО! ПРЕ СВЕГА! — Ако у року од десет дана не уништите све комунисте на терену, стављу под преки суд тебе са свим старешинама. Организујге опгиту потеру. Убијајте њихове јатаке и палите им куће. Рачић,,.[1])

„... Ми служимо цивилизацији и кад убијамо.. ,"[2])

До краја 1942. године, у напору да очисте Мачву и Подриње од комуниста, четници су убијали свакога за кога би дознали или само посумњали да је имао ма какве везе са партизанима. Још почетком октобра 1942. убили су у Белој Реци 19-годишњу Љубицу М. Ђурић и Милицу М. Станковић, старицу од 66 година. Осетивши половином 1943. нову активност у народу, приступили су крвавим мерама обрачуна. У јуну 1943. упали су у Шабац и заклали 26-годишњу Наташу Гроздић, борца Мачванског одреда из 1941, а у јулу су усред града, у његовом стану заклали Млађу Ољачића, честитог грађанина, само зато што су његове кћери биле чланови омладинског актива. Истога лета, у Милошевцу, у Поцерини, заклали су Персиду Стојановић, а у Рујанима, у Јадру, 36-годишњу Љубицу Мастелицу. Почетком децембра исте године, због неких партијских летака које су нашли, страховито су мучили а затим заклали неколико сарадника НОП-а у Глоговцу, Совљаку и Салашу Црнобарском.

У таласу хапшења који је тада настао, и трајао до пред само ослобођење Шапца, ухапшена је маја 1943. у Текеришу Јелена Максимовић са сином Луком, зато што су два њена сина, Миливој и Драгољуб, у априлу исте године „из непознатих разлога побегли у шуму".[3]) Тада је у истом селу ухапшена и Зора Спајић, рођена 1924, зато што је 1941. учествовала у партизанским редовима, и начелник среза јадранског упутио је да као кривац Ш/4 категорије проведе годину дана у лопору на Бањици.[4]) Крајем 1943. и у 1944. ухапшене су и дотеране у

[1]) Депеша Рачића, четничког команданта IV групе јуришних одреда и церско-мајевичке групе корпуса, команданту мачванског корпуса Васићу. Депеша је с краја 1943. или почетка 1944. године.

[2]) „Глас Цера", билтен церских четника, бр. 42—43, фебруар 1944. године.

[3]) ВИЈ, рег. бр. 12/2—1, К-23. Извештај Окружног начелства шефу СДБ, 4813, од 2. VI 43.

***) Предлог шефу СДБ, поднет 19-^11-43. од комисије чији је члан био и С. Вујковић, виши полицијски комесар у УГБ, управник бањичког логора.**

МЕСНА ОРГАНИЗАЦИЈА АФЖ БОГАТИН 1944. ГОДИНЕ — ДОБРОВОЉНИ РАД ЗА ФРОНТ

РАДМИЛА МИТРОВИЋ рођена 1921. године у Петковици, укључила се у рад за НОП на почетку устанка. Ступила је у Мачвански (Подрински) одред септембра 1941. и распоређена је на рад у кројачку радионицу. Заклана је од четника маја 1944. године у Петковици.

9

ОЛГА ДЕТЕЛА, медицинска сестра, рођена је 1904. године у Подграду (Истра), завршила је високу школу за медицинске сестре у Љубљани. Уочи рата била је медицинска сестра у Дому здравља у Раденковићу. Ступила је у Мачвански (Подрински) одред августа 1941. и радила је у батаљонском превијалишту у Табановићу, а затим у болницама у Крупњу и Бајној Башти. После пада Ужица повукла се у село Рачу, а одатле с групом партизана прешла у источну Босну и тамо погинула.

организовало пребацивање компромитованих другова на слободну територију.[1]) У првој групи, која је 15. септембра 1943. прешла у Срем, била је Нада Чалић. Затим су, 1944. године, у одред у Срем прешле Ивка Вуковић, Софија Ђукић, Боса Дубљевић, Милева Стојановић, Олга Јаћимовић, заједно са мужем, Бранка Чокић из Засавице (исте године погинула код Брода, у својој 19-тој години), и још друге. У Босну је међу првима прешла група активиста из Јадра, почетком октобра затим су пребациване групе из Мачве и Поцерине с којима су прешле Дана Пармаковић из Ноћаја, Љубица Делић из Бадовинаца, Милена Лазаревић из Глушаца, а из Шапца Олга Девечерски, Перка Илић, Олга Јелисаветов, Сека Јеремић и једна група студената из Београда. У току 1943. године у Босну је прешло око 120 бораца, а у Срем око 15. Од свих ових другова и другарица формирана је 10. октобра у Мећашима, у Семберији, Мачванска чета, која је ушла у састав XVI војвођанске дивизије.

После прве акције чете у Подрињу — напада на Немце и граничаре у Бадовинцима, 8. фебруара 1944. — ухапшена је већа група симпатизера у селу и држана у логору у Шапцу до 21. априла; тада су опет сви дотерани у Бадовинце и двадесеторо их је стрељано у Врачарића детелини, међу њима Савка и Павлија Росић и Милица Поштић.

Чим би се партизани појавили у неком селу, четници би одмах почели да хапсе, муче и убијају сараднике НОП. Летеће четничке бригаде су немилосрдно убијале и клале. У Шапцу су 3. I 1944. заклали Новку Ненадовић, а у августу стрељали Живку и Милију Миљковић и Мару Љачић. У Липолисту су 4. јануара стрељали Ану Ст. Васић, а 27. априла заклали 40-годишњу Вукосаву Ст. Милутиновић и 29-годишњу Драгицу Осећански. У Слепчевићу су 6. маја убили 27-годишњу Живку Марјановић и 24-годишњу Ковиљку Митровић.

У Равњу су 8. септембра заклали Милунку Јовановић, у Глоговцу 15. септембра Јелисавку Миросављевић. У Узвећу су августа 1944. стрељали Милицу Јолдић, чијег су мужа стрељали 1941, те је за њом остало четворо не-

шабачки логор, из Глоговца Олга Ђаковић и жена Вите Петровића са малим дететом; из Богатића Милева Симић; из Клења Ангелина Јокић, а жену Стојадина Јокића, коју тада нису нашли, четници су касније ухватили и заклали; из Глушаца жена и мајка Аврама Росића; из Ноћаја Даница Цветић, Кристина и Бранка Пармаковић; све три су отеране на Башицу, где су Кристина и Бранка Пармаковић остале до расформирања логора, а Даница Цветић је транспортована у логор у Немачку, одакле се вратила после ослобођења; из Штитара Роска Максимовић, Аница Дивјак, Зора Јовановић, Лепа Рокић, Мара, Анка и Олга Туфегџић, Ева Цвејић, Душанка Крстић, Коса Радовић; дотерано је око 25 жена из поцерских села Брасине, Црниљева и Владимираца; из Мајура Љубица и Стана Видојевић, из Добрића Мина Мићановић, из Раденковића Лепа Симић, из Шапца Деса Слепчевић (преведена на Бањицу), Цвета Јеличић, Софија Ђукић (заробљена у одреду у Срему), Јулијана Трбаљевић, Лепа Танасић, Мирјана Распер, Деса Дојчиловић (као талац за мужа), Љубица Јеличић, Вера Марјановић, Деса Полић, Борка Косовац, Катица Јовановић, Деса Рашевић и Нада Поповић (преведена на Бањицу). Све су ове жене мучене, теране на најтеже физичке радове и држане у сталној неизвесности да ли ће бити ликвидиране као сараднице НОП.[1])

Партијским радницима је било све теже да се одрже на терену, па је Месно поверенство, уз сагласност ПК КПЈ,

[1]) Јавно тужилаштво ДФЈ, фасц. 17033, Зл. бр. 8972. Шабачки логор.

*) У договору Нате Јеличић и Стола Јанковића са представницима Обласног комитета за источну Босну и Команде XVI дивизије, крајем септембра 1943, одлучено је да се од другова из Подриња у Босни формира Мачвански одред у саставу XVI дивизије. Са Главним штабом Војводине такође је договорено пребацивање другова из подрињског округа у Срем.

збринуте деце. У Прњавору су, заједно с оцем, стрељали три сестре Тришић: 25-годишњу Будиславу, 21-годишњу Зорку и 19-годишњу Милицу. У Бановом Пољу су убили 22-годишњу Наталију Јуришић; у Глушцима су јавно батинали Милију Лукић, а 60-годишњу Радосаву Росић отерали су у логор као таоца за сина, и злостављали су Даринку и Лепосаву Бркић. У Петковици су 1. X 44. убили 17-годишњу Иванку П. Бајић.

у Кривају, поцерском селу, Немци су крајем јула 1943. ухапсили Павла Поповића и његову жену Иванку, зато што су у њиховој кући примећени „одметници"; одведени су обоје у Шабац.[1]) Четници су крајем 1943. у Добрићу убили као партизанске јатаке Јакова Петровића и његову жену Јелу; у истом селу су у августу 1944. јавно батинали Јоку Мандић због сина партизана, 15. септембра су убили 47-годишњу Цвету Николић. У Мајуру су 22. јуна 1944. заклали 19-годишњу Зору Радовановић; Станки Ђукановић из Мале Вранске убили су мужа и сина, а њу су толико тукли да јој је од батина отпадало месо. У Метлићу су у августу 1944. стрељали 50-годишњу Аницу Пантелић, партизанску мајку, чија се храброст пред непријатељем памти у народу, а 4. септембра 40-годишњу Јању Пантелић и 19-годишњу Живку Миљковић. У Варни су, августа 1944. стрељали Зорку Лукић, партизанску мајку и сарадника НОП, и заједно с њом њену снаху Милку, мада је имала дете на сиси. Петнаестог септембра су, у истом селу, због сина партизана убили Пантелију Јањића, његову жену Спасенију и 20-годишњу кћер Загорку, која је својом храброшћу уочи смрти задивила и саме џелате.

У Лозници је, 18. јануара 1944, један одред III добровољачког пука из Шапца похапсио више људи под сумњом да су комунисти, међу њима Наталију Мићановић и Младенку Пљаца и све их повео у Шабац.[2]) Петнаестог фебруара, четници су у Лозници убили 24-годишњу Раду Ђ. Ерић из Велике Лешнице, истога дана ухватили су у Великом Селу 20-годишњу Станојку Поповић и бацили је у Дрину; 6. маја су, због сарадње са комунистима, убили 22-годишњу Олгу Матић из Рибарице; у Чокешини су заклали 21-годишњу Радмилу Д. Митровић, под сумњом да је партизанка. У Пасковцу су попаљене куће сарадника НОП и поклане читаве породице, укупно 14 особа, међу њима 43-годишња Живана-Жика Ковачевић, са мужем и дететом. У Вођњаку је 10. маја 1944. заклан члан илегалног НОО Мића Јаковљевић, са женом Живаном и трогодишњим сином; 26. јуна четници су заклали четничког команданта села Чеду Михаиловића, због сарадње с партизанима; заједно с њим заклали су његову жену Десанку, 19-годишњу кћер Милицу и два сина, једнога од 21. године и другога од 14. У Брадићима су 15. августа убили Рајку М. Секулић и њеног мужа; у Лозничком Пољу су заклали Стану Миладиновић и мртву је изболи ножевима зато што је неко време прикривала своју снаху Павлију Радовановић, која се због малог детета била вратила из Босне, из одреда; 26. јуна 1944. убили су Милку и Веру Бајан, активисте НОП. Склањајући се од терора, целе породице из Подриња прелазиле су у Босну. Рад на терену је био отежан, али ипак није престајао, већ је, напротив, крајем 1943. и почетком 1944. постојао све интензивнији. Од Мачванске чете, која је учествовала у више борби у Босни, формиран је 18. јануара 1944, у Међашима, нови Мачвански одред. Томе је чину присуствовала Милка Минић, секретар новог Окружног поверенства КПЈ за Мачву, Поцерину и Јадар. Задатак одреда је био да води операције са обе стране Дрине против четника, усташа, Немаца и љотићеваца и да организује убацивање партизанских тројки у Подриње. Крајем јануара и почетком фебруара 1944. одржан је, под руководством Милке Минић, десетодневни партијски курс у Дворовима, у Семберији, чији је задатак био да једну групу другова припреми за политички рад у Србији и да им приближи став Партије у неким основним питањима (сељачко и национално питање, Партија и масовне организације, о народним одборима итд.). Међу полазницима овога курса биле су Цана Станисављевић и Љубица Делић. После завршеног курса формирана су среска поверенства КПЈ за Мачву и Јадар. Секретар СП КПЈ за Мачву била је Цана Станисављевић а један од чланова Љубица Делић.

Крајем фебруара 1944. прешла је у Мачву прва група партијских радника, међу њима и Љубица Делић. Ова је група имала задатак да ради у Бадовинцима и околним селима, да се повеже са симпатизерима и створи могућност за прелаз већих група из Босне у Мачву, да формира партијске и скојевске активе, одборе НОФ и НОО у селима, да успостави везе са Шапцом и одржава сталне везе са Босном.

У марту је са већом групом другова прешла у Мачву Цана Станисављевић, која је остала да ради на терену Штитар-Шабац, а остали су се у групицама од по 2—3 човека разишли у одређеним правцима. У току пролећа и лета 1944. у 16 села Мачве формирани су партијски и скојевски активи са укупно 30 чланова Партије и 40 чланова СКОЈ-а. Поред тога је било 110 активиста НОП, који су обезбеђивали везе, прихватали и крили илегалце и партизанске тројке.

Почетком априла пребациле су се из Босне у Јадар и Поцерину ударне групе од по три до пет партизана, које су одмах прешле на акције: обрачун са петоколонашима, препади на четнике и Немце, спаљивање општинских архива и сл.

„НАРОДУ")
МАЧВЕ, ПОЦЕРИНЕ Н ЈАДРА

Прошло је две и по године од славних дана опсаде Шапца, херојских бојева на Церу, Јадру и Завлаци. *Две године није се чула ослободилачка, партизаметса пушка по плодним пољима Мачве, шумовитом Церу и питомом Јадру. Крвава фашистичка чизма притисла је* народ нашег краја. *Хапгиења, логоре, масовна стрељања и невиђену пљачку донео нам је немачки окупатор. Стотине и хиљаде поштених Срба дало је животе зато што нису хтели да служе својим заклетим непријатељима, немачким освајачима; зато што нису дали да прљава фашистичка чизма гази земљом Вука Караџића, Стојана Чупића, Станоја Главаша; зато што су хтели да буду достојни својих славних предака, што су устали у борбу за одбрану своје националне части и слободе.*

Две године је прошло, али је свеже наше сећање на немачку казнену експедицију, која је палила српске домове и убијала српске синове, предвођена од *Недићевих издајничких одреда, помагана од Павелићевих усташких хорди. Хитлер, Недић и Павелић претворили су у згаригита нагие домове. Хитлер, Недић и Павелић засејали су нашу земљу новим гробовима, натопили наша поља потоцима крви. Свеже је наше сећање на четничку издају, на нож који је генерал-издајник Дражa Михаиловић забб у леђа нашим јуначким партизанима Мачванског и Ваљевског одреда у тешким али славним данима повлачења од Шапца* ка *Ваљеву.*

Настали су још тежи дани за наш крај и за цео српски народ.

[1]) ВИИ, рег. бр. 27/7—1, К-23. Извештај шефа СДС, 11.8.43, Ј.Б.И., бр. 8049.

[2]) ВИИ, рег. бр. 25/2—1, 2, К-25. Извештај Окр. начелства Министарства унутрашњих послова, бр. 869/44, од 2.2.44.

[1]) ИРПС, арх. бр. 5226.

Али пламен ослободилачке борбе, који је 1941. захватио целу Србију, ширио се и обухватио нове крајеве наше земље. Мали партизански одреди нарасли су у бригаде, дивизије и корпусе Народноослободилачке војске Југославије од 1/4 милиона војника, наоружане тешким модерним оружјем. Наши митраљези леде крв у жилама окупатора и његових слугу. Наши тенкови пробијају непријатељске положаје и носе смрт непријатељима наших народа. Наши авиони освајају небо и сеју смрт непријатељским колонама, ругие касарне и утврђења непријатеља. Народноослободилачка војска Југославије призната је за савезничку нојску великих и моћних армија Совјетске Русије, Енглеске и Америке.

Ослобођен је велики део нагие земље. На слободној територији гради се и развија нагиа нова, слободна, демократска, федеративна државна заједмшд на чврстим темељима у која су узидане кости најбољих синова српског, хрватског, словеначког и осталих народа Југославије. Ову братску заједницу граде и бране сви народи наше земље. И све непријатељске офанзиве нису их могле уништити.

Није далеко дан када ће наша Народноослободилачка војска и партизански одреди Југославије ослободити целу нашу земљу. Није далеко зато што уз нашу војску, уз наш Врховни гитаб, уз мудрог вођу наших народа маргиала ТИТА стоје сви народи Југославије, јединствени у жељи да протерају окупатора, да казне све издајнике и злочинце, да освете жртве пале у светој борби за слободу нагиих народа ...

На југозападним границама Србије корачају две дивизије Народноослободилачке војске ка нама у Србију. У Топлици и Јабланицс Јужноморавске бригаде бију љути бој с Немцима, Бугарима, недићевцима, и четниг^има Драже Михаиловића. Шумадија пламти осветом. На обалама Саве и Дрине одјекују блиски пуцњи и топовска рика из Срема и Босне.

Народе Мачве, Поцерине и Јадра
Радници, сељаци и грађани

Угледајте се на вашу браћу из Шумадије, Јабланице и Топлице. Угледајте се на борце српских, хрватских, словеначких, црногорских и македонских бригада и дивизија. Пођите путем којим већ три године води наше народе из победе у победу наш Врховни командант друг ТИТО, путем који једини води слободи и срећнијој будућности. Њиме већ сложно корачају сви народи наше земље, сви крајеви слободарске Србмје *предвођени херојском, народном Комунистичком партијом Југославије, која је прва и једина позвала све поштене људе, све родољубе у јединствени фронт против окупатора и домаћих издајица. И све гато поштено мисли и осећа одазвало се овоме јуначком позиву и окупило око Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, Антифашггстичког већа народног ослобођења Југославије и Националног комитета, једних народних претставника, загититника и осветнгска.*

Ми се поносимо што се нагие Подриње смело одазвало овоме позиву 1941. године.

Ми се поносимо нашим палим херојима Миком Митровићем, Небојгиом Јерковићем, Радосављевићем — Народом, Вером Благојевић и многим другим. И ми ћемо их ускоро часно осветити ...

Омладино

Мачве, Поцерине и Јадра

У тебе су упрте очи читавог нашег краја, у тебе гледа омладина целе Србшје и позмва *те да смело узмеги пушку у руке и ступиш у свој Мачвански одред, у нове одреде, бригаде и дивизије нагие непокорене Србије ...*

Мајке, жене и сестре

Не дајте своје мужеве, браћу и очеве да их непријатељ одводи на присилан рад, хапсгс и убија. Не дајте да их мобилише и тера у борбу против ослободиоца нагие земље, против ваших синова у Народноослободилачкој војсци и партизанским одредима Југославије ...

Народе Подрињa,

Твоји јуначки синови распалгсће поново устанички пожар и силно убрзати твоје ослобођење. Пригрли чврсто и чувај своје ослободиоце и осветнике као гито народ Шумадије чува свој I Шумадијски одред и своју I Шумадијску бригаду, као гито народи Југославије чувају и помажу своју Народноослободилачку војску и партизанске одреде.

Живео Мачвански партизански одред!

Живела Народноослободилачка војска Југославије!

Живео маршал Југославије друг Тито!

Живео Национални комитет — наша народна влада!

Живело Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије!

Живела Слободна Демократска Федеративна Југославија!

Живело братство и јединство народа Југославије!

Живела Црвена армија, ослободилац и заштитник малих народа!

Живели наши савезници Совјетска Русија, Енглеска и Америка!

Живела Комунистичка партија Југославије.

Смрт окупаторима и његовим слугама!

Априла 1944, год.
Шабац

ШТАБ МАЧВАНСКОГ
НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ
ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА

Окружно поверенство
Комунистичке партије Југославије"

После партијског саветовања 24. јуна 1944. на планини Видојевици, којим је руководила Милка Минић, прешло се, на основу донетих закључака, на крупније акције, као што је било рушење железничке станице у Великој Лешници, затим на борбе с већим групама четника итд. Крајем јула 1944. Мачвански одред прераста у Први подрински ударни батаљон и има две чете. Заменик комесара батаљона била је Олга Девечерски а руководилац СКОЈ-а Перка Илић. У саставу XI крајишке бригаде, батаљон септембра 1944. прелази у Србију, у Подриње, где један његов део постаје Подрински партизански одред, а други део 32. српска (мачванска) бригада, која учествује у блокади Шапца и у борбама за Београд. У току септембра ослобођена је цела Мачва осим Шапца, који Немци без борбе напуштају 23. октобра 1944. Тиме је цело Подриње било ослобођено.

Првим групама партизана који су прелазили Дрину прикључили су се омладинци и многе омладинке из ослобођених села.

Из Поцерине, из села Предворице, ступила је августа 1944. у одред 21-годишња Лепосава Т. Стефановић, погинула је на Дрини, у децембру исте године.

Из Добрића је у септембру Новка Деспотовић ступила у 21. ударну дивизију; погинула је марта 1945. године.

Из Јадра је, у септембру, из Лозничког Поља, Даринка Б. Лазаревић ступила у 6. бригаду 16. војвођанске дивизије и била борац 2. чете 3. батаљона; погинула је већ 24. септембра исте године, на положају у Клокочевцу, у Славонији, у својој 19. години. Из Бање Ковиљаче је 17 годишња Радмила Петровић ступила у 32. српску бригаду 11. дивизије, и погинула у децембру у борби код Бингуле, на сремском фронту. Из Пасковца је 20-годишња Радојка Љ. Васиљевић, ступила у 16. војвођанску дивизију; погинула је 17. фебруара 1945. на сремском фронту. У октобру је из Лознице ступила у 32. српску бригаду Добрила В. Видаковић, рођена 1921; истакла се храброшћу и погинула је у борби с Немцима у Бер-касову, на сремском фронту; сахрањена је на војничком гробљу у Сремској Митровици. Из Новог Села је отишла у одред 20-годишња Наталија Ристивојевић, погинула је као борац 25. бригаде 28. славонске дивизије. У новембру је из Ступнице 20-годишња Љубица Ж. Максимовић отишла у 1. крајишку бригаду 5. дивизије, и погинула у Срему априла 1945. године.

Из Мачве је у септембру, из Салаша Ноћајског, 16-годишња Лепосава Т. Настић ступила у 1. бригаду 16. вој-

војанске дивизије и била курир при штабу 1. батаљона; погинула је 5. јануара 1945. код Чаћевице, у Славонији. Из истог села почетком октобра ступила је у исту бригаду 20-годишња Катарина Ст. Радосављевић; умрла је јуна 1947. од последица тешког рањавања.

У октобру је из Ноћаја отишла у одред Бранка Сретеновић, сарадник НОП од 1941. У новембру су из истога села ступиле у одред Љубица Чолић, Милева Спасојевић и Загорка Чолић, која је 1. марта 1945. погинула у борби с Немцима у Босни.

Из Салаша Црнобарског ступила је у октобру поново у одред Радојка Стевановић, борац-болничарка Мачванског одреда 1941. године.

Из Петковице су поново отишле у одред неке другарице које су 1941, као припаднице Мачванског одреда, радиле у партизанској шивари у Петковици или биле болничарке у партизанској болници и манастиру Чокешини. Међу њима су биле: Цана Ђурковић, која је погинула исте године као борац 16. војвођанске дивизије; Цвета Ђурић и Коса Којић, које су обе исте године примљене у СКОЈ, затим, Живка Љубојевић и Добрила Топаловић.

Из Глушаца је 24-годишња Милица Бркић, члан језгра омладинског актива крајем октобра отишла у одред.

Из Богатића је 20. октобра ступила у 21. бригаду 31. српске дивизије 19-годишња Душанка Н. Витас; погинула је у борби код Ђелетовца у Срему.

Из Беле Реке је Загорка Креаковић ступила у 16. војвођанску дивизију као борац-болничарка; учествовала је у борбама за Београд а затим била на сремском фронту. Тешко је рањена у борбама код Сремске Митровице и остала инвалид.

После ослобођења Шапца, крајем октобра 1944, ступиле су у одред: 17-годишња Ленка М. Мићић; исте године је погинула у борби на Влашком Пољу код Осијека; 18-годишња Јелена М. Церовац, болничарка — санитетски референт 3. батаљона 31. српске ударне бригаде; погинула је 3. јануара 1945, у борби на Босуту. Јованка Остојић, рођена 26. јуна 1926, у Окучанима у Славонији, омладински активиста и партизански курир, похваљена је за храброст и ревност; погинула је 1. марта 1945. у Планици, у Босни. У Мачвански одред је из Шапца такође ступила крајем октобра Милица Путник, домаћица, рођена 1914. у Београду.

Одмах после ослобођења првих села пришло се формирању одбора Антифашистичког фронта жена, у исто време када су формирани одбори власти и одбори Народноослободилачког фронта. Одбори жена бирани су на конференцијама којима је обично присуствовало 150 до 200 жена. До краја октобра формирана су у селима Мачве 32 одбора АФЖ са око 300 чланица у руководствима месних организација. Први задатак који се постављао А.ФЖ-у била је помоћ фронту и помоћ борцима. Са искуством из 1941. године организоване су радионице у којима су жене шиле, преле вуну и плеле за борце. Радило се на смену, свакога дана друга група жена. Таквих радионица, којима су руководили одбори жена, било је у 25 села. Осим тога, по улицама су организована прела, на којима су се жене, нарочито у зимским вечерима, радо окупљале. Организовано је такмичење између улица а допринос са тих прела није био мали.

Одбори АФЖ-а су мобилисали жене за рад у прихватним амбулантама у селима дуж Дрине (Бадовинци, Прњавор, Црна Бара, Црнобарски Салаш), где је једно време био фронт. Жене су се смењивале у дежурству поред рањеника, а радиле су и све грубље послове, прале, спремале, кувале итд. Организоване су сабирне акције за снабдевање болница постељином и другим потребним стварима. На тај је начин прикупљена велика количина јастука, чаршава, ћилима, пешкира, рубља, платна за завоје. Жене су се удруживале и заједнички месиле и пекле колаче, које су, са другим понудама, у колективним посетама носиле рањеницима у болницама или борцима на Сремском фронту. На овај је начин прикупљено и из Мачве извезено 30 кола хране за борце и рањенике.

Новембра 1944. изабран је Срески одбор АФЖ за Мачву, у који су ушле 33 другарице. За председницу је изабрана Милица Топаловић из Липолиста, активиста НОП од 1941, која је уживала велики углед међу женама у срезу. За секретара је изабрана Љубица Делић, а члан СО АФЖ Спасенија-Пајна Петровић из Шапца добила је задатак да организује рад на описмењавању, културном и политичком уздизању жена. Међу активистима АФЖ на селу истицале су се: у Богатићу Марија Богдановић (кувала је за борце, сакупљала намирнице и постељину за рањенике); у Глушцима Будисавка и Драга Алимпић, а од Бркића Даница, Даринка, Зорка, Лепосава, Милица и Смиља; у Дреновцу Стана Јовановић; у Клењу је у МО АФЖ изабрана Каја Лацковић (хапшена и мучена од непријатеља као активиста НОП), затим, партизанске мајке које су предњачиле у сваком раду: Кристина Остојић, којој су четници убили два сина, и Вида Шарчевић, чијег су сина стрељали Немци; Љубица Цвејић (прихватала је партизане и крила их, хапшена), и другарице преко којих је ишла веза са партизанима: Лепосава Дурмановић, Ангелина Јокић, Милица Којић и Милица Макунчевић. Међу активистима АФЖ у Липолисту била је Вида Топаловић, активиста НОП од 1941; у Прњавору је за председницу МО АФЖ изабрана Јелена Криловић, активиста НОП од 1941, а радом у болници се истакла Мара Бањановић. У Ноћају се после ослобођења истицала као активиста АФЖ Крстина Пармаковић, партизанска мајка, активиста НОП од 1941; у Табановићу се радом у АФЖ истицала партизанска мајка Томка Кукић; у Црној Бари се међу активистима АФЖ истицала Лепосава Сировица, чији је муж стрељан у Шабачком логору (четници су је претукли зато што им је рекла да су издајице); међу првим и најагилнијим члановима АФЖ у Левом Шору била је Коса Стакић. Међу сеоским женама изабране су 1944. године у прве одборе народне власти (НОО): у Глоговцу Олга Ђаковић, у Дреновцу Смиља Бурмазовић, у Змињаку Зорка Довраговић, а у Ноћају је Бранка Пармаковић изабрана за секретара МО НОО. Да би се организационо учврстио и политички ојачао рад АФЖ, одржан је у лето 1945. семинар са председницама и секретарима месних и рејонских одбора АФЖ. Организоване су читалачке групе за жене, а нарочито се организација жена ангажовала на окупљању и описмењавању неписмених активиста АФЖ. Такође су организоване дилетантске групе жена, којих је 1944—1945. године било 18, а свака је група имала 20—25 чланица. Најчешће се давала „Мајка" од Чапека, скечеви из партизанског живота и хорске рецитације. Ове су групе водиле учитељице.

За председницу СО АФЖ за Поцерину изабрана је Зора Јакшић (одржавала је везу са илегалцима, састајали су се у њеном стану), за секретара Ивка Вуковић, активиста НОП од 1941. (априла 1944. ступила је у одред, али је септембра враћена на теренски рад; одликована је Орденом за храброст), за чланицу СО АФЖ изабрана је Радмила Вучковић (за све време окупације помагала партизанске породице). Чланицама АФЖ претила је

још дуга опасност од прикривених четника. Тако је 1946. године, 26. августа четничка тројка убила 24-годишњу Смиљу Ђурђевић, члана МО АФЖ у Метлићу.

За председницу првог Градског одбора АФЖ Лознице изабрана је активиста НОП Јованка Илић, која је од доласка НОВ из Босне неуморно радила за борце и за рањенике и са успехом организовала рад жена. Међу активистима АФЖ у граду истакле су се ударнице на сваком послу: Даринка Мандић, која је у НОВ изгубила 13 чланова породице, и Наталија Д. Лазић, која је била прва у сваком раду за фронт и борце. Јелена Недић из Лознице, сарадник НОП од 1941. изабрана је за одборника првог СО НОО власти. — У Ковиљачи је за секретара МО АФЖ изабрана Персида Ристић, једна од најактивнијих чланица АФЖ; међу ударницима АФЖ у месту истицала се Велинка Тадић, радница у бањском купатилу, која је имала три сина у НОВ. — За председницу првог МО АФЖ у Чокешини изабрана је Цаја Станарчић, мајка погинулог првоборца Петра; она је од арвог дана ослобођења учествовала у сваком раду у свом селу; изабрана је такође за члана СО АФЖ за Јадар. — У Борини су се после ослобођења истакле као активисти АФЖ Милунка Деспотовић, и Драга Игњатовић, које су прихватиле илегалце, криле их и храниле, извештавале их о кретању непријатеља и биле им курири. •— За председницу СО АФЖ за Јадар изабрана је активиста НОП и НОФ Николија Јовановић, а за члана овог одбора Милка Јеротић из Г. Добрића, настањена у Лозници, активиста НОП од 1941; после погибије свога мужа, она је наставила да храни и пере партизане; 1943. растурала је у граду летке које су доносили илегалци из Босне; после ослобођења је као активиста АФЖ највише радила на прихватању и смештају босанске деце која су ишла на опоравак у Бугарску.

У раду АФЖ Шапца, који је формиран крајем октобра, после ослобођења града, истичу се радом у болницама, у војничким кухињама, у сабирним акцијама, организовању рада жена на помоћи војсци, на политичком и културно-просветном уздизању жена многе неуморне активисткиње, међу њима: Лепа Дебељачки, Стана Митровић, Катица Јовановић, Наталија Симић, Љубица Остојић, Иванка Ж. Јовановић, Вида Бошковић, Даница Илић, Роса Маливуковић, Мирјана Ранковић, Даница Мраовић, Боса Челиковић, Љубица Остојић, Јованка Илић, Зорка Димитријевић, Живана Бачић, Стана Јовановић, Марија Богдановић, Софија Ђукић. У Градски одбор АФЖ је ушла Јелка Видаковић, Илинка Марковић је изабрана за председницу АФЖ II реона и за члана Главног одбора, Мира Ковачевић за члана Главног одбора, Стана Митровић за секретара АФЖ своје улице, Ружица Јовановић за члана Окружног одбора АФЖ, Радмила Вучковић је изабрана за члана Среског одбора АФЖ за Поцерину, Спасенија Петровић за члана Среског одбора АФЖ Мачве, за политички рад међу сеоским женама. Вука Поповић је изабрана за председника првог легалног НОО града Шапца.

ОКРУГ ВАЉЕВО

Споменик Ст ј епану-Стеви Филиповићу у Ваљеву
Рад вајара Војина Бакића

Интензивни рад међу женама на територији ОК КПЈ за Ваљево[1], пред други светски рат, условио је пријем жена у чланство КПЈ. До напада Немаца на СССР, чланови Партије у Ваљеву биле су: Софија Станишић, студент и раднице: Анка Даус (после окупације земље прешла на партијски рад у Земун), Викторија Радосављевић и Милева Старчевић. Одмах после капитулације примљене су у Партију: сестре Илић — Бранка, дипломирани правник и Живана, студент, затим Вера Ваљаревић, Олга Пиргић и Милица Ножица, све три ученице и Неда Оклобџија, наставник.

Ваљевску партијску организацију појачале су пред рат својим доласком Ђука Динић, радница (одмах после доношења одлуке о дизању устанка прешла на партијски рад у Београд) и професори Милица Павловић-Дара и Милка Минић, која је у пролеће 1941. године вршила дужност секретара ОК КПЈ за Ваљево. Током 1941. године кандидована је за члана КПЈ Катарина Мутић, службеник.

Чланови СКОЈ-а, од почетка 1941. па до краја године, биле су ученице гимназије и трговачке академије: Нада Илић, Станица-Цака Миливојевић, Милка Милошевић, Зора Грујић, Вера Петковић, Рада Спасојевић, Јелена Матић, Мила Танасковић, Радмила Ковачевић, ЈБубица Ракић, Драгиња-Сека Кузмановић, Миладинка Михаиловић, Бисерка Живановић и друге.

[1]) ОК КПЈ за Ваљево обухватао је срезове: ваљевски, подгорски, колубарски, рађевски, азбуковачки, посавотамнавски и качерски, а до августа 1941. и тамнавски срез.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

МИЛИЦА ПАВЛОВИЋ-ДАРА, професор, рођена је 14. децембра 1915. године у Чачку. Укључила се у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије у Чачку. У Београду, на студијама још активније је наставила рад и као студенткиња примљена у Партију. Дипломирала је 1939. године и добила је место наставника Трговачке академије у Ваљеву. После доласка у Ваљево укључила се у рад партијске организације, а радила је и у партијским организацијама у Чачку и Лесковцу. Окупација земље ју је затекла у Ваљеву. Активно је учествовала у припремама за устанак. Остала је на партијском раду у і*раду, јер није била компромитована. Јула 1941. године постала је секретар новоформираног МК КПЈ за Ваљево. Организовала је састанке са женама и укључивала их у рад. Августа је формирала ГНОО за Ваљево, а септембра је морала да се повуче у одред, јер јој је полиција ушла у траг. Тада је ушла у ОК КПЈ за Ваљево. Организовала је партијску технику, а и сама је у њој радила.

После губљења слободне територије кретала се и радила на територији ваљевског и колубарског среза. Априла 1942. године постала је секретар новоформираног ОК КПЈ за Ваљево. Неуморно је радила на обнављању партијских организација и стварању услова за формирање новог партизанског одреда. После велике провале у партијској организацији Ваљева крајем 1942. и почетком 1943. године, више пута је долазила у сам град да би успоставила везе са члановима Партије који су успели да избегну хапшење. У град је улазила преобучена у сељанку и била је врло смела и сналажљива. Успела је да половином 1941. године формира партијску организацију у Ваљеву и да организује пункт за пријем курира из Шумадије и Рађевине. Исто тако је обновила и рад скојевске организације.

У пролеће 1944. године дошла је у село Јошеву на партијски рад и опоравак, јер је била доста исцрпљена. У селу је и ухваћена од четника 5. јуна. Одведена је у село Лелић, где је свирепо мучена. Четници су је неколико дана држали везану, сматрајући да ће од ње извући неко признање. Мада је била везана, покушала је једне ноћи да побегне. Четници су открили њен покушај и ранили су је, а затим је заклали.

Због своје упорности и изванредног сналажења у тешким условима илегалног рада и показане храбрости у свакој ситуацији, Милица Павловић-Дара је проглашена за народног хероја 14. децембра 1949. године.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТО
ОКРУГА БЕОГРАДСКОГ')
Пов. Број: 655
27 маја 1942 год.
Беог рад

ПРЕДМЕТ: Павловић Милица,
отпуштени суплент — потрага.

СРЕСКОМ НАЧЕЛСТВУ

СМЕД. ПАЛАНКА

Окружно начелство округа ваљевског актом Пов. бр. 1913/42 од 19 маја ! *о.г. доставило је:*

„Решењем Изванредног комесара за персоналне послове 11 бр. 175 од 27 марта т.г. отпуштена је из државне службе са губитком стечених права Павловкћ Милица, *суплент држ. средње техн. школе у Ваљеву, рођена 1915 год. у Чачку од оца Филипа и мајке Винке.*

Како је место боравка напред именоване непознато то се равне власти моле, а нижима наређује да за именованом распишу потрагу и у случају њеног проналаска, одмах *ухапси и спроведе претстојништву градске полиције у Ваљеву, а и ово начелство известите с позивом на број овог расписа".*

Доставља се ради трагања.

ПО НАРЕДБИ
ОКРУЖНОГ НАЧЕЛНИКА
(М.П.) *полицијски саветник,*
(потпис нечитак)

') ИРП, арх. бр. 9680, Недићева власт, Б, фасц. Спец. полиц. 1941—45.

МИЛКА ЈАНКОВИЋ-МИНИЋ, друштвено-политички радник, рођена је 1915. године у Чачку, где је завршила гимназију, а Филозофски факултет у Београду. Због прогона полиције, кратко време била је професор у Крушевцу и Ваљеву. Члан је СКОЈ-а од 1935, а члан КПЈ од 1938. године.

Пред рат, као студент Београдског универзитета, радила у напредном студентском и радничком покрету Чачка (члан партијске организације фабрике хартије, члан МК Чачка), Београда и Крушевца. Била је председник Централног одбора студената Филозофског факултета.

Почетком 1941. године прелази у илегалност као члан ОК КПЈ за Ваљево. Један је од организатора устанка у ваљевском крају. Марта 1942. ухапшена је код Љига и спроведена у логор на Бањици одакле је на захтев ваљевске полиције пребачена у Ваљево. Из затвора је побегла јуна исте године. По бекству из затвора ради као организациони секретар ОК КПЈ за Аранђеловац све до јесени 1943. године, када са Јужноморавском бригадом, као заменик комесара, одлази за Босну, да би марта 1944. прешла у Србију као секретар Окружног повереништва КПЈ за Подриње —• Шабац. Из рата излази са чином резервног потпуковника ЈНА.

Од ослобођења земље налазила се на разним партијским и државним дужностима. По ослобођењу Чачка изабрана је за секретара ОК КПЈ, а затим прелази у Београд на дужност организационог секретара ГК КПЈ Београда. Бирана је у ЦК СКС и ЦК СКЈ. Поред рада у партијским органима, обављала је и одговорне државне дужности. Као министар појединих ресора — секретар Контролне комисије НР Србије, председник Комитета за научне установе, универзитет и високе школе, директор Генералне дирекције нафте и плина — била је прва жена члан Владе ФНРЈ и члан Извршног већа Скупштине СР Србије. Из Савезне народне скупштине са дужности председника Одбора за просвету прелази 6. априла 1941. године скојевска организација у Ваљеву подељена је на четири рејона. Секретар рејонског актива СКОЈ-а II рејона била је Милица Ножица, трећег Вера Ваљаревић. Обе су ушле у МК СКОЈ-а, који је формиран јула 1941. године и радиле до краја септембра, када су се повукле на слободну територију.

Члан ОК СКОЈ-а од априла 1941. била је Викторија Радосављевић до свог одласка у одред, јула исте године. Тада је у ОК СКОЈ-а ушла Вера Ваљаревић, а кад су је ухватили четници, почетком новембра 1941, Милица Ножица, која је остала у ОК СКОЈ-а до престанка његовог функционисања фебруара 1942. године. Од тада Милица ради са омладином на терену Ваљева и Подгорине.

После 22. јуна 1941. године, један број чланова Партије, познатих полицији повукао се у илегалност. У Ваљеву су остале са још неколико другова, ради одржавања везе и продужења рада у граду: Милка Минић, Милица Павловић-Дара, Милица Ножица, Олга Пиргић, Вера Ваљаревић, Милева Старчевић и Неда Оклобџија. Оне су веома живо радиле на организовању народа за помоћ Ваљевском партизанском одреду. Средином јула секретар МК КПЈ за Ваљево била је Милица Павловић-Дара, а члан Неда Оклобџија, која је имала задатак да одржава везу са ПК КПЈ за Србију. У то време у одред је отишла и готово цела скојевска организација, тако да је Ваљево остало без партијске и скојевске организације, изузев неколико упоришта и једног броја скојеваца који нису били компромитовани и остали су као језгро око кога ће се окупљати други омладинци. И поред тога ОК КПЈ за Ваљево имао је везу са градом и знао је каква је ситуација.

Нарочита пажња била је посвећена партијској техници, коју је организовала Милица Павловић-Дара. До априла 1941. године окружна техника налазила се у оамом Ваљеву. Тада је пренета у село Бујачић код Софије Станишић. Техника је имала писаћу машину, шапирограф и материјал за умножавање. Све је то смештено у једној одвојеној кућици на имању Станишић. Техника је умножавала прогласе и летке. Милица Павловић-Дара давала је Софији Станишић текст летка и прогласа и она је то прекуцавала на матрицу а затим извлачила. Готов материјал носила је у Ваљево и предавала га Милици Павловић-Дари.

Крајем јуна техника је поново враћена у Ваљево, због тога што је Софија отишла у одред, а затим је преношена у село Забрдицу, па у село Робаје и друга села, према потребама ОК и штаба одреда и могућностима рада на терену.

Одлука о формирању Ваљевског партизанског одреда донесена је на састанку ОК КПЈ, 25. јуна 1941. године у Ваљеву, у стану Зоре Ристивојевић, а Одред је формиран 28. јуна у селу Бујачићу, на Станишића имању. Једна десетина одреда дошла је 7. јула у Белу Цркву да одржи збор окупљеном народу, јер је тога дана био пазарни дан. Жандарми су пушкама покушали да растуре збор. Партизани су дохватили оружје и Жикица Јовановић, политички комесар Ваљевског одреда, испалио је први устанички метак у народноослободилачкој борби.

Овај догађај и друге акције које су вршене широко су одјекнуле у ваљевском округу и преко његових граница. Народ је почео масовно да пружа подршку партизанима и да ступа у одред. Међу првим женама у одред су ступиле Софија Станишић, др Јулка Мештеровић и Викторија Радосављевић. За њима су дошле: Бранка, Живана и Нада Илић, Дара Певчевић, Надежда Голубовић, Љубица Миловановић-Ћуба, Рада Стојановић, Кристина, Милица, Милка и Радмила Милошевић, Зора Грујић, Вера Ваљаревић, Милица Ножица, Милева Старчевић, Неда Оклобџија, Рада Зељић из околине Ваљева, Вера и Вида Јоцић, избеглице из Скопља, настањене у Ваљеву и Марија Чварак, избеглица из Славоније. Из ваљевског среза ступиле су у одред: Ратомирка Обућина, учитељица у Бачевцу, Миланка-Миља Минић из Драчића, Борка Тодоровић, Ана Цота из Клинаца и Миља из Посаво-тамнавског одреда; из качерског среза дошле су: Милена Аћимовић, ученица, Драгослава-Дуца Ковачевић и Нада Војиновић-Антонијевић, из Љига: Зага Дугалић, свршени матурант из Драгоља, Станимирка Петровић из Рудника, Љубица Радосављевић, студент из Заграђа и Надежда Стојановић из Шутаца.

У партизанску болницу на Руднику ступиле су 1941. године и са болницом се повукле за Санџак: Деса Јовановић, професор из Београда (дошла у болницу новембра 1941. године са групом партијских радника), Каја Марковић и Бранка Станојчић из Белановице, Милена Глишић и Рајна из Живковаца и Александра-Ј1 ej а Максимовић-Милосављевић, зи у Институт за међународни раднички покрет на дужност директора.

Бирана је за посланика Антифашистичке скупштине Србије и више пута за посланика Републичке и Савезне скупштине.

У Социјалистичком савезу радног народа Југославије била је члан Главног одбора ССРН Србије и потпредседник Савезног одбора ССРНЈ. Сада је члан Савета федерације и члан ЦК СКС.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

„Рађено 15. маја 1942. године у Одељењу Специјалне полиције Управе града Београда

З А П И С Н И К

о саслушању Минић-Јанковић Милке, професорке из Ваљева, родом из Чачка:

Зовем се Минић-Јанковић Милка, по занимању сам професорка, рођена сам 19. децембра 1915. године у Чачку, од оца Драгомира Јанковића и мајке Зорке, рођене Недић, удове, без деце, Српкиња сам, вере православне, неосуђивана, политички одговарала, писмена, на постављена питања дајем следећи одговор:

Гимназију са испитом зрелости завршила сам 1934/35 године у Чачку. На Филозофски факултет уписала сам се 1936 године. Дипломирала сам школске 1938/40 године. За суплента грађанске мешовите школе у Ваљеву постављена сам децембра 1940 године.

Као студенткиња била сам члан Студентског удружења. Ниједној политичкој I рупи нисам припадала. За време својих студија 1936. године била сам хапшена ради тога што сам узела учешће у демонстрацијама. У затвору сам била 10 дана први пут, а други пут 30 дана.

На демонстрацијама нисам узела учешће из неких политичких побуда већ сам била потпала под утицај неких колега и колегиница са којима сам била у друштву и заједно са њима демонстрирала. То је било још за време док сам била етуденткиња прве године, па се њихових имена не сећам. Због сличних ствари ја сам у Чачку једном приликом хапшена. Доцније сам се повукла, политичким и социјалним проблемима нисам се бавила и као таква добила сам државну службу.

После избијања рата између Немачке и Совјетског Савеза када је настало хапшење левичарски оријентисаних лица и комуниста, бојећи се за свој живот, сматрала сам да ће ме или београдска или чачанска полиција тражити, јер је у Чачку и брат Јанковпћ Милан звани „Бата", студент медицине, био евидентиран као комуниста — ја сам се из Ваљева склонила у село Бранчић код Љига код свога рођака Милована Маринковића, где сам остала све до почетка месеца марта 1942. године. Да се не би што гхосумњало у мене ја сам се тада пријавила једној жандармеријској станици у Љигу, која ме је 5 марта спровела Команди места у Љиг. Из Љига сам упућена у Горњи Милановац, где је донето решење да се ставим у концентрациони лагер у Крагујевцу. Међутим, кад сам стигла у Крагујевац саопштено ми Је да ћу бити спроведена за Београд, што је и учињено.

За време мога боравка у селу Бранчићу нисам узела учешће ни у каквој акцији, нити сам имала ма какве везе са њима, што је среско начелство у Горњем Милановцу сазнало, али је ипак донето решење о мом стављању у лагер што сам као студенткиња била позната као левичарка, односно тако обележена.

За свога брата Милана чула сам да Је од стране српских добровољаца стрељан *у* **околини Чачка. Да ли је био у „партизанима" и какву је улогу играо за време комунистичког режима у Чачку, мени је непознато јер са њим нисам имала никакве везе нити ми се он јазљао.**

То је све што имам да изјавим.

Прочитано ми је и за своје признајем.

Милка Јанковић-Минић, с. р.

По наредби
шефа одељења Специјалне полиције,
шеф Отсека IV
Бећаревић, с. р.

Записничар,
Бран. Горишић, с. р.

') РСУПС, дос. IV. 11/51 — 80, 92.

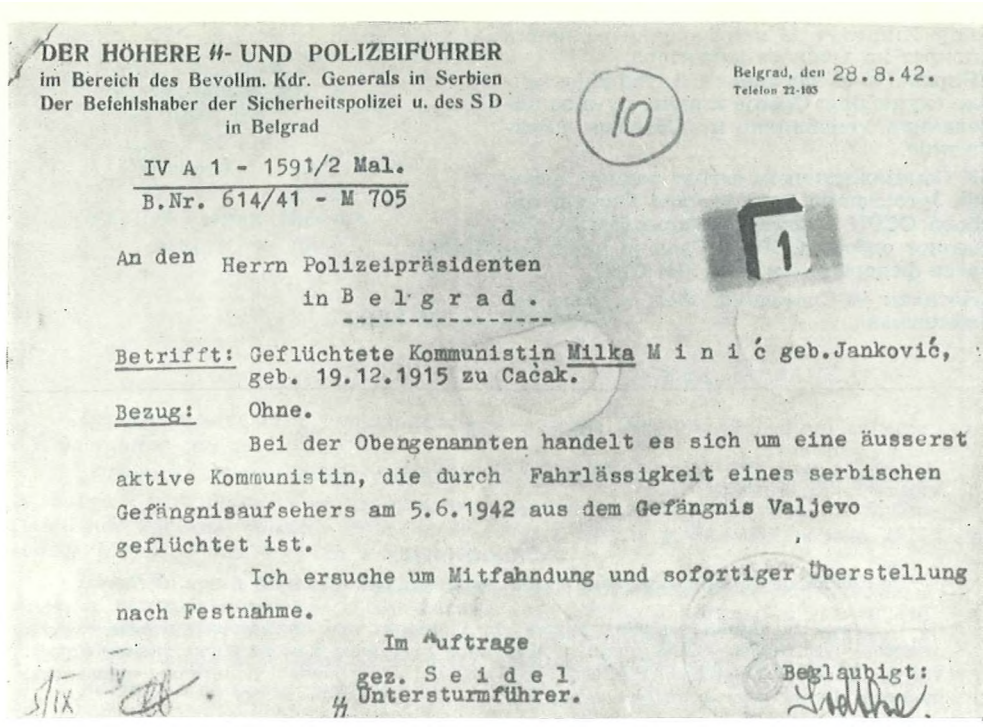

DER HÖHERE #- UND POLIZEIFÜHRER
im Bereich des Bevollm. Kdr. Generals in Serbien
Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei u. des S D
in Belgrad

Belgrad, den 28.8.42.
Telefon 22-103

10

IV A 1 - 1591/2 Mal.
B.Nr. 614/41 - M 705

An den Herrn Polizeipräsidenten
in B e l g r a d .

Betrifft: Geflüchtete Kommunistin Milka M i n i ć geb.Janković, geb. 19.12.1915 zu Cačak.

Bezug: Ohne.

Bei der Obengenannten handelt es sich um eine äusserst aktive Kommunistin, die durch Fahrlässigkeit eines serbischen Gefängnisaufsehers am 5.6.1942 aus dem Gefängnis Valjevo geflüchtet ist.

Ich ersuche um Mitfahndung und sofortiger Überstellung nach Festnahme.

Im Auftrage
gez. S e i d e l
Untersturmführer.

Beglaubigt:

ПОХЕРНИЦА ЗА МИЛКОМ ЈАНКОВИЋ МИНИН НА СРПСКОХРВАТСКОМ И НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

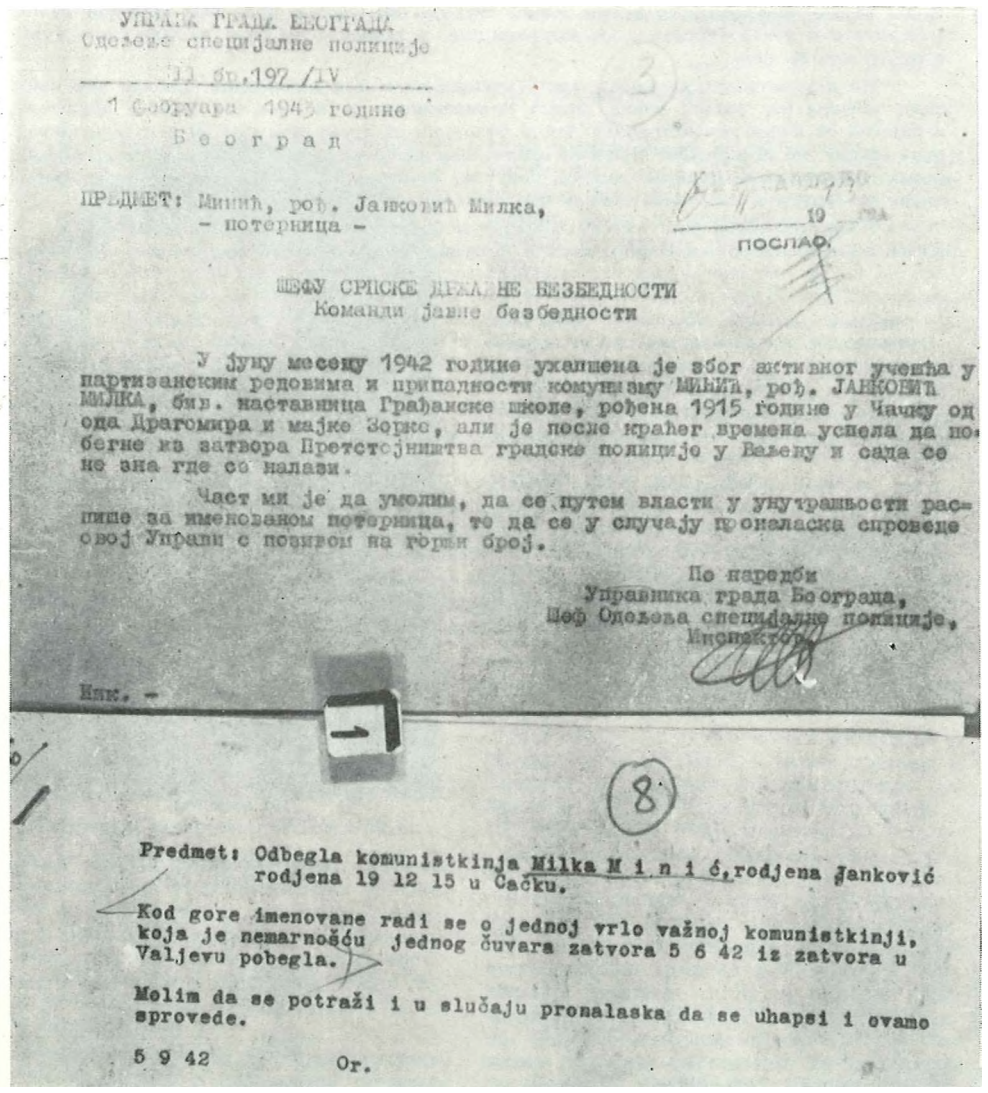

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
Бр. 192/IV
1 фебруара 1943 године
Београд

ПРЕДМЕТ: Минић, рођ. Јанковић Милка,
– потерница –

ПОСЛАО

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Команди јавне безбедности

У јуну месецу 1942 године ухапшена је због активног учешћа у партизанским редовима и припадности комунизму МИЊИЋ, рођ. ЈАНКОВИЋ МИЛКА, бив. наставница Грађанске школе, рођена 1915 године у Чачку од оца Драгомира и мајке Зорке, али је после краћег времена успела да побегне из затвора Претстојништва градске полиције у Ваљеву и сада се не зна где се налази.

Част ми је да умолим, да се путем власти у унутрашњости распише за именованом потерница, те да се у случају проналаска спроведе овој Управи с позивом на горњи број.

По наредби
Управника града Београда,
Шеф Одељења специјалне полиције,
Инспектор

Инк. –

8

Predmet: Odbegla komunistkinja Milka M i n i ć, rodjena Janković rodjena 19 12 15 u Čačku.

Kod gore imenovane radi se o jednoj vrlo važnoj komunistkinji, koja je nemarnošću jednog čuvara zatvora 5 6 42 iz zatvora u Valjevu pobegla.

Molim da se potraži i u slučaju pronalaska da se uhapsi i ovamo sprovede.

5 9 42 Or.

службеник суда на Руднику из Каланьеваца. Из колубарског среза ступиле су у одред: Наталија Милошевић из Пауна, Олга Петровић из Паштрића и Даница Рајчевић, учитељица у Горњој Топлици. Из Београда су дошле у Ваљевски партизански одред: Дара Павловић-Вера, Бранислава Јовановић, Ленка Гаудер, радница у фабрици чоколаде у Земуну, Јелка Тепавчевић, Власта-Боженка Пиперски и Боса Цветић (прешла из Ужичког одреда).

При свакој чети Ваљевског одреда постојале су агитпроп секције и културне екипе. Секције су издавале пропагандне летке и други материјал и организовале зборове и конференције на којима је народ обавештаван о политичкој ситуацији, о борби партизана и позиван да им се придружи. Културне екипе су припремале програме и давале приредбе по селима и за борце. При овим секцијама било је доста другарица: Бранка и Живана Илић, Вера и Вида Јоцић, Милица Ножица, Зага Дугалић, Софија Станишић, Ратомирка Обућина, Олга Петровић и друге. Како по селима ваљевског округа у почетку устанка није било посебних женских актива, то су другарице у одреду, у агитпроп секцијама и културним екипама, имале задатак да раде са женама. Оне су на зборовима и конференцијама позивале жене да се организују у пружању помоћи борцима. Свуда где се задржавао одред другарице су окупљале жене и у многим селима створиле активе жена који су са одборима НОФ-а преузели бригу о исхрани и одећи за борце. Жене организоване у активима пружале су велику помоћ и партизанским болницама, о којима су за све време постојања слободне територије готово искључиво оне водиле бригу.

Санитетску службу Ваљевског партизанског одреда организовали су др Миша Пантић у Подгорини и др Драган Јовановић у Колубари.

У амбуланти, коју је половином јула др Пантић уредио у колиби на планини Сокољи изнад Крупња, радила је до одласка у Посавски одред др Јулка Мештеровић-Пантић. Нешто касније са др Пантићем радиле су болничарке Боса Цветић и Боженка Пиперски. У болници коју је августа 1941. године др Драган Јовановић организовао у селу Мратишићу, у кући Грбовића, радила је као његов помоћник Софија Станишић, која је пре рата завршила болничарски курс. Дужност болничарки вршиле су другарице из одреда.

Санитетски материјал је добављан преко организоване курирске службе из градова, а приликом заузимања варошица узимано је оно што се нашло у апотекама и амбулантама. Из Београда је санитетски материјал за Ваљевски одред слала Душанка Бољан, која је радила у Апотекарској задрузи у Улици Краљице Марије (данас Улица 27. марта).

Септембра 1941. године ступиле су као болничарке у болницу у Мратишћу Даница Рајчевић, учитељица у Горњој Топлици и Бранислава Јовановић, службеник из Београда. Др Јовановић је одржао кратак санитетски курс, који су, поред ове две новодошле, похађале и другарице из одреда: Мара Чварак, Дара Певчевић, Нада Стојановић, Љубица-Ћуба Миловановић, Рада Зељић, Драгослава-Дуца Ковачевић, Јелена Милутиновић и још неке. Курс је трајао неколико дана, тек толико да полазнице стекну најосновнија знања у пружању прве помоћи рањеницима.

Болница из Мратишћа премештена је у Буковац, у три зграде на имању Лучића. Ту су организоване кухиња и перионица, којима су руководиле болничарке. У перионици се прало и парило рубље не само за рањенике, већ и за све борце. У болници је био организован и политички рад. Болничарке су читале рањеницима вести и партизанску штампу, објашњавале им и тумачиле политичке догађаје, а читале су им и забавну литературу.

О снабдевању болнице бринули су сарадници НОП-а, а штаб одреда је повремено давао новац за куповање намирница.

Болница је остала у Буковцу све до првих сукоба с четницима, када је неколико болничарки с рањеницима отишло према Пашиној Равни, а друге су распоређене по четама. Тада је Даница Рајчевић додељена II колубарској чети, у којој је остала до расформирања Сувоборског одреда, марта 1942.

Првом половином августа 1941. године ступио је у Ваљевски партизански одред др Димитрије Питовић, који је помагао одред од његовог формирања, слао санитетски материјал и лековепоМилојки Лаловић из Санковића. Др Питовић је одређен да у Рађевини организује санитетску службу. У овој екипи била је и Софија Станишић. Одржани су краћи течајеви прве помоћи и сређен санитетски материјал који је прикупљен на терену. За време борби за Крупањ санитетска екипа се сместила у основној

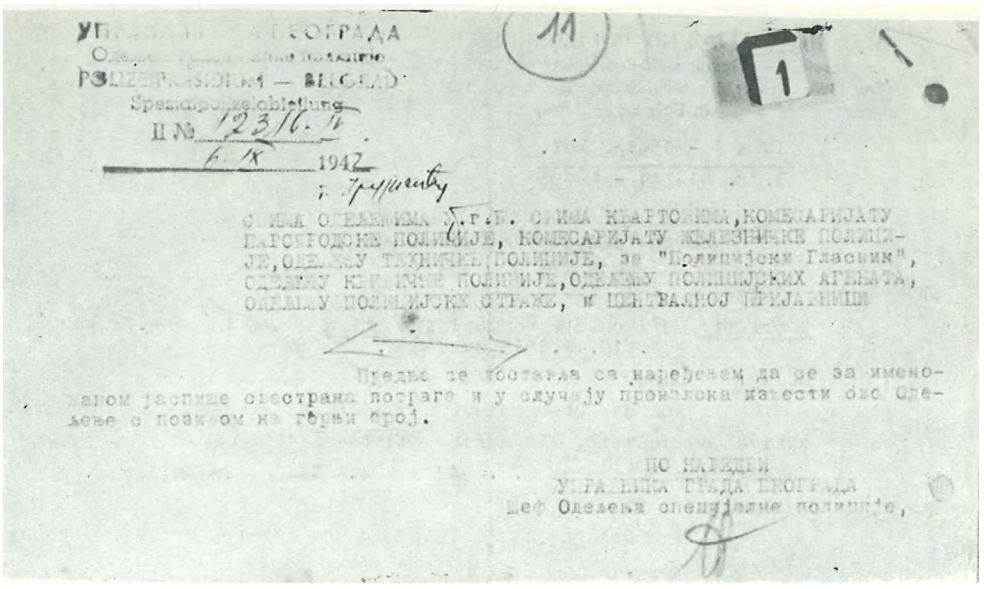

НАРЕБЕЊЕ СВИМ ПОЛИЦИЈСКИМ ОРГДНИМА ДА СЕ ЗА МИЛКОМ ЈАНКОВИН-МИНИБ РАСПИШЕ СВЕСТРАНА ПОТРАГА

МИЛЕВА СТАРЧЕВИЋ, радница из Ваљева, пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Истицала се радом у активу кућних помоћница. Примљена је у Партију почетком 1941. године. Под окупацијом је наставила рад. У њеном су стану у лето 1941. године Милица Павловић-Дара и Неда Оклобџија одржавале састанке са женама. Исте године била је курир између ОК КПЈ и ПК КПЈ за Србију. Октобра 1941. године ступила је у Ваљевски одред и упућена је у партизанску болницу у Миличиници. Крајем године је враћена на партијски рад у Ваљево. Запослила се као радница у „Вистаду" и фебруара 1942. године била је секретар једне партијске ћелије у фабрици. Половином маја исте године почела је рад међу женама запосленим у „Вистаду". Августа је ушла у МК КПЈ за Ваљево у коме је одговарала за рад међу женама. Ухапшена је 21. октобра 1942. године и спроведена у Специјалну полицију у Београду. Одлично се држала. Ништа није признала мада је приликом хапшења код ње пронађено нешто скривеног партијског материјала. Пребачена је у логор на Бањици и стрељана 25. маја 1943. године у Јајинцима.

БЕДА ЦРКВА, СЕАО У РАБЕВИНИ, ГДЕ ЈЕ ПУКЛА ПРВА УСТАНИЧКА ПУШКА У СРБИЈИ

БРАНИСЈ1АВА ИЈ1ИЋ, дипломирани правник из Ваљева, укључила се пре рата у напредни раднички покрет. Активно је учествовала у свим акцијама које је Партија организовала. Примљена је у Партију одмах после капитулације, априла 1941. године. У јесен 1941. године ступила је у Ваљевски одред и одређена је да ради у културној екипи одреда. Пред расформирање Сувоборског одреда упућена је заједно са сестром Живаном из села Ба, да се негде склоне и опораве, јер су биле измрзле и изнемогле због тешких маршева. Неколико дана су се скривале у селу Рајковићу, а после расформирања одреда отишле су у Пауне, где су их ухватили четници и предали Немцима у Ваљеву. Из Ваљева су пребачене у логор у Шапцу и тамо су стрељане с трећом сестром Надом, коју су такође ухватили четници и предали Немцима.

школи, где су прихваћени први рањеници.

После коначног ослобођења Крупња, санитетска екипа је са делом Колубарске чете пребачена у Доњу Буковицу, где је организована прихватна амбуланта на положајима према Ваљеву.

После напада Немаца из Ваљева на партизанске снаге које су блокирале Ваљево, амбуланта је прешла у Осладић, у кућу Живојина Миловановића. Болница је била смештена у двема собама, од којих је једна била амбуланта. Особље болнице организовало је прикупљање прилога не само за болницу него и за борце. У самој болници дата је велика приредба за цео заселак, јер је са болницом била и културна екипа. Особље болнице одржавало је конференције у селу, на којима су читане вести, билтени и извештаји са фронта. Болница је имала и радио-апарат. Остала је у Осладићу неколико дана, а затим је прешла у Стапар.

Болница у Стапару била је смештена у кући Николе Ћосића, а културна екипа у кући Алексе Ивановића. У то време у Стапару се налазио и штаб одреда. Културна екипа је имала радио-апарат, па су вести редовно хватане и умножаване на шапирографу, а затим дељене по јединицама и селима преко народноослободилачког одбора.

У једном одељењу болнице налазило се 15 кревета, који су били снабдевени новом постељином и ћебадима, донетим из Крупња и Осечине. То је била права болница. Једно одељење је служило за преглед и за мање хируршке интервенције. Болница је располагала с довољно санитетског материјала, а имала је и најпотребније инструменте за хитне интервенције. Руководилац болнице био је др Димитрије Питовић, а у њој је радило 12 болничарки. Обезбеђивала је једна десетина.

Болница је имала своју кухињу и добијала следовање из магацина у Каменици, а за рањенике је кувана посебна храна по пропису лекара. При овој болници одржан је курс за болничарке, којим је руководио др Питовић и сам предавао стручне предмете, и политички радио са особљем болнице.

Поред рањеника и болесних бораца, у болници су лечени и мештани, а деца су довођена на преглед.

Особље болнице је, припремало и културни програм, којим је руководила Софија Станишић. Приредбе су даване и по селима и на положају.

Око болнице су се окупљале жене и организовале плетење потребних ствари за борце, а неке су помагале и у кувању хране за рањенике као Негооава Ћосић, која је из своје куће давала млеко за болницу, а и друге потребне ствари. Око болнице су се нарочито окупљале жене и помагале колико су могле.

У време блокаде Ваљева, кад су почеле све чешће борбе с Немцима, осетила се потреба за организовањем веће болнице. Болница у Стапару није била довољна да прими све рањенике и болеснике и није била на добром положају, па се тражило погодно место у позадини. Тако је дошло до формирања болнице у Оструж њу, у згради основне школе. И ову болницу је организовао др Питовић. Ту је смештено 20 кревета. Жене су добровољно давале рубље, душеке и кревете.

Један број омладинки из села оспособљен је за рад у болници и оне су углавном представљале њено особље. Болница је била снабдевена лековима, завојима и осталим материјалом. Исхрана је такође била добро организована. Болница је остала у Оструж њу све до доласка казнене експедиције, када се повукла преко Причевића у Ставе, а затим на Тисовик и Пецку.

У другој половини октобра 1941. прихватна амбуланта (болница) Ваљевског одреда смештена је у кући Павла Ћирића у Мајиновићу. У болници је радио др Миша Пантић са болничаркама Босом Цветић и Боженком Пиперски. Болница је остала у селу око 15 дана, па је повучена за Поњу-ту, кад су се повукле и партизанске снаге.

После сукоба с четницима, одреди су били концентрисани у Драгодолу, на Прослопу. Тада је одлучено да се ту сместе и све болнице и распореде по кућама. Тешки рањеници су били смештени у кућама Радована Митровића и Пауна Суботића. Руководиоци болнице били су Јелка Тепавчевић и Миља из Посавотамнавског одреда (стрељана марта 1942. у Осоју, код споменика). У овој болници је радила и омладинка Душанка Јовановић из Гуњака (нестала после борбе код Дружетића). Одреди су кренули из Драгодола 15. децембра, а болнице су остале ту.

Почетком фебруара 1942. Ваљевски одред је морао да се повлачи због надирања непријатеља. Рањеници су отежавали маневрисање одреда, па је одлучено да се они оставе код појединих сељака у Ребељу (Вујнова-

ЖИВАНА ИЈ1ИЋ, студент права из Ваљева, укључила се пре рата у напредни покрет и активно је учествовала у свим акцијама које је организовала Партија. Примљена је у Партију одмах после капитулације априла 1941. године. У јесен 1941. године, заједно са сестром Надом, ступила је у Ваљевски одред. Била је у културној екипи одреда, а затим болничарка II чете Колубарског батаљона. Истицала се не само у превијашу рањеника, него и као борац. Пред расформирање Сувоборског одреда упућена је заједно са сестром Бранком из села Ба да се негде склони и опорави, јер су обе биле измрзле и изнемогле због тешких маршева. Неколико дана су се скривале у Рајковићу, а после расформирања одреда отишле су у Пауне, где су их ухватили четници и предали Немцима у Ваљеву. Из Ваљева су пребачене у логор у Шапцу и тамо стрељане са трећом сестром Надом.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТО
ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ[1])
Пов. број 1187/42
1 априла 1942 год.
Ваљево

ПРЕДМЕТ: Извегитај о општем стању
у округу ваљевском за
време од 15. III до 1. IV 1942 г.

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Одељењу за заштиту државе I

В е о гр ад

16. марта зором око 120 комуниста провукли (су) се реком Забавом У правцу севера: Вачевци — Прије здић — Жабари — Клинци — Пауне. Овим су комунисти дошли на чистији терен, мање шумовит и испресецап где су их наши одреди у сарадњи са немачким оружаним деловима опколили, користећи сс *реком Колубаром као препреком* са *ссвсра.*

Опкољени комунисти после неуспелих покушаја да се извуку, почели су бежати по десетинама и појединачно. У борби је ухваћено укупно 68 комуниста међу којима: два командира чета: Вора Миловановић — Лија и Светислав Радовић — Шале, оба шнајдери из Ваљева, Вогдан Оклобџија, управник поште бр. 2 из Београда — политички комесар и командант одбране Горњег Милановца, Милашиновић Радован порезник из Винковаца, ИЛИЋ БРАНИСЛАВА и ИЛИЋ ЖИВКА сестре обе из Ваљева. Прва свршени правник а друга студент права, Слободан Новаковић бравар из Чачка, командир 6 чете колубарског партизанског одреда, Јанковић Александар студент шумарства из Лукавца, среза ваљевског...

Окружни начелник,
Драг. М. Лукић

(М.П.)

[1]) **Зборник ВИИ, I, књ. 3, стр. 437—439.**

О Д Р Е Д
СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ПОЉСКЕ СТРАЖЕ')
Среза Колубарског I I / 4
Бр. 413
15 априла 1942 године
Л а з а р е в а ц

НАЧЕЛНИКУ ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ

ВАЉЕВО

Прела наређењу немачких власти, данас 15 о.м. предата је Немачком потпоручнику г. Петерсу, Надежда Ц. Илић која је до сада била у логору овог одреда као и под присмотром органа овог одреда.

Предњс се доставља с молбом на знање,* а *у вези Вашег тражења Пов. Бројем 504/42 годину.

Молим начелника да се Надежда Ц. Илић врати овом одреду ради вођења истраге поводом других кривацa која су се налазила у комунистичком одреду ?де се је у својев реме и она налазила.

Командант одреда
капетан I. класе,
Бран. Т. Бурковић, с. р.

■) ИРП.

НАДЕЖДА ИЛИЋ, ученица гимназије из Ваљева, почетком 1941. године била је члан СКОЈ-а. Под окупацијом је наставила рад. Њена кућа је била пункт, а она је руководила скојевском обавештајном службом једног рејона. У јесен 1941. године заједно са сестром Живаном ступила је у Ваљевски одред. Била је четна болничарка у Колубарском батаљону. Истицала се и као болничарка и као борац. Крајем фебруара 1942. године била је болничарка III чете Сувоборског одреда. За време борбе код Бањана 1. марта изгубила се од одреда с једном десетином и касније ухваћена од четника у Ивановцима. С њом је у десетини била и Софија Станишић, која је међу четницима имала рођаке и они су се заузели за њих. Нада није смела да се врати у Ваљево, па је са Софијом пошла у Лазаревац. После неколико дана су обе проказане и отеране у затвор у Ваљеву, а затим у логор у Шапцу, где је Нада заједно са своје две сестре, Браниславом и Живаном, стрељана.

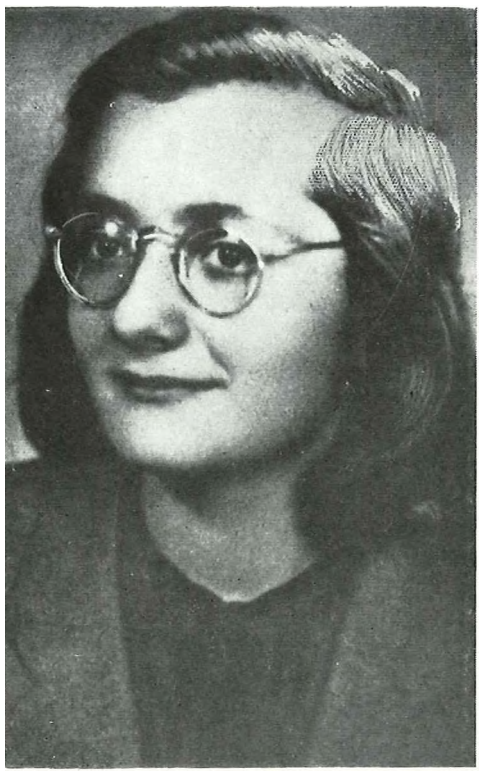

ДАРА ПАВЛОВИЋ-ПЛАВА ВЕРА, студент ЕКВШ, рођена је 18. септембра 1921. године у Белановици код Ваљева. Као дете је дошла у Београд с родитељима и ту се и школовала. Врло се рано укључила у напредни средњошколски покрет и убрзо се сврстала међу његове најбоље активисте. Школске 1939/40. године била је члан средњошколског руководства СКОЈ-а Примљена је у Партију 1940. године. Учествовала је у свим акцијама које је водила Партија уочи рата. После окупације земље наставила је рад у Београду. Организовала је омладинске групе за диверзантске акције. И сама је учествовала и истакла се у паљењу непријатељских камиона. Приликом једне акције једва је избегла хапча). Рањенике су открили четници и све убили, сем једног кога је скривао

13 месеци Сретен Нешић из Ребеља. Марта 1942. болница Ваљевског одреда налазила се у Тисовику под Медведником. Четници су открили болницу и поклали све рањенике. Жене су обављале и многе одговорне задатке. Курирску везу између Ваљевског одреда и Ваљева одржавале су: Вера Јоцић, Милица Ножица, и Дара Павловић-Вера, која је истовремено била и курир Главног штаба за Србију и још једна учитељица Стоја или Стевка. Оне су се пробијале кроз непријатељске редове да би ушле и изишле из блокираног Ваљева. Кад год је требало ишле су у Ваљево и по дану и по ноћи, без оружја и без поговора и у рекордном времену доносиле тачне податке. Међу њима су се нарочито истицале Милица Ножица и Вера Јоцић.

Податке о ситуацији у Ваљеву, о снази и кретању Немаца давала је Каћа, која је радила у немачкој Ортскоманди, и скојевска организација која је имала добро организовану обавештајну службу. У руководству обавештајне службе биле су до свог одласка у одред Нада Илић и Милица Ножица, која је најчешће и носила те податке у одред, а поред њих обавештења су носиле и Биса Михаиловић, породица Милошевић и породица Наде Јовановић. За време блокаде Ваљева носиле су извештаје на слободну територију, Милка Милошевић и Нада Ножица.

Партијски рад на територији ваљевског округа успешно се развијао у току борби за стварање и проширење слободне територије. Крајем августа 1941. године Милица Павловић-Дара формирала је Градски народноослободилачки одбор за Ваљево, у који је поред ње, ушла и Неда Оклобџија.

На територији колубарског среза политички рад је био врло развијен. Чланови Партије пре рата биле су: Вука Божић-Николић, учитељица, Љубинка Марић, радница и сељанке Каја Лаловић и Мара Стојановић.

У Мионици је постојала партијска ћелија у којој су биле само три жене (сви мушкарци чланови Партије отишли су у одред): Љубинка Марић, секретар и Мара Стојановић из Мионице и Каја Лаловић из Санковића. Први активи СКОЈ-а у колубарском срезу формирани су у лето 1940. године у Мионици (селу и варошици) и Санковићу. Активом СКОЈ-а у селу Мионици руководила је Љубинка Марић, члан актива СКОЈ-а у варошици Мионици била је Мара Стојановић, а

члан актива СКОЈ-а у Санковићу Каја Лаловић-Стојановић, која је имала задатак да ради са женском омладином, обухватала је радом: Олгу Обрадовић, Зорку Јовановић-Симић, Станојку Миловановић и Стану Лаловић. Јула 1940. године формирано је руководство СКОЈ-а за Мионицу: Љубинка Марић и Мара Стојановић, а пред капитулацију 1941. године формиран је СК СКОЈ-а за Мионицу у коме је Љубинка била секретар а Мара члан. Активи СКОЈ-а су постојали у више села колубарског среза. Активом СКОЈ-а у селу Мионици руководила је Савета Марић-Петровић а члан је била Митра Ђорђевић; у варошици Мионици руководилац је била Мара Стојановић, а чланови: Олга Радовановић и Коса Драгићевић; у Санковићу: Каја Лаловић, секретар, члан Олга Обрадовић; у Радобићу: Андријана Грујичић; у Попадићу Љубинка Јовановић; у Кључу Радмила Живковић, ученица гимназије са члановима Илинком-Дуцом Несторовић и Лепосавом Михаиловић, а у Рајковићу: Рада Спасојевић, са члановима: Аницом, Десанком, Милицом и Наталијом Спасојевић. Аница и Рада Спасојевић су другом половином 1941. године примљене у Партију.

Крајем септембра 1941. године у Мионици је одржан велики збор, коме је присуствовало готово цело село. На збору је изабран одбор жена за помоћ фронту. Жене су прикупљале материјалну помоћ за партизане, преле, плеле и прале рубље борцима и политички радиле у селу и околини. Међу многобројним чланицама истицале су се у овом раду: Радмила и Стана Лаловић, Милева Миловановић, Јана и Смиља Недељковић, Живка Обрадовић, Вера Пауновић и Славка Симић из Санковића, Машинка Марић из Мионице, Ангелина Симић, Лепосава Милићевић, Даринка Стефановић и Борка Трифуновић из Вртиглава, Славка Јокић из Великих Маришта, Неда Живковић из Кључа, Машинка Деспотовић из Дучића, Славка Миласављевић и жена и снаха Саве Јовановић из Попадића, Љубица Рафаиловић и Перка Спасојевић из Рајковића и Радмила Јоксимовић, омладинка из Славковице.

Зборови и конференције су одржавани и у другим селима. Једној конференцији у Горњој Топлици, крајем августа 1941. године, присуствовало је 20 жена. О потреби да се жене укључе у борбу говорила је учитељица Даница Рајчевић. Пошто су се у селу налазили партизански магацини, то је донета одлука да жене организују шење. Пошла је бициклом да запали камионе у гаражи у Златиборској улици. У ташни је, поред флашице запаљиве течности, имала и легитимацију. Кад је запалила камион, попела се на бицикл, али ју је приметила куварица код Немаца и покушала да је задржи. У гушању јој је откинула ташну, тако да је полиција по подацима из легитимације знала кога треба да тражи. Дара је неко време остала у Београду кријући се, а августа 1941. године упућена је у Ваљевски одред. Била је курир. Одржавала је везу између Ваљевског одреда и Ваљева. Нарочито је коришћена као курир за улазак у град за време блокаде Ваљева. Истовремено је била и курир Главног штаба за Србију, и путовала је на задатке по централној Србији.

После преласка главнине партизанских снага у Санџак, упућена је из Нове Вароши да успостави везу са јединицама које су остале у Србији. На томе је задатку и ухваћена, априла 1942. године, у возу код Барошевца. Препознао ју је један четник и обавестио Немце. Извођена је из воза и дотерана у Лазаревац, где је остала три месеца, а затим је на захтев Специјалне полиције пребачена У логор на Бањици. У логору је затекла своју сестру Дринку, која је као партијски радник ухваћена у Нишу. Обе су стрељане — Дринка 14, а Дара 25. маја 1943. године у Јајинцима.

РЕШЕЊЕ О УПУПИВАЊУ У ЛОГОР ДАРИНКЕ-ДАРЕ ПАВДОВИК

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
Пов.II бр. 1524
30 јуна 1942 године
Београд

MINISTARSTVO UNUTRASNJIH POSLOVA F.N.R.J.
Uprava državne bezbednosti
ARHIVA
Br. predmeta: 40/149 | Strana 51 | Broja strana | Potpis

Р

На основу чл. 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у земљи, § 2 Уредбе о измени и допуни овог Закона М.С. бр. 1640/39 и § 12 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно

Р Е Ш А В А

Да се Павловић Даринка, свршена ученица Државне трговачке академије из Београда, рођена 18 септембра 1921 године у Белановици, среза качерског од оца Драгомира и мајке Зорке, рођ. Јовановић, Србина, православне вере, неудата, – стави у концентрациони логор на Бањици, као опасна по јавни ред и безбедност у земљи с тим, да у логору остане до даље одлуке власти.

Решење ово саопштити Павловић Даринки и одмах извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

Павловић Даринка је од 1940 године непрекидно до августа месеца 1941 године била члан главног школског актива СКОЈ-а у Београду и као таква активно је учествовала у илегалном и антидржавном раду комунистичке организације против реда и безбедности у земљи.

Од августа 1941 године Даринка је драговољно приступила Ваљевском партизанском одреду и у овом одреду била је непрекидно до марта 1942 године, када је ухваћена од стране четника у Барошевцу, код Лазаревца.

Према изложеном, Даринка се је тешко огрешила о своје дужности према држави и општим народним интересима, те је одлучено као што диспозитив решења гласи.

Одбрана Даринке, у колико је истакнута, има се као неумесна одбацити.

Решено у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда на дан 30 јуна 1942 године.

По наредби
Управника града Београда,
Шеф Одељења специјалне полиције,
Инспектор

Деловођа – референт,

Данас, 2 (два) 1942 године, и мила сам знању горње решење.

Даринка Павловић

СРПКИЊЕ, СРПСКЕ МАЈКЕ, ЖЕНЕ И СЕСТРЕ![1])

Цео српски народ, заједно са свим осталим народима Европе, диже се на устанак за своје ослобођење од крвавог немачког окупатора, кога руска Црвеиа Армија туче и сатире. Ви Српкиње, не смете изостати. Пружите своју помоћ својој браћи, синовима и мужевима који су пошли у бој за слободу. Ви све чији су најмилији у заробљеничким логорима, у непријатељским рудницима, фабрикам.а, где су изложени страшним бомбардовањима, ви све чији синови, браћа и мужеви седе по кућама очекујући да *буду одвучени у ропство и принудни рад, све ви, Српкиње, стегните срца, уздржите сузе као мајка девет Југовића и приноните на свој начии у борби за народна ослобођења.*

КАКО СЕ МОЖЕ БОРИТИ ЗА СЛОБОДУ?

У свим прошлим ратовима и устанцима наше жене су храниле, неговале и одевале своје војнике, оне су их храбриле, па чак и нагониле у борбу, пошто су увиделе да се само може у борби заштитити нејач. Ако сви будемо седели код куће као за време прогиле окупације, непријатељ ће бесно пљачкати, палити, убијати и силовати. Многе Српкиње су и оружје прихватиле, друге као некада Косовка Девојка негују рањенике и болесне борце, многе се брину за децу оних бораца који су морали оставити код куће своју децу без игде ичега. У неким нашим крајевима жене сазивају мобе за помоћ таквој сиротињи. Мобом се преде вуна, плету чарапе, цемпери и прслучићи, сабира се веш војницима, гиије и пере. Цео овај рад лако се изводи ако њиме руководи неколико лица. Зато је потребно у сваком месту и селу створити одбор који ће тај посао водити. Свака одећа, сваки хлеб и зрно пасуља које дајете нашим четама, свака кап млека, мрвица сира којом нахраните нашег војника или његово дете — сее *је то по један удараг^ непријатељу, а велика помоћ за вашу слободу, за ваги живот, за безбедност вашу и ваших нејаких. Шаљите своје мугикарце у народпоослободилачке одреде да вас* браие, а *ви примгсте сву бригу о кући. Ступајте и саме у нагие чете у којим ћете наћи својих другарица и другове борце за слободу који ће вас примити као своје сестре.*

Ви се и саме можете борити против непријатеља. Ви производгте храну, вуну и остале земљорадничке производе, који непријатељу нужно требају да би издржао борбу против наше браће Руса и нас самих. Немојте давати храну, па ће пре морати напустити нашу земљу. Новац који вам непријатељ даје за ваше производе уствари је гиарена хартија која за кратко време неће ништа да важи! Немојте односити на варогике пијаце своје производе, где их непријатељ или његов прекупац купује пошто хоће и где вас жандарми туку ако хоћете праведнију цену. Ваши претседници опгитина одузимају вам храну и предају је непријатељу, који ће на тај начин навадити да на лак начин опљачка летину. То су кукавне издајице на које ће се пљувати а они ће бити кажњени као и сваки онај који издаје свој народ. Зато је боље да ову храну дајете својој деци, својим пријатељима и народним борцима за *слободу који ће вам поштено платити за ваш труд.*

Не дајте издајицама и непријатељу податке о нашим четама и о нашим пријатељима по селима и варошима а нас извештавајте о свему што нам може

') Зборик ЕИИ, том I, кна. 2, стр. 137—139. — Проглас Ваљевског НОП одреда, од септембра 1941. године, женама Ваљева и околине за помоћ борцима на фронту.

кухињу за борце на положају. На овоме задатку су се истакле: Наталија, Ружица и Живка Ускоковић, Роксанда Гавриловић и друге.

Поједине куће биле су пунктови и упоришта: кућа Милојке Лаловић из Санковића (Милојка је обављала и курирску службу), кућа Златије Радосављевић у Паунама, која је од првих дана устанка па до ослобођења била партијско-војни пункт; кућа Десе и Секуле Бојиновић у Робајима је од првих дана формирања Ваљевског одреда била свратиште партизана. Деса, сестра Драгојла Дудића, организовала је сталну исхрану и прање рубља бораца, била је курир и обавештајац и ангажовала је жене у селу да прикупљају храну и одећу за борце. У њеној се кући друг Тито први пут састао с ваљевским партизанима. Партијски пунктови били су и кућа Перке Спасојевић из Рајковића и Машинке Марић из Мионице. У колубарском срезу су 1941. године обављале курирску дужност: Љубинка Марић, Добрија Милићевић и Савета Марић-Петровић из Мионице и Каја Лаловић из Санковића. Љубинка Марић и Добрија Милићевић биле су курири за везу с одредом. Прикупљале су обавештења о бројном стању жандарма и распореду митраљеских гнезда у Мионици и обавештавале одред, Каја Лаловић је носила вести о снази непријатеља а и храну и рубље борцима, а Савета Марић-Петровић била је курир при Штабу батаљона, одлазила је од чете до чете и преносила обавештења о покретима Немаца.

Захваљујући раду и утицају Драгојла Дудића, у ваљевском срезу се већи број жена укључио у рад за НОП од првих дана устанка.

У селу Клинцима то су у првом реду биле жене из породице Дудића, које су пружале сваку помоћ партизанима, а њихове куће били пунктови за везу с одредом и партијском организацијом у Ваљеву и на терену. Истицале су се: Вишња, Стевка и Зора Дудић и Перса Дудић-Вујковац, мајка, жена и кћери Драгојла Дудића, затим Анђа и Мара Дудић, Даринка Ћосић, чија је кућа такође била пункт за везу с одредом, Стевка Пантић и Ана Цота. У селу Жабарима пункт за везу са одредом била је кућа Ангелине Кузмановић. Њена кћерка Драгиња-Сека била је руководилац актива СКОЈ-а у селу. Половином октобра 1941. године у Жабарима је одржана конференција којој је присуствовало око 200 мушкараца и жена, а посебно је организова-

но прело на коме су 30 жена и омладинки преле прикупљену вуну и плеле потребне ствари борцима. Партизански пункт била је и кућа Кате Лелековић у најближој околини Ваљева. После губљења слободне територије, кућа је била главно упориште ОК КПЈ за Ваљево. Цела њена породица учествовала је у НОП. Поред Кате, истицале су се Љубица и Ружа Лелековић. Даринка Бранковић из Вујноваче организовала је прикупљање добровољних прилога и прела којима је присуствовало по 100 и 200 жена. На прелима се и политички радило, а жене су добијале задатке. Даринка је наставила рад и после преласка Ваљевског одреда у Босну и расформирања Сувоборског одреда. Током 1942. године више пута је одлазила у Београд да би успоставила партијску везу за два борца Сувоборског одреда који су изгубили везу и живели скривени у једној пећини. Извршила је задатак. Преко Евке Поповић и Персиде-Секе Арсенијевић, партијских радника из Београда, успоставила је везу са ПК КПЈ за Србију и одсечене борце поново укључила у рад. А кад је ухапшена, ништа није признала и поред зверског мучења у Специјалној полицији у Београду.

У Драчићу су се истицале радом сестре Јованка и Миља Минић и њихова мајка Косана. Преко сестара Минић Партија је још пре рата покренула у селу рад међу женама. Миља је 1941. године ступила у Одред и крајем године је, заједно с Јелком Тепавчевић руководила болницом тешких рањеника у Драгодолу. Јованка је остала да ради у селу, а мајка Косана помагала је својим кћеркама и мужу. Радмила Марковић, учитељица у Козличићу, укључила се у НОП у првим данима устанка. Августа 1941. године говорила је на збору у Котешици, коме је присуствовало 150 људи и жена, о потреби да се сви људи сврстају у редове НОП. Четници су је заклали јуна 1943. године на гробљу у Јасеници. Павлија Лазаревић из Лесковица помагала је НОП према својим могућностима, нарочито се истакла крајем јануара 1942. године за време борби између партизана и Немаца. Она је више пута износила на положај погаче и лепиње и давала их борцима говорећи: „Удрите их, децо, и не бојте се, а баба ће да вам спрема храну!".

У Љигу и једном делу качерског среза био је и пре рата развијен рад са женама. Нада Радојевић, члан партијске ћелије од 1940. године била је задужена за рад са женском омладином.

бити од користи за нашу борбу. Само ако на време будемо обавештени о кретању непријатеља, моћи ћемо да заштитимо ваш крај од пљачке и насиља

СЕСТРЕ СРПКИЊЕ!

Час нашег ослобођења је близу. Не верујте онима који тврде да је још рано за борбу. Ти људи свесно или несвесно, из кукавичлука служе непријатељу. Они тим изговором желе да оправдају своје издајничко држање, скривајући се кукавички иза ваше сукње. Успеси наше борбе доказују да смо у праву и да се треба још одлучније борити. Ви сада не плаћате порез, прирез, банске и друге таксе. Вама не завирују непријатељски војници по кујнама и млекарима, торовима и оборима, а тај посао вргие у њихово име издајице претседници и кметови. Спискове о намирницама и житу по општинама и вршалицама унигитили смо, те онемогућилгі непријатељу контролу и пљачку. Сад непријатељ, који сам не сме да залази у села, покушава да тај посао сврши преко начелника, претседника и кметова. Ви не робујете меницама У Аграрпој банци. Али ми у својој борби нећемо стати све дотле док нашом помоћи не осигурамо за вас потпуну једнакост са мушкарцима: да добијете право гласа, те да одлучујете о судбини државе и својих синова. Боримо се да сваки радник и радница, сељак и домаћица сељанка за свој тешки рад стекне право за пензију. Да се уведе потпуно осигурање од града и суше. Да се обезбеди бесплатно лечење и лекови у свим болницама, бањама и опоравилигатима. Да се спроведе загатита матера и деце, да се у варошима и селима подигну дечји домови, породилигита и издржавање мајки са више од петоро деце. Борба против окупатора само је почетак борбе за боље дане. Помажите народноослободилачку борбу.

Скупљајте прилоге у храни, оделу и обући. Спремајте војницима топла одела.

Стваро.јте одборе за помоћ четама народноослободилачких одреда.

ДА ЖИВИ НАРОДНА БОРБА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ!

НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ ОДРЕД
ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ

ВЛАСТА-БОЖЕНКА ФЕРЈАНЧИЧ-ПИПЕРСКИ, студент, рођена је 17. априла 1918. године у Бољунецу (Трст). Завршила је класичну гимназију у Палерму (Италија), а 1938. године уписала се на студије историје уметности у Београду. После окупације земље дошла је у Крупањ, са својим другом Владом Пиперским, вајаром. Ступила је у Ваљевски партизански одред 1941. године и била болничарка. До марта 1942. године кретала се с болницом, а 6. марта прешла је у Босну с Ваљевским одредом и наставила борбу у III батаљону II пролетерске бригаде. Погинула је 17. априла 1942. године код села Урије, близу Бугојна.

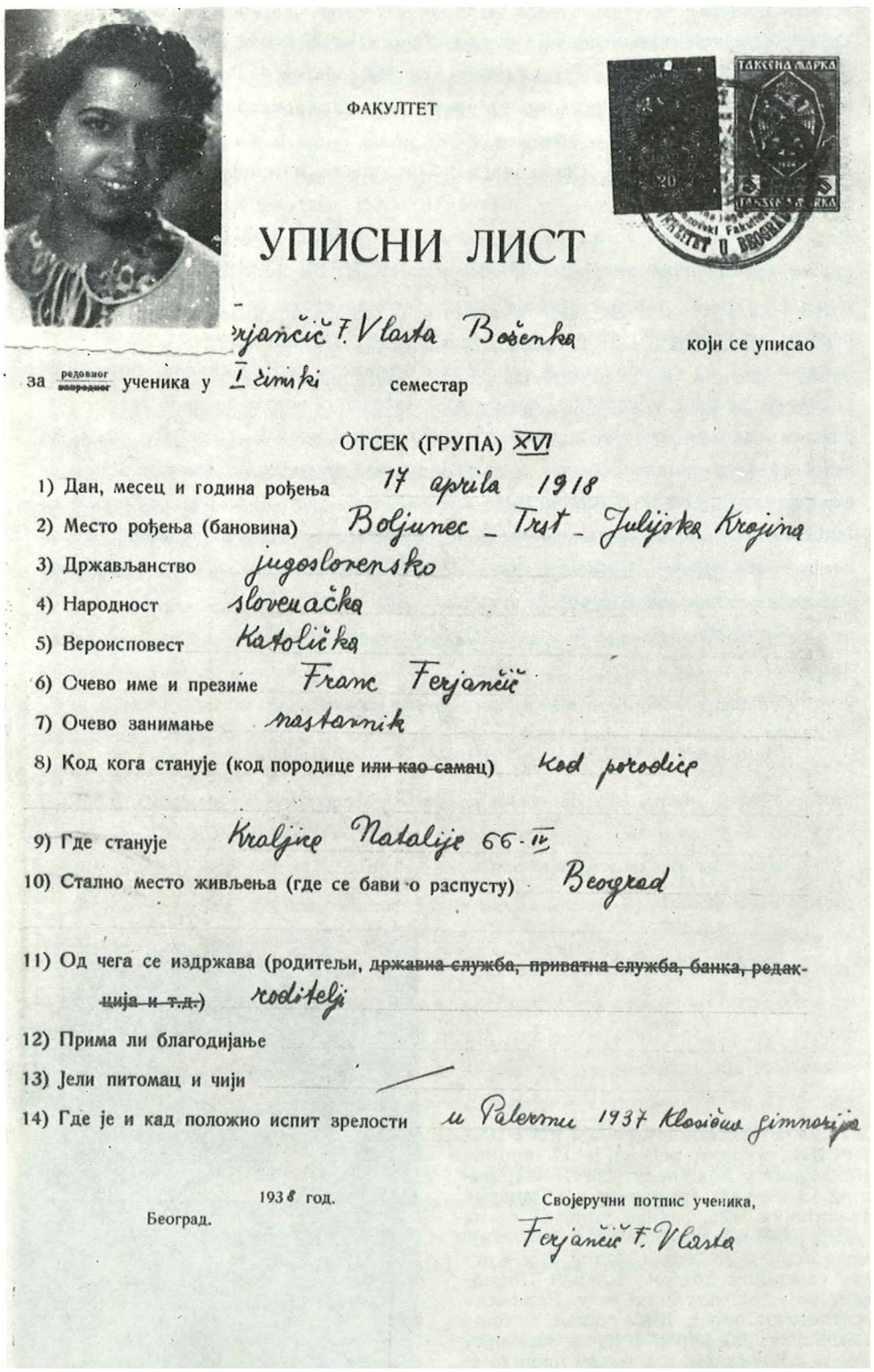

ФАКУЛТЕТ

УПИСНИ ЛИСТ

...erjančič F. Vlasta Boženka који се уписао

за ~~ванредног~~ редовног ученика у I zimski семестар

ОТСЕК (ГРУПА) XVI

1) Дан, месец и година рођења 17 aprila 1918
2) Место рођења (бановина) Boljunec – Trst – Julijska Krajina
3) Држављанство jugoslovensko
4) Народност slovenačka
5) Вероисповест Katolička
6) Очево име и презиме Franc Ferjančič
7) Очево занимање nastavnik
8) Код кога станује (код породице ~~или као самац~~) kod porodice
9) Где станује Kraljice Natalije 66-IV
10) Стално место живљења (где се бави о распусту) Beograd
11) Од чега се издржава (родитељи, ~~државна служба, приватна служба, банка, редакција и т.д.~~) roditelji
12) Прима ли благодијање
13) Јели питомац и чији —
14) Где је и кад положио испит зрелости u Palermu 1937 klasična gimnazija

1938 год.
Београд.

Својеручни потпис ученика,
Ferjančič F. Vlasta

Пв ш; 22 Зжком о устмовлел/ ковах држиавх ■олопо« од 3 иг)сп 1893 год., шт*жд.р ко,« с« лмт* да штии оиј фор*)а»р кааaa С»
ПО Кр***чно» МП17.

Цеаа коааду !•- дин. 8Ч>УП-Т7 Иада»>е ■ вгт*ао« Дри.**»е штаавврмј« Хралсввне Јзггославкје - Београд.

Почетком 1941. године у Љигу је формиран женски скојевски актив у који су ушле: Олга Апостоловић, Милена Аћимовић, Нада Дујић и Драгослава Ковачевић. Актив је преко читалачких група обухватао шири круг омладинки. Чланови читалачке групе биле су: Владинка Бркић, Душанка Весић. Дринка и Олга Петровић из Љига, Вера Абрамовић, Зора Бранковић, Олга Јаковљевић и Живка Радисављевић из Бабајића, Гвозденија Бранковић из Цветановца и Олга Милисављевић из Бошњановића. Утицај скојевске организације у Љигу и околини осетно је растао, јер је у СКОЈ-у била окупљена најбоља омладина, која је служила за пример и углед осталој омладини.

Рад са женама и женском омладином интензивно је настављен одмах после капитулације. Нада Радојевић и Нада Војиновић-Антонијевић добиле су задатак од члана ОК КПЈ Милке Минић да раде са женама и одржале су у јулу два шира скупа жена у Бабајићу, на која су дошле све жене и омладинке из села. На састанцима су организовани активи жена и омладинтси, који су имали задатак да прикупљају храну и одећу и спремају чарапе и џемпере за борце. У активу жена биле су: Нада Војиновић-Антонијевић, Коса Петровић, Ана Павловић, Олга Грковић, Нада Симић, Вишња Павловић, Ната Дамјановић, Вида Костић, Рада Недић, Дринка Илић, Рајка Милићевић и Станојка-Цана Радојевић, а актив омладинки радио је у истом саставу.

Организацијом прикупљања прилога и радом жена на помоћи борцима руководила је Нада Радојевић. Формиране су две групе, које су ишле по околним селима и прикупљале прилоге у храни и одећи и довозили их у Горњу Тополицу, где се налазио магацин. Прилози су скупљани у Бабајићу, Велишевцу, Ракарима, Гуњици, Горњем Мушићу, Дучићу, Цветановцу, Бошњановићу, Попадићу и другим селима.

Августа 1941. године кандидати за чланове КПЈ постале су Олга Апостоловић и Нада Дујић из Бабајића и Нада Војиновић-Антонијевић и Ана Павловић из Љига. Олга Апостоловић је примљена у Партију априла, а Нада Војиновић-Антонијевић маја 1942. године.

ОК КПЈ за Ваљево формирао је у септембру рејонско партијско руководство за Љиг, чији су чланови биле Нада Радојевић и Зага Дугалић.

У више села качерског среза било је жена које су се од првих дана устан-

ка укључиле у рад за НОП. Многе од њих су за време рата прихватале политичке раднике, чувале их и храниле, а поред тога радиле и с другим женама. У Бабајићу су се истицале: Анка и Зорка Јанићијевић, Живка и њена кћерка Јелка Лазић, Борка и Живка Лукић, Борка Средојевић и Станика Апостоловић са целом својом породицом; у Велишевцу Лепосава и Рада Јовановић и Милка и Надежда Радисављевић; у Цветановцу Даница Павловић 'и Госпава Пауновић; у Бошњановићу Госпава и Миленија Милосављевић, а у Бољковцу жена Саве Протића. Милка Аврамовић, жена Синише Глишића и жена Синише Лазовића, све три из Бабајића учествовале су у прикупљању добровољних прилога за НОП и у плетењу потребних ствари за борце. Кућа Цајке Дугалић-Николић у Калањевцу била је упориште, а сама Цајка радила је у партијској техници, а Ангелина-Гина Спасојевић из Бабајића одржавала је везу с партијским радницима.

Готово у сваком селу у Тамнави постојале су групе жена које су помагале НОП. У селу Туларима биле су међу најактивнијим учитељица Мира Нешковић и Кристина Ђорђевић; у Врелу Бојка и Живана Матић; у Кожуру Добрија Марковић, Даринка Катић, Драга Максимовић, Даринка Лукић, Даница Ранисављевић, Војка Катић и друге.

У Такову су жене, не само прикупљале храну, одећу и обућу, већ су вршиле обавештајну службу и чувале стражу. Међу најактивнијима биле су: Новка и Милка Весић, Загорка Радивојевић, Јованка Богдановић, Мирјана Петровић и ЈБубинка Велимировић а у Совљаку Мица Милосављевић и Милена Миливојевић; у Калиновцу Милева Милићевић (у њеној кући су се одржавали партијски састанци), затим Савета Милићевић и омладинка Дана Милићевић, у Стубленици и Паљувима Зорка Лазић. После капитулације, прикупила је и склонила велику количину разних лекова, завоја, инјекција, комплетну гарнитуру хируршких инструмената и други санитетски материјал, који је предала партизанском одреду. Поред Зорке Лазић, активно су радиле Лепосава и Гина Петровић.

Рад међу женама у Рађевини од септембра 1941. године углавном је држала Милка Минић, која је као члан ОК КПЈ за Ваљево послата на овај терен да помогне у раду партиј-

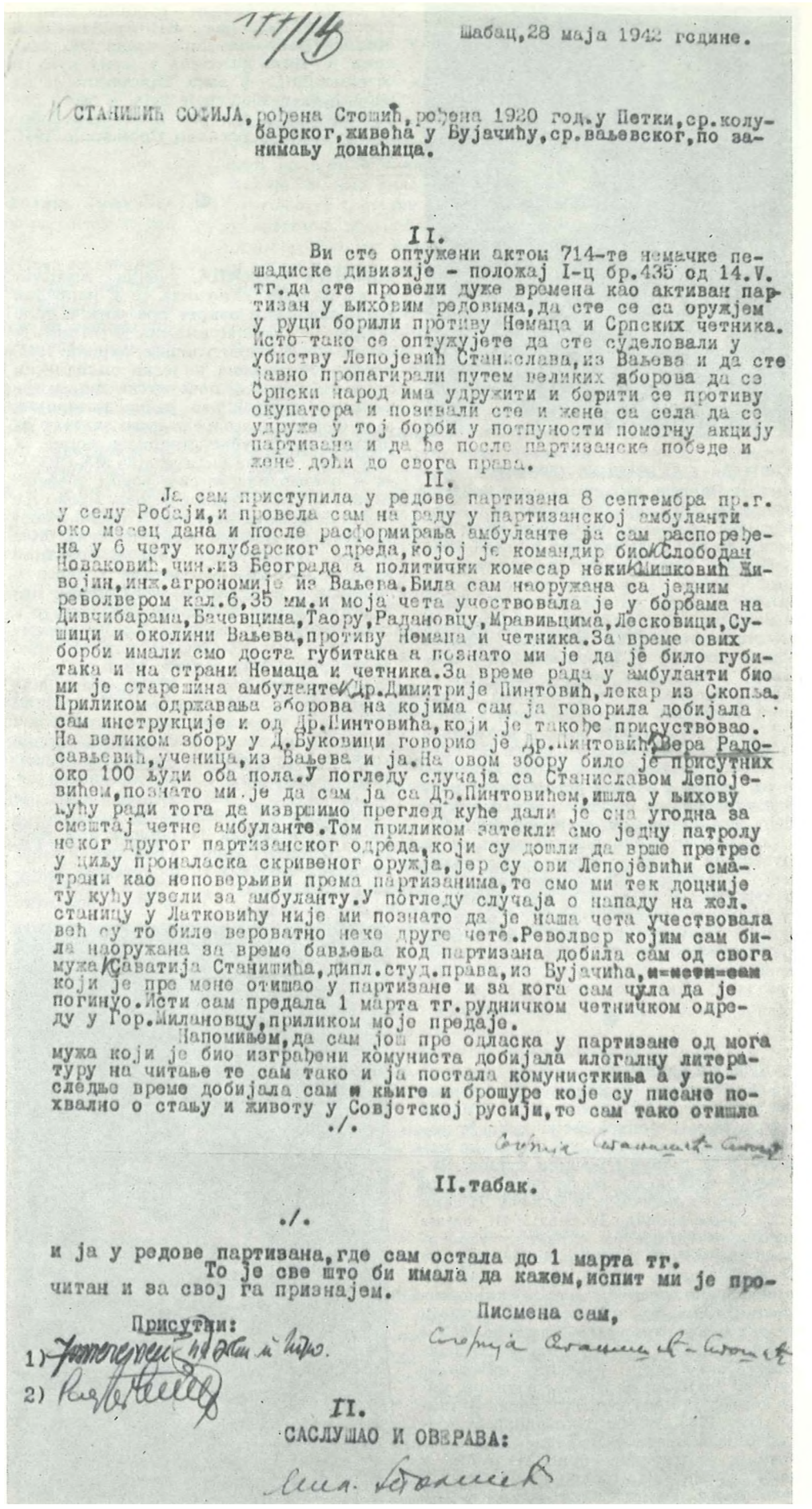

117/14

Шабац, 28 маја 1942 године.

СТАНИШИЋ СОФИЈА, рођена Стошић, рођена 1920 год. у Петки, ср. колубарског, живећа у Бујачићу, ср. ваљевског, по занимању домаћица.

II.

Ви сте оптужени актом 714-те немачке пешадиске дивизије - положај I-ц бр. 435 од 14.V. тг. да сте провели дуже времена као активан партизан у њиховим редовима, да сте се са оружјем у руци борили противу Немаца и Српских четника. Исто тако се оптужујете да сте суделовали у убиству Лепојевић Станислава, из Ваљева и да сте јавно пропагирали путем великих зборова да се Српски народ има удружити и борити се противу окупатора и позивали сте и жене са села да се удруже у тој борби у потпуности помогну акцију партизана и да не после партизанске победе и жене дођи до свога права.

II.

Ја сам приступила у редове партизана 8 септембра пр. г. у селу Робаји, и провела сам на раду у партизанској амбуланти око месец дана и после расформирања амбуланте ја сам распоређена у 6 чету колубарског одреда, којој је командир био Слободан Новаковић, чин. из Београда а политички комесар неки Шишковић Живојин, инж. агрономије из Ваљева. Била сам наоружана са једним револвером кал. 6,35 мм. и моја чета учествовала је у борбама на Дивчибарама, Бачевцима, Таору, Радановцу, Мравињцима, Лесковици, Сушици и околини Ваљева, противу Немаца и четника. За време ових борби имали смо доста губитака а познато ми је да је било губитака и на страни Немаца и четника. За време рада у амбуланти био ми је старешина амбуланте Др. Димитрије Пинтовић, лекар из Скопља. Приликом одржавања зборова на којима сам ја говорила добијала сам инструкције и од Др. Пинтовића, који је такође присуствовао. На великом збору у Д. Буковици говорио је Др. Пинтовић, Вера Радосављевић, ученица, из Ваљева и ја. На овом збору било је присутних око 100 људи оба пола. У погледу случаја са Станиславом Лепојевићем, познато ми је да сам ја са Др. Пинтовићем, ишла у њихову кућу ради тога да извршимо преглед куће дали је сна угодна за смештај четне амбуланте. Том приликом затекли смо једну патролу неког другог партизанског одреда, који су дошли да врше претрес у циљу проналаска скривеног оружја, јер су ови Лепојевићи сматрани као неповерљиви према партизанима, те смо ми тек доцније ту кућу узели за амбуланту. У погледу случаја о нападу на жел. станицу у Латковићу није ми познато да је наша чета учествовала већ су то биле вероватно неке друге чете. Револвер којим сам била наоружана за време бављења код партизана добила сам од свога мужа Саватија Станишића, дипл. студ. права, из Бујачића, и-неки-сам који је пре мене отишао у партизане и за кога сам чула да је погинуо. Исти сам предала 1 марта тг. рудничком четничком одреду у Гор. Милановцу, приликом моје предаје.

Напомињем, да сам још пре одласка у партизане од мога мужа који је био изграђени комуниста добијала илегалну литературу на читање те сам тако и ја постала комунисткиња а у последње време добијала сам и књиге и брошуре које су писане похвално о стању и животу у Совјетској русији, те сам тако отишла

./.

Софија Станишић

II. табак.

./.

и ја у редове партизана, где сам остала до 1 марта тг.

То је све што би имала да кажем, испит ми је прочитан и за свој га признајем.

Писмена сам,

Софија Станишић

Присутни:

1) Јелисије Ђорђевић

2) Ристић

II.

САСЛУШАО И ОВЕРАВА:

Мил. Кораћ

СОФИЈА СТАНИШИЋ–СТОШИЋ, студент из Ваљева, укључила се у напредни покрет пре рата. Примљена је у Партију 1939. године и одмах била члан комисије за рад међу женама при ОК КПЈ за Ваљево. Била је међу организаторима конференције за женско право гласа у Ваљеву и један од говорника. У њеној је кући до краја маја 1941. године била смештена партијска техника. Крајем јуна је послата на партијски рад у Миоиицу, а почетком августа повучена у одред. Говорила је на зборовима по селима. Истицала се и у борбама. Крајем фебруара 1942. године била је болничарка III чете Сувоборског одреда. За време борбе код Бањана ı. марта изгубила се од одреда с једном десетином и касније ухваћена од четника у Ивановцима. Међу четницима који су је заробили били су и неки њени рођаци, који су се заузели за њу, па је спроведена у родно место Лазаревац. После неколико дана је проказана и отерана у затвор у Ваљеву, затим у логор у Шапцу и онда на Бањицу, одакле је јуна 1944. године транспортована за Аушвиц, где је остала до краја рата.

НАДЕЖДА НОЖИЦА, рођена 3. октобра 1897. године у Ваљеву, под утицајем своје деце укључила се у НОП од првога дана устанка. Њена кућа је постала курирски пункт г,це су све до почетка 1942. године долазили курири Ваљевског одреда да би од ње преузели извештаје о ситуацији у Ваљеву. И сама је за време блокада Ваљева 1941. године носила извештаје на слободну територију. Наставила је рад и после поновне окупације целог округа. Крајем 1942. године, после провале у партијској организацији Ваљева, примала је новац који су скупљали преостали чланови КП и симпатизери за илегалне партијске раднике. Слала је у Рађевину материјал који су тражили партијски радници, међу којима је била и њена кћерка Милица. Јула 1943. године руководила је конференцијом жена у Ваљеву. На конференцији је изабран први ГО АФЖ у коме је она била председница, све до ослобођења. Током 1943. године у њеном су стану одржавани састанци између преосталих чланова КП из Ваљева и Милице Павловић-Даре члана ОК. Милица је често долазила у њену кућу и остајала по 2—3 дана. Прогоњена је од непријатеља због своје деце и свога рада. Наставила је рад и после ослобођења. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је.

МИЈ1ИЦА НОЖИЦА, ученица гимназије из Ваљева, укључила се у напредни средњошколски покрет пре рата и била је члан СКОЈ-а. Примљена је у Партију одмах после капитулације априла 1941. године. Формирала је један омладински кружок, који је у почетку на својим састанцима прорађивао разни материјал, а од формирања одреда имао задатак да прикупља потребне ствари за борце. У лето 1941. године била је члан МК СКОЈ-а и руководила је скојевском обавештајном службом једног рејона. Преко ње је ишла веза са одредом, а после њеног одласка из Ваљева њена је кућа била главни пункт преко кога су долазили курири. Октобра се повукла у одред и одржавала је курирску везу између Ваљевског одреда и Ваљева. Улазила је у град обично као сељанка. Крајем новембра ушла је у ОК СКОЈ-а, који је радио до фебруара 1942. године. Милица је послата на терен Ваљева и Подгорине. Маја или јуна 1942. године ОК КПЈ за Ваљево је успоставио везу с њом и она је наставила да ради. Јула 1943. године упућена је у рађевски срез, али је због тешке ситуације у срезу после месец дана пребачена у Шумадијски одред. Са Шумадијском бригадом је прешла у Санџак. Погинула је априла или маја 1944. године у једној борби око Ужица, приликом продора II пролетерске дивизије у Србију.

ским организацијама. У раду јој је помагала Ана Зебић, професор, члан КПЈ *од* августа 1941, године и члан НОО у Баставу, који је формиран крајем јула 1941. године као први НОО на територији рађевског среза. Ана је била задужена за рад са женама, а руководила је радом на организовању жена у Баставу, Ставама, Шљивови, Белотићу и Комирићу.

Током септембра Милка Минић је формирала партијску ћелију у Баставу у којој је секретар била Ана Зебић, а чланови Будимка и Лена Солдатовић. Ћелија је формирана у кући Зебића и радила од почетка децембра 1941. године. Истога месеца примљена је у Партију Перса Дудић-Вујковац из Толисавца, а члан КПЈ у Пецкој била је Драга Миловановић-Тодорић.

Формирани су и активи СКОЈ-а у Крупњу, Толисавцу и Белој Цркви, а касније у још неким селима рађевског среза.

У Крупњу је формиран комитет СКОЈ-а у коме су биле: Лела Стошић, Јула Јеремић, Милојка Перић и Каја Грбић, а члан актива СКОЈ-а била је и Станка Пантић из Крупња, док је Борка Муцић, била члан омладинског актива, који је формиран септембра 1941. године.

Чланови. актива СКОЈ-а у Толисавцу биле су Станија Ристановић и Негосава Максимовић.

Рад СКОЈ-а у Толисавцу и Белој Цркви био је ограничен само на тумачење линије НОБ и ширен је утицај међу омладином, затим на прикупљању оружја и муниције и растурању штампе.

Организација у Крупњу имала је шире поље рада: организоване су конференције омладине, приредбе, читалачки часови; омладина је ангажована *у* продаји штампе, растурању вести, прикупљању оружја и муниције, обављању курирске службе. Рад скојеваца са омладином био је непосреднији преко разних акција.

Одмах после ослобођења Крупња и формирања Среског народноослободилачког одбора, почетком септембра 1941. године, отпочело се и с формирањем радионица. Формирана је кројачка радионица у којој су радиле на својим машинама Јелена-Лела Стошић и Јула Јеремић.

Септембра 1941. године у Осечини је организована радионица за поправку одеће у којој је радила 21 омладинка. Радионицу је формирала Пета чета Рађевског батаљона, која је после извршених задатака у овом селу пребачена у Каменицу, где је формира-

ПК-у КПЈ ЗА СРБИЈУ[1])

20 V *1942*

ИЗВЕШТАЈ ИНСТ. ПК-а ПРИ ОК-у В.[2])

I

Нужно је претходно изложити неколико чињеница без којих се не би могао јасно схватити развитак и рад наше партиске организације.

1) Под ОК В. спадају В. и Срез в., Срез колубарски (Мионица), Срез подгорски (Каменица), Срез рађевски (Крупањ), Срез азбуковачки (Љубовија ■— Пецка) и рејон Среза качерског (Љиг —• Белановица). Срез тамнавски који је *такође потпадао под ОК В. у августу 1941, издвојен је и прикључен Посавини.*

Када је Немачка напала СССР, парт.(иска) орг. бројала је око 50 чланова (без Тамнаве) од којих су били око 30 из В., а остало су села. У срезовима рађевском, азбуковачком и подгорском, дакле на огромној територији од Дрине до В., није било ниједног члана. До радника рудника олова Тисовик, рудника антимона у Белој Цркви, Крупњу и шумских радника, који секу дрва у огромној шуми Бороњи, није никада допирала Партија. Сељачке масе у тим срезовима водили су одувек најреаки,ионарнији политичари.

У неким селима Среза в., колубарског и рејона Љиг — Белановии,а постојале су слабе парт. орг. или упоришта.

Као што се види, рад Партије на селу био је сасвим слаб.

2) Када је почео рат Немачке против СССР-а, половина чланова Партије морала је да се склони у нелегалност, а доцније су били организатори нашег партизанског одреда. Од 6 члаиова ОК-а В.[3]) само тројица су могла остати у Б. заједно са инстр. ПК-а. Један од те тројице је мало доцније постављен за политкома одреда,[4]) тако да је руководство стварно пало свега на два члана *ОК-а и инстр. ПК-а. Пошто компромитовани другови нису могли долазити на редовне састанке, двојица су ступили у* одред,[3]) *а један је упућен на рад у село.[6])*

ОК В. је био мало доцније попуњен једним новим чланом[7]) и од тада па све до половине септембра у ОК-у В. било је свега 3 члана.

Да би се могли савладати огромни задаци, ОК В. је формирао МК В. који (је) непрекидно руководио месном парт. орг.

И у ОК-у В. и у МК-у В. било је појединачних промена —• допуна, због тога што су се поједини чланови компромитовали у раду, те су морали бежати у одред.

ОК В. је остао В. све до краја августа када су секретар[ч]) ОК-а В. и инстр. ПК-а морали избећи у село због јако пооштрених прогона. Ипак веза и састанци са друга два члана ОК-а, који су остали у В., били су осигурани. Секретар ОК-а посветио се раду у селу, а инстр. ПК-а је усредсредио пажњу на одред, и парт. орг. у одреду, пошто се одред налазио непосредно пред извршењем крупног задатка који му је поставио Гл. штаб, задатка дизања устанка.

3) Десило се да при стварању одреда ОК пропусти да изда директиву члановима Партије да нико од њих без одобрења Партије не сме ступити у одред. Као последица тога дошло је до ступања у одред и оних чланова Партије који нису били компромитовани. Тако је напр. једна парт. ћелија из села цела ушла у одред.

Иначе смањени кадар чланова партиске организације у позадини због одласка у нелегалност компромитованих другова, још се више смањио неконтролисаним одласком у одред чланова Партије за које то није била потреба ни нужда.

Због тога је ОК В. посветио велику пажњу стварању партиских упоришта по селима у периоду стварања одреда (крај јуна) до краја августа, јер је ОК био свестан тога да се одред не може добро и брзо развијати ако му не буде осигурана подршка Партије у селу (обавештајна служба, национално-ослободилачки фонд, акција за приступање у одред итд.). Акције одреда и политички рад парт. орг. у одреду (зборови, леци'итд.) изазвали су у масама расположење за борбу против окупатора. Тако су се створили повољни услови за организациони и масовни рад Партије, чга су заиста брзо постигнути знатни резултати (формирано неколико сеоских ћелија, актива н.о. одбора, СКОЈ итд).

II

ПАРТИЈА У ПЕРИОДУ ОД 1 СЕПТЕМБРА 1941 Г. ДО ПОЛОВИНЕ МАЈА 1942 Г.

1) ПЕРИОД ОД 1 СЕПТЕМБРА ДО 1 НОВЕМБРА 1941 Г.

Наше партизанске чете бујно су нарастале и јачале се из дана у дан. Рађале су се једна за другом све крупније акције и борбе против окупатора пргвлачећи у борбу све гиире масе. Другог, трећег и четвртог септембра Рађевски батаљон успешно потуче немачки гарнизон у Крупњу и Столицама заробивши сто немачких еојпмка *и огроман ратни материјал. Тиме је започео устанак у Зап. Србији. Ова битка, окончана нашом победом, покрену најшире слојеве сељака Рађевине. Око 1000 сељака још у току ове тродневне битке пријави се у одред, али нажалост, није било пушака ни за 200, па су остали враћени кућама. За неколико дана наше чете су стигле до пред само Ваљево окруживши га потпуно. Немци су успели да утврде Ваљево и да привуку знатна појачања, па је команда одреда одустала од напада на Ваљево.*

Територија од Дрине до Ваљева била је гготпуно ослобођена. Колубарски батаљон[9]) очистио је срез колубарски и рејон Љиг —■ Белановица од окупатора и окружио Ваљево с југа.

Ускоро су одреди Ужички и Чачански ослободили своје округе. То је дало још већи полет устанку. Одреди у Србији јачали су се и испрекидали комуникације, па је непријатељ заиста доснео у ситуагцсју „опседнутог у тврђави".

Цео сентембар и октобар протичу у безусггегиним покушајима окупаторске војске да се пробије на ослобођену територију.

Крајем октобра окуггатор гголази против Мачванског и нашег одреда са својом првом казненом експедицијом и нешто усташа и недићеваца. Ова експедиција успева да очисти Мачву. Она је *извршила таква зверства против народа какве историја не памти.[10]) Она се даље пробија до Ваљева уз тешке борбе, ггзгубивши око 1000 мртвих и*

Зборник ВИИ, том I, књ. 3, стр. 212—230. — Извештај инструктора ПК КПЈ за Србију при Окружном комитету КПЈ за Ваљево од 20. маја 1942. год. Покрајинском комитету КПЈ за Србију о раду партијске организације и Ваљевског НОП одреда од августа 1941. до маја 1942. године.

[2]) Милош Минић, инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију при Окружном комитету КПЈ за Ваљево.

[3]) Чланови Окружног комитета били су: Милосав Милосављевић (секретар), Обрад Стефанрв&h (погинуо као секретар Окружног комитета за Ваљево, у Првој непријатељској офанзиви, децембра 1941. год., код Ужица), Миле Милатовић, Милан Китановић (обућарски радник из Ваљева, погинуо 1943. год.), Миливоје Радосављевић (студент, погинуо 1941. год. на Космају) и Милка Минић.

***) Милосав Милосављевић.**

[5]) Миле Милатовић и Миливоје Радосављевић.

[6]) Милка Минић — упућена на рад у околину Љига.

[7]) Миле Павловић, дошао за секретара Окружног комитета СКОЈ-а наместо Миливоја Радосављевића.

[8]) Обрад Стефановић.

[9]) Од овога батаљона, тада у саставу Ваљевског НОП одреда, почетком јануара 1942. год., формиран је Сувоборски НОП одред.

[10]) Тада су Немци, усташе и четници убили неколико стотина сељака у селу Драгињцу (срез јадарски — Лозница) и спалили неколико стотина сеоских кућа дуж друма Лозница Ваљево.

око *20 тенкова. Али наш одред остаје са неокрњеном снагом и враћа се на старе положаје.*

Неколико покушаја окупатора да продре ка Ужицу одбио је Колубарски батаљон уз тешке губитке непријатеља.

У свим борбама партизани су показали беспримерно херојство. Самопоуздање код партизана расло је из дана у дан.

Огромно су порасли поверење и љубав народних маса према партизанима.

Војни четници Драже Михаиловића, који су до подизања устанка саботирали нашу борбу пропагандом да је борба „прерано" почела, уплашише се да народне масе листом не приђу партизанима и развише врло живу пропаганду и организациони рад. Варали су народ да и онгс хоће да ступе у борбу. И заиста неки њихови делови заузеше положаје поред наших чета, ма да су за све време потајно одржавали везе са Недићем.

Ми смо према њима заузели став као према савезницима, тако да су они могли несметано развијати организациони рад на територији коју смо ми ослободили.

У редове војних четника почегие ступати у великом броју Недићеви агенти и жандарми, који уз подршку реакционарног вођства војних четника почегие да саботирају савезнички однос и да вргие многобројне провока•цмје. На ове провокације ми смо увек оштро реаговали захтевајући да се лојално придржавају споразума, јер је Партија настојала да на сваки начин одржи савезнички однос са војним четницима који су заиста нарасли у озбиљну масовну организацију, ма да су се њихове чете у борбама држале кукивички, саботерски.

Војночетнички одред рађевски попа Зечевића[11]) и поручника Мартиновића[12]) отцепили су се од Драже Михаиловића и ступили су у лојални савез са нама учествујући у свим борбама поред нас. Пећанчеве банде нису се усуђивале да ударе на нас због властите слабости. Неки Пећанчеви одреди прикључили су се Дражи у провокаторстсој намери.

Дакле, на страни окупатора борили су се само недићевци, чија је снага била безначајна.

Таква је била политичка војна ситуација у којој се развијао народни устанак и рад наше парт. орг. у периоду од 1 септембра до 1 новембра 1941 г.

Оваква ситуаг,ија поставила је пред партиску организацију следеће задатке:

а) учвршћење одреда, у који су ступиле масе већином сиромашних сељака који до тада нису учествовали у политичким борбама као прогресивни фактор и које су у одред са собом однеле политичку несвесност, отсуство политичког искуства и колебљивост;

б) организовање истинске народне демократске власти и учвршћење веза са народним масама које нису ступиле у одред, али су се са љубављу односиле према партизанима и Народно-ослободилачкој борби, обезбеђење материјалне подршке одреду од стране тих маса.

За савлађивање ових задатака партиске организације у одреду и у позадини биле су преслабе. Требало је брзо појачати партиски кадар, развити парт. организацију и организације СКОЈ-а у одреду и у позадини.

Почетком септембра месна парт. орг. у В. добија прве тешке ударце од непријатеља. Полиција прво хапси руководиоца СКОЈ-а, члана ОК-а В.[13]) Затим због неконспиративног одржавања једног партиског састанка бивају ухапшени два члана МК В.[14]) и један члан Партије. Затим полиција тражи једног члана ОК-а В. и једног члана Партије који су се на време склонили у село. Опасност од хапгиења прети и новом руководиоцу СКОЈ-а[15]) и трећем члану МК-а и јоги двојици чланова МК-а СКОЈ-а. Погито су у то време вршена у В. стрељања талаца, ОК В. регистрава да ова четири члана напусте В. Тако је од 12 чланова месне парт. орг. остало само два члана. И заиста Немци у једној групи талаца стрељаше руководиоца СКОЈ-а[16]) — радника и члана МК В.[17]) — а пустише оног ухапшеног члана Партије — интелектуалг^а,[18]) који сам ликвидира, те другог члана МК-а[19]) кога ОК В. такође повуче из В. бојећи се нових стрељања.

Када се гледа из садашње перспективе, јасно је да су ОК В. и инстр. ПК-а учинили грешку што су, такорећи ликвидирали партиску организацију у В., јер је по г^ену извесног ризика могао ипак остати у В. новгс руководилац СКОЈ-а, два члана МК-а СКОЈ-а, један члан МК-а, па чак и онај из затвора пуштени члан МК-а и још један члан Партије, па чак и онај једини члан ОК-а[20]) који је био остао у В. До ове погрешке дошло се што су другови из ОК-а В. и покр. инстр. ПК-а хтели да сачувају кадрове од стрељања па су преценили опасност за те кадрове (јер није била у питању провала) и нису имали као могућу перспективу онаквог развоја догађаја, какви су већ после 1 новембра 1941 г. наступили. Ова погрешка је створила доцније огромне потешкоће ОК-у у обнови парт. орг. у В., па се последице те погрешке осећају још и данас.

Као гито се види, основни и главни задатак који је стајао пред Партијом био је гито је могуће брже бројно појачање и учвргићење парт. орг. и СКОЈ-а у одреду, а нарочито у позадини.

У споразуму са другом Марком,[21]) инстр. ПК-а је формирао нови ОК В. у који су ушла четири стара члана ОК-а В. и јоги три нова.[22]) Негито доцније формиран је и ОК СКОЈ-а од четири члана. Секретар и инстр. ПК-а посветили су се раду на учвршћивању парт. орг. у одреду, а осталих пет чланова распоређени су по срезовима и радили су на стварању парт. орг. и парт. упоришта у позадини —■ селу. Са она два члана парт. у В. држала се само редовна веза и преко њих организована је обавегитајна служба.

Услови за развитак организационог и масовног политичког рада били су врло повољни. У борбама партизана и у акцијама у позадини за помоћ и подргику партизана испољили су се многобројни нови кадровк својом храброгићу, активношћу и оданогићу народу и Партији. Затим, Народноослободилачка борба разбудила је дугогодишњим сном успаване сељачке масе у чијем су се крилу сада развијале велике револуционарне снаге. Оштар, одлучан и непомирљив став партизана и Партије према петоколонагиким елементима, који су се углавном регрутовали из редова варогике крупне буржоазије и сеоских кулака, привукао је у одред сиромашне сељаке (ма да, када се гледа из садагиње перспективе, тај став није био довољно ни огитар, ни одлучан, нарочито према прикривеним петоколонашким елементима).

И заиста парт. орг. у одреду почела је бујно да расте, настао је велики прилив нових чланова из редова радника и сиромашних сељака који су ступили у одред. Убрзо се број *чланова Партије у одреду утростручио, то су били млади, практично неискусни и партиски неизграђени, али храбри, одани и дисциплиновани кадрови. У свакој чети била је створена парт. ћелија (одред је имао три батаљона а петнаест чета — око девет стотина бораца). У свакој чети формирани су такође активи СКОЈ-а и културне групе. Политички руководиоци одреда, партиске и скојевске организације и културне секције одреда и батаљона извршили су огроман агитационо-пропагандистички рад.*

“) Влада Зечевић.
[12]) Ратко Мартмновић.
[13]) Миле Павловић.
[14]) Рато Васиљевић, металски радник из Ваљева. Августа 1941. год. дошао за секретара Месног комитета у Ваљеву и на тоЈ дужности пао у руке непријатељу. Ко је био други члан — Редакцији није познато.
[15]) Љубомир Петровић.
[16]) Миле Поповић, радник из Ваљева.
[17]) Рато Васиљевић.
[18]) Цветко Јовановић.
[19]) Бора Атанацковић, инжењер агрономије. Стрељан у јесен 1942. год. на Крушику код Ваљева.
[20]) Милица Павловић, народни херој, члан Окружног комитета за Ваљево. Заробљена од четника и стрељана 1944. године.
[21]) Александар Ранковић.
[22]) Сретен Читаковић и Милица Павловић. (Трећи члан Редакцији није познат).

Огроман број летака раздељен је народу, одржани су зборови скоро у свим селима (а у неким и више пута), велики број концерата приредиле су културне групе (тако напр. културна секција Рађевско-азбуковачког и Подгорског батаљона[23]) организовала је огроман број концерата на којима је учествовало преко 20.000 људи).

Политички руководиоци одреда и батаљона формирали су на целој територији по свим селима народно-ослободилачке одборе, који су преузели власт уместо старих општина. Ове одборе скоро искључиво бирали су сами сељаци. Ови одбори су пружили огромну помоћ одреду у материјалном снабдевању одреда и у акцији за мобилисање нових добровољаца у одред. Они су заиста били главне трансмисије одреда и Партије са народом, са сељачким масама. Сеоске страже, којима су заповедали ови одбори, пружиле су одреду огромну помоћ у борби против петоколонаша и непријатељских шпијуна. Народ је тек први пут осетио праву, истински демократску власт као своју властиту власт.

Четне парт. ћелије претстављале су кичму чете. Оне су учвршћивале дисциплину у четама и организовале унутрашњи живот чета. Било је недостатака, и то доста недостатака у раду четних ћелија који су углавном узрокованк неискуством младог партиског кадра и недостатком способних ћелиских секретара. Дешавало се често да због тога јасне директиве ОК-а остану неспроведене или се само делимично спроведу.

Партиска организација у позадини развијала се такође брзо, али много споријим темпом него у одреду. У рејонима, у којима је и раније био заснован парт. рад *(Миоиица, Љиг, Белановица), никле су нове партиске ћелије по селима, нови сеоски активи, активи СКОЈ-а, активи жена и народно-ослободилачки одбори. Мало је било села у којима није било створено ниједно партиско упориште. У рејону Љиг — Белановица ОК В. је формирао рејонско руководство, а исто тако ОК је решио да формира среско руководство у рејону Миоиице (Срез колубарски), али до формирања овог руководства није дошло услед сукоба* са *дражиновцима који је створио потпуно нове услове за парт. рад.*

У Рађевини и Азбуковици, где раније није било партиског рада, партиска организација развијала се спорије. Али и тамо је формирано неколико партиских ћелија. већем броју села створени су активи СКОЈ-а, сеоски активи, у неким селима активи жена и културне групе. У Пецкој је било створено масовно друштво жена за помагање *Народноослободилачке борбе, које је показало добру активност.*

Партиске организације у позадини вршиле су еелики агитационо-пропагандни рад. Одржан је велики број конференција и раздељено народу много летака, „Борбе" и неких брошура.

Највећи недостатак у раду Партије, како у одреду тако и у позадини, била је велика оскудица у матерцјалу за теориско изграђиваше кадрова. ОК В. је чинио покушаје да својом техником попуни ту празнину. Умножено је неколико глава Историје СКП(б), али то је било сасвим недовољно. ОК је покушао да изради популарне реферате по главним питањима нагие теорије, али је то остало неостварено.

У периоду од 1 септембра до 1 новембра 1941 нагаа партиска организација је бројно порасла троструко и више, знатно се учврстила и проширила, огромно повећала свој углед и утицај у масама, нарочито сељачким и огромно продубила своје везе са масама. Једино месна орг. у В., која је била спала на два члана, није и није ни могла показати пораст и јачање, али је ипак успела да делимично очува организацију СКОЈ-а, рад међу женама, народно-ослободилачки фонд и обавештајну службу. И поред све слабости, Партија није била прекинула све везе са *масама у В. Захваљујући томе било је омогућено њено доцније обнављање.*

У овом периоду инстр. ПК-а и ОК В. повезале су се са нагиим ЦК-ом и у два маха му подносилгс извештај и примали директиве.

ПЕРИОД ОД 1 НОВЕМБРА ДО КРАЈА НОВЕМБРА 1941 Г.

Први дани нове.ибра донели су крупне и значајне промене у унутрашњој ситуацији које су у даљем развитку Народноослободилачке борбе имале огроман утицај. Већ крајем октобра нагло су се почеле умножавати провокације дражиноваг^а. Петоколонагики елементи у редовима војних четника свакодневгш су провоцирали сукобе са партизанским јединицама.

Већ последњих дана августа 1941 г. у акцијама око Љига Колубарска чета заробила је и стрељала заменика команданта српске жагсдармерије Олујевггћа, који је са једним Дражиним куриром ишао из Београда на Равну Гору радгс преговора са Дражом на бази *Недићевог плана за унгпитење наших одреда. Овај план нашли су наши партизани, па смо већ тада сумњали да Дража потајно одржава везе са Недићем, ма да је то најенергичније одбијао на преговорима са нама.*

Али крајем октобра 1941 г. наша обавештајна служба открила је неке тајне састанке и везе дражиноваца и ваљевских недићеваца и љотићеваца. Затим жандармгс су непосредно пред сукоб масовно ступали у Дражине одреде. Тројица Пећанчевих „војвода" (Калабггћ-[4]) Будимир Церски--[5]) и Јован Колубарац)[26]) са својим слабим одредижа, у страху од нагие казне, ступају под окриље Драже.

Исте појаве дешавале су се и у другим окрузима, а нарочито у Ужичком округу (сукоб код Пожеге г<, јоги раније код Косјерића).-[7])

Тако је већ крајем октобра организација војних четника. и у редовима команде и у редовима ггростих војника била прожета петоколонашким елементима, који су подржавани од најреакционарнијих официра из круга Драже Михаиловића. Тако је вигие или мање прикривено организована ггета колона на ослобођеној територији у крилу војних четника под окриљем Драже Михаиловића.

У међународној ситуаг^ији настале су такође судбоносне промене које су утшј,але такође као један од главних фактора на опредељење у даљем развоју Народно-ослободилачке борбе англофилских елемената, који су сачињавали команду војних четника и какав је сам Дража Михаиловић. Заустављена је немачка офанзива. Одбранбена моћ Црвене армије силно је порасла. Приближавала се зима и перспектгсва брзог краха још у току зиме Хитлерове Немачке постала је највероватнија. Енглески Англофилски реакционари страховали су од партизанскг^х одреда и нагие Партије и од Народно-ослободилачке борбе уопште, јер је ова борба *покретала силне револуционарне енергије из дубине народних маса. Тај* страх *од Народно--ослободилачке борбе и перспектива брзог слома Хитлерове Немачке приблггжили су англофилске реакционаре по питању унигитења наших одреда фашистичким елементима. Тако се почео формгсрати великосрпски реакционарни центар против Народно-ослободилачке борбе о коме говори децембарско писмо ЦК-а наше Партије ПК-у за Србију. Тако је Народно-ослободгглачка борба у Србији добијала све вигие карактер класне борбе.*

И већ првих дана новембра 1941 г. дошло је до оружаног напада Дражиних одреда, који су се повукли са положаја фронта против окупатора, на наше одреде.

Ситуација је била изванредно тешка. После прве неуспеле казнене експедиције окуггатора, очекивала се но-

Рађевско-азбуковачки и Подгорски батаљон били су у саставу Ваљевског НОП одреда.

[м]) Никола Калабић, мајор, командант четничког корпуса, ухваћен је 1945. год., а стрељан као народни непријатељ 1946. године.
[25]) Будимир Илић. Ухваћен у Босни 1945. год. и стрељан.
[26]) Јован Колубарац-Шкава. Ухваћен 1946. год. и стрељан.
[т]) Дражин капетан Ајдачић напао је септембра 1941. год. Једну чету Ваљевског НОП одреда чији је командир^ био Андра савчић (погинуо 1944. год.). Ваљевска чета разбила је напад четника.

ва, још јача казнена експедиција. По целој ослобођеној територији водила се тешка борба са *дражиновском петом колоном. Активност наших одреда против окупатора* била је *смањена на најмању меру. То је омогућило окупатору да несметано припреми нову казнену експедицију која је последњих дана новембра кренула против ослобођене територије. Тако је петоколонашко издајство дражиноваца припремило терен за доцнији развој догађаја који је довео до привременог угушења народног устанка у Србији.*

Месец новембар протекао је за наш одред у тешким борбама са дражиновцима уз истовремену борбу са окупаторским јединицама.

Наши одреди су са мањим снагама релативно брзо потукли Дражине одреде. Узроци тога су, прво, већа борбена способност и чврстина наших одреда од *Дражиних и, друго, масовно дезертирање из Дражиних одреда сељака који нису хтели да дају своје животе у издајничкој борби дражиновача.*

Борба дражиновача против нас компромитовала их је у очима маса као издајнике и већина народа била је на нашој страни.

Таква је била ситуација у периоду од 1 новембра до краја новембра 1941.

Борба са дражиновцима имала је великог утицаја на наги одред. Известан, невелики број колебљивијих сељака (нарочито из Рађевско-азбуковачког батаљона) побегао је из одреда кући. Многи од њих имали су своје блиске рођаке у четницима, па их је то навело на дезертерство. Ова дезертерства нису смањила снагу одреда ни за петину, али су ослабили чврстину одреда.

Код сељачких маса борба са дражиновцима унела је велику забуну и потиштеност. Требало је најхитније зауставити процес слабљења одреда и објаснити народним масама издајство дражиновача. За тај задатак ОК В. је мобилисао целу партиску организацију у одреду. ОК је истог дана, када је за сукоб сазнао, упутио писмо свим члановима Партије у коме је објаснио ситуацију која је настала и карактер издајства дражиновача. Ово писмо је учинило да је врло брзо и члановима Партије и партизанима ситуација постала јасна. На иницијативу ОК-а штабови су издавали летке за народ, па је и народним масама постајало све јасније да су дражиновци извршили издајство. Ово се одразило и на Дражиним одредима у врло слабом борбеном моралу људства његових одреда у борби против нас. Али се код народа учврстило убеђење да *су дражиновци извршили издајство тек онда када се проширила вест да су дражиновци предали у Ваљеву Немцима 300 партизана. Овај догађај открио је пред лицем народа везу између дражиновача и Немаца.*

У овој борби са дражиновцима страховито је страдао наш кадар позадинске партиске организације, нарочито у Колубари у рејону Љиг — Белановица. Дражиновци су у тим рејонима похватали све оне који су се истицали својом активношћу на потпомагању одреда (чланове н.о. одбора, чланове Партије, партизанске руководиоце итд.). Између осталих ухватили су и једног бившег члана МК-а В.,[28]) руководиоца МК-а СКОЈ-а у В.,-[11]) два члана тек формираног ОК-а СКОЈ-а[80]) и једног члана ОК-а Партије.[3']) Много другова дражиновци су сами стрељали у Брајићу. Тако су напр. стрељали сва четири члана парт. ћелије у Горњој Топлици[32]) и још неколико добрих другова у Мионици.[33]) Остале су предали Немцима. Срећом, од напред поменутих другова из ОК-а В., МК-а и СКОЈ-а пуштени су на слободу од Немаца сви осим оног бившег члана МК-а В., а за једног члана ОК-а СКОЈ-а ни до данас ништа не знамо.

Партиска организација код нас је остала за све време законспирисана и у одреду и у позадини, али су се чланови Партије истицали у акцијама за помагање одреда. То је било доцније довољно да човек буде заробљен од дражиновача. Штавигие, сами дражиновци су стрељали неколико чланова н.о. одбора који нису били чланови Партије. Терор дражиновача над голоруким народом у данима борбе против нас надмашио је терор окупатора.

Везе са преосталим кадровима Партије и СКОЈ-а у позадини, где су вргиљале дражиновске банде, бгсле су скоро онемогућене. Ово се углавном односи на рејон Мионица — Љиг —• Белановица. У рејону, пак, Рађевине, Азбуковице и делу Подгорине наши одреди су били господари ситуације, па је рад Партије несметано продужен. Цео ОК В. се налазио на ослобођеној територији.

Око 20 новембра 1941 г. наш Врховни гитаб је закључио споразум са до ногу потученим Дражом Михаиловићем о обустави непријатељстава.

Неколико дана после обуставе непријатељстава навалила је нова казнена експедии,ија коју је окупатор несметано припремио за време док смо се ми борили са дражиновцима.

ПЕРИОД ОД КРАЈА НОВЕМБРА 1941 Г. ДО ДАНАС

Казнена експедиција окупатора затекла је наше јединице доста заморене борбом са дражиновцима и, што је најгоре, деконцентрисане. У уништењу Дражиних одреда знатне нагие снаге морале су се удаљити од најугроженијих тачака фронта према окупатору. На најугроженијим тачкама ослабљене су снаге. Како је казнена експедиција[34]) уследила брзо после обуставе непријатељстава са дражиновцима, то многе наше чете нгксу ни стигле да се врате на своје положаје преко којих је окупатор извршио напад. Због тога, а делом и због небудности команде Ваљевског одреда, експедициона група, која је ишла правцем Ваљево — Љубовија — Б. Башта — Ужице, прошла је без снажнијег отпора све до Б. Баште. Познато је да је ова казнена експедиција релативно брзо успела да продре до Ужица захваљујући томе што је нагие одреде затекла у неповољном положају, тако да није могла доћи до изражаја сва снага и борбена способност наших одреда у борби са овом казненом експедицијом.

На повратку из Ужица Немци су разбили остатке дражиновача на Равној Гори, јер нису у њих имали пуно поверење као *у недићевце и љотићевце. Дражиновци су предали оружје не опаливгии ни метка.*

Ваљевски одред са Мачванским одредом *и Тамиав - ским батаљоном[35]) остао је на свом терену, ограниченом на простор од ужичког пута па северним падинама Повлена, Јабланика и Медведника.*

Веза са Врх. штабом била је прекинута као и веза са партиским форумима. Постојала је бојазан да пад Ужица може деловати деморализаторски на партизане, као и на гиироке народне масе. Зато је требало да се хитно партизани и народ обавесте о значају и правим узроцима продора окупатора на ослобођену територију.

Још 1 децембра одржао је инстр. ПК-а са неким члановима мачванског ОК-а и политичким и војним руководиоцима Мачванског одреда, који се налазио на нагием терену, састанак на коме је анализирана ситуација. Закључци овог састанка нису ни у чему отступали од доцнијег децембарског писма ЦК-а и директиве ПК-а о „задаћама парт. организација у партизанским одредима". Одмах затим окупља се ОК В. (без секретара друга Обрада,[36]) који се повукао пред Немцима са неким четама ка Ужицу, од када ОК ништа није о њему сазнао све до данас) и пре-

---

u) Бора Атанацковић.
!1) Живорад Гајић, секретар Окружног комитета СКОЈ.
!") Живорад Гајић и Јаков Дудић.
м) Мића Радојевић.
J1) Радивоје Радовановић, Миливоје Ускоковић, Милојко Срећковић и Сава Нешковић.
11) Тика Марић, Милутин Ћосић, Милан Стојановић, Деспот Секулић, Драгиша Радовић и Ратко Петровић.
1

3") Прва непријател.ска офанзива, управо прва фаза Прве непријатељске офанзиве.
!1) Тамнавски батаљон био је у саставу Посавског НОП одреда. Батаљон је уништен марта 1942. год. код Мионице. (Види док. бр. 56).
зр) Обрад Стефановић, секретар Окружног комитета за Ваљево.

тресајући ситуацију и перспективе даљег развоја догађаја доноси следеће главне закључке.

а) Окупатор је успео да продре на ослобођену територију и тиме нам нанео велику штету.

б) Али окупатор није успео да унигити живу снагу наших одреда, па према томе не може бити говора о угугиењу нашег устанка.

в) Борба се наставља, али треба прећи од фронталног на герилски начин борбе и да се по могућству одреди врате на своје терене.

г) Треба учврстити, ојачати и повећати нагие одреде.

Ови закључци одговарали су доцнијим директгивама ЦК-а и ПК-а.

Већ 4 децембра 1941 г. на иницијативу ОК В. долази до заједничког саветовања политичких и војних руководилаца Ваљевског и Мачванског одреда и Тамнавског батаљона на коме су углавном усвојени закључци ОК-а В. Неколико дана после тога долази друг Сељак, са којим је ОК одржао састанак, а одмах затим поново је сазвао саветовање политичких и војних руководилаца на коме је друг Сељак[37] изнео директиве Врх. штаба и оцену момента.

Продор окупатора заиста је утицао деморализаторски на колебљиве, нарочито сељачке масе у одреду. После пада Ужица дезертирао је известан, не мали број колебљивих сељака. Дезертерство за време борбе са дражиновцима и ово *ново дезертерство смањило је снагу одреда тако да одред у децембру није бројао вигие од око 500 партизана.*

У тим данима чланови ОК-а В. и инстр. ПК-а[38]) обигили су партиске ћелије да би младим члановима Партије помогли да усвоје директиве Врховног штаба и ОК-а В.

Морал преосталих партизана био је тих дана висок.

Од стварања одреда па до тог дана, као и све до краја, *па и у најтежим данима, између инстр. ПК-а и ОК-а В. с једне стране и политичких и војних руководилаца с друге постојала је пуна сарадња.*

У Тамнавском батаљону партиски рад био је сасвим запуштен, а за руководиоце парт. рада одређен један млад и неискусан интелектуалац који је својим незгодним држањем изазвао сукобе са полит. и вој. руководиоцима батаљона.

С обзиром на перспективу тешке борбе, ОК В. је одлучио да нарочиту пажњу посвети теориској изградњи младих чланова Партије у одреду и уздизању свести партизана. ОК В. у сарадњи са Р. Вуковићем и другом Вукадином[39]) покреће лист „Партизан"[40]) (изашао у 6 бројева). Тај лист је био доста добро уређен и унеколико је попунио огромни недостатак који се осетио откако је „Борба" престала да долази. Поред тога отгитампан је већи број реферата, извадака из „Питања лењинизма" и Историје СКП(б). Један од чланова ОК-а В. руководио је целим тим радом, који је био доста обиман с обзиром на техничка средства. Издато је неколико летака за народ и партизане поводом почетка офанзиве Црвене армије. Свакодневно *су издаване вести.*

Један од највећих недостатака парт. организације био је у томе што су чланови ОК-а В. као и инстр. ПК-а били компромитовани и у новонасталој ситуацији били су приморани да се склоне у одред. На великом делу округа завладала је четничка банда, а веза са Ваљевом била је страховито отежана. Рад ОК-а В. стварно се ограничио на одред и један мањи део територије који се налазио под партизанском контролом. Инстр. ПК-а и ОК В. јасно су видели да је нужно да се партиски рад постави баш на овој територији на којој су четничке банде биле завладале, али је постојала огромна опасност да другови, које пошаљемо, неће моћи сачувати ни главу, а некмоли поставити рад. Требало је најозбиљније водити рачуна о кадровима и не слати олако непријатељу у руке. Покушај са слањем неколико, не много познатих другова завршио се њиховим падањем у руке четника или прекидањем свакe везе са нама. Јасно је било да без колико толико сигурних легитимација не смеју се људи слати у крајеве у којима владају четници и да ни легитимације неће помоћи оним друговима које бандити лично познају.

Половином јануара 1942 дошао је курир Врх. штаба са децембарским писмом за ОК В. и покр. инстр. писмом за Главни штаб за Србију. Инстр. ПК-а и ОК В. упознали су се са овим материјалом, а нешто раније ОК је добио директиве ПК-а о „задацима парт. орг. у партизанским јединицама". ЦК је ОК В. упућивао на везу са другом Мих. и на сарадњу са другом Сељаком. Успоставу везе са другом Мих. потпуно је преузео на себе друг Сељак.

Дани јануара постајали су све тежи. У борбама са непријатељем исцрпљивала се муниција. Наши одреди су се држали падина Медведника, Маљена и Повлена задржавши фронтални начин борбе. На периферији те територије гомилале су се четничке, недићевске и љотићевске банде. Борбе су трајале свакодневно. Број рањеника као и наших губитака, те промрзлих партизана повећавао се из дана у дан. Покугиаји Тамнаваца да се пробију у Тамнаву претрпели су неуспех. Непријатељ је имао иницијативу у нападима. Циљ му је био да нас исцрпе у муницији.

Концем јануара непријатељ концентрише 2500—'3000 бандита са четири стране у намери да нас опколи. Десет дана наши одреди су одолевали и нанели бандитима страховите губитке, али је муниције нестајало. Тада је укупна снага свих одреда на нагиој територији била следећа: Ваљевски одред — 200 бораца, Сувоборски (бивши Колубарски батаљон Ваљевског одреда) —• 230, Коемајски — 100, једна Шумадијска чета — 50, једна Мачванска чета — 50 (Мачвански одред унигитен је при покушају продора у Мачву. Од 350 борагш остала је само горе поменута чета, штаб је унигитен, осим друга Шпанца (Ј1.), узрок пропасти углавном састоји се у лакомислености команде) и Посавотамнавски одред — отсо *150 бораца.*

Одреди су били принуђени да се повуку са територије, коју су све дотад држали, у ноћи уочи 1 фебруара. Непријатељ није заиста успео да опкољавањем уништи одреде.

Али од тога дана ређали су се напади за нападом свакодневно. Непријатељ је имао добру обавештајну службу која га је извегитавала о кретању наших одреда.

Баш пред 1 фебруар друг Сељак је формирао групну команду за све одреде. Групна команда дала је директиву да се избегавају борбе због мале количине муниције и да се том приликом добије у времену док гране пролеће.

У првој половини фебруара под сугестијама друга Сељака на саветовању са полит. и војним руководиоцима решено је да се са половином снага крене ка Топлици за муницију, које је по тврђењу друга Сељака било обилно у том крају (он је предлагао и правац Хомоља, али је узет нравац Топлице). Рачунало се да у рејону Чачка и Ужица има одреда и да се на њих ослони. Све су се одлуке стварале на основу голих претноставки. Веза са Врх. гитабом била је прекинута, а веза са другом Мих. није била успостављена све до прве половине марта иако је Сељаков курир са тим задатком отггшао јоги половином јануара.

Покушај продора ка Топлици завршио се неуспехом још у Срезу таковском због напада четничких банди.

Одмах потом, *око полопине фебруара, опет на једном саветовању ... са војним и политичким руководиоцима, друг Сељак и групна команда одлучују да пошаљу Космајски одред на Космај, Посавски у Посавину, Ваљевски у Рађевину, а Сувоборски да оперише око Сувобора. Сви одреди имали су тада мало муниције, али су Космајци тврдили да ће на Космају лакше доћи до муниције.*

И заиста, сваки одред пошао је куда му је одређено. То је био почетак уништења одреда. Људи су били изнурени дугим маршевима по страшним мразевима, слабо

[17]) Мирко Томић, народни херој, члан Главног штаба НОП одреда и члан Покрајинског комитета КПЈ за Србију.
[м]) Радован Вуковић.
[“]) Редакцији није познато на кога се односи.
[.0]) Лист „Партизан" издавали су штаб Ваљевског НОП одреда и Окружни комитет КПЈ за Ваљево.

одевени и обувени, прилично деморалисани због сталног избегавања борби, са јако израженим осећајем несигурности због мало муниције. А четничке банде од Ужица, Косјерића, Пожеге, Ариља, Г.Милановца, Ваљева, Љига, Белановицс, Мионице, Тамнаве (Уба), Обреновца, ЈГазаревца, Поцерине, Мачве, Рађевине, Азбуковице, Шумадије, Бајине Багите које су раније већином биле под Дражином командом, повезане са неколико недићевских и љотићевских одреда и чета, помагане од Немаца, гониле су у стопу наше одреде.

Убрзо је уништен Посавски одред при покушају продора у Тамнаву.[41]) Космајски одред је страдао близу Космаја,[42]) Ваљевски одред, коме је била прикључена Мачванска чета у снази од око 230 људи, спао је на 70 људи, којк су се пребацили у Босну. Сувоборски одред издржао јс до 18 марта 1942 г., свакодневно нападан, често по два и три пута. Он је покушао да се пробије до Топлице, стигао до Овчарско-Кабларске Клисуре, одакле је био принуђен да се врати натраг ка Сувобору и Маљену. Људи су били преморени, муниција сведена на најмању меру, четничке и недићевске банде густо распоређене. Свакодневно су се трпили губици. У селу Радановцима погибе и Ж.Ј. — Шпанац,"[13]) члан групне команде, који је раније био командант одреда Сувоборског и уживао силно поверење партизана... У ноћном повлачењу по густој тмини преко реке Забаве изгуби се известан број другова, међу којима сва четири водника. Одред од 230 људи (на дан 1. II 1942) свео се на 60 људи (остало се изгубило, заробљемо, гсзвестан део дезертирао, погинуо). Од пет чета остале су две.

Анализирајући све догађаје који су довели до распада одреда догило се до неколико заједничких закључака о узроцима уништења одреда.

1) Јака концентраг^ија непријатељских снага.

2) Пропуштен моменат да се сви одреди скупа пребаг<е и да проведу зиму у наслону на неке јаче партизанске снаге (то је могло да се учини крајем јануара), напр. у Босну.

3) Ова група одреда била је потпуно изолована, без сваке везе са другим одредима и са Партијом.

4) У великом делу Србије није било партизана, па је непријатељу била омогућена концентраи,ија против наших снага.

5) Несташица муниције.

6) Погрешна одлука о упућивању одреда у своје крајеве где су билгс потпуно или делимично унигитени. (У време извргиења те одлуке јоги се могло покушати са пребацивањем у Босну, али ситуација у Босни није била команди позната).

7) Попуштање дгксгцшлине и чврстине одреда у вези са гомилањем тешкоћа.

8) И због свега тога опадање моралне чврстине код партизана.

Тако је угушен привремено партизански покрет у Западној Србији. Несумњиво је да је ово један крупан наш пораз.

У највећем делу Србије зацарила се недићевско-љотићевска реакција. Створио се великосрпски реакционарни издајнички центар. Народне масе су застрашене терором, какав наги народ није запамтио. Народ немилосрдно пљачкају окупатори и издајници. Сељачке масе у огромној већини мрзе издајнике, али их терор чини покорним. Сељацк помињу партизане са поштовањем и љубављу.

Терор је у последње време попустио. Недићевци и љотићевци се трве. Вероватно ће терор све више слабити у вези са развојем ситуације на Источном фронту. Окупатор се спрема да повећа пљачку народа. Година не обећава да ће бити родна. Терор, глад и мржња против окупатора и домаћих издајника стварају поново повољне услове зо развитак партизанске борбе. Развој догађаја на Источном фронту може само убрзати или успорити поновно нарастање револуционарног расположења радничких и сељачких маса.

Зато је сада главна задаћа обнова и оживљавање наше Партије. Без Партије, која ће бити способна да поведе масе у догађајима који ће ускоро потећи, неће се моћи управити револуционарне масе ка циљу за који се боримо.

Раду на оживљавању Партије приступило се крајем марта 1942 г. Формирани су ОК В., МК В. и Среско повереиство зо Колубару. Са Рађевином и Азбуковицом још није успостављена веза. Број чланова који учествују у раду још је веома мали, али, у почетку полако, па све брже, парт. орг. у В. се учвршћује обухватајући и занатско и индустриско радништво и омладину. На селу тај процес тече много спорије. Велики недостатак осећа се у немању технике (стара техника је у једној тешкој ситуацији упропашћена).

У руководствима су нови кадрови (у ОК-у В. је само један стари члан ОК В., ... још један стари члан ОК В. учествује радом у среском руководству, а један је у рукама непријатеља, као гито је напред речено).

Период који стоји пред нама намеће нам задатак да убрзамо упркос терора развитак партиске организације г. да извршимо опсежне припреме за стварање одреда...

Важан задатак стоји ггред Партијом исто тако да сачува старе искусне кадрове који су јоги остали у животу.. .

С другарским подравом

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Инстр. ПК-а при ОК-у В.
Црни[11])

[41]) Од Посавског НОП одреда остао је са Ваљевским само Тамнавски батаљон, док је све остало људство отишло са Кочом Поповићем ка Ужицу.
[42]) Види док. бр. 34.
[11]) Жикица Јовановић, народни херој.
[13]) Милош Минић.

на кројачка радионица са 17 шивећих машина. Радионица је имала два одељења: за мушка одела и за кошуље и рубље. Радионица је била смештена у стамбеној згради среског начелства. У радионици су радиле: Олга Јевтић, Ката Теодосић, Даница Миловановић, Радмила Миловановић и Миленија Јефтић из Осладића, затим Зорка Спасојевић, Ружа Гинић, Тоша Веселиновић, Олга Вукојевић, Рада Дедић, Јулка Коларић и кћерка порезника Вранића, све из Каменице. Радионица је радила месец и по дана. У радионици се и политички радило, а културна екипа одреда давала је приредбе и у радионици и за грађанство.

Каменица је одиграла видну улогу као прихватна станица бораца који су пролазили на положаје.

Крајем септембра 1941. године формирана је у Буковцу женска кројачка радионица, која је шила само рубље и завоје. У њој је радило пет другарица. Кад је избио сукоб с четницима, радионица је померена у Бачевце и смештена у близини школе, али је нешто касније расформирана. У Бачевцима се 1941. године налазила и партизанска перионица, у којој је радило десетак другарица.

Поред рада у радионицама и активима жена за помоћ фронту, жене су организовале и прела у свим селима којима се кретао Ваљевски одред, на којима се прерађивала прикупљена вуна и плеле потребне ствари борцима.

На територији Посаво-Тамнаве нису биле формиране радионице, али је више жена код својих кућа шило опрему за борце. У Коцељеву су на томе радиле: Десанка Бесеровац, Катарина Ђаковић, Видосава Јовановић, Драгица Мандић и Зора Морељ.

Септембра 1941. године у Рађевини се отпочело с формирањем одбора жена за помоћ фронту. У Баставу је формирала одбор Ана Зебић. На скуп је дошло око стотину жена из Бастава и Става, где је формиран посебан одбор. Одбором жена у Баставу руководила је Ана Зебић, а секретар је била Була Солдатовић. У одбору жена у Ставама била је Ђурђија-Ђука Ракић, једна од најактивнијих жена у селу. Одбори жена углавном су прикупљали вуну, кошуље и чарапе и организовали посела на којима се прерађивала вуна. На поселима се и политички радило. Одзив жена био је велики.

Око одбора у Баставу окупљале су се многе жене, међу њима: Загорка, Иванка, и Олга, Станија, Зорка и Ле-

ЉУБИНКА МАРИЋ, рођена је крајем марта 1921. године у Мионици, у породици сиромашног сељака. Рано је остала без оца, па је мајка уз велике тешкоће подизала своје троје деце, а најстаријег је сина школовала у гимназији. Због тога је Љубинка морала да напусти основну школу после другог разреда и да помаже мајци у свим пословима. Под утицајем брата гимназисте врло се рано укључила у напредни покрет. Радила је са омладином у свом селу и околним селима. Примљена је у СКОЈ 1939. а у Партију почетком 1940. године. Неуморно је радила и са омладином, и са женама и са радницима у варошици Мионици. Када је јула 1940. године формирано руководство СКОЈ-а, била је његов члан, и члан пленума ОК КПЈ за Ваљево. Крајем марта 1941. године постала је секоетар тада формираног СК СКОЈ-а. У исто време постала је и секретар партијске организације. Одржавала је везу са ОК КПЈ за Ваљево и примала је готов сав партијски материјал, који је требало растурати.

После окупације земље још интензивније је наставила рад. Организовала је прикупљање оружја и муниције, хране, одеће и обуће, припремала скојевце и омладинце за одлазак у одред, одлазила у друга села и организовала рад за НОП. Обављала је курирску службу између Мионице и одреда. Била је члан првог НОО у Мионици и секретар првог СНОО, који је формиран крајем октобра 1941. године. Учествовала је у формирању НОО у неким селима колубарског среза. Почетком новембра ухватили су је четници заједно са већом групом активиста и братом, који је дошао из одреда да формира команду места у Мионици. Сви су отерани у Равну гору, а затим у Маркову Цркву, одакле је пуштена на интервенцију неких грађана, а брат јој је измрцварен и бачен у једну кречану, где је изгорео. Наставила је рад. Била је члан партијске организације у Мионици, која је поново формирана крајем 1941. године. Примала је у своју кућу партијске раднике и обнављала везе. Ситуација за политички рад била је врло тешка, али се она није колебала. Кад је у мају 1942. године обновљен рад партијске технике, разносила је и растурала по околним селима умножени материјал. Августа исте године ушла је у СП КПЈ за колубарски срез, које је тада реорганизовано. Хапшена је још два пута 1942. године и увек је продужавала рад. У ноћи између 8. и 9. марта 1943. године четници су опколили њену кућу и повели је са собом на Маљен. Страховито су је мучили да ода своје везе. Била је сва надувена од батина и кожа је с ње отпадала, али ништа није признала. Заклана је и бачена у једну јаругу, а њен леш није пронађен. Као јасна потврда њеног доброг држања пред непријатељем стоји чињеница да после њеног уморства нико из овога краја није ни хапшен ни убијен, мада је она знала све активисте, нарочито чланове Партије.

Заједно са својим братом извршила је јак утицај и на своју мајку Машинку и сестру Савету, које су до краја остале одане НОП, а активно су га помагале све док је Љубинка била жива.

ПОДАЦИ О ЗЛОЧИНИМА ДРАЖИНОВАЦА У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ[1])

У исто време две друге тројке извршиле су неколико накнадних клања по Колубарском срезу. Заклали су двадесетогодишњу Љубинку Марић из Мионице и њена два рођака; трећи њен рођак кога су повели на клање побегао је. У селу Робајима заклали су Секулу Бојиновића, великог пријатеља народноослободилачке борбе. Његову жену Десу (сестру Драгојла Дудића) такође су хтели да закољу, али је она успела да побегне.

Извршили су затим нечувено тежак злочин у селу Стапару, Срез подсорски. Ноћу између 7 и 8 априла упали су у кућу Станоја Спасојевића и одмах у самој кући пред женама и децом заклали су Станоја, његова два сина и његова два брата. Кад су клали синове Станојеве њихова је мајка појурила да их брани. Бандити су јој тада отсекли руку којом је бранила децу. Стара мајка Станојева умрла је гледајући клање своја три сина и два унука. Трећа жена је од страха оглувела. Када су сву кућу после покоља опљачкали, запалили су је, али су сељаци успели да угасе пожар. Станоје као и оба његова брата и синови су били поштени људи. Станоје је био у време када је овај крај био ослобођен члан НОО за општину каменичку. Сва ова злочинства починио је Калабић са својом бандом у којој има око 30 људи...

■) „Глас", бр. 5, за 1943. годину (одломак).

кућа је упориште партијским радницима, нарочито после расформирања Сувоборског одреда. Ту је 7. априла 1942. године формиран ОК КПЈ за Ваљево, а другом половином истог месеца и СП КПЈ за колубарски срез. Она је била увек спремна да прими партијске раднике и да изврши сваки постављени задатак. Њена кућа је била упориште све до краја 1943. године, када је одласком у илегалност њене ћерке Каје кућа потпуно компромитована. Наставила је рад и после ослобођења. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је 1967. године.

●

НАДЕЖДА РАДОЈЕВИЋ, кројачка радница из ЈБига, рођена 10. марта 1920. године у Чачку, укључила се у напредни раднички покрет 1938. године у Чачку, и убрзо примљена у СКОЈ. Године 1939. и 1940. била је члан МК СКОЈ-а. Крајем 1940. године дошла је у Љиг и одмах примљена у Партију. Руководила је женским скојевским активом, који је формиран децембра 1940. године. Фебруара 1941. године постала је секретар рејонског руководства СКОЈ-а, а у партијској организацији је одговарала за рад међу женама. После напада Немаца на Совјетски Савез одржавала је састанке са женама и омладинкама и организовала прикупљање одеће и обуће. Септембра 1941. године постала је члан рејонског партијског руководства за Љиг. Новембра 1941. године, после избијања сукоба са четницима, ухапшена је са дететом од месец дана. Држана је у кућном притвору. Пошто никако није могла да се одржи у Љигу, марта 1942. године послага је на партијски рад у околину Крушевца. У лето 1944. године ухваћена у селу Бачини код Варварина са већом групом активиста и симпатизера. После неколико дана успела је да побегне и да се пребаци на Јастребац у одред. Септембра 1944. године била је комесар болнице Крушевачког подручја у Рибарској Бањи. 1945. године била је секретар ОО АФЖ за Крушевац, а затим на разним партијским и политичким дужностима.
Носилац је Споменице 1941.

СТЕВКА ДУДИЋ, из Клинаца, жена народног хероја Драгојла Дудића и мајка народног хероја Мише Дудића, пре рата је била одани сарадник свога мужа. Рад је наставила и под окупацијом. Међутим, као жена истакнутог комунисте ухапшена је већ јула 1941. године и отерана у логор на Бањици, где је остала до априла 1944. године. Све троје Стевкине деце се укључило у НОП. Њена ћерка Перса је ухапшена као активиста НОП и усмрћена у логору Аушвиц, а син Миша је умро од задобијених рана у битки на Пријепољу, децембра 1943. године. Њен муж Драгојло је погинуо крајем новембра 1941. године, приликом пада Ужица, а друга кћерка Зора је због своје активности цело време окупације провела у логору на Бањици. И поред страшне личне трагедије, Стевка ни.је посустала и наставила је рад и после ослобођења.

●

ЗОРКА ДУДИЋ, учитељица, рођена 20. маја 1911. године у Клинцима, пре рата се укључила у напредни раднички покрет. Године 1940. била је члан актива државних чиновника, који је формирала Милка Минић. Под окупацијом је наставила рад. Била је учитељица у селу Златарићу, и у њеној је школи ОК КПЈ за Ваљево одржао састанак 22. јуна 1941. године. Активно је радила све док није ухапшена марта 1942. године. Отерана је у логор на Бањици, где је остала до његовог расформирања. Примљена је у Партију после изласка из логора.
Носилац је Споменице 1941.

е

МИЛОЈКА ЈЛАЛОВИЋ, рођена 9. новембра 1898. године у Санковићу, од првога дана устанка укључила се у рад за НОП. Политички је радила у селу, одлазила као курир у Горњу Топлицу код др Питовића, који јој је давао санитетски ' ■ материјал за одред. Примљени материјал - ' је односила до одређеног пункта. Њена

посава Солдатовић, Миросава Петровић, жена Богдана Антонића, Вида, жена Среће Лакиновца Сенића, жена Уроша, ковача (долазила је у Ваљево као курир 1941), Мица Зебић са своје три кћери Златом, Аном и Душицом.

У Ставама су у одбору радиле Стана Антонић и њена кћерка.

У оним селима где нису били формирани одбори жена радило се у групама или појединачно. Активи жена постојали су: у Белој Цркви, Толисавцу, Комирићу, Равнаји и Мојковићу.

У активу жена у Белој Цркви биле су: Косана-Коса Кнежевић, Цана Аврамовић и жена Боривоја Антонића. Актив је формиран 1941. године и радио је до краја рата. Све три чланице су августа 1941. године, вршећи обавештајну службу, утврдиле стање посаде немачког гарнизона у Белој Цркви и о томе обавестиле партизане. На тај су начин омогућиле да се изврши препад и ликвидира гарнизон. У овом су се селу од првих дана устанка укључиле у рад за НОП: Жика Јовић, са кћеркама Љубицом и Надом, Даринка Јеремић (њена кућа била је пункт за све време рата), жена Пере Поповића-Калајића, жена Станимира Ракића, жена Ивка Ракића и жена Богољуба Ракића (све четири су били чланови другог актива жена који је формиран фебруара-марта 1942. године и радио до краја рата). У селу Толисавцу радила су два актива жена од почетка устанка па до краја рата.

Чланови једног актива биле су: Катарина, Велинка и Николија Миловановић и Радојка Илић, а другог жена Борисава Поповића и жена, кћерка и снаха Павла Ђуричића. Поред рада у активу жена, оне су биле ангажоване и на другим задацима. Преко Радојке Илић повезивали су се другови који су пристизали у Рађевску чету Ваљевског одреда, а на имању Николије Миловановић и њених снаха Катарине и Велинке налазиле су се базе и склоништа. У кући су била два склоништа за оружје и муницију и три базе за партијске раднике и рањенике. Једна база била је у кући у којој је живела Николија са снахом Велинком, друга у шуми недалеко од куће, а трећа у новој кући у којој је живела Катарина с мужем. У овом селу постојало је више склоништа. У кући Мирке Петровић и њене снахе Руже била је смештена техника СП КПЈ за рађевски срез и ту су издаване „Вести" и један лист; у кући Живане Вујковић 1941. године била

је смештена радио-станица Врховног штаба, а касније је ту била прихватна база за рањенике и болеснике. База за илегалце била је и у кући Николије Кнежевић и њене снахе. Кућа Даринке Масаловић била је главни пункт у овом селу. Она се бринула о исхрани илегалаца који су се склањали у њеној кући, нарочито кад су велике потере, а прикупљала је и обавештења.

Упориште партијских радника била је и кућа Стане Масаловић, која се налазила поред пута за Крупањ. Мада је била једна од најсиромашнијих кућа у селу, никад се није десило да Стана не нахрани илегалце. Њен муж је вршио курирску службу према Пецкој и Љубовији, а девер према Лозници и Шапцу, а она је остајала код куће и примала поруке ако људи не би били ту. Кућа Живка Антића је такође била пункт за који су биле везане неке партијске ћелије из рађевског среза. Његова породица — жена, кћерка и три снахе повремено су одржавале везе с Белом Црквом и по њима су слате инструкције и материјал за актив жена у овом селу. Повремени пункт за илегалце биле су и куће Цвете и Миросаве Тошић. Оне су прихватале илегалце и смештале их у једну појату и тамо им доносиле храну и одећу. Зорка Вујковац и њене кћерке Вида и Негосава укључиле су се у рад за НОП од првих дана устанка. Њихов полубрат био је један од организатора устанка у Рађевини. У кућу су долазили курири са свих страна, нарочито на почетку устанка; а долазили су и многи људи који су чекали на везу да оду у одред. Оне су обезбеђивале исхрану и прале им рубље. Када се у њиховој кући сместио Врховни штаб, оне су углавном биле ангажоване за његове потребе. После доласка казнене експедиције, скривале су људе који су долазили да успоставе прекинуте везе. Радиле су за све време рата повремено, јер је кућа била под присмотром четника. Њихова снаха Перса, рођена Дудић, била је неуморни сарадник свога друга. Помагала му је У организовању прве оружане групе, која се састала истог дана кад је Немачка напала на СССР. Примала је поруке од курира када јој муж није био код куће. Септембра 1941. године У њиховој кући био је Врховни штаб и тада је преузела бригу о исхрани чланова Штаба. После доласка казнене експедиције ухапшена је и отерана у логор на Бањици и пуштена после неколико месеци. Касније је наставила рад. Одржавала је везу са сво-

КУНА ЛЕЛЕКОВИНА У ОКОЛИНИ ВАЉЕВА. ПОСЛЕ ГУБЉЕЊА СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ БИЛА ЈЕ ЈЕДНО ОД ГЛАВНИХ УПОРИШТА ОК КПЈ ЗА ВАЉЕВО И СПОМЕН-ПЛОЧА

ОЈ1ГА АПОСТОЛОВИЋ-АЋИМОВИЋ

рођена 28. јануара 1924. године у Бабајићу, у напредни омладински покрет укључила се уочи рата. Примљена је у СКОЈ крајем 1940. године, или почетком 1941. када је формиран женски скојевски актив. Маја 1941. године постала је члан рејонског скојевског руководства за Љиг, а августа је кандидована за члана КПЈ. Учествовала је у организовању и прикупљању добровољних прилога за НОП, а често је водила Милку Минић у друга села на састанке. Наставила је рад и после расформирања Сувоборског одреда, па је због своје оданости примљена у Партију априла 1942. године. Око себе је окупила групу омладинки с којом је политички радила. Немци су је ухапсили другом половином августа 1942. године и с већом групом активиста и симпатизера отерали у Горњи Милановац, затим Крагујевац, и најзад у логор на Бањици, одакле је марта 1943. године отерана за Немачку, где је остала до краја рата.

Носилац је Споменице 1941.

НАДА ВОЈИНОВИЋ–АНТОНИЈЕВИЋ,
рођена 29. јуна 1920. године у Бабајићу, у напредни покрет се укључила непосредно пред рат под утицајем мужа, члана КПЈ. У њеној су кући почетком 1941. године одржавани састанци са женама којима је присуствовала и Милка Минић. После напада Немаца на Совјетски Савез одржавала је састанке са женама и организовала прикупљање материјалне помоћи за НОП. Прогањана је због мужа, који је био у партизанима, па је и сама ступила у одред. Крајем августа је повучена из одреда за рад на терену. Добила је задатак да буде курир између политичких радника на терену и да разноси партијски материјал. Кандидована је за члана КПЈ септембра 1941. године. Наставила је рад и после повлачења партизана. Примљена је у Партију маја 1942. године и њена је кућа била партијско упориште. Септембра исте године прешла је у Белановицу и тамо се партијски повезала. Ухапсили су је четници у Белановици, августа 1943. године и довели у затвор у Љигу, одакле је пуштена после неколико дана и наставила рад.

Носилац је Споменице 1941.

ЗАГОРКА ДУГАЈИЋ, свршена матуранткиња из Драгоља, рођена је 2. јула 1920. године у Неготину. Пре рата се укључила у напредни средњошколски покрет. Године 1941. је живела у Липљу, где је августа примљена у Партију и убрзо постала члан рејонског партијског руководства за Љиг. Исте године ступила је у Ваљевски одред и радила у културној екипи одреда. Марта 1942. године културна екипа је била у Мратишићу, где се налазио и штаб Сувоборског одреда. Одред је 18. марта расформиран и Зага је пошла с једном групом бораца према Буковцу и Рајковићу. Заробљена је у селу Голупцу и отерана у логор на Бањици.

Носилац је Споменице 1941.

јим другом, партијским радником на том терену и са другим илегалцима. Долазила је повремено на састанке да прими директиве за рад. Поново је ухапшена 1943. године и отерана у логор на Бањици, одакле је у јулу исте године транспортована у Аушвиц, где је усмрћена. Даринка Гајић, Анђа Николић, жена Љубе Антића и жена Крсмана Кнежевића, све из Толисавца повремено су прихватиле партијске раднике и бринуле се о њиховој исхрани.

У активу жена села Комирића нарочито се истицала Јула Гладовић-Ђурић, чија је кућа била пункт. У времене највећег терора кад је много људи поклано и кад нико није смео да прими илегалце, она их је примала и бринула о њиховој исхрани. Пунктови су били и куће Василије и њене кћерке Загорке Ђурић (кућа им је била на погодном месту, издвојена од осталих и ту су свраћали сви илегалци из Рађевине). Поред тога што су илегалце храниле и прале им рубље, прикупљале су информације о непријатељу. Њихов рад су открили четници и обе су заклали септембра 1943. године. Кућа Живана Матића била је такође упориште партијским радницама. Његова жена и кћерка су склањале илегалце и бринуле о њиховој исхрани. Кућа Драга Поповића била је такође упориште партијских радника. Љегова жена била је сигуран ослонац илегалцима и пружала им све што је могла. Жена Миће Поповића и жена Радована Мишића, са својом јетрвом и двема синовицама, примала је у кућу илегалце, спремала им храну, прала рубље и давала податке. Жена Војислава Пантелића-Кељића, жена Војислава Пантелића-Шиљка, Даница Муцић и учитељице Дида Милановић и Смиља Милановић биле су активисти НОП од првих дана устанка. Све су биле чланови актива жена који је формиран крајем 1942. године. Актив је успешно радио и обављао разне задатке добијене од партијских радника. Преко њих је обезбеђиван смештај партијским радницима — другарицама које су упућиване на рад у Рађевину. Актив је радио до ослобођења. Поред рада у активу жена, учитељице Дида и Смиља вршиле су и обавештајну службу. Пошто је школа била близу друма, обе су обавештавале партијске раднике о кретању непријатеља. Са истим задатком су одлазиле у друга села, а у хитним случајевима и у Ваљево, нарочито за санитетски материјал. Код њих су долазили и курири. Жена Беке Муцића, Милија и Радојка Муцић, биле су такође активисти НОП-а од почетка устанка. Због активног рада Милију и Радојку Муцић убили су четници.

Чланови актива жена у селу Равнаји биле су Радојка Тешић, жена Саве Тешића и снаха Велимира зв. Лацак. Драгиња Пантелић из истог села, мајка двојице партизана, имала је у својој кући базу за илегалне раднике. Четници су у лето 1944. године близу њене куће открили једног илегалца који је пружио отпор. У њеној бази је било тада неколико илегалаца, међу којима и Андрија Хабуш, члан СК КПЈ за рађевски срез, који је у тој борби рањен. Драгиња је тада побегла од куће и пребацила се у Босну, где је остала до ослобођења. Активисти у овом селу биле су и жена Рајка Пантелића, мајка Тике Алексића, Новка Јанковић и Љубица Бојић (1943. године примљена у СКОЈ). У селу Мојковићу у активу жена биле су: жена Трифуна Стевића, жена и кћерка Лука Стевића и жена Љубе Стевића. Овај актив радио је по упутствима партијских радника. Жена Благоја Николића добијала је обавештења из источне Босне о акцијама партизана и преносила их партијским радницима, који су се повремено склањали у њеној кући, а жена Иве Мишковића давала је храну илет'алцима у најтежој ситуацији када су белогардејци вршили претресе по селу. Дара Милосављевић из Завлаке била је симпатизер НОП-а још пре рата, а за време рата преко њене куће је ишла штампа и пропагандни материјал. Она и њен муж су примали материјал и растурали га по селу. Омладинка Вера Рељић из истог села укључила се у рад за НОП на почетку устанка и извршавала је све задатке које јој је поверавала омладинска организација. Исте године ступила је у одред и погинула у зиму 1942. године. У овом селу активно је радила и жена Душана Цагића. Она је са мужем држала трговину која је пре рата коришћена за партијске потребе. За време рата преко ове трговине одржавала се једно време веза према Шапцу. Курири су долазили у радњу као купци и ту примали поруке.

У Белотићу је било више породица које су се целе укључиле у рад за НОП. Кућа Јелисавете-Соје Секулић и њене кћерке била је позната као напредна и пре рата а то је остала и за време НОБ. Сојин муж је стрељан крајем 1941. године, а она је са кћерком наставила рад. Почетком септембра 1943. године у њену кућу је пре

нета техника СК КПЈ за рађевски срез и смештена у штали. Техника је ту несметано радила све до јануара 1944. године када су четници у близини куће открили једног илегалца. Тада су Сoју заклали, а њену кћерку премлатили да је остала инвалид, али технику нису пронашли. Касније је техника пренета на друго место. Кућа Ружице Петровић се од првих дана устанка определила за НОП. Са свим својим укућанима Ружица је помагала илегалним радницима који су радили у околини села: скривала их је у својој кошари и на тавану куће, обезбеђивала им исхрану и чисто рубље. Због свог активног рада ухапшена је децембра 1941. године заједно с мужем и отерана у логор у Шапцу, где је остала до марта 1942. године Наставила је рад и после изласка из логора, због чега су је четници заклали септембра 1943. године. Њена кћи Дивна је од краја 1942. године одлазила у Ваљево као курир за санитетски материјал. У то време је примљена у СКОЈ и радила као скојевка за све време рата. Снаха Борка је такође активно радила, растурала летке по селу и извршавала све постављене задатке.

Кућа Кате Васиљевић била је укључена у један курирски канал на путу од Дрине према Ваљеву. Кућа је била погодна за илегалне раднике, јер се налазила у једном шумарку удаљена од осталих кућа. Ту су одржавали састанке партијски радници, који су радили на разним теренима, а долазили су и курири. И Ката је обављала курирску службу, одлазила у околна села и позивала људе на састанке. Истицала се храброшћу и излазила је у сусрет сваком илегалцу који се кретао на том терену или био на пролазу. Кућа Боже Ристивојевића-Кикића била је једна од најактивнијих у селу. Он је био председник НОО и у кућу су свакодневно долазили илегалци. Његова жена водила је сву бригу о њима. Имала је базу на штали, која се налазила поред главног пута. Чувала је стражу док су илегалци спавали и одржавали састанке. Кућа Тихомира Петровића такође је била један од пунктова за све време рата. Ту су долазили партијски руководиоци и инструктори ПК. Његова жена је углавном спремала храну, а његове снахе Тиосава и Душанка вршиле су обавештајну службу. Одлазиле су у суседна сел.а да извиде ситуацију и да о томе обавесте партијске раднике. Кад су у кући боравили илегалци, обилазиле су село и ослушкивале што се прича о партизанима и да ли у селу има непријатеља. Душанка је била још и курир између СК КПЈ за рађевски срез и ОК КПЈ за Ваљево. Одлазила је на везу у Лопатањ и Братачић и предавала пошту за ОК, а ту од курира из Ваљева преузимала пошту за СК КПЈ. У овом су селу биле активне и Бела Смиљанић и Новка Ристић. Новку су због активног рада заклали четници јануара 1944. године. У Крупњу су активно радиле за НОП мајка Јуле Јеремић, жена Цветка Тадића зв. Племић и Грбић . .., ташта Михаила Дамјановића; у Ликодри: жене Митра и Жике Радишића, жена Нинка Васиљевића, жена и три снахе Нинка Зељића и жене Глигорија и Боре Николића; у Церови жена Мише Ковачевића; у Брштици: жене Раје и Велизира Гајића; у Планини жена Пере Грујичића, жена Димитрија Радића и још неколике жене из Грујичића мале; у Шљивови жена и снаха Сретена Миловановића зв. Вилотић; у Врбици Ката Јањић, жена Миће Аврамовића и жена Милосава Игњатовића; у Бањевцу жена Властимира Андрића зв. „Пекмез"; у Горњој Трешњици жена и снаха Гаје Гајића; у Доњој Трешњици жена Михаила Тадића и жена и снаха Душана Тадића; у Томњу Јованка Малетић, жена Сретена Малетића и Видојка Тешмановић, самоука омладинка, која се укључила у рад за НОП од првих дана. Ступила је у Ваљевски одред, у коме се борила шест месеци. Ухваћена је у селу Шљивови приликом продора окупатора и белогардејаца и отерана у Лозницу, где је зверски мучена. Упркос свим мучењима држала се храбро и на стрелишту извикивала пароле. У Костајнику је рад међу женама покретала учитељица Кармела Соколић, која је добијала директлве за рад од партијске организације.

У азбуковачком срезу, у Гуњацима, формирана је крајем августа 1941. године партијска ћелија чији је члан била и Бланка Краус.

Октобра 1941. године кандидована је за члана КПЈ Стана Драгићевић (Драговић), учитељица из Врпоља, која је одржавала везу са Командом места у Љубовији, одакле је отишла У одред.

Септембра 1941. године формиран је у Гуњацима омладински актив у који су ушле: Душанка Јовановић, потпредседник, Бранка Илић, благајник, Стаменка Манојловић, секретар, Вукосава Весић, Косара Марковић и Ангелина Урошевић.

ЗАГОРКА ЂУРИЋ из Комирића, укључила се у рад за НОП заједно са својом мајком Василијом у првим данима устанка. Њихова кућа била је партијски пункт све до септембра 1943. године кад су четници огкрили њихов рад и обе заклали.

●

ВЕРА РЕЉИЋ, рођена 1922. године у Завлаци укључила се у рад омладинске организације у првим данима устанка. Ступила је у партизане 1941. године и погинула у борбама које су се водиле за одбрану слободне територије.

ДУШАНКА ЈОВАНОВИЋ, омладинка из Гуњака, укључила се у НОП од првих дана устанка. Истицала се радом. Изабрана је за потпредседника омладинског актива у селу, који је формиран септембра 1941. године. Крајем октобра је примљена у СКОЈ, а крајем године је радила у болници тешких рањеника у Драгодолу. Повлачила се са партизанским јединицама до Косјерића и нестала је после борбе код Дружетића, фебруара 1942. године.

АЛЕКСАНДРА–ЛЕЈА МАКСИМОВИЋ, –МИЛОСАВЉЕВИЋ рођена 1920. године у Калањевцима (Љиг), укључила се у напредни омладински покрет као ученица гимназије у Београду. Преносила је пошту и умножавала илегални материјал. Прекинула је школовање због тешких материјалних прилика у породици и смрти мајке и 1939. године запослила се у Среском суду на Руднику, где ју је затекла окупација. У припремама за устанак радила је на преношењу и слању оружја и набављала легитимације из Среског начелства за кретање партијских радника на територији Качера. Одмах по формирању партизанских одреда, ступила је у Рудничку чету. Радила је кратко време у команди места, а потом у партизанској болници на Руднику, која је била пункт за прихватање рањеника из свих одреда.

Кад је отпочела Прва непријатељска офанзива, одређена је за евакуацију рањеника у Санџак. После доласка у Нову Варош крајем 1941. године, радила је у партизанској техници, а после преласка јединица у Босну постала је борац V шумадијског батаљона I пролетерске бригаде. Касније је прешла на рад у штаб II пролетерске бригаде и II пролетерске дивизије. Примљена је у Партију 1942. године. Године 1943, по одлуци Врховног штаба отишла је на Вис.

После ослобођења земље била је на разним дужностима: организациони секретар СК КПЈ за Ваљево, секретар ГК КПС Ваљево, члан Кадровског одељења ПК КП Војводине и друштвено-политички радник у ЦК СКС до одласка у пензију. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Задатак овог актива био је: окупљање омладине, прикупљање одеће, обуће и намирница, агитовање за одлазак омладине у партизане. Омладинска организација је одржала једну конференцију, на којој је расправљано о раду омладине и њеном учешћу у покрету. Организација је радила до доласка казнене експедиције. Душанка Јовановић примљена је у СКОЈ крајем октобра 1941. године, а затим је ступила као болничарка у болницу тешких рањеника у Драгодолу. Приликом повлачења дошла је са партизанским јединицама до Косјерића и нестала је после борбе код Дружетића крајем 1941. године.

Партијска ћелија у Гуњацима формирала је септембра 1941. године актив жена за помоћ фронту у који су ушле: Симка Маринковић, председница, Сеја Јовановић, Олга Симић, Милица Урошевић, Роса Антонић, Јелисавка Младеновић и Живана Урошевић. Састанцима актива жена присуствовала је Бланка Краус која је у партијској ћелији одговарала за рад са женама не само у Гуњацима него и у Оструж њу, Лопатњу и још неким селима. Задатак актива био је да прикупља прилоге за партизане, да организује скупове и да радом обухвати што већи број жена. Актив је организовао прикупљање чарапа, џемпера, рубља, пешкира и одзив је био велики. Организована су и прела, на којима се окупљало до 50 жена. На прелима су и политички радиле. Окупљеним женама говориле су Бланка Краус и Јела Милатовић, учитељица. Актив је радио до децембра 1941. године.

Поред жена које су биле обухваћене радом актива жена за помоћ фронту било их је још које су се на разне начине укључивале у рад за НОП. У Пецкој су се међу првим укључиле у рад за НОП: Љубица Вићентић-Андрић, Мара Враголић, Борка Илић (крајем 1941. године радила је заједно с мужем у партизанској пекари у Плавшићима), Драга Тодорић (октобра 1941. отишла је у Ужице и тамо погинула) и још неке. Милка Милићевић из Грачанице одржавала је везу с партизанском командом у Љубовији, а Ленка Ивановић-Ковачевић, учитељица радила је у Команди места у Љубовији од њеног формирања, септембра 1941. до краја октобра када је команда престала да постоји.

У многим селима су стварани одбори или активи жена за помоћ фронту са задатком да прикупљају храну и одећу за борце. У Пецкој је у време постојања слободне територије одбор обухватио велики број жена. Оне су, поред прикупљања хране, радиле у кухињама и радионицама за шивење веша.

На прикупљању хране и одеће за партизане радиле су и: Ката и Станка Нешковић, Стана Поповић и Сава Рашић-Рељић. Сем тога, оне су обавештавале илегалне партијске раднике о кретању непријатеља.

И жене Подгорине дале су свој пуни удео у НОП. Многе су се на разне начине укључивале у рад. Међу првим женама које су радиле и на организовању других жена била је Радмила Јовановић из Осладића. Мада је имала мало дете, она се у пуној мери ангажовала у извршавању задатака. Кад јој је било онемогућено да се креће по терену, јер ју је полиција тражила, ступила је у Ваљевски одред у коме је остала све до његовог преласка у Босну, почетком марта 1942. године. Четници су је ухватили у Горњим Лесковицима и отерали у логор на Бањици.

У Осечини су пунктови за везу били у кућама Кате Радојичић и Драге Ивановић-Лазић, а у Оструж њу у кућама Загорке Спасојевић и Кате Антонић. Анка Пантелић из Сирдије, мајка петоро деце, сарађивала је с НОП, због чега су је касније четници мучили и ошишали. Зора Стефановић је пред рат дошла из Београда у Осечину да би се склонила од београдске полиције, која ју је пре рата хапсила. За све време рата живела је у Осечини код брата апотекара од кога је узимала лекове за партизане. У раду је била повезана са куриром ОК КПЈ за Ваљево. Зорка Макевић из Осладића давала је храну за прву оружану групу у Подгорини. Радмила Лукић из Осечине погинула је фебруара 1942. године у Живковцима као борац Тамнавског одреда. Активисти НОП-а биле су и Пелагија Јовановић из Осладића, Загорка Миловановић из Осечине и жена Живојина Павловића из Каменице. Све су ухапсили четници после повлачења партизанских јединица и спровели у затвор у Ваљеву, одакле су пуштене после краћег времена. Активиста НОП Ангелина Ковачевић из Сирдије, мајка Радмиле Јовановић, погинула је фебруара 1942. године у Вилотићима за време борбе коју је водио Ваљевски одред с четницима.

После продора немачке казнене експедиције на слободну територију и повлачења Врховног штаба и главнине партизанских снага за Санџак и Босну, Ваљевски одред је остао на

својој територији и водио свакодневне борбе. До Нове Вароши у Санџаку стигле су неке другарице које су радиле у болници на Руднику и повукле се с болницом. Међу њима биле су: Бранка Станојчић[1]), Милена Глишић[2]), Деса Јовановић[3]), Рајна Н.[4]), Каја Марковић, Леја Милосављевић и Вида Јоцић, која је била при штабу Ваљевског одреда, дошла је у Ужице са Драгојлом Дудићем, а затим је са главнином партизанских онага прешла у Санџак. Из Нове Вароши се вратила на теренски рад у Србију, а крајем 1942. године пала је у руке полиције у Београду. При прелазу у Санџак погинула је крајем 1941. године Олга Петровић из Паштрића, а Неда Оклобџија је заробљена у Ужицу. Курир Врховног штаба Дара Павловић-Вера упућена је из Нове Вароши да успостави везу са Ваљевским одредом. Ухваћена је априла 1942. године и стрељана у логору на Бањици 25. маја 1943. године.

Фебруара 1942. године одлучено је да се од Ваљевског одреда формирају два одреда: Ваљевски од бораца из Рађевине и подгорских чета и Сувоборски од бораца Колубарског батаљона, који би ишли на одређени терен и на тај начин поделили непријатељске снаге.

Ваљевски одред на свом терену није могао да се одржи, па је 5. марта 1942. године на састанку штаба одреда у селу Вујновачи одлучено да се одред пребаци у Босну и прикључи главнини партизанских снага. Такође је решено да физички слаби другови и другарице остану као илегалци на свом терену. Шестог марта 1942. године прешли су преко Дрине у Босну 74 борца Ваљевског одреда. У тој су групи биле Боженка Пиперски и Боса Цветић, болничарке Ваљевског одреда, Мила Бајалица и Каја Гарибовић-Лаловић, које су се с деловима Мачванског одреда прикључиле Ваљевском одреду. Половином марта 1942. године штаб Сувоборског одреда донео је одлуку да се одред расформира, пошто је са свих страна опкољен. Само је врло мали број бораца успео да се пробије кроз непријатељске редове, а већина је пала непријатељу у руке.

У току зиме 1941/42. и пролећа 1942. године заробљена је већина другарица из одреда. Убијане су на зверски начин, прогоњене у затворе и логоре у Шапцу, на Бањици и по Немачкој.

[1]) Погинула као борац I пролетерске бригаде 1943. године.
0 Погинула почетком 1942. године као борац II пролетерске бригаде.
[3]) Умрла око Миљевине 1942. године.
[4]) Погинула почетком 1942. године.

ЈЕЛЕНА ВУЈИЧИЋ је рођена августа 1915. године у Титовој Корници, где је завршила четири разреда гимназије, а затим је учила домаћичку школу у Старом Футогу. Била је одличан ђак и рано се укључила у напредни омладински покрет. Због своје политичке активности, касније, пошто је завршила школу 1936. године, често је премештана. Рат ју је затекао у Лајковцу. Као члан СКОЈ-а ступила је у Посаво-тамнавски батаљон чим је формиран Ваљевски партизански одред. Одлуком штаба одреда и партијске организације остављена је почетком марта 1942. године са групом рањеника у селу Словцу код Ваљева, а одред се повукао са терена. Ту је заробљена од недићеваца и предата Немцима у Ваљеву, који су је отерали у шабачки логор. Била је затворена у бараци бр. 1, са заробљеницима одређеним за стрељање. Лепа је својим држањем у логору и својим односом према људима служила за пример. Неговала је претучене другарице, дежурала је више него остале, када је био ред да дели храну, за себе је узимала тек оно што претекне. За свакога је имала коју лепу реч, а о себи је мало говорила.

Дана када је одведена на стрељање, 25. или 26. априла, Лепа је била дежурна. Напољу се чуло звецкање ашова и лопата и галама Дангићевих четника, који су вршили дужност гробара и пратили поворке на стрелиште. Лепа је тог јутра, као дежурна, устала раније него обично, чучала је крај пећи да заложи ватру када су у бараку ушли један гестаповац и агент Специјалне полиције и прозвали је: „Лепа Вујичић, учитељица, која је?" Лепа је спустила иверчице на под, подигла се и тихо одговорила: „Ја сам". „Очешљајте се госпођице! Ставите шешир", иронично јој је рекао агент. Лепа га је прекинула оштрим гласом какав до тада нико од ње није чуо: „Шешир никад нисам носила, а погото-во ми сад не треба". Окренула се другарицама и упутила им дуг, топао, пријатељски поглед као последњи поздрав. Онда је гордо усправљена закорачила према излазу.

Ишла је на челу колоне према Шицари, шумарку у коме су вршена стрељања. Агенти су је успут толико тукли да су јој одвалили десно уво. Када су јој на стрељању наредили да клекне, одбила је и усправна дочекала смрт. Стрељана је међу првима. Приликом откопавања лешева 1944. године, после ослобођења, нађене су једна поред друге учитељица и мала Јеврејка, везана жицом за њену руку. Њени посмртни остаци пренети су на Шабачко гробље.

●

УХВАЋЕН КРВОЛОК СТЕВАН БОРОТА[1])
који је крив за смрт 200 Срба

Ваљево, 27 фебруара
(телефонски извештај дописника)

Синоћњим возом допраћени су у Ваљево злогласни комунистички вођи и разбојници Добросав Симић и Стеван Игитван Борота, који су водили комунистичке разбојничке банде у Тамнави и Посавини. Вест о њиховом заробљавању и спровођењу у Ваљево раширила се муњевитом брзином, не само у граду, већ и у целој околини, а народу из Тамнаве и Посавине је лакнуло када је сазнао да су ови крволоци пали у руке властима. С њима је доведена и злогласна комунисткиња Лепосава Вујичић, учитељица са Косова, која је као избеглица привремено добила место у Лајковцу. Њих троје заједно са још осам бандита, ухватили су у селу Веселиновцу четници Љигиког четничког одреда Војводе Лукића.

[1]) „Ново време", фебруар 1942. године, бр. 254.

●

ВИДА ЈОЦИЋ, ученица Трговачке академије из Скопља, рођена је 24. јуна 1922. године у Скопљу, где је живела до јуна 1941. године, када је с млађом сестром Оливером дошла као избеглица у Београд, а убрзо затим прешла у Ваљево. Још у Скопљу се укључила у напредни омладински покрет, а после доласка у Ваљево одмах се повезала и наставила рад. Преко партијске организације добила је једну собицу у старој воденици на Колубари, где се прибирала сва муниција за Ваљевски одред. Ту су се одржавали и састанци, долазили курири из одреда и преносили директиве. Крајем августа 1941. године ступила је као скојевка у Ваљевски одред и задржана је да ради у штабу. Имала је задатак да води бригу о друговима који су били при штабу, била је и курир између штаба и одреда, а по потреби и болничарка. Новембра је пошла за Ужице са Драгојлом Дудићем, а затим се са женском четом коју је водила Митра Митровић, повлачила преко Златибора за Нову Варош. У Новој Вароши се пријавила за повратак у Ваљевски одред, али је при повратку ухваћена у селу Семегњеву и дотерана у затвор у Ужицу, одакле је пуштена после месец дана и одмах отишла у Ниш, где јој је живела баба. Из Ниша се пребацила у Београд и запослила се у фабрици „Рогожарски", где је почела са организовањем рада за НОП. Ухапшена је 23. децембра 1942. године и, после истраге у затвору Специјалне полиције, упућена у логор на Бањици, одакле је јула 1943. године транспортована за Аушвиц, где је остала до краја рата.

Данас је вајар у Београду. Носилац је Споменице 1941.

КАЈА МАРКОВИЋ, домаћица, рођена 15. априла 1888. године у Белановици, укључила се у напредни раднички покрет пре рата под утицајем мужа. Наставила је рад и под окупацијом. Радила је једно време са женама, па се прикључила одреду, јер су је стално прогањали због мужа. Радила је у партизанској болници на Руднику и са болницом се повукла у Санџак. Приликом формирања II пролетерске бригаде одређена је да ради у интендатури бригаде.
Носилац је Споменице 1941.

●

ЗОРКА РИСТИВОЈЕВИЋ, кројачица из Ваљева, рођена 15. јуна 1913. године у Осечини, у напредни покрет се укључила пре рата. Под окупацијом је наставила рад. У њеној кући је 25. јуна 1941. године одржан састанак ОК КПЈ за Ваљево, на коме је донета одлука да се формира Ваљевски партизански одред, а током године и више састанака чланова ОК и чланова штаба Ваљевског одреда. У кући је становао и Сретен Читаковић, курир између Главног штаба за Србију и Ваљевског одреда. Примљена је у Партију 1941. године. Наставила је рад и после поновне окупације округа. Априла 1942. године била је секретар једне партијске јединице. Састанци су одржавани у њеној кући. Политички је радила с групом жена и прикупљала прилоге за партијске раднике. И ове је састанке одржавала у својој кући. Ухапшена је 4. новембра 1942. године и пуштена после месец дана, јер јој кривица није могла бити доказана. После изласка из затвора наставила је рад. Поново је ухапшена 11. фебруара 1943. године у великој провали партијске организације у Ваљеву. На саслушању и суочењу није ништа признала мада су је теретили да је била члан Партије и да је организовала рад међу женама, Упућена је у логор на Бањици 23. јуна 1943. године као кривац II категорије, и остала је у логору до расформирања 3. октобра 1944.
Носилац је Споменице 1941.

Сестре Илић — Бранка, Живана и Нада и Лепосава Вујичић, болничарка Тамнавског батаљона, која је добровољно остала с рањеницима да подели њихову судбину — стрељане су у логору у Шапцу. Јелка Тепавчевић остала је са тешким рањеницима у селу Вујовачи и зверски је уморена заједно са рањеницима. Станимирку Петровић заробили су четници и стрељали међу првим женама. Стрељане су и Милица Јовановић из Тврдојевца, Катица Николић из Звиздара и Наталија Милошевић из Пауна. У логор на Бањици отеране су: Ратомирка Обућина, Софија Станишић, Мара Чварак, Радмила Јовановић, Загорка Дугалић, Надежда Стојановић, Бранислава Јовановић, Милена Аћимовић и Драгослава Дуца Ковачевић. Ратомирка Обућина је са Бањице одведена на принудни рад у Немачку, а Софија Станишић је пребачена у логор смрти Аушвиц. Бранислава Јовановић је пуштена после неколико месеци, али је поново ухапшена и стрељана на Бањици 7. јуна 1943. године.

Надирући према слободној територији, немачка казнена експедиција је 19. октобра 1941. године бомбардовала Пецку и тада је погинуло и рањено неколико жена. Погинуле су Милева Тодоровић, Ката Плавшић (теже је рањена и касније умрла од повреда) и жена Николе Марковић, а рањене су или контузоване: Мира Милинковић, Николија Младеновић, жена Луке Гаврића, Милица Поповић, још једна жена и двоје деце.

Почетком новембра 1941. године немачка казнена експедиција упала је у Пецку. Мештани су углавном побегли. Остала је само породица Драгића Миросавића. Сам Драгић је побегао испред Немаца, а у кући су остали његова жена са троје деце и његова снаха. Немци су све извели из куће и жену и две кћерке од 18 и 20 година убили у дворишту, а сина од 12 година даље од дворишта. Снаха је покушала да побегне, али је у бекству рањена кроз уста, тако да је и данас неспособна да говори.

То је био први упад Немаца у Пецку, а кад су се повратили после повлачења партизанских јединица настао је незапамћен терор. Заједно с Немцима и другим изродима корачали су раме уз раме и четници, дојучерашњи савезници, који су тачно знали ко је на којој страни. Они су одмах успоставили своју команду у коју су позивали на саслушање активисте и сараднике НОП-а. Почетком 1942. године (јануар) кроз њихову команду прошло је више жена са ове територије: Љубица Андрић-Вићентић (поново је ухапшена крајем исте године), Мара Враголић, обе из Пецке; затим из Гуњака: Стојана Јовановић, Олга Николић, Јела Милатовић, учитељица, Бланка Краус (извођена је пред четнички суд и ослобођена на захтев сељака), Симка Маринковић, ухваћена крајем фебруара 1942. године са целом породицом (кћерком, синовима и мужем) као борац Ваљевског одреда и многе друге чија су имена остала незабележена.

Немачка казнена експедиција је и у Подгорини сејала смрт и пустош на све стране. Међу онима који су својим животима платили своју привржености НОП-у биле су: Ивана Дивнић из Беомужевића, Милунка Живановић из Каменице, Даринка Марковић из Оструж̌ња, Данилка Митровић из Причевића, Стајка Младеновић из Осладића, Радојка Тадић, из Доње Буковице, Олга Теодоровић из Лопатња, жена Борислава Вуковића из Миличинице, жена и дете Живана Којића, жена Велисава Павловића и Стана Н. из Горње Буковице. Стану су Немци затворили у кошару коју су запалили, тако да је жива изгорела.

Немачка казнена експедиција убила је у то време и: Војиславу и Стану Табановић из Бољковаца, Ангелину Марковић и Милеву Обрадовић из Ваљева и Лепосаву Михаиловић из Шушеоке.

После преласка Ваљевског одреда у Босну, 6. марта 1942. године, и расформирања Сувоборског одреда, 18. марта исте године, на територији ваљевског округа није више било оружаних партизанских снага. Остали су неки чланови ОК и други политички и војни руководиоци, који су одмах почели да раде на оживљавању Партије. Милица Павловић-Дара послата је у села ваљевског среза, а Сретен Читаковић у села колубарског среза. Заједно са Сретеном Читаковићем пошла је на терен колубарског среза и Милка Миниħ, члан ОК КПЈ за Ваљево. Милка је остала у селу Цветановцу, где је ухапшена. Спроведена је у Љиг, затим у Горњи Милановац, одакле је упућена у логор у Крагујевац. Из Крагујевца је, на захтев Специјалне полиције, пребачена у Београд, а одавде у Ваљево ради вођења истраге.

ПК КПЈ за Србију ставио је у задатак ОК КПЈ за Ваљево да организује Милкино бекство из затвора и у ту

сврху послао новац да се да ономе ко јој омогући бекство. Међутим, Милка је побегла из затвора без ичије помоћи. После њеног бекства, полиција је блокирала Ваљево. Милка је у потпуно блокираном Ваљеву остала преко 20 дана. Непријатељ је није открио, захваљујући члановима партијске организације. После бекства Милка је по одлуци ПК КПЈ за Србију пребачена на партијски рад у ОК КПЈ за Аранђеловац.

Шестог априла 1942. године, у кући Ангелине и Бранка Кузмановића у Жабарима, формиран је нови ОК КПЈ за Ваљево у саставу: Милица Павловић-Дара, секретар, Сретен Читаковић, Живорад Гајић и Љубомир Петровић-Мингеј. Формиран је и МК КПЈ за Ваљево у саставу: Катарина Мутић-Мира, секретар, Миливоје Бјелица, Љубомир Петровић-Мингеј, Стева Вукосављевић и Миле Ристић. Формиране су и две теренске партијске ћелије у Ваљеву. У једној су биле Катарина Мутић, секретар, Радмила Спасојевић, свршена матуранткиња и Вера Петковић, свршена ученица Трговачке академије, а у другој Зора Ристивојевић, секретар, Радмила Миловановић, студент права и Вера Петровић, кројачица.

Јуна-јула 1942. године формиран је МК СКОЈ-а за Ваљево у који су ушле Олга Пиргић, Станица-Цака Миливојевић (од краја августа секретар МК СКОЈ-а) и Радмила Спасојевић. До формирања МК СКОЈ-а месном организацијом СКОЈ-а руководила је Олга Пиргић.

Већи део омладине био је обухваћен политичким радом. Чланови СКОЈ-а у трговачкој академији 1942. године биле су: Драгиња-Сека Кузмановић, Љубица Обрадовић, Нада Петровић, Вука Рабасовић, Мица Михаиловић, Љубица Живадиновић, Бранислава Ђорђевић и још неке. То је био посебан женски актив формиран почетком 1942. године. Чланови СКОЈ-а у гимназији биле су: Зора Грујић, Љубица Ножица, Милка Милошевић, Бисерка Живановић, Лепа Марјановић, Радмила Матуновић, Ружица Сердаревић, Ружа Ковачевић, Љубица Нешић и др.

Станица-Цака Миливојевић руководила је скојевским активом женске занатске омладине у коме су биле Олга Арсенијевић (од септембра 1942. године руководила је скојевским активом), Зорка Јоксимовић и Марија Мутић.

Да би боље одговорио својим задацима, ОК КПЈ за Ваљево проширио се с два нова члана. У ОК су ушли Ка-

12. VI 42 год.

Драги другови,[1])

Шаљемо вам изјаве М.М. и „Б". Од А.С. и М.Д. немамо јоги, јер изгледа са њима неможе јоги да се успостави веза.

Ваше писмо смо примили. Јасно нам је оно о чему нам пишете. Код нас су изгледи за стварање Н.О. Одбора у самом месту, за сада још иеизвесни. Прошле године смо ми овде имали солидан Н.О. одбор од 11 чланова. У њему је било претставника различитих политичких групација (поред К.П. биле су заступљене земљорадничка левица и десница и демократска странка) као и других угледних и политичких грађана који нису припадали ни једној политичкој струји, али који су исправно гледали на ствар народно-ослободилачке борбе. Тај одбор је једно, доста кратко, време правилно функционисао. Али приликом јесењашњег масовног хапшења по В. већина најактивнијих одборника била је похапшена. Неки од њих су стрељани као таоци, неки су после затвора и логора зимус премегитени. У међувремену парт. орг. у В. је потпуно ослабила, тако да нико вигие са њима није имао контакта. Једино се преко једног члана одбора (који се за то време развио и постао члан П.) скупљао повремени прилог у новцу.

После „Пр" и вагиег писма ми смо размишљали о могућностима стварања новог одбора, али су нас специјалне прилике, о којима ћемо вам ниже писати, спречиле у томе.

Са вашом примедбом, која се односи на јединицу састављену од самих интелектуалаца, у принципу се слажемо. Али ствар је у томе што ми немамо радника. Према извегитају могли сте закључити како у томе ми стојимо. Имали смо једног јединог занатског радника и тога смо искључили. Од нових чланова имамо опет једног занатског радника (не рачунајући једну занатску радницу која је по својим квалитетима најслабији члан П) и 4 индустриска радника који су сви запослени у „Вистаду". Уосталом ево вам још једном преглед састава нашег кадра: 4 инд. рад., 1 занат. рад., 1 занат. радница, 3 средњошколца, 1 средњогиколка, 1 прив. чиновница, 1 држ. чиновник, 1 студенткиња 1 трговац (ван јединице).

Код нас је у задње време било новости. Другарица је побегла из затвора. Искористила је један моменат њихове непажње и једноставно изашла на улицу. Случајно је нико није приметио ни кад је ушла у кућу једног познаника и тако се спасла. Али по В. и околини дигла се страховита хајка. Срећом до сада нису ни на шта натрапали. Али потере и претреси не престају, те нам је то онемогућило скоро сав рад, јер смо мере опрезности морали појачати пошто је безмало читав наги кадар мање вигие сумњив. У свему је најгоре то што се све десило непредвиђено те она мора да буде тамо где је врло мало сигурна. Очекујемо и даље компликације у вези са овим, јер су сада њену мајку ухапсили, а стара зна извесне људе за које неће бити добро ако и полнција дозна...

С другарским поздравом
О.К.В.

[1]) ИРПС, арх. бр. 1456. — Из лзвештаја Окружног комитета КПЈ за Ваљепо, од 12. VI 1942, Покрајинском комитету КПЈ за Србију.

ОЈГА ПИРГИЋ, ученица гимназије из Ваљева, укључила се у напредни средњошколски покрет пре рата, када је примљена у СКОЈ, а у Партију одмах после капитулације, априла 1941. године. После напада Немачке на Совјетски Савез остала је у Ваљеву, јер није била компромитована. Наставила је рад и после поновне окупације целог округа. Била је секретар женског актива СКОЈ-а за гимназију и ТА, који је формиран фебруара или марта 1942. године. Формирала је и остала три скојевска актива. До формирања МК СКОЈ-а крајем маја 1942. године руководила је месном организацијом СКОЈ-а а после је била секретар МК СКОЈ-а. Ухапшена је 11. фебруара 1943. године у стану Миле Танасковић, где се била склонила и отерана у Специјалну полицију у Београду, а затим у логор на Бањици као кривац I категорије. Уочи 7. јуна 1943. године изведена је из заједничке собе у собу за стрељање. Пре извођења је успела да одсече прамен своје косе и да га са фотографијом остави једној другарици да се преда њеној мајци. У соби смрти целе ноћи је певалгг борбене песме. Свечано се обукла и у своју косу уплела црвене машнице. Довикивала је храбро онима које остају да је не жале. Стрељана је с већом групом родољуба 7. јуна 1943. године у Јајинцима.

СЛАВКА МАТИЈЕВИЋ–ПАВЛОВИЋ рођена 20. марта 1920. године у Липљу, од првога дана устанка укључила се у НОП. Извршавала је све постављене задатке. Наставила је рад и после расформирања Сувоборског одреда. Августа 1942. године била је члан партијске ћелије у селу, коју је тад формирала Милка Минић. У ћелији је одговарала за рад међу женама. Била је и члан НОО, који је формиран у исто време. Била је члан женског скојевског актива, који је формиран крајем 1942. године. Од почетка марта 1943. године па до ослобођења била је једини члан Партије У селу.
Носилац је Споменице 1941.

●

СТАНИЦА–ЦАКА МИЛИВОЈЕВИЋ, ученица гимназије из Ваљева, почетком 1941. године била је члан СКОЈ-а. У лето 1941. године присуствовала је састанцима руководства СКОЈ-а који су одржавани у њеном стану и у стану Милице Ножице. Од јесени исте године преузела је на везу неке чланове СКОЈ-а и давала им задатке. Растурала је пропагандни материјал по граду и одлазила на задатке ван Ваљева. Почетком 1942. године била је члан месног руководства СКОЈ-а, од маја исте године члан МК СКОЈ-а. Истовремено је примљена и у Партију. Ухапшена је 22. октобра 1942. године и пошто ништа није признала пуштена је после извесног времена. Поново је ухапшена 25. фебруара 1943. године и отерана у Специјалну полицију. После завршене истраге упућена је у логор на Бањици као кривац I категорије. Изведена је из заједничке собе уочи 7. јуна 1943. године у собу за стрељање, где је целе ноћи певала борбене песме. Свечано се обукла и у своју косу ставила црвене машнице. Храбро је довикивала другарицама које остају да не треба да је жале, јер даје свој млади живот за слободу и свесно га даје. Стрељана је с већом групом родољуба 7. јуна 1943. године у Јајинцима.

тарина Мутић-Мира и Влада Иванов, металски радник из Београда, кога је ПК КПЈ за Србију послао као помоћ партијској организацији Ваљева.
Августа 1942. године МК КПЈ за Ваљево сачињавали су: Влада Иванов, секретар, Милева Старчевић, Миша Рељић и Милић Пешић. У овом саставу МК је радио до прве половине октобра 1942. године, када је ваљевску партијску организацију обухватила провала и ухапшени сви чланови МК.
Током 1942. године у Ваљеву је формирано више група жена, које су ангажоване на разним задацима НОП. У групама је радило око 50 жена, међу којима: Вера Певчевић, ЈБубица Миљковић, Дара Бојичић, Нада Јовичић, Милева Лукић, Станија Симић, Рада Станковић, Ружа Стојкић, Ката Чалић, и Радмила Богдановић. У групи жена коју је водила Зора Ристивојевић биле су: Споменка Ристивојевић, Спасенија Ћуковић, Каја Савић, Мица Радовић и Милка Богдановић. Рад ове групе развијао се до поновног хапшења Зоре Ристивојевић фебруара 1943. године.
Другом половином априла 1942. године ОК КПЈ за Ваљево формирао је СП КПЈ за колубарски срез, у које су ушле Каја Лаловић из Санковића и Љубинка Марић из Мионице. Почетком септембра 1942. године формирана је једна партијска организација за Мионицу и Санковић у којој су биле Каја Лаловић секретар и Љубинка Марић. Организација је обухватила радом Мару Миловановић а успоставила је везе с Вуком Николић, учитељицом у Мионици и Анком Симић из Вртиглава и активистима у околним селима. Почетком новембра поново су формиране две организације за Мионицу и за Санковић, тако да је у организацији у Мионици била Љубинка Марић, а Каја Лаловић у организацији Санковића.
Новембра 1942. године СП КПЈ за колубарски срез формирало је партијску ћелију за Маркову Цркву у КОЈУ Је ушла и Смиљка Гавриловић из Ратковца. Смиљка је радила у ћелији до марта 1943. године када је због четничког прогона побегла у Београд.
Фебруара 1942. године формиран је СК СКОЈ-а за колубарски срез у који су ушле Аница и Рада Спасојевић. Комитет није могао да развије рад, јер је убрзо по формирању ухапшена Рада Спасојевић.
На територији колубарског среза било је више упоришта која су створена 1941. године, а стварана су и нова.

Главно упориште и пункт за повезивање са Љигом, околином Љига и Ваљевом била је кућа Милојке и Живка Лаловића из Санковића. Живко је у то време био у логору на Бањици заједно са сином, а у кући су били само Милојка, две кћери и мали син, те је непријатељ ову кућу мада је била компромитована, врло мало држао под присмотром. Зато су партијски радници кућу користили као упориште. Ту су одржавани састанци ОК и СП за колубарски срез и појединачни састанци партијских радника. Поред тога укућани су коришћени за повезивање са појединим члановима КП и симпатизерима у селима овога среза. Сваки задатак извршавали су предано.

У 1942. години, а и касније до краја рата кућа Златије Радосављевић из Пауна, остала је партијски пункт. У време најтежег терора, после расформирања Сувоборског одреда, Златија је омогућавала илегалним партијским радницима на овом терену да наставе рад. У њеној кући боравио је неко време Милош Минић, инструктор ПК КПЈ за Србију и одавде руководио радом ОК. Одавде је одржавана веза са члановима ОК који су живели у Ваљеву, сама Златија одлазила је код чланова и односила им поруке, а од њих примала одговоре. На састанке у њену кућу долазили су повремено и чланови ОК из Ваљева. У лето 1942. године ту је одржано саветовање ОК за Ваљево са илегалним партијским радницима и преживелим руководиоцима Сувоборског одреда у вези с припремама за формирање новог партизанског одреда „Жикица Јовановић-Шпанац". У току 1943. код ње је лежао рањени Миле Милатовић, члан ОК. Исте године четници су је повели да је закољу, али је она у последњем часу успела да избегне клање. Златија је била једна од најсигурнијих и најодданијих жена овога краја.

И кућа Машинке Марић била је партијско упориште од првих дана устанка, све до марта 1943. године када су јој четници заклали кћер Љубинку.

Од пролећа 1942. године куће Симке Спасојевић из Рајковића и Миленије Ивковић из Горњег Мушића постале су упоришта партијских радника. Кућа Миленије Ивковић је само 1942. године била упориште, а Симке Спасојевић до краја рата.

Од друге половине 1942. године па до краја рата кућа Наталије Ускоковић у Ракарима постала је упориште илегалних партијских радника. Наталија

У ПРПОМ РЕДУ СЕДИ НАРОДНИ ХЕРОЈ МИАИЦА ПАВЛОВИН-ДАРА, ИЗА ЊЕ КАТАРИНА-КАЈА ЛАЛОВИП-СТОЈАНОВИП, ЗАТИМ СЛЕВА НА ДЕСНО: АНДРИЈА САВЧИБ-БАЈА, МИЛЕ МИЛАТОВИН, МИЛОВАН-МИКА МИЛОСАВЉЕВИН И ЖИВОРАД-ЖИКА ГАЈИК

КАТАРИНА–КАЈА ЛАЛОВИЋ–СТОЈАНОВИЋ рођена 6. маја 1920. године у Санковићу, у напредни раднички покрет се укључила пре рата и постала је члан актива СКОЈ-а у селу, који је формиран у лето 1940. године. Имала је задатак да ради са женском омладином. Под окупацијом је наставила рад. Истицала се у раду са женама и омладином. Поред тога је прикупљала храну и одећу и слала за борце у одреду. И сама је одлазила више пута у одред као курир. Примљена је у Партију 1941. године и била члан партијске ћелије у Мионици коју су чиниле само три жене, јер су сви мушкарци отишли у одред. Кад је избио сукоб између четника и партизана, ухапшена је са већом групом активиста и симпатизера и отерана у Маркову Цркву, и са целом групом затвореника предата Немцима који су је отерали у затвор у Ваљеву, одакле је пуштена после неколико дана. Наставила је рад и била члан партијске организације у Мионици, која је поново формирана крајем 1941. године. После расформирања Сувоборског одреда, по налогу Милоша Минића, инструктора ПК КПЈ за Србију, успоставила је везу са чланом ОК КПЈ за Ваљево Жиком Гајићем. Другом половином априла 1942. године ушла је у СП КПЈ за колубарски срез, које је тад формирано у њеној кући. Успостављала је везу са активистима НОП у околним селима. Почетком септембра 1942. формирана је партијска ћелија за Мионицу и Санковић и она је била секретар. Почетком 1943, кад су четници појачали терор, повукла се у илегалност, али су је ухватили жандарми и љотићевци априла 1943. и отерали у Мионицу, а затим у затвор у Ваљеву, одакле је пуштена почетком маја. После изласка из затвора радила је као партијски радник у ваљевском срезу, а у јесен 1943. ступила је у Шумадијски одред и остала до ослобођења. Носилац је Споменице 1941.

●

АНИЦА СПАСОЈЕВИЋ рођена 20. августа 1919. године у Рајковићу, у напредни покрет се укључила пре рата. Наставила је рад и под окупацијом. Учествовала је у организовању копференције у селу 27. јуна 1941. године. Кандидована је за члана КПЈ почетком јула исте године, а примљена је у Партију августа и пошла је у одред, али је враћена на теренски рад. Нарочито се ангажовала у акцији прикупљања хране, одеће и обуће за одред. Истога месеца је формиран и актив СКОЈ-а у коме је била члан. Другом половином децембра 1941. године са Радом Спасојевић чинила је партијску ћелију у селу. Почетком фебруара 1942. године ушла је у СК СКОЈ-а за колубарски срез. Међутим, СК СКОЈ-а није успео да се састане, јер су друга два члана убрзо ухапшена. После расформирања Сувоборског одреда, марта 1942. године, с њом је успоставио везу Милош Минић, инструктор ПК КПЈ за Србију. У то време с њом је успоставила везу и Милица Павлозић-Дара, члан ОК КПЈ за Ваљево. Првом половином 1942. године одлазила је по задатку у Ваљево и у Пауне у кућу Златије Радосављевић, где су боравили партијски радници. Њен брат Милоје, борац обновљеног партизанског одреда „Жикица Јовановић" погинуо је 28. октобра 1942. године, а она је продужила рад мада је ситуација била веома тешка.

Носилац је Споменице 1941.

РАДМИЛА СПАСОЈЕВИЋ, ученица гимназије из Ваљева, рођена 5. октобра 1922. године у Рајковићу, пре рата се укључила у напредни средњошколски покрет и примљена у СКОЈ крајем 1940. Под окупацијом је наставила рад. После напада Немачке на Совјетски Савез остала је у Ваљеву, јер није била компромитована и њена је кућа била пункт. Августа 1941. године пошла је у одред, али је враћена у родно село Рајковић за секретара актива СКОЈ-а. Истога месеца је постала кандидат за члана КПЈ, а октобра је примљена у Партију. Поред рада са омладином имала је задатак да припрема нове борце и да их одводи у одред, носила је храну партизанима и прикупљала намирнице и друге прилоге. Актив СКОЈ-а је радио до сукоба са четницима, када је престао организовани рад. Децембра 1941, године са Аницом Спасојевић је чинила партијску ћелију у селу. Почетком фебруара 1942. године ушла је у СК СКОЈ-а за колубарски срез, али је већ другом половином месеца ухапшена и предата Немцима. Пуштена је^из затвора после 40 дана, на интервенцију. Остала је у Ваљеву и постала члан МК СКОЈ-а, а истовремено је била и члан једне партијске организације у граду. Одлазила је по задатку у родно село на састанке НОО, чијем је формирању и присуствовала маја или јуна 1942. године. Поново је ухапшена у Ваљеву септембра 1942. године и пуштена после месец дана, с тим да буде у кућном притвору три месеца. И поред тога је наставила рад. Преко ње је Милица Павловић-Дара јануара 1943. године успоставила везу са преосталим члановима КПЈ у Ваљеву, пошто је Радмила била једини некомпромитовани члан Партије у граду. Јула 1943. године Милица Павловић-Дара је формирала прву партијску јединицу после провале у јесен 1942. године, у коју је ушла као секретар. По налогу ОК организовала је у Ваљеву пункт за пријем курира из Тмадије и Рађевине. Тај задатак је преузела њена сестра од стрица Милена Спасојевић. У исто време је формирала 'и актив жена као прво упориште Партије којим је и руководила. Јануара 1944. године полиција јој је ушла у траг и морала је да се скрива. До марта се крила по Ваљеву и околним селима, а затим је отишла у Београд, где је сачекала долазак НОВ. После ослобођења Београда, вратила се у Ваљево.
Носилац је Споменице 1941.

●

МИЈКА МИЛОШЕВИЋ, ученица гимназије из Ваљева, почетком 1941. године била је члан СКОЈ-а. Под окупацијом је наставила рад и њена је кућа била партијски пункт. ' За време блокаде Ваљева носила је на слободну територију извештаје о ситуацији у граду. У јесен 1941. године и она је морала да се повуче у одред, а кућа је остала пункт, а као веза је служио њен отац. После преласка Ваљевског одреда у Босну и расформирања Сувоборског одреда, да би избегла хапшење, дошла је у Београд и наставила рад. У Београду је откривена и ухапшена децембра 1942. године и после истраге у Специјалној полицији упућена у логор на Бањици. Уочи погубљења изведена је из заједничке собе у собу за стрељање, где је целе ноћи заједно са осталим прозваним другарицама певала борбене песме. Свечано се обукла и у своју косу ставила црвене машнице. Храбро је довикивала другарицама које остају да не треба да је жале, јер даје свој млади живот за слободу и свесно га даје. Приликом извођења из заједничке собе скинула је минђуше и добацила их једној другарици да их ова преда њеној мајци. Логорски кључар је то угледао и обадве је премлатио, али минђуше нису пронађене и њих је добила Милкина мајка. Стрељана је с већом групом 25. маја 1943. године у Јајинцима.

●

ДРАГИЊА–СЕКА КУЗМАНОВИЋ–СИМИЋ, ученица ТА у Ваљеву, рођена 30. новембра 1925. године у Жабарима, у напредни средњошколски покрет укључила се пред рат и примљена је у СКОЈ почетком 1941. године. Под окупацијом је наставила рад у родном селу Жабарима, где је руководила активом СКОЈ-а. Њена кућа је била пункт за партијске раднике и ОК КПЈ за Ваљево. Почетком 1942. године Сека је била члан женског актива СКОЈ-а за гимназију и ТА, који је тад и формиран, а убрзо и члан средњошколског руководства СКОЈ-а. Ухапшена је 4. новембра 1942. године, на основу извештаја који је нађен код једног погинулог партизана у коме је стајало да је она обухватила радом II омладинки. Ништа није признала. После завршене истраге у Управи града Београда упућена је у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланзи 4. децембра 1942. године. Пуштена је из Завода 17. јануара 1944. године. И после њеног хапшења њена је кућа све до краја рата била пункт, где је ОК КПЈ за Ваљево одржао више састанака. Чланови њене породице су одлазили у Ваљево ради обављања разних партијских задатака.
Носилац је Споменице 1941.

се определила за НОП од почетка и активно радила све до ослобођења. Прихватала је партијске раднике, снабдевала их потребним материјалом, успостављала нове везе у селу, политички радила међу људима, прикупљала податке о непријатељу, његовој снази и мерама које је намеравао да предузме. Увек је била присебна, храбра и сналажљива у тешким ситуацијама и никад се није колебала нити одрицала рада.
Кућа Ангелине Кузмановић у Жабарима била је за све време рата сигурно партијско упориште. Ту је ОК КПЈ за Ваљево често одржавао своје састанке, а ту је доведена и Милка Минић после бекства из затвора у Ваљеву 1942. године. Сви њени укућани су активно учествовали у НОБ (муж, кћерка и три сина, од којих су два сина убијена). Ангелина је била и курир и главна веза између партијских радника који су се налазили у њеној кући и партијске организације у Ваљеву. Успостављала је везу и са партијским радницима из околине. Њена кћерка Драгиња је исто тако организовано радила.
И кућа породице Лелековић била је једно од најзначајнијих упоришта за све време рата. Ката Лелековић се са целом својом породицом (четири кћерке: Љуба, Љубинка, Јелена и Ружа и син) ставила на располагање Партији. У њиховим двема кућама стално се одвијао илегални рад. У једној кући било је склониште и ту су се одржавали састанци. ОК а према потреби на краће или дуже време склањали и чланови ОК и партијски радници, јер је то било најбезбедније склониште. Преко Катине кћерке Руже Карне одржавала се веза са симпатизерима НОП.
Од априла 1942. године кућа Славка Манојловић из Балиновића била је упориште партијским радницима. Примала је у своју кућу илегалце, а и сама је активно радила, нарочито међу женама. Половином године успоставила је везу између ОК КПЈ и једне групе активиста.
Смиљана Обреновић из Равња, била је 1942. године веза између инструктора ПК КПЈ за Србију за ваљевски округ Милоша Минића и партијске организације у Ваљеву. Одлазила је са порукама које је предавала Катарини Мутић.
У качерском срезу, августа 1942. године примљена је у Партију Славка Матијевић из Липња (од марта 1943. па до ослобођења била је једини члан КПЈ у селу), а 1943. године кандидована је за члана КПЈ Иванка Обре-

новић из Заграђа. Октобра 1943. године примљена је у Партију Олга Тодоровић из Шутаца и до краја године била једини члан Партије у селу.

Током 1942. године формирано је више актива СКОЈ-а. У актив СКОЈ-а у Бошњановићу примљена је Олга Милисављевић; у женском скојевском активу у Липљу биле су Славка и Чедина Матијевић и Радмила Лазић а у активу СКОЈ-а у Заграђу Иванка Обреновић.

Од краја 1942. године па до завршетка рата упориште партијских радника биле су куће: Персе Росић и Милунке Сретеновић из Липља, Олге Тодоровић из Шутаца и Стаменке Петровић из Живковаца.

Ната Радовиновић из ЈБига, активиста НОП од 1941. године, од 1943. године преузима пошту од илегалних радника и предаје је члановима ОК, а од њих узима другу за илегалне раднике.

Партијски рад на територији ОК КПЈ за Ваљево успешно се развијао до октобра 1942. године, кад је полиција открила готово целу партијску организацију.

Провалу су извршила два одбегла партизана које је полиција ухапсила. Они су открили све што су знали и полиција је дошла до Катарине Мутић, члана ОК која је илегално живела у Ваљеву, јер до тада није била компромитована. У овој провали ухапшено је само у првом налету преко 80 чланова КП, скојеваца и симпатизера НОП. Пао је цео МК КПЈ и МК СКОЈ-а. Међу њима биле су: Катарина Мутић, члан ОК КПЈ за Ваљево, Милева Старчевић, члан МК КПЈ за Ваљево, чланови Партије Зора Ристивојевић, Вера Петковић и Радмила Миловановић, чланови МК СКОЈ-а Олга Пиргић и Станица-Цака Миливојевић, чланови СКОЈ-а: Милка Милошевић, Драгиња-Сека Кузмановић, Марија Мутић и др. Од ухапшених другарица стрељане су у логору на Бањици: Катарина Мутић 14. маја 1943, Милева Старчевић и Милка Милошевић 25. маја 1943, Олга Пиргић и Станица-Цака Миливојевић 7. јуна 1943. године.

Хапшења започета у октобру 1942. продужила су се до пролећа 1943. године. Све оно што је дотле било створено напорним радом готово сасвим је уништено. Мали број чланова КП избегао је хапшење и повукао се у илегалност, а у Ваљеву су остала само два члана Партије. Тада је ухапшена и Зора Грујић, члан СКОЈ-а и умрла под батинама у Специјалној полицији у Београду, 21. новембра 1943. године.

У време провале једино је партијска организација колубарског среза показала већу активност. У јеку провале и хапшења, у децембру 1942, СП КПЈ за колубарски срез организовало је партијску технику и сместило је у кући Миленка Топаловића у Бабајићу. Техником је руководио Миленко, а у раду му је помагала Зорка Бранковић из Бабајића. Техника је радила све до августа 1943. када је Миленко прешао у илегалност.

И поред великих губитака у кадровима које је имала партијска организација на територији ОК КПЈ за Ваљево од јесени 1942. до пролећа 1943. године, преостали чланови КП настављали су рад и стварали нова упоришта.

Почетком јануара 1943. године извршена је реогранизација ОК КПЈ за Ваљево. У новом ОК били су: Милица Павловић-Дара, секретар, Миле Милатовић, Сретен Читаковић и Живорад Гајић.

У срезу колубарском радио је исти СП КПЈ до почетка марта 1943. године, када су четници ухватили Љубинку Марић, члана СП и заклали је 9. марта. Други члан СП Каја Лаловић избегла је хапшење и повукла се у илегалност.

Почетком јуна 1943. године Милица Павловић-Дара, секретар ОК КПЈ за Ваљево формирала је прву партијску ћелију после провале. Секретар ћелије била је Радмила Спасојевић, која је после провале остала у Ваљеву као једини некомпромитовани члан Партије. Члан ове ћелије била је и Дара Певчевић, која је у ћелији одговарала за рад са женама и Роса Пауновић-Круљ, кандидат за члана Партије, која је одговарала за рад с омладином. Роса је примљена у Партију децембра исте године.

Половином 1943. године успостављена је курирска веза између чланова ОК који су радили на терену колубарског и рађевског среза преко куће Милене Спасојевић из Ваљева. Милена је преузела на везу и курире из Београда, Шумадије и других терена. Од њих је примала материјал који су они доносили, а предавала је други који је слао ОК.

У то време у Ваљеву је формиран актив жена. Актив је формирала Радмила Спасојевић, по налогу ОК КПЈ за Ваљево и истим руководила. Чланови актива биле су: Милена Пецељ, Нада Ножица, Вера Певчевић и Споменка Ристивојевић. Јула исте године формиран је Градски одбор

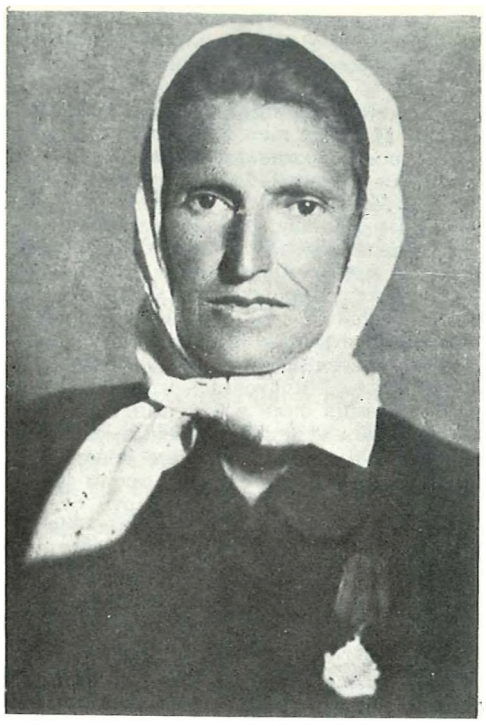

ЗЛАХИЈА РАДОСАВЉЕВИЋ, из Пауна, рођена 10. маја 1893. године у Зарубима, од првих дана устанка укључила се у рад за НОП под утицајем свога сина Миливоја, који је августа 1941. године погинуо као курир Главног штаба НОВЈ. Приликом формирања Ваљевског одреда њена кућа је постала партијско-војни пункт. У кући су боравили чланови Главног штаба и Штаба Ваљевског одреда и чланови ОК КПЈ. Ту су долазили курири Ваљевског одреда и других одреда и одавде одлазили у партизанске јединице и на друге задатке у Србији и Београду. И после расформирања Сувоборског одреда, марта 1942. године, у време најтежег терора, њена кућа је била центар за илегалне партијске раднике и ОК КПЈ. Не само да је Златија пружала сигурно скровиште партијским радницима, него је и сама учествовала у хватању веза с војним и политичким руководствима на овом терену. Ту је боравио извесно време Милош Минић, инструктор ПК КПЈ за Србију и одавде је руководио радом ОК КПЈ за Ваљево. Из куће је одржавана веза са члановима ОК који су били у Ваљеву; сама Златија је одлазила код тих чланова и односила им пошту, а од њих узимала одговоре. У лето 1942. године у кући је одржано саветовање ОК са илегалним партијским радницима и преживелим руководиоцима Сувоборског одреда у вези с припремама за формирање новог одреда. У току 1943. године, када је беснео четнички терор у овом крају, Златија је скривала рањеног Мила Милатовића, члана ОК и ниједног момента се није поколебала у својој оданости НОП мада су је четници хтели да закољу. Све до краја рата она је истрајно и самопрегорно примала у своју кућу партијске раднике и родитељски бринула о њима.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

АНГЕЛИНА КУЗМАНОВИЋ, из Жабара, активиста НОП. Њена је кућа од првих дана устанка била пункт за одлазак у одред, а веза је ишла преко шеног сина Слободана, који је стрељан 1941. године. И после његове погибије, у кући су се често одржавали састанци ОК и скривали чланови ОК. У кућу је доведена и Милка Минић после бекства из затвора у Ваљеву. Ангелина је била курир и веза илегалаца који су боравили у њеној кући с партијском организацијом у граду. Одлазила је у Ваљево на разне пунктове, где је добијала материјал и извештаје које је доносила илегалцима. Чувала је у својој штали рањеног Мила Милатовића, члана ОК мада су четници били у близини. Цела њена породица активно је радила за НОП. Поред сина Слободана, још једног њеног сина убили су четници, трећи је заробљен као партизан, а четврти отеран у Смедеревску Паланку. Кћерка Драгана је такође ухапшена у јесен 1942. године и отерана у Смедеревску Паланку. Хапшен јој је и муж и дванаестогодишњи унук. И поред великог терора њена кућа је за све време рата била отворена партизанима.

КУКА И ШТАЛА ПОРОДИЦЕ КУЗМАНОВИН У ЖАБАРИМА, ГДЕ СУ ЗА СВЕ ВРЕМЕ РАТА ОДРЖАВАНИ САСТАНЦИ ОК КПЈ ЗА ВАЉЕВО И СКРИВАЛИ СЕ НА ДУЖЕ ИЛИ КРАКЕ ВРЕМЕ ЧЛАНОВИ ОК

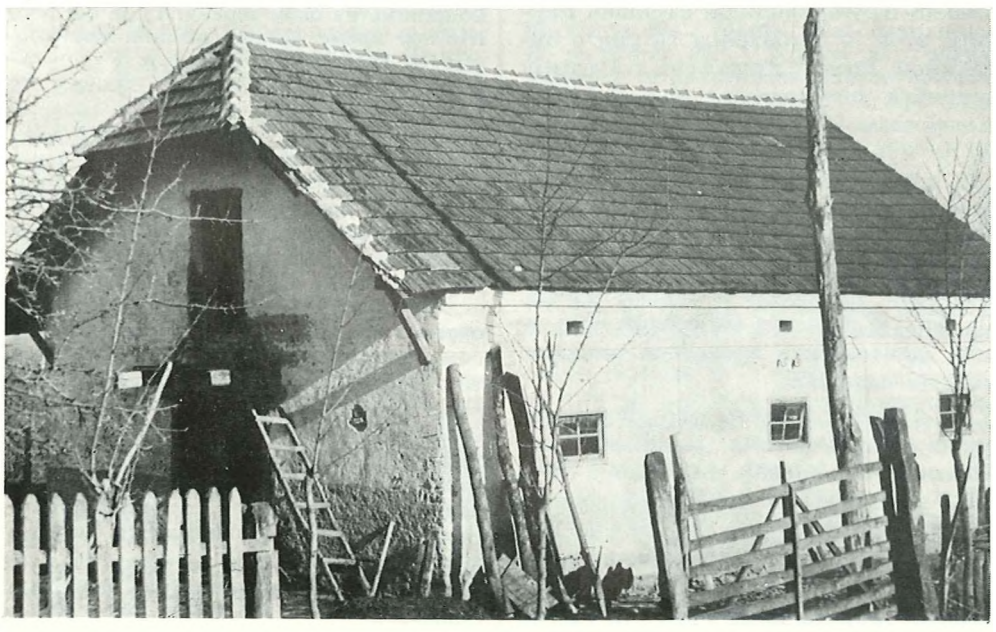

АФЖ за Ваљево, на конференцији која је одржана у стану Јелене Вучинић. У одбор су ушле: Нада Ножица, председник, Дара Певчевић, секретар, Споменка Ристивојевић, Лела Вучинић и Милена Пецељ. Почетком 1944. године из Одбора је изашла због болести Споменка Ристивојевић, а нешто касније и Дара Певчевић због четничког прогањања, а остале су радиле до ослобођења. Град је тада подељен на четири рејона и у сваком је формиран актив жена. Чланови ових актива биле су: Коса Живановић, Марица Миловановић, Живка и Рада Петковић, Каћа и Мица Живановић, Настасија Јеремић, Цвета Нинић, Вера Певчевић, Радмила Миловановић и друге.

Током 1943. године упориште партијских радника у колубарском срезу биле су куће: Ленке Рафаиловић из Берковца, Софије Крговић из Врачевића, Љубице Јанковић из Пауна, Наталије и Ружице Ускоковић из Ракара и Вуке Николић, учитељице у Мионици. Софију Крговић и Љубицу Јанковић због активног рада за НОП претукли су четници. Наталија и Ружица Ускоковић су се укључиле у рад за НОП од почетка устанка, а током 1942. године успостављале су везу између активиста и суседних села и партијских радника који су остали на терену.

Почетком септембра 1943. године ОК КПЈ за Ваљево организовао је у Балиновићу 15-дневни партијски курс за другове које је требало послати на политички рад у срезове ваљевског округа. Предавачи су били нови секретар ОК Милован Милосављевић, кога је ПК упутио као помоћ ваљевском ОК непосредно пред одржавање курса и дотадашњи секретар Милица Павловић-Дара, а курсисти: Андрија Савчић, Каја Лаловић, Миленко Топаловић, Живорад Гајић, Мика Вујковац и једна петорка из Шумадије која је била на овом терену. Храну курсистима носила је Славка Манојловић из Балиновића.

Крајем септембра 1943. године, преко територије општине Цветановац, која је била веза са Шумадијом, пребачена је једна група ваљевских партијских радника у Шумадијски одред. У тој групи биле су од другарица: Милица Ножица, ученица из Ваљева, Каја Лаловић, домаћица из Санковића и Бисерка Живановић, ученица из Ваљева.

У посаво-тамнавском срезу од пролећа 1943. године постојала су јака упоришта у неколико села. У то време је и ОК КПЈ за Ваљево највише

боравио на том терену. Јака упоришта су постојала у: Коцељеву, Суботици, Малом Бошњаку, Каменици, Крнулама, Скупљену, Прову и Бресници. У овим селима било је по неколико породица које су одржавале везе са партијским радницима и пружале им сваку помоћ. Нарочито су се истицале жене. Оне су често примале на себе теже задатке — вршиле су курирску службу, спремале јело и доносиле га на одређено место где су боравиле групе илегалаца, преносиле разна обавештења и сл. Није било случаја да је иједна жена или омладинка нешто одала мада је терор окупатора и четника био велики.

Упоришта у селу Бресници биле су куће Мирославе и Даринке Васић и жене Слободана Илића; у Коцељеву: куће Вукосаве Радовановић, Цане Нинковић и мајке илегалца Владимира Вуковића; у Суботици: куће Мирославе Димитријевић, жене Драгојла Ранковића, Љубице Васић, Зорке Димитријевић, породице Леке Лукића, породице Андрије и Милорада Ђукића и породице Аце Живковића; у Малом Бошњаку: куће Косане Милићевић, Наталије Гавриловић и породице Радоја и Пауна Марковића; у Каменици: куће породице Михаила Јовановића, породице Богића Петровића, Милорада Мандића и Војислава Николића; у Јаловику кућа Вере Гајић; у Баталагама куће породица Ђурић и Радовановић и кућа Машинке Тодоровић; у Белотићу кућа Ива Исаиловића и њешве жене. Ивину жену су убили четнички одметници 1946. године.

Колико је био развијен НОП у Посазо-тамнави најбоље потврђује чињелица да је на овој територији у тренутку ослобођења, у јесен 1944. године, постојало десетак скојевских актива са око 120 чланова. У тим активима био је добар део омладинки. У Крнулама су јуна 1944. формирана два актива СКОЈ-а, један је био састављен од омладинки: Сека Марјанац, секретар, Живана Павловић, Милинка Малешевић и Десанка Ђинић

У 1944. години оживљавање партијског рада и НО покрета добијало је све шири замах.

У пролеће 1944. године ОК КПЈ за Ваљево штампао је летак којим је позивао народ ваљевског и подрињског округа на последњи обрачун са окупатором и домаћим издајницима. Летак је дељен по целом ваљевском округу и неким срезовима подрињског округа. Ноћу између 5. и 6. маја омладинци су спровели одлуку ОК како ју је ОК замислио и растурили

ИЗВОД ИЗ ИЗВЕШТАЈА ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА КПЈ ЗА ВАЉЕВО ОД 1. НОВЕМБРА 1943. ГОДИНЕ ПОКРАЈИНСКОМ КОМИТЕТУ КПЈ ЗА СРБИЈУ О БРОЈНОМ СТАЊУ, РАСПОРЕДУ И ТЕРОРУ КВИСЛИНШКИХ ЈЕДИНИЦА У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ[1])

Штаб 16 див. предложио је да мобилишемо људе из Рађ.(евине) и шаљемо их у 16 див. ради стварања једне чете а да ће другови из 16 див. дати оружје и оспособити чету војнички и политички. Поред тога обећали су да у ту чету прикључе све људе који се налазе у тој дивизији из осталих бригада. Другови који раде у Рађ. почели су да мобилишу и гиаљу преко Дрине. Досада су пребагл,или 5 људи, услед четника није се могло доћи до вигие људи, али су неки позвани писмено. Пошто се 16 див. повукла, како ће ићи даље пребагцс-еање видгћемо. Региено је да тамо пођу Мика[2]) и Дара[3]) чим буде осигурано прихватање од стране другова из Рађ.(евине). По директиви друга Вука тре-\ бали смо и те људе пребацити у Шум.(адију) а то нгссмо зато, јер на толику даљину не би нм пошли људи, а и постоји могућност да у путу настрадају. Јавите о овоме да ли смо правилно поступили.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Друг. поздрав
ОК ВАЉ-(ЕВО).

[1]) Зборник ВИИ, том I, књига 5. стр. 353.
[2]) Милован-Мика Милосављевић, секретар ОК КПЈ за Ваљево.
[3]) Милица Павловић-Дара, члан ОК КПЈ за Ваљево.

ЛЕПОСАВА МИХАИЛОВИЋ, из Кључа, пре рата је била напредна омладинка и 1941. године је примљена у СКОЈ. Истицала се радом. Почетком новембра 1941. године ухапсили су је четници с већом групом активиста и отерали у затвор у Мионици. Кад је пуштена после неколико дана наставила је рад. Сарађивала је са скојевском групом у селу Санковићу. Носила је и делила пропагандни материјал по селу, обавештавала партијске раднике о кретању непријатеља. Априла 1943. године ухапсили су је недићевци и отерати у затвор у Мионици. Тучена је и малтретирана да ода сарадњу са партизанима. На интервенцију је пуштена после неколико дана. Међутим, два дана после изласка из затвора, четничка тројка ју је извела из куће и одвела у Осечиницу, где је премлаћена, а затим одведена у Робаје и ту заклана и још жива бачена у бездан.

МИЛЕНА АЋИМОВИЋ, ученица гимназије из Љига, врло млада се укључила у напредни средњошколски покрет као ученица гимназије у Београду. Примљена је у СКОЈ крајем 1940. или почетком 1941. године, када је формиран женски скојевски актив у Љигу. Радила је под врло тешким условима, јер ју је отац држао у кућном притвору. Септембра 1941. године је ступила у Ваљевски одред и одређена да ради у болници у Мратишићу, а затим у Буковцу. После напада четника на партизане послата је за болничарку II чете Колубарског батаљона. Истицала се и као болничарка и као борац. Ухваћена је фебруара 1942. године и дотерана у затвор у Љигу, а затим спроведена у Београд и пуштена јуна исте године. Вратила се у Љиг, али је већ августа поново ухапшена од Немаца и отерана у логор на Бањици, а затим у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, где је остала до његовог расформирања. После ослобођења је била члан СК КПЈ и секретар СК СКОЈ-а за качерски срез. Погинула је несрећним случајем 1945. године.

летак одједном по свим селима. После растурања летка ухапшено је више сарадника НОП међу њима: Наталија и Ружица Ускоковић из Ракара, Мила Јосиповић, учитељица у Бабајићу, Цаја и Станица Николић из Бошњановића и Обренија Милићевић из Јајчића. Све ухапшене жене убрзо су пуштене.

Коначно ослобођење се већ осећало када је ОК КПЈ за Ваљево претрпео још један тежак губитак. Јуна 1944. године у селу Јошеви пали су четницима у руке Милица Павловић-Дара, члан ОК КПЈ за Ваљево и Андрија Савчић-Баја. После зверског мучења обоје су убијени.

Са ослобођењем Ваљева, 15. септембра 1944. године, и ваљевски округ је био коначно очишћен од окупатора и домаћих издајника. Тада је велики број омладинки ступио у НОВ. До краја септембра ступиле су у НОВ као борци и болничарке: Милица и Љубинка Гавриловић из Ратковца (обе погинуле на Сремском фронту), Милица Мићић из Маркове Цркве, Јелица и Милева Гавриловић из Планинице, Станика Урошевић и Богосава Ристановић из села Ба, Вера Спасојевић, Бисерка Никић и Драга Срећковић из Кадине Луке, Цана Радисављевић, Ната Илић и Зора Бранковић (погинула на Сремском фронту) из Бабајића, Десанка Кустурић-Ђука из Цветановца, Милева и Душанка (погинула на Сремском фронту), Радисављевић из Велишевца, Радмила Папић, Загорка Келић, Јела Матић и Ленка Симић из Ракара, Зора Филиповић, Бранка и Гвозденија Бранковић и Олга Милисављевић из Бошњановића, Видосава Маринковић из Јајчића, Драга Белић из Причевића, Стана Весић из Вировца, Драга Савић са Уба, Круна Јанковић из Црвене Јабуке (погинула 29. октобра 1944. на Честину), Даринка Шимунић, Дуња Јовановић, Вишња Ковачевић и Босиљка Јелисијевић из Брежђа. Босиљка је на Сремском фронту под паљбом извукла митраљез, пошто су три борца око њега погинула. Септембра 1944. ступила је у НОВ као болничарка и Зага Иванова из Мојковића. У војсци је остала до 19. фебруара 1945. када је отпуштена као болесна. Умрла је у санаторијуму у Бањи Ковиљачи 11. маја исте године. Октобра 1944. ступила је у НОВ као болничарка Живка Танасковић, а новембра исте године Лепа Јакшић, обе из Ваљева.

ТЕРОР

И ваљевски округ, као и многи други окрузи у Србији, претрпео је страховити терор. Четнички одреди са својим по злу чувеним „црним тројкама", чији је главни задатак био клање народа, починили су нечувене злочине. И многе жене су својим животом платиле оданост и привржености НОП. Милицу Јорданов из Љига ухватили су четници и предали Немцима, који су је с већом групом активиста стрељали на Крушику крајем новембра 1941. године. Приликом хапшења Милица је пружила отпор заједно са двојицом партизана који су се нашли у њеној кући.

Истога месеца четници Косте Пећанца ухватили су Љубицу и Даринку Дугалић из Драгоља (мајку и сестру народног хероја Душана Дугалића) и отерали у логор на Бањици, где је Љубица умрла 1942. године.

Крајем 1942. године заклали су Мишу Минић из Драчића, припадника Ваљевског партизанског одреда, која је после повлачења одреда добила задатак да политички ради у свом крају;

22. јануара 1943. године заклали су Новку Ристић из Белотића, а 9. марта исте године Љубинку Марић из Мионице, члана СП КПЈ за колубарски срез. Два-три дана после Љубинкине смрти четници су ухватили Лепосаву Михаиловић из Кључа, довели је у Робаје и ту је заклали, а њен леш бацили у провалију. У исто време поведена је на клање и Деса Бојиновић из Робаја, али је она успела да побегне. У пролеће 1943. године заклали су Јованку Минић из Драчића и Радовинку Ивановић из Полома; јуна исте године на гробљу у Јасеновцу Радмилу Марковић, учитељицу из Козличића, 20. августа Десанку Радосављевић и Јелену Шошкић из Ваљева; 10. септембра Милеву Станијић из Планинице. Истога месеца заклали су: Стојку Којић из Славковице, Василију и Загорку Ђурић из Комирића и Ружицу Петровић из Белотића; 21. новембра Неранцу Тодоровић из Докмира; 24. децембра Милену Мандић из Ваљева. Милену су четници извели из Ваљева, довели је у село Бранковину и пошто су је премлатили још живу су је бацили у јаму. У току 1943. године заклали су у Грабовици учитељицу Раду Костадиновић; у Лопатњу Милицу Мијајловић; у Осечини Ружу Миловановић.

Свој зверски посао четници су наставили и 1944. године: 29. јануара заклали су Соју Секулић из Белотића; 16. маја Живку Јевремовић из Каленића; августа Љубинку Јефтић из Попадића; септембра Даницу Богићевић из Лисог Поља; Лену и Милу Јовановић из Попучки заклали су после дугог мучења и бацили их у бунар.

Хапшења припадника НОП била су редовна појава. Вршили су их и Немци и четници.

Крајем 1941. године четници су ухапсили Наду Дујић, кандидата за члана КПЈ из Љига. Држана је по разним затворима до 1943. године када је пуштена. Пребацила се у Београд и променила име. У лето 1944. године прешла је у Банат и августа исте године ступила у Јужнобанатски одред. Остала је у војсци до 18. маја 1945. године.

Августа 1942. године Немци су ухапсили: Олгу Апостоловић, члана КПЈ из Бабајића, Драгославу-Дуцу Ковачевић, Олгу Јаковљевић, Милену Аћимовић, Олгу и Дринку Петровић из Љига. Отерали су их најпре у Горњи Милановац, затим у Крагујевац, а одатле у логор на Бањици. На Бањици су задржане Олга Апостоловић, Драгослава-Дуца Ковачевић и Олга Јаковљевић до марта 1943. године када су интерниране за Немачку, где су остале до краја рата. Милена Аћимовић, Олга и Дринка Петровић спроведене су у логор у Смедеревској Паланци, где је Милена остала до расформирања логора, а Олга и Дринка до октобра 1943. године.

Септембра 1942. године ухапшена је у Цветановцу Станојка-Цана Радојевић из Љига. Године 1941. у њеној кући се налазио партизански магацин. После губљења слободне територије хапшена је и малтертирана више пута. Спроведена је у логор на Бањици и стрељана 17. децембра 1942. године. Кад су је повели на губилиште, поздравила се са свима и насмејана изишла.

У току 1942. године хапшене су: Стевка Пантић, Смиља Деспић, Милева Продановић Марија Дудић, Даринка Ћосић, Анета Станишић, Милица Милићевић и Томанија Матељевић, све из општине Петнице.

Почетком 1943. године ухапшена је Перса Дудић Вујковац, активиста НОП из Клинаца и спроведена у логор на Бањици. Јуна исте године транспортована је у Аушвиц, где је

НАРОДЕ ВАЉЕВА И ПОДРИЊА')

Хитлеровске разбојничке хорде распадају се под страховитим ударцима Црвене армије и котрљају се незадрживо на запад. Под моћним ударцима Црвене армије и совјетских народа пуцају немачка утврђења. Јуначка Црвена армија пробила је немачка утврђења на Карпатима у дужини од 200 км., избила на совјетско-чехословачку границу и угила у Румунију вигие од 90 км. На дојучерашњој граници поробљене Чехословачке лепрша се слободарска застава и наговештава како ослобођење Чехословачке тако и целе Европе од мрских немачких отимача. Немачке хорде бацају оружје и у хиљадама се предају Русима. Они остављају на стотине тенкова, топова и другог материјала. Они панично беже бацајући оружје и опрему, али се неће задржати ни у Берлину код свог сулудог Хитлера. Црвена армија се налази непуних 500 км од Београда, а наши савезници,и Енглеска и Америка 120——150 км од положаја нагие Народноослободилачке војске.

Иде Црвена Армија, уништава фашистичке гадове, носи слободу свима потлаченим и поробљеним.

Нагии велики савезници: Енглеска и Америка са јаким ваздухопловним снагама свакодневно уништавају немачку ратну индустрију и позадину, војне објекте и саобраћајне центре. Свакодневно се сручује на главе алапљивих Фриг^ева хиљаде и хиљаде тона експлозива. Пожари изазвани савезничким бомбама непрестано горе. Горе Хитлерове фабрике оружја и муниц,ије, горе немачки хангари и градови.

Народи поробљене Европе дижу се на оружје. Јача Народно-ослободилачка борба у Грчкој, Албанији, дижу се народи Чехословачке и Мађарске. Лете фагиистички возови са трупама. и материјалом у ваздух, *прагите пушке поробљених народа Европе који се дижу за своју слободу и независност.*

ВАЉЕВЦИ И ПОДРИЊЦИ!

Хитлер и његове слуге: Недић, Љотић и Дража Михајловић употребљавају сва средства да зауставе вал народне борбе у Србији. Они убијају на стотине и стотине родољуба, жена и девојака, пале, кољу и пљачкају широм Србије. Широм Ваљевског округа пишти народ од Дражиних измећара Негика Недића, Реље Додера и Гарагана У Колубари; Рачића и поп Ђиђе у Рађевини и Посавo-Тамнави; Милоша Радосављевића и Пере Тегетлије у околини Ваљева; злогласног полицискот жбира Миличића и Рогића у околини Бајине Баште. Они у савезу са окупатором у савезу са излапелим старкељом Недићем желе да у крви угуше народну борбу и поврате оно старо предратно.

ВАЉЕВЦИ И ПОДРИЊЦИ!

У данима када Хитлерова ратна магиина пуца уздуз/с и попреко, у данима када Црвена армија напредује више од 60 км. дневно, када се дижу поробљени народи Европе, на вас су навалили недићевски и дражиновски гадови да вас мобилишу и отерају на фронт у долину Ибра, код Иваньице и на Дрину; да се борите против ваше браће, против вагие слободе и независности. Они вас терају да се борите за Хитлера, за пропалу државу Недића, они вас терају да продужујете своје ропство, да продужујете живот окупатора и њихових паса Недића, Љотића и Драоке Михајловића.

Подигните свој глас! Окрените се против ваших непријатеља! Прелазите на страну нагие Народноослободилачке војске. Бежите од насилне мобилизације окупаторских слугу и прљавих љотићеваца и вагиљивих четника, прелазите на страну вагие браће партизана који више од *три године лију крв против окупатора и издајника.*

Ако морате гинути, гините као гито су вагии стари гинули не повијајући врат пред окупатором и издајницима. Борба се приближује крају! Ступајте у наше редове да заједнички уништимо непријатеља и извојујемо себи слободу!

ОМЛАДИНО!

На тебе су бацили око немачке слуге Недић, Љотић и Дража Михајловић. Тебе мобилигиу и шаљу на ратну кланицу. Тебе у првом реду терају да се бориги за прљаве рачуне окупатора и његових слугу.

Већ је маса омладинаца обучена у издајничке љотићевске униформе и послана на фронт против наше Народноослободилачке војске *у долину Ибра, код Иваньице, и на Дрину. Већ је маса њих изгинула као издајници, лијући крв против своје браће, за рачун окупатора и његових слугу, а против своје слободе и независности.*

Велики део омладине мобилисан је од четника и отеран на границу Ужичког и Ваљевског округа тобоже на „маневар". Али су то само трикови издајника. Они су отерани на Дрину против наших дивизија. То су стари трикови издајника да не би бежала остала омладина. Њима је потребно јоги младих живота, њима је потребно јоги омладине да је *погиаље у борбу да се бори за њихове издајничке циљеве. Они спремају нове мобилизационе спискове. Поново су почели да мобилигиу љотићевски гадови. Већ су пошле поново дражиновске „црне тројке" да хватају нови број омладине. Још се пугии свежа крв невино изгинуле омладине на Ибру, Иваньиг^и и Дрини, а спрема се нова хајка* на *омладинце. Недићевски гадови и вагиљиви четници уткују се ко ће више да отера на кланга^у омладине да би се удобрили свом крвавом господару.*

Омладино! Брани свој понос. Не буди измећар душманина свога народа. Не дозволи да будеги јагње које ће мирно одвести на кланицу огавне слуге окупатора Недић и Дража Михајловић. Пођи тамо где се боре хиљаде младих Срба. Сврставај се у редове наше јуначке Народноослободилачке војске.

Ви, мобилисани, уништавајте вагие старешине и официре, који вас воде у смрт и прелазите на страну ваше браће партизана који се боре за бољу и срећнију будућност младих.

Ако морате проливати крв, пролијте је у борби са непријатељем, који је разорио наше домове и побио наше очеве. Покажите се достојни ваших предака Синђелића, Старине Новака, Стари,а Вујадина и његових синова, који су секли турске главе по друмовима и планинама. На недићевску и четничку мобилизаи,ију одговорите масовним ступањем и преласком у редове Народноослободилачке вој с ке.

МАЈКЕ И СЕСТРЕ!

Не дајте вагиу дег^у и браћу у зликовачке руке брадатих четника и љотићевских гадова. Ви не смете дозволити да вагии синови и браћа постану злочини,и и кољагии. Не смете дозволити да се боре против своје браће који се боре за слободу. Не смете дозволити да се боре за рачун Хитлера, Недића и Драже Михајловића. Благосиљајте их и шаљите нама народној војсци. Шаљите их вашој браћи партизанима да заједнички унигитимо окупатора и издајнике: Дражиновске и љотићевске силеци^е и батинаше.

Позивамо и вас жене, наше мајке и сестре, да и ви *узмете учешћа у овој светој Народноослободилачкој борби. Позивамо и вас да с пушком у руци светите ваше поклане и силоване сестре и кћери.*

МОБИЛИСАНИ ЧЕТНИЦИ И „ДОБРОВОЉЦИ"!

И вама се обраћамо. Вама које су љотићевски зборагии на силу отерали од својих кућа, од *својих милгсх и драгих.*

Обраћамо се вама, четницима док они пљачкају и батинају наш напаћени народ. Обраћамо се и позивамо да бежите из редова „добровољаца" тих немачких слугу, да бежите из редова кољаша и паликућа Дражиних четника, да не огрезнете у крви и злочинима које они чине. Ступајте у редове наше Народноослободилачке војске, да заједнички уништавамо окупатора и издајника.

Доле присилна мобилизација коју спроводе слуге окупатора: Недић, Љотић и Дража Михајловић.

ДА ЖИВИ НАША НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА И ЊЕН ВРХОВНИ КОМАНДАНТ МАРШАЛ ТИТО!

ЖИВЕЛА КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ ОРГАНИЗАТОР НАРОДНЕ БОРБЕ!

ЖИВЕЛИ НАШИ ВЕЛИКИ САВЕЗНИЦИ СССР, ЕНГЛЕСКА И АМЕРИКА!

СМРТ ОКУПАТОРУ И ЊЕГОВИМ СЛУГАМА!

КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ ОКРУЖНИ КОМИТЕТ ЗА ВАЉЕВО

Ваљево
30. IV 1944 године

') ИРПС

***ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ*[1])**
Пов. бр. 3105
30 августа 1943 године
Ваљево

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗВЕДНОСТИ
Команди јавне безбедности

БЕОГРАД

Начелство среза тамнавског депегиом Пов. бр. 691 од 30 августа 1943 године доставља:

„На дан 28 августа т.г. од стране немачке казнене експедиције за одмазду убијени су Крнић Драгутин, земљорадник, стар 92 године, Крнић Мирослав, земљорадник, стар 33 године, Крнић Радослав* сгор *4 године, Крнић Слободан стар 2 године, Крнић Александар, стар 62 године, Крнић Живодарка 62 године, Крнић Софија 32 године, Крнић Живана 80 година, Крнић Даница 35 година, Крнић Бозкана 15 година, Ранковић Милан 64 године сви из Звиздара, Ковач Перо 43 године, Ковач Стана 37 год., Ковач Љубица 9 год., Ковач Дугиан 13 год., Ковач Даница 11 година, Вуковић Браико 35 год. сви избеглице из Херцеговине. У Памбуковици рањен је због одмазде и у ваљевској болници умро Васиљевић Зоран 15 година.* **У Врелу убијена ради одмазде** ***Живана Матић 27 година и Борка Матић 38 година. Из Палбуковице одведен је Жујевић Мика резервни официр.

Детаљан извештај данас упућен”.

Предње ми **је** ***част доставити у вези извештаја Пов. бр. 3103 од 30. VIII 1943 године с молбом на знање.***

(М.П.)

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
Душ. Лукић, с. р.

[1]) ВИИ, бр. 27/6—1, К. 23.

***ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ВАЉЕВСКОГ*[1])**
Пов. бр. 3116/43
1 септембра 1943 године
Ваљево

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Команди јавне безбедности

БЕОГРАД

Начелство среза тамнавског депешом Пов. бр. 697 од 31 августа 1943 године доставља:

„30 августа т.г. око 16 часова од стране немачке војске за одмазду убијена је у селу Звиздару **Љубинка** ***из Совљака*** **стара** ***16 година и тешко рањена*** **Драгиња Лазић** ***из Стубленице стара 80 година”.***

(М.П.)

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
(потпис нечитак)

[1]) ВИИ, бр. 26/8—1, к. 23.

умрла од мучења и глади. У исто време ухапшена је и спроведена на Бањицу Љубица Андрић из Пецке. Пуштена је из логора крајем 1943. године.

Због сарадње с партијским радницима ухапшене су 16. марта 1943. године Даринка и Надежда Костић из Паштрића и Спасенија Давидовић из Велишевца.

Априла исте године ухапшене су: Каја Лаловић, члан Среског повереништва за колубарски срез из Санковића и активисти НОП Савета Марић из Мионице и Деса Бојиновић из Робаја. Пуштене су из затвора у Ваљеву почетком маја. Крајем маја 1943. године ухапшена је по налогу немачке полиције Вукосава Божић-Николић, учитељица у Мионици, а јула исте године Даринка Раљић, учитељица у Грабовици и Надежда Лазић из Орашца.

Августа 1943. године ухапсили су четници због активног рада за НОП: Нату Радовиновић и Надежду Симић из Љига, Гвозденију Бранковић из Цветановца, Косу Матуновић из Ваљева и Наду Војиновић, члана КПЈ из Љига, која је по задатку Партије живела у Белановици. Све су пуштене после неколико дана.

У јесен 1943. године четници су ухапсили и предали Немцима Новку Весић, Јованку Богдановић, и Загорку Радивојевић, активисте НОП из села Такова. После мучења у Специјалној полицији у Београду спроведене су у логор на Бањици, затим у Аушвиц, где је Новка усмрћена, а Јованка и Загорка су се после рата вратиле у земљу.

Новембра 1943. године ухапшене су због скривања партијских радника Данка Илић и Радмила Вучићевић из Радљева и Вукосава Мирковић са Уба. Данка Илић и Вукосава Мирковић пуштене су из затвора у Ваљеву, а Радмила Вучићевић је отерана на Бањицу, где је остала до расформирања логора.

Почетком децембра 1943. године ухапшене су због скривања партијских радника Андријана и Олга Јевремовић из Каленића. Из затвора у Ваљеву спроведена је у Специјалну полицију у Београд Олга Јевремовић и упућена у логор на Бањици као кривац II категорије.

Да би спречили оживљавање НО покрета Немци су повремено слали казнене експедиције на она подручја на којима се покрет ширио, да би на тај начин застрашили народ и спречили да га пружа помоћ партијским

радницима који су на том терену деловали. Тако је 28. августа 1943. године немачка казнена експедиција упала у нека села тамнавског среза и зверски се разрачунала са голоруким старцима, женама и децом. У селу Звиздару убијено је 17 људи, жена и деце. Међу убијеним било је стараца од преко 90 година и деце од две године. Тада су убијене: Живана, Живодарка, Даница, Софија и Божана Крнић из Звиздара и Стана, Даница и Љубица Ковач, избеглице из Херцеговине настањене у Звиздару. У овом селу су 30. августа Немци убили и 16-годишњу Љубинку из Совљака, а тешко ранили Драгињу Лазић, старицу од 80 година из Стубленице.

Окружно Начелство Округа Ваљевског[1])
Пов. број 4241/43
31 децелбра 1943 године
Ваљево

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
К А Б И Н Е Т

Б Е О Г Р А Д

4) У последње време на територији среза тамнавског прикривао се познати комунистички функционер Андрија Мазињанин. Органи СДПС. среза тамнавског повели су истрагу и истрагом установили да су следећа лица прикривали Мазињанина и снабдевали га дуваном и осталим потребама, па чак му и новине давали на читање и то: . . . **Вукосава Мирковић,** ***домаћица из Уба,*** **. . . Новка Весић,** ***домаћица,*** **Јованка Богдановић,** ***домаћица,*** **Загорка Радивојевић,** ***домаћица, . .. сви из Такова . . .*** **Радмила Вучићевић,** ***домаћица из Радљева. .. .*** **Олга Јевремовић,** ***домаћица, и*** **Андријана Јевремовић,** ***домаћица из Каленића, сви из среза тамнавског. Сва ова лица по тражењу Гестапо-а из Ваљева предата су Гестапо-у у Ваљеву.***

М.П.

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
(потпис нечитак)

■) ВИИ, рс-г. бр. 7/1—1, К. 25.

ОКРУГ КРАЉЕВО

Спо.меник отпору и страдању у Краљеву
Рад вајара Лојзе Долииара

Немачка оружана сила од данас више неће праштати него ће одређену меру за једног убијеног немачког војника стрељање 100 Срба, бити од данас спроведено Даље се даје на знање, да данашњим даном за народ ових крајева ступа на снагу закон најтежих репресалија, т. ј неће бити само стрељано 100 Срба за једног Немца већ и уништење и породице и имовине

Наредбом команде места почевши данашњим даном важи за град Краљево

ВАНРЕДНО СТАЊЕ

са преким судом.

Краљево 15 Октобра 1941

У Краљевачком округу пре рата није било женских организација. Партија је после окупације и формирања одреда појачала рад међу женама. То је било задужење чланова Партије, СКОЈ-а и кандидата КПЈ.

Члан ОК КПЈ за Краљево била је Олга Милутиновић, као секретар ОК СКОЈ-а. Везу између ОК КПЈ за Краљево и ПК КПЈ за Србију одржавале су до октобра 1941. Олга Милутиновић и Љубинка Шутић, а курир ОК КПЈ за Краљево била је Рада Кочовић.

По одлуци ОК КПЈ формирана је група другарица са задатком да у граду и околним селима организују болничарске курсеве и да у групама политички раде са женама. За кратко време у Краљеву су формиране две групе са по 20 жена и омладинки, а у селу Рибници група од 6 омладинки. Састанци са женама у Рибници одржавани су у кући Станице Дугалић.

Први санитетски курс у Краљеву, којим је руководила др Милева Карајовић, похађало је око 30 жена и омладинки. Другим курсом руководила је Мила Вилотијевић, а трећим Милунка-Лула Богавац. Ове курсеве је похађало око 40 жена симпатизера.

И ОК СКОЈ-а је августа 1941. године организовао два санитетска курса за омладинке. Полазнице једнога од тих курсева, охо 15 скојевки, ишле су на практичне вежбе у болницу захваљујући лекару Власти Никодијевићу, који је касније стрељан као сарадник НОП.

Двадесет и другог јуна 1941. кројачица Лепава, која је од свог познаника из жандармерије сазнала да предстоји хапшење комуниста, обавестила је неке другове за које је знала да су комунисти. Тако је обавештен ОК КПЈ за Краљево, који је одмах дао директиву да комунисти напусте град и пођу у села, а и сам се повукао из Краљева у Рибницу. Већина комуниста била је на време обавештена и склонила се, а мањи број необавештених остао је у граду. Два дана касније, 24. јуна у зору полиција је ухапсила 26 другова и 6 другарица, међу којима су биле: Олга Јовичић-Рита, њена мајка Љубица Јовичић, Даница Јаснић-Кока, др Радмила Радовановић и Софија Кановић. ОК је организовао акцију за спасавање ухапшених, која није успела. Акција је поновљена 4. августа и тада су из затвора побегла четири друга, међу њима Олга Јовичић-Рита и Даница Јаснић-Кока; прескочили су затворске жице, препливали Ибар и провлачећи се кроз кукурузе стигли у одред.

У августу 1941. у краљевачком округу међу 90 чланова Партије, биле су другарице: Даца Благојевић, Милунка-Лула Богавац, Десанка Ђорђевић, Јованка Ђорђевић-Бечлика, Даница Ћубанук, Даница Јаснић-Кока, Олга Јовичић-Рита, Софија Кановић, Зора Крцуновић, Јованка Лекић, Дара Марковић, Олга Милутиновић, др Радмила Радовановић, Милка Траиловић и Љубинка Шутић, кандидат Мила Вилотијевић; у РибнициМилка Дугалић, Драга Николајевић и Рада Кочовић; у Витановцу кандидат за члана КПЈ, учитељица Добрила Петровић-Зденка.

Партија је имала великог утицаја на народ овог краја, па су другарице чланови КП и кандидати са успехом окупљале жене, од којих је већина имала неког свога у партизанима, те су биле спремне да извршавају разне задатке: прикривале су илегалце, прикупљале оружје и други ратни материјал, спремале храну и одећу, преле вуну, плеле итд. Само на овим пословима било је ангажовано више од 100 жена, међу њима: Јулка Аврамовић, Милева Богавац, Лена Видаковић, Стака Драгишић, Достана Ивковић-Гиљанче, Роса Јевтић, Јелисавета Краинчанић, Милунка Лекић, Перка Луковић, Босиљка Љубичић, Иванка

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ОЛГА-РИТА ЈОВИЧИЋ рођена 20. фебруара 1920. у Ужичкој ПоЖеги у породици кројача Душана Јовичића, познатог комунисте у овом крају, основну школу и гимназију завршила је у Краљеву, где је Душан Јовичић прешао с породицом да би избегао прогоне полиције у Пожеги. Кад добар ђак и члан литерарне дружине, укључила се већ у петом разреду гимназије у напредни омладински покрет, а у шестом постала истакнути члан СКОЈ-а. Преузела је вођење школске књижнице и снабдела је богатим избором напредне литературе, због чега је њен рад подвргнут строгој контроли а забрањене књиге школске власти су спалиле.

Године 1939. уписала се на Технички факултет у Београду и постала активан припадник и организатор напредног студентског покрета. Децембра 1939. учествовала је у демонстрацијама студената и крвавим сукобима с полицијом у којима је на барикади поред ње погинуо студент — комуниста из Краљева Мирко Луковић. Постала је члан КПЈ 1940. Годину дана касније, 22. јуна 1941. окупаторске власти у Краљеву, ухапсиле су Олгу и њену мајку са групом истакнутих комуниста. Сви ухапшени, изузев Олгине мајке која је пуштена из Окружног затвора, одређени су за стрељање. Уочи стрељања краљевачких комуниста, партијска организација организовала је њихово бекство. Олга Јовичић је побегла из затвора с Николом Бугарчићем, Даницом — Коком Јаснић Чедом Касалицом и Душаном Петровићем. Група је прешла Ибар и повукла се на Гоч где је убрзо с осталим партијским радницима из Краљева и околине организовала Краљевачки партизански одред „Јово Курсула". Као руководилац агитације и пропаганде Олга је учествовала у стварању плана напада на немачки гарнизон у Краљеву, а у самом нападу истакла се одлучношћу и неустрашивошћу.

У новембру 1941. године, када су се партизански одреди повлачили из Србије у Босну, с њима је кренула и Олга. Приликом формирања Прве пролетерске бригаде 22. децембра у Рудом, именована је за политичког комесара Прве чете Четвртог батаљона Краљевачког одреда. Била је прва жена политички комесар у Народноослободилачкој војсци Југославије.

У зиму 1942. непријатељ је опколио Олгину јединицу на Романији. Њена чета добила је била задатак да непријатељу затвори пут за Рогатицу. Мада је имала високу температуру и била боса, Олга се пробијала кроз снежне сметове, учествујући храбро у свим окршајима своје чете.

Погинула је 13. јула 1942. у нападу на Прозор.

Одликована је Орденом заслуге за народ и проглашена за народног хероја 20. децембра 1951.

ДАНИЦА-КОКА ЈАСНИЋ, професор, рођена је 1. августа 1911. године у Краљеву. У напредни покрет укључила се за време студија у Француској. По завршетку студија добила је место професора у Краљеву, где се одмах укључила у рад. Примљена је у Партију 1939. Активно је учествовала у свим акцијама које је изводила Партија. По окупацији наставља рад. Ухапшена је јуна 1941. и осуђена на смрт. Уз помоћ партијске организације побегла је из затвора и ступила у Краљевачки партизански одред „Јово Курсула". Мада слабог здравља узела је на себе задатак да обједињава рад партизанских болница на терену. Учествовала је с пушком у руци у борбама за Крал*ево и у ослобођењу неких места на овој територији. Приликом повлачења одреда, повлачила се с рањеницима као тешки болесник. Ухватили су је четници у селу Каони и на најсвирепији начин уморили децембра 1941. године. Посмртно је одликована ОЗН II реда.

Малићанин, Јелица Марковић-Јањић, Пандора Миловановић, Дара Митровић, Савета Недељковић, Зова Петровић, Зора Петровић, Ана Пешка, Милкица Симић, Зора Спасић-Бановић, Смиља Тепавчевић, Даница Томић, Зора Каличанин, Катица Марић и Драга Милутиновић из Краљева, Станица Дугалић, Вера Јовановић, учитељица, ЈБубица Радосављевић и Косана Ристовић из Рибнице, Милева Јовановић и Стана Јовановић, учитељица из Витковца, Милица Марић и Даница и Радослава Коларевић из Грдице, Дрина Лишанин из Обрве и многе друге.

Скојевска организација, која је била нарочито јака у фабрикама вагона и авиона и у гимназији, имала је велики утицај на омладину града и целе околине. СКОЈ је организовао многе акције и учествовао у свима које су извођене, нарочито у јулу и августу. У извештају ОК КПЈ за краљевачки округ[1]) од 23. 8. 41 стоји:

„ . . . *2. У четвртак ноћу извршено је паљење сена и сечење телефонских жица у правцу Краљево—Рашка и Краљево—Чачак.*

На ову акцију окупатор је одговорио блокадом града, великим пременатчинама, с већим бројем хапшења, нарочито лица која су гарантовала за пуштање на слободу једног нашег омладинца. У кућама раније одбеглих наших другова тукли су родбину. Пијачни дан је прекинут и сељаци истерани из града.

3. Омладина извела акцију паљења новина, цепање плаката и добро успело вешање пароле..."

У свим акцијама учествовале су у великом броју и омладинке.

У ОК СКОЈ-а, који је формиран јула 1941. године биле су од другарица Олга Милутиновић, секретар и Анђа Радојичић, а чланови СКОЈ-а: Деса Баста, Даница Вилотијевић-Ристовић, Десанка Витровић, Славица Дукић, Ковиљка Илић, Вера Јанковић, Јелисавета Јевтић-Анђелковић, Јела Јовановић-Радосављевић, Милица Јовишић, Јованка Јончић, Стефанка Јосифовић, Катица Катић-Чачић, Олга Константиновић, Новка Кузмановић, Мирослава Малић, Драга Мартиновић, Невенка Матић, Олга Мачкић, Јела Милановић, Слава Миленовић, Олга Миловановић, Дивна Мирковић, Милунка Пантић, Лепа Перишић, Олгица Петровић, Лепа Поповић-Милошевић, Верица и Зорица Радуловић, Милка Ракићевић, Марија Спасојевић, Нада Стилиновић,

[1]) **Зборник ВИИ, I, стр. 83.**

Бранка Терзић, Десанка Томић, Радмила Траиловић, Аница Чукулић и Ружица Шалинић.

Ноћу између 29. и 30. септембра нападнуто је и ослобођено Ушће и формирана Ушћанска чета углавном од радника из рудника угља. У Ушћанску чету је ступила и Наница Парошки, ученица гимназије из Ушћа.

Првог октобра 1941. године Врњачка чета Краљевачког одреда разоружала је жандарме у Врњачкој Бањи. У нападу је учествовала и Мара Недић, болничарка чете. Одмах је формиран НОО, који је преузео цивилну власт у своје руке и у коме је врло активно радила и Кринка Благојевић, домаћица из Врњачке Бање. Одбор је добро организовао службу за снабдевање одреда храном, обућом, оделом и другим потребама. Грађанима су редовно давана разна саопштења о стању на фронтовима преко разгласне странице и сл.

Почетком октобра Краљевачки одред формирао је батаљон од три чете. Политички комесар I чете била је Олга Јовичић-Рита.

У Краљевачком одреду су 1941. године још биле: Даница Јаснић-Кока, Катица Катић-Чачић, Десанка Ђорђевић, Зора Крцуновић, Милица Мачек, Даринка Марковић, Нада Стилиновић, Милка Траиловић, Марија Чукулић, Милунка-Лула Богавац, Даница Вилотијевић-Ристовић, Славица Дукић, ЈБубица Јовичић-Ана, Дана Лазаревић, Слава Миленовић, Вера Јанковић (рањена за време борбе око Краљева и пренета у болницу у Чачак) Катица Пајтин, Анђа Радојичић, Јела Јовановић-Радосављевић, Верица, Зорица и Катарина Радуловић, Славка Стефановић, Аница Чукулић, Вера Грујић, Ангелина Михаиловић и Даница Ћубанук из Краљева, Рада Кочовић из Рибнице, Милица Вујовић и Ружица Кузмановић из Жиче и Милостива Коловић из Самаиле.

Курирску дужност између одреда и Краљева вршиле су: Смиља Анђелковић из Ковача, Госпава Коловић из Самаиле, Милица Младеновић, учитељица у Лаћевцима до октобра 1941, када је откривена и стрељана, и Борка Поповић из Краљева. Курирску службу у самом граду обављале су: Олгица Петровић до октобра 1941, када је ухапшена и стрељана, Десанка Виторовић, Зора Буквић, Зора Влајић и седмогодишња Вера Пантић о ко J°.1 је један илегалац написао у свом дневнику: *„Мала Вера Пантић је најбољи курир у Краљеву. Смела у поуздана, а за дете генијално лукава”.* За села око Краљева курир-

ДРЖАВНА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА[1])
Пов. број 22
12 јула 1941 год.
Краљево

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ
Одељење за средње школе

БЕО Г Р А Д

У вези акта II Пов. бр. 48 од 25-У1-1941 год. част ми је известити да је 24-У1-1941 г. лишена слободе и налази се у затвору у Краљеву госпођица ДАНИЦА ЈАСНИЋ, суплент овдашње више самоуправне гимназије под сумњом да је комунисткиња.

За последњу годину дана мога службовања у овдашњој гимназији приметио сам да је именована заиста веран присталица комунизма.

С молбом **за надлежност.**

В.Д. ***Директора гимназије,***
Драгомир Ракић, проф., с. р.

М.П.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРЖАВНУ ЗАШТИТУ[2])
I. Бр. 4535/41
10-У1-1942 год.
Београд

СРЕСКОМ НАЧЕЛНИКУ

К Р А Љ Е В О

Према обрасцу на обратној страни срески начелник (а не општински) под личном одговорногиљу најсавесније прикупиће и ПОВРАТКОМ АКТА одмах доставиће податке за следеће лице: Јаснић Даницу, суплента из Краљева, за које има извегитаја да су истакнути комунисти. Податке за свако лице засебно доставити.

М.П.

По наредби
министра унутрашњих послова
начелник
(потпис нечитак)

ПОДАЦИ ЗА ЕВИДЕНЦИЈУ

1.— Име и презиме са почетним словом очевог имена———	***ЈАСНИЋ А. ДАНИЦА***
2.— Занимање———	***Суплент гимназије***
3.— Држављанство, народност и вероисповест	***Српско-православна***
.4—■ Дан, месец и година рођења———	***1 августа 1911 године***
5.— Место рођења и завичајна опгитина———	***Краљево општ. краљевачка, срез жички***
Место сталног боравка———	***Краљево***
6.— Где се **сада** ***налази***	***Убијена од стране добровољачких*** **одреда**
а) у бекству, партизан, вођа партизана итд.———	**Убијена** ***у месецу децембру 1941. год. ради тога што је учествовала у нападима на Краљево од стране добровољачких одреда у околгти Чачка.***
7.— Ако је убијена: загито, од кога и када? —	***КомунгіСТкиња.***
8.— Раније припадност политичка и држање	

М.П.

ЗА ТАЧНОСТ ПРИКУПЉЕНИХ ПОДАТАКА
ТВРДИ

Командир поручник
(потпис нечитак)

[1]) Државни архив СРС, К. Министарство просвете — Одељеше за средње школе.

[2]) ВИИ, рег. бр. 53/2—2, К. 20 В.

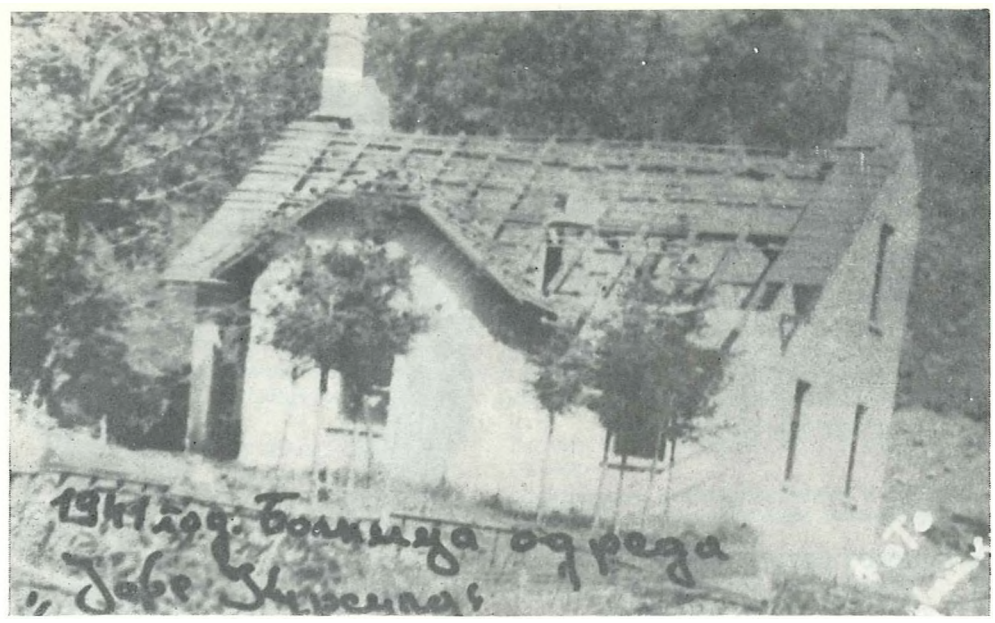

У ОВОЈ КУБИ КОД СЕЛА КАМЕНИЦЕ БИАА ЈЕ СМЕШТЕНА БОЛНИЦА КРАЉЕВАЧКОГ ОДРЕДА 1941.

МИЛА ВИЛОТИЈЕВИЋ из Краљева укључила се у напредни покрет пре рата и учествовала у свим акцијама које је Партија организовала. Под окупацијом је наставила рад. Руководила је једним санитетским курсом у граду и политички радила са женама у граду и околним селима. Била је кандидат за члана КПЈ. Ухапшена је и стрељана 16. октобра 1941. године у Краљеву.

Др МИЛЕВА КАРАЈОВИЋ, лекар из Краљева, руководила је првим санитетским курсом 1941. године, који је похађало око 30 жена и омладинки. Стрељана је 16. октобра 1941. године као талац за мужа.

ску дужност обављала је Мира Матић евић-Наумовић.

Санитетска делатност Краљевачког одреда отпочела је са припремама за акцију на Краљево. Др Гојко Николиш, члан штаба и санитетски референт одреда одржао је кратак курс за другарице у одреду. Свака чета добила је по једну до две болничарке. У једној чети је била болничарка Катица Катић-Чачић.

Санитетског материјала било је довољно, слала га је партијска организација из Краљева.

Болница Краљевачког одреда смештена у шумарској кући код села Каменице, имала је 37 кревета. У њој су радиле: Даница Јаснић-Кока, Милка Траиловић, Јела Јовановић-Радосављевић, Даница Ћубанук, Даница Лазаревић и др.

Првих дана борби за Краљево прихватна амбуланта Краљевачког одреда смештена је у једној пољској кући у селу Крушевици. У њој су радиле: Милица Вујовић, медицинска сестра, Ружица Кузмановић, Марија Чукулић и Ангелина Михаловић. Рањеници су у почетку смештани по кућама у Крушевици, а касније, кад су Немци разбили блокаду, повучени су у село Гради, где је организовано превијалиште, које је водила Милица Вујовић.

Команда немачког гарнизона у Краљеву сматрала је да ће терором спречити акције партизана око Краљева, па је припремила одмазду. Масовно хапшење људи отпочело је већ 2. октобра, када су се на прилазима града појавиле партизанске јединице које су од Чачка гониле Немце у стопу. Хапшење је завршено 14. октобра, а

15. октобра немачки командант у Краљеву издао је наредбу о ванредном стању у граду. По Краљеву су излепљене плакате следеће садржине:

„Изазвана подлим и кукавичким препадима на немачке трупе, заплотничким убиствима немачких офиирхра и војника, изазвана заједничким радом грађанства са партизанима, којима се даје добровољно могућност, да се увуку у куће у граду и да из тих кућа отворе паљбу на немачке војнике, изазвана потпомагањем преноса муниције и оружја партизанима од стране грађанства, Немачка оружана сила од данас више неће праштати, него ће објављену меру за једног убијеног немачког војника стрељање 100 Срба од данас бити спроведено. Даје се даље на знање, да данашњим\ даном за народ ових крајева ступа на снагу закон најтежих репресалија, тј. неће бити само стрељано 100 Срба за једног Немца, већ и уништење породице и имовине.”

Наредбом Команде места почевши данашњим даном важи за град Краљево

В а н р е д н о с т а њ е
са преким судом.
Краљево, 15. октобра 1941.

У опседнутом Краљеву Немци су за четири дана стрељали око 5.000 грађана. Стрељања су почела 15. октобра, а 16. су у дворишту управне зграде фабрике вагона стрељали 19 жена: Аницу Анђелковић из Краљева, као таоца за сина; Милунку Бајалицу из Краљева, као таоца за сина; Анку Бугарчић из Краљева, као таоца за сина; Милу Вилотијевић из Краљева, кандидата за члана КПЈ; Наду Јовановић, учитељицу из Краљева, као сарадника НОП; Јованку Јончић из Краљева, члана СКОЈ-а и Ружицу Јончић из Краљева, обе сестре као таоце за брата, ,др Милеву Карајовић, лекара из Краљева, као таоца за мужа; Јованку Милосављевић из Краљева, као таоца за сина; Милицу Младеновић, учитељицу у Лаћевицама, курира Краљевачког одреда; Стану Никетић из Краљева, као таоца за мужа; Ангелину Петровић из Краљева, као таоца за сина и Олгицу Петровић, њену ћерку, члана СКОЈ-а, као таоца за брата; Љубицу Ристић из Рибнице, као таоца за брата, заједно са Милицом Ристић, мајком, као таоца за сина; Марију Сукијасовић из Краљева, као таоца за сина; Анку Хаџић, учитељицу у Краљеву, као таоца за мужа.

За време хапшења, један немачки војник, завирујући кроз прозоре, приметио је у Улици Вука Караџића бр.

7, гомилу људи збијених од страха у једној соби. Опалио је рафал. Изгинуло их је дванаесторо, међу њима Милица Јовановић. Из ове групе грађана остала је жива само Милица Петровић са дететом од 6 месеци, а и она је била тешко рањена. Претресајући Карађорђеву улицу, Немци су извели из куће Радојку Букара с мужем и девером и све троје их убили и бацили насред улице.

О овом погрому над недужним становништвом извештава шеф немачке полицијске службе:

.. Пошто се од постављења опуномоћеног командујућег генерала у Србији није могла сасвим спровести у дело безобзирна акција, јер су недостајала одговарајућа недвосмислена наређења, сад је наређењем генерала Бема, да *се за сваког убијеног војника погуби 100 а за једног рањеног 50 Срба, дата потпуно јасна линија. На основу тог наређења, било је, на пример, за напад на једну колону код Тополе, којом су приликом погинула 22 војна лица, стрељано 220 Срба и Јевреја, док је за војнике који*

КРВАВИ ОКУПАТОР НА ДЕЛУ[1])

ПРИЧА ЧОВЕКА КОЈИ ЈЕ ПОБЕГАО ИЗ КАНЦИ ПОБЕСНЕЛИХ ЗВЕРОВА У КРАЉЕВУ

Шеснаестог прошлог месеца Немци су у Краљеву са својим слугама извршили грозан злочин. Побеснели зверови убили су 2500 радника и радница, радничке деце и грађана. Све су их држале затворене у радионици фабрике авиона, онда су их у групама изводили у двориште и изрешетали митраљезима. После грозног покоља, крвници су дотерали још 28 радника и грађана да закопају лешеве, па да затим и њих поубијају. Баш када су хтели да их стрељају, један од њих 28, Јован Стаменковић, радник фабрике вагона, успео је да побегне. Он нам је испричао следеће:

— Мене и 27 другова и грађана око четири часа после подне ухватили су Немци и потерали, говорећи да нас воде у команду и да ће нас пустити. Међутим, отерали су нас у логор где је било затворено 2500 наших другова: радника из фабрике вагона, из фабрике авиона, из ливаонице, велики број железничара, а такође и грађана, жена и деце. Логор се налазио близу фабрике вагона. Али унутра у пространој радионици нисмо нагили никога. Сву ноћ смо се питали шта је са толиким људима, и сами се тешили безазленим одговором: „Одвели су их сигурно на рад". Страховита сумња продирала је дубоко у нас и пекла као ватра. Тек у зору са једног трегера сишао је дечко и дао нам језовит одговор на наше питање: „Другови, убили су ми оца, мајку, брата и сестру. Све су побили. Убили би и мене, али ја сам се сакрио ту горе на трегеру. И вас ће све побити". Дрхтао је. Његово згрчено лице било је оквашено сузама.

Уто су дошли Немци са машингев ерима и потерали нас. Када сам излазио из радионице, одмах у дворшиту спазио сам изнакажено тело једног познатог старца, мало даље лежало је тело једне студенткиње Рускиње. А затим даље видели смо леш до леша, сноплье лешева, море лешева. У изгњеченој маси људских тела застали смо укочени. Крвави гониоци наредили су нам да их трпамо у заједничку раку. Тај посао морали смо извршавати у трку. Испод ногу осећали смо нешто љигаво — то је био мозак наших другова који се просипао. Хватали смо легиеве за руке, а мртве руке изломљене остајале су у нашим рукама. У стегнутим гиакама налазимо слике жена и деце. Несрећни људи растајали су се са животом гледајући последњи пут слике својих блиских и најдражих.

„Журите, журите!" говорили су нам и немилице нас ударали. „До шест сати морате бити готови!" Зној је текао са нашег лица, по нашем оделу лепила се усирена крв. Журимо, журимо. 2.500 мртвих стрпаћемо у раку, а затим ће ови крвници просути наш мозак. Други ће сутра и нас бацати у заједнгсчку раку. Морамо да журимо. Један дечко од четрнаест година поклекао је под теретом, заплакао се — био је нејак да носи толике лешеве. Немачки официр опалио је из машингевера — четрнаестогодишњи дечак придружио се осталим лешевима. Док је топла крв из њега цурила — понели смо га са осталима и бацили у раку. За то време Немци пију вино, одвратно се смеју, сликају нас како носимо тела својих другова.

Сустали смо од посла, сузе су ми текле од жалости, у грлу је пекла жеђ. Погиао сам према кофи воде крај које је стајао Немац. Није ми дао да пијем, до самог лица принео ми је цев револвера. Осетио сам како је хладна и задрхтао сам. Заборавио сам на жеђ. Један други Немац говорио му* је да *ме не убије сада док не склонимо све лешеве. 28 руку није могло за дан сахранити 2.500 лешева. Дотерали су и трактор са приколицама и на приколицу бацали смо лешеве, а затим их пред раком скидали и бацали унутра.

Већ је падао мрак а још је лежало мноштво непокопаних тела. Трактор је ***међутим отишао, али је дошао командант. Наредио је да се одвоје ватрогасс/,и и да оду они који су копали раку. Нас 28 синоћ доведених да останемо. Поређамо се у две врсте. Испред нас стајала су три митраљеза, крај једног митраљеза један наги жандарм. Командант је саопштио да смо у име Хитлера сви осуђени на смрт. „Имам троје деце... Имам петоро деце... " „Алес комунист — све убијте!" — био је одговор. Иза гомиле која је викала почео сам да бежим. Док су они пуцали, пао сам у једну раку, а затим за трен ока нашао сам се пред зидом « пребацио се преко њега. Нисам ни осећао умор, само сам се журио да одмакнем, да будем што даље од овог грозног призора, што даље од крвожедних звери са кукастим крстом. Препливао сам Мораву и већ сам увече био у селу Сирчи, у слободи, далеко од сваке опасности,***

[1]) ИА КПЈ, „Борба" бр. 18 ОД 25. новембра 1941, том I, књ. 1, стр. 345—346.

КАТИЦА-ДРАГИЊА КАТИЋ-ЧАЧИЋ, радница, рођена је у Краљеву 9. марта 1924. године. Врло млада се укључила у раднички покрет и постала члан СКОЈ-а 1940. године, а члан КПЈ за време рата. После окупације завршила је санитетски курс и ступила у Краљевачки партизански одред као болничарка. Повукла се с Краљевачким одредом. Приликом формирања [1] пролетерске бригаде, 22. децембра 1941. године, постала је њен борац. Истицала се храброшћу и пожртвовањем. Нарочито се истакла у борби са усташама 5. VIII 1942. Године 1943. постала је заменик референта санитета IV батаљона своје бригаде. Резервни је поручник ЈНА; носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

су погинули у борби за Краљево досада стрељано 1736 становника и 19 комунисткиња из Краљева .. "[1])

Истога дана када су стрељане жене у Краљеву, и 10 мештана села Адрана доживело је исту судбину. У овој је групи стрељана Даница Тодоровић, сарадник НОП.

У време масовног стрељања у Краљеву, Немци су у селу Ковачима извршили свиреп покољ једне избегличке породице са Косова. Извели су Стану Миловић пред кућу са петоро деце и све су их оборили на земљу. Тада су отворили ватру на њих. Мајка је лежећи на земљи грлила децу у тежњи да их својим телом заштити. Најмлађег сина Драгана од 13 месеци, заклонила је од метака У том моменту партизани су напали Немце, те нису стигли да побију целу породицу. Најстарија кћи Мирослава, од 13 година, и два сина од 9 и од 5 година, остали су мртви с мајком; а осмогодишња кћи Нада, кад су Немци почели да беже, зграбила је брата Драгана и побегла у кукурузе, а и њих двоје су били тешко рањени.

Крајем новембра 1941. године главнина Краљевачког одреда прешла је у Санџак. Са одредом су биле: Милица Вујовић, Десанка Ђорђевић, Олга Јовичић-Рита, Зора Крцуновић, Милица Мачек, Даринка Марковић, Наница Парошки, Катица Катић-Чачић и Нада Стилиновић. Од ових другарица ушле су у IV краљевачки батаљон I пролетерске бригаде: Олга Јовичић-Рита, политички комесар I чете, Наница Парошки, болничарка Рударске чете (рођена 1924. године, умрла од тифуса почетком 1943. године после прелаза преко Неретве), Милица Вујовић, болничарка Крушевачке чете и Катица Катић-Чачић, борац I чете. О њеној храбрости говори се у чланку „Партизанке", штампаном у „Борби" бр. 21 од 8. октобра 1942. године:

„ ... Слатко се смеје својим младим и пуним смехом двадесетогодигиња радница из Краљева, Катица Катић, партизанка Краљевачког батаљона I пролетерске бригаде. Она и њени другови из Рударске чете борили су се 5. августа прса у прса са усташким бандитима. После битке није се Катица смејала тако радосно што је сачувала својом храброшћу свој млади драгоцени живот: на неколико метара убила је два бандита у тренутку кад су се победнички церили, и томе се радовала млада партизанка. — Она је стајала на врху брега — причају њени другови о томе. И сами причају као о обичној ствари, јер то није чудно за Катицу, а и многи од њих тога дана су направили чуда од јуначтва и вештине. На неколико метара од ње појавио се један усташа, за њим други, трећи... Све се то догодило за тренутак. Први је подмигујући се зовнуо прстом: „Хајде к мени, нећу ти ништаГ Гадно јој је било чути. Катица је опалила а бандит је, хватајући се за стомак, зајаукао: „Их, уби ме!" и опсовао погано. Други је прогиао исто тако ...

Остали се нису ни усудили да се приближе овој младој девојци која је са врха брега, сама, сејала смрт на непријатеља."

Десанка Ђорђевић, Даринка Марковић, Милица Мачек, Зора Крцуновић и Нада Стилиновић, које су с одредом прешле у Санџак, ступиле су у друге партизанске јединице. Све су ове другарице, сем Зоре Крцуновић и Наде Стилиновић погинуле у борбама.

Даница Јаснић-Кока и Милка Траиловић кретале су се са рањеницима. Ухватили су их четници у селу Брезовици и после свирепог мучења убили заједно с рањеницима. Остале другарице из одреда упућене су на свој терен на илегални рад, и већина њих успела је да избегне хапшење.

После одласка Краљевачког одреда немачка казнена експедиција убила је у срезу жичком 166 лица, међу њима 20 жена: Ружицу Кузмановић, учитељицу у Жичи, коју су као болничарку Краљевачког одреда стрељали у Матарушкој Бањи; Крстину и Ружу Гуџулић стрељали су у Жичи; Борику Ђорђевић, и Наталију Никић убили су у Ковачима; Симку и Станимирку Анђелковић и Јелену Стојановић убили су у Рибници; Јелену Аксентијевић и Станку Аксентијевић са новорођеним дететом и Љубицу Миљковић из Витановаца са 13-годишњим сином, бацили су живе у ватру у селу Сирчи; у истом селу зверски су уморили: Косану Грујовић, Миљу Лазаревић, Лепосаву Милојевић, Будимку Станковић и Роксанду Ћирковић; у Печеногама су убили Насту Ивановић; у Самаили Винку Мирковић и у Витановцу Станицу Стојановић.

После страшног удара који су окупатори и домаћи издајници нанели Партији и НОП, прво за време масовног стрељања, а затим после поновне окупације целога округа, стање партијске организације у Краљеву било је веома тешко. Упркос свему, почетком 1942. године организација је почела постепено да се сређује и обнавља делатност. Кад се повукао

') Зборнпк ВИИ, I, стр. 554—555. — Одломак из извештаја шефа немачке полицијске службе, од 21.10.41. — Број стрељаних жена не поклапа се са подацима са терена (Прим. ред.).

Краљевачки одред, од чланова ОК у граду је остала само Олга Милутиновић. После неуспелих покушаја да успостави везе са руководством, Олга је у договору са Спасојем Аковићем, ЈБубинком и Томом Шутићем већ децембра 1941. године почела да успоставља прве контакте са преживелим члановима КП и активистима. Ускоро је формирана партијска ћелија за доњирејон града и с тим је почело оживљавање политичких и других активности. Пре свега, организовано је сакупљање помоћи у новцу и храни породицама бораца бившег Краљевачког одреда и породицама стрељаних родољуба и набављање легитимација за компромитоване другове из Краљева и ван Краљева. На издавању легитимација радиле су Јелена Ерић-Сарић, чиновник у општини и Нада Лазић, чиновник Среског начелства. На овом задатку је 1942. године откривена Јелена Ерић-Сарић и стрељана у логору на Бањици 25. маја 1943. године.

Прекинута веза са ПК КПЈ за Србију успостављена је већ у фебруару 1942. године преко ЈБубинке Шутић, која је као курир ОК одлазила неколико пута у Београд до блокаде Краљева, октобра 1941. године. Од тада је та веза функционисала све до продора полиције у партијску организацију Краљева децембра 1942. године. Сем Љубинке Шутић, курир са ПК КПЈ за Србију била је и Јованка Ђорђевић-Бечлика.

Првих месеци 1942. године Олга Милутиновић је успоставила везу са Добрилом Петровић-Зденком, учитељицом у Витановцу, кандидатом за члана КПЈ, која је добила задатак да скупља податке о четничким снагама и њиховим акцијама. У раду је директно била повезана са Олгом Милутиновић.

У исто време Олга је одржала састанак са преживелим члановима СКОЈ-а углавном из гимназије. Овом састанку су присуствовале од другарица: Дивна Мирковић, Слава Миленовић, Драга Мартиновић, Лепа Перишић, Стефанка Јосифовић и Милунка Пантић. Присутним скојевцима је саопштено да они представљају централни скојевски актив, који треба да обнови скојевску организацију. За врло кратко време овај први скојевски актив створио је више скојевских и омладинских актива.

Априла 1942. године формирано је Окружно повереништво Партије у које су ушли: Олга Милутиновић, секретар, а чланови Љубинка и Тома Шутић и Сава Вајић. ПК КПЈ за Србију потврдио је ово повереништво и поставио пред њега одређене задатке. Окружно повереништво је пришло спровођењу директива. Створило је партијске ћелије и активе СКОЈ-а у Краљеву, а затим и по селима. Тада су примљене у Партију: Борка Поповић, Дивна Мирковић, Јела Милановић и Милунка Пантић. Крајем априла формирано је ново руководство СКОЈ-а у које су ушли: Дивна Мирковић и Стефанка Јосифовић, Милунка Пантић и Божа Марковић. Милунка Пантић и Божа Марковић руководили су скојевском организацијом у горњем делу града, а Дивна Мирковић и Стефанка Јосифовић у доњем делу града. Везу са Олгом Милутиновић по скојевској линији држала је Дивна Мирковић. Руководство СКОЈ-а успело је да развије рад међу омладином и да изврши низ акција. Постојало је око 120 чланова СКОЈ-а у око 15 актива. Сем тога било је обухваћено радом око 100 омладинаца и омладинки, који су ангажовани у разним акцијама.

До лета 1942. године у Краљеву је развијен врло интензиван политички рад. Набављен је шапирограф и писаћа машина, па су издавани: „Недељни преглед", „Вести" и „Антифашистички омладинац". Техника је била смештена у стану Росе и Јелисавете Јевтић, а њом је руководила Олга Милутиновић. Уредник „Антифашистичког омладинца" била је Зага Гавриловић-Недељковић, ученица Учитељске школе, члан СКОЈ-а. У лето 1942. године формиран је МК КПЈ за Краљево: Тома Шутић, секретар, Љубинка Шутић, Борка Поповић и Илија Трифуновић. У граду су постојали партијски активи за, поједине делове града. У партијском активу у Старој чаршији, који је имао пет чланова, биле су Јованка Лекић, Борка Поповић и Јела Милановић, а у партијском активу у Доњој чаршији, такође од пет чланова, биле су Љубинка Шутић и Јованка Ђорђевић-Бечлика. Половином 1942. године у Врњачкој Бањи је формирана партијска ћелија у којој је била Милева-Мима Марковић.

У исто време формиран је и МК СКОЈ-а у који су ушли: Бранко Николић, секретар, Селимир Обрадовић, Секула Перуничић, Славко Новаковић, Дивна Мирковић и Милунка Пантић, сви чланови КПЈ. Тада су створена и руководства СКОЈ-а за поједине делове града.

Скојевском организацијом у горњем граду руководио је актив у саставу:

МИЛКА ТРАИЛОВИЋ, ученица гимназије из Краљева, укључила се пре рата у напредни покрет и примљена је у Партију 1941. године. Ступила је у Краљевачки одред „Јово Курсула" и радила је као болничарка у одредској болници код села Каменице. За време I непријатељске офанзиве кретала се са рањеницима према Санџаку. Ухватили су је четници код села Каоне крајем новембра 1941. године и после свирепог мучења убили су је заједно са рањеницима.

ОЛГА МИЛУТИНОВИЋ, студент медицине из Краљева, рођена 28. јуна 1920. године у Гледићу. Као ученица гимназије укључила се у напредни покрет. По доласку у Београд на студије још активније радила у студентском покрету. Учествовала је у свим акцијама које су вођене у то време. Примљена је за члана КПЈ фебруара 1941. године. Ухапшена је 22. марта 1941. године и пуштена 29. марта. Под окупацијом учествовала у организацији устанка у округу краљевачком. Од јуна 1941. године до блокаде Краљева октобра исте године обављала је курирску службу између ОК КПЈ за Краљево и ПК КПЈ за Србију. Била је у то време секретар ОК СКОЈ-а и члан ОК Партије за Краљево. После повлачења одреда остала на терену као једини члан ОК. Половином 1942. године постала је секретар Окружног повереништва КПЈ за Краљево. Радила је на повезивању преосталих илегалаца у граду и околним селима. Полиција ју је стално гонила због чега је често мењала станове. Кретала се под именом Милена Девић. Руководила је и техником Окружног повереника. Ухапшена је у блокади Краљева 23. фебруара 1943. године. Страховито је тучена у затвору. Била је сва унакажена од мучења. Спроведена је у СпеЦијалну полицију у Београду, где су је дуго држали под истрагом. Једно време је била и у затвореничкој болници. Доведена је у логор на Бањици 5. јануара 1944., године, а стрељана 7. септембра исте године.

ПРЕДСТОЈНИШТВУ ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ[1])

Ч АЧ АК

Лекић Јованка, чиновница Среског суда у Краљеву, рођена 1916. године у Буковнику, Среза барског у Црној Гори, од оца Андрије и Марије Вукомановић, неудата, раста средњег, лица дугуљастог, очи и коса црна, десну ногу има пола ампутирану.

Девић Олга, професорка, рођена 16. јуна 1917. године у Ровцу Среза сарајевског, од оца Корела и Мајке Тончике, рођена Копчек, раста малог, дебела, црномањаста, има видне брчиће и пријављује се под лажним именом Милена и Мила и као домаћица пресвлачи се често у полусељачко одело. На ногама носи опанке, црне памучне чарапе, а на глави црну мараму.

Поповић или Ивковић Зора, студенткиња, стара 23 године, раста високог, сува и црномањаста, рођена у Сарајеву од оца Шпире и мајке Лепосаве.

Марковић Милован, студент медицине, избеглица из Метохије, стално био запослен у избегличком дому у амбуланти као помоћник лекара у Врњачкој Бањи. Раста средњег, сувињав, коса и очи кестењасте, стар око 25 година.

Марковић Милена, студенгкиња, пријављује се често под именом Милица. Запослена је била као инструкторка у избегличком дому у Врњцима. Раста средњег, сувоњава, црномањаста, очи и коса црна.

Именовани су веома опасни, јер одговарају због комунизма. Успели су да псбегну приликом откривања комунистичке организације у Краљеву. Молите се да предузмете најенергичнију потрагу за именованима и у случају проналаска да их везане под јаком стражом спроведете Предстојништву градске полиције у Краљеву или јавите телефоном да су ухваћени па да се одавде пошаљу органи ради преузимања. Именовани су комунистички инструктори, па зато треба на њих обратити пажњу, јер су склони бекству. Молим **да се ово сматра као *веома хитно.***

Предстојништво градске полиције
Пов. бр. 688/42
29 децембра 1942 г.

Зам. предстојника град. полиције
Д. Кнежевић, с. р.

[1]) ИРПС, бр. 7032, к. Б. „Чачанска полиција", фасц. 1942. — Телеграм Предстојништва градске гтолиције у Краљеву, од 29. XII 1942. године, Предстојништву градске полиције у Чачку.

Милунка Пантић, Ружица Шалинић и Божа Марковић, а у доњем: Јела Јовановић-Радосављевић, Стефанка Јосифовић, Вера Грујић, Мика Иштвановић и Чеда Митровић. До завршетка школске године у гимназији је деловала скојевска организација са централним активом у коме су биле: Стефанка Јосифовић, Милица Јончић, -Олга Мачкић и Невенка Матић. После завршетка школске године чланови СКОЈ-а у гимназији укључили су се у скојевске активе у граду.

Окружно повереништво за Краљево одржавало је везу и с Партијском организацијом у Трстенику. Поруке и писма у Трстенику носиле су Дивна Мирковић и Вера Грујић.

ПК КПЈ за Србију настојао је од успостављања везе да пружи што непосреднију помоћ Окружном повереништву Краљева. Као помоћ ПК је из Београда упутио на партијски рад у Краљево Зору Илић-Обрадовић, која је нешто касније постала члан Окружног повереништва.

Због прилика које су владале у граду Олга Милутиновић, Зора Илић-Обрадовић, Љубинка и Тома Шутић су одржавали појединачне везе с људима који су извршавали разне конкретне задатке. Љубинка и Тома Шутић живели су легално, а Олга Милутиновић и Зора Илић-Обрадовић као строги илегалци често су мењале стан. У току 1942. године боравиле су у становима: Јулке Аврамовић, Ане Пешке, Јованке Ђорђевић-Бечлике, Јеле Милановић, Стаке Драгишић, Јованке Лекић, Милене Богавац, Дане Митровић и Катице Марић, а у стану Борке Поповић крили су се други илегалци.

Крајем 1942. године ПК КПЈ за Србију упутио је Окружном повереништву за Краљево примерак „Наредбе", којом се позивају председници општина да не буду оруђе у рукама окупатора, а народ да не предаје кукуруз окупатору; проглас поводом годишњице октобарске револуције и још неки материјал. Дата је директива да се „Наредба" умножи и достави свим општинама и раздели народу.

У току ноћи 10. децембра, добро припремљеном акцијом Партије и СКОЈ-а у Краљеву и неким местима среза жичког, растурани су „Наредба" и новембарски проглас ЦК КПЈ поводом 25-годишњице октобарске револуције. Плакат „Наредбе", умножен на шапирографу Окружног повереништва, излепљен је готово свуда по граду. Био је залепљен и на

зградама општине и начелства, а проглас је убациван готово у свако двориште. У растурању је била ангажована цела организација СКОЈ-.а

На реаговање полиције није се дуго чекало. Ноћу између 10. и 11. децембра ухапшен је члан Окружног повереништва Тома Шутић и још неки омладинци, а затим је извршен низ нових хапшења: од 11. до 26. децембра ухапшено је око 50 људи. Међу ухапшенима биле су: Борка Поповић, Дивна Мирковић, Даница Ћубанук и Јела Милановић, чланови КП, Стефанка Јосифовић, кандидат и скојевке Невенка Матић и Зорица Радуловић, која је ухапшена у Чачку и доведена у Краљево.

Полиција је спровела сурову истрагу. Један од ухапшених је после неколико дана мучења почео да одаје руководство, активисте и читав рад. Одао је и Олгу Милутиновић, секретара Окружног повереништва и Зору Илић-Обрадовић, члана Окружног повереништва, па је полиција за њима издала потерницу и расписала уцену од 200.000 динара. Откривена је партијска организација у Врњачкој Бањи и ухапшен један њен члан. Друга два члана ове партијске организације Милева-Мима и Милован Марковић успели су да се склоне у Лазаревац, али је са њима такође издата потерница. Обоје су ухапшени марта или априла 1943. године и исте године стрељани у логору на Бањици.

Група од 15 ухапшених сарадника НОП спроведена је за Београд 16. јануара. У тој групи су биле од другарица: Дивна Мирковић, Борка Поповић, Јела Милановић, Стефанка Јосифовић, Зорица Радуловић и Невенка Матић. Из ове групе пуштене су Борка Поповић и Невенка Матић, а Дивна Мирковић, Стефанка Јосифовић и Зорица Радуловић упућене су у Смедеревску Паланку.

Овим хапшењем партијска организација је била тешко погођена, а услови за рад још више отежани. Скојевска организација била је потпуно обезглављена. Веза са ПК КПЈ за Србију била је прекинута. Веза је одржавана са ОК КПЈ за Крушевац преко Катице Марић и Вере Грујић. Па ипак, и поред свега тога, партијски рад и у Краљеву и на територији целог среза жичког настављен је, али сведен на најмању меру.

Олга Милутиновић и Зора Илић-Обрадовић, које су 19. или 20. децембра напустиле Краљево и склониле се у околна села, вратиле су се у Краљево другом половином јануара и

25. VII 1942

ПОВ. ОК КРАЉ.(ЕВО)[1])

Драги другови,

Примили смо ваше писмо од 23. VII.

Већ смо се били забринули због вашег недоласка, али из вашег писма видимо у чему је ствар. Вашем куриру биће речено коме мора и може да каже све поруке усмене од вас. Од вас то треба да буде другарица секретар Дебела.[2]) Ваш курир треба да долази најмање сваких 15 дана код нас. Изузетно треба да дође идуће недеље у петак, 31 о.м., јер ћемо вам послати једног друга као инструктора вашег Пов. ОК.

Друг који ће доћи као инструктор вашег Повереништва је старији и искусан човек, па мислимо да ће вам много помоћи. Ви треба још одмах да осигурате стан за њега, који **греба** ***да зна другарица, јер ће она одржавати*** **еезе** ***са њим. пошто он код вас неће много излазити из*** **сгама** ***на улицу. Он*** **је** ***овде код нас компромитован, а иначе је познат по својој струци и ширем броју људи, тако да би се могло десити да га познају људи из његове струке вашег места. Пошто ће га идући пут довести ваш курир, то ви припремите да га Дебела прими и одмах одведе у стан где ће бити. Исто тако, у договору с њим, треба да му обезбедите исправе које ће му најбоље конвенирати у вашем месту.***

По питању даљег развоја и учвршћења вагие организације не би имали ништа ново за сада да вам кажемо, пошто смо вам о овоме прошли пут писали. Продужите даље рад како сте почели. Гледајте да бројно појачате Партију примањем кандидата у Партију, али увек водите рачуна о томе да се ови људгг претходно добро упознају са дужностима члана Партије. Организујте курсеве на бази реферата о Партији, који вам шаљемо за кандидате и нове чланове Партије. На овим курсевима прорадите и чланак из „Пролетера" — „Народноослободилачка борба и организационо питање наше Партије" од друга Тита.

Другарица секретар поверенигатва од сада ће се звати Мгслена.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Другарски поздрав
ПК

') Зборник ВИИ, том I, кн>. 4, стр. 36—41. — Из писма Покрајинског комитета КПЈ за Србију од 25. јула 1942. године Повереништу ОК КПЈ за Краљево о задацима партијске организације у округу.
²) Олга Милутиновић.

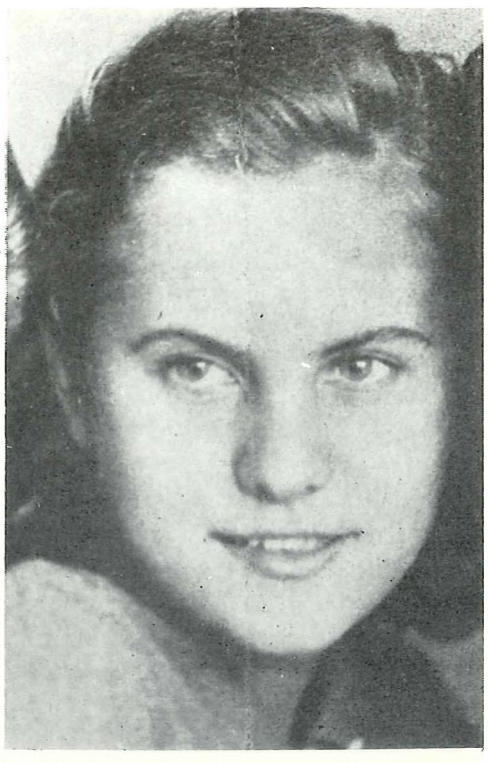

ЗОРИЦА РАДУЛОВИЋ, ученица гимназије из Краљева, укључила се у напредни омладински покрет пре рата. Примљена је у СКОЈ 1941. године и исте године ступила с целом својом породицом у Чибуковачку чету Краљевачког партизанског одреда. После повлачења одреда Чибуковачка чета је расформирана, јер није могла да се одржи на терену. Зорица није смела да се врати у Краљево, него је отишла у Чачак и запослила се у болници одакле је узимала санитетски материјал. Ухапшена је децембра 1942. године и спроведена у Београд са великом групом чланова КП, скојеваца и активиста НОП. Мз затвора Специјалне полиције пребачена је у логор на Бањици, потом у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Побегла је из Завода у. јесен 1943. године и ступила у Космајски одред, где је ускоро примљена у Партију. Радила је на организовању омладине и жена у Јасеници и Подунављу. Половином фебруара 1944. године опколили су је четници у селу Суводолу и да је не би живу ухватили, Зорица је извршила самоубиство.

ЗОРА ШШЋ-ОБРАДОВИЋ, рођена 1911. у САД, у породици исељеника из Црне Горе, као дете прешла је у Југославију. Гимназију је учила у Никшићу и Сарајеву, где је матурирала 1930. Завршила је правни факултет и положила докторат из правних наука на Београдском универзитету, а затим је уписала и завршила студије на Филозофском факултету. Радила је као службеник у Финансијској дирекцији у Београду.

Неколико година пред рат пришла је напредном радничком покрету и активно радила у Омладинској секцији Женског покрета и Задрузи младих девојака, чија се делатност одвијала под директним руководством КПЈ. Јануара 1941. примљена је у КПЈ и убрзо постала секретар партијске ћелије у својој установи, а јуна месеца члан Рејонског комитета КПЈ Трећег рејона.

После једне провале Специјалне полиције, повукла се у илегалност и напустила службу. Кћерку јединицу оставила је мајци.

Радила је са Олгом Милутиновић под условима у окупираном Београду. Кад је њен боравак у граду постао опасан, Покрајински комитет КПЈ за Србију упутио је у Краљево да тамо помогне партијској организацији.

Радила је до јула 1942. под на.ıтежим веома тешким условима за илегалце, у време кад је непријатељ после масовног стрељања грађана Краљева завео општи терор. Много је допринела јачању партијске организације Краљева и организовању оружаног отпора.

За време блокаде града 23. фебруара 1943. Зора Обрадовић и Олга Милутиновић, секретар Окружног повереништва КПЈ ухапшене су. Обе су мучене, а затим предате Специјалној полицији у Београду. Мучења су издржале и у полицији. Крајем 1943. спроведене су у логор на Бањици.

У логору као и у полицији изванредно се држала. С невероватном духовном снагом бодрила је затворенице да издрже. Једанаестог септембра 1944, у тешким повредама од мучења, нашла се на носилима у групи од 25 жена које су одређене за стрељање. Голоруке затворенице напале су Кригера и његове пратиоце, који су их ударали кундацима и пуцали у њих. Неке су убили, а остале, међу њима и Зору, одвели су на Јеврејско гробље и тамо их стрељали. Њу су пренели на носилима.

Својој кћерки Љољи упутила је писмо пред стрељање:

„Моја драга Љоља,

Пишем ти из затвора у нади и жељи да те моје писмо затекне живу и здраву. Немој да тугујеш за мном, рођена моја девојчице, ако сутра останеги без мене. Нећеш бити сама. Моји преживели другови и другарице бринуће се за тебе. Кад одрастеш схватићеш да други пут за поштеног ■човека није могао да буде, негоборба за ослобођење нагие земље од непријатеља свих врста, борба за со-и,ијалистичку заједницу. Та борба тражи велике жртве, али оне неће бити узалудне, јер је победа наша!

Жао ми је, Љољице моја, што остајеш без оца и без мајке. Кад на то помислим, г(,епа ми се срг1,е од туге и бола, али ја ту не могу ништа да изменим.

Остај ми здраво, Љољице, рођена моја, слушај баку, не дај јој да плаче, она сад нема никог до тебе. Буди према њој пажљива и нежна као гито си била према мени.

Љуби те свим својим срцем — твоја Мама".

ЛАЖНА АИЧНА КАРТА ДР ЗОРЕ ИЛИК-ОБРАДОВИВ НА ИМЕ СТАНИМИРКЕ АНБЕЛКОВИБ

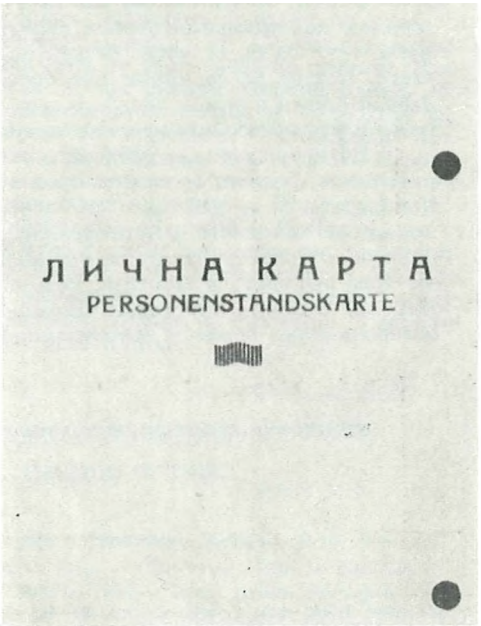

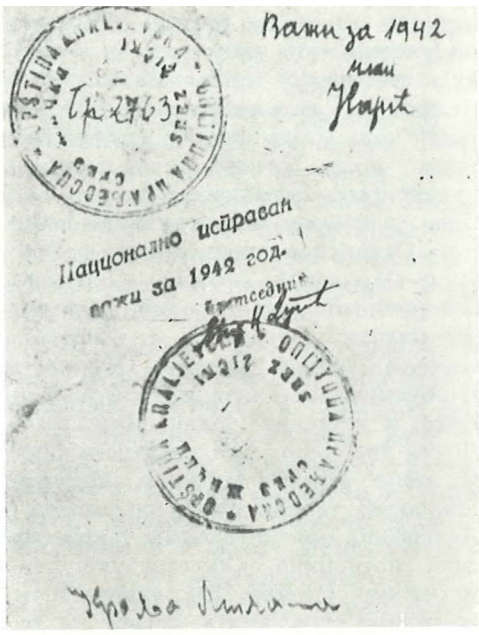

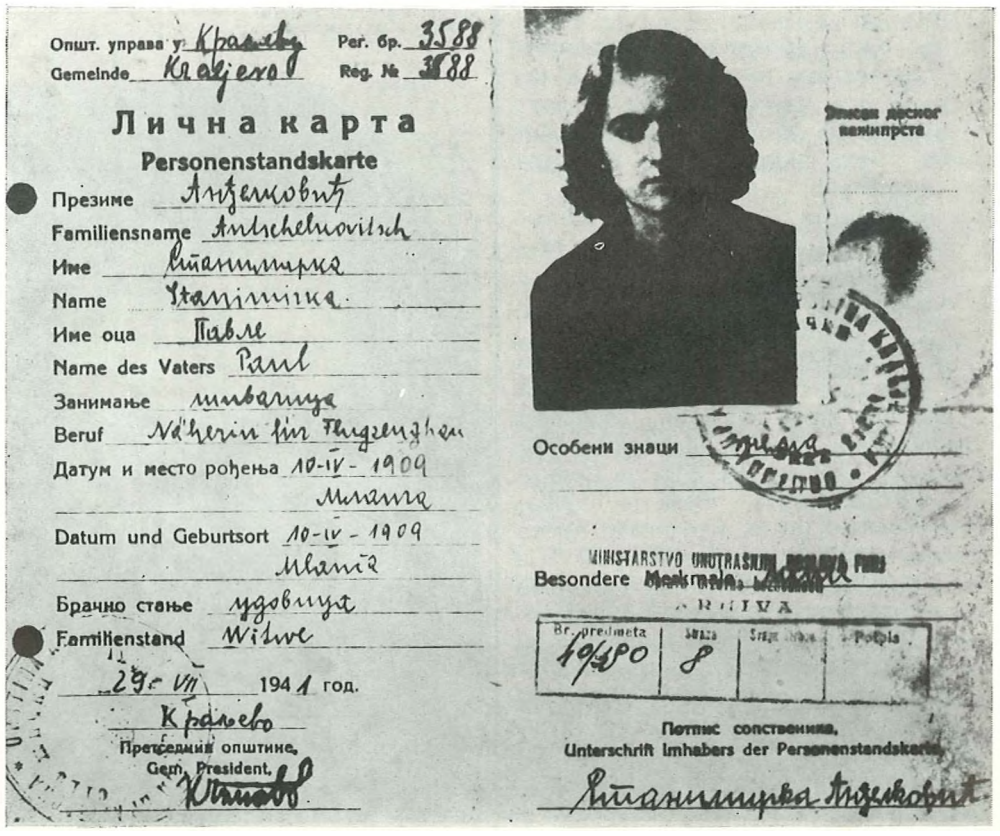

наставиле рад верујући да су завршена хапшења. Настаниле су се код Катице Марић на аеродрому, где су сместиле и архиву. Међутим, полиција је настојала да сасвим уништи партијску организацију Краљева и у ноћи између 22. и 23. фебруара немачке и бугарске јединице, СДС и полиција блокирали су цело Краљево. Тада су откривене и ухапшене Олга Милутиновић и Зора Илић-Обрадовић, а с њима је пала и целокупна партијска ахрива. На основу заплењених докумената полиција је наставила хапшења. Само у првом моменту ухапшено је око 150 чланова КП, скојеваца и активиста НОП.

Саслушање ухапшених вршили су немачки и бугарски обавештајни официри, а из Београда је дошла група агената Специјалне полиције. После завршене истраге за Београд је спроведено око 30 ухапшених, од другарица: Олга Милутиновић, секретар Окружног повереништва, Зора Илић-Обрадовић и Љубинка Шутић, чланови Окружног повереништва, Јованка Ђорђевић-Бечлика, члан КПЈ и кандидати и активисти: Јела Јовановић-Радосављевић, Добрила Петровић, Катица Марић, Милена Богавац и Стана Јовановић. Ухапшене скојевке Вера Грујић, Драга Мартиновић и Деса Милановић-Томић пуштене су из затвора.

Овим другим великим хапшењем партијска и скојевска организација у Краљеву биле су потпуно уништене. Хапшење су избегле само Јованка Лекић, члан КПЈ, коју је Нада Лазић у време хапшења склонила на безбедно место и Милунка Пантић, такође члан КПЈ.

У пролеће 1944. године II и V дивизија НО војске продрле су у долину Ибра, што је имало огроман морални и политички значај, а истовремено био и велики подстрек за оживљавање и бржи развитак НОП на територији краљевачког округа. И мада су се обе дивизије повукле са овог терена, рад илегалних партијских радника постао је много интензивнији.

Нагли развитак НОП у краљевачком окРЈтУ доводи до беснила непријатеља. Још једном настаје његово дивљање у Краљеву. Ухапшена је велика група сарадника НОП. У тој групи су биле: Борка Поповић, Милунка Пантић, Драга Мартиновић, Олга Мачкић, Вера Грујић, Новка Кузмановић и Даница Вилотијевић-Ристовић. У затвору су остале до 11. августа 1944. године када су пуштене све, сем Данице Вилотијевић-Ристовић која је спроведена у Специјалну по-

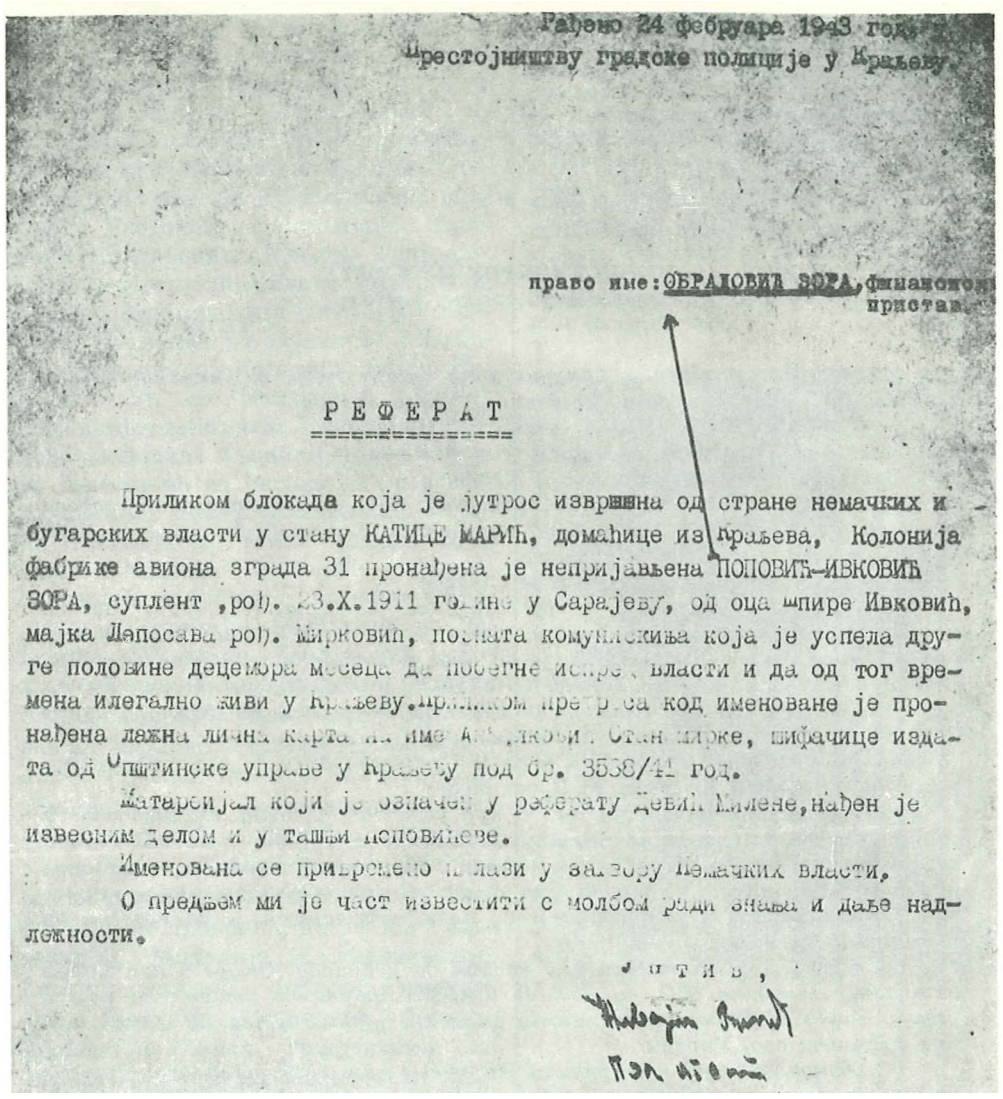

Рађено 24 фебруара 1943 год.
Престојништву градске полиције у Краљеву.

право име: ОБРАДОВИЋ ЗОРА, финансиски пристав.

РЕФЕРАТ

Приликом блокада која је јутрос извршена од стране немачких и бугарских власти у стану КАТИЦЕ МАРИЋ, домаћице из Краљева, Колонија фабрике авиона зграда 31 пронађена је непријављена ПОПОВИЋ-ИВКОВИЋ ЗОРА, суплент, рођ. 23.X.1911 године у Сарајеву, од оца Шпире Ивковић, мајка Лепосава рођ. Мирковић, позната комунискиња која је успела друге половине децембра месеца да побегне испред власти и да од тог времена илегално живи у Краљеву. Приликом претреса код именоване је пронађена лажна лична карта на име Ан[illegible]ковић Стан[illegible]мирке, шифачице издата од Општинске управе у Краљеву под бр. 3558/41 год.

Матарсијал који је означен у реферату Девић Милене, нађен је извесним делом и у ташњи Поповићеве.

Именована се привремено налази у затвору немачких власти.

О предњем ми је част известити с молбом ради знања и даље надлежности.

Јутив,

РЕФЕРАТ ПОДИЦИЈСКСГ АГЕНТА О ПРИВОБЕЊУ ДР ЗОРЕ ИА1Ш-ОБРАДОВИП

МИЛЕНА-МИМА МАРКОВИЋ, студент филозофије, рођена 2. фебруара 1920. године у Доњој Дубици. Укључила се у напредни омладински покрет као ученица гимназије у Чачку. Наставила је рад и на студијама у Београду. Учествовала је у свим студентским акцијама и демонстрацијама. Ухапшена је и провела месец дана у затвору због учешћа у дочеку совјетског трговачког атешеа.

После окупације земље дошла је у Витомирицу код Пећи и радила с омладином и женама. Постала је кандидат за члана КПЈ другом половином 1941. године, а члан КПЈ јануара 1942. године. Марта исте године напустила је Витомирицу услед прогона и дошла у Врњачку Бању. Ту је половином јула 1942. године постала члан МК КПЈ Врњачке Бање и одговарала је за рад СКОЈ-а. Поред тога вршила је и курирску службу између МК КПЈ Врњачке Бање и ОК КПЈ за Краљево. Децембра 1942. године напустила је Врњачку Бању услед провале и склонила се на Умци, где је откривена и ухапшена 20. марта 1943. године. Из затвора Специјалне полиције у Београду пребачена је у логор на Бањици и стрељана 1. октобра 1943. године.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА[1])
Одељење специјалне полиције
Пов. II бр. 179-1У
22 фебруара 1943 год.
Београд

ПРЕДМЕТ: Мирковић Дивна и др. — упут у Завод за принудно васпитање.

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ
—- Одељење за средњу наставу —•
БЕО Г Р А Д

У вези са откривањем комунистичке организације у Краљеву, између осталих лица ухапшене су и две ученице гимназије и то:

1,— МИРКОВИЋ ДИВНА, ученица VIII разреда гимназије, рођена 30 априла 1924 године у Гучи, срез драгачевски од оца Драгомира и мајке Милице, рођ. Богићевић, стално настањена у Краљеву и

2.— ЈОСИФОВИЋ СТЕФАНКА, ученица VIII разреда гимназије, рођена 27 октобра 1924 године у Прилепу од оца Цветка и мајке Лефтерије, рођ ЧкатровиН, стално настањена у Краљеву.

Вођеним извиђајем утврђено је следеће:

За Мирковић Дивну, да је пре рата била члан „васпитне групе" Савеза комунистичке омладине Југославије, којом је руководила Радуловић Зорка, бив. уч. гимназије у Краљеву, да је од прве половине месеца новембра 1942. године одржавала везу са Поповић-Ивковић Зором, студенткињом, чланом месног комитета КП по чијим је инструкцијама требала да формира актив „Скоја",* да је од ове примала *на читање комунистичке летке, које је читала заједно са Јосифовић Стефанком и да је Стефанки дала да прикрије забрањене књиге, које је примила од Поповићеве;

За Јосифовић Стефанку, да* је *пре рата такође била члан „васпитне групе" „Скоја", да је у своме стану примала Мирковић Дивну и са овом читала комунистичке летке и да је од ове примила забрањене књиге, да би их прикрила у своме стану. Мирковић Дивна, познавајући Стефанку да је наклоњена комунизму, била је предвидела за члана актива, који је намеравала* да формира *у Краљеву.

О предњем се извештавате, с молбом* да *у смислу Уредбе о принудном | васпитању омладине М.С. бр. 2826/42 донесете формално региење за њихов упут у Завод за принудно васпитање омладине у Смед. Паланку и исто што пре доставите овој Управи.

С обзиром на њихову кривицу, мишљења сам да би именоване требале да буду у поменутом заводу по годину дана.

ПРИЛОГ: Оверени преписи записника саслушања.
Гл.

По наредби
М.П. УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
шеф одељења Специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,
(потпис нечитак)

[1]) ДАСРС, Мин. просвете и вера.

ЉУБИНКА ШУТИЋ, домаћица, рођена 1913. године у Краљеву. У напредном покрету учествовала пре рата и постала члан Партије. Одмах по окупацији организовала санитетски курс и пребацивала оружје и муницију на Гоч. После повлачења одреда ушла је у МК КПЈ за Краљево. Растурала је илегалну штампу и повезивала преостале чланове Партије. Августа 1942. године ушла је у Окружно повереништво. Била је курир између ОП КПЈ за Краљево и ПК КПЈ за Србију. Активно је радила до провале у Краљеву децембра 1942. године. Ухапшена је почетком 1943. године и спроведена у Специјалну полицију у Београд. Страховито је тучена. Доведена је у логор на Бањици 3. априла 1943. године и стрељана 7. јуна исте године.

лицију у Београду, а затим у логор на Бањици.

Краљево је за своју слободу, поред погинулих у борбама широм земље, дало веома велики допринос у крви. Осим масовног стрељања за време блокаде 1941, које спада међу највећа масовна стрељања за цело време окупације, Краљево је преживело и касније неколико масовних стрељања. Сем тога било је и појединачног убијања, а ни зверства четника нису изостала.

Тридесетог марта 1943. Немци су на аеродрому у Краљеву стрељали 300 талаца: 150 из затвора у Краљеву, а остале су довели из околних села. Из затвора у Краљеву стрељане су: Мика Бујошевић, Стана Јанковић и Станојка Млечанин из Котраже, Косинка Лазаревић из Лисе и Љубинка Ненадић из Миросаљаца, а из села Врбе стрељано је десет жена: Милица Антонијевић, Грозда Весковић, Верица Катић, Перса Миленковић, Рада Минић, Милена Недељковић, Јованка Радаковић, Милена Радаковић, Петројка Радојевић и Негосава Читлучанин.

Исте године Немци су убили седамнаестогодишњу Милеву Вукадиновић из Ратине и Драгу Марковић из Рибнице.

Већи број жена из Краљева и среза жичког које су ухапшене као активни учесници и сарадници НОП, Немци су спровели у логор на Бањици, одакле су један број извели на стрељање.

Јелена Ерић-Сарић, чиновник из Краљева стрељана је 25. маја 1943. године;

Љубинка Шутић из Краљева стрељана је 7. јуна 1943. године.

Првог октобра 1943. стрељане су: Олга Красојевић и Милева-Мима Марковић из Врњачке Бање и Лепосава Лепојевић из Краљева.

Седмог септембра 1944. стрељана је Олга Милутиновић, секретар ОП КПЈ за Краљево, а 11. септембра др Зора Илић-Обрадовић, члан ОП КПЈ за Краљево.

При евакуацији у јесен 1944. године Немци су убили: Живану Вуловић из Витановца, Стојку Јанковић из Лопаша, Станимирку Ђуровић и Живку Стевановић из Ратине.

Четници нису заостајали за својим господарима. Њихове каме прекратиле су животе већег броја жена.

Године 1942. заклана је Катица Манојловић из Грачаца због тога што није хтела да каже где се налазе партизани.

У току 1943. заклане су: Мара Јаковљевић-Бака, бабица из Врњачке Бање, сарадник НОП, Дрина Лишанин из Обрве, активиста НОП, Мара Недић из Панчева, члан СКОЈ-а пре рата. После једне провале у Панчеву, крајем августа или почетком септембра 1941, када је цела њена породица ухапшена, дошла је у Врњачку Бању и пријавила се као избеглица. Кад је формирана Врњачка чета Краљевачког партизанског одреда, ступила је у чету као болничарка. После повлачења Краљевачког одреда остала је на терену. Да би се склонила од четничког терора, отишла је у Деспотовац, где су је четници открили и заклали септембра 1943. године. Станојка Петронијевић из Витановца заклана је 14. септембра 1943. због рођака партизана. Драгицу Радичевић из Врњачке Бање заклали су у селу Рсавцима под сумњом да одржава везу с партизанима. Малина Радмановац из Витановца заклана је 14. септембра 1943. због рођака партизана. Радојку Савићевић из Грдице заклали су недалеко од Матарушке Бање, а Даницу Марковић из Краљева у њеном стану.

Године 1944. заклане су: Јована Радосављевић из Витановца, Славка Милетић из Рибнице и Марија Чукулић из Краљева. Марија Чукулић је после повлачења Краљевачког одреда отишла у Београд и касније се пребацила у Срем, одакле је са Главним штабом прешла у Босну. За време VII непријатељске офанзиве разболела се од тифуса и лежала у болници у Шеховићима, а затим у Трнави. Четници су открили болницу и убили је заједно с осталим рањеницима.

Наталију Солдатовић из Чибуковца ухапсили су Бугари јуна 1943. године због тога што јој је муж побегао из затвора и извели на стрељање. Међутим, остала је жива. Тешко рањена, успела је да се одвуче са места стрељања и потражи помоћ.

У разним одмаздама које су вршили Немци на територији краљевачког округа убијене су и многе жене као активни сарадници НОП или као таоци. НемЦи су и појединачно убијали жене. Често је била довољна само сумња па да нека жена на страшан начин заврши свој живот. За многе убијене жене постоје датуми њихове погибије, али за један број подаци нису сачувани. За њих се зна само толико да су убијене. То су: Наранца Ћирић из Бресника, стрељана као активиста НОП, Наталија Живковић из Витановца, убијена је и бачена у ђубре, Ангелина, Здравка и Милојка Дебељак, Десанка и Радојка Дурколић, Радинка Касалица, Петројка Масић и Милица Миловановић из Витковца, Драгица Терзић из Вранеша, Радмила Бојовић из Врдиле, Стојанка Косовац из Драгосињаца, Даринка Ристовић из Каменице, Светлана Викторовић, Јелесија Јевтовић, Драгица Јешовић, Славка Митровић, Милица Мушић, Олга Николић и Драгица Павловић из Конарева, Љубица Јовановић из Лаћеваца, Ранђа Видосављевић из Милаковца, Јелица Вукадиновић, Милева Ивановић и Тодора Павловић из Печенога, Георгина Каматовић из Раванице, Олга Миладиновић, Дивна Михаиловић и Јана Николић из Ратине, Милена Банковић, Милица Ђорђевић и Славка Митровић из Рибнице, Даринка Обрадовић и Бисенија Радановић из Роћевића, Милунка Јаблановић и Госпава Коловић из Самаиле. Госпава Коловић је 1941. била курир Краљевачког одреда. Гестапо је открио и после мучења стрељао. Из Сирче су убијене: Драга Аксентијевић, Роса Васиљевић, Мила Ђокић, Ангелина Маринковић, Косана Марић, Милева Миленковић, Даринка Николић, Стана и Стоја Проковић, Миленија Радовановић, Миленија Н. Радовановић, Деспина Рајовић, Љубица Симеуновић, Петруша Срећковић, Велија, Деспина и Живка Трифуновић: из Стубла: Милота Вукосављевић, Милунка Михаиловић и Бојана Полугић, Анка Николић из Тамника, Стана Миликић и Негосава Михаиловић из Чукујевца и Смиља Анђелковић из Ковача. Смиља је 1941. била курир између Краљевачког одреда и Краљева. После повлачења одреда ухапсио је Гестапо. Пошто ништа није признала упркос тешком мучењу, пуштена је из затвора. Ускоро после пуштања сачекали су је четници пред кућом и исекли је митраљезом.

Септембра 1944. поново је образован Краљевачки партизански одред „Јован Курсула". Он је заједно са јединицама НО војске учествовао у коначном ослобођењу Краљева и краљевачког округа. У саставу новоформираног одреда бориле су се и другарице: Вера Грујић, Душанка Бановић-Почуча, Даница Ђубанук, Новка Кузмановић, Недељка Лучић , Олга Мачкић, Дивна Мирковић, Верица Радуловић (погинула у борби за ослобођење Алексинца) и Лепосава Стојановић.

МАРИЈА ЧУКУЈ1ИЋ, из Краљева, предратни активиста напредног покрета. Ступила је у Краљевачки партизански одред „Јово Курсула" 1941. године и радила у прихватној амбуланти у селу Крушевици. После повлачења одреда дошла у Београд и половином 1943. године прешла у Срем. Са Главним штабом Војводине отишла у Босну. За време VII непријатељске офанзиве разболела се од тифуса и лежала је у болници у Шеховићима, а потом у Трнави. Четници су открили болницу и убили су је са осталим рањеницима.

ОКРУГ ЧАЧАК

Спомен-парк погинулим борцима чачанског краја
у Чачку
Рад архитекте Милана Бокића

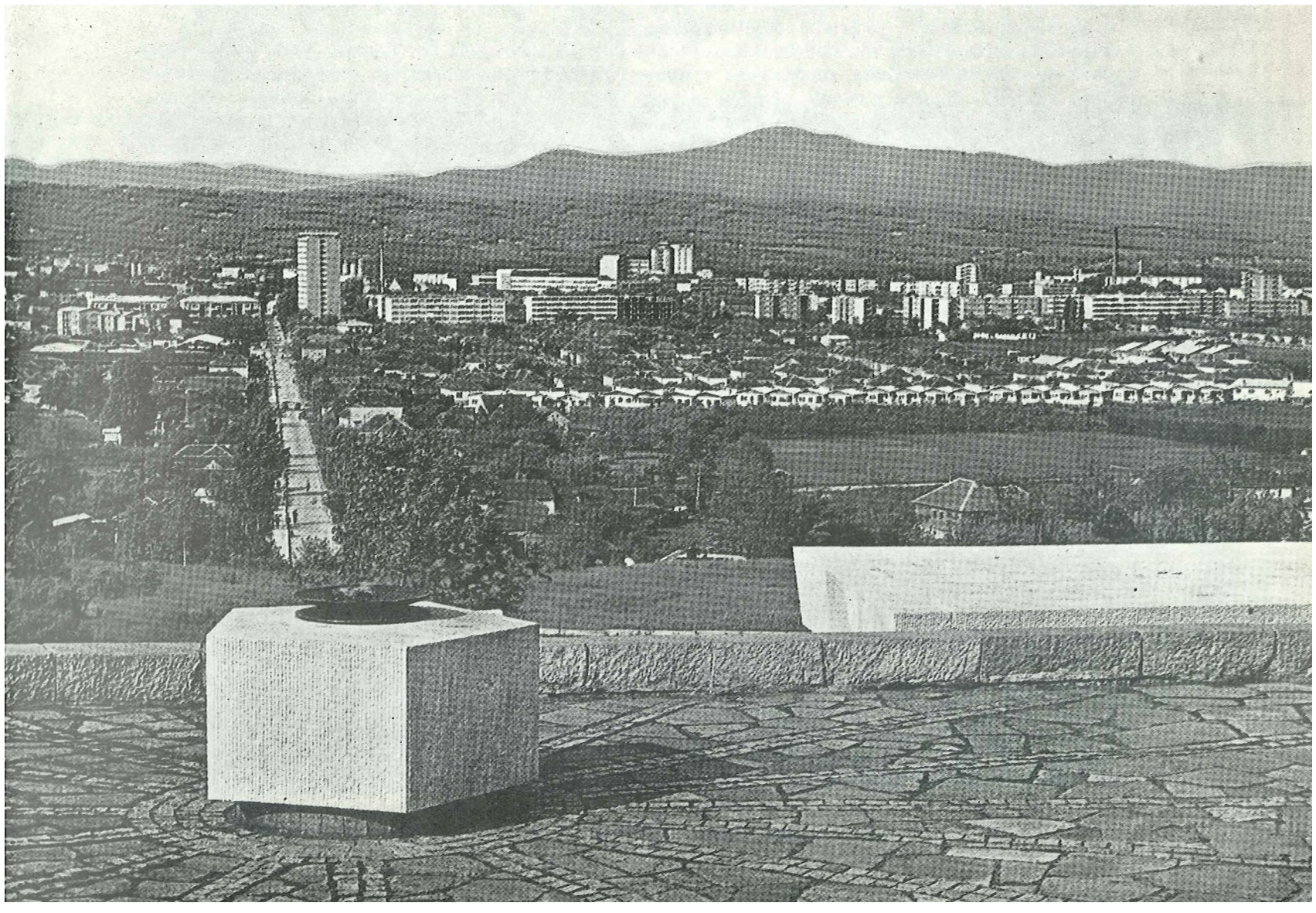

Смрт фашизму! - Слобода народу!

НОВОСТИ

ШТАБА НАРОДНО - ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА „Д-р ДРАГИША МИШОВИЋ“

Број 4. *Субота, 18 октобар — Чачак* *Цена 1 дин.*

Задаци Народно-ослободилачког одбора

После ослобођења Чачка и образовања Народно-ослободилачког Одбора, те нове градске управе, пред Одбор, пред све нас, поставља се хитно решење многих животних питања. Окупатори су нашу имовину оплачкали и великим делом уништили, а борба са њима захтевала је често да наш народ уништава своју сопствену имовину, као што су то нпр. пресецање саобраћајних веза и остала саботажа. Пред Одбор се поставља велики, тежак и одговорни задатак: решење свих градских питања, у првом реду питање спасавања сиротиње од глади и зиме, од чега ће у многоме зависити и успех наше ослободилачке борбе. Наши партизански и четнички одреди настављају јуначку борбу против окупатора и ослобађају комад по комад српске земље. Они на фронту са пушком у руци, а Народно-ослободилачки Одред у упорном раду на решавању свих народних потреба, ослободиће српски народ из ропства и радити на организацији његовог друштвеног живота. Нахранити гладне, огрејати прозебле, осигурати кров над главом — то је најпречи задатак Одбора у садашњем тренутку. Јасно је да је под данашњим условима тај задатак тежак, и многи ће запитати, постоје ли уопште и где се могу наћи средства за њихово остварење. Понављамо: задатак је тежак, али није нерешљив. Ми имамо, мада многу оштећену, државну имовину; извршиће се реквирирање „Призада“, електричне централе, секвестрираће се стоваришта дрва код касарне и на неким другим местима и дати сиротињи бесплатно, онима који имају извесне приходе у пола цене, а богатима по пијачној цени. Са овим средствима могло би се решити питање градске сиротиње и давање плате оним радницима и чиновницима који нису на фронту, али су се ставили на расположење народној борби за друге послове. Питање кирије и сва остала питања најбоље ће се решити ако богатији слојеви буду сносили већи део терета народне борбе, њиховим опорезовањем и финансијском помоћу. Жито и остале намирнице које би се добављале овим начином разделиће се становништву по праведним ценама, а најсиромашнијима даће се хлеб бесплатно. Потребно је такође пописивање свих залиха жита и осталога, а скривање и нагомилавање намирница у циљу шпекулације не може се сматрати другачије него као потоколонаштво и издаја, јер ко хоће данас да се богати када народ води своју крваву борбу за слободу, не разликује се нимало од оних против којих се боримо. Ко зна који је то већ пут како српски народ спасава своју слободу од освојачких хорди; као и увек, он ће је и данас спасти, и осигурати за вечита времена. У садашњем тренутку за то је потребан велики кодинствени напор свих нас.

СМОТРА НОВОНАОРУЖАНИХ ПАРТИЗАНА

16 о. м. одржана је на пијаци смотра четири чете новонаоружаних партизана. Том приликом је политички комесар чачанског народно - ослободилачког партизанског одреда „Др. Драгиша Мишовић“ друг Ратко Митровић одржао говор, у коме је истакао догађаје који су довели до слома Југославије, као и главне моменте партизанских борби за ослобођење Србије. Нарочито је подвукао улогу и значај Комунистичке партије Југославије, која је једина имала исправан став по свим питањима која су се тицала наше земље.

Говорећи о садашњим борбама и борбама које нам претстоје, друг Митровић наглашава разоран и издајнички рад пете колоне, која поред осталог жели да посеје семе раз-

Политичка активност са женама у Чачку, после укидања Женског покрета

1940. године, настављена је преко илегалних група и кружока на којима је прорађивана марксистичка литература, растурана и читана „Жена данас" и прикупљана Црвена помоћ. Радом група и кружока руководиле су другарице чланови КПЈ и напредне жене које су се и раније истицале својом активношћу у Женском покрету, напредној омладинској и студентској организацији и радничким организацијама: Милица Павловић, Милка Минић, Разуменка Петровић, Љубомирка Јанковић-Томић, Милоранка Чворовић, Селена Маринковић, Милица Пауновић, Нада Вилимановић-Јанковић, Милена Властељица и др.

Марта 1940. године у селу Кулиновцима одржана је Окружна партијска конференција, на којој је, поред анализе партијског рада и постављања задатака, третирано као веома актуелно питање рад са женама, нарочито пријем жена у Партију.

То је допринело да се непосредно пред устанак повећа број жена чланова и кандидата КПЈ и скојеваца и приступи активнијем раду са женама. Од другарица у партијским руководствима 1941. године биле су: за срез трнавски Милена Властељица, студент права из Липнице, а нешто касније Милица Вучетић-Трепуша, учитељица, секретар Окружног комитета СКОЈ-а од октобра 1941. У комитету таковског среза радили су професори Јованка Радаковић и Јелена Поповић. Активност обе другарице била је веома запажена. У строго поверљивом акту бр. 55 од 11. марта 1941. године, Предстојништво градске полиције Вршац упозорило је Начелство среза таковског да је Јованка Радаковић евидентирана у Управи града Београда као комуниста и да је неопходно мотрити на њен рад у садашњем месту боравка. У августу су обе, по одлуци партијског руководства, напустиле Милановац и преко везе пребачене на рад у Београд. У повереништву за срез драгачевски била је Милена Лазаревић, домаћица. Крајем марта 1941. одржан је Пленум Окружног комитета, на којем су усвојени закључци мајског саветовања У ЦК КПЈ и постављени задаци. Убрзо се почело са организованијим и интензивнијим радом. Упоредо са јачањем партије јачао је и рад са женама и женском омладином. Поред учешћа у раду партијских ћелија, партијских и скојевских актива, жене су учествовале и у раду посебних актива и група, којима су руководили чланови Партије и СКОЈ-а. Задатак чланова актива био је да међу женама шире идеје НОП-а. Из ових актива и група већина жена и омладинки ступила је у партизанске јединице или активно учествовала у илегалном раду на терену. У многим селима, поред актива и група, прела су била једна од форми рада са женама. То су, у ствари, биле политичке конференције на којима су жене обавештаване о политичким догађајима и припремама за оружану борбу (Вапа, Атеница, Трнава, Прељина, Липница, Јежевица, Неваде, Прањани, Коштунићи, Леушићи, Горачићи, Тијање, Марковица, Каона, Дучаловићи и др.). У већем броју села већ су постојале партијске организације или партијска упоришта која су вршила утицај на жене, те су многе биле спремне да изврше сваки задатак. Жене и омладинке су биле главна веза између града и села, између илегалних радника, партијских организација и одреда. У „Новостима" (бр. 5. 1941, Чачак) у чланку „Удео жена у ослободилачкој борби упућен је позив женама да појачају своју активност у доприносу бржем ослобођењу земље:

„Неколико месеци проведених под немачком окупацијом било је довољно

МИЛБНЛ ВЛАСТЕЉИЦА-ЈЕВТОВИЋ,
студент права, рођена 11. XI 1911. године у Липници, члан КПЈ постала је пре рата. Непосредно пред рат била је курир између ОК КПЈ за Чачак и ПК КПЈ за Србију и члан СК КПЈ за срез трнавски. После окупације Југославије учествовале је у припремама за устанак. Цела Миленина породица била је укључена у НОП, а њихова кућа сигурна база илегалним партијским радницима. Једно време је у њиховој кући била смештена партијска техника у којој је радила Милена. По одласку наших јединица за Санџак и Босну била је позадински партијски радник. Нешто касније прешла је на рад у Београд. Издајом је ухваћена на партијском састанку октобра 1942. године, под именом Љубица Јовановић, чиновница из Скопља. У полицији је имала изванредно држање. Стрељана је на Бањици 7. VI 1943. године.

да мам покажу шта је све у стању Хитлерова банда у свом бесу и дивљаштву да учини, тако да је онога дана када је Совјетски Савез задао прве ударце фашистима, било јасно сваком поштеном Србину да је дошао прави час да и он почне обрачун са мрским окупатором и тако извојује слободу. И похрлили су млади борци са свих страна и из свих слојева у чврсте другарске редове са готовошћу: супротставити се непријатељу на сваком кораку и створити му неподношљиве услове за живот у нашој средини. Тако се стварају први борбени редови — партизански одреди.

И ми, жене нисмо хтеле ни могле остати по страни. Свака је осећала дужност да помогне у борби у којој учествује њен муж, брат, друг, у којој учествују милиони људи и жена братског нам Совјетског Савеза. Осећале смо ту дужност, јер се повела борба против највећег непријатеља свег доброг, против оних који убијају нашу браћу и сестре, јер се води борба на живот и смрт. Посла је било и има га много. Било га је за сваког, ко год је хтео да *ради. Ако ми све нисмо*

ЗАПИСНИК О САСЛУШАЊУ МИЛЕНЕ ВЛАСТЕЛ.ИЦА-ЈЕВТОВИК

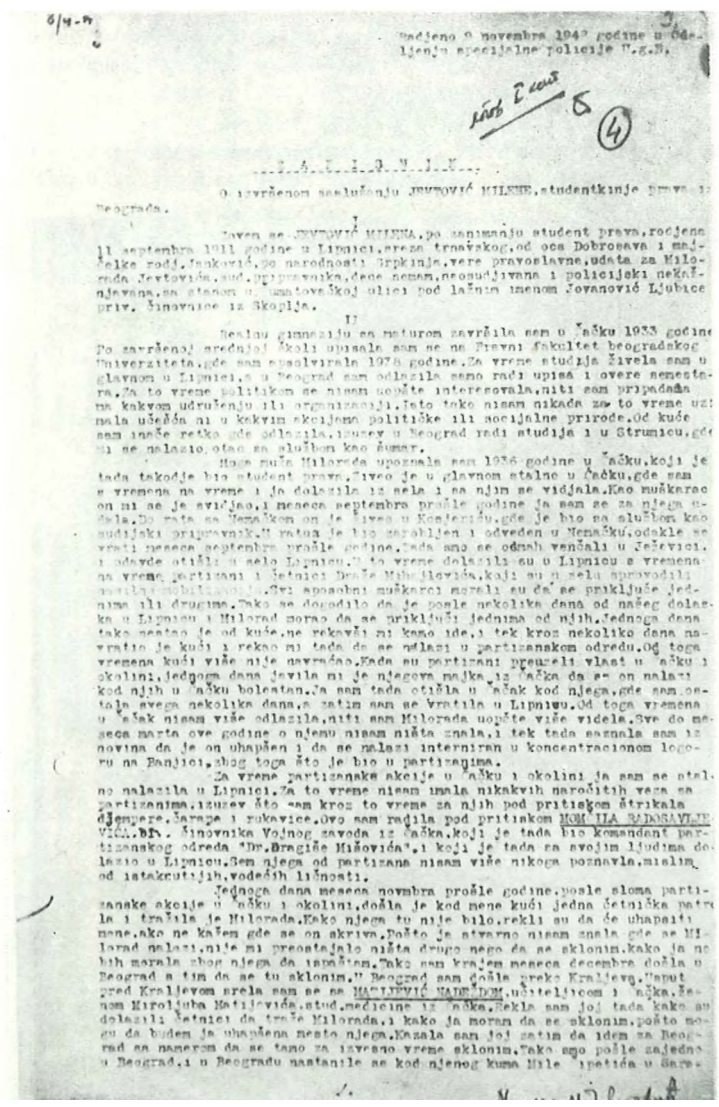

Sačinjeno 9 novembra 1943 godine u Odeljenju specijalne policije V.g.N.

(4)

S A S L U Š A N J E

O izvršenom saslušanju JEVTOVIĆ MILENE,studentkinje prava iz Beograda.

I

Zovem se JEVTOVIĆ MILENA,po zanimanju student prava,rođena 11 septembra 1911 godine u Lipnici,sreza trnavskog,od oca Dobrosava i majke rođ.Jaković,po narodnosti Srpkinja,vere pravoslavne,udata za Milorada Jevtovića,sud.pripravnika,dece nemam,neosuđivana i policijski nekažnjavana,sa stanom u Tumatovačkoj ulici pod lažnim imenom Jovanović Ljubica priv. činovnica iz Skoplja.

II

Realnu gimnaziju sa maturom završila sam u Čačku 1933 godine Po završenoj srednjoj školi upisala sam se na Pravni fakultet beogradskog Univerziteta,gde sam apsolvirala 1938 godine.Za vreme studija živela sam u glavnom u Lipnici,a u Beograd sam odlazila samo radi upisa i overe semestara.Ja to vreme politikom se nisam nikada interesovala,niti sam pripadala na kakvom udruženju ili organizaciji.Isto tako nisam nikada za to vreme uzimala učešća ni u kakvim akcijama političke ili socijalne prirode.Od kuće sam ređe gde odlazila,izuzev u Beograd radi studija i u Strumicu,gde bi se nalazio,otac sa glušbom kao šumar.

Moga muža Milorada upoznala sam 1936 godine u Čačku,koji je tada takođe bio student prava,živeo je u glavnom stalno u Čačku,gde sam u vremenu na vreme i ja dolazila iz sela i sa njim se viđala.Kao muškarac on mi se je sviđao,i meseca septembra prošle godine ja sam se za njega udala.Do rata sa Nemačkom on je živeo u Kosjeriću,gde je bio na službi kao sudijski pripravnik.U ratu je bio mobilisan i odveden u Nemačku,odakle se vrati meseca septembra prošle godine.Tada smo se odmah venčali u Ježevici, i odavde otišli u selo Lipnicu.U to vreme dolazili su u Lipnicu s vremena na vreme partizani i četnici Draže Mihajlovića,koji su u selu sprovodili [illegible].Oni sposobni muškarci morali su da se priključe jednima ili drugima.Tako se dogodilo da je posle nekoliko dana od našeg dolaska u Lipnicu i Milorad morao da se priključi jednima od njih.Jednoga dana tako nestao je od kuće,ne rekavši mi kamo ide,i tek kroz nekoliko dana navratio je kući i rekao mi tada da se nalazi u partizanskom odredu.Od toga vremena kući više nije navraćao.Kada su partizani preuzeli vlast u Čačku i okolini,jednoga dana javila mi je njegova majka,iz Čačka da se on nalazi kod njih u Čačku bolestan.Ja sam tada otišla u Čačak kod njega,gde sam ostala svega nekoliko dana,a zatim sam se vratila u Lipnicu.Od toga vremena u Čačak nisam više odlazila,niti sam Milorada uopšte više videla.Sve do meseca marta ove godine o njemu nisam ništa znala,i tek tada saznala sam iz novina da je on uhapšen i da se nalazi interniran u koncentracionom logoru na Banjici,zbog toga što je bio u partizanima.

Za vreme partizanske akcije u Čačku i okolini ja sam se stalno nalazila u Lipnici.Za to vreme nisam imala nikakvih naročitih veza sa partizanima,izuzev što sam kroz to vreme za njih pod pritiskom štrikala djempere,čarape i rukavice.Ovo sam radila pod pritiskom MOM'ILA RADOSAVLJE-VIĆA.biv. činovnika Vojnog zavoda iz Čačka,koji je tada bio komandant partizanskog odreda "Dr.Dragiše Mišovića",i koji je tada sa svojim ljudima došao u Lipnicu.Sem njega od partizana nisam više nikoga poznavla,mislim od istaknutijih,vodećih ličnosti.

Jednoga dana meseca novembra prošle godine,posle sloma partizanske akcije u Čačku i okolini,došla je kod mene kući jedna četnička patrola i tražila je Milorada.Kako njega tu nije bilo,rekli su da će uhapsiti mene,ako ne kažem gde se on skriva.Pošto je stvarno nisam znala gde se Milorad nalazi,nije mi predstavljalo ništa drugo nego da se sklonim.Kako ja nebih morala zbog njega da izmučim.Tako sam krajem meseca decembra došla u Beograd a tim da se tu sklonim.U Beograd sam došla preko Kraljeva.Usput pred Kraljevom srela sam se sa MARIJOM MARKOVIĆ,učiteljicom iz Čačka,ženom Miroljuba Matijevića,stud.medicine iz Čačka.Rekla sam joj tada kako su dolazili četnici da traže Milorada,i kako ja moram da se sklonim,pošto mogu da budem ja uhapšena mesto njega.Kazala sam joj zatim da idem za Beograd sa namerom da se tamo za izvesno vreme sklonim.Tako smo posle zajedno u Beograd,i u Beogradu nastanile se kod njenog kuma Mile Ipetića u Šare-

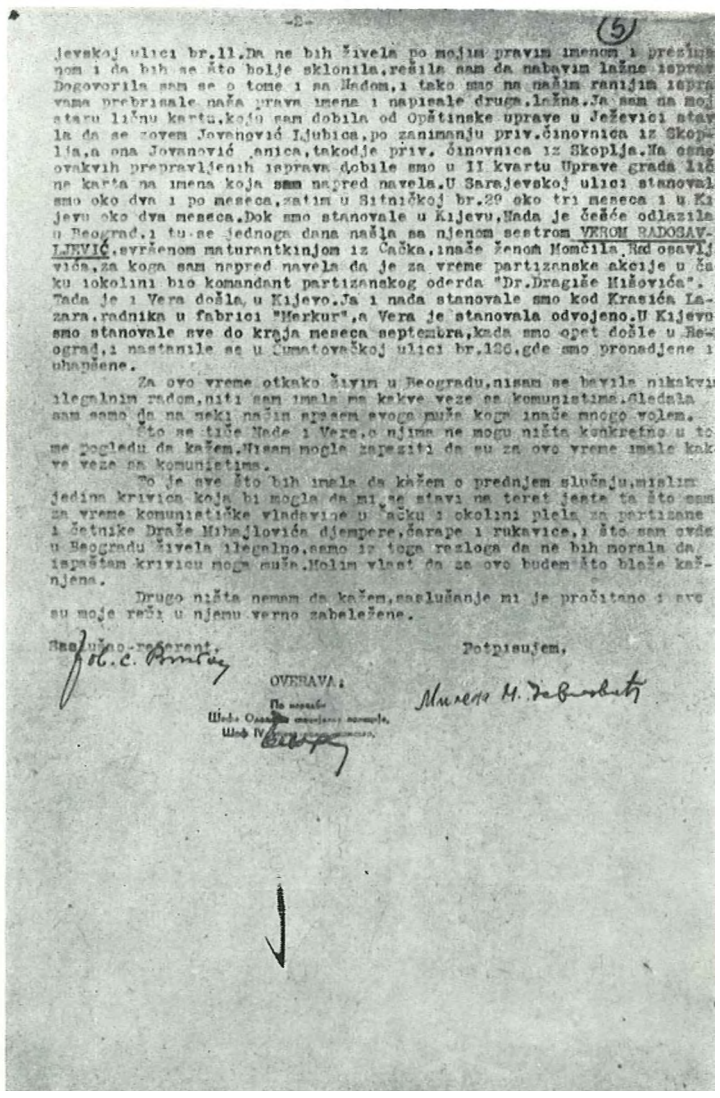

-2- (5)

jevskoj ulici br.11.Da ne bih živela po mojim pravim imenom i prezimenom i da bih se što bolje sklonila,rešila sam da nabavim lažne isprave. Dogovorila sam se o tome i sa Nadom,i tako smo na našim ranijim isprava prebrisale naša prava imena i napisale druga.lažna.Ja sam na moj staru ličnu kartu,koju sam dobila od Opštinske uprave u Ježevici stavila da se zovem Jovanović Ljubica,po zanimanju priv.činovnica iz Skoplja,a ona Jovanović anica,takodje priv. činovnica iz Skoplja.Na osnovu ovakvih prepravljenih isprava dobile smo u II kvartu Uprave grada lič ne karte na imena koja sam napred navela.U Sarajevskoj ulici stanovali smo oko dva i po meseca,zatim u Sitničkoj br.29 oko tri meseca i u Kijevu oko dva meseca.Dok smo stanovale u Kijevu,Nada je češće odlazila u Beograd,i tu se jednoga dana našla sa njenom sestrom VEROM RADOSAVLJEVIĆ,svršenom maturantkinjom iz Čačka,inače ženom Momčila,Rad osavljevića,za koga sam napred navela da je za vreme partizanske akcije u Čačku iokolini bio komandant partizanskog oderda "Dr.Dragiše Mišovića". Tada je i Vera došla,u Kijevo.Ja i nada stanovale smo kod Krasića Lazara,radnika u fabrici "Merkur",a Vera je stanovala odvojeno.U Kijevo smo stanovale sve do kraja meseca septembra,kada smo opet došle u Beograd,i nastanile se u Tumatovačkoj ulici br.126,gde smo pronadjene i uhapšene.

Za ovo vreme otkako živim u Beogradu,nisam se bavila nikakvim ilegalnim radom,niti sam imala ma kakve veze sa komunistima.Gledala sam samo da na neki način spasem svoga muža kojm inače mnogo volim.

Što se tiče Nade i Vere,o njima ne mogu ništa konkretno u tome pogledu da kažem.Nisam mogla zapaziti da su za ovo vreme imale kakve veze sa komunistima.

To je sve što bih imala da kažem o prednjem slučaju,mislim jedino krivicu koja bi mogla da mi se stavi na teret jeste ta što sam za vreme komunističke vladavine u Čačku i okolini plela za partizane i četnike Mihajlovića djempere,čarape i rukavice,i što sam ovde u Beogradu živela ilegalno,samo iz toga razloga da ne bih morala da ispaštam krivicu moga muža.Molim vlast da za ovo budem što blaže kažnjena.

Drugo ništa nemam da kažem,saslušanje mi je pročitano i sve su moje reči u njemu verno zabeležene.

Saslušao-referent: Potpisujem,

OVERAVA:

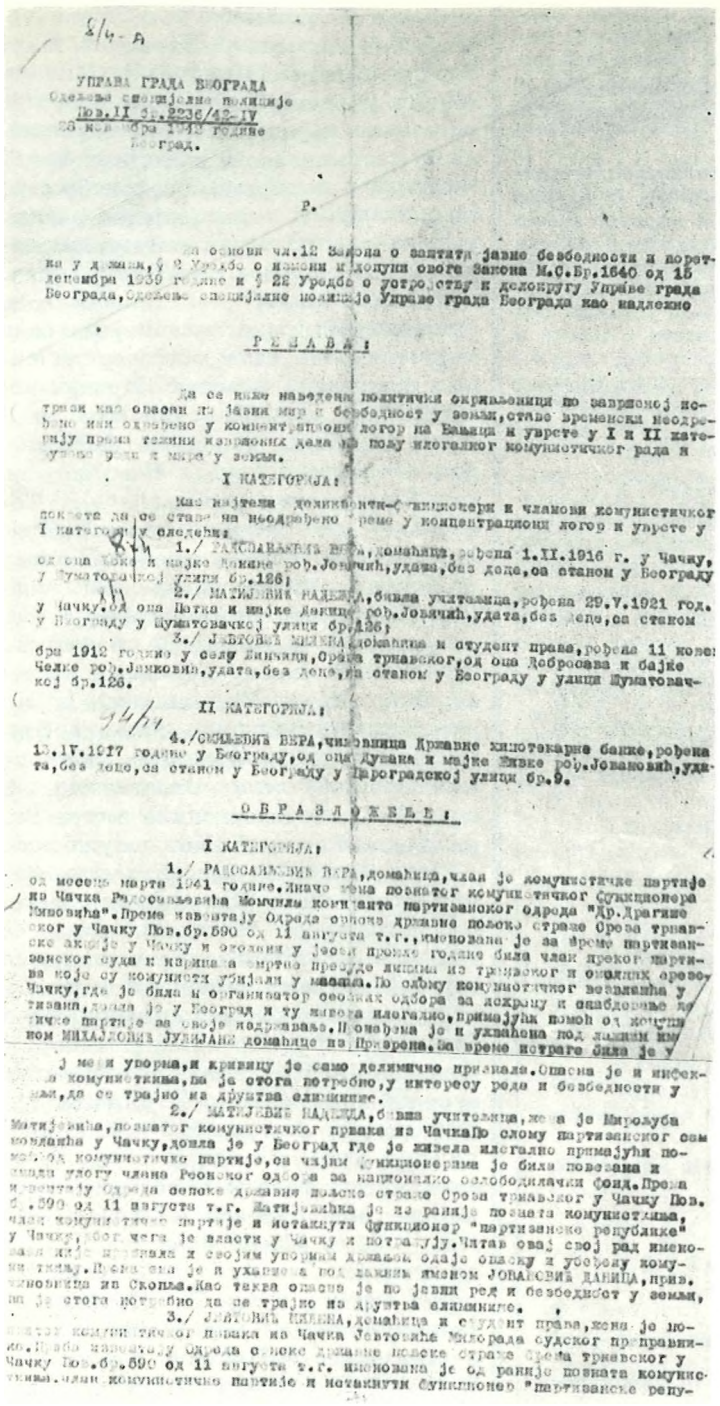

8/4-А

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
Пов.II бр.2236/42-IV
28 новембра 1942 године
Београд.

Р.

На основи чл.12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, § 2 Уредбе о измени и допуни овога Закона М.С.Бр.1640 од 15 децембра 1939 године и § 22 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда као надлежно

РЕШАВА:

Да се ниже наведена политички окривљеници по завршеној истрази као опасни по јавни мир и безбедност у земљи, ставе временски неодређено или одређено у концентрациони логор на Бањици и уврсте у I и II категорију према тежини извршених дела по пољу илегалног комунистичког рада и рушење реда и мира у земљи.

I КАТЕГОРИЈА:

Као најтежи деликвенти-функционери и чланови комунистичког покрета да се ставе на неодређено време у концентрациони логор и уврсте у I категорију следећи:

1./ РАДОСАВЉЕВИЋ ВЕРА, домаћица, рођена 1.II.1916 г. у Чачку, од оца Ђоке и мајке Данице рођ.Јовичић, удата, без деце, са станом у Београду у Шуматовачкој улици бр.126;

2./ МАТИЈЕВИЋ НАДЕЖДА, бивша учитељица, рођена 29.V.1921 год. у Чачку, од оца Петка и мајке Данице рођ.Јовичић, удата, без деце, са станом у Београду у Шуматовачкој улици бр.126;

3./ ЈЕВТОВИЋ МИЛЕНА, домаћица и студент права, рођена 11 новембра 1912 године у селу Винчици, Среза трнавског, од оца Добросава и бајке Челке рођ.Јанковић, удата, без деце, са станом у Београду у улици Шуматовачкој бр.126.

II КАТЕГОРИЈА:

4./ СМИЉЕВИЋ ВЕРА, чиновница Државне хипотекарне банке, рођена 13.IV.1917 године у Београду, од оца Душана и мајке Живке рођ.Јовановић, удата, без деце, са станом у Београду у Пароградској улици бр.9.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ:

I КАТЕГОРИЈА:

1./ РАДОСАВЉЕВИЋ ВЕРА, домаћица, члан је комунистичке партије од месеца марта 1941 године. Иначе жена познатог комунистичког функционера из Чачка Радосављевића Момчила коменданта партизанског одреда "Др.Драгише Мишовића". Према извештају Одреда српске државне пољске страже Среза трнавског у Чачку Пов.бр.590 од 11 августа т.г., именована је за време партизанске акције у Чачку и околини у јесен прошле године била члан преког партизанског суда и изрицала смртне пресуде лицима из трнавског и околних срезова које су комунисти убијали у масама. По слому комунистичког везвлашћа у Чачку, где је била и организатор сеоских одбора за исхрану и снабдевање партизана, дошла је у Београд и ту живела илегално, примајући помоћ од комунистичке партије за своје издржавање. Пронађена је и ухваћена под лажним именом МИХАЈЛОВИЋ ЈУЛИЈАНА домаћице из Прерона. За време истраге била је у

[illegible] мери упорна, и кривицу је само делимично признала. Опасна је и инфекција комунистична, па је стога потребно, у интересу реда и безбедности у земљи, да се трајно из друштва елиминише.

2./ МАТИЈЕВИЋ НАДЕЖДА, бивша учитељица, жена је Мирољуба Матијевића, познатог комунистичког првака из Чачка. По слому партизанског самовлашћа у Чачку, дошла је у Београд где је живела илегално примајући помоћ од комунистичке партије, са чијим функционерима је била повезана и имала улогу члана Реонског одбора за национално ослободилачки фонд. Према извештају Одреда српске државне пољске страже Среза трнавског у Чачку Пов. бр.590 од 11 августа т.г. Матијевићка је из раније позната комунистична, члан комунистичке партије и истакнути функционер "партизанске републике" у Чачку, због чега је власти у Чачку и потражују. Читав овај свој рад именована није признала и својим упорним држањем одаје опасну и убеђену комунистичку. Пронађена је и ухваћена под лажним именом ЈОВАНОВИЋ ДАНИЦА, прив. чиновница из Скопља. Као таква опасна је по јавни ред и безбедност у земљи, па је стога потребно да се трајно из друштва елиминише.

3./ ЈЕВТОВИЋ МИЛЕНА, домаћица и студент права, жена је познатог комунистичког првака из Чачка Јевтовића Милорада судског приправника. Према извештају Одреда српске државне пољске страже Среза трнавског у Чачку Пов.бр.590 од 11 августа т.г. именована је од раније позната комунистична, члан комунистичке партије и истакнути функционер "партизанске репу-

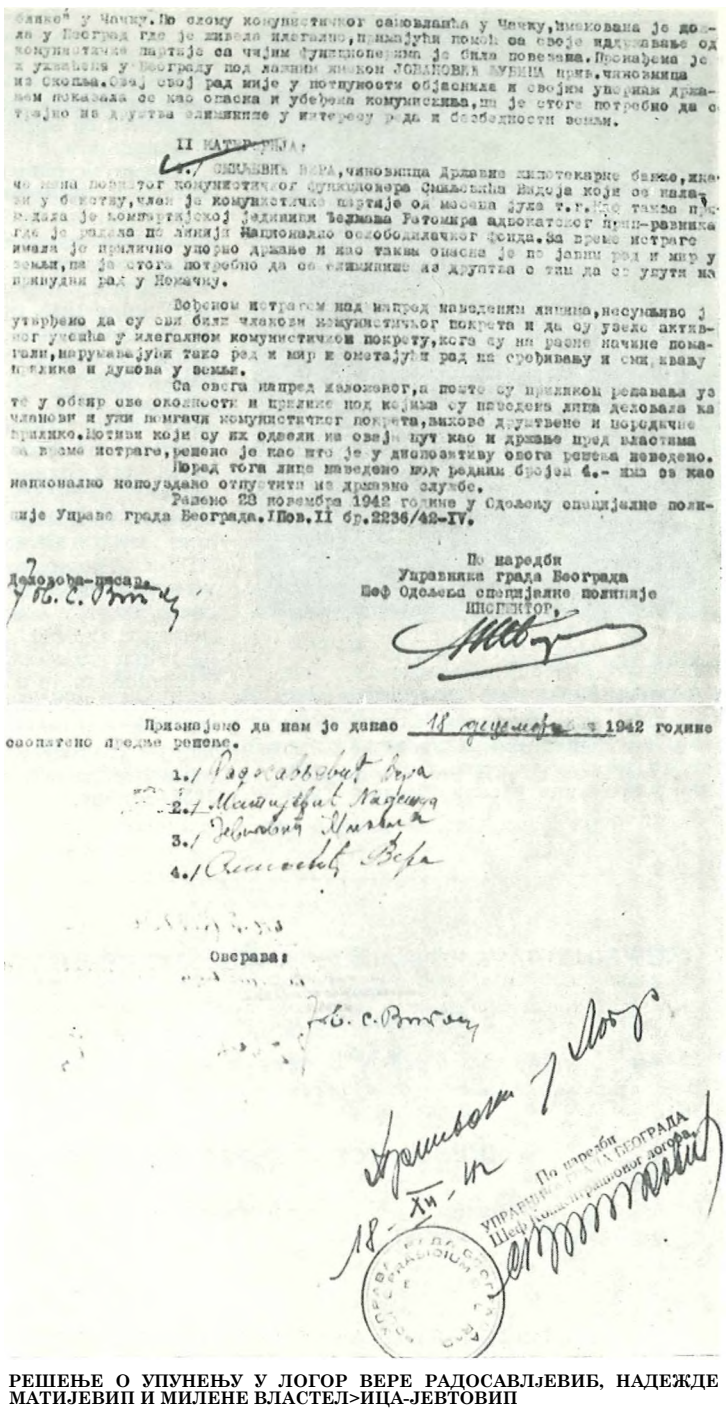

блике" у Чачку. По слому комунистичког самовлашћа у Чачку, именована је дошла у Београд где је живела илегално, примајући помоћ са своје издржавање од комунистичке партије са чијим функционерима је била повезана. Пронађена је и ухваћена у Београду под лажним именом ЈОВАНОВИЋ ЉУБИЦА прив. чиновница из Скопља. Овај свој рад није у потпуности објаснила и својим упорним држањем показала се као опасна и убеђена комунисткиња, па је стога потребно да се трајно из друштва елиминише у интересу реда и безбедности земљи.

II КАТЕГОРИЈА:

4./ СМИЉЕВИЋ ВЕРА, чиновница Државне хипотекарне банке, иначе жена познатог комунистичког функционера Смиљевића Видоја који се налази у бекству, члан је комунистичке партије од месеца јула т.г. Као таква примадала је компартијској јединици Ђелмаша Ратомира адвокатског прип-равника где је радила по линији Национално ослободилачког фонда. За време истраге имала је прилично упорно држање и као таква опасна је по јавни ред и мир у земљи, па је стога потребно да се елиминише из друштва с тим да се упути на принудни рад у Немачку.

Вођеном истрагом над напред наведеним лицима, несумљиво је утврђено да су сви били чланови комунистичког покрета и да су узело активног учешћа у илегалном комунистичком покрету, кога су на разне начине помагали, нарушавајући тако ред и мир и ометајући рад на сређивању и смиривању прилика и душова у земљи.

Са овога напред изложеног, а пошто су приликом решавања узте у обзир све околности и прилике под којима су наведена лица деловала ка чланови и ужи помагачи комунистичког покрета, вихове друштвене и породичне прилике. Потиви који су их одвели на овај пут као и држање пред властима за време истраге, решено је као што је у диспозитиву овога решења наведено.

Поред тога лице наведено под редним бројем 4.- има се као национално непоуздано отпустити из државне службе.

Решено 28 новембра 1942 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда. I Пов.II бр.2236/42-IV.

Деловођа-писар.

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

Признајемо да нам је данас 18 децембра 1942 године саопштено предње решење.

1./ Радосављевић Вера
2./ Матијевић Надежда
3./ Јевтовић Милена
4./ Смиљевић Вера

Оверава:

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Концентрационог логора.

18-XII-42

РЕШЕЊЕ О УПУНЕЊУ У ЛОГОР ВЕРЕ РАДОСАВЉЕВИЋ, НАДЕЖДЕ МАТИЈЕВИЋ И МИЛЕНЕ ВЛАСТЕЛ>ИЦА-ЈЕВТОВИЋ

могле прихватити пушку, што је приличан број другарица урадио, могле смо обезбедити храну, топло одело и чарапе за зиму нашим борцима. И ми се и прихватамо свих тих послова.

У свим селима нагиег краја одржавају се прела, где се уз песму и причу о подвизима наших другова — партизана, плету цемпери, рукавице, чарапе и гиалови. Сваке недеље имамо састанке где учимо како се указује прва помоћ рањеницима. Идемо у болницу где то своје, свеже стечено знање, и практично примењујемо. На том послу су са нама гг нагие другарице из града. Трудимо се да све те послове вршимо марљиво и с љубављу, јер схватамо озбиљност момента, озбиљност борбе. Знамо да ако брзо и добро укажемо помоћ рањеном другу омогућујемо му брзо оздрављење и скори повратак на фронт, јер бораца треба много.

Мада је близу дан коначне победе, борба јоги није завргиена и не смемо стати. Зато позивамо све другарице које јоги нису пришле нама, да приђу, да би здружене продужиле започети рад и на тај начин дале свој допринос борби за ослобођење нашег народа од мрског фагиистичког јарма."

Овом апелу жене су се масовно одазвале: прикупљале су храну и одећу за борце, санитетски материјал, новчане прилоге, податке о снази и распореду окупаторских група, о делатности петоколонаша, скривале илегалне партијске раднике, училе да укажу помоћ рањенику и сл. Прикупљени материјал су најчешће преносиле из Чачка до боравишта одреда Надежда-Наца Вилимановић, учитељица, Јованка Азањац, Сибинка Топаловић, домаћица и Радосија Хорват, радница. У прикупљању материјала и новчаних прилога нарочито су се истицале Радосијине ћерке Добрила и Емилија Клисарић, раднице, Нада Селаковић и Нада Мајсторовић,

НАРОДНИ ХЕРОЈ

МИЛИЦА ВУЧЕТИЋ-ТРЕПУША, рођена у селу Јежевици код Чачка 21. јануара 1920. године, одмах после завршетка учитељске школе ступила је у службу, била учитељица у селу Трнави. Тада је већ била члан Партије и секретар партијске ћелије. Код сељака Трнаве, Вилуше, Бањице, Атенице, Вапе и Јежевице стекла је велике симпатије. У раду је била необично пожртвована и упорна. Нарочито се истицала у раду са женама и омладином.

После окупације Југославије учествовала је у припремама устанка. Њој припадају велике заслуге за масовни одзив жена које су у току устанка и за све време народноослободилачког рата учествовале у народноослободилачкој борби. Године 1941, пре дизања устанка, била је члан Среског комитета СКОЈ-а, а од октобра исте године секретар Окружног комитета СКОЈ-а и члан Среског комитета КПЈ. После одласка партизанских снага у Босну остала је, по одлуци Партије, на позадинском раду. До августа 1942. године била је секретар партијског руководства за срез драгачевски, а затим је пребачена на рад у трнавски срез, 1943. године је постала члан СК КПЈ. Својим радом и личном храброшћу успела је да очува морал и веру народа овога краја у коначну победу. У тешком периоду од 1941. до 1944. године успешно је извршавала све партијске задатке. Учествовала је и у оружаним акцијама. Погинула је у једној борби са четницима у селу Прислоници на свој 24. рођендан •— 21. јануара 1944. године. Одликована је Орденом народног хероја 27. XI 1953. године.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАЉЕВАЧКОГ[1])
Пов.* број *90
2 фебруара 1944 год.
Краљево

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

—■ Кабинет —

БЕОГРАД

6) На дан 22. 1. т.г. убијена је МИЦА ВУЧИЋЕВИЋ[2]) зв. „Трепуша", учитељица из ЗаблаНа, среза трнавског, ... Именовани су припадали банди Раденка Мандића.

Окружни начелник
(потпис нечитак)

[1]) ВИИ, рег. бр. 10/2—1, К. 25.
[2]) Милица Вучетић-Трепуша (иримедба редакције).

студенти, и домаћице: Ружа Марковић, Миленија Аврамовић-Караичић, Нада Златић, Смиљана Пишчевић, Милица Минић (у њеној кући која је и пре рата била партијски пункт одржавани су састанци жена на којима се договарало о акцијама), затим сестре Мариновић (од којих је једна радила у апотеци и износила санитетски материјал за одред), Стоја Тошић, правник, и још многе.

Организованијем и масовнијем раду међу женама села много су допринеле другарице чланови Партије, које су пред опасношћу да буде хапшене морале да се склоне из Чачка. Два дана после напада Немачке на СССР службеник поште Даринка Тодоровић-Сека примила је из Београда телеграм, упућен предстојништву полиције у Чачку са списком чланова и симпатизера Партије које треба ухапсити, и о овоме је обавестила другове. На списку су, поред другова, биле: Нада Вилимановић-Јанковић, студент медицине, Ружица Станишић, студент агрономије, Милица Вучетић и Милена Властељица. С њима су се тада склониле сестре Вера Ђокић-Радосављевић службеник, и Нада Ђокић-Матијевић, учитељица и Надежда-Наца Вилимановић, такође учитељица. У селима где су се скривале формирале су читалачке групе и кружоке за жене и омладинке и организовале низ акција. Једна од значајних диверзантских акција у Атеници била је сечење телефонских и телеграфских жица и уништавање бандера преко атеничког и трнавског поља. У овој су акцији, поред другова, учествовале и омладинке, међу којима Дана Бабовић и Дана Суручић. Оне су уништавале чашице и секле жице. Акцију цепања пописних листа домаћинстава и уништавања пописних књига о приносима у селу, организовала је ЈБубица Трипковић. И у овој су акцији учествовале омладинке. Сличне акције организоване су и у другим местима.

Септембра 1941. године одржан је у Атеници проширен пленум комитета КПЈ за срез трнавски, коме су од другарица присуствовале Нада Ђокић-Матијевић и Вера Ђокић-Радосављевић, Нада Вилимановић-Јанковић, Милена Властељица, Љубица Трипковић и Љубомирка Јанковић-Томић. На пленуму је разматран и рад са женама. Констатовано је да је рад са женама још недовољан и несистематичан. Да би се отклонили ови пропусти, одлучено је да се другарице чланови Партије и кандидати за КПЈ више ангажују у политичком раду са

женама. Рад са женама у Ласцу, Петници и Премећи поверен је учитељицама Нади Ђокић-Матијевић и Вери Ђорђевић; Ружица Станишић, Љуба Белопавловић, Љубомирка Јанковић-Томић и Ружа Перуничић, учитељица биле су задужене за рад у Слатини, Мршинцима и Кукићима; за Јежевицу, Липницу и Бањицу —• Милена Властељица и Вера Ђокић-Радосављевић; за Трнаву, Виљушу, Атеницу и Кулиновце — Милица Вучетић-Трепуша, Нада Вилимановић-Јанковић и Љубица Трипковић; за Вапу, Балугу и Заблаће — Милица Пауновић, студент, Љубинка и Даница Поповић, сељанке; за Јездину — Милоранка Чворовић, службеник; за Трбушане и околна села — Лепосава Савић, сељанка; за Мојсиње, Станчиће, Горњу и Доњу Трепчу и Доњу Горевницу —- Нада Симовић, студент; за Мрчајевце — Бранка Гајовић, сељанка.

После пленума приступило се ширем организовању конференција и прела, акцијама за прикупљање хране и санитетског материјала, организовању санитетских течајева, читалачких група и кружока. У Станчићима је Нада Симовић, секретар партијске организације, са сељанком Миленом Петровићем, чланом СКОЈ-а, организовала више састанака са женама и омладинкама. Омладина Трепче, Мојсиња и Станчића нарочито је била активна и на културном пољу. Најактивније омладинке биле су Раја Симовић кандидат КП, и скојевке: Миљана Тошић, Олга Миљковић, Бојана Јевтовић и Бојана Радосављевић. У Љубићу је организовано и шивење рубља и одеће по кућама; на прелима је присуствовало по 150 жена.

Октобра 1941. године образована је при ОК КПЈ Чачак партијска комисија за рад са женама. Комисијом је руководила Јелена Ћетковић, која је дошла у Чачак као инструктор ПК КПЈ. Чланови су били: Милица Вучетић-Трепуша, Радмила-Лала Ивковић, Љубомирка Јанковић-Томић и Милоранка Чворовић. На иницијативу ове Комисије одржана је масовна конференција жена, на којој је говорено о улози и задацима жена у НОБ. Међу говорницама биле су Аница Алексић и Смиљана Пишчевић, домаћице. Тада је формиран Одбор жена у који су ушле жене свих слојева. Руководилац одбора била је Радмила-Лала Ивковић, студент Пољопривредног факултета, а чланови: Душанка Богићевић, кројачица, Љубомирка Јанковић-Томић, службеник, Смиљана Пишчевић, Аница Алексић,

КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА
ДРЖАВНА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА
Пов. Вр. 70
14 јун 1941 год.
Горњи Милановац

ПРЕДМЕТ: Списак наставника-ца ове школе тражен актом министарства стр. пов. II бр. 14/41.

С П И С А К >)

наставника-ца ове школе које због разних узрока треба удаљити, отпустити или пензионисати:

8. Радаковић Јованка, суплент. Струка: српски језик са старословенским, југословен. књижевност. Добар ***стручњак, али аљкав и неуредан наставник. Увек готова на протест и изигравање наредаба. Веома слободоумна те позната као комунистички агитатор, како у Вршцу где је раније службовала, тако и у овом месту. О томе прилажем препис извештаја Градске полиције у Вршцу, који је ова школа добила преко овд. Среског начелства.***

Штета би била оставити је и даље у школи.

9. Поповић Јелена, суплент. Струка: југословенска књижевност и српски, народна историја и руски језик. Траљав стручни радник, још мање педагог. Левичарски настројена те је вазда у друштву Радаковићеве. Управо су нераздвојне. Вића се у други.тву овд. комуниста а нарочито у друштву Сретена Живковића, див. суплента Руског кадет. корпуса у Белој Цркви који је као комуниста отпуштен из службе.

И својим владањем и понашањем. ван службе не заслужује да и даље остане у наставничким редовима.

12. Стојанка Теодоровић, привр. уч. вештина. Струка: цртање и писање. Као гиколски радник није рђава, али јој ваншколски живот не дозвољава да и даље остане у редовима наставника. Живи врло слободним животом за ово место. Не оставља на миру чак и жењене људе.

Стално се дружи са сумњивим лицима и одлази у породицу „Ћиласових" који су у овом месту озлоглашени комунисти са којима и полиција има много посла.

У Горњем Милансвцу, 15 јуна 1941 године.

Директор,
(потпис нечитак)

П р е п и с-)

Претстојништво градске полиције
Стр. пов. бр. 55 — 11 марта 1941 г.
В р ш а ц

ПРЕДМЕТ: Радаковић Јованка, суплент гимназије — Подаци.

На личност Начелству среза таковског

Горњи Милановац

У вези Вашег ***дописа стр. пов. бр. 71 од 4 марта 1941 године извештавате се да је ово претстојништво добило*** од ***Управе града Београда, одељење опште полиције под пов. II бр. 254 од 26 јануара т.г. следећи одговор:***

„У одговору на тамогиње тражење Пов. II бр. 18 од 18 јануара у горњем предмету, Управи града част је саопштити следеће:

Д.А. СРС — Министарство просвете и вера, Одељење за средњу наставу.
²) Ибид.

РАДАКОВИЋ ЈОВАНКА, наставница тамоулње гимназије евидира се код ове Управе као комуниста. У току 1935 године она је са Мијовић *Павлом истакнутим комунистом, радила на организацији библиотеке „НОВА ЗЕМЉА" која је требала да изда као своје прво дело књигу под насловом „СТАЉИНОВА БИОГРАФИЈА И КАРАКТЕРИСТИКА". Међутим у овом нису успели, пошто је Управа града благовремено за ово сазнала и спречила.*

ЈОВАНКА је вереница врло опасног комунисте ЂУРОВИЋА МИЈ1ИНКА, дипломирапог правника из Београда, који је до недавно био у притвору суда за заштиту државе. За све време док се ЂуровиН налазио у притвору Јованка му је слала храну, а за време студија држала га једно време у стану.

Постоји сумња да се Ђуровић, који је недавно пуштен из затвора државног суда, налази и данас тамо, те ради тога треба обратити строгу пажњу на њега, а нарочито на везе, кретање, рад и кореспонденцију Јованкину, пошто постоји пуно разлога веровању да она ради на ширењу комунистичке пропаганде у том месту и да везе са вигиим партискгм форумом одржава у Београду преко Ђуровића.

У колико се Ђуровић налази тамо, њега треба ухапсити и протерати у родно место".

За време боравка у Вршцу Радаковић Јованка се стално кретала у другитву левичарско настројених елемената „и активно сарађгвала у овдашњем радничком певачком друштву „Абрагиевић" у којем су сарађивали сви истакнути комунисти у Вршцу а чији се рад састојао у ширењу комунистичке идеје међу омладином и радништвом. На њезин рад треба мотрити, *пошто постоји вероватноћа да ће у садашњем месту боравка радити на гиирењу комунистичких идеја.*

Предње ми је част достављгти с молбом ради знања и управљања. Претстојник Градске полиције пот. нечитак. м.п.

К. ст. Пов. бр. 98/41
16 марта 1941 године
Горњи Милановац

М.П.

Срески начелник
Мил. Мишић, с.р.

Вредност преписа оверава за службену потребу, потврђује

К. пов. бр. 70/41
Горњгс Милановац
15 јуна 1941 год.

М.П.

Директорг<,мназије
(потпис нечитак)

МИЈ1ЕНА Ј1АЗАРЕВИЋ, домаћица, једна од најнапреднијих омладинки у Драгачеву, члан КПЈ је постала пре рата; од маја 1941. године била је члан Повереништва Партије за драгачевски срез. После одласка партизанских снага наставила је илегални партијски рад. Прерушена у старицу, често је одлазила у Чачак на састанке и по партијски материјал. Почетком 1943. године прешла је на партијски рад у Чачак. У априлу је ухапшена, спроведена у Београд и стрељана на Бањици 7. VI 1943. И остали чланови њене породице били су учесници НОП-а. Један брат јој је погинуо 1941, други је био у заводу у Смедеревској Паланци, сестра Вера је ухапшена и од последица мучења умрла 1950. године.

Сибинка Топаловић, Мила Милосављевић и Станка Ђуричић, домаћица. Одбор жена одиграо је значајну улогу у покушају утицаја на четнике да прекину братоубилачку борбу. Почетком новембра 1941. године, када су четници покушали напад на Чачак и група четника заузела артиљеријску касарну и забарикадирала се, Одбор је организовао велики митинг на тргу у центру града, масовнији од свих који су одржани у то време. Говорници су истицали потребу јединства свих снага у борби против окупатора, позвали жене да пођу пред касарну у којој су били четници и захтевају од њих прекидање непријатељства. Формирана је дугачка поворка жена (90°/о жена града било је у поворци). На челу је ношен транспарент на коме је писало: „Ми, мајке, жене и сестре, тражимо од вас да прекинете братоубилачку борбу". Када је чело поворке стигло пред касарну, четници су је дочекали изазовно. Једва су пристали да приме делегацију која је требало с њима да преговара. Делегацију су сачињавали Аница Алексић, Милица Васиљевић, професор, Стеван Филиповић, учитељ и Светозар Мојковић, директор гимназије у пензији. Озлојеђене држањем четника, жене су напустиле касарну не постигавши никакве резултате. Четници су дрско изазивали масу и покушавали да је заплаше, пуцајући преко глава, и ранили једну жену.

Дванаестог новембра 1941. године жене Чачка су упутиле позив свим мајкама чији се синови заведени непријатељском пропагандом налазе у редовима четника да напусте издајнике, да се сврстају у партизанске одреде; такође су апеловале на четнике да престану са братоубилачком борбом:

„МАЈКЕ, ЖЕНЕ, СЕСТРЕ
СВЕ РОДОЉУБИВЕ СРПКИЊЕ
ГРАДА И СЕЈ1А)*

Обраћамо се вама које сте послалс своје најмилије у борбу противу крвавог окупатора и које стојите данас збуњене пред овим гито се догађа. Ви се питате: загито отац пуца у сина, брат у брата. Зашто се пролива братска крв а кад је окупатор јоги у земљи, скоро пред вратима.

Они који су издали нагиу земљу 6. априла, они који никад нису желели добро народу, увукли су се у редове четника, користећи наи,ионално осеНање и поштене традиције четника. Наметнули су се за вође поштеним српским родо-

>) Зборник ВИИ, I, књ. 2, стр. 224—226.

љубима, четницима, не да их воде у борбу против окупатора, већ у намери да омету борбу за слободу. И они су ти који су завели вагие синове и браНу да убијају једни друге. Они су ти који су у најодлучнијем часу повукли своје снаге са фронта и отворили пут непријатељу. Њихове чете су опселе Чачак и претиле да сваког тренутка пролију братску крв.

МАЈКЕ!

Сећате ли се како су вас и вашу децу дочекали пред касарном, када сте сврстане у хиљаде редова, са српском заставом на челу, тражиле од њих да обуставе братоубилачку борбу.

На ваше жеље и захтеве одговорили су плотунима. На вас, на вашу децу, коју сте носили на рукама, пуцали су. Нису их такле ваше сузе, ни крици из срца игичупани.

Смејали су вам се и претили они, који су завели ваше синове.

МАЈКЕ, ви које још нисте могле заборавитгг страхоте прогилога рата, ви којгиш је крвавгс непријатељ убио сина, мужа, брата, оставио вас без крова, да ли данас можете гледати мирно све ово? Не можете и не дозволите да фашистички злочинци сеју семе раздора међу ва-

НАДА ВИЛИМАНОВИЋ-ЈАНКОВИЋ,
студент медицине, рођена 19. II 1920. у Атеници, у напредни омладински покрет укључила се у гимназији у Чачку. На Универзитету је била члан управе Удружења студената медицине. Члан КПЈ постала је 1940. Непосредно пред устанак је организатор и руководилац санитетских курсева у Чачку и околним селима.
V ослобођеном Чачку 1941. била је политички руководилац женске кројачке радионице. Хапшена је крајем новембра исте године. После изласка из затвора прешла је на илегални рад у Београд и убрзо ухваћена. После саслушавања и мучења у Специјалној полицији одведена је на Бањицу фебруара 1942. Марта исте године, мада је била бременита, изведена је на стрелиште, али на згражање и протест другарица овога пута јој је поклоњен живот. Са стрелишта је одведена у притвореничку болницу, где је родила девојчицу. У јесен исте године враћена је на Бањицу. Стрељана је 7. VI 1943. године.

РЕШЕЊЕ О УПУКЕЊУ У ДОГОР НАДЕЖДЕ ВИАИМАНОВИК-ЈАНКОВИП И ОДАУКА УГБ ДА ОСТАНЕ ТРАЈНО КОНФИНИРАНА

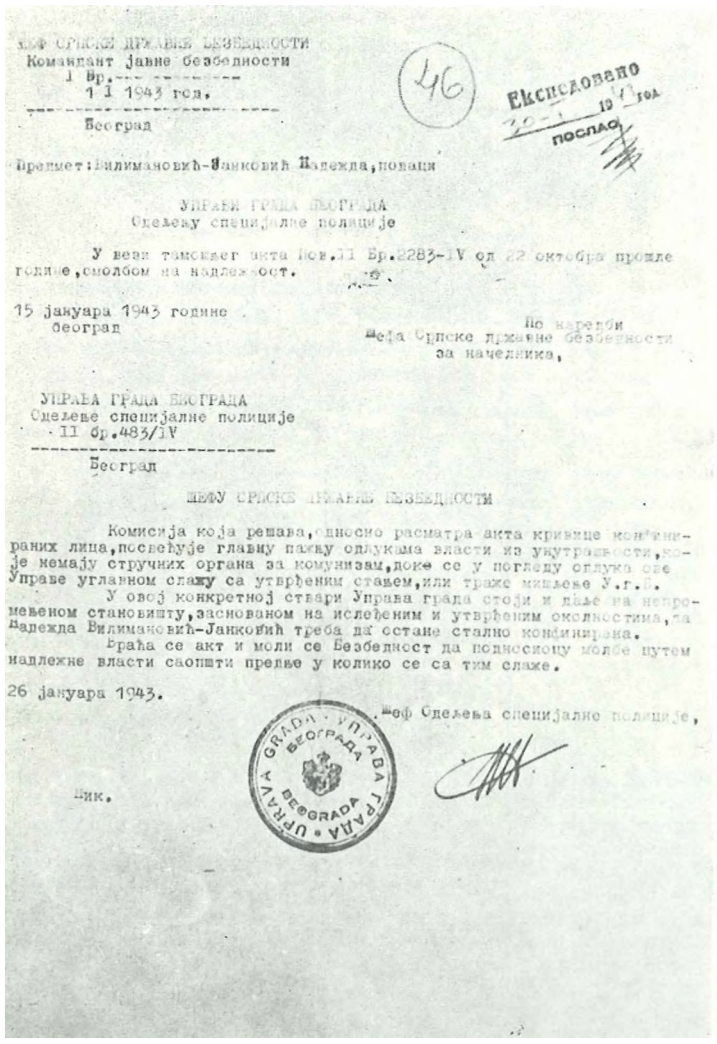

ШЕФ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Командант јавне безбедности
I Бр.
1 I 1943 год.
Београд

46

Експедовано 30-I 1943 год. ПОСЛАО

Предмет: Вилимановић-Јанковић Надежда, подаци

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
Одељењу специјалне полиције

У вези тамошњег акта Пов. II Бр.2283-IV од 22 октобра прошле године, смолбом на надлежност.

15 јануара 1943 године
београд

По наредби
Шефа Српске државне безбедности
за начелника,

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
II бр.483/IV
Београд

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Комисија која решава, односно расматра акта кривице конфинираних лица, посвећује главну пажњу одлукама власти из унутрашњости, које немају стручних органа за комунизам, доке се у погледу одлука све Управе углавном слажу са утврђеним стањем, или траже мишљење У.г.Б.

У овој конкретној ствари Управа града стоји и даље на непромењеном становишту, заснованом на ислеђеним и утврђеним околностима, да Надежда Вилимановић-Јанковић треба да остане стално конфинирана.

Враћа се акт и моли се Безбедност да подносиоцу молбе путем надлежне власти саопшти предње у колико се са тим слаже.

26 јануара 1943.

Шеф Одељења специјалне полиције,

Ник.

UPRAVA GRADA · УПРАВА ГРАДА · БЕОГРАДА · BEOGRADA

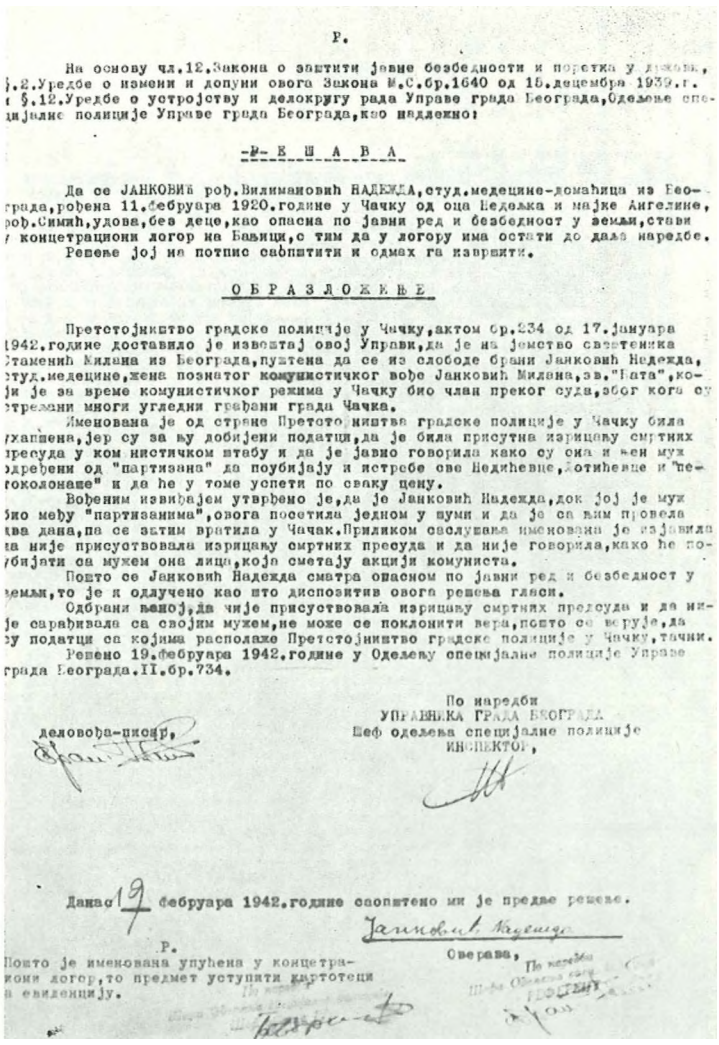

Р.

На основу чл.12.Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, §.2.Уредбе о измени и допуни овога Закона М.С.бр.1640 од 15.децембра 1939.г. и §.12.Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда, као надлежно:

-Р- Е Ш А В А

Да се ЈАНКОВИЋ рођ.Вилимановић НАДЕЖДА, студ.медецине-домаћица из Београда, рођена 11.фебруара 1920.године у Чачку од оца Недељка и мајке Ангелине, рођ.Симић, удова, без деце, као опасна по јавни ред и безбедност у земљи, стави у концетрациони логор на Бањици, с тим да у логору има остати до даље наредбе.

Решење јој на потпис саопштити и одмах га извршити.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

Претстојништво градске полиције у Чачку, актом бр.234 од 17.јануара 1942.године доставило је извештај овој Управи, да је на јемство свештеника Стаменић Милана из Београда, пуштена да се из слободе брани Јанковић Надежда, студ.медецине, жена познатог комунистичког вође Јанковић Милана, зв."Бата", који је за време комунистичког режима у Чачку био члан преког суда, због кога су стрељани многи угледни грађани града Чачка.

Именована је од стране Претстојништва градске полиције у Чачку била ухапшена, јер су за њу добијени податци, да је била присутна изрицању смртних пресуда у ком нистичком штабу и да је јавно говорила како су она и њен муж одређени од "партизана" да поубијају и истребе све Недићевце, Лотићевце и "петоколонаше" и да ће у томе успети по сваку цену.

Вођеним извиђајем утврђено је, да је Јанковић Надежда, док јој је муж био међу "партизанима", овога посетила једном у шуми и да је са њим провела два дана, па се затим вратила у Чачак. Приликом саслушања именована је изјавила да није присуствовала изрицању смртних пресуда и да није говорила, како ће поубијати са мужем она лица, која сметају акцији комуниста.

Пошто се Јанковић Надежда сматра опасном по јавни ред и безбедност у земљи, то је и одлучено као што диспозитив овога решења гласи.

Одбрани њеној, да није присуствовала изрицању смртних пресуда и да није сарађивала са својим мужем, не може се поклонити вера, пошто се верује, да су податци са којима располаже Претстојништво градске полиције у Чачку, тачни.

Решено 19.фебруара 1942.године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда. II.бр.734.

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

деловођа-писар,

Данас 19 фебруара 1942.године саопштено ми је предње решење.

Јанковић Надежда

Р.
Пошто је именована упућена у концетрациони логор, то предмет уступити картотеци а евиденцију.

Оверава,

По наредби
Шефа Одељења спец. ...
ПРОТЕКТ

ВЕРА ЂОКИЋ-РАДОСАВЉЕВИЋ, студент права, још пре рата напредна омладинка, радила је у Женском покрету и СБОТИЧ-у, била је члан КПЈ. У данима устанка била је теренски радник. После одласка партизанских снага илегално је радила у селима око Чачка, затим је прешла на рад у Београд, где је ухваћена под лажним именом Јулијане Михајловић, домаћице из Призрена. Стрељана *је* на Бањици 14. V 1943. године.

шом децом. ЗАУСТАВИ РУКУ СИНА, која се окренула противу народа и његове слободе.

РОДОЉУБИВЕ СРПКИЊЕ!

ПРЕЗРИТЕ нове Бранковиће са Равне Горе и збијте се као једна у чврст и јединствен фронт слободе нагиега народа.

Окупимо се око нагиих народноослободилачких одреда, који нас бране и гитите од подивљаних хитлеровских хорди.

Пружимо сву помоћ онима који се боре за нагиу слободу, бољи живот нас и наше деце, у новој слободној Србији.

ЖИВЕЛА ЈЕДИНСТВЕНА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА БОРБА!

СВЕ СНАГЕ НА ОКУП ПРОТИВ ФАШИСТИЧКИХ ОКУПАТОРА — ЗА СЛОБОДУ И ЛЕПШУ БУДУЋНОСТ НАРОДА!

12. новембра 1941. год.
Чачак

СВЕ ЗА ФРОНТ!
ЖЕНЕ ЧАЧКА"

ЗАХГЕВ ОДРЕДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ СРЕЗА ТРНАВСКОГ ДА СЕ УХАПСЕ ВЕРА РАДОСАВЉЕВПБ, НАДЕЖДА МАТИЈЕВИБ И МИЛЕНА ВЛАСТЕЉПЦА-ЈЕВТОВИБ И АКТ УГБ ДА СЕ ЗА НАВЕДЕНА ЛИЦА ДОСТАВЕ СВИ РАСПОЛОЖИВИ ПОДАЦИ

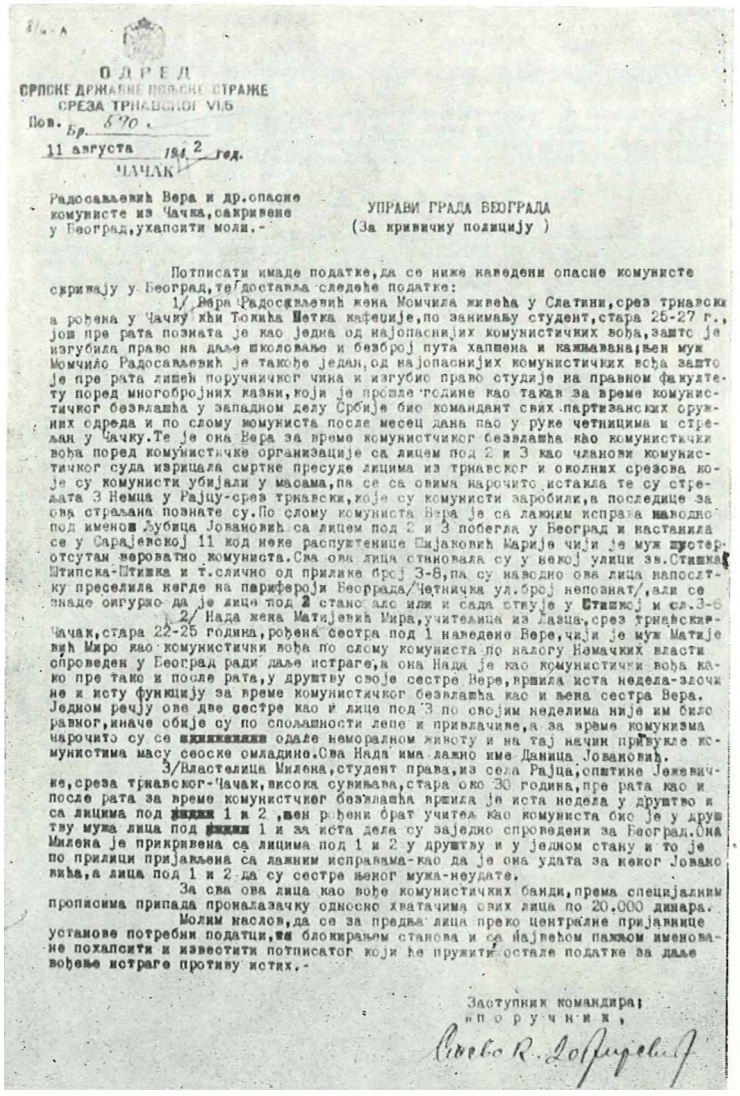

ОДРЕД
СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ПОЉСКЕ СТРАЖЕ
СРЕЗА ТРНАВСКОГ VI.5
Пов. Бр. 590.
11 августа 1942 год.
ЧАЧАК

Радосављевић Вера и др.опасне комунисте из Чачка,сакривене у Београд,ухапсити моли.-

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
(За кривичну полицију)

Потписати имаде податке,да се ниже наведени опасне комунисте скривају у Београд,те доставља следеће податке:

1/ Вера Радосављевић жена Момчила живећа у Слатини,срез трнавски а рођена у Чачку кћи Ђокића Петка кафеџије,по занимању студент,стара 25-27 г., још пре рата позната је као једна од најопаснијих комунистичких вођа,зашто је изгубила право на даље школовање и безброј пута хапшена и кажњавана;њен муж Момчило Радосављевић је такође један,од најопаснијих комунистичких вођа зашто је пре рата лишен поручничког чина и изгубио право студије на правном факултету поред многобројних казни,који је прошле године као такав за време комунистичког безвлашћа у западном делу Србије био командант свих партизанских оружних одреда и по слому комуниста после месец дана пао у руке четницима и стрељан у Чачку.Те је она Вера за време комунистчиког безвлашћа као комунистички вођа поред комунистичке организације са лицем под 2 и 3 као чланови комунистичког суда изрицала смртне пресуде лицима из трнавског и околних срезова које су комунисти убијали у масама,па се са овима нарочито истакла те су стрељата 3 Немца у Рајцу-срез трнавски,које су комунисти заробили,а последице за ова стрељана познате су.По слому комуниста Вера је са лажним исправа наводно под именом Љубица Јовановић са лицем под 2 и 3 побегла у Београд и настанила се у Сарајевској 11 код неке распуштенице Шијаковић Марије чији је муж шустер отсутан вероватно комуниста.Сва ова лица становала су у некој улици зв.Стишка Штипска-Штишка и т.слично од прилике број 3-8,па су наводно ова лица напослтку преселила негде на периферији Београда/Четничка ул.број непознат/,али се знаде сигурно да је лице под 2 стано ало или и сада стује у Стишкој и сл.3-6

2/ Нада жена Матијевић Мира,учитељица из Лазца,срез трнавски-Чачак,стара 22-25 година,рођена сестра под 1 наведене Вере,чији је муж Матијевић Миро као комунистички вођа по слому комуниста по налогу Немачких власти спроведен у Београд ради даље истраге,а она Нада је као комунистички вођа како пре тако и после рата,у друштву своје сестре Вере,вршила иста недела-злочине и исту функцију за време комунистичког безвлашћа као и њена сестра Вера. Једном речју ове две сестре као и лице под 3 по својим неделима није им било равног,иначе обије су по спољашности лепе и привлачиве,а за време комунизма нарочито су се [redacted] одале неморалном животу и на тај начин привукле комунистима масу сеоске омладине.Сва Нада има лажно име Даница Јовановић.

3/Властелица Милена,студент права,из села Рајца,општине Јежевичке,среза трнавског-Чачак,висока сувињава,стара око 30 година,пре рата као и после рата за време комунистчког безвлашћа вршила је иста недела у друштво и са лицима под [redacted] 1 и 2 ,њен рођени брат учитељ као комуниста био је у друштву мужа лица под [redacted] 1 и за иста дела су заједно спроведени за Београд.Она Милена је прикривена са лицима под 1 и 2 у друштву и у једном стану и то је по прилици пријављена са лажним исправама-као да је она удата за неког Јовановића,а лица под 1 и 2 да су сестре њеног мужа-неудате.

За сва ова лица као вође комунистичких банди,према специјалним прописима припада проналазачку односно хватачима ових лица по 20.000 динара.

Молим наслов,да се за предња лица преко централне пријавнице установе потребни податци,та блокирањем станова и са највећом пажњом именоване похапсити и известити потписатог који ће пружити остале податке за даље вођење истраге противу истих.-

Заступник командира;
„поручник,
Стево R. Добријевић

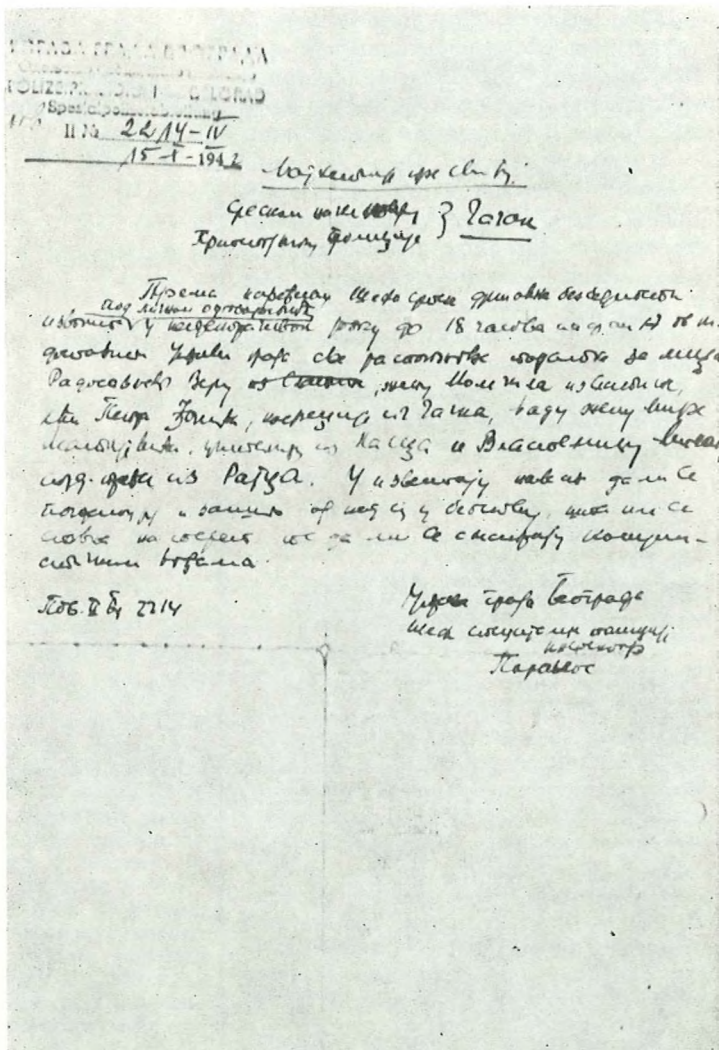

ПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
POLIZEI PRÄSIDIUM BELGRAD
Spezialpolizeiabteilung
II № 2214-IV
15-I-1942

Мајкетија пре свиђу
Среском начелнику
Приоритетну полицију
Чачак

Према наређењу Шефа српске државне безбедности изволите под личном одговорношћу у недеперативном року до 18 часова на дан 17 ов. м. доставити Управи града све расположиве податке за лица Радосављевић Веру из Слатини, жену Момчила из Слатини, кћи Петра Ђокића, насрешија из Чачка, ваду жену Мирх Матијевића, учитељица из Лазца и Властелицу Милену, сад. жена из Рајца. У извештају навести да ли се погоднијем и зашто од него су у безбедности, шта ли се слова на сосрет то да ли се сакривају комунистичким вођама.

Пов. II Бр. 2214

Управа града Београда
Шеф специјалне полиције
Парашос

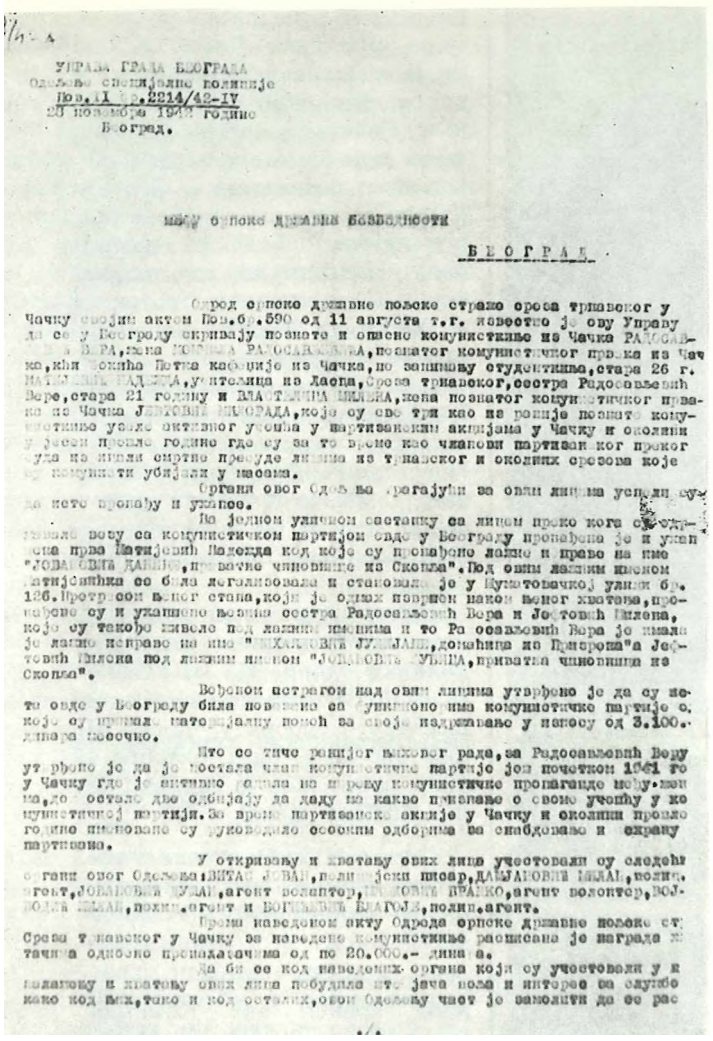

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
Пов.II бр.2214/42-IV
28 новембра 1942 године
Београд.

МЕЂУ ОРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

БЕОГРАД

Одред српске државне пољске страже среза трнавског у Чачку својим актом Пов.бр.590 од 11 августа т.г. известио је ову Управу да се у Београду скривају познате и опасне комунисткиње из Чачка РАДОСАВЉЕВИЋ ВЕРА, жена МОЈСИЈА РАДОСАВЉЕВИЋА, познатог комунистичког првака из Чачка, кћи Ђокића Петка кафеџије из Чачка, по занимању студенткиња, стара 26 г. МАТИЈЕВИЋ НАДЕЖДА, учитељица из Ласца, Среза трнавског, сестра Радосављевић Вере, стара 21 годину и ВЛАСТЕЛИЦА МИЛЕНА, жена познатог комунистичког првака из Чачка ЈЕВТОВИЋ МИЛОРАДА, које су све три као из раније познате комунисткиње узеле активног учешћа у партизанским акцијама у Чачку и околини у јесен прошле године где су за то време као чланови партизанског преког суда из ишали смртне пресуде лицима из трнавског и околних срезова које су комунисти убијали у масама.

Органи овог Одељења трагајући за овим лицима успели суда исте пронађу и ухапсе.

На једном уличном састанку са лицем преко кога су одржавале везу са комунистичком партијом овде у Београду пронађена је и ухапшена прва Матијевић Надежда код које су пронађене лажне и праве на име "ЈОВАНОВИЋ ДАНИЦЕ, приватне чиновнице из Скопља". Под овим лажним именом Матијевићка се била легализовала и становала је у Шумотовачкој улици бр. 126. Претресом њеног стана, који је одмах извршен наком њеног хватања, пронађене су и ухапшене њезина сестра Радосављевић Вера и Јефтовић Милена, које су такође живеле под лажним именима и то Радосављевић Вера је имала је лажне исправе на име "МИХАЈЛОВИЋ ЈУЛИЈАНЕ, домаћица из Призрена"а Јефтовић Милена под лажним именом "ЈОВАНОВИЋ ЈУБИЦА, приватна чиновница из Скопља".

Вођеном истрагом над овим лицима утврђено је да су исте овде у Београду била повезана са функционерима комунистичке партије о, које су примале материјалну помоћ за своје издржавање у износу од 3.100.- динара месечно.

Што се тиче ранијег њиховог рада, за Радосављевић Веру утврђено је да је постала члан комунистичке партије још почетком 1941 го у Чачку где је активно радила на пирењу комунистичке пропаганде међу женама, дом остале две одбијају да даду ма какво признање о своме учешћу у комунистичкој партији. За време партизанске акције у Чачку и околини прошле године именоване су руководиле сеоским одборима за снабдевање и охрану партизана.

У откривању и хватању ових лица учествовали су следећи органи овог Одељења: ВИТАС ЈОВАН, полицијски писар, ДАМЈАНОВИЋ МИЛАН, полиц. агент, ЈОВАНОВИЋ ЈУЛИЈАН, агент волантер, МИЛОВИЋ БРАНКО, агент волантер, ВОЈВОДИЋ МИЛАН, полиц. агент и БОГИЋЕВИЋ БЛАГОЈЕ, полиц. агент.

Према наведеном акту Одреда српске државне пољске страже Среза трнавског у Чачку за наведене комунисткиње расписана је награда хватачима односно проналазачима од по 20.000.- динара.

Да би се код наведених органа који су учествовали у проналажењу и хватању ових лица побудила што јача воља и интерес за службе како код њих, тако и код осталих, овом Одељењу част је замолити да се рас

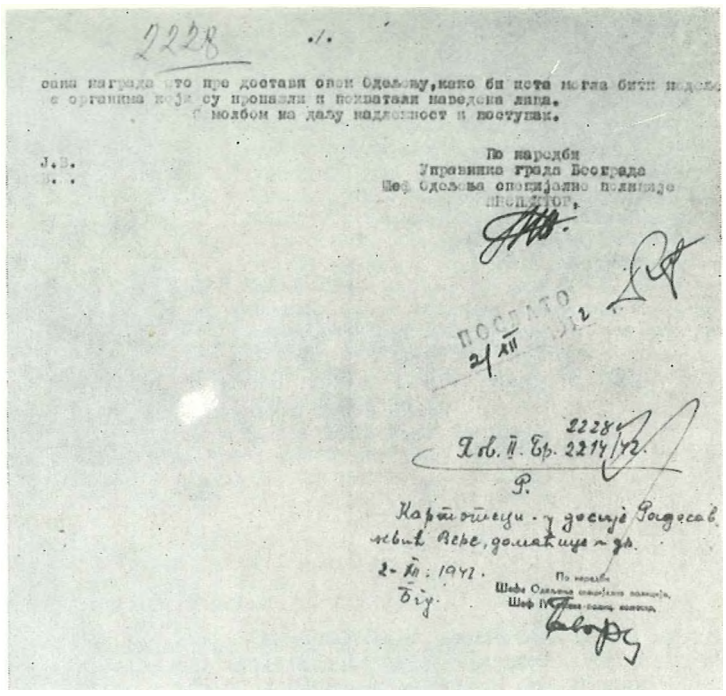

2228 ./.

сана награда што пре достави овом Одељењу, како би иста могла бити недељене органима који су пронашли и похватали наведена лица.
С молбом на даљу надлежност и поступак.

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

ПОСЛАТО 2/XII 1942

2228
Пов. II. Бр. 2214/42.
Р.
Картотеци - у досије Радосављевић Вере, домаћице - др.
2-XII-1942.
Бгд.

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције,
Шеф IV ...

ОБАВЕШТЕЊЕ УГБ О ХАПШЕЊУ ВЕ1>Е РАДОСАВД,ЕВИП, НАДЕЖДЕ МАТИЈЕВИН И МИДЕНЕ ВААСТЕЉИЦА-ЈЕВТОВИИ

На иницијативу Комисије за рад међу женама и ОК КПЈ, октобра 1941. организована је радионица за шивење рубља у којој су жене добровољно радиле. Радионица је била смештена у кући инж. ЈБубомира Ивковића. Прикупљено је око 30 шиваћих машина. У почетку је радионица израђивала по 50 пари рубља дневно, а када је почело такмичење са Ужицом шило се и преко 100 пари дневно. Радило се и по кућама. Читави редови жена ујутру су стајали пред радионицом да приме материјал, а увече да предају сашивено рубље. Око организовања радионице нарочито се заложила Радмила Ивковић-Лала која је пренела своје искуство из Мачве. Стручни руководилац радионице била је Светлана-Бутра Тадић, кројачица. Организатори политичког рата у радионици биле су Нада Вилимановић-Јанковић и Вера Ђокић-Радосављевић. Радионица је у пуном смислу речи била центар политичког рада са женама и омладином. Непрестано се радило, читало и учило.

НАДА ЋОКИЋ-МАТИЈЕВИЋ, учитељица, члан КПЈ, још пре рата истицала се радом на окупљању жена и омладинки у напредни покрет. У данима устанка била је неуморан теренски радник. После одласка партизанских снага илевално је радила у селима око Чачка, затим у Београду, где је ухваћена под лажним именом Данице Јовановић, приватне чиновнице из Скопља. На стрелиште је изведена 14. V 1943, заједно са сестром Вером.

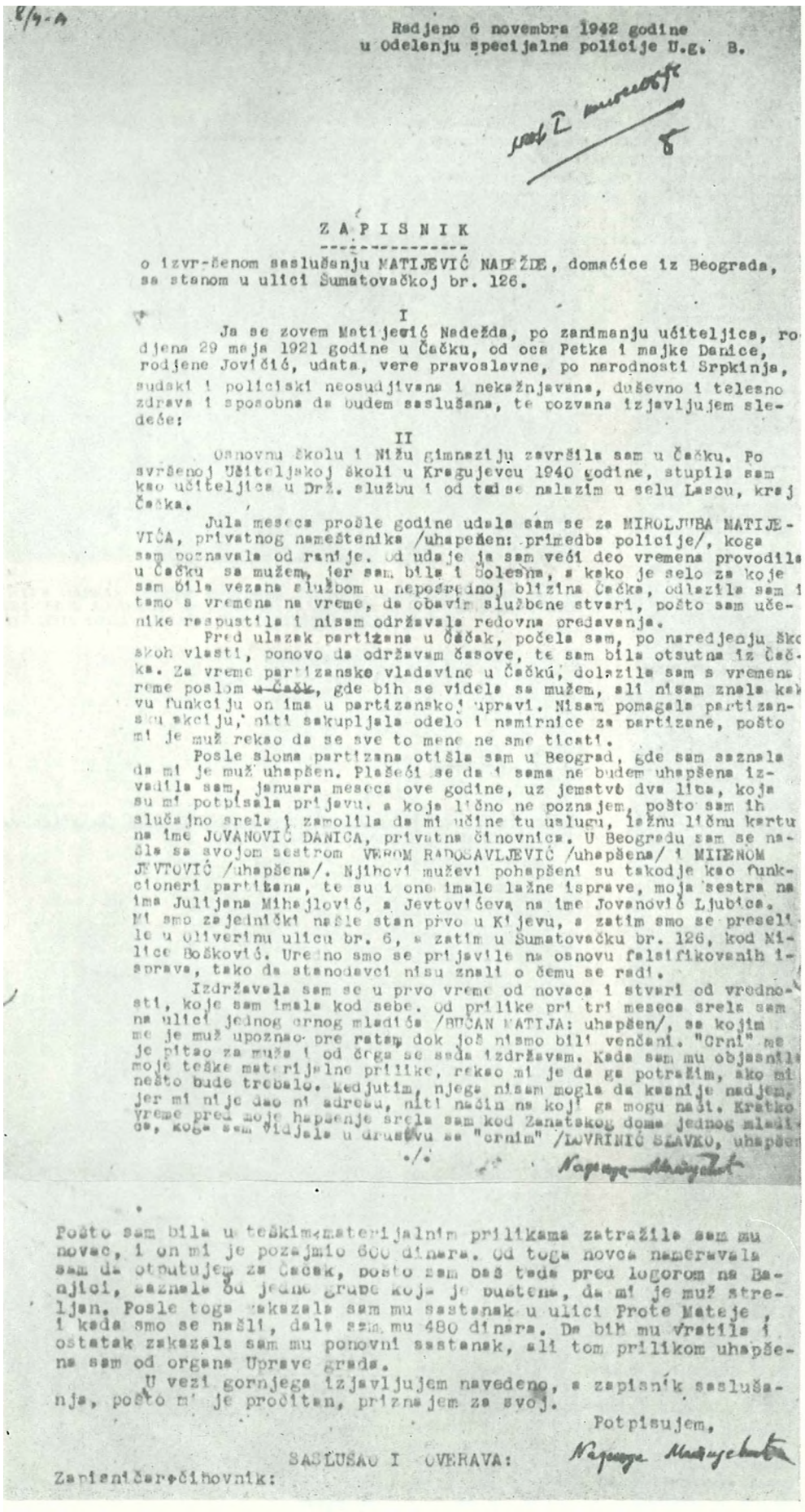

8/9-A

Rodjeno 6 novembra 1942 godine
u Odelenju specijalne policije U.g. B.

Z A P I S N I K

o izvršenom saslušanju MATIJEVIĆ NADEŽDE, domaćice iz Beograda, sa stanom u ulici Šumatovačkoj br. 126.

I

Ja se zovem Matijević Nadežda, po zanimanju učiteljica, rodjena 29 maja 1921 godine u Čačku, od oca Petke i majke Danice, rodjene Jovičić, udata, vere pravoslavne, po narodnosti Srpkinja, sudski i policiski neosudjivana i nekažnjavana, duševno i telesno zdrava i sposobna da budem saslušana, te pozvana izjavljujem sledeće:

II

Osnovnu školu i Nižu gimnaziju završila sam u Čačku. Po svršenoj Učiteljskoj školi u Kragujevcu 1940 godine, stupila sam kao učiteljica u Drž. službu i od tada se nalazim u selu Lascu, kraj Čačka.

Jula meseca prošle godine udala sam se za MIROLJUBA MATIJEVIĆA, privatnog nameštenika /uhapšen: primedba policije/, koga sam poznavala od ranije. Od udaje je sam veći deo vremena provodila u Čačku sa mužem, jer sam bila i bolesna, a kako je selo za koje sam bila vezana službom u neposrednoj blizina Čačka, odlazila sam i tamo s vremena na vreme, da obavim službene stvari, pošto sam učenike respustila i nisam održavala redovna predavanja.

Pred ulazak partizana u Čačak, počela sam, po naredjenju škoskoh vlasti, ponovo da održavam časove, te sam bila otsutna iz Čačka. Za vreme partizanske vladavine u Čačkú, dolazila sam s vremena reme poslom ~~u Čačk~~, gde bih se videla sa mužem, ali nisam znala kakvu funkciju on ima u partizanskoj upravi. Nisam pomagala partizansku akciju, niti sakupljala odelo i namirnice za partizane, pošto mi je muž rekao da se sve to mene ne sme ticati.

Posle sloma partizana otišla sam u Beograd, gde sam saznala da mi je muž uhapšen. Plašeći se da i sama ne budem uhapšena izvadila sam, januara meseca ove godine, uz jemstvo dva lica, koja su mi potpisala prijavu, a koja lično ne poznajem, pošto sam ih slučajno srela i zamolila da mi učine tu uslugu, lažnu ličnu kartu na ime JOVANOVIĆ DANICA, privatna činovnica. U Beogradu sam se našla sa svojom sestrom VERON RADOSAVLJEVIĆ /uhapšena/ i MILENOM JEVTOVIĆ /uhapšena/. Njihovi muževi pohapšeni su takodje kao funkcioneri partizana, te su i one imale lažne isprave, moja sestra na ime Julijana Mihajlović, a Jevtovićeva na ime Jovanović Ljubica. Mi smo zajednički našle stan prvo u Kijevu, a zatim smo se preselile u Oliverinu ulicu br. 6, a zatim u Šumatovačku br. 126, kod Milice Bošković. Uredno smo se prijavile na osnovu falsifikovanih isprava, tako da stanodavci nisu znali o čemu se radi.

Izdržavala sam se u prvo vreme od novaca i stvari od vrednosti, koje sam imala kod sebe. Od prilike pri tri meseca srela sam na ulici jednog crnog mladića /BUĆAN MATIJA: uhapšen/, sa kojim me je muž upoznao pre rata, dok još nismo bili venčani. "Crni" me je pitao za muža i od čega se sada izdržavam. Kada sam mu objasnila moje teške materijalne prilike, rekao mi je da ga potražim, ako mi nešto bude trebalo. Medjutim, njega nisam mogla da kasnije nadjem, jer mi nije dao ni adresu, niti način na koji ga mogu naći. Kratko vreme pred moje hapšenje srela sam kod Zanatskog doma jednog mladića, koga sam viđala u društvu sa "crnim" /LOVRINIĆ SLAVKO, uhapšen

./.

Pošto sam bila u teškim materijalnim prilikama zatražila sam mu novac, i on mi je pozajmio 600 dinara. Od toga novca nameravala sam da otputujem za Čačak, pošto sam baš tada pred logorom na Banjici, saznala od jedne grupe koja je puštena, da mi je muž streljan. Posle toga zakazala sam mu sastanak u ulici Prote Mateje, i kada smo se našli, dala sam mu 480 dinara. Da bih mu vratila i ostatak zakazala sam mu ponovni sastanak, ali tom prilikom uhapšena sam od organa Uprave grada.

U vezi gornjega izjavljujem navedeno, a zapisnik saslušanja, pošto mi je pročitan, priznajem za svoj.

Potpisujem,

SASLUŠAO I OVERAVA:

Zapisničar-činovnik:

Енергијом и ведрином духа истицале су се омладинке Добрила-Доца Клисарић и Станислава Чворовић, кројачке раднице које су данонoћно кројиле. Сваким даном се повећавао број жена које су желеле да раде добровољно у радионици. Зато су поред главне радионице отворене радионице и у другим деловима града (у Љубићу, Циганмали, код кафане „Јавор"). У деловодном протоколу НОО у Чачку од 24—27. новембра 1941. године заведен је акт: *„Овај одбор доноси одлуку да се кућа Михаила ЂорђевиКа у Чачку реквирира за смештај женске војне радионице"*).* Нове радионице нису отваране самз зато да би се повећала производња, већ и зато да би се окупио што већи број жена и на њих вршио политички утицај.

Жене су извршавале извесне задатке које им је предавао народноослободилачки одбор. ТО ИЈ1УСТРУЈЕ ДЕЛОВОДНИ протокол Народноослободилачког одбора у Чачку. Под редним бројем 1, од 7. октобра 1941. године, забележен је садржај акта упућен Одбору жена:

„Команда места Чачак тражи да се отвори једна кухиња за исхрану сиромашног становништва у Чачку и околини".

(У примедби стоји: да је истог дана враћен акт Команди места са одговором). На овај захтев Одбор жена је организовао кухињу за исхрану бораца који су долазили са фронта и породица са оскудним средствима. Група жена која је добровољно радила у кухињи посебно је бринула о деци и породицама партизана.

Одбор жена је учествовао и у културно-забавном животу, а организовао је и самосталне приредбе.

У овом периоду одржано је неколико омладинских митинга (у Чачку, Љубићу, Доњој Горевници), којима је присуствовало највише омладинки, пошто су омладинци већ били у одреду. Омладина је била врло активна у организовању културно-забавног живота, имала је свој хор и била активна не само у Чачку већ и по селима љубићко-трнавског среза. Радила је на сабирању летине инокосним партизанским породицама, на сакупљању и чишћењу муниције, на плетењу чарапа и џемпера и другим пословима. Почетком августа 1941. формирана је прва омладинска радна бригада у Доњој Горевници; на списку је било.45 омладинаца и ом-

***) Градски музеј Чачак.**

ладинки. Изабрано је и уже руководство бригаде у коме је, поред неколико омладинаца, била и Викторија Јанковић, ученица, задужена за рад са омладинкама. У подне, када се обично на један сат прекидао рад, бригадисти су се окупљали и читали. Поред тога што су учествовали у свим акцијама бригаде омладинке су, према прибелешкама у „Књизи статистике" исплеле око 30 џемпера, 50 чарапа и преко 60 пари рукавица за борце. Једна од значајнијих акција ове омладинске бригаде било је вађење потопљене муниције из Мораве код Грдице у околини Краљева. Омладинци су ронили, конопцима везивали сандуке са муницијом, па их извлачили из реке на обалу. Омладинке су разастирале муницију да се суши, а затим су је сви скупа чистили. Очишћено је пет кола муниције. У омладинском радном батаљону у Чачку радиле су омладинке Емилија Клисарић и Ружа Ракић.

Једна од значајних активности жена био је рад око санитетских курсева. Пре ослобођења Чачка курсеви су одржавани у појединим кућама, у строгој илегалности. Омладинка Станислава Терзић-Цала, свршени матурант окупила је 1941. године групу жена и омладинки и у својој кући, организовала неколико краћих курсева прве помоћи. У организовању ових курсева ангажовале су се и такође их похађале Драгана Тодоровић,

НАДЕЖДА СИМОВИЋ рођена 1920. године у Мојсињу, напредном омладинском покрету пришла је као ученица гимназије. Године 1941. постала је члан КПЈ и исте године била секретар партијске организације за Мојсиње и Станчиће. ***„Чим су почеле да се формирају прве партизанске чете у срезу љубићком, НАДА СИМОВИЋ, студент агрономије из Мојсиња, несебично се ставила на располагање покрету. За све времетешких борби са окупатором Нада је неуморни организатор у позадини. Улаже све од себе да би прилив људства у чете био што већи, да би јединице биле што боље снабдевене. Ни претње, ни застрашивања, ни окупаторске одмазде, ни остале тешкоће нису омеле Наду Симовић у њеном полетном раду. После повлачења наших одреда у правцу Санијака, Нада остаје у свом крају и под најтежим условима ради на окупљању преосталих снага. На том послу Нада је пала у руке злогласном кољашу Исидору Марковићу. Провели су је голу по јануарском мразу 1944. године од Прељине до Ракове, где су је грозним мрцварењем уморили. Огромна маса света и говори на погребу сведок су колико наш народ цени жртве пале у борби за ослобођење".***[1])

[1]) „Чачански глас", март 1945. године.

ЉУБОМИРКА ЈАНКОВИЋ - ТОМИЋ
(Лазац, Чачак 1911. године) пре рата дипломирани правник — службеник. Још као студент пришла је напредном покрету. Члан КПЈ постала је маја 1941. године. Била је члан управног одбора Задруге младих девојака у Београду и једна од оснивача Женског покрета у Чачку у чијем је одбору активно радила. После окупације Југославије кратко време радила је у Београду, а затим у Чачку, као члан Комисије за рад међу женама при Окружном комитету Партије, организује рад међу женама Чачка и околних села. Године 1942. је ухапшена и одведена у логор на Бањици, али је после извесног времена пуштена. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Из дневника[1]) Наде Симовић, студента агрономије из Мојсиња у коме су наведене бројне активности у устаничким данима у чачанском крају — ситуација после одласка партизанских јединица.

4. јули

Данас је у нашем селу основана партијска ћелија, коју сачињавају другови МИЛОВАН,[2]) ДОБРИВОЈЕ[3]) и ја. Друг ВИДОСАВ[4]) нам је дуго причао о значају и улози ћелије и о њеним задацима итд. Дао нам је нова упутства, сваки од нас је добио по један сектор рада за који треба да одговара и да подноси извештај на састанку ћелије.

7- јули

Данагињим састанком сам сасвим задовољна. Девојака је било 23. Биле су четири из Станчића. Прочитале смо чланак „Из женског свјета" — „Нкје политика за жене". О томе се развила дискусија дуга. Затим смо прешле на дискусију о теми „Положај сеоске жене, односно девојке". Е ту се развила добра и жива дискусија од стране девојака и без икаквог устручавања причале су о тегаком положају нагие сеоске девојке. Затим сам им прочитала 123 члан Устава СССР, који говори о слободи жене у СССР и о томе сам им опширно причала. Све су слушале са великом ггажњом.

9. јули

Данас сам одржала састанак у Станчићима. Било је 10 девојака, јер је и мање село. Са њима сам исто радила гато и са девојкама код РАДЕ. И оне су живо дискутовале и гттересовале се за жену у СССР, а при растанку казале су да ће увек долазити на састанке.

12. јули

И овог пута била је утакмица код дома. Било је преко 20 девојака. Пошто сам им говорила о будућим догађајима, о борби за ослобођење која нам претстоји, другарица НАДА ПОПОВИЋ одржала нам је болнички курс. Све су пажљиво слушале и гледале, тако да је свака после тога умела да покаже завијање. После тога смо играле одбојке. Тако им се ова игра допала. За време одмора показала сам им и читала „СССР у слици и речи" ...

[1]) Музеј устанка 1941., Титово Ужице.
[2]) Милован Марковић.
[3]) Добривоје Павловић.
[4]) Видосав Колаковић.

15. јули

Други састанак у Станчићима, само овога пута са женама, не са девојкама. Било их је шест, што младих, што старијих жена. Читала сам им чланак из „Жене данас" који расправља питање да ли је за жену политика, затим о положају жене сељанке данас код нас и у социјализму. Каква се само развила дискусија. До данас нисам имала прилике да будем на састанку и да радим са женама. Једна ми је причала да тако много воли да чита књиге, само она није писмена и да тера сина да јој чита. А колико се тек обрадовала кад сам јој казала да Не моНи у социјализму да научи да чита и пише.

20. јули

... Било је преко двадесет девојака. Одржала сам са њима једну политичку конференцију. Изашли смо да сачекамо Словенце. Било нас је око 80. Поређали смо се на Нуприји с једне и с друге стране. Почели смо певати и то све наше песме. Бурно смо поздравили изгнанике који су упуНени у даља села. Из једних кола су нас поздравиле две стегнуте песнице. Прошли су најзад и Словенг^и додељени у наше село...

26. јули

Лежим ја јутрос у кревету, није ми било добро и остала сам мало дуже да лешкарим. Напољу дошле неке рођаке и кум и досадили ми са разговором. Таман се ја решавам да ли да устанем или не, уђе сестра?) са неком женом у опанцима, сукња широка и до пета, нека стара блуза, бабска марама. Погледам боље, имала сам шта и видети. То је моја другарица из гимназије и „и,имерка" са факултета РУЖА.[К]) Њу гони полиција скоро месец дана. Била је у некил! другим селима и сад дошла код мене да буде. Обрадовао ме је њен долазак, јер Не ми с њом бити лакше за све.

1. август

Данас смо биле у Доњој Горевници и у СтанчиНима. Друг М И Ш А ми је рекао за састанак кроз два дана, због фонда, где Не доНи из свих села по један друг. Ја Ну одговарати за СтанчиНе.

28. август

Била сам пре подне код цркве. Имало је доста света и нарочиту пажњу су изазивали партизани наоружани. Стајала сам са неким девојкама које ме зовнуше да се сликам са њима. Било је и младиНа. Једна поче против њих, из Трепче, а ја сам им причала о овима и о њиховој улози и остали су се сложили са мном, а и она је на крају признала да је тако.

1. септембар

Отишло још неколико омладинаца у партизане. Доста су се популаризовали. Свет им даје и храну а и доста њих хоНе да иду. ВеН неколико дана пада киша и више се не може на Мораву. Жао ми је, јер сам се тамо налазила са девојкама и омладинцима а овако Не теже бити...

5. септембар

Данас сам са РАЈОМ ишла код Н А Д Е Ђ.[7]) у бостан. Затекле смо је у великом послу. Сама спрема вечеру за партизане. Сад смо спремале нас три. Дошла су двојица да носе, а ја сам им помогла. Каквом су брзином јели. Морали су да крену одмах у акцију. Како су сви били весели и с песмом су отишли.

14. септембар

Данас је долазио друг Миро В.[8]) *због оснивања сеоског актива и обнове рада међу омладином. МораНу да се поразговарам са другови ма шта ћу ја и како да обновим рад са девојкама.*

16. септембар

Данас је ручало код мене двадесет партизана. У селу их је било око 140. Дошла је и данас Мрчајевачка чета и прошли су кроз село са нашом националном заставом. То је наишло на врло добар одјек у селу. После подне је збор. Скоро сви наши сељаци били су ту. Држали су говор наш командир као и Мрчајевачки. Затим је поздравио један од омладинаца партизан. Прва двојица су доста добро говорили, објаснили су ко су партизани и њихов циљ, а ко су Коста Пећанац, НедиН и други. Сељаци су добро примили и одобравали гласно. На крају су прочитали најновије еести и летак партизана из Округа чачанског. Разделили су га сељацима. Изабран је одбор од 15 људи из села, који Не иНи да купе храну као и потписе због мобилизације. Заведена је и патрола од сељака.

24. септембар

Пре подне сам била у логору наше чете у Трепчи. Имала сам посла код друга командира због сарадње чете и терена као и о њиховој помоНи, окупљању жена због акције за плетење... После подне сам одржала скуп жена. Дошло их је око 15, али је кривица што нису све позване. Заказала сам други за недељу. Прочитала сам им најновије вести и поразговарала се поводом њих. Затим сам почела да им говорим и о нашој дужности, нас жена, учествовања односно помагања овој нашој ослободилачкој борби. Говорила сам и о борбама неких жена у прошлости као о Чучук Стани, Јованки Орлеанки, о херојству совјетских жена у садашњем рату, као и о немачким женама које лежу на шине када треба да прође воз са транспортом трупа за фронт итд. Затим сам прешла на прву нашу помоН сада, на плетење чарапа и пуловера. Све су добро прихватиле и уопште примиле што год сам им говорила. Изабрале смо ту две девојке и једну жену, које ће пописати ко што хоће да да и ко ће да ради.

27. септембар

Била сам данас у Мрчајевцима код Бранке Г.[9]) Дуго смо се разговарале о начину рада међу девојкама и женама. Она није уопште покушавала са састанцима, те сам јој казала да почне и гита на њима да говори. Заказала сам састанак за другу недељу на коме треба присуствовати а дотле она Не разговарати. Такође сам у Горевиици разговарала са Витом Ј.[10]) и заказала састанак за четвртак.

28. септембар

Данашњим збором жена у СтанчиНима сам сасвим задовољна. Било је тридесет жена и девојака. Једна се само противила гито не сазовем збор жена у Мојсињу, и зашто не говори неко из СтанчиНа. После се смела кад сам јој ја објаснила ствари. Са прилогом вуне и чарапа је такође добро. Оне које нису имале гита да даду примиле су да раде. Ту су били присутни и два друга. Милановац је ослобођен. 70 Немаца и четрдесет жандарма (или обрнуто не знам тачно) заробљено је и убијено. Док су наша два рањена. У ЗаблаНу је заплењен пун камион муниције, пушака, митраљеза, неки Немци побијенгг а неки ухваћени.

1. октобар

Пад Чачка. Не знам детаљно како је било. Нема како чујем погинулих...

2. октобар

Јутрос рано донео ми је један друг партизан наше прве новине, „Реч народу", које издаје Народно-ослободилачки

5) Радосава-Раја Симовић.
•) Ружа Станишић, студент агрономије из Чачка.
') Нада Ђурић.
') Миро Вуковић, руководилац СКОЈ-а љубићког среза.
*) Бранка Гајовић.
10) Викторија Јанковић.

одбор за Срез таковски у Горњем Милановцу. Не знам да ли ће излазити сваки дан, а било би добро. Вероватно да хоће. Први чланак носи наслов: „Ко смо ми?" односи се на партизане, на народну војску, затим и о ослобођењу Милановца, разне вести итд. Добро би било да овај лист продире у шире масе. После подне сам имала састанак са девојкама. Било их је 11. Има их две три јако неозбиљне. За све време су се смејале и напослетку су отишле. Рекла сам им само мало о томе да је наша дужност да потпомогнемо народноослободилачку борбу, јер су веома касно дошле. Заказала сам збор за идући четвртак. Затим смо мало певале нагие песме. То их јако интересује. Учила сам их V химну жена.

9. октобар

Јутрос је требало да буде састанак мојсињског актива. Нису сви догили. Бере се кукуруз, тако да свак има посла. Раја и Миљана,[11]) које ће ући у актив, отигиле су са Срећком, да сакупљају вуну и чарапе...

12. октобар

Око 7 сати отигили смо ја и друг Миливоје у Чачак. Како је само било ужасно време, и ја сам тако лудо урадила и пошла слабо обучена. Смрзла сам се. Успут смо разговарали о погрегикама и недостацима нашег досадагињег рада. Стигли смо око пола девет и чекали другове. То је био партиски пленум, први за мене, где су дошли по један друг, члан Партије, из сваког села у Срезу љубићком. Ту смо претресали све наше грегике, поставили правилну линију и друг из Окружног комитета држао је реферат о политичкој ситуацији, углавном наги однос према четницима. Мислим да смо сада добили праву линцију са које нећемо скретати и имамо јасан план нашег рада. Јутрос ме је, одмах чим сам устала изненадио снег. Падао је готово целог дана. Блато је велико. Око девет сати погила сам у Трепчу на састанак актива. Ту су три омладинца који су се јоги једном састајали и две омладинке којима је ово било први пут. Објашњена им је дужност њихова, као члановима СКОЈ-а, дата им директива за рад. Одатле салб продужила за Станчиће, однела вести, као и да узмем сакупљен новаи, за СКОЈ. Успели су добро, и то углавном Бојана...[12])

18. октобар

Дамас сам одржала збор из Мојсиња и Станчића у Станчићима ради бираља ошитинског одбора. Нису сви догили, било их је 30. Говорила сам им о ширењу разних вести у циљу изазиваља братоубилачког рата, о досадагињим заслугама партизана и њиховим жртвама итд. Затим смо изабрали опгитински одбор у који су ушли 2 из Мојсиња и 3 из Станчића, говорила сам им о њиховој дужности. Затим сам саставила у један оба одбора за прикупљаье намирница из Мојсиња и Станчића. Заказали смо да се састајемо сваке недеље у 9 сати пре подне, о нагиој помоћи породицама сиромашним и без радне снаге.

19. октобар

После подне у 10 сати одржали смо политички састанак. Било је 7 омладинаца и 5 омладинки. Из Станчића нису дошли. Прочитали смо „Митинг", чланак из „Вести" и „Новости" који се односе на омладину код нас и у свету. Затим сам им говорила о борби омладине сада као и у прошлости. О омладини у Совјетском Савезу, о борби жена сада и у нрошлости. На крају смо отпевали „Широм света" и „Омладинци, омладинке". После подне смо имали састанак ћелије. Друг Станимир ће бити секретар. Био је и друг Млађо...

23. октобар

Пре подне је долазио друг Млађо ради постављаља општинских власти или и овога пута није свргиено јер нису сви дошли. После подне сам имала састанак са женама У Станчићима. Добро је било. Било их је 15. Говорила сам им о економском ропству жене од мужа, о жени као мајци, о томе како жене уништавају децу и себе упропасте. Говорила сам им о положају жене у СССР и показала сам им „СССР у слици и речи". Биле су одушевљене сликама. На крају сам им рекла да оне које су неписмене, а желеле би да науче да читају и пишу, да оснујемо курс. То су такође врло радо прихватиле. Дошла сам касно кући, јер смо после тога имали састанак сеоског актива у Станчићима, коме је присуствовао друг Добривоје место друга Мира...

27. октобар

Око 11 сати омладинци и омладинке из Мојсиња, Станчића и Трепче и ја отишли смо на велики омладински митинг у Чачак. Са омладинцима из доњег краја састали смо се код Призадовог магацина и одатле двоје по двоје са несмом и свирком ушли смо у Чачак. Ушли смо у салу хотела „Крен". Сакупила се омладина из целог града — округа да се уједини у борби за народно ослобођење, да манифестује своју солидарност са совјетском омладином и да покаже своју чврсту одлуку и региеност за вођење борбс до истребљења фашизма. Иступило је доста говорника. Нарочито је био прекидан великим аплаузом претставник Компартије, којој се клицало. После свршеног поподневног програма сва омладина у поворци по четири ишли су кроз варош, певали, свирали, бацали пароле. На великом пијацу је и коло играло. Увече се приређивало „Културно вече", нрво после ослобођеља Чачка.

29. октобар

Данас је одржан полусресши нленум партиских чланова. Ту је сваки носебно подносио извештај рада и највигие су другови из Д. Трепче урадили на политичком пољу. Ту су постављени и најхитнији задаци, као: сазиваье сеоске сиротиње на једну конференцију, због решаваља њихових најхитнијих потреба итд. Ја ћу морати да одлазим у сва села доњег краја због рада са женама. Да ми је само да имам добру обућу радила би много вигие, одлазила бих стално по свим селима, како сам им и сама прво рекла, а овако је отежано. Не знам шта да радим и на који начин да дођем, до обуће.

2. новембар

Данас после подне био је полусресши збор омладине у Д-Горевници и Д. Трепчи. Говорио је у име СКОЈ-а друг Божа Томић, у име омладине друг Добривоје Павловић и у име жена ја. Нисам се ништа спремила али ипак није тако логие испало. Крај је био мало слабији. Било је доста и омладинаца и омладинки. Затим смо у реду пошли за Мрчајевце невајући и избацујући пароле...

3. новембар

Игила сам са другом Добривојем у Д. Трепчу ради олладинског актива. Заказала сам састанак жена у Г. и Д. Трепчи. Продужиле слш за Станчиће, опет ради актива. Ту рад иде најбоље и са омладином и са старијима. Рађено је са њима увек, десетина се ту дуго задржала а и село мало (до 45 кућа) и нема тако много окорелих противника.

7. новембар

5-ог новембра увече отераше и мене. Ускоро су затворили V, две девојке партизанке и три жене које су ишле у Мрчајевце да виде своје синове. Држали су се јако ружно и дрско према нама, отворено претили, скинули су ми траку али сам је поново метнула, подносили су нам метак за доручак. Нарочито су се према мени опходили изазивачки као према „вођи"... То вече је требало да будем обешена на сред села. Све су се затворенице одлично држале. Пола сата после хапшеља певали смо „Хеј Словени!" и друге нагие песме. То их је јако револтир'ало, али смо до краја

[11]) Миљана Тошић.
[12]) Војана Радосављевић.

остале такве. Данас на дан 24-годишњице велике Октобарске револуције, која је донела слободу потлаченом радном народу Русије и задала смртни ударац свима израбљивачима у Русији, биле смо јоги веселије, сигурне у своју победу. Говорила сам им о досадашњем положају жене код нас, о положају у СССР. Дуго смо о томе дискутовале. Док смо ми о томе разговарале одјекивали су пуцњеви топова, само за кратко време. Сви су се четници повукли у црквено двориште да посматрају борбу на љубићком брду где се видела ватра од топова, чак и сви стражари који су чувалгг нас и другове, дотеране из Прељине и још неких места (око 40 њих). Опазили смо неко комешање међу њима. Један дојури и. каза: „Све наше топове узели партизани. Наши су повадили затвараче". Нагиа победа и задобијање оружја бггла је најлепша прослава. Револуција. Постали су према нама мекши. Дозволили су нам да изађемо на сунце, што смо ми одбиле, и ако пре три сата нису дали ни да се умијемо. Око 2 сата су нас пустили. Како су се само почели улизивати око мене, и то они који су најгори били. Чак и командир Ристо, који је тако дрско говорио да сам ја *вођа и као такву ће ме убити,* да *сам иајвећг<. комуниста и свакгс дан су се скупљали* код *мене комунгсти, да он неће да дозволи да му женска командује и још много што шта. Нарочггто око отварања оггштине. Чак су пронели глас да сам хтела да будем секретар и за нас и за четнике. Маму су нарочито мучили. Терали су је неколико пута кафани и то* да мора да *оде и дође за шест минута, да доведе мене да стрељају. Наређивали су јој да донесе сламу и да ту ставља и ствари, да запале и њих н, кућу. Тражили су комунистичке књиге и архиву, јер су билгс* обавештени да је овде штаб. Покупили су мгс неке цепне марамице, новац, бележницу, и још много других ствари. Исто вече кад су ме затворили био је сазван збор и од свих једногласно била сам осуђена на смрт. Из целог Мојсшва ни један јединг човек нгсје се нашао да ме загатити. Међутгсм, одложили су то за после заузимања Чачка. Чак је и после тога једна делегација од шест људг — мојсињаца поново захтевала да се ту на лицу места пред свима стрељам. Ту су осудили гс јоги два друга из Станчића који су успели да им једном побегну, а једног су послали у Притоке у породицу Тадије Томановггћа да га они убију, и још сто партизана за његова два сина. Заггста ћу добро запамтити ово моје друго револуционарно крштење.*

14. новембар

Данас је наша ћелија одржала састанак. Добгсли смо неке директиве поводом новонастале ситуацгсје. Мора се много вигие радити, пронаћи што вигие чланова, нарочито посветгсти пажњу раду са женама итд.

18. новембар

... Били смо ја ч друг Доле у Станчгсћима на прелу. Ег<ло их је око 40 гс 18 жена. Ту смо читали „Борбу", разговарали, прочгстала сам једну причу из „Прославимо жену мајку", летак које су издале жене Чачка. Друг је говорио о потреби окупљања ради образовања омладине и угшсу у Савез комуниста, а ја сам говорила о женама, о њеном досадашњем положауу, о нарочитој потреби образовања жене и женске омладине итд. Иначе смо цело вече провели у смеху, песми и јавило се неколико певача за „мггтггнг" у недељу.

21. новембар

Данас сам одржала политичку конференгцсју омладине једног дела села. Било је 11. Говорила сам им о Савезу омладине и др. Увече смо бгслгг у Станчгсћгсма да пргредгсмо културно вече. . .

23. новембар

Одржан је мгстинг Среза љубгсћког, а после њега културна пргсредба. Прилично је бгсо посећен. У културној ггриредби и ми смо учествовали. Један друг је рецгстопао Змајеву песму „Издајица" а хор, којим сам дгсргсговала, отпевао је једну песму. Затгсм смо са транспареипсма, песмом, паролама пошли за Чачак, где смо отишлгс на приредбу мајкгс. После поздрава била је доста добра културна приредба. Света је бгсло много, тако да нису сви моглгс ући у салу него су бгсли напољу, кроз прозоре гледалгс. Ноћу смо се вратили у село. Блато нас је удавгсло.

7. децембар

После размака од неколико дана узимам да напгсшем догађаје којгс су дошли одмах после „споразума" са Дражом.
28. новембра рекоше ми да су Немци јоги 27 увече ушлгс у Чачак. Пођем према Чачку, али не знајући куда. Дошависи до ћуприје на Чемерници чујем зујање моторцикла и пуцање бомбе. То Немцгс руше једну кућу у Коњевићима. Вратгсм се натраг. Издалека угледам тамне прнлгске неке војскс поред аеродрома. Шлемовгс засијаше. Скренем У село Балугу држећгс се на истом растојању од главног пута отприлике 300 метара. Напред су ишли пешаци по двојица гголако. Нијс их бгсло много. За њима неколико коњаника и бицгсклиста. Најзад комора од око 25—30 кола. Кола су бгсла препуна ствари кућних, црвенили су се ћилимгс. Пођем даље. У Станчићгсма вгсдим да износе војнгсци из кућа ствари, храну, затгсм дим поче да излазгс кроз прозоре из обеју кућа. Запалили гадови. Идем даље. Наиђем на једну групу жена и девојака уплаканих. Покупилгс све људе гс одвели. Станчиће пуно Немаца и у исколи и по кућама. Куда сад? Нгско не сме да ме зовне, а сви бгс волели да ме сакргсју. „Доносимо ти хране", кажу. Најзад ме једна зовне унутра и пошаљемо по другарицу Бојану, која одмах дође. Већ се смркава, а нас две се пргсвлачгсмо њеној шталгс. Код ње доста Немаца. Полако се провучемо кроз прозорче кроз које се избацује ђубре. Смрзле смо се лепо те ноћгс. У зору се провучем на шталу гс затрпам у гиашгсну. Немци само јуре око штале, улазе унутра, један се чак погге и на шталу алгс није улазио унутра. У том дође Бојанина мама па ме молгс да идем да не запалим и њену кућу. Дакле, морам ићи, а куда? Полако се спустгсм у шталу, провучем кроз прозорче гс пођем преко. Немци се разишли на све стране. Само се гглаве њгсхове унгсформе. Ако ме виде сељацгс па познају. Била сам у опанцгсма и умотана у шал те ме то теисило. Најзад угледам Бојану да гсде од једне куће. Одведе ме код Радојке, ту смо обе остале. Нгссам нашила на овако отреситу и храбру жену. Нисмо гсзлазгсли нигде гсз собе. Игила је и патрола увече од Немаца и сељака али нису улазили унутра. Чујем да се у Мојсгсњу ггоред Немаца сместила гс Недгсћева војска. Заклали су неколико људи из Трепче још првог дана кад су доисли, да не би трошилгс метке. У Трепчи заклано око 16. Првог децембра дође Бојангсна мама и рече да је долазгсла моја мама да ме тражи... Све су преврнули по неколико ггута у нашој кућгс али ништа нису нашлгс. Сад су онгс уместгсли свој гитаб гс сместгсли се сви могући комагсдантгс и војводе Недића гс Пећанца. Нисам хтела гсћгс, знајући шта су све у стању поједини Мојсиљци. У уторак (2. децембра) чујемо да *ће бгстгс претраживање гго Станчгсћима због оружја и да гсду Мојсгсњцгс. Опет морам да се склонгсм. Решимо* да *одемо у Вильугссу код Радојкгсне мајке. Тако урадгсмо. У расвит сутрадан одемо тамо али нам рекоше да још није гкрошла казнена експедиција ту него да идемо у Парменац где је све добро, сељацгс загарантовали да нема комуниста гс добили ггушке. Пођемо тамо. Чачак пун војске гс немачке и Недгсћеве. На све стране се вгсју српске тробојке, а „српскгс" офгсцгери гсду заједно у камионима са Немцима. Како су бедни. Мгссле на тај начин да заслепе народ. Куће гс ограде се гаарене* o<3 *разних плаката, позива да се свет врати кућама, јер да Немачкој не може нико ништа, да убијају комунисте гстд. „Оригиналних снгисака" гсоје су снгсмиле немачке тргупе при уласку у Совјет. градове, где се виде само рушевгсне, људгс потпуно испијених тела, умрле деце и јога којекакве гадостгс које може измислити само фашистичка пропаганда. Међутим, нико од пролазника и не обраћа пажњу на те гадне лажгс. У Парменцу је добро происло. Само су* два брата убгсјена *гс то се неки капргсцгсрао да их убгсје. Мало је језива судбгсна њихове ггородгсце. Мајку им заклао отац, он полудео на робији, њих двојица један 10 а један 20 годгсна* сад убијени. Имају једног *старгсјег брата четника и једног малог... Друг Р. Митровгсћ се крије у околини. У оближњем селу бгсло пушкарање. Појавгслгс се другови Никшић и Кујунцгсћ. Неколико другаргсца је доведено код те општине и стрељано. Рекоше ми гс* да су Немци *гсзгледа пронашли Ружу Ст. алгс*

не знају тачно. Она је била летос до овог села долазила. Ужасно говоре сељаци о њој чак и сами омладинци. У суботу вече дође Радојка да идем да ме спасу док су они код куће. Били су и они пошли колима за мене али су се мимоишли с њом. Сутрадан рано пођем. Успут наиђемо на једног Јаворчевог војника који је са таквом слашћу причао о грозотама и мукама на које стављају партизане и партизанке. ..

13. децембар

. .. На последњем збору одржаном 11. децембра нарочито је подвучено строго кажњавање жена које буду „водиле политику" не смеју уопште говорити о политици, ни која је *страна добила, а која је изгубила. Најстрожије ће бити кажњене, строжије него мушкарци. . .*

24. децембар

. .. Сааке *ноћи убијају просечно у Чачку по 35. Сада су донели одлуку и одобрење да сваки има право убити онога кога виде са оружјем. Више их неће доводити у Чачак на стрељање, изузев већих криваца. Успеће* да убију *више десетина хиљада другова и другарица, невиног света, али неће моћи да угуше комунизам и оно што ће доћи* кроз *кратко време. Забранили су и радио* да *слушамо. Јутрос око четири сата био је претрес паше куће. Свакако да су тражили мене. Завирили су у све грађевине, али ме нису видели, и ако сам лежала на кревету, јер је и Раја била са мном. На крају су рекли мами да „ни за живу главу" не сме ником рећи да су долазили да претресају.* Paja *је сада врло добро. И ако смо сад тренутно потиснути ипак чврсто верује у нашу победу. „Умрећу али се нећу поколебати", само мора доста да чита.*

ученица, Добрила Клисарић, Нада Мајсторовић, Зора Сарага, домаћица и друге. Санитетски курс у Доњој Трепчи похађале су омладинке Будимка и Босиљка Урошевић, Бранка Пауновић, Радмила Бојовић и друге.

Од августа до октобра 1941. године организовано је више санитетских курсева у Чачку и селима љубићког и трнавског среза. У Трнави је руководилац курса, који је похађало више од 30 омладинки, била Нада Вилимановић-Јанковић (курс су похађале омладинке: Зора Лишанчић, Милунка Петровић, Загорка Ђуровић, Јела Вукосављевић, Руменка Милутиновић (1941. била члан одбора НОФ-а у Трнави) —• имена осталих нису позната; у Љубићу Роса Јовановић у Липници и Јежевици Милена Властељица; у Мојсињу је организатор санитетског курса, који је похађало око 20 омладинки, била Нада Симовић.

Пре ослобођења Чачка и других места рањени и болесни борци смештани су по сеоским кућама. У Атеници, у кући Дивне Капларевић, лежао је Милан Бата-Јанковић, који је рањен на теренском раду. Боба Милетић, Душан Азањац и Лазар Лотвин, први рањеници Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић", лечени су у Доњој Горевници, где је 23. августа 1941. године формирана прва привремена партизанска болница. Неговале су их и превијале Владимира-Влада Сказа, избеглица из Словеније, Викторија Јанковић и омладинке овог села које су нешто раније завршиле санитетски курс. Једно време у овој болници радила је Љубица Ивановић-Симовић, студент фармације из Чачка.

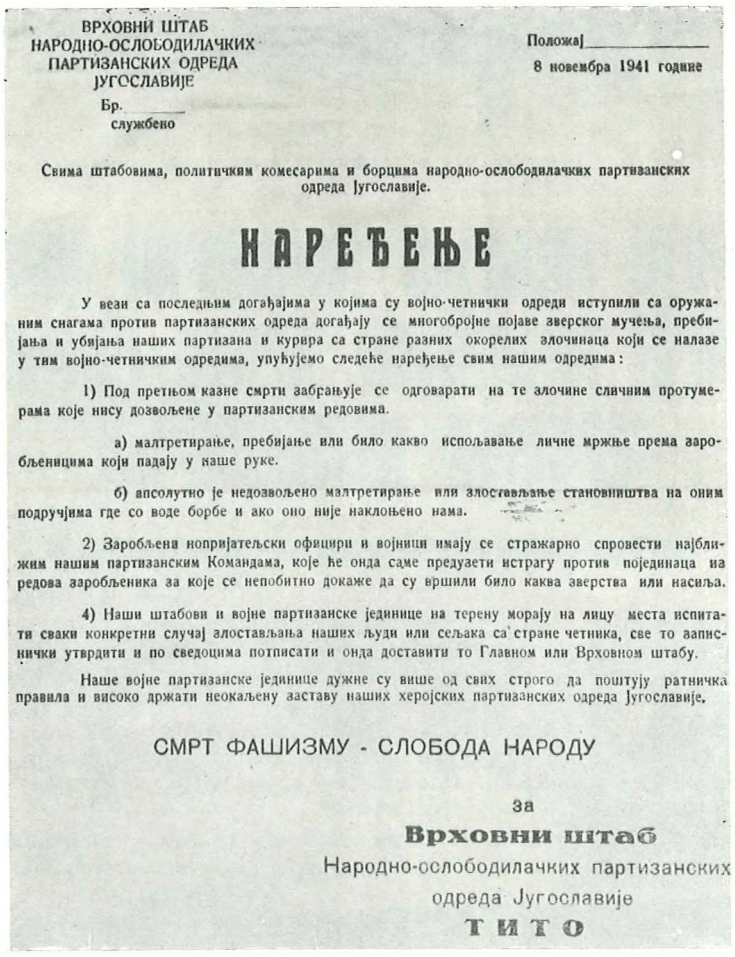

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИХ
ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Бр. _____
службено

Положај _____
8 новембра 1941 године

Свима штабовима, политичким комесарима и борцима народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије.

НАРЕЂЕЊЕ

У вези са последњим догађајима у којима су војно-четнички одреди иступили са оружаним снагама против партизанских одреда догађају се многобројне појаве зверског мучења, пребијања и убијања наших партизана и курира са стране разних окорелих злочинаца који се налазе у тим војно-четничким одредима, упућујемо следеће наређење свим нашим одредима:

1) Под претњом казне смрти забрањује се одговарати на те злочине сличним протумерама које нису дозвољене у партизанским редовима.

а) малтретирање, пребијање или било какво испољавање личне мржње према заробљеницима који падају у наше руке.

б) апсолутно је недозвољено малтретирање или злостављање становништва на оним подручјима где со воде борбе и ако оно није наклоњено нама.

2) Заробљени непријатељски официри и војници имају се стражарно спровести најближим нашим партизанским Командама, које ће онда саме предузети истрагу против појединаца на редова заробљеника за које се непобитно докаже да су вршили било каква зверства или насиља.

4) Наши штабови и војне партизанске јединице на терену морају на лицу места испитати сваки конкретни случај злостављања наших људи или сељака са стране четника, све то записнички утврдити и по сведоцима потписати и онда доставити то Главном или Врховном штабу.

Наше војне партизанске јединице дужне су више од свих строго да поштују ратничка правила и високо држати неокаљену заставу наших херојских партизанских одреда Југославије.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ

За
Врховни штаб
Народно-ослободилачких партизанских
одреда Југославије
ТИТО

НОВЕМБРА 1941. ГОДИНЕ ОДБОР ЖЕНА У ЧАЧКУ ОРГАНИЗОВАО ЈЕ МИТИНГ НА КОМЕ ЈЕ, ПОРЕД ОСТАДОГ, ГОВОРЕНО О ПОТРЕБИ ЈЕДИНСТВА СВИХ СНАГА У БОРБИ ПРОТИВ ОКУПАТОРА. УЧЕСНИЦИ МИТИНГА НА ПУТУ ЗА АРТИАЕРИЈСКУ КАСАРНУ У КОЈОЈ СУ БИАИ ЧЕТНИЦИ

ЧАЧАНКЕ ЗА БОРЦЕ НА ФРОНТУ[1])

Чачак, 14 новембра

Данас је Народноослободилачки одбор сазвао конференцију жена ради организације рада на збрињавању наших партизанских бораца, шивење рубља, плетење чарапа, гј-емпера, рукавица и др. Конференција је била одлично посеКена. А за рад се уписало преко 300 жена. Најављено је уписивање и других Чачанки које нису могле доћи на конференцију. Конференција је изабрала посебан одбор који ће руководити овим патриотским послом. У одбор су ушле Смиљаиа Пшичевић, Аница Алексић, Сибинка Топаловић, Мила Милосављевић, Душакка Богићевић, Стана Ђурчић, Живка СавиН, Љубомирка Јанковић и друге родољубке града Чачка.

[1]) „Борба", бр. 16, 20. новембар 1941.

ЧАЧАК ЈЕ ПРОСЛАБИО ОКТОБАР У ЗНАКУ ПОБЕДЕ[1])

Чачак, 11 новембра

Први пут у својој историји ослобођени Чачак спремао се да прослави 7 *новембар, велики празник читавог радног човечанства, али је Дражa Михаиловић натерао своје чете да плотунима објаве почетак непријатељства.*

Место говора, песама и културних програма, пуних 11 часова разлегали су се градом плотуни пушака, прасак бомби, клокотање митраљеза и повици: „Напред, другови партизани! Предајте се, поштени четници! Доле издајице српског народа! Живела слободна Србија!"

Тако је 7 *новембар прослављен жестоком борбом и одлучном победом над онима који су хтели да забоду нож у леђа Народноослободилачкој борби.*

У име Партије говорио је друг Минић[2]) „О значају Октобарске револу-и,ије"; затим је друг командант одреда Радосављевић говорио „О Ц р в е н о ј армији и партизанима". Потом су прочитани телеграми другу Стаљину, црвеноармејцима, ЦК СКП(б), ЦК КПЈ и Врховном штабу партизанских одреда. Прослава је настављена говором друга омладинца В. Милошевића и другарице партизанке Л. Ивковић,[3]) чији су говори примљени са великим одушевљењем.

Затим се прешло на забавни део програма. Нарочито одушевљење је изазвао хор партизана и партизанки Љубићке чете, који је певао словенске песме.

[1]) „Борба", бр. 13, 13. XI 1941.
[2]) Раде Минић, секретар ОК КПС за Чачански округ.
[3]) Радмила-Лала Ивковић је говорила у име Одбора жена.

Октобра 1941. године организована је здравствена служба у ослобођеном Чачку. Преуређена је и проширена болница. За смештај рањеника адаптирана је и једна зграда у бившој Палилулској улици. У близини ове зграде отворена је и прихватна амбуланта. На прикупљању инвентара и спремању ових установа веома много су се ангажовале жене из Чачка. Оне су радиле и на болничарским и другим пословима. Болничко особље у главној болници сачињавало је 13 професионалних и 15 добровољних болничарки. Све су становале у болничкој згради и живеле војничким животом. Жене Чачка и околине свакодневно су долазиле у посету рањеницима, доносиле понуде, читале им партизанску штампу и књиге, помагале у кухињи и обављале друге послове. При болници је радио и стални санитетски курс, те су и омладинке које су га посећивале помагале око рањеника и болесника. Комесар болнице била је Марија Ломпар, студент медицине из Љубљане. У болници и амбуланти у Чачку неуморно су радиле сестре Олга и Зора Богићевић. Рада Акулов, Олга Васовић-Милошевић, Живана Марисављевић, Драгица Вукашиновић, Загорка Ђуровић, Милунка Петронијевић, Радојка Суботић, Јелена Гудурић, Милица Теодосијевић, Љубица Чубрак, сестре Лишанчић, Велика Стошић, Стојанка Ненадић-Миловановић и друге.

Кад је ослобођен Горњи Милановац, 28. септембра 1941. године, преуређена је болница и организована још једна на Савинцу. По сећању преживелих другарица, комесар болнице била је Стојанка Теодоровић, професор цртања у гимназији у Горњем Милановцу. У овим болницама радиле су као добровољне болничарке Лепосава и Наталија Тодоровић, Мара и Јела Дујановић, Даница Миловановић и Лепа Лазић. Новембра исте године, четници су напали Горњи Милановац, опколили болницу, заробили рањене и болесне партизане и болничко особље. Готово све заробљене партизане и медицинско особље одвели су у четнички штаб у село Брајиће, а затим у ваљевски затвор. Готово сви стрељани су крајем новембра на Крушику. У болници су ухваћене Зага Савић, Луна Пуђа, Милица Живковић, Даница Миловановић, Стојанка Теодоровић и друге чијих се имена преживели не сећају. Нешто касније пуштене су из затвора. У болници се тада налазила и Рада Шишковић. Са пушкомитраљезом она

је успела да се са групом другова пробије кроз четнички обруч и избегне хапшење.

Један број омладинки полазница санитетских курсева и оних које су радиле у болницама и амбулантама распоређен је по четама. Четне болничарке су биле Лепосава Савић, Миленија Аврамовић, Станка Пајовић, Сибинка Томовић, Драгана Тодоровић, Нада Алексић, Олга и Зора Богићевић. Лепосава Савић и Сибинка Томовић су, после одласка Чачанског одреда у Санџак, остале са групом партизана у таковском срезу, па су послате у своја места становања. Лепосава је ухваћена у свом селу Трбушанима и стрељана у Чачку. Миленија Аврамовић-Караичић је ухапшена 1943. године, отерана у логор на Бањици а затим транспортована у логор Аушвиц. Болничарка Драгачевске чете Станка Пајовић је подлегла ранама у јесен 1941. године. У борби за Краљево, у једној од чета била је Драгана Тодоровић, ученица гимназије. Сестре Богићевић и Нада Алексић прешле су са партизанским јединицама у Санџак. Нада је у борби на Сјеници заробљена и спроведена у Пријепоље, где су је Италијани стрељали фебруара 1942. године. Олга и Зора су као болничарке II пролетерске бригаде учествовале у свим борбама своје бригаде.

Са Одредом су 1941. године кренуле у Санџак и Босну: Роса Алексић из таковског среза, на путу за Санџак четници су је ухватили крајем 1941. и убили, Илонка Калман, радница (из Тотовог Села код Сенте, у напредни раднички покрет укључила се у Чачку; погинула 5. марта 1943. године на Црном врху код Горњег Вакуфа), Радмила Крупеж, радница из Ракове (погинула код Пријепоља 4. децембра 1943, у VI непријатељској офанзиви) Ружица Матић, студент, Милица Радојевић-Трифуновић, из Прањана, погинула 1943. у Босни, Стојанка Теодоровић, професор цртања у Горњем Милановцу (умрла од тифуса 1943. године у Босни), Станислава Чворовић, Радмила Ивковић-Лала, Јела Костић, домаћица из Чачка, Ина Кушић, студент из Београда, Ружа Марковић, кућна помоћница из Чачка, Кринка Томанић из Прањана, Смиља Тодорић.

После одласка партизанских снага у Санџак и Босну, велики број партијских радника страдао је у бесомучном терору окупатора и његових елугу. Онима који су успели да се повуку у илегалност, рад је био страховито отежан. И у таквој ситуацији,

ОМЛАДИНА НА НЛРОДНОМ ЗБОРУ КОЈИ ЈЕ НОВЕМБРА 1941. ОДРЖАН У ЧАЧКУ

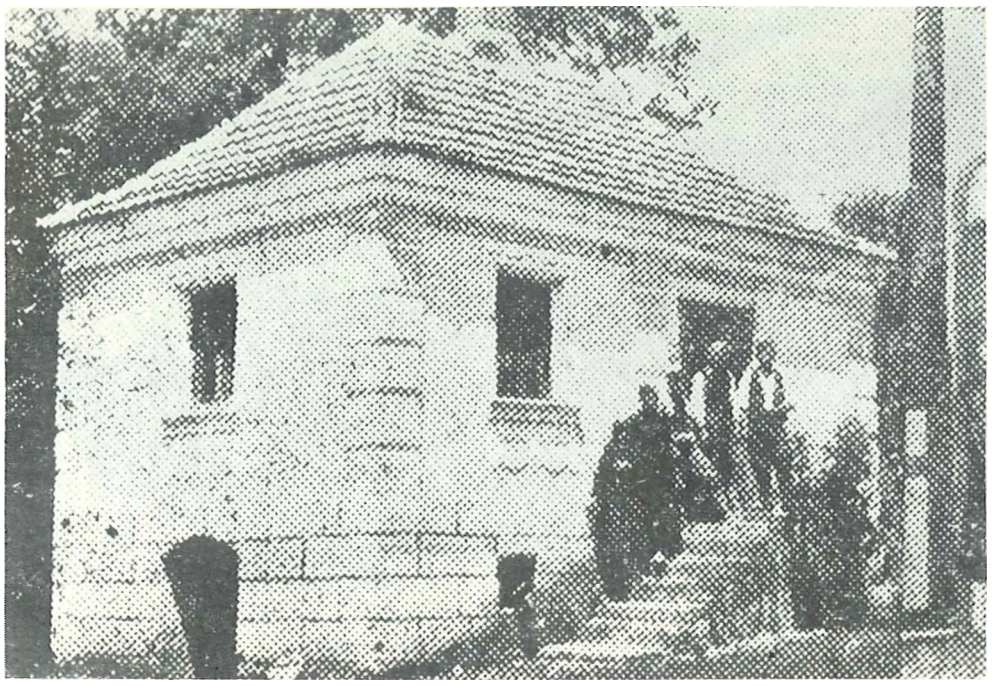

КУПА КРСТЕ МИЛОВАНОВИПА У ДОН.ОЈ ГОРЕВИИЦИ У КОЈОЈ ЈЕ АВГУСТА 1941. ГОДИНЕ БИЛА ПРВЛ ПЛРТИЗАНСКА БОЛНИЦА

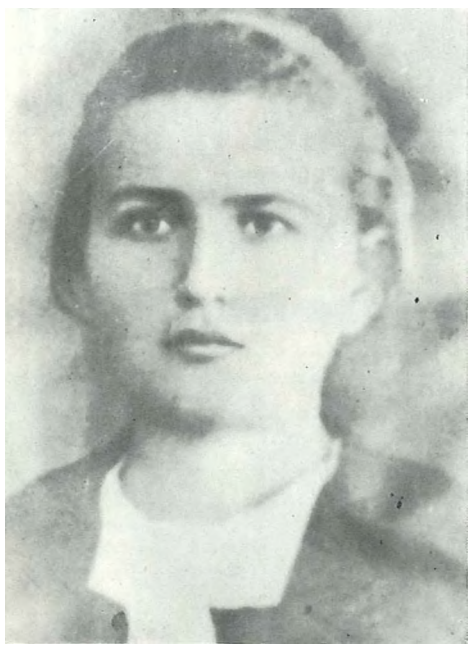

СТАНИСЛАВА ТЕРЗИЋ-ЦАЛА, сврше-ни матурант, рођена 21. V 1923. године, у напредни покрет се укључила као учени-ца гимназије. Члан СКОЈ-а је постала пре рата. После окупације Југославије учествовала је у припремама омладине за устанак. Јула 1942. године постала је секретар МК СКОЈ-а у Чачку; исте го-дине ухапшена и у затвору остала три месеца. Од фебруара 1943. до одласка у одред била је секретар ОК СКОЈ-а за округ чачански. По одласку у одред четници су је заробили у Горњој Горев-ници и после страшног мучења септем-бра 1943. заклали је.

АКЦИЈА У ЧАЧКУ[1])

„Чачак, 23 новембра

У Чачку је Одбор жена за помоћ фропту одржао врло успелу културну нриредбу. Поред хорских рецитаиција и других тачака давана *је Чапекова „Мати". Вече је врло успело. Присуствовало је преко 2000 посетилаца, а приход је био 2500 динара. Читаво вече је протекло у знаку договора и спремање са-радње за фронт против окупатора и петоколонаша.*

Одржани су зборови у селима Јездини, Лозници и Придворици, на којима су узели учешћа сви људи којих је у овим селима било. Сељаци су нарочито одобравали погитени став партизана и створени споразум. У сва три села из-брани су народноослободилачки одбори".

[1]) **„Борба", бр. 18, 25. XI 1941.**

сарадници и симпатизери НОП-а пружали су свестрану помоћ илегал-ним партијским радницима; а не-што касније и поново формираном одреду. Половином 1942. године Ок-ружни комитет КПЈ, мада је био у дубокој илегалности, повезао се са преживелим комунистима, поново се пришло стварању партијских руко-водстава и оживљавању рада уопште, а нарочито рада са женама и омлади-ном. Везу између партијског руко-водства и делова одреда успоставила је Љубица Трипковић, која је, до хапшења крајем 1942. године, била секретар партијске организације у селу Атеници. Јула 1942. године по-ново је формиран Месни комитет СКОЈ-а у Чачку, чији је секретар била Станислава Терзић-Цала, а члан комитета Олга Васовић-Милошевић, радница фабрике хартије. Најактив-није омладинке у граду биле су: До-брила и Емилија Клисарић, раднице, Милица Грујичић, Деса Томић, Љи-љана Аксентијевић, Добросава Стев-чић, Нада Селаковић, Нада Мајсто-ровић и Нада Радоњић, ученица (1944. године ступила у НОБ), Радојка Мар-ковић свршени матурант-радница у фабрици хартије, Даница Минић, студент. У пролеће 1942. године об-новљене су партијске и скојевске ор-ганизације и у доњем делу љубићког среза. Формирано је Среско повере-ништво КПЈ за љубићки срез, у које је ушла Радосава-Раја Симовић из Мој-сиња. У СКОЈ су примљене Десанка Ђоковић (у својој штали је имала склониште за партијске раднике и борце, децембра 1942. четници су је ухапсили, мучили је да ода партиза-не, забадали су јој игле под нокте, али ни реч признања није изустила) и Бранка Пауновић из Доње Трепче, Гроздана Пантелић из Станчића и Дара Пауновић из Мојсиња. Рад су наставиле Милена Петровић и Бојана Радосављевић, чланови СКОЈ-а од 1941. године. Уз њих су у раду уче-ствовале Олга Бојовић, која је у својој кући имала бункер за илегалне партијске раднике, Милунка Васиље-вић, Неранџа Петровић, која је кра-јем године постала кандидат, а маја 1943. члан КПЈ и Перка Петровић.

Године 1943, са ширим партизанским акцијама, обнављао се одред новим борцима међу којима је био и већи број омладинки. И рад жена постао је интензивнији. Готово у сваком селу жене, омладинке па чак и деца пру-жали су свестрану помоћ поново фор-мираном партизанском одреду и пар-тијским радницима. Прихватале су и у склоништима скривале борце и иле-

галце, бринуле о њима, односиле им храну, одећу, обућу, завојни материјал и лекове, неговале рањене и болесне партизане, радиле на умножавању и растурању пропагандног материјала, биле обавештајци и курири, учествовале на скуповима и конференцијама, училе на санитетским курсевима, укратко —• биле су главни ослонац и поуздана позадинска снага одреда.

У кући Радосије Хорват у Чачку била је смештена партијска техника. Ту је умножаван материјал који је доношен из Београда и материјал ОК КПЈ који је био базиран у селу Вапи. Душанка Богићевић је у својој кући даноноћно прекуцавала материјал и односила га до одређених пунктова. У преношењу партијског материјала Душанки Богићевић су помагале: Стоја Тошић, правник и Ружа Нешковић, домаћица, а оне су биле у вези са женама и омладинкама на које су могле са сигурношћу да се ослоне. Готово у свим крајевима Чачка биле су организоване групе жена и омладинки које су прикупљале прилоге и обављале друге задатке. Најактивније су биле Смиљана Пишчевић, (прва жена одборник Народноослободилачког одбора Чачак), затим Јованка Азањац, Стоја Тошић, Милица Минић, Нада Тодосијевић, домаћица, Загорка Волић, радница, Даница Сунарић, Лена Маринковић. Јела Радоњић, ћевабџија, Ксена Јовановић, домаћица, Емилија Матовић, службеник и др.

У Станчићима је активност непрекидно постојала, па је 1943. године формиран и иницијативни одбор жена, у коме су биле: Неранџа Петровић, Перка Петровић, Милена Петровић, Олга Бојовић (после ослобођења прва председница одбора АФЖ у своме селу), Бојана Радосављевић (1944. године ступила у одред), Милунка Васиљевић, Драгиња Поповић и Младена Јовановић; а у Мојсињу су се истицале радом Раја Симовић, Мара Тошић, Миљана Тошић, члан КПЈ од октобра 1942 (године 1944. ступила у одред) и Дара Пауновић. У рад су биле укључене Добринка Павловић (на свом имању имала два склоништа у којима су биле техника и архива ОК КПЈ), Милица Јовановић и Милица Ђурић. У Доњој Горевници и Мрчајевцима активисти су биле Петрија Петровић, Микосава Лукић, Радмила Јовичић, Милева и Милијана Павловић, Милка Кузмановић, Милева Ђорђевић, Бранка Гајовић, Драга Војиновић (1944. године је ступила у одред) и Живана

МАРИЈА ЛОМПАР рођена у Љубљани, 17. XII 1915. године, пре рата студент Медицинског факулета, у чланство КПЈ примљена је 1941. године. У данима устанка била је организатор санитетске службе у Чачку. У току рата била је бригадни референт санитета, комесар болнице II ударног корпуса, а почетком 1945. године комесар Хируршког одељења Војне болнице у Београду. Носилац је Споменице 1941., и других одликовања. Сада је санитетски пуковник ЈНА.

КОМАНДА МЕСТА ЧАЧАК[1])

Декрет

Поставља се Марија Ломпар, болничарка из Чачка за Комесара болничке службе над свим болничарима у Општој болници у Чачку, Палилулској партизанској болници, Партизанској амбуланти и другим болничким сместиштима, која су већ основана и која ће се евентуално основати.

Помоћник команданта
Народноослободилачких партизанских одреда

Чачак, 24 новембра 1941 год.

[1]) Народни музеј града Чачка.

СТОЈАНКА ТЕОДОРОВИБ, НАСТАВНИК, ПОГИНУЛА 1943. КОД ФОЧЕ У ЧЕТВРТОЈ НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ ОФАНЗИВИ

ДРАГАНА ТОДОРОВИЋ рођена 27. јуна 1924. године у Чачку, као ученица V разреда гимназије постала је члан СКОЈ-а. У Чачански партизански одред ступила је 1. октобра 1941. У борбама код Краљева, половином новембра, рањена је у обе ноге. Другови су је оставили на лечењу у селу Рајцу, у кући једног симпатизера, где су је четници открили почетком децембра. Терали су је рањену кроз велики снег да прти стазу. Драгана је посртала, али је храбро издржала ударце ногама и кундацима. Када су стигли до забрана, четници су је везали за дрво и сасули у њу митраљески рафал. И данас се на једном стаблу виде трагови митраљеских метака.

БОРЦИ ПРВЕ ТРНАВСКЕ ЧЕТЕ ЧАЧАНСКОГ ПАРТИЗАНСК01 ОДРЕДА „ДР ДРАГИША МИШОШОВИЋ" СЕПТЕМБРА 1941. ГОДИНЕ САУШАЈУ ПРЕДАВАЊЕ РАДА АЗАЊЦА

ДРУГИ ЧАЧАНСКИ БАТАЉОН II ПРОЛЕТЕРСКЕ БРИГАДЕ

ЗОРА БОГИЋЕВИЋ-НИКЕЗИЋ рођена 1924. године у Чачку, у сиромашној радничкој породици.

Рат ју је затекао у петом разреду Женске стручне школе. Од 1940. године радила је у омладинској групи, и учествовала у акцијама у Чачку. Члан је СКОЈ-а од 1941. године, а КПЈ од марта 1943. године. Првог октобра 1941. године одлази у партизане у Пету љубићку чету са којом учествује у борбама око Горњег Милановца, Такова, Равне Горе, и Рудника где бива рањена. Формирањем Друге пролетерске бригаде постаје њен борац и учествује у свим борбама које води њен Други батаљон, и то у Санџаку, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Далмацији, итд. Током рата учествовала је у свих седам офанзива, из рата изашла са чином резервног капетана. Шест пута је рањавана, и ратни је војни инвалид. Била је борац и болничарка, санитетски референт батаљона и комесар чете. Демобилисана је децембра 1945. године.

Од 1946. године углавном ради као политички радник на дужностима члана организационог одељења Окружног комитета, кадровик и организациони секретар у Петом рејонском комитету у Београду, потпредседник Народног одбора Петог рејона, одборник за град Београд, заменик републичког посланика, саветник — модни креатор, и директор Центра за савремено одевање до одласка у пензију.

Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

Новаковић; у Горњој Горевници жене из породице Тороман; у Остри Рајка Белић, Олга Ратковић, члан СКОЈ-а, Лепосава Борисављевић, Ружа и ЈБубица Анђелић; у Доњој Трепчи Радмила Урошевић са ћеркама Будимком, чланом СКОЈ-а од 1941. године, и Босиљком, Перисава и Десанка Ђоковић-Бојовић, Станиславa Бојовић (крајем 1944. председница одбора АФЖ у свом селу; секретар је била Ната Ристовић), Ана Бојовић (примала у своју кућу партизане, била обавештајац; четници су је приликом блокаде куће тешко ранили; у НОР је изгубила два сина) и Рада Урошевић, професор. Село Атеница је за све време рата било сигурно упориште партијских радника и бораца. Активношћу су се истицале сем поменутих и сестре Зорка и Славка и њихова мајка Даринка Лишанчић, Румена Јанић, Кристина Средојевић, Јула и Косара Шиљевић, Десанка, Росанда и Чедина Лишанчић, Јелица Ђокић (1944. године ступила у одред), Јула Стеванчевић, Милунка Гудурић, Стојана Петронијевић, Миља и Ружа Јевтовић, Радојка Василић, Јула Васиљевић (у њеној су кући једно време боравили чланови ОК КПЈ; у НОР изгубила два сина), Ката Шолајић и др. У селу Виљуши радиле су Дрина Петровић, Живка Влајковић, Катарина и Цаја Мандић, Дринка Вучићевић; у Трнави Руменка Протић, Софија Живковић, Лепосава и Драга Суботић-Радосављевић, Јелена Вукосављевић, Олга Бабовић (1943. ступила у одред), Драгојла и Љубица Симовић, Милка и Даринка Симовић (у њеној кући била је смештена партијска техника); у Мршинцима Лена (у рату изгубила три сина, мужа, свекра и девера) и Бранимирка Капларевић, Малина Ковачевић и Милунка Лазовић; у Липници и Јежевици жене и омладинке из породица Властељица, Прелић, Пропадовић, Ружа Косовац и Милка Шушић (1942. године ступила у одред „Др Драгиша Мишовић", касније отишла у Босну, била је помоћник пушкомитраљесца а затим митраљезац у II пролетерској бригади). У Вапи је за све време рата постојао и радио одбор жена, у коме су биле: Љубинка Поповић, Милица Пауновић, Љубинка Савић, Десанка Терзић, Будимка Бабовић, Драга, Зора и Љубинка Јаковљевић, Милица Савић (на њеном имању био је бункер у коме је био смештен ОК КПЈ и техника), Рада Радојевић, Живка Радосављевић, Иванка Пауновић, Румена Поповић, Милица Глишовић, Перса Обрадовић,

Круна Поповић. У Заблаћу и Доњој Јежевици биле су сараднице НОП-а: Добринка Лазовић-Салаџа, Милка Жагрић, Милунка и Љубица Аџемовић, Олга Лакићевић, учитељица, Рада Чутовић, Олга Зечевић и Анђа Стојић; у Слатини: Сибинка Јоксић, Мара Смиљанић (1941. у њеној кући била смештена партијска техника, мужа су јој четници заклали), у Прељини су организовано радиле од 1941. године: Пава, Цака, Велика и Здравка Јовашевић (1943. ступила у Чачански одред, одатле прешла у I шумадијску бригаду; истовремено је у Одред отишла и Аница Буловић, радница из Београда), Дара Јовановић-Олујић, Ната Топаловић и Наца Калуђеровић, Милунка Вуловић (у чијој је кући 1941. био смештен партизански магацин), заједно са ћеркама Милостивом и Милком; у Прислоници, Соколићима и Ракови: Зора Гојковић, ФранциШка Новак, учитељица, Ленка Крупеж, и Цана Комадинић, Драгиња Крупеж, њене ћерке Милка и Милена и снаха Рада. (1944. године ступиле су у одред Миља Домановић, Цака Комадинић, Милица и Милеса Правдић). У Пријевору и Трбушанима биле су активисти НОП-а: Косана Томић, Живка Боришић, Стана Козодер, Софија и Станка Савић; у Јездини: Милоранка Чворовић, Станимирка Стевовић, Драгиња Вуковић, Косана Вуловић и Ранка Славковић; у Горичанима и Качулицама: Милева Јовановић, Јела Бешевић, Милена Благојевић и сестре Даница и Милостина Богићевић (Даница је ухапшена, одведена у логор и после изласка из логора ступила у одред словеначких партизана); у Бјељини Милева Ерић; у Љубићу: Дмитра Николић, Даринка Рабреновић, Ружа Ковачевић и Спомена Гавриловић (Даринка и Јелица Рабреновић, су 1944. ступиле у НОВ); у Рајцу Русија Бисенић; у Лозници Милева Живановић; у Парменцу и Овчар Бањи: Станојла Петровић и Мица Радовановић (1944. године ступила у НОВ).

Веома велику активност показале су у рату и жене таковског среза. Године 1941. организатори политичког рада међу женама и разних акција биле су Јованка Радаковић и Јелена Поповић професори и Добрана Ћилас, све три чланови КПЈ. У раду су се истицале и Љубица Пауновић, из Леушића (члан КПЈ, као припадник напредног покрета 1939. године била ухапшена; од 1943. обављала је курирске послове, скривала другове у својој кући, помагала у копашу бункера и склоништа), Живка Ђурић из Невада, затим скојевке Лепосава и Гордана Ла-

ОЛГА БОГИЋЕВИЋ-КОСТИЋ рођена је у Чачку 1922. године, у сиромашној радничкој породици. После завршене основне школе није наставила школовање због лоших материјалних прилика у породици. До почетка рата радила је у Војнотехничком заводу у Чачку, где се упознала са напредним радничким покретом. Била је учесник у тадашњим акцијама које су организовале КП и синдикат у Чачку. Била је члан УРС-ових синдиката и културно-уметничког друштва „Коста Абрашевић" у Чачку. Због ове активности морала је да се склања и проведе неколико месеци у Новом Пазару.

Јула 1941. године ступила је у партизански одред „Др Драгиша Мишовић" у Чачку. У исти одред ступила је и њена млађа сестра Зора. Учествовала је у свим борбама које је водио одред у Ужицу и у Санџаку, као борац и болничарка. У СКОЈ је примљена почетком 1942. године да би јуна 1943. године била примљена у КПЈ.

Од оснивања Друге пролетерске бригаде, 2. марта 1942. године у Чајничу, као борац — болничарка а касније и референт санитета V батаљона учествовала у свим борбама које је водила II пролетерска па до сремског фронта, када је јануара 1945. године упућена у Чачак на дужност комесара болнице у Гучи, касније у Чачку, а затим за управника Дома ученика у привреди, и командира самосталног вода женске милиције, и у Градском секретаријату за унутрашње послове града Београда на пословима јавне безбедности до пензионисања 1962. године.

Носилац је Споменице 1941. године и више одликовања.

РУЖИЦА МАХИЋ, студент, рођена 2. августа 1919. године у Чачку, члан СКОЈ-а постала је 1936. године, а 1940. примљена за члана КПЈ и постала секретар Окружног комитета СКОЈ-а. Пре рата је због своје активности хапшена и била искључена из школе.

Међу првим женама је ступила у Чачански партизански одред. У II пролетерској бригади вршила је дужност санитетског референта бригаде. Фебруара 1944. године у борбама на Ибру, код села Руда, тешко је рањена у обе ноге и убрзо подлегла ранама.

МИЛИЦА РАДОЈЕВИН-ТРИФУНОВИН ИЗ ПРАЊА НА ПОГИНУЛА ЈЕ 1943. ГОДИНЕ У БОСНИ

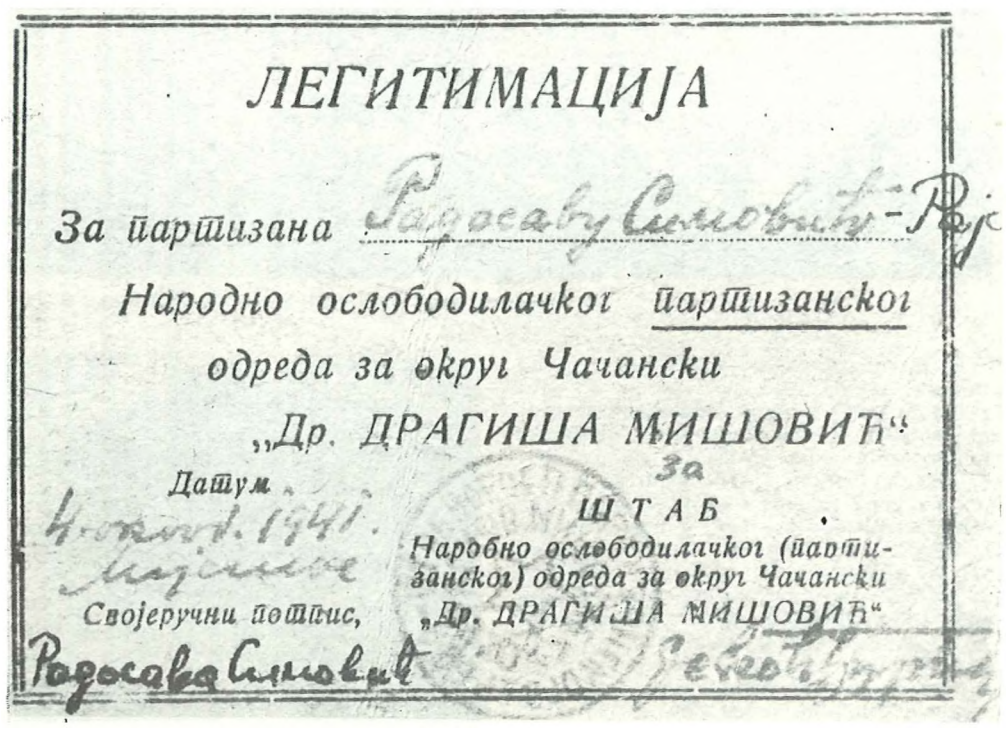

ЛЕГИТИМАЦИЈА

За партизана Радосаву Симовић-Ра

Народно ослободилачког партизанског одреда за округ Чачански „Др. ДРАГИША МИШОВИЋ"

Датум 4. окт. 1941.

Својеручни потпис, Радосава Симовић

За ШТАБ Народно ослободилачког (партизанског) одреда за округ Чачански „Др. ДРАГИША МИШОВИЋ"

РАДОСАВА-РАЈА СИМОВИЋ рођена 29. XI 1917. године у Мојсињу код Чачка, пре рата је припадала напредном покрету. Кандидат за члана КПЈ постала је јула 1941, а исте године била је руководилац једног скојевског актива у своме селу и одборник народноослободилачког одбора. После одласка партизанских јединица у Босну наставила је рад и била једна од најактивнијих омладинки у селу. Године 1942. постала члан КПЈ и ушла у Среско партијско повереништво. Године 1943. била је веза између Среског и Окружног комитета Партије. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања. Умрла је 1974.

зић из Горњег Милановца, Ина Кушић, Милка Ђилас (ухапшена 1941. и отерана у Косовску Митровицу), Зага Савић (у току рата прогањана и мучена), Рада Јефтовић из Горњег Милановца Иванка и Станимирка-Цака Николић (1944. ступила у Чачански партизански одред) и Ранка и Десанка Биорац из Срезојеваца, Лидија и Бранка Бајић из Брајића, Славка Вујовић из Невада, Даница Маринковић из Г. Црнића, Сибинка Томовић из Коштунића, затим Зора Илић (у НОП-у изгубила јединца сина, њене обе ћерке, чланови СКОЈ-а од 1941. биле су у логору на Бањици годину дана) и Стојанка Теодоровић из Горњег Милановца.

У раду и пружању помоћи партизанским радницима и борцима у Невадама се истицала Косана Ђурић са својом породицом. Она је још у предратном периоду била оријентисана према напредном покрету. Најстарији син, који је погинуо 1941. године, био је члан КПЈ од 1938. године. У њиховој кући, маја 1941, формиран је СК КПЈ за таковски срез, ту су једно време боравили организатори устанка у срезу. Средином 1943. године, када су њене кћерке Живка и Иванка и син Милисав ступили у партизански одред, ухапшен је њен муж а ускоро и она. Обоје су стрељани у Крагујевцу. Иванка је новембра 1943. године с партизанским јединицама прешла у Босну. У пролеће 1944. била је у борби код Мочиоца теже рањена па је пребачена у Италију на лечење. Најмлађа кћерка Милица имала је само 14 година када је јула 1943. ступила у одред; са I шумадијском бригадом, новембра 1943. прешла је у Босну, децембра исте године у борби на Пријепољу је рањена и пребачена у Италију на лечење. У овом селу поред породице Ђурић, активне су биле: Живка Вујовић са ћерком Славком (чланом КПЈ од 1943), Микосава Вујовић (муж јој погинуо 1941. као партизан, остала са двоје мале деце), Анђа Ђурић (скривала у својој кући партизане и рањенике, четници су је мучили, али она ни реч признања није изустила) и Ана Ђурић, Сава Грковић је (1942. била 6 месеци у логору на Бањици са кћерком Видом (чланом СКОЈ-а од 1943, чланом КПЈ од 1944), Љубицом и Винком (15-годишња омладинка која је крајем 1943. постала члан СКОЈ-а), Олга Урошевић (била члан народноослободилачког одбора који је формиран 1943), Вера Шутић и још многе жене и омладинке; у Велеречи: Гила Милић (на њеној је вези био бункер у коме је

била смештена техника ОК КПЈ. После једне провале четници су је ухапсили, саслушавали и тукли, никога није одала, заклали су је изнад бункера 1944. године). Њена ћерка Цана је једно време радила у техници (члан КПЈ постала је 1943. исте године ступила у Чачански партизански одред), Станица, Цаја и Миланка Минић, Клеанта Павловић (муж борац од 1941. погинуо у Босни), Наталија и Јулијана Царевић, Добрија Миловановић (на њеној вези била партизанска болница и техника), њена ћерка Дара, Јелица Пауновић и Даница Михајловић (члан КПЈ од 1943). Склоништа су постојала у кућама Драге и Коце Милојевић, Радмиле и Десанке Пауновић, Милене Јанићијевић и других. Године 1944. у одред су ступиле Љубица Царевић и Даница Миловановић, обе из Велеречи. На разним задацима су се ангажовале Славка и Милка Миловановић из Грабовице, Рада Сретеновић (у својој кући од 1943. имала склониште за илегалце и борце) и Гроздана Сретеновић и Гордана Поремовић из Калиманића (1944. ступила у НОВ); у Бојковцима: Јулијана Лаудановић и Милица Недељковић (1944. ступила у Одред); у Озрему Косана Новаковић (сачувала је заставу Чачанског партизанског одреда и предала је ослободиоцима 1944. године), Томка Новаковић и омладинка Злата (која је обављала и курирске задатке), Добринка, Милунка и Наста (у њиховој кући био бункер за илегалце); у Белом Пољу, Горњој и Доњој Врбави: Даринка и Косана Јанићијевић, Бојка Недељковић, Ружица Митровић; у Ручићима Милица и Живка Жижовић; у Доњим и Горњим Бранетићима: Зорка Ђурђевић, Даринка Калиманчић (у својој кући имала склониште за илегалце и борце), Гила Јевтовић, Ранимирка Лазаревић (њена два сина ступила у партизане 1941, а трећи син 1943. године), Перса Жижовић, Милица Лазаревић (мада је имала петоро мале деце свесрдно је пружала помоћ партизанима, од 1943. је у својој кући и на имању имала склониште, вршила и курирске задатке, постала је члан НОО у пролеће 1944. године), у Бершићима Милева Радовановић и њена ћерка Милена; у Лозњу Рајка Поповић, у Брезни Јелена Таловић, члан СКОЈ-а од 1941; у Полому Радовинка Ивановић. Једна од најактивнијих жена у Прањанима била је Анка Танасковић. Сарадници НОП-а су још биле: Софија Марковић, Софија Радојевић (у рату изгубила сина и мужа) са ћеркама Миливојом-Мицом и Росом (које су 1944. ступиле у Одред, обе су

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА>)
КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
НАЧЕЛНИК ШТАБА
VI. Бр. службено
11 марта 1942 године
у Београду

Подноси извештај
о стању у земљи.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
(Д)

2) 2 марта о.г. жандарми станице Рача Крагујевачка у сарадњи са општинском стражом ухватили су у селу Сепцима 4 комуниста и 1 комунисткињу и то: 1) Мевораха М. Мишу, Јеврејина из Ниша, железничког чиновника из Ресника, 2) Бобића С. Јанка, из Оточца, 3) Радосављевића Милутина, из Трнова, срез Велико-Орашки, 4) Јоновића М. Данила, из Сарајраца и 5) Чворовић Станиславу, из Придворице, срез Трнавски (Чачак), кројачицу, неудату, стару 21 годину. Мевораx имао је на глави шајкачу са петокраком звездом. Сви су активни комунисти јоги од месеца августа 1941 г. Станислава је учествовала аише пута у борбама, а последњи пут на Космају 22. II о.г. којом је приликом рањена. Код њих су нађене 3 пушке Маузер 7.9 мм, 1 револвер напуњен са 8 метака, 2 бомбе и 50 метака... Сви су предати начелнику среза Лепеничког.

(М.П.)

Командант,
дивизиски ђенерал,
Стев. М. Радовановић

') Зборник ВИИ, I, 3, стр. 378—380.

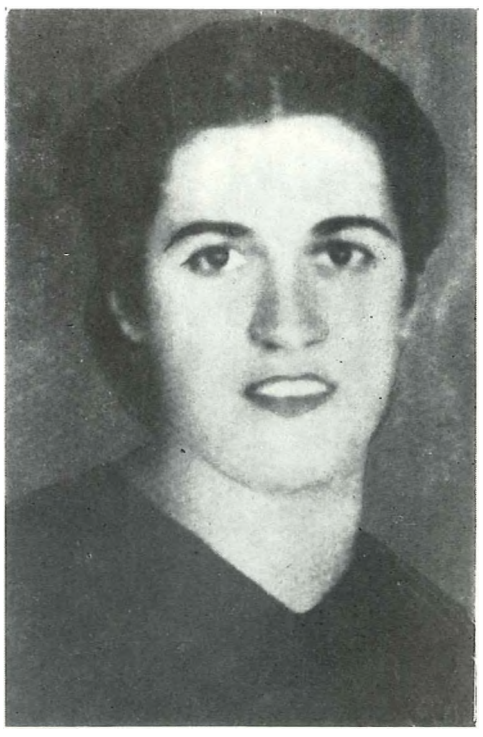

СТАНИСЛАВА-ЦАЛА ЧВОРОВИЋ, кројачица, рођена 25. XII 1921. године у Јездини, међу првима се укључила у рад за НОП. Била је једна од најзапаженијих радница у партизанској кројачкој радионици у Чачку. Крајем новембра 1941. године прешла је са Чачанским одредом у Санџак. Јануара 1942. послата је у Србију. Рањена је фебруара 1942. у борби код Стрмова, ухваћена почетком марта у селу Сепцима, транспортована на Бањицу и стрељана 3. августа 1942. године. Начелник Команде српске државне страже обавестио је министра унутрашњих послова да су жандарми ухапсили пет комуниста, међу њима и Станиславу Чворовић.

ЈЕЛЕНА-ЈЕЛА КОСТИЋ-ЗЛАТАНОВИЋ, ученица, рођена 1923. године у Чачку, године 1941. ступила је као скојевка у V љубићку партизанску чету. С пушком у руци и санитетском торбом о рамену превијала је рањенике. Крајем новембра 1941. повукла се за Босну и била болничарка у Другој чачанској чсти II пролетерске бригаде. И док се борила по гудурама Босне и Црне Горе, непријатељи су јој малтретирали родитеље, а оца и брата отерали у логор.
После ослобођења радила је неуморно у друштвено-политичким организацијама. Умрла је 1970. године. Била је носилац Споменице 1941. и резервни официр.

КРННКА ТОМАНИБ (ПРВА ЗДЕСНА) СА ГРУПОМ ЖЕНА 113 СЕАА КДАТНЧЕВА У ПОСЕТИ РАЊЕНИЦИМА

ИНЛ КУШИЋ, студент из Београда, 1941. године је радила као омладински руководилац у срезу таковском. Крајем 1941. прешла је са партизанским јединицама у Санџак, где је била теренски радник. Крајем 1943. ступила је у Посавски партизански одред, а маја 1944. године у седмој офанзиви је тешко рањена у главу. Носилац је Споменице 1941. године.

КРИНКА ТОМАНИЋ, сељанка из Прањана, рођена 15. априла 1924. године, у јесен 1941. ступила је у одред у 17. години. Била је пожртвована и храбра болничарка бригадне болнице II пролетерске. У IV офанзиви, мада и сама болесна, преузела је бригу о једном ешелону тешких рањеника. Остала је седам дана потпуно сама с рањеницима. Из куће, коју је непријатељ запалио минобацачем, износила је на леђима једног по једног рањеника и преносила преко порушеног моста на Неретви. За овај подвиг, показану сналажљивост и храброст похваљена је од Врховног штаба, а од друга Тита је добила златан сат.
На фотографији је Кринка са групом жена из Клатичева које су са понудама пошле у посету рањеницима.

у току рата хапшене и мучене), затим Даринка Јеремић (у њеној кући новембра 1942. године формиран је СК КПЈ за таковски срез), Рајка Марковић (њена три сина погинула у НОР), и још око 20 жена; у Дружетићима: Љубивојка и Милица Вуковић; у Срезојевцима: Станимирка Николић-Цана (члан СКОЈ-а од 1941. године, 1943. била секретар скојевске групе, 1944. ступила у Одред, исте године постала члан СК СКОЈ-а за таковски срез и члан Иницијативног одбора УСАОЈ-а за чачански округ), Иванка Николић и Бојана Ђорђевић; у Леушићима: Василија, Кринка (која је у НОР изгубила мужа) и Иванка Лукић (чији је муж борац од 1941. стрељан у Крагујевцу 1942), Иванка Недељковић, Десанка Маркановић, Спасенија Милановић (у НОР изгубила сина), Славка Продановић, Ката Жижовић, Раја и Будимка Јовановић и њена кћерка Бранка (која је 1944. са Милојком Лукић ступила у Одред); Добринка, Зорка, Радојка (њен је муж 1942. стрељан у Крагујевцу) и Драга Јевтовић (члан СКОЈ-а од 1943), Милеса, Ђука, Радулка (муж јој стрељан 1943. на Бањици) и Слободанка Недељковић; у Коштуницима: Илинка Милосављевић, Стана Марковић, Миља Томовић (у НОР изгубила сина), затим Јула Бајић из Брајића, на Руднику: Десанка Никић-Штуловић (1944. отишла је у Одред), Лепосава Николић и Емилија Караулић; у Сврачковцима: Винка Тодоровић (муж јој стрељан на Бањици као партизан; она 1944. ступила у НОВ), Мита (у НОР изгубила три сина и снаху), Магда и Наталија Тодоровић; у Загрђу: Миљана Јевтић са ћерком Зорком и Милунка и Добрила Пејовић; у Варницама: Сида Сименуновић; у Церови: Радосава Тодоровић и Драгица Штуловић; у Мајдану: Миљана Петровић, мајка седморо деце и Софија Јоковић; у Луњевици: Ката Кубуровић, Милка и Олга Дамњановић, Јевросима Тодоровић, Даница Радовановић и још око 20 жена; у Врнчанима: Душанка Милосављевић (заједно са свекрвом, мада је имала четворо мале деце, свесрдно је пружала помоћ партизанима), Вукосава Пурић (у рату изгубила три сина, ћерку и два зета), у Накучанима: Зорка Зарић (члан СКОЈ-а од 1943, члан КПЈ од 1944); у ЈБутовници: Рада Радојчић; у Брусници: Даринка, Дринка и Радмила Јевтовић; у Горњем Милановцу: Дара Радовановић са кћерком Олгом, Загорка Грковић, Зорка Правдић (у току рата хапшена и прогањана, једно време била у логору на Бањици), Марија Овчаревић, Дана

Радишић са ћеркама, Слава Ђурић и др. Године 1943. у Одред су ступиле Нада Марковић, ученица занатске школе, родом из Никшића и Милица Хусовић, а 1944. Рада Пантовић и Радмила Радишић.

У Гучи, поред села Каоне, Тијања и Дучаловића, рад жена и женске омладине у данима устанка био је веома жив. Жене су масовно учествовале у прикупљању хране и одеће за борце, радиле у партизанској кухињи и на другим пословима. Организатор рада међу женама у Гучи и селима драгачевског среза била је Милена Лазаревић. У раду су јој помагале: сестре Олга и Живка Мариновић, Радмила Ђорђевић и Вера Лазаревић. На окупљању жена у селу Горачићима радила је Илинка Милошевић, у Марковици Рада Топаловић, у Тијању Живка Вујиновић-Була —• све три учитељице. Групи партизана која је остала на терену среза, после одласка Одреда у Санџак и Босну, обезбеђивале су склоништа, храну, обућу и одећу и биле њихови обавештајци и водичи другарице: Јелисавета Богићевић, Бранка, Видосава и Милица Рајичевић, Станојла Драгичевић, Славка Пајовић, Мијојла Војиновић, Машинка Велисављевић, Милена Котуровић-Рудинац, Милијана Вујовић из Граба, Стојанка Габуровић из Негришора, Радмила Казаковић, службеник из Гуче, Милица Лукић, домаћица из Гуче, Милунка Гавриловић и њене сестре, Милица Раковић, Перса Ђокић из Зеока, затим Марица Станишић-Ковачевић. Олга Икодиновић, Олга Старчевић, Аница Гавриловић са ћеркама Вером и Дуњом, Вида Гавриловић, Тина Рајић, Миланка Ђерић, Мирка, Ружа, Милица, Петра и Драга Броћић из Гуче, Станојка Јовичић из Граба, Милосава Тошић из села Гуче, Станислава Радојичић из Марковице и Даница Ђуретић-Вујиновић из Губеревца.

Док је 1944. године ослобађан део по део наше земље, жене и омладинке овога краја ангажовале су се на разноврсним задацима: прикупљале су храну и одећу за борце, неговале рањенике, односиле им храну и разне дарове, одлазиле на добровољне акције. Учествовале су у формирању народноослободилачких одбора и одбора народног фронта, организовале бројне читалачке групе, конференције и прославе. Свесредно су се ангажовале на стварању своје организације. Крајем 1944. године и почетком 1945. године готово у свим селима овога округа били су изабрани одбори антифашистич-

СМИЉА ТОДОРИЋ, ученица четвртог разреда женске занатске школе, рођена 1923. године у Равнима код Ужица, због слабог материјалног стања напустила је школу и запослила се у Војнотехничком заводу *у* Чачку. Ту почиње да се дружи са напредним радницима, усвајајући и сама прогресивне идеје. После ослобођења Чачка, у октобру и новембру 1941. године, радила је у болници као партизанска болничарка. Када су Немци и издајници продрли на слободну територију, крајем новембра 1941. године, Смиља је, са делом партизанских снага, одступила за Санџак и Босну. У ноћи између 28. и 29. новембра, у последњем возу, отишла је са Маријом Ломпар и рањеницима из Чачка у Ужице. Рањеници су смештени у зграду гимназије, а ускоро затим наређено је да се пребаце на Златибор. Рано изјутра 30. новембра, наређено јој је да пође с лакшим рањеницима са Златибора према Санџаку. Групу рањеника Смиља је предала у Радоињи, где је био скуп бораца. Ту је речено да се неки физички слабији борци, међу којима је и Смиља, врате назад у Србију. Али, она је то одбила и једва је успела да умоли руководиоце да је оставе. У Другој пролетерској бригади била је болничарка у Трећој таковској чети, а касније санитетски референт Другог (чачанског) батаљона. Затим санитетски референт у Другој београдској бригади КНОЈ-а. Демобилисана је 1946. године и једно време радила у одбору Црвеног крста Србије као комесар, па као службеник у Савезном секретаријату Владе ФНРЈ. Разболела се на плућима и лечила на Голнику и Златибору. После тога долази у Београд 1952. Пензионисана је. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЉУБИЦА ТРИПКОВИЋ, рођена је 18. X 1912. године у Атеници код Чачка, у напредни покрет укључила се пре рата. Члан КПЈ постала је јуна 1941. године. Њена кућа била је партијско упориште и пре рата. После окупације Југославије учествовала је у припремама устанка у свом крају. Године 1941. била је одборник првог народноослободилачког одбора села Атенице. Радила је као теренски радник са женама села Трнаве, Виљуше, Атенице и Кулиноваца, а и на организовању санитетских курсева. После одласка партизанских јединица за Босну била је на вези Окружног комитета КПЈ за чачански округ, скривала је и смештала на одређене пунктове чланове ОК КПЈ и друге теренске раднике. Године 1942. била је секретар партијске организације у Атеници. Крајем 1942. године ухапшена је. Године 1943. отерана је у логор на Бањици где је остала до 3. октобра 1944. године. После ослобођења Чачка била је члан Среског комитета Партије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

БРАНКА ПАУНОВИЋ-БРКИЋ рођена 20. X 1919. у Доњој Трепчи (Чачак), у првим данима устанка активно учествује у раду за НОП. Члан СКОЈ-а постала је почетком 1942. године. Била је веза између партијских радника и Окружног комитета КПЈ за чачански округ, који је био базиран у селу Вапи. Фебруара 1943. године ухапшена је и отерана у логор на Бањици где је остала до фебруара 1944. године. После изласка из логора наставила је рад. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

НЕРАНЏА ПЕТРОВИЋ из Станчића (Чачак), рођена 14. III 1918. била је активни учесник НОП од 1941. Кандидат за члана КПЈ постала је 1942, а маја 1943. године члан КПЈ. У току рата била је теренски радник и организатор рада међу женама и руководилац одбора жена у свом селу. Октобра 1944. године постала је члан партијског повереништва за срез љубићки. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је 1964. године.

МИЛЕНА ПЕТРОВИЋ, рођена 1923. године у Станчићима (Чачак), од првих дана устанка активно се укључила у рад за НОП. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године, а члан КПЈ јуна 1944. године. Била је члан Месног одбора жена који је формиран почетком 1943. године. У току рата до одласка у одред (јула 1944) радила је као теренски радник. Септембра 1944. године изабрана је за члана Окружног комитета СКОЈ-а за чачански округ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ОЈ1ГА БОЈОВИЋ из Станчића {Чачак), рођена 6. маја 1911. године, од првих дана устанка учествовала је у НОП. Рад је наставила и после одласка партизанских јединица у Босну. Била је једна од најактивнијих жена у свом селу. Пружала је свестрану помоћ илегалним партијским радницима и партизанима — обезбеђивала их храном и одећом, скривала у склониште које је било направљено у штали. Мада је прогањана и малтретирана, свесрдно је пружала помоћ илегалцима. Крајем 1944. године изабрана је за прву председницу АФЖ у своме селу. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Рађено 14 фебруара 1943 године у канцеларији Предстојништва градске полиције у Чачку.

ЗАПИСНИК[1])

БОГИЋЕВИЋ ДУШАНКЕ, шнајдерке из Чачка.

I

Зовем се Богићевић Душанка, по занимању шнајдерка, кћерка Дамјана и мајке Савке, рођ. Којовић до сада судски неосуђивана, под истрагом сам била ради учешћа у редовима партизана за време побуне 1941 г., вере православне, народности српске, слабог имовног стања. Са станом у Љубићкој улици. бр. 14.

II

Јесте ли ви примали комунистичке летке које сте након што сте их прочитали даље предали комунистима? Даље сте имали писаћу машину којом су штампани леци комунистичке садржине, где је та машина сада и од кога сте примали летке и коме сте их даље предали?

Никакве комунистичке летке нисам примала нити од кога за исте чула, а камоли да сам их растурала. Писаћу машину нисам имала нити ми је познато где и када су се штампали леци ком. садржаја.

III

Је ли вам шта познато о неким састанцима које су одржавали комунисти *у* **Чачку и да ли сте присуствовали на неком од ових еастанака? Ако јесте шта се све на истима причало и које све био присутан?**

Нисам никад била на неким састанцима које су одржавали комунисти у Чачку нити ми је познато, да су исти одржавани.

Више немам шта да кажем. Записник ми је прочитан и све су моје речи тачно наведене.

Писмена сам
Душанка Богићевић, с. р.

САСЛУШАО
П. н. Предстојника
град. полиције,
(потпис нечитак)

') ИРПС. бр. 7046, К. 5 — „Чачанска полиција 1941—1945".

ког фронта жена, градски срески н окружни одбор АФЖ.

За председницу Одбора АФЖ Горњег Милановца изабрана је Христина Поповић (два сина-партизана изгубила у НОР), за секретара Радојка Кравцев. управник поште.

Септембра 1944. године формиран је срески иницијативни одбор АФЖ-а за таковски срез, секретар овог одбора била је Живка Ђурић.

Марта 1945. године одржана је конференција жена за срез драгачевски. За председницу среског одбора АФЖ је изабрана Драга Броћић, за секретара Олга Зечевић, а за чланове одбора: Роса Ивановић, Лепа Васовић, Ната Лазаревић, Радојка Вилотијевић, Олга Алемпијевић, Вида и Аница Гавриловић, Бранка и Милица Радичевић, Роса Божић, Даница Радовановић, Станимирка Радичевић, Зага Петровић и Олга Голубовић.

За председницу првог Окружног одбора АФЖ за чачански округ изабрана је Ќосана Томић, а за секретара Радмила Недић-Мима из Београда (1944. године ступила у Чачански партизански одред.

Многе активности остале су незабележене. Нису забележена ни сва имена, ни сва места, ни све акције у којима су жене учествовале. Делатност многих жена остала је анонимна, сливена у општи ток борбе и припала општим тековинама наше револуције.

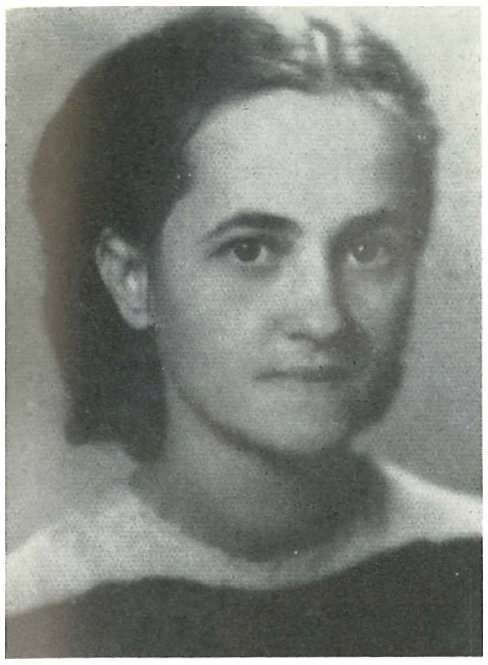

ДУШАНКА БОГИЋЕВИЋ, домаћица из Чачка, рођена у Новој Вароши, пре рата припадала је напредном покрету. Члан КПЈ постала је у пролеће 1942. године. У данима устанка била је теренски радник. После одласка партизанских снага радила је у техници која је била смештена у њеној кући. Била је курур Окружног комитета КПЈ за чачански округ. После повратка из Београда где је ишла по партијски материјал, марта 1943. године, полиција је сачекала у кући и ухапсила. Отерана је на Бањицу где је стрељана 7. VI 1943. године. И њен муж је стрељан на Бањици. Двоје нејаке деце остало је без родитеља.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА')
Одељење специјалне полиције
II бр. *'3011/43-1У*
20 маја 1943 г.
Београд

П.

На основу чл. 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, параграф 2 Уредбе о измени и допуни овога закона од 15. XII 1935 године М.С. број 1640 и параграфа 12 и 22 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, Одељење специјалне полиције Управе града Београда као надлежно

РЕШ АВ А

Да се ниже наведена лица, ради свога илегалног политичког деловања на ширењу комунистичке пропаганде у Чачку и околним местима ставе временски неодређено или одређено у концентрациони логор на Бањици.

I К А Т Е Г О Р И Ј А

6. БОГИЋЕВИЋ ДУШАНКА, кројачица, рођена 8.X11 1907 године у Новој Вароши, срез исти, од оца Дамњана и мајке Савке, рођ. Којовић, удата, мајка двоје деце, Српкиња, вере православне, са станом у Чачку, у улици Љубићској број 14.

18. СТАНИШИЋ РУЖИЦА, студент агрономије, рођена 12.X11 1921 године у Крушевцу, Срез расински, од оца Новака и мајке Роксанде, рођ. Ерић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку у улици Цара Николе број 1, где је живела илегално у скривници од новембра 1941 године.

19. КЈ1ИСАРИЋ ДОБРИЛА, домаћица, рођена 10. 1 1923 године у Горачићу, Срез трнавски, од оца Тадије и мајке Радосије, рођ. Милинковић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку, у улици Хајдук Вељкова, број *27.*

20. ЛАЗАРЕВИЋ МИЛЕНА, домаћица, рођена 20. VII 1920 године у Гучи, Срез драгачевски, од оца Велимира и мајке Раде, рођ. Миловановић, неудата, Српкиња православне вере, са станом у Гучи, у улици Краља Александра j *број 7.*

II К А Т Е Г О Р И Ј А

21. ВАСОВИЋ ОЛГА, раднин,а, рођена 8. IV 1926 године у селу Грабу, Срез драгачевски, од оца Милоша и мајке Разуменке, рођ. Ћирковић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку, у улици Кључкој број 5.

III К А Т Е Г О Р И Ј А

а) *са роком од две г.:*

26. ВУЈИЧИЋ ВЕРА, студент права, рођена 1./У *1922 године у Крушевцу, срез исти,* од *оца Владимира и мајке Милованке, рођ. Радивојевић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку, улица Кључка број 9.*

б) са роком од једне године:

29. ПЕКОВИЋ МАГДАЛЕНА, радница, рођена 6. XII 1925 године у Прибевору, Срез љубићски, од оца Мгшдрага и мајке Љубице, рођ. Шибалић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку у улици Амициној број *11.*

30. ВУКАШИНОВИЋ ДРАГИЦА, радница, рођена 31. III 1922 године у Ужичкој Пожези, Срез пожешки, од оца Веље и мајке Милеве, рођ. Филиповић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку, Обилићев Венац број *36.*

31. МАРКОВИЋ РАДОЈКА, свршена матуранткиња, рођена 31. XII 1921 године у Чачку, од оца Радогил и мајке Милке, рођ. Крстић, неудата, Српкиња, православне вере, са станом у Чачку у улици Гепратовој број 17.

') РСУПС, Дос. IV, бр. 244. — Из већег списка осуђених узети су само подаци о женама. — Прим. ред.

*35. ПОПОВИЋ ДАНИЦА, домаћица, рођена новембра 1910 године у Соколићу, Срез љубићски, од оца Милована и мајке Наталије, рођ. Церовић, удата, без деце, Српкиња, православне вере, са станом у Београду у улици Штип-*ској број ?

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е :

6. БОГИЋЕВИЋ ДУШАНКА, кројачица, жена је Боривоја, под број 5 *била је члан Народноослободилачког одбора у једном чачанском предузећу. Са радом по линији комунистичке пропаганде наставила је после партизанског слома. Као члан комунистичког градског актива, иако до хапшења није формално уведена у компартију, била је активна по линији НОФ-а, а у задње време одржавала курирску везу између ОК Чачак и Покрајинског комитета КПЈ за Србију,* тако да је утврђено са којим је илегалцима *—• члановима покрајинског форума одржавала везу {Разуменком Зумом Петровић, проф. у бекству) ... као активну и опасну комуниСткињу треба је уклонити за све време из друштва.*

18. СТАНИШИЋ РУЖИЦА, студент агрономије је *члан КПЈ од 1941 године. Сестра је злогласног комунисте Милорада Станишића, ухапшеног члана ОК, иначе студента технике. Узела је учешћа у јачању партизанског самовлашћа у Чачку, 1941 године, а после слома партизана, живела је илегално у скривници, коју је начинила у својој кући у самом Чачку. Под таквим условима није могла бити активна у пуној мери, али је помагала свога* брата да се *крије у истом склоништу где је и она, а такође* је *примала курире из Београда, послате од стране ПК КПЈ за Србију и упућивала их на везу ОК за Чачак, који се илегално налазио на терену. У склоништу је и пронађена приликом хапшења, а својим непотпуним признањем приликом истраге и саслушања показала је да је убеђена комунисТкиња и допринела да се нерасветле у потпуности везе између партиске организације у Чачку и околине са руководећом организацијом Покрајинског комитета.*

13. КЛИСАРИЋ ДОБРИЛА, домаћица, постала је члан КПЈ после слома партизана. Као таква имала је нарочито рад усмерен на прикупљању за комунистички Народноослободилачки фонд. То је чинила заједно са ухапшеним чланом КПЈ из Чачка ИВАНОВИЋЕМ ДРАГАНОМ, учеником VI разреда *гимназије. Дала је веома непотпуно признање и поред тога што је остала ухапшена лица терете не само по горњем, већ и као сарадницу у изради партизанскзе „технике". Такво је држање у току истраге један* доказ вигие да је убеђена *и опасна комуниСткиња.*

20. ЛАЗАРЕВИЋ МИЛЕНА, домаћуца, била је члан Народноослободилачког одбора у Гучи. Као таква кандидоваиа је од стране Васиљевића Десимира, под бројем 14 за члана КПЈ. Имала је веома обиман рад на прикупљању ггрилога за НОФ. На два месеца *пред сеоје хапшење догила је у Чачак и повезала се са одбеглом комуниСткињом ТЕРЗИЋ СТАНИСЛАВОМ, члан МК КПЈ, те је узела учешћа у изради ком. проггагадног материјала. Своју ко-*мунг^стичку делатност признала је само делимично.

II К А Т Е Г О Р И Ј А :

21. ВАСОВИЋ ОЛГА, радница, постала је члан Савеза комунистичке омладине Југославгсје одмах по слому партизанске владавине у Чачку и то под утицајем Драгана Топаловића, члана МК КПЈ, под бројем 4. Почетком 1943 године постала је члан Партије, т.ј. члан јединице Топаловића. Као таква руководила је са целокупним скојевским активом у фабрици хартије, који је бројао преко 10 чланова. Са овима је радила по НОФ-у, вршила политичку проггаганду и организовала крађу хартије из фабрике, која је служила за израду ком. пропагандног материјала.

Ш К А Т Е Г О Р И Ј А :

а) са роком од две *године*

26. ВУЈИЧИЋ ВЕРА, студент права, није била нарочито активна у ком. смислу за време партизанске владавине у Чачку, али је после рата и слома партизанског устанка, почетком прогиле године под утицајем одбеглог члана МК у Чачку ТЕРЗИЋ СТАНИСЛАВЕ приступила раду на ширењу комунистичке пропаганде, поставши члан градског *комитета актива. Давала је и сакупљала прилоге за НОФ имала један женски подактив комунистичких симггатизера, са којима није имала нарочити рад. Према извесним подацима именована је пре извесног времена постала и члан Компартије, али пошто ово није дефинитивно утврђено, одлучено је да се конфинира, како диспозитив гласи, само на дужи ограничени временски рок.*

б) са роком од једне године:

29. ПЕКОВИЋ МАГДАЛЕНА, радница, као гг Словић под број 28, руководила је једним скојевским подактивом у фабригџ хартије. Члан СКОЈ-а постала је под утицајем Васовићеве, под бр. 21, концем прошле године. Имала је за задатак да окупи известан број *радница, што јој је и ггогило за руком. Међу њима почела је са радом на линији СКОЈ-а који је прекинут хапшењем. Иначе је била активна у прикупљању ггрилога за НОФ, а такође је помагала у крађи хартије из фа*бргмсе, о *чему је речено под бројем 21 и 28. Приликом саслугиања имала је доста упорно држање. Признавши своју кривицу тек после дужег притиска и суочавања* са *лгш,има која су је конкретно теретила. Тиме показује да је знатно загрејана за комунистичке акцггје.*

30. ВУКАШИНОВИЋ ДРАГИЦА, радница, постала је пре три месеи,а члан скојевског подактива у фабриги,и хартије и као таква *давала прилоге за НОФ, који су јој тражилгс. Није била нарочито активна, али се пред Васовићевом, под бр. 21 и Пековићевом ггод бр. 29, отворено деклариСала као левичарски настројена.*

31. МАРКОВИЋ РАДОЈКА, свргиена матуранткиња и чиновница фабрике хартије је идејни симпатизер комуниста и уопгите левичарства. Као таква дала је пристанак Васовићевој, да ради по линији СКОЈ-а у фабричком активу. Пошто би њен пристанак ггростим радницама био упадљив и сумњив, тражено је од сграке *ггартијског руководства да се то испољи у некој ггогодној, конспиративној форми. У међувремену је именована ухапшена, а организација разбијена, тако до тога није дошло. Знајући да је не терете конкретне ствари, именована је приликом истраге одбијала* да *објасни оно што је напред наведено, тако да је омела расветљавање свога случаја, а негативним држањем стварно показала да је левичарка — интелектуалка.*

35. ПОПОВИЋ ДАНИЦА, домаћица, сестра је МИЛАНА КОМАДИНИЋА, истакнутог партизана, кога су стрељале немачке војне власти. Због тога се у своме месту отворено изјашњавала као присталица партизана и противник садагањег стања у земљи, посматрајући све ствари кроз прокомунистичке наочаре. Као таква штетно би утицала на своју околину, и поред тога што није била активна у комунистичком смислу. Стога је погребио да се *из-*

I *весно време удаљи из друштвене средине у којој је до сада живела.*

Како се из напред наведеног може закључити, именовани су у већој или мањој мери опасни по јавни мир и безбедност у земљи. Стога је потребно трајно, временски неодређено, или у лакшим случајевима одређено, одвојити их од друштвене средине у којој су до сада живели, онемогућити их у њиховом штетном комунистичком утицају, а истовремено их уклонити од таквога утицаја. При доношењу одлука вођено је рачуна о социјалним и породичним приликама иапред наведених, као и о мотивима који су их навели на пут комунистичке илегалне делатности, те такође о држању пред иследним властима. Према томе је и решено онако како диспозитив овога решења гласи.

Решено у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда, 20 маја 1943 године, II бр. 3011 /43-1У.

По наредби
УПРАВНИКА
ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,
(потпис нечитак)

Записничар-чиновник
(потпис нечитак)

(М.П.)

Данас, 20. маја 1943 године саопштено нам је предње решење.

6. Богићевић Душанка, с. р.

ХАПШЕЊЕ ПРИПАДНИКА НОП

Непр. док. из 1943 г.

Богићевић Душанка,[1]) *гинајдерка, жена професора Боривоја Богићевића са станом у Љубићској улици бр. 14, мајка двоје деце. За време ком. партизанског безвлашћа у Чачку била је члан партизана и члан женског одбора за прикупљање одеће и шивања рубља за партизане. Именована је још од раније позната као комунисткиња, а последње време почела је са поновном пропагадном, на тај начин што је протурала неке летке и у свом стану имала је једно време прикривену писаћу машину коју је сакрила, а на коју су машину писани летци комунистички.*

Јовичић Василија, *домаћиг^а, супруга Љубомира, са станом у ул. Моравској број 78, држала је у свом стану Митровић Данила који се сада као комуниста налази у бегству, а да га није пријавила код полицијских власти три месеца. Када су органи тражили Митровића она је рекла, да се исти* код *ње доселио пре неколико дана. Код именоване су се у стану састајали разни непожељни елементи (комунисти) и заједно са Митровићем растурали летке.*

Селаковић Надежда, *домаћица, кћерка Селаковић Милана, са станом у Ломиној улици бр. 23, долазила је често код Јовичић Василије па се сумња да је одржавала неке везе са одбеглим Митровићем.*

Топаловић Сибинка, *домаћица, жена Топаловић Вучка, са станом у Цветној улици бр. 11, за време партизанског безвлашћа била је њихов члан и била одборница у женском одбору за прикупљање и шивање одела за исте. Њезин син Милош био је политички комесар и извршилац многих убистава национално исправних грађана. Исти се сада налази негде у бегству, а према неким непровереним подацима погинуо је. Њезин други син Драган Топаловић, трговачки помоћник сада се налази у бегству као комуниста. Именовани је као партизан био у лагеру, па је пуштен. Пре неколико дана Сибинка је купила по граду добровољни прилог за партизане вероватцо оне који се сада палазе у шуми. Она сигурно зна где јој се налази син Драган...*

ДЕСАНКА ЂОКОВИЋ-БОЈОВИЋ, рођена 29. XI 1919. године у Доњој Трепчи (Чачак), активни је учесник НОП-а од првих дана устанка. После одласка партизанских јединица у Босну рад је наставила. У најжешћим данима непријатељског терора скривала је илегалне партијске раднике у склоништу у својој штали. Четници су је уходили, једне ноћи децембра 1942. године банули су у њено двориште. Успела је да другове о њиховом доласку обавести и да се ови успешно извуку. Њу су подвргли мучењу да прокаже другове које је скривала, забадали су јој игле под нокте, али ни речи признања није изустила. Члан КПЈ је постала 1944. године. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЗОРКА ЛИШАНЧИЋ, рођена 4. X 1920. године у Атеници (Чачак), у НОП се укључила од првих дана устанка. Била је једна од најактивнијих омладинки у селу. Сви одрасли чланови породице Лишанчић били су активни учесници НОП-а, а њихова кућа сигурно скровиште партијским радницима и партизанима. Крајем 1941. и током 1942. године, у данима најжешћег непријатељског терора, у бункеру на њиховом имању скривали су се партијски радници и преживели борци Чачанског партизанског одреда. Ни прогони, ни застрашивања нису их скренули с пута којим су пошли у најтежим данима борбе за слободу. У темеље нове Југославије узидани су животи њеног брата и оца. Зорка је носилац Споменице 1941. и више одликовања

[1]) **ИРПС, бр. 9296, К. Б, „Чачанска полиција 1941—1945", фасц. 1943.**

РАДОЈКА ВАСИЛИЋ из Атенице (Чачак), рођена 20. II 1892. године у Јежевици, у НОП се укључила од првих дана устанка. По одласку партизанских јединица у Босну наставила је рад. Прикупљала је храну и одећу за борце, у својој је кући имала бункер, у току целог рата, у коме су боравили партијски радници и борци Чачанског партизанског одреда. За њих је припремала храну, прала им одећу, била њихов обавештајац. Мада је више пута мучена, бункер није открила, нити другове проказала. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

МИДКА ШУШИП ОМААДИНКА ИЗ АИПНИЦЕ 1942. ГОДИНЕ СТУПИАА ЈЕ У ОДРЕД „ДР ДРАГИША МИШОВИВ", ГОДИНЕ 1943. СА ПАРТИЗАНСКИМ ЈЕДИНИЦАМА ЈЕ ПРЕШАА У БОСНУ, НАЈПРЕ ЈЕ БИАА ПОМОКНИК МИТРАА.ЕСЦА А ЗАТИМ МИТРАЉЕЗАЦ У II ПРОАЕТЕРСКОЈ БРИГАДИ

ДАРА ЈОВАНОВИЋ-ОЛУЈИЋ, рођена 11. I 1921. године у Прељини (Чачак), у НОП се укључила још у првим данима устанка и била једна од најактивнијих жена у своме селу. После одласка партизанских јединица у Босну злостављана је и прогањана, али је наставила да пружа помоћ илегалним партијским радницима и преосталим борцима Чачанског партизанског одреда. Јула 1943. године ступила је у поново формирани Чачански партизански одред, одакле је прешла у I шумадијску бригаду. У НОВ је остала до краја 1944. године. После одласка из НОВ-а била је политички радник у љубићском срезу и потпредседница среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

БУДИМКА УРОШЕВИИ-ПЕТРОНИЈЕВИК И РАДМИАА ДОВИЈАНИИ-ЈЕРЕМИБ (СТОЈЕ) ДАРА ЈОВАНОВИВ-ОАУЈИК И ЗДРАВКА УРОШЕВИВ-ЈОВАШЕВИИ (ЧУЧЕ)

БУДИМКА УРОШЕВИЋ-ПЕТРОНИЈЕВИЋ је рођена 24. VI 1922. године у Доњој Трепчи (Чачак). Учесник је НОП од 1941. године када је постала члан СКОЈ-а. Била је једна од најактивнијих омладинки у селу. По одласку партизанских јединица у Босну наставила је рад. Ухапшена је 1942. године и отерана заједно са мајком и млађом сестром у логор на Бањици, где су задржане до распуштања логора октобра 1944. године. Члан КПЈ је постала крајем исте године. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДРАГА СУБОТИЋ-РАДОСАВЉЕВИЋ, учитељица, рођена 21. септембра 1921. године у Трнави (Чачак), као ученица Учитељске школе укључила се у напредни омладински покрет. Учесник је НОП-а од 1941. године. Била је једна од најактивнијих омладинки у свом селу. После одласка партизанских јединица у Босну наставила је рад. У пролеће 1942. године постала је члан КПЈ. Године 1943. је ухапшена и послата у Завод за васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДЕСАНКА ТЕРЗИЋ из Вапе, укључила се у рад за НОП одмах после окупације. Била је члан одбора жена у Вапи. После одласка партизанског одреда у Санџак, била је главна веза теренским партијским радницима. У својој кући је направила склониште за илегалце. Септембра 1943. године четници су Десанку повели да закољу. Најпре су је мучили да призна везу са партизанима, а када је то одбила камама су је изболи на 19 места. Мислећи да је мртва, оставили су је на пољани. Успела је, сва у ранама, да се довуче до куће. До ослобођења земље живела у илегалности.

●

РАДА РАДОЈЕВИЋ из Вапе, била је позадински радник и члан одбора жена. У својој кући је имала склониште за илегалне партијске раднике. Септембра 1943. године четници су је зверски мучили да прокаже склониште, у коме су се тада налазила два члана Среског комитета. Пошто није хтела да ода склониште, заклали су је.

ЖИВКА ЂУРИЋ-ЖИЖА (рођена је 30. VIII 1922. год. у селу Неваде, Чачак), пре рата сељанка. Још сасвим млада пришла је напредном покрету. Учесник је НОП од 1941. године. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године, а члан КПЈ 1943. године. У току рата је прогањана и хапшена. Јуна 1943. године ступила је у Чачански партизански одред, новембра исте године постала је члан Среског комитета КПЈ за таковски срез. Јула 1944. постала је комесар чете, а септембра помоћник политичког комесара II таковског батаљона. После ослобођења наше земље била је секретар Среског одбора АФЖ, а од марта 1945. године секретар Среског комитета КПЈ за таковски срез. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. У НОР-у је изгубила брата, мајку и оца.

РЕШЕЊЕ О УПУВЕЊУ У ЛОГОР НА БАЊИЦИ ЛЕИОСАВЕ И ГОРДАНЕ ЛАЗИБ И ГРУПЕ АКТИВИСТА НОП ИЗ ГОРЊЕГ МИЛАНОВЦА

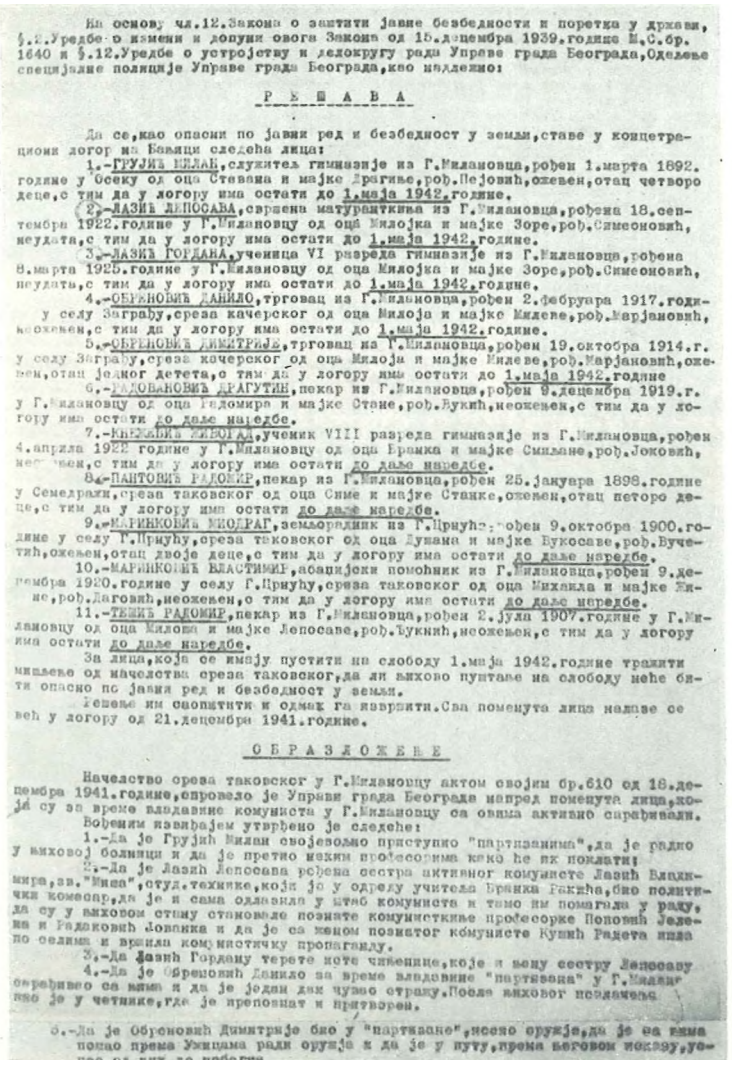

На основу чл.12.Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, §.2.Уредбе о измени и допуни овога Закона од 15.децембра 1939.године М.С.бр. 1640 и §.12.Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда,Одељење специјалне полиције Управе града Београда,као надлежно:

Р Е Ш А В А

Да се,као опасни по јавни ред и безбедност у земљи,ставе у концентрациони логор на Бањици следећа лица:

1.-ГРУЈИЋ МИЛАН,служитељ гимназије из Г.Милановца,рођен 1.марта 1892. године у Осеку од оца Стевана и мајке Драгиње,рођ.Пејовић,ожењен,отац четворо деце,с тим да у логору има остати до 1.маја 1942.године.

2.-ЛАЗИЋ ЛЕПОСАВА,свршена матуранткиња из Г.Милановца,рођена 18.септембра 1922.године у Г.Милановцу од оца Милојка и мајке Зоре,рођ.Симеоновић, неудата,с тим да у логору има остати до 1.маја 1942.године.

3.-ЛАЗИЋ ГОРДАНА,ученица VI разреда гимназије из Г.Милановца,рођена 8.марта 1925.године у Г.Милановцу од оца Милојка и мајке Зоре,рођ.Симеоновић, неудата,с тим да у логору има остати до 1.маја 1942.године.

4.-ОБРЕНОВИЋ ДАНИЛО,трговац из Г.Милановца,рођен 2.фебруара 1917.годи- у селу Заграђу,среза качерског од оца Милоја и мајке Милеве,рођ.Марјановић, неожењен,с тим да у логору има остати до 1.маја 1942.године.

5.-ОБРЕНОВИЋ ДИМИТРИЈЕ,трговац из Г.Милановца,рођен 19.октобра 1914.г. у селу Заграђу,среза качерског од оца Милоја и мајке Милеве,рођ.Марјановић,ожењен,отац једног детета,с тим да у логору има остати до 1.маја 1942.године

6.-РАДОВАНОВИЋ ДРАГУТИН,пекар из Г.Милановца,рођен 9.децембра 1919.г. у Г.Милановцу од оца Радомира и мајке Стане,рођ.Вукић,неожењен,с тим да у логору има остати до даље наредбе.

7.-КНЕЖЕВИЋ ЖИВОРАД,ученик VIII разреда гимназије из Г.Милановца,рођен 4.априла 1922 године у Г.Милановцу од оца Бранка и мајке Смиљане,рођ.Јоковић, неожењен,с тим да у логору има остати до даље наредбе.

8.-ПАНТОВИЋ РАДОМИР,пекар из Г.Милановца,рођен 25.јануара 1898.године у Семедражи,среза таковског од оца Симе и мајке Станке,ожењен,отац петоро деце,с тим да у логору има остати до даље наредбе.

9.-МАРИНКОВИЋ МИОДРАГ,земљорадник из Г.Црнућа,рођен 9.октобра 1900.године у селу Г.Црнућу,среза таковског од оца Душана и мајке Букосаве,рођ.Вучетић,ожењен,отац двоје деце,с тим да у логору има остати до даље наредбе.

10.-МАРИНКОВИЋ ВЛАСТИМИР,абацијски помоћник из Г.Милановца,рођен 9.децембра 1920.године у селу Г.Црнућу,среза таковског од оца Михаила и мајке Жи- не,рођ.Даговић,неожењен,с тим да у логору има остати до даље наредбе.

11.-ТЕШИЋ РАДОМИР,пекар из Г.Милановца,рођен 2.јула 1907.године у Г.Милановцу од оца Милоша и мајке Лепосаве,рођ.Ђукнић,неожењен,с тим да у логору има остати до даље наредбе.

За лица,која се имају пустити на слободу 1.маја 1942.године тражити мишљење од начелства среза таковског,да ли њихово пуштање на слободу неће бити опасно по јавни ред и безбедност у земљи.

Решење им саопштити и одмах га извршити.Сва поменута лица налазе се већ у логору од 21.децембра 1941.године.

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

Начелство среза таковског у Г.Милановцу актом својим бр.610 од 18.децембра 1941.године,спровело је Управи града Београда напред поменута лица,која су за време владавине комуниста у Г.Милановцу са овима активно сарађивали.

Вођеним извиђајем утврђено је следеће:

1.-Да је Грујић Милан својевољно приступио "партизанима",да је радио у њиховој болници и да је претио неким професорима како ће их поклати;

2.-Да је Лазић Лепосава рођена сестра активног комунисте Лазић Владимира,зв."Миша",студ.технике,који је у одреду учитеља Бранка Ракића,био политички комесар,да је и сама одлазила у штаб комуниста и тамо им помагала у раду, да су у њиховом стану становале познате комунистиње професорке Поповић Јелена и Радаковић Јованка и да је са женом познатог комунисте Кушић Радета ишла по селима и вршила комунистичку пропаганду.

3.-Да Лазић Гордану терете исте чињенице,које и њену сестру Лепосаву

4.-Да је Обреновић Данило за време владавине "партизана" у Г.Милан сарађивао са њима и да је један дан чувао стражу.После њиховог повлачења ако је у четнике,где је препознат и притворен.

5.-Да је Обреновић Димитрије био у "партизане",носио оружје,да је са њима попао према Ужицама ради оружја и да је у путу,према његовом исказу,ус-

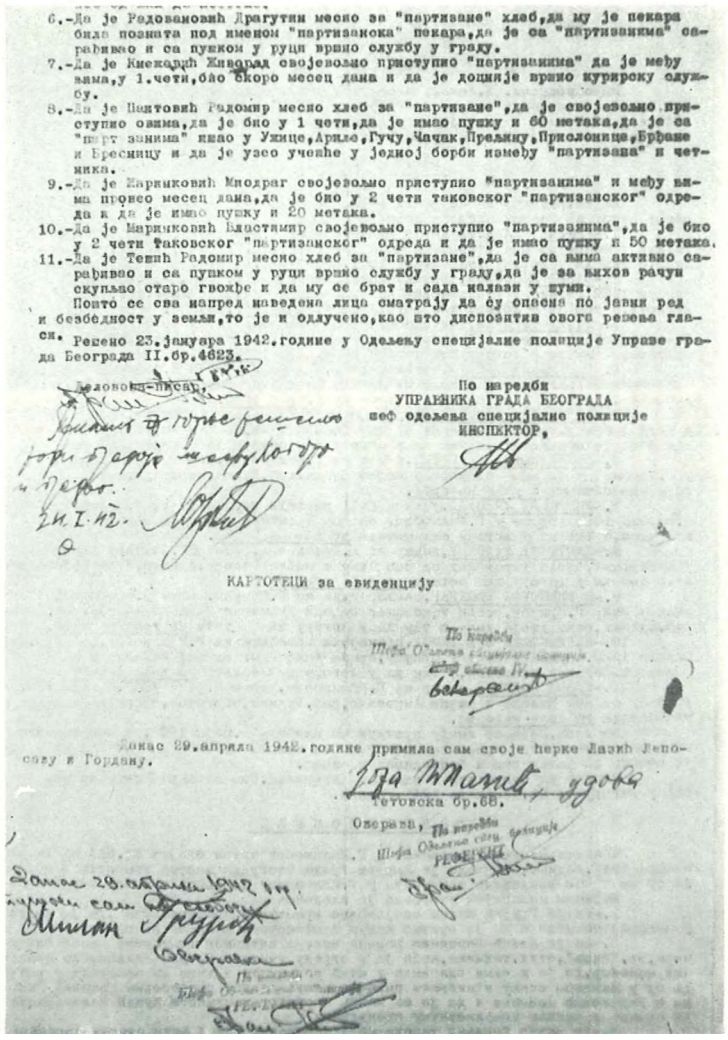

6.-Да је Радовановић Драгутин месио за "партизане" хлеб,да му је пекара била позната под именом "партизанска" пекара,да је са "партизанима" сарађивао и са пушком у руци вршио службу у граду.

7.-Да је Кнежевић Живорад својевољно приступио "партизанима" да је међу њима,у 1.чети,био скоро месец дана и да је доцније вршио курирску службу.

8.-Да је Пантовић Радомир месио хлеб за "партизане",да је својевољно приступио овима,да је био у 1 чети,да је имао пушку и 60 метака,да је са "партизанима" ишао у Ужице,Ариље,Гучу,Чачак,Прељину,Прислонице,Брђане и Бресницу и да је узео учешће у једној борби између "партизана" и четника.

9.-Да је Маринковић Миодраг својевољно приступио "партизанима" и међу њима провео месец дана,да је био у 2 чети таковског "партизанског" одреда и да је имао пушку и 20 метака.

10.-Да је Маринковић Властимир својевољно приступио "партизанима",да је био у 2 чети таковског "партизанског" одреда и да је имао пушку и 50 метака.

11.-Да је Тешић Радомир месио хлеб за "партизане",да је са њима активно сарађивао и са пушком у руци вршио службу у граду,да је за њихов рачун скупљао старо гвожђе и да му се брат и сада налази у шуми.

Пошто се сва напред наведена лица сматрају да су опасна по јавни ред и безбедност у земљи,то је и одлучено,као што диспозитив овога решења гласи.

Решено 23.јануара 1942.године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда II.бр.4623.

Деловоћа-писар,

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
шеф одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,

КАРТОТЕЦИ за евиденцију

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције
РЕФЕРЕНТ

Данас 29.априла 1942.године примила сам своје ћерке Лазић Лепосаву и Гордану.

Тетовска бр.68.

Оверава,

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције
РЕФЕРЕНТ

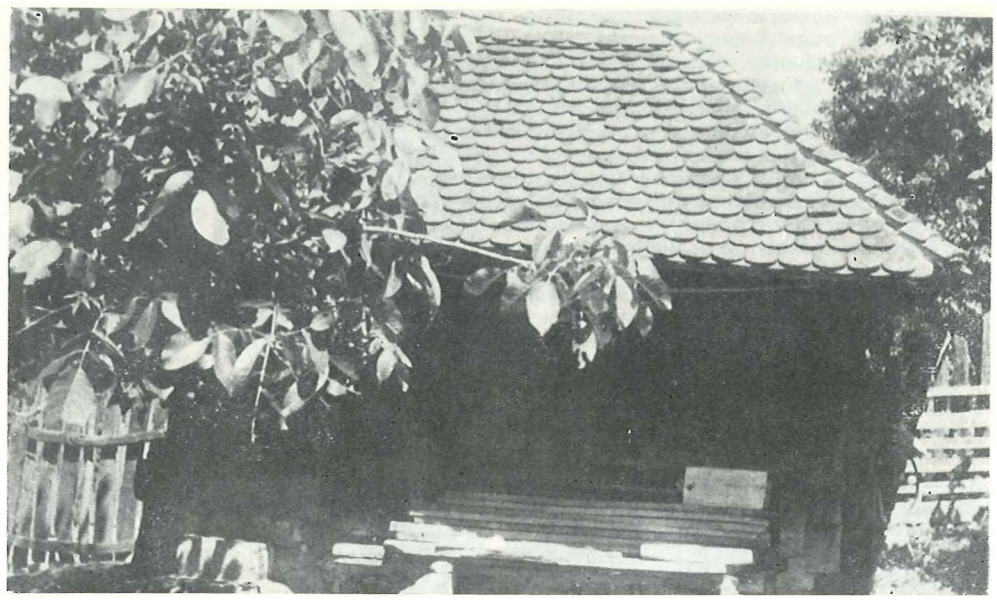

ВАЈАТ ТРИВУНА ВУЈОВИПА ИЗ НЕВАДА, ЈЕДНО ОД ГЛАВНИХ СКЛОНИШТА ПОЗАДИНСКИХ РАДГШКА И БОРАЦА

ШТАЛА ПОРОДИЦЕ МИЛИП У СЕЛУ ВЕЛЕРЕЧИ, У КОЈОЈ СУ БИЛИ СМЕШТЕНИ ПАРТИЗАНСКА БОЛНИЦА И ОКРУЖНИ КОМИТЕТ СКОЈ-а

ЗГРАДА У СЕЛУ МАЈДАНУ У КОЈОЈ ЈЕ 1944. ГОДИНЕ БИЛА СМЕШТЕНА ТЕХНИКА ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА КПЈ

МИЉАНА ПЕТРОВИЋ из Мајдана (Горњи Милановац), рођена је 14. IX 1903. године, учесник је НОП-а од 1941. године. У данима најжешћег непријатељског терора била је веран и истрајан активиста НОБ. У својој је штали направила два склоништа, у једном су били смештени чланови ОК КПЈ за чачански округ и партијска архива, а у другом партијска техника. Обезбеђивала је храну за другове који су боравили у овим склоништима, преносила пошту и пропагандни материјал у оближња села, обавештавала другове о кретању непријатеља. Седмог јула 1944. године четници су опколили њену кућу, извршили претрес и пронашли склониште. Страшно су је мучили да ода другове и призна свој рад. Ништа им није казала. Одвели су је у затвор у Таково и тамо наставили мучење. После два месеца партизани су напали затвор и ослободили је. Тада се придружила одреду. У КПЈ је примљена септембра 1944. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СА КОНФЕРЕНЦИЈЕ АФЖ СРЕЗА ТРНАВСКОГ, ФЕБРУАРА 1945

НА МИТИНГУ, ПОСАЕ ОДРЖАНЕ ОКРУЖНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ АФЖ, ГОВОРИЛА ЈЕ МИЛКА МИНИЋ

ДОЛАЗАК ДЕЛЕГАТА НА ОКРУЖНУ КОНФЕРЕНЦИЈУ АФЖ, ОДРЖАНУ 1945. ГОДИНЕ У ЧАЧКУ

ЖЕНЕ СРЕЗА ЉУБИККОГ ДОНОСЕ ПОНУДЕ РАН.ЕНИЦИМА

ОДБОР И АКТИВИСТИ ПРВОГ ОДБОРА АФЖ-а ИЗ Д. ГОРЕВНИЦЕ

ЖЕНЕ СРЕЗА ЉУБИНКОГ СА ПОНУДАМА РАН.ЕНИЦИМА

БИНА АЈ1БАХАРИ, професор, у данима устанка била је једна од најактивнијих жена у Чачку. Стрељана је децембра 1941. године у Чачку. На фотографији је са мужем (који је као борац НОВ погинуо у Босни) и сином Мелвијем (који је у шестој години остао без оба родитеља).

ЛЕПОСАВА САВИБ ЈЕ МЕБУ ПРВИМА СТУПИЛА У ЧАЧАНСКИ ОДРЕД

ТЕРОР

Велики број жена и омладинки Чачка, Љубића, Такова, Трнаве и Драгачева умео је да пронађе прави пут борбе, да се масовно одазове позиву Комунистичке партије Југославије. Многе су се бориле с пушком у руци, још више их је било на позадинском теренском раду. Радиле су у партијској техници, биле курири и обавештајци, запослене партијске раднице, чувале су у својим кућама и склоништима партијску технику и пропагандни материјал, брижљиво неговале болесне, матерински бдиле над рањеним и изнемоглим борцима. Издашно су давале храну, одећу, обућу и други потребан материјал своме партизанском одреду.Активност жена није изостала ни у најтежим условима крвавог пировања окупатора и његових помагача. О њиховом раду, сналажл>ивости и пожртвовању најубедљивије говоре њихове јуначке и задивљујуће смрти.

Међу првим жртвама после поновног доласка Немаца у Чачак крајем 1941. године, у затвору Војно-техничког завода у Чачку, падају покошене непријатељским рафалима и две жене, професор Бина Албахари и 18-годишња Лепосава Савић. Бина је била Јеврејка, у Чачак је дошла 1940. године из Сарајева. Полиција ју је већ тада уходила. У данима устанка била је једна од најактивнијих жена у Чачку; друг јој је као борац НОВ погинуо у Босни. Оставила је иза себе 6-годишњег сина Мелвија (у току рата очувала га Станислава Бојовић из Доње Трепче), који је сваки дан обилазио око жица затвора са јабуком у руци очекујући мајку да би јој предао дар. Лепосава Савић из Трбушана, члан СКОЈ-а од 1939. године, члан КПЈ од 1941. и члан СК СКОЈ-а за љубићски срез била је организатор рада са омладином у делу љубићског среза. Њих две су горде, с песмом, пркосећи непријатељу отишле у смрт. Ситуацију на територији округа чачанског приказао је у свом извештају Раде Минић, секретар Окружног комитета КПЈ Чачак:

„Половином јануара 1942,

Драги другови)*

После упада окупаторских и недићевских група у слободни Чачак па све до данас терор се продужује. Недићевци и четници, који су јуче били са Дражом, данас су сви заједно постали жандарми окупатора. Они заједно с њим хватају комунисте и партизане и предају их Немцима за стрељање и за лагер, пљачкају имовину партизана, бију њихове породице, постављају команданте у сваком селу. У овоме свему разуме се, предњаче четници.

Ситуација је страшна, ми још не можемо да похватамо везе са друговима који су се склонили, јер је народ толико заплашен да не сме просто да разговара с тобом, нити да ти штогод каже о друговима и партизанима, јер је велики део стрељан и одведен негде у лагер. Рачуна се да их је две до три хиљаде. То се стално продужује. Ових дана је и Моле ухваћен. Четници су га пронашли негде на селу.

Дакле, сваког онога који је био партизан или је ма чим помагао партизане они хватају. Сам ОК се налази у таквом стању да је једва до сада само главу сачувао. Шта ће бити даље, видећемо. Сада смо се сместили, само нам је рад много отежан, јер нисмо скупа, али ипак иде. Ми настојимо да се са друговима повежемо, учврстимо организацију и повежемо са масама.

Од вас тражимо да нас помогнете вашим саветима и директивама, које могу бити и писане, јер смо овако одвојени, изолованг^ од ситуације и од догађаја, зато нам је нешто писано много потребно. То нам је потребно ради познавања догађаја и ситуаг^ије, које ће нам помоћгс у раду.

*Р**)*

Немачка команда је одмах по доласку Немаца у Чачак организовала логоре и спровела рације у читавом чачанском округу. Кроз њихов преки суд је већ првих дана прошло више од 300 људи, од којих је већина осуђена на смрт или упућена у концентрационе логоре. Поред немачког логора, и четници су имали своје затворе у свим селима где су се налазиле њихове чете. Хапшене су и прогањане све оне које су ма на који начин сарађивале са партизанима или имале некога свога у одреду. **У току рата су хапшене:** Аница Алексић, Станка Вујичић, Живка Савић, Нада Лукић, Јела Радоњић (њена пекарска радња била је пункт за одржавање веза, у радњи је био смештен и један део технике), Василија Јовичић, Ксена Јовановић (у рату изгубила два сина), Лена Ма-

С П И С АК>)

ПАРТИЗАНА И КОМУНИСТА НАСТАЊЕНИХ У ГРАДУ ЧАЧКУ[1])

1. *Алексић Радмила, радница, Љубићска бр. 3*
7. *Вогићевић Душанка, жена професора, Љубићска 14*
10. *Бугарчић Катарина, свршена матуранткиња, Кулгшовци 1919, не*
16. *Васовић Олга, ученица, Кључка 5, 1926 не дом.*
17. *Весић Милунка, домаћица, Браће Васикића бр. 9 1922*
18. *Велимановић Надежда, домаћица, Учитељска 1 има мало дете 1913*
21. *Вујичић Станка, учитељица, Војводе Степе 51 1904,* да
23. *Вукадгтовић Јелена, домаћица, Краља Милана 98, 1922 не*
26. *Гаврггловић Даринка, дипломирани филозоф, Вој. Степе 84, 1912 не*
28. *Глишић Живка, Цара Николе 34, 1917, да*
38. *Дринчић Емилија, студент, Цара Лазара 8, 1921, не*
41. *Ђорђевић Вера, бив. учитељица, Цара Лазара 42, 1922, не*
42. *Ђорђевић Јелена, ученица, Цара Лазара 42, 1925, не*
46. *Живковић Гроздијанка, бив. чиновник, Краља Милана 98, 1921, не*
48. *Зечевић Драгица, домаћица, Кнеза Мгглоша 50, 1923, не*
57. *Јовановић Роса, бив. ученица, Цветна 22, 1922, не*
62. *Јоковић Љубица, домаћица, Обилића 74, 1914, да*
69. *Павловић Милица, свршена матуранткггња, Хајдугс Велька 17, 1923, не, 1924 не*
72. *Пауновић Милица, студент агрономије Балуге*
74. *Пековић Милица, ученица, Амицина 11, 1925 не*
75. *Пендић Емилија, ученица, Курсулина 9а, 1925 не*
78. *Петровић Загорка, бив. ученица, Душанова 3, 1923, не*
81. *Плазинић Радмила, домаћица, Кључка 26, 1923, не*
88. *Ристић Татјана, ученица, Вој. Степе 89, 1924, не*
94. *Кривокућа Божика, домаћица, Хајдук Велька 39, 1905, да*
109. *Маргссављевић Живана, радница, Кнеза Милоша 23, 1924, не*
112. *Матовић Емилија, бив. чин. поште, Цара Лазара 12, 1920, не*
118. *Минић Милии,а, домаћг^ца, Вој. Степе 84, 1915, да*
119. *Мирковгсћ Катарина, домаћ. Обилгсћа 15, 1917, не*
122. *Милошевгсћ Радмила, Цара Лазара 129, 1920, да*
123. *Митровић Десанка, домаћ. Вој. Степе 84, 1923, не*
124. *Митровић Зора, домаћ. Обилића 85, 1922, не*
130. *Мутавџић Лепосава, радница, Цара Лазара 100, 1906, да*
133. *Нешковић Ружица, домаћица, Браће Васикића 46,1919, не*

Обрадовић Вера, бив. учен. 1922, не (ово име је додато оловком)

') Зборник ВИИ, I, 3, стр. 16—19. — Извештај ОК КПЈ за Чачак ПК КПЈ за Србију.
****) Раде Минић, секретар ОК КПЈ.**

■) историјски архив ЦК СКС, бр. 2330, кут. Б., „Чачанска полиција 1941—45", фасц. 1941.
[2]) Из списка су узета само имена жена.

СПИСАК[1])

ЛИЦА КОМУНИСТА ИЗ ЧАЧКА И ОКОЛИНЕ КОЈИ ПРИПАДАЈУ РЕОНУ ЖАНДАРМЕРИЈСКЕ СТАНИЦЕ ЧАЧАК, А КОЈИ СУ СЕ ЗА ВРЕМЕ КОМУНИСТИЧКОГ ВЕЗВЛАШЋА ЈАВНО ИСТИЦАЛИ.[2])

Ред. бр.	*Презиме и име са почетним* слоео.« *очевог имена*	*Одакле је родом и место становања*	*Занимањ*	*Какву је г функцију вргиио*	*Где се сада налази: стре-љан, у лагеру, код своје куће или у бегству*
79.	*ПлазиниН Радмила*	*Чачак Кључка 27*	*радница в.т.з.*	*са пугиком*	*код куће*
86.	*Михаиловић Каја*	*Чачак, Обилићева 15*	*домаћица*	*опасни агитатор*	*код куће*
91.	*Клисарић Емилија*	*Чачак, Хај-Вељка у кући Кривачића*	*радница*	*агитатор*	*у бегству*
94.	*Ђосић Олга*	*Чачак, Индуст. пролаз 7*	*радниг^а*	*агитатор*	*код куће*
96.	*Вујичић Вера*	*Чачак, Кључка 9*	*студент-киња*	*агитатор*	*код куће*
99.	*Нектеријевић Даница*	*Чачак, Краља Милана 41*	*домаћица*	*агитатор*	*код куће*
110.	*Весић Милунка*	*Чачак, Враће Васикића 41*	*домаћица*	*опасни агитатор*	*код куће*
111.	*Клисарић Добрила*	*Чачак, Хајд. Вељка Кривачића кућа*	*радниг^а*	*>>*	*код куће*
112.	*Ненадић Стана*	*Чачак, Цветна 21*	*домаћиг^а*	*агитатор*	*код куће*
115.	*Милетић-Н ешко вић Ружа*	*Чачак, Браће Васикића 146*	*кројачиг^а*	*агитатор*	*код куће*
118.	*Станишић Ружа*		*матурант*	*агитатор*	*у бегству*
125.	*Митровић Десанка*	*Чачак, Обилићева 85*	*домаћица*	*агитатор*	*код куће*
126.	*Митровић Зора*	*Чачак, Обилићева 85*	*домаћица*	*агитатор*	*код куће*
128.	*Барић Ђука*	*Чачак, Обилићева 89*	*домаћица*	*агитатор*	*код куће*
130.	*Масловарић Миланка*	*Чачак, Обилићева 76*	*домаћица*	*агитатор*	*код куће*
132.	*Обућина Миља*	*>}*	*домаћица*	*агитатор*	*код куће*
133. Милошевић Рада		*Чачак, Царадомаћица комунст. код куће Душана 16*		*курир*	

■) Историјски архив ЦК СКС, бр. 8139, кут. Б. „Чачанска полиција 1941—45", фасц. 1942.
[1]) Из списка су узета само имена жена.

ринковић (у рату изгубила два сина, ћерку, снаху и зета), Милица Минић (у рату изгубила мужа, секретара ОК КПЈ за Чачак), Надежда-Наца Вилимановић (у рату изгубила мужа, члана ОК КПЈ за Чачак), Нада Тодосијевић, Светлана Тадић-Бутра, Смиљана Пишчевић, Јованка Азањац (у рату изгубила сина), Каја Мирковић, Инђа Јелисијевић, Дара Митровић (у пролеће 1942. преко ње је одржавана веза између СК КПЈ за таковски срез и ОК КПЈ за чачански округ), Даница Сунарић, и многе друге жене из Чачка. Међу женама са села које су хапшене и мучене биле су: Станислава Бојовић, Перисава Ђоковићиз Трепче; Ана Бојовић и њена снаха Олга из Станчића. Миљана Тошић и Раја Симовић из Мојсиња, Стојанка Ненадић-Миловановић, Радмила Јовичић и Петрија Петровић из Доње Горевнице; Милева Јовановић и Милена Благојевић из Горичана, Олга Зечевић и Милунка Аџемовић из Заблаћа, Катарина Мандић из Виљуше, Румена Протић, Софија Живковић, Лепосава Суботић, Будимка Павловић и Радосава Крсмановић из Трнаве, Јула Васиљевић и Ката Шолајић из Кулиноваца, Кристина Средојевић, Десанка Лишанчић, Јула Стеванчевић, Милунка Гудурић, Миља Јевтовић, Јелица Ђокић и Стојана Петронијевић из Атенице, Милева Ерић из Бељине, Марија Ковачевић, Милица Павловић, Даринка Рабреновић и Ружа Ковачевић из Љубића; Софија и Станка Савић и Стана Козодер из Трбушана; Косана Томић из Пријевора, Лена Капларевић из Мршинаца (у рату изгубила три сина, мужа, свекра и девера) Десанка Терзић, Мара Терзић, Љубинка Савић, Милица Пауновић, студент агрономије (напредном покрету приступила као ученица гимназије, члан КПЈ од 1941, хапшена више пута у току рата, од последица мучења умрла 1945. године) све из Вапе, Косана Новаковић из Озрема, сестре Даринка и Даница Миловановић, ученица VII разреда гимназије (одлуком Министарства просвете II бр. 5258 кажњена је марта 1942. изгањањем из свих школа без права на полагање приватних испита, у близини њихове куће био је бункер у коме је била смештена партијска техника и поред страшног мучења нису га проказале), Милена Јанићијевић и Добрија Миловановић (муж јој стрељан, она са децом хапшена, имала је на своме имању бункер за партизане) из Велеречи, Милунка Петковић из Богданице (1943. и 1944. преко њене куће је одржавана веза са партизани-

ма), Миљана Петровић из Мајдана и многе друге.

Приликом упада у Горњи Милановац октобра 1941. године помахнитали Немци, поред осталих злодела које су починили, извршили су страшно насиље над омладинком Надеждом Илић, ученицом учитељске школе. Девојка се храбро и пркосно ухватила у коштац с њима. Борила се док јој нису поломили руке, а затим је подлегла зверском мучењу. О овом насиљу „Новости" бр. 3, од 17. X 1941. писале су:

„СРПСКИ ФРОНТ

ПОСЛЕДЊЕ ВЕСТИ

Синоћ је непријатељ, уз помоћ петоколонаша, успео да после огорчене борбе уђе у Горњи Милановац идући од Крагујевца. Партизани и четници су сместа окупили своје снаге и прешли у напад. Читаве ноћи су фашисти рушили и палили по Милановцу. Скоро половина града остала је за њима у пламену. За сада се зна за 2 жртве разбешњеног непријатеља. Међу њима је једна млада девојка), коју су пијани фашисти покушавали да силују. Млада девојка борила се као права Српкиња, не дозволивши да је оскрнаве фашистички пси. Насред улице нађен је леш храбре девојке изломљених руку и ногу. У зору, око 3 часа, починивши незапамћено зверства, Немци су пред навалом наших снага напустили град, гонећи пред собом око 150 грађана Милановца. Дуж и,елога пута нагие заседе тукле су непријатеља, који се, после великих губитака, једва домогао Крагујевца. На самом излазу из Милановца уништен је један тенк".*

После одласка партизанских јединица са ове територије ухапшена је Косара Тодоровић, ћевабџика и убијена. Новембра 1941. године четници су стрељали Косару Весковић из Горњег Милановца, крајем године су у Сврачковцима за одмазду убили Миленију Лазић чији је син био у партизанима и Милеву Стевић из Брезовице.

Године 1942, после четворомесечног мучења, у краљевачком затвору су стрељане Стајка Котуревић из Каоне и Росана Шушић из Липнице; Стану Ђокић из Бреснице убили су Немци заједно с мужем.

Многе омладинке и жене отеране су у логор на Бањици. Из Чачка су биле на Бањици: Загорка Волић, Вера Ђорђевић учитељица (крајем 1941. члан СК КПЈ за трнавски срез), Радојка Марковић, свршени матурант (по доласку са Бањице поново је претучена, и од последица мучења умрла 1944), Љубица Ивановић-Симовић,

*) Нада Илић.

134.	*Маринковић Лепа*	*Чачак, Оби ■ лиНева 32*	*домаНица*	*са гтушком*	*у бегству*
147.	*Тодоровић Нада*	*Чачак, Кнеза Милоша 56*	*ученица*	*агитатор*	*код куНе*
148.	*Тодоровић Вера*	*}}*	*ученица*	*агитатор*	*код куНе*
149.	*Ђеримановић Драга*	*Чачак, Кнеза Милоша 64*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
150.	*Ђеримановић Мица*	*}}*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
151.	*Ђеримановић Десанка*	*}}*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
154.	*Карајичић Божидарка*	*Чачак, Кнеза Милоша 66*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
159.	*Ницовић Мица*	*Чачак, Кнеза Милоша 70*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
160.	*Пишчевић Смиљка*	*Чичак, Кнеза Милоша 70*	*Претседни- ца ком. покрета*	*домаНица*	*код куНе*
161.	*Марисављевић Живана*	*Чачак, Кнеза Милоша 21*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
162.	*Марисављевић Миросава*	*Чачак, Кнеза Милогиа 21*	*домаћица*	*агитатор*	*код куНе*
163.	*Тошић Стоја*	*Чачак, Кнеза Милогаа 76*	*студент*	*•агитатор*	*у бегству*
166.	*Јоковић Љубица*	*Чачак, Цветна 3*	*домаћица*	*са пугиком*	*код куНе*
168.	*Зечевић Драгица*	*Чачак, Кнеза Милогиа 48*	*радница*	*опаснгс агитатор*	*код куће*
172.	*Вилимановић Нада*	*Чачак, ГлишиНа 5*	*учитељица*	*агитатор*	*код куће*
173.	*Радосављевић Вера*	*Чачак, ГлишиНа 5*	*учитељиг^а*	*агитатор*	*код куНе*
174.	*ЂокиН Катарина*	*Чачак, ГлигиiНа 5*	*учитељица*	*агитатор*	*код куће*
176.	*Бугарчић Цана*	*Чачак, Војводе Степе 44*	*домаНица*	*агитатор*	код *куће*

ЖАНДАРМЕРИЈСКА СТАНИЦА ЧАЧАК

К. Пов. Бр. 93
4 фебруара 1942 године
Чачак

ИЗАСЛАНИКУ МИНИСТ АРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА ПРИ СРЕЗУ ТРНАВСКОМ. — У вези акта ове чете Бр. 93 од *25 јануара 1942 године, доставља се надопуна списка комуниста са територије станице Чачак с молбом на надлежност.*

Командир водник III класе:
Мих. Милић, с. р.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАЉЕВАЧКОГ[1])
Пов. бр. 65
30 јануара 1943 године
Краљево

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
—■ Команди јавне безбедности —

БЕО Г Р А Д

„Част ми је известити начелство да су ноћу 26—27 о.м. од стране немачких војних власти похапгиена ниже наведена лица и одведена незнано где:

5) Вујичић Вера, студенткиња

17) Ерић Рајка, болничирка

19) Максимовић Драгица, домаћица
20) Плазинић Олга, учитељица

22) Савић Живка, домаћица и
23) Богићевић Душанка, шнајдерка.

Предњи извештај доставља се *Команди јавне безбедности с молбом на знање.*

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
(потпис нечитак)

[1]) **ВИИ, рег. бр. 51/2—2, К. 22.**

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАЉЕВАЧКОГ
Пов. бр. 475
13 маја 1942 год.
Краљево

ОКРУЖНОМ НАЧЕЛНИКУ УЖИЦЕ[1])

Начелник среза Трнавског под пов. бр. 278/42 доставио је:

„За време комунистичке инвазије у октобру—новембру 1941 год. ниже наведена лица као истакнути ноторни комунисти извршили су разна злочина дела на територији овог среза и након, комунистичког слома побегли су из овог среза незнано куда и то:

1) ПЕРУНИЧИЋ РУЖИЦА, учитељица из Слатине овог среза, стара 30 година, средњег раста, косе смеђе, очију зелених, кратко потшишана, на образу и челу има белегу од посекотине, на ногама тиролске н,ипеле, по сазнању сада се налази у једном од одреда војводе Машана Ђуровића, који оперишу у околини Рашке.

2) ВУЧЕТИЋ МИЛИЦА, учитељица из Трнаве, овога среза, родом из Слатине истога среза, од оца Милије, учитеља у пензији и мајке Љубице, етара 25 година, раста средњег, стаса витког, косе жућкасте, фризуре мушке, назад зачешљане, очи плаве, стално трепће, лице дугуљасто-сувоњаво, на ногама има тиролске ципеле.

3) ВЛАСТЕЉИЦА МИЛЕНА, студенткиња из Липнице, овога среза, од оца Добросава, стара 32 године, висока стаса, витког, се смеђе, кратко потшишана, лице дугуљасто, очију плавих, уста великих, на ногама тиролске ципеле.

5) НАДЕЖДА, жена МАТИЈЕВИЋА МИРОЉУБА, ноторног комунисте, из Чачка, кћи Ђокића Петка каф. из Чачка, по занимању учитељица у Ласцу овога среза, стара 22 године, раста малог, сва блонд-плава, косе жуте, кратко ошишане, очију плавих, зуба ситних малих, по сазнању крије се у Београду.

6) ВЕРА, жена РАДОСАВЉЕВИЋА МОМЧИЛА, — зв. „МОЛА", погубљеног комунистичког вође, у Чачку, кћи Ђокића Петка каф. из Чачка, етара 30 година, раста малог, сува-мршава, у другом стању или се породила, очију плавих, предњи зуби ретки, косе кратко ошишане, по сазнању крије се у Београду.

[1]) **ВИИ, рег. бр. 24/2—1, К. 29.**

студент фармације, Драгица Вукашиновић радница, Десанка Вулетић-Давидовић (1944. транспортована је у Аушвиц), Олга, Бранка и Емилија Пендић, Божика Кривокућа, домаћица, Љубомирка Јанковић-Томић, Нада, Селаковић, ученица, Олга Васовић-Милошевић, Магдалена Пековић, Сибинка Топаловић домаћица (у рату изгубила три сина), Радмила Довијанић, ученица гимназије (1941. борац Љубићке чете, члан КПЈ од 1944. године), Нада Радоњић, ученица, Емилија Матовић, службеник, Дара Гавриловић професор, Вера Вујичић, студент права (члан КПЈ од 1941. године, била болничарка у Чачанском партизанском одреду, 1942. године ухапшена је и одведена на Бањицу где је остала до распуштања логора. У логору је тешко оболела, непосредно по изласку из логора умрла је у Чачку); затим Јулка Јовановић из Прељине; Лепосава Борисављевић и Сибинка Ратковић из Остре; Радмила Урошевић са ћеркама Будимком и Босиљком и Бранка Пауновић из Трепче: Бранка Гајовић и Живка Новаковић из Мрчајеваца; Драгиња Крупеж из Ракове са снахом Радом, која се у логору породила и Милостива Крупеж; Даница Богићевић, студент агрономије из Качулица, Милоранка Чворовић из Јездине, Мица Радовановић из Овчар Бање; Рада Чутовић из Заблаћа (у јесен 1942. била курир, одржавала везу између ОК КПЈ за Чачак и СК КПЈ за таковски срез, тада постала кандидат за КПЈ), Радованка Кујунџић из Пријевора (1941. године борац Љубићке чете); Славка и Зорка Лишанчић, Румена Јањић и Љубица Трипковић из Атенице; Милка Миловановић из Грабовца, Марија Овчаревић, Лепа и Гордана Лазић (Лепа је одлуком Министарства просвете II бр. 5258 од 25. марта 1942. кажњена изгнањем из свих средњих школа без права на полагање приватних испита), Вукосава Станојчић из Горњег Милановца, Грозда Матијевић, Милојка Миловановић и Микосава Николић из Луњевице, Дара Радојичић из Љутовнице, Даница Поповић и Милица Савић из Вапе (на њеном имању 1942. и почетком 1943. налазио се бункер у коме су боравили секретар и чланови ОК КПЈ за чачански округ, Милица је бринула о њиховој исхрани; у рату је изгубила три сина), Јелисавета Вујиновић-Богићевић из Губеревца, учитељица Живка Вујиновић из Тијања, Илинка Милошевић из Горачића и Радмила Топаловић из Марковице, Стамена Пропадовић-Мандић из Јежевице, Љубинка Ђуракић и Јелица

Рабреновић из Љубића (са Бањице упућена у Завод у Смедеревској Паланци).

Непунолетне сараднице НОП-а упућиване су у Завод за васпитивање омладине у Смедеревској Паланци.

Јануара и маја 1943. године Предстојништво чачанске полиције доставило је Заводу у Смедеревској Паланци спискове са именима упућених омладинаца са захтевом да пријем потврде посебним актом:

„ПРЕДСТОЈНИШТВО
*ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ**)
Пов. бр. 7/43
22. јануара 1943. год.
ЧАЧАК

Предмет: Упут ученика-ца за Завод за принудно васпитање омладине.

ЗАВОДУ ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ
СМЕД. ПАЛАНКА

У смислу расписа Министарства просвете II. Бр. 26677/43 од 17. децембра 1942. год. упућују Вам се доле именовани ученици-це искључени из гимназије и то:

1. *Аксентијевић Љиљана,**) ученица VIII разреда гимназије,*
2. *Димитријевић Радослав, ученик VIII разреда гимназије,*
3. *Ристић Татјана***) ученица VI разреда гимназије,*
4. *Тошић Вранко, ученик VII разреда гимназије,*
5. *Чобовић Милорад, ученик IV разреда-гимназије,*
6. *Бараћ Милорад, ученик IV разреда гимназије,*
7. *Љубенко Спасоје, ученик VI разреда гимназије,*
8. *Тепчевић Дугиан, ученик V разреда гимназије,*
9. *Селаковић Павле, ученик VI разреда гимназије,*
10. *Лукић Даница, ученица VII разреда гимназије,*
11. *Пантовић Миодраг, ученик IV разреда гимназије,*
12. *Стишовић Стојан, ученик VI разреда гимназије,*
13. *Богдановић Бранко, ученик V разреда гимназије,*
14. *Недељковић Алекса, ученик VIII разреда гимназије,*
15. *Томић Десанка, ученица VII разреда гимназије,*
16. *Веселиновић Константин, ученик VIII разреда гимназије,*
17. *Веселиновић Надежда, ученица VIII разреда гимназије.*

Пријем 17 ученика-ца потврдити посебни мактом.
М.П.

ЗАМЕЊУЈЕ
Престојника градске полиције
(потпис нечитак)

***) Архива СУП Чачак**
****) Пуштена из Завода за принудно васпитање омладинке 1944.**
*****) Пуштена из Завода септембра 1944.**

8) СТАНИШИЋ РУЖА, од оца Новака, железничког чиновника, у пензији, и мајке Росе родом из Слатине овога среза, живећи у Чачку, ђак VIII разреда гимназије[2]) раста седњерг, лица црног и ровавог, у другом стању или се породила, косе црне кратко ошишине, стара 21 год., на ногама тиролске ципеле, по сазнању крије се у Београду код сестре Душанке, поштанске чиновнице у Београду чија је ближа адреса непозната, и

Част ми је умолити начелство да путел расписа у земљи учини потерницу за оним комунистима и у случају њиховог хватања да се стражарно упуте овоме НАЧЕЛСТВУ".

Равне власти се моле, а подручним наређује да распишу потрагу.

За Окружног Начелника
Помоћник,
(потнис нечитак)

[2]) Студент Пољопривредног факултета (прим. ред.)

ПРЕТСТОЈНИШТВО ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ')
Број: 3332
25. маја 1943. године
Чачак

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
Одељењу Специјалне полиције — IV

БЕОГРАДА

У вези акта тога одељења II бр. 2224/№ од 21 маја 1943. год. част ми је известити да су: Секулић Мица-Милица, бив. ученица V разреда гим., Томић Десанка[2]) бив. ученица VII раз. гимназије и Лукић Даница, бив. ученица VII раз. гим. све из Чачка, због илегалног рада и учешћа у партизанима, искључене из гимназије и као такве према наређењу Мин. Унутрашњих послова у току гануара и фебруара месецуг ове год. упућене у Завод за принудно иаспитање омладине у Смедеревску Паланку, где се и данас налазе.

О предњем извештава се то одељење с молбом ради знања.

Претстојник градске нолиције
(нема потписа)

') ИРПС, бр. 7047, К. Б. „Чачанска полиција 1941—1945".
После изласка из Завода прикључила се НОВ и погинула на Сремском фронту као борац IV крајишке бригаде.

БОЈАНА РАДОСАВЉЕВИЋ, омладинка из Станчића, укључила се у рад за НОП на почетку устанка и примљена је у СКОЈ 1941. године међу првим омладинцима у селу. Извршавала је сваки задатак који јој је био поверен. Наставила је рад и после повлачења Чачанског партизанског одреда. Њена активност није остала незапажена. Хапшена је и малтретирана више пута, а 1943. године отерана је у Специјалну полицију у Београду, одакле је пребачена у логор на Бањици, а затим у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Године 1944. прикључила се Народноослободилачкој војсци и из јединице је упућена на лечење, јер је од последица мучења тешко оболела. Умрла је 1945. године.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАЉЕВАЧКОГ)*
Пов. бр. 1273/42
31 јануара 1943 године
Краљево

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

— К а б и н е т —

БЕОГРАД

I.— ЈАВНА БЕЗБЕДНОСТ

8.— На дан 24 јануара т.г. у 14 ч. потерно одељење одреда трнавског сукобило се у селу Мршинцима, среза трнавског са комунистом Капларевић Радошом, родом из Мршинаца, ...

Потерно одељење ухапсило је у Мргиинцима Радомира Капларевића, брата одбеглог Радогиа, код кога је пронађен известан комунистички материјал, његову кћер Бранимирку, ... и Стојанку Вучићевић и Милицу Николић из Горичина, које су нађене у кући Капларевића. Ухапшена лица се налазе у затвору код среског одреда СДС у Чачку, ради вођења даље истраге...

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
(потпис нечитак)

М.П.

■) ВИИ, бр. 17/2—1, К. 22.

ОДРЕД
СРПСКЕ ДРЖАВНЕ ГРАДСКЕ СТРАЖЕ
Пов. бр. 10.
21. 1 1943. год.
ЧАЧАК

Предстој. град. полиције — Чачак

Извештавате се *да су напред наведена лица предата Заводу у См. Паланци.*

Прилог: потврда пријема.

Томић Бранко, под број четири враћен је на ваш захтев са жел. станице — Чачак.

Комадир-поручник,
(потпис нечитак)

ПРЕДСТОЈНИШТВО
ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ)*
број 3332
25. маја 1943. године
ЧАЧАК

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
Одељењу Специјалне полиције-ЈУ
БЕОГРАД

*У вези акта тога одељења II бр. 2224/1У од 21. маја 1943. год. част ми је известити да су: Секулић Мица-Милица, бив. ученица. V разреда гим., Томић Десанка**); бив. ученица VII раз. гимназије и Лукић Даница, бив. ученица VII раз. гим. све из Чачка, због илегалног рада и учешћа у партизанима, искључене из гимназије и као такве према наређењу Мин. унутрашњих послова у току јануара и фебруара месеца ове год. упућене у Заводу за принудно васпитање омладине у Смедеревску Паланку, где се и* данас налазе.

О предњем извештава се то одељење с молбом ради знања.

Предстојник градске полиције"
(нема потписа)

У овом Заводу биле су још: Милостина Богићевић, ученица VIII разреда гимназије из Ћачулица (од јануара 1943. до јануара 1944. године), Милица Грујичић (матурант из Чачка, у Завод упућена децембра 1942. године, пуштена јуна 1944., по изласку из Завода ступила у НОВ), Нада Мајсторовић, Милица Секулић, ученица V разреда гимназије (у Завод упућена 8. II 1943, отпуштена јануара 1944), Драга Суботић-Радосављевић, члан КПЈ, ученица V разреда учитељске школе (у Завод упућена фебруара 1943, отпуштена априла 1944), Нада Бабовић, ученица VIII разреда гимназије из Трнаве (у Завод упућена јануара 1943, пуштена априла 1944), Вера Обрадовић, ученица VIII разреда гимназије (доведена у Завод 12. II 1943, задржана годину дана), Радмила

***) ИРПС, бр. 7047, К. V. „Чачанска полиција 1941—1945".**

****) После изласка из Завода прикључила се НОБ-у, погинула на сремском фронту као борац IV крајишке бригаде.**

Милошевић, Надежда Јевтовић, ученица VIII разреда гимназије (према распису Министарства просвете IV пов. 323/41 у кривце Б категорије), Доброслава Стевчић, ученица VII разреда гимназије, Нада Стојковић, ученица VIII разреда гимназије, Милена Аџемовић, Вера Крупеж, Љуба Белопавловић, (1942. из логора на Бањици пребачена у Смедеревску Паланку), затим Драга Ћиримановић, ученица VII разреда гимназије, Роса Јовановић (у Завод доведена 4. II 1943), Бојана Радосављевић из Станчића (из Смедеревске Паланке одведена на Бањицу, крајем 1944. прикључила се НОВ, после ослобођења земље послата на лечење у Београд, али је 1945. године умрла од исцрпљености). Војка Аврамовић из Доње Горевнице, ученица II године учитељске школе у Ужицу и Наталија Тодоровић, ученица VIII разреда гимназије у Горњем Милановцу, одлуком Министарства просвете и вера II бр. 5258/42 искључене су из школе без права полагања испита*). У „Б" категорију 1941. године (као симпатизери НОП) према распису Министарства просвете пов. бр. 323/41**) биле су разврстане: Лена Р. Гостиљац, ученица VIII разреда гимназије, Вера Ч. Милосављевић, ученица VI разреда гимназије, Милица Пековић ученица VII разреда гимназије, Емилија Пендић, ученица VI разреда гимназије, Загорка Петровић, ученица VIII разреда гимназије. Године 1942, према акту К. пов. бр. 11***) окарактерисане су као симпатизери комуниста: Јелена Ђорђевић, Радмила Перишић и Надежда Раовић, све три ученице V разреда учитељске школе. Исте године на списку ученика комуниста Пов. II бр. 521/42****) биле су, поред других, Надежда Вукосављевић, Милена Љ. Марковић, ученица V разреда гимназије, Љубица С. Луковић и Емилија С. Митровић, ученице VI разреда гимназије.

Од другарица конфинираних у логору на Бањици, стрељане су: Надежда Вилимановић-Јанковић, студент медицине, Душанка Богићевић, домаћица, Вера Ђокић-Радосављевић, студент права, њена сестра Нада Ђокић-Матијевић, учитељица, Милена Властељица-Јевтовић, студент права из Липнице, Добрила Клисарић, радница, Милена Лазаревић, домаћица из Гуче, скојевка Наталија Николић, свршена ученица женске занатске школе из Чачка (била 1941. године болничарка у одреду „Др Драгиша Мишовић". По одласку партизанских снага ухапшена, одведена на Бањицу и стрељана 1943. године), Ружица Станишић, студент из Чачка, Смиљка Кујунџић-Џица, омладинка из Пријевора, члан СКОЈ-а међу првима је отишла у одред. После одласка партизанских јединица ухваћена је у селу Рићагама, одведена у Чачак, затим на Бањицу где је стрељана јуна 1943. Омладинка Надежда Мајсторорић, свршени матурант из Чачка, члан МК СКОЈ-а била је у данима устанка једна од најактивнијих омладинки. После одласка партизанских снага радила је као илегалац у Чачку. Нада је убијена 11. IX 1944. на Бањици у гушању са логорским џелатима приликом извођења последње групе жена на стрељање. Нада Царевић из Горњег Милановца (била је у одреду 1941. године, по одласку партизанских јединица за Санџак и даље радила. Ухапшена 1944. године, одведена на Бањицу и стрељана). Из чачанског округа на Бањици су стрељане и другарице: Марија Лончаревић из Горњег Милано-

ОКТОБРД 1941. НЕМАЧКА КАЗНЕНА ЕКСПЕДИЦИЈА СПААИАА ЈЕ ГОРЊИ МИЛАНОВАЦ

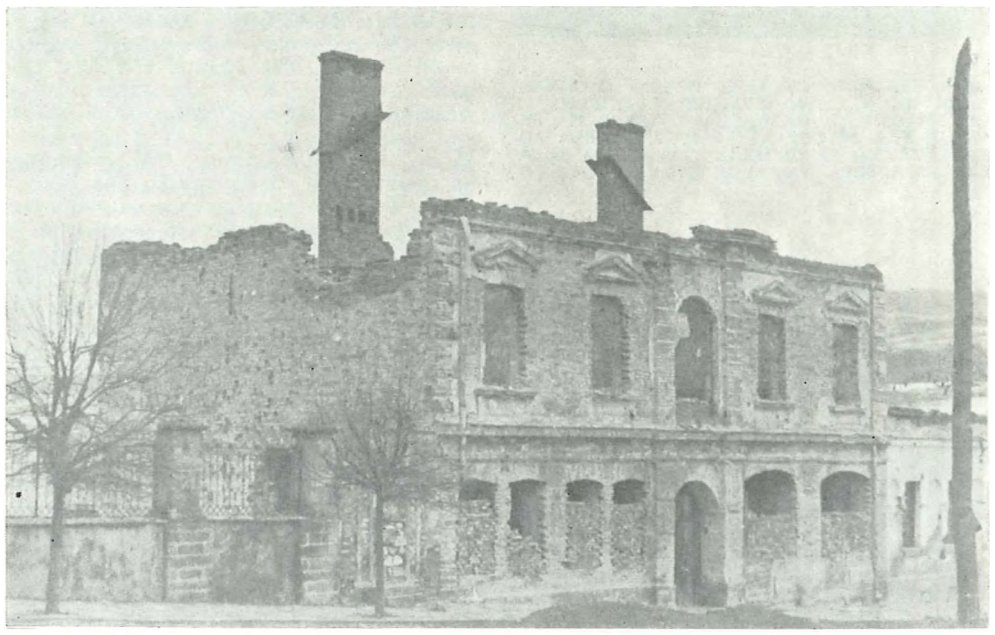

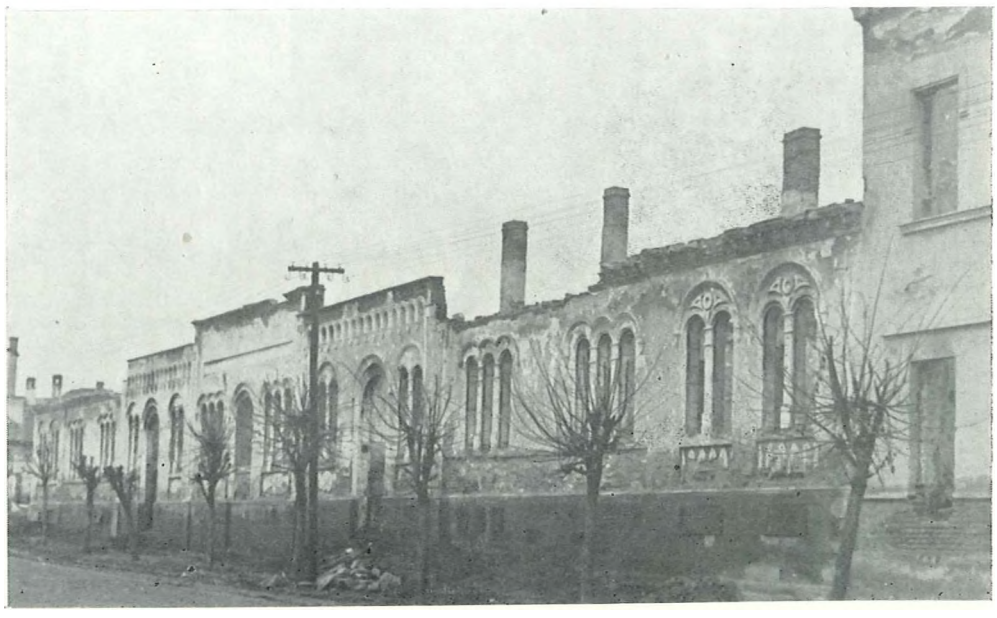

***) Д.А.СРС — К. Комисија за ратне злочине. Министарство просвете и вера, II, бр. 5258/42.**
****) Д.А.СРС — К. Комисија за ратне злочине. Министарство просвете и вера, Пов. бр. 323/41.**
*****) Д.А.СРС — К. Комисија за ратне злочине. Министарство просвете и вера, К. пов. бр. 11, 11. III 1942.**
****) Д.А.СРС — К. Комисија за ратне злочине. Министарство просвете и вера, Пов. II, бр. 521. 20. априла 1942.

ВЕРА ВУЈИЧИП, СТУДЕНТ ПРАВА ИЗ ЧАЧКА, ЧЛАН КПЈ ОД 1941. ГОДИНЕ, УХАПШЕНА ЈЕ 1942. ГОДИНЕ И ОДВЕДЕНА У ЛОГОР НА БАЊИЦИ ГДЕ ЈЕ ОСТЛЛА ДО РАСПУШТАЊА ЛОГОРА, ТЕШКО ЈЕ ОБОЛЕЛА, ОДМАХ ПО ДОЛАСКУ ИЗ ЛОГОРА. УМРЛА ЈЕ У ЧАЧКУ

ОЛГА ВАСОВИЋ-МИЛОШЕВИЋ, (Граб, Чачак, 8. IV 1926. године), пре рата радница фабрике хартије. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године, јула 1942. члан МК СКОЈ-а, у чланство КПЈ је примљена почетком 1943. године. Ухапшена Је и маја 1943. године отерана у логор на Бањици где је остала до расформирања логора. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

е

ЗАГОРКА ВОЛИЋ је рођена 21. X 1922. год. у Чачку, пре рата фризерка. Била је активни учесник НОП од 1941. године. Радила је у партизанској болници у Чачку. После одласка партизанских јединица у Босну била је заробљена од четника. Када је пуштена из затвора наставила је са радом. У њеној кући одржавани су партијски и скојевски састанци у току рата. Ухапшена је децембра 1943. године и отерана у логор на Бањици где је остала до расформирања логора. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ЉУБИЦА ИВАНОВИЋ-СИМОВИЋ, студент Фармацеутског факултета, родила се 21. јануара 1920. године у Чачку. Пре рата се укључила у напредни покрет; учесник је НОП-а од првих дана устанка. Једно време је радила у болници у Чачку, а када је августа 1941. формирана привремена партизанска болница у Доњој Горевници прешла је на рад у ову болницу. Крајем године је ухапшена и отерана у логор на Бањици, маја 1943. је послата на принудни рад у Банатски Брестовац, одакле је септембра 1944. године побегла у сремске партизане; била је апотекар при Главном штабу Војводине. Носилац је Споменице 1941.ивише одликовања.

СПИСАК КОМУНИСТА ИЗ ТРНАВСКОГ СРЕЗА СА ЗАХТЕВОМ ДА СЕ ХИТНО ПОХАПСЕ

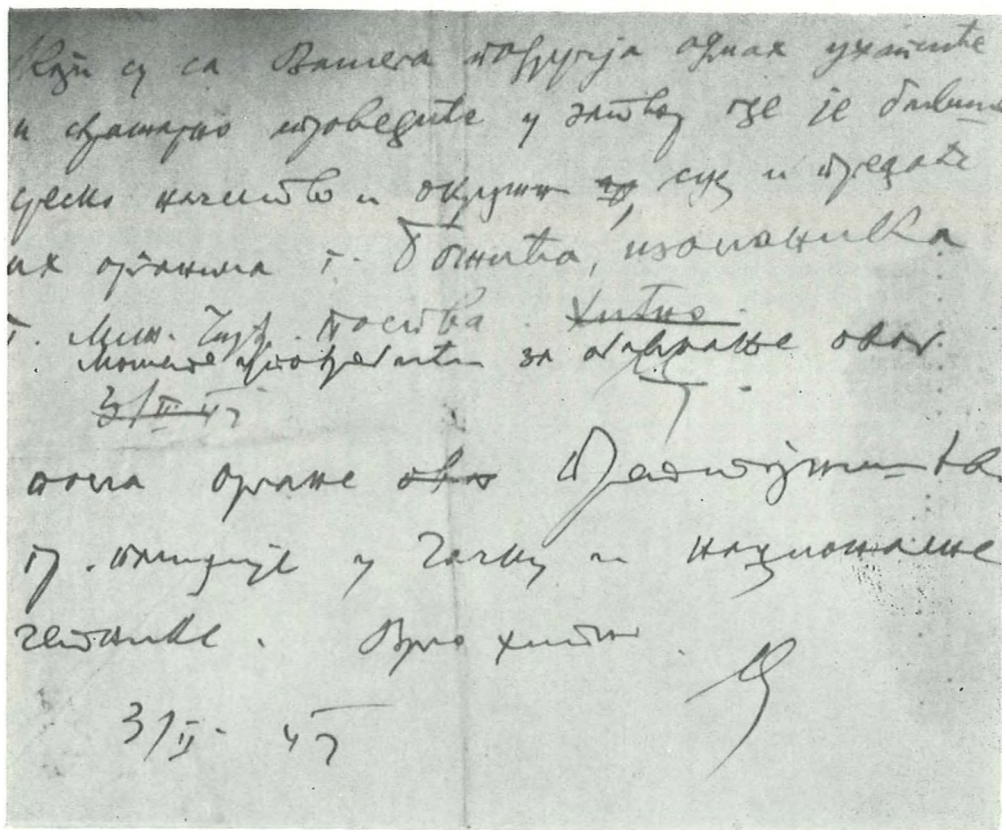

ца (ћерка и син су јој 1941. отишли у партизане), Даница Минић, ученица и Магдалена Пековић, домаћица, обе из Чачка. Сестре Олга и Живка Мариновић одведене су из Гуче на Бањицу а затим транспортоване у Аушвиц и тамо убијене.

Четничке црне тројке крваво су 1943. и 1944. године пировале и у овом крају. Заклали су у селу ЈБуљацима Селену Маринковић, домаћицу, предратног активисту Женског покрета у Чачку, у Горњој Горевници Станиславу Терзић-Цалу, ученицу из Чачка; у Ракови Стоју Тошић, дипломираног правника; у селу Пољни Лепосаву Мојовић-Радосављевић, домаћицу из Чачка. Предратног члана КПЈ Косару Радосављевић-Нану, радницу фабрике хартије и једног од организатора радничких акција пре рата у Чачку, која је два сина изгубила у рату, такође су четници заклали. Заклали су и: Милицу Антић, домаћицу из Чачка и Милијану Доловац из Балуге, Раду Радојевић из Вапе, Ружу Косовац, из села Липнице (мајка двоје деце, радила за НОП 1941. године и све до хапшења, септембра 1943. четници су је одвели у село Јежевицу и тамо заклали са групом сарадника НОП-а). У Остри су четници на свиреп начин убили Ружу Анђелић и заклали Миланку Антић. Заклали су и скојевку Милку Властељицу, из Липнице, једну од најактивнијих омладинки у селу. Косару Пропадовић такође из Липнице убили су са 18 удараца камом зато што је 1941. године радила у партизанској кројачкој радионици. Стрељали су Живку Мандић и заклали Дринку Вучићевић из Виљуше; заклали су Роксанду Лишанчић, једну од најактивнијих омладинки из Атенице, њена сестра Чедина је умрла под батинама. Заклали су Дару Пауновић, омладинку из Мојсиња и њену мајку Сибинку. Заклали су и 70-годишњу Стајку Јанковић, Милену Павловић и Милку Кузмановић из Доње Горевнице. Заклали су и Јелу Бешевић из Горичана, Малину Ковачевић из Мршинаца, Љубицу Аничић, сиромашну девојку из Виљуше, коју су усвојили родитељи Мице Вучетић-Трепуше. Радованку Ивановић из Полома (која је скривала теренске раднике ухватили су на превару, заклали је маја 1943. и бацили у бездан), затим Анку Танасковић (њен син међу првима отишао у партизане. По одласку партизанских јединица у Санџак и Босну више пута је хапшена и тучена. И поред тога што је била под сталном присмотром успела је да успостави везу са илегал-

ним партијским радницима. Носила им је храну, скривала их и обавештавала о кретању непријатеља). Радмилу Овчаревић, рођену 1923. године у Горњем Милановцу, поново су ухапсили почетком 1943. године и после дужег мучења, према документу Окружног начелства Округа крагујевачког пов. бр. 836 од 8. маја 1943. године, стрељали су је 3. маја у Крагујевцу у већој групи родољуба. Осим ње у овој је групи стрељана и Ана Вељовић, домаћица из Горњег Милановца. Софију Марковић, из Прањана, Радосаву Тодоровић-Раду Црногорку из Церове, Наталију Царевић из села Велереча, у октобру 1943. године четници су заједно са снахом Јулијаном испред куће убили (у НОР су изгубили животе Јулијанина три брата, муж и девер и Наталијина два сина). Зорку Ђурђевић из Горњих Бранетића која је после одласка мужа у одред остала са двоје деце, а треће је кришом родила у суседном селу, четници су маја 1943. године, после страшног мучења заклали у шуми недалеко од куће. Њена осмомесечна девојчица, са којом је побегла у шуму, нађена је поред мртве мајке сва умрљана крвљу. Надежда Ђурђевић из Горњих Бранетића, најмлађи партизански курир, погинула је маја 1943. године када су четници извршили напад на кућу њених родитеља и стрица. Четници су убили Даницу Грковић и Персу Шутић из Невада. Заклали су Миру Ћировић из Јежевице, Јелену Вукадиновић из Шапца и Десанку Биорац из Леушића (члан СКОЈ-а од 1941. године пре рата учествовала у раду напредне омладине. По одласку партизанских јединица у Босну остала је у свом селу и наставила рад. Четници су је малтретирали и хапсили, марта 1943. године су је изводили на стрељање, тада су јој живот поштедили, али су је 17. априла исте године заклали недалеко од куће). Даринку Глишовић из Прањана четници су претукли да би одала везу са партизанима. Убили су Магдалену Матијевић из Синошевића. Заклали су Радмилу Казаковић, родом из Зајечара, службеника Среског начелства у Гучи, Милицу Лукић из Гуче, заједно са сином, Милунку Гавриловић, мајку троје мале деце са 25-годишњом сестром Милицом Раковић, Косану Каровић из Мршинаца, Драгу Милојевић из Велеречи и Јованку Петровић из Бранетића. Косана Ђурић, сељанка из Невада стрељана је 1943. године за одмазду у Крагујевцу, а истовремено с њом Милка Ђаковић из Доње Врбаве, Наталија Тодоровић из Сврачковаца и њена заова Магда

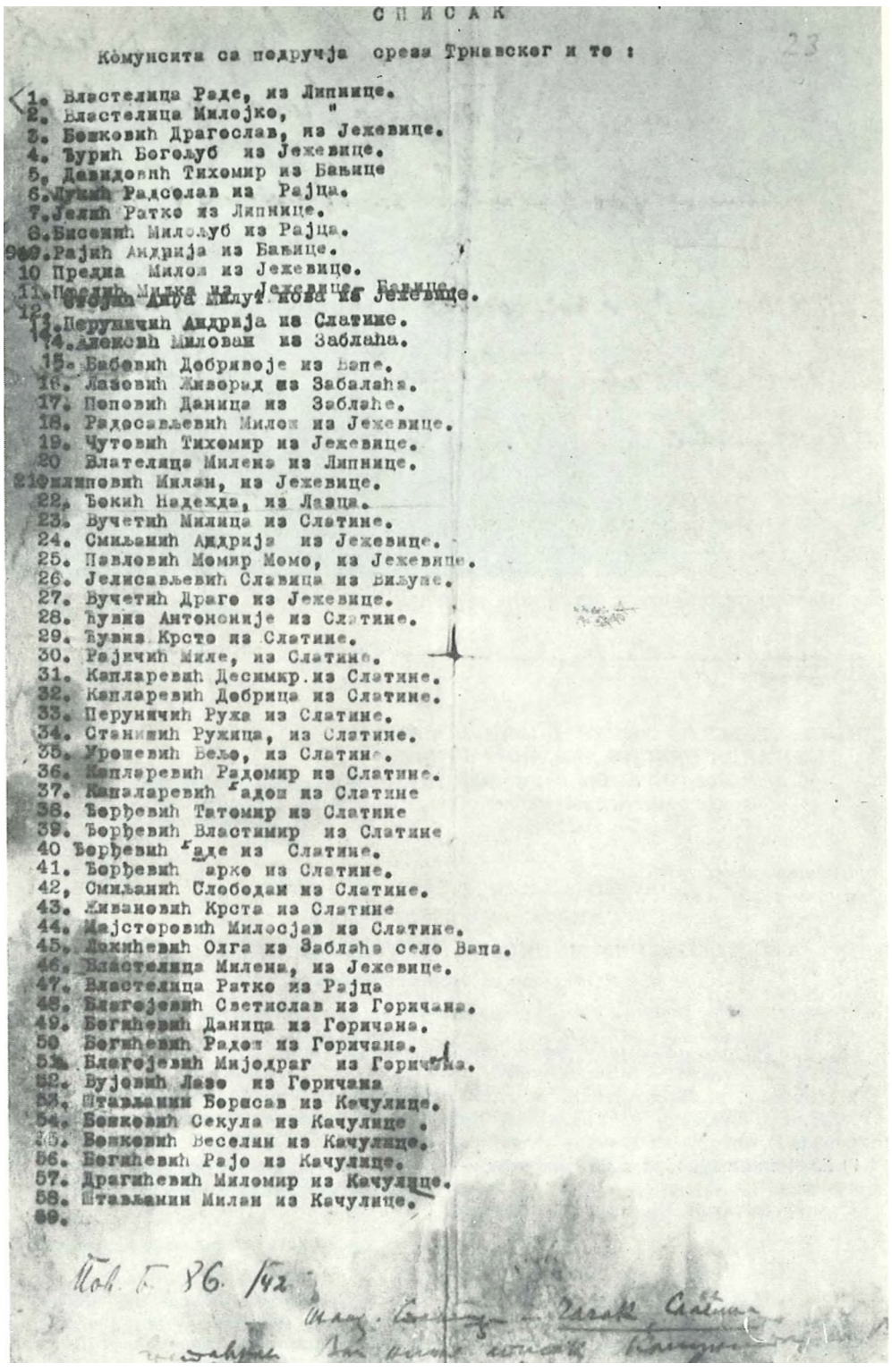

СПИСАК

Комунсита са подручја среза Трнавског и то :

1. Властелица Раде, из Липнице.
2. Властелица Милојко, "
3. Бошковић Драгослав, из Јежевице.
4. Ђурић Богољуб из Јежевице.
5. Давидовић Тихомир из Бањице
6. Лукић Радсолав из Рајца.
7. Јелић Ратко из Липнице.
8. Бисенић Милољуб из Рајца.
9. Рајић Андрија из Бањице.
10 Предна Милош из Јежевице.
11. Пфелић Милка из Јежевице. Бањице.
12. Стојић Анђа Милут нова из Јежевице.
13. Перуничић Андрија из Слатине.
14. Алексић Милован из Заблаћа.
15. Бабовић Добривоје из Вапе.
16. Лазовић Живорад из Забалаћа.
17. Поповић Даница из Заблаће.
18. Радосављевић Милош из Јежевице.
19. Чутовић Тихомир из Јежевице.
20 Влателица Милена из Липнице.
21 Филиповић Милан, из Јежевице.
22. Ђокић Надежда, из Лазца.
23. Вучетић Милица из Слатине.
24. Смиљанић Андрија из Јежевице.
25. Павловић Момир Момо, из Јежевице.
26. Јелисављевић Славица из Виљуше.
27. Вучетић Драго из Јежевице.
28. Ћувиз Антононије из Слатине.
29. Ћувиз Крсто из Слатине.
30. Рајичић Миле, из Слатине.
31. Капларевић Десимир из Слатине.
32. Капларевић Добрица из Слатине.
33. Перуничић Ружа из Слатине.
34. Станишић Ружица, из Слатине.
35. Урошевић Вељо, из Слатине.
36. Капларевић Радомир из Слатине.
37. Капаларевић Радош из Слатине
38. Ђорђевић Татомир из Слатине
39. Ђорђевић Властимир из Слатине
40 Ђорђевић Раде из Слатине.
41. Ђорђевић Марко из Слатине.
42, Смиљанић Слободан из Слатине.
43. Живановић Крста из Слатине
44. Мајсторовић Милосјав из Слатине.
45. Лакићевић Олга из Заблаћа село Вапа.
46. Властелица Милена, из Јежевице.
47. Властелица Ратко из Рајца
48. Благојевић Светислав из Горичана.
49. Богићевић Даница из Горичана.
50 Богићевић Радош из Горичана.
51. Благојевић Мијодраг из Горичана.
52. Вујовић Лазо из Горичана
53. Штављанин Борисав из Качулице.
54. Бошковић Секула из Качулице .
55. Бошковић Веселин из Качулице.
56. Богићевић Рајо из Качулице.
57. Драгићевић Миломир из Качулице.
58. Штављанин Милан из Качулице.
59.

Пов. Б. 86. /42

ПОЛИЦИЈСКИ СГШСАК ИЗ 1942. ГОДИНЕ СА ИМЕНИМА ПАРТИЗАНА ИЗ ТРНАВСКОГ СРЕЗА

ПАРТИЗАНСКО СКАОНИШТЕ У ОСТРИ КОЈЕ ЈЕ МУЧКИ ИАПАДНУТО ОД ЧЕТНИКА МАРТА 1943.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])
КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
Пов О.Ј.Б. Бр. службемо
12 августа 1942 године
у Београду

Подноси извештај
о стању у земљи.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
(Одељење за државну заштиту)

2) 26 јула о.г. органи српске државне страже у Гучи, у заједници са четницима Јеличког четничког одреда, ухапсили су: 1) Милошевића Вучка из Марковице, 2) Вилотијевића Милоша, учитеља из Тијања, 3) Вујиновић М. Живку, учитељин,у из Тијања, 4) Вујиновић Јелисавету, домаћицу из Губеревца, 5) Лазаревић Милену, домаћицу из Гуче, 6) Лазаревић Веру, из Гуче и 7) *Главонића Миодрага из Горачића, — сви из среза Драгачевског. Ова лицапохапшена су због тога, што су одржавала везу и прикривала одбеглу комунисткињу Вучетић Милицу, зв. „Трепуша". Сви су спроведени у Чачак.*

2) Ноћу између 23 и 24 августа о.г. потерно одељење среза Драгачевског (Гуча) убило је у селу Грабу одбеглог комунистичког бандита Главонића Андрију, из Горачића, срез Драгачевски, ухватили комунисте Васовића Богића и Шипетића Велимира и похапсили њихове јатаке: Васовића Божидара, Вујовић Милијану, Зарића Жарка и Вујовић Љубицу, сви из села Граба. Истрага се води.

Заступник команданта
пуковник
Бран. С. Живковић

[1]) Зборник ВИИ, I, 4, стр. 353—355.

Тодоровић која је била у петом месецу трудноће, Немци су такође убили Стојану Весковић и Софију Радивојевић из Коштунића, Милојку Петровић из Брајића, Надежду Стефановић из Сврачковаца, Љубицу Бековић из Бершића и Радмилу Новаковић из Доње Гсревнице. Године 1943. Бугари су одвели у Краљево и стрељали: Косинку Лазаревић из Лисе, Мику Бујошевић, Стану Јанковић и Стојанку Млечанин из Котраже.

Зору Гојковић, омладинку из Прислонице, заклали су четници маја 1944. године заједно са учитељицом Францишком Новак, Ленком Крупеж из Ракове и Маријом Комадинић из Соколића. Исте године су заклали Наду Симовић из Мојсиња и Госпаву Ножинић-Кугљеш, радницу фабрике хартије (била члан организације „Млада Босна", радила је у Женском покрету у Чачку, у устаничким данима учесник свих акција). Перку Петровић из Станчића (од 1941. године са целом својом породицом радила за НОП, мужа заклали 1943. али је она наставила рад и после његове смрти), четници су страшно мучили да ода свој рад и партијске раднике. Љубинку Поповић из Вапе заклали су 25. августа у Ракови. Двадесетогодишња Косара Шиљевић из Кулиноваца издахнула је крајем 1944. године под четничким батинама, затим су је бацили у бездан. Љубицу Вулићевић из Чачка, која је пре рата активно радила у Женском покрету а у данима устанка била теренски радник, четници су ухватили у Пожешкој Каменици, где се настанила и наставила рад, и убили августа 1944. године. Као активни сарадник НОП-а стрељана је исте године у Горњим Бранетићима Радмила Продановић. Јуна 1944. године четници су одвели Милицу Жижовић у село Дудовицу и пред збором грађана стрељали. Када су рекли да каже своју последњу жељу, Милица је дигнуте песнице узвикнула „Наша је победа". Њену сестру Живку Жижовић убили су 6. јула 1944. Убили су и Зорку Стевановић из таковског среза. Милијана Вујовић из Граба у току рата била је једна од најпоузданијих сарадника НОП-а, мада јој је муж био у четничким редовима. Године 1942. је хапшена а почетком 1944. после страшног мучења заклана у селу Живици. Стојанку Габуровић из Негришора четници су ухватили маја 1944. године у селу Котражи и предали преком суду у Гучи, убијена је у школском дворишту. Персу Ђокић из Зеока четници су заклали у присуству њено седморо

деце. Убили су Милијану Вуковић из Бањице заједно с мужем, Миланку Богосављевић, Радојку Филиповић, учитељицу из Пријевора (пре рата напредну омладинку, која се 1941. укључила у НОП и истицала радом међу омладином и женама), Јелену Петровић, управника поште из Чачка, Живану Боришић из Трбушана, Гроздану Тороман-Сретеновић из Калиманића, (активисту НОП-а од 1941, која је
1943. и 1944. склањала теренске раднике, обезбеђивала исхрану и одећу за њих, обављала курирску службу. Године 1944. је отишла у родно село Г. Горевницу на сахрану свога брата, политичког радника. Мада је била пред скорим порођајем, четници су је заједно са бабом заклали). Миленку Лазовић из Мршинаца заклали су и бацили у бунар. Иванку Николић из Заблаћа су после свирепог мучења заклали и обесили. Гину Милић из Велереч (активисту НОП-а од 1941, чија је цела породица била укључена у НОП — један син борац од 1941. погинуо у Босни, други син ступио
1943. у одред такође погинуо, ћерка Цана ступила у одред 1944) четници су заклали 1944. са још неколико симпатизера НОП-а. Исте године су извели из куће и после седам дана заклали Милицу Лончаревић из Горњег Милановца. Миланка Јевтовић-Мила студент Више економске комерцијалне школе погинула је у окршају са четницима у селу Велереч. Милунка Ђокић из Атенице умрла је под четничким батинама. Цаја Мандић, чија је цела породица радила за НОП, ухапшена је и отерана на Бањицу, по изласку из логора склонила се у Краљево, где је погинула. Бојану Новитовић из Мрчајеваца убили су крајем 1944. војници дивизије „Принц Еуген", Дивну Тимотијевић такође из Мрчајеваца убили су Немци 1941. зато што је у њеној кући била партизанска кухиња, Савку Ћировић из Велереч четници су убили 1945. године.

Захваљујући раду и утицају КПЈ, који су били веома интензивни у предратном периоду, народ овога краја, и у устаничким данима и касније, знао је да пронађе прави пут борбе, да се до смрти бори, да сачува слободарске традиције Чачка, Љубића, Такова и Драгачева, и да још више уздигне заставу слободе. У овој жестокој и крвавој борби, значајно место и велики удео имале су жене и омладинке. Борба није престајала. Гинули су синови и кћери овога краја на улицама, пропланцима, у склоништима и логорима, на губилиштима али непресушно врело нових бораца и позадинских радника стално је притицало. Из бурних, узаврелих и славних токова народне револуције многе кћери и синови овога краја никада се нису вратили у своје слободне градове и села, уградили су своје животе у темеље нове социјалистичке Југославије.

ДАНИЦА КОМАДИНИЋ-ПОПОВИЋ је рођена 26. XI 1910. године у Соколићима (Чачак). Пре рата се укључила у напредни покрет, непосредно пред рат је постала члан КПЈ. Била је једна од најактивнијих жена у селу Вапи. Рад је наставила и по одласку партизанских снага у Босну. У пролеће 1943. је ухапшена и отерана у логор на Бањици. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ДОБРИЛА КЈ1ИСАРИЋ, радница, члан СКОЈ-а, као позадински радник радила Је све до марта 1943. године када је ухапшена и одведена на Бањицу. Стрељана ,1е 7. VI 1943. године.

ПРЕСТОЈНИШТВО ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ[1])
Пов. Бр. 12/44
24 јануара 1944 год.
Чачак

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Одељењу за државну загититу

БЕОГРАД

Исто месеца децембра Престојнтатво у Чачку открива Месну организацију СКОЈ-а у Чачку у вези са овим открићем хапси све чланове месног руководства СКОЈ-а на челу са НАДЕЖДОМ МАЈСТОРОВИЋ, студ. медецине као техничаром, Југославом Поповићем, ђаком као секретаром СКОЈ-а, Бранко.м Савићем, ђаком, као техничаром, Љубомиром Миладиновићем, ђаком као бивгиег секретара СКОЈ-а, поред њих похапгиено је јоги 20 лии,а, над којима је *спроведена истрага, њихов илегални рад потпуно доказан и спроведени Управи града Београда одељењу специјалне полиције IV отсеку са свим доказним материјалом о чему је Министарство унутрашњих послова обавегитено као и Окружно начелство у Краљеву.*

Моли се Министарство да Претстојнигитву полиције у Чачку додели извесну суму новаца, из фонда за сузбијање комунизма, како би се овај новац разделио у виду награде грађанским лицима која су допринела да се ова организација открије, као и органима овога Претстојнигитва који су пожртвовано радили на хватању лица и вођењу истраге.

С молбом за повољно решење.

Претстојник градске полиције
(потпис нечитак)

(МП)

■) ИРПС, бр. 6888, К и В. „Чачанска полидија", фасц. 1944.

СЕСТРЕ ОЛГА И ЖИВКА МАРИНОВИП ИЗ ГУЧЕ ОДВЕДЕНЕ СУ У ЛОГОР НА БАЊИЦИ, А ЗАТИМ У АУШВИЦ И ТАМО УБИЈЕНЕ

ЛЕПА МОЈОВИК ЗАКЛАНА ОД ЧЕТНИКА 1943.

ГРУПА ЗАКЛАНИХ УЧЕСНИКА И САРАДНИКА НОИ 113 ЈЕЖЕВИЦЕ II ЗАБЛИВА, МЕБУ ЊИМА ЈЕ И РУЖА КОСОВАЦ ИЗ ЛИПНИЦЕ

РОСА ЛИШЛНЧИН ИЗ АТЕНИЦЕ ЗАКЛАНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА 1944.

СТОЈА ТОШИЋ, дипломирани правник, службеник Војнотехничког завода у Чачку, која је 1941. године и све до хапшења 1943. године радила као илегални радник са женама и омладином Чачка. Заклали су је четници.

ОМЛАДИНКА ДАРА ИАУНОВИН СА МАЈКОМ И ОЦЕМ. ЧЕТНИЦИ СУ ЈЕ МАРТА 1943. ГОДИНЕ УХВАТИЛИ И ПОДВРГЛИ НАЈСТРАШНИЈИМ МУКАМА. СЕКЛИ СУ ЈОЈ ДЕО ПО ДЕО ТЕЛА ДА БИ ИЗНУДИЛИ ПРИЗНАЊЕ О РАДУ. ПОД НАЈТЕЖИМ МУКАМА ЈЕ ИЗДАХНУЛА А НИ РЕЧ НИЈЕ ИЗУСТИЛА. ИСТЕ НОПИ, ДОК ЈЕ ДАРА ЛЕЖАЛА У ЛОКВИ КРВИ, ДОВЕЛИ СУ ЊЕНУ МАЈКУ СИБИНКУ И ПОДВРГЛИ МУЧЕЊУ. ЗАКЛАЛИ СУ И ЊУ И ОБЕ БАЦИЛИ У ЈАМУ РУДНИКА У ДОЊОЈ ГОРЕВНИЦИ. КАДА ЈЕ ДАРИН ОТАЦ ГОЈКО ДОШАО ДА СЕ ИНТЕРЕСУЈЕ ЗА ВЕРКУ И ЖЕНУ, ЗАКЛАЛИ СУ И ЊЕГА.

На гробу другарице Даре Пауновић, из Мојсиња, евоцирајући успомене на њу и њен рад као и оплакујући њену младост, поред осталих, другарица Ксена рекла је следеће:

ДРАГА ПАРТИЗАНКО!

Крај твоје хумке стојим
И мислим где се скриваш?
И како твоју младост
Та влажна земља покрива.
У наручју с оцем и мајком
Ти овде млада лежиш
Искрвављено тело твоје,
Бездушни фашисти су хтели,
Да ти убију душу
Идеју за слободу
Да ропски подносимо
Терет мрак и неслогу.
О, где си драга, сада
Да видиш зашто си пала
Борба залуд не беше
Јер беше идеала.
То нагие племе живи
Синови и девојке,
И доказаше свету
Поново Косово поље.
Витешко племе нагие
У борбу с пушком пође
Свуда су лале и божур
Сејали дух слободе.
Косовка девојка живи
Живеће сви што су пали
Српски витези и кћери
Славно су племе дали.
О лежи Даро, мирно,
Блиста сунце слободе,
Црвена звезда на гробу
где некад круна је била.
Историја ће славна писати
И вековима причати
О овој народној борби
где хиљаде су пали
крв, живот и младост дали.
Сад омладина нагиа,
Заставу црвену вије
На Дому Титову
На гробу старе Југославије.
У колу словенске браће
И Југославија стоји
Републикански народ живи,
Ради, обнавља, ствара.
А Тито изнад свију
Демократију и братство ствара.
Вечни мир нек је над тобом
То сестре и мајке желе.

КСЕНА ЈОВАНОВИЋ
из Чачка

СТАЈКА ЈАНКОВИВ 70-ГОДИШЊА СТАРИЦА ИЗ Л.ОЊЕ ГОРЕВНИЦЕ ЗАКЛАНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА 1943. ГОДИНЕ. СИН И СНАХА СУ УХВАБЕНИ НА ЗЛАТИБОРУ 1941. ГОДИНЕ И УБИЈЕНИ

О гнусном злочину који су четници починили априла 1943. године у Доњој Горевници, и о јуначкој смрти 70-годишње Стајке Јанковић сведочи овај чланак објављен у „Чачанском гласу”:

„НАРОД ОДАЈЕ ПОШТУ ЖРТВАМА ТЕРОРА ЧЕТНИЧКИХ БАНДИ”[1])

Априла месеца 1943 године злогласни кољаш, четнички командант официр бивше Ј-угословенске војске Жарко Боришић, са бандом кољаша, извршио је покољ у Доњој Горевници — Срез љубићски. После страховитог мучења, пребијања руку и ногу, расецања бутова и јагодица на образу, вађења очију, и сл. поклали су 10 људи и жена и омладинаца и бацили у рудничко окно дубоко око 30 метара, затрпали грањем и трњем и забранили прилаз под претњом клања, ближе од 500 метара рударском окну.

Преживели људи и жене који су били очевидци ових страшних зверстава причају о херојском држању при клању седамдесетогодишње СТАЈКЕ ЈАНКОВИЋ, чијег су рањеног сина заробили Немци на Златибору 1941 године и убили са осталих четири стотине рањеника. Један од мучених али преживелих и пуштених кући, када је видео све ове грозоте мучења обесио се сутрадач одмах у својој кући да не би зликовцима поново пао у руке...

[1]) **„Чачански глас”, март 1945.**

МАЛИНУ КОВАЧЕВИК ИЗ МРШИНАЦА ЧЕТНИЦИ СУ ЗАКЛАЛИ 1943. ГОДИНЕ.

АНКУ ТАНАСКОВИБ ИЗ ПРАЊАНА ЧЕТНИЦИ СУ ЗАКЛАЛИ 8. АВГУСТА 1943.

РАДОСАВА ТОДОРОВИЋ-РАДА ЦРНОГОРКА из Церове, често је у своју кућу примала партизане и илегалне партијске раднике који су ту остајали дуже време. Априла 1943. године четници су напали на њену кућу у којој су и тада боравили партизани. После борбе ухватили су њу, мужа и сина и одвели их у село Заграђе и подвргли мучењима. Ради су забадали виљушке под нокте, крвнички је тукли, стављали је на улазна врата уместо степеника и по њој газили. Избили су јој једно око, а затим онако унакажену свезали са сином и мужем и све троје убили.

С П И С АК')

Притвореника који су сумњиви комунизму код српског оружаног одреда у Гор. Милановцу.

1.— Дамњановић Добрила, *ученица, ухапшена 1.1У.1942 год. Партизанка.*

2.— Овчаревић Радмила, *кројачица, ухапшена 1.1У.1942 године, шила веш за партизане.*

3.— Павловић Емилија, *радница, ухапшена 1.IV.1942 год., кухарица партизана.*

4.— Церовић Вера, *раднии,а, ухапшена 1.1У. 1942 године, кухарица партизана.*

5.— Дамњановић Радмила, *ученица, ухапшена* 1.1У *1942. године, посећивала партизанску читаоницу.*

6.— Позвек Ирена, *служавка, ухапгиена 1.№.1942 године, посећивала партизанску читаоницу.*

1.— Филиповић Наталија, *кројачица, ухапшена 1.IV. 1942 године, шила веш за партизане.*

8.— Дајч Матилда, *домаћица, ухапшена 4.1^.1942 године као* јеврејка *и сумњива комунизму.*

9.— Андрић Љубосава, *домаћии,а, ухапшена 3.IV.1942 године. Два сина има у партизанима.*

10.— Андрић Радомирка, *домаћица, ухапшена 3.1У.1942 године, супруг јој у шуми у партизанима.*

Да је препис веран своме оригиналу, тврди Српски оружани Одред у Гор. Милановцу Бр. 1, 5 април 1942 год.

Командант,
кап. I класе
Рај. К. Терзић, с. р.

Сва наведена лии,а спроведена су дана 5 априла 1942 године у Управу града Београда.

[J]) **ВИИ, бр. 11/8—3, К. 20. — Р1з општег списка узета су само имена жена. — Пр. ред.**

НАДА ЂУРЂЕВИЋ НАЈМЛАЂИ ПАРТИЗАНСКИ КУРИР У ШУМАДИЈИ[1])

рођена је у селу Горњим Бранетићима (устанички крај таковског среза). 1941. године отишло је доста из села Бранетића у партизане а са првима и Обрад Ђурђевић, Надин стриц. Са борцима чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић" Обрад је учествовао у борбама и акцијама противу окупатора, четника, Недићеве страже и осталих изрода. Али је одржавао везу и са партизанским породицама, радио на омасовље-

[J]) **„Чачански глас", март 1945. године**

њу одреда. Нада, кћи сиромашног сељака Миленка Ђурђевића, увек је радо слушала партизане и разговаре о њима јер их је била иеизмерно заволела. Крајем 1941. године, када је тек навршила 8 година, обузета је сва осећањем да и она треба да помогне партизане. Упркос честог крстарења четника који су пребијали и клали партизанске симпатизере, Нада је већ свакодневно помагала партизане: носила извештаје, податке о кретању и намерама непријатеља, преносила храну, одећу и обућу, итд. Не мало пута им је и стражу чувала. Нада је убрзо постала позната као најмлађи омиљени курир партизански у Шумадији. За њено име су знали Милош Минић, Радисав Недељковић, Славиша Новаковић и остали борци и руководиоци чачанског одреда и I шумадијске бригаде. Једнога дана 1943. године, Обрад је са његовим другом по задатку одреда дошао у село. То је сазнао сеоски четовођа и известио остале четнике. Није дуго прошло а батаљони до зуба наоружаних четника опколили су кућу у којој су били партизани. Чим је то Нада спазила, трчећи је дошла и још из дворишта повикала Обраду: „Чико, ено четника". А четници су већ стезали обруч око куће. Митраљески рафали и бомбе засипали су зграде. Обрад, прекаљени борац са другом и својим оружјем, пробио је четнички обруч и избегао сигурну смрт. У том великом окршају мала Нада је вршећи своју дужност курира пала покошена смртоносним четничким хицима.

ЈЕЛЕНА ВУКАДИНОВИЋ из Шапца била је 1941. године борац одреда „Др Драгиша Мишовић". Ухваћена је и одведена у логор у Земун. По изласку из логора, августа 1943. године, пошла је у одред, четници су је ухватили у Горњој Горевници и после свирепог мучења заклали. Њен брат Светозар је погинуо крајем 1941. год. на Златибору.

МАРИЈА КОМАДИНИЋ из Соколића је заклана заједно са Францишком Новак, Зором Гојковић и Ленком Крупеж. Њихова унакажена, нага тела поређали су четници поред пута и изнад њих ставили натпис „Овако пролазе сви који раде за партизане".

ДРАЖИНОВСКЕ БАНДЕ КОЉУ ПО ШУМАДИЈИ[1])

Чињенице говоре о најкрволочнијим зверствима које чине дражиновске банде. Да наведемо само неке. 24 марта они су стрељали у Горњој Трешњевици Војимира и Наду Божић, а Душана Терзића су заклали. Тога истог дана стрељали су Љубу Рајковића, сељака из Пласковца, старог преко 50 година.
25 марта заклан је старац Данило Томић из Шаторње и опљачкано од њега 200.000 динара, 5 априла стрељани су Здравко и Адам Николић из села Рудник. Тога истог дана стрељани су Вујица, Рада и Будимир Тодоровић из Церове. То је цела породица — отац, мати и син. Стрељани су пред опгитином Заграђе, а *народ је натеран да гледа. Разбеснели дражиновг^и су претили сакупљеном народу: „Свако ће овако проћи ко помаже партизане". Тако је убијен Радигиа Миленковић, познати народни борац из Леушића, Таковски срез, а тако су убијени и многи други родољуби. Ето, како дражиновци на делу сарађују са партизанима. Ето, са ким се и за чији рачун боре. Ето, такви су горски „јунаци" —- дражиновци.*

[1]) „Глас" — лист Јединственог народноослободилачког фронта Србије, бр. 3—4, за 1943. годину.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ[1])
Пов. Број 1333
24 јула 1943 године
Крагујевац

ИЗВОД

Начелник среза Таковског актом пов. бр. 330 ов.м. доставио је:

.. . Припадници Драже Михајиловића из села Невада одвели су Дании,у Грковић и Персу Шутић и за њихову се судбину ништа не зна.

За ове две особе начелство је преко својих поузданих људи обавештено да су пиликом појаве комуниста у селу Сврачковцима и Невадама са овима , одржавале везу и обавештавали их о приликама у срезу, па је и начелство са своје стране дало налог српској стражи да се похапсе и приведу ради даљег поступка начелству али нису нађене код својих кућа.

У колико се добије обавештење да су ове две особе од стране Дражиних група ликвидиране, што је врло вероватно, начелство ће накнадним путем обавестити.

[1]) ВИИ, бр. 36/8, К. 23.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ[1])
Пов. Број: 1372/1942
30 јула 1943 године
Крагујевац

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

БЕОГРАД

У прилогу, част ми је доставити списак лица над којима су немачке власти извршиле одмазду *29 јула о.г. у Крагујевцу, с молбом ради знања.*

За Окружног начелника
Помоћник
(потпис нечитак)

(М.П.)

С П И С А К

Лица над којима је извргиена одмазда у Крагујевцу на дан 29 јула 1943 г.

7. *Ђурић Косана, домаћица, рођ. 1897 г. Неваде*
8. *Тодоровић Магдалена, домаћица, рођ. 1913 г. Сврачковци*
9. *Тодоровић Наталија, домаћица. рођ. 1910 г. Сврачковци*
10. *Ђаковић Милка, домаћица, рођ. ?, Д. Врбава*

') ВИИ, рег. бр. 15/6—1, К. 23.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРАГУЈЕВАЧКОГ[1])
К. Пов. број: 463/1943
18 марта 1943 год.
Крагујевац

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

БЕОГРАД

У *вези достављених вам плаката под горњим бројем од 12 овог месеца, а поводом извршене одмазде у Крагујевцу на дан 10 марта о.г. доставља Вам се списак лица над којима је извргиена одмазда, с молбом ради знања.*

14. — - Бековић Љубица, земљорадник, 1917 г. Бершић.

За Окружног начелника
Помоћник
(потпис иечитак)

') ВИИ, рег. бр. 8/5—1, К. 22.

ЉУБИНКА ПОПОВИЋ (Заблаће, Чачак, 1903—1944), сељанка. У кући породице Поповић, у данима који су претходили рату, одржавани су политички састанци партијских активиста. У тешким условима борбе против фашистичких агресора и њихових домаћих слугу кућа Љубинке Поповић била је најсигурније скровиште партизанских бораца. Она је била мали центар у коме су планиране и из којег су почињале многе партизанске акције у којима је Љубинка веома активно учествовала. Иако је била мајка деветоро деце све задатке је пожртвовано и са много сналажљивости обављала. Припремала је са групом жена храну и скривеним путевима је односила партизанима. Била је курир, држала везу са илегалцима. У обављању илегалних задатака Љубинка је ангажовала и своју малолетну децу. Повремено је одлазила у Београд да пренесе партијски материјал. Њена активност није остала незапажена јер је била под сталном присмотром четника. Августа 1944. године „црна тројка" упала је у њену кућу и потерала је пут Мораве. Угурали су је у један чамац. Седела је мирно, а када су допловили до најдубљег дела реке скочила је у воду. Врхом опанка је закачила руб чамца, задржали су је и вратили у чамац. Одвели су је у село Ракову, две недеље су је зверски мучили, настојећи да изнуде признање о партизанским склоништима и илегалцима са којима је одржавала везу. Везивали су је коњима за репове, разапету између два дрвета до бесвести су је ланцима тукли. На силу су јој гурали храну у уста и поливали хладном водом, повраћајући је у живот, да би опет наставили са мучењем, усмртили су је, ни реч признања није изустила.

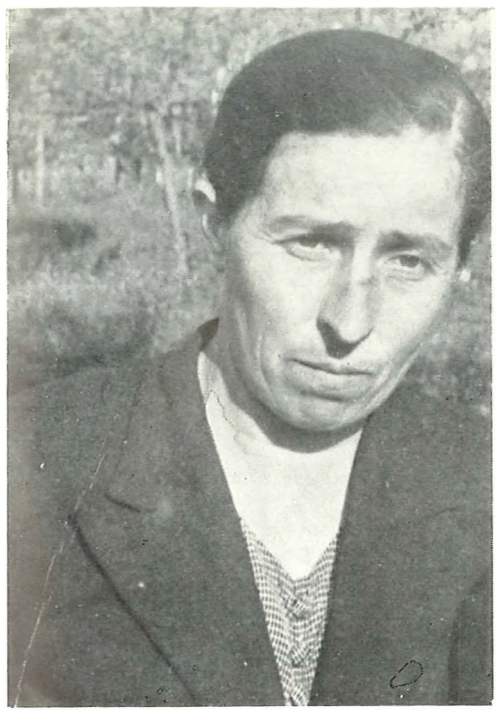

ИЕРКА ПЕТРОВИН ИЗ СТАНИЧИНА ЗАКЛАНА ЈЕ 1944.

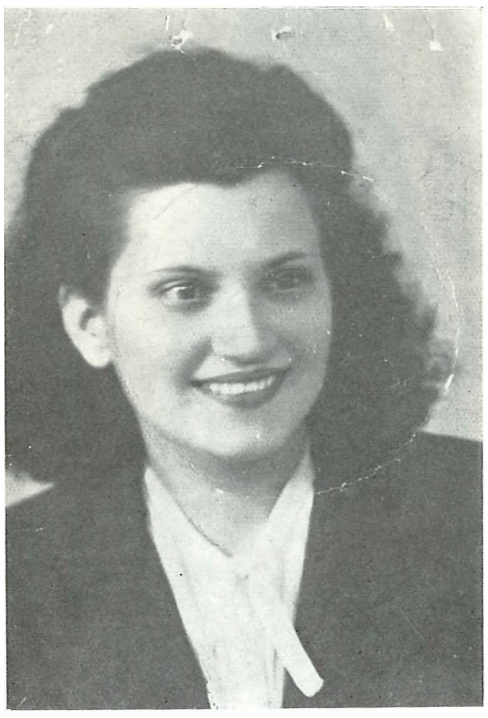

МИЛАНКА-МИЛА ЈЕВТОВИЋ, студент Више економско-комерцијалне школе, рођена је 18. XII 1918. године у Мрчајевцима. Још пре рата, као ученица Трговачке академије у Београду, била је истакнути активиста средњошколског покрета. Члан КПЈ постала је августа 1941. године. Под окупацијом, као секретар рејонског актива СКОЈ-а, била је организатор многих акција у окупираном Београду. Учествовала је у паљењу немачке гараже на Хаџи Поповцу. Ухапшена је у мартовској провали 1942. године. Празан 'досије остао је као сведок њеног држања пред полицијом. По изласку из затвора дуго је лежала, прво у болници а затим код куће, да би залечила ране задобијене од батина у полицији.

Године 1944. упућена је на рад у чачански крај. Средином исте године откривен је бункер у селу Велереч и, где се налазила техника Чачанског партизанског одреда, у којој је радила и Мила. Погинула је у окршају са четницима, бранећи одступницу друговима који су са њом радили.

ГРОЗДАНУ ТОРОМАНСРЕТЕНОВИН ИЗ КААИМАНИНА, КОЈА ЈЕ БИАА ПРЕД САМИМ ПОРОБАЈЕМ, ЧЕТНИЦИ СУ ЗАКЛААИ 1944.

ОКРУГ УЖИЦЕ

Споменик палим борцима 1941. на Кадињачи код Ужица

Рад архитекте Стевана Живановића

Централни комитет Комунистичке партије Југославије и Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда Југославије одмах после доношења одлуке о дизању устанка одлучили су да се ослободи велики део територије у долини Западне Мораве. Јединице ужичког, чачанског, ваљевског и шабачког одреда извршиле су то наређење. Створена је велика слободни територија: Чачак са околином, Крупањ, Љубовија, Лозница и Ужице као центар у који је дошао друг Тито са осталим члановима ЦК КПЈ и Врховним штабом партизанских одреда Југославије.

Тако је у време кад су фашистичке силе биле на врхунцу војничке снаге, у јесен 1941. године, створена јединствена у Европи слободна територија, Ужичка Република, која је преко 60 дана одолевала жестоким нападима окупатора и његових помагача. ЦК КПЈ и Врховни штаб су руководили из Ужица народноослободилачком борбом народа Југославије. Друг Тито је у говору на прослави десетогодишњице устанка у Ужицу 26. септембра 1951. године рекао:

„Ми нијесмо случајно изабрали овај град, нијесмо случајно изабрали овај крај, ми смо то учинили зато што смо били дубоко увјерени, да смо дошли у револуционарну средину у којој народ чврсто стоји на браник своје независности и своје слободе".[1])

***) Јосип Броз Тито: Говор поводом десетогодишњице ослобођења Ужица, књига VI, Загреб, 1959, стр. 156.**

Непосредно пред устанак, под руководством КПЈ, у ужичком округу, који је и раније имао револуционарне традиције, политички живот је био врло интензиван. У њему су масовно учествовали радници и раднице, радничка, средњошколска и студентска омладина. У низу штрајкова и окршаја између полиције и штрајкача, између револуционарних и реакционарних снага, учествовале су и напредне жене и омладинке пружајући моралну подршку и материјалну помоћ. Оне су учествовале у свим манифестацијама и акцијама: у демонстрацијама поводом Хитлеровог напада на Чехословачку, 2. јануара 1941. године поводом убиства истакнутог омладинског руководиоца Радоја Марића; 27. марта 1941. у демонстрацијама, а после завршених демонстрација у копању ровова по граду. И на митингу који је организован онога дана када је Немачка напала Југославију, жене су масовно изразиле спремност за одлучну борбу против агресора.

А када је 7. јула 1941. године, на састанку ОК КПЈ за ужички округ, донета одлука о стварању Ужичког партизанског одреда, рад партијских организација, актива СКОЈ-а, омладинских група и група жена био је усмерен на помоћи и потребама партизанских бораца и илегалних партијских радника. У раду на активизирању жена и омладинки, нарочито рад-

ЦВЕТА ДАБИЋ је рођена 1912. године у Ужицу. Отац јој је био слуга — чувар млинова, погинуо је у првом светском рату. Мајка јој је била праља. Цвета је у 13-тој години почела да ради у Ужичкој ткачници. Руке ове нејаке девојчице, која је од своје зараде издржавала себе, мајку и брата, нису могле да досегну до машине за којом је радила, те су јој радници подметали један пашић на коме је стајала за време рада. Врло рано приступила је напредном синдикалном покрету, активно је радила у „Абрашевићу", била је истакнути активиста, веома популарна у граду и међу радницима. Била је члан управног одбора синдикалне подружнице текстилних радника. Учествовала је у свим акцијама у манифестацијама напредних радника у Ужицу. Године 1932. била је у делегацији која је поднела захтев директору фабрике за повећање надница. Године 1934. када је поводом смрти Александра Карађорђевића издато наређење да радници прекину са радом она је и даље остала за својом машином те је отпуштена са посла. Хапшена је неколико пута а такође и приликом погибије Радоја Марића. Члан КПЈ постала је 1939. године, а члан Месног комитета КПЈ за Ужице 1940. године. У припремама за устанак била је једна од организатора рада међу радницима и женама. У другој половини 1941. године постала је члан Окружног комитета КПЈ за ужички округ. У ослобођеном Ужицу била је на челу одбора радничких повереника који је руководио Ужичком ткачницом.

Крајем новембра 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Санџак. Из Радоиње је враћена на теренски рад у Ужице. У повратку ухваћена је у Стапарима 13. XII 1941. године и одведена у ужички затвор, затим у логор на Бањици одакле је поново враћена у Ужице и осуђена на смрт. Враћена је поново у Београд на Бањицу где је стрељана 7. VII 1942. године.

Н>ен брат Благоје обешен је у Београду 1941. године, а муж Вукола, заменик команданта Ужичког партизанског одреда, пошто је био опкољен убио се да не бм пао у руке непријатељу.

Бивша Ужичка ткачница сада носи назив — Текстилни завод „Цвета Дабић".

ПОЗИВ ШТАБА ОДРЕДА УЖИЧКИХ ПАРТИЗАНА, НАРОДУ УЖИЧКОГ КРАЈА, ДА СТУПА У ПАРТИЗАНСКЕ ЧЕТЕ (1941. ГОДИНЕ)

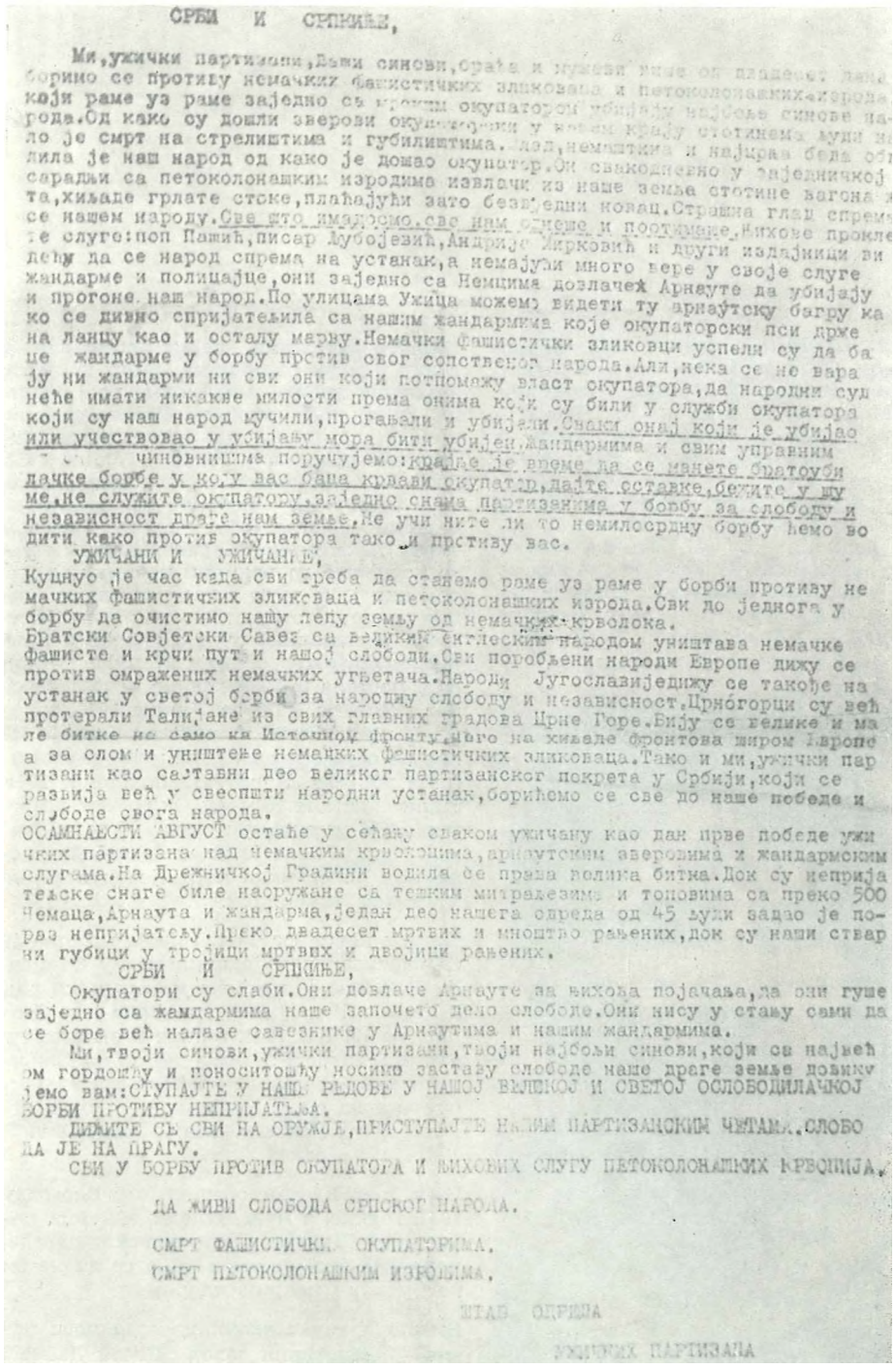

СРБИ И СРПКИЊЕ,

Ми,ужички партизани,Даши синови,браћа и мужеви више од двадесет дана боримо се противу немачких фашистичких зликоваца и петоколонашких изрода, који раме уз раме заједно са мрским окупатором убијају најбоље синове народа.Од како су дошли зверови окупаторски у нашем крају стотинама људи нало је смрт на стрелиштима и губилиштима. Глад,немаштина и најцрња беда обилила је наш народ од како је дошао окупатор.Он свакодневно у заједничкој сарадњи са петоколонашким изродима извлачи из наше земље стотине вагона жита,хиљаде грлате стоке,плаћајући зато безвредни новац.Страшна глад спрема се нашем народу.Све што имадосмо,све нам однеше и поотимаше.Њихове прокле те слуге:поп Пашић,писар Љубојевић,Андрија Жирковић и други издајници видећу да се народ спрема на устанак,а немајући много вере у своје слуге жандарме и полицајце,они заједно са Немцима довлачеж Арнауте да убијају и прогоне наш народ.По улицама Ужица можемо видети ту арнаутску багру како се дивно спријатељила са нашим жандармима које окупаторски пси држе на ланцу као и осталу марву.Немачки фашистички зликовци успели су да баце жандарме у борбу против свог сопственог народа.Али,нека се не варају ни жандарми ни сви они који потпомажу власт окупатора,да народни суд неће имати никакве милости према онима који су били у служби окупатора који су наш народ мучили,прогањали и убијали.Сваки онај који је убијао или учествовао у убијању мора бити убијен.Жандармима и свим управним чиновницима поручујемо:крајње је време да се манете братоубилачке борбе у коју вас баца крвави окупатор,дајте оставке,бежите у шуме,не служите окупатору,заједно снама партизанима у борбу за слободу и независност драге нам земље.Не учи ните ли то немилосрдну борбу ћемо водити како против окупатора тако и противу вас.

УЖИЧАНИ И УЖИЧАНКЕ,

Куцнуо је час када сви треба да станемо раме уз раме у борби противу немачких фашистичких зликоваца и петоколонашких изрода.Сви до једнога у борбу да очистимо нашу лепу земљу од немачких крволока.

Братски Совјетски Савез са великим енглеским народом уништава немачке фашисте и крчи пут и нашој слободи.Сви поробљени народи Европе дижу се против омражених немачких угњетача.Народи Југославиједижу се такође на устанак у светој борби за народну слободу и независност.Црногорци су већ протерали Талијане из свих главних градова Црне Горе.Бију се велике и мале битке не само на Источном фронту,него на хиљаде фронтова широм Европе а за слом и уништење немачких фашистичких зликоваца.Тако и ми,ужички партизани као саставни део великог партизанског покрета у Србији,који се развија већ у свеопшти народни устанак,борићемо се све до наше победе и слободе свога народа.

ОСАМНАЕСТИ АВГУСТ остаће у сећању сваком ужичану као дан прве победе ужичких партизана над немачким крволоцима,арнаутским зверовима и жандармским слугама.На Дрежничкој Градини водила се права велика битка.Док су непријатељске снаге биле наоружане са тешким митраљезима и топовима са преко 500 Немаца,Арнаута и жандарма,један део нашега одреда од 45 људи задао је пораз непријатељу.Преко двадесет мртвих и мноштво рањених,док су наши стварни губици у тројици мртвих и двојици рањених.

СРБИ И СРПКИЊЕ,

Окупатори су слаби.Они довлаче Арнауте за њихова појачања,да они гуше заједно са жандармима наше започето дело слободе.Они нису у стању сами да се боре већ налазе савезнике у Арнаутима и нашим жандармима.

Ми,твоји синови,ужички партизани,твоји најбољи синови,који са највећом гордошћу и поноситошћу носимо заставу слободе наше драге земље довикујемо вам:СТУПАЈТЕ У НАШЕ РЕДОВЕ У НАШОЈ ВЕЛИКОЈ И СВЕТОЈ ОСЛОБОДИЛАЧКОЈ БОРБИ ПРОТИВУ НЕПРИЈАТЕЉА.

ДИЖИТЕ СЕ СВИ НА ОРУЖЈЕ,ПРИСТУПАЈТЕ НАШИМ ПАРТИЗАНСКИМ ЧЕТАМА.СЛОБОДА ЈЕ НА ПРАГУ.

СВИ У БОРБУ ПРОТИВ ОКУПАТОРА И ЊИХОВИХ СЛУГУ ПЕТОКОЛОНАШКИХ КРВОПИЈА.

ДА ЖИВИ СЛОБОДА СРПСКОГ НАРОДА.

СМРТ ФАШИСТИЧКИМ ОКУПАТОРИМА.

СМРТ ПЕТОКОЛОНАШКИМ ИЗРОДИМА.

ШТАБ ОДРЕДА

УЖИЧКИХ ПАРТИЗАНА

ница и ученица средњих школа, и на њиховом окупљању око КПЈ, и раније, а нарочито у устаничким данима у Ужицу и околним местима истицале су се: Цвета Дабић, члан ОК КПЈ, Ракила Котарев, учитељица у селу Трипкови (члан КПЈ, курир Главног штаба Србије, убили је четници у селу Бистрици, 6. маја 1943. као секретара СК КПЈ), Олга Ђуровић, члан ОК СКОЈ-а и курир ОК КПЈ за ужички округ, Милева Ђурђић, члан ОК КПЈ, затим чланови КПЈ Нада Матић, Живка Вулетић (погинула 1942), Стаменка Кустурић (четници је убили 1943), Елза Блажек, Ленка Николић (погинула децембра 1941), Олга Богићевић-Живковић, Вукица Видић, Грозда Дрчелић (у чијој је кући у то време одржано више састанака и пружена помоћ многим илегалцима); Алексија Савић (погинула 1943) и Вера Јелић, предратни чланови СКОЈ-а, Нада Вуковић, у данима устанка члан ОК СКОЈ-а. У селима ужичког краја активно и организовано су радиле Коса Јовановић из села Дубоко, курир ОК КПЈ (у њеној кући су једно време 1941. године били смештени Окружни комитет КПЈ за ужички округ и Штаб Ужичког партизанског одреда. Она је свакодневно у корпама са воћем и поврћем преносила партијски материјал и оружје); затим Миленка Пантовић, мајка Борисава Јокића из Стапара, Мика Јањић и Милојка Лазовић из Трипкове, Стана Ђурић, Ђука Дулановић и још много жена чија су имена остала непозната.

Рад ових другарица, упоредо с радом актива жена, обезбедио је, поред осталог, да се у самом граду у јуну и јулу 1941. године организује обука за прву помоћ. Организацију ових курсева у Ужицу, којих је, према сећањима преживелих учесница, било пет, спровеле су Олга Ђуровић, Добрила Петронијевић, члан КПЈ од 1941. године (заробљена 1941. испила отров, умрла у болници у Ужицу), и Милева Ђурђић. На овим курсевима били су предавачи студенти медицине и други. И не само у Ужицу, већ и у другим местима и селима овога округа девојке и жене су похађале курсеве, училе да брзо и спретно пруже прву помоћ рањенику. У Ивањици су одржана два курса, којима су биле обухваћене све напредне омладинке, једним је руководила Милка Вучићевић-Перишић, а другим др Бачаревић, а у селу Радобуђи, недалеко од Ариља, још један. Курсеви су се одржавали илегално, а коришћени су и за политички рад. У селу Радобуђи у августу је организована прихватна амбуланта у којој су

омладинке неговале два борца рањена у борби на Градини. И у околини Ивањице је постојала прихватна амбуланта у кући породице Мићић. Рањене и болесне другове неговале су омладинке из Ивањице: Олга Величковић, Драгица Парезановић, Дана Трипковић, Љуба Зарић, Марија Јелић и друге које су нешто раније завршиле курс прве помоћи. У прихватној амбуланти у селу Горобиљу, која се налазила у кући Миленка Станића, био је склоњен први рањеник Пожешке партизанске чете, а неговала га је Миленкова другарица. Чување рањеника и брига око њих представљало је у ово време велику опасност. Жене и омладинке које су чувале и неговале рањенике показивале су и на тај начин велику храброст и привржености борби коју је КПЈ водила.

Око организације санитетских курсева, а и на свим другим задацима у припремама устанка, велику помоћ пружиле су скојевске организације, којима су биле обухваћене у врло великом броју и омладинке Ужица и других места. Тада су чланови СКОЈ-а у Ужицу биле ученице учитељске школе, радници гимназисткиње: Бранислава Бакочевић (погинула 1943), Ленка Николић (погинула децембра 1941), Ната Караматијевећ (погинула 1943. у Каменој Гори), Милена Спасојевић (четници је заклали 1942), Слободанка Недељковић (умрла 1944), Вера Јелић, Вера Андоновић-Илић, борац III санџачке бригаде, руководилац батаљонског СКОЈ-а, Милена Мартиновић (умрла од исцрпености одмах по ослобођењу), Даница Милосављевић, Олга Којадиновић, Мара Кустурић, Милеса Јовановић, Каја Стојановић (погинула 1942), Милица Марковић (четници је убили 1943), Војка Петронијевић, Станка Лаковић, Анђелка Ђурђић, Нада Станић, Јустина Вивот, Јулка Блажек, Вера Димитријевић-Марковић, Милена Пајевић, Милица Ковачевић-Узелац, Стајка Савић, Добрила Пјевчевић, Јела Марковић, Ружа Јунговић, Милена Нешовић, Радмила Таталовић, Милица Бошњаковић и др. У неким задацима учествовале су ученице гимназије 13-годишња Миланка Благојевић и 14-годишња Оливера Гутман-Ђурђић и 15-годишња Деса Петронијевић, ученица учитељске школе (погинула 1942).

Рад међу омладином и женама у данима устанка у ариљском срезу организовала је Олга Богићевић-Живковић, члан Среског комитета КПЈ. На пружању помоћи устаницима највише су се залагале Цвета Бркић, учитељи-

ОЈ1ГА ЂУРОВИЋ, учитељица, рођена 1920. године у Титовом Ужицу, била је курир ОК КПЈ за ужички округ и члан ОК СКОЈ-а. Још из школских клупа била је позната као напредна омладинка и пожртвовани агитатор у својој средини. У предустаничким данима била је руководилац две омладинске групе, организатор санитетских курсева. У «.6110} кући су се окупљали напредни омладинци, ту се добијала и веза из града за одред. Често је, одлазећи из града, у својој торби имала не безазлене девојачке предмете, већ убојне бомбе или револвере сакупљане за одред преко омладинске организације. Није доживела дане слободе, није видела ни прве дане слободног Ужица, пала је исувише рано, у првим окршајима са окупатором и његовим слугама, у селу Злакуси 18. августа 1941, године. Непријатељске каме и цокуле докрајчиле су живот ове тихе али храбре плавокосе девојке.

Делатност Олге Ђуровић била је толика да су њу регистровали чак и врло поверљиви немачки извештаји. У извештају Одељења за везе бр. 2067/7. 41.Ц.Ш.Ц о стању у Округу ужичком, поред осталог стоји,... *„Сви именовани пропагирају комунизам међу сељацима у наведеним селима. Преко комунисткиње Олге Ђуровић, учитељице из Татинца, одржавају сталну везу са градом Ужицем. Ова учитељица доноси сваког дана предвече намирнице из Ужица у Татинац. Њеним хапшењем догило би се до драгоценог материјала о комунистичком покрету* . . Била је отишла са инструктором ПК КПЈ за Србију, другом Миланом Мијалковићем, да га повеже са Ужичком четом, која је логоровала на дрежничкој Градини. Пала је извршавајући поверени задатак.

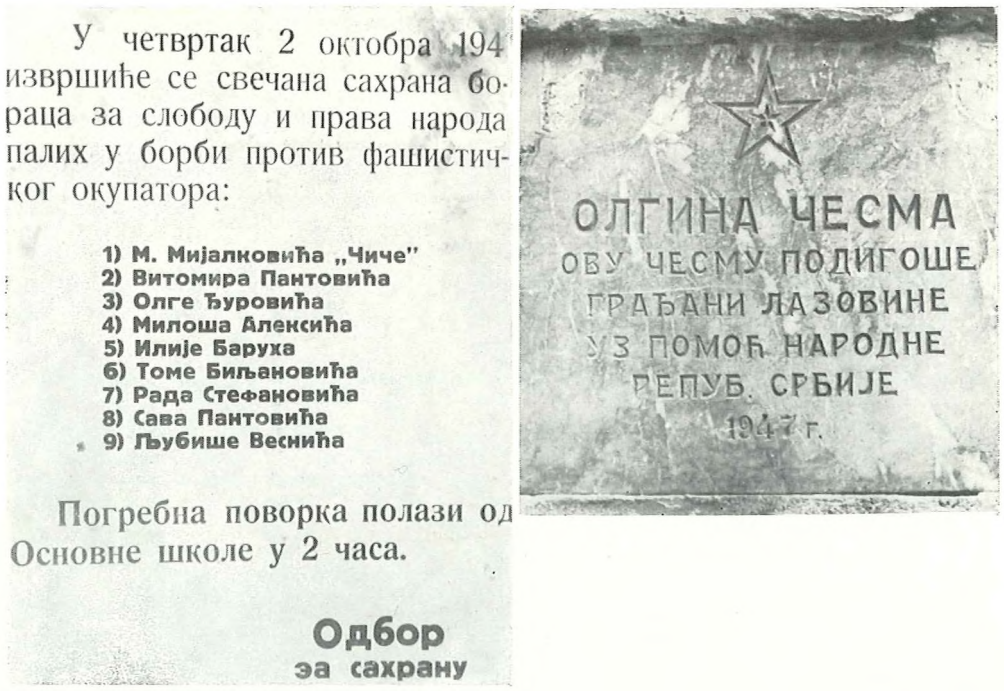

ПОГРЕБНА ПОВОРКА СА САХРАНЕ ПОГИНУЛИХ НА ДРЕЖНИЧКОЈ ГРАДИНИ

КОВЧЕЗИ ДЕВЕТ ПОГИНУЛИХ БОРАЦА НА ДРЕЖНИЧКОЈ ГРАДИНИ

ца у селу Крушчици (коју су због њеног рада четници малтретирали; завршила је трагично ноћу између 18. и 19. августа 1941. године, а њена смрт остала је нерасветљена), затим Љубинка Ђорђевић, медицинска сестра, руководилац санитетског курса у Радобуђи и прва болничарка Ужичког партизанског одреда (погинула 1943), Стојисава Савовић из Радобуђе, Драгиња Симовић из Гривске, Војинка Пајић, Милка и Милева Глишић и Љубица Радојичић из Ариља и још много жена које су предано радиле за партизане.

У срезу пожешком, до стварања слободне територије а и касније, истицале су се активним и организованим радом чланови КПЈ Ема Остојић (заклали је четници 1944), Ружа Караклајић (умрла од тифуса у V непријатељској офанзиви), Славка Ивановић (четници је убили 1942), Стојана Мићић, члан годовичке партијске организације (четници је заклали 1942), Милена Спасојевић, члан Среског комитета СКОЈ-а, сестре Станимирка и Милка Срдановић, Перса Радовановић, члан КПЈ, Милица Николић, Зора Цвијовић, Косана Станић, Новка Мићић, Милева Никитовић (четници је заклали 1942) и Љубица Станић. У августу 1941. године укључила се у рад на овом терену предратни члан КПЈ Јелисавета-Бешка-Бембаса из Београда. Најпре је радила у техници, у селу Годовику, а затим у ослобођеној Пожеги, у Команди места (подлегла је ранама 1942).

У моравичком срезу у припремама за устанак радом је био обухваћен веома велики број жена и омладинки. У то време, а и у предратном периоду, радом са омладином и женама руководила је Милка Петровић, 1941. члан СК КПЈ. Међу активистима су биле: Нада Луковић, учитељица, члан КПЈ од 1941, Драгица Парезановић (септембра 1943. године заклали је четници), Олга Величковић (погинула 1942), Нада Поповић (стрељана 1942), Мила Алексић (погинула 1942), Перса Рајовић (погинула 1943), Даница Трипковић, члан КПЈ од 1941. године, Љуба Зарић, Драгиња Нешовановић, члан КПЈ од 1941. године, Марија Јелић, Милка Перишић, Олга Зечевић, Олга Рабреновић, Јела Стојић, Ката Цукавац и друге; у Брезови омладинка Наталија Стамболић, у Остатији Рада Нешковић, учитељица. Поред омладинки НОП су помагале и жене Ивањице и околних села. Олга Јеремић је веома много радила на пропагирању устанка; у кући Спасене Стојановић често

су одржавани илегални састанци, а ту је био смештен и магацин оружја и одеће, у НОР је изгубила сина јединца. Активисти НОП-а биле су и Коса Пацић (стрељана 1941), Милева Петровић, чија је кућа још пре рата била сигурно упориште Партије; преко ње је одржавана стална веза Партије са интернираним политичким осуђеницима логора у Међуречју. На томе су радиле њена мајка Борика Поповић, затим, Софија Поповић, Зора Чекеревац, Бојана Драгутиновић, Анка Поповић, Лала Борисављевић и још многе жене и омладинке, до тада незаинтересоване, прихватиле су искрено и савесно извршавале сваки задатак.

У црногорском срезу су, непосредно пред устанак, организовале активност међу женама учитељице Милева Косовац, Јелена Субић-Гмизовић (обе су четници убили 1941) и Јелена Благојевић-Петровић. Омладинским васпитним групама тада су биле обухваћене Олга и Даница Грбић (Олга је погинула 1944), Перка Петровић, Јела Милић и још много жена и омладинки. Својом активношћу у рачанском срезу истицале су се: Рада Николић, Петра Јањушевић, Јелена Фрајденфелд-Тадић, члан КПЈ од 1941 (све три су стрељане на Бањици), Милица Топаловић, Милка Јелисавчић, Божана Петковић, ЈБубица Пенезић, Мира Медић, 1941. члан среског партијског руководства (почетком 1942. године заробљена, марта је пребачена у ужички затвор одакле је побегла, убрзо се пребацила у сремске партизане), Даница Докмановић, Мара Пачански, Вера Поповић, Ружа Стаменић-Јовановић, Мара Стаменић-Ковачевић, члан КПЈ од 1941. године, Мара Ђукић-Јелисавчић, Зорица Тришић-Целетовић и Зора Милановић.

После неуспелог а детаљно планираног хапшења чланова КПЈ, 22. јуна 1941. године, полиција је ухапсила известан број сарадника и симпатизера, међу њима, професоре Станију Драговић и Благу Гошовић, учитељице Росу Цицварић и Анку Ковачевић, Милену Симић-Совровић и омладинке Алексију Савић, Веру Јовановић, Веру Матић (погинула 1941) и Виту Гутман (погинула 1943). Тада су ухапшена и три члана КПЈ, међу њима Цвета Дабић. О хапшењу ових комуниста Среско начелство у Ужицу, под бројем 1775-41 од 16. VI 1941. године послало је у Београд извештај:

„По избијању сукоба између Немачке и СССР-а немачке власти наредиле су хапшење истакнутих комуниста. Ухапшена три лица, док су остала — 17 на

НАРОДНИ ХЕРОЈ

НАДА МАТИЋ рођена је 1924. године у Бајиној Башти. Отац јој је био полицијски писар. Још као ученица Учитељске школе пришла је напредном покрету. У 17-тој години постала је члан СКОЈ-а. Била је једна од најистакнутијих активиста у својој школи. Неуморно је радила на организовашу омладинских васпитних група. Почетком 1941. године примљена је у чланство КПЈ, а нешто доцније постала је члан Окружног комитета СКОЈ-а. На тој је дужности остала све до одласка партизанских јединица из Србије, крајем новембра 1941. године. У ослобођеном Ужицу била је руководилац прве омладинске радне бригаде.

Приликом формирања Друге пролетерске бригаде постала је скојевски руководилац чете, а нешто касније батаљона. Крајем 1943. године била је заменик политичког комесара 3. чете 4. батаљона и заменик комесара болнице. Храброшћу и пожртвовањем служила је за пример у батаљону и бригади. Рањавана је три пута

При прелазу НОВ у Србију, почетком априла 1944. године, у једној борби са Бугарима, тешко је рањена у оба кука и стомак. Другови из њене бригаде су је два месеца носили од Рудног до близу Ваљева, од Ваљева преко Шаргана и Санџака до Мојковца, где је маја 1944. године подлегла ранама. Тако дуг и напоран пут превалила је на носилима без иједног јаука. Проглашена је за народног хероја 6. јула 1953. године.

Учитељска школа у Ужицу носи њено име.

Њена сестра Вера. студенткиња медицине, борап Ужичког партизанског одреда погинула је децембра 1941. године у борби на Сјеници, а 13-тогодишњи брат Бошко борио се у редовима II пролетерске бригаде. Отац јој је стрељан у Матхаузену. Није доживела да сазна да је њен тата, који се противио њиховом одласку у партизане, пркосио Немцима када су га спроводили у логор, поносећи се што су његова деца у тим тешким данима пронашла прави пут.

СПРОВОБЕЊЕ ЗАРОБЉЕНИХ НЕМАЦА 1941. ГОДИНЕ У УЖИЦУ

МИЛЕВА ЂУРЂИЋ је рођена 25. XII 1915. у Вирку код Жабљака. Године 1937. њени родитељи су се из Пљеваља преселили у Ужице. Милева се укључила у Пљевљима у напредни раднички покрет, а доласком у Ужице наставила је рад. Кућа њених родитеља била је сигурно партијско упориште, ту су одржавани партијски и скојевски састанци, скривани партијски материјали и сл. Она и њена браћа имали су у раду велику подршку у својој мајци Томки. Члан КПЈ постала је 15. V 1941. године, у другој половини исте године изабрана је за члана Окружног комитета КПЈ за ужички округ. Крајем новембра 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Санџак, из села Радоиње је враћена на позадински партијски рад у Ужицу. У повратку, у борби са четницима, у селу Стапарама 13. XII 1941. године је рањена и заробљена. Четници су је одвели у свој штаб у село Биоску, затим у Ужице где је од преког суда била осуђена на смрт. Отерана је 26. XII 1941. године у логор на Бањици, где је остала до новембра 1942. године. Тада је пуштена и спроведена у Ужице. Успела је да из Ужица побегне у Београд и настави рад. Године 1944. је отишла у Кукавички партизански одред, затим у XIII српску бригаду, у којој је била комесар пратеће чете. У децембру 1945. године послата је на рад у Ужице, била је члан СК КПЈ, затим организациони секретар СК КПЈ за ужички срез. Носилац је Споменице 1941. године и више ратних одликовања.

●

ОЛГА БОГИЋЕВИЋ-ЖИВКОВИЋ, ученица гимназије, рођена је 9. III 1922. године у Ариљу. У напредни омладински покрет се укључила у гимназији у Ужицу. Члан СКОЈ-а је постала 1939. године, члан КПЈ 1941. године, у јесен исте године је изабрана за члана СК КПЈ за ариљски срез. Олга је у припремама за устанак била један од организатора рада међу женама ужичког краја. Крајем
1941. године је прешла са партизанским јединицама у Санџак и Босну. Била је референт санитета I батаљона II пролетерске бригаде и скојевски руководилац свога батаљона, затим комесар бригадне, дивизијске и корпусне болнице. Почетком 1944. године постала је члан Окружног комитета КПЈ за ужички округ, а почетком 1945. секретар Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941., Ордена за храброст, Ордена заслуга за народ II реда, Ордена братства-јединства II реда, Ордена рада II реда, Ордена Републике са сребрним венцем, Ордена заслуге за народ са златним венцем.

МИЛКА ПЕТРОВИЋ је рођена 1920. године у Ивањици. У напредни омладински покрет се укључила у Ивањици. Члан КПЈ је постала 1940. године. Године 1941. била је секретар партијске организације у Ивањици, јуна 1941. године постала је члан Среског комитета КПЈ за моравички срез. Учествовала је у припреми устанка у овом крају и била организатор рада међу женама и омладином. Крајем новембра 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Санџак и Босну. Приликом формирања
II пролетерске бригаде постала је борац ове бригаде. Милка је била комесар и партијски руководилац III чете, I батаљона и члан партијског бироа у свом батаљону. У II пролетерској бригади је остала до пролећа 1944. године када је повучена на политички рад. Крајем 1944. године је изабрана за секретара Среског комитета КПЈ за Чачак. Носилац је Споменице 1941, два ордена за храброст, два ордена заслуге за народ и Ордена братства и јединства.

број — успела да се уклоне из Ужица непознато где. Наређено је трагање за овим лицима"[1]).

Све жене су убрзо пуштене, сем Цвете Дабић, која је пуштена нешто касније. Одлуком Министарства просвете и вера пов. бр. 109 од 8. јула 1941. године[2]) отпуштене су из службе као комунисти професори гимназије: Блага Гошовић, Станија Драговић и Олга Прокић; а 1941. године одлуком I пов. бр. 227/53[3]) отпуштена је Даница Павловић, учитељица течаја за домаћинство у Чајетини. Исте године према наређењу Министарства просвете пов. бр. 323 од 22. 12. 1941. године предложене су од Наставничког савета актом пов. бр, 138[4]) за искључење из школе ученице Учитељске школе: Бранислава Бакочевић, Ленка Николић, Војислава Петронијевић, Милена Стефановић, Милена Бошњаковић, Вера Јанковић, Надежда Вуковић, Надежда Матић, Душанка Целебџић, Надежда Ћендић, Олга Протић и ученице гимназије: Даница Милосављевић, Милена Нешовић, Милица и Драга Цвијовић и Ружица Глушчевић, све три из Пожеге.

Хапшења комуниста и симпатизера и потрага за њима вршена су и у другим местима. У Ужичкој Пожеги Немци и домаћи издајници, пошто нису успели путем рација 22. јуна 1941. године да похапсе комунисте, организаторе устанка, похапсили су њихову родбину и симпатизере.

Августа 1941. године немачка казнена експедиција, потпомогнута албанским фашистима, палећи куће у околини Ивањице, убила је у селу Шуме старицу Јелку Богдановић.

И у овој ситуацији када су Немци и њихове слуге вршили хапшења, премлаћивања и убијања, жене и омладинке овог краја, наставиле су да пружају свестрану помоћ борцима Ужичког партизанског одреда и илегалним партијским радницима. А када је после многих успешних борби партизанских одреда створена слободна територија у западној Србији — Ужичка Република — учешће жена у НОП-у је постало још масовније, њихова активност дала је и значајније резултате.

Неколико дана после ослобођења Ужица, руководство оружаног устан-

[1]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

***) Д.А. СРС — К. Комисија за ратне злочине — Министарство просвете и вера.**

[3]) Д.А. СРС — К. Комисија за ратне злочине — Министарство просвете и вера.

0 Д.А. СРС — К. Комисија за ратне злочине — Министарство просвете и вера.

ка обратило се 1. октобра 1941. године прогласом народу, у коме, поред >осталог, стоји:

„Помозите свим силама даљу борбу против окупатора. Одазовите се опгитој мобилизацији коју спроводи ваш народноослободилачки одбор. Прикупљајте оружје, одело и храну за свој народноослободилачки одред. Прегнимо сви на посао да обновимо производњу, да оживимо умртвљену привреду. Сваки човек, свака жена, свако дете може својим услугама да помогне народноослободилачкој борби .. ,"[1])

Грађанство се масовно одазвало овом позиву. У документарном материјалу из овог периода, нарочито у „Борби" и ужичком листу ,,Вести", забележено је велико интересовање и подршка народа овога краја народноослободилачкој борби. Чланак из „Вести" бр. 14, од 16. 10. 1941. године показује високу патриотску свест радника и радница Ткачке радионице.

14-ог о8. *мес. одржан је састанак свгех радника и радниц,а запослених у ткачкој радионга^и²). Циљ састанка био је избор нових повереника уместо оних који су, мобилисани, отигили да се са пушком у руцгг боре за слободу свога народа. На састанку, сви су радници, својом високом патриотском свешћу, показали своје пуно разумевање положаја у коме се налазимо као и пута који нас једино може довести до победе над мрским непријатељем: пута свестране помоћи нагие борбе и спремности на највеће жртве ради коначног нашег ослобођења.*

На састанку, радници су на првом месту изразили све своје симпатије за мобгеслисане другове. Затим је донета одлука да се уведе непрекидно осам--сатно време како би се искористило што вгпие времена на рад у позадини. Другарии,е којих има највигие у том предузећу, обавезале су се да у слободним часовима плету чарапе и џемпере за своје другове партизане. Сем тога на предлог једног радника једнодугино је решено да *сви радници и раднице предаду народноослободилачком фонду читаву једнодневну надницу.*

Оваквим својим држањем, радници ткачке радионице треба да послуже свима за пример".

Радници и раднице других фабрика, грађанство Ужица и села су неуморно радили да би што више допринели да се њихов удео у борби изједначи са оним напором који су

[1]) Зборник ВИИ, 1—2, стр. 145—147. — Одломак из прогласа штаба Ужичког народноослободилачког партизанског одреда.

[E]) *У* партијском руководству ткачке радионице биле су Цвета Дабић и Живка Вулетић.

ОЈ1ГА ГРБИЋ, ученица V разреда гимназије, рођена 1925. године у Косјерићу, припадала је напредној средњошколској омладини. Године 1941. је била члан васпитне омладинске групе у Косјерићу и једна од најактивнијих омладинки. У октобру 1941. године четници су је ухватили, одвели на Равну Гору, после осмодневног мучења су је пустили као малолетну. По доласку је ступила у

МИЛЕНА СПАСОЈЕВИЋ, ученица учитељске школе из Здравчића (Пожега Ужичка), рођена је 1924. године. Члан СКОЈ-а је постала пре рата. По окупацији Југославије је радила у Ужицу, затим је по одлуци Партије, отишла 1941. године у ослобођену Пожегу где је била члан Среског комитета СКОЈ-а. Крајем новембра 1941. године пошла је са партизанским јединицама у Санџак. Четници су је заробили 12. I 1942. године и истог дана после свирепог мучења стрељали у селу Лопижама код Сјенице. Храбро се држала, баш онако како доликује лику доброг комунисте и омладинског руководиоца.

„Иде војска са Вијеле Главе
И оставља трагове крваве,
Црвен крвца бјелим сњегом л'јева
А митраљез смртну пјесму пјева.

Ја умирем, т'јело ми се хлади,
Сахран'те ме, о другови млади.
Моје мртво т'јело сахраните,
Не клоните, борбу наставите,
Партизанско име прославите.

На Косици крај Бована села
гасну чарне очи испод чела
док јој крвца јоги из ране л'јева
док митраљез смртну пјесму пјева
— умрла је Олга Грбићева."[1])

[1]) Ову песму написао је Јаков Томић, сељак из Штрбаца (Прибој)

Црногорску чету УПО. Крајем новембра 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Санџак и Босну. Била је неустрашив борац, бомбаш, па и пушкомитраљезац III чете, III батаљона, II пролетерске бригаде и омиљен руководилац батаљонског комитета СКОЈ-а. Рањавана је више пута. Погинула је 22. 3. 1944. године у Штрпцима, у борби са Немцима и четницима.

ПАРТИЗАНСКЕ МАЈКЕ И ЖЕНЕ[1])

„Субота. Пазарни дан у Ужицу. Ведар и сунчан дан. На пијаи,ама врви као у кошници. Свуда стиска, гурање, цакање, вика и бука. Откако су храбре народноослободилачке партизанс.ке чете очистиле ужички крај од окупатора у ослобођеном Ужицу осећа се и види слобода на сваком кораку. Заплашени сељак који раније није смео да сиђе у град, бојећи се непријатељских и петоколонашких метака и вешала, све чешће долази и све више земљорадничких производа доноси.

Ходајући по пијаци и нехотице застадох кад чух речи једне сељанке: „Да, госпоја, да наши не потерагие Немца, не би ти имала јабука ни за 50 а камо ли за 5 динара!...“ Пред *том истином саме од себе надовезаше се мисли: шта ли ове погрбљене, измучене и запостављене мајке, жене и сестре, сеоске женс које прве устају, а последње лежу, које од јутарњег праскозорја, када први петли запевају па до касне ноћи када нема тигиина и мир прекрију све село, марљиво и нечујно раде по пољу и кући, шта те вредне жене мисле о данашњој борби и данашњим борцима за слободу...*

Понесена тим мислима, застадох пред једном средовечном женом и запитах је: да ли је кога сина отпремила у војску. Она ме погледа оштро и готово увређена, љутитим ч мушким гласом одговори: „Једна бих ја мајка била када сина зо *војску не бих имала. Отишао је и није ми га жао. Мушко је и треба да се бори“.*

До ње седи једна погрбљена више старица него „жена у најбољим годинама". Пред њом котарица напуњена зрелим и црвеним патлиџанима, а она некако замишљено и тужно гледа преда се. Помислих да је тужна што је некога отпратила у војску; и заиста, када сам је упитала: да *ли је кога на фронт послала, одговорила ми је: „Послала сам и отпратила не једног, већ три сина. Не плашим се што ће да терају непријатеља, али се плашим да не погину* с *леђа од издајничке руке“!*

Близу ње застајем опет пред једном старицом. Измучени, наборани, бледи и суморни старачки лик наговештава пре смрт но живот. Пред њом стоји де - сетогодишњи дечак, пред њим корпе пуне ораха. Питам старицу гласно: „Јеси ли, мајко, послала сина у војску“? Слабим, испрекиданим, једва чујним гласом одговори: „Нисам га ја послала, него је он сам отишао. Јединац је, није морао да иде. *Ово му* је *син“. „Па зар жалиш, мајко, гито ти је син пошао да брани отаџбину и народ свој!?“ „А, како да ми буде жао! Преча је земља од мајке и живота. Нека се он* само бори, а *син ће га у послу заменити“. При овим речима мали чедиг* десетогодигиьи сељачић порумени, поносно подиже главу и са сјајем и жаром у очима рече: „Нека мој бабо ратује, ја ћу га у свему заменити, а* ако *и погине, ја ћу опет да га заменим!“*

Задивљена тим речима приступам повећој групи жена и питам их да ли тугују и плачу или су поносне гито су им људи и браћа у војсци и у борби за слободу и спас народа. И све оне, све су из истог села, не жале ни мужеве ни браћу што су погили да потпуно истерају мрског непријатеља, али се плагие неслоге међу браћом Србима. Једна вели: „Вигие се плашим душманина Србина, но душманина Немца... “ Друга вели да је послала четири сина, три су пошла „у партизане, а један у четнике“. „Нека ниједнима није криво“, рече кроз смех. „Само нека буду сложни, па ће све добро бити“, веле све скоро у један глас. Једна млада, по неспретном мерењу видим д.г је неискусна и наслућујем да то, можда, први пут тргује. Питам је где јој је муж да је замени. А она оштро одговори: „Отишао у партизане. Треба сви да пођу и да бране и чисте земљу од *непријатеља. Ми, жене, навикле смо на посао. Лако ћемо децу отхранити само нека нам донесу слободу“.*

Једна старица, уобразивгии да јој се примиче крај живота, дошла пешке чак из села Карана и хоће да поново или „последњи пут“ како она рече, види и загрли своје синове и унуке и да *им поручи последњи аманет: „Сложите се, децо моја, и ослободите земљу српску“! И све те поштене мајке, жене, сестре и кћери сељака — хранитеља наших жеље једно исто: Слободу земље, слободу народа и слогу међу синовима српским. И јоги бих дуго с њима разговарала, али је сунце високо одмакло на хоризонту, свет се почео да разилази, а групе снагиа упутиле се према згради где су смештени нови војници, нови народни борци који ће храбро и неустрагиво истурити своја гиирока, опаљена и поцрнела сељачка прса пред највећим непријатељем сељачког народа и непријатеља свих поробљених и непоробљених слободних народа пред — мрским фашизмом.*

[1]) „Вести“, бр. 14, 16. X 1941.

ГРАЂАНИ УЖИЦА ПРИЛАЖУ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ ФОНДУ[1])

„Док наши храбри борци потискују мрве и гоне гнусног окупатора, Народноослободилачки одбор у Ужицу[2]), овај нови орган власти, слободно изабран, настоји свим силама да уз помоћ родољубивих честитих људи обезбеди позадину и потпомогне борбу јуначких партизана. Да би се дошло до материјалних средстава, Одбор је основао народноослободилачки фонд и пре неколико дана отпочео у згради општине упис прилога. Тиме је пружена могућност сваком грађаниу да и он допринесе свој удео Народноослободилачкој борби и да се не постиди пред пожртвованим борцима који на фронту дају своје тело и своје *животе у борби за слободу.*

Ужичани се одазивају апелу свога Одбора и за неколико дана уписано је 125.000 динара прилога у новцу. Радници, људи најтањи у џепу, занатлије, људи средњег имовног стања показују нарочито разумевање. На пример: један мали занатлија дао је 50.000 динара, један мали трговац у новцу и роби око 7.000. диниара. Они дају прилоге и топло поздрављају борце: „Ако дајемо за фонд — дајемо за фронт“. Фонд прима прилоге и у намирницама, оделу, обући, вегиу итд. Већ смо видели неколико родољубивих жена које доносе скромне замотуљке: „За наше храбре партизане“ — говоре оне и пружају пакетиће са чарапама и топлим рубљем.

Требало би нам близу милион динара месечно — кажу нам у Одбору — јер имамо 3.500 душа незбринутих, а и наши борци на првом месту не смеју бити гладни и неодевени. А све то зависи од нас, грађана слободног Ужица, од наше свести и патриотизма. Сви треба да смо прожети лозинком: „Све за народноослободилачки фонд — све за фронт“.

„Данас кад се бије битка с највећим непријатељем слободе, немачким фашизмом, у тој борби не сме бити пасивних посматрача. Морамо сви у њој активно да учествујемо, јер је она *наша заједничка ствар. Наши се партизани херојски боре под врло тешким условима.*

<) „Борба", бр. 3, од 23. X 1941.

[1]) Члан првог НОО у Ужицу била је и Цвета Дабић.

Многи су од њих слабо обучени и одевени, а уз то би им и храну требало побољшати с обзиром на хладноћу која наступа. Та чињеница поставља оштро пред све нас питање: шта смо учинили за фронт и колике су наше могућности у том правцу које још нисмо остварили.

На позив народноослободилачког одбора да се приступи прикупљању добровољних прилога одазвао се знатан део грађанства. Нарочито су радници показали високу свест у помоћи фронту. Око 150 радник-ца текстилне радионице приложило је једнодневну надниг^у за фронт, а раднице из те радионице узеле су још и да плету чарапе и џемпере за партизане. Високу класну и националну свест показали су занатски радници који раде у партизанској радионици, одричу се плате и раде под истим условима као и наши другови на фронту".

Нарочито је омладина с великим ентузијазмом учествовала у свим акцијама, а посебно у пружању помоћи да се уредно и на време обави прикупљање летине и јесења сетва, затим, у брању воћа и поврћа. У омладинској радној бригади радило је много омладинки. Само на сабирању летине у селу Добруну бригада је остала 12 дана, од 5. до 17. октобра 1941. године.

Крајем октобра организована је недеља „Све за фронт" („Борба", 5, 28. 10. 1941), у којој су мобилисани сви радници, сопственици радњи и радионица, грађани и сељаци да својим уделом пруже помоћ борцима-партизанима:

Ужице, 28. октобра

„Од данас почиње недеља ■— Све за фронт. То је недеља мобилисања свих досад неискоришћених *снага, недеља кад се све те снаге стављају у службу фронту.* Од *данас у Ужицу сви обућари (шустери и опанчари), сви кројачи, били они сопственици радње или радници, сматрају се мобилисани. По упутствима Народноослободидилачког одбора, они ће се јавити у војне радионице где ће им се одредити посао. Али, поред мобилизације борачких и радних снага коју спроводе Штаб са Народноослободилачким одбором, ова недеља треба да се покаже шта све може учинити једнодушан народ за своје борг^е — за фронт. Грађани, похитајте с прилозима! Народноослободилачки одбори треба да покажу максимум у прикупљању. Сељаци, преко својих одбора, треба да прилажу млеко, сир, кајмак, намирнице, вуну, чарапе и остало, као што већ раде свесни родољуби* мз *Мачката, Трипкове и Буара. Будите при том свесни да дајете за своју војску, за своје рањенике, да се одужујете фронту, да минималним жртвама искупљујете слободу. Покажимо да* данас *није у питању имовина, удобан живот и срећа појединаца! Када извојујемо сло-*

1—1 1942

ЦЕНТРАЛНОМ КОМИТЕТУ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ СЛОВЕНИЈЕ[1])

Драги другови,

Разлог прекидања везе с вама била је *немачка офанзива на ослобођено подручје Србије, о којој сте без сумње чули. Пошто је та офанзива важна и чгоучна и за вас, јављамо вам најпре неколико детаља о њој. Напад Драже Михаиловића на партизане (борбе су вођене од 1 новембра до око 25-ог, када је Дража капитулирао) омогућио је Немцима да припреме широку офанзиву против партизана. Најпре су, помоћу својих агената, успели да подметну паклену машину у нашу фабрику оружја и муниције у Ужицу, при чему је било убијено преко 100 радника, жена и деце (и ми смо једва умакли). Додуше, није им успело да униште фабрику, али је експлозија задржала продукцију баш толико колико је Немцима било потребно. Немци су напали у пет колона са разних страна, и то са 4 дивизије и недићевцима. Партизани су давали силовит отпор, и Немци су имали огромне губитке у људству и материјалу. Али партизани, који су били страховито измучени једномесечним сталним борбама са бандама Драже Михаиловића, нису могли да се одупиру великој надмоћности Немаца. Немци су уступали са мноштвом тенкова, потпомогнути ескадрилама авиона који су непрекидно бомбардовали и митраљирали наше положаје. Зато смо евакуисали Ужице, Чачак, Љубовију, Чајетину и још нека друга мања иеста. Губитак те територије не претставља ни у војном ни у политичком погледу неки нарочити губитак за нас, осим колико смо изгубили у материјалном погледу. Наше трупе су остале недирнуте, скоро без икаквих губитака, једино што су отступиле од главних саобраћајних путева, тамо се реорганизовале и припремиле за нове борбе. И Врховни гитаб се — упркос томе* да *је био стално у првим борбеним линијама — повукао без губитака, иако Недић и Немци измишљају у том погледу све могуће лажи. Ова немачка офанзива поново је доказала да је у партизанском начину вођења борбе главно: чувати у првом реду своју живу силу, а не територију, и што је највише могућно уништавати непријатељску живу силу. Захваљујући таквој политици, српски партизани су се налазили у одбрани и повлачењу укупно свега добре три недеље, а после су поново прешли у напад. У међувремену је Недић мобилисао — на силу, наравно — масе српских сељака са пређагање ослобођене територије. Када су партизани почели нападати недићевце, ови су. почели да прелазе у масама на страну партизана —• несумњиво у првом реду због успеха Црвене армије на Источном фронту и пређашњег деловања наше Партије на ослобођеном терену — и потисли су остатак недићеваца, четника свих боја и Немаца у Ужице и Чачак, који су поново опкољени и поново се налазе пред падом. У тим борбама нагии су задали непријатељу велике губитке и запленили много оружја, између сталог и топове.*

[1]) 36. ВИИ, 11/2, стр 149—151. — Из писма Централног комитета КПЈ од 1. јануара 1942. године Централном комитету КП Словеније о исходу непријатељске офанзиве и повлачењу наших снага из Ужица.

Ј1ЕНКА НИКОЛИЋ, ученица учитељске школе из Титовог Ужица, предратни члан СКОЈ-а, члан КПЈ од 1941. године, била је једна од најактивнијих омладинки у Ужицу. Крајем новембра 1941. године као борац УПО пошла је у Санџак. Погинула је децембра исте године у Аљиновићима код Сјенице.

Ниска раста, крхка девојчица пре је деловала као дете, а у учитељској школи је била међу најактивнијим скојевцима. У њеном скромном стану су се окупљали скојевци из гимназије као и њени учитељци на васпитне састанке и сви они заједно са њом првих устаничких дана били су у партизанима. Одмах по ослобођењу Ужица укључује се на санитетски курс где је дању учила а ноћу дежурала и бдила над првим рањеним партизанима. Међу првима је отишла у I ужичку чету, где је заједно са својим друговима учествовала у свим акцијама на стварању и одбрани Ужичке Републике. Крајем 1941. године са главнином партизанских снага повукла се према Санџаку где је у борби против четника погинула у Аљиновићима.

ГЈУШКАРСКА ШКОЛА У КОЈОЈ ЈЕ 1941. БИЛА СМЕШТЕНА КРОЈАЧКА РАДИОНИЦА У ОСЛОБОБЕНОМ УЖИЦУ

РАДМИЈ1А НИКОЛИЋ, радница, рођена је 28. III 1922. године у Бајиној Башти. Остала је рано без оца, те је као девојчица била принуђена да ради по туђим кућама. Врло млада приступила је напредном покрету. По окупацији земље активно се укључила у рад за НОП — прикупљала је помоћ за борце у храни, одећи, санитетском материјалу и сл. У ослобођеној Бајиној Башти била је руководилац женске кројачке радионице. По одласку партизанских јединица у Босну ухапшена је и са још 20 омладинаца одведена у Титово Ужице, двадесетчетвртог јануара 1942. осуђена је у Ужицу са још 17 омладинаца на смрт, марта је спроведена у логор на Бањици, где је стрељана августа 1942. године. На растанку са својим другарицама једва је успела да своју недовршену марамицу уручи другарици Мири Јовановић која ће је као последњи поздрав предати Радиној мајци. На марамици су извезена имена и дани стрељања Бајнобаштанаца, Радиних другарица и другова. Остао је неизвезен само један датум, последњи дан њенога живота, датум Радиног стрељања. Брат јој је умро као интернирац у Норвешкој, а сестра од последица мучења.

боду, моћи ћемо стварати имовину, богатство и лепши живот за све нас.

Истински пример за углед су радници -добровољци из партизанских радиони-и,а

Радништво по партизанским радионицама, у којима се ради обућа и одећа за наше борце, настоји да испуни крилатицу најсвеснијих родољуба, у исто време најдражу крилатицу целокупног радништва: „Све за фронт". Тако су обућарски радници на својој конференцији донели одлуку, да сами настоје да се повећа број радника у њиховој радионин,и, да сами организују рационализацију посла, и на тај начин повећају капацитет производње. Кројачка радионица има довољан број *радника и већ се ужурбано од материјала који је стављен на расположење, израђују војничке блузе и чакшире. Образована је и радионица кожних капута и кожуха и већ се исти израђују за борце на фронту".*

О расположењу жена да се укључе у све видове помоћи НОП говори чланак из „Борба" бр. 4, од 25. X 1941. године.

„На конференцију и договор су догиле *у великом броју жене свих друштвених слојева, па је темељ за јединство жена у ослободилачкој борби постављен. На договор су дошле и старе и младе, али овога пута број младих није превазишао* број *њихових мајки. Сећајући се окупаторових недела још из прогилог рата, грозећи се њихових недела за неколико месеци ове окупације, и оне најстарије притекле су у помоћ.*

Активност жена у ово време била је усмерена ка делатностима и задацима народноослободилачких одбора, који су били веома сложени и разноврсни. Свесрдно су прихватиле позив „Све за фронт — све за победу", који је представљао неразлучно јединство фронта и позадине.

Свестраном помоћи војсци у храни, одећи, санитетском материјалу, учешћем у народноослободилачкој власти и њеном учвршћењу, збрињавању избеглица, деце, одржавању болница и дечјих домова, радом у информативној и курирској служби, у сеоским стражама, на културно-просветном пољу и др., жене су изразиле спремност да се до краја боре против окупатора и свих домаћих издајника, да бране слободу.

Одмах после ослобођења Ужица, много раније него што је обнародована ова наредба команданта Ужичког одреда Душана Јерковића, о партизанским кројачким радионицама, радници, жене и омладинке, девојчице и старице укључиле су се у разноврсне послове.

„Штаб Ужичког партизанског одреда, наилазећи код грађанства од првих дана на најлепши пример и спремност да нам са своје стране пружи сву могућу помоћ када се од њега затражи, обраћа се српским родољубима са овим позивом:

1. да се сви кројачи и абаџије још данас пријаве у команду места која ће их одредити у којој ће радионици израђивати одећу за партизане Ужичког одреда;

2. да се исто тако пријаве и ставе на расположење за шивење све кројачице и оне патриоткиње које могу пом.ећикројачицама приликом кројења и шивења веша за партизане.

Надам се да ће овај наш апел наићи на најлепше разумевање и одзив да ће и овог пута Срби и Српкиње дати доказ *о својој љубави према партизанима који се боре са највећим пожртвовањем под врло тешким околностима против крвавог окупатора за слободу српског народа".*

КОМАНДАНТ,
Душан Јерковић

И жене су прегле на посао. Организовале су женске кројачке радионице у Ужицу и другим местима. У Ужицу су постојале четири радионице. У централној радионици која је била смештена у згради Буарске основне школе кројен је материјал за остале радионице као и за жене које су радиле у својим кућама. При овој радионици је формирано и одељење за плетење у коме су омладинке слободног Ужица плеле рукавице, џемпере и шалове за партизане. У радионицама је, поред професионалних кројачица, радио и велики број домаћица, које су на тај начин давале свој прилог народноослободилачкој борби. Мада је у радионицама био недовољан број машина, рад је био добро организован, било је посла и за девојчице од 12 и 13 година. Оне су намотавале конац, чистиле просторије, ложиле ватру, доносиле воду. Радило се готово без предаха. Редови жена и омладинки испред радионица, ужурбаност и озбиљност приликом смењивања разних група, жамор, топот шиваћих машина, звуци пркосних и полетних песама привлачили су пажњу пролазника, мамили све више и више придошлица у радионице. Првих дана се шило око 100 пари рубља, а крајем новембра 1000 пари дневно. Од машина се одвајало само за време заједничког обеда или надлетања непријатељских авиона. У вечерњим часовима, после напорног рада, одржаване су радне конференције и политички састанци или мање приредбе. Повремено су се састајале другарице из свих радионица на за-

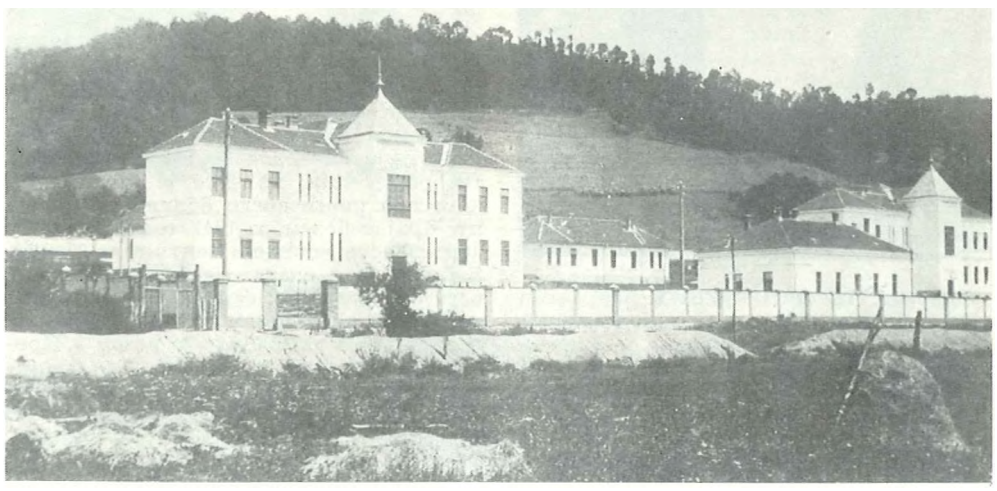

ЦЕНТРААНА БОАНИЦА У УЖИЦУ У КОЈОЈ СУ 1941. ГОДИНЕ БИАИ СМЕШТЕНИ ТЕШКИ РАЊЕНИЦИ

ЗГРАДД ЦРВЕНОГ КРСТА У КОЈОЈ ЈЕ 1941. ГОДИНЕ БИАА СМЕШТЕНА БОАНИЦА. УПРАВНИК ОВЕ БОАНИЦЕ БИАА ЈЕ ДР ФРИДА ГУТМАН

ДОБРИЛА ПЕТРОНИЈЕВИЋ је рођена 1922. године у Титовом Ужицу, гимназију је завршила 1938. године и уписала се на Правни факултет у Београду. Рано је остала без родитеља и преузела бригу о сестрама и браћи. Пошто је породица била недовољно материјално обезбеђена морала је да напусти студијЈе,- Вратила се у Ужице и пред сам рат завршила курс за учитеље. У напредни покрет се укључила у Београду, пре рата је постала члан СКОЈ-а, члан КПЈ 1941. године. По окупацији Југославије добила је задатак да организује санитетске курсеве за омладинке из Ужица. Курсеве је држала у својој башти, ту су одржавани скојевски састанци, састанци читалачких и васпитних група. Ту је било складиште санитетског и другог материјала, који су она и друге другарице износиле из града до одређених пунктова. У ослобођеном Ужицу радила је у болници; једно је време била болничарка у Златиборској чети, из чете је упућена за комесара партизанске болнице у Севојну. Крајем новембра 1941. године када су партизанске јединице напуштале Ужице Добрила је показала велику сналажљивост око евакуације рањеника из Ужица. Са др Левијем и његовом другарицом Маријом пребацила је возом у Кремна последњу групу рањеника из болнице у Севојну. И тек што су их сместили у школу четници су извршили напад и заробили их заједно са рањеницима. Приликом спровођења у Ужице Добрила је у возу попила отров. После два-три дана умрла је у Ужичкој болници а да ни речи признања није изустила. Родбини је дозвољено после неколико дана да покопа њено тело. Тада Добрилина смрт нигде није била убележена. У књиге умрлих уведена је тек после рата. Њена најмлађа сестра петнаестогодишња Деса борац II пролетерске бригаде је погинула септембра 1952. године на Мањачи.

ЗГРАДА У КОЈОЈ ЈЕ БИО ПАРТИЗАНСКИ САНИТЕТСКИ ТЕЧАЈ 1941. У ОСАОБОБЕНОМ УЖИЦУ

једничке политичке састанке. Свака радионица имала је свога руководиоца. Централну радионицу водиле су Грозда Дрчелић и архитекта Десанка Јовановић-Градиштанац, а остале четири — Ангелина Аврамовић, Буда Шегуљев, Стаменка Кустурић и Славка Јоксимовић (четници су је убили 1943). У раду су се нарочито истицале: ЈБубица Јанковић, Мила Ривић, Олга Јелисавчић, Нада и Слава Бојовић, Ружа Дравић и Петра Богдановић и много других жена које су предано радиле.

Сличне или нове акције организују се и у другим местима. У радионици у Бајиној Башти, која је имала око 20 машина, радило је око 50 другарица. Политички руководилац радионице била је Рада Николић, а у руводоству радионице су биле Мара Пачански, Божана Петковић, Цака Вујовић и Гина Баштовановић. При радионици је била организована и група за плетење. Плело се дневно по 15 пари чарапа, рукавица, шалчића. У групи за плетење биле су: Мира Јовановић, Мица Јовановић, Стоја Вуковић и Симка Нинчић. Сваког дана после завршеног рада (радило се од 6 ујутру до 18 поподне) одржаване су политичке конференције, мање приредбе а затим се манифестовало кроз град. Радионица је имала и своје зидне новине, које су уређивале Јелена Фрајденфелд-Тадић, Мира Медић, Петра Јањушевић и Вукица Грбић. При радионици је постојао и хор који је учествовао на многобројним приредбама. Одбор у коме су биле окупљене жене око радионице и група жена које су биле ангажоване у секцијама Среског народноослободилачког одбора, свакодневно су се састајали, договарали о раду и омасовљењу рада са женама.

Како се будио нови живот у овој зачмалој паланци илустрације ради наводимо чланак из „Борбе" бр. 5, од 28. 10. 1941. године:

„Мала паланка на Дрини, Бајина Башта, живела је годинама без радости. Радости бар није било за човека из народа. Осим препечене шљивовице и бескрајне партије санса — ничега. Радости ту није било за оне којима радост највише треба, радости ту није било за омладину која је безнадежно гледала на неизвесну сутрашњицу.

Али сутрашњица више није неизвесна ... Сутрашњица није више невесела... Омладина није више без радости. Омладина је донела слободу и радост овоме граду и целоме крају. Улицама је прострујао нови живот. На лицима мла-

дости, као и на лицу младог човека из народа затреперио је осмех ведрине; ведро те насмејане очи гледају и оно што ће доћи сутра. Кроз некад неме и мирне улице данас се ори песма:

„Падај сило и неправдо,
народ ти је судит' зван,
бјеж'те од нас ноћне тмине
свануо је и наш дан ..

Ту снажну песму донели су храбри партизани који су дошли из планине, који су са песмом донели и слободу граду, а песму ту прихватила је и,ела варош, прихватио је народ, та песма постала је програм борбе, она је унела полет и одушевљење. С песмом пристижу нове групе које се јављају чети да повећају редове младих бораца за слободу, с песмом одлазе новоформиране чете на положај, с песмом се увече дефилује кроз улиц,е. Песму су прихватили и они најмањи, који са дрвеним пушчицама, кад не могу ништа више, желе бар да својом детињом радошћу помогну велику борбу коју води данас -цео *српски народ за своју част, за своју слободу, за бољу, лепшу и светлију будућност. Гледамо свако вече ту четицу веселих малишана, који маргиују у строју са дрвеним пушчицама, са дечгсјим рукописом исписаним транспарентима: „Живела слобода"!, „Смрт издајницима"!, „Живео друг Стаљин"!, „Доле петоколонаши"!... Ти ће бар у пуној мери уживати плодове.*

И заиста читав живот у граду и целоме крају је у знаку борбе за ослобођење. Свако даје и доприноси колико може према својој снази и могућности. Једна изнемогла старица догила је једнога дана да да свој прилог борби. „Ја немам ништа синко", рекла је старица прилажући изгужвану банку. „Ево ову банку дајем за нагиу војску и нека буде срећна"...

А да би се осетгсло колико прегнућа, колико одушевљења уноси омладина у ту борбу, треба само ући у зграду Занатске школе у Бајиној Башти. Некад су младе девојке у тој школи везле јастучиће и гоблене који су требалгс да висе у неком досадном салону. Данас ту младе девојке гицју војничко рубље од простог платна, кувају пекмез за своје другове партизане или исписују пароле на платну. И у тај рад уносе много вигие љубави него што су уносиле у своје везове, поред којег се безнадно сентиментално сањарило. Наше младе другарице нису више сентименталне сањарке. Оне су постали борг^и, јер велики сан младости приближује се своме остварењу. Нови живот је простругао нашим градом. Он ће ускоро простругати у целој земљи, у свим земљама света, живот о коме столећима сања радно човечанство".

Кројачка радионица постојала је и у Ариљу. Руководилац радионице била је стручна учитељица Олга Савић. У радионици су радиле ученице женске занатске школе и жене Ари-

ЈЕЛИСАВЕТА-БЕШКА БЕМБАСА-ЦВЕТИЋ, дипломирани правник из Београда, је рођена 18. XII 1909. године у Сегедину; школовала се у Београду. Предратни је члан КПЈ. Била је на робији од 1933. до 1935. године. Пре рата је била секретар партијске ћелије при Женском покрету која је била формирана за Омладинску секцију Женског покрета и „Жену данас". Августа 1941. године укључила се у рад за НОП на терену пожешког среза. Најпре је радила у техници у селу Годовику, а затим у ослобођеној Пожеги у Команди места. Крајем новембра 1941. године са партизанским јединицама прешла је у Босну. Године 1942. била је члан Политодјела I крајишке бригаде. Рањена је 6. септембра 1942. године на Мањачи и убрзо је умрла.

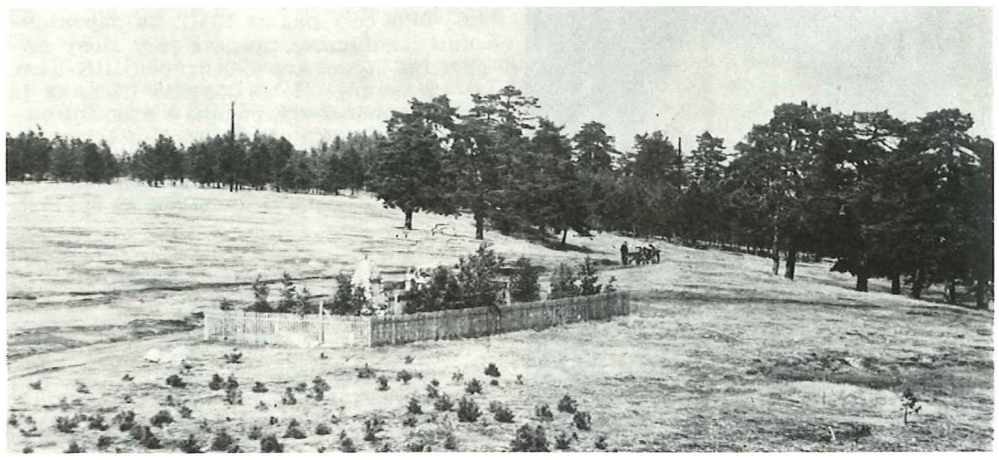

ГРОБОВИ РАЊЕНИКА ПОУБИЈАНИХ КРАЈЕМ НОВЕМБРА 1941. ГОДИНЕ НА ЗААТИБОРУ

ЗГРАДА У КОЈОЈ ЈЕ 1941. ГОДИНЕ БИАА СМЕШТЕНА ПАРТИЗАНСКА БОАННЦА У БАЈИНОЈ БАШТИ

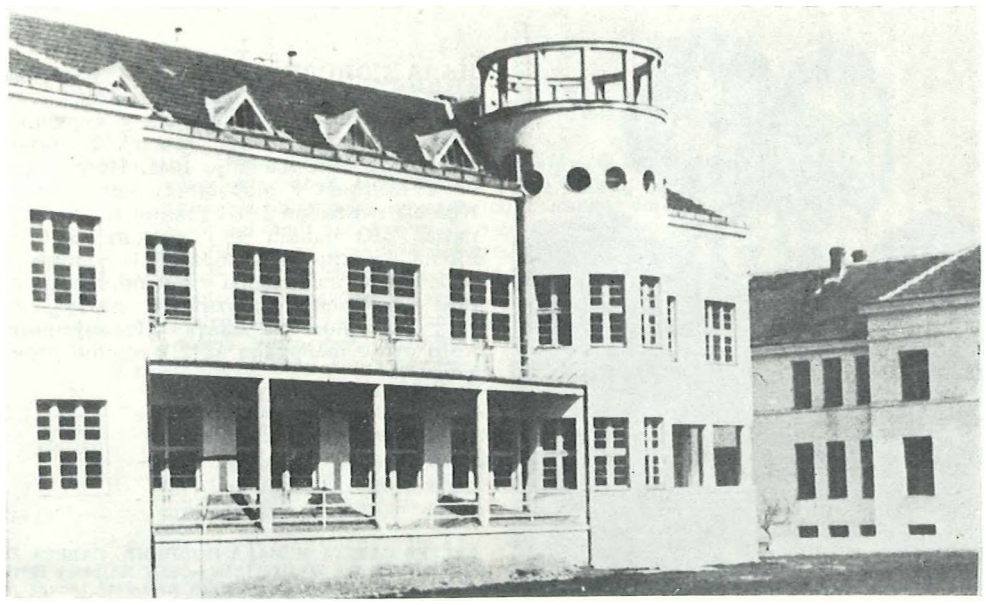

ВЕРА МАТИЋ, студент медицине, још у ужичкој гимназији приступила је омладинском покрету. Као студент медицине наставила је активност у студентској организацији. Устаничком покрету је приступила у првим данима. Била је члан СКОЈ-а. Посећивала је курс за прву помоћ у ослобођеном Ужицу 1941. године, а одмах затим ступила је у једну од ужичких чета, борећи се за проширење и одбрану Ужичке Републике.

У налету прве непријатељске офанзиве одступила је са главнином партизанских снага. Погинула је превијајући рањенике у борби на Сјеници, децембра 1941. године.

ДЕСА ПОПОВИЋ, студент из Титовог Ужица, члан КПЈ, рођена је 1920. године у Ариљу. По окупацији Југославије укључила се у рад за НОП. Са партизанским јединицама прешла је у Нову Варош где је радила у агитпропу ЦК-а све до евакуације Нове Вароши. Тада се је пребацила у Фочу, радила у комадни места а маја 1942. постала борац II пролетерске бригаде. Погинула је на Гату 11. јуна 1942. године као борац-болничарка I чете IV батаљона II пролетерске бригаде.

НАДА ПОПОВИЋ, кројачка радница, рођена је 1918. у Свештици (Ивашица). Пре рата је активно радила у културно уметничком друштву „Јавор". У чланство КПЈ примљена је 1941. Исте године је ступила у Моравичку чету УПО. Крајем новембра 1941. године са јединицама УПО пошла је у Санџак. У борби на Сјешди децембра 1941. године је заробљена, из затвора у Сјеници, са групом заробљених партизана, спроведена је у Пријепоље, предата Италијанима, који су је фебруара 1942. године стрељали.

СЕСТРЕ САВЕТА И НАДА ПОПОВИП. САВЕТА ЈЕ ПОГИИУАА ОД НЕПРИЈАТЕЉСКОГ БАЦАЧА ПРИАИКОМ ОСАОБОБЕЊА ИВАЊИЦЕ 1944.

ља. Било их је око 20 (Милка Глишић, Зора Богићевић, Зага Јањић, ЈБуба Мајсторовић, Зора Шабановић, Рада Васиљевић, Милка и Дана Милошевић) и још много жена и омладинки које су радиле у радионици а такође обављале и друге задатке. Дневно се израђивало 60 пари рубља. Рубље је шивено и по кућама.

У радионици у Пожеги, која је располагала са више од 30 машина, био је окупљен већи број омладинки и жена. Дневно је израђивано неколико стотина пари рубља. Радило се у више смена, па и ноћу. При радионици, а и ван ње, било је организовано плетење џемпера и чарапа за борце. Овим радом руководиле су: Емилија Остојић, > Милева Стефановић и Перса Радовановић.

С платном и другим материјалом радионице је снабдевала углавном Ткачница у Ужицу. У Ткачници је био уведен рад у две смене. За време рада у ослобођеном Ужицу фабрика је произвела велике количине текстила. Платно и други материјал произведени у овој ткачници, у којој су углавном биле запослене жене, слато је је не само кројачким радионицама на подручју ужичког округа већ и за потребе радионица у Чачку и другим местима. Текстил је слат и за потребе партизанских јединица у Санџаку и Босни.

У местима где није било организованих радионица жене су шиле и плеле код својих кућа. Сељанке су на прелима до дубоко у ноћ преле и плеле за борце. На прела је долазило по 100 до 400 жена и омладинки (Љубање, Буар, Стапари, Качер, Трипкова, Гостилница, Горјани, Севојно, Радобуђа, Вигоште, Гривска, Латвица, Поглед, Вране, Крива Река и многа друга села), што се види из чланка „Сељанке помажу наше борце" („Борба", бр. 17, 22. 11. 1941. године).

Ужице, 20. новембра.

„Није требало много речи па да се сељанке ужичког среза једнодушно одазову на позив: све за фронт. Док жене и омладинке у Ужицу шију рубље за партизане и плету вунене чарапе, сељанке су имале да припреме вуну за чарапе и џемпере. Омиљена сеоска прела претворена су овога пута у широке скупове жена где стотине жена одужују свој дуг према народноослободилачкој борби. Први пут у овом крају сељанке узимају најшире учешће у заједничкој борби. Први пут на овим прелима сељанке ч сеоска женска омладина имају прилике да *чују речи упућене њима и да преко популарних објашњења и забавног про-*

грама и песама схвате како је њихова улога у овој борби значајна и да је оне морају извршити.[1]) Њихова слога и једнодушност помоНи ће да се и јединство целокупног српског народа учврсти.

Љубање је било прво село које је организовало прело, на које је дошло око 100 жена. За само једно вече опредепо је 15 килограма вуне. Стотине жена слугиало је речи своје учитељице и, одушевљене, узеле су да од те вуне исплету г^емпере.

Село Трипкова је са истим успехом организовало прело. Преко стотину жена радило је вредно и сељанке оба села, Љубања и Трипкове, спремају се да поново у јоги већем броју припреме ова плодна прела.

У Крчагову су одржана већ два прела. На другом прелу, 18. новембра, изабран је одбор од четири младе девојке, које ће заједно са народноослободилачким одбором заказивати прела и у другим селима. Одбор је већ данас дао предлог да се закаже прело у селу Севојни.

Сељанке села Буара 19. новембра одржале су своје друго прело, на које је дошло преко стотину жена. За неколико сати опредено је 15 килограма вуне и дубоко у ноћ орила се песма и играло коло младих девојака. Сељанке су предале и чарапе које су исплеле од раније опредене вуне, али је број чарапа надмашио дату количину вуне, јер су многе донеле као прилог чарапе од свог материјала.

Прело у селу Стапарима надмагиило је сва досадагиња. У основној школи окупило се 250 *жена и опрело 36 килограма вуне.* Овде се *синоћ, 19. новембра, најпуније изразила љубав сељака према партизанима а мржња према свима који ометају јединствену борбу српског народа. Младе девојке из Стапара решилг су да свима партизанима из свог села исплету чарапе од свог материјала и пошаљу као поклон. А све заједно, и старе и младе, дубоко су биле потресене читањем репортаже из „Борбе" о стрељањима у Крагујевг1,у.*

Већ су заказана прела за идућу недељу. На њима ће група омладинаг^а и омладинки из Ужица давати забавни *програм и заједно са сеоском омладином кроз песму бодрити све на борбу. Своју помоћ фронту сељанке Не проширити на тај иачин што Не својим прилозима у рубљу, вуни и чарапама снабдети јоги већи број бораца. Мали одбори сељанки такође ће бити велика помоћ народноослободилачким одборима у њиховом раду на скупљању прилога у животним намирниг!,ама. А све то заједно значи да су сељанке схватиле шта отаџбина у овом часу од њих тражи".*

Поред многих састанака, предавања, курсева, прела и приредби организоване су и посебне конференције же-

') На прелу у Љубањама говориле су Јелена Ћетковић и Цвета Дабић, у Буару Митра Митровић и Цвета Дабић, у Ужицу, Стапарима, Гостилници и Горјанима Анђа Ренковић.

СЛАВКА ИВАНОВИЋ, учитељица, рођена је 1913. године у Рогама (Титово Ужице). Још као ученица Учитељске школе у Ужицу пришла је напредном покрету. Члан КПЈ постала је 1940. године. По окупацији Југославије била је једна од организатора рада међу женама и омладином у бившем пожешком срезу. Године 1941. у ослобођеној Пожеги била је комесар поште. Крајем исте године са партизанским јединицама пошла је у Санџак. Почетком фебруара 1942. године у борби са четницима на Увцу рањена је и стрељана.

„МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])
Оделење за државну заштиту
I Бр. 14715/41
3. VI 1942 г.
Београд

СРЕСКОМ НАЧЕЛСТВУ

УЖИЧКА ПОЖЕГА

Према обрасцу на обратној страни ггод личном одговорношћу најсавесније прикупите и ПОВРАТКОМ АКТА одмах *доставите податке за ИВАНОВИЋ. Д. СЛАВКУ, учитељицу из Рупељева која је отпуштена из службе под сумњом да сарађује са комунистима.*

(М.П.)

По наредби
МИНИСТРА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
Начелник
(потпис нечитак)

Подаци за евиденг^ију
. . . СЛАВКА Д. ИВАНОВИЋ
... учитељица
.. . стара 22 год.
... српкиња вере православне
... село Роге општ. Рогика
... Роге
... убијена
... погинула као партизански саучесник у селу Лопиже код Нове Вароши.

Претседник општине
(потпис нечитак)

') Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

ОДЛОМАК ИЗ ДНЕВНИКА МИОДРАГА МИЛОВАНОВИЋА-ЛУНА О БОРБИ НА ГАТУ, ЈУНА 1942. ГОДИНЕ[1])

„Ни у једној од раније борби наш батаљон није имао оваку решеност. Цео батаљон, сви борци, бејаху као један. Кроз све нас струјаше само једна мисао: догиао је тренутак да се већ једном обрачунамо са четницима, сад или никад. Елан и полет могао је осетити само онај који је ту био и видео све. Цео батаљон на команду: „Трком напред" заталасао се и као олуја оурнуо, не презајуНи ни од брисаног простора ни од високе тврђаве на Гату. Јурнуше борци силовито иако већ четврту ноћ не спавају, четврти дан маршују, док смо претходни дан и ноћ провели без јела и воде. У томе тренутку давала нам је неодољиву снагу мржња према народним изродима. Чврста воља да се испуни задатак распламсаваше се у борцима и борба поче.

Тешко је пером изразити и описати ту борбу. Тешко је то и да осети онај који није видео. Цео батаљон заустављен је на једној чистој коси, испред нас четници ко-

Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

мешају се, прибијају и јуришају. Два њихова јуриша одбијамо. На десној страни утврђење нас надвисило и бандити нас са њега гађају право у теме. Рањавања појединих другова изгледаху нам као нешто обично и природно, а сами рањеници не обраћајући пажњу на своје ране говораху: „Дргови, и ми ћемо са вама напред". Сви бијасмо заузети само једном мишљу: напред —■ извршити задатак.

Паклена пушчана и митраљеска ватра, гину поједини другови, али остале ништа не поколебава. Наставља се борба све жешће и оштрије. Гину пушкомитраљесци, замењују их други; кваре се оружја од силне пуцњаве. Другови их оправљају на положају и борба тече даље. Другарице се брисаним простором пребацују од рањеника до рањеника. Све се таласа и хује, сви смо као један и само пламти. Овде се појединци не примећују. Зар да говорим о Јовановићу „Отрову", чија се пушка усијала, а он не говори гласом човека, већ пушта неке животињске гласове, готово урличе. Урличе не од страха, не од радости, већ што га је обузела напетост борбе. Зар да говорим о њима, кад се Јаћимовић пребацује са пушкомитраљезом са свога крила на десно. Говорити о храбрости другарице Наде[1]) и Милене,[2]) на десном крилу, кад Станка[3]) под кишом куршума на левом крилу, превија рањенике. Цео батаљон, сви до једног, беху исти. Није требало команде, није требало старешине, водника, десетара, сваки зна шта треба радити.

Четници су успели да нас заобиђу са десног крила. Истовремено врше јуриш са чела и са бока. Морали смо се *повући. То није било повлачење ради избегавања борбе, то је повлачење са борбом прса у прса. То су тренуци када треба одолети надмоћнијем непријатељу, зауставити га и извући рањенике. Ти тренуци захтевали су од нас* да покажемо *нашу вредност као целина и* као *појединци. И стварно доказали смо да смо достојни пролетерског имена... Овде се показало наше пожртвовање другова према друговима. Више другови нису мислили на себе. Зар је Милинко мислио на свој живот кад из стојећег става са чисте ледине коси непријатеља и непријатељски строј и гитити повлачење. Ово је само један пример, а сви бејасмо такви. Мала Деса[4]) узела пушкомитраљез рањеног друга и једва са њим иде кроз шибље и камењар, а на другом крају Милена води рањеног друга, крвавих руку до лаката, па би човек рекао: шта се ово дете упетљало овде? Један друг води рањеног Добрила Петровића, нашег политкомесара. Плаче, јер не може даље, алгс га не оставља.*

Две гомиле људи беху измешане, јер су се четници сјурили гс бојиште личаше на мравгсњак. Није се могло разазнатгс где су наши, а где четници. Где год погледаги устремио се човек на човека. Један се таман спрема да убгсје нагиег друга, алгс га Богико уби из револвера и спасе нашег борца.

Другарии,е болничарке не презају од опасности пргс спасавању рањеника. У овој очајној борби, готово гушању, бејасмо обузетгс једном мишљу: помоћи рањеним друговима и одбити непријатеља. Сви бејасмо свеснгс тежине ситуације гс присебност се нгсје губила. Другаргсца Мара[5]) је *у одбрани ранила једног четнгска и бгсла заробљена. Њу ништа не збуњује. Натерали су је да превгсје њихове рањенике... Стрељали су је али одлучна воља да стгсгне другове, да стигне батаљон — побеђује, и она после два* дана долази *у свој батаљон, тешко рањена.* Добрмвоје *паде рањен, има снаге* да помисли *на свој митраљез гс последња реч му је: „Другови, митраљез... "*

„... Сунце је већ високо, камењар се просто усијао од врућине, а већ је два дана како воде нисмо видели. Језик нам се *слешсо за уста, а уста побелела, кап воде дала би нам нове снаге. Под широким лесковгсм лишћем још се задржала роса. Другови завлаче главе и лижу капљице росе са траве.*

„Пало нам је много другова... "

[1]) Нада Матић из Ужица.
[2]) Милена Ситарица са Уба.
[3]) Станка Лаковић из Ужица.
[4]) Деса Петронијевић из Ужица.
[5]) Мара Кустурић из Титовог Ужица.

на које су масовно биле посећене. У Ужицу су на једној конференцији жена говорили Митра Митровић и један друг. На конференцији у Ариљу и селу Крушчици говорила је Олга Богићевић-Живковић, у Пожеги Милена Спасојевић. Жене су масовно посећивале зборове. На неким зборовима жене су и говориле (на збору у Ивањици Коса Пацић).

Од многих чланака о манифестацијама и културно-уметничким приредбама, штампаним у „Вестима" и „Борби", доносимо следеће:

„РАЧАНСКИ НАПРЕДАК[1])

Уласком партизанске ослободилачке војске у Бајину Башту нестало је не само мрског окупатора, него је нестало духовне и политгсчке реакције која је гушила и спутавала сваки културни и политичкгс живот у овоме крају.

Пробуђени и ослобођени народ приступио је с одугиевљењем народноослободгслачкој 'акг^ији. Велики митинг којгс је одржан у Бајгсној Багити у недељу 5. октобра прилгском мобилизације, најбоља је гаранција да је народ гс,елога рачанског краја спреман да се до последњег даха свим снагама заложгс за слободу и спас отацбине. У великој поворгцс која је продефиловала градом учествовало је око тргс хгсљаде сељака и сеоске омладгсне. Нарочито вгсдног учеисћа узела је у поворци женска омладина из Бајине Баисте, која најактгсвнгсје ггомаже народноослободилачку акцију. На митгснгу којгс је после дефилеа одржан на пијаци народ је једнодушно поздравгсо народноослободилачку борбу коју предводе храбри партгсзански одреди. На транспарентима који су ношени у поворгс,и вијориле су се пароле: „Смрт фагиизму — ослобођење жене", „Жгсвео Совјетскгс Савез", „Жгсвели јуначки партизани", „У борбу за спас гс слободу отацбгсне", „Жгсвео Савез комунистгсчке омладине Југославгсје".

Народноослободгслачкгс одбори организовани су у свим селима, којгс уз помоћ народне страже врше народну власт, а тргс хгсљаде мобилисаних борагс,а спремнгс су у сваком моменту да се супротставе најезди фашистгсчког окупатора гс да се боре против сваке реакције која бгс покушала да народу одузме слободу, да га поново спута и обесправи".

„ПАРТИЗАНСКО КУЛТУРНО ВЕЧЕ У БАЈИНОЈ БАШТИ"-)

Омладгсна читавог нашег краја не заостаје гсза својгсх другова у Ужгсцу, гсако

[1]) Вести бр. 9, 11. X 1941, Титово Ужице.
[1]) Вести, бр. 12, 14. X 1941, Титово Ужице.

располаже са мањим снагама и могућностима. Истога вечера кад и у Ужицу, бајинобаштанска омладина приредила је своје културно вече, те тако дала свој први прилог оживљавању културног и друштвеног живота у својој ослобођеној варогии. Свесни коме имају да захвале гито данас живе у слободи, грађани и грађанке Бајине Баште, после поздравне речи команданта места, топло су и захвално клицали партизанима. А свесни да ова борба још није завршена и да се треба припремити за још тежу, песмама и рецитацијама, полетним и борбеним, позивала је омладина у нове битке. Младе девојке и скоро девојчице, прегле су да, после вредног рада у радионици, где плету и шију за своје другове борце, и грађанству пруже једно вече народне културе".

„СЕЉАЦИ ЗА ЈЕДИНСТВО У БОРБИ[1])

Косјерић, 23. новембра

Зборове добро посећене одржали смо у Годечеву на Варди, у Ражани, Маковишту и Сјечој Реци. Зборови су били врло добро посећени. На њих су дошли и многи сељаци који су се у последње време због разних четничких акција разбегли по шуми. Расправљано је *о данашњој ситуацији и на свим зборовима сељаци су се изјаснили за чврст споразум у борби против окупатора и петоколонаша. У свима овим селима изабрани су народноослободилачки одбори. У Косјерићу је ужичка уметничка група одржала врло лепу културно-уметничку приредбу".*

„ЗБОРОВИ И КУЛТУРНЕ ПРИРЕДБЕ

Манифестације у срезу ариљском

Ариље, 23. новембра

Данас су одржана два *велика збора у селима Радобуђи и Високој на којима је говорило много сељака. Говорници и окупљеии народ поздравили су одлучну и непомирљиву борбу партизана против окупатора и свих који окупатора помажу или партизанске борце ометају у светом ослободилачком рату. У Високој је на збору изабран Народноослободилачки одбор.*

У селима Латвици, Крушчици и Вранама одржане су врло успеле културне приредбе којима је, нарочито у Крушчици, присуствовао велики број сељака и сељанки, омладинаи,а и омладинки".

У документарном материјалу из овог периода многе активности и имзна жена нису забележени, али су сачувани у сећањима учесника тих догађаја. Око исхране и снабдевања бораца, њихових породица и породица ратних заробљеника, око снабдевања необезбеђеног становништва и избеглица које су свакодневно пристизале

[1]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

КАЈА СТОЈАНОВИЋ, радница из Титовог Ужица, члан СКОЈ-а, родила се 1924. године. По окупацији Југославије је активно радила у омладинској организацији. Са партизанским јединицама прешла је у Босну. Почетком 1942. године радила је у телефонској централи при Врховном штабу у Фочи. Погинула је као борац-болничарка I чете I батаљона II пролетерске бригаде на Гату 11. јуна 1942. године.

ДУШАНКА ПУЗОВИЋ рођена 1926. у сиромашној породици, ученица гимназије, борац-болничарка 3. чете 4. батаљона 2. пролетерске бригаде погинула је 11. јуна 1942. године на Гату.

ЖИВКА ВУЈ1ЕТИЋ, текстилна радница из Титовог Ужица, рођена је 1921. године. У напредни раднички покрет се укључила пре рата, била је запажени активиста у синдикату. Члан КПЈ је постала 1940. године. По окупацији Југославије постала је један од организатора рада међу радницима у Ужицу. Крајем новембра 1941. године прешла је са УПО у Санџак и Босну, постала је борац-болничарка III чете IV батаљона П пролетерске бригаде. Погинула је 23. јула 1942. године у Прусцу близу Бугојна.

ДУШАНКА ТАТАЛОВИЋ, учитељица, рођена је 1918. године у Врховинама (Хрватска). Октобра 1941. ступила је у Ужички партизански одред; крајем године са Одредом је прешла у Санџак, у Новој Вароши радила у женском колективу све до 4. II 1942. а затим је прешла у Босну, где је 1942. године постала борац-болничарка II батаљона II пролетерске бригаде. Исте године је примљена у чланство КПЈ. Јула 1942. у борби на Оборцима тешко је рањена у обе ноге; тада је заробљена од усташа, отерана у концентрациони логор у Јасеновцу и тамо убијена.

ОЛГА ВЕЛИЧКОВИЋ из Ивањице, рођена је 1923. у Каони. Пре рата је учила женску занатску школу у Ивањици. Била је обухваћена радом омладинске васпитне групе. По окупацији Југославије укључила се у рад за НОП. Члан СКОЈ-а је постала 1941., а члан КПЈ маја 1942. године. Једна је од првих омладинки која је из Ивањице послата на санитетски курс у Титово Ужице. Пошто је завршила курс распоређена је у једну чету Ужичког партизанског одреда. Била је болничарка у III чети I батаљона II пролетерске бригаде ,једна од најомиљенијих и најхрабријих болничарки. У борби са усташама у Благају код Купреса 12. августа 1942. године је рањена у стомак и после двочасовних мука је умрла.

КАТИЦА ИГЊАТОВИЋ, радница из Титовог Ужица, рођена је 1917. године у Кувеждину (СР Словенија), пре рата је припадала напредном радничком покрету, по окупацији Југославије се укључила у НОП. Крајем новембра 1941. године са партизанским јединицама је прешла у Босну. Била је борац-болничарка 1. чете 4. батаљона 2. пролетерске бригаде, погинула је 11. новембра 1942. године на Јелиним Пољанама (на падинама Динаре, између Босанског Грахова и Клина).

из разних крајева земље на ову те~риторију и других задатака које су народноослободилачки одбори имали, велики део посла био је поверен женама. Осамнаестог октобра 1941. године обнародована је одлука Народноослободилачког одбора у Ужицу[1]) у којој, поред осталог стоји:

„ ... У најкраћем року биће за све неупослене створене јавне мензе ... У питању помоћи избеглиЈ,ама поступиће се углавном као и у случају помоћи и осталом неупосленом становништву ..

Жене су се прихватиле организовања народних кухиња и мензи. У Ужицу су организоване три, а у другим местима једна до две кухиње. За преко 1000 избегличких породица са око 3500 чланова, настањених само у Ужицу, организоване су две мензе из којих су издавана бесплатно по два оброка. У неким кухињама оне су биле и руководиоци (у Ивањици Коса Пацић, а у Ужицу централном кухињом руководила је Лепа Жујовић). Руководилац кухиње за исхрану избеглица у Бајиној Башти била је Даница Докмановић. У овој кухињи су радиле Мица и Савка Ђокић, а поред њих повремено и друге. У згради женске занатске школе у Бајиној Башти било је организовано и прихватилиште. О прихватилишту и перионици, у којој се прало рубље и ггарила одећа бораца, којом су руководиле Ђука Дунић и Љубица Пенезић, бринуле су такође жене. У кухињама, перионицама и прихватилиштима радило је више стотина жена. У Ужицу је био организован и један дом у коме је било смештено неколико десетина избегличке деце о чијем се издржавању старао Градски народноослободилачки одбор. А о њиховом прихватању, смештају и организацији живота и дому бринуле су жене Ужица.

Активност жена и омладинки рачанског среза развијала се највећим делом преко секција Среског народноослободилачког одбора. Секретар овог одбора била је Божана Петковић, службеник, а одборнице Љубица Пенезић, учитељица и Ђука Дунић, домаћица. У секцијама је радио велики број жена. У секцији за прикупљање помоћи за борце и необезбеђено становништво биле су и Љубица Пенезић и Милка Јелисавчић. Помоћ је сакупљана у селима, и то у селу Лугу преко Новке Чучковић и њене ћерке Добрије и Миленке Илић (стрмоглавила се јер није више

[1]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

могла да издржи четничка злостављања), у Вишесави преко Зорке Петковић, у Црвици преко Олге Вељковић, у Бесаровини преко Живане Радојчић и Милене Јовановић. У секцији за сакупљање санитетског материјала, поред других, биле су Ружа Стаменић, Вера Поповић, Зорица Тришић, Анка Влашки, Зора Милановић и Зора Поповић. Група жена окупљена око ове секције бринула се о групи одбеглих политичких затвореника из Сремске Митровице, који су били смештени у посебним одељењима болнице у Бајиној Башти. Секција за исхрану и помоћ необезбеђеном становништву са поменутом групом и групом за смештај избеглица, прикупљала је и делила помоћ у новцу, намирницама, одећи, лековима не само породицама бораца, већ и породицама ратних заробљеника и осталом необезбеђеном становништву. Група се ангажовала око допремања и смештаја рањеника и на другим пословима.

У ослобођеном Ужицу радило је више другарица на организовању политичког и културног рада међу женама, на агитацији и штампи. Митра Митровић је руководила агитпропом ОК КПЈ, била је члан редакције „Борбе" и као члан Главног народноослободилачког одбора за Србију радила је на питањима просвете и школства. Анђа Ранковић била је као партијски радник одговорна за рад међу женама (погинула 1942); Бранка Савић била је у агитпропу Врховног штаба. Више другарица радило је у редакцијама листова „Борба", „Вести" и „Омладинска борба", међу њима Ејлин Бебингтон-Недељковић (јануара 1943. умрла од пегавог тифуса у болници у Дринићима), професор Дана Михаиловић и Јелица Ћетковић, студент филозофије. Учитељица Радмила Топаловић и Даница Нешовић, студент радиле су у књижници у партизанском дому културе, која је формирана 17. октобра 1941. године. Иницијативом агитпропа ЦК КПЈ у Ужицу је формирана уметничка чета. Партизани-уметници одржали су за борце на фронту и грађане Ужица и околних села велики број незаборавних приредби. У позоришном комаду „Мати" од Карела Чапека носиоци главних женских улога су биле Косовка Божић, професор и Мирјана Ђорђевић. Првих јесењих дана у Ужицу су омладинци и омладинке из околних села давали на позорници приказ сељачког прела. У сећању је остао успели дует омладинки из села Убања, сестара Чакаревић, који је

ЖИВКА АЛЕКСИЋ-МИЈ1А, кројачка радница, члан КПЈ, рођена је 1920. г. у Бсограду. Напредном радничком покрету пришла је сасвим млада, била је синдикално организована. По окупацији Југославије дошла је у Ивањицу, укључила се у НОП, била је једна од истакнутих активиста у бившем моравичком срезу. По завршеном санитетском курсу у Ужицу ступила у УПО крајем новембра 1941. године, са одредом је прешла у Санџак и Босну. Била је борац-болничарка III чете I батаљона II пролетерске бригаде. Погинула је 1942. године **(II** верзија — погинула је 1943. године код Сиња).

ДЕСА ПЕТРОНИЈЕВИЋ-МАЛА ДЕСА, тако су је звали, ученица Учитељске школе, имала је само 15 година када је пошла у партизане. Ова живахна, ведра, плавокоса девојчица, поносно је носила пушку, петокраку звезду и својих 15 година. Доживела је и урадила исто колико може да уради и најзрелији човек у своме животу — дала је свој живот за слободу вољене земље. Деса се родила 31. јула 1926. године у Ужицу. Без мајке је остала у шестој, а без оца у деветој години. Одрасла је са сестрама Добрилом и Војком. По окупацији земље укључује се у НОП — чува стражу док њена сестра Добрила обучава омладинке за прву помоћ рањенику, плете чарапе и џемпере за партизане, прикупља санитетски материјал; често га носи до одређене везе. У ослобођеном Ужицу ради у болници, дежура и у ноћној смени; затим ради у Команди места — у трпезарији. Крајем новембра 1941. године са сестром Војком напушта Ужице, одлазе на Златибор, одатле са колоном у Санџак — у Радоињу, па у Нову Варош где једно време раде у кројачкој радионици на пришивању дугмади. Препливала је Лим, са јединицама је дошла у Фочу, распоређена је на рад у интендатуру Команде места, одатле је априла 1942. отишла у II чету, IV батаљона II пролетерске бригаде. Учествовала је у свим борбама свога батаљона. На Гату су имали тешку борбу у којој је изгубило животе више старијих и искуснијих бораца. Мислило се да је и Деса у тој борби погинула, међутим појавила се са пушкомитраљезом. Храбро се борила и подносила све тегобе ратовања до 8. септембра 1942. године, погинула је у борби на Маљачи, погинула је онога дана када је требало да буде примљена у чланство КПЈ не сазнавши да је њена последња жеља остварена. Приликом стављања у раку у џепу јој је нађена лутка, а била је дете-борац.

А НГЕЛИНА-ГИН А ВУКСАН, радница из Титовог Ужица, рођена је 1921. године. Пре рата је припадала напредом радничком покрету. По окупацији Југославије се укључила у НОП, била је активиста омладинске организације у Ужицу. Крајем 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Босну. Била је борац-болничарка 1. чете 4. батаљона 2. пролетерске бригаде. Погинула је као члан КПЈ марта 1943. године у Стрмици изнад Горњег Вакуфа.

СТОЈКА-ЦОЛА ПАНТЕЛИЋ, ученица, члан СКОЈ-а, рођена је 1926. године у Бајиној Башти. Крајем 1941. године са партизанским јединицама је прешла у Босну. Била је борац-болничарка 2. чете 4. батаљона 2. пролетерске бригаде, погинула је марта 1943. године.

БРАНИСЛАВА БАКОЧЕВИЋ, ученица Учитељске школе, рођена је 1923. године у Титовом Ужицу. У напредни омладински покрет се укључила у својој школи, члан СКОЈ-а је постала 1941. године. У ослобођеном Ужицу била је' ангажована на многим задацима омладинске организације. Крајем новембра 1941. године као борац-болиначрка УПО прешла је у Санџак и Босну. При формирању Прве пролетерске бригаде ступила је у њу, била је болничарка III чете I црногорског батаљона. Тешко је рањена у ногу августа 1942. године код Стипићеве Кошаре (Шујица), покушаји лекара да јој спасу ногу остали су узалудни. Готово годину дана Брана је са једном ногом прелазила тегобни пут своје бригаде. При пробијању обруча V непријатељске офанзиве јула 1943. године упала је у четничку заседу и погинула.

певао народне и тек настале партизанске песме.

Жене Ужица, и то не само чланови Партије и СКОЈ-а, већ и многе друге показале су много хуманости, љубави и пажње према рањеницима. Испољиле су изванредну умешност у уређивању и одржавању болничких просторија. Биле су необично сналажљиве у снабдевању болница и преношењу лекова и у решавању и спровођењу здравствене заштите грађанства. Поворке жена и омладинки хитале су према болницама носећи душеке, јоргане, сламарице, чаршаве, рубље, чарапе, папуче, џемпере —- све што је могло послужити рањеницима. Оне су дежурале у болницама, прале рубље, завоје. Обилазиле су рањенике и доносиле им разне понуде. Намирнице су добровољно доносили и сељаци из околних села. У прикупљању намирница нарочито су се истакле жене и омладинке Севојна, Љубања, Буара, Крчагова, Горјана и Стапара.

Међу рањеницима у ужичким болницама био је врло развијен културно-политички рад, што сведочи чланак објављен у „Борби", бр. 14, од 15. XI 1941. године.

„РАЊЕНИ ПАРТИЗАНИ ПРИРЕЂУЈУ КУЛТУРНО ВЕЧЕ[1])

Ужице, 13. новембра

Једна необична приредба одржана је у болници у згради Дома црвеног крста. Из те тужне куће болести и бола ни тога вечера нисте могли чути јаук и стењање, већ песму и, весео смех. То су рањени партизани приређивали своје прве али не и последње усмене новине.

Пространа болесничка соба препуна кревета и мириса јодоформа. По креветима се разместила необична публика у болесничкој одећи, тежи рањении,и једва могу да дигну главу са јастука. Ту су храбри бори,и рањени у борбама против окупатора, ту су поштени четници, ту су деца погођена митраљеском ватром из непријатељских авиона, али је највише партизана са свежим и најболнијим ранама, које им је у братоубилачком рату задала издајничка рука непријатељског плаћеника. Ту су међу њима и њихови увек будни чувари — сестре болничарке.

Разговор, смех и тиху песму прекинуо је улазак необичних приређивача са инвалидским штакама под пазухом, са ногом. згрченом у колену, са рукама увезаним на прстима. Та дирљива поворка образовала је певачки и рецитаторски хор.

Рањени командир једне чете јуначког Драгачевског батаљона, као члан културног одбора рањеника, отворио је ус-

[1]) „Борба" бр. 14, 15. XI 1941.

мене новине уводним говором у коме је изразио топлу жељу својих другова да се што пре врате у своје чете и да наставе борбу. Затим је рекао између осталог:

„Иако смо у болиици, иако смо рањеници, неки од нас и тежи рањепици, ми неНемо јаук, ни плач, ни сузе. Као што смо у бој ишли без плача и суза, са песмом на уснама, тако и сада овде, ми нећемо плач, ми хоћемо песму"!

И песма, толико драга срцу радног народа целог света — „Интернационала" — одјекнула је громко и складно из грла певача са штакама и са завијеним рукама. Затим се ређао остали програм: духовита козерија, чије су читање рањеници прекидали смехом, озбиљна репортажа о партизапском логору, хорска рецитација Шантићева песма „О, класје моје"!, „врабац" са веома духовитим прегледом политичке ситуације у свету и у Србији. Певачки хор рањеника отпевао је јога неколико нагиих песама, а у међувремену, између две песме, певачи — инвалиди седали су на оближње кревете да одморе рањене ноге и држали при том своје гитаке у рукама исто онако као гито су јоги недавно држали пушке. Моћи опет држати у руци пушку и поново поћи у бој за слободу, то је највећа жеља сваког од ових рањеника необичног кова.

Сваку тачку овог програма поздрављали су аплаузом. Али било је много слушалаца који нису аплаудирали из простог помало језивог разлога, јер нису могли гглескати погито су им руке разнели непријатељски куршуми или бомбе.

Имати бледо, испијено лице и тегику рану на своме телу, па ипак преко свога колектива гитедети од својих уста хлеб да би га послали друговима на фронту, као гито они чине у болницгс, место бола гі јаука гајити песму и смех и не заборављати културно самообразовање, као гито они чине, то значи бити човек необичног кова.

Војска и народ који имају овакве борце који су и као тегики рањеници сачували животну ведрину, оптимизам, веру у победу и жељу за продужењем часне гг праведне борбе — та *војска и тај народ морају победити".*

У Централној болници у Ужицу, затим у болници смештеној у згради Црвеног крста у којој је била лекар Фрида Гутман, у амбуланти и у болници у Севојну данонођно су радиле: Добрила Петронијевић, Бешка Бембаса, Вита Гутман, Марија Бобић-Леви (угушена у гасним колима 1942. године на Бањици), Боса Цветић, Даница Милосављевић, Јелена Благојевић-Петровић, Јустина Вивот, Милица Ковачевић-Узелац, Рада Матовић (стрељана 1941), Милена Пајовић, Олга Којадиновић, Митра Дрндаревић, Милунка Бошњаковић, Милојка Зечевић, Добрила Пјевчевић, Милена Мартиновић,

ВИТА ГУТМАН, ученица Ужичке гимназије. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. У ослобођеном Ужицу, радила је у партизанској болници. Са Ужичким партизанским одредом прешла је у Босну. Погинула је као борац II пролетерске бригаде 1943. године у V офанзиви.

ПЕРСА РАЈЕВИЋ, ученица Женске занатске школе, рођена је 1927. године у Ивањици. Године 1940. била је обухваћена радом васпитне групе. По окупацији земље укључила се у рад за НОП. Приликом одласка партизанских јединица за Босну, иако јој је саветовано да не креће, прикључила се колони. Као болничарка Моравичке чете, касније бригадне болнице била је једна од најхрабријих и најпожртвованијих болничарки. Примљена је у чланство КПЈ крајем 1942. године. Погинула је јуна 1943. године, у V непријатељској офанзиви.

Ф

РУЖА КАРАКЛАЈИЋ, радница из Ужичке Пожеге, члан КПЈ, рођена је 1918. године у Словенији. Од почетка устанка укључила се у рад за НОП, била је једна од најактивнијих жена у Пожеги. Крајем новембра 1941. године са партизанским јединицама је прешла у Санџак и Босну. Постала је болничарка I чете I батаљона II пролетерске бригаде. Умрла је од тифуса почетком јуна 1943. године на Сутјесци, у V непријатељској офанзиви.

ЉУБИНКА ЂОРЂЕВИЋ, медицинска сестра, члан КПЈ, рођена је 1921. године у селу Радобуђи код Ариља. По окупацији Југославије се укључила у НОП. Пре одласка у Ужички партизански одред у коме је била прва болничарка, била је организатор и руководилац санитетског курса у селу Радобуђи. Крајем новембра 1941. године са јединицама УПО прешла је у Босну. Била је борац-болничарка 2. чете, 1. батаљона, затим референт санитета батаљона у 2. пролетерској бригади. Погинула је на Сутјесци јуна 1943. године.

МИЦА ЂОРЂЕВИЂ-ПУШКАРКА, студент из Крагујевца, рођена је 1921. године. У напредни покрет се укључила као ученица гимназије. По окупацији Југославије била је активиста НОП-а. Крајем 1941. године је прешла са партизанским јединицама у Босну. Била је борац II чете, I батаљона, II пролетерске бригаде. Погинула је као члан КПЈ почетком 1944. године у селу Сивчини код Ивањице.

АЈ1ЕКСИЈА САВИЋ, (Костојевићи, Титово Ужице, 14. III 1925. године, пре рата текстилна радница, предратни члан СКОЈ-а, запажени активиста синдикалног покрета у Ужицу. Члан КПЈ постала је почетком 1942. године. Међу првима ступила је УПО. По преласку партизанских јединица у Босну постала је борац II пролетерске бригаде. Била је батаљонски руководилац СКОЈ-а, а потом заменик политичког комесара чете у II пролетерској бригади. Погинула је јуна 1943. године у Стамболчићу код Сарајева.

ДРАГИЦА ПАРЕЗАНОВИЋ, ученица, рођена је 1927. године у Ивашици. По окупацији Југославије активно је учествовала у НОП. Крајем 1941. године пошла је са партизанским јединицама према Босни. У борби на Сјеници била је заробљена, спроведена је у Пријепоље где је за заробљене Италијаие замењена. Била је болничарка III чете I батаљона II пролетерске бригаде. Касније је пребачена у III санџачку бригаду у којој је била батаљонски руководилац СКОЈ-а. Члан КПЈ је постала у пролеће 1942. године. Четници су је септембра 1943. године ухватили и заклали на Мељаку код Пљеваља.

Каја Стојановић, Гина Вуксан (погинула 1943), Милена Нешовић, Олга Величковић, Љуба Зарић, Милка Перишић и још многе друге, међу којима студенткиње медицине Вера Матић и Зденка Мајцен, избеглица из Словеније и полазнице санитетских курсева организованих у слободном Ужицу. Лекове су обезбеђивале, поред других, Борка Милојковић, Даринка Несторовић, Ружа Јовановић и Десанка Ковачевић, све из Београда, а доносиле су их у Ужице Иванка Муачевић (убијена 1942), и Миља Живковић, службеник дечјег опоравилишта на Тари.

Чланак објављен у „Новом времену" од 14. XII 1941. године говори о здравственој служби у Ужицу и поставља питање ко преноси лекове на слободну територију.

„Ужиг^е, 13. дегі,ембра

За време узурпирања власти од стране комунгсста у Ужицу су постојали Бановинска болница и Дом народног здравља. Бановгтска болница бгсла је сабгсрна болница за све болеснике са целе територгсје. Сличну улогу имао је и Дом народног здравља.

И у болници и у Дому народног здравља било је доста паг^ијената, знатно вигие него у редовним приликама. У болници су се углавном налазили рањеници и остали болесници, а у Дому народног здравља вршени су лекарски прегледи.

За то време био је знатно повећан број обољења. Сем рањеника било је и других обољења. Интересантно је да су болнице и Дом располагали са знатним количинама лекова.

Због повећаног броја болесника било је потребно употребити много вигие лекова него у редовним приликама. Сем тога билгс су потребни и извесни специјалитети. Од момента преузимања власти од стране комуниста зна се који су се лекови налазили у Ужицу. Утврђено је да су у Ужицу за време владавине комуниста донети и лекови изван територије на којој су они били. За неке лекове позитивно је утврђено да су доногиени из Београда.

Поставља се питање: ко је могао да донесе лекове из Београда. Као што је познато, кретање на овој територијгс било је веома ограничено. Да би неко могао да оде до најближег места морао је имати специјалну дозволу за пролаз. Према томе, да би неко могао да дође у Београд морао је имати пре свега дозволу од њихових политичких комесара најмање за кретање до Чачка. Али поред тога морала је постојати дозвола и за кретање до Београда.

Свакако је сигурно да су преносиоци лекова из Београда у Ужице долазили у Београд. Сада је поведена истрага да се утврди ко је долазгш у Београд и ко је одржавао везе и са Београдом и са це-

лом територијом на којој су били комунисти. Поред лекова они су свакако доносили и друге ствари а сем тога посматрали су догађаје на лицу места и у Београду и о томе обавештавали њихово вођство.

Ђ. И.

Други дан после ослобођења Ужица, организован је санитетски курс при Централној болници, а касније је одржано још неколико курсева. За полазнице курсева, које нису имале породице у Ужицу, био је уређен интернат.

Интернатом су руководиле Милка Петровић и Олга Богићевић-Живковић. О полазницама санитетских курсева, пожртвовању, љубави према слободи, оданости НОП-у убедљиво говори чланак „Посета нашим партизанкама" („Борба", бр. 6,1941. године).

„У једној малој попречној улици, у старој згради са решеткама на прозорима, налази се „интернат" младих партизанки. Са улице нас је привукао ведри и искрени смех младости. Привучене тим смехом уђосмо у мало дворигите где сретосмо младу црну девојку која нас уз другарски поздрав уведе у круг другарица партизанки, које су седеле за дугачким столом. Све нас поздравигие истим поздравом — дигнутом песницом. Погледасмо те вредне девојке, и опазисмо ведра лица, на уснама осмејак, а у очима искреност, доброту и одлучност. Има их мз *града и села, има их ученица и радница, студенткиња и учитељица и домаћица. Има их из свих покрајина Југославије, Словеније и Србије, Босне и Санг.шка. Све су изгледале једнако ведре и насмејане, пуне самопоуздања <соје избија из сваког покрета и сваке речи.*

Прва помисао нам је била: гита је ове младе девојке и жене навело да оставе своје домове, своје очеве и мајке, своју нејаку децу, своја села и вароши? Запитасмо младу другарицу са *дугим плавим витицама и плавим благим очима: „Зашто си дошла овде и зашто си напустила своју кућу и родитеље онда када си им можда најпотребнија"? Она нас погледа право у очи, уозбиљи се и јасним и звонким гласом одговори: „Догила сам да свршим болнички курс и да тако помогнем нашим драгим друговима партизанима". И као што је та млада девојка пуна самопоуздања и вере у себе и у* сео*је младе другове партизане, тако су и све остале повезане истом вером и намером, истом жељом и мишљу •—• помоћи друговима и водити одлучну борбу до коначне победе над највећим непријатељом целог човечанства — над мрским фашизмом.*

Нису оне све само болничарке. Има их које су спремпе за борбу раме уз раме са јуначким партизанима. Знају оне да се боре. Знају да *рукују ору-*

СЛОБОДАНКА НЕДЕЉКОВИЋ, ученица Учитељске школе, члан КПЈ, рођена је 1922. године у Годовику (Титово Ужице). Напредном омладинском покрету приступила је сасвим млада. Члан СКОЈ-а је постала 1941. године. По окупацији Југославије се укључила у НОП; у јесен 1941. године је ступила у УПО, крајем новембра са Одредом је прешла у Санџак и Босну. Ступила је у II пролетерску бригаду, била болничарка у чети, затим референт санитета I батаљона. У VI непријатељској офанзиви тешко је рањена у кук. Умрла је крајем маја или почетком јуна 1944. године у Колашину.

Др ФРИДА ГУТМАН, лекар из Ужица, рођена је 24. II 1893. године у Пољској. Више година је службовала у Ужицу. Године 1941. у ослобођеном Ужицу се укључила у НОП, радила је у болници, затим је била управник болнице смештене у згради Црвеног крста. Крајем новембра 1941. године прешла је са УПО у Оанџак (једно време је радила у болници у Новој Вароши), па у Босну — радила је у болници у Чајничу, била шеф заразног одељења болнице у Босанском Петровцу, управник болнице у Дринићу и у Буковачи, затим је била санитетски референт у V крајишкој бригади и лекар XI дивизије. После акције на Бања Луку повела је рањенике у Централну болницу. 24. септембра 1944. године четници су опколили болницу, да им не би жива пала у руке извршила је самоубиство. Заједно са Фридом у пролетерским јединицама су се бориле и њене две ћерке — осамнаестогодишња Вита, која је погинула 1943. године у селу Гонди као борац-болничарка II пролетерске бригаде и четрнаестогодишња Олика, борац III санџачке бригаде.

МИЛЕНА МАРТИНОВИЋ, кројачица, члан СКОЈ-а, рођена је 1920. године у Ужицу. Одрасла је у сиромашној породици, њен отац је био инвалид, те је Милена својим радом од раног детињства издржавала своју породицу. Године 1939. удала се за истакнутог комунисту Мартиновића, који је 1941. године ликвидиран у првој групи стрељаних у Ужицу. Милена је са главнином партизанских снага крајем новембра 1941. године прешла у Санџак и Босну. Најпре је била болничарка Краљевачког батаљона I пролетерске бригаде а касније је због болести била додељена на рад у болницу. Она је само 7 дана после ослобођења земље подлегла болести. За њом је остала незбринута девојчица.

МИЛАНКА БЛАГОЈЕВИЋ-МИКИ, ученица, рођена је 28. VI 1928. године у Чачку. 1941. године као тринаестогодишња девојчица се укључила у омладинску организацију. У данима устанка била је веза између другова у Ужицу и политичких радника у црногорском срезу. У ослобођеном Косјерићу, затим у Титовом Ужицу обављала је разне задатке у омладинској организацији. Крајем новембра 1941. године са партизанским јединицама је прешла у Санџак и Босну и постала борац II пролетерске бригаде са којом је прошла цео њен борбени пут. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

МИДАНКА-МИКИ БААГОЈЕВИН. СУСРЕТ С МАЈКОМ ПОСДЕ ОСДОБОБЕЊА УЖИЦА 1944.

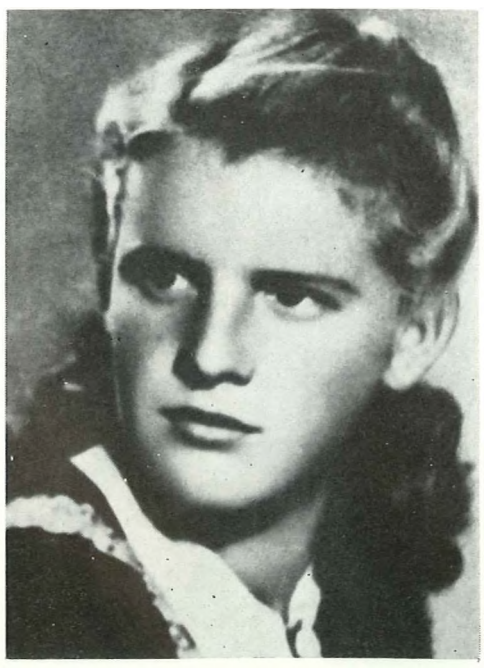

ЕМИАИЈА ВЕСЕЛИНОВИК ИЗ ТИТОВОГ УЖИЦА. ПОГИННУЛЛ НА БУМБАРЕВОМ БРДУ ПРИ ОСЛОБАБАЊУ КРАГУЈЕВЦА 1944.

БОРКА БУРИП ИЗ ТИТОВОГ УЖИЦА. ОТИШДА У ПАРТИЗАНЕ 1944. ГОДИНЕ. ПОГИНУАА НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ КАО БОАНИЧАРКА

МАРГИТА ЦУПАРИН, ПОГИНУАА ПОЧЕТКОМ 1945.

жјел. Навикле. су већ у ранијим борбама на напоре, навикле на пегиачења, навикле на буру и олују, на спавање по влажним и хладним гиумским логорима. Не плаше се ничега. Нема страха у крупним плавим и црним очима. На уснама осмејак и песма. Ведра честитост и чистота намеће пам неодољиво погитовање према овим младим створењима. Јаке су и храбре, ведре и свесне. Све ће истрајати у раду који су започеле. И није празна реч ако кажемо да су оне најбоље међу најбољима. То су кћери оних мајки које су несебично и не жалећи жртвовале синове своје за слободу и спас народа. То су кћери српске мајке која је навикла на страдања, на муке и трагедије, али која никада није клонула духом и која је знала шта значи ропство и гита слобода. То су храбре и неустрашиве кћери које води само једна мисао: да помогну своме народу ма жртвовале и своје животе. И та основна мисао која јединствено спаја другарии,е партизанке, треба да буде идеја водиља свих девојака и жена, мајки и сестара из села, из града, које воле свој народ и своју отаџбину".

На првом курсу биле су: Јустина Вивот из Ужица, Олга Величковић, Драгица Парезановић, Мила Алексић, Милка Петровић и Љуба Зарић из Ивањице; Олга Богићевић-Живковић из Ариља; две девојке из села Церове; Петра Јањушевић и омладинка Мира из Бајине Баште; три девојке из Гуче, неколико другарица из удаљенијих места са ослобођене територије па и са неослобођене. Међу полазницама била је и једна другарица из Босне, које се сећају данас само под именом „Романија" а имена осталих полазница овога курса се не сећају. Теоретски део наставе одржаван је у згради гимназије, предавачи су били др Курт Леви (угушен на Бањици) и др Андерсен (погинуо у Босни). Практични део наставе обављан је у болници. После завршеног курса многе полазнице отишле су у војне јединице као болничарке или у друге болничке пунктове. Међу првима су отишле у чете: Вера Матић, Милена Мартиновић, Вера Димитријевић-Марковић, Станка Лаковић, Милица Ковачевић-Узелац, Добрила Пјевчевић, Дана Милосављевић, Олга Којадиновић, Вера Јелић, Олга Величковић, Милојка Зечевић и Јустина Вивот. Један број је остао у болници до преласка партизанских јединица у Босну.

Када је у другој половини новембра 1941. године одлучено да се лакши рањеници из ужичке болнице пребаце на Златибор, а тешки у Севојно у Пољопривредну школу, организовање болнице на Златибору пове-

рено је др Јулки Мештеровић, а за тај рад одређена је и Нада Марковић. У болници у Пожеги радиле су четири, а у Ариљу три добровољне болничарке. У амбулантама у Чајетини и Косјерићу и у превијалишту у Ражани, у амбуланти у селу Рачи, где је касније евакуисана болница из Бајине Баште, радиле су и дежурале омладинке и жене. У болници у Бајиној Башти радом су се нарочито истицале медицинске сестре Марија Бобић-Леви и лекар др Сидонија Липман, која је дошла са рањеницима из Мачванског одреда (погинула у Босни 1943. у борби са четницима). У овој болници и подови су били застрвени ћилимима које су жене донеле од својих кућа. Болница је имала и библиотеку. У општој болници у Ивањици, која је коришћена за потребе партизанских јединица, такође су радиле и дежурале омладинке.

Пребацивање рањеника из Ужица на Златибор отпочело је 27. новембра 1941. године када је почео општи напад немачких дивизија на Ужичку Републику, потпомогнут од недићеваца, љотићеваца и четника Драже Михаиловића. И поред много уложених напора, сви рањеници нису могли да буду евакуисани. На железничкој станици затекао се санитетски воз са око 30 рањеника. Воз је упућен у Кремну. Рањеници су смештени по сеоским кућама. Било је покушаја да се пребаце на Златибор, али се у томе није успело.

У евакуацији рањеника и преношења санитетског материјала показале су велику сналажљивост и храброст: Добрила Петронијевић, Борка Демић-Пихлер, Бешка Бембаса, Јудита Аларгић, Бранка Милинковић, Радмила Јовановић-Кека, Живанка-Сека Вићентијевић, Л>убица Мазињанин (стрељали је четници на Катићима код Ивањице), Милеса Станојловић, Јелена Благојевић-Петровић и друге.

Због брзог надирања Немаца према Златибору издато је наређење да се рањеници повуку у правцу Санџака. Под каквим се тешким условима пребацивало у Санџак, види се из бележака које је тих дана водио Иво Лола Рибар: *„Тридесетог новембра и 1. децембра 1941. године по цео дан су преко моста* код *села Радина и на Броду према Вранешима прелазиле партизанске јединице. Са борцима су се кретале и жене са децом, било је старих људи и болесних. Људи су носили оружје, а уз пут их је пратила суснежица. Био је то туробан збег. Ту и тамо чуо се плач деце . .* Већина рањеника напустила је Злати-

СПОМЕНИК ПАЛИМ БОРЦИМА У ИВАЊИЦИ (РАД БОРБА АНДРЕЈЕВИВА-КУНА)

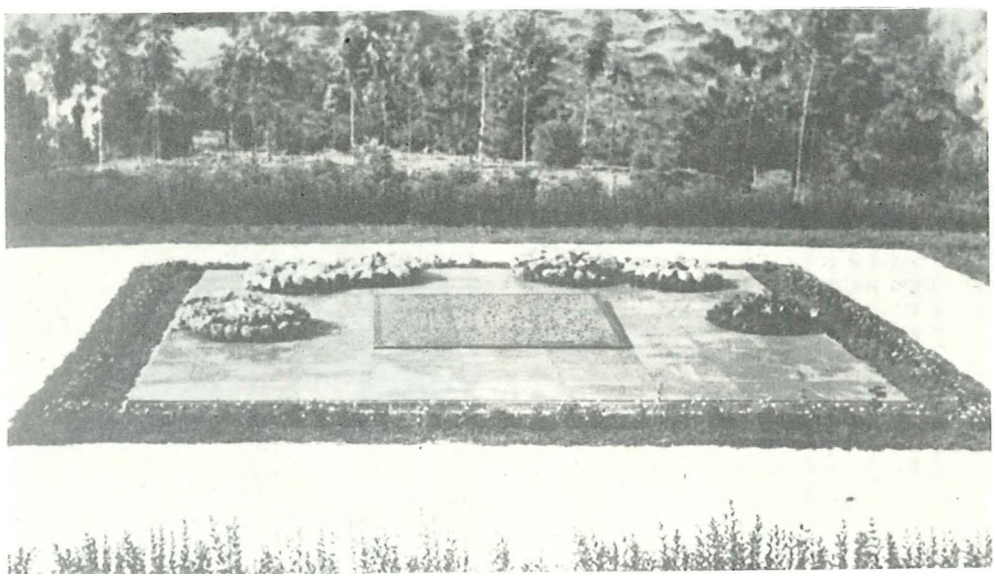

ПЛОЧА II СПОМЕН-КОСТУРНИЦА ПАРТИЗАНСКОГ ГРОБЉА НА ДОВАРЈУ У ТИТОВОМ УЖИЦУ

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ДАНИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ рођена је 1925. године у селу Биосци код Титовог Ужица. До своје 12. године живела је у свом родном селу. Затим одлази у Ужице и као најстарије дете дели с родитељима све тегобе живота вишечлане радничке породице. Као ученица гимназије припадала је групи напредне средњошколске омладине.

У још неослобођеном Ужицу руководила је и радила у омладинској групи која је прикупљала храну и одело за устанике, растурала летке, одржавала везу са четом, коју је ова група снабдевала храном и другим потребним материјалом. Завршила је два круса прве помоћи, и међу првим болничаркама ступила у одред. У својој шеснаестој години ставила је пушку о раме и кренула на тежак пут крваве борбе за слободу.

Ступила је у III чету Ужичког партизанског одреда 1941. као члан СКОЈ-а, а годину дана касније примљена је у КПЈ. Повукла се са својом четом за Санџак и Босну и постала борац-болничарка I пролетерске бригаде од њеног формирања, а затим борац и бомбаш II пролетерске бригаде. Херојски се понела у многим јуришима и окршајима на непријатељске бункере. Касније, после Купреса, и многих других битака, била је не само бомбаш него и пушкомитраљезац.

Децембра 1942. године, у Љубунчићу код Ливна, међу 17 рањених бораца, тешко је рањена. Када су 1943. године уведени чинови, првим указом произведена је у чин потпоручника.

У току рата била је на дужности десетара у II чети I батаљона II пролетерске бригаде и руководилац СКОЈ-а батаљона, затим руководилац СКОЈ-а II противавионске бригаде и III противавионске зоне све до демобилизације 1946. године.

Била је на разним дужностима после рата. Резервни је капетан ЈНА. Поред Споменице 1941. и других признања, 7. јула 1953. године одликована је Орденом народног хероја.

ОЛГА КОЈАДИНОВИЋ, ученица гимназије, рођена је 1. I 1922. у Прибоју. Члан СКОЈ-а је постала априла 1941. а члан КПЈ 1942. године. У првим данима устанка се укључила у рад за НОП. Крајем 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Санџак и Босну. Приликом формирања I пролетерске бригаде постала је њен борац. Била је батаљонски референт санитета V шумадијског батаљона ове бригаде. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

бор ноћу између 29. и 30. новембра; остали су само они најтежи. Када су се у близини Златибора појавили немачки тенкови и оклопна пешадија, преостали рањеници почели су напуштати виле у којима су били смештени. Многи пузећи на коленима и лактовима или ослањајући се на штаке, покушали су да измакну дивљачком бесу непријатеља. Њих и још многе који су при повлачењу застали у шумарцима да се одморе, непријатељ је побио. Рањенике који су се затекли пред болницом погазили су тенковима. Неке су живе запалили у зградама. Немци су на Златибору стрељали 93 рањеника. Око 25 рањеника пребацили су у Ужице, па касније и њих побили. На једном сачуваном непотпуном списку[1]), међу 26 убијених рањеника или подлеглих ранама задобијеним у борби и приликом одмазде, налазе се имена Наталије Шишченко, лекара из Земуна, која је сахрањена у Чајетини и болничарке Милунке Јанковић из Доње Горевнице код Чачка. Тада су убијене партизанка Рада Матовић и још друге чија имена нису могла бити утврђена. У изводима из протокола књиге умрлих у Чајетини,"[2]) године 1942. под бројем 4 забележено је „Н. Н. женска, стрељана као рањена партизанка од српских оружаних одреда у Вранешима 7/20. јануара у 19 часова". Исти текст је забележен и под бројем 5 овога списка. За одмазду су на Златибору убијене Олга Цагић, учитељица, Раденка Пековић, домаћица из Ужица и Миленија Костадиновић из Шљивовице.

Рањенике које су др Курт Леви, Марија Бобић-Леви и Добрила Петронијевић покушали да пребаце у Санџак заробили су Немци у Кремни и вратили у Ужице. Заједно са рањеницима заробљени су др Леви, Марија и Добрила. О њиховом хватању квислиншка штампа је писала ликујући, не водећи рачуна о тачности.

„У УЖИЦУ ЈЕ УХВАЋЕН ЈЕДАН ОД ШЕФОВА ВИВШЕ „СОВЈЕТСКЕ РЕПУВЛИКЕ", ЗЛОГЛАСНИ ДР ЛЕВИ[3])

С њим заједно, оружани одреди заробили су и његову жену.

Једна четничка патрола је шестог овог месеца приметила једну групу партизана која је покушала да се укрца на

[1]) Музеј устанка 1941. године, Титово Ужице.
[2]) Музеј устанка 1941. године, Титово Ужице.
[3]) „Обнова", бр. 137, 11. XII 1941. године.

један сплав како би се *пребацила преко Дрине. Патрола је одмах отворила жестоку ватру из пушкомитраљеза тако да је онемогућила укрцавање партизана у сплав. Партизани су били приморани да прихвате борбу. После краће борбе, на разбојишту је остало двадесет мртвих партизана, а остали су се разбегли. Четници су том приликом заробили две жене и једног мушкарца. Четници нису знали како су богат плен уловили. Мугикарац је био др Леви а једна од жена је била његова супруга Марија. Тек када су их спровели у Ужице сазнали су кога су ухватили. Она је на жалост Српкиња, и како прича, просто обожава свога мужа. У току прогиле ноћи она је покушала да изврши самоубиство, и то вилугиком је покушала да пресече вене на рукама. У овоме покушају она је на време осујећена".*

Приликом спровођења Добрила Петронијевић је попила отров и умрла после два-три дана у ужичкој болници. Марија и др Леви пребачени су у Београд и ту су погубљени. Марија је угушена у гасним колима 9. маја 1942. године.

На овој територији после одласка партизанских јединица у Санџак и Босну па до пролећа 1944. године било је мало организованог рада међу женама. Тада је ПК КПЈ за Србију формирао Окружно повереништво за округ ужички у саставу: Светолик Лазаревић, секретар, чланови: Душан Ђурђић, Јован Стаматовић, Олга Живковић и Љуба Мијатовић. Повереништво је после краћег времена претрпело измену и деловало је у саставу: Душан Ђурђић — секретар, чланови: Јован Стаматовић, Мирко Поповић, Милован Ђокановић, Љуба Мијатовић и Олга Живковић, која је у повереништву била задужена за рад са женама.

У Музеју устанка у Титовом Ужицу налази се следећи проглас Иницијативног одбора Антифашистичког фронта жена за округ ужички упућен женама овога краја да приступе стварању организације жена и да се преко ње укључе у јединствени народноослободилачки фронт Србије и Дају свој допринос изградњи и обнови ратом порушене земље.

БОСА ЦВЕТИН, ДР ФРИДА ГУТМАН И НЕИА БУРУВИЈА С ГРУПОМ ПАРТИЗАНА У ПРОАЕНЕ 1944.

ВОЈИСЛАВА ПЕТРОНИЈЕВИЋ, ученица Учитељске школе, рођена 29. маја 1924. у Титовом Ужицу. Члан СКОЈ-а је постала пред рат а члан КПЈ 1942. У напредни средњошколски покрет укључила се у својој школи. По окупацији земље учествовала је у извођењу разних акција које су у то време Партија и СКОЈ организовали у Ужицу. За време слободног Ужица радила је на телефонској централи Врховног штаба. Крајем новембра 1941. прешла је са главнином партизанских снага у Санџак и радила у агитпропу ЦК-а у Новој Вароши све до фебруара 1942. За време II непријатељске офанзиве на Санџак пребацује десет партизанки — слабуњавих и болесних девојака из Санџака за Босну где је у Фочи после тога поново задржана на раду у телефонској централи Врховног штаба. 10. V 1942. после губљења слободне територије Фоча—Горажде и Чајниче, послата је у III крагујевачки батаљон I пролетерске бригаде где је била борац, десетар у батаљону, затим секретар штаба I пролетерске бригаде, партијски руководилац бригадног санитета, референт санитета IV краљевачког батаљона исте бригаде а после V непријатељске офанзиве премештена је у II а затим V војвођанску бригаду за референта бригадног санитета и руководиоца СКОЈ-а бригаде. По доласку у Србију августа 1944. године послата је на рад у ОК СКОЈ-а Ужице. У рату је рањавана неколико пута, инвалид 70 %, носилац је више ратних одликовања као и Споменице 1941.

ВЕРА ЈЕЈ1ИЋ, ученица гимназије, рођена је 15. 8. 1922. године у Прокупљу. У напредни средњошколски покрет укључила се као ученица у гимназији у Ужицу, члан СКОЈ-а је постала пре рата. Одмах по окупацији Југославије се предано ангажовала на обављању разноврсних задатака у омладинској организацији, била је једна од најактивнијих омладинки у Ужицу. Међу првим омладинкама отишла је у партизане; крајем новембра 1941. године је прешла са партизанским јединицама у Санџак и Босну и постала борац II пролетерске бригаде. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ВЕРА ДИМИТРИЈЕВИЋ-МАРКОВИЋ, ученица гимназије у Београду, рођена је 1923. у Скеланима код Сребренице. У напредни средњошколски покрет укључила се у Београду. Априла 1941. по доласку у Ужице наставила је рад у омладинској организацији. Од септембра 1941. године била је болничарка у Моравичкој чети Ужичког одреда, учествовала у акцијама и борбама своје чете. Са главнином партизанских снага прешла у Санџак и учествовала у нападу на Сјеницу, где је заробљена фебруара 1942. Из затвора у Сјеници пребачена у Пријепоље. Са Драгицом Парезановић и још два друга замењена је за италијанске заробљенике. Априла 1942. године постала је члан КПЈ. Била је болничарка I чете, I батаљона II пролетерске бригаде, затим је повучена на рад у штаб бригаде. После V офанзиве постала је заменик политичког комесара чете, на тој дужности је остала до почетка 1944. године када одлази у штаб II пролетерске дивизије. Почетком септембра 1944. године прешла је на рад у персонално одељење Главног штаба за Србију. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

●

ОЛИВЕРА-ОЛИКА ГУТМАН-ЂУРЂИЋ, ученица гимназије, рођена је 29. IX 1927. године у Титовом Ужицу. У рад за НОП се укључила у јесен 1941. године. Била је члан културне екипе. Крајем године са партизанским јединицама је прешла у Санџак и Босну. Једно време је била у Новој Вароши и Чајничу. Марта 1942. године ступила је у Санџачки одред, па у III санџачку пролетерску бригаду, у којој је била четна болничарка, затим санитетски референт батаљона. У тој бригади је остала до V непријатељске офанзиве. Пошто је била рањена у плућа послата је на лечење у Босну. Крајем 1943. године је завршила виши санитетски курс у Јајцу и упућена је у XII крајишку бригаду, где је била санитетски референт бригаде, па у IV средњебосанску бригаду на исту дужност. Јуна 1945. године је демобилисана и послата на рад у Ужице. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

Из Ужица је пошла заједно са својом мајком Фридом и сестром Витом. Фрида је погинула септембра 1944. године, Вита у V непријатељској офанзиви.

ЖЕНАМА УЖИЧКОГ КРАЈА[1]) ЖЕНЕ ГРАДА И СЕЛА, МАЈКЕ И СЕСТРЕ НАШЕ!

Сведоци смо великих и славних догађаја који се збивају око нас. Догиао је час када можемо слободно и сигурно рећи, да ће овај рат бити брзо завршен. Фашистичка звер, огрезла у невиној крви српског народа дотуца се у својој властитој немачкој јазбини. Славне војске Савезника бију битку на немачком тлу. Битка за Берлин је почела. Трула фашистичка тврђава руши се из темеља.

Нашом поносном Србијом тутње кораци хероја славне народноослободилачке војске. Градови и села нагиа грле већ давно жуђену слободу. Вољена Црвена армија, војска славе и победе, догила је, пружила нам своју братску руку. Неразрушиво братство и љубав двеју славних војски, дало је пуног изражаја на улицама Београда. Над нагиим дивним градом развила се застава слободе — застава победе.

Хиљаде и хиљаде нових бораца ступају у редове народноослободилачке војске, — хрле да доврше часно дело, које су започели најбољи синови и кћери нагиих народа јулских дана 1941. године.

КЋЕРИ УЖИЧКОГ КРАЈА!

Ми смо на својим плећима понеле велико бреме овога рата. Умеле смо да, у најтежим моментима историје, која је задесила наше народе, покажемо да смо достојне кћери нагие напаћене домовине. Знале смо да тако дубоко мрзимо непријатеља, да му покажемо да за остварење својих злочиначких намера мора рачунати са јоги једним снажним и упорним непријатељем — а то је са нашом женом.

Високо смо уздигле заставу националне части и поноса. Борише смо се са пугиком у руци упорно и херојски, борише смо се и ћутећи иза високих зидина, тамница и логора, борише смо се под окупацијом и терором фашистичке чизме и трпећи злочине и огавна зверства издајника нагиих народа.

МАЈКЕ НАШЕ!

Нисте ви само рађале и неговале хероје и даровале их отаџбини, ви сте и саме својим држањем, својом високом националном свешћу, постале хероји. Будите поносне што сте биле мајке таквих јунака.

ДРУГАРИЦЕ!

Кроз пламен ослободилачког рата ми смо створиле своју широку и масовну организацију Антифашистички фронт жена. Кроз ту организацију ми смо дале

[1]) Музеј устанка 1941. Титово Ужице.

пуну подршку и помоћ нагием народноослободилачком покрету, покрету који је гиироко окупио масе жена гииром нагие домовине. Јединствени ослободилачки фронт — опште партијска организагија израсла из народноослободилачког покрета укључује се и у организацију АФЖ-а као масовну политичку организацију жена.

Наша организација јесте и ослонац нагие народноослободилачке власти. О*купљајући се у организацију АФЖ-а и преко ње помажући изградњу народне власти, ми жене помоћи ћемо у изградњи нагие нове куће — слободне, демократске Србије у федеративној Југославији. А само таква Југославија биће гаранција да ће се тековине трогодигиње борбе сачувати, гаранција да вигие никада неће домаћи непријатељи типа Драже Михаиловића, Недића, Љотића, и др. бити у стању да поврате оно старо гито је и довело нашу земљу до издаје, до пропасти.*

ДРАГЕ МАЈКЕ И СЕСТРЕ!

Опет су вам дошли у загрљај ваши синови, браћа и сестре. Поново после три године страшног терора, патњи и суза, после три године крвавих али победничких бојева са окупатором и домаћим издајницима, одјекује песма слободе нашим градовима и селима.

Дајте све од себе да се довргии ово велико гі часно дело победе и изградње нагие нове и срећније домовине. Мобилишимо све своје снаге у службу заједничке ствари. Помогнимо и приступимо стварању нагие организацији АНТ. ФР. ЖЕНА и преко ње укључимо се у Јединствени ослободилачки фронт Србије. Живело јединство жена у борби против фашистичких поробљивача и продатих домаћих изрода!

Живео антифагиистички фронт жена Југославије!

Живела нагиа рођена народноослободилачка војска на челу са маршалом другом ТИТОМ!

Живела вољена и братска Црвена армија!

Живела ослободилачка борба народа Југославије!

Живео јединствени ослободилачки фронт Србије!

Живело Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије!

Живео национални комитет!

Живео главни Народноослободилачки одбор за Србију!

Живео енглеско-совјетско-амерички победнички савез!

Слава и вечита захвалност женама палим у борби против окупатора!

Смрт и превреље окупаторима и њиховим слугама.

ЈЕЛЕНА БЛАГОЈЕВИЋ-ПЕТРОВИЋ, учитељица, рођена је 2. 8. 1917. године у Маковишту. Као ученица учитељске школе се укључила у омладински покрет и наставила рад у напредном учитељском покрету. У данима устанка била је организатор рада међу женама црногорског среза. Септембра 1941. године је ступила у Црногорску чету УПО али је убрзо послата на рад у Ужичку болницу, затим у партизанску болницу у Севојну. Крајем новембра 1941. године учествовала је у евакуацији рањеника из Ужица на Златибор и даље у Санџак и Босну. Почетком 1942. године је из болнице у Чајничу упућена у VI батаљон Прве пролетерске бригаде, била је батаљонски референт санитета све до септембра 1943. године када је постала помоћник управника бригадне а нешто касније болнице I пролетерске дивизије. По завршеном партијском курсу у Јајцу послата је децембра исте године у Политодјел IV крајишке дивизије. Члан КПЈ је постала јуна 1942. године. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

РАДМИЛА ТАТАЛОВИЋ рођена 1923. године, члан СКОЈ-а постала је 1939. године као ученица гимназије. Године 1941. се укључила у НОП у Титовом Ужицу. Била је борац-болничарка у УПО, затим у I пролетерској бригади, па члан и комесар културне екипе VI пролетерске дивизије, затим је додељена на рад у ЗАВНОХ и пред крај рата у Штаб у Барију. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

МИЛЕНА НЕШОВИЋ, ученица гимназије, рођена је 24. VI 1924. у Титоеом Ужицу. По окупацији земље укључила се у рад за НОП. Члан СКОЈ-а је постала 1941., а члан КПЈ 1943. године. Крајем 1941. године са партизанским јединицама прешла је у Санџак и Босну. Била је болничарка III чете I црногорског батаљона I пролетерске бригаде, затим санитетски референт XII српске бригаде, па комесар наше болнице у Италији, затим болнице XXII српске дивизије и наше болнице у Бугарској. Носилац је Споменице 1941., Ордена за храброст, Братства-јединства II реда. Заслуге за народ II реда и Ордена Републике са сребрним венцем.

ГРУПА ДРУГАРИЦА БОРАЦА У УЖИЦУ 1944. ГОДИНЕ, СТОЈЕ СЛЕВА НА ДЕСНО: МАРА КУСТУРИЋ, МИЛЕСА ЈОВАНОВИЋ, ВУКОСАВА ВИДИЋ, ВОЈКА ПЕТРОНИЈЕВ11К II АНБЕЛКА БУРБИЋ. СЕДЕ МИЛАНКА-МИКИ БЛАГОЈЕВИЋ И ОЛГА ЖНВКОВИЋ

МИЈ1ЕСА ЈОВАНОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ, радница, рођена је 22. III 1922. године у Титовом Ужицу. Члан СКОЈ-а је постала 1941. године, а члан КПЈ 1942. године. Милеса је са главнином партизанских јединица прешла, крајем новембра 1941. године, у Санџак и Босну. Ступила је у I пролетерску бригаду и постала болничарка IV краљевачког батаљона, касније је прешла у III крајишку бригаду и била референт санитета ове бригаде. Године 1944. била је политички комесар болнице у Меденом Пољу, код Босанског Петровца, у којој су били смештени рањеници за транспорт у Италију. Крајем исте године изабрана је за секретара среског одбора АФЖ за рачански па за црногорски и затим за ужички срез. Истовремено је била и члан СК КПЈ у поменутим срезовима. Године 1945. изабрана је за члана Окружног одбора АФЖ за ужички округ. Носилац је Споменице 1941., Ордена за храброст, Заслуга за народ II и III реда, Братства-Јединства II реда и Ордена Отаџбинског рата СР Бугарске.

●

МИЛЕНА ЂОКИЋ-АНТОНЧИЋ-ЦВРЧАК, матурант гимназије, рођена је 21. 1. 1923. године у Ужичкој Пожеги. У напредни средњошколски покрет се укључила као ученица у Приштини. Члан СКОЈ-а постала 1939. године, члан КПЈ од јануара 1944. године. По окупацији Југославије дошла је као избеглица у Пожегу и укључила се у рад за НОП. Једно време у ослобођеном Ужицу радила је у партизанској болници у Севојну. Крајем 1941. године је са партизанским јединицама отишла у Санџак и Босну, постала је борац I пролетерске бригаде, радила је у хируршкој екипи бригадног санитета, била руководилац СКОЈ-а у бригадном санитету, затим референт санитета 13. српске бригаде, комесар школе 13. корпуса и секретар санитета Команде града Београда. У НОР је изгубила сестру Олгу, такође првоборца. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ИНИЦИЈАТИВНИ ОДБОР АНТИФАШИСТИЧКОГ ФРОНТА ЖЕНА ЗА ОКРУГ — УЖИЦЕ

Милица Видаковић, дом. Ужице
Милена Симић, дипл. пр. Ужице
Зора Миланович, дом. — Б. Башта
Зора Поповић, дом. Б. Башта
Вида Марковић, сељ. срез. златиборски
Роса Цгсцварић, учит.
Јелка Симић, дом. Косјерић
Милена Целебџић, дом. Пожега
Милица Мићић, сељ. срез пожешки
Георгино. Јокановић, дом. Ариље
Ката Васиљевић, дом. Ариље
Милеса Јовановић, заставник НОВ
Олга Живковић — борац
Ранка Ковачевић, борац

Општи задатак Антифашистичког фронта жена у овом периоду био је окупити и активизирати жене у свим акцијама народноослободилачких одбора и одбора фронта. Неизмерљив је допринос који су организације жена овога краја дале у свим акцијама које су водиле партијске организације, одбори власти и одбори фронта за обнову и изградњу земље — оправка школа, путева и мостова, прикупљање одеће и хране за борце и рањенике, збрињавања и нега рањеника и сл.
Крајем 1944. године пришло се формирању окружног, среских, градских и сеоских одбора АФЖ-а. Новембра 1944. године изабран је Срески одбор АФЖ за срез арильски у саставу: Георгина Јокановић — председница, Олга Ђорђевић — секретар, чланови: Ната Василијевић, Божана Огњевић, ЈБубица Радојичић из Ариља, Живка Ћирковић из Погледа, Драгиња Савовић из Гривске, Ружа Илић и Слободанка Поповић из Латвице, Ката и Стојисава Савовић из Радобуђе, Милева Вуковић из Врана. У АФЖ Ариља изабран крајем 1944. ушле су: Ната Василијевић — председница, Деса Томић — секретар и Љубица Радојичић, Војка Пајић, Божана Огњевић и др. У Срески одбор АФЖ Ужице изабране су: Станија Драговић -—- председница, Милеса Јовановић — секретар, чланови: Милена Герзић, Дана Ивановић, Ната Грковић, Ружа Кремић, Коса Јовановић, Јелена Симић и др. У Градски одбор АФЖ Ужица изабране су: Мила Радовић —■ председница, Милена Герзић — секретар, чланови: Зора Поповић, ЈБубица Бојовић, Бора Крсмановић, Катарина Станковић, Милева Пејић, Катица

Отовић, Винка Радовић. У одбор АФЖ за моравички срез изабране су: председница Олга Јеремић из Ивањице, потпредседнице Шуња Караклајић из Брезове и Цана Поповић из Ивањице, секретар Милка Перишић из Ивањице, благајник Ана Савић из Шума, чланови: Милоранка Марић, Вуја Чакаревић, Бранка Поповић, Бојана Драгутиновић, Каја Вуксановић, Љуба Зарић, Софија Кучевић, Душанка Велимировић, Цана Маричић и Спасена Стојановић, све из Ивањице, Стојка Луковић из Шума, Деса Мирковић из Бедине Вароши, Добрила Стамболић и Зорка Чекеревац из Брезове, Добринка Бујошевић и Мира Мићић из Рашчића, Радованка Нешковић из Миланце, Вукосава Перишић из Вионице, Марија Миловановић из Радаљева, Видосава Петровић из Средње Реке, Перса Јеротијевић и Брана Глиновић из Глеђице, Ђука Самарџић из Рокаца, Винка Ђелошевић из Васиљевића, Олга Протић из Придворице и Коса Брадић из Остатије. — У одбор АФЖ за срез црногорски изабране су: Радинка Грбић — председница, Дана Грбић — секретар, чланови: Љубица Поповић, Рада Антонијевић, Госпава Петровић, Видосава Керковић, Дана Лазић-Марић, Милена Ђорђевић и др.

— У одбор АФЖ среза златиборског: Вида Марковић — председница, Љубица Пурић — секретар, чланови: Ђуја Ковачевић из Доброселице, Милојка Ћирковић из Чајетине и др. Крајем 1944. године изабрани су одбори АФЖ за срез рачански и Бајину Башту. Председница Среског одбора АФЖ била је Зора Милановић, а нешто касније Јелисавета Јевтић из Бачеваца, секретар Олга Јовановић; за председницу АФЖ Бајине Баште изабрана је Зора Поповић, за секретара Божана Петковић. Имена осталих чланова ових одбора нису позната.

На окружној конференцији АФЖ, јануара 1945. године, изабран је одбор у саставу: Милунка Петковић — председница, Олга Живковић — секретар, чланови: Зора Цвијовић, секретар Среског одбора АФЖ — Пожега, Олга Ђорђевић, секретар; Среског одбора АФЖ -— Ариље, Љубица Пурић, секретар Среског одбора АФЖ — Чајетина, Дана Грбић, секретар Среског одбора АФЖ — Косјерић, Олга Јовановић, секретар Среског одбора АФЖ —- Бајина Башта, Милеса Јовановић, секретар Среског одбора АФЖ — Ужице, Станија Драговић, Савка Рајић, Божана Петковић-Врца и друге чија имена нису позната.

МАРА КУСТУРИЋ, радница, рођена је 27. XI 1923. године у Титовом Ужицу. Члан СКОЈ-а постала је 1940. а члан КПЈ 1942. године. По окупацији Југославије укључила се у НОП и активно учествовала у свим задацима скојевске организације. Када је Ужице ослобођено постала је болничарка једне чете УПО. Касније је била санитетски референт батаљона II пролетерске бригаде. Била је једна међу најхрабријима у својој бригади. У борби на Гату, јуна 1942. године, четници су је заробили и повели у четнички штаб. Успут су је засипали увредама и тукли кундацима. Зауставили су се на једној пољани и захтевали да превије једног четничког војводу. Одбила је да му укаже помоћ. Овај је испалио неколико метака у шу, један је прошао кроз грудни кош, други кроз руку, пала је. Крв је липтала из рана и браде коју су јој разбили кундацима. Мара се притајила, учинило им се да је мртва, а када су се зачули пуцњи, четници су се плашећи партизанског противнапада, разбежали. Мара је остала сама на пољани. Смогла је снагу да се довуче до једног жбуна где је остала до сумрака. Онемоћала само у кошуљи и војничким гаћама, боса и сва крвава кренула је да стигне своју бригаду. С напором је ходала, падала је, пузила. Исцрпеност и умор су је савладали, заспала је поред једног жбуна. Када се пробудила већ је свитало. Кренула је према селу. Застала је код прве куће. Иако је била дошла у четничко село жене из ове куће су је прихватиле и показале пут којим је бригада отишла. Поштапајући се пошла је уз планину. Наишла је на Црногорску бригаду, са којом је тек трећег дана стигла у село Врбницу где је нашла своју бригаду. Децембра 1942. као делегат II пролетерске бригаде учествовала је на Оснивачкој конференцији АФЖ-а у Босанском Петровцу. 1941. године била је комесар болнице XIII дивизије. Носилац је Споменице 1941, Ордена за храброст, ОЗН II реда и Ордена рада са златним венцем.

Хероизам је за њих свакодневна ствар. Оне о томе мало причају. Преваљују стотине километара у заморном маршу, превијају ране својих другова под кишом куршума, овладавају војничким вештинама, уништавају непријатеља, прибрано се спасавају из њихових крвавих канци, оне, младе — шеснаест, осамнаест, двадесет година. Нека од њих остави своје младо, још скоро дечје тело на некој мекој ливади, остале иду даље, мирно — ни саме нису свесне величине свог удела у овој великој ослободилачкој борби. Ево неколико од стотине свакодневних примера.

На Гату... Борба је била кратка, али на живот и смрт. Мара Кустурић, партизанка IV батаљона II бригаде превијала је рањенике, а око ње су падали меци и гранате бацача. Непријатељ је био већ близу, али један је друг био тешко рањен у ногу. Требало га је превити и — ни сама не знајући како — Мара се нашла у рукама непријатеља са своја три друга. Другове су стрељали, а њу су повели да превије непријатеља.

„Осећала сам страховиту мржњу према овим звер-људима", прича Мара. „Наишао је један стари бандит, дуге браде, мрачних очију и лица и рекао: „Ја нећу дозволити да она превија моје људе. То је госпођица партизанка. Натраг за десет корака!" Једна пушка је опалила, метак је прозвиждао поред мога врата. Још два метка и ја сам пала. Ударали су ме кундацима и претурали по мојим ieповима. Неки су предлагали да ме закољу а други су говорили: „Већ је мртва!" Гадила сам се додира њихових руку, притајила дисање и правила се мртвом. Партизани напредују — чула сам од њих. Сва у крви полако сам се дигла, чим су се бандити измакли. Била сам рањена у руку и груди. Пребацивала сам се од жбуна до жбуна и одмарајући се, а кад је пао мрак наишла сам на другове из IV бригаде, који су ме прихватили и чудили се откуда ја, овако рањена, сама, у ноћи".

„Мислила сам на своје другове из батаљона и радовала се што ћу заједно с њима опет у нове борбе", завршава Мара окружена својим друговима, с којима је отада прошла многе нове борбе.

[1]) „Борба", бр. 21, 8. X 1942.

ГРОБНИЦА ИЗГИНУЛИХ ПАРТИЗАНА НА КАДИЊАЧИ 29. НОВЕМБРА 1941. ПРЕ ПОДИЗАЊА СПОМЕНИКА

Сестре МИЦА и РАДА МАТОВИЋ из Ужица. Обе су се врло рано укључиле у револуционарни раднички покрет.

Милојка-Мица је рођена 1923. Радила је у фабрици оружја у Ужицу. Била је један од истакнутих активиста металаца. Активно је радила у друштву „Абрашевић" и у омладинској секцији. У СКОЈ је учлањена 1939. Због своје активности хапшена је 1941. У Ужички одред у 1. пожешку чету ступила је 1941. Била је члан КПЈ. Децембра 1941. враћена је са Златибора. Немци су је 10. јануара 1942. стрељали у Пожеги.

РАДОЈКА-РАДА МАТОВИЋ, текстилна радница. Рођена је 1919. Једна је од истакнутих текстилних радница. Била је запажена као напредна радница и врло активан члан друштва „Абрашевић". Хапшена је пре рата због своје активности у радничком покрету. Била је члан КПЈ. Године 1941. отишла је у Ужички партизански одред. Погинула је приликом повлачења у Чајетини 1941.

●

СТАЈКА САВИЋ, ученица женске занатске школе, рођена је 14. марта 1925. године у Костојевићима. У напредни омладински покрет укључила се у Ужицу, у јесен 1941. године постала је члан СКОЈ-а. Учествовала је у свим акцијама које је организовала омладинска организација у слободном Ужицу. У јесен 1941. године са главнином партизанских снага прешла је у Санџак и Босну. Приликом формирања I пролетерске бригаде постала је болничарка I чете, V шумадијског батаљона. Стајка је учествовала у чувеном Игманском маршу и са групом промрзлих другарица и другова пренета је у фочанску болницу. По оздрављењу се вратила у своју чету и у њој била до борбе на Гату, када је отишла у III чету IV ужичког батаљона II пролетерске бригаде. Она је почетком 1943. године постала санитетски референт батаљона, крајем године прешла је на исту дужност у III српску бригаду, а затим је била комесар културне екипе IV црногорске бригаде. Носилац је Споменице 1941, Ордена за храброст, Ордена заслуге за народ, Ордена братства-јединства.

ЕКСПЛОЗИЈА У ТРЕЗОРУ НАРОДНЕ БАНКЕ

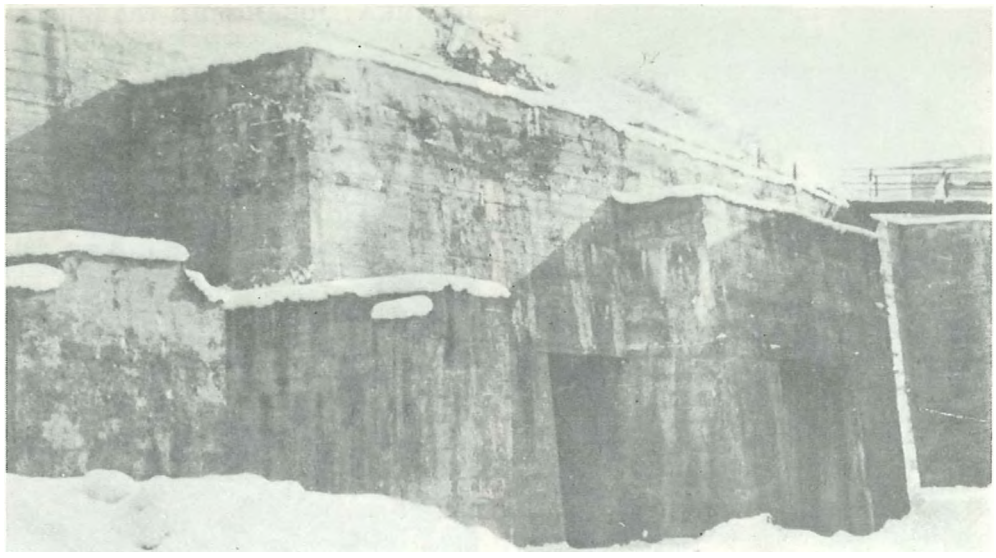

УЛАЗ У ТРЕЗОР НАРОДНЕ БАНКЕ У УЖКЦУ ГДЕ ЈЕ 1941. ГОДИНЕ РАДИЛА ФАБРИКА ОРУЖЈА.

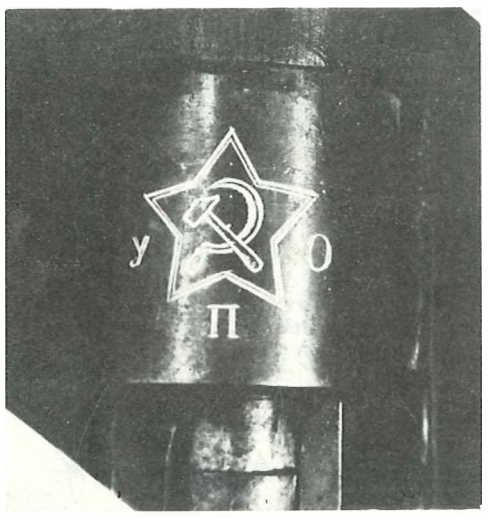

АМБЛЕМ С ПАРТИЗАНСКЕ ПУШКЕ ИЗРАБЕНЕ У ФАБРКЦК ОРУЖЈА У УЖИЦУ 1941.

СПОМЕН-ПЛОЧА ИЗГИНУЛИМ РАДНИЦИМА ПАРТИЗАНСКЕ ФАБРИКЕ ОРУЖЈА И МУНИЦИЈЕ 1941. У ТРЕЗОРИМА НАРОДНЕ БАНКЕ У УЖИЦУ

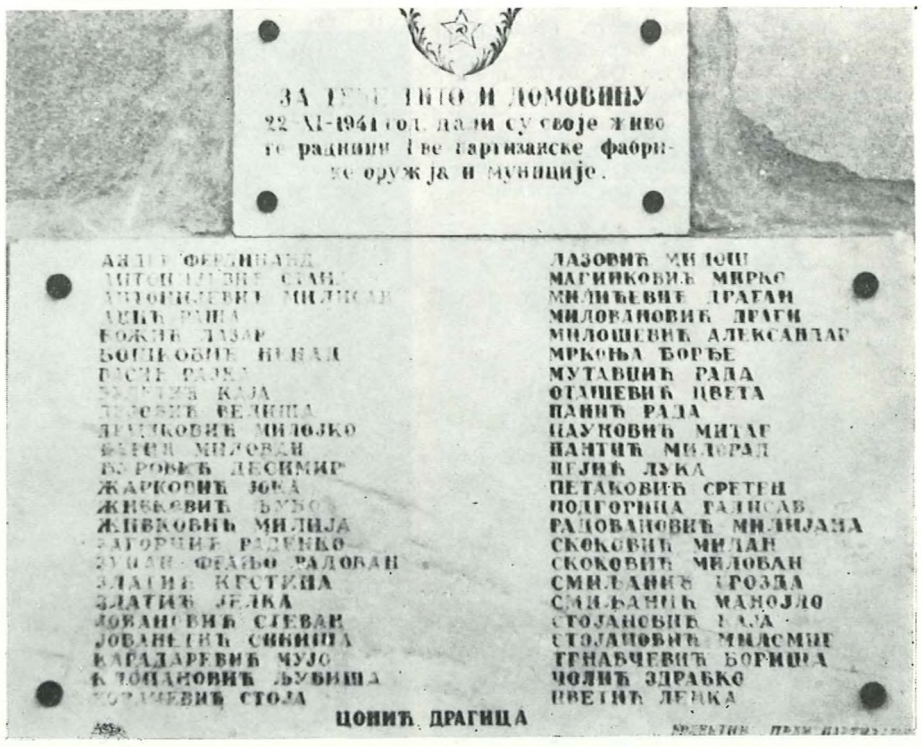

Ослобођењем Ужица пала је у руке партизанских снага и фабрика оружја, у којој је пре рата радило 56 жена и омладинки. И поред свакодневних сметњи, пожртвовањем и залагањем радника знатно је повећан капацитет фабрике а освојена и производња новог оружја.

Због сталне опасности од уништења из ваздуха, у другој половини октобра 1941. године демонтирано је и пресељено у трезоре Народне банке неколико погона фабрике. Непријатељ је овај објекат стално имао на оку. И успело му је да 22. новембра у 14 часова изазове експлозију у трезорима Народне банке. У овој разарајућој експлозији угушене су димом за својим машинама, или разнете с материјалом, поред многих радника, и раднице: Стана Антонијевић, Раша Аџић, Рајка Васић, Милунка Вујичић, Каја Вулетић, Јока Здравковић, Крстина Златић, Јелка Златић, Рајка Ковачевић, Стоја Ковачевић, Рада Мутавџић, Цвета Оташевић, Рада Панић, Милијана Радовановић, Радосава Саватијевић, Грозда Смиљанић, Ленка Цветић, Драгица Цонић, Кристина Митровић.

Све погинуле раднице радиле су тога дана и у претходној смени. Добровољно су пристале да раде и у новој смени и замене омладинце-раднике који су отишли у село ради учествовања на приредби. У трезорима су нашли смрт и многи становници града, старци, жене и деца који су се склонили од немачких авиона. У матичним књигама умрлих ужичке цркве забележена су имена погинулих у трезорима: Мирјана Верговић, ученица IV разреда учитељске школе, Радмила Топаловић, ученица III разреда гимназије, 28-годишња Мирјана Симовић, 49-годишња Бранка Коловић, 36-годишња Стојана ЈБубичић, 19-годишња Вера Ђурђевић, 16-

СТАНКА ЛАКОВИЋ, радница, рођена је 22. I 1919. године у Титовом Ужицу. Члан СКОЈ-а је постала 1941. а члан КПЈ 1942. године. У Ужички партизански одред је ступила 1941. године. Са главнином партизанских снага прешла је крајем 1941. године у Санџак и Босну и постала борац II пролетерске бригаде. После завршеног апотекарског курса радила је као апотекар у V крајишкој дивизији, затим је постала заменик политичког комесара Медицинског батаљона. После ослобођења земље била је члан бироа ОК КПЈ и секретар Окружног одбора АФЖ за Ужички округ. Носилац је Споменице 1941, Ордена за храброст, Ордена заслуга за народ II реда, Ордена партизанске звезде III реда и Ордена рада II реда.

ДЕСАНКА ЈОВАНОВИЋ-ГРАДИШТАНАЦ, инжењер, рођена је 29. IX 1899. године у Трстенику. Члан КПЈ постала је 1939. године. Године 1941. у Ужицу је радила на организовању партизанских кројачких радионица, заједно са Гроздом Дрчелић је руководила централном женском кројачком радионицом. Са партизанским јединицама отишла је у Санџак и Босну. У Новој Вароши је руководила партизанском шиваром. После одласка из Нове Вароши радила је у Главном штабу за Србију. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ВУКОСАВА ВИДИЋ рођена 7. новембра 1919. године у Колашину. Гимназију завршила на Цетињу 1938. године. Студирала југословенску књижевност на Филозофском факултету у Скопљу.

У СКОЈ примљена 1939. године, а члан КПЈ од јула 1941. године.
За време рата учествовала је у НОБ и НОП у Србији, Санџаку, Босни и Црној Гори.

После рата била члан Градског комитета КПЈ Титово Ужице, члан III рејонског комитета Београд, члан Градског комитета Нови Сад, управник средње партијске школе за Војводину, саветник у Савезном секретаријату за информације. Сада у пензији.

Носилац је Споменице од 1941. и других одликовања.

годишња Милица Лакићевић, 53-годишња Милица Аврамовић, 20-годишња Слободанка Миловановић, Стана Филиповић (33 године), професор Зора Радуловачки, Марија Андер (41 година), Драгица Атанацковић, 68-годишња старица, Милена Кремић (40 година) и њена 13-годишња кћерка Надежда, шеснаестогодишња Милена Ивановић, Наталија Марјановић (52 године), Добрила Тошић, ученица I године Учитељске школе, партизански лекар др Видосава Јанковић-Николић, Зора Видаковић-Продановић и њена шестогодишња кћерка Оливера-Цаца, 35-годишња Миљана Радовановић, Олга Стерић и њене кћери, четворогодишња Вера и двогодишња Нада, Љубица Раденковић, Софија Ћокић и њени синчићи од 5 и 3 године, старица Ана Стојановић, Милица Амар и њена 16-годишња кћер Добрила, Добрила Васовић, Оливера Станковић, која је у чврстом загрљају са двогодишњим Николом и 8-месечном Надеждом отишла у смрт, Наталија Буљугић, 25-годишња мајка која је штитећи телом своје троје деце — шестогодишњег Богдана, четворогодишњу Милену и 2-годишњег Владету погинула заједно с њима, Добрила Гачић и њена двогодишња Мирјана, Јелена Орловић и њен 12-годишњи син Десимир, Емилија Продановић са кћерима Надом и Оливером и сином Владаном и Грозда Ристовић.

У неколико бомбардовања Ужица и у трезорима банке погинуло је 200, а према другим подацима 500 лица. Тачан број погинулих није утврђен.

О овом:е подмуклом крвавом злочину издато је следеће саопштење, које је 25. новембра 1941. године изашло у ,,Борби", бр. 18:

„Крвава фашистичка звер учинила је још један злочин против српског народа, злочин који ниједан верни син српског народа неће да заборави, као гито неће заборавити страшне злочине у Мачви, у Крагујевцу, у Краљеву итд.

Двадесет другог новембра, у 3 часа по подне, плаћени петоколонаши и фашистички шпијуни истовремено и плански изазвали су експлозије у једној радионици у Ужицу и електричној централи у Чачку. Непријатељи нису успели да нанесу велике материјалне гитете. Али у Ужицу је изгинуо известан број радника и цивилног становништва, невиних жена и деце, који су се случајно нагили у близини.

Злочиначка непријатељска рука није постигла свој циљ. Непријатељ није нанео озбиљне материјалне штете, али недужне жртве жена, деце и радника за палиће у срцима српских патриота не-

угасив пламен мржње против мрског непријатеља и једнодугине спремности за уништење до краја вампира којигуши толике народе Европе и осталог света.

Нека вреле сузе које данас падају на крстове мученичких жртава запале осветничку ватру по читавој нашој српској груди, која се неће угасити све док и последњи фагаистички изрод и његов домаћи издајнички слуга не буде истребљен са нагиег тла".

Ова сурова и стравична експлозија била је сигнал да је непријатељ решио да уништи јединствену, својеврсну партизанску творевину — Ужичку Републику, која је пуним животом живела 67 дана. Затим је дошао судар на Кадињачи.

„Рођена земљо, јеси ли знала?
Ту је погин'о батаљон цео ...
Црвена крв је процветала
Кроз снежни покров хладан и бео.
Ноћу је и то завејао ветар.
Ипак на југу ... војска корача ...
Пао је четрнаести километар,
Ал' никад неће Кадињача ..

(Из поеме „Кадињача" Славка Вукосављевића)

Бранећи слободну територију, крајем новембра 1941. године погинуло је, према исказима преживелих учесника борбе на Кадињачи, и неколико незнаних партизанки које су, дошавши са одредима који су се повлачили ка Ужицу, придодате јединицама које су се бориле на Кадињачи.

Новембра 28. кренули су Немци у силовит напад на Ужице. Ужички раднички батаљон и неке чете Посавског одреда упућене су 28. новембра увече на брдо Кадињачу, удаљено 14 км од Ужица. Борцима овог батаљона и окупљеном народу говорили су командант Душан Јерковић (погинуо на Кадињачи) и комесар Ужичког партизанског одреда Милинко Кушић (подлегао пегавом тифусу 1943. године). Дирљив је био растанак мајки са својом децом. Неке су се опраштале од својих јединаца, а жене од својих другова држећи на рукама своје малишане. Мада су опроштаји били пуни туге, били су и пуни поноса што се њихови најмилији налазе међу најбољима којима је пало у део да бране прилазе слободном Ужицу.

Сви борци су знали да се од њих много очекује. Знали су да је иза њих град у коме су провели своју младост, да је у њему остала њихова родбина, да су у њему остали тешки рањеници. Наставили су са борбом и онда када је њен исход сваком борцу био јасан. И рањени борци су се тукли до погибије или последњег метка.

БЈ1АГА ГОШОВИЋ, професор, рођена 1910. године у Титограду. Пре рата као студент у Београду учествује у напредним политичким и културно-просветним манифестацијама; прикупља Црвену помоћ. Као професор у Ужицу организовано сарађује са члановима ОК КПЈ за Ужице; преноси илегалну штампу и технички материјал из Београда. Учествује у организовању рада са женама у Ужицу, почетком 1941. године. Примљена је у Партију марта 1941. године. Под окупацијом је наставила рад. Ухапшена је 22/23. јуна 1941. године у Ужицу од окупатора и издајника; пуштена крајем истога месеца због недостатка доказа. По директиви Партије одлази илегално у срез моравички (Вионица) и раду на организовању устанка, где остаје као партијска веза до ослобођења Ужица и Ивањице.

У Ужицу ради кратко у „Борби", а потом у организацији партизанских радионица. По оснивању Главног народноослободилачког одбора за Србију ради у Председништву — односно Секретаријату. У првој офанзиви је са главнином партизанских снага и Врховним штабом прешла у Санџак. По директиви Партије одлази с тешким рањеницима у Пренчане и Вошково (Црна Гора) као болничарка и борац.

У другој и трећој офанзиви налази се при Главном штабу за Санџак и штабу Пљеваљског батаљона (Косаница), а после оснивања III санџачке ударне бригаде борац је I чете, II батаљона. Учествује у маршу пролетерских бригада (Треска, Бјелашница) у западној Босни, у борбама за Брадину, Прозор, Купрес, Шујице, у опсади Мркоњић Града.

После завршеног војно-апотекарског курса шаље је Врховни штаб на рад у Хрватску као апотекарског референта. До IV офанзиве ради при Санитетском одсеку Главног штаба Хрватске (Слуњ), а од IV офанзиве, апотекарски је референт у VI личкој дивизији до њеног одласка у Босну. Затим ради у Централној војној апотеци — Оточац, а у VI офанзиви као политички комесар војно-санитетског слагалишта (Трнавац). У току VII офанзиве рековалесцент је при ЗАВНОХ-у и ОЗНИ за Хрватску. Од оснивања прве владе за Хрватску била је персонални референт у Повереништву за просвету Хрватске.

После ослобођења била је три године непрестано тешко болесна, а потом ради у органима за просвету и културу Извршног већа СР Хрватске у својству референта, професора и самосталног саветника до пензије 1965. године.

У друштвено-политичком раду учествовала је и учествује активно.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ТОМАНИЈА-ТОМКА ЋУРИЋ је рођена 1888. године у Црној Гори. 1937. године се преселила са мужем и децом у Титово Ужице. Њена је кућа била сигурно партијско упориште, ту су одржавани партијски и скојевски састанци, скриван партијски и други материјал. Крајем 1941. године прешла је са партизанским јединицама у Босну, затим у Црну Гору, била је теренски радник у колашинском срезу, радила је са женама. Све петоро њене деце били су борци НОР-а. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

МИЛЕНА ПАЈЕВИЋ, рођена је 3. III 1923. године у Ужицу. Члан СКОЈ-а постала је пре рата. У данима устанка обављала је разне задатке у омладинској организацији. У ослобођеном Ужицу радила је у партизанској болници. Крајем новембра 1941. године са јединицама УПО прешла је у Санџак и Босну, постала је борац I пролетерске бригаде. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

МИЛИЦА КОВАЧЕВИЋ-УЗЕЛАЦ, студент Филозофског факултета, рођена је 1921. у Титовом Ужицу. По окупацији Југославије прешла је из Београда у Ужице и укључила се у рад за НОП. Радила је у скојевској организацији „Клисура". У ослобођеном Ужицу завршила је санитетски курс. Почетком октобра 1941. године ступила је у II златиборску чету УПО. Крајем 1941. пребацила се у Босну и радила у Команди места у Рогатици, затим је отишла у Романијски партизански одред. Марта 1942. године је ступила у Прву пролетерску бригаду. Разболела се од тифуса и као реконвалесцент је упућена у болницу, у Мишљеновац (Лика), где је радила као омладински руководилац. За време IV офанзиве је радила у болници у Горском котару. Априла 1943. године је упућена у Санитетски одсек Главног штаба Хрватске а затим је била комесар болнице у Турјанском. Јуна 1944. године је послата на лечење у Италију. Крајем исте године се вратила из Италије. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ГРУПА УЖИЧАНА ЕВАКУИСАНА ИЗ ГРАДА ОКТОБРА 1944. СТОЈИ МИАОЈКА МААВЕНОВИВ, У СРЕДИНИ ОАГА ЖИВКОВИК, СЕДИ БУДА ПОПОВНИ

Љубављу према слободи и свом родном граду Ужички раднички батаљон исписао је своју славну епопеју. Пао је готово цео, пали су и многи борци Посавског одреда. Пало је и неколико жена партизанки, девојака из ко зна кога краја наше земље. Остала су непозната њихова имена, али неодвојива од легендарне Кадињаче.

Мајке, жене и сестре које су остале без својих најмилијих надрасле су себе. Поносне на своју изгинулу децу, браћу и мужеве пошле су њиховим путем, наставиле борбу против окупатора и домаћих издајника, бориле се за слободу, а многе је и својим животом платиле.

ЖЕНЕ У ПАРТИЗАНСКИМ ОДРЕДИМА И ПРОЛЕТЕРСКИМ ЈЕДИНИЦАМА

„... Младићи и дјевојке, скоро дјеца, на позив Комунгсстичке ггартије погили су у борбу не штедећи своје младе животе ... Кад иду у борбу људгс, војска коју је држава створила, одрасли људн, онда је то њихова дужност према својој отаџбини, онда је то дуг сваког грађанина и родољуба. Али, када без мобилизације, добровољно, дјеца од дванаест, четрнаест, петнаест и гиеснаест година иду у борбу, знајући да ће у њој ггогинути — онда је то надчовјечански херојизам младгсх људи који жртвују себе, иако јоги нгссу управо ни ступили у живот — д о *бгс будућа покољења бгсла сретна ...')*

У Ужичком партизанском одреду и пролетерским бригадама борио се велики број омладинки и жена ужичког краја. Многе од њих уградиле су своје животе у темеље наше револуције. Ленка Николић, ученица учитељске школе, истакнути скојевски активиста у евојој школи и у граду, погинула је децембра 1941. у Аљиновићима код Сјенице, као борац Ужичког нартизанског одреда. Вера Матић, студент медицине, погинула је 22. децембра у борби на Сјеници. Нада Поповић, кројачица из Ивањице заробљена је у борби код Сјенице, одатле је одведена у Пријепоље, где су је почетком 1942. године стрељали Италијани. Милену Спасојевић, ученицу учитељске школе, ухватили су четници у Лопижама код Сјенице почетком 1942. и заклали је. Славку Ивановић, учитељицу из Рога, убили су четници код Нове Вароши фебруара 1942. године; тада је убијена и Нада Бабовић, радница из Пожеге. Као борци II пролетерске бригаде погинуле су у борбама на Гату 11. јуна 1942. године: Деса Поповић, студент и раднице Каја Стојановић и Душанка

[J]) Тито — из поздравне речи на I конгресу омладине Србије.

Пузовић. Живка Вулетић, радница, погинула је јула 1942. године у Прусцу код Бугојна. Душанка Таталовић тешко је рањена у обе ноге јула 1942. у борби на Оборцима, заробљена је и отерана у Јасеновац и тамо убијена. Храбра и омиљена болничарка Олга Величковић из Ивањице погинула је у борби са усташама августа 1942. у Благају код Купреса. Деса Петронијевић, ученица Учитељске школе погинула је септембра 1942. на Мањачи. Катица Игњатовић погинула је новембра 1942. на Јелиним Пољанама код Босанског Грахова. Живка-Мила Алексић, кројачка радница из Београда погинула је 1942. године у источној Босни (по другој верзији — 1943. код Сиња).

Године 1943. у марту погинуле су Ангелина-Гина Вуксан у Стрмици изнад Горњег Вакуфа а Стојка-Цола Пантелић, ученица, на Неретви. На Сутјесци, у V непријатељској офанзиви: Бранислава Бакочевић, ученица учитељске школе; Вита Гутман, матурант, Љубинка Ђорђевић, референт санитета батаљона, Перса Рајовић, ученица из Ивањице, Ружа Караклајић, радница из Пожеге (члан КПЈ, рођена 1918. у Словенији, бол^ ничарка I чете I батаљона II пролетерске бригаде, умрла је од тифуса почетком јуна 1943. године). У лето 1943. године погинуле су код Фоче Олга Ђокић, студент медицине из Пожеге (члан СКОЈ-а, рођена 1920. 'одине, референт санитета II батаљона II пролетерске бригаде), Алексија Савић, код Стамболчића близу Сарајева; Драгицу Парезановић заклали су четници на Мељаку код Пљеваља после V офанзиве. Марта 1944. погинула је Олга Грбић у Штрпцима код Прибоја, а Мица Ђорђевић-Пушкарка у Сивчини код Ивањице. Маја 1944. године у Мојковцу подлегла је ранама народни херој Нада Матић. Др Фрида Гутман, заробљена с рањеницима у Централној болници, извршила је самоубиство 24. септембра 1944. године. Јуна 1944. умрла је од исцрпљености у болници у Колашину Слободанка Недељковић, Милена Мартиновић прошла је цео борбени пут II пролетерске бригаде, а умрла је самЈо седам дана после ослобођења земље. Емилија Веселиновић, Јелена Јелисавчић и Славка Богдановић отишле су у НОВ 1944. године и исте године погинуле. Маргита Цупарић из Ивањице и Борка Ђурић из Ужица ступиле су у НОВ 1944. године, погинуле су на сремском фронту, а 17-годишња Стана Божић код Брчког 1945.

ОЛИВЕРА-ВЕРА КРЕМИЋ-АНТОНИЈЕВИЋ је рођена 29. 8. 1919. године у Крагујевцу Члан СКОЈ-а је постала августа 1942. а годину дана касније члан КПЈ. Крајем новембра 1941. године са главнином партизанских јединица прешла је у Санџак и босну. Била је бригадни референт санитета у II пролетерској бригади. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

●

МИЛКА ПЕРИШИЋ, дипломирани студент филозофије рођена је 1916. године у Ивањици. Одмах по окупацији Југославије се укључила у рад за НОП. Била је организатор и предавач на санитетским курсевима у Ивашици. У току рата била је илегални позадински радник. Ухапшена је крајем 1943., отерана у логор на Бањици, где је остала до октобра 1944. године. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ПЕТРА ЈАЊУШЕВИЋ ИЗ БАЈИНЕ БАШТЕ. ЗАРОБАЈЕНА 1941. И СПРОВЕДЕНА НА БАЊИЦУ. УГУШЕНА У ГАСНОМ АУТОМОБИАУ 9 МАЈА 1942.

ОАГУ САВИП СТРУЧНУ УЧИТЕАЈИЦУ, РУКОВОДИОЦА ПАРТИЗАНСКЕ РАДИОНИЦЕ У ЛРИЈУ, ЧЕТНИЦИ СУ УХВАТИЛИ КРАЈЕМ 1941. ГОДИНЕ, ФЕБРУАРА 1942. ТРАНСПОРТОВАНА ЈЕ НА БАЊИЦУ И 9. МАРТА ИСТЕ ГОДИНЕ СТРЕЉАНА

УЧЕНИЦЕ ДОМАПИЧКЕ ШКОАЕ У ГОДОВИКУ ПРЕД РАТ. ПОГИНУЛЕ У НОБ: СТОЈАНА МИВИП, ПРВА СЛЕВА СТОЈИ, ЧЛАН КПЈ И МИЛЕВА НИКИТОВИП, ДРУГА У ТРЕВЕМ РЕДУ ЗДЕСНА

СТОЈАНА МИЋИЋ, сељанка, рођена је 7. XI 1920. године у Годовику. Потиче из напредне породице. Члан КПЈ је постала 1941. године. Њена политичка припадност пре рата, активност у данима устанка и касније била је позната непријатељу. Четници су је уходили, 1942. године су је ухватили и одвели заједно са Милевом Никитовић на брдо Благај, где су их обе после зверског мучења заклали и бацили у бездан.

ОАГА МИПИБ ИЗ БАЈИНЕ БАШТЕ. ЗАКЛАНА ОД ЧЕТНИКА 1. МАЈА 1944. У СЕЛУ РАЧИ

године када је указивала помоћ смртно рањеном командиру чете.

Кроз све борбене путеве пролетерских јединица прошле су и народни херој Даница Милосављевић, Боса Цветић (прва жена борац Пожешке чете Ужичког партизанског одреда), Олга Којадиновић, члан КПЈ од 1942. године, батаљонски референт санитета V шумадијског батаљона; Војислава-Војка Петронијевић, члан КПЈ од 1942. године, десетар па референт санитета батаљона у I пролетерској бригади, после V непријатељске офанзиве руководилац санитета и бригадног СКОЈ-а II војвођанске а затим V војвођанске бригаде; Вера Јелић, предратни члан СКОЈ-а, једна од првих омладинки које су отишле у партизане; тринаестогодишња партизанка Миланка Благојевић и четрнаестогодишња Оливера Гутман-Ђурђић, четна болничарка, па батаљонски референт санитета III санџачке пролетерске бригаде, од краја 1943. била је на истој дужности у XII крајишкој и IV средњобосанској бригади; Олга Богићевић-Живковић, Милена Нешовић, члан КПЈ од 1943. године, болничарка III чете I црногорског батаљона I пролетерске бригаде, па санитетски референт XII српске бригаде, комесар наше болнице у Италији, комесар болнице XXII српске дивизије и комесар наше болнице у Бугарској; Милена Пајевић, Вера Димитријевић-Марковић, члан КПЈ од 1942. године, била је четна болничарка у I батаљону II пролетерске бригаде, затим радила у штабу бригаде, после V непријатељске офанзиве постала је заменик политичког комесара чете, почетком 1944. године послата је на рад у штаб II пролетерске бригаде, исте године у јесен прешла је на рад у Персонално одељење Главног штаба за Србију; Вера Кремић-Антонијевић, члан КПЈ од 1943. године, била је бригадни референт санитета II пролетерске бригаде; Јелена Благојевић-Петровић, санитетски референт VI батаљона I пролетерске бригаде, помоћник управника болнице I пролетерске дивизије у Бугојну и члан Политодјела IV крајишке дивизије, Милка Петровић, Милеса Јовановић-Ђорђевић, члан КПЈ од 1942. године, болничарка IV краљевачког батаљона I пролетерске бригаде, затим референт санитета III крајишке бригаде а 1944. године политком болнице у Меденом Пољу у којој су били смештени рањеници за транспорт у Италију; Радмила Таталовић, Милена Ђокић-Антончић-Цврчак, референт санитета IV краљевач-

ког батаљона I пролетерске бригаде, Мара Кустурић, затим Станка Лаковић, члан КПЈ од 1942. године, била је апотекар у I крајишкој дивизији, па заменик политичког комесара Медицинског батаљона; Стајка Савић, члан СКОЈ-а од 1941. године, болничарка I чете V шумадијског батаљона I пролетерске бригаде, учесник Игманског марша, 1943. године била санитетски референт батаљона у II пролетерској и III српској бригади а затим комесар културне екипе IV црногорске бригаде; Томка Ђурђић, инжењер Деса Јовановић-Градиштанац, члан КПЈ од 1939. године, радила је у Главном штабу за Србију; Милица Ковачевић-Узелац, члан СКОЈ-а од 1941. године, борац I пролетерске бригаде, затим омладински руководилац у Мишљеновцу (Лика), 1943. године радила је у Санитетском одсеку Главног штаба Хрватске, затим до јуна 1944. године била комесар болнице у Турјанском (Хрватска); професор ужичке гимназије Блага Гошовић је са Ужичким партизанским одредом прешла у Санџак, затим у Црну Гору а почетком 1943. године упућена на рад у Хрватску где је остала до краја рата.

Године 1941. биле су у Ужичком партизанском одреду: Јустина Вивот, радница (заробљена је у борби на Сјеници, била у логору на Бањици, а затим у Аушвицу); Зденка Мајцен, избеглица из Словеније, ухапшена при повратку из Радоиње крајем 1941. а после отишла у зајечарски крај, где је заробљена и одведена у немачки логор; Добрила Пјевчевић је заробљена у Бајиној Башти и затим више пута хапшена; Вукица Видић после порођаја ухапшена, одведена са дететом у логор у Колашин, после изласка из логора наставила је рад на Цетињу и крајем 1943. поново ступила у НОВ; Анђелка Ђурђић, болничарка II батаљона II пролетерске, касније санитетски референт IV батаљона IV црногорске бригаде, од пролећа 1944. управник болнице II пролетерске бригаде.

Године 1944. ступиле су у НОВ Милијанка Чекеревац, Олга Јовичинац и Слободанка Стојковић из моравичког среза, и омладинке из Ужица Милица Ђурић, Пола Којадиновић, Вера Милановић, Драгиња Милосављевић, Деса Карацић, Наталија Живковић, Ленка Топаловић, Вида Ристовић, Јелена Марјановић, Буда Поповић, Милојка Зечевић, Нада Димитријевић, Сара Дудић, Дивна Дудић, Мара Совровић-Стојановић, Слава Јокић, Милка Лаковић, Нада Средојевић, Ружа Јовановић и друге. Ирена Гложанчев-Јелена, радница из Бачког Петровог Села, у току рата је илегално живела и радила у моравичком срезу, почетком 1944. године ступила је у Ибарски одред.

ПЕРСИДА ОСТОЈИЋ-РАДОВАНОВИЋ

рођена је 3. октобра 1920. у селу Мушићу код Косјерића у породици занатлије Светозара Остојића кога су мучки претукли и убили четници 1941. у Ариљу. Основну и женску стручну школу завршила је у Пожеги. Радила је као кројачица.

У средњој школи укључила се у напредни омладински покрет и постала један од најактивнијих чланова спортских клубова „Глорија" и „Слога" и Соколског друштва око којих се окупљала напредна омладина Пожеге.

Учествовала је у акцијама Удружене опозиције и Комунистичке партије. Преносила је хитна упозорења Окружног комитета КПЈ Чачак комунистима које су власти предвиделе за хапшење. Преко ње је уручена порука ОК, Милинку Кушићу када је преко Пожеге под стражом спроведен из нишког затвора у Ивањицу.

Примљена је у Партију 1941.

Многочлана породица Персиде Остојић, отац, мајка, три брата, сестра и супруг Миливоје Радовановић- Фарбин, учествовала је од првог дана устанка у народноослободилачком покрету. У време устанка Персида је била гравидна и радила у позадини. Организовала је прву партизанску кројачку радионицу која је имала 20 машина за шивење.

За време повлачења према Санџаку у децембру 1941. у селу Љубишу на Златибору Персида се породила. Ту су је ухватили четници и предали Специјалној полицији где јој је одузето дете, а она је спроведена у логор на Бањици из којег је изашла тек пред ослобођење Београда 3. октобра 1944. када је непријатељ захваћен паником распустио логор. Један Персидин брат умро је после рањавања на Купресу у Централној болници Врховног штаба, други је погинуо на Сутјесци, «ао водник у Другој пролетерској бригади, сестру су јој заклали четници у Пожеги, оца искасапили и стрељали у Ариљу.

Персида се у логору добро држала. Упркос мучењима никога није одала. Развила је илегалне везе међу логорашима преко којих је доставила друговима у Београду имена другарица из логора које нису примале пакете, и ускоро су пакети почињали да стижу.

Носилац је Споменице 1941, и више одликовања.

БРАНКА РАКОВИК ИЗ ПОЖЕГЕ, СТРЕАзАНА ОД ЧЕТНИКА У ПОЖЕГИ 22. ДЕЦЕМБРА 1941.

НЕМАЧКА КАЗНЕНА ЕКСПЕДИЦИЈА ПАЛИ СЕЛО МОЧИОЦЕ КОД ИВАЊИЦЕ 1941.

СПИСАК ПАРТИЗАНСКО-КОМУНИСТИЧКИХ ВОЂА ОКРУГА УЖИЧКОГ[1])

56) МЕДИЋ МИРА-МИРОСЈ1АВА, стара 27 год., рођена у Сурчину (Земун), главни организатор женске чете, пропагаторка, прочелник ћелије, јавно проповедала да нема бога. Ухваћена и од преког суда у Ужицу пуштена на слободу. После пуштања од преког суда налази се у бегству.

61) ВУЈОВИЋ Ј. ЈЕЈ1ЕНА, рођена 1912 год. у Ужицу. Још за време свога школовања била у комунистичкој организацији, а 1941. год. побегла у шуму са осталим комунистима, учествујући у борби противу националних четника. Сада се налази у бекству.

(М.П.)

ПРЕТСТОЈНИК
Градске полиције
(потпис нечитак)

‘) ВИИ, бр. 9/4—1, К. 29.

ТЕРОР

После заузимања слободне територије (крајем новембра) Немци и други окупатори као и издајници српског народа масовно су убијали у ужичком крају не само ухваћене партизане, већ и жене и недужно становништво. О дивљачком бесу окупаторских слугу, четника писала је „Борба” у бр. 15, од 18. XI 1941. године, у чланку „Равногорци крај Косјерића извршили грозан злочин”. Реч је о мучком нападу четника на овај градић, о хапшењу 80 партизана и припадника НОП, од којих су деветоро издвојили и после зверског мучења уморили, међу њима и учитељице Јелену Субић-Гмизовић и Милеву Косовац:

„Ужице, 16. новембра.

Нечувени злочин догодио се недалеко од Косјерића. Злочин који не заостаје нимало за одвратним зверствима која је окупатор чиниио по Мачви, у Крагујевцу и другим нашим местима.

Приликом општег равногорског напада на Ужице, једно њихово одељење добило је налог да нападне на Косјерић. Тај је напад извршен на мучки начин. Равногорци су разоружали један део партизана, а затим су почели да ***хапсе по варошици све оне људе и жене који су учествовали у народноослободилачкој борби, који су помагали партизане. Тако су накупили око 80 људи. Том приликом су задржали и ухватили два курира који су ишли према ваљевском фронту, где су Немци покушали продор према Ужицу.***

Све похватане партизане и њихове пријатеље те звери у људском облику потерали су у правцу Равне Горе. Кренуло је преко двадесет наоружаних равногораца, а на челу им је био један старац од 60 година, који је одређен за спроводника.

Успут се према партизанима поступало страховито. За најмању реч ударали су кундацима. Када је поворка одмакла један део пута, стигао их је равногорац — жандарм Ајдачић. Он је пришао партизанима и одабрао девет лица: Максима Марковића, земљорадника из Косјерића, Драгослава Марковића, каменоресца ***из Косјерића, Миливоја Кевића, марвеног лекара, избеглицу из Хрватске, Светозара Познановића, радника из Косјерића, Јелену Субић-Гмизовић, народну учитељицу из Сече Реке, Милеву Косовац, народну учитељицу из Таора, Првослава Гмизовића, судију из Ужица, курира из Ваљева „Еру” Јоксимовића и још једно лице чије се име није могло утврдити.***

АјдачиН је рекао да их води на саслушање. А повео их је с пет-шест људи у Клисуру Ридова, крај села Скакавца. Ту је отпочело зверско мучење, партизани су премлаћивани кундацима, живима су вађене очи, ложена им је ватра на телу. Обе другарице су биле силоване, а затим избодене бајонетима. Затим су крволои,и оставили лешеве и умакли у непознатом правцу. Осталих 70 партизана и њихових пријатеља одведени су у правцу Равне Горе и о њиховој судбини ништа се не зна.

Кад су партизанске снаге освојиле поновно Косјерић, откривени су у Клисури лешеви поубијаних другова. Они су пружали грозну слику — главе размрскане камењем, полунагорела тела, преклане жене.

Тела ових мученика пренета су у Косјерић. Одатле су превезена у Ужице, где ће бити сахрањена како пристоји палим борцима у борби против окупатора и његових слугу.

Једна комисија грађана прегледала је сва телеса. Записнички су утврђене све смртоносне повреде. Исто тако ће и једна лекарска комисија прегледати тела мученика и записнички утврдити каква су све зверства чинили равногорци.

Један од виновника овог злочина већ је у партизанским рукама. Он признаје своје недело. Партизани ће похватати и остале злочинце који су учинили тај грозни злочин. Казна их неће мимоићи.

Нека је слава палим борцима! Нека су по хиљаду пута проклете слуге окупатора које за његов рачун кољу српске синове! Нека живи јединство свих поштених родољуба у борби против Хитлера и његових слугу.

Комисија грађана и лекарска комисија којс су образоване ради увиђаја овог нечувеног злочина, утврдили су записнички, између осталог:

„Јелена Гмизовић, учитељица из Сече Реке. Страховито мучена, силована, усијаним гвожђем паљена по врату и по бутинама. На десној бутини ударац ножем. У леви чланак ударио експлодирајући метак. Лева рука пребијена. На десној бутини рана од метка. Издахнула по *свој прилици од силних рана.*

Косовац Милева, учитељица из Таора, страховито мучена, силована, модрице по целом телу од кундака. Избијено неколико зуба. *На десној нози огромна рана од ножа. На обема ногама виде се опекотине. Избијено лево око. На врату опекотине. На листу леве ноге рана од ножа".*

Ужице је достојно испратило жртве из Косјерића

Под овим насловом објављен је у „Борби" од 20. новембра чланак о сахрани жртава четничког злочина:

„У дворишту основне гиколе данас су били изложени посмртни остаци гиест жртава убијених и унакажених од равногорских банди код Косјерића. То су

У ДОКУМЕНТУ № 2926. У ИЗВЕШТАЈУ ОД 29. ЈУЛА 1941. ГОДИНЕ СТОЈИ: „МИЛЕВА') (ЈЕЛА) ГМИЗОВМК, УЧИТЕЉИЦА ОРГАНИЗОВАЛА ЈЕ ДВА ЗБОРЛ НА КОЈИМА ЈЕ БИЛО ПРИСУТНО ОКО 200 СЕЉАКА. ЈЕДАН ОД ОВИХ ОДРЖАИ ЈЕ НА ГРОБЉУ ВИШЕ КОСЈЕРИКА, А ДРУГИ КОД АДАМА ЈОСИПОВИКА, РОБАКА АДВОКАТА ПУРИКА ИЗ БЕОГРАДА, У СЕЛУ БРАЈКОВИКУ. .. " (1 — ЈЕЛЕНА (ПРИМ. РЕД.)

НЕДАЛЕКО ОД КОСЈЕРИКА, У СЕЛУ СЕЧА РЕКА, КРАЈЕМ 1941. ЧЕТНИЧКА КАМА ПРЕСЕКЛА ЈЕ ЖИВОТ АВЕРЕЈКЕ ЧЕЛНИКОВЕ

ИЗМАСАКРИРАНИ ЛЕШ ЈЕЛЕНЕ-ЛЕЛЕ СУПИН ГМИЗОВИП (ФОТОГРАФИЈА ИЗ АРХИВЕ ДРЖАВНЕ КОМНСИЈЕ ЗА УТВРБИВАЊЕ ЗЛОЧИНА ОКУПАТОРА И ЊЕГОВИХ ПОМАГАЧА — БЕОГРАД)

МИЛЕВА КОСОВАЦ, учитељица из Таора, предратни члан КПЈ. У срез црногорски је дошла школске 1940. године по казни. Одмах по доласку почела је политички да ради са женама и омладином. У припремама за устанак њена је школа била веза између политичких радника ваљевског и црногорског среза. Ту су одржавани састанци, ту су се скривали илегални партијски радници. Септембра 1941. је ступила у Црногорску партизанску чету УПО. Ухваћена је у Косјерићу у мучком нападу четника на Штаб чете, и убрзо је заклана.

РАД ОВЕ УЧИТЕЉИЦЕ ЗАБЕАЕЖИАА ЈЕ И НЕМАЧКА ВОЈНА ОБАВЕШТАЈНА САУЖБА. АГЕНТ БР. 104 ЈАВЉА ИЗ УЖИЦА У ИЗВЕШТАЈУ № 537/7.41 ОД 29. 7. 41. . . ТАОР — „ТАМОШЊА УЧИТЕЉИЦА КОСОВАЦ (ИМЕ ЈОШ НЕПОЗНАТО) ЈЕ ЈЕДНА ОД ИАЈОГОРЧЕНИЈИХ КОМУНИСТКИЊА II ПРОПАГАНДИСТКИЊА. СТААНО ОДРЖАВА ВЕЗУ СА ВАЉЕВОМ"

ИЗМАСАКРИРАНИ АЕШ МИАЕВЕ КОСОВАЦ (ФОТОГРАФИЈА ИЗ АРХИВЕ ДРЖАВНЕ КОМИСИЈЕ ЗА УТВРБИВАЊЕ ЗАОЧИНА ОКУПАТОРА И ЊЕГОВИХ ПОМАГАЧА — БЕОГРАД)

ДВАДЕСЕТ КОМУНИСТИЧКИХ БАНДИТА У ИВАЊИЦИ ОСУЂЕНО НА СМРТ[1])

„Иваљица, 16 децембра

Преки суд који је образован у Иваљици осудио је јуче на смрт 20 комунистичких бандита које су ухватили Моравички одред под вођством поручника Мирка Пурића и одред војводе Воже Јаворског. Пошто је саслушањем утврђено да су сви бандити активно учествовали у комунистичким злочинима у овоме крају, смртна казна је извршена."

М. Трампинац

■) „Ново време", 17. XII 1941.

тела шест мученика: народних учитељица Милеве Косовац и Леле Гмизовић, судије Првослава Гмизовића, ветеринара Миливоја Кевића, курира Миливоја Јоксимовића и једног непознатог Ваљевн,а, чијим се сенима поклонио велики број Ужичана и одао им последњу почаст.

Поред ковчега у којима су стајала мртва тела обешчашћена, изгажена и мрцварена од бандита, цело Ужице застајало је згрожено и згрануто. Људи су с поштовањем скидали капе, њихова лица грчила се од гњева, са уста падале су речи осуде.

После и,рквеног обреда, палим мученицима одата је почаст која се указује највећим борцима — хор је отпевао Лењинов погребни марш. У име учитељица са својим другарицама и осталим жртвама опростила се дирљивим говором другарица Радмила Топаловић. Затим у име грађана говорио је секретар народноослободилачког одбора друг Миша Ковачевић.

Политички комесар друг Милинко Кушић говорио је пред зградом штаба и рекао да још издајице равногорске нису престале са својим злочинима. „Преко 300 Срба они су одвели и продали Немцима у Ваљеву. Пали другови и другарице, почивајте мирно, ми ћемо вас светити и осветити". А на самоме гробљу друг Секулић последњи пут обраћао се палим другарии,ама и друговима.

Свечано и са свима почастима Ужице је сахранило ових гиест бораца који су мученички пали, борећи се против најновијих издајника или помажући ту борбу. Пали су у борби да се очува слобода Ужица, и Ужице им је захвално..."

Из немачког документа К. 5-313/18[1]) види се да су у Ужицу и околини до краја децембра 1941, стрељали, повешали или послали у логоре 1134. лица. Сваки дан почињао је и завршавао се митраљеским рафалима. Петог децембра 1941. године, у Крчагову је стрељана већа група ухваћених партизана. Истога дана, под бројем 2875/41 пов., немачки војни заповедник у Србији упутио је заповеднику оружаних снага на Југоистоку извештај у коме, поред осталог, стоји: *„Намеравамо да се током зиме преко специјалних команди, уз садејство трупа изврши проверавање целокупног становништва у пределима ус танка. Биће стрељан сваки онај за кога се утврди да је учествовао у устанку. Још се проучава питање жена и деце устаника. Изгледа да није целисходно да ови људи остану у Србији јужно од Дунава . . ."*[2]). Немачки генерал Беме и генерал Недић наређују сваки својим снагама да не

[1]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.
[2]) Зборник ВИИ, I, 1, стр. 624.

смеју имати никакве милости према онима који су били активни у устанку, или се пак сумња да су учествовали или ма чиме помагали устанак. Више од 200 ухваћених девојака и младића отерано је крајем децембра на Бањицу, где су неке стрељали, неки су касније изгубили животе у другим концентрационим логорима, а само је мали број доживео слободу. Крајем 1941. године ухапшене су и одведене из Ужица у логор на Бањици, поред раније наведених још: Цвета Дабић, Ружа Јунговић, Неда Оклобџија, Милена Јешић, Радмила Топаловић, Кристина Вујић, Радмила, звана „Ћавка" из Сарајева, а из пожешког среза: Дуња, Живана, Станојла и Милица Мићић, Милица Николић, Миланка Шојић, Јованка Зечевић и друге. Из саопштења у „Новом времену" од 16. децембра 1941. године види се да је непријатељ ухапсио само у Ужичкој Пожеги 100 припадника НОП-а.

„Ужичка Пожега, 15. децембра

У зору прекјуче стрељан је у Ужичкој Пожези 21 комунист. Стрељани комунисти издвојени су из групе од 100 бандита, које је ухватио живе Трећи добровољачки одред поручника Никића. Међу стрељанима је и убица попа из Азање, који је, као што је већ писано, био преклан ножем, а исто тако и главни помоћник комесара за исхрану Ужица, код кога су нађене фотографије свих објеката, мостова, пропуста, железничких пруга, оштећених од стране комуниста. Стрељан је и један председник из околине Ужица, који је сарађивао са бандитима".

Крајем 1941. године Немци су убили у Пилици Стојанку Максимовић, Сибинку Ђоковић из Оклетца и Милку Чугуровић из Костојевића. Четници су заклали на Тари једну учитељицу са дететом, чије име није утврђено. Ноћу између 11. и 12. децембра 1941. године убијена је Добринка Јеротијевић, а крајем месеца Јелисавета Зарић и Иконија Јовичић у Рожанству. У децембру 1941. године четници су у Ивањици ухапсили 70 припадника и симпатизера НОП-а, међу којима Наду Луковић, Косу Пацић, Дану Трипковић, Драгињу Нешовановић, Љубу Зарић, Марију, Десанку и Јулку Јелић, Лепу Зечевић, Косару Стојановић, Олгицу Ђоковић. За ово прво стрељање у Ивањици, ноћу између 15. и 16. децембра, издвојено је 20 партизана, међу њима Коса Пацић (звана „Комитара", родом из околине Чачка, борац првог светског рата), и Нада Луковић, учитељица, родом из

СПИСАК[1])

Комуниста из Општине пожегике који су од преког суда осуђени на смрт. састављен по наређењу начелства Среза пожешког Пов. бр. 490, од 25 септембра 1942 године.

4) РАКОВИЋ БРАНКА, стара 19 година, рођена у Ужицу, неудата, по пресуди преког суда у Пожеги стрељана, била партизан.

Претседник Општине
(потпис нечитак)

[1]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

СПИСАК[1])

Лица у Пожеги Ужичкој и њихових породица, који су учествовали у нартизанским одредима или били присталице или симпатизери њихови.
Овај је списак састављен ... на дан 7 децембра 1941 године, а по наређењу српске команде места.

19) ЗОРА ГУДУРИЋ симпатисала је партизанима, не налази се у месту
20) ДЕСАНКА МАТИЈАШЕВИЋ радила у партизанској радионици. Налази се у Пожеги.

22) СЛАВКА ИВАНОВИЋ учитељица из Рупељева, партизанка, налази се у бекству.
23) ЗОРКА ЦВИЈОВИЋ учитељии,а из Каленића, партизанка, налази се у Пожеги.

27) ДОБРУНКА БАДЊАРЕВИЋ, учитељица, партизанка, у бекству.

34) МИЛИЦА СИНЂЕЛИЋ присталица партизана, налази се у затвору.
35) ДРАГИЦА ВУЛИЋЕВИЋ радила у партизанској радионици.

43) ГРОЗДА ЂУРИШИЋ, домаћица, радила у радионици, налази се у Пожеги.

46) СТАНИМИРКА СРДАНОВИЋ, партизанка, у бекству.
47) МИЛКА СРДАНОВИЋ, партизапка, у бекству.

53) ОЛГА КОВАЧЕВИЋ, партизанка, налази се у Пожеги.
54) СТАНА КОВАЧЕВИЋ, партизанка, налази се у Пожеги.

60) ТАТЈАНА ПУРИЋ, партизанка, налази се у бекству.
61) КОСАРА ПУРИЋ, партизанка, налази се у бекству.
62) СИМКА ПУРИЋ, домаћица, партизанка, налази се у Пожеги.

64) СТОЈАНКА ВРАНЕШЕВИЋ, домаћица, партизанка, налази се у затвору.

67) МИЛЕВА СТЕФАНОВИЋ, кројачица, радила у радионици, налази се у Пожеги.

72) ДРАГОСЛАВА ЈОВИЧИЋ, ученица, партизанка, налази се у бекству.

74) БРАНКА РАКОВИЋ, домаћица, партизанка, налазила се у Пожеги (стрељ.).

82) ДАНИЦА ЂЕРАНИЋ, домаћица, радила у радионици.

85) ТУЛА БОЖИЋ, партизанка, налази се у Пожеги.
86) ДРАГА ВИТОРОВИЋ, домаћица, радила за партизане, налази се у Пожеги.

91) ЕМА ОСТОЈИЋ, партизанка, у бекству.

93) ПЕРСА РАДОВАНОВИЋ, партизанка, налази се у бекству.

98) НАТАЛИЈА ЦВИЈОВИЋ, домаћица, није се мешала, налази се У затвору.

[1]) ВИИ, бр. 11/4—2, К. 29.

99) ДРАГИЦА ЦВИЈОВИЋ, радила у радионици, налази се у затвору.
100) МИЦА ЦВИЈОВИЋ, радила у канцеларији, налази се у затвору.

111) ОЈ1ГА ЂОКИЋ, студенткиња-партизанка, налази се у бекству.

114) ПЕРСИДА НОВАКОВИЋ, из Пожеге-партизанка, налази се у бекству.

С П И С АК')

Избеглица Словенаи,а из Пожеге Ужичке, који се сматрају као присталии,е комунизма:

3.— Пивец Јованка, домаћии,а, рођена 1904 г. у Марибору, филокомуниста. Овде.

10.— Мајцен Нева, ученица .. . рођена 1922 године у Марији Снежној крај Птуја, заведена као филокомунисткиња од стране напред именованог Шобера, који је дошао, како изгледа, због ње из Хрватске и настанио се овде. Налази се у Пожеги.

11.—■ Мајцен Марија, ученица, кћер Миркова, рођена 1924 г. у Марији Спежној крај Птуја, заведена од стране Шобера и постала филокомунисткиња. Налази се овде.

14.—■ Хумер Милка, .. . рођена 1882 г. у Марибору.. . Налази се овде.

15.— Хумер Нада, . .. рођена 1912 г. у Марибору, ... И она се сматра као филокомунисткиња. Налази се овде.

') Музеј устанка 1941, Титово Ужице.

ЕМИЛИЈА ОСТОЈИЋ, рођена је 1918. године у селу Мушићу код Косјерића у породици занатлије Светозара ©етојића кога су 1941. у Ариљу мучки претукли и убили четници.

Завршила је основну и женску стручну школу у Пожеги и запослила се као кројачка радница.

Као ученица учествовала је у акцијама напредног радничког покрета и организовању првомајских манифестација.

У мају 1941. примљена је у Партију, а у јесен исте године изабрана за члана Месног комитета КПЈ Пожеге.

Сви чланови Емилијине породице били су активни припадници НОБ. Радили су у комадни места, Народноослободилачком одбору, чети, партијској организацији. После пада Ужица, два Емилијина брата су се повукла с одредом према Санџаку и Босни, где су обојица погинула, једног су ухватили и претукли четнипи, сестру су спровели Немци и затворили у логор на Бањици, оца су стрељали четници, а мајку су ухапсили и пустили из затвора.

Осамнаестог октобра 1944. четници су упали у Пожегу и по достави једне мештанке (која се после тога убила) пронашли Емилију у кући где се крила и после зверског мучења је заклали.

За све време рата добро и храбро се држала.

Основна школа у Пожеги данас носи име „Емилија Остојић".

Крагујевца, члан КПЈ, која је почетком 1941. године дошла у Ивањицу, приликом одласка одреда остављена је да илегално ради у Ивањици. Приликом одвођења на стрељање и на самом стрелишту, према исказима очевидаца, посебно су добро држање имале ове две другарице. На самом стрелишту бацале су у лице погрде четницима. Коса није дозволила да јој вежу очи, већ је својим храбрим држањем пркосила четничким бандитима. Четници су у овом крају, нарочито у селима Брезова, Придворица и Средња Река пљачкали, терорисали и убијали симпатизере НОП-а, посебно партизанске породице. Мучења су досезала готово до уморства. Тако су у Брезови Зору Чекеревац наморали да стане на загрејану плочу шпорета да би изнудили признање где се налази њен муж партизан. У борби на Катићима, у селу Брезови, децембра 1941. године четници су у групи партизана заробили и четири партизанке: Љубицу Мазињанин и Перку Вићентијевић-Богдановић из Посавског одреда, „Гусларку" из Лазаревца (чије име није утврђено, претпоставља се да је то Олга Петровић из Паштрића) и Зору Квачановић из Мачванског одреда. Четници су их убили на најсвирепији начин. Четничкој ками је тада умакла само Перка Вићентијевић (1944. је ступила у II пролетерску бригаду, погинула је 24. априла 1944. године у селу Сивчини код Ивањице).

У Ариљу и околини, крајем 1941. године ухапшене су: Милка Глишић (једна од омладинки коју су четници највише злостављали), Зора Богићевић, Русинка и Емилија Савовић, Љубица Ђорђевић, Анђа Николић, Видосава Мирковић, Роса Алексић, Злата Стефановић, Јулка Лазаревић, Јулка Вукотић, Рајка Поповић, Драга Ћирјаковић (одведена у логор на Бањици), Ната Василијевић, Рада Василиј евић-Сто ј адиновић, Славка Савић, Анка Пајевић и друге.

У Пожеги и околним селима масовно су хапшени и убијани учесници и сарадници НОП-а, међу њима и велики број жена и омладинки, што документују делимично нађени непријатељски списи. Многи су стрељани или заклани, као Бранка Раковић из Пожеге, старица Драгојла Токовић из Прија новића, Јелена Смиљанић, Мица Матовић из Ужица, Раденка Тошић из Радановца (погинула је 8. XI 1941. године), а Перса Радовановић је одведена у логор на Бањици, где је ос-

тала до последњег дана постојања логора. У Ужичкој Пожеги је у току рата живело више породица-избеглица из Словеније. Многи од њих су учествовали у НОП-у као борци или сарадници, те су по одласку партизанских јединица хапшени и прогањани.

Почетком 1942. године терор се појачао. Разне четничке формације, недићевци и Немци масовно су хапсили, стрељали, клали и одводили припаднике и симпатизере НОП-а у логоре.

О својим злоделима и ропској покорности у служби окупатора, Окружно начелство поднело је извештај Министарству унутрашњих послова:

„Од 5. јануара 1942. године, од како је почело са радом Окружно начелство, број ухапшених политичких криваца од 23. XI 1942. године изнео је 1195. Од овога броја без пресуде преких судова, по одлукама надлежних полицијских власти, упућено је 250 лица у концентрациони логор у Београд, а по пресудама Преког суда у Ужицу после бекства партизана из ових крајева а у мешовитом колегијуму српских цивилних власти и представника немачке војне силе осуђено је на смрт и стрељано 92. Од стране Преког суда у Ужицу било је поред тога на смрт осуђено 50 лица, која су упућена ради извргиења казне у Београд.. .”*)

На списку затвореника Централног затвора у Ужицу[2]), започетом 5. XI 1942. године, налази се 220 имена жена, од којих је 49 спроведено из Ужица у логоре у Београд, Шабац и Смедеревску Паланку. На овом списку налази се и име Винке Ђуровић, која је одведена у логор на Бањици, затим у Аушвиц и најзад у Равенсбрик.

У списковима Предстојништва градске полиције у Ужицу (пов. бр. 618/42, од 12. IX 1942. године) налазе се имена партизанки Мирославе Медић и Јелене Благојевић-Вујовић. Године 1943. у Ужицу су ухапшене Јела Марковић, Даринка и Сефера Полић, Милена Герзић и друге.

Прва група омладинаца и омладинки из бившег ужичког округа одведена је у казнено-поправни завод у Смедеревској Паланци у јесен и зиму 1942. године. Међу првима је одведена Добрила Чучковић из Бајине Баште, три и по месеца је била у ужичком затвору, исто толико у логору на Бањици, у Заводу у Смедеревској Паланци годину дана. Актом I бр. 10960/43 отпуштена је из завода 22. септембра 1943. године[3]). У јануару и

[1]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.
[2]) Музеј устанка 1941, Титово Ужице.
[3]) Д.А. СРС — Комисија за ратне злочине — Министарство просвете и вера.

ДАНА БУКУМИРОВИБ, СТУДЕНТ ПРАВА, ДОШДА У ИВАЊИЦУ 1942. ИЗ БЕОГРАДА. ЧЕТНИЦИ СУ ЈЕ ЗАКАААИ 1944.

КОМАНДА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ УОТАЦБИНИ
ГОРСКИ ШТАБ Бр. 2
Положај

Госпођици

ДАНИ БУКУМИРОВИЋ

БЕОГРАД

Као једини надлежни орган у поробљеној отацбини обраћамо се Вама, с намером да Вам скренемо пажњу на понагиање и начин живота који водите у данима окупације.

Посматрамо Ваш живот дуже времена и дознали смо да сте комунгıСтички настројени и <3а својим радом штетно делујете на околину у којој се крећете. Као комуниста сте против српског народа и равногорског покрета те Вас као такву опомињемо да сместа престанете са акцијом гаирења комунистичке пропаганде по београдском друштву у коме не можете да нађете ни једног присталицу.

Знајте да је равногорски покрет једгснствен фронт у Србији, и да ће он бити тај који ће преузети власт и спречити безвлашће како у Београду тако и у целој Србмјм.

Будите сигурни да на Вага рад пазимо будним оком и да је наша обавештајна служба перфектно организована. Знаћемо о свакој променгс у Вашем животу.

Као непријатељ српског народа подпадате под надлежност Закона о народном суду, који ће судити свима онима који су против народа. Тај закон има само једну казну, а то је смрт.

Ову опомену узмите као најозбиљније у разматрање јер после овога нећс бити вигие опомена.

За тајну овог писма и особе која је делегирана с наше стране гарантија је Вага живот и живот Ваше породице.

За Начелника Штаба
Рад. Димитријевић, с. р.
мајор

(М.П.)

фебруара 1944.
Положај

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА УЖИЧКОГ
Пов.Број: 476/42

20 фебруара 1942 год.
Ужице

ДИРЕКТОРУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

У Ж И Ц Е

Дознао сам,да је извесном броју ученица Учитељске школе одобрено полагање испита у овој школској години како су ти ученице познати као припадници и чланови комунистичке партије.

Унапред стављам до знања Директору учитељске школе, да чим ове ученице похватам,а знам их који су,положај и службовање директора биће у питању као и наставника који су ово одобравали.

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК,

Бр 46
5 марта 42

Копија

Предмет: Искључење ученица-комунисткиња.

Окружном начелству у округу ужичком

У ж и ц у

У вези акта тога Начелства Пов.бр.425 од 4 марта 1942 год. част ми је доставити следећи списак ученица-ца који су,као комунисти, искључени министарству просвете и искључена:

I разред:
1)Мотајски Милица,
2)Јанковић Вера,
3)Којадиновић Божидар,
4)Стојковић Божидар,
5)Јурић Јефимија,
6)Митровић Милорад,
7)Стојковић Драгоје,
8)Мајер Стеван,

II разред:
9)Аврамовић Вајка,
10)Радосављевић Милан,
11)Николић Лепка,
12)Протић Олга,
13)Стојић Радомир,
14)Јовић Милун,
15)Јанковић Драгиња,
16)Стевановић Ђорђе,
17)Јовић Боривоје,
18)Јовић Слободан,
19)Јовановић Стеван,

III разред:
20)Јовановић Душица,
21)Јанковић Бранислава,
22)Петровић Војислава,
23)Богдановић Божидар,
24)Радовић Ђорђар,
25)Јурић Душан,
26)Јанковић Милко,
27)Миловић Јефимија,
28)Живојин Ђорђић,
29)Кутлешић Стојан,
30)Стевановић Ђорђе,
31)Стојковић Добривоје,

IV разред:
32)Ронис Павлић Александар,
33)Стефановић Милена,
34)Матић Радомир,
35)Дукић Драгољуб,
36)Јурић Ђорђе,
37)Јолић Душан,
38)Јевремовић Живић,
39)Стојановић Ђорђар
40)Миросављевић Владимир,
41)Урошевић Радомир,
42)Лалошевић Милко,
43)Радовановић Јован,

V разред:
44)Бојовић Милун,
45)Јосифовић Јосиф,
46)Дукић Живојин,
47)Дурић Милоје,
48)Лађевић Радомир,
49)Дурић Ђорђар,
50)Глишић Ђорђар,
51)Грбић Бранислав,
52)Алексић Драган,
53)Аксентијевић Милић,
54)Обрадовић Милојко,
55)Живојин Ђелојевић.

В.д.

Тајник Окружног Начелства у Ужицу

АКТА ОКРУЖНОГ НАЧЕЛСТВА ОКРУГА УЖИЧКОГ ДИРЕКТОРУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У УЖИЦУ ДА СЕ ЗАБРАНИ ПОЛАГАЊЕ ИСПИТА УЧЕНИЦИМА КОЈИ СУ ПОЗНАТИ КАО ПРИПАДНИЦИ ПАРТИЗАНА, ОДГОВОР ДИРЕКТОРА НА ОВА АКТА И АКТ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ О ИЗГНАЊУ ИЗ СВИХ ШКОЛА ОЛГЕ ПРОТИВ, УЧЕНИЦЕ II РАЗРЕДА УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ У УЖИЦУ

Окружно начелство округа ужичког
Пов.бр. 1049/VI
У Ужицу 194[illegible] год.
Ужице

ДИРЕКТОРУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

У Ж И Ц У

Извештите ме како су могле продужити школу ученице те школе Ђурђевић Гордане Остојић, које су по среском комунистичке властима у Ужицу у 194[illegible] год.биле редовни посетиоци митинга и противнационалистичких приредаба,не које су носиле и друге ознаке своје странке чиниле све да митинга и разне комунистичке приредбе што боље посећени.-

СРЕЗКИ НАЧЕЛНИК,

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
Одељење за средње школе
Пов.II бр.1004
2а јула 1942 год.
Београд

ДИРЕКТОРУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

УЖИЦЕ

У вези тамошњег Пов.бр.90 од 14 јула 1942 године,извештавате се да одлука Господина Министра просвете од 13 марта ове године под II бр.4353 у погледу изгнања из свих школа ОЛГЕ ПРОТИЋ,ученице IIа разреда Учитељске школе у Ужицу,остаје и даље на снази.

ДРЖАВНА УЧИТЕЉСКА ШКОЛА
Бр.
19
У ж и ц у

јуну 1943. године доведене су у Смедеревску Паланку нове групе омладинаца и омладинки из ужичког округа. У овом заводу је било око 30 омладинаца из овога краја међу којима и Милена Пенезић-Пиња, која је после неуспелог бекства из Паланке пребачена у логор на Бањици, после изласка из логора ступила у Космајски партизански одред; затим Мица Бошњаковић-Јанковић, матурант, Илинка Млађеновић, ученица VI разреда гимназије (обе су отпуштене из завода јуна 1944). Миленка Бошњаковић, ученица Учитељске школе, Милунка Бошњаковић, сестре Марија свршена матуранткиња (отпуштена јануара 1944) и Десанка Јелић, ученица (у заводу је остала од 1. 3. 1944. до септембра 1944. године). Драгослава Јовичић, свешена матуранткиња (отпуштена јануара 1944), сестре Милица ученица VII' разреда гимназије и Драга Цвијовић, ученица V разреда гимназије из Пожеге и друге.

Хапшења у рачанском срезу почела су почетком јануара 1942. године и трајала су више од два месеца. У Извештају команданта штаба 10. добровољачког четничког одреда, упућеном Горском штабу команде Д. М. 30. III 1942. године стоји: „Хапшења су почела почетком јануара 1942. За то време у рачанском срезу ухапшено 299 лица. Од тога су 32 осуђена по наређењу Команде жандармерије у логор у Смедеревску Паланку. Приликом спровођења ова лица су задржана у Ужицу од стране команде групе српских оружаних одреда и поново суђени, па је 11 осуђено на смрт[1]), 7 ослобођено, 12 упућено у логор у Паланку, 1 задржан у Ужицу у затвор, а 1 осуђен на 2 месеца затвора.

У току рата у овоме срезу хапшене су осим раније поменутих још: Зора Милановић, Вера Радосављевић-Вукосављевић, Мира Јовановић, отерана у логор на Бањицу, Милка Јелисавчић, Миленка Илић, Вера Поповић, Божана Петковић, Цака Вујовић и друге.

Четници су 1942. године заклали на брду Благају Стојану Мићић и Милеву Никитовић из Годовика и бацили их у бездан, где њихове кости и данас леже. У Јеловику су убили Видосаву Теофиловић са сином. Немци су убили Зорку Тадић из Пилице и Олгу Новаковић из Костојевића. Исте године убијене су Јулка Макси-

[1]) Међу ових ј еданаест осуђених на смрт биле су Рада Николић, Петра Јањушевић и Јелена Фрајденфелд-Тадић. — Прим. ред.

Г Р Б
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕЧ
Пов. III Бр. 140
6. III 1943.
Београд

ДРЖАВНОЈ ГИМНАЗИЈИ

У Ж И Ц Е

У везгс Вагиег акта пов. Бр. 4, 3 од 22, II 1943 г. извегитавате се да о ученицгиш који се налазе у Управи града Београда не **греба** ***доносити никакве одлуке пре но гито добијете надлежно наређење у том погледу. Исто тако поступити и према ученицама Пигичевићевој и Пенезићевој. У случају пак да о овим ученицама добијете какав нов извегитај, обавестићете о томе и Мгтистарство.***

ПО НАРЕЂЕЊУ
МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
НАЧЕЛНИК
М. Даку, с. р.

20. III 1943 г.

[J]) Д.А. СРС — Министарство просвете — Одељење за сред. школе.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
ОДЕЉЕЊЕ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
Пов. II бр. 1234/IV
28. априла 1943. године
Београд

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ВЕРА>)
Одељењу за средњу наставу

БЕОГРАД

Због комунистичке пропаганде у Ужицу ухапгиена је и налази се У затвору ове Управе МЛАЂЕНОВИЋ ИЛИНКА, ученга^а VI разреда гимназије, рођена у Ужицу 2. VIII 1924 године, од оца Миливоја и мајке Селене рођ. Васиљевић, Српкиња вере православне, неудата.

Вођеном истрагом по њеној кривици, утврђено је, **да** ***је именована потпала ггод утицај левичара још пре рата као ученица III раз. гимназије. У времену партизанске акције у Ужицу, добровољно је пригила партизаиима, гглела чарапе и џемпере за њих. Почетком ове године виђена је у друштву левичара и са овима је организовала прикупљање намирница за сиромагине партизанске породице. С обзиром на напред изнето, молите се да одмах донесете формално решење за њено стављање у*** **Завод за** ***принудно васпитање омладине у Смед. Паланци у смислу Уредбе М.С. Бр. 2826/42.***

Решење доставити у дупликату.

Од странс овог Одељења именована је предложена да у Заводу остане једну годину дана.

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције
ИНСПЕКТОР,
(Потпис нечитак)

Х.В. ***М.П.***

[1]) Д.А. СРС — Министарство просвете и вера — Одељење за средше образовање — Пов. бр. III, 399/43 од 1. V 43.

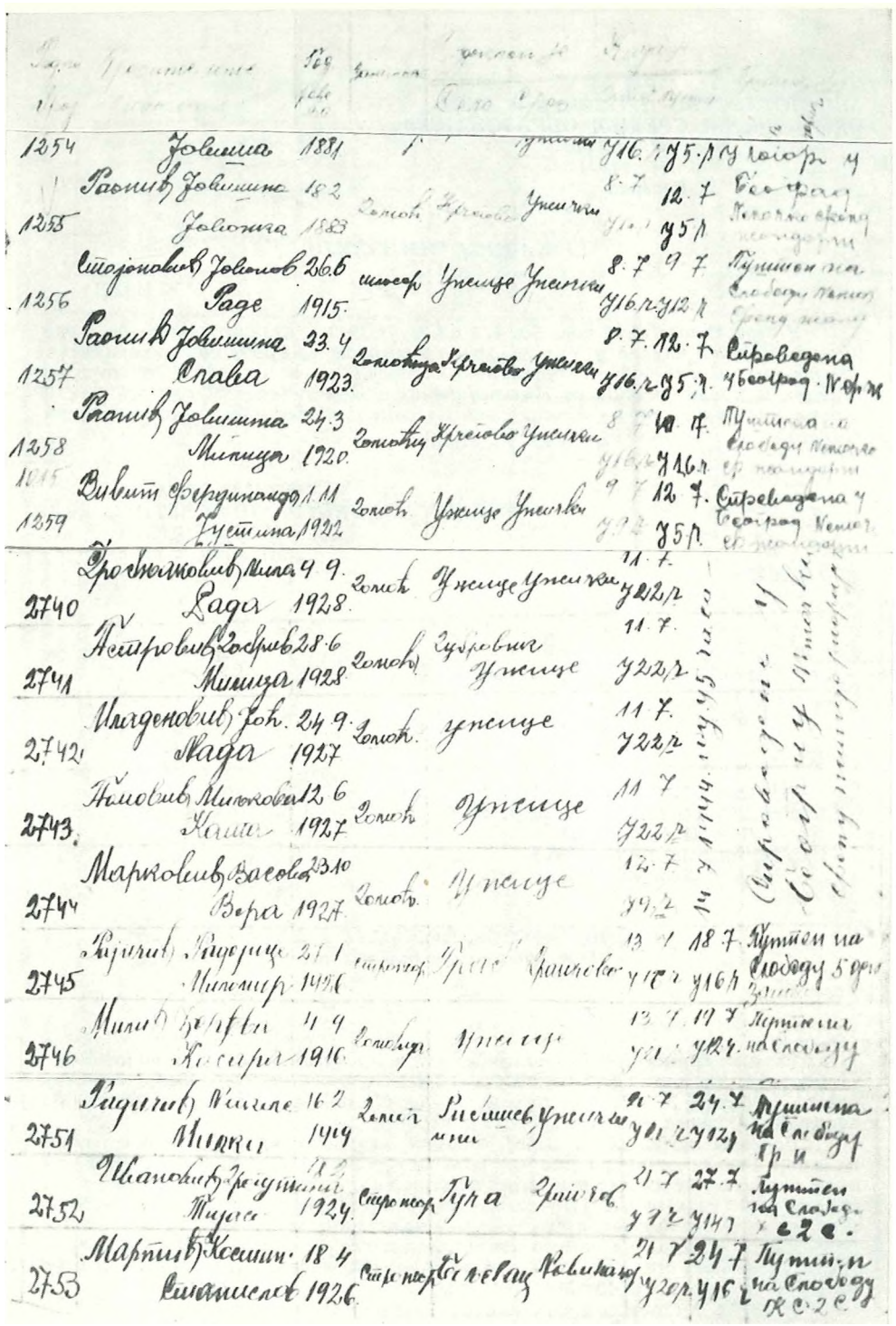

СПИСАК ХАПШЕНИХ ПРИПАДНИКА НОП И ПРИМЕДБА О НЊИХОВОЈ ДАЉОЈ СУДБИНИ

мовић из Гугља, кћерка Ангелине Михаиловић из Љештанског, Грозда Ристовић из Узића и Даринка Бошковић из Осонице. Станимирку Милинковић из Никојевића четници су толико мучили да се она обесила, не могавши да издржи мучења. На Бањици су још убијене: Ханика Контуре, Олга Савић из Ариља, Гвозденија-Ђузда Ћитић из ЈБубања, рођена 1904. године, била је партизански курир, Рада Николић, Петра Јањушевић и Јелена Фрајденфелд-Тадић, све три из Бајине Баште.

Четници су 1943. године наставили да кољу и убијају. Заклали су ЈБубицу и Јулку Андрић из Бајине Баште, Божицу Павловић из Бакионице, заједно с мужом Драгоманом (за њима је остало двоје деце — дечак од 3 године и девојчица од годину и по дана), Ружу Матић из Сече Реке, Ковину Тулмировић из Косјерића, Олгу Целебџић из Београда која је живела у Белој Реци, Вишњу Станијић из Шљивовице, Живану Петковић из Оклетца, Миливојку Ђуровић из Косјерића, Милицу Димитријевић из Добротина, Гвозденију Вујовић из Стрмова, Милијану Мољковић и Миросанду Пиљчевић из Пилице, Јовану Благојевић из Дуба. Године 1943. пале гу као четничке жртве Стаменка Кустурић, која је крајем 1941. године враћена из Радоиње на позадински рад, Милица-Мима Марковић, Славка Јоксимовић, Зорка Савић (после ослобођења Ужица била болничарка у ужичкој болници, крајем новембра 1941. године прешла у Доброселицу где је остала да негује свога брата партизана и још једног рањеника; због рада за НОБ четници су је заклали; Јеленка Жунић, Иванка Живковић из Ужица и њена ћерка Јелена скинуте су са воза пред Сењским рудником и са још 3 члана породице заклане маја 1943. године. Исте године нађена је на раскрсници села Равни-Сирогојно мртва, сва унакажена од четничких кама, Наталија Тешић из Солотуше; Љубинку Ненадић из Миросаљаца су стрељали Немци у Краљеву. Првог фебруара 1944. године четници су заклали Софију Младеновић, кројачку радницу, родом из Ариља (предратни активиста напредног покрета у Чачку и Скопљу; за време рата је живела у Светозареву била сарадник НОП-а); а у току године: двадесетогодишњу Кају Чучковић и Олгу Мићић из Бајине Баште, Емилију Остојић из Пожеге, Зорку Јовановић из Пожеге, Зорку Јовановић из Луга, Ружу Михајловић и Стевку Мило-

вановић, партизанског курира из Таора (у току рата је њена кућа била главно упориште ваљевских партизана), у Ивањици Дану Букумировић, студента права, родом из Сјенице, која је 1942. из Београда дошла у Ивањицу; Станку Маринковић из Вионице, мајку Венијамина Маринковића, професора ужичке гимназије, члана ОК КПЈ за ужички округ, који је крајем новембра 1941. године погинуо у Ужичкој Пожеги у борби с Немцима. Још пре рата, под утицајем свога јединца Венијамина, помагала је напредни покрет. Године 1942. када су четници повели из куће њеног мужа (који је од последица мучења умро) испречила им се речима: „*Оставите њега стара и болесиа, водите мене, мајку вам кољашку. Ја сам родила комунисту, ја исто мислим као и мој син*". У Пјевчаку код Чајетине четници су заклали борце Ужичког партизанског одреда Милену Цицварић, Десу Ђерасимовић из Никојевића и Јелу Јовановић из Сјенице (Миленини и Десини родитељи сахранили су све три на гробљу у Никојевићима, касније Јелу је мајка пренела у Сјеницу), а у ариљском! срезу Радосаву Мијушковић, Сенију Ћирковић, Љубицу Д. Мијушковић и Драгу Симовић, затим Стевку Ђокић, Радојку Видић и Босиљку Миљковић. Живану Стаменић заклао је њен муж четник. Исте године Немци су убили Загорку Јосиповић из Стрмова, Зорку Петровић из Костојевића, Милесу Николић из Јакља, Стевку Божић, Емилију Томић из Заглавка и Танкосаву Шоботовић из Заовина, а спалили су Видосаву и Милку Ковачевић, Милену, Милицу, Петру и Станику Марић и Илинку Балчаковић из Заовина. Бугари су убили Смиљану Ђокић из Раче и Брену Јоксић из Дуба. Усташе су убиле Марију Злопорубовић. Миленка Илић из Луга, не могавши да издржи злостављања, бацила се у Дрину. У борби за Ивањицу од нелријатељских бацача погинуле су Савета Поповић и Јованка Ђорђевић из Ивањице и Зора Петронијевић из Лисе, а недалеко од Ивањице 15-годишња Милица Дринчић. Цвета Пуртић погинула је приликом бомбардовања Бајине Баште. Када је већ цела земља била ослобођена, неки прикривени четници заклали су за освету Зору Бојовић из села Васиљевића.

Све су оне пале јуначком смрћу, ниједна није била издајник. Поносно и пркосно су умирале, а издржљивошћу и гордошћу задивљавале и застрашивале непријатеља. Уздигнута чела гледале су смрти у очи. Њихове последње мисли биле су упућене највољенијим — својим најближим, Комунистичкој партији Југославије и Другу Титу.

СПИСАК ПРИПАДНИКА НОП КОЈИ СУ ДОВОБЕНИ У ЧЕТНИЧКИ ШТАБ НА САСАУШАЊЕ АИИА ОЗНАЧЕНА КРСТОМ СТРЕЉАЛИ СУ ЧЕТНИЦИ 1944.

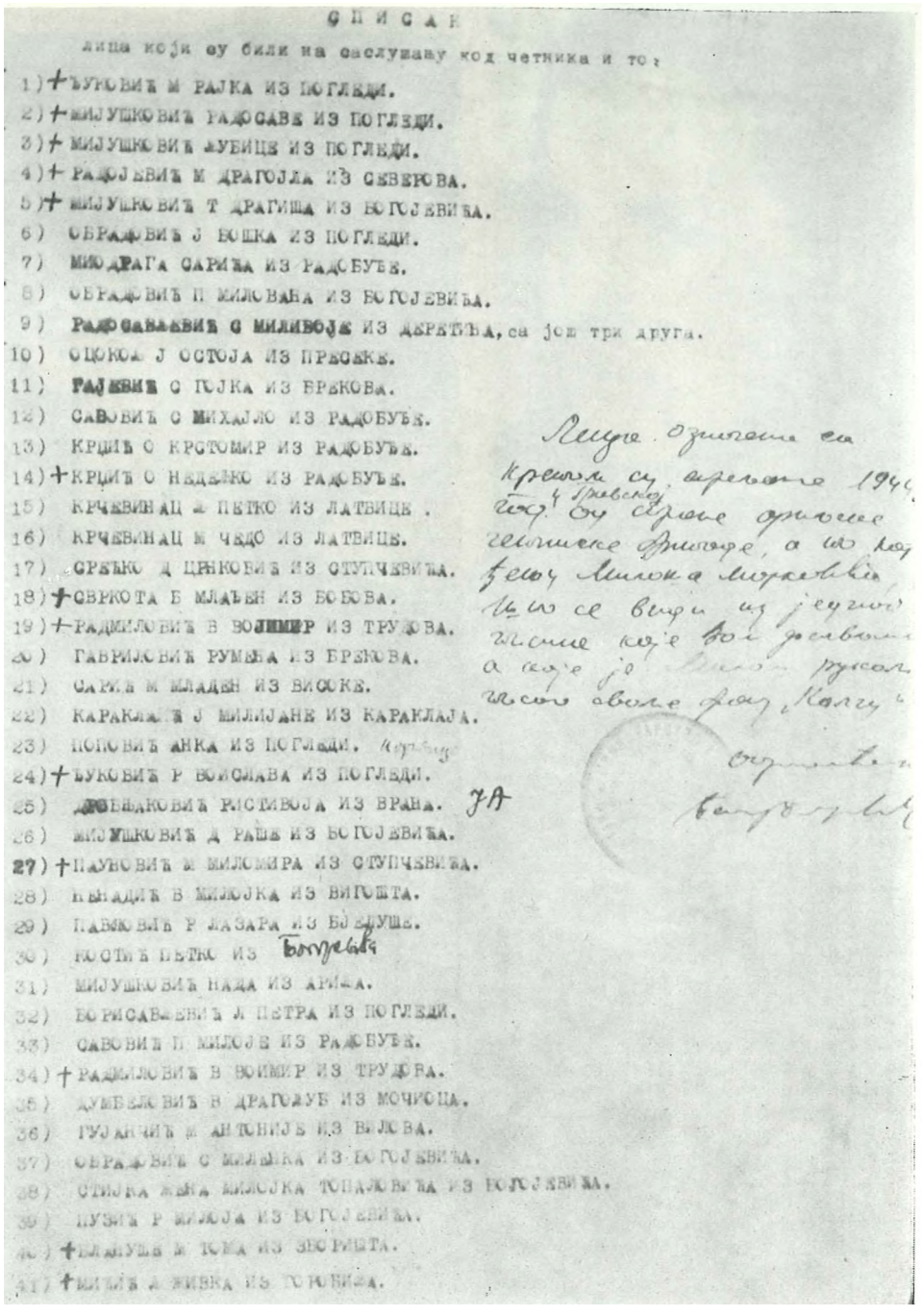
С П И С А К

лица која су била на саслушању код четника и то:

1) + ЂУРОВИЋ М РАЈКА ИЗ ПОГЛЕДИ.
2) + МИЈУШКОВИЋ РАДОСАВ ИЗ ПОГЛЕДИ.
3) + МИЈУШКОВИЋ ЉУБИЦЕ ИЗ ПОГЛЕДИ.
4) + РАДОЈЕВИЋ М ДРАГОЉА ИЗ СЕВЕРОВА.
5) + МИЈУШКОВИЋ Т ДРАГИША ИЗ ВОГОЈЕВИЋА.
6) ОБРАДОВИЋ Ј БОШКА ИЗ ПОГЛЕДИ.
7) МИЋ ДРАГА САРИЋА ИЗ РАДОБУЂА.
8) ОБРАДОВИЋ П МИЛОВАНА ИЗ ВОГОЈЕВИЋА.
9) РАДОСАВЉЕВИЋ С МИЛИВОЈЕ ИЗ ДЕРЕТЋА, са још три друга.
10) ОЦОКОЉ Ј ОСТОЈА ИЗ ПРЕСЕКА.
11) РАЈКОВИЋ С ЈОЦКА ИЗ ВРЕКОВА.
12) САВОВИЋ С МИХАЈЛО ИЗ РАДОБУЂА.
13) КРЏИЋ С КРСТОМИР ИЗ РАДОБУЂА.
14) + КРЏИЋ С НЕДЕЉКО ИЗ РАДОБУЂА.
15) КРЧЕВИНАЦ М ПЕТКО ИЗ ЛАТВИЦЕ.
16) КРЧЕВИНАЦ М ЧЕДО ИЗ ЛАТВИЦЕ.
17) СРЕЋКО Д ЦВЕТКОВИЋ ИЗ СТУПЧЕВИЋА.
18) + СВРКОТА Б МЛАЂЕН ИЗ БОБОВА.
19) + РАДМИЛОВИЋ В ВОЈИМИР ИЗ ТРУДОВА.
20) ГАВРИЛОВИЋ РУМЕНА ИЗ ВРЕКОВА.
21) САРИЋ М МЛАДЕН ИЗ ВИСОКЕ.
22) КАРАКЛАЈЋ Ј МИЛИЈАНЕ ИЗ КАРАКЛАЈА.
23) ПОПОВИЋ АНКА ИЗ ПОГЛЕДИ.
24) + ЂУКОВИЋ Р ВОИСЛАВА ИЗ ПОГЛЕДИ.
25) ДРОБЊАКОВИЋ РИСТИВОЈА ИЗ ВРАЊА.
26) МИЈУШКОВИЋ Д РАЊА ИЗ ВОГОЈЕВИЋА.
27) + ПАУНОВИЋ М МИЛОМИРА ИЗ СТУПЧЕВИЋА.
28) ЊЕГАДИЋ В МИЛОЈКА ИЗ ВИТОШТА.
29) ПАВКОВИЋ Р ЛАЗАРА ИЗ БОЖУШЕ.
30) РОСТИЋ ПЕТКО ИЗ Београда
31) МИЈУШКОВИЋ НАДА ИЗ АРИЉА.
32) БОРИСАВЉЕВИЋ Л ПЕТРА ИЗ ПОГЛЕДИ.
33) САВОВИЋ П МИЛОЈЕ ИЗ РАДОБУЂА.
34) + РАДМИЛОВИЋ В ВОЈИМИР ИЗ ТРУДОВА.
35) ДУМБЕЛОВИЋ В ДРАГОЉУБ ИЗ МОЧИОЦА.
36) ГУЈАНЧИЋ М АНТОНИЈЕ ИЗ ВИЛОВА.
37) ОБРАДОВИЋ С МИЛЕНКА ИЗ ВОГОЈЕВИЋА.
38) СТИЈКА ЖЕНА МИЛОЈКА ТОПАЛОВИЋА ИЗ ВОГОЈЕВИЋА.
39) ПУЗИЋ Р МИЛОЈА ИЗ ВОГОЈЕВИЋА.
40) + ВЛАЈУЉ М ТОША ИЗ ЗВОРНИЋА.
41) + ВИЛИЋ Л ЖИВКА ИЗ ТОЈКОВИЋА.

Лица одпоста са
крећу се априлу 1944
год. у Пријеку
гешке фигуре, а ш
Милка Марковић
се вади из једног
које
а које је
ског авиона

ЈА

СТАМЕНКА КУСТУРИЋ рођена је 1925. године у Ужицу, у сиромашној занатлијској породици са више деце. Врло млада укључила се у напредни покрет. Године 1940. запослила се као радница у фабрици оружја и муниције у Ужицу и укључила се у рад УРСС-ових синдиката и од тада њена активност постаје још већа. Непосредно пред рат постала је члан СКОЈ-а, а убрзо и члан КПЈ. Активно је учествовала у штрајку радника поводом растурања подружнице јануара 1941. године, када је погинуо радник Радоје Марић. Ухапшена је после сахране Радојеве и тучена, од чега се и разболела. Дочекала је рат у веома тешком здравственом стању, али је и поред тога у данима устанка наставила рад у фабрици оружја и муниције и с истом се повлачила за Санџак. Враћена је из Радоиње с одређеним задатком. У Ужицу је наставила рад, одржавала је везе са Ваљевом, Косјерићем, Пожегом и др. У лето 1943. године ухватили су је четници у Косјерићу и заклали је с групом партизана у Субјелу код Косјерића.

МИЛИЦА МИМА МАРКОВИЋ, ПОЗАДИНСКИ РАДНИК. ЗАКЛАНА У ЈЕСЕН 1943. КОД КОСЈЕРИКА ОД ЧЕТНИКА

САВКА ЈОКСИМОВИЋ, РОБЕНА 1925. У УЖИЦУ. ПОГИНУЛА 1943. КОД КРАГУЈЕВЦА У БОРБИ СА ЧЕТНИЦИМА

МИЛУНКА ПЕТКОВИЋ из Богданице од првих дана устанка укључила се у рад за НОП. После одласка партизанских јединица у Санџак направила је у својој кући склониште у коме је склањала партијске раднике, борце и рањене партизане. Одлазила је по разним задацима у Београд. Услед сталних прогона, априла 1943. године, морала је да оде из села. Отишла је у Београд. Члан КПЈ постала је 1944. године. Године 1945. изабрана је за председницу Окружног одбора АФЖ за ужички округ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЗОРА САВИК ИЗ УЖНЦА. ПОСАЕ ОСАОБОБЕЊА УЖИЦА 1941. БИАА БОЛНИЧАРКА У УЖИЧКОЈ ПАРТИЗАНСКОЈ БОЛНИЦИ. ПОВУКЛА СЕ С БОЛНИЦОМ 1941. У ДОБРОСЕЛИЦУ НА ЗЛАТИБОР, ГДЕ ЈЕ ОСТАЛА ДА НЕГУЈЕ БРАТА И ЈОШ ЈЕДНОГ РА1БЕНОГ ПАРТИЗАНА. ЧЕТНИЦИ СУ ЈЕ ЗАКЛАЛИН 1943

САНЏАК

Споменик револуцији у Пријепољу
Рад вајара Лојзе Долинара

Санџак је пре рата био беспутан крај, одсечен од света. Било је читавих села у којима нико није био писмен. Никада није био без хајдука и одметника, јер је то био израз незадовољства народа према неправди. Због своје заосталости и беде, Санџак је био крај у који су ондашњи режими прогањали своје противнике, напредне људе, у првом реду комунисте. Ти људи заједно са омладином Санџака, која се школовала у другим крајевима земље, били су први мисионари комунистичких и других прогресивних идеја.

Између два рата на већем делу Санџака није било организације КПЈ. Било је појединачних чланова и неколико ћелија КПЈ у Бијелом Пољу, Пљевљима и Пријепољу. Активнији рад на стварању партијске организације отпочео је 1937, а у лето 1939. ПК КПЈ за Црну Гору и Боку формирао је Обласни комитет КПЈ за Санџак, који је до септембра 1941. припадао ПК КПЈ за Црну Гору и Боку. Слично је и са организацијом СКОЈ-а која је отпочела рад тек 1940. године.

Напредни студенти, занатлијски радници, учитељи и омладинци, симпатизери КПЈ окупљали су се и радили на пропагирању идеја КПЈ у Новом Пазару, Новој Вароши, Пријепољу, Сјеници и другим местима. Радили су на стварању синдикалних подружница занатлијских радника, који су организовали и неколико штрајкова у Новом Пазару. Организована је задружна омладина нарочито у милешевском срезу, Пријепољу и Новом Пазару. Као форме окупљања користили су излете, прославе октобарске револуције и спортских друштава. Учествовали су у растурању партијских прогласа, у раду читаоница и читању напредне литературе итд.

„Партијске организације[1]) у Санџаку посвећивале су посебну пажњу раду са женама. Студенткиње, напредне омладинке из средњих хикола и учитељице објашњавале су положај жена у капитализму и како иа положај жене гледа радничка класа. У многим местгиш организовани су састанци са предавањима и разговорима о борби жена радница у Југославији и у другим земљама за боље услове рада и живота. Поред тога, одржаване су и шире конференције по варогиима на којима се говорило о ггравном положају жена у Југославггји. На овим конференци,ијама жене су доносиле и одлуке о извесним акцгсјама, као што су били ггротести прошв нечовечног поступка према гголгстичким осуђеницима, акције за скупљање прилога народне помоћи, протести против концентраг^ионих логора. Партијска оргаигиација у Пријеггољу упућивала је омладинке да се уписују у скоро замрлу женску подружину. Омладинке су својим радом у овој орган1зацији активирале и старије жене. У Пријепољу је 1940. одржан велики збор жена, са кога је упућена резолуција влади у Београд. У резолуцији се тражило опште право гласа за жене и изједначење жена са мугикарцгиш у економским и политичким гравима. Омладинке су растурале „Жену данас" у 50—60 примерака. Полиција је јануара 1941. забранила рад овој женској подружини".

У Новој Вароши пре рата није било партијске и скојевске организације, али је био веома јак омладински покрет који је радио под утицајем КПЈ. Напредни омладинци и омладинке скупљали су Црвену помоћ. Преко управе друштва „Соко", коју су освојили и држали у својим рукама, одржавали су приредбе, игранке, вежбе, састајали се сваког дана. И библиотека, преко које су ширили напредну литературу, била је у њиховим рукама. Одржавали су курсеве с муслиманским девојкама у Занатској школи и на поселима с ручним радом читали „Жену данас", гово-

[1]) Србија у НОР-у — Санџак, Нолит - Просвета 1964., стр. 32—33.

ДРАГИЦА ШАПОЊИЋ-ЛЕКОВИЋ ро-ђена 15. IX 1922. у Новој Вароши. Члан КПЈ је од јуна 1941. Због напредних идеја искључена је 1938. из гимназије. Године 1941. била је секретар партијске ћелије, а затим члан СК КПЈ за Нову Варош. Од фебруара 1942. члан је Обласног комитета СКОЈ-а за Санџак до пролећа исте године, када ступа у Златарски батаљон, где је заменик политичког комесара чете а затим руководилац СКОЈ-а у батаљону. Као болесник од тифуса налази се од почетка V офанзиве у Централној болници, а затим у санитету III санџачке бригаде. После пробоја на Сутјесци вратила се на терен Санџака и радила као члан Среског одбора АФЖ-а среза бјелопољског. Почетком 1944. је члан Обласног комитета СКОЈ-а за Санџак. После ослобођења била је на разним дужностима. Резервни је капетан I класе ЈНА. Носилац ј-е Споменице 1941. и више ратних и послератних одликовања.

ГРУПА НАПРЕДНЕ ОМААДИНЕ НОВЕ ВАРОШИ У ПРОАЕНЕ 1941. У ДРУГОМ РЕДУ СУ: ДРУГА САЕВА НАТАША СТЕВОВИЋ, ДАНА ТАНОВИЋ, ПОАИТИЧКИ КОМЕСАР БАТАЉОНА III САНБАЧКЕ БРИГАДЕ И ДРАГИЦА ШАПОЊИН-АЕКОВИЋ. У ТРЕНЕМ РЕДУ СУ ПРВА САЕВА ВЕРИЦА ТАНОВИН, ЗАТИМ: ЗИАА МУСИК, РАДА ЉУЈИН, НАТА КАРАМАТИЈЕВИК И МИАА ЗЕКАВИЧИК

СЛОБОДАНКА-ДАНА ТАНОВИЋ ро-ђена је у Новој Вароши. Члан КПЈ била је од јуна 1941. Крајем године одлази у Златарску партизанску чету на дужност омладинског руководиоца. Од децембра 1941. до фебруара 1942. члан је СК КПЈ за Нову Варош. После напуштања Нове Вароши на дужности је политичког комесара у 1. златарском батаљону III санџачке бригаде, а затим заменик комесара чете и политички делегат пратећег вода III пролетерске бригаде. Погинула је у јуришу на непријатељски ров на Сутјесци 13. 6. 1943.

ф

рили о политичкој ситуацији, борби против фашизма итд. У томе су учествовале Дана и Вера Тановић, Мила и Драгица Зекавичић, Мила Савић, Цола Благојевић, Вера Суботић, Рада Љујић и друге. У кући Зиле Мусић одржавани су састанци с муслиманским девојкама.

У акцији за право гласа одржан је збор жена на којем је говорила Јефимија Караматијевић, учитељица, супруга проте Јевстатија, еманципована жена, учествовала је и Миљана Стевовић, учитељица.

Уочи устанка у Санџаку било је 100 чланова КПЈ (у Пријепољу 25, Бијелом Пољу 60, Пљевљима 11, а у осталим местима појединци чланови КПЈ али без партијске организације) и око 250 чланова СКОЈ-а (Пријепоље око 50, Пљевља око 50, Бијело Поље око 150).

После избијања рата, према демаркационој линији која је успостављена 23. априла између немачких и италијанских армија, Прибој, Нова Варош, Сјеница и Нови Пазар припали су немачкој, а Пријепоље, Пљевља, Бијело Поље и Тутин италијанској војној управи. У мају су повучене немачке моторизоване трупе, а на њихово место су дошле пешадијске јединице које су поселе цео Санџак изузев Бијелог Поља. Касније су их замениле италијанске окупационе снаге.

Због окрутности и нечовечног понашања окупатора и њихових плаћеника, који су се непрекидно смењивали на овој територији (усташе, домобрани, четници, муслиманска милиција, проалбанска жандармерија и др.) и који су свакодневно палили и убијали, народ се поносио партизанима који су се борили пртив тога. Тако су старији људи, жене и омладина до 25 година живота, с малим изузецима, били све време рата одушевљене присталице партизана.

Оружани устанак против окупатора није почео истовремено, у лето 1941. у свим крајевима Санџака, јер није био организационо повезан и координиран, пошто није било ни политичког ни војничког руководства за цело подручје.

КПЈ, СКОЈ И АКТИВНОСТ ЖЕНА 1941.

Чланови КПЈ и СКОЈ-а, међу њима и многе другарице, укључили су се у припреме и активну борбу у НОП-у. Априла 1941. у Новој Вароши у првој кандидатској групи су биле Драгица Шапоњић, Слободанка-Дана Тановић, које су у јуну примљене у КПЈ, а нешто касније и Наташа Стевовић, Мила Зекавичић и Љубица Пурић, члан СКОЈ-а уочи рата.

У СКОЈ су после избијања рата примљене Радојка Стевовић, чија је кућа у граду била пункт преко којег се одржавала веза са Златарским одредом, где су навраћали курири и теренски радници, затим Зорка Љујић-Дучић, Мила Ковачевић и друге. Скојевска организација је радила по кружоцима. Формирали су читалачке групе на којима су прорађивали прогласе и друге материјале. Састанке су одржавали по кућама. У априлу је било око 20 чланова СКОЈ-а у граду. Ишли су на „излете" на имање Мусића на Шеховини, где су радили политички, а у штали зиданој у земљи вежбали су се у гађању и руковању оружјем. Девојака је било око 30. Група напредних омладинаца, међу којима су биле и Дана и Вера Тановић, Радојка и Наташа Стевовић, Мила Зекавичић, Вера Суботић, Драгица Шапоњић, Ната и Каја Караматијевић, Рада Љујић и друге, прикупила је од војника југословенске војске 26 пушака и склонила их у ђачком интернату. Тако су радили до лета када су Нову Варош први пут ослободили партизани. Пре тога усташе су се биле повукле, а ушли Италијани. Тада је Криста Стевовић заробила двојицу усташа, разоружала их и држала у подруму. У кући Ћебе Хаџимуртезић слушале су радио-вести на смену. У кућу се улазило на уговорени знак. Омладинке у Радничкој школи, којима је руководила Дана Тановић, шиле су веш, а у јесен спремале зимницу за партизане. У томе су учествовале Наташа и Радојка Стевовић, Ната Караматијевић, Добринка, Мила и Велимирка Лековић и друге.

У стану омладинке Драге Радуловић одржавани су партијски и други састанци, а она је преносила поруке између чланова КПЈ. У стану Миле Тимотијевић одржавани су омладински и други састанци.

НАТАША СТЕВОВИЋ рођена је 1923. године у Новој Вароши. Учила је гимназију у Београду, где се и определила за напредни омладински покрерт. Своју друштвену активност наставила је у Новој Вароши, па је 1941. године примљена у СКОЈ. Као болничарка у батаљонском санитету повлачи се са Златарским батаљоном у Босну 1942. Крајем те године примљена је за члана КПЈ. Погинула је на Сутјесци 1943. године. Наташа Стевовић потицала је из патриотске трговачке породице која се цела 1941. године определила за народноослободилачки покрет. Њен брат Јеврем партизан од 1941. године, погинуо је у борби, а њену мајку Лену и сестру Ружу заклали су четници 1943. године.

МИЛА ЗЕКАВИЧИЋ-ХАСАНАГИЋ рођена је 18. 7. 1921. у Новој Вароши. Била је студент и активисткиња у групи напредне омладине у Ужицу и Новој Вароши која је пре формирања партијске

и скојевске организације спроводила пре рата разне акције којима је руководила Партија. 1941. под окупацијом један је од организатора рада жена и омладине У Новој Вароши на помоћи Златарском °ДРеду, у који ступа децембра исте године. У првом Златарском батаљону је на дужности политичког комесара чете и делегата вода, а затим је секретар батаљонског комитета СКОЈ-а у III пролетерској (санџачкој) бригади. После пробоја на Сутјесци и повратка бригаде у Санџак 1944. била је на дужности организационог секретара СК КПЈ, а касније члана ОК КПЈ за Санџак и председника Обласног одбора АФЖ-а Санџака. Исте године полазила је политички курс који је организовао Обласни комитет КПЈ за Санџак.

После ослобођења била је на разним партијским и друштвеним дужностима. Завршила је Вишу партијску школу „Ђуро Ђаковић". Резервни је поручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више ратних и послератних одликовања.

ЉУБИЦА ПУРИЋ рођена је у Новој Вароши 19. XII 1919. Уочи рата примљена је у СКОЈ, а 1941. у КПЈ. У време устанка 1941. била је у групи од 7 скојевки које су из Нове Вароши упућене на политички и болничарски курс у ослобођено Ужице. У децембру 1941. ступила је у Златарски одред а затим у III санџачку бригаду. После преласка у Босну одлази у III крајишку а затим у VII крајишку бригаду, касније одлази на дужност у VI личку дивизију. Учествовала је у свим борбама. У III крајишкој бригади била је секретар СКОЈ-а и члан батаљонског партијског бироа; у VII крајишкој бригади и у VI личкој дивизији члан је политодјела. Члан је Бироа Обласног комитета КПЈ за Санџак и секретар Обласног одбора АФЖ-а Санџака 1944.

После рата била је на разним партијским и друштвеним дужностима. Резервни је капетан I класе ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

РАДОЈКА СТЕВОВИЋ рођена је 10. 2. 1923. у Новој Вароши. 1941. завршила је Трговачку академију у Београду. Исте године примљена је у СКОЈ. Члан КПЈ је од 1943. Њена кућа у Новој Вароши била је пункт преко којег се одржавала веза са Златарским одредом. Ту су навраћали и склањали се курири и теренски радници. Децембра 1941. отишла је у Златарску чету, а јула 1942. прешла је са III санџачком бригадом у Босну. Била је санитетски радник и руководилац СКОЈ-а у чети. Учествовала је у свим борбама. Јула 1943, после пробоја на Сутјесци, вратила се на Златар, где је остала у герили до септембра 1943. После поновног формирања III санџачке пролетерске бригаде ступила је у I златарски батаљон и била референт санитета батаљона. На тој дужности остала је до фебруара 1944, када је премештена за помоћника референта санитета IV команде подручја у Бијелом Пољу. Августа 1944. наименована је за члана СК КПЈ за Нову Варош и одговарала за рад међу женама. У 1945. постала је члан СК КПЈ за Прибој, зати члан СК КПЈ за Сјеницу. После ослобођења била је на разним партијским и другим дужностима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ВЕРА ТАНОВИЋ рођена је у Новој Вароши 1923. године. Под утицајем своје старије сестре Слободанке-Дане укључује се врло млада у предратни напредни омладински покрет. Као члан СКОЈ-а, што постаје одмах после избијања устанка 1941. године истиче се својом политичком делатношћу међу нововарошком омладином. Када се, почетком 1942. године, Златарски батаљон повукао преко Лима, и Вера Тановић напушта Нову Варош, и то као болничарка у батаљону. У борбама које је водила Трећа пролетерска санџачка бригада кроз Босну, показује примерну храброст. Погинула је новембра 1943. године у Бродареву код Пријепоља, као члан КПЈ.

ПРАТЕИИ ВОД ТЕШКОГ ОРУЖЈА ПРИ I БАТАЉОНУ III САНЏАЧКЕ БРИГАДЕ У ЈОШАВИЦИ ЈАНУАРА 1943. МЕЂУ БОРЦИМА ВЕРА И ДАНА ТАНОВИК

У Радоињи су у октобру 1941. у СКОЈ примљене прве девојке: Милијана Лековић, Здравка Лековић, Борка Жугић, Добринка Лековић, Зорка Жугић Милосава Лапчевић и Цана Тајевић. Међу члановима СКОЈ-а у селу Бистрици 1941. било је и омладинки: Мика Бучевац (чији је једини брат погинуо 1942, а она за све време рата помагала златарску герилу, као курир носила извештаје за Радоињу, ишла на конференције и састанке, прикупљала помоћ за партизане) и Славка Бучевац (обавештавала је герилце о кретању непријатеља, примала новац од њих и давала да им се купе одела, преносила им је храну. Више пута је тучена и саслушавана. Једном приликом су јој четници показали слику пса и терали је да каже да је то партизански вођа. И поред батина, она им је рекла: „То је ваш вођа!"). У насељу Соколови члан СКОЈ-а је била Радмила Живковић-Мелентијевић. Омладинка Рајка Колашинац била је курир, носила је извештаје у Рутоше, помагала партизане (у НОБ су јој погинули отац и два брата), омладинка Милица Жугић-Гловаљевић за све време рата помагала је партизане, носила вести и писма у Радоињу (мајка, два брата и две сестре су јој биле у партизанима), у Дражевићу је члан СКОЈ-а била Љуба Стојић, а у Радијевићу омладинка Живка Пурић од 1941. помагала је партизане, од прилога који је скупљен по селу плела је чарапе и џемпере, неговала рањенике. Због рада за партизане четници су је тукли.

Међу члановима КПЈ у 1941. години биле су у Пријепољу: Љуба Радичевић, члан КПЈ од 1940. године, Миленка-Миша Цвијовић, кандидат КПЈ од 1940. године, Милена Стојадиновић, кандидат КПЈ и Зорица Борисављевић, затим скојевци од пре рата: Олга Цвијовић, Вера Андоновић, Вера Вараклић, Мица Перић, Душанка Љујић. Скојевској организацији помагале су у раду омладинке: Станимирка-Цана Лазаревић, Стана Терић, Драгица Вараклић, Љубица Минић, Илинка Перић и др.

Из села милешевског среза примљене су у току 1941. у скојевску организацију омладинке: Даринка Кијановић, Јелица Ћуковић, Мирјана Ћуковић, Савка Кијановић и Тијана Кијановић из Камене Горе, Милица Томашевић из Велике Жупе, Миља Пузовић и Мила Дојчиновић из Ћурашића, Радојка Јасика и Славка Думић из Дренове, Станимирка Вукашиновић из Диваца, Станимирка Дивац

и Иванка Баковић из Лучица, Милка Стиковић из Ђурова. Загорка Милошевић из Камене Горе примљена је у Партију. У селима милешевског среза у 1941. години било је осам партијских организација. Све поменуте другарице заједно са другим омладинкама и женама извршавале су задатке које је постављала КПЈ. Од почетка рата у омладинској организацији у селу Дренови била је Савка Радаковић, у селу Чадиње Радмила Шкрбовић.

Међу женама су се истицале: Рада Цвијовић (мајка Мише и Олге, стрељана 1944. године), Наца Андоновић, Земка Пашановић, Наца Башовић, Ђурђа Пурић, Добра Богдановић, Ђемила Хашимбеговић, Марушка Ракетић, Шаћира Шеховић, Бранка Пајевић-Андоновић (стрељана 1944. године), Гоја и Коса Томашевић, Милева ЈБујић, Душанка Миодраговић, Борка Вукосављевић (1943. године отишла у партизане у својој 50. години) и друге.

ЈБуба Радичевић, као члан КПЈ имала је задатак да организује рад и развије активност на прикупљању помоћи за партизане. Ради опремања партизанске чете шило се рубље, плели џемпери, чарапе, шалови, капе, прикупљао санитетски материјал, кожа за опанке, кафа, шећер, дуван и друго. ЈБуба је становала крај воденице, а у суседству је била празна кућа Милоја Тописировића који је био у партизанској чети. Ограде су делиле дворишта. Даске су се померале да би се провукле у Милојево двориште, а тамо се кувао пекмез, сапун, шило и плело. Жене — курири са товарима долазиле су у воденицу, а враћале се са товаром — чабрицама пекмеза, сапуном и др. Пазарним даном Пријепоље би оживело. Преношене су поруке између партизана. Слушане су сваке ноћи вести са радија и о најважнијим обавештавани родољуби и симпатизери. Радио је држан у једном удубљењу под патосом у кући ЈБубе Радичевић. У томе је ЈБуби помагала Нада Богдановић, која је дошла из Београда, јер је била под присмотром Гестапоа (одлуком Министарства просвете од 9. августа 1941. године отпуштена је из државне службе). После хапшења ЈБубе Радичевић Нада је остала као веза с партизанима. Директиве јој је преносила Деса Ракетић, која је била члан МК КПЈ у кући Мише Цвијовић.

У Новом Пазару су, априла 1941, постојале две групе симпатизера КПЈ У којима су биле Вера Поповић, учитељица, Веселинка Глишовић, Рада

ВЕРА СУБОТИЋ, рођена је 1917. године у Новој Вароши. Домаћица. Напредном покрету пришла је пре рата под утицајем свога брата Миша, истакнутог активисте покрета у Новој Вароши.
Као борац Златарског батаљона прошла је кроз многе битке. Погинула је 1943. године на Сутјесци где су погинула и њена два брата. Била је кандидат за члана КПЈ.

●

НАТАША КАРАМАТИЈЕВИЋ, ученица гимназије, рођена је 1924. године у Новој Вароши. Због своје друштвено-политичке активности међу омладином и преданости напредном покрету примљена је за члана СКОЈ-а 1941. После формирања партизанских јединица била је борац Треће чете првог Златарског батаљона, познате под популарним именом омладинска чета. Ова чета, чији је командир био народни херој Живко Вујић, врло се храбро борила у свим окршајима са непријатељем. Већина њених бораца, заједно са командиром, изгинули су у тим борбама, па и Наташа. Погинула је, као члан КПЈ, на Каменој Гори код Пријепоља, 1943. Храбра, весела и дружељубива Наташа Караматијевић је врло омиљен борац. Потиче из познате патриотске нововарошке породице Караматијевића, која је скоро цела учествовала у народноослободилачкој борби, поред оца и браћа Првослав-Пиво и Вук, као и сестра Каја. Мајка Јефимија прогањана је пре рата као напредна учитељица.

КАЈА КАРАМАТИЈЕВИЋ рођена је 1918. године у Новој Вароши. Као учитељица истицала се и пре рата својим напредним ставом, следујући пример своје мајке Јефимије, учитељице. Била је кандидат за члана КПЈ.
Погинула је на Сутјесци 1943. године, неколико меоеци пре своје сестре Наташе.

РАДА ЉУЈИЋ рођена је 1921. године у Новој Вароши. Била је домаћица. По природи скромна и увек насмејана. Рада Љујић успешно је деловала уочи рата на препороду и друштвено-политичком деловању женске омладине у Новој Вароши, посебно муслиманске. Остао је у сећању многих курс кројачица, преко кога је и она преносила напредне идеје на омладину. Борила се у рату у редовима Златарског батаљона. Погинула је, као члан КПЈ, у борбама код Прозора 1942. године. Два брата Раде Љујић, погинули су у рату као првоборци; Живко је проглашен за народног хероја. Њен отац био је први председник Сресног народноослободилачког одбора у Новој Вароши.

●

МИЈ1А Ј1ЕКОВИЋ рођена је 1920. године у Радоињи код Нове Вароши. Домаћица. Погинула је као борац 1944, године у Кремни код Ужица. Била је члан СКОЈ-а.

●

ЗДРАВКА ЛЕКОВИЋ домаћица из Радоиње код Нове Вароши, рођена је 1923. године. Као борац Треће санџачке пролетерске бригаде погинула је 1942. године у борби код Ливна. Била је скојевка.

●

БОРКА ЖУГИЋ рођена је 1925. године у Радоињи — Нова Варош. Члан СКОЈ-а је била од септембра 1941. а члан КПЈ од 1942. године. Била је врло активна и као таква прогањана од четника.
Са сестром и мајком пошла је у партизане 1943. године и била у V крајишкој бригади. На преласку у Хан Пијесак оболела је од тифуса. Мајка ју је на коњу водила и том приликом у борби код Хан Пијеска је рањена. Била је референт санитета. Погинула је код Пријепоља у борби против Немаца 27. новембра 1944. године. Посмртно је одликована Медаљом за храброст.

ВЕЛИМИРКА ЛЕКОВИЋ, борац, рођена је 1925. у Радоињи код Нове Вароши, домаћица, члан СКОЈ-а од 1941. а члан КПЈ од 1943. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ЗОРКА ЖУГИЋ рођена је 10. маја 1924 године у селу Радоињи — Нова Варош. Члан СКОЈ-а од 1941. када је била председник омладине у селу. Члан је КПЈ од 1942. Одржавала је везу са герилцима. Читава њена породица била је учесник НОБ. Због тога су је усташе малтретирале и тукле. Била је храбра. Обавештавала је партијске раднике и партизане о кретању непријатеља. У партизане је отишла са мајком Милевом и сестром Борком 1943. Била је борац и помоћник пушкомитраљесца у II пролетерској бригади, бомбаш на Медведнику и Рудом. Рањена је у главу. Учествовала је у свим борбама бригаде до 1944. године када прелази у Нову Варош и активно ради са омладином и женама. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИЛОСАВА ЛАПЧЕВИЋ, борац, рођена је 1920. у Радоињи код Нове Вароши, домаћица. Члан је КПЈ од 1943. године. Сада живи као пензионер у Загребу. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЉУБА РАДИЧЕВИЋ, као члан КПЈ од 1940. године била је активна још пре рата. Руководила је омладинском секцијом женске подружине и организовала многе акције. У устанку 1941. године организује интензиван рад у Пријепољу са омладинкама и женама у циљу опреме Милешевске партизанске чете. Осамнаестог децембра 1941. године ухапшена је са дететом старим десет месеци. Из карабињерског затвора у Пријепољу одведена је у Бијело Поље, а затим у Беране. Преко Чакора, Пећи и Ђаковице, јануара 1942. доведена је у Скадар, а затим у фебруару 1942. године бродом „Скендербег" повели су их на суђење у Цетиње. Група од десет партизана напала је брод и ослободила их. Осамнаестог фебруара упућена је у Главни штаб за Црну Гору и Боку у Радовчи. Ту се задржала кратко време а затим је послата на терен у села Вуковце и Горичане и партијски повезана. После Конгреса АФЖ-а у Колашину, вратила се у Главни штаб за Црну Гору и Боку и распоређена у партизанске радионице као секретар партијске организације све до уласка НОВ у Пријепоље, када је ушла у Срески комитет КПЈ среза милешевског.
Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Петровић, Станимирка-Цана Радовановић и Дара Кочовић. Одржана су два састанка на којима су им постављени задаци да прикупљају оружје, муницију и новац, да набаве радио-апарат и слушају вести. Набавили су радио-апарат, склонили га у кући Вере Поповић, а касније код Веселинке Глишовић, која је слушала вести. Пратили су свакодневно политичку ситуацију и умножавали вести. Створили су кружоке и колективно читали и прорађивали вести и историју СКП(б). Сваки члан и кандидат КПЈ имао је по једну групу другова и другарица. У овим кружоцима било је око 20 другова и другарица.

Куповали су и скривали оружје које су закопавали у штали код Вере Поповић. Прикупљено је 6 револвера и 2—3 пушке и предато друговима који су јуна 1941. године пошли у партизане. Из немачког магацина дигнут је део намирница.

У 1941. чланови СКОЈ-а биле су Станица-Ћака Спасојевић, Мара-Макица Спасојевић и Ковиљка Симић. Постојало је језгро СКОЈ-а које је било омладинско руководство. У Прибоју су омладинке биле симпатизери НОП и самоиницијативно помагале ухапшене.

У 1941. почињу да се формирају одбори антифашистичке омладине који су имали задатак да окупљају омладину у борби против окупатора, подижу национални и борбени дух код омладине, скупљају оружје, санитетски материјал, одећу, обућу и др., зближавају градску и сеоску омладину. Целокупна омладина Пријепоља и Нове Вароши, изузев шачице четнички расположених, била је уз НОП. Обавештајна служба била је добро организована. Сваки покрет непријатеља био је на време откривен. У овоме су се нарочито истицали дечаци и девојчице које је било немогуће одвојити од партизана. Међу њима су у Новој Вароши биле и Божана Рајановић, Радосава Дулановић, Винка Дрчелић и други омладинци и омладинке. Милька Бучевац из Бистрице је носила храну и пошту партизанима. Са осталом децом учествовала је у прикупљању вуне. Групно су одлазиле на прела и радиле за партизане.

Развијањем НОБ и омладинке и жене су се све више и бројније истицале у раду за НОП.

ЖЕНЕ У ПАРТИЗАНСКИМ ОДРЕДИМА 1941.

После избора новог Обласног комитета КПЈ за Санџак у другој половини септембра 1941. године, одржано је у Радоињи саветовање коме су присуствовали чланови месних комитета задужени за војна питања. На састанку је формиран штаб партизанских одреда за Санџак, који је нешто касније постао Главни штаб НОП одреда за Санџак. Усвојени су закључци да се у сваком срезу формира по једна покретна партизанска чета која ће живети војничким животом и кретати се по целом срезу. Почетком септембра формиране су Златарска, Милешевска, Сјеничка, Прибојска и Моравичка партизанска чета.

У Златарској чети су биле: Слободанка-Дана Тановић, Драгица Зекавичић, Ната Караматијевић, Вера Тановић, Рада ЈБујић, Цала Благојевић, Паша Мусић, Добрила Мичијевић, Каја Караматијевић, Вера Суботић, Наташа Стевовић, Мила Лековић, Борка Жугић, Здравка Лековић, Зора Караматијевић, све су погинуле у току НОР, затим Љубица Пурић, Мила Зекавичић, Мила Савић, Радојка Стевовић, Драгица Шапоњић, Зила Мусић, Рајка Радишић, Велимирка Лековић, Зорка Жугић, Јања Кнежевић, Милева Жугић, Рајка Ботић, Јела Ђајић и др.

Златарска чета је у септембру и октобру имала културно-пропагандну групу која је давала приредбе по селима. Певали су песму санџачких партизана, коју је спевао Јунуз Међедовић.

У Милешевској партизанској чети од 18. децембра 1941. биле су Милена Стојадиновић (погинула јула 1942. код Брадине) Миша Цвијовић (погинула 1942), Зорица Борисављевић (заробљена код Купреса и стрељана) и Сафа Лотрић (прва муслиманка — партизанка из милешевског среза). Учешће ових омладинки у првој партизанској чети и њихов рад на терену изазвали су живо интересовање код женске сеоске омладине.

Чете су одржавале конференције, зборове, састанке с мањим групама људи у селима на којима је говорено о политичкој ситуацији и борбама Црвене армије и партизана. Помагале су у оснивању НО фондова, ско-

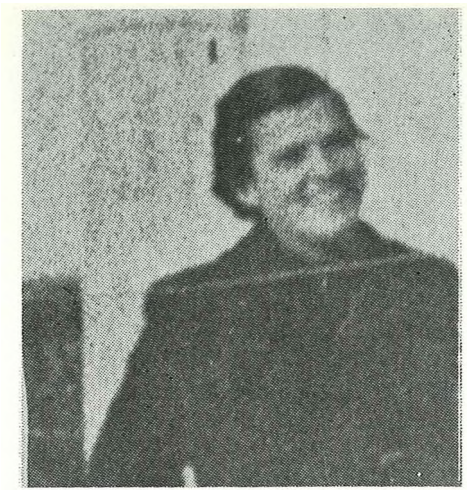

МИЛЕНКА-МИША ЦВИЈОВИЋ рођена је 1922 .године. Примљена је у СКОЈ 1939. године. Радила је са омладином пре рата и учествовала у свим акцијама СКОЈ-а. Хапшена је 1939. године. У КПЈ примљена је 1940. Године 1941. ради у окупираном Пријепољу са омладином и женама на помоћи Милешевском одреду. Кућа Мише Цвијовић била је партизанско упориште. Ту су се састајали партизани и позадински радници, одржавали састанци, доносио материјал за партизане итд. Миша Цвијовић је нестајала из Пријепоља и враћала се са директивама. У селу Ђурашићима радила је на прекуцавању прогласа народу тога краја да се диже у борбу против окупатора Децембра 1941. године отишла је у Милешевску партизанску чету. Завршила је у Новој Вароши болнички курс и поново се вратила у чету односно Милешевски батаљон који је фебруара 1942. године формиран у Каменој Гори. У Трећој санџачкој пролетерској бригади била је заменик политичког комесара чете. Рањена је у борбама за Котор-Варош Пренета је у болницу у близини Скендер Вакуфа и ту је умрла.

МИЛЕНА СТОЈАДИНОВИП (ПРВА СЛЕВА) СА ДУШАНКОМ ЉУЈИП И ДОБРОМ БОГДАНОВИБ

МИЛЕНА СТОЈАДИНОВИЋ је рођена 1922. у селу Чадиње у сиромашној породици. Као дете дошла је у Пријепоље и запослила се као радница. Врло рано укључила се у рад напредне омладине. Члан је омладинске секције Женске подружине од њеног оснивања 1939. године и члан СКОЈ-а. Милена је 1941. године била кандидат КП и међу првима отишла у чету, завршила болнички курс у Новој Вароши и поново сЄ вратила у чету. У Каменој Гори, приликом повлачења партизанских снага из Нове Вароши, изабрана је за секретара партијске организације •— односно заменика политичког комесара чете. У борбама у Иван седлу код Брадине међу првима је погинула као заменик политичког комесара чете Треће санџачке бригаде. Била је прва партизанка из Милешевског батаљона која је погинула у борби. Један метак јој је направио три ране. Због великог излива крви из срца и руке на путу за Брадину издахнула је на носилима. Сахрањена је уз све почасти које су указиване храбром борцу.

●

ЗОРИЦА БОРИСАВЉЕВИЋ је била гимназијалка из богате породице Борисављевић. Отац јој је био директор банке и имали су имање на Златару. То јој није сметало да са одушевљењем напусти свој удобни дом и замени га шумом, да храбро и са поносом подноси глад, зиму, да у леденој води својим рукама пере крваво и прљаво рубље; да пешачи, не спава, да се бори и очекује смрт. Напустила је Пријепоље и отишла у Милешевску партизанску чету, завршила болнички курс у Новој Вароши и вратила се поново у чету. Заједно са осталим партизанским снагама и својим батаљоном после напада непријатеља на Нову Варош повлачи се у Камену Гору. Руководила је активом СКОЈ-а у чети. У борбама на Горњем Вакуфу 1942. године као борац Треће пролетерске санџачке бригаде заробљена је од непријатеља. Усташе су је везану водили, показивали као партизанку називајући је погрдним речима, мучили је и на крају стрељали. Она се храбро и поносно држала.

ОЈ1ГА ЦВИЈОВИЋ је била 1941. године члан СКОЈ-а и једна од најхрабријих и најактивнијих скојевки. Скојевски састанци најчешће су држани у кући њених родитеља. Члан КПЈ постала је 1942. године. До 1944. активно је радила у позадини. У јануару и фебруару 1944. године крила се у кући Милана Парандиловића и по селима радила са омладином. Преко 300 четника под вођством Милана Ђиковића 9. и 10. фебруара 1944. блокирали су село, ухватили Олгу Цвијовић и са групом жена и мушкараца потерали у затвор у Пријепољу. Успут су их шамарали, тукли и мучили. Милана Парандиловића и Тодосија Дивца осудили су на смрт 11. фебруара 1944. године. За Олгу се не зна како је завршила живот. После двадесетак дана проведених у пријепољском затвору четници Бећиоа Томовића водили су је као таоца и у Ивању јој се губи траг. Претпоставља се да је и она страдала код Црне Стјене.

ВЕРОСЛАВА-ВЕРА АНДОНОВИЋ-ИЈ1ИЋ рођена је у Пријепољу, 30. децембра 1923. године, у учитељској породици. Као ученица гимназије у Пријепољу и Ужицу, учествовала је у акцијама напредне омладине. Крајем 1940. године примљена је у СКОЈ. После окупације у Пријепољу је наставила са радом у скојевској организацији. Марта 1942. године примљена је у КПЈ. Радила је илегално у Пријепољу до августа 1943. године, када је као члан Среског комитета СКОЈ-а прешла на рад на терену Камене Горе, а касније на терену Сељашнице и Сељана. Четвртог децембра 1943. године прикључила се партизанским јединицама и по задатку Главног штаба за Санџак послата је у XV санџачку бригаду где је била руководилац СКОЈ-а у батаљону. У јесен 1944. године одређена је за политичког руководиоца културне екипе 37. дивизије а потом, по завршеном политичком курсу при Обласном комитету КПЈ за Санџак, послата је у Сјеницу за члана Среског комитета СКОЈ-а, затим у Пријепоље за члана и секретара Среског комитета СКОЈ-а и члана Среског комитета КПЈ. После ослобођења била је на разним дужностима.
Резервни је поручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СТАНИМИРКА ВУКАШИНОВИЋ рођена је у Сопотници 1926. Укључила се у рад за НОП 1941. у селу Дивце и исте године примљена је у СКОЈ, а у КПЈ јуна 1942. Организовала је скојевске активе на терену општине ивањске. Крајем 1943. прикључила се партизанским јединицама, а априла 1944. повучена је да ради на терену пљеваљског и бјелопољског среза. У јесен 1944. отишла је у V санџачку бригаду, одакле је новембра исте године упућена за секретара партијске ћелије у Сјеници, а затим је била члан СК СКОЈ-а Пријепоља. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

јевских организација, окупљању жена и омладине. Другарице борци су такође радиле у вароши и по селима нарочито са омладинкама и женама. Чете су свакодневно повећавале своје редове.

СЛОБОДНА ТЕРИТОРИЈА У САНЏАКУ ОД ДЕЦЕМБРА 1941. ДО ФЕБРУАРА 1942.

После I офанзиве и другог ослобођења Нове Вароши 4. децембра, све јединице НОВ из Србије прешле су из Ужица у Санџак и настаниле се у Новој Вароши и околини. Тада је на ову територију дошао и Врховни штаб НОВ и ПОЈ, са другом Титом, више чланова ЦК КПЈ, ПК КП Србије, партијских радника из западне Србије, међу којима су биле и Спасенија-Цана Бабовић, Митра Митровић, Јудита Аларгић, Николија-Кока Петровић и друге. Врховни штаб је 1. децембра прешао реку Увац преко моста у Радоињи. Преноћио је у кући Арса Бошковића, а сутрадан је прешао у кућу Милеве Жугић, а одатле је ноћу прешао у Бистрицу, одакле је 3. децембра отишао у село Дренову и сместио се у кући Милоша Дивца. Из Дренове је 4. децембра прешао Лим. После ослобођења Нове Вароши,
6. децембра вратио се у Дренову (срез милешевски) и сместио у кући Петра Радаковића.
У децембру је организован партијски курс за групу партијских радника у Новој Вароши, на којем су предавања држали Милентије Поповић, Спћсенија-Цана Бабовић, и Митра Митровић које су биле чланови ПК КПЈ за Србију. Проучавала се Историја СКП (б) и Основи љењинизма. Курс је радио све до одласка партизанских јединица из Нове Вароши.
Одмах после ослобођења Нове Вароши формиран је агитпроп у коме је радила група другова и другарица које су дошле са партизанским јединицама из Србије. Организовано је слушање радио Москве, Лондона и др., изадаване су „Вести" два пута недељно, умножаване на шапирографу и достављане свим партизанским јединицама и селима на десној страни Лима. Издаване су и мање брошуре, припремани програми за при-

редбе. Агитпроп је помагао партијској организацији нововарошког среза при организовању курсева које су по селима одржавали најистакнутији активисти. У Новој Вароши је организован још један курс, али су одржана само три дискусиона састанка. Доласком главнине партизанских одреда из Србије на терен Санџака побољшане су могућности и за организовање скојевских организација. Где год је било партизанске јединице, а њих је било у готово сваком селу, стваране су скојевске групе. Сви комунисти са терена и из чета које су дошле из Србије радили су на организовању скојевске организације. Развијен је политички рад. Омладина је активирана на помоћи НОБ и ступала је у партизане. За месец дана у највећем броју села постојала је скојевска организација.

Првих дана организован је Народноослободилачки одбор у који су од другарица ушле Станка Ковачевић, Јока Ђуришић, Ката Шапоњић, Милена Тановић и Крстина Ђековић. Оне су имале задатак да прикупљају храну, обућу, одећу, посуђе и друге потребе за војску и да брину о смештају војске.

Рад жена у Новој Вароши и селима златарског среза на помоћи војсци организовале су активисткиње НОП-а чланови КПЈ и СКОЈ-а Зила Мусић, Мила Зекавичић, Драгица Шапоњић и друге.

Основана је радионица — шивара. У њу су донете све машине из града. У радионици је радило више од 100 другарица из Нове Вароши, а с њима заједно и другарице из одреда. У шивари су радиле Вукица Видић и Станка Лаковић која је кројила. Пошто је радионица била мала и број машина недовољан, радило се по сменама, а добар део рубља шио се и по кућама. Сав израђени материјал предаван је команди места која је вршила распоред. Многе жене су радиле у перионици за коју је била задужена Радојка Стевовић, прале рубље и париле одећу бораца. Жене су се окупљале и на прелима и селима, преле вуну, плеле чарапе и џемпере, а истовремено је организован и политички рад с њима. На ова прела и села са програмом и песмом, долазило је и по 200 другарица. Нова Варош је добро опремала борце, сваки је добио по кошуљу и гаће, шал, чарапе, џемпере и намирнице. Ако је неки одред био пред покретом, жене су радиле целу ноћ да га што боље опреме. Неке су радиле и у болници.

НАДА БОГДАНОВИЋ је пре рата као учитељица на раду у Министарству просвете у Београду активно учествовала у раду Омладинске секције Женског покрета. Одмах по капитулацији Југославије Гестапо јој претреса стан, али се она већ налази у Пријепољу (отпуштена из државне службе 9. авг^ста). Она је једна од три партизанске везе са Среским комитетом КПЈ. Фебруара 1942. године ухапшена је непосредно после хапшења њене курирске везе — Василије Дивац. Сматрајући их делом регуларне војске — партизана, упућују их на војни суд у Цетиње. По директиви КПЈ бирана је за затворског старешину. Заједно са групом другарица организује колективе, идеолошко-политички и просветни рад, па и штрајк глађу. Осуђена је на робију заједно са групом позадинских радника и партизана. Казну је одлежала у подгоричком затвору „Јусовачи". Капитулацијом Италије затвор је расформиран, а Наду заједно са још три затворенице задржавају ради ликвидирања. Исте ноћи партизани долазе у Пипере и њих не стрељају већ пуштају на слободу. Партизанском везом одлази за Санџак и одмах буде бирана за председника Иницијативног одбора АФЖ-а за Санџак. Организује рад са женама и руководи политичким курсевима за рад са омладином и женама на терену. Године 1944. као члан Среског комитета КПЈ руководи збегом (углавном жене и деца из Пријепоља и околине) у Радоињи. По завршеном партијском курсу у Новој Вароши одлази као члан а затим организациони секретар СК КПЈ среза дежевског. После ослобођења била је на разним друштвеним дужностима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДЕСА РАКЕТИЋ, рођена у Пријепољу, 28. III 1915. Члан КПЈ од 4. новембра 1941. У устанку 1941. она као члан СК КПЈ за милешевски срез организује рад жена на помоћи одреду, одржава везу између Пријепоља, Среског комитета и одреда, врши .дужност курира и обавештајца. Са Милешевским одредом у саставу III санџачке бригаде прелази у Босну и учествује у свим борбама. На дужности је замсника политичког комесара чете, затим секретара батаљонског комитета СКОЈ-а, а 1943. је члан бригадног комитета СКОЈ-а. После пробоја на Сутјесци враћа се у саставу своје бригаде у Санџак и после VI офанзиве креће са V крајишком бригадом у источну Босну. Априла 1944. враћа се на политички рад у Санџак: организациони је секретар СК СКОЈ-а за срез милешевски а затим секретар Обласног одбора АФЖ-а Санџака и члан ОК КПЈ за Санџак. После ослобођења била је на разним партијским и друштвеним дужностима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СТАНИЦА-ЂАКА СПАСОЈЕВИЋ из Новог Пазара, члан СКОЈ-а од 1941., члан КПЈ и члан МК КПЈ 1942. ухапшена у фебруару 1943. у Дежеви где се била склонила од Гестапоа, спроведена је у четничку команду у Тушимљу и после зверског мучења стрељана.

МИЛА САВИЋ-ПЕРУНИЧИЋ, текстилна радница, рођена у Новој Вароши 1923. године. Уочи рата приступила напредном омладинском покрету, суделујући активно у свим његовим акцијама (читалачке, групе, деловање преко приредаба у Соколском дому, припремања за оружану борбу и др.).

Као борац Прве чете Златарског одреда повлачила се у Ужице, када је Одред био принуђен да напусти Нову Варош, а затим почетком 1942. у Босну, прегазивши у ноћи између 6. и 7. фебруара хладни Лим. Са одредом је прошла многа места у Босни, па је, крајем 1942. године, сада као члан КПЈ, пребачена у централну болницу НОВ и ПОЈ. Са болницом је прешла Сутјеску. Почетком 1944. године постављена је за референта санитета дивизијске војне области у Санџаку у чину капетана.

После рата била је референт у Санитетској управи Генералштаба, када је завршила и средњу медицинску школу. На служби санитетског референта налазила се и касније у Пљевљима.

Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ПАША МУСИЋ, рођена је 1927. године у Новој Вароши, ученица.

Иако још скоро дете, понета активношћу своје старије браће и сестара, учествује и пре рата у раду напредне омладине. Као скојевка од 1941. године нарочито је активна међу омладинкама — Муслиманкама и међу пионирима. Када се, пред навалом непријатеља, Златарски батаљон повукао у Босну фебруара 1942. године и омладинка Паша била је међу оним борцима који су газили хладни и набујали Лим. Распоређена је за болничарку у једну чету Златарског батаљона.

Приликом повратка у Нову Варош, 1943. ухватили су је код Бистрице четници и заклали. Била је члан КПЈ.

ДОБРИЛА МИЧИЈЕВИЋ, рођена је 1914. године у Београду. Као професор гимназије пришла је покрету 1941. године. и учествовала у народноослободилачкој борби као борац Златарског батаљона. Убили су је четници 1944. у Новој Вароши, где је била дошла после битке на Сутјесци.

Народ златарског среза углавном је био расположен за борбу против окупатора. Одбори НОФ-а су због тога могли да прикупе знатне резерве жита, стоке, варива и масноће. Само у селу Радоињи прикупљено је 4.500 кг пшенице, 500 кг кукуруза, 10.000 кг кромпира, 150 кг пасуља, сира, кајмака, оваца, коза и говеди.

На помагању партизанима радио је велики број жена Нове Вароши. Међу њима су се истицале мајке и сестре бораца НОВ: Васа Зорић, чији је син партизан од 1941. погинуо, са кћеркама Зорком и Љубицом, Коса Милијевић, Санда Мелентијевић, Јеленка Мелентијевић, којој је погинуо муж, Петрија Пурић, којој су погинули муж и два сина, Тодора Матовић, Анка Матовић, Криста Тодоровић, Станојка Шапоњић, Добра Мијушковић, Ајиша Ашчелић, Ајна Мехић, Цана Вранић, Зора Ристић, Љуба Мичијевић, Анка Стевовић, у чијој је кући 1941. боравио Врховни штаб, Ђема Хаџимуртезић, Бега Долмагић, Дервиша Хаџимуртезић, Чама Јуковић, Латифа Мехић, Најла Кучевић, Шуђра Мусић, којој су три сина, две кћери и муж били партизани, Зејна Мусић, којој су три сина и муж били у НОВ, Станојка Љујић, којој су четири сина и кћерка били у партизанима (кћерка и два сина су јој погинула), Смаила Мусић, којој је муж: као партизан стрељан, Милица Ђуришић, којој су као партизани погинули муж и брат, Јока Ђуришић, Плема Поповић, Милева Алексе Зекавичић, којој су син који је погинуо и кћерка Мила били у НОВ, Милева Јова Зекавичић којој су три сина била у НОВ, Кристина Ђековић, Ферида Мусић, Сара Грбовић, којој су три сина и кћерка били у партизанима, Кристина Стевовић, која је имала два сина и кћерку у НОВ, Јованка Стојиљковић, Фатима Фазлић, Перса Киковић, Ката Шапоњић, којој је ћерка била у НОВ, Пемба Хасовић, Даринка Рауш, Станојка Никачевић, којој је син био у НОВ, Миљка Перовић, која је имала два сина и три кћерке у партизанима, Сока Радишић, којој је син био у НОВ, Фина Грбовић, којој је муж био у партизанима, Ђеба Хаџимуртезић, којој су два сина била у партизанима и друге.

Оне су одржавале везу са партизанима, припремале и носиле храну, одећу, прале рубље партизанима и рањеницима, преле вуну, плеле џемпере, чарапе, шалове, рукавице, прикупљале намирнице и другу помоћ, одлазиле на конференције, прела и

села. Биле су прогањане, тучене и хапшене, али су се пркосно и храбро држале.

Почетком јануара у Новој Вароши је формиран „Дечји савез". У једној соби свакодневно су се окупљала деца. Припремали су приредбе за своје вршњаке, а затим и за старије. На приредбама је прикупљено 2.284 динара од чега су 2.000 динара приложили фонду за помоћ фронту. Формирана је пионирска чета која је скупљала огрев за сиромашне, вуну и завоје за партизане и др. Од девојчица у чети су биле Вера Шапоњић, Шемса Мусић, Нада Ђековић, Стојанка Шапоњић, Лола Цуцић и друге. После повлачења партизанских јединица у фебруару, деца су остала верна НОБ, пркосила окупатору и издајницима црвеним петокраким звездама. Касних година ступали су у партизане и неки од њих и погинули у борби.

Организације СКОЈ-а и жене у Новој Вароши и селима Бистрици, Дражевићима, Вранешима, Радоињи, Радијевићима, Дрмановићима, Акмачићима и Комаранима одиграле су видну улогу у сакупљању вуне и др., организовању прела и плетењу чарапа, наглавака, џемпера, шалова, рукавица, наушница за партизане. Ово је обављано сваке вечери на заједничким скуповима. Нарочита брига посвећена је рањеницима смештеним у Новој Вароши и Радијевићима. За њих су припремана и посебна јела. Омладинке и жене су дежурале у болницама дању и ноћу.

По селима златарског и делу милешевског среза развио се најживљи рад на материјалном обезбеђењу, нарочито снабдевању одећом и обућом. У Вранешима жене су готово свако друго вече имале састанке, сакупљале вуну, преле и плеле чарапе, џемпере и др. Приредбе су коришћене за ширу мобилизацију жена и људи за помоћ партизанима.

У Радоињи су биле активне Лековића жене, Мила, Добринка, Велимирка и Здравка, Душанка Ђуковић, Милева Жугић са кћеркама Зорком и Борком, Ката Бошковић и Даринка Бошковић, Јела Ђајић, Вида Лековић, Тијана Лековић, Милева Ђуковић и друге.

Жене у Дражевићима гајиле су такву љубав према партизанима да није требало тражити исхрану, него су оне саме, чим би чуле за одред, носиле јело на место где се налазио. Деца су обавештавала мајке, а одраслија деца која су чувала стоку своје ужине су нудили партизанима.

ДРАГИЦА ЗЕКАВИЧИЋ рођена је 1924. године у Новој Вароши. Запажена уочи рата као напредна омладинка примљена је у СКОЈ одмах по избијању устанка 1941. Прошла је као борац популарне и храбре омладинске чете Златарског батаљона кроз многе борбе. Погинула је 1944. године код Бијевине, оставши у успомени својих другова као храбра и увек ведра и весела омладинка. Драгица Зекавичић потиче из напредне и патриотске породице из које је у народноослободилачкој борби учествовало шест првобораца.

ЦАЈ1А БЈ1АГОЈЕВИЋ, домаћица, рођена је у Новој Вароши 1924. године. Погинула је као болничарка у борбама на Ибру 1944. године. Била је члан КПЈ.

ЈЕЈ1А ЂАЈИЋ, болничарка, рођена је 1921. године, домаћица, члан КПЈ. Носилац је Споменице и више одликовања.

ГРУПА ОМААДИНЕ НОВЕ ВАРОШИ НА ПРВОМАЈСКОМ ИЗАЕТУ 1941. ТРЕНА С АЕВА МИАА ЗЕКАВИЧИН, ЦАНА БААГУС, МИАА САВИН, ДРАГИЦА ШАПОЊИН-ЛЕКОВИН И ЗИЛА МУСИК

ЗИЈ1А МУСИЋ рођена је 1921. године у Новој Вароши. Као члан СКОЈ-а од 1941. године деловала је активно у редовима нововарошке омладине, посебно муслиманске. Као болничарка у Златарском батаљону прошла је кроз све крајеве и борбе кроз које се батаљон кретао. Члан КПЈ постала је 1943. године. После рата ради као учитељица у Новом Саду. Носилац је Споменице 1941. Зила Мусић потиче из врло напредне муслиманске породице Мусића из Нове Вароши. 19. чланова ове породице учествовало је у народноослободилачкој борби, од којих 17 првобораца, један је проглашен народним херојем. Погинули су: Мурат, Бећо, Шућро, Мујо, Паша, Муса, Даут, Амир (у интернацији) и Хусо.

ЈАЊА МЛАЂЕНОВИЋ - КНЕЖЕВИЋ
рођена је 1924. у Бистрици. Завршила је четири разреда основне школе и живела на селу. Потиче из напредне породице која се 1941. године опредељује за НОП.
Из њене породице ступило је 1941. године у позадински партизански батаљон 9 чланова од којих је у току НОБ-а изгинуло седам (међу којима два брата и отац).

У првим данима устанка 1941. примљена је у СКОЈ. Од 1941—1943. по задатку Партије организује на терену нововарошког среза активе СКОЈ-а и УСАОЈ-а.
У Трећој пролетерској санџачкој бригади примљена је 1943. у КПЈ. У току рата била је секретар актива СКОЈ-а, секретар партијске организације у Бистрици и члан Среског комитета КПЈ и СКОЈ-а за срез нововарошки. У шестој непријатељској офанзиви 1943. године из Пријепоља одлази у IV крајишку бригаду. Године 1945. бирана је у Срески комитет КПЈ среза нововарошког и у Срески комитет СКОЈ-а.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

®

РАЈКА БОТИЋ-РАДИШИЋ, рођена је 5. X. 1921. у Виловима, Нова Варош. У НОБ је ступила 25. VII 1941. Члан КПЈ постала је јануара 1943. Била је борац Златарског батаљона, а од 5. VI 1942. године када је формирана Трећа пролетерска народноослободилачка ударна бригада била је борац и помоћник на митраљезу. По завршетку болничког курса била је четна болничарка. Рањена је 24. IX 1943. године у Косотици код Пријепоља. По опоравку од рањавања била је болничарка у III пролетерској бригади. У лето 1944. године била је у Италији на лечењу. При повратку из Италије била је заменик санитетског референта 1. батаљона III пролетерске бригаде, где је остала'до демобилисања 1945. године. Резервни је' 'потпоручник ЈНА.
Носилац је ' Споменице 1941. и више одликовања.

МИЛЕВЛ ЖУГИЋ рођена је 1889. године у Ускоцима код Никшића. Од 1941. године кућа Милеве Жугић била је партијски пункт. Две кћери и два сина активно су учествовали од првог дана у НОБ у којој су јој погинули син Радомир и кћерка Борка. У њеној кући је 1941. боравио Врховни штаб НОВ и ПОЈ и друг Тито.
Учествовала је у извршавашу свих задатака који су јој постављани. Била је курир, преносила је разне партијске материјале, оружје и санитетски материјал. Често су је хапсили и прогањали окупатори, усташе и четници. Била је храбра и одважна. У 1943. заједно са кћеркама Зорком и Борком отишла је у партизане. Умрла је 1962. године. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања.

•

Најистакнутије жене у Дражевићима су биле: Станија Дивац, којој су сва три сина погинула у НОВ, Станка Дулановић, Славка Милошевић, Лека Џаковић, имала је сина и кћерку у НОВ, Гвозденија Милошевић, којој су сва три сина погинула у НОВ, Станица Дрчељић којој су муж и три сина била у партизанима, Марта Милошевић, којој су муж и син били у партизанима, Драгица Прељић којој је муж био партизан, Новка Стојић, којој су четници убили мужа и свекра, Станка Боранијашевић, Стака Дрчељић, која је имала сина у НОВ, Стевка Прељић, којој су брата и оца убили четници, Драгиња Дрчељић, која је имала сина и кћерку у НОВ, Спаса Милекић, којој је муж погинуо у НОВ, Винка Невољица, којој је син погинуо у НОВ, Зорка Стојић, којој је муж био у НОВ и друге.

Из Комарана су најактивније биле Стојна Гујаничић, која је имала сина у НОВ, Милена Гујаничић, којој су усташе убили мужа и друге.

У селу Бистрици најактивније жене биле су Љуба Бучевац, Продана Рајић, која је имала три сина партизана од којих су два погинула, Мила Љујић, којој су четници заклали мужа, Србијанка Голубовић, којој је муж погинуо као партизански водич, Миљка Бучевац, Брена Бујић, Босиљка Љујић, којој су мужа четници заклали, Аница Млађеновић, којој је муж погинуо, Радојка Млађеновић, Милица Жугић-Гловаљић, којој су два брата, две сестре и мајка били у партизанима, Винка Млађеновић, којој су погинули муж, два сина, једна синовица и три девера, Ружа Никачевић, којој је син погинуо као члан КПЈ, Винка Колашинац, Војислава Љујић, Јеленка Мелентијевић, којој је муж погинуо а кћерка била у партизанима, Радомирка Мелентијевић, која је имала брата у НОВ. Осим њих, НОП су помагале и Милица Љујић, Винка Љујић, Радосава Миросављевић, Станојка Аврамовић, Стана Капетановић, Стојка Млађеновић, Николија Кнежевић, Милена Млађеновић, Аница Дивац, Деса Рајић, Милевка Мартиновић и друге. У Рутоши је помагала партизане Добринка В. Бошковић, чији је отац био партизан, у Радијевићима Јегда Пурић, којој су четири сина погинула, у Дрмановићима Сара Пурић, Миросава Пуцаревић, којој је муж био партизан и друге.

Осим пружања помоћи партизанима у храни и одећи, преношења потребних ствари, жене са села обавештавале су борце о непријатељу, чувале

у својим кућама партизане и рањенике, храниле их и прале. Биле су тучене, злостављане и хапшене, али нису никога одале. Многима од њих су куће спаљене и опљачкане, а оне су до ослобођења радиле за НОП.

Крајем 1941. и почетком 1942. између Среског комитета и Пријепоља постојале су три везе. Једна од њих одржавана је са Ивањем преко Наде Богдановић.

Курири су углавном биле жене. Обављањем курирске дужности и веза са градом почиње активно учешће жена са села у НОП-у изношењем санитетског и писаћег материјала, одеће, обуће, па и оружја. Преко њих су позивани другови из Пријепоља да изађу у партизане. Поруке су биле: од којих се људи може прикупљати помоћ, од којих не сме, а од којих се треба чувати. Најактивније као курири биле су: Василија Дивац из Ивања и Финка Дивац са Платача. Преносиле су вести и поруке уплетене у косу, у папириће за дуван, у опанку. Преносиле су и оружје, доносиле поруке појединим друговима да ступе у одред. Курири су биле и Стана Бјелић из Ђурашића, Радојка Чаркиловић из Залуга (доносила је по 50 примерака ,,Вести" и „Борбе" из слободног Ужица). Једном приликом, носећи од Љубише Миодраговића писамце Вери Вараклић, Алексија Баковић из Карошевине приметила је да на блоку претресају Милојицу Топаловића. Узела је писамце из торбице, ставила га под језик пазећи да се не укваси и тако га пренела. Зора Бијелић изнела је из Пријепоља писаћу машину и пренела је преко блока. Курири из Велике Župe биле су: Станија Потежица, Гледа Марић, Стана Драгојловић, из Камене Горе, Петра Кијановић (заселак Својчево), Петра Шкрбовић из Чадиња, Милена Томашевић из Велике Župe, Василија Нинчић из Седобра, Радмила Чпајак-Зејак из Страњана, Мицка Баковић, Миља Спасић је све до своје смрти (запаљена је у савардаку 1943. од четника) часно обављала своју курирску дужност и друге. За преношење материјала преко блока (страже) понекад су коришћене и девојчице Цана Вараклић и Илинка Перић из Пријепоља.

У Новом Пазару је од 1941. помагала НОП Цаја Ивановић.

У Прибоју се својим радом на помоћи НОП-у истицало неколико жена. Међу њима је Шахза Хасанагић, која је имала шесторо деце у НОВ, међу

„ПАРТИЗАНИ У САНЏАКУ СВЕ ЈАЧИ И ЈАЧИ')

Положај, ночетком новембра

Од окупације и пропасти Југославије у Санџаку су се изменила три окупатора, а Санџаклије јуначки у борби не попуштају. Својом упорном борбом они су приморали банде „Јаворског" да се повуку са читаве територије Санџака, а затим је настала борба са Италијанима, који су навалили на Санџак као скакавци.

Упркос свим тешкоћама, као и огромном броју фашистичких окупаторских трупа, санџачке партизанске чете свакодневно јачају и смело се крећу по санџачким селима. Досада није било војске у Санџаку која је била толико вољена и омиљена у народу, као што су партизани. Народ их прима као своју децу. Овде се заиста добија утисак да су партизани народна, ослободилачка војска.

Њих радо примају и Срби и Муслимани. Једино су партизани успели да у многим селима у више срезова разбију мржњу и спрече клање и паљење између Срба и муслимана, које су крвнички распаљивали бандити Боже „Јаворског" и Косте Пећанца.

Сеоски партизани се уопште не одвајају од народа. Они свакодневно, кад год нису у акцији, организују јавне зборове, сеоске конференције, разне приредбс, села, прела и још много других начина они нађу да су са народом. Народ их воли и стара се за њих. По селима су организовани одбори који се брину за снабдевање својих партизана. Има села у којима је сакупљено преко 40 товара разних намирница. Организују се прела где се преде за партизане; ту се певају песме које је народ испевао партизанима. У Санџаку је успела парола „Све за партизане!"

Ових дана санџачки партизани имали су неколико смелих икција. Организована су два велика напада на италијанске колоне које су се кретале на путевима Пријепоље —- Прибој и Пријепоље — Сјеница. У овим икцијама фагиисти су изгубили око 20 војника. У Бјелопољском срезу, у једном нападу на станицу, убијено је 7 крилаша. Пријепољска чета ухватила је и на смрт осудила злогласног петоколонагиа, калуђера из манастира Милешева. Златарски батаљон је учествовао у разбијању и гоњењу банде Боже „Јаворског". Нововарошка чета ухватила је и на смрт осудила два разбојника који су пљачкали по селима, пребијалгс и злостављали људе. У свима овим акцијама санџачки партизани нису имали ниједне жртве".

') Историјскн архив КПЈ „Борба" бр. 14 од 15. новембра 1941., том I, кн. 1, стр. 271—272.

САФА ЛОТРИЋ, рођена је у Пријепољу 1922. Године 1939. члан је управе Омладинске секције Женске подружине и као таква врло активна: организује усмене новине, уређује зидне новине, пише за „Жену данас" о положају радница Муслиманкк итд. Крајем 1941. ступа у Милешевску партизанску чету као прва Муслиманка у Санџаку. Као болничарка и борац Треће пролетерске санџачке бригаде учествује у свим борбама. Тешко је рањена на Сутјесци, лечила се у селу Љиљак у Санџаку. Чим се мало опоравила радила је политички са омладином, а затим се укључила у борбу против четника. У јесен 1944. у збегу у Радоињи водила је курс из руковања оружјем. У срезу дежевском 1945. активно ради на стварању партијских организација по селима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

„Драги Друже')

Прилике код нас у Новој Вароши постепено се сређују, а ми добивамо све чвршће тле под ногама. Митинг који смо у недељу одржали успео је. Јуче смо формирали народно ослободилачки одбор у који су ушли грађани из свију редова. Одбор броји преко 30 чланова, заступљени су Срби и Муслимани. И са овог састанка као и са митинга добили смо утисак да су нас грађани заиста врло добро примили. Један од грађана понудио нам се да посредује за споразум. између нас и власти која се сада налази у Сјеници и који би по његовом тврђењу пристали да нам предаду власт у Сјеници. Јуче смо такође добили једно писмо из Кладице сјенички срез у коме нас Муслимани позивају да одмах пођемо тамо. Ми смо мишљења да греба *разговарати са овима из Сјенице, а у село Кладицу данас смо послали једну чету од 100 људи. У колико с.е будемо споразумели са муслиманима, а мишљења сам да ћемо се споразумети, ми ћемо одмах кренути у Сјеницу. Јављају нам из Радојиње да су тамо стигли нови партизани из Србије у јачини од 700—800 људи. Ми смо упутили у правцу Прибоја два човека да извиде терен и провере колике су снаге окупатора у Прибоју, јер смо чули да су већ једним делом евакуисали из Прибоја, па би у том случају са новим снагама које се моментално налазе овде у Санџаку, могли запосести Прибој у овом случају могли би осујетити надирање недићевих банди у Санџак.*

По свим овим питањима добро би нам дошли ваши савети и вагие директиве. Могу рећи да *овде и међу нама и међу грађанима влада оптимизам, али ми смо* довољно *опрезни.*

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

9.XII.41 *(М.П.)* *Цвикераш'²)"*

¹) Оригинал документа налази се у Историјском архиву ЦК СКЈ, документ је писан машином (рађен је ћирилицом).
²) Војо Лековић.

НОВА ВАРОШ У ДЕЦЕМБРУ 1941. — НАТПИС: „ПАЗИ ПЕТОКОЛОНАШ ВРЕБА"

њима једног сина од 1941 (помагала је герилу у одећи и обући, одржавала је сталну везу с партизанима, октобра 1943. ушла је у први одбор АФЖ као председница у Прибоју, а крајем 1943. и сама је погала са V крајишком дивизијом, приликом повлачења дивизије из Рудог издата је Немцима и затворена. Ослободили су је герилци), Шевала Влаховљак, Милена Бјеловић из Раче, која је, када су јој четници саопштили да јој је син погинуо, одговорила да више воли да има мртвог сина борца НОВ него живог четника издајника.

Рад жена на помоћи НОБ у Сјеници отпочео је после уласка јединица НОВ 19. 12. 1941. Тада су се преживели морали повући, а око 100 бораца је погинуло или заробљено па накнадно стрељано од муслиманске милиције и Италијана, док је неколико рањеника остало у болници у Сјеници. Један мали број ових другова живео је неко време илегално у селу Штављу. У борби је погинула болничарка Санџачко-српског батаљона Вера Матић из Ужица, а са групом рањеника заробљене су Нада Алексић из Чачка, Нада Поповић из Ивањице, Вера Димитријевић, Драгица Парезановић и Јустина Вивот из Ужица, која је била рањена. Ове другарице су у затвору и у болници превијале и лечиле рањенике. Жене из Сјенице Лена и Фина Трипковић, Коса Трипковић често су друговима носиле помоћ у одећи, обући, храни и др. Носиле су и поред забране и страже храну, пресвлаке и др. друговима у затвору и болници. Милица Јовановић, чији су син и кћи били у партизанима, а муж у заробљеништву редовно је обилазила и помагала друговима у болници. Миломирка Трипковић однела је постељину рањеницима у болници. Ове другарице су преносиле и писма од заробљених и рањених другова, друговима илегалцима у Штављу, те су тако помогле да једна група прездравелих партизана, у којој је била и Јустина Вивот, побегне из болнице и преко Штавља се повеже са партизанима. На то су Италијани одвели Наду Алексић и Наду Поповић у Приједоље и обе стрељали, фебруара 1942. Вера Димитријевић и Драгица Парезановић су замењене за неке заробљенике Италијане.

САНИТЕТ

У санџачким партизанским јединицама била је успостављена и санитетска служба. У свакој чети су постојале болничарке чији је главни задатак био да указују прву помоћ рањеницима, да воде рачуна о њиховом смештају, нези, правилној исхрани рањених и болесних бораца. Контролисале су чистоћу просторија у којима су боравиле јединице, обуће и одеће бораца. Већина батаљона имала је посебне екипе које су ишле од чете до чете и борцима париле одећу. Санитетски материјал су добијали преко партијских организација и припадника НОП-а по градовима.

Пре повлачења партизанских јединица из Ужица седам другарица из Санџака, међу којима Каја Караматијевић, Наташа Стевовић, Љубица Пурић и друге, завршило је санитетски курс у Ужицу.

После ослобођења Нове Вароши, 4. децембра 1941, формиране су болнице у које су смештени рањеници који су стигли из Србије. Поред болнице у селу Драглици, у истом селу организована је група од око 30 рањеника и болничарки из Посавског, Космајског и Ваљевског партизанског одреда. Политички комесар је била Јудита Аларгић, раније политички комесар болнице Посавског одреда. Тако организовани кренули су за село Рутоше.

Друга група од 20—30 рањеника, с којима су ишле болничарке Станка Лаковић и Добрила Пјевчевић, пошла је из Драглице у Радоињу и пошто нису имали где да се сместе продужили су за Дренову и одатле за Златар. Пошто их је народ у Бистрици дивно дочекао и погостио, водичи су их вратили у Дренову. После неколико дана овде је стигла и Марија Ломпар, студент медицине, па се створила болница од 40—50 рањеника. У школи у Сеништу, где су рањенике прихватале и др Јулка Пантић и др Фрида Гутман, болничарке су биле Вера Антонијевић и Рада Таталовић. Борка Демић-Пихлер и Јудита Аларгић одређене су да у Радоињи организују болницу у школској згради. Ту је после два дана стигла и др Јулка Пантић.

Са групом рањеника II шумадијског одреда била је Рада Шишковић. Пребацили су се на Жабљак, а када је ослобођена Нова Варош вратили су се у своје одреде и чете.

За четне болничарке биране су другарице које су се у току борбе показале најхрабрије и најпожртвованије. У јединице, где није било таквих другарица, штаб је распоређивао болничарке из других јединица. Тако је Главни штаб НОВ за Србију и Санџак пребацио из Чачанског и Ужичког батаљона у санџачке батаљоне за четне болничарке Веру Матић, која је погинула у борби код Сјенице 1942. од муслиманске милиције, затим Драгицу Парезановић, Јустину Вивот и Веру Димитријевић. У Новој Вароши болница је била смештена у школској згради, а у Соколском дому амбуланта и превијалиште. За управника ове болнице постављена је др Јулка Пантић, за политичког комесара Јудита Аларгић. После доласка у Нову Варош лекара, међу којима др Фриде Гутман и болничарки Борке Демић, Радмиле Јовановић-Кеке, Милесе Станојловић, Живанке Вићентијевић-Секе и др. с рањеницима, болница је била препуна. Болесници су се груписали, јер је било довољно стручног кадра. Издвојили су исцрпене болеснике којима није било потребно да леже у болници. Од њих је створена посебна војна јединица „Максим Горки". Они су живели у граду, добијали појачану храну, вршили лакше војничке задатке и долазили у амбуланту на здравствену контролу. Око 60 њих упућено је на опоравак у богатија санџачка села. За политкома ове покретне болнице одређена је Јудита Аларгић, а за болничарке Борка Демић, Марија Ломпар, Радмила Јовановић-Кека и Милеса Станојловић. У току децембра 1941. ова болница је кренула преко Маоча у Пренчане, сместила се у школи и ту остала дуже време. Организовали су културно-просветни рад, приређивали и забавне вечери на које су позивани и становници села. Добијали су храну из села којом је побољшана исхрана рањеника. Они су се опорављали и крајем јануара 1942. половина њих, око 30, тражила је да се врати у своју јединицу.

Из болнице у Новој Вароши пребачена је у село Јабуку група тешких рањеника с којом је пошла др Јулка Пантић. У Новој Вароши су остале др Фрида Гутман, а др Станојка Ђурић била је лекар у амбуланти. Ову болницу је често посећивала Цана Бабовић.

Због напада непријатељских снага болница је 22. фебруара 1942. почела да се повлачи преко Златара према Босни и Црној Гори. Покрет рањеника био је добро организован. Упркос цичи зими, вејавици и леденим водама Лима који су и рањеници морали да газе, нико није страдао. За овако савесно и успешно пребацивање рањеника друг Тито је похвалио Главни штаб НОВ Србије и Санџака.

Болничарка Моравичке чете била је седамнаестогодишња ученица Нада Алексић, која је заробљена у борби око Сјенице јер није хтела да остави рањеника. Била је у затвору у Сјеници и за све време певала партизанске песме. Кад су је извели на стрељање и везали очи, скинула је мараму са очију и викнула: *„Пуцај, фашистичко копиле, Црногорка комунисткиња не боји се да умре. Живела КПЈ и Црвена армија!"*.

У III санџачкој бригади болничарке у бригадном санитету биле су: Сенка Бакоч (погинула), Загорка Бакоч (погинула), Зорка Станић, Љубица Тановић, Блага Видојевић, Рада Мариђевић (погинула) и др. У I батаљону референт санитета била је Наталија Стевовић (погинула), а заменик референта санитета Вера Тановић, члан батаљонског санитета Мила Ђорђић, четне и водне болничарке: Цала Благојевић, Радојка Стевовић, Паша Мусић, која је имала 12 година (погинула), затим Дана Тановић, (погинула), Олика Гутман, Каја Караматијевић (погинула), Ната Караматијевић (погинула), Велимирка Лековић, Зила Мусић, Драгица Зекавичић, (погинула), Вида Зечевић, Софија Куљанин, Вера Суботић (погинула), Мила Лековић (погинула), Добрила Бањановић (погинула), Јоша из Мркоњић Града и др. У II батаљону референт санитета била је Зора Пејановић а четне и водне болничарке: Милијана Јакић, Драгица Парезановић (погинула), Сафа Лотрић, Вера Љујић, Верица Павићевић, Вера Ивовић, Душанка Ивовић (погинула), Ђука Вулетин, Милосава Перуничић (погинула), Мара Јелић, Роса Церовић, Велика Јовић и Олга Јовић. У IV батаљону референт санитета била је Десанка Булатовић, заменик референта санитета Стевка Дуловић, хигијеничар батаљона Љубица Ђукић, заменик хигијеничара Миља Лашић, четне и водне болничарке: Зора Фуштић, Зорка Зиндовић, Ленка Јуришевић, Милица Журић, Милена Ру-

„Врховни штаб
Народно-ослободилачких
партизанских одреда
Југославије
Бр. службено

ГЛАВНОМ ШТАБУ
САНЏАЧКИХ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА[1])

Примили смо ваше писмо од 9.XII,[2]) Батаљон Краљевачког одреда стигао јс на одређено место, али се налази његово људство у веома лошем стању гато се тиче одеће и обуће. Према томе, подузмите све што је могуће да се у Новој Вароши набави готово или да се даде израдити што више опанака, ако већ није могуће цокуле. Даље, потребно је хитно донети из Радојие готовога веша, а уколико га нема довољно, да се донесе платно у Нову Вароги и ту хитно израђивати веш за тај батаљон који се мора што пре очистити од разне нечистоће и преобући.

У Сјеницу треба упутити за сада још око 100 бораца за појачање четама које су већ тамо. Чим се пребаие још извесне снаге Црногораца на овај сектор, послаћемо најмање један батаљон у прави,у Новог Пазара. У вези с тим, ви треба још сада тамо да пошаљете нека цивилна лица која ће тачно испитати стање у Новом Пазару и околици. Даље је потребно да организујете систематску обавештајну службу у свим правцима да бисмо могли на време сазнати кретање непријатеља и њихове намере.

За сада је ваги задатак да се ***полагано стежу обручи око Бистрице и Пријепоља да би присилили непријатеља да напусти та места или да их ми силом заузмемо. У том циљу ми смо већ издали наређење Црногорцима с оне стране Лима и чим њихове чете стигну на одређено место, треба да почну заједничке акције и то у правцима које ћемо ми у последњем моменту дати. Треба у Радојни гито пре извршити реорганизацију снага да бисмо их могли искористити у тим акцијама.***

Не заборавите да је потребно осигурати и друм Пријепоље — Сјеница док не стигну црногорске снаге на тај сектор, јер би непријатељ могао да се упути из Пријепоља ка Сјеници. Према томе, треба једну од оних српских чета које су у Радојни одмах упутити правцем Врањака и Косатице, којој ћемо ми одредитгі даљи правац и задатке.

Поступите хитно по горњем наређењу и обавестите нас о извршеном.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

ЗА ВРХОВНИ ШТАБ НОПОЈ
ТИТО”

И-ХН-1941 г.

[1]) Оригинал се налази у архиви Војноисторијског института, I, 2, стр. 247—248.
[2]) Редакција не располаже овим писмом.

дић, Блага Лашић, Маруша Смоловић, Јасна Лучић, Дара Лакићевић, Милица Влаховић, Јелка Ћетковић, Милена Влаховић, Деса Јанкетић и друге. У V батаљону референт санитета била је Добринка Мирковић, а четне и водне болничарке: Славка Пејановић, Наталија Кнежевић, Стануша Перуничић, Милојка Караџић, Вера Кнежевић, Љубица Шундрић (Сандић?), Луца Шимић, Матија Далматинка, Мара Васић, Даринка Перуничић, Гина Крајишкиња, Јока Васић и друге.

Слободна територија у Санџаку одржала се од децембра 1941. до почетка фебруара 1942. За све ово време био је интензиван политички рад на терену у коме су били ангажовани и чланови КПЈ и СКОЈ-а из партизанских јединица. Помагали су у формирању и раду НОО-а, команди места, на организовању НО фондова, жена, омладине и деце.

Почетком фебруара 1942. године италијанска команда у Пријепољу је послала хоџу Пачариза у Сјеницу да организује спровођење партизана који су заробљени приликом борбе за Сјеницу 22. децембра 1941. Од 18 заробљених партизана међу којима су били и рањеници, Пачариз је одвео у Пријепоље 13, а рањеници су остали у Сјеници. Од 13 партизана Италијани су тада заменили за заробљене италијанске војнике четири међу којима Веру Димитријевић и Драгицу Парезановић.

ПОВЛАЧЕЊЕ ПАРТИЗАНСКИХ СНАГА СА СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ САНЏАКА

Почетком фебруара 1942. непријатељ је припремио напад на слободну територију око Нове Вароши. Рано ујутро 5. фебруара почео је општи напад Италијана, недићеваца, четника и муслиманске фашистичке милиције према Новој Вароши од Сјенице, Кокиног Брода, Прибоја и Пријепоља. Предвече 7. фебруара, после тешких борби с надмоћнијим непријатељем, лартизански одреди напустили су Нову Варош и у току ноћи између 7. и 8. фебруара прикупили се на Златару. Српско-санџачки штаб је донео одлуку да се напусти слободна територија између реке Увца и Лима пре-

ко Дренове, Ивања ка Каменој Гори. Исте ноћи почео је покрет свих јединица са Златара. Био је то тежак и напоран марш по јакој вејавици, мразу и дубоком снегу. У партизанској колони налазили су се рањеници, болесници и други неборачки становници који су се повукли из Нове Вароши. Падали су и људи и коњи. Температура је падала и на 30 степени испод нуле. Газио се снег до појаса. Ујутру су јединице стигле у село Дивце на десној обали Лима. Даље се није могло. Глад, хладноћа и тежак марш исцрпли су борце. Сресни комитет КПЈ за срез милешевски организовао је прихватање јединица, исхрану и смештај у Дивцима, Лучицама и на левој страни Лима све до Камене Горе. На организацији овог задатка, поред Среског комитета, ангажоване су и позадинске чете из Ивања, Велике Жупе и део позадинске чете са Камене Горе. Народ, углавном жене у селима срдачно су их дочекали, огрејали и обукли. Донета је одлука да се предани у Дивцима и увече пређе Лим. Тада су их напали Италијани и муслиманска фашистичка милиција. Развила се тешка борба. Партизани су одржали положаје и у сумрак отпочели прелазак Лима. Пошто је за пребацивање служио само један чамац и неколико коња, борци, неборачко становништво, па и лакши рањеници морали су до појаса газити набујали и хладни Лим. До зоре све јединице и неборачки становници прегазили су ледену воду и наставили покрет преко Велике Жупе за Камену Гору. Приликом пребацивања утопило се неколико другова и другарица. У току 8. и 9. фебруара стигао је у Камену Гору већи део бораца, рањеника и неборачког становништва.

Од другарица из Санџака Лим су прешле: Мила Савић, Мила Зекавичић, Радојка Стевовић, Драгица Шапоњић, Љубица Пурић, Ната и Каја Караматијевић, Наташа Стевовић, Вера и Дана Тановић, Вера Суботић, Зила и Паша Мусић, Велимирка и Мила Лековић, Рајка Ботић, Добрила Мичијевић, Здравка Лековић, Цала Благојевић, Драгица Зекавичић, Рада Љујић и друге.

Пуна два месеца (од 4. децембра 1941. до 5. фебруара 1942) Нова Варош је била главно место мале слободне територије. Преко милешевског среза ова територија је била повезана уским појасом са широм слободном територијом Санџака. Преко милешевског среза стално су крстариле партизанске јединице. Највеће снаге пре-

„ШТАБ
II ЗЛАТАРСКОГ НОП
БАТАЉОНА
4 маја 1942 г.

ГЛАБНОМ ШТАБУ НОПО САНЏАКА>)

ПОЛОЖАЈ

По добијеном наређењу од 26-1У-42 г., истога **дана кренули смо са** ***батаљоном да се пребацимо у Прибојски срез. Пребацивање смо извршили ноћу преко Пољане између 26 и 27 априла. Осванули смо на Бабином Брду више Декара. Одатле смо се одмах пребацили у Прибојски срез у село Кукуровићи. Тек што смо мало предахнули напала нас је једна чета усташа са Метаљке. 14 поред нревеликог замора усљед путовања цијеле ноћи успјели смо, и то врло брзо, да разбијемо устагие без цједне жртве, нити рањеног. Непријатељ је имао четири рањена и два заробљена... Заплијењена је једна пушка „манлихерка" са 45 метака и 2 талијанске бомбе.***

У Кукуровићима смо сазнали да се неки расформирани добровољачки батаљони налазе по шумама око Заборка. Одлучили смо да се одатле пребацимо до Заборка. 28. априла узору пребацили смо се из Кукуровића у Велики Банићи, гдје смо преданили. Ту смо сакупили негито људи који су се били растурили по шумама бојећи се уеташа и са њима одржали конференцију. Истога дана увече прешли смо на Заборак. **Одмах смо ухватили** ***везу са командантом III добровољачког батаљона Дринског одреда. Добавили с.«о га лично на Заборак. Он нам је изјавио да су његови људи много деморалисани — плаше се много устагаа. Рекао нам је да се је са Рогатичког положаја пребацило око 100 добровољаца, који су такође много деморалисани због тог њиховог повлачења на ону страну Дрине. Рече нам да су се нудили Италијанима да их приме у њихове четнике и да су их Италијани одбили. На све ово смо му одговорили: да одмах сакупи све људе који се по групама налазе по планини Вучевици; гато прије да ухвати везу са командантом Крезовићем или Пролетерском бригадом који су се налазили с друге стране пута Чајниче — Гораждe и да са цијелим батаљоном крстари по свим селима која се налазе између пута Чајниче — Гораждe, Дрине и Лима све до Рудога; да прави засједе иа путу Метаљка ■—• Чајниче —■ Гораждe; да по селима одржавају конфереии,ије и приредбе.***

29 априла провели смо цио дан на Заборку. Тамо смо прикупили негито жита које су сељацгі били покупили из нагиег магацина када су иагии пошли са Заборка. Нешто смо за себе узели, а нешто подијелили најсиромагинијим сељацима.

30 априла ујутру кренули смо из Заборка у село Стрмац — срез прибојски, према Рудом. Тамо смо преноћили и одржали једну конференцију.

1. ма]а кренули смо у село Подјаворје и (Г. и Д.) Стројловићи. Тамо смо одржали конференције. Истога дана увече прешли смо у село Когитицу гдје смо такође одржали конференцију.

2 маја прешли смо из Когитице прско Ритошића, Жиња до у село Глог, гдје смо остали са двије чете да одржимо конференг^ију, а једну смо послали у Крњачу да нам обезбиједи прелаз преко пута Пљевља — Рудо.

3 маја прешли смо рано изјутра са друге двије чете у Крњачу. Ту смо остали цио дан. Одржали смо конферени,ију, која је доста добро успјела. Били смо обавијештени да се спремају бучевски четници да нас заједно нападну са пљеваљским. Преко ноћ смо се пребацили у село Врбово.

4 маја били смо нападнути у Врбову од бандита. Успјели смо да их разбијемо. Бандити су имали четири мртва и 5—6 рањених (жена Светозара Комарице каже да је рањен Светозар, он им је командир чете у Бучју). Неке ствари конфисковали смо му и кућу запалгіли. Ми смо имали једног мртвог и једног рањеног. Погинуо је Рајић Р. Радомир, а рањен је Ћето Видојевић. Напало нас је око 200 бандита. Један кога смо ухватили рече нам да је у борби учсствовао Мијо са његовггм баидитима. Имали су шест официра.

Расположење сељака према иама је добро, нарочито у оним селима према Босни. Бучје и околиіа **је** ***иајгоре. Једног дана су се Бучјани тукли еа неким Мгуслиманима којгс су били погили из Прибоја за Бучје. То ме*** **је** ***навело да напигием сељацима села Бучја једно писмо, којим сам их позивао*** **да се** ***састанемо и договоримо за заједиичку борбу против усташа. У писму сам им казао у случауу да нас пеко иападие из Бучја да ћемо их најурити и бита немилосрдни.***

') Зборнмк ВИИ, то.м I, књига 16, стр. 55—58.

Нисмо успјели никога да ангажујемо за куповину муниције. Сељаци су у почетку бјежали од нас мислећи да смо усташе. Морали смо слати људе у следећа села гдје* греба *да дођемо, сељаке да обавијесте о нашем доласку и да не бјеже. Ово обавјештавање није нимало згодно ради тајности покрета.

Јуче смо ухватили везу са бабинском позадином. Пријепољци се налазе у Каменој Гори. Ми Немо се морати помјерати према њима.

У јучерашњој борби са бандитима добили смо четири пушке, један пиштољ, 3 бомбе, 79 ком. пушчаних метака, 227.150 динара и још неких ситница.

Сељаци из Кукуровића и Коштице рекли су нам да Мијо увијек говори да неће пуцати на партизане. Једна патрола рекла је једном сељаку из Когитице да оде до Мија и позове га да се разговарамо. Сељак је пошао и успут је срео једну њихову патролу. Један од патролција написао је једно писмо, које вам шаљемо. Закључили смо да је писмо писао неки Недићев шпијун, официр.

Шаљемо вам* два курира. Чуди *нас гита је са она два што су остала код вас. Поред два курира остало је још 5 другова на раду при Главном штабу и 11 болесника. Видите шта је са тим болесницима, па ако су оздравили упутите их у батаљон, као и оне који вам нису више потребни за рад.

Један друг нам се налази у II пљеваљском батаљону.

На лицу имамо 117 другова и другарица.

И Златарски батаљон није се пребгагџш још. Гдје се налази?

1) Са обућом врло слабо стојимо, ако имате гледајте те нам пошаљите.

Политком Родољуб ***(М.П.)*** ***Командант Слободан”***

шле су преко ове територије после напада непријатеља на Нову Варош фебруара 1942. године.

Од фебруара до краја маја 1942. године слободна територија обухватала је само део милешевског среза на левој страни Лима. На тој слободној територији политички су активно деловале КП, НОФ, НОО, жене и Савез санџачке омладине уз партизанске јединице и команде места. За то време растурани су прогласи којима је народ позиван на јединствену борбу против окупатора. Прорађиване су брошуре из марксистичке литературе, чланци о НОБ-и и стању на фронту, директиве и упутства Врховног штаба, а нарочито чланци у којима се говорило о оснивању, задацима и раду народноослободилачких одбора и политичкој ситуацији. Материјал је растуран не само на ослобођеној већ и на неослобођеној територији.

Доласком партизанских јединица са делом Врховног штаба, који су напустили територију Нове Вароши поново је оживео рад. Села, читалачке групе и други облици масовног политичког рада одржавани су у просторијама каменогорске основне школе. На свим манифестацијама партизана учествовало је становништво овога краја. Прикупљање намирница идруге акције организовале су жене.

Један од значајних догађаја била је и прослава Првог маја 1942. године. На целој територији Санџака све партизанске јединице заједно с народом прославиле су празник рада први пут од како је Први мај проглашен празником радног народа. Нарочито свечано је организована прослава у Каменој Гори. На прославу је дошао народ Велике Жупе и свих околних села. Паљене су ватре и испаљено неколико рафала на Комаран — непријатељско упориште. Уређене су зидне новине са црвеном заставом. У програму су учествовале Зорица Борисављевић и Сафа Лотрић. Италијани су Камену Гору називали „партизански осињак“.

АКТИВНОСТЖЕНА ПОСЛЕ ПОВЛАЧЕЊА ПАРТИЗАНСКИХ СНАГА ИЗ САНЦАКА 1942.

После повлачења партизанских јединица из Санџака ка Каменој Гори, известан број партизанско-политичких радника из Србије и нововарошког среза распоређен је на рад у милешевском, пљеваљском и бјелопољском срезу. Извршене су промене у Обласном комитету КПЈ и СКОЈ-а за Санџак. Обласном комитету СКОЈ-а додељена је на рад Драгица Шапоњић. При Обласном комитету КПЈ формирано је агитпроп одељење у коме су радили углавном другови и другарице из агитпропа у Новој Вароши. Среским комитетима у милешевском, пљеваљском и пријепољском срезу додељене су на рад и Николија-Кока Петровић, Лала Ивковић, Загa Стојиловић, Радмила Миљковић и др.

Због непријатељског терора и насиља у лето и јесен 1942. партијске јединице и партизанске групе су дуже времена остајале неповезане.

У партијској организацији у Пријепољу остало је 1942. неколико другарица: Олга Цвијовић, Вера Андоновић и кандидат КПЈ Мица Перић. Нешто касније члан КПЈ је постала Вера Вараклић.

Поред идеолошко-политичког рада скојевци су добијали конкретне задатке. Деса Лазовић је 1942. године на првом скојевском састанку добила задатак да пренесе писаћу машину преко Лима. Добила је летке и с осталим скојевцима лепила их свуда па и на зграду италијанске команде. (Од 7. јула 1943. године била је председник УСАОЈ-а за Бродарево. Пошла је у партизане у Трећу санџачку бригаду а затим у Прву пролетерску. Рањена је приликом ослобођења Београда, а теже у борбама на Трсту и постала тешки инвалид.)

Партијска организација деловала је преко скојевских актива. У самом Пријепољу остао је углавном исти број чланова КПЈ и СКОЈ-а. Поред скојевки и омладинки које су биле активне у 1941. години, у рад су се укључиле и нове омладинке. У ношењу хране затвореницима у Пријепољу истицале су се омладинке: Драгица Вараклић, Љубица Минић, Илинка Перић и др. Чланови СКОЈ-а су прикупљали санитетски материјал, лекове, хартију, обућу, рубље, џемпере, шалове и др. Куповали су или узимали од Италијана оружје и муницију. Партијска организација је купила радио-апарат и машину за писање и шапирограф. Слушане су вести „Слободне Југославије“, Москве, Лондона, умножаване и даване одређеним лицима. У овоме је помагала и Зора Јефтић. Ова техника је радила све до ослсбођења Пријепоља 12. децембра 1943. године.

У Радоињи су у септембру у КПЈ примљене сестре Зорка и Борка Жугић, и тако је са два друга члана КПЈ формирана партијска организација у кући Милеве Жугић. Обе су радиле на обавештајној служби за штаб Златарског одреда. Имале су везу са Вранешима и Радоињом. Одатле је веза одлазила до Радомирке Живковић у Колашинску долину — Соколову где се преносила Пејановићима, они Љујићима, а ови у Златар. За Нову годину је партијска организација организовала пребацивање јагњета преко итафете герилцима у Златар, упркос четницима који су трагали за герилцима и пратили сваког партизанског симпатизера.

У марту-априлу у Новом Пазару су примљени нови чланови КПЈ. Формиран је МК чији је члан постала и Станица-Ћака Спасојевић. Радило се у групама на политичком уздизању. Настављено је умножавање партијских материјала и вести који су слати и по селима. У септембру је МК набавио још једну писаћу машину и шапирограф на ваљак. Тако су формиране две технике.

МК је покушао да ухвати везу са Сјеницом. У том циљу послата је Веселинка Глишовић. Због рације Италијана и милиције морала је да се врати. Почетком маја послата је у Косовску Митровицу да донесе технички материјал за умножавање. Успела је да пренесе писаћу машину и шапирограф, који су смештени код Раде 'Петровић код које се налазио и радио-апарат за слушање вести. Умножили су и 7. маја растурили у већем делу града проглас Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију. Тада је МК послао Веселинку Глишовић на партијски рад у Рашку.

Скојевска организација у Новој Вароши била је веома активна. Њени задаци били су помоћ установама, радионицама, чување партизанске имовине, помоћ партизанским породицама и онима чији су храниоци били у

МИЛЕВА ДИВАЦ-ЈАЊУШЕВИЋ рођена је 1907. у Сопотници а удата у Лучице. Породица Дивац била је напредна и пре рата а у устанку се цела опредељује за НОП, два девера, муж и Милева су носиоци Споменице 1941. Иако мајка шесторо нејаке деце за цело време рата радила је активно на свим задацима Партије мада је члан КПЈ постала тек после ослобођења. Ситна деца су јој често пута служила за камуфлирање рада. Била је курирка, чувала герилу, плела џемпере и чарапе за партизане, кувала им храну. У њиховој кући било је седиште Среског комитета КПЈ (1942. и 1943. године) а она је извршавала многе задатке. Због тога је малтретирана, мучена и затварана (фебруара и марта 1944. одлежала је у затвору). Марта 1942. године четник Свето Јаковљевић из Аљиновића стављао јој је пиштољ у уста да призна где се налазе скривене ствари. Садистички је уживао сврдлајући јој пиштољ по устима. Али иако је крв пљуштала, Милева није хтела ништа признати, сем што је јетко процедила кроз зубе: *„А што ме тако, рђо, женски мрцвариш, него удри ако си човек, а ја ти ништа нећу казати. ..“* (Полимска виђења од Милорада Веруовића). Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

заробљеништву или у интернацији, у огреву, при одношењу жита у млин и доношењу брашна. Последњу акцију извршили су 4. фебруара 1942. а 5. фебруара повукли су се из Нове Вароши заједно са осталим партизанским јединицама. Њена је заслуга што је 16. јануара 1942. године формирана Омладинска златарска радна чета.

У селу Бистрици у златарском срезу у свим рејонима и засеоцима формирани су скојевски активи. Када је у мају формиран скојевски актив у Соколови, позвани су омладинци и омладинке за које се знало да ни пред каквим мукама неће ништа одати непријатељу. Сви су примали конкретне задатке за рад са другом омладином, за лично уздизање и на идућем састанку подносили су извештаје о свом раду. Од августа 1942. у Бистрици је била члан СКОЈ-а и Милка Дучић-Бјелић.

Крајем априла у Новом Пазару је одржан шири састанак напредне омладине. Састанком је руководила Станица Спасојевић, члан МК, задужена за рад скојевске организације. Осамнаест омладинаца и омладинки који су присуствовали овом састанку примљено је у СКОЈ и распоређено у неколико актива. После овога одржан је још један састанак у Станичиној кући, коме су присуствовали омладинци из неких села дежевског среза. Маја и јуна у граду су биле скојевке Рада Петровић, Душанка Вељковић, Вера Окошановић, Мара Окошановић, Даница Кочовић, Ната Милојевић и др.

После одласка партизанских јединица, од фебруара 1942. па до јесени 1943, организован рад жена је прекинут. Оне су наставиле помагање НОП-а.

У другој половини јуна у Нову Варош се вратила златарска партизанска група-герила, успоставила везу са својим и другим партизанским породицама, члановима КПЈ и СКОЈ који су после одласка партизанских јединица у фебруару остали на терену. За ову герилу била је тешка ситуација због смештаја и исхране. Растурили су се у групе. Набавили су писаћу машину, матрице и хартију, формирали технику и издавали билтене са вестима са фронтова у Југославији и СССР, партизанским песмама и марксистичким чланцима. Све је растурано и у милешевском срезу, а билтен је слат и у прибојски и сјенички срез.

Бригу о чувању, смештају и исхрани гериле на терену милешевског среза преузеле су углавном жене. Један од главних герилских пунктова била је кућа Станике Потежице зване „мајка гериле“ из засеока Старо у Великој Жупи. Скоро свакодневно од 1941—1945. герила је боравила у њеној кући. Сви позадински радници који су се кретали од Црне Горе према Србији, и обратно, ишли су преко Станикине куће. Даље кретање гериле ишло је до куће Станије Дивац у Струговима. Ту би се прелазио Лим. Даљи пут је била кућа Милеве Дивац у Лучицама. Други прелаз преко Лима био је село Љиљци где су партизанске јединице у фебруару 1942. (после напуштања Нове Вароши) прешле реку Лим и отишле за Камену Гору. Преко Љиљака ишло се на куће Дивaца а везе, поред осталих, су биле Станимирка Вукашиновић и Војка Дивац. После Сутјеске нарочито је велики број бораца боравио у Старом и Струговима, да би се опоравио од рана, излечио и поново ступио у јединице. Тада су дошле и Сафа Лотрић и Вера Љујић, обе тешко рањене и Деса Ракетић. Сафа је смештена у селу Љиљке у кући Салихе Инајетовић, а Вера код Станимирке Вукашиновић, где су остале 45 дана. Жене из ових кућа су их обукле и неговале. Када су се неки од партизана враћали из Босне у герилу да са члановима Партије, који су по задатку остали илегално на терену организују живљи рад, бригу о њима преузеле су углавном жене. Оне су дању носиле храну герилцима у шуму а ноћу их скривале у склоништа. У склоништу Станије Дивац остао је Душан Томашевић-Ћирко месец дана. Миља Спајић, рођена Стиковић све до своје смрти чувала је и хранила партизане. У њеној кући а касније савардаку (када је кућа спаљена), држали су герилци састанке. Сава Стиковић и њене снахе Милица и Јелка готово свакодневно су кувале и односиле храну не само појединцима, већ и читавим партизанским јединицама. Алексија Баковић је носила храну герилцима и прикупљала обавештења о кретању непријатеља. Жене су разним начинима дозивања и терања стоке давале знаке герилцима у случају опасности која им прети. У чувању герилаца, међу многима, поред поменутих истичу се још Ружа Мартиновић, Мирослава и Стојана Брашанац, Љубица Кубуровић, Станимирка Дивац, Радојка Чаркиловић, Добринка Љујић, Милица Томашевић, Љубица Томашевић, Стојка Јевтовић, Станица Ђуровић и друге.

Народ је на разне начине испољавао љубав према НОП и прижељкивао поновни долазак партизанских јединица. Девојке су убацивале петокраке у ситан вез, везле петокраке и спремале да их партизани на капама понесу. Испољавале су љубав и у песмама:

„Партизанко из Хрватске,
Ој, тако ти крви братске,
Пито' бих те с чежњом саде,
Шта другови нагии раде,
Друг Волођа јесте тамо,
Је ли здраво, то не знамо"

(Волођа је тада био командант III санџачке бригаде).

Од друге половине 1942. и у првим месецима 1943. године у Санџаку, сем златарске гериле, није било јачих партизанских снага. Петог јуна 1942. године формирана је Трећа пролетерска санџачка бригада. Она је по наредби Врховног штаба НОВ и ПОЈ заједно са Првом, Другом и Четвртом пролетерском бригадом кренула 24. јула за Босанску крајину. У милешевском батаљону поред поменутих другарица биле су још и Милена Влаховић и Вера Љујић.

КПЈ, СКОЈ И АКТИВНОСТ ЖЕНА 1943.

Капитулацијом Италије, развојем НОБ нарочито после пете офанзиве, ослобођењем појединих делова Санџака и доласком илегалних партијских радника у срезове, отпочео је организован рад на окупљању ширег броја људи у НОП.

Ослобођењем Пријепоља септембра 1943. године формиран је Срески комитет СКОЈ-а чији су чланови биле и другарице чланови Партије које су до тада биле у илегалности: Олга Цвијовић, Вера Андоновић, Вера Вараклић и Мица Перић.

Истовремено формирани су и активи СКОЈ-а у које су ушле омладинке које су сарађивале до 1943. године: Драгица Вараклић, која је ускоро постала кандидат Партије, Иза Шеховић, Станимирка-Цана Лазаревић, Ђула и Зарфа Хашимбеговић, Бранислава Јевђевић, Јованка Томашевић, Зора

Томашевић (страдала у Аушвицу), Акша Мусабеговић, Чеба Крештелица, Деса Станишић, Душанка Јбујић, Лела Борисављевић, Земка Бегановић, Ковиљка Митровић, Љубица Нинчић (погинула 1943. године у Пријепољу), Зора Јефтић и друге.

Неке од ових омладинки биле су у градским и среским одборима УСАОЈ: Љубица Минић, Деса Станишић, Дара Рељић, Вера Вараклић и друге. У активима СКОЈ-а у селима милешевског среза у 1943. биле су претежно омладинке — у селу Старом: Милица Томашевић, Милена Потежица, Драгиња Потежица а касније и Милена Томашевић, Радмила Потежица, Савка Потежица и друге; у Кашикама: Јелица Ћуковић, секретар скојевског актива за време целог рата, Мирјана Ћуковић, Бојка Ћуковић, Тијана Ћуковић, Добрана Смиљановић, Станиша Ћуковић и друге; у Седобру: Сава Минчић и Милија Бојовић; у Избиштима: Иванка Видаковић, Милка Стиковић и др; у Кућину: Даница Филиповић и Миљана Раковић; у Својчеву: Даринка Кијановић и још 2 омладинке; у Думљанима: Драгиња Потежица, (погинула); у Миљевићима: Јела Шпица и Јела Дробњак (била је у партизанима); у Мијанима: Борка Драгојловић и ћерка Обрада Смиљановића (првоборца) из Ожеговића; у Слатини код Бродарева: Спаса Јоковић, секретар актива и члан КПЈ од 1942. године, Јаглика Влаховић, Петруша Јоковић, Велика Чичић, Љубица Драшковић; у Каменој Гори: Савка Кијановић и Митра Глушчевић (погинула 1943. у Пријепољу); у Бабинама: Радојка Пузовић и Радојка Мошуровић; у Дренови: Кристина Дучић и Јована Дучић, Јела М. Шпица, Славка Думић, Борка Р. Мандић и Милева Несторовић; у Страњанима: Ивка Бакотић (погинула у НОБ), Станија Новковић, Добринка Поповић и Драгиња Маринковић; у Торцима: Миља ПузовићиМилена Пузовић; из Избишња: Војка Видаковић и Драгица Нинчић (отишла у НОВ 1944.); у Сопотници: Радмила Верлуовић и Рада Верлуовић. У Новој Вароши је формиран скојевски актив у коме су биле и Зора Зорић, Љубица Зорић, Мила Ковачевић, Софија Ковачевић, Рада Бјелић, Мила Грбовић, Пејка Пурић и друге. У селу Дражевићи чланови СКОЈ-а су постале Даринка Рајановић, која је имала два брата у НОВ, а оца и мајку су јој убили четници, Божана Рајановић, која је била секретар и као скојевка научила да чита и пише, затим Цана Ђоковић, Стаја Милошевић, Рајка Петаковић, Бела Невољица, Гордана Дулановић, која је са Дарком Дулановић носила храну герилцима на Златар. У селу Бистрица чланови СКОЈ-а су постале Санда Мериковић и Цана Пурић.

У ОСЛОБОЂЕНОМ ПРИЈЕПОЉУ 1943. — ЧУЧЕ: ЉУБИЦА МИНИЋ-ЈОВАНОВИЋ И СТАНА ТЕРИЋ, СТОЈЕ: ДЕСА СТАНИШИЋ, КОВИЉКА МИТРОВИЋ, ДРАГИЦА ВАРЛЈКЛИЋ И КРАЈЊА ДЕСНО НЛИНКА ПЕРИЋ

Омладинке су на разне начине изражавале свој отпор према окупатору. Марта 1943. године италијанска команда у Прибоју издала је наређење да ниједна Муслиманка не сме проћи главном улицом под ферећом. То је била мера предострожности, јер је тада била у јеку IV непријатељска офанзива. Хатица Влаховљак, Исмета Хасанагић и Фахрија Хасанагић, које су у октобру примљене у СКОЈ, демонстративно су прошле у ферећи главном улицом. За то су их ухапсили, али је 30 грађана-Муслимана дало и потписало писмену гаранцију да се то више неће поновити. У УСАОЈ су учлањене Зорица Радовановић, Загорка и Добринка Савић и Љубица Јелић. У селу Ритошињу омладинка Добринка Бошковић, која је још од 1941. учествовала у НОП-у, помагала је у свом селу и општини Сочице у формирању организације УСАОЈ-а.

Од септембра до краја 1943. године, када је Санџак поново био ослобођен, одржаване су среске конференције УСАОЈ-а. Организовани су велики митинзи омладине и грађана. По селима су формирана омладинска руководства. Организоване су и велике и масовне приредбе у градовима и селима. Постојале су дилетантске секције. Организована је и радна бригада за обраду земље. Отварани су омладински домови. Почео је да излази лист „Младост“. Среске конференције су биле изборне — гласало се јавно. Било је присутно по 500—600 делегата. Било је случајева да са среске конференције пола омладине оде у НОВ, да оду читави скојевски активи или руководства УСАОЈ — па су се морала бирати нова.

Рад на стварању организација АФЖ почео је у пролеће 1943. када су другови, који су долазили из Босне, донели материјал са I конгреса АФЖ Југославије. Ослобођењем Пријепоља 1943. стварају се повољнији услови за рад са женама. Формирају се одбори АФЖ који се бирају на конференцијама.

У Срески одбор АФЖ биране су председнице и секретари градског и сеоских одбора. Секретар Среског одбора АФЖ била је Рада Младеновић, радница из Београда (партизанка, погинула 1943.) Секретар градског одбора АФЖ била је Деса Ракетић а чланови: Нада Башовић, Цемила Хашимбеговић, Добрила Богдановић, Гоја Томашевић, Алмаса Хашимбеговић, Ђурђа Пурић, Финка Кијановић и др.

У одборе АФЖ на селима бирају се жене које су се истицале својим радом за НОП, у Бабинама: Ружа Мартиновић, председник, Анђа Томашевић, Перка Шљукић, Мирјана Томашевић, Радојка Голубовић, Станица Мосуровић, Борка Стељић, Јања Пузовић; у Слатини код Бродарева: Анђа Вуковић, Плана Јоковић, Савета Влаховић и Стана Влаховић; у Страњанима: Мара Маринковић, Милева Зејак и Анђа Филиповић; у Великој

„ОБЛАСНИ КОМИТЕТ СКОЈ-а')
ЗА САНЏАК
2 август 1944 године

ЦЕНТРАЛНОМ КОМИТЕТУ СКОЈ-а

Драги другови,

Од нашег последњег извештаја, који су дали чланови Обласног комитета СКОЈ-а приликом доласка на 11 конгрес, протекла су скоро пуна три месеца. За то вријеме ситуација у Санџаку негито се измијенила.

Априлска офанзива, коју је окупатор са четницима и милицијом припремао дуже времена, у потпуности је пропала. Из ње смо изашли јачи него што смо раније били, тако да се и наша слободна територија нешто проширила. Данас, углавном, ми држимо цио Бјелопољски срез са градом, четири општине Пљеваљског среза и три општине Милешевског среза (Пријепољског). То је углавном наша слободна територија. Наша војска повремено залази у Прибојски и Нововарошки срез, али на краће вријеме, јер се непријатељ труди да држи границу Лимом, гдје је сконцентрисао своје главне снаге.

Несумњиво је да се наш политички утицај у масама јако повећао за ово вријеме. Тај утицај нарочито се одразио код српских маса. Слом априлске офапзгше, пораз четника у њој, концентрација наших снага у Санџаку, учинили су да се повећао углед наше војске, док је у четничким редовима настало колебање. Присуство окупаторских снага у свим варогиима Санџака (осим Бијелог Поља), њихови чести упадгі на нашу слободну територију, конг/,ентрација Недићевих, Буришићевих и Дражинових четника дуж десне обале Лима, њихова пропаганда о новој офанзиви, учинили су да се то колебање није одразило у већој мери. Оно је почело тек сада, *а нарочито после споразума. Мање групице четника већ се предају. Повољнија војничка ситуација, за коју сматрамо да ће ускоро морати доћи, учиниће да у четничким редовима дође* <Зо *већег расггадања.*

За ово *вријеме став муслимана према нама углавном је остао исти. Они јоги стоје уз окупатора, мада се код њиховпх широких маса повећало расположење према нашој војсци. Присуство њемачких снага у градовима, које су јоги јаке да врше репресалије, и споразум са четницима учинили су да се њихове симггатије према нама, по њиховом мишљењу, не могу јаче одражавати. Скорашња стрељања гго градовима, која су извршена над муслиманима као над „комунистима", свједоче нам да је и код њих извјесно диференцираље већ отпочело. Оно што се код муслимана промјенило за ово вријеме то је: да су увидјели да ће Њемачка изгубити рат. Хитлерова нопа тотална мобилизација захватила је и њих у приличној мери. И поред увјереља да ће Хитлер пропасти, они нису имали снаге да се одуггру тој мобилизацији. Ми сматрамо да је страх од репресалија један од главних разлога што су се они одазвали у приличној мери.*

У оваквој ситуацији у Санџаку ми смо сматрали да тежиште нашег политичког рада треба да буде на неослобођеној територији. У том смислу ми смо и предузели извесне мјере. У неослобођене срезове, Прибојски и Нововарошки, послали смо политичке раднике, а и ми смо тамо одлазили, а за Срез сјенички припремили смо исто. Чим буде повољнија ситуаг^ија, ми ћемо их тамо послати. Слање кадрова у срезове Новоггазарски и Тутински, по нашем мишљењу, било би за сада неумјесно, пошто би они сигурно пропали. Нема сумње да је борба за ггрошираље братства и јединства Срба и муслимана главни моменат у нашем политичком раду на слободној и неслободној територији.

ОРГАНИЗАЦИОНО СТАЊЕ СКОЈ-а:

Обласни комитет остао је углавном стари. Мјесто раније секретара Милојка Друловића, дошао је за руководиои,а Данило Пурић. Остали чланови су: Иван Добрагаиновић, Влада Мирковић, Драгица Шапоњић и Милка Шћепановић, од којих су четири интелектуалца и један радник.

Комитет руководи из једног центра, с тим што увјек у центру остаје најмање два члана, док су други на терену. У руководству нема нездравих појава. Сви чланови могу одговорити својој дужности.

Среских комитета има 4 и једно повјеренигитво од 2 члана. Сви чланови среских комитета, осим секретара, су млади, немају довољно искуства у раду, али су вриједни у ггослу и то ће се ускоро надокнадити. Секретари среских комитета су добри руководиоггц. У њима раде већ скоро годину дана, а и раније су радили у бригадама по линији СКОЈ-а.

Општинских руководстава има 10 и сва су на слободној територији. Она су млада и не могу руководити радом без сталне помоћи среских комитета. Њихов теоретски нпео је врло слаб. Честа мењаља руководства због одласка појединих чланова у војску шкоде њиховом осамостаљењу.

Актива има 78 са укуггно 450 чланова. Од тога 11 актива са 60 чланова налази се на неослобођеној територији, а *остали су на слободној. Активи се налазе махом по сеиима,* док је мали број *у организацијама Уједињеног* савеза. *Раније скојевски активи, па чак и општинска руководства, нису могли да схвате правилан однос ггрема организацијама УСАОС-а, тако да се цјелокупан рад одвијао унутар актива, тј. сав посао су свршавали скојевци, док је остала омладина остајала по страни. На то им се указало благовремено. Нисмо још успјели* да *са СКОЈ-ем продремо међу муслиманску омладину, што сматрамо да је углавном резултат опгитег става муслимана према нама.*

(Прилажемо организационо стање СКОЈ-а по срезовима).

ОБЛАСНИ КОМИТЕТ СКОЈ-а
Данило Пурић, с. р.

') Зборник ВИИ.

Жупи активиста АФЖ била је Ђула Хасанбеговић; у Седобру: Гина Бојовић, Андријана Бојовић, Здравка Радаковић, Славка Чаушевић, Ајша Шантић, Смиља Вараклић; у Својчеву: Перка Кијановић, председница, за цело време рата била је активна; у Дренови: Ката Рмандић, председница, Аница Думић, Марија Радаковић, Мила Радаковић, Стана Томашевић, Војка Дучић и Марија Дучић.

У Пријепољу је организована радионица у којој су радиле жене и омладинке. Шило се рубље и одећа, а жене на селу прикупљају платно и сукно.

Од 23. септембра до 4. децембра 1943. у милешевском срезу радило се живо са женама. То је био у првом реду политички рад који се развијао преко конференција, читалачких група, предавања и сл. Најмасовнији су били зборови жена везани за значајне датуме. На збор се долазило организовано са транспарентима, паролама и партизанском песмом. Једна од најмасовнијих манифестација била је прослава 7. новембра. На збору у Пријепољу испред Обласног одбора АФЖ говорила је Драгица Милићевић. Тога дана је доста омладинки отишло у одред испраћени песмом.

Организација жена приступила је организованом раду на описмењавању жена и организовању аналфабетских течајева на које су долазиле Муслиманке и Српкиње, старе и младе. Овим течајевима руководила је у граду Финка Кијановић, учитељица.

Посебна брига АФЖ била је болница. Одбор је организовао акцију прикупљања прилога за премрзле и болесне борце III и IV шумадијске бригаде. Политички комесар ове болнице била је Олга Живковић из Ужица. Жене су дежурале дању и ноћу поред рањених другова, прале завоје и рубље, доносиле поклоне и понуде.

„Слободна Југославија" преносила је 29. и 30. новембра вести са заседања АВНОЈ-а. Људи и жене сакупљали су се на улицама око гласноговорника, манифестовали и веселили се.

Почетком октобра формиран је Иницијативни обласни одбор АФЖ за Санџак. У овај одбор су ушле Драгица Милићевић, секретар, Нада Богдановић, председник, а чланови су биле Милица Журић, Коса Булатовић и Љубица Камберовић. Касније је одбор проширен са другарицама Милом Зекавичић, Драгицом Шапоњић, Десом Ракетић, Љубом Радичевић и др. Одбор је обједињавао рад жена на ослобођеном делу срезова милешевског, бјелопољског, пљеваљ-

ОРГАНИЗАЦИОНО СТАЊЕ СКОЈ-а И УСАОЈ-а НА ТЕРЕНУ

Милешевски срез:

СКОЈ:

Срески комитет броји 3 члана; 2 сељака и 1 интелектуалац; сви су мушки. (Биће прогиирен ускоро).

1 општинско руководство од 5 чланова; сви мушки, сви сељаци.

9 актива са 36 чланова; све сељаци; 20 мушких и 10 женских.

3 члана Партије и 2 кандидата ***раде по СКОЈ-у у срезу.***

УСАОЈ:

Срески иницијативни одбор са 5 чланова; 2 муслимана и троје Срба.

1 широки општински одбор са 21 чланом.

5 гиироких кметских одбора са 120 чланова у с\алном раду.

Радом, обухваћене омладине има још 250.

Нововарошки срез:

СКОЈ:

Срески комитет од 3 члана; 1 интелектуалац, 2 сељака; сви су мушки. (Када се ослободи срез, Комитет ће бити проширен).

9 актива са 54 члана; све сељаци; 14 мугиких и 46 женских.

УСАОЈ:

Срески одбор (иницијативни) од 3 члана.

Организаи,ије УСАОЈ-а још нема.

Радом је обухваћено око 200 омладинаца и омладинки.

Прибојски срез:

СКОЈ:

Среско поверенигитво СКОЈ-а од 2 члана; 1 радник, 1 интелектуалац; 2 мушка. (Када се срез ослободи биће створен и Комитет).

2 актива са 6 ***чланова; 3 сељака и 3 радника; 3 мушкарца и 3 жене. (Један актив у самом граду састављен је од муслимана. Ови подаци су узети прије ослобођења Прибоја, сада су сигурно већи).***

1 повјереништво СКОЈ-а са 2 члана.

УСАОЈ:

У раду је ангажовано око 100 омладинаг^а и омладинки.

Организација УСАОЈ-а још није успостављена.

У свим осталим срезовима (Новопазарском, Тутинском и Сјеничком) нема никакве организације, изузев два скојевска повјереништва у Сјеничком срезу, која броје 4 члана.

ЗА ОБЛАСНИ КОМИТЕТ
Данило Пурић, с. р.”

Нова жена

ЛИСТ АНТИФАШИСТИЧКОГ ФРОНТА ЖЕНА САНЏАКА

број 1 мгусг 1944 Годин«I

ФАКСИМИЛ ИАСЛОВНЕ СТРАНЕ ПРВОГ БРОЈА „НОВЕ ЖЕНЕ" ЛИСТА АФЖ САНЏАКА У АВ ГУСТУ 1944.

АФЖ ПРИБОЈА У АКЦИЈИ ПРИКУПЉАЊА ДРВА 1943.

ског, нововарошког и прибојског. Драгица Милићевић је била и члан 06ласног комитета КПЈ и преносила је партијске директиве на Обласни одбор АФЖ. Одржавала је састанке са секретарима срески одбора АФЖ и члановима комитета: Николијом Петровић, Милијаном Јакић, Десом Ракетић, Десом Булатовић, Ленком Јуришевић и др.

По одлуци Обласног комитета КПЈ и Обласног одбора АФЖ за Санџак, почео је да излази часопис „Нова жена" у редакцији Обласног одбора АФЖ. Задатак листа био је подизање политичке свести код жена, преношење искустава у раду из једног у други крај Санџака. У издавању часописа помагао је и Агитпроп 06ласног комитета. У припремању и издавању листа највише се ангажовала Љубица Камберовић, која је у ствари била главни уредник. Обласни одбор АФЖ издао је и 4 брошуре под насловом: ,,За наше жене". У њима су сакупљани одабрани чланци из „Борбе", „Жене данас" „Жене у борби" и др. о учешћу жена Југославије у НОБ. Прештампаване су и брошуре АФЖ Југославије „8. март", „Изгледи на развој Антифашистичке фронте жена", „Жене у борби за слободу", „0 херојима (женама) Совјетског Савеза у отаџбинском рату" и др. Умножавана је и растурана резолуција Обласне конференције АФЖ, као и резолуција са заседања АВНО Санџака, чланци из усмених новина, радио-вести и др. Овај материјал је служио активисткињама за рад са женама у одржавању састанака читалачких група, читању на селима и прелима и сл. Пребациван је и на неослобођену територију.

Састав сеоских одбора АФЖ стално се мењао. У њему су биле углавном жене које је требало и просветно и политички уздизати. Рад су организовале чланице срески одбора АФЖ које су задатке преносиле и женама појединачно.

У VI непријатељској офанзиви (од 4. XII 1943) жене и девојке су неговале и лечиле рањене борце, скривале их по колибама и склоништима. У томе се истичу Станија Дивац, која сама прави домаће лекове, превија их и лечи, затим Борка Дивац са Зебуђе, Мила Ђерић из Дучева, која одлази по лекове у Пријепоље, Славка Думић из Дренове и др.

Ради стварања организација АФЖ, живљег и свестранијег развијања рада међу женама, један од задатака Обласног одбора АФЖ био је оспособљавање актива жена који ће бити

иницијатори и организатори рада на терену. Новембра 1943. године организован је политички курс АФЖ. На курсу је било око 40 млађих жена и омладинки из милешевског и златарског среза: Станимирка Вукашиновић, Зарфа Хашимбеговић, Ђула Хашимбеговић, Стана Терић, Илинка Перић, Станимирка Дивац, Драгица Вараклић, Ћеба Крештелица, Станимирка-Цана Лазаревић, Митра Глушчевић, Коса Савић, Љубица Нинчић, Земка Бегановић, Цемила Мусић, Гоја Томашевић, Јованка Томашевић, Зора и Коса Томашевић, Дуња Друловић, Јања Млађеновић, Милева Грбовић, Драгица Нинчић, Иза Шеховић, Добрила Љујић, Душанка Ђуковић и др. Курс је почео рад у кући Богдановића у Пријепољу, а руководила је Нада Богдановић. Предавања су држали Војо Лековић, Мишо Павићевић и др. Рад је био отежан. Непријатељ је прикупљао јаче снаге на рејону Сјеница — Пријепоље и очекивао се напад. Због тога је курс премештен у Пљевља. Трајао је преко 30 дана. Завршен је 3. децембра 1943. године.

Изненадним нападом Немаца, уз помоћ муслиманске милиције, у зору 4. децембра 1943. године, приликом повлачења партизанских снага ухваћен је већи број жена и омладинки углавном са курса АФЖ-а. Једино су успеле да се пробију скојевке Драгица Вараклић, Ћеба Крештелица и Станимирка-Цана Лазаревић која је препливала ледени Лим. На ушћу Милешевке у Лим погинуло је неколико бораца међу којима секретар Градског одбора АФЖ-а Рада Младеновић и скојевка Љубица Нинчић (16 година). Поред неколико омладинаца заробили су и Веру Вараклић.

И у ослобођеној Новој Вароши у јесен 1943. настављен је активан и организован рад жена којим је руководила Мила Зекавичић. За све време у слободној Новој Вароши су неговани рањеници, прано је рубље војсци, одржавана су прела и села, која су окупљала велики број жена.

По селима су формирани одбори АФЖ. У Радоињи је 29. новембра у школи одржана конференција жена из Поткраја, Шукића, Тајевића, Ђајића, Лековића и села Бокаловине. Изабран је одбор АФЖ, за председника Рајка Пајевић, за секретара Добринка Лековић, а за чланове Гина, Јелисава и Милијана Шукић, Даринка Бошковић и Душанка Ђуковић.

Први Градски одбор АФЖ у Прибоју основан је 25. октобра. Формирање овог одбора помогле су и представнице Обласног одбора АФЖ Ина Кушић, Милица Журић, Коса Булатовић и Стевка Дуловић. У Градски одбор АфЖ ушле су најистакнутије жене: Нада Анђелић, председник, Сидика Хасанагић, секретар, Шевала Влаховљак, Винка Јевтовић, Јулијана Караџић, Рукија Љуца, Ифета Хасанагић, Бахта Хаџифејзовић, Магбула Сукић, Шахза Хасанагић, Зиза Пекушић и Вера Јелић. Мада су ове одборнице биле активне до краја рата, одбор је као целина деловао свега месец дана. За ово време одржао је три конференције са женама града, једну изборну, једну политичког каратера на којој су говорили руководиоци КПЈ и V крајишке дивизије међу којима и Јулка Мештеровић, начелник санитета, а једну конференцију посвећену прикупљању помоћи рањеним борцима V крајишке дивизије. Одржано је још 5 блоковских конференција у вези са овом акцијом. Одзив жена у акцији прикупљања помоћи био је изнад очекивања. Прикупљено је доста обуће, одеће — углавном вунене, штрикане и прехрамбених артикала. Све је достављено рањеницима у болници која је била смештена 18 км од Прибоја. Изабрана делегација је уз поздраве уручила поклоне, а Штаб дивизије преко политичког комесара захвалио се женама.

У Ритошу — Сочице новембра 1943. године формиран је одбор АФЖ, у који су ушле Мика Ђуровић, Јелка, Милена и Милка Шалипур.

У Мажићима је неколико жена радило за НОП. У исхрани партизана, прибављању информација и др. нарочито су се истакле Јелена Баковић, снахе Јеврема Шалипура и др.

НОБ су помагале и Милуша Косовац из Бучја, Стојанка, Милена и Миљена Шалипур из Прибојског Голеша, Розија Трбовић из Касидола, Милена Бјеловић из Раче и др.

После капитулације Италије и ослобођења Санџака на конференцијама и зборовима бирају се НОО који су до тада били иницијативни и допуњавају се новим одборницима међу којима и женама. Бирају се делегати за изборе општинских и срески НОО, а на среским делегати за скупштину АВНО Санџака.

Основани су први срески НОО у Пријепољу, Новој Вароши и Прибоју.

Пред прво заседање ЗАВНО Санџака основан је 10. октобра 1943. у Пријепољу иницијативни одбор који је извршио све припреме. Прво заседање ЗАВНО Санџака одржано је 20. новембра 1943. у Пљевљима, којем је присуствовало 250 делегата. У Веће су изабрана 62 члана. Са скупштине је упућен проглас:

„НАРОДУ САНЏАКА[1])

Врађо Срби и муслимани!

Чланови Вијећа:

... Гоја Томашевић, учитељица из Пријепоља ... Драгица Милићевић (Кладарин), учитељица из Пљеваља ... Зорка Алексић, домаћица из Косанице ... Ленка Јуришевић, домаћица из Бијелог Поља; Љуба Рајановић, домаћица из Нове Варогии . ..

Делегати:

... Василија Дивац, домаћица из Иваља . .. Грана Голубовић, домаћица из Котлајића,... Десанка Ракетић, учитељица из Пријепоља ... Дугианка Јелоеац, домаћгш,а из Мељака ... Зарфа Хашимбеговић, радница из Пријепоља, Зора Мирковић, домаћица ... Јелена Жугић, сељанка из Левер-Таре; Јелица Рајић, сељанка из Бистрице... Ката Ђуковић, сељанка из Радојине; Ката Шапоњић, домаћица из Нове Вароши ... Милева Жугић, студент из Пљеваља; Милена Обрадовић, домаћгсца из Прибчића; Милена Тановић, домаћица из Нове Вароши ... Милка Пејовић, сељанка из Вилова; Милица Журић, сељанка из Мојковца ... Нада Богдановић, учитељица из Пријепоља; Надежда Поповић, домаћица из Бијелог Поља . .. Сара Грбовић, сељанка из Вилова ... Смаила Мусић, домаћица из Нове Вароши ... Стана Церовгсћ, домаћица из Пљеваља; Станимирка Пејатовић, сељанка из Дренове ... Станојка Човић, домаћгша из Павина Поља . ..".

[1]) Проглае Скупштине Антифашистичког вијећа народног оелобођења Санџака, Пљевл>а, 20. новембра 1943. године.

ДАРИНКА МОМЧИЛОВИЋ-ПЕТРИЋ рођена је 14. IX 1923. године, у селу Брдо код Нове Вароши. Одмах после уласка партизана у Нову Варош, 1941. отпочела је активан рад за НОБ и радила у селу до ступања у партизане 12. VII 1943. године где је остала до ослобођења. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ПОГРЕБНА ПОВОРКА НА САХРАНИ ЖРТАВА СТРЕЉАНИХ АВГУСТА 1944. КАДА ЈЕ ОСЛОБОБЕНО ПРИЈЕПОЉЕ

ЖЕНЕ У ПАРТИЗАНСКИМ ОДРЕДИМА И БРИГАДАМА ОД КРАЈА 1943. ГОДИНЕ

После капитулације Италије, у Санџаку настаје повољнија ситуација за активнији политички рад и утицај на народне масе нарочито муслиманске. Створене су IV и V санџачка бригада састављене претежно од омладине.

Кад је ослобођено Пријепоље у септембру, партизанске снаге су наставиле борбу против непријатеља. У борби са четницима на Јабуци 27. септембра рањена је у обе ноге др Саша Божовић. У Пријепољу је 27. септембра сазван вашар. Многе омладинке, дојучерашње чобанице отишле су у партизане: Драгица Дивац, Јованка Дивац, коју су касније са Пашом Мусић ухватили четници и после мучења убили, затим Борка Вулетић, Милена Дивац, Василија Јевтовић, Деса Лазовић, Ковиљка Вранић, Добринка Крсмановић, Ана Несторовић, Коса Ћуковић, Драгица Вараклић, Милена Томашевић из Бабина, Радмила Шкрбовић са Коловрата, Драга Руњевић, Јована Дучић, Ћеба Крештелица, Велисава Дивац (погинула) из Дренове, Земка Бегановић и друге.

Пред зору 16. новембра Немци и муслиманска милиција напали су партизанске положаје према Бродареву, које је заузето. Из Милешевског одреда погинула је Верица Тановић, а 10 бораца је рањено.

У борбама за Пријепоље 4. децембра погинула је Рада Ћулић-Младеновић, радница, пре рата синдикални и партијски радник у Београду, члан КПЈ од 1941., септембра 1943. дошла је у Пријепоље са Првом шумадијском бригадом.

Из Нове Вароши су 1943. пошле у партизане Милена Грбовић, Фина Ћуришић из Радоиње, Милева 2Кугић са кћеркама Зорком и Борком, из Дражевића Софија Дрчелић-Рајановић у IV крајишку бригаду, у војсци је научила да пише и чита, два пута је рањена у ногу и главу, у СКОЈ је примљена у пролеће, а у КПЈ новембра 1944. године. Из Бистрице су у партизанима биле Јања Кнежевић, Стаја Млађеновић, Милена Бучевац, Велисава ЈБујић, Винка Р. ЈБујић,

ЈЕЈ1А ЈОВАНОВИЋ рођена је 1923. године у Сјеници. Године 1941. цела породица јој се укључује активно у НОП (отац и брат су јој погинули). После напада на Сјеницу 1941. и повлачења партизанскких снага Јела остаје у Сјеници и активно ради на подизању морала у народу и одржавању веза са симпатизерима НОП-а. Шаље затвореницима и рањеницима храну, прикупља материјал и др. Она је и веза са партизанима и преко ње Трећи санџачки одред 1944. године упућује писмо у којем се позива омладина да ступи у партизане. Она га и растура и сама одлази у одред. Из одреда је послата на политички курс у Чајетину (1944.) По завршеном курсу враћа ое у своју јединицу, али је на путу ка Новој Вароши хватају четници и на зверски начин убијају.

Дарка Љујић, Стана-Бела Љујић, Миљка Дучић, Милева Колашинац (погинула), Јока Љујић, Радојка Љујић, Јованка Љујић, Милунка Миросављевић и др. Из Брда у партизане је отишла Даринка Петрић.

У борбама на Сутјесци погинуле су из III санџачке пролетерске бригаде: Каја Караматијевић, Наташа Стевовић, Драгица Зекавичић, Вехбија Ибишбеговић, Дана Тановић, Олга Јовић, Вера Суботић и др.

Септембра 1943. године из Прибоја су у НОВ отишле Фатима Хаџавдић, (члан СКОЈ-а, била болничарка, погинула маја 1944. године у Бабинама), Разија Нуровић, Зорица Радовановић-Зорић, Шахза Хасанагић, мајка шесторо деце која су била у НОВ, Ифета и Сидика Хасанагић (у V крајишкој дивизији, заробљене код Хан Пијеска, спроведене у логор у Зеници и ослобођене јула 1944. године), затим Хатица Влаховљак, Загорка и Добринка Савић, које су заробили Немци као делегате омладине Прибоја на помену погинулим борцима у Пљевљима, спровели на Бањицу где су остале до јула 1944; Зарфа Пашовић из Калафата, Разија Рашидагић из Слатине коју је маја 1944. ухватила муслиманска милиција и стрељала, Имша Мердовић из Касидола и друге. Из Сјенице су у партизанима биле Јела Јовановић, коју су ухватили четници на путу између Нове Вароши и Ужица и на зверски начин убили 1944. године, Бахта Пурковић, Милена Ракоњац из Горњег Горачића, Бисера Чоловић-Хаџисмаиловић, руководилац СКОЈ-а у чети и друге.

АКТИВНОСТ КПЈ, СКОЈ-а И АФЖ-а У 1944.

Највећи број чланова КПЈ и СКОЈ-а из Санџака налазио се у НОВ. Другови и другарице који су остали у градовима и селима наставили су рад на окупљању омладине и жена у НОБ, на помоћи НОВ и НОО-има.

У нововарошком срезу у КПЈ је примљен нови број омладине. У селу Дражевићи чланови КПЈ су у јесен постале Даринка Рајановић-Поповић, Божана Рајановић, Јоза Милошевић и Цана Ђоковић.

Од августа 1944. године, када је Нова Варош коначно ослобођена, по 15—20 омладинки је сваког дана дежурало у болницама, прало рубље и кувало храну за борце, рањенике и болеснике.

У селу Радоињи су постојала два скојевска актива један у Поткрају а други на Бакаловини. У Поткрају је било 10 скојеваца међу којима Борка Богдановић, Радомирка Бошковић, Тодора Бошковић, Цана Тајевић, Гросда Тајевић и Добринка Лековић, а на Бакаловини четири међу којима Душанка Ђуковић, Гора Вулетић и Коса Вранић. Ускоро су у КПЈ примљене Добринка Лековић, која је у децембру када је формиран Општински комитет СКОЈ-а постала његов секретар, Грозда Тајевић, која је постала члан ОК СКОЈ-а и Гора Вулетић.

У селу Комаране члан СКОЈ-а је постала Војка Ђоковић, а у Радијевићима Живка Пурић, која је неговала и превијала рањенике у болници смештеној у школи.

По једну до две омладинке УСАОС је делегирао у одборе АФЖ. Рад је био координиран. На омладински конгрес у Дрвару отишле су Драгица Вараклић и Станимирка-Цана Лазаревић из Пријепоља, Јања Млађеновић из Нове Вароши и друге, а на великом збору у Бијелом Пољу, у име Обласног одбора АФЖ, поздравила их је Нада Богдановић.

Октобра 1944. године, када је Прибој поново ослобођен, формиран је Срески комитет КПЈ. За рад АФЖ у Комитету је била задужена Милијана Јакић уз помоћ Милице Поповић-Бегавац. Одржано је неколико састанака са женама, јер су се јединице НОВ после 15 дана морале повући из града. Овога месеца у КПЈ је примљена Фахрија Хасанагић, која је марта 1945. изабрана за секретара партијске ћелије у Сочицама, у априлу за заменика секретара Општинског комитета КПЈ за Прибој. За рад АФЖ у Комитету је од јануара 1945. године до ослобођења била задужена Радојка Стевовић.

Октобра и новембра 1944. године Обласни комитет КПЈ за Санџак организовао је за руководиоце у војсци и на терену политички курс на коме су између осталих биле и Драгица Милићевић, која је била политички комесар курса, Мила Зекавичић, Нада Богдановић, Милијана Јакић, Драгица Шапоњић, Мила Ђорђић, Вера Андоновић, Љубица Камберовић, Мила Савић и друге. После завршеног курса кадрови са курса и активисткиње из збега распоређени су на новоослобођене терене: Драгица Милићевић је отишла у Београд, Љубица Пурић као члан Обласног комитета КПЈ за Нови Пазар, Нада Богдановић у Срески комитет за дежевски срез, Деса Ракетић за организационог секретара ОК Сјенице, Сафа Лотрић за секретара једне партијске организације у дежевском срезу, Вера Андоновић на рад по УСАОС за Сјеницу. Као активисткиње АФЖ у дежевски, сјенички и тутински срез отишле су Иза Шеховић, Хиба Хашимбеговић, Шемса Хашимбеговић, Хајрија Хазнадаревић, Милева Лазаревић, Љубица Минић, Драга Минић, Зарфа Хашимбеговић и друге.

Почетком 1944. године у Каменој Гори одржан је 15-дневни курс са омладинкама из околних села ради оспособљавања активисткиња за рад са женама. Курс је организовао Срески комитет КПЈ у заједници са Срески одбором АФЖ. Курсом је руководила и поред осталих држала предавања Нада Богдановић. На курсу су биле Милена Томашевић из Бабина, Борка Дивац-Драгојловић из Мијана, Јела Дробњак из Велике Жупе и др. Због напада непријатеља на Санџак курс није завршен. Група полазника курса заједно са Надом Богдановић одступила је с партизанима и при формирању V санџачке бригаде на реци Љубишњи ступила у њене редове.

Најчешћи облик рада са женама биле су конференције које су се понекад претварале у читалачке групе, на којима се поред општеполитичких чланака читала и пригодна литература о учешћу жена у НОП, као „Легенда о Ханифи", „Мајка православна", „Партизанке", „Бака Спасенија" и др. Стално су одржаване читалачке групе, села, усмене новине, прела, зборови, митинзи итд.

Ради помоћи партизанским јединицама формирана је радионица за шивење. Машине су донеле жене. Шило се од реквирираног материјала и од падобрана. У подневним часовима рад се прекидао и држала су се политичка предавања која су у целини обухватала садржину једног курса. Радионицу је организовао Срески одбор АФЖ Пријепоља уз помоћ Обласног одбора АФЖ Санџака. У руковођење радионицом укључила се и Љуба Радичевић.

На свим зборовима Народног фронта говориле су у име АФЖ и другарице

МИТИНГ ЖЕНА У НОВОЈ ВАРОШИ ОКТОБРА 1944.

из Обласног и срески х одбора АФЖ. Пољопривредне радове обављале су радне чете и батаљони. Окопавање и жетву углавном су обављале омладинке и жене, а ливаде су косили старији људи, док су млађи мушкарци били у јединицама НОВ.

У писму Извршног одбора ЈНОФ-а Санџака од 26. јула стоји:

„Жетва је приспела.[1]) Њој треба поклонити пуну пажњу. Да ли ће жетва бити наша или не, од тога зависи и нагиа ггобеда над огсупатором и његовим слугама . .. Народ треба упућивати како да спасе жетву и у томе му ггомоћгі. Сено треба зденути тамо где би било скривено од очију окупатора у први моменат...

Народноослободилачки одбори морају се постарати да путем обраде напуштених имања и прикуггљених прилога накупе резерве у народноослободилачке фондове. Те се резерве морају магагі,ионирати на једном месту ...

На пашој територији постоји већи број *напуштених имања. Она су напуштена било да су породице истребљене од стране окупатора и издајника нашег народа, било да су интергтране или присиљене да се одселе, било да су отишле својевољно у табор окуггатора. Сва ова имања потпадају ггод надзор и управу народноослободилачких одбора, који се морају постарати да буду обрађена.*

Што се тиче алата за обраду, у њима се оскудева, зато је потребно извршити организацију и расподелу алата путем гговајмгце, како бм се *ггослови обавили на време...*

За све ове ггослове потребно је извршити мобилгізаи,ију народа преко омладинских и женских антифагиистички,%• организаи/ија, јер је за савлађгсвање ових ггослова гготребна велика радна снага. Свако село треба да образује *радне чете, а општине радне батаљоне, у које ће бити организована радна снага и мугика и женска од 14 година гга навигие према способности. Но старији преко 60 година не улазе у обзир, сем ако се добровољно јаве, алг!. у том случају дати им према старости одговарајуће лакгие послове. Жене које су у другом стању преко шест месеци долазе у обзир само за лакгае ггослове, а жене које доје дегг,у за оне послове који не изискују удаљеност од деце до једне године старости детета".*

Једна од најуспелијих акција Среског комитета СКОЈ-а у Пријепољу, у којој су претежно учествовале жене и омладинке из више села среза милешевског била је ноћна жетва напуштених њива у Гостуну (око 800). Народни фронт је апеловао на развијање такмичења не само у сабирању својих жита, већ и у одзиву НОО-има на жетвени рад и прикупљање сваког зрна жита са напуштених имања. У близини непријатељских бункера с друге стране Лима жело се ноћу врло опрезно. Чули су се само српови како ударају у класје и с времена на време сасвим тихо лозинка. Жене су желе, а мушкарци су односили снопове у складишта удаљена 5 км. Жело се два дана и две ноћи, а преко дана само на мање опасном месту.

Пошто је то било у време седме непријатељске офанзиве велики број учесника у акцији није се вратио својим кућама већ је заједно са нашим јединицама одступио према Црној Гори. Из овог броја омладинки и омладинаца највише их је распоређено у V санџачку бригаду која се тада формирала.

Жене Пријепоља и околних села милешевског среза биле су 1944. у збегу у селу Радоињи. У збегу су углавноме биле жене са децом и старији мушкарци. За збег је била задужена Нада Богдановић као члан СК. Било је и жена са малом децом, као Мукадеса Хашимбеговић са двоје деце, једно од 3 месеца и друго од 3 године. Било је и старијих жена: Нура Кучевић око 70 година, Ханкија Натрић преко 60 година, Васиљка Цвијетић преко 50 година, Јулка Пејовић преко 50 година и друге. У збегу је организована стража, патрола, снабдевање, политички, просветно-културни и друштвено-забавни живот и др. Организовани су и курсеви: политички, којим је руководила Љубица Камберовић, санитетски којим је руководио др Карајовић и курс руковања оружјем којим је руководила Сафа Лотрић. Стражу, па и патролу, углавном су држале жене. Организовани су и аналфабетски курсеви и читалачке групе. После два месеца живота у збегу муслиманке су се навикле без фереџа. Сем неколико старијих, после повратка у Пријепоље, све омладинке више нису носиле ферецу.

После поновног ослобођења Пријепоља, 29. септембра 1944. године, одржан је политички курс АФЖ којим је руководила Љуба Радичевић, а присуствовао је већи број жена активисткиња АФЖ.

У 1944. години у НОО-има није био већи број жена, али оне су се заједно са чланицама сеоских одбора АФЖ-а истицале својим залагањем и пожртвованошћу. Прикупљан је разни материјал за НОВ. Оно што је прикупљано у Пријепољу одношено је до куће Алексије Баковић у Карошевине и других пунктова, а одатле партизанима. Она је читаво време рата радила опрезно и вешто, заваравајући траг непријатељу. Једном

[1]) Србија у НОБ — Санџак, Нолит — Просвета, 1964, стр. 511—512.

приликом је са торбицом кромпира у руци пребројала спрему и оружје Немаца. Својим воловским колима терала је топ са Коловрата, који су партизани одузели од Немаца и отерали на Барице.

Стеванија Пусулић из Седобре преносила је писма и други материјал из Пријепоља партизанима. Примила је у кућу и сакривала Васиљку Цвијетић, коју су четници у групи симпатизера и партизанских родитеља извели на стрељање јула 1944. године, али су је само ранили у ногу у гомили мртвих.

После VI непријатељске офанзиве, Мила Ђерић из Дучева неговала је рањене партизане и ишла у окупирано Пријепоље по лекове.

Од августа 1944. године, када је Нова Варош коначно ослобођена, биле су мобилисане све жене на помоћи НОВ. Приликом ношења жита за НОВ у Пријепољу је од 2.000 учесника у овој акцији, било око 1.500 жена и омладинки, а међу њима 150 муслиманки. Жене су скупљале намирнице и носиле као поклон борцима и рањеницима.

Штаб 37. дивизије упутио је 16. новембра следеће писмо Градском одбору АФЖ у Новој Вароши:

„Поклони[1]) које сте упутили нашим рањеним друговима и брига коју за њих показујете највећа су награда за оно што су они дали за наги народ и најбољи подстрек да јоги упорније наставе борбу, борбу до њеног потпуног завргиетка. Најтоплије вам захваљујемо иа вагием сестринском старању и љубави коју показујете нашим рањеним друговима".

Крајем 1944. године организован је политички курс за жене. Курсом је руководила Мила Зекавичић, а на њему су биле Смаила Мусић, Милица Ђуришић, Ђурђа Мијушковић, Слава Виторовић, Цана Пурић, Душанка Ђуковић и др. Касније је организован још један курс АФЖ на коме су биле другарице из Пријепоља, Прибоја и Нове Вароши. Овим курсом су руководиле Љубица Пурић, Нада Богдановић, Деса Ракетић и Сафа Лотрић.

Одржавани су и аналфабетски курсеви за жене на слободној територији.

Јуна 1944. године у селу Добриловићима у прибојском срезу код Мојићевића држани су скупови жена и формиран иницијативни одбор АФЖ састављен углавном од жена из ове породице. Активност жена из Мажића, Прибојске Голеше и Добриловића била је стална. Нарочито је била развијена активност у скупљању података о непријатељу, у склањању и сакривању илегалаца и герилаца, набављању намирница. Жене из ових села одлазиле су у Прибој, Пријепоље, у суседна села, под видом неког посла, а обављале су задатке за герилце или сеоску партизанску стражу.

НОВ су помагале Милуша Косовац из Бучја, Разија Трбовић из Касидола, Милена Бјеловић из Раче, чији је син погинуо као партизан. У Прибојској Голеши, мада у тешким условима, активне су биле Станојка, Милена и Милка Шалипур, које су ушле у иницијативни одбор за избор одбора АФЖ. До избора је дошло тек касније, јер су се партизанске јединице повукле на Камену Гору. Мада су Италијани запалили село, жене су се добро држале.

Од јануара 1945. године до ослобођења представник Обласног одбора АФЖ за прибојски срез била је Мира Мазић.

ТЕРОР 1941—1945.

У Санџаку је за све време рата беснео терор. Немачки и италијански окупатори и њихови плаћеници, због мржње која је према њима на сваком кораку испољавана и неуспеха да придобију народ за себе, искаљивали су свој бес над припадницима НОП-а, мушким и женским становницима, старим и младим.

Одмах после 22. јуна 1941. године усташе су почеле да хапсе комунисте и симпатизере НОП-а у Пријепољу. Између осталих ухапшени су Стана Терић и Сафа Лотрић.

Вера Љујић и Драгица Борисављевић, чији се друг налазио у партизанима, са петогодишњим дететом ухапшене су 15. 12. 1941, а 18. XII ухапшена је Љуба Радичевић са дететом од десет месеци. Из карабинијерског затвора све три су одведене у Бијело Поље, затим у Беране, а јануара 1942. спроведене су преко Чакора, Пећи и Ђаковице у Скадар. Услови у затвору били су тешки, руке су се мрзле од хладноће, а пе-

СТАНА БАЧАНИН рођена је 1912. у селу Врачеву (новопазарски срез). Потиче из напредне породице. Отац јој је стрељан 1942. а два брата су јој била у партизанима, од којих је један погинуо.

Као учитељица у Кузмићеву и Врачеву пре рата ради са омладинкама и женама на политичком и просветном уздизању. После окупације земље сарађује и помаже Копаоничком партизанском одреду, шаље омладинце у одред, организује рад на опреми одреда у храни, одећи и обући. После расформирања одреда 1941. (у борбама на Рашкој) повезује се са партијском организацијом у ибарској долини и савесно испуњава задатке које јој КПЈ поставља током целе 1942. и 1943. Учествује у припремама на формирању Ибарског партизанског одреда и снабдевању храном. На њеном илегалном раду хватају је четници 4. децембра 1943. одводе до њене куће и стрељају у главу у моменту када се загрлила с мајком.

Једна улица у Новом Пазару носи њено име као и школа у Лешку.

КРИСТА СТЕВОВИЋ, домаћица из Нове Вароши, активиста покрета, мајка првобораца Радомира, Родољуба и Радојке. Четници су је заклали 1942. године.

[1]) Србија у НОБ — Санџак, Нолит — Просвета, 1964, стр. 154.

лене ледиле. Из Скадра су их у фебруару 1942. бродом „Скендербег" повели на суђење у Цетињу. Група од 10 црногорских партизана напала је брод и ослободила их. Љуба и Вера су се повезале са партизанима, а Драгица се вратила партизанском везом за Санџак.

После пораза на Савином Лакту 1. децембра 1941, Италијани су покушали неколико пута да се 2. и 3. децембра из Пријепоља пробију за Пљевља али без успеха. Успут су попалили зграде 23 домаћинства. На Савином Лакту су се спојиле две италијанске колоне и наставиле да пале и убијају. Редом су палили и убијали свакога на кога су наишли. Подивљала руља је живу чељад бацала у запаљене зграде. Том приликом је убијено 120 жена, деце и стараца у Влаци, Бабинама, око Мијаиловице и Јабуци.

После напада на Јабуку и повлачења партизана, Италијани су дошли у село Јабуку (у коме се налази Савин Лакат) зверски убијали жене и децу, који нису могли побећи у шуму. Убијено је 17 жена и 12 деце на територији која припада милешевском срезу и то: Јулка Рељић са троје деце, Риста Матовић са три детета, Петра Матовић са двоје деце, Стојанка Матовић са троје деце, Петра Гачевић с једним дететом, Стана Илић, Крсмана Матовић, Брана Матовић, Јованка Матовић, Милева Матовић, Марица Шљукић, Борка Шљукић, Василија Шљукић, Мина Васовић, Митра Пљескоњић и Јелена Пљескоњић. Јованка Илић је тешко рањена, Радојку Терзић је промашио метак, а њена мала кћерка Каћа је рањена. Успеле су да побегну и остале живе. Куће су им спаљене и имовина опљачкана. Јабуку су још два пута палили Италијани и Немци. Тада су људи побегли у шуму.

После повлачења партизанских јединица из Нове Вароши, Врховни штаб са другом Титом задржао се до 14. децембра 1941. у селу Дренови у кући Јулке Радаковић. Италијанске јединице које је обавестио њихов агент да могу да ухвате Врховни штаб НОВ и ПОЈ напале су Дренову. После дуге и оштре борбе цео штаб са другом Титом повукао се. Бесни због неуспеха, Италијани су стрељали два лица и запалили 18 домова поред споредних зграда. У овој години су у срезу милешевском убили 13 лица и извршили 43 пљачке са паљевином, четири ухапсили и седам интернирали. Између многих другова убијене су и Јулка Радаковић (25 година, оставила је близнаке од 7 дана који су спасени), Савка Радаковић (17 година) и Јована Романдић, све из Дренове, Тодора Јелић из Црвске (44 године), Божана Ђурић (40 година) и Стоја Ђурић (19 година) из Крајиновића.

Поводом ових злочина италијанске војске Врховни штаб је 15. децембра упутио позив италијанским војницима. У позиву се поред осталог каже:

„Паљење села између Пријепоља и Пљеваља, убијање читавих породица заједно са децом у тим селима представља страшан злочин који вас каља не само пред овим окупираним народом, већ и пред вашим властитим италијанским народом, који стење под војничком чизмом Хитлера и његовог крвавог слуге Мусолинија. Даље, јуче 14. о. м. ви сте се поново дали натерати од ваших официра да попалите, опљачкате села Дренову и Врањак и да поубијате преко 10 мирних становника и деце. Но најгнусније злочинство које сте ви по наређењу извршили јесте убиство двеју младих жена, од којих је једна мајка близанаца које је родила пре 7 *дана"*[1])

Нова Варош је први пут ослобођена у лето 1941. После дводневног боравка партизана дошли су Италијани. Сутрадан четници су напали Нову Варош, јер су сматрали да се партизани још тамо налазе. Тада су извршили масакр над муслиманским живљем код Забоја. Међу 22 жртве биле су и четири жене Муслиманке: Умка Ђерић, Сулејма Шеховић, Хава Алиспахић и Ђула Тахировић, а рањена је Ћама Шеховић.

Увек после борбе с партизанима Немци и њихови плаћеници убијали су становнике у граду и селима. Тако су од 1941. године до краја рата Немци убили: 14-годишњу Милојку Петронијевић из Дуге Пољане, 19-годишњу Вејсилу Балићевац из Балића, Мирјану Аничић из Ивезића (65 година), Радојку Остојић из Вранеша (40 година) и Виду Петарац из Челице (80 година).

Хапшене су и тучене: Љубица Бојовић из Заступа, Илинка Радуловић, 5-годишња Милосава Радуловић, 60-годишња Илинка Радуловић и Стана Радуловић из Слатине, Милица Јанковић (75 година) из Заступа, Видосава Јанковић (90 година) и Јелка Јовановић (50 година) из Слатине, Марица Томовић (67 година) из Заступа, Споменка Лазовић (60 година) из Милаковића, Станислава Ђуровић (70 година), Зорка Ђуровић, Радојка Ровчанин, Анђа Вуковић, Стана Вуковић и Милена Чичић (50 година) све из Слатине, Зелена Алимеровић из Оштре Стене, Негосава Јанковић и Вукосава Драшковић из Заступа.

У Новом Пазару и дежевском срезу одмах после капитулације почела су масовна саслушавања, батинања, хапшења и пљачкања од стране албанске жандармерије и муслиманске милиције. Од јула до октобра 1941. године ухапшено је и држано у затвору по три дана до 6 месеци 370 људи, а 35 их је отерано у Косовску Митровицу или на Бањицу. Саслушавано је 217, тучено 192, а опљачкано 246 лица. Због малтретирања и терора у првој половини јула отпочело је исељавање српских породица. До почетка октобра иселило се преко 70 породица, а пре тога још 36 породица. Само у три села у септембру су опљачкане 284 куће.

Око Новог Пазара пламтела су села. Наоружане групе Албанаца и Муслимана убиле су 1. и 2. новембра две жене из Балетића, а 2. новембра нападнута су села Забрђе, Грачане и Дољане, опљачкана и попаљена. На зверски начин убили су осам људи, две жене и једно дете од 8 година, док су сви одрасли мушкарци побегли на Голију. Запалили су цело село Шавце, убијајући жене и децу. Четници су у селу Пожеги, у кући Бахтијара Дољанца, који је чувао три српске и три муслиманске породице, искасапили 13 људи, жена и деце, мада су их људи из српских породица преклињали да то не чине и својим телима штитили невину чељад.

Четници су 21. новембра напали Нови Пазар, спалили сва муслиманска села од Пожеге до Вучинића. Побили су више од 20 људи, жена и деце, а 25 особа је похватано и спроведено у Рашку.

Од 22. јуна до краја децембра 1941. године у овом братоубилачком рату у дежевском срезу убијено је 447 особа, од тога 287 Срба, 136 Муслимана и 144 Албанца, а погинули су као жртве терора 115 Срба и 61 Муслиман. Спаљене су 2.792 куће, од којих 2.016 српских и 776 муслиманских и много других зграда. Изгорело је жито, опљачкано је око 3.000 грла стоке.

Децембра 1941. немачка полиција из Новог Пазара ухапсила је Ковиљку Симић и интернирала у Немачку.

У ноћи између 2. и 3. октобра четници су напали на сиромашно муслиманско село Караулу у сјеничком срезу, тукли људе и жене, тражили од њих пушке и злато и опљачкали стоку.

[1]) Србија у НОБ — Санџак, „Нолит — Просвета", 1964, стр. 199.

После преласка партизанских јединица преко Лима, фебруара 1942. године, настала су масовна хапшења, мучења и убијања.

Четрнаестог јануара 1942. године Михајлову жену Саву Стиковић четници су тако претукли да је 7. фебруара од убоја умрла, али непријатељ није могао ништа сазнати. Марта 27. 1942. године четнички батаљон дошао је у кућу Михајла Стиковића с намером да похвата његове синове Милосава, Драга, Милоја и Спасоја као и Милоја Тописировића, секретара основне организације КПЈ. Они су успели да на време побегну. Милица Стиковић, жена Миланова покушала је такође да побегне са децом, али ју је четничка заседа ухватила. Довели су је пред кућу и тукли. Тукли су и Спасојеву жену Јелку која је била трудна неколико месеци. И децу су им тукли. Једна група четника ухватила је Миличиног сина Василија од 12 година, који је тога дана у зору требало да однесе извештај секретара партијске ћелије штабу Милешевске партизанске чете^ Четници су га везали за храст и тукли. Од батина му је пукла бубна опна. Крвавог и изубијаног довели су га пред мајку Милицу. Милица је заборавила своје муке и молила да јој децу не бију. Четници су искористили овај моменат и захтевали да им каже који су позадински радници били код њих, где се налази скривено склониште оружја (преко Драга Стиковића вршено је пребацивање пушака „партизанки" и осталог оружја из ужичке фабрике). И поред бездушног мучења и батинања нико ништа није одао. Четнички командант Никола Кијановић је наредио да се домаћинство опљачка, а Василија вежу заједно са мајком Милицом и стрином Јелком и воде у пријепољски затвор. Уз пут су их тукли кундацима и ногама. Пролазећи поред куће Миље Соајић, сестре Михајлове, и њу су батинали. У овом зверству учествовало је 40 четника из Ужичке Пожеге и 20 из Косатице. У Пријепољу четници су предали Италијанима Милицу, Јелку и Василија, а одмах затим стрељали Јелкиног мужа Спасоја у Пурића Потоку.

У блокади је 27. фебруара 1942. ухапшена Василија Дивац из Ивања. Код ње су карабинијери нашли писмо, санитетски материјал, индиго папир, 6 цемпера и др. Тада је ухапшена и Нада Богдановић и Вера Вараклић. Када су изјавиле да се не познају, Вера је пуштена.

Стану Бјелић из Ђурашића четници су тукли тако да јој је ишла крв на уста и 24 часа била је у несвести. Тукли су је неколико пута и изводили на стрељање. Почетком 1942. године Италијани су је ухватили као курира у Ракетића кући. Преварила их је да је у другом стању и да има 7 деце, па су је пустили.

И поред мучења, жене су знале да исмеју четнике. Када су Калајитови четници у колони пролазили са опљачканим стварима носећи црне барјаке, баба Станка Дивац је упитала: „А шта ће вам они црни барјаци"? Рекли су јој: „Рушни смо, баба, за краљем". Она им је на то рекла: „Забога, је ли жив, те смо рушни, не ваља злу слутити". Тек тада су осетили њену иронију. Један четник ју је снажним ударцем срушио на земљу и бездушно изударао ногама. Претученој и искрвављеној Милеви Дивац четници су ставили пиштољ у уста да каже где је преса на којој су партизани умножавали материјал. Ударци су пљуштали, али им Милева није хтела ништа признати, већ је испљувавајући крв добацила: „А што ме тако, рђо, женски мрцвариш, него удри, ако си човек, а ја ти нећу ништа казати".

Шездесетпетогодишњу Ружицу Дивац из Сопотнице четници су премлатили маја 1942. Од задобијених батина је умрла.

Одмах после одласка партизанских јединица италијанска војска је попалила Бабине и друга села. Пошли су у пљачку и убијање партизанских породица и паљевину њихових кућа. Тада је попаљено 25 кућа у селима Камене Горе: Ковачевац, Уљане, Виницка, Мијане и Старо и све куће и шума око школе у Каменој Гори. Попаљено је 87 кућа, 135 штала и других помоћних зграда, и опљачкана стока. Ухватили су четири жене: Милеву Попадић, Петру Кијановић, Госпаву Баковић и Зорку Тијановић са још неколико мушкараца, затворили их у пријепољски затвор, саслушавали и стрељали у Пурића потоку марта или априла 1942. Никога и ништа нису одале.

Затвор у Пријепољу био је пун људи и жена из околних села. Четници су 27. јула 1942. године премлатили Саву Аврамовић у чијој се кући повремено крио Душан Томашевић-Ћирко (народни херој). Он се најчешће скривао у пећини иза њихове куће, а она му је идући за стоком носила храну у торби. Мада су је премлатили, она није хтела ништа рећи о томе.

У нововарошком и делу милешевског среза, после повлачења партизанских снага преко Лима, настала је тешка ситуација. Четници, недићевци, и љотићевци пљачкали су по селима, силовали, тукли, палили и убијали, саслушавали људе и жене чија су деца отишла у партизане, тражили да им предају оружје. Нарочито су тукли у селу Радоињи, тражећи новац који су тобоже партизани закопали. Премлаћивали су људе по Вранешима, Кокином Броду, Дрмановићима, Радиљевићима, Комаранима, Дражевићима, Бистрици, Дренови и нарочито у Новој Вароши. У селу Комаранима тукли су Анку Гујаничић од 70 година, псујући јој мајку скојевску.

У Новој Вароши четници су извршили многа зверства. Хватали су по селима људе од 70 и више година и предавали их Италијанима као заробљене партизане.

После одласка партизана, 6. фебруара у Нову Варош су ушли четници. Терорисали су и пљачкали по партизанским муслиманским кућама. Тада су на улици убили старицу Фатиму Хасовић, чији су синови били у партизанима. Станицу-Цану Грбић, мајку двојице партизана, претукли су, ишчупали јој сву косу, завлачили јој усијане жице у гушу да није могла гласа пустити и испред „Кулића" хотела на бетону усмртили гвозденим шипкама.

Од марта 1942. до октобра 1944. године, колико је радила СД полиција у Новом Пазару, ухапсила је и спровела у разне затворе и логоре око 300 лица. Поред тога ухапсила је и држала у затвору од месец до пола године око 240 лица и привела на саслушање више од 650 лица. Из Новог Пазара је ухапшено и спроведено на Сајмиште у Београду 220 Јевреја, 109 мушких и 111 женских, од којих је било 108 деце и омладине до 20 година.

Ухапшена је Цаја Ивановић, одведена на Бањицу, а јуна 1944. у Аушвиц, одатле у Равенсбрек где је остала до ослобођења.

У лето 1942. године Италијани су у Сјеници ухапсили Кристину и Косу Трипковић, као сараднике партизана, тукли их и мучили, али пошто нису признале свој рад и никога нису одале, пустили су их после два месеца. У логор је одведена Војинка Опанчина, студенткиња из Дружинића, ухваћена је у Чачку, одведена у логор на Бањици и убијена 1943. године.

Не могавши да постигну циљ, четници су искаљивали свој бес на же-

нама и деци. Августа 1943. претукли су Васу и Стеванију Дивац, док је Станка Дивац побегла. Пуцали су на осамнаестогодишњу Персу Дивац, сестру три партизана и убили је у септембру, док је музла краве.

Зарифа Рибић из Бродарева је са Росом Пузовић известила партизане о муницији, кретању непријатеља, о месту где се налази његов штаб. Због тога је била у затвору, али је побегла, ухваћена у страњанској клисури и добила 25 батина.

У ноћи 27. фебруара 1943. године група четника опколила је кућу Миље Спасић-Стиковић. Из куће су истерали Миланову и Спасојеву децу, а затим је запалили. Старица Миља покушавала је неколико пута да се извуче из ватре, али су је четници поново гурнули у пламен. Сутрадан су њене кости нађене у пепелу поред врата. Тако је ова дивна и храбра старица умрла у најтежим мукама. Милева Липовић из Страњана неколико пута је у току 1943. године била премлаћивана.

Ружа Мартиновић из Бабина је злогласном четнику Ирићу, када ју је тукао рекла: „Удри, имаш зашто, сто пута сам те најела" (био је слуга у њеној кући).

Четници су 2. октобра попалили готово све партизанске куће у Дражевићима и Бистрици и на зверски начин побили више људи и жена.

У току борбе у новембру (Пријепоље, Сјеница и др.) непријатељ је вршио злочине над становништвом — убијани су људи и жене, па и деца, пљачкане су куће и паљене.

На терену Камене Горе четници су убили Нату Караматијевић, позадинског радника, која је показала једној групи омладинаца пут за Пљевља. Немци су са четницима и муслиманском милицијом 4. децембра 1943. претресали кућу по кућу и позатварали око 50 грађана и бораца, међу којима мајке бораца НОР-а Ђурђу Пурић, Џемилу Хашимбеговић, звану ,,Муфтиница", Нацу Андоновић, Раду Цвијовић са малим Обрадом, Радојку Чаркиловић, Росу Минић, сестре Томашевић — Коеу, Гоју, Зору и Јованку, Шаћиру Шеховић (у другом стању), Душану Миодраговић, Љубицу Ђоковић, затим скојевке и омладинке Љубицу Минић, Ђулу Хашимбеговић, Зарфу Хашимбеговић, Стану Терић, Браниславу Јевђевић, Душанку Љујић, Милеву Жугић, Дару Рељић, Неру Думић, Зору Пурић, Борку Дивац, Исмету Хасанатћ и друге. Неке од мајки бораца, скојеваца и омладинки камионима су повезли пут Сјенице. У трећем камиону били су заробљени италијански војници са лопатама. Целим путем до Кађева певали су омладинци и жене. У селу Кађеву избацили су их из кола и почели са пребројавањем и престројавањем. Ту је требало да их стрељају. У последњем моменту стигао је џип са немачким официрима и враћени су у пријепољски затвор. Касније се сазнало да су интервенисали неки грађани.

Из пријепољског затвора неке су пребачене за Сјеницу и ту пуштене (Зарфа Хашимбеговић, Исмета Хасанагић, Шаћира Шеховић, Стана Терић, Нера Думић, Дара Рељић). Остале су пребачене у Нови Пазар. Из Новог Пазара отеране су у Немачку: Џемила Хашимбеговић у Дахау, четири сестре Томашевић у Аушвиц, Ђурђа Пурић и Милева Жугић (из Пљеваља) у логор. Раду Цвијовић пустили су из затвора, али су је 1944. стрељали.

Априла 1943. године у Новој Вароши четници су мучили и злостављали партизанске породице.

Криста Стевовић, која је имала два сина и кћерку Радојку у партизанима и сама одржавала везу између гериле и позадине, затварана је више пута. Четници су јој ухватили једног сина који је био у герили, убили га и мртвог мрцварили испред куће. Она је све знала, али није хтела да изађе пред четнике. И њу су после тога извели из куће и заклали. Исте ноћи извели су и Лену и њену кћерку Ружу Стевовић, мајку и сестру Јеше и Наташе, и заклали их.

Када је партизанска герила у Радијевићима убила једног издајника, његова породица је захтевала да четници убију за освету 100 људи и жена из партизанских породица и симпатизера. Четници су то усвојили и по Новој Вароши и селима похватали и затворили 150 лица од којих 60 жена и девојака.

У затвору је у једној просторији без прозора, светла и воде било по 75 лица. Четници су са пушкомитраљезима чували зграду испод прозора и пред вратима. Три дана су их држали у затвору. Једне вечери су половину жена пустили, а остале задржали. Четврте ноћи су пробирали за клање. Прозвали су 4 друга и Драгицу Борисављевић која је поново ухапшена. Везали су је, спровели ван града, зверски мучили и заклали. Пете ноћи прозвали су једног друга и Добрилу Мичијевић, професора, Перку и Станисаву Пурић и Милу Ковачевић. Перка Пурић се обратила четницима: „Кољите, идиоти, а знајте да нећете све поклати!" Заклали су их, њихова тела са мало земље прекрили и затим се повукли. Жене су направиле сандуке и сахраниле их. Кристина Ђековић их је сместила у сандуке уз помоћ других жена. Видело се како су их мрцварили: Мили Ковачевић су извадили очи, одсекли нос и груди, Перки Пурић су одсекли главу, Добрили Мичијевић груди итд. Симана Стајић, чијег су сина јединца четници заклали на брду Китањи, на месту званом „Чачковина", у групи од 12 другова ишла је да покупи лешеве. Није смео нико да заплаче, јер би и њега заклали. Симана је одржала реч коју је дала групи да неће заплакати. Купила је парчад меса свог јединца, стављала у гроб, а да гласа није пустила.

Кристина Ђековић је изгубила у НОР три сина, два су четници заклали, а један је погинуо на фронту. После злочина над њеним синовима рекла им је: *„Нисам ја јадница, ја сам Југовића мајка и да их имам још пет дала бих их за слободу!"*

У Дражевићима и Бистрици четници су премлаћивали старе људе, жене и децу из партизанских породица и пљачкали све што им је дошло до руку. Тукли су Винку Рајановић која је касније умрла од четничких батина и Илинку Рајановић, која је имала дете од недељу дана. Нису могле да се крећу од батина.

Усташе су организовале у своје редове један број Муслимана да се боре против српског живља. Жртве ових усташа биле су Ната Радивојевић, 11-годишња девојчица из Милаковића и 27-годишња Смиљана Бојовић из Заступа.

После растурања летка у коме се раскринкавао окупатор и његови плаћеници, 14. фебруара 1943. у Новом Пазару и Пожеги, Гестапо је заједно са квислиншком проалбанском полицијом 18. фебруара хапсио омладинце и омладинке. Тада су ухапшене и Рада Петровић, којој су ломили прст по прст и стрељали је 25. фебруара, Мара-Макица Спасојевић која је касније умрла од тифуса, Ковиљка-Кика Симић, Мара Окошановић, Вера Окошановић, Рада Поповић и Душанка Вељковић. Касније су ухапшене и Станица-Ћака Спасојевић у Дежеви где се била склонила од Гестапоа и Станка-Цана Радовановић, учитељица. Станицу су спровели у четничку команду у Тушимљу и после зверског мучења стрељали је као и Цану Радовановић. Остале су

подвргнуте мучењу, почетком марта су одведене на Бањицу, а одатле у логоре по Немачкој.

Из Прибојске Голеше четници су сваког дана до повратка партизанских јединица из Босне терали Милену, Мару, Милку Шалипур и друге по планинама да траже партизане. Тучене су Алексија Шалипур и Јока Шалипур због тога што су наводно криле партизане. Држале су се јуначки.

Једна од најактивнијих омладинки у срезу дежевском била је Стана Бачанин учитељица у Врачеву. Два брата су јој била у Ибарском партизанском одреду а отац (свештеник) стрељан 1942. године. Она је све време рата сарађивала, слала одећу и обућу на Копаоник, одреду, слушала и растурала вести и вршила пропаганду за НОП. Четници су је 1943. године ухватили у кући Ђуровића у Челицама где се скривала, одвели је до њене куће у Врачево и стрељали у моменту када је загрлила мајку.

Вера Богдановић из Врачева од 1943. године активно је радила. Поред осталог рада за Ибарски одред у којем су јој била два брата обавештавала је о непријатељу, слала одећу и обућу, неговала месец дана рањеног борца, хранила га и чувала у шуми. Јелицу Бачанин, када је носила писмо ОК за Нови Пазар, ухватили су и претукли. За све време чувала је и хранила партизане.

Почетком 1944. године, непријатељ је из затвора у Пријепољу често изводио затворенике у Ивање и код Црне Стијене клао и бацао у Лим. У јануару и фебруару у кући Милана Парандиловића, члана НОО крила се члан КПЈ Олга Цвијовић и радила са омладином. Више од 300 четника, у ноћи између 9. и 10. фебруара, блокирали су село и потерали у затвор поред Олге још и Драгињу Марјановић, Милену Дивац, Станимирку Дивац и друге Уз пут и у затвору су их тукли. Из ове групе 11. фебруара су осудили на смрт и убили Олгу Цвијовић, Милана Парандиловића и друге. Пре њиховог убиства издали су наредбу да сви људи и жене од 15 до 60. година дођу на „вашар" у Ивање. Када се из затвора Милан опраштао са затвореницима, потекле су му сузе, а његова кћерка Драга, скојевка, рекла му је: „Не плачи, болан, тата, ти гинеш данас, ја ћу сутра!". Милан се прибрао и окуражио. Када су стигли на „крвави вашар", на стрељање, мучили су их, изводећи жене и децу да се опросте говорећи им погрдне речи. Са овог вашара четници су отерали у затвор Војку Дивац.

У априлу у Ивању народ је присуствовао још једном злочину, стрељању Илије Дивца. Када су га донели кући, његовој жени и деци било је забрањено да плачу, а ожалошћеној породици и окупљеним суседима одржан је говор да треба да се веселе, јер је још једна комунистичка гњида мање. Старица Крсмана Дивац коју је четник назвао „сиједа мошовко", дрско је показивала извезену петокраку на чобанској торби и рекла: „Нека је, нек сија и данас и довека, а теби ће, кмете, доћи црни петак, ја ти јамчим!".

У мају јединице V црногорске бригаде потукле су есесовце у Страњанима. Тако је омогућено Другој пролетерској дивизији да с великим бројем рањеника, после борби у западној Србији између Златара и Јадовника, и код Бродарева пређе Лим. У ношењу рањеника и обезбеђивању хране помагале су и жене. После тога четници су убили Митру Дивац. У селу Думњанима запалили су кућу и три зграде Роси Пејиновић и опљачкали јој сву покретну имовину. Ноћу између 21. и 22. јула четници су у Пријепољу ухапсили и исте ноћи стрељали већу групу партизанских родитеља и симпатизера НОП-а: Јефимију Брашњо, Раду Цвијовић, Бранку Пајовић-Андоновић која је оставила двоје деце, Лепу Бојковић (оставила је мало дете), Босу Пушоњић (оставила је троје деце), Персу Досковић, Дану Марковић, Анђу Томашевић, Стефу Кнежевић и 4 мушкарца. Повели су их на ледину звану Жестање, према манастиру Милешево. Покосили су их рафалом из митраљеза. Једино Василька Цвијетић није била убијена, него рањена у колено и онесвешћена. Четници су мислили да је мртва. Отпузала је око 50 метара у шуму и сакрила се у жбуну где су је пронашли чобани и склонили.

У августу једна група четника ишла је улицом Пријепоља. Поред њих је прошла Петра Секулић, која је прихватила и чувала децу стрељане Бранке Пајовић. Они су јој нешто пребацили у вези са децом, а она им на то одговорила. Један од четника ју је оборио и преклао на сред улице.

У Дренови су 7. новембра Немци ухватили 9 чланова породице Милана Романдића: Цвијету, Милицу, Ангелину, Савку са малом децом, Станку, Драгицу, Милеву и Зорку и Стојанку и Бранојку Марковић, Драгу Аксентијевић, Милијану Аксентијевић и Војку Јасику. Отерали су их на Лим и стрељали. Војка је била рањена у руку, није се мицала и њу су са осталима бацили у Лим. Кад су Немци приметили да плива, пуцали су у њу, али је успела да исплива под Бијелом Стеном и да се спасе. Поред Војке рањене су и Радмила Аксентијевић, Душанка Марковић и Рајка Тмушић.

Кад су Немци 8. новембра изашли на Кукањ, и Битовик, у подруму куће Тмушића похватали су 24 члана породица Тмушића, Аксентијевића и Марковића. Отерали су их у качару Михајла Романдића и с њим и његовим члановима затворили. Запалили су качару, убацили у њу две бомбе и отворили ватру из аутомата. Рајка Тмушић је јурнула носећи дете у наручју и отворила врата кроз која су истрчали и остали преживели. Немци су поново отворили ватру из митраљеза. Тада је убијено 8 лица, а 6 је рањено.

У децембру Немци и домаћи издајници чинили су зверства у милешевском срезу нарочито по Великој Жупи и Хртима. Убијене су Милена Лучић и Радојка Лучић из Думњана иза којих је остало 11 деце. У засеоцима Виницкој, Миљевићима и Дубровнићима убијено је петоро жена и деце међу којима Гледа Малешевић и Радојка Малешевић.

Том приликом у Великој Жупи запалили су двадесет кућа. У долини Лима, на терену Пријепоље — Прибој Немци су убили Анку Видојевић из Челице и Кату Минић из Бање (56 година), а ранили Косу Видојевић из Челице, Даринку Стојић, Кату Стојић (58 година), Тодору Стојић и Милеву Раковић — све из Бање.

Од маја до 20. јуна 1944. године, албанске СС трупе из Сјенице убиле су: Фему Радовић, 8-годишњег Тихомира Радовића, 6-годишњег Влајка Радовића, 6-годишњег Милету Радовића, двогодишњу Милку Радовић, 5-годишњу Станимирку Радовић, четворогодишњу Стојку Радовић, трогодишњу Ранђу Радовић, Милунку Пајевић, Милку Пајевић, Росу Пајевић, Ружицу Пајевић — све из Вишњева, Стану Јелић из Црвске, Станку Ђуровић из Грдаја, Мирославу Адамовић, 16-годишњу Зорку Адамовић, 9-годишњу Гару Адамовић, 9-годишњу Тијану Адамовић, 8-годишњег Симу Адамовића из Трешњевице.

Четници и муслиманска милиција стрељали су Милицу Ђуровић и њену

„НАРОДУ С АН Ц АК А

БРАЋО СРБИ И МУСЛИМАНИ!...

Народи Југославије са поносом дочекују дане слободе, свјеспи да својом херојском и несебичном борбом у великој мјери доприносе уништењу немапи, која је пријетила читавом човјечанству. Поносни су, јер су кроз крваву и неравномјерну борбу, која се није гасила ни једног тренутка, од голоруких маса створили моћну Народно-ослободилачку војску, која раме уз раме са савезничким армијама наставља дјело уништавања фашистичких разбојника. Поносни су, јер су кроз заједничке патње и напоре све преграде које су их у прошлости раздвајале, пружили једни другима братску руку и у јеку крвавог рата поставили темеље новој државној заједнии,и, демократској федеративној Југославији. На тим крвљу заливеним темељима, расте зграда наше боље и срећније будућности...

.. . БРАЋО И СЕСТРЕ!

Крвљу и костима својих најбољих синова наша земља је означила свој нобједнички пут. Упорном борбом она је стекла признање за заслуге у великом ослободилачком рату. Она је слободу зарадила својим рукама и нико јој је пеће поклањати. На развалинама Хитлерове Немачке ниче наша нова заједница, демократска, федеративна Југославија.

ОМЛАДИНО САНЏАКА!

Ти си од првога дана била стуб наше крваве борбе. Продужи означени пут и истрај у борби за слободу земље, коју си толико задужила. Твоје пожртвовање и херојство служиће као примјер поколењима како се воли Отаџбина. Скупљај све поштене омладинце и смјело их води у последњи окршај.

ЖЕНЕ САНЏАКА!

Велики дио терета ове борбе ви сте примили на своја леђа. Јуначким држањем кроз тешке борбе и напоре изазвали сте дивљење читавог свијета. Вк стс разбиле све предрасуде борећи се напоредо са мушкарцима. Истрајте у борбг, за бољу будућност наших народа, за бољу будућност вас жена.

БРАЋО И СЕСТРЕ!

Давно очекивани дани стоје пред нама. Слобода коју смо толико жељели и за њу дали толико жртава, постаје стварност. Плодови крваве трогодиишње борбе дају још више поуздања и полета за окончање започетог посла. Они неодољиво зову у борбу ^а последњи обрачун. Ступајте смјело и без оклијевања у свету борбу за протјери.вање немачких завојевача и уништење страних издајника. Јачајте редове Народне Армије која је под командом маргиала Тита пронијела широм свијета име наше славне домовине. С пуним повјерењем у Нан,ионални Комитет ослобођења Југославије учвршћујте нашу народну власт, гаранцију нагие срећније будућности, и помозите на послу обнављања привредно разрушене земље. То од вас тражи домовина."

јетрву Вукану са двоје деце из Гргаја.

У сјеничком срезу четници су 1944 године побили више лица: 20. јуна убили су из Вишњева Насту Радовић, Тијану Радовић, Стаменку Радовић, Станику Радовић (22 године), Станојку Радовић, Млађенку Радовић (20 година), Светислава Радовића (10 година), Јелу Радовић (60 година), Тијану Радовић, 8-годишњу Милијану Радовић, петогодишњу Јану Радовић, трогодишњу Стојку Радовић, једногодишњег Рада Радовића, Анђу Радовић која је имала 2 месеца и једно дете од 7 дана из Тријебине, Јулку Бубањ и 8-годишњег Светислава Бубња, и друге.

У ноћи између 20. и 21. јуна убијени су из Вишњеве Неда Пушоња, Достана Пушоња, Ратка Пушоња (6 година), Воја Пушоња (3 године), Радосава Пушоња (2 године), Стојка Пушоња, Ксена Пушоња, Велимир Пушоња (9 година), Лука Пушоња (7 година) и Бранко Пушоња (4 година). У Прибојској Голеши засеоку И1алипур Италијани су запалили све од сена и сламе до кућа и штала, а људе који нису успели да побегну отерали у затвор у Прибоју. И стоку су поубијали. И поред тога око 20 жена и девојака донело је храну партизанима на Урљај и Ветреник.

КОНАЧНО ОСЛОБОЂЕЊЕ САНЏАКАИ АКТИВИОСТ ЖЕНА 1944. И 1945. ГОДИНЕ

Од априла 1944. године па до коначног ослобођења, на ослобођеној као и неослобођеној територији Санџака развијала се активност КПЈ, НОО и осталих антифашистичких организација.

За време борби у априлу све што је способно ступило је у војне јединице. Од породица учесника у НОБ остао је код куће само мали број жена са децом и изнемогли старци. Чак су и деца трчала за јединицама тражећи да учествују у борби.

Пошто се у почетку нису могли бирати НОО-и наименовани су повереници за обављање најнужнијих послова. Наименовање је вршено на састанцима жена и стараца који су остали код својих кућа.

У 1944. години из Пријепоља су у НОВ пошле многе другарице које су радиле на терену: Роска Баковић из

Драјковца, Деса Станишић и Драгица Нинчић из Коловрата, Дара Цвијовић из Пријепоља, Васка Дивац и Круна Дробњак из Орашца, Станија Новаковић из Мрчковине, Војка Мартиновић, Рада Веруовић, Роса Дучић и друге. У VI непријатељској офанзиви 1943. погинула је Милица Журић, члан Обласног одбора АФЖ, а рањена је Ружа Тијановић из Камене Горе, у чијој су се кући налазили партизани од којих су три погинула, а 13 лакше рањено.

Од августа 1944. године, када је Нова Варош коначно ослобођена, у НОВ су ступиле: Слава Виторовић, Милена Глишевић, Љубица Зорић, Милица Ђуришић, Смаила Мусић, Ферида Мусић, Ђурђа Мијушковић, Душанка Шапоњић, Радојка Ботић, Коса Савић, Ружа Савић, Перуника Пејовић, Даница Пејовић, Тица Бећирагић, Рефија Мусић, Дара Петрић, Душанка Мелентијевић, Милена Ботић, Миља Ботић, Милка Пејовић, Милица Шапоњић, Шућра Мусић, Шефка Мусић, Рифка Хаџимуртезић, Зора Ерић, Душанка Мијушковић, Коса Љујић из Бистрице и друге.

Приликом повлачења јединица НОВ из Прибоја, у партизане су ступиле и Девка Хаџиавдић и Љубица и Нада Јелић. Све три су додељене збегу при 37. дивизији, где су остале до ослобођења Прибоја.

До маја 1945. чланови КПЈ у Сјеници су биле: Алексија Секулић, Фата Мехмедбашић, Стојанка Марковић, Атица Мујагић, Дана Вељовић, а из Лопижа Јерина Ловић. Омладинки чланова СКОЈ-а било је око 15, а у УСАОЈ-у око 100 и у селима 60—80. У месним комитетима СКОЈ-а и месним одборима УСАОЈ-а било је 12, а у среским руководствима око 20 омладинки.

Прва четири одбора АФЖ у јануару-фебруару 1945. формирала је у граду Деса Ракетић из Пријепоља. Месни одбори АФЖ формирани су према месним НОО, а било их је око 20. У њима су биле и жене, представнице сваког села. Месни одбори су имали од 7 до 9 другарица, у Среском одбору, ужем делу 5—6, а у пленуму више од 20 другарица. У ужем делу су биле: Љуба Бабић, домаћица, председница, Мура Абдагић, Везира Гузоњић, Стојанка Марковић учитељица, Деса Ракетић и др. Прва конференција АФЖ одржана је 13. фебруара у дому културе у Сјеници. У свим месним организацијама АФЖ у фебруару су одржани зборови жена који су имали задатак да организују велики срески митинг 8. марта. Митингу је присуствовало више од 600 жена из села и града. После реферата који је поднела Деса Ракетић, жене су манифестовале улицама СЈенице кличући слободи, другу Т^ту, новој Југославији, НОВ.

Политички рад са женама развијао се преко конференција, саветовања и читалачких група. Ове групе су постојале у сваком селу, а у граду у сваком кварту по 2—3. Тада је у срезу и граду радило око 60—70 читалачких група са просечно 15—20 посетилаца.

У марту је у граду одржан политички курс који је трајао 15 дана. Присуствовале су жене из града и са села. Теме су биле политичке, здравствене и др., а предавачи, поред другова, и Деса Ракетић, Фахра Хасанагић, Стоја Марковић и друге. У граду и селима организовани су и аналфабетски течајеви, јер је питање неписмености и непросвећености био главни проблем. Било је формирано око 40—60 течајева са око 70 полазница. Жене углавном из града припремале су приредбе и програм за 8. март (хор, фолклор и позоришни комад) у чему је учествовало око 20—30 жена, међу којима и добар број муслиманки, поред наведених и Фија Гузоњић, Кима Мусић, Аиша Љумић, Лепа ПаЈевић, Момирка Парезановић и друге као и другарице партизанке.

Готово свака жена Сјенице учествовала је у акцији прикупљања прилога за НОВ. Акција је трајала око два месеца. Прикупљала се одећа, обућа, храна, вуна коју су жене прерађивале и плеле чарапе, рукавице, џемпере и слале борцима на фронт.

До 9. јануара 1945. године, када је коначно ослобођено Пријепоље, ослобођени су сви градови Санџака. У свим ослобођеним срезовима бирани су на скупштинама срески одбори ЈНОФ, АФЖ, омладине и пионира. Одлуком Скупштине АСНОС, одржане у Новом Пазару 29. марта 1945 године, Санџак је престао да постоји као јединствена економска и политичка област. Срезови прибојски, милешевски, златарски, сјенички, дежевски и штавички припали су НР Србији, а пљеваљски и бјелопољски НР Црној Гори.

Обласни комитет КПЈ за Санџак престао је с радом 26. и 27. марта на конференцији којој је присуствовала и Цана Бабовић. Формиран је Окружни комитет КПС за новопазарски округ. На окружној конференцији за члана Комитета изабрана је и Мила Зекавичић.

РУКОВОДИОЦИ СКОЈ-а ИЗ САНЏАКА У НОВОЈ ВАРОШИ 1945. ГОДИНЕ. У ПРВОМ РЕДУ ЧУЧИ НАТА КНЕЖЕВИЋ, РЏА ЊЕ ЈЕ МИЛА БОРБИК, СТОЈЕ СЛЕВА НА ДЕСНО ВЕРА ПАВИНЕВИН ВЕРА АНДОНОВИН-ИЛИН II МИЛКА ШНЕПАНОВИН

ОКРУГ ПОЖАРЕВАЦ

Споменик стрељаним родољубима и борцима 1941—1944. на Чачалици у Пожаревцу.
Рад архитекте и академског сликара Братислава Стојановића

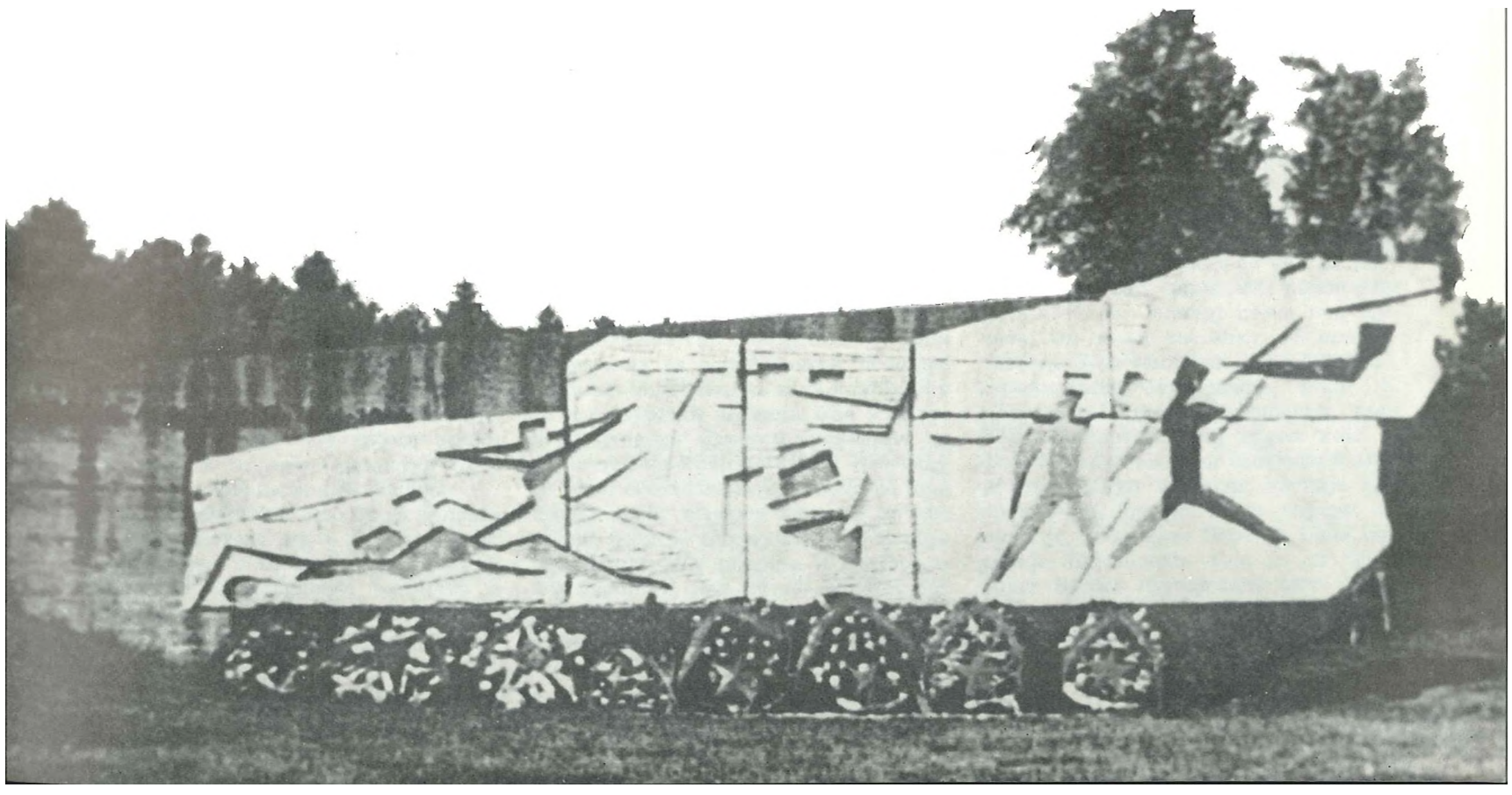

Пожаревачки крај са традицијом некадашњег успешног рада Социјалдемократске партије и првих зачетака организовања радника и њихове борбе, који је пуних десет година слао у Народну скупштину представника радничке класе, постао је између два рата поприште политикантских борби грађанских странака, корупције и искоришћавања градског и сеоског становништва.

Међутим, пред избијање рата обновљена партијска организација КПЈ већ је имала водећу улогу у политичком окупљању напредних снага, нарочито међу интелигенцијом и занатским радницима у Пожаревцу и већим местима, међу рударима рудника у Костолцу, Кленовику, Нересници, као и међу сељацима, који су били у тешком економском положају. Рад је спровођен углавном преко легалних и полулегалних организација, доприносећи подизању свести широких маса о потреби јединства пред опасношћу фашистичког напада.

Није зато случајно што су се напредне и патриотске снаге у овом крају међу првима у Србији дигле противу окупатора. У успешним акцијама и борбама, већ у августу 1941, ослобођен је велики део територије, изузетно важне за непријатеља због рудника. Један од највећих одреда у Србији, најмногобројнији одред у источној Србији, био је Пожаревачки партизански одред. У јесен 1941. имао је слободну територију која је обухватала цео пожаревачки округ без града Пожаревца и делове зајечарског округа (поречки срез). Истовремено стварани су органи народне власти •— националноослободилачки комитети — који су се старали око снабдевања бораца оружјем и опремом, њиховог смештаја и лечења. Поред теренских прихватилишта, организован је санитет са болницом у селу Каони код Кучева. Функционисао је једно време партизански воз на делу пруге Кучево-Чешљева Бара. Организоване су радионице за оправку одеће и обуће, као и јавне кухиње за исхрану. Одолевајући нападима Немаца удружених са љотићевцима, белогардејцима, недићевцима и уз помоћ коју су им пружали четници, као и ударцима нанетим великим провалама, од којих је она крајем 1943. у Београду безмало обезглавила руководство, под страховитим терором који је за све време беснео, приступало се изнова реорганизовању покрета и настављању борби. И кад су по одлуци ОК преостали борци с пролећа 1944. повучени и придружени Космајском одреду, на терену је настављен отпор и политички рад. Нова партијска јединица формирана је 4 августа 1944. у Турији код Кучева и обновила акције на терену, да би у борбама за ослобођење учествовала заједно са јединицама НОВ и Црвеном армијом. Пожаревачки крај имао је велике губитке у руководећем кадру и борцима; становништво је страдало од одмазди и прогона по логорима и на принудном раду. У време сурових репресалија безбројни су били примери храброг држања чланова КПЈ и симпатизера, од којих су многи радије сами себи задали смрт, него да падну живи непријатељу у руке.

Одлука о дизању устанка у Пожаревачком крају донета је на састанку ОК Пожаревац, одржаном половином јула 1941. на Јелиној стени код Кучева. Од жена састанку су присуствовале Вера Милетић, члан ОК КПЈ, Даница-Цаца Стефановић, члан ОК СКОЈ-а и Наталија Дугошевић, члан КПЈ. У партизанској групи која је формирана после овог састанка и која је била језгро Звишког, касније Пожаревачког партизанског одреда, од жена је, по одлуци Партије, била Наталија Дугошевић, која је уз свога друга Вељка Дугошевића била један од организатора устанка у округу. У то време формиране су Моравска и

Млавска чета, а за њима још шест чета, које су ушле у састав Пожаревачког партизанског одреда, за чијег је првог команданта ОК одредио Вељка Дугошевића.

Септембра 1941. Пожаревачки партизански одред имао је око 1.200 бораца. О првим акцијама и борбама, међу сачуваним документима, налази се извештај инструктора ПК КПЈ за пожаревачки округ:

Драги другови[1]*,*

... Са акцијама крећемо напред. У току ове недеље: у Пожаревцу (Љубичево) заплењено око 8 1/2 вагона пшенице које је требало Немцима да се испоручи.

Одред на Дунаву броји данас 41 партизана. Разбијени су у три десетине. Разоружане жанд. станице у Добри и Љешници. После тога су све жанд. станице у три среза (рамски, звишки и голубачки) кониентрисане у срестса *места Градигите, Голубац и Кучево. Одржано је више зборова по селима. Покупљено је оружје из свих железничких станица на путу Раброво—Кучево.*

У суботу 23. о. м. одред је око 7 ч. *ујутру ушао у Кучево*[1]*. Био је пијачнч дан и маса сељака. Разоружана је жандармериска станица која броји, после концентрације, 40 жандарма*[3]*. Затим дефиле кроз град. Запаљене су архиве суда, среског начелства и пореске управе усред вароши. Сељаци су заједно са партизанима упадали у надлештво и износили архиву. После тога су била три говора, два на српском и један на влашком. Биле су опште народне демонстрације. После неколико сати одред се повукао са троја кола плена. Други одред, на М. Пеку, уништио је инсталације које иокрећу жичану железницу која носи руду од М. Пека за Д. Милановаи,. Бар за два месеца не може се поправити. То је од огромног значаја, јер руда не може уопште да се извози ...*

Дигнут је мост на жичаној железници између Пожаревца и Кленовика. То је већ друга акција. Одред свакод *невно расте. Али већином су млади и неискусни људи ...*

Луче је дошло доста Немаца. Припремамо сусрет.

23. 9. 41. *Поздрав*
Ђора[4]*)*

[1]) **Извештај инструктора ПК КПЈ за Пожаревачки округ од 23.8.41 ПК-у КПЈ за Србију. — Зборник ВИИ, Т. I, стр. 84—87.**

[2]) **Пре напада на Кучево, командант Пожаревачког партизанског одреда Вељко Дугошевић покушао је да преговара са посадом жандармерије у Кучеву, да се град преда без борбе. Као курир одреда послата је у Кучево са овом поруком Радмила Мирчић-Мала. Трговци су некако сазнали одакле долази, кад је у граду куповала неке ствари за одред, лепо су је дочекали и уз робу коју је тражила додавали разне поклоне за партизане.**

[3]) **За напад на Кучево одред се поделио у четири групе. Групу која је заузела жандармеријску станицу предводила је Наталија Дугошевић.**

*) **Мома Марковић.**

НАРОДНИ ХЕРОЈ

РАДМИЛА ТРИФУНОВИЋ-РОСА-ХИТРА-МАРА, студент медицине. Рођена 1919. у Александровцу у радничкој комунистичкој породици. Њен отац Аврам Трифуновић, зидар, и брат Марко, погинули су у НОБ као чланови КПЈ. Њен друг, народни херој Јоца Милосављевић, један од организатора устанка у Поморављу, погинуо је августа 1941. у Ћуприји.

У СКОЈ је примљена 1936. у пожаревачкој гимназији; 1938. године била је члан средњошколског руководства за гимназију и Трговачку академију и један од руководилаца културно-просветног и политичког рада са радничком и сеоском омладином. У КПЈ примљена је 1939. године на Медицинском факултету у Београду. У Удружењу студената медицине Радмила је била руководилац марксистичке групе и један од руководилаца женске секције Удружења, која је у акцији за одбрану земље 1939. године окупила велики број студенткиња на течајевима прве помоћи. Радмила је исте године организовала конференцију за право гласа жена у Александровцу, али је полиција изненада наишла и спречила њено одржавање.

Радмила је пре рата хапшена због растурања напредне штампе.

Године 1941. Радмила је била секретар Поверенства КПЈ за моравски срез и један од организатора устанка у срезу; извесно време је радила и као инструктор ОК КПЈ у пожаревачком срезу. Свуда где је радила, формирала је партијске и скојевске организације у селима, оснивала НОО и одборе жена, политички активирала жене кроз читалачке групе и рад за НОФ. Необичном енергијом обједињавала је сав рад на терену и успоставила најтешњу сарадњу са одредом, у чијим је акцијама и борбама учествовала.

Трећег маја 1943. године на састанку са штабом Моравске чете, који је била заказала на једном сеоском гробљу између Александровца, Миријева и Полатне, група је била изненада опкољена од недићевих жандарма. У борби која се развила партизани су пуцали до последњег метка, а последњи су оставили за себе. Тако је погинула Радмила Трифуновић-Хитра, заједно са Бојаном Првуловић и још четири друга, да не би пали живи непријатељу у руке.

За народног хероја проглашена је 27..новембра 1953. године.

Међу борцима Пожаревачког партизанског одреда био је и приличан број жена. Жене борци учествовале су у свим акцијама и борбама које је одред водио; већина њих биле су политички радници у одреду и на терену, а према потреби вршиле и болничку службу. У одред су 1941. године ступиле: Борка Богојевић-Звезда, ученица из Пожаревца, Драгана Бранковић- Пастрмка, ученица из Голупца, Милојка Васић, радница из Петровца, Мира Васовић ученица из Пожаревца, Мила Величковић-Добрила, глумица из Скопља, Мица Вучковић-Стрела, ученица из Пожаревца, Војка Гајић,[1]) ученица из Великог Градишта, Вера Гуцуња-Вребалов--Соња-Љубица, апсолвент медицине из Бачке, Зорица Драгић, избеглица из Новог Сада, Наталија Дугошевић, учитељица у Турији, Радмила Ивковић-Ранковић-Слобода-Моравка, ученица из Лозовика, Роса Игњатовић--Димитријевић-Тала, учитељица у Дрмну, Љубица Јањић-Дунавка-Влајница, кројачка радница из Пожаревца, Радмила Јањић, ученица из Пожаревца, Јелица..., радница из Београда, Живка Јовановић, из Влашког Дола, Јелица Јовановић[2]) из Влашког Дола, Нада Јовановић-Митровић, ученица из Петровца, Радмила Јовановић, ученица из Пожаревца, Вера Лапчевић, ученица из Босне, Аница Лазаревић-Марусја, радница из Београда, ЈБубица-Јуца Марковић-Мала, кројачка радница из Пожаревца, Олга Милетић, ученица из Пожаревца, Вера Милетић-Мира, студент медицине из Пожаревца, Даринка Миљковић из Рашанца, Радмила Мирчић-Мала, учитељица у Вуковићу, Љубица Михаиловић-Дуња, ученица из Пожаревца, Радмила Михаиловић-Ђерић-Сирена, ученица из Пожаревца, Душанка Николић-Муња из Мајиловца, Јованка-Јоле Николић-Лепојка, ученица из Пожаревца, Деса Петровић, ученица из Пожаревца, Катица Перић-Марзељ-Караманка, домаћица из Пожаревца, Лепосава Перегин-Цвејић, радница из Пожаревца, Бојана Првуловић-Мала, кројачка радница из Пожаревца, Олга Првуловић-Лубурић, матурант из Пожаревца, Милица Радовановић, студент из Београда, Даринка Ружић-Соња, ученица из Великог Градишта, Видосава Станковић, студент технике из Пожаревца, Вукица Станковић-Орлеанка, ученицаиз Пожаревца, Мира Станојевић, ученица из Жабара, Даница-Цаца Стефановић, кројачка радница из Пожа-

НАТАЛИЈА ДУГОШЕВИЋ-НИКОЛИЋ

рођена је 1910. године у Неготину у сиромашној грађанској породици. Учитељску школу завршила је 1932. у Неготину. Са својим другом, Вељком Дугошевићем, службовала је у селима Македоније. Као прави народни учитељи, радили су на политичком и културном уздизању народа: оснивали су народне читаонице, борили се противу великосрпског шовинизма и придобијали повереше становништва. Ната је окупљала жене и омладину на аналфабетским и домаћичким течајевима, организовала школске кухиње.

Године 1936. Наталија и Вељко Дугошевић су међу првим напредним учитељима који се окупљају око листа „Учитељска стража,", а затим око учитељске културно-просветне издавачке куће „Вук Караџић". Од 1937. до 1939. године обоје су на Вишој педагошкој школи у Београду. Затим су тражили службу на селу да би, по задатку Партије, наставили рад у народу. Године 1939. добијају за учитеље у Турији код Кучева. И овде Наталија ради са женама и омладином. У сарадњи са Удружењем студената Пожаревљана организује политичка предавања за народ. Заједно са својим другом учествује у раду политичких курсева за учитеље, који се одржавају за време летњих распуста. Активна је у Женском покрету; ради са учитељима у пожаревачком крају за њихово укључивање у напредни покрет. Априла 1941. примљена је у Партију.

Наталија Дугошевић је најактивније учествовала у организовању устанка и формирању Пожаревачког одреда. Окупљала је жене и говорила им о циљевима предстојеће борбе и задацима жена у борби. У првој партизанској чети, формираној половином јула 1941. у близини Кучева, Наталија је прва жена борац-болничарка. Затим постаје комесар друге чете Звишког одреда. Учествовала је у свим акцијама и борбама одреда: у нападу на железничку станицу у Добри, ослобођењу Кучева, Великог Градишта, Голупца, Петровца, Малог Црнића и др.

У великој офанзиви коју су недићевци, љотићевци и Немци, заједно са четницима, предузели крајем октобра 1941. противу Пожаревачког партизанског одреда, и после погибије њеног друга команданта овог одреда, народног хероја Вељка Дугошевића, Наталија храбро предводи своју чету, поново заузима Мало Црниће, учествује и у борбама код Криваче и Брежана. Одатле креће за Добру на Дунаву, где је крајем новембра 1941. издајом ухваћена заједно са још три друга. Четници су их спровели за Петровац и Пожаревац, а одатле половином децембра пребачена је у логор на Бањици. Непријатељска штампа објавила је дугачке чланке о „учитељици вођи једне комунистичке банде" с њеном фотографијом, описујући њено упорно држање и изглед.

Била је подвргнута изузетном мучењу и ислеђивању. Али је ни за тренутак нису напуштале вера у победу и борбеност. Своју моралну снагу и ведрину преносила је на све који су били у додиру са њом и учествовала је у свакој акцији коју је спроводила група у којој се налазила, иако сва у ранама од зверског мучења. Колектив собе бр. 13 Бањичког логора одлучио је пркосно да за дочек Нове 1942. године приреди маскенбал. Припрема је поверена Нати: од кора поморанџи и лимуна направљене су дијадеме, гривне и други накит: оно мало одела што су имале дотеривано је и украшавано цвећем од хартије; поједине другарице наступале су соло тачкама. Играло се и певало сву ноћ. Сутрадан је Вујковић спровео саслушање и претукао Нату Дугошевић као коловођу. За казну је пребачена у другу собу, где је, увек храбра и несаломљива, бодрила другарице да издрже. Кад се приближио 8. март, она је другарицама говорила о борбеном дану жена. Али тај дан није доживела. Стрељана је 5. марта 1942. с већом групом логораша у одмазду за атентат на агенте Космајца и Залада. С њом су из собе изведене учитељица Цана Марјановић, члан СК КПЈ за Космај, скојевка Радмила Јовић-Малецка и друге. Све су отишле на губилиште босе и полунаге, јер су обућу и одело оставиле другарицама.

[1]) Погинула 1944. у борбама у Босни.

•) Погинула у борби 1943.

РОКСАНДА ИГЊАТОВИЋ-ДИМИТРИЈЕВИЋ - ТАЛА - ЗОРА рођена је 29. августа 1914. у Великом Суводолу код Пирота, а одрасла у Пожаревцу, где се преоелила породица сиромашног лончара. После завршене учитељске школе 1935, Роса није одмах могла добити место, јер је већ била осумњичена као комуниста. Учитељица је постала тек 1937, у селу Бабушинац, одакле је премештена у Дрмно, где је била са службом све до избијања рата. Пресудан утицај на њу извршила су њена браћа, напредне занатлије, од којих су тројица у НОР погинула као партијски радници. Учествовала је у раду напредне радничке и студентске омладине у Пожаревцу и за време школовања и касније, долазећи из места где је службовала. Код ње у селу окупљали су се напредни омладинци и омладинке, касније руководиоци устанка у овом крају: Вељко и Наталија Дугошевић, Божидар Димитријевић-Козица, за кога се 1940. и удала, и многи други. Њен учитељски стан у Дрмну служио је пред рат за састанке партијских радника. Роса је одлазила у села у околини Пожаревца и радила на организовању и окупљању жена на домаћичким течајевима, на којима је политички радила с њима. Почетком 1941. примљена је у КПЈ заједно са Наталијом Дугошевић.

Одмах после окупације земље постала је члан Месног поверенства КПЈ за пожаревачки крај. Обилазила је села и говорила о политичкој и војној ситуацији и потреби припрема за дизање устанка. На једном састанку, одржаном на њиви Миљка Живковића у атару Обори, Роса је изложила линију Комунистичке партије: *„Дакле, другови, ваш задатак је да сакупљате оружје и другу ратну спрему и да не дозволите* да оружје *из вашег села покупе Немци".*

После доласка Немаца била је ухапшена, али је убрзо пуштена. Тада напушта Пожаревац и одлази најпре у Петровац на Млави, где ради као руководилац технике ОК; истовремено са осталим друговима ради на организовању народних одбора и екојевских актива по селима. Од тада ће живот ове нежне девојке, врло оронулог здравља (била је срчани болесник и слабих плућа), али истрајне и доследне, бити неуморан рад под најтежим условима на организовању и обнављању упоришта за настављање борбе. У лето 1941. послата је као инструктор ОК КПЈ за Велико Село, Набрђе и делове млавског среза. Крајем јуна уз њену помоћ међу рударима у Кленовику формирана је партијска ћелија. Реорганизацијом рада на терену почетком 1942. одређена је за инструктора рејонског комитета Стига. У другој половини 1942. обнавља рад партијских организација у Смољинцу, које постаје партизанско село.

У тешкој ситуацији после Хензелове и током љотићевске офанзиве априла 1943, када је велики број партијских руководилаца пао у руке непријатељу, а неки успели да се пробију на друге терене, Роса је остала да покуша да створи неко упориште. Са групом преосталих другова, међу њима и омладинком Борком Богојевић, полази на састанак са политкомом Моравске чете Рођом Марковићем код Смољевачког млина. Ту су упали у заседу. Љотићевци их спроведу у село Набрђе. Тешко унакажене тучом, водили су их по селима и сликали за антикомунистичку изложбу, заједно са Рођом, који је био рањен и такође ухваћен. Група је предата Специјалној полицији у Београду, где је Роса подвргнута тешким мучењима, која су трајала све до августа. Затим је пребачена у логор на Бањици. Многи тадашњи њени сапатници који су преживели причали су да су Росу пекли усијаним гвожђем, забадали игле под нокте, стезали главу специјалним обручем, хранили пресланим јелима па је држали без воде. Роса је остала храбар борац непоколебљивог држања. Стоељана је у Јајинцима 1. октобра 1943. године.

ревца, Слободанка Стефановић, студент агрономије из Пожаревца, Анђа Стојићевић-Циганчица, ученица из Пожаревца, Маргита Сукијасовић-Косовка, Круна Сукијасовић-Милошевић и Ружа Сукијасовић-Божовић, три сестре Јерменке, ученице из Великог Градишта, Радмила-Роса Трифуновић-Мара-Хитра, студент медицине из Александровца. Овоме списку треба додати име Милице Пљешковић, домаћице из Благојева Камена, која је била борац четничког одреда Леонида Пљешковића, али је као и Леонид остала верна споразуму и у борбама увек учествовала на страни партизанских јединица.

Поред наведених другарица које су биле борци у одреду, или су по одлуци Партије биле на политичком раду на терену, још је велики број жена у округу био тесно везан за Партију и одред и за све време рата одано извршавао врло одговорне задатке. Жене су биле курири, обавештајци, у својим кућама чувале технику, или су пружале склоништа борцима и теренским радницима и имале скровишта за храну, оружје, санитетски материјал. Многе од њих учествовале су у разним акцијама с пушком у руци.

Оволико учешће омладинки и жена у НОП-у резултат је разгранатог рада Партије и СКОЈ-а, који је пред други светски рат спровођен углавном преко синдиката, културно-уметничког друштва „Абрашевић", спортског друштва „Млади радник", Удружења студената Пожаревљана, Задружне омладине Југославије (ЗОЈ), Учитељске задруге „Вук Караџић" и др. За рад на културно-просветном и политичком уздизању сеоских жена и омладине биле су задужене првенствено учитељице: Наталија Дугошевић, Роса Игњатовић, Томанија Јанковић, Радмила Мирчић и др. — Удружење студената Пожаревљана, преносећи на овај терен искуство из рада са омладином на Београдском универзитету и у разним легалним радничким организацијама, основало је у лето 1939, читалачку групу (марксистички кружок), а затим и дилетантску групу, у чијем су раду учествовали сви чланови читалачке групе. — У синдикалном покрету у том периоду истицале су се омладинке Лепосава Перегин-Цвејић, Бојана Првуловић, Даница-Цаца Стефановић, Љубица-Луца Марковић и др.

Задатак напредне омладине био је да успостави контакт са сеоском омладином. Приређивани су излети и слетови у села и радничке центре са

спортским такмичењима и фудбалским утакмицама, позоришним комадима и приредбама са пригодним програмом, држана су предавања о актуелним политичким догађајима. Најуспелији био је излет у Дубравицу у лето 1940, где се искупила напредна омладина Смедерева, Пожаревца, Костолца, Дубравице и околних села. Било је 500-600 омладинаца и омладинки (више другарица него другова) — младих радника, сељака, средњошколске омладине и студената.

Удружење студената Пожаревљана формирало је у Петровцу секцију студената млавског среза. Међу напредним студентима била је студенткиња права Мара Илић. Преко организације Задружне омладине почео је интензивнији рад 1940. а и преко народних књижница, које су са својим секцијама (народним универзитетом, дилетантском и шаховском секцијом) постале центар културно-просветног и политичког рада, преко кога су се спроводили разни задаци Партије. Из читаонице су потекле демонстрације 27. марта 1941. године, које су добиле свечан и општенародни карактер: напредни професори извели су поворку ученика гимназије, а учитељи целу основну школу; трговци су позатварали радње и све становништво Петровца изашло је на улице. Међу организаторима демонстрација биле су Јованка Стојковић и Нада Јовановић-Митровић.

До априла 1941. године, партијска организација у пожаревачком округу имала је свега 63 члана, међу којима су од жена биле: Даворјанка Пауновић, студент филозофије, задужена 1939. за рад са женама при ОК Пожаревац; Радмила Трифуновић, примљена у КПЈ 1939. на Београдском универзитету; Лепосава Перегин-Цвејић, члан КПЈ од 1940, када су учлањене и Вера Милетић,[1]) Слободанка Стефановић[2]) и Даница-Цаца Стефановић. У то време у Пожаревцу било је око 150 чланова СКОЈ-а у средњим школама и међу радничком омладином.

После преврата 27. марта вратиле су се са другим члановима Партије и студенткиње Даворјанка Пауновић, Радмила Трифуновић и Милица Радовановић (која је са родитељима живела у Београду, али је била родом из Жабара). На састанку у кући Љубице Јањић говорили су Даворјанка Пауновић, Роња Марковић и други студенти и упознали омладинске руководиоце са ставом Партије у новонасталој ситуацији и поделили им непосредне задатке. Између осталих облика рада, тада су организовани састанци у виду посела у приватним становима, на којима је омладина упознавана с политичком ситуацијом. Последњи масовни скуп омладине био је поводом прославе 1. маја 1941. на Милиним Водама крај Пожаревца. Одржани су политички говори и певане борбене песме. На крају свечаности сви учесници су добили масу прогласа и летака, које су растурили по двориштима и кућама у граду.

Априла 1941, после напада Немаца на Југославију, учлањен је у КПЈ већи број кандидата Партије и СКОЈ-а, међу њима: Наталија Дугошевић, Бојана Првуловић, Вида Станковић, Љубица Јањић, Љубица-Јуца Марковић, Јованка Николић и Вука Стојковић, све у Пожаревцу. У селу Брежану примљена је у Партију Лепосава Стојановић-Храбра, у Набрђу Живка Митић, која је пре рата била активиста Задружне омладине; у Великом Градишту је у лето 1941. Милева Милентијевић била члан Месног комитета КПЈ. Половином маја 1941, после реорганизовања МК Пожаревац, дошла је Слободанка Стефановић за политичког инструктора у партијску јединицу Горња мала, а Љубица Јањић била је задужена за рад са женском омладином и за одржавање курирских веза у окупираном Пожаревцу. Масовно учешће жена у политичком раду почиње после Конференције Окружног комитета 8. јуна, а затим формирањем одреда.

На Окружној партијској конференцији, која је одржана на једном салашу крај Пожаревца, биле су међу делегатима: Радмила-Роса Трифуновић, као делегат моравског среза, а из Пожаревца Роса Игњатовић-Димитријевић, Љубица Јањић, Слободанка Стефановић и Вера Милетић, којаје изабрана у биро и у секретаријат ОК КПЈ. На Конференцији је, поред других питања и задатака, детаљно претресан рад Партије на селу и одлучено да се формирају партијске организације и партијска руководства у местима и срезовима где их није било, пошто се очекивао развој догађаја који ће захтевати јачу повезаност Партије са селом. Тада су са другим инструкторима Партије и СКОЈ-а упућене на терен: Радмила Трифуновић за секретара Повереништва КПЈ у моравском срезу; Роса Игњатовић на дужност инструктора ОК КПЈ за Велико Село и делове млавског среза; Даница-Цаца Стефа-

РОКСАНДА ИГЊАТОВИЋ-ДИМИТРИЈЕВИЋ, СТРЕЉАНА У ЛОГОРУ НА БАЊИЦИ 1. ОКТОБРА 1943., СА СВОЈИМ ДРУГОМ БОЖИДАРОМ ДИМИТРИЈЕВИЋЕМ-КОЗИЦОМ, ЈЕДНИМ ОД ОРГАНИЗАТОРА УСТАНКА У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ, ПОГИНУО 18. АВГУСТА 1944. У ПЕТКИ.

ЛЕПОСАВА ЦВЕЈИЋ-ПЕРЕГИН рођена 1925. године. Врло рано остала је без мајке и расла уз оца Мађара, сиромашног физичког радника. Прихватила је породица апотекара Станисављевића из Пожаревца. Врло млада укључила се у раднички покрет. Ступила је у синдикат кућних помоћница 1938. Учествовала у свим акцијама које је Партија преко синдиката спроводила. Била је активан и агилан агитатор. Године 1939. примљена је у СКОЈ, а 1940, још није имала ни пуних 16 година, постала је члан КПЈ. После забране УРС-а ухапшена је заједно са својим другом Радетом Цвејићем, секретаром ОК СКОЈ-а и другим напредним омладинцима због растурања летака. Била је у затвору до 6. априла 1941. године када је у Забели складиште муниције дигнуто у ваздух. Искористила ie том приликом општу забуну, прескочила зид и побегла. После тога је са својим другом и још многим партијским радницима утонула у илегалност. Помиње се да је радила са женама на терену Раброва и око Кличевца; да је једпо време била болничарка болнице у Каони, а после повлачења болнице учествовала је у борбама као борац Млавске чете и истакла се храброшћу. Почетком 1942. Лепа је заробљена у Кличевцу, у кући свога свекра. Отерана је у Београд, у логор на Бањици и стрељана 14. маја 1943.

[1]) Ухапеила је 1943. Специјална полиција у Београду. Током истраге постала издајник.
[2]) Заробљена половином 1942. У полицији постала издајник.

ЛЕПОСАВА СТОЈАНОВИЋ-ХРАБРА,
из села Брежана уживала је велики углед далеко ван свога села. Политички се уздизала под утицајим својих синова Богољуба-Тине, једног од организатора и руководилаца устанка у пожаревачком округу и Бране-Јанка, члана КПЈ. Богољуб је доводио у кућу другове са универзитета, међу којима је било и илегалаца. Они су у Лепосавиној кући имали сигурно скровиште.

Лепосава је с разумевањем прихватила директиву Партије за политичко-просветни рад међу женама. Користећи свој ауторитет, окупила је најнапредније жене у селу и још марта 1941, пред рат, формирала први антифашистички одбор жена у пожаревачком округу. У њеној кући је ископан бункер — на томе су радили она и чланови њене породице — који је служио као сигурно скровиште члановима ОК. Једно време у њему је била смештена техника ОК и штампан билтен „Наше вести". Материјал који је ту умножаван разносила је она са својом снахом Роксандом-Јаном и другим чланицама одбора. Двапут је хапшена (други пут је била четири месеца на Бањици), али је оба пута пуштена јер је упорно порицала сваки рад с партизанима.

Примљена је у КПЈ 1941. године. Касније је изабрана за члана партијског руководства за Костолац и ушла у партијско Поверенство за пожаревачки срез.

Умрла је 1956. године.

Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања.

новић за инструктора ОК СКОЈ-а у звишком срезу (а у том својсту била је и члан Среског комитета КПЈ); Слободанка Стефановић за инструктора ОК КПЈ у Петровцу, са задужењем да формира партијско и скојевско руководство за млавски срез и да организује Млавску партизанску чету.

Радмила Трифуновић, пошто је организовала Среско партијско поверенитштво, формирала је ћелију КПЈ и актив СКОЈ-а у Жабарима. Милица Радовановић, која се истакла у извршавању разних задатака, примљена је у Партију, а у актив СКОЈ-а ушле су: ученице Мира Станојевић и Вера Лапчевић, поред неколико омладинаца. Технику су водиле Милица Радовановић и Мира Станојевић: хватале су вести са радија, сређивале их, а затим умножавале и растурале преко омладинског актива. У селу Симићево у омладинском активу била је од девојака Божана Јокић, а у раду су помагале Милица Радовановић и Радмила Трифуновић, која је обједињавала сав рад на овоме терену.

Роса Игњатовић је као инструктор ОК КПЈ стварала упоришта у селима где је радила са женама и омладином (у Набрђу и неким селима пожаревачког среза и деловима млавског среза), помагала и усмеравала рад партијских и скојевских актива где су постојали и стварала нове. Уз њену помоћ формирана је већ крајем јуна 1941. партијска ћелија у Кленовнику, која је убрзо окупила приличан број активиста, махом рударских радника, а и известан број жена, међу којима су биле Даница Маринковић, Љубица Бојић, Милка Раденковић, Милка Драгосавац и др.

У Петровцу на Млави формирана је јуна 1941. прва партијска организација у срезу, а уз њу и актив СКОЈ-а, у коме су од омладинки биле Нада Јовановић-Митровић, ученица, Вука Пајкић, кројачица, Наталија Ракић, кројачица, Рада Станковић, ученица, Сека Милосављевић, кројачица ијош неке. Овај скојевски актив окупио је већи број омладинаца и омладинки, међу којима су биле: Мица Тадић, ученица, Олга Здравковић, Милица Кекић, Нада Јанковић, Нада Митић, Љубинка Милосављевић, Радмила Миленковић, кројачка радница и др. У Срески комитет СКОЈ-а, формиран почетком јула, ушле су Нада Јовановић, тада кандидат за члана Партије, Вука Пајкић и Наталија-Сека Ракић. Комитет је организовао санитетски течај, чији је руководилац била Светлана Младеновић, студент медицине из Пожаревца, а полазници чланови скојевског и омладинског актива.

У Кучеву су из организације Задружне омладине најактивнији чланови примљени у СКОЈ, међу њима Емица Живановић и Живка Михаиловић. Један од задатака био је да обухвати радом и омладинке које су биле у болници код рањеника и оне које су радиле у техници. Међу тим омладинкама биле су: Рада Перић, Ружица Јанковић, Живка Анђелковић, и Љуба Живановић.

Захваљујући раду инструктора, повећао се број партијских и скојевских организација на целом терену у време припрема за устанак. Осим у Пожаревцу, основани су скојевски и омладински активи у многим варошицама и селима. У неким местима, као што је то било у Пожаревцу, Голупцу, моравском срезу и др. скојевски активи помажу да се организују одбори и активи жена и старијих људи, па негде и руководе њима, а у другим местима (Мало Црниће, Брежане, Трњане, Божевац, Велико Село и др.) активи жена формирају омладинске активе и у извесној мери руководе њиховим радом.

У Пожаревцу је у јулу 1941. формирана скојевска читалачка група, која се сматрала руководећом групом. У њој су од омладинки биле: Борка Богојевић, Љубица Јањић, Јованка Николић и Даница-Цаца Стефановић. Ова група је руководила политичким радом међу омладином и међу женама. Организовала је један санитетски курс, који су водиле Соња Лазаревић и Светлана Младеновић, студенткиње медицине.

Курс је похађало петнаестак омладинки и омладинаца, а радио је до почетка септембра, када су због појачаних прогона полиције сви скојевци напустили Пожаревац и ступили у одред.

У групи жена у Пожаревцу (а то су првенствено биле мајке, сестре, супруге и ближи род партизана), које су од почетка окупације Пожаревца помагале народноослободилачки покрет, давале прилоге за одред, прихватале и криле другове које је полиција гонила, биле курири и чиниле разне услуге НОБ-у за све време рата, биле су, између осталих: Зора Албуновић, Вука Баштовановић, Лена Богојевић,[1]) Јела, жена судије Васића, Љубица Влашки, др Бранка Грујић-Благојевић, Мира и Цила Дин-

[1]) **Кућа Лене и Ике Богојевића била је једно од партијских упоришта усред Пожаревца, где су се склањали илегалци чекајући на одлазак у одред. Лена је била курир у граду. Често је носила материјал за одред.**

кић[1]), Јела Игњатовић-Васић, Симка Игњатовић[2]), Зора Илин[3]) (избеглица из Новог Сада), Костадинка Јањић, Живка Јовановић-Гарибалдина, Мира Јовановић-Јаза[4]), Мила Килијан, Коса Коруновић, Даница Марковић, Лела Марковић, Милка[5]), и Викторија Миленић, Ружа Милентијевић-Гандијева, Божинка Вељновић-Миловановић[6]), Слободанка Михаиловић-Гоџулан, Јела Мравић, Дара Мунџић, Николија Николић, Мара Павловић-Петковић[7]), Анђа Плетњев[8]), Живка Првуловић, Живана Рајковић, Гина Ристић, Јелица Сегер, Цана Станисављевић-Херман, Вера Степић-Јанковић, Мица Степић, Катица Стојадиновић, Боса Тадић и др. Антонија Албич-Јовичић-Тоска, медицинска сестра и Гина Драгановић, болничарка, извлачиле су из болнице лекове и санитетски материјал за одред и помагале заробљеним партизанима који су били на лечењу у болници.

Организовани рад жена у НОП-у преко одбора и актива жена почиње већ у пролеће 1941. године у време припрема за устанак, и развија се с формирањем одреда. Али пуни замах и највећи значај добија рад жена тек од 1942, после губитка слободне територије када је, под најездом непријатеља, сваки рад утонуо у најдубљу илегалност и конспиративност.

Први одбор жена у пожаревачком округу формиран је још пред рат, марта 1941, у селу Брежану. Овај одбор, у правом смислу речи антифашистички одбор жена, основала је група партијаца ради окупљањаиполитичког васпитавања сеоских жена. Одбор је радио за време рата, до ослобођења, а тада је наставио рад као одбор АФЖ-а. Председница је била Лепосава Стојановић-Храбра, члан КПЈ од 1941, потпредседница Кристина-Киће Бајковић-Гора, предратни члан Партије, текстилна радница, секретар Лепосава Петровић Моравка-баба Анђа, члан КПЈ од 1941, благајник Роксанда Стојановић--Јана, члан КПЈ од 1943. Чланице одбора биле су: Стана Стругар, Милојка Милић, Стана Радуловић[1]), Ката Ђурић, Гина Лазић, Вука Динић, Лепа Филиповић, Зора Будимирски, Живана Дулић и Смиљка Дикић. У време припрема за устанак, половином 1941. да би одговорио новим задацима, одбор је проширен новим чланицама, међу којима: Гора Станучевић, Вука Новаковић, Ната Павловић, ЈБубинка Стијаковић, Костадинка Жикић и Милка Стефановић. Овај проширени одбор окупио је безмало све жене села и поделио их у шест актива. Жене су свакодневно прикупљале велике количине сваковрсних намирница, одеће, обуће, вуне и платна. Вуну су преле и плеле чарапе, џемпере и рукавице, а од платна шиле рубље. У посебној акцији прикупљана је храна за тов свиња и за одред угојено је 20 свиња. Све активисткиње су кувале за партизане, склањале их, обавештавале о кретању непријатеља, повремено вршиле и курирску дужност.

Састанци одбора жена одржавани су првих дана у кући Лепосаве Стојановић, а затим у баба-Кићиној кући и код Милојке Митић. Касније је од Киће пребачена у једну засебну кућу, а чланице одбора су између себе скупљале новац за кирију. На читалачким часовима, којима је једно време руководила Љубица Јањић, читале су, поред напредне белетристике и разног пропагандног материјала, и „Наше вести", билтен Окружног комитета, који је штампан у техници смештеној у кући Лепосаве Стојановић, а затим код баба-Анђе--Моравке.

КРИСТИНА-КИЋЕ БАЈКОВИЋ - ГОРА текстилна радница, пореклом из Црне Горе, мати истакнутог партијског радника Филипа Бајковића. Предратни члан Партије. Курир ПК КПЈ за Србију пре и за време рата. Радила је и за Црвену помоћ.

Нико није вештије од ње знао да неку вест, писмо или илегални материјал унесе у затвор или оданде изнесе.

За време рата преселила се код ћерке Стане Стругар у Брежане и ту се укључила у рад одбора жена, чији је потпредседник била. Хапшена је, али захваљујући свом чврстом ставу није дуго остајала у затвору. И четници су је хапсили и тукли. Године 1944. повукла се у илегалност.

Носилац је Споменице 1941. и многих одликовања.

[J]) На Мождаку, салашу Динкића у непосредној близини Пожаревца, одржавана су многа партијска саветовања. Ту су се често склањали чланови ОК и партијски радници. Сви чланови породице Динкић одано су помагали НОБ и ставили на располагање цело своје имање.

[2]) Симка Игњатовић, мајка шесторо деце — чланова Партије од којих су три сина и кћер Росу ухватили, мучили и убили непријатељи, кувала је и носила храну у казнени завод још пре рата, када су ту издржавале казну жене осуђене по тзв. Закону о заштити државе.

[3]) Зора Илин, избеглица из Новог Сада, настанила се у Пожаревцу. Радила у актиЕу жена болнице, затим у начелству, одакле је достављала списак осумњичених, те су људи били благовремено обавештавани да се склоне. Такође је користила и гештетнер у начелству ради умножавања илегалног материјала. Била је двапут хапшена и у полицији претучена, али није ништа признавала, те је пуштена.

[4]) Мира Јовановић-Јаза, геометар из Београда. Радила је активно и у Пожаревцу где се била склонила после прохале у Београду 1942. После повратка у Београд 1943. ухваћена је и стрељана с последњом групом логорашица, која је при извођењу из собе напала стражаре.

[5]) Милка Миленић — Тања — ЈБубинка, члан СКОЈ-а у Пожаревцу од 1941. Уз свога брата Радомира помагала у извршавању разних задатака. Радила на техници, са групом жена и омладинки и ишла на везу. За време рата двапут била хапшена.

[6]) Божинка Вељковић-Миловановић била у логору на Бањици од лета 1943. до распуштања логора октобра 1944.

[7]) Мара Петровић, кројачка радница из Пожаревца, радила у групи жена. На пошти, где је добровољно паковала пакете за заробљенике, отварала и уништавала писма народних непријатеља са денунцијацијама.

[8]) Активност Анђе Плетњев, судије из Пожаревца, откривена је тек 1944. Отерана је у логор на Бањици, а оданде транспортована за Равенсбрик. После ослобођења активно ради У АФЖ.

*) Стана Радуловић, скромна сеоска жена, била је неуморан члан НОП. Њена кућа је била сигурно склониште. По сину Младену, активном скојевцу, позната као Младенова мајка.

РОКСАНДА СТОЈАНОВИЋ-ЈАНА ро-
ђена 13. VIII 1914. у Драговцу, у пожаревачком срезу, укључила се у рад НОП-а у Брежану, где се удала за Брану Стојановића-Јанка. Активно је радила у одбору жена. Била је курир ОК и са својом свекрвом Лепосавом разносила илегални материјал, који се једно време штампао у њиховој кући.

Јана је извршавала све задатке који су постављани пред чланице одбора жена: прикупљала оружје, муницију, прилоге у новцу и у храни и носила у Космајски и Пожаревачки одред, са којима је одржавала везу преко села Липа. Учествовала је у копању бункера у њиховој кући, у којој су се скривали другови Мома Марковић, Божа Димитријевић-Козица, Љубица Јањић и др. Разносила је материјал поверљивим људима у селима Живици, Батовцу, Друговцу, Дубравици, а део материјала носила је у Пожаревац. О свом учешћу у саботажи на прузи Пожаревац-Дубравица и склањању експлозива из барутане у Забели, Јана прича:

— Учествовала сам у акцији за крађу експлозива из Забеле заједно са својим другом. После експлозије барутане организоване су две групе. Учествовала сам у групи која је пошла из Брежана. Из неоштећених магацина пошло нам је за руком да узмемо шест сандука експлозива. Два смо оставили код баба Смиљке, а четири пренели у нашу кућу, затим натоварили на кола и на заказаном месту сакрили на њиви. Сутрадан су дошли другови и узели експлозив. Тај експлозив је употребљен за Космајски партизански одред. Било је експлозива и каписла. Преостали експлозив са мојим другом, а по инструкцијама једног друга, припремили смо за употребу.

Учествовала сам у акцији рушења моста на прузи Пожаревац-Дубравица. Окупатор је тада извозио одузету храну Дунавом на Источни фронт. Добили смо директиву да порушимо мостове, како би га спречили у томе. По упутствима организоване су групе од 5—6 лица. Ја сам била у групи која је добила задатак да онеспособи мост између Брежана и Живице. Тачно у одређено време пошле су две групе у дејство. Акције су успешно извршене и после тога нису непријатељи могли да употребљавају пругу . . . Заједно с још неким људима из села, Јана и Лепосава. су биле хапшене 1942. и 1943. После другог хапшења отерана је на Бањицу и тамо задржана четири месеца са чланицама одбора жена Лепосавом Стојановић, Констадинком Жикић, Станом Радуловић и др. Почетком 1944. прелази у илегалство до ослобођења. Затим је врло активна у АФЖ.

У КПЈ примљена је 1943. Носилац је Споменице 1941.

ЛЕПОСАВА ПЕТРОВИК-МОРАВКА-БАБА АНКА СА РУКОВОДИОЦИМА УСТАНКА У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ МОМОМ МАРКОВИВЕМ И БОГОЉУБОМСТОЈАНОВИПЕМ-ТИНОМ. У ЊЕНОЈ КУНИ СУ СЕ ЗА СВЕ ВРЕМЕ РАТА СКЛАЊАЛИ МНОГИ ДРУГОВИ, ТЕРЕНСКИ РАДНИЦИ, АКТИВНО ЈЕ РАДИЛА ЗА НОП КАО СЕКРЕТАР ОДБОРА ЖЕНА У БРЕЖАНУ, ЧЛАН ЈЕ КПЈ ОД 1941.

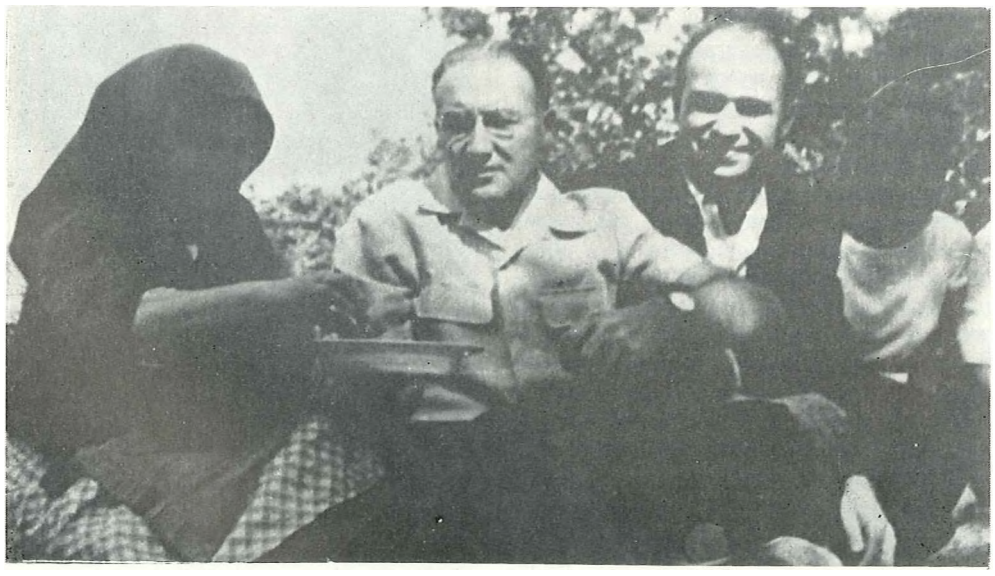

Крајем 1941, формирани су и радили одбори жена у више села пожаревачког среза: у Малом Црнићу, Божевцу, Великом Селу, Врбици, Батуши, Трњану и др. Њихово оснивање поверено је Бранки Стојановић-Доси (члан КПЈ од 1941), која је пред партијском организацијом и народноослободилачким одбором одговарала за организацију рада народноослободилачких одбора и одбора жена у једном делу пожаревачког среза. Језгро ових одбора чиниле су најпожртвованије, најхрабрије и Партији најоданије жене, чији је рад био од највећег значаја под терором који је настао крајем 1942. и без прекида трајао све до ослобођења. Многе од њих платиле су животом свој родољубиви рад, али нису устукнуле пред опасношћу.

Жене налазимо већ у првим одборима народне власти, националним комитетима, како су се испрва звали, који су основани још почетком лета 1941. године. Народноослободилачки одбор у Петровцу окупио је широки круг симпатизера, међу којима су биле жене Јованка Стојковић, Ката Вујичић, ЈБубица Димић, Душанка Стефановић, Лепа и Олга Ђурић, Мацa Стојковић и поменуте омладинке, које су биле активне у скојевској и омладинској организацији у Петровцу. У Раброву је у националном комитету од пет чланова била члан и Јевра Јовић, домаћица из Мале Брестнице; у Клењу, срезу голубачком, биле су чланови и Вида Момировић и Љубица Стевић; у Набрђу код Пожаревца Живка Митић, као члан националног комитета, била је задужена за везу са омладином и рад међу женама.У Голупцу је формиран Срески национални комитет, за чијег је председник изабран судија Влада Бранковић, отац Драгане Бранковић-Пастрмке, која је у то време ступила У одред.

После прогласа ЦК КПЈ од 12. јула 1941. којим се народ позива на оружани устанак, притисак полиције постао је све јачи па су крајем августа и почетком септембра сви чланови СКОЈ-а и већина партијских радника напустили Пожаревац и отишли на ослобођену територију. Већина их је, међу њима и омладинке, упућена у Звишки одред на партијски теренски рад: Љубица Јањић и Јованка Николић отишле су у голубачки срез, где је основан СК СКОЈ-а, чији је секретар била Љубица, а затим су основани омладински активи у Кудрешу, Снеготину, Воилову и још неким селима; формиране су читалачке сек-

ције, драмске групе и основани хорови у Голупцу, Винцима, Добри и другим местима. У Добри је постојала кандидатска група за чланове КПЈ у којој су од жена биле Јованка Адамовић и Дана Недељковић, учитељица; у Кудрешу је формирана партијска ћелија са секретаром Љубицом Јањић, а међу члановима су биле Душанка Алексић, учитељица и Јованка Николић, задужена за рад са женама и омладином. Почетком септембра, одмах после ослобођења Голупца, у Браничево је са члановима ОК КПЈ Божидаром Димитријевићем-Козицом и Вером Милетић, дошла Вида Станковић да учврсти организацију СКОЈ-а и помогне у раду са омладином у селима рамског среза. Она је тада била члан СК КПЈ у Великом Градишту. У Раброву је формиран СКОЈ, у који су ушле Вида и Љубица Јањић. Као испомоћ инструктору Даници-Цаци Стефановић у Раброво су упућене у тамошњу партијску организацију Љубица-Јуца Марковић и Радмила Јовановић. Јуца је била задужена да ради са женама у Раброву и околним селима. У том раду јој је највише помагала Милка Ивановић-Стојадиновић-Црногорка која јо била удата у Раброву.

Приличан број другарица упућен је на рад у техници. Техником Окружног комитета, која је најпре била смештена у Петровцу а затим пребачена у Рановац, руководила је Роса Игњатовић кго инструктор ОК. У техници је радила Вука Стојковић, дактилографкиња, а помагале су јој Радмила Јањић и Деса Петровић, ученице из Пожаревца. У техници у Раброву радила је Мира Васовић, а у Малом Црнићу Олга Милетић, ученица.

Известан број другарица био је упућен на рад у партизанску болницу, која је прво била смештена у Мишљеновцу код Раброва, па је премештена у Каону код Кучева. Болницу је организовао др Бошко Вребалов, а извесно време у њој је радила и његова другарица Вера Гуцуња-Вребалов-Љубица, апсолвент медицине, која је иначе при штабу била задужена за културно-просветни рад у одреду и за рад са женама. Штабска болница могла је да прими око 30 рањеника и болесника, а била је смештена у школи. У њој су лечени првенствено тежи рањеници, док су лакши размештани по кућама. Уз болницу је била апотека, добро снабдевена заплењеним лековима и санитетским материјалом, а и са терена је пристизао материјал, највише из

БРАНКА СТОЈАНОВИЋ-ДОСА-КАТА, домаћица из Малог Црнића, рођена 29. V 1913. године, укључила се од првих дана рата у НОП и изградила у партијског радника. Члан је КПЈ од 1941. Њен друг Живојин-Жика Стојићевић, члан КПЈ, курир штаба погинуо је 1943. Цела породица активно је помагала НОП. Снаја Драга, такође члан КПЈ, била је веза и курир између рејонског комитета и ОК. И деца, Миодраг и Наталија, као чланови пионирске организације у селу, били су често на курирским задацима.

Доса је организовано радила као курир ОК за Пожаревац још од 1941. Руководилац је НОО и одбора жена, чији је председник Деса Стевић. Године 1942. постаје члан новоформираног рејонског комитета. Преко ње су с јесени 1943. слате директиве за рад партијских организација на терену. Постоје и писма, која се чувају у архиви ЦК СКС којима Доса шаље извештаје о ситуацији у томе крају.

Доса и Драга успеле су да се склоне испред прогона *у* време Хензелове и љотићевске офанзиве у пролеће 1943. Доса је морала да оде из М. Црнића и вратила се тек у априлу 1944. На терену је успоставила везе са околним селима Батушом и Калиштем. Почело је прикупљање прилога. У селу је створено неколико добрих база за смештање илегалаца. У лето 1944. Доса је учествовала у формирању одбора власти.

После ослобођења изабрана је у први Извршни одбор НОО округа пожаревачког. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

®

ВЕРА ГУЦУЊА - ВРЕБАЛОВ - ЉУБИЦА - СОЊА рођена је 31. I 1917. у Поповцу (Барања), у редове напредне београдске омладине ступила је одмах по доласку на медицински факултет. Била је један од организатора ОМПОК Војводине. На Универзитету је врло активна у Удружењу студената Војвођана. Ухваћена је јула 1941. и на саслушањима у Специјалној полицији толико мучена да је пребачена у затворску болницу У Видинској улици, одакле је успела да побегне почетком септембра. Одлуком Партије упућена је, заједно са својим другом др Бошком Вребаловим, у Пожаревачки партизански одред. Одељење за државну заштиту Министарства унутрашњих послова, I Бр. 14076/41 од 4. VI 1942. тражило је од Управе града Београда — Одељења Специјалне полиције, да прикупи податке о Вери Вребалов, за коју наводи да је побегла из притворничке болнице. Подаци које је прикупила Специјална полиција су: да је последњи пут откривена крајем прошле године као партизанка у Звишком партизанском одреду; да је припадала Комунистичкој партији и била активна на ширењу комунистичке пропаганде на универзитету; да је национално потпуно непоуздана.

Као члан КПЈ, по доласку у Пожаревачки партизански одред, била је у Партијском поверенству среза рамског; радила је и у болници у Каони коју је водио њен друг др Вребалов, убијен од четника маја 1943. Била је задужена при штабу одреда за културно-просветни рад и за рад са женама. Радила је и на техници одреда у Нересници. Када се почетком 1943. активи жена реорганизују у одборе антифашистичког фронта жена, Вера је задужена да руководи овим радом на територији пожаревачког округа. Од октобра 1943. Вера преузима функцију инструктора ОК за срез млавски од Јована Шербановића, који одлази на нову дужност. Овоме послу приступа с пуном озбиљношћу и шаље детаљна упутства теренским радницима. На том одговорном задатку затиче је четничка офанзива јануара 1944. На доставу, четници су је ухватили у селу Мелници где се била склонила крајем 1943. Рањену, водили су је по селима. У селу Рановцу, 11. или 12. јануара, успела је да од четника отме бомбу и њом се убије.

ВИДОСАВА СТАНКОВИЋ, студент технике, рођена је у Пожаревцу 28. јуна 1921. И поред великог ангажовања у политичком раду у Удружењу студенткиша и стручном удружењу студената технике, Вида је са одличним успехом полагала испиге. Истакла се у штрајку на Техничком факултету и у другим борбама с љотићевцима. У сукобима на Универзитету била је врло храбра и хватала се укоштац с противницима.

У пролеће 1940. примљена је у СКОЈ. Маја 1941. била је члан женског актива СКОЈ-а у Пожаревцу и примљена је у КПЈ. После напада Немачке на СССР, када је полиција почела хватати све напредне људе, Вида се склонила у село Речицу у срезу рамском код Сибинке Марјановић-Николиш. Ту је формирала скојевски актив и примила Сибинку у СКОЈ, која је затим руководила овим активом. У јуну 1941. Вида је ушла у СК КПЈ за срез рамски. Августа 1941. постала је члан ОК СКОЈ-а, који је формиран у Раброву. Повучена је затим у Пожаревац, на дужност члана једне од две новоформиране партијске ћелије.
После ослобођења Голупца, почетком септембра 1941, Вида је дошла у Браничево и поново радила у рамском срезу. На томе раду је и погинула, 10. октобра 1941. на самом почетку непријатељских офанзива на слободну територију пожаревачког округа. Вида је била пошла на састанак СКОЈ-а у Кличевац, у који су били управо дошли Немци и љотићевци. Убијена је на улазу у село. Сазнавши ко је, Немци су је мртву обесели на тргу пред школом у Кличевцу.

ДРАГАНА БРАНКОВИЋ-ПАСТРМКА
рођена 22. IX 1922. у Голупцу. Члан СКОЈ-а постала је 1941. Међу првима је као активна омладинка пошла у одред и била борац од 1941. до 1944. године.

Драгана је била у групи партизанки које су после јесење офанзиве 1941. биле повучене у Горњак, а одатле у Крепољин. Ту није дуго остала већ опет одлази у чету. Била је заробљена од четника са групом партизана, међу њима је била и Радмила Ивковић-Слобода. Њих две су успеле да побегну и прикључе се одреду. Као борац, уз сталне борбе и сукобе понајвише са четницима, још једном је била ухваћена, али је противнападом партизана убрзо била ослобођена. Крајем јануара 1944. у борбама које је њена чета водила код Каоне а потом на салашима испод Црног Врха код Љешнице, Пастрмка је нестала. После два дана нађена је заклана од четника.
Отац Драганин, судија Влада Бранковић из Голупца, био је председник првог среског националног комитета за Голубац, образованог у лето 1941. Стрељан је на Бањици 5. III 1942.

РАДМИЛА С. РАНКОВИЋ-ИВКОВИЋ--СЛОБОДА-МОРАВКА, родом из Лозовика, срез орашачки. Трговачку академију похађала у Пожаревцу, где се укључила у напредни омладински покрет. Слобода је међу првима пошла у одред 1941. године. После разбијања одреда с јесени 1941. са групом партизанки одлази у Горњак, одатле у Крепољин. Слобода се убрзо поново прикључује одреду и учествује у акцијама и борбама. Кад је њена чета била разбијена од четника Анђелка Брадоње, заробљена је са још неким партизанима. Она и Драгана Бранковић-Пастрмка успеле су да побегну. Неко време борави у свом Лозовику, а марта 1943 опет се придружује друговима из пожаревачког округа. У сукобу са љотићевцима код села Набрђа погинула је заједно са још три друга, јуна 1943. године.

апотеке Станисављевића из Пожаревца, преко Цане Станисављевић-Херман. Уз болницу је био организован економат са кухињом, која је могла да исхрани преко 100 рањеника и болесника. Кухињу је водила Катица Перић-Марзељ, звана Ката Караманка, домаћица из Пожаревца. Др Вребалов је при штабу одреда организовао и курс за болничарке, који је посећивало петнаестак другарица, међу њима Бојана Првуловић, Вукица Станковић, Круна и Ружа Сукијасовић, Љубица-Јуца Марковић, Радмила Мирчић, Борка Богојевић и др. За управника болнице наименован је др Милосав Адамовић, који је са осам другарица радио у болници, а остале су ишле на терен да указују прву помоћ рањеницима до преношења у болницу. До почетка октобра 1941. кроз болницу је прошло, по сећању сарадника, неколико десетина рањеника и болесника. Када су Немци 8. октобра из девет „штука" бомбардовали Раброво у пијачни _дан, у одмазду за напад на њихове камионе који су били пошли по храну у села Стига, много народа је погинуло и много је рањеника пренето у штабску болницу у Каони. Болница је остала у Каони до 16. новембра, а тада је приликом офанзиве недићеваца, љотићеваца и Немаца пала непријатељу у руке. Лакши рањеници су евакуисани са Звишком четом и пребачени у Нересницу и у Велико Гложане на салаше, па даље у Крепољин, где су наставили да се лече. Десеторицу тежих рањеника, који су били склоњени код симпатизера, ухватили су љотићевци и све их стрељали.

После бомбардовања Раброва 8. октобра, којим је у ствари почела непријатељска офанзива на ослобођену територију пожаревачког округа и на Пожаревачки партизански одред, многе другарице са теренског рада отишле су у одред. Распоређене по четама, оне су учествовале у све чешћим сукобима и све тежим борбама с непријатељем. Половином новембра донета је у штабу одреда одлука да се другарице повуку из чета и да се с рањеницима пребаце у Горњак на четничку територију, сходно ранијем договору: да партизани према потреби могу да пређу на четничку територију и, обратно, четници на партизанску. Пред одлазак другарица, командант Пожаревачког одреда Вељко Дугошевић одржао је састанак са члановима Партије и СКОЈ-а и упозорио их да иду на четничку тери-

торију, у крајеве у које партизани нису залазили, па пошто им је позната четничка пропаганда, нека пазе да им понашање буде увек онакво какво доликује партизанкама. Препоручио је другарицама да то време које ће провести у четничкој позадини искористе за рад на свом политичком образовању и да се вежбају у руковању оружјем. Поделио им је политички материјал и одредио Веру Гуцуњу-Вребалов за политичког комесара ове чете од око тридесет партизанки, међу којима су биле: Радмила-Ивковић-Слобода, Драгана Бранковић-Пастрмка, Аница Лазаревић-Марусја, Љубица Михаиловић-Дуња, Радмила Михаиловић-Сирена, Круна, Маргарета и Ружица Сукијасовић, Радмила Мирчић-Мала, Борка Богојевић, Нада Јовановић-Митровић, Јованка Николић, Новосађанка Зарица Драгић, Олга Првуловић, Анђа Стојићевић-Циганчица и др.

Чету је спроводио капетан Предраг Марковић[1]), један од малобројних четника који су остали верни споразуму с партизанима. Пут до Горњака био је прави пропагандни поход кроз влашка села. Рашчуло се да иде чета партизанки па се народ окупљао да их види. Жене су им постављале безброј питања. Другарице су одговарале, објашњавајући им циљ партизанске борбе. Ове неуке жене које су, заслепљене четничком пропагандом, нељубазно дочекивале партизанке, испраћале су их после разговора врло срдачно, гурале им у руке и џепове храну и чарапе. Игуман манастира Горњак очински је прихватио партизанке и употребио сав свој ауторитет да их заштити од неких четничких команданата, који су им отворено претили и називали их комунистичким фанатицима које треба одмах ликвидирати. Четници су партизанке сместили у једну шупу и прострли им сламу, с тим да ће им сутра наћи бољи смештај. Међутим, ујутру су се другарице пробудиле под стражом. Саопштено им је да су заробљеници и да се не смеју кретати ван бараке. На то је Вера Вребалов, политички комесар чете, захтевала да разговара с четничким командантом. Позивајући се на договор, захтевала је да буду третирани као партизанска јединица. Официри из четничког штаба покушали су да их поколебају, предлагали им да напишу

[1]) Авијатичарски капетан Предраг Марковић успео је 1943. да пребаци из Крајине у Босну већу групу партизана и Пљешковићевих четника, тобоже да се придруже Дангићевим четницима. Погинуо је у источној Босни 1944. у борбама са тамошњим четницима.

ЛЕШЕВИ МИЛИЦЕ МАРКОВИН-БЕЛО ЛУЛЕ, ВЕЉКА ДУГОШЕВИБА И МИЛИЦЕ ПЉЕШКОВИК

У ЗЛОКОБНОЈ БИТКИ КОД ГЛОЖАНСКИХ СЛЛАША, 17. НОВЕМБРА 1941. ГОДИНЕ ПОГИНУЛА ЈЕ, ПОРЕД КОМАНДАНТА ПОЖЛРЕВЛЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА ВЕЉКА ДУГОШЕВИНА, И МИЛИЦА ПЉЕШКОВИН, ДОМАНИЦА ИЗ БЛАГОЈЕВА КАМЕНА, ЖЕНА ЧЕТНИЧКОГ КОМАНДАНТА ЛЕОНИДА ПЉЕШКОВИНА. МАДА ЈЕ БИЛА ЖЕНА ЧЕТРДЕСЕТИХ ГОДИНА, МИЛИЦА ЈЕ БИЛА БОРАЦ И УЧЕСТВОВАЛА У СВИМ АКЦИЈАМА И БОРБАМА ЗВИШКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА, ОСТАЈУНИ ДО КРАЈА ВЕРНА, ЗАЈЕДНО СА СВОЈИМ МУЖЕМ ЛЕОНИДОМ, СПОРАЗУМУ О САРАДЊИ ИЗМЕБУ ПАРТИЗАНА И ЧЕТНИКА. БИЛА ЈЕ ХРАБАР БОРАЦ И ОДАН ДРУГ.
НЕМЦИ СУ ПОСЛЕ БОРБЕ ПРЕНЕЛИ ЊЕНО ТЕЛО И ВЕЉКОВО У КУЧЕВО И ИЗЛОЖИЛИ ИХ У ДВОРНШТУ НАЧЕЛСТВА.
ПОРЕД ЊИХ ДВОЈЕ, ИЗЛОЖИЛИ СУ И ТЕЛО МИЛИЦЕ МАРКОВИК-БЕЛО ЛУЛЕ, ПАРТИЈСКОГ РАДНИКА И БОРЦА РЕСАВСКЕ ЧЕТЕ, КОЈА ЈЕ ПОД ПРИТИСКОМ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОФАНЗИВЕ ПРЕШЛА СА ГРУПОМ БОРАЦА ИЗ РЕСАВЕ У ПОЖАРЕВАЧКИ КРАЈ И СТУПИЛА У МЛАВСКУ ЧЕТУ. ОПКОЉЕНА ОД НЕДИНЕВАЦА У СЕЛУ РАВНИШТУ КОД КУЧЕВА, МИЦА СЕ СКЛОНИЛА НА ТЛВАН ЈЕДНЕ КУНЕ. ЧУВШИ КОРАКЕ НЕПРИЈАТЕЉА, МИЦА ЈЕ ИЗВРШИЛА САМОУБИСТВО.

©

ВУКОСАВА СТАНКОВИЋ-ОРЛЕАНКА рођена 20. новембра 1925. године, приљена је у СКОЈ као ученица пожаревачке Трговачке академије. Септембра 1941. одлази у Пожаревачки одред. Похађала је санитетски курс при болници у Каони. Крајем 1941. чета Мише Ђурчије, чији је она била политички комесар, кретала се по селима у непосредној близини Пожаревца и стално нападала непријатеља, уз врло отежано кретање због снега и зиме. У зору 16. фебруара 1942. четници су опколили чету у засеоку Поповић крај Пожаревца. Прихватили су борбу у којој је цела група од 15 бораца изгинула, међу њима и Вукица која је тек била напунила 16 година. И њена сестра Вида, која је била партијски радник, погинула је с јесени 1941. код Кличевца.

својима писма да желе да се врате кућама, а да ће они интервенисати да их недићевци не прогоне; говорили су им да рат није за жене, да су још деца, све у лажном пријатељском и покровитељском тону. Али партизанке су остале упорне: одбиле су да пишу писма и захтевале да буду третиране као војска; тражиле да се четници држе споразума с партизанима или да их пусте са своје територије, па ће се оне вратити у своје чете.

Својим непоколебивим ставом другарице су на крају победиле. Четници су их пребацили у село Крепољин, где су били смештени евакуисани партизански рањеници и болесници из болнице у Каони и још неке мање групе партизана, и дали им засебну кућу; добијале су следовање као и њихова војска и дозвољено им је да слушају на радију вести из Москве и „Слободну Југославију". Другарице су организовале живот и рад у својој касарни: у кружоцима су прорађивале политички материјал који су донеле собом (Историја СКП (б), о Париској комуни, изводе из политичке економије итд.), организовале су дежурство за слушање радија, прикупљале извештаје о кретању партизанских јединица. Четници не само да нису смели више да их нападају, него су им неки од њих прилазили и извињавали се због грубих испада, правдајући се да о њима нису ништа знали, да су имали сасвим другу представу итд. Партизанке су користиле сваку прилику да упознају и четнике, нарочито оне мобилисане, о циљевима партизанске борбе. Разговарале су са сељацима од којих су куповале храну, а народ их је радо примао и говорио да су партизани јака војска јер не отимају као што то чине четници. Да би сузбили утицај партизанки на народ, четници су говорили да су они безбожници, да спаљују иконе и сл. Партизанке одлуче да иду на манастирску славу у уредним униформама и са петокраким звездама на капама. После богослужења позвао их је игуман[1]) на ручак и тражио да певају партизанске песме.

Једне ноћи, крајем децембра, партизанке су обавештене да је злогласни Воја Триброђанин са својим четницима дошао у четнички штаб у Горњак. После кратког саветовања донета је одлука о повлачењу и повратку у одред, који је после тешких борби и погибије Вељка Дугошевића у гложанској битки, реорганизован. У највећој тишини, по мраку, напустиле су партизанке Крепољин, у који је после непуног сата упао Воја Триброђанин са својим пијаним четницима, да се камама обрачуна са партизанкама, али више никога није нашао.

После изласка из Крепољина и повратка на партизанску територију једна група другарица ступила је у новоформирану чету „Макса" Маркићевића, која је ишла за Крајину. Ова чета је разбијена у борби с четницима војводе Анђелка Брадоње код Поречке реке; многи партизани су заробљени, међу њима Јованка Николић-Јоле, Маргарета Сукијасовић-Косовка, Радмила Ивковић-Слобода, Драгана Бранковић-Пастрмка и још неке, које су са осталима биле спроведене у Кучево. Само су Слобода и Пастрмка успеле да побегну и поново се прикључе одреду. Друга група је заробљена почетком јануара 1942. и отерана у затвор у Петровац. Међу њима су биле Нада Јовановић-Митровић, Борка Богојевић, Анђа Стојићевић-Циганчица и друге. Отац Наде Јовановић, угледан петровачки трговац, предузео је све да своју кћерку извуче из затвора, али Нада није хтела да изађе ако не пусте и другарице с којима је заробљена. Убрзо затим пребачене су у затвор у Пожаревац.

У „Буђонијевој" чети која је крајем 1941. оперисала у рамском и голубачком срезу, било је десетак партизанки (Јуца Марковић, Радмила Мирчић, Даринка Ружић, Бојка Гајић и др.) које су учествовале у ослобођењу Голупца, Великог Градишта, Доњег Милановца и у многим сукобима са Недићевом државном стражом, са љотићевцима и четницима. У препаду четника код села Раденке заробљена је Радмила Мирчић-Мала. У затвору у Кучеву четници су покушали да је завербују, обећавајући јој учитељско место и у самом Пожаревцу. Но како је она остала упорна и никакав њихов предлог није хтела да прихвати, пребацили су је у Пожаревац у затворски подрум, где су лежали испребијани људи а зидови били испрскани крвљу. Убрзо за њом стигла је у пожаревачки затвор и Јуца Марковић, заробљена у борби с четницима код Мишљеновца. За њима је доспела у затвор већина другарица из одреда: Радинка Ружић-Соња и све другарице које су биле у затвору у Петровцу и дру-

[1]) Под сумњом да је присталица партизана, игуман Горњака Мардарије Љубојевић је касније ухапшен и предат Немцима, који су га отерали у концентрациони логор Матхаузен и тамо га ликвидирали.

гим местима. Да би их понизили и поткрепили своју пропаганду о неморалу у редовима партизана, Немци су заробљене партизанке подвргавали гинеколошком прегледу. Затим су се извињавали и тобоже чудили, јер осим неколико удатих, све су биле девојке. Већина њих је отерана у логор на Бањици, одакле је половином 1942. известан број пуштен, међу њима оболела Даринка Ружић-Соња, која је стигла кући у Велико Градиште да умре од исцрпљености и тешке инфекције коже. Малолетне су пребачене у Завод за преваспитавање омладине у Смедеревској Паланци, где су остале до расформирања завода крајем 1944. Међу њима су биле Радмила Мирчић-Мала, Љубица Михаиловић-Дуња, Јованка Николић-Лепојка, Радмила Јањић, Деса Петровић и друге.

Крајем новембра 1941. у селу Добри на Дунаву била се склонила Наталија Дугошевић, где је ухваћена заједно са још три друга (Милетом Јовановићем-Пљуцом, Милојем Ракићем и Брацом Мурићем). Наталија је била један од организатора устанка у овом крају, борац и комесар Друге чете Пожаревачког партизанског одреда. Била је врло храбар борац и показала ванредне војничке способности: у нападу на железничку станицу у Добри 8. августа; у ослобођењу Кучева 23. августа; у борбама за ослобођење Великог Градишта, Голупца, Петровца, Малог Црнића итд. У Градиште је ушла прва са својом четом, опколила зграду у којој су били Немци и осморицу заробила.

После битке на Гложанским салашима 19. новембра, у којој је погинуо њен друг командант Пожаревачког одреда Вељко Дугошевић, Наталија је прикупила остатке партизанске чете, коју су недићевци разбили код Малог Црнића и поново заузела село. Учествовала је у преговорима 22. и 23. новембра са четницима. У борбама код Криваче и Брежана које је водила III чета, формирана од бораца разних чета, учествовала је и Наталија.

Наталију су, заједно са три ухваћена друга, најпре спровели у Петровац, затим у Пожаревац. Окупаторске новине[1]) објавиле су њене фотографије и дугачке чланке о „учитељици вођи једне комунистичке банде":

„Ова жена бандит на саслушању држи се веома дрско ... Наталија се држала врло одлучно и фиксира својим крупним очима испод црних широких обрва свога истражника. Она је омањег раста, бледог лица, са дебелим уснама и великим и дугачким носом. На глави носи велику белу јагњећу шубару, прогиарану црном кожом, а испод ње кестењава коса у локнама пада јој и покрива врат и силази све до оковратника војничког копорана постављеног јагњећом кожом. Око врата носи везани црвени гиал. На ногама има војничке чакшире и чизме."

У Пожаревцу, куда су је довели после заробљавања, Наталију су Немци целог дана саслушавали у кафани, јавно пред грађанством. Пребачена је у Београд, где је дуго мучена у Специјалној полицији. На Бањицу је стигла сва у ранама од зверског мучења. У одмазду за атентат београдских партизана на агенте Космајца и Залада, стрељана је у већој групи бораца за слободу 5. марта 1942. и Наталија Дугошевић.

У великој недићевско-љотићевској и четничкој офанзиви разбијена је Моравска чета. У битки код Сибнице 26. X 1941. погинули су многи другови, а међу заробљеним биле су Милица Радовановић, Мира Стојановић и Вера Лапчевић. Храбра скојевка Вера убила је прво из револвера жандарма који је прилазио да је разоружа, а затим себе. Мира Станојевић са још неким борцима пуштена је са саслушања у Жабарима, с тим да се трипут недељно јавља Среском начелству. Милица Радовановић је са групом заробљених партизана пребачена у затвор у Свилајнац. Њу су на саслушањима највише мучили, али ништа нису могли извући. Да би је сломили и натерали да каже „Кајем се", довели су јој мајку из Београда. За те две речи поклонили би јој живот. Милица је говорила мајци: *„Мама мила, издаја је само и помислити на то. Немој облачити црно за мном, ја сам партизанка. Не умирем од болести, умирем за слободу.*

[1]) **„Обнова" бр. 136 од 10.XII.41, и бр. 139 од 13.XII.41.**

НАТАЛИЈА ДУГОШЕВИЋ, КАКО ЈУ ЈЕ ОКУПАТОРСКА ШТАМПА ОПИСИВАЛА ПРИЛИКОМ ХВАТАЊА „НА ГЛАВИ НОСИ ВЕЛИКУ БЕЛУ ЈАГЊЕЋУ ШУБАРУ, ПРОШАРАНУ ЦРНОМ КОЖОМ . . .".

МИЛИЦА ГРГУРОВИЋ-ЧУПА-ОЛГА
радила је активно као омладинка у Пожаревцу. Септембра 1942. примљена у КПЈ. Када се током 1942. рад у Пожаревцу углавном одвијао преко жена и омладине, организовано је радила за помоћ НОП у једној од конспиративних група — тројки. Била је и стални курир ПК до хапшења приликом провале у Пожаревцу 1943. Заједно са Јеленом Васић и још неким другарицама и омладинцима предата је Специјалној полицији у Београду, одакле су пребачени на Бањицу. Стрељана је у Јајинцима 1. X 1943.

МИЈШЦА РАДОВАНОВИЋ, родом из Жабара, студенткиша из Београда, пре рата је била активна скојевка у шжаревачкој гимназији. Кад је Радмила Трифуновић оформила у лето 1941. среско партијско повереништво за моравски срез, и у Жабарима је организовала партијску ћелију и актив СКОЈ-а. Ту је примила у Партију Милицу, која се истакла у извршавању задатака. Била је задужена за вођење технике, где су јој помагале скојевке Вера Лапчевић и Мира Стојановић. Вести су хватале преко радија, умножавале и потом растурале, као и други материјал. Милица је међу првима ступила у одред и учествовала у сукобима и акцијама. Кад је Моравска чета, у којој је она била, разбијена у сукобу код Сибнице 26. X 1941, и она је била међу заробљеним борцима. Милица је са групом заробљених партизана пребачена у Свилајнац. Држала се храбро под најгорим мучењима. Чак и кад су јој довели мајку да на њу утиче и „покаје" се за своје учешће у борби, Милица је непоколебљиво тешила мајку и говорила да жели да умре као партизанка. Њена дирљива писма сестри и веренику сачувана су. У њима шаље својима последњи поздрав пред смрт. Стрељана је 30. јуна 1942.

И *молим те подај ово писмо моме некад другу* . . О в о је писмо почињало: *„Драги, за неколико сати ја ћу умрети* . . С а ч у в а н о је и њено писмо сестри на кутији од цигарета када је осуђена на смрт:

„Драга моја Владо, поздрављa те твоја Мица заувек. Поздрави Јина ако буде жив. Подај му за успомену од његове Мице нешто од мојих ствари. Онај пешкир у гиали сам му обећала. Дошло је време да му га други преда. Последње моје писмо биће упућено теби и њему. Поздрави Дану и њеног Микин,у, оца, маму и све моје рођаке. Реци свима загито је Мицу покрила земља, и што год више људи то дозна *мени ће бити лакгиа рака. Све вас воли и поздрављa ваша Мица".*

Терор љотићеваца и Пећанчевих четника над становништвом у Пожаревцу почео је септембра 1941, када је Пожаревачки партизански одред већ контролисао цео округ и у већини места већ била установљена народна власт. Љотићевци су ухапсили тројицу гимназиста скојеваца (Станоја Симеуновића, Драгослава Ћирића и Николу Милића) и заклали их у подруму гимназије. Заробљене партизане су вешали пред железничком станицом и на главном тргу усред Пожаревца. Настало је хапшење родитеља и ближе родбине партизана и наређено им да своју децу врате кућама. Међу ухапшеним родитељима били су Зора Албуновић, Симка Игњатовић, Костадинка Јањић, Живка Првуловић и многе друге, мајке, жене и сестре партизана. Родитељи су у подруму гимназије, који је љотићевцима служио као затвор, страховито тучени и мучени, највише Лена Богојевић: прво су јој ударили 120 батина да призна да је била код своје ћерке Борке у Мајданпеку, а други пут су је ухапсили и ударили још 25 батина зато што ћерку није вратила кући. Наређење је гласило:

ШТ АБ
6. СРПСКОГ ДОБРОВОЉАЧКОГ ОДРЕДА
Бр. 505
22. XI. 1941.
Пожаревац

Наређује Јелени Богојевић да у року од 7 *дана доведе своју ћерку.*

ЈЕЛЕНИ И ИЛИЈИ БОГОЈЕВИЋУ ОБУЋАРУ П О Ж А Р Е В А Ц

Наређује Вам се да у року од 7 *дана од данас доведете Вашу кћер Борку Богојевић, ученицу Трговачке академије, која је одбегла комунистичкој банди у Мајдан Пеку и тамо сарађује у разбијачким акцијама банде. Ово Вам је могуће да извршите, јер сте ћерку тамо обилазили без сметње.*

За неизвршење овог наређења казниће Вас најстрожије.

За Команданта
Љуб. Д. Младеновић

О терору који су крајем 1941. спроводили Немци и њихови плаћеници у овом крају сведоче и неке белешке у Операцијском дневнику 704 пешад. дивизије (немачке) од 1. X. 1941. до 31. XII 1941[1]):

„. .. 2. XI покрет за Велико Градиште, 21 комунист убијен, заплењено 4 лака митраљеза, 1 тешки митраљез, 100 пушчаних метака и 50 ручних бомби.

Улаз четника у Велико Градиште и манифестације Петру II и Кости Пећанцу. 20 комуниста ухашиено, заклано и бачено у Дунав.

25. XI покрет за Голубац, успут 45 комуниста убијено, 10 рањено и затим убијено ..."

У саопштењу бр. 9. објављеном 29. XI 1941. Штаб Народноослободилачког партизанског одреда округа пожаревачког даје охрабрујући извештај о стању и моралу после погибије Вељка Дугошевића:

„ .. . Народе Округа пожаревачког! Иако је друг Вељко погинуо, народноослободилачки покрет партизана и даље постоји, и даље са већом енергијом и пожртвовањем бориће се за национално ослобођење од фагиистичких окупатора и браниће интересе народа. Ви сте чули од непријатеља да су партизани разбијени и унигитени. То није тачно! Нагие снаге су очуване и борба се наставља истим темпом .. ."[2]

Половином децембра 1941. реорганизован је Пожаревачки партизански одред и по свом првом команданту назван „Вељко Дугошевић". Формиран је штаб група јединица, које *су* бројале око 150 људи. О борбама ових партизанских група јавља „Билтен Врховног штаба Народноослободилачке партизанске и добровољачке војске Југославије" у броју за децембар 1941 — јануар 1942:

„У источној Србији наши партизански одреди воде успешну борбу са окупаторима и недићевскнм бандама. Иако су пре месец дана претрпели ударац у-

[1]) **Зборник ВИИ, I, стр. 674.**

[2]) **Оригинал документа, рађен на шапирогр.а-фу, налази се у Историјском архиву ЦК СКЈ.**

дружених Немаца, недићеваца и четника Драже Михаиловића, партизани источне Србије сачували су своје одреде. Ослобођено је цело Хомоље до *Пожаревца. Партизани су исто тако поново ослободили Раброво, Велико Градиште и Голубац".*

Међу партизанским групама које су смелим препадима и акцијама доводиле до беса непријатеља, који је преко квислиншке штампе већ давно био објавио да је партизански покрет ликвидиран и „комунистичка куга истребљена", била је чета Мише Савића-Ђурчије, чији је политички комесар била Вукица Станковић-Орлеанка. Чета је успешно оперисала у непосредној близини Пожаревца, али због дубоког снега и јаке зиме није могла да се благовремено пребаци на други терен, па је издајом 15. фебруара 1942. опкољена у Поповићу, засеоку Драговца. Петнаест партизана се борило до последњег метка противу стотину жандарма; они који нису погинули у неравној борби сами су се убили да не би живи пали непријатељу у руке. О овој борби окупаторски лист „Ново време" од 19. фебруара донело је вест:

ЖАНДАРМИ И ПИТОМЦИ НАРОДНЕ ГАРДЕ УНИШТИЛИ КОМУНИСТИЧКУ БАНДУ КОД ДРАГОВЦА

Пожаревац, 18. фебруара

У селу Драговцу 15. о. м. појавила се једна чета комунистичких банди коју је предводио Миша Ђурчија из Пожаревца... У току борбе убијено је 15 чланова комунистичке банде, међу којима и Миша Ђурчија, вођа ове групе, студенткиња Јованка[1] кћи Николе Станковића, бившег трговца из Пожаревца, позната под именом „Јованка Орлеанка" и једна службеница Мите Станисављевића, апотекара из Пожаревца."

У окружници којом почетком 1942. одред „Велько Дугошевић" позива народ да истраје у борби противу непријатеља, наводе се имена храбрих бораца, међу њима и Вукице.

Почетком 1942. у Пожаревцу је, поред малог броја чланова Партије, постојао већи број активиста, мање или више некомпромитованих. У то време пуштен је известан број чланова Партије, који је био раније заробљен или ухапшен, тако да је половином јануара могла да буде формирана градска партијска ћелија. У ру-

) Ни у једном документу нити у мемоарској грађи не помиње се да је у чети Мише Ђурчи.је била још која партизанка, наводно Јованка, осим Вукице Станковић. — прим. ред.

ПАРТИЗАНИ СВОМ НАРОДУ

Теби се обраћамо, ми, твоји синови, деца твоја, крв твоје крви. Теби се обраћамо, наш поробљени народе, јер смо ми твоји и ти наш, јер смо ми једно. Твоји партизани који су једини остали верни теби, твојој борби и твојој слободи — пишу ти...

Ми настављамо борбу са још већом вером у нашу победу. У досадашњим борбама изгубили смо много својих добрих, много храбрих бораца, много врлих синова народних. Они су изгинули храбро за народну праведну ствар и ми ћемо се увек сећати имена тих наших народних хероја: ВЕЉКА ДУГОШЕВИЋА, БАТЕ БУЛИЋА, РАДМИЛА ЖИВКОВИЋА, МИЛУТИНА СТАНКОВИЋА-ЦОНИЈА, ВУКИЦЕ и ВИДЕ СТАНКОВИЋ И ДРУГИХ. ОНИ СУ СВОЈИМ ЖИВОТИМА ЦЕМЕНТИРАЛИ ТЕМЕЉЕ НОВОГ ЖИВОТА КОЈИ МИ ЗИДАМО! ЊИХОВА ХЕРОЈСКА СМРТ ПОДСТИЧЕ НАС НА ИСТРАЈНОСТ, НА БОРБУ ДО ПОБЕДЕ!

МИ ИДЕМО НАПРЕД ЈЕР ЈЕ НАША СТВАР ПРАВЕДНА. С нама су сви они који воле ову земљу и њену слободу, с нама је сав поштени радни народ, с нама су сви угњетени и поробљени. Против нас су пљачкаши и гуликоже, који продају своју земљу туђину, свој народ да робује, само зато да би га пљачкали као што су га увек пљачкали.

ПАРТИЗАНИ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА „ВЕЉКО ДУГОШЕВИЋ"
округ Пожаревац

27 фебруара 1942 године

БОЈАНА ПРВУЛОВИЋ-МАЛА, кројачка радница из Пожаревца, у раднички покрет укључила се врло рано. Члан СКОЈ-а постала је 1939. и одмах њена активност постаје запажена, нарочито по линији рада синдиката. У КПЈ примљена је почетком 1941. Постаје секретар једне од ћелија у Пожаревцу. Одмах приступа прикупљању помоћи за НОП.

По одлуци руководства, 1941. ступа у Звишки одред. При штабу одреда похађала је болнички курс. После погибије Велька Дугошевића и повлачења одреда услед офанзиве, Бојана остаје на терену као партијски радник још неко време. Током 1942. године, поново ради интензивно у Пожаревцу: члан је једне од градских партијских ћелија, задужена за рад са женском омладином.

Крајем 1942, као и остали компромитовани другови, упућена је на рад на терену. Бојана одлази у моравски срез где је скупа са Радмилом Трифуновић-Хитром. Кретала се обучена у сељачко одело и, како кажу, није знала за страх. Обилазила је терен, одржавала састанке, давала директиве за рад, а изнад свега уливала веру у победу.

Погинула је заједно са Хитром и још четири друга између Александровца и Миријева 3. маја 1943. Тела мртвих партизана пренета су и изложена у Жабарима. Али су убрзо склоњена, јер уместо да се људи застраше, како је непријатељ очекивао, народ се дивио храбрим партизанима.

Мајка Бојане, Живка Првуловић, била је заједно са две своје ћерке, Олгом и Јеленом-Лелом, активна у НОП-у за све време рата. Још пре рата код ње су одржавани скојевски и партијски састанци и склањали се другови пред полицијском потером. У кући је био скривен шапирограф на коме су умножавани леци, а Живка их је растурала. Ту су се скупљали прилози у одећи, обући и храни и одатле су их курири носили за одред. Преко Живке Првуловић ишла је веза са Шумадијским, Космајским и Стишким одредом. Хапшена је и злостављана тако да јој је и кичма остала повређена. Од њене три кћери, само је Олга преживела: Бојана је погинула маја 1943; Јелена је била претучена у полицији и од последица умрла марта 1944. у болници. Живка је и после рата наставила да ради у АФЖ.

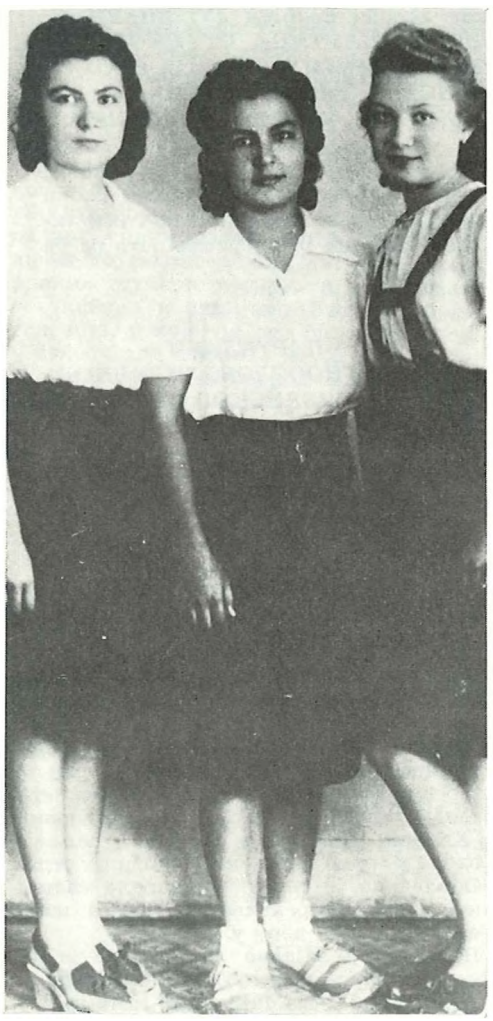

БОЈАНА ПРВУЛОВИП СА СЕСТРАМА ОЛГОМ (ЛЕВО) И ЈЕЛЕНОМ-ЛЕЛОМ (ДЕСНО)

ководству ћелије била је од жена Љубица Јањић. У мају и јуну ћелија је почела да прима нове чланове, међу њима и Јелу Васић. У јуну су формиране две партијске ћелије. У једној је Јела Васић била секретар, а међу члановима Бојана Првуловић. У лето 1942, кандидована је за члана Партије Даринка Станисављевић-Цана, која је била један од сталних курира и веза са Покрајинским комитетом. У септембру је примљена у Партију Милица Гргуровић-Чупа, која је затим била стални курир ПК до хапшења 1943; кандидоване су и Ката Рајчић и Живка Цветковић-Црна.

У Пожаревцу се 1942. рад за помоћ одреду развијао углавном преко жена и омладине.

За рад са женском омладином била је задужена Бојана Првуловић. У женском скојевском активу биле су: Добрила Влашки, Драгица Влашки, Јелена Првуловић, Олга Првуловић и још десетак омладинки. У руководству рада са женама биле су Љубица Јањић, Јела Васић и Борка Богојевић. Било је девет тројки жена на помоћи одреду. Због конспирације рад је био организован у тројкама: прва тројка: Живка Гарибалдина, Мара Петковић, Костадинка Јањић; друга: Драгица Петковић, Живка Симић-Црна, Љубица Влашки; трећа: Каја Рајчић, Николија Николић, Гина Драгановић; четврта: Антонија Албич-Тоска, Мила Килијан, Живка Првуловић; пета: Божинка Миловановић, Мира Динкић, Цила Динкић; шеста: Жива Ивановић, Симка Игњатовић, Слободанка Гојевић; седма: Биса Станисављевић, др Боса Тадић, Анђа Плетњев; осма: Милица Гргуровић-Чупа, Цана Станисављевић, жена Иве Петковића и девета: две другарице из Циганске мале, Ружа Гандијева.

Најактивније жене обухваћене су партијским радом у четири групе, којима је руководила Борка Богојевић: прва група: Мица Гргуровић, Мира Јовановић-Јаза; друга: Слободанка Радивојевић, Ружа Гандијева; трећа: Лена Богојевић, Викторија Миленић и четврта: Јелица Сегер. Чланице група радиле су индивидуално с неким другарицама које из разних разлога нису могле да буду обухваћене тројкама. То су биле: Вука Баштовановић, Зора Албуновић, Цвета Брдарски и Јела Васић, судијина жена.

Овако велика активност жена трајала је све до краја маја 1942, до пада Слободанке Стефановић, после кога су, због њеног држања за време истраге, многе другарице морале да напусте Пожаревац.

О ситуацији на терену пожаревачког округа јавља Покрајинском комитету Мома Марковић у писму од 7. фебруара 1942:

„ ... што се *тиче партијске организације ... полако нам ничу нови људи, али настојимо да проблем ницања нових кадрова иде бржим темпом ..*

„Техника, која је *средена, умножава материјал који нам шаљете, а ми сами сада припремамо обавештења о конкретним задацима из нашег краја, о пљачки и терору окупатора и његових слугу ...”*

„ ... у току ове недеље треба да буде формирано скојевско руководство, а рад СКОЈ-а постављен је на терену и спроводи се ..

Крајем фебруара и почетком марта, чим је мало попустио притисак непријатеља, ОК Пожаревац извршио је реорганизацију рада на терену, Роса Игњатовић-Димитријевић одређена је за инструктора рејонског комитета Стига. Формирано је партијско руководство за рамски срез, у коме су од другарица биле Слободанка Стефановић и Вера Вребалов. За инструктора ОК у моравском срезу одређена је Радмила Трифуновић-Хитра. Радом партијске организације у граду и срезу Пожаревац руководили су Божидар Димитријевић-Козица и Вера Милетић. Створено је рејонско партијско руководство за Средњу Млаву, чији је секретар била Бранка Стојановић-Доса, а повремено је била и члан партијског повереништва за пожаревачки срез.

Ово партијско руководство створило је мрежу партијских организација која је покрила готово читаву територију бившег пожаревачког округа. Поред партијских јединица, формирани су скојевски активи и народноослободилачки одбори, а у многим местима, нарочито у пожаревачком срезу, основани су и одбори жена и покренут рад оних одбора који су основани још током 1941. године.

У Малом Црнићу кандидоване су у јуну 1942. за чланове КПЈ од другарица Николија Миловановић и Десанка Стевић, које су у августу примљене у КПЈ. Милева Станковић-Нана, примљена је без кандидатског стажа, због оданости и проверене храбрости. Створене су две партијске јединице; на челу једне била је Бранка Стојановић-Доса, а чланови, поред другова: Николија Миловановић-Вема и Драга Стојановић; у другој су биле Десанка Стевић и Милева Станковић. У овом саставу организа-

ције еу остале све до марта 1943, до непријатељске офанзиве.

У фебруару је формиран рејонски комитет, чији је члан била Бранка Стојановић-Доса. За инструктора је маја 1942. дошла Роса Игњатовић, пошто су неки чланови рејонског комитета, међу њима и дотадашњи инструктор Милан Марјановић, били похапшени априла и интернирани у Норвешку. Роса Игњатовић је на овом месту остала до септембра 1942. године.

Одбор жена првобитно је радио у саставу: Љубинка Петровић, Николија Миловановић и Десанка Стевић, која је њим руководила. Касније је проширен и у њега су ушле: Ната Михајловић, Лена Томић, Љубина Несторовић, Живка Рајић, Лепосава Живановић. У том саставу остао је до јесени 1942. Уз помоћ инструктора Бранке Стојановић-Досе овај одбор је убрзо масовно окупио жене, тако да су оне учествовале у прикупљању рубља за партизане, плетењу топлих ствари и припремању пакета за партизане.

У току 1942. радио је и актив женске омладине: Десанка Мирковић, Радмила Петровић, Нада Милојковић, Нада Пауновић, Рада Јовановић, Ната Стојановић, Бранка и Олга Милетић. У лето 1942. радила је техника у Малом Црнићу, којом је руководио члан Партије Живојин Стојићевић. Техника је била смештена најпре у кући Смиљке Радовановић, а касније код Љубинке Петровић.

Радом и помагањем била су обухваћена чак и деца пионири: Влада и Дивна Миловановић, Станиша и Драгиша Стевић, Миодраг и Наталија Стојићевић, Женева Томић и други, били су сигурни и искусни курири и одржавали врло одговорне везе у близини села.

У току 1942. и 1943. одржаване су по мањим групама у селу конференције и вршена је индивидуална агитација. Прикупљао се новац у млину и селу за помоћ партизанима и прилог Партији. Један број кућа био је фактички мобилисан: кућа Лене Томић, Миле Милорадовић, Смиљке Радовановић, Дане Чоботаревић-Хајдука; а и код многих других врата су била широм отворена.

У многим селима створени су активи жена. У Трњану су међу најактивнијим биле Ружа Ђорђевић, Рада и Љубица Цветковић, Милева Николић, Дана Симић, Илина Стокић, баба Зора. Злата Марковић, Лепосава Јовичић и друге. Жене су прикупљале

МИЛЕВА СТАНКОВИЋ-НАНА, погинула као активиста НОБ и члан КПЈ од 1943. Члан актива жена у Малом Црнићу. Радила је неуморно на популаризацији борбе и активирању жена. Како је имала радњу (трговину животних намирница), то јој није било тешко да успешно обавља своје задатке. Код ње су се одржавали састанци жена и читалачки часови. Одржаване су и партијске и партизанске везе. Била је вредна и честита, по нарави тиха, али храбра. Уживала је леп углед и жене су је слушале. Давала је женама да растурају летке, да плету и преду за партизане и прикупљају помоћ. Себе није штедела. Непријатеље је из душе мрзела. Убили су јој сина Милутина — Јонија још у почетку НОБ, члана КПЈ и првог секретара партијске организације у Малом Црнићу. Другове борце и партијске раднике чувала је и волела. Имала је колиб^ у винограду на крај села у којој су се такође одржавали састанци. Бринула је за другове. Знала је да ће увек неко да наиђе и унутра је увек било спремно нешто од хране, дувана, шибица и осталих потреба. Сваки борац је знао за Нанину колибу.

Приликом љотићевске офанзиве, марта 1943, ухваћена је и Нана у групи од око 60 људи само из Малог Црнића. Држала се неустрашиво. Стрељана је 2. априла 1943. у Братинцу, заједно са Милевом и Александром Ивановићем-Бабунским и другима. ОК за Пожаревац је писао о херојском држању Милеве Станковић — Нане.

МИЦА УРОШЕВИЋ-ЗВЕЗДА-СИЛНА, радница, једна од најистакнутијих жена у Трњану. Била је стални курир ОК, старала се о смештају теренских радника, организовала жене у прикупљању помоћи партизанима. На свом терену успешно је радила за све време рата. У пролеће 1942, по налогу Моме Марковића, успоставља везу са Пожаревцом када то ником другом није успело. Сви су се вратили не смејући да прегазе набујалу реку. Звезда је прегазила и обавила задатак. Похваљена је за то и на партијском састанку, коме су, поред Моме Марковића, присуствовали и Козица и други руководиоци. У чланство КПЈ примљена је 1942. године. У великој љотићевској офанзиви 1942, била је ухваћена заједно са својом стрином, Милицом Урошевић. Захваљујући свом држању била је пуштена, 1943. поново је хапшена и претучена, али је рад наставила. Последњих дана септембра 1944. добила је задатак да организује прихватање другова из Пожаревца и да их преко Трњана пребаци у Смољинац. Са својом партијском организацијом била је прва која је ушла у ослобођени Пожаревац. После ослобођења ушла је у Срески комитет КПЈ.

Носилац је Споменице 1941. и многих одликовања.

намирнице, плеле и шиле за одред, прихватале рањене и болесне другове, склањале их и неговале. Преко њих је одржавана стална веза са Пожаревцем, Смољинцем и одредом. Као теренски радник и курир у Трњану истиче се Мица Урошевић-Силна, радница, која се држала на свом терену све до краја рата, а за НОП је радила од самог почетка рата. Окупљала је жене на састанке на којима их је члан ОК Чеда Васовић упознавао с политичком ситуацијом и задацима. Старала се о смештају теренских радника, прикупљала храну и одело за одред. Када су покидане везе са организацијама, помогла је у јануару 1942. Окружном комитету да се везе успоставе, заједно са осталим члановима актива. Била је стални курир ОК. У њеној кући једно време била је смештена техника. Године 1942. ухапшена је, али је због свог држања пуштена после три дана. Поново је ухапшена 1943. и претучена. Примљена је у КПЈ 1942; после ослобођења ушла је у Срески комитет.

У Набрђу постојао је такође актив жена: Каравиљка и Милева Ивановић (ћерка и жена Цанета Ивановића-Бабунског). Милева Ивановић примљена је у КПЈ 1942.

У Брежану је у првој половини 1942, примљена у КПЈ Лепосава Петровић. У проширену организацију жена, која је била активна још 1941, ушле су Драгиња Ивановић, Милица Пеловић и др.

Септембра 1942, Радмила Трифуновић-Хитра примила је у Партију у Великом Селу Ђурђију Томић-Мишић, која одржава курирске везе и организује рад са женама за помоћ одреду. Поред сакупљања материјала и опреме, жене су спремале и гушчију маст за подмазивање пушака. Ђурђија је организовала и читалачке часове. Актив је имао десетак жена; међу њима Софија Милетић, Милева Станојевић (члан СКОЈ-а), Милица Стојадиновић, Милева Стојановић, Ружа Пауновић, Угринка Спасојевић, Мица Стефановић, затим Јелисавета Ђорђевић, Стана Симић, Ната Милојковић, Мена Степановић, Стојна Ђорђевић, Коса Стојадиновић, Милица Андрејић, Стана Томић-Ценић, Стана Мацић, Василија Рајчић, Олга Мишић, Јелица Михајловић-Живана, Мира Маринковић, Наталија Мишић, Велисавка, која је 1943. стрељана на Чачалици. Активност жена се распрострла на цело село. У Смољинцу је на курирском пункту за везу радила Рада Станковић-Ћерка, у чијој су кући била два бункера.

У Брежану су се укључиле у рад 1942. активисткиње: Персида Стефановић (у њеној кући је 1943. био ОК), Дамјанка Стојановић, Радица Стојановић, Јела Петровић, Јаворка Павловић, Ана Величковић, Вана Стефановић, ЈБубица Ђорђевић, Лепосава Филиповић, Мица Миљковић, Вука Новаковић, Николија Павловић, Љубица Ристић, Милица Марјановић, Сојка Павловић, Санда Арсић, Мица Стефановић, Дара Стефановић, Цура Павловић, Сојка Митић, Милица Петровић, Радмила Петровић, Јованка Стефановић, Мица Петковић, Слободанка Лазић, Божана Крстић, Јела Динић, Ружа Павловић, Цура Јанковић, Милева Тодоровић, Живка Ђорђевић; из Пожаревца су радиле на овом: Љубица Јањић-Дунавка-Влајна и Живана Првуловић. Као курир, а нарочито својим држањем пред полицијом, истиче се Кристина-Киће Бајковић-Гора. Била је један од курира ОК и ишла је за Београд. У провали 1942, пошто је полиција запленила неки материјал који је она донела, упорно је порицала и свој рад и све везе.

У Божевцу је била група од двадесетак жена, активних у пружању помоћи. Од октобра 1942. ради се интензивније преко НОО, СКОЈ-а и жена. Један број људи који се истицао у раду примљен је у КПЈ, међу њима Загорка-Гора Ивановић, која је била стални курир технике, у то време смештене у кући Николије Јоцић у сазиданом бункеру, који је служио једно време и Окружном комитету. Од поверљивих кућа, поред куће Никодије Јоцић, чија је кћи Живка убијена од Бугара 1943, биле су и куће Станоја Ивковића и Талке Ивковић. У Батовцу и Дубравици појачан је рад жена у другој половини 1942. године.

Из Драговца су били ухапшени Божидар и Христина Лазић због давања намирница партизанима у провали која је захватила и ово село; поред још неких активиста, међу њима ухапсили су и Кристину Милошевић, Росу и Лепу Стојановић из Брежана. У неким селима среза звишког у 1942. поново се активирају групе жена. На томе је у ово време нарочито радила Томанија Јанковић, учитељица. Она се у Раковој Бари повезала с већим бројем жена. У Турији је Милица Станојевић обухватила такође један број другарица. Оне су давале прилоге, припремале вуну, плеле чарапе борцима. У Раковој Бари партијска јединица, у којој је од жена била Томанија Јанковић, успела је да успостави у Каони и Љешници контакт с већим бројем другова, чак да образује и сопствену технику за умножавање материјала. Организација је крајем 1942. примила на себе да обезбеди сигурне базе онима који су се морали повлачити због непријатељског притиска. Преко ње се развио рад са женама и помогнут је рад са омладином, нарочито из Кучева. У Кучеву је Рада Пејовић-Станимировић успоставила везу са Томанијом Јанковић. Рад групе жена оживљава у јесен 1942. У групи су биле: Ружица, кћи лончара из Кучајне, Милева Марковић, Гордана Благојевић, Живка Михајловић, Јевра Милосављевић, Гина Мидосављевић и др., све родбина, мајке или жене бораца из овог краја.

У Браничеву се проширује рад на села: Церовац, Трибороде, Крушевицу, Пожежано, а хвата се веза са Кисиљевом и Ђураковом, где долази Слободанка Стефановић ради организовања рада. У то време формиран је НОО, у ксји је од жена ушла Вукосава Ра,п овановић.

Велика партијска активност била је развијена током 1942. године у Костолцу: формиране су две ћелије, у Старом и Новом Костолцу, које су крајем године обухватиле око стотину чланова у селу. У кући Живке Николић одржавани су састанци и склањали се илегалци; партијска организација је преко зиме у рударској колонији одржавала састанке у кући Љубице Пајић, а и у неколиким другим кућама оданих активиста. Те куће биле су упоришта партијским и теренским радницима, као што су били Момчило Чупић-Сеља, Мара Буквић, Милка Радаковић, Мила Драгосавац, Бисерка Филиповић, Даница Маринковић, Љубица Вујић и др.

У голубачком срезу активизација партијског рада почела је половином априла. У Добри такође рад оживљава, прикупља се храна за одред, обнављају скојевске огрнизације, поново одлазе људи у одред. У Добри су били Мила-Добрила и Пера Величковић, глумци из Скопља, који су раније радили у штабу Вељка Дугошевића. Добрила је обављала рад са старијим и женама. Четници су их обоје убили.

У Александровцу, срезу моравском, када је за инструктора дошла Радмила Трифуновић-Хитра, почело, се

са обнављањем рада НОО, жена и омладине. У Породину је председница актива жена била Јелена Зубановић, чланови Лепосава Павловић и Магдалена Јовановић. Јана Андрејевић, Драгиња Рајковић, Ђурђија Илић и Миља Микуљевић биле су курири. Кућа Даринке-Беле Трифуновић, мајке Радмиле Трифуновић, у којој је био раније смештен штаб Моравске чете, била је партизанско упориште. У раду се истицала Радмила Којић, Божана и Милица Стокић, које су склањале партизане.

У Влашком Долу биле су курири Кристина Петровић и Минђа Николић, а из Полатне Лепосава Јовановић, у чијој су се кући склањали партизани, и Горица Лазаревић, која је у више махова крила у својој кући Радмилу Трифуновић и давала јој одело да се прерушена извуче из непријатељског обруча. У Миријеву је међу најактивнијим сарадницима НОП-а била Јерина Илић, жена палог првоборца. У Жабарима је међу најоданијим помагачима НОП-а била Станија Јовић, чији је син био у партизанима. У селу Батуши рад жена организовала је омладина. Међу женама које су прикривале борце, помагале у одећи и храни, биле су Катарина-Тина Милошевић, Дана Томић, Доса Митровић, Јела. Марјановић, Божана Миљковић, Катарина Несторовић, Живка Стојићевић, Деса Живковић, Лепа Радовановић, Достана Несторовић, Драга Живојиновић и друге.

У Петровцу је НОО задужио радом на овом терену Десу Билић, члана КПЈ, Вуку Пајкић, кандидата Партије и Милу Карацић. У то време примљена је у СКОЈ Радмила-Сека Милосављевић.

Поред мање-више организованог рада по већим местима, истицале су се радом поједине жене у селима, на пример, Дара Богосављевић из Зеленике код Раброва, која је за свој рад одликована Орденом заслуга за народ III реда; Милева Д. Јовановић из Мустапића, члан КПЈ, радила је за партизане за све време рата под најтежим околностима; у селу Врбици активно су радиле Дара и Рума Љубојева и Иконија Н. Пауновић.

Реорганизовање партијских руководстава на терену пожаревачког среза и обнављање рада НОО, група жена и омладине, вршени су под сталним притиском и терором непријатеља. Тактика застрашивања народа, хапшења, мучења, стрељања, поред безобзирног скупљања хране, расељавања читавих засеока, паљења и рушења кућа били су свакодневна појава. О томе говоре и непријатељска документа, а и штампа.

Инструктор ОК за моравски срез, Радмила Трифуновић-Хитра, у једном свом извештају описује како су на терену изгледали претреси:

„Брдске *куће прво претресају и на њих се обраћа већа пажња. Негде претресају и пепео, а негде само завире по собама, тавану и изађу... При опкољавању, обично у зору (негде, на пример, у Малом Црнићу с вечери) заузму све висове; све доминантне положаје поседну јачим групама. Тада долази друга група која врши претрес кућа. .. При претресу салагиа: или блокирају групу салаша па претресају, или сужавају* обруч опкољавања и тек тада улазе у куће... *Народ их се плаши и мрзи их. Јурњавом по терену навукли су још више несимпатија и негодовања код становништва*"[1].

Кад нису могли да ухвате партизане са оружјем или неког партијског руководиоца, слуге окупатора хватале су и убијале сељаке, и онда извештавали своје претпостављене о успесима:

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ
Пов. бр. 484/42
1. јуна 1942.
Пожаревац

МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Одељење за државну заштиту
Београд

2 ... У срезу Моравском — Жаб а р и :

б) Дана 11. о.м. од стране I вода 4. чете Рудничког одреда из Александровца, ухваћене су у селу Томиславцу у својој кући комунисткиње Јовановић Живка и њена мајка Милева, које су ноћу између 12. и 13. о.м. при спроводу за Пожаревац убијене од стране органа пом. вода са разлога што су испред спроводника покушале да беже, а на три позива спроводника „стој, пуцаћу" нису хтеле стати.

М.П.

ЗАМЕЊУЈЕ
ОКРУЖНОГ НАЧЕЛНИКА
(потпис нечитак)

[1]) ИРПС, док. бр. 3161.

[1]) Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 10/1—3 кутија 21.

ЖИВКА М. ЈОВАНОВИЋ рођена 25. II 1925. у Влашком Долу, у сиромашној породици, као омладинка приступила је напредном покрету. Када је Моравска чета разбијена новембра 1941, Живка се повукла у илегалност. Била је откривена и при спровођењу за Александровац код села Томиславца убијена, заједно са мајком Милевом.

Њена сестра Јелена као активни учесник НОВ погинула је у Босни 1944. године.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1]

КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
IV. ОЈБ Бр. Службено
27. марта 1942.
у Београду

Подноси извештај о стању у земљи

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

(ЈБ)

Од последњег поднетог извештаја о стању у земљи извегитавам:

2. — 25. марта о.г. једна наша патрола спроводила је комунистичког јатака ПетровиК Вујицу и Јовановић Даринку, љубавнтчу комунисте Шербановића, обоје из Страмнице, срез Млавски (Петроваг0. Између Бистрице и Горњака спровођени су покугиали бекство, па их је патрола обоје убила.

К о м а н д а н т
дивизијски-ђенерал
Стев. М. Радовановић, с. р.

„Обнова" од 20. III. 42, бр. 218, стр. 5 доноси:

УНИШТЕЊЕ ЈЕДНЕ КОМУНИСТИЧКЕ ТРОЈКЕ У ВЕЛИКОМ ГРАДИШТУ

Велико Градиште, 19. марта

Јуче се у Велико Градиште увукла једна комунистичка тројка, коју су састављали Ђуро Вујадиновић, политички комесар једне комунистичке банде и две „другарице": Душанка Нгсколић из Мајиловца, иначе комунистички курир и Даринка жена Боже Миљковића, председника општине у селу Рачанци у срезу млавском, која је већ неколико месеци у комунистичкој банди у шуми. Органи власти, којгс су познали комунистичке одметнике, одмах су их опколили и том приликом убијен је Ђура Вујадиновић, који је давао отпор, док су обе „другарице" живе ухваћене."

[1]) **Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 16/5, кутија 26.**

За увођење у регистар сумњивих служила је ова објава:

ШТАБ КОМАНДЕ МЕСТА
Бр. 154
8. јануара 1942.
Петроваи,

О Б Ј А В А

За г-ђицу Бориславу Богојевић из вароши Пожаревац, среза пожаревачког, Бановине дунавске која се упућује у своје место рођења ради престајања Среском начелнику да је уведе у регистар осумњичених партизана ради вођења даље истраге ако их буде имала.

Ова објава важи само до места рођења и док се не пријави среском начелнику.

(М.П.)

Командант-мајор
(потпис нечитак)

У писму Окружном комитету од 27. VII 1942. Јова Шербановић јавља о терену у Срезу млавском (Архивски број 9836):

... Батинан Милош из Кнежице, стари ратник-Солунац, „јер је крио партизане и њихово оружје". Хапгиен син, жена гиамарана. Из Кнежице воде Матића, и он батинан. Дара, кафецика из Кнежиг!,е батинана, 50 батина. Погито није јаукала, онда још 25 — свега 75. У Кнежиирл масовна батињања ..."

Непријатељ је одводио у затворе и логоре, мучио и стрељао свакога ко је и најмање помагао народноослободилачку борбу и покрет. Као партизански јатаци и помагачи одведене су из села Набрђа у затвор у Пожаревац Милева М. Милојевић, Стана Ст. Николић, Љубинка Церић, Дана Б. Николић, Зора Д. Радојковић, Дана Живковић, Сека Влајић, Десанка Аћимовић. Секу Влајић су четници терали да целим путем иде боса по трњу поред друма и толико ᶜУ Jᵉ тукли да је касније умрла од последица мучења. Усред Раброва на пијаци четници су заклали Десу Живојиновић са још 15 другова. Деса је одржавала сталну курирску везу између Главног штаба за Србију и Пожаревачког одреда, а такође била курир између Раброва и Великог Градишта. Учествовала је и у неким диверзантским акцијама. У њеној кући су одржавани састанци бораца и теренских радника и ту се склањали испред потера непријатеља.

У Великом Градишту било је хапшења од јануара до краја фебруара 1942. Ухапшене су све три сестре Сукијасовић, њихов отац, „Ружић" и његова кћи и са осталим ухваћеним послати на Бањицу. Тада су ухапшени Милан Милентијевић и његова жена Милева, Сибинка Николиш и још неки активисти, који су убрзо пуштени. Код села Дољашнице ухваћен је 23. јануара Божидар Ђорђевић-Буђони са другарицом Стрелом[1]), спроведени у Пожаревац, а затим у Београд где су обоје стрељани. Маја 1942. ухваћена је Слободанка Стефановић, инструктор, и поново Сибинка Николиш. Провалом Слободанке Стефановић и њеним држањем у истрази похватан је велики број људи; ради вођења истраге дошли су у Градиште из Специјалне полиције агенти Гајић, Штерић, Петровић и Губарев. Једна група ухапшених послата је на Бањицу, међу њима и Слободанка. Међу пуштеним била је Сибинка, која није признала никакав рад.

Упркос непрекидном притиску непријатеља и последицама провале у мају 1942, а нарочито пред крај године не престају диверзантске акције којима је циљ да паралишу окупаторску власт на овој територији. Упоредо с тим акцијама, нарочито се интензивно ради на организовању народне власти, као и на политичком уздизању кадрова. Партијско и војно руководство у својим инструкцијама и писмима на овоме нарочито инсистира. Многе жене на одговорним партијским дужностима као инструктори на терену, у раду са женама и омладином, старају се да спроводе ове директиве. У писму ОК-у Пожаревац од 24. VI 1942. друг Коста (Богољуб Стојановић-Тина), између осталога, јавља:

„ ... Ката (Бранка Стојановић-Доса) из Малог Црнића формирала је Национални комитет од два радника гс *једног сиромашног сељака. Води га Ката . .*

У извештају ОК-у од 25. VII. 42. друг Коста каже: „ ... Долазак Хитре (Радмиле Трифуновић) као појачање у јединицу у рејону I омогућиће брже продирање у та места и брже оспособљавање другова, јер ће им она стално бити од помоћи.. ."[2]

„Читавих десег *дана налазим се у организацији Кате. Поред састанака са јединицом и практичног рада с њом, скупно смо ггрорађивали прва три чланка из „Пролетера". Прорадили смо их темељно, нарочито прва два ... Са друговима партијцима непрестано сам имао и поје-*

[1]) **Стрела Мица Бучковић.**

[2]) **Документ се налази у архиви ЦК Србије под. бр. 1397.**

диначне састанке на којима смо говорили о практичном раду, прорађивали Историју (СКП/б) (прву главу са Катом), говорили о жени у капитализму (са Малом); с њом сам прешао из „Развитка друштва" првобитни комунизам, ропство и започео феудализам и пре свега моменат настанка рада у историји људског постанка. Са Катом углавном о империјализму, са Цином и Малом прву, другу и трећу Интернационалу .. "[1])

У наређењу Штаба упућеном НОО у Породину од 30 XI 1942, после разматрања опште ситуације код савезника и опште ситуације код нас, шаљу се упутства за рад НОО, наглашавајући њихове дужности и значај: да су НОО носиоци народне власти, да им је дужност организовати отпор противу пљачке окупатора; да треба да оснивају борбене групе — извршне органе народне власти; да су НОО политички органи нашег ослобођења, до кога води једини пут борбе; да су органи помоћи нашој војсци. Препоручује се сваком НОО на терену да проради ово и да се са сваког састанка НОО имају слати извештаји Штабу шта је урађено у протеклој недељи и шта је планирано за идућу. У целокупном овом раду у великом броју учествовале су и жене, како у организовању одбора народне власти, тако и у самом њиховом раду.

Поводом 8. марта 1942. упућен је проглас:

СВИМ ЖЕНАМА)*
за наш празник борбе

„Данас, 8. марта, на наш празник борбе за равноправност и бољи живот жене, ми, жене из борбе, обраћамо се вама, нашим другарии,ама у патњи и страдању, обраћамо се вама које сте увек биле угњетаване, вама, које сте увек били робови, вама којима су увек говорили лажи. Хоћемо, другарице наше, данас с вама да говоримо, *хоћемо да вам истину кажемо ... Пошто су крваве фашистичке хорде уз помоћ домаћих издајника, народних гуликожа окупирали целу Европу, вероломно су ударише на земљу слободе и напретка... на Совјетски Савез ... Не боре се данас само совјетске жене, већ и жене поробљене Европе устају данас заједно са својим народом ... борећи се не само да одбране своја права која им мрски окупатор отима, већ да извојују у истински слободној домовини потпуну слободу и равноправност... Славимо 8. март данас, борећи се и ми, жене, заједно са својим друговима за праву народну слободу, за социјалну правду и потпуну равноправност... Зато ви, другарице наше из патње, пођите са нама данас и постаните наше другарице у борби ... Живео 8. март — празник борбе за равноправност и бољи живот жене.*

8. март 1942.

Жене борци за слободу и бољи живот
За округ Пожаревац"

Нову 1943. годину пожаревачки партизани дочекали су са поруком Главног штаба партизанских одреда у Србији. У њој је одато признање свим партизанима Србије који се више од годину и по дана боре против окупатора у најтежим условима. У њој се позива на још јачу борбу: *„Пређите у офанзиву на фашистичког злотвора! Држите чврсто оружје у руци и не испуштајте га док на лицу земље гмиже и један гад, док не изборите слободу"!*

Обновљени рад на терену и акције које су почете поново у 1942, нарочито пред крај године, настављени су интензивније у 1943. И притисак непријатеља постао је јачи. У офанзиви после ликвидације немачког пуковника Хензела фебруара 1943. наступиле су удружене с Немцима снаге окупаторских слугу, што је за неко време смањило активност пожаревачких партизана. Но већ с јесени расположење народа све је борбеније, а с тим у вези већи прилив у партизане.

Под притиском непријатељског терора ОК Пожаревац морао је у почетку године да изврши размештај партијског кадра. У Пожаревцу су повучени старији чланови у илегалност, а рад по партијској линији и техници преузима омладина. У партијској организацији у граду остају од жена само Јела Васић и Мира Динкић; радом СКОЈ-а руководе Дора иДрагица Влашки. Секретар Месног комитета СКОЈ-а била је Дора Влашки, чланови Вера Степић, Смиља Адамовић, Љубица Дупало, Драгица Гачић. Организоване су скојевске групе у Трговачкој академији и гимназији и по улицама, као и групе антифашистичке омладине. За рад на техници успешно је изведена акција којом је украден шапирограф из самог окружног начелства. На њему су умножаване вести „Слободне Југославије" и друге, затим Комунистички манифест (то је једино издање Манифеста у време рата), Питања лењинизма и разни пропагандни материјали.

Од компромитованих чланова Партије из Пожаревца Бојана Првуловић упућена је на рад са женама у моравском срезу, да помаже другарици Радмили Трифуновић-Хитри, а Борка Богојевић у Стиг у Касидол, да тамо нађе и организује смештај технике. С њом је радила Роса Игњатовић ради упућивања у рад. У Касидолу су се највише ангажовале Јулка Миладиновић, мајка скојевца Гојка, која је имала у кући ископану земуницу као склониште за теренске раднике. Цела њена кућа радила је за партизане. Јулка и њен син Гојко стрељани су 2. априла 1943, у Братинцу. Техника у Касидолу требало је да буде смештена у кући мајке „Штигљица", борца из VIII партизанске чете. Све ове жене су обезбеђивале храну теренским радницима, плеле чарапе за борце и вршиле курирску дужност.

Од 21. до 25. јануара 1943. одржан је састанак Бироа. Реферат је поднео политички секретар Божидар Димитријевић-Козица о резултату обиласка и ситуацији на терену, у коме је између осталога казао:

„Територија А (Пожаревац — пр. ред.) лаган напредак. Месно поверенигитво добро се снашло приликом последњег доласка Специјалне полиције из Београда. Захваљујући доста добро организованој обавештајној служби и мерама предострожности нагаи кадрови остали су сачувани ... Обавестио је наше другове да предстоји хапшење свих компромитованих. Директиву МП послушали су сви другови и склонили се. Специјална полиција успела је само да ухапси гаест даљих симпатизера, од којих *су пет отерани у логоре у Београду. Звезда (Борка Богојевић — пр. ред.), Мала* II *Чича (Мирко Стојадиновић — пр. ред.) сада су илегалци"*

„Одлучили смо да другаригџг Звезда и друг Плави (Милан Лазаревић, радник из Пожаревца — пр. ред.) оду на територију Ж. као руководиоци омладинског рада ... Другарица Мала из I (Бојана Првуловић — пр. ред.), радница из Пожаревца, одлучили смо да оде *на женски рад на територију Д" (из одлука на састанку Бироа од 21.—25. јануара 1943).*

„Проблем рада за женама. Треба што пре ликвидирати са свим сектагиким прилажењима томе проблему. Треба набављати и умножавати материјал (реферате и др.) за рад са женама... Треба приступити стварању месног одбора АФЖ у 1 и у другим местима и тако створити услове за формирање Окружног одбора АФЖ" (из плана рада ОК донетом на Бироу).

„Примили смо другове Петра, Чгсчу и Плавог — јавља Окружни комитет месном повереништву у Пожаревцу — и већ их распоредили на нове дужности. Ко-

[1]) **Оригинал писма налази се у архиви ЦК Србије арх. бр. 1320.**

[2]) **Оригинал писма налази се у архиви ЦК Србије арх. бр. 2273.**

лико смо приметили, другови полазе са пуно полета и воље на своје нове дужности под новим приликама. Сада је ред на друговима Звезди (Борки Богојевић — пр. ред.j, Малој (Бојани Првуловић — пр. ред.) и њеној сестри (Олга Првуловић — пр. ред.) и Спортисти. Ми смо овим друговима већ одредили њихов будући рад, а на вама је да их извучете уз највећу безбедност из вашег места и одведете код друга Велька".[1]

8. II 43. Божа Димитријевић-Козица унео је у своју бележницу:

„Љути СПГ (Среско повереништво Божеван, — пр. ред.). Да прими другове Спортисту и Малу и да их преда Хитрој (Радмили Трифуновић ■— пр. ред.)".

ОК обавештава Месно повереништво А 11. II 43:

„ ... Другове Снортисту, Спиру и Малу (Бојану Првуловић — пр. ред.) и она друга два друга прихватили смо и они су послати где треба".

У писму Окружном комитету од 19. I 1943. друг Јанко (Бранко Стојановић) предлаже нека нова задужења за другарицу Веру Вребалов. Говори о раду жена на терену:

„... састао сам се Са оним човеком пошт. чин. и према њему сам закључио да тамо може да оде (у Велико Градиште — прим. ред.) само друг. Соња (Вера Вребалов — прим. ред.)... њу сам упознао с њим, тако да она може тамо да отпочне рад, односно да пробави пар дана док постави рад, на онда да се врати у XIII 15 (Трибороде — прим. ред.) где ће моћи да се смести и да одатле руководи радом у XIII 16 (Царевац — прим. ред.) као главни рад, а онда колико може у месту где буде смештена где исто има могућности и да одатле обилази XIII 10 (Кусићи — нрим. ред.), јер су то све близу места до места, све по пола сата једно од другог. Другарица је добра и моћи ће добро да ради у тим местима. Са другом Јовом ће бити у сталној вези и тамо одлазити једном недељно, да би водила тај курс за руководиоце... Са друг. Соњом сам разговарао да се тамо гито пре види са људима, да ради на томе да ако може гс тамо никне парт. организација ..." (Оригтал документа налази се у Историјском архиву ЦК СКС нод бр. 2827).

О организовању рада на терену говори у свом писму Окружном комитету за Пожаревац инструктор за срез моравски, народни херој Радмила Трифуновић-Хитра (крајем јануара 1943):

„Драги другови, имајући у виду да пребацивање до села јужно од места 19 (Мало Црниће — прим. ред.) и на територију друга „К" захтева дуже времена, одлучила сам да покушам успоставити везу са селима другог среза *и учиним све што се може учинити у одређеном времену за проналазак стана". (Хитра је искористила то време па је у Набрђу и Трњану заједно са другом Козицом, успела да среди организације КПЈ у тим местима. Велики број људи је обухваћен радом на политичком сектору, била је добро организована обавегитајна служба).*

Пре свега потражила сам везу са селом *3 (припада територији „Г" — прим. Радмиле Трифуновић. — Вероватно се~ ло Шувајићи ■— прим. ред.) о коме смо већ говорили. Добила сам је нреко партизана и одмах пошла тамо. Људи до којих сам догила* (два *брата од стрица) су добри и поштени људи, јако сиромашни, који воле нагиу борбу и спремни су да укажу и веће услуге. Истог дана упознала сам још два добра човека. Разговарала сам са њима о свему настојећи нарочито да упознам прилике у селу, гито ми је необично важно због задатака ради којих сам дошла.*

... Конференција је била неопходна. Разговарала сам са људима о могућности одржавања конферени,ије. Објаснивгии им припремили су све. Конферени,ија је одржана. На њој је било 14 људи, међу њима четворица „добровољаца за жандармерију". Показало се да су људи сасвим необавештени о развоју догађаја. Све их је жедно интересовало. О свему се много расправљало. На крају почели су да захваљују. Међу њима има добрих људи који се одмах могу ангажовати за рад. Сва четворни,а добровољаца су се свечано зарекла да не само да *неће да приме пугику од издајника, већ ће учинити све да ниједан од њихових другова не прими ... После конференције задржала сам четворицу који су ми се учинили најбољи и формирала Нан,ионалноослободгілачки одбор. Време није дозвољавало да будем дуже* с *њима, али углавном поставила сам оно што је најважније. За стан су услови добри, сем за храну. Но то се да уредити. Засад сам нашла код једног од чл. нац. ком. Засебна соба и добар положај куће. Кућа је у центру, али има излаз у брдо одмах... Узимајући у обзир да вам је због поште потребно људи, разговарала сам са братом домаћина, који је исто тако добар, само енергичнији, о томе. Он би нам био при руци. Основани нар. осл. одбор би ту много помагао. Само их треба учити конспграцији и чврсто их држати... Добила сам везу са местом 17 (Салаковац — прим. ред.)... Поред обиласка овог дела територије поставила сам у плану најужу сарадњу са партизанском јединицом. У Томиславцу се налази машина — приватна својина деловође — али елужи само за рад у општини, дакле за окупатора. Уговорила сам са партизанима да је узму одмах, погогово гито је према обавештењу било око 100.000 дин. прикупљено за порез ... Акција је изврпгиена (27. 1 43. — прим. ред.) машина одузета, иовац узет ... С партизанима сам се договорила* да обиђу *све општине П задњи пут после ликвгздирања најгорих опомену опгитинске управ е . . . Народ све вигие сам се залаже за акције и без оног страха од казни помаже партизане у томе...*

У Жабарима се налази 25 старих жандарма. Исто толико у Александровцу. Нових има до 45 засада. Но сви су страшно заплашени и заколебани. Један наш напад све би их разјурио. Ја ћу разговарати са Симом (Симићем — прим. ред.) о томе, али добро би било да и ви утичете. То би било од колосалних последица за крај.

Др. поздрав
Хитра"

ОК за Пожаревац, пошто у ранијем писму (од 26. XII 42) Покрајинском комитету констатује да су „приликом обиласка Б. Хитрине територије увидели да се другарица Хитра добро снашла, да су код ње нестале њене досадашње слабости . . к а ж е даље о њеном раду (у писму од 28. I 1943):

„Поставили смо другарицу Хитру за инструктора ОК-а. То из разлога што је она наш данас *најјачи руководилац". (Документ бр. 2658 ЦКС).*

Радом међу женама на територији пожаревачког округа била је задужена Вера Вребалов. Активи жена реорганизују се почетком 1943. у одборе антифашистичког фронта жена. Тај је задатак успешно спроведен тамо где су партијске организације успеле да мобилишу већи број жена. У новоформљеном комитету јануара 1943 (комитет ,,Г"), чији су чланови били и Бранка Стојановић-Доса и Ђурђија Томић; ова последња је била задужена за рад са женама по селима која су потпадала под тај комитет; осим тога вршила је и курирску дужност. У Великом Селу одбором жена било је обухваћено десетак, а у Божевцу, где је рад био нарочито интезиван, око 20 жена.

У Кучеву су активисти АФЖ-а биле Добрила Антић-Лончаревић, Цана Антић, Рада Сандуловић, Ката Перић, Дијанка Перић-Младеновић, Сека Станчуловић, Жикица Ранчић и Милица Бошковић, којој су у борби погинула два сина. У селима среза кучевског негде су могли да буду формирани мали одбори, као у Церовици, где су активно радиле Ружа Поповић, Марија Макуљевић, Иконија Радуловић, Ружа Јовановић. У Раковој Бари Милица Барнић је наставила раније

[1]) Прва три дитата су из документа Арх. бр. 246 у ИРП, четврти из документа Арх. бр. 9461 у ИРП.

започети рад на помагању учитељици Томанији Јанковић. У Каони је активисткиња Стоја Милетић. У Раброву су велики број жена и читаве породице биле ангажоване у раду на помоћи партизанима. У склоништу у кући Руже Милетић склањани су рањеници и састајали се теренски радници. Четници су је претукли и живу закопали заједно са Станицом Костић, чију су мајку Љубицу Николић из Божевца заклали, да би од њих извукли признање. На Ружи Милетић ране од батина нису могле да зарасту. Јула 1944. умрла је у најтежим мукама. Цела породица Анке Стојадиновић радила је за партизане. Анка је са Љубом Стевић и Јевром Јовић из Мале Бресннце ушла у одбор АФЖ-а. Анку су четници држали у свом логору целог лета 1943, мучили је, пекли усијаним гвожђем. Ната Стевић, заједно са својим мужем, била је активни симпатизер још од 1940: у њиховој кући су се састајали и склањали партијци. У току рата погинули су јој син, муж и девер у партизанима. Она је и после њихове погибије наставила с радом за НОП. Гина Богдановић, другарица народног хероја Воје Богдановића-Сељака почела је да ради за НОП после његове погибије. Осим тога су активни помагачи били Живка Ђурић и Олга Тошић, чији су мужеви у пролеће 1943. стрељани на Чачалици. Славка Јеремић хранила је и одевала партизане. Њеног су мужа четници 1944. заклали насред пијаце у Раброву. Перса Милетић активизирала се 1943. и радила све до ослобођења. Исто тако радила је за партизане Зора Благојевић. Активиста Мирослава Дамјановић у селу Српце примљена је 1943. у КПЈ. У Малој Бресници, селу које је за све време рата било нека врста слободне територије •— непријатељ је прошао кроз село само једном за време рата, марта 1943. у Хензеловој офанзиви — упориште Партије било је у кући Љубинке Стојановић-баба Дуле. У њеној кући био је магацин хране и робе за партизане, а у ископаним лагумима и бункерима склоњене пушке, бомбе и муниција, писаће машине и санитетски материјал.

Ту су се одржавали састанци партијских и војних руководилаца; међу осталима, долазила је у баба Дулину кућу и Вера Вребалов. Да би исхранила партизане, баба Дула је клала своју стоку и свиње, продала је волове и пољопривредне алатке. Године 1943, када је била изузетна несташица хране, дала је плуг у замену за 200 кг кукуруза. Са баба Дулом је најтешње сарађивала Јевра Јовић, члан одбора АФЖ у Раброву. Њих две су одржавале везу са Раброном преко Анке Стојадиновић и Љубе Стевић и са Душманићем и Мустапићем преко Илинке Јовић.

Крајем јануара 1943. Радмила Трифуновић-Хитра формирала је одбор АФЖ-а у Брзоходу; председница је била Живка Брнић, чланови Љубица Јевремовић и Даница Ранковић. У Малом Црнићу наставио је врло активно рад раније основани одбор жена са председницом Десанком Стевић и члановима Љубинком Петровић и Николијом Миловановић.

За политички рад са женама другарице су користиле пропагандни материјал који је умножаван на њиховом терену. Али су тражиле и позајмице ради употпуњавања материјала. ОК Пожаревац у свом писму Среском повереништву Младеновац 16. I 1943. године (документат се налази у архиви ЦК СКС, арх. бр. 3721), између осталога тражи материјал за рад са женама:

„Драги другови,

Обавештени смо да располажете са комплетом „Жене данас" и да сте *према чланицама отуд спремили 12 реферата пригодних сада за рад међу женама. Ми бисмо вас молили да нам, ако сте урадили ове реферате, доставите по један примерак од њих или да нам доставите сам комплет „Жена данас" који бисмо вам одмах по вађењу материјала врат или".*

У свом извештају ОК-у 22. I 1943. Роса Игњатовић-Тала извештава и о прикупљеним прилозима за Народноослободилачки фонд:

„Са везе Ж III (ЈЂ>ешница-прим. ред.) добијен ји новац 12.000 дин. Сем тог новца код *мене се налази још 22.820 дин. 22,760 дин. прикупљен прилог у 1-31 (Смољинаи,-прим. ред.) за месец децембар и то 20.000 од млинара Ч. Б. — то је дао у замену за брашно, 2.500* од *докторке (Вере Вребалов-прим. ред.) и 260 прикупио је жан. од три човека и 60 дин. чланарина од три члана.* Од докторке добивено и санитетског материјала *у вредности од 2—3 хиљаде динара. Она је послала готово сав материјал који је друг Б. (Бошко Вребалов-прим. ред.) тражио од ње. Према томе, код мене се налази новац 34.820 дин."*

Прикупљена вуна дата је делимично на машинску прераду. Сачувана је признаница друга Љутог (документат арх. бр. 2855) од 28. I 1943. на суму од 300 динара која је дата за прераду 10 килограма вуне. „Ово је друга партија што се ради вуна", додао је уз другарски поздрав и „Смрт фашизму--Слобода народу", друг Љути.

О Међународном дану жена, 8. марта, издат је проглас Антифашистичког фронта жена пожаревачког округа:

ЖЕНАМА ОКРУГА ПОЖАРЕВАЧКОГ

— за 8 март —

„ ... Мајке наше, сестре и другарице, по други пут дочекујемо наги празник, празник жена 8. март, у ланцима ропства, беде и глади. Али га сад дочекујемо са више вере у скору слободу и ведрија лица, јер ланци пуцају и кидају се. Нагиа братска руска армија сатире немачке руље и потискује их, а наша народно ослободилачка армија из позадине уништава немачку силу. На данашњи дан, на наш празник, гледајући око себе распламтелу борбу и поразе Немаи,а, ми осећамо да смо на прагу слободе, да треба само још мало напора, јоги мало муке и над нагиом ће земљом засијати сунце слободе . .. Сестре наше, Немац и његове плаћене банде виде да су на издисају и не жале жртава нити нагие крви да би још мало одржали своје господство. Пред свој крај они су све гори. Њима треба људи за фронт и за рад у фабрикама, а они их немају. Али они зато имају паклене планове и они их остварују. Ми смо недавно били сведоци крвавих догађаја у нашем крају, када смо дрхтећи раскидана срца гледали како нам побеснели Немци одводе синове, браћу и очеве ко зна куд и да се можда никад не врате својим домовима. Зашто они то чине нама је добро познато. Широм свих поробљених земаља, они тако одводе људе, јер им требају снажне руке да под претњом бајонета граде топове и гранате да од њих гину наша руска браћа и ми.

А њихове плаћене слуге и издајници народа, они који нашу децу кољу и сестре силују Павелић, Недић и Дража Михајловић и њихове крволочне банде укорак са окупатором и даље раде на нашем истребљењу. За туђи новац, за власт, они су згазили свој понос и образ и издали брата рођеног. Страшне су слике недела и злочина Дражиних четника из Горњака које су извршили и врше над Влајнама у Раковицу, Жељпици и Стамници и над српским женама у другим селима. Језа нас обузима кад се сетимо како су бесни и пијани Дражини четнигц{. из Горњака прошле зиме у селу Јошаници силовали мајку и жену учитеља из тог села, и једну болничарку партизаику, како су их мучили па заклали. Зато је борба коју водимо још тежа, јер је не водимо само против једног непријатеља окупатора, већ и против њихових помагача, издајица нашег народа. Али ми добро знамо, да жртава мора да буде у тој борби. Ми ћемо их подносити и давати и даље с поносом г(,

ДЕСА СТЕВИЋ-ЦРНА, из Малог Црнића, једна је од најактивнијих и најдоследнијих руководилаца актива жена у Малом Црнићу. Члан је КПЈ од лета 1942. Вредна и одана покрету, умела је да обухвати жене да раде с њом и да са успехом обављају акције за помоћ НОП-у у прикупљању хране, одеће, смештају другова партијских руководилаца, а користила је и сваку прилику за популаризацију наше борбе. Њен многоструки рад није могао остати незапажен, нарочито после љотићевске офанзиве када је много активиста и партијаца похватано и поубијано, када је у ствари организација у месту спала на њен рад и Николије Миловановић. Децембра 1943. погубљена је заједно са Николијом код села Врбице, после свирепог мучења. Њена деца наставила су да помажу НОБ.

самопрегором као што смо и досад, јер је нагиа ствар праведна. А ми смо свесне да ћемо кроз борбу за ослобођење наше земље добити наша права и равноправност са нашим мушким друговима, коју нам досадашња реакција никад није давала, а коју сад кроз борбу све вгчие стичемо носећи равноправно са њима пушку и подносећи све терете и жртве борбе.

Још чвршћи зато треба да буде наги фронт жена борсгаа, *још јача наша борба, јоги већа снага ...*

Шајке, сестре, другарице,

Свима вам данас говоримо, жене у Стигу, Раму, Морави, Ресави, Млави, Звижду и Хомољу. Свима вам пружамо руку и позивамо све и оне које до сад нису учествовале у заједничкој светој борби за слободу, да данас станете чврсто у ред осталих бораи,а да уложите све напоре да наша праведна ствар гито пре победи.

Нека вам пред очима стално буде пример наших руских сестара, које се тако херојски боре на фронту и у позадини, нека вам као пример служи херој Совјетског Савеза девојка Лидија Павлижка, славни борац из одбране Севастопоља. Пођите путем којим су пошле жене борци из нагие народноослободилачке армије, које заједно са друговима ускачу у немачке ровове и на тенкове не мислећи на смрт. Пођите путем сељанке из Лике, Кате Пејновић, чланице Антифагиистичког већа, познатог народног борца за слободу, — и многих других жена и девојака из ровова у Босни и рада у позадини.

Нека вас у вашој борби и вашем раду увек подстрекава и бодри пример девојке хероја нашег краја, пример младе партизанке Вукице Станковић, која је дала свој млади живот за свету ослободилачку борбу, за нагиу праведну ствар ослобођења. Пут којим је она пошла светао је и частан и њим треба да пође свака жена и девојка у чијем срцу има мржње према робовању и љубав за слободу.

Храбре жене Совјетског Савеза називају нас својим сестрама. Ми сетимепоносимо, јер је то велико признање за борбу, коју водимо већ 20 месеци и награда за жртве које подносимо. Мораћемо се трудити да ово *признање и даље оправдамо.*

Сестре и другарице,

Догиао је отсудни час да се реши хоћемо ли јоги робовати, или ћемо идуће године наш празник 8. март дочекати у слободи, у срећи, на гробу немачког фашизма. Како ће бити то од нас зависи.

Ступајмо зато смело у борбу коју води народноослободилачка војска под командом Врховног штаба и друга Тита.

Уложимо све да постане чврггићи јединствени Народни фронт за слободу!

Не дозволимо никаквим народним изродима да својим лажима и клеветама слабе нагиу слогу. Боримо се с пушком у руци у партизанским редовима и помажимо из позадине нашу народноослободилачку војску! За нашу децу, за нагие другове и браћу, за наше партизане и партизанке ми морамо дати све од себе. Да сви заједно извојујемо слободу, сва права и равноправност за нас жене.

Окупљајмо се у јединствени Антифашистички фронт жена Југославије! И стварајмо нашим радом и нашом борбом гранитни бедем о који ће се разбијати сви налети окупатора и његових плаћених банди и сви њихови покугиаји да нас уништи и покори.

Слобода и срећна будућност како нас и нагие деи,е биће дело и нагиих руку!

Живео празник борбе жена 8. март!

Живео АФЖ и народноослободилачка борба народа Југославије!

Живео Врховни гитаб НОВ и ПОЈ и Врховни командант друг Тито!

Смрт срагиизму — слобода народу!
8/111/1943

Присталице Антифагиистичког
фронта жена
за Округ пожаревачки"

Рад жена, организованих по групама или одборима АФЖ, у НОО, укључен у НОП на терену пожаревачког краја, који је почетком 1943. почео да добија већи замах, развијао се под сталним терором и притиском непријатеља. Ово је било нарочито појачано за време тзв. Хензелове офанзиве. Немачки пуковник Хензел управо је био разрадио планове за офанзиву којом је намеравао да сломи народноослободилачки покрет у целом крају. Непосредно пред почетак операција пресрела је његов аутомобил група партизана са Симом Симићем на челу и 15. фебруара ликвидирала њега и његове сапутнике, и дошла до детаљних планова офанзиве које је собом носио.

О томе догађају сачувана су наша и непријатељска документа:

СВИМ МЕСНИМ
НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИМ
ОДБОРИМА

... 15. II је Моравско-ресавска чета нашег Одреда успелом заседом код села Топонице заробила и убила немачког пуковника Хензела. Код Хензела су нађена документа која откривају злочиначке планове хитлероваца за наш округ, спремљене за 16. и 17. фебруар ове године. Хитлеровци су заједно са љотићевцима 16. и 17. фебруара извели према

овим плановима одвођење мушкараца и пљачку народа овога краја.[1]

У дневном извештају 704. ловачке дивизије од 16. II 43, који се у препису шаље ради обавештења Војном заповеднику Југоистока, опуномоћеном немачком генералу у Хрватској и заповеднику немачких трупа у Хрватској, записано је:

„ДНЕВНИ ИЗВЕШТАЈ 03 16. II 1943. 704 Ловачке дивизије

16: 1) На путу Петровац-Пожаревац, пуковника Хензела команданта 734 гренадирског пука, у аутомобилу са једним потпоручником, једним подофии,иром и једним војником из пратње, напала је и убила једна, вероватно, комунистичка банда у јачини од 13 лица (Моравска чета). При претраживању околних села, које је одмах извршено, приведено је 239 заробљених, двојица су убијена у покушају бекства, куће у близини места спаљене су. У циљу репресалија наређено је стрељање 400 комунистичких талаца.

2) При акцији прочишћавања западно од Петровца због недозвољеног номења оружја убијени су један четнички курир један човек и три жене, куће су спаљене...”

САОПШТЕЊЕ[2]

Комунистичке банде извршиле су,
15. фебруара 1943. године пре подне, препад на један немачки аутомобил (Моравска чета). Препад је извршен на путу између Петровца и Пожаревца код села Топонице. Том приликом мучки је убијено и опљачкано 4 путника: 2 официра,
1 подофии,ир и 1 војник, а кола су спаљена.

За казну стрељано је у Београду 400 комуниста. Село Топоница спаљено је делимично. Неколико стотина ухапгиених лица, похватаних у округу пожаревачком, неће се више вратити у своја села, већ ће бити упућена на користан рад на неко друго место. Слободно кретање грађанства у округу пожаревачком до даље наредбе, дозвољено је *само до 18 часова.*

Немачка војна сила није вољна да скривтених руку посматра злочиначки рад комуниста и других бунтовника.

Београд, 19. фебруара 1943. године

Командујући генерал
и заповедник Србије
Бадер с.р.

[1]) **Оригинал се налази у Истор. архиву ЦК СКС рег. бр. 2910 и 4412.**

[2]) **Плакат са овим саопштењем генерала Бадера налази се у архиви Народне библиотеке У Београду, бр. 1057, бр. 337, К. 241/2, инв. 4392. — Штампан је на немачком и нашем језику.**

У Пожаревцу су после једне провале међу скојевцима ухапшене Милица Јовановић, Јела Николић и Љубица Јовановић, али пошто о њиховом раду није било доказа, пуштене су. Међу члановима Партије у Пожаревцу од жена ухапшене су Јелена Васић и Милица Гргуровић-Чупа, затим кандидати КПЈ Каја Рајчић и симпатизери Слободанка Радивојевић и ВожинкаВељковић, док је Милица Марковић, једна од руководилаца СКОЈ-а, погинула у моравском срезу почетком 1943. Ухапшене другарице предате су Специјалној полицији и отеране у логор на Бањици. Милица Гргуровић-Чупа стрељана је 1. X 1943. у Јајинцима. У току Хензелове офанзиве извршена су велика хапшења у целом пожаревачком округу. Немци су хапсили не само компромитоване теренске раднике, него и свакога ко им се чинио и најмање сумњив. После немачке казнене експедиције, у марту су се појавили љотићевски одреди. Озлоглашени Марисав Петровић ухапсио је крајем марта 1943. само у Малом Црнићу око 60 људи и жена, међу којима су били Божидар и Милева Станковић-Нана, Љубица Стојановић, Смиљка и Милица Радовановић; у Великом Селу ухапшене су од жена Ђурђија Томић, Љубица Јанковић, Василија Рајчић, Рада Михаиловић, Стана Ценић, Злата Томић; У Божевцу ухапшена је Загорка-Гора Ивановић, курир технике ОК; у Набрђу између осталих ухапшени су Александар Ивановић-Бабунски његова жена Милева и ћерка Караиљка; у Трњану Драга Трајловић, Мица Урошевић-Силна и Милица Урошевић; у Жабарима: Ђурђија Илић и Драгиња Рајковић, курир из Породина. Обе су претучене у затвору. У Жабарима су ухапсили све чланове породице Симе Симића, политкома Моравске чете, међу њима Миру и Стану Симић, Софију Ђурић, Љиљану Несторовић. У Касидолу је од жена ухапшена Јулка Миладиновић, мајка скојевца Гојка, неуморни радник, која је највише помагала Роси Игњатовић и Борки Богојевић у њиховом раду на терену. У Смољинцу је ухапшена Рада Станковић-Ћерка, ученица, члан СКОЈ-а. У њеној кући био је курирски пункт који је функционисао све до њеног хапшења. Осим тога у кући су била и два бункера. С њом је ухапшена и њена мајка Мирослава.

Само је мали број ухапшених успео да се ослободи, међу њима Мица и Милица Урошевић, Ђурђија Томић, Василија Рајчић, Љубица Јанковић и

ЗАГОРКА ИВАНОВИЋ-ГОРА, ставила се на располагање НОП у свом селу Божевцу. Члан је КПЈ од 1942. Радила на одржавању веза, заједно са децом Владимиром и Надом, која тај рад настављају и после њене погибије. У кући је било сврашиште теренских и партизанских руководилаца; била је курир технике ОК.
У љотићевској офанзиви за одмазду за напад на један немачки камион организације ТОТ похватано је и стрељано на Чачалици 75 родољуба, 4. 4. 1943. Међу њима је била и Загорка-Гора Ивановић, која је издржала сва мучења и није одала никога, тако да је и после њене смрти њена кућа служила друговима.

НИКОЛИЈА МИЛОВАНОВИЋ-ВЕМА, члан КПЈ у Малом Црнићу од лета 1942. Врло сиромашна, пољопривредна радница — надничар, исхрањивала је троје деце сама, јер је била удовица. Беда је прогањала кроз цео живот. Прихватила је борбу и помагала свесрдно НОП. Користила је време на раду у пољу да радницима дели летке. Кад су је опомињали да се чува, одговорила је: *„Шта имамда изгубим ако ме убију. Ове муке и беду. Живот је мало да се‘ да за бољи живот радника и сиротиње и за слободу“.* Њени задаци били су углавном курирске везе. Уживала је углед вредне и поштене жене. Њена кућа је од првих дана устанка пружала сигурно скровиште. Цела њена породица ангажовала се за НОП. Док је двоје мање деце активирала као курире, имала је старијег сина у редовима НОБ, али ни он није дочекао слободу.
У децембру 1943, када је извршено масакрирање од стране четника најистакнутијих људи из Малог Црнића, заклали су после страховитог мучења и Николију Миловановић, заједно са Десом Стевић на путу Врбница — Велико Село. Нису дозволили да их сахране, тако да су их пси разнели.

Стана Ценић. Остали су стрељани у групама: три групе које су предате Гестапо-у стрељане су сукцесивно на Чачалици код Пожаревца. Међу њима и Загорка-Гора Ивановић, која се у истрази држала врло добро, тако да организација у Божевцу није страдала. Једна група од 25 људи и жена стрељана је 2. априла 1943. у селу Братинцу. Смиљка и Милица Радовановић из Малог Црнића стрељане су 28. VI 1943, по накнадној провали, а кућа им је по други пут спаљена. Кућа Радовановића је много задужила партизане, јер је у њој било сигурно склониште борцима и партијским радницима. У Трњану је после ових хапшења, поред Мице и Милице Урошевић, остала да ради као курир скојевка Ружица Ђорђевић с неким омладинцима. У селу Малом Црнићу остало је партијско упориште, које су сачињавале Десанка Стевић и Николија Миловановић. Децембра 1943. одвели су их четници са још неким члановима Партије и заклали. У селу Трновчи наставила је рад Цана Радојковић, домаћица, курир за везу између Петровца и ОК Пожаревца. Пошту из Петровца предавала је инструктору ОК Јови Шербановићу, а затим Вери Вребалов, која је од октобра преузела дужност од Шербановића. Пошту ОК-а Цана је предавала у Петровцу члановима НОО Владимиру и Радмили Пешић, учитељима. Крајем децембра 1943. ухапшена је у Пожаревцу и спроведена за Петровац. У полицији се одлично држала, отрпела сва мучења и никога није одала нити ишта признала. Године 1944. послата је у логор у Немачку. После ослобођења вратила се у земљу. Од последица мучења умрла је 1950.

О стрељанима и одмаздама сачувана су немачка документа:

ОБЗНАНА[1]

Дана 2. априла 1943. год. *на 6. км источно од Пожаревца УБИЈЕН ЈЕ један немачки припадник ОРГАНИЗАЦИЈЕ ТОТ И ЈЕДАН СРБИН ТЕШКО РАЊЕН.*

Од *истих разбојника су и 2 теретна аутомобила запаљена.*

За тај препад је 4. 4. 1943. године

СТРЕЉАНО 75 КОМУНИСТА
Пожаревац 3. априла 1943. год.

Крајскомандант
КЛАУСЕН
мајор

***) Плакат штампан на нашем и немачком језику налази се у Историј. архиву ЦК СКЈ**

Међу ових 75 стрељаних на Чачалици код Пожаревца 4. 4. 1943. •—у једној од три групе које су у априлу ту стрељане — биле су Злата Томић и Рада Михаиловић из Великог Села. Божидар Димитријевић-Козица, члан ОК Пожаревац, пише 8. и 25. маја 1943, Покрајинском комитету и штабској ћелији пожаревачког округа поводом стрељања у селу Братинцу:

„... Бабунски је мучен ужасно ... Милева још грозније мучена. Ништа није признала, пркосила ... Сва је деформисана. Признала само да је једне ноћи донет радио и одмах од двојице наоружаних однет и ништа више ... Кћи им (Каравилка) као и мајка јој. Јоги је у ранама. Јоги јој гноји и отпада месо од туче. 31.11.88.45.72.66.52.17.68.89.13.17 (спасло је дете) ... Нана Станковић — херојско држање ... Људи су сви од мучења од првог дана лежали на патосу, где кога оставе, и нико није могао да устане. Многи више нису ни знали за себе. И на стрељање су однети (Милован, Бабунскп, Милева, отаг/, и син из Малог Црнића).

Д."

ИЛЕГАЛНИ „ГЛАС ЈНОФ СРБИЈЕ", у броју од маја (бр. 5, стр. 12, 1943) доноси:

„ .. . Али сва савршенства њиховог заната нису могла да скргие српске родољубе. Стиснутих усана и пркосна погледа умирали су народни мученици из братиначког затвора.

Милева Ивановић није била ни неки руководилац, нити неки нарочито свестан борац нар. осл. борбе, она је била проста неписмена сељанка из Набрђа, која је прала и кувала за партизане. Али је ипак до беса доводила своје џелате кад је већ сва испечена и истругана, настављала да пркоси.

Ни Цанетова уста нису се отворила на признање. Ни седа глава старице Нане из М. Црнића није се покорно погнула. Џелати су добили место признања и одавања — само презир и мржњу."

Настављају се одмазде од стране Немаца:

САОПШТЕЊЕ

На дан 10. Априла 1943. убијен је председник општине Сиракова и железничка станица Сираково је нападнута и опљачкана, ноћу између 9. и 10. априла 1943. извршено је дело саботаже од стране бандита на телефонској линији Пожаревац—Кучево код станице Звижд.

Као репресалија за извршена дела, на дан 16. априла о.г.

СТРЕЉАНО ЈЕ
30 КОМУНИСТА

16. Априла 1943. године
Пожаревац

Крајскомаднант[1]
КЛАУСЕН
мајор

Али се настављају и акције партизана на терену:

Окружни начелник округа пожаревачког извештава 30. априла 1943. шефа Српске државне безбедности у Београду под Пов. бр. 266/43:

„Ноћу, између 19. и 20. априла, једна партизанска банда од пет лица, предвођена Росом Трифуновић, студенткињом медицине из Александрови,а, спалила је општинску архиву и зграду општине у Доњој Ливадици. По спаљивању, излепили су плакате комунистичке садржине и отигили су у правцу Породина .. ."[2]

Са терена којим је пролазила казнена немачка експедиција и затим вршили терор љотићевци Марисава Петровића, јавља Радмила Трифуновић, инструктор за срез моравски:

„Драги другови, после ситуације која је настала на терену нисам била у могућности да вам пошаљем извештај. Директну везу нисам смела да користим — било је ризично. ... Покупљен је велики број сељака из околних села (око 1000 људи). Свако је морао да понесе понешто: агиов, мотику, секиру, вилу и храну за два дана. Сељаци су развучени у огроман ланац од Млаве до Мораве. На сваких 10 њих долазио је по један добуровољац. Ланац Је кренуо од друма Плана—Жабари—Петровац. За њима је наступао стрељачки строј љотићеваца на раздаљини од 4 м тако су погили према северу претресајући успут салаше и куће. Ланаи, се завргиио на граници среза моравског. Групу која се зауставила у Александровцу Немци су сликали заједно са њиховим „оружјем" ... Због кидања веза са суседним селима у којима је бко *непријатељ ... намеравала сам да се заједно са партизанима пробијем кроз непријатељску линију ... Повукли смо се тек на појаву непријатеља. Тад смо се повукли према 3. Гори. Непријатељ је већ такође у њу улазио... Ту се*

') Плакат штампан на нашем и немачком ј езику налази се у Историј. архиву ЦК СКЈ.

[r]) Оригинал документа налази се у архиви ВИИ, рег. бр. '25/8—3, кутија 22.

видело да секунди одлучују. Морага стално да имаш на оку људе, иначе један пропуштен моменат може да упропасти ствар... Ми смо се извукли и избегли поновни обухват непријатеља који је дојурио из Пожаревца, друмовима Пожаревац—Александровац—Пожареваи,— Велико Село.

О хапшењима јављам вам на посебној цедуљи. Најважније је *да цео срез гори. Непријатељ се није задржао само на В. Селу, Мирцјеву, Породину. Он је хапсио из свих села* све *сумњиве за њега људе па и оне који су некад у почетку нагие борбе макар чиме помагали или имали ма какву везу с нама. Похапшени су* скоро *сви рођаци живих и мртвих партизана. У таквим условима позвала сам Селу (Ристић-прим. ред.) и Мизара (Ремењак-прим. ред). на састанак. Прво сам разговарала појединачно са друговима о приликама и раду* на *њиховим теренима...* 27. *III састали смо се Селя, Мизар, ја и Суви (Сима Симић-прим. ред.,) и претресли све проблеме који су се први оваквој ситуацији постављали...*

П.С. Ових дана излепљене су пароле у Кугишљеву, Породину, Витежеву, Вошаковцу, Дубљу и Орешковици . ..”

Истога дана, 1. IV када је Радмила Трифуновић писала ово писмо Окружном комитету — секретар ОК је са забринутошћу за другове у моравском срезу писао:

„О Хитри, Сими, Љутом, Селѣи и Мизару не знамо ништа”.

Ситуација крајем марта и почетком априла 1943. била је на терену врло тешка. Није било довољно сигурних склоништа испред навале непријатеља. Један број другова успео је да се сачува благодарећи непрестаном кретању по терену, избегавајући непријатељске заседе, међу њима и Секретаријат ОК — Божидар Димитријевић-Козица, Вера Милетић, Бранислав Стојановић. Неки од другова успели су да се пребаце у рејон Костолца и другде. Тада је већи број партијских руководилаца током априла пао непријатељу у руке. Другарица Роса Игњатовић-Димитријевић остала је ту да покуша у тешкој ситуацији да створи неко упориште-базу. Она је била неуморан партијски теренски радник, и у једној сличној ситуацији, у писму Окружном комитету од 6. II 1943. види се како је неустрашиво наставила рад:

„... О *казненој експедицији сам и ја обавештена. Обавестио нас је човек из општине коме је тајно достављено да ће експедиција доћи кроз 3—4 дана. Мало ће стварно бити незгодно, јер немамо станове са склоништима, а гито их измамо сасвим су неконспиративни. Но, то нас неће омести да посао наставимо под пуном опрезношћу .. ”*

Група Пожаревљана која је остала на терену, међу њима Роса Игњатовић и Борка Богојевић, исцрпљена, без хране и склоништа, Роса са запаљењем плућа, одлучила је да се прикључи чети Драже Марковића-Роће, а Роса склони у неку базу на опоравак. Ради договора кренули су 16. априла 1943. у Смољевац на састанак са Роћом код Смољевачког млина. Међутим, упали су у љотићевску заседу и спроведени у оело Набрће. Страховито су их тукли и тако унакажене сликали за антикомунистичку изложбу. Затим су их предали Специјалној полицији. Сви су отерани у логор на Бањици. Другови су одмах стрељани, а Роса Игњатовић-Димитријевић 1. X 1943. Једина је из целе групе остала у животу Борка Богојевић, која је ослобођена из логора новембра 1943. као малолетна, интервенцијом свога оца.

У писму Среском повереништву у Младеновцу 1. V 1943. ОК Пожаревац између осталога јавља о хватању Росе Игњатовић-Димитријевић и друга Роће, који је рањен у борби и ухваћен:

„... Општта ситуација код нас је још увек доста логиа. За ова два и по месеци много смо добрих другова и руководилаи,а изгубили. Неки су јуначки изгинули, неки су похватани. Већина се одлично држала ... Политкома чете, друга Роћу и једну другарицу, Росу Игњатовић, водили су кроз низ села у Стигу и позивали народ да види мечку. Али су ови другови, иако Роћа тешко рањен а другарица полупретучена, стално позивали народ свуд на борбу, *да се не оба - зире на жртве; да ће патње народа и његову крв осветити Црвена армија и наши партизани, који ето већ долазе и доносе слободу.”*

На терену је остала Радмила Трифуновић и слала и даље извештаје. О погибији популарног политкома Моравске чете Симе Симића 14. априла јавља у свом писму од 16. априла:

„Драги другови, пишем вам на брзу руку. Петровић полази. Прогили пут се веза није могла одржати. Сад вам гиаљем прогили извештај. Од тада су се десиле многе ствари о којима немам времена да вам пишем. Сад ми је најпажније да везу с вама успоставим. Добро *би било кад би постојала могућност да се с вама видим. Јавите ми о томе. У другом случају дајте ми одмах везу како бих могла да вам одмах пошаљем извегитај и добијем од вас одговор. Ситуација је таква да ми је нужно потребно.*

Прекјуче је погинуо друг Сима. У чети је прилична деморализација. Принуђена сам да помогнем друговима.

Другови Селя, Мизар и Мома су засада здрави-читави.

Горњгчани бесне по брдским селима. Не нци масовно пљачкају све на гита на-

ТЕЛА ПОГИНУЛИХ БОРАЦА РАДМИЛЕ ТРИФУНОВИП-ХИТРЕ, НАРОДНОГ ХЕРОЈА, БОЈАНЕ ПРВУЛОВИН СА ЈОШ ЧЕТИРИ ДРУГА, КОЈЕ СУ НЕПРИЈАТЕЉИ ИЗЛОЖИЛИ У ЖАБАРИМА. У БОРБИ СА НЕДИНЕВЦИМА, 3. МАЈА 1943. НИСУ СЕ ДАЛИ ЖИВИ У РУКЕ НЕПРИЈАТЕЉУ

БРАНКА ЖИВАНОВИЋ-ВАНДА, родом из Аранђеловца, живела у Београду. Заједно са једном групом, стигла је из Београда у одред. По оцени партијског руководиоца Божидара Димитријевића—■ Козице, Ванда је изгледала врло слабо за напоре партизанске борбе. Стога у писму 3. VI 1943. препоручује Покрајинском комитету да је задржи на позадинском раду „да ради ону вуну што смо је запленили".

Међутим, Ванда је дошла са одлучном намером да буде борац и остала је у одреду, где се показала веома храбра и издржљива, учествујући у борбама и акцијама Печке чете. У једном сукобу са четницима, између села Сене и Турије, четници су заробили Ванду са још једним другом „Штуком" кога су одмах стрељали. Ванду су ислеђивали уз немилосрдна мучења. Али, Ванда је искористила небудност стражара и после неколико дана побегла. Пошто ни.је познавала терен, упутила се према селу Сени не би ли нашла домаћина у чијој је кући прихваћена приликом свога доласка у одред. Четници је нису пронашли, јер је воденичарева жена у Сени препознала Ванду, довела је код себе, обукла у сеоску ношњу и склонила од четничких потера. Ванда је сутрадан наставила да тражи партизане и срела се са Сикимићем у близини Пека.

Касније је ухваћена у сукобу Печке чете са четницима, којима су помагали Бугари и недићевци, код места Букова Раван код Кучева. С њом је ухваћен, и поред отпора који су обоје давали, и командир чете Велимир Дамјановић — Ћ.ата. По „пресуди суда Горског штаба" Ванда и Ћата су осуђени на смрт и стрељани 18. фебруара 1944.

ићу. На Мизаровом и Сељином терену успостављена је свуда власт — где није било. На терену „Д" петоколонаши вргие јуригие.

Не видим више. Здраво — Хитра."

Пре своје херојске смрти, Радмила Трифуновић-Хитра учествује у још једној акцији. Постоји документ којим Окружни начелник округа пожаревачког извештава 30. априла 1943. шефа Српске државне безбедности у Београду под Пов. бр. 266/43:

„Ноћу, између 19. и 20. априла, једна партизанска банда од пет лица, предвођена Росом Трифуновић, студенткињом медицине из Александровца, спалила је опгитинску архиву и зграду општине у Доњој Ливадии,и. По спаљивању излепили су плакате комунистичке еадржине и отишли у правцу Породина .. ."[1])

Наредни непријатељски документ извештава о погибији Радмиле Трифуновић:

НАЧЕЛСТВО ОКРУГА-
ПОЖАРЕВАЧКОГ
Пов. бр. 301/43
15. маја 1943. године
Пожаревац

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ
БЕЗВЕДНОСТИ
КОМАНДА ЈАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
Београд

2. — У СРЕЗУ МОРАВСКОМ — ЖАБАРИ:

а) 3. маја о.г. по подне одред Пољске страже из Жабара открио је у селу Миријеву једну комунистичку групу од шест чланова и одмах ступио са њом у борбу. У тој групи убијено је пет комуниста, а један је рањен. Ову групу сачињавали су: Живота Јовановић-Миланче, Циганин из Кушиљева, командир ове шесторке; Мара-Радмила Трифуновић-Милосављевић зв. „Роса"; Душан Тешић; Богољуб Атанацковић зв. „Дида". Ова група припадала је партизанској банди убијеног вођг партизана Симе Симића.

(М.П.)

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК
(потпис нечитак)

О погибији Радмиле Трифуновић, Бојане Првуловић и другова из Моравске чете ОК доста дуго није имао потврђене вести. Божидар Димитријевић-Козица пише другу Тини: 13. V 1943:

„... према вестима које добијам из 111-1 (Томиславац-прим. ред.) где сам слао ради везе са Хитром и Сељом, вероватно је да је Хитра погинула изнад Жабара . . (А р х . бр. 2952).

У писму другу Тини од 21. V 1943, Козица још увек нема вести са терена моравског среза. Тек у извештају Окружног комитета Покрајинском комитету од 3. VI 1943. јавља се за смрт Хитре, Боје и другова.

Радмила Трифуновић-Хитра проглашена је за народног хероја 27. XI 1953. због свог неуморног организаторског рада и херојског држања до краја свога младог живота. Од 1938, кад је постала члан а потом руководилац СКОЈ-а у пожаревачкој гимназији, затим на студијама у Београду, као члан КПЈ од 1939, укључује се у све акције Партије: у предратном напредном покрету, у припремама оружаног устанка у пожаревачком крају, а када је борба почела, онда је ступила у одред заједно са оцем и братом; као члан Среског комитета КПЈ за моравски срез радила је на оснивању партијских и скојевских организација, народноослободилачких одбора, актива жена и омладине. Као инструктор ОК за Пожаревац у најтежим приликама немачких, љотићевских и четничких офанзива, обједињавала је сав рад у срезу и успевала да усклади активност на терену са акцијама Моравске партизанске чете. Све до своје погибије била је један од руководећих другова устанка и борбе у пожаревачком крају.

У тешким, непрекидним борбама са четничким, љотићевским, недићевским одредима и Немцима, Пожаревачки одред изгубио је врло много бораца. Али са терена пристизали су стално нови борци.

У писму Покрајинском комитету од 3. VI 1943, Божидар Димитријевић-Козица јавља о доласку једне групе из Београда:

„... Из Бгда, осим оне двојице који су дошли у одред преко *Максима, сада је догиао још један друг (гиофер, са добрим препорукама од другова из Бгда) и три другариги,е средњошколке. (Њих две ће вероватно остати у одреду, одмах, спремне на све, здраве, а трећа, слабија, слабо види — мораћемо је негде другде — да ради ону вуну гито смо је запленили)..."*

Она трећа средњошколка, „слабија", „слабо види" није пристала да оде на ма какав рад у позадини, него је хтела по сваку цену да буде борац у одреду. То је била Бранка Живановић, партизанка Ванда. Пошто никаква

[1]) Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 25/8—3.

[1]) О-шгпиал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 3/1—2.

наговарања другова нису могла да је поколебају, остала је у одреду, и онако слаба показала се необично храбра и издржљива. Учествовала је у свим борбама и акцијама које је њена чета изводила. Крајем јуна 1943. заробили су је четници у борби која је вођена између Љешнице и Туније. Провела је петнаестак дана у четничком затвору, саслушавана је и мучена. Али је испребијана, боса и поцепана успела да побегне и да се, уз помоћ неких сељака који су је прихватили и неко време неговали, опет врати у одред.

Почетком јесени 1943. стигла је у Пожаревачки одред већа група рудара из Костолца и партијских радника и омладинаца из Београда, из Средње техничке школе и Шесте мушке гимназије. Тада је извршена поновна реорганизација чета. Одржан је састанак штаба (командант Жика Поповић и политком Богољуб Стојановић-Тина са члановима ОК и представницима чета) и донета одлука да се формирају три чете. Тада је Ана Дабић-Олга, радница из Београда, наименована за комесара III чете.

Године 1943. ступиле су у одред Љуба Лукић и Мира Јанковић из Кучева (погинула на једном салашу где се била склонила). Крајем децембра 1943, партизани су приликом блокаде села Двориште ослободили Драгану Бранковић-Пастрмку, коју су ту заробили четници.

И поред свих поремећаја, изазваних непријатељским терором, партијски рад на терену стално је обнављан, према потреби како је ситуација захтевала. У томе учествују и другарице. ОК извештава:

„Драги другови,[1]) мишљења сам да спојимо та два терена у једно С.П. (Среско повереништво — прим. ред). Разлози: већи терен, верујем правилан пут за подизање кадрова и разраду терена... Састав: С.П.-а: Јасни (Момчило Чупић), Стари, Доса (Бранка Стојановић), Мала (Драга Стојановић), могуће и Брђанин.. Разлози: Стари да се подигне тај крај, да уведе Брђанина који нам је јоги непознат, да води НОО целог терена. Јасни и Доса су већ ту. Мала одана, вредна, мислим заслужује. Такав С.П* бг«. *могао дивно да обухвати терен ..

... Промена имена свим члановима у А (Пожаревац — прим. ред.): 69.66.92.88. 44.47.91.88. (Домаћиц,а-Јела Васић)—Живана, 73.18.11.88 (Чупа-Милица Гргуровић) — Олга, 13.88.56.88 (Тања)-Љубинка а . . .

■ ■. Андри — да пита може ли Олга да се запосли у 1-9 (одлазак Мгслице Гргуровић-Чупе у Костолац — прим.

[1]) ИРПС, арх. бр. 2948.

ред.) да би било пожељно и у V (Петровац — прим. ред.). Али, где успе — тамо . . .”

Напомена у вези са шифром, којом су се често служили у преписци партијски форуми између себе или са партијским радницима на терену: обично су имена лица и места била изражавана бројевима. Системи нису увек били исти; такође се и кључ повремено мењао и по правилу био различит за различите везе. Поред једноставне, каква је очигледно била горе наведена, служио је и систем шифровања који је омогућавао писање истог слова на неколико начина, што је донекле представљало препреку дешифровању од стране непријатеља, мада не и сигурност система шифровања помоћу неограниченог низа бројева. Наводимо пример најчешћег шифровања на терену Пожаревачког партизанског одреда:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Л	У	Ј	А	Д	А	М	И	Ч
2	Љ	Ф	К	Б	Ђ	Б	Н	Ј	Џ
3	М	Х	Л	В	Е	В	Њ	К	Ш
4	Н	Ц	Љ	Г	Ж	Г	О	Л	А
5	Њ	Ч	М	Д	З	Д	П	Љ	Б
6	О	Џ	Н	Ђ	И	Ђ	Р	М	В
7	П	Ш	Њ	Е	Ј	Е	С	Н	Г
8	Р	А	О	Ж	К	Ж	Т	Њ	Д
9	С	Б	П	З	Л	З	Ћ	О	Ћ

У овом случају кључ шифре је био ЛУЈ АДАМИЧ (ћириличном азбуком). У вертикалним колонама следила су на ниже азбучна слова. Л је могло бити написано на четири различите бројне комбинације и тако редом. (Л — 11 или 33, 95 или 48). Кључ шифре ОК Штаб од октобра 1942. до марта 1943. био је: ПАРТИЗАНИ. ЛУЈ АДАМИЧ од 25. октобра 1943. итд.

Географска места имала су одређен број, што се такође мењало, односно велико слово азбуке (А-Пожаревац или Ш-1 Томиславац)

Упоредо с пристизањем нових бораца и обнављањем чета, од лета до краја 1943, обнавља се и партијски и позадински рад на терену. Од другарица, Бранка Стојановић-Доса, која је од фебруара 1942. била одређена на рад у новоформираном рејонском руководству за Средњу Млаву, а повремено била и члан партијског поверен-^тва за пожаревачки срез, успела је да се склони, заједно са сестром Дра-

ДРАГА СТОЈАНОВИЋ-МАЛА рођена је 28. УШ 1920. у Малом Црнићу у сељачкој породици средњег имовног стања. Отац Драгољуб Стојановић био је члан КПЈ од 1924, а 1941. члан НОО. Мајка Љубица примала је у кућу партизане, кувала им и прала и ишла на везу.

Драга је примљена у СКОЈ 1941. Водила је актив омладинки у селу. Јануара 1942. добија први већи задатак: да доведе инструктора Росу Игњатовић из Трњана, где је била у кући Мице Урошевић — Звезде. Служи и као водич теренским радницима и партизанским групама. У лето 1942. прелази у илегалност. Исте године у пролеће примљена је у КПЈ.

Директне везе на које је ишла биле су: у Набрђу Александар и Милева Ивановић-Бабунски; у Трњану Мица Урошевић, Милован Ракић са женом и ћерком Радом; у Божевцу куће Горе Ивановић и Талке Јовић; у Великом Селу Ђурђијанка Томић итд.

Фебруара 1943, када је чета Симе Симића напала на аутомобил с Немцима на другу између Топонице и Великог Села и убила пуковника Хензела, повукла се у село Мало Црниће. Торбу с материјалом и планом офанзиве нађену код Немаца, Драга је однела у Божевац и предала у штаб одреда преко Талке Јовић. У марту, у офанзиви љотићеваца која је ишла за Хензеловом офанзивом, спаљена им је по други пут кућа. Драга и Доса Стојановић прелазе сасвим у илегалност. Једно време се крећу са одредом, а затим се одвајају и остају на теренском раду. Драга организује омладинске активе у Божевцу и Црљенцу. Прелази у Ћулу где се склања код баба Меланије. Почетком 1944. је у Брежану, а у јулу 1944. враћа се са Досом на свој терен где ради на организовању и учвршћивању скојевских актива. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

гом, испред љотићевске офанзиве априла 1943. У писму од 8. августа 1943. излаже како је наставила са радом:

„Драги другови,[1]

Вагие писмо од 5. VIII добила сам преко другарице Мале (Драга Стојановић — прим. ред.). Из писма видим да треба да отпочне рад на нашем терену убрзаним темпом, јер прилике се мењају а и сами догађаји ... Према подели терена, мени је припао рад у 2 и 4 (Батовац и Живица — прим. ред.) У тим селима сам се настанила. У бр. 2, као што сам раније јавила, остао нам је Млински одбор и жене. Млински одбор (партијски актив чије је седиште било у млину код Батовца) бројао је три члана а сада се проширио са још једним. Другови су добри и раде . .. Са женама остала је да ради другарица Црна (Деса Стевић — прим. ред.). Црна је вредна, окупља жене, даје им рад и учи како ће да разбијају страх у народу. Изгледа да у томе успева. Са омладином нешто покушава, али вели иде тешко. Према Црнином извештају еиди се да ће негито моћи са старијим људима. У томе настојаћемо обадве.

И Млинском одбору и Црној са женама поставила сам да., исТо више скупљају прилога у храни. У бр. 4 и даље рад иде доста млитаво. Жетва их је задржала. Са симпатизерима се састајем, причамо, читамо, одобравају све, само далеко беже од организованог рада. Са људима које већ имам гледаћу да се почне мало б о љ е . . По селима вргиљају дирисовци.[2]*) Долазе усташе обучене у немачку униформу. Туку људе. Наређење чим ко овргие одмах да носи. Ко није поступио по томе биће премлаћен. Ко до*

1. IX не изда жито, биће стрељан. Порез за 100 насто. Мобилигиу но тргг младића из села за Ужггицу, изговор нац. рад. Одлазе одмах . .. Надам се да ће други извегитаји бити нотпунији.

Смрт фагиизму — слобода народу!

Другарски поздрав
Д оса"

Директиве за рад другарици Доси- у писму друга Јанка од 17. X 1943:

„Драга другаржі,е... гито се тиче самог рада, он се код вас обнавља а највећим делом почиње гинова . . . Зато га сад настављајте на здравијој основи ... Не сектагиити, слободно прилазити људима. Ми морамо много гиире отићи у народ него гито јесмо. Да би то ггостигли тежиште нагиег рада првенствено мора бити на организационом ггољу. Оживети и учврстити партијске организације тамо где их има. Створити нове тамо где их нема. Створгпи НО одборе, АФ одборе жена, скојевске активе, одборе Уједињеног савеза омладине Југославије. Дакле, обнављати где има и стварати где нема пар. организацију као организатора и руководиоца свих осталих форми рада ... Дакле, јачање наше Партије као главно питање, али паралелно с тим и стварање оних форума преко којих ћемо обухватити широке народне масе по свгш секторима, не запостављајући ниједан као споредниј и ..

У овом смислу рад се настављао. О томе говори Досин одговор од 3. XI 1943:

„... Пигием вам о свему шта се овамо дешава како бисте имали јасну слику о свему... Иако знам којим темпом да се иде и ради, ја ипак морам пажљггво. Пажљиво урађено дуже траје, тако вели народна ... Придобила сам нове људе и нове станове . .. Настојим да оснујем ... народноослободилачки одбор. Избор је одличан.. . Ако успем да их приволгсм на организовани рад, то ће бити мој највећи успех и моја највећа радост. .. Задатке сам им поставила *и вггдећу чим их обиђем како су извршили ... Ак-тив жена почео је темељније да ради. Црна-) је вредна, настоји свим силама да што више жена придобије. Успева Црна јер воли борбу, јер воли Партију, јер воли све часне борце који се боре за велику ствар. У њихов актив ушле су нове другорице (мислим на Црну и Вему.)*[3] *У нови актив угиле су четири нове другарице. Са њима раде Вема и Црна заједно. Агитују код жена, проналазе станове, скупљају прилог. Водиле су ме те сам са сваком новом другарицом посебно разговарала. Још имају трему и избегавају да се групно састају, али верујем* да ће *се ослободити. Жене су одличне, само штета што је свега једна од свих нисмена. У мене имају поверења, гтаче се плаше мугикараца да не одаду . .. Са омладином још нема видног успеха. Још се држе на отстојању. Имам* даа *доста актггвна, али један хоће погито-пото у одред .Настојаћу да другог тражим. Очекујем весш, наше новине. Све ме р а д у ј е . . ,*[4]

Октобра 1943. Вера Вребалов је функцију инструктора ОК за срез млавски преузела од Јована Шербановића, који је отишао на нову дужност. У једном писму (које је остало недовршено) с јесени 1943, шаље детаљна упутства за рад.

Рад је с јесени 1943. био оживљен и у селима у околини Малог Црнића, где је привремено био смештен рејонски комитет са члановима: Будимиром Стојановић-Љутим, Бранком Стојановић-Досом, Драгом Стојановић-Малом и Миодрагом Радовановићем-Туђинцем. То су била села Божевац, Батуша, Црљенац, Калиште, Смољинац, Трњане и др. Али је свуда беснео терор и отежавао рад.

И пре четничке офанзиве, која се сручила на пожаревачки крај децембра 1943. и достигла кулминацију јануара 1944, жртве су падале. У јуну међу борцима који су покушали да се из Ресаве и Мораве пробију и придруже Стишкој чети, у борби са недићевцима код Набрђа, погинула је и Радмила Ивковић-Слобода.

О стрељанима у Божевцу јавља Окружни начелник:

„На дан 13. августа око 10 часова немачки војници стрељали су у Божевгі,у у црквеној порти Здравковић Ђорђа, старог 52 године, Стевановић Славка, старог 56 година, Јоцић Живку, кћи Светозара, неудату, стару 21 годину, Милггћ Милицу, удову Крсте, стару 70 година, Ђорђевић Светозара, сина Здравковог и Свету Јовића, сина Радомировог, старог 18 година. Свгс су они осумњичени као сарадници комуниста .. . Потом је војска кренула у непознатом правцу. Прн поласку наређено је да се одмах сазове збор н нареди да кад они буду долазили у село да нико из села не бега, јер ко буде бегао биће стрељан. Затим, ко има радио да исти пријави опгитинској управи. И сви странци који долазе у опгитггну на пренођиште да се пријаве са личним картама и објавама.'

Једну од најактивнијих жена у селу Вуковићу, Катицу Петровић, четници су хапсили и мучили 1942, да би је натерали да ода везе. Но она никог није одала нити признала свој рад. Кад су је пустили, чим је прездравила, наставила је с радом. Други пут су је четници ухватили новембра 1943, тобоже „због неморала и примања партизана у своју кућу", како стоји у „Испиту над окривљеном уд. Петровић Катицом, родом из села Вуковића", рађеном „на положају 22. новембра 1943. године у Штабу Голубачке бригаде". Код Катице су се стварно склањали теренски радници и неко време били су њеној кући Велимир Дамјановић-Ћата и Милоје Милојевић. Четници, бесни што ни на овом другом саслушању нису могли да јој изнуде никакво признање, пустили су је и овога пута, али су је ускоро једне ноћи извели из куће и убили пред самом капијом. Оставили су је да ту лежи те су јој звери ноћу изглодале лице. У децембру је извршено масакрирање најбољих активиста из села Мало Црниће. Четници су одвели чланове Партије Николију Миловановић-Вему и Десанку Стевић-Црну као и активисте Живадина, Стојана и Милисава Васиљевића, Стојана Ђорђевића, Бору Стевића, Драгутина

[1]) Документ се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 15/1—1—99 К. 30.

[1]) Оригинал документа налази се у архиви Историјеког архива ЦК СКС, арх. бр. 3005.
[1]) Службеници ДИРИС-а (Дирекције за исхрану Недићеве владе).
[2]) Деса Стевић.
[3]) Николија Миловановић.
[4]) Оригинал документа налази се у архиви Историјског архива ЦК СКС арх. бр. 3098.

Тацића и члана НОО Велимира Митића. Сви су они страховито мучени и поклали на путу Врбница—Велико Село. Наталији су одсекли главу а остале су оставили да их пси једу, јер четнички кољачи су наредили да их нико не сме сахрањивати. Четници су свакодневно навраћали у село. У јануару 1944, упркос свакодневним претресима у селу, успела је да се одржи и сачува цела Млавска чета, којој је био командир Таса, а комесар Јован Ђерић. Почетком јануара дошао је у Мало Црниће и део Печке чете и десетак партизана склањало се у Малом Црнићу. У другој половини јануара, због појачаног терора, напуштен је терен Малог Црнића. О том четничком терору забележио је у свом ратном дневнику друг Никола Сикимић:

„Наше стрепње почињу да се обистињују. Сви четнички одреди спустили су се у долину Пека и у Стиг. Врше претресе, блокаде, батинају сељаке, стрељају, пале салаше где год сумњају да би се ми могли склонити. Прве недеље прошли су празних гиака, али је терор достигао врхунац половином јануара. Овде ћу да наведем зверства која су ми позната, а почињена су ове зиме у срезовима голубачком и звишком ... Из Ракове Баре Груја Адамовић, старац од близу 70 година, ратник из прошлих ратова и дее жене Милка Будимировић и Зора Костић, које су се затекле код партизана — одведени, тучени, налазе се у затвору у Дубокој ... Из Љешнице (код које се у новембру водила борба између партизана и четника ■— прим. ред.). .. десетар станице заклан, а жена у Војином „логору" ... Из Вуковића убијени Петко и удовица Катица, чији је муж погинуо у овом рату противу Немаца... Из Голупца убијен Драги рибар и ћерка му..."

У сећањима Б. Стојановића-Тине наводи се:[1])

„Мучена је цела породица Младена Лазаревића, жена Круна, син Душан и најмлађи син Воја. Њих су мучили једно пред другим да би им на тај начин изнудили признање. Поред осталога натеривали су их да голим телом седну на усијану плочу гитедњака ... Нарочито су били подвргнути страгином мучењу Раденко Попић из Сене и Милорад Милојевић отац нагиег партизана ..."

У једном писму од 20. јануара 1944. четник Синиша Оцокољић-Пазарац извештава:[2])

„ . . . Акција је извођена и сад се изводи за уништење последњих остатака комуниста. Успех је одличан. За неколико дана смо успели да похватамо и посече- **.11О** *најглавније вође.*

[1]) ИРП, арх. бр. 14497.
[2]) ВИИ, рег. бр. 131913.

Тако смо ухватили једну докторку ... Зове с.е Вера Вребалов, иначе комунистичким <именом Соња, Љубица итд.

Затим смо ухватили и уништили чувеног комунисту медицинара Шербановића, родом из Лазнице. Код њега смо нашли материјал који ће нам користити за даље трагање ..

И Окружно начелство округа пожаревачког у допису Пов. бр. 43/1944. од 25. јануара 1944. јавља Министарству унутрашњих послова — Одељењу за државну заштиту у Београду да је:

„ . . . Приликом предаје Жика Поповић изјавио је *да су њихови одреди разбијени и да партизани лутају у групама од највише три и четири. Тако лутајући је погинуо Јован Шербановић-Шербан, студент медицине из Лазнице и ВЕРА СУПРУГА др Бошка Вребалова, лекара, рођена Гуцуња, која је била заменик Шербановићев и која је пре неколико дана убијена у Рановцу .. ,[2]"*

Вера Вребалов преузела је одговоран рад на терену од Јована Шербановића октобра 1943. У јеку четничке офанзиве крајем 1943. склонила се у село Мелницу. На доставу сеоског попа, четници су увече 6. јануара 1944. блокирали кућу у којој је она била, ранили је у руку и живу ухватили. Водили су је по селима и вратили у Рановац. Једанаестог или 12. I, док су се четници умивали и били скинули оружје, дохватила је једну бомбу, упалила је и бацила под себе. Сахрањена је код куће Милутина Петровића у Рановцу, где је и погинула. После ослобођења њено тело пренето је у Раброво.

Крајем јануара од четника је уморена и Драгана Бранковић-Пастрмка, борац од 1941. године. О њеном раду говори у свом извештају комесар Треће чете:

„Подносим извештај о раду Треће чете од последњег растанка ... Данас смо одржали конференцију чете са следећим дневним редом: 1) Политичка ситуација, 2) Акције прогиле и будуће, 3) Културно војно-политички рад у чети, 4) Критика и самокритика, 5) Разно. ... Критика и самокритика протекла је овим редом и дало следећу оцену: 11) Мила (Пастрмка), добра, самокритична ..

Говорећи у извештају од 27. јануара о борбама које је чета водила најпре код Каоне, а затим на салашима испо Д Црног Врха код Љешнице, комесар наводи да је ту био тешко рањен начелник штаба одреда Лука, који је

[1]) Архив ВИИ, рег. бр. 13193.
[2]) **ИРП, арх. бр. 13497.**

КАТИЦА ПЕТРОВИЋ, из села Вукови - ћа, једна од најактивнијих жена у селу. Није престајала да ради за НОП, мада је била излагана четничком бесу. Двапут су је хапсили и страховито мучили да ода своје везе, 1942. и новембра 1943. Тада су јој и „судили" због наводног неморала и примања партизана у своју кућу. Код ње су се склањали теренски партијски радници. Неко време у њеној кући је био Велимир Дамјановић — Ћата и Милоје Милојевић, но она никог није одала нити су јој изнудили икакво признање.
Једне ноћи извели су је из куће. Убили су је пред самом капијом.

●

тражио од другова да га убију да не падне жив у руке непријатељу, затим да је рањен заменик командира чете Ресавац, а ,,да је нестала партизанка Драгана Бранковић-Пастрмка, која је после два дана откривена и заклана од четника".
У јануару 1944. проваљена су два партизанска већа склоништа позната под именом „Веверица" и „Подморница". Прво склониште је било седиште штаба, а друго партизанска болница.
После ликвидације болнице у Каони и разбијања главнине Пожаревачког одреда у новембру 1941, партизанске снаге кретале су се по групама. У случају болести или рањавања лечили су се код симпатизера по селима. У тежим случајевима позиван је лекар из Пожаревца, а рањеник изношен у поље да се не би открила кућа у којој је склоњен. Тако су почетком 1942. лечени командир чете Дамјановић код сељака у Макцу и Вуковићима, и Јован Шербановић у Рановцу. Али, како је овај начин лечења био скопчан с многим тешкоћама и опасностима, то се приступило организовању илегалне болнице. Изабран је Мишљеновац, као партизанско село, и у њему место звано „Басаре". Изградња и снабдевање болнице потребним материјалом и храном, као и осигурање, поверени су Милоју Милојевићу. За омладинског и партијског руководиоца одређени су Миодраг Стојановић-Коле, Александар Трајковић-Саша и Љубица Јањић-Дунавка, која је уједно вршила и дужност болничарке. Одлуком ОК Пожаревац фебурара 1942 додељена је на рад у одреду:

„Наше је мишљење да буде уз друга Бору (др Бошко Вребалов), да се упозна са нужним знањем једне болничарке и да му помаже при успостави једне болнице, превијању и нези рањеника".[1]

[1]) Арх. бр. 3859.

После хватања др Вребалова, маја 1943, кога су четници уморили грозном смрћу, болницом је руководио др Ђурић, лекар из Београда. Болница је била смештена у земуници ископаној три метра под земљом, три метра широкој и три дугачкој. Ова рупа је одозго била прекривена грађем на које је насута земља и засејана трава. Улаз се затварао дрвеним капком, Болница је била добро камуфлирана. У њој је могло одједном да стане 5—6 рањеника, који су сви били на дужем лечењу, неки и по три месеца. Међу њима је била и партизанка Ванда-Бранка Живановић.

Ова болница је служила и као повремено склониште партијском руководству. Увек влажна, јер се у њу сливала одасвуд вода, која је морала свако вече да се избацује, болница је добила име „Подморница".

Због малог капацитета болнице, морао је бити обезбеђен смештај рањеника по кућама код поузданих сарадника НОП-а. Оваквих склоништа било је неколико у Раброву и Малој Бресници. Др Ђурић их је све обилазио и пружао лекарску помоћ.

Почетком јануара 1944. издајом су откривена ова склоништа, па се већина рањеника сама убила бомбом да их непријатељ не би заробио. Јатаци су сви стрељани. Алармиран овом ситуацијом, Милоје Милојевић је дошао у болницу 13. јануара, у којој су били на лечењу Риста-Сима Каровић, Видрица-Брана Илић, из Мишљеновца, Ванда-Бранка Живановић, као и Дунавка-Љубица Јањић, која је била болничарка и водила болницу, јер је доктор отишао. Ванда се вратила у чету, Видрица код родбине. Милојевић је Каровића и Дунавку пребацио код Баба Досте у село Мишљеновац, где је постојало подземно склониште још од првог светског рата. После пада команданта Жике, кућа је била блокирана, али четници нису нашли Ристу и Дунавку. Те ноћи њих је Даринка Милојевић извела у колима са стајским ђубретом и провела кроз четничке редове до Секиног салаша у близини места Басаре. Каровић се после много мука пребацио са овог терена до села Брежане и ухватио везу са другом четом. Дунавка је отишла у Пожаревац. До ослобођења провела је у логору за омладину код Смедеревске Паланке.

О животу у тој партизанској болници сачуван је извештај за време од 6. XI 1943, до 13. XI 1943 (У овом раздобљу рањеници су били Миланче, Шофер и Лаза).

У писму се такође даје стање сваког од рањеника понаособ и хитно траже потребне ствари, као што је „жичана удлага", „једне оштре маказе" хируршки инструменат „сонда" и сл.[1])

Непосредно пре провале „Подморнице", у јануару је провађено и седиште штаба одреда „Веверица". То је било склониште од три одељења, а припремила га је партијска организација на терену којом је руководио Јован Шербановић. Налазило се изнад Церовице код Кучајнског крста. Ту је била смештена и техника ОК. На њој је радио Стојан Јоцић-Мерзер и његова жена Мира му је помагала. Другови у земуници нису смели да одржавају ма какве везе са околним становништвом. За њих је знала само једна породица звана „Конспирација", чија је кућа била удаљена 2 км од земунице. Али ни чланови те породице нису тачно знали где је она, нити су знали шта Мерзер ради.

О томе како је провађена „Веверица" прича Александар-Саша Трајковић, тадашњи партијски радник на терену среза млавског:

„Тих дана нашли смо се у „Веверици" Лука (Максим Његован), Мерзер (Стојан Јоцић), његова другарица Мира са ћерком и ја. Био сам једног јутра жедан и верујући да нема никога у околини извукао сам се по дану из склоништа. Прекопута склоништа налазио се један мали кладенац. Напио сам се воде, а кад сам се враћао приметио сам неко сумњиво кретање по гиуми. Помислио сам да ме је можда неко видео. Кажем то друговима и одмах смо почели да размишљамо шта да урадимо ако се случајно непријатељ појави и нападне нас. Убрзо се чуо бат корака, неки гласови, од којих смо разазнали четничке претње, лупа свуда око „Веверице". Прва помисао је била — откривени смо. Лука се први снагиао, стао је код отвора, у једној руци држао револвер а у другој бомбу. Рекао ми је да отворим врата. На улазу је већ стајао један четник са пушкомитраљезом. Лука га са неколико хитаца из револвера убије, баци бомбу и одмах истрчи напоље. Ја пођем за њим. Четници, који су били опколили „Веверицу" разбежали су се на све четири стране. Ми смо трчали низбрдо, а испред нас је трчао један четник. Изгледало је као да га јуримо. У једном тренутку Лука опали на њега, убије га и узмемо му пугику. У неком шипрагу мало даље прикрили смо се и седели до мрака. Није се чула више пуцњава. Били смо вигие него сигурни да су четници заробили Мерзера и његове. Било нам је много жао друга, нарочито његове ћерке, седмогодишње девојчице коју смо

[1]) Оригинал документа налази се у Архиви ИРП Србије арх. бр. 4379.

ДАРИНКА МИАОЈЕВИН ИЗ МИШЉЕНОВЦА

звали Веверица и по којој је цело склониште добило име. Кад се спустила ноћ отишли смо до другог склоништа где је била партизанска болница, до „Подморнице". Кажемо друговима шта се догодило и одмах почнемо да стварамо план за епакуацију, јер смо страховали да је Мерзер провалио ово склониште. Каоно у ноћ чујемо да се неко приближава и зове нас поименце. Познао сам Мерзеров глас. Лука каже да пажљиво отворим и проверим да га случајно не воде четници. Мерзер је ипак био сам са женом и дететом. Обрадовали смо се овом сусрету са другом кога смо малтене сахранили. Он је рекао да су се четници разбежали чим смо истрчали напоље и да су њих троје несметано могли да напусте склонигите. Исте ноћи Лука и ја вратимо се натраг у „Веверицу", покупили смо оружје и сав партијски материјал, архиву и све то пренели на сигурно место. Четници су тек дан-два касније растурили ово склониште".

Почетком фебруара погинуо је јуначком смрћу Стојан Јоцић Мерзер и његова жена Мира. Опкољени у колиби давали су отпор док су могли. Кад су видели да нема излаза, пубијали су се. Њихове лешеве Немци и Бугари изложили су у Кучеву. (ИРП арх. бр. 40140).

Терор четника над партизанским породицама и сарадницима настављао се:

„На дан, 21. јануара 1944. дошли су илегални четници поново у село Мишљеновац и оданде одвели Милену, мајку, Љубинку жену и двоје малолетне деце познатог партизана Милоја Милојевића"... На дан 17. фебруара позван је да дође код четника земљоадрник из Голупца Драгољуб Стојадиновић. Са именованим је дошла и његова ћерка Софија. После три дана нађени су легиеви обоје именованих у близини села Вуковића"[1]

Уз сав притисак непријатеља, то је време када се још увек осећају последице провале, изазване падом Вере Милетић. У једном београдском склоништу откривена је кад је дошла на рад у Београд. Као члан ОК Пожаревца од маја 1941. до јула 1943, а затим инструктор ПК до одласка у Београд, Вера Милетић је познавала прилике на терену пожаревачког округа и на саслушању код Специјалне полиције изнела све што је знала о пожаревачкој партијској организаЦији.

У сукобу Печке чете у месту званом „Букова раван" код Кучева са четницима, којима су у помоћ дошли Бугари и недићевци из Кучева, ухваћени су командир чете Велимир Дамјановић-Ћата и партизанка Бранка Живановић-Ванда, док су остали изгинули пружајући огорчен отпор.

ЈУГОСЛОВЕНСКА ВОЈСКА У ОТАЏБИНИ[1])
ГОРСКИ ШТАБ Бр. 1/67
Стр. пов. С.О. Бр. 44
19 фебруара 1944. год

СЛОБОДНЕ СРПСКЕ ПЛАНИНЕ
КОМАНДАНТУ ГОРСКОГ ШТАБА
Бр. 1/6 7

П о л о ж а ј

На основу наредбе тога Команданта Стр. пов. С. О. бр. 44 за 18. фебруара тек. год а о оснивању Преког војног суда над *ухваћеним партизанима Дамјановићем Велимиром и Живановић Бранком, извештавате се да је предње учињено. Оптужени су од стране Преког војног суда осуђени на казну смрти стрељањем. Оптуженима је казна саопгитена пред стројем и изврпгена.*

Предње се доставља на надлежност.

М. П.
Председник преког суда
поручник Јован...

А сама пресуда гласи:

У *ИМЕ*
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА
ПЕТРА II КАРАЂОРЂЕВИЋА
краља Југославије

ПРЕКИ СУД бригаде 1/67 размотрио је акта по кривигцс ДАМЈ АНОВИЋ ВЕЛИМИРА зе. *„Ћате", родом из Српаца, среза звигиког, округа пожаревачког, ожењеног, ои,а једног детета, командира Звигике партизанске групе, ухваћеног у борби код Кучева на дан 13. ов. м. тек. год, као и акта по кривици ЖИВАНОВИЋ БРАНКЕ* 38. *„ВАНДА", родом из Аранђелови,а, сталног места Београд, акт. комунисткиње-партизанке ухваћене на дан 9. ов. м. тек.* год од стране нагиих *одреда по други пут, и установио је следеће:...*

II

Оптужена ЖИВАНОВИЋ БРАНКА 38. *„ВАНДА" на основу свога признања била је акт. члан комунистичке партије, те је као борац учествовала у борбама против војника Краљевине Југославије као и у многим терористичким актима која је њена партизанска група вршила противу присталица Југословенске војске у отаџбини. Као отежавајућу околност узима јој се да је именована била. већ једаред хватана од стране наших војника « био јој је тада опрогитен живот, али је ова успела да побегне и да се поново прикључи партизанским терористичким бандама, те и данас показује непомирљив и непријатељски став према војницима Југословенске војске у отаџбини.*

На основу горњег као и иследног ,«атеријала који нам стоји на расположењу, а по одредбама о уредби о ПРЕКИМ СУДОВИМА, ггреки војни суд при штабу бригаде 1/67 доноси следећу

П Р Е С У Д У

да се окривљени Д А М Ј АНОВИЋ ВЕЛИМИР за учињена дела казни казном С М Р Т И.

Д а се окривљена ЖИВАНОВИЋ БРАНКА за учињена дела казни казном С М Р Т И.

Пресуда је донегиена једногласно.

ПРЕДСЕДНИК,
1) поручник Јован . ..
ЧЛАНОВИ:
1) поручник г . . . Дејановић
2) наредник ...
3) наредник Јован ...
4) судски референт .. . "[1]

У насталој ситуацији одлучено је да се преостали борци Пожаревачког одреда прикључе Космајском одреду. Дванаестог марта 1944. једна група бораца из I и II чете пребацила се преко Мораве код села Липе и отишла на територију младеновачког округа, где је учествовала у борбама. Неки од њих већ током лета враћају се на своју територију да би се прикључили новоформираној партизанској јединици у Турији код Кучева (4. августа) са командантом Милојем Милојевићем и комесарем Николом Ивошевићем-Вељком.

Поред свега, политичка активност припаданика НОП на терену пожаревачког округа није престајала. Мада су партијски кадрови били малобројни, ипак су до почетка маја 1944. биле успостављене и учвршћене везе са свим партијским организацијама. Најпре је још крајем фебруара успостављена веза са партијском организацијом у Петровцу. Нешто касније, током марта, обновљена је активност чланова Партије и сарадника НОП у самом Пожаревцу. У овом раду нарочито се истиче костолачка организација, која је на себе примила и рад окружне партијске технике, која је априла месеца пребачена у село Петку у кућу старе Тине Јовић, у специјално изграђен бункер. У њој је на умножавању партијског материјала радио Ненад Николиш-Новица, а касније долазе још два друга, од којих је један био радио-техничар. Техника је остала непроваљена све до августа, када је премештена у Мало Црниће. У априлу 1944. Бранка Стојановић-Доса поново је дошла у Мало Црниће да

'■) Цитирано из документа у архиву ВИИ, рег. бр. 15/1—99, К-30.

J) Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 16168.

J) Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 16168.

ОДРЕД „ВЕЉКО ДУГОШЕВИЋ" 1944. ГОДИНЕ, СНИМЉЕН У БРЕЖАНУ. ГРУПА БОРАЦА СА НАДОМ ТРИШИК (СТОЈИ С ЛЕВА) И ЉУБОМ МАРЈАНОВИК (У МАРАМИ), НАДА ТРИШИК ЈЕ ИЗБЕГЛИЦА КОЈА СЕ НАСТАНИЛА У ПОЖАРЕВЦУ, А У ОДРЕД ДОШЛА ИЗ КОСТОЛЦА. ЉУБА МАРЈАНОВИК ЈЕ ДОШЛА ИЗ КУЧЕВА

МИЈ1ЕНА РАНКОВИЋ, из села Кнежице општина Петровац на Млави, рођена 1905. године у кући сиромашних сељака. Одмах после слома Југославије повезала се с напредним људима свога краја и вршила драгоцене услуге: одржавала везе између Петровца и Млавског партизанског одреда; прикупљала и носила оружје, муницију и санитетски материјал. Главна веза био јој је Влада Пешић, учитељ у Петровцу.

ЈБотићевци су посумњали да ради за НОП, па су је почетком маја 1942. ухапсили. Злостављали је и саслушавали седам дана, али нису могли од ње ништа да сазнају и пустили је. Милена је наставила с радом као и пре. У јуну месецу исте године Калабићеви четници ухапсили су је, ударили 300 батина да јој је месо отпадало с табана. Предали су је Немцима у Пожаревцу, који су је подвргли свом систему мучења: везивали су ноге и руке у клупко и тукли корбачем. Упркос свим мучењима Милена није одала никога ни од сарадника ни од руководилаца с којима је била повезана, као ни онда кад су је четници водили испред стрељачког строја за случај напада партизана.

Немци су је отерали у логор на Бањици, где је провела четири месеца. Као тешког болесника пустили су је из логора. Није јој помогло ни лечење у болници. Милена је враћена кући у Кнежице где је умрла 13. априла 1943, подлегавши неизлеченим ранама, задобијеним од зверског мучења.

успостави везу на терену Малог Црнића, Батуше и Калишта. Она је успоставила везу са Миодрагом Типолдом, са Светоликом Стокићем и радником Андријом и још неким људима и преко ових је почела прикупљати прил;оге. Прилог су давали учитељица Стојанка Рајковић и њен муж Илија, Љубомир Ивановић и др. У селу је успела да створи неколико добрих база у које су били смештени илегалци који су упућивани на друге терене округа.

Добар ослонац у раду пружили су Славка Живковић, Ката Урошевић, Љубина Нестровић, Лена Томић, Љубина Петровић и др. У кући Љубине Несторовић ископан је бункер за технику ОК, пренету из села Петке. У току лета кандидовани су за чланове КПЈ Живка Рајић, Драга Рајић и Миодраг Типолд. У лето је основан и одбор власти, у који су ушли Живко Златковић, Слава Живковић, Драга Рајић и Миодраг Типолд. У АФЖ су ушле Љубина Петровић, Живка Рајић, Наталија Михајловић и Лепа Живановић.

У први Извршни одбор НОО округа пожаревачког била је од жена изабрана Бранка Стојановић, домаћица из Малог Црнића. Као појачање за срез рамски дошли су Ђуро Дукић-Јаки и Нада Тришић-Ката. Формирано је и рејонско руководство за територију Костолац—Брежане у које су ушли инж. Јован Ђерић-Мирко, Младен Дулић и Лепосава Стојановић.

За инструктора ОК одређен је Момчило Чупић-Јасни, а за део среза пожаревачког образован је срески комитет у који је ушла и Бранка Стојановић-Доса. Врло брзо се активирала и организација у звишком срезу која је по резултатима била на нивоу костолачке.

Поред технике у Петки односно Малом Црнићу 1943/44, радила је техника у селу Каменову уз помоћ учитеља Владе Пешића и његове жене. Ова техника је убрзо почела да издаје прегледе вести — „Недељни преглед". Умножаван на шапирографу у стотину примерака, овај билтен растуран је по целом округу, био често прештампаван и доспевао и до Космаја, Јагодине, и Крајине. У раду технике у самом Пожаревцу, која је поред летака издавала и малу теоретску библиотеку и брошуре, а публиковала и „Комунистички манифест" са тумачењима Живка Лазаревића, у чијој је кући техника била смештена, учествовале су и скојевке и омладинке. Осамнаестог августа 1944. нестало је и једног од неуморних руководилаца

на терену пожаревачког округа, Божидара Димитријевића-Козице. После повратка из Космајског одреда, са незалеченом тешком раном, скривао се у Петки у бункеру Драгог Стојадиновића, оданог сарадника. Када је кућу опколила жандармерија, у бункер код Козице отишла је Драгина мајка да помогне да се затвори. Мислећи да су га открили, Козица је ставио бомбу испод себе, како би само њега убила. Драгина мајка је била само рањена, али су је агенти, који су дошли са жандармима, убили, као и једног од Драгове браће, који није хтео да ода где је Козица. Сви троје су заједно сахрањени.

Лена Богојевић-Мајка, која је одржавала везу између ОК КПЈ и сарадника НОП у Пожаревцу, примила је од Козице писмо (19. V 1943), карактеристично за прилаз и начин укључивања жена у НОП:

„Драга другарице,

Примио сам вагие драго ми писмо. Очекујем да ми убудуће пишете јоги више, још детаљније... да ми пигиете вагие мигиљење, осећаје, патње, предлоге ... запажања ... вагиу оцену ваше средине ... Ви разумете да ће писма тако са хиљаду страиа дати нама корисне предлоге, дати боље увиде у ствари. А затим, моја је *вера велика у то, ја очекујем да се дубље развијате у разумевању борбе. Везе с нама, писма и наш материјал —• који ћете ускоро добити —- то ће помоћи. Вагие године, ваше животно искуство — и нагие искуство борбе са вигие воље и прегнућа могу у вама дати нашој борби врло часног борца. Чак организатора у даљој етапи борбе. За сада је потребно да се безусловно чувате, да не учествујете без потребе у разним разговорима, где себе само можете да компромитујете. То не служи борби. Чувајте се. Будите као особа, коју као да не интересују вигие политика и борба. Тежак је то посао. Али савладајте себе. Тиме ћете борби несумњиво помоћи. Легални другови то је најдрагоценији капитал за даљу борбу. А ви и сами знате како се дете тегико подиже а тек — добар друг. Темељно учите. Није то за Вас касно ... Размишљајте о догађајима. Правите комбинације. Питајте нас што год Вам није јасно... На Ваше пгссмо наћи ћете детаљно одговоре у писму „Отац" ...*[1] *простгудирајте, изучите то писмо. А затим га доставите „оцу". Вашом снагом мајке и разлозима тога писма одржите „оца" да не почини глупости, ма какве се тешкоће јоги сручиле. Да ли је тачно за гђу мајку*[2] *да је јако оболела? Шта је са сестром и ћерком?*

Подржите — о, колико већ тражим од Вас! ■ — • али Ви, ме разумете, и другаригг,у[3] *друга, који Вас је доводио на састанак. Он је и даље у строју борбе ... Другарица му је мало осетљива. Учите је. Нека му мајка гтде на рад у село. Другарица нека ради ... Шта је с нашим драгим заробљеницгима?*[4]
Поздрав
Мали"

О куририма, чији је значај Козица умео да цени у свом раду партијског руководиоца НОП под тешким условима илегалног живота и рада, Козица каже, пишући у спомен храброг држања Ивановић-Бабунског, страдалог током Хензелове офанзиве:

„ ... Наши курири! Дивни су то другови: стари ратници које је носила очинска брига за нас, које су пекле старе неисцељене ране, који су горели од мржње према швабовима, противу којих су они крварили, ради којих су земљу, огњиште, жену и децу остављали, којима су робовали — мајке: одисала је нагиа погита њиховом љубављу као за чедом; девојке и младићи — уткивана је њихова младост, њихова љубав за драгим и драгом, за животом — у наше везе. Нису знали они гита пише у тим малим писмима, али су добро знали да се за та мала писма, ако те ухвате, води у логор, стрељa. Осећали су и знали да се ту ради да се осветимо швапским гадовима, нашим поганим изродима, да се ради о слободи и срећи, које су они увек као сунг^е волели и желели и за које су увек на све жртве били спремни; да се ради како сачувати нагие домове, нагиа жита, нагие плодове и људе; осећали су и знали су то добро и није било те силе која би их задржала.

Ми немамо телеграфске стубове и телефоне. Нагие везе теку кроз народ, то су народне везе".

Неоспорна је чињеница да су курирске послове на терену пожаревачког округа у највећој мери обављале жене, што је уосталом био случај и у свим осталим крајевима под условима партизанског начина ратовања и позадинског отпора. И најзабаченија хомољска села била су повезана курирским везама; између партизанских чета на терену, партијских радника у окружном и среском комите-

[1]) **Лела, жена адвоката Марковића и мајка Роће Марковића који је као партизан убијен у затвору. Она и кћерка Вранка отеране еу као таоци у логор на Бањици.**

***) Сарадник НОП Слободанка Радивојевић, жена сиромашног опанчара која је после његовог одласка у партизане остала у великој бвди са двоје мале деце.**

[2]) **У Хензеловој офанзиви фебруар — април 1943. заробљени су код Смољинца и отерани у затвор: Роса Игњатовић-Димитријевић, врло активан партијски радник, другарица Воже Димитријевића-Козице, Борка Богојевић, Роћа Марковић, инж. Петар Суботић-Двоспратни, Миле Николић и поп Лазар Стругар.**

НАДА ПАВЛОВИЋ, напредна омладинка, Пожаревљанка, по одлуци партијског руководства 1942. успела је да се запосли у Гестапоу у Пожаревцу. Са квалификацијама Трговачке академије, почела је да ради као дактилографкиња. Са овом одлуком био је упознат само најужи круг партијских радника, док је за остале њене другове и другарице деловало као гром из ведра неба. Сви су од ње окретали главу и презриво је гледали. За то време она ј<е свакодневно смишљено износила многе драгоцене податке из Гестапоа.

Наређење је било да све дописе сме прекуцавати само у одређеном броју примерака, што је било контролисано. Али, она ое довила. Мењала је сваки пут индиго и тај је индиго после радног времена носила кући. На њему се врло јасно могло читати све као и на папиру, који је често садржавао врло поверљиве податке.

По партијској линији сарађивала је директно са Браниславом Стојановићем — Јанком који је добар део рата био овде на вези. Један курир је долазио свако вече и односио Јанку индиго.

С подацима од ње добијеним много је позадинских радника спасено. Осумњичени су слати у ш!уму, а на њихова места долазили су други, непознати властима. Сматрајући је сарадницом окупатора, њени другови илегални радници били су запрепашћени кад су је једног дана видели како им отвара врата кад су дошли на састанак с Јанком.

На крају, непријатељ је открио њену делатност и ухапсио је. Стрељали су јој оца и брата 19. јануара 1944. После десетак дана злогласни Шпер улетео је у њену ћелију и позвао да спреми ... Није се више вратила.

ДЕЦА КУРИРИ, ИРВИ СЛЕВА МИБА СТОЈАНОВИК ИЗ БРЕЖАНА, СИН ЈАНЕ СТОЈАНОВИП И ККИ И СИН БРАНКЕ СТОЈАНОВИП СТОЈИНЕВИН ДОСЕ, ИЗ МАЛОГ ЦРНИБА

тима као и инструктора и других партијских активиста на терену, веза је одржавана куририма, најчешће женама, које су се лакше пробијале кроз непријатељске блокаде и офанзиве. У томе су учествовале и старице и омладинке па чак и деца. Многе жене курири подносиле су највећа мучења не одавши везе. Загорка-Гора Ивановић из Божевца стрељана је у време Хензелове офанзиве 1943. не одавши никога. Милена Ранковић из с. Кнежице ухваћена је на курирском задатку, тучена од четника, спроведена у логор на Бањици где је после три месеца умрла; Јевра Павловић од оснивања НОВ и ПОЈ као курир одржавала је везу између партизана све до Петровца. Једном је послата у Београд, где је заједно са Божицом Вељковић однела пошту на одређену везу, и оданде донела пошту. Ухваћена од четника под сумњом да помаже партизане у три маха била је претучена. Међу најактивнијим куририма била је Мица Урошевић-Звезда и Каравиљка Ивановић. Мица је од маја 1941. била стални курир и долазила на везу у Пожаревац сваког другог дана; Дана Николић је приликом одласка у Пожаревац курирским послом при повратку повела у партизане „омладинку из Лозовика" („Слободу"), пошто је претходно код своје куће преобукла у мушко одело. У селу Душманићу је одговорне курирске и друге задатке вршила Илинка-Лина Јовић.

Уз обављање курирских задатака, жене су истовремено вршиле и обавештајну службу. У писму Бр. Стојановића-Јанка Месном повереништву Пожаревца с јесени 1943. дају се у том погледу упутства:

„Добро је *да ћете да створите женски одбор. Само, пазите другови, да све оне које одред тражи за обавештајну службу не уводите ни у какав одбор нити их с киме спајајте, да би их могли што дуже очувати. Те другове држите на личној вези. И настојте да такве људе имате свуда, у сваком надлештву"*

Нада Павловић из Пожаревца била је обавештајац, запослена у Гестапоу. Ухваћена је и стрељана 1944. Такође су јој стрељани брат скојевац Аца и отац Вељко, активиста.

Поред жена активиста радила су заједно с њима и њихова деца. Дисциплинована, и као одрасли, ова деца су настојала да савесно обаве поверени им задатак и знала су да чувају тајну.

У Божевцу су били одани и сигурни курири Рада Миленковић, девојчица Наталија Миленковић и деца Загорке-Горе Ивановић Владимир и Нада. Они су и смрт своје мајке храбро поднели и наставили рад за партизане. У Малом Црнићу деца активиста и руководилаца била су и курири. У пионирској организацији било их је седморо: деца Николије Миловановић-Веме Дивна и Влада; Станиша и Драгиша Стевић, деца Десе Стевић-Црне, коју су заједно са Наталијом Миловановић и другим родољубима крајем 1943. заклали четници; пионир-курир била је Женева, кћи Кристине Томић; деца Бранке Стојановић-Стојићевић Досе, секретара рејонског комитета КП, Миодраг и Наталија Стојићевић. Најстарија је била Женева, око 13 година, и одговарала је за рад пионирске групе. Најмлађа је имала 5 и по година — Наталија. У селу Брежану мали Миња, син Роксанде Стојановић-Јане преносио је пошту и разни материјал уместо мајке и других жена курира кад би наишао непријатељ и блокирао село па се одрасли нису могли кретати.

Деца су се неопажено и вешто пробијала и извршавала задатке. Поучена од старијих, и сама од себе, знала су да употребе и ратно лукавство. Кад сјг Женеву Здравковић, са поштом у недрима, љотићевци пресрели на друму и питали је куда жури сама тако рано, одговорила је: *„Немојте ме задржавати, побегло ми је прасе у кукуруз, ми смо сиротиња, морам да га нађем".* Мала Наталија носила је поруке у џеповима и порубима своје сиротињске хаљинице. Кад су четници навалили да им каже где је била и ко им долази у кућу и покушали да је подмите чоколадом, само је плакала: „Пусти ме, чико, не волим ја то, никад нисам јела". После погибије „Веме", кад је једна група партизана необавештена упитала где им је мајка, деца су уплакана рекла да су је четници заклали: *„Али осветиће њу Власта* (најстарији брат), *иде и он у партизане".* А одмах затим: *„Има ли неки задатак и за нас?"* желећи да и они, извршавајући задатке, помогну борбу против непријатеља.

Обновљени одред августа 1944. растао је сваким даном и ступао у оружане акције са непријатељима на терену. Из тог је времена проглас окружног НОО:

„НАРОДЕ МОРАВЕ, РЕСАВЕ,
МЛАВЕ, СТИГА, РАМА, ХОМОЉА,
ПЕКА И ГОЛУПЦА!

Ти си у овој тегикој народноослободилачкој борби дао *своје најбоље сино-*

ве и кћери: Велька Дугошевића, Бату Булића, Росу Димитријевић, Лазара Стојановића, Александра Милановића, Јована Шербановића, Божидара Димитријевића, Вујицу Ремењака, Власту Илића-Мирићевца, Симу Симића, Драгољуба Дулића, Драгану Бранковић, Јована и Светислава Урогиевића, Жику Стојићевића, Јелачића, Драгољуба Стојановића, Драгослава Пауновића, Велимира Дамјановића, Раду и Драгослава Марковића-Роћу, Илију Цветковића, Милована Ракића, Милана Стокића и многе друге.

Али те твоје жртве нису узалудне. Из смрти палих бораца рађа се слободна народна демократска Федеративна Југославија. У новој Југославији Власи ће имати исто право као и Срби а Срби као и сви други. Антифагиистичко веће народног ослобођења Југославије — прва, у нагиој историји Народна скупштина, и Национални комитет ослобођења Југославије — прва народна влада дела су већ проливене крви, већ поднетих жртава. Рађа се слобода и нова народна власт у лицу окружних, срески х и месних народноослободилачких одбора. Али да би се та слобода и народна власт до краја извојевала, да би се -непријатељ онемогућио у њеном преотимању, потребно је још борбе и жртава. Зато вас позивамо: следите примером својих палих хероја! Окупљајте се око својих месних и срески х народноослободилачких одбора и помажите њихов рад, јер су они састављени од људи који су своје поштење и родољубље показали у овој тешкој ослободилачкој борби. Слушајте њихов глас јер вас он једини зове путем победе и слободе!...

Жене нашег округа! Наше мајке, сестре и другарице

Народноослободилачка војска бори се за народна права и слободу, према томе и за вашу равноправност. Доста су вам отрзали животе вагие, ■— синове ваше, без питања и вагиег одобрења. Судбина ваше деце зависи од данашње борбе. Зато свим силама помогните партизане и рад нагиих одбора, стварајте своје одборе антифашистичких жена! Следите примерима својих палих другарица!"

ОТКОПАВАЊЕ ЖРТАВА ПОГИНУЛИХ У ТОКУ РАТА НА ЧАЧАЛИЦИ. ОТКОПАВАЊЕ ЈЕ ВРШЕНО ПОСЛЕ ОСЛОБОБЕЊА ПОЖАРЕВЦА

Према досада објављеним подацима (из немачких и наших извора) -'на~ терену пожаревачког округа: за, 37 месеци ратовања погинуло је 235 партизана, од којих два команданта одреда, 22 политичка комесара. Погинуло је 134 члана Партије, од којих два члана Окружног комитета и 37 инструктора ОК, чланова срески х и месних руководстава Партије и СКОЈ-а. Интерниран је велики број учесника НОП у концентрационе логоре; сматра се да је кроз затворе и мучилишта свих врста окупаторских и непријатељских снага прошао велики број симпатизера и сарадника НОП. По немачким подацима који су објављени, стрељано је до ослобођења на Чачалици код Пожаревца преко 2.600 људи. Међутим, њихов број је сигурно већи јер за многе стрељане нису давани подаци. Сем тога, један број ухваћених стрељан је на Бањици, а велики број погубљен и умо рен на самом терену. Међу овима који су дали животе у току рата, било је жена и омладинки.

Укупно је кроз чете пожаревачког округа прошло око 1800 бораца не само из овог краја већ и из свих делова земље. Око 85% били су омладинци, док је свега око 3% било омладинки и жена. Међутим, међу политичким радницима, симпатизерима и сарадницима покрета било је много више омладинки и жена, тако да би њихов број у процентима износио око 30% од укупног броја учесника у политичком раду на територији некадашњег пожаревачког округа.[1])

У овом прегледу учешћа жена пожаревачког краја у НОБ коришћена су непријатељска и наша документа и остали прикупљени материјал, да би се очувала за историју имена свих оних жена и омладинки о чијем је раду било могуће доћи до података.

0 Саша Марковић — 1200 дана — Пожаревац 1964 — Новинско издавачка установа „Пожаревац".

ОКРУГ ЗАЈЕЧАР

Спомен костурница борцима НОР и жртвама фашистичког терора у Зајечару

Рад архитекте Радисава Живковића

На основу директива Централног комитета Комунистичке партије Југославије и Покрајинског комргтета КПЈ за Србију, Окружни комитет КПЈ за зајечарски округ, заједно са среским партијским руководствима у Тимочкој крајини[1]), почео је одмах по окупацији земље организовано да ради на припреми оружаног устанка. Већ у априлу Окружни комитет Партије је издао проглас у коме је позвао народ да сачува оружје за борбу против окупатора. У Зајечар је стигао проглас ЦК КПЈ од 15. априла 1941. године. На умножавању и растурању ових прогласа учествовале су жене и омладинке •— чланови КПЈ и СКОЈ-а. Први резултати ове опште акције за прикупљање оружја били су врло видљиви. У Зајечару су из обијених магацина касарне Љубица Јовановић-Радосављевић, Стефанија Михаиловић, Радмила Моцић, Љуба Нешић са мајком Драгицом и сестром Зором,

ЉУБИЦА ЈОВАНОВИЋ РАДОСАВЉЕВИЋ рођена је 29. априла 1915. годинеу Зајечару. Учитељску школу је завршила 1936. године. Школске 1937. године постављена је за учитељицу у селу Подвршка, у кључком срезу. Неуморно је радила не само са децом у школи, већ на просвећивању народа, посебно жена. Учила их је како да припремају храну, како да негују децу, личној хигијени и сл. Њена је активност била позната полицији те је у предизборној кампањи за посланичке изборе 1938. године премештена у село Врбицу. Делатност је настављала у овом селу, а, такође, и у Слатини, у коју је премештена 1940. године. Била је организатор и учесник многих акција Женског покрета у округу зајечарском, радила је под веома тешким условима јер је била под сталном присмотром полиције. Љубица, предратни члан КПЈ, била је 1941. године један од организатора устанка у зајечарском округу. Као позадински партијски радник посебно је много радила на окупљању и организовању жена. Пошто су Специјална полиција и Гестапо стално трагали за њом, по одлуци партијског руководства, отишла је септембра у партизански одред. За рад на техници обично су одвајани најпоузданији партијски кадрови. Љубица је била одређена да руководи партијском техником Окружног комитета Партије, која је најпре била смештена у Селачкој, у кући Христине и Драгољуба Божиновића. Ту су штампани леци, прогласи и други партијски материјали. Године 1942. техника је пребачена у село Врбицу. И Љубица одлази у ово село, наставља рад на штампању и растурању партијског материјала а такође одлази и У ДРУга села ради организовања рада међу женама. Чести прогони и напоран рад исцрпљују њен организам. Иако оболела, незадрживо је хрлила из задатка у задатак. Болест се из дана у дан погоршавала. Пребачена је на лечење и опоравак у Селачку, па у нишку болницу и најзад у Београд под именом Винка Милошевић, избеглица. Издржала је многе тешкоће и напоре, а подлегла је у борби са тада неизлечивом болести — туберкулозом. Умрла је 5. априла 1943. године на Фтизиолошкој клиници у Београду.

***) Године 1941. секретар Окружног комитета КПЈ за зајечарски округ био је Добривоје Ра-Досављевић-Еоби, чланови Љуба Нешић, Димитрије Тодоровић-Каплар и Јеремија Илић.**
У Среском комитету за тимочки и заглавски срез били су Димитрије Тодоровић, секретар, Миодраг Николић, Владимир Живковић и Љуба Радуловић. У Крајини у среском партијском руководству су били Сретен Вучковић, секретар, Стефаниј а Михаиловић и Миомир Радосављевић. Секретар ОК СКОЈ-а 1941. године био је живан Васиљевић.

м.п.
18/1941 г.

СРЕСКО НАЧЕЛСТВО У ЗАЈЕЧАРУ
Пов. бр. 9529/41
31 октобра 1941 год.
Зајечар

ГРАДСКОМ ПОГЛАВАРСТВУЗАЈЕЧАР

УПРАВИ ОПШТИНЕ С В И М А

Кра]скоманда у Зајечару наредбом од 14. октобра тек. год. доставља:

„Доставља се лични опис бандита, што су објављени на објави од 10. октобра издате од стране ове Команде и то само за лица са подручја среза зајечарског, те их подносите председницима општина.

Упозоравамо, да се старате ухватити именоване вође банде било живе или мртве:

1. РадосављевиН Добривоје звани „Боби", студент, висок 1,78, сув, широка рамена, црна коса мало проседа, високог чела, бркови „а ла Манжу", на лицу има пуно бубуљица а на руци доста длака. Носи сељачко одело, опанке и влашке нанталоне. На глави носи гиајкачу, говори српски.

2. Радосављевић Љубица рођена Јовановић, жена Радосављевић Добривоја, учитељица, висока 1,76, сува, уских рамена, смеђе косе, високог чела, нос правилан, уста умерена.

3. Негиић Зора, учитељица, висока 1,70, сува, уских рамена, коса смеђа, високог *чела, лицс дугуљасто, нос правилан, уста умерена.*

4. Васиљевић Радомира Живан, студент, висок 1,75, сув, широка рамена, црна коса, високог чела, бркове и браду брија, очи црне, лице округло.

5. Цојић Милан, фарбар из Сумраковца, висок 1,75, сув, уска рамена, коса сређа, очи смеђе, бркове и браду брија, нос правилан, уста умерена, носи грађанско одело.

Предње се доставља Поглаварству с молбом, а управама и жандармеријским станицама ради трагања и хватања напред именованих као и осталих лица пом. у плакати Крајскоманде од 10. октобра тек. год.

ХИТ НО Ј Е.

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК,
(потпис нечитак)

О В Ј А В А
ДОЛЕ НАВЕДЕНИ ВОДЕЋИ ЧЛАНОВИ. БАНДИТА ТРАЖЕ СЕ И ТО:

1. Светислав Маринковић, бивши наредник, наводно из Боровице, као вођа Подгорачке банде познат под именом „Циркузан",
2. Младен Долопановић, из Злота, бивши робијаш,
3. Јанко Илић-Симеоновић, студент, из Злота,
4. Др. мед. Ивко Ђоловић, лекар из Бољевца,
5. Момчило Сибиновић, студент, из Ртња односно из Бучја,
6. Алојз Хиршл, рудар из Ртња,
7. Радосављевић Добривоје, звани „Боби" студент, из Зајечара односно Слатине,
8. Љубица Радосављевић рођена Јовановић, из Зајечара, бивша учитељица у Слатини, венчана жена Радосављевића,
9. Зора Нешић, из Зајечара,
10. Живан Васиљевић, студент из Зајечара,
11. Миодраг Цојић, учитељ из Сумраковг^а,
12. Милан Цојић, фарбар, из Сумраковца односно Зајечара, брат *Миобрага Цојића,*
13. Предраг Костић, професор гимназгије, из Неготина,
14. Дугиан Трифунац, учитељ из Тијовца, срез Сврљигики,
15. Милан Минић, судија из Андрејевца.

Сваки сгаковнмк *на подручју Окружне Командатуре, дужан је да помогне при проналажењу и хватању горе наведених лица. Ко наведена лиицс сретне, или види а то не пријави одмах среском начелству или општинској управи, или пак зна где се горе наведени налазе односно крију, а то исто не пријави, потпагићс под наредбу од 19. августа 1941 године, може дакле бити кажњем смрћу.*

Ко једну од горе наведених особа, живу или мртву, преда окружној Командатури, добиНе награду од 5.000 до 10.000 динара. Лични опис горе наведених бандита, можс се код српских власти и жандармериских станица добити.

Зајечар, 10. октобра 1941 године *ОКРУЖНА КОМАНДА*

Ђорђе и Јанко Симеоновић кришом извлачили оружје, муницију, бомбе, ћебад и другу војничку опрему и односили у склониште направљено у дворишту стана Драгице Нешић, о коме се бринула њена мајка баба Петра, која је односила оружје до одређених пунктова, а такође чувала партијски материјал који је њен унук Љуба Нешић доносио у кућу. Партија је настојала да будући борци буду и војнички спремни за устанак. Половином маја формиран је Окружни војни комитет. Организоване су борбене десетине и санитетски течајеви на којима су жене и омладинке обучаване у пружању прве помоћи. У Зајечару је Жива Милетић, студент медицине, организовала у свом стану санитетски курс који су похађале: Стефанија Михаиловић, Зора Нешић, сестре Вукосава и Мирослава Ђуровић, Живка Ђерговић и Марија Митровић. Овде као и свуда на овим се курсевима и политички радило. И актив жена у Зајечару је организовао курс прве помоћи за своје чланове. Курс се одржавао у стану Драгице Нешић; предавач је био др Бошко Милијић. Истовремено је организован курс прве помоћи и у Неготину. Руководилац је била Милка Бешир, а похађале су га скојевке и омладинке: Милка Мишић, Меланија Игњатовић, Мариола Петровић, Јелена Трајковић, Вера Косић (Костић) и још неколико омладинки чија су имена остала неутврђена. Организатори и предавачи на курсевима, који су одржавани и у неким селима, биле су другарице које су завршиле ове курсеве у Зајечару или Неготину. На пример, пре одласка у одред Стефанија Михаиловић је, у кући Вере Косић, у Малом Селу, обучавала омладинке у пружању прве помоћи. Партија је и касније свуда где је имала упоришта међу женама организовала овакве курсеве. Санитетски материјал је набављан уз помоћ партијских организација у Зајечару, Неготину, Књажевцу и Бору. Прибављање санитетског материјала, обезбеђивање станова и база за смештај рањеника, леговање болесних и рањених бораца били су најчешће поверавани женама. У неким селима су постојале сталне базе где су смештани тежи рањеници. Мада је чување рањеника и брига око њих представљало велику опасност, многе жене и омладинке негујући и чувајући рањенике показале су и на тај начин привржености борби КоЈУ Је КПЈ водила.

У стану Драгице Нешић, одржавали су се групни састанци на којима се

прорађивао актуелан партијски материјал. Групом је руководила Љубица Јовановић. У овој групи су биле Драгица и њена кћи Зора Нешић, учитељица, предратни члан СКОЈ-а, члан КПЈ од 1942. године, исте године била је члан скојевског руководства Кукавичког одреда, 1943. године била је члан СК КПЈ за лесковачки срез. Оне су одржавале везе са одредом и илегалним партијским радницима, преносиле оружје и други материјал. Затим Љубица Лазић, Мира Драговић, Косара Цановић и Загорка Данчевић. Друга група се окупљала у кућама студенткиња Живе Милетић (заклана маја 1944. године у селу Илино) и Нате Васиљевић-Радојичић. На састанке су долазиле Деса Васиљевић, Каја Димитријевић, Вукосава Игњатовић-Петковић (Немци је стрељали марта 1943. године), сестре Мирјана и Вукосава Појић (обе су погинуле 1944. године), Мирослава Ђуровић (погинула 1944. године), Мирослава Ковачевић, Ружа Мартиновић и Деса Милутиновић (погинула 1944. године).

До изразитијег масовног ступања жена у покрет дошло је у лето 1941. године у јеку општих припрема за устанак у овом крају. Поред учешћа у раду партијских ћелија и актива СКОЈ-а, делатност жена развијала се и преко посебних актива — група организованих на територијалном принципу или се пак, због специфичности услова илегалног рада и потребе продирања у одређене друштвене средине, прибегло окупљању жена и по врсти делатности. У активима-групама радило се на идејно-политичком уздизању жена. Организатори ових група и рада на окупљању и уношењу идеја НОП-а у шири круг жена и омладинки и на њиховом ангажовању на разним пословима и акцијама за НОП биле су жене чланови Партије и СКОЈ-а.

Истовремено се пришло и организовању широког политичког рада, а такође и отпора према разним мерама окупатора. Политички рад се развијао кроз поједине контакте и групно. Организовани су и масовни скупови на подесним скровитим местима, на којима су говорили комунисти и симпатизери Партије. На зборове и конференције долазило је много жена, понекад их је било више него мушкараца. Вера у Партију и њене снаге учинила је да се народ Тимочке крајине масовно одазове борби коју је повела КПЈ. Људи су се састајали и договарали о исхрани одреда, о снабдевању одећом и обућом. Мада се партизански логор налазио изван насеља, сељанке и сељаци су хитали натоварени торбама са храном и преобуком. О свесном опредељењу народа за НОБ, а нарочито жена, сведочи и чланак, објављен у партизанском листу „Партизанске новине Тимока и Крајине", 1942, бр. 1, стр. 15.

НАША ЖЕНА — СРПКИЊА МИ П А Р Т И З А Н К Е

„Појавом првих партизанских одреда код нас био је дат знак свим поробљеним, угњетеним, понижених и обесправљеним да устану у борбу против окупатора, против ропства и тираније а за слободу, бољи живот и срећнију будућност.

Похрлили су тада у нагае редове, омладинци, раднии^и и сељаци, погитена интелигенција и жене. Ове последње настављају веН одавно своју започету борбу.

Ми, жене, добро знамо да наша борба је тесно везана за борбу коју воде другови; ми знамо да док не извојујелм коначну победу за нас нема победе ни за човека. И зато смо данас у борбеним редовима против заједничког непријатеља крвавог фагизма.

Поробивши чгтав немачки народ па и жене, Хгстлер је погиао да *пороби и остале народе и ... своје назадњачке идеје. Код нас он није у томе усггео. Наша земља још увек се налази у рату са завојевачима.*

Као што рекох, појавом партизанки настаје нова фаза у борби жена. Она се бори и истовремено стиче односно признају јој се права и једнакост у раду. Жена стиче углед, она постаје руководилац, организатор и борац. Као што видимо њена улога у одредима није се Свела *на старе женске послове, крпљење, прање и кување. Алгі празно додељивање улоге не би било исправно јер води назадњагитву, фагиизму који жену везује само за кујну а њен удео у градњи културног, политичког и друштвеног живота не признаје.*

ПролазеНи кроз Заплање, Јабланиг^у, преко Пасјаче за Топлицу долазила сам у ддир са многим иашим партизанским одредима. Свуда је било другарица много више него код нас. Било је међу њима политичких комесара, политичких делегата, екон ома, руководеНих чланова СКОЈ-а, чланова штабова, храбрих бораца, одличних у обавештајној служби, добрих политггчара и војних теоретичара, а да не говоримо о услугама као што су нега болесника и сличним. Углавном, неједнакости које су постојале у прогилом систему, отклоњене су.

СеНајуНи се другарица као што су С., В., М., О., Н. и др, које у појединим одредима и четама воде одлучну реч и акцију за једнак рад једнака и права. И данас је тамо мало оних који сумњају у могућност равноправности, јер ту су оне да својим делима побију сва изопачена схватања о положају жена.

СТЕФАНИЈА МИХАИЛОВИЋ-АНА рођена је 1919. године у Брзој Паланки. Гимназију је завршила 1938. године. Уписала се на технички факултет Београдског универзитета. Била је активан учесник напредног студентског покрета. Истицала се радом у Удружењу студената технике (била је благајник овог Удружења) и Акционом одбору студентских стручних удружења. У многим манифестацијама, демонстрацијама и штрајковима, у отвореним сукобима са полицијом Стефанија је била међу првима. Активно је радила и у Удружењу Тимочана и Крајинаца. Године 1940. била је руководилац Омладинске секције овог Удружења. Пред крај 1940. године, стално гоњена од полиције, морала је да пређе у илегалност.

Стефанија, предратни члан КПЈ, по окупацији Југославије, као члан Среског комитета крајинског среза, учествовала је у припремама устанка у зајечарском округу. Била је један од организатора рада међу женама и омладинкама у Неготину и селима овога среза. Међу првима отишла је у Крајински партизански одред, била је члан одредског партијског руководства. Револуционарни пут Стефаније Михаиловић завршио се 29. оептембра 1941. године на Стеванским ливадама код села Сиколе у борби Крајинског одреда са четницима и жандармима. У народу се причало током читавог рата да су од четника чули како се Стефанија, пошто су остали борци погинули пре ње, борила док је год имала муниције. Позивали су је да се преда. Узвикивала је: „Партизанке се не предају, знајте издајице". И кад јој је понестало муниције, тешко рањена се једва придизала и бацала бомбе.

Беличанствена сахрана у Брзој Паланци. коју окупатор није успео да забрани, цвеће на њеном гробу у тешким данима окупације, речито су говорили о успомени коју су њена борба и смрт утиснули у срца народа тога краја, о привржености и оданости борби коју је водила Комунистичка партија Југославије, у чијим се редовима борила и Стефанија Михаиловић.

Л. је *добра другарица. Прва жена у Топлици, која је пришла партизанском покрету. Била је и полит. комесар једне јастребачке чете. Сад је опет у свом крају, на тегикој и одговорној дужности. В. је члан штаба топличког одреда. Доста физички слаба она истрајно и са пуно снаге и способности врши дужност политичког и културног радника. С. се налази у пролазу кроз нагиу чету, и иначе је делегат Гл. штаба за Србију. Причала ми је о борбама око Чачка и Ужица. Баш тада је у Топлици била најцрња реакција. На једном четном састанку говорила је друговима:*

„Другови, ситуација у којој се налазимо данас тренутна је и не треба да вас брине. Колоне четника које крстаре око нас говоре нам да смо непријатељу задали огромну бригу. Ово је нормална ситуација. Ненормално би било, ако би се ми разбашкарили по селима. Оваква је партизанска борба. Ударити по непријатељу свуда и на сваком кораку, али где ти хоћеш и када се он не нада.

Тако је борба жена за своја права и бољи живот ушла у нову фазу борбе — у оружани сукоб с окупатором, с народним непријатељем жене и омладине — са крвавим фашизмом".

Д.

ЧЛАНАК О СТЕФАНИЈИ МИХАИЛОВИКЛНИ ОБЈЛВЉЕН У ИАРТИЗАНСКИМ НОВИНАМА „БР КОВИП ЦРНИ", КОЈЕ СУ ИЗЛАЗИЛЕ 1942. И 1943.

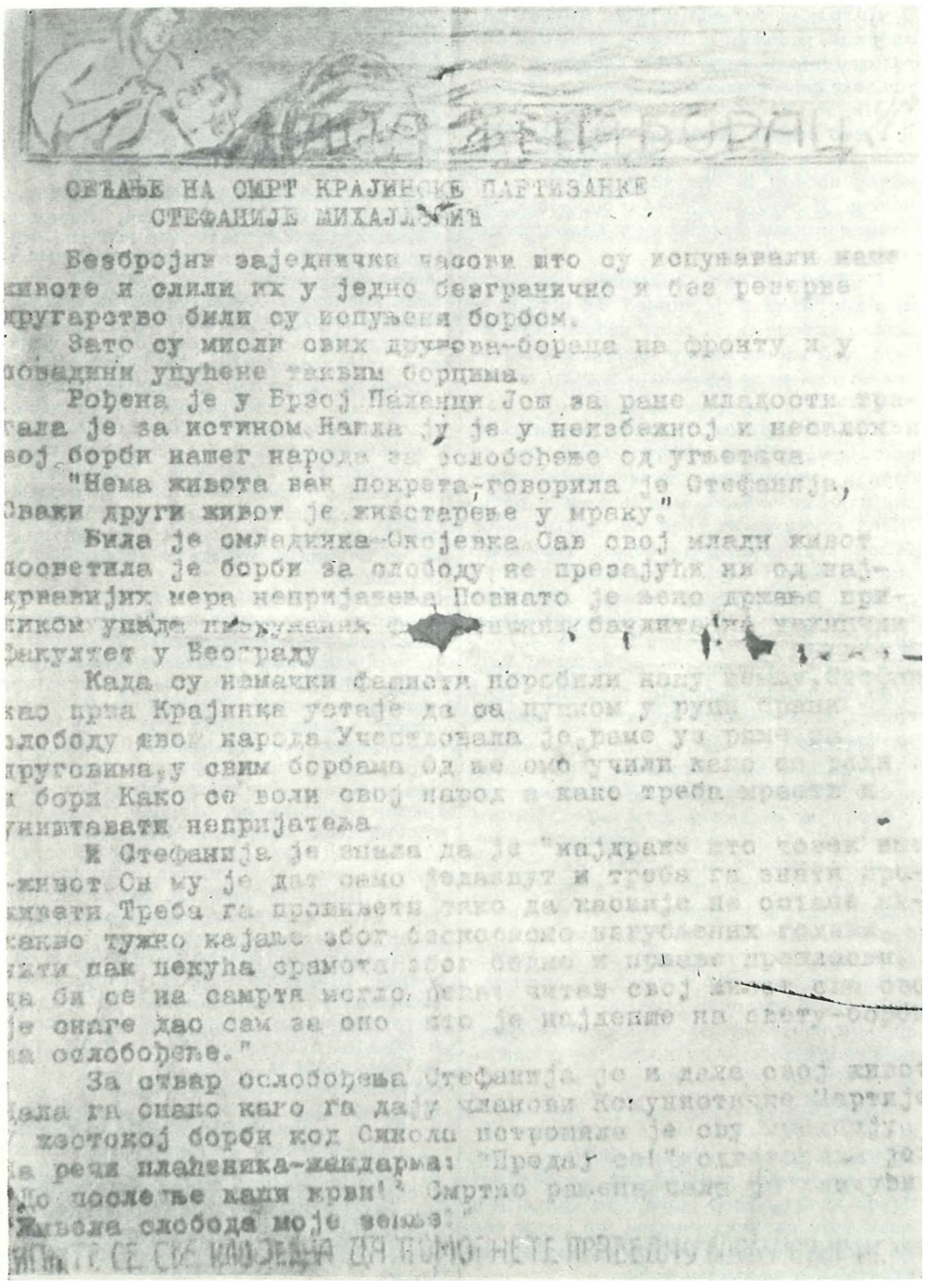

СЋАЊЕ НА СМРТ КРАЈИНСКЕ ПАРТИЗАНКЕ
СТЕФАНИЈЕ МИХАЈЛОВИЋ

Безбројни заједнички часови што су испуњавали наше
животе и слили их у једно безгранично и баш ревносно
другарство били су испуњени борбом.
Зато су мисли свих другова-бораца на фронту и у
позадини упућене таквим борцима.
Рођена је у Брзој Паланци. Још за ране младости при-
пала је за истином. Нагла ју је у неизбежној и несмиље-
ној борби нашег народа за ослобођење од угњетача.
"Нема живота ван покрета-говорила је Стефанија,
Сваки други живот је животарење у мраку."
Била је омладинка-Скојевка. Сав свој млади живот
посветила је борби за слободу не презајући ни од нај-
крвавијих мера непријатеља. Познато је било држање кри-
тичком упаде наоружаних ф[illegible] бандита [illegible]
Факултет у Београду
Када су немачки фашисти поробили нашу
као прва Крајишка устаје да са пушком у руци
слободу свог народа. Учествовала је раме уз раме
друговима, у свим борбама од ве[illegible] учили како се
и бори. Како се воли свој народ и како треба
уништавати непријатеља.
И Стефанија је знала да је "најдраже што човек
живот. Он му је дат само једанпут и треба га живе
кивети. Треба га проживети тако да касније не осећа
какво тужно кајање због бесциљно изгубљених година
жити пак некуда срамота због себе и прекор пред
да би се на самрти могло рећи: читав свој живот
је снаге дао сам за оно што је најдраже на свету-
за ослобођење."
За отвар ослобођења Стефанија је и даже свој живот
дала га онако како га дају чланови Комунистичке партије
жестокој борби код Сикола потрошила је сву
а реци плаћеника-жандарма: "Продај
До последње капи крви! Смртно рањена
Живела слобода моје земље!

Л. је добра другарица. Прва жена у Топлици, која је пришла партизанском покрету. Била је и полит. комесар једне јастребачке чете. Сад је опет у свом крају, на тегикој и одговорној дужности. В. је члан штаба топличког одреда. Доста физички слаба она истрајно и са пуно снаге и способности врши дужност политичког и културног радника. С. се налази у пролазу кроз нагиу чету, и иначе је делегат Гл. штаба за Србију. Причала ми је о борбама око Чачка и Ужица. Баш тада је у Топлици била најцрња реакција. На једном четном састанку говорила је друговима:

„Другови, ситуација у којој се налазимо данас тренутна је и не треба да вас брине. Колоне четника које крстаре око нас говоре нам да смо непријатељу задали огромну бригу. Ово је нормална ситуација. Ненормално би било, ако би се ми разбашкарили по селима. Оваква је партизанска борба. Ударити по непрг1јатељу свуда и на сваком кораку, али где ти хоћеш и када се он не нада.

Тако је борба жена за своја права и бољи живот ушла у нову фазу борбе — у оружани сукоб с окупатором, с народним непријатељем жене и омладине — са крвавим фашизмом".

Д.

У Зајечару и селима овога среза рад међу женама је организовала и њиме руководила Љубица Јовановић-Радосављевић, учитељица, предратни члан КПЈ, која је истовремено руководила и техником Окружног комитета Партије.

Партијске организације су уз помоћ многих симпатизера прикупљале разни материјал потребан борцима, обезбеђивале илегалне станове, базе за смештај рањеника, упућивале нове борце у одред, прибављале информације о непријатељу, умножавале и ширале радио вести, помагале породице партизана, организовале разне локалне акције и саботаже. У томе, затим у одржавању веза између партијског руководства, илегалних партијских радника и одреда, нарочито су биле активне већ поменуте омладинке и жене. Све до одласка у одред маја 1943. године Ната Васиљевић, студент права, била је веза између Одреда и теренских радника, преносила је храну, одећу, санитетски и други материјал. После одласка у одред била је политички радник у селима. Године 1943. изабрана је за члана среског партијског повереништва за тимочки и заглавски срез[1]). Августа 1944. године изабрана је за секретара среског комитета. Њена мајка Деса Васиљевић била је курир између Од-

[1]) **Партијско повереништво су сачињавали: Вукашин Драгутиновић-Раша, секретар, Миодраг Николић-Воја, Ната Васиљевић-Слободанка и Милорад Бисић.**

реда и Окружног комитета КПЈ (у Одред је отишла заједно са својом ћерком). Везе су такође одржавале, преносиле оружје и други материјал Вукосава Игњатовић-Петковић и Рада Петковић. Мира, жена апотекара Тунера скривала је у свој:ој кући илегалце а такође обезбеђивала санитетски материјал и лекове.

Сигурна боравишта партијских радника и бораца биле су куће и појате великог броја жена са села, а оне су биле те које су одржавале везе између партијских радника, комитета и одреда. Негде су и целе породице помагале покрет — сви, од деце до стараца, несебично су пружали помоћ партизанима не плашећи се ни најтежих репресалија. Навешћемо само неке: Душанка Пајкић-Симеоновић-Јана и њена мајка Цвета Пајкић, Неда, Божика, Драгица, Радмила и Јована Јовановић из Шљивара. Оне су 1941. године сачињавале групу којом је руководила Јана. Године 1942. активност у овом селу постаје још интензивнија. Образован је народноослободилачки одбор а радом за НОП, биле су обухваћене и Живка и Видосава Јоновић, Јелена и Љубинка Ристић, Марија Пајкић, Стана Милојковић, Злата Младеновић, Стојана и Јована Стефановић и Вида Васиљевић. Стара Божика Јовановић преносила је оружје и муницију од Шљивара до Прлите. Душанка Пајкић-Симеоновић-Јана била је и члан омладинске десетине у свом селу, учествовала је у свим акцијама које је ова десетина изводила. Јуна 1943. године постала је члан КПЈ а нешто касије и члан Среског комитета КПЈ за зајечарски и бољевачки срез у коме је одговарала за рад са женама[1]). Јануара 1944. године Тимочки партизански одред прешао је у Топлицу. У зајечарском срезу остала је на терену група политичких радника, међу којима и Јана. Радила је са женама и омладинкама зајечарског и бољевачког среза, у Зајечару је окупљала омладинке и жене, и са омладинкама умножавала и растурала вести радио-станице „Нова Југославија" и други партијски материјал, прикупљала одећу, оружје, санитетски и други материјал, шила рубље за партизане и сл. Материјал је умножавала у кући Мирославе Ђуровић. У групи су биле она, њена сестра Вукосава, Мирјана Појић, Жива Милетић и Десанка Ми-

[1]) Комитет је формиран септембра 1943. године: Јанко Симеоновић, секретар, чланови: Душан Ковачевић, Јеремија Милутиновић, Милојко Ђорђевић, Миомир Цолић, (Петар Мишић), Душанка Пајкић-Симеоновић-Јана, Момчило Сибиновић.

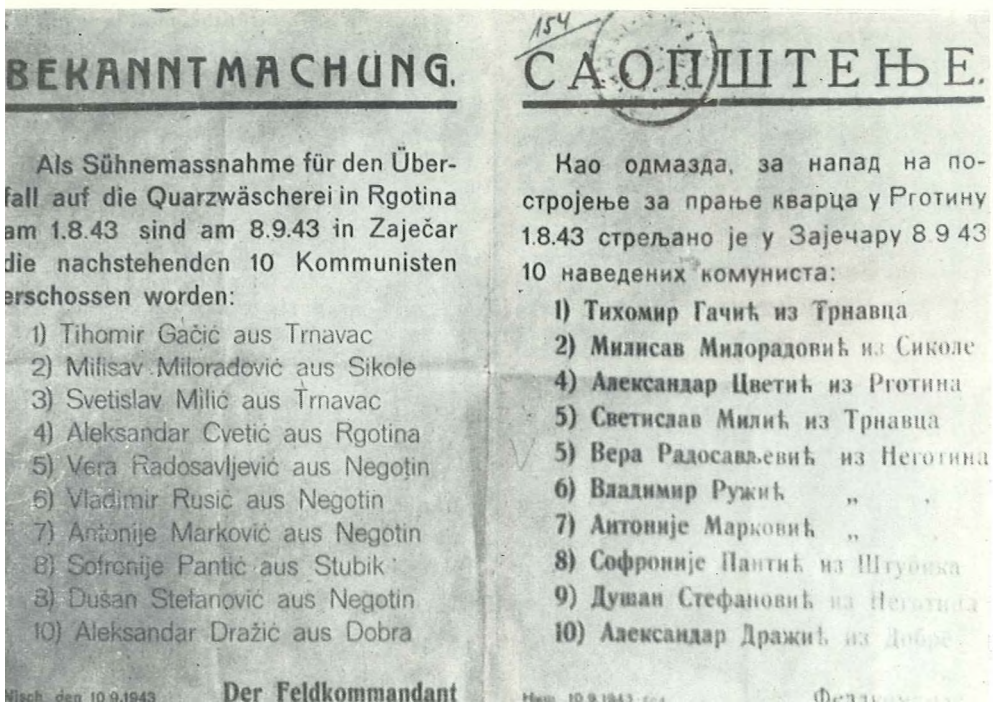

BEKANNTMACHUNG.

Als Sühnemassnahme für den Überfall auf die Quarzwäscherei in Rgotina am 1.8.43 sind am 8.9.43 in Zaječar die nachstehenden 10 Kommunisten erschossen worden:

1) Tihomir Gačić aus Trnavac
2) Milisav Miloradović aus Sikole
3) Svetislav Milić aus Trnavac
4) Aleksandar Cvetić aus Rgotina
5) Vera Radosavljević aus Negotin
6) Vladimir Rusić aus Negotin
7) Antonije Marković aus Negotin
8) Sofronije Pantić aus Stubik
9) Dušan Stefanović aus Negotin
10) Aleksandar Dražić aus Dobra

Der Feldkommandant

154

САОПШТЕЊЕ.

Као одмазда, за напад на постројење за прање кварца у Рготину 1.8.43 стрељано је у Зајечару 8.9.43 10 наведених комуниста:

1) Тихомир Гачић из Трнавца
2) Милисав Милорадовић из Сиколе
4) Александар Цветић из Рготина
5) Светислав Милић из Трнавца
5) Вера Радосављевић из Неготина
6) Владимир Ружић „
7) Антоније Марковић „
8) Софроније Пантић из Штубика
9) Душан Стефановић из Неготина
10) Александар Дражић из Добре

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ВЕРА РАДОСАВЉЕВИЋ-НАДА рођена је 22. септембра 1922. године у селу Бруснику (Неготин). Отац јој је био учитељ. До 1932. године живела је у селима око Неготина, а потом са родитељима одлази у Скопље, где учи гимназију. Као ученица седмог разреда се укључила у напредни омладински покрет. У осамнаестој години је постала члан Савеза комунистичке омладине Југославије. Активно је учествовала у раду омладинских организација своје школе. Крајем 1940. године, као ученица VIII разреда гимназије, са још неколико другарица, искључена је из школе због растурања и писања парола против тадашњег режима. После искључења из гимназије у Скопљу уписала се у неготинску гимназију, где је наставила рад.

У данима стварања партизанских одреда растурала је партијску штампу и летке. Иако је партизански одред у том крају био разбијен у јесен 1941. године Вера се није поколебала. Половином 1942. године када је успостављена веза са Окружним партијским комитетом, она се укључила у рад. Те године је постала члан Комунистичке партије, а у пролеће 1943. године члан среског партијског руководства. Пошто је била компромитована као партијски илегални радник у Неготину, одлуком партијског руководства, Вера је отишла у одред са још неколико другова и другарица, међу којима су били њена мајка и брат.

Као члан Среског комитета Партије за неготински срез Вера је радила на стварању народноослободилачких одбора, партијских организација и организација Антифашистичког фронта жена у Крајини. На том позадинском партијском раду ухватили су је недићевци јула 1943. године, у селу Трнавцу. Предали су је Немцима. У затвору су је страховито тукли и мучили, али Вера ништа није признала, нити одала. Одлазећи на стрељање Вера је певала партизанске песме. Догурали су ј'е до стрелишта сву пребијену и измрцварену. Својим храбрим држањем Вера је до последњег тренутка бодрила другове. У извештају Окружног комитета Партије, послатом 1. октобра 1943. Покрајинском комитету КПЈ за Србију[1]), о Верином хапшењу и држању пред непријатељем, каже се „ .. • *из одреда смо је повукли на рад по АФЖ-у у Крајини; Вила* је *члан СК. Одмах по доласку на рад у Комитет ухватили су је због небудности осталих чланова Комитета. (они су другарицу пустили да оде компромитованом човеку у једно село). То је било 3. V 43. У затвору, а потом у логору, држали су је* до *10. IX 1943. када је стрељана у Зајечару. Пред непријатељем се држала херојски. Држање другарице Наде после држања друга Бркови-*

[1]) Источна Србија — Нолит-Просвета, 1963. год.

ћа'-) иајбоље је у нашем крају. На стрељању су Немци од ње поново тражили да призна, али она није хтела. Опет су је мучили, и то пред осталим људима које су довели да стрељају и пред сељацима који су догили да их затрпају — секли су јој уши, нос, и мрцварили је, али су од ње добили само презреље и речи „да је Српкиња". О држању другирице Наде много се говорило прошлог месеца, јер су сељаци свуда причали о томе ..

БРАНКА ДИНИЋ-КАЋА, службеница поште, члан КПЈ, рођена је 21. јануара 1921. године. У напредни омладински покрет се укључила као ученица гимназије. Завршила је абитуријенски курс, радила је у Књажевцу, затим у Рековцу где ју је рат затекао. По окупацији наше земље вратила се у Књажевац, где је у својој партијској ћелији била задужена за рад са женама. Августа 1941. је ступила у Заглавски партизански одред. Из одреда је 1942. упућена на партијски рад у Зајечар. Заједно са секретаром ОК КПЈ Мијом Станимировићем била је базирана у једној кући. Непријатељу је било проказано место њиховог боравка. Полиција је опколила кућу и позвала их да се предају. Успели су да пробију блокаду полицајаца и да се извуку из куће. Бранка се пробијала према периферији града у правцу гробља, али ту је изненада наишла на заседу припадника СДС. Ухватили су је и предали Немцима. Страшно су је мучили, била је толико претучена да није могла на ногама да се држи. Спроведена је у логор на Бањици где је стрељана 1943. године.

●

[2]) Миленко Брковић-Црни, секретар ОК КПЈ за Зајечарски округ, ухваћен је од Немаца септембра 1941. и обешен на Краљевици изнад Зајечара.

лутиновић. Фебруара 1945. године Јана је изабрана у СК КПЈ за Зајечарски срез.[1]) Њена мајка Цвета Пајкић после ослобођења била је изабрана у Срески народноослободилачки одбор.

У селу Трнавцу најистакнутије активисткиње су биле: Јелица Милић — одборник првог народноослободилачког одбора у Трнавцу, Босиљка Станојевић (маја 1944. четници су је после четвородневног мучења заклали), Нада Стаменковић, Нада Гачић и Станица Станковић. Године 1943. Вера Радосављевић је у овом селу формирала одбор АФЖ, за председницу је изабрана Нада Стаменковић, за секретара Дана Томић, за благајника Нада Гачић, у одбору је било још 7 другарица. У Вратарници групом омладинаца руководила је студенткиња филозофије Радмила Моцић, члан СКОЈ-а. Активне су биле: Рада Јовановић[2]), Јованка Павловић (крајем 1944. изабрана је за секретара НОО, исте године је примљена у КПЈ) и Бранка Ђерговић (и она је 1944. године примљена у КПЈ). У Малом Извору радила је Јована Првуловић, у Великом Извору Јованка Петковић, Милица Гановић, Цвета Јотовић и Вела Петковић; у Николичеву 15-годишња чобаница Ружа Ј. Ђорђевић (1943. са братом је отишла у одред); у Грљану Станка Стојковић, Видосава Ј. Цанић, Јованка Ст. Барбуловић, Мица и Вера Земљак, Вилма Грос, Персида Балуновић и ЈБубица Чернић (Персида и ЈБубица су изабране 1944. године у НОО); у Прлити Јона Ст. Бањевић; у селу Лесковцу Стана и њена свекрва Десанка Милутиновић (у њиховој кући 1941. године био је базиран Окружни комитет КПЈ), Рада Петковић, учитељица, затим Станија Вељковић, ЈБубица Миљковић, Севдија Милијић; у Заграђу Стојанка Симоновић; у Грлишту Радмила Микић, Јелена Лазаревић-Ђорђевић, Савка Ђорђевић, Даринка Стевановић; у Јабланици Милица Живановић, Драгица Николић и Роса М. Живковић.

Жене из села Рготине почеле су да помажу НОП још од првих дана устанка, чувале су илегалце, преносиле партијски материјал, прикупљале храну и одећу за борце. Радом је било обухваћено око 30 жена. Актив-

*) Секретар Комитета била је Ната Васиљевић-Радојичић, чланови — Будимир Анђелковић, Остоја Рокић, Воја Ранђеловић и Душанка Пајкић-Симеоновић-Јана.

[2]) Активно је учествовала у покрету од 1941. г., 1943. ступила је у одред, 1944. године са одредом је прешла у Топлицу, ускоро се разболела, умрла је у селу Бојнику код Лесковца.

ност је постала још интензивнија 1942. године када је у овом селу боравила Ната Јоцић, члан Окружног комитета КПЈ за зајечарски округ. Марта исте године формирана је прва женска скојевска група од седам омладинки (Роса Радојевић, Славка Жикић, Љубица Јањић, Радмила Јеремић, Олга Николић, Добрила Филиповић, и Душанка Томић). Секретар групе била је Роса Радојевић. Исте године Ната Јоцић је организовала и курс прве помоћи који су похађале Роса Радојевић, Славка Жикић, Загорка Здравковић, Љубинка Јањић, Вишица Симончић и Љубинка Филиповић. Организовани су и курсеви за обучавање жена у руковању оружјем. Марта 1942. године формирана је организација АФЖ у коју су ушле најактивније жене тога села: Роса Живановић, Загорка Здравковић, Бисерка Милић, Босилка Антоновић, Вида Вељковић, Босиљка Урошевић, Ружица Миленковић. И Тинка Илић је била једна од активних жена у овом селу (у НОБ-у је изгубила мужа и сина). Поводом Осмог марта на поселу у кући Загорке Здравковић Ната Јоцић је говорила женама о значају овог празника. Године 1944. постале су чланови КПЈ Роса Радојевић (јула), Славка Жикић (септембра), Загорка Здравковић (јануара 1945.). Крајем 1944. године у Месни народноослободилачки одбор изабране су Цвета Цокић, Бисерка Милић, Миланка Томић и Стана Цокић. У Срески одбор НОФ-а изабрана је Загорка Здравковић.

Партијска и скојевска организација у Књажевцу је настојала да ојача свој политички утицај у народу. Народноослободилачки одбори били су једна од форми рада. Народноослободилачки одбор у Књажевцу нарочито је био активан. Одбор је организовао своју технику и пуних 26 недеља је издавао „Недељни преглед вести" на основу радио вести. Лист је штампан у 100 примерака, растурале су га, поред других, жене и омладинке. У многим селима су постојали народноослободилачки одбори фронта у чијем су раду учествовале такође жене и омладинке.

У Књажевцу и околним селима рад међу женама су организовале Бранка Динић-Каћа, службеник, члан КПЈ од 1940. (или 1941. године) (стрељана на Бањици 1943), Олга Чукић, матурант, члан среског руководства СКОЈ-а, члан КПЈ од 1941. године (стрељана на Бубњу код Ниша 1943. године), Радмила Ковачевић, студент, члан КПЈ од 1940. године, 1941. секретар

партијске ћелије. Активношћу су се истицале Наталија Чукић, учитељица, члан СКОЈ-а, курир ОК КПЈ за зајечарски округ, Вукосава Митић, ученица, члан скојевског руководства у књажевачкој гимназији, Живка Тодоровић, студент, члан КПЈ, члан СКОЈ-а Боринка Милић, ученица. Многе жене из Књажевца прихватале су илегалне партијске раднике, прикупљале лекове и санитетски материјал: Живка Срећковић, Рада Костадиновић, Олга Манојловић, Рада и Ружица Соколовић, Милица Раденковић, Нада Смрека и Миленија Костић.

У јесен и зиму 1941. године Радмила Ковачевић је у свом стану сазивала посела на којима је упознавала жене са циљевима НОБ и говорила о потреби пружања материјалне помоћи партизанским одредима. На иницијативу Срескот комитета Партије она је 1941. године у својој и још неким кућама организовала шивење рубља за борце. Тада је сашивено око 100 пари рубља. У Књажевцу је 1942. године партијска организација[1]) настојала да на задацима НОБ-а окупи што шири круг људи. У књажевачкој гимназији су постојала три актива и гимназијско руководство СКОЈ-а у коме је била и Вукосава Митић. Средином 1942. године у Књажевцу је дошло до провале у партијској и скојевској организацији. Тада је ухапшен већи број чланова Партије и СКОЈ-а, међу њима и Вукосава Митић. Одведена је у Ниш а затим у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Хапшење није зауставило активност. Станови сестара Олге и Нате Чукић и Радмиле Ковачевић били су сигурна склоништа за партијске раднике и борце. У стану сестара Чукић једно време је боравио Мија Станимировић-Душко, секретар Окружног комитета Партије, а такође и секретар Среског повереништва КПЈ за заглавски срез Љубомир Љубиновић-Павле. И кућа Круне и Тихомира Милића, надзорника пруге из Књажевца, била је упориште партијских радника, а од априла 1942. године код њих је била смештена техника Окружног комитета Партије у чијем је раду учествовала и Круна (и она и муж убијени су 1943. године). Истовремено је интензивно развијен политички рад и ангажовање жена села на разноврсним задацима. Годи-

[1]) Срески комитет КПЈ за заглавски срез делао је у саставу: секретар Љубомир Љубиновић, чланови: Светислав Миленковић, Предраг Раденковић, Вукашин Драгутиновић и Миодраг Николић. У среском руководству СКО.Т-а била је и Олга Чукић.

СТОЈАНКА РАДОСАВЉЕВИЋ-НАТАША, ученица Учитељске школе, рођена је 1924. године у Неготину. Постала је члан СКОЈ-а 1941. године. Најпре је била руководилац једног актива у својој школи, марта 1942. је постала члан скојевског руководства школе. Због активног рада међу школском, а и ваншколском омладином искључена је из школе. Марта 1943. године, по одлуци партијског руководства, ступила је у партизански одред у коме је била скојевски руководилац. Исте године постала је члан Окружног комитета Савеза комунистичке омладине Југославије за зајечарски округ. Из одреда је послата на илегални партијски рад. Јануара 1944. године проказана је и опкољена у једној кући у Књажевцу где је била смештена техника. Најпре је уништила сав материјал, пуцала је на непријатеља док јој није понестало муниције, последња два метка испалила је у своју другарицу Мирославу Павловић -Љубицу, и у себе да не би живе пале у руке непријатељу. Њена је мајка Живка стрељана 1943. на Бубњу код Ниша, а брат јој је погинуо у НОР.

ОЈ1ГА ЧУКИЋ, матурант гимназије у Књажевцу. Пре рата се укључила у напредни омладински покрет, 1941. је постала члан КПЈ и члан Среског руководства СКОЈ-а. 1942. године у данима најстрашнијег терора њена је кућа била безбедно склониште партијским радницима. Ту су једно време боравили секретар ОК КПЈ за зајечарски срез Мија Станимировић-Душко и секретар Партијског повереништва за заглавски срез Љубомир Љубиновић-Павле. Олга је била веза између њих и партијских организација. Марта 1943. је ухапшена, отерана у нишки логор и исте године стрељана на Бубњу.

Њена сестра Ната, учитељица, члан СКОЈ-а од 1941. године била је курир ОК КПЈ, одржавала је везу између ОК КПЈ и партијских организација Горњег Зунича, Јелашнице, Берчиновца, Неготина и Рогљева, више је пута путовала у Ниш. Ната је марта 1943. ухапшена, после неколико месеци проведених у затвору отерана је на принудни рад у Немачку.

СЕСТРЕ НАТАЛИЈА И ОЛГА ЧУКИЕ 113 КЊАЖЕВЦА, ПОЗАДИНСКИ РАДНИЦИ. ОЛГА, ЧЛАН КПЈ ОД 1941. ГОДИНЕ, СТРЕЛ.АИА ЈЕ НА БУБ НЬУ КОД НИША

СЛЕВА НА ДЕСНО БОРБЕ СИМЕОНОВИК, ЉУБИЦА ЈОВАНОВИК-РАДОСАВЉЕВИИ, ДОБРИВОЈЕ РАДОСАВЉЕВИЙ-БОБИ, НЕПОЗНАТА ДРУГАРИЦА И ЗОРА НЕШИН

ЕСТЕР-НЕЛИ ЈАКОВЉЕВИЋ — партизанка Зорка, као ученица VI разреда гимназије у Београду побегла је испред фашистичке потере на Јевреје. Немци су јој убили оца и брата, она се са мајком склонила у једно село недалеко од Великог Орашја. Одатле је Нели у зиму 1941/1942. преко везе отишла у Књажевац и ступила у партизански одред. У одреду је примљена у чланство СКОЈ-а, а у јесен 1943. у чланство КПЈ. Њено је име везано за готово сва насеља заглавског и тимочког среза у којима су боравили партизани пошто је као политички радник била организатор рада међу женама и омладином. Била је четни руководилац СКОЈ-а, затим од почетка 1944. батаљонски руководилац СКОЈ-а у Тимочком одреду. Јуна 1944. када је формиран Бољевачки теренски батаљон постала је руководилац СКОЈ-а овога батаљона. Била је омиљени политички радник и неустрашив борац. Јуначки је погинула августа 1944. у борби са четницима код Малог Извора близу Бољевца.

не 1941. Љубица Јовановић-Радосављевић окупља жене у Горњем Зуничу и организује рад на пружању помоћи НОБ. У разне активности било је тада укључено око 60 жена. Године 1942. за организовање рада међу женама села упућена је из Одреда у овај крај Естер-Нели Јаковљевић, ученица. Она је формирала активе жена још у неким селима, где нису постојали услови за стварање шире организације жена, а године 1943. у селима овога среза раде са женама Ната Васиљевић-Радојичић и Нели Јаковљевић. Када је Одред јануара 1944. године прешао у Топлицу на терену је као илегални партијски радник остала Стојанка Радосављевић-Наташа, члан Окружног комитета СКОЈ-а.

Ни хапшења, ни злостављања, ни убијања нису заплашила жене овога краја, оне су наставиле са радом, иако под сталним насртајима непријатеља, њихове куће су биле сигуран ослонац партијским радницима и борцима. У Горњем Зуничу кућа Латинке Милошевић-Драгутиновић била је стециште партијских радника и активиста, ту је једно време делао Срески комитет Партије. Она је учествовала у свим акцијама, била је курир, доносила партијски материјал који је ПК КПЈ за Србију слао у Ниш; Јула Николић-Милосављевић по активности није заостајала за Латинком, активна је била и Спасена Божић. Четници су их хапсили, у затвору мучили. Јула је била толико претучена да је, када је из затвора пуштена, отишла у болницу на лечење. Априла 1944. године четници су заклали Латинку Милошевић-Драгутиновић, заједно са њом заклали су Драгу Милојковић и Ђурђу Милосављевић-Петровић. У Доњем Зуничу активне су биле Боса Ранђеловић (1943. године ступила је у Тимочки партизански одред) и Ранка Божић (1944. године четници су је убили), у Штрпцу Талка Милошевић, у Равни Гмитра Милојковић, Боринка и Вера Голубовић, у Берчиновцу Јаворка Виденовић (1943. године ступила у Тимочки партизански одред), старица Недеља Јовановић (или Ристић), у Жуковцу Душанка Рашић, у Поткању Милица Димитријевић, у Штипини Кошута Николић, у Црвењу Борка Анђелковић (погинула као борац IX српске бригаде) и Душанка Тасић, у Валевцу Босиљка Цветковић.

У устаничким данима, а и ,касније, жене Минићева и околних села свесрдно су извршавале задатке које им је Партија поверавала. Оне су биле поуздани обавештајци и курири, а њихове куће сигурна склоништа-базе за илегалне партијске раднике, борце и рањенике и за скривање оружја. Учествовале су у разноврсним акцијама — паљењу општинских архива па чак и у диверзантским потхватима. Радиле су у техници на умножавању партијских материјала, на фалсификовању легитимација и других докумената, неговале су и лечиле рањене и болесне партизане и биле сигурне путовође.

И у Минићеву и околним селима на организовању устанка радиле су са групом другова Љубица Јовановић-Радосављевић и Нада Милутиновић, учитељица у Селачки, члан КПЈ од 1941. године У јесен исте године она је у свом селу формирала скојевски актив и месну партизанску десетину и са њима извела неколико успелих акција. Техника Окружног комитета Партије којом је руководила Љубица Јовановић била је смештена једно време у Селачки у кући Христине Божиновић, која је још од првих дана устанка била упориште партизана и позадинских радника. У техници је радила и Нада Милутиновић. Ухапшена је 1942. године, отерана на Бањицу (када је пуштена, спроведена је на рад у Немачку, где је остала до краја рата). Са Тимочким партизанским одредом одржавале су сталну везу и активно су сарађивале Мира Ђорђевић, Љубинка Копарец, њена мајка Јелена и Радунка Бегић.

Село Јелашница било је једно од најсигурнијих ослонаца партизанских одреда и позадинских радника. Већ 1941. године велики број омладинки и жена свесрдно је пришао НОП-у. Формиран је актив СКОЈ-а у коме су биле и Босанка Николић, Мирка Ђорђевић, Горица Маринковић, Брана Стефановић и Анка Митић. Актив је редовно одржавао састанке, проучавао партијски материјал, његови чланови су учествовали у паљењу општинских архива, преносили пошту, дотурали храну до одреда и били обавештајци. Године 1942. и 1943. чланови овог актива иницијативом Среског комитета СКОЈ-а а и самоиницијативно исписују пароле по зидовима и тарабама, растурају летке. Једна од крупнијих акција у то време била је спаљивање општинске архиве и сена које су Немци реквирирали. Нестали су у пламену спискови домаћинстава, стоке, прегледи земљишних површина. (Мирка Ђорђевић и Босанка Николић постале су чланови КПЈ 1944. а Брана Стефа-

новић јануара 1945. године). Зорка Маринковић, из истог села, била је једна од најактивнијих жена. Године 1943. ступила је у Тимочки партизански одред са којим је 1944. године прешла у Топлицу, исте године постала је члан КПЈ. А када је у Кожељу, у Тимоку, основан 25. септембра 1944. године први срески народноослободилачки одбор у Тимочкој крајини у Извршни одбор ушла је и Зорка Маринковић.[1]) После ослобођења била је бирана у народноослободилачки одбор села и срески народноослободилачки одбор. Јевросима Јеленковић била је курир између теренских радника и Одреда, чувала је и неговала рањенике, члан КПЈ постала је 1944. године. Кућа Румене Стојановић била је сигурно склониште за теренске раднике, борце и рањенике. А кад су четници 1943. године сазнали за њен рад обесили су је заједно са мужем о балкон општинске зграде. Активно и организовано је радила и Цвета Милановић. У Дебелици су се истицале Милица Миловановић са ћерком Јелицом и снахом Слободанком. У њиховом амбару су се штампали леци, а оне су их разносиле, а уз то су неговале и скривале рањене борце. Поред њих су радиле Милица Узелац, члан СКОЈ-а од 1942, члан КПЈ од 1944. године, Вера Димитријевић (1944. члан СК КПЈ) и њена мајка Анка; у Новом Кориту Петрија Цветковић, Божика Илић, Јована Јовановић и њене кћери Славка и Милена, Тодора Петковић и Зорка Микић.

У селу Радичевцу 1941. године формирана је група од 15 жена која је редовно одржавала састанке и договарала се о извршењу задатака, група је одржавала састанке са женама из Берчиновца, Горњег Зунича и Јелашнице. Међу најактивнијима биле су Софија Туцић (стрељана је 1942. године), Селинка Ђорђевић (извођена је на стрељање да би одала сараднике и везе) после ослобођења изабрана је у народноослободилачки одбор села, Живка Цветковић, Жана Вељковић, Ружа Живуловић, Љубица Милићевић, Видинка Костадиновић; јетрве Вида и Дана Милијић (стрељане 1943. године); у Боровцу Љубинка Радосављевић (отишла у Одред 1942, погинула 1943. године), Здравка Јовановић и Ми-

РАДМИЛА МОЦИЋ, студент филозофије, ћерка свештеника, рођена је 25. IV 1920. године у Вратарници. У напредни студентски покрет се укључила у Београду. 1939. године је изабрана за секретара омладинске секције Удружења Тимочана и Крајинаца. Члан СКОЈ-а је постала 1941. године, а члан КПЈ нешто касније. Фебруара 1943. је ухапшена. У Билтену Српске државне страже[1]) бр. 46 од 21. II 1943. њено хапшење и бекство је забележено овако: ... *„На дан 18. овог месеца ухатиена је од стране градске полицнје у Зајечару Радмила Моцић, студенткиња филозофије из Вратарнице. Око 19.30 часова пуштена је да се пресвуче код своје рођаке, што је она искористила да побегне. Именована* је *позната као комунистички настројена и као инспиратор рушења моста у Вратарници претпрошле године".* Одмах по бекству је ступила у Тимочки одред, по одласку одреда у Топлицу била је теренски радник. Погинула је у борби са Бугарима у пролеће 1944. године. Њена мајка Милева прогањана је и хапшена.

ДРАГИЦА НЕШИЋ, болничарка из Зајечара, рођена је 11. септембра 1900'. у Призрену. Муж јој је умро као војни обвезник 1921. године, остала је самохрана мајка са два сина, треће дете Зора рођено је као посмрче. Мукотрпан је био њен живот, оскудном је зарадом издржавала себе, своју мајку и троје деце. Још се пре рата под утицајем свога сина ЈБубе, студента права, члана КПЈ, руководиоца СКОЈ-а у зајечарском округу и члана ОК КПЈ за зајечарски округ укључила у напредни покрет. Већ од 1937. године је њена кућа постала безбедно састајалиште напредне омладине коју је окупљао и идејно уздизао Љуба. Ту су одржавани партијски састанци. Помагала је у раду свом сину, носила партијски материјал до одређених пунктова у Зајечару, преносила материјал у Неготин. Била је члан актива жена који је формирала Љубица Јовановић и учесник свих акција које је Партија у то доба организовала. Од почетка организовања устанка се укључила у рад. Члан КПЈ је постала 1941. године. Свесрдно и полетно је обављала све поверене јој задатке почев од прикупљања муниције, оружја и другог одреду потребног материјала до преношења истог у село Подгорац. Августа 1941. године су је Немци ухапсили, задржана је два месеца, пуштена је после јуначке погибије сина Љубе који је проглашен за народног хероја. Поново је ухапшена крајем новембра, у затвору је остала девет месеци. Иако је била под присмотром полиције рад је наставила, септембра 1943. је поново ухапшена али је брзо пуштена. Тешко се разболела, крај рата је дочекала у постељи. После ослобођења Зајечара изабрана је за председницу Градског одбора АФЖ и члана Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

[J]) Чланови Извршног одбора овог СНОО били су: Ђорђе Милутиновић из Ошљана, Вукашин Драгутиновић из Горњег Зунича, Миленко Симић из Јелашнице, Момчило В. Ристић из Врбице, Зорка Маринковић из Јелашнице, Светислав М. Прванович из Боровца, Живко Јовановић из Дреновца.

[1]) Д.А. СРС — К. Комисија за ратне злочине.

ЉУБИНКА РАДОСАВЉЕВИК-МАРА, ИЗ БОРОВЦА ОД 1941. ГОДИНЕ БИЛА ЈЕ САРАДНИК НОП-а, 1942. ГОДИНЕ ЗЉЕДНО С МУЖЕМ СТУПИЛА ЈЕ У ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД. ОБОЈЕ СУ ПОГИНУЛИ

ДЕСАНКА Б. МИЛУТИНОВИБ, ЧЛАН ОМЛАДИНСКОГ АКТИВА У ЗАЈЕЧАРУ, СТУПИЛА ЈЕ У НОВ 1944. ГОДИНЕ, ПОГИНУЛА ЈЕ ИСТЕ ГОДИНЕ КОД ЛОЗНИЦЕ

ДОБРИЛА РАДОСАВЉЕВИЋ-СТАРА
рођена је 1896. године у Бруснику (Неготин). Све троје њене деце припадало је већ пре рата напредној омладини (један син јој је умро пре рата) а друго двоје је учествовало у НОБ. Стара им је још тада помагала у раду. По окупацији земље се укључила у НОП. Њена је кућа била сигуран пункт напредних омладинаца Неготина, одатле су ишле везе за одред, ту су долазили курири по партијски и други материјал. Марта 1943. је заједно са ћерком Вером и сином отишла у партизане. По доласку у одред радила је међу женама у селима: Рајцу, Метришу, Тамничу, Смедовцу, Рогљеву и другим. Августа 1943. године када је формиран СО АФЖ за неготински срез постала је члан одбора. Савесно и пожртвовано је обављала сваки јој поверени задатак. Била је омиљена и цењена међу борцима и у народу. Када је сазнала да је њена Вера пала у руке непријатељу и да је убијена, прво јој је питање било какво је држање имала пред непријатељем. Једне вечери 1943. године у близини Рготине Немци и четници су напали партизане. Тада је Стара рањена и ухваћена. Одведена је у Бор, мучена је и саслушавана. Ни реч признања није изустила. Вратили су је у Рготину и пред мноштвом народа је обесили. Пре него што су јој затегли омчу око врата узвикнула је: „Правду и истину доноси Тито. Живео Ти... У томе се тренутку омча затегла. И она и Вера су умрле јуначком смрћу. Вера је 1951. године проглашена за народног хероја.

ка Ђорђевић (чланови КПЈ су постале 1945. године) и њена снаха Мица; у Врбици Даница Николић са кћерима Полексијом, Марицом и Верицом (у њиховој кући често су боравили организатори устанка, ту је био смештен штаб Одреда и партијска техника, у раду технике помагале су њене ћерке, оне су и разносиле умножени материјал), Брана Радивојевић, Мика М. Ристић, ЈБубинка Виденовић; у Дреновцу Јелена-Лека Ристић, Ђурђа и Ленка Јовановић (убијене 1943. године), Драга Милијић, Цвета-Ценка Милојковић, Катарина-Лина Првуловић; у Трновцу Перса и Анка Пујић, Калина Богдановић и Лепосава Милошевић; у Петруши Ружа Љубисављевић-Милановић (заклана јануара 1944. године) и Љубица Матејић; у Мариновцу Грозда Цојић, Мика Пауновић — баба Мика, Драгиња Петровић; у Јаковцу Јевросима Илић, њена ћерка Нада Илић-Милојевић, Мирослава Илић, Ристена Милосављевић; у Кожељу Даница Милановић и Владимирка-Димче Јовановић; у Витковцу Милева Живковић, Кристина Ганчић, Јелена Виденовић (погинула у Одреду 1943. године), Зора Миленковић, Даница Ђорђевић и њене две кћери и још много и много жена и омладинки овога краја.

И жене бољевачког и борсног среза испољиле су велики патриотизам и привржености НОБ-и. Са Одредом су најпре сарађивале оне које су у њему имале неког из породице или родбине а под њиховим утицајем и друге. Посебно су се активношћу истицале Калина Симеуновић и њена ћерка Симеона из Подгорца. Калина је још пре рата била обухваћена радом, преносила је летке, књиге и партијски материјал из Зајечара у Злот и Подгорац. Она и њена кћи биле су веза између партијских радника у Зајечару, напредних радника и студената у Подгорцу и Злоту. У току рата због сарадње са Одредом више пута су затваране и малтретиране. Немци су им кућу спалили. Наста Јаблановић-Матић-Горица из Добрујевца била је активни учесник НОП-а од 1941. године. Група жена коју је Горица окупила пружала је свесрдну помоћ партизанском одреду и партијским радницима. У групи су у 1941. години биле Петрија Милутиновић, Добрија Миленковић и Деса Живковић, 1942. године радом су биле обухваћене Милена Крстић, Лепосава Атанацковић и омладинка Коса Станковић, а 1943. године Миланка Димитријевић, Јелена Ивановић и

Вукосава Стефановић. Састанци су се одржавали у Настиној кући. Маја 1943. године оформљен је одбор АФЖ, председница је била Наста, секретар Миланка Димитријевић. Септембра исте године Наста[1]) је отишла у Одред.

Једна од најактивнијих жена у Бољевцу била је Наталија Петровић, сарађивала је са Настом Јабланови ћ, заједно су и ухапшене. У раду су јој помагале мајка Жива, сестра Боса Живковић и избеглица из Словеније Вера Хузјан, која им је у кући помагала. Седмог марта 1944. године наочиглед мајке четници су заклали једну, затим другу ћерку и на крају њу и Веру Хујзан. Жене Кривог Вира, Ртња и других села имале су видан удео у НОБ-и. Активношћу су се истицале Љубинка и њена мајка Милосија Стојановић, Олга Џелатовић, Станица Симић (заклана 1942), Лепосава Рашић-Маринковић и Зорка Урошевић, (заклане 1944. године), Јула и њена кћи Вера Ивановић; избеглица из Словеније Љубица Икач, Мица и Марика из Кривог Вира, Стоја-Цана Ружић, Јуста Хиршл и њена ћерка Маргита из Ртња, Марија Богосављевић из Бачевице, Драга Мајуцић из Доброг Поља, Наталија Филиповић, Вукосава Кончар (заклана) и Даница Младеновић из села Валакоње, Таса Грујић и њена кћи Мира Икић и Милица Мусић из Сумраковца. У Злоту су радиле за НОБ Катарина Јокановић (била је 1941. курир) и њена мајка Перса, затим Станка и Стана Грамић[2]) Петра Грујић, Марија Добрић и Ана Москаловић. Крајем 1943. године[3]) у Бору је деловало око 20 чланова и кандидата КПЈ и скоро 40 скојеваца. Активност се огледала у слању нових бораца у одред, у снабдевању одреда разноврсним материјалом и сл. Међу активистима у Бору био је и велики број жена. Било је оформљено неколико кружока. Симпатизери су се окупљали у појединим становима, слушали радио-вести и даље их ширили. У једном од кружока биле су Љубица Шћекић, Мила Мачек, Љубинка Новохатни-Патлицановић, Јела Милошевић и друге. Неки од чланова овога кружока, који су били запослени у Дирекцији рудника износили су хартију, материјал за умножавање, а

[1]) Била је санитетски референт чете, касније санитетски референт батаљона. Члан КПЈ постала је маја 1944. године. Године 1943. била члан НОО, а после ослобођења члан СНОО у Бољевцу и повереник за социјално старање и народно здравље.

[2]) Стана је 1944. изабрана у НОО села Злота.

[3]) Подаци узети из књиге „Источна Србија“ (издање Нолит-Просвета, 1963. године).

МИРОСЛАВА ПОЈИЕ, ОМЛАДИНКА ИЗ ЗАЈЕЧАРА, СТУПИЛА ЈЕ У НОВ 1944. ГОДИНЕ, ПОГИНУЛА ЈЕ У СЕЛУ МИОКОВЦИМА, КОД ЧАЧКА ИСТЕГОДИНЕ

ДАНИЦА-ДАНЧЕ ПЕТРОВИП, УЧЕНИЦА, СТУПИЛА ЈЕ У НОВ 1944. ГОДИНЕ, ВРШИЛА ЈЕ ДУЖНОСГ КОМЕСАРА ЧЕТЕ. БАЦАЈУКИ БОМБУ НА НЕМАЧКИ ТЕНК, РАЊЕНА ЈЕ, ЗАРОБЉЕНА И УБИЈЕНА ОД НЕМАЦА

СЕСТРЕ МИРОСЛАВА II ВУКОСАВА БУРОВИБ, ПОЗАДИНСКИ РЛДНИЦИ У ЗАЈЕЧАРУ, ГОДИНЕ 1944. СТУПИЛЕ СУ У НОВ. ПОГИНУЛЕ СУ ИСТЕ ГОДИНЕ, МИРОСЛАВА У СЕЛУ МИОКОВЦИМА, КОД ЧАЧКА, ВУКОСАВА КОД СЕЛА ЛУКЕ, ПОД ДЕЛИ ЈОВАНОМ

ЗОРКА МАРИНКОВИН ИЗ ЈЕААШНИЦЕ, ПОЗАДИНСКИ РАДНИК, ОД 1943. ГОДИИЕ БОРАЦ ТИМОЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА, БИЛА ЈЕ ЧЛАН ИЗВРШНОГ ОДБОРА ПРВОГ СРЕСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА

ЉУБИНКА СТОЈАНОВИК, НАСТА ЈАБЛАНОВИК-ГОРИЦА И КАТАРИНА ЈОКАНОВИБ, БОРЦИ БОЉЕВАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА

ДУШАНКА ПАЈКИЋ-СИМЕОНОВИЋ--ЈАНА рођена је 15. октобра 1922. године у селу Шљивару. Године 1941. је постала активиста НОП-а. Окупила је групу жена и омладинки, читала са њима напредну литературу и пропагандни материјал, организовала прикупљање вуне и плетење џемпера. чарапа и рукавица за партизане. Прикупљала је податке о снази и кретању непријатеља. 1943. као члан омладинске десетине је учествовала у акцији паљења општинске архиве и растурања летака у селу Грлишту. Јуна исте године је примљена у чланство КПЈ; септембра, по завршеном политичком курсу, постала је члан Среског комитета Партије (Зајечар — Бољевац) одговорна за рад са женама. По одласку Тимочког одреда у Јабланицу и Топлицу 1944. године била је политички радник у Зајечару и селима овога и бољевачког среза. Окупљала је омладинке и жене, радила на њиховом политичком уздизању, ангажовала их на многим задацима НОП-а (прикупљање одеће, шивење рубља, умножавање и растурање пропагандног материјала). По ослобођењу је изабрана у СК КПЈ ца зајечарски срез. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

изнели су и један гештетнер; други су износили лекове и санитетски материјал. Сав материјал предаван је Љубици Шћекић, једној од најактивнијих омладинки у Бору, која је 1943. године постала члан КПЈ. Активне су биле и Естера Раутовић, Зора, Даница и Дана Петровић, Анђа Цветковић, Зора Илић, Боса Лугарић, Радуша Јовановић, Драгица Телесковић, Нада Живковић, Стевана Милојковић, Лепосава Буђић из Брестовца и Вукосава Ступаревић из Кривеља. У кључком срезу током 1942. године везе су одржаване преко одређених пунктова и скојеваца. Организованог рада међу женама није било. Али било је жена и омладинки које су радиле за НОП — Милена Тарцан, Лела Трајковић, Бојана Маричевић, Нада Ђорђевић и Сека Маслеша. Године 1944. у Кладову је организатор групе жена била Сека Маслеша, радом групе су биле обухваћене: Милена Тарцан, Радмила Радојковић, Борка Радосављевић, Вера Тркуља и Милева Милентијевић. Године 1941. у Доњем Милановцу је постојао актив жена у коме су биле Нада Стојановић, Даница Тодоровић и Мара Димитријевић. Сарадници НОП биле су и Дана Миленковић, Зага Грујић, Дана и Милица Миљковић, Дара Ђорђевић (заклана је код села Штубика), затим у селу Мосни Стана Ђорђевић, Перса Стојановић, Цвета Николић (стрељана), и Ружа Николић (стрељана).

У Крајини, Неготину и селима овога среза, организатори рада међу женама и омладинкама 1941. године биле су Стефанија Михаиловић, студент технике из Брзе Паланке, члан Среског комитета за крајински срез, организатор и учесник многих акција, члан штаба одреда[1]), Вера Радосављевић-Нада, ученица гимназије, члан среског руководства СКОЈ-а, Стојанка Радосављевић, ученица учитељске школе, скојевски руководилац своје школе. У граду је постојало неколико омладинских група, које је организовала Стефанија Михаиловић. Групом у учитељској школи — којом су биле обухваћене: Миланка Мишић, Миленија Игњатовић, Јелена Трајковић, Јелена Костић, Мариола Петровић, ученица II године и Јелена Јовановић, ученица III године — руководила је Стојанка Радосављевић; са групом радничке омладине радила је Живка Ацић, радница, са студентском омладином Даница Луковић, а са средњошколском Рада Петковић, члан

[1]) Погинула је крајем септембра 1941. на Стеванским ливадама код села Сиколе у борби Крајинеког одреда са четницима и жандармима.

КПЈ од 1942. године, од децембра 1944. године члан Среског комитета Партије. Активни учесници биле су Марица Петровић-Драгојевић (стрељана у Јасеновцу 1942. године), Вера Марјановић и Вера Лазаревић (чланови КПЈ од 1943. године), Добрила Радосављевић-Стара (стрељана 1943. године), затим Милка Бешир, Ружа Лихтнер, Јелена Николић, Каћа Костић, Ксенија-Цица Бећирић, Љубинка Зивгаревић, Љубинка Патлицановић и Драга Мирчић.

Истовремено Стефанија је радила и на организовању жена села. Већ маја 1941. године одржала је у Салашу, у кући породице Гачић, састанак са групом жена, на коме је говорила о политичкој ситуацији и потреби организованог рада. Тада је оформила актив жена, који су сачињавале Добрила Гачић, која је у току целога рата била једна од веза теренских радника и курир између Салаша—Метриша—Сикола, Радмила Шћекић, која је после разбијања одреда ухапшена и одведена на рад у Немачку и Десанка Д. Милосављевић. Активни учесници НОП-а биле су и Марица Бајић, члан одбора народноослободилачког фронта, који је формиран у Салашу 1941. године, Јана Златановић (заклали је четници), Марица Душана Пајкића, Милка Јовановић и Боса Илић из Брусника, члан одбора НОФ у свом селу. И у селу Метришу Стефанија је оформила актив жена. Када је код Сикола разбијен Крајински одред прешло се на појединачан рад. Активност се, углавном, састојала у прикупљању новчаних прилога и пружању помоћи породицама партизана, које су биле изложене страшном терору. Крајем 1941. године почело се организованије радити са омладином. У то време деловало је око 25 скојеваца у средњој пољопривредној школи, у гимназији и учитељској школи и још известан број омладинаца-симпатизера. Организатори рада са омладином били су Вера и Стојанка Радосављевић, Драгоман Радојичић-Стамболија, Бора Радосављевић, Јован Нинић и Драгољуб Стевановић.

Марта 1942. године у Неготин је дошла Ната Јоцић, члан ОК КПЈ, која је била организатор партијског рада у овом крају, а посебно и рада међу женама. Рад се састојао у стварању упоришта преко којих су слати борци у одред, прикупљању новчаних прилога и разноврсних материјала за потребе одреда. Један од основних задатака био је оживљавање политичког рада у масама. Организована је и

П Р И М Љ Е Н О[1])
19. VIII 1942. године

ХИТНО — ОДМАХ ДОСТАВИТИ!

ОКРУЖНОЈ КОМАНДАНТУРИ 857 — ЗАЈЕЧАР

С молбом да се одмах достаеи Фелджандармерији у Књажевцу. Предмет: Хитно хапшење у Књажевцу.

Због хитне сумње продужаваних политичких злочина треба следећа у Књажевцу станујућа лица одмах ухапсити:

1) Др Савић Радивоја, лекара братинске благајне,[2])

2) Миленковић Светомира, студента медицине,[3])

3) Стаменковић Јеленка, обућарског радника,[4])

4) Миленковић Светислава, надимак „ТИСА",[3]) матуранта, сада руднички чиновник,

5) Мктић Вукосаву, матуранта,[6])

6) Мицић Љубомира, матуранта,[7])

7) Крстић Милоша, матуранта,[8])

8) Спасић, учитељицу,[9])

9) Мирковић Војислава, среског начелника."[11])

За спровођење односно потпомагање при хашаењу поменутих, предстаити ће дана 19. VIII 1942 године код Фелджандармерије у Књажевцу у споразуму са овдагањом Дирекцијом полиције следећи чиновници Специјалне полиције Ниш:

1) ШАКИЋ РАДОВАН и 2) МИЛУТИНОВИЋ АНДРА.")

Ухапшене треба затим предати логору НИШ — командаиту полиције безбедности и службе безбедности.

Напред именовани чиновници Ш. и М. имају као легитимацију препис овог региења за хапшење у рукама.

(М.П.)

ОБЕРШТУРМФИРЕР
ВИНЕКЕ

КОМАНДАНТ ПОЛИЦИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ
И СЛУЖБЕ СИГУРНОСТИ 160

[1]) Наређење команданта нолиције безбедности и службе сигурности — Зборник ВИИ, I, 4, стр. 358—359.
[2]) После хапшења спроведен у Немачку, у логор Дахау убијен.
[3]) Члан КПЈ. После хапшења спроведен на Бањицу, где је фебруаара 1943. год. стрелзан.
[4]) Члан СКОЈ-а. После хапшења побегао из нишке Специјалне полиције 2. септембра 1944. године и отишао у партизане.
[5]) До хапшења био члан Среског комитета КПЈ за Књажевац. Побегао 2. септембра 1944. године из нишке Специјалне полиције заједно са Стаменковићем и отишао у партизане.
[6]) Члан СКОЈ-а. После хапшења спроведена у нишки логор одакле је касније пуштена.
[7]) Члан СКОЈ-а. Том приликом није био ухапшен.
[8]) Члан СКОЈ-а. После хапшења спроведен у Смедеревску Паланку, одакле је, после пуштања, отишао у партизане.
[9]) Нада Спасић, професор. Неколико дана после хапшења пуштена из затвора, пошто се установило да није имала везе са осталим ухапшеницима.
[10]) Истакнути присталица и сарадник организације Драже Михаиловића. Он није био ухапшен са овом групом, напротив, као огорчени противник НОП, сам је хапсио неке од напред наведених лица. После ослобођења, због непријатељског рада Војни суд га је на смрт осудио.
[11]) Као народни непријатељ стрељан после ослобођења по пресуди народног суда.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])
КОМАНДА ЖАНДАРМЕРИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЈАВНЕ ВЕЗВЕДНОСТИ
IV. ЈБВр. СЛУЖБЕНО
22 фебруара 1942 године
У Београду

Подноси извештај
о стању у земљи.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА (ДЗ)

Од последњег поднетог извештаја о стању у земљи, извештавам:

1) Ноћу између 20 и 21 фебруара о.г. у Краљевом Селу (Андрејевцу) растурани су по кућама излепљени разни пропагандни комунистички леци, који између осталог садрже: „Живела црвена армија, смрт издајницима Недићу, Љотићу и Пећанг^у, живели партизани, нећемо радну службу, не дајмо жито и стоку окупатору" и слично. Леци су писани четкицом и црвеном фарбом. Предузете су мере да се растурачи пронађу.

Предње се доставља с молбом на увиђај.

(М.П.)

Командант,
дивизијски ђенерал
СТЕВ. М. РАДОВАНОВИЋ

Достављен о:
Министарству упутрашњих послова (ДЗ. и ЈБ)
и начелнику војног одељења.

') Зборник ВИИ, I, 3, СТр. 337—338.

ОБЈАВА КРАЈСКОМАНДАТУРЕ. У СПИСКУ УХАПШЕНИХ НАЛАЗЕ СЕ ДРУГАРИЦЕ: ЧУКИК НАТАЛИЈА, ТОДОРОВИК ЖИВКА, ЦОЈИН ВУКОСАВА, ЛШЛОСЛВЉГ.ВИБ ЈУЛА, МИЛОРАДОВНП КАРАВИЉКА, МИЛОВАНОВИК ЦВЕТА И МЛАДЕНОВИК СТАНИЦА

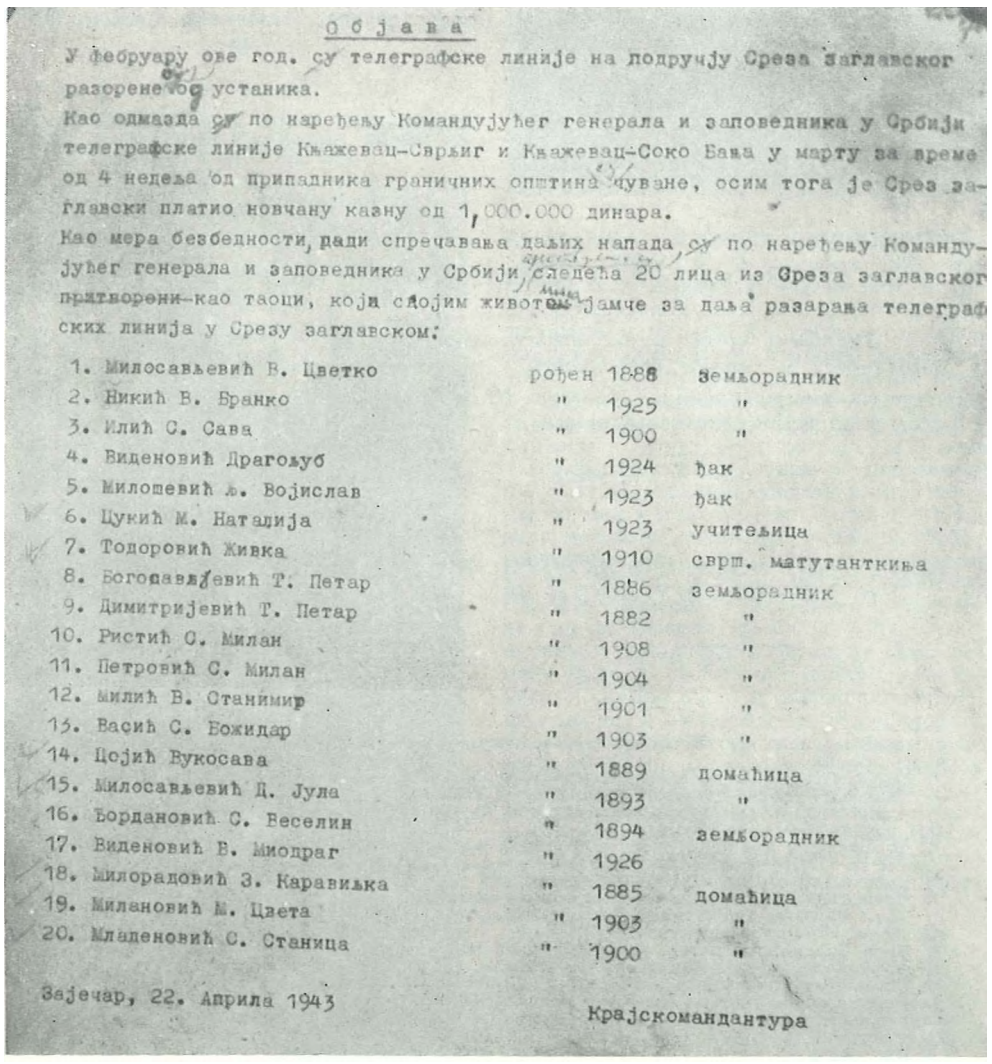

Објава

У фебруару ове год. су телеграфске линије на подручју Среза заглавског разорене од устаника.

Као одмазда су по наређењу Командујућег генерала и заповедника у Србији телеграфске линије Књажевац-Сврљиг и Књажевац-Соко Бања у марту за време од 4 недеља од припадника граничних општина чуване, осим тога је Срез заглавски платио новчану казну од 1,000.000 динара.

Као мера безбедности, ради спречавања даљих напада су по наређењу Командујућег генерала и заповедника у Србији, ухапшена 20 лица из Среза заглавског притворени-као таоци, који ће својим животом јамче за даља разарања телеграфских линија у Срезу заглавском:

1.	Милосављевић В. Цветко	рођен 1888	Земљорадник
2.	Никић В. Бранко	" 1925	"
3.	Илић С. Сава	" 1900	"
4.	Виденовић Драгољуб	" 1924	ђак
5.	Милошевић Љ. Војислав	" 1923	ђак
6.	Цукић М. Наталија	" 1923	учитељица
7.	Тодоровић Живка	" 1910	свршт. матутанткиња
8.	Богосављевић Т. Петар	" 1886	земљорадник
9.	Димитријевић Т. Петар	" 1882	"
10.	Ристић С. Милан	" 1908	"
11.	Петровић С. Милан	" 1904	"
12.	Милић В. Станимир	" 1901	"
13.	Васић С. Божидар	" 1903	"
14.	Цојић Вукосава	" 1889	домаћица
15.	Милосављевић Ц. Јула	" 1893	"
16.	Борђановић С. Веселин	" 1894	земљорадник
17.	Виденовић В. Миодраг	" 1926	
18.	Милорадовић З. Караиљка	" 1885	домаћица
19.	Милановић М. Цвета	" 1903	"
20.	Младеновић С. Станица	" 1900	"

Зајечар, 22. Априла 1943

Крајскомандантура

партијска техника, редовно су штампане вести, а издато је и неколико бројева новина „Брковић-Црни". (Техника је прво била склоњена у селу Бруснику, после у Рајцу и Рогљеву, издата су три броја „Омладинске мисли" и најзад у Неготину, где су умножаване вести и издаване партизанске новине за цео округ). Формирано је средњошколско руководство СКОЈ-а, чији је члан била и Стојанка Радосављевић. Организацијом СКОЈ-а било је обухваћено око 70 омладинаца и омладинки (чланови СКОЈ-а у учитељској школи биле су Миланка Мишић, Меланија Игњатовић, Јелена Трајковић, Вера Косић, Мариола Петровић, ЈБиљана Недељковић, Марија Точаковић; у гимназији Мара Михаиловић, Олга Мишић и Рада Николић; а у ваншколској организацији Дана Луковић и Вера Пауновић. Због организованог изласка на сахрану скојевца Јована Трујића искључене су из школе Миланка Мишић, Љиљана Недељковић и Стојанка Радосављевић. Крајем 1942. године створена је партијска организација у Дому избеглица; 1943. године секретар ове организације била је Веселинка Глишовић, а 1944. године постала је члан СК КПЈ за неготински срез.

У лето 1942. године један од основних задатака Партије била је борба да се жетва сачува. Покрајински комитет КПЈ за Србију је о томе упозоравао Окружни комитет КПЈ за Зајечар у писму од 12. јула: *„Главно питање на коме сада треба да мобилишете све наше политичке и војне снаге јесте одбрана жетве* од пљачке окупатора и *његових слугу... Унигатавајте списковe и књиге . . . кварите вршаће машине. ..".* Чете и месне десетине су онемогућавале рад окупаторских општинских управа, уништавале општинске зграде, забрањивале рад пописивача и кажњавали их. Села су била пуна летака са упутствима о чувању жетве. Окружни комитет је позивао сељаке: „Не *дајте своју стоку и храну окупатору. Ујединимо се сви у моћни јединствени народноослободилачки фронт. . .".*

И у 1943. години тежиште рада је било на онемогућавању непријатељу да извезе богату жетву. У јулу, за једну једину ноћ, у Крајини су уништене вршалице у неким селима. У овој акцији су учествовали чланови месних десетина и теренски радници. У овој акцији учествовале су Ната Јоцић, члан ОК КПЈ и Стојанка Радосављевић, члан ОК СКОЈ-а. Акцијом је руководио члан Окружног комите-

та КПЈ за Зајечар Живан Васиљевић. Септембра 1943. године чланови месних десетина запалили су исте ноћи општинске архиве у неколико крајинских села. Истовремено и тимочки партизански батаљон је у Тимоку 10 дана уништавао вршалице. У неким селима вршалице су онеспособљавали сами власници.

Доласком у Неготин Ната Јоцић је најпре пришла појединачном раду са женама, а убрзо и групном. У лето је организовала састанак актива жена коме су присуствовале Вера Марјановић, Вера Лазаревић, Добрила Матејић, Даница Луковић, Вера Пауновић и Љубинка Зивгаревић. На састанку је говорено о потреби интензивнијег рада актива и масовнијег обухватања жена политичким радом. Убрзо после овог састанка Ната је морала да налусти Неготин. Пребацила се у село Смедовац. Рад са женама преузела је Вера Радосављевић. Пришло се ширем окупљању жена и стварању група. Састанци су одржавани у становима Вере Лазаревић и Данице Луковић.

У првој половини 1943. године на неколиким партијским саветовањима која је одржао Окружни комитет Партије, као и на двема партијским конференцијама на којима је учествовало читаво чланство са терена и из одреда, свестрано је размотрен пређени пут. Ова саветовања и конференције допринели су сагледавању могућности за шири развој политичког рада и за успешније оружане акције. И на једној и на другој конференцији поднесено је неколико реферата, међу којима и реферат Антифашистички фронт жена. Реферат је дала Ната Јоцић. Наглашена је потреба бржег и смелијег стварања организације АФЖ, потреба борбе против свих туђих и назадних схватања о жени и ширег ангажовања жена за народноослободилачку борбу.

У извештају ОК КПЈ за зајечарски округ послатом 1943. године ПК КПЈ за Србију у поглављу 6, каже се:

„Рад са женама до партијске конференције био је потпуно запостављен ... Данас имамо преко 200 жена обухваћених радом по разним питањима. Постоји вигае сеоских одбора, један градски одбор АФЖ а и срески одбор је у пројекту. На овом сектору осећа се недостатак материјала и искуства. Због тога би нам требало упуство о раду АФЖ-а... Не би било лоше да имамо известан реферат о томе. Одбори АФЖ-а имају редовно састанке, на којима подносе извештаје о раду и постављају себи нове задатке".

У лето 1943. године Ната Јоцић је у близини Неготина одржала шири са-

У СТАНУ КРУНЕ МИДИБ У КЊАЖЕВЦУ БИАА ЈЕ СМЕШТЕИА ТЕХНИКА ОКРУЖНОГ КОМНТЕТА ПАРТИЈЕ. У РАДУ ТЕХНИКЕ УЧЕСТВОВААА ЈЕ И КРУНА. ГОДИНЕ 1943. ПОАИЦИЈА ЈЕ УИААА У ЊИХОВ СТАН, ОДВЕАА ДОМАБИНА, А КРУНУ ИОДВРГАА СТРАШНИМ МУКАМА, УМРАА ЈЕ ПОД БАТИНАМА НЕ ОДАВШИ ДА ЈЕ ПАРТИЈСКА ТЕХНИКА БИАА СКРИВЕНА У ЊИХОВОМ СТАНУ. И МУЖА СУ ЈОЈ УБИАИ. ЧЕТВОРО НЕДОРАСАЕ ДЕЦЕ ОСТААО ЈЕ БЕЗ ОБА РОДИТЕЉД

АГНИЈУ МИЦИК, САРАДНИКА НОП ИЗ ЖАНА, ЧЕТНИЦИ СУ ЗАКААИ 1943.

КОВИЉКУ ААЗИН ИЗ БЕАНОВЦА, ЧЕТНИЦИ СУ УБИАИ 1943.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ЗАЈЕЧАРСКОГ)
К А Б И Н Е Т
Пов. бр. 58
17 фебруара 1943 год.
Зајечар

ШЕФУ СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
— Команда јавне безбедности —

БЕОГРАД

На основу наређења Министарства унутрашњих послова кабинет — бр. 490/42 част ми је поднети следећи извештај:

Јавна безбедност, ред и мир за протеклих 15 дана били су наруишвани од наоружаних бандита. Нарочито у срезу заглавском комунистичко-партизанске банде биле су активне, палећи отитинске архиве, нападајући орган јавне безбедности. У времену од 1—15 фебруара извргиена су ова дела:

11 ов. мес. у селу Јаковцу, среза Тимочког ухваћени су од стране пољске државне страже Тадија и Надежда Илић, обоје из истог села, који су прогиле годинс билгс побегли у гиуму. Тадија је предат Фелджандармерији у Кругиевцу, а Надежда је спроведена Окружној команди у Зајечару.

ОКРУЖНИ НАЧЕЛНИК,
(потпис нечитак)

') **ВИИ, рег. бр. 32/3, К. 23.**

КУНА РУМЕНЕ СТОЈАИОВИБ — ТЕТКА ЈЕЛЕНЕ (СЛЕВА ПРВА) БИЛА ЈЕ СИГУРНО БОРАВИШТЕ ЗА РАН.ЕНИКЕ, БОРЦЕ И ПОЗАДИНСКЕ РАДНИКЕ. ОБЕШЕНА ЈЕ 1943. ГОДИНЕ О БАЛКОН ОПШТИНСКЕ ЗГРАДЕ ЗАЈЕДНО СА МУЖЕМ

РОСА ЖИВАНОВИН, САРАДНИК НОП ИЗ РГОТИНЕ УБИЈЕНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА 1944.

станак жена на коме је изабран градски одбор АФЖ за Неготин у који су ушле Веселинка Глишовић, Даница Луковић, Вера Лазаревић и Вера Пауновић. Свака другарица из одбора имала је своју групу жена са којом је радила.

Августа 1943. године формиран је Срески одбор АФЖ у који су ушле: Ната Јоцић, Добрила Радосављевић-Стара, Добрила Мирчић и Зора Станковић обе из Смедовца, Вера Марјановић, Веселинка Глишовић и Ружа Рајковић из Рајца. За председницу је изабрана Вера Марјановић, а за секретара Добрила Мирчић.

Године 1943. Вера Радосављевић је отишла у одред, рад са женама преузеле су Веселинка Глишовић и Вера Лазаревић, која је у партијској ћелији била задужена и за рад са женама поред благајничке дужности. Ковилька Лопушина, члан КПЈ од 1943, била је задужена за рад са омладином. Активношћу су се истицале и Марија Павловић, члан КПЈ, Мица Поповић и Милица Мицор, васпитачи, затим учитељице Томанија Поповић, Зора Марковић и Вида Живковић, службеник Милица Булат (све су биле запослене у Дому избеглица у Неготину), затим ученице учитељске школе Мира Винклајт (заклана 1944. године), Драга Бутаревић, Гордана Јовановић и Рада Николић. Године 1944, поред већ набројаних, НОП су помагале и Жикица Марјановић, Цвета Марјан, Беба Касапић, Боса Ђорђевић, Јулијана Дуцић, Вида Лазаревић и још један број жена са којима су оне сарађивале прихватило је искрено и одговорно сваки задатак.

У селу Рајцу у јесен 1942. године Ната Јоцић је формирала актив жена у коме су биле Ката Ранковић, Ружа Рајковић, Загорка и Славка Стојановић и Стојанка Булбић. Крајем августа 1943. године у „Косјаку", шумици поврх Рајца, одржан је састанак овога актива на коме су Ната Јоцић и Добрила Радосављевић-Стара говориле о политичкој ситуацији и потреби да актив жена преузме на себе пружање помоћи борцима и илегалним партијским радницима. Чланови одбора НОФ-а у Рајцу 1942. године биле су Ружа Рајковић и Стана Живић. У ово село повремено је долазила Стојанка Радосављевић да, поред других задатака, подстакне и рад међу женама. У село је, као курир ОК КПЈ, долазила и доносила партијски материјал Рада Петковић. У току 1943. године а и надаље ово село било је једно од главних пунктова за партијске раднике. Везе су одржава-

не преко куће Илије Ранковића. На окупљању старијих жена, стварању актива и одбора АФЖ по селима радила је Добрила Радосављевић. Она је 1943. године формирала актив жена у Метришу (Љубица Ђорђевић, Дара Остојић, Милица Митић), а такође у Тамничу и Смедовцу. Била је организатор рада и међу женама у Рогљеву где су активно радиле Румена Милошевић и њена снаха Душанка, Лепосава и Олга Милосављевић и Стана Ђаковић. У селу Сиколе са НОП-ом су сарађивале Марија Глигоријевић, Даница Јоцкић, Живка Николић, Даница Радивојац; у Буковчу Латинка Мијајић; у Кобишници Милева Т. Царановић, Даница Поповић и Драга Балугџић.

Долином Тимока још су се водиле борбе између Народноослободилачке војске, Немаца и њихових помагача а Срески комитет КПЈ за заглавски срез пришао је формирању одбора власти и масовних антифашистичких организација. У октобру и новмебру 1944. године формирани су градски и срески одбори АФЖ у свим селима. Октобра је у Књажевцу одржана Градска конференција АФЖ, за председницу је изабрана Мара Живановић, за секретара Вера Тошић, а касније 1945. Вука Ђурђић. Чланови су биле: Вида Бугарски, Живка Симоновић, Јелена Поповић и друге, али, на жалост, подаци о томе нису сачувани. Среска конференција АФЖ одржана је у новембру, за председницу је изабрана Борка Златковић, за секретара Вера Тошић а за чланове одбора: Јула Милосављевић из Горњег Зунича, Милица Стојановић из Књажевца, Кошута Николић из Штипине, Јулка Бисић из Књажевца, Мика Јеремић из Жлна и Славка Митић из Балановца. До краја новембра у свим селима, сем Скробнице и Зубетинца, изабрани су одбори АФЖ у које су ушле најактивније жене учеснице и сараднице НОП, жене које су у току четворогодишње борбе биле партизански курири, путовође, које су прихватале борце, неговале рањенике, које су за слободу дале своје најмилије — своју децу, браћу и мужеве. У Срески одбор АФЖ Минићево изабране су Цвета Раденковић и Јелена Стефановић из Јелашнице, Селинка Ђорђевић из Радичевца, Здравка Јовановић из Боровца, Марија Николић и Брана Радивојевић из Врбице. Децембра 1944. године изабран је Срески одбор АФЖ за бољевачки срез, за председницу је изабрана Наста Јаблановић-Матић-Горица, за секретара Бранислава Ни-

КРАЈСКОМАНДАНТУРА 1/857[1]) *Зајечар, 15 јула 1942*

Партизанима

У логору у Зајечару налазе се следеће особе:

1. *ЦОЈИЋ МИЛИЦА, рођ. 1901 у Сумраковцу, кћер, живи у Сумраковцу*
2. *ЦОЈИЋ СТАНОЈЕ, рођ. 1876 у Сумраковцу, кћер живи у Сумраковцу*
3. *ЦОЈИЋ ВУКОСАВА, рођ. 1893 у Босанском Броду, праља, живи У Зајечару*
4. *ВАСИЉЕВИЋ РАДОМИР, трговац из Зајечара*
5. *ЂОРЂЕВИЋ КОСАРА, рођ. 1923 у Бучју, живи у Бучју*
6. *СТОЈАНОВИЋ МИЛОСАВА, рођ. 1895 у Драгоцвету, земљорадник, живи у Кривом Виру*
7. *СТОЈАНОВИЋ ЉУБИНКА, рођ. 1927 у Кривом Виру. кћерка, живгс у Кривом Виру*
8. *ЈОВАНОВИЋ ДРАГОЉУБ, рођ. 1919. у Илину, земљорадник, сада четник, живи у Бољевцу*
9. *МИШИЋ ЈОВАНКА, рођ. 1877 у Зајечару, земљорадник са станом у Зајечару*

Доносилац овог писма долази као парламентарац, са налогом да приведе натраг у Зајечар.

1. Рударског лекара др ВЈ1АДИМИРА МАЛНИКА из Бора и

2. Студента МИЛОРАДА Х. ТОДОРОВИЋА, из Зајечара, јер у противном случају стрељаће се горе наведене особе.

М.П.
Крајскомандатуре
Зајечар

п.н. Окружног команданта
(потпис нечитак)
поручник ађутант

[1]) **Писмо Окружне командатуре партизанима Зајечарског округа — Историјеки архип — Зајечар.**

АЛЕКСАНДРА-САНДА НИКОЛИН, СТРЕЉАНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА 1944.

БОСИЉКА СТОЈАНОВИН-ЖИВУЛОВИБ ИЗ ТРНАВЦА, УБИЈЕНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА

ЈУЛА НИКОЛИК-МИЛОСАВЉЕВИВ ИЗ ГОРЊЕГ ЗУНИЧА БИЛА ЈЕ ЈЕДНА ОД НАЈАКТИВНИЈИХ ЖЕНА У СВОМ СЕЛУ

ЖИВКА ЈЕРЕМИБ ИЗ ЈЕЛАШНИЦЕ, СТУПИЛА ЈЕ У НОВ 1944. ГОДИНЕ, ПОГИНУЛА ЈЕ КОД СЕЛА МАЊИНЦА

МАРИЈА ИЛИЈЕВИК, СТУПИЛА ЈЕ У НОВ КРАЈЕМ 1944. ГОДИНЕ, ПОГИНУЛА ЈЕ У БОРБИ СА НЕМЦИМА

ПАУЛИНА ЛОНЧАРЕВИК ИЗ ЗАЈЕЧАРА, СТУПИЛА ЈЕ У НОВ 1944. ГОДИНЕ, ПОГИНУЛА ЈЕ НА ЦРНОМ ВРХУ

колић, наставница грађанске школе. Октобра 1944. године изабран је Градски одбор АФЖ Бора у који су ушле: Рада Стојић, Јела Милошевић, Рада Петковић, Мила Мачек, Патриција Лешић и Естера Раутовић. Новембра исте године изабран је и Срески одбор АФЖ, за председницу је изабрана Јелена Костић, за чланове одбора — Томка Ђорђевић, Нада Живковић, Милица Митровић, Боса Лалатовић, Зора Петровић, Славка Цедилко, Естера Раутовић и Рада Стојић. Крајем 1944. године на градској конференцији Антифашистичког фронта жена Неготина изабран је Градски одбор у следећем саставу: Вера Марјановић, председница, Веселинка Глишовић, секретар, чланови — Боса Недељковић, Вида Лазаревић, Цаја Урошевић, Јелена-Лела Патлицановић, Живка Мијалковић и Живка Гребенаревић. У Срески одбор АФЖ изабране су: Боса Недељковић, председник, Веселинка Глишовић, секретар, чланови — Румена Милошевић из Рогљева, Ката Ранковић и Ружа Рајковић из Рајца, Милева и Зора Станковић из Смедовца, Беливакић из Буковча, Цаја Урошевић, Јелена-Лела Патлицановић, Софија Костић и Васка Стефановић из Неготина. Почетком фебруара 1945. године одржана је среска конференција АФЖ за зајечарски срез, за председницу је изабрана Дана Радосављевић, за потпредседнице Милева Николић и Стојанка Симеоновић, за секретара Душанка Симеоновић, а за чланове: Јелица Ђурић из Звездана, Косара Милојевић из Горње Беле Реке, Деса Милутиновић из Лесковца, Јелица Милић из Трнавца, Загорка Здравковић из Рготине, Цвета Пајкић и Љубинка Ристић из Шљивара, Јованка Бацевић и Ружа Кнежевић из Прлите, Цвета Цаковић и Мица Ганчић из Великог Извора, Стојанка Симоновић из Заграђа, Милка Радусин са рудника Аврамице и Милица Рајковић из Зајечара.

Окружна конференција АФЖ је одржана децембра 1944. године у Зајечару. У одбор су изабране Боса Недељковић, председница, Ната Васиљевић-Радојичић, секретар, чланови — Вера Марјановић, Драгица Нешић, Љубинка Патлицановић. Имена осталих чланова нису утврђена.

АФЖ је окупио веома велики број жена у градовима и селима и био је снажна подршка народноослободилачким одборима и одборима фронта у свим њиховим акцијама. Значајан је био допринос организација жена у акцијама одбора фронта за прикуп-

љање прилога за НОВЈ, у спровођењу добровољних локалних акција — оправке путева, мостова, школа, у обилажењу бораца када су организације Антифашистичког фронта жена односиле борцима на фронт велике количине одеће и хране. Несебично залагање у збрињавању и нези рањеника показале су жене овог краја. Опремале су болнице, носиле рањеницима рубље, покриваче, чарапе, одвајале од своје деце и себе последње залихе намирница и припремале их за рањене борце. Проглас упућен становништву за хитну помоћ рањеницима и болесницима од 10. фебруара 1945. године — у коме поред остаго, стоји: „ ... *Наша прва дужност ... у овим данима је брига за наше рањенике. Позадина мора дочекати своје рањене борце и дати све за њих. Ниједна жртва не сме бити сувише велика кад су у питању они, наши најмилији. Рањеници морају имати удобне постеље, довољно рубља, топла одела, покриваче, чарапе и свега осталог што је потребно. Њихове ране брже ће зарасти, а они на фронту боље ће туђи непријатеља ако рањеним борцима пружимо све што је неопходно.. . Свако треба да одвоји од себе за рањене борце. Ми морамо уложити све да наши рањеници што пре оздраве. Ми можемо да останемо и без довољно покривача, веша, чарапа, одеће, али наши рањеници не ...*” — окупио је већину жена које су пружиле свесрдну помоћ и бригу за рањене борце, још су више појачале активност која је подстицана у данима дизања устанка и у току рата.

Неизмерљив је допринос који су жене и девојке овога краја дале учествујући у свим акцијама -—■ које су водиле партијска организација, одбори власти и одбори фронта — за обнову и изградњу земље.

ИЗ РЕЗОЛУЦИЈЕ
I ПАРТИЈСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ ЗА ТИМОК И КРАЈИНУ,
ОДРЖАНЕ ЈУНА МЕСЕЦА 1943 ГОД.

VII АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА (АФЖ) — У току ослободилачке борбе, нагае жене су показале такве способности и врлине са којима се с правом поноси читав наш народ. Ово нису први случајеви да жене учествују у борби. Историја је забележила да су се и жене видно истицале у свим досадашњим борбама и ослободилачким ратовима...

Ми можемо са поносом рећи да наше жене корачају данас путем својих совјетских другарица. Оне дају надчовечанске жртве за спас оних права која су жене у Совјетском Савезу добиле после стогодишњег ропства. Наше жене су доказале где им је место у данагиљој неравној и тешкој борби за слободу
и. независност наших народа. Откако је туђин разбојнички поробио нагиу земљу, и жене су искусиле сву тежину окупаторске свирепости и зверстава. Зато нагие жене гаје безграничну мржњу против фашистичких зликоваца, јер су свесне да баги фашизам представља највећу препреку за остварење дугогодишњих тежњи жена за њихову равноправност и слободу.

Хиљаде жена дале су већ своје животе за срећу нагиих народа, за част и право жене. Хиљаде жена дижу се сваког дана у борби за слободу. У нашо] Босни постоје бригаде жена бора/ца. *По Лики жене својим рукама даве фагиистичке гадове. У Херцеговини се могу видети дивни примери пожртвовања и љубави жене за народно-ослободилачку борбу. Поред жена с пушком у руци, према народној традицији, све жене старе и младе, иду с нагиом војском. Тако ступају поворке жена са расплетеним косама „да се војсци не би помрсили путеви”. На раније ослобођеној територији у Чачку и Ужицу хиљиде жена су радиле у фабрикама и болницама. У Тимоку и Крајини су многобројни примери херојског држања нагиих жена пред непријатељем. Храбро се борила до последњег метка и пала, попут Хајдук Вељка, крајикска партизанка Стефанија Михајловић.*

Али код многих нагиих чланова Партије још и данас постоји недовољно и назадњачко схватање важности учегића жена у ослободилачкој борби. Они заборављају да *жене представљају половину човечанства. Нагиа Партија је рскрстила са свим слабостима и накарадним схватањима по питању жена и поставила га међу најважније. Када данас и главе нагиих другарица падају на губилигиту, онај члан Партије који то питање запоставља је непријатељ народног покрета. Прво што мора.чо рашчистити то је да сматрамо жену као другарицу без које у борби и раду не можемо победити. Јер ако је жена оспособљена, може све задатке лакше да изврши него мугикараи,. Погито је жена фашизмом највише ногођена, —• онда им морамо омогућити приступање борби и посветити им пуну пажњу за њихово нодизање. Зато формирање АФЖ јесте наш основни задатак. Њега ћемо извргиити организовањем женских одбора на конкретнгш питањима. Тако ћемо разбити све предрасуде, окупити жене око народноослободилачке борбе и дати им улогу која им припада.*

Према томе пред нас се постављају задаци:

1. *Формирати одборе АФЖ.*
2. *Ликвидирати сва назадњачка гледигита.*
3. *Мобилисати и увлачити жене у активну борбу.*

Јуни 1943 г.

ДЕСА ВАСИЉЕВИВ ИЗ ЗАЈЕЧАРА, ГОДИНЕ 1941. БИЛА ,ЈЕ КУРИР ИЗМЕБУ ОДРЕДА И ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА ПАРТИЈЕ, 1943. ГОДИНЕ СТУПИЛА ЈЕ У ОДРЕД, РАДИЛА ЈЕ КАО ПОЗАДИНСКИ РАДНИК У СЕЛИМА ПО КОЈИМА СЕ ОДРЕД КРЕТАО

У партизанским одредима, формираним у лето 1941. године на територији зајечарског округа, било је жена и омладинки. Једне су се бориле са пушком у руци и својим животом платиле љубав према слободи, а друге су остале да раде на терену. У партизанским одредима 1941. године биле су Стефанија Михаиловић-Ана, студент технике из Брзе Паланке, члан Среског комитета КПЈ, погинула је 29. септембра 1941. године на Стеванским ливадама код села Сиколе у борби Крајинског одреда са четницима и жандармима; Љубица Јовановић-Радосављевић, учитељица, члан КПЈ, партијски радник, руководилац Окружне партијске технике, разболела се од туберкулозе, па је под илегалним именом пребачена на лечење у Београд где је умрла 1943. године; Бранка Динић-Каћа, службеник, члан КПЈ, из одреда је послата на партијски рад, ухваћена је у Књажевцу, одведена на Бањицу где је стрељана 1943. године; Зора Нешић-Орлова, учитељица, члан СКОЈ-а, од септембра 1942. године члан КПЈ, најпре је била у Бољевачком а затим у Кукавичком партизанском одреду, почетком 1942. године била је члан скојевског руководства Кукавичког одреда, марта 1943. постала је члан СК КПЈ за лесковачки срез, а у пролеће 1944. године члан ОК КПЈ за округ зајечарски. Године 1942. у одред су ступиле ученице из Београда Естер-Нели Јаковљевић — партизанка Зорка; члан СКОЈ-а, била је руководилац СКОЈ-а у чети, затим у батаљону, погинула је 1944. године код Малог Извора у борби са четницима; Љубинка Радосављевић из Боровца, мајка двогодишњег детета, заједно са мужем отишла је у одред. Пре одласка у одред била је активни учесник НОБ-а, погинула је 1943. године; Стојанка Радосављевић-Наташа, ученица учитељске школе, члан ОК СКОЈ-а, враћена је из Одреда на теренски рад, 1944. године да не би пала жива непријатељу у руке убила се у једној кући у Књажевцу. Године 1943. у Одред су ступиле Вера Радосављевић-Нада, члан СК КПЈ и њена мајка Добрила Радосављевић-Стара. У јесен исте године Вера је ухваћена у селу Трнавцу, одведена у Зајечар, где је после дужег мучсња стрељана. Нешто касније у борби са четницима код села Рготине рањена је Стара и заробљена. Одведена је у Неготин и тамо обешена. Исте године у Одред су отишле из Зајечара Ната Васиљевић-Радојичић, члан КПЈ и њена мајка Деса Васиљевић, Деса је остављена да ради на терену, а Ната је јануара 1944. године прешла са Одредом у Топлицу. Зорка Маринковић из Јелашнице пре одласка у Одред радила је у позадини, члан КПЈ постала је 1944. године; у Одреду је остала до ослобођења земље. Године 1943. у Одред је отишла и Јелена Виденовић из Витковца и исте године је погинула. У јесен 1943. године отишле су у Одред Наста Јаблановић-Матић-Горица, 1944. постала је члан КПЈ, била је четни санитетски референт; Рада Јовановић из Вратарнице, умрла је у селу Бојнику код Лесковца јуна 1944. године; Јаворка Миленковић из Берчиновца, Роса Ранђеловић из Доњег Зунича, Нада Стојановић, Борка Анђелковић из Црвења, погинула је као борац IX српске бригаде у бољевачком срезу, Радмила Моцић, студенткиња из Вратарнице, погинула је у борби са Бугарима 1944. године, Вера Марјановић-Алексић из Неготина и 15-годишња чобаница Ружа Ј. Ђорђевић из Николичева.

Године 1944. у НОВ су ступиле Вера Крстић и Вера Стаменковић из Књажевца, Видинка Божић, Мила Радосављевић из Горњег Зунича, Божица Томић из Црвења и Живка Ристић из Берчиновца, погинула 1944. године; Даница Младеновић из Минићева, Мирка Ђорђевић и Босанка Николић из Јелашнице, Милица Миловановић из Дебелице, Милица Пауновић из Трнавца, Роса Петровић из Ошљана; мајка и кћи Јула и Вера Ивановић из Кривог Вира, Даница Младеновић из Валакоња, Мирослава Стојановић из Бачевице (умрла марта 1945.), Љубинка Стојановић из Кривог Вира; Катица Косар (погинула је), Борка и Љубинка Петровић, Рада (или Нада) Миленковић, Персида Николић, Анђа Јовановић, Анђа Цветковић, Цецелија Харабус, Љубица Шћекић, све из Бора; Катарина Јокановић и Петра Грујић из Злота; Роса К. Живановић, Дана Миленковић, Радмила и Вишња Симончић, Стана Цокић, Роса Ј. Живановић, Радмила Пауновић, Драгица и Љубинка Јањић, Живка Богдановић, Јелена Цокић, Борка Петровић, Љупче Петровић, Биса Јовановић, Борка Томић, Роса Радојевић, Радмила Јеремић, Славка Жикић, Славка Танчић, Душанка Танић и Добрила Филиповић, све из Рготине; Душанка је погинула у Босни, а Добрила код Лознице, Роса Живановић коју су ухватили четници, скочила је у бунар; Миланка Мишић, Меланија Игњатовић, Деса Студен и Вида Живковић, васпитачица у Избегличком дому, Милица Мицор и Милица Булат, службенице у истом дому, Нада Стојановић, Жикица Марјановић, Рада Николић, Мила Ђорђевић, Бранка Голубовић, Нада Томић, Милица Стефановић, Боса Станисављевић, Добрила Динуловић-Јовановић, Коса Фелиферовић-Јеремић, Драгица Мркшић, Даница Таинџић, Драгица Илић-Регељац, Милица Перић, Олга Балтић, Јела Париповић, Љубица-Буба Динуловић, Даница Палигорић-Живковић, Душанка и Видосава Видојевић, Беба Касапић, Роса Мирчић, Цвета Палигорић, Вера Лазаревић-Пивашевић, Вера Обућина и Даница Луковић (рањена је, инвалид прве групе) — све из Неготина; Добрила Гашић из Салаша, Милева Т. Царановић и Даница Поповић из Кобишнице; Ружица Мартиновић, Косара Перић-Бојковић, Персида Рајковић, сестре Вукосава и Мирослава Ђуровић, једна погинула у близини Бора, друга у Миоковцима код Чачка, Мирјана Појић погинула заједно са Вукосавом у Миоковцима, Десанка Б. Милутиновић, погинула код Лознице, ученица Даница-Данче Петровић, била је вршилац дужности комесара чете, у борби са Немцима код Минићева је бацајући бомбу на немачки тенк рањена, заробљена и убијена; Мирослава Ковачевић, Митра Цокић, све из Зајечара; Цвета Пајкин, Милева Живковић и Милева Стојановић из Шљивара; Ружица Калинић и Јованка Павловић из Грљана, Драгиња Ј. Буновић из Прлите, Душанка Крњић-Петровић из Грлишта. Као борци народноослободилачке војске погинуле су 1944. године и Десанка Миловић, Марица Илијевић из Кладова и Живка Јеремић из Јелашнице, Паулина Лончаревић је погинула исте године на Црном Врху.

САНИТЕТ

Године 1941. када су формирани одреди, сваки борац доносио је у одред, поред оружја и санитетски материјал за прву помоћ. У одредима није била организована санитетска служба него су се борци међусобно превијали. У заглавском срезу лечење рањених и болесних партизана преузели су лекари-симпатизери из градске и рударске болнице. Кад је лечење партизана у болницама онемогућено, приступило се организовању база по селима (Дебелица, Мањинац, Трновац, Боровац, Врбица, Дреновац, Рајац, Смедовац, Рогљево и друга села). У Бољевачком партизанском одреду радио је као санитетски референт др Ивко Ћоловић. Половином октобра 1941. године Тимочко-заглавски и Бољевачки одред спојени су у Заглавско-бољевачки одред, коме је припојен и Сврљишки одред. Санитетски референт овог одреда постао је др Миленко Хаџић-Јова, а његов помоћник Недељка Хорвaћанин-Тасковић, студент медицине, борац Сврљишког одреда. Почетком 1942. године, др Хаџић је погинуо, санитетски референт је постао др Ивко Ћоловић. Ускоро је у одред дошао Влада Миљковић -—- који је на одслужењу војног рока пре рата похађао санитетски курс — да организује за борце курсеве прве помоћи. А када је јуна 1943. године формиран I батаљон НОВ „Брковић Црни", у који су ушли преживели борци дотадашњих одреда у Тимоку и Крајини, У батаљону и четама је организована санитетска служба, у којој су радиле другарице и стручни болничари. Санитетски референти чете, а затим батаљона биле су Наста Јабланoвић-Матић-Горица и Олга Стојановић-Ђорђевић-Нада. Оне су радиле и по склоништима.

НАТАЛИЈА ВАСИЉЕВИЋ-РАДОЈИЧИЋ -СЛОБОДАНКА рођена је 2. децембра 1922. године у селу Планиници. У напредни омладински покрет се укључила као ученица VIII разреда гимназије. Године 1940. почела је да студира Правни факултет у Београду. Активно је радила у Омладинској секцији Удружења Тимочана и Крајинаца. Од првих дана устанка су сви чланови њене породице — мајка, отац, брат и она —• активно учествовали у НОП. До маја 1943. године, када је ступила у одред, била је теренски радник у Зајечару, и веза између одреда и позадинских радника. Прикупљала је и преносила намирнице, одећу и санитетски материјал за одред, окупљала омладину на овим и другим задацима НОП-а. По ступању у одред била је једно време политички радник у селима где је боравио одред. У другој половини 1943. године изабрана је у Среско повереништво Партије за Тимок и Заглавак. Јануара 1944. је прешла са Тимочким партизанским одредом у Јабланицу и Топлицу. Августа исте године је изабрана за секретара Среског комитета КПЈ за зајечарски срез, а децембра за секретара Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

СВЕДОЦИ ЈЕДНОГ ВРЕМЕНА И ЈЕДНЕ БОРБЕ[1])

Из дневника Наталије Васиљевић-Радојичић, који је водила од 25. јула до 12. октобра 1943. године. У ствари, то су записи о ситуацији и догађајима на подручју ондашњих срезова тимочког и заглавског. Дневник је писан у паузи између акција, састанака, разговора, на колену крај притуљене петролејке, уз сталну стрепњу од могућег препада непријатеља.

НАТАЛИЈА ВАСИЉЕВИЋ:

САМИ У БОРБУ

J.

25. јула 1943.

Реоп 1[2], — Са другол Рашом[3]. Код једне стан. Дан искоришћеп. Састанак са другарицама женама. Постављен рад. Другарице су *схватиле прилично. Добре су, перспективне. Нарочито се- својом озбиљношћу истиче Милка[4].*

Састанак са омладинкама. Актив. Заинтересоване су прилично. Пуно могућности за рад. Треба обратити њима нарочиту пажњу за подизање политичко.

Зорка Обавештење о њеномраду. Била је на састанку* са *мном. Разговор о њеном даљем раду.*

Мати друга J.° *Брига о њој. Склоњена и успостављена веза са њом.*

Плап рада за овај дан испуњен је до краја и искоришћене с*у све могућности. Прелазимо у друго место но плану.*

Д–

26. јула 1943.

Рад са другарицама. Састанак са обема, њихов рад: није извршен план са прошлог састанка. И не постоје могућности да се изведе онако како је постављено у потпуности. Али један део је добро постављен. Другарице су већ по нешто урадиле, саме су се налазиле, а и са другима по нешто разговарале.

Обе другарице су врло заинтересованс, врло свесне, пуно могућности за њихово лично подизање. Дала сам им још материјала. Летак О. К. поводом жетве у, 1. мајски говор друга Стаљина, али план за цео дан није испуњен. Не идемо даље већ остајемо с новим планом, и за идући дан у истом месту. Још јуче повезивање са једном породицом.

') Развитак — година II — Зајечар, јул^октобар 1962, број 4—5, стр. 36—43.

‘) Подручје бившег среза тимочког.

[3]) Раша — Вукашин Драгутиновић из Горњег Зунича.

***) Милка — Јевросима Јеленковић из Јелашнице.**

[5]) Зорка — Естер-Неди Јаковл>евић, погинула 1944. године.

‘) Мати J. — Цвета Раденковић, мајка Јеленова.

27. јула 1943.

Разговор са целом породицом. Добра *куНа, спремна за помоћ. Две младе жене V. једна баба, осетиле су тешкоће рата, изгубиле су једног домаћина у почетку рата; млађи, који је код куће врло добар омладинац. Жене из ове куће могуће је повезати са женама из куће Ђ. Преко дана сам читала резолуцију о НООС-у. Још пре ноћи полазимо. Ја одлазим с њим. Ноћу, у путу одржали смо две конференције са стражом. У току ноћи нађемо се са Станком.*

Рејон IV) — Преко дана смо били заједно код врло поштене породице. *Домаћица је врло фина жена. Три омладинца. Преко дана смо добили вести: на источном фронту борбе се воде дуж целога фронта, Совјети су свуда у офанзиви. Нарочито су жестоке борбе код Орела који је скоро заокружен. Друг Стаљин је наименовао* 5 *нових генерала и у дневној заповести рекао да ће Орел бити други немачки Стаљинград. Врло јаке борбе код Лењинграда. У току неколико дана ослобођено 52 насељена места. Борбе савезника су успешне. У Италији нереди: Мусолини оставио владу. Дошао је Бадољо. Демонстрације Италијана. У Југославији се борбе настављају са успехом. Ослобођени су: Сребрница, Прњавор и Приједор. Партизани су у офанзиви. У Источној Србији народ се буди. У питању* је *одбрана жетве. Народ се спрема да не да жетву. Увече одлазим с Милогием и Здравком на везу са Миком.*

Ц

29. јула 1943.

С једним *омладинцем долазимо до куће. Ја остајем ту преко дана са домаћицом, њеном ћерком и бабом. Домаћица, као и њена кћи показују интересовање за борбу, за догађаје, као и добру вољу за рад. Преко њих дошла сам у везу са једном омладинком којој треба посветити већу пажњу. Прихватила је да око себе прикупи неколико омладинки. Овде треба пренети вуну и* да се отпочне са радом. *А кад стигну шљиве бгсће и пекмеза.*

Увече дође домаћин. Мало сам разговарала и са њим. Добар човек, али по мало уображен у своје знање и имање.

Долази друг омладинац и одлазим с њим његовој кући.

Б .

31. јула 1943.

Дакас *сам у кући са три бабе и једном млађом женом. Рад мој овога дана био је углавном са овом домаћицом и са још једном коју је домаћица довела. Овде су жене из четири куће повезане, али* још *не знам какве су све да бих могла да поставим чврст рад, организовано. Ипак ће бити рада. Овде је сигуран пекмез и рад вуне.*

Ове две са којима сам у току дана разговарала политички врло добро стоје. Допада им сг да расправљамо о равноправности жене и мушкарца и спремне су *за борбу. Чешћи разговори и састанци с њима би их врло подигли. Из разговора са њима сазнала сам да у селу постоји један активни дражиновац и двојица тројица који сарађују, али да је њихов најглавнији организатор отишао за Бор. У селу се не примећују од тада војници. Данас сам добила новине и новости из Паланке[8]. Увече овде долази један омладинац да чека* ВојјД *Са Војом и Миком идем даље.*

1. августа 1943.

Целог дана сам била са домаћицом. У кући је она сама. Вредна као домаћица, спремна да нам помаже. *Политгсчки зрло свесна. Тешкоће због неслоге са другом доводе је до тога да јоги више жели да дође до преуређења друштва, где би сваки могао да каже гито га тишти.*

Разуме потребу организованог рада, али не сме да се сама повери ниједној жени. Објашњава потребу шире конференције која би их повезала. Њој самој постављене су дужности. Читале смо летак АФЖ. Разговарале о ситуацији у свету и код нас — о борби савезника и о борби наших партизана. Кад будем идући пут дошла добићу цео пар одела.

Одлазим увече са Војом и Миком.[10]

4. август 1943.

Опет у „Мажино линији"[11]. Рад наш: читање. Читала сам мало Виринеју од Лидије Сејфулине, а колективно смо читали Историју СКП(б) главу прву. Увече ја и Данило идемо на везу, а другови на другу страну. Преко ноћи се саберемо опет сви и дошли су још Раша, Душко[12]) и Станко.

5. август 1943.

Данили смо на једном брежуљку недалеко од места претходног дана. Дан смо искористили за наги редовни састанак који је трајао све до увече. На састанку преглед рада, постављање нових задатака. На састанку је био и друг Душко. Указао нам је на нама пуно нејасних ствари. Увече полазимо поново на посао. Ја идем на рејон први са Рашом, Душком[1] и Станком. На путу смо слушали вести ...

Преко ноћи сам се нашла са Зорком.

На свом рејону она ради. Имала је састанак са двема женама из једног села. Читала је са њима летак АФЖ, разговарала о потреби помоћи. Трећа јој није дошла на састанак.

У *другоЈ,! селу налазила се са омладинкама. На једном састанку са њима (4) читале су Пасионарију. Зорка о омладгткама: Озбиљно су схватиле организацију. Одане су раду, свака од њих* се *повезала са 3—4 другарице. Скоро све омладинке у селу су повезане.*

Зорка (ја о њој) на сваком новом сусрету све ми је озбиљнија, све заинтересованија. Уклања оне своје слабости. На овом састанку ми је оставила одличан утисак. Показује сваким даном све више воље за рад. Постављене задатке испуњава. Није кукавица.

Од људи Зорка је сазнала да окупатор припрема да у Андрејеваг/, доведе 400 Бугара и 200 недићеваца који бг< омогућили вршу.

У селу Јаковцу Дражине издајице су убили двојицу поштених људи —• Раде и оца једног омладинца. Чула је и она вест о прилажењу пољске страже у Надинцу, Радичевцу и Габровници — дражиновцима.

Заказале смо везу и растале се. Станко ми даде писмо од Саве.[13])

6. август 1943.

Данас уређујем ствари са састанка. Увече веза са одредом — одлазим са Станком.

Д.

7. август 1943.

Мало смо читале са другарицом Вирком.[14]) Сама сам прочитала Виринеју. Увече смо опет разговарале. Припремам је за кандидата.

8. август 1943.

И данас смо целог дана заједно. Цео дан смо провеле у прорађивању и читању материјала „Шта су колхози", „Долорес Ибарури", „Говор друга Тита" од 17. октобра.

Час подизања за парт. кандидовање. Договор о раду. Остајем и за сутра да бих се нашла са другарицом која није била овде. Сазнајем да људима из атара књажевачког траже да дају жито.

У Андрејевац су дошли Бугари (200).

9. август 1943.

Крајскомандант из Зајечара свечано испраћен и отишао. Преко дана сам са *другарицом. Читале смо 1. мајски говор друга Стаљгша. Писала сам писмо другарици Љуби. Увече су у селу за кратко време били Бугари. Нашла сам се са другарицом В. Биће овде ширег рада.*

10. август 1943.

Одлазим да се нађем са Зорком, да видим шта је урадила она и шта су урадиле омладинке и жене. Нашла сам се прво са Милком. Оне су заузете пољским радом и нису се састајале да читају. Али свака од њих држи оне своје уз себе.

[1]) Подручје бившег среза заглавског.

[8]) Књажевац.
[8]) Воја — Миодраг Николић из Горњег Зунича, погинуо 1944.
"') Мика — Милорад Бисић из Штрица.
") Коса Вровница код села Црвење са колибама симпатизера НОП.
[5]) Мија Станимировић, народни хероЈ, погинуо 1943.

[1J]) Јанко Симеуновић из Подгорца.
“) Вирка — Јела Миловановић-Миљковић из Јабланице.

Све су давале хлеб и дале су чарапе. Вест: партизани упали у Књажевац, запленили грдан материјал и водили борбу са недићевцима. Запалили вршалице. Расположење народа је одлично. Сви се распитују за појединости борбе.

Нашла сам се преко дана са Јованком. Резултат њиховог рада: окупиле су неколико другарица око себе, саме су читале негито од материјала, али нису урадиле свс што је предвиђено. Обећање да ће убудуће озбиљније радити.

Увече је дошла Зорка.

11. август 1943.

Преглед Зоркиног рада. Долази Јелен.[и]) Разговор. Састанак са Јованком и Ружом — чврсто постављање задатака. Састанак са Јеленовом мајком — њу треба повући за придобијање нових места. Зорку треба подићи до кандидата.

Одлазимо на везу.

Преко ноћи веза са Станком □—• Драги[1С]) и Павка[17]) — са Станком је и Вељко јавља ми о мојима. Увече смо ја и Јелен били код нових људи — одлично расположени и људи и жене (4).

12. август 1943.

Данас идем са Вирком у М. да обиђем оне старе, а увече се враћам на везу.

Овде до сада нема ништа више сем њих, а преко ове омладинке нема изгледа да се може гито учинити. Увече су овде дошли Бугари (стотину).

14. август 1943.

Пред зору дође Рагиа. Сачекали смо док је свануло, узели неке ствари и кренули. У првом селу упознасмо неке жене. Одосмо до њих. Нађосмо друга Ику.[и]) Причао нам је о Крајини (реакција — вргиалице раде). Дођосмо у везу са још неким друговима, међу њима вигче нових долазе у одред. Читали смо чланке из „Гласа“ (3—4). Ту на терену упознасмо нове, врло фине људе. Са женама сам дуго разговарала и одмах су узеле на себе да кувају пекмез. Позивају ме да им дођем. У току послеподнева односимо неке намирнице да се на једном месту кува за све другове — до вечери рад око тога. Увече у село по хлеб. Слушала сам вести (Лондон) — најважније то да су Совјети у предграђу Харкова и надиру у Харков са две стране.

Преко дана даде ми Станко писмо од мојих. Мама није на старом месту — више је у покрету. Другови причају о њој „права партизанка само јоги увек пости петак". Стари се већ сасвим сродио. Иде у акције и друго.

15. август 1943.

Данас сам на моје велико задовољство у одреду. Разговор са друговима о акцијама и одјеку у народу. Дух борбености код свих другова. Кад се тражи ко ће добровољно у акцију, сви устају — огорчени су на непријатеља. Стварно један дан проведен са друговима ојача човека. Вечерас настављам рад на терену.

Писала сам својима. Разговор о Зорки и раду са њом. О раду са омладинкама и контроли тога рада.

Предвече одред силази у село да би одржали збор. Збор успео. Била сам на збору. Вечера са друговима, па онда ја и Раша сами на посао. Овде смо упознали неке људе.

17. август 1943.

Одмах после спавања имала сам састанак са омладинкама. Постављен је рад —- 3 њих у актив СКОЈ-а.

После подне са Рагиом идемо даље. На путу сазнасмо да је убијена она баба Мирослава. Нагие нисмо нашли, јер су се склонили за неколико дана. Спавали смо са Јеленковом мајком.

18. август 1943.

Ујутру Рагиа оде у споје село а ја и мати сачекасмо свануће и пођосмо за Ја. Радиле смо мало у винограду па смо онда отишле да ме упозна са неким људима. Упознала сам се са једном женом и сазнала за јоги две куће код којих може да се иде. И даље упознам јоги једну кућу, жене из те куће и једног омладинг^а. Али у тој кући још мало па да нас нагазе дражиновци. Уклониле смо се кад смо приметили да иду према кући. Усред дана иде њих 6 са једном магиинком и 5 пугиака.

Пошто смо се *удаљиле, отспавале смо и око 5 ч.* ја *одем на своју, а она на* сео*ју страну.*

Увече се *саберемо опет сви. Са другом Мирком[19]) упознасмо јоги две добре куће. У једној и у другој упознала сам по две женс. Нарочито су добре ове две из прве куће.*

И на путу сам разговарала са једном женом. План *за машинку није испуњен. Превијен је „Ђопић”.[20]) Већ ходa.*

24. август 1943.

Дошли смо сви (12) заједно. Одржали смо састанак без Станка. Решили да и сутра будемо заједно да би га сачекали. Увечс смо игили да свргиимо негсе ствари и нашли смо се *опет у току ноћи. Нагили смо се и са Зорком и њеном ротом.[21])*

25. август 1943.

После одмора ручак, а затим се преко г/,елог дана сређивале ствари. Са Зорком, са Чичом и нас четворо са Вељком.[22]) Најзад смо некако уредили ствари и региили питање смештаја тетка Милице и тетка Зорке.[23]) Данас је био Чоче[24]) са нама, дошао је синоћ. Дошао је по Вељка.

При поласку растао се са Видом[2Г-]) и другарицом Миром (и Металцем[20]). Причала сам и са њим.

26. август 1943.

Увече растанак са Вељком, Миком, Миром, Чочетом, Планинг1,ем и др. Ја и Воја, Раша, Данко[27]), Зорка и још четири друга заједно смо и данас, али не целог дана. Око подне ја и Зорка сишле смо у село да обиђемо неке људе. Увече у друго село. И ту смо обишле две куће и нашли се са Војом и Рагиом. На вези сачекамо Милоша и другове. Данили смо у близини.

29. август 1943.

Стигли смо ујутро. Ја остадох код друга где сам и први пут била. У току дана разговарала сам са женом и ћерком његовом и другарицом избеглицом, и најзад је ту дошла и Микина сељанка те и са њом поразговарах. Решили смо рад око вуне, са овим двема омладинкама самчитала нагие летке. Увече се пребацим код Микине рођаке.

30. августа 1943.

Данас идемI у Палашку. Изашла сам из кућс неопажена. Другариг^а је ишла испред мене, а ја за њом. Стигосмо кола и поггесмо се. Возиле смо се до њиве где су оне осталс и где сам сачекала друга који је већ био у вароши. И онда хајд у варош. Другарица *сама, ја сама. Дођемо до прве куће нашег човека и ту ја останем, а она оде. Одавде сам прегила код других, код неких жена. Ту сам остала до предвече. При повратку прогила сам, поред изгореле погите, општине и среза и поред пољске страже.. На ггуту сам, разговарала са* једним *омладинг^ем, интелектуалцем. Вести најважније: Хитлер* је *убио Бориса, бугарског краља зато гито није дао војску да поседне Грчку и Крит. У Бугарској демонстрације исггред немачког посланства. Разбијено. Совјети нападају врло брзо .. .*

2. септембра 1943.

Домаћин је отишао до *села. Домаћица је ту око нас, врло фина жена. Седела је прилично са нама. Расправљалгс смо о борби, о дражиновцима, и она нам је ггричала о борби наших код К(ренте). Познавала је другове гсоји су пали у бор*бм. *И данас смо читали и расправљали. Увечс сам имала кратак разговор са једног. омладинком и мало дужи разговор са једним нагиим човеком који је био на састанку со, дражиновцима. Сазнали смо где се налази багра. Жале се људи на њиховс репресалије. У току ноћи отигили смо даље.*

9. септембар 1943.

Сместили смо се у шумици и мислили да ту останемо целог дана. Пошто смо доручковали, а сунце је већ добро огревало легли смо да спавамо, јер задњих

[1:]) Јелен — Витомир Раденковић из Јелашнице, погинуо 1943.
“) Драги — Вора Јевтић из Књажевца.
[17]) Павка — Михаило Туртић из Бора.
“) Ика — Боривоје Томић из Рготине, погинуо 1944.
[19]) Мирко — Властимир Николић из Шести Габра, погинуо 1943.
[20]) Миодраг Новаковић, народни херој.
[21]) Чета (на бугарском).
[22]) Јеремија Милутиновић из Лесковца
2зј тетка Зорка — Зорка Маринковић из Јелашнице.
[24]) Чоче — Радомир Јовановић, по[г]инуо 1944.
”) Вида — Деса Васиљевић из Зајечара.
“) Металац — Бранко Милошевић, народни херој, погинуо 1944.
***[1]) Данко — Божидар Рашић из Жуковца, погинуо 1944.**

дана врло слабо спавамо, због покретаи жеље да се испричамо кад смо заједно. Тек смо заспали, а стражар нас пробуди: „Другови, да видите дражиповце". Ишли су свечано друмом са барјаком на челу. Падају предлози за заседе и напад. Али гле: стиже багру један коњаник и сви нс лево круг и трчећим кораком натраг. Знали смо одмах да су наши негде у близини и да Не дођи до сукоба. И тако је и било. Око 12 ч отпоче борба. (Ми се за сваку сигурност избацисмо на положај јоги у 9 ч). Пратили смо борбу, врло узнемирени. Знали смо да је сукоб *са нагиима. Падале су претпоставке. Рачуналу смо да су нагии у напредовању. На рачун тога другови (4 ьих) разјуре се по околини. Заробе 4 дражиновца који су побегли (3 пушке и једна писаћа машина). Обиђу терен од два села и држе пуно конференција. После тога отиду на везу са одредом. Тамо умало нису настрадали* од дражиноваца. На тој вези *није било наших. Врате се и увече сви заједно одемо на другу уговорецу везу. Ту пошаљемо две двојке у село по храну. Али у то време пролазе дражиновци кроj село. Наш Здравко без размишљања, верујући да су наши, излети пред ьих. Они га ухапсе (пошто је био без пушке). Терали су га један део пута, а онда им он побегне. Али успели су да га ране. Био је толико јак да је дошао до нас. Одмах смо га превили. Али тек смо њега наместили зачу се пуцањ на другом крају, а после непуног сата дође друг Мирослав, Бигар и још 7 другова. То су они направили заседу на мосту и свечано разјурили дражиновску багру. Одмах смо се побринули те је Мирослав превио Здравка, а затим смо га пренели на сигурно место. У то дође и Станко, стигао је одред. Дођемо сви у састав са ьим и онда кренусмо заједно даље. После путовања од 3 сата дођемо на положај и ту останемо да преданимо.*

10. септембар 1943.

Положај одличан, обезбеђење одлично, и мирно отспавамо до подне а и до 2 часа поподне. Остали део дана проведосмо у разговору са друговима. Предвече сазнам да имамо још довече везу са Марком'2а) и Душком. Е, од другова ти сазнам жалосну вест: у одреду је била и наша Вида и за време борбе изгубио јој се сваки траг. После борбе другови су претресли терен и нису је нашли ни живу ни мртву. Тако ти се о њој ништа не зна. Другови верују да је успела да се извуче. Претпостављамо свашта. Али мораћемо послати неког <5a *испита терен, да провери. Увече одосмо у село В. Одржасмо збор, вечерасмо и сакуписмо храну. Нађосмо се са Марком и Душком и око поноћи хајд даље. Маршовали смо 4 сата и стигли на место одређено за даньење.*

11. септембар 1943.

Пре него што сам легла, узела сам од Марка писмо које ми пише другарица ЉубаР) Даје ми савете за рад. Јавља ми да мора да напусти рад. Ово ьено писмо је као мелем за моју душу. Врло смо се зближиле са ьом још првог дана. Али прилике су такве да се нећемо скоро *видети.*

13. септембар 1943.

После спавања и ручка отпочео је рад. Састанак С. П. у присуству О. К. и члана СК.[30]) Радили смо до 5 ч по подне. „Спрема за покрет" јавља друг командант. Припрема је извргиена и ево креће се батаљон према селу Јак. Ушли смо у село јоиј за видела. Прошли кроз село са песмом. Сазвали збор. Нисам присуствовала збору због других послова, склањања ствари. После збора и вечерг наша група кренула на супротну страну од батаљона. Стигосмо и на одређеном месту нађосмо другове који су нас чекали. Данили смо сви заједно, био је и Цуца (Ђопић).

14. септембар 1943.

Наставили смо састанак СП са *ОК. Радили смо све до мрака. У току ноћи покрег. Воја и Мика на своју страну, а ја са Рашом (Марком, Душком, Станком) на терен на рад.*

15. септембар 1943.

Синоћ сазнасмо да је Вида изагила из борбе и отишла у правцу везе са Цветком. Данили смо сви, петорке, са Савом, Вељком и Цветом. Било је приче и читања целог дана. Цветко[31]) рече да је Вида догила на везу.

16. септембар 1943.

Преко ноћи смо се растали од Саве, Цветка и Вељка. Остали смо Раша, Марко, Дугико и ја. Данили смо заједно. Разговарали и читали. Око 7 ч по подне кренемо ја и Раша. У први мрак стигнемо на везу са Мирославом. После вечере (код финих људи) кренемо Раша и ја даље. У Ј— нађемо Зорку и Чичу. Ту останемо Зорка и ја, а Раша и Чича оду даље. Са Зорком смо данила код мајке једног омладинн,а. У току дана прорадиле смо 1 главу Партије. Састале смо се са Јованком и Јеленом и Павком. Увече се сви нађемо у Д.

17. и 18. септембар 1943.

Данимо са Мирославом и Цуцом. Преко дана имале смо састанак са омладинкама. Преко ноћи чекасмо везу са Чичом у једном кукурузу, чекасмо га па се отегосмо. У зору се *нађосмо са Вељком и ьеговом ротом.*

20. септембар 1943.

У подне смо се састали и остали заједно до увече. Увече један део оде у акцију, и нас две са Марком и Душком у село. Ја и Зорка смо биле на комишању. Пред зору, после спавања саберемо се сви и данимо на положају.

21. септембар 1943.

Опет на терену. Увече се разиђемо. Зорка и ја пођемо са Металцем до суседног села. Ту смо нашли две добре куће и даниле смо код једних. Целога дана је по неко од домаћина био са нама. Отворена су нам врата увек.

22. септембар 1943.

Синоћ смо се нагиле са Рашом, а затим са Станком и после тога са Миком. И опет се растуримсмо. Зорка и ја одемо код жене „Из шљивика". Фино смо искористиле овај дан. Причање и читање са домаћицом, а и саме смо читале (Реф. О Партији). Остали смо са ьима до увече. Увече одемо код других.

24. септембар 1943.

После финог спавања изађемо на дан. И ево ти је девојчица већ је *код нас. Причале смо са ьом. Училе смо је да пева наше песме. Домаћице су ти заузете и врло мало су биле са нама. Тако то оне сматрају, да је главно да се ми одморимо и да нам дају да једемо. Ово ме много боли и трудим се на сваки начин да докажем да је наш циљ пре свега борба. Предвече отидемо одавде. Дођемо код оних људи где смо биле на вечери са Металцем. Ту затекосмо и домаћина који прошли пут није био код куће. Сила човек, само да га повежемо са Рашом. Поразговарали смо се са ьим и он нас доведе код наше Росе. Стварно силна жена. Разуме ти она и све зна. Дуго смо разговарале и договарале се. Перспективе за ово село су добре. Изгледа да ћемо за кратко време нашег бављења овде направити нешто за АФЖ.*

25. септембар 1943.

Данас смо код ье. Договориле смо се да се нађемо са јоги неким женама. Док смо биле саме (Зорка и ја) читале смо и прерађивале „Реф. о Партији" и „Пролетње воде" од Тургењева.

И ево дође домаћица, а мало за ьом и другарица Олга. Разговарале смо са Олгом. Врло свесна и одана, спремна да помогне колико је у ьеној моћи. Дала сам им материјал и другарица Олга је отишла.

Увече се са другом Леком пребацимо код једне омладинке.

Ту је било комигиање, па је дошла и друга са којом је требало да се упознамо, комишало се *до после пола ноћи, па смо се онда растурили.*

12. октобар 1943.

У саму зору стигли смо на положај где смо данили. Спавала сам до 10 ч, а онда сам била разводник страже до 12 ч. Читала сам чланке из Пролетера бр. 14—15 за 1943. годину. Нешто са Зорком, нешто сама. Организовано је одлажење у село и припремање хране — (игила је Зорка). Мислило се да не иде батаљон у село. Вечерало се, одржао збор са људима који су дошли (из страха од дражиновског терора пород није смео сав да дође), веселили смо се до 1 ч после поноћи и затим отишли. Место за предањивање је још погодније него јуче.

“) Марко — Живан Васиљевић из Зајечара.
2*) Љуба-Љубица Јовановић-Радосављевић.
[30]) СП (Среско повереништво), ОК (Окружни комитет), СК (Срески комитет).
[31]) Радомир Васиљевић из Зајечара.

ТЕРОР

Немачки окупатор је предузимао све што је могао да у овом крају сузбије оружани устанак. Предузимао је најтеже репресалије и вршио терор не само над члановима КПЈ и СКОЈ-а, над заробљеним борцима партизанских одреда већ и над сарадницима народноослободилачког покрета и породицама једних и других, цео народ је био изложен терору. За све време окупације куће и породице бораца биле су на удару самовоље и беса немачких и бугарских фашиста. Ако је требало на брзину сакупити реквизицију упадали су у кошеве, амбаре, подруме и стаје самохраних мајки и незаштићених жена и односили што им је било на домаку руке; тукли све одреда, хапсили, палили куће, убијали. У вршењу злочина одани и ревносни сарадници били су им домаћи издајници — четници, нецићевци и љотићевци. У тој бескомпромисној борби с непријатељем пало је много чланова КПЈ и СКОЈ-а, патриота и недужног становништва.

Већ јуна 1941. године ухапшено је неколико чланова Партије у Зајечару и Књажевцу. Нешто касније похапшени су сарадници и многи чланови породица бораца партизанских одреда. Лишени су слободе и Драгица Нешић (хапшена 1942. и 1943. године), Деса и Ленка Васиљевић, Жива Милетић, (хапшена 1942. и 1943.) маја 1944. године одвела ју је четничка тројка из Зајечара у село Илино. Зверски су је мучили. Сву искасапљену бацили су је у провалију. Само неки делови унакаженог тела нађени су после ослобођења земље. Немци су 21. августа 1941. године упали у село Брусник, спалили неколико кућа, отерали многе чланове партизанских породица у логор, међу којима и Милеву Станисављевић. И Стоја-Цана Ружић (хапшена више пута) ухапшена је и одведена у зајечарски затвор, а у кући су остала само два нејака детета. У јесен 1941. године у Неготину је ухапшена Марица Петровић-Драгојевић, апсолвент Филозофског факултета,[1]) уморена је 15. IX

[1]) Пре рата напредна студенткиња, 1941. била је илегални радник у Крајини. када је пуштена из затвора, отишла је у Земун, наставила да ради за НОП. Усташе су сазнале за њену активност, ухапсили је и осудили на смрт.

БОСИЉ1СУ СТАНОЈЕВИН, САРАДНИКА НОП ИЗ ТРНАВЦА, ЧЕТНИЦИ СУ, ПОСАЕ ЧЕТВОРОДНЕВНОГ МУЧЕЊА, ЗАКЛАЛИ

ДАНИЦУ СТЕФАНОВИК ИЗ ЈЕЛАШНИЦЕ, УБИЛИ СУ ЧЕТНИЦИ 1943.

МАРИОЛА ПЕТРОВИЋ, УЧЕНИЦА ИЗ НЕГОТИНА, УХАПШЕНА ЈЕ 1943. ГОДИНЕ, У ЗАТВОРУ ЈЕ МУЧЕНА, ОДВЕДЕНА ЈЕ У ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАЛАНЦИ, РАЗБОЛЕЛА СЕ, ПУШТЕНА ЈЕ, УБРЗО ЈЕ УМРЛА

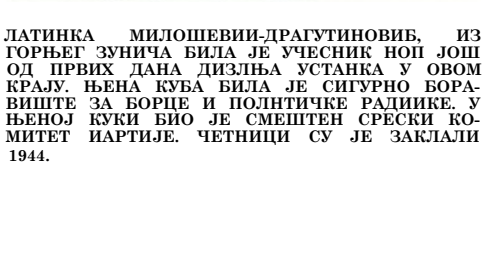

ЛАТИНКА МИЛОШЕВИИ-ДРАГУТИНОВИЋ, ИЗ ГОРЊЕГ ЗУНИЧА БИЛА ЈЕ УЧЕСНИК НОП ЈОШ ОД ПРВИХ ДАНА ДИЗЉА УСТАНКА У ОВОМ КРАЈУ. ЊЕНА КУЋА БИЛА ЈЕ СИГУРНО БОРАВИШТЕ ЗА БОРЦЕ И ПОЛНТИЧКЕ РАДИИКЕ. У ЊЕНОЈ КУКИ БИО ЈЕ СМЕШТЕН СРЕСКИ КОМИТЕТ ИАРТИЈЕ. ЧЕТНИЦИ СУ ЈЕ ЗАКЛАЛИ 1944.

ЖИВА МИАЕТИК, СТУДЕНТ МЕДИЦИНЕ ИЗ ЗАЈЕЧАРА, ЗАКЛАНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА 1944.

МИРУ ВИНКЛАЈТ, УЧЕНИЦУ УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ ИЗ НЕГОТИНА, ИЗВУКЛИ СУ ЧЕТНИЦИ ИЗ БОЛЕСНИЧКЕ ПОСТЕЉЕ И ПОСЛЕ ТЕШКОГ МУЧЕЊА ЗАКЛАЛИ

1942. године у логору Јасеновац. Радмила Шћекић из Салаша 1941. године ухапшена је, после разбијања Крајинског партизанског одреда, одведена у логор у Зајечар, а потом у Немачку, где је остала до краја рата, и од последица мучења постала тежак инвалид. (Септембра 1941. у Луки су од једне бомбе избачене на школу из немачког авиона погинула четири ђака школе, а учитељица је рањена.)

Окупатор је вршио најбруталније злочине над становништвом које је свесрдно помагало партизанске одреде. Почетком септембра бомбардовали су села Злот и Подгорац. Немилосрдно су палили домове, штале, убијали стоку. За два дана спалили су оба села, изгорело је 853 зграде, стрељано је 22 сељака. Ваба Станку, 70-годишњу старицу која је, једва се крећући, покушала да гаси своју кућу, убили су митраљеским рафалом. Немци су све више пооштравали мере и против устаника. Преко Крајскомандатуре у Зајечару издали су 10. октобра 1941. године објаву:

„Траже се доле наведени чланови банди, и то: 1) Светислав Маринковић, бивш\1 наредник; 2) Младен Долопановић из Злота; 3) Јанко Илић-Симеоновић, студент; 4) др Ивко Ђоловић, лекар из Бољевца; 5) Момчило Сибиновић, студент из Ртња; 6) Алојз Хиршл, рудар из Ртња; 7) Добривоје Радосављевић, звани „Боби“, из Зајечара; 8) Љубица Радосављевић, бивша учитељица у Слатини; 9) Зора Нешић, из Зајечара; 10) Живан Васиљевић, студент из Зајечара; 11) Миодраг Цојић, учитељ из Сумраковца; 12) Милан Цојић, фарбар, из Сумраковца; 13) Предраг Костић, професор гимназије, из Неготина; 14) Душан Трифунац, учитељ из Тијови,а; 15) Милун Минић, судија, из Андрејевца. Ко наведена лица сретне или види а то не пријави... може бити кажњен смрћу ...“

Године 1942. непријатељ је с појачаним снагама ушао у борбу против смањених партизанских одреда, али и против повећаног народног незадовољства. Данонoћним нападима, блокадама, рацијама, масовним хапшењима и ликвидирањем сарадника НОП настојао је да исцрпи борце, да омете снабдевање и да онемогући склањање рањеника. Окупатор је поново почео са масовним хапшењем сарадника и симпатизера НОП и партизанских породица. Ухапшене је терао у логоре у Зајечар, Ниш и на Бањицу. Четници су пљачкали по селима, убијали сараднике и чланове месних десетина, прогањали породице партизана. У јесен 1942. године ухапшен је већи број партијских и скојевских активиста из Књажевца. Из Књажевачке гимназије одведено је у нишку специјалну полицију 18 скојеваца, међу којима и Вукосава Митић, руководилац СКОЈ-а у граду (из Ниша је одведена на издржавање казне у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, одакле је побегла септембра 1944. године). Крајем исте године у Зајечару је ухваћена Бранка Динић-Каћа, која је из одреда била послата на партијски рад у Књажевац. Била је опкољена у једној кући заједно са секретаром ОК КПЈ за Зајечарски округ Мијом Станимировићем. Успело им је да пробију блокаду и да се извуку из куће. Бранка је на излазу из града, када је већ била на домаку слободе, упала у заседу припадника Српске државне страже који су је предали Немцима. После многобројних саслушања и страшног мучења одведена је у логор на Бањици и стрељана 1943. године. Тада је ухваћено око 30 припадника НОП из Зајечара и околних села. Новембра 1942. године Специјална полиција је ухапсила из села Рготине Росу Радојевић, Славку Жикић, Виду Вељковић, Росу Живановић и Миланку Томић. Сем Росе и Славке, које су послате у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, остале ухапшене су отеране на Бањицу. Росу Живановић су четници заклали 1943. године када је пуштена из Смедеревске Паланке. Хапшене су Милева Живковић из Витковца и Даница Милановић из Кожеља. Даринка Радосављевић из Бора у затвору је толико мучена да је пребачена у зајечарску болницу на лечење. Милосија Стојановић и њена кћи ЈБубинка из Кривог Вира подвргнуте су разним мучењима, Милосија је ослепила на лево око. Ухапшене су и малтретиране Симеона Симеоновић, Миланка Томић (одведена у логор на Бањицу), Јованка Мишић, ЈБубица Стојковић, учитељица и још многе.

Године 1942. престало је да куца велико срце сиромашне сељанке из Радичевца Софије Туцић, која је последњи оскудни залогај пружала партизанима. У Билтену Српске државне страже бр. 234/42 забележено је .. У *Радичевг^у ухапшена Туцић Софија, домаћица, комунистички јатак...”* Стрељана је са девет другова из Радичевца и Шербановца. Исте године четничке каме пресекле су живот Станице (или Станије) Симић из Кривог Вира. Крајем 1942. године бахато су упали агенти Специјалне полиције

у стан породице Милић где је била смештена техника ОК КПЈ за зајечарски округ. Домаћина су одвели, а његову жену Круну, мајку четворо деце, подвргли су мучењу. Када је 7-годишња девојчица покушала да својим телом заштити мајку, почели су да злостављају девојчицу, очекујући да ће мајку то сломити, да ће показати технику и сараднике. Круна је упорно ћутала, све док под ударцима цокула није издахнула. Њено четворо недорасле деце били су сведоци неустрашивог држања своје мајке. Јеврејска породица Мотехес — отац, мајка, син и ћерка убијени су 1942. (и једна ученица VII разреда гимназије У Зајечару).

Почетком 1943. године окупатор и његови помагачи појачали су терор. Немци су у Белој Реци спалили 28 домоза и убили 16 мештана, а касније попалили још 40 кућа и убили око 60 становника. Један немачки војник убио је бајонетом новорођенче у колевци. Ухапсили су и поубијали око 20 лица из Доњег Милановца и Мосне, а у Рудној Глави спалили су више кућа и убили 18 становника. Ухапшене су и Стана Ђорђевић, Перса Стојановић, Цвета Николић и Спаса Стојановић, из Мосне и све су стрељане. У Пожаревцу су их страшно мучили. Цвети су забадали ексере под нокте и палили ватру, али никога није одала. Стрељана је и Ружа Николић. У селу Црнајки убили су 37 лица и запалили око 50 кућа. Изведено је било читаво село и мештанима наређено да иду уз једну косу, а затим отворили митраљеску ватру на људе, жене и децу. И бугарски фашисти појачали су терор започет у 1942. години. Почели су масовна хапшења, премлаћивали и убијали у Доњој и Горњој Каменици, Штрпцима, Крнети и Мучибаби. У Савинцу, Валакоњу и Малом Извору побили су 30 лица и запалили велики број кућа. У њиховом: крвавом пиру нашло је смрт више од 300 становника села која су помагала партизане. И четници су спроводили терор. Није остало ниједно село, ниједан град да га четнички џелати нису окружили гробовима родољуба. Од црнотројкашких кама страдали су чланови Партије и СКОЈ-а, чланови народнооелободилачких одбора и родољуби.

Године 1943. ухапшена је и одведена у нишки затвор Олга Чукић, члан КПЈ, матурант гимназије и стрељана на Бубњу. Исте године четници су убили Агнију Мицић из села Жлна, Перку Милутиновић из Дреновца; Латинку Мијајић из Буковча су заклали код села Поповца, заклали су и Лату Ћирковић (код ње је једно време била смештена тешко оболела ЈБубица Јовановић-Радосављевић). У селу Лесковцу непријатељ је запалио кућу баба Наде Миладиновић а њу бацио у ватру. Крајем 1943. четници су искалили бес и над породицом Јовановић из Дреновца, стрељали су пред укућанима домаћина а после једнодневног мучења његову мајку и жену — Ђурђу и Ленку. Тукли су ^их мокрим конопцима, боли ножевима на очиглед недорасле Ленкине ћерке Верице. Ниједну реч нису изустиле. Године 1943. проказана је четницима Румена Стојановић, партизанима позната као тетка Јелена, из Јелашнице. Мучена је целог дана, поносно и пркосно се држала, никога није одала. Обешена је заједно са мужем о балкон општинске зграде. Обесни, пијани четници шенлучећи су пуцали у њено мртво тело. Јула 1943. године четници су убили Ранку Крстић из Доњег Зунича, а новембра Младенку Николић из Николичева. Четници су окрвавили своје руке и крвљу јетрва Виде и Дане Милијић из Радичевца и Данице Стефановић из Јелашнице. Мирославу Илић из Јаковца подвргавали су разноврсним мучењима, пошто ништа није хтела да каже запалили су јој косу и пререзали грло. Заклали су и Јевросиму Илић из истог села, Ковиљку Лазић из Балановца и Љубицу Јеремић-Америку из Рготине. На Бубњу је стрељана Живка, мајка Стојанке Радосављевић. Четници су усмртили Наталију Лалић (или Лазић) из Кривеља. Крајем марта 1943. године стрељали су Вукосаву Игњатовић-Петковић. Када је непријатељ ухватио члана Среског комитета КПЈ Веру Радосављевић-Наду пре стрељања су је зверски мучили. Она се јуначки држала пред Немцима. У борби са Немцима рањена је, затим заробљена и обешена у Рготини Добрила Радосављевић-Стара, Верина мајка. Ванредно храбро држање Старе на губилишту ушло је у легенду у овом крају. Пре него што ^У ј°ј затегли омчу узвикнула је: *„Правду и истину доноси Тито. Живео Ти ...”*

Члан Окружног комитета СКОЈ-а, осамнаестогодишња ученица учитељске школе Стојанка Радосављевић-Наташа опкољена је у једној кући у Књажевцу са Мирославом Павловић-ЈБубицом, није се предала, пошто је уништила сав материјал, убила је своју другарицу, а последњи метак испалила у себе. Током 1943. и 1944. године хапшене су: Наста Јаблановић-Горица из Добрујевца, (хапшена је са

НАТАЛИЈА ПЕТРОВИК, ПОЗАДИНСКИ РАДНИК ИЗ БОЉЕВЦА, ЗАКЛАНА ЈЕ МАРТА 1944. ГОДИНЕ ЗАЈЕДНО СА МАЈКОМ И СЕСТРОМ

МАРТА 1944. ГОДИНЕ ЧЕТНИЦИ СУ ЦЕО ДАН МУЧИЛИ, А ПОТОМ ЗАКЛАЛИ ЖИВУ ЖИВКОВИК СА ЋЕРИМА НАТАЛИЈОМ ПЕТРОВИК, БОСОМ ЖИВКОВИК И КУКНОМ ПОМОКНИЦОМ ВЕРОМ ХУЗЈАН, ИЗБЕГЛИЦОМ ИЗ СЛОВЕНИЈЕ (У ДРУГОМ РЕДУ ПРВА ЗДЕСНА ЖИВА ЖИВКОВИК, ДРУГА ВЕРА ХУЗЈАН, ТРЕКА БОСА ЖИВКОВИК)

15-годишњим сином), држали су је у самици и свакодневно злостављали, претили да ће стрељати сина ако не ода везе и сараднике, изводили је на стрелиште. Пркосно се држала, џелати су били збуњени њеним држањем. Истовремено је била ухапшена Катица Петровић из Бољевца. Хапшене су и Ружа Маринковић, Персида Ј. Балуновић из Грљана, Јелена-Лека Ристић из Дреновца, Лепосава Сибиновић, учитељица из Јаковца, Јелица Милић из Трнавца. На принудни рад у Немачку одведене су Ната Чукић, учитељица, члан СКОЈ-а и Живка Тодоровић, студент, Нада Милутиновић, учитељица, члан КПЈ од 1941. године, Нада Илић-Милојевић по изласку из затвора одведена је под туђим именом на рад у Аустрију. У логор на Бањицу одведене су Брана Радивојевић из Врбице и Драгица Телесковић из Бора. Априла 1943. године ухапшене су Миланка Мишић, Меланија Игњатовић, Мариола Петровић, Лела Трајковић и Вера Косић, а нешто касније Гордана Јаковљевић, одведене су у Ниш, па у логор код Поповца, затим су пребачене у Завод у Смедеревској Паланци. Из Смедеревске Паланке су пуштене јуна 1944. године. Ускоро по пуштању Миланка Мишић и Меланија Игњатовић су поново враћене у Завод у Смедеревској Паланци. У затвору се разболела Мариола Петровић и ускоро умрла у Неготину.

У Рготини су 1943. године ухапшене: Дана Радосављевић, Дана Миленковић, Ружа и Милева Јеремић, Румена Радојевић, Стојанка Марковић, Живка Урошевић, Загорка Здравковић, Дара Цокић, Деса Симончић, Љубица Богдановић, Стана Калинић. У Бруснику пољска стража из Зајечара ухапсила је већи број мештана међу којима и Илинку жену Бранка Перића која је у затвору провела седам месеци. Јулу Николић, Латинку Милошевић и Спасу Божић из Горњег Зунича отерали су у нишки затвор. Измучене од удараца посртале су од изнемоглости и испадале из строја, а чим би испале бесомучно су их тукли. Хапшене су Вукосава и Милица Цојић, Драга Мијуцић из Доброг Поља, Моравка, Павлија и Роса Виденовић, Стојана Илић, Ристена Милосављевић из Јаковца, Радка Јовановић из Бора, Милева Моцић из Вратарнице, Цвета Раденковић из Јелашнице и још многе и многе. Четници су мучили и злостављали Румену Милошевић и њену снаху Душанку, Лепосаву и Олгу Милосављевић и Стану Ђаковић из Рогљева. Малтретиране су Марија Глигоријевић из Сикола, Божидарка Ђурић, Босиљка Маринковић, Босиљка Лилкић, Деса Ђукић, Љуба Жикић, све из Рајца.

У 1944. години четничке црне тројке биле су страх и трепет. У пролеће 1944. године поклали су групу професора и ђака зајечарске гимназије. Четничка тројка одвукла је у село Илино професорке зајечарске гимназије Јелену Мајсторовић и Љиљану Поповић, где их је после свирепог мрцварења заклала. Њихова тела разнели су пси јер мештанима нису дозволили да их сахране. Јануара исте године су заклали Ружу Љубисављевић-Милановић из Петруше. У Бољевцу су четници цео дан мучили и најзад заклали Живку Живковић са кћерима Босом Живковић и Наталијом Петровић а такође и Веру Хузјан, избеглицу из Словеније. Босиљку Стојановић (или Живуловић) из Трнавца, одвели су у село Сиколе и после четвородневног мучења заклали и бацили псима. Добрилу Мирчић, сељанку из Смедовца кандидата КПЈ, 1943. године секретара Среског одбора АФЖ, четници су подвргли најстрашнијим мукама, вукли су је везану за кола, вадили очи, секли су јој део по део тела. Све муке је издржала, ни речи није изустила. Издишући је узвикнула: „Другови ће ме осветити! Партија ће победити". Драгу Мијуцић из Доброг Поља су заклали марта 1944. године. Исте године су убили у Трговишту Александру-Санду Николић, Олгу Илић, учитељицу из Слатине, избеглицу из Бања Луке. Радмилу Моцић, студенткињу, члана СКОЈ-а од 1941, касније члана КПЈ, теренског радника и борца Тимочког одреда у пролеће 1944. године убили су Бугари. У априлу исте године четници су приредили крвави пир у селу Горње Зуниче. Свој бес искалили су над незаштићеним женама: заклали су Латинку Милошевић-Драгутиновић, Драгу Милојковић (Виденовић), Ђурђу (Петровић) Милосављевић. Почетком године обесили су Рају Сибиновића и његову жену Станку а нешто касније заклали су у Трговишту њихову кћер Љубинку и Персиду Ђорђевић из истог села. Године 1944. у Доњем Зуничу стрељане су Ранка Крстић (или Божић) и Раша (избеглица), а такође и Прша, учитељица из Доње Каменице. Августа 1944. године заклали су у селу Валакоње Наталију Филиповић, учитељицу из Београда и учитељицу Вукосаву Кончар. У Неготину су јуна 1944. године заклали Миру Винклајт, ученицу учитељске школе, а септембра су убили чобаницу Злату на појати заједно са братом. Заклали су Зорку Урошевић и Лепосаву Рашић-Маринковић (или Росић) и Даринку Којић из Кривог Вира. Убили су 20-годишњу Младену и 50-годишњу Даринку Бузенкић из Кобишнице.

Под четничком камом завршиле су животе и Стана Водовић (или Јоновић) из Грљана, Јана Златановић из Салаша, Јованка Јоновић, Каравиљка 3. Милорадовић, Станица Ј. Милорадовић и Даница Жикић из Заграђа, а Дара Ђорђевић из Горњег Милановца (заклана је код Штубика). Када је сазнала да су јој четници заклали сина, Милица Јовановић из Берчиновца, пошла је да тражи његово мртво тело. Сусрела је групу четника са заставом, Тражили су од ње да поздрави заставу. Старица је одбила рекавши: „Уби*о вам бог и краља и заставу у чије име кољете иашу недужну децу"*. Ухватили су је за седу расплетену косу и оборили и овећим каменом размрскали јој главу. У Грлишту су четници убили неколико чланова породице Мила Милојевића, међу којима и његову мајку коју су страховито мучили. Вука Урошевић је убијена у логору у Нишу. У материјалу Јавног тужилаштва СРС регистрована су имена: Милеве Станишић из Планинице, Ковиљке Лазић из Балановца, Љубице Стојковић из Леновца, Стане Младеновић из Доње Беле Реке, Милице Цимрић из Штубика, Даринке Димитријевић из Зајечара, Марије Болдајић из Подгорца, Стане Војиновић и Јелене Дугалић из Клокочевца, Радојке Вељковић из Добрујевца, Видосаве Стојановић, учитељице из Рудне Главе, Смиље Лазаревић и Анице Јанковић из Балановца, Десанке Савић, учитељице из Књажевца и Виде Станојевић из Сумраковца (све убили четници 1943. и 1944. године).

И поред страшног терора и рација које су окупатор и његови помагачи вршили у овом крају активност није престајала. Упоредо са терором и насиљем расла је мржња народа према окупатору, издајницима - четницима, жандармима и њиховим доушницима. Већина народа је и у таквој ситуацији остала верна НОБ-и, пружајући обилату материјалну помоћ исказивала је своју велику привржености партизанима.

И ЖЕНЕ ТИМОКА ПОМАЖУ НАРОДНО-
-ОСЛОБОДИЛАЧКУ БОРБУ')

... Није много прогило од дана ослобођења Тимока, и жене тимочког среза су отпочеле са помоћи нашој војсци.

Оне се, захваљујући старијим друговима и другарицама, организују. Стварају своје одборе и као чланице одбора АФЖ, раде. Сва села овог среза имају своје одборе АФЖ-а. До сада су сви одбори преко свог среског одбора АФЖ-а слали понуде рањеницима у Зајечар и Неготин јер у Андрејевцу, среском месту тимочког среза није било болнице. Кад се болнии,а и одавде иселила, другарице овог среза су покупиле чарапе, рукавице, веш, умесиле колаче и резанце и однеле Београдској болници.

Никада неће борци зајечарског одреда, а доцније 8. бригаде заборавити село Јелашницу где су дочекани као на слави. Никада неће заборавити планину изнад Јелашнице, Јаковца и Радичевца, планину којој су они дали име „Масив" где су се склањали у најцрње дане још у доба кад је било Пећанчевих четника.

А још мање ће ти исти борци заборавити жене, сестре и другарице испод ове планине, које су им доносиле храну и вести, одоздо са Тимока.

И данас, мајке, које изгубигие своју децу, своје најмилије, стоје уздигнуте главе, поносне што су њихови синови пали за нови, бољи живот.

Подстрек је за мајке које данас послаше децу у борбу кад наша тетка Цвета из Јелашнице, мати палог партизана Јелена каже: „Другарице, не бојте се и не жалите, ваши синови се боре за праведну ствар. — Ја сам изгубила сина, али сам срећна да видим његове другове и оно зашто се он борио!". Или наша тетка Лека из Дренови,а којој ухватише четници сина партизана која храбро стоји на челу другарица у своме селу, као члан окружног НО Фронта кад каже: „Ја не знам шта је са мојим сином, не верујем да је жив, али ја знам једно да је моја света дужност да наставим његову започету борбу".

Не могу а да не споменем и драгу нам тетка Зорку, партизанску мајку, која изгуби сина а затим мужа и остаде са једним рањеним сином. Мајку која се није ниједног момента одвајала од војне јединице, подносила све тешкоће партизанског живота, а данас, срећна „што је поред своје деце" како нас она зове, она ради као члан среског НОО. До сада недовољно писмена, сада прегнула свим *снагама да што боље научи да чита и пише јер јој то каже, много недостаје.*

Н. Васиљевић

') **„Реч народа", бр. 2, јануар 1945. — Историјеки архив — Зајечар.**

РАД ЖЕНА У БОРУ[1])

Поред рада омладинског дома, поред рада Дома културе који је отворен, пре свих у округу зајечарском, поред радничког дома и других народно-ослободилачких организација, у Бору је и рад нашег АФЖ-а, на достојној висини. Жене Бора и околине нису се зауставиле само на изградњи и припремању пошиљака за фронт, *већ се труде да се политички и културно издигну. И данас, оне жене, које су до јуче биле само раднице, организују се уз помоћ Дома културе, дају приредбе у корист фронта и рањеника.*

До сада су жене Бора и околине дале већ две приредбе, са добрим и садржајним програмом. Другој приредби, на дан 10. 11 о.г. су присуствовале жене из села целог Борског среза. После приредбе другарице су биле смештене да преноће код чланица АФЖ-а из места, да *би ујутру кренуле својим кућама. Са њима су кренуле и другарице из Среског одбора АФЖ-а. Пошле су, да тамо на селу помогну другарицама у њиховом племенитом раду за помоћ фронту и позадини.*

') **„Реч народа", бр. 5, фебруара 1945. — историјски архив Зајечар.**

ЧЛАНИЦЕ ПРВОГ СРЕСКОГ ОДБОРЛ АФЖ КЊАЖЕВАЧКОГ СРЕЗА 1944.

ДЕЛЕГАЦИЈА ЖЕНА ОКРУГА ЗАЈЕЧАРСКОГ КОЈА ЈЕ ДЕЦЕМБРА 1944. ГОДИНЕ ПОСЕТИЛА ДРУГА ТИТА, ФОТОГРАФИСАЛА СЕ СА ДРУГАРИЦОМ ЦАНОМ БАБОВИИ

ПРОСЛАВА ДАНА ЖЕНА У БОРУ[1])

Међународни дан жена 8. март, био је у Борском руднику права смотра жена, не само из Бора него и оних које су дошле из најудаљенијих села среза борског, да заједнички изразе своје задовољство за слободу и равноправност, до сада ропски потчињене жене.

Величанственим дефилеом по улицама на челу са окићеном сликом омиљеног маршала Тита, великим бројем транспарената са паролама и поклицима нашим народноослободилачким победницима, најбоље су показале, колико су наше жене решене да очувају права стечена кроз борбу и крв, колико су чврсто повезане са онима који бију бој за равноправност и потпуну слободу свих нагиих народа тешко напаћених али чврстих и непобедивих.

Свечаност прославе отпочела је преподневним дефилеом жена међу којима се налазио велики број сељанки у живописним ношњама.

После подне је у сали Радничког дома одржана свечана академија на којој је одржано вигие говора врло често прекиданих узвицима одобравања и скандирањем. Академију је отворила другарица Боса Лалатовић, професор, говором о значају прославе 8-ог марта па је затим далс, реч команданту места Мирку Лукићу.

У имс ЈНОФ-а говорио је друг Јован Раутовић. У име јединственог радничког синдиката говорио је председник месног одбора друг Тоза Анђић. Затим су говорили у име Среског одбора друг Петрујкић, у име управе борских рудника друг инж. Костић, у име УСАОС-а другарица Анка Лазаревић и у име месног одбора АФЖ-а другарица Јелка Костић, професор.

На крају је другарица Савета Живковић прочитала реферат о раду Месног одбора АФЖ-а, кога су присутни једногласно одобрили, јер се из њега види да су наше жене показале велики успех у своме раду уопште, а нарочито у стварању за нове борце на фронту.

Увече је приређена забава са одабраним програмом.

[1]) „Реч народа", бр. 8, март 1945. — Историјски архив — Зајечар.

СРЕСКА КОНФЕРЕНЦИЈА АФЖ-а У ЗАЈЕЧАРУ')

Пре скупштине делегати АФЖ-а села и самог Зајечара образовали су поворку која је прошла улицама на челу са музиком, носећи транспаренте и заставе.

Скупштина је отпочела поздравним говором.

У име Команде подручја конференцију је поздравио Радојица Ђуровић и позвао жене да помогну напоре позадине у снабдевању фронта. У име окружног НОО поздравио је Никола Миловановић позивајући жене на даље самоодрицање. „Дале сте децу у НОБ, али сада вам је дужност да помогнете тај фронт. Дужност вам је да одржавате дух и морал, да се борите против оних који роваре и преносе алармантне вести". У име Градског НОО говорио је друг М. Мишулић.

У име Комунистичке партије поздравио је скупштину друг Мирко Бабић-Шлем. „Жене су за време трогодишњег ослободилачког рата носиле највећи терет нагие борбе. Њихова помоћ није само материјалиа него су се и бориле раме уз раме са својим друговима дајући своје животе за слободу и бољу будућност".

У име УСАОС-а говорила је Роса Радојевић и између осталог рекла: „Многе мајке не дозвољавају синовима и кћерима да долазе у Омладински дом. Али ако сте послали синове на фронт погаљите и кћери у Омладински дом".

После су говорили делегати из других срезова *и округа. У име АФЖ-а из Неготина говорила је Рада Петковић, а у име АФЖ-а среза тимочког Мира Ђорђевић, у име бољевачког Љубинка Савић, у име* среза *заглавског Душанка Рашић и у име крајинског Дара Јоксимовић.*

После тога реферисале су другарице из среза *зајечарског.*

Савка Ивковић из Вражогрнца позива у свом говору да жене са села буду хероји. у раду. Сматра да се жене одазивају али да изузетка не сме бити док се потребе фронта не задовоље.

Јованка Павловић из Вратарнице говорила је о прав^ма жена стеченим у борби. Две партизанке из нашег села пале су у борби. Данас помажемо свим средствима борбу и ако је село опљачкано до голе коже.

Даница Димитрашковић из Грлишта говорила је о посети код друга Тита и рекла да су тамо биле не само жене из Тимочке Крајине већ и из Хрватске, Бугарске и Албаније, све оне којима на срцу лежи јединство и братство наших народа. Затим је говорила на влашком језику пошто има жена делегата са села које говоре влашки.

Даница Милојковић из Грлишта подвлачи да су жене својски прихватиле да помогну фронт. Жене из овог села дале су 200 радних дана за фронт поред других прилога и пакета у намирницама и топлој одећи. „Поред материјалне помоћи ми се трудимо да се у иашој средини осети дух новог времена, дух другарства, дух борбености, пожртвовања, дух договора и сарадње, дух демократије".

Загорка Здравковић из Рготине осврће се на случај краља и каже: „Нећемо краљу да *дозволимо повратак јер је преко радија говорио да се придружимо Дражи".*

Рада Цонић говорила је у име АФЖ-а из Вратарни-и,е, а Стојанка Симеоновић у име жена из Заграђа.

Даринка Павловић из В. Извора реферисала је о односима између нас и Бугара. „Данас је бугарски народ уклонио ону клику која га је у прошлости водила из пораза у пораз и завађала са братским српским народом. Македонија неће више бити плен српских и бугарских завојевача већ слободна федерална Македонија. За време трогодишње окупације бугарски народ је под вођством Славчета дигао устанак. Бугари су данас прихватили нашу децу, а синови бугарског народа одлазе на фронт да помогну братским народима у ослобођењу од фашистичког окупатора".

После тога је прочитано писмо другарице Драгице Негиић која је била спречена да дође. Она поручује другарицама да не дозволе повратак краљу јер је наш непријатељ, јер је убијао нашу децу. „Гробови наших синова би нас проклели".

Јелица Мишић из Трнавца износи знатне успехе У помоћи фронту и болницама од стране жена овог релативно малог села. За себе каже да јој је у овој борби погинуо муж и син и да јој је кућа спаљена, али да она ради и помаже и ако треба *„једину њиву коју имам продаћу и опет помагати".*

Потом је другарица Јана Пајкић говорила о политичкој ситуацији и улози жена у данагиньој борби. Она каже:

Нагие жене и мајке нису дозволиле да од својих мужева и синова праве људе звери који ће уништавати синове и кћери других народа, као што је то био случај са немачким женама и мајкама које су своје мужеве и децу слале у фашистичке касарне да се науче како да уништавају друге народе. Оне су их научиле само да мрзе, пале и убијају.

Другарица Вера Марјановић прочитала је реферат о улози жене у народноослободилачкој војсци и подвукла да жене данас морају чврсто да се повежу преко АФЖ-а у ЈНОФ ради помоћи фронту и изградњи нове отаџбине.

Поред тога у округу зајечарском АФЖ организовао се састоји од секретаријата и пленума. Председник је Дара Радосављевић, I п. председник Милева Николић, II н. председник Стојанка Симеоновић, секретар Душанка Пајкић Симеоновић.

•) „Реч народа", бр. 5, фебруар 1945. — Историјски архив — Зајечар.

3АЈЕЧАР>)

Антифашиситчки фронт жена у округу зајечарском веома активно ради на остварењу свог постављеног задатка.

Тако су три среза: заглавски, тимочки и бољевачки у току месеца децембра послали нашем фронту и рањеницима: 1499 пари чарапа, 967 пари рукавица, 186 пуловера и џемпера, 62 кошуље, 152 шала, 519 пешкира, 140 ћилимова, 2 кожуха, 10 пари опанака, 30 чакшира, чаршава, завијача, наушница, марамица, јастука и др. Од намирнига послато је: 216 кгр колача, 98 кгр резанаца, 419 кгр двопека, 1154 ком. јаја, 139 кгр масти, 145 кгр сира, 80 кгр сувог меса, сланине, кавурме, воћа, печених пилића, ораха и др. као и *завоја, вате, газе, сапуна и др.*

Поред тога у округу зајечарском АФЖ организовао је борбу против неписмености нагиих жена те се као резултат те борбе стварају аналфабетски течајеви које жене веома радо посећују.

') „Реч народа", бр. 2, јануар 1945. — Историјски архив — Зајечар.

ПЛОДАН РАД АНТИФАШИСТИЧКОГ ФРОНТА ЖЕНА У ЗАЈЕЧАРУ')

Тихо и скоро нечујно одвија се рад месног АФЖ-а у Зајечару. Без икакве галаме и уобичајене рекламе са дубоком озбиљношћу схватају оне своје дужности и са *великом љубављу оне прилазе послу.-Оне су свесне данашњице и улоге која им се намеће на се труде да у раду не изостану иза мушкараца. Хладноћа, као и груби физички послови не плаше их. Оне раде ножртвовано, с вољом и разумевањем. У раду се не разликују радница од интелектуалке, нити пак универзитетски образована жена од вредне домаћице. Све су оне једнаке. Посао их је изједначио и споредна је професија. Интелектуалка се труди да помогне радници, радница интелектуалки, а обе заједно да помогну опгиту ствар да се што пре дотуче непријатељ. И у том потпуно успевају.*

Свесне да од брзине и плански организованог рада у позадини зависи успех на фронту развиле су *међусобно такмичење. Ту се не преза од посла, већ се он нросто тражи, проналази. Помажу оргинизовање и снабдевање болнгсце у Зајечару, трче до Крагујевца, Београда, Турн Северина, Видина и Сурдулице да обиђу наше и руске рањенике и болеснике и носе им богате дарове. За успешно изведену сабирну акцију за помоћ фронту и рањеницима добрим делом треба захвалити њима. Колективно мегиење теста, прирећивање ц спремање пакета за фропт принада њима. Кујна за прехрану сиромашне дег^е, затгш одезање те деце и њихово отпремање за Бугарску њихово је дело.*

Прерада вуне, крпљење цакова, гиивење сламарица и веша изводе оне без устручавања. Заиста је дивна слика кад у дому затекнете пространу салу нуну жена где у разговору о дневним догађајима и будућем раду гицију сламарице и крпе веги. Оне се и овде такмиче која ће боље и вигие да уради. Пример другарице Дане Шестан заслужује сваку пажњу. Она је нриликом ослобођења Зајечара тегико рањена и јоги увек се налази у постељи. Али жеља да помогне општој борби није јој дала мира г<, на крају се региила да плете чарапе. Пре извесног времена сва срећна предала је својим другарицама *око 25 нари чарана, као свој скроман допринос да унуте борцима Југословенске армије.*

*Није само то. Не заборављају жене да их је ова борба изједначила са мушкарцима и дала могућност да уђу у јавни живот са истим правима и дужностима као и они. И труде се <*За *не изостану иза њих. Отуда у последње време и стварање* на културном и политичком уздизању *жена у њиховом раду узима све више маха. Ту су успеле приредбе, хор, зидне новине, предавања политичка па чак и академска. Расправља се питање мајке, положај жене у нрошлости, улога у народноослободилачкој борби и њен задатак у будућности. Ту ћете чути и наметну реч и правилно схватање данагиьих догађаја. Једном речи, оне се спремају да узму видног учегића у збивању нових догађаја и да цео терет поделе са мугикарцима.*

И на овол! ноелу имате дирљивих примера. Другарица Даница Љутић, већ дуже времена лежи у постељи и не може да устане. А хтела би и она да негито допринесе онштој ствари и у немогућности да уради ништа друго, пише иредавања које другарице на заједничким састанцима читају. Та предавања пуна су љубави и топлине према данашњој борби и као да вели — радите другарице, а кад оздравим и ја ћу вам помоћи.

') „Реч народа", бр. 9, март 1945. — Историјски архив — Зајечар.

ОКРУГ КРУШЕВАЦ

„Слободиште” Споменик палим борцима, стрељаним родољубима и жртвама фашистичког терора у Крушевцу

Архитектонско-скулпторско решење Богдана Богдаповића

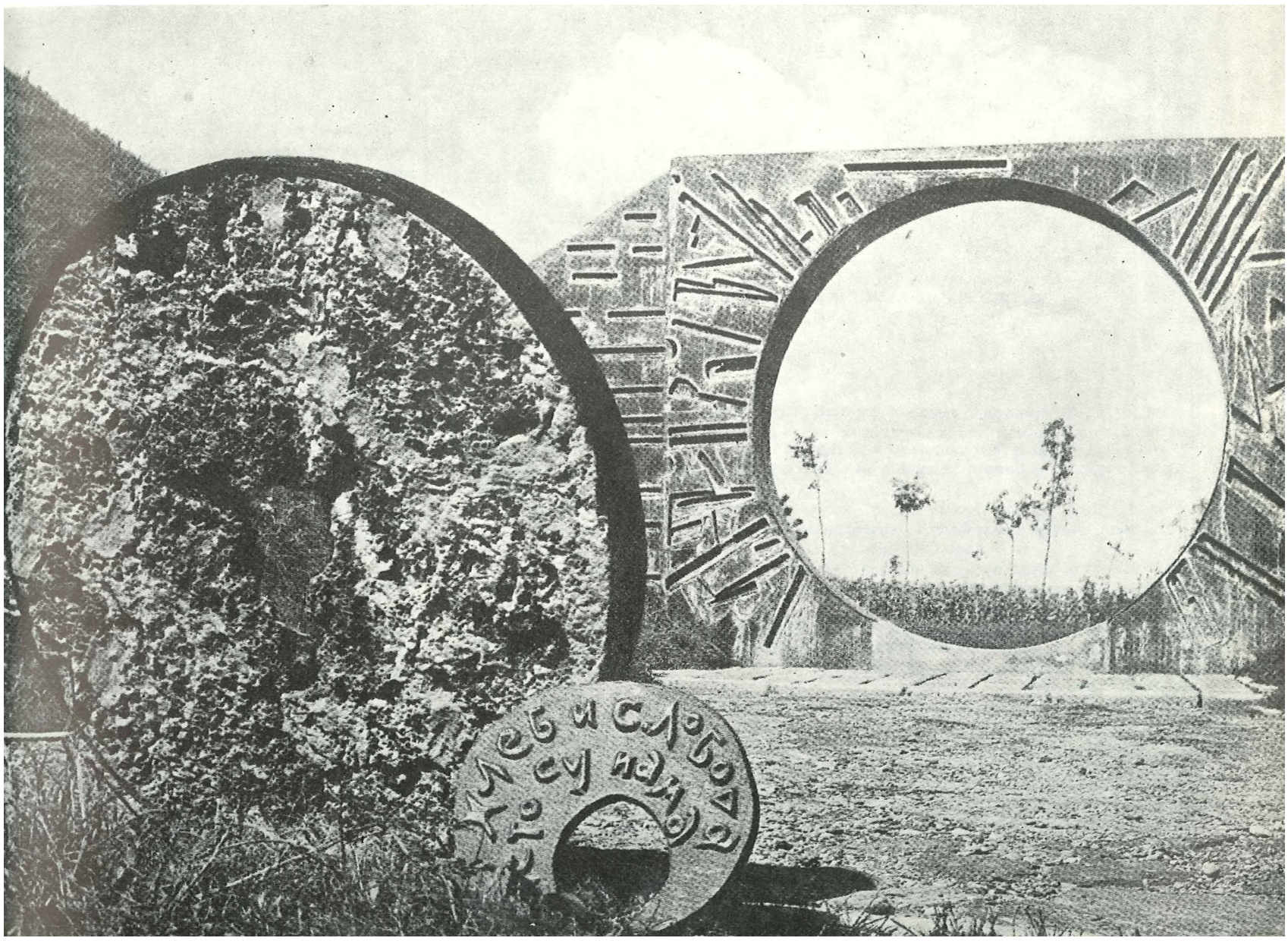

У годинама пред други светски рат КПЈ је развијала у Крушевцу разноврсну делатност, вршећи снажан утицај на масе и у граду и на селу. Својим активним радом у синдикалним организацијама, у ,,Абрашевићу" и разним удружењима и организацијама - студената, учитеља, у ђачким дружинама, у трезвењачкој, скаутској и соколској организицији, Партија је имала снажна упоришта и успела да придобије велики број младих радника, студената и средњошколаца у борби за политичка и економска права. Жене и омладина овога краја учествовали су у свим акцијама које су те организације водиле. У синдикалној организацији активно су радиле: Бранислава Јанковић, Рада Обрадовић (1940. године члан Окружног комитета КПЈ за округ крушевачки) и Рада Гомула, у друштву „Абрашевић" биле су активне: Добрила-Цаца Тодоровић, Олга Мукер, Злата Којичић, Рада Потовић, Мира Милановић, Вера Мијатовић и друге. У напредном учитељском покрету активно су радиле Богиња Михаиловић (борац Расинског партизанског одреда, погинула 1943. године), Деса Жарић и Добрила Јовановић, а у напредном омла-

БАНСКА УПРАВА МОРАВСКЕ БАНОВИНЕ[1])
II Упрагто одељење
Ниш, 26 јуна 1941 године
II. Бр. Пов. 9

СВИМА ПОДРУЧНИМ ВЛАСТИМА У БАНОВИНИ

ПРЕДМЕТ: Сузбијање деструктивне акције комуниста.

Г. комесар Министарства унутрашњих послова доставио ми је наређење I. Бр. 6 од 24 јуна 1941 године којим указује да је услед појачане деструктивне акције комуниста, изаслао снецијалне изасланике у Кругиевац, Краљево, Јагодину, Ниги, Лесковац, Зајечар и Неготин и истима ставио у дужност следеће:

1) да се старају да неминовно спрече сваку комунистичку акцију било у ком виду се појавила, да са свим расположивим средствима иступе противу лица, која би евентуално ма шта у том правцу покугиала;

2) обзиром на предње одмах да похапсе *све активне комунисте и учеснике у бив. гипанском грађанском рату, пошто код свих претходно изврше претрес;*

3) све месне власти биће дужне да специјалном изасланику излазе у свему у сусрет и њихова наређења без приговора извршавају;

[1]) **зборник ВИИ. том. I, сгр. 343. — Наређеше Банске управе Моравске бановине од 26. VI 1941. године.**

РАДМИЛА-ГОЈКА ОБРАДОВИЋ-МЕДАН рођена је 28. 8. 1912. године у Крушевцу. У напредни синдикални покрет се укључила 1935. године. Била је учесник многих акција и штрајкова које су напредни радници Крушевца водили под руководством КПЈ. Кандидат за члана КПЈ је постала 1936. године. Године 1938. отишла је у Београд, активност је наставила у месном одбору текстилних радника, због рада је хапшена. Тешко је живела пошто посао није могла да добије, те се следеће године вратила у Крушевац и постала члан међуструковног одбора текстилноодевних радника. У Крушевцу је хапшена више пута. Крајем 1940. године поново је ухапшена. У затвору је остала два месвца, изведена је на Суд за заштиту државе, пуштена је пошто јој кривица није доказана. Била је један од организатора радничких штрајкова и многих акција међу женама (акције за право гласа жена, за скраћено радно време и др.). Члан Окружног комитета постала је 1940. године. У Крушевцу је остала на партијском раду до марта 1942. када је по одлуци Партије, отишла у Расински партизански одред и убрзо у Ниш за члана Окружног комитета КПЈ. У лето исте године послата је у Лесковац, за члана ОК КПЈ, једно је време била организациони секретар овога Комитета. Била је у руководству првог Окружног одбора АФЖ за лесковачки округ.

Октобра 1944. је упућена на партијски рад у Круш)евац, постала је члан Градског комитета Партије и била организатор рада међу женама. Јануара 1945. године присуствовала Оснивачком конгресу синдиката и од тада је радила у синдикалним форумима у Београду. Носилац је Споменице 1941. и више одликоваша.

●

динском покрету: Вида Обрадовић,[1]) Радојка Зајић-Риза (члан повереништа Партије за Врњачку Бању, стрељана је у Крушевцу 17. II 1943. године). Нада Поповић (члан МК КПЈ и ОК КПЈ за округ крушевачки, погинула је септембра 1943. године). Живка Мићић (1941. године члан рејонског комитета СКОЈ-а, погинула је јула 1942. године), Бранка Бркић (руководилац скојевске групе у Пољни, убили је четници крајем 1942. године) и још велики број напредних радница, жена и омладинки.

Пред рат у Крушевцу је радила и Милка Минић. Била је секретар партијске ћелије занатских радника. Она и Рада Обрадовић биле су организатори многих акција међу женама, као акције за право гласа жена и акције за скраћено радно време. У јесен 1940. године формирале су актив од 15 напредних радница фабрике сапуна, који је био снажно упориште у борби за економска права радница. Код једне од другарица пронађен је билтен о септембарском покољу у Кошутњаку, због чега су обе ухапшене. Исте јесени, у једној кројачкој радионици, у којој је био запослен већи број младих радница, организован је штрајк са захтевом за повишење надница. У штрајку су учествовале Драгица Игрошанац, Милица Јовановић, Миланка Вулић-Милошевић и још неке другарице.

Учествујући пре рата у борби за економска и политичка права, знатан број жена и омладинки крушевачког округа укључио се 1941. године у борбу против окупатора и њихових помагача. Њихова активност манифестовала се преко разних видова. Поред учешћа у активностима партијских ћелија, партијских и скојевских актива, учешће жена у помоћи НОП-у развијало се и преко посебних актива и група, које су обухватале по 4—5 жена. У активима и групама радило се на идејно-политичком уздизању жена и ангажовању на разноврсним задацима у помоћи НОБ. Они су прикупљале намирнице, одећу, санитетски материјал за одред, обавештавале одред о кретању непријатеља, растурале пропагандни материјал, биле у ударним групама, скривале илегалне партијске раднике, болесне и рањене борце, организовале плетење џемпера, чарапа и рукавица, биле сигурно упориште Партије и одреда. У активу жена у фабрици „Мерима" у Крушевцу —

>) Вида Обрадовић, професор у току рата била је секретар партијске организације у Аранђеловцу. Ухапшена је у другој половини 1943. године. Стрељана је 11. септембра 1944. године на Бањици.

који је био формиран септембра 1941. године, а којим је руководила Миланка Вулић (1942. године била је члан МК КПЈ за Крушевац, 1944. први секретар Градског одбора АФЖ, потпредседник НОО Крушевац и члан МК КПЈ — Крушевац) — биле су, поред других и Зора Митровић, Кина Костић и Дара Стефановић.

Поред чланова КПЈ и СКОЈ-а, НОБ су у Крушевцу 1941. године помагале на разне начине, упркос притиску и претњама полиције, и мајке и ближи сродници партизана и партијских радника: Дара Обрадовић, Дара Николић, Јованка Иванишевић, Зага Дачић, Јелена Николић и још многе. Било је жена који нису биле организоване у активе и групе а такође су помагале НОП — обезбеђивале станове за илегалце, давале своје станове за одржавање састанака, давале материјалну помоћ, носиле храну у затворе: Милева Стефановић (у њеној кући рађена је застава која је послата одреду — заставу су радиле Драгица Младеновић и Миланка Вулић-Милошевић), Стана Анђелковић, Марица Вулић, Боса Вулић, Зага Марјановић-Царетова, Загорка Ђорђевић, Рушка Алексић, Зага Николић, Рада Матић, Милунка Милојевић, Славка Марковић и Ружица Станковић из Капиције. Састанци ОК КПЈ најчешће су одржавани у кућама Миланке Вулић и Марије Милићевић-Маце (код ње је била смештена Слободанка Ациган).

Организатори рада на окупљању и уношењу идеја НОБ-а у шири круг жена и на њиховом ангажовању у многобројним акцијама и разноврсним пословима биле су жене чланови Партије и СКОЈ-а. Године 1940. и 1941. члан Окружног комитета КПЈ за Крушевац била је Рада Обрадовић, радница, а 1941. године чланови Окружног комитета СКОЈ-а Нада Поповић, студент, (секретар МК СКОЈ-а и члан МК КПЈ за Крушевац, а нешто касније члан Окружног комитета КПЈ за крушевачки округ) и Мира Качаревић. Чланови КПЈ биле су Радојка Зајић-Риза, Дивна Гавриловић (курир између ОК КПЈ и ПК КПЈ за Србију, стрељана 1943. године), Ната Вељковић (1942. године члан МК КПЈ, стрељана 1943. године), Миланка Вулић-Милошевић, Радмила Маличанин, учитељица из Трстеника и Вера Матић из Варварина; кандидат КПЈ у Александровцу била је Достана Михаиловић.

После формирања Расинског партизанског одреда, око партијских ћелија и упоришта формирана су језгра народноослободилачких фондова и на-

родноослободилачких одбора. Народноослободилачки фонд у Крушевцу, формиран августа 1941. године, био је на вези Дивне Гавриловић, Члан одбора била је и Мира Милановић-Анђа, која је на вези држала готово једну четвртину града. Крајем 1942. године у одбору села Парцана била је Љубинка Милојевић. У техници ОК КПЈ радиле су Радојка Зајић-Риза и Зора Маричић. Оне су допремале материјал и односиле га из технике до одређених пунктова. Везу са техником држала је Ната Вељковић.

Скојевска организација у Крушевцу била је веома активна и пре рата. Око 80% радничке, студентске и средњошколске омладине учествовало је у акцијама које су организовали КП и СКОЈ у Крушевцу. Руководство организације развијало је интензивну активност не само у граду већ и у целом округу. Велика смотра скојевске организације биле су демонстрације 26. и 27. марта. Августа 1941. године одржане су две омладинске конференције на Расини. Говорено је о омасовљењу рада међу омладином, о борби против окупатора, о улози омладине у устанку. На једној од ових конференција говорила је и Нада Поповић, члан Окружног комитета СКОЈ-а. Ужи састанци држани су по становима чланова КПЈ и СКОЈ-а, а такође и симпатизера. Године 1941. чланови СКОЈ-а биле су и: Миладија Косић, кројачка радница (члан рејонског комитета СКОЈ-а, од маја 1942. године секретар МК СКОЈ-а и члан МК Партије), Ружица Ђукић, радница (у току рата курир између Одреда и позадине), Нада Марковић, кројачка радница, Мирослава Милановић-Анђа, кројачка радница, Ана Иванишевић, ученица, избеглица из Босне, Персида Адамовић-Боса, Живка Гвозденовић-Софија, ученица (касније постала члан КПЈ, а потом секретар МК СКОЈ-а), Живка Мићић-Вера, студент (члан рејонског комитета СКОЈ-а), Радмила Поповић-Ружа, кројачка радница, Олга Дедовић-Рада, ученица, Аница Паскаљевић, ученица (била је члан руководства организације СКОЈ-а у гимназији), Мица Ђорђевић, ученица, Драгица Младеновић, ученица, Брана Митић, студент, Љубица Аржишник, ученица, Златица Гвозденовић, Злата Вељковић, Мирјана Новаковић, Вера Исидоровић, Миланка Тасић (члан РК СКОЈ-а), радница, Добрила Марковић, ученица (члан гимназијског руководства СКОЈ-а), Јела Стаменковић, студент, Милосија Зајић-Зуја, ученица, Вука Живковић, радница, Марија Вулић, ученица, Драгица Станковић-Игрошанац, Миланка Дебељаковић и Добрила Нешић из Крушевца. Кројачка радионица Миладина Зајића била је стециште напредне омладине. У њој су одржавани састанци партијског и омладинског руководства, кроз њу су пролазили илегалци, овде су вршене припреме за обављање разноврсних задатака, смештане намирнице и санитетски материјал.

У Великој Дренови једна од најактивнијих омладинки била је скојевка Радмила Ћосић; у Пољни организатор рада међу омладином била је Бранка Бркић, студент, секретар актива СКОЈ-а у свом селу, члан СКОЈ-а била је и Љубинка Старчевић из истог села; затим Добрила Стефановић из Александровца и Братислава Петровић из Бруса (четници су је на зверски начин уморили почетком 1943. године).

Нарочиту активност партијска и скојевска организација испољиле су у раду на широком окупљању маса, стварајући нова упоришта и проширујући постојеће организације. На састанцима и скуповима говорено је о политичким догађајима и указивано на потребу борбе против окупатора. Радило се на прикупљању оружја, санитетског материјала, хране, новца, на пружању помоћи породицама партијских радника и партизана. Мада је постојала оскудица у намирницама и текстилу, чланови Партије и СКОЈ-а износили су из својих кућа намирнице, одело и обућу. Били су неуморни у тражењу муниције. Омладинка Мира Милановић-Анђа пренела је пун кофер бомби из Краљева у Крушевац. Чланови Партије и омладинци настојали су да на разне начине испоље непријатељство према непријатељу. У лето 1941. године, а и касније град је био преплављен а зидови излепљени разноврсним плакатама којима је окупатор величао своју снагу на источном фронту. Усред дана када су улице биле препуне немачких војника, неустрашиви омладинци цепали су плакате. Ниједна плаката није се дуго задржала на зидовима. Чланови Партије и СКОЈ-а растурали су летке у којима је народ обавештаван о НОБ и њеним циљевима. Формиране су и читалачке групе на којима се поред партијског материјала читала и белетристика. Постојале су и диверзантске групе чији су чланови секли телефонске и телеграфске линије, уништавали непријатељску штампу и сл.

И у другим градовима и селима жене и омладинке су пожртвовано и са мно-

©

ВРАНИСЈ1АВА ЈАНКОВИЋ, приватни намештеник, рођена је 14. јуна 1910. у Крушевцу, по завршеном шестом разреду гимназије — пошто су јој родитељи били слабог имовног стања а породица бројна, имали су осморо деце — запослила се у банци у Крушевцу. У напредни синдикални покрет се укључила 1933. године, била је секретар друштва „Абрашевић" и један од организатора културно-просветног рада у овом друштву. Члан КПЈ је постала 1935. године. Радила је као техничар МК КПЈ за Крушевац и била курир између Комитета и ПК КПЈ за Србију. Године 1937. је са групом чланова КПЈ била ухапшена, спроведена у Крагујевац, одатле на Аду Циганлију, али је убрзо пуштена пош1го јој кривица није могла да буде доказана. По доласку у Крушевац отпуштена је из службе. Године 1941. била је на партијском раду у колубарском срезу. Исте године је крај^ем новембра са партизанским јединицама, носећи двогодишњег сина, дошла до Нове Вароши. При повратку у Србију заробљена је од недићеваца и предата Немцима. Сина су јој одузели а њу су отерали у логор на Бањици где је остала до августа 1942. По изласку из логора боравила је код сестре у Зајечару где је у пролеће 1943. поново ухапшена и спроведена на Бањицу. Стрељана је 7. јуна 1943. године са још 270 другова и другарица.

НАДА ПОПОВИЋ, студент права, је рођена 1921. године у Крушевцу. Још као ученица гимназије укључила се у напредни омладински покрет, те је због своје активности прогањана, рад је наставила у напредном студентском покрету у Београду. Године 1941. је постала члан КПЈ, секретар МК СКОЈ-а, члан ОК СКОЈ-а и члан МК КПЈ. Фебруара 1942. је постала секретар ОК СКОЈ-а, а потом члан ОК КПЈ за крушевачки округ. Априла 1942. године је ухапшена. У затвору је задржана пет месеци. Зверски је тучена и мучена. Ноге су јој биле у ранама, руке поломљене, била је скоро непокретна. Иако је била изложена страховитим мучењима није никога одала, ни признала свој рад. Својим је држањем вршила веома снажан утицај на друге затворенике да не подлегну мучењима већ да се пред полицијом добро држе. Сву испребијану су је пребацили на лечење у болницу. Септембра 1942. године је, у акцији коју је организовао ОК КПЈ, отета са групом другова из болнице и пребачена у Расински партизански одред, у коме је била члан одредског партијског руководства. Била је омиљени политички радник, несебична у преношењу науке марксизма-лењинизма на млађе другарице и другове; уживала је дивљење и поштовање као храбар и пожртвован борац и умешан организатор рада међу женама и омладином. Погинула је септембра 1943. године. Исте је године стрељана на Багдали, њена, две године млађа сестра Рада, борац Расинског одреда, заробљена у борби код трстеничког Стубла, отац Наде и Радмиле Поповић је стрељан а млађи брат је отеран у Завод за васпитање омладине у Смедеревској Паланци, умро је после ослобођења од ТБЦ коју је добио у Смедеревској Паланци.

го умешности радиле за народноослободилачки покрет. У селу Доњем Дубичу већ 1941. године постојала је група жена у којој су, поред других, биле и Вукосава Ристић, Станица Симић и Видосава Ћирић. Њихова активност била је усмерена ка пружању разноврсне помоћи борцима. У Великој Дренови активни сарадници НОП биле су Лепосава Томић, Ружа Арсић, Нада Благојевић, Милка Ћосић, Божана Недељковић и Ленка Тодоровић (неговала је рањене партизане, примала илегалце; када је формиран први народноослободилачки одбор била је изабрана за одборника).

У Доњем Крчину активни сарадници биле су Злата Вељковић, Милица Васић и Бранка Љутић; рад међу омладином у селима Поточцу и Вратару организовала је Вукица Матић; у Црном Калу радом су се истицале жене из куће Саве Милошевића, нарочито Марија, Милка, Бранислава и Душанка. У селу Пардику актив жена је организовао прикупљање намирница и плетење чарапа и џемпера за борце. У Александровцу, 1941. године, организатор партијског рада и рада међу женама била је члан КПЈ Веселинка-Вера Лазовић, студенткиња из Београда. Активним радом за НОП биле су обухваћене учитељица Богдана Поповић, њена сестра Невенка, Стана Мерчуљ, избеглица из Словеније и Лепосава Лисинац-Поја из Горњег Ступња.

Зима 1941/1942. године представљала је веома критичан период за рад Партије и СКОЈ-а. После одласка јединица НОВ из западне Србије, поред немачких и бугарских војника, у Крушевцу се налазио велики број недићеваца, љотићеваца и четника. И у таквој ситуацији активност није престајала. Већ почетком 1942. године појачан је рад у Крушевцу, а и на терену. Попуњен је Окружни комитет Партије, у марту је поново формиран МК Партије у који су ушле Нада Поповић (изабрана за секретара ОК СКОЈ-а у фебруару исте године) и Миланка Вулић; у јулу члан МК Партије постала је Ната Вељковић. У првој половини 1942. године послата је из Београда на партијски рад у Крушевац Сека Дамјановић, која је једно време била секретар МК КПЈ за Крушевац, Она није дуго остала у Крушевцу. Послата је на други рад. У писму ПК КПС, од 21. јуна 1942. године Окружном комитету — Крушевац,[1]) стоји: *„Ми смо вам рекли да укључите другарицу „Секу” на рад. Нисмо мислили да она руководи организацијом. Она неће моћи тамо да остане већ ћемо је повући на други рад. Њој је требало дати посао, да не седи док је тамо. Према томе, њој морате наћи замену и чим је ми позовемо она ће отићи* од *вас”.* Крајем 1942. године чланови КПЈ постале су Ружа Јовановић, Милева Милошевић, Љубинка Милојевић и Олга Вучић.

Једно од најистуренијих и најсигурнијих упоришта одреда и партијских радника била је кућа Персе Петровић, неписмене сељанке из Рлице (члан КПЈ од 1943. и прва председница одбора жена у свом селу и члан првог Среског одбора АФЖ за расински срез). Била је у сталном контакту са одредом, обавештавала га о кретању окупаторских и квислинских јединица, припремала и односила храну, прала и крпила одећу бораца. Станица Јаковљевић из села Модрице одржавала је везу са одредом и свесрдно се ангажовала у чувању и нези рањеника. Активно су радиле Десанка Матејић и Радојка Маринковић из Великог Шиљеговца, Дивна Благојевић из Слатине, у селу Парцану Милева Антић учитељица и Љубинка Милојевић, у Варварину Олга Вучић, у селу Варварину Славка Протић, у Ражњу Татјана Кузник избеглица из Словеније, у Маренову Ружа Јовановић, у Пољни Борка Ђорић и Драгица Милићевић, у Медвеђи Јулијана Вилимановић и Вера Лабан, избеглица са Косова, у Стопању Рада Цветковић. У јануару 1942. године образован је омладински народноослободилачки савез који је своју активност усмерио ка обједињавању омладине и развијању активности међу сеоском омладином. У току зиме и касније скојевске организације раде на идеолошко-политичком уздизању свога чланства и ангажовању у разним акцијама и сакупљању разноврсне опреме за Расински партизански одред, на растурању летака и штампе. Две трећине целокупног материјала који је техника умножавала растурала је скојевска организација преко својих актива. У акцији лепљења плаката на немачкој команди августа 1942. године учествовале су и Миладија Косић, Мира Милановић-Анђа, Вука Живковић, Миланка Петровић-Тасић и Милица Ђорђевић. Чланови Партије и СКОЈ-а лепили су и писали пароле по зидовима. У септембру је град био преплављен паролама „Ступајте у партизанске одреде”, „Палите жетву окупатору”, „Не идите на робовски рад у Немачку”. Плакате су биле налепљене и на објектима у којима су Немци били смештени и пред којима су били њи-

[1]) ИРПС, арх. бр. 1234.

ЗАПИСНИК

о очередную полонину КАЛЕНОВЦЕ,от.прим I.г.на Кучковци.

I.

Возов се полонин Калеиче,отхлопнаше врата I.Гоа.,
отсамо живеа у Кучковцу,са отаком у Ново-полој уд.бр.14.,нуг-
лата,шеснеше,са мајке Аранке рођ.Јанковић,иконог отаца синбог,рође-
ног 25.IX.1922.г.у Кучковцу,пере пресоседање,пољопшта сјаока.

II.

Бојени напобојима уотношљено је Ав
ић,и прогласиле СКОЈУ у Кучковцу,обдано-
ге ,ка отеа СКОЈУ прогутиши,по чији
наговору,шо и ега сега ако тажа рази-
ли?

Кредан сигуга или ноћетком сентембра шеснаш прос-
те године,сала се тачно Аогуше не сећам,најсшто сам се у сво-
ме "хаконитом сећању задржао на ономе шшо ме је сва-
ког дана пратило у школу и из школе,на ономе шшо сам
чуо од својих другова и другарица,а нарочито на ономе
шшо сам видео својим очима.

Ја сам рођен у Кучковцу,у породици земљорадника.
Отац ми је имао 5 хектара земље,а мајка је,као и сва
друга сеоска жена,радила у пољу и кући.

Ја сам био најстарије дете у породици.Имао сам
још двоје браће и сестру.Браћа су била млађа од мене
и нису још ишла у школу.Сестра је била старија од ме-
не,али је била неписмена.Отац је био писмен.Он је
завршио основну школу и још као дете радио је у
кући и на њиви.Мајка је била неписмена.Она је
радила само у кући и на њиви.

Ја сам завршио основну школу у Кучковцу.Школа је
била четворогодишња.Имала је четири разреда и четири
одељења.Сваки разред је имао по једно одељење.Ја сам
завршио школу 1936.године.Тада сам имао 14 година.

Ја сам у школу ишао врло радо.Волео сам да учим
и да читам.Нарочито сам волео да читам приче о
животињама.Волео сам да читам и приче о деци.Ја
сам у школи имао добре другове.Са њима сам се
играо и у школи и после школе.Ја сам у школи
имао и добре учитеље.Сећам се да сам у школи
имао и неке другове који нису били добри.Они
нису волели учитеље.Они нису волели ни школу.
Они нису радили задатке.Они нису учили лекције.
Они су често били кажњавани.Ја нисам волео
такве другове.Ја нисам волео ни такве ученике.

Ја сам у школи био добар ученик.Ја сам радио
задатке.Ја сам учио лекције.Ја сам добро знао
лекције.Ја сам добро одговарао на питања учитеља.
Ја сам добијао добре оцене.Ја сам добијао похвале.
Ја сам добијао награде.Ја сам добијао књиге.Ја
сам волео књиге.Ја сам волео да читам.Ја сам
волео да учим.Ја сам волео учитеље.Ја сам волео
школу.

Ја сам завршио школу 1936.године.Тада сам имао
14 година.Ја сам био ђак генерације.Ја сам добио
награду.Награда је била књига.Ја сам добио књигу
"Наша отаџбина".Ја сам волео ту књигу.Ја сам
волео ту књигу зато што је била о нашој отаџбини.
Ја сам волео ту књигу зато што је била о нашој
земљи.Ја сам волео ту књигу зато што је била о
нашој домовини.Ја сам волео ту књигу зато што је
била о нашој Југославији.Ја сам волео ту књигу
зато што је била о нашој краљевини.Ја сам волео
ту књигу зато што је била о нашем краљу.Ја сам
волео ту књигу зато што је била о нашем краљу
Александру Ујединитељу.Ја сам волео ту књигу
зато што је била о нашем краљу Александру
Ујединитељу.Ја сам волео ту књигу зато што је
била о нашем краљу Александру Ујединитељу
Југославије

РАДОЈКА-РИЗА ЗАЈИЋ, студент права, родила се 1921. године у Крушевцу. Укључила се у напредни омладински покрет као ученица гимназије. Примљена је у СКОЈ 1939. а у Партију 1941. године, убрзо је постала и кандидат за члана МК КПЈ за Крушевац. Августа 1941., по одлуци Партије, отишла је у Врњачку Бању, где је била члан Месног партијског повереништва. Хапшена је два пута. По трећи пут је ухапшена крајем јануара 1943. године. Безброј пута су је агенти из Крушевца и београдске Специјалне полиције саслушавали и мучили. Примењивали су на њој сва средства за физичко мучење не би ли је принудили да призна свој рад, да ода сараднике. Изводили су је на стрелиште, наслањали револвер на слепоочнице, пуцали изнад њене главе, али је Риза упорно ћутала, није изустила ни реч признања. Седамнаестог фебруара 1943. године поново су је повели на стрелиште. Исцрпена и измучена ранама које су јој нанели џелати, тешко је корачала, другови су је придржавали да не би посустала, да не~би пала. Била је на измаку снаге, али је пре него што ју је покосио митраљески рафал пркосно и поносно добацила џелатима: *„Убијате мене али то не значи да ћете икада моћи да убијете и Партију. Моју ...”* Неустрашива Риза је тога фебруарског јутра уградила свој млади живот у темеље нове Југославије.

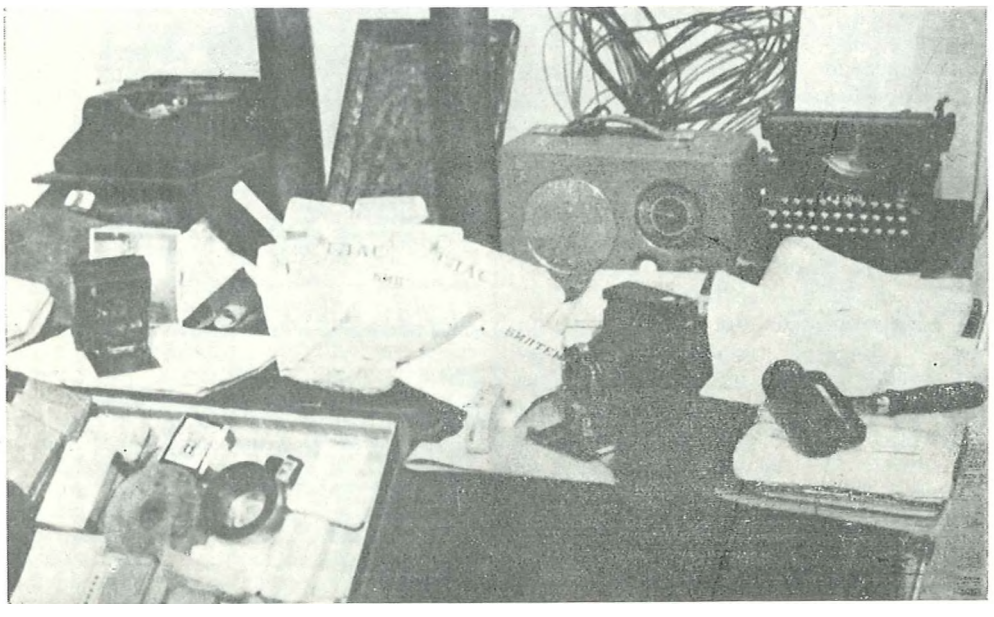

ТЕХНИКА ОК КПЈ КРУШЕВАЦ

РУЖИЦА ЂУКИЋ рођена је 1925. године у Крушевцу. Врло рано је почела да ради у омладинској секцији друштва „Абрашевић“. Године 1941. постала је члан СКОЈ-а. Исте године била је секретар актива СКОЈ-а. Преко ње је одржавана веза између Окружног комитета Партије и Расинског партизанског одреда.

ових стражари. Све више и више омладина се окупља по илегалним становима ради договора о акцијама. Најхрабрији међу њима добили су оружје и постали чланови ударних група. И под најжешћим притиском и терором скојевска организација се ширила, стварани су нови активи и групе. Чланови СКОЈ-а постале су: Радмила Мојеиловић, Миља Станојевић, Милица Голубовић, Каја Ђобатовић, Вера Ђокић, Вера Рацковић, Ружица Јаковљевић, Борка Лучић, Рајка Мијатовић. Ради организовања рада скојевске организације Бруса и Александровца ОК КПЈ за Крушевац послао је почетком 1942. године из одреда Ену Милановић-Наташу. Рад скојевске организације постаје интензивнији, око ње се окупио велики број омладине, нарочито женске. Поред чланова СКОЈ-а, у Александровцу су активно радиле и Вера Миљковић, Љубица Петровић, Станија Алексић, Стана Ђорђевић, Косара Стамболић, Олга Богосављевић и Стана Бекчић, у Ломници Момирка Миловановић и Добрила Петровић; у Маскару Драгиња Павловић, у Слатини Миладија и Драгица Весковић.

Рад партијских и скојевских организација био је више усмерен на град, мање на село. Упутство ПК КПЈ за Србију од 5. марта 1942. године упућено ОК КПЈ за Крушевац,[1]) истиче потребу и интензивнијег политичког рада међу сељацима. У упутству, поред осталог, стоји: *„Ваш први организациони задатак је да прогирите партијску организацију и да је учврстите. Уверени смо да је углед Партије и партизана у вашем округу исто тако велики као и у осталим окрузима. Али је несумњиво да су ваше партијске организације и ваш партизански одред слабо повезани с масама. То показује и састав чланства Партије и број састава одреда. То показује ваша нарочита слабост у броју сељака, чланова Партије и одреда. Значи, да би ојач,али партијску организацију и одред, да би се повезали са масама, треба да појачате рад међу сељацима, нарочито сиромашним. . .”.*

Упутство је допринело да се појача партијски рад на терену. И Расински партизански одред све више је развијао политичку делатност. Године 1943. ОК КПЈ за крушевачки округ упутио је из одреда већи број другова на партијски рад, они су ушли у новоформирана среска руководства Партије. Ови политички радници развили су веома живу активност на формира-

[1]) Зборник ВИИ, том I, књ. 3, стр. 126—132.

њу народноослободилачких одбора и партијских организација и упоришта. У Партију је учлањено око 40 кандидата и кандидовано 25 сарадника. Крајем године у Срески комитет за трстенички срез ушла је Братислава-Слава Радовановић. Марта 1943. године секретар новоформираног ОК СКОЈ-а на ослобођеној територији била је Нада Карајичић. Године 1943. веза ОК КПЈ са одредом одржавана је преко Ружице Ђукић; секретар партијске организације у Варварину била је Милева Милошевић-Антић. Чланови Партије биле су: Радмила Петровић у Сталању, у Рлици Перса Петровић, у Великом Головоду Христина Поповић. Њихове куће биле су базе, јака упоришта за партијски рад. Пункт у селу Кобиљу држала је Милена Гајић, такође члан Партије. Чланови скојевске организације у Бовану биле су Смиља и Ангелина Ђуровић, у селу Станци Милка Милојевић, Лепосава Лукић и Љубица Јовановић. У селу Буци секретар актива СКОЈ-а била је Драгица Милићевић, а чланови Милица Станковић, Јованка Миленковић (или Милановић) и Катица Јовановић. У селу Милутовцу постојала је скојевска група која је била у саставу скојевске организације у Пољни. Чланови СКОЈ-а биле су Драгица Младеновић, Вера и Радмила Милетић. У Парцану; Смиља и Ангелина Ђуровић, Славка Милојевић и Живка Анђелковић, у Слатини Драгица Весковић, у Маренову Борјанка Јовановић и Милијанка Јевтић.

Учешће жена у помоћи НОП постајало је све масовније. Окружни комитет КПЈ крушевачког округа усмерио је рад чланова и кандидата Партије ка организовању рада међу женама. Пришло се широј организацији рада. Почело се радити по групама од четири, пет и више жена. У селу Парцану је формирана група жена у којој су биле Ружа Анђелковић, Љубинка Милојевић и Милојка Михаиловић; у групи жена у Маренову: Загорка Петровић, Загорка Д. Петровић, Станија и Лепосава Јевтић и Милунка Милојевић. Радом ове групе руководила је Ружа Јовановић (члан КПЈ, члан СК КПЈ за темнићки срез постала је 1944. године). Група у Маренову имала је око 60 симпатизера. У групи жена у Маскару биле су Ангелина Савић (члан КПЈ постала је 1944), Ангелина Николић и Милица Васић. У групама је био организован политички рад, а жене су биле ангажоване и у разноврсним акцијама. У Доњем Катуну једна од најактивнијих била је учитељица Јелица Миленковић.

П. к:>)

У вези са новом реорганизаг^ијом, која је извршена уз помоћ друга покрајинца[2]), подносимо извештај у следећем:

Окружни комитет је употпуњен са једним другом[3]) и једном другарицом[4]). Социјалнн, састав: два радника и три интелектуалца.

Град је подељен на 4 кварта. Створени су квартовски активи и тиме избрисана струковштина[5] у коју смо били запали. Соц. састав актива: I акт.: 3 радника, I домаћица, 1 радница, 1 студент и 1 ђак —• акт. потпун.

II акт.: 1 рад., 1 студенткиња и 1 студент — акт. непотпун.

III акт.: 1 ђак, 1-дна ученин,а и 1 студент — акт. непотпун.

IV акт.: *1 ђак и 1 студент — акт. непотпун.*

Ови активи су били потпуни, али акцијом извесни чланови су били компромитовани, те су послати у одред[6]. У току идуће недеље извршиће се понуњавање актива.

Акције: На предлог друга нокрајинца, по питању акције, регионо је да се изведу следеће акције: паљење два сењака, паљење 4 камиона, сечење телефонских линија: Краљево —• Крагујевац и Сталаћ —□ Крушевац и паљење мањег слагалишта бензина. Од ових акција извршене су само: прекидање телеф. линија, и то на линији Краљево —□ Круш. отсечене су две бандере и прекинуте жице, и на линији Крагујевац —• Круш. отсечене су 7 бандера са жицама, cJok на линији Сталаћ —• Круш. отсечена 1 бандера. Остале акције нису изведене.

За ово 60°/о одговорности сноси руководство. При покушају да се бензин дигне у ваздух, непријатељ је отворио ватру из револвера. Један друг бежао је улицом, ка центру и био ухваћен од изрода, — полицајан,а. Тог друга[7] смо изгубили. Стрељан је, па нотом обешен. Достојно и храбро се држао. Поводом тога написали смо летак који ће ових дана изаћи.

Поред ових акција, прогиле недеље успешно смо извели цепање плаката. Претнрошле недеље одржали, смо 4 поли7. конференције на којима је учествовало 91 омладинаца и омладинки. Ово је једаг, од највећих бројева учесника на конференцијама и у исто (време) доказ ефикасностг, овог новог начина рада.

Углавном, сада се ради на поповном успостављању солидних актива и на лечењу дезорганизованости која је наступилс, поводом овог случаја.

Смрт фагиизму —• Слобода народу!

О. К.
Круш.

1) 36. ВИИ, том I, кн. 2, стр. 44—45. — Писмо Окружног комитета КПЈ Крушевац половином августа 1941. год. Покрајинском комитету КПЈ за Србију о акцијама Расинског НОП одреда.
2) Мирко Томић, члан ПК КПЈ за Србију и члан Главног штаба НОП одреда за Србију, народни херој.
3) Жика Радовановић
4) Радмила Обрадовић-Гојка
5) Рад по секторима-струкама
6) Расински НОП одред
7) Веселин Николић, ученик, слан СКОЈ-а, обешен у Крушевцу 1941.

ПЕРСА ПЕТРОВИП НЕПИСМЕНА СЕЉАНКА ИЗ РАИЦЕ, ЧИЈА ЈЕ КУНА БИАА ЈЕДНА ОД НАЈСИГУРНИЈИХ УПОРИШТА ОДРЕДА И ПАРТИЈСКИХ РАДНИКА У ТОКУ НОБ

6-1-1942. год.

Драги другови,[1])

Одговарамо вам на ваш последњи извештај и упућујемо вам следеће директиве. С обзиром па слабости ОК КШ. у слабој партијској организацији и немању руководећих кадрова, одлучили смо да док партијска организација у Кљ не ојача и не створе се могућности посебног партијског руководства за Кљ. да припојимо округ Кш и округ Кљ у један округ. У нови ОК ушли би поред досадашњих чланова ОК КШ и две другарице досадашњег ОК Кљ: другарица Милена и другарица коју смо ми послали. Ради тога је потребно да се одмах повежете са њима, да им саопштите нашу одлуку, да одржите заједнички састанак на коме ће се упознати са новим округом и поставити рад, распоређујући правилно кадрове на терену.

У смислу раније већ датих вам директива о стварању секретаријата ОК, одлучили смо да у секретаријат ОК уђу Др. Будни, и др-ца Милена. Остали чланови ОК биће на терену.., на одређеним територијама, одржаваЦ/ћи - чврсту везу са секретаријатом. Повремено према могућностима треба да се састаје и читав ОК. О томе како сте спровели ову нагау одлуку и како сте поставили рад очекујемо опширан извештај.

Развој ситуације на ист. фронту а и код нас намеће нам брзо јачање и учврШнивање постојећих одреда. Неоспорно да је ваш одред показао до сада видних резултата али све то данас није потребно. Потребно је не само учврстити постојећи одред, не само да ојачате његову борбену способност извођењем већих акција, веН и да га бројно ојачате. Мобилизацију за одред морате вршити искоришћавајући све могућности.

Како су код вас банде Драже Мих. прилично организоване и врше терор убијајући наше активисте са намером да угуше народноослободилачки покрет, потребно је да његове банде политички онемогућите и војнички разбијете. Није довољно да се у тој борби ослоните само на одред, већ морате и ви са своје стране учинити све да се Дражине банде онемогуће и разбију. Њиховим терористичким групама морате супротставити борбене, ударне групе које ће чистити истакнуте Дражине коловође и све оне који су се истакли у зверствима. Дакле само политички их раскринкавати, не само са одредом војнички их разбијати, већ организујући по селима ударне групе уништавајући њихове терористичке банде, мобилишући читав народ за овакву против терористичку акцију — меру.

Ово писмо доставите одмах Јастребачком одреду с тим да га упуте на Кукавицу. Одговор на њега доставите нам одмах. Јавите нам да ли би могли прихватити и како неке другове које би ми преко вас послали за Лесковац.

Ништа нам не одговарате на наше питање о другарици Славки.

Зашто нам не погиаљете саслушање Б. Арс.

Шаљемо опште писмо свима округ. комитетима и „реферат о СКОЈ-у".

С друг. поздрав. Смрт фагиизму —- Слобода народу!

ПК

[1]) **ИРПС, арх. бр.** 1227. — **Писмо ПК КПЈ за Србију** ок **КПЈ за Крушевац од** 6. I 1942. **год.**

У групи жена, формираној 1943. године, у Страгарима биле су: Милица Миленковић, Даринка Мишић, Милена Стаменковић, Василија и Десанка Миљковић. Активи жена били су формирани у Стопању, Великој и Малој Дренови, Орловцу и Пољни. Једна од најактивнијих жена у Селишту била је Ката Тодоровић.

У селу Буци организатор рада међу женама била је Нада Радојевић, активне су биле: Тиосава Јоксимовић, Даринка Милетић, Даринка Накић, Љубинка Петровић, Миладија и Драгица Милићевић, Милица Станковић и Вана Миловановић. Међу најактивнијим биле су у Ломници Анка Јаковљевић и Милосија Јанковић (1943. године побегла испред потере са троје нејаке деце, двоје полусмрзлих близанаца од три и по године одмах по повратку кући умрло, најстарији син погинуо као борац РПО); у Модрици Милица Милојевић и Загорка Миловановић, у Купцима Душанка Лазаревић, Наталија и Боса Симић, Даринка ДЦмитријевић, Наранџа Миљковић, Славка Миловановић. У селу Сеземче одбор жена је формирала Нада Марковић-Шнајцина, активношћу се посебно истицала Живана Гајић, а у Суботинцу Ружа и Даринка Нешић, у Трмчару Томанија Пантић и Душанка Живић.

Исте године формирани су одбори АФЖ у селима Велика Ломница и Буци. У одбор за Ломницу ушле су: Милица Јанковић, Перса Вучићевић и Аница Јаковљевић, а у одбор села Буци: Нада Радојевић, Драга Степановић и Јованка Јовановић. Организатор ових одбора и рада у њима била је Нада Марковић-Шнајцина.

Савесно и пожртвовано, са много умешности и спретности жене су обављале тешке и одговорне послове. Везе Окружног комитета КПЈ за Крушевац са ПК КПЈ за Србију одржавале су, све до хапшења, Дивна Гавриловић, Јелица Томић и Слободанка Аџиган. Оне су пале јуначком смрћу; стрељане су у Крушевцу јуна 1943. године.

У Окружном повереништву КПЈ у јануару 1944. године била је и Ена Милановић-Наташа. У рејонском комитету за доњи део Расине била је Љубинка Илић из Прњавора, у Комитету за срез темнићски Ружа Јовановић, у СК КПЈ за Ражањ организациони секретар била је Невенка Матић-Нена, избеглица из Хрватске, а у СК КПЈ за расински срез Љубица Трифуновић-Вера, у Срески народноослободилачки одбор за Темнић, који

ЖЕНЕ ИЗ ОКОЛИНЕ КРУШР.ВЦЛ МАСОВНО СУ УЧЕСТВОВАЛЕ НА ПРВОМ ПОЛИТИЧКОМ ЗБОРУ ЖЕНА, ОДРЖАНОМ КРАЈЕМ 1944. ГОДИНЕ У КРУШЕВЦУ

ОК-у ЗА КШ.[1]) *5 III 1942*

Драги другови,

Из вашег извештаја од 1 III 1942 видели смо стање парт. орг. и одреда у вашем округу. То стање није задовољавајуће, то и сами видите.

Велики напори, које ћете уложити да то стање поправите, у што смо ми убеђени, греба *да се усмере у најцелисходнијем правцу. Нека вам буду писма ЦК и ПК стални руководилац у раду и контрола над постигнутим и над оним што треба да постигнете. Ту ћете наћи и најдубљу процену ситуације и свих задатака у овом периоду борбе. Сада је основни задатак да усмерите све напоре у борбу и за уништење упоришта окупатора, фашистичке и великосрпске банде која се окупља око Недића, да се не дозволи да та банда поново заседне на грбачу нашег народа и других народа Југославије. Уколико* будемо *извргиили тај задатак, утолико ћемо спровести до краја ослободилачку борбу, утолико ћемо онемогућити повратак свега онога што је и довело до оваквих страшних патњи целог нашег народа, утолико ће се створити услови* за *прелаз у нову, вишу етапу борбе.*

Како стоји са том бандом у вашем округу? Стоји као и у другим окрузима. Она се осећа чвршћом само утолико уколико су наша парт. орг. и наши партиз. одреди слабије повезани са радним масама, са народом. Сви услови, и спољни и унутрашњи, иду на штету те банде. Сваким својим новим поступком та се банда на делу разобличава пред народом као банда слугу окупатора, као непријатељска нашем народу, док свака активност наше Партије и одреда све више на делу убеђује масе у исправност борбе на чијем челу стојимо, те масе сматрају нашу борбу својом и иду са нама против те фашистичке и великосрпске банде.

Ваш први организациони задатак је да проширите партиску организацију и да је учврстите. Уверени смо да је углед Партије и партизана у вашем округу исто тако велики као и у осталим окрузима. Али је иесумњиво да су ваша парт. орг. и ваш партиз. одред слабо повезани са масама. То показује број и састав чланства Партије и број *и састав одреда. То показује ваша нарочита слабост у броју сељака, чланова Партије и одреда. Значи, да би ојачали парт. орг. и одред, да би се повезали са масама, треба да појачате рад међу сељацима, нарочито сиромашним. Значи, поред мобилизације радника, треба нарочито појачати мобилизацију сељака и то сиромашних. Без тога нећете моћи да извршите задатке који стоје пред вама, јер сељака, такорећи, немате у Парт.(иji) и одреду.*

У овом моменту мобилизацију за партизанске одреде, покретање народа у политичку и економску борбу против Недићеве банде треба извршити преко борбе против „радне службе". Та борба треба *да захвати и град и село, и* греба *да буде праћена борбом за хлеб, против „дириговаке привреде", против одузимања жита и стоке. Све снаге треба употребити за агитацију у те сврхе, а у првом реду појачати активност одреда.*

Један од важних, основних узрока што сте тако слабо повезани са народом јесте слабост вашег одреда. Другови, потребно је пре свега да схватите сву слабост вагиег одреда, потребно је затим да учините прелом у раду са одредом. Добро је *што по вашем мишљењу, које је за нас меродавно, стање у вагаем одреду не одговара ономе како смо ми обавегитени од чланова ОК за Н.(иш). Очекујемо да ће се делима то потврдити. Али ћете то потврдити и остварити не доказима да одред, који је састављен већином од радника, не може да буде дембелански, већ делима, снажним заокретом и исправним руковођењем тих другова. Ми се врло добро сећамо да је још у време када су сви одреди снажно дејствовали и повезивали се са наро-*<5о.и, *прогилог лета и јесени, да је тада ваги одред слабо дејствовао и да ниете ви имали иницијативу у акцијама. Даље, у време када су сви одреди дејствовали и повезивали се са народом и тиме били гсздржавани и помагани. од народа, ваш одред је морао да тражи новчану помоћ од нас. И данас се већина одреда издржава од народа. Ми вам то наглашавамо само зато да бисмо вам указали на стварне недостатке, иначе ћемо вам пружити пуну помоћ да се опоравите. Ви и сами наглашавате да после акције (опседање Киш.) ниете имали прилив у Партију. Али ви ниете навели ни једну другу акцију у то време са вагие територије, а једном или* са *вигие краткотрајних икција јасно да се није могао осетити прилив нити се могла учврстити веза између вас и маса. Ми вас упућујемо на писмо ЦК и писмо ПК (о парт. орг. у партиз. јед.). Не може се после свега реченог сматрати партизанским одредом онај одред који није повезан са масама, а одред се неће повезати са масама ако не дејствује војно и политички на својој територији протгсв окупатора и његових слугу, ако одред не гитити народ од зулума окупатора, недићеваца и све остале четничке багре. Зато, другови, примамо ваше исправке о обавештењима у вези са вашим одредом, али сматрамо да ниете довољно самокритички поступили У оцени вашег одреда. Али очекујемо да ћете то делом учинити. То је нарочито сада потребно када непријатељ покушава да се учврсти на вашој територији где гомила велике снаге. За успешну мобилизаи,ију народа за борбу против слугу окупатора — Недићеве и друге фашистичке великосрпске банде — потребно је да се осети ваш одред. Незадовољство народа против радне службе, пљачкања и убијања становнигитва морате ви каналисати преко политичког и војног рада вашег одреда против те банде која тероришe* народ.

У извештају *помињете Народну помоћ, и Народно-ослободилачки одбор. Или нггсте то довољно јасно изнели или бркате ствари. Од окупације Народна помоћ је претворена у Национално-ослободилачки фонд. Тиме је Нац. осл. фонд преузео функцију Народне помоћи, постао јоги гиира, масовниија организација, каква* греба *да буде у време нац. осл. борбе. Понегде је то уско схваћено, тако да је организација, која је сачињавала Народну помоћ, остала иста, а променило се само име. Уствари треба да буде тако да апарат бивше Народне помоћи буде гиири, да* број *одбора и пододбора* као и број ирилагача, буде *већи, да захвата све слојеве народа, да помаже све жртве нац. осл. борбе, да се брине о снабдевању партизанских одреда. На тај начин то не би била само промена имена, већ би стварно направили корак напред и претворили Народну помоћ у Нацгинално-ослободилачки фонд. Да ви не* бркате *Нац. осл. фонд са Национално (народно)-ослободилачким одборима? Поред Нац. осл. фонда треба створити нац. (нар.) осл. одборе. То су две различите организације. Фонд ради на прикупљању помоћи, на окупљању за борбу против непријатељског терора, док одбори руководе политичком борбом (наравно, под нашим руководством). О одборима видите у писму ЦК од 14 XII 1941. Уколико вам је гито нејасно, питајте, па ћемо вам одговорити.*

Шаљемо вам летак ПК, прорадите га, умножите и разделите широко.

Шаљемо вам 50.000 динара.

Повежите (се) што пре са ОК за Краљ., јер немамо везе са њима. Ако се повежете са њима, удесите нам везу са њима. Шаљите им сав материјал.

Сада неколико речи о другу В. Ми смо вам јавили да ће друг В. доћи као члан ОК. Међутим је *друг В. поступио противно нашим директивама и тиме био довео у опасност руководство Партије у Н. и себе лично. Полиција зна са каквим је исправама и под каквим је именом отпутовао, те га могу ухватити* кад дође код вас. *Ми вам гиаљемо писмо за друга В. и тражимо да да изјашњење по њему. Даље, саопштите другу В.* да *повлачимо наше региење да буде члан вашег ОК и да се одмах пребаци у ваги одред и да остане тамо било на политичком било на војном раду. Он вам може помоћи у одреду, али не у ггартиској организацији ван одреда и не као члан ОК. Принуђени смо да раиију одлуку на овај начин изменимо, јер би друг В. својим поступком, противним нашој директиви, довео у велику опасност и вас и себе, ако би остао у Кги. Као прва казна за тај његов поступак је повлачење одлуке да буде члан вашег ОК. Пошто погиаље изјашњење на нагие писмо њему, донећемо дефинитивну одлуку.*

О другу Ј. смо вам писали. Њега можете употребити за рад у неком срезу. Мислимо да ће вам помоћи. Пред нама сте само ви одговорни за цео рад те ћете ви давати упутства и контролисати рад осталих.

Гледаћемо да вам наместо друга В. пошаљемо једног другог друга као помоћ за ОК. Писаћемо другу омладиницу да дође до вас.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

С другарским поздравом
ПК

[1]) Зборник ВИИ, том I, књ. 3, стр. 126—132. — Упутство Покрајинског комитета КПЈ за Србију од 5. марта 1942. године Окружном комитету КПЈ за Крушевац за интензивнији поли-гички рад међу сељацима.

Драги другови,[1])

После дужег прекида везе између нас и вас гиаљем вам извештај о стању парт. орг. у К.(ругиевцу) 22-1У реакција је похапсила око 30 грађана, међу којима има 7 чланова партије, они се и данас налазе у затвору, над њима није вршена тортура, они нису провалили никог. 28 априла дезертирала су два партизана, они су теретили 3 др. и 1 дру.(гарицу) сви четворо су стављени на тортуру, али су се добро држали, не признају ништа и не терете никог. 5 чланова партије су пребачени у одред. Међу њима 3 члана Окружног комитета. Другарицу члана ОК,[2]) у у сагласности са друговима *из Н.(иша), послали смо тамо на. рад. Ја. сам формирао м.р. које (ће) остати у граду са једним другом чланом ОК. Он је био секретар МК. Од чланова МК налази се двоје у затвору, тако да данас немамо ни ОК ни МК…*

[1]) Зборник ВИИ, том I, књ. 3, стр. 206—207. — Из писма Оружног комитета КПЈ за Крушевац од 8. маја 1942. године Покрајинском комитету КПЈ за Србију о хапшешима у Крушевцу.
[2]) Радмила Обрадовић- Медан-Гојка.

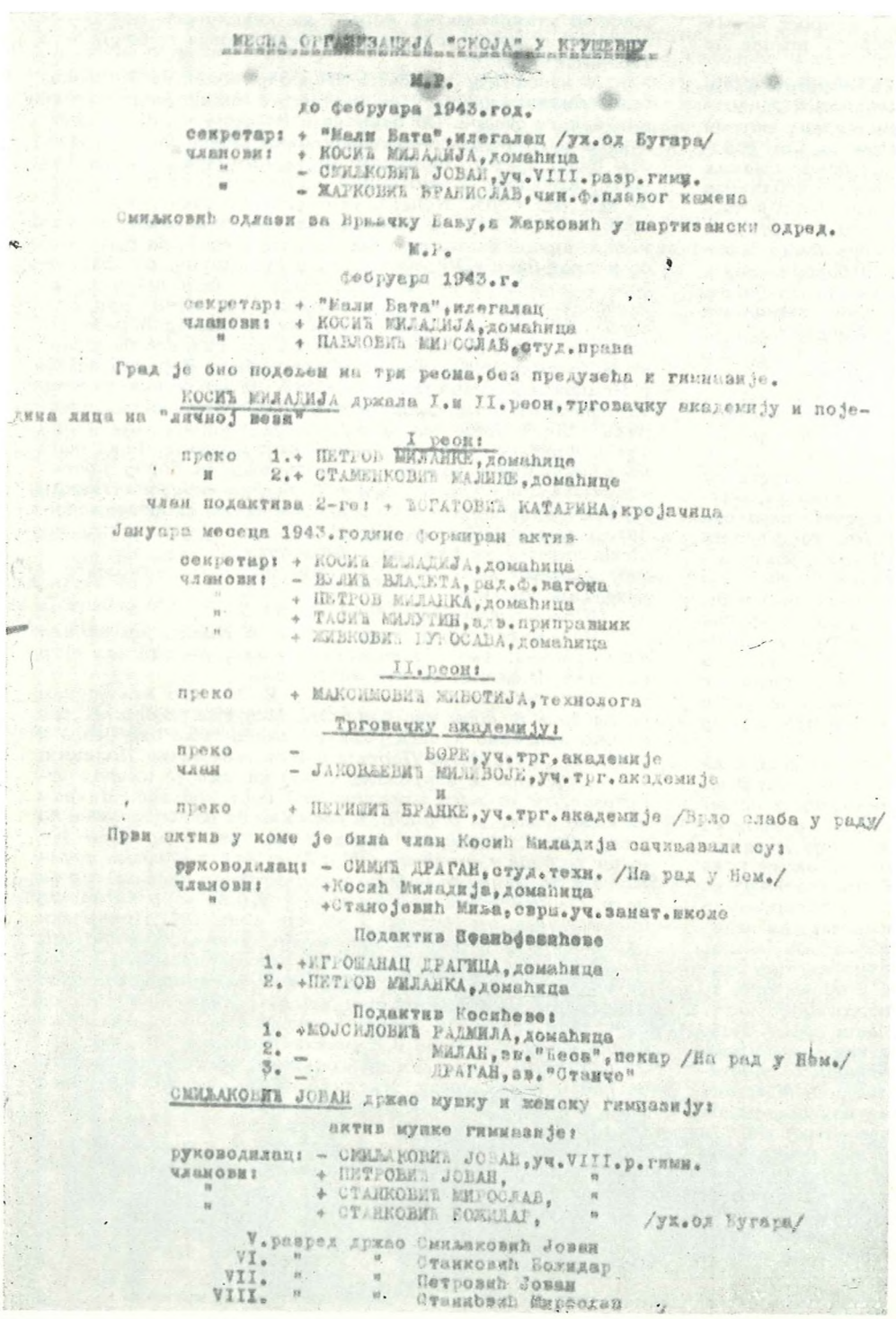

МЕСЊА ОРГАНИЗАЦИЈА "СКОЈА" У КРУШЕВЦУ

М.Р.

до фебруара 1943.год.

секретар: + "Мали Бата",илегалац /ух.од Бугара/
чланови: + КОСИЋ МИЛАДИЈА,домаћица
" - СМИЉКОВИЋ ЈОВАН,уч.VIII.разр.гимн.
" - ЖАРКОВИЋ БРАНИСЛАВ,чин.ф.плавог камена

Смиљковић одлази за Врњачку Бању,а Жарковић у партизански одред.

М.Р.

фебруара 1943.г.

секретар: + "Мали Бата",илегалац
чланови: + КОСИЋ МИЛАДИЈА,домаћица
" + ПАВЛОВИЋ МИРОСЛАВ,студ.права

Град је био подељен на три реона,без предузећа и гимназије.

КОСИЋ МИЛАДИЈА држала I.и II.реон,трговачку академију и поједина лица на "личној вези"

I реон:

преко 1.+ ПЕТРОВ МИЛАНКЕ,домаћице
и 2.+ СТАМЕНКОВИЋ МАЛИНЕ,домаћице

члан подактива 2-ге: + БОГАТОВИЋ КАТАРИНА,кројачица

Јануара месеца 1943.године формиран актив

секретар: + КОСИЋ МИЛАДИЈА,домаћица
чланови: - ВУЛИЋ ВЛАДЕТА,рад.ф.вагона
" + ПЕТРОВ МИЛАНКА,домаћица
" + ТАСИЋ МИЛУТИН,адв.приправник
" + ЖИВКОВИЋ БУКОСАВА,домаћица

II.реон:

преко + МАКСИМОВИЋ ЖИВОТИЈА,технолога

Трговачку академију:

преко - БОРЕ,уч.трг.академије
члан - ЈАКОВЉЕВИЋ МИЛИВОЈЕ,уч.трг.академије
и
преко + ПЕРИШИЋ БРАНКЕ,уч.трг.академије /Врло слаба у раду/

Први актив у коме је била члан Косић Миладија сачињавали су:

руководилац: - СИМИЋ ДРАГАН,студ.техн. /На рад у Нем./
чланови: +Косић Миладија,домаћица
" +Станојевић Миља,свршн.уч.занат.школе

Подактив Станојевићеве

1. +ИГРОШАНАЦ ДРАГИЦА,домаћица
2. +ПЕТРОВ МИЛАНКА,домаћица

Подактив Косићеве:

1. +МОЈСИЛОВИЋ РАДМИЛА,домаћица
2. - МИЛАН,зв."Неса",пекар /На рад у Нем./
3. - ДРАГАН,зв."Станче"

СМИЉАКОВИЋ ЈОВАН држао мушку и женску гимназију:

актив мушке гимназије:

руководилац: - СМИЉАКОВИЋ ЈОВАН,уч.VIII.р.гимн.
чланови: + ПЕТРОВИЋ ЈОВАН, "
" + СТАНКОВИЋ МИРОСЛАВ, "
" + СТАНКОВИЋ БОЖИДАР, " /ух.од Бугара/

V.разред држао Смиљаковић Јован
VI. " " Станковић Божидар
VII. " " Петровић Јован
VIII. " " Станковић Мирослав

је формиран 1944. године, биле су изабране Љубинка Милојевић, домаћица и Љупка Миловановић, студент.

У 1944. години веома активне биле су Вера Стефановић из села Гревца, Милица Милојевић из Модрице, Славна Драгоњић из Рујишта, Десанка Матејић из Великог Шиљеговца, Аница Петровић из Рлице, Љиљана Новаковић из Бовна, Никосава Гајић из Кобиља (све су постале чланови КПЈ у току 1944. године), кандидати КПЈ из Александровца Радмила Томић, Љубинка Пљакић и Петкана Луковић, затим Радмила Митић и Радунка Митровић из Паруновца, Лепосава Живадиновић из Мале Реке, Марица Илић из Срндаља, Миланка и Емилија Павловић из Купаца (постале чланови КПЈ почетком 1945. године), затим скојевке Милостива Радић из В. Шиљеговца, Ружа Симић из Купаца, Даница Арсић из Јошја, Грола Радовановић из Вратара, Миладија Весковић из Слатине, Зорица и Милица Јовичић из Брајковца, Даница Смиљковић из Јабланице, Савка Грујић из Витановаца, у Зебици Мирослава Петковић и Станка Милетић, у Сушици Даница Арсић и Милана Миловановић, у Доњем Степошу Радосија Грујић, у Суваји Душанка Јанићијевић и Мила Арсић, у Горњем Рибнику Јулија Живковић, у Мајдеву Миленка и Милена Милојевић, у Суботинцу Милица Савић и Милица Петковић, у Ражњу Јелица Миладиновић, Рада Тодоровић и Марија Рајчевић, у Подгорцу Радмила Милојевић, Латинка и Јагода Радосављевић из Послона; Олга Миљковић, члан НОО села Ратаје, Душанка Лазаревић-Миловановић, члан првог одбора НОФ у Малим Купцима, и још многе и многе.

Септембра 1944. године као члан СК КПЈ за расински срез упућена је Љубица Трифуновић-Вера, која је у Комитету одговарала за рад међу женама. По њеном доласку обновљени су одбори АФЖ у Ломници, Буцима и Рлици, а затим су формирани одбори у Буковици и Трмчару. Крајем 1944. године изабрани су срески и градски одбори АФЖ, а такође и Окружни одбор.

У одбор АФЖ за расински срез ушле су: председница Вукосава Гајић из Кобиља, секретар Љубица Трифуновић-Вера, благајник Ружица Станковић, чланови секретаријата Нада Радојевић из Буца, Милица Милојевић из Модрице, Радунка Митровић из Паруновца, Никосава Гајић из Кобиља, Анка Чабрић из Великог Шиље-

говца, Ката Ранђеловић из Каоника, Рада Матић из Паруновца, Тиосава Јоксимовић из Буца, Лепосава Живадиновић из Мале Реке, Љубица Стојковић из Мале Реке, Перса Петровић из Рлице, Босиљка Спасић из Здравиња. У Пленуму су биле: Анка Јаковљевић из Ломнице, Јованка Весковић из Слатине, Миленија Петровић из Буца, Дара Николић из Капиџије, Пелагија Тодоровић из Паруновца, Радмила Петронијевић из Бовна, Десанка Лазаревић из Модрице, Косана Цивић из Великог Шиљеговца, Стојанка Савић-Стола из Гаглова, Радмила Николић из Ђуниса, Радојка Стојановић из Каоника, Цана Јевтић из Великог Шиљеговца и Стојанка Ранђеловић из Гаглова.

Прва председница АФЖ у Крушевцу била је Христина Поповић, учитељица, а секретар Миланка Милошевић, радница. Чланови овог одбора биле су: Зора Митровић, Добрила Савић-Милојевић, домаћица, Мира Катанац, Соја Алексић, службеник, Марија Милићевић, домаћица, Милева Стефановић, Милева Ивановић, Рада Крстић, Љубинка Ржаничанин, професор, Зага Радосављевић, професор, Олга Јухас, радница, Нина Гавриловић, радница и Љубица Лукомски, домаћица.

У октобру или новембру 1944. године формиран је Срески одбор АФЖ за срез жупски. Секретар одбора била је Радмила Томић, професор, а чланови Љубинка Пљакић, Бранка Кнежевић, Стојка Нешовић, Нада Симовић и Петкана Луковић.

Председница Градског одбора АФЖ у Александровцу била је Загорка Марковић, а чланови Цица Петровић, Десанка Угренић, Живка Симић, Миладија Богосављевић, Бранка Кнежевић и Стевка Лазовић.

Године 1944. и у Ражњу је формиран одбор АФЖ, за председницу је изабрана Ресавка Илић, а за чланове Дара Јовановић и Зора Брачинац.

Перса Трајковић, Секретар Среског одбора АФЖ за копаонички срез бивидрБојана Рокнић, Тина Ђорђевић, Дана Јеличић, Славка Јовановић, Каја Живадиновић, Зорка Црногорка и Перса Трајковић. Секретар Среског одбора АФЖ за Копаонички срез била је Персида Адамовић-Боса, организациони секретар Среског комитета Партије.

Године 1944. у Срески одбор АФЖ за темнићки срез изабране су Љубинка Милојевић, председница, Ружа Јовановић, секретар, чланови Ангелина Савић, Нада Милић, Бранка Петровић и Љупка Миловановић, II верзија: сек-

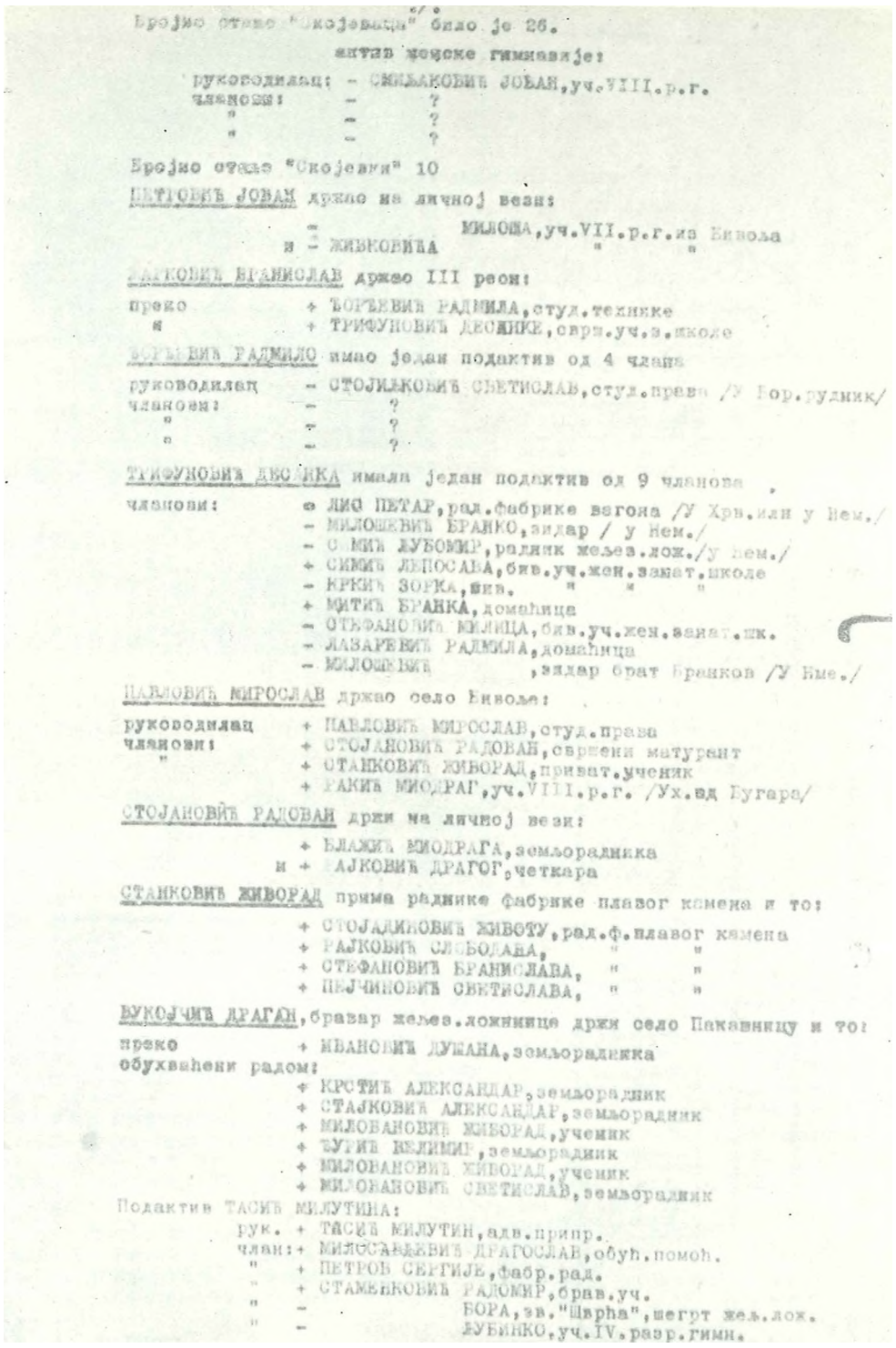

Бројно стање "Скојеваца" било је 26.

актив месне гимназије:

руководилац: - СМИЉАКОВИЋ ЈОВАН, уч. VIII. р.г.
чланови: - ?
" - ?
" - ?

Бројно стање "Скојевки" 10

ПЕТРОВИЋ ЈОВАН држао на личној вези:

- МИЛОША, уч. VII. р.г. из Бивоља
и - ЖИВКОВИЋА " "

ЖАРКОВИЋ БРАНИСЛАВ држао III реон:

преко + ЂОРЂЕВИЋ РАДМИЛА, студ. технике
" + ТРИФУНОВИЋ ДЕСАНКЕ, сврш. уч. з. школе

ЂОРЂЕВИЋ РАДМИЛО имао један подактив од 4 члана

руководилац - СТОЈИЉКОВИЋ СВЕТИСЛАВ, студ. права /У Бор. рудник/
чланови: - ?
" - ?
" - ?

ТРИФУНОВИЋ ДЕСАНКА имала један подактив од 9 чланова

чланови: - ЛИС ПЕТАР, рад. фабрике вагона /У Хрв. или у Нем./
- МИЛОШЕВИЋ БРАНКО, зидар / у Нем./
- СИМИЋ ЉУБОМИР, радник жељез. лож./у Нем./
+ СИМИЋ ЛЕПОСАВА, бив. уч. жен. занат. школе
- КРКИЋ ЗОРКА, бив. " " "
+ МИТИЋ БРАНКА, домаћица
- СТЕФАНОВИЋ МИЛИЦА, бив. уч. жен. занат. шк.
- ЛАЗАРЕВИЋ РАДМИЛА, домаћица
- МИЛОШЕВИЋ , зидар брат Бранков /У Нме./

ПАВЛОВИЋ МИРОСЛАВ држао село Бивоље:

руководилац + ПАВЛОВИЋ МИРОСЛАВ, студ. права
чланови: + СТОЈАНОВИЋ РАДОВАН, свршени матурант
" + СТАНКОВИЋ ЖИВОРАД, приват. ученик
+ РАКИЋ МИОДРАГ, уч. VIII. р.г. /Ух. од Бугара/

СТОЈАНОВИЋ РАДОВАН држи на личној вези:

+ БЛАЖИЋ МИОДРАГА, земљорадника
и + РАЈКОВИЋ ДРАГОГ, четкара

СТАНКОВИЋ ЖИВОРАД прима раднике фабрике плавог камена и то:

+ СТОЈАДИНОВИЋ ЖИВОТУ, рад. ф. плавог камена
+ РАЈКОВИЋ СЛОБОДАНА, " "
+ СТЕФАНОВИЋ БРАНИСЛАВА, " "
+ ПЕЈЧИНОВИЋ СВЕТИСЛАВА, " "

ВУКОЈЧИЋ ДРАГАН, бравар жељез. ложнице држи село Пакашницу и то:

преко + ИВАНОВИЋ ДУШАНА, земљорадника
обухваћени радом:
+ КРСТИЋ АЛЕКСАНДАР, земљорадник
+ СТАЈКОВИЋ АЛЕКСАНДАР, земљорадник
+ МИЛОВАНОВИЋ ЖИВОРАД, ученик
+ ЂУРИЋ ВЕЛИМИР, земљорадник
+ МИЛОВАНОВИЋ ЖИВОРАД, ученик
+ МИЛОВАНОВИЋ СВЕТИСЛАВ, земљорадник

Подактив ТАСИЋ МИЛУТИНА:

рук. + ТАСИЋ МИЛУТИН, адв. припр.
члан: + МИЛОСАВЉЕВИЋ ДРАГОСЛАВ, обућ. помоћ.
" + ПЕТРОВ СЕРГИЈЕ, фабр. рад.
" + СТАМЕНКОВИЋ РАДОМИР, брав. уч.
" - БОРА, зв. "Шврћа", шегрт жељ. лож.
" - ЉУБИНКО, уч. IV. разр. гимн.

СПИСАК ЧААНОВА МЕСНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ СКОЈ-А V КРУШЕВЦУ 1943.

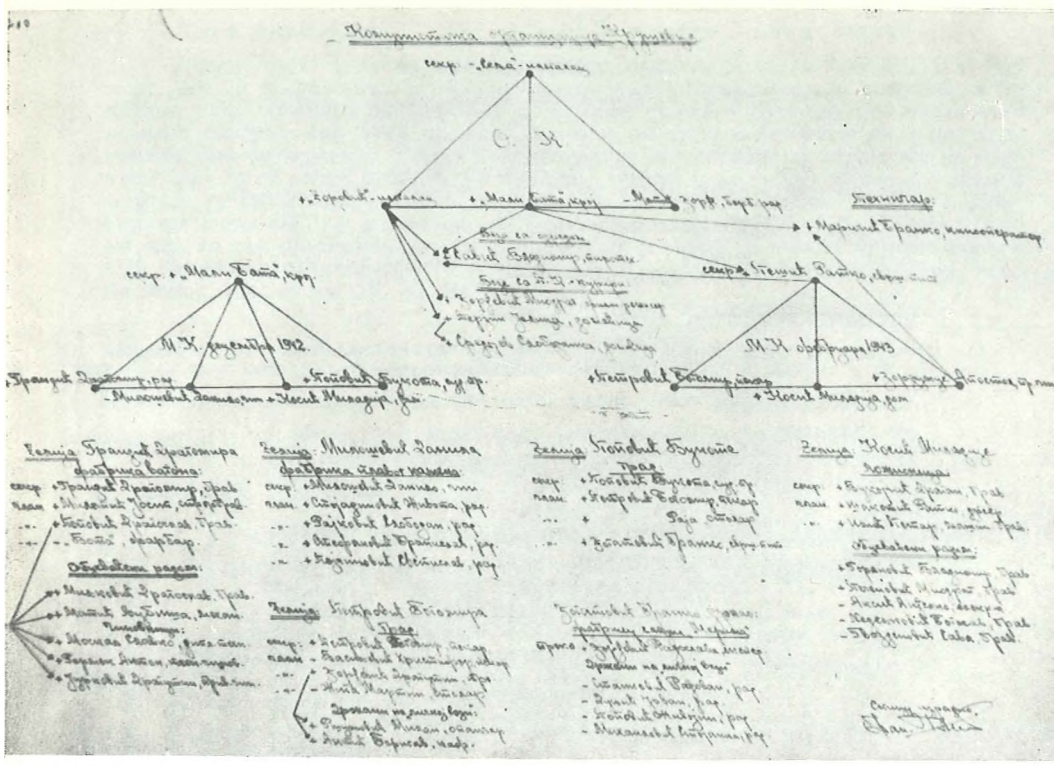

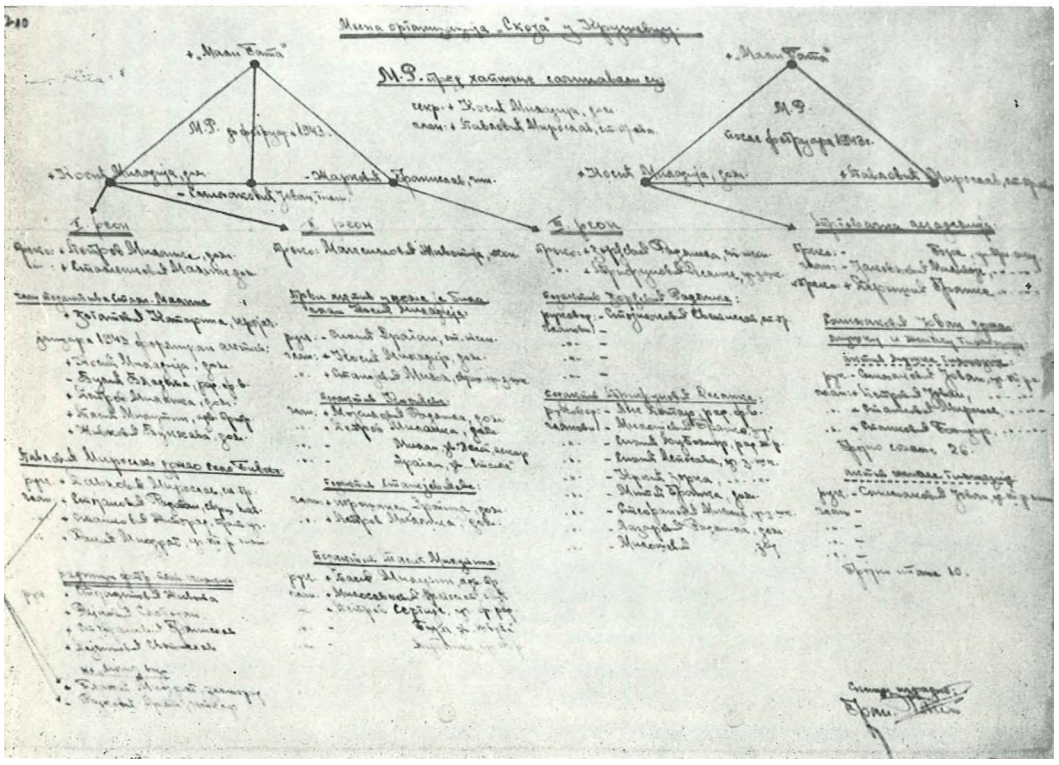

СКИЦЕ ОРГАНИЗАЦИЈА КПЈ И СКОЈ а У КРУШЕВЦУ 1943.

ретар Мирослава Милановић-Анђа, организациони секретар Среског комитета).

У Окружни одбор АФЖ у Крушевцу изабране су: Христина Поповић, председница, ЈБубинка Старчевић, секретар, чланови: Нада Радојевић, радница, Љубинка Пљакић, Селимирка Гардашевић, Марија Милићевић, Вера Драгићевић-Матић, професор, Љубица Трифуновић-Вера, Нада Радојевић, земљорадник из Буца, Нада Закић, радница, Невена Матић, ученица из Ражња, Мира Милановић-Анђа, Рада Томић, професор из Александровца, Мица Миленковић, професор из Трстеника и Каја Живадиновић из Бруса.

До краја 1944. године формирани су одбори жена готово у свим селима овога округа, а у првој половини 1945. године: у Пепељевцу, Пардику, Подгорцу, Малој Сугубини, Падежу, Трнавцу, Горњем Ступњу, Љубави, Тоњевцу, Прасковчу, Мешеву, Росици, селу Ђунису, Горњем Крчину, Крушевици и Мајдеву.

Један од основних задатака Антифашистичког фронта жена био је окупити и активизирати што више жена у свим акцијама и на задацима које су организовали партијске организације, народноослободилачки одбори и одбори фронта. Жене су прикупљале храну и одећу за борце, односиле им храну и разне дарове, неговале рањенике, одлазиле на добровољне акције. Свесрдно су се ангажовале на стварању своје организације, организовале читалачке групе, конференције.

РАСИНСКИ ОДРЕД

У шуми изнад Дедине, у непосредној близини Крушевца, формиран је Расински партизански одред са 34 борца, од којих су неки враћени у град због недостатка оружја и ради активности у граду. После формирања РПО у одред су ступиле и: Богиња Михаиловић, учитељица (погинула 1943. године); Саша Јаворина (у одреду остала до 1943. године, када је прешла у Јужноморавски одред); Нада Марковић, кројачка радница (у одреду била борац и обављала санитетску службу). У јесен 1943. године пошто је била болесна смештена је у једно село где је издајом ухваћена и одведена у Крушевац, али је ускоро пуштена. Кад се опоравила, вратила се у одред и радила на терену са женама. Била је први секретар АФЖ среза расинског и члан Рејонског комитета Партије Ломница-Дворани. Априла 1944. године у време четничке блока-

де, била је опкољена са групом терената у колиби на месту званом „Соколовица". Нада је штитила одступницу друговима и да не би жива пала непријатељу у руке испалила је у себе преостале метке. На излазу из колибе погинула је и млада партизанка Милева Милојевић из села Модрице, која је само неколико дана пре дошла у одред. Четници су запалили колибу у којој су биле још две партизанке. Чим су се четници повукли, жене из села Буца извукле су их из колибе и кришом пренеле у село да их сахране. Наду су сахранили на сеоском гробљу и свакодневно су њен гроб китиле цвећем. Надин отац дошао је у село да пренесе кћерку. Кад је с посмртним остацима био на домаку Крушевца пресрели су га четници и упитали шта носи. Поносно и пркосно је рекао: „Ћерку партизанку". Смртно покошен непријатељским рафалима пао је отац поред ћерке. Окружно начелство, под пов. бр. 823 од 13. маја 1944. године обавестило је Министарство унутрашњих послова у Београду: *„Нада звана „Шнајцина" из Крушевца, која се налази код комуниста у шуми још од 1941. године, на дан 2. маја 1944. године убијена је од стране националних четника на месту зв. „Равниште".*

Радмила Дуловић-Бајка, студент права из Београда, предратна скојевка, у одред је дошла новембра 1941. године. У једној колиби са још двојицом другова ухваћена је, одведена у Крушевац, затим и Ниш где је стрељана. Године 1941. у Пасјачки партизански одред отишла је Љубица Драгићевић-Наташа, члан СКОЈ-а од 1939. године. Рат ју је затекао у Нишу где је активно учествовала у акцијама омладине у окупираном граду. Једно време радила је на терену где се кретао Пасјачки партизански одред а после је отишла у Видовачку чету. Заробљена је 2. III 1942. године у борби са четницима и одведена у затвор. Побегла је из затвора у Куршумлији, склонила се на једну шталу на периферији града, власник штале предао је Наташу Бугарима. У затвору је много мучена, ништа није хтела да каже, па чак ни своје име, умрла је херојском смрћу. При нападу на Крушевац 23. XI 1941. године учествовала је и Драга Васиљевић, сељанка из села Јабланице, касније су је четници ухватили и стрељали.

Расински партизански одред у 1942. години све више се омасовљава. И извештај начелника Округа крушевачког од 9. маја 1942. године, Министру

НАРОДНИ ХЕРОЈ

САВКА-САША ЈАВОРИНА рођена је 4. VIII 1918. године у Студеницама, Перушић, Госпић. Потиче из сељачке породице. Гимназију је учила у Госпићу и Загребу, а средњу медицинску школу у Београду. У школи је дошла у додир са напредним омладинским покретом, коме је приступила 1936. године. Радила је у Омладинској секцији Женског покрета, Задрузи младих девојака, доцније у друштву „Полет" и у стручном удружењу медицинских сестара.

Хапшена је 1937. и 1940. године. После изласка из затвора, априла 1940. године, примљена је у чланство КПЈ. Када је почео устанак 1941. године, Саша је била секретар партијске организације при болницама у Београду. Радила је на окупљашу санитетских кадрова за партизанске одреде и прикупљању санитетског материјала. Тада је била и члан Месног одбора Народноослободилачког фонда у Београду.

Септембра 1941. године је отишла из Београда у расински партизански одред. Најпре је била борац, а затим је као политички комесар чете учествовала са овим одредом у многим борбама које су вођене на Блацу, Шиљеговцу, Рибарској Бањи и другим.

Године 1943. била је члан Обласног комитета КПЈ за Косово. Маја исте године се пребацила на Шару са групом партизана отишла на терен Куманова и Врања, где је формиран одред, а касније Косовска бригада. Саша је постала политички комесар те бригаде. Фебруара 1944. године је рањена на Биљачи у борби са бугарским окупаторским јединицама.

Косовска бригада која се пробијала ка Јегејској Македонији водила је непрекидне борбе са четницима. На путу од Озјака за Куку планину, који је трајао 25 дана, бригада је водила 30 борби. У врло тешким условима, у непрекидној борби, читава бригада је показала изванредан хероизам. Саша, политички комесар, била је оличење тога хероизма. Јула 1944. године Саша је прешла у VIII српску бригаду, у којој је такође била политички комесар. У децембру је дошла у ослобођени Београд и на Чукарици формирала партијску организацију. Касније је била секретар III рејонског комитета Партије у Београду.

Године 1946. отишла је у Зајечар и била секретар СК и члан Окружног комитета Зајечар. Од 1953—1955. године била је секретар Среског комитета СКЈ за Светозарево.

За народног хероја проглашена је 9. X 1953. године.

3. Другариг^а Савка[1]) треба да присуствује једном састанку Антифашистичког фронта жена. Ради тога треба да је припремите. Повуците је из одреда у позадину. Опремите је добро са оделом. Нека нам пошаље одмах три (3) сво]е слике. Снабдите је добро са исправама и објавом за пут. Да је пошаљете кад је ради тога ми позовемо. Да до тог времена ваги курир долази сваке недеље.

С другарским поздравом
ПК

[1]) ИРП, арх. бр. 1230. — Из писма Покрајинског комитета КПЈ за Сропју од 23. XI 1942. Окружном комитету за Крушевац.

НАДЕЖДА МАРКОВИЋ-ШНАЈЦИНА, кројачка радница из Крушевца, рођена 1923. године. У напредни раднички покрет се укључила пре рата. Као члан СКОЈ-а одмах по окупацији земље била је ангажована на многим задацима НОП-а. У јесен је ступила у Расински партизански одред, била је одредски референт санитета. У јесен 1943. године пошто је била болесна остављена је код једног симпатизера НОП у селу Гаревини да се опорави, међутим, издајом је ухваћена и одведена у Крушевац. На саслушању је имала добро држање, убрзо је пуштена пошто полиција није имала доказе о њеном учешћу у НОП-у. У зиму исте године се вратила у одред. По повратку у одред радила је на терену са женама. У више села је организовала одборе АФЖ, такође Одбор АФЖ за расински срез, била је секретар овога одбора. Марта 1944. је постала члан РП КПЈ за рејон Ломница — Дворани. Априла 1944. у време четничке блокаде била је са групом теренаца у колиби на месту званом „Соколовица". Били су опкољени од четника и позвани на предају. Нада је штитила одступницу. Да им не би жива пала у руке испалила је у себе преостали метак.

СРЕСКО НАЧЕЛСТВО КОВИН[1])
Број: Пов. 74/42

ПРЕДМЕТ: Буковић П. Александар и др. — трагање

СВИМА ОПШТИНАМА

Од префектуре полиције *под пов. бр. 642 од 21.5.1942. примили смо следећи допис:*

„Окружно начелство у Крушевцу пов. бр. 297/42 доставља следеће:

Михајловић Љубинка, звана „Богиња", учитељица из с. Ломнице, рођ. у Крушевцу 1914 отишла у парт. одред 1941 и не зна се где се налази.

Нада Марковић, неудата из Крушевца отишла у парт. одред и не зна се где се налази.

Наређује се да на своме подручју општине трагају за напред наведеним лицима и у случају проналаска кога од њих наредите да се спроведе овој власти с позивом на горњи број.

Ковин, дне 29 маја 1942

(М.П.)

Срески начелнгск,
(потпис нечитак)

[J]) **ИРПС, арх. бр. 9718.**

унутрашњих послова Недићеве владе о сукобу Српске државне страже са партизанима Јастребачког НОП одреда, пише о томе:[1]) . .. *„На овом месту треба навести још једну појаву која се одиграла у Крушевцу. Од* **У***скрса па до 20. априла, сукцесивно су се удаљила из Крушевца 22 лица, са намером да се прируже партизанима у шуми".*

Године 1942, више другарица отишло је у одред, и то: Ана Иванишевић-Јела, ученица, избеглица из Босне, Персида Адамовић-Боса, члан СКОЈ-а од 1941. године, храбар и дисциплинован борац, у одред је отишла са мужем, који је погинуо 1943. године, синчића је оставила тетки на чување. Син који је у току рата гладовао умро је после ослобођења. Живка Гвозденовић-Софија, као млада пришла је напредном покрету, године 1941. постала је члан СКОЈ-а, нешто касније члан Партије и секретар Месног комитета СКОЈ-а. У одред је ступила 22. X 1942. а већ почетком 1943. погинула је у борби са четницима у селу Стублу код Трстеника. Живка Мићић, због припадности напредном омладинском покрету као ученица VII разреда гимназије била је 1939. године искључена из школе. Године 1941. била је члан Рејонског комитета СКОЈ-а. Марта 1942. ухапшена, била је у затвору 58 дана. После изласка из затвора отишла је у одред и два месеца касније погинула, 23. VII 1942. године на месту званом „Три сестрице" на Јестрепцу. Децембра 1942. године у одред је отишла скојевка од 1941. године Мирослава Милановић-Поповић Анђа. По задатку је путовала у Краљево да донесе бомбе за одред и диверзије, учествовала је у лепљењу и растурању плаката, два пута је хапшена. Године 1943. била је делегат вода, затим руководилац актива СКОЈ-а у чети а потом комесар чете IV српске бригаде. После ослобођења земље била је организациони секретар СК Варварин и секретар АФЖ за срез темнићки, Новембра је у одред ступила Радмила Поповић, радница. Као сасвим млада радила је у напредном покрету, члан СКОЈ-а постала 1941. године, хапшена маја 1942. године. После три месеца пуштена је. У битки код Трстеничког Стубла почетком 1943. године ра-

***) Зборник ВИИ, том I, књ. 3, стр. 466—467.**

њена је у обе ноге. По крвавом трагу пронађена је, одведена у Крушевац и стрељана на Багдали 1943. године. Године 1942. из Београда, где је радила на организовању скојевских актива и група, дошла је у одред Слободанка Луковић-Дијана. Погинула је код Трстеничког Стубла почетком 1943. године. Нада Поповић, студент права, још као ученица пришла је напредном покрету, члан КПЈ постала је 1941, била је члан МК КПЈ а затим члан ОК КПЈ за округ крушевачки. Априла 1942. године ухапшена је, у затвору је провела пет месеци, измучену и испребијану пребацили су у болницу одакле су је, са групом другова, отели партизани септембра 1942. године. Отишла је у Расински партизански одред. Погинула је септембра 1943. године. Крајем 1942. године у Расински партизански одред поново је ступила учитељица Добрила Јовановић, која је крајем 1941. године заробљена и одведена у Нишки логор. Године 1942. у РПО ступиле су Драгица Младеновић-Вера (тешко је рањена у кук у борби са Немцима у селу Ломници) и Марија Бељић из Горњег Ступња (погинула је код Крагујевца).

Мада је начелство округа крушевачког обавештавало Министарство унутрашњих послова у Београду да незнатни број лица из овог округа одлази у партизане и да су то углавном ,,заведени младићи", у писму ОК КПЈ за Крушевац упућеном ПК КПЈ за Србију 19. XII 1943. године стоји: *„Жене нам напротив досадише да дођу у одред. Ово је једно чудо у Расини. На једног мушкарца дошло би најмање 10. За неку масовнију мобилизацију нема оружја, а нарочито муниције".* Године 1943. у одред је ступила Ена Милановић-Наташа. Септембра 1941. године ступила је у Белички одред, била је помоћник пушкомитраљесца у Левачкој чети, заробљена је новембра, пуштена је марта 1942, затим је послата да организује рад међу омладином Бруса и околних села, члан КПЈ постала је 1943. године. Отишла је у РПО из Бруса 1943. године. У одреду је била делегат десетине, вода, в. д. комесара чете и одредски руководилац СКОЈ-а. Олга Дедовић-Рада, члан СКОЈ-а од 1941. године, најпре је била секретар актива СКОЈ-а у чети, санитетски референт батаљона, а затим заменик комесара чете. Добрила Ралић из села Буковице још као девојчица, чувајући овце, чинила је разне услуге друговима из одреда, силазила у село и доносила дуван, плела чарапе и џемпере, извештавала о кретању непријатеља. А када су о њеном

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРЖАВНУ ЗАШТИТУ[1])
25 октобар 1942

5. КРУШЕВАЦ:
I. Бр. 30314

Ноћу 23/24 о.м. група око 100 комуннста спалнла је архиву општине Гари, Срез расински, из касе узели око 1000 дин., огатетили тамогиьи рудник угља и растерали раднике из истог наредивши им да вигие не смеју радити. Претседник општине познао је Богињу Михајиловић, Надежду Марковић, Јанка Михајловића, Миодрага Милошевића. Биле су још две непознате женске особе. Комунисти су отигили у правг!,у села Головоде и изгубилгс се у непознатом правцу.

J) Зборник ВИЈ, том I, књ. 4, стр. 389—391. — Из извештаја Одељења за државну заштиту Министарства унутрашњих послова Недићеве владе од 25. октобра 1942. год. о борбама и акцијама Расинског одреда.

Среско начелство —• Ковин[1])
Број: Пов. 76/42

Предмет: Јовановић Живојин и др. — трагање

Свима општинама.

Од нрефектуре полиције нримили смо нод пов. бр. 662/42 од 21. 5. 1942 следеће трагање:

„Окружно начелство у Кругиевцу нод пов. бр. 478/42 доставља:

У току анрила месеи,а удаљила су се из Крушевца ниже именована лица у намери да се придруже партизанским одредима у шуми и то:

2) Адамовић Персида, 16 год. стара, домаћица из Крушевца. Лични опис: раста средњег, прномањаста, очи црне, нос и уста правилни, особених знакова нема. Одећа: зимски капут кариран, црвена хаљина, на ногама плитке црне цинеле. Из Кругиевца се је удаљила 6. 4. 1942.

9) Иванишевић Ј. Ана, 17 г. стара, ученица VI разр. гимн. избеглица из Мостара, запослена у дуванској станици у Крушевцу. Лични опис: раста средњег, лице округло, коса кестењаста, очи црне, нос и уста правилни, особених знакова нема. Одећа: Зимски капут тегет боје, роза блуза, на ногама плитке жуте ципеле. Из Крушевг/,а се је удаљила 17. априла т. г.

Срески начелник
(потпис нечитак)

На поступак и трагање.

Ковин, дне 29. маја 1942.

') ИРПС, арх. бр. 9717.

©

ПЕРСИДА-БОСА АДАМОВИЋ, рођена је у селу Крнуле код Шапца. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. Године 1942. ступила је у Расински партизански одред заједно са другом који је погинуо 1943. године. Била је веома храбар борац. У IV српској бригади била је помоћник политичког комесара чете. По ослобођењу земље била је организациони секретар СК КПЈ за копаонички срез и секретар Среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

АНА ИВАНИШЕВИН-ЈЕАА, АКТИВНИ УЧЕСНИК НАПРЕДНОГ ОМЛАДИНСКОГ ПОКРЕТА. БИЛА ЈЕ БОРАЦ РАСИНСКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА ОД ПОЧЕТКА 1942. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

ЖИВКА - СОФИЈА ГВОЗДЕНОВИЋ, службеник, рођена 1922. године у Крушевцу, ћерка је опанчарског радника Стевана Гвозденовића, дугогодишњег пролетерског борца који је и децу васпитавао у напредном духу. Живка је пре рата била активиста у омладинском покрету у Крушевцу. У чланство КПЈ је примљена 1941. године, исте је године била секретар МК СКОЈ-а. Хапшена је 1942. године. Октобра је, по одлуци Партије, отишла у Расински партизански одред, погинула је почетком 1943. године у борби са четницима у селу Стублу код Трстеника. На путу за слободу, за бољи живот пали су њен отац Стеван и брат Славко, курир ОК КПЈ за округ крушевачки, обојица су стрељани 1943. године — Стеван у Заводу код Крушевца, Славко у логору на Бањици.

ЖИВКА МИЋИЋ, студент, родила се 1921. године у селу Жилници. У напредни омладински покрет се укључила као ученица гимназије. Као омладински активиста је 1939. године искључена из школе. Седми разред гимназије је завршила у Алексинцу, осми у Нишу где је такође радила у омладинској организацији. Рад је наставила у студентском покрету у Београду. Одмах по окупацији Југославије постала је члан рејонског комитета СКОЈ-а у Крушевцу. Априла 1942. године ухапшена је, у затвору је задржана око два месеца. По изласку из затвора ступила је у Расински партизански одред. После непуна два месеца •— 23. јула 1942. погинула је у борби са четницима на Јастрепцу, на месту званом „Три сестрице".

ном раду сазнали четници отишла је у одред, а такође и Оливера Новаковић-Мира из села Степоша, члан СКОЈ-а од 1943, члан КПЈ од 1944, секретар актива СКОЈ-а у чети, заменик комесара чете и комесар одељења Главне војне болнице у Нишу. Исте године отишла је у одред Милица Јовановић-Жујче (сада мајор ЈНА) и Нада Петровић-Дана, коју су 1945. године на путу Крушевац—Брус убили четници. Стојанка Миловановић из Себечевца заједно са мужем отишла је у одред, после прве борбе муж је погинуо, она остала у одреду. У VII непријатељској офанзиви била помоћник пушкомитраљесца, у овој офанзиви је рањена. Јелена Есаповић, учитељица погинула је на Ргаји марта 1944. године. Ангелина Стеванчевић, из села Паруновца, пре него што је ступила у одред чинила је многе услуге партизанима. У одреду је најпре била санитетски референт чете, а затим батаљона у V српској бригади. Радмила Јовановић-Мица ступила је у одред у пролеће 1943. године још није имала ни 17 година-, била је комесар чете. Године 1943. у партизане је ступила Анђела Стошић, из села Ратаје. Године 1944. у одред или јединице НОВ ступиле су: Христина-Кина Милојевић из Дедине, Љубинка Илић, Олга и Славка Анђелковић и Злата Радовановић из Малог Головода, Боса Савић из Купаца, Милева Стојановић из Модрице, Стана Ђорђевић, Вера Миљковић и Олга Ђорђевић из Александровца, Љубинка Старчевић; Олга Сајџија из Мешева, Миља Митровић из Бруса, Милица-Мица (избеглица), Стана и Вида Накић из Буца, Олга Васић, Слобода и Софија Петровић из Ломнице. У НОВ су ступиле и омладинке које су биле отеране у Завод за принудно васпитавање омладине у Смедеревској Паланци: Живка Михаиловић, Јованка-Вана Милановић, Деса Трифуновић, Лепа Симић, Мирјана Јовановић, Бранка Митић, Миља Јовановић, Загорка Кркић-Белка, Пава Килибарда, Ружица Станковић и Милка Недељковић; затим Анђелија Миливојевић и Славка Милорадовић из села Пољаци, Олга Цветковић и Миладинка Стојковић из Рибара, Винка Милошевић и Радмила Здравковић из Грабова, Драга Јовановић и Јелена Пешић из Ражња, Вукосава Томић из Доњег Ступња, Милица Љубисављевић и Милица Ћосић из села Сталаћа, Живка Марковић из Браљине, Радмила Ћосић из Дренове, у VII непријатељској офанзиви заробљена је и одмах стрељана, Дана Ћосић и Катарина Тодоровић из истог села,

Ленка Ћалић, Станија Петровић и Вера (презиме непознато), Мирослава Вељковић и Олга Марковић из села Гари, Божика Гајић и Радмила Рајић из Кобиља, Радојка Миловановић из Треботина, Рада и Вера Вучићевић, Наста Богићевић, Милица Новаковић, Рушка Степановић, Драгица Јовановић из Ломнице, Славка Јовановић, Рада Ђорђевић и Стојанка Марковић из Трмчара, Радунка Миленковић и Дана Милосављевић из Јошја, Миља Митровић, Зорка-Црногорка, Мирјана Кресник из Бруса, са сестром; Будимка Јолић из Ћелија, Радојка Стојковић, Цаја и Наталија Видојевић из Јабланице, Даница и Драгица Мићић из Витановца, Радмила Гавриловић и Ружица Рајковић из Крушевца.

ТЕРОР

И у време најстрашнијег терора жене и омладинке овога краја прихватале су илегалне партијске раднике и партизанске борце, бринуле се о њима, доносиле им храну, одећу и обућу, санитетски материјал и лекове, неговале рањене и болесне, биле обавештајци и курири, растурале пропагандни материјал, уништавале непријатељске плакате и летке, биле главни ослонац и поуздана позадинска снага партизанским борцима. Због своје активности велики број жена и омладинки хапшен је и малтретиран, многе су одведене у логоре, многе убијене и заклане.

После напада на Крушевац септембра 1941. године, у одмазди коју су Немци извршили стрељане су и две скојевке: Ленка Фелдбауер и Евица Кранк; а касније су ухватили и стрељали четници Драгу Васиљевић, сељанку из Јабланице која је учествовала у оружаном нападу на Крушевац. У јесен 1941. године у казнени завод у Крушевцу дотерана је једна жена из села Дворана и учитељица Добрила Јовановић. У то време четници су убили Милану Арсенијевић из села Гркљана. Крајем 1941. године Немци су у Крушевцу похапсили родитеље и сроднике партизана, међу којима и Зору Глигоријевић, ЈБубинку Поповић, Јелицу Николић, ЈБубицу Гвозденовић, Јелицу Ђокић, Нину Гавриловић, Дару Обрадовић, Јованку Иванишевић, Верицу Лапчевић, мајку Стојадина Стојановића и мајку и сестру Трифуна Николића.

Са распламсавањем НОП-а, појачава се и терор непријатеља. Специјална полиција из Београда, која је претпостављала да је у Крушевцу седиште ПК КПЈ за Србију, ухапсила је, 22.

МИРОСЛАВА-АЊА МИЛАНОВИЋ--ПОПОВИЋ, кројачка радница из Крушевца, рођена је 1924. године у Суботици. Пре рата припадала је напредном покрету. Јула 1941. године примљена је у СКОЈ. Учествовала је у растурању и лепљењу плаката. Извршила је и један веома смео задатак, пренела је пун кофер бомби из Краљева у Крушевац. Новембра 1942. године отишла је у Расински партизански одред. Године 1943. постала је делегат вода, затим руководилац СКОЈ-а у чети. После ослобођења земље била је организациони секретар Среског комитета Партије за темнићки срез и секретар Среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

СЛОБОДАНКА ЛУКОВИЋ-ДИЈАНА активно је радила у предратном омладинском покрету у Београду. Члан СКОЈ-а од 1940. Године 1942. ступила у Расински партизански одред. Била је врло храбар борац. Погинула је у борби код Стубла почетком 1943.

РАДМИЛА ПОПОВИЋ, кројачка радница, сестра Наде Поповић, рођена је 1923. године у Крушевцу. Као напредна омладинка пре рата је отпуштена са посла. Године 1941. постала је члан СКОЈ-а. У пролеће 1942. је ухапшена, у затвору је држана око 3 месеца, новембра је отишла у Расински партизански одред. Почетком 1943. године у борби код Трстеничког Стубла је рањена. По крвавом трагу је ухваћена, отерана је у затвор у Крушевац где је страшно мучена. Фебруара 1943. године изведена је на стрелиште са групом партизана рањењних и заробљених у борби код Стубла. Била је тешко рањена у обе ноге, са напором али уздигнуте главе стала је пред митраљез. Смогла је снагу да кличе слободи и Партији, њени су усклици надјачали јеку плотуна.

ПОГИНУЛИ БОРЦИ РАСИНСКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА У БОРБИ СА ЧЕТНИЦИМА ПОЧЕТКОМ 1943. ГОДИНЕ КОД СЕЛА СТУБЛА. У ТОЈ БОРБИ ПОГИНУЛЕ СУ И ЖИВКА ГВОЗДЕНОВИК-СОФИЈА И СЛОБОДАНКА ЛУКОВИК-ДИЈАНА

Наш[1]) план за акцију преко Мораве (Бацин терен) био је: Прећи Мораву конспиративно и појавити усред Бациног терена, одржати 1—2 конференције и војнички разћити дражиновце. Непријатељ је тамо побегао са Гоча још за време јесењих потера...

Бројно стање је *било 37. партизана. После два дана кретања наши су стигли у село Стубал (Срез жички). С.Д.С. и дражинови,и су их пратили по трагу...*

У 2 сата дању те куће су биле блокиране и наши када су изашли из кућа, пуцало је у њих са свих страна. ..

9 су погинули у борби, за шесторицу се не зна шта је, јер их нико није видео да су изишли из куће, 2 су лако рањена, 1 тешко, 5 залутали на непознатом терену и сада траже везу, а свега се 14 вратило у одред (од 37) и 2 лака рањеника ...

Другарски поздрав

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Политич. комесар
МИЛЕ

3 фебруар 1943г.
Положај

Командант
ГОРСКИ

') Зборник ВИИ, том I, књ. 5, стр. 52—54. — Из извештаја штаба Расинског НОП одреда ОД .8. фебруара 1943. године Главном штабу НОВ и ПО Србије о војно-политичкој ситуацији у крушевачком округу и борбама одреда у току јануара 1943. године.

априла 1942. године, око 30 грађана, међу којима и седам чланова КПЈ. Хапшења су настављена 28. априла, када су ухапшени и: Нада Поповић, шена сестра Рада Поповић, Миладија Косић, Радојка Зајић, Живка Мићић, Ната Вељковић, Вука Живковић, Мира Милановић-Анђа, Малина Стаменковић, Миланка Вулић, Драгица Младеновић и Миланка Петровић. Године 1942. хапшене су и Добрила Арко, Милева Младеновић, Момирка Миловановић и Добрила Петровић из Ломнице, а Милица Марковић и Бора Ђорђевић из Трмчара отеране су у казнени завод у Крушевцу. Крајем 1942. године почиње хапшење већих размера омладинаца и омладинки. Већ децембра 1942. године у Завод у Смедеревској Паланци послата је прва група омладинаца на „превастиравање", у којој су биле и Аница Паскаљевић-Зоја и Злата Вељковић. Септембра 1942. године четници су заклали Христину Савић, учитељицу у Рогавчини. Године 1942. Бугари су ухапсили Анђу Симић из Крушевца, убили је и бацили у долап иза станице.

У јесен исте године Немци и Бугари су извршили страшан злочин у селу Крива Река, на Копаонику. Све живо што су затекли у селу затворили су у цркву и онда је минирали. Тада је погинуло 322 лица, већином жена и деце, јер су мушкарци били избегли. После овога злочина село је остало готозо пусто. Из породице Јокановић убијено је 16 чланова, међу којима и једно дете од 4 месеца. Једног деветогодишњег дечака Бугари су три пута бацали у пламен запаљене куће. Сав опрљен пламеном и готово ослепео покушавао је да се извуче, али су га поново бацали док у најстрашнијим мукама није издахнуо.

Децембра 1942. године Немци су на Јастрепцу заробили четири партизана, међу којима и Радмилу Дуловић-Бајку, студенткињу лз Београда, одвели је у Ниш и тамо стрељали. Исте године четници су код села Тулеша, на месту званом „Балета", заклали две жене чија су имена остала непозната. Бранку Бркић, студента права из Пољне, руководиоца скојевске групе, четници су на зверски начин убили крајем 1942. године. Мајка не знајући да су јој убили ћерку моли их да јој поштеде живот. А кад је на прагу куће угледала мртву ћерку, туче се с њима до изнемоглости. Исте године четници су у селу Влајковцу стрељали Селену Ђерасимовић заједно са сином, а у Великој Дренови заклане су учитељица Деса и Рада Милојевић.

Четници су убили и Савету Живковић из села Церове и Јулку Лазовић-Тоскић из Врњачке Бање. Ленку Савић из Радманова, која због тешко оболелог детета није могла да избегне у шуму, Немци су при претресу села страшно злостављали.

Појачана активност партијске и скојевске организације у Крушевцу и селима овога округа почетком 1943. године, као и Расинског партизанског одреда, упад групе партизана у Крушевац јануара исте године, којом је приликом ликвидирано неколико немачких агената, сведочили су да у Крушевцу постоји јака организација НОБ-а. Непријатељ је развио широку активност да открије и уништи руководство НОБ-а и народноослободилачки покрет. Бугарска полиција, Гестапо, Специјална полиција која је послала своје агенте из Београда, четници, органи Српске државне страже почели су да хапсе чланове и сараднике Партије, настојећи да уништи Партију и НОБ у овом крају. Јануара 1943. године четници су у Пољни заклали једну девојку, која се као избеглица налазила код старог милутовачког свештеника. Вукли су је заклану кроз село да би застрашили народ. Само су јој две вратне жиле и марама коју су јој скинули са главе и везали око врата држали главу да се не одвоји од тела. На лицу ове девојке, коју су били подвргли најстрашнијим зверствима, виделе су се замрзнуте сузе. У селу Рибарима заклали су скојевку Братиславу Петровић из Бруса, а у Станишинцима Јованку Стефановић-Милошевић из Јасиковице. У селу Слатини Немци су убили 70-годишњу старицу Милеву Радивојевић у чијој су кући боравили партизани, и њене две кћери Јованку Радивојевић и Стевану Новаковић. Да би избегла зверства Немаца приликом блокоде Горњег Степоша, Драгица Милојковић, мајка партизана, умрла је на снегу на путу за одред. И рањене партизане нису водили у болницу већ на стрелиште. Фебруара 1943. године изведени су на стрелиште партизани рањени и заробљени у борби код Стубла, с њима и Радмила Поповић, кројачка радница. Била је рањена у ноге, али је пуна ведрине и уздигнута чела стала пред митраљез. Радини позиви на борбу и усклици слободи надјачавали су јеку плотуна. У борби код Стубла погинуле су партизанке Слободанка Луковић-Дијана и Живка Гвозденовић-Софија, а заробљена је и стрељана скојевка Бранка Стефановић, студент. Крајем јануара по трећи пут је ухапшена Ра-

ВЕРА **МЛАДЕНОВИЋ-ЂУЗШЋ,** ученица гимназије из Крушевца. Рођена 1924. Члан СКОЈ-а од 1941. Почетком 1942. године хапшена. По изласку из затвора радила као илегалац на територији среза трстеничког. Почетком 1943. одлази у Расински партизански одред а касније у састав Друге јужноморавске, односно IV српске бригаде где је и рањена. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ОЛГА ДЕДОВИЋ-ПЕТРОВИЋ - РАДА, ученица гимназије из Крушевца. Рођена 1927. Члан СКОЈ-а 1941. Активно радила као скојевка у граду до одласка у Расински партизански одред почетком 1943. године. Касније као борац у саставу Друге јужноморавске бригаде, односно IV српске, на дужности помоћника комесара чете на којој је остала до краја рата. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА КРУШЕВАЧКОГ[1])
Пов. бр. 240

16 фебруара 1944 године
Кругиевац

10) Начелник среза Расинског доставио је следећи извештај: да *су одбегли у партизане:*

1.— Добрила Ралић из Буковице
2.— Стеванчевић Ангелина из Буковице
3.— Добрила Јовановић из Буци

Окружни Начелник
(без потписа)

[1]) ВИИ, рег. 38/2—1, к. 25.

НАДА ПЕТРОВИК-ДАНА СТУПИЛА ЈЕ V РАСИНСКИ ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД АПРИЛА 1943. ПОГИНУЛА ЈЕ 1945. ГОДИНЕ ОД ЧЕТНИКА НА ПУТУ КРУШЕВАЦ—БРУС

. . . „Најважнија[1]) акција је била оружани устанак и петодневна опсада града. .. ”

. . . „На ово су Немци одговорили репресалијама У граду су побили око 130 људи, и то на улици и у кућама, а стрељали око 56 Циганаи нешто грађана. Бомбардовали су и запалили села: Капицију, Паруновац, завод Обилићево, а *тукли артиљеријом Дедину, Мудраковац и Пасјак у правцу којим су* се *повлачили наши. У Бивољу,* Дедини, *Пакашници и Лазарици запалили су иешто кућа као и у граду две-три. Ипак ово није убило вољу народу за борбу и град би био поново нападнут с новомобилисаним људима да Немци нису позвали у помоћ четнике Пећанца, којих је стигло око 500, те* су *даљи напади били немогући, јер су четнички бандити били истурени ван града.. . ”*

... „Сада су наши у селима где држе митинге и спаљују општинске архиве и мобилишу људе за одред... ”

[1]) Зборник ВИИ, том I, стр. 158—160. — Из извештаја ОК КПЈ за крушевачки округ од октобра 1941. године.

МИЈ1АДИЈА КОСИЋ, кројачка радница из Крушевца је још пре рата постала члан СКОЈ-а. Била је једна од најактивнијих омладинки у Крушевцу. Године 1941. била је члан рејонског комитета СКОЈ-а, а од маја 1942. године секретар Месног комитета СКОЈ-а и члан МК КПЈ за Крушевац. И поред нечувеног терора који је непријатељ са својим помагачима вршио скојевци Крушевца су изводили разне акције — секли су телефонске жице, кидали железничке пруге, уништавали непријатељску штампу, обављали курирске послове, обезбеђивали станове за илегалне партијске раднике, растурали пропагандни материјал. У неким од ових акција је учествовала и Миладија. Са групом скојевки .августа 1942. године учествовала је у акцији лепљења плаката на згради немачке крајскоманде у Крушевцу. По трећи пут је ухапшена априла 1943. године. У затвору је страшно мучена и малтретирана. Од дивљачких удараца батинама и жилама по глави изгубила је моћ расуђивања. Када су је извукли из собе и повели на стрељање, није била свесна да је воде у смрт. Стрељана је јуна -1943. године.

дојка Зајић-Риза, члан повереништва Партије за Врњачку Бању. Безброј пута су је саслушавали и мучили. Сва средства за физичко мучење примењена су на Ризи да би је принудили на признање. Саслушавали су је и мучили и агенти београдске Специјалне полиције. Изводили су је на стрелиште, наслањали револвер на слепоочнице, пуцали преко ње, али Риза је упорно ћутала. Седамнаестог фебруара поново су је повели на стрелиште. Била је бледа и измучена од рана које су јој нанели. Тешко је ходала, другови су је придржавали да не би пала. Била је на измаку снаге, али пркосно и поносно добацила је својим џелатима: *„Убијате мене, али то не значи да ћете икада моћи да убијете и Партију. Моју . . .”*

У априлу 1943. године у Крушевац је дошла безмало читава београдска Специјална полиција. Тада су, поред других ухапшене и Миладија Косић, Ната Вељковић, Дивна Гавриловић, а у Београду су ухапшене и доведене у Крушевац Јелица Томић и Слободанка Аџиган. Почела су мучења. Агенти су их без милости тукли и мучили. Тада су их извели у ходник и провокативно им понудили да оду на рад у Немачку. Међу 32 затвореника, који су одбили понуду, биле су и Ната Вељковић, члан МК КПЈ, Миладија Косић, члан МК СКОЈ-а, два курира за везу ОК КПЈ са ПК КПЈ за Србију Јелица Томић и Слободанка Аџиган. Двадесет осам другова и четири другарице повели су на стрелиште готово наге. Митраљески рафал покосио је Нату Вељковић чије су последње мисли биле упућене Партији и нејакој деци која су остала сама, јер је отац био у заробљеништву. Миладија није била свесна да је воде на стрелиште, била је изгубила моћ расуђивања.

Митраљески рафали покосили су и Јелицу и Слободанку, која је оставила нејаког сина. Само месец дана пре овога стрељања четници су у Читлуку заклали Станиславу мајку партизана Ратка Пешића, затим његовог оца и четворогодишњег брата, а у селу Кукљину Милицу, мајку Драгомира Томића и мајку Милутина Јевтића, а такође и Драгињу Јанићијевић.

Свако ко је био мало сумњив био је хапшен и довођен у зграду смрти испод Багдале. У неким собама било је затворено и по 300 лица, а било је међу њима и деце између 7 и 15 година. Двадесет деветог јуна 1943. године Немци су извели једну групу затвореника на стрељање. Међу њима била је и Дивна Гавриловић, курир

између ОК КПЈ за Крушевац и ПК КПЈ за Србију, ухапшена априла 1943. године. Дивну су толико претукли, да није могла да хода, у истражникову канцеларију ушла је пузећи. Ни овога пута, мада је била подвргнута још страшнијим мучењима, Дивна ништа није казала. Са песмом је отишла у смрт. Тога дана погубљено је 324 лица. Тада је стрељан и Владимир Савић-Јан, кандидат за члана ОК КПЈ за крушевачки округ. Ево како је у свом дневнику, који је после ослобођења нађен у зиду собе где је био заточен, записао 28. јуна: *„Данас, 28. јуна 1943. године дошло је око 40 људи са лопатама, мотикама и трнокопима и отишли су на брдо иза Завода. Апсолутно изгледа да ће да копају раку. Следеће ноћи биће нових ужаса у овом логору. Преко 400 невиних људи чека . . Важно је знати да су у овај логор дотерали народ на кланицу Немци и Љотићеви добровољци. Тражите по освитку слободе стоструку одмазду над Немцима, Бугарима, државном стражом и добровољцима ...*

Док су немачки џелати стрељали у кругу казненог завода, немачки стражари су се у самом затвору трудили да што више изнуре преостале затвореникe, који су тога дана били поштеђени стрељања. С времена на време, у кратким размацима, улазили су у собе затвореника, прозивали, изводили у ходник, поново враћали у собу, прозивали друге . . . Зверствима Немаца, а нарочито Бугара који су ухапшеницима усијаним гвожђем пекли крваве ране и табане да би од њих Изнудили признање, придружили су се и четници. На њиховим камама крв се није сушила. На Јухору су заклали Мицу Топаловић из Крушевца, затим Ружицу Исаковић; заклали су и Виду Костадиновић из Велике Ломнице, затим у Лучини још једну жену, чије је име остало непознато, а у Карановчићу су убили Радмилу Стојковић заједно са свекрвом. Заклали су Ружу Јовановић, другарицу партизана Ике, која се из Краљева склонила у ово село, а такође и Драгицу Јовановић. Четници су убили 1943. године Живку Живуловић из Рибља, Даницу Аржишник из Крушевца, Негославу Милосављевић из села Гревци, Божику Лазаревић из Милутовца чији је леш муж нашао у засеоку Орловцу, Драгицу Радичевић из Врњачке Бање убили су у селу Рсавцима. Заклане су Надежда Вукмировић из Станишана-

ИЗВЕШТАЈ НАЧЕЛНИКА СРЕЗА ТРСТЕНИЧКОГ ШЕФУ ОПШТЕ ПОЛНЦИЈЕ УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА О ПОХАПШЕНИМ КОМУНИСТИМА НОВЕА БРА 1942.

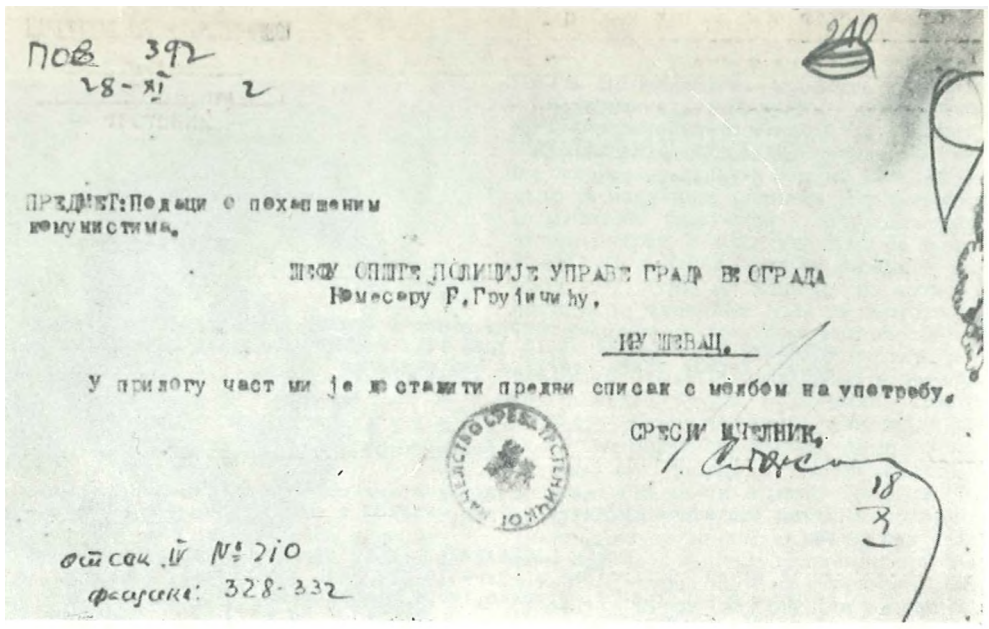

ПОВ 392
28-XI 2

210

ПРЕДМЕТ: Подаци о похапшеним комунистима.

ШЕФУ ОПШТЕ ПОЛИЦИЈЕ УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА
Помоћнику Р. Грујићу,

НИ ШЕВАЦ.

У прилогу част ми је поставити предни списак с молбом на употребу.

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК.

18/3

Одпис. IV No: 210
Фасцикла: 328-332

СПИСАК

Изузев [illegible] Изузев Помоћника подноше Врњачка бања,

Ред. бр.	Презиме и име	Занимање	Одакле је родом и Општина	Примедба
1.	Савић Бошко	абаџија и зем.	Чачри	Идеолог, стари војни комунистички и као такав веома опасан. Одговарао пред судом за заштиту државе у 1940 и ослобођен услед недостатка доказа.
2.	Поповић Богић	Наставник Грађанске школе Трстеник	Трстеник	Сдавна комуниста. Веома често путује у Врњачку бању где се виђа стални у друштву лица склоних комунизму. Сумња се и претпоставља да је један од финансијера и организатора.
3.	Вукмировић Вера	домаћица	Чачри	Помиње се да као ратна одговарала пред судом за заштиту државе, али ослобођена услед недостатка доказа.
4.	Гавриловић Нада зв: "Муза".	домаћица	Трстеник	Сумњива комунизму, виђа се у друштву таквих, сумњива као курир.
5.	Плећаш Славица	домаћица	Сарајево	Родом из Босне. По непровереним подацима била у партизанским редовима 1941 г. Хапшена као таква у Ужицу. Нема приходовани иако лепо обучена и новца има и троши. Сумњива као курир и организатор. Примећује се да одржава везе и да јој са стране долазе непознате лица.
6.	Милосављевић Михаило	Наставница Грађанске школе	Трстеник	Сумњив комунизму и пр[illegible] [illegible] земуса и раније имао [illegible] партизане. Сваки као [illegible] сумњиво да одржава везе са [illegible] странцима и комунистима.
7.	Алексић Гаја	бивши пекар	Трстеник	Ради ручну у кафани [illegible] код њега често [illegible] чашу разне [illegible] акцијама [illegible] у вези [illegible] ма [illegible] у Бањству [illegible]
8.	Милосављевић Михаило	обућар	Трстеник	Виђа се често у друштву сумњивих. У његовој обућарској радњи често се виђају и састају разни сумњиви под маском да оправљају обућу. Отишао у Мању Сугубину

К.Пов.Бр. 392
28. новембра 1942 год.
Трстеник

Оверава:

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК.

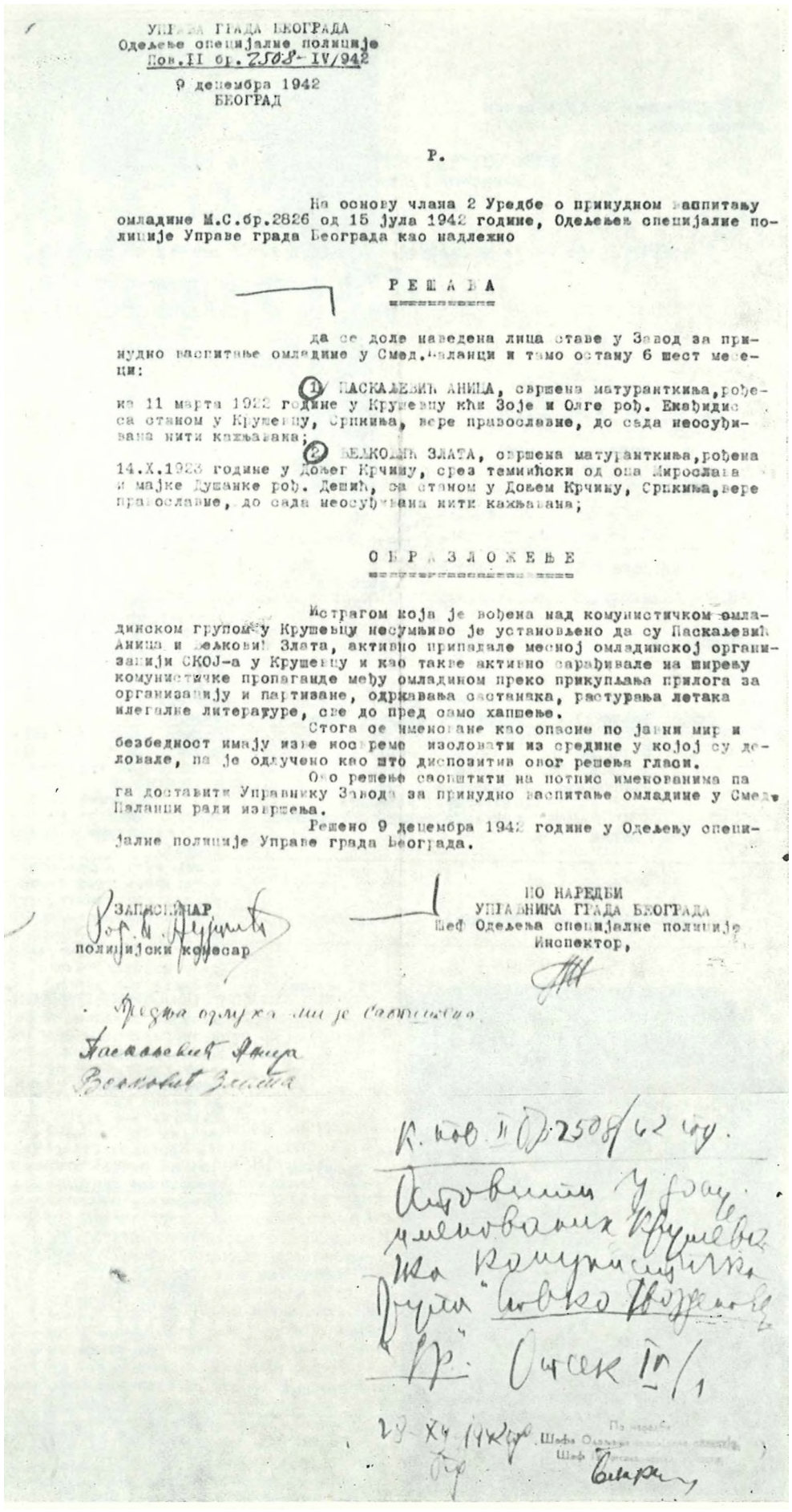

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Одељење специјалне полиције
Пов.II бр. 2508-IV/942

9 децембра 1942
БЕОГРАД

Р.

На основу члана 2 Уредбе о принудном васпитању омладине М.С.бр.2826 од 15 јула 1942 године, Одељење специјалне полиције Управе града Београда као надлежно

РЕШАВА

да се доле наведена лица отпреме у Завод за принудно васпитање омладине у Смед. Паланци и тамо остану 6 шест месеци:

1) ПАСКАЉЕВИЋ АНИЦА, свршена матуранткиња, рођена 11 марта 1922 године у Крушевцу кћи Зоје и Олге рођ. Екаћидис са станом у Крушевцу, Српкиња, вере православне, до сада неосуђивана ни кажњавана;

2) ВЕЉКОВИЋ ЗЛАТА, свршена матуранткиња, рођена 14.X.1923 године у Доњем Крчину, среза темнићски од оца Мирослава и мајке Душанке рођ. Дешић, са станом у Доњем Крчину, Српкиња, вере православне, до сада неосуђивана ни кажњавана;

О Б Р А З Л О Ж Е Њ Е

Истрагом која је вођена над комунистичком омладинском групом у Крушевцу несумњиво је установљено да су Паскаљевић Аница и Вељковић Злата, активно припадале месној омладинској организацији СКОЈ-а у Крушевцу и као такве активно сарађивале на ширењу комунистичке пропаганде међу омладином преко прикупљања прилога за организацију и партизане, одржавања састанака, растурања летака илегалне литературе, све до пред само хапшење.

Стога се именоване као опасне по јавни мир и безбедност имају што скоријем изоловати из средине у којој су деловале, па је одлучено као што диспозитив овог решења гласи.

Ово решење саопштити на потпис именованима па га доставити Управнику Завода за принудно васпитање омладине у Смед. Паланци ради извршења.

Решено 9 децембра 1942 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда.

ЗАПИСНИЧАР
полицијски комесар

ПО НАРЕДБИ
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
Шеф Одељења специјалне полиције
Инспектор,

Предња одлука ми је саопштена
Паскаљевић Аница
Вељковић Злата

К. ков. II Ов. 2508/42 год.

Отпоправити у фор. умножених Крушевца ка комунистичка друштва Вељковић Злата

Очек 10/1

29-XII 1942 год.

ца, Љубица Стојановић из Обрежа, Анка Вулић из Руђинаца. Бугари су у Доњем Левићу злостављали једну жену тек што се породила а њено новорођенче су исекли.

Априла 1943. године су ухапшене и одведене на Бањицу: Вука Живковић, члан СКОЈ-а од 1941, члан КПЈ од 1943, члан РК СКОЈ-а, члан ударне групе, Миланка Тасић-Петровић, члан СКОЈ-а од 1941, од јануара 1943. члан КПЈ и члан МК СКОЈ-а, Малина Стаменковић, Каја Мушикић, Зага Дачић, Јованка-Јожа Ђорђевић, Станија-Нина Стефановић, Милица Марковић, Боја Ђорђевић и Бојана Ракић. Све су одведене јуна 1944. године у логор Аушвиц, сем Бојане Ракић која је одмах по хапшењу тамо одведена. Аушвиц су све преживеле изузев Станије-Нине Стефановић и Боје Ђорђевић које су тамо спаљене. Јула 1943. године интернирана је у Немачку на рад Станица Јаковљевић из Модрице. У логору на Бањици биле су Вида Обрадовић и Деса Жарић (обе су стрељане истог дана 1944), затим Мира Качаревић, др Персида Шишковић, лекар, Војка Димитријевић, професор, Борка Лучић, домаћица, Јела Стаменковић, студент, Селимирка Гардашевић, домаћица из Велике Дренове, Буба Ваљаревић, студент, Љубинка Вуковић, студент, Емилија-Мила Вуковић, студент, Мира Филиповић, студент, Лепа Ашић-Лапчевић, професор, Дара Пантелић, Рада Поповић-Мелезијанка, Милојка Милојевић, Живка Михаиловић, Драга Алексић, домаћица, Деса Ђорђевић, домаћица, Стола Савић, Мира Стојковић, Стојанка Ранђеловић, све три из Гаглова; Вука Гајић из Кобиља. Хапшене су и злостављане: Лепа Шаковић, Драгица Игрошанац, Поја Лисинац, Бранка Жујковић, Добрила Марковић, Радмила Вујичић, Радмила и Загорка Мојсиловић, Бранка Вукомановић из Читлука, Наталија Симић, Боса Жеравац, Луја Павловић, Ранђија, Гајина мајка, Зора Калембер, Душанка Калембер, Стана и Олга Ђорђевић из Бруса, Макрена Васић из Пољне, учитељица Каја Поповић из Витошевца, Ружа Илић и Љубинка Николић, Радунка и Богдана Ђорђевић, Милица Стевановић, Десанка

РЕШЕЊЕ ОДЕЉЕЊА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ УПРАВЕ ГРАДЛ БЕОГРАДЛ О СТАВЉЛЊУ У ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТЛЊЕ ОМЛЛДИНЕ У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАЛАНЦИ, ОМЛАДИНКИ АНИЦЕ ПАСКАЉЕВИВ И ЗЛАТЕ ВЕЉКОВИЋ

АНИЦА ПАСКАЉЕВИК-ФИЛИПОВИа-ЗОЈА, ЧЛАН СКОЈ-а ОД 1940. ГОДИНЕ, 1941. РУКОВОДИЛАЦ СКОЈЕВСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ГИМНАЗИЈИ, УХАПШЕНА НОВЕМБРА 1942. ГОДИНЕ И ОДВЕДЕНА У ЛОГОР У СМЕДЕРЕВСКУ ПАЛАНКУ ГДЕ ЈЕ ОСТАЛА ДО СЕПТЕМБРА 1944. ГОДИНЕ. ПО ИЗЛАСКУ ИЗ ЗАТВОРА ПРИКЉУЧИЛА СЕ ЈЕДИНИЦАМА НОВ. НОСЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

Тодоровић, Живана Марковић, Живана Ставић из Карановчића, Анђелија Исаиловић, Драгиња и Милунка Милаковић из Судимља, Гроздана Стефановић из Горњег Рибника, Вукосава Стојковић из села Град Сталаћ, Зора Влајић из Модрице и Драгица Милојевић из Доњег Катуна, и још многе друге.

Али ни масовна хапшења, одвођења у логоре, убијања и стрељања нису спречили родољубе овога краја да наставе борбу која се све више распламсавала.

Године 1943. и 1944. ухапшене су и одведене у логор у Смедеревску Паланку: Милица Ђорђевић-Зарић, Милосија Зајић-Зуја, Златица Гвозденовић-Париповић, Нада Савковић, Живка Михаиловић, Ружица Станковић, Миља Јовановић, Вранка Митић-Вучковић, Лепа Симић, Оливера Шишковић, Загорка Кркић-Белка, Радмила Мојсиловић-Булка, Мара Вулић, Деса Трифуновић, Пава Калибарда, Ружица Исидоровић, Бранка Перишић, Слободанка Тодосијевић (или Тодоровић), Биса Јовановић, Јованка-Вана Милановић, Каја Ђобатовић, Мирослава Јовановић, Јелена Јовановић, Милка Недељковић и друге. У том логору је било преко 90 омладинаца из овога краја.

Године 1944. недићевци су убили Милицу ћерку Миодрага Стошића из Паруновца, четнички преки суд осудио је на смрт једну жену из Дедине која је убијена будаком у селу Шанцу, четници су тукли у забрану Стојадина Стефановића у селу Скорица, па потом стрељали заробљену партизанку непознатог имена, у Здравињу су заклали Десанку и Ружу Гајић, у селу Станце су заклали жену Радољуба Аврамовића, у селу Буци две омладинке-скојевке, у Мајдеву су претукли Миланку Милојевић која је после месец дана подлегла ранама, у селу Ћелије Немци су стрељали једну рањену партизанку, а четници Даницу Радосављевић из Ђуниса, четници су свирепо батинали Даницу Маринковић из Варварина па је убрзо подлегла ранама, а убили су једну жену и бацили у језеро код села Осреци, није утврђено како се зове и одакле је. Севда Кадрић из Доњег Крчина одведена је у Избеницу, подвргнута је страшним мучењима мада је била у шестом месецу трудноће, после неколико дана је умрла. Убили су и Марију Митровић из Грабова, Јованку Радосављевић из Витановца, Милунку Јовановић из Рлице, Славку Митровић и Стану Удовчић из Ђуниса.

РАДМИЛА ДУЛОВИЋ-БАЈКА, студент права из Прокупља, предратни активиста напредног покрета. Под окупацијом је наставила рад. Фебруара 1942. године ступила је у Јастребачки партизански одред, а априла прешла у Расински одред. Јануара 1943. године после једне борбе остала са још четири друга у једној колиби пошто су јој ноге биле промрзле. У току ноћи Немци су опколили колибу, три друга су погинула, један је успео да побегне, а Бајка је жива ухваћена, доведена у Крушевац, где је страховито мучена. Из Крушевца је пребачена у Ниш и стрељана.

НАТА ВЕЉКОВИЋ, кројачка радница из Крушевца рођена је 1912. године у селу Корађици под Космајем. Са седамнаест година је отишла у Београд на учење кројачког заната. Године 1933. се удала за напредног радника, под његовим се утицајем укључила у напредни раднички покрет. У чланство КПЈ је примљена 1941. у Крушевцу. Ухапшена је априла 1942. Јуна, по изласку из затвора, постала је члан МК КПЈ за Крушевац. Све до поновног хапшења у пролеће 1943. њена је кућа била сигуран партијски и курирски пункт. Агенти су је у затвору без милости тукли и мучили. Пошто зверским мучењима нису успели да открију рад партијске организације, провокативно су понудили Нати, Миладији Косић, Слободанки Ациган-Средојев, Јелици Томић и још двадесетосморици ухапшених другова одлазак на рад у Немачку. Пошто су понуду одбили, потерали су их готово наге на стрелиште. Сви су скоро у истом часу отишли у смрт. Натине последње мисли биле су упућене њеној недораслој деци — ћерки и сину — која су остала сама у кући да жељно ишчекују мајку и оца који се налазио у заробљеништву.

БИЛТЕН БР. 110')

Обавештајног отсека команде српске државне страже

3) — Округ Крушевачки:

Хапгиење комуниста од ОБ органа.

б) Ноћу 7—8 маја у Крушевцу је ухапшен Бранко Маричић, киноопера-тер у биоскопу „Таково", код кога је нађен разни комунистички материјал, писаћа машина и апарат за умножавање. Са њиме је ухапгиена и Надежда Бељковић. . . -)

ШЕФ ОТСЕКА ПОТПУКОБНИК
(потпис нечитак)

<) ВИИ, рег. бр. 54/8—1, К. 26.
') Ната Вељковић.

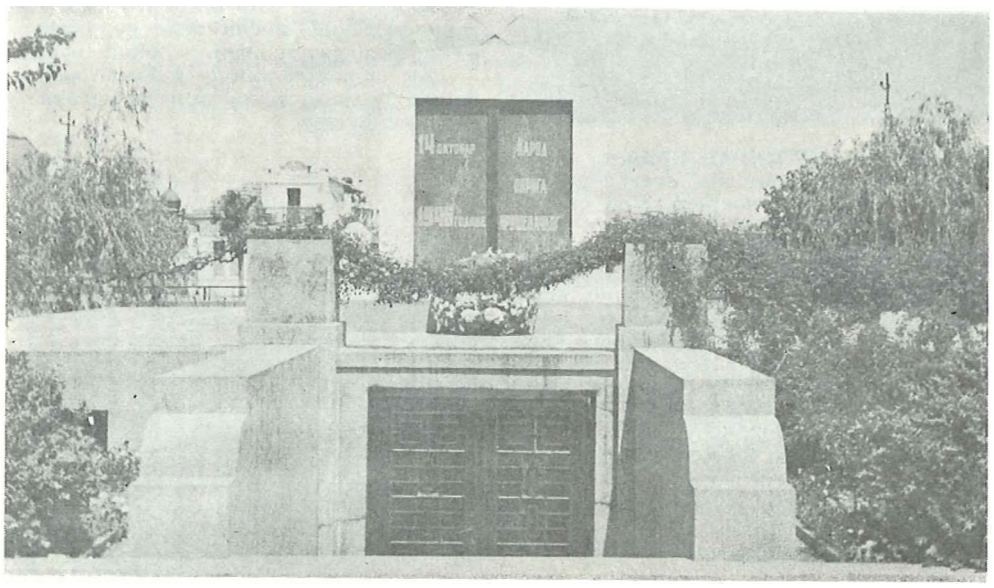

БДГДАЛА, МЕСТО ГДЕ СУ СТРЕЉАНИ РОДОЉУБИ КРУШЕВЦД И КРУШЕВАЧКОГ ОКРУГА И СПОМЕН-КОСТУРНИЦА ПААИМ У ИОБ У КРУШЕВЦУ

ДИВНА ГАВРИЛОВИЋ је рођена 1910. године у напредној радничкој породици у Нишу. После завршене глале матуре, због тешких материјалних прилика у породици запослила се као дактилограф у фабрици за израду ташни. Једно је време живела у Куманову код сестре. Године 1936. се вратила у Крушевац, запослила се у Заводу „Обилићево", тада се укључила у напредни раднички покрет. Једна од првих акција у којој је учествовала била је акција за право гласа жена. Почетком 1941. је постала члан КПЈ, исте године била члан МК КПЈ за Крушевац, а када је постала курир ОК КПЈ била је на вези Окружног комитета. Ухапшена је 11. маја 1943. Агенти су је без милости тукли и мучили. Толико су је претукли да није могла да хода, на последње саслушање пузећи је ушла у иследникову канцеларију. Ни на овоме саслушању, иако је била подвргнута још страшнијим мукама Дивна није изустила ни једну реч признања. Са песмом пркосно и јуначки је отишла у смрт јуна 1943. године. Неколико месеци пре ње непријатељ је стрељао њеног млађег брата.

ЈЕАИЦА ТЕРЗИН-ТОМИЕ, ЧААН КПЈ, КУРИР ИЗМЕБУ ПК КПЈ ЗА СРБИЈУ И ОК КПЈ ЗА КРУШЕВАЦ. СТРЕЉАНА 7. ЈУАА 1943.

МИЛАНКА-ЛАНКА ТАСИЋ- ПЕТРОВИЋ, радница, рођена је у Крушевцу 1924. године. Пре рата припадала је напредном покрету. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. Била је и члан ударне групе. Хапшена је почетком 1942. године, пред полицијом се добро држала, по изласку из затвора постала је секретар актива СКОЈ-а у II рејону. Јануара 1943. године постала је члан КПЈ и члан Месног комитета СКОЈ-а. Априла исте године поново је ухапшена, отерана је у логор на Бањици, а потом у Аушвиц одакле се вратила 1945. године. Носилац је Споменице 1941.

ВУКА ЖИВКОВИЋ рођена је 1922. године у Крушевцу. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. Била је учесник свих акција које су вођене у окупираном Крушевцу. Почетком 1942. године је ухапшена. У затвору је остала 3 месеца. По изласку из затвора наставила је са радом за НОП. У њеном стану су одржавани илегални састанци и скриван партијски материјал. Априла 1943. године поново је ухапшена, одведена је у логор на Бањици а потом у логор Аушвиц. Године 1945. вратила се у земљу. Носилац је Споменице 1941.

СЛОБОДАНКА АЦИГАН - СРЕДОЈЕВ,
студент права из Кикинде, предратни активиста напредног покрета. После окупације земље прешла је у Србију и запослила се у једном породилишту пошто је и сама очекивала порођај. После порођаја отишла је код брата у Санџак, али је због прогона четника 1942. године прешла у Крушевац и укључила се у рад под илегалним именом Анка Кнежевић. Била је курир између ОК КПЈ за Крушевац и ПК КПЈ за Србију. Ухапшена је на задатку у Београду 17. маја 1943. године, стрељана је јуна 1943. године у Крушевцу, на Багдали, за собом је оставила нејаког сина.

СТАНИЈА-НИНА СТЕФАНОВИЋ ро-
ђена је 1921. године у Мудраковцу. По окупацији наше земље укључила се у рад за НОП. Године 1943. ухапшена је и страховито мучена. Јула исте године отерана је у логор на Бањици а одатле у Аушвиц. У логору је оболела од туберкулозе. Године 1945. готово пред само ослобођење спаљена је у Аушвицу.

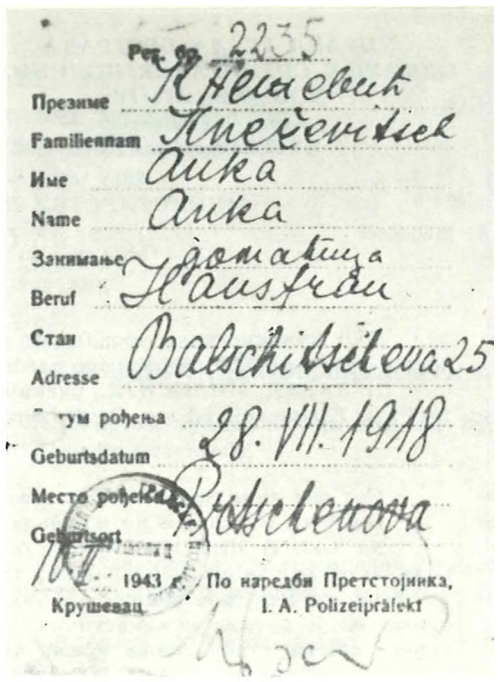

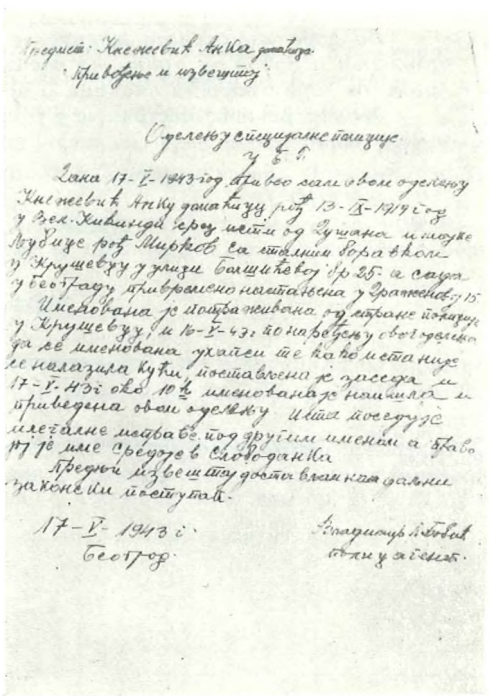

Предмет: Кнежевић Анка ухапшена
Кривично и извештај

Одељењу сигурносне полиције
у К.

Дана 17-V-1943 год. Ја лично као овлашћени одељењу Кнежевић Анку ухапшену рођ. 13-VII-1919 год. у Зем. Живинци, сресу Мирков са сталним боравком у Крушевцу у улици Балшићевој бр. 25. а сада у Београду привремено настањена у Врачарској 15. Имедована је ухапшена одмах по ухапшењу у Крушевцу и 18-V-43 г. по наређењу овог одељења да се именована ухвати где се буде налазила кући постављена је straža и 17-V-ког 10 ½ именована је пронађена и приведена овом одељењу Ухапшена је због тога што је илегално радила под другим именом а сада ће је име Средојев Слободанка.

Предмет извештаја достављам на даљи законски поступак.

17-V-1943 г.
Београд

Старешина Одељења
Ђорђевић

ЛАЖНА ЛИЧНА КАРТА СЛОБОДАНКЕ АЦИГАН-СРЕДОЈЕВ НА ИМЕ АНКЕ КНЕЖЕВИП

ИЗВЕШТАЈ ПОЛИЦИЈСКОГ АГЕНТА О ХАПШЕЊУ СЛОБОДАНКЕ АЦИГАН-СРЕДОЈЕВ

МИЈ1ИЦА ЋОРЂЕВИЋ-ЗАРИЋ рођена је у Крушевцу, још као ученица гимназије пришла је напредном покрету. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. Била је једна од најактивнијих омладинки у Крушевцу. Била је члан ударне групе. учествовала је у свим акцијама које су тада вођене. Као ученица VIII разреда гимназије ухапшена је и послата у Завод за преваспитавање омладине у Смедеревској Паланци. После ослобођења Крушевца била је први секретар Месног комитета СКОЈ-а а такође и члан МК КПЈ — Крушевац. Носилац је Споменице 1941.

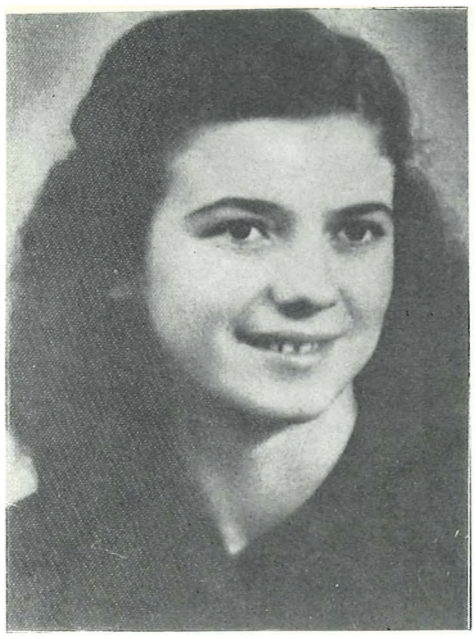

ЗЛАТИЦА ГВОЗДЕНОВИЋ, ученица из Крушевца, рођена је 1927, године у Белегишу. По окупацији наше земље укључила се у рад за НОП. Прикупљала је прилоге и санитетски материјал, носила пошту илегалним партијским радницима, цепала непријатељске плакате. У току рата хапшена је више пута, пред полицијом се добро држала. Потиче из напредне радничке породице. Брат јој је ухваћен као курир, стрељан је 1943. године, сестра Живка, борац Расинског партизанског одреда погинула је у борби са четницима априла 1943. године, а истовремено стрељан је и њихов отац у Крушевцу. Носилац је Споменице 1941.

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
ОДЕЉЕЊЕ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
ПОВ. II Бр. 671 /IV
5 *марта 1943 године*
Б е о г р а д

МИНИСТАРСТВУ НАРОДНЕ ПРОСВЕТЕ[1])

Одеи,ењу за средњу наставу

БЕОГРАД

Због комунистичке пропаганде у Кругиевцу ухапгиени су и сада се налазе у притеору код ове Управе следећи активни учесници:

1) ЗАЈИЋ МИЛОСИЈА, ученица VII разреда гимназије, рођена 3. III 1925 г. у Кругиеви,у, од оца Стојадина. и мајке Радмиле рођ. Бекрић.

Сва ова лица настањена су стално у Крушевцу.

Вођеним извиђајем по њиховим кривицама утврђено је и то:

За ЗАЈИЋ МИЛОСИЈУ да је била у друштву са познатим пропагатором комунистичких идеја међу ђацима гимназије у Крушевг^у ДАЦИЋЕМ РАДМИЛОМ, који се сада *налази у шуми. Сем тога, постоји врло јака и основана сумња да је и сама комунистички настројена, у толико пре што је и њена рођена сестра, студенткиња права, активна комунисткиња, па се, као таква, налази у затвору немачких власти.*

Са горе изложеногa молите се да одмах донесете решење о њиховом стављању у Завод за принудно васпитање омладине у См. Паланци са предлогом, да горе означени ученици у пом. заводу остану ГОДИНУ ДАНА.

Молим регињење доставити у току дана, како би се исти могли спровести у пом. завод.

ХИТНО ЈЕ.

Б.Б. *М.П.*

По наредби
УПРАВНИКА ГРАДА БЕОГРАДА
ШЕФ ОДЕЉЕЊА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
ПОЛИЦ. ИНСПЕКТОР
(потпис нечитак)

***) Д.А. СРС — Министарство просвете и вера — Одељење за средшу наставу — Пов. III бр. 149/43.**

МИЛОСИЈА - ЗУЈА ЗАЈИЋ - ЂОРЂЕВИЋ, ученица гимназије из Крушевца, рођена је 1925. године. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. Најпре је радила у активу СКОЈ-а у школи. Године 1942. била је секретар актива СКОЈ-а у II рејону. Била је учесник свих акција које су у току рата вођене у Крушевцу. Јануара 1943. године је ухапшена и одведена у Завод за преваспитавање омладине у Смедеревској Паланци. Септембра 1944. године када је расформиран овај логор дошла је у Крушевац и укључила се у рад омладинске организације. Носилац је Споменице 1941.

Ш Е Ф')

СРПСКЕ ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
КОМАНДА СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
Пов. број *1808*

Београд, 18 августа 1943 године

Извештај о хапшењу лица
у Крушевцу.

КОМАНДИ ЈАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ I.

Командант СДС округа Крушевачког са Пов. ЈБ. бр. 57*9 од 21. јула 1943 године доставио је следећи извештај:*

I.

„НоНу 20/21 ууна 1943 године прсма наређењу немачкхгх власти органи претстоЈништва градске нолиције у Крушевцу ухапсили су следећа лица:

4.—• Олгу Минић, домаћицу из Крушевца
5.—□ Олгу Самарџић, апсолвента филозофије из Крушевца
7.— Радмилу Ристић, домаћиг^у из КругиевН)а
14.— Јелену Стаменковић, студента технике из Кругиевца
21.— Дугианку Калембер, домаћиг^у из Кругиевг^а
22.—- Зорку Калембер, домаћицу из Крушевца
26.— Јелену Весић, домаћицу из Кругиевца
36.— Милунку Лазић, из села Дедине, срез Крушевачки
38.— Олгу Поповић, супругу мајора Поновића из Кругиевца

Сва нанред именована лица спроведена су у казнени завод *у Кругиевцу, а има изгледа да ће се вршити хапгиење* гс *наредних ноћи".*

111

Према накнадно прикупљеним подацима од лиц,а која су ухапгиена 20 и 21 јуна т.г. стрељана су и то на ред. бр. 9, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 28, 30, 31 и 40.

Лице на ред. бр. 14 налази се у логору у Смед. Паланг<,и, а лице на ред. бр. 38 налази се јоги у затвору. Сва остала лица пуштена су на слободу и од ових отигила на рад у Немачку лица под бр. 1, 5, 19, 34 и 35.

Доставља се нредње с молбом на увиђај.

Командант Ђенерал
(потпис нечитак)

ВИИ, рег. бр. 38/7, К. 23.

ОКРУГ ТОПЛИЦА

Споменик борцима палим у народноослободилачкој борби у Прокупљу

Рад вајара Николе Бибића

ТОПЛИЧАНИ'.[1])

Већ шести месец како се води борба на живот и смрт против највећег непријатеља. . . Фашизам жељан пљачке и уништавања, прегазио је и поробио целу Европу. Одузео је слободу малим народима, поубијао им најбоље синове, опљачкао и попалио села и градове. Немачки фашизам згазио је и нашу земљу. Издајством народних издајица и петоколонаша фашисти. су разбили нашу војску, бомбардовали градове, поубијали безброј невиних жена, деце и стараца и одвели у ропство многе синове нагаег народа. Многе су породице у црно завили, многу су нејач оставили без хранитеља и заштитниу^а.

Крвави освајач није знао граница. Да би одржао поробљене народе у ропству, морао је да уништи првобораца за слободу и заштитника малих и поробљених народа, морао је да уништи земљу правде и слободе, морао је да нападне и мајку Русију. И 22. јуна отпочела је највећа битка света, отпочео је одлучан бој за унигитење фашизма и ослобођење поробљених народа. Народи Југославије прихватили су борбу. Српски народ пошао је путем својих славних дедова и ступио у борбу за част, слободу и независност.

Ми, синови Топлице, потомци Топлице Милана, Косанчић Ивана, ми синови бораца из Гвозденог пука,[2]) напустили смо своје домове, пошли у одреде да бранимо народ и његову имовину, да перемо име и част Србина укаљано срамно издајом петоколонаша. „Ни зрно шиенице, ни грама масти, нигита окупатору, водити борбу до победоносног краја, **до** *уништења фашизма" —* **то** *је гесло под којим смо пошли у одреде, разбијали фашистичке слуге —- српске изроде и своје мишице челичили.*

Подли окупатор није могао сам да се бори на свим фронтовима. Тражио је помоћи. И дошли су издајице —- продане дугие Недић, Љотић и Пећанац, изроди и издајници српског народа, продали су се Немцима да спасавају што се спасти не може, да продуже век тиранима против којих се боре највеће силе света. Али Топличани, достојни потомци јунака Гвозденог пука, с пушкомуруцц онемогућили су и спречили издајника Косту Пећанца и његове кокошаре да изазову братоубилачко клање, спречили су да Србин Србина убија за рачун окупатора.

ТОПЛИЧАНИ!

Ви морате своју борбу да водите још оштрије, немилосрдније. Ви не смете дозволити да окупатор вашом помоћу, вашим житом и стоком, крвљу ваших синова продужује своје избројане дане.

ИЗБЕГЛИЦЕ, вама је фашизам, помоћу заведених Арнаута и изрода хрватског народа — усташа, попалио домове, одузео стоку и имање, протерао са огњишта. Ваше је место у борби за уништење фагиизма — кривца и проузроковача братоубилачког клања. Ваше домове, имања и огњигита добићете само слободом од фашизма.

ПОШТЕНИ ЧЕТНИЦИ ОФИЦИРИ, име српских четника и официра окаљали су и осрамотили издајници К. Пећанац и М. Недић. Не дајте се више заводити. Ваш пут је пут борбе за слободу и част народа, пут јединства свих снага, слом фашистичког окупатора.

ОМЛАДИНО, од тебе фашизам хоће да створи целата свога народа. Из радионица те избаци.о на улицу, оставио те без посла и занимања, затворио школе и универзитете, погазио и уништио сва твоја омладинска права, мобилисао те у издајничку „Неди^ћеву војску" да се бориш против свога народа. Не дај се завести, омладино! Нека ти пример буде херојска совјетска омладина, како се јуначки бори и мре за народ свој и отаџбину. Искуј чврсто, борбено јединство целокупне омладине за уништење фашцзма и његових плаћеника, за своју слободу, бољу и срећнију будућност.

[J]) Зборник ВИИ, том I, кн. 2, стр. 282—284. — Позив штаба Топличког НОП одреда од децембра 1941. године народу Топлице за појачану борбу против окупатора и домаћих издајника.
***) Односи се на Други пешадијски пук Моравске дивизије, који је у првом светском рату добио име „Гвоздени пук" због заслуга стечених у рату.**

Ми, народни партизани, настављаио нашу борбу још силније, још оштрије. Нема те препреке и силе коју ми са својим херојским народом и моћним савезницима, на челу са Црвеном армијом, нећемо моћи уништити. Ни зима, ни издајице, ни експедиције неће нас спречити да, попут наших светлих жртава палих у борби, боримо се за коначно истребљење свих фашистичких зверова који поробише и опљачкаше нашу земљу, за уништење свих издајица српског народа.

Ми се боримо за правду и истину, част и слободу свога народа. Наша борба је праведна — ми ћемо победити.

ЖИВЕЛА ОСЛОВОДИЛАЧКА ЦРВЕНА АРМИЈА!
ЖИВЕЛА БРАТСКА РУСИЈА, ЗАШТИТНИК ПОРОБЉЕНИХ НАРОДА!
ЖИВЕЛИ НАРОДНИ ПАРТИЗАНИ ТОПЛИЦЕ, НАСТАВЉАЧИ БОРБЕ ГВОЗДЕНОГ ПУКА!
ЖИВЕЛО ЈЕДИНСТВО И СЛОГА НАРОДА У БОРБИ ПРОТИВ ФАШИЗМА!
СМРТ ИЗДАЈИЦАМА И ИЗРОДИМА, НЕДИЋУ, ЉОТИЋУ И ПЕЋАНЦУ!

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Децембра 1941 г.
Положај.

ШТАБ
ТОПЛИЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ
ОДРЕДА

ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У ТОПЛИЦИ[1])

Топлица као колевка четништва из 1916 и 1917 год. данас, на жалост живих и мртвих четника, постаје колевка „Партизана" (изузимајући КОСАОНИЦУ). Од куда је све то?

Сарадници у главном центру комунистичком у Прокупљу и духовне вође су: Василије Петковић, Огњан Ракић, Богољуб Поповић, адвокати, Драгољуб Вучинић, директор гимназије, Спасоје Вујић, претседник Окр. суда, Ђорђе Ускоковић, судија, Васко Радосављевић, суплент, Драго Мучалица и Милутин Жугић, учитељи, Светислав Мирковић, студ. медицине, Бајовић, ст. права, Ратко Павловић, студ. права, Љубинко Коковић, студ. права, Бранко Језић, студ. права, Светислав Петровић, студ. права, Драгојло Драгојловић, студ. права, Срба Миленковић, студ., Бањамунина, суплент, Надежда Шпадијер, Стефановић Зорка, Велько Самарџић, суплент, Никола Стојановић, учитељ у Божурни, Дринка Павловић, учитељица у Спанцу, општ. Барбатовац, Сретен Станишић, учитељ у Растовници, Бранко Марковић, деловођа општ. Прокупље, Божидар Цакић, Бурић, кројачи, Илија Ђорђевић, претседник општине Прокупља, Јован Илић, адвокат, Русомир Илић, саобр. чин. у Житорађи, Буда Горуновић, адв. приправник, Радован Поповић, учитељ, Душан Костандиновић, суд. приправ., Глигорије Сокол, трг. радио апарата, Душица Мучалица, матуранткиња, Љубичићева, уч. VIII раз. гимн., Петковић Божидар, Васа Несторовић, пензион. и Љубинко Марковић, студ. и још доста других мање важних сичадника.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
I бр. 829
13 I 1942 г.
Београд

[1]) ВИИ, бр. 4/1—1, К. 20Б, 1—42.

Жене Топлице биле су велики ослонац Партије, Топличког партизанског одреда и НОФ-а за време рата. Топлица је дала велики број жена, политичких радника, бораца и активисткиња на свим пољима рада. Њихова активност и масовно прилажење НОП-у обухватила је извршавање задатака, постављених на састанку партијске организације Прокупља од 10. јула 1941. у вези с припремом оружаних акција противу окупатора и формирањем партизанског одреда овога краја.

Топлички партизански одред, формиран 3. августа 1941. у шуми код манастира Ајдановца, ослободио је већ у октобру територију, која је обухватала терен од Пасјаче до Јастрепца и од Дољевца до Плочника. Ова слободна територија је постојала, с краћим или дужим прекидима, готово све време рата. И градови Прокупље (ослобођено 9. октобра) и Куршумлија (ослобођена 9. октобра 1941) налазили су се једно време у саставу слободне територије.

Постојање слободне територије омогућило је снажан развитак партијских организација и масовно учешће нарсда, омладине и жена. Свуда по селима Топлице организоване су месне или помоћне десетине и чете, у којима је био највећи део омладине и омладинки, које су учествовале у борбама и наоружане приступале Топличком партизанском одреду. Одржаване су конференције и зборови по селима, којима је присуствовао и велики број жена. Стваране су организације омладине, народноослободилачког фонда за помоћ НОП-у, НОО и групе жена, од којих су касније настајали одбори АФЖ-а; развијан је непрекидан политички и културно-просветни рад. Захваљујући организованом раду Партије, омладине и жена, безмало је свако село и свака кућа била упориште НОП-а.

Напредни револуционарни рад пред рат у Прокупљу допринео је организованом учешћу широких маса. Рад се развијао углавном преко просветних радника, наставника Учитељско-домаћичке школе и мешовите гимназије. Настојало се и на укључивању села преко пољопривредних задруга; радило се на оснивању напредних женских друштава уместо дотадашњих националистичких грађанских, као и на оснивању удружења учитељица домаћичких школа. На овим задацима радиле су Разуменка-Зума Петровић, Душана Копач и Милка Орлић, професори, Јелисавета Цуверовић, васпитачица УДШ и др.

Разуменка-Зума Петровић, упућена те по директиви Партије у Прокупље да организује партијски и политички рад у самом граду и Топлици. Она је и формирала прву партијску ћелију у Прокупљу.

Разуменка је радила на успостављању сарадње између омладине УДШ с напредном омладином гимназије и радничком омладином у граду, повезујући их преко разних форми рада које су бар донекле осигуравале легалност: заједнички излети, приредбе, литерарни састанци. У томе су велику помоћ пружали напредни просветни радници, професори гимназије. Међу њима су биле другарице Нада Сенић, Евица Тишма, Драгица Крнић, Надежда Шпадијер, Нина Тумин, Радинка Пандуровић и Добрила Ракић, око које су се млађе наставнице са позерењем окупљале.

У овом предратном периоду од жена домаћица истицале су се својом активношћу Милунка Ђорђевић, чији је син био шпански борац, а кућа поуздани партијски пункт од 1940. све до краја рата; Љубица Костић, Мара Станковић-Локошница, Милунка Аранђеловић и друге. Међу напредним студенткињама које су се преко летњих распуста враћале својим кућама, била је једна од најактивнијих Ната Хаџић, чијом је иницијативом организовано прикупљање Црвене

помоћи. Она је учествовала и на политичким зборовима.

Међу предратним члановима КПЈ с којима је организација у Топлици ушла у ратне догађаје, биле су другарице: Василька Декић-Нада Длуже, радница која је 1942. отишла у одред, Разуменка-Зума Петровић (после 22. јуна упућена на друге партијске дужности), Нина Тумин, Нада Драгојловић-Шпадијер, Милка-Лина Протић, студент филозофије из Горње Коњуше, Милица Буцек, учитељица у селу Доња Девча. На терену Куршумлије члан МК КПЈ била је Дринка Павловић, учитељица у селу Спанце и кандидат КПЈ Јелена Николић, радница.

Позиву Партије за појачану борбу против окупатора на већ ослобођеној територији одазвале су се у великом броју и жене.

На Другој конференцији чланова КПЈ из Топлице, одржаној у згради основне школе на Белом Камену 12. децембра 1941. у присуству 30 делегата, донета је резолуција, у којој је један део посвећен посебним задацима на окупљању жена.

МИЛКА ПРОТИЋ-ЛИНА, студенткиња филозофског факултета у Скопљу, рођена 15. септембра 1921. у селу Горњој Коњуши (Прокупље), као ученица Учитељске школе у Скопљу пришла је напредном средњошколском покрету и постала члан СКОЈ-а, а као студент члан КПЈ. Првих дана рата вратила се у своје родно место и наставила рад, нарочито са омладином у свом селу и околини. Одмах после формирања Топличког партизанског одреда ступила је у Пасјачку, а затим Видојевачку чету и била борац. Била је заменик руководиоца СКОЈ-а и политички комесар чете. Дванаестог априла 1942. заробљена је у борби код села Ргаје, спроведена у Куршумлију и затим у Нишки логор. Заједно са Надом Томић побегла је из логора 2. децембра исте године и на пребацивању за Јастребачки одред поново је ухваћена, у ноћи између 19. и 20. децембра у Горњој Топоници, предата Немцима, враћена у Нишки логор и стрељана 28. децембра 1942.

5. *ЖЕНЕ*[1])

Ком. партија је исправно схватила положај, улогу и значај који игра жена у држави и друштву, па је поставила себи за задатак: ослобођење жене из двоструког ропства кроз заједничку и јединствену борбу човека и жене противу владајућег поретка за бољи живот будућих генерација. За пуну слободу жене и човека, за једнакост у раду и расподели, за равноправност у дужностима и правима потребно је да се боре и човек и жена, у чврстом борбеном савезу ...

У националноослободилачкој борби морају бити заступљене и жене. Водити ослободилачку борбу, а немати жене уза се, то значи немати читаву половину народа...

У националноослободилачкој борби нашег народа жена мора да заузме место које јој припада: на фронту и позадини.

Жене у Топлици су национално свесне, храбре и јуначне. Оне исправно схватају и помажу национално-ослободилачку борбу. Недостатак Ком. партије у Топлици је у томе што није више пажње посветила питању жене. Женска омладина у граду прилично је обухваћена радом, али жене и у граду и. у селу остале су усамљене. Истакнувши потребу организације жене и подвукавши нарочито њену улогу у ослободилачкој борби, уочивши(, узроке непосвећивању довољно

[1]) **ИРПС, А. 8465 — из Резолуције са I конференције КП у Топлици одржане 12. децембра 1941,, године.**

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ПРОКУПАЧКОГ[1])
МОРАВСКЕБАНОВИНЕ
Пов. бр. 89
5 *септембра 1941 године*
Прокупље

НАЧЕЛНИКУ СРЕЗА ДОБРИЧКОГ

ПРОКУПЉЕ

Управа града Београда — оделење Специјалне полиције са актом Пов. бр. 165 од 22 августа т.г. доставило је следеће:

„Управа града располаже са једним обавештењем да се у Прокупљу налази извесни студент Леда-Спасоје ВукићевиН, који станује у улици Југ Богдановој бр. 125, али је врло ретко код куће, пошто скоро свакодневно крстари по околним селима у којима има много помагача на пољу ширења комунистичке пропаганде...

Главни помагач Спасојев јесте Милка Протић, студент филозофије из села Горње Коњуше. ... среза Прокупачког и Јелица Маринковић, учитељица у неком селу среза Добричког. Оне су обе већ одавно познате комунисткиње и данас су врло активне, а имају много утицаја на сељаке.

По наређењу Министарства унутрашњих послова, Управа града саопштава предње среском начелнику с тим да ово обавегитење коме се апсолутно може поклонити вера детаљно провери, те у позитивном случају предузме потребне мере, а у свему извести управу града Београда, позивом на горњи број".

Предње ми је част доставити на хитан поступак у колико се односи на Јелицу Маринковић, учитељицу у вашем срезу, па што пре доставите извегитај овоме начелству како би исто могло поднети управи града потребан извешта ј.

ВРЛО ЈЕ ХИТН01

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК
(потпис нечитак)

[1]) **ВИИ, рег. бр. 1/2—1, К. 28.**

ЈЕЈ1ЕНА НИКОЛИЋ, радница из Куршумлије, од 1936. године припадала је напредном покрету. Кандидат од почетка 1940. и члан КПЈ од 1941. године. Од почетка устанка у партизанском одреду. Ухватили је јуна 1942. године четници Косте Пећанца и стрељали у Соколовици.

пажње питању жене и недовољном схватању значаја и улоге жене у национ.-ослободилачкој борби, конференција поставља следеће задатке по питању жене пред Ком. партијом у Топлици:

а) увући жене више у рад;

б) увлачити жене у НОФ — одборе;

в) да се у обавештајној служби употребљавају жене;

г) да се за санитетску службу оспособљавају жене;

д) да се у акцијама и борбама употребљавају и жене;

ђ) да се на полит. конференције позивају и жене;

е) да се на скупове жена (прела, седељке и др.) одлази и да се дискутује са женама о женским питањима (порођај, побачај, питање деце).

ВЕРА ЂУРИШИЋ-ПОПОВИЋ рођена 22. марта 1912. године у селу Риљеву код Прилепа, августа 1941. дошла је из Новог Пазара као члан КПЈ и укључила се у рад партијске организације у Доњој Коњуши. Крајем године прешла је у Прокупље и са групом напредних наставница гимназије и Учитељско-домаћичке школе, чији је наставник била, организовала је више читалачких група у школи и у граду. После провале и великог хапшења у пролеће 1942. године, које је избегла јер се на неко време склонила у село Гојиновац, нашла се као једини члан КПЈ у Прокупљу. Била је веза између ПК КПЈ за Србију, ОК КПЈ за Ниш и одреда. Године 1943. одређена је од партијског руководства за секретара ГК КПЈ. На тој је дужности до краја године, када је морала да се склони у одред. То је забележено у извештају Начелства среза прокупачког од 11. III 1944. под Пов. бр. 54/44.

„Ђуришић Вера, стручна учитељица домаћичког течаја у Прокупљу (је)... децембра 1943. отишла у Ниш и затражила боловање, а уствари отигила у Слатовац и придружила се партизанском одреду у коме је њен муж Миодраг био од 1941."

Као припадник Топличког партизанског одреда, Вера је 1944. године била секретар Команде подручја, а после ослобођења секретар Градског одбора АФЖ у Нишу. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИЛИЦА МЛАДЕНОВИЋ-КАНДИЋ рођена 29. октобра 1923. у Доњој Девчи (Прокупље), уочи рата била у читалачкој групи омладине и учествовала на омладинским скуповима у селу. Члан СКОЈ-а је постала половином 1941, а члан КПЈ новембра исте године. Године 1942. била је секретар групе СКОЈ-а у свом селу, а радила је и са омладином у суседним селима и на терену петровачке општине. У партијској ћелији је одговарала за рад омладине, а касније је радила и са женама. Обављала је курирске задатке и одржавала везу између Прокупља и малог Јастрепца. Од 1943. била је члан СК СКОЈ-а Добрича, затим члан и секретар РК КПЈ у рејону Џигоља. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

ЖЕНЕ У КПЈ

Јачање партијских организација, као један од предуслова успешног и организованог вођења борбе противу непријатеља, проширило се на целу Топлицу. Још у лето 1941. међу новим члановима КПЈ примљен је и већи број жена. У Прокупљу су у Партију учлањене скојевке: Јелена Дедијер, Радојка Ђорђевић-Бургада, Славка Јанковић, Танкосава Јовановић, Љубица Јоксимовић, Олга Миленовић, Љубица Недељковић, Веро Нестровић, Бранка Ристић, Буда Томић, Марица Илић; кандидована је Душана Копач, инжењер агрономије. У прокупачком срезу Рада Крстовић из Велике Плане и Добринка Трипковић из Бресничића, у добричком срезу Милица Младеновић-Кандић из Ђерем Девче, Ружа Мировић, из Коњарника, која је после кратког времена по директиви Партије отишла у Житорађе, Стана Павловић из Бериља. У августу је као члан КПЈ дошла из Новог Пазара Вера Ђуришић-Поповић и укључила се у рад партијске организације у Доњој Коњуши до краја октобра када је прешла у Прокупље. У Куршумлији је учлањена у КПЈ кандидат Јелена Николић,- а у косаничком срезу Зора Топаловић, учитељица у Грабовници. Пред крај 1941. године Топлица је имала преко 100 чланова Партије и око 130 кандидата што је омогућило снажан развитак народноослободилачког покрета и масовне оружане борбе у овом крају против окупатора и издајника.

Децембра 1941. године за секретара МК КПЈ Прокупље дошла је Јулија Делере-Нада, радница која је из Београда по задатку Партије дошла у Прокупље. Тада је дошла и Кристина Ковачевић, која је из Београда побегла од Специјалне полиције и као члан комитета била одговорна за технику. Члан МК КПЈ била је и Васиљка Декић, звана Нада Длуже.

У 1942. години, нарочито од јуна када је отпочео живљи рад, партијска организација је повећана новим бројем другарица. У граду је члан КПЈ постала Рада Дедијер. У Малој Плани је у КПЈ примљена Драгојла Веселиновић-Ђорђевић, у Ђакусу Краса Алексић, у Растовници Марија Павловић, у Јовиним Ливадама Марија Глушац и Мирослава Средојевић-Ловић, а у Доњој Трнави је кандидована у КПЈ Ђурђа Влаховић-Илић. Један број другарица примљен је у КПЈ у Топличком одреду: Драгојла Динић-Олга из Речице, Јела Иванишевић-Ана и Даринка Несторовић-ЈБупче.

У 1943. години, нарочито после партијског саветовања које је организовао Срески комитет у селу Ргаје 6. маја и коме су присуствовале Вера Поповић, секретар Градског комитета КПЈ и Рада Дедијер, дошло је до смелијег обухватања и пријема у Партију особито у селима топличког краја што је настављено и током 1944. Из града су у Партију примљене 1943. године: Богиња Бајовић, Нега Костић, Мара Станковић-Локошница; кандидована је Марија Васиљевић, а 1944. Савка Цветковић. У Југовцу су 1943. године примљене у КПЈ: Танкосава-Тана Радојевић, Љубица Јоксимовић и Милка Савковић, у Доњој Бресници Рада Рајић, у Здравињу Рада Каличанин, а 1944. године и Алексија Вукадиновић, Наталија Каличанин и Момирка Перовић, у Гласовику: Мирјана Трифуновић, Милена Бојовић и Анђелија Бојовић, у Бублици: Милица Јовановић, Негосава Јовановић, Смиљана Костадиновић, Драгица Миленковић, Стана Пауновић и Радмила Марковић, у Крушевици Стојанка Мировић, у Широким Њивама Милена Питовић, у Белом Камену: учитељица Радмила Багар-Терзић и Стана Кулић-Савовић, у Јовиним Ливадама Даница Милићевић и Станица Пешкан, а 1944. године кандидована је Марица Глушац, у Балчаку Добрана Копривица, у Доњој Речици Персида Динић, у Бајчинцу Добрија Страхинић, у Лепаји Христина Миловановић, у Беличевцу Христа Динић, у Биљегу Мирослава Јовановић и Десанка Миличић,

ЗОРКА РАКАНОВИЋ-ТОПАЛОВИЋ, учитељица у Грабовици (Куршумлија), пришла је напредном радничком покрету још 1938. У 1939/40. години организовала је у селу књижницу и читаоницу у којима се претежно налазила напредна литература. Као симпатизер КПЈ присуствовала је првој партијској конференцији почетком 1940. у Куршумлији. После избијања рата укључила се у НОП. Члан КПЈ је постала 1941. Када су четници Косте Пећанца повратили Куршумлију, коју су били ослободили партизани, ухватили су Зорку и 23. фебруара 1942. године стрељали је у седмом месецу трудноће, заједно с њеним другом, судијом Тодором Топаловићем.

РАДМИЛА ДЕДИЈЕР, из Прокупља, рођена 1921. у Нишу, кројачка радница, члан СКОЈ-а од 1941, члан КПЈ од јула 1942. године. Године 1943. постала секретар руководства СКОЈ-а, а децембра 1943. године одлази у НОБ. Средином 1944. године постала је члан ОК КПЈ за Топлицу и члан Окружног одбора АФЖ формираног у Бублици, а касније секретар истог одбора. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. Резервни је потпоручник ЈНА.

ДАРИНКА НЕСТОРОВИЋ - ЉУБИЦА, студент медицине, рођена 17. јуна 1920. године у Шишмановцу (Прокупље), члан СКОЈ-а пре рата, кандидат КПЈ од 1940. и члан КПЈ од априла 1942. Од септембра 1941. била је члан МК СКОЈ-а у Прокупљу до фебруара 1942, када је отишла у Јастребачки партизански одред у коме је била руководилац санитета. За време „Аћимовићеве офанзиве" на Велики и Мали Јастребац, 13. августа 1942. године, у земуници у Крајковачкој реци у којој су били склоњени болесни и рањени другови, заједно са седам партизана извршила је самоубиство да не би живи пали 5' руке непријатељу.

©

МАРИЈА ГЛУШАЦ, домаћица из Јовиних Ливада, била је члан СКОЈ-а од краја 1941. а члан КПЈ од 1942. После избијања рата укључила се у НОП, радила са женама у селу, а касније и са омладином. Била је стална веза са одредом, одакле је доносила летке и брошуре и читала их са женама. Као и друге куће у селу, и њена кућа је била свратиште партизана и партијских радника, складиште оружја и муниције и болница за болесне и рањене партизане. Била је члан првог Месног одбора АФЖ, основаног почетком 1943. године. Септембра исте године изабрана је за члана првог Среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

МАРИЈА СТАНКОВИЋ-ЛОКОШНИ-ЦА, домаћица из Прокупља, припадала је пре рата групи напредних жена. Од првих дана рата активна је у НОП-у. Члан КПЈ је постала 1943. године. Њена је кућа и поред многих блокада и претреса била уточиште за чланове КПЈ. Учествовала је у разношењу летака и пребацивању другова у одред. Неколико пута је ишла у Ниш и преносила партијски материјал. Пребацивала је санитетски материјал у одред на Јастрепцу. Непрекидно је радила са женама у граду. У пролеће 1944. избегла је хапшење, пребацивши се у Јастребачки партизански одред, где је била болничарка. За време VII офанзиве ухватили су је четници код села Јасике, у земуници са тешким рањеницима које није хтела да напусти. После тешког мучења, зверски су је убили јула 1944.

ТАНКОСАВА-ХАНА РАДОЈЕВИЋ, рођена 15. марта 1912. у Југовцу (Прокупље), члан је КПЈ од 1943/1944. године. У току НОП-а имала је задатак да организује смештај и лечење рањеника, и помоћ породицама партизана и да организује рад жена у кувању и шивењу за борце и њиховом прихватању и смештају. Њена је кућа била пункт за везу илегалним партијским радницима. Преносила је партијске материјале и обавештавала партизане о непријатељу. Године 1942, када је пошла на обавештајни задатак, између Југовца и Прокупља ухватили су је четници, саслушали и претресали. Нису јој ништа нашли, јер је извештај вешто сакрила у плетеници косе. Отерали су је у Горњу Стражаву и припретили стрељањем, али пошто нису имали доказа о њеном раду пустили су је. Носилац је Споменице 1941.

РАДМИЛА БАГАР-ТЕРЗИЋ, учитељица, рођена 1913. у Пријепољу, пре рата је припадала напредном радничком покрету. У Бели Камен (Прокупље) дошла је као избеглица и 21. јуна 1941. постављена за учитељицу. Чим је избио устанак приступила је НОП-у и била нарочито активна у придобијању и организовању жена; одржавала је и аналфабетске течајеве са женама. Више пута је саслушавана и хапшена, а 1942. била је краће време у нишком затвору. Од 1943. пожртвовано је радила на оснивању одбора АФЖ у Белом Камену, Булчинцу, Балчаку, Мрњаку, Добротићу, Јабучеву, и Зодицама. У јесен 1943. примљена је у КПЈ и изабрана за члана Месног и Среског одбора АФЖ. Све до своје погибије неуморно је радила на терену среза, одлазила у најзабитија села и одржавала састанке и зборове са женама. Године 1944. ступила је у XI бригаду 24 дивизије. Погинула је у VII офанзиви, у лето 1944. у борби на Китки планини.

која је била и секретар ћелије, у Новом Момчилову: Босиљка Машовић, Милица Војводић и Блага Булатовић, у Самариновцу Јелисавета Дикић, у Пасјачи: Драга Гардашевић, Кристина Тодоровић-Кића, Дана Младеновић и Радојка Вуковић, у Вољчинцу Јелисавета Петровић-Дикић, у Пејковцу је кандидована учитељица Катарина-Каја Бастић. Нова села су 1944. године покривена партијским организацијама у које је примљен и један број другарица. У Бресничићу је у КПЈ примљена Пелагија Стефановић, у Малој Плани Наталија Мирковић, Деса и Богиња Јанићијевић, Станица Веселиновић, Никосава и Тана Веселиновић, у Доњој Топоници Рада Веселиновић, која је исте године постала и секретар ћелије у селу, у Кончињу Миладинка Јовановић, у Меровцу Стојанка Богдановић, у Прекопуцу Кристина и Негосава Јеленић, у Житном Потоку Стана Рајковић и Љубица Стаменковић, у Бериљу Цвијета Томановић, Стана Павловић-Марија, у Данилову Милунка Миладиновић, у Превоју Љубица Нинковић, која је постала и секретар тада формиране партијске ћелије у селу, у Кожарнику Миља Ивановић, Јелена Мировић која је убрзо постала и секретар ћелије, Рада Поповић, Вукосава Перовић, у селу Каре: Даринка Одовић, Митрана Крстић, Петрија Крстић и Милена Мијушковић, у Дебелом Лугу Стојанка Караџић, у Александрову је 1945. године примљена у КПЈ Богдана Стојиљковић. У III јужноморавској бригади примљена су у КПЈ 1944. године Радунка Илић-Павловић и Љубинка Ристић. За Партију је кандидована Љубинка из Прекадина. У многим селима 1943. и 1944. године формирани су и партијски активи који су обухватали један број другарица припреманих за пријем у КПЈ. У Трнави је од 1943. године у партијском активу била Надежда Калезић, у Југовцу Мира Шаранац, у Држановцу Љубица Мучилица, у Селишту Марица Килибарда, а од 1944. године у Балчаку Зорка Чупић, у Шишмановцу Мића, Вукосава и Љубинка, у Губетину Јула.

Партијска организација је током 1943. године одржала више састанака и саветовања на којима је одређивала задатке за окупљање људи и жена и њихово учлањавање у КПЈ у граду и селима и стварање нових партијских организација. Једно партијско саветовање је одржано августа 1943. године на Малом Јастрепцу. После овог саветовања створене су партијске ћелије у Бајчинцу, Доњој Расовачи,

Лепаји, Мекишу и др. Крајем 1943. године формирају се и многи рејонски комитети КПЈ (Облачина, Бучић и др.). Ради лакшег рада формирани су СК КПЈ за леву и десну страну Топлице, а крајем 1943. године и партијска повереништва за територију леве стране Топлице са два СК, један за добрички и део прокупачког, а други за преостали део прокупачког и цео јастребачки срез. Члан, а касније и секретар РК КПЈ у рејону Цигоља била је Милица Младеновић-Кандић из Доње Девче. Олга Цуверовић је постала члан СК КПЈ и члан Окружног повереништва КПЈ за Топлицу и Јабланицу. После формирања СК за леву страну Топлице одржан је 15-дневни партијски курс са 20 чланова КПЈ.

Почетком 1944. године Топлица је издвојена као посебан округ. Члан ОК КПЈ Топлице постала је Јелисавета Петровић-Дикић из Вољчинца. У МК КПЈ Прокупље члан је постала Богиња Бајовић. Када је ослобођено Прокупље и расформиран пасјачки срез у састав СК је ушла Цана Жарић из Суботице одговорна за рад АФЖ. У СК Добрича до ослобођења Топлице октобра 1944. године била је Љубица Цекић-Биса. Тада је формиран нов СК за Топлицу, у који су ушле поред ње и Мара Шушњица секретар СК СКОЈ-а и Јулијана Бошковић. Члан СК КПЈ Куршумлије 1944. године била је Драгица Марковић учитељица из села Спанце. У Прокупљу су формиране партијске ћелија по рејонима. Крајем 1944. године Милка Орлић је била секретар ћелије V рејона и инструктор у ћелијама II и VI реона. У току године одржан је партијски курс у Великој Плани коме су присуствовале Олга Цуверовић и Јелисавета Петровић-Дикић.

У Бублици је 7. и 8. маја 1944. године на ослобођеној територији одржано саветовање руководећих комуниста лесковачког, топличког, крушевачког, зајечарског и других округа и војних јединица — око 130 другова. Говорено је о политичкој ситуацији у свету и земљи, проблемима НОО, о јачању организација КПЈ, омладине, жена и др. Оштрије је критикован секташки однос према пријему омладине и жена у КПЈ с обзиром на њихово масовно учешће у покрету.

ОЈ1ГА-ОЉА ЦУВЕРОВИЋ, студент агрономије, рођена је 8. септембра 1922. године у Београду, члан СКОЈ-а од краја 1940, члан КПЈ од јесени 1941. Одмах после избијања рата дошла је у Прокупље и постала секретар МК СКОЈ-а до јануара 1942, када је отишла у Топлички партизански одред и била руководилац СКОЈ-а у Јастребачкој чети. Јула 1942. ухваћена је и одведена у затвор у Десковцу. У новембру исте године побегла је из затвора и прикључила се Јабланичком партизанском одреду. У лето 1943. постала је секретар СК КПЈ добричког среза, а од јануара 1944. члан Окружног повереништва КПЈ. Била је популарна и омиљена код народа, нарочито омладине. Погинула је у Великој Плани (Топлица) приликом пробијања из четничког обруча, фебруара 1944. године.

УНИШТАВАЊЕ ОСТАТАКА РАЗБИЈЕНИХ КОМУНИСТИЧКИХ БАНДИТА[1])

Прокупље, 25 априла 1942

Српски одреди и даље крстаре по селима и њиховој околини да би уништили и последње бандите. Приликом овога патролирања Бублички четнички одред упутио се ка Пасјачи обавештен (За се *тамо прикрива једна групица бандита. У сукобу на Пасјачи убијено је пет комуниста, и то: Миодраг Павловић, звани Келе из Бериља, Драгомир Беговић, звани Недо, студент из Коњарника, Велимир Ђинић, звани Голуб, столар из Београда, Стојадинка Радосављевић, звана „Стола", гимназисткиња из Прокупља и још један комуниста за кога се само зна да је имао комунистички надимак Тоза...*

ЛО

КОМУНИСТИЧКА ОРГАНИЗАЦИЈА У ПРОКУПЉУ

Април 1942 године

. .. Полиција је успела ипак да открије и Месни комитет Комунистичке партије, коме је на челу стајао кројачки радник Светислав Будић, и осталс форуме, а нарочито одборе СКОЈ-а. Главни организатор СКОЈ-а у Прокупљу био је студент права Бранко Јездић, а њему је била десна рука Душица Мучалица, ученица VII разреда гимназије. У њиховуу групу спадао је и матурант Петар Станковић. Осим тога у средњошколској политичкој јединици истицали су се Радомир Ђорђевић, звани „Балонче" и Стојан Хаџи-Тонић, матурант, који су после отишли у шуму.

У духовном формирању комунистичке омладине у Прокупљу главну улогу су играли сестра и брат Цуверовићи. Сестра се звала Оља, према крштеном имену Олга, а брат Коља, од имена Коста. Она је била студент агрономије, а он технике...

М. Поповић

[1]) „Ново **време", април 1942., бр. 36.**

Б И Ј1 Т Е Н
ВРХОВНОГ ШТАБА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ПАРТИЗАНСКЕ
И ДОБРОВОЉАЧКЕ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Фебруар — Март 1942 *Број 14—15*

БОРБЕ И АКЦИЈЕ')

С р би ј а

Глаани штаб НОПО за Србију јавља, између осталога, да партизански одреди у Србији у последње време воде крупне и упорне борбе са недићевском и немачком војском, са четничким бандама и са бугарском војском која је запосела источну Србију.

Топлички одред разбио је у једној борби Пећанчеве хорде и при томе заробио преко 100 четника и много ратног материјала.

') Зборник ВИИ, том II, стр. 131—141.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Б И Л Т Е Н
ВРХОВНОГ ШТАБА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ПАРТИЗАНСКЕ
И ДОБРОВОЉАЧКЕ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Децембар 1941 — Јануар 1942 *Број 12—13*

ИЗ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ')

С р б и ј а

У *Блацу, северно од Куршумлије, ослобођени су заробљени другови и истовремено је заплењено 30 пушака, 1 пушкомитраљез и много муниције. Том приликом убијено је 30 четника а 60 заробљено.*

') Зборник ВИИ, том II. стр. 111—116.

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРЖАВНУ ЗАШТИТУ')
28 октобар 1942

7. *ПРОКУПЉЕ:*
30554

26 ов. м. око 21 час ушли су у Доњотопоничку око 150 комуниста,[2]) спалили целокупну општ. архиву са печатима, однели из касе 14.500 дин., блокирали куће наоружаних лица и одузели им оружје затим одржали пропагандни говор на коме је говорио вођа Ратко Павловић.

30553

26 ов. *м. око 24 часа упали су у Прекадин око 100 комуниста извршили блокаду села, грађанство истерали из свој их кућа у школу, одржали пропагандни говор затим спалили целокупну општ. архиву, па се удаљили у правцу Планине Соколовице.[3])*

9. *ПРОКУПЉЕ:*
30551

Ноћу 25/26 ов. м. једна већа група комуниста[4]) појавила се у селима Пестишу и Обртинцу као и у селу Доњем Точану.

') Зборник ВИИ, том I, кн>. 4, стр. 392—393. — Извештај Одељења за државну заштиту Министарства унутрашњих послова Недићеве владе од 28. октобра 1942. године о акцијама Пасјачко-Јабланичког, Првог Шумадијског и Нишавског НОП одреда.
[1]) — Партизани Пасјачко-јабланичког НОП одреда.
***) — Акцију су извели партизани Пасјачко-јабланичког НОП одреда.**
[1]) — партизани 11асјачко-јабланпчког НОП одреда.

ПАРТИЈСКА ТЕХНИКА

Поред растурања партијских материјала који су доношени из технике ОК КПЈ у Нишу, у Прокупљу је постојала партијска техника на којој је радило неколико другарица. У стану Милке Орлић налазио се радио и шапирограф. Вести су слушале и умножавале Разуменка Петровић, Нина Тумин и Душана Копач. У кући Милосаве Веселиновић из Мале Плане налазила се партијска техника, а Деса Стојиљковић је растурала умножени материјал. У кући Анђе и Милеве Поповића из Растовнице такође се налазила партијска техника, У Доњој Бресници техника се налазила у кући Достане Илић, где је на умножавању материјала радила Наталија Кожовић; затим у кућама Миленије Андрић, Динке Перковић и Љубице Станковић, а у Здравињу код Вујке Ђорђевић и Раде Каличанин. Хватане су вести, прекуцавани и умножавани разни партијски материјали, а жене су сакривале технику и разносиле умножени материјал.

Од 1942. године у техници је радила Мира Пантовић-ЈБубинка. Од августа 1943. године то је била техника СК Пасјаче, у којој је поред Мире радила и Јелена Багер. После кратког времена са Пасјаче је премештена у кућу Душанке и Јованке Крунић у Јовиним Ливадама као техника Окружног поверенства КПЈ за топлички и лесковачки округ. Ту је остала до марта 1944. године када је пребачена у Гласовик. У априлу је Мира Пантовић прешла у технику ОК Лесковца у Плавцу (Пуста Река) до јуна, када је прешла на рад у агитпроп Главног штаба за Србију. У Плавцу је на техници радила и Бранка Меденица-Савка.

У засеоку Девче Ђерем Девчи 1943. године била је техника у кући Тодоре Кандић. У Прекопуцу се техника 1944. године налазила у земуници, где је на умножавању билтена и партијског материјала за курс у Великој Плани радила Јелена Багер.

СКОЈИ ОМЛАДИНА

Пред рат у Прокупљу је била доста јака скојевска организација. Од омладинки у СКОЈ-у су биле ученице: Станимирка-Цаца Протић, Душица Мучалица, Бранка Љубичић, Дара Несторовић, студент медицине, Олга-Оља Цуверовић, студент агрономије, ученице Стола Радисављевић, Мира Пантовић и Јулијана Ристић. Активне омладинке су тада биле: Јелисавета-Анета Андрејевић, народни херој, Марија Павловић, ученица, Драгица Марковић, Даница Станисављевић и др.

Током 1941. године скојевска организација у Прокупљу, која је и пре рата у својим редовима имала велики број омладинки радница, студенткиња и ученица гимназије и учитељско-домаћичке школе, поред 14 предратних примила је још осам. У Куршумлији су радиле у СКОЈ-у две омладинке. Новембра 1941. године у Прокупљу је формиран МК СКОЈ-а у коме су биле секретар Олга Цуверовић-Оља и чланови Даринка Несторовић, Рада Дедијер и Живка Ђорђевић. У селима прокупачког среза створени су активи и групе СКОЈ-а у којима је био и један број омладинки. У Доњој Речици је групом СКОЈ-а руководила Драгојла Динић-Олга, у Бресничићу је секретар СКОЈ-а била Добринка Трипковић, у Ђерем-Девчи у добричком срезу је скојевском групом, у којсј су биле још две омладинке, руководила Милица Кандић. У Житном Потоку су биле две скојевке, у Малој Плани једна и у Прекопуцу једна. На терену добричког среза у Бериљу била је једна, у Балчаку четири, у Новом Селу једна, у Горњем Дреновцу једна, у Бајчиновцу седам, у Новом Момчилову четири и у Видовачи једна скојевка. Крајем 1941. године у Јовиним Ливадама је основана скојевска организација у коју су међу првима учлањене и две омладинке.

Према извештају Среског руководства СКОЈ-а од 13. јануара 1942. године, у Топлици је укупно било 305 скојеваца.

У току 1942. године СКОЈ је повећаван новим бројем омладинки. У Про-

НАРЕДБА[1])

Командантима свих четничких одреда
зо 23 *фебруар 1942 године*

Услед јаке акције партизана у Топлици, а пошто су данас пристигли војводе и четници одреда растурени у Топлици, а ради предузимања гито хитније акције за чишћењс терена од партизана:

НАРЕЂУЈЕМ:

5. У *року од 5—6 дана стићи ће у Блаи,е око 1000 војнгска и четника ради акције.*

6. Исхрана војске и четника пашће на терет села комунистичких и то нарочито оних породица које су комунистичке или њихови јатаци, због којих је *ова експедиција морала да изађе на терен ради чишћења терена.*

Од комуниста и њихових породица одузети сву храну и стоку и ставити је у магацин која има служити за *исхрану војске и четника као и сиротиње. Одреди ће по могућству на лицу места пописати количину стоке и хране коју одузму од комуниста и њихових породица.*

7. Ради извршења ове наредбе и правилног поступка одреда четничких и оружане силе дајем следеће:

Комунистичке породице изводити из кућа које ће понети само оно што им је најпотребније и без потегикоћа за пут и ове истаћи пред одредима за улазак у наредно село које се напада и из тога села их протеривати у друго до *крајње тачке акције, где ће се решити њихова судбина, тако да народ види ко је помагао и чувао комунисте и каква је њихова судбина.*

Заробљене комунисте без икаквог саслугиања убијати одмах на лицу места.

Милости и пажње према правим комунистима несме бити никакве јер се само њиховим потпуним уништењем може очистити терен од њих и народ ослободити ове *немани.*

Комунистичке куће пошто се одузме сва храна одмах спаљивати и уништавати.

.. . При уласку у села поставити заседе са свију страна и не дозволити никакав излазак из села ни мушкоме ни женскоме ни малом ни великом и ко год покуша да изађе убити га. У селу одмах покупити сво грађанство мугико и женско и извршити контролу свих и ко се год ухвати сумњив одмах га везати и терати га пред собом, а ресто ко није сумњив употребити га за потере заједио са *одредом као што рекох напред.*

Саопштхсти свима, да они који буду дали храну партизанима а не буду одмах известили или пак буду знали ко хе давао храну партизанима, а не буду пријавили на време да ће бити кажњени смрћу.

(М.П.)

Горски штаб
свих четничких одреда
Стр. пов. бр.: Службб.
23-11-1942 год.
Положај

Командант
свих четничких одреда
Војвода
К. Пећанац, с. р.

[1]) Оригинал документа налази се у архиви ЦК СКС бр. 2297* кутија „Четници".

7.111-1942

Драги другови,[1])

3) У овим крајевима и даље се воде велике и упорне борбе. Ми смо потпуно отсечени од околних одреда. Овде су дошла два воза недићеваца и нова појачања Бугара. Они су блокирали Топлицу и алексиначки крај. У те крајеве је сада немогуће одлазити и долазити. У Топлици је само за два дана борбе било преко сто мртвих недићеваца и четника, то је по њиховом поверљивом званичном извештају. Хапшења и прогони се настављају у овим крајевима. Пре неколико дана извршена су масовна хапшења ђака и наших симпатизера у Прокупљу и Алексинцу. У Куршумлији се воде крваве борбе, али тачних извештаја немамо. Овде поново пуне логор, поново подижу вешала

а. недићевци на зборовима прете казненом експедицијом и новим стрељањима и вешањем. Овде је између осталих недићевских одреда дошао и одред Мар. Петровића из групе Калабића. Он је лично држао говор захтевајући ос) *народа да се претвори у шпијуне, иначе ће он лично вешати народ као што је то чинио у Крагујевцу и околини. Код грађана је завладао приличан страх и многи бегају из града.*

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

За П.П.
Ј.

[1]) **Зборник ВИИ, том I,** кгб. **3, стр. 135—137. — Р1з извештаја Покрајинског повереништва КПЈ за нишку област од 7. марта 1942. године Покрајинском комитету КПЈ за Србију о борбама и акцијама на територији нишког округа.**

МИРА ПАНТОВИЋ-ЉУБИНКА, ученица гимназије, рођена 16. априла 1926. у Прокупљу, члан СКОЈ-а постала је крајем 1940, а члан КПЈ 1944. После избијања рата као скојевка се укључила у НОП. Вила је секретар актива СКОЈ-а у гимназији. Хапшена је марта 1943. године. Кад је после неколико дана пуштена из затвора, наставила је рад у граДУ до јуна месеца исте године, а затим пошла у партизане. Августа 1943. присуствовала је скојевском саветовању на Пасјачи. После саветовања је упућена на рад у технику Среског комитета КПЈ за топлички и лесковачки округ, која је радила у Јовиним Ливадама. Априла 1944. године пребачена је у технику ОК КПЈ Лесковца, која је била у Плавцу. Почетком јуна прешла је у агитпроп Главног штаба НОВ Србије, а затим у ПК СКОЈ за Србију, где је остала до ослобођења земље. Носилац је Споменице 1941.

купљу су чланови СКОЈ-а постале 10 омладинки. Секретар актива СКОЈ-а у гимназији била је Душица Мучалица. У Куршумлији је секретар једног рејонског комитета СКОЈ-а била Радмила Николић („Нада Пауновић") ученица из Ниша, а члан Љубица Милетић. У Бучинцу је секретар групе СКОЈ-а постала Добрија Страхинић-Стојановић, у Товрљану Рајна Красић са три скојевке. Скојевска организација је обухватила у своје редове по 1—6 омладинки у 1942. години: у Доњој Бресници, Доњој Речици, Здравињу, Прекопуцу, Кончињу, Берињу, Лепајци, Крушевици, Широким Њивама, Бајчинцу, Биљегу, Белом Камену, Селишту, Ћуковцу, итд.

Рад скојевске организације у граду и селима 1943. године је све организованији. Број скојеваца, и поред одлажења у партизанске јединице и хапшења, стално се повећавао тако да је у другој половини године у граду било око 30 скојеваца од тога десетина другарица. Активи СКОЈ-а су постојали у гимназији, у УДШ и по рејонима. У градском руководству СКОЈ-а које је формирано у првој половини године била је секретар Рада Дедијер, а чланови Јелица Крстић и Јелена Лапчевић. Током године стварана су нова руководства СКОЈ-а и вршене измене у њиховим саставима због све масовнијег одласка у партизанске одреде. Почетком јула формирана су два среска руководства СКОЈ-а за десну и леву страну реке и крајем октобра формирано је и Окружно повереништво СКОЈ-а за Топлицу. У СК СКОЈ-а за Добрич била је члан Милица Младеновић-Кандић из Доње Девче. У нови ОК СКОЈ-а, пошто су ранији чланови отишли у одред, ушла је Мира Шаранац. На терену Топлице било је неколико рејонских комитета СКОЈ-а. У једном је била члан Мица Бабовић из Широких Њива. Руководства СКОЈ-а су одржавала окружно саветовање за лесковачкотоплички округ крајем априла и окружну конференцију СКОЈ-а на Пасјачи, крајем августа, којој је присуствовала скојевка Мира Пантовић из Прокупља. Активност СКОЈ-а имала је нарочитог изражаја у масовном пријему чланова по селима. Крајем 1943. године на територији Окружног повереништва СКОЈ-а за Топлицу било је 60 актива са преко 200 чланова међу којима је био велики број омладинки. У највећем броју села постојали су активи СКОЈ-а, а у другима су биле скојевске везе и пунктови које су држале и поједине скојев-

ке. У другој половини 1943. године било је пет актива СКОЈ-а у граду: у гимназији, Учитељско-домаћичкој школи, Лискуну, Гарићу и др. У радионици за прераду лискуна која јз образована те године радиле су и жене и омладинке. Створен је скојевски актив у коме су биле и четири омладинке. Захваљујући овом активу у Лискуну су вршене саботаже слате испоруке с празним сандуцима.

У селима су још у марту постојали активи СКОЈ-а у Коњаринку, Новом Момчилову, Карама, Пасјачи, Растовници, Белом Камену, Балчаку, Бучинцу, Јовиним Ливадама, Гласовику, Старом Момчилову, затим у Селишту и у другој половини 1943. године у свим селима јастребачког среза, где су формирани нови или проширени већ постојећим. Нарочито активна била је женска омланина у селима: Лепаји, Југовцу, Доњој и Горњој Бресници, Драгуши, Ђерем-Девчи, Прекопуцу, Бресничићу, Туларима и др. Те године у СКОЈ примљено је од 1—15 омладинки у селима Малој Плани, Здравињу, Бресничићу, Губетину, Ресницу, Југовцу, Девчи, Лепаји, Чубури, Баличевцу, Арбанасима, Костадиновцу, Гласовику, Бублици, Житном Потоку, Кожинцу, Крушевици, Широким Њивама, Товрљану где је секретар групе била Љубица Лабовић, Белом Камену, Селишту, Ђуровцу, Горњем Кординцу, Коњарнику, где је секретар актива била Ружа Митровић, у Дебелом Лугу, Новом Момчилову, Држановцу, Доњем Црнатову, Старом Момчилову, Пасјачи, Самариновцу, Пајковцу, Ђакусу; у селу Каре секретар актива била је Петрија Крстић, у Костеници Живана Ивковић.

После I конгреса УСАОЈ-а организоване су конференције омладине и окупљен већи број омладинки нарочито у селима. Ова организација је извршила продор у многа села. Почео је рад омладине у Стублу преко две омладинке, у Блацу преко једне, у Трбуњу преко једне итд. Формиран је и срески одбор УСАОЈ-а у коме је од тада била Марија Глушац из Јовиних Ливада. Формирају се и одбори УСАОЈ-а у селима. У Ђуровцу су се истицале четири омладинке од којих су Мирјана Видовић, Станица Видовић и Достана Петровић постале чланови одбора УСАОЈ у селу. У Новом Момчилову је у одбору УСАОЈ било 10 омладинки. У Куршумлији је Десанка Јанчетовић-Цеца, избеглица из Подујева, организовала групу од четири омладинке.

ИЗ НЕПРИЈАТКЉСКЕ ШТ АМПЕ. . .)*

Прокупље, 14 марта

Јаке патроле рашких четничких одреда под командом војводе Машана Ђуровића сукобиле су се са једном комунистичком четом у селу Губетини... Међу убијеним бандитима налази се и политком Раде Ђорђевим, студент технике, са својом женом Драгојлом. Да би обмануо наивне сељаке и исмејао буржујске обичаје, погинули политком Раде Ђорђевић се пре кратког времена венчао са својом Драгојлом у цркви у селу Малој Плани.

В. С.

АКЦИЈА ТРНАВСКОГ ЧЕТНИЧКОГ ОДРЕДА

Алексинац, 16 марта

Трнавски четнички одред под вођством Димитрија Танасијевића, имао је последњих дана неколико сукоба са комунистичким бандама. У сукобу код села Азбреснице побијено је 11 бандита, а 10 их је ухваћено. Четници нису имали губитака. Међу ухваћеним комунистима налази се и нека Ана Флоријан, која је била болничарка у комунистичкој чети . ..

') „Ново време", март—април 1942. године.

ЗАГОРКА ПЕТРОВИБ РОБЕНА ЈЕ 10. ФЕБРУАРА 1915. ГОДИНЕ У ДУБОВУ (ТОПДИЦА), УКЉУЧИАА СЕ У РАД ЗА НОП НА ПОЧЕТКУ УСТАНКА. НОСИААЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

ДРАГОЈЛА ВЕСЕЛИНОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ, пре рата напредна ученица из Мале Плане (Прокупље), 1941. године отишла је у Малојастребачку чету Топличког одреда. Члан КПЈ од 1942. године. Погинула је марта 1942. у борби код Губетина.

ЈУЛИЈАНА-ЈУЦА РИСТИЋ, ученица V разреда гимназије, рођена је 9. августа 1925. у Горњем Селу, члан СКОЈ-а пре рата. После избијања рата радила је са омладином, прикупљала помоћ и слала одреду. У њеној кући су одржавани скојевски састанци. Ухапшена је марта 1942, одведена у Нишки логор, а затим у Завод за принудно васпитање омладине, где је остала до ослобођења. Носилац је Споменице 1941.

ДОБРАНА КОПРИВИЦА-ИВКОВИЋ рођена је 6. априла 1925. у Балчаку. Члан је КПЈ од 1943. године. Истицала се својом активношћу за све време НОБ. Носилац је Споменице 1941.

МИЛОСАВА ВЕСЕЛИНОВИЋ рођена 10. октобра 1905. у Белољину, живела је и радила у Малој Плани. У њеној су се кући пре рата састајали напредни студенти. Истакла се у прикупљању помоћи за шпанске борце. Од 1941. и за све време рата вешто је прикривала борце и теренске раднике, припремала им храну, прала и шила рубље, снабдевала их обућом итд. Обављала је курирске задатке између Плане, Белољина, Ресинца, Баботинца, Дреновца и других села. Била је веза са Прокупљем. У њеној кући су често одржавани састанци комитета. Дешавало се да у то време упадну Бугари у кућу, а да партијски радници остану непримећени. Код ње је била скривена (и остала сачувана) партијска техника и богата марксистичка библиотека коју су јој дали на чување Милентије и Деса Стојиљковић. У три скривнице у дворишту, поред самог друма којим су пролазили непријатељи, сакривала је оружје и муницију, а често и партизане. Окупљала је сеоске жене када је требало извршавати разне акције.

Злостављана је и тучена. Од формирања Среског одбора АФЖ била је његов члан, а касније и члан Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941.

БОСИЉКА МАШОВИЋ рођена 15. септембра 1917. године у Новом Момчилову, члан КПЈ је од 1943. Од избијања рата 1941. радила је активно за НОП у Пасјачи. У јесен 1944, на среској конференцији АФЖ одржаној у Мерошини, изабрана је за члана Среског одбора АФЖ за Добрич.
Носилац је Споменице 1941.

КРСТИНА ТОДОРОВИЋ рођена 22. јуна 1926. у Пасјачи, члан КПЈ је од 1943. Била је члан НОО села. У јесен 1944. на среској конференцији жена у Мерошини изабрана је за члана Среског одбора АФЖ за Добрич. Носилац је Споменице 1941.

РАДОЈКА ВУКОВИЋ рођена 13. маја 1917. у Пасјачи, члан КПЈ од 1943. Истицала се својом активношћу за време НОБ. Обавештавала је партизане о кретању непријатеља. Носилац је Споменице 1941.

СКОЈ и УСАОЈ су поред осталих задатака развили нарочито велику активност на прикупљању великих количина намирница, а женска омладина је радила посебно на плетењу потребних ствари за партизане и са женама. У Ђерем Девчи су омладинке Јелица и ЈБубица Кандић, мада је непријатељ био у непосредној близини, спасле рањеног друга и сакриле га у земуницу.
И у 1944. године је настављено масовно окупљање омладине у СКОЈ-у и УСАОЈ-у. У скојевске организације у селима Малој Плани, Великој Плани, Бресничићу, Доњој Брестници, Кожинцу, Бериљу, Јовиним Ливадама, Бучинцу, Ђуровцу, Јасеници, Доњем Црнатову примљен је већи број омладинки. Руководилац СКОЈ-а у селу Каре била је Петрија Крстић. У Житном Потоку је основана организација СКОЈ-а. У Кожинцама је у УСАОЈ-а било 35 омладинки, а у Месном одбору УСАОЈ-а биле су ЈБубинка Ђокић, Милана Стојичић, Мира Ивановић, Загорка Станковић и Загорка Раденковић. Од августа 1944. године до ослобођења у ПК СКОЈ-а за Србију радила је Мира Пантовић.

НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ ФОНД, НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИ ОДБОРИ И ЖЕНЕ

У Топлици су већ у јуну 1941. године стварани одбори НО фонда. Први је створен у Прокупљу 25. јуна 1941. године. У почетку њиме је руководила Разуменка Петровић-Зума. У НО фонду је од жена била Марија Васиљевић, домаћица из Прокупља. На састанку одбора НО фонда августа 1941. године за чланове су изабране Бранка Ристић и Душана Копач. После хапшења Бранке Ристић у одбор је ушла Дара Несторовић. Крајем 1941. године одбором је руководила Јулија Делере. Убрзо после оснивања НО фонда у Прокупљу основани су одбори НО фонда и у селима Топлице. У почетку септембра 1941. године у Топлици су 73 села била обухваћена организованим радом: одборима НОФ, активима жена и омладине. У дру-

гој половини септембра почели су се стварати и НОО најпре у селима, затим у Прокупљу и 18. фебруара 1942. године у Куршумлији, где је у одбор ушла и Јелена Милић.

Од самог почетка устанка огроман број жена прихватио је НОБ и сваку помоћ пружио политичким и партијским радницима и партизанима. Још одмах су у оквиру НО фонда и касније као помоћ народноослободилачким одборима формирани активи жена. У граду су формиране четири групе које су обухватиле 50 жена и активно радиле на разним задацима НОП-а. Групе су одржавале састанке у кућама појединих другарица, прикупљале помоћ, санитетски материјал и др., преле, плеле и шиле одећу за партизане, склањале и неговале рањенике. Професор Добрила Ракић је створила актив професора и ученика и због рада са омладином убрзо премештена у Свилајнац. Николета-Кола Ђорђевић је у кући имала скривницу за илегалан материјал, оружје и храну. У кући Вере Илић су одржавани и партијски састанци. Мирослава Илић-Роса је на својој машини за штрикање избацивала за једну ноћ по 30 пари чарапа и неколико џемпера. Велики број жена је давао прилоге, носио помоћ и обавештавао партизане о непријатељу, обилазио рањенике, скривао оружје и друге материјале.

Новембра-децембра 1941. године жене активисткиње су у Прокупљу формирале кројачку радионицу у којој се од сакупљеног материјала шило за партизане. Рађени су и завоји и др. у стану Милке Орлић и Душане Копач. У овоме је учествовао велики број активисткиња. Сакупљени материјал је преко Вере Поповић слат партизанима на Пасјачу. Радионица је радила до јануара 1942. године.

Као посебне форме политичког рада са женама у 1941. години су формиране и наставиле рад и касније читалачке групе, које су окупиле велики број активисткиња и на којима се прорађивала марксистичка литература. У граду је било неколико читалачких група. Нада Анић је сама водила четири читалачке групе. Друге групе су водиле Вера Поповић, Јелисавета Цуверовић и друге. Једна је радила у кући Милунке Аранђеловић, друга у кући Павковића, трећа у кући Милене Ускоковић, док је четврта била састављена од наставница и ученица Учитељско-домаћичке школе. И у селима су постојале читалачке групе које су одржавале учитељице и друге активисткиње. У Малој Пла-

ДРЖАВНА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА
Бр. 721 од 26 V 1942 год.
у Прокупљу

З А П И С Н И К

Седнице Наставничког савета, одржане 26 маја 1942 год., претседава директор г. Радован Вујошевић проф. Седница почиње у 6 по подне. Записник на овој седници водио је Симовић Радомир, супл. У почетку седнице Наставнички савет констатује да су седници присутни сти чланови изузев Радисављевић Василија, супл. (који се налази у притвору у Нишу), Трпинац Јулке супл. на боловању, Млакара Ладислава проф., на путу, Ракић Добриле, није узела учешћа на седници као и Коцевић Добриле, уч. ручног рада.

Д Н Е В Н И Р Е Д

Заменик директора Вујошевгећ Радован проф. у својој уводној речи каже:

„Господо, сазвао сам вас на ову седницу, да према тежини учињених кривица а у смислу постојећих закона донесете одлуку о казни за ученике и ученице ове гимназије: Петра Станковића ученика VIII разреда, Браниславе Љубичић ученице VIII разреда, Љубомира Килибарде ученика VI разреда, Станимирке Протић ученице VI разреда, Јулијане Ристић ученице VI разреда и Оливере Несторовић ученице VI разреда.

Именовани ученици и ученице ухатиени су од стране *органа специјалне полиц^је Управе града Београда као чланови провађених комунистичких форума у Нишу. Вођеним извидима до данас установило се да су именовани били активни чланови ниже наведених комунистичких тероритсичких група и то:*

Петар Станковић члан Партије и секретар месног комитета и Савеза комунистичке партије у Прокупљу. Љубиша Килибарда, симпатизер комунизма и члан СК СКОЈ-а.

Душица Мучалии,а главни организатор и секретар актива СКОЈ-а.

Бранислава Љубичић, Станимирка Протић и Јулијана Ристић и Оливера Несторовић, биле су чланице СКОЈ-а и актива у појединим разредима те гимназије.

Горња околност је потпуно утврђена, како њиховим потпуним признањем тако и исказима осталих лица —• хапшеника из Прокупља".

Ово је, господо, извештај управе нишке полиције.

Овај извештај управе нишке полиције достављен је Министарству просвете II оделење за средње школе, пов. бр. 35 од 1 маја 1942 год., којим Министарство просвете под бр. II бр. 628 од 9 V 1942 год., враћа са мотивацијом, да се поступи у смислу расписа пов. IV бр. 323/41 и да се донесе одлука Наставничког савета о примени параграфа 43 тач. 4 Закона о средњим школама над овим ученицима-цама и да се достави одлука Министарству просвете ради одобрења.

Наставнички савет је саслушао извештај управе нишке полиције о поменутим ученицима-цама ове гимназије и донео одлуку једногласно:

Да се *у смислу расписа пов. IV бр. 323/41 примени параграф 43 тач. 4 Закона о средњим школама, и да се ученици и ученице ове гимназије*

Станковић Петар ученик VIII разреда, Килибарда Љубомир, ученик VI разреда, Мучалица Душица ученица VIII разреда, Љубичић Бранислава ученица VIII раз., Протић Станимирка ученица VI разреда, Ристић Јулијана ученица VI разреда и Несторовић Оливера ученица VI разреда — казне изгнањем из свих школа у Србији без права на полагање приватних испита.

Овим је закључена седница.

Чланови

Пословођа
Радомир Симовић

За директора
Рад. Вујошевић

') Документ се налази у Историјском архиву ЦК СКС бр. 10288 „Полиција" фасц. 4764/1Уа.

НИКОЛЕТА-НИКОЛИЈА-КОЛА ЂОРЂЕВИЋ, из Прокупља, мајка четворице партизана, од којих су двојица погинула, активно је радила у НОП-у. У кући је имала скривницу за илегалан материјал и складиште за оружје, муницију и храну. Од 1943. године до ослобођења била је у Нишком логору. Члан Окружног одбора АФЖ.

НАДЕЖДА КАЛЕЗИЋ-КОКА-КАПЕТАНЧЕ, учитељица из Доше Трнаве (Прокупље), припадала је још пре рата напредном учитељском покрету. Од првих дана рата укључила се у НОП. Преко ше је ишла веза села и Јастребачког одреда с Прокупљем. Пребацивала је рањене партизане у сеоске куће на лечење. Године 1942. је формирала одбор жена у селу, а септембра исте године постала секретар партијског актива. Више пута је хапшена. Први пут је пуштена, 1943. године је побегла из затвора, а трећи пут марта 1944. године прокупачка полиција је предала Специјалној полицији у Нишу. У затвору је страховито мучена све до стрељања септембра исте године. Када су је повели на стрељање поручила је онима који ће преживети рат да чувају њену ћерчицу, малу Верицу и да не клону: „Ми смо победили!"

ЈЕЛИЦА УРОШЕВИЋ, домаћица из Прокупља, припадала је пре рата групи напредних жена. Од 1941. активно је радила за НОП. Више пута је хапшена и испребијана у затвору, али није престала да ради у НОП-у. Последњи пут је ухапшена од Специјалне полиције 27. маја 1944. и спроведена у Лесковачки логор, где је 3. јуна стрељана.

ни су предавачи биле учитељице Павлина Милојевић, Зора Јефтић и Бранимирка Радивојевић. У селима су организовани и аналфабетски течајеви: у Белом Камену их је одржавала и организовала рад жена учитељица Радмила Багар-Терзић.

У Малој Плани на организовању жена и омладине радила је Деса Стојильковић, члан КПЈ од 1919. године и члан НРПЈ[1]), новинар из Ниша. У прикупљању материјала, хране, новца, оружја, преношењу извештаја, чувању и неговању рањеника итд., поред ње, нарочито су се истицале Милосава Веселиновић, која је била активна и пре рата и у чијој су се кући налазиле три скривнице за муницију, оружје, болесне и рањене партизане и одржавани састанци група и многи састанци руководстава и организација, и Наталија Мирковић, такође предратни активиста чији је син јединац погинуо код Блаца 1941. године. У Горњој Бресници су се истакле, нарочито у организовању исхране за партизане, Милева Кожовић, Милева Радосављевић, Милосава Ристовић, Драгиња Радосављевић и Стана Милић. У Доњој Бресници су куће Данке и Миладинке Перковић биле базе за скривање и одржавање састанака руководства одреда. У Доњој Трнави је организовала жене, одржавала састанке, зборове, прикупљала прилоге, намирнице и друго Нада Калезић-Кока-Капетанче, учитељица. У Бублици је у кући Негосаве Јовановић био магацин хране. У Доњој Речици је Персида Динић организовала и окупљала жене. У Здравињу је у кући Вуке Ђорђевић био главни магацин оружја партизанског одреда. У Југовцу су у кући Танкосаве-Тане Радојевић одржавани разни састанци. У Растовици је кућа Анђе Поповић била склониште. У Девчи је Милица Буцек формирала два актива жена у којима су биле и Јевросија Николић, у чијој је кући био магацин са храном, оружјем и муницијом Малојастребачке чете, и Стана Кандић која је чети преносила оружје. У Доњем Кординцу је кућа Дане Павловић била такође склониште партизана. У селу Каре је учитељица Милена Мијушковић организовала рад жена. У Микуловцу је организовала рад Наталија Ђокић, а у активу је поред осталих била и Љубица Пејчић, у чијој се кући налазила земуница за рањенике. У Цигољу је са женама радила учитељица Јасна Прелевић, а у Горњем Црнатову учитељица Вука Миленковић. У Чубури се у кући Даринке Перић налазио

[1]) **Независна радничка партија Југославије.**

магацин с намирницама. У свим овим селима, као и у Великој Плани, Белом Камену, Смрдану, Горњој Топоници, Доњој Топоници, Губетину, Ђуровцу, Новом Селу, Ресинцу, Прекопуцу, Меровцу, Бресничићу, Гласовику, Житном Потоку, Крушевици, Арбанашки, Власову, Товрљану, Широким Њивама, Блацу, Сувом Долу, Белољину, Злати, Белогошу, Бериљу, Пасјачи, Јовиним Ливадама, Бучинцу, Балчаку, Видовачи, Горњем Кординцу, Новом Момчилову, Држановцу, Самариновцу, Коњарнику, Горњој Стражави, Бучићу, Вољчинцу, Глашинцу, Дебелом Лугу и Доњем Црнатову су формирани активи или пунктови жена које су радиле на њиховом организовању. У њима је и по 15 жена предано и непрекидно радило за НОП.

У 1942. години у овим селима је у активима повећан број жена, а у онима у којима су постојали пунктови стварани су активи којима је прилазио све већи број жена. У Белом Камену са активима су радиле Савета Николић и Душанка Кулић, а још 30 жена је обухваћено њиховим радом. У Бублици је са женама политички радила Рада Лучић. Круна Дамњановић из Горње Топонице је пребацила у одред 12 другова који су побегли из нишког логора. Радом актива или пунктовима жена у овој години су обухваћена и села: Ћуковац, Лепаја, Беличевац, Крајковац, Доња Расовача, Костадиновац, Дешиловац, Горња Девча, Ђерем Девча, Биљег, Југбогдановац, Злокућане, Мерошина, Растовница, Брест, Бучић, Александрово, Беле Воде, Бајчинце, Ново Момчилово, Ђаке и друга.

У Куршумлији су још уочи рата формиране месне женске десетине, одмах после избијања рата наставиле су своју активност, прикупљале су разне материјале, храну и новац и слале у одред, одржавале везу и преносиле обавештења о непријатељу, скривале илегалце итд. Главну улогу у њиховом организовању имала је Рада Николић из Ниша. Руководилац једне десетине била је Цаја Милутиновић радница, напредна и активна другарица још пре рата, а друге Неранџа Јездимировић, док је десетина Јеле Николић била састављена од омладинки. На задацима ових десетина било је ангажовано више од 18 другарица. Крајем 1941. године у срез косанички је дошла Јелена Милић и у Вељковима активно радила на многим задацима, а у њеној кући су се одржавали партијски састанци. У Спанцу је радила са женама пре рата напредна учитељица Драгипа Марковић. У

ЈЕЛИСАВЕТА ЏУВЕРОВИЋ, васпитачица Учитељско-домаћичке школе у Прокупљу, рођена 1890. у Нишу, пре рата је припадала групи напредних жена. Као васпитачица у Крагујевцу, Футогу и Прокупљу радила је на окупљану жена и скупљању прилога за Црвену помоћ. После избијања рата напустила је службу и укључила се у НОП. У шеној кући су одржавани састанци теренских партијских радника и другова из одреда. Новембра 1941. била је болничарка у болници Расинског и Топличког партизанског одреда, која је била смештена у засеоку Јасењару на планини Пасјачи. За време офанзиве на Топлицу, фебруара 1942. заробили су је четници и спровели у логор у Лесковац, одакле је пуштена половином године и настанила се у Лесковцу. Поново је ухапшена крајем новембра исте године и већ 4. децембра спроведена у логор на Бањици, где је умрла од последица злостављања 26. јануара 1944. године.

●

НАТАЛИЈА МИРКОВИЋ рођена 25. септембра 1897. у Бујановцу, живела је у Малој Плани (Прокупље). Још 1937. учествовала је у сакупљању Црвене помоћи и помоћи за шпанске борце, у разношењу пропагандног партијског материјала. У техничким припремама за састанке комуниста у Прокупљу и у прославама 1. маја. Од устанка 1941. укључила се у НОП. Прикупљала је пушке и муницију. Организовала је преко жена прикупљање одеће, обуће, хране и санитетског материјала. Била је стална веза између партијске организације на терену малопланске општине и одреда. Код ње су курири остављали извештаје које је она достављала даље. У својој кући је склањала илегалце и партизане. У децембру 1942. прихватила је Милку Протић и Наду Томић, када су побегле из Нишког логора. Хапшена је 1942. и 1943. Године 1941, у борби на Блацу изгубила је јединца сина. Члан КПЈ је од 1. јуна 1944. Била је члан МО АФЖ од његовог формирања, а касније и председник Окружног одбора АФЖ. Од 1943. била је члан МНОО, који је формиран у њеној кући. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

НАТАЛИЈА МЛАДЕНОВИЋ, домаћица из Прокупља, радила је пре рата у групи жена и била члан „Абрашевића". За све време рата активно је радила у НОП-у. Са осталим женама је прела вуну и плела, шила рубље, прикупљала санитетски материјал. Ухапшена је и стрељана 1944. у лесковачком логору.

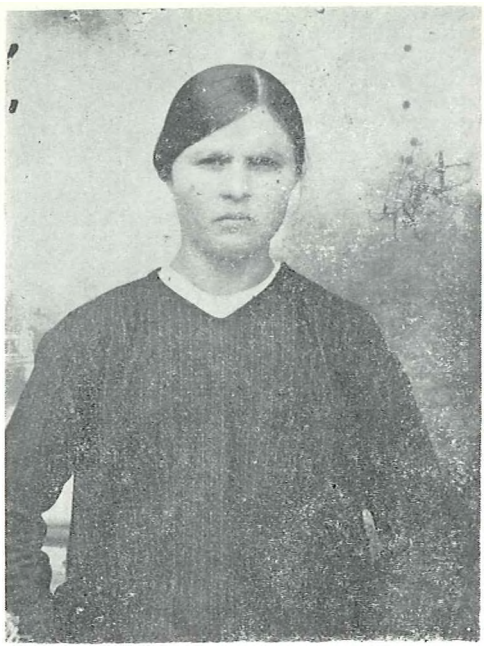

ВУКА СТОЈАНОВИЋ, 35-годишња сељанка из Балчака (Прокупље), радила је предано за одред; њена је кућа била увек отворена за партизане. Када су једном 1944. године фашисти упали у село, приметили су два партизана у Вукином дворишту. Партизани су се брзо повукли, а фашисти су почели да саслушавају и муче Вуку да им ода своје везе са партизанима. Вука им је само одговорила: *„Ако сте тако силни јунаци, што нисте пошли за њима они носе пушку исто као и ви, а не да се борите са мном, која ништа немам у рукама!"* У немоћном бесу, фашисти су је убили не сазнавши од ње ништа. Оставила је за собом петоро мале деце.

МЕСТО И ЗИДИНЕ ПОРУШЕНЕ КУЕЕ У КОЈОЈ СЕ НАЛАЗИЛА ЗЕМУНИЦА СА ТЕХНИКОМ У ЈОВИНИМ ЛИВАДАМА — ПРОКУПЉЕ

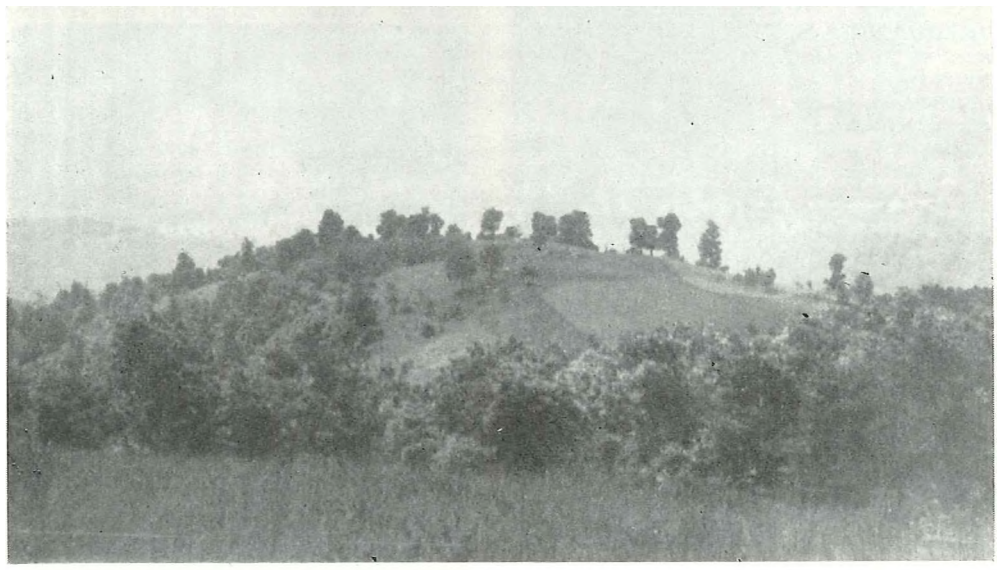

Белом Пољу се истицала својом активношћу Златија-Цана Михаиловић, чија је кућа била уточиште партизана и илегалних партијских радника и где су одржавани партијски састанци и веза са одредом итд. У Свињишту је од 1941. године помагала НОП Јаглика Андрић, која је често одлазила са одредом да би избегла одмазду Бугара и четника. У Селишту се својим радом нарочито истакло шест другарице. Велики број жена је у току 1941. и 1942. године обављао курирску и обавештајну службу, одржавао везе и преносио вести, оружје, муницију, санитетски и други материјал одредима и партијским руководствима, и то у најтежим приликама претњи и терора непријатеља. Међу њима су биле: Катарина Миловановић, Вера Илић, Милунка Аранђеловић, Нада Тачић и друге из Прокупља. Веза између Прокупља и Јастребачког одреда ишла је преко три канала. Један је био преко Даринке Пажин, други преко Анђе Шпадијер и трећи преко Олге Стефановић-Ђорђевић, колачарке. У Куршумлији су одржавале везе и преносиле материјал Мица Николић, Стана Димитријевић, Милка Радовановић, која је 1942. године преносила материјал и у Београд и у Рачу Крагујевачку, Стојанка Ковачевић из Подујева у Куршумлију, Милка Ђорђевић, Ната Станојевић, Ана Симоновић и друге, затим: Ружа Лекић из Алабана, Станислава Милетић из Арбанашке, Тонка Радојевић из Власова, Милунка Красић из Товрљана, Марица Чађевић и Савета Станишић из Широких Њива, Јбубинка Антонијевић и Милијана Андрић из Доње Речице, Стојанка Караџић из Дебелог Луга, Милосава Чворовић из Новог Момчилова, Јевросима Тасић, Живана Марковић и Павлија Аранђеловић-Павче из Држановца, Краса Алексић из Ђакуса, Радуша Живковић и Живка Добросављевић из Кара, Спасенија Мировић, Радојка-Ђола Вуковић и Драга Гардашевић из Пасјаче, Светлана Алексић, Вера Митић и Стојана Цветановић из Самариновца, Стоја Милутиновић из Ресинца, Милосава Веселиновић, Деса Стојиљковић, Крунa Николић, Ђина и Зора Веселиновић из Мале Плане, Лула Матковић, Станимирка Милентијевић, Ранка Милутиновић, Кристина Радовановић и Кола Томановић из Велике Плане, Русанда Стојиљковић и Нада Момчиловић из Гласовика, Цвета Стојановић из Смрдана, Круна Дамњановић из Горње Топонице, Нада Калезић из Доње Трнаве, Рада Каличанин из Здравиња, Аранђија Лазовић из Бла-

ца, Ружа Симоновић, Мара Павловић и Милица Томановић из Бериља, баба Вида Јововић из Видоваче, Катарина-Каја Бастић из Пејковца, Љубица Пејчић из Микуловца, Милица Миладиновић из Бублице, Стојка Ковачевић из Губетина, Љубица Станковић и Стана Рајковић из Житног Потока, Марија Петровић из Злате, Савка Цветковић из Кожинца, Танкосава-Тана Радојевић из Југовца, Зорка Стојановић из Бајчинца, Јованка Ераковић из Селишта, Љубица Нинковић из Превоја, жене из Коњарника су као курири масовно учествовале, из Горњег Дреновца више од 10 њих и многе друге из ових и других села Топлице, из Прокупља и Куршумлије. Крајем 1942. године у селима Топлице се отпочело с формирањем одбора АФЖ. У Доњој Трнави одбор је формирала и била његов секретар Нада Калезић, председница Ђурђа Влаховић-Илић и чланови Мара Станковић-Локошница, Вука Ђорђевић и Рајна Ивковић; у Југовцу: Будимка Миликић, Борика Трнчић и Рада Шаранац; у Микуловцу: Љубица Пејчић, Савка Станковић и Наталија Ђокић; Одбори АФЖ, у које су ушле најактивније жене, формирани су у Пејковцу, Држановцу, Самариновцу, Мекишу, Орљану, Бублици и другим селима.

У Прокупљу је 1943. године у групама било окупљено око 150 жена. На организовању и руковођењу овим групама у граду радиле су Марија Васиљевић, Вера Поповић, Милка Орлић, Љубица Милојковић, Олга Ракић, Љубица Мучалица и друге.

Маја 1943. године настаје масовније формирање одбора АФЖ у селима, најпре сеоских затим и општинских и среских. Одбори АФЖ су тада формирани у Бериљу, Растовници, Микуловцу, где се нарочито истицала Љубица Пејчић, у Беличевцу, у Костадиновцу су одбор формирале Ана Ивошевић и Олга Цуверовић, у Југов-ЧУ Је У одбору радило 30 жена, у Горњој Топоници Лепосава Радоњић. У Доњој Бресници је председница била Милка Рајић а секретар Миленија Андрић, у Гласовику је председница била Анђелија Бојовић. Све су оне присуствовале среској конференцији АФЖ у Житорађу и Дубову којима су руководиле Јелена и Душанка Кулић из Белог Камена, у Бублици је у одбору АФЖ било 11 жена са још 70 жена чланица, у селу Злате, председница је била Марија Павловић, у Кожинцу је у одбору било шест чланова. Овај одбор је изабран на конференцији августа 1943. године, којој је

ДАРИНКА СПАСИЋ-ДАЧЕ, свршена ученица Женске занатске школе, рођена 1916. у Куршумлији, пре рата припадала је напредном радничком покрету. Учествовала је у сакупљању Црвене помоћи и у многобројним манифестацијама које је напредна омладина организовала. Посећивала је курс прве помоћи. Била је члан аматерске драмске групе која је давала приредбе са напредним програмом у Куршумлији, Прокупљу, Лесковцу и другим местима. Од првих дана рата укључила се у НОП и радила на окупљању омладине, прикупљању оружја и помоћи за партизанске одреде, преношењу порука и ширењу летака. Набавила је писаћу машину и дотурила је партизанима. Више пута је хапшена: недићевци 1942, после освајања Куршумлије, четници Косте Пећанца и 1943. Немци. Јула 1944. ухапсили су је љотићевци и одвели у Нишки логор. Приликом ликвидирања логора, 14. септембра 1944, стрељана је заједно са 36 преосталих затвореника. На стрељању се држала храбро кличући: „Смрт фашизму — Слобода народу!". Тело су јој бацили у кречану.

МИЉА ПОПОВИЋ, из Белољина (Прокупље), мајка троје мале деце, сарађивала је са партизанима од формирања одреда. Њенога су мужа, који је био шофер и возио аутомобил од Белољина до Блаца, Немци отерали у логор. Миља је преузела његов посао. Када је возила ствари које би могле бити од користи партизанима, свирала је трубом уговорени знак. Партизани би тада излазили пред аутомобил и узимали што им је требало. Једном приликом им је предала три издајника. Августа 1944. четници су сазнали за њен рад, ухватили је и на сред села заклали.

ЗЛАТИЈА МИХАИЛОВИЋ-ЦАНА рођена 8. маја 1890. У Белом Пољу (Куршумлија), укључила се у НОП одмах после избијања рата. Њена кућа је била уточиште партизана, стална веза за партизане и партијске раднике. Ту су се одржавали партијски састанци, а Цана је за то време са својим ћеркама Драгославом и Стадијом, са пушком у руци, чувала стражу. Преко ње је прикупљана помоћ и слата у одред. Четници су јој стрељали друга, а један син јој је погинуо у НОБ-и. Носилац је Споменице 1941.

СМИЉАНА КОВАЧЕВИЋ, домаћица из Јовиних Ливада, рођена 12. октобра 1907 у Ђуровцу, активно је радила у НОП-у од 1941. Њена кућа је била стална партизанска база. Спремала је храну и одећу за партизане. Као и у другим кућама у селу, и у њеној кући је било складиште хране, оружја и муниције и привремена болница за рањене партизане, које је она превијала и неговала. Била је курир, одржавала везу са одредом и преносила у одред вести, извештаје, оружје, муницију и друго. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

СТОЈАДИНКА-СТОЛА РАДИСАВЉЕВИЋ-МИЛЕВА, свршена ученица гимназије, рођена 1921. у Доњој Топоници, у СКОЈ је примљена пре рата. Као ученица VII разреда гимназије у Прокупљу искључена је због илегалног рада и матурирала је у Пироту. Од првих дана рата укључила се у НОП и била једна од најистакнутијих скојевки у Прокупљу. Прикупљала је прилоге у намирницама, новцу и другом материјалу за партизане. Једном недељно је одлазила на Пасјачу и носила извештаје и прикупљен материјал. У Пасјачку чету Топличког партизанског одреда ступила је у фебруару 1942. Погинула је у борби с четницима код села Сварче 9. априла 1942. У њеној торбици нађено је започето писмо мајци: *„Драга мајко, опрости што сам те оставила. Један ми* је *брат погинуо пре месец дана на Сварчи, други ми је у логору у Нигау. Они немају трећег брата да их освети, осветићу их ја — и њих и све другове који падогие за слободу“. . .*

присуствовало око 40 жена, међу којима и две другарице из Коњарника; у селу Ргаје председница је била Јованка Мрдаковић, у Мрљаку је председница била Мира Средојевић, у Белом Камену Цвета Николић, у Балчаку Вукосава Влаховић, у Видовачи баба Вида Јововић, у Бајчинцу Рада Павловић, у Доњем Кординцу у првом одбору АФЖ формираном септембра 1943. председница је била Божика Милановић, у Коњарнику у први одбор АФЖ ушло је 10 другарица, у Дебелом Лугу три другарице, у Новом Момчилову је у одбору радила Милосава Чворовић, у Бучићу, у Горњем Дреновцу, у Држановцу у селу Каре, у селу Цигољу, у Ћакусу, у Малој Плани. У Доњој Расоваци, Доњој Бресници, Горњем и Доњем Здравињу, Прекопуцу, Горњој Бресници, Чубури, Ћаке, Свињишту у Јовиним Ливадама, Ћуровцу, Доњој Трнави и другим селима формирани су такође одбори АФЖ 1943, године.

Ови одбори су свуда бирани на конференцијама којима је присуствовао велики број жена. Конференције су одржаване с различитим програмима васпитног и идеолошког значаја. Конференцијама на Пасјачи, у Доњој Бресници, Горњем и Доњем Здравињу, Прекопуцу, Горњој Бресници, Лебану, Бојнику, Дубову, Житорађи, Житном Потоку, Доњој Топоници и др. присуствовале су и другарице из других суседних села. На организовању одбора АФЖ, нарочито у Пасјачи, Коњарнику, Дебелом Лугу, Каре, Горњем Дреновцу и другим селима, радила је Богиња Бајовић, а Радмила Багар-Терзић из Белог Камена организовала је одборе у Белом Камену, Бучинцу, Балчаку, Мрљаку, Добротићу, Јабучеву, Водицама, где су одржавани састанци и зборови. Коришћене су и седељке нарочито у граду, на којима су жене поред читања појединих партијских материјала, предавања о политичкој и војној ситуацији, плеле потребне ствари за НОВ. Жене су учествовале у писању парола, лепљењу плаката по граду и селима, на прославама дана Црвене армије, 8. марта итд. У другој половини године организовани су политички курсеви за чланице АФЖ на Пасјачи. Такви курсеви су одржани у Старом Момчилову који је трајао 30 дана и у селу Злодовце, коме је присуствовало по неколико жена из околних села.

С П И С АК)

Лица са територије општине Прокупачке која су се после 6 априла 1941 године одметнула од власти и као таква ступила у редове комуниста...

3) НЕСТОРОВИЋ В. ДАРИНКА, рођена 17. VI 1920. године у Шишмановцу, срез Прокупачки. Непознато када се одметнула а припада групи Ратка Павловића. Погинула као активни партизан 13 августа 1942 године у Јастрет),у од СДС.

10) РИСТИЋ Д. ВРАНИСЛАВА, стара око 24 године, рођена у Прокупљу. Непознато кад се одметнула, а припада групи Ратка Павловића. Отишла у гиуму као сарадница партизана. Мица, мајка стара око 48 година.

19) РАДОСАВЉЕВИЋ Р. СТОЈАДИНКА, стара око 23 године, рођена у Прокупљу. Непознато када се одметнула а припадала је *групи Ратка Павловића. Погинула у борби противу четника као партизанка у селу Сварче Среза јастребачког. Радисав отац стар 67 година, Милева мајка стара око 60 година, Добрила сестра стара око 13 година.*

в.д. Деловође
(потпис нечитак)

За
Претседника општине, члан
Мих. Н. Киковић, с. р.

ВИИ, бр. 68/6—1, К. **29.**

Поред ових, одржавани су и аналфабетски течајеви за жене и омладинке у Доњој Бресници, Горњем и Доњем Здравињу, Прекопуцу, Горњој Бресници и многим другим.

У јесен 1943. године формирају се и општински и срески одбори АФЖ. Секретар Среског одбора за Пасјачу била је Богиња Бајовић која је била и предавач на курсевима АФЖ. У Среском одбору су биле Радмила Багар-Терзић из Белог Камена, Марија Глушац из Јовиних Ливада, Јованка Мрдаковић из Ргаје, Мира Средојевић из Мрљака, Стана Павловић из Берила, Мирослава Перуновић из Ђуровца, Дана Павловић из Доњег Кординца, Митрана Бајовић, Миља Ивановић, Јелена Мировић, све три из Коњарника, Миленка-Чока Аврамовић из Белрљина и др.

У Окружном одбору АФЖ, који је такође формиран крајем године, била је Рада Шаренац из Југовца, Наталија Мирковић из Мале Плане (касније и председница), Мира Средојевић из Мрљака, баба Вида Јововић из Видоваче, Даринка Перуновић из Ђуровца и друге.

У 1944, години формирали су одборе АФЖ и села: Дубово, Ново Момчилово, Старо Момчилово, Златовац, Гласовик, Бериље. Одбори су формирани у Моравцу и у Великој Плани, у Мркељу, у Кончићу, у Бресничићу, Горњем Сварчу, Доњем Сварчу, Доњој Јошаници, Међухани, Претрешњи, Великој Плани, Доњој Драгуши, Великој Драгуши, Лепаји, Чубури, Г. Девчи, Пуковцу, Старој Божурњи, Биљегу, Баличевцу, Новом Селу, Бугариновцу, Азбресници, Абранасцу, Југбогдановцу, Новој Божурњи, Рожини, у Здравињу, у Прекопуцу, у Меровцу, у Крњиграду, у Горњој Бресници, у Балиновцу. У Александровцу је одбор основала Деса Томановић, у Шарлинцу Лепаји, у Ђакусу су одбор формирале Ана Иванишевић-Јела и Олга Цуверовић фебруара 1944. у Дешилову марта 1944. и у Житном Потоку; у Крушевици је председница била Љубица Стојановић, у Широким Њивама Милена Питовић, у Арбанашки Станислава Милетић, у Власову Томка Радовић, у Товрљану, у Трновом Лазу, у Пестишу, у Обртинцу, у Горњој Бејашници, у Буколораму, у Горњој Стражави председница Јела Пантовић, у Глашинцу, у Јасеници је председница била Јулка Стојановић, секретар Љубица Костић учитељица, у Житорађи председница Савка Миленковић, у Доњем Црнатову председница Даница Анђелковић и

Поверљгсво

ШТ АБ
БУГАРСКОГ КОРПУСА
Р. С.
БР. IV — 891
26. августа 1942 г.

ОБАВЕШТАЈНИ ИЗВЕШТАЈ БР. 18[1])
За период од 15. јула до 15. августа 1942 г.

I. ПОЛОЖАЈ БАНДИТСКИХ ГРУПА

6) Јастребачки одред је, после предузете акције од јединица корпуса, био разбијен и за извесно време није показивао скоро никакву активност. Међутим, средином јула поново су учестали напади на села, најпре малих, а касније и већих група истог одреда. Одред је имао две чете, свака са по 5 десетина. Вођа одреда је остао Никодија Стојановић (Тресоглавац), једне чете — Гружица, а друге — неки Срба (партизанско име). Свака чета имала је по 5 пушкомитраљеза и 45 пугиака; тако да читав одред има 10 пушкомитраљеза и 90 пугиака. За сваку пушку имају по 40—50 метака а за сваки пугиколштраљез — 2 шаржера и 500 метака. У одреду се налазе и 4 жене: Љубица,[2]) Нада,[3]) Јела[4]) и Олга.[5]) Прве две су милосрдне сестре, а остале две редовни бандити.

Средином августа, српска државна полгтција предузела је акцгсју на планггс Јастребац. 13. VIII, око 15 часова, приликом претреса рејона северно од с. *Г. Девча, које се налази на 12 км северно од Прокупља, једна група која је вршила претрес наишла је на партизанско склониште поред неких изгорелих кошева, а које је претстављало једну дубоку јаму, прилагођену за становање и покривегсу одозго* даскама. Прелазећи гс *лупајући кундаи,има, извршиоци претреса су схватили да је доле празно, те су дигли поклопац. Партизани који су се налазили у склоништу одговорили су једним неуспелим пуцњем а затим је*
7 њих гсзишло из склоништа, од којих је 4 одмах стрељано.

У исто време, вођа одреда Тресоглавац убио је у скривалишту 2 мушкарца и 1 жену —- партизане, а после тога је извршио самоубиство. Жена је студенткиња, медицинарка из Прокупља, о *којој постоје подаци да је у последње време постала законгста супруга вође Тресоглавца.*

14. VIII лешеви убијених партизана били су изложенгс на тргу, поред споменггка, у Прокупљу, где су се радознали гомилали да посматрају...

(гпотпис нечитак)
Капетан — начелник Р, С,

[x]) Зборник ВИИ, том I, кн. 4, стр. 207—294. — Из Извештаја обавештајне службе штаба Првог бугарског корпуса од 26. августа 1942. године о активности партизанских одреда од 15. јула до 15. августа.
[2]) Даринка Несторовић-Љубица погинула у земуници на Малом Јастрепцу са Никодијем Стојановић-Татком, народним херојем и осам партизана. Да не би пали **у руке** непријател,у они су извршили самоубиство.
[3]) Нада Декић.
[4]) Ана Иванишевић-Јела.
[5]) Драгојла Динић-Олга.

ХРИСТИНА МИЛОВАНОВИЋ рођена јануара 1905. у Арбанасцу, живела је и радила у Лепаји, где се нарочито истакла у раду са женама. Члан КПЈ је постала 1943. Почетком 1944. изабрана је за члана првог месног одбора АФЖ у Лепаји. На среској конференцији жена, одржаној у јесен 1944. у Мерошини, изабрана за председницу Среског одбора АФЖ за Добрич. Била је одборник првог СНОО Добрича. Носилац је Споменице 1941.

ЉУБИЦА ПЕЈЧИЋ из Микуловца, рођена 18. априла 1900. у Дешилову, од 1941. до краја рата непрекидно је помагала НОП. Извршавала је разне курирске задатке и често одлазила у Прокупље; прала је, хранила и скупљала помоћ за партизане. Називали су је „партизанском мајком“. Обилазила је и снабдевала рањенике који су били смештени у селу. У својој кући је имала земуницу у којој је скривала рањене партизане. У њој је три месеца чувала рањену партизанку Добрилу ... Истицала се активношћу у месном одбору АФЖ, који је формиран 1943. године. Носилац је Споменице 1941.

АНА ИВАНИШЕВИЋ–ЈЕЛА, избеглица из Мостара. Као 16-годишња ученица гимназије у Крушевцу укључила се у НОП на терену Расинског одреда. Одатле је прешла априла 1942. у Топлички одред, где је била примљена у Партију. Радила је на организовању одбора АФЖ на терену Топличког одреда, између осталих у селима Ђакусу и Костадиновцу заједно са Ољом Цуверовић. После рата наставила је школовање и музичке студије. Носилац је Споменице 1941.

●

ДРАГА ГАРДАШЕВИЋ рођена 8. августа 1902. у Пасјачи, истицала се у Гласовику активношћу у НОП-у од самог почетка и све до краја рата. Члан КПЈ је постала 1943. године. Била је члан НОО села а касније и члан СНОО. У Окружни одбор АФЖ изабрана је у Бубици почетком 1944. Носилац је Споменице 1941.

БОГИЊА РИСТИЋ – БАЈОВИЋ – СЛОБОДАНКА, учитељица, рођена 21. децембра 1915. у Моравцу (код Житковца), члан КПЈ је постала октобра 1943. Још као ученица учитељске школе укључила се у напредни средњошколски покрет. Била је учитељица у Репишту код Владичиног Хана и Горњем Дреноцу, где је радила са омладином. Немци су је ухапсили 1941. Била у затвору у Лесковцу и у логору у Нишу. Разменом је пуштена крајем године, и тада је отишла у партизане на Пасјачу. У одреду је задужена за рад са женама. Повучена је из одреда новембра 1942. на терен за рад са женама. У јесен 1943. изабрана је за секретара Среског одбора АФЖ, а почетком 1944. за члана Окружног одбора АФЖ, формираног у Бублици. Била је предавач на курсевима АФЖ. На терену Пасјаче радила је на формирању месних одбора АФЖ, одржавању конференција, организовању акција за прикупљање помоћи војсци. Године 1944. постала је члан МК КПЈ за Прокупље. Од марта 1945. године радила је у Главном одбору АФЖ за Србију и у уредништву „ЗОРЕ“ у Београду. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

секретар Вука Миленковић учитељица, у Горњем Црнатову председница Добруна Илић и у Белољину. Просечно су сеоски одбори АФЖ обухватали 5—15 активних чланица.

У рејону Прекадина није било одбора, али су једна или две другарице радиле на задацима АФЖ. У косаничком срезу до септембра 1944. године није било женских организација али се радило са појединим женама.

У Прокупљу су 1944. године формирани одбори АФЖ по блоковима, а по ослобођењу града 1944. године формиран је одбор и за град: председница Ангелина Илић, секретар Богиња Бајовић-Слободанка и чланице Милена Ускоковић, Љубица Мучалица, Љубица Милојковић-Жандарче, Добрила Ракић, професор, Десанка Стојиљковић, Љубица Лукић, апотекар, Славка Рашовић, професор, Милка Симоновић, Радмила Видосављевић и др.

Одмах после ослобођења Куршумлије, 28. августа 1944. године, у свим селима су формирани одбори АФЖ. Главни организатор и руководилац овог рада била је Драгица Марковић учитељица из Спанца.

У свим селима те године одржаване су шире конференције АФЖ. Фебруара је одржана конференција у Великој Плани, којој је присуствовало 150 жена и на којој је говорила Ната Радојичић, борац Озренског одреда. И у Бублици је одржана конференција, којој су присуствовале жене и омладинке из Бублице, Злате, Драгог Села, Богојевца. Марта месеца је одржана конференција у Божурни. У јесен 1944. године одржана је среска конференција АФЖ у Мерошини, којој је присуствовало око 1000 жена. Изабран је Срески одбор АФЖ —• председница Христина Миловановић из Лепаја, секретар Јулијана Бошковић и чланови Боса Машовић из Новог Момчилова, Кристина Тодоровић из Пасјаче, Милевка из Бабиног Потока, Мара Павловић из Бериља, Савета-Цана из Самариновца и друге.

У Среском одбору АФЖ Прокупља била је секретар Богиња Бајовић-Слободанка, Драга Гардашевић, Јелена Мировић, Марија Глушац из Јовиних Ливада, баба Вида Јововић из Видоваче, Видосава Милосављевић, Милосава Веселиновић из Мале Плане, Стојанка Карацић-Чана, Милена Питовић из Широких Њива и друге. Прва председница Среског одбора АФЖ у Куршумлији била је Ката Богдановић, чланице Аница Милићевић, Стојанка Ковачевић и Ната Станојевић.

Неколико дана по ослобођењу Прокупља, у августу је одржан велики митинг жена Топлице и Добрича коме је присуствовало око 10.000 жена. Говориле су Цана Бабовић, Николија Петровић-Кока, Стана Динић, Деса Томановић, Љубица Јоксимовић, Нада Недељковић и Јулијана Бошковић. Окружна конференција АФЖ-а одржана је у Прокупљу 24. септембра 1944. године за округ топлички. Конференцији је присуствовало 3.000 жена села и града из добричког, јастребачког, косаничког и прокупачког среза. Конференцију је отворила Ангелина Илић, председница Градског одбора АФЖ из Прокупља, а говорила је Николија Петровић-Кока. У име Централног одбора АФЖ конференцију је поздравила Цана Бабовић, а у име жена Хрватске Славка Парента. Изабран је Окружни одбор АФЖ са 60 чланица и председницом Станом Динић из Речице, секретарем Радом Дедијер. У њему су биле Нада Цуверовић, Љубица Лукић, Љубица Миналић-Несторовић, Радмила Митровић, Николета Ђорђевић, Мица Ристић, Боса Анђелковић, Јула Пешић, Ната Јовановић, Борка Милошевић, Богиња Бајовић, Кина Вујошевић, Милена Ускоковић, др Жерајевићка, Рада Николић и друге. У Куршумлији су се истакле радом и биле чланови Среског и Окружног одбора АФЖ Ката Богдановић председница Среског одбора, Аница Милићевић, Стојанка Ковачевић и Ната Станојевић. На митингу у Житном Потоку, септембра 1944. године, учествовале су жене масовно. Говориле су Вида Јовановић и Драга Гардашевић. На збору у Бублици је било око 50 жена. Велика активност жена у ово време развијала се на политичком и културно-просветном уздизању. Децембра 1944. године у Глашинцу је одржан семинар за активисткиње који је трајао три дана. Прорађене су одлуке АВНОЈ-а за активисткиње Среског одбора АФЖ. У Великој Плани је одржан курс који је трајао 15 дана. Проучавано је национално питање, циљеви НОВ *и* др. Предавања је држала Ана Ивановић. Такав течај је одржан у Бублици и Зладовцу марта 1944. године. Одржан је и велики број аналфабетских течајева за омладинке и жене у Горњем и Доњем Сварчу, у Кончићу, Бресничићу. У Гласовику су на аналфабетском течају биле скоро све жене, руководила је Радмила Багар-Терзић учитељица из Белог Камена. Аналфабетски течају у Зла-Довцу, који је формирала учитељица Љубинка Томић, похађало је 35

СЛАВКА ЈАНКОВИЋ–МИЛКА, ученица гимназије из Прокупља, рођена 1923, члан КПЈ је постала 1941. Одмах после избијања рата укључила се у НОП и радила на прикупљању помоћи за партизане. Међу првима је ступила у Пасјачку чету Топличког партизанског одреда, октобра 1941. године, заједно са својим братом Славком. Била је неустрашива. Четници су је заробили 28. фебруара у борби код села Сварче, зверски је мучили и најзад изболи ножевима.

●

ДАНИЦА ЈОВОВИЋ, из Видоваче (Прокупље), ученица Домаћичке школе у Нишу, од првих дана рата у Топличком одреду. У борби са четницима код Губетина 6. марта 1942. године заробљена и спроведена у Нишки логор. При покушају бекства из логора 20. децембра 1942. године остала је покошена митраљеским рафалом на бодљикавој жици логора.

●

ДРАГОЈЛА ДИНИЋ–ОЛГА рођена 25. марта 1925. године у Доњој Речици, члан СКОЈ-а је постала октобра 1941. године, а исте године и руководилац скојевске групе у свом селу. Године 1942. отишла је у Јастребачку чету Топличког одреда, где је учлањена у КПЈ. Као делегат присуствовала је Окружној конференцији СКОЈ-а у Великој Плани. Истакла се у борби са четницима на Гајтану. Рањена, пренета је у болницу Јабланичког одреда. Чим је прездравила вратила се у одред на Малом Јастрепцу. Године 1943. отишла је са I јужноморавском бригадом у Босну. У току рата је још три пута рањавана. Цела њена породица учествовала је у НОБ-и: мајка Персида — Стана, која је заједно с њом отишла у одред, два брата, од којих је један погинуо, а отац је стрељан.

Олга је из рата изашла као официр ЈНА и ратни војни инвалид. Носилац је Споменице 1941.

ВАСИЉКА ДЕКИЋ–НАДА ДЛУЖЕ, графичка радница, рођена 30'. септембра 1923. године у Дубровнику, учесник је у напредном синдикалном покрету пре рата у Дубровнику и Сарајеву. Јуна 1941. године дошла је у Прокупље. Члан КПЈ од децембра 1941. године. Била је члан првог одбора НО фонда града и курир између СК Прокупља и ОК КПЈ Ниша. Децембра 1941. отишла је у Јастребачки одред и била болничарка и политички делегат до лета 1943. године, а до почетка 1944. налазила се у Јабланици где је руководила болницом. У Топлици је била руководилац санитетске службе. Од јуна 1944. била је заменик управника болнице XXII дивизије, а до децембра управник болнице XIII корпуса. Фебруара 1945, после завршеног курса за више санитетске руководиоце при Врховном штабу у Београду, била је референт санитета Војвођанске дивизије КНОЈ-а. Завршила је Економски факултет. Резервни је потпуковник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЉУБИЦА ДРАГИЋЕВИЋ – НАТАША, родом из Јасике код Крушевца, члан СКОЈ-а је постала 1939. године. Ратју је затекао у Нишу, као ученицу Средње уметничке школе. Новембра 1941. године отишла је са групом омладинаца и омладинки из Ниша у Пасјачку чету Топличког одреда. Другог марта 1942. године заробљена је у борби с четницима и отерана у затвор у Куршумлији. Убрзо је успела да побегне из затвора. Сакрила се у сену на штали неког симпатизера четника, који ју је издао. Четници су је прво зверски мучили па онда стрељали. Партизанка Наташа се и на најстрашнијим мукама држала јуначки: погинула је, а није рекла ни своје име.

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРЖАВНУ ЗАШТИТЕ')

20 октобар 1942

5. ПРОКУПЉЕ:

I. Бр. 29917
30059
30148

18 ов. *м. око 8 час. извршила је самоубиство пушком чувара затвора Вера Стојановић, притвореница партизанског логора.*

') Зборник ВИИ, том I, књ. 4, стр. 386—387. — Из извештаја Одељења за државну заштиту Министарства унутрашњих послова Недићеве владе од 20. октобра 1942. године о акцијама Јабланичког и Ваљевског НОП одреда.

ЖИВАНА ВЕЉКОВИЋ, из Југовца (Прокупље), рођена 1914. године, помагала је НОП од 1941. године. У време непријатељских потера чувала је партизане у својој кући. У одред је ступила 1942. године. Касније су је ухватили четници и страховито мучили да ода своје другове. Најзад су је стрељали. Није рекла ни речи.

МАРИЦА–МИЦА ИЛИЋ–МЕДАК, политичка из Београда, учествовала је као члан УРСС-ових синдиката у напредном радничком покрету. Године 1940. је ухапшена у штрајку дрводељаца и протерана у место рођења. Убрзо се вратила у Београд, поново се запослила и укључила у раднички покрет. Завршила је један илегалан санитетски курс и била члан читалачке групе коју је водила политичка Рада Младеновић-Црна. У њеном стану су одржавани скојевски састанци. Када је у лето 1941. запаљена једна столарска радионица која је радила за Немце, Марица је морала да се склони из Београда. Отишла је у Пасјачку чету Топличког партизанског одреда, а затим прешла у Малојастребачку чету. Била је на дужности комесара Великојастребачке чете, делегат десетине, референт санитета у болницама у Горњој Речици и у Бресничкој Реци, старала се о тешким рањеницима који су били смештени по сеоским кућама. У пролеће 1944. године упућена је на рад у санитету V бригаде, одакле је прешла у хируршку екипу 21. дивизије, с којом је дошла на Сремски фронт. Неко време је била помоћник управника Руске болнице у Руми, затим је радила у санитету Прве армије и најзад у Војној болници у Београду, где је после рата демобилисана. Рањена је 1943. у борби код Цигоља. Носилац је Споменице 1941.

жена из Гласовика и околине. Аналфабетски течајеви у Кожинцу, Гласовику, Злати били су масовно посећени. У Кожинцу је течају присуствовало око 60 жена и девојака, руководила је Љубица Мировић из Коњарника. Одржан је у основној школи, која је редовно радила. Аналфабетски течај је одржан и у Широким Њивама. У Житном Потоку су за чланице АФЖ одржавана предавања из области здравља којима је руководила Богиња Бајовић. Одржавани су и санитетски течајеви.

Те године је и 8. март свечано прослављен. Жене су масовно са заставама и транспарентима ишле на прославу. Велики број жена града и села учествовао је у акцијама које је организација АФЖ-а организовала за помоћ војсци и народу. У граду је организовано кување пекмеза, на чему су радиле Ђука Јовановић, Мирослава Миловановић, Роса Илић, Стана Динић и друге. Организовано је и предење вуне и скупљање потребних ствари. Око 80% жена после ослобођења Прокупља радило је на организовању болница. Велика болница је била смештена у Домаћичкој школи. На организовању ове болнице помагале су и жене Куршумлије — дале су 86 комплетних постеља, пуловера, веша и других потреба. У Куршумлији су организоване месне женске десетине и после ослобођења радиле на прикупљању намирница, одеће, обуће, новца, хране и др. Организоване су и две кујне. У прихватилишту за опрему мобилисаних бораца жене су опремиле 800 бораца. На овоме су највише радиле Ката Богдановић-Јордановић, Цана Протић, Милева Спасић, Олга Милетић, Љубица Милетић и друге.

Жене су обављале курирске послове, одржавале базе. Љубица Стојановић из Бублице је рањена кад је колима терала хлеб партизанима. Милица Миладиновић је одржавала везу између организација из Драгог Села и Бублице.

Најистакнутије жене у селима Топлице биле су: Наталија Мирковић из Горње Топонице, Вида Милосављевић из Доње Бреснице, Драгиња Радосављевић из Горње Бреснице, Милосава Веселиновић из Мале Плане, Тана Радојевић из Југовца, Стана-Персида Динић из Доње Речице, Крстина Јеленић из Прекопуца, Момирка Перовић из Здравиња, Миља Стојадиновић из Миљковице, Јела Кожовић из Велике Плане, Стојанка Богдановић из Меровца, Милева Вељковић из Кончића, Стоја Ковачевић из Губетина.

Међу становништвом на ослобођеној територији политички се живо радило и народ је масовно био опредељен за НОП и на овај или онај начин учествовања у њему. Организовани су НОО-и у свим местима на ослобођеној и на једном делу неослобођене територије. Априла 1944. године спроведени су и први слободни избори за одборнике.

Први илегални НОО у Прокупљу основан је маја или јуна 1943. године. У њему је била члан Марија Васиљевић. У току и до краја 1943. године створени су НОО у свим селима на десној страни Топлице, на подручју Добрича у 36 села и на терену среза јастребачког сем села где су били бугарски гарнизони (Добротић), четничка упоришта (Товрљане, Арбанашка) и оних поред пруге где су биле јаке непријатељске посаде. У месном одбору у Малој Плани била је члан Наталија Мирковић, који је и основан у њеној кући. У НОО у Миљковици била је члан Миља Стојадиновић, у Југовцу Тана Радојевић, у Здравињу Коса Јоковић, у Меровцу Стојанка Богдановић, у Ресинцу Стоја Милутиновић и Параскева Коцић, у Прекопуцу потпредседник Кристина Јеленић, у Бериљу Стана Павловић; одбор је формиран у кући Невене Вучуровић, у Бублици Смиља Костадиновић и Негосава Јовановић, у Балчаку Вукосава Влаховић, у Коњарнику Миља Ивановић и Радуша Николић, у Дебелом Лугу Стојанка Карацић-Чана, у Старом Момчилову Стана Милић, Милица Матејић и учитељица Блага Булатовић, у Новом Момчилову Смиљана Церовић, у Карама Митра Крстић, у Пасјачи Драга Гардашевић и Кића Тодоровић, у Самариновцу Савета Дикић, у Ђакусу Краса Алексић и друге.

У другој половини 1943. године стварају се и општински НОО у 11 општина овог краја. Новембра 1943. године формиран је општински НОО у Коњарнику, чији су чланови биле и Звездана Милић из Старог Момчилова и Миља Ивановић, председница одбора АФЖ. Деветог децембра 1943. године у Белом Камену је формиран Срески НОО за срез пасјачки. То је био први СНОО на овој територији. Оснивачкој скупштини је у име ОК КПЈ присуствовала Радмила Обрадовић. Крајем године основан је у селу Дешилову и СНОО за леву страну Топлице. Скупштини је присуствовало 80 делегата из месних и општинских НОО. Од другарица чланови

АНГЕЈ1ИНА–СЕКА ИЛИЋ, ученица из Прокупља, рођена 1926, члан СКОЈ-а од 1940. године. Ухапшена је јануара 1943. године, одведена у Специјалну полицију где је страховито мучена. Пребачена је У Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. После изласка из овог логора ступила је у Космајски партизански одред — 21. бригаду 21. дивизије и погинула у борбама за Београд код Малог Пожаревца, извлачећи рањеног друга, 13. октобра 1944. године.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ВЕРА[1])
ОДЕЉЕЊЕ ЗА СРЕДЊЕ ОВРАЗОВАЊЕ
Пов. II бр. 112
16 фебруара 1943 године
Београд

ДИРЕКТОРУ ДРЖАВНЕ РЕАЛНЕ ГИМНАЗИЈЕ

ПРОКУПЉЕ

Ово *одељење добило је од Управе града Београда, под 11 бр. 892/IV од 11-11-1943 године, акт следеће садржине:*

„Због комунистичке пропаганде у Прокупљу, ухатиени су и налазе се у затвору ове Управе следећи ученици гимназије:

1) РАКИЋ МИЛАН, ученик VIII разреда гимназије, рођен 25-1У-1925 године у Прокупљу, од оца Огњена и мајке Добриле;

2) РАКИЋ МИЛОСАВА, ученица VII разреда гимназије, рођена 16-ХП-1926 године у Прокупљу, од оца Огњена и мајке Добриле;

3) БАНКЕРОВИЋ ЗЛАТОЈЕ, ученик VI разреда гимназије, рођен 28 јула 1925 године, од оца Светислава и мајке Драгиње;

4) ПЕРИЋ СТОЈАН, ученик VI разреда гимназије у Нишу, рођен 27-№-1925 године у Прокупљу, од оца Бранислава и мајке Милеве;

5) ДАБИЋ МИЈ1Е, ученик VII разреда гимназије, рођен 4-111-1922 године у Петриљцима, среза Петриња, од оца Милутина и мајке Јулке;

6) ИЛИЋ АНГЕЛИНА, ученица VI разреда гимназије, рођена З-У- 1926 године у Прокупљу, од оца Властимира и мајке Евдокије;

Вођеним извиђајима по њиховој кривици, утврђено је да су сви сарађивали са левичарима, читали илегалну литературу, присуствовали комунистичким састанцима и давали прилог за НОФ.

С обзиром на напред изнето, молите се да донесете одмах формално решење зо стављање у Завод за принудно васпитање омладине у Смед. Паланци, сходно Уредби о принудном васпитању омладине М. с. бр. 2826/42. Решење доставити у дупликату гито пре, да би се одмах извршило пребацивање поменутих ученика.

Лица на ред. бр. 1, 2, 3 и 4 предложена су на 2 године, лице на бр. 5 на једну годину и лице на броју 6 предлжено је на 6 месеци."

Достављa Вам се горњи извештај Управе града Београда с *тим да за ученике из овог списка, који припадају повереној Вам школи, Наставнички савет донесе одлуку у смислу расписа IV пов. бр. 323/41 а на основу параграфа 43* т. *4 Закона о средњим гиколама. Оверени препис одлуке Наставничког савета као и податке према распису II бр. 926/43 доставити овом Оделењу ради даљег надлежног поступка.*

По овлагиНењу
Министра просвете
Начелник
Одељења за средње школе
М. ДаничиН

16 фебруара 1943 године

[1]) Оригинал документа, куцан на машини, налази се у Архиву ЦК СКЈ.

ДОБРИЛА ДИМИТРИЈЕВИЋ–ПОТУРЊАКОВА, 18-годишња кројачка радница из Прокупља, шила је по кућама да би прехранила себе и своје. Под утицајем илегалних теренских радника укључила се у НОП. Ступила је као болничарка у НОВ 1944. Исте године погинула је у борби код села Гари, близу Крушевца, пресечена рафалом из митраљеза.

БРАНКА ЖИВКОВИЋ, 17-годишња омладинка из Доње Бресницe (Велика Плана), крајем 1943. године ступила је у V српску бригаду и погинула 1945. године у борбама у Срему.

ТАМАРА ЖУРЖУЛ, ученица, рођена је новембра 1927. у Крагујевцу. Као мала са породицом је прешла у Београд. Примљена је у СКОЈ у VI београдској гимназији. Кућа породице Журжул у Шумадијској 25 (сада Булевар ЈНА) била је за време рата сигурно склониште илегалцима скојевцима, друговима Тамаре и њеног брата Саше, који је погинуо на Сремском фронту. Родитељи, мајка Татјана професор и отац Петар банкарски чиновник, били су такође хапшени 1942. од Специјалне полиције.

Тамара је организовано радила у Београду до провале међу средњошколцима. 27. априла 1944. одлази са групом Београђана у одред. Из Пусте реке упућена је као борац у Јужноморавску бригаду. У борби са четницима на Копаонику 25. јуна била је тешко рањена и пребачена на слободну територију Топлице у болницу код Брезницe. За време VII непријатељске офанзиве болница — земуница — пала је у руке четницима. Тамара је била заробљена са још десетак рањеника, од којих су неки одмах и стрељани. Међу заробљеним била је и партизанска болничарка Мара Станковић — Локошница. Тамару и остале после страховитог мучења водили су по селима Жупе. Тамару су нагу и ошишану до главе изложили на пијаци у Блацу. Из затвора у Крушевцу одвели су Тамару и остале у село Јасику код Крушевца. Првог августа 1944. извели су их на стрељање. Тамара се неустрашиво држала. Приликом стрељања није одмах пала, већ је клицала слободи и Партији. Четници су њу тада заклали.

СНО су биле Стојанка Карацић-Чана из Дебелог Луга и Драга Гардашевић и Кића Тодоровић обе у Пасјачи.

Августа 1943. године одбори Пасјаче, Видојеваче и Косанице су издали народу проглас.

Крајем 1943. године СНОО су оспособљавали за рад и школе у многим селима (Коњарник, Каре, Дубово, Грудаш, Ново Момчилово, Пасјача, Гласовик, Кожинце, Бучинце, Прекадин, Доња и Горња Коњуша, Смрдан и др.).

Крајем године биран је и јединствени лесковачко-топлички окружни НОО. Јануара 1944. године образован је у Великој Плани посебан окружни НОО за Топлицу.

Током 1944. године такође су бирани НОО у селима и један број жена за њихове чланове. У НОО Коњарника изабрана је Ружа Мировић, у Широким Њивама Милена Питовић, у Бериљу Цвијета Томановић, у Лецу Даринка Бадњар, у СНОО Добрича Кристина Милановић из Лепаје. У Градски НОО за Прокупље 24. децембра 1944. године изабране су Милена Ускоковић, Добрила Ракић, Милка Орлић, а у НОО Куршумлије изабран по ослобођењу Цана Протић, Цаја Милутиновић и Драгица Ристић.

ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕДИ, НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА И ЖЕНЕ

У Топличком партизанском одреду од првих дана је било и другарица, чији се број током 1941. и 1942. године стално повећавао. Међу њима су биле: Бранка Ристић, Роза Пауза, Стојадинка-Стола Радисављевић, Богиња Бајовић од децембра после изласка из затвора до новембра 1942. године, када је повучена на теренски рад са женама, Зора Игњатовић-Стана, Мирослава-Зора Станимировић, Славка Јанковић, Добринка Трипковић-Јефтовић, Јелисавета-Цајка Цуверовић, Милка Протић-Лина која је на партијској конференцији на Пасјачи 2. и 3. новембра била изабрана за заменика одредског руководиоца СКОЈ, Марица Илић, радница из Београда која је била политички делегат, комесар чете и болничарка, Драгојла Веселиновић-Ђорђевић, ученица из Мале Плане, Дара Лазовић из Блаца, Даница Јововић из Видоваче, Вукица Војиновић из Новог Села, Милица Војводић, која је 1944. године била руководилац болнице 24 дивизије и бомбаш и Босиљка Машовић из Новог Момчилова, из Куршумлије Јела Николић и Ната Јоцић (до марта 1942. године када је отишла у Неготин), Анета Андрејевић скојевка из Ниша (септембра), која је била секретар СКОЈ-а у чети и друге. У одред је приликом његовог стварања пошла и Дринка Павловић и била у Јастребачкој чети, радећи истовремено и на терену око Прокупља и на Јастрепцу, где је остала до септембра 1941. године када је по одлуци Партије упућена у Ниш на рад у техници ОК. Новембра 1941. године' у Пасјачку чету је дошла предратна скојевка из Крушевца ЈБубица Драгићевић-Наташа.

У току 1942. године у одред су ступиле: Олга-Оља Цуверовић, Даринка Несторовић, која је била задужена за рад санитета, Василька Декић-Нада Длуже која је била санитетски референт, Персида Динић у 1943. економ болнице и Олга Динић-Драгојла из Доње Речице, Ана Иванишевић-

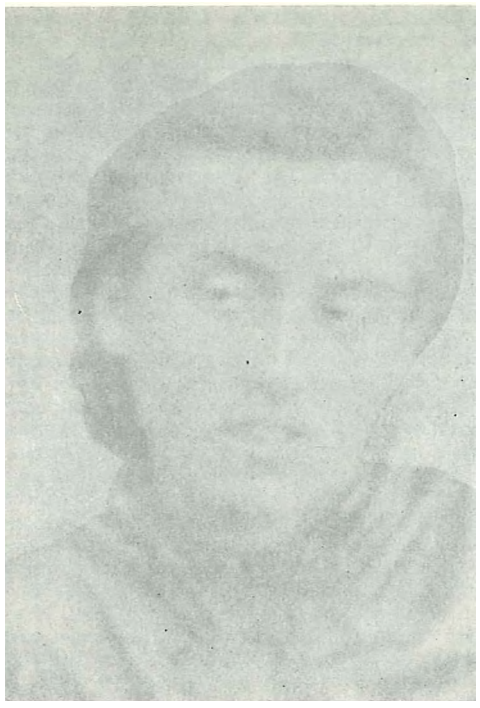

МАРИЈА ЈОВАНОВИЋ, 17-годишња девојка из Коњарника код Прокупља, родила се у врло сиромашној сељачкој породици која је од почетка устанка помагала НОП. У кућу њених родитеља стално су долазили партизани. Марија се свесрдно трудила да помогне: прала им је и крпила рубље, плела и шила, преносила пошту и обавештавала их о кретању непријатеља. Године 1943. ступила је као болничарка у III српску бригаду. Своју је дужност извршавала врло савесно и са пуно љубави. Под непријатељском ватром храбро је указивала прву помоћ рањеним друговима. У борби код Краљева, 1944. године, покушала је да кроз кишу куршума изнесе рањеног друга са положаја. Пала је и сама тешко рањена и после неколико часова издахнула.

●

МИЈ1ИЦА ВОЈВОДИЋ рођена 1903. у Новом Момчилову (Добрич), у НОБ је учествовала од 1941. Члан КПЈ је од 1944. Од првих дана када је основан Топлички партизански одред, била је његов борац. Учествовала је у борби за ослобођење Прокупља и извршила задатак који јој је био поверен: отишла је у град ради извиђања снага и кретања непријатеља. Када је одред 1942. дошао у Ново Момчилово, Милица је одређена да успостави везу са Црнотравским одредом и да га упути на Радан. Ухватили су је 22. јуна 1942. и одвели у затвор у Житни Поток, а одатле у Ниш у Специјалну полицију, где је тучена и мучена. После гаранције и потписа читавог села пуштена је, али је поново одмах отишла на Радан, у исти одред. Учествовала је у свим борбама одреда и II јужноморавске бригаде у којој је била бомбаш. У 1944. постављена је за руководиоца болнице 24. дивизије, из које је успела да све рањенике пребаци у Италију. У 1945. била је интендант болнице у Нишу. Носилац је Споменице 1941. и ратни војни инвалид.

●

ДАРИНКА ЛАЗОВИЋ-СИМИЋ рођена 12. октобра 1915. у Блацу, у Топлички партизански одред ступила је 1941. Носилац је Споменице 1941.

©

МАРИЈА ВАСИЉЕВИЋ, домаћица из Прокупља, укључила се у НОП од избијања рата и радила на разним задацима у граду. Године 1941. изабрана је за члана Градског одбора НОФ-а, а руководила је и активом жена. С много успеха је обављала курирске задатке и пребацивала другове и другарице у одред. На тавану своје куће чувала је рањене и болесне другове. У недостатку санитетског материјала вадила је вату из јоргана и прерађивала је за превијање рањених другова. Прикупљала је помоћ у новцу, одећи и носила партизанима. Ангажовала је жене у шивењу, плетењу и прању рубља. Године 1943. кандидована је за члана КПЈ. Године 1944. ступила је у Јастребачки партизански одред, била болничарка. Исте године ухватили су је четници у једној земуници, где су били склоњени тешки рањеници и заклали је.

ПЕРСИДА ДИНИЋ – СТАНА рођена 24. октобра 1896. у Доњој Речици, члан КПЈ је од 1943. године. Уз сина, који је припадао напредној групи гимназиста у Прокупљу укључила се још пре рата у напредни раднички покрет, носила храну и другу помоћ комунистима у затвору. Од 1941. одржавала је везу и извршавала курирске задатке између партизана на Кукавици и партизана на Јастрепцу. Фебруара 1942. ступила је у одред и у њему остала на разним дужностима до ослобођења. Прала је, кувала, неговала рањенике и учествовала у борбама. Када је на Радану основана болница, била је њен економ и болничарка. Приликом напада Бугара на болницу провлачила се са ћувика на ћувик и успела да пребаци све рањенике и сакрије их, тако да ниједан није пао непријатељу у руке. Априла 1944. упућена је на терен Блаца за рад са женама. На окружној конференцији АФЖ у Прокупљу, 24. септембра 1944. изабрана је за председницу Окружног одбора АФЖ. Била је делегат и посланик АСНОС-а, на чијем је заседању изабрана за члана суда националне части. Њеног су друга заклали четници, један син јој је погинуо, а други син и кћи били су у одреду. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

С П И С АК[1])

Лица са територије општине доње речичке која су се после 6 априла 1941 године одметнула од власти и као таква ступила у редове комуниста... или којој другој илегалној групи одметника:

1. Савковић Светислав, рођ. 1915 у селу Југовцу, срез прокупачки. 5 јуна 1942 приступио група партизана.

2. Динић Ж. Хранислав, рођ. 1917 у селу Д. Речици, срез прокупачки. 5 јуна 1942 приступио групи партизана.

3. Динић Ж. Драгољуб, рођ. 1922 у селу Д. Речици, срез прокупачки. 5 јуна 1942 приступио групи партизана.

4. Динић Ж. Гојка, рођ. 1925 у селу Д. Речици. 8 марта 1942 приступила ?рупи партизана.

5. Динић С. Живојин, рођ. 1885 у селу Доњој Речици, ср. прокупачки. 5 јуна 1942 приступио групи партизана.

6. Динић Персида, рођена 1885 године у селу Доњој Речици, ср. Прокупље. 5 јуна 1942 приступила групи партизана.

ПРЕТСЕДНИК ОПШТИНЕ
(потпис нечитак)

Бр. 395
8 марта 1943
Д. Речица

[1]) Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 31/4—1—22. К. III—43.

Јела, шеснаестогодишња ученица из Крушевца, која је била пушкомитраљезац и политички комесар батаљона 1944. године, затим Марија Васиљевић која је била санитетски референт, Јела Кожовић и Јела Виријевић из Велике Плане, Милева Вељковић из Кончића, Ђурђа Влаховић-Илић из Доње Трнаве, Милица Младеновић-Кандић из Ђерем-Девче, Живана Вељковић из Југовца и друге. Четрнаестогодишња Стојанка Антонијевић-Радовановић из Свињишта је пошла у Јабланички одред. Према „Новом времену" бр. 268 од марта 1942. године, у одреду се налазила Ана Флоријан, болничарка.

Друга половина 1943, године и први месеци 1944. године обележени су замахом НОП-а и резултатима на војном и политичком пољу. Највећи део подручја био је ослобођен од окупатора. Било је неколико добро организованих и наоружаних бригада и још толико самосталних теренских јединица-одреда. До краја 1944. године готово све што је било способно за војску нашло се у редовима НОВ. Било је села која су листом до последњег човека ступила у НОВ.

У току 1943. и 1944. године долази до масовног одласка другарица у партизане. Женска омладина из села је у групама одлазила у одреде и бригаде. Већ почетком 1944. године, када је формирана бригада, по командама, подручјима и болницама налазило се више од 500 жена, а у другој половини 1944. године овај прилив је још масовнији. Из Прокупља су 1943. године отишле у партизане: Мира Пантовић, Мирослава Станковић, Рада Аранђеловић, Вера Поповић, Рада Дедијер, а априла 1944. године Тамара Журжул, Мара Станковић-Локошница која је била болничарка, Ангелина Илић-Сека, која је у септембру изашла из Завода за принудно васпитање омладине и била болничарка у XXI бригади, Добрила Димитријевић, Даница Јоксимовић, Љубица Ристић. Радмила Дуловић-Бајка из Горње Стражаве је у јануару 1942. пошла у партизане и априла прешла у Расински одред. Из Придворице је у партизане пошла Нада која је била санитетски референт у чети, из Југовца 1943. године Рада Илић, Загорка Николић, Добрила Спасић, Стојанка Бандука и Славимирка Ђекић, из Ресинца Ковиљка Јанићијевић и Ранка Димитријевић, из Велике Плане у 1943. години Радмила и Зора Јоксимовић, а 1944. године Јелица Гајовић и Богдана Цветић, из Куршумлије у

1943. години Мира Протић и Боса Николић, из Дубраве Станојка Николић, из Житног Потока Драгица и Љубинка Цветковић, из Широких Њива Мара Милачић, из Бериља Марија Павловић, из Бучинца Радојка Ивановић и Милојка Ивановић-Мркајић, из Горње Девче Радунка Павловић-Илић-Вера, која је била десетар десетине у VII офанзиви до ослобођења Београда и онда као командир вода учествовала у борби за Илок; из Белог Камена у 1943. години Стана Кулић-Савовић која је била заменик политичког комесара чете — пошто није имала ниједног брата изјавила је: „Срамота је да из наше куће нико не буде у партизанима", учествовала је у борбама у Босни; а у 1944. години Рада Торовић у XI бригади 24 дивизије и Радмила Багар-Терзић; из Гласовика у 1943. години Ружа Љумовић. Из Коњарника су у 1943. и 1944. години пошле у партизане: Ангелина Беговић, Јелисава Вукићевић, Даница Бајовић, Душанка Бајић, Марија Јовановић, Јелица Стојковић, Иконија Перуновић, Јелица Стојильковић, Љубица Мировић, Јелена Мировић, Радмила Јовановић, Анђелија и Марија Јовановић, Јелисава Нешковић, Јелена Мирковић. У 1944. години пошле су у партизане из Балчака Милица Бојанић, из Здравиња Павлина Петровић, из Меровца Душанка Ђорђевић, из Малопланске општине из Белогоша: Лена Орловић, Злата Марковић, Радојка и Зорка Арсовић, Момирка Савић, Станислава и Обренија Веселиновић (Концељ — једна омладинка, Батуловац — једна, Доња Бресница — једна, Кончић — три, Белогош, — три), из Селишта Марица Килибарда, Јаворка Савићевић која је била интендант бригаде и Достиња Килибарда, из Каре Олга Ћетковић, Милосава Кнежевић-Дунда, из Прекопуца Даница Ћинђић и Стана Петковић, из Блаца Дара Лазовић, из Житног Потока 1943. године Драгица и Љубинка Цветковић, из Доње Бреснице 17-годишња Брана Живковић крајем 1943. године и друге.

Још у припремама за устанак у Прокупљу су одржавани санитетски курсеви које су посећивале омладинке. Један курс је после 22. јуна 1941. године водила Дара Несторовић, студент медицине. Организовани су и од октобра 1941. године и одржавани у Коњувцу, Доброј Води и другим селима. И у Градској болници у Прокупљу од почетка рата су одржавани санитетски курсеви за омладинке, под руководством лекара др Воје Стојановића, а у новембру-децембру 1941.

ВЕРА СОКОЛОВ-МИТРОВИЋ, професор из Прокупља. Октобра 1941. године, после повлачења партизана из Прокупља, четници су је везали за споменик у граду и осудили на смрт, али су је партизани ослободили. Хапсила је поново бугарска казнена експедиција 7. фебруара 1942. године. После мучења у Лесковцу одведена је у Гестапо у Нишу, а потом у Нишки логор где је остала 7 месеци. После изласка из логора наставила је са радом у Београду. Специјална полиција је поново ухапсила 16. октобра 1943. године. Претучена лежала је у болници, а затим носилима пребачена на Бањицу и стрељана 7. септембра 1944. године.

године у болници су лечени и рањени партизани. У другој половини 1941. године у Прокупљу су одржана три курса са по 10 другарица. На њима је вршена теоретска и практична обука. Руководилац курса била је Олга Радосављевић.

У Топличком одреду ђу у почетку за сваку акцију одређивани борци и болничари за извлачење и превијање рањеника — лекар за преглед и лечење бораца долазио је из града. После стварања слободне територије у Топлици у октобру 1941. године у одред је дошао већи број омладинки које су завршиле санитетски курс. Један део је распоређен по четама и водовима за болничарке, а други део код рањеника који су смештени по сеоским кућама.

У појединим селима су организована превијалишта и болнице у којима су радиле другарице из партизанских одреда. За време борби на Блацу новембра 1941. године када је било 14 рањених, било је организовано више превијалишта и болница Расинског и Топличког партизанског одреда у сеоку Јасењар на планини Пасјачи. Превијалиштима и болницама је руководила Саша Јаворина, која је од септембра била борац Расинског одреда, а болничарке су биле Јелисавета Цуверовић и Јела Иванишевић-Расинка. Одавде је болница пребачена у село Растовницу у кућу Јове и Саве Булајића и ту остала до децембра 1941. године, а затим пребачена у село Дебели Луг код Житорађе. За време офанзиве на Топлицу фебруара 1942. године болница је пребачена у село Драги Део. Кад се непријатељ приближио, тежи рањеници су са болничаркама остављени у земуницама и кућама сељака, а лакши рањеници су пребачени у Славник (Јабланица). За време офанзиве на ова села рањеници су пребачени на Јастребац до села Бреснице, где се налазила болница Јастребачке чете. Ова болница је 1941. године била смештена у кући Милеве Павловић у Чубури. Од почетка 1942. године налазила се у селу Бресници. Маја 1942. године болница је услед офанзиве пребачена на бачије на Јасењару. Овде је остала до новембра 1942. године.

Када је 1943. године основана болница на Радану, другарице санитетски референти Марица Илић, Нада из Придворице, Марија Васиљевић, Персида Динић економ болнице из Доње Речице неговале су рањенике. Персида је приликом напада Бугара на болницу пребацивала рањенике провлачећи се са ћувика на ћувик.

Године 1944. било је неколико болница. У болници 24 дивизије руководилац је била Милица Војводић из Новог Момчилова. Све рањенике је успела да пребаци на лечење у Италију. Јануара 1944. године формирана је болница у Горњој Речици. После борби, у овој болници је било много рањеника међу којима око 30 лакших. Помоћник лекара је била Васиљка Декић — Нада Длуже, укази-

ДУШИЦА МУЧАЛИЦА, ученица VIII разреда гимназије, рођена 1. марта 1924. у Мекишу (Добрич), члан СКОЈ-а је од пре рата. Била је секретар актива СКОЈ-а у гимназији. Марта 1942. ухапсила је Специјална полиција. Била је искључена из свих школа у Србији. Одведена је у Нишки логор где је саслушавана и тучена толико да су је морали одвести у болницу. Њено држање је служило за пример осталима. У Нишком логору је остала до 5. марта 1943, када је одведена у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. Ту је остала до расформирања логора, септембра 1944. Носилац је Споменице 1941.

ДАРИНКУ АНИЧИЋ из Драгуше (Прокупље) четници су убили 1942. године у њеном селу због сарадње у НОП-у.

КАТАРИНА – КАЈА БАСТИЋ рођена 28. децембра 1921. у Прокупљу, припадала је пре рата напредној средњошколској омладини. Члан КПЈ је постала 1941. године. После завршене учитељске школе, дошла је фебруара 1941. за учитељицу у село Пејковац. Ту је дочекала и рат. За све време је одржавала везу с партизанима и радила са омладином и са женама села. Сви су је у селу волели и поштовали. Фебруара 1944. године у Пејковац је дошао Зотовић са својим добровољцима. На списку оних с којима је требало обрачунати била је и учитељица Каја. Доводила их је до беса својим одлучним презиром. Зверски су је мучили и убили.

МИЈУША РОГАНОВИЋ из Видоваче, рођена 1888. године, одмах после избијања рата приступила је НОП-у. Прикупљала је храну и санитетски материјал, неговала и чувала рањенике. Ишла је по задатку у Куршумлију да прикупи податке о непријатељској војсци и донесе лекове и санитетски материјал. На повратку ухватили су је четници у Белољину, тукли је и на вешала стављали, али се она тако држала као да с партизанима није имала никакве везе. Чим су је пустили, ступила је у везу са партизанима на Великом Јастрепцу и, кроз непријатељске редове пребацила се на Јастребац и предала им лекове и други мамеријал. Још неколико пута је ишла као курир на Јастребац, носећи податке о ситуацији на видовачком терену. У НОБ-и је изгубила два сина и још 24 члана своје шире породице. Носилац је Споменице 1941.

вала је помоћ рањеницима и обилазила тешке рањенике у Белогошу, Мршељу, Меровцу, Прекопуцу, Булатовцу, Пашинцу. Из ове болнице додељена је на рад као санитетски референт Главном штабу Србије. У овој болници се као тешки рањеник налазила Вера Ђукић-Рада из Расинског одреда, Душанка Ђорђевић из Меровца која је била тешко рањена код Џигоља те године и подлегла ранама. У Бресничкој Реци је такође изграђена болница у којој је било смештено око 50 рањеника од којих 26 тешких. У болници су санитетски референти биле Марица Илић, Мара Станковић-Локошница и Славка Дугме, а међу рањеницима су се налазиле Дара Лазовић из Блаца, Радунка Илић-Павловић из Горње Девче и Тамара Журжул. За време припрема за акције лакши рањеници су упућивани у одред, а тешки у земунице. После акције у Речици поново је основана болница.

Санитетски курсеви су непрекидно одржавани. У 1943. години било их је неколико. На једном курсу у Вучју биле су Јелисава Вукићевић, Ангелина Беговић, Радмила Јовановић и др. На курсу у Слишану биле су Јелица Стојиљковић, Даница Бајовић, Олга Вулетић. По завршетку курса све су распоређене по бригадама, сем физички неспособне Олге Вулетић која је касније погинула. На курсу у Доброј Води код Радана била је Радунка Илић-Павловић. По завршетку курса вратила се у одред који је прерастао у III јужноморавску бригаду као референт санитета у чети. У одреду је 1943. године формирана културна група која је давала приредбе по селима. У овој групи су биле Бранка-Црнка из Прокупља која је дошла из Озренског одреда, затим другарица Недељковић; „Калуђерица" и друге.

За време борби са белогардејцима 1944. године на Белом Камену, у којима је учествовало и све становништво Јовиних Ливада, Стана Глушац је под непријатељском ватром износила храну на положај.

Сви рањеници нису слати у болнице. Чете су саме смештале своје рањенике по кућама у селима. Велики број породица примао је у своје куће рањене или болесне партизане, лечио их и неговао. Тај посао су обављале жене. Милица Матејић из Старог Момчилова је имала земуницу у којој је скривала и рањенике и теренске раднике. Јованка Аранђеловић из Глашинца је у три земунице скривала рањене другове. У Горњој

ХВАТАЊЕ ДВЕЈУ ОПАСНИХ КОМУНИСТКИЊА[1])
ПОБЕГЛЕ ИЗ НЕМАЧКОГ ЛАГЕРА У НИШУ

Ноћу између 19 и 20 децембра т.г. *органи Одељења Специјалне полиције Управе града Београда, у пратњи органа СДС одреда прокупачког, извршили су претрес куће земљорадника РАДИЧЕВИЋ МИЛУТИНА, из с. Горње Топонице, Среза прокупачког, којом приликом су у кући пронађене две непознате девојке. Сумњајући да су партизанке, органи су ове одвели у Прокупље. На својим првим саслугиањима изведене девојке су изјавиле да су активне партизанке ПАСЈАЧКЕ ПАРТИЗАНСКЕ ЧЕТЕ као и да се зову ПЕТРОВИЋ РУЖА, свршена ученица учитељске гиколе, рођена у Битољу и ПЕТРОВИЋ ЉУБИЦА, свршена ученгесца IV разреда гимназије, такође рођена у Битољу. Сем тога, да су као избеглице са родитељима биле насељене у селу Бојнику, Среза лесковачког, и да су им родитељи од стране Бугара стрељани у фебруару месеи;у ове године, после чега су оне побегле партизанима.*

Погито се посумњало у истинитост исказа ухваћених партизанки, то су поново узете на саслугиање, којом приликом су изјавиле да се зову и то:

1) ПРОТИЋ МИЛКА, ггарт. име „Лина", свршема *ученица учитељске школе и студенткиња I године филозофије, неудата, ггисмена,* од *мајке Обреније, рођена Гагулић и оца Николе, рођена 15 IX 1921 године у селу Горња Коњуша, Среза прокупачког, вере православне, поданица српска.*

2) ТОМИЋ НАДЕЖДА, ггарт. име „Вера", студент технике I године, неудата, писмена, од мајке Даринке, рођене Милојковић и од оца Лазара, рођена 9 II 1921 годгте у Нигиу, вере православне, поданица српска.

Протић Мгглка је идејна комунисткиња, па је као таква дуже времена ггровела у Пасјачкој и Видојевачкој партизанској чети, са којима је активно учествовала У свим акцијама које су те чете на терену водиле. Средином априла месеца 1942. године, после борбе са четничким одредима у Ртајским планинама, била је заробљена и одведена у логор немачки у Нгсш.

Томић Надежда је такође идејна комунисткиња, те се *дуже времена налазгсла у ЈАБЛАНИЧКОМ ПАРТИЗАНСКОМ ОДРЕДУ као обавезник „ПУСТОРЕЧКЕ ПАРТИЗАНСКЕ ЧЕТЕ" са којом је учествовала у свим акцијама које је поменута чета на терену водила. Средином аггрила месеца 1942. године била је ухваћена од стране Бугара и одведена у немачки логор у Ништу.*

Сем тога, на своме другом саслушању Протићева и Томићева изјавиле су да су у немачком логору биле до 2 децембра т.г. када *су, у друштву са јоги 4 комуниста, успеле да из логора побегну. Само бекство, према причању ухваћених комунисткиња извршено је на тај начин гито је комуниста МИЛОВИЋ ВИДАК, који се такође* налазио *у лагеру, клештима пресекао жице на огради лагера тако да су се кроз направљену ргупу провукли овим редом: први Видак Миловић, за њим Томић Надежда, за њом Протић Милка, а за овом нека партизанка Даница, којој се не зна презиме, Јовановић Владимир, из Власотинаца, а последњи је био неки партизан чије име се нггје могло установити,, јер га ухваћене комунисткиње ни саме не знају, али се мисли да је то био Бранко, по занимању гиофер, који је Протићевој рекао да је у амбулаити логора видео списак лица одређених за стрељање и да се у том списку налази и његово име. Највероватније је да су* ово бекство *организовали Миловић Видак и овај Бранко гиофер.*

Још док су бегунци прескакали *жице и настојали да побегну ггз круга коњичке касарне, која је поседнута Бугарима, а која се налази одмах до логора, бекство је било примећено од стражара, тако да је убрзо настала пуцњава, те су се бегунци разбежали на све стране, па ухваћене комунисткиње не знају шта је са осталим било. Како је немачка тајна полиција расписала трагање само за Протић Милку и Томић Надежду као и Јовановић Владу, то је највероватније да су остали бегунци похватани или побијени у близини логора.* Одбегли *комуниста Јовановић је такође ухваћен.*

Када су успеле да ггобегну до неких њива, Протићева и Томићева су, после пешачења целе ноћи, успеле да дођу до неког села даље од Ниша, коме не знају име. Из овог села су прво отишле у село Тешицу, а затим у село Копривницу, где су се сељацима преставиле као бегунг^и од бугарског насиља. Из Копривнице, Протићева и Томггћева отишле су на Јастребац, где су у близини села Азбресницe, Среза *добричког наигиле на једну патролу „МАЛОЈАСТРЕБАЧКЕ ПАРТИЗАНСКЕ ЧЕТЕ" која их је одвела и у саму чету која* се *тада налазила између села Крајковца и Азбресгшце. У овој чети су провеле око 10—15 дана, па су њих две кренуле ка родном месту Протићеве, како би* се *код фамилије сакриле. Пошто Протићева није смела* да *иде директно кући, јер се бојала да је неко од органа власти не чека, то је са Томићевом прво свратила у с. Горњу Топоницу, у кућу РАДИЧЕВИЋА МИЛУТИНА, чији је пасторак МИРКОВИЋ СВЕТИСЛАВ, као активни партизан погинуо приликом напада партизана на Блаце, како би се за своје распитала. Међутим, у току ноћи биле су обадве изненађене на спавању гг ухваћене.*

Што се тиче земљорадника Радичевића, и он и његова жена Наталија, чији син је Мирковић погинуо као активан партизан, одавно су сумњиви као партизански курири и обавештајци, те су тих дана, одмах по доласку органа СДС са терена, требали бити ухапшени. Земљорадник Радичевић је задржан у притвору.

Протггћева и Томићева су предате немачким властима.

') Извештај полицијског агента од 20. XII 1942. године, о хаатању Милке Протић и Наде Томић.

АНЂА ШПАДИЈЕР, домаћица из Прокупља, курир између Прокупља и Јастребачког партизанског одреда од 1941. године. Четници су је ухватили, зверски мучили и заклали у дворишту куће 1944. године.

ЈОЈА ПЕТРОВИЋ из Спанца (Куршумлија), радила је на задацима АФЖ. Када је у селу Жучу, недалеко од Куршумлије, припремала прославу 1. маја, напали су је четници Драже Михаиловића. Пружила је оружани отпор и у том сукобу ıе погинула.

Бресници, када је за време велике четничко-љотићевске офанзиве 1942. године у селу стрељано 19 мушкараца, рањенике су скривале и неговале Милосава и Ружа Кожовић и Наталија Божовић. У Горњој Девчи у кући Деске Милановић је једног дана после офанзиве било 7 рањених партизана, а она је непријатељској потери одговарала да о њима не зна ништа. Велики је број оваквих примера жена у многим селима Топлице.

ТЕРОР

Одмах после окупације Немци су вршили хапшења комуниста у Прокупљу. После 22. јуна ухапшена је Дринка Павловић. Залагањем градске партијске одганизације после 3—4 дана, прескочивши зид висок преко 2 м, побегла је из затвора, отишла у одред и једно време радила на припремању устанка у Куршумлији, нарочито у селима Спанцу, Гргуру и др. Као борца Јастребачке чете и илегалног радника на терену прокупачка полиција ју је поново ухапсила, предала Немцима који су је потерали за Београд. Приликом спровођења из Прокупља према Нишу искочила из камиона и поново отишла на Јастребац, где је остала до септембра 1941. године. Ухапшена је и Богиња Ристић-Бајовић-Слободанка и била у затвору у Лесковцу, затим у логору у Нишу до децембра 1941. године , када је пуштена (заменом за сина четничког војводе) и одмах отишла у партизане на Пасјачу. Затим је ухапшена Марија Павловић која је побегла из затвора. Веру Митровић-Соколов су четници везали за споменик у граду и осудили на смрт. Ослобођена је из затвора у октобру када су партизани заузели Прокупље. Хапшена је и Нада Сенић и после краћег времена пуштена и премештена из Прокупља.

Почетком 1942. године Прокупље и терен Топлице су окупирали Бугари, који заједно са четницима у току целе године предузимају низ офанзива и потера у циљу уништења Топличког одреда и слободне територије. У многим борбама гинуле су партизанке, хапшени и стрељани припадници НОП-а. Приликом ослобођења Куршумлије 16. фебруара погинула је партизанка Вукица Војиновић из Новог Села. Када су четници повратили Куршумлију 23. фебруара међу заробљенима се налазила и Зора Топаловић која је била бременита.

Бела и Илза Менделзон, Драгица (ћерка неког лекара) и све су стрељане, а ухапсили су Љубинку Карамарковић, Кату Богдановић, Нову Јевђенијевић, Милку Милетић, Цану Протић и Мицу Николић које су касније пуштене. Дана Николић је интернирана у Немачку и остала до краја рата, а Загорка Николић која је пуштена као болесна из интернације 1944. године умрла је од последица логора 1945. године.

У офанзиви коју су Бугари предузели на Топлички одред 17. фебруара попаљено је много кућа у селима на Пасјачи, стрељано око 100 људи, а преко 300 је поведено и интернирано. У борбама код села Сварче приликом офанзиве четника Косте Пећанца на Топлички одред 28. фебруара заробљене су и касније стрељане Славка Јанковић-Милка и Вера. Код села Бреснице пронађени су тешки рањеници и заједно са болничаркама убијени, а заробљене Јелисавета Цуверовић која је отерана у логор на Бањици где је 1944. године умрла од запаљења плућа и Ана Флоријан. У овој офанзиви четници су спалили село Чубуру. Другог марта 1942. године четници су заробили Љубицу Драгићевић-Наташу. После бекства из затвора у Куршумлији издајом је ухваћена и после зверског мучења стрељана.

У борбама код села Губетина у великој бугарско-недићевско-четничкој офанзиви која је почела 6. марта погинула је Драгојла Ђорђевић, а Даница Јововић-Рада је заробљена и спроводена у нишки логор. Четничком команданту је рекла: *„Немој мислити, Пајо Средојевићу, да си ухвативши мене похватао све партизане, за кратко време платићеш ме својом главом”.* При покушају бекства из логора 20. децембра 1942. године остала је покошена митраљеским рафалима на бодљикавој логорској жици на Црвеном крсту у Нишу. У борбама код Сварче 9. априла 1942. године погинула је Стојадинка-Стола Радисављевић. У њеној торбици је нађено започето писмо мајци: *„Драга мајко, опрости што сам те оставила. Један ми је брат погииуо пре месец дана на Сварчи, други ми је у логору у Нишу. Они немају трећег брата да их освети, осветићу их ја — и њих и све другове који падоше за слободу”.* У борби код села Ргаје у јуришу партизана за пробијање обруча 12. априла међу заробљенима су биле и Милка Протић-Лина и Олга-Оља Цуверовић. Милка Протић

је спроведена у Нишки логор. Са Надом Томић побегла је из логора 20. децембра 1942. године. На пребацивању за Јастребачки одред ухваћене су У кући Наталије Мирковић у Горњој Топоници, предате Немцима, мучене и стрељане 28. децембра 1942. године у Нишу. Олга Цуверовић је предата Немцима и спроведена у затвор у Лесковцу, одакле је у новембру побегла и прикључила се Јастребачком одреду. Јелисавета-Анета Андрејевић-Милена је такође учествовала у борбама у овој офанзиви. Истицала се храброшћу. Њеном заслугом спасени су животи неколико рањеника. На Видојевачи је позвала свој вод на јуриш, у коме су заробили неколико четника. По одлуци штаба послата је као курир са Јастрепца на Пасјачу-Бели Камен. Тада је заробљена и тешко муч.ена — стављали су је да хода по жару, забадали игле под нокте. Одведена је у Нишки логор и стрељана јануара 1943. године на Бубњу.

Јуна 1942. године, за време офанзиве Бугара, четника Косте Пећанца, љотићеваца и одреда СДС, ухваћена је Јела Николић и стрељана на Соколовици. Као одмазду за неуспех ове офанзиве Бугари су стрељали 240 сељака покупљених у селима.

У „Аћимовићевој офанзиви" на Јастрепцу, која је почела 10. августа уз учешће 18.500 непријатељских војника и завршена неуспехом, једино је откривена 13. августа једна од две земунице смештене у Крајковачкој реци у којима су били смештени болесни, рањени и изнемогли партизани. Осам партизана, међу којима Никодије Стојановић-Татко и Даринка Несторовић-ЈБубица извршили су у земуници самоубиство да не би пали непријатељу у руке. У току потере у Добричу и Топлици ухапшено је око 500 сељака и сељанки, а многе породице и чланови партизанских породица су премлаћивани и мучени разним мукама.

У блокади Малог Јастрепца која је почела 12. октобра, пошто нису наишли на партизане који су се извукли из обруча и пребацили према Пасјачи, Бугари су спалили партизанске куће у селима Лепаја, Баличевац, тукли њихове породице и многе одвели у логор. И у децембру, да би заплашили становништво, Бугари су у селима Добричког среза — Лепаја, Баличевац, Биљег, Крајковац, Девча стрељали око 100 људи и попалили исто толико кућа.

У борби с непријатељем 1942. године ухваћена је и Мирослава Станимиро-

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА ПРОКУПАЧКОГ[1])
Пов. бр. 54/44 г.
11 марта 1944 године
Прокупље

ОКРУЖНОМ НАЧЕЛНИКУ ОКРУГА ЛЕСКОВАЧКОГ

ЛЕСКОВАЦ

Поступајући по наређењу Окружног начелства Пов. бр. 197/44 — након прикупљених података за именовану Веру Ђуришић, стручну учитељицу домаћичког течаја у Прокупљу — достављам следећи извештај:

ВЕРА ЂУРИШИЋ,[2]) *и њен муж Ђуришић Миодраг, учитељ, пре пропасти Југославије — овога рата, живели су као државни службеници у Штипу. Када су Срби избеглице дошли из Јужне Србије у стару Србију, дошла је и учитељица Вера са својим мужем Миодрагом.*

Године 1941 — кад је Русија заратила са Немачком, и када су Немци почели да хапсе комунисте у Србији, Миодраг Ђуришић је нобегао у гиуму и прикључио се комунистичким бандама, где се и данас налази.

Именована Вера дана 19-XII 1943. год. била је у селу Статовцу, општине житнопоточке, овога среза, наводно код извесних својих рођака и пријатеља на славу св. Николу и ту се састала са својим мужем Миодрагом Ђуришићем који се налази сада као активни комуниста-партизан, негде у Радан планини.

После 2—3 дана Вера је отпутовала за Ниш и писмом се јавила своме директору учитељске гиколе у Прокупљу, тражећи ко бајаги неко боловање, како би само на тај начин заварала траг свога пута и удаљења из Прокупља, а *после овога се је повратила натраг из Ниша за село Статовац, и тамо се прикључила комунистичким бандама свога мужа Миодрага, и ако је из Ниша тражила лекарско уверење ради тобожњег лечења, и новчане принадлежности,* а када је *ово учињено иста се није тамо налазила — услед чега је новац враћен, — гито значи да је њен боравак и писање из Ниша била само камуфлажа и удешена ствар, у вези са својим мужем и партизанским бандама,* да *би на тај начин отклонила сумњу власти и прикрила свој траг.*

Учитељица Вера има у Прокупљу двоје деце и старе родитеље, који сада живе као пензионери у улици Кр. Милана бр. 52.

Обзиром на постојеће прилике у овоме крају, горе изложено, и то, да је именована државни службеник, и као таква отишла у шуму, — мишљења сам да би је требало отпустити из државне службе, као и да јој се обустави исплата месечних принадлежности, јер је све ово учинила смишљено и идејно, гито иде на опгиту штету српског живља и државних службеника.

СРЕСКИ НАЧЕЛНИК

(потпис нечитак)

[1]) **Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 45/6—1, кутија 29.**
[2]) **Вера Ђуришић-Поповић.**

МИЛУНКА ПАЈЕВИЋ из Пасјаче, радила је у НОП-у од првих дана рата. Помагала је и чувала партизане, шила, плела и прала шихову одећу. Бугарски фашисти и четници су је неколико пута тукли и мучили. Када су Бугари једном дошли у село, ухватили су Милунку и питали је где јој је муж, његова пушка и партизани. Мада је све знала, непријатељ од ње није могао ништа да дозна. Тукли су је корбачима, збацили јој мараму са главе, вукли за плетенице и ударали јој главу о зид. Затим су јој марамом зачепили уста, оборили на земљу и ударали дотле док се није онесвестила. Милунка је наставила рад без предаха. Жене су је изабрале за своју десетарку. Када је злогласни Зотовић са својим добровољцима дошао на Пасјачу, и од 27. марта до 2. априла 1944. па-лио куће и мучио свакога кога је ухватио, без обзира на године, ухватили су и Милунку, мучили је да ода партизане, али ништа није хтела рећи. Заболи су јој нож у срце, а ударали ножем њену девојчицу и сина. Видевши да јој је мајка мртва, девојчица је бацила малога брата кроз прозор па скочила за њим. Мада је била рањена упртила је дете и побегла. Тако су се деца спасла, а злочинци су Милункино тело и унакажена тела њене мајке и свекрве бацили у запаљену кућу.

X1-43

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])
РЕФЕРЕНТ ЗА КОСОВСКУ ОБЛАСТ
17 новембра 1943 г.
— Београд —

ПРЕДМЕТ: Борба комуниста и СДС
код Космаче (Куршумлија)
18 октобра 1943 год.
извесни нови подаци.—

ГОСПОДИНЕ ПРЕТСЕДНИЧЕ,

Пошто сам- боравио неколико дана у Куршумлији, част ми је известити Вас о неким новим моментима из борбе комуниста са органима СДС и Бугара на дан 18 октобра 1943 год. код Космаче. .. .

Потпоручник Вукоје Кујовић који је био у непосредној близини партизана из свога митраљеза убгш је преко 40 партизана.

Борбе између партизана и наших одреда вођене су из близа затим се развила борба прса у прса, шта више било је и гушања. И поред надмоћности партєзана у броју људства и оружју, иаши одреди су успели да их спрече у напредовању, зато што су припремили у почетку борбе једну вешту замку на тај начин када су партизангс ишли у колоне њих око 1000 са три стране СДС употребила је митраљеску ватру и у првим часовима било је 160 мртвих партизана, а у току вођења борбе рањених и живих ухваћених било је око 120. Неке рањене партизани су одвукли собом, а виђене комунисте из тога краја који су погинули, исекли су им главе и собом понели а лешеве оставили на месту погибије. Ово су учинили за то да се не би препознали која су то лица. Остали број *живих ухваћених партизана стрељани су од наших одреда.*

Важно је напоменути да су у овим борбама — жене — показале необично велику храброст и слободно јуришале на митраљезе. *Пре него је ггочела борба жене су биле у црнини, а после првих хитаца, тј. када је почела борба оне су бациле црне мантиле и одједаннут су биле у белим мантилима. Међу убијеним женама и девојкама, запажено је да су многе биле у другом стању, ма да је из нађених аката комунистичке архиве, строго забрањено да жене остану У другом стању, да би их гито већи број учествовало у борби.*

Прилог; скица *Јован А. Бркић, с.р.*

') Оригинал се налази у архиви ВИИ, рег. бр. 23/2, кутија 27.

вић-Зора и преживела логор на Бањици и Аушвицу. Крајем 1942. године Милица Војводић је остављена у Новом Момчилову да ухвати везу са одредом, ухваћена је од Специјалне полиције и спроведена у затвор одакле је касније пуштена и пребацила се на Радан.

Упоредо са офанзивама, Бугари и Специјална полиција која је дошла почетком године у Прокупље преузели су у току 1942. године читав низ хапшења чланова Партије и СКОЈ-а и симпатизера НОП-а на терену. У фебруару и марту је ухапшено 100 лица, од којих 30 скојеваца и напредних омладинаца и омладинки. У фебруару су ухапшене Милица Шуваковић под именом Јованка Поповић, партизанка Маша, која је из одреда дошла у Прокупље, одведена у Ниш и стрељана на Бубњу, Душана Копач, инжењер агрономије, која је отпуштена из службе и после 20 дана проведених у затвору пуштена и отишла у Хрватску и по други пут Вера Митровић-Соколов. Почетком марта ухапшене су Јулија Делере и Кристина Ковачевић (Милица Јовановић) и обе априла спроведене у Нишки логор, затим на Бањицу и стрељане 14. маја 1943. године у Јајинцима. У марту је ухапшена и отпуштена из службе Нада Шпадијер, професор која је касније пуштена, Јелена Урошевић је више пута хапшена, последњи пут маја 1944. и јуна 1944. године стрељана у Лесковачком логору, Наталија Мирковић, Милена Ускоковић коју је последњи пут ухапсила Специјална полиција маја 1943. године, када је као курир Пасјачког одреда дошла у Београд. Остала је на Бањици до ослобођења. Међу скојевцима ухапшеним у провали у марту 1942. године биле су ученице Душица Мучалица, Јулијана Ристић, Станимирка Протић-Цаца, Оливера Несторовић, Бранислава Љубичић, које су кажњене истеривањем из свих школа у Србији без права на полагање приватних испита, Радојка Ђорђевић, Танкосава Јовановић, затим Милосава Ракић-Пепа и поново фебруара 1943. године и Ангелина Илић-Сека. Са Милосавом је ухапшена и њена мајка Добрила Ракић а са Оливером њена мајка Јела Несторовић. У исто време је ухапшена и Рада Дедијер. Крајем марта из прокупачког затвора су одведене у Нишки логор Јела и Оливера Несторовић и Вера Митровић-Соколов, а Душица Мучалица, Јулијана Ристић, Бранислава Љубичић, Станимирка Протић-Цаца су из овог

логора пребачене у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци. У Прокупљу су Бугари ухапсили Стану Петковић, страховито мучили и стрељали на Јастрепцу. Петог августа су недићевци ухапсили Радмилу Митровић са кћерком и септембра их пустили, затим Драгу Цекић, Лепосаву Миленковић, Мицу Ристић, Стану Стефановић, Ћају Марковић и друге, саслушавали, тукли. Затим су предате Немцима и одведене у Ниш.

На територији Косанице у пролеће 1942. године четници су похватали и стрељали око 20 скојеваца. У селу Марковићу код Куршумлије ухапшена је Љубица Милетић[1]) са Радмилом Николић (Нада Пауновић) на повратку из села Шатре, када је из револвера убила четника Рајка Јанковића који је хтео да их легитимише. У Куршумлији су ухапшене Милка Радовановић, (пуштена после 17 дана), Стојанка Ковачевић и друге.

У селима прокупачког и добричког среза у току 1942. године хапшен је и тучен велики број жена. У Луговцу су ухапшене Ката Недељковић, која је била 8 месеци у Нишком логору и Живана Вељковић коју су зверски мучили и стрељали; у Великој Драгуши су због сарадње са НОП-ом четници убили Даринку Аничић; у Гласовику су љотићевци ухапсили Савету Вукашиновић са двоје деце и одвели у Нишки казнени завод; у Здравињу су четници ухватили и заклали Ружицу Миладиновић, а четрдесетогодишњу Павлину Петровић одвели у Куршумлију, страховито мучили и на крају убили ножевима; у Доњој Речици је од Специјалне полиције хапшена са малим дететом Јованка Младеновић и одведена у Лесковац; у Горњој и Доњој Топоници су рањене приликом немачке казнене експедиције Тодора Шаранац, Кристина Ђокић, Зорка Маринковић, а хапшене од Специјалне полиције Кадивка Милосављевић и Наталија Мирковић; у Костадиновцу су четници и Бугари ухватили Веру, Ану, Живану и Лепосаву Ђокић. Веру су мучили, бацили у кречану и кад није ништа признала, спровели у логор „Црвени крст" и стрељали, а остале касније пустили из затвора У Прокупљу; у Бучићу су тукли Савку Војиновић, која је после тога умрла; у Добричу је фебруара 1942. године убијена Милојка Станковић а њено дете од 8 месеци је умрло без хране. У селу Пасјачи убијено је четворо деце од 9, 11, 12 и 13 година и 20-годишња Станија из породице Младеновић. У Видоваци су марта 1942. године Бугари ухапсили баба Виду Јововић, када је ишла по задатку у Прокупље, тукли је и спровели у затвор. Бугарски командант је питао: „А, баба Видо, ти обичаш[1]) Стаљина?", она му је одговорила: „Не знам ти ја ни за Стаљина, ни за Хитлера, ни за Мусолинија, ја знам за мајку Русију и њу волим!" — „Аз ће те застрела, баба Видо, за такиви думи". Баба Вида претура по џепу и каже: „Вала, платићу ти фишек 100 динара, па кад се вратиш у Бугарску, похвали се цару Борису да си убио једну бабу Виду". Касније је пуштена и наставила рад. Из Видоваче је Милуна Рогановић, после борби ишла у Куршумлију да прикупи податке за партизане. Четници су је ухватили у Белољину, тукли, стављали на вешала. После пуштања отишла је у одред на Великом Јастрепцу. У Девчи је августа хапшена и Милица Буцек и убрзо пуштена. Крајем новембра недићевци су вршили хапшења у Коњарнику. Ухапшене су и Радуша Николић и Драга Митић и одведене у Лесковац, затим у Казнени завод у Нишу, одакле су после шест месеци пуштене. Бугари су хапсили Радмилу Багар-Терзић из Белог Камена, али после месец дана је пуштена из Нишког затвора; из Бучинца су хапшене и тучене Милева Велимировић, Босиљка Ивановић, Станојка Радојевић, Митра Шорбајић, Милица Ивановић, Миленија Ивановић, Марија, Вукосава и Нада Велимировић и друге.

Један број другарица партизанки борећи се храбро у својим јединицама био је рањен и погинуо 1943. *к* 1944. године. Радмила Дуловић-Бајка из Горње Стражаве крајем 1943. године ухваћена је са друговима у колиби и стрељана. Марија Васиљевић је као болничарка остала у једној земуници са тешким рањеницима, ухваћена и заклана. Олга Цуверовић је у борби код Ргаје 1943. године ухваћена и отерана у лесковачки затвор, али је исте године побегла и вратила се у одред да би фебруара 1944. године у борби код Велике Плане погинула. Душанка Ђорђевић из Меровца је у борби на Шиљеговцу 1944. године тешко рањена и подлегла ранама. Тамара Журжул партизанка и Мара Станковић-Локошница и Славка

ЈОВАНА КАРАЦИЋ, домаћица из Белог Камена, рођена 1894, од 1941. припадала је НОП-у са свима својим укућанима. Имала је три сина у НОБ. Њена кућа је и дању и ноћу била отворена партизанима. Давала им је храну, прикупљала помоћ за њих, прала их, крпила и чувала рањене и болесне другове. Непријатељи су је стално прогонили, али она није прекидала рад. Када су је Зотовићеви добровољци питали где су јој синови, одговорила им је: „Тамо где и сви поштени људи, у партизанима. Идите, па тражите партизане у шуми и туците се са њима, а не правите се јунаци над бабама"! Озлојеђени народни изроди су је на зверски начин убили марта 1944. године.

[1]) Из записника о саслушању Љубице Милетић.

[1]) Волиш (на бугарском).

„Дугме" партизанске болничарке ухваћене су од четника на Јастрепцу, заједно са неколико рањених партизана. Убијене су код села Јасике јула 1944. године. Ангелина Илић-Сека погинула је приликом ослобођења Београда у спасавању рањеног друга 14. октобра 1944. године. Радмила Багар-Терзић је погинула у борби на Китки планини у VII офанзиви 1944. године. Босиљку Јанићијевић из Ресинца непријатељ је живу искасапио. Богдана Иветић из Велике Плане је логинула 1944. године. Павлину Петровић из Здравиња четници су одвели 1944. годину у Куршумлију, мучили је и ножевима убили. Даница Ђинђић и Стана Петковић из Прекопуца су стрељане на Јасикару на Јастрепцу. У борби код Цигоља 1944. године погинула је и Нада из Придворице. Добрила Димитријевић из Прокупља 1944. године погинула је код села Гарева близу Крушевца пресечена митраљеским рафалом. Седамнаестогодишња Брана Живковић из Доње Бресницe погинула је 1945. године у Срему. Из Коњарника је погинула Радмила Јовановић, а 17-годишња Марија Јовановић је као болничарка у III српској бригади у борби за Краљево 1944. године тешко рањена спасавајући рањеног друга и после неколико часова умрла. Радунка Илић-Павловић из Горње Девче била је двапут рањавана: у борби на Шиљеговцу и у борби за Илок. Марица Илић је рањена у борби с Бугарима 1943. године, Драгојла-Олга Динић, је са Јужноморавском бригадом отишла у Босну и на повратку бригаде тешко рањена код Куршумлије, Ружа Љумовић из Гласовика је такође рањена 1944. године, док је Милица Бојанић из Балчака умрла у јединици 1945. године итд. Што у борби што у позадини 1944. године из Доње Топонице су изгубиле животе Ружа Андончић, Софија Недељковић, Љубица Богавац, Марика Живановић, Стака Маринковић, Драгослава Миросављевић и друге.

Почетком 1943. године Специјална полиција је у Прокупљу отпочела нова хапшења чланова КПЈ и СКОЈ-а и симпатизера НОП-а. Ухапшене су поново Нада Шпадијер, која је одведена у женски казнени завод Забела код Пожаревца, Зорка Кнежевић која је одведена у Смедеревску Паланку где је остала до краја рата, Јагода Лапчевић, Стана Миленковић, Милева Радосављевић, Параскева-Кевче Станковић, Лепосава Дедијер и Николија-Кола Ђорђевић, које су као таоци Одведене у Нишки логор где су остале до краја рата. Затим су хапшене Добрила Ракић и Мира Пантовић које су убрзо пуштене због недостатка доказа и Ана Геруновић. Нада Тачић је ухваћена као курир и интернирана у Немачку где је погинула од бомбардовања. У 1944. години су ухапшене Божана Јевтић, која је умрла од последица батина, Ната Младеновић и Милева Мучалица које су стрељане у лесковачком логору, Душанка Павићевић која је одведена у лесковачки логор и Босиљка Петровић. Анђу Шпадијер су ухватили четници, зверски мучили и заклали у дворишту куће. Даринку Несторовић Специјална полиција је затварала два пута, први пут 10. марта 1942. године је злостављана и спроведена на Бањицу, где је остала до септембра исте године, а други пут 2. јула 1943. године када је поново одведена на Бањицу.

БОСИЉКА ШПАДИЈЕР, ПАРТИЗАНСКИ КУРИР, СТРЕЉАНА ЈЕ ОД ЧЕТНИКА 14. АВГУСТА 1944. У ТУЛАРИМА (ПРОКУПЉЕ)

Марта 1943. године ухваћена је и мучена од Бугара Јасна Прелевић, учитељица из Цигоља. Из Бериља су ухапшене и мучене од Бугара Стана Павловић, Ружа Симоновић, која је одведена у лесковачки логор, Марица, Милева и Загорка Томановић, Марија Павловић и друге. Персу Миленковић, из Ћуковца Бугари су убили због мужа партизана. Тучена је од Бугара и умрла од последица батина Милосава Андрић из Свињишта. Јана Пендић из Ћака је мучена и стављана на струју. Из Новог Момчилова је хапшена и злостављана Зорица Чворовић.

Из Куршумлије су хапшене и биле у месном затвору Љубинка Ковачевић и Стојана Ковачевић, а Љубица Ковачевић, Љубица Максимовић, Аница Милићевић са двоје деце су одведене у Нишки логор, док су Добрила Милутиновић и Цаја Милутиновић и Стамена Поповић из Дубраве одведене на Бањицу где су остале до ослобођења. Мица Николић је неколико пута у току рата хапшена. Даринку Спасић-Даче су августа 1944. године ухватили љотићевци, одвели у Нишки логор и септембра, заједно са 36 преосталих затвореника, приликом ликвидирања логора стрељали и тело бацили у кречану. Хапшене су и Винадија Марковић из Коњуше, Јела Шуловић из Богујевца, Винка Поповић и Станка Здравковић из Дубраве, а 24-годишњу Милунку Прекић из Крчмара су заклали четници августа 1943. године. Стојанка Радисављевић из Белице је премлаћена од Бугара октобра 1943. године и умрла од задобијених повреда.

По селима Топлице велики број жена је хапшен, мучен и убијен. У 1943. години хапшене су Милица Јовановић-Стана из Бублице, Ружа Димић из Миљковице, Кадивка Милосављевић и Наталија Мирковић из Доње Топонице, као талац Видосава Митровић из Држановца, Јованка Младеновић из Доње Речице. Надежда Калезић учитељица из Трнаве је хапшена 1943. године и побегла, али је поново ухапшена марта 1944. године, спроведена у Ниш и септембра исте године стрељана на Бубњу. Кад су је повели на стрељање довикнула је: „Другови, чувајте ми дете, ми смо победили". За време рата су затворане Лока Војиновић из Новог Села, Савка Војиновић из Бучића која је умрла од батина, Јованка Живић из Пепељевца, Стана Здравковић и Винка Поповић из Дубраве, које су биле у затвору у Куршумлији, и Стамена Поповић из истог села која је одведена на Бањицу. Јоја Петровић из села Спанце је погинула у борби с четницима у Жучу недалеко од Куршумлије.

Фебруара 1944. године командир СДС Зотовић са својом четом је блокирао село Пејковац. Сазвао је сеоски збор и тражио да му покажу Катарину Бастић, учитељицу. Присутни су одбили да је одају, наште је Зотовић издвојио 10 људи и запретио да ће их стрељати, ако не издају учитељицу. Тада је један од издвојених рекао да је она међу њима. На позив Зотовића учитељица је изашла и он је одмах почео да је туче, а после тога наредио својим војницима да је убију. Заједно с њом стрељана је и Цвета Илић из истог села.

Немачко-гестаповске јединице са СДС под командом капетана Зотовића и добровољаца предузели су акцију ради уништавања партизана и НОВ у Пасјачи, од 27. марта до 2. априла 1944. године. Партизани су успели да се извуку из обруча, а непријатељ је искалио свој бес над становништвом. У Пасјачи су убили неколико жена. Милунку Пајевић, мајку седморо деце изболи су ножевима, пресекли јој и избацили гркљан и заједно са мајком и свекрвом у кући запалили, Стану, Милку и осамнаестогодишњу Олгу Јаблановић изболи су ножевима и затворили у запаљену шталу у којој су изгореле. Стојанку Јаблановић су ранили из пушке у уста. Старицу Милеву Пајовић један војник је ударио флашом по слепоочници, а други су је тукли цокулама, а затим ухапсили. У Јовиним Ливадама су на свиреп начин убијали жене. Канду Бјелица, старицу од 80 година и Марију Марковић мајку шесторо деце затворили су живе у штали коју су запалили. Ружу Крунић су ухапсили, тукли је, изболи ножевима и убили из пушке. Стану Бјелица су тукли и ударали кундацима када је покушала да гаси запаљену кућу. Један војник уперио је нож да је убоде, да би се одбранила ухватила је руком и одсекла длан. Ружу Јовановић су ранили из пушке. У Берију су убили Марију Илић, пошто су је претходно пребили, изболи ножевима и распорили јој стомак. У Белом Камену су убили Јовану Карацић и Ковиљку Крунић, а ухапсили и спровели у Прокупље Магду Терзић. У Бучинцу су убили Милојку Радојевић, а ухапсили Госпаву Ивановић. Из Балчака су белогардејци убили Вуку Стојановић, а ухапшена је Ружа Николић-Младеновић када је по курирском задатку ишла у Прокупље и Станка Николић-Томић са две мале заове. Попаљене су куће Перуновића у Ђоровцу, а Даринка, Мирослава и Нада одведене у лесковачки логор затим у Специјалну полицију у Нишу. Ухваћена је као курир од Бугара Костадинка Поповић из Белољина, одведена у Прокупље, затим у лесковачки логор. У овом селу су августа 1944. године четници извукли на сред села Миљу Поповић и заклали пред децом која су се држала за њену сукњу.

Ради погибије свог официра, Бугари су 20. октобра 1943. године пошли у казнену експедицију у села Космачу и Маричиће и стрељали: Милунку Милушевић, Перуницу Чоловић, Перку Милошевић, Мирославу Јаћовић, а Достану Ђукић су тукли и запалили хаљину на њој тако да је умрла од опекотина.

И многе друге жене у граду и селима Топлице биле су једном или више пута одвођене у затворе, тучене и малтретиране, али су још упорније настављале свој рад. Жене Топлице су пример јуначког држања и оданости ствари НОБ-е. Никаква мучења нису могла да их одвоје од борбе, све већи број је прилазио и активно учествовао у извршавању задатака и помагању акција НОП-а.

ОКРУГ НИШ

Споменик стрељаним борцима и родољубима на брду Бубњу код Ниша

Рад вајара Ивана Саболића

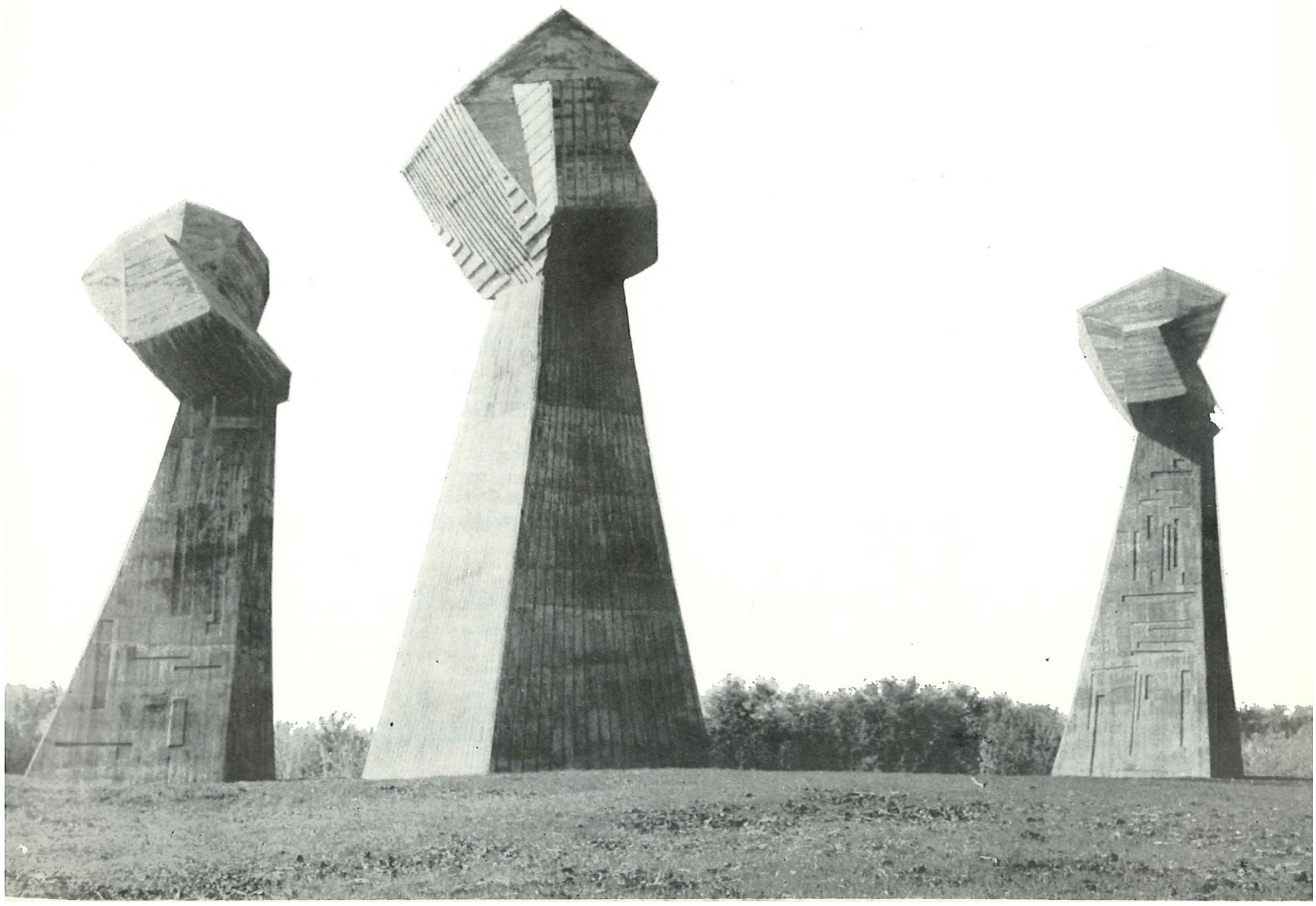

ГРАЂАНИ!

Мрски окупатор удара данас по вама желећи да вас терором застраши, како бисте себе и имовину ставили у службу противнародне борбе. НЕ ДОЗВОЛИТЕ ДА ОКУПАТОР И ЊЕГОВЕ СЛУГЕ СТВОРЕ ОД ВАС НАРОДНЕ ИЗДАЈИЦЕ. Помозите народноослободилачкој борби својиљ прилозима у топлој одећи, обући, намирницама, новцу и, разним другим потребама. Прићите народноослободилачкој борби, не иаседајте провокаторима, већ своје услуге и прилоге дајте преко својих добрих познаника и пријатеља.

РАДНИЦИ!

Не дозволите да ваш рад користи окупатору, већ помозите свим снагама народноослободилачкој борби. Од уста одвајајте за борце новог и прапеднијег живота. Ниједна жртва неће бити превелика према животима које жртвују наши херојски партизани. Не дозволите да четници-кокошари скидају с ваших уморних ногу цокуле, да вас малтретирају и користе вашу беспослицу да би вас отерали у службу окуаатора.

СЕЉАЦИ!

Народноослободилачка борба је ваша борба. Не дајте ни зрна жита ни других потреба одвратном окупатору. Помозите својим партизанима да издрже до *краја у борби са непријатељем и зимом. Снабдевајте их намирницама и коначиштима.*

МЛАДЕ ЖЕНЕ И ДЕВОЈКЕ!

Подигните главу смело, не сузе и клетве за изгубљеним очевима и, брађом, већ дела. Храбри партизани свете њихове животе. Не дајте да вас непријатељ деморалише ц заплаши. Плетите топле цемпере, чарапе и рукавице за наше драге партизане. Набављајте санитетски материјал и шаљите партизанима. Уложите сав свој труд да борци *за ваша права имају довољно топлога веша и одела.*

ЖИВЕЛИ ХРАБРИ НАРОДНИ ПАРТЗАНИ!

ЖИВЕЛА СЛОГА И БОРБЕНО ЈЕДИНСТВО РОДОЉУБИВОГ НАРОДА!

ПОМАЖИТЕ СВИМ СРЕДСТВИМА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКУ БОРБУ СРПСКОГ НАРОДА!

СМРТ НАРОДНИМ ИЗДАЈИЦАМА!

БОРИМО СЕ ПРОТИВ ПОТКАЗИВАЧА И ПАНИКЕ КОЈА КОРИСТИ НЕПРИЈАТЕЉУ!

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

У НИШУ, 28. октобра 1941. год.

ОДБОР
НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ ПОМОЋИ

У напредном радничком покрету Ниша, у годинама пред други светски рат, истицале су се кожарска радница Ђурђелена-Ђука Динић и текстилна радница Мара Нацева. Крајем 1939. године, Ђука Динић је, уз Филипа Кљајића и Конрада Жилника, била један од организатора великог штрајка кожарских и обућарских радника. Мара Нацева је у то време била на челу синдиката текстилних радника. Обе су 1940. године биле чланови МК КПЈ Ниша, а у јесен исте године, Мара Нацева је била организациони секретар ОК КПЈ за Ниш, када је Давид Пајић био политички секретар. Повремено су се укључивале у рад нишке партијске организације Спасенија-Цана Бабовић (1936. долазила је као инструктор ПК КПЈ) и Јелена Ћетковић, која је пред рат једно време била члан МК КПЈ Ниша.

После капитулације Југославије, априла 1941. партијска организација Ниша одмах је приступила окупљању родољуба за отпор и борбу против освајача. Ради помоћи Окружном комитету, који је хапшењима 23. и 24. јуна 1941. изгубио више чланова, Покрајински комитет КПЈ за Србију одредио је групу инструктора за рад у нишком округу, међу њима Разуменку-Зуму Петровић,[1]) која је у реорганизованом Окружном комитету одговарала за рад партијске технике и партијских организација у граду. У тој функцији је имала и одређене задатке у вези са извођењем акција које је припремао Окружни комитет, међу којима је једна од најуспелијих био атентат на немачке официре у хотелу „Парк", 2. августа 1941. (После ове акције, у којој је погинуло више Немаца, у Нишу је ухапшен велики број грађана и појачан је полицијски надзор).

На почетку устанка дошла је на партијски рад у Ниш и Добрила Стамболић, учитељица у Гојмановцу; убрзо је прешла на рад у ОК КПЈ за Лесковац, а затим ступила у Бабички партизански одред и била политички комесар Прве чете. Почетком јесени 1941. дошла је у Ниш Дринка Павловић, учитељица у Спанцу. Као строги илегалац радила је у техници ОК. У то време дошла је у Ниш и Јелка Радуловић, студент права, секретар СК КПЈ за алексиначки срез, приморана да се склони испред рације Гестапоа. Међу многим партијским радницима који су упућивани у Ниш, дошла је почетком маја из Београда Стана Бараћ-Симић, текстилна радница.

За организовање рада жена у Нишу на помоћи одреду биле су задужене, поред других чланова Партије: Добрила Трајковић, кројачка радница, Здравка Вучковић-Јовановић, чиновник Уреда за осигурање радника, Бранка Јовановић, чиновник Финансијске дирекције у Нишу, Васка Стоиљковић, домаћица (Специјална полиција је хапсила и мучила; пуштена због недовољно доказа) и кандидат за члана КПЈ Нада Томић, студент технике, секретар НОФ за Ниш. Међу женама које су се прве укључиле у рад и истакле се као активисти НОП биле су: Милка Пецарски, радница, Јела Главашки, учитељица-забавиља, Загорка-Горче Тошић, професор, Станка Илић-Стефановић, чиновник ПТТ и Дарка Протић, домаћица. Станови ових другарица били су најсигурнија склоништа у Нишу за чланове ПК и ОК КПЈ; ту су се

[1]) Разуменка Петровић-Поповић, рођена 1915. у Станчићима код Чачка, где је завршила гимназију; студирала је на филозофском факултету у Београду. На студијама се укључила у напредни омладински покрет, у КПЈ је учлањена 1939. Као професор Учитељско-домаћичке школе у Прокупљу организује политички рад са омладином и са женама. Године 1941. учествује у припремама устанка у Топлици; јуна 1941. долази у Ниш на дужност члана ОК КПЈ; поред осталих задужења, организује пријем и смештај курира. У јесен 1941. прелази у Лесковац, ступа у Бабички одред. Заробили су је Бугари и пустили после месец дана. Тада долази у Београд за члана МК КПЈ. Крајем 1942. прелази на теренски рад у врашки округ, организује одборе НОФ и НОО, рад омладине и жена.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ДРИНКА ПАВЛОВИЋ рођена је 1919. године у Белановици, под Рудником, у сиромашној сељачкој породици. Као ученица Учитељске школе у Ужицу, коју је завршила 1937. године, брзо је избила у прве редове напредне омладине — постала је члан СКОЈ-а и предводила средњошколску омладину у акцијама које је организовала КПЈ. Члан КПЈ је постала 1938. Исте године је постављена за учитељицу у селу Спанцу, у косаничком срезу. Године 1939. била је члан прве партијске организације у Топлици, а маја 1940. ушла је у МК КПЈ Куршумлије. Као члан III учитељске групе била је политички врло активна међу напредним учитељима и сељацима у околним селима и имала велики успех у раду са омладином. Организовала је аналфабетски течај и основала књижницу и читаоницу у Спанцу, које је снабдевала напредном литературом.

Одмах после окупације, Дринку је ухапсила прокупачка полиција, али градска партијска организација јој је омогућила бекство. После тога морала је да се повуче у дубоку илегалност, да би могла да ради на припремама за устанак у Куршумлији и околним селима. Убрзо је опет ухапшена и са још неким затвореницима предата Немцима, који су их убацили у камион и потерали за Београд. На једној окуци на путу између Прокупља и Ниша, Дринка је искочила из камиона и побегла на Јастребац.

Септембра 1941. дошла је по одлуци Партије у Ниш да преузме рад у техници Окружног комитета. Услови за рад били су веома тешки. Ниш је био преплављен полицијом, Пећанчевим четницима, Немцима и Бугарима. Дринка се крила под лажним именом, као учитељица из Срема која тобоже чека запослење. Преко дана је хранила свиње, чувала живину и обављала друге домаће послове, а ноћу је радила у техници, из које је сваки други дан излазило по 1500 примерака билтена, летака и другог пропагандног материјала, који је преношен у Сврљишки, Озренски, Бабички и Кукавички партизански одред, затим у Пусту Реку, Пирот, Зајечар, Топлицу, Јастребац и чак у Македонију.

У марту 1942. Дринка је због хитног посла изашла сама на улицу; видео ју је некакав четник из Куршумлије и дозвао полицију. Дринка је у полицији држана у самици и подвргнута је најстрашнијим мукама, а затим је предата Гестапоу у Београд, где су наставили да је муче. Тукли су је жилама и моткама, везивали је ланцима за руке и ноге, савијали у клупко и тукли, солили јој раскрвављене табане, чупали косу и нокте — Дринка је ћутала и херојски подносила све муке. Спроведена је на Бањицу и стрељана 14. маја 1943. године. Одлазећи на стрељање била је смирена и храбрила другарице које су почела за њом да плачу. *„Ја с тобом нећу да се опростим, Буба-Маро, ако не престанеш да плачеш“,* рекла је расплаканој другарици. *„Замисли да то чета одлази у борбу и да се неће вратити. А како се са четом опрашта? Сузама? Ти је никада тако не би испратила, знам ја* ■— *хајде, дигни главу!“*[1]

Дринка Павловић је проглашена за народног хероја 5. јула 1953. године.

[1]) Сећање Невенке Каракашевић, „Народне новине”, Ниш, бр. 43, 14. X 1954, стр. 16.

одржавали састанци и ту је склањан партијски материјал.

Око одбора НОП биле су окупљене многе жене и омладинке; прикупљале су прилоге у новцу, храни, одећи и обући, прихватале су партизане и теренске партијске раднике, биле курири и водичи. Међу првима су приступиле НОП-у чланице Женског покрета (преко кога су и пре рата спровођене разне акције којима је руководила Партија); Борика Игњатовић-Ковић,[1]) Анастасија-Ната Јоцић,[2]) Добрила Петровић-Стаменковић,[3]) Вера Динић-Игњатовић,[4]) Душица Ђукић, Нада Поповић, Надежда Недић-Марковић (хапшена у рацији 1941), Зага Петровић,[5]) Дара Марјановић, Анђелка Марковић[6]), Кринка Виторовић,[7]) Драгица Кундаковић, Славка Васиљевић, Каја Петровић, Вида Лонгиновић, Дара Јовановић-Николић (сестра и најближи сарадник Бранке Јовановић), затим, Зорка Виторовић,[8]) Јевросима Таушановић, Зорка Трајковић, Деса Тасковић, Олга Томић, Деса Томић-Перић, Бранка

[1]) Борика Игњатовић-Ковић, учесник напредног радничког покрета од 1935. У њеном стану су и пре рата одржавани састанци илегалаца и склањан је партијски материјал; преко ње је ишла веза са Нишавским, Сврљишким и Јабланичким одредом.

[2]) Ната Јоцић, рођена 1918. у Нишу, била је активиста Женског покрета и уређивала зидне новине. Године 1939. била је члан МК СКОЈ-а, а 1940, јула месеца, осуђио је Суд за заштиту државе на 1 годину робије због растурања недозвољених књига, учешћа на илегалним омладинским састанцима и писања парола у граду. Из казненог завода у Пожаревцу изишла је са групом комуниста приликом напада Немаца на Југославију. У јесен 1941. ступила је у Топлички одред; Године 1942, одлази на зајечарски терен, постаје члан ОК КПЈ за Зајечар; 1944. је члан ОК КПЈ за Ниш, задужена за рад АФЖ. Извршила је самоубиство.

[3]) Добрила Петровић-Стаменковић, чиновник Уреда за осигурање радника, бринула је о смештају и исхрани избеглица; узимала је машинско уље из магацина Уреда и слала у одред; Члан је првог ОО АФЖ Ниша, одборник првог легалног СНОО за нишки срез, на дужности повереника за социјално старање и здравље.

[4]) Вера Динић-Игњатовић ухапшена је уочи рата због партијског рада; 1941. је активиста НОП у Пустој Реци.

[5]) Зага Петровић била је предтарни члан СКОЈ-а, члан првог ОО АФЖ Ниша, делегат на Првој конференцији жена Србије, 28. 1 1945.

[в]) Анђелка Марковић, службеник ПТТ, предавала је друговима писма упућена полицији; пред ослобођење предала им је сав новац из поштанске благајне.

[7]) Кринка Виторовић је по упутствима Јеле Главашки узимала из Црвеног крста лекове и разни материјал за одред; сачекивала је курире, а и сама била курир.

[8]) Зорку Виторовић, рођену 1903. због сарадње с НОП, убили су четници 1944. у Јелашници заједно са сином Зораном, инжењером у руднику.

Јовић,[1]) и друге. У кући Здравке Вучковић је једна група жена шила и плела за партизане Сврљишког одреда.

У рад за НОП се укључила група напредних студената, чији су чланови још пре рата биле Нада Томић, Лала Николић и други. Група је своје састанке обично одржавала у кући Босанке Станковић.[2]) Један од првих задатака био је да се преко студената медицине који су радили у болници организује изношење санитетског материјала из болнице за одред. Студенткиња Вера Поповић утицала је на своју мајку, која је држала апотеку, да даје лекове без рецепта, те су омладинци за прикупљене паре могли да набаве лекове за одред. Студентска група је организовала и кување сапуна за одред, па је за тај посао донет велики казан у кућу Вере Црвенчанин,[3]) чији је отац, генерал, био командант Ниша, те је и сама та околност гарантовала извесну безбедност и била велика олакшица у раду. Почетком 1941. године дошла је у Ниш из Ваљевског одреда Вера Јоцић-Ваљевка, члан КПЈ од октобра 1941. Постала је секретар партијске организације Фабрике дувана; држала је везу између МК КПЈ и партијских организација у железничкој и мостовској радионици и Ложионици, а била је задужена и за партијски рад у неким селима нишког среза. После њеног одласка у одред, веза са МК је ишла преко Ковине Ђукић-Јанковић, која је 1942. године била једина жена члан Партије у Фабрици. У мају 1942. дошла је у Ниш, за члана ОК КПЈ, Радмила Обрадовић-Гојка, на овој је дужности била до августа исте године, када је по одлуци Партије прешла у ОК КПЈ за Лесковац. У Ниш је тада дошла за члана Покрајинског поверенства за Ниш, Лесковац и Зајечар Лепосава Стаменковић- Ленка, дотадашњи инструктор ПК КПЈ за Србију у ОК КПЈ за Лесковац. Она је, међутим, ухапшена већ почетком септембра, пребачена у

ДОБРИЈ1А ТРАЈКОВИЋ, кројачка радница из Ниша, предратни члан КПЈ, укључила се у напредни раднички покрет 1935. године. Као члан управе Синдиката кројачких радника била је један од организатора излета који су коришћени за политички рад са радницима. Умела је лако и брзо да успостави контакт с људима и била је омиљена међу радницима. Била је задужена и за рад са школском омладином. Као члан Црвене помоћи организовала је неколико акција за прикупљање прилога за ухапшене и незапослене раднике. Носила је затвореницима пакете, који су најчешће спремани у њеној кући.

У једном полицијском извештају почетком октобра 1937. о појачаној активности комуниста у Нишу, забележено је: „ ... *Видно се истиче у свом илегалнол раду и Добрила ТрајковиН, која изгледа има задатак да врши пропаганду и врбује чланове из редова радника* ..

Године 1937. била је партијски курир између Ниша, Лесковца и Куманова. Исте године са групом напредних омладинки организовала је Женски покрет у Нишу. Хапшена је 1938. и 1939. године. У полицији је на саслушањима мучена, али се одлично држала, ниједном приликом ништа није признала.

После забране УРСС, децембра 1940, прешла је на илегални рад, који је наставила и под окупацијом. Имала је у својој кући склониште. Била је члан Градског одбора НОФ, прикупљени новац и остале прилоге је носила у одред. Растурала је летке по граду, често је у дечјим колицима преносила партијски материјал. Њена кућа била је курирски пункт и веза са Озренским одредом.

У лето 1942. године, отишла је у Лесковац да набави легитимације за илегалце. Полиција јој је ушла у траг, ухапсила, вратила у Ниш и после узалудног мучења, пошто ни овога пута није одала везе, стрељана је на Бубњу 17. октобра 1942. године.

СТАНА БАРАЋ - СИМИЋ, текстилна радница из Београда, примљена је у Партију пре рата. До априла 1941., била је секретар међупредузетне партијске ћелије на Дорћолу у Београду; затим је дошла у Ниш, на партијски рад у Фабрици дувана и у Ристићевој текстилној фабрици. Осим тога, радила је и у околним селима, формирала партијске активе (Доњи Матејевци) и организовала рад жена и омладине. Крајем новембра 1941. ступила је у Озренски партизански одред (као борац и политички радник). Погинула је јуна 1942. године у Тимочкој Крајини.

[1]) **Цела породица Бранке и Ратомира Јовића, железничког чиновника, имала је посебан задатак у одржавашу везе са ПК КПЈ у Београду.**

[2]) **Босанка Станковић, крајем 1941. године била Је У руководству СКОЈ-а, ухапшена је у фебруарској провали 1942. године.**

[3]) **Вера Црвенчанин је 1938. као ученица Женске реалне гимназије у Нишу, искључена одлуком наставничког већа на две године из школе: због дружења са студентима комунистима, одласка на њихове илегалне састанке, читања забрашених кшига и прикупљаша новца за куповину комунистичке литературе, затим, због учешћа на омладинском комунистичком састанку у Лесковцу, где су певане револуционарне песме. Августа 1941. ступила је у Космајски партизански одред. Носилац је Споменице 1941.**

[1]) **И. А. Ниша, Збирка докумената бр. 4/99.**

ЗДРАВКА ВУЧКОВИЋ, чиновник Уреда за осигурање радника, рођена је 1907. године у Нишу. У напредни раднички покрет укључила се 1936. године. Била је члан управе УРСС, један од иницијатора за оснивање Женског покрета у Нишу, затим члан његове управе и активан члан „Абрашевића". Учествовала је у организовању радничких штрајкова и у припреми демонстрација мајки ухапшених радника пред хотелом „Парк", које су тражиле да њихови синови буду пуштени из затвора. Радила је у Црвеној помоћи, скупљала је прилоге и организовала прикупљање потписа на петицији за повратак шпанских бораца у земљу; учествовала је у свим акцијама које је Партија организовала пре рата. Осим тога, у њеном је стану умножаван партијски материјал и одржавани су партијски састанци. Њен стан је често биз уточиште члановима Партије који су отпуштани с посла и онима који су излазили из затвора. Полиција је уочила њену активност, па ју је више пута саслушавала, а 1939. године и ухапсила.

Здравка је под окупацијом наставила да ради, али је 23. јуна 1941. ухапшена, предата Специјалној полицији у Београду и спроведена у тек формирани логор на Бањици. Пуштена је новембра исте године, вратила се у Ниш и одмах наставила рад: прикупљала је прилоге за НОФ, у њеном се стану спремала одећа за борце Сврљишког одреда, преко ње је ишла веза за одред.

Крајем 1941. године и сама се склонила у одред. Заробљена је 27. јула 1942, дотерана у логор на Црвеном крсту и затворена у самицу. Страховито је мучена да ода свој рад и везе, али она није ништа признала ни одала. Стрељана је на Бубњу 17. октобра 1942. заједно са својим нераздвојним другарицама и сарадницама —• Добрилом Трајковић и Бранком Јовановић. Полазећи на стрељање певала је борбене песме и бодрила логораше да не клону у борби за слободу.

НАДА ТОМИЋ, студент технике, рођена је 9. фебруара 1921. године у Нишу. У гимназији се укључила у напредни средњошколски покрет и још пре 'рата постала кандидат за члана КПЈ. Под окупацијом је руководила радом СКОЈ-а у гимназији и била секретар Народноослободилачке помоћи у Нишу. Њена је кућа била пункт за курире из Београда; код ње су се склањали илегалци и одржавали су се састанци. Радила је у продајном одељењу столарске радионице свога оца и дала је сав столарски материјал да се изгради склониште технике. Била је необично смела и неустрашива и учествовала је у свим акцијама које је Партија организовала у устанку.

Средином децембра 1941. када је полиција продрла у партијску организацију, откривен је и њен рад. Но Нада је успела да побегне у Лесковац; тамо се укључила у партијски рад. Полиција је расписала потернице за њом и фебруара 1942. је ухапшена на улици у Лесковцу. При улазу у зграду полиције, Нада је изненада снажно ударила ногом стражара који ју је спроводио, и док си он преви-

логор на Бањици и стрељана октобра 1943. Крајем 1942. године ушла је у реорганизовани Месни комитет Даница-Лала Николић, секретар МК СКОЈ-а, почетком 1943. постала члан ОК КПЈ за Ниш.

У 1942. години повећао се број сарадника НОП у Нишу; у Трговачкој академији се активисала једна група професора, међу њима: Љубица Кошовић,[1]) Зорка Мишовић (ухапшена у рацији 23—24. јуна 1941, касније пуштена), Буба Поповић и Зорица Милошевић; затим Анђа Ђорђевић, чиновник ПТТ (чији је стан служио за скривање илегалног материјала), Невенка Петровић,[2]) Радмила Петровић-Нинет,[3]) Зорка Ковачевић,[4]) Славка Стевановић и друге.

Скојевска организација Ниша била је пред рат прилично бројна. Међу њима било је највише ученица средњих школа: Јелисавета-Анета Андрејевић, ученица Учитељско-домаћичке школе, Љубица Драгићевић-Наташа,[5]) ученица Уметничке школе; затим ученице Трговачке академије: Мирослава Станимировић[6]), Мирослава-Мирка Савић (крајем 1941. ушла у руководство СКОЈ-а за средње школе), Вера Томић, Драгиња Симоновић-Кумновец, Радмила Николић[7]), Мирослава Поповић, Ружа Давидовић и Стана Рајчевић; ученице гимназије Мира и Нина Антолковић; студенткиње Даница-Лала Николић, и Босанка Станковић-Вуковић; радница Живка Јанковић и домаћица Загорка Петровић. У току 1941. године примљен је у СКОЈ већи број омладинки, међу њима текстилне и дуванске раднице Јелисавета Марковић-Макс, Радмила

***) Стан Љубице Кошовић служио је за потребе ОК КПЈ; ту је скриван пропагандни материјал и ноћивали су курири за везу с Београдом.**

[2]) У кући Невенке Петровић било је 1943. седиште МК СКОЈ-а и смештен део технике. Крајем 1943. ухапшена је као талац за сина Ацу и држана у затвору све до шегове погибије у партизанима.

[3]) Радмила Петровић-Нинет, мајка скојевског руководиоца Мије, сарађивала је са својим синовима; са два млађа сина била је у логору све до Мијине погибије у Сврљишком одреду.

[4]) Зорка Ковачевић, радница, учесник напредног радничког покрета, ухапшена је крајем 1943. као талац за кћер Радмилу-Клавдију. Пуштена је тек после шене погибије априла 1944.

[5]) ЈБубица Драгићевић, родом из села Јасике код Крушевца, ступила је новембра 1941. у Видојевичку чету Топличког одреда; марта 1942. заробили су је четници и убили.

[6]) Мирослава Станимировић ступила је 1941. у Топлички одред. Фебруара 1942. заробили су је Бугари, па пустили због недостатка доказа. Одмах затим је отишла у Београд и тамо се повезала. Јула 1942. ухапсила је Специјална полиција и пребацила у логор на Башици; 1943. транспортована је у Аушвиц, одатле у Равенсбрик, где је дочекала ослобођеше.

[7]) Радмила Николић ступила је 1941. у одред: 1942. је заробљена.

Рафаиловић (1943. члан партијског актива у одељењу картонаже Фабрике дувана) Вера Стојковић и Олга Арсић; затим ученице Трговачке академије: Драгица Стојановић, Вида и Вера Стојиљковић, Вида Живковић, Лепосава Милић, Милена Петровић, Љубинка Величковић, Мира Томић, Станка Миловановић-Наначе и Дара Пуђа. У Средњотехничкој - школи примљена је у СКОЈ Нада Стефановић-Сува[1]), у гимназији: Милица Дамјановић, Нада Вучићевић'[2]), Бранка Јекић[3]), Наталија Новаковић (од 1943. члан актива СКОЈ-а у Трговачкој академији), Дуца Маринковић, Рада и Милица Мијалковић[4]), Вера Перјановић, Милеса Пецарски и у Учитељској школи Зорица Илић[5]).

Године 1942. примљене су у СКОЈ: Мила Јоцић (исте године ступила у Озренски одред), Зага Савић, Зорица Тителац, Вера Јанковић (ухапшена исте године и упућена у Нишки казнени завод), Милена Митровић и још неке чија имена нису могла да буду утврђена. У провали почетком године ухапшен је већи број чланова СКОЈ-а (држани су целе 1942. године у логору на Црвеном крсту и тек марта 1943. упућени у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци), а известан број је отишао у одред, те је на политичком раду у Нишу остало свега 17 скојеваца. Рад је настављен и са овако смањеним бројем чланова. Попуњавани су и обнављани активи СКОЈ-а. У актив женске гимназије, формиран после фебруарске провале 1942, ушле су Зага Савић, Вера Перјановић и Милица Дамјановић; у актив Трговачке академије: Ружа Давидовић, Вида Живковић, Дара Пуђа, Зорица Тителац и Љубица Величковић.

У 1943. години примљено је у Нишу у СКОЈ 35 омладинаца и омладинки. У активу СКОЈ-а у одељењу картонаже Фабрике дувана биле су: Рад-

Нада Стефановић-Сува до фебруара 1942. била је курир МК КПЈ; држала је курирску везу одреда са Мостовском радиоицом и везу МК са болницом.

[1]) Нада Вучићевић, .избеглица из Скопља, 1941. члан СКОЈ-а. Ступила је 1944. у НОВ и била врло храбар борац. Демобилисана 1945. Погинула у саобраћајној несрећи.

[5]) Бранка Јекић је 1943, као ученица VI разреда, била члан гимназијског актива; исте године ступила је у Озренски одред, заробљена и упућена у Смедеревску Паланку.

[4]) Рада и Милица Ммјалковић, ухапшене почетком 1942, пребачене су у нишки казнени завод, оданде у Завод у Смедеревској Паланци.

[5]) Зорица Илић, ухапшена 1943. упућена је у Завод у Смедеревској Паланци.

јао од бола, она је побегла. По одлуци Партије одмах је отишла у Јабланички одред.

После битке код Бојника, априла 1942. успела је да се извуче из бугарског обруча, али је наишла на заседу припадника Недићеве државне страже, који су је заробили, спровели у Лесковац и предали Бугарима. После двадесет дана узалудног саслушавања и мучења, јер нису могли да јој изнуде никакво признање, предали су је Немцима, који су је пребацили у Нишки логор.

Од доласка у логор, Нада је почела да припрема бекство. У завери је учество-

вало десетак партизана, међу којима је била и Милка Протић — Лина, партизанка Пасјачке чете. Бекство је изведено 2. децембра 1942. Нада и Лина су успеле да побегну у првој групи, а друга група је ухваћена и стрељана.

Нада и Лина су стигле на Јастребац, али су 20. децембра ухваћене у Доњој Топоници, на путу за Јабланицу. Спровели су их прво у Прокупље у затвор, оданде их пребацили у Лесковац и најзад вратили у нишки логор.

Стрељана је 28. децембра 1942. године на Бубњу. Једна улица у центру Ниша носи њено име.

ХВАТАЊЕ ДВЕЈУ ОПАСНИХ КОМУНИСТКИЊА ИЗ НЕМАЧКОГ ЛОГОРА У НИШУ[6])

Ноћу између 19. и 20. децембра т.г органи Одељења специјалне полицијг Управе града Београда, у пратњи органа СДС одреда прокупачког, извршили су претрге кућа земљорадника Радичевић Милутина из с. Горње Топонице, среза прокупачког, којом приликом су у кући пронађене две непознате девојкс. Сумњајући да *су партизанке органи су ове одвели у Прокупље...*

1) ПРОТИЋ МИЈ1КА, парт. име „Лина", свргиена учении,а учитељске школг и студенткиња I године филозофије, нгудата, писмена, од мајке Обреније, рођена Гагулић и оца Николе, рођена 15. IX 1921. године У селу Горња Коњуша, Среза *прокупачког, вере православне, поданица српска.*

2) ТОМИЋ НАДЕЖДА, парт. име „Вера", студент технике I године, неудата, писмена, од мајке Даринке, рођенг Милојковић и од оца Лазара, рођгна 9. II 1921. године у Нишу, вгре православне, поданица српска.

Протић Милка је идејна комунисткиња, па је као таква дуже времена провела у Пасјачкој и Видојевачкој партизанској чети, са којима је активно учествовала у свим акцијама којг су тг чете на терену водиле. Средином априла месгца 1942. годинг после борбе са *четничким одредима у Ртањским нланинама, била је заробљгна и одвгдена у немачки логор у Нишу.*

Томић Надгежда јг такође идејна комунисткиња, те се дуже времена налазила у Јабланичком партизанском одреду као обвезник Пусторечкг парти*занске чете, са којом је учествовала у свим акцијама које јг поменута чета на терену водила. Средином априла мгсгца 1942 године била је ухваћеиа од странг Бугара и одвгдена у нгмачки логор у Нишу...*

Протићева и Томићева су у немачком логору биле до 2 децембра т.г., када су *у друштву са још четири комуниста успгле да из логора побггну.. .*

Још док су ббгунци пргскакали жицг и настојали да побггну из круга коњичке касарнг, која је поседнута Бугарима, а која се налази одмах до логора, бгкство јг било примећено од стражара, тако да је убрзо настала пуцњава, те су сг ббгунци разбежали на све стране...

Када су успели да побггну до неких њива, Протићева и Томићева су, после пешачења цгле ноћи, успеле да дођу до неког села даље од Ниша, коме не знају име. Из овог села су прво отишле у село Тегимцу, а затим у село Копривницу, где су се сељацима представиле као бегунгцс од бугарског насиља ... Погито Протићева није смела да иде директно кући, јгр се *бојала да* је *неко од органа власти не чека, то је са Томићевом прво свратила у с. Горњу Топоницу, у кућу Радичевића Милутина ... како би се за своје распитала. Међутим, у току ноћи билг су обе изнгнаћене на спавању и ухваћенг.*

Што сг тичг згмљорадника Радичевића, и он и њггова жена Наталија, чији је син Мирковић (Светислав) погинуо као активни партизан, одавно су сумњиви као партизански курири и обавештајци, те су тих дана, одмах по доласку СДС са тергна, тргбало да буду ухапшени. Земљорадник Радичевић је задржан у притвору.

Протићева и Томићгва су прздатг немачким властима.

[6]) РСУПС, IV стр. 133 — Одломак извештаја полиц. агента, 20. XII 1942.

БРАНИСЛАВА–БРАНКА ЈОВАНОВИЋ, чиновник Финансијске дирекције у Нишу, рођена 1909. године, укључила се врло млада у напредни раднички покрет. Учествовала је у свим акцијама које су организовали синдикати и Партија (у акцији против Конкордата, присуствовала помену погинулим шпанским борцима, била члан извршног одбора Српског планинарског друштва и члан управе Женског покрета у Нишу, итд.). После окупације земље наставила је своју политичку активност. Као један од организатора рада жена на помоћи одреду, руководила је прикупљањем намирница, обуће и одеће за партизане. Прихватала је у својој кући партизане и партијске раднике, била им курир и водич. Повремено је била курир између МК КПЈ Ниша и ПК КПЈ за Србију.
Преко ње је ишла веза са Хумом и Сврљишким партизанским одредом.
Двапут је хапшена, али је оба пута због недостатка доказа пуштена из затвора. По трећи пут је ухапшена у лето 1942. После саслушања и мучења у затвору, пребачена је у нишки логор и стрељана на Бубњу 17. октобра исте године.

МИЛКА ПЕЦАРСКИ, кројачка и монополска радница, рођена је 1890. године у Нишу. Још врло млада издржавала је својим радом болесног оца, мајку и шесторо млађе браће и сестара. Године 1918. ступила је на рад у Фабрику дувана и одмах се укључила у напредни раднички покрет. Године 1925. послата је, као члан КПЈ, заједно са својим другом на школовање у СССР. Похађала је две године предавања на Комунистичком универзитету. Вратила се 1928. године са мужем и двоје мале деце. Обоје су упућени у Ниш на партијски рад. Милка је вршила курирску дужност, одржавала везу између партијског руководства и синдиката. Септембра 1928. присуствовала је 06-ласаној партијској конференцији у Нишу. У децембру исте године упућена је у Загреб на партијски рад. Под именом „Берта“ била је курир ПК и МК; учествовала је у штампању и растурању првог броја „Пролетера“, који је изашао 1929. године, после завођења шестојануарске диктатуре. Исте године је ухапшена у Загребу и била под истрагом годину дана. Ослобођена је због недостатка доказа кривице. Протерана је у Ниш и ту се. одмах поново укључила у партијски и друштвени рад. Од оснивања Женског покрета у Нишу била је његов активни члан.

После 22. јуна 1941. ухапшена је са већом групом комуниста и симпатизера који су били на списку полиције. Но сви су они пуштени после неколико недеља, с њима и Милка, која се одмах укључила у рад. Поред многих других задатака које је извршавала у окупираном Нишу, она је одржавала везу са партизанима који су под лажним именом били на лечењу у нишкој болници.

Поново је ухапшена у фебруару 1943. године. Из затвора је пребачена у нишки логор и стрељана на Бубњу 17. августа исте године.

мила Сертић, Вера Смиљковић, Жана Станковић, Бранка Симовић-Горица, Олга Илић, а у истом су активу биле и скојевке које су раније учлањене; у одељењу за израду цигарета биле су Зора Арсић, још две раднице
— Јела и Даница, чија презимена нису утврђена — и руководилац актива Ружа Величковић. У активу машинског одељења за паковање цигарета биле су: Слободанка Поповић, Вера Живадиновић, Милева Миловановић, Нада Филиповић, Станка Манчић и ЈБубица Секлоћа (обе ступиле 1944. у 4. бригаду 21. дивизије), Божана Бубало, Нада Манић и секретар актива Олга Арсић.

У 1944. години, упркос све жешћем терору, у Фабрици дувана су примљене у СКОЈ још четири омладинке.

Развоју рада жена за НОП на селу много су допринели партизански одреди, који су тренутке предаха између борби користили за политичку активност у народу. На политичке зборове и скупове које је одред држао у селима долазили су у почетку само сељаци, али су на тим скуповима од самог почетка иступале и партизанке и трудиле се да привуку и жене и укључе их у НОП. Одржаване су и посебне конференције са женама и омладинкама, а после оваквих скупова, жене су доносиле пуне торбе чарапа, рукавица, кошуља и намирница на дар борцима.

У организовању рада жена и формирању група и одбора жена за рад на помоћи војсци, много су помогле напредне учитељице у селима. У нишком срезу је нарочито добро био организован рад жена у селима Хуму и Каменици. У Хуму је за рад са женама била задужена учитељица Нада Прица. Образовала је групу од шест жена, у којој су биле: Перса Јовановић, Вука Стефановић, Тодора Стојановић, Вака Јовановић, Зорка Митровић и скојевка Невенка Прица (радила је на шапирографу у Надиној кући). Ова група покренула је на рад још једанаест жена у селу: Марију Динић, Раду Ивановић, Круну Јовановић, Борку и Дарку Миливојевић, 65-годишњу Мику Митровић, затим Росу Поповић, Тодору Павловић, Ђуку Станковић, Виду Тасић и 60-годишњу Стану Стошић. Овако проширена, група је радила до 1943. године, када је прерасла у Месни одбор АФЖ, за чију је председницу, као најзаслужнија, изабрана Перса Јовановић, а за секретара Вука Стефановић.
У Каменици су готово све жене радиле за НОП од почетка устанка па

до ослобођења. Око 60 жена било је окупљено око одбора НОП и извршавало разне задатке. Садиле су и гајиле дуван и затим га прерађивале за одред, у радионици коју је баба-Мика Јоцић уредила у својој кући. Године 1943. у селу је организована радионица за плетење чарапа и пуловера за партизане, у којој је радило 50 жена. Оне су успевале да за три дана исплету сто пари чарапа. Једном приликом, када су партизани дошли на Каменички Вис, жене су за једну ноћ испекле дванаест фуруна хлеба и са другим припремљеним намирницама превезле све у партизански логор. Баба-Мика је била један од организатора рада жена и сама предњачила у сваком раду. У Каменици је већина прихватала и склањала партизане; међу њима се сналажљивошћу истицала Јелица Симоновић, која је успела да спасе групу партизана који су се налализи у њеној кући у тренутку када је непријатељ улазио у село. У кући Росе Ринчић је за све време рата била скривница санитетског материјала и оружја; после погибије сина, она је удвострученом снагом наставила да помаже борбу (јануара 1945. била је делегат на Првој конференцији жена Србије). Радом за НОП истицале су се такође Лепа Јоцић и Тодора Пекић, и омладинке које су 1941. примљене у СКОЈ: Вера Зељакова, Деса Ринчић и Вида Благојевић-Мишић (делегат на Првој конференцији жена Србије). Везу са Сврљишким одредом је одржавала Дана Мачкина, а вести за Церје и за Озренски одред преносила је Мара Мујина.

У Сићеву је са женама радила учитељица Вера Тимотијевић (ухапшена 1943. и одведена у Нишки логор), преко које је ишла веза за одред. Крајем 1941. оформила је једну групу жена, а касније још две групе, које су прикупљале одећу и храну за партизане, чувале и неговале рањенике у својим кућама итд. Међу овим женама истицале су се радом Вида Миладиновић[1]), Јела Младеновић и Деса Станковић (све три делегати на Првој конференцији жена Србије 1945). У селу је била и прилично јака организација СКОЈ-а, чији су чланови биле омладинке: Роса Јовановић, Мица Миленовић, Румена Младеновић, Даринка Николић и Брана Петровић. — У Доњим Матејевцима истицала се радом Даница Николић; у селу Гаре Јелица Спасић, која је била и партизански водич. — У Миљковцу су радом жена руководиле Станка и Ружа Димић, партизански курири, а осим њих две, курирске су послове такође обављале Миља Стојадиновић, Пауна Ђурић, Рада Недељковић и још неке жене и омладинке. — Рад жена у селу Гркињи организовала је учитељица Христина Динић. — У Великом Крчимиру је, у јануару 1942. формиран први НОО у нишком срезу; марта исте године овде је био центар слободне територије; из околних села је сакупљено и довезено неколико тона масти и два вагона жита; образоване су чете које су чувале стражу. У селу су одржани један санитетски и два политичка курса; радила је одредска пекара и болница; жене су организовано кувале и прале за одред, неговале рањене и болесне партизане. Када се борба водила у близини села, носиле су партизанима храну на положај; после борби би понеле највећи терет око преношења рањеника. У Великом Крчимиру је неко време била и техника Сврљишког одреда, у којој су умножавани леци и други политички материјал. Сигурности ради, техника је сваких пет-шест дана премештана из Крчимира у околна села.

У Алексинцу је од 1938. године секретар Партијског повереништва била Јелка Радуловић, студент права, један од најактивнијих чланова Партије у граду: била је председница омладинског друштва „Шуматовац", члан управе радничког спортског друштва „Напредак", један од оснивача Женског покрета у Алексинцу и његова председница 1937. године. Сарађивала је и у илегалном органу Партије „Наш лист", који је 1937. излазио у Нишу. Партија је преко легалних друштвених организација вршила јак политички утицај на омладину и на жене. Повереништво је у граду формирало пет читалачких група, од којих је једна била посебна женска група, од шест чланова, с којом је радила Јелка Радуловић. Радом ових читалачких група биле су обухваћене *и* чланице Женског покрета од којих су 1939. и 1940. године биле чланови Партије: Нада и Љубица-Буба Миловановић[1]), Вида Крстић, Лела Тривунац-Поповић, Вукица Поповић, Јелена Протић-Данић[2]), Смиља Антић,

ЈЕЛЕНА ГЛАВАШКИ, учитељица-забавиља, рођена је 21. јуна 1907. године у Бочару, у великокикиндском срезу. После завршеног трећег разреда учитељске школе у Суботици, прекинула је школовање због тешких породичних прилика и запослила се као учитељ-дневничар у Чантавиру. Чим јој се указала прилика завршила је забавиљски течај у Сарајеву и постављена за забавиљу у Алексинцу. Године 1936. премештена је у Ниш. Припадала је III учитељској групи и била њен врло активан члан.

После окупације земље, Јелена се укључила у НОП. Једно време је радила у Црвеном крсту, на паковању и слању пакета заробљеницима. Користила је повереље које је тамо уживала, па је повремено из слагалишта Црвеног крста узимала намирнице, рубље и одећу и преко везе слала у партизански одред. На писаћој машини и преси, које је скривала на тавану своје куће, куцала је и умножавала разни партијски материјал, који је увек на време стизао на заказану везу. Њен стан је био пункт за курире из одреда и служио за састанке активиста НОП. Њена активност дуго је могла да остане незапажена јер је давала часове клавира, па су поред ученика и њихових родитеља долазили у кућу и људи с којима је сарађивала.

Године 1941. прихватила је једну јеврејску девојчицу, да не буде стрељана заједно с мајком, и задржала је под лажним именом код себе као своју рођаку из Војводине. И када је Јела ухапшена, успела је да убеди полицајце да девојчица нема никакве везе са њеним радом и да ништа о томе не зна, те јој је тако и по други пут спасла живот.

У провали почетком 1943. године, у којој је у Нишу ухапшено око 50 људи, Јела је пала 21. фебруара. Дуго је саслушавана и мучена, прво у бугарском војном затвору, затим у Специјалној полицији, али ни речи није рекла о своме раду, нити је одала своје везе и сараднике. После више од годину дана мучења у затвору и Нишком логору, стрељана је на Бубњу 12. јуна 1944. године.

[1]) Вида Миладиновић је као представник МО АФЖ Сићева говорила на митингу одржаном поводом ослобођења Ниша, октобра 1944. године.

***) Буба Миловановић је била задужена за партијску технику, прекуцавала је и умножавала летке и преносила материјал у неколико села.**

***) Јела Протић-Данић била је члан управе Женског покрета и члан марксистичке читалачке групе; скупљала је Црвену помоћ, а под окупацијом лекове и друге прилоге за одред.**

ВЕРА ТОМИЋ, ученица Трговачке академије у Нишу, рођена 1923. године, била је предратни члан СКОЈ-а. Ухапшена је у фебруарској провали 1942; 1943. пребачена је из затвора Специјалне полиције у логор на Црвеном крсту. Једног дана одведена је у канцеларију команданта логора, злогласног Паула Мицингера, али не на саслушање и батинање, него се нашла у групи са још петнаестак лепих девојака из логора, између којих је командант хтео сам да изабере ону која ће га послуживати и уређивати његову собу. Поглед се зауставио на Вери. Када јој је тумач пренео командантову жељу, она је на немачком (ово је био први пут, откако је била у логору, да је проговорила немачки) пркосно одвратила: „Али ја не желим да служим вас, Пауле Мицингеру"! После овога иступа одведена је у самицу, да гладује и да се смрзава на каменом поду. Касније је пребачена у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, где је остала до маја 1944. године.
Чим је изашла из Завода, упућена је на партијски курс који се одржавао у Нишу. Почетком 1945. године разболела се од запаљења плућа. Њен изнурени организам није могао да савлада опаку болест; умрла је 3. априла 1945. године.

СТАНКА ИЛИЋ-СТЕФАНОВИЋ, службеник ПТТ у Нишу, рођена је 1909. године у Крушевцу. Активно је радила у НОП од 1941. године, често у сарадњи са својом ћерком Зорицом Илић, ученицом Учитељске школе. Њен је стан био сигурно склониште многим члановима ОК и ПК КПЈ и илегалцима који су јој упућивани. Код ње су одржавани састанци ОК КПЈ и долазили су курири на везу. Преко ње је набављан санитетски материјал за одред и разни штампарски материјал за технику.
Ухапсила је Специјална полиција новембра 1943. и држала у затвору до априла 1944. Чим је пуштена отишла је на ослобођену територију и ступила на рад у Главном штабу НОВ и ПОЈ за Србију. Носилац је Споменице 1941. године.

а од омладинки Селена-Сека Ђорђевић[1]). У политичком раду са женама помагала је Јелки Радуловић млада професорка гимназије Лепа Лалош-Вујошевић, истакнути активиста студентског покрета и Омладинске секције Женског покрета у Београду.

Скојевска организација у Алексинцу била је такође прилично развијена у годинама пред други светски рат. Постојала су четири актива СКОЈ-а радничке омладине, а у Учитељској школи (у којој је организација СКОЈ-а постојала од 1936. године) и у гимназији биле су скојевске групе од пет-шест омладинаца и омладинки. Радом скојевске организације — која је под окупацијом знатно ојачала — била је задужена Радмила Ковачевић-Клавдија, ученица Учитељске школе. У јесен 1942. године, да би могла да пређе на други задатак, она је рад са организацијом СКОЈ-а предала Станимирки-Цаци Протић[2]). У раду са омладином истакле су се Милена Вучковић[3]) и Емилија Тривунац[4]), ученица Учитељске школе. Године 1943. СКОЈ је проширио рад још на осам села алексиначког среза.

Као секретар Среског комитета КПЈ за Алксинац, који је формиран почетком 1941, Јелка Радуловић је у оквиру припрема за устанак организовала и рад жена за НОП. У првој групи активисткиња у Алексинцу било је 19 жена, затим се укључило у рад још 13. Међу активисткињама истицале су се радом: Нада Такић[5]), учитељица, Јованка, Љубица и Вера Качамаковић, Будимка Динић-Ракић, Ана Хорват-Николић, Радмила Ни-

ПЕРСОНАЛНО ОДЕЉЕЊЕ ГЛАВНОГ ШТАБА НОВ II ПО СРБШЕ УПУБУЈЕ СТАНКУ ИЛИБ НА РАСПОРЕД ОКРУЖНОМ НОО НИШ

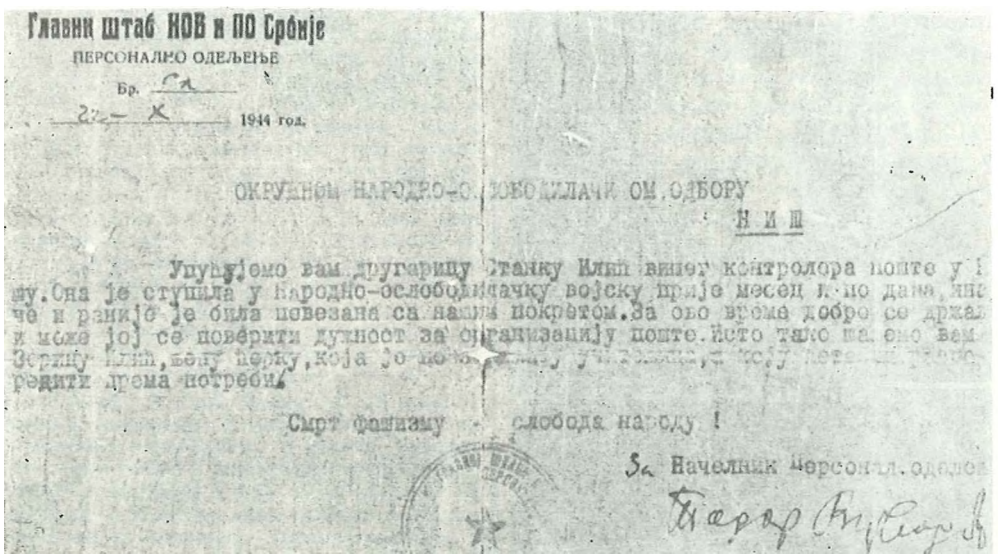

Главни штаб НОВ и ПО Србије
ПЕРСОНАЛНО ОДЕЉЕЊЕ
Бр. 54
2/- К 1944 год.

ОКРУЖНОМ НАРОДНО-О[illegible] ОСЛОБОДИЛАЧКИ ОМ.ОДБОРУ
Н и ш

Упућујемо вам другарицу Станку Илић вишег контролора поште у Н[illegible]ду. Она је ступила у Народно-ослободилачку војску пре[illegible] месец дана, али[illegible]че и раније је била повезана са нашим покретом. За ово време добро се држал[illegible] и може јој се поверити дужност за организацију поште. Исто тако вам шаљемо [illegible] Зорицу Илић, вашу чер[illegible]ку, која је по[illegible] у [illegible] раду [illegible] радити према потребама.

Смрт фашизму - слобода народу !

За Начелник Персонал. одељења
[illegible]

[1]) **Сека Ђорђевић, кројачка радница, хапшена је и батинана због оца првоборца, кућа им је спаљена. Крила је оружје у свом винограду, скупљала прилоге и плела за борце. Године 1944. била је на партијском курсу у Пругову. Била је делегат на I конгресу омладине Србије.**

[2]) **Станимирка-Цаца Протић, ученица из Прокупља, ухапшена је крајем 1941. Кад је половином 1942. пуштена из Нишког логора, склонила се у Алексинац и ту се ловезала; радпла је и на техници, која је неко време била у н>еном стану; помагала је Буби Миловановић, а готов материјал предавала Клавдији.**

[3]) **Милена Вучковић је од устанка до 1944. била теренски радник у селу Коњске Пољане, априла 1944. ступила је у одред, постала санитетски референт и радила са женама. Новембра 1944. изабрана је за члана првог ОО АФЖ Ниша. Одликована је Орденом за храброст, Медаљом за војне заслуге и другим одликовањима.**

[4]) **Емилија Тривунац је организовала прикупљање прилога међу омладином, давала омладинкама вуну, а оне су њој предавале исплетене чарапе, шалове итд. за борце.**

[5]) **Цела породица Наде Такић радила је за одред од 1941. У њеној су се кући одржавали састанци, склањали се илегалци и партизани, прикривали се леци и други материјал.**

колић-Цветковић, Велисава Никезић-Стефановић, Душанка Станисављевић, учитељица, и партизанске мајке Драгиња Милосављевић, Мара Стевановић и Миленија Ђорђевић[1]).

Развоју Мозгова, једноме од најнапреднијих села алексиначког среза, много је допринела учитељица Тина Маркишић. Године 1937, када је дошла за учитељицу у село, формирала је кружоке за политичко просветни рад и заинтересовала за њих омладину и многе напредне домаћине и жене. Године 1939. дошла је на њено место Лела Поповић, која је тај рад наставила и проширила. Захваљујући труду оваквих народних учитељица, Мозгово и многа друга села у срезу била су спремна за отпор непријатељу од првог дана устанка. У Мозгову је јак актив жена организовао прихватање и негу рањеника, прикупљање хране за борце; жене су вршиле обавештајну и курирску службу, прале су и шиле, преузеле чак и израду опанака за борце. Међу најактивнијим женама у селу биле су: Наталија Миливојевић, Јелица Михаиловић, Ковиљка Матејевић (извежбала се у парењу веша и одела), Милосава Матејевић, Душанка Ђурчић, Живка Несторовић (1943. ухапшена као талац за мужа у партизанима), Мира Ђорђевић[2]), Илинка Делић[3]), Костадинка Митровић, Добрија Миловановић и Ружа Првуловић. — У Суботинцу је цела група жена вршила курирску дужност, а међу највештијима била је Ружа Видојковић, знала је све прелазе на Морави и учествовала у пребацивању бораца у одред. — У Бујмиру је учитељица Звезда Вујић одржавала везу са Мозговом и радила са групом жена, међу којима се истицала Олга Радојковић-Јовановић (1944. председница МО АФЖ). — У групи жена у Каменици код Алексинца које су од 1941. радиле за НОП биле су: Војислава Илић-Јовановић, Гила Илић, Рада Илић[4]), Милосија Јовановић,

x) Миленија Ђорђевић је као талац за сина држана пет месеци у логору.

*) Мира Ђорђевић је 1943. отишла у партизане.

*) Илинка Делић је 1944. изабрана за председницу првог МО АФЖ, који је имао 8 чланица.

4) Рада Илић је 1943. ступила у 4. бригаду; 1944. је изабрана у илегални НОО.

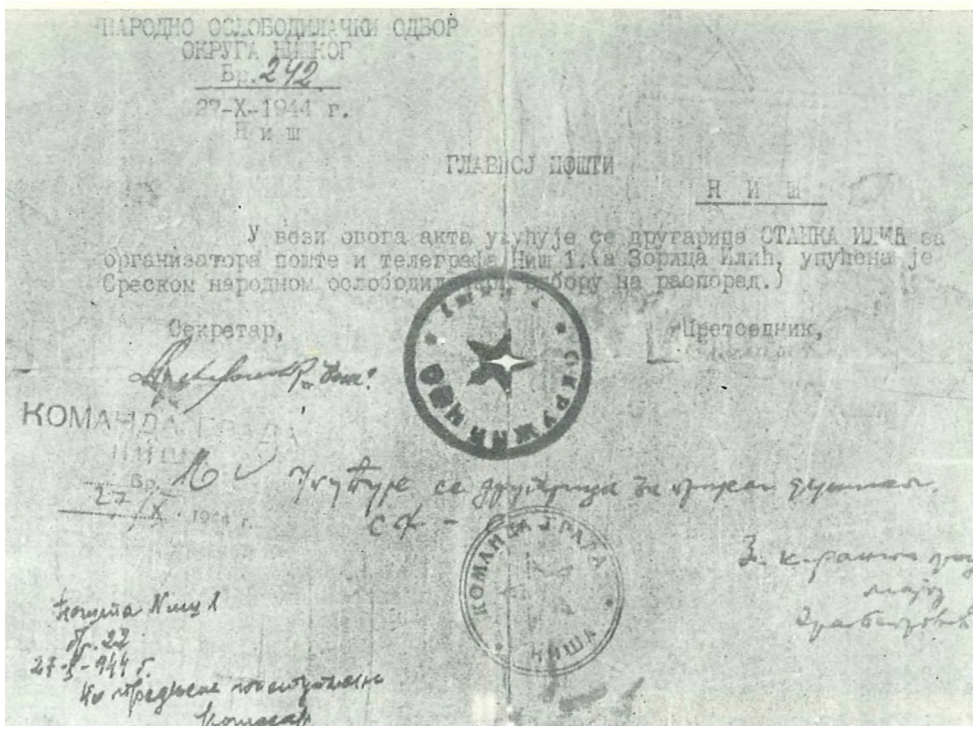
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКИ ОДБОР
ОКРУГА НИШКОГ
Бр. 242
27-X-1944 г.
Ниш

ГЛАВНОЈ ПОШТИ

Н и ш

У вези овога акта упућује се другарица СТАНКА ИЛИЋ са организатора поште и телеграфа Ниш 1. (а Зорица Илић, упућена је Среском народном ослободилачком одбору на распоред.)

Секретар, Председник,

КОМАНДА ГРАДА НИША

Бр. 27/X 1944 г.

Ко тражи Станка Илић 1

Бр. 22

27-X-944 г.

АКТ ОНОО НИШ 0 ИЗВРШЕЊУ НАЛОГА ГЛАВНОГ ШТЛБА НОВ И ПО СРБИЈЕ О РАСПОРЕДУ НА ДУЖНОСТ СТАНКЕ ИЛИЕ

31. V ***1942. г.***

РУКОВОДСТВУ НА ЈАСТРЕПЦУ (Срби и др.)[1])

Драги другови,

5) Ми смо јавили Душ.[2]) из Ј1.,[3]) која је жива и здрава, да што пре дође у Н.[4]) и да у свему замењује Јову[1]) док се не донесе дефинитивна одлука о попуњавању ПО[е]) и ОК. У међувремену друг Жине и др-ца **Г.**[7] ***из Киш.[8]) (њих двоје заједно) као чланови ОК свршаваће најважније и најхитније ствари у читавом том крају док се ствари среде. Они ће се трудити да мудро и вешто одржавају све везе и курире, водећи рачуна да се савладају све тешкоће и отклоне главни недостаци у раду. Поред њихових одговора на нагие извештаје ᵢ ПК ће одговарати на све важније извештаје из вагиих*** **крајева** ***и пружити вам сваку могућу помоћ.***

6) Ако др-ца ЛепаР) не може опстати у њеном **чсрају,** **а** ***ви јој пружите највећу сигурност и споразумите се с њом где и како би било најкорисније и најсигурније да ви продужите тако за наш покрет важан рад. Упознајте је са најновијим променама, вестима и догађајима у вашем крају...***

>) ИРП, бр. 12472/III, 6—13 (42). Одломак из писма ПК КПЈ за Србију.
[1]) Разуменка Петровић — Душанка.
[2]) Лесковац.
[3]) Ниш.
[4]) Василије Буха.
*) Покрајинско поверенство КПЈ.
[7]) Радмила Обрадовић Медан — Гојка.
[8]) Крушевац.
•) Лепосава Стаменковић — Ленка.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ОЛИВЕРА – ВЕРА ЈОЦИЋ родила се 21. августа 1923. године у Скопљу и ту се школовала. У гимназији се укључила у напредни средњошколски покрет и постала члан СКОЈ-а. После окупације земље избегла је са породицом у Београд, одакле је прешла у Ваљево и тамо се укључила у рад за НОП. Од формирања Ваљевског партизанског одреда, Вера је била борац и курир између одреда и Ваљева. У одреду је октобра 1941. примљена у чланство КПЈ.

Марта 1942. године прешла је на рад у Ниш. Запослила се у Фабрици дувана, где је постала секретар партијске ћелије; формирала је партијске активе у свим одељењима фабрике, а радила је и са организацијом СКОЈ-а, која је у Монополу била врло активна (изношене су велике количине цигарета и дувана за одред). Читав каснији рад партијске и скојевске организације у фабрици био је резултат рада Вере Јоцић.

Почетком 1943. године ступила је у Врањски партизански одред. Била је заменик политичког комесара II чете II врањског батаљона; са овом четом прешла је у Македонију. Децембра 1943. године постала је заменик политкома Кумановског партизанског одреда, а затим заменик политкома I батаљона III македонске бригаде.

Вера је била неустрашив борац и веома омиљен и цењен политички руководилац. Истакла се у борби коју је Кумановски одред водио с четницима крајем 1943. године, затим у борби с бугарским фашистима у селу Полинце, на реци Пчињи, па у борби код Ристовца, у којој је теже рањена. У сваком сукобу с непријатељем Вера је служила за пример како се треба борити.

Поново је тешко рањена 22. маја 1944. у јуришу на бугарске ровове код Страцина. После пет дана подлегла је ранама. За народног хероја проглашена је 1951. године.

●

Рада Стојиљковић и Милка Стојиљковић[1]). Године 1942. прикључиле су се групи Стана Дедалова и Савка Динић; 1944. изабране су у илегални НОО (поред Раде Илић) Милосија Јовановић и Милка Стојиљковић. — У Доњој Трави је 1941. године учитељица Живка Радовановић организовала рад жена (исте године примљена је у КПЈ); у илегални сеоски НОО ушла је Мара Качаревић[2]).

У Ћићини је радом жена руководила учитељица Душанка Петковић[3]); међу активистима се истицала Персида Павловић.

У Липовцу су предњачиле у раду Драгица Петковић (члан КПЈ од 1943), Анка Мирчић, Добрила Митић и Мица Стефановић[4]).

Манастир св. Стефана у Липовцу код Алексинца био је за све време рата партијско упориште и пункт за одлазак у одред. Још априла 1941, када је војска која је логоровала код манастира побацала оружје после капитулације Југославије, калуђерице су покупиле оружје и склониле га у пећину близу манастирског конака. Када је формиран Озренски одред, оне су ово оружје и муницију предале партизанима. Игуманија Анка Димшић-Параскева, калуђерице Милица Ракић-Варвара и Олга Миладиновић-Олимпијада и искушеница Љубица Миладиновић биле су активни сарадници НОП: помагале су партизане у храни, одећи, обући и санитетском материјалу; преносиле су пошту и неговале у манастиру рањене и болесне партизане; организовале су у манастиру перионицу за прање рубља партизана. У том раду су учествовале калуђерице Јованка Станаћев, Нада Георгијевић и Душанка Павловић. Њихово кретање и држање било је сумњиво и полицији и четницима, па су их више пута саслушавали. У манастиру је извесно време боравио један број чланова ОК КПЈ за Ниш и штаба одреда, па је ту био смештен и део технике ОК, игуманија и калуђерице су набављале потребан материјал; а сестре Милица Ракић-Варвара и Љубица Миладиновић су ишле у санаторијум на Озрену да пуне акумулаторе за радио-апарате. Године 1942. илегалци су у манастиру направили малу електричну централу, што је много помогло раду технике. У фебруару 1942. склонила се у манастиру група одбеглих заточеника из Нишког логора, да овде сачека везу за одред. Игуманија Параскева и сестра Варвара отпутовале су тада у Рашку, да извиде могућности кретања Ибарском долином и да успоставе везу са Копаоничким партизанским одредом. Године 1944, после доласка бригада у овај крај, један број калуђерица ступио је у НОВ.

У Брадарцу су били формирани илегални НОО и партизанска радионица. Међу активистима су се истицале Радмила и Мица Живковић (обе су 1944. примљене у КПЈ), које су окупљале жене села у радионици и на другим задацима за НОП. У кући Радмиле Живковић било је скровиште партијског и санитетског материјала; ту су се лечили и рањеници. (У Брадарцу и у Мозгову су 1944. године смештени тежи рањеници; лечио их је др Сава Симић, а о болници се старала партијска организација). У Брадарцу су 1944. године одржавани аналфабетски течајеви. Исте године, после ослобођења села, формиран је МО АФЖ. Делегати на великом збору жена у Липовцу биле су, поред Радмиле и Мице Живковић, активисти Радмила Бранковић и Вукосава Тимошћанкова. И жене села Коњске Пољане прихватале су партизане, превијале и неговале рањенике.

У Рутевцу су 1944. изабране у МО АФЖ активисти НОП: Рада Тошић за председницу, за секретара Славка Грујић[1]), а чланови су биле Буда Живадиновић, Јевра Симоновић и друге. У јуну 1944. године формиран је СО АФЖ за алексиначки срез, у који су, поред још Неких активиста НОП, изабране: Лепа Стефановић (тада учлањена у КПЈ), Љубица Трифуновић (од маја 1944. члан СК КПЈ за моравски срез), Евица Милосављевић[2]), Олга и Бранка Тодоровић и Марија Јовић-Лепа.

У организовању рада жена у Житковцу и у селима моравског среза по-

[J]) Милку Стојиљковић су 1942. ухапсили Бугари заједно са снахом Радом; батинане су и мучене, али никога нису одале нити свој рад признале. Бугари су их предали Немцима, који су их отерали у нишки логор. Пуштене су после извесног времена и одмах наставиле рад за партизане. Милка се 1944. разболела и склонила у Чукуровац, где су је четници пронашли, зверски мучили и убили. Рада је после изласка из затвора отишла у одред.

[г]) Мара Качаревић је после ослобођења, 1944. изабрана у први легални НОО у Алексинцу.

[3]) Душанка Петковић, предратни активиста, радила је политички и у суседном Бобовишту; 1943. је ухапшена, била неко време у логору; 1944. ступила у НОВ.

I

[*]) Мица Стефановић била је курир технике: осим тога, склањала је партизане и лечила рањенике, окупљала је жене и од чаршава шила рубље за партизане.

[5]) Славка Грујић је јуна 1944. изабрана у СО АФЖ за Алексинац; маја 1945. учлањена је У КПЈ.

[6]) Евицу Милосављевић су почетком 1944. ухапсили љотићевци и с већом групом жена отерали у Нишки логор, одакле је побегла.

магале су другарице, чланови Партије из Алексинца. Формиране су групе од по пет-шест активисткиња, које су затим ангажовале велики број жена и омладинки на разним задацима НОП. Године 1943. постојали су одбори жена у Лознацу, Чукуровцу, Кулини, Прћиловици, а у селима где није било одбора жена, активисткиње су држане на личној вези. У Житковцу је омладинка Момирка-Мирка Вукић[1]), од 1942. шдине прикупљала одећу, обућу и друге дарове за партизане, и све предавала кројачу Ранку Динићу, коме су долазили партизани и узимали робу која је за њих била спремна. Љубинка Ст. Вукадиновић (1944. ступила у НОВ) сарађивала је са калуђерицама манастира св. Стефана, дала је свој радио-апарат, заједно са калуђерицама носила је акумулаторе на пуњење, ангажовала се у набавци материјала за технику. Фебруара 1944. формиран је у Житковцу први СО АФЖ, у који су ушле Момирка Вукић, Драгица Лукић и Стојанка Јовић. Крајем лета, после непријатељске офанзиве, одбор је проширен новим чланицама: Вером Илић, Милком и Драгицом Јовић и Радмилом Стевановић. Тада је почело оснивање одбора АФЖ у целом срезу.

У Тешици су 1943. године формиране групе жена и омладинске групе. Међу активистима су се истицале Лепа Стефановић и Даница Михаиловић[2]), затим Дана Живадиновић, Ковиљка Милетић и Буда Митић. Жене су гајиле дуван, продавале га на пијаци, а за те паре куповале вуну од које су плеле чарапе, рукавице и џемпере за борце; омладинке су на чарапама везле петокраке звезде. У VII непријатељској офанзиви жене су прихватале и криле партизане у земуницама и бринуле о њима. Радмила Ракић[3]) је била једна од првих девојака у омладинској групи у селу. Године 1944. биле су у активу СКОЈ-а готово саме девојке, пошто су сви омладинци били у одреду. Све ове девојке су учлањене у КПЈ, али њихова имена нису утврђена. У Општински комитет СКОЈ-а ушла је тада Слободанка Симоновић, а у Срески комитет СКОЈ-а

[1]) **Момирка ВукиН је 1944. учлањена у КПЈ у одреду на Јастрепцу, камо се склонила у VII непријатељској офанзиви. Исте године изабрана је у илегални НОО и у СО АФЖ за алексиначки срез; била је задужена радом у 11 сеоских одбора жена.**

[2]) **Даницу Михаиловић су 1944. ухапсили љотићевци и предали Немцима. Отерана је у Нишки логор.**

[3]) **Радмила Ракић, курир, учлањена је 1944, у КПЈ и постала 'члан СК СКОЈ-а; у марту је радила у МК СКОЈ-а у Кулини, у лето исте године постала је секретар СК СКОЈ-а за моравски срез.**

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЈЕЛИСАВЕТА–АНЕТА АНДРЕЈЕВИЋ––МИЛЕНА рођена је 8. јануара 1923. године у Београду. У напредни омладински покрет се укључила сасвим млада, у средњој школи. Члан СКОЈ-а је постала 1940, године. После окупације радила је у скојевској организацији Ниша, сталном месту њених родитеља. Септембра 1941. године ступила је у Топлички партизански одред и постала члан омладинског руководства Пасјачке чете. Истицала се храброшћу у борби с четницима и Бугарима. У једној борби на Пасјачи, почетком 1942. године, када је пушкомитраљезац тешко рањен, Анета је узела његов пушкомитраљез и пуцајући задржала непријатеља, док су се борци повлачили с рањеницима.

Априла 1942. послата је као курир штаба са Јастрепца на Пасјачу. Задатак је био тежак, али га је неустрашива Милена прихватила с пуно самопоуздања. Преобучена у сељанку пробила се кроз четничке редове, али је издајом ухваЋена на коначишту. Тајна извештаја остала је у пепелу огњишта опкољене куће.

Анета је била слабашна и мала као дете, али је дивовском снагом одолевала мукама на које су је стављали и четници и Бугари и Немци. Гонили су је да боса хода по жару, пекли је усијаним гвожђем, забадали јој игле под нокте, везали јој кошуљу око ногу и у њу убацили изгладнелу мачку па је онда тукли, а избезумљена мачка је гребала, гризла је и забадала јој канџе у тело. Да би јој се наругали, Немци су је у логору ошишали до главе. Али ни глад, ни усијано гвожђе, ни иживљавање развратника нису могли да сломе њену веру у победу. На сва мучења Анета је одговарала пркосом. Када су је прозвали за стрељање, 9. јануара 1943, дан после њеног двадесетог рођендана, с врата се окренула и довикнула „Здраво, другарице"! и почела да пева „Падај, сило и неправдо.. На стрелишту, на Бубњу, стала је уздигнутих руку, кличући Партији и слободи. Одбила је да окрене леђа немачким убицама.

Но окупатор својим шмајсером није могао да уништи херојске подвиге партизанке Милене. Борбена, упорна и неустаршива, она живи у сећањима бораца Пасјачке чете, живи у сећањима народа Пасјаче. Таква је остала и у сећању логораша из логора на Црвеном крсту. Анета, тиха и скромна девојка, пуна племенитих и другарских осећања, одлучна и борбена, живи у сећањима другарица и другова које је окупљала око себе, спремајући их да постану чланови Комунистичке омладине. Проглашена је за народног хероја 9. октобра 1953.

●

ФЕЛДКОМАНДАТУРА[1]) (V) 809

ЈАВНО САОПШТЕЊЕ

По наређењу командујућег генерала и заповедника Србије, ради одмазде за диверзију на прузи Београд —• Ниш на дан 5. I. 1943 у близи Лужана, стрељано је 9 јануара 1943 следећих 6 лиа,а:

1) *Јелисавета Андрејевић, Ниш*
2) *Иван Ракић, Мрамор*
3) *Михаило Игњатовић, Ниш*
4) *Драгиња Игњатовић, Ниги*
5) *Ратомир Игњатовић, Ниш*
6) *Урош Динић, Ниги*

За фелдкоманданта
МИЛЕР
мајор

Ниш, 9 јануар 1943

[1]) **Зборник ВИИ, I—5, стр. 431. Под 3, 4 и 5 су имена оба родитеља и млађег брата Зоре Игњатовић партизанке Пусторечке чете и Милисава, секретара ОК КПЈ за Ниш, све троје стрељани као таоци за њих.**

ДАНИЦА – ЛАЛА НИКОЛИЋ – МИЛА

рођена је 1921. године у Нишу, у занатлијској породици. Основну школу и гимназију завршила је у Нишу као одлична ученица. У петнаестој години остала је без мајке, те је узела на себе део обавеза у кући и бригу око млађе браће. У гимназији се укључила у напредни средњошколски покрет и истицала радом у литерарној дружини. Уписала се на Пољопривредни факултет у Земуну и 1940. године постала активиста напредног студентског покрета и примљена у СКОЈ. Истакла се у демонстрацијама 27. марта 1941. Априла 1941, после напада Немачке на Југославију, вратила се по директиви Партије у своје родно место, у Ниш, где је била секретар МК СКОЈ-а. У припремама за устанак она широко организује рад на прикупљању новчаних прилога, санитетског материјала, хране и разне робе потребне за борце. После формирања партизанских одреда, Лала организује пребацивање у одред омладине, другова и другарица познатих полицији. Примала је курире на везу, а и сама често била курир. Почетком 1942. године примљена је у Партију. Њен рад је нарочито значајан после фебруарске провале 1942. када су дезорганизовани сви паријски форуми, и партијске и скојевске организације десетковане. Не-

уморно је трагала за преживелим члановима Партије и СКОЈ-а, прикупљала их и повезивала и чинила крајње напоре да оживи рад организација. Није знала за страх, ишла је од активисте до активисте; а многи су њу тражили, да им да везу за одред, или пропагандни и партијски материјал за рад. У јуну 1942. године Лала је постала члан МК КПЈ, који је тада формиран, задужена за СКОЈ. Услови за илегални рад у Нишу били су веома тешки, па је и Лала често морала да се склања из града у околна села. Полиција је неколико пута претресала њену кућу, али њу никада није затекла код куће, нити је нашла какав компромитујући материјал, успела је да избегне хапшење за време велике провале фебруара 1943. године, у којој је такође страдало много комуниста и скојеваца. Лала се пребацила у Јастребачки одред и била на дужности помоћника политкома чете и четни руководилац СКОЈ-а. Била је необично храбар борац и веома савестан парти-јски радник. У једној борби са жандармима, код села Чубуре на Јастрепцу, изгубила је торбу с партијским материјалом. Лала није могла дозволити да овај поверљиви материјал падне непријатељима у руке. Под кишом куршума вратила се на терен с кога се њена чета повукла, нашла торбу и опет се придружила својима.

Почетком августа 1943. постала је члан ОК КПЈ за Ниш. Тада је из Јастребачког одреда прешла у Озренски партизански одред, а убрзо затим као познавалац терена и људи у околини Ниша постала теренски партијски радник, повезивала напредне људе са одредом. Када је 15. августа 1943. изнад Доњег Комрена, код Хума, требало да одржи састанак са неколико скојевских руководилаца из Ниша, упала је у непријатељску заседу. Погинула је у борби са жандармима и Бугарима.

Један трг у Нишу носи њено име.

Драгица Мићић и Мила Радивојевић из Топлице, која је у овом крају примљена у СКОЈ.

У Лознацу је са омладинском групом радила Радмила Ракић из Тошице. У МНОО ушле су 1944. године Дана Божић и Будимка Стошић.

У Чести је од 1943. године велики број жена радио за НОП; од њих су 1944. примљене у Партију: Анђа Милосављевић, Драгиња Јовановић, Дивна Миљковић, Милеса Вељановић и Ружица Стевановић; у НОО су исте године изабране Дивна и Јагода Миљковић[1]), Косара Ристић и Евица Стевановић. Почетком 1944. ушла је поред других, Славка Стоиљковић у СК КПЈ за моравски срез. Маја исте године одржан је у Чукуровцу велики митинг, коме је присуствовало преко 800 жена из околних села.

У сврљишком срезу су се пред други светски рат истакли политичким радом у народу Добрила Стамболић, учитељица у Копајкошари, а у Гојмановцу, учитељ Душан Тривунац и лекар др Миленко Хаџић. У припремама за устанак Добрила је радила са женама све до свог хапшења у јуну 1941; после изласка из затвора упућена је на партијски рад у лесковачком крају.

Рад са сеоским женама преузели су борци Сврљишког одреда; међу њима се на том задатку истакла Недељка Хорвaћанин-Тасковић-Мићко[2]). На зборовима које је одред држао у селима, Нења је говорила о улози жена у НОБ, о значају помоћи коју пружају одреду и позивала их да прошире свој рад на све жене у селу. Недељка је уз помоћ другова, формирала партијске активе у селима.

Контакт одреда са народом био је нарочито присан када се болница Сврљишког одреда преместила из Душника у логор на Зеленом Врху, где су у две појате били борци, а у трећој рањеници. Референт санитета био је популарни др Миленко Хаџић-Јова. У болници на Зеленом Врху су се лечили и сељаци; а највише су жене долазиле на преглед и по лекарске савете. Сељаци из Лозана, Округлице и још неких села долазили су свакодневно. За њих и за борце организо-

[1]) Јагода Миљковић учлањена је 1943. у КПЈ; у лето исте године ухапсио је Гестапо и држао неколико месеци у логору у Нишу.

[2]) Недељка Хорвaћанин-Тасковић, студент медицине, предратни члан СКОЈ-а, ступила је међу првима у одред; била је помоћник референта санитета Сврљишког одреда и радиЈШ у техници. Почетком децембра 1941. била је делегат на Срескоj конференцији СКОЈ-а у Г. Рињу. Заробљена је 25.5.1942. отерана у Нишки логор, затим пребачена у Завод у Смедеревској Паланци.

вана је нека врста аналфабетског течаја; даване су приредбе са скечевима који су изазивали велико интересовање сељака; одржаване су и шире политичке конференције — о стању на фронту, о циљевима народноослободилачке борбе итд.

Године 1943. формирано је Повереништво КПЈ за сврљишки срез, у које је од жена, поред Наде Прице из Хума, ушла и Злата Поповић-Стана. Почетком 1944. примљени су у Сврљигу за кандидате за чланове КПЈ активисти Мира Петровић[1]), Нада Милосављевић[2]) и неколико другова. Половином новембра 1944. изабран је на конференцији жена Срески одбор АФЖ за сврљишки срез, у саставу: председница Спасена Миловановић (Милосављевић?) из Вароши, секретари Деса Билић и Даница Стојановић из Сврљига[3]), чланови: Мира Петровић из Сврљига, Николија Николић из Лалинца, Борика Милојковић из Плужине, Мара Коцић из Мечјег Дола, Јела Коцић из Сврљига и још неке другарице из Лозана и Белоиње. На овој конференцији жене су се обавезале да носе понуде рањеницима у болници. Направљен је и распоред када ће из кога села жене ићи у болницу. Окружној конференцији АФЖ, која је крајем новембра 1944. одржана у Нишу, присуствовало је више од 200 жена из сврљишког среза. Понеле су пун вагон дарова за рањенике ■— чарапа, пешкира, покривача, многе су донеле целу своју девојачку спрему. До краја 1944. године формирани су одбори АФЖ у селима: Варежи, Мечјем Долу, Лозану, Драинцу, Извору, Копајкошари, Миљковцу, Лукову и Влахову.

У Сокобањи и у селима сокобањског среза истиче се међу партијским радницима учитељица Христина-Тина Маркишић, која је пре тога радила у ражањском срезу. После окупације земље учествовала је у припремама за устанак и у формирању Озренског одреда; била је партијски радник на терену и у одреду и на разним одговорним дужностима све до своје погибије, у пролеће 1944. Међу многим учитељицама активистима НОП у нишком округу, у селу Перушници се истакла организационим радом међу

***) Мира Петровић је половином новембра 1944. учлањена у КПЈ.**

[2]) Нада Милосављевић је ухапшена 1942, пребачена је у Казнени завод па у логор; пуштена због недовољно доказа.

[3]) Даница Стојановић, учитељица у Крављу, члан КПЈ од 1940. године, била је активиста НОП од 1941. заједно са својим другом, такође учитељем. Њихова кућа у Крављу била је за све време рата партијско упориште.

НАЧЕЛСТВО СРЕЗА СВРЉИШКОГ[1])
Бр. 4886
23. VIII 1941.
Сврљиг

ПРЕДМЕТ: Исхрана одметника.

ОПШТИНСКОЈ УПРАВИ 1-22

Банска управа Моравске бановине, актом II бр. 6448 од 18. VIII 1941 год. доставља следеће:

„Немачким војним властима пошло је за руком да установе да у неким пределима на подручју Фелдкомандатуре у Нишу, становништво села и вароши исхрањује одметнике који се налазе по планинама. Затечене су у многим местима жене које носе корпе са храном. У вези са овим, немачке Не власти предузимати најстрожије мере које ће веома скупо стајати насеља која исхрањују одметнике.

Доставља вам се предње са препоруком да упозорите становништво села и вароши на опасност којој се излажу таквим поступцима. Репресалије које ће немачка војна управа предузимати биће од огромно тешких последица како по појединце тако и по читаво село односно варош".

(М.П.)

Срески начелник,
(потпис нечитак)

***) ИРПС, бр. 1168, К. Б. Недићева власт, фасц. Сврљиг. — Одломак из Упозорења управе Моравске бановине од 18. VIII 1941. год.**

НАДА ПРИЦА, учитељица у Хуму, укључила се у НОП првих дана устанка. Уз свог друга Данила Прицу радила је на формирању одреда, на умножавању и растурању прогласа Партије којима се народ позивао на устанак; одмах је приступила и организовању рада жена на помоћи одреду. Крајем 1942. године примљена је у КПЈ; 1943. године је ушла у СК КПЈ за сврљишки, а затим у СК за нишки срез, у коме је одговарала за рад са женама. Из Београда је успела да донесе нови шапирограф, на коме је у њеној кући умножаван пропагандни материјал. Пред прогоном четника и Бугара морала је извесно време да се склони У одред.

ПЕРСА ЈОВАНОВИЋ, земљорадник, рођена 1910. године, била је једна од најактивнијих жена у Хуму. Њена кућа је од устанка до ослобођења била партијско упориште, сигурно скровиште илегалаца и курирски пункт. Била је изванредно сналажљива и успешно извршавала сваки задатак. Често је хапшена, али ни четници ни полиција никада нису нашли код ње ни писмо ни било какав компромитујући материјал, те су сваки пут морали да је пусте.

Имала је много такта у раду са женама и умела је да их окупи у раду на помоћи одреду. Зато је. 1943. године изабрана за прву председницу МО АФЖ свог села, а 1944. године, у знак признања, примљена је за члана КПЈ.

МИКА ЈОЦИЋ-баба Мика, из Каменице код Ниша, радила је за НОП од првих дана устанка; с једном групом жена скупљала је оружје, скривала га и предавала партизанима; чувала је рањенике, доносила им лекове и доводила лекара из Ниша; одржавала је курирску везу са Нишом. Године 1944. изабрана је за одборника НОО Каменице. Јануара 1945. била је делегат на I конференцији жена Србије.

ЈЕЈ1КА РАДУЛОВИЋ рођена 1912. године, укључила се у напредни омладински покрет у гимназији и убрзо се истакла као добар организатор.

Пре рата је двапут хапшена због политичке активности. У истрази је имала беспрекорно држање и оба пута због недостатка доказа пуштена на слободу. Године 1938. постала је секретар Повереништва КПЈ за Алексинац, а почетком 1941. године секретар Среског комитета Партије за алексиначки срез. У лето 1941. ступила је по одлуци Партије у Озренски одред, да би се склонила од полиције. У септембру је из одреда послата на партијски рад у Ниш. Под именом Радмиле Миловановић запослила се у фабрици дувана, са задатком да ојача партијску организацију у фабрици. Међутим, брзо је откривена и полиција је предала Немцима. Управник полиције известио је о њеном хапшењу Банску управу Моравске бановине[1]:

„Вршеном контролом и сталним праћењем сумњивих лица овој је управи пошло за руком да на дан 10. о. м. ухапси Јелену Радуловић, свршену ученицу VIII разреда гимназије, родом из Ниша, а завичајна у Алексинцу. Вођеним извидима до данас је установљено, да је именована Јелена у Нишу била пријављена под лажним именом „Радмила Миловановић“ и да је из Алексинца побегла бојећи се да као комунисткиња буде ухапшена. Приликом претреса код именоване је пронађено 90 комада летака комунистичке садржине под насловом „Радио-Москва јавља“ и билтен Штаба ослободилачких партизанских одреда. Поред тога пронађена је лична карта издата од стране предстојништва градске полиције у Лесковцу на име Радмиле Миловановић, на којој је фалсификован потпис чиновника истог предстојнигитва Томовића...“

После зверског мучења у логору на Црвеном крсту, Јелка Радуловић је 17. фебруара 1942. године стрељана на Бубњу, као једина жена у групи од 850 родољуба.

ДУШАНКА СТАНИСАВЉЕВИЋ рођена 1906. године у Врању, завршила је Учитељску школу у Скопљу. Службовала је у Јошаници код Новог Пазара, Рељану код Врања, Власотинцу и још неким селима. Пред рат је дошла у Алексинац, на рад у вежбаници Учитељске школе. Припадала је III учитељској групи.

После избијања рата постала је један од најактивнијих учесника НОП на алексиначком терену. Њен стан је служио као склониште партизанима и био скровиште хране и разне прикупљене робе, муниције и оружја.

Новембра 1943. године ухапсили су је четници, заједно са 16-годишњом ћерком Надом, злостављали их више од месец дана, а затим их пустили. Али истога дана, чим су стигле кући, поново су их ухапсили, припадници СДС и предали Немцима. Нада је јуна 1944. одведена у Немачку, а Душанка је отерана у логор на Црвеном крсту и 20. јула 1944. године стрељана на Бубњу.

женама учитељицама Милена Царевић, која је као члан III учитељске групе и пре рата била политички активна. Радила је на свом терену све док није ухапшена и отерана у логор. Учитељица Ранђа Милојковић организовала је рад жена за НОП у Читлуку и у још неколико околних села. Међу најактивнијим сеоским женама у сокобањском срезу биле су Милица Милетић, из Ковиљаче и Марија Маркишић-Ристић из Милушинаца. У раду са омладином у Сокобањи истакле су се сестре Нада, Рада и Дара Драгићевић[1]). После ослобођења, у јесен 1944. године, дошла је са одредом у Сокобању Љубица Аржишник[2]) и ту остала на раду као члан СК КПЈ. У белопаланачком срезу све до 1944. године, када су стварани први одбори АФЖ, није било никакве организације жена, него су жене преко одбора НОП учествовале готово у свим задацима и у свим акцијама које су извођене. Радом су се истицале жене Моклишта, Шљивовика, Топонице, Горњег Рина, Букоровца, Мокре, Клења, Дивњана, Космовца и других околних села. Године 1942. оне су преузеле сву бригу око неге рањеника и рада у прихватним амбулантама које су импровизоване. У овоме, као у сваком раду на помоћи одреду, предњачиле су партизанске мајке, у Моклишту: Наста Манић, Мирка Младеновић, Јованка Николић, Круна Ранђеловић и

Нада, Рада и Дара-Дрина Драгићевић укључиле су се, уз оца напредног радника, врло младе у раднички покрет; од устанка су.политички радници међу омладином и одржавају везу са одредом. Нада је била курир одреда, носила муницију и разну робу у одред, а оданде доносила пропагандни материјал и директиве за рад. Године 1943. су ухапшене она и Рада заједно са оцем. После пуштања из затвора, Нада одлази у Јастребачки одред, а Дара и Рада су ухапшене као таоци и до пролећа 1944. држане у затвору; а после изласка обе су ступиле у Нишки одред. Све три су биле борци у својим јединицама до ослобођења.

[2]) ЈБубица Аржишник, рођена 1925. године у Загребу, завршила је основну школу и 7 разреда гимназије у Крушевцу, где јој је отац радио у Фабрици вагона. У СКОЈ је примљена у гимназији. Под утицајем брата (стрељан 1943. на Багдали) постала је активиста НОП. Године 1941. одржава везу са друговима у затвору, носи писма и поруке, скупља прилоге. Четници су 1943. заклали њену мајку. Да би избегла хапшење, Љубица 1943. одлази на Каменички Вис код Ниша и ступа у одред. Тада су њеног оца ухапсили као таоца и толико га тукли да је умро од задобијених повреда. У одреду, Љубица је била делегат вода. Рањена је у борбама на Буковику; а после лечења у болници 14 бригаде упућена је на теренски рад у Сокобањи и околним селима. После ослобођења постаје члан СК КПЈ за Сокобању, затим секретар СК КПЈ за Алексинац, инструктор ОК КПЈ за Ниш и организациони секретар ГК КПЈ Ниша. Године 1948. прешла је у Београд.

[1]) ВИИ, бр. 3/1—1, К. 28. — Акт Управе полиције у Нишу, бр. 16777, од 24. IX 1941.

Рајна Милојковић[1]), у Топоници Павлија Лилић, у Горњем Рину Јованка Милошевић и Ангелина Пејчић[2]), учитељица, у Букоровцу Лена Николић, у Мокри Симка Тешић, у Клењу Параскева Голубовић и још многе друге.

У читавом срезу била је развијена омладинска организација; у Белој Паланци су 1941. године радиле 4 омладинске групе, међу чијим су члановима биле: Милушка Милутиновић, Радмила Живковић (обе чланови СКОЈ-а), Љубинка Јањић, Мирјана Николић, Полка Панчић, Рада Пејчић, Јелица Басара и Љупче Поповић. У више села биле су формиране посебне женске омладинске групе које су извршавале разне задатке, а првенствено бринуле о рањеним и болесним партизанима; затим, заједно са другим омладинцима у селу, обрађивале имања партизанских породица и учествовале у свим омладинским акцијама. У Вукоровцу су омладинке Росанда и Милушка Митић пребацивале омладинце из Пирота у одред и учествовале су у сечењу телефонских стубова. У Мокри је Славка Костић била члан омладинске групе. Сестре Станија и Милена Голубовић из Клења биле су курири, често су газиле Нишаву и у коси преносиле писма од Беле Паланке, Пирота и Ниша.

У великој провали 1942. године похапшени су готово сви чланови СКОЈ-а и транспортовани у логоре, одакле је само мали број пуштен, међу њима Милушка Милутиновић и Радмила Живковић. У Аћимовићевој офанзиви изгинуло је партијско и војно руководство и безмало цели Сврљишки одред. Што није у борби погинуло, заробљено је, стрељано у логору или отерано у Норвешку. Партизанске породице и сарадници НОП страховито су терорисани. У Шљивовику су четници убили Драгицу Лаловић[3]), учитељицу из Горње Корит-

ЈЕЛЕНА - ЛЕЛА ПОПОВИЋ - ТАЊА

рођена је 2. августа 1911. године у Бајевцу код Уба, у напредној учитељској породици Тривунац. На њен политички развој утицао је највише брат Душан, члан Партије, те је Лела у Учитељској школи била активиста напредног омладинског покрета. Удајом за шумарског инжењера Момчила Поповића, који је као комуниста отпуштен из државне службе, она је са службом ишла за њим, у места где би он нашао запослење. Године 1939. прешла је у Мозгово код Алексинца и ту остала све до рата. Као и у ранијим местима где је службовала, Лела је - у Мозгову успоставила присан контакт с народом; развила је и учврстила политички рад са женама и омладином, који је пре ње поставила Тина Маркишић. Била је врло популарна и међу ученицима Учитељске школе у Алексинцу, а као члан Женског покрета радила је и са градским женама. У чланство КПЈ примљена је пред рат.

Под окупацијом, 1941. године, Лела уз свога друга учествује у припремама за устанак и у формирању Озренског одреда, у који ступа крајем године. Била је политички радник у одреду и на терену око Алексинца и Сокобање, посебно је била задужена за рад са сеоским женама. Заробили су је љотићевци фебруара 1942, у селу Крављу, где се била склонила. Командант Српске државне страже известио је Министра унутрашњих послова[1] о њеном хватању:

„Од последњег поднетог извегитаја о стању у земљи, извештавам: 26. фебруара о. г., 12-ти добровољачки одред, део V оружаног одреда, четнички одред војводе Лесковачког и жандарми сукобили су се са комунистичко-пљачкашким бандама код села Кравља, Велепоља и Миљковца. У борби су убијепа 4 комуниста, а ухваНено 20. Међу њима и четовођа учитељица Лела ПоповиН, из Алексинца, жена комунистичког вође за срез Алексиначки. УхваНени комунисти предати су преком суду ради надлежног поступка..."

Заробљени партизани отерани су у затвор среског начелства у Алексинцу, а на саслушања су вођени у касарну. Лела је јуначки подносила батине; на злостављања и понижења одговарала је гордим, непоколебљивим држањем, пуним презира према својим мучитељима.

Стрељана је марта 1942. године у касарнском дворишту и затрпана у ђубришту иза касарне.

ГРУПА АКТИВИСТКИЊА АФЖ ИЗ АЛЕКСИНАЧКОГ СРЕЗА

[J]) Домаћи издајници су у овим селима извршили нечувена насиља. У Моклишту су почетком 1942. године љотићевци свакодневно вршили претресе и хапшења. Половином маја четници су похватали све породице партизана и терали мајке да прокажу своје синове и кћери. Потерали су Круну Ранђеловић, заједно с њеним најмлађим сином, за борбу недораслим, затим Јованку Николић, Мирку Младеновић, Загорку Марић, Косу Петковић, Насту Манић и друге мајке партизана и све их отерали у затвор у Белој Паланци. У Букоровцу су претукли партизанску мајку Лену Николић, да је умрла од задобијених повреда.

[2]) Ангелина Пејчић је после ослобођења организовала одборе АФЖ у многим селима у срезу.

[3]) Драгица Лаловић је фебруара 1942. ухапшена као најактивнији сарадник НОП у селу. но због недовољно доказа убрзо је пуштена из затвора у Белој Паланци. Незадовољни одлуком полиције, четници су је сачекали, повели у суседни Шљивовик, преклали је и по целом телу изболи камама.

') Зборник ВИИ, I, стр. 358. — Одломак извештаја IV. ЈБ, Бр. службено од .1. III 1942.

РАДМИЛА КОВАЧЕВИЋ-КЛАВДИЈА,
рођена је 10. децембра 1922. године у Лозници, у сиромашној радничкој породици. Њен отац, напредни радник Железаре у Смедереву, страдао је у једном сукобу радника с полицијом, којих је често било после Обзнане. Њена мајка се 1931. године запослила у Фабрици дувана у Нишу и приступила напредном радничком покрету. Рада је у Нишу завршила основну школу и ниже разреде гимназије, затим се уписала у Учитељску школу у Алексинцу. Као дете сиромашних, напредних радника, Рада се са омладинским жаром укључила у напредни средњошколски покрет. У СКОЈ је примљена 1940. године, неколико месеци пред рат.

У устанку, Радмила је међу првим омладинкама приступила раду за НОП. Поверено јој је да организује технику и да одржава везу са Озренским партизанским одредом. Преко школске године је по задатку ишла у школу и радила политички са ученицима, а за време распуста била је у одреду. Учитељску школу је завршила 1943. године и добила постављење у Сићеву. Међутим, уместо у школу, Рада је ступила у Озренски одред. Крајем 1943. године изабрана је за члана СК КПЈ и послата на терен нишког среза, на рад међу женама. По задатку је више пута одлазила и у Ниш, а када је ситуација на терену постајала сувише тешка, кретала се са одредом.

Дванаестог априла 1944. године, група партизана у којој је била и Рада била је опкољена код Нишке Каменице. У огорченој борби са четом Недићеве државне страже, партизани су се борили до краја, а када су видели да се не могу пробити кроз непријатељски обруч, сваки се убио последњим метком. Овом херојском смрћу завршила је у двадесет другој години свој живот и Радмила Ковачевић — Клавдија.

њице, истакнутог сарадника партизана.

Године 1943. почео је да се обнавља рад Партије на терену белопаланачког среза: почели су да се скупљају симпатизери, формирају народноослободилачки одбори у селима, одбори НОФ и активи СКОЈ-а. Почетком 1944. дошла је за секретара СК СКОЈ-а за Белу Паланку Добринка Богдановић[1]), из Црвене Јабуке. У то време формиран је и први одбор АФЖ у срезу, у селу Црвеном Брегу; чланице одбора биле су: Зојка Михаиловић, Николија Николић, Јулијана Стојановић и Цанка Ивковић; све четири су биле курири одреда и обавештајци. Овај одбор је обухватио радом још 27 жена у селу, које су спремале и носиле храну борцима. Председница првог Среског одбора за белопаланачки срез била је Бена Виденовић из Црвене Јабуке.

У Пироту је у годинама пред други светски рат Учитељска школа била једно од жаришта напредног омладинског покрета. Међу напредним наставницима и учитељима биле су Зора Текић и Лепа Вујичић; у групи симпатизера у Учитељској школи била је Радмила Радивојевић, а Нада Антић се истицала међу политички изграђеним ученицима. Бугарски окупатори су 1941. године укинули ову учитељску школу, а ученици су прешли у учитељске школе у Алексинцу, Крагујевцу и друге које су се одржале под окупацијом.

Од почетка окупације, целе 1941. године у Пироту није било организованог рада. Постојали су симпатизери; који су индивидуално понешто радили. Организовани рад почео је 1942. године. Образовани су одбори НОП, три у Пироту, око којих су се окупљале жене и радиле појединачно или групно. Међу симпатизерима који су први пришли организованом раду биле су Јованка Стефановић-Павловић'[2]), Данка Стефановић[3])-Новомалка, Санда-Социјалка, предратни активиста напредног радничког покрета, омладинка Роса Младеновић, Перса Николић (хапшена због синова и кћери у партизанима, 1944. и сама ступила у НОВ), Вера Глигоријевић, Јела Милићевић, Боса и Олга Ђорђевић, Сара Алкалај (избеглица из Београда, члан једног одбора НОФ) и Олгица Јовановић. У проширене одборе укључиле су се 1943. године: Роса Тодоровић, Милка Пантелић (хапшена због сина првоборца), Милева Манчић, Нада Божиловић, Зорица Павловић (радила у техници од њеног формирања 1943).

Међу омладинкама које су се прве укључиле у организовани рад биле су раднице Вера Миленковић-Велче и Смиља Николић[1]), и ученице Милева Цунић[2]) и Зорица Мијалковић[3]). Године 1943. обухваћене су радом омладинских група у Новој махали у Пироту Смиља Стефановић, Емилија Манчић (1944. ступила у одред) и Јулијана Алексић[4]), ученица Женске занатске школе.

Године 1943. формирани су у готово свим селима пиротског округа одбори народне власти, НОФ и одбори омладине, а у лужничком срезу и први одбори АФЖ. Председница првог МО АФЖ у Црвеној Јабуци, најнапреднијем селу Бабушнице, била је Цана Димитријевић[5]), а члан одбора Радмила Здравковић (1944. изабрана у ОО АФЖ за Пирот). Од 1943. године организовано су радиле за НОП и жене у селима: Гњилан, Добри До, 06-реновац, Чиниглавци, Пасјач, Дојкинци, Равци, Брлог, Црноклиште, Рагодеш, Блате, Присјан, Суково и Томска. Први СО АФЖ за лужнички срез формиран је јуна 1944; секретар је била Марика Ђикић.

У Црвеној Јабуци је од 1943. године била члан СКОЈ-а Стојана Јефтић[6]),

[1]) Добринка Богдановић, члан КПЈ, погинула је 9.5.1944. када је чета Бугара опљачкала све куће и убила око 60 људи у Црвеној Јабуци. Добринку су претукли па живу спалили у њеној кући.

[2]) Јованка Стефановић-Павловић се активисала поред своје деце; у њеној су кући одржавани састанци, склањали се илегалци, скривана је партијска архива; од 1943. помаже у раду технике, слуша вести. У лето 1944. изабрана је за председницу једног од три формирана рејонска одбора АФЖ, касније за председницу ОО АФЖ.

[3]) Данка Стефановић, једна од најактивнијих омладинки Пирота, активиста НОФ, курир технике, преносила материјал до пунктова у околним селима; 1944. изабрана за председницу првог ОО АФЖ.

[1]) Смиља Николић је више пута хапшена због браће у партизанима; 1944. ступила у НОВ, постала референт санитета батаљона, делегат вода, заменик комесара чете.

[2])Милева Цунић, једна од најактивнијих чланова СКОЈ-а у Пироту, делегат на Окружном саветовању СКОЈ-а у Црној Трави, затим секретар ОО АФЖ за Пирот.

[3]) Зорица Мијалковић, члан првог МК СКОЈ-а за Пирот; септембра 1944. делегат на Окружном саветовању СКОЈ-а у Црној Трави.

[4]) Јулијана Алексић ступила је 1944. у НОВ, рањена је у борбама код Власотинца и заробљена.

[5]) Цана Димитријевић, рођена 1907, радила је за НОП од устанка 1941. са целом својом породицом. Бугари су јој за одмазду запалили кућу, убили оба родитеља, девера са шесторо деце и њеног 14-годишњег сина; она се спасла одласком у одред.

[6]) Стојана Јефтић, рођена 1925. била је члан омладинске дилетантске групе на ослобођеној територији; почетком 1944. ступила је у V јужноморавску бригаду; крајем исте године заробили је балисти у лесковачком крају, када је спроводила тешке рањенике у болницу; рањена је у борби, предата Немцима, транспортована у логор код Беча, где је остала до краја рата.

а Видосава Здравковић, из истог села изабрана је за члана СК СКОЈ-а за лужнички срез. У Раков Долу се међу активним омладинкама истицала Милица Ћирић; у Петровцу су чланови омладинске групе биле: Даница Илић[1]), Јелка Илић (1944. ступила у НОВ), Косана Живковић и Вера Крстић[2]), Фебруара 1944. изабрана_ је за члана ОК СКОЈ-а за Пирот Вера Младеновић-Грабуљче, борац II јужноморавске бригаде.

Међу сеоским женама нишавског среза истицале су се радом за НОП партизанске мајке, међу њима: Милица Крстић из Петровца, која је у партизанима имала два сина и кћер Веру; хапшена је и мучена од непријатеља, али је упркос мучењима, мада је имала шездесет година, до краја рата неуморно радила за НОП. У истом селу укључиле су се 1943. године у рад Миљана Илић и Мара Ђорђевић, обе хапшене због синова у партизанима. У Расници је 1943. године ухапшена Милка Јовановић зато што јој је син отишао у партизане. У Крупцу су се радом за НОП истицале Тодорка Костић и Николија Манојловић, која је имала четири сина у партизанима. Добринка Денковић, мајка партизана из Височке Ржани, помагала је одред од 1942. године до почетка 1944, када су јој Бугари убили сина. У Ништору је од друге половине 1942. године у групи активиста била Лаза Ђорђевић; у Сопоту се у рад укључила Мира Младеновић; у Градашници је активан сарадник била Лепосава Живковић, мајка два сина партизана. У Срески одбор АФЖ за нишавски срез, који је формиран августа 1944. године, изабране су Јованка Стефановић-Павловић и Роса Младеновић из Пирота.

*
* *

После ослобођења Ниша, октобра 1944. формиран је Градски комитет, У који је ушла Зора Игњатовић, професор и првоборац, и била задужена за рад АФЖ. За члана Градског народног одбора, који је такође формиран 1944. одмах после ослобођења, изабрана је професор Дара Јанићијевић и одређена да руководи Одељењем за просвету. Крајем новембра 1945. године изабрана је за секретара Градског комитета Драгица Милићевић.

ДОБРИЛА СТАМБОЛИЋ-СТАНА рођена 1912. године у Брезови код Ивањице, у сељачкој породици. Учитељску школу је завршила 1933. године у Ужицу. Члан СКОЈ-а је постала као ученица ове школе, а члан КПЈ 1937. године. Прво јој је намештење било у Миланци код Ивањице, а 1938. године премештена је по својој молби у село Шантаровац у беличком срезу. Као у Миланци, Добрила је и у Шантаровцу развила плодоносан рад. Са групом напредне омладине основала је народну књижницу и читаоницу, које су постале стециште омладине и свих напредних људи у селу. Осим тога је основала и драмску групу.

Узнемирен оволиком активношћу, срески начелник је чешће позивао Добрилу у Јагодину, опомињао је и претио. Но Добрила није била плашљива, а имала је и званично признање за свој рад. У оцењивачком листу за 1938—1939. годину, школски надзорник је записао: „*Тактична у опхођењу с децом, у раду умешна, вредна и одана своме позиву, владања ван службе примерно, општа оцена одличан (5)*"[1].

Да би пресекло ову сувише велику активност, која се чинила политички сумњива, Министарство просвете је Добрилу „по потреби службе" 1939. године преместило у новоотворену школу у селу Гојмановцу, у сврљишком срезу, где никада раније није било школе, нити су је сељаци тражили. У школи није било ни клупа, а табла од нерендисане даске била је необојена. Добрила је својственом упорношћу савладала све ове тешкоће. И у овоме је селу, поред рада у школи, организовала рад са омладином и са женама. Ширила је напредну литературу, упућивала жене у основна знања из хигијене, неге деце и домаћинства. Убрзо се повезала са напредним учитељима у другим селима и била један од најактивнијих просветних радника у нишком округу.

После окупације земље Добрила окупља народ, објашњава политичку ситуацију, циљеве народноослободилачке борбе, задатке НОП и постаје један од организатора устанка у сврљишком срезу. Ухапшена је 22. јуна 1941, и дотерана у Сврљиг, али уз помоћ другова успела је да побегне из затвора и да се пребаци у Ниш, на илегални рад. По одлуци Партије прешла је после месец дана у Лесковац и тамо наставила партијски рад, под илегалним именима „Зора", „Стана Ђорђевић" и „Радмила Марковић". Децембра 1941. ступила је у Бабички одред и била на дужности политичког комесара чете. Почетком марта 1942. године четници су је ухватили при покушају да се са групом партизана пребаци у Јабланицу. Предата је Специјалној полицији у Нишу, која је изручила Немцима. Отерана је у Нишки логор, затворена у самицу и подвргнута страшним мукама. После саслушања, на којима је само ћутала, тукли би је без прекида по цео дан и ноћ; претучену и сву у отоцима стављали је уз логорски зид и гађали из револвера више њене главе и свуда око ње и терали је да гледа у сунце све док не би пала у несвест. Сатима су је држали крај отворене чесме а нису јој давали да пије, а затим би је, изнемоглу и ошамућену од сунца и врућине, терали да кантом која је хватала 30 литара полива логорско двориште. Посртала је и падала под теретом, дизали су је ударцима пендрека и терали да настави поливање. И у тим тешким часовима мислила је на другове у пренатрпаним собама приземља, које су имале само по једно прозорче, оковано решеткама, па се најчешће са кофом упућивала у овај део дворишта, поливала земљу испод њихових ћелија, да им бар мало освежи ваздух.

Тукли су је и подвргавали мукама да ода своје сараднике, да каже своје име. Ништа од ње нису дознали, чак ни име. Стрељана је на Бубњу 17. октобра 1942. године.

[1]) Даница Илић из Петровца примљенаје 1943. У СКОЈ; 1944. постала кандидат за члана КПЈ и члан СК СКОЈ-а за нишавски срез; делегат на Окружном саветовању у Црној Трави.

[2]) Вера Крстић, била је курир одреда и обавештајац; 1944. ступила је у НОВ.

[1]) Споменица просветним радницима Ниша и околине погинулим у НОР, стр. 73—76.

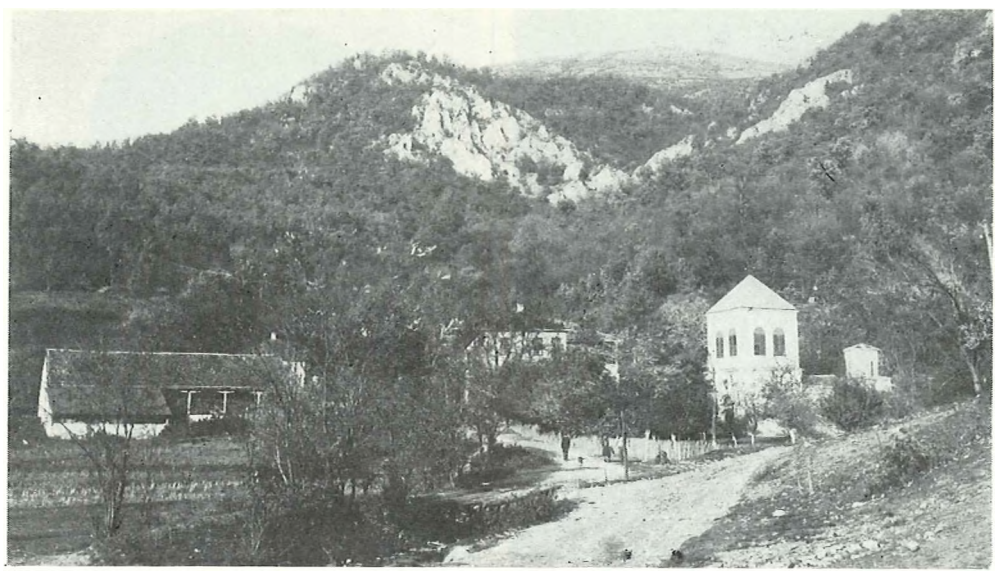

МАНАСТИР СВ. СТЕФАН У ЛНПОВЦУ КОД АЛЕКСНИЦА БИО ЈЕ ЗА СВЕ ВРЕМЕ РАТА ПАРТИЈСКО УПОРИШТЕ

ДУШАНКА ПАВЛОВИЋ, калуђерица сарадник НОП од 1941. била је партизански курир и водич, пребацивала је другове из града на слободну територију и у одред. Носилац је Споменице 1941.

АНКА ДИМШИЋ – ПАРАСКЕВА, игумаиија манастира св. Стефан у Липовцу код Алексинца, рођена је 1911. у Черевићу, код Новог Сада. У НОП се укључила од првих дана устанка. Била је поуздан обавештајац и курир одреда. За помоћ коју је све време рата пружала НОБ и за учешће у њој, Анка Димшић, бивша игуманија Параскева, носилац је Споменице 1941.

Први Градски одбор АФЖ формиран је у Нишу новембра 1944. године. Његов најпречи задатак био је да организује помоћ за смештај и негу рањеника, којих је врло много . било. Болнице су биле препуне, недостајало је и постеља и постељине. Формиран је болнички центар који је, поред Војне болнице и Хируршког павиљона Градске болнице, за смештај рањеника реквирирао и неке веће објекте, хотеле „Парк" и „Оријент" и део Бановинске зграде. У великој акцији за помоћ рањеницима, нишке породице су одвајале што су више могле од својих кућних ствари за потребе болнице. Активисти НОФ су за неколико дана прикупиле 650 јастука, 250 душека, 400 м платна, 270 чаршава и много разноврсног посуђа.

После конференције ГО АФЖ, 29. новембра 1944, као резултат једне акције жена за помоћ рањеницима 128 породица је у року од три дана уступило свсје домове за смештај рањеника. Под руководством ГО АФЖ формирана је радионица за израду завоја, у којој је радило 70 жена, а производња је, од неколико стотина завоја месечно у почетку, до 1945. године порасла на 30.000 завоја месечно. Осим тога, ГО АФЖ је, уз стручну помоћ болничке управе, организовао низ санитетских курсева, на којима је већи број жена и омладинки оспособљено за негу рањеника. ОО АФЖ Ниша формиран је на Окружној конференцији, 10. децембра 1944. у Нишу. За председницу је изабрана учитељица у пензији Христина Бошковић, стари напредни борац за равноправност жена; за секретара Зора Игњатовић-Стана, за чланове одбора: Раденка Бојић, Љубица Грубачић, Добринка Ковић, Милена Вучковић, Ната Константиновић, Добрила Петровић-Стаменковић, Цвета Томић, Цветанка Томић-Кеслер и ЈБубица Шумоња-Шћекић.

Јануара 1945. одржан је у Нишу први политички курс за чланице АФЖ. У току осам дана, колико је курс трајао, обрађено је шест тема из области борбе жена за равноправност и о антифашистичкој борби југословенских народа, а курс је похађало 20 жена.

Међу делегатима на Првој конференцији жена Србије у Београду 28. јануара 1945. биле су: Вида Благојевић-Мишић, Зора Игњатовић, Мика Јоцић, Дара Марјановић, Видосава Миладиновић, Јела Младеновић, Ружица Николић, Загорка Петровић, Нада Поповић, Перса Станимировић, др Радмила Стојковић, Деса Тасковић и др.

ЈОВАНКА СТАНАЋЕВ, калуђерица, сарадник НОП од 1941. ступила је септембра 1944. као болничарка у 16. бригаду 23. дивизије.

МИЛИЦА РАКИЋ-БАРБАРА, калуђерица, обавештајац и партизански курир за Ниш и Алексинац, ступила је септембра 1944. у 16. бригаду 23. дивизије на дужност болничарке.

ЉУБИЦА МИЛАДИНОВИЋ-МИТИЋ, искушеница у манастиру св. Стефана, рођена је 1920. године у Огару у Срему. По жељи својих родитеља, ступила је 1934. године, заједно са старијом сестром Олгом, у манастир. Ту их је затекао рат. Заједно са игуманијом и осталим калуђерицама, оне су од почетка оружаног устанка, неговале рањене партизане који су били склоњени у манастиру и, не презајући од опасности, чиниле разне услуге одреду. Половином 1943. године Љубица је, са још десет калуђерица, отишла на рад у санаторијум на Озрену, и одатле слала санитетски материјал у одред. Почетком 1944. ухапсили су је четници, али је на захтев и уз гаранцију сељака пуштена. У августу 1944. ступила је у 14. бригаду 23. дивизије, у којој је била борац и политички радник све док није демобилисана, у новембру 1945. године.

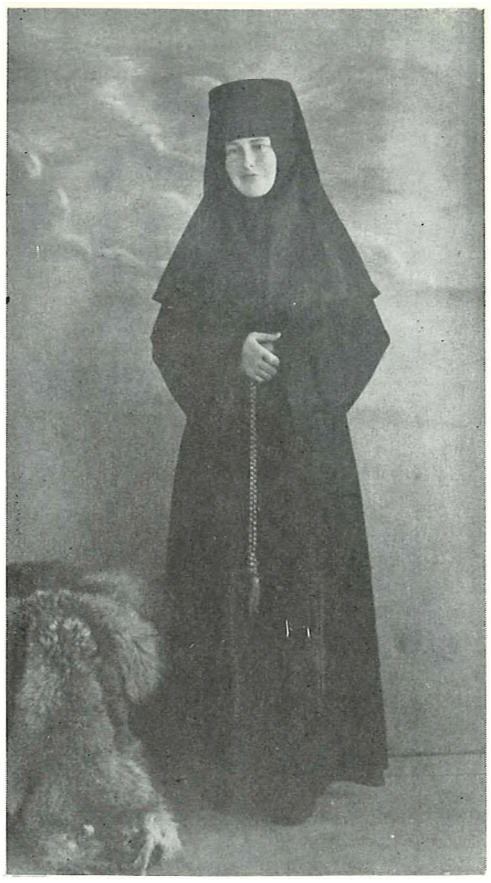

НАДЕЖДА ГЕОРГИЈЕВИЋ, калуђерица, учествовала је са осталим калуђерицама и игуманијом у илегалном раду у манастиру. Септембра 1944. ступила је такође као болничарка у 6. бригаду 23. дивизије Рањена је у борбама на Дели Јовану.

ОЛГА МИЛАДИНОВИЋ, у калуђерству названа Олимпијада, мада болесна од туберкулозе костију, била је активан сарадик НОП и курир одреда; умрла је убрзо после ослобођења 1946. године.

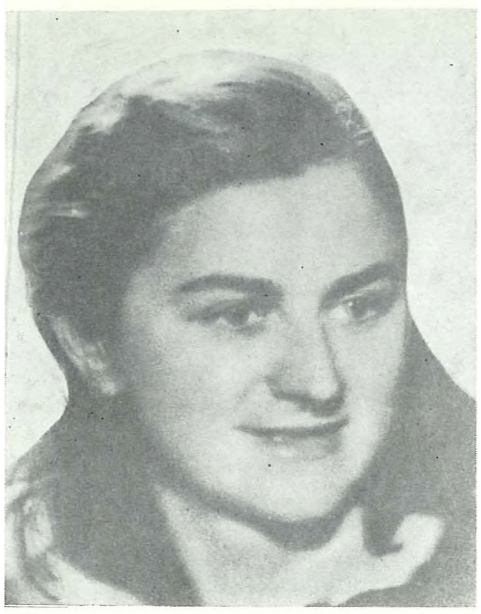

ХРИСТИНА МИЛОЈКОВИЋ–МАРКИШИЋ, звана Тина, родила се 14. маја 1914. године у Алексинцу, у сиромашној многочланој радничкој породици. Отац је рано умро, те је Тина, да би донекле олакшала живот породице, помагала мајци у шивењу и спремала ђаке. Члан СКОЈ-а је постала у Учитељској школи, коју је завршила 1933. године. Цео њен животни пут водио је у револуцију: сиромаштво праћено тегобама које откри[ва]ЈУ друштвену неправду, братовљева погибија у мариборском официрском превратy, затим, чврсто комунистичко васпитање које јој је дала скојевска организација и, најзад, љубав и брак са Алексом Маркишићем, адвокатским приправником, познатим комунистом — све је то исковало и прекалило њену борбеност и створило од ње ватреног борца за правду и слободу, за бољи живот народа. Службовала је прво у Шишави, затим у Мозгову, а од 1939. године у Блендији код Сокобање. Тина је предано радила у школи, а све слободно време је користила за политички рад у народу. Њен се утицај осећао и међу ученицима Учитељске школе у Алексинцу, међу учитељима у целом срезу, па и у Здравственој задрузи у Сокобањи. Њеним залагањем свргнута је реакционарна управа Среског учитељског удружења у Сокобањи и изабрана нова управа у коју су ушли чланови III учитељске групе.

Полиција је почела да прати њен рад. После петомајских избора 1935. године, у којима је активно учествовала агитујући против владиног кандидата, лишена је слободе, али је због недостатка доказа пуштена.

После априлског рата и капитулације, Тина Маркишић се сва ангажовала у припремама за устанак. Крајем јула 1941. напустила је службу и отишла на политички рад у ражањски срез, у крушевачком округу, у село Прасковче. Новембра 1942, после погибије свога друга, прешла је, по одлуци Партије, на рад у Ниш. Крајем исте године је ухваћена и из Специјалне полиције пребачена у логор на Црвеном крсту. Марта 1943. пуштена је из логора због тешког запаљења плућа. Лечила се до октобра месеца, а онда је, после растанка са дететом, ступила у Озренски одред, на дужност комесара чете. Убрзо затим је изабрана за члана Среског комитета КПЈ за Алексинац и задужена за рад са женама. Међутим, због опште исцрпљености морала је да прекине сваки рад и да оде на опоравак; склонила се у манастир св. Стевана у Липовцу. Почетком априла 1944. прикључила се групи другова који су дошли да је обиђу и с њима се вратила у одред. Али већ 12. априла цела група је на Каменичком Вису упала у заседу коју је припремио одред Српске државне страже. У борби са бројно надмоћнијим непријатељем, партизани су се борили до последњег метка, којим се сваки сам убио.

Истога дана када је погинула, Христина Маркишић је требало да постане члан Окружног комитета КПЈ за Ниш.

МИЛИЦА МИЛЕТИЋ из Ковиљаче код Сокобање, помагала је НОП од првих дана устанка. Њена се кућа налазила у шуми и била уточиште партизана. Док су се у кући одржавали састанци, Милица је чувала стражу. Носила је партизанима санитетски материјал и спремала им храну. Није се поколебала ни онда када су јој муж и два сина отерани у логор и када су јој оба сина стрељана. Наставила је да ради за партизане све до ослобођења.

Болница у Нишу је за све време рата била једно од најјачих упоришта Партије у граду. Крајем септембра 1941, формиран је у болници актив симпатизера од шест чланова. Руководилац актива је била Вела Мрђа-Клокић[1]), инжењер, која је радила као чиновник у Хируршком одељењу. Један од првих задатака актива био је брига о партизанима којима је било потребно болничко лечење или хируршка интервенција и који су илегално смештени у болницу. Поред тога, стални задатак био је сакупљање новчаних прилога, лекова и санитетског материјала за одред.

Овај се актив непрестано попуњавао новим сарадницима, те се мрежа за скупљање материјала у болници све више ширила. У склањању и прикривању материјала за партизански одред учествовала је часна сестра Дизма Логар, затим чиновница у болничкој администрацији Савета Прокопенко[1a]), лекарка др Вера Сенић и један број другова. Материјал је скривен у једној просторији код улаза у Хируршки павиљон, која је повремено служила и као скровиште борцима и партијским радницима. По материјал је сваког другог дана долазила 14-годишња скојевка Нада Стевановић-Сува, преносила га у школској торби и предавала свом брату, члану Месног комитета, који га је слао у одред[2]).

До краја 1941. године изнето је на овај начин из болнице преко 100 инјекција антитетануса и гликозе и велика количина завоја, а у 1942. изношена су, поред лекова и завоја, и болничка ћебад и платно, вађена је вуна из болничких душека и слата у град на прераду и плетење.

У провали 1943. ухапшено је више активиста из болнице. Месно партијско руководство успоставило је тада нове везе. Једна од тих веза је била Дара Пуђа[3]), скојевка, која се налазила као болесница у болници. Њен је задатак био да помогне организацију

[1]) Вела Мрђа-Клокић морала је 1944. да се пред прогоном полиције склони на слободну територију; радила је у техници, у Каменици код Ниша.

***а) Савета Прокопенко је повремено посредовала код управника болнице да нестанак лекова не пријави полицији. После ослобођења примљена је у КПЈ, у новоформираној ћелији у Градској болници.**

[2]) У омладинској групи која је преносила лекове и други материјал из Ниша у одред биле су Љубица Главички из Ниша (1944. ступила у одред) и Даница Стојановић из Сврљига.

[3]) Дара Пуђа, ученица Трговачке академије, показала је велику сналажљивост при извршавању разних задатака, па је и овом послу пришла са пуно одлучности. У пролеће 1944, да би избегла хапшење, отишла је на слободну територију у Каменици и извесно време радила у техници са Миланом и Велом Клокић; затим је прешла у технику Јастребачког одреда и на тој дужности остала до ослобођења.

снабдевања одреда санитетским материјалом и лековима из болнице. Организација рада актива била је тако добра да су и лекови и други материјал могли да се износе из болнице у још већим количинама него раније и да се чезама превозе у Каменицу. Само једне ноћи је изнесено 10 џакова са 700 великих завоја, 500 метара платна и другог материјала. Другом приликом изнета су ћебад, неколико инструментарија за хируршке интервенције, неколико топломера и већа количина лекова. Болнички актив је, осим тога, преко специјалног прикључка, који је био везан за телефон управника болнице, прикупљао по датке о плановима полиције и Немаца. Тако, и поред честих претреса у болници и хапшења чланова болничког актива, ни Немци ни Специјална полиција за све време рата нису успели да открију канале којима је одлазио санитетски и други материјал из болнице.

Октобра 1944. године, у ослобођеном Нишу, формирана је партијска ћелија у Градској болници. Секретар ове ћелије постала је др Радмила Стојковић, а чланови, поред других, биле су Дара Марјановић, службеник и Дара Поповић, директор Медицинске школе.

ТЕХНИКА

Техника ОК КПЈ за Ниш била је прво смештена у Радничкој колонији, а после децембарске провале премештена у Улицу Михаила Пупина, у недовршену зграду број 14. Посредством и заузимањем Лале Николић, секретара МК СКОЈ-а, и Наде Томић, секретара НОФ, добављена је потребна грађа да се доврши доњи спрат куће. Ту је направљено склониште, које до краја рата нико није открио.

Услови за рад су били тешки, јер је Ниш био преплављен полицијом, Пећанчевим четницима, Немцима и Бугарима. Али упркос томе, сваког су дана излазиле вести и појављивали се леци о саботажама, о пресеченим телефонским кабловима, о паролама по зидовима, о претуреним возовима на прузи Београд—Ниш и о другим акцијама партизана. У техници је умножавано дневно по 500 примерака радио-вести, по 1700 примерака Билтена, по 1000 до 1500 примерака разних летака и парола, а умножено је и пет глава Историје СКП(б).

У Ниш су по материјал долазили курири Сврљишког, Озренског, Бабичког и Кукавичког одреда, затим из Прокупља, Лесковца, Алексинца, Беле Паланке, Пирота, Зајечара и Кру-

МАРИЈА МАРКИШИЋ–РИСТИЋ из Милушинаца код Сокобање, рођена је 1895. године у Обровици, у Црној Гори. Одржавала је везу са Озренским одредом и обавештавала партизане о кретању непријатеља. Носила је санитетски материјал, храну, одећу и обућу и друге потребне ствари у одред; у њеној су се кући одржавали партијски састанци и саветовања. Четници су пратили њен рад и једне ноћи, у децембру 1943. убили су је у њеној кући.

РОСА МЛАДЕНОВИЋ, родом из Оровице код Пирота, била је једна од најактивнијих омладинки у граду и целом округу; 1943. организовала је рад жена и омладине у околним селима; августа 1944. била је члан првог СО АФЖ за Пирот, а после ослобођења је изабрана у ОО АФЖ за Пирот.

ПЕРСА СТАНИМИРОВИЋ, домаћица из Ниша, ухапшена је у великој рацији коју су Немци, уз помоћ Специјалне полиције, спровели после бекства комуниста из логора на Црвеном крсту, почетком фебруара 1942. године. Држана је у логору у Нишу, затим на Бањици, као талац за мужа, два сина и кћер, који су сви 1941. године отишли у партизане. У борби су јој погинули муж и оба сина, од којих је Миодраг — Мија проглашен за народног хероја. Са ћерком Мирославом, ухваћеном на политичком задатку на терену, нашла се у логору на Бањици, али је Мирослава после неколико дана транспортована за Аушвиц, а Перса је остала на Бањици до расформирања логора, почетком октобра 1944. године. Све патње и мучења јуначки је издржала и ниједном речи никада и ништа није одала. У њеној је кући 1941. године био Окружни комитет КПЈ за Ниш и ту је била закопана архива ОК, која је тако остала сачувана до ослобођења.

У знак признања за бекомпромисно, храбро држање пред непријатељем и несебичну оданост народноослободилачкој борби и Партији, Перса Станимировић је 1944. године изабрана за председницу Окружног одбора АФЖ за Ниш.

МИТИНГУ АНТИФАШИСТИЧКОГ ФРОНТА ЖЕНА НИША, ОДРЖАНОМ ПОВОДОМ ОСМОГ МАРТА 1945. ГОДИНЕ, ПРИСУСТВОВАЛО ЈЕ ПРЕКО 7.000 ЖЕНА ИЗ ЦЕЛОГ ОКРУГА

СРЕСКО НАЧЕЛСТВО КОВИН[1])
Број: Пов. 93/1942

ПРЕДМЕТ: Љубиновић Ђорђе и др. трагање.

С В И М А О П Ш Т И Н А М А

Од префектуре полиције за Банат, под Пов. бр. 880 од 19.6.1942 примили смо следеће трагање:

„Окр. начелство у Нишу актом пов. бр. 544 од 3.6.1942 доставља:

Код ове управе одговара због комунистичке пропаганде Љубиновић Ђ-Ђорђе, бивши технички чиновник Мостовске радионице у Нишу, који је иначе члак Покрајинског комитета комунистичке партије Југославије. Именовани је на дан 12. маја ове године, око 7 часова ујутру заједно са својом супругом и братом Љубомиром из Нигиа отишао у непознатом правцу у моменту када је дознао да га полиција тражи.

Лични подаци за одбегла лица су следећи:

1) Ђорђе Љубиновић, дипломирани техничар, рођен је 6.4.1916 године у Прхову, завичајан и надлежан у Земуну, син Љубиновић Душана и мајке Јозефине, стиса средњег, округлог лица, црне косе, смеђих очију, браду и бркове *брије, особних знакова нема.*

2) Злата Љубиновић, дипломирани техничар, рођена 22.8. 1918 године у селу Кораћици, среза младеновачког, кћи Милета и Миленије Радосављевић, завичајна до удаје у Београду, висока 160 гм, образа округлог, очију плавих, смеђе косе, особених знакова нема.

3) Љубомир Љубиновић, трг. помоћник, син Душана и мајке Јозефине, рођен 25.10.1921 године у Земуну, стаса високог, лица дугуљастог, плаве косе, смеђих очију, браду и бркове брије, особених знакова нема, ожиљак на челу.

Достављајући предње ова управа моли да се за именованима распише најсвестранија потера и у случају проналаска спровести их под јаком стражом Управи полиције у Нишу.

У исто време сваком лицу, које именоване прокаже властима или пак помогне да се они похватају, биће додељена новчана награда у износу од 50.000 динара".

На трагање.

Ковин, дне 26 јуна 1942 год.

Срески начелник,
(потпис нечитак)

М.П.

') ИРПС, бр. 9702.
Напомена:
Злата и Ђорђе Љубиновић и Ђорђев брат Љубомир успели су да умакну полицији у Нишу, али су Злата и Ђорђе доста брзо затим ухваћени у Земуну, где су покушали да се склоне. Враћени су у Ниш и после саслушавања и мучења у Специјалној полицији, пребачени су у Казнени завод. Ђорђе Љубиновић је после неколико дана стрељан а Злата је предата Немцима у логору на Црвеном крсту.

шевца. Материјал је из технике отпреман до одређених пунктова, а куририма је предаван на улици.

Добро организована техника одржала се и за време фебруарске провале 1942. године. Међутим, у марту 1942. после хапшења Дринке Павловић, техника је на захтев инструктора ПК Василија Бухе пребачена у његов илегални стан, код Ђорђа и Злате Љубиновић, у кругу Мостовске радионице. Склониште није било припремљено. Буха је гештетнер, писаћу машину и остали прибор склонио у дрвену бараку која је била поред Љубиновићевог стана и служила као перионица свим станарима овога блока. Један Рус белогардејац, први сусед, приметио је да код Љубиновића долазе непознати људи и доставио то Немцима. Ђорђе и Злата Љубиновић и Буха успели су да побегну, али су агенти у шупи пронашли сав материјал умножен у техници, машине и целу партијску архиву.

Осим ове главне технике Окружног комитета КПЈ, у Нишу су се на још неколико места налазили делови технике[1]), такозване помоћне технике. Технике срески комитета Партије и технике одреда радиле су на више места у округу. У кући Драгиње Пешић, у Лесковцу (нишки срез), биле су три писаће машине и неки материјал за технику. Техника Сврљишког одреда морала је чешће да се сели: била је неко време у појатама у Мечјем Долу, затим у Плужини, Миљаковцу, Дрејинцу, Лалинцу, Великом Крчимиру и другим селима. У тех-

') Делови технике налазили су се у кућама неких чланова КПЈ и СКОЈ-а и других поузданих сарадника НОП. Код Здравке Вучковић и Јелене Главашки биле су хемијске пресе за умножавање; део технике био је 1943. смештен у кући Нине Петровић; у магацину Уреда за осигурање радника, где је радила Добрила Петровић-Стаменковић, био је скривен један гештетнер. Део партијске технике био је смештен у манастиру св. Стевана у Липовцу, итд.

ници у Крупцу радила је крајем 1944. Зорица Тителац, члан актива СКОЈ-а Трговачке академије у Нишу.

У Пироту је техника, упркос томе што су услови рада били нарочито тешки, радила без прекида од јула 1943. када је формирана, па до краја рата. У њој је издато око 25.000 примерака разног партијског материјала. Била је смештена у кући Јованке Стевановић-Павловић. Крајем 1943. године ова техника је преко нарочитог канала снабдевала материјалом и хартијом остале помоћне технике у ок-

РУГУ-

РУЖА ЛЕРИНЦ, професор Учитељске школе у Алексинцу, рођена је 1896. године у Славонском Броду. У напредни омладински покрет се укључила на студијама у Београду, и до краја живота остала је привржена идејама КПЈ. Године 1931. била је кратко време професор Учитељске школе у Сомбору; затим је премештена у Одељење за основну наставу Министарства просвете у Београду, а фебруара 1932. године за професора Учитељске школе у Алексинцу. Била је одличан просветни радник, наставник и теоретичар. Сарађивала је у педагошким часописима, објавила је неколико студија и већи број чланака из области педагогије; дала је неколико превода са немачког језика и низ приказа стручних књига. Била је један од нај активнијих просветних радника не само у Алексинцу, већ и у целој Србији. Ружа Леринц је међу својим ученицима ширила идеје КПЈ кроз трезвењачку дружину „Напредак", у којој је била надзорни наставник, и са групом напредних ученика прорађивала партијски материјал. Својим педагошким и политичким радом много је допринела формирању великог броја народних учитеља, који су ширили културу у народу и политички га просвећивали, а у НОБ били организатори рада на помоћи одреду и многи од њих борци и руководиоци партизанских одреда.

Њена политичка активност није остала незапажена, те је због тога већ 7. јуна 1941. отпуштена из службе, тобоже као Јеврејка, а крајем јуна полиција ју је тражила да је ухапси, но она се била склонила у село Мозгово код поузданих људи. Почетком августа вратила се у Алексинац, мислећи да је избегла главну опасност и да је полиција више не гони, али је ухапшена чим је стигла у град. У одреду су вршене припреме да се Ружа Леринц и још неки другови препадом ослободе из затвора, али је тих дана убијен срески начелник, па су Немци, за одмазду, 23. августа повели на стрељање групу талаца и комуниста, међу њима и Ружу Леринц. Неустрашива, она је искористила последње тренутке живота да непријатељу баци у лице свој презир и највеће погрде, те су је убили још у затворском дворишту, а затим њено тело обесили о стуб испред Учитељске школе. Сутрадан је скинута са стуба и бачена ван Алексинца, у раку код циганског гробља.

ТЕРОР

Међу првим жртвама расне дискриминација у нишком округу била је Ружа Леринц, истакнути професор Учитељске школе у Алексинцу. Почетком јуна 1941. отпуштена је из службе као Јеврејка, а августа исте године ухваћена у једној рацији немачке казнене експедиције и убијена. Иста казнена експедиција ухапсила је у Алексинцу, и околним селима више од 100 људи и запалила њихове куће; међу другима, запаљене су куће управника болнице др Јосифа Буцека и Андре Радосављевића, они су убијени а њихове породице ухапшене. У Бобовишту су Немци запалили кућу првоборца Драгчета Миловановића, убили његовог оца Стојана а његову мајку, жену и сестру ухапсили и после годину дана пребацили у логор у Нишу.

После напада Немачке на СССР, полиција је ноћу између 23. и 24. јуна извршила масовно хапшење комуниста и симпатизера КПЈ, као свуда у земљи. У Нишу је похватано двадесетак њих који су, мимо упозорења Партије, остали у граду и код својих кућа. Међу ухапшеним другарицама била је Здравка Вучковић, која је једина тада из Ниша одведена у Београд и била у логору на Бањици; затим, Нада Поповић, Кринка Виторовић, Милка Пецарски и друге. Све су пуштене после краћег времена.

Поред казненог завода у Нишу, Немци су у зградама коњичких касарни на Црвеном крсту установили прихватни логор. Дозидали су још неке

АКТ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ О ОТПУШТАЊУ ИЗ САУЖБЕ РУЖЕ АЕРИНЦ, ПРОФЕСОРА УЧИ ТЕАЈСКЕ ШКОАЕ У ААЕКСИНЦУ

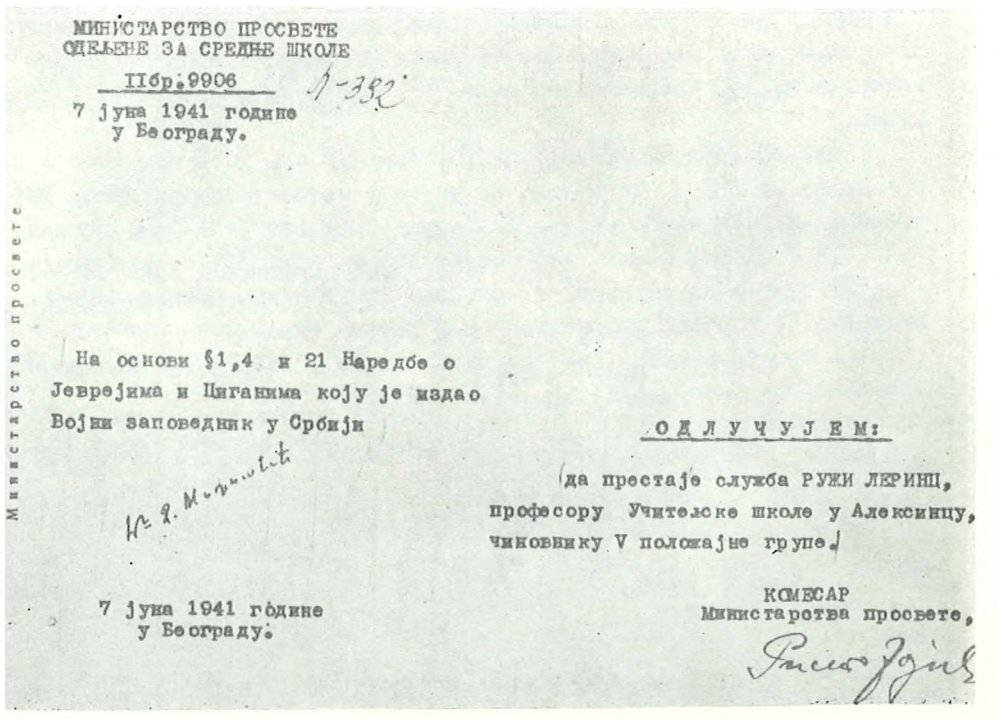

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
IIбр.9906 1-382
7 јуна 1941 године
у Београду.

Министарство просвете

На основи §1,4 и 21 Наредбе о Јеврејима и Циганима коју је издао Војни заповедник у Србији

О Д Л У Ч У Ј Е М:

да престаје служба РУЖИ ЛЕРИНЦ, професору Учитељске школе у Алексинцу, чиновнику V положајне групе.

7 јуна 1941 године
у Београду.

КОМЕСАР
Министарства просвете,

СТРЕЉАНИ ЈЕВРЕЈИ И КОМУНИСТИ[1])

Београд, 1 септембра (ДНБ)

У области Зајечарске крајско.шпдатуре стрељани су следећи Јеиреји и комунисти:

1. *Јеврејип Шил Арпад, зубни лекар из Алексинца;*
2. *Јеврејин Шварц Исидор, прив. чиновник из Алексинца;*
3. *Јеврејин Шебек Грга, трговац из Алексинца;*
4. *Јеврејка Леринц Ружа, професорка;*
5. *Вучевић Миловап, судски писар из Алексинца;*
6. *Качаревић Милош, адвокат из Алексинца;*
7. *Миловановић Драги, економ из Боровишта код Алексинца.*

***) „Ново време", бр. 103, септембра 1941.**

ФАКСИМИЛ РЕШЕЊА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ ГРАДА БЕОГРАДА О ПУШТАЊУ НА СЛОБОДУ ЗДРАВКЕ ВУЧКОВИБ ИЗ ЛОГОРА НА БАЊИЦИ. ЗДРАВКА ЈЕ 1942. ГОДИНЕ СТРЕЉЊЛНА У ЛОГОРУ У НИШУ.

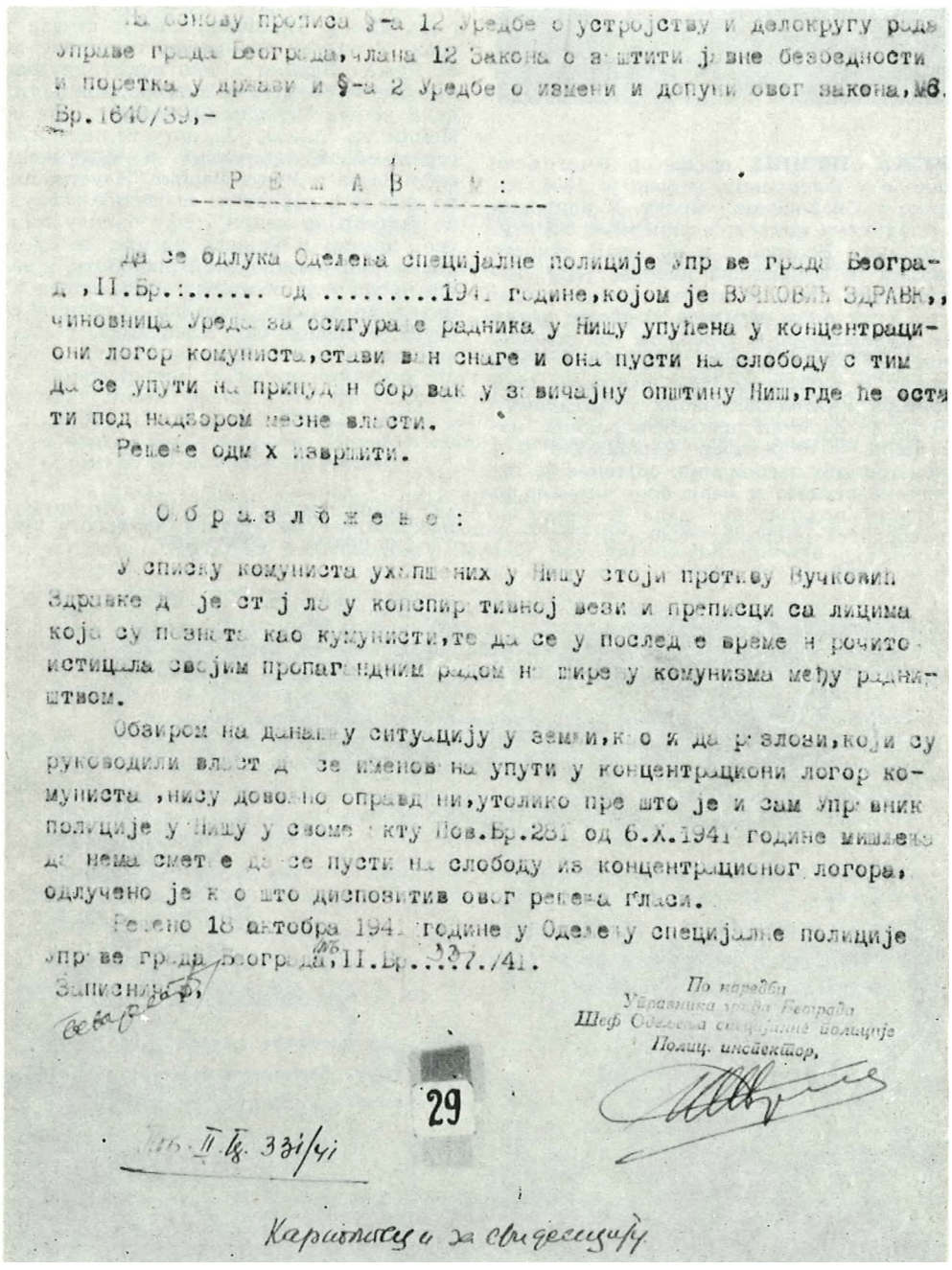

На основу прописа §-а 12 Уредбе о устројству и делокругу рада Управе града Београда, члана 12 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави и §-а 2 Уредбе о измени и допуни овог закона, №8. Бр.1640/39,-

Р Е Ш А В А М :

да се одлука Одељења специјалне полиције Упр ве гр да Београда ,II.Бр.:..... од .....194 године,којом је ВУЧКОВИЋ ЗДРАВК,, чиновница Уреда за осигурање радника у Нишу упућена у концентрациони логор комуниста,стави ван снаге и она пусти на слободу с тим да се упути на принудн бор вак у з вичајну општину Ниш,где ће остати под надзором месне власти.

Решење одмах извршити.

О б р а з л о ж е њ е :

У списку комуниста ухапшених у Нишу стоји против Вучковић Здравке д је ст ј ла у конспир тивној вези и преписци са лицима која су позната као комунисти,те да се у послед е време н рочито истицала својим пропагандним радом н ширењу комунизма међу радништвом.

Обзиром на данашњу ситуацију у земљи,к о и да р злози,који су руководили влаот д се именов на упути у концентрациони логор комуниста ,нису довољно оправдани,утолико пре што је и сам Управник полиције у Нишу у своме акту Пов.Бр.281 од 6.X.1941 године мишљења да нема смет ња да се пусти на слободу из концентрационог логора, одлучено је к о што диспозитив овог решења гласи.

Решено 18 октобра 194 године у Одељењу специјалне полиције Управе града Београда,II.Бр...7./41.

Записничар,

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења специјалне полиције
Полиц. инспектор,

29

Кар.II.Бр. 331/41

Карактеристика за свидетницу

зграде са затворским ћелијама и самицама и цео логор опасали троредном жицом, три метра високом. За све време рата довођени су у овај логор партизани, теренски партијски радници, симпатизери НОП и таоци из Ниша, Лесковца, Прокупља, Крушевца, Краљева, Ћуприје и других места. Из логора су неки затвореници слати у Београд на Бањицу или у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, а неки су у њему остајали годину и више дана. Многи су из њега извођени на стрељање на Бубњу крај Ниша, неки су стрељани и у самом логору, а мали је број оних који су преживели.

Неки су политички радници и заробљени партизани одвођени у Нишки казнени завод, који је иначе био робијашница криминалаца. У овај су Завод, почетком 1942. године, на краће време пребачене из Специјалне полиције скојевке Милица и Рада Мијалковић и још неке. У јесен исте године у завод су доведене Добрила Трајковић, ухваћена у Лесковцу и Злата Л>убиновић, ухваћена с мужем у Земуну. Неки су политички кривци предавани Немцима и превођени у логор на Црвеном крсту, а неки су директно одвођени на Бубањ и стрељани, као што је учињено са Добрилом Трајковић.

Живот у логору био је несносан. Гестаповци, који су тукли логораше на саслушањима и стављали их на најстрашније муке, у свако доба дана и ноћи упадали су у собе и тукли их без икаквог повода. А да би их још више понизили, оно мало оскудне хране давали су им у пљуваоницама. Но, затвореници су у логору организовали живот и рад. Другарице су образовале колектив, који је био подељен по местима и крајевима одакле су биле. Оне су групно учествовале у акцијама колектива у логору, радиле су на свом политичком уздизању и организовале исхрану. Од многих су породица из града добијале храну, а највише од породице Томић. Дара Томић, Надина мајка, често је данима чекала пред логором да убаци корпу хране, а доносила је и лекове. Другарице су заједничку храну делиле на три оброка дневно, а дотурале су је и друговима у мушким собама. Бринуле су о друговима који су били одређени за транспорт у Норвешку или други логор, те су они одлазили снабдевени храном, џемперима и другим неопходним ситницама. Помагале су онима који су дотеривани у логор, давале им нешто хране, цигарета, нешто топлог одела, оно што се могло.

Из Нишког логора су 12. фебруара 1942. године побегла 102 затвореника[1]) и том приликом је убијен један немачки стражар. Немци су за одмазду, 17. фебруара, стрељали у Нишу 850 људи. У овој групи је као једина жена стрељана Јелка Радуловић, секретар СК КПЈ и МК КПЈ за Алексинац. О овом терористичком акту окупатора известио је инструктор ПП КПЈ за Ниш, Василије Бухаја ПК Србије:

Драги другови[2],

2) Овде је пре два дана извршено масовно стрељање. Стрељано је 850 људи. Преко 600 су људи извели из казненог завода, затим скоро све мугике Јевреје, нешто Цигана к један део преосталих људу, из конц. логора. То је одмазда окупатора за акције које се у околини воде *v освета због бекстава затвореника из логора и поггсбија неколико немачких војника.*

С другарским поздравом

J.

После овог бекства, полиција је пооштрила мере, па је у великој провали која је настала у партијској и скојевској организацији ухапшено око 100 људи. Ухапшен је готово цео МК КПЈ, похватани су секретари и чланови неких партијских ћелија, пале су и целе организације СКОЈ-а.[3]) Наместо партијских радника или партизана које није успела да ухвати, полиција је хапсила њихову најближу родбину. Тада су ухапшене Перса Станимировић, мајка народног хероја Мије Станимировића, Ана Флоријан (стрељана у јесен 1942. у логору на Црвеном крсту) и још многе мајке и жене партизана, партијских радника и активиста НОП. Почетком 1942. године ухапшена је и доведена у логор Јелисавета Анета Андрејевић,[4]) свирепо мучена све до стрељања, 9. јануара 1943. године. Почетком 1942. дотеране су такође у логор Ана Хорват, студент медицине, избеглица из Скопља, Новка Вуксановић,[5]) службеник суда у Лесковцу и Цветка Делибашић, сељанка из Пасјаче, у чијој је кући био смештен штаб Пасјачке чете. Из затвора Специјалне полиције у Нишу пребачене су у логор Радмила Петровић-Нинет (као талац за сина) и Бранка Николић. Инструктор повереништва извештава 29. марта ПК ПКЈ за Србију.

.. Овде се настављају хапшења. За најмању сумњу и денунцијацију хапсе и после шаљу у овдашњи логор, па после их транспортују даље. Спецгијална полиција, на челу са Губаревим, је и даље овде и говори се да *ће остати за стално ... Пре неколико дана су похапсили преостали део активних средњошколаца и неке ближе симпатизере који су нам били од користи. Детаље о томе још немамо.*

Другарски вас поздравља за ПО

СЈУ'

Овом је извештају убрзо уследио одговор ПК КПЈ за Србију: „ПП-у".[2])

Драги другови,

Непријатељ чини налете на наше одреде и парт. орг. у целој Србији. То гито се осећа код вас исто је и у другим местима ... Може се очекивати убудуће још жешћи терор, још страшнија зверства у наредним месецима ...

Појас који је сада створио непријатељ између одреда и варогии, као и стварна блокада нагиих места, сигурно ће се продужити и убудуће. Зато проблем веза са одредима, као и пребацивање људи у одреде биће ваш велики задатак. За одреде треба све мобилисати, а нарочито раднике, од којих треба стварати и чисто радничке чете у појединим одредима. Потреба склањања свих погитених људи од терора непријатеља стално ће вам наметати проблем пребацивања људи у одреде. Зато садашње стање не можете схватити као пролазно, већ као почетак новог, још страшнијег терора према нама.

Другарски поздрав

ПК

У пролеће 1942. године доведене су из прокупачког затвора у логор у Нишу ученице Јулијана Ристић и Душица Мучалица, које су 1943. године са групом нишких скојевки пребачене у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Палан-

ДАРА ТОМИЋ, домаћица из Ниша, укључила се у рад за НОП под утицајем своје кћери Наде, која је од почетка окупације почела да доноси кући разне прикупљене ствари које је некуд односила, а доводила је и неке другове и другарице и скривала их у шупи на празном плацу преко пута њихове куће. По Надиној молби, Дара је спремала јело за ухапшене другове и другарице и носила им у затвор и у логор, па и у притвореничко одељење болнице. Када је Нада ухапшена, Дара је носила храну не само за њу, него и за све другарице у соби. Чинила је то са много љубави и упорности, а нарочито после Надине погибије, када је све њене другове, све борце за слободу пригрлила као своју децу.

[1]) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 340—343.
[2]) ИРПС, Бр. 1483.

[3]) РСУПС, дос. IV, Бр. 116а/4 — Прилог 1.

[4]) Зборник ВИИ, I, 5, стр. 431. Саопштење фелдкомандантуре о стрељању — Прилог 2.

[5]) Новка Вуксановић је 1943. пребачена на Бањицу, затим транспортована у Аушвиц, одакле се вратила после ослобођења.

[1]) Зборник ВИИ, I—3, стр. 161—164. — Извештај Покрајинског повереништва КПЈ за Нишку област, од 29.111.42. ПК-у КПЈ за Србију.

[2]) Зборник ВИИ, I—3, стр. 164—166. — Одломак из одговора ПК КПЈ за Србију Покрајинском поверенству КПЈ за Ниш.

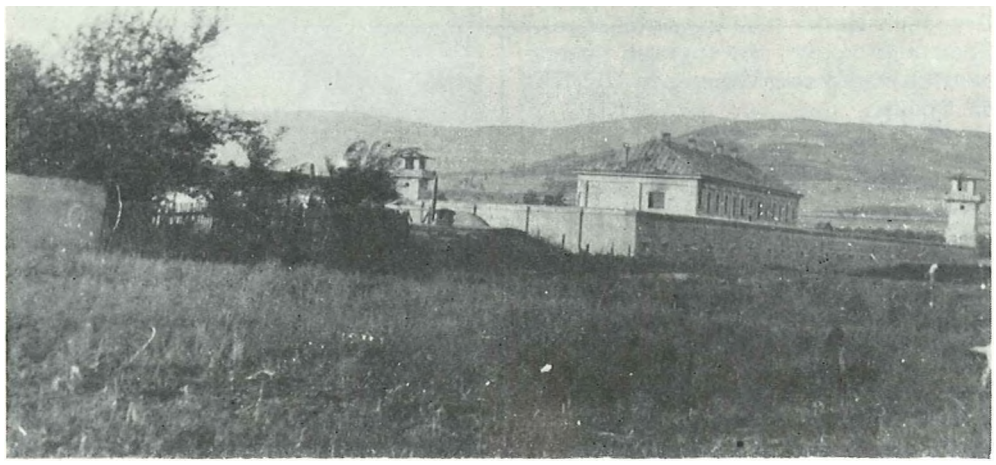

ЗГРАДА ЛОГОРА У НИШУ У КОМЕ СУ МУЧЕНЕ И ОДВОБЕНЕ НА СТРЕЉАЊЕ СТОТИНЕ ДРУГОВА И ДРУГАРИЦА КОМУНИСТА ИЗ РОДОЉУБА ИЗ РАЗНИХ КРАЈЕВА СРБИЈЕ У ТОКУ НОР-а

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1]
КОМАНДА ЖАНДАРМЕРИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЈАВНЕ БЕЗВЕДНОСТИ
IV. ЈБ Бр. службено
23 фебруара 1942 године
у Београду

Подноси извештај
о стању у земљи.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

Од последњег поднетог извештаја о стању у земљи, извештавам:

1) У логору у Нишу налазило се 150 комуниста, које су чувале немачке власти. 12 фебруара о.г. око 19,30 ч. један немачки стражар спроводио је 10—15 комуниста да врше нужду. Ови су напали на стражара, отели му пушку и убили га, а потом отворили врата, те пустили и остале комунисте, који су се дали у бекство. За време бекства комуниста, немачки војници отворили су ватру из пушака и митраљеза и у кругу убили 42, а успело је да побегне из логора 102 комуниста. Упућеним потерама успело је да ухвате 6, а 96 је побегло. Предузете су мере да се похватају, или униште.

М.П.

Командант
дивизиски ђенерал
Стев. М. Радовановић

[1]) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 340—343.

ци; из Прокупља су још доведене ученице: Бранка ЈБубичић, Вера Несторовић и са њом њена мајка Јела Несторовић, Даница Јовановић,[1]) ухваћена као партизанка Топличког одреда; онда, Радмила Дуловић-Бајка, студенткиња из Београда (стрељана на Бубњу децембра 1942.), професор прокупачке гимназије Добрила Ракић и истакнути раднички борци и партијски радници из Београда Кристина Ковачевић, херихтерка и Јулија Делере, текстилна радница, које су по партијском задатку биле упућене у Прокупље на илегалан рад; оне су убрзо пребачене у логор на Бањици, где су годину дана саслушаване и мучене, до стрељања у мају 1943. године. У мају 1942. године доведена је у логор на Црвеном крсту Милица Шувaковић, коју су у Прокупљу ухватили Бугари као партизанку Машу, а у логору се водила као учитељица Јованка Поповић из Сарајева, па је под тим именом и стрељана 15. децембра 1942. Из лесковачког затвора доведене су у априлу 1942. у логор на Црвеном крсту Милка Протић-Лина, студент филозофије из Горње Коњуше, ухваћена као партизанка Пасјачке чете Топличког одреда, и Нада Томић, студент технике из Ниша, партизанка Пусторечке чете Јабланичког одреда, затим партизанке Бабичког одреда Јелица Стефановић Ђорђевић-Ћућулика и Вера,[2]) овчарева жена из Крчимира. У мају је из Лесковца доведена Јела Пијаде, припадник Бабичког одреда (убрзо је пребачена на Бањицу а одатле транспортована у Аушвиц, где је остала до ослобођења), за њом лекар др Олга Јанежић и радница Ана Јурић (обе су пуштене после неколико месеци); затим Ана Стојковић-Весна, студент медицине, заробљена као партизанка Пусторечке чете, и учитељица Добрила Стамболић-Стана, ухваћена под именом Радмиле Марковић[3]).

Ноћу између 2 и 3. септембра 1942. године, агенти Специјалне полиције упали су у стан капетана СДС Тошића и његове жене, професорке Загорке Тошић, где је илегално становала Лепа Стаменковић-Ленка пошто је из Лесковца прешла на рад у Ниш. Лепа Стаменковић је после дугог мучења и саслушавања предата Специјалној полиции у Београду; стрељана је 1. октобра 1943. Капетан Тошић је одмах стрељан као сарадник партизана, а Загорка-Горче То-

***) Даница Јовановић је убијена 2. децембра 1942. при покушају бекства из логора.**
[2]) Редакција није могла да утврди идентитет ове жене борца.
[3]) „Ново време", март 1942.

ГОСПОДИНУ

ШЕФУ ОДЕЉЕЊА СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ[1])
У.Г.Б.

Б Е О Г Р А Д

Органима Специјалне полиције управе града Београда, који су решењем Господина министра унутрашњих послова Стр. пов. бр. 2491 изаслани у Ниш ради спровођења антикомунистичке акције, пошло је за руком *да открију илегални комунистички рад Комунистичке партије Југославије и Савеза комунистичке омладине у Нишу, па су том приликом откривени следећи форуми који су руководили комунистичким акцијама:*

Окружни комитет, Политичко руководство, Месни комитет, Реонски комитети и Бирои радионица Партије, Месни комитет СКОЈ-а и актив, као и Месни комитет Народноослободилачког фонда —■ „НОФ-а".

У вези са овим откривањем, до сада су ухапшена следећа лица, која су имала различите функције у покрету и то:

С К О Ј

6. *Мирослава Т. Поповић, звана „Мира", ученица IV године Трговачке академије у Нишу, рођена 21 марта 1923 године у Београду, од оца Томе и мајке Наталије.*
Мира је активан члан СКОЈ-а и као таква формирала је актив Трговачке академије. Радила је *по директивама које је добијала од Месног комитета СКОЈ-а и формирала је подактиве у свим разредима Трговачке академије уз сарадњу Симе Стефановића и Јањић Бранислава, званог „Брзи".*
Мира се *сада налази. у затвору Управе полиције у Нишу.*

9. *Мирослава Савић, ученица IV године Трговачке академије у Нишу, звана „Мира".*
Мира је била активан члан СКОЈ-а и као *таква била је члан актива Трговачке академије. Припадала је подактиву IV разреда Трговачке академи*је. *Радила је по директивама, које је добијала од Мире Поповић.*
Она је хапшена и од стране четничког одреда као комунистички оријентисана, али како истрагом нису ништа утврдили, то је пуштена на слободу. Савићева се налази у бекству.

11. *Станка Миловановић, ученица III године Трговачке академије, рођена 8 новембра 1922 године У Скопљу, од оца Божидара и мајке Косаре. Илегално име „Нанче".*
Станка је *активан члан СКОЈ-а и као таква припадала је активу Трговачке академије — подактив III разреда. Радила је по директивама које је добијала од Томић Вере, ученице III године Трговачке академије, која је била секретар овог подактива. Станка се налази у затвору Управе полиције у Нишу.*

12. *Вера Томић, ученица III године Трговачке академије, била је активан члан СКОЈ-а, као таква припадала је активу Трговачке академије — подактиву III разреда, чији је секретар била. Радила је по директивама Мире Поповић.*

20. *Стана Рајковић, ученица IV године Трговачке академије, била је активан члан СКОЈ-а и као таква припадала је активу Трговачке академије.*

Стана се налази у бекству.

32. *Јелена НедељковиК, звана „Л1енче", глумица из Ниша.*
Јелена је била секретар реонског Комитета СКОЈ, и као таква формирала је реонски актив СКОЈ-а од кројачких радница.
Радила је по директивама које је добијала од *Алексић Милорада, ученика Средње техничке школе.*
Јелена се налази у бекству.[1])

33. *Вера Митровић, домаћица, рођена 28 августа 1926. године у Нишу, од оца Тодора и мајке Атине.*
Вера је активан члан СКОЈ-а и као таква била је активан члан актива, који је формирала Јелена Недељковић „Ленче". Радила је по директивама које је добијала од „Ленчета".

34. *Јелисавета Марковић, звана „Савета", рођена 19 јануара 1924 године у Нишу,* од *оца Драгутина и мајке Полексије.*
Јелисавета је активан члан СКОЈ-а и као таква била је активан члан актива, који је формирала „Ленче". Радила је по директивама „Ленчета" и њеним инструкцијама.
Јелисавета се налази у затвору управе полиције у Нишу.

35. *Живка Јанковић, кројачица, рођена 2 фебруара 1926 године у Нишу, од оца Вукадина и мајке Босиљке.*
Живка је *активан члан СКОЈ-а и као таква била је активан члан актива, који је формирала „Ленче". Радила је по инструкцијама које је добијала од ње.*
Живка се налази у затвору управе полиције у Нишу.

36. *Вера Стојковић, домаћица, звана Вера Скопљанска, рођена 25 марта 1925 године у Скопљу, од оца Василија и мајке Наталије.*
Вера је *активан члан СКОЈ-а и као таква била је активан члан актива, који је формирала „Ленче". Радила је по директивама које је добијала од ње.*
Вера се налази у затвору Управе полиције у Нишу.

Сва напред поменута лица, као што се види из предњих ислеђених и утврђених података, радила су активно у смислу општих партијских упутстава и наређења, а нарочито оних најновијих издатих у последње време у којима су предвиђени нови начини борбе, с обзиром на изванредне прилике које владају. У овом случају најактуелнији били су следећи задаци:

Обнављање и формирање *илегалног комунистичког покрета, ширење комунистичке пропаганде како усмено тако и у облику књига, летака и брошура, прикупљање новчаних средстава за Народноослободилаички фонд „ЕНОФ", вербовање добровољаца за партизанске одреде, терористичка акција, саботажа и рад по војнореволуционарној линији.*

Иначе илегалан комунистички покрет у Нишу, већ дужи низ година познат је због своје активности, а партијски форуми у Нишу због разгранатих веза са ближом и даљом околином.

Сам Ниш са својих 60.000 становника, великим бројем радника из државних и осталих фабрика и радионица и већим бројем средњошколске омладине, а повлашћен као варош која је дала вигие политичких личности, које су својим себичним радом створиле политичку неслогу, затрованост и нетрпељивост и у најширим круговима грађанства, одувек је *представљало идеалан терен за илегалан рад Комунистичке партије.*

После рата пак, када је Ниш дошао по броју становника и величини на друго место у Србији, а с обзиро.и

[J]) **РСУПС, док. IV, бр. 116а/4. Одломак из извештаја Специјалне полиције у Нишу о хапшењима фебруара** 1942**. год.**

[']) **Убачена је у логор и затвор као провокатор и достављач. Није била ни члан ни секретар СКОЈ-а.**

на престанак могућности да и комунистички апарат У Скопљу, који је увек био активан, допринесе комунистичко-партизанској акцији као и раније, слабу активност комунистичке акције у овим крајевима и појачавање ко~ мунистичке активности у Нигиу, претстављао је важан проблем за вођство Комунистичке партије.

Имајући пак у виду, да је већи део партијских функционера био принуђен да побегне из Ниша услед страха од провале после хапшења појединих чланова покрета, извршеног пре три месеца, а и налога виших партијских форума да се партизански одреди попуне изграђеним партијским кадровима, пре три месеца приступило се је *реорганизацији целокупног партијског апарата према новој формацији, која између осталог предвиђа чак и примање у Партију што већег броја омладинаца из СКОЈ-а без обзира на године старости, само ако се исти покажу као искусни противници и борци противу данашњег поретка.*

Предњи извештај част ми је доставити наслову, с молбом ради знања и даље надлежности.

Изасланик
Министра унутрашњих послова
Полицијски комесар,
(потпис нечитак)

МИЛИЦА ШУВАКОВИЋ, партизанка Пасјачке чете Топличког одреда, истакнути предратни партијски радник на Београдском универзитету и у Женском покрету и члан уже редакције „Жене данас", ухваћена је од Бугара фебруара 1942. године, у једној рацији у Прокупљу, као партизанка „Маша". У полицији и логору водила се под именом Јованка Поповић, по занимању учитељица, избеглица из Сарајева. Под тим је именом и стрељана.

Мица је од половине 1940. године, пошто је избегла хапшење, живела у дубокој илегалности у Београду све до 27. марта 1941. када се вратила кући у Земун. Ту су је у почетку рата ухапсиле усташе, заједно са оцем, протом Шуваковићем. Захваљујући заузимању пријатеља и протином угледу, убрзо су пуштени и прешли у Београд. Мица се вратила у свој ранији илегални стан у Драгачевској улици број 17, код Данице и Јелене Цветковић. Учествовала је у акцији уништавања камиона и помагала је револуционару Мати Видаковићу у изради паклених машина. Приликом експлозије једне такве машине, почетком августа 1941, Мица је лакше рањена и успела је да побегне, док је рањени Мате, заједно са својом станодавком Даном и Јеленом Цветковић, ухапшен и све троје стрељани. Пошто се опоравила и добила лажну легитимацију, Мица је своју риђу косу офарбала у црно и, нашминкана и удешена као дама, отпутовала је из Београда. Крајем септембра 1941. стигла је у Озренски одред, из кога је затим прешла у Топлички.

Почетком 1942. године Мица је ухапшена у Прокупљу и дотерана у логор на Црвеном крсту у Нишу, у јеку фебруарске провале. У логору се нашла у друштву нишких и прокупачких скојевки, које су све биле знатно млађе од ње. Омладинке су се окупљале око старије другарице и терале је да им прича какво ће бити друштвено уређење после рата, какав ће бити положај жене итд. Мица је са револуционарним одушевљењем говорила о циљевима борбе, о новом друштву које ће нићи из ове борбе, тумачила је омладинкама многа питања, њима недовољно јасна, храбрила их, јачала њихову истрајност и веру у победу.

Све су другарице у логору имале разна задужења: рад у кухињи, чишћење просторија и дворишта и сл. Пошто је Мица била пред порођајем, омладинке су се трудиле да је колико год могу заштите и остављале њој мање напорне послове. Плеле су беби бенкице од вуне коју су парале из шалова и џемпера и кројиле пелене из свог рубља. Другарице из собе број 7 биле су све заједно куме сину Мице Шуваковић и назвале су га Желимир.

Мица је била прилично сигурна да ће бити пуштена, јер ни Специјална полиција ни логорске власти нису открите њен идентитет. Међутим, после бекства групе логораша 2. децембра, са Надом Томић, Лином Протић, Даницом Јововић и три друга, Гестапо и Специјална полиција предузели су енергичне мере да ухвате бегунце и јако су пооштрили режим у логору. Сутрадан после бекства ушао је у собу бр. 7 логорски лекар др Велизар Пијаде, а с њим су биле једна жена са црвеним крстом на рукаву и један поп. Доктор је што је могао блажим гласом рекао Мици да мора да преда свога сина на негу ван логора. Мица у првом тренутку није могла да се снађе, али ни сузе није пустила; покупила је дечје прњице и предала их заједно са дететом. Тек када је др Пијаде изнео дете, све су жене бризнуле у плач. Прва се прибрала Мица. Обрисала је очи и тихо запевала интернационалу.

Петнаестог децембра пошла је храбро и смирено на стрељање, јер је дан пре тога сазнала да је мали Желимир предат њеној породици.

шић је готово пуне две године мучена у полицији и у логору; стрељана је тек 20. јула 1944. године.

У „Аћимовићевој офанзиви", коју су од јула до септембра 1942. године, заједнички водили недићевске и љотићевске јединице и четнички одреди Косте Пећанца, са око 12.000 оружаних издајника, ухапшено је око 3.000 људи и жена и око стотину их је стрељано; сваки борац НОП био је уцењен са 50.000 динара а руководилац са 100.000 динара. Спаљено је око 500 кућа и све појате по планинама; највише су попаљени заглавски, сврљишки, сокобањски и белопаланачки срез.

Почетком јесени 1942. доведене су из алексиначког затвора у логор на Црвеном крсту Косара Стефановић из Лознаца и њена снаха Мила; обе су се необично храбро држале пред непријатељем. Мила је после годину дана пуштена из логора, а Косара је, заједно са мужем, 1943. године стрељана на Бубњу. Пред стрељање је довикнула Немцима: *„Пуцајте, гадови! Ја имам два сина која ће ме осветити!"*. У селу Гркињи је ухапшена учитељица Злата Илић. У Бобовишту су припадници СДС ухапсили Анку Ивковић, Ранђу Ћикић и Миланку Милошевић и отерали их у затвор у Алексинцу; када су заробили Миланкину кћер Ружу, пребацили еу њих две у казнени завод код Ниша, из кога су после пет месеци пустили Миланку, а Ружу су предали Немцима, који су је стрељали у логору на Црвеном крсту. У Станцама су четници поклали „све оне који су сарађивали са комунистима", међу њима и Милену Скоковић (према извештају Штаба СДС од 11. 11. 1943. председнику Српске владе). У селу Извору је септембра 1943. убијена Лепосава Јовановић. У Мозгову је ухапшена Радојка Несторовић, а у Прћиловци Здравка Јевтић, због синова у партизанима. Десанку Трифуновић

из Доњег Матејевца дотерали су Немци у нишки логор, држали је неколико месеци па пустили. Вукосаву Веселиновић из Тешице ухапсили су 1944. припадници СДС, предали је Специјалној полицији, а ова Немцима, који су је дотерали у нишки лолор, затим пребацили на Бањицу и стрељали је августа исте године. Веру Хаџи-Павловић, родом из Сокобање, стрељали су 1944. четници код Алексиначке Каменице. Радница Верица Ст. Петровић, рођена 1924. године у Трњану код Алексинца, убијена је 13. јула 1944. у Доњем Адровцу. Радуника Св. Костић, ученица из Ниша, рођена 1928. у Ђунису код Крушевца, убијена је 13. 10. 1944. у Каонику код Алексинца.

У вези с нишком провалом почетком 1943. године ухапшени су многи чланови Партије и СКОЈ-а на целоме терену од Ниша до Лесковца. Хапшења су се несмањеном жестином протегла до краја године и наставила у 1944. У Алексинцу је међу првима ухапшена студенткиња Мила Ђорђевић из Ниша, преведена у логор на Црвеном крсту и тамо стрељана 14. септембра 1944. Почетком септембра 1943. Специјална полиција ухапсила је и Драгу Стојковић,[1]) суплента гимназије у Алексинцу. Деветнаестог октобра 1943. ухапшена је у граду већа група грађана, међу њима Вукица Урошевић,[2]) кројачица, Мирка Јанићијевић, домаћица и неколико ученика и професора Учитељске школе у Алексинцу, и сви отерани у логор у Нишу. Затим су ухапшене Живка Живановић и Драгиња Илић и једна група жена коју су љотићевци предали Немцима, а ови су их све потерали у логор; у тој су групи, поред других, биле Дана Стевановић, Лепосава-Лепа Стевановић и Драгиња Стефановић.

У Сокобањи је Гестапо крајем 1941. године ухапсио Бранку Данић и пребацио је у логор на Бањици, одакле је 9. маја 1942. у транспорту са још 220 затвореника, угушена у гасним колима. У Трубаревцу, код Сокобање, четници су заклали Љубицу Миловановић и Косару Стојић, са још шест другова, зато што су сарађивали са партизанима, а почетком јуна 1944. нађена је заклана на сокобањском гробљу Будимка Васић. У селу Бурдимо, код

САОПШТЕЊЕ[1])

На основу прогласа побуњеника из Расине види се да је убијен онај немачки војник који је 19. XI 1942. одведен из Купаца код Бруса. Према објави. стрељано је још 30 комуниста

15. XII 1942.:

1. *Кокић Борислав, абитуријент, рођ. 30. IX 1922. у Лесковцу,*
2. *Петровић Ђорђе, радник, рођ. 10. X 1924. у Пречини,*
3. *Поповић Јованка, учитељица, рођ. 1. VI 1912. у Сарајеву,*
4. *Стојковић Ана, студенткиња, рођ. 19. XI 1920. у Шапцу,*
5. *Стојковић Боривоје, сељак, рођ. 1914. у Горњог Пресници,*
6. *Ђорђевић Илија, сељак, рођ. 20. II 1920. у Здравињу,*
7. *Евац Војислав, народни певач, рођ. 16. VIII 1914. у Дренови,*
8. *Тигерман Стеван, бравар, рођ. 13. V 1905. у Белој Цркви,*
9. *Бркоић Ратомир, радник, рођ. 15. IV 1920. у Косовској Митровици,*
10. *Анђелковић Живојин, штампар, рођ. 25. VII 1904. у Парцану.*

20. XII 1942.:

1. *Живковић Драга, домаћица, рођ. 28. XII 1901. у Нишу,*
2. *Миленковић Миодраг, студент, рођ. 21. IX 1922. у Београду,*
3. *Петровић Стојан, учитељ, рођ. 25. XI 1918. у Горњој Гори,*
4. *Милошевић Тодор, сељак, рођ. 1889. у Горњем Рину,*
5. *Петковић Драгољуб, кафецијa, рођ. 1898. у Орани,*
6. *Радојчић Веља, сељак, рођ. 1889. у Добром Пољу,*
7. *Савковић Хранислав, учитељ, рођ. 2. XII 1871. у Трнави,*
8. *Стефановић Јелица, радница, рођ. 27. XII 1918. у Лесковцу,*
9. *Софран Розалија, радница, рођ. 28. VII 1907. у Иванову,*
10. *Стојановић Ђира, сељак, рођ. 1917. у Доњем Душнику.*

25. XII 1942.:

1. *Херцог Ђура, ученик, рођ. 18. XII 1914. у Купресу (Бугојно).*
2. *Јанковић Драгиша, музичар, рођ. 1915. у Томиславцима,*
3. *Лазаревић Љутица, трговаи,, рођ. 9. III 1912. у Београду,*
4. *Ускоковић Драгољуб, механичар, рођ. 15. IV 1916. у Бабичку,*
5. *Паунковић Живојин, сликар, рођ. 1892 из Крушевца,*
6. *Обрадовић Никола, сарач, рођ. 1883. из Крушевца,*
7. *Алексић Новица, пензионер, рођ. 1889. из Крушевца,*
8. *Поповић Риста, царински чиновник, рођ. 1886. из Крушевца,*
9. *Николић Михајло, трговац, рођ. 1897, из Крушевца,*
10. *Ваљаревић Душан, пензионер, рођ. 1898. из Крушевп,а.*

Београд, 29. XII 1942.

Командујући генерал и заповедник
у Србиш

') Народна библиотека Београд, бр. П 416/1.

У ГРУПИ СА МИЦОМ ШУВАКОВИЋЕ, НА СПИСКУ ЈОВАНКА ПОПОВИК, СТРЕЉАНА ЈЕ И 21-ГОДИШЊА СТУДЕНТКИЊА МЕДИЦИНЕ АНА СТОЈКОВИБ-ВЕСНА ИЗ ЛЕСКОВЦА, СКОЈЕВСКИ РУКОВОДИЛАЦ, БОРАЦ, БОЛНИЧАРКА ЈАБЛАНИЧКОГ ОДРЕДА, РУКОВОДИЛАЦ САНИТЕТА ОДРЕДА, УХАПШЕНА ЈЕ МАРТА 1942. У НИШУ, КАМО ЈЕ БИЛА ДОШЛА ДА СЕ ОПОРАВИ ПОСЛЕ ПРЕЛЕЖАНОГ ТУФУСА.

У ДРУГОЈ ГРУПИ, КОЈУ СУ НЕМЦИ ИЗВЕЛИ НА СТРЕЉАЊЕ 20. ДЕЦЕМБРА 1942. БИЛЕ СУ ТРИ ЖЕНЕ: ЈЕЛИЦА БОРБЕВИК СТЕФАНОВИБ-ВУБУЛИКА, ГЕКСТИЛНА РАДНИЦА ИЗ ЛЕСКОВЦА, ПРЕДРАТНИ ЧЛАН КПЈ, ИСТАКНУТИ СИНДИКАЛНИ РАДНИК, БОРАЦ БАБИЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА. ИСПРЕД ЊЕ, ПРВА НА СПИСКУ ЗА СТРЕЉАЊЕ ТОГА ДАНА, ЈЕ ДРАГА ЖИВКОВИБ (ПОГРЕШНО ОДШТАМПАНО ПРЕЗИМЕ ШИШКОВИБ), ЖЕНЛ КЊИЖАРА ШИШКОВИБА, КОЈИ ЈЕ ТАКОБЕ НЕШТО РАНИЈЕ СТРЕЉАН ЗАТО ШТО ЈЕ ОДБИО ДА САРАБУЈЕ С ОКУПАТОРОМ И ДА ПРЕДА НОВАЦ И ДРАГОЦЕНОСТИ КОЈЕ СУ МУ НЕКИ ЈЕВРЕЈИ ПОВЕРИЛИ НА ЧУВАЊЕ. — О РОЗАЛИЈИ СОФРАН, ДЕВЕТОЈ ИА СПИСКУ СТРЕЉАНИХ, НИСУ ПОЗНАТИ БЛИЖИ ПОДАЦИ, ОСИМ ДА ЈЕ БИЛА КУВАРИЦА У НЕКОЈ КАФАНИ У ОКОЛИНИ НИША

') Д.А. СРС — Министарство просвете. Пов. Н1 1943.

[1]) ВИИ, Бр. 59/3—2, К. 24 и Д.А. СРС — Министарство просвете, Пов. III 1943., фасц. Бр. 551—802.

ЗАГОРКА - ГОРЧЕ СТАНКОВИЋ-ТОШИЋ рођена је 30. маја 1909. године у Мокрању, у неготинском срезу. Гимназију је завршила у Нишу а Филозофски факултет 1933. године у Београду. После завршеног школовања није одмах добила стално запослење, пошто је већ била позната властима као активиста напредног студентског покрета. Радила је хонорарно све док није добила намештење у гимназији у Сарајеву. У 1939. и 1940. школској години премештена је у Ниш, за професора Трговачке академије.

У НОП се укључила одмах после дизања устанка 1941. Придобила је за сарадника и свога мужа, Јована Тошића, активног официра, који је био прешао у Недићеву Српску државну стражу. Он је добављао драгоцене податке о кретању непријатељске војске, а она их је достављала партизанима. Њихов је стан постао сигурно склониште партијских радника и скровиште разног илегалног материјала. Једно је време ту било седиште ОК КПЈ за Ниш.

Капетан Тошић, убеђен у оправданост борбе коју је КПЈ повела против окупатора, затражио је од својих претпостављених да буде разрешен дужности и отпуштен из службе. То се овима учинило сумњиво, па су обавестили Специјалну полицију, која је ноћу између 2. и 3. септембра 1942. упала у њихов стан, ухапсила Загорку и Јована, а с њима и Лепу Стаменковић, која је у то време илегално становала код њих. Капетан Тошић је одмах стрељан, Лепа Стаменковић је предата Гестапоу, а Горче Тошић је остала у затвору Специјалне полиције све до фебруара 1944. године. Страшно је мучена, често затварана у самицу и толико батинана да није могла да стане на ноге. Увидевши да мучењем неће ништа од ње сазнати, Специјална полиција је предала Немцима, који су је одвели у логор на Црвеном крсту и подвргли је својим методима саслушавања. Горче је јуначки издржала и ова мучења и ни речи није изустила.

Стрељана је 20. јула 1944. године, на Бубњу, заједно са учитељицом Душанком Станисављевић и једном групом родољуба.

МИЛА БОРБЕВИЋ, СТУДЕНТ ИЗ НИША, УХАПШЕНА ЈЕ У НИШУ У ПРОВАЛИ ФЕБРУАРА 1943. ГОДИНЕ И СТРЕЉАНА У ЛОГОРУ 14. СЕПТЕМБРА 1944.

Сврљига, четници су у априлу 1944. заклали Милену Илић. У моравском срезу у лето 1943. Гестапо је ухапсио ЈБубицу Грашић из Кормана, Лепосаву Живадиновић из Прћиловице и још неке жене. У пролеће 1944. године ухапсили су припадници СДС у Житковцу и околним селима више сарадника и симпатизера НОП, међу њима седамнаестогодишњу Иносаву Благојевић и Радмилу Савић, све их предали Специјалној полицији у Нишу, у чијем су затвору неколико месеци мучене.

Из Лесковца су крајем 1942. године дотеране у логор на Црвеном крсту Стајка Грегорић, радница и Даница Марковић из Жабљана, среза лесковачког, и обе по пет месеци задржане у логору. У Београду је Специјална полиција открила Босиљку Ђурић,[1]) професора из Лесковца, мајку већ ухваћене студенткиње Ане Стојковић, пребацила је у Нишки логор и стрељала почетком 1943. године, неколико недеља после Ане. Новембра 1942. године дотерана је у логор Стојанка Лепојевић, сељанка из Горњег Коњувца, као талац за сина партизана и задржана у логору једанаест месеци; полиција је тада у њеном селу, осим ње, ухапсила још осам жена. Из Доњег Коњувца доведена је у логор ученица гимназије Даница Грујић, која је после два месеца упућена у Завод у Смедеревској Паланци и тамо задржана тринаест месеци.

У Нишком логору су од 1943. године па до краја рата биле као таоци из Прокупља партизанске мајке: Радмила Митровић, Николија-Кола Ђорђевић, Параскева-Кевче Станковић, Стана Миленковић, Милева Радисављевић, Лапчевићка, Олга Ракић, Лепосава Дедијер и још друге. Из села Гласовика, код Прокупља, дотерана је Савета Љумовић, а из Куршумлије: Аница Милићевић, домаћица са двоје деце, Љубица Ковачевић, матурантки-ња, Љубица Максимовић и Заја Н. Лазаревић.

Међу многим жртвама које су у Нишу и његовој околини пале између 1942. и 1945. године, убијене или мучене у затвору и логору, биле су и: Гордана Д. Цветковић, службеник из Ниша, рођена 1920. у Скопљу, убијена 26. јула 1942. код Ниша; Милица Наранџић, убијена 13. септембра 1942.

[1]) Босиљка Ђурић је била истакнути борац за равноправност жена; била је председница Женског покрета у Лесковцу. Схвативши да жена може да се ослободи само у слободном друштву, прикључила се напредном радничком покрету.

код Јошанице, заједно са мужем Миленком и свекрвом; Даница Раденковић, ухапшена августа 1942, затим пребачена на Бањицу и тамо задржана до расформирања логора.

Марта 1943. године пуштен је из логора на Црвеном крсту један мали број омладинки ухапшених почетком 1942. године, међу њима Љубица Томић, Милица Ристић и Зора Чермило, а остале су пребачене у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци.[1]) Заједно са овим омладинкама из логора упућена је у Завод у Смедеревској Паланци и једна нова група ухапшених омладинки из Ниша, у којој су, поред других, биле Зорица Илић, Вера Јовановић и Добрила Јанковић. Године 1943. стрељана је на Бубњу Надежда Л. Танић, рођена 1921. године у Нишу; на саслушању у Специјалној полицији убијена је Љубица Петровић-Павловић, партизанка Мачванског одреда. Исте године убијена је Фејза Синановић, рођена 1875. године у Нишу. Фебруара 1944. убијена је у Лесковику Роксанда Маринковић, рођена 1889. године у истом селу; маја 1944. стрељана је на Бубњу Јованка М. Марковић, домаћица из Доњег Комрена, рођена 1924. године; 15. априла 1944. убијена је Лепосава С. Марјановић, рођена 1913. у Горњем Матејевцу; у јулу је, у истом селу, убијена Загорка М. Николић; 18. јула стрељана је на Бубњу Олга Станојловић, а 31. јула Даница Врањеш, учитељица из Бора, коју су ухапсили још 15. априла 1943. органи СДС; 1. септембра 1944. убијена је у Кованлуку код Ниша Олга В. Игић (Илић?), службеник поште у Нишу, рођена 1906. године у Београду; 5 октобра убијена је у Горњој Топоници домаћица Драгица Р. Миљковић, рођена 1897. у Нишу; истога месеца убијена је у Трупалама домаћица Радојка Стојановић, рођена 1901. године; 1944. убијене су још Душанка Радојчић и Даринка Рајковић, рођена 1924. године. У Каменици код Ниша су, у групи активиста НОП, ухапшене Мика Станић, која је затим одведена у логор на Црвеном крсту, Љубица Николић и Јулка Јовановић, као талац за сина првоборца, предратног члана Партије. Када је после извесног времена пуштена из затвора, Јулка је прихватила и задржала у својој кући целу једну партизанску породицу од шест чланова. Даринка Рајковић, кројачица, толико је злостављана у затвору Специјалне полиције, да је

БРАНКА СИМОВИП-ГОРИЦА, РАДНИЦА ФАБРИКЕ ДУВАНА, ОТИШАА ЈЕ ПОЧЕКТОМ 1944. ГОДИНЕ У 4. БРИГАДУ. ПОГИНУДА ЈЕ АПРИАА ИСТЕ ГОДИНЕ У БОРБАМА КОД ААЕКСИНЦА.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА НИШКОГ[1])
Пов. Бр. 965
20 септембра 1943 г.
НИШ

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
Одељењу за средње образовање

ВЕОГРАД

Управа полиције у Нишу — Отсек специјалне полиције — под бр. 1118 од 16 септембра 1943 доставља следеће:

„У вези акта тога начелства Пов. Бр. 863/43 од 11 септембра ове године, част ми је известити да је Драга Стојковић, суплент Самоуправне гимназије у Алексинцу, ухапшена под сумњом да је одржавала везе са партизанима, јер је *иста и од раније позната као левичарка. Вођеном истрагом није се могло ништа противу ње конкретно утврдити, али је ипак из превентивних разлога задржана да и даље остане у затвору ове управе".*

Предње ми је *част доставити у вези акта овог начелства Пов. Бр. 863 од 10 IX 1943 којим је достављен извештај директора школе о хатиењу именоване наставнице као и предлог о њеном уклањању из Алексинца.*

Просветни инспектор,

Зам. Окружног начелника
Помоћник
Слав. Мијатовић, с. р.

М.П.

[1]) Д.А. СРС, Министарство просвете, Одељење за средње образовање. Пов. III, бр. 615/43 — (ПЛ.4Д).

[5]) Документат Д.А. СРС, Министарство просвете, Пов. III 1943.

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТО ОКРУГА НИШКОГ[1])
Пов. Бр. 1100
26 октобра 1943 год.
Н иш

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
Одељењу за средње образовање

БЕОГРАД

Циректор Учитељске школе у Алексинцу под Пов. Бр. 35 од 23 октобра 1943 доставио је овом начелству следеће:

„19 тек. мца, агенти Немачке полиције Гестапоа из Ниша ухапсили су г', одвели собол у Ниш ради вођења истраге следеће ученике-це поверене ми гик оле:

1) *Јелицу Поповић, ученицу Ша разреда*
2) *Јелисавету Максимовић, уч. IVа разреда*
3) *Радмилу Максимовић, ученицу 1Уа разреда*
4) *Радмилу Стефановић, ученицу* 1Уа *разреда*
5) *Крегиимира Бастића, ученика IVа разреда*
6) *Драгојлу Стевовић, ученицу* У а *разреда*
7) *Радомира Лазића, ученика* Уа *разреда*
8) *Ратка Живковића, ученика Уа разреда*

Част ми је о предњем известити Начелство са извештајем да ми је непознат разлог хапшења".

Част ми је доставити предње Министарству.

У Нишу, 2 новембра 1943

Просветни инспектор,
Влад. Константиновић, с. р.

М.П.

Зам. Окружног начелника
Помоћник

') Документ, Д.А. СРС, Министарство просвете, пов. III, фасц. бр. 551—802.

ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ[1])
Пов. Бр. 281, 4 јули 1943
Смедеревска Паланка

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ВЕРА
Одељењу за средње образовање

Питомица Мирослава Савић, упућена је актом бр. 10732 од 25 марта 1943 године од стране Управе полиције у Нишу, а на основу одлуке Немачке тајне полиције из Ниша бр. 1155/42 П.А. 172 од 19 марта ове године, с тим да у Заводу остане најмање годину дана.

Према. томе, молитељима се не може изићи у сусрет.

Управник Завода,
Мил. Ђ. Поповић

') Д.А. СРС, Министарство просвете и вера, Одељ. за средње образовање, Поверљива архива 1943. (бр. 551—802), Пов. III, бр. 615 од 6.8.43. Одговор на молбу родитеља Мирке Савић, која је са већом групом омладинки ухапшена у мартовској провали 1943. године, а затим упућена у Завод у Смедеревској Паланци.

морала да буде пренесена у- болницу, где је после неколико дана подлегла задобијеним повредама. Верица Милојковић, ученица гимназије, ухапшена је почетком 1944. али је успела да побегне из затвора, па је за њом расписана потерница.[1]) Међу многим женама које су одведене у интернацију у Немачкој, тамо су умрле Кисмета Ј. Османовић, радница, рођена 1923. у Нишу (умрла 25. августа 1943.) и Наталија Љ. Вацић, ученица, рођена 1927. (убијена априла 1945.).

Немци и Специјална полиција терали су у логор мушкарце и жене такорећи до пред сам крај рата. Октобра 1944, пред само ослобођење Ниша, у логору су стрељане Љубица Калановић, учитељица из околине Власотинца и Даринка Спасић из Куршумлије, а њихова су тела бачена у кречану крај логорског зида. Тридесетог априла 1945. убијена је у Доњем Водичеву Ружица Фр. Плишић, кројачица из Ниша, рођена 1923. у Дрвенику код Макарске.

Што је јачи бивао терор окупатора и домаћих издајника, то је већи био прилив у партизанске одреде. Према непотпуним подацима, 1941. отишле су у одред: Анета Андрејевић, ученица (у септембру ступила у Пасјачку чету Тогогичког одреда; стрељана на Бубњу 9. I 1943.), Стана Бараћ-Симић, радница (у новембру ступила у Озренски одред, погинула у Крајини); Здравка Вучковић, службеница из Ниша (ступила у Озренски одред; стрељана на Бубњу 17 X 1942.); Зора-Стана Игњатовић из Ниша, професор у Лесковцу (у лето 1941. ступила у Пусторечку чету Јабланичког одреда); Вера Јоцић-Ваљевка (ступила у Ваљевски одред 1941., 1943 из Ниша одлази у Врањски одред; крајем исте године је политком у Кумановском одреду; прелази у III македонску бригаду; 1944. погинула је у борби код Страцина; проглашена за народног хероја). Анастасија-Ната Јоцић, Ниш (у јесен 1941. ступила у Топлички одред; прелази на политички рад у Крајину; извршила самоубиство посте рата), Христина-Тина Маркишић (у Озренски одред ступила чим је формиран; погинула 1944. у пролеће, на Девојачком камену); Вера Младеновић-Грабуљче, Црна Трава (борац и политички радник Црнотравске чете II јужноморавске бригаде); Разуменка-Зума Петровић-Поповић, Чачак (у јесен 1941. ступила у Бабички одред; 1942. заробили је Бугари, пуштена после 6

■) Потерница; ВИИ, Бр. 53/6—1, К. 29.

месеци; затим теренски радник, организује АФЖ); Јелена-Лела Поповић-Тривунац (у лето 1941. ступила у Озренски одред; заробљена и стрељана у пролеће 1942); Јелка Радуловић, Алексинац (у лето 1941. ступила у Озренски одред; фебруара 1942. стрељана на Бубњу); Добрила Стамболић, Стана Ђорђевић-Зора, Радмила Марковић (децембра 1941. ступила у Бабички одред, била политиком чете, стрељана на Бубњу 17. X 1942); Мирослава Станимировић, из Ниша (Топлички одред; заробили је Бугари фебруара 1942.; отерана у нишки логор, затим у Аушвиц); Нељка Хорват-Тасковић-Мићко (у лето 1941. ступила у Сврљишки одред, била је помоћник референта санитета и радила у техници; заробљена је 25. V 1942. и упућена у Завод у Смедеревској Паланци); Вера Црвенчанин (у лето 1941. ступила у Космајски одред; носилац је Споменице 1941); Мица Шуваковић (у лето 1941. ступила у Космајски одред, затим прешла у Топлички одред; ухваћена у пролеће 1942, стрељана на Бубњу 15. XII 1942).

Године 1942. ступиле су у одред: Олга Ђорђевић, Лалинце (у Сврљишки одред); Дара Јовановић, Хум (Озренски одред), Мила Јоцић, Ниш (Озренски одред), Љубица Миловановић-Буба, Алексинац (Сврљишки одред), Стана Рајковић, Лесковик—Бела Паланка (студент медицине, рођена 1923. погинула 22. III 1942. у борби код Јабучева, у Топлици); Нада Томић, Ниш (склонила се у одред у фебруару 1942; заробљена код Бојника, априла 1942, доведена у нишки логор, стрељана децембра 1942. године).

Године 1943: Љубица Аржишник, Крушевац (ступила је крајем године у 14. бригаду, делегат вода, борац и теренски политички радник); Нада Драгићевић, Алексинац (борац Озренског одреда); Десанка Ђорђевић, Мозгово (ступила у Озренски одред); Мира Ђорђевић, Мозгово (ступила у Озренски одред); Рада Илић, Каменица—Алексинац (ступила у 4 бригаду 21. дивизије); Бранка Јекић, Ниш (борац Озренског одреда, заробљена, упућена у Завод у Смедеревској Паланци); Радмила Ковачевић-Клавдија (у лето 1943. ступила у Озренски одред, у коме је, од почетка рата, проводила школски распуст; теренски партијски радник; извршила самоубиство 12. IV 1944. да не би пала у руке непријатељу када је са групом партизана била опкољена); Даница-Лала Николић (фебруара 1943. отишла у Јастребачки одред, помоћник политиком и чет-

ОКРУЖНО НАЧЕЛСТВО ОКРУГА ЛЕСКОВАЧКОГ[1])
Пов. Бр. 1077
24 VII 1944 године
Лесковац

СВИМ СРЕСКИМ НАЧЕЛСТВИМА 1—7

ПРЕТСТОЈНИШТВУ ГРАДСКЕ ПОЛИЦИЈЕ

ЛЕСКОВАЦ

Начелство округа Нишког актом Пов. Бр. 587 од 18 јула 1944 године, доставило је следеће:

„Управник полиције у Нишу актом Пов. Бр. 5 *34 од 14 VII 1944 године доставља:*

„На дан 14 јула т.г. око 10 часова пре подне побегла је из затвора специјалнс полин,ије у Нигиу ВЕРИЦА МИЛОЈКОВИЋ, бив. ученица. Рођена 1926 године у Скопљу, од ои,а Чедомира и мајке Анке. Последње њено становање у Књегиње Љубице ул. бр. 9 у Нишу. Њен опис је: раста малог, црномањаста, дебељугикаста и пуна у лицу, на прату има и појаве опекотине, обучена је у више сељачко одело и боса.

Молим да се за именованом распигие потрага преко подручних власти, изузев Среског и Градског одреда СДС у Нигиу, пошто је истим достављено.

Јавне се власти моле а нижим наређује тражење за напред именованом и у случају проналаска известити Управу полиције у Нигиу с *позивом на годњи број".*

По овлашћењу
Окружни начелник
Саветник
Б. А. Стаменковић, с. р.

26 јула 1944 године
у Лесковцу

М.П.

[1]) **Потерница Окружног начелства округа лесковачког, Пов. бр. 1077 од 24. VII 1944., ВИИ, Бр. 53/6—1, К. 29.**

ни руководилац СКОЈ-а; погинула код Хума у борби са жандармима и Бугарима); Радмила Николић (новембра ступила у Озренски одред; убијена 10. VII 1944. у Вину код Књажевца).

Године 1944 ступиле су у одред: Деса Алексић из Алексинца; Јулијана Алексић, Пирот (рањена и заробљена од Немаца); Живка Брковић-Стефановић; Љубинка Н. Вукадиновић из Лознаца, Љубинка Ст. Вукадиновић из Житковца; Марија М. Вукашиновић, Ниш (студент, рођена 1921, нестала у борбама код Крагујевца 5. V 1945); Момира Вукић, Житковац (Јастребачки одред); Милена Вучковић, Алексинац (радила у санитету одреда); Надежда Георгијевић (калуђерица манастира св. Стевана (у Липовцу; јесен 1944. ступила у 16. бригаду 23. дивизије, радила у санитету); Љубица Главички, Ниш; Цана Димитријевић, Црвена Јабука; Анка Димшић-Параскева, (игуманија манастира св. Стевана у Липовцу; ступила у у санитет бригаде у јесен 1944; носилац Споменице 1941); Дара Драгићевић, Алексинац (Нишки одред); Нада Драгићевић (Нишки одред); Рада Драгићевић (Нишки одред); Ковина Ђукић-Јанковић, Ниш (комесар партизанске болнице на Озрену); сестре Живић; Радмила Живковић, из Сићева; Јелка Илић, из Црвене Јабуке, Станка Илић-Стефановић, службеник ПТТ у Нишу (позадински радник, у пролеће 1944. ступила на рад у Главни штаб Србије, носилац Споменице 1941); Стојана Јефтић, из Црвене Јабуке (јануара 1944. ступила у V јужноморавску бригаду; заробљена); Лепа Јовић (ступила у 47. дивизију, економ интендантуре); Бранка Ковић из Горње Топонице (борац 7. бригаде 23. дивизије; рођена 1924, погинула 13. II 1945. код Врбаса); Вера Крстић, из Црвене Јабуке, Емилија Манчић, из Пирота; Станка Манчић, из Пирота (ступила у 4. бригаду 21. дивизије); Дара Марјановић, Ниш; Љубица Марковић, Алексинац; Ружа Марковић, (рођена 1917. у Љуботинцу, фебруара 1944. ступила у НОВ, погинула у јуну код села Кравља); Љубица Митић-Миладиновић (искушеница у манастиру св. Стефана код Липовца; борац 14. бригаде 23. дивизије); Вера Милетић, Лознац; Добрила Милетић, Алексинац; Ружа Милошевић, Бобовиште (заробљена је 1944. од припадника СДС, 5 месеци држана у казненом заводу у Нишу, затим пребачена у логор на Црвеном крсту и стрељана); Милунка Младеновић, Топли Дол; Перса Николић, Пирот; Смиља Николић (референт санитета батаљона, делегат вода, заменик политкома чете); Душанка Павловић (калуђерица манастира св. Стефана код Липовца, носилац Споменице 1941.); Душанка Петковић, учитељица у Ћићини; Радмила Петковић (рођена 1920. у Горњој Топоници, борац 22 бригаде, погинула у борби код Грачанице); Санда Петковић, Ниш; Душица Петровић, Алексинац; Мира Петровић, Ниш; Ранка Првуловић, Бобовиште; Нада Прица, Хум (активиста НОП од 1941, склонила се у одред крајем 1944.); Дара Пуђа, Ниш (омладински активиста; у лето 1944. ступила у Јастребачки одред, радила у техници одреда); Драгица Радивојевић-Лукић, Алексинац (болничарка у санитету 20. бригаде); Милица Ракић-Варвара (калуђерица у манастиру св. Стефана код Липовца; радила у санитету 16. бригаде 23. дивизије); Радунка Санков, Моравац; Љубица Секлоћа (ступила у 4. бригаду 23. дивизије); Бранислава Н. Симовић, Ниш (борац 14. бригаде 23. дивизије, рођена 1924, погинула 13. VII 1944. у Крављу); Бранка Симовић-Горица (почетком 1944. ступила у 4. бригаду 21. дивизије, погинула у априлу исте године код Алексинца); Нада Симовић, Каменица (погинула у борби); Јованка Станаћев (калуђерица манастира св. Стефана, ступила у 16. бригаду 23. дивизије, радила у санитету бригаде); Драгица Д. Стојановић из Бобовишта (десетар у одреду); Милка С. Стоиљковић у санитету одреда, погинула 1945); Рада Стоиљковић, Каменица код Алексинца (априла 1944. ступила као борац у 4. бригаду 21. дивизије); Евица М. Тикић, из Трупала код Ниша (1944. погинула у борби); Душанка Тодоровић, Лознац; Душанка Трбојевић, Мозгово, белопаланачки срез (пошла у одред са још пет омладинки из свог села).

ОКРУГ ЛЕСКОВАЦ

Спомен-парк жртвама фашистичког терора у Лесковцу

Рад архитекте Богдана Богдановића

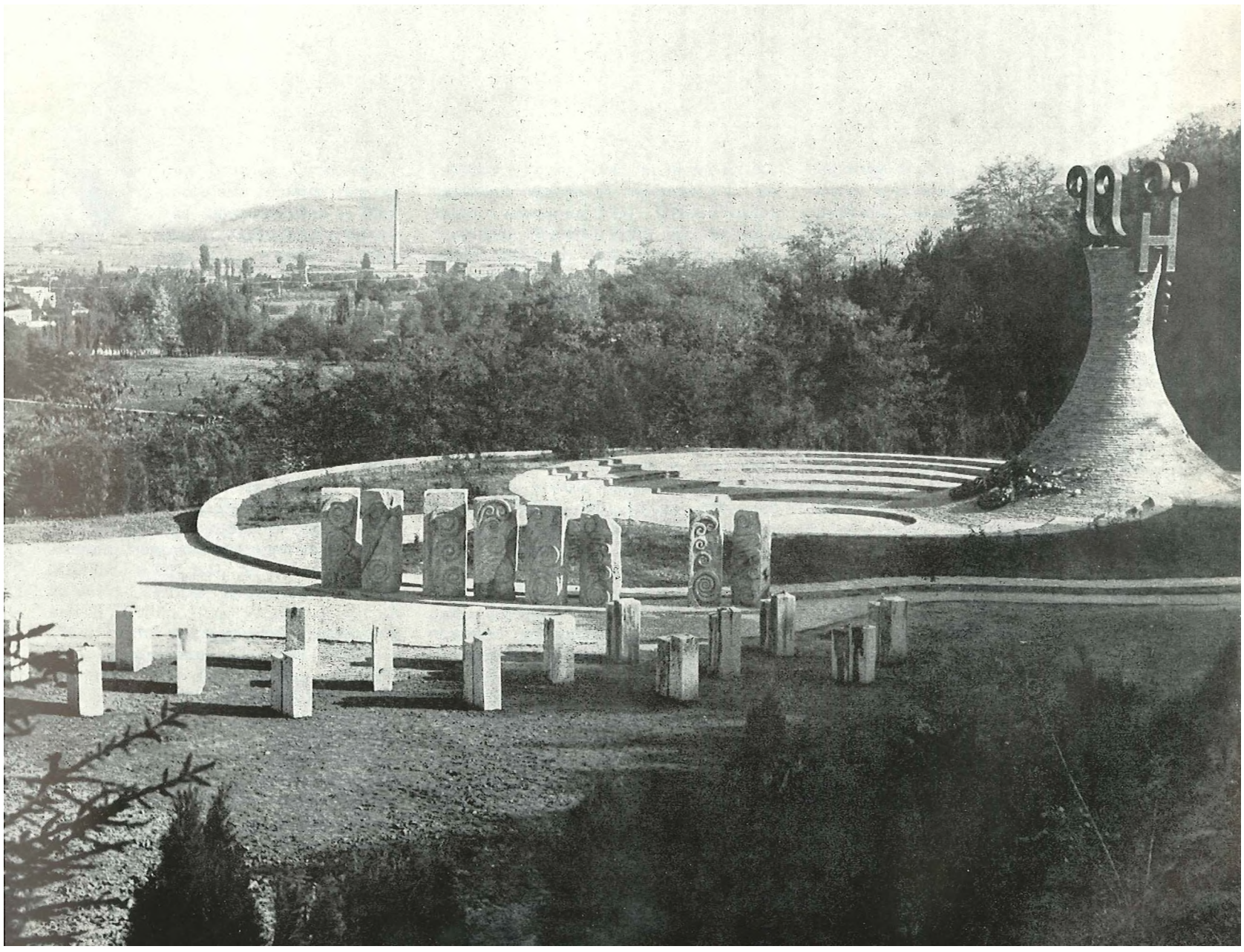

Уочи рата у Лесковцу је постојала снажна партијска организација са Месним и Окружним комитетом КПЈ, који је деловао на територији лесковачког и врањског округа. Као један од највећих индустријских центара у Србији, Лесковац је имао развијен раднички покрет. Због специфичности индустрије — претежно текстилне, био је велики број женске радне снаге и многе раднице су биле активне у синдикату и биле чланови или симпатизери и сарадници Партије и СКОЈ-а. Међу предрадним члановима Партије биле су: Мара Ђорђевић-Стефановић-Ћућулика (члан управног одбора Синдикалне подружнице текстилаца, члан МК КПЈ и ОК КПЈ за Лесковац), њена сестра Јелица Ђорђевић-Стефановић-Ћућулика (члан управног одбора Синдикалне подружнице текстилаца, 1941. руководилац актива жена у фабрици Мике Станковића „Куце"), Лепосава Стаменковић-Слободанка, графичка радница (секретар III рејонског руководства СКОЈ-а, 1941, члан ОК СКОЈ-а), Видосава Стаменковић-Ивановић-Вера штампарска радница (1941, учлањена у КПЈ, члан III рејонског и Месног руководства СКОЈ-а, руководилац једне ударне скојевске групе; 1941, враћена из Кукавичког одреда на теренски рад: носилац Споменице 1941), Ружа Сандић, текстилна радница (1941, руководилац једног рејонског одбора НОФ-а у Лесковцу) и кандидат за члана Партије Бранка Стефановић-Меденица, ученица 8. разреда гимназије (1941. учлањена у КПЈ).

Одмах по окупацији партијска организација Лесковца организовала је прикупљање и увежбавање људи у руковању оружјем, извођење диверзија и окупљање родољуба, жена и омладине. Још у априлу и мају формиране су у свим селима лесковачког краја војне и омладинске десетине, које су окупиле велики број омладинаца и омладинки. У јуну су формиране и на терену Врања. Десетине су се повезивале у чете и после формирања одреда постале њихове легалне помоћне јединице. Кукавички одред (формиран 10. августа на месту „Јасичка Долина" на Кукавици), Бабички одред (формиран крајем септембра) и Јабланички (формиран 21. октобра у селу Спанце у Јабланици), вршили су непрекидне нападе на непријатеља, и до краја 1941. године ослободили велики број села. У низу акција истичу се ослобођење Вучја у септембру, Власотинаца уочи 1. октобра и Лебана, Медвеђе и Леца 7. новембра. На тај начин створена је у овом крају прва слободна територија која је обухватала терен од Власине преко Бабичке Горе и Заплања до Ниша, са милион становника. Букнуо је прави устанак и подигао цео народ. У нападима и акцијама учествовале су и сеоске помоћне десетине и чете под командом штабова одреда, приступале им наоружане или се враћале кућама на редован посао чувајући стражу и обезбеђујући слободну територију од непријатељских снага и шпијуна, одржавајући везе преко курира и самостално изводећи мање акције. За време офанзиве по неколико хиљада људи је учествовало у борби. Све општинске архиве биле су спаљене, непријатељска власт дезорганизована, а Лесковац у блокади. Створен је слободан живот, организовани одбори НОФ и НОО од месних до општинских, организације жена и омладине у граду и готово у свим селима. Развијен је политички и културни рад. Под великим утицајем Партије и одреда цео народ је био спреман да се бори. Снабдевао је одреде храном, оружјем, муницијом. За време напада непријатеља жене, омладина и старци носили су борцима храну и муницију, лечили рањене и болесне.

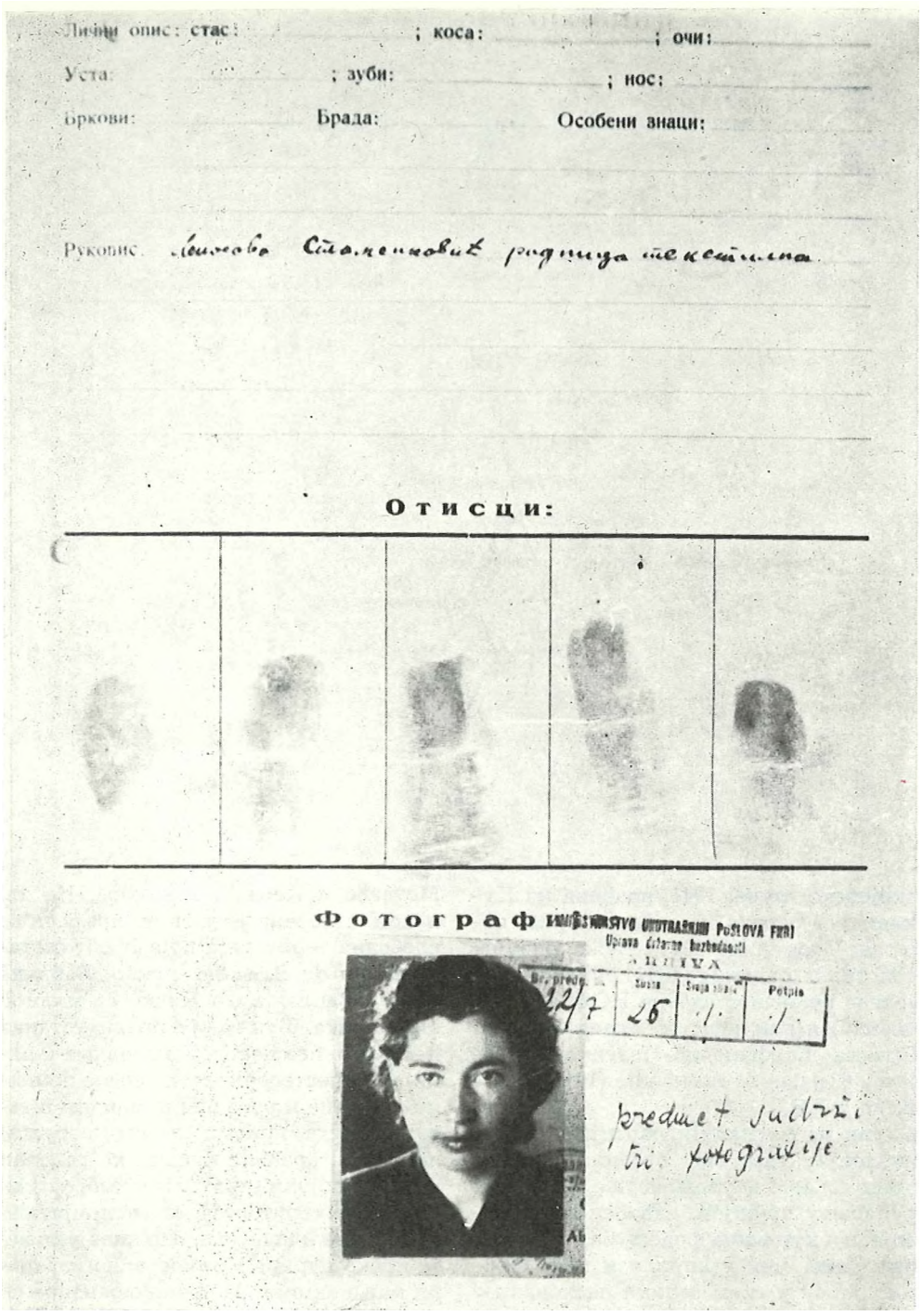

ДРУГА СТРАНА ПОЛИЦИЈСКОГ КАРТОИА СА ФОТОГРЛФИЈОМ ЛЕПОСАВЕ-ЛЕНКЕ СТЛМЕНКОВИБ

ЛЕПОСАВА СТАМЕНКОВИЋ–ЛЕНКА, текстилна радница, рођена је 27. новембра 1915. године у Лесковцу, у револуционарној радничкој породици, чијих је седам чланова погинуло у народноослободилачком рату. Из Лесковца се 1929. године с породицом преселила у Београд и у 14. години почела да ради као текстилна радница. Рано се укључила у напредни покрет. Њена активност била је запажена, те је у својој деветнаестој години, 1934, примљена у Партију. Као члан синдиката текстилних радника неуморно је радила на организовању радника. Хапшена је 1936. и 1938. године, а када је ухапшена 1939., изведена је пред Суд за заштиту државе. И овога је пута ослобођена због недостатака доказа. У полицији и на суду је имала одлично држање. После овога хапшења је прешла у илегалност и исте године постала члан МК КПЈ за Београд. Организовала је одборе жена текстилних радника, учествовала је у припремама штрајкова и 1940. године руководила демонстрацијама жена. На V земаљској конференцији КПЈ у Загребу била је делегат београдске партијске организације.

Маја 1941. године, по одлуци ПК КПЈ за Србију, отишла је на дужност инструктора ПК КПЈ при ОК КПЈ за Лесковац; уједно је била и секретар ОК КПЈ и одговарала за рад технике. Почетком августа, пошто јој је претила опасност да буде ухапшена, отишла је у Кукавички партизански одред и као се-

У свим овим акцијама масовно су учествовале жене, у првом реду текстилне раднице, које су и у предратном радничком покрету биле активне у акцијама које је водила КПЈ.

Жене лесковачког округа су у великом броју учествовале у припремама за устанак: прикупљале су оружје, муницију, санитетски материјал и лекове за одред: похађале су санитетске курсеве и курсеве за руковање оружјем и учествовале у диверзантским акцијама. У четири партизанска одреда формирана на овом терену — Кукавички, Бабички, Јабланички и Врањски — ступиле су већ 1941. многе омладинке и жене, најчешће оне које су као партијски радници морале да се склоне од прогона полиције. Оне су у одреду биле борци, болничарке, по.питички радници и радиле политички са женама и омладином на терену.

Да би појачао рад партијских организација у лесковачком округу ПК КПЈ за Србију послао је маја 1941. године за инструктора ПК при ОК КПЈ за Лесковац Лепосаву Стаменковић-Ленку. Она је од јесени 1941. била и секретар ОК КПЈ за Лесковац. Нешто касније, у току лета и до јесени 1941, дошле су на партијски рад у Лесковац: Добрила Стамболић-Стана, учитељица у Гојмановцу (била је члан ОК КПЈ за Лесковац и одговарала за рад НОФ-а, формирала одборе, пододборе и активе НОФ-а; радила и у техници ОК; у јесен 1941. ступила у Бабички одред и била комесар чете; заробљена 13. III 1942. у борби са Бугарима код села Ракоша, под Сувом Планином; из полиције пребачена у Нишки логор и стрељана крајем године), Зора Адамовић-Нада, Јагода, учитељица из Скопља, Разуменка-Зума Петровић-Поповић-Душанка, Деса, професор из Чачка (октобра 1941. прешла из ОК КПЈ за Ниш на рад у ОК КПЈ за Лесковац). Из Београда је дошло у Лесковац и неколико омладинки, чланова СКОЈ-а, које су се ту партијски повезале и радиле, међу њима: Нада Караичић-Цуца, Душанка Ђоковић (кандидат за члана КПЈ, 1941. учлањена у КПЈ у Лесковцу), Анђелина Букумировић-Лала (члан КПЈ) и Лидија Леви-Васовић-Мира, која се укључила у рад СКОЈ-а у Лебану.

На читавом терену лесковачког округа партијске организације су 1941. године бројно ојачале. У Партију је лримљен већи број скојеваца и проверених симпатизера, међу њима, у Лесковцу: Јелица Илић-Милка, ученица 7. разреда гимназије (предратни скојевац; 1941. руководила је једним

рејонским активом СКОЈ-а и једном ударном скојевском групом која је изводила у граду разне диверзантске акције и саботаже; њена је кућа била партијски пункт; крајем 1941. ступила је у Кукавички одред. Била је политички делегат десетине и члан одредског руководства СКОЈ-а; заробљена је марта 1942. и убрзо пуштена као малолетна; поново је ухваћена у августу 1942, предата Специјалној полицији у Нишу, отерана у логор на Бањици, а оданде, одлуком Управе града Београда од 18. децембра 1942. послата у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци и тамо, одлуком Министарства просвете и вера[1]), остала годину дана, до почетка 1944; после изласка из Завода изабрана је за члана ОК СКОЈ-а за Лесковац и упућена на политички рад у врањском округу), радница Јелка Димитријевић (1941. организовала два актива жена у III рејону, њена кућа била пункт за везу с одредом и ту чувала теже рањенике који су из одреда доношени у Лесковац на лечење; двапут хапшена у току рата; после ослобођења изабрана у Градски НОО и у ОО АФЖ) и Јелена Стојановић-Чекичка, радница (члан једнога од првих актива жена, 1942. хапшена, после пуштања наставила рад у НОП-у, октобра 1944. изабрана у Градски НОО); у Врању: ЈБубинка Стаматовић-Димитријевић-Ружа Мала (1941. ступила у Кукавички одред, била болничарка у болници у Ображди), Рада Антић (1944. изабрана у ГО АФЖ и у ОО АФЖ за Врање) и Ленче (Јелена Антић-Ленка?); у Прешеву Мара Лончар, у Владичином Хану Мариола Пешић-Томић-Рада (1941. ступила у Кукавички одред, 1944. члан
00 АФЖ за Врање) и др.

Међу члановима СКОЈ-а, којих је пред рат у Лесковцу у фабричким, рејонским, средњошколским и студентским активима било око три стотине, истицале су се радом: Ана Стојковић-Весна, студент медицине, Вера Спасић-Нешовановић, ученица гимназије (носилац Споменице 1941), Мила Михаиловић-Загорка, радница и Добрица Миленковић (1941. секретар женског скојевског актива и члан једне скојевске ударне групе; крајем
1942. члан актива СКОЈ-а око Шпиталског гробља; 1944. изабрана у први ГО АФЖ).

Године 1941. примљен је у СКОЈ, у Лесковцу и у целом округу, већи број проверених омладинаца и омладинки, међу њима младе раднице: Зора Спакретар ОК била партијски руководилац одреда. Јануара 1942. године прешла је у штаб Јабланичког одреда и радила на успостављању везе с Македонијом. Августа 1942. послата је на партијски рад у Ниш за члана Покрајинског партијског повереништва КПЈ. У ноћи између
2. и 3. септембра 1942. ухапсила је Специјална полиција у Нишу. Страховито је мучена, али ниједном речју није одала свој рад. Није казала ни своје име. Тек су је агенти београдске Специјалне полиције препознали. Из Управе града Београда пребачена је у логор на Бањици, а фебруара 1943. послата је у притворенички одељење Опште државне болнице јер је била пред порођајем. У болници је нешто дуже задржана због детета, и успела да га по Драгици, сестри Ђуке Динић, пошаље својој мајци у Лесковац. Лепа је 12. августа враћена у логор на Бањици и тек је тога дана саслушана, као што се види у заглављу саслушања
— годину дана после хапшења. Стрељана је у Јајинцима 1. октобра 1943. Логорашице се сећају да је управник логора Вујковић добацио Лепи, када су је повели на губилиште, да с њом убија последњег Стаменковића, а она му је пркосно одговорила: „Иза мене остаје Партија и још један Стаменковић". При томе је мислила на свога сина, кога је родила у логору.

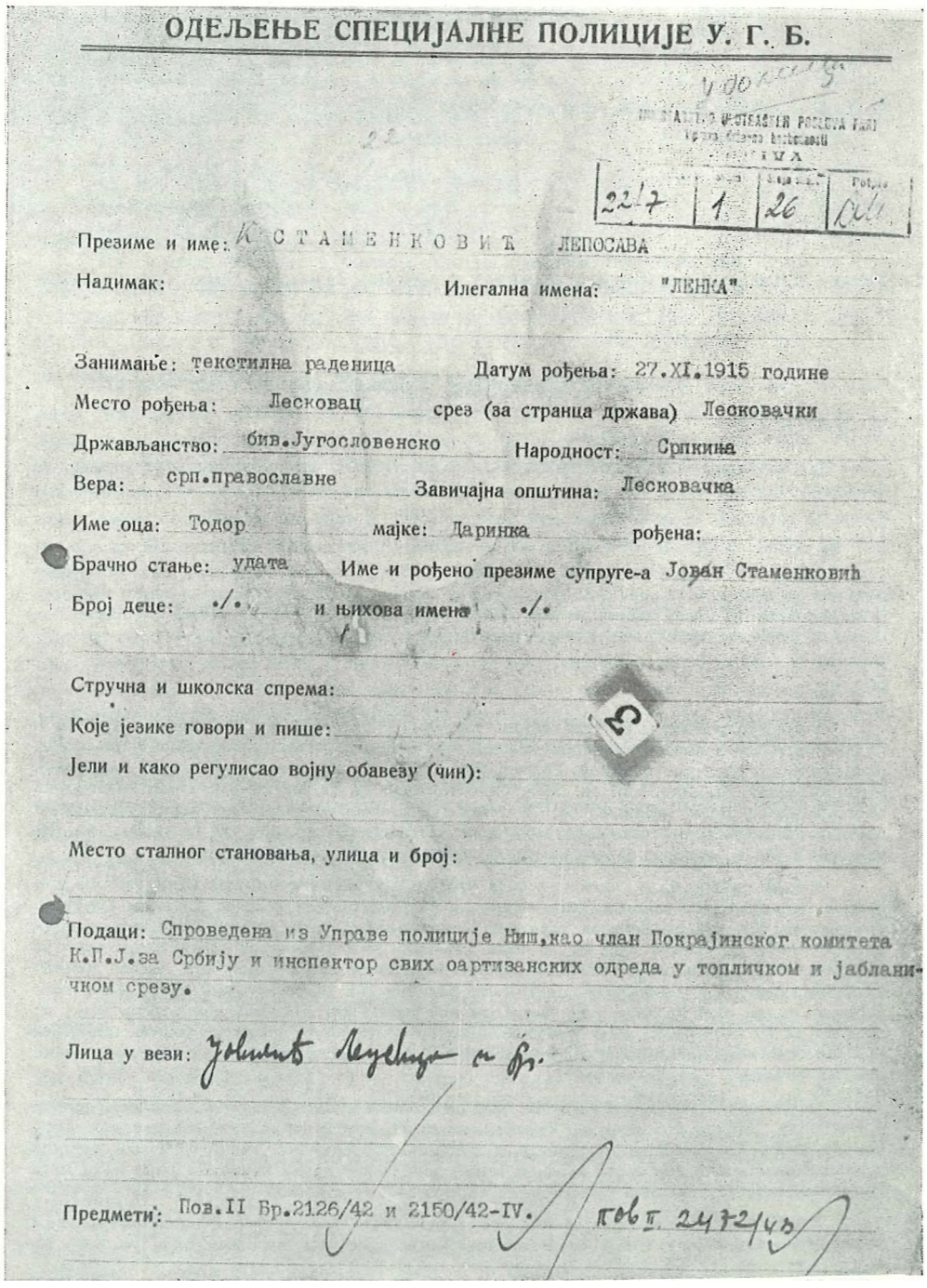

ОДЕЉЕЊЕ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ У. Г. Б.

22/7 | 1. | 26

Презиме и име: К С Т А Н Е Н К О В И Ћ ЛЕПОСАВА

Надимак: Илегална имена: "ЛЕНКА"

Занимање: текстилна радница Датум рођења: 27.XI.1915 године

Место рођења: Лесковац срез (за странца држава) Лесковачки

Држављанство: бив.Југословенско Народност: Српкиња

Вера: срп.православне Завичајна општина: Лесковачка

Име оца: Тодор мајке: Даринка рођена:

Брачно стање: удата Име и рођено презиме супруге-а Јован Стаменковић

Број деце: ./. и њихова имена ./.

Стручна и школска спрема:

Које језике говори и пише:

Јели и како регулисао војну обавезу (чин):

Место сталног становања, улица и број:

Подаци: Спроведена из Управе полиције Ниш,као члан Покрајинског комитета К.П.Ј.за Србију и инспектор свих партизанских одреда у топличком и јабланичком срезу.

Лица у вези: Јованић Лепосава и др.

Предмети: Пов.II Бр.2126/42 и 2150/42-IV. Пов.п. 2472/43

ПРВА СТРАНА ПОЛИДПЈСКОГ КАРТОНА ЛЕПОСЛВЕ-ЛЕНКЕ СТАМЕНКОВИЕ

[1]) Д.А. СРС — Миниетарство просвете и вера, 1 Пов. бр. 393 — См. Паланка; — I Пов. бр. 416 од 25. VIII 1943.

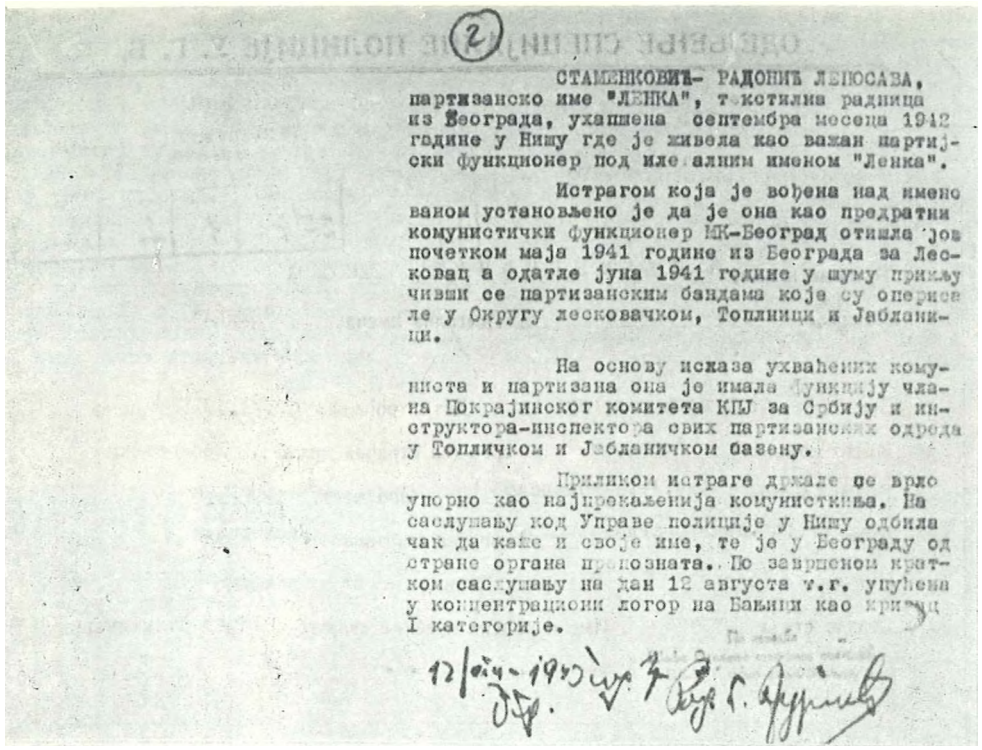

(2)

СТАМЕНКОВИЋ- РАДОНИЋ ЈЕЛЕСАВА, партизанско име "ЛЕНКА", текстилна радница из Београда, ухапшена септембра месеца 1942 године у Нишу где је живела као важан партијски функционер под илегалним именом "Ленка".

Истрагом која је вођена над именованом установљено је да је она као предратни комунистички функционер МК-Београд отишла још почетком маја 1941 године из Београда за Лесковац а одатле јуна 1941 године у шуму прикључивши се партизанским бандама које су оперисале у Округу лесковачком, Топлици и Јабланици.

На основу исказа ухваћених комуниста и партизана она је имала функцију члана Покрајинског комитета КПЈ за Србију и инструктора-инспектора свих партизанских одреда у Топличком и Јабланичком базену.

Приликом истраге држала се врло упорно као најпрекаљенија комунисткиња. На саслушању код Управе полиције у Нишу одбила чак да каже и своје име, те је у Београду од стране органа процизната. По завршеном кратком саслушању на дан 12 августа т.г. упућена у концентрациони логор на Бањици као кривац I категорије.

12/VIII-1943 год. [illegible]

БЕДЕШКА СПЕЦИЈАЛНЕ НОЛИЦИЈЕ У БЕОГРАДУ О ДРЖАЊУ ЛЕИОСАВЕ-ЛЕНКЕ СТАМЕНКОВИБ

Рађено на дан 12 августа 1943 године у Одељешу Специјалне полиције Управе града Београда.

З А П И С Н И К ')

О саслушању СТАМЕНКОВИЋ-РАДОЊИЋ Ј1ЕПОСАВЕ. раднице из Београда, са станом у ул. Братској бр. 5.

I

Зовем се СТАМЕНКОВИЋ-РАДОРБИЋ Ј1ЕПОСАВА, по занимању сам текстилна радница, рођена сам 27 новембра 1915 године у Лесковцу, од оца Тодора и мајке Даринке рођ. Малешевић, удата, мајка једног детета, Српкиша, вере православне, поданица Југосл., политички кажњавана, судски неосуђивана, писмена.

у Београду живим од 1929 године, где сам се доселила из Лесковца са браћом и родитељима. По свршеној основној школи научила сам чешљарски занат и радила у радионици мог оца као радница. Године 1938, 5 јуна, удала сам се за Јована Радоњића, механичарског радника, али ми није било познато да је он комунистички настројен. Са њиме сам у браку живела свега 2—3 месеца, па смо се услед међусобног неслагања растали. Касније је он и осуђен ради комунистичке пропаганде, те је упућен на издржавање казне, тако да ја нисам имала прилике више ни да га видим.

Нисам никада била, нити сам сада члан Комунистичке партије нити сам ма шта радила по политичкој линији. Није тачно да сам одржавала везе са Давидом Пајићем, бив. чланом МК КПЈ за Београд, пошто га и не познајем, те не одговарају истини наводи органа да сам им утекла када су ме били ухватили на састанку са њиме. Није тачно да сам политички радила међу текстилним радницима запосленим у фабрици „Владе Илића" и „Текстилна А.Д." у Београду, пошто као болесна већ дуже времена нисам била способна за такав рад. Не знам ради чега сам пре рата била хапшена више пута. Није ми познато да су моја браћа била комунистички оријентисана и да су се бавила ширењем недозвољене ком. пропаганде, пошто су они млађи од мене, док је старији брат Трајко био на робији.

Из Београда сам отишла крајем маја 1941 године код моје тетке у Лесковац, да бих у Београду избегла хапшење од стране власти. У Лесковцу сам остала све док нису почеле потере и хапшења комуниста и политички сумњивих лица. Тада сам отишла у село Братмиловце код свога кума, и тамо провела све до на неколико дана пред моје хапшење, које је уследило почетком септембра 1942 г. у Нишу.

Није тачно да сам била за ово време у партизанима и да сам била партизански курир и инструктор. У Нишу се нисам пријавила властима, него сам била упућена на

') РСУПС, Дос. IV.

сић-Марјановић (1941. улази у руководство женског скојевског актива, такође била члан једног актива жена у Лесковцу; чувала и неговала рањенике у свом стану; 1942. члан актива СКОЈ-а око Шпитаљског гробља; више пута хапшена, 1942. отерана у логор у Нишу, пребачена на Бањицу, па на принудни рад у Банатски Брестовац, побегла септембра 1944), Савка Ристић, Зора Цакић-Лејче (1941. ступила у Кукавички одред) и Јелена Спасић-Трајковић-Лала. Из Средњотехничке текстилне школе су 1941. године учлањене у СКОЈ ученице Драгица Митић и Роса Михаиловић, а из гимназије; Боса Миленковић, (члан једне ударне скојевске групе; крајем 1941. била секретар МК СКОЈ-а; јануара 1942. ступила у Јабланички одред, априла исте године заробљена, убрзо пуштена из затвора;
1943. члан РК СКОЈ-а у Лесковцу; била на списку лица која су четници ставили под слово 3, поред њеног имена била напомена: „Ученица VI разреда гимназије, најважнији функционер за женску гимназију"), Зорица Стефановић (ухапшена децембра
1941. и убрзо пуштена; поново ухапшена новембра 1942, са групом скојеваца и упућена у Завод у Смедеревској Паланци), Нада Жунић, Јелица Стојановић, Радмила Глигоријевић (1944. отишла у НОВ; исте године ушла у СК СКОЈ-а за Лесковац; члан КПЈ постала у војсци), Ана Чомић (ухапшена децембра 1941, отерана у Нишки логор, пуштена априла 1942; поново ухапшена са групом скојеваца новембра 1942, упућена у Завод у Смедеревској Паланци). — У разним теренским активима у граду биле су: радница Добрила Димитријевић-Доца (у активу СКОЈ-а I рејона, ухапшена почетком 1944); у I активу северног дела града Нада Живковић-Зајка и Параскева Стојановић, у II активу Добрила Стиљковић-Стубла; у руководству женског сксјевског актива Роксанда-Роса Ристић (радница, у напредни раднички покрет укључила се 1938. године,
1940. примљена у СКОЈ, 1942. у КПЈ; под окупацијом ради на формирању омладинских актива и актива жена; јуна 1942. је члан новоформираног МК СКОЈ-а, крајем године ради у активу СКОЈ-а око Шпитаљског гробља; ухапшена је у скојевској провали и злостављана у Специјалној полицији, али због недостатка доказа убрзо је пуштена; поново је ухапшена крајем 1943; после пуштања 1944. одлази у НОВ); чланице женског актива СКОЈ-а су: Драгица Марковић (1941. члан једне ударне скојевске групе),

Верица Петровић (ухапшена маја 1944, отерана на Бањицу па у Аушвиц, после рата изабрана у ГО АФЖ), Боса Станковић и Вера Вељковић-Цонић (1944. отишла у НОВ). Свака скојевка је радила са групом од шест до осам омладинки; већина њих су биле чланови ударних група, које су изводиле разне акције и диверзије у Лесковпу и неким селима (паљење непријатељске штампе, цепање непријатељских објава и плаката, растурање партијских летака и другог пропагандног материјала, бушење аутомобилских гума, сечење телефонских и телеграфских стубова, паљење реквирираног жита и сена и т. сл. Једна је ударна група у августу 1941. прикивала на нануле гвоздени шаблон са урезаном паролом „Живео СССР". Скојевке су са овим нанулама на ногама пролазиле главном улицом и утискивале паролу у размекшали асфалт). Члан једне ударне групе била је такође Трајка Ђермановић (1943. ступила у одред).

Рад жена развијао се на исти начин као и рад омладине — преко група и актива који су у граду стварани по фабрикама, рејонима и блоковима. Један од првих актива жена формиран је 1. јуна 1941. у стану Роске Милошевић-Стојановић (чувала у кући рањенике), а чланови су, поред ње, биле: Милка Аранђеловић-Ђеркинка (1941. ступила у Кукавички одред), Рада Цветковић-Црна, Дара Јовановић-Црна (пре рата припадала напредном радничком покрету; од почетка устанка чувала у свом стану рањене и болесне партизане и размештала их по другим кућама; материјал за одред доношен у њен стан, она га слала у одред; ухапшена крајем 1943, интернирана у Немачку, вратила се маја 1944, изабрана у први ОО АФЖ), Јелена Стојановић, гробарка (за време рација склањала теренске раднике и партизане у капели на гробљу) и Рада Савић. — Руководилац актива жена у фабрици Мике Станковић-Куце била је Јелица Ђорђевић-Стефановић Ђуђулика а чланови: Дара Јовановић-Корчагинка (у свом стану чувала и неговала теже рањенике; 1941. руководила једном групом омладинки; после одласка Јелице-Ђуђулике у одред руководи фабричким активом жена; марта 1942. ухапшена краће време, наставља рад у фабричком активу; у пролеће 1943. ради у новоформираном активу жена у граду; крајем године одлази у одред; 1944, изабрана у градски НОО, такође у СО АФЖ и ОО АФЖ, носилац је Споменице 1941. и више од-

једног војног лекара, чијег се имена више не сећам и на једног судију који се презивао Стошић, код кога сам илегално становала. У вези са мојим хапшењем ухапшена су и НЉИХ двојица. Није тачно да ми је партизанско име „Ленка", нити ми је познато ко ми је дао то име. О своме раду у партизанским одредима који су оперисали у округу лесковачком не могу ништа да кажем пошто, као што сам горе нагласила, нисам ни била у партизанима.

То је све што имам да кажем.

Саслушање ми је прочитано и моје су речи у њему тачно записане.

Записничар,
Рад. П. Грујичић

Писмена,
Лепосава Радоњић Стаменковић

Саслушао и оверава:
По наредби
Шефа Одељења Специјалне полиције
За шефа IV отсека — полиц. комесар,
Рад. П. Грујичић

ПИСМД ЛЕПОСАВЕ-ЛЕНКЕ СТАМЕНКОВИВ ИЗ ПРИТВОРНИЧКОГ ОДЕЉЕЊА ОПШТЕ ДРЖАВНЕ БОЛНИЦЕ У БЕОГРАДУ

Из притвореничког одељења Опште државне болнице, где је после порођаја била дуже време са дететом, Лепи Стаменковић је успело да прокријумчари неколико писама. Ова писма се налазе на стр. 191, 192, 193. и 198. у збирци „Писма осуђених на смрт" (Државна заложба Љубљана, 1958).

Не бих хтела да даж *Богика у Материнско удружење, зато гито ту узимају децу разне госпоће из удружења на чување. Ја не бих хтела да се то деси моме Бошку, па бих те замолила да га Ти однесеш код моје маме. Ту би изгубила два-три дана док га однесеш. Њих нико не зна па би то у тајности урадила да их не би открили. Одговори ми на ово, да ли можеш? Ако има неко мало коританце да купам Бошка док сам овде донеси ми, као и једну шољу за белу каву. Нека прође Анђа и Нада до ћошка беле куће да их видим.*

Јави ми да ли је Мира још ту. Почела сам да дајем Бошку гриз и Ти као да си погодила па си ми га донела. Немам више сапуна за њега, има ту још једно дете па не могу а да се и оно не купа сапуном, па сам због тога овај брзо потрошила. Ако можеш купи ми два мала чешљића и један велики за чешљање, мој су украли. То може да купи и Мара. Други пут писаћу ти како храним Бошка, па Ти то прибележи да би могла да кажеш, а и сама да знаш.

Ти ми то донеси када је Теби згодно, јер ја ти се дивим како уопште постигнеш да свуда одеги и да нам тако испуниш све жеље. Јави ми кад дознаш како је Мира, а и остале новости. Ако можеш, пошаљи ми једанчегиаљ, густ и редак, а види ако можеш добити од Маре и један сапун.

Поздрав...

Драга моја Драгице,[1]) ја једино жалим што не могу да живим и да ти се одужим за оно што си ти за *мене све учинила. И кад будем умирала мислим да ће ми бити тешко што ти остајем дужна за све услуге које си ми учинила. Ни Деса[2]) не би толико трчала, колико си ти трчала. Морам да се помирим са стварношћу и не знам да ли ћу ти икад моћи да узвратим оно што си за мене учинила. Зато схвати колико ценим твоје услуге. Молим Те, напиши У кратким цртама новости које си напоменула. Лекар је рекао да ногу може бања да излечи. Радујемо се* за корито, јер *Бошка купам на руке.*

Много поздрава.

[1]) Драгица, сеетра Ђуке Динић.
[2]) Деса (Јовић) рођ. Стаменковић, Лепина старија сестра (стрељана 17-XII-41).

Саопштили су да у понедељак отпуштају неке из болнице, па донеси га Миру, ако можеги, маст и сапун, јер могу и њу да отпусте. И учини ми ово: дођи у недељу раније, па кад прозову Даницу Мијајловић,[3]) питај је ли то њена сестра[4]) гито је донела ручак. Она има наочаре и црвенкасту косу, па јој реци да опара поруб на пешкиру са црвеним монограмом „Д" и да може одмах да одговори гита је упитана. Ако није њена сестра донела, онда немој, него кад она буде дошла.

Драгица[5]) ми је рекла да је Мира стварно стрељана и да је ствари оставила код једне жене која је осуђена на годину дана. Зове се Горка. Она није хтела да да све ствари Драгици, бојала се да их ова неће мени предати. Послала ми је четку и још неке ствари, ја ћу гледати данас да Ти пошаљем; јави ми одмах да ли си добила, хтела бих да знам, јер је то успомена која ће да се иоси читавог живота. Прошлог пута нисам могла да Ти погиаљем, био је неки лош човек па није хтео да пренесе. Мени су саопгитили да морам ићи из болнице. Ја сам рекла доктору да ћу данас да Ти јавим и да ћеги доћи по Бошка у уторак. Гледај да дођеш у подне кад се предаје ручак, јер је од *подне дежуран добар жандарм,* да *би могла да протурим и Бошкове играчке, а у понедељак дођи да узмеги коригто и друге ствари, тако да кад будеш дошла у уторак по Бошка, нећеш имати шта друго да носиги него само њега. Кажи Вери[6]) да ми чува Бошка и да га не одваја* од себе *док је жива, јер он нема никог, и да га лепо чува. То је моја жеља, јер кад знам да ће бити код њих, мени је много лакше. Знам, да ће стара[7]) да га одгаји и да ће га волети. Шаљем Вери лутку нека је чува. Кад буде Бошко разумео, нека му каже да је то од његове мајке. Кад га однесеш и кад се будеш вратила, донеси ми једне суботе чист веш и тада ћеш ме обавестити и како си Бошка сместила. Ја ћу бити у новој управи где је централно пријавно, тамо се суботом доноси чист веш, а недељом односи прљав.*

[3]) Даница Михаиловић, професор из Београда, партизанка Лозничке чете Подринског одреда, ухваћена почетком 1943, на илегалном раду у Београду.
[4]) Загорка Лилић-Михајловић, асистент Универзитета. Сарадник предратног Београдског илегалног партијског пункта за везу са ЦК КПЈ, тада у иностранству. Током рата била и веза са бањичким логором.
[5]) Драгица Динић.
[6]) Вера Стаменковић, млађа сестра Лепе Стаменковић, 1941. члан СКОЈ-а, теренски радник у Лесковцу и Власотинцу.
[7]) Дара Стаменковић, мајка Лепе Стаменковић.

ЗОРА АДАМОВИЋ-НАДА, ЈАГОДА,
предратни члан КПЈ, дошла је 1941. године као избеглица у Лесковац, где је одмах упућена на рад у техници ОК КПЈ. Била је и курир између Окружног комитета и Покрајинског комитета КПЈ Србије. Када јој је полиција ушла у траг, ступила је у Бабички одред да би избегла хапшење. Погинула је 13. марта 1942. године, у битки код села Ракоша, под Сувом планином.

ликовања), Рада Пауновић (ухапшена фебруара 1942, 18 месеци била у Нишком логору, затим на Бањици па у логору у Немачкој), Милева Цветковић-Црногорка, Лепа Јовановић (ухапшена децембра 1943), Рада Милошевић-Живковић (ухапшена крајем 1943, отерана на Бањицу па у Аушвиц, где је остала до краја рата), Марица Лукнер (хапшена 1941. и 1943), Рада и Стајка Грегорић (Стајкина кућа била пункт за партијске раднике и курире, чувала и неговала рањенике, код ње се 1942. одржавају састанци актива жена око Шпиталског гробља; ухапшена почетком 1942. године и отерана у Нишки логор, пуштена после неколико месеци због двоје мале деце; 1944. учлањена у КПЈ и ушла у први ГО АФЖ Лесковца), Живка Марјановић-Садуловић, вратарка у фабрици Мике Станковића „Куце" (обезбеђивала уношење партизанског рубља у фабрику ради прања и изношење из фабрике текстила и машинског уља за потребе одреда; растурала по граду и у фарбичком кругу партијске летке; њен стан био скровиште илегалаца; ухапшена је новембра 1943, отерана на Бањицу, затим у Аушвиц, где је остала до краја рата), Рада Миљковић-Ђорина (у њеном стану су 1942. одржавани састанци актива жена код Шпиталског гробља, ту су доношене намирнице и одећа које су чланице актива прикупљале и одатле слате у Кукавички одред; учлањена је у КПЈ 1943, крајем године ухапшена). Активу се прикључила и Анка Коцић, мајка вратарке Живке Марјановић-Садуловић, помагала својој кћерци у илегалном раду и заједно са Стајком Грегорић, Љубицом Милошевић, Роском Ђикић и још неким радницима из фабрике износила вуну и текстил за одред. У омладинској групи која је формирана у фабрици биле су: Софија Аранђеловић, Живка Костић (касније ступила у одред), Вера Савић (ухапшена октобра 1943) и Цана Цанић. — У активу Фабрике кудеље и платна биле су Бојана Гичић-Марица, Тенк (1941. ступила у Кукавички одред), Мила Михаиловић (погинула у пролеће 1942. као борац Кукавичког одреда) и др. Формирано је још неколико актива жена у граду. У једноме од ових актива биле су Загорка Ђокић (1941. и 1942. у њеној су кући биле смештене партијска техника и партизанска кројачка радионица; код ње су као илегалци биле Добрила Стамболић и Зора Адамовић; Загорка је више пута преносила одштампани материјал до одређеног пункта),

Даница Стојиљковић (1943. ушла у новоформирани актив), Загорка Станковић и Вида Стаменковић-Ивановић-Вера, која је била руководилац актива. У другом су активу биле Нада Николић (чувала у својој кући рањенике, једно време код ње је била склоњена Лепа Стаменковић; прикупљала санитетски материјал и преносила га у одред), Загорка Ђорђевић из Калуђерице код Лесковца партизански курир (1943. учлањена у КПЈ и ушла у МО АФЖ, крајем исте године била члан II РК КПЈ, 1944. изабрана у Градски НОО Лесковца, Олга Станисављевић, Живка Стоиљковић-Петровић и др. У трећем активу су биле Вида Наранџић, Ната Ташић, Анђа Стоиљковић и др. У четвртом активу су биле: Бранка Младеновић, Станче Н., Савка Цветковић и Зора Спасић (1941 у руководству женског скојевског актива). Осим тога су у активу НОФ-а II рејонског одбора у Лесковцу биле: Лепосава Митровић, Смиља Н.-Ташана, Милева Петковић и Јулка Станковић, а у одбору НОФ-а III рејона Стана Лазаревић.

Обнављањем рада партијских и скојевских организација 1942. године обновљен је и рад актива жена у рејону Шпитаљског гробља. Чланови овога актива су биле: Јелена Костић (чувала је у свом стану тешке рањенике и ту крила писаћу машину технике ОК; вршила је дужност курира између партијског руководства и одреда и примала на везу курире из Београда. У КПЈ је примљена 1943; исте године је ухапшена и после страшног мучења стрељана у Синковцу. Пред стрељање је оставила поруку: *„Свесно идем у смрт. Знала сам зашто сам се борила и зашто сада гинем. Али ме је провалио М... и у затвору покушао да ме наговори да признам . ..”),* Радмила Миљковић-Ђорина, Видосава Стефановић, Радмила Пешић, Ружица Прокић, Ружа Димитријевић (ухапшена крајем 1943), Роска Стефановић, Роса Милошевић-Стојановић и др. Главни задатак актива био је прикупљање намирница, одеће и обуће за одред.

Године 1942. у једном писму секретара „Збора” у Београду, љотићевски потпоручник Поповић пише о догађајима и тешкоћама на које су наилазили у борби против НОП-а:

„Иако се последњих неколико дана догодило много тога непредвиђеног, нашао сам за потребно да те о свему томе обавестим и да *те замолим уколико је то могуће, да о свему томе референшеш другу председнику као и да ми гито пре*

РАЗУМЕНКА-ЗУМА ПЕТРОВИЋ-ПОПОВИЋ, ДУШАНКА, ДЕСА, професор, рођена 1915. године у Станчићима код Чачка, члан КПЈ од 1939, била је до почетка рата 1941. наставница Домаћичко-

-учитељске школе у Прокупљу, где је у групи напредних професора организовала рад Партије и СКОЈ-а са средњошколском и радничком омладином. Јуна 1941. члан је ОК КПЈ у Нишу и одговара за рад технике. Октобра исте године прелази у ОК КПЈ за Лесковац и ради на техници. Јануара 1942. бежи испред полиције у Бабички одред, убрзо заробљена од Бугара, пуштена маја исте године, јуна постаје члан МК КПЈ за Београд. Почетком 1943. је на теренском раду у Пасјачи, Јабланици и Црној Трави, води партијске курсеве и организује рад жена, 1944. је уредник „Јабланичанке у борби”, листа ОО АФЖ за Лесковац. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања, има чин резервног капетана.
Специјална полиција је трагала за њом и упутила акт Министарству просвете и вера, под Пов. II, 1238-11 од 23-1У-1943, у коме се, између осталог, каже:

„Разуменка одговара овде због чланства у КПЈ, те уколико Министарство располаже са њеном фотографијом молим да се доставг^ на увид, и уз извегитај да ли је и када била службеник Мингсстарства.

Шеф IV отсека
полицијски комесар
Бећаревић, с.р.1”

') Д. А. СРС — Мин. проевете и вера, Пов. Бр. 205/43.

МИЛА МИХАИЛОВИЋ-ЗАГОРКА, текстилна радница, рођена 1924. године у Лесковцу, укључила се врло млада у напредни раднички покрет; учествовала је у свим акцијама које су организовали КПЈ и синдикат и примљена још пре рата у СКОЈ. Године 1941. Мила се истицала политичким, мобилизаторским радом међу омладином у окупираном Лесковцу; била је члан једне ударне скојевске групе која је изводила диверзије у граду, а у Фабрици кудеље и платна, чија је радница била, изабрана је у актив жена, коме је саботажа производње била једна од првих дужности.
У Кукавички партизански одред ступила је у јесен 1941; почетком 1942. године примљена је у Партију. Марта 1942. тешко је рањена у борбама код Ретковца (Јабланица) и заробљена од четника. Ставили су је на страшне муке, сипали јој со у ране и т. сл. Издахнула је под мукама, 21. марта 1942. године, не изустивши ни речи.

АНА СТОЈКОВИЋ-ВЕСНА рођена је 1920. године у Шапцу и ту, оставши код оца после развода својих родитеља, учила гимназију. Због учешћа и нарочите активности у напредном средњошколском покрету искључена је из 7. разреда гимназије. Завршила је школу у Београду и уписала се на Медицински факултет. Била је одличан ђак и у гимназији и на универзитету, а политички рад је наставила у стручном Удружењу студената медицине.

После априлског слома 1941. године, Ана је отишла у Лесковац, где јој је мајка, Боса Ђурић, била професор. До одласка у Јабланички одред, новембра исте године, била је један од организатора рада међу омладином и организатор санитетских курсева у граду. У одреду је била болничарка у партизанским болницама у Слишану, Доброј Води и Ображди. У току зиме оболела је од тифуса; другови су је тешко болесну носили са положаја на положај. Тифус је сасвим исцрпео њен врло нежни организам, те је морала да оде на опоравак; смештена је као илегалац у Нишу.

Крајем марта 1942. у једној рацији, Специјална полиција ју је сасвим случајно открила. Агенти су је саслушавали и мучили и, не дознавши од ње ништа, пребацили су је у Нишки логор као кривца I категорије. Ова тиха, слабашна девојка остала је незаборавна у сећању логорашица; задивила их је својом неисцрпном животном и радном енергијом, својим знањем марксизма и бескомпромисним ставом, својим хуманизмом и безграничном добротом према људима. Мада измучена и изубијана у полицији, Ана је организовала неку врсту политичких дискусија, преносила је своје знање другима и врло зрело тумачила политичке догађаје. Њен отац је покушао да је извуче из логора али је она свој излазак условила изласком осталих другарица из собе. Услов није прихваћен, те је Ана остала у логору.

Успела је да из логора успостави везу с мајком, која је после њеног хапшења илегално пребачена из Лесковца у Београд. Полицији је пало у руке једно Анино писмо мајци, па су и њу ухапсили и довели је у затвор Специјалне полиције у Нишу. Ану су читав један дан тукли и мучили да ода везу преко које је упутила писмо. Мада је била потпуно изобличена од батина, везу није одала. Изведена је из логора и стрељана на Бубњу 15. децембра 1942. године, у групи са Мицом Шуваковић и још осам другова. Ова тиха девојка смирено и достојанствено је отишла у смрт, пркосећи својим држањем убицама.

РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА
Пов. бр. 128
8 децембра 1941 год.
Лесковац/,

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ
Одељењу за средње гиколе

БЕОГРАД

Према распису Министар. просвете II бр. 23185 од 26-X1-1941 г. част ми је поднети поверљиви извештај за г.г. наставнике који нису на дужности, а и за оне који су на дужности, али су много учинили да се комунизам зацари У овој гимназији.

У вези ранијих мојих поверљивих извегилаја о таквим наставницима гиаље се и овај детаљни извештај Мин. просвете, из кога ће се видети главни разлози због којих нису на лицу места.

3) Ђурић Босиљка, *проф. налази се на лицу места, али се рачуна као симпатизер комунизму. Као такву је знају: ђаци, ђачки родитељи, а и она се, као таква, води на списку Претстојништва градске полиције у Лесковцу.*

Има кћер, студента медицине, која активно сарађује на ширењу комунизма међу школском омладином. И њена се кћер изгубила. Нисам је видео у Лесковцу већ два месеца. Где се налази то ми је непознато.

В.д. директора,
Ал. Лазаревић, с. р.

доставиш одговор и упут за рад поводом с ледећег:

1. 19 фебруара по наређењу команданта групе учествовали смо у неуспелој акцији на Барије и Калуђерице, где се налазио остатак Кукавичког одреда. Неуспела је: уочи саме акције 18. фебруара око 20 часова партизани у селу Калуђерии,и били су извегитени од једног курира који је догиао из Лесковца на коњу о спреманој акцији и извукли су се из нагиег обруча, тако да кад смо стигли нисмо нагили скоро нигита.

У Лесковцу им је централа: чист веш им се дотура преко неких жена из Лесковца, пале наш аутокар на сред улице у Лескови,у, исписују Лесковац својим паролама и протурају своје летке, из затвора дотурају партизанима извештаје у гиуми, одржавају најтешње везе са шумом, *полиција ћути,* а ми немамо никаквог права ..

После великог хапшења активиста НОП-а у провали крајем 1942. године, у пролеће 1943. формирана су у Лесковцу још два актива жена. У првом активу су биле: Дара Јовановић-Корчагинка, Рада Савић, Илинка Стојановић (обе ухапшене крајем 1943) и Јелка Стефановић[1]) (децембра 1944, као члан КПЈ, упућена је од СК КПЈ за Власотинце, са још четири другарице, на рад у ОК КПЈ за Лесковац). У другом су активу биле: Даница Стојиљковић, Бранка Младеновић, Добрунка Стојановић-Булче (1941. била у пододбору НОФ-а I рејона у Лесковцу), Вида Митић-Тужичка (такође члан пододбора НОФ-а 1 рејона; ухапшена 1943, интернирана, није се вратила), Роса Стојановић (била истовремено и у активу жена код Шпитаљског гробља), Олга Стоиљковић, Драгица и Јелка Димитријевић, Иванка Добричић-Мегерл, болничарка Државне болнице у Лесковцу (имала групу сарадника у болници помоћу којих је износила санитетски материјал за одред; 1942. послала у одред шатор са 6 болесничких постеља; 1943. доставила одреду план болнице, који је послужио при нападу за извлачење заробљених рањених партизана из болнице. Са др Олгом Јанежић проналазила могућност да се у болници прикрију тешко рањени партизани. У пролеће 1944. отишла је на ослобођену територију, радила у Хируршком одељењу 25. дивизије, у КПЈ примљена 1942); др Олга Јанежић, лекар Државне болнице у Лесковцу (указивала лекарску помоћ рањеним и болесним партизанима који су из одреда доношени у град. Уз помоћ меди-

[1]) **ИРПС, бр. 5580. — Пиемо СК КПЈ ОК-у КПЈ за Лесковац.**

цинске сестре Иванке Добричић-Мегерл смештала је рањенике код поузданих активиста у граду и прикривала их у самој болници; ухваћена је на том послу, ухапшена фебруара 1942. и отерана у логор у Нишу; пуштена је после неколико месеци, вратила се у Лесковац и наставила рад у НОП-у; 1944, да би избегла поновно хапшење, отишла је у одред).

И актив жена око Шпитаљског гробља поново се активизирао 1942. године и радио све до пред крај 1943, када су све чланице ухапшене, а неке од њих послате на Бањицу и у Немачку: Јелка Стојановић, гробарка, је ухапшена; Роска Милошевић-Стојановић, отерана је на Бањицу и затим у Аушвиц, где је остала до краја рата; омладинка Милка Костић ухапшена (после изласка из затвора изабрана у одбор ЈНОФ-а и у ОО АФЖ за Лесковац), Рада Ђорђевић-Мушко ухапшена, Ружа Димитријевић ухапшена, Дара Јовановић-Црна транспортована у Немачку (вратила се маја 1945, изабрана у ОО АФЖ за Лесковац), Вида Станимировић-Црна (њена кућа за све време рата била партијски пункт) ухапшена, и Роска Петровић, такође ухапшена. У раду актива учествовале су такође: Костадинка Симоновић (њена кућа била је партијски пункт), Дарка Ђурић-Тодоровић (њена кућа била је један од илегалних станова у граду; чувала је и неговала рањенике; 1942. била краће време у Кукавичком одреду, исте године ухапшена), Савка Раичевић (1941, формирала један рејонски одбор НОФ-а; њена кућа била илегални стан за чланове ПК и ОК; чувала је и неговала рањенике; 1941. била је код ње смештена и техника, у чијем је раду помагала док техника није премештена у другу кућу; 1942. одржавала курирску везу с Нишом; марта 1944. изабрана у први ГО АФЖ), Бранка Николајевић-Ристић (с мајком Љубицом и сестром Загом помагала у раду технике, разносила одштампани материјал; код ње су одржавани партијски састанци; ухапшена фебруара 1942, заједно с мајком и сестром). Куће Загорке Митић, Данице Станковић, -Загорке Стаменковић, Зоре Цекић и још неких другарица такође су служиле као станови за илегалце и курире и за смештај рањених и болесних партизана.

Активи жена су се нарочито истакли радом у „Црвеној недељи", јануара 1942. О тој акцији пише у извештају ОК КПЈ за Лесковац од 30. јануара 1942. Покрајинском комитету:

Драги другови',

1) Поводом годигиньице смрти неумрлог друга Леньина гсздали смо летак који вам шаљемо. Исто поводом годигиньице одржали смо састанак свих парт. јединица и прогласили смо целу недељу „Црвеном недељом" у којој је одржано низ конференција на којима је говорено о другу Леньину и палим борцима. У току ове недеље прикупљан је прилог за Партију. Резултате овога послаћемо следећи пут.

2) И у одредима су одржане комеморан,ије поводом тога са културним приредбама на којима су учествовали и сељаци.

3) Ситуација овде у Л.(есковцу) са доласком Бугара знатно се променила, јер недићевци заједно са Бугаргии већ врше рације. 27—I—1942 био је блокиран и,ео Л. и извршена је преметачина ...

Смрт фашизму — Слобода народу!

С другарским поздравом
ОК из *Л.(есковца)*

У „Црвеној недељи" је велики број жена у Лесковцу учествовао у прикупљању одеће, хране, санитетског материјала, у шивењу рубља и плетењу чарапа и др. за партизане. Прилози су сви доношени у кућу Виде Наранџић, а затим су их обично она, Борка и Драгица Гичић носиле у одред, пробијајући се кроз непријатељске редове.

Године, 1942, захваљујући масовности НОП-а, могао је политички рад на терену доста брзо да се реорганизује и поново развије после тешких удара које су почетком године нанеле провале полиције и офанзива окупатора и домаћих фашистичких организација. Стање на терену у том периоду приказано је у извештају ОК КПЈ Покрајинском комитету од 3. I 1942:

Др*аги другови-*

Ми смо недавно писали о стању парт. организација код нас у Л.(есковцу). Отада су се ствари измениле. Постојале су 4 парт. јединице, у сваком рејону града по једна. Међутим, услед све јаче реакције, јединице формално постоје, али састајање и заједнички рад онемогућен је услед хапгиења једног дела, а друго због тога што су се извесни другови морали склонити на извесно време. Немци су сву борбу против комуниста предали недићевцима и полицији у руке, тако да су сада ови гори од својих господара.

[1]) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 39—40.
[2]) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 7—9.

БОСА ЂУРИЋ, професор, рођена 25-УП--1893. у Београду, истакла се пре рата активним учешћем у напредном радничком и Женском покрету у Лесковцу. Са Зором Игњатовић, суплентом гимназије, и још неколико напредних жена, организовала је и водила једну читалачку групу, у оквиру Домаћичке школе, која је у ствари била марксистичка група. Радила је за Црвену помоћ, скупљала је прилоге за наше борце у Шпанији и била је врло активна у акцији за право гласа жена. Пошто је политички била некомпромитована, то је она председавала првом збору за право гласа жена у Лесковцу, одржаном крајем 1939. године. Од самог избијања рата укључила се у НОП и радила је до свога хапшења крајем 1942. године. Стрељана је у логору у Нишу почетком 1943. године. Њен напредни став био је одраније познат,[1]) а њен рад у НОП-у није остао незапажен, те је јануара 1942. отпуштена из службе, о чему изванредни комесар за персоналне послове при Недићевој влади извештава министра просвете актом Пов. Бр. 122 од 14-1-42:

„ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ-)

БЕОГРАД

У *вези Вагиег акта Пов. II Бр. 15 од 13-1-1942. год., част ми је известити Вас да сам Босиљку Ђурић, професора Реалне гимназије у Лесковгиу, мојим регшењем. II Бр. 1 од 3-1-1942. год. отпустио из државне службе и да губи стечена права,* као *комунисткињу, и о чему сам Вас обавестио 10-1-1942. године.*

М.П.

Изванредни комесар
(потпис нечитак)

[1]) Д.А. СРС — К. Мин. просвете, Одељ. за средње школе. — Извештај директора гимназије у Лесковцу од 8.12.41.

[2]) Д.А. СРС — Министарство просвете, Пов. II бр. 45 од 17-1-42.

ЈЕЈ1ЕНА СПАСИЋ-ТРАЈКОВИЋ-Ј1АЛА, радница, рођена је 1920. године у Бобишту код Лесковца. Непосредно пред рат одржавани су у кући њених родитеља партијски састанци. Године 1941, у данима устанка, код њих је по више дана боравила група другова из ударне десетине и одатле одлазила на разне акције. Лала се одмах укључила у НОП и радила са омладином и женама. Сазнавши да се у њеној кући крију илегалци, четници су је ухапсили крајем 1941, чим су је пустили, ступила је у Бабички одред. У пролеће 1942. заробили су је Бугари, али је интервенцијом убрзо пуштена и одмах поново отишла у партизане. У једној борби, крајем 1942. рањена је у ногу и пошто није могла да се креће са одредом, остављена је да ради на терену Црне Траве и Пусте Реке. Од почетка 1943. године радила је у техници ОК КПЈ; 1944. била је секретар партијске ћелије у Вучју. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ОТПУСНИ ЛИСТ ЧОМИН АНЕ ИЗ ЛОТОРА У НИШУ

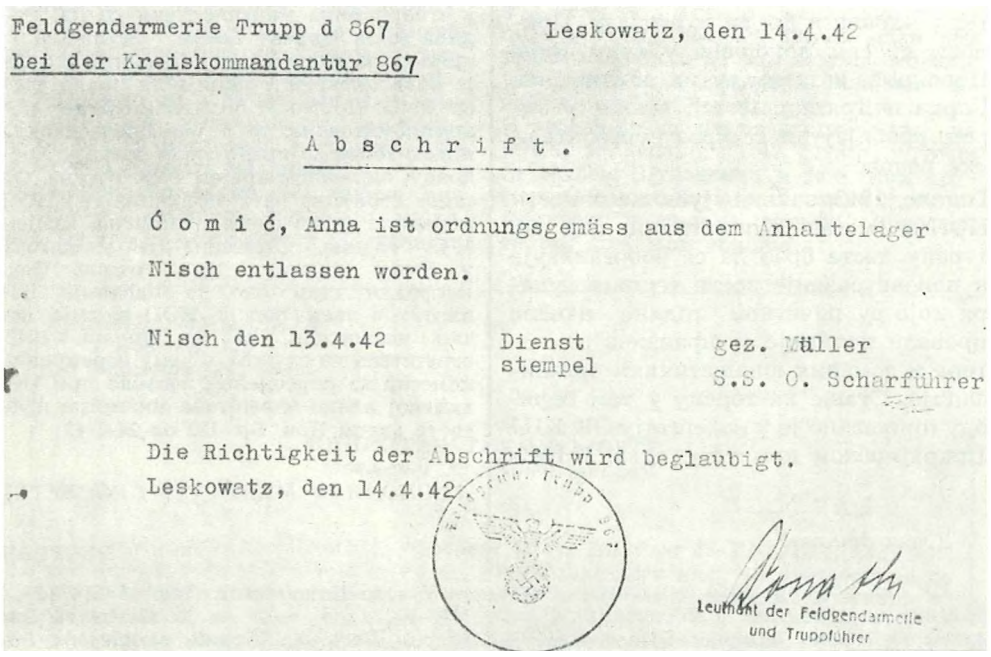

Feldgendarmerie Trupp d 867 Leskowatz, den 14.4.42
bei der Kreiskommandantur 867

A b s c h r i f t .

Ć o m i ć, Anna ist ordnungsgemäss aus dem Anhaltelager Nisch entlassen worden.

Nisch den 13.4.42 Dienst stempel gez. Müller S.S. O. Scharführer

Die Richtigkeit der Abschrift wird beglaubigt.
Leskowatz, den 14.4.42

Leutnant der Feldgendarmerie und Truppführer

Што се тиче рада на селу, то иде сасвим добро. Известан број партијаца остао је у оближњим селима, стварајући активе и одборе НОП-а скупљају прилоге у новцу и натури и шаљу то у одреде, затим се формирају помоћне десетине које чувају стражу одредима ... Сељаци се одлично држе према нама и помажу партизане.

Смрт фашизму □—□ Слобода народу!

С другарским поздравом
З[1]

Покрајинско партијско повереништво КПЈ за Ниш упутило је јула 1942. на рад у Лесковац Радмилу Обрадовић-Гојку (у Лесковцу се кретала под именом Марије Станковић), која је прво била члан, а затим организациони секретар ОК КПЈ за Лесковац и била задужена за рад технике. Ову своју одлуку, и још нека персонална померања, ПК КПЈ за Србију саопштио је у писму од 31. V 1942:

Руководству на Јастребцу
(Срби и др.)[2]

5) Ми смо јавили Душ(анки) из Ј1(есковца), која је жива и здрава, да *што пре пређе у Н(иш) и замењује Јову* (инструктор ПК КПЈ Василије Буха, после хапшења постао издајник), *док се не донесе дефинитивна одлука о попуњавању ПП (Покрајинског повереништва) и ОК. У међувремену друг Жине и друг-ца Г(ојка) из Кш(Крушевца) (њих двоје заједно) као чланови ОК свршава,ће најважније и најхитније ствари у читавом том крају док се ствари среде. Они ће се трудити да мудро и вешто одржавају све везе и курире, водећи рачуна да се савладају све тешкоће и отклоне недостаци у раду. Поред њихових одговора на ваше извештаје и ПК ће одговарати на све важније извештаје из ваших крајева и пружити вам сваку могућу помоћ.*

6) Ако друг-ца Лена[3] *не може опстати у њеном крају, а ви јој пружите највећу сшурност и споразумите се с њом где и како би било најкорисније и најсигурније да ви продужите тако за наш покрет важан рад. Упознајте је са најновијим променама, вестима и догађајима у вагием крају ...*

У писму од 15—IV 1943. ПК КПЈ за Србију[4]) даје упутства Окружном комитету КПЈ за Лесковац за реорганизацију рада технике и курирске службе:

■) Разуменка — Зума Петровић — Душанка.
-) ИРП, бр. 12472/III, 6—13 (42).
J) Лепосава Стаменковић-Ленка.
') ИРПС, бр. 2585.

Драгсс другови,

Посебно вам пишемо о проблему курирске службе, зато јер је нужно да томе посветите озбиљну пажњу.

Пристајемо да нам шаљете тога новог вашег курира. У прилогу вам достављамо јавку за њега.

Пошто Гојка (нарочито због последњих компликација) мора да се *повуче из града, то је нужно да досадашњег техничара (који ће је моћи по вашем мишљењу заменити на техничком пункту) потпуно изолујете од досадагињег рада и везе и да га непосредно контролигие секретар ОК или Гојка.*

У вези с тим јавите нам шта је са техником, да ли је премештена на сигурно место ...

Другарски поздрав
ПК

Техника ОК КПЈ за Лесковац је обновљена априла 1941. године. Од маја месеца па до свог одласка у одред, у октобру, радом технике ОК је руководила Лепа Стаменковић-Ленка; од октобра 1941. до јула 1942. одговарала је за рад технике Разуменка-Зума Петровић; тада је ову дужност од ње преузела Радмила 06-радовић-Гојка. У техници ОК КПЈ за Лесковац радиле су 1941. године, поред других, Добрила Стамболић-Стана, Зора Адамовић-Нада и Лепосава Стаменковић-Слободанка.

Техника ОК КПЈ је према потреби премештана из Лесковца у околна села. Од септембра 1941. до маја 1942. била је у Доњем Синковцу, у кући члана Партије Добривоја Аранђеловића; Милева Аранђеловић, његова мајка, чувала је стражу док се материјал штампао а затим га је носила у Лесковац. Маја 1942, када је враћена у Лесковац, техника је једно време била у кући Бранке Стефановић-Меденице-Савке, која је куцала матрице у стану Јулке Ристић; затим је пренета у кућу Воје Николајевића-Чиплака, где се налазило и складиште хартије и штампарске боје. На неким пословима у техници и у разношењу штампаног материјала помагале су његове сестре Бранка и Зага и мајка Љубица. Чим би се посумњало да би техника могла да буде откривена, машине и шапирограф би били расклопљени у делове и склањани у станове чланова КПЈ или поузданих симпатизера. Тако су делови технике били у стану Јелене Костић у Шпиталь-мали, у кући Загорке Ђокић и у кућама других активиста НОП-а. Крајем 1942. техника је пребачена у Добру Воду и у њој су радиле Бранка Стефановић-Меденица-Савка и Лидија Леви-Васовић-Мира. У пролеће 1943. је ОК преузео технику Партијског повереништва за Јабланицу и Пусту Реку и сместио је у Стубли; затим је премештена у Лапотинце и Плавце, где је остала више од године дана, а онда је пребачена у Суво Поље па у Прокупље и затим у ослобођено Лебане. Техничар је опет била Бранка Стефановић-Меденица-Савка, а неко време су јој помагале Лидија Леви-Васовић-Мира и Јелена Спасић-Трајковић-Лала, (док нису прешле, још исте године, на рад у новоформирану технику СК КПЈ за Лесковац) и Нада Караичић-Цуца, која је почетком 1944. прешла у технику ПК СКОЈ-а. У Лебану је у техници ОК радила неко време Мира Пантовић, која је затим такође прешла у технику ПК СКОЈ-а и после у Главни штаб за Србију.

Поред ове технике, у Лесковцу је од септембра 1943. радила и резервна техника ОК која се често селила; прво је била смештена у рејону Рупе, а од октобра у стану Савке и Јована Раичевића у Подворцу, али како је њихова кућа коришћена и као илегални стан за чланове ОК и инструкторе ПК КПЈ, то је техника пресељена у Улицу Сурдуличких мученика. У овој су техници радиле Савка Раичевић и, краће време, Душанка Ђоковић и Анђелина Букумировић-Лала из Београда (осим што је радила у техници, Лала је такође помагала Ани Стојковић-Весни у организовању течајева прве помоћи).

У реорганизоване партијске ћелије и активе^примљен је 1942. године већи број проверених активиста и чланова СКОЈ-а, међу њима раднице Роса Ристић и Живка Петровић-Стоиљковић и ученица Вера Спасић-Нешовановић. У одреду су 1942. године учлањене у КПЈ: Јованка Миљанић-Стаменковић-Цана, Даница Грујић-Бајагић, ученица из Горњег Коњувца, Зора Нешић-Ковачевић-Орлова, учитељица из Зајечара (крајем 1941. дошла у Кукавички одред), Ратка Петровић, омладинка из Црне Траве и Нада Стојановић активиста НОП-а и скојевски руководилац из Црне Траве.

Половином 1942. обновљен је и рад скојевске организације у Лесковцу, која је мартовском провалом била много ослабљена. Формирано је посебно руководство СКОЈ-а у гимназији и активи у свим вишим разредима. Чланови актива су биле: Радмила Недић, Радмила Младеновић, Мирјана Наумовић, Зорица Стефановић, Олга Тепавац, Мирјана Пешић, Радмила Михаиловић, Цвета Стани-

ПАРАСКЕВА - КЕВА СТОЈАНОВИЋ, кројачка радница из Лесковца, укључила се пре рата у напредни раднички покрет, помажући своме мужу, члану КПЈ, у припремању и извођењу многих задатака. Њена кућа је од пре рата била партијски пункт: ту су се склањали илегалци и одржавали партијски састанци, а Кева је обично била на стражи. Од почетка рата 1941. у њеној се кући припремају разне акције, доноси се материјал за одред, који она предаје куририма или га сама носи до одређених пунктова. Године 1941. била је у одбору НОФ-а III рејона, а у другој половини 1942. била је члан актива СКОЈ-а око Шпитаљског гробља, који је, поред других задатака, имао посебан задатак да баца клинове под аутомобилске гуме. Она је осим тога, шила рубље за партизане. Ухапшена је у провали фебруара 1942. Мада није ништа признала у полицији, отерана је у логор на Бањици, одакле је, после више од године дана, пуштена децембра 1943. године. Одмах наставља рад у НОП-у. Августа 1944. пошто је примљена у КПЈ, одлази на слободну територију и постаје руководилац партизанске кројачке радионице. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Текстилна радница ТРАЈКА ЋЕРМАНОВИЋ рођена 1922. у Лесковцу. У напредни раднички покрет се укључила сасвим млада, још пре рата; учествовала је у свим акцијама и штрајковима радничке класе Лесковца. После окупације је радила као позадински радник; била је члан једне ударне скојевске групе. Године 1942. одржавала је везу са одредом на Кукавици, а септембра 1943. је ступила у одред. Погинула је 23. јула 1944. године, на Великој Глави, у борби са балистима. Била је тада санитетски референт 13. српске бригаде.

ЈЕЛИЦА ЋОРЂЕВИЋ-СТЕФАНОВИЋ ЋУЋУЛИКА, текстилна радница, рођена 1914. године у Лесковцу, врло млада укључила' се у напредни раднички покрет. Учествовала је у свим акцијама и штрајковима које су водили КПЈ и синдикална организација Лесковца. Била је члан управног одбора синдикалне подружнице текстилних радника. Члан КПЈ је постала 1938. године. После окупације се укључила у НОП, била је руководилац актива жена у фабрици Мика Станковић „Куца". Овај је актив, поред других акција, организовао и неколико саботажа у фабрици. Јануара 1942. године Јелица је ступила у Бабички партизански одред. У лето исте године заробили су је бугарски фашисти, одвели у лесковачки затвор и подвргли мучењу; пребачена је у Нишки логор на Црвеном крсту и стрељана на Бубњу 20. децембра 1942. године.

ВИДА СТАМЕНКОВИЋ-ИВАНОВИЋ--ВЕРА, радница, рођена 1920. године у Лесковцу, укључила се у напредни раднички покрет као штампарска радница у штампарији „Соко". Кандидат за члана КПЈ постала је 1940. године. Учествовала је у свим штрајковима и акцијама које је Партија организовала у Лесковцу. После окупације наставља рад. Била је руководилац једне ударне омладинске групе. После формирања Кукавичког одреда пребацује борце на везу са одредом. У њеној кући су се криле Лепа Стаменковић Ленка, Добрила Стамболић--Стана и др. Чувала је и обилазила рањене борце, који су били смештени по разним кућама у граду.
Децембра 1941. године отишла је у Кукавички одред. У одреду је била до марта 1942. године када је као исцрпљена враћена у Лесковац да се опорави. Остала је у Лесковцу до септембра исте године, када је поново ступила у одред. Крајем 1943. била је члан Рејонског комитета КПЈ и радила је на терену са женама. Кад је формиран Срески одбор АФЖ, она је секретар. Године 1944. изабрана је у Окружни одбор АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

сављевић, Иванка Костић, Емилија Јовановић (1941. полазница једног санитетског курса у граду), Радмила Митић, Олга и Магдалена Малдини и Ана Чомић; у активу у Текстилној школи примљена је тада у СКОЈ Деса Ристић. У провали, у јесен 1942, поново је десеткована скојевска организација у гимназији, многе су ученице ухапшене и неке преко Нишког логора и Бањице, друге директно из затвора Специјалне полиције, упућене у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци[1]).
Почетком јуна исте године формиран је МК СКОЈ-а, у који су ушле Оља Цуверовић (студент агрономије из Прокупља; до одласка у одред новембра 1942. радила на организовању актива СКОЈ-а и актива жена у Лесковцу; погинула у борби код Топличке Велике Плане, фебруара 1944), Вера Спасић-Нешовановић-Сека и Роса Ристић. У августу је формирано скојевско руководство за I рејон, у коме је била Добрила Кривокућа-Невенка, ученица Текстилне школе (родом из Смиљевца код Ивањице; хапшена у Лесковцу октобра 1941. и поново новембра 1942. са групом скојевки, оба пута пуштена; фебруара 1943. постала члан МК СКОЈ-а, исте године отишла у одред; марта 1944. била на партијском курсу и као политички радник у СО АФЖ). На Хисару су 1942. била два скојевска актива; члан једнога актива је била Лепша Радосављевић, ученица гимназије (ухапшена почетком 1944, упућена у Завод у Смедеревској Паланци). — Члан актива СКОЈ-а око Шпитаљског гробља (који је поред осталог имао и задатак да баца клинове под аутомобилске точкове) била је крајем 1942. Параскева Стојановић (ухапшена новембра 1942. и отерана на Бањицу). Постојао је још један актив СКОЈ-а, у коме су, поред других, биле: Зора Спасић (ухапшена крајем године), Јелена Спасић-Трајковић-Лала, Добрица Миленковић и Роса Ристић (ухапшена новембра 1942, брзо пуштена).
У селима су, у првим данима устанка, на окупљању жена и омладинки на задацима НОБ-е радиле углавном другарице из одреда; у многим селима већ у лето 1941. и почетком 1942. формирани су активи СКОЈ-а и активи жена.
У лесковачком срезу, у селу Горини, примљене су у то време у СКОЈ: Бранка Николић (члан првог МО

[x]) Д.А. СРС — Министарство просвете и вера, Одељење за средње образовање, Пов. III, бр. 430/43; Министарство унутрашњих дела, 1941——1942—1943 — См. Паланка; — Фасцикла Министарство просвете и вера — 1943.

АФЖ 1943. године; 1944. изабрана у МНОО у чланьена у КПЈ; исте године ухапшена од четника), Радмила Николић-Мица партизански курир; ухапшена 1942; ушла у први МО АФЖ; 1944. учлањена у КПЈ), Роска Јовић (одржавала везу између Лесковца и терена; члан првог МО АФЖ, више пута батинана и извођена на стрељање), Јелена Петковић-Ленче и Драга Цветковић-Цига (1944. ступила у НОВ). У активу жена било је 14 чланица; актив је међу првима у срезу, почетком 1943, прерастао у одбор АФЖ, у који су, осим наведених, изабране: Стојанка Станковић, Катица Станковић-Словенка (партизански курир, одржавала везу између Лесковца и терена, преносила санитетски материјал и лекове у одред; 1944. изабрана у ОО АФЖ), Трајка Анђелковић (партизански курир, 1943. учлањена у КПЈ, ухапшена 1944), Даница Николић-Ташић и Јелица Ђорђевић. У кућама Персе и Јагоде Спасић биле су скривнице за рањенике. — У Вучју су у активу жена биле 22 другарице; у кући активисткиње Даринке-Дарке Николић налазило се скровиште партијског материјала, оружја, муниције и намирница за одред; ту су се повремено склањали политички радници, одржавани су партијски састанци и била веза за одлазак у одред. Курири су биле: Дана Константиновић, Росанда Константиновић (1944. изабрана у СО АФЖ за Лесковац) и Наталија Милошевић. У одбору АФЖ, формираном 1943. године, биле су Вукана Рашић-Живковић, звана тетка Вукана, из Збежишта (засеока Вучја), члан МНОО од 1941 (често је као курир са посебним задатком ишла у Вучје; њена кућа је била курирски пункт и веза за одред; 1944. ушла је у први ОО АФЖ; често је хапшена и толико мучена, да је после ослобођења умрла од задобијених повреда) и Савка Рашић (члан МНОО у Збежишту, више пута хапшена); у СО АФЖ су такође изабране Бранка Костић из Вучја и Вукана В. Настић из Збежишта (активиста НОП-а од 1941, три пута батинана због сина првоборца) и др. У СКОЈ су 1942. године примљене Теодоеија Ђорђевић и Драгица Николић.

— У засеоку Рашином Лазу била је међу чланицама првог МО АФЖ Наталија Милошевић, у Шутилици Васка Дисић (партизански курир). — У Буковој Глави су у активу жена биле четири другарице, а у МО АФЖ, формираном 1943, Петкана Станковић, Драга Ђорђевић и Даринка Михаиловић, све три партизански курири. У

ВИДА НАРАНЏИЋ, домаћица, рођена 1921. у околини Лесковца, пре рата је сарађивала у напредном радничком покрету, а од устанка 1941. је активиста НОП-а, члан једног актива жена у Лесковцу, који се јануара 1942. истакао у „Црвеној недељи", прикупивши највише прилога у новцу и роби за одред. Преко њене куће је ишла веза за ПК КПЈ и са Кукавичким одредом; кућа јој је била партијски пункт, на који су се јављали сви шхегалци који су слати на рад у Лесковцу, међу другима, код ње су извесно време биле склоњене Добрила Стаменолић и Радмила Обрадовић-Гојка. Пробијајући се кроз непријатељске редове, Вида је ишла као курир у штаб одоеда. Ухапшена је марта 1942. и отерана у Нишки логор, али је јуна већ пуштена и вратила се у Лесковац. И за време њеног боравка у логору у њеној су кући били илегалци. Одлуком ПК КПЈ за Србију од јануара 1943. године њена се кућа користила само као веза између ПК КПЈ — ОК КПЈ —• одред. Почетком 1944. године Вида је један од организатора Градског одбора АФЖ. У ДРУГој половини 1944. морала је да се склони од прогона четника, отишла је на ослобођену територију, и до ослобођења била теренски радник. Носилац је Споменице 1941.

ЖИВКА СТОИЉКОВИЋ-ПЕТРОВИЋ, радница, рођена у Лесковцу 1919. године, од првих дана устанка укључила ое у НОП. Била је у једном активу жена са Надом Николић и Загорком Ђорђевић. Године 1942. одржавала је курирску везу са Нишом и била курир између ОК КПЈ и Кукавичког одреда. Исте године је примљена у КПЈ, а 1943. је изабрана за члана МК ТСПЈ за Лесковац. Маја 1943. отишла је у Кукавички одред са своје троје деце, коју је оставила на ослобођеној територији, а она је из одреда враћена на терен, да организује одборе АФЖ. Године 1944, пошто се разболела, послата је на лечење у Италију, а после повратка, исте године, ушла је у ОО АФЖ за Лесковац. Носилац је Споменице 1941.

О

ДАРА ЈОВАНОВИЋ-КОРЧАГИНКА, радница, мајка троје деце. Пре рата учествовала у штрајковима и другим акцијама напредних радника. За НОП ради од 1941. Била је руководилац актива жена у фабрици и рејону. На разним задацима помагала свом мужу који је био члан КПЈ. У њиховој кући одржавани су партијски и други илегални састанци. Када јој је супруг отишао у одред, Дара је наставила рад. Године 1942. бринула је и скривала 10 рањених партизана из Бабичког одреда. Исте године била је проваљена и двапут хапшена. Новембра 1943. отишла у одред. У Пустој Реци радила је на формирању одбора АФЖ. Пре одласка у одред била је веза између града и одреда и више пута по задатку одлази на Кукавицу и у Пусту Реку.

Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЈОВАНКА МИЉАНИЋ-СТАМЕНКОВИЋ-ЦАНА рођена 1920. године у селу Бодежишту, општини Гацко, у Херцеговини, дошла је 1941. у Јабланицу као избеглица из Македоније. Исте године ступила је у Јабланички одред и била болничарка у партизанској болници у Ображди, под Радан-планином. Године 1942. примљена је у чланство КПЈ, 1943. је постала члан СК КПЈ за Пусту Реку и Јабланицу и изабрана је у први СО АФЖ за Пусту Реку, формиран августа 1943. у Вујанову. Године 1944. постала је члан ОК КПЈ, изабрана је за председницу првог СО АФЖ за лесковачки срез и ушла је у ОО АФЖ, који је формиран половином 1944. у Бублици. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. Има чин резервног поручника ЈНА.

ЈОВАНКА МИЉАНИК СТАМЕНКОВИВ-ЦАНА, ЧДАН СК КПЈ ЗА ЈАБААИИЦУ (ЛЕВО) И РАДМИЛА ОБРАДОВИВ-МЕДАН-ГОЈКА, ОРГАНИЗАЦИОНИ СЕКРЕТАР ОК КПЈ ЗА ЛЕСКОВАЦ (ДЕСНО) СА ЧЛАНОВИМА СК КПЈ ЗА ЈАБЛАНИЦУ И ПУСТУ РЕКУ, У СЛИШАНУ, ДЕЦЕМБРА 1943.

Брзи су 1942. године примљене у СКОЈ: Цана Цојић (затим учлањена у КПЈ; из одреда враћена на теренски рад, 1944. била члан СК СКОЈ-а), Вида Хаџић (1944. ступила у НОВ) и Нада и Драгица Радивојевић; у активу жена је било 15 чланица; у први МО АФЖ су ушле: Љуба Анђелинковић, Дара Анђелић, Параскева Станковић (курир), Мара Радивојевић-Далматинка и Радунка Стојановић (партизански курир, злостављана и батинана). Курири су такође биле Стана и Загорка Стојановић и Деса Стаменковић. — У Жабљану су у активу жена биле три другарице, а у први одбор АФЖ 1943. ушле су: Перка Тодоровић (у њеној кући било скровиште прикупљене хране и др. за одред; била обавештајац, хапшена и батинана, 1944. била 5 месеци у затвору у Нишу), Даница Ђорђевић (партизански курир; 1944. ухапшена, задржана 5 месеци у затвору у Нишу) и Вида Пешић (партизански курир); 1944. изабрана је у МНОО Стојанка Станковић-Ђорђевић (исте године учлањена у КПЈ). — У Радоњици је руководилац актива СКОЈ-а била Живка Крстић-Јовић (1943. члан МО АФЖ, 1944. учлањена у КПЈ); у СКОЈ је 1942. примљена Добрунка Станковић (злостављана и батинана); у сеоском активу жена било је 8 чланица; у први МО АФЖ су, осим Живке Крстић-Јовић, ушле Дарка Марјановић (партизански курир) и Добрунка Марковић (више пута хапшена). ■— У Новковом Риду је у активу било шест жена; у кући Јане Новковић тетка Јане — су одржавани састанци партијских радника и партизана; ту је било скровиште хране и разног другог материјала за одред и ту је био пункт за курире; преко тетка Јане је одржавана веза с градом; четници су је толико злостављали и батинали да је 1943. умрла од озледа које су јој нанели. У кући Росанде Стевановић у Новковом Риду било је скровиште оружја, муниције и разног материјала за одред; Росанда је одлазила на везу у Горину и често је слата на непријатељски терен као обавештајац; врло храбра и сналажљива, она је увек извршавала задатак; више пута су је батинали и четници и недићевци. Чланица овог актива жена била је и Роска Радивојевић. — У Чукљенику је све што је прикупљено за одред (храна, оружје, санитетски и други материјал) доношено у кућу Јулке Живковић — баба Јулке — која је у својој кући чувала и неговала рањене и болесне партизане; била је такође поуздан обавештајац; више пута је хапше-

на и батинана. — У Доњој Јаини су склоништа за рањенике и скровишта муниције, хране и другог материјала за одред били у кућама активисткиња Савке Јовановић (преко ње ишла стална веза са Лесковцем, Јабланицом, Црном Травом; четници је страховито батинали; муж погинуо 1944. као члан СК КПЈ за Лесковац, са своје четворо деце крила се од непријатеља и често ишла са одредом; кућа јој је опљачкана и спаљена; радила на терену са женама; тек се после ослобођења вратила у село са децом, члан је КПЈ), Милеве Станковић и Александре Јоњић (обе су хапшене и злостављане од непријатеља). — Актив жена у Буиуши имао је 6 чланица; у први одбор АФЖ су ушле: Мара Јовановић (у кући њеној и Параскеве Јовановић било је скровиште жита и другог материјала за одред; ту су одржавани састанци и посела, на којима су чланице актива прерађивале заплењену вуну; обе су четници тукли и злостављали), Јолка Вељковић (партизански курир), Параскева Митровић, Станка Јовић, Љубица Спасић и Савка Танчић. — У Калуђерцу је било 8 чланица у активу жена, а у одбор АФЖ су 1943. ушле Загорка Ђорђевић (партизански курир, партијски радник у Лесковцу), Љубица Ђорђевић и Божана Станковић (курир); партизански курир била је такође Стојанка Јовић (1943. отишла у одред, погинула 1944). —• У Тодоровцу је МО АФЖ формиран 1943; међу првим члановима била је Дарка Станојевић; у кући Кеве Станковић је била скривница за теренске раднике и партизане и за разну робу за одред; четници су је саслушавали и тукли да ода скровиште, али она је упорно одбијала да ма шта зна, па су је пустили; Трајка Миленковић је на својој машини иштрикала велику количину чарапа за борце,
1942. је ушла у МНОО, 1943. је примљена у КПЈ; хапшена је више пута и терана у затвор, у Лесковац, али је сваки пут пуштана, 1944. је отишла у НОВ. О рањеницима смештеним по кућама у селу бринуле су Бранка и Вида Стојановић. — У Братмиловцу је партизански курир била Савка Костић, у Славујевцу Јелисавета Ђурчић, у Бобишту Санда Стаменковић (хапшена), у Горњој Јаини Љуба Павловић (хапшена), у Навалину Милева Ранђеловић; Љубинка Ранђеловић-Зечевић из истог села изабрана је
1943. у СО АФЖ за Јабланицу, исте године отишла је у одред, а 1944. је изабрана у СО АФЖ за Лесковац.
•— У Петровцу су се бригом о партизанима истицале партизанске мајке

БРАНКА СТЕФАНОВИЋ-МЕДЕНИЦА -САВКА, матуранткиња, рођена 1921. године у Лесковцу, предратни члан СКОЈ-а и кандидат за члана КПЈ, била је пре рата руководилац средњошколског актива СКОЈ-а. По окупацији је њен стан постао партијски пункт; поред других илегалаца у њему се неко време крила и Лепа Стаменковић-Ленка. Бранка је 1941. била курир између ОК КПЈ за Лесковац и ПК КПЈ за Србију; на том се задатку брзо компромитовала, па је већ у октобру 1941. морала да се склони у одред. Била је прво на Кукавици, затим је прешла на Јабланицу и била политички комесар партизанске болнице у Ображди. Године 1942. повучена је из одреда и одређена да ради у техници, прво на неослобођеној територији (једно време у својој кући у Лесковцу), а
1943. је прешла у технику ОК, која је према ситуацији на терену премештена у Стублу, Лапотинце и у партијска упоришта у неким другим селима; 1944. године преузета је од Главног штаба НОВ за Србију. Резервни је официр ЈНА, носилац Споменице 1941. и више одликовања.

ПОКРАЈИНСКИ КОМИТЕТ КПЈ
ЗА СРБИЈУ
19 октобар 1944 г.

ОКРУЖНОМ КОМИТЕТУ[1])

ЛЕСКОВАЦ

Упутите Персоналном одељењу Главног гатаба НОВ и ПО Србије другарицу Бранку Стевановић, звану „Савка", која ради у техници Окружног комитета за Лескован,.

Такође нам упутите и другарицу Наду,[2]) *која ради у техници ОК СКОЈ-а.*

Смрт фагчизму — Слобода народу!

За Покрајински комитет КПЈ
за Србију,
(потпис нечитак)

[1]) **ИРПС, бр. 5334.** — ПИСМО **ПК КПЈ за Србију ОК-у КПЈ за Лесковац од 19-X 1944.**
[2]) **Нада Караичић.**

НАДА КАРАИЧИЋ-ЦУЦА (РЕГИНА ШТЕРН), рођена 1924. године у Београду, члан актива СКОЈ-а у Трговачкој академији 1940/41. школске године, истицала се у напредном средњошколском покрету, упућена је крајем 1941. на партијски рад у Лесковац и ту живела под именом Наде Цибрић, избеглице из Босне. Била је секретар I рејонског руководства СКОЈ-а, затим члан Месног руководства СКОЈ-а; од фебруара 1943, је члан ОК СКОЈ-а за Лесковац и Топлицу, задужена за рад технике ОК СКОЈ-а, 1944. прелази у технику ПК КПЈ. Носилац је Споменице 1941.

РАТКА ПЕТРОВИЋ рођена 1923. године у селу Самчекинцу, у Црној Трави, 1941. године се укључила у НОП и исте године примљена у СКОЈ, а члан КПЈ је од 1942. Испрва је радила на терену, а 1942. је, као прва партизанка Црне Траве, ступила у Црнотравски партизански одред, који је затим постао II јужноморавски одред; 1943. године је изабрана за члана Општинског комитета КПЈ за Црну Траву, затим је прешла на дужност члана Среског комитета КПЈ за Власотинце; од 1944. године је члан ОК КПЈ за Пирот и секретар Окружног одбора АФЖ. Јануара 1945. изабрана је за члана МК КПЈ Ниша. Као борац неколико пута је рањавана. У војсци има чин резервног поручника. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Љубица Петровић (имала је 76 година, мајка партизана Драгог) и Милица Вуксановић (имала 60 година, син јој погинуо у партизанима 1942). — У Мирошевцу су 1942. примљене у СКОЈ: Мара Стојановић, Радулка Лазаревић, Љубица Митровић и Добрунка Илић; у активу жена било је 17 другарица; курири одреда су биле: Стана Живковић, Марија Илић, Јелена Станковић и Нада Тошић. Осим Стане Живковић, све су ухапшене 1942, а с њима и снаха Јеленина, Стана Станковић. Везу са одредом је одржавала Марија (Марика) Стошић; Динка Стојановић, активиста НОП-а од 1941, затим активиста АФЖ, имала је три сина у партизанима, од којих је син првоборац погинуо; активисту НОП-а Циганку Стану Бислимовић ухватили су четници када је ишла по задатку у Вучје, 14. јануара 1944, и заклали је у Бунушком Чифлуку. МО АФЖ формиран је 1944. године. —- У Паликући су примљене у СКОЈ Јагода Павловић, Загорка Цветковић и Јелка Станковић; актив жена је имао

УПРАВА Г Р А Д А БЕОГРАДА[1])

Београд
Одељење Специјалне полиције
Пов. II бр. 2376/42—IV
28 децембра 1942 године

Р Е Ш Е Њ Е

На основу чл. 1 и 2 Уредбе о принудном васпитању омладине МС бр. 2826 од 15 јула 1942 г. § *12 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда, одељење Специјалне полиције Управе града Београда,*

Р Е Ш А В А

Да се због илегалног деловања на пољу комунистичке пропаганде, доказаног припадништва организацији Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ-а) у Лесковцу и лесковачкој гимназији и због одржавања извесних илегалних веза са партизанско-комунистичким одметницима, упуте у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци, где имају остати до даљег наређења и одлуке министра просвете, односно старешинства завода у смислу чл. 6 Уредбе о принудном васпитању.

Б) ПРЕДЛАЖУ СЕ ДА ОСТАНУ У ЗАВОДУ НА ПРИНУДНОМ ВАСПИТАЊУ ГОДИПУ ДАНА:

4) МЛАДЕНОВИЋ А. РАДМИЛА звана „Мила", ученица 8 *разреда лесковачке гимназије, рођена 29 I 1924 г. у Босиљграду, кћи Атанасија и Драгице рођене Митровић, са станом у Лесковцу, Стојана Протића ул. бр. 16.*

5) НАУМОВИЋ Ђ. МИРЈАНА, ученица 7 разреда лесковачке гимназије, рођена 26 II 1925 г. у Лесковцу, кћи поч. Ђорђа и Добре рођ. Јовановић, са станом у ул. Браће Тодоровића бр. 7.

6) СТЕВАНОВИЋ С. ЗОРИЦА, ученица 5 разреда гимназије у Лесковцу, рођена 25.12.1926 г. у Лесковцу, од *оца Стојана и мајке Софије рођ. Јовановић, са станом у Вождовој ул. бр. 20.*

7) СТАНИСАВЉЕВИЋ А. ЦВЕТА, ученица 6 разреда лесковачке гимназије, рођена 21.3.1925 г. у Грделици, срез Власотиначки, са станом у Лесковцу, Степе Степановића ул. бр. 74.

8) ТЕПАВАЦ Д. ОЛГА, ученица 6 разреда гимназије у Лесковцу, рођена 11.9.1925 г. у Грделици срез власотиначки, од оца Данила и мајке Руже рођ. Здравковић, са станом *у Лесковцу, Влајкова ул. бр. 138.*

14) МИЛУНОВИЋ И. ЉУБИЦА, ученица 6 разреда гимназије у Лесковцу, рођ. 9.6.1926 г. у Вујанову срез Јабланички, кћи Ивана и мајке Милеве, рођ. Божинић, са станом у Каспаревој ул. бр. 30.

15) НЕДИЋ Н. ДРАГИЦА, ученш^а 5 разреда гимназије, рођ. 26.8.1926 г. у Скопљу, кћи Недељка и мајке Загорке рођ. Николић, са станом у Лесковцу, Пере Велимировића ул. бр. 98.

16) МАЛДИНИ С. ОЛГА, ученица 3 разреда лесковачке гимназије, рођена 27.3.1927 г. у Скопљу, кћи Светислава и Јелисавете рођ. Марковић са станом у Лесковцу, Николе Тесле ул. бр. 8.

17) ЧОМИЋ С. АНА, ученица 8 разреда гимназије У Лесковцу, рођена 17.3.1923 г. у Хамбургу, надлежна у Лесковцу, кћи Сотира и Марике, рођ. Пападаки, са станом У Лесковцу, Војводе Мишића ул. бр. *2.*

') Д.А. СРС — Мин. просвете, Одељење за средње образоваше, Пов. III, бр. **430/43.**

19) МИХАЈЛОВИЋ Б. РАДМИЛА, ученица Текстилне школе у Лесковцу, рођена 4.8.1924 г. у Јужној Виници, срез кочански, кћи Богдана и Агније рођ. Поп Илијина, са станом у Лесковцу, Учитеља Јосифа ул. бр. 42.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Вођеном истрагом од стране органа овога одељења утврђено је, да су напред означени ученици-омладинци и остали припадали илегалној организацији СКОЈ-а у Лесковцу и лесковачкој гимназији, да су у овој организацији заузимали одређене функције или рад саме организације као ужи симпатизери помагали давањем прилога и уступањем станова за илегалне скупне састанке, а поред тога као чланови или симпатизери пропагирали потребу и нужност партизанско-комунистичке одметничке акције у Србији.

Оцењујући током истраге све личне и остале објективне *околности, важност функције, време деловања на овом пољу, мотиве због којих су поједини пришли организацији, држање и искреност приликом истраге са идеолошком изграђеношћу сваког појединца, предложено је време трајања а принудног васпитања.*

За сваког појединца по завршеној истрази у кратко сажетом изводу утврђено је следеће:

4) МЛАДЕНОВИЋ А. РАДМИЛА,[1]) члан школског актива СКОЈ-а у лесковачкој гимназији. Одговорна је била у раду за све женске разреде, који су образовали своје руководство. Искрена је и заведена лажном пропагандом, па је свакако склона поправци. Ипак је имала важну функцију у СКОЈ-у, обухватајући више другарица на које је вршила утицај.

5) НАУМОВИЋ Ђ. МИРЈАНА,[3]) руководилац женске васпитне групе 7 разреда лесковачке гимназије. У СКОЈ уведена месеца септембра ове године. Вршила је утицај на више другарица. Мирјана је скромна девојка склона поправци. Идеолошки је *неизграђена, премда је читала левичарску литературу.*

6) СТЕВАНОВИЋ С. ЗОРИЦА, руководилац васпитне групе 5 *разреда лесковачке гимназије. У СКОЈ уведена месеца септембра ове године. Радом је обухватила неколико другарица. Као левичарски оријентисана хапшена је почетком ове године, доцније пуштена, а сада поново откривена после активирања. Бистра је и окретна, али прилично увучена у себе и неискрена, покушавајући да свој рад прикрије.*

7) СТАНИСАВЉЕВИЋ А. ЦВЕТА, руководилац васпитне групе 6 разреда лесковачке гимназије. Радом је обухватила неколико другарица вршећи на њих утицај. Није нарочито изграђена у идеолошком смислу, али је била фанатизована, те је покушала да све прикрије.

*8) ТЕПАВАЦ Д. ОЛГА*Д) *члан разредног актива 6 разреда у групи Ристовића Ненада. И сама је вршила утицај на другарице из разреда. Није идеолошки изграђена, а организацији је приступила више због сујете и жеље за авантуризмом, но из неких унутрашњих побуда и убеђења у потребу овог рада.*

14) НЕДИЋ Н. Драгица, члан разредног актива 5 разреда лесковачке гимназије. У покрет уведена месеца септембра преко Стевановић Зорице. Није идеолошки изграђена, али пала под штетан утицај комунистичких кругова, који су је увели у СКОЈ.

15) МАЛДИНИ С. ОЛГА, члан разредног актива — групе Ристовића Ненада. Присуствовала састанцима групе, али као млада и неискусна даје утисак заведене девојке. Примена васпитних мера ће је свакако поправити.

16) ЧОМИЋ С. АНА, симпатизер СКОЈ-а, раније обухваћена радом и утицајем Ђорђевића Трајка-Кукара. Знала је за постојање организације СКОЈ-а у гимназији, премда није активно учествовала у раду. Свакако се може поправити уклањањем из средине која је левичарски на њу утицала.

18) МИХАИЛОВИЋ Б. РАДМИЛА, осумњичена као лице које има везе са партизанско-комунистичким бандама. Била отсутна из Лесковца прошле године и исказом сведока утврђено да је имала везе са партизанима. Организацији СКОЈ-а није припадала у Лесковцу, али је сматрана симпатизером због свог ранијег става.

20) МИЛУНОВИЋ И. ЉУБИЦА, члан разредног актива 6 разреда лесковачке гимназије. У СКОЈ уведена месеца септембра преко Тепавац, Олге. Присуствовала илегалним састанцима групе Ристовић Ненада. Идеолошки није изграђеиа и даје утисак примитивне и заведене девојке лажном пропагандом и утицајем левичарских кругова.

Са свега напред изложеног одлучено је као *што гласи диспозитив овог решења.*

Решено у Одељењу Спеи,ијалне полиције Управе града Београда 28 децембра 1942 године под Пов. II бр. 2376/42—IV.

Рфеерент-записничар,
Јов. Пантелић, с. р.

По наредби
Управника града Београда
Шеф Одељења Специјалне полиције
Инспектор,
И. Паранос

Да је овај преиис веран своме оригиналу Одељење Специјалне полиције по званичној дужности тврди и оверава:

21 априла 1943 године
Београд

М.П.

По наредби
Шефа Одељења специјалне полиције,
Шеф IV отсека
полиц. комесар,
Бећаревић, с. р.

[2]) Отпуштена одлуком Мин. просв. Пов. I, бр. 10960 од 29-1X-43.
[3]) Отпуштена одлуком Мин. просв. Пов. I, бр. 10960 од 29-1X-43.
[4]) Отпуштена одлуком Мин. просв. Пов. I, бр. 240 од 20-У1-1944.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ВЕРА[1])
Пов. бр. 408, од 25-УШ-1943

Министарство просвете и вера на. предлог Управе Завода за принудно васпитање омладине одлучује да се и даље задрже у Заводу питомци којима је истекао рок, јер нису превaспитани:

11) Драгица Недић,[2]) уч. VI р. гим. из Лесковг^а
12) Олга Малдини,[3]) уч. IV р. гим. из Лесковца
13) Ана Чомић,[4]) уч. VIII р. гим. из Лесковца

30) Љубица Милуновић,[5]) уч. VI р. гим. из Лескови,а

32) Радмила Михаиловић,[6]) уч. VIII р. гим. из Лесковца

50) Мирослава Пешић,[7]) уч. V р. гим. из Лесковца
51) Магдалена Малдини,[8]) уч. V р. гим. из Лесковн,а

[1]) Д.А. СДС, Фасц. Министарство просвете и вера — 1943.
[2]) Отпуштена одлуком Мин. просвете 1 бр. 393 ОД 17-1-44.
[3]) Отпуштена одлуком Мин. просвете I бр. 10960 ОД 22-1Х-43.
[4]) Отпуштена одлуком Мин. просвете I бр. 10960 ОД 22-1Х-43.
[5]) Отпуштена одлуком Мин. просвете I бр. 10960 од 22-1Х-43.
[6]) Отпуштена одлуком Мин. просвете .1 ^>р. 10960 од 22-1Х-43.
[7]) Отпуштена одлуком Мин. просвете пов. I бр. 183 од 1-1У-1944.
[8]) Отпуштена одлуком Мин. просвете Пов. I бр. 183 од 1-1У-1944.

ДАРИНКА-ДАРКА НИКОЛИЋ из Вучја имала је два сина скојевца од 1939. године, и уз њих је још пре рата помагала борбу напредне омладине; прихватала је њихове другове илегалце и чувала стражу, док су се у кући одржавали партијски састанци. У устанку су у њеној кући вршене припреме за формирање одреда, у који су ступила оба њена сина. Одржавала је сталну везу са одредом и била обавештајац. Непријатељ ју је више пута саслушавао и батинао, али се увек добро држала, извлачила се на рачун својих поодмаклих година (биле су јој 63 када је почео рат) и није признавала да ма шта ради или зна. Пред ослобођење, 1944. године, изабрана је у први СО АФЖ и ОО АФЖ.

четири чланице; партизански курир је била Дарка Стоилковић. У Шаиновцу и Пресечини је рад омладине организовала Добрунка Јовановић (активиста НОП-а од 1941, обавештајац, преко ње ишла веза за одред; са мајком Младенком спремала и носила храну партизанима; више пута се склањала у одред, али је сваки пут враћена на теренски рад; 1943. ухватили су је недићевци, одвели у затвор у Лесковац па у Ниш, где је остала шест месеци, страховито је батинана и злостављана, али ништа није признала, те је због недостатка доказа пуштена). У активу жена у Пресечини је било пет чланица; курири су биле омладинка Зора Стоиљковић (1944. ступила у НОБ) и старица Наталија Митић (необично храбар активиста НОП-а и курир, мајка партизана Владе); у одред је 1944. отишла и Радунка Станчић, али је убрзо враћена на теренски рад. — У Стројковцу је актив жена имао девет другарица, од којих је Ќана Цветковић била партизански курир. Још велики број жена био је ангажован у раду актива жена у селима лесковачког среза.

У Јабланици и Пустој Реци формирани су активи жена у приличном броју села. О стању и раду на овом терену ОК за Лесковац 16. I 1942, између осталог, извештава Покрајински комитет за Србију:[1])

„... У Доњој Јабланици нарт. група активно ради, одржава зборове, мобилише помоћне десетине, када је потребно *за борбу, скупља прилоге за НОП, формира СКОЈ на селу, ради међу женама...“*

У Цекавици је једна од најактивнијих жена била учитељица Олга Стојановић-Михашговић (члан КПЈ од 1944, исте године ушла у Општински комитет за Бошњаце и Лебане; 1941. код ње је била скривена болесна Ана Стојковић-Весна); партизански курир у селу била је Милева Тасић (злостављали је и батинали четници). У овом и у још неким селима Јабланице и Пусте Реке формирани су одбори АФЖ 1944. године. Рад актива жена у Лебану, Бачевини и Бучумету организовала је Лена Станковић, али како је у Лебану био гарнизон бугарске војске, то све до ослобођења овог краја, августа 1944, рад жена није могао широко да се развије. Но и у овим најтежим условима, у многим је селима било појединачних активиста НОП-а. У Новој Тополи то је била Милица

•) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 19—21.

Драшковић. У Лебану је илегално радила учитељица . . . која је партијски била повезана с Љубицом Петровић-Павловић, илегалним партијским радником у Нишу. У јесен 1941. почела је Лидија Леви-Васовић-Мира, ученица V разреда гимназије из Београда, самоиницијативно да умножава вести са радија и да их дели омладини (рођена 1925, члан СКОЈ-а од 1941, завршила је у Београду санитетски течај и припадала омладинској групи која је растурала пропагандне летке; почетком 1942. повукла се с партизанима из Лебана и заједно с мајком, Персом Леви, примљена је у Пусторечку чету Јабланичког одреда, где је издавала вести и помагала у болници у Ображди, а мајка била болничарка; у борби с Бугарима код Магаша, 16. марта 1942, заробили је недићевци, који су партизанима поломили руке и ноге и бацили их у један подрум да умру од глади, а њу поштедели као прву партизанку заробљену у овом крају и одвели је у затвор у Лесковцу; тамо се разболела од маларије, па је пребачена у болницу на лечење, но: „ ... *према извештају команданта Српске државне страже округа лесковачког од 3. јула о. г., Петровић Живорад, студент из Лесковца и Савић Видосава (једно од илегалних имена Лидије Леви), ученици из Београда, комунисти, побегли су из лесковачке болнице, где су их чували наши стражари. Стражари су лишени слободе и истрага се води. За одбеглим комунистима расписано је трагање".*[1]) После бекства из болнице, вратила се у одред, затим прешла на рад у техници СК КПЈ и на томе послу остала до ослобођења Лебана, септембра 1944. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. —• У Бучумету је почетком 1943. формиран МО АФЖ, који су, поред Лене Станковић, ушле: Јана Коцић (члан МНОО; јула 1944. четници су је окачили о вериге над огњиштем и кућу запалили, да у њој жива изгори), Савка Миленковић, Миља Николић и Спаска Станковић (обе 1944. изабране у МНОО) и Милена Игњатовић-Виденовић (1943. изабрана и у СО АФЖ, 1944. у ОО АФЖ и у МНОО); за одборника МНОО изабрана је 1944. такође Савка Свиленовић. -— Из Бачевине је 1943. ушла у СО АФЖ за Пусту Реку Дарка Станковић (члан Општинског одбора АФЖ за Слишане, 1944. одборник МНОО у Слишану);

[1]) **ВИИ, бр. 110/4—1, К. 26. — Одломак из извештаја Команде Српске државне страже од** 4. VII 1942. о стању у земљи.

Ј1ЕНА СТАНКОВИЋ из Бучумета, укључила се у НОП већ првих дана устанка. Водила је бригу о партизанској скривници и магацину који су били ископани у селу, а један од главних задатака био је да организује рад жена. Године 1942. постала је одборник НОО у свом селу; 1943. изабрана је у Месни и у Срески одбор АФЖ; у КПЈ је учлањена 1944. године. Исте године 26. јула ухватили су је четници, мучили је и батинали да ода свој рад и чланове народноослободилачког одбора. Није рекла ни речи, а сутрадан по батинању умрла је у највећим мукама.

©

ЈАНА КОЦИЋ, сељанка из Бучумета, рођена је 1896. године у Негосављу. Њена кућа је од првих дана устанка била партијски пункт. Како се налазила на погодном месту није било дана да не сврати неко од бораца или партијских радника. Јанин муж и син ступили су крајем 1941. у Бабички партизански одред. После погибије свога сина, у пролеће 1942, Јана се сва предала раду у НОП-у. Одлазила је као обавештајац у Медвеђу, Леце, Лебане и друга места да извиди снагу и размештај непријатељских јединица. Ископала је у близини своје куће више склоништа за смештај рањеника и партијских радника, у једном је склоништу била техника (у којој је радила Нада Караичић), а у једном архива. Године 1943. постала је одборник МНОО и члан МО АФЖ. Неуморно је радила све до почетка велике непријатељске офанзиве на Топлицу и Јабланицу у лето 1944, када су је четници 24. јула ухапсили и два дана је мучили да открије склониште рањеника и да им преда архиву. Пошто није хтела да призна свој рад и никога и ништа није открила, то су је 16. јула довели натраг у њену кућу и обесили је о вериге у оџаку. Четницима ни то није било довољно, него су кућу запалили да у њој жива изгори.

НАДА МЛАДЕНОВИЋ-ЦВЕТАНОВИЋ из Слишана, рођена је 1917. године. У НОП се укључила одмах по окупацији земље и радила је без престанка до ослобођења. Једном приликом је за време најжешће борбе која се водила код њеног села носила партизанима хлеб на положај. Окупљала је жене на разним задацима, а крајем 1941. године организовала је читалачке групе, које је затим водила Добрана Ћилас. Изгубила је другу у борби и тада је још упорније наставила рад, говорећи да само тако може да га освети, а не сузама. Јуна 1943. године постала је члан одбора АФЖ у селу, нешто касније члан Општинског и затим Окружног одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941.

САВЕТА ЂОРЂЕВИЋ из Добре Воде, рођена 1924. године, радила је са својом мајком Јаном од првих дана устанка за НОП. У њиховој кући је био магацин робе прикупљене за одред. У лето 1944. у VII непријатељској офанзиви, Бугари су их обе ухватили и страховито мучили да открију магацин и одају; своје сараднике. Пошто нису могли да им изнуде никакво признање, они су их камама преклали и бацили у запаљену кућу.

СЛАВКА НЕДИЋ-МИЛОЈЕВИЋ, учитељица, рођена је 1916. године у Скопљу. Ту је завршила Учитељску школу и уписала се на филозофски факултет. Године 1941. дошла је заједно са својим другом као избеглица у Лесковац и обоје су ступили у Јабланички партизански одред. Друг јој је 1942. године погинуо, а она је у истој борби рашена. Пошто се опоравила, послата је из одреда на политички рад на терену. У лето 1943. изабрана је у СО АФЖ. Почетком 1944. радила је као учитељица у Црној Трави. Четници су пратили њен рад и ухватили је када је неким задатком била у селу Сјеници. После дужег мучења заклали су је априла 1944. у селу Конопници код Власогинаца.

као курир се из тога села истакла Загорка Филиповић. ■— У Штулцу је 1943. године актив жена прерастао у одбор АФЖ, чији су први чланови биле: Ђурђа Милошевић, Гајта Пешић (1944. одборник МНОО у Гегљи), Гица Перић (курир, члан Општинског одбора АФЖ за Прекопчелицу, који је формиран у другој половини 1943) и Зорка Марковић. — Из актива жена у Тулару изабрана је 1943. године у СО АФЖ Јела Радовановић (курир, батинали је и злостављали четници и Бугари); курири су такође биле Лепосава Срдановић (батинана и злостављана) и Милосава Булатовић (рођена 1906; пре рата припадала напредном радничком покрету; давала прилоге у новцу и намирницама за ухапшене другове и њихове породице; у њеној кући одржавани су партијски састанци; под окупацијом се одмах укључила у НОП, била врло сналажљива и једна од најактивнијих жена у селу; носилац је Споменице 1941. и више одликовања); члан сеоског актива СКОЈ-а била је Лепосава Ћаловић-Апостоловић. —■ У Вујанову су чланице првог одбора АФЖ биле Милица Ивановић, Росанда Љубић, Јелена Грујић и др.; у кући активисткиње Иконије Стојановић из Брестовца, било је складиште муниције (погинула је од непријатељског минобацача док је преносила муницију на сигурније место; за собом је оставила седморо деце); Лепосава Љубић (рођена 1883, носилац Споменице 1941), батинали је и злостављали због сина Стојана Љубића, народног хероја; јуначки се држала пред непријатељем. Као активисткиња АФЖ у Вујанову се истицала Милана Пејић (рођена 1889); мада постарија жена, она је својом вредноћом и трудом да се описмени на течају АФЖ служила за пример млађима; била је бескрајно одана НОБ-и и својим је ставом и поступцима у тешким тренуцима, када је непријатељ харао и палио село, подизала морал код жена. Мада јој је сва имовина уништена, она је још упорније приионула да извршава задатке на помоћи одреду и обнови. — У први МО АФЖ у Ображди, који је формиран почетком 1943. ушле су: Даница и Милица Миленковић, Јелица Здравковић и др.; Олга Миленковић је изабрана у Општински одбор АФЖ за Слишане. — МО АФЖ у Шилову формиран је 1944. године; њиме је руководила омладинка Станица Цветковић-Петковић (од 1942. организује рад жена у селу; 1944. учлањена у КПЈ). — Из актива же-

на у Слишану ушле су у МО АФЖ Јованка Јанковић (исте године члан Општинског одбора АФЖ за Слишане и СО АФЖ за Пусту Реку; 1944. одборник МНОО), Драгица Милчић (такође члан Општинског одбора АФЖ), Перса Милчић, Станка Ивановић-Новаковић, Росанда Страхињић, Нада Младеновић-Цветановић (члан Општинског одбора АФЖ, окупљала жене на читалачке групе), Добрана Ђилас-Јања, водила читалачке групе у селу (предратни члан КПЈ; у почетку окупације била партијски радник у Горњем Милановцу; јула 1941. када је полиција открила њен рад, прешла у Београд, затим у Лесковац, крајем године ступила у Јабланички одред и радила неко време у болници у Ображди; почетком 1942, када су је опколили четници у близини Лебана, сама се убила). О исхрани рањеника и о хигијени болнице која је 1943. била у Слишану бринуле су Ђурђа Јанковић и Јованка Огњанов; Миланка Шетковић доноеила је из Лесковца лекове за болницу. У овај Општински одобр АФЖ ушле су 1943: Станица Станковић из Слишана (исте године примљена за члана КПЈ, 1944. одборник МНОО), из Боринца Драгиња Ђикић (члан првог МО АФЖ у Боринцу), из Бачевине Дарка Станковић (исте године изабрана у СО АФЖ за Пусту Реку,
1944. одборник МНОО у Слишану). У кући обавештајца Милеве Перић у Слишану било је склониште за партијске раднике, а у кући Загорке Крстић и њене јетрве Стане било је
1942. године складиште хране за партизане; Бугари су га открили и обе жене извели на стрељање; Загорка је лакше рањена и извукла се са стрелишта; касније су је поново ухватили и толико тукли да је под батинама издахнула. Њена јетрва Стана изведена је на стрељање с малим дететом у наручју; она је пала мртва, а дете је остало живо. У истом селу четници су толико тукли ЈБубицу Богдановић, да су јој избили осам зуба. — У Обилићу је МО АФЖ формиран 1943. године; као партизански курир се истакла Илинка Нешић (јула 1943. ухватили су је четници, зверски мучили и убили у Липовцу).
— У Гајтану је МО АФЖ формиран
1944. године; међу одборницама су се истицале Неда Бајић (исте године ушла у МНОО) и Фемија Тошковић (члан Општинског НОО, који је формиран у Гајтану 1943; 1944. ушла у МНОО и изабрана у ОО АФЖ); у кући Јелене Ђуровић био је магацин одреда; она је два месеца носила хра-

ДАНИЦА ГРУЈИЋ-БАЈАГИЋ рођена је 1922; у СКОЈ је примљена 1941. године, у КПЈ јула 1942. у одреду. Крајем исте године ухапшена је у скојевској про-Еали у Лесковцу, предата Специјалној полицији у Нишу а одатле упућена у Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци[1], где је остала 13 месеци. Чим се вратила на терен, почетком 1944, ушла је у РК КПЈ а затим у СК КПЈ за Лесковац и постала секретар СО АФЖ. Носилац је Споменице
1941. У извештају[2] ПК-у КПЈ за Србију од 27-1Х-1944, ОК КПЈ за Лесковац, између осталога, пише: *„Ви сте нам једном приликом тражили Даницу Грујић да вам је пошаљемо за шифранта. Она је тада била на курсу и није могла доћи. Она је члан Среског комитета, добро се развија, секретар је Среског одбора АФЖ, на послу марљива, има успеха у раду, а после курса мислимо да ће радити још боље“.. .*

ж) Д.А. СРС; Министарство просвете и вера, Опште одељеше, I Пов. бр. 393 — Смедеревска Паланка: од Управе полиције у Нишу упућена је 10. јануара 1943. у Завод у Смедеревској Паланци; 25. VIII 43. Мин. просвете је донело одлуку, I Пов. бр. 416, да остане у Заводу годину дана; на предлог управе Завода пуштена је на слободу 7. јануара 1944.

з) ИРПС, арх. бр. 5351.

ЖИВКА ГУДУРИЋ из Косанчића, рођена 1904, укључила се од првих дана устанка у НОП; ушла је у први сеоски НОО 1941. године; 1943. је изабрана у први МО АФЖ, исте године је постала члан Општинског НОО у Турјану и Среског НОО за Јабланицу; 1944. изабрана је за председницу првог СО АФЖ. Сва три њена сина били су учесници НОР; један је интерниран у Норвешку, а најмлађи је погинуо.

САВКА СТОЈАНОВИЋ-СТИОВИЋ из Турјана у Пустој Реци, рођена је 1895. године. Од првих дана устанка цела се њена породица укључила у НОП; три су њена детета била партизани. Савка је од 1941. године била члан сеоског НОО-а, а 1943. улази у општински и срески НОО и у МО АФЖ. Била је снаљажљива и одлучна. Једном приликом када је група Бугара наишла, у њеној кући на партизанску патролу, Савка се згрчила, јурнула пред њих и избила оружје из руку изненађених фашиста и омогућила партизанима да се извуку из куће. У борби која је затим настала Бугари су спалили више кућа у селу, међу њима и Савкину. Савка је носилац Споменице 1941, 1944. учлањена је у КПЈ.

ЧЛАНИЦЕ АФЖ СЛАВНИКА СПРЕМАЈУ ХРАИУ ЗА РАЊЕНИКЕ У ЛЕТО 1944.

НАДА СТОЈАНОВИЋ рођена је 1923. године у Црној Трави, у сељачкој породици, чији су се сви чланови од првог дана устанка активно укључили у НОП и сви дали своје животе у борби против фашизма, за слободу и социјалну правду. Кућа Стојановића била је партијски пункт; ту су се одржавали састанци руководилаца Партије и СКОЈ-а са штабом одреда.

Мада се 1941. међу првим омладинкама Црне Траве укључила у рад са омладином у своме крају, била је и члан првог актива жена у селу. Године 1941. примљена је у СКОЈ а 1942. је постала члан Партије и секретар општинског руководства СКОЈ-а за Црну Траву и околину; фебруара 1943. ушла је у СК КПЈ за власотиначки срез и одговарала за рад АФЖ. У пролеће 1943. склањајући се испред непријатељске офанзиве — у којој је изгинула цела њена породица □— ступила је са својом сестром Радмилом и већим бројем другарица из Црне Траве у II јужноморавски одред.

Нада је у одреду остала на политичком терену раду. Септембра 1943, године постала је секретар СК СКОЈ-а за Власотинце и Лужницу и секретар СО АФЖ. Организовала је и руководила политичким курсевима за одборнице АФЖ. Почетком 1944. ушла је у ОК СКОЈ-а. Била је неуморна у раду, свуда је стизала и савесно извршавала сваки задатак.

У лето 1944. на конференцији жена у засеоку Вусу, заробили су је Бугари и отерали у затвор у Бабушницу. Страховито је мучена да ода свој рад и сарадннике, али је Нада херојски одолела мукама — никога и ништа није одала. Стрељана је у рану јесен 1944. године, у лужничком крају, пред само ослобођење Пирота.

ну партијским радницима у скривници ван села, који због непријатељске блокаде нису могли да изиђу. Парзански курири биле су Зорка Ђуровић, Милева Стефановић и Станица Јововић (1944. одборник МНОО); Драгиња Ђуровић мајка погинулог партизана, прихватила је и крила у својој кући партизане, терорисали је четница и Бугари. — У Лецу су међу најактивнијим одборницама АФЖ биле: Олга Радоњић (учлањена у КПЈ 1943. и била секретар партијског актива у селу), Косара Радоњић (1943. одборник МНОО и ушла у Општински НОО у Гајтану), Даринка Бадњар и Милева Зејак. Члан МНОО била је и Вукана Раденковић. — У Ивању су 1943. чланице првог МО АФЖ биле Косана ЈБубић (1944. одборник МНОО) и Јевросија Ђорић (у њеној кући је била радионица за оправку оружја и партизанска кројачка радионица; ту је такође одржан један политички курс АФЖ); партизански курир била је Милева Богдановић. •— У Лозану је партизански курир била Стамена Стошић. — У Стубли су 1943. чланице првог МО АФЖ биле: Стојанка Ивановић (исте године отишла у одред; 1944. изабрана за одборника Окружног НОО за Лесковац; у селу Шарлинцу водила санитетски течај са 53 полазнице; заробио је Зотовић, ставио на муке и најзад предао Немцима, који су је отерали у логор у Немачку, одакле се није вратила; оставила је за собом троје мале деце), Даринка и Савка Марковић, Трајка Ђикић и активисти НОП-а Велика Ивановић, Марица Цветковић и др.

— У Првом одбору АФЖ у Голом Риду биле су, поред још неких другарица, Коса Павловић и Радуша Перић; међу куририма се истакла Стана Илић. — У Лапотинцу је МО АФЖ формиран 1943. године и у њега су ушле: Злата Момчиловић, Драга Миљковић, Мара Миљковић (исте године ушла у СО АФЖ за Пусту Реку и примљена у КПЈ; 1944. постала одборник МНОО и Окружног НОО и изабрана у први ОО АФЖ; испољила велику храброст и сналажљивост да би дошла до санитетског материјала за одред: однела требовање свим апотекарима у Лесковцу и предочила им да ће их партизани сматрати народним непријатељима ако војску не снабдеју лековима) и Загорка Ристић (исте године ушла у СО АФЖ, 1944. у ОО АФЖ); у СО АФЖ изабране су из Лапотинца и учитељица Славка Недић-Милојевић (1942. ступила у Јабланички одред)

и Дана Ивановић; партизански курири су биле Загорка Миљковић, Велика Милосављевић и Нада Николић. — У Доброј Води, у кући активисткиње НОП Јане Ђорђевић и њене кћери Савете био је магацин робе прикупљене за одред; пошто нису хтеле да признају свој рад и да открију магацин, Бугари су их обе убили и спалили заједно са кућом. Тада је саслушавана, мучена и најзад убијена Риста Рончевић, јер није хтела да открије партизански магацин и болницу. — Чланице првог МО АФЖ у Доњем Коњувцу биле су: Милена Костић-Дунда (партизански курир; у њеној је кући 1943. одржан десетодневни политички курс за активисткиње АФЖ, са 30 полазница; 1944. примљена за члана КПЈ), Вида Пешић, Лепосава Динић, Најда Станишић и Љубица Ђорђевић; као курири су се истакле Дуња Крстић, Ружа Динић и Вида Тошић. — У Горњем Коњувцу су у први МО АФЖ 1943. године ушле: Надица и Дуда Радовановић, Дарка и Љуба Ивковић, Милица Николић, Драга Грујић и скојевка Наталија Радовановић партизански курир, један од организатора рада омладине и жена на селу. Поред ње је у омладинском руководству била Даница Грујић-Бајагић, ученица; партизански курир је такође била Росанда Петровић; Стојанка Лепојевић је ухапшена 1942. отерана у затвор у Нишу и тамо задржана 11 месеци. — У Медвеђи су 1943. у првом МО АФЖ биле Лепа Радовић, Јелена Поповић, Драга Недељковић, Мара Стојановић и др. Персида Крстић, мајка првоборца Боже-Змаја, чувала је у својој кући рањенике, носила партизанима храну и другу робу, радила је и помагала све до краја рата; стални курир је била Персида Радосављевић; Вида Миловановић је ухапшена и стрељана у логору 1943. — У Прекопчелици су у првом МО АФЖ биле: Десанка Лепојевић (партизански курир, године 1943. ушла је у Општински одбор АФЖ за Прекопчелицу, 1944. учлањена у КПЈ, ухапшена, отерана на Бањицу па у логор у Немачкој), Стана Митић (1944. примљена у КПЈ), Драгиња Стаменковић и Трајка Станковић (1944. примљена у КПЈ); за одборника МНОО изабрана је Рада Станковић; у кући активисткиње Драгиње Јовановић било је смештено више разбоја на којима су жене у сменама ткале платно и сукно за борце; код ње је био и магацин хране и друге робе за одред (1944. погинула од минобацача, заједно са кћерком Даном).

РАДМИЛА СТОЈАНОВИЋ, члан Општинског руководства СКОЈ-а за Црну Траву 1942. године, ступила је у пролеће 1943. у II јужноморавски одред и била санитетски референт чете. У знак признања са самопрегор у извршавању своје дужности, примљена је у лето 1943. за члана Партије. Погинула је крајем исте године у борби са Бугарима код села Брезовице, извлачећи рањеног друга са положаја.

ЦАНА СТОЈАНОВИЋ рођена 1898. године, укључила се са целом својом породицом од првих дана устанка у НОП. Уз свога мужа и децу, она је својим радом доприносила да њена кућа буде сигурно партијско упориште.

Ухапшена је у лето 1943, у офанзиви фашиста на слободну територију Црне Траве, заједно са мужем и најмлађом ћерком Вером, чланом СКОЈ-а, девером, јетрвом Руском и другим женама и људима из села. Сви су отерани у Дејће-Це, у бугарски затвор, где су мушкарци стрељани, а жене су страховито мучене да одају чланове Партије и сараднике партизана са којима имају везе. Цана и Вера, мада су знале многе активисте НОП-а и партијске раднике, никога нису одале нити су било шта признале. Обе су искасапљене и преклане.

Осим овде наведених чланова породице, од Стојановића су погинуле кћери Нада (1944. члан ОК СКОЈ-а) и Радмила (1943. у борби код Брезовице) и један син.

РУСКА СТОЈАНОВИЋ, сељанка из Црне Траве, радила је од првих дана устанка са целом својом породицом за НОП. Била је најближи сарадник своје јетрве Цане Стојановић. Ухапшена је у лето 1943, заједно с њом и, пошто ништа није хтела да призна, и њу су фашисти искасапили.

Два су Рускина сина погинула у партизанима, а један је умро од батина.

СТАНИЈА БОГДАНОВИЋ из Орана (Пуота Река), рођена 1908. године, помагала је НОП од првих дана устанка и била партизакска веза. Муж јој је умро у интернацији у Немачкој, а син је ступио у партизане. Била је члан првог МО АФЖ, ОО АФЖ за Лесковац и одборник СНОО. Носилац је Споменице 1941.

КАТА СТОЈИЧИЋ-ФИЛИПОВИЋ рођена 1921. године у Власотинцу, 1941. године је као активиста НОП-а постала члан СКОЈ-а; 1942. године је ушла у руководство СКОЈ-а за Црну Траву, а 1943. је примљена у КПЈ. У пролеће исте године ступила је у II јужноморавски одред и била заменик комесара чете. По одлуци Партије упућена је из одреда на политички рад у Црну Траву, да формира НОО и одборе АФЖ. Крајем 1943. године постала је члан СК СКОЈ-а за Власотинце, а у пролеће 1944. члан СК КПЈ. Затим је из Јужноморавског одреда прешла у Врањски партизански одред, била заменик комесара III чете и на територији врањског округа формирала одборе АФЖ. У пролеће 1944. изабрана је у пленум ОНОО Пирота, а крајем године постала је секретар СК КПЈ лужничког среза. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДЕСАНКА СИНАДИНОВИЋ из Млачишта (Црна Трава), активиста НОП-а, примљена је 1941. у СКОЈ; 1943. године ушла је у први МО АФЖ у Млачишту, а затим и у СО АФЖ. Године 1944. ступила је у одред и примљена у КПЈ. Исте године постала је члан СК СКОЈ-а за Власотинце, а затим и члан СК КПЈ, у коме је одговарала за СКОЈ и рад са омладином. У том својству је била секретар СО УСАОС-а. Носилац је Споменице 1941.

ком Мирославом, за време борби партизана и Бугара у селу); у СКОЈ-у су радиле Љубица Танчић (заробили је четници, убрзо пуштена), Љубица Вукадиновић и Вера Костић (обе 1944. отишле у НОВ; враћене као малолетне, да раде са омладином у селу). — У Гегљи су у првом одбору АФЖ биле: Вида Стошић (од 1943. у њеној кући био партизански магацин; исте године учлањена у КПЈ и ушла у Општински одбор АФЖ за Прекопчелицу; 1944. одборник МНОО; батинана и злостављана), Митра Стефановић, Стојанка Миљковић и Добринка Стајић; активисткињу Видосаву Алексић фашисти су злостављали и тукли због рада за НОП. — У Мијајлици су у првом одбору АФЖ радиле Наста Филиповић (1943. члан Општинског одбора АФЖ у Прекопчелици), Божика Димитријевић, Стојана Цветковић, Косана Стојановић и Даринка Петковић. — У Свињарици су у првом одбору АФЖ, формираном 1943. биле: Милтана Симић (курир, члан Општинског одобра АФЖ у Прекопчелици и СО АФЖ за Пусту Реку; 1944. члан МНОО), Милица и Трајка Симић, Олга Стојановић и Младена Лазић —• све 1943. примљене у чланство КПЈ. Исте године ушла је у МО АФЖ и Љубица Ристић из Лесковца, мајка убијеног првоборца Благоја Ристића-Радета. Партизански курири су, поред Милтане Симић, биле Јелена Максимовић, Љубица Петковић (1944. одборник МНОО) и Даница Николић (1943. учлањена у КПЈ). — МО АФЖ у Мајковцу формиран је већ крајем 1942. године; чланице су биле: Васка Митић '(1943. ушла у тада формирани Општински одбор АФЖ за Слишане), Илинка и Стојанка Атанасковић. — МО АФЖ у Сувом Пољу такође је био међу првоформираним одборима у Јабланици и Пустој Реци; чланице су биле Мирјана Аранђеловић, Николета Илић и Лепосава Јовановић. — У Бојнику је међу најактивнијим чланицама МО АФЖ била Дина Николић; у Ђинђуши су 1943. чланице МО АФЖ биле Јелена Крстић, Перса Миленковић и др.; у Новом Селу је, поред других, члан првог МО АФЖ била Роска Станковић, а као курир се истакла Драгица Бојиновић. — У Брестовцу су у први одбор АФЖ ушле: Тала и Стојадинка Радоичић, Драга Аризановић, Зора Николић и Ружа Момировић. — У Турјану су 1943. одборнице АФЖ биле Савка Стојановић (носилац Споменице 1941), Милица Стаменковић и Станица Вељковић; у Придворици

Стојанка и Тала Станковић; у Косанчићу Мика Митровић (1944. учлањена у КПЈ), Рада Миладиновић, Живка Гудурић и Савка Анђелковић. — У Кацабаћу су у првом МО АФЖ биле: Косовка Савић, Савета Ђорђевић, Стојана Ивановић, Загорка Миленковић и Милица Ивановић. У Секицолу су у првом МО АФЖ биле Загорка Филиповић, Роска и Милица Милић; Загорка Јоксимовић ушла је у Општински одбор АФЖ за Прекопчелицу; партизански курир била је Стамена Милић. — У Кожинцу су у МО АФЖ 1943. биле Лепосава Раденковић, Савка Цветковић и Милана Стоичић; у Славнику Анђелина Банковић (1944. одборник МНОО), Лена Ђорђевић, Даринка Стојановић и др. Одбор АФЖ је у овом селу организовао радионицу за шивење рубља и одеће за партизане и ткање платна и сукна. — У Црквици су у првом одбору АФЖ биле: Перса Марковић, Јела Петровић, Мара Стаменковић, Јованка Стоиљковић и др.

— У Богојевцу су 1943. биле у МО АФЖ: Милева Караџић (одборник МНОО), Милева Петровић, Милева Глушац и Јелисавета Раонић; партизански курир била је Милица Караџић. — У Гласовику су у првом одбору АФЖ биле Русанда Стоиљковић, Лепосава Спасић и др.; у Драгом Делу: Милица Младеновић, Лепосава Маринковић, Стамена Страхинић и др.; у Доњем Бријању: Даринка Виденовић, Видосава Спасић и Мара Цветковић. — У Каменици су 1943. у првом МО АФЖ биле: Љуба Илић-Нега (исте године примљена у КПЈ и постала члан РК КПЈ у Моравици), Роска и Милунка Митровић, Негосава Виденовић и Цвета Симоновић; у Мачини Љубица Петковић, Савета и Јефта Димитријевић и др.

— У Речици су у првом МО АФЖ биле: Косовка Златановић, Дикосава Ристић, Јана Соколовић, Драга Стоановић и Лепосава Илић; у Орану Верка Спасић, Севда Николић, Станија Богдановић и др.; одборник МНОО у Орану била је Спасеника Богдановић. — Чланице првог МО АФЖ у Ћукавцу су биле Перса Лазаревић (партизански курир) и Јованка Тричковић; учитељица Ратомирка Мијановић је учествовала у раду АФЖ (за све време рата водила је аналфабетске течајеве; четници су је 1944. због њеног рада протерали из села, али она је успела да се врати и да настави исто тако пожртвовано да ради и после ослобођења). — У одбору АФЖ у Драговцу истакла се радом Марија Цветковић, у Мр-

ДУШАНКА ЦВЕТАНОВИЋ из Тодоровца (Црна Трава) укључила се у НОП, са целом својом породицом, од првих дана устанка. Крајем 1941. примљена је у СКОЈ, а у лето 1942. ушла је у Општинско руководство СКОЈ-а за Црну Траву и околину. У пролеће 1943. ступила је са још 13 другарица у II јужноморавски одред где је августа исте године учлањена у КПЈ. У одреду је прво била комесар чете у Ударном батаљону, а затим комесар чете у Омладинском батаљону 4. српске бригаде. Крајем 1943. године тешко је рањена у борби с Бугарима код Велике Плане. После дужег лечења остала је, по одлуци Партије, на политичком раду у Пустој Реци и била члан РК КПЈ за рејон Бублице. У јесен 1944. ушла је у СК КПЈ за нишавски срез и била на дужности секретара СО АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДОБРИЦА МИЈЛЕНОВИЋ учествовала је од првих дана устанка са целом својом породицом у НОП-у. У пролеће 1943, када је Црнотравски одред у Млачишту водио борбу са Бугарима, и када су Бугари попалили село, а међу првима Миленовића кућу, Добричин отац Синадин (проглашен за народног хероја) са целом својом породицом отишао је у одред. Добрица је по одлуци Партије у јесен исте године враћена на политички рад на терену. Крајем 1943. изабрана је за члана а 1944. за секретара СО АФЖ и за члана СК КПЈ за Власотинце. Организовала је и водила политичке курсеве за активисткиње АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ПЕРСА ЛАЗАРЕВИЋ из Ћуковца, Пуста Река. Мада мајка више деце, од првих дана устанка укључила се у активан рад за НОП са целом својом породицом. Неуморно је обилазила терен и организовала рад са женама, а кад је било потребно борила се и с пушком у руци. Помоћ у раду пружала су јој и деца. Свако од њих имало је одређени задатак. Перса је носилац Споменице 1941. и више одликовања.

ЗОРА ИГЊАТОВИЋ-СТАНА, НАДА, професор, рођена је 10. августа 1912. у Великом Крчимиру. У напредни омладински покрет укључила се као студенткиња на Београдском универзитету. У Нишу, где је живела њена породица, она је са сестром Бориком била врло активна у организовању одбора Женског покрета. Њена је активност забележена у извештају полицијског агента, септембра 1937, Управи полиције у Нишу:

. *Игњатовићеве, студенткиње, заједно са Добрилом Трајковић, радницом, чине све покушаје да организују женски покрет у Нишу ...“*

После завршених студија Зора је постављена за суплента у Лесковцу, и ту се прикључила групи напредних просветних радника. Јуна 1941, пошто је од раније у полицији била забележена као комуниста, ухапшена је заједно с многим друговима и другарицама, и као већина пуштена је после неколико недеља. У јесен 1941. године ступила је у Јабланички одред, кретала се са одредом и била политички радник на терену јабланичког и лесковачког среза. Радила је првенствено са женама, била организатор и руководилац читалачких група, аналфабетских течајева, семинара и политичких курсева за жене и организатор акција за прикупљање помоћи партизанским одредима. Године 1941. је организовала активе жена на терену, а 1943. општинске и среске одборе АФЖ. Јуна 1943. постала је секретар првог Среског одбора АФЖ за Пусту Реку, формираног у Вујанову, а почетком 1944. изабрана је за члана Окружног одбора АФЖ за Лесковац. Крајем исте године прешла је, по одлуци Партије, у Ниш, где је ушла у МК КПЈ и била секретар СО АФЖ за нишки срез. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Цела њена породица учествовала је у НОП-у; мајка и отац су јој убијени, а сестра Борика је хапшена.

шеву Мара Младеновић, у Боринцу Драгиња Ћикић. — Међу првима чланицама АФЖ у Магашу била је Љиљана Крстић; партизански курир је била сеоска бакалка Зорка Н. (преносила је у одред лекове и санитетски материјал); у Новој Тополи је партизански курир била Петра Папић, избеглица из Босне (рођена 1915. у Босни је у усташком терору изгубила мужа и више чланова породице; преносила је из Лесковца извештаје, муницију и разну робу). — У Газдару су у првом МО АФЖ биле: Стана Милосављевић, Солунка Анђелковић, Милојка Милошевић и Јелица Радивојевић; у Дренцу Даринка Бадњаревић, Косара Раденковић и Ружа Вукосављевић; у Лалиновцу Стана Арсић, Радмила Павловић, Миља Станојевић (све три одборници МНОО) и др. — У првом МО АФЖ у Сијарини, формираном 1944. биле су Вида Вуковић (исте године учлањена у КПЈ и изабрана у СО АФЖ) и Плана Новаковић, такође члан КПЈ од 1944. — У Реткоцеру су у првом одобру АФЖ биле Вида Филиповић (1944. учлањена у КПЈ и ушла у ОО АФЖ), Милица Вулетић, Мица Гашевић и др. Ружа Филиповић из Реткоцера изабрана је септембра 1944, на Окружној конференцији жена у Лебану, у ОО АФЖ. У Црној Трави је први актив жена формиран маја 1941. а у њему су биле Зонка Стојановић, из махале Попови (1943. председница првог МО АФЖ у Обрадовцу; исте године члан Општинског одбора АФЖ за Црну Траву и члан СО АФЖ), Зонка Љубић, Иконија Дојчиновић-Младеновић и омладинка Нада Стојановић; овај је актив ангажовао још 16 жена, међу њима и Даринку Ристић. У јесен 1941. руководила је радом жена у Црној Трави Марга Поповић (почетком 1942. године отишла у Хрватску); тада су формирани активи у махалама Тодоровцу, Обрадовцу, Златанцу, Степановцу, Црвенковцу, Млачишту и у Кални. У Добром Пољу се међу првима укључила у рад АФЖ Јергена Стојковић, мајка погинулог партизана (изабрана у СО АФЖ). — У Тодоровцу је међу активистима НОП-а од 1941. била Јула Цветановић, мајка партизанки Савке, Душанке и Драгице (рођена 15. XII 1920. активиста НОП-а од 1941, посећивала курс прве помоћи који је 1941. држан у махали Попови и учествовала у раду читалачке групе; августа исте године примљена у СКОЈ; била теренски радник са омладином и женама; 1943. ступила у II јужноморавски

одред, због слабог здравља враћена на теренски рад; 1944. одлази са партизанском болницом у пиротски округ; нарочито се истакла у нези рањеника. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања).

Активи женске омладине формирани су у Црној Трави по махалама у августу 1941, а крајем године и почетком 1942. формирани су активи СКОЈ-а, у којима је било више од 50 омладинки. У општинском руководству СКОЈ-а, формираном крајем 1942. била је секретар Нада Стојановић, а чланови: Радмила Стојановић, Ката Стоичић-Филиповић, Душанка Цветановић, Савка Цветановић (у пролеће 1943. ступила у II јужноморавски одред, касније била секретар Општинског комитета СКОЈ-а за Црну Траву), Верка Јовановић (почетком 1943. отишла у одред, исте године примљена у КПЈ и постала члан СК СКОЈ-а за Власотинце и СО АФЖ за Црну Траву; затим је одређена за секретара СКОЈ-а у Лужничком батаљону и септембра 1944. улази у МК КПЈ за Пирот) и Загорка Здравковић (почетком 1943. ступила у II јужноморавски одред).

Први актив жена у Власотинцу формирала је децембра 1941. учитељица Вера Поповић (ухапшена 1942. заједно са учитељицом ЈБиљаном Калановић; Вера је убијена у Нишу 12. II 1943. а Љиљана је 1944. стрељана у Нишком логору). Актив је имао осам чланица, које су извршавале разне задатке. Први градски одбор АФЖ формиран је у Власотинцу 1944. године; у њега је, поред других одборница, изабрана Драга Диманић, мајка народног хероја Милоша Диманића-Рада. Члан актива Вида Милосављевић изабрана је за одборника СНОО за Власотинце. У Црвеном Брегу су чланице актива биле: Зонка Михаиловић, Николија Николић, Јулијана Стојановић и Цанка Ивковић (све су биле партизански курири и све су 1943. ушле у први МО АФЖ); актив је радио са још 27 жена у селу, а партизански курири су биле Данка Ивковић и Рајка Кузмановић. — У Грделици су куће Динке Стоилковић и Олге Вукић (хапшена 1942) биле пунктови за одлазак у одред; партизански курири у Грделици биле су Рада Николић (1943. ступила у одред) и Ружа Бошковић (ухваћена и са свекрвом отерана у логор на Бањици); са омладином су радиле Олга Никодијевић (1944. ступила у одред) и Јелка Стоиљковић.

У Власотинцу и околини радиле су са омладином скојевке Зорка Дима-

КРАЉЕВИНА ЈУГОСЛАВИЈА[1])
РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА
Пов. бр. 112
18 августа 1941
Лесковац

ПРОСВЕТНОМ ОДЕЉЕЊУ
МОРАВСКЕБАНОВИНЕ

ниш

Примајући директорску дужност од г. Милуна Радовића предао ми је поверљив акт Просветног одељења Моравске бановине Пов. IV бр. 236 од 20-^11-1941 год. са његовим извештајем о хатиењу г-це Зорке Игњатовић, суплента, од стране овдашње полиције, као комунисткиње, и његову ограду да за друге наставнике не зна или није утврдио да су симпатизери или присталице комунизма.

Ипак за то кратко време његово оштро око је запазило, да неки наставници симпатигиу левичарима, а и да су левичари, и ако о томе никаквог писменог трага није оставио. О њима се код мене г. Радовић вигие пута изразио, да су комунисти.

Од наставника *који симпатишу комунистима, а за које влада уверење* <сод *наставника, ученика и у грађанству, да су то:*

2) Радошевић Стојанка, *суплент-наставник српског јез. Она је интимна и нераздвојна колегиница г. Б. Стевановића, професора, ословљавајући га увек са „ти“, и ако су се за кратко време нашли у овоме колегијуму. Често одлази код његове куће. Према нама наставницима националистима је веома удаљена, чак нам се тешко и јавља, и све наше говоре и расправљања о ђачким кривицама узима са подсмешљивим изразима, када су у питању ђаци националисти. За ђаке левичаре се својски заузима. Била је нераздвојна другарица бивгие наставнице*[2]) *српског језика у овд. текстилној гиколи која је сада са службом у Ваљеву, а и родом је из Ваљева, иначе позната као комунисткиња. За кратко време у Лесковцу стекла* је *добро познанство са студентом Миодрагом Јованчићем, наш бивши матурант, иначе познат као одличан агитатор и организатор комунистичког покрета код раднигса у Лесковцу, и који се сада изгубио из Лесковца, када је полиција повела акцију противу комуниста, те га ни сада не могу пронаћи. Нису јој додељени часови поделом предМета од 1-^111-41 год.*

3) Игњатовић Зора, *суплент-наставник француског језика. Она је повучена и скривена. Ипак се сматра као симпатизер комуниста. Њен брат бивгии ученик VIII раз. ове гимназије налазио се у групи ђака комуниста. Од полиције је притворена као таква још док је био директор г. Радовић. Брани кривии,е ђака комуниста, али није толико активна као Богдан Стевановић и Радошевић Стојанка. Нису јој додељени часови од* 1-УШ-41 *г. поделом предмета на наставнике.*

4) Ђурић Босиљка, *професор историје. Код наставника, ђака а и у грађанству се сматра да више нагиње левичарству, и све јој је симпатично што долази из Русије Совјетске. Све акције левичара узима да су добре и савршиње од осталих акција, а испаде ђака комуниста — не критикује и није за кажњавање, него преко њих ћутке прелази. Важи као слободоумна, вигие наклоњена комунизму. Нису јој додељени часови поделом предмета* о<3 *1-У111-41 г.*

Заст. директора
Ал. Лазаревић, с. р.

***) Државни архив СРС, К. Мин. просвете — Одељ. за средње школе.**
[2]) Милица-Мике Павловић — Дара.

„Снабдети наше борце партизанских батаљона и бригада са што више хране, одела и вегиа, чарапа, рукавица, шалова, то је света дужност свих исправних родољуба у позадини, то је корак ближе победи, јер ћемо на тај начин нашим борцима и ослободгшцима омогућити и олакшати живот и борбу у суровим условима зиме. У ту сврху отворена је акција за зимску помоћ партизанима од 10 дег1,ембра 1943 до 10 јануара 1944 године.

Све за фронт — Све за победу!"[1])

>) Проглас омладинске и женске организације Лесковца од 1-XII-1943. године.

О.К.-у

Драги другови,[1])

5)' АФЖ

... Другарице које су биле на курсу АФЖ врло добро су се показале и отварањем тога курса умногом ће се олакшати рад по овом сектору..., у С. одб. најбоља је другарица Мара,[2]) која је неписмена али бистра и јако вредна. Другарица Загорка[3]) ослобођена је рада по Партији да би могла боље да ради по овом сектору и сада је на Р.К. ... Другарица Цана[4]) је секретар тога одбора.

20. 11 1944 г. *Другарским поздравом С.К./Ј.[5])*

Месечни извегатај

[1]) ИРПС, бр. 5491.
[2]) Мара Миљковић.
[3]) Загорка Ристић.
[4]) Јованка Миљанић-Стаменковић ■— Цана.
[5]) Срески комитет КПЈ за Јабланицу.

О.К./Л *10.111.1944 г.*

Драги другови,[1])

Шаљемо вам извегитај о раду парт. и Н.О. организација од 4. III. до 10.111.1944 г.

АФЖ такође ради али је сада С.О. АФЖ ... због одласка другарии,е Невенке-) на курс и Вере[3]) те се сада обавља рад само на терену преко чланова Р.К. и С.К.-а. Одлука је С.К.-а да се другарица Трајка,[4]) која је сада зачлаг^ена, уведе у С.О. АФЖ.

Другарица Живка[5]) ... је болесна и тражи да се упути тамо на лечење.

Извештај

Другарски поздрав
Смрт фашизму — Слобода народу!
С.К./Л.

[J]) ИРПС, арх. бр. 5643.
[r]) Добрила Кривокућа.
***) Вида Стаменковић-Ивановић.**
[']) Трајка Миленковић.
[5]) Живка Петровић-Стоиљковић, упућена у Италију на лечење.

нић-Милка (1942. ступила у одред, била санитетски референт; 1943. учлањена у КПЈ и изабрана у Среско повереништво КПЈ за бабички терен, касније члан СК КПЈ за белопаланачки срез; 1944. секретар СК КПЈ за Власотинце и секретар ГО ЈНОФ-а у Власотинцу, умрла убрзо после ослобођења), Загорка Диманић (1943. ступила у одред, исте године погинула), Славица Јовић-Вера (1942. ступила у одред, била санитетски референт чете), Оливера-Вера Стаменковић (1941. ухапшена заједно са мајком Даринком; 1943. учлањена у КПЈ, исте године постала члан СК КПЈ за Пусту Реку). — Месни одбори АФЖ у власотиначком срезу стварани су у другој половини 1944. године. У Млачишту су чланице првог МО АФЖ биле: Деса Синадиновић (у СКОЈ-у од 1941, члан КПЈ 1943, 1944. секретар СО УСАОС-а), Добринка Милосављевић, Нада и Боринка Дикић, Милева Дикић, Перса Димић (батинана и злостављана) и Симка Богдановић (хапшена 1942), председница овог одбора; партизански курири биле су: Љубинка Стоиљковић, Косовка Јанковић-Младеновић (скојевка, изведена на стрељање са групом жена из села; побегла са стрелишта, Бугари пуцали за њом и ранили је; после четири дана подлегла ранама), Загорка Гигић (батинана и злостављана), Јелка и Станија Динић. —- Из Рупља-Бајинца је Даница Дикић, активиста НОП-а од 1941 (мајка првоборца Добривоја; муж јој је стрељан и кућа спаљена) изабрана у ОО АФЖ; активисти НОП-а од 1941. биле су такође Ћирка Миленковић из Рупља-Млачиште и њена ћерка Добрица Миленковић-Цветановић. — У Броду су чланице првог МО АФЖ, 1943. године, биле: Стана Дојчиновић, Русанда Динчић, Станка Цонић, Николија Станковић и Радица Анђелковић; Севдалину Станковић, курира, ухватили су Бугари на задатку и стрељали. — Председница МО АФЖ у Дарковцу била је Зонка Милчић, Русанда Николић, Мара Гојковић и Марика Ранђеловић-Глигоријевић (1944. примљена у КПЈ), све су активисткиње из овога села похађале политички курс АФЖ. Јаворка Стој ановић-Младеновић организовала је у Дарковцу курсеве за децу дораслу за школу и за аналфабете; у ОО АФЖ изабрана је из овога села Косовка Милошевић, активиста НОП-а од 1941, мајка партизана Драгомира и одборника МНОО Душана, кога су Бугари стрељали 1943. године, и кућу јој опљачкали и запалили. — МО

АФЖ у Свођу формиран је 1944; међу партизанским куририма у селу истакла се Десанка Николић, а у ОО АФЖ је изабрана Велика Николић, мајка два сина првобораца; због сарадње са партизанима, цела њена породица била је интернирана у Бугарску. ■—■ У Баковцима је партизански курир била Стана Страхинић; у Кривом Делу су курири биле Савета Андрејевић, Милунка и Савка Вукадиновић и још известан број другарица. — У Јабуковику су одборнице првог МО АФЖ биле Савка Танчић, Стевка Савић и Руска Дојчиновић; одборник МНОО је била Перса Спасић (батинана и злостављана); курир је била Наста Стојковић (такође батинана и злостављана). — У Обрадовцу су у први МО АФЖ (1943) ушле Зонка Стојановић, председница (члан Општинског одбора и СО АФЖ за Црну Траву; бринула о рањеницима смештеним по кућама и сама их чувала у својој кући), секретар Вера Цојић (члан актива жена од маја 1941, члан Општинског одбора и СО АФЖ, који су оба формирани 1943; у пролеће исте године ступила у II јужноморавски одред) и чланови: Зонка ЈБубић, Иконија Дојчиновић-Младеновић, Зора Ристић, Стојадинка Цојић, Дицка Петровић и др. У Општински одбор АФЖ за Црну Траву ушле су и: Костадинка Ивановић, председница (њена кућа била пункт за одлазак у одред; 1943. учлањена у КПЈ и ушла у СО АФЖ, затим изабрана за потпредседника ОНОО за Пирот), Ната Ђикић, Зора Миловановић, Мила Најдановић, Загорка Рашић, Јелка Дамјановић и др. У народну власт, у месне, општинске среске НОО, изабрано је у Црној Трави око 50 жена.

Активи жена у бившем врањском округу формирани су 1942. године у многим селима; у Биљачи, Сувојници, Масурици, Старом Глогу, где је скривница за рањенике била у кући Велике Анђелковић. Први МО АФЖ у округу формиран је септембра 1943. у селу Сливници: Даница и Милева Цветковић, Јелица Јовановић, Петра Јовић, Стана Пауновић и др. Но већина одбора АФЖ, као и Градски одбор АФЖ за Врање, формирани су 1944. године. Градски одбор је имао 28 другарица; председник је била Гроздана Стошић (активиста из Биљаче; априла 1944. ушла у тада формирани СО АФЖ за пчињски срез, у јесен исте године, после ослобођења Врања, у СО АФЖ за Врање; у лето 1944. одређена је за председницу првог ОО АФЖ за Врање и у јесен, на првој

САВА КОВАЧЕВИЋ рођена 1895. године у Херцеговини, живела до рата са породицом у Македонији, а 1941. избегла у Србију. Цела се породица од првих дана устанка укључила у НОП. Она, њен муж, четири сина и кћери Пава и Милева (обе су 1941. ступиле у Јабланички партизански одред; Милева је 1943. пребачена у Кукавички одред, Пава је била на дужности заменика политичког комесара и економ болнице у Ображди) били су учесници НОР-а. Три су јој сина погинула, међу њима Радован-Максим Ковачевић, политички комесар I јужноморавског одреда, народни херој. Сава се јуначки држала када је сазнала за погибију својих синова, није плакала, већ је на зборовима позивала и друге мајке да дају своје синове за слободу. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ОМЛАДИНА ЦРНЕ ТРАВЕ ДОЛАЗИ НА ИРВИ МИТИНГ V ВЛАСОТИНЦЕ 1944.

ГРУПА АКТИВИСТКИЊА ПУСТЕ РЕКЕ НА ПОЛИТИЧКОМ КУРСУ, КОЈИ ЈЕ МАРТА 1944. ГОДИНЕ ОРГАНИЗОВАО АФЖ (СТОЈЕ МАРА МИЉКОВИЋ, НАТАЛИЈА СТАНИШИЋ, МИЉА МИТРОВИЋ)

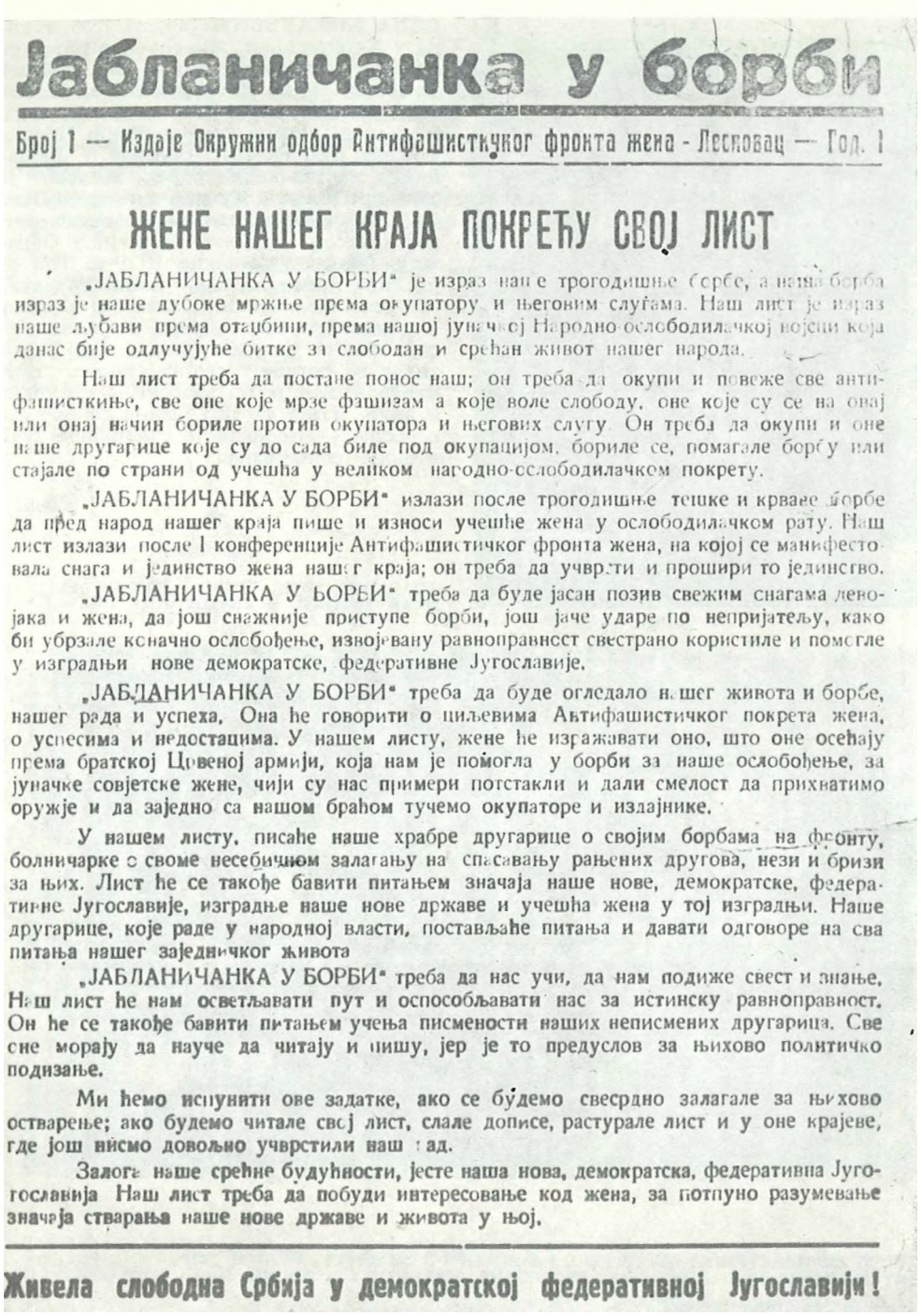

Јабланичанка у борби

Број 1 — Издаје Окружни одбор Антифашистичког фронта жена - Лесковац — Год. 1

ЖЕНЕ НАШЕГ КРАЈА ПОКРЕЋУ СВОЈ ЛИСТ

„ЈАБЛАНИЧАНКА У БОРБИ" је израз наше трогодишње борбе, а наша борба израз је наше дубоке мржње према окупатору и његовим слугама. Наш лист је израз наше љубави према отаџбини, према нашој јуначкој Народно-ослободилачкој војсци која данас бије одлучујуће битке за слободан и срећан живот нашег народа.

Наш лист треба да постане понос наш; он треба да окупи и повеже све антифашисткиње, све оне које мрзе фашизам а које воле слободу, оне које су се на овај или онај начин бориле против окупатора и његових слугу. Он треба да окупи и оне наше другарице које су до сада биле под окупацијом, бориле се, помагале борбу или стајале по страни од учешћа у великом народно-ослободилачком покрету.

„ЈАБЛАНИЧАНКА У БОРБИ" излази после трогодишње тешке и крваве борбе да пред народ нашег краја пише и износи учешће жена у ослободилачком рату. Наш лист излази после I конференције Антифашистичког фронта жена, на којој се манифестовала снага и јединство жена нашег краја; он треба да учврсти и прошири то јединство.

„ЈАБЛАНИЧАНКА У БОРБИ" треба да буде јасан позив свежим снагама девојака и жена, да још снажније приступе борби, још јаче ударе по непријатељу, како би убрзале коначно ослобођење, извојевану равноправност свестрано користиле и помогле у изградњи нове демократске, федеративне Југославије.

„ЈАБЛАНИЧАНКА У БОРБИ" треба да буде огледало нашег живота и борбе, нашег рада и успеха. Она ће говорити о циљевима Антифашистичког покрета жена, о успесима и недостацима. У нашем листу, жене ће изражавати оно, што оне осећају према братској Црвеној армији, која нам је помогла у борби за наше ослобођење, за јуначке совјетске жене, чији су нас примери потстакли и дали смелост да прихватимо оружје и да заједно са нашом браћом тучемо окупаторе и издајнике.

У нашем листу, писаће наше храбре другарице о својим борбама на фронту, болничарке о своме несебичном залагању на спасавању рањених другова, нези и брижи за њих. Лист ће се такође бавити питањем значаја наше нове, демократске, федеративне Југославије, изградње наше нове државе и учешћа жена у тој изградњи. Наше другарице, које раде у народној власти, постављаће питања и давати одговоре на сва питања нашег заједничког живота

„ЈАБЛАНИЧАНКА У БОРБИ" треба да нас учи, да нам подиже свест и знање. Наш лист ће нам осветљавати пут и оспособљавати нас за истинску равноправност. Он ће се такође бавити питањем учења писмености наших неписмених другарица. Све оне морају да науче да читају и пишу, јер је то предуслов за њихово политичко подизање.

Ми ћемо испунити ове задатке, ако се будемо свесрдно залагале за њихово остварење; ако будемо читале свој лист, слале дописе, растурале лист и у оне крајеве, где још нисмо довољно учврстили наш рад.

Залога наше срећне будућности, јесте наша нова, демократска, федеративна Југославија. Наш лист треба да побуди интересовање код жена, за потпуно разумевање значаја стварања наше нове државе и живота у њој.

Живела слободна Србија у демократској федеративној Југославији!

НАСЛОВНА СТРАНА ПРВОГ БРОЈА „ЈАБЛАНИЧАНКЕ У БОРБИ" ОД СЕПТЕМБРА 1944.

окружној конференцији жена у Врању, поново је изабрана за председницу ОО АФЖ), секретар Сунчица Стајић (члан СО и ОО АФЖ за Врање) и чланови: Јелена Стошић (члан ОО АФЖ), Олга Стошић (члан СО и ОО АФЖ), благајник Христина Стоиљковић-Тина (члан ОО АФЖ), Драга Стошић, Драгица и Деса Јовановић, Борка Трајковић (члан ОО АФЖ за Врање), Рада Антић, Катарина Радосављевић-Кавадарка, Рада Стајић (члан ОО АФЖ за Врање), Дана Јањић, Милка Маслаковић, Настасија Степаненко, Вида Цветановић, Стана Петковић, Драгица Богдановић, Јелена Николић, Јелена Марковић-Шангајка, Викторија Миљковић-Пепек, Добринка Поповић, Нада Петровић (члан ОО АФЖ за Врање), Славка Погачаревић (члан СО и ОО АФЖ за Врање), Олгица Тасић, Добрица Костић, Даница Стефановић-Чапљина и Мила Филковић-Сека (члан ОО АФЖ за Врање). — У Врању је новембра 1942. формиран актив СКОЈ-а, у који су, међу осталима, ушле: Јелена Антић-Ленка, Нада Прокић (1943. отишла у одред, заробили је Бугари, зверски мучили и убили), Емилија-Смиља Радосављевић (формирала одборе АФЖ по селима, априла 1944. члан СО АФЖ за пчињски срез, секретар првог ОО АФЖ, формираног у лето 1944, и секретар новог, проширеног ОО АФЖ, формираног у јесен исте године), и Савка и Софијанка Стоиљковић. Када су Бугари окупирали Врање почетком 1942, скојевци су организовали бојкот уписа у школу; фашисти су вршили претрес кућа, али су сва њихова настојања да уђу у траг организаторима бојкота остала узалудна. — У техници МК КПЈ за Врање, која је располагала са два радио-апарата, писаћом машином и шапирографом, радиле су Јелица и Верица Ђорђевић и Зага Батић.

Током 1944. године формирани су одбори АФЖ у неким селима бившег пчињског среза: у Клисурици је председница МО АФЖ била Стојна Михаиловић, а чланови: Перса Стошић (исте године ушла у МНОО), Љубица Маринковић, Мата Стефановић, Велика Костић и др.; одборник МНОО је такође Стојна Николић. — У Бујковцу су у првом одбору АФЖ биле: Наза Антић, Даница Станојевић, Даница Ђорђевић и др.; одборник МНОО је била Милунка Станковић. — Међу чланицама првог МО АФЖ у Црном Врху биле су: Драга Стоиљковић, Милева и Љубица Стојановић, Станојка Јовановић и Бена Богдановић; активиста НОП-а Илинка Миљковић на-

ставила]е да ради за партизане и после погибије свога сина Радосава-Леониде, 1943. године; после ослобођења је изабрана у МО АФЖ. — У Бабиној Пољани су чланице првог МО АФЖ биле: Стојана Русимовић, Младена Ђорђевић, Мирса Стојановић, Олга и Љубица Анђелковић, Перса Стаменковић и Роска Митић (у другој верзији: Севда Живковић, председница, члан ОО АФЖ за Врање, Сребра Станковић, Савка Павловић, Милица Цветковић, Новка Цветковић, Милица Арсић и Ката Величковић); у проширени СО АФЖ за бивши кривопаланачки срез ушле су из Бабине Пољане Ђенка Јовановић и Севда Николић. —• У МО АФЖ у Кривој Феји биле су 1944: Роска Фомичов, Драгица Петковић, Даница Милошевић, Данка и Петрија Јовановић, Станија Ђорђевић и Винка Рашић (све су другарице из овога одбора ухапшене јула 1944. и отеране у логор у Бугарску); у СО АФЖ за пчињски срез је ушла Роска Младеновић (затим и у ОО АФЖ за Врање), а из Средњег Дела Славка Анђелковић. — У Несврти су у првом МО АФЖ биле 1944. године: Милева Стошић, Драгица Стојковић, Косара Милошевић, Зорка Тасић, Денка Стефановић и др.

У Масурици су у МО АФЖ биле: председница Јованка Аризановић (погинула маја 1944, у бомбардовању Пусте Реке) и чланице: Драгица Стојановић, Николета Миловановић, Загорка Најдановић и др. Партизанска упоришта у овоме селу биле су куће Васке Дојчиновић, Савете Станковић (септембра 1943, када је село паљено, спаљено је још девет жена), Радојке и Велике Станковић. — У Јелашници је председница првог МО АФЖ била Ратка Спасић, а чланице Милка Поповић, Даница Цветковић и др. — У Рђавици је председница МО АФЖ била Драга Манић, а чланице Ната Грујић, Никосија Цветковић, Љубица Манић и др. — У Сурдулици су у МО АФЖ, формираном октобра 1944, биле: Рада Ристић, Дана Качаревић, Стана Митић-Аџиска (члан ОО АФЖ за Врање) и још шест другарица. Крајем године ушле су у ОО АФЖ из овог села и Велче Кликовац-Јанковић. — У Сувојници је председница првог МО АФЖ била Никосава Стојковић, а чланице: Цака Митић, Јованка и Добринка Анђелковић, Јелисавета Радојичић и Стојанка Илић; активисти НОП-а у селу су биле: Роксанда Ђокић (Ђорић?), Марија Стоилковић, Марица Стевановић (Мара Стојановић?) и Персида Величковић (све

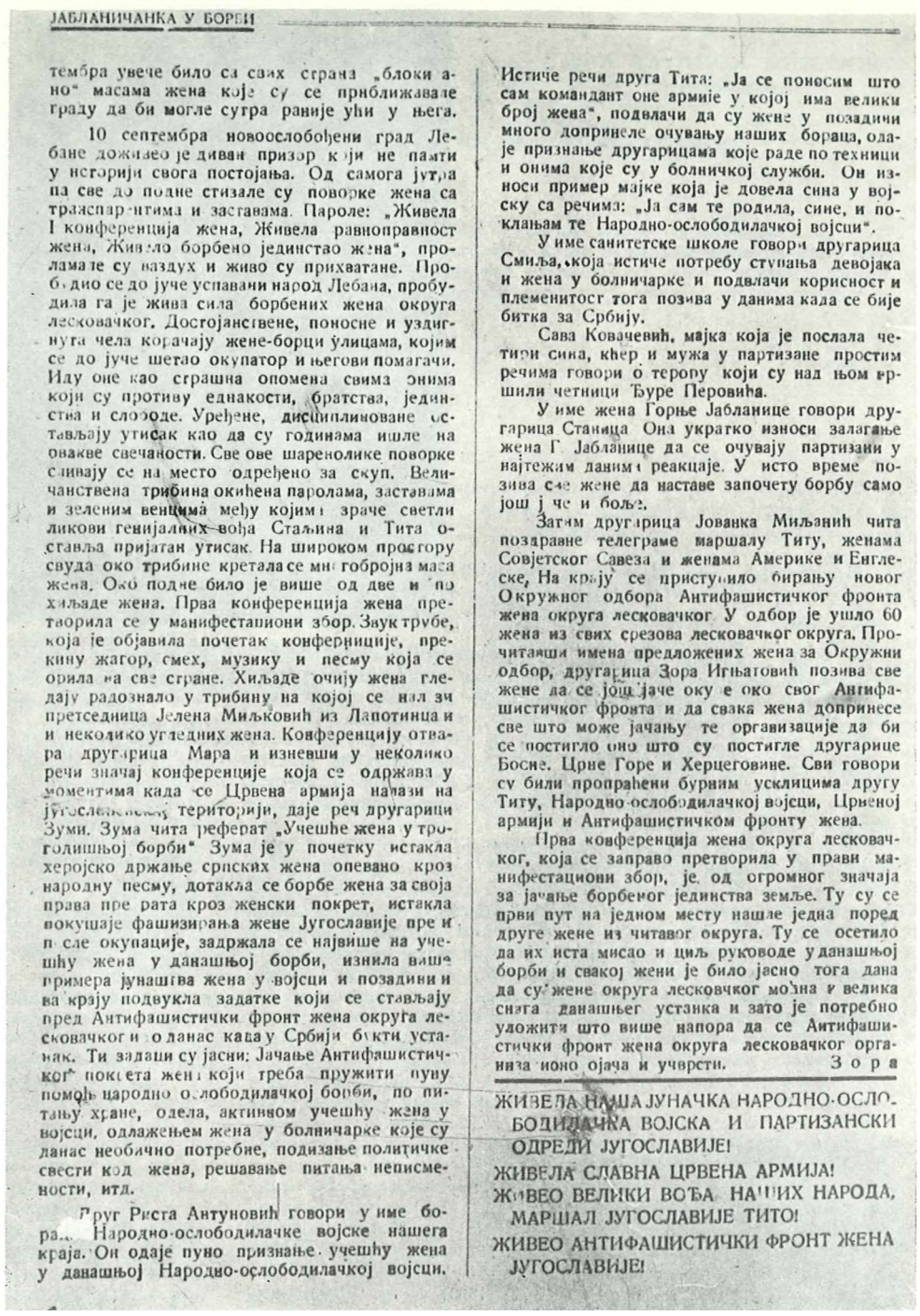

ЈАБЛАНИЧАНКА У БОРБИ

тембра увече било са свих страна „блокирано“ масама жена које су се приближавале граду да би могле сутра раније ући у њега.

10 септембра новоослобођени град Лебане доживео је диван призор који не памти у историји свога постојања. Од самога јутра па све до подне стизале су поворке жена са транспарентима и заставама. Пароле: „Живела I конференција жена, Живела равноправност жена, Живело борбено јединство жена“, проламале су ваздух и живо су прихватане. Пробудио се до јуче успавани народ Лебана, пробудила га је жива сила борбених жена округа лесковачког. Достојанствене, поносне и уздигнута чела корачају жене-борци улицама, којим се до јуче шетао окупатор и његови помагачи. Иду оне као страшна опомена свима онима који су противу еднакости, братства, јединства и слободе. Уређене, дисциплиноване остављају утисак као да су годинама ишле на овакве свечаности. Све ове шаренолике поворке сливају се на место одређено за скуп. Величанствена трибина окићена паролама, заставама и зеленим венцима међу којима зраче светли ликови генијалних вођа Стаљина и Тита оставља пријатан утисак. На широком простору свуда око трибине кретала се многобројна маса жена. Око подне било је више од две и по хиљаде жена. Прва конференција жена претворила се у манифестациони збор. Звук трубе, која је објавила почетак конференције, прекину жагор, смех, музику и песму која се орила на све стране. Хиљаде очију жена гледају радознало у трибину на којој се налази претседница Јелена Миљковић из Лапотинца и и неколико угледних жена. Конференцију отвара другарица Мара и изневши у неколико речи значај конференције која се одржава у моментима када се Црвена армија налази на југословенској територији, даје реч другарици Зуми. Зума чита реферат „Учешће жена у трогодишњој борби“ Зума је у почетку истакла херојско држање српских жена опевано кроз народну песму, дотакла се борбе жена за своја права пре рата кроз женски покрет, истакла покушаје фашизирања жене Југославије пре и после окупације, задржала се највише на учешћу жена у данашњој борби, изнила више примера јунаштва жена у војсци и позадини и ва крају подвукла задатке који се стављају пред Антифашистички фронт жена округа лесковачког и до данас када у Србији букти устанак. Ти задаци су јасни: Јачање Антифашистичког покрета жена који треба пружити пуну помоћ народно ослободилачкој борби, по питању хране, одела, активном учешћу жена у војсци, одлажењем жена у болничарке које су данас необично потребне, подизање политичке свести код жена, решавање питања неписмености, итд.

Друг Риста Антуновић говори у име бораца Народно-ослободилачке војске нашега краја. Он одаје пуно признање учешћу жена у данашњој Народно-ослободилачкој војсци. Истиче речи друга Тита: „Ја се поносим што сам командант оне армије у којој има велики број жена“, подвлачи да су жене у позадини много допринеле очувању наших бораца, одаје признање другарицама које раде по техници и онима које су у болничкој служби. Он износи пример мајке која је довела сина у војску са речима: „Ја сам те родила, сине, и поклањам те Народно-ослободилачкој војсци“.

У име санитетске школе говори другарица Смиља, која истиче потребу ступања девојака и жена у болничарке и подвлачи корисност и племенитост тога позива у данима када се бије битка за Србију.

Сава Ковачевић, мајка која је послала четири сина, кћер и мужа у партизане простим речима говори о терору који су над њом вршили четници Ђуре Перовића.

У име жена Горње Јабланице говори другарица Станица Она укратко износи залагање жена Г. Јабланице да се очувају партизани у најтежим данима реакције. У исто време позива све жене да наставе започету борбу само још јаче и боље.

Затим другарица Јованка Миљанић чита поздравне телеграме маршалу Титу, женама Совјетског Савеза и женама Америке и Енглеске, На крају се приступило бирању новог Окружног одбора Антифашистичког фронта жена округа лесковачког У одбор је ушло 60 жена из свих срезова лесковачког округа. Прочитавши имена предложених жена за Окружни одбор, другарица Зора Игњатовић позива све жене да се још јаче окуле око свог Антифашистичког фронта и да свака жена допринесе све што може јачању те организације да би се постигло оно што су постигле другарице Босне. Црне Горе и Херцеговине. Сви говори су били пропраћени бурним усклицима другу Титу, Народно-ослободилачкој војсци, Црвеној армији и Антифашистичком фронту жена.

Прва конференција жена округа лесковачког, која се заправо претворила у прави манифестациони збор, је од огромног значаја за јачање борбеног јединства земље. Ту су се први пут на једном месту нашле једна поред друге жене из читавог округа. Ту се осетило да их иста мисао и циљ руководе у данашњој борби и свакој жени је било јасно тога дана да су жене округа лесковчког моћна и велика снага данашњег устанка и зато је потребно уложити што више напора да се Антифашистички фронт жена округа лесковачког организационо ојача и учврсти.

Зора

ЖИВЕЛА НАША ЈУНАЧКА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА И ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ!

ЖИВЕЛА СЛАВНА ЦРВЕНА АРМИЈА!

ЖИВЕО ВЕЛИКИ ВОЂА НАШИХ НАРОДА, МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ ТИТО!

ЖИВЕО АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА ЈУГОСЛАВИЈЕ!

НАСТАВАК ЧДАНКА О I КОНФЕРЕНЦИЈИ ЖЕНА ОКРУГА АЕСКОВАЧКОГ, ОБЈАВЉЕН У „ЈАБДАНИЧАНКИ У БОРБИ" ОД СЕПТЕМБРА 1944.

ОКРУЖНИ КОМИТЕТ КПЈ
Лесковац

ПОКРАЈИНСКОМ КОМИТЕТУ КП ЗА СРБИЈУ')

7. Рад жена у нашем округу кренуо је умногоме напред, а нарочито после велике манифестације жена у Лебану. ТКене су покренуле лист „Јабланичанка у борби", који сте сигурно примили. Изабран је окружни одбор АФЖ, а сада се снроводе избори среских одбора...

27.9.1944 г.
Слигиане

ОКРУЖНИ КОМИТЕТ КПЈ
ЛЕСКОВАЦ

') ИРПС, арх. бр. 5351. — Одломак из извештаја.

МАЈКАМА, СЕСТРАМА И ЖЕНАМА ПУСТЕ РЕКЕ, ЈАБЛАНИЦЕ, ТОПЛИЦЕ, СРЕЗА ЛЕСКОВАЧКОГ И КОСАОНИЦЕ[1])

Ових дана одржаће се I конференција жена нашег краја. На конференцији иступиће нагие жене као учеснице и борци трогодишњег рата За ослобођење наше отагфиние од мрских фашистичких окупатора и бугарских зликоваи,а и проклетих издајника српског народа, банди Недића и Драже Михајловића. I Конфеерниција жена нагиег краја треба да удари чврсте темеље АФЖ, да повеже све жене нагиег краја у један јединствени фронт жена за ослобођење нашег народа.

Другарице и *сестре нагие, јуначке Босне, Црне Горе, Далмације, Војводине и осталих делова наше отаџбине већ одавно су остваривле оно гито ми данас хоћемо да остваримо, чврсту организацију АФЖ. Ми не можемо заостати за њима, ми их морамо стићи. Њихов пример је путоказ наш. Оне су нам примером показале гита све жене могу да учине организоване чврсто у своје организације.*

Прошле су три године страдања, муке и натњи нагиих; кроз све то време ми смо се бориле, давале отпор мрским окупаторима и одвратним издајничким бандама, стварале и учвргићивале нашу организацију.

Данас, на великом скупу жена, ми хоћемо нред народом нашег краја да изнесемо нагиу борбу и нагие несебично залагање за ослобођење наше домовине.

Ми смо преко три године стајале чврсто уз наш народ, мгі смо нодносиле жртве, нас су окупатори немачки и бугарски фагиистички зликовци, заједно са издајницима, пребијали, мучили и убијали, како би нас одвојили од велике и праведне народноослободилачке борбе. Упркос свему томе ми смо остале достојне мајке, сестре и другарице нагиих славних синова, мужева и браће — јунака партизана, прослављених бораца Пусте Реке, Јабланице и Топлице.

Ми смо осећале величину њихове борбе и помагале смо их у тој борби. Зато ми хоћемо данас на I конферен-
и,ији жена нагиег краја да објаснимо нагием народу и свим женама да оно што смо ми стекле у току народноослободилачке борбе, да смо стекле борбом и истрауношћу. Плодови трогодигиње борбе свих наших народа јесу истеривање окупатора из великих делова Југославије, стварање нове, слободне, демократске, федеративне Југославије, стварање народног представништва АВНОЈ-а и Националног комитета.

Наша борба и учешће жена у великом народноослободилачком покрету призната је одлукама АВНОЈ-а ... У Законима наше нове државе пише — ЖЕНЕ ИМАЈУ ИСТА ПРАВА КАО И МУШКАРЦИ.

Ми се поносимо нашим извојеваним нравима. Али ми смо свесни да нагиа извојевана права морамо учвршћивати истрајном и несељичном борбом. Нагиа права треба да чам дадну нову снагу и полет за победоносно изврпгиавање започете народноослободилачке борбе. Равноправност коју с..мо добиле мора нам дати јоги више одугиевљења за учвршћивање нагие народноослободилачке власти и подизање наше духовне снаге за учвршћивање нагие нове државе...

Нагиа стечена права служиће на добро нашој новој држави, нагием народу и деци нагиој. Ми знамо да нема слободе и срећног живота за нас жене и за сав народ који није имао права док не истерамо окупатора и не унигитимо народне издајнике. Ми се сада налазимо на прагу слободе и срећног живота...

I конференција АФЖ треба да удари чврсте темеље наше организације АФЖ, треба да покаже свест и разумевање нагиих жена значаја организације. АФЖ је организација свих родољубивих и поштених жена, која треба да помогне да се жене ослободе за вршење свих дужности у изграђивању нагие нове, демократске, федеративне, Југославије.

1 конференција АФЖ нашег кроја *треба да манифестује борбену способност наших жена у току трогодигиње народноослободилачке борбе и њену решеност да истрају до коначне нобеде.*

На конференцију АФЖ треба да дођу и све наше мајке, бабе и прабабе, да чују, виде и увере се да је прогило за навек са малтретирањем, понижавањем и вређањем поноса жена. Ми смо данас извојевале равноправност, слободан живот, који ћемо остварити у слободној демократској фередативној Југославији.

На конференцији жена нашег краја знаћемо и умећемо да одамо видно признање КПЈ, која је указала пут нагиег ослобођења, стварања бољег живота, среће и благостања за *нас мајке и децу нашу. Ми ћемо такође знати да искажемо нашу неограничену љубав, поштовање и повереље вођи наших народа, маршалу нагие јуначке Народноослободилачке војске, великом Титу.*

Мајке, сестре и другарице, дођите све на нагиу окружну конференцију АФЖ да заједнички манифестујемо пробуђене снаге и свест нагиу, одакле ћемо показати нагием народу, јуначкој нашој војсци, нагиу спремност да истрајимо у борби против окупатора и у одбрани нагие нове државе.

ЖИВЕО М У Д Р И ВОЂА НАШИХ НАРОДА МАРШАЛ ТИТО!

ЖИВЕЛА НАША ЈУНАЧКА НОВ И ПОЈ!

ЖИВЕЛА СЛОБОДНА, ДЕМОКРАТСКА И ФЕДЕРАТИВНА ЈУГОСЛАВИЈА!

Септембра 1944.

ОКРУЖНИ КОМИТЕТ
АНТИФАШИСТИЧКОГ ФРОНТА Ж Е Н А

') ИРПС, арх. бр. 5177. Летак ОО АФЖ, позив на Окружну конференцију у Лебану.

четири су имале скривнице за партизане у својим кућама; све четири су убили бугарски фашисти). — У Мачкатици су у одбору АФЖ биле: Савка Станисављевић, Добринка Цветковић, Јагода Станковић, Агнија Стаменковић и др. — У Топлом Долу је секретар одбора АФЖ била Сара Митић; у Алакинцу је председница одбора АФЖ била Радмила Бојиновић а чланице Нада Стојковић, Ната Радуловић и др. — У Грамађи је председница првог МО АФЖ била Косара Стојковић, а чланице Божана Миленковић, Стојадинка Трајковић и др. Веза са одредом ишла је преко Роске Антић.

У бившем кривопаланачком срезу су у већини села одбори АФЖ формирани у првој половини 1944. године. На томе су радиле Добрунка Љубеновић, Ката Стојичић-Филиповић и Емилија-Смиља Радосављевић. Први одбор је формиран фебруара 1944. у Радовници, селу са више махала; Стојка Михаиловић је била председница одбора АФЖ махале Базовице, Невенка Јовановић председница махале Боровца, Маса Ристић махале Караџинца, Санда Костић махале Чардинца, а чланови одбора: Ристена Стојовић, Лоза Станојковић, Даница Грујић, Невенка Филиповић, Младена Спасић, Крстана Грујић, Митра Настасовић и Гина Тодоровић. Председница првог СО АФЖ за кривопаланачки срез, формираног марта 1944, била је Стамена Трајковић из Радовнице (ушла у ОО АФЖ за Врање), секретар Добрица Цветковић из Брезовице (члан ОО АФЖ за Врање); одборнице МНОО у Старој Брезовици су биле Јулка Стевановић, Даринка Јовановић и Даница Стојковић. — У Пролесју је председница првог одбора АФЖ била Драгиња Спасић (члан СО АФЖ за кривопаланачки срез), а чланице одбора Кана Ђошић и Руселина Стајевић. — Председница МО АФЖ у Црвеном Граду је била Косана Вељковић, секретар Руса Јевтић, а чланови Румена Стојановић, Талија Младеновић, Румена Спасић и Савета Момчиловић. — У Црној Реци је председница МО АФЖ била Ленка Јанковић, секретар Ристана Спасић, одборнице Ката Пејић, Милевка Бојковић, Милевка Величковић и др. Софија Станојевић, из овога села, изабрана је за секретара проширеног СО АФЖ за кривопаланачки срез и ушла је у СО АФЖ за Врање. — У Доњем Стајевцу је председница одбора АФЖ била Симка Здравковић (половином 1944. ушла у СО АФЖ), а одборнице: Гина и Кадивка Анђело-

ЛЕИОСАВА-ЛЕПША СТАМЕНКОВИЋ-СЛОБОДАНКА, графичка радница, ћерка истакнутог радничког борца Косте Стаменковића, рођена је 1922. године у Лесковцу. После завршене ниже гимназије, у немогућности на настави школовање, отишла је на графички занат. У петнаестој години се укључила у напредни раднички покрет и била једна од најактивнијих скојеваца у Лесковцу. Радила је са омладином у штампарији и у граду. У великом штрајку графичких радника Лесковца, Лепа се истакла организаторским способностима. Године 1940, када је њен отац Коста био отеран у логор за политичке кривце у Билећи, Лепа је успешно обавила свој први већи задатак: преобучена у старицу, недара пуних летака, пролазећи ноћу поред тараба и кућа, убацивала је исте у двориште и станове. Члан КПЈ и члан СК СКОЈ-а постала је 1941. године. После окупације земље организовала је омладину у раду за НОП: за прикупљање оружја, муниције, одеће, обуће, санитетског и другог материјала; радила је у техници ОК КПЈ, умножавала пропагандни материјал и растурала га. Октобра 1941, када су је Немци тражили у штампарији, ступила је у Кукавичкк партизански одред. По задатку је прешла на терен Врања, али је тамо пала Бугарима у руке. Када су је спроводили, искористила је погодан моменат и скочила у провалију и тамо се крила неколико дана. Успела је, сва промрзла и исцрпљена да се довуче до одреда. У одреду је постала политички делегат десетине и члан одредског руководства СКОЈ-а. Учествовала је у свим борбама које је одред водио.

Године 1942, 26. марта, у борби код Шилова, Лепу, њеног оца Косту, Мару Ђорђевић Стефановић-Ћућулику и Веру Ђорђевић-Љубинку опколили су четници, позивали на предају, али они су водили борбу до последњег метка. Погинули су од бомбе коју је Коста бацио да не би живи пали у руке непријатељу.

МАРА ЂОРЂЕВИЋ - СТЕФАНОВИЋ-ЋУЋУЛИКА, текстилна радница, рођена 1919. године у Лесковцу, у напредни раднички покрет укључила се врло млада. Учествовала је у свим акцијама радничке класе Лесковца и била један од организатора штрајкова. Била је раднички повереник у фабрици Мике Станковића-Куце и члан управног одбора Синдикалне подружнице текстилних радника Лесковца. Члан КПЈ је постала 1939. године, а 1940. члан МК КПЈ и члан ОК КПЈ за Лесковац. Године 1941. поново је изабрана за члана МК КПЈ.

После окупације земље, Мара је била један од организатора рада међу фабричким радницама. Ухапшена је јуна 1941, у првом налету полиције на партијску организацију Лесковца, међу 30 комуниста и симпатизера. После изласка из затвора, Мара је ступила у Кукавички партизански одред. Погинула је 26. марта 1942. године у селу Шилову код Лебана, заједно са Костом Стаменковићем, његовом ћерком Лепом и Вером Ђорђевић-Љубинком, када су, опкољени од четника, разнели себе бомбом.

Вест о погибији Косте Стаменковића и шегове кћери донело је и „Ново време", бр. 293 (априла 1942):

ЛЕШ КОМУНИСТИЧКОГ ВОЂЕ СТАМЕНКОВИЋА И ЊЕГОВЕ КЋЕРИ ДОНЕСЕНИ У ЛЕСКОВАЦ

Лесковац, 16 априла

У борби код Перашнице, како је већ јављено, убијен је *позиати комунистички вођа Коста Стаменковић, радник из Лесковца. Убио га је Ветернички четнички одред. У истој борби убијена је и његова кћи Лепосава која јс такође мртва донесена у Лесковаи,. Она је била врло активна комунисткиња. Поред ових лешева, довежени су и лешеви Маре Ђорђевић, раднице из Лесковца, док други један није идентификован... ')*

') Леш Вере Ђорђевић — Љубинке.

Команда Српске државне страже извештава министра унутрашњих послова Недићеве владе:

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
К О М А Н Д А СРПСКЕ ДРЖАВНЕ СТРАЖЕ
IV. ОЈБ бр. Службено
28 марта 1942 године
у Београду

Подноси извештај
о стању у земљи.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])

Од последњег поднетог извештаја о стању у земљи, извештавам;

1) Према извештају начелиика среза лесковачког, 26 марта о.г. четнички Ветернички одред и X1-ти оружани одред извршили су напад код села Игришта на Кукавички комунистички одред, јачине 60 бандита. Том приликом убијено је 8 комуниста и 1 тешко рањен, услед чега није жогао *бити испитан. Ухваћен је јатак Данити Марко са женом[2]) и Маријола Пешић, кћер народног посланика Цегишћа из Владичиног Хана. Бувска Козјачка чета убила је Стаменковић Косту, званог „Чолак" из* Лескоеца, *његову кћер и јоги две комунисткиње,[3]) чији се идентитет још није могао да утврди. Ухваћен је 1 комунист и одведен војводи Козјачком. Клаићска Козјачка чета ухватила је 3 комуниста. Пошто још нису доведени у Лебане, не знају се њихова имена.*

... Предње достављамо, с молбом на увиђај.

Дос тављено:
Шефу Кабинета господина председника
Мин. унутраш. послова (ДЗ) и (Ј Б)
и начелнику војног одељења

Командант,
дивизијски ђенерал
Стев. М. Радовановић

(М.П.)

Горње се доставља трагања и поступка ради.

Ковин, дана 25.9.1942.

Срески начелник,
(потпис нечитак)

(М.П.)

■) Зборник ВИИ, 1/3, Стр. 420—421.
***) Стела Данити.**
[3]) Мара Ђорђевић Стефановић-Ђуђулика и Вера Ђорђевић-Љубинка.

вић, Стевка Антић, Ката Јовановић, Стана Тасић, Кадивка Трајковић, Злата Митровић и Стојна Маринковић; у СО АФЖ ушла је из овога села Стојка Михаиловић. —■ У Горњем Стајевцу је председница АФЖ била Коцана Тренчић, а одборнице Ленка Дивчић, Марија Станојковић, Милка Златановић и др. — У Сурлици је председница првог МО АФЖ била Милка Трајковић, а једна од одборница Стевка Бојковић; у Голочевцу је председница Будимка Н. а секретар Дона Павловић; у одбору АФЖ у Новом Глогу су биле четири другарице, међу њима Санда Томић и Ката Н.; У Трговишту је председница била Лепосија Китановић а одборнице: Тодора Савић, Злата Петровић, Коцана Митић, Велика Стевановић и Милица Станковић; у Зладовцу је председница била Симка Митић, а међу одборницима су биле Мата, Савета и Станика Станковић; У Дејанцима је председница била Звезда Трајковић; у Ђерекарцу председница Милојка Софронијевић а чланови одбора: Сета Стојаковић, Николета Стевановић, Стојана Михаиловић и др.; у Козјем Долу је председница АФЖ била Бона Стошић; у Горњој Трници су у одбору АФЖ биле Јорданка Миленковић, Драга Михаиловић, Стојанка Алексић и др.; у Доњој Трници: Богдана Ташић, Милена Дешић, Тодора Митић и Ђурђена Савић; у Лесници је председница одбора Миленка Стајић, у Широкој Планини Спасена Симоновић итд.

Одзив жена и њихово учешће у раду актива и одбора АФЖ било је тако велико и тако разгранато у целом округу, да је у другој половини 1943. године могло да се приступи стварању организација на ширем терену: формирани су прво општински одбори АФЖ а затим и срески, у које су ушле најактивније чланице месних одбора АФЖ и најактивније чланице актива жена. Формирани су општински одбори за Слишане, за Прекопчелицу и за Црну Траву; затим је, крајем августа 1943, у Вујанову, формиран срески одбор АФЖ за Пусту Реку, а секретар овога одбора је била Зора Игњатовић-Стана, суплент гимназије у Лесковцу (пре рата активна у студентском покрету, затим у Омладинској секцији Женског покрета, борац Јабланичког одреда од 1941, један од организатора политичко-просветног рада међу женама, руководилац политичких курсева за активисткиње, члан првог ОО АФЖ за Лесковац); октобра 1943. формирани су СО АФЖ -за Јабланицу (секретар Ца-

на Миљанић) и СО АФЖ за Власотинце (секретар Добрица Миленовић), а крајем године СО АФЖ за Црну Траву и СО АФЖ за Лесковац. У пролеће 1944. формирани су срески одбори АФЖ за кривопаланачки и за пчињски срез (поред раније наведених другарица, у овај су одбор ушле: Драгица Јовановић из Бунушевца (затим члан ОО АФЖ за Врање), Загорка Стошић-Здравковић из Биљаче, Стана Поповић из Буштрања, Драгица Младеновић из Дубнице (ушла у ОО АФЖ за Врање) и Верица Трајковић). Децембра 1944. формиран је СО АФЖ за Масурицу, чији је председник била Ратка Ђикић из Црне Траве.

На ослобођеној територији су у градовима и многим селима одржани митинзи, конференције и зборови жена (у Лебану, Власотинцу, у Мијајлици, Бојнику, Орану, Секицолу и др.). Поводом дана жена одржан је 8. марта 1944. у Коњувцу збор жена Јабланице, на коме је у име жена бораца говорила Ната Васиљевић-Радојичић-Слободанка (првоборац из Зајечара), затим Мара Миљковић, активиста из Лапотинца и Црногорка Сава Ковачевић. Жене су масовно дошле на збор, са заставама и транспарентима. Прослава 8. марта је одржана и у многим другим селима: у Слишану се тада збор жена претворио у велики народни митинг.

Први градски одбор АФЖ за Лесковац формиран је марта 1944. и у њега су ушле неке најистакнутије активисткиње НОП-а, међу њима: Савка Раичевић, Вида Наранџић, Добрица Миленковић и Вера Петровић. После ослобођења Лесковца, новембра 1944, у проширени Градски одбор АФЖ су ушле Смиља Герзић (изабрана за секретара) и Стајка Грегорић. Крајем године су у четири рејона града изабрани рејонски одбори АФЖ.

У првој половини 1944. године формиран је у Бублици први Окружни одбор АФЖ за Лесковац, у који су тада ушле: Радмила Обрадовић-Гојка, Богиња Бајовић-Слободанка, Јованка Миљанић-Стаменковић-Цана, Мара Миљковић, Зора Игњатовић-Стана, Драга Гардашевић, Радмила Дедијер, Загорка Ристић и др. Овај је одбор покренуо свој лист „Јабланичанка у борби", чији је први број штампан у техници ОК КПЈ у Лебану, августа 1944. Десетог септембра 1944. одржана је прва Окружна конференција[1]) у ослобођеном Лебану. То је, у

[1]) ИРПС, арх. бр. 5351. — Извештај ОК КПЈ ПК-у од 27.9.1944.

ЗОРА НЕШИЋ КОВАЧЕВИЋ-ОРЛОВА (партизанска имена Јованка, Миља. Олга), рођена је 1-1У-1921. у Зајечару, у сиромашној радничкој породици. Отац јој је умро исте године које се она родила, а н>у и њена два брата су подигле својим радом мајка Драгица и баба Петра. Зора се развијала под утицајем свога брата Љубе (проглашен за народног хероја) и врло је рано пришла напредном омладинском покрету. У Учитељској школи у Неготину била је члан актива СКОЈ-а и школске власти је окарактерисале као национално непоуздану, те 1941. године, после завршене школе није ни затражила редовним путем учитељско место. Била је активна у Омладинској секцији Удружења Тимочана и Крајинаца и, по налогу свога брата, који је био члан ОК КПЈ за Зајечар, често је одлазила као курир у Београд, Неготин, Књажевац и разна села, доносила и растурала разни материјал. Њихова кућа у Зајечару била је партијски пункт, а шена мајка исто толико активна као и она. После капитулације, Зора је са Љубицом Јовановић-Радосављевић, Стефанијом Михаиловић и групом омладинаца преносила пушке, муницију, цокуле, и др. из обијених магацина Артиљеријске касарне у свој стан, који је затим служио као главно скровиште робе за одред. Августа 1941. ступила је у Бољевачки партизански одред, а у јесен је преко Крагујевца, где је био шен старији брат, отишла у Лесковац и крајем године ступила у Кукавички одред. Као борац је учествовала у свим борбама и била политички делегат десетине и члан одредског руководства СКОЈ-а. После разбијаша одреда у пролеће 1942. успела је са једном групом другова да за све време остане на планини Кукавици. У јесен исте године примљена је у КПЈ,

1943. ушла је у СК КПЈ за Лесковац и постала је члан војног суда одреда. Године 1944. била је руководилац нижих партијских курсева у Јабланици и ушла је у ОК КПЈ за Зајечар. У лето 1944. била је шеф шифрантског одељења при Главном штабу Србије, а почетком 1945. прешла је са јединицама у Босну, као начелник Шифрантског одељеша при штабу II армије. Има чин резервног капетана I класе, носилац је Споменице 1941. и више одликоваша.

МАРИОЛА ПЕШИЋ-ТОМИЋ-РАДА из Владичиног Хана, рођена 1918. године, пре рата се укључила у напредни омладински покрет. Године 1941. је примљена у КПЈ. По окупацији је прво радила са омладином, а новембра 1941. ступила у Кукавички одред и служила као веза између партијских организација Лесковца и Врања. Заробљена је марта 1942. у борби код села, Игришта. Четници су је предали недићевцима, а ови Бугарима. После изласка из затвора радила је као илегалац у Грделици. Августа 1942. се вратила у одред, а затим послата на теренски рад у Владичин Хан. Ту је поново ухапшена и на јавном суђешу осуђена на 15 година робије. Прво је била у затвору у Скопљу, затим у логору за политичке кривце у Старој Загори у Бугарској, и тамо остала до септембра 1944. године. После изласка из логора радила је прво у Македонији, а затим се вратила у Владичин Хан, где је ушла у СО АФЖ а била је и члан ОО АФЖ за Врање. Носилац је Споменице 1941. и више одликоваша.

ЉУБИНКА СТАМАТОВИЋ-ДИМИТРИЈЕВИЋ-РУЖА МАЈ1А, радница из Враша, рођена је 1918. године у Кичеву, у Македонији. Новембра 1941. ступила је у Кукавички партизански одред и исте године примљена за члана КПЈ. Била је једно време болничарка болнице у Ображди. Марта 1942. заробили су је четници, одвели у њихов затвор и страховито мучили. Пошто ништа није признала, због недостатака доказа пустили је после неколико месеци. Поново је отишла партизанима и учествовала у свим борбама и акцијама одреда. Године 1944. 12. априла, штитећи у једној борби одступницу партизанима, заробљена је од Бугара и одведена у Грделицу. Зверски су је мучили и најзад заклали.

СРЕСКО НАЧЕЛСТВО — КОВИН
Број: Пов. 128/42

ПРЕДМЕТ: Миленковић Никола, Миодраг — трагање.

СВИМА ОПШТИНАМА[1])

Префектура полиције, Опгита полиција под бр. пов. 1373/42 доставља следеће:

Префектура полиције доставља под бр. пов. 1498/42 следећи допис:
Према подацима којима располаже ово Претстојништво у току 1942 год. побегла су од својих кућа и сада се налазе у шуми лица, која се воде у овд. картотеци као комунисти и то:

2) Стефановић Бранислава, ученица VIII раз. гим. кћи Милана и Николетс, рођ. 1922 год. у Лесковцу и ту стално била настањена.

4) Адамовић Зорка, учитељица, рођ. 1911 г. у селу Голеш, среза грачаничког, била учитељица у Лесковцу и Доњој Топониг^и, среза прокупачког.

7) Стојановић Нада, фабричка радница, кћи Гавре и Софке, рођ. 1921 год. у Лесковн,у, где је била стално настањена.

13) Стаменковић Видосава, ћерка Василија и Љубице, рођ. 1921 год. у Лесковцу, по занимању домаћица, била је стално настањена у Лесковц,у.

■) ИРПС, бр. 9719.

ствари, био велики окружни народни збор, на који је дошло преко 3000 жена из најудаљенијих села, пешице, са заставама и транспарентима. На овој окружној конференцији изабран је нови, проширен ОО АФЖ, у који су, поред раније изабраних одборница, ушле представнице АФЖ са целе територије лесковачког округа, међу осталима: Грозда Вукелић, Зора Стевановић, Олга Стојовић, Стоја Дујовић, Марија Букилић •—• поп Мићина мајка, Добрила из Оруглице и др. После збора је одржано дводневно саветовање о раду и задацима АФЖ, коме је присуствовала Цана Бабовић, председница Централног одбора АФЖ Југославије.

У Окружни одбор АФЖ за Врање, који је изабран на Окружној конференцији жена у Врању, октобра 1944, ушле су, поред раније именованих другарица: Лепосава Петковић и Милица Лончаревић из Прешева, Роска Јањић из Бујановца, Рајна Антић из Кочуре и Ђурђа .. . из Себеврање.

Осим што су с највећим трудом извршавали свој основни задатак — мобилисање жена на помоћи народноослободилачкој борби —• одбори АФЖ су обратили посебну пажњу просвећивању и политичком васпитању жена; настављен је и проширен рад који је покренут још 1941, године када су стварани активи жена. Организовани су аналфабетски течајеви и читалачке групе, политички течајеви и семинари за активисте. Аналфабетски течај у Свињарици 1943. године, који је водила Нада Радовановић, учитељица из Мијајлице, похађало је 17 жена из Штулца, Секицола, Прекопчелице и Мијајлице; течај у Слишану похађало је 10 жена, а на течају у Горњим Гарама, који су организовале Марина Петровић и Јаника Матејић (обе хапшене због свога рада), било је 15 полазница. Број аналфабетских течајева још се повећао у 1944. години; према непотпуним подацима, течајеве у Сувом Пољу, Орану, Лапотинцу и још неким селима Јабланице похађало је и завршило 213 жена. Читалачке групе су у многим селима одржаване по махалама и кућама; организовањем и вођењем ових група била је задужена по једна другарица из одбора АФЖ, а касније, после ослобођења, овај су рад у многим местима преузели просветни радници.

На иницијативу и уз помоћ партијских организација, АФЖ је 1943. и 1944. године организовао више политичких курсева за своје активистки-ње. Десетодневни курсеви са по 20—25 полазница одржани су у Доњем

Коњувцу, Орану (овај су течај похађале и жене из Прекопчелице, Штулца, Гегље, Секицола, Мијајилце и Свињарца), Славнику, Брестовцу, Црквици, Дарковцу и другим селима. За све је полазнице био обезбеђен смештај и храна. Пре подне су држана предавања, по подне консултације а увече конференције по махалама на којима су говориле полазнице течаја. Поједине другарице су похађале партијске курсеве и семинаре (Деса Гигић је поред других била на двомесечном партијском курсу који је одржан 1943. у Црној Трави.

У ослобођеним местима су акције АФЖ биле масовне. У Врању су у јесен 1944. организоване три радионице за помоћ војсци: радионица за прераду вуне, у којој је радило 20 жена и омладинки, кројачка радионица са 10 жена и радионица за прераду воћа и поврћа која је била при државној болници; у њој је 15 жена кувало пекмез и џемове за-болесне и рањене борце. Сличне радионице организоване су у Прекопчелици и Славнику, где су жене ткале платно и сукно; у Лапотинцу и Косанчићу су активисткиње АФЖ скувале 20 казана пекмеза за борце; у радионици за шивење и прераду вуне у Лебану радило је 20 жена итд. Осим тога су одбори АФЖ-а, у сарадњи са НОО и одборима НОФ-а, прикупљали прилоге у новцу и намирницама за незбринуте породице погинулих бораца; орх'анизовано је такмичење у прикупљању постељине и рубља за болнице, у припремању пакета за борце на фронту итд. „Наша реч", локални лист Лесковца, доносио је из броја у број вести о раду жена и о резултатима такмичења.

После ослобођења, жене Лесковца су се преко своје организације, Антифашистичког фронта жена, укључиле у радне акције за обнову и изградњу свога краја (обнову порушених кућа, попаљених школа, разорених путева, изградњу првих комуналних и индустријских објеката) и врло су активно учествовале у раду народне власти на збрињавању деце погинулих бораца и жртава фашизма, на уређењу дечјих домова и обданишта и у свим акцијама којима је циљ био заштита мајки и деце.

Жене су у лесковачком округу од 1941. године па све до ослобођења биле чланови НОФ-а *и* НОО, како у градовима тако и у селима. У Градски одбор НОФ-а који је формиран 9. септембра 1944, у ослобођеном Лесковцу, изабране су учитељица Загорка Стојковић и Јелица Митровић. У први Градски НОО у ослобођеном Лесковцу, који је формиран 12. октобра 1944. ушле су Дара Јовановић-Корчагинка (била такође члан Извршног одбора ГНОО), Лена Стојановић-Чекичка, Јелена Димитријевић, Вида Наранџић и Загорка Ђорђевић. Стана Кулић је изабрана за одборника Окружног НОО.

ЖЕНЕ ЛЕСКОВАЧКОГ ОКРУГА У ПАРТИЗАНСКИМ ЈЕДИНИЦАМА

У сва четири одреда која су формирана на лесковачком терену ступило је више од 200 жена. То су, на првом месту, биле другарице чланови Партије и СКОЈ-а и активисткиње којима је због прогона био онемогућен даљи рад на терену; већина је радила политички и у одреду и на терену; многе су биле у санитету, а известан број су борци са пушком у руци.

П. К-у

Драги другови[1]*,*

У лесковачком округу има 4 одреда и то: 1) Јабланички, који има око 260 сталних бораи,а и око 500 обухваћених у сеоским, месним и помоћним десетинама. Иначе, сваког часа када треба могу мобилисати хиљаде бораца *из народа, јер је читав народ тога краја на ногама. Немају довоЈбно оружја за толики број, а сада се тамо учвршћује партијска оргаиизација. 2) Лесковачки одред (раније Кукавички) има око 200 сталних бораца и толико исто у месним и помоћним десетинама. Ту је организација чврша и боља, јер је ту генералштабни и другарица Дебела*[2]*, секретар ОК. 3) Бабички одред има око 200 сталних бораца и приближно толико у помоћним десетинама. Очистили су терен од петоколонаша и кокошара, али је слаба партијска организација у одреду, те су предузете мере да се ојача. 4) Врањски одред, који је имао у задње време велике жртве од Бугара који су их због провокација опколили и доста разбили, тако да ће тамо морати скоро испочетка подизати. Изгледи су да ће се наши одреди моћи одржати кроз читаву зиму и то ће много јада нанети окупатору и његовим верним слугама.*

10-1-1942.

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

Другарски поздрав
Јова

[1]) **Зборник ВИИ, I, 3, стр. 12—14. Одломак из извештаја инструктора ПК КПЈ.**

[2]) **Лепа Стаменковић — Ленка.**

СЛАВИЦА ЈОВИЋ-СТАНКОВИЋ-ВЕРА рођена 1921. у Власотинцу, укључила се од првих дана устанка у НОП; радила је са омладином у Власотинцу и околним селима и примљена је 1941. у СКОЈ. Године 1942. ступила је у Бабички одред и била санитетски референт чете у Ударном батаљону IV српске бригаде, а затим санитетски референт Омладинског батаљона. Учествовала је у свим борбама. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СЉАВКА ИВАНОВИЋ, омладински активиста и члан СКОЈ-а од 1941, рођена је 1924. године у Црној Трави. Цела њена кућа је радила за НОП, а нарочито се радом истицала њена мајка Костадинка (потпредседник Окружног НОО за Пирот). У пролеће 1943. године, Славка је са групом омладинки из свога села ступила у II јужноморавски одред. Била је прво борац, затим политички делегат вода, а у новембру постала заменик политкома чете у III омладинском батаљону IV српске бригаде. Учествовала је у свим борбама ове јединице и била је двапут теже рањена. И док се лечила у болници била је на разним дужностима: комесар болничког особља, секретар комитета СКОЈ-а лаких рањеника, итд. У КПЈ је учлањена септембра 1943. Има чин резервног поручника, носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

САВКА БОШКОВИЋ МАРИНКОВИЋ-ДЕЧКО, 14-годишња девојчица из Црне Траве, укључила се у НОП већ првих дана устанка. У јесен 1941. примљена је у СКОЈ у селу Самчекинцу. Трагајући за њом, бугарски фашисти су марта 1943. упали у њену кућу, ухапсили јој мајку и кућу спалили, али Савка им је умакла и као најмлађа партизанка Црне Траве отишла у II јужноморавски одред. Била је у Ударном и Омладинском батаљону IV српске бригаде. Касније је изабрана за члана СК СКОЈ-а и остала је да ради на терену Пусте Реке. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Почетком фебруара

Драги другови[1],

У Лесковачком одреду постављена је партијска оргаиизација овако:

1) Има укупно 4 чете. У свакој чети рад је постављен по секторима. Има-,ио *ове секторе: политички, скојевски војни, окенски, народноослободилачки фронт. Сваки члан Партије задужен је по једном од ових сектора и он одговара пред Партијом за тај сектор. Јединице се састају свака 3 дана и то један састанак буде посвећен теорији, а други пракси. Одржавање ових састанака прилично успешно се вргии. Јединице делују и на својој територији коју има да обрађују политички, војнички и партијски. Поред тога јединица има један културни легални одбор при чети који даје позоришне комаде, за чету и села. Другови на тим скуповима одржавају зборове, а онда дају комаде.*

2) Наше партијско руководство одреда броји 5 чланова. Подела сектора је иста као и у једиииг^ама. Имамо две јединице на селу које раде партијски тако да у иашем одреду има укупно 35 чланова Партије са двадесет и једним кандидатом.

У одреду има око 230 партизана. Они су распоређени у 4 чете и свака чета има своју територију за обраду.

Акција смо имали и имамо их сваког трећег дана, јер је реакција повампирена у o8*ом крају. Имали смо један напад од Бугара са 5 страна и једно заокруживање од недићеваца, четника и Бугара. И ово заокруживање је било са 5 страна и још са границе. У свим тим борбама изгубили смо 6 чланова Партије и 4 партизана. Непријатељ је имао за месец дана што заробљених гито убијених око 100. Било је и људи петоколонагиа које смо хватали у селима код рагичишћавања терена. Њих смо стрељали. Обично таква стрељања вршимо на следећи начин. Кад ухватимо таквог типа, ми одржимо конференцију са сељацима, а иза тога због, на коме сел,аци траже смрт таквим типовима. Имамо 17 очишћених села, а на читавом терену имамо десетине, почев од две па до 15. То зависи од тога колика су села. У тим селима нисмо успоставили наше одборе, јер су брдска, разбијеног типа па то иде споријe, а иначе сва су та села за нас и активно нас помажу. Ми смо пуним темпом почели да постављамо нагие одборе.*

Наше десетине су прелазиле на врањску територију и оборише 3 воза. Било је жртава са њихове стране, са нагие не. Тамо сада немамо ни једну десетину због *великог снега.*

*Десило се, другови, да је Јордан[2] погинуо када је прелазио границу. Десило се то овако. Игиао је са пратњом од 3 човека. Када су прелазили границу, пр-*во *је прогило оно троје, а он последњи. Њега је Бугарин приметио и убио. То је велика. несрећа која се десила.*

Догиао је Крстић[3] са *јоги неколико Македонаца. Ја се јоги са њима нисам видела.*

Пуно другарских поздрава.

Лен а[4]

У Кукавички партизански одред је међу првима почетком августа 1941, ступила Лепа Стаменковић-Ленка (као секретар ОК КПЈ била је партијски руководилац одреда; јануара 1942. прешла је у штаб Јабланичког одреда,[5]) а затим Мара Ђорђевић Стефановић-Ћућулика, Лепосава Стаменковић-Слободанка и Вера Ђорђевић-Љубинка, (све три погинуле 26. марта 1942, у борби са четницима у селу Шилову), Видосава Стаменковић-Ивановић-Вера (због болести враћена на теренски рад), Бранка Стефановић-Меденица-Савка (после краћег времена пребачена у Јабланицу), Бојана Гичић-Марица, Тенк (активиста НОП-а у фабрици кудеље и платна; заробљена марта 1942, одведена у Лесковац, предата Специјалној полицији у Нишу, пребачена у Београд, на Бањицу, где је остала до расформирања логора 3. X 1944), Зора Цакић-Лејче, радница (члан СКОЈ-а од 1941; 1942, пребачена у Бабички одред, априла исте године заробљена, отерана у Нишки логор, после три месеца пребачена на Бањицу и задржана до расформирања логора); Милка Аранђеловић-Ђеркинка (члан фабричког актива жена); Нада Стојановић-Мара, фабричка радница (рођена 1921, предратни члан Партије, тражена полицијском потерницом од 25. IX 1942,[6]) Мила Михаиловић-Загорка, фабричка радница, Зора Нешић-Ковачевић-Орлова, учитељица из Зајечара, др Лепа Колб-Ружа (убрзо пребачена на терен Јабланице, била лекар болнице у Ображди), Стела Данити, домаћица из Лесковца (ухваћена марта 1942, исте године стрељана у Синковцу), Мариола Пешић-Томић-Рада из Владичиног Хана, Љубинка Стаматовић-Димитријевић-Ружа Мала, радница из Врања,

[1]) Јордан Николов — Орце, народни херој,

[3]) Бошко Крстић, члан ОК КПЈ за Врање.

[4]) Лепа Стаменковић-Ленка.

[5]) Зборник ВИИ, I, 3. стр. 207—210. Извештај инструктора ПП за Ниш од 11-У-42; „Другарица Ленка је жива, налази се у Јабланици са остацима одреда и дошли смо у везу. Она ће предузети све мере да се у Леск. крају среде ствари и поново покуша успоставити већ дуго прекинута веза са Мак.(едонијом). . . ”

«) ИРПС, арх. бр. 9719.

[1]) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 64—65. Извештај секретара партијске организације Лесковачког НОП одреда почетком фебруара 1942, ОК-у КПЈ за Лесковац.

Јелица Илић-Митић-Милка (политички делегат десетине, члан одредског руководства СКОЈ-а, заробљена марта 1942), Ана Стојковић-Весна (болничарка у болници у Образди, крајем године упућена у Јабланички одред).

У Бабички одред су 1941. ступиле: Добрила Стамболић-Стана (политички комесар чете, заробљена 13. марта 1942. после битке код села Ракоша под Сувом Планином, стрељана крајем године у Нишком логору), Јелица Ђорђевић Стефановић-Ђуђулика (заробљена, стрељана 20. XII 1942. у Нишком логору), Вера .. . овчарева жена из Крчимира[7]) (заробљена 1942, стрељана у Нишком логору), Јелена Спасић-Трајковић-Лала (1941. учлањена у СКОЈ), Разуменка-Зума Петровић-Деса, Зора Адамовић-Нада, Јагода, учитељица (погинула 13. марта 1942. у борби код села Ракоша), Вера Спасић-Нешовановић, ученица (убрзо враћена из одреда на рад у Лесковац, септембра 1942. поново одлази у одред, 1943. рањена и заробљена, али успела да побегне из болнице, 1944. склонила се у одред), Алиса Пијаде-Ваља, ученица гимназије из Ваљева (марта 1942. заробили је четници, зверски мучена и убијена), Ангелина Крстић, радница (активиста НОП-а од 1941, чувала у својој кући рањенике; једном приликом када је пошла у Лесковац по лекове за одред, напали су је у путу пси и тако изуједали да је послата у Лесковац на лечење; остала је у Лесковцу на теренском раду, водила једну читалачку групу; после ослобођења 1944. ступила у 17. бригаду 24. дивизије).

У Јабланички партизански одред ступиле су 1941. године: Добрана Ђилас-Јања, Зора Игњатовић-Стана, професор у Лесковцу, Пава Ковачевић-Светлана (заменик политичког комесара и економ болнице у Образди) и њена сестра Милева Ковачевић (марта 1943. прешла у Кукавички одред), Јованка Миљанић-Стаменковић-Цана, Лидија Леви-Васовић-Мира и њена мајка Перса Леви. Почетком 1942. године дошла је у Јабланички одред Нада Томић-Вера , студент из Ниша (априла исте године заробили је четници, предали Немцима, а крајем децембра стрељана у Нишком логору), Славка Недић-Милојевић, учитељица из Скопља (политички радник, активиста АФЖ, 1942. рањена у борби, 1944. заробљена и заклана). Крајем 1942. дошла је из Лесковца у Јабланички одред Оља Цуверовић, да би избегла хапшење. Исте су године отишле у партизане Ратка Петровић, из Црне Траве, а из Власотинца Славица Јовић-Вера (санитетски референт чете) и Зорка Диманић-Милка (санитетски референт одреда).

Године 1943. Партија је упутила проглас народу да пружи још масовнију и одлучнији отпор окупатору и његовим слугама.

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ И ГРАЂАНИ ТОПЛИЦЕ, ЈАВЛАНИЦЕ, ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ[1])

Сав поштен и слободољубиви свет већ више од три месеца, из дана у дан, слугиао о победама црвене војске над крва*вим фашистичким хордама у Русији. Стаљинград — Ростов — Харков и даље на запад — 700 км потерале су осветничке трупе наше руске браће, хитлеровске отимаче и убице...*

Те велике победе наше руске браће дају још више снаге и борбеног полета нагиим јуначким бригадама, дивизијама и корпусима народне ослободилачке војске Југославије, које из дана у дан сламају непријатељску офанзиву на нашој ослобођеној територији у Босни, Херцеговини, Далмаи,ији и Хрватској бележе све нове и веће победе нагиег оружја.

РАДНИЦИ, СЕЉАЦИ И ГРАЂАНИ ТОПЛИЦЕ, ЈАБЛАНИЦЕ, ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ

Тешко рањена фагиистичка звер, у нади да спасе своју погану душу на издисању, спрема нови велики крвави злочин. Хитлер хоће да своје огромне губитке у људству и техници, које му је нанела Црвена војска, надокнади мобилизацијом народа поробљене Европе како за своју тегико осакаћену војску, која се налази у одступању, тако и за ратну производњу која ће му дати попуну тенкова, авиона, топова и муниције ...

РАДНИЦИ ЛЕСКОВЦА, ВУЧЈА, ЛЕБАНА, КУРШУМЛИЈЕ И ПРОКУПЉА

Убица Хитлер витла мачем над вашим главама. Чујте како вам прети, чујте звекет окова које хоће да вам намакне на руке. Он хоће да вас поведе на робијашки рад, у његову ратну индустрију...

Напугитајте радионице, фабрике и предузећа. СТУПАЈТЕ У ПАРТИЗАНСКЕ РЕДОВЕ! То је дужност сваког правог родољуба, то је дужност сваког свесног радника ...

ВЕРКА МЛАДЕНОВИЋ-ГРАБУЉЧЕ из села Самчекинца (Црна Трава), од првих дана устанка укључила се у рад за НОП и исте године примљена у СКОЈ. Радила је са омладином на терену. У пролеће 1943. године ступила је у II јужноморавски одред. Касније је повучена на терен, на рад са омладином, најпре као члан СК СКОЈ-а за власотиначки срез, а затим као члан ОК СКОЈ-а за Пирот. Носилац је Споменице 1941.

●

ЗАГОРКА ЗДРАВКОВИЋ-МАЏАРКА из Црне Траве, активиста омладинске организације, примљена је 1941. године у СКОЈ, а крајем 1942. године ушла је у Општинско руководство СКОЈ-а за Црну Траву. Похађала је санитетски курс који је 1941. и 1942. радио у махали Попови. Марта 1943. ступила је са групом другарица у II јужноморавски одред и одређена је за санитетског референта Црнотравског омладинског батаљона IV српске бригаде. Била је врло напредна, увек ведра и необично храбра. Погинула је новембра 1943. у борби са Бугарима.

*) Није установљен идентитет.

[1]) ИРПС, арх. бр. 2400. — Одломци из Прогласа ОК КПЈ и Штаба I моравског НОП одреда.

ОЛИВЕРА-ЛИВКА НИКОЛИЋ, омладинка, активиста НОП-а, ступила је у пролеће 1943. у **II** јужноморавски одред и била болничарка I батаљона IV српске бригаде. Била је врло храбра и учествовала у свим борбама које је водила њена јединица. Погинула је у VII офанзиви, јула 1944. у борби код Подујева, извлачећи рањенике са положаја.

ОМЛАДИНО ТОПЛИЦЕ, ЈАБЛАНИЦЕ, ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ

Твојом крвљу хоће фашистичка аждаја, која је на издисају, да поврати свој живот. На тебе хоће да набаци жиг срамоте и издаје свога народа, стога те хајком скупља и хоће да ти у руке да оружје против твог народа, противу твоје браће партизана, противу твојих јуначких другова — совјетских омладинаца.

Али ти, јуначка омладино Топлице, Јабланице, Лескови,а и околине никада ниси издала свој народ. Већ скоро две године ти се јуначки бориш портив туђина и изрода нагиег народа, Недићевих, Костиних и дражиновских банди, ти знаш свој пут. НИКО У КЛОПКУ ФАШИСТИЧКИХ РАЗБОЈНИКА, У ТАКОЗВАНУ „НАЦИОНАЛНУ СЛУЖБУ ЗА ОБНОВУ СРБИЈЕ", НИКО У ВОЈСКУ СЛУГУ ОКУПАТОРА, ЛИСТОМ, СМЕЛО У ПАРТИЗАНСКЕ РЕДОВЕ. ОРУЖЈЕ ТЕ ЧЕКА СПРЕМНО. Народ твој, твоја света дужност и твоја срећнија будућност те зову у одсудан бој.

ЖЕНЕ, МАЈКЕ И СЕСТРЕ ЈАБЛАНИЦЕ, ТОПЛИЦЕ, ЛЕСКОВЦА И ОКОЛИНЕ

Не дајте своју децу, своју наду и живот, своју браћу и мужеве да их непри■јатељи нашега народа, окупатор и његови помагачи, одведу у сигурну и срамну смрт противу наших партизана и противу силне Црвене армије. Не дајте да их одводе у фабрике и рудника по Немачкој и Србији, где их чека сигурна смрт од умора и глади, од кигае бомби које бацају из авиона наши савезнии,и. ШАЉИТЕ ИХ У ПАРТИЗАНСКЕ РЕДОВЕ И ВИ САМЕ ПОМАЖИТЕ СВЕТУ НАРОДНУ БОРБУ СВИМ СРЕДСТВИМА. Није далеко дан нагие победе, мира и срећног живота.

НАРОДЕ ЈАБЛАНИЦЕ, ТОПЛИЦЕ, ЛЕКОВЦА И ОКОЛИНЕ

Твоја старија и новија прошлост, твоја двогодишња борба у овоме рату пуни је доказ твоје мудрости, пламеног родољубља и храбрости. Пођи стопама које су утабали твоји стари и најбољи синови данас. Непријатељ је тешко рањен, њему се задаје последњи смртни ударац. Упри и ти да твој ударац буде што јачи. СТУПАЈ У ПАРТИЗАНСКЕ РЕДОВЕ. ПОМАЖИ НАШЕ ЈУНАЧКЕ ПАРТИЗАНЕ ХРАНОМ, ОДЕЋОМ И ОБАВЕШТЕЊИМА. Наша ствар је праведна и ми морамо победити.

СВИ У ПАРТИЗАНСКЕ РЕДОВЕ!
ЖИВЕЛА НАША ЈУНАЧКА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА ВОЈСКА И ЊЕН ВРХОВНИ ШТАБ!

ЖИВЕЛА ПОБЕДОНОСНА ОСЛОБОДИЛАЧКА ЦРВЕНА АРМИЈА!

ЖИВЕЛИ НАШИ САВЕЗНИЦИ И СОВЈЕТСКА РУСИЈА, ЕНГЛЕСКА И АМЕРИКА!

ЖИВЕО ОРГАНИЗАТОР И РУКОВОДИЛАЦ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ, КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ!

ДОЛЕ КРВАВИ ПЛАНОВИ ОКУПАТОРА И СПРОВОДНИЦИ ТИХ ПЛАНОВА, НЕДИЋ, ЉОТИЋ, ПЕЋАНАЦ И ДРАЖА МИХАЈЛОВИЋ!

СМРТ ФАШИЗМУ — СЛОБОДА НАРОДУ!

ШТАБ I МОРАВСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ПАРТИЗАНСКОГ ОДРЕДА

5. марта 1943. г.

ОКРУЖНИ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Године 1943. био је нови прилив у партизанске одреде. Из Црне Траве су тада отишле у Јужноморавски и друге партизанске одреде: Вера Јовановић-Тенк (касније секретар СКОЈ-а у Лужничком батаљону), Бранка Ивановић (санитетски референт батаљона), Станка Ракић (касније борац Омладинског батаљона XII бригаде; истакла се у борбама за ослобођење Власотинца и Ниша;^умрла одмах после рата). У II јужноморавски одред ступиле су у пролеће 1943: Нада и Радмила Стојановић (Наду су пред само ослобођење ухватили Бугари и убили је; Радмила је погинула као санитетски референт чете, при покушају да извуче са положаја рањеног друга), Славка Ивановић, Јованка Митровић, Савка Бошковић Маринковић-Дечко, Вера Цојић (активиста АФЖ), Вера Младеновић-Грабуљче, Загорка Здравковић-Мацарка (погинула исте године), Оливера-Ливка Николић, Добрица Миленковић-Цветановић (носилац Споменице 1941), Стојана Вучковић-Цунка, Душанка Цветановић (носилац Споменице 1941), Савка Цветановић, Ката Стоичић-Филиповић (носилац Споменице 1941), Стојадинка-Дицка Ракић (секретар актива СКОЈ-а у Јовановцу). Из Власотинца су 1943. ступиле у одред Загорка Диманић, Драга Диманић (мајка народног хероја Милоша Диманића-Рада, активиста НОП-а од 1941, хапшена и дуже држана у лесковачком затвору; 1943. одлази на ослобођену територију и ступа у одред; 1944. је изабрана у Градски одбор АФЖ Власотинца, а затим у Главни одбор АФЖ Србије; одликована је Орденом за храброст) и Десанка Станковић. —

Почетком 1943. била је извесно време у Врањском партизанском одреду НХ Вера Јоцић (затим се пребацила у Македонију). У Јабланички одред је почетком године дошла Нада Анастасијевић, ученица из Београда (партизанка Космајског одреда, погинула исте године у борби код Стубле), Станислава-Цана Станисављевић (партизанка Мачванског одреда, до одласка у Јабланички одред била на партијском раду у Лесковцу) и Јелена Перовић-Срдановић са Косова.

У партизанским одредима и бригадама било је доста другарица које су обављале значајне политичке функције. Саша Јаворина, партизанка Расинског одреда новембра 1943. године била је политички комесар Оперативног штаба за јединице II јужноморавског одреда, Кумановског одреда и Косовског батаљона, који је тад формиран, а Катарина Патроногић-Паја била је заменик политичког комесара II чете Косовског батаљона.

У другој половини 1943. и у 1944. години ступиле су у Јужноморавски одред, у Јужноморавску бригаду, затим у разне јединице НОВ: Љубица Богојевић-Јанковић из Црне Траве (рођена 15. IV 1924), Вида Богојевић, Нада Младеновић-Даница, Врбица Стојановић (санитетски референт, погинула 1945. на сремском фронту), Радмила Петровић (санитетски референт батаљона XII бригаде, погинула децембра 1944. у Новом Пазару), Нада Вељковић, Борица Здравковић-Матејић, Стана Митровић, Стојанка-Цунка Станојевић, Ружа Стојичић, (крајем 1944. погинула у једној борби у Јабланици; истакла се храброшћу, задобила 17 рана али није измицала), Стојадинка и Дила Љубић, Косара Јовић-Шврака (1944. члан СК СКОЈ-а за Лесковац), Десанка Синадиновић, Вера Јаковљевић, Борка Величковић, Станка Ивановић (у КПЈ учлањена исте године, члан Општинског комитета КПЈ за Црну Траву, 1944. члан СК СКОЈ-а за Власотинце), Стоименка Илић-Најдановић (у 14. години ступила у НОВ; једно време била у културној екипи 21. дивизије, затим упућена на теренски рад са омладином), Васка Стефановић (марта 1944. заробили је Бугари на Чемернику), заједно са Васком заробљене су Борица Пешић, Стојадинка Илић (члан СО АФЖ за Црну Траву) и Драгица Стаменковић-Цица, затим Милица Младеновић, 14-годишња Добрила Бошковић-Цветановић (била у културној екипи 21. дивизије, убрзо враћена у Пусту Реку на рад са омладином), Симка Синадиновић (рањена у VII офанзиви, упућена

ГРУПА ПАРТИЗАНА 113 ЦРНЕ ТРАВЕ, САЕВА НА ДЕСНО СТОЈЕ ОМААДИНКЕ:
1) ДОБРИЦА КОСТИК-СТАНКОВИВ (РОБЕНА 1920. У БРОДУ КОД ВЛАСОТИНЦА), БОРАЦ И ПАРТИЈСКИ ТЕРЕНСКИ РАДНИК, НОСИЛАЦ СПОМЕНИЦЕ 1941;
2) ВЕРА РАШИБ ИЗ ЦРНЕ ТРАВЕ, ЛКТИВИСТА НОП-а ОД ПРВИХ ДАНА УСТАНКА, УЧЛАЊЕНА У СКОЈ ПОЧЕТКОМ 1942. И ОДРЕБЕНА ДА РАДИ СА ЖЕНАМА. ГОДИНЕ 1944. УПУЬЕНА ЈЕ НА РАД У ПАРТИЗАНСКУ БОЛНИЦУ ПИРОТСКОГ ОКРУГА II НА ТОЈ ДУЖНОСТИ ОСТАЛА ДО КРАЈА РАТА. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941;
3) САВКА ЦВЕТАНОВИН ИЗ ЦРНЕ ТРАВЕ, УКЉУЧИЛА СЕ У НОП ОД ПРВИХ ДАНА УСТАНКА, ЗАЈЕДНО СА МАЈКОМ И ДВЕ СЕСТРЕ. КРАЈЕМ 1941. УЧЛАЊЕНА ЈЕ У СКОЈ И ОДРЕБЕНА ДА РАДИ СА ОМЛАДИНОМ У ТОДОРОВЦУ. У ПАРТИЗАНЕ ЈЕ ОТИШЛА У ПРОЛЕБЕ 1943. ЗАЈЕДНО СА ГРУПОМ ОМЛАДИНКИ ИЗ СЕЛА, АЛИ ЈЕ ПО ОДЛУЦИ ПАРТИЈЕ ВРАПЕНА НА ТЕРЕНСКИ РАД. БИЛА ЈЕ СЕКРЕТАР ОПШТИНСКОГ РУКОВОДСТВА СКОЈ-а ЗА ЦРНУ ТРАВУ. ГОДИНЕ 1944. СКЛАЊАЈУБИ СЕ ПРЕД ПРОГОНИМА ПОЛИЦИЈЕ И ОКУПАТОРА, ПОНОВО ЈЕ ОТИШЛА У ОДРЕД И ОСТАЛА ДО КРАЈА РАТА. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

ЉУБИЦА ЈАНКОВИЋ[1]

Помоћник политичког комесара III батаљона

Ових дана имала је VII бригада тежак губитак у болници 23. ударне дивизије. Умрла је наша најбоља и најомиљенија другарица Љубица Јанковић, помоћник политичког комесара II батаљона, не могавши да преболи рану коју је несрећним случајем задобила. Кроз тешке и крваве бојеве била је раме уз раме са борцима, увек међу првима, неустрашива и храбра.

Ћерка из сиромашне црнотравске породице, као неписмена ступила у редове наших бораца у тешким и мучним данима, изграђује се војнички и политички, и својим радом, пожртвованошћу и оданошћу долази до положаја политичког комесара батаљона ...

У другарици Љубици VII бригада, цела НОБ, а напосе Црна Трава губи много, али њена поносна појава остаје незаборавна. Комунистичка партија Југославије у поносној другарици Љубици губи једног доброг, поштеног и оданог члана — одличног руководиоца. Генерације младих девојака причаће приче и певати песме о овом храбром и неустрашивом борцу из редова славне Титове армије.

Д.К.-ћ

[1]) **„Глас" VII српске ударне бригаде 23 ударне дивизије, бр. 1, октобра 1944.**

ЗАГОРКА ДИМАНИЋ из Власотинца, радила је са омладином у свом месту и у околним селима. Године 1941. је примљена у СКОЈ а 1943. је ступила у II јужноморавски одред и била помоћник пушкомитраљесца и политички делегат десетине. Исте године, 15. августа погинула је у борби са Бугарима у Трговишту.

БОРИЦА ЗДРАВКОВИЋ-МАТЕЈИЋ рођена 1923. године у Црној Трави, укључила се у напредни омладински покрет 1940. године у Чачку, као ученица Женске занатске школе. Ту је организовано радила у НОП-у све до одласка

Чачанског партизанског одреда у Санџак и Босну, крајем 1941. Тада се вратила у Црну Траву и ту наставила теренски рад са омладином. Године 1943. је ступила у Јужноморавски одред и била санитетски референт Лужничког батаљона, а у пролеће 1944. била на дужности здравственог референта при Команди пиротског подручја. Затим јој је поверена брига о већој групи рањеника смештених у селу Дарковцу, у засеоку Ливађе. Дању је неговала рањенике, а ноћу је одлазила у село по намирнице. Крајем маја 1944, у VII офанзиви, Бугари су опколили болницу, но Борица је успела да се са 50 рањеника пробије кроз непријатељски обруч и да се прикључи бригади. До ослобођења Пирота била је на политичком раду у Власини и Црној Трави, а онда је постала члан СК КПЈ за белопаланачки срез. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИРЈАНА ПЕЈЧИЋ рођена 23. октобра 1929. године, радница из Лесковца, ступила је у одред октобра 1944. и погинула у борби крајем исте године. По чланицама АФЖ које су донеле понуде војсци на положају, послала је писмо својима кући:

Драги моји родитељи и сви остали,
Баш данас нађох ове жене и узедох да вам се јавим да сам добро, које и *вама желим добро здравље. У борби сам прошла добро и сад идемо у Ниш, одакле не знам куда ћемо. За мене се не секирајте ништа. Сад смо заробили доста камиона, топова, тенкова и око 1000 Немаца. Чућете у вестима.*

Сад примите поздрав сви од
Мирјане.

у Италију на лечење, погинула у бомбардовању скопског аеродрома). Све су из Црне Траве. Из Лесковца су отишле у одред теренски радници: Дара Јовановић-Корчагинка, Живка Петровић-Стоиљковић, Добрила Кривокућа-Невенка, Трајка Ђермановић (санитетски референт XIII бригаде), Живка Костић; затим, Иванка Мегерл-Добричић, болничарка у лесковачкој болници (отишла на слободну територију марта 1944, радила на хируршком одељењу 25. дивизије), Марија Цветковић (ступила у 8. косовску бригаду, септембра 1944. заробили је албански фашисти, после 2 месеца ослобођена од партизана), Вера Вељковић-Џонић (санитетски референт 5. чете, V батаљона, V црногорске бригаде; тешко контузована у једној борби с четницима), Радмила Глигоријевић (после завршеног апотекарског курса у Јабланици послата у штаб 14. корпуса, затим у покретну болницу II армије; члан КПЈ постала у војсци), Роса Ристић (1944. изишла на слободну територију, завршила болничарски курс, потом послата у болницу 24. српске дивизије), Мирјана Пејчић, 15-годишња радница; затим 14-годишња Бојана Цуцин (болничарка у болници 12. корпуса), Александра Станковић (погинула 23. јула 1944. на положају на Вељој Глави) и Мирослава (Милана) Цветковић, свршена ученица Трговачке академије.

Крајем 1943. године, па до краја рата, још су многе омладинке из села и варошица лесковачког округа отишле у партизанске одреде или се прикључиле јединицама НОВ. Из села Брода су ступиле у Јужноморавску бригаду: Бранислава Миленовић (1945, пред крај рата, погинула у Босни), Ружа Радовановић (штитећи рањенике погинула 1944. године на положају у Горњој Јабланици) и Добрица Костић-Станковић; из Новог Села Радмила Божиловић; из Прилепца Милева Цветковић; из Радосина Велија Н.; из Доње Јаине Христина Петровић-Кица; из Грделице Рада Николић, Љубинка Маринковић и сестре Јелка Стоиљковић и Олга Никодијевић; из Калуђерца Стојанка Јовић (активиста НОП-а, партизански курир, у одред ступила 1943, била санитетски референт 4. батаљона 13. бригаде, погинула у борби за Лебане, у јесен 1944. при покушају да извуче рањеника са положаја). У листу 24. српске дивизије „Напред" објављен је после њене погибије опширан некролог, пун другарске љубави и признања:

ОНА ЈЕ НЕКАДА ЗНАЛА
САМО ЗА ПЛАНИНУ

Живела је у планини, не знајући да на свету постоји још нешто сем њеног стада које је она напасала по дивљим планинским бреговима, и бистрих планинских поточића у којима је огледала своје лепо лице.

... Једног пролећног дана ... појавили су се они, партизани, и говорили јој о многим лепим стварима; о држави у којој ће жена бити равноправна са мушкарцем, у којој ће бити вољена и цењена, у којој ће слободно да дише и да се културно изграђује ...

Она је целим својим бићем осетила потребу да се и сама бори за бољи живот и правду... за слободу свога народа. Видела је и другарице међу партизанима; оставила је стадо и погила с њима.

Била је борбена, весела. Она је желела слободу и сада је била слободна, с пушком у руци... У борби је била *неустрашива, после борбе нежна болничарка и весела другарица. Из и,еле њене појаве зрачила је светлост и лепота, одважност и самопрегор. Када је научила писати, када се политички изградила, постала је још борбенија, постала је херој. Ватрено је мрзела фагиисте и домаће издајнике и уништавала их мушки, партизански. Требало је видети ову некада стидљиву девојчицу како одважно гази кроз кишу куршума да из борбе изнесе рањеног друга. Права Косовка девојка која, поред кондира вина и хлеба носи и пугику о рамену ...*

Води се огитра борба за први град у Србији — Лебане. Бугарски фашисти утврдили су се по брдима изнад Лебана . . . Батаљон добија наређење за јуриш. Међу првима лети Стојанка. Погођена рафалом из митраљеза пада пред непријатељским бункером...

„Другарице Стојанка, ти си пала свесно у борби за слободу. Нема више твоје песме да *нам загреје срца, да нам весели дугие. Али ти ћеги живети вечито међу нама, у нагием батаљону, у нашем срцу, у нашем народу“, рекао је командант батаљона на задњем растанку.*

Вечна слава другарици која је пала за слободу и част нашег народа!

Смрт фагиистичким освајачима!
Милорад Миленковић,
политкомесар батаљона 13. бригаде

У том су периоду, затим, ступиле у одред: из Цекавице Вера Тасић (због болести враћена у село на рад; четници су је ухватили, успела је да им побегне и ступила у 13. бригаду) и Загорка Алексић (заробили је Бугари; чим су је пустили из затвора, отишла је у 13. бригаду); из Навалина Љубинка Ранђеловић-Зечевић, активиста АФЖ; из Вучја Љубица Илић (после рањавања на Рударској Чуки послата на теренски рад); из Стубла Стојна М. Ивановић (заробљена, одведена у логор у Немачкој, није се вратила) и 1944. године Драгица Стошић (исте године погинула); из Прекопчелице скојевке Љубица Танчић, Вера Костић и Љубица Вукадиновић, затим Софијанка Станковић и Добрунка Миладиновић; из ЈТалиновца Петровка Станковић; из Врања Јулка Дренички, Нада Прокић (Бугари је заробили, мучили и убили) и ученице гимназије Смиља Станковић, Драгица Михаиловић и Оливера Тошић (све три активисти НОП-а од 1941, у НОВ ступиле 1944. и исте године све три погинуле); из околине Врања: Евица Станковић, Славка Богдановић, Гроздана Будисављевић, Стојанка Ристић, Николета Ђорђевић, Лепа Арсић, Олга Максић, Стојана Стошић, Роска Стојиљковић, Сава Бурић и друге. Из Сурдулице је крајем 1943. године отишла у одред Драгица Жарковић-Бранка, родом из Косовске Митровице; из Масурице: Драгица Станковић-Цица и Струнка Тасић (обе пошле у одред 1944. и исте године погинуле) и 1944, Перса Лазаревић (једна од најактивнијих омладинки у селу, погинула септембра исте године у борбама код Власотинца), затим Цицина сестра Душанка Станковић, Нада Ристић и Лепка Миловановић; из Јелашнице: Десанка Ристић-Трајковић (отишла у партизане 1943. заробљена у VII офанзиви на Сувој Планини, била у затвору у Нишу до ослобођења), затим Мица и Нада Поповић, Стана, Стојадинка и Цвета Китановић, Стојанка Ђорић и Радојка Станковић; из Горине су 1944. отишле у НОВ Драга Цветковић-Цига и Јелена Николић-Петковић-Ленче; из Тодоровца активиста НОП-а Трајка Миленковић; из Загужана Стана Цекић и Бранка Н.; из Зољева Љубинка-Љупка; из Пресечине Зора Стоиљковић (санитетски референт у XIII бригади) и Радунка Станчић; из Радоњице Вера Станковић; из Брзе Вида Хацић; из Свођа Верица Стефановић; из Рупља Зора Рајковић (помоћник санитетског референта батаљона у 12 бригади, у одреду 1944. примљена у КПЈ); из Власотинца: Нада Матић (у КПЈ примљена у НОВ), Олга Тодоровић (у КПЈ примљена у НОВ), Душанка и Вера Пешкић, Добрила, Зора и Смиља Ишљамовић, Нада Илић, Бранислава Тотошковић и чланови КПЈ Мирослава Шушулић, Зора Давнић и Вера Ћукаловић. Из Равног Дела ступила је 1944. у НОВ Добринка Ђокић, члан КПЈ; из Лопушње Зора Јовановић; из Шишаве члан КПЈ Зага Миленковић са сестром Зором; из Границе Загорка Костић (имала 19 година кад је поги-

МИРОСЛАВА ЦВЕТКОВИН, ИЗ АЕСКОВЦА СВРШЕНА УЧЕНИЦА ТРГОВАЧКЕ АКАДЕМИЈЕ, РОБЕНА ЈЕ 20. ЈАИУАРА 1923. ГОДИНЕ; УМРЛА ЈЕ 13. МАРТА 1944. ИА ДУЖНОСТИ ПОМОКНИКА КОМЕСАРА 5. ПРОТИВТЕНКОВСКЕ ЧЕТЕ

©

ОЈШВЕРА ТОШИЋ, ученица гимназије из Врања, у 18. години ступила у НОП, радила у једном блоковском активу жена. Маја 1944. ступила је у НОВ са још две школске другарице, Смиљом Станковић и Драгицом Михаиловић. Све три су погинуле августа исте године у борбама за Лебане.

нула у борби за ослобођење Власотинца); из Слишана Стојана Петковић и Десанка Микић; из Боринца Добринка Ђикић (погинула у борби); из Лебана: Драгица, Јелена и Милева Павловић, Станица Михаиловић и Миланка Костић; у борби за Лебане погинула је Милка Поповић-Косовка, из јабланичког среза, одакле су такође 1944. ступиле у одред Вукосава Ристић и Станица Поповић; из Рафуне Љубица Златковић; из Гајтана Милојка Балић; из Савинца Добрица Андрејевић-Надешевић (заробљена у VII непријатељској офанзиви, отерана на Бањицу, затим у Немачку); из Косанчића Зорица Пауновић (исте године погинула); из Владичиног Хана Вера Јовић (погинула исте године).

У одредима формираним на терену лесковачког округа су — све до новембра 1941. када је организована санитетска служба — санитетске послове обављале другарице које су основна знања стекле на курсевима прве помоћи. У Лесковцу је непосредно пред рат један такав курс водила Ана Стојковић-Весна, студенткиња медицине. Курс је трајао месец дана, а међу десет полазница биле су: Лепосава Стаменковић-Слободанка, Вида Стаменковић-Ивановић-Вера, Емилија Јовановић, Бранка Петровић, Загорка Ђорђевић и Зора Стојановић-Фајтина. Ани Стојковић је у држању течаја помагала Анђелина Букумировић-Лала, омладинка из Београда. У Врању је маја 1941. године један такав курс организовала активисткиња Вера Муловић (касније отишла у Скопље). У лето 1941. су течајеви прве помоћи одржавани и у неким селима лесковачког и јабланичког среза. Крајем године је у Црној Трави, у махали Попови, одржан санитетски курс са 30 полазница, који је трајао месец дана. У то време је и при првој амбуланти Кукавичког одреда, у селу Магашу, одржан санитетски течај који је полазило двадесет другарица из одреда, које су затим све распоређене као четне болничарке. Течајеви прве помоћи су и у току рата одржавани на овоме терену: 1942. године, у Црној Трави, одржан је течај са 9 полазница; у јесен 1943. приликом формирања II јужноморавске бригаде, одржан је санитетски течај са 40 полазница, бораца из одреда;

1944. године су, у селу Шарлинцу, 53 жене похађале течај који је водила Стојанка Ивановић из Стубле (члан Окружног НОО за Лесковац).

Прва партизанска болница формирана је новембра 1941. и смештена је у школској згради у Ображди испод Радан планине. Болница је имала 20 постеља за теже рањенике, одељење за лакше рањенике и одељење за операције. Била је добро снабдевена свим санитетским материјалом, инструментима и лековима, пошто је готово цела апотека из Лебана пренета у Ображду. Осим тога, стално је прикупљан и доношен санитетски материјал из Лесковца и других места. На томе се раду, поред многих других активисткиња, истакла Зора Михаиловић, учитељица из Прибоја. Народ је давао чаршаве, јастучнице, платно за завоје и др. Сваког дана је група жена доносила у болницу храну за рањенике и за болничко особље. Лекари болнице били су др Лепа Колб-Ружа и Мартин Колб; политички комесар је била Бранка Стефановић-Меденица-Савка, заменик комесара и економ Пава Ковачевић-Светлана, болничарке: Ана Стојковић-Весна, Јованка Миљанић-Стаменковић-Цана, Добрана Ђилас-Јања, Лепосава Стаменковић-Слободанка, Лидија Леви-Васовић-Мира, њена мајка Перса Леви (у јесен 1941, када су се партизани повукли из Лебана, ступила је заједно са својом ћерком Лидијом у Јабланички одред и радила као болничарка у партизанској болници у Ображди. Марта 1942. сазнавши да је Лидија заробљена и спроведена у затвор у Лесковцу, пошла је на своју руку да новцем који је имала ушивен у оделу откупи кћер. Успут је заробљена, опљачкана и отерана у затвор у Лесковцу. После Лидијиног бекства из затворског одељења болнице, Перса Леви је пребачена у Нишки логор па на Бањицу и стрељана 11. VIII 1942) и Љубинка Стаматовић Димитријевић-Ружа Мала. У болници су вршени и прегледи становништва са читаве слободне територије и вакцинација против пегавог тифуса.

Фебруара 1942. када су почеле акције здружених домаћих фашиста и окупатора против партизана, болница је из Ображде премештена у Добру Воду; задржани су само тешки рањеници, а лакши су смештени по кућама. Почетком марта болница се преместила у Слишане; тада је имала око 60 рањеника; половином месеца враћена је у Добру Воду, одакле су рањеници и болесно особље, због надирања непријатеља, пребачени на Пасјачу и Видојевицу и тамо смештени по кућама. И после одласка болнице на други терен, жене Магаша и Ображде су примале у своје куће рањенике, неговале их и бринуле о њима. Најтежи рањеници, којима је била неопходна лекарска помоћ, пребацивани су у сам Лесковац и смештани у куће чланова Партије и поузданих симпа-

ДРАГИЦА ЖАРКОВИЋ-БРАНКА рођена је 1922. године у Косовској Митровици, где се врло млада укључила у напредни омладински покрет и 1939. године постала члан СКОЈ-а; 1940. је била руководилац једног скојевског актива у граду. Због своје политичке активности ухапшена је уочи рата са групом омладинаца. У почетку устанка, јула 1941. године, Драгица је са својом мајком ступила у Копаонички партизански одред, у коме је она била болничарка а мајка куварица. Када је део Копаоничког одреда крајем 1941. године прешао са главнином партизанских снага из Ужица у Санџак, Драгица је остављена да једног рањеног друга пребаци у Београд. Ту је она извесно време наставила илегалан рад, па је априла 1942. прешла у Сурдулицу, где је организовала актив омладине, а нешто касније и актив СКОЈ. У Сурдулици је због свог рада двапут хапшена, али је оба пута успела да изиђе из затвора, а после другог хапшења је отишла у одред. Учествовала је у свим борбама и акцијама одреда и истицала се храброшћу. Године 1943. тешко је рањена у једној акцији у Бабушници код Пирота — бацач јој је пресекао обе ноге — те је услед излива крви убрзо умрла.

тизера. Године 1943. партизанска болница је поново смештена у основној школи у Слишану; бригу о рањеницима и о потребама болнице водио је МО АФЖ.

Јула 1943. формирана је партизанска болница у селу Гајтану, где је и пре тога било неколико скривница за рањене и болесне партизане. У снабдевању болнице и о нези рањеника бринули су МНОО и одбори АФЖ Гајтана и суседних села. Болница је остала у овом селу до априла 1944; највећи број скривница за рањенике у овом крају налазио се у Црној Трави, у засеоцима Степановце и Јовановце. (У Јовановцу, у скривници која је била у дворишту Душана Милчића, лечена је партизанка са Косова Вукосава Ракочевић, рањена у борби на Чемернику.)

У пролеће 1944. формирана је болница у Ивању, селу испод Радана, у кући Љубице Љубић. И у овој се болници поред рањених и болесних бораца лечило и становништво. У сталним борбама које су вођене с непријатељем, број рањеника се толико повећао да су морали да буду смештани и по кућама; највише их је било у селу Тодоровцу, у махалама Ивићеву и Шаривићеву. О њиховом смештају и нези бринуле су одборнице АФЖ Вида, Зонка и Бранка Стојановић, а помагале су све активисткиње.

ТЕРОР

У деловима Србије где су постојале слободне територије које су бранили партизански одреди, окупатори су предузимали офанзиве да би потпуно искоренили НОП у Србији. У томе су им пуну помоћ пружали домаћи издајници. Тако је фебруара 1942. године један одред бугарске фашистичке војске, уз помоћ Немаца, недићеваца и четника, предузео офанзиву на слободну територију Јабланичког партизанског одреда. На томе походу починили су нечувена зверства, а међу најтеже спада покољ у Бојнику. "... *Бугари су, као што вам је познато, запалили, порушили село Бојник и пострељали скоро све одрасле сељаке* ..."!) пише инструктор Покрајинског повереништва КПЈ за Ниш 21. априла 1942. Покрајинском комитету КПЈ за Србију.

') **ИРПС, бр. 1492. — Зборник ВИИ, I, 3, стр. 197—189.**

ЈЕЛЕНА-ЛЕНЧЕ ПЕТКОВИЋ (НИКОЛИЋ) из Горине код Лесковца укључила се у НОП 1941. године, када је формиран Кукавички одред. Исте године примљена је у СКОЈ. Припремала је и скупљала храну и одећу за борце, 1944. ступила је у НОВ. Полазећи у партизане поделила је своју девојачку спрему. Била је санитетски референт батаљона 13. бригаде 24. српске дивизије и врло храбар борац. Погинула је новембра 1944. године, у борби са балистима у Бајгори, спасавајући рањеног друга.

У листу 13. бригаде „Боримо се" објављен је топао опроштајни чланак после њене погибије:

ОД *ТИХЕ СЕЉАНКЕ ПОСТАЈЕ ЈУНАКИЊА*

Ленче је *расла, тихо, поред свога стада у свом селу... Осећала је неправду... видела своје родитеље како се муче —. и ништа. Мучи се, ради, трпи. И тако целога века.*

Осећала је све, али ко је томе крив?

Можда то тако мора да буде?

Наишао је *рат. Ленче се пробудила, видела је ко је свему крив, видела да тако не може да буде ... Она постаје девојка. У њено доба девојке спремају дарове за сватове. И она спрема дарове, и то много, али њени сватови су партизани — за њих она спрема дарове.*

Године 1944. у мају месецу, Ленче ступа у Кукавички одред. Од *тихе сељанке постаје јунакиња. Својим другарством, радом, понашањем, постала је љубимица целог одреда и бригаде.*

Ниједна борба бригаде није вођена без Ленчета. Свршила је курс и постала санитетски референт I батаљона. После борби за ослобођење Лесковца, Ниша, Прокупља, бригада креће према Косовској Митровици. Избија на Бајгору, најславније и најболније место у историји наше бригаде.

Борба оштра, повлачимо се. Заменик команданта бригаде пада рањен. Ленче је ту. Не мари што сипају куршуми. Она мора спасити рањеног друга. Али га није могла спасити. И сама је пала поред њега. Два хероја, Сава и Ленче, лежали су мртви. Заједно у добру и у злу... Заједно у смрт ...

Ленче, гледамо те како нам насмејана, са плавим шишкама које си пустила напред, лепим челом које краси петокрака, причаш негито весело, срећно, лепо.

Другарице, буди и даље весела, и ви другови почивајте с миром у земљи, другови су вас осветили, оно за што би ви још једном погинули, оно за што сте се ви борили, победило је.

Божа
пом. полит. комесара
I батаљона

Кућа **ЉУБИЦЕ ЉУБИЋ** (рођене 1895. у Ивању, у Пустој Реци), на крај села, била је од првих дана устанка партизанско и партијско упориште. Ту су се одржавали састанци партијских радника са штабом одреда и ту је Љубица прихватала партизане и чувала их као своју децу. У пролеће 1944. године смештена је у њеној кући партизанска болница. У VII офанзиви, 26. јула 1944., бугарски фашисти и Зотовићеви добровољци претресли су кућу, а кад нису нашли рањенике почели су да муче Љубицу, да ода место где су скривени. На сва њихова питања и мучења одговарала је: „Не знам, убијте ме, не знам"! Пошто нису успели да је натерају да открије болницу, крвници су је стрељали, а затим мртву искасапили.

РОСКА ЈОВАНОВИЋ из Магаша, мајка седморо деце, рођена је 1901. године. Од првих дана устанка радила је за НОП. Њена кућа била је партизанско скровиште, а ту је било и склониште за технику. Четници су је дуго мучили да покаже скровиште и технику, али је она на сва њихова питања пркосно одговарала: „Убијте ме, немам шта да вам кажем. Ви сте издајице!" Не могавши ништа да сазнају, четници су је заклали 26. јула 1944. године.

ВЕРКА СТЕФАНОВИЋ из Белановца, укључила се у НОП од првих дана устанка; 1943. ушла је у први одбор АФЖ у селу. Њена кућа била је партијски пункт, а она је са много сналажљивости извршавала сваки задатак који јој је постављен. Почетком 1944. Бугари и недићевци су јој ушли у траг; ухапсили су је и ставили на муке да ода своје везе, али нису могли ни речи из ње да извуку. Верка је јуначки издржала и најтежа мучења и упорно ћутала; отворила би уста само да наружи издајнике. Преки суд је осудио на смрт. Стрељана је 19. јануара 1944. године пред целим селом.

СТАМЕНА НИКОЛИЋ из Магаша, рођена 1906. године, у НОП се укључила од првих дана устанка и била је чланица првог месног одбора АФЖ. У њеној кући био је смештен део партијске технике, а осим тога и магацин разне робе за одред и скровиште за политичке раднике. Четници су то сазнали, и када су 26. јула 1944. са Бугарима дошли у село, ухватили су је и страховито мучили да прокаже технику и скровиште, у коме је тада било десет партијских радника. Стамена се отимала и везаних руку бранила од убода каме; издахнула је у најстрашнијим мукама, не рекавши ни речи. Оставила је за собом петоро деце.

Седамнаестог фебруара, на положају код села Бојника, Јабланички партизански одред је дочекао један батаљон Бугара и нанео му велике губитке, али се испред јачег непријатеља морао повући. Бугари су истог дана блокирали село (одакле су неколико дана пре тога одвели 24 мушкарца у затвор у Лесковцу, мучили их и затим поубијали), упадали су у куће и око 500 људи — стараца, деце и жена, међу њима и неколико бременитих — сатерали у школско двориште и терали их да кажу где су партизани. Кад нико ни речи није рекао, приступили су мучењу. Мушкарце су боли камама и ударали гвозденим полугама, стављали их на жеравицу, али ниједан није проговорио. То је трајало до мрака, а групе војника су за то време пљачкале и палиле домове. После вишечасовног мучења потерали су изнемогле људе на Бојничко поље. Сатерали су прво мушкарце у полузалеђену баруштину и пред очима жена и деце изболи их бајонетима, а затим покосили ватром из митраљеза. У том су трудницу Видосаву Костић савладали порођајни болови. Бугарски командант је пресудио: ако роди женско дете, опростиће живот и мајци и кћерци. Видосава је родила кћер и тако се спасла. Остале жене и деца потерани су у бару, где су већ лежали пострељани мушкарци, и под митраљеским рафалима и они су пали. Оне који нису били на месту мртви, војници су дотукли кундацима и мецима из пушака.

По сећању очевидаца, међу стрељанима биле су: Ружа Ж. Димитријевић, Стана М. Денић, Руска Г. Ђашић; из породице Ђеника: Ќева, Јулка, Анђелија и дете Најдан, Савка, Дарка, Бранислава, Перса, Зојка и Анђелија; из породице Здравковића: Кања и син Станко, Косара, Стана, Сика, Станојка, Савка, Ќева, Марија, Даница са новорођеним сином, Љубица, Јагода од годину и по дана, Божана од 4 године, Станојка, Ђурђа; из породице Јовановић: Кана, Милка и Зорка; Драгиња Н. Јаковић и Верка Ж. Јаковић, Даница Т. Костић и Милева Ђ. Костић; из породице Крстић: Милена, Милица, Стана и Јаворка; од Марковића: Јулка, Гина, Милевка, Стана К. Марковић и Стана М. Марковић, Ружа, Дана, Перса, Милева и Милица, Лепосава, Милча и Роска; Милица Михаиловић, Радмила Младеновић; од Николића: Јелка, Вида, Загорка, Катица, Тана, Гордана и Перса; од Петковића Наталија, Роска и Тројанка; од Петровића: Драгиња, Зора, Радми-

ла, Велика, Јулка и Рада; Рада М. Радивојевић, Стана М. Ранчић, од Радосављевића Нада, Нада Ч. Ранђеловић и 4-годишњи Видоје; Јашка К. Сејдић, од Станковића: Росанда, Гина, Зорка, Стана и Мара; Љубица Р. Стојановић и Стана М. Стојановић; од Стојковића: Анђа, Даница, Стојанка, Нада и Савета; од Стоиљковића: Петрија, Добринка и Загорка; од Стошића: Љубица, Стана и Верка; Јованка В. Трајковић, Ружа Цветковић и Јулка Г. Цветковић.

Међу сељацима из Драговца који су исте ноћи стрељани на Бојничком пољу биле су: Живанка С. Анђелковић, Нада Д. Анђелковић, од Здравковића: Даница С. Здравковић и Даница Ј. Здравковић, затим Динка, Драгица, Драгиња, Јагода, Србинка, Нада и Сика; Јулка С. Илић, Јевросија и Драгица Јовановић, Зорка Крстић, Смиљка В. Костић, Вида и Стана Куртић; од Марковића Дана, Стана и Драга; од Маринковића: Стана, Цвета, Спасена, Стојана, Јагода, Митра и Станислава; Стојанка А. Миљковић, Наталија А. Настић; од Петровића: Стана, Данка, Милица, Јевросима и дете Стојан и Младена; од Станковића Динка, Олга и Велика; Јевросија Д. Стојановић, Наталија и Гиздава Стоиљковић, Стојанка, Стана и Ружа Стојковић и Бисера Ценић.

МИЛЕВА СИНАДИНОВИЋ из Црне Траве, рођена 1900, била је активиста НОП-а од почетка устанка 1941. Њена кућа била је партијски пункт; ту је био и магацин разне робе за одред и један радио-апарат. Када су Бугари сазнали за њен рад и покушали да однесу материјал из магацина, она је отела тесак једном војнику и ранила га. Брзо је савладана и стављена на муке да ода своје везе и сараднике; али пошто нису могли да јој изнуде никакво признање, крвници су је затворили у кућу и живу спалили 5. јануара 1944. године.

ТИОСАВА РАДОСАВЉЕВИЋ из Магаша, мајка четворо деце, рођена је 1912. године. Била је чланица првог МО АФЖ, бескрајно одана НОП-у. Иако је знала за склоништа и магацине у селу, није хтела да их прокаже нити да ода сараднике партизана. Бугари, који су 26. јула 1944. упали у село заједно са четницима, везали су је, тукли, боли камама и најзад убили из револвера, али од ње ништа нису сазнали.

ЗАГОРКА ПЕТРОВИЋ-МЛАДЕНОВИЋ двадесетгодишња скојевка (на фотографији са братом), теренски радник, учествовала је као активиста НОП-а у припремама за устанак. Ухваћена је у бугарско-четничкој офанзиви на Црну Траву у лето 1943, отерана у заселак Дејћевце заједно са Цаном Стојановић и њеном породицом и заједно с њима зверски мучена и убијена.

ЗАГОРКА ВЕЛИЧКОВИК, ИЗ ЛОПУШЊА СТРЕЉАНА ЈЕ 12. МАРТА 1943. ПРИЛИКОМ БУГАРСКЕ КАЗНЕНЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ

МИЛЕВУ ЦОЈИВ-ЦРНОГОРКУ, АКТИВИСТУ НОП-а ОД 1941, ЧЕТНИЦИ СУ У ЛЕТО 1943. ПРЕТУКЛИ МОТКАМА ЗБОГ МУЖА ПРВОБОРЦА И КБЕРИ ЦАНЕ, СКОЈЕВСКЕ И ТЕРЕНСКОГ РАДНИКА. МИЛЕВА ЈЕ УМРЛА ПОД БАТИНАМА А НИ РЕЧИ НИЈЕ РЕКЛА. ИМАЛА ЈЕ 38 ГОДИНА КАД ЈЕ ПОГИНУЛА

После ове сурове одмазде, у народу овога краја поникла је песма, која опева овај стравични догађај:

БОЈНИК

Н А Р О Д Н А ПЕСМА ПОСВЕЋЕНА ПОКОЉУ У БОЈНИКУ, ПОЧИЊЕНОМ 17. ФЕБРУАРА 1942. ГОДИНЕ

У хиљаду деветој стотини
Четрдесет и другој години,
Једног снежног фебруарског дана
Затужила вила са Гајтана.
Љуто цвили ником се не мили.
Да'л је вила сагорела крила,
Ил' је много Срба изгубила?
Рано јутром из Радан планине,
Глас се чује доле у низине.
Жално плаче, а тужно нариче,
Пустој Реи,и жалосно довиче:
„Пуста Реко, Јабланице секо,
Ти још ниси од циља далеко
У вас двема никад мира нема,
У вас двема све се нешто спрема.
Све се спрема и мора успети
Макар Срби и морали мрети.
Црни врани, ал' сте раздрагани
Ви нијесте оскудни у храни.
Гачу црни врани на све стране
Изнад пусте Бојничке црепане.
Бојник село, ти си опустело,
Јоха си живом ватром сагорело.
Тебе јесте поморила куга
Дугиманска те покосила рука.
Покосила и старо и младо,
Раставила и мило и драго,
Од Каина подлог Бугарина,
Верне слуге Рима и Берлина,
Што их веже њина осовина
за Хитлера и за Мусолина.
Све што капу и мараму носи,
Све бугарски митраљез покоси.
Сад Бојником све црни барјаци,
Пусти двори, крвави сокаци.
Нема куће, нема домаћина.
Нема оца, мајка нема сина,
Нема деце ни старијих бака
Ни унука, млађанијег ђака.
Сад за дуго у то пусто село,
Неће бити игранка ни прело.
Нема свадбе, нема ни удадбе,
Ни женидбе ни цура просидбе.
Јабланица крвава је била
Крај Лесковца крв је преносила
А Ибар је потекао први
И понео из Краљева крви.
И све реке кроза Шумадију,
Свака каже да се Срби бију,
Па одлазе Дунавом у море,
Где се Руси са Немцима боре.
Дунав тече, крвава је пена,
Крв је ово од Југословена.
Ово јесте борба за слободу
Смрт фашизму, слобода народу.
Пуста Реко, и ја ћу те клети
Ако Бојник нико не освети.

МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА[1])

КОМАНДА ЖАНДАРМЕРИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЈАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

IV. ЈББр. службено

26. фебруара 1942. године
у Београду

Подноси извештај
о стању у земљи.

ГОСПОДИНУ МИНИСТРУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА (Д З)

Од последњег поднетог извегатаја о стању у земљи извештавам:

5) Ноћу између 16. и 17. фебруара о.г. заноћила је бугарска војска у селу Бојнику, срез јабланички (Лебане), која је вргиила чишћење терена од комунистичких бандита. — 17—II око 4,30 ч извршили су комунисти напад на Бугаре. У борби је погинуло 12 бугарских војника, а 16 је рањено. Убијено је 18 комуниста, Истог дана, после напада комуниста, Бугари су у Бојнику упалили око 100 кућа, стрељали око 90 људи и интернгграли 70 људи[2]*). У селу Драговцу, које је у непосредној близини Бојника, стрељано је 30, интернирано 20 људи и спаљено око 40 кућа. Овако су Бугари поступили због тога што су им сељаци при доласку изјавили да у Бојнику и Драговцу нема комуниста, нити прети опасност од истих. У ова два села сада влада потпуна пустош.*

Предње достављам, с молбом на увгс,-ђај.

(М.П.)

Командант,
дивизијски ђенерал
Стев. М. Радовановгсћ

Бугарски фашисти су починили слична зверства у Белановцу, Печењевцу, у селима Јабланице, Пусте Реке, Црне Траве, Масурице, а „ . . . *недићевци и љотићевн,и поступају исто тако крвнички према сељацима као и Немци и Бугари*[3]*).* .Спаљено је партизанско

[J]) Зборник ВИИ, I, 3, стр. 353—354.

[2]) У селу Бојнику (Пуста Река) Бугари су тада стрељали 470 људи, жена и деце, домове опљачкали и цело село запалили.

[3]) ИРПС, бр. 1492. — Зборник ВИИ, I, 3, стр. 197—189.

село Бабина Пољана. Верку Стефановић из Белановца стрељали су јануара 1944. недићевци; у Масурици, приликом паљења села септембра 1943, бачене су у пламен својих кућа: Смиља Ивановић, Велика Милинковић, Велика Ристић, Лепосава и Младена Ристић, Милева Станковић, Наталија и Радојка Цветковић. У околини Сурдулице, у селу Рђавици, убијена је и спаљена у својој кући Сета Пешић, а у Сувојници је у својој кући стрељана Божана Митић. — Село Магаш у Пустој Реци дало је много бораца и зато је тешко страдало од фашистичких казнених експедиција. У кући Стамене Николић и Роске Јовановић било је склониште за технику и партијске раднике; 26. јула 1944, у VII офанзиви, обе су заклали четници, али скровиште нису одале; истог дана Бугари који су упали у село заједно са четницима, мучили су, боли камама а затим убили из револвера Тиосаву Радосављевић, Загорку Денић из Брестовца, Зорку Османовић-Мустафић и Невенку Николић, а Миља Станковић је успела да после батинања и мучења побегне и да се склони у Коњувцу; Васку Крстић из Доњег Коњувца (рођена 1885) фашисти су мучили због синова и кћери у партизанима: боли су је ножевима, забадали јој игле под нокте, тукли је до изнемоглости, али ни речи од ње нису чули. У бомбардовању Магаша су погинуле Марија Виденовић и Станка Петковић. Драгу Стојановић из Вујанова, која је својим колима пребацила рањенике у болницу у Ивању, пресрела је на путу бугарска патрола и притисла је да каже зашто су јој кола крвава и где је сакрила рањенике; Драга није ништа одговарала, ћутала је и када су је ставили на муке и када је видела на себе уперене пушке; стрељали су је у лето 1944. У Вујанову су фашисти 1943, убили 11-годишњу чобаницу Косовку Коцић зато што није хтела да прокаже скровиште партизана. Јелица Аризановић, из истога села, убијена је 1943. у Брестовцу када је покушала да се са своје четворо деце испред терора склони на Радан. — Црна Трава, која се листом од првих дана устанка укључила у НОП, дала је и много жртава. За пример би се могла навести породица Цане Стојановић, чији су сви чланови били политички радници и борци и готово сви изгинули: муж, један син, две кћери, девер и три синовца, а у лето 1943. су ухапшене Цана, њена најмлађа кћи, јетрва Руска, потеране од Бугара у заселак Дејћевце, зверски мучене и најзад искасапљене. Истог дана, заједно с

ВЕРКА ПАВЛОВИЋ, РОБЕНА 1915. ГОДИНЕ У КАЛНИ, РАДИЛА ЈЕ ЗА ПАРТИЗАНЕ. ХРАБРО ЈЕ ПОГИНУЛА 9. МАРТА 1944.

ЈУЛИЈАНА СИМОВИЋ ИЗ МЕДВЕЂЕ УКЉУЧИЛА СЕ У НОП ВЕК ПРВИХ ДАНА УСТАНКА. САЗНАВШИ ЗА Н.ЕН РАД, ЧЕТНИЦИ СУ ЈЕ 1943 ГОДИНЕ ТОЛИКО ТУКЛИ ДА ЈЕ ПОД БАТИНАМА УМРЛА. БИЛО ЈОЈ ЈЕ 37 ГОДИНА

НЕДИБЕВ ОФИЦИР ЗОТОВИЋ НИЈЕ ЗАОСТАЈАО НИ ЗА ЧЕТНИЦИМА НИ ЗА ОКУПАТОРИМА У СВИРЕПОСТИ. У КАЗНЕНОМ ПОХОДУ НА ПРИБОЈ ПРВО ЈЕ ПРЕБИО ПА ЗАТИМ СТРЕЉАО ЗО-ГОДИШЊУ СТАНУ СМИЉКОВИЋ ЗАТО ШТО НИЈЕ ХТЕЛА ДА ОДА СВОГА МУЖА, СЕКРЕТАРА БИРОА КПЈ, НИТИ ДА ПРИЗНА СВОЈ РАД ЗА НОП; СТРАШНО ЈЕ МУЧИО ЊЕНЕ ЗАОВЕ ДАНИЦУ И МАРУ И ЊЕНУ 8-ГОДИШЊУ БЕРЧИЦУ РАДМИЛУ И, НА КРАЈУ, УБИО СТАНИНЕ РОДИТЕЉЕ

ДИНКА ПЕШИЋ, ИЗ ПОДРИМЦА, ПРВО ЈЕ У НЕДИБЕВСКОЈ КАЗНЕНОЈ ЕКСПЕДИЦИЈИ, 7. ФЕБРУАРА 1944. ПРЕТУЧЕНА А ЗАТИМ ЈАВНО СТРЕЉАНА

НИКОЛЕТЛ ПЕТКОВИН ЈЕ 1943. БИЛА ПРЕДСЕДНИЦА ПРВОГ МО АФЖ У ПОДРИМЦУ. БИЛО ЈОЈ ЈЕ 38 ГОДИНА КАДА СУ ЈЕ СТРЕЉАЛИ НЕДИНЕВЦИ 7. ФЕБРУАРА 1944.

СТАНУ СТЕФАНОВИН ИЗ РУПЉА, ЧЛАНА СКОЈ-а И АКТИВИСТУ НОП-а ЗАЈЕДНО СА ЊЕНИМ МУЖЕМ СТРЕЉАЛИ СУ 1943. ГОДИНЕ БУГАРИ, ЗАТО ШТО СУ У ЊИХОВОЈ КУНИ ЗАТЕКЛИ ЈЕЛО ПРИПРЕМЉЕНО ЗА ПАРТИЗАНЕ. МУЧЕНИ СУ И ИСПРЕБИЈАНИ, АЛИ НИСУ ОДАЛИ СКРОВИШТЕ ПАРТИЗАНА

њима, одведена је и на исти начин мучена и убијена омладинка Загорка Петровић-Младеновић. Иста казнена експедиција убила је тада у Црној Трави Добрицу Ивановић зато што није хтела да прокаже своје синове партизане, а Јула Цветановић је хапшена и злостављана као мајка три кћери партизанке и кућа јој је спаљена. У Црвенковцу, засеоку Црне Траве, Бугари су 5. јануара 1944. године живу спалили у њеној кући Милеву Синадиновић; у засеоку Степановцу су спалили кућу Росе Голубовић и њу претукли што неће да плаче кад јој кућа гори. У засеоку Обрадовцу бугарски фашисти су претукли све жене зато што нису хтеле да кажу где се налазе партизанске јединице, а било им је јасно да знају. У засеоку Тодоровцу спалили су кућу Алтане Љубић зато што су два њена сина били у партизанима а она помагала одред. Јулку Милијановић, из истог села, Бугари су претукли и кућу јој спалили због сина партизана (погинуо 1945. као борац VII бригаде). Због синова партизана спалили су такође кућу Никосије Крстић, активисте АФЖ, у Добром Пољу (Црна Трава) и убили Крину Дојчиновић, Јелицу Николић и Николију СтојаНовић. У Броду (Црна Трава) иста казнена експедиција убила је Колу и Милевку Вељковић и Винку Ранђеловић; Русанди Динчић, која је била члан првог МО АФЖ и имала два сина у партизанима, стрељали су мужа и спалили кућу; спалили су тада и кућу Виде Маленовић, сарадника НОП-а, којој су три сина погинула у партизанима. — У Бучумету, у јабланичком срезу, стрељане су 1944. године Драга Дамјановић и Јана Цветковић, а Љубица Турмановић је јавно батинана и злостављана. У Лесковцу су хапшени и прогоњени припадници НОП-а за све време рата, с малим прекидом 1942. године, када су полиција и окупатори поверовали да су ликвидирали партизанске одреде. Али већ крајем године, с новим акцијама партизана и диверзаната у граду и у целом округу, почиње нови талас терора, који 1943. и 1944. све више расте. Међу ухапшенима у провалама фебруара и новембра 1942. биле су: Бранка-Таралика, Зага Аранђеловић, Лепосава Вукосављевић, Дана Терзин, Рада Тричковић и др. Године 1943. међу ухапшенима у Лесковцу биле су: Мара Красић, Милица Јешић, Зора Здравковић, Стана Ђорђевић, Станка Марчић, Ружа Стаменковић, Лепосава Поп-Ценић, Оливера Прокић и Љубица Стојановић. О некима од њих које су пуштене из затвора „повели су бригу" четници. После ослобођења нађен је списак лица којејеуЛесковцу требало да закољу четничке црне тројке[1]) (списак је потписао четнички командант Бора Машић; на списку се, међу многим другим именима налазе: Боса Миленковић, ученица VI разреда гимназије (заробљена априла 1942. као борац Јабланичког одреда, убрзо пуштена из затвора), Оливера Ристић-Белка, свршена ученица Средњотехничке текстилне школе (хапшена октобра 1941), Ружица и Славица Тепавац (обе ухапшене почетком 1944. па пуштене). Уз овај четнички списак имена дато је образложење: *„Сва напред наведена лица су организована, и кад је био напад партизана на аеродром изашла су са оружјем, јер су мислила да је општи напад партизана на Лесковац. Потребно је што пре чишћење истих, јер стално, сваког дана и часа, врбују људе и шаљу их партизанима".*

У лесковачком срезу су многе жене страдале од терора окупатора и домаћих фашиста. У Лебану су 1944, поред других, ухапшене Ката Васиљевић и Љубица Димитријевић-Стојановић. У Лепушњи је једна бугарска казнена експедиција 12. марта 1943. спалила село и, међу другим народом, стрељала: Загорку Величковић, Милунку Јовановић, Васку Стефановић, заједно са сином и кћерком и Кеву Тасић. — У Батуловцу Немци су убили Наталију Илић, а Теодосија Стојановић, родом из Новковог Рида, рањена је у борби за Батуловце и умрла од рана.

•— У Боринцу је маја 1944. у бомбардовању села погинула Вида Здравковић; у Брезовици су Немци убили Лепосаву Костић. У Брзи су четници трипут јавно батинали 91-годишњу Марију Цојић и претукли њену снаху Милеву звану Црногорка због њиховог рада за НОП, и исто тако злостављали и батинали Велику Стојановић.

— У Власотинцу су хапшене и теране у Лесковац у затвор: Босанка Стојановић, Вера и Душанка Пешић, Трајка Цекић, Симка Диманић (мајка партизанке и теренског радника Зоре Диманић, помагала НОП), Нада и Софија Младеновић, Живка Марковић. Из куће Ишљамовић 1944. године отишле су у НОВ Добрила, Зора и Смиља, а Савку Ишљамовић су четници ухватили, косу јој ишчупали и кожу с ње живе одрали, и тако је уморили. — У Врапцима су 1943. заклали Аницу Поповић. Каранфилки Константино-

[1]) Др Миливоје Перовић: Хроника Лесковца.

вић из Вучја су 1942. поломили у затвору обе руке, мучећи је да призна свој рад (касније је погинула од гранате, која јој је и кућу запалила). У Гајтану су 1944. године у једном навратy фашиста убијене Ангелина Булатовић и Јованка Јакшић. У Гегљи су батинане и злостављане: Видосава Алексић, Спасена Ивковић, Роска Петковић и Мара Костић. У Гложану је 1944. хапшена учитељица Параскева Стојановић, у Горини Марија Цојић, Љуба Цојић, Живка Трајковић и Милица Анђелковић; Дану Анђелковић су четници тукли због њена четири сина који су од 1941. били у партизанима; Добрунку Миленковић из Горине, активисту НОП-а, четници су са једногодишњим дететом одвели у свој штаб, тукли је и мучили да ода мужа партизана и скривено оружје, а кућу су јој опљачкали; пошто ништа није признала, они су је пустили, али одмах затим ухапсили и стрељали је јануара 1944. насред села. — Септембра 1944. једна четничка тројка је у Горњем Крајинцу заклала домаћицу Љубицу Петровић, која је била избегла за време бомбардовања Лесковца. У Грделици је ухапшена Рада Станисављевић, у Дадинцу су Бугари убили Милеву Милчић, у Дарковцу су стрељали 16-годишњу Манасију Ћирић, Јаворку Миладиновић-Стојановић (била члан КПЈ), Смиљу Митровић и Верку Митровић. Немци су 1944. године убили у Дејану: Даринку и Љубицу Костић, Милеву Стојановић, Лепосаву Станковић, Стојанку Миладиновић, Миленију Златковић, Софију Крстић и 16-годишњу Мицу Миленковић. У Драшковцу је хапшена и мучена Лепосава Павловић, а Десанка Стаменковић, партизански курир из Драшковца, стрељана је јавно пред школом у Шарлинцу. Бугари су стрељали: Верку Павловић, Савету Савић, Дацу Поповић и Верку Поповић. У Крушевици су четници убили Ружицу Раденковић и зверски уморили 15-годишњу Симку Анђелковић. У Медвеђи је 1943. под батинама умрла Јулијана Симовић. У Млачишту су батинане и злостављане Радмила Ђорђевић, Стојанка Радивојевић, Параскева Синадиновић и Верка Анђелковић, која је 1944. године умрла од последица мучења. У Накривњу је хапшена Јелена Стојковић. Милију Здравковић из Ображде убили су Бугари у Боринцу, заједно са њеним дететом. Зона и Љуба Тасић из Орашја отеране су у затвор у Лесковцу. У Прекопчелици су 1944. године хапшене и мучене: Круна Лепојевић, Марија Станковић, Стојанка и Русија Станковић и Милева Стевановић, а Милица Поповић је у свом селу погинула од минобацача. У Прибоју је злогласни Зотовић 9. маја 1944. стрељао Стану Смиљковић и њене родитеље, а пре тога је у фебруару исте године, у Подримцу насред села и на очиглед свих мештана убио Динку Пешић и Николету Петковић. У Равном Делу Бугари су убили Добрицу Станковић, 15-годишњу Милену Станковић и Славицу Лепојевић. У Радоњици је ухапшена Радунка Ристић. У Реткоцеру четници су стрељали Веру Перуновић и заклали Љубицу Никчевић. У Рупљу је казнена експедиција, Немаца и Бугара, стрељала групу активиста НОП-а, међу њима Стану Стефановић са мужем и Стојанку Радивојевић, а Мару Милосављевић су убили па спалили; стрељали су такође мужа и једног сина Сиде Дикић, која је имала још три сина у партизанима. У Свињарици је хапшена и мучена Марија Ђокић; у Слишану су четници зверски мучили Јованку Стариновић; у бомбардовању села, маја 1944. погинула је Стојанка Младеновић. У Тодоровцу код Вучја су ухапшене и отеране у затвор у Лесковцу: Љуба Апостоловић, Милева Апостоловић, Јелка Ђорђевић, Вера Михаиловић, Јагода и Зора Младеновић, Верка и Смиља Тодоровић, Радица Стаменковић, Роска Станковић и Вида Тошић; стару Љубу Илић, чији је син погинуо у борбама за ослобођење Лесковца, четници су тукли да ода везе с партизанима. У Цекавици је непријатељ тукао и злостављао учитељицу Олгу Михаиловић-Стефановић; у Черници је јула 1944, у Зотовићевој казненој експедицији, стрељана Милица Ђорђевић, чланица првог МО АФЖ. У Црвеном Брегу Бугари су живу закопали активисткињу НОП-а Агнију. . . и убили Јелку Динић, члана КПЈ. У Црној Бари Немци су убили Сибинку Стоиљковић.

Осим што су биле изложене страдањима приликом казнених експедиција, похода свих врста оружаних фашистичких банди и малтретирању локалне полицијске власти, жене активисти НОП-а из Лесковца и са територије целог округа теране су у великом броју у логоре смрти у земљи и у иностранству. Поред многих наведених партијских радника и жена бораца, децембра 1941. је ухапшена у околони Лебана Новка Вуксановић, службеник суда у Лебану (отерана у затвор у Лесковцу, па у логор у Нишу, одакле је крајем 1942. пребачена на Бањицу; јула 1944. транспортована је у Аушвиц па у Равенсбрик, где је остала до краја рата). Године 1941. ухапшена је у

АВАДЕСЕТОГОДИШЊА СТОЈАНКА РАДИВОЈЕВИБ ИЗ РУПЉА, ЧААН СКОЈ-а ОД 1941. И АКТИВИСТА НОП-а, СТРЕЉАНА ЈЕ 1943. ГОДИНЕ СА ГРУПОМ АКТИВИСТА ПРИАИКОМ НЕМАЧКО-БУГАРСКЕ КАЗНЕНЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ. БИЛА ЈЕ ДО ПОСЛЕДЊЕГ ТРЕНУТКА ХРАБРА И ПРКОСНА ПРЕД НЕПРИЈАТЕЉЕМ

МИЛИЦА БОРБЕВНК ИЗ ЦЕРНИЦЕ, АКТИВИСТА НОП-а ОД 1941, ЧЛАН ПРВОГ МО АФЖ, ПРЕТУЧЕНА ЈЕ А ЗАТИМ СТРЕЉАНА ЈУЛА 1944, ПРИЛИКОМ НЕДИБЕВСКЕ КАЗНЕНЕ ЕКСПЕДИЦИЈЕ. БИЛО ЈОЈ ЈЕ 30 ГОДИНА КАД ЈЕ УБИЈЕНА

Лесковцу Јела Пијаде, студент медицине (из затвора је пребачена у Нишки логор, одатле 1942. на Бањицу, 1944. у Аушвиц па у логор у Гузену, где је остала до краја рата). У скојевској провали крајем 1942. године ухапшена је, међу осталима, и радница Бранка Крстић (преко ње је ишла веза ОК КПЈ са Кукавичким одредом), из затвора је пребачена у логор на Бањици, где је остала до почетка 1944. Крајем 1943. ухапшене су у Лесковцу, затим отеране на Бањицу па у Аушвиц, где су остале до краја рата: Вида Фричек, радница, Јелка Стаменковић-Говедарска, а Зора Јовановић и Добрила Милошевић су транспортоване у Аустрију, у логор близу Беча. — Године 1943. стрељана је у логору Милева Тричковић из Медвеђе, а Нада и Даница Пешић из истог села транспортоване су 1944. у логор у Немачкој; Зонка Стефановић из Дадинца одведена је у Аустрију, у логор у Винернојштату. Даница Милошевић, члан првог МО АФЖ у Кривој Феји, ухапшена је јула 1944. и интернирана у Бугарску. Почетком 1944. ухапшена је у Лесковцу ЈБубица С. Миљковић, активиста НОП-а од 1941. и отерана на Бањицу, где је остала до расформирања логора. У Власотинцу су ухапшене и отеране у логор на Бањици партизанске мајке: Ружа Величковић (издржала 10 месеци у логору), Ружа Јанић (годину дана у логору), Лепосава Јанић (10 месеци у логору) и Лепосава Диманић (10 месеци у логору), Јелка Младеновић и Ружа Јовановић. Из Орашја су отеране на Бањицу Славица, Љубица и Рада Станковић, из Грделице Денка Стоиљковић и Љубица Ђорђевић, из Гложана Мирјана и Десанка Коцић. Из затвора су 1941. године отеране у Немачку: Нада Ђорђевић из Стубле, Стана Михаиловић и Радунка Јовић из Подринца и Станија Станковић из Залужана.

ВОЈВОДИНА

Сиоменик палим борцима на Иришком венцу у Фрушкој гори

Рад вајара Сретена Стојановића

Окупацијом наше земље Војводина* је била подељена на три дела: Бачку и Барању нацистичка Немачка дала је Хортијевој Мађарској, Банат је припојила Србији и ставила га под управу квислинга Недића, а Срем је ушао у састав тзв. Независне Државе Хрватске. Окупатор је ишао за тим да искористи националне и друге супротности и да распири мржњу међу народима и народностима насељеним у Војводини. Одмах после окупације заведен је у сва три дела окупиране Војводине најсуровији терор према словенском живљу, посебно према Србима — ратним добровољцима и колонистима који су се после I светског рата населили у Војводини. Немачки и мађарски фашисти, као и Павелићеве усташе, такмичили су се у пљачкању, убијању и протеривању колониста са њихових огњишта. У таквим условима било је веома тешко организовати јединствен отпор окупатору. На Мајском саветовању ЦК КПЈ у Загребу 1941. године дата је оцена ситуације у Војводини, а пред војвођанске комунисте постављени су одговорни задаци:

*) У припреми је посебна књига о учешћу жена Војводине у НОБ.

„... У Војводини бесни терор окупатора. И овде се свирепо прогони српски живаљ. И овде окупатори настоје да гито више распире националну мржњу међу многобројним националистима. Мађарски и њемачки освајачи хушкају домаће становништво мађарске и њемачке народности против Срба и других националности. Последице тога су нечувена злочинства према српском становништву. Зулуме великосрпске реакције сада испашта недужно српско становништво ... Зато комунисти Војводине ... имају ту велику задаћу да сузбију сијање националне мржње, да раскринкају пред народима Војводине окупаторске насилнике као непријатеље радног народа свих националности. Комунисти Војводине има.ју ту велику задаћу да раде на окупљању свих народности у борби против зла што га је проузроковао рат и окупација, за братство међу народима Војводине, да воде заједничку борбу аротив империјалистичких насилника и окупатора, за братскм *споразум и равноправност народа Војводине, за истинско решење националног питања путем слободног опредељења народа .. .“*)

У истом духу и ПК КПЈ Војводине издао је проглас почетком јуна 1941. године:

„Војвођански радници и раднице:
Срби, Мађари, Немци, Хрвати, Румуни, Словаци, Русини и остали... Као што даља судбина народа Југославије зависи у првом реду од јединства њене радничке класе, тако и судбина народа Војводине зависи од вашег јединства! Зато кујте то јединство у заједничкој борби против свих израбљивача, без озбира на народност. Борите се против шовинизма, мржње према другим народима. Игачупајте ту отровну жаоку коју капиталисти подло усађују у народне масе. Стварајте савез радника и сељака, сложите своје народе да би их као јединствену целину могли водити у борби против окупатора и угњетача! Остварујте на тај начин пролетерски интернационализам, који је важан услов за срећнију будућност Војводине! Само ће тако народи Војводине под вођством Комунистичке партије Југославије, у наслону на Совјетски Савез, моћи сами али заједнички да одлучују о томе хоће ли и с којим другим народима да живе у братској заједници .. ,”)

У припремама за устанак у Војводини, поред задатака на које је указивао проглас — а ти су задаци били од прворазредног значаја за цело време народноослободилачке борбе у Покрајини —■ руководство Партије нашло се

') Зборник ВИИ, том II, књига 2.

') Зборник ВИИ, том, I, књига 2.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

СОЊА МАРИНКОВИЋ. Међу првим херојима народноослободилачког рата, који су то звање добили још у току НОБ, била је и Соња Маринковић, инжењер агрономије, један од организатора устанка у Војводини.

Рођена је 3. јуна 1916. године у селу Стрежевици (Славонија). Отац јој је био свештеник, а мајка учитељица. У својој трећој години остала је без мајке. Основну школу учила је у Сурдуку. Школовање је наставила у Сомбору а затим у Новом Саду где је завршила гимназију. Студирала је пољопривредно-шумарски факултет, који је завршила 1939. године у Земуну.

У напредни раднички покрет укључила се још у гимназији, а члан КПЈ постала је за време студија. Била је учесник у свим студентским и омладинским акцијама у Београду, Земуну и Новом Саду, којима је руководила КПЈ, а у многима је била и организатор. Члан је руководства студената на своме факултету, потпредседник Дома студенткиња. Као делегат омладине Војводине била је на међународном конгресу за мир у Паризу. У Новом Саду члан је управе „Студентске матице" и ОМПОК-а. Као једна од најактивнијих омладинки у Војводини постала је 1938. члан ПК СКОЈ-а. Заједно са другим омладинским и партијским руководиоцима Војводине организовала је скојевске курсеве 1939. и 1940. у Фрушкој гори. Због своје активности, на VI покрајинској конференцији ПК КПЈ за Војводину, септембра 1940, изабрана је за члана Покрајинског комитета КПЈ. Све прогресивне акције у Новом Саду, а многе и у Војводини, везане су за њено име. Руководила је радом напредне струје у СБОТИЧ-у, учествовала у организовању радничких штрајкова новосадских радника, нарочито у великом штрајку текстилаца, децембра 1940. Посебно се залагала за рад са женама и омладинкама, оснивала женске секције при СБОТИЧ-у и УРС-у. Била је и секретар Женског покрета у Новом Саду. Као члан ПК КПЈ била је задужена за Народну помоћ и руководила радом ове организације у целој Војводини. Хапшена је два пута — 1939. и крајем 1940, када је у новосадском затвору много мучена. Иако је била слабог здравља, крхка и нежна, поднела је сва мучења стојички и својим држањем служила за пример осталим ухапшеним друговима и другарицама. Из затвора је изашла после 27. марта 1941. Због своје неуморне активности, због жара и оптимизма који је уносила у сваки посао, била је међу најомиљенијим руководиоцима предратног напредног покрета Војводине и постала масовик Зг правом смислу те речи.

После окупације радила је у Петровграду, где је са осталим члановима ПК КПЈ — Жарком Зрењанином-Учом, Светозаром Марковићем-Тозом и другима — руководила припремама за устанак. Поред рада на Народној помоћи, учествовала је у формирању диверзантских група и првих партизанских одреда у северном Банату. На жалост, њена активност у ратним данима нагло је пресечена хапшењем. Ухваћена је 14. јула 1941. на броду када је по задатку прелазила из Панчева у Београд. Одведена је у Петровград где је у полицији страховито мучена. Окупатор је измрцварио њено слабашно тело, али није сломио њен дух. Заједно са деведесет активиста НОП и родољуба Баната стрељана је 31. јула 1941. на Багљашу код Петровграда. Није допустила да јој пуцају у леђа, већ се окренула и довикнула крвницима: „Пуцајте, ово су комунистичке груди!"

— За народног хероја проглашена је 25. октобра 1943. године.

На крају подужег чланка о Соњи Маринковић, написаног са пуно топлине, књижевник Јован Поповић записао је и ове речи: „Нежно тело остало је мртво, изрешетано бесомучно испаљеним мецима ужаснутих крвника. Но Соња живи, њен дух лебди не само над читавом Војводином, за чије је ослобођење и јединство она толико учинила и која се њоме толико поноси, него и над читавом нашом отаџбином, над свим нашим народима, чији је други народни херој као жена постала одлуком великог Тита." (Жена Данас, бр. 34, од 1945. године).

пред другим тешкоћама које су проистицале из посебног географског и стратегијског положаја Војводине: равничарски крај, испресецан рекама и комуникацијама, богат пољопривредни рејон, потребан окупатору за исхрану војске, сложени национално-политички и друштвено-економски проблеми. Због таквог значаја Војводине окупатор је био приморан да за овај терен веже јаке снаге — војне и полицијске — које су од првих дана окупације масовним злочинима и исељавањем српског становништва настојале да угуше сваки отпор поробљеног народа.

Све је то условило да се устанак 1941. у Војводини од самог почетка није у свим крајевима равномерно развијао нити је у свим фазама био истог интензитета. Устанак је најпре почео у Банату, где је у прво време био масован. И у Бачкој је устанак почео доста рано и по масовности у неким рејонима није много заостајао за оним у Банату. Али већ почетком 1942. и у Банату и у Бачкој устанак је смалаксао. Масовним убијањима, „рацијама" (у Бачкој), многобројним хапшењима и убијањем чланова КПЈ, СКОЈ-а и најоданијих симпатизера (у Банату) окупатору је успело да привремено умањи снагу 'отпора народноослободилачког покрета Бачке и Баната. Томе је допринела и чињеница што су партијски и скојевски кадрови, претпостављајући да ће рат између СССР и Немачке бити краткотрајан, највећим делом сами носили терет устанка. Но и поред привремене осеке и непрекидног терора, народноослободилачки покрет у Бачкој и Банату није престајао за цело време рата. Слабљењем НОП-а у Бачкој и Банату тежиште борбе преноси се у Срем, који до краја рата остаје жариште устанка у Војводини.

Видну улогу у народноослободилачком покрету Војводине, од његовог почетка па до краја, имале су жене и омладинке ове покрајине.

У време уласка окупатора у Југославију, партијском организацијом у Војводини руководио је Покрајински комитет, изабран на VI покрајинској конференцији, септембра 1940. године. У свих шест округа постојали су окружни комитети (два у Банату, три у Бачкој, један у Срему), а у већини срезова — срески комитети. У организацијама Партије и СКОЈ-а било је жена и омладинки, а исто тако и у неким комитетима.

На Мајском саветовању у Загребу учествовао је и Жарко Зрењанин-Уча, секретар Покрајинског комитета КПЈ

Војводине. После његовог повратка, ПК ,КПЈ почео је са припремама за устанак у духу закључака овог саветовања. У спровођењу тих задатака, поред другова — чланова комитета Партије и СКОЈ-а, учествовале су и другарице које су се још пре рата истицале као партијски и скојевски руководиоци и активисти. Међу организаторима устанка у Војводини била је и Соња Маринковић, члан ПК КПЈ за Војводину.[3])

У духу закључака Мајског саветовања организован је преко васпитних група широк политичко-пропагандни рад на објашњавању узрока пропасти бивше Југославије. Дата је директива за прикупљање оружја, за одржавање санитетских течајева, прикупљање санитетског материјала, новца и других ствари. На окружним партијским саветовањима дискутовало се о једном важном закључку Мајског саветовања

— да се партијске организације проширују примањем нових чланова. Резултат спровођења ове директиве био је да су се партијске организације у Војводини скоро удвостручиле.[4]) Међу новим члановима Партије и СКОЈ-а било је доста жена и омладинки. Али број жена и омладинки на које је КПЈ у то време вршила утицај и које су биле на неки начин обухваћене радом (читалачке и васпитне групе, санитетски течајеви, сабирне акције, рад на техници) био је много већи.

Одмах после напада фашистичке Немачке на СССР, Покрајински комитет Војводине одржао је у Петровграду (данас Зрењанин) састанак на коме је донесена одлука да се убрзају припреме за оружани устанак, да се формирају партизански одреди и месне десетине и да се почне са диверзантским акцијама против окупатора. Крајем јуна формиран је Штаб партизанских одреда за Војводину, који је на тгочетку устанка имао седиште у Петровграду, јер је ту био и већи део чланова Покрајинског комитета, међу којима и Соња Маринковић.

*) Члан ПК КПЈ била је и Гордана Ивачковић, која је октобра 1941. ухапшена у Новом Саду. У затвору је постала издајник.

*) Уочи избијања устанка у Војводини је било 1200 чланова КПЈ према 650 — у време одржавања VI партијске конференције за Војводину, септембра 1940.

СЕВЕРНИ БАНАТ 1941—1942.

Први партизански одреди формирани су у северном Банату још у току јула 1941. од припадника месних десетина из оних места где је КПЈ имала јака упоришта још пре рата (Кумане, Меленци, Петровград, Драгутиново, Кикинда, Мокрин, Карађорђево, Александрово). Одреди су вршили разне диверзантске акције. Активност одреда у летњим месецима највише је била усмерена на паљење жита на пространим банатским пољима, како би се онемогућило да оно послужи за исхрану окупаторској војсци. У овим првим партизанским одредима било је мало жена и омладинки; зна се да је у Петроградском одреду била једина партизанка Ђурђевка Јованов (ухваћена и стрељана ујесен 1943). Међутим, њихова активност је била врло запажена у агитационо-пропагандном раду, на техници, у организовању и похађању санитетских течајева, у вршењу курирских дужности, а било их је доста и у месним десетинама, нарочито омладинки. Жене и омладинке највише су биле ангажоване на прикупљању хране, одеће, санитетског материјала за припаднике партизанских одреда. Овом активношћу руководили су одбори Народне помоћи, који су постојали у свим местима обухваћеним НОП-ом. Међу члановима одбора Народне помоћи било је доста жена и омладинки. За рад Народне помоћи у северном Банату била је задужена Ружа Шулман, члан ОК КПЈ за северни Банат. Члан ОК СКОЈ-а била је Клара ФеЈеш-Мира, која је на терену северног Баната радила до јесени 1941. када је прешла на рад у Бачку. Посебно су жене биле корисне у скривању илегалаца. У сваком месту обухваћеном народно-ослободилачким покретом било је на десетине кућа које су примале илегалце — партијске и скојевске руководиоце и активисте, о којима су се углавном бринуле жене. Тако је било и у самом Петровграду, који је у почетку устанка био седиште ПК и ОК Партије и СКОЈ-а и где су највише боравили организатори устанка и други активисти, који су се после 22. јуна повукли у илегалност. С друге стране, Петровград је био центар непријатељских снага за тај крај, па је због тога било веома важно имати сигурне куће, ,,базе", за склањање партијских руководилаца и активиста, за одржавање партијских и скојевских састанака, за смештај оружја, затим техничког,

О

РУЖА ШУЛМАН рођена је 26. X 1917. у Петровграду. У напредни покрет укључила се као ученица Трговачке академије. Члан КПЈ постала је 1938. Била је међу организаторима свих омладинских акција пре рата у Петровграду. Као члан МК КПЈ ухапшена је маја 1940. и изведена пред Окружни суд, са још двадесеторицом другова, међу њима је био и секретар ПК КПЈ за Војводину Жарко Зрењанин. На почетку устанка била је члан ОК КПЈ за северни Банат. Вредно је радила на организовању диверзантских акција и на умножавању пропагандног материјала. Међутим, већ 21. јула пала је у руке немачких фашиста, заједно са својим другом Владимиром-Кочом Колаоовим. После једне диверзантске акције — паљења жита на једном салашу у околини Петровграда — стрељана је 26. јула 1941. за одмазду на истом месту, са Кочом Коларовим и још тројицом другова.

ХАПШЕЊЕ РУЖЕ ШУЛМАН, ЊЕНОГ ДРУГА ВЛАДИМИРЛ КОЧЕ КОЛАРОВА И ЈОШ ТРОЈИЦЕ АКТИВИСТА НОП, ПОЧЕТКОМ ЈУЛА 1941. У ПЕТРОВГРАДУ

ЉУБИНКА ВУКОВ рођена је 1919. у Петровграду у сељачкој породици. Рано се укључила у напредни омладински покрет. Имала је успеха у раду, нарочито међу сељачком омладином, па је убрзо учлањена у СКОЈ. Као скојевка била је на логоровању комунистичке омладине на Тестери 1940. у Фрушкој гори, где је постала члан КПЈ. По повратку с логоровања још више се ангажује у раду са омладином Петровграда.

После окупације постала је члан ОК СКОЈ-а. У њеној кући смештена је техника ОК СКОЈ-а, а одржавани су и састанци комитета. Ухапшена је августа 1941. Приликом хапшења у кући је заплењен технички материјал (писаћа машина, шапирограф и др.) и доста марксистичке литературе, што ју је јако теретило. У затвору је много мучена, али се храбро држала. Стрељана је, а затим обешена 7. септембра 1941. у Меленцима.

ОЈ1ГА УБАВИЋ рођена је 1920. у Петровграду. У VII разреду гимназије постала члан СКОЈ-а. 1938. уписала се на М-едицински факултет у Београду. 1941. постала је члан МК СКОЈ-а и курир између ПК КПЈ и МК КПЈ. Почетком окупације пренела је из Београда проглас ЦК КГ1Ј којим се позива народ на устанак. Њена кућа се користила за илегалне састанке и за склоништа руководилаца КПЈ. Јула 1941. ухапшена је, али је услед недостатка доказа пуштена. По изласку из затвора наставља с радом. Поново је ухапшена децембра 1941. Тада је била много мучена, али се храбро држала и никог није одала. Стрељана 9. јануара 1942. у дворишту судског затвора а затим обешена на Житном тргу у Петровграду.

пропагандног и другог материјала. У ту сврху ангажоване су куће чланова КП и СКОЈ-а или оданих симпатизера —■ на периферији града, у радничким предграђима, у сељачком крају или на салашима и у виноградима. Бригу око илегалаца примиле су на себе углавном жене, које су биле и најпоузданија веза између појединих илегалаца. Жене и омладинке биле су ангажоване и у раду на техници где се умножавао пропагандни материјал, на првом месту партијски прогласи који су превођени на мађарски и немачки језик. У техници ОК КПЈ радиле су Клара Фејеш и Ружа Шулман, која је убрзо ухапшена, са својим другом Владимиром Кочом Коларовим, такође чланом ОК КПЈ. Обадвоје су, са још три друга, стрељани 26. јула 1941. на једном салашу у околини града где су дан раније партизани извршили акцију паљења жита. Техника ОК СКОЈ-а била је смештена у кући ЈБубинке Вуков, члана ОК СКОЈ-а, све до њеног хапшења. Стрељана је 7. септембра 1941. у Меленцима, у групи од десет комуниста и родољуба. — У раду са омладином биле су ангажоване Олга Убавић и Јованка Добросављев, чланови МК СКОЈ-а, које су убрзо ухапшене и стрељане 7. јануара 1942. године.

Илегални течајеви за прву помоћ одржавали су се у сва четири рејона у Петровграду. На њима се и политички радило са полазницама. Само у току јула и августа кроз ове течајеве прошло је око 40 другарица. Тада је дошло до хапшења, па су ухапшене и неке полазнице, заједно с лекаром др Лазом Мијатовим, који је руководио читавим радом. Тада је ухапшена и Стана Мошорински са својом ћерком Ланицом, скојевком. У њиховој кући је било склониште за санитетски материјал и пункт за курире ПК и ОК. Ту је др Мијатов лечио оболеле и рањене партизане. — Обе су касније стрељане.

Према неким подацима, првих месеци устанка разним активностима у Петровграду је било обухваћено око 300 жена и омладинки. Међутим, оних које су давале прилоге за Народну помоћ било је много више. Прикупљање прилога за партизане и илегалце, као начин придобијања и везивања за НОП, била је врло раширена форма рада. У томе су предњачиле жене. Радом Народне помоћи у целој Војводини руководила је Соња Маринковић. На том послу, као и на другим задацима, била је неуморна и неустрашива све док није крајем јула пала фашистима у руке. Стрељана је 31. јула 1941. на

Багљашу код Петровграда у групи од 90 комуниста и родољуба Баната.

Непријатељска телеграфска агенција „Рудник" издала је о овим стрељањима истог дана кратко саопштење:

„Због злочиначких покушаја неодговорних комунистичких елемената у Банату да пљевином наносе штету снабдевању српског народа житом и због подмуклих напада на припаднике немачке оружане силе, који су се догодили последњих дана, појавила се потреба да се предузму најстроже мере. Стога је 31. јула 1941. у Великом Бечкереку (Петровграду) стрељано 90 истакнутих комуниста из Баната".[6])

Народноослободилачким покретом у првим месецима устанка била су обухваћена и друга места северног Баната. Таква су, на пример, била Кикинда и Мокрин, која су такође имала своје одреде и где су жене на сличан начин радиле. У Кикинди је била врло активна Јованка Липованов-Дада, предратни комуниста, члан МК КПЈ, која је ухапшена првих дана устанка и такође стрељана 31. јула на Багљашу. Предратни комуниста била је и Слободанка Ациган (на почетку устанка пребацила се у Србију где је ухапшена и стрељана 1943. године). Борцима Кикиндског одреда помагала је као курир Ката Зупанов (ухапшена и стрељана 1941.), а за исхрану Одреда бринуле су се Стојанка Дорословац и Бојка Дацин, које су живеле на салашу где је Одред био стациониран. Обе су погинуле 4. августа 1941, заједно са седамнаест бораца када је цео Одред уништен. У Мокрину је од почетка устанка са омладином радила Савета Деспотов, а од жена биле су активне Катица Дражић и Смиља Деспотов-Тетка.

У новобечејском срезу нарочито су се истицала села Кумане и Меленци која су имала дугу револуционарну традиЦЦЈУ-[6]) Устанак су ова места дочекала са јаким партијским и скојевским организацијама[7]), које су у своме раду имале велику помоћ и подршку у женама а нарочито омладинкама. За рад са женама и женском омладином у Куману је била задужена Љубица Одаџић, члан МК КПЈ (касније члан ОК КПЈ за северни Банат) која је била родом из овога села. Она је пре рата радила као текстилна радница у Београду, где је 1938. постала члан КПЈ; у Кумане се вратила после априлског рата. Осим Љубице, чланови КПЈ у Куману биле су Добринка и Милена Станчић. Крајем августа 1941. из Петровграда у Кумане дошла је Барбара-Боришка Селеши, предратни комуниста (од Суда за заштиту државе била је осуђена 1931. на две године робије). — Са омладином се радило по систему васпитних група тако да је сваки члан СКОЈ-а имао своју групу с којом је читао пропагандни материјал и од које је прикупљао прилоге за Народну помоћ. Радом васпитних група биле су обухваћене и жене. Рачуна се да је и у Куману и у Меленцима било по двадесетак таквих васпитних група. Али број жена које су давале помоћ за партизане и за породице другова у Одреду или у логору био је далеко већи. Преко рејонских одбора Народне помоћи прикупљане су ствари за Одред (одећа, храна, санитетски материјал), али се на састанцима група радило и политички: читале су се вести о ситуацији на фронтовима и други пропагандни материјал до кога се могло доћи. Жене и омладинке извршавале су и друге задатке које су пред њих постављале партијске организације и Народна помоћ. Тако је почетком септембра Одбор Народне помоћи у Куману предао скојевки Нади Татић пуна кола платна да би се од њега сашило рубље за борце. Акција шивења рубља трајала је четири дана. На овом послу ангажован је знатан број жена и омладинки. Омладинке и млађе жене похађале су и санитетске течајеве, јер је то спадало у њихову обавезу. У Куману је санитетским течајевима руководио предратни револуционар Макса Ковачев, а у Меленцима др Бора Фаркић. Око 40 полазница из Кумана, већином омладинки, завршило је овај течај; приближно толико било је у Меленцима.

У близини Кумана и Меленаца оперисао је Куманско-меленачки партизански одред[8]) чији су борци углавном били регрутовани из ова два села. Међу борцима овог Одреда била је и Добринка Станчић. Дању је Одред био стациониран у кукурузним пољима, која су у овом равничарском крају представљала једини заклон, а ноћу је одлазио у акцију. Бригу за снабдевање Одреда преузела су оба села преко одбора за Народну помоћ. Око 80%

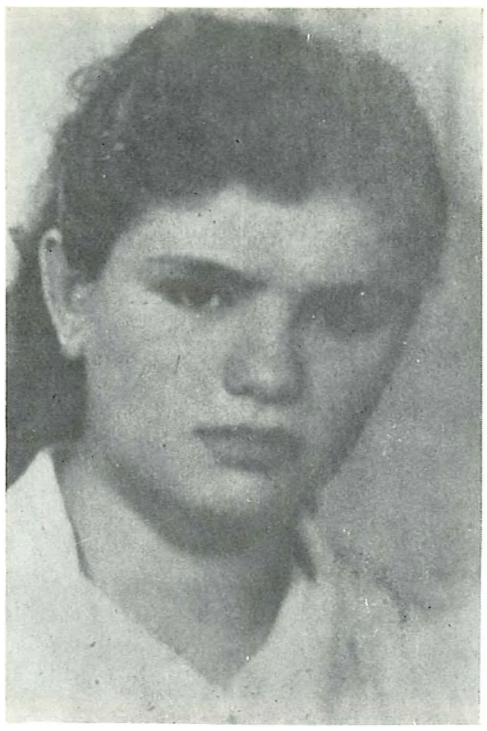

ЈОВАНКА ДОБРОСАВЏЕВ ИЗ ПЕТРОВГРАДА, ЧЛАН МК СКОЈ-а, СТРЕЉАНА 7. ЈАНУАРА 1942.

ДАНИЦА МОШОРИНСКИ, ШЕСНАЕСТОГОДИШЊА СКОЈЕВКА ИЗ ПЕТРОВГРАДА, СТРЕЉАНА ЗАЈЕДНО С МАЈКОМ СТАНОМ 10. МАРТА 1942. У ПАНЧЕВУ.

[5]) Зборник ВИИ, том I, књига 1.

[6]) Прва месна организација СРПЈ(к) у Куману основана је 1919. године. Основали су је учесници октобарске револуције из Кумана по повратку из Русије. Од 1920. године рад КПЈ у овом селу одвијао се континуирано.

[7]) У јуну 1941. у Куману је постојао Месни комитет КПЈ са преко 40 чланова КПЈ и Месни комитет СКОЈ-а са око 240 чланова (од тога око 60 скојевки). Село је било подељено на четири рејона која су имала своје комитете и своје одборе Народне помоћи. — Слична је ситуација била и у Меленцима.

[4]) Септембра 1941. сви одреди у северном Банату спојени су у један — Севернобанатски одред, чије је језгро чинио ранији Куманско-меленачки одред.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ЉУБИЦА ОДАЦИЋ рођена је 1914. у селу Куману, у Банату, познатом по револуционарном покрету од 1919. године. Рано је напустила своју породицу сиромашних сељака и дошла у Београд да тражи посао. Радила је једно време као кућна помоћница, а затим се запослила као радница у текстилној фабрици Владе Илића.

У Београду се укључила у револуционарни раднички покрет и убрзо се сврстала међу најактивније борце за радничка права. Од 1935. до 1941. хапшена је неколико пута као организатор штрајкова текстилних радника и због комунистичке активности. Члан КПЈ постала је 1938. Била је у партијској ћелији са Лепом Стаменковић.

После априлског рата отишла је у свој родни крај где је била један од организатора отпора против окупатора. Крајем 1941. постала је члан ОК СКОЈ-а и члан ОК КПЈ за северни Банат.

Почетком 1942. године, услед издајства, дошло је до велике провале НОП у Куману. Фашистичкој полидији пошло је за руком да дође до података о раду НОП у месту, па је у фебруару с великим снагама блокирала село. За време блокаде која је трајала двадесет дана фашисти су пронашли многе базе и похапсили око 200 родољуба и припадника НОП-а међу којима је било на десетине чланова КПЈ и СКОЈ-а. Тада је у једној бази пронађена и Љубица Одаџић заједно са Иваном Кнежићем-Цотом, старим комунистом и револуционаром који је са групом политичких осуђеника августа 1941. године побегао из сремскомитровачке Казнионе. У безизлазној ситуацији у којој су се нашли кад су фашисти пронашли базу, да им не би живи пали у руке, одлучили су да се убију. Међутим Љубици је пиштољ затајио. За кратко време колико је провела у ћелији затвора у Петровграду поднела је надчовечанске муке. Фашистички крвници испробали су на њој све врсте мучења — чак су јој закивали потковице на ноге. Иако крхког здравља, Љубица је смогла довољно снаге да издржи сва мучења а да ни речи не каже непријатељу. — Стрељана је 10. марта 1942. у Панчеву у групи од 150 комуниста и родољуба, већином Куманчана.

За народног хероја проглашена је 26. септембра 1953. године.

становништва, обухваћено народноослободилачким покретом, пружало је своме Одреду свесрдну и пуну помоћ. Снабдевање Одреда храном, одећом и лековима било је врло добро организовано. Сакупљене ствари смештане су у појединим кућама, које су служиле као сабирни магацин, до одређеног дана када је све изношено из села и предавано партизанима на уговорени начин. Скувана храна, коју су жене по реду припремале с куће на кућу, изношена је такође колима у поље, (касније је Одред имао организовану кухињу). Свака кућа трудила се да што више да за партизане, а свака домаћица да им припреми што боља јела, јер је било организовано и такмичење између рејона, улица и појединаца. За лепих летњих вечери, а нарочито недељом, у партизански логор долазило је и по стотину омладинаца и омладинки да чују вести, политичка предавања или да уче да певају борбене песме. — Све се то догађало у близини Петровграда и Новог Бечеја, где су биле стациониране јаке фашистичке снаге, и у равници где је кукуруз-на „шума" била једини заклон. Наравно да се при оваквом јавном, масовном ангажовању становништва у раду за НОП тешко могла одржати потребна конспирација, толико нужна у илегалном раду, што ће се нешто касније јако осветити народу овога краја.

Један од главних задатака партијских организација у оба села био је да се за смештај илегалаца обезбеде куће са изграђеним склоништима — „базама". Питање база постало је још акутније када се у касну јесен 1941. Северно-банатски одред, после неуспелог преласка у Срем, морао вратити на свој терен и „базирати" у селима. Велики део послова у оквиру Народне помоћи и бригу за партизане, смештене по базама у селу, узеле су на себе жене. Ако се има у виду да је у сваком од ова два села било по неколико десетина кућа које су имале базе, а да је двапут већи број оних кућа које су се бринуле да партизани и илегалци буду снабдевени свим потребама, онда се може замислити колико је жена и омладинки било ангажовано на овом послу.

Овакав рад партијских и народноослободилачких организација у Куману и Меленцима није остао незапажен од стране окупатора. Нацистичка полиција, преко своје обавештајне мреже, будно је пратила рад НОП-а у оба села и чекала погодан тренутак да му зада ударац. Окупатор је одлучио да искористи затишје у Одреду као и оштру зиму и велики снег почетком

1942. године, те је од 5. до 25. фебруара са јаким снагама, извршио две блокаде Кумана. Опколио је село обручем војске и полиције и спровео претрес по кућама. Губици у блокади били су врло тешки за НОП овог села: откривено је 32 склоништа, похапшено око 200 л>уди, жена и омладине од којих је ускоро стрељано близу стотину; погинула је или ухапшена већина куманских партизана, затим партијских и скојевских руководилаца и чланова. У бази код Љубинке Петровић, која је била међу најактивнијим женама у селу, пронађени су дугогодишњи комуниста Иван Кнежић-Цото и Љубица Одаџић. Нашавши се у безизлазној ситуацији, одлучили су да се убију. Цото је успео у својој намери, а Љубици је пиштољ затајио. Одмах после хапшења подвргнута је страховитом мучењу. Али Љубица није ни речи рекла. — Међу ухваћенима у овој блокади била је и Барбара Селеши.

Ево шта је о овом догађају написао у своме извештају[9]) командант јавне безбедности за Банат злогласни Шпилер, који је руководио овом акцијом:

„Овом приликом у кући Љубинке Петровић, у једном нарочито изграђеном скровишту испод земље, пронађен је члан Куманског ПО неки „Цото“. Са њиме у истом скровишту била је комунисткиња Љубица Одаџић, члан ОК КПЈ за северни Банат. „Цото" је, пре него што је пао у руке полиције, извршио самоубиство. Доцније је при истрази утврђено да је „Цото" у ствари инжењер Иво Кнежић из Загреба, познати и опасни комуниста, бивши робијаш Казненог завода у Сремској Митровици, коме је успело да почетком рата оданде побегне и из Срема пређе у Банат, где се прикључио Куманском ПО. Даље је утврђено да је инж. Кнежић боравио пет година у Москви, где је похађао диверзантски курс и био изграђен за стручњака за саботаже.

Најважније откриће у овим акцијама је проналажење скровишта које су партизани, према нарочитим директивама које су примили у јесен 1941. године, изградили да би у овима презимили. 35 оваквих скровишта је пронађено. Многа од њих била су изграђена врло вешто тако да је за проналажење била потребна велика енергија, стрпљење и способност. Приликом трагања за овим скровиштима требало је прегледати све углове у кућама, стајама, мајурима и свим зградама. Ова су се скровишта налазила испод патоса, у шталама и амбарима испод земље, испод великих сеоских пећи, испод пластова сена и сламе, испод чардака за кукуруз, гомиле ђубрета, у бунарима и, најзад, између шупљих зидова.“

Ускоро је окупатор с великим снагама блокирао и Меленце, и такође ухапсио око 250 мештана — чланова КПЈ, СКОЈ-а и других активиста и симпатизера НОП. Међу њима је било доста жена и омладинки. Већина их је нешто касније стрељана. За време саме блокаде обешено је у селу тринаест родољуба који су се држали ванредно храбро. Ипак, блокаду је преживело доста партизана тако да је језгро Куманско-меленачког одреда сачувано. Блокаду је преживела и првоборац из села Звездана Микин-Ната, која је доцније ступила у новоформирани Севернобанатски одред; затим Тадинка Попов, популарна Нана, једна од првих базација у селу, која је доцније погинула.

У саопштењима Полицијске префектуре за Банат од 10. и 14. марта, 21. јуна и 14. октобра 1942. у којима се наводе имена стрељаних и обешених у Панчеву, Перлезу, Меленцима, Загајици и Гају налазе се, између других, и имена жена — базација и активиста, ухапшених за време блокаде у Куману и Меленцима:

Мила Еремић, домаћица из Кумана, крила у својој кући партизане и давала истима храну.

Радмила Квашчев „Прчина“, домаћица из Кумана, крила у својој кући партизане.

Драга Мартинов, домаћица из Кумана, давала за партизане храну.

Љубинка Петровић, домаћица из Кумана, крила у својој кући у нарочито за то изграђеном склоништу једног од вођених партизана.

Љубица Одаџић, домаћица из Кумана, одржавала везе с партизанима и вођим комунистима. Као члан комуни-

БАРБАРА-БОРИШКА СЕЛЕШИ рођена је у Петровграду 3. XII 1900. године. По занимању била је радница. У напредни раднички покрет укључила се 1928. године. Крајем 1931. осуђена је од Суда за заштиту државе због растурања комунистичке штампе на две године робије, коју је издржала у Женском казненом заводу у Пожаревцу. По изласку са робије наставила је са радом међу радницима у Петровграду, Београду и Сарајеву. Нарочито је много радила на организовању кућних помоћница. У НОП се укључила 1941. године. Радила је као илегалац у селима у околини Петровграда. Приликом блокаде села Кумана марта 1942. ухваћена је и одведена у Петровград где су је агенти злогласног Шпилера страшно мучили. Стрељана је, а затим обешена 21. јуна 1942. у Перлезу.

ВЕШАЊЕ БАРБАРЕ СЕАЕШИ, СА ГРУПОМ АКТИВИСТА НОП И РОДОЉУБА У ПЕРАЕЗУ, 21. ЈУНА 1942.

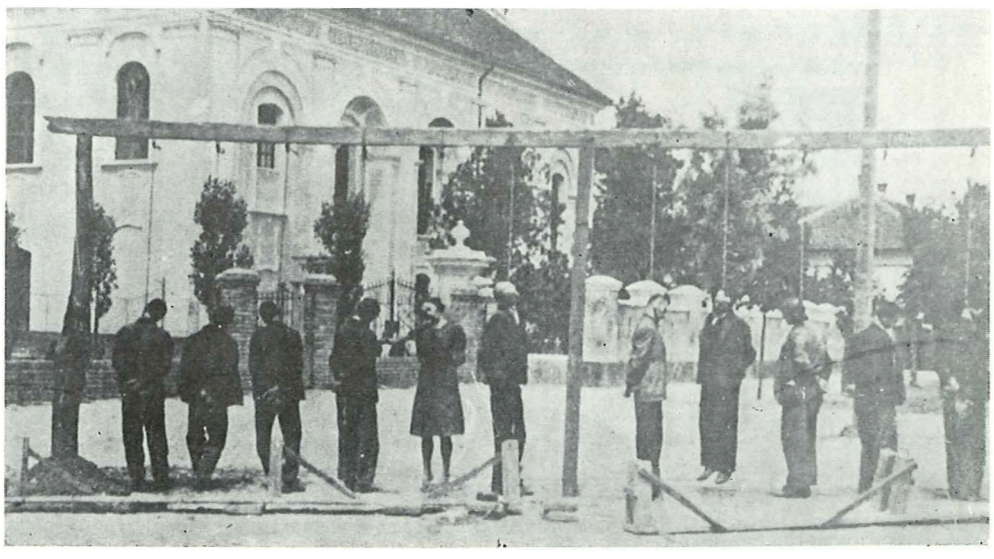

[9]) **ИА ПКВ. — Превод са микрофнлма (оригинал на немачком језику).**

МИЛКА АГБАБА-ЦРНА рођена је у Банатском Карађорђеву 24. XI 1921. године. По занимању била је кројачка радница. У народноослободилачки покрет укључила се на почетку устанка заједно са целом породицом: мајком удовицом, братом и пет сестара. Члан СКОЈ-а постала је јуна 1941. у своме месту, а идућег месеца и члан МК СКОЈ-а. Јануара 1942. постала је члан КПЈ, а августа члан СК КПЈ за срез Карађорђево. У лето 1943. наименована је за заменика комесара Севернобанатског одреда; ускоро је са 60 бораца тога одреда прешла у Срем. Крајем 1943. враћена је на политички рад у Банат. У току рата била је члан ОК СКОЈ-а, а затим члан ОК КПЈ за северни Банат. Због своје храбрости и упорности у раду била је врло популарна у народу овога краја, а нарочито међу омладином. Окупаторска полиција непрекидно је трагала за к>ом, али је она успела да избегне све заседе. Била је уцешена од стране крвника Шпилера а потерница с шеном фотографијом била је разаслата широм Баната. После ослобођења постала је члан ПК СКОЈ-а, а 1948. године члан ПК КПЈ за Војводину. Од 1953. члан је ЦК СК Србије и савезни народни посланик. Била је носилац Споменице 1941. и више одликоваша. — Умрла је од последица саобраћајне несреће 1969. године.

ПОТЕРНИЦА ЗА МИЛКОМ АГБАБОМ, ЗАМЕНИКОМ КОМЕСАРА И МИЛАНОМ ПРИБИИЕМ-БОКИЦОМ, КОМЕСАРОМ СЕВЕРНОБАНАТСКОГ ОДРЕДА

стичке организације вршила комунистичку пропаганду.

Селеши Барбара „Боришка“, кројачица из Вел. Бечкерека. Још пре рата кажњавана робијом као комунисткиња, одржавала после рата везе са свим водећим комунистима Баната, крила се од власти и вршила комунистичку пропаганду.

Испас Ангелина рођ. Протић, домаћица из Меленаца, сакривала у својој кући одбегле партизане.

Јанков Ангелина зв. „Фускина“, надничарка из Меленаца, сакривала у својој кући одбеглог партизана и држала сакривено оружје Меленачког партизанског одреда, које је у њеној кући и пронађено.

Кишпрдилов Надежда, домаћица из Меленаца, крила у своме стану одбегле комунисте и партизане и дала за партизане обућу.

Мицић Милица, домаћица из Меленаца, сакривала у своме стану одбегле комунисте и хранила их иако јој је било познато да се као такви крију од власти.

Жарин Ангелина, домаћица из Кумана, сакривала у своме стану дуже време водеће одбегле комунисте и хранила их.

Живанов Љубинка, звана „Вујина", домаћии,а из Меленаца, сакривала у своме стану дуже време одбегле комунисте,

Адамов Љуба „Боктеровадомаћица из Меленаца, сакривала у своме стану и хранила одбегле комунисте.

Маринков Ружица звана „Којина“, домаћица из Кумана, сакривала у своме стану месец дана одбегле комунисте и давала им за то време храну иако је знала да се као такви крију од власти“.

Мада се окупатор у својим извештајима после одмазде у Куману и Меленцима хвалисао да је „традиционална кула комуниста” у Банату срушена, то није било тачно. И поред тешких удараца и бројних жртава, народноослободилачки покрет у овом крају после неколико месеци почео се опорављати да би јесен 1943. године са формирањем Севернобанатског одреда добио свој пуни размах.

И у другим местима северног Баната Александрову (данас Велике Ливаде), Банатском Двору, Карађорђеву, Вишњићеву, махом насељеним колонистима после I светског рата, устанак је почео 1941. године. То су у правом смислу била устаничка места где народноослободилачка борба, без већих застоја и криза, и поред великих хапшења и стрељања припадника НОП, није престајала до краја рата. У раду за НОП учествовале су бројне жене и омладинке. У Александрову и Банатском Двору радила је Анка Дубајић-Кмезић, предратни члан КПЈ, која је 1943. са Савернобанатским одредом

прешла у Срем, где је наставила да ради. У Александрову, где је још од пре рата постојала јака партијска организација, 1941. било је неколико жена, чланова КПЈ, међу њима: Мерима Блажић-Ката, Зорка Савичин, Смиља Псодоров, Драгиња Станаћев, Даница Завођа; све су погинуле. Скојевки је било око тридесет. Првих дана устанка организован је курс прве помоћи који је завршило око двадесет другарица, а за организацију курса била је задужена Мира Самолов, члан КПЈ. У селу је било неколико десетина база где су партијски радници и активисти налазили уточиште. Ту се на почетку устанка крила и Розалија Мартон (пре рата била осуђена од Суда за заштиту државе на десет година). У Вишњићеву је једно време радила Мелита Цувај, предратни члан КПЈ, која је овамо дошла из Београда (погинула 1943. у Куману).

У Карађорђеву је међу првим активистима била Деса Станић, која је пре рата постала члан КПЈ у Београду. Она је, као здравствени радник, одмах по доласку у село, почела са организовањем санитетских течајева. Поред стручне обуке, на течајевима су држана и политичка предавања а неке полазнице, омладинке, училе су се и руковању пиштољима и бомбама. До половине 1942. године око шездесет другарица прошло је кроз ове санитетске течајеве. Многе од њих биле су доцније санитетски референти и болничарке у Севернобанатском одреду и војвођанским бригадама. У току 1941. у селу је било око 50 чланица СКОЈ-а. Међу првим организаторима омладине у селу била је Милка Агбаба, члан КПЈ, која је убрзо' постала омладински руководилац и члан МК СКОЈ-а, да би 1943. ступила у Севернобанатски одред где је била помоћник комесара. Из овог села било је много омладинки (већином скојевки) и млађих жена које су ступиле у Севернобанатски одред да би се доцније укључиле у војвођанске бригаде; доста их је погинуло.

За сва ова устаничка села било је карактеристично то што су народноослободилачким покретом биле обухваћене читаве породице, међу којима и мајке са више деце. Ево неколико примера из Карађорђева: Манда Агбаба, удовица, мајка једвог сина и шест кћери: Милка, Наталија, Дара, Боса, Бојана и Нена. Све су радиле за НОП од првих дана устанка, а две су погинуле — Наталија и Боса; Манда је са Бојаном и Неном била у логору. Смиља Милошевић, мајка петоро деце, имала је једну од најсигурнијих база у селу, која није откривена до краја рата. Бика Дракулић, удовица, мајка петоро деце, ухапшена је и отерана у логор са две старије ћерке, а троје деце остало је код куће. Марија Радаковић радила је за НОП уз своје петоро деце; син јој је погинуо као секретар СК КПЈ. Милија Смиљанић удовица са четворо деце, сви су учествовали у НОП. Једна од најпознатијих база била је у кући Зорке Врачар. Пера Ковачевић и Аница Узелац, чији су мужеви били у ропству, прва са четворо, друга са троје мале деце, такође су од почетка устанка биле врло активне; Пера је 1944. године, кад јој је запретило хапшење, оставила децу и отишла у одред. Марта Прибић, мајка двоје деце, којој је муж стрељан 1942. године ,била је активна од почетка до краја рата. — Сличних примера било је и у другим селима.

ЈУЖНИ БАНАТ 1941—1942.

И у јужном Банату устанак је почео у лето 1941. године диверзантским акцијама и формирањем Јужнобанатског одреда. Међутим, због великог терора окупатора и погибије многих руководећих кадрова КПЈ и СКОЈ-а, народноослободилачки покрет у јужном Банату крајем 1942. године доспео је у кризу. Што је континуитет НОП ипак постојао до 1944. године, када се опоравио и омасовио, заслуга је Јужнобанатског одреда, који се уз многе тешкоће и ванредне напоре, одржао до краја рада.

Народноослободилачки покрет у јужном Банату одвијао се око два жаришта — Панчева и Вршца, у околини којега се налазе места са традицијом напредног покрета (Избиште, Крушчица, Бела Црква и друга). У Вршцу и околини деловао је још пре рата Жарко Зрењанин, секретар ПК КПЈ за Војводину. Захваљујући овој околности, у Вршцу и околини израсла је бројна напредна омладина чија је активност била запажена још пре рата. На почетку устанка у Вршцу су биле активне на разним партијским и скојевским задацима, а нарочито у агитационо-пропагандном раду: Амалија-Малчи Подгоршек-Јакшић, предратни члан КПЈ (са својим другом радила је у месној техници која је била смештена у њиховој кући); Лукреција Анкуцић, такође члан КПЈ од пре рата; Корнелија Анкуцић члан КПЈ од 1941, Ковиљка Ивановић, Јелена Варјашки, Ана Бранков и друге.

Посебно се истицала породица Петров са Драгицом, Јелисаветом, Бориславом и Олгом Радишић-Петров. Сви су били међу организаторима устанка у јужном Банату. Нажалост, њихова активност, као и њихов живот, били су кратки: до марта 1942. године сви су пали. Септембра 1941. ухапшена је Драгица Петров, члан ОК КПЈ, а нешто касније и њена снаха Олга Радишић-Петров, која је такође радила при ОК КПЈ. У вршачкој провали 6. и 7. септембра пале су Амалија, Јелена, Ковиљка и Корнелија. Све су отеране најпре у логор „Свилара" у Панчеву. Са њима су биле Иванка Стојановић и њена мајка Смиља из Старчева. Седмог новембра све су пребачене на Бањицу. Том приликом певале су песму: „Далеко си завичају . . .". На Бањици су остале до 9. маја 1942. када су са 220 чланова КПЈ, СКОЈ-а и других родољуба из Београда и других места изведене из логора и угушене у гасном аутомобилу. Приликом уласка у аутомобил певале су ..Хеј Словени . . Једино је Корнелија, као малолетна, остала на Бањици до почетка 1943. када је пребачена у омладински логор у Смедеревској Паланци. ■— Све су имале одлично држање.

Јелисавета-Беба Петров и њен брат Борислав-Браца, као чланови ОК КПЈ за јужни Банат, били су 6. марта 1942. откривени са још два активиста у једној кући у околини Панчева, где се налазила техника Окружног комитета. Нису се хтели предати већ су пружили отпор нацистичкој полицији. Борба је трајала три часа. Кад су се пуцњи с тавана куће утишали, полиција је упала тамо и нашла мртвог Бориславa, а остале рањене. Поред њих нађене су исписане цедуљице: „Умиремо за слободу свога народа". Тешко рањена Јелисавета однесена је у болницу где је ускоро подлегла ранама. — Предстојништво полиције Баната, у своме извештају окружном команданту, овако је приказало цео догађај:

„Поводом убиства, која су почетком марта о.г. у Панчеву извршена од стране комуниста над органима Управе градске полиције, при чему су пол. агент Стефан Рак и шеф политичког одељења Алојз Крал убијени, преузео је др Шпилер истрагу и 12 часова након свог доласка у Панчево, помоћу ухапшених лица, успео је да открије у Панчеву чланове Окружног комитета за јужни Банат. Том приликом дошло је до жестоке борбе при чему је др Шпилер показао храброст која може да послужи за пример. По завршетку борбе у кући у којој се борба водила нађени су чланови Окружног комитета Владимир (треба: Борислав)

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ОЛГА РАДИШИЋ-ПЕТРОВ рођена је 1920. године у селу Баранди, у кући малог сеоског трговца. После мале матуре уписала се у Учитељску школу у Вршцу где се убрзо истакла својом интелигенцијом и стала у ред најбољих ученика те школе. Нарочито се истицала својим писменим саставима из литературе. Године 1937. укључила се у омладински раднички покрет где се убрзо истакла својом оданошћу ствари радничке класе, вредношом и дисциплиновашћу у извршавању практичних задатака и брзим схватањем теорије марксизма-леЊинизма. Била је руководилац кружока омладинаца из Учитељске школе. Убрзо је постала члан СКОЈ-а. Поред рада у школи, нарочито у литерарној дружини „Узајамност", Олга ускоро постаје активна и у радничком друштву „Абрашевић" и у Омладинској секцији Женског покрета, где такође организује илегалне кружоке за теоријско уздизање напредне омладине.

У последњој години Учитељске школе Олга је нарочито активна. У пролеће 1940. у вези с провалом у раду СКОЈ-а у Вршцу ухапшена је, јер је полицији пао у руке њен кофер пун илегалног материјала. У полицији се одлично држала. На интервенцију школе пуштена је на сам дан дипломског испита. И поред свег малтретирања, написала је најбољи писмени рад и дипломирала с одличним успехом. У то време примљена је за члана КПЈ. Исте, 1940. године одлази у омладински логор на Тестери у Фрушкој гори, где је ПК СКОЈ-а за Војводину организовао политички курс за омладинце — чланове КПЈ и истакнуте чланове СКОЈ-а. По повратку с курса удала се за Бориславa-Брацу Петрова, члана ПК СКОЈ-а за Војводину, и прешла на рад у Панчево. И ту је била врло активна међу радничком, студентском и средњошколском омладином. Почетком 1941, приликом једног илегалног састанка у Новом Саду, поново је пала у руке новосадске полиције где ју је саслушавао Шпилер, за време рата по злу познати шеф полиције за Банат. И овога пута њено држање пред полицијом било је беспрекојзно. После 27. марта 1941. пуштена је из затвора. Вратила се у Панчево где је наставила са радом.

Почетак окупације затекао је Олгу као члана МК и СК КПЈ за Панчево. Као строги илегалац радила је највише по селима у околини Панчева. Одржавала је везу са руководиоцима НОП-а у јужном Банату, а по партијском задатку одлазила је као курир и у Петровград.

22. октобра 1941. држан је партијски састанак у Црепаји коме су присуствовали, поред Олге, Стевица Јовановић, секретар ОК КПЈ, и још неколико другова. Изненада Немци су опколили кућу. Стевица Јовановић и други другови успели су да пебегну, а Олга је у пуцњави која је настала била рањена. Успела ıе ипак да се пребаци у Баранду где се склонила код једног познаника. Исцрпена раном и умором заспала је. Кад се пробудила, нашла се пред Шпилером кога је довео домаћин куће, полакомивши се на 25.000 динара са колико је Олга била уцењена. Одведена је у Петровград где је страховито мучена: стезали су јој главу и удове гвозденим обручем, палили на ватри длановe, табане и листове на ногама, ошишали је до главе и пуштали да јој кап по кап воде пада на главу. За цело време мучења Олга није ни речи рекла. чак ни своје име. Пребацили су је у Београд 2. децембра 1941. где се мучење наставило у Гестапоу и у логору на Бањици. На сва мучења и испитивања Олга је само одговарала: „Можда ја нећу живети. али ће мот народ победити". Најзад је 9. маја 1942. са гоупом другапииа и другова из Вршца и Београда, изведена из логора и угушена у гасном аутомобилу.

На зиду ћелије у Петровграду, у котој је измрпварена и унакажена провела тешке дане. остало је записано: ..Поносно ^миием за КПЈ".

За наг)олног хероıа проглашена те 27. новембра 1953. године.

Петров, звани „Браца" и „Мистер", студент права, и Јелисавета Петров, звана „Мира" и „Беба", а сем њих и Станко Томић, радник, и Агата Либман. Владимир Петров нађен је мртав, а остали су били тегико рањени. Јелисавета Петров и Станко Томић подлегли су ранама, а Агата Либман, која је ране преболела, налази се у затвору. Приликом претреса куће нађена је архива комитета, велики број летака, један гиапирограф са целокупним материјалом потребним за израду летака, разне фалсификоване личне карте и путне објаве; осим тога нађено је пет пушака, пет револвера, једна ручна бомба и доста муниције ...

Овом приликом треба нагласити да су поменути Владимир Петров и његова сестра Јелисавета Петров били дуго времена главни руководиоци комунистичке делатности у јужном Банату и да су задавали много бриге полицијским органима. На њиховом откривању радило се свестрано и дуго, али без успеха. Тек овом истрагом успело је *др Шпилеру да стручном и енергичном интервенцијом, поред других комуниста. учини безопасним и ове опасне клицоноше и иницијаторе"*[10]*).*

Сличан борбени пут и сличан животни крај имале су и многе друге омладинке и жене јужног Баната. На самом почетку устанка, између осталих родољуба, ухапшене су у Панчеву раднице Елза Задравец и Манцика Фоћко, предратне комунисткиње (обе стрељане на Багљашу код Петровграда 31. јуна 1941). Нешто касније ухапшена је Мара Мандић, учитељица из Панчева, члан КПЈ и познати активиста (у затвору је имала ванредно држање иако је страшно мучена), затим Магда Сулавер, радница из Панчева, која је ухапшена заједно са мајком. У Вршцу је 6. априла 1942. ухапшена студенткиња Мила Матејић, омиљени скојевски руководилац, активна и пре рата у напредним организацијама и спортским друштвима (била је првакиња у једриличарству). Све су обешене у групи од педесет родољуба 21. јуна 1942. у Панчеву. У саопштењу[11]) полицијске префектуре за Банат износи се да је као одмазда за рањавање есесовског официра Вилхелма Кнеча, које је извршио комуниста Никица Живановић, *„кажњено смртном казном и данас обешено ниже наведених 50 лица, за које је проведеним поступком утврђено да су припадали наоружаним партизанским бандама или били чланови комунистичког покрета, односно помагали партизане или комунисте давањем склоништа, хране, новца, или за*

[10]) *ИА* ПКВ. — Превод с немачког оригинала.

[11]) Исто.

исте набављали, преносили или сакривали оружје, муницију, те за исте вршили курирску службу":

Мандић Мара, учитељица из Панчева, одржавала је везе са водећим комунистима, присуствовала комунистичким састанцима и читала комунистичке летке и другу комунистичку литературу и давала другима на читање.

Мила МатејиН, студенткиња права из Вршца, члан СКОЈ-а и кандидат Комунистичке партије, присуствовала многим комунистичким састанцима, одржавала везе са водеНим комунистима, израђивала комунистичке летке, служила комунистима као курир, скупљала у комунистичке сврхе новчане прилоге, давала вилу својих родитеља на располагање комунистима за састанке и у истој сакривала материјал за штампање комунистичких летака.

Сулавер Магда, фабричка радница из Панчева, сакривала у своме стану водеНе комунисте и омогуНавала им да одржавају комунистичке састанке којима је и сама присуствовала, служила комунистима као курир и врбовала омладинце за комунистичку организацију".

О њиховом држању, као и о држању многих других чланова Партије, скојеваца и родољуба, приликом извршења смртне казне, остало је записано у једном партијском извештају из тога времена:

„Другови чланови Партихе -углавном су се држали одлично и поред неописивих мучења. При спровођењу на стрељање акламовали су наше пароле, нашу Ком. партију, Црвену армију ... Било је случајева да су другове, превожене камионима на стрељање пред масама лупали кундаком у главу и тако их онесвестили да не би акламовали. Карактеристично је и држање пред само стрељање, где су акламовали наше пароле, држали говоре, одбијали да буду мучке, с леђа убијани као кукавице —• јер се сматрају борцима — и окретали су им своје херојске груди. Врло је карактеристично држање 25 другова и другарица у Панчеву. Извели су их живе пред вешала ... Акламовали су пароле, држали говоре. Нарочито се истакла једна млада скојевка (из Вршца)[12]). Толико је говорила, да је један присутан официр хтео да је убије из револвера пре вегиања, али су га спречили. Она је 17. но реду вегиана. Иако су једног но једног пред њом вешали, била је присебна, борбена све док *није и на њу ред* догиао. Сама је *себи ставила омчу око врата, акламујући све док се није загрцнула од омче. — Тако су живели, борили се и гинули првобораи наших народа* ■— *хероји Ком. партије. (Овај случај смо навели јер је задњи и нама најпознатији)"[13])*

[12]) Односи се на Милу Матејић.
[13]) ИА ПКВ.

ДРАГИЦА ПЕТРОВ рођена је 8. новембра 1916. године у Јајцу. Гимназију је завршила у Вршцу, а Филозофски факултет у Београду.

За време студија истицала се својом активношћу у напредном студентском покрету, па је због тога 1937. године изабрана за секретара Удружења студенткиња. Кад је 1939. дипломирала, вратила се као члан КПЈ у Вршац где је радила врло интензивно. Била је међу оснивачима Омладинске секције Женског покрета. Године 1940. постављена је за суплента гимназије у Врбасу где је наставила с радом у партијској организацији. Истовремено је била члан Покрајинског одбора Народне помоћи за Војводину. После априлског рата вратила се у Вршац где је као члан МК КПЈ учествовала у припремама за устанак. На почетку устанка прешла је у Панчево где је са секретаром ОК КПЈ Стевицом Јовановићем радила на организовању устанка у јужном Банату као члан ОК КПЈ. Међутим, већ 8. септембра 1941. ухваћена је приликом напада немачких фашиста на седиште Окружног комитета, које је било смештено у једној кући у Панчеву. Ту је погинуо Стевица Јовановић, а Драгица је одведена у логор „Свилара" где је издвојена у самицу. Фашисти су је много мучили иако нису знали кога имају у рукама, јер је ухапшена под именом Анка Кнежевић. Препозната је кад је у „Свилару" доведена група ухапшених из Вршца. Одведена је у логор Бањицу одакле је 9. маја 1942. године, заједно са осталим Вршчанима, међу којима је била и њена снаха Олга Петров, изведена и угушена у гасном аутомобилу.

АМАЛИЈА-МАЛЧИ ПОДГОРШЕК-ЈАКШИЋ рођена је 1917. у Пониквама код Цеља. У Словенији је завршила пет разреда гимназије, али је морала прекинути школовање, јер је била врло сиромашна. Још врло млада укључила се у напредни покрет.

После 1935. дошла је у Београд где се уписала у Средњу школу медицинских сестара. Ту је наставила с политичким радом. Због свог рада била је ухапшена 1937. године заједно са целим активом који је руководио радом у школи. После завршене школе запослила се у Материнском удружењу где је такође политички ра^ила. Истовремено је била активна и у Омладинској секцији Женског покрета. Почетком 1940. отишла је у Вршац где се запослила у Уреду за осигурање радника. Тада је већ била члан КПЈ. Одмах по доласку у Вршац укључила се у рад партијске организације. Била је врло активна и у легалним удружењима која су била под утицајем Партије. Највише је била ангажоЕана у раду Омладинске секције Женског покрета где је својим искуством из рада у београдској Омладинској секцији много допринела. По задатку Партије одлазила је у околна села. У раду је била неуморна, а због своје ведрине и непосредности код народа врло омиљена. Одмах после окупације била је задужена да са својим другом Миланом Јакшићем организује рад партијске технике у Вршцу. Тада је била и члан МК КПЈ у Вршцу. Са другарицама Ковиљком Ивановић, Јеленом Варјашки и Аном Бранков она је све задатке у вези с техником беспрекорно обављала. На том послу пала је 6. септембра 1941. заједно са својим другом и осталим активистима Вршца. Одведена је прво у Панчево у логор „Свилара", а затим на Бањицу. Ту је остала до 9. маја 1942. када је са групом другарица и другова из Вршца и Београда изведена и угушена у гасном аутомобилу.

ЈЕЈ1ЕНА ВАРЈАШКИ рођена је 1922. у Вршцу. За време школовања у Вршачкој гимназији приступила је напредном омладинском покрету који је у тој школи био врло развијен. Убрзо је постала члан СКОЈ-а. Као одлична ученица добијала је награде за писмене саставе. Тако је добила награду за тему „Какве би користи имало друштво од равноправне жене", коју је расписао Женски покрет у Вршцу. — После одласка Борислава-Браце Петрова на студије, постала је руководилац СКОЈ-а у гимназији. Због говора који је одржала на погребу једног напредног ученика, морала је напустити Вршац и прећи у Панчево, где је матурирала 1941. године.

Још у гимназији укључила се у рад Омладинске секције Женског покрета у Вршцу где је била врло активна.

На почетку устанка вратила се у Вршац где се одмах укључила у рад сад већ као члан КПЈ. Руководила је организацијом СКОЈ-а у граду. Поред тога учествовала је у раду партијске технике и у растурању пропагандног партијског материјала. Сав посао је обављала крећући се легално, што је било врло ризично, јер су у Вршцу 50%о становништва чинили Немци. У провали која је настала после погибије Славка Мунћана, секретара ОК КПЈ, ухапшена је 6. септембра са осталим активистима Вршца и одведена најпре у Панчево, а затим у Београд, у Бањички логор. Ту је остала до 9. маја 1942. године када је са групом другарица и другова из Вршца угушена у гасном аутомобилу.

КОВИЉКА ИВАНОВИЋ рођена је 1913. у Румунији. По завршетку основне школе прешла је с родитељима у Југославију. Завршила је Учитељску школу у Вршцу где се укључила у рад напредног омладинског покрета. По завршеној Учитељској школи чекала је четири године на прво место које је најзад добила у једном забаченом селу Македоније. Ту је убрзо стекла углед напредне учитељице. После окупације Македоније од стране бугарских фашиста протерана је у Вршац. Њена кућа служила је за склањање илегалаца. Убрзо је одређена да ради у партијској техници. Пошто јој није дато да ради у школи, она се сва посветила партијском раду. У стану своје сестре Јелене Копчалић она је са Аном Бранков куцала матрице са прогласима Партије који су се затим умножавали у стану Амалије и Милана Јакшића.

После погибије Славка Мунћана, ухапшена је 6. септембра 1941. заједно са осталим активистима из Вршца. После мучења у Вршцу, пребачена је у Панчево, у „Свилару", а затим у Београд, у Бањички логор. Ту је остала до 9. маја 1942. када је са групом Вршчана угушена у гасном аутомобилу.

Од почетка 1941. у Окружном комитету КПЈ за јужни Банат као секретар ОК СКОЈ-а и члан ПК СКОЈ-а била је Лидија Алдан, предратни члан КПЈ. У врло тешким условима, кад су многи скојевски руководиоци и активисти већ били похапшени, радила је на организовању омладине и њиховом укључивању у НОП све до своје погибије априла 1942. На путу у село Фердин нашла се опкољена од нацистичке полиције. Да им не би жива пала у руке, сама се убила. — Поред Лидије Алдан, члан ОК СКОЈ-а била је и Лукреција Анкуцић, такође предратни члан КПЈ, која је радила на терену вршачког среза. Ухапшена је још јула 1941. У затвору је остала до октобра 1942. када је с групом другова и другарица одвезена у село Самош и обешена. У саопштењу Полицијске префектуре за Банат[14]) од 14. октобра 1942. — у коме се износи да је „као одмазда за убијеног припадника немачке народносне групе Михаела Цешана, полицијског стражара Државне пољске страже у Самошу, који је у вршењу своје тешке и одговорне дужности дана 8. о. м. убијен од стране двојице одбеглих комуниста" обешено у Самошу, Загајици и Гају 50 комуниста, међу којима и 12 жена и омладинки — за Лукрецију стоји:

„Анкуцић Лукреција, звана Неца, студенткиња из Вршца, члан Комунистичке партије и главни организатор комунистичке омладинске организације СКОЈ и секретар Месног комитета гсете у Вргицу, одржавала везу са свим водећим комунистима Баната, држала састанке и растурала комунистичке летке и књиге."

Међу многим женама јужног Баната које су примале партизане и илегалце, и бринуле се о њима била је и Зорка Радованчев из Идвора. Још пре рата учествовала је у напредном покрету и извршавала поверљиве партијске задатке. Своју кућу, у којој је држала гостионицу, ставила је на располагање илегалцима од првих дана устанка. Због своје оданости и пожртвованости у раду уживала је велики углг-д међу припадницима НОП, а њена материнска брига за борце и илегалце донела јој је општи надимак „Мама". Ухапшена је почетком јула 1942. У затвору и логору држала се одлично и храбрила друге. После изрицања пресуде ова педесетогодишња сељанка имала је снаге да напише карту својој ћерци. И она је обешена 14. октобра 1942. у Гају. — У

[14]) ИА ПКВ (превод с немачког).

поменутом саопштењу Полицијске префектуре за Банат под бројем 44 стоји:

„Радованчев Зорка, звана „Мама", гостионичарка из Идвора, сакривала је и хранила у своме стану дуже време и у више махова водеће одбегле комунисте иако је *знала да се исти крију од власти, те је у комунистичке сврхе давала веће своте новца".*

У малом селу Хрватској Неузини код Алибунара у јужном Банату живели су Драгиња и Милан Стефановић, чија су четири сина, предратни комунисти и чланови Партије, били функционери и активисти народноослободилачког покрета. Поред синова и родитељи су били укључени у НОП. У њихову кућу долазили су илегалци о којима се Драгиња свесрдно бринула као о својој деци. Једног дана марта 1942. стигао је кући најстарији син Момчило с једним другом — илегалцем. Тек што су почели чистити оружје, у кућу су упала два полицајца и устремила се на Момчила. Док се један фашист гушао с Момчилом, Драгиња га је усмртила великим кухињским ножем. Момчило је побегао, а Драгиња је с мужем одмах ухапшена. Ускоро су обадвоје стрељани. И сва четири њихова сина пала су храбро за слободу свога народа. Двојица старијих ухапшени су и стрељани; трећи Страхиња, као секретар ОК КПЈ за јужни Банат, херојски је погинуо 6. новембра 1942. са секретаром ПК КПЈ Жарком Зрењанином[15]), а најмлађи Реља храбро је пао као комесар Јужнобанатског одреда. — Тако се угасио дом Милана и Драгиње Стефановић.

Октобра 1942. године пала је у руке румунских фашиста учитељица Анђа Јовановић из Врачев Гаја, секретар ОК СКОЈ-а и члан ОК КПЈ. Месец дана пре тога она и Дејан Бранков, секретар ОК КПЈ, прешли су на румунску територију да би пронашли базе за партизане Јужнобанатског одреда. Једне вечери код села Белобрешке, док су обилазили терен, наишли су на румунске жандарме. Дошло је до сукоба. У неравној борби погинуо је Дејан Бранков, а Анђа ухваћена, тешко рањена у ноге и груди. Пренесена је у болницу, а затим, још

[16]) Кућа у Павлишу у којој су погинули Жарко Зрењанин и Страхиња Стефановић припадала је оцу Лепе Никић-Кнежевић, која је пре рата била активна у радничком покрету у Београду. У Павлиш је дошла на позив Жарка Зрењанина коме је у више махова послужила као курир. Била је у кући кад су погинули Жарко и Страхиња. Тада је ухапшена и одведена у петровградски логор где је много мучена. Из логора је пуштена после 15 месеци.

ЈЕЛИСАВЕТА-БЕБА ПЕТРОВ рођена је 28. јула 1919. у Бањој Луци. Школовала се у Вршцу где је завршила гимназију, а затим се уписала на Правни факултет у Београду.

У напредни покрет укључила се још у гимназији. После матуре постала је члан КПЈ (1939). Била је један од оснивача Омладинске секције Женског покрета у Вршцу и међу најактивнијим њеним чланицама. Радила је такође у партијској техници и помагала Жарку Зрењанину при умножавању Историје СКП (б). Када је 1940. у Вршцу полиција открила рад СКОЈ-а, ухапшена је као секретар ОК СКОЈ-а и у затвору остала око 40 дана. У затвору је имала комунистичко држање.

На почетку устанка (јула—августа) по одлуци Партије пребацила се у Панчево где је радила на организовању устанка у Панчеву и јужном Банату. Била је члан ОК КПЈ за јужни Банат и радила у техници.

Почетком марта 1942. полиција је сазнала за склониште Окружног комитета. У зору 6. марта неколико полицајаца на челу са Шпилером и водом фашистичких војника опколили су кућу у предграђу Панчева „Тополи", у којој су се налазили: Борислав-Браца Петров, секретар ОК КПЈ, Јелисавета-Беба Петров, Славко Томић и још једна другарица. На Шпилерове позиве да се предају, комунисти су почели бацати активиране бомбе кроз прозор. Почела је неравноправна борба између опкољених комуниста и до зуба наоружане Шпилерове групе; борба је трајала три сата. Када је из опкољене куће престао отпор, фашисти су упали унутра и затекли мртвог Брацу, а остале тешко рањене. На поду су лежале три цедуље на којима је писало различитим рукописом: ..Умиремо за слободу свога народа". Тешко рањена Беба пренесена је у болницу где 1е ускоро подлегла ранама. До последњег часа није хтела ни речи да каже фашистима.

ЗОРКА РАДОВАНЧЕВ-МАМА ИЗ ИДВОРА, ОБЕШЕНА 14. ОКТОБРА 1942. У ГАЈУ

ДОПИСНИЦА КОЈУ ЈЕ ЗОРКА РАДОВАНЧЕВ НАПИСААА СВОЈОЈ ККЕРИ ПРЕ ВЕШАЊА

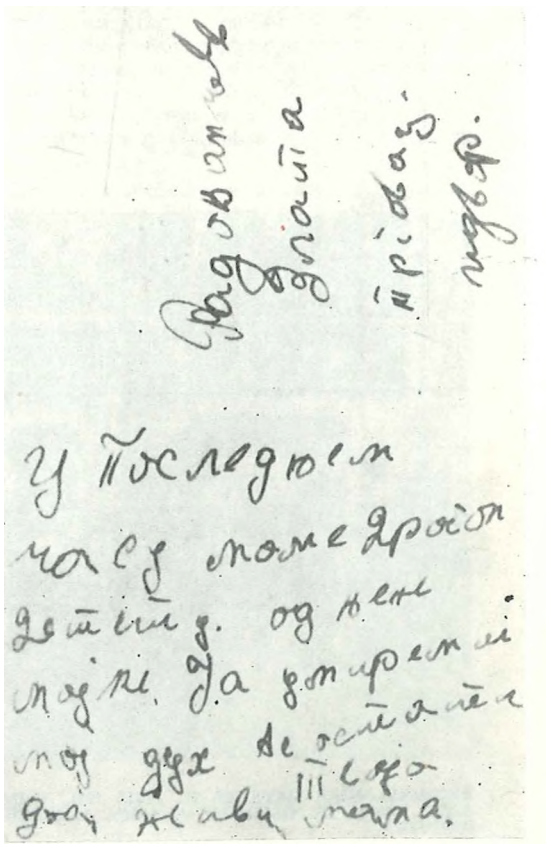

МИЈ1А МАТЕЈИЋ рођена је 1920. у Вршцу где је завршила средшу школу. После завршеног једногодишњег трговачког течаја, уписала се пред рат на Правни факултет у Београду.

Још као ученица ступила је у омладински напредни покрет у Вршцу где је била врло активна, нарочито у Омладинској секцији Женског покрета. Њена мајка Милушка Матејић била је председница Женског покрета у Вршцу, а њена сестра Каћа такође врло активна у Омладинској секцији Женског покрета. Поред тога Мила је развила активност у планинарском друштву „Фрушка гора". Интересовало је и једриличарство, па је 1940. завршила курс за једриличаре. За кратко време студирања на Правном факултету активизирала се и у студентском покрету.

После окупациј-е наставила је са радом за НОП у Вршцу где је обављала разне задатке: прикупљала је оружје и новац, учествовала у раду технике, одлазила као курир у Панчево и Београд и др.

Тако је радила све до 6. априла 1942. када је у провали ухапшена. Терећена је због шапирографа који је нађен у кући шених родитеља у винограду. Из Вршца је пребачена у Петровград у затвор Гестапоа где је при саслушању много мучена.

Обешена је 21. јуна 1942. у Панчеву у групи од 50 родољуба за одмазду због рањавања једног немачког подофицира. Приликом извршења смртне казне држала се ванредно храбро и извикивала пароле Комунистичкој партији, све док јој омча није угушила глас.

неизлечена, предата злогласном крвнику Шпилеру. Стрељана је 15. септембра 1943. у Петровграду, у групи од 160 комуниста и родољуба Баната.

Половином новембра 1942. ухапшене су у Вршцу: Иванка Шљивић, Анђелка Ђурић, ученице, и Ружица Бељин кројачица (била курир Јужнобанатског одреда). Одведене су у логор у Петровграду, а 23. фебруара 1943. стрељане су у Белој Цркви у групи од 50 родољуба.

И поред најтежег терора и непрекидних хапшења комуниста и родољуба, народноослободилачка борба у јужном Банату није престајала захваљујући постојању Јужнобанатског одреда који се и даље борио уз натчовечанске напоре, помаган од истрајних и привржених родољуба. Тек у пролеће 1944. народноослободилачки покрет у јужном Банату, потпомогнут од новог ПК КПЈ за Војводину, почео се опорављати да би се убрзо омасовио.

РУЖИЦА БЕЉИН, КРОЈАЧИЦА ИЗ ДЕАИБААТА, ЧААН КПЈ, УХАПШЕНА 12. XI 1942. А СТРЕЉА НА 23. 11 1943. У БЕАОЈ ЦРКВИ

ВЕШАЊЕ МИАЕ МАТЕЈИБ 21. ЈУНА 1941. У ПАНЧЕВУ, У ГРУПИ ОД 50 АКТИВИСТА И РОДОЉУБА. ТАДА СУ ОБЕШЕНЕ И МАРА МАНДИН, МАГДА СУААВЕР И ЊЕНА МАЈКА САВКА ИЗ ПАНЧЕВА.

ЈШДИЈА АЈ1ДАН рођена је 1921. године у Екатеринодару (СССР). Одрасла је у Великој Кикинди где се врло рано укључила у омладински напредни покрет. Због комунистичке пропаганде, 1937. године искључена је из шестог разреда гимназије. Отада се потпуно посветила раду међу сељачком, радничком и средњошколском омладином, па је 1939. постала члан МК СКОЈ-а у Кикинди. У лето 1940. била је међу организаторима омладинског логоровања на Тестери у Фрушкој гори где је одржан политички хурс за руководиоце СКОЈ-а -из Војводине. У јесен исте године на Покрајинској конференцији СКОЈ-а изабрана је за члана ПК СКОЈ-а за Војводину. Нешто касније прешла је у Панчево за секретара ОК СКОЈ-а и члана ОК КПЈ за Јужни Банат.

После априлског рата 1941. године, заједно с другим руководиоцима КПЈ и СКОЈ-а, учествује у припремама устанка у јужном Банату. На окружном партијском саветовању, маја 1941. у Панчеву говорила је о потреби ширег учлањавања жена у Партију, у духу закључака Мајског саветовања. На организовању омладине и њеном укључењу у НОП радила је у Панчеву и селима јужног Баната све до пролећа 1942. Почетком априла исте године обилазила је села у алибунарском срезу. У то време фашисти су извршили ґблокаду неколико села. Избегавајући фашисте и блокаду, Лидија је лутала, тражећи куће припадника НОП да би се могла повезати. Уморна и измучена дугим лутањем, стигла ле 5. априла у село Фердин (данас Нови Козјак) и упутила се кући једног припадника НОП. Путем је наишла на два полицајца. Да им не би жива пала у руке, извршила је самоубиство. Сахпањена је под лажним именом Марија Жебељан.

ЛУКРЕЦИЈА-НЕЦА АНКУЦИЋ рођена је 1919. у селу Долову код Панчева. Средњу школу завршила је у Вршцу. После велике матуре уписала се на Шумарски факултет у Београду, где се укључила у рад напредног студентског покрета. За време распуста долазила је у Вршац где је такође радила у Омладинској секцији Женског покрета Вршца и у радничком културно-уметничком друштву „Абрашевић". Члан КПЈ постала је 1939. Јуна 1940. ухапшена је са групом скојеваца и активиста у Вршцу.. У истрази и на суђењу пред Окружним судом у Белој Цркви она и Јелисавета-Беба Петров имале су одлично држање. После окупације радила је на терену вршачког среза као секретар СК СКОЈ-а, члан ОК СКОЈ-а и члан СК КПЈ. После 22. јуна 1941. године прешла је у илегалство и радила по селима у околини Вршца.

Крајем јула 1941. ухваћена је од гестаповаца на путу између села Александров Гај и Маргита. Спроведена је прво у Вршац, а затим у Панчево, у привремени фашистички логор, звани „Свилара". Као затвореник провела је извесно време у болници због операције слепог црева. Лекар који ју је оперисао одуговлачио је са њеним пуштањем из болнице. Најзад је ипак спроведена у затвор Гестапоа у Петровграду где је настављено са испитивањем и мучењем. Иако много терећена држала се храбро, не признавши ништа о своме раду.

14. октобра 1942. са још 19 родољуба одвезена је камионом у село Самош где су их Немци све обесили. Целим путем до стратишта Лукреција је храбрила другове. Са црвеним турбаном на глави певала је борбену песму: „Падај сило и неправдо ..

КОРНЕЛИЈА АНКУЦИЋ рођена је 1. марта 1922. године у Вршцу. Завршила ј-е гимназију и уписала се на једногодишњи учитељски течај у Београду.

У напредни покрет укључила се у Вршцу, где је 1939. постала члан СКОЈ-а. У лето 1940. била је на омладинском логоровању у Фрушкој гори са Олгом Петров, Лидијом Алдан и другим скојевкама. После тога примљена је у КПЈ.

Од првих дана устанка извршавала је разне партијске задатке све до хапшења. Ухапшена је 7. септембра 1941. са групом чланова КПЈ и СКОЈ-а из Вршца. Одведена је најпре у Панчево, у логор „Свилара", а затим у Специјалну полицију у Београду, одакле је са осталим Вршчанима пребачена у логор на Бањици, где је остала до јануара 1943. Тада је одведена у омладински логор у Смедеревској Паланци где је остала до краја рата.

После ослобођења вратила се у јужни Банат где је била члан СК КПЈ, а затим ОК КПЈ. На првој Окружној конференцији жена изабрана је за секретара ОО АФЖ. Касније је прешла у Београд где је радила у просвети. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

АНЂА ЈОВАНОВИЋ рођена је 1919. године у селу Врачев Гај у околини Беле Цркве. Гимназију је учила у Белој Цркви, а учитељски курс у Београду, где се укључила у рад напредне омладине. Почетком 1941. постала је члан КПЈ. Тада се вратила у своје село Врачев Гај где је продужила са радом.

Кад је почео устанак, Анђа је у селу већ формирала неколико скојевских група и окупила већи број симпатизера. Организовала је прикупљање оружја и санитетског материјала и припремала курсеве за обучавање омладине у руковању оружјем. Крајем 1941. по задатку СК КПЈ она обилази села у белоцркванском срезу и одржава везу са илегалцима на том терену. Августа 1942. постала је секретар ОК СКОЈ-а за јужни Банат. Због провале која је затим наступила, прешла је са секретаром ОК КПЈ Дејаном Бранковом на територију Румуније да би тамо пронашли баз? за партизане Јужнобанатског одреда. Октобра 1942. приликом обиласка терена код румунског села Белобрешке њих двоје су наишли на румунске жандарме. У неравној борби обоје су тешко рањени. Кад су жандарми пришли, дотукли су кундацима Дејана Бранкова, а тешко рањену Анђу однели у болницу. Ускоро је по наређењу Шпилера пренесена у Петровград где је лечена и саслушавана.

Стрељана је 15. септембра 1943. у Петровграду у групи од 160 комуниста и родољуба.

ФАКСИМИЛ САОИШТЕЊА О СТРЕЉАН.У АНБЕ ЈОВАНОВИП, БУР13ЕВКЕ ЈОВАНОВ И ДРУГИХ.

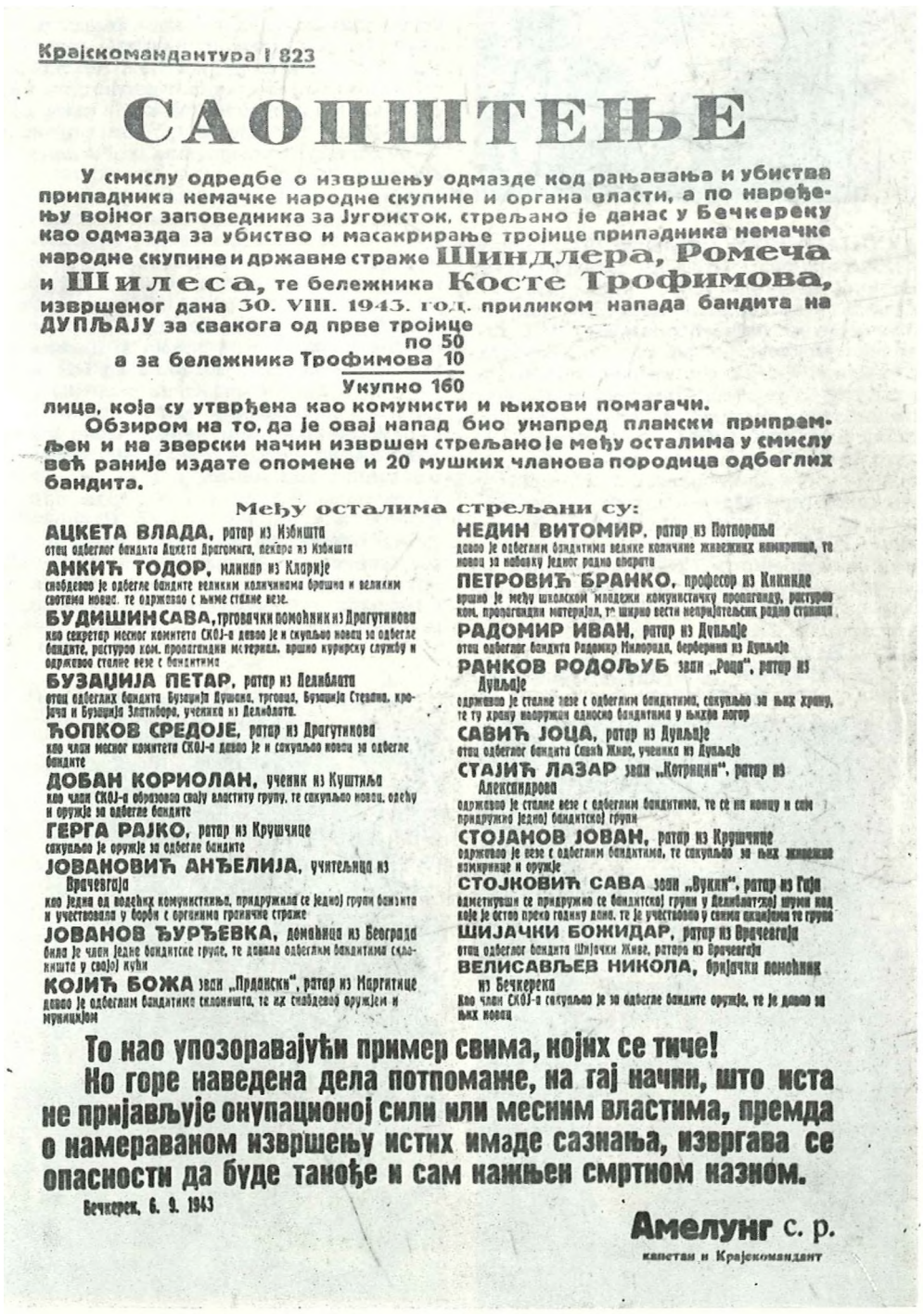

Крајскомандантура I 823

САОПШТЕЊЕ

У смислу одредбе о извршењу одмазде код рањавања и убиства припадника немачке народне скупине и органа власти, а по наређењу војног заповедника за Југоисток, стрељано је данас у Бечкереку као одмазда за убиство и масакрирање тројице припадника немачке народне скупине и државне страже Шиндлера, Ромеча и Шилеса, те бележника Косте Трофимова, извршеног дана 30. VIII. 1943. год. приликом напада бандита на ДУПЉАЈУ за свакога од прве тројице по 50 а за бележника Трофимова 10 Укупно 160 лица, која су утврђена као комунисти и њихови помагачи.

Обзиром на то, да је овај напад био унапред плански припремљен и на зверски начин извршен стрељано је међу осталима у смислу већ раније издате опомене и 20 мушких чланова породица одбеглих бандита.

Међу осталима стрељани су:

АЦКЕТА ВЛАДА, ратар из Избишта
отац одбеглог бандита Ацкета Драгомира, пекара из Избишта

АНКИЋ ТОДОР, млинар из Кларије
снабдевао је одбегле бандите великим количинама брашна и великим сводама новца, те одржавао с њиме сталне везе.

БУДИШИН САВА, трговачки помоћник из Драгутинова
као секретар месног комитета СКОЈ-а давао је и скупљао новац за одбегле бандите, растурао ком. пропагандни материјал, вршио курирску службу и одржавао сталне везе с бандитима

БУЗАЏИЈА ПЕТАР, ратар из Делиблата
отац одбеглих бандита Бузаџија Душана, трговца, Бузаџија Стевана, кројача и Бузаџија Златибора, ученика из Делиблата.

ЋОПКОВ СРЕДОЈЕ, ратар из Драгутинова
као члан месног комитета СКОЈ-а давао је и сакупљао новац за одбегле бандите

ДОБАН КОРИОЛАН, ученик из Куштиља
као члан СКОЈ-а образовао свају властиту групу, те сакупљао новац, одећу и оружје за одбегле бандите

ГЕРГА РАЈКО, ратар из Крушчице
сакупљао је оружје за одбегле бандите

ЈОВАНОВИЋ АНЂЕЛИЈА, учитељица из Врачевгаја
као једна од водећих комунисткиња, придружила се једној групи бандита и учествовала у борби с органима граничне страже

ЈОВАНОВ ЂУРЂЕВКА, домаћица из Београда
била је члан једне бандитске групе, те давала одбеглим бандитима склоништа у својој кући

КОЈИЋ БОЖА зван „Прдански", ратар из Маргитице
давао је одбеглим бандитима склоништа, те их снабдевао оружјем и муницијом

НЕДИН ВИТОМИР, ратар из Потпорања
давао је одбеглим бандитима велике количине живежних намирница, те новац за набавку једног радио апарата

ПЕТРОВИЋ БРАНКО, професор из Кикинде
вршио је међу школском младежи комунистичку пропаганду, растурао ком. пропагандни материјал, те ширио вести непријатељски радио станица

РАДОМИР ИВАН, ратар из Дупљаје
отац одбеглог бандита Радомир Милорада, берберина из Дупљаје

РАНКОВ РОДОЉУБ зван „Роца", ратар из Дупљаје
одржавао је сталне везе с одбеглим бандитима, сакупљао за њих храну, те ту храну наоружан односно бандитима у њихов логор

САВИЋ ЈОЦА, ратар из Дупљаје
отац одбеглог бандита Савић Живе, ученика из Дупљаје

СТАЈИЋ ЛАЗАР зван „Котрицин", ратар из Александрова
одржавао је сталне везе с одбеглим бандитима, те се на концу и сам придружио једној бандитској групи

СТОЈАНОВ ЈОВАН, ратар из Крушчице
одржавао је везе с одбеглим бандитима, те сакупљао за њих живежне намирнице и оружје

СТОЈКОВИЋ САВА зван „Вукин", ратар из Гаја
одметнувши се придружио се бандитској групи у Делиблатској шуми код које је остао преко годину дана, те је учествовао у свима акцијама те групе

ШИЈАЧКИ БОЖИДАР, ратар из Врачевгаја
отац одбеглог бандита Шијачки Живе, ратара из Врачевгаја

ВЕЛИСАВЉЕВ НИКОЛА, бријачки помоћник из Бечкерека
као члан СКОЈ-а сакупљао је за одбегле бандите оружје, те је давао за њих новац

То као упозоравајући пример свима, којих се тиче!

Ко горе наведена дела потпомаже, на тај начин, што иста не пријављује окупационој сили или месним властима, премда о намераваном извршењу истих имаде сазнања, извргава се опасности да буде такође и сам кажњен смртном казном.

Бечкерек, 6. 9. 1943

Амелунг с. р.
капетан и Крајскомандант

ИВАНКА ШЉИВИЋ УЧЕНИЦА ГИМНАЗИЈЕ ИЗ ДЕЛИБЛАТА; КАО ЧЛАН СКОЈ-а УХАПШЕНА У ВРШЦУ 14. XI 1942. А СТРЕЉАНА У БЕЛОЈ ЦРКВИ 23. II 1943.

АНБЕЛКА БУРИП, УЧЕНИЦА ГИМНАЗИЈЕ ИЗ БЕЛЕ ЦРКВЕ; КАО ЧЛАН СКОЈ-а УХАПШЕНА 14. НОВЕМБРА 1942. У ВРШЦУ, А СТРЕЉАНА У БЕЛОЈ ЦРКВИ 23. II 1943.

БАЧКА
1941 —1942.

Устанак у Бачкој развијао се такође у тешким условима. Да би осигурали своје позиције и да би се пред Мађарима у Бачкој представили као „ослободиоци", мађарски окупатори су у самом почетку завели масовни терор који је у првом реду био уперен против српског дела становништва, нарочито против колониста и добровољаца из I светског рата. Убијање, депортовање и одвођење у логоре колониста — људи, жена, деце било је на дневном реду првих дана окупације[16]). Окупатор је хтео да у самом почетку угуши сваку помисао на отпор.

И поред објективних тешкоћа, партијска организација у Бачкој припремала је устанак у духу прогласа ЦК КПЈ и ПК КПЈ за Војводину. Партијско руководство сматрало је да је најважнији задатак отупити оштрицу мржње коју су окупатори сејали међу народима и народностима у Војводини и борити се за њихово јединство и заједнички отпор против мађарских фашиста.

Партијска организација у Бачкој имала је најјаче упориште у Новом Саду, где се на почетку устанка налазио један део Покрајинског комитета и Окружни комитет за новосадски округ. То је и разумљиво, јер је Нови Сад имао дугу слободарску традицију и револуционарни раднички покрет који су, под руководством КПЈ, двадесет година изграђивали радници и напредни интелектуалци — Срби, Мађари, Немци и Словаци. Међу стотину партијаца, више од 200 скојеваца и око 50 кандидата за чланове КПЈ било је представника свих народности. Једна четвртина чланства КПЈ и СКОЈ-а биле су жене и омладинке. Неке од њих са искуством из предратног периода постале су чланови комитета Партије и СКОЈ-а. У Новом Саду боравила је Гордана Ивачковић, члан ПК КПЈ, задужена за технику Покрајинског комитета[17]).

Члан Окружног комитета КПЈ за новосадски округ била је Ливија-Лилика Бем, која је руководила техником Окружног комитета. Према неким подацима, у време априлског рата, у Месни (односно Окружни) комитет КПЈ била је кооптирана Милица-Беба Бурсаћ, а у Месни (односно Окружни) комитет СКОЈ-а Вера Павловић и Марија-Маришка Чаленић.

Чланице КПЈ и СКОЈ-а биле су укључене у све форме рада НОП. До ста их је радило у агитационо-пропагандном апарату и у техници која је била организована при ПК. Хватане су вести радио-емисија о ослободилачкој борби народа Европе и о нашој НОБ, затим су прекуцаване и умножаване на гештетнеру. Овај начин обавештавања поштене јавности показао се врло погодан, а *Вести* су постале врло популарне и тражене међу симпатизерима НОП. Излазиле су 2—3 пута недељно у тиражу 1500 примерака, а превођене су и на мађарски језик. На овом послу било је ангажовано неколико другарица, углавном предратних чланова КПЈ; једне су радиле на техничкој страни

[16]) **Рачуна се да је на тај начин у Бачкој убијено око 3.500 цивила, 10.000 малтретирано и опљачкано, око 15.000 протерано у Срем, Банат и друге крајеве. У логоре је отерано преко 20.000 особа међу којима је било и много деце. Само у логору у Шарвару било је око 1.200 деце.**

[17]) **Почетком октобра 1941. ухапшена у Новом Саду. У затвору је постала издајник и нанела велику штету покрету у Новом Саду и у целој Војводини.**

ЛОГОР ШАРВЛР У МАБАРСКОЈ У КОМЕ ЈЕ БИЛО ОКО 1200 ДЕЦЕ ИЗ БАЧКЕ. — ЖЕНЕ И ДЕЦА СКУИЉАЈУ КРОМПИР НА БУБРИШТУ.

МИЛИЦА-БЕБА БУРСАЋ рођена је 1910. у Баноштру (Срем) у сиромашној породици. У седамнаестој години прешла је с породицом у Нови Сад. Била је најпре кућна помоћница, а затим се запослила у текстилној фабрици Драгољуба Ристића (сада „Соња Маринковић") где је радила до краја 1940.

У напредни раднички покрет укључила се 1930, а члан синдиката постала је 1931. Учествовала је у свим радничким акцијама свога предузећа, а нарочито од 1936. када се већина радника учланила у УРС-ове синдикате. Била је члан актива жена у синдикалној организацији Новог Сада и руководила двема васпитним групама. У великом штрајку текстилаца децембра 1940. била је врло активна и због тога је отпуштена с посла.

У КПЈ примљена је 1940. у ћелији текстилних радника. До рата руководила је васпитним групама радница и учествовала у свима акцијама које је организовала партијска организација Новог Сада. После окупације била је једно време члан МК КПЈ. У припремама за устанак и на почетку устанка била је једна од најактивнијих другарица у Новом Саду. Радила је у техници и на другим задацима. У њеној кући било је складиште санитетског и техничког материјала. Ухапшена је октобра 1941. у великој провали. У новосадском затвору „Армији" много је мучена, али је она одбијала сва терећења. Њено држање било је једно од најбољих. Осуђена је на 12 година робије, коју је издржавала најпре у мађарским затворима, а затим у немачким логорима. Са робије се вратила 1945. нарушеног здравља, као инвалид.
— Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ВЕРА ПАВЛОВИЋ рођена је 1921. у Новом Саду. Студирала је медицину у Београду. Напредном омладинском покрету пришла је као средњошколка у Новом Саду. Због активног рада у студентском напредном покрету примљена је за члана КПЈ 1940. у Београду. Априла 1941. вратила се у Нови Сад где је постала члан МК СКОЈ-а. До септембра 1941. била је веома активна у припремама партијске организације за оружани устанак и у акцијама које су тада вођене. Ухапшена је почетком септембра 1941. У новосадском затвору „Армији", мада је много мучена, имала је примерно држање. Осуђена је на смрт, али јој је смртна казна замењена са 12 година робије коју је издржавала у војном затвору „Конти" у Будимпешти и женском затвору „Марија Ностра" такође у Мађарској. Крајем 1944. пребачена је у логор Равенсбрик. Изнурена батинама, психичким мукама, самицама, тешким радом и другим мучењима тешко се разболела од тифуса. Пред само ослобођење логора марта 1945, болесну и изнемоглу, фашисти су је отровали у болници, а затим исте ноћи спалили у крематоријуму. — Служила је као пример комунистичког држања у затворима и логорима и због тога била поштована међу другарицама.

посла, друге су држале везу са куририма, који су *Вести* разносили по целој Бачкој.

Вести радио-емисија хватали су у своме стану Јулија и Вјеčеслав Цимер. Техничком страном посла руководила је Ливија-Лилика Бем, а помагала јој је Милеса-Мила Бркић. Ливију је доцније заменила Мила Чобански. *Вести* су на гештетнеру умножаване у кући Слободана и Марије Ковачевић. Умножени материјал износила је из куће Марија, и то у дечјим колицима испод тек рођене ћерке Слободанке, и предавала их на уговореним местима другарицама које су држале везу са куририма из унутрашњости. Сем *Вести* у овој техници умножени су прогласи ЦК КПЈ и ПК КПЈ за Војводину, затим три броја Билтена Врховног штаба и један број листа Борба. *Вести* на мађарском језику умножаване су у посебној техници, а преводиле су их на мађарски Агнеса-Агика Сас и Зора Ракоши. Један део пропагандног материјала умножаван је у техници ОК СКОЈ-а, где је, уз своја друга Живка, радила и Латинка Штрбачки-Ранисављевић. Међу другарицама које су се бринуле за одашиљање материјала у унутрашњост биле су: Мила Бркић — предавала је материјал Викторији Балажевић за суботички округ; Милица Марковић — за бечејски срез; из сомборског округа по материјал је долазила Загорка Пушин итд. Милица-Беба Бурсаћ добијала је неколико бројева за архиву. — Овај систем умножавања и растурања пропагандног материјала функционисао је до краја септембра и почетка октобра 1941. када је у Новом Саду дошло до великог хапшења.

Народна помоћ била је и у Новом Саду форма рада којом су највише биле обухваћене жене. Она је функционисала од првих дана устанка. За организацију Народне помоћи у новосадском округу била је задужена Ливија Бем, а благајник је била Мила Бркић. У одборима Народне помоћи биле су махом жене. Створена је читава мрежа повереника чију су већину опет сачињавале жене и омладинке. Прикупљена средства — новац, намирнице, одећа, лекови — били су намењени за слање пакета затвореницима и логорашима, за помоћ илегалцима, за плаћање адвоката приликом суђења затвореницима. Организација Народне помоћи бринула се за проналажење станова за илегалце, за смештај прикупљених намирница и одеће, као и техничких средстава за извођење диверзија. О таквим стано-

вима углавном су се бринуле омладинке и жене. Тако на пример, једно од складишта хране и другог материјала (санитетског, техничког — за извођење диверзија) било је у кући Вукице и Милице Бурсаћ. Војни материјал и оружје чувано је у кући Ђуре и Марије Немет. Уточиште илегалцима, поред других, давале су и мајке чланова КПЈ и других активиста, као што су: Вида Пушкар, популарна „мајка Вида" (њена ћерка Даница била је скојевка); ЈБубица Ранисављевић, звана „техничка Мама" (јер јој је син Живко, ученик техничке школе, омладински руководилац, пре рата доводио другове кући а Мама их је издашно гостила); Зорка Туцић, затим мајка Душана Шуњова и друге. — Готово све су прошле кроз затвор и имале одлично држање.

У оквиру Народне помоћи одржавани су санитетски течајеви. За организацију овог посла у Новом Саду била је задужена Мила Бркић, а стручну обуку изводио је др Карло Фишл (са НОП-ом га повезала Хеница Штајнер). Течајеве су похађале чланице КПЈ и скојевке. До половине септембра 1941. санитетски течај завршило је око 50 Новосађанки. Чланице Партије организовале су и утврђивање крвних група код другова и другарица.

У време припрема за устанак и на почетку устанка у Бачкој, као и у целој Војводини, организоване су војне десетине и ударне групе. Њихов је задатак био да прикупљају оружје, да се војнички обучавају и да буду спремни за извођење диверзантских акција. Таквих војних десетина било је у Новом Саду око 40, већином на периферији града, а било их је и у другим местима Бачке. Кад је јула месеца дато упутство да се почне са диверзантским акцијама, другарице — већином омладинке — имале су задатак да учествују у њиховим припремама, а и у самим акцијама. Оне су прикупљале податке о окупаторској војсци, о становима официра, о стражама код војних објеката. Шиле су ранчеве за храну, набављале запаљив материјал (бензин, кучину и др.), затим разне гвоздене делове ради стављања у снопове пшенице да би се проузроковао квар на вршалицама. Непосредно пред излазак првих војних десетина у поље ради паљења жита, омладинке су са друговима извиђале има ли страже у пољу и какво им је наоружање. Сматрало се да су оваква заједничка извиђања била мање сумњива окупатору. Другарице су учествовале и у исписивању парола које су једног септембарског дана ос-

ЛИВИЈА-ЛИЛИКА БЕМ. У годинама пред рат била је врло активна у напредном по.крету у Новом Саду. Као приватни намештеник и члан КПЈ, од Окружног комитета била је задужена да ради у СБОТИЧ-у. Иако је учествовала у свим другим акцијама које је организовала партијска организација Новог Сада, тежиште њеног рада је у СБОТИЧ-у. Била је на челу напредне групе приватних намештеника који су уочи рата имали превагу у овој организацији. Све акције које је водила ова група везане су за Лиликино име. Организовала је актив предавача и руководила је њиме.

Настојала је да сва предавања буду прожета марксистичким погледом на свет, а и сама је одржала неколико запажених предавања. Организовала је културно-просветни рад и забавни живот у СБОТИЧ-у. СБОТИЧ је био повезан са другим напредним организацијама, а нарочито са УРС-ом, коме је пружао помоћ у свим акцијама, а нарочито у штрајковима. Лилика се својски залагала да ова сарадња буде што боља. Посебну пажњу поклањала је раду са женама и омладинкама. Основала је Женску секцију у СБОТИЧ-у која је сарађивала са Женском секцијом у УРС-у и у оквиру које је радило неколико васпитних група. Најоданије чланице група припремала је за кандадате КПЈ.

На почетку устанка, као члан ОК КПЈ за новосадски округ, руководила је техником, а била је задужена и за Народну помоћ. Радила је неуморно све до октобра 1941. када је ухапшена на улици у Новом Саду. Том приликом пуцала је на полицајца који ју је хапсио. У затвору, злогласној „Армији", страховито је мучена. Неки од ухапшених су је теретили, а највише издајник Гордана Ивачковић.

Осуђена је на смрт и са још 10 другова обешена 21. новембра 1941. у Новом Саду.

ВЕШАЊЕ АИВИЈЕ-АИАИКЕ БЕМ 26. НОВЕМБРА 1941. У НОВОМ САДУ

МИЛЕСА-МИЛА БРКИЋ. Напредном покрету приступила је још у средњој школи у Новом Саду. Касније, као приватни намешгеник, по директиви КПЈ, радила је у СБОТИЧ-у, где је, поред Лилике Бем, била једна од најактивнијих чланица, нарочито кад је основана Женска секција. Због своје активности у оквиру ове секције постала је уочи рата кандидат, а ускоро и члан КПЈ. Поред рада у СБОТИЧ-у, радила је и у организацији Народне помоћи, уз Соњу Маринковић. Ухапшена је почетком 1941. заједно са Соњом Маринковић. Из затвора је пуштена после 27. марта.

На почетку устанка била је ангажована, са Лиликом Бем, *у_* техници, на куцању и извлачењу на гештетнеру *Вести* и другог пропагандног материјала. Радила је у исто време и као благајник Народне помоћи.

Ухапшена је у великој провали октобра 1941. заједно са многим члановима КПЈ и СКОЈ-а, међу којима је био и њен брат. Иако је много мучена и терећена, имала је примерно држање. Осуђена је на 12 година робије, а њен брат на смрт. Са другим осуђеницима морала је присуствовати вешању Лилике Бем и других цругова, па и свога брата. Робију је издржавала у затворима у Мађарској и у немачким логорима, одакле се вратила 1945. -— Носилац је Споменице 1941,

ГРОЗДА ГАЈШИН рођена је 1921. у Жабљу. Гимназију завршила у Новом Саду. Са напредним омладинским покретом повезала се пре рата. После окупације земље учествовала је у припремама за устанак. Крајем јуна 1941. постала је члан СКОЈ-а. Истицала се својом активношћу и храброшћу. Сама је извршила више диверзантских акција у Новом Саду. При покушају' да у центру дигне у ваздух излог продавнице- порцулана, који је служио окупатору у пропагандне сврхе, а чији је власник био функционер „Културбунда", ухваћена је на делу заједно са својом другарицом Наталијом Станков. После страховитог мучења у новосадском затвору „Армији“ пренесена је у затвор у Сегедину и осуђена на смрт. Обешена је почетком октобра 1941. Под батинама и мучењима као и пред само вешање имала је изванредно храбро држање. На вешала је пошла са узвиком: „Живео комунизам“.

ВИДА КАЂАНСКИ-ЛУЧИЋ рођена је у Стапару 1923. Радила је као текстилна радница у Новом Саду. Истакла се својом активношћу у раду УРСС-а и као његов представник у СБОТИЧ-у 1939. и 1940. Била је веома активна у штрајку текстилних радника у Новом Саду крајем 1940. и због тога хапшена и отпуштена с посла. Члан СКОЈ-а постала је 1940. а члан КПЈ 1941. Исте године постала је члан рејонског комитета СКОЈ-а. По окупацији земље радила је у Новом Саду и Бачкој Паланци на организовању омладине, на формирању санитетских течајева, вршила курирску дужност, преносила оружје и муницију итд. Од октобра 1941. до погибије била је курир између ПК КПЈ за Војводину и СК СКЈ за Бачку Паланку. При извршавању задатака била је необично дисциплинована, пожртвована и храбра. Погинула је у опкољеној кући у Новом Саду у борби са мађарским агентима и жандармеријом, заједно са секпетаром ПК СКОЈ-а Ђорђем Зличићем-Цигом и са још две другарице.

вануле на свим важнијим зградама у центру Новог Сада.

У сећању Новосађана из тога времена остале су две младе својевске-диверзанткиње: Грозда Гајшин и Наталија Станков. Припадале су једном скојевском активу, али у извршавању ситнијих акција нису чекале директиве. Грозда је сама покушала да запали флашом бензина један камион, посипала је коловоз клинастим ексерима — „јежевима” да би се на непријатељским возилима избушиле гуме; Ната је помагала своме брату Тими при преношењу оружја. Кад је њихов актив због хапшења престао са радом, њих две су решиле да саме изведу неку већу акцију. Пала је одлука да 19. септембра убаце експлозив у излоге две радње у центру града, чији су власници били председник и секретар Културбунда. Нису могле гледати Хитлерове слике које су „украшавале” ове и друге излоге. Грозда је ухваћена при самом извођењу диверзије, а Наталија је нешто доцније ухапшена. У полицији су их страшно мучили, нарочито Грозду, која је после шесточасовног мучења била сва крвава и унакажена. Почетком октобра 1941. изведене су пред преки суд у Сегедину. Наталија је као малолетна осуђена на 12 година робије, а Грозда на смрт. У двадесетој години храбро и хладнокрвно стала је испод вешала. У смрт је отишла са паролом „Живео комунизам!” — Ево како се тих догађаја сећа Наталија:[18])

„Договориле смо се да 19. септембра увече бацимо у ваздух излоге две трговачке радње, чији су власници били председник и секретар Културбунда. Ови излози бцли су украшени Хитлеровим сликама и другим пропагандним материјалима. Диверзија је имала чисто демонстративни карактер. Излог преко пута јерменске чркве *пао* је *у задатак мени, док је Грозда узела на себе да баци у ваздух излог Дернерове продавнице пориулана у близингс католичке цркве.*

Тога дана, 19. септембра у 10 сати увече, требало је да одјекне експлозија на оба места, али ја услед јаког патролирања полиције нисам успела да упалим гитапин од експлозива. Продужила сам од свог места акције према Гроздином. Патрола ме је зауставила, али ме није претресла. Пустила ме је да пређем. Код Дернерове радње приметила сам масу окупљеног света, мада експлозију нисам чула. Грозду је у тренутку паљења експлозива приметио домар суседне куће. Притрчао је, угасио штапин и ухватио Грозду. Одмах је позвао поли-

[18]) Цитат из књиге Ђорђа Васића „Хроника о ослободилачком рату јужне Бачке”.

цајца, који се налазио у близини, и њу су ухапсили. Експлозив је нађен код ње.

Ја сам неопажено продужила према владичином двору и, правећи велики круг кроз споредне улице, вратила се до немачке књижаре, да извршим свој задатак. Војне патроле *су биле појачане и тек после два сата ноћи успела сам да пријем немачкој књижари. Убацила сам експлозив и упалила фитиљ. Успела сам да се неопажено склоним. После неколико тренутака чула се експлозија. Тада сам споредним улицама отишла кући и легла да спавам. Већ после једног сата полиција ме је ухапсила. После експлозије сумња је у полицији пала на мене, јер нас је — Гросду и мене — полиција већ познавала још од претреса у мојој кући, када је нађено оружје мога брата Тиме Станкова.*

Када сам стигла у мађарску полицију, чула сам потресно јаукање. Нешто доцније увели су ме у собу из које је јаук допирао. На столу сам приметила Гроздине шнале и много њене косе по кревету, столу и поду. Готово сву косу ишчупали су јој у прамеповима. Мучење је трајало од 10 сати увече до четири сата ујутро. Сутрадан сам је видела сву крваву и унакажену.

После Гросде, све до ујутро мучили су мене, да бих признала ко нас је организовао и ко је инспиратор таквих поступака."

Рад партијске *и* скојевске организације у Новом Саду будно је пратила окупаторска полиција, која је ревносно прикупљала податке да би у погодном тренутку задала народноослободилачком покрету одлучујући ударац. У томе су јој ишли на руку и сами активисти који су у приличној мери запоставили правила конспирације и свој рад учинили такорећи јавним, омаловажавајући и потцењујући непријатеља. Та чињеница, а затим неколико слабих и издајничких држања пред полицијом (Гордана Ивачковић и још неки) били су узроци великих хапшења у Новом Саду, крајем септембра и почетком октобра, 1941, која су се затим наставила. Рачуна се да је до почетка децембра само у Новом Саду ухапшено преко 300 особа. У новосадском затвору, злогласној „Армији", нашли су се и многи чланови КПЈ, СКОЈ-а и оданих симпатизера, међу којима и доста руководећих другова и другарица. Пред суд је 21. новембра изведено 26 другова и другарица од којих је 11 осуђено на смрт вешањем. Међу њима била је и Ливија-Лилика Бем, коју је оптужница теретила да је руководила одбором Народне помоћи, да је као руководилац технике учествовала у писању комунистичких летака у којима је Партија позивала чланство

ЛАУРА-ЛОЈ1А ВОЛ рођена је 29. јуна 1914. у Коломеју (раније Пољска, сада СССР). Као дете дошла је у Суботицу. До рата је радила као приватни чиновник и била активна у Савезу приватних намештеника. Сарађивала је у напредном часопису „Хид" (излазио на мађарском језику).

Члан КПЈ постала је 1938. Пред рат била је члан МК КПЈ, а јуна 1941. ушла је у новоформирани ОК КПЈ за суботички округ. Радила је у техници, али се ангажовала и у раду са женама, на организовању санитетских течајева, на прикупљању прилога за Народну помоћ и на другим задацима.

У великој провали партијске организације октобра 1941. у Суботици ухапшена је са секретаром ОК КПЈ Отмаром Мајером и другим комунистима. Са четрнаест другова осуђена је од мађарског преког суда на смрт вешањем. Пресуда је извршена 18. новембра у касарни у Суботици. У смрт је пошла присебна и хладнокрвна. Чак је мађарском војнику, који ју је водио на вешала, рекла: „Што дрхтите, не вешају вас".

ИЛОНА СЕКЕЉ рођена је 9. јуна 1915. у Чоки. Због сиромаштва морала је рано да се запосли. Изучила је херихтерски занат и запослила се као обућарска радница у Сенти. Удајом за Михаља Левајa који је био члан КПЈ, укључила се у раднички синдикални покрет 1934. Идуће године постаје члан Месног синдикалног већа и прелази на рад у текстилну фабрику. Учествовала је у штрајку због чега је отпуштена с посла. Са партијским радницима Суботице дошла је у везу 1937. По њиховом савету окупља раднице у Сенти и даје им на читање паптијски и синдикални матепитал. Маја 1939. постала је члан МК КПЈ у Сенти. До рата учествује у многим синдикалним и политичким акцијама.

После окупације наставља с радом, одржава везу између МК СКОЈ-а и МК КПЈ. Посебну пажњу посвећује женској ћелији КПЈ. Кад је у Суботици дошло до провале, склонила се у Будимпешту. Међутим, тамо су је пронашли агенти и 7. октобра 1941. ухапсили. У затвору је много мучена. Изведена је пред преки суд и осуђена на смрт. Смртна казна замењена јој је са 15 година робије коју је издржавала у Будимпешти. По уласку совјетских трупа у Мађарску, евакуисана је у концентрациони логор Шпандау у Немачкој. Ту је остала до априла 1945. када се вратила у Сенту.

●

ЕРЖЕБЕТ РЕКЕЦКИ-ШИЛИЋ рођена је 16. септембра 1920. у Сенти. После завршене основне школе запослила се у фабрици чарапа „Палко". Рано се укључила у раднички покрет. Са 16 година суделује у штрајку радница Палкове фабрике. Активна је у синдикалном покрету као члан женске секције. У КПЈ примљена је 1. маја 1940. у тада основану женску ћелију, са задатком да ради на организовању женске омладине као члан МК СКОЈ-а.

После окупације наставила је са радом на прикупљању Народне помоћи, на прорађивању. партијских прогласа и другог материјала.

У провали до које је дошло 5. октобра 1941. ухапшена је са групом чланова КПЈ и СКОЈ-а. Осуђена је на осам месеци затвора. Казну је издржала у Суботици. По изласку из затвора била је под полицијском присмотром. И поред тога учествовала је у прикупљању и слању пакета друговима на робији. После ослобођења укључила се активно у друштвено-политички рад. Члан је руководства политичких и друштвених организација и Савета Републике.

МАРИЈА БАЧА, РАДНИЦА ИЗ БАЧКЕ ТОПОАЕ ИРЕДРАТНН ЧДАН КПЈ

ИРЕНА ПРОВЧИ рођена је у Руском Крстуру 29. јуна 1923. Била је кројачка радница. Члан СКОЈ-а постала је 1939. а члан КПЈ 1940. у Старом Бечеју. По избијању устанка ушла је у СК СКОЈ-а. Половином септембра 1941. због прогона полиције морала је отићи у илегалство. Са још два члана СК СКОЈ-а Момчилом Шарановићем и Лабудом Пејовићем опкољена је 12. октобра 1941. у једној кући у Старом Бечеју. У борби која је настала, секретар СКОЈ-а Лабуд Пејовић убио је једног жандарма. После тога скојевци су успели да се прббију у хатар недалеко од града. Међутим, убрзо их је стигла и опколила потера. После борбе до последњег метка, у којој је Шарановић рањен, ухваћени су сви троје. Ирена и Лабуд Пејовић завезани за сељачка кола, изубијани и искрвављени, боси и скооо голи дотерани су у затвор „Мило" у Старом Бечеју. Од батинања у затвору Ирени су попуцали табани, у ране се завукла прљавштина, па ј-е од тетануса у највећим мукама издахнула на путу за новосадску болницу. И поред све тортуре и највећих мука које је претрпела, непријатељ од ње није чуо ни један јаук, ни речи признања.

на акцију; да је 20. септембра пуцала на полицајца који ју је хапсио.

На смрт је осуђена и Гордана Ивачковић, али јој је смртна казна, због услуга које је учинила окупаторској полицији својим издајничким држањем, замењена доживотном робијом.

Међу осуђенима на дугогодишњу робију биле су: Милица-Беба Бурсаћ, радница (у затвору је много мучена, али се одлично држала), Милеса-Мила Бркић, службеник, Марта Хусар, домаћица. У оптужници Милице Бурсаћ стајало је: „да је вршила дужност руководиоца партијске ћелије и благајника Месног комитета; да је по директиви секретара ОК КПЈ Владе Живановића извијала на терену залихе жита које би се могли палити; да је допустила Јови Жерављеву да у њеном стану припрема експлозив и да сакрије осам ручних граната; да је учествовала у куповини хартије за штампање комунистичких летака".

Хапшењима су обухваћена и друга места у Бачкој: Стари Бечеј, Суботица, Сента, Бачки Петровац, Кисач, Бачко Градиште, Жабаљ, Чуруг, Госпођинци и многа друга.

У Бечеју је група скојеваца приликом хапшења 12. октобра 1941. пружила оружани отпор. Међу њима је била и млада Русинка Ирена Провчи, члан СК СКОЈ-а. Успело им је да побегну у поље, али су их жандарми гонили по крвавом трагу који је остајао иза рањеног скојевског руководиоца Лабуда Пејовића. Кад су их жандарми ухватили, везали су их за кола и босе отерали у жандармеријску станицу. Храбра Ирена, измучена и израњављена, издахнула је на путу за болницу. О њој, о Грозди Гајшин, Ђорђу Зличићу-Циги, Бану Секулићу и Милану Кому, који су сви као омиљени омладински руководици херојски пали, Клара Фејеш написала је допис за лист „Глас омладине", не знајући још тада да ће и сама поделити њихову судбину. У овом допису о Ирени Провчи стоји:

„Млада Русинка Ирена Провчи није имала ни осамнаест година. Била је нежна, ситна, фина као н,ветић. Необично вредна и одана, она је склањала и обавегитавала илегалне другове. Била је неуморна. Када је пала у руке непријатеља, она се држала свог обећања које је дала друговима. Није рекла ни једне речи, чак ни како се зове — баш ништа. Њено слабо тело није се дуго опирало мукама. Остала је *мртва, обливена крвљу, али џелати од ње нису чули ни гласа. У Старом Бечеју њени млади другови знаће осветити своју малу другарицу Ирену".[n])*

[18]) Глас омладине бр. 10, од децембра 1943.

У Бачком Петровом Селу ухапшена је Франциишка Пеце, предратни члан КПЈ и дугогодишњи борац за радничка права. Одведена је у Сегедин где је осуђена на робију. Пред крај рата пребачена је у немачки логор Равенсбрик, где је вероватно убијена.

У Суботици је новембра 1941. осуђена на смрт и обешена Лаура-Лола Вол. У њеној оптужници стајало је да је „као члан ОК КПЈ руководила радом на техници, организовала војне десетине и санитетске течајеве". На робију је осуђена Магда Рац што је као руководилац рада са женама организовала прикупљање хране, одеће, лекова за партизане и што је учествовала у организовању санитетских течајева. — У Сенти је осуђена на смрт, а затим јој је смртна казна замењена са 15 година робије, Илона Секељ; Ержебет Рекецки-Шилић осуђена је на мању временску казну. (Осим њих у Сенти су биле активне од 1941. Пирошка Терек-Јухас и Марија Сеп-Молнар, у Бачкој Тополи Марија Бача, а у Ади Марија Јаковљевић). Тако су се пред преким судом окупатора нашли комунисти и родољуби свих националности Бачке — Мађари, Срби, Јевреји, Словаци, Русини. Братство и јединство народа Војводине, које се манифестовало у заједничкој борби, цементирано је заједничком смрћу. — Многи су осуђени на дугогодишњу или краћу робију, међу њима и неколико стотина жена и омладинки из целе Бачке. Жене су издржавале казну у мађарским затворима од који су најпознатији били: Марија Ностра, Конти, Чилаг. После окупације Мађарске од стране хитлероваца премештене су у злогласне логоре Дахау, Ревенсбрик, Берген-Белзен и друге, одакле се неке никад нису вратиле. Тако је у логору Равенсбрик у пролеће 1945, када је њен родни Нови Сад био увелико слободан, спаљена Вера Павловић, истакнути партијски и омладински руководилац.[20])

Многе мајке комуниста, које су и саме помагале у раду својој деци, остале су ојађене, али и поносне на држање своје деце приликом извршења смртне казне. Цео Стари Бечеј био је задивљен храбрим држањем; бечејских скојеваца који су одбили да им

[20]) О боравку другарица из Бачке у мађарским затворима и немачким логорима Магда Бошан-Симин написала је потресну књигу са насловом: „Док вишње процветају". Магда је предратни члан КПЈ. На почетку устанка ухапшена је и цело време рата провела је по затворима и логорима. Била је у партијском руководству, са још неколико другарица и другова, који су се трудили да на најбољи могући начин организују отпор фашистима.

пред стрељање вежу очи, већ су, погледа упртих у пушчане цеви, клицали слободи и Партији. На последњем виђењу млади Бечејац Лабуд Пејовић рекао је мајци Љубици:

„Мама, ако ти данас видил сузе, немој више никад говорити да си моја мајка. Тешко Ну поНи у гроб ако ти будеш плакала. Фашисти не смеју да виде наше сузе, буди храбра, мама. Ви Нете брзо бити ослобођени. Мама, тада направи заставу, велику и,рвену заставу са српом и чекиНем и звездом петокраком ... И када дође слобода, истакни је, мама, у центру Бечеја".

Мајка Годфрида Ховеа[21]) није стигла на опроштај са сином, па је Готфрид пришао мајци свога друга Лабуда и рекао јој:

„Љубице нени, поздрави моју маму и реци јој да ме не сахрани у нашем гробљу, него заједно са осталим, јер ми сви гинемо за исту идеју која не разликује веру и нацију.[21])

Хапшење комуниста и рад преких судова у Новом Саду и другим местима Бачке трајао је до краја децембра 1941. године А онда се 4. јануара 1942, са великим снагама полиције и жандармерије, окупатор окомио на Шајкашки партизански одред, који се налазио на салашима уз Тису, између Жабља и Чуруга, и уз натчовечанске напоре одолевао далеко надмоћнијој непријатељској сили и жестокој зими. Борбе су се водиле цео дан. Одред је изгубио осморицу другова, али су непријатељски губици били далеко већи. Најзад се Одред, поделивши се у групе, морао повући с рањеницима у села Шајкашке. С њима је била, тешко рањена, једина жена у Одреду, болничарка Ката Человић, дугогодишњи предратни комуниста, чији је муж, са неколицином других припадника Одреда међу којима и командант Одреда Стеван Дивнин-Баба, био учесник у октобарској револуцији. Већи део чланова Одреда, који су остали живи у борби у шајкашком риту, • убијени су после неколико дана у рацији, а међу њима и Ката Человић.

Да би доказао како је угрожен од партизана и комуниста, који су наводно припремали устанак у јужној Бачкој, окупатор је смислио страшну одмазду. Са полицијским снагама, појачаним бројним јединицама регуларне војске, отпочео је 9. јануара 1942. злогласну рацију, масовно убијање

[2]) Готфрид Хове био је Немац.

**) Цитат из књиге Ђорђа Васића ,,Хроника о ослободилачком рату јужне Бачке".

ПОАИТИЧКЕ ЗАТВОРЕНИЦЕ У ЗАТВОРУ „МАРИЈА НОСТРА" У БУДИМПЕШТЦ ,

ЉУБИЦА ПЕЈОВИП, МАЈКА ААБУДА ПЕЈОВИБА, СТРЕЉАНОГ ОКТОБРА 1941. У СТАРОМ БЕЧЕЈУ И ЈОВАНКЕ ПЕЈОВИБ, СКОЈЕВКЕ ОД 1941.

РАЦИЈА У НОВОМ САДУ У ЗИМУ 1941—1942. АЕШЕВИ УБИЈЕНИХ У МИДЕТИНЕВОЈ УАИЦИ

ПЕРСА ЧОБАНСКИ — ЈЕДНА ОД ПРВИХ ЖЕНА У ВРБАСУ У ЧИЈОЈ ЈЕ КУЋИ БИЛА БАЗА ЗА ИЛЕГАЛЦЕ

МИЛА ЧОБАНСКИ-РУЖА рођена је 25. августа 1907. у Сењу (хрватско приморје). По занимању је професор историје. У напредни покрет укључила се 1939, а члан КПЈ постала је 1940. У НОП-у је учествовала од почетка, у Врбасу где је била са службом. У лето 1942. постала је члан Среског поверенства Партије, а од пролећа 1943. члан СК КПЈ за кулски срез. На тој дужности остала је до краја рата. Од новембра 1944. до октобра 1945. била је члан бироа ОК КПЈ за новосадски округ. После рата прешла је у Београд где је била на разним дужностима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ПАВА ДУДВАРСКИ, ЧЛАН КПЈ ИЗ ТУРИЈЕ. БИЛА БОРАЦ 4. ВОЈВОБАКСКЕ БРИГАДЕ А ПОСЛЕ РАТА ОФИЦИР ЈНА

мирног становништва села Шајкашке. У Чуругу, Жабљу, Тителу, Госпођинцима приређени су читави погроми. Извођени су на Тису, убијани и бацани под лед мушкарци, жене, деца, старци. После десетак дана, рација је проширена и на Нови Сад, а затим на Бечеј и друга места. Крајем јануара сведен је крвави биланс: убијено је преко 3.500 особа — највише Срба и Јевреја, али и припадника других народности[23]). Тада је убијено око 750 жена, око 150-торо деце и око 300 стараца. — Ове рације само су појачале мржњу славенског живља према окупатору, а код поштених Мађара изазвале су гнушање и осуду.

После ових стравичних догађаја било је покушаја да се рад народноослободилачког покрета настави. У Новом Саду храбри и упорни секретар ПК СКОЈ-а Ђорђе Зличић-Цига наставио је активност са преосталим скојевцима. Међутим, полиција је сазнала за његово скровиште у кући Анцике Вол, и 3. фебруара 1942. опколила је кућу. У вишечасовној, жестокој борби између полиције и неустрашивог Циге у кући су од експлозије бомбе погинуле три другарице — чланови КПЈ: Душица Дејановић (другарица Цигина), Вида Каћански-Лучић, радница, у то време курир ПК КПЈ, и Анцика Вол, а Цига је рањен ухваћен. После три дана у затвору је подлегао ранама, не признвши ни своје име и храбрећи до краја другове.

После великих губитака крајем 1941. и почетком 1942. године народноослободилачки покрет у Бачкој био је приморан на повлачење. Покрајински комитет КПЈ извршио је реорганизацију и прегруписање преосталих партијских и скојевских кадрова, који су добили задатак да обнављају старе везе, да придобијају нове људе за НОП и да се повезују са најширим масама. Било је покушаја да се у току 1942. године НОП у Бачкој повеже са НОП-ом у Срем^, али су ти покушаји остали безуспешни. Везе са Сремом успоставиће се тек у пролеће 1943. године када је формиран нови Покрајински комитет КПЈ за Војводину[24]). Тада је успостављена стална веза са Сремом, па су многи компромитовани омладинци и омладинке прешли у Срем да би се укључили у сремске одреде, а доцније и у војвођанске бригаде. У јесен 1943. у Срему је, углавном од бораца из Бачке, формиран Бачко-барањски одред који је одмах прешао у Бачку. У одреду је као болничарка од првог дана његовог постојања била и једна жена — Лепосава Андрић-Баба. Касније их је било све више.

Са оживљавањем народноослободилачког покрета у Бачкој све већу важност почела су добијати упоришта НОП по селима, која су и одранније постојала, а створена су и многа нова (нарочито у селима бачкопаланачког и жабаљског среза, затим у Врбасу, Турији, Бечеју и другим местима). Велика села и пространа бачка поља са салашима постојала су све сигурније уточиште активистима НОП-а и партизанима, нарочито после формирања Бачко-барањског одреда. Већина кућа имала је изграђена склоништа — базе — у којима су се за време полицијских претреса и блокада крили партизани и илегалци, а која су редовно служила и за смештај пропагандног материјала, оружја и војничке опреме; понекад је у њима била смештена цела „техника". Домаћини су били или чланови КПЈ или поуздани симпатизери, а често само родољуби. Они су узимали на себе велики ризик, јер је приликом упада фашистичке полиције од њихове храбрости и сналажљивости зависио не само живот илегалаца већ и опстанак њихове, у већини случајева, бројне породице. Илегалцима су у раду помагали сви чланови породица. И најмлађа деца имала су своје задатке: да чувају стражу, да преносе поруке и пропагандни материјал, да помажу у техници. Тако је у Врбасу, у кући Драгутина и Данице Раданов, била база, названа „Центар", која је остала неоткривена за цело време рата. Мада су Раданови имали шесторо деце, која су сва радила за НОП, у њиховој кући је увек било илегалаца.[25]) Ту је радила и техника ПК, у којој су умножаване вести а спремљен је и умножен један двоброј „Слободне Војводине". На припремању и издавању овог пропагандног материјала радила је и Мила Чобански, тада члан Среског комитета КПЈ за

[23]) Међу убијенима било је Русина, Хрвата, Словака, Немаца, па и Мађара. Иако је рација правдана постојањем комунистичке организације на овој територији, међу настрадалима најмаше је било комуниста.

[24]) Дотадашњи политички секретар ПК КПЈ за Војводину Жарко Зрењанин погинуо је 6. новембра 1942. у селу Павлишу у Банату. Исте године, 19. новембра пали су у једној бази на периферији Новог Сада Светозар Марковић Тоза, организациони секретар ПК и Бранко Бајић, члан ПК. Политички секретар новоформираног ПК КПЈ за Војводину постао је Јован Веселинов Жарко.

[25]) Овде су, на пример, били базирани: Светозар Марковић Тоза, секретар ПК КПЈ за Војводину, Никола Петровић, Геза Тиквицки, Пал Шоти — чланови ПК КПЈ; затим Клара Фејеш, члан Обласног комитета СКОЈ-а, Ђурица Јојкић, Мила Чобански, Иса, Младен и Катица Секицки, чланови Среског комитета Партије, односно СКОЈ-а, Мара Петровић, курир ПК КПЈ, па и Енглез Базил Девидсон, члан савезничке војне мисије, када је боравио у Бачкој.

кулски срез, а помагала јој је Катица Секицки, предратни члан СКОЈ-а. У *Старом Врбасу* базе су још имале: Перса и Миладинка Чобански, Љубица Ковачев, Зорка Мирков, Љубица Мажић, Мила Поп-Новаков и друге. Нови Врбас је био чисто немачки део вароши. Па и ту је било неколико база. Најпознатија је била код Лудвига Хенгла, учесника у мађарској револуцији 1919. Његова скромна жена Кристина није се много „разумевала" у политику, али је зато њихова база спасла руководиоце покрета овога краја у многим критичним ситуацијама. Због Кристинине оданости НОП-у и социјалистичким идејама, и због њеног поштеног, људског односа, другови су ову базу назвали „Социјализам". У овом крају биле су базе и у кућама Милене Булатовић и Ирене Биљња.

Тешко је набројати и евидентирати све базе у Бачкој. Али ће остати запамћено: да су главну бригу око илегалаца и партизана у базама носиле обичне жене домаћице. Оне су их дочекивале и испраћале, припремале им храну и прале преобуку. Али су оне исто тако, чешће него њихови мужеви, при наиласку фашиста у село, сакривале другове, мушке чланове своје породице и компромитујући материјал у склониште, пазећи будним оком да нешто не остане напољу. А онда би храбро и наизглед хладнокрвно стале пред полицајце, тврдећи да „немају појма што су то партизани". Чести су случајеви да су базе биле у кућама самохраних жена, удовица или оних чији су мужеви били у ропству, у логору или на присилном раду. Њихова храброст, сналажљивост и лукавство за време полицијских претреса изазивали су дивљење. А њихова материнска брига за другове, које су називале својом децом, топлина и љубав којом су их обасипале још и данас живе у сећању преживелих бораца.

Сви борци који су прошли кроз базу, названу „Добро срце", у бачком селу Параге не могу никад заборавити њену власницу Јелку Попов, звану „Мајкица". Многе је илегалце дочекала и испратила, али ни она ни њени гости-илегалци нису никад заборавили 18. октобар 1943. Тога дана требало је да се у њеној кући одржи састанак Обласног комитета КПЈ за Бачку. Другови су стигли два дана раније да би ископали базу за случај упада фашиста. База још није била готова кад је јављено да велики број жандарма и војника блокирају село. Наређено је да се отворе капије на свима двориштима. И поред више опомена, Мајкица је капију отворила тек кад су другови ушли у довршену базу. За време ове блокаде откривене су многе базе у селу и похапшено преко 30 људи и жена. Али је Мајкица своје другове сачувала. — Тада је ухапшена и одана базаџика Рокса Сремац са сином Милошом. Одведени су у логор одакле се нису вратили.

Група бораца Бачко-барањског одреда била је 12. новембра 1943. стационирана у Бачкој Паланци. Борци су били размештени у трима кућама. Штаб Одреда, са неколико бораца и активиста овог среза, био је смештен у кући Лазара и Кате Стојаковић, који су имали седморо деце. Међу борцима била је и Лепа Андрић-Баба, болничарка Одреда. Тога јутра у кућу је стигла и Клара Фејеш са важним порукама за Одред од Обласног комитета. Није много потрајало од њеног доласка кад је ћерка домаћинова викнула да је пун камион жандарма опколио кућу. Илегалци су се на брзину потрпали у два склоништа која су се налазила у двема просторијама. У једно су ушли Клара, Живко Поповић, секретар СК КПЈ и рањени борац Милош Видовић-Ратко, а у друго — Лепа Андрић, Душан Алимпић (касније комесар Бачко-барањског одреда), Чеда Живковић, активиста НОП и најстарији син домаћинов Богдан, заменик команданта Одреда. Он је довикнуо Живку да је заборавио пиштољ на кревету. Док се Живко враћао по пиштољ, жандарми су га приметили. О томе догађају прича Душан Алимпић:

„Фашисти су одмах отворили ватру. Пуцали су у правцу склонигита, које се налазило иза ормана и било удаљено од прозора свега 3—4 метра. Неки од агената већ су били упали у предсобље. Почела је обострана паљба из непосредне близине.

Другови су бацили бомбу, која је на средини собе почела, шиштећи, да се врти као чигра. Одјекнула је експлозија. Просторију је испунио густ дим. На поду се копрцао жандарм, који је вальда по службеној дужности, морао да уступи предност у бежању агентима, који су, чим је бомба полетела, заглавили на врата. Његов црни гиешир са кокошијим перјем бедно је лежао изгажен на поду.

Ратко (Милош Вгсдовић) је покушао, користећи тренутну забуну, да се пробије кроз прозор, али га је ту покосио митраљески рафал. Његова мртва рука, која је чврсто стезала изломљени Нерчив који је висио, поново је била изложена ватри. Фашисти су пуцали на њу све дотле док није сва исечена и крвава гала поред његовог тела.

ПЕРСА БУРГИЈАШЕВ, ПРВА МЕБУ МНОГИМ БАЗАЏИЈАМА У СТАРОМ БЕЧЕЈУ, НОСИААЏ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

КАТА БУРКИП ИЗ СТАРОГ БЕЧЕЈА, МАЈКА ТРОЈИЦЕ СИНОВА, АКТИВИСТА НОП, КОЈИ СУ СВИ ИЗГИНУАИ, И ОНА ЈЕ БИАА АКТИВНА И ЗБОГ ТОГА ХАПШЕНА

КЛАРА ФЕЈЕШ-МИРА рођена је 29. јануара 1921. у Будимпешти. Гимназију је завршила у Великој Кикинди, а 1939. уписала се на Медицински факултет у Београду. У напредни омладински покрет укључила се још као ученица гимназије. Члан СКОЈ-а постала је 1939, а члан КПЈ 1940, када је примљена за члана СК СКОЈ-а. Била је врло активна и омиљена међу омладином свих сталежа у Кикинди. Почетком 1941. постала је члан ОК СКОЈ-а за северни Банат и прешла на рад у Петровград. Радила је на разним задацима, а посебно у техници ОК КПЈ. Августа 1941, по директиви ПК КПЈ, прелазила је двапут у Бачку ради обезбеђења канала за пребацивање покрајинског руководства Партије из Баната у Бачку. Од јесени 1941. остаје на раду у Бачкој. Као специјални курир ПК КПЈ за Војводину успешно се кретала по целој Бачкој, иако су мађарске окупационе власти расписале потерницу за њом и разаслале њене фотографије широм Војводине. Учествовала је у организовању технике ПК КПЈ 1942. и 1943. Пред своју погибију постала је члан Обласног комитета СКОЈ-а за Бачку. Х,еројски је пала 12. новембра 1943. са двојицом другова у опкољеној кући у Бачкој Паланци. Кад су видели да нема излаза из неравне борбе са непријатељем, активирали су и бацили на мађарске агенте к жандарме бомбу, од које су и сами погинули.

ЛЕПОСАВА АНДРИЋ-БАБА рођена је 3. јануара 1920. у селу Дероње у Бачкој, у сиромашној сељачкој породици. Због сиромаштва била је приморана да ради у најам код имућних сељака.

До окупације политиком се није бавила. Са појавом партијских активиста-илегалаца у њеном селу почиње и њено интересовање за НОП, у који се укључила у лето 1942. У пролеће 1943. због хапшења у селу, морала је прећи у илегалност. Упућена је у Срем где ј-е завршила курс за болничарке. Била је једно време болничарка Посавског одреда.

Када је августа 1943. у Фрушкој гори формиран Бачко-барањски одред, ушла је у састав Одреда као једина жена. Учествовала је као болничарка у свима акцијама. У Одреду је постала члан КПЈ. Са неколико бораца преживела је блокаду новембра 1943. у Бачкој Паланци када је погинула Клара Фејеш са још два друга. После тога прешла је са Одредом у Срем где је завршила политички курс за активисткиње АФЖ.

Почетком 1944. упућена је поново у Бачку на позадински рад. Била је еекретар СК КПЈ најпре у бачкопаланачком, а затим у новосадском срезу. По ослобођењу била је члан ОК КПЈ и ОНОО за новосадски округ. Касније је упућена на партијски курс у Београд, где је и остала вршећи разне дужности у општини Стари град (члан ОК КПЈ, секретар, а затим потпредседник НОО итд.) све док није пензионисана. — Носилац је више одликовања.

У тој неравној и краткој борби Жика и Клара бранили су се до последњег метка. Тада су са преосталом бомбом усмртили сами себе. Сматрали су да је то много часније, него да живи падну непријатељу у руке. — Пажњу фашиста привукло је на себе склониште у коме су се налазили погинули другови. Код фашиста је, изгледа, владало уверење, да сем ових у кући вигие нема партизана",[16])

Пошто је пуцњава престала, илегалци из друге базе једва су се извукли испод гомиле намештаја, који је домаћица Ката, приликом претреса куће, набацала да би што боље камуфлирала улаз у базу. То је и спасло другове. Кад су изашли напоље, наишли су на страшан призор: између разбацаних ствари лежало је неколико лешева. Домаћина куће није нигде било — њих и њихова два сина однели су фашисти.

Још док је трајала пуцњава, домаћинов син, мали Перица, неопажено се извукао из куће и отрчао да о блокади обавести друге две куће у којима су били склоњени други борци из Одреда. Ови су се одмах сјурили у склоништа, а домаћице Живка Ристић и Мица Шијаков су их затвориле и сачекале жандарме. И једна и друга су тврдиле да у кући никога туђег немају, мада су жандарми стајали у штали на самим базама и чак покушали да копају земљу. Партизани у базама држали су одшрафљене бомбе и напето ишчекивали најгоре. Најзад је наступила језива тишина.

„Тада смо решили да изађемо напоље — прича један борац из базе Шијакових. — Жарко сам желео да погинем на ваздуху у сунцу. Мени, као физички најјачем, пало је у део да дигнем врата (од базе). Била су врло тегика и кад сам коначно успео, промолио сам главу; у штали није било никога. Провирио сам кроз врата — и дворигите је било празно. Онда сам угледао на прагу куће стрину Мицу Шијаков. Била је огрнута вуненим гиалом. Сачекали смо да дође до штале. Упитала нас је да ли смо гладни и пружила нам сваком ггo комад хлеба. У тој тешкој ситуацији осетио сам грч у грлу. Јунаштво бораца бледело је пред херојством ове жене која је имала пуну кућу ситне дег/,е."[27])

Оваквих и сличних примера било је много и у другим селима Бачке.

У бившем бачкопаланачком срезу, где је највише оперисао Бачко-барањски одред, било је још много база. Та-

[26]) Цитат из књиге Ђорђа Васића „Хроника о ослободилачком рату јужне Бачке".

[27]) Цитат из поменуте књиге Ђорђа Васића.

ко, на пример, у *Бачкој Паланци,* поред поменутих, базе су имале: Маца Дражић, Славна Поганчев, Вука Јовицки, Зорка Алимпић; у *Товаришеву* — Софија и Милка Радонић; у *Парагама* — Марија Новаков; у *Силбашу* — Веселинка Арсенин, Криста Пајић, Мила и Маца Панин. У бившем жабаљском срезу, где се највише кретао Шајкашки одред док није почетком јануара 1942. разбијен, било је много база у којима су боравили борци и илегалци. У *Чуругу* их је било највише — око 60. Међу женама-базацијама најпознатије су биле: Софија Стојков (у њеној кући била је смештена техника Среског комитета), Софија Сачић, Јеца Шегуљев, Анка Чупић, Милена и Јелена Чекић, Мица Мулић, Данилка и Јецка Јовин, Десанка Доловац, Добрила Срећков, Јованка Главић, Ковилька Бељански, Стана Аврамов, Славка Црни. У *Госпођинцима* — Пава Гостојић, Зора Пејић, Смиљка и Јулка Попов (у њиховој кући била је једно време техника). У *Ђурђеву* — Дара Берић, Драгиња Попић, Јана Бокшић, ЈВубица Савин (у њеној кући боравио је неколико месеци командант Шајкашког одреда Стеван Дивнин-Баба; ЈВубица и њене две кћери лечиле су му промрзле ноге). У *Жабљу* — Мара и њен муж Ђока Пустајић (на њиховом салашу водила се борба између бораца Шајкашког одреда и надмоћнијег непријатеља), Мара Барјактаров (у њеној кући ухапшен је рањен командант Шајкашког одреда). У старобечејском срезу највише је база било у *Турији* (око 30). Међу првим базацијама биле су: Даница Павков, Ката Медурић, Евица Сиришки, Пава Дудварски, Даница Софронић. У *Старом Бечеју* базе су имале: Перса Бургијашев, ЈВубица Пејовић (мајка првобораца Лабуда и Јованке Пејовић), Гордана Гаврић, Ката Ђуркић (три сина су јој погинула као активисти НОП), Емилија Аћимов, Сока Стакић, Јула Маринковић, Милена Ускоковић (мајка четворо деце — активиста у НОП; син јој је погинуо у логору у Норвешкој, а кћи Ђука, члан СКОЈ-а од 1941, погинула је на Батини), затим Верона Нађ-Жамбоки и Јелисавета Валаи. У Бечеју је радила на обнављању партијске организације после великог хапшења 1941. Иванка Главашки текстилна радница, члан КПЈ од пре рата, истакнути борац међу текстилним радницима у Београду. Кад је обновљен СК КПЈ за бечејски срез, постала је члан тога комитета. Међу скојевкама од 1941. биле су: Вида Стојков, Сојка Марковић, Иванка-Ика Живков Кекић. У *Србобрану* била је активна од 1941. и примала илегалце Станика Ергелашев-Вучић, затим су радиле Сока и Катица Пирошки, Боса и Смиља Шијачић. У *Надаљу* базе су имале: Мара Мажић (три сина су јој погинула у НОВ), Евица Сурдучки (ћерка Милица била у логору, а два сина погинула), Милица Лаушев и Катица Костић. Било је база и у сомборском срезу. У *Сомбору* — код Миланке и Наде Бузаџић, Закорке Пушин, Наде Стефановић (у њеној кући погинуо је секретар Окружног комитета Каменко Гагрчин). У *Сивцу* — код Невенке Сацаков, Олге Рајић. — Слично је било и у многим другим местима у Бачкој. Од словачких места по учешћу у НОП најпознатије било је село *Кисач,* а у њему породица Карделис. Из ове породице све су жене биле активне — од Ане, мајке четворице браће првобораца, до најмлађих. Све су биле хапшене и малтретиране.

Иако су бачке жене, због непрекидног терора и тешких услова у којима се развијао НОП на овом терену, организације АФЖ формирале тек после ослобођења, оне су ипак пружале велику помоћ активистима на разним задацима: на прикупљању прилога за НОФ, у техници, на обављању курирских задатака и сл. Али су као базације биле најкорисније и најдрагоценије. Многе су због тога биле малтретиране, хапшене, суђене, одвођене на робију и у логоре. Њихова деца, омладинци и омладинке — учесници НОП, такође су масовно хапшена. Некима од њих успело је да се пребаце у сремске одреде и војвођанске бригаде где су постали примерни борци. Каткада су и мајке пошле за њиховим примером. Тако су из Кисача, новембра 1943, пребачене у Срем: Зузана Карделис, са две кћери, и Марија Карделис. Све четири су ступиле у сремски одред и бориле се до краја рата.

ИВАНКА ГЛАВАШКИ рођена је 1921. у Бечеју. У раној младости као текстилна радница укључила се у раднички покрет. Учествовала је у штрајковима текстилаца у Бечеју, Земуну и Београду. Члан СКОЈ-а постала је 1938. а члан КПЈ 1940.

На почетку окупације била је члан МК СКОЈ-а у Београду где суделује у организовању диверзантских акција на Звездари. Крајем октобра 1941. прешла је у Војводину и наставила да ради у Старом Бечеју, најпре у месту, а затим као члан новоформираног СК КПЈ. Истовремено је ишла као курир у Нови Сад. Приликом једне блокаде крајем августа 1943, рањена је и ухапшена. У затвору је много мучена. Од стране мађарског војног суда осуђена је на робију коју је издржавала у Будимпешти до уласка совјетских трупа у Мађарску. Са осталим затвореницима депортована је у немачке логоре Дахау, Берген-Белзен и друге, где остаје до ослобођења. Неко време била је члан СК КПЈ у старобечејском срезу, а затим је прешла у Београд. Била је на разним партијским и другим дужностима до пензионисања. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Л

СТАНКА МУНЂАН-ВЕСЕЛИНОВ — СЕКА рођена је 5 фебруара 1920. у Крушчици (Банат). У напредни раднички покрет укључила се као ученица гимназије. Јануара 1938. ухапшена је због комунистичке пропаганде и после два месеца изведена пред Окружни суд. После тога искључена је из свих средших школа у Југославији. Члан КПЈ је од 1939. Исте године постала је члан ОК СКОЈ-а за јужни Банат, а од 1940. члан и организациони секретар ОК СКОЈ-а за Срем. Била је један од организатора устанка у Срему. Са члановима ОК СКОЈ-а организовала је и водила акцију ослобођења политичких затвореника из Казнионе у Сремској Митровици. У току НОР била је на разним одговорним партијским и политичким дужностима у Срему: уједен 1941. организациони секретар ОКСКОЈ-а и чланОККПЈ: од маја 1943. члан бироа ОК КПЈ; од пролећа 1944. секретар ОК КПЈ за источни Срем. У. лето 1944. кооптирана је за члана ПК КПЈ за Војводину. После ослобођења била је члан ЦК СК Србије и народни посланик. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. — Резервни је мајор ЈНА.

РОСА ВИЛИЋ-ПЕТРИЋ НАДА рођена је 1. јануара 1921. у селу Мразовци код Приједора. Пре рата дошла је у Сремску Митровицу где се запослила као радница. У напредни раднички покрет укључила се почетком 1940. у Сремској Митровици. Ускоро је постала члан СКОЈ-а, а затим и секретар МК СКО Т-а у месту. У то време радила је као фабричка радница у фабрици авионских делова и у фабрици шперплоча. Била је врло активна и у УРС-овим синдикатима. Уједен 1940. била је делегат на VI покрајинској конференцији СКОЈ-а за Војводину, као члан ОК СКОЈ-а за Срем. Истовремено је постала и члан КПЈ. Почетак рата затекао ју је у затвору, одакле је успела да се извуче у време априлског рата. После тога пиебацила се у фрушкогорско село Манђелос. Заједно са Станком Веселинов, Бошком Палковљевићем-Пинкијем и осталим члановима ОК СКОЈ-а учествовала је у организовању успеле акције бекства политичких затвореника из Казнионе у Сремској Митровици. Била је једна од првих партизанки у Фрушкој гори. Истовремено је била курир између партизанског одреда и ОК КПЈ. Крајем 1941. послата је у срез Сремска Митровица на партијско-политички рад где је остала до ослобођења. Била је члан СК КПЈ, СНОО и СО АФЖ у истом срезу. По ослобођешу Сремске Митровице била је секретар МК КПЈ, а затим члан ОК КПЈ за Срем. Умрла је 1965. — Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања.

За разлику од Бачке и Баната где су се организације Антифашистичког фронта жена почеле стварати углавном после ослобођења, у Срему је АФЖ као организација настала још половином 1942. године.

Међутим, жене Срема почеле су се укључивати у народноослободилачки покрет и раније, када је почео устанак на овом терену. Биле су то на првом месту жене и омладинке — чланови КПЈ и СКОЈ-а. Иако их међу 250 чланова КПЈ и 500 чланова СКОЈ-а (колико су, према неким подацима, тада имале ове организације) није било много, оне су се од првог дана устанка ставиле на располагање Партији. И не само оне. Било је и обичних жена и омладинки, нарочито међу сељанкама, које су се из чистог родољубља везале за народноослободилачки покрет чим су се у Срему појавили први партизани. Почињале су обично тиме што су за партизане и илегалце давале прилоге у храни, одећи, примале их у кућу, преносиле поверљиве поруке, чувале 'етражу — да би се затим укључивале у народноослободилачке организације, постајали чланови КПЈ и СКОЈ-а, а временом и руководиоци у својим организацијама. Многе су одлазиле у партизанске одреде као борци или болничарке, а неке су и у војсци постале руководиоци, па чак и војне старешине. На тај начин, жене Срема, својим учешћем у оружаној борби, у народноослободилачким организацијама, у народној власти, биле су „нераздвојни део широког свеобухватног фронта против окупатора и издајника. Оне су увек биле заједно с мушкарцима у истом рову, у војсци или у позадини".[28])

Од пресудног значаја за покретање и развој устанка у Срему била је акција ослобођења тридесет двојице комуниста — политичких затвореника из Казнионе у Сремској Митровици. Бекство из Казнионе извели су са-

[28]) Из књиге Јована Веселинова Жарка „Сви смо ми једна партија".

ми политички затвореници, прокопавши канал испод затворске зграде и казнионског зида. Спољне припреме за њихово бекство и прихватање по изласку из Казнионе извршио је Окружни комитет СКОЈ-а, са групом сремских комуниста и партизана. Међу члановима ОК СКОЈ-а биле су и две другарице — Станка Мунћан Веселинов и Роса Вилић-Нада Босанка, која је била и курир ОК КПЈ. У припремама је помагала и Божица Стојшић, скојевка из Сремске Митровице, која је као курир ОК СКОЈ преносила поруке у Казниону. После месец дана ухапшена је заједно са скојевком Олгом Бањанин, која је такође била врло активна у Сремској Митровици. С њима је у затвору била и омладинка Вера Радишић, скојевка из Новог Сада, која је учествовала у акцији извлачења оружја из Петроварадинске тврђаве. — Све три су стрељане 19. октобра 1941. у Вуковару.

Одмах после акције ослобођења политичких затвореника, почетком септембра 1941, у Фрушкој гори формиран је Фрушкогорски партизански одред, који је бројао око 60 бораца.[29]) У саставу одреда од самог почетка било је пет другарица: Станка Веселинов, Роса Вилић, Зора Потипарски-Дара Босанка (пре рата као комуниста била на робији три године), Драгиња Никшић, студент медицине (у Одред дошла са оцем и двојицом браће) и Каја Релић, сељанка (обе. чланови КПЈ из фрушкогорског села Бешенова).

Фрушкогорски одред био је стациониран у шумама Фрушке горе, а снабдевала су га храном и одећом околна села. Ту у Фрушкој гори Одред је исте године прославио дан октобарске револуције. Прослави су присуствовали и мештани из околних села. С њима је била и седамнаестогодишња омладинка из села Јаска — Душанка Јовичић; она је Одреду поклонила црвену заставу са српом и чекићем, коју је сама извезла. Ускоро је и она постала борац овог Одреда (у војсци је остала до краја рата).

У зиму 1941—1942, руководство Одреда одлучило је да се Одред, пошто изведе неколико акција и диверзија,, спусти из шуме у села и да се усмери на политички рад. Децембра 1941. Окружни комитет КПЈ за Срем одржао је у селу Пећинцима Окружно пар-

[29]) Језгро Одреда сачињавали су бивши политички затвореници; крајем септембра 1941. већина од њих, по одлуци ЦК КПЈ, пребачена је у Србију, а у Срему су остали да руководе устанком: Јован Веселинов - Жарко, Станко Пауновић - Вељко, Јовица Трајковић и Слободан Бајић-Паја.

БОЖИЦА СТОЈШИЋ рођена је 1922. у Манђелосу (Срем). За напредни покрет заинтересовала се као ученица стручне школе у Сремској Митровици преко свога брата који је био комуниста. У НОП се укључила од првог дана и ускоро постала члан СКОЈ-а. Била је врло активна у прикупљању ствари за прве фрушкогорске партизане којима је служила и као курир. За време припрема акције бекства политичких затвореника из Казнионе у Сремској Митровици одржавала је везу између другова у Казниони и ОК СКОЈ-а и у извршавању тога задатка испољавала велику сналажљивост и храброст. Месец дана после успеле акције, Божица је ухапшена и одведена у Вуковар где је подвргнута мучењу. Имала је одлично држање. Иако је знала где се крију политички затвореници и остали партизани, није ништа рекла усташама. Стрељана је 19. октобра у Дудику — шумици код Вуковара. Одлазећи на стрељање певала је „Митровчанку".

ред страшног мучења, имала Је одлично држање. Усташки суд осудио ју је на смрт. Стрељана је у Вуковару 19. октобра, заједно са Божицом- Стојшић.

ВЕРА РАДИШИЋ рођена је 1921. у Новом Саду где је завршила гимназију. Студирала је медицину у Београду. Учествовала је у напредном средњошколском и студентском покрету. Члан СКОЈ-а постала је 1940. у Новом Саду. После окупације Бачке протерана је са родитељима у Петроварадин где је наставила са радом, одржавајући везу и са скојевском организацијом у Новом Саду. Учествовала је у акцији извлачења оружја из Петроварадинске тврђаве, којом је руководио Далибор Францисти, и била веза са првим фрушкогорским партизанима. Одлазила је као курир и у Београд. Ухапшена је крајем септембра 1941. и стрељана 19. октобра у Вуковару са Далибором Францистијем и друговима, као једина омладинка међу њима. За своје храбро држање у затвору и на стрељању похваљена је од ОК КПЈ за Срем.

ОЈ1ГА БАЊАНИН рођена је 1924. у Сремској Митровици. Потицала је из једне од најсиромашнијих породица у месту. У напредни покрет укључила се као ученица VII разреда гимназије пред рат, а члан СКОЈ-а постала је јуна 1941. На почетку устанка била је курир народног хероја Бошка Палковљевића-Пинкија. Поред тога вредно је радила на прикупљању санитетског материјала и осталих ствари за партизане Фрушкогорског одреда. Почетком септембра 1941. ухапшена је са целом породицом и отерана у Вуковар. На саслушањима, и по-

БОЖИЦА СТОЈШИН, ОАГА БАЊАИИН И ВЕРА РАДИШИБ (С ДЕСНА НА ЛЕВО), У ЗАТВОРУ У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ, ОКТОБРА 1941, ПРЕ СТРЕЉАЊА

ГРУПА БОРАЦА ФРУШКОГОРСКОГ ОДРЕДА У ЛЕТО 1942.

тијско саветовање, на којем је присуствовала и Станка Веселинов. Ово саветовање било је од далекосежног значаја за дал>е разгарање устанка у Срему — за проширење и учвршћење партијских и скојевских организација и стварање окружних и среских руководстава; за јачање масовних организација и стварање њихових руководстава, нарочито одбора Народноослободилачког фонда; за формирање нових партизанских одреда који треба да штите народ од усташког терора; за организовање партијске и скојевске технике итд.

Другарице из Одреда распоређене су на политички рад по срезовима. Зора Потипарски и Роса Вилић остале су да раде у сремскомитровачком срезу, а Драгиња Никшић одређена је на рад у партијској техници. Заједно са Јовицом Трајковићем радила је на издавању листа „Истина" до почетка марта 1942. године када су обадвоје погинули од усташке заседе.

У пролеће 1942. устанком су била обухваћена многа села у Срему, а број родољуба који су желели да ступе у партизане био је све већи. По селима су постојале месне десетине у којима је било највише омладине, али и старијих људи па и жена. Из њихових редова регрутовани су партизани. До лета 1942. на територији источног Срема оперисала су три одреда — Фрушкогорски, Подунавски и Посавски. Нешто касније и у западном Срему формирана је Босутска чета која је убрзо прерасла у Босутски одред. У одредима је било и неколико десетина партизанки[30]), највише омладинки и млађих жена. Неке од њих биле су борци, а већина су постале болничарке. Док још није било лекара у Одреду, основна упутства за пружање прве помоћи рањеницима давала је Зора Потипарски. Ускоро је у Фруш-

[30]) **Међу првим партизанкама Фрушкогорског одреда, осим поменутих другарица, биле су: Велинка Аврамовић, Живка Лазић-Баба Живка, Александра, Михаиловића-Лекса, Јања Драгојловић, Марица Јефтић, Смиља Јефтић, Ђурђица Јефтић, Богданка Будисављевић--Бока, Зора Живковић-Братана, Љубица Сувић, Радинка Витасовић-Лепињица, Катица Јокић-Сеја, Вида Васић, Олга Рајић-Вера, Ерка Чапаља, Рушка Давид, Вукица Јанковић, Ковинка Видић, Јованка Јовичић, Мила Бујиновић-Шиљеже.**

У Подунавском одреду биле су: Анка Матић-Грозда, Ангелина Матић-Аиђа, Радмила Васиљевић-Мала, Нада Љубојевић-Тиха, Спаса Мијатовић, Даница Симатковић, Мира Ђукац-Црна, Јелица Касапски, Нада Јанковић, Вера Живковић-Соња, Зорица Мирковић, Вукица Малешевић-Оља, Марица Радосављевић--Шенда, Нада Радосављевић, Вера Дивљак--Соња, Вера Петковић-Љуба, Ђурђица Лончаревић-Нада, Вера Лончаревић, Ивка Бобинац, Луна Коен-Лела, Нада Младеновић-Власта, Душанка Месаровић-Биса, Десанка Летић, Јелена Теодоровић-Грожђе, Јованка Девић, Милка Остојић, Иванка Свиларић, Милка Мењак, Аница Цеп, Зора Сучић-Јелица, Ђурђица Ћирић, Стана Милошевић (направила заставу за Одред) и друге.

кој гори формирана партизанска болница чији је управник био др Душан Савић-Дода, а политички комесар Ружица Ђармати-Сека. Под стручним руководство др Савића многе партизанке оспособиле су се са болничарке да би затим биле распоређене по партизанским јединицама.[31])

Одреди су вршили бројне акције по целом Срему, а главни ослонац и подршку имали су у народу сремских села, углавном код српског живља. О партизанима су се бринуле организације и одбори Народноослободилачког фонда који су од почетка имали велику помоћ и подршку у женама сељанкама. Резултат партизанских акција био је да је у лето 1942. из око 40 села у источном Срему протерана окупаторска власт. Њу су заменили народноослободилачки одбори, који су израсли из одбора Народноослободилачког фонда, и већ тада се ослањали на широк круг родољуба — људи, жена и омладине. Ова села постала су права партизанска упоришта одакле су партизани одлазили у акције и куда су се из акција враћали.

Устанком у Срему руководио је Окружни комитет КПЈ[32]) који је, спроводећи општу линију ЦК КПЈ и одлуке Саветовања у Пећинцима, успео да омасови партијску и скојевску организацију.[33]) Партија је у своме раду била чврсто повезана са народом сремских села, који се све масовније укључивао у народноослободилачку борбу. То је допринело да је још у току 1942. године устанак на овом географски и стратешки неповољном терену добио општенародни карактер, а Срем постао центар устанка у Војводини.[34])

Оваква ситуација у устаничком Срему доводила је до беса усташе који су од првих дана преузимања власти у Срему почели са хапшењем комуниста и родољуба. Нарочито је жесток терор био првих месеци 1942. године. О тим

ВЕЛИНКА АВРАМОВИЋ, ЈЕДНА ОД НАЈБОЉИХ БОЛНИЧАРКИ ФРУШКОГОРСКОГ ОДРЕДА.

ЗОРА ПОТИПАРСКИ-ДАРА рођена је 1909. у Јамени (Срем). Пре рата била је радница. У напредни раднички покрет укључила се 1935. у Мостару, а идуће године ухапшена је у Сарајеву и изведена пред Суд за заштиту државе. Осуђена је на три године робије коју је издржала у Женском казненом затвору у Пожаревцу. По изласку са робије радила је у Београду и у Новом Саду. Првих дана устанка отишла је у Фрушкогорски партизански одред. Била је прва болничарка у одреду и упућивала друге партизанке у обављање болничарске службе. Једно време била је комесар чете. 1942. као члан СК КПЈ за срез Сремска Митровица радила је као политички радник у селима тога среза. Од 1943. радила је на терену шидског среза на организовању жена. Крајем 1943. била је секретар СО АФЖ и члан СК КПЈ у шидском срезу. Маја 1944. на Окружној конференцији АФЖ за западни Срем изабрана је за секретара ОО АФЖ. На тој дужности остала је до краја рата.

— Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДРАГИЊА НИКШИЋ рођена је 1920. у Бешенову (Срем). Гимназију је завршила у Руми. У напредни омладински покрет укључила се још као ученица гимназије. Истицала се својим радом у васпитним омладинским групама и у борби против утицаја љотићеваца. Због свог борбеног става и искреног другарског односа била је врло омиљена међу напредном омладином у Руми, где је 1939. постала члан СКОЈ-а. На Београдском универзитету, као студент медицинског факултета, била је такође активна у Акционом одбору студентскИх стручних удружења и у Удружењу студенткиња. По окупацији земље вратила се у Срем. Првих дана устанка отишла је с оцем и браћом у Фрушкогорски партизански одред, где је ускоро примљена за члана КПЈ. Била је једна од првих партизанки у Срему. У селима Фрушке горе радила је на организовању омладине и жена. Са Јовицом Трајковићем радила је такође у техници ОК КПЈ на издавању листа „Истина". 1. III 1942. њих двоје нападнути су од усташке страже када су намеравали да се санкама пребаце преко моста код села Моровића. Прихватили су борбу и борили се док нису обоје погинули.

[31]) Међу истакнутим болничаркама биле су: Велинка Аврамовић, Живка Лазић, Фрида Анаф-Дуња, Александра-Лекса Михаиловић, Ружица Ђармати. После пете офанзиве за шефа санитета при Главном штабу Војводине постављена је Анка Ћирић-Беба, предратни члан КПЈ из Вршца. — Из Бачке у војвођанским јединицама биле су познате болничарке: Гордана Станков-Мајка, Живана и Савета Поповић и друге.

[32]) У Окружном комитету КПЈ за Срем тада су били: Јован Веселинов Жарко, Аћим Груловић, Стеван Дороњски и други.

[33]) Крајем 1942. у Срему је било око 300 чланова КПЈ и око 600 чланова СКОЈ-а, међу њима знатан број жена и омладинки; доцније је број женских чланова у Партији и СКОЈ-у све више растао.

[34]) Географски Срем представља узану територију, обгрљену двема великим рекама Дунавом и Савом, испресецану путевима и железничким пругама, густо насељену мешовитим националностима и са неколико јаких непријатељских упоришта у току рата.

ДРАГМЊА НИКШИН, ЧААН КПЈ ИЗ БЕШЕНОВА, ЈЕДНА ОД ПРВИХ ПАРТИЗАНКИ ФРУШКОГОРСКОГ ОДРЕДА, И ЈОВИЦА ТРАЈКОВИП, КОМЕСАР ОДРЕДА, ПОГИНУАИ 1. МАРТА 1942. ОД УСТАШКЕ ЗАСЕДЕ

КАЈА РЕЛНП, ЧЛАН КПЈ ИЗ БЕШЕНОВА, ЈЕДНА ОД ПРВИХ ПАРТИЗАНКИ ФРУШКОГОРСКОГ ОДРЕДА. УХВАБЕНА ОД УСТАША И СТРЕЉАНА 6. МАЈА 1942. У СРЕМСКОЈ МИТРОВНЦ1

ЈОВАНКА ГАБОШБЦ рођена је у Мартинцима. Члан СКОЈ-а постала је као ученица гимназије у Сремској Митровици. Одмах после окупације дошла је у своје село где се укључила у НОП. Члан КПЈ постала је крајем 1941. Била је организатор омладине у Мартинцима. Са својим братом Савом помагала је политичким затвореницима, који су августа 1941. ослобођени из Казнионе у Митровици, приликом њиховог пребацивања у Србију, септембра исте године. Учествовала је у нападу Фрушкогорског одреда на општину у Мартинцима крајем фебруара 1942. када је погинуо њен брат Сава. После тога повукла се са групом партизана у Босутске шуме.
Ухваћена је 3. марта 1942. приликом пребацивања у Фрушку гору и отерана у сремскомитровачки затвор. Ту је остала до 6. маја када је стрељана заједно са Кајом Релић.

злочинима писао је јуна 1942. лист „Наша борба", орган КПЈ у Срему.

„Још половином јануара у Срему је почео да бесни свирепи усташко-петоколонашки терор над нашим народима. Кроз затворе у Руми и (Сремској) Митровии,и прошло је преко хиљаду људи и жена, омладине и стараца, скоро из свих места у Срему. Било је више случајева да су хапсили и децу. У затворима су вршена средњовековна грозна мучења. Али ни то није све ...

Многи ухапгиени, после два и више месеци мучења и злостављања, присилно су спроведени на рад у Немачку док су 28 другова и другарица предати усташком преком суду. Суд је све, сем једног, осудио на смрт и над њима је извршио стрељање у (Сремској) Митровици 6. маја 1942. године. Страшан и грозан призор био је тога дана. И опет је пала невина крв нашег народа, поново се угасило 27 живота наших синова и кћери. И опет су остала многа деца без родитеља и хранитеља, многи очеви и матере без нужног храниоца. Убијени су радници, сељаци, средњошколци, учитељи и други. Пре извршења стрељања чуо се крик срџбе, крик кћери нашег народа чији живот одузимају крволоци — фашистички бандити: „Браћо, ми гинемо само зато што смо се борили за слободу свога народа"!. . ,[35])

Последње пале жртве само ће подстаћи наш народ на јоги одлучнију борбу. Нагие дате жртве осветиће наши јуначки партизани: крв за крв, смрт за смрт, за један живот стотину пасјих окупаторских живота!"

У устанак су се све више укључивале и жене Срема, нарочито у селима. Њихов рад, који се у почетку ограничавао на помоћ илегалцима и првим партизанима, постојао је све разноврснији а жене свесније циљева народноослободилачке борбе. Партијске организације све су више посвећивале пажњу раду са женама, па су поједине своје чланове, углавном активисткиње, задуживале за рад са женама. Где није било жена чланова КПЈ, та задужења су добијали мушкарци, чланови КПЈ.

АФЖ У СРЕМУ 1942—1944.

Услови за стварање организације жена сазрели су средином 1942. када је устанак у Срему био у полету. Зато је ОК КПЈ, почетком јуна издао Упутство среским комитетима да приступе стварању Антифашистичког савеза жена (касније Антифашистички фронт жена — АФЖ). У Упутству се, између осталог, каже:

[36]) Односи се на Јованку Габошец.

ЈОВАНКА ГАБОШЕЦ И КАЈА РЕЛИП НАД ИСКОПАНОМ РАКОМ, ИРЕ НЕГО ШТО СУ ИХ ПОГОДИЛИ ПУШЧАНИ МЕЦИ, ЈОВАНКА ЈЕ УСТАШКОМ ОФИЦИРУ ПЉУНУЛА У ЛИЦЕ, ШТО ПОКАЗУЈЕ И ФОТОГРАФИЈА СА СТРЕЉАЊА. — ГІРЕМА НЕКИМ ПОДАЦИМА, Н>ИХ ДВЕ СУ ЗАТИМ КЛЕКЛЕ КРАЈ ИСКОПАНЕ РЛКЕ И ЗАПЕВАЛЕ: „УСТАЈТЕ ВИ ЗЕМАЉСКО РОБЉЕ . . ." — СТРЕЉАНЕ СУ 6. МАЈА 1942. НА ГРОБЉУ У СРЕМСКОЈ МИГРОВИЦИ

„ОК је регаио, спроводећи у живот директиву ЦК КПЈ[36]) о раду међу женама, да се одмах у читавом Срему приступи стварању АФЖ. Ово је сада један од најважнијих задатака свих партијских и скојевских организација ... Свуда по местима, у градовима и селима, треба стварати Антифагиистички савез жена. У њега могу да уђу све жене и девојке које су против окупатора и његових слугу и које су вољне да на било који начин помогну народноослободитачку борбу. У АСЖ улазе жене свих друштвених слојева: радннце, сељанке, интелектуалке, грађанке. Преко АСЖ треба остварити борбено јединство свих родољубивих жена Срема: Српкиња, Хрватица и других. АСЖ треба да обавља послове пружање помоћи партизанима, скупљања хране и одела, шивења, прања веша, плетења чарапа ... У АСЖ треба организовати болничке курсеве ... Жене увлачити у партизанске одреде ... Антифашистичким Савезом жена руководе месни, сресни односно окружни одбор..

[36]) Упутство је писано према директивном чланку, штампаном у листу ЦК КПЈ „Пролетер" бр. 14—15 за март—април 1942.

МИЛИЦА-МИЦА КЕКЕЗОВИЋ ро-
ђена је 1922. у Шашинцима (Срем). Члан СКОЈ-а постала је 1938. као ученица гимназије у Руми. На почетку устанка била је секретар СКОЈ-а у своме селу и члан КПЈ. У њеној кући одржавали су се партијски састанци. Прикупљала је храну, одећу и оружје за Одред у Фрушкој гори. Према неким подацима из њене куће однето је оружје које је послужило за ослобођење политичких затвореника из Казнионе у Сремској Митровици.
Ухапшена је почетком 1942. У затвору у Сремској Митровици много је мучена, али се храбро држала. Из затвора је упутила дугачко писмо родитељима у коме их је тешила да жртава мора бити, желећи да је и они и њене другарице и другови задрже у лепој успомени. Стрељана је 6. маја 1942. на гробљу у Сремској Митровици са многим активистима НОП и родољубима Срема.

ФАКСИМИЛ СТИХОВА КОЈЕ ЈЕ МИЦА КЕКЕЗОВИЋ ЗАПИСАЛА У СПОМЕНАР СВОЈОЈ СЕСТРИ ДОК ЈЕ БИЛА У ЗАТВОРУ У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

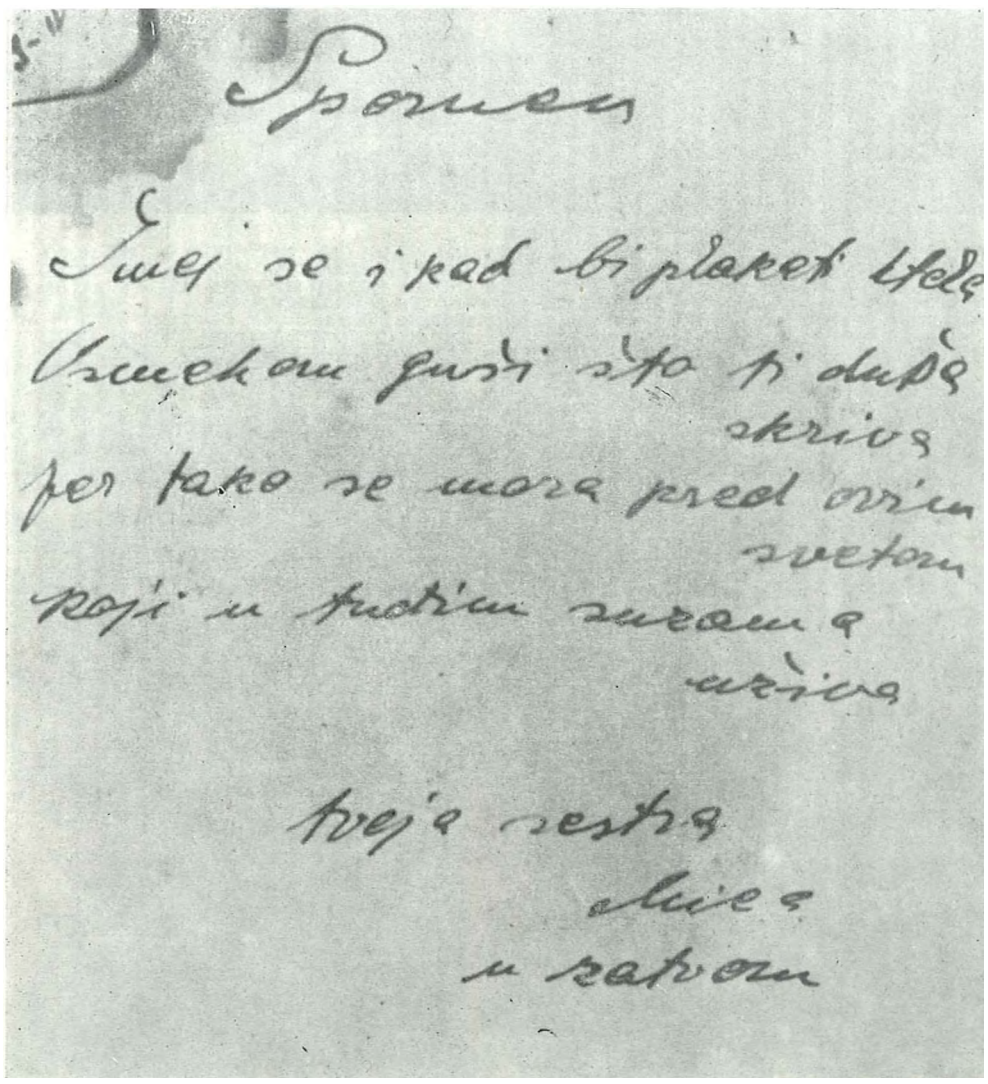

Срески комитети одмах су приступили спровођењу у живот ове директиве. Ускоро се почело са формирањем месних одбора АФЖ, нарочито у селима из којих је протерана усташка власт. До краја 1942. у тим селима углавном су створене организације АФЖ и изабрани месни одбори. И не само у њима. Организације АФЖ формиране су и у местима где је постојала усташка власт и где се морало радити строго конспиративно као што су, на пример, Земун и Стара Пазова.
На Окружном партијском саветовању, које је одржано децембра 1942. у селу Сасе (Нови Карловци), наглашено је да партијске организације морају посветити још већу пажњу организацијама АФЖ и политичком уздизању жена. Истовремено је среским комитетима наложено да приступе организовању среских одбора, а Окружном комитету КПЈ да оснује Окружни одбор АФЖ.
До маја 1943. године, уз помоћ среских комитета, одржане су среске конференције жена и изабрани срески одбори АФЖ у већини срезова Срема — у земунском, румском, старопазовачком, сремскомитровачком, карловачком, иришком, илочком. Тада је Окружни комитет КПЈ дао у задатак једној групи активисткиња да изврши припреме за прву Окружну конференцију жена Срема. О раду АФЖ у Срему у то време говори се у извештају ПК КПЈ за Војводину Централном комитету, од 17 маја 1943:

„Већина срелских жена окупљена је око АФЖ. Теже се ради међу Немицама, Хрватицама и другима. Одбори АФЖ постоје у свим местима с *којима смо повезани по разним линијама. Постоје срески одбори по свим срезовима. Формиран је окружни иницијативни одбор АФЖ, који сада ради на сазивању окружне конференције. На тој конференцији биће поднесена два реферата, један политички, а други организаци.они. Том приликом ће се изабрати окружни одбор АФЖ. Месни одбори стално одржавају састаике жена у месту, иа којима се говори о потребама наше војске, шта све АФЖ може и треба да учини за партизане, затим се па тим састанцима читају све наше публикације које издају Партија, СКОЈ, НОО. итд. Организације АФЖ испољавају велику активност у своме раду .. ,[37])*

У срезовима је већ тада израстао кадар активисткиња АФЖ, међу којима је било сељанки, радница, интелектуалки, од којих су формирани срески одбори АФЖ. Тако су у *земунском срезу* СО АФЖ сачињавале: Јела

") ИА ПКВ.

Стојановић (председница), Мира Медић, Живана Павлекић-Сешка, Вера Димитријевић (председница МО АФЖ у Земуну), Стаза Ћирковић, Вука Вечерков, Олга Бошковић, Катица Лукач-Каја. Везу са СК КПЈ држала је Анка Даус-Црна. До лета 1943. у овом срезу радила је и Марина Главашки-Плава (отишла у НОВ).

— У *румском срезу* у СО АФЖ биле су: Милева Савић-Олга (председница), Душанка Јеремић-Софија, Љубица Колџић-Фатима, Загорка Јовановић-Бојка, Мица Остојић-Стевка, Вида Васић, Радованка Стакић, Динка Савић-Тетка, Анка Љубинковић, Драга Ранковић. Другарицама је у раду помагала Љубица Станимировић-Соња (маја 1943. отишла у НОВ). — У *старопазовачком срезу:* Милица Лукач-Анча (председница), Србислава Ковачевић-Марија (секретар), Загорка Грујић-Ујна, Вида Мамузић-Дринка, Милена Вранић-Љаља, Катица Балаћ-Соња, Кристина Бабин-Даца, Јелица Крнић. — У *сремскокарловачком срезу:* Драга Олћан (председница), Душанка Јовановић-Бранка (секретар), Софија Кашикић-Соца, Драга Клапаревић, Драгица Груловић-Црна, Мира Плавшић, Душанка Месаровић-Биса. У *сремскомитровачком срезу* прва је са женама радила Зора Потипарски-Дара, затим Душанка Вајић-Баба Дана; у СО АФЖ биле су: Роса Вилић-Нада, Вукосава Пеиновић-Жедна, Ивка Бобинац-Милка, Катица Дурсановић, Јелисавка Бараксадић, Милка Василић, Ката Шевић, Аница Цеп, Косанка Ћућуз-Стојанка, Ана Кузминац. — У *иришком срезу:* Мира Милошевић, Даница Матић-Смиља, Вука Митровић, Даница Кузмановић-Арлета, Јованка Васић, Милена Ћирић, Сока Банковачки, Ружа Грујић. — У *илочком срезу:* Стоја Ђурић, Косанка Максић, Љуба Стојчевић, Ђурђина Аћимовић, Љубинка Јелкић, Смиља Коларић, Нада Момиров, Мила Чобановић, Загорка Вучић, Дана Делић. — У *шидском срезу* са женама је радила Јелена Станивуковић-Шиља, али одбор АФЖ у то време још није постојао.

Окружна конференција АФЖ за Срем одржана је 31. маја 1943. у селу Мишковцима на ослобођеној територији, у тадашњем румском срезу. Конференцији је присуствовало око двадесет делегаткиња из свих срезова Срема. Неке од њих, нарочито оне из даљих срезова, као што су шидски и илочки, морале су се, уз велики ризик, провлачити кроз непријатељске заседе и поред фашистичких упоришта док нису стигле на конференцију.

МЕСНИ ОДБОР АФЖ У СЕЛУ СУРДУКУ, СРЕЗ СТАРА ПАЗОВА, ОСИОВАН У ЛЕТО 1942- КАТИЦА ЧАНКОВИК-МАЛА, ЗАГОРКА ДРОЊЛК-ЦУКА, ЈОВЛНКА МПШЧЕВИИ И МИРА БОСНИК (СЛЕВА НА ДЕСНО)

МИРА МЕДИЋ-ЗОРА рођена је 30. марта 1915. у Сурчину (Срем). Завршила је учитељску школу. Пре рата као учитељица учествовала је у напредном покрету. Члан КПЈ је од 1941. У НОП се укључила на почетку устанка у срезу Бајина Башта где се затекла као наставница грађанске школе. Била је члан СК КПЈ. Организовала је женску кројачку радионицу у Бајиној Башти где је руководила партијским и агитационо-пропагандним радом. После прве офанзиве ухапшена је од X добровољачког одреда и предата преком суду у Ужицу. Успела је да избегне смртну казну. Из затвора је побегла и крајем јануара 1942. илегално се пребацила у Срем, где се повезала са радом за НОП у земунском срезу. Од пролећа 1941. члан је СО АФЖ. Августа 1943. пребачена је на рад у шидски срез где је ускоро постала члан и секретар СК КПЈ. Почетком 1944. кооптирана је за члана ОК КПЈ за западни Срем. Била је истовремено члан ООНО и ОО АФЖ за западни Срем. Одмах после ослобођења постала је члан Обласног комитета КПЈ за Срем. На првим изборима бирана је за посланика Народне скупштине Србије. — Носилац је Споменице 1941 и више одликовања.

ИВКА БОБИНАЦ-МИЛКА, РАДНИЦА ИЗ ЗЕМУНА, УХАПШЕНА 1941. У ЗАТВОРУ ЈЕ МНОГО МУЧЕНА, АЛИ ЈЕ ИМАЛА ОДЛИЧНО ДРЖАЊЕ. ИЗ ЗАТВОРА СУ ЈЕ ОСЛОБОДИЛИ ЗЕМУНСКИ ДИВЕРЗАНТИ ИСТЕ ГОДИНЕ. НАСТАВИЛА ЈЕ РАД У МИТРОВАЧКОМ И ШИДСКОМ СРЕЗУ. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

ДУШАНКА ЈОВАНОВИЋ-БРАНКА рођена је 5. августа 1913. у Београду. Завршила је Пољопривредни факултет. Као студент Београдског универзитета учествовала је у напредном студентском покрету. Члан КПЈ постала је 1940. После избијања устанка остала је, по одлуци Партије, у Београду. Вршила је дужност партијског курира између Београда и Панчева. Пошто је полиција открила рад њен и њеног мужа, морали су децембра 1942. напустити Београд. Илегалним каналом прешли су у Срем. ОК КПЈ за Срем упутио је Душанку у карловачки срез да као члан СК КПЈ ради на организовању жена. Маја 1943. постала је члан ОО АФЖ за Срем. До почетка 1944. радила је као функционер Окружног одбора АФЖ, затим као један од уредника листа „Војвођанка у борби" и као предавач на политичким курсевима. Фебруара 1944. послата је у северни Банат за секретара СК КПЈ за петровградски срез. После ослобођења била је члан ОК КПЈ и секретар ОНОО за северни Банат. Бирана је за народног посланика Народне скупштине Србије. — Умрла је 1970. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања.

●

ЈЕЛА СТОЈАНОВИП И ДУШАНКА ЈЕРЕМИБ — СОФИЈА (ОЗНАЧЕНЕ СТРЕЛИЦОМ) СА ГРУПОМ АКТИВИСТА У ПРОЛЕНЕ 1944. У СРЕМУ. ЈЕЛИН СИН СРБАН ПОЗДРАВЉА ПАРТИЗАНСКИМ ПОЗДРАВОМ

ЈЕЛА СТОЈАНОВИЋ рођена је 19. децембра 1915. у Сарајеву. По доласку у Београд радила је као модисткиња. У НОП се укључила 1941. у Аранђеловцу. Септембра 1941. прешла је у Земун где је наставила с радом. Члан КПЈ лостала је 1942, а члан СК КПЈ за земунски срез у лето 1943. Истовремено постала је председница Среског одбора АФЖ и члан Окружног одбора АФЖ за Срем. Маја 1944. ушла је у састав сремског батаљона који је прешао у Србију. У батаљону је вршила дужност политичког комесара. Октобра 1944. повучена је из војске и постављена за секретара СК КПЈ за колубарски срез. Маја 1949. изабрана је за члана Обласног комитета КПЈ за Београдску област. -— Била је члан ЦК СРбије, члан Централног већа Савеза синдиката Југославије и посланик Већа произвођача Савезне народне скупштине.
— Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

Делегаткиње су у већини биле председнице и секретари својих среских организација. Међу њима биле су: Љубица Колцић-Фатима, сељанка из Мишковаца, села-домаћина, Милева Савић-Олга и Душанка Јеремић-Софија — све из румског среза; Милица ЈТукач-Анча из Нових Карловаца (Саса), прва жена која је у своме селу почела да ради за НОП, и Загорка Грујић-Ујна — обе из старопазовачког среза; Душанка Јовановић-Бранка, Драга Олћан-Мршава и омладинка Мирјана Плавшић — из сремскокарловачког среза; Вукосава Пеиновић-Жедна и Ивка Бобинац-Милка — из сремскомитровачког среза; Јелена Станивуковић-Шиља — из шидског среза и две другарице из илочког среза.
Конференцију је у име ОК КПЈ поздравила Станка Веселинов-Сека. Реферат о политичкој ситуацији и организационим питањима АФЖ поднела је Србислава Ковачевић-Марија. После реферата развила се дискусија у којој су учествовале скоро све делегаткиње.

„Једноставне жене, сељанке — а њих је била већина — које су до јуче биле запостављене и нису знале ни за шта друго сем за кућу, за децу и за ропски рад, говоре слободно у име својих организација... Износе са колико се палсње и љубави жене брину за наше борце, како се храбро држе кад падну у руке непријатељу, са колико преданости и воље проширују и учвршћују своју организацију. Из њихових извештаја у којима су с поносом подвлачиле високе цифре сакупљених прилога и истицале број организованих жена у појединим срезовима и селима видело се како све теже једном и,иљу: не оставити ни једно место без организације, ни једну жену ван организације" каже се у једном чланку о ваој *конференцији.[38])*

Из дискусије видело се колико је организација АФЖ била масовна, нарочито у селима из којих је протерана фашистичка власт. Ту су већ били развијени сви облици рада у оквиру НОП: од прикупљања помоћи за партизане до учешћа жена у народноослободилачким одборима. „У нашем срезу, и поред честих упада фашиста, има неколико села у којима су све жене организоване. Само у једном селу наша организација броји преко 600 жена . ..", изјавила је делегаткиња из старопазовачког среза и додала: „У једној акцији скупиле смо веша и намирница за једну партизанску чету". У румском срезу после митинга о 1.

[38]) Из листа „Истина" бр. 21, од 10. VI 1943.

мају жене су исекле трубе платна и искитиле колону партизана. „Рањеници и болесници у нашој болници били су обрадовани даровима које су им спремиле жене једног места. Поворка кола носила је поклоне међу којим је било око 100 кг колача, 6000 јаја и једна кола компота" рекла је једна делегаткиња. У неким фрушкогорским селима после непријатељске офанзиве уjесен 1942. остале су безмало саме жене, деца и старци, јер су мушкарци или отишли у партизане или су отерани у логоре. Ипак, ни та села нису заостајала у раду иза других. ,,Ми имамо села у којима не са-М0| организацију АФЖ већ и месне одборе држе саме жене", рекла је делегаткиња из сремскомитровачког среза.

На конференцији је посебно истакнуто храбро држање жена у непријатељским налетима и светли примери другарица које су погинуле а да фашистима нису ни речи рекле о своме раду у организацији АФЖ нити су друге издале.

У дискусији је узео реч и Никола Груловић, члан Окружног народноослободилачког одбора, који је недавно дошао из Босне. Он је у опширном излагању приказао успехе наше НОВ и ПОЈ у Босни, значај стварања АВНОЈ-а и издајничку улогу Драже Михаиловића и његових четника.

Усвојена је и резолуција у којој су изнесени дотадашњи резултати рада жена кроз организацију АФЖ, али и недостаци које треба отклонити у будућем раду. Зато су пред све одборе АФЖ постављени следећи задаци:

1. Да би учешће наших жена у народноослободилачкој борби било потпуно, треба организацијом обухватити све антифашистички расположене жене, а нарочито оне које на било који начин помажу нашу борбу.

2. Наша организација у Срему има у својим редовима још увек мало жена несрпских народности. Потребно је у наше редове увлачити што више Хрватица, Словакиња, Мађарица, погитених Немаи^а.

3. Треба продирати у градове и организацијом обухватити што више радница, домаћица, интелектуалки.

4. Стварати одборе АФЖ у местима где не постоје, а тамо где постоје, још више их учврстити.

5. Појачати мобилизацију жена за НОВ и одлазак у партизане.

6. *Повећати помоћ нашој војсци у храни, одећи, санитетском материјалу, обавештењима.*

7. Настојати да жене више учествују у изградњи народне власти и да помажу народноослободилачке одборе.

8. Бојковати пијаце, спречавати шверц, сакривати храну испред непријатеља.

9. Подизати политичку свест и културно-просветни ниво наших жена. Организовати кратке политичко-просветне курсеве, аналфабетске течајеве.

10. Створити могућност за покретање листа жена Срема.[39])

Са конференције упућени су поздравни телеграми Централном одбору АФЖ за Југославију, АВНОЈ-у, војвођанским бригадама[40]) и партизанским одредима у Срему.

На крају конференције изабран је Окружни одбор АФЖ за Срем, у који су ушле: председница Милева Савић-Олга, секретар Србислава Ковачевић-Марија; чланови: Мира Милошевић, Душанка Јовановић-Бранка, Душанка Јеремић-Софија, Ивка Бобинац-Милка. Доцније је у ОО АФЖ кооптирана и Едита Пискер-Мила, која је до тада радила у окружној техници.

Неколико дана после Конференције погинула је председница Милева Савић. За нову председницу изабрана је Мира Милошевић.

У лето 1943. устанак у Срему достигао је свој пуни размах. Устанком је тада руководио Покрајински комитет КПЈ за Војводину и окружни комитети за источни и западни Срем.[41]) Образована су покрајинска омладинска руководства и Покрајински НОО. Формиран је Главни штаб НОВ и ПО Војводине, а у источној Босни XVI војвођанска ударна дивизија. У Срему су оперисала два партизанска одреда која су вршила непрекидне акције и водила борбу и са већим непријатељским јединицама. Већина српских села била је ослобођена, а ослободилачки покрет постојао је и у селима са мешовитим становништвом, па и у фашистичким упориштима, која су представљала оазе, окружене слободном партизанском територијом. Фашисти су вршили повремене упаде у слободна села, праћене блокадама, пљачком, убијањем, паљењем кућа па и бомбардовањем. Једини заклон представљала су у таквим данима кукурузна поља и чувене сремске ,,ба-

39) Сажети приказ Резолуције чији је текст штампан у листу „Истина" од 22. VI 1943.

*°) Априла 1943. на Мајевици у Источној Босни формиране су I и II војвођанска бригада. Основу ових бригада чиниле су сремски батаљони који су се уjесен 1942. пребацили у Источну Босну. Међу њима је било доста жена и омладинки.

41) Ради лакшег руковођења устанком, у лето 1943. извршена је подела Срема на два округа — источни и западни, са посебним окружним комитетима и руководствима ослободилачких организација. Према неким подацима у то време било је у партијским организацијама оба округа, у два сремска НОП одреда, у командама места и подручја око 1.100 чланова КПЈ.

ДУШАНКА ЈЕРЕМИЋ-СОФИЈА рођена је 15. фебруара 1911. у Читлуку код Госпића. По занимању је учитељица. На почетку устанка, јуна 1941. дошла је са својим мужем у село Суботиште (Мишковци) у Срему где се укључила у НОП. У почетку је радила у Мишковцима, а затим у околним селима. Члан КПЈ постала је јуна 1942. Од половине 1942. радила је на организовању жена и стварању организације АФЖ. Једно време била је секретар Окружног одбора НОФ. У пролеће 1943. постала је председница СО АФЖ за румски срез, а од јесени исте године председница је ОО АФЖ за источни Срем. У пролеће 1944. била је члан СК КПЈ за румски срез. Маја 1944. заробљена је у једној офанзиви и одведена у логор у Немачку одакле се вратила после ослобођења. — Носилац је Споменице 1941.

МИЛЕВА САВИЋ-ОЛГА рођена је у Руми где се и удала. У напредни покрет укључила се још пре рата поред свога мужа. После окупације наставили су са радом. Њихдаа кућа била је центар народноослободилачког покрета у Руми где су долазили и руководиоци НОП у Срему. Због свога пожртвованог рада Милева је тада учлањена у КПЈ. То је трајало све до провале у јануару 1942. године. Тада су Милева и њен муж морали напустити кућу и прећи у румски срез где су наставили са радом. Милева је као срески активиста добила задатак да ради са женама. У току 1942. године формирала је организације АФЖ у већини села румског среза. У пролеће 1943. године постала је председница СО АФЖ, а на окружној конференцији АФЖ за Срем изабрана је за прву председницу ОО АФЖ. На тој дужности остала је свега неколико дана. Погинула је у својој тридесетој години.

МИРА МИЛОШЕВИЋ рођена је 1914. у Шуљму (Срем). До рата била је сељанка. У НОП се укључила првих дана устанка у Срему. Радила је у Иригу на окупљању жена у НОП и на снабдевању партизана храном, одећом и другим потребама. Кад јој је запретило хапшење, отишла је у Подунавски партизански одред. Крајем 1942. повучена је у иришки срез да ради на организовању жена. У пролеће 1943. на среској конференцији изабрана је за председницу АФЖ за иришки срез, а јуна 1643. постала је председница ОО АФЖ за Срем. После два месеца, кад је формиран Иницијативни одбор АФЖ за Војводину, постала је председница тога одбора. До пролећа 1944. радила је на организовању жена у западном а затим у источном Срему. По ослобођењу изабрана је за председницу ПО АФЖ за Војводину и за савезног народног посланика. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ВЕРА ДИМИТРИЈЕВИЋ рођена је 1915. у Бијељини. Касније се преселила у Земун где је радила као кројачка радница. У НОП се укључила првих дана окупације. Радила је на организовању жена и преко њих постизала врло лепе резултате у прикупљању хране, одеће, санитетског материјала и других ствари за партизане. Априла 1943. постала је председница Градског одбора АФЖ у Земуну. У КПЈ примљена је 5. јуна 1943. Новембра 1943. ухапшена је и одведена у женски логор Стара Градишка, а касније пребачена у логор смрти у Јасеновцу. Стрељана је априла 1944.

зе". А кад све то прође, народ се враћао своме „редовном" послу. Све ослободилачке организације, од којих је свака знала своје задатке, настављале су да раде ужурбано свака на своме сектору. А посла је било исувише. На ирвом месту брига за одреде; тим послом су руководили месни НОО, а женске и омладинске организације биле су им главни помагачи; затим, борба за летину под паролом: „Ни зрна жита окупатору", коју су спроводили партизански одреди, уз помоћ народноослободилачких организација и омладинских и женских ударних група. Жене су биле много ангажоване у болницама и радионицама. Кад су основане команде подручја, при свакој од њих постојала је партизанска болница, смештена у неком од ослобођених села. Жене из организација АФЖ бринуле су се за исхрану и снабдевање рањеника рубљем, чистом преобуком, лековима и санитетским материјалом. Из других села жене су слале поклоне рањеницима у воћу, колачима, компоту, нарочито приликом празника 1. маја и 8. марта. Стручну помоћ рањеницима и болесницима указивале су болничарке које су завршиле санитетске течајеве, организоване при самој болници или у оквиру омладинских и женских организација. — И партизанске радионице биле су образоване при командама места. Било их је од свих заната. Кројачке су обично држале жене. Једна од већих кројачких радионица била је у селу Прхову, у румском срезу. Овом радионицом руководила је Јелена Груловић, популарна „Тетка", а главни помагач била јој је Живка Кричка, чланица МО АФЖ из истог места. За радионицу је набављено око 20 шиваћих машина, а број жена које су радиле у радионици био је још већи. Ту се за партизане шио веш од платна које је прикупљао АФЖ, а доцније, кад су савезнички авиони падобранима спуштали на ослобођену територију оружје и друге потребе за нашу војску, у радионици се шио веш за борце и од падобранске свиле. Ту су се такође прекрајале униформе отете од фашиста, шиле капе „титовке", војничке торбице и многе друге ствари за борце и активисте. — Жене су имале и своје радне чете за обраду напуштених њива, за помоћ породицама чији су мушки чланови били у партизанима или су настрадали од фашиста. Колективно су обрађивале и „другарске" баште које су служиле за потребе болница и војске. Жене су радиле и у народноослободилачким одборима,[42]) а нарочито у комисијама при одборима — здравственој, за социјална питања, просветној, па и привредној. Редовно су се налазиле у „дежурани" кад је месни НОО имао много посла, на пример кад је у селу стационирана јединица наше војске па треба извршити „базирање" (размештај бораца по кућама), кад је у току нека акција и слично. Али и иначе, жене су имале свој ред дежурања у Месном НОО и биле „дежурни месни", како се то онда говорило. Постојале су и женске страже. Жене су стражариле на смену на крају улице и будним оком мотриле да се неко непожељан, какав шпијун, шверцер или петоколонаш, не увуче у село, поготово да изненада не упадне „фашизам" — како се тада у Срему кратко називала фашистичка војска. А када се то деси, село је било брзо обавештено. Сви млађи чланови породица, активисти, борци, рањеници извлачили су се колима у кукурузна поља, или су улазили у базе, где се склањао и сав компромитујући материјал, храна и све што би могло запасти у очи фашистима. Само су жене остајале да дочекају фашисте који су им се за време блокада села жестоко светили. Многе су тада малтретиране, па и убијане, заједно са децом, али ни једна није одала ни базе, ни другове у њима, ни рад НОП у селу. О таквом Срему, „у коме је врило као у кошници" написао је Јован Веселинов-Жарко:

„Почев од 1942. године Срем је имао своју пространу ослобођену територију на којој се развијала жива и разноврсна активност Партије и СКОЈ-а, УСАОЈ-а и АФЖ, НО одбора, војних и позадинских јединица и установа. Створено је несаломљиво јединство народа које је постало главна унутрашња снага ослободилачког покрета. О то јединство су се *ломили сви покушаји непријатеља да униште устанак и наш народ у Срему. Непријатељској немачко-устагакој сили супротставио се оружани и јединствени народ који се у тој борби одбранио и победио. У тим борбама изникло је масовно херојство у нашем народу. Као што су се у оружаним јединицама јуначки борили наши борци, тако су се јуначки држали и њихови код кућа у раду и борби за победу. У „позадини" се гинуло као и на фронту. „Позадина" није била само база фронта, она се активно борила. Нарочито* је *оштра и несаломљива борба вођена против пете колоне и против сваког покушаја четника, недићеваца, љотићеваца и усташа да се на*

*[42]) У иеточном Срему било је око 300 жена чланица НОО.

неки начин инфилтрирају у устанички Срем."[43])

Са стварањем руководстава покрајинских НОП организација, поставило се и питање покрајинског руководства АФЖ. Пошто у Бачкој и Банату још није било организација жена, формиран је Иницијативни покрајински одбор АФЖ за Војводину, у који су ушле Мира Милошевић и Србислава Ковачевић. У врло повољној устаничкој клими ускоро је цео Срем, и источни и западни, био покривен организацијама АФЖ. Жене су заволеле своју организацију. Чланице одбора, најчешће сељанке, у почетку невичне руковођењу, брзо су израстале у способне руководиоце. О своме раду подносиле су редовно извештаје месној партијској организацији и месним народним одборима, а слале су их и среским, односно окружним одборима АФЖ. У својим извештајима, писаним невештим рукописом, износиле су стање у селу, резултате које је постигла њихова организација, тражиле савете; у својој скромности више су подвлачиле недостатке него успехе, иако су успеси били велики. Подаци су се сливали у среским, окружним одборима, односно Покрајинском одбору, и у виду опширних извештаја достављани окружним комитетима и ПК КПЈ за Војводину.[44]) Чланице среских одбора АФЖ стално су обилазиле месне одборе; и чланице окружних и Покрајинског одбора АФЖ обилазиле су среске и месне организације.

За илустрацију рада у организацијама АФЖ у то време у Срему нека послужи одломак из опширног извештаја који је Покрајински АФЖ новембра 1943. упутио Покрајинском комитету КПЈ и Централном одбору АФЖ.

„У земунском срезу, који броји 19 места, у 16 постоје месни одбори АФЖ. Срески одбор има 10 чланица од којих су пет у извршном одбору. Социјални састав чланица Среског одбора: 8 сељанки, једна радница, једна интелектуалка. Национални састав: једна Мађарица, једна Хрватица, остале Српкиње. Састанци ширег одбора одржавају се једанпут у 15 дана, ужег — једанпут недељно. Састанци су теоријски и практични наизменично. Међу чланицама постоји и подела дужности унутар Одбора као и подела среза на рејоке. *Свега организованих жена у срезу има, заједно са градом Земуном, преко 5.500.*

Рад у организацијама правилно је *постављен. Жене су организоване по групама преко којих се спроводи свестран рад, и практичан и теоријски, на којима се женама дају конкретни задаци. Политички рад спроводи се на ужим састанцима и конференцијама. Ту се, сем политичке ситуације и питања* рада *у самој организацији, претресају и поједина локална питања (на пример покретање акције за помоћ војсци, разне акције саботаже и др.). Често се широке конфереиције одржавају с а одборима НОО и УСАОЈ-а. Понекад, нарочито кад престану пољски радови, ти састанци имају облик прела* на којима *жене преду, плету и гиџију колективно. Та прела имају и свој културно-забавни програм (читање вести, разних чланака, певање борбених песама, са објашњењем о њиховом пореклу и значају, рецитовање, причање о животу у одреду од стране појединих бораца итд.).*

У четири места постоје хорови жена, у три су организовани анфалбетски течајеви кроз које је до *сада прошло 34 жене.*

У местима где постоји окупаторска власт, рад је много више законспирисан, групе су мање (5—6 жена), а шире конференције се одржавају ређе и на конспиративнијим местима. Укратко — рад се спроводи онако како то захтевају илегални услови.

Кроз систематски рад жене су се видно уздигле, оспособиле се да учествују у дискусијама не само на ужим састанцима већ и на ширим конференцијама, да иступају и на митинзима, да *прорађују и теже материјале.*

У овом срезу највише се постигло да се са женама спроведе систем колективног рада. Образоване су радне чете и диверзантске групе (за рушење цеста, паљење фашистичког жита, за колективно купљење сена, кување пекмеза и др.).

У самом граду Земуну рад се брзо развија. Формиран је Месни одбор АФЖ, који обухвата седам рејонских одбора. Груписање жена врши се по рејонима — ако су у питању домаћице, и по струкама — ако су у питању раднице и интелектуалке. Свега организованих жена у граду има око 1000. Сем саботаже по фабрикама и мањих протеста код послодаваца, жене се још нису оспособиле за извођење крупнијих акција,"[4г])

“) ИА пкв.

СРБИСЛАВА КОВАЧЕВИЋ-МАРИЈА
рођена је 22. јула 1912. у Голубинцима (Срем). По занимању је професор. У напредни покрет укључила се 1935. у Београду. Била је активна у Омладинској секцији Женског покрета и у Задрузи младих девојака. Због своје активности ухапшена је ујесен 1940. и отпуштена из државне службе. Члан КПЈ постала је крајем 1940. У НОП се укључила од почетка устанка. До краја 1941. радила је у Београду и у космајском срезу. Јануара 1942. прешла је у Срем и наставила да ради најпре у своме селу, а затим у старопазоваčком срезу. Од јуна 1942. члан је СК КПЈ, задужена за рад на организовању жена. Од јуна 1943. секретар је ОО АФЖ за Срем. Исте године постала је секретар ПО АФЖ за Војводину и главни уредник листа „Војвођанка у борби". Од пролећа 1944. члан је ОК КПЈ за источни Срем. После ослобођења била је секретар ПО АФЖ за Војводину, организациони секретар ОК КПЈ за округ Нови Сад и члан ПК КПЈ за Војводину. Од 1948. ради у Београду.
— Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

<3) Из предговора књизи Жарка Атанацковића „Срем у ослободилачком рату и социјалистичкој револуцији".

") Кад је у лето 1943. успостављена веза са Врховним штабом, Покрајински одбор АФЖ слао је извештаје Централном одбору АФЖ и од њега добијао савете и пропагандни материјал („Жену данас" и друго). Члан ЦО АФЖ Мира Морача провела је месец дана у обилазку организација АФЖ у Срему.

ЉУБИЦА СТАНИМИРОВИЋ-СОЊА рођена је 20. парила 1920. у Рачи Крагујевачкој. Студирала је медицину. Пре рата учествовала је као члан СКОЈ-а у омладинском напредном покрету у Крагујевцу и на Медицинском факултету у Београду. Члан КПЈ постала је 1941. у Крагујевцу, а већ 21. октобра ухапшена је као учесник НОР-а. По изласку из затвора, децембра 1941. дошла је у Београд, а затим се пребацила у Срем где је наставила с радом. У лето 1942. ступила је у Посавски партизански одред где је ускоро постала политички делегат вода. Од јесени 1942. до пролећа 1943. радила је на политичко-партијским задацима у селима румског среза где је оснивала одборе АФЖ. Маја 1943. именована је за заменика комесара II војвођанске бригаде која је тада формирана у Босни. Јула исте године постала је члан политодела XVI дивизије. После ослобођења Крагујевца била је секретар СК КПЈ и члан ОК КПЈ за крагујевачки округ. Од 1945. на раду је у Београду. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. Резервни је капетан I класе ЈНА.

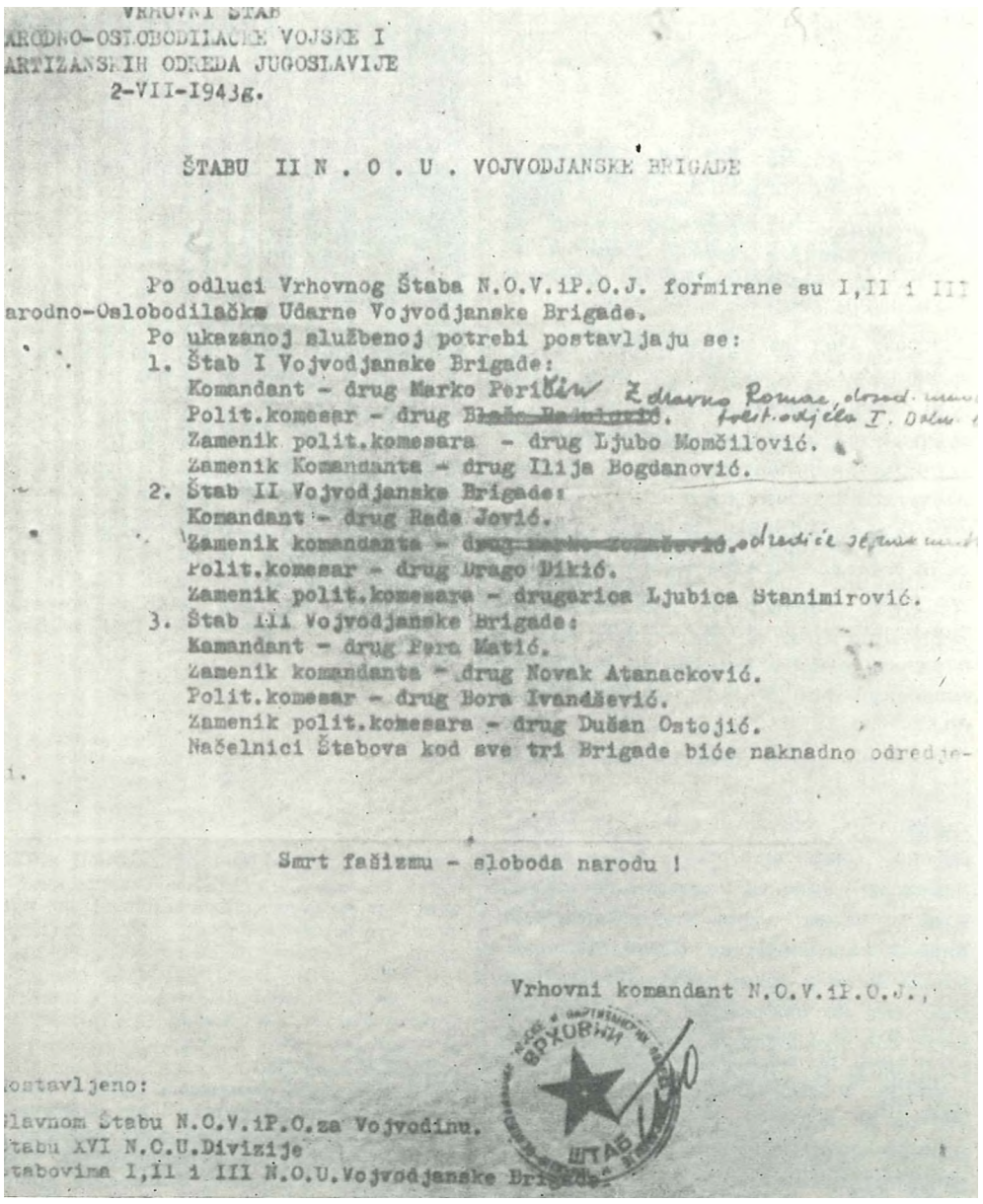

VRHOVNI ŠTAB
NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE I
PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE
2-VII-1943g.

ŠTABU II N . O . U . VOJVODJANSKE BRIGADE

Po odluci Vrhovnog Štaba N.O.V.iP.O.J. formirane su I,II i III narodno-Oslobodilačke Udarne Vojvodjanske Brigade.
Po ukazanoj službenoj potrebi postavljaju se:
1. Štab I Vojvodjanske Brigade:
Komandant - drug Marko Perić
Polit.komesar - drug [illegible]
Zamenik polit.komesara - drug Ljubo Momčilović.
Zamenik Komandanta - drug Ilija Bogdanović.
2. Štab II Vojvodjanske Brigade:
Komandant - drug Rade Jović.
Zamenik komandanta - drug [illegible]
Polit.komesar - drug Drago Dikić.
Zamenik polit.komesara - drugarica Ljubica Stanimirović.
3. Štab III Vojvodjanske Brigade:
Komandant - drug Pera Matić.
Zamenik komandanta - drug Novak Atanacković.
Polit.komesar - drug Bora Ivandšević.
Zamenik polit.komesara - drug Dušan Ostojić.
Načelnici Štabova kod sve tri Brigade biće naknadno odredjeni.

Smrt fašizmu - sloboda narodu !

Vrhovni komandant N.O.V.iP.O.J.,

Dostavljeno:
Glavnom Štabu N.O.V.iP.O.za Vojvodinu.
Štabu XVI N.O.U.Divizije
Štabovima I,II i III N.O.U.Vojvodjanske Brigade.

ВРХОВНИ ШТАБ

У истом извештају дат је и цифарски преглед организација АФЖ у шест срезова источног Срема:

Број организованих жена у целом округу			....	*13.500*
од тога несрпских народности			....	500
Број среских	*одбора*		....	*6*
Број чланица	*среских*	*одбора*	....	*51*
Број месних	*одбора*		....	67
Број чланица	*месних*	*одбора*	....	*435.*

Снабдевање војске била је свакодневна брига организација АФЖ. Да би сабирним акцијама дали још више полета, ОО АФЖ за источни Срем и ПО АФЖ организовали су почетком септембра 1943. утакмицу у сакупљању прилога за војвођанске бригаде у Босни. Такмичење, које је трајало десет дана и обухватило свих шест срезова, снажно је заталасало не само АФЖ већ и омладинске и друге организације и дало готово фантастичне резултате, иако је спроведено на терену где су стално биле партизанске јединице и где су фашисти често пљачкали. Пре овог такмичења, популарно названог „кампања", извршене су припреме. ОО АФЖ издао је проглас у коме је позвао Српкиње, Хрватице, Словакиње, Мађарице да буду јединствене у такмичењу ко ће више приложити, ко ће више сакупити за наилвојску, под паролом „Сви за војску, све за војску!" Уочи такмичења у свим местима одржани су састанци и конференције о организовању целе акције. И утакмица је почела. Такмичио се срез са срезом, село са селом, улица са улицом, група са групом жена. Мада је немогуће описати сав полет који се испољио у такмичењу и навести све примере, ево бар приближне слике једног дана ове акције у два устаничка села — Михаљевцима и Карловчићу, која су се убрајала у највише страдала села у Срему:

„Мало сремско село М. данас је врло живо. Поред бомбама и митраљеским рафалима унакажених кућа, које остављају тужну слику страдања и патњи, промичу журно женске прилике, већином у црнини. Свака од њих носи неки завежљај, корпу или врећу. Друге, сакупљене у групи, препиру се око нечег. Треће, опет, невештим, грубим цифрама, бележе неке резултате. Откуда ова ужурбаност? Па данас почиње такмичење у прикупљању прилога за нашу војску... На раскршћу, на видном месту, већ су истакнути резултати данашњег такмичења. Ту је нарочито живо, чује се препирка: „Наш сокак је данас победио! Види, колико код нас има чарапа, кошуља, па лекова. Где ли само нађоше оволике инјекције? Али чекај, да видиш шта ће сутра наш сокак дати! Зар ми

да *изостанемо, то не можемо никако дозволити!" — „Ја ћу сутра допунити рубрику жито", говори постарији сељак. — „А ја сам се погодила да три дана вадим кромпир код Николе и све што зарадим, даћу за наше борце" — каже сиромашна старица чија су два сина у народној војсци. — „А ја ћу донети још један ћилим, још коју кошуљу. Ми морамо на крају победити, видећете само!" — самоуверено узвикује једна омладинка.*

А у селу К. иста ужурбаност. На све стране организује се колективно кување пекмеза. Сакупиле се *жене по групама, поделиле посао, па се такмиче која ће више скувати пекмеза, чији ће бити бољи. Омладина помаже да све буде што пре- готово, и сви заједно певају, ори се цело село. Једна ноћ веселог колективног рада, а сутрадан преко 300 тегли густо скуваног пекмеза готово је да се гиаље борцима.*

На другој страни дежурне преко целог дапа примају и уписују приложене ствари, увече сабирају, а ујутру освану резултати. И опет настаје препирка и још јаче такмичење .. "[46])

У завршном делу утакмице одржани су митинзи за једно или више села на ослобођеној територији и конференције у неослобођеним местима. Међу говорницима на митинзима било је и сељанки, које су са радосним узбуђењем и поносом износиле резултате своје „кампање", којима су доказале колико воле народну војску. То су биле праве свечаности, праћене весељем и певањем борбених песама. Највише се певала песма: „Војвођанска бригада иде на јуриш, напред..Посебно је било свечано у селима земунског среза, јер је то био срез-победник у такмичењу. У овој великој акцији, између осталог, прикупљено је: у новцу око 750.000 куна, око 215.000 кг жита, око 14.000 кг брашна, 203.000 кг кромпира, 44.000 кг пасуља, 13.000 кг. лука, 450 кг масти, око 300 кг сланине, 1.800 кг пекмеза, 18.680 комада јаја, око 1.000 комада живине, 91 овца, 54 свиње, преко 700 кг сапуна, 800 кг соли, 436 кг кекса, 53 кг таране, 160 кг гриза, 60 кг меда, 1.782 кг шећера, 120 паклица чаја, 210 паклица кафе, 378 тегли компота, 360 литара ракије, 129 флаша парадајза, 120 шунки, 4.900 кутија шибица, преко 5.000 комада цигарета, 700 паклица дувана, 2.250 метара платна, 2.200 пари мушког веша, 1.100 пари женског веша, 1.200 пари чарапа, 1.800 пешкира, 229 кг вуне, 52 чаршава, 958 ћилима и ћебади, 150 јас-

“) Чланак „Из кампаше" који је написала Јела Стојановић, члан ОО АФЖ, штампан је у првом броју листа „Војвођанка у борби".

ЕДИТА ПИСКЕР-МИЛА рођена је у Земуну где је завршила средњу школу. У-очи рата радила је као приватни чиновник. У напредни покрет укључила се пред рат, а члан КПЈ постала је 1941. На почетку устанка, пошто јој је претило хапшење, СК КПЈ за земунски срез пребацио је у село Шимановце, где је радила на организовању омладине и жена до лета 1942. Тада је отишла у Посавски партизански одред где је ускоро постала делегат вода. Ујесен 1942. повучена је у технику ОК КПЈ где је радила на уређивању листа „Истина". Од половине 1943. била је члан ОО АФЖ за источни Срем. Почетком 1944. радила је У уредништву листа „Војвођанка у борби". У исто време била је члан СК КПЈ за румски срез. Маја 1944. заробљена је у једној офанзиви и одведена у Немачку одакле се вратила после ослобођења. — Носилац је Споменице 1941.

ОСОБЉЕ БОЛНИЦЕ ПОСАВСКОГ ОДРЕДА У СИБАЧУ 1943.

КРОЈАЧКА РАДИОННЦА ПРИ КОМАНДИ МЕСТА ЗЕМУН

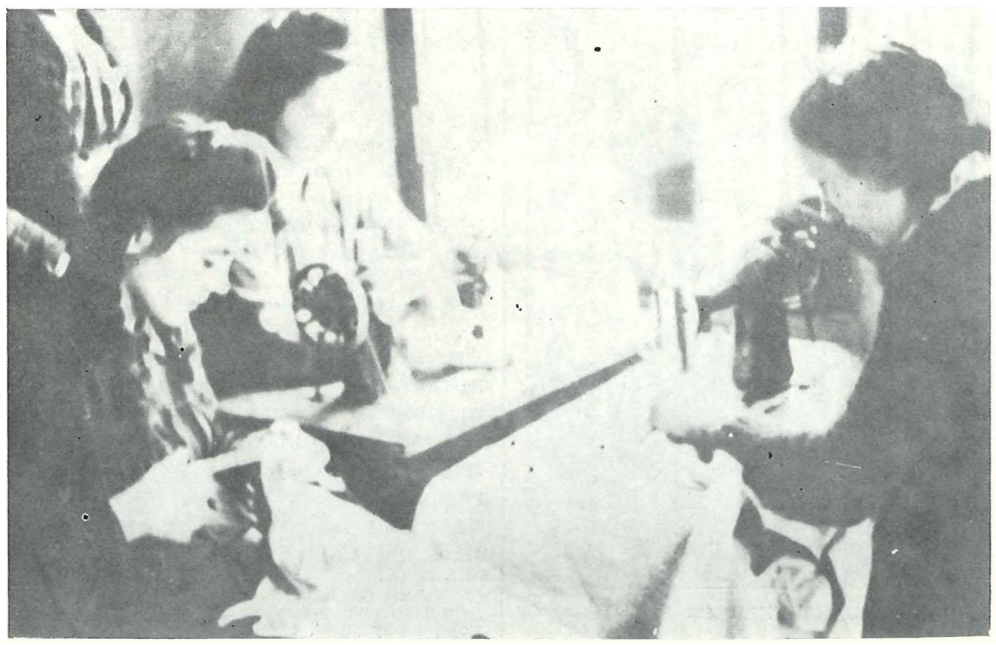

ЖЕНЕ ПОПИНАЦА ОБРАБУЈУ „ДРУГАРСКУ БАШТУ".

ЉУБА СТОЈЧЕВИН — БАБА ЉУБА, ЧЛАН СО АФЖ ИЛОЧКОГ СРЕЗА, НЕУМОРНИ АКТИВИСТА. НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

СТОЈА БУРИБ, СЕКРЕТАР СО АФЖ ИАОЧКОГ СРЕЗА

тука, 115 џемпера, 41 шал, 45 пари обуће, 212 кутија жилета, 960 метара завоја, 47 комада топломера, 144 разне инјекције, 81 пакло вате, 53 флашице јода, много других лекова и разних других ствари.

Ево још једног приказа ове акције:

„Били су то најважнији и најсвечанији дани за жене Срема. Свака је била обузета само једном мишљу: сакупити што више ствари за нашу војску, за децу и синове, за браћу и сестре у јединицама НОВ и ПОЈ у Срему и Босни. Свака је тежила да њена група и улица, село и срез однесе победу у том доприносу. Омладинке су отварале ормане са својим девојачким даровима и из њих узимале најбоље кошуље, најлепше негикире, пољаве и ћилимове, прекрајале су чаршаве. Жене су износиле трубе платна, вадиле из њих босиљак и кројиле за један, два, за десет пари вегиа. Мучило их је дању и ноћу да ли ће њихова комгиница дати више, па су најчегиће давале све што су имале. Домаћини су одвајали прилоге у житу, сланини, стои,и и другим потребама. Омладинг^и и омладинке нису жалили снаге да помогну ову велику акцију како у прикупљању и сортирању материјала тако и у организацији митинга и припреми програма. На тим свечаностима, где су се износили резултати, на говорници су иступали младе девојке, средовечне и старије жене, вегитије или мање вегите у говору, али су све говориле искрено и од срца."[47])*

Све што је скупљено у овој акцији предато је народноослободилачким одборима. Ускоро су поворке кола носиле прикупљене ствари већ устаљеним партизанским путевима бригадама у Босну. Борци су били обрадовани не само поклонима већ и писмима која су нашли међу даровима, са адресом „Непознатом борцу". Резултати акције, исказани у цифрама по срезовима, са предговором и објашњењем како је организована акција, приказани су у посебној брошури.

После неколико месеци и омладина источног Срема, организована у УСАОЈ-у, спровела је још једну такву утакмицу, у којој су такође учествовале жене и која је исто тако дала одличне резултате. Кад се има у виду да су на овом терену стално боравиле јединице I сремског одреда, да су сабирне акције биле стална форма рада народноослободилачких организација, онда се може добити бар приближна слика колико је позадина била везана за своју војску у којој је било на хиљаде Сремаца, нарочито за војвођанске бригаде у Босни, у којима је већ тада било, поред Сремаца, и доста бораца из Бачке и Баната.

Овакве акције учвршћивале су још више братство између народа Војводине и народа Босне, где су се војвођанске бригаде бориле.[48])

Свакодневна практична активност жена била је проткана политичким и културно-просветним радом у оквиру АФЖ. Сваки састанак, поред практичног рада, имао је и свој политички део. Читани су партизански листови и дискутовано о догађајима на фронту. Жене су учествовале на приредбама поводом празника 1. маја или прославе октобарске револуције, а за 8. март спремале су саме програм. Нека села имале су своје женске хорове, а неке жене глумиле су у комадима.[49]) Неписмене су поред свих послова, налазиле времена да свршавају аналфабетске течајеве које су држале учитељице партизанских школа. Училе су да би могле писати својим синовима који су отишли у „редове" (партизане). Једна сељанка

[47]) Из књиге Жарка Атанацковића: „Срем у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији", стр. 305.

[46]) То братство потиче још од јесени 1942. када је у Срему кратко време боравила VI ударна источно-босанска бригада. При повратку, са VI бригадом отишла су у Босну и три батаљона сремских бораца. Народ Срема свечано је испратио своје борце. Тада је настала она чувена и данас врло популарна песма:

„Кад су Сремци кренули из те Фрушке горе
Па одоше за Босну тамо да се боре. . .
Ој ти Босно поносна, високих брегова,
Ево теби у помоћ сремачких синова. .

После ослобођења нека сремска сеЛа „побратила" су се са босанским селима и узајамно се посећују. Тако се село Голубинци побратило са Шековићима у источној Босни, где је сахрањено преко 30 погинулих бораца — Голубинчана. Сваке године по стотину мештана, највише мајки, сестара и жена погинулих, иду у Шековиће, а Шековићани им узвраћају посету на дан партизанске славе.

[49]) Зора Филиповић из Нових Карловаца (Саса), тада већ старија сељанка, играла је у комаду „Мати" од Чапека, а Јованка Милутиновић „Црнка Фушкогорка" из Лежимира, која је састављала и песме, написала је позоришни комад о жени у НОБ и играла у њему.

тек што је научила слова, невешто је написала свој први састав: „Ја сам жена од педесет лета, па се мучим, први разред учим”.

Политичком уздизању жена Срема много је допринела партизанска штампа. У Срему је излазило неколико листова („Истина”, „Наша борба”, „Слободна Војводина”, „Глас омладине”) који су доносили и прилоге о женама и њиховој организацији. Најпопуларнија и најчитанија била је „Истина” која је у Срему једанпут недељно излазила од 1942. до краја рата. Поред тога, стизала је „Борба”, која је излазила при Врховном штабу, а из Хрватске „Жена у борби” и славонска „Ударница”. Нарочито интересовање код жена изазвали су материјали са I конференције жена Југославије, одржане децембра 1942. у Босанском Петровцу, и обновљена „Жена данас”. Сви ти материјали умножавани су у техникама и жене су их вредно прорађивале на својим састанцима. Али, иако је пропагандног материјала било доста, оне су прижељкивале свој лист. Ту жељу изразиле су још на Окружној конференцији.

Припреме за покретање листа за жене почеле су када је успостављена веза са народноослободилачким покретом у Банату и Бачкој, јер је лист требало да има војвођански карактер. Припремне послове узеле су на себе чланице иницијативног ПО АФЖ и ОО АФЖ за источни Срем. Лист је добио назив „Војвођанка у борби”. Први број изишао је јануара 1944. и дочекан је од стране жена са великим симпатијама. Осим овога до половине 1944. године изашло је још три броја. У сва четири броја објављен је низ чланака, репортажа, неколико приповедака и песама и много кратких дописа о организацији АФЖ, о борби жена за слободу и равноправност уопште. Редовно су доношене вести о борбама наше војске, Црвене армије и савезничких армија. У сваком броју било је и прилога о борби совјетских жена. Прештампаван је и погодан материјал из других листова („Жене данас”, „Гласа омладине” и других). Било је дописа из Баната и Бачке, из наше војске, а и неколико прилога на словачком језику, намењених женама словачке народности. Доношени су прилози о акцијама НОО — о борби за летину, о обради поља, о радним четама жена. Забележене су и прославе 8. марта, 1. маја, нарочито оне из 1944. Писало се о храбром држању и страдању жена за време непријатељских блокада

НАСДОВНА СТРАНА БРОШУРЕ О РЕЗУЛТАТИМА САБИРНЕ АКЦИЈЕ У ЛЕТО 1943.

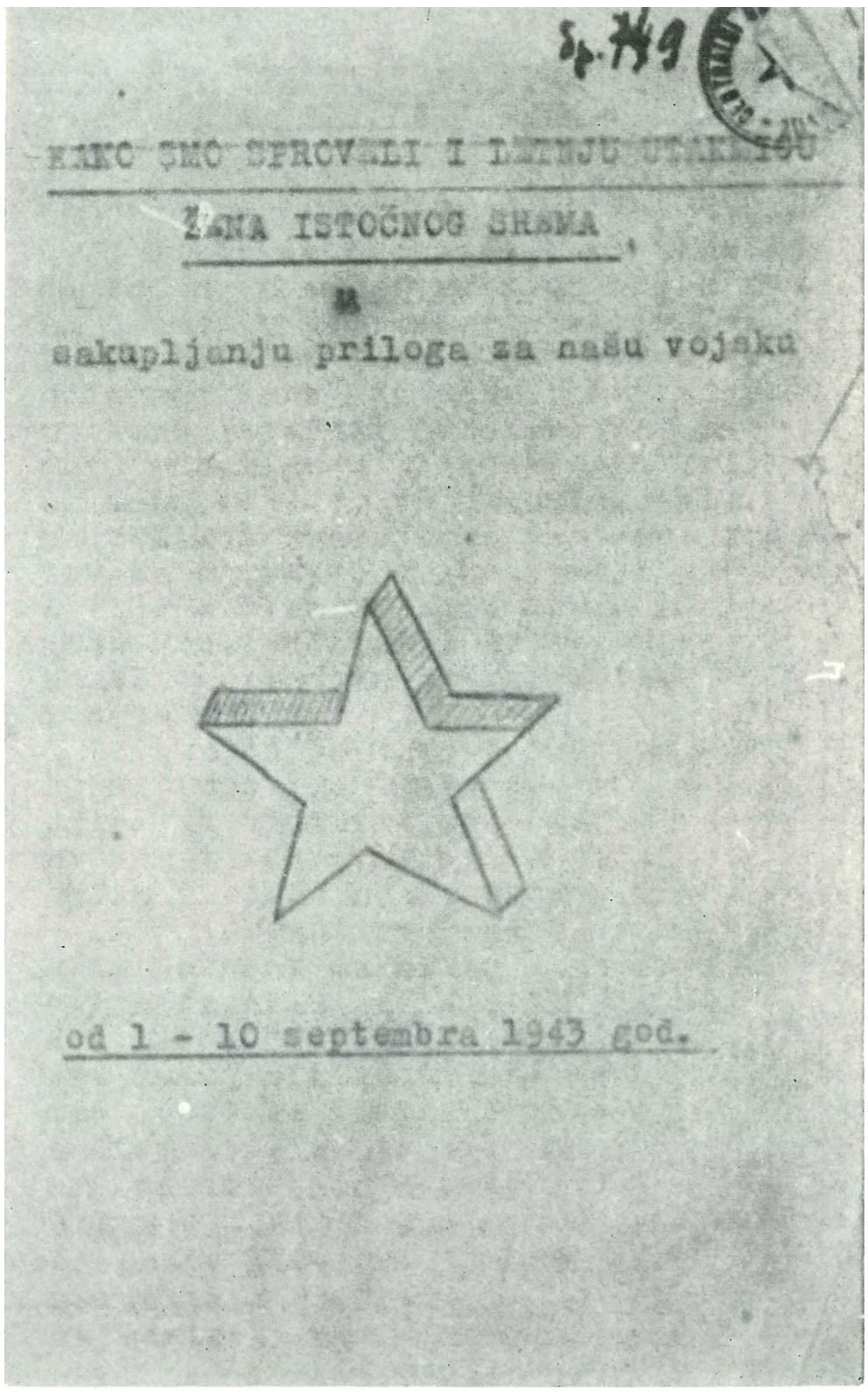

НАСЛОВНА СТРАНА ПРВОГ БРОЈА „ВОЈВОЂАНКА У БОРБИ" ОД ЈАНУАРА 1944.

села. Било је и неколико некролога — народном хероју Соњи Маринковић, партизанки Радинки Витасовић-Лепињици, Дари Стефановић-Види.

Чланови редакције „Војвођанке у борби" биле су: Душанка Јовановић-Бранка, Јела Стојановић, Едита Пискер-Мила, Србислава Ковачевић-Марија (уредник). Чланови редакције биле су и две другарице из Београда: Јелена Поповић-Марица и Дара Стефановић-Вида, које су у Срему боравиле неколико месеци, припремајући се за одлазак у Србију, где су биле предвиђене за чланице Главног одбора АФЖ. У непријатељској офанзиви на Обедску бару и шуме око ње погинула је Дара, а Јелена се почетком јуна 1944. вратила у Србију. — Обе су много допринеле и у уређивању листа и писањем у њему.

Поред другарица из редакције, сарадници у листу били су: Јован Поповић, књижевник (тада уредник листа „Слободна Војводина"), који је члановима редакције много помагао и својим саветима; затим Станка Веселинов, Анка Кмезић и други. Посебну бригу листу посвећивао је Јован Веселинов-Жарко, политички секретар ПК КПЈ за Војводину. У својим писмима много је помогао редакцији у политичком усмеравању и спровођењу опште линије НОП. — У техничком уређивању листа редакцији је помагао Војислав Нановић-Јоца, уредник „Гласа омладине". Лист је. , припреман у селу Попинцима, у румском срезу. Излазио је у 1000 примерака, а умножаван је у техници „Истине".[50])

Још у току припремања првог броја листа, редакција се обратила чланицама АФЖ да преко својих организација шаљу дописе. Већ за први број стигло је много дописа од другарица са терена, међу којима је било доста писаних невештом руком сељанки, али написаних искрено и топло, често у стилу „на народну".

[50]) Техника је функционисала за цело време устанка у Срему. Најпре је то била само писаћа машина и циклостил, односно гештетнер за умножавање. У таквим техникама највише су радиле жене. Тако је у Земуну била техничар Маргита Вук (за цело време рата); у „Истини" су радиле Драгиња Никшић (док није погинула), Едита Пискар Мила (док није прешла на рад у ОО АФЖ). Доцније су створени читави технички апарати при ослободилачким организацијама. Од 1943. при ПК КПЈ радила је мала штампарија, смештена у нарочито изграђеној бази на једном салашу у старопазоваčком срезу. Ту су штампани листови „Наша борба" и „Слободна Војводина", а одштампано је и низ брошура. Сви листови су путем курирских веза стизали у све крајеве Војводине, па и до Врховног штаба, — „Војвођанка у борби" слата је редовно Централном одбору АФЖ, затим обласним одборима АФЖ Славоније и источне Босне, с којима је ПО АФЖ одржавао везу.

-— Ево неких одломака из тих дописа:

„Већ је пуне две године како сам упознала ову борбу — пише сељанка Милица. — Скупљали смо се у једној кућици, проводиле ту целе ноћи, слушале вести које нам говоре како се бори Црвена армија, како се бори наша војска са фашистима, који немилосрдно убијају нашу децу, видела сам то својим очима" ... „Мени су фашисти убили оно што ми је најмилије, мога јединога сина — пигие једна мајка и наставља: А поносна сам што сам мајка ћерке која је пошла да освети брата. Отишла је у Босну, украла се ..." Друга пише у стиховима: „На осветy стално мислим, на победу партизана... јер *сви знате да ја имам јединицу, ћерку милу, добровољно отишла је с другoвима у „линију" [партизане].*

И за друге бројеве стизали су дописи. Нарочито су биле запажене песме Стане Петровић-Нане из села Карловчића, које су изражавале самоникли песнички таленат ове сељанке. Ево једне од њених песама са насловом „Растанак", штампане у „Војвођанки у борби":

Мајко, зашто си тако забринута, тужна?
Понекад твоје очи сузе муте,
Па уста, која ми нежне речи говораху,
Сад немо ћуте и ћуте.
На мене крадом топли поглед бациш,
Маштањем твојим сад далеко ти си.
И као да ми нешто хоћеги да ускратиш,

А то никад нисн ...

Знам, мој одлазак је узрок бола твога.
О, мајко, немој да будеги тако слаба,
нејака,

Већ храбра, храбра и као бедем јака.
Јер човек у ова бурна времена
Треба да је тврђи и од камена.
Зар да нам и будуће покољење чами
Ко сужњи, у вечном ропству, у тами?
Ја ћу отићи —- јер свест ме зове
Да дамо земљи нове плодове,
Људима светлост уместо мрака.

Не дај да ти злослутна мисо по глави
лута,

Но реци: „Због0м, сине, желим ти срећна
пута!"

Ал' над њим са стрепњом и жудњом,
Бдила је она двадесет лета,
А за моменат може да *падне*
Од мрска зрна душманина клета.
То мајци памет омета,
Па радост, жеље и наде,
У дубок понор оду.
Шта ће јој тада светло? —
Не мари ни за слободу.

Али те њене мисли речима и не збори,
Јер у њој љубав Мајке и свест висока
се бори.

ПРОЛЕКЕ 1944. У ПОПИНЦИМА: (С ЛЕВА НА ДЕСНО) ЧЕДА БЕЖАНОВИН, ПРЕДСЕДНИК МНОО, АНКА КМЕЗИК, СЕКРЕТАР СК КПЈ, МИРА МИЛОШЕВИК, ПРЕДСЕДНИК ПО АФЖ, ДУШАНКА ЈЕРЕМИН, ПРЕДСЕДНИК 00 АФЖ, ЛЕЛА ЧЛАНИЦА МО АФЖ, ДАРА СТЕФАНОВИБ И ЈЕЛА СТОЈАНОВИБ, ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИЈЕ „ВОЈВОБАНКА У БОРБИ"

Да је потребно —- она сазнаје —
Збацити ланце ропства вековна,
Скинути с лица тамне фереце ...

И чедо — највеће благо —• од себе даје
У борбу свету — без суза, без плача,
Јер свест висока мајчину љубав —
надјача...

„За светле идеале и за будућност бољу,
Пођи ми срећно, сине, и имај чврсту
вољу!"

„Војвођанка у борби" доносила је и друге песме жена — сељанки, незешто срочене и наивне, али искрене и осећајне. Тако је у првом броју штампана и ова песмица са насловом „Мојим друговима":

„Не да' бог да једног кобног дана
Који другар *задобије рана,*
Донес'те га до мојега стана.
Верују'те ми, децо моја мила,
Ја бих њему права мати била
И дан и ноћ над њиме бих бдила.
А кад би му ране олакшале,
Моје би се очи засијале.
Рекла бих му: „Лепо је у гори,
Иди, друже, па се даље бори,
Јер опасност одсвуда нам прети.
Иди мртве и логор освети".

Аутор ових стихова била је сељанка Даница Андрин, председница Месног одбора АФЖ и члан МНОО из фрушкогорског села Свилоша и мајка троје деце. Крајем 1943. ухватили су је фашисти. Иако су јој запретили стрељањем, није хтела ни речи да каже о својој организацији и о раду МНОО, мада су јој показали заплењене пропуснице са њеним потписом. Тек кад су је ставили пред пушчане цеви, проговорила је: „Гледајте, гадови, како умире жена која воли свој народ!" — Песмицу је послала редакцији на неколико дана пред своју смрт.

У чланку „Како се боре и умиру жене Ваната", у трећем броју „Војвођанке у борби", непотписани борац износи како су се, поред бораца и болничарки у Севернобанатском одреду, бориле и жене у позадини. Кришом су носиле корпе с храном, пропагандни материјал и писма партизанима у кукурузе, пробијале се кроз блокаду да би друговима донеле обавештења: „Шпилер и комп. отерали су педесет, осамдесет, стотину омладинаца, људи и жена ..." А затим износи пример жене борца и бације Тадинке Попов из Меленаца, код свих банатских партизана омиљене Нане:

„Сви смо је познавали као Нану. Деца су је звали Нана, а и ми смо је звали Нана. Име Нана тако је одговарало тој великој и племенитој жени. — „Нано" звали су је њени сирочићи чији је отац био у злогласном Шпилеровом логору. „Нано" тепали смо јој и ми. — „Децо моја, другови моји" са истом топлином одазивала се она и њима и нама. Њено велико срце није правило разлику из-

ДАРА СТЕФАНОВИЋ-ВИДА рођена је 1909. у Београду у имућној породици. Студирала је немачки језик на Београдском универзитету и била професор. У напредни студентски покрет укључила се 1935. године. Као делегат напредне омладине Југославије присуствовала је 1936. Светском омладинском конгресу за мир у Женеви. Учествовала је врло активно у раду Женског покрета и његове Омладинске секције све до 1940. тј. до престанка рада ове напредне омладинске организације. Крајем исте године ухапшена је од београдске полиције због рада на пропагирању комунистичких идеја. У затвору је имала одлично држање.

Одмах по окупацији укључила се у^НОП у Београду. Радила је са групом интелектуалаца — научних радника, одржавала је везу између њих и ПК КПЈ за Србију. Ујесен 1943. године кад јој је запретило хапшење, ПК КПЈ послао је њу и Јелену Поповић у Срем где су обе наставиле да раде у организацији АФЖ.

Била је члан редакционог добора листа „Војвођанка у борби". Дарини топли чланци, надахнути искреним рдушевљењем за препорођену сремску жену, били су веома запажени и радо читани. Као члан Иницијативног Главног одбора АФЖ за Србију требало је, после извесног времена, да се врати у Србију и да ради на формирању Главног одбора АФЖ. Међутим маја 1944. године у офанзиви на Срем, у пределу Обедске баре, за време десетодневне блокаде, умрла је од исцрпености.

ТАДИНКА ПОПОВ, ОМИЉЕНА НАНА, ИЗ МЕАЕНАЦА. ЊЕН САААШ БИО ЈЕ СИГУРНО УТОЧИШТЕ ОД ПРВИХ ДАНА УСТАНКА. ПОГИНУАА 1944. НА ПРАГУ СВОЈЕ КУБЕ СА 18-ГОДИШЊОМ ПЕРКОМ.

ЛУНА КОЕН-ЛЕЛА, ЧЛАН 00 АФЖ И ПРЕДАВАЧ НА КУРСЕВИМА, ЈЕЛЕНА ПОПОВИК-МАРИЦА, ЧЛАН РЕДАКЦИЈЕ „ВОЈВОБАНКА У БОРБИ", МИРА МИЛОШЕВИК И ДАРА СТЕФАНОВИБ.

међу нас народних бораца и деце коју је родила. Била је једна од првих жена у Банату која је схватила величину наше борбе, која је појмила зашто се боре стотине хиљаде наших најбољих синова и браће, која је јасно видела чему води нагиа борба и чврсто веровала у нашу победу . .. Сва се заложила за нашу ствар, за нашу борбу. Увек блага и добро расположена неуморно је радила. „Нано, погледај мапу. Руси напредују баги у правцу твога салагиа", шалили смо се с њом. „Знају они где ће" простосрдачно је одговорала на нашу гиалу. „Тешко би нама било, Нано, кад би ти пала у Шпилерове канг/.е" ■— продужавали смо шалу. Тог тренутка с њеног лица нестајао је осмех, очи би само севнуле мржњом при помену одвратног имена и убедљивим гласом одговарала нам је: „Тога се не бојте! Борим се и све дајем за борбу. Рада сам да преживим, али ако треба и мора се, дађу и живот за борбу као и други, али издајник никада нећу бити!" завргисла је Нана.

И на жалост, остварило се оно чега смо се сви бојали. Преко својих плаћеника дознао је верни фагиистички пас Шпилер за Нанин рад, и свом силином, наоружан и разјарен, са групом својих лешинара, навалио је да ухвати живу нагиу Нану. „Јоги један добар посао", мислио је крвник. „Све ће рећи што зна". ульуљкивала га је мисао до-к је бесомочно јурио њеној кући. Веровао је у то јер није познавао Нану онакву какву смо је ми познавали, јер није знао колико је јуначко срце у овој тихој и скромној жени. И какав је морао бити бес тога зликовца када је видео колико се преварио грдно. Нана се није дала жива ухватити. Одржала је реч да неће никад бити издајник, да ће и живот дати за борбу. Јуначки и часно пала је она од поганог зликовачког метка, заједно са својом ћерком осамнаестогодигиьом плавокосом девојком.

„Нана је убијена!" — прохујало је кроз село. „Нана је пала" дознали су и другови. „Нана је погинула" — шапутале су жене чија су се срца, као и нас свих, стезала од бола. „Нема више наше Нане" — говорили смо сви док је у нама расла жеља за осветом.

Нестало је једне Нане, али сваког дана јављају се стотине и стотине других Нана које су исто тако спремне да све жртвују за нагиу борбу. Сваког дана све већи број жена напаћеног Баната ступа у редове наших бораца да донесу слободу народу, да освете смрт својих драгих."

Ево и једног писма са описом првомајске прославе 1944. у једном ослобођеном сремском селу. Писмо је такође штампано у трећем броју „Војвођанке у борби":

„Драге другарице, ви које живите у граду, а волите и помажете нашу борбу, вас бих хтела да упознам са једним даном нашег живота овде. Ви све знате колико је наш народ одан народноослободилачкој борби, али треба *међу тим народом проживети Први мај да би се имала потпуна слика његове оданости и љубави према ослободилачком покрету.*

Био је понедељак, а свима нам се чинило да је највећи празник. Жене из мога сокака већ пре подне смишљале су и договарале се *чиме ће даривати нагие* засгаве *и наше борце кад прође поворка кроз њихов крај. Раније после подне долазила су кола са омладином и заставама из суседних села. Појава те одушевљене и распеване младости, која по целом Срему овога дана ватрено манифестује оданост нагиој борби, мами сузе из ока. Тужим се озбиљном другу, који је дуго времена био у Босни, како није баш згодно што мора и да се плаче, а он ме теши да би и он то исто чинио.*

Предвече се *формирала поворка. На челу заставе и слика друга Тита, затим наши малишани пионири са безброј заставица, за њима омладина под својим* заставама *и транспарентима. Радне чете жена, заједно са омладином, ведро ступају са својим барјактаром Вуком, и неуморно певају* са *целом поворком, коју завргиавају борци са заставама и транспарентима. Пред својим кућама жене су одушевљено дочекивале целу поворку и когиуљама, пешкирима, чарапама и хиљадаркама даривале заставе. Једна мајка изнела је читаву трубу платна и обавила је око војске. Орили су* се *поклии,и: Првом мају, Титу, нашој војсци, Црвеној армији, савезницима ... Другови борци били су прекривени когиуљама и пешкирима, заставе се нису виделе од хиљадарки, а митраљези од белине платна. Пушке су пуцале, гости су пристизали из других села. Овако окићена и радосна поворка стиже у школу где ће бити митинг. У дворигиту је већ намештена позорница. Омладински хор отвара митинг поздравним песмама. Затим се ређају говори један бољи од другог... Публика је одушевљено прихватила пароле и клицала. Омладинци и омладинке извели су неколико рецитација и један позоришни комад. А онда су објављени резултати даривања, што је примљено са великим одушевљењем и признањем нашим женама.*

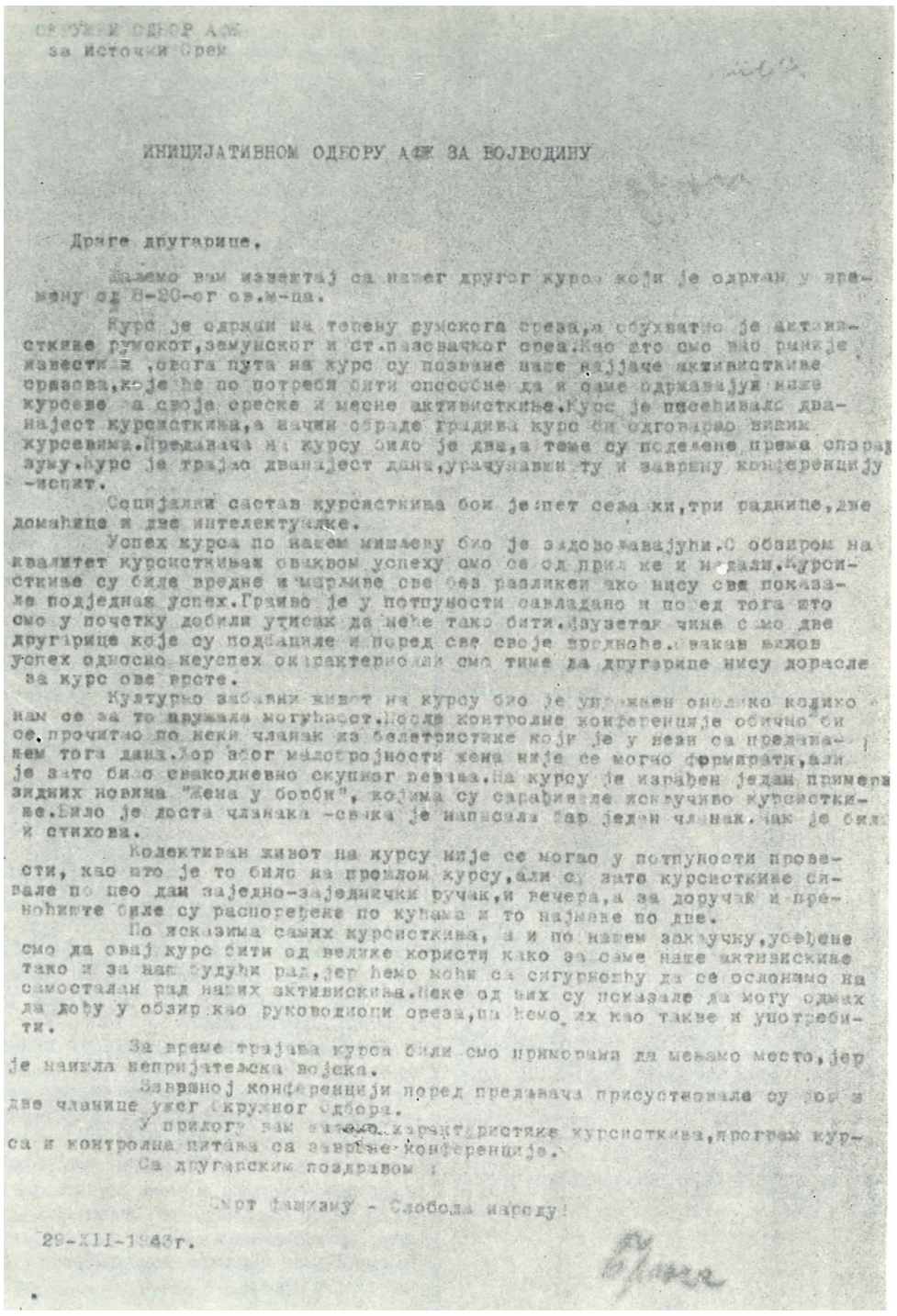

ОД ЈЕСЕНИ 1943. ДО ПРОЛЕБА 1944. КРОЗ ПОЛИТИЧКЕ КУРСЕВЕ ПРОШЛО ЈЕ 60 ОДБОРНИЦЛ АФЖ. ФАКСИМИЛ ИЗВЕШТАЈА СА ЈЕДНОГ КУРСА

А после свега настало је народно весеље.

Знам да ми није потпуно успело да опишем овај дан како је он уистину изгледао, јер се одушевљење и љубав нашега народа за нашу војску и за нашу борбу не може обичним речима исказати. Али, ипак, из овог кратког описа ви ћете моћи осетити како народ дише у нашим селима где се већ осећа дах слободе. — Здраво! Смрт фашизму — слобода народу!"

Село М. 2. маја 1944.

ЈЕЛЕНА СТАНИВУКОВИЋ-ШИЉА рођена је септембра 1921. у Шиду, у имућној породици. За напредни покрет заинтересовала се још као ученица гимназије преко свога брата истакнутог комунисте.

У НОП се укључила 1941. Неко време радила је у селу, а затим августа 1942. одлази у Босутски одред. Била је врло вредна и неуморна, а уз то врло умешна и сналажљива, па је за Одред обављала разне задатке. Тако је једном приликом, отишла кући у Шид, иако су је усташе тражиле да је ухапсе, и из ординације свога брата лекара покупила инструменте и лекове и донела Одреду. Радила је неуморно по свим линијама: са омладином (била је члан СК СКОЈ-а), са женама (присуствовала је као делегат Окружној конференцији АФЖ, 31. маја 1943.), била курир и обавештајац — налазила се свуда гдегод су њена смелост и сналажљивост биле потребне.

Погинула је у јесен 1944. код Ђелетоваца када је као обавештајац прелазила пругу.

Мада је излазио кратко време, лист „Војвођанка у борби" одиграо је значајну улогу у политичком буђењу жена Војводине и у њиховом мобилисању у ослободилачком рату. У писму од 2. фебруара 1944. Иницијативном одбору ПО АФЖ Јован Веселинов-Жарко каже, између осталог, о првом броју листа:[51])

„Драга другариг^е Марија, видео сам код једног друга Војвођанку у борби и прочитао је. Лист ми се необично свиђа. Скоро сви члаш,и су писани живо и топло, лаким стилом, тако да ће их наше жене читати без тешкоћа. Чини ми се да је *такав лист као што је тај наги женски лг^ст требало да пише о Лењину кроз призму данагиљице, јер би Лењин у том случају био много ближи читатељкама. Било би добро кад би писале и о борбама у Војводини, а нарочито у Срему. Исто тако, требало би у сваком броју унети понегито и о борбама нагие НОВ...*

Редовно треба да нам гиаљете бар по 5 примерака Војвођанке у борби, да би могли послати по један комад суседним организацијама с којима имамо везе. Пошаљите нам што пре 5 комада првог броја.

Бачвани су опет обећали да ће послати другарицу за Иницијативни одбор. Видећемо да ли ће испунити обећање. Зар је згодно да другарии,а Мира стално седи у западном Срему? Мени се чини да би она требала да се врати и да заједно радите у ИО. С времена на време треба обилазити организаи,ије, али неће ваљати да неко од вас стално буде на путу, нарочито сада кад вас има свега две у ИО. Шта мислиш <За *ли би требало већ сада прогиирити ИО, да у њега уђе и једна Банаћанка?*

У северном Банату је дошло до провале. Видећемо како ће се развијати, и да ли да другарии,е одмах прећу. Тамо је с њима друг Андрија. Чекају да прећу.

Требаће да одвајате материјал и за јужни Банат. Поред одреда имамо везу и са панчевачким и ковачичким срезовима и ми тамо шаљемо материјал. Постоје везе с многим селима. Материјал за јужни Банат шаљите такође Крсти с ознаком: За Рељу.

С другарским поздравом

СМРТ ФАШИЗМУ —
СЛОБОДА НАРОДУ!

Жарко

2. II 1944.

Да би се активисткиње АФЖ — чланице месних и среских одбора што више оспособиле за руковођење својом организацијом, у Срему су одржавани кратки политички курсеви за чланице среских и месних одбора. Већина одборница биле су сељанке које су са успехом обављале све практичне задатке, али им је недостајало политичко знање о циљевима и карактеру ослободилачког рата. Од јесени 1943. до пролећа 1944. одржана су четири таква курса: два за среске, два за месне чланице одбора АФЖ. Кроз сва четири курса прошло је преко 60 одборница, међу њима неколико другарица из Бачке и Баната. Курсеве је организовао Покрајински одбор АФЖ и ОО АФЖ за источни Срем, а секретар ПК КПЈ друг Жарко помагао је у прављењу програма и дао потребну литературу. За смештај и исхрану другарица на курсу бринуо се месни одбор АФЖ онога села где је курс радио. Програм је обухватао десетак тема,[52]) а предавачи су се трудили да га излажу што приступачније с обзиром на састав слушатељки. После предавања следило је проучавање теме по групама, а затим пропитивање. Време одмора пролазило је у прављењу зидних новина, у забави и певању борбених песама. — На крају курса одржана је завршна конференција, са пропитивањем и оцењивањем курсисткиња, којој су присуствовали чланови месног народноослободилачког одбора и представници других организација из места. После тога приређена је скромна свечаност.

На крају је комисија оцењивала успех појединих курсисткиња, а уз оцене давана је и карактеристика са напоменом за коју дужност у својој организацији долази у обзир дотична ДРугарица.

На првом курсу било је 12 другарица, већином секретара и чланица среских одбора АФЖ, а две су биле и чланице ОО АФЖ. То су биле: Јела Стојановић, Ружа Тадић-Рада, Вида Мамузић-Дринка, Евица Петровић-Ана, Нада Мали-Мирјана, Славна Панић, Лепа Зорић-Марина, Милица Кевершан-Бида, Вука Вечерков, Ана Балаш-Мица, Катица Балаћ-Соња и Лепа Зорић-Мила. (Неке од ових другарица биле су, затим, предавачи на курсевима АФЖ, који су организовани у оквиру среза за чланице месних одбора АФЖ.) — Курс је почео у селу Товарнику (румски срез), али због налета фашистичке војске на ово село, другарице су морале прећи у село Карловчић (земунски срез) где је курс завршен.

[51]) ИА ПКВ.

[52]) Програм је прављен по угледу на програм за ниже курсеве АФЖ, штампан у „Жени данас" бр. 32. Међу темама биле су и: Жена кроз историју, О фашизму, Ослободилачки рат народа Југославије, Улога жене у НОП-у, Антифашистички фронт жена, Сељачко питање, Национално питање.
Предавачи на курсевима биле су: Душанка Јовановић Бранка, Луна Коен Лела, Душанка Јеремић Софија, Едита Пискер Мила, Србислава Ковачевић Марија и друге.

Општи успех ових курсева за жене био је изнад очекивања с обзиром на услове под којима се радило (два курса омела је фашистичка реакција, али су ипак завршени) и на састав курсисткиња, међу којима је било доста сељанки. Но и оне су се, са зачуђујућом упорношћу, трудиле да савладају програм.

За илустрацију живота, рада и атмосфере на једном курсу за чланице МО АФЖ нека послужи репортажа из другог броја „Војвођанке у борби", коју је написала Дара Стефановић-Вида.

„Око дугачког стола, нагнуте над свеске, дубоко се уносећи у свој посао, седе жене. Лица су им озбиљна, помало свечана, помало узбуђена, а погледа као да питају: Хоћемо ли успети, хоћемо ли оправдати поверење ...? То наше сељанке, до јуче заборављене и запостављене, „роб роба", како је то казао хрватски сељак и књижевник Мишкина, данас, пробуђене борбом, још невешто држећи оловку у својим крутим прстима — прате предавање на политичком курсу АФЖ.

— Кад ми је друг рекао да ћу ићи на курс, оставила сам потопљени веш у кориту, закључала кућу, а мајци поручила куда идем. Пошла сам, али ми се чинило да не идем, већ као да ме нешто носи. У себи сам мислила: само да не'почне док не стигнем — прича скромна и тиха млада девојка.

— Требало је да пођем на курс, каже друга већ старија жена, али ми је било зазорно. Стара сам ја већ, мислила сам, нека иду млађе, за њих је то. Али ми је другарица објаснила: Ми не правимо разлику у годинама, већ позивамо све оне које мрзе фашизам а *воле нашу борбу. И ето, дошла сам.*

Млада, жива девојка, енергична лица, која је прешла најдужи пут да би дошла на курс, прича: „Побегла сам од куће, јер отац никако није хтео да ме пусти. Он мисли да ћу му нанети велику срамоту, ако као млада девојка одем од куће. Пошао је за мном и са пола пута хтео је да ме врати, претећи да ме више неће примити ако одмах не пођем с њим. Али ја сам му казала да ћу у борби стећи другу породицу која ће ме боље разумети".

Пажљиво се слуша предавање, жудно се упијају речи о нашој великој борби, о њеном развоју, о подлој издаји Драже Михаиловића, о великим победама Црвене армије, о јуначким подвизима наших народних бораца.

— Све што нам кажеш познато нам је из властитог живота, гризло нас је целог века, говоре Драгине тужне очи на предавању „О сељачком питању". Целога века радила сам туђу земљу. Кад су деца стигла, уместо нас двоје четворо се упрегло у јарам, па ипак никад није било доста да се сити наједемо. И све до ове наше борбе били смо усамљени, нисмо знали излаза...

Мала собица из дворишта брује по цео дан од гласова. Преслишава се, об*јашњава, допуњава. „Шта је главни циљ и задатак АФЖ-а?" — „Које су одлуке АВНОЈ-а на другом заседању? — „Ко су домаћи издајници?" — „Које су тековине жена у овој борби и како ћемо их сачувати?" и многа друга питања чују се час из једне час из друге групе.*

Разлика у годинама се брише, жене сродне по животу, млађе — ведрије, бучније и самопоузданије, старије — брижније и тише, постале су блиске, успоставиле су присан, другарски однос.

Подне је. Прекидамо учење. Дежурне постављају и доносе јело. Чује се жив разговор, весео смех, падају гиале, јер су се већ добро уочиле навике појединаца. — Хоћемо ли једну песму? предлаже једна и сви се слажу. „Млада Војвођанка ..." почиње Мица своју омиљену песму и сви прихватају. Али се не остаје на једној, ређају се песме једна за другом.

Напољу смо *се поделиле у више група. Неколико другарица на дрвљанику тестере, цепају и односе дрва за сутра. Неколико се упутило у дугу гиетњу.*

— Јеси ли већ дуго у борби? пита Радмила младу жену.

— Скоро годину дана, каже она и наставља: — Још од првих дана сам се заинтересовала, али су се моји страшно плашили, па сам кришом узимала по нешто да прочитам. Чим би моја машина, на којој сам по цео дан шила, застала, мајка је улазила у собу и ја сам крила оно што сам читала, па настављала посао. Била сам упорна, па су се постепено навикли и сад слободно радим.

— И мене је борба пренородила и вратила у живот, каже Мила. Мене је отац удао не питајући ме. Али како ми није дао обећани мираз, муж ме је отерао. Тада је мој живот постао неиздржљив и страшан. Ни девојка, ни удата а већ сам имала дете.

Заједнички живот отвара срце. Прича се о свему прошлом, али само као прошлом, јер борба и нов живот постављају нове задатке, отварају нове видике.

На једном крају дворишта чује се смех. Три другарице, из три разна краја Војводине, стоје загрљене, спремне за сликање „Срем, Банат и Бачка ..."

Правиле смо зидне новине. Већина их није раније видела. А када су последњег дана биле готове, њихови често наивни састави, реченице састављене из више заједно написаних речи, говориле су да *је данас цео њихов живот везан за нашу борбу, све њихове мисли, све радости, наде и бриге говориле су да је ова борба и њихово дело.*

„Кад погледам нашу НОВ, осећам толику срећу, какву за живота нисам осећала ..."

„Дала сам у борбу сина и кћер, а ја се борим у позадини".

ЈОЛАН ЛЕВИНГЕР-МИРА рођена је 27. јуна 1913. у селу Плочице код Панчева. Завршила је Филозофски факултет. У напредни покрет укључила се пре рата у Бијелом Пољу где је била са службом. Јануара 1942. ступила је у Бјелопољски партизански одред, а затим у III санџачку бригаду. Маја 1942. примљена је у КПЈ. До V офанзиве била је на разним дужностима у војним јединицама и при Централној болници. Једно време радила је на терену око Босанског Петровца. После V офанзиве дошла је у западни Срем и упућена на рад у жупањски срез. Радила је у АФЖ и као секретар Среског партијског поверенства. После тога била је члан СК КПЈ за шидски срез.

После ослобођења била је директор стручне школе у Новом Саду, а затим је прешла у Београд где је била на разним дужностима. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЈОВАНКА ГЕОРГИЈЕВИЋ ПЕТКОВИЋ-ЈЕЛКА рођена је 16. јануара 1922. у Шиду. У напредном средњошколском покрету учествовала је још као ученица Учитељске школе у Сомбору и Сарајеву. У НОП се укључила од почетка у сремском селу Крчедину. Ту је септембра 1941. постала члан КПЈ. Од фебруара 1942. била је секретар СК СКОЈ-а за срез Сремски Карловци, а од марта 1943. члан ОК СКОЈ-а за Срем. Августа 1943. упућена је од ПК СКОЈ-а у западни Срем, најпре за члана а затим за секретара ОК СКОЈ-а. После ослобођења постала је члан ПК СКОЈ-а за Војводину.

— Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

SMRT FAŠIZMU- SLOBODA NARODU!

Usūha

ORGAN JEDINSTVENOG NARODNO-OSLOBODILAČKOG FRONTA SREMA

Godina IV | 12 oktobra 1944 | Broj 113

PRVA OKRUŽNA KONFERENCIJA AFŽ ZAPADNOG SREMA

Obilazeći neprijateljske zasede, provlačeći se izmedju fašističkih bunkera, hodajući danju i noću, žene zapadnog Srema došle su u porušeno i popaljeno selo Morović, gde su fašistički zlikovci ostavili vidljive tragove svog nečovečnog divljanja. Došle su u ovo nekada lepo sremsko selo da bi prisustvovale I Okružnoj konferenciji AFŽ zapadnog Srema.

One, sa neoslobodjenog teritorija, ostavile su svoje kuće, svoju decu, mnoga od njih i nejaku dojenčad - i došle su. Morale su doći. Mrtva tela obešenih muževa duž železničke pruge, nevina krv njihove poklane i streljane dece, sva ta neizrecliva mržnja prema krvavom okupatoru dovela ih je ovamo. I još nešto. ljubav. Ljubav prema svom napaćenom, ali junačkom narodu, ta ljubav dovela je ovamo žene svih sela i gradova zapadnog Srema.

U svečanoj skromnoj sobi pod šarenim seljačkim maramama sede jedna pored druge junačke Srpkinje svesne i odvažne Hrvatice, dične Kusinke i nekoliko probudjenih Švabica. Sve su one pretstavnice raznih narodnosti i vera, delegatkinje svojih organizacija u pozadini. Ovde su i delegati žena boraca u vojsci. Većinu njihovu čine polupismene seljanke, koje su još pre tri godine bile potpuno obespravljene, a danas kroz narodno-oslobodilačku borbu našle svoj put. Radnice i poštene intelektualke našle su na ovoj konferenciji takodje svoje mesto. Lica svih su ozbiljna, svečana i pomalo uzbudjena.

Prostrane dvorane ukrašeno je slikom našeg ljubljenog druga Tita, slikom velikog borca čitavog porobljenog čovečanstva - maršala Staljina, te slikama premijera Čerčila i pretsednika Ruzvelta. Oko slika i po zidovima bile su krupnim slovima ispisane borbene parole i poklici naših junačkih žena antifašistkinja.

Konferenciji je prisustvovalo 180 delegatkinja sa pretstavnicima KPJ i narodne vlasti.

Silno oduševljenje prostrujalo je dvoranom kada je konferenciju otvorila stara seljanka drugarica Sata, koja, ovako stara, radi uporedo sa omladinom na rušenju fašizma i na izgradnji novog i lepšeg života. Ona je pozvala sve prisutne da se jednom minutom ćutanja sete naših sinova i kćeri palih u ovoj nadčovečanskoj borbi. Stara seljanka, do juče zapostavljena i prezrena, a danas kroz NO borbu uzdignuta i osvešćena, želi da ova konferencija donese ženama što više uspeha u borbi protiv okupatora. Oči žena se kreše i sevaju, a iz prsiju punih mržnji i osvetničkog gneva proklamaju se uzvici SMRT OKUPATORU!

Kada je govorio drug delegat KPJ o jednakosti žena i muškaraca u rešavanju svih problema naše države, što su žene stekle svojim nepoštednim radom u narodno-oslobodilačkoj borbi, klicanju KPJ, drugu Titu i bratskoj Crvenoj armiji nije bilo kraja. Lica seljačkih žena tvrda od rada i patnji, smekšala su se kada je drug pretstavnik narodne vlasti govorio o pravima koja će imati žene u slobodnoj federativnoj Jugoslaviji. Drug koji govori u ime vojske, iznosi primere junaštva i požrtvovanja naših žena. "Jedna drugarica je iznela jednog ranjenog mitraljesca 10 m. ispred neprijateljskog streljačkog stroja. Ona je prišla drugu i spasla i njega i mitraljez.

„Треба да захвалимо Комунистичкој партији која је повела жене у борбу".

„Кад су повикали да иде војска (фашистичка), брзо сам одвела другове на таван и затрпала их кукурузом ...“

„Још су фашистички зликовци били у селу, а ја сам у највећој конспирацији почела да окупљам жене ..

Сви ови и други састави говорили су да њихов живот не чине вигие дани који личе један на други, већ су то нови, велики, судбоносни дани.

Дошао је дан растанка. Другарице, нове пријатељице, причају о раду који их чека. Већ су у мислима ближе своме селу. Договарају се коју ће тему прво обрадити. „Тек сада видим колико још треба учити, каже Анђелка, тек наслућујем лепоту знања. Зар није овај наш курс само почетак, основа за даљи рад ...?"

Свакога дана све више жена одлази са наших курсева. Свакога дана све лакше савлађују *и боље решавају озбиљне и тешке задатке које пред њих поставља наша борба. Све сигурније корачају оне новим путем, све ведрије гледају у будућност коју саме стварају..*

Кратки политички курсеви вишеструко су били од користи организацији АФЖ. Учеснице курсева преносиле су стечено знање на остале жене у селима; затим, оне саме оспособљавале су се за умешније руковођење организацијом и стицале самопоуздање и увереност у сопствену вредност; најзад, живот у колективу, другарство и атмосфера која је владала међу женама остале су им у трајној успомени.

И у западном Срему организације АФЖ развијале су се слично онима у источном Срему, мада је овде организован рад са женама почео касније, у лето 1943, када је формиран округ западног Срема.[53]) Једино је у шидском срезу рад са женама почео раније. У овом срезу прва је радила са женама Јелена Станивуковић-Шиља. На терену западног Срема оперисао је II сремски одред који је водио сталне борбе са јаким фашистичким снагама, нарочито у селима близу Саве где је требало обезбеђивати прелаз нашим јединицама које су одлазиле у Босну. — На овом терену радиле су активисткиње: Зора Потипарски-Дара, Мира Медић-Зора, Ивка Бобинац-Милка, Јолан Левингер-Мира, Луна Коен-Лела, Даница Дејановић-Нана, Ката Лазић, Анкица Клобучар-Мица, Катица Васић-Каћа, Катица Јерковић-Ева, Савета Јовичић, Аница Кабиљо (радила у техници) и друге.

У првој половини 1944. формирани су срески одбори најпре у шидском срезу, а затим и у другим, после чега су отпочеле припреме за окружну конференцију. Иако су радиле под тешким условима, организације АФЖ на овом терену постигле су дотада значајне резултате. У целом округу обухваћено је око 8.000 жена, од тога: Хрватица око 200, Русинки око 300, Словакиња 252, Словенки 10; Мађарица 12, Немица 3. Радне чете дале су 1.170 радних дана, радећи највише на помоћи попаљеним селима као што су: Грк, Рача, Босут, Јамена, Моровић. И баш у тим селима где су фашисти на зверски начин побили многе људе, жене, па и старце и децу, жене су много радиле за нашу војску која се ту најчешће налазила.

Окружна конференција жена западног Срема одржана је 25. септембра 1944. у Моровићу. Присуствовало је око 180 жена које су делегирале среске и месне организације АФЖ и међу којима је било жена свих народности са овог терена: Српкиња, Хрватица, Русинки, Словакиња. — Како је протекла ова окружна конференција види се из дописа другарице Марјане, који је штампан у листу „Истина", од 29. октобра 1944. године.

„Обилазећи непријатељске заседе, провлачећи се између фашистичких бункера дању и ноћу, жене западног Срема догале су у поругаено гг попаљено село Моровић, где су *фашистички зликовци оставили видљиве трагове свог нечове^ног дивљања. Дошле су у ово некада лепо сремско село да би присуствовале Окружној конференцији АФЖ западног Срема ...*

У овећој скромној просторији, под шареним сељачким марамама, седе једна поред друге јуначке Српкиње, свесне и одвао/сне Хрватице, дичне Русинке и неколико пробуђених Швабица. Све су оне представнице разних народности и вера, делегаткиње својих организација у позадини. Овде су и делегати жена борац),а у војсци... Лица свих су озбиљна, свечана и помало узбуђена.

На конференцији је присуствовало 180 делегаткиња са представницима КПЈ и народне власти.

Силно одугиевљење прострујало је двораном када је конференцију отворила стара сељанка другарица Сата која, овако стара, ради упоредо са омладином на рушењу фашизма и на изградњи новог и лепшег живота. Она је позвала све присутне да се једним минутом ћутања сете наших синова и кћери палих у овој борби. Стара сељанка, до јуче запостављена и презрена, а данас кроз народно-ослободилачку борбу уздигнута и осветићена, жели да ова конференција донесе женама што више успеха у борби против окупатора. Очи жена се кресе и се-

ИВАНКА СТОЈАНОВИП ИЗ НОВИХ КАРЛОВАЦА (САСЕ), НЕУМОРНИ КУРИР ОК КПЈ ЗА ИСТОЧНИ СРЕМ ЗА СВЕ ВРЕМЕ РАТА. НОСИЛАЦ СПОМЕНИЦЕ 1941.

БОСА СТАНИШИП ИЗ ЈЛКОВА, КУРИР СК КПЈ ЗА СРЕЗ ЗЕМУН

[5a]) У округ западног Срема ушли су срезови: шидски и новоприпојени вуковарски, жупашки и винковачки.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

АНКА МАТИЋ-ГРОЗДА рођена је 1918. у Иригу у породици која је, иако имућна, припадала напредном покрету (два брата постала су чланови КПЈ пре рата, а и отац им је био близак комунистима). До рата се бавила домаћинством.

После окупације цела породица Гроздина — отац, два брата и две сестре — почели су да раде за НОП. Грозда није желела да остане по страни. Укључила се у рад, па је јуна 1941. постала члан СКОЈ-а, а јесен и члан КПЈ. Фебруара 1942. ухапшена је под сумњом да ради за НОП. У затвору, се поред мучења, одлично држала. По изласку из затвора, наставила је још активније да ради у месној организацији.

Јуна 1942. кад су јој фашисти убили оца, напустила је кућу и отишла у Подунавски одред, а у јесен исте године прешла је у Босну са сремским батаљонима. Касније је ушла у састав II војвођанске бригаде XXXVI дивизије. Била је борац, делегат вода, заменик комесара и комесар чете. Са својом јединицом прешла је борбени пут кроз Босну, Црну Гору и западну Србију.

У борбама које је водила њена јединица испољавала је велику храброст. Јесен 1942. у источној Босни код Зворника јуришала је с ручном бомбом на тенкове. У лето 1944, иако рањена и исцрпена, одбила је да оде авионом из Црне Горе у Италију. Такође је одбила да напусти своју чету и да се, на предлог Штаба дивизије, пребаци у заштитну чету.

Приликом борби за ослобођење Београда Гроздина чета сукобила се с непријатељским тенковима код Забрежја. У критичном тренутку, када се један тенк устремио на положај чете, Грозда је јурнула на тенк повукавши за собом остале борце. Тада је погођена митраљеским рафалом. Умрла је на путу за ваљевску болницу. — За народног хероја проглашена је 2. октобра 1953.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ВЕРА МИШЧЕВИЋ рођена је 7. априла 1925. у Белегишу (Срем). У НОП се укључила још као девојчица у своме селу, где је већ 1942. постала члан СКОЈ-а.

У Фрушкогорски одред ступила је почетком 1943. и убрзо постала члан КПЈ. Из Одреда је прешла у III војвођанску бригаду, где је била болничарка мада је стално желела да буде борац с пушком у руци. Са својом бригадом прешла је дуг пут од Срема преко Босне, Црне Горе, Санџака и Србије до близу Београда и учествовала у многим окршајима. Посебну храброст показала је у борби на Челицама почетком 1944. Када се њен батаљон, под притиском непријатеља, поколебао, Вера се ставила на чело чете и позвала другове који су, охрабрени њеним примером, извршили противнапад.

У наредби бр. 15. Штаба XXXVI дивизије, коју је потписао командант Камењар, стоји да је у борбама вођеним са босанско-херцеговачком СС дивизијом „Вера Мишчевић показала ванредну храброст и пожртвованост у борби код Рахића када је спасла 16 рањених другова и пушкомитраљез једног рањеног друга".

У нападу на Обреновац Вера је са групом бомбаша јуришала на непријатељске тенкове. Тада је погинула погођена хицем из тенковског топа. Имала је само деветнаест година. ■— За народног хероја проглашена је 27. априла 1953.

вају, а из прсију пуних мржње и осветничког гњева проламају се узвици: Смрт окупатору!

Када је говорио друг делегат КПЈ о једнакости жена и мушкараца у решавању свих проблема наше државе, што су жене стекле са својим непоштедним радом у народноослободилачкој борби, клицању КПЈ, другу Титу и братској Црвеној армији није било краја. Лица сељачких жена, тврда од рада и патње, смекшала су се када је друг представник народне власти говорио о правима која ће имати жене у слободној федеративној Југославији. „Оне ће имати право бирати и бити биране. То нам гарантује нагиа борба. Велике су то тековине ове нагие борбе, које је жена заиста и заслужила." — Друг из војске у своме поздраву рекао је: „Једна другарица изнела је рањеног друга митраљесг!,а испод непријатељског стрељачког строја и спасла њега и митраљез. Ми смо поносни што имамо тако храбре другарице". —

Жене, мајке таквих дичних кћери, одугиевљено пљескају нагиој војсци, својим синовима, својој крви.

Нижу се говори другарии,а бораца. Износи се тежак, али пожртвован живот жена бораца, које с пушком у руци, и бомбом о ггојасу јуришају на непријатеља.

Другарица Невенка, у име жена Босанске крајине, које су јога 1941. године показале како жена треба да се бори, прича: „Оне су лежале по брдима Црне Горе, Мајевице и Бирча, данима без куће, месецима на снегу и тукле се с непријатељем". Другарии,а болничарка говори -о напорном и храбром раду наших болничарки, које раме уз раме са друговима иду у борбу. „Оне само са једном бомбом и са малим пиштољем иду у прве редове и извлаче рањенике".

Са великим интересовањем саслушан је снажан говор другарии,е Зоре о политичкој ситуацији. Колико жене воле НО војску, много очекивану братску Црвену армију, може се најбоље видети на овој конференцији, где нема краја клицању и одушевљењу.

Кроз организациони реферат другарице Даре изнет је врло лепо постанак АФЖ у нашој земљи, покрајини и западном Срему. „Велики удео у нашој борби имају жене Војводине, а нарочито жене Срема. Познате су оне и по томе што предњаче у борби жена Војводине. Глас о подвизима храбре Јање, команданта батаљона 111 војвођанске бригаде прочуо се изван граница Срема. А који наш борац не помиње са великим поштовањем и љубављу име пожртвоване болничарке Велинке из Фрушке горе! Душанка, мала сељанка из Јаска, кроз две године борбе и рада издигла се до политичког комесара батаљона. Цео западни Срем одаје признање Јелени Станивуковић-Шиљи, која је недавно погинула вршећи своју дужност, а која је од првог дана устанка у свом крају радила неуморно на организовању народа

за ову борбу. Хиљаде других жена придонеле су да су наше бригаде *нарасле до корпуса и да представљају страх и трепет за окупатора и његове слуге не само у Војводини, него и у другим крајевима наше земље".*

„У нашем округу имамо 8000 жена одушевљених организацијом АФЖ. Данас су наше жене свесне да само народна власт, у којој учествују и оне, може осигурати тековине које су борбом извојевале. Жена, чланова НОО-а има до данас у нашем округу 36. Наше жене учествују, иако у малом броју, и у разним комисијама. Жена, чланова пољопривредних комисија има у нашем округу 12, а у војску је досада отишло 250 жена. Жене се активизирају у свим пословима које су досада углавном вршили мушкарци. Оне чувају стражу, оне су водичи. Данас имамо у нашем округу 30 жена сталних курира. Радне чете двају села дале су заједно овог лета 1.170 радних дана. Копале су кукурузе, радиле код жетве која је била прекидана сталним офанзивама".

Затим следе говори другарица из позадине. Свака би хтела да каже како је код ње, у њеном селу, шта су урадиле, шта препатиле и шта треба још урадити за што бољи успех наше борбе. Кроз једноставне али смеле речи, оне износе своју мржњу према окупатору и његовим слугама усташама и четницима, и показују своју оданост и љубав према народноослободилачкој борби. Тако прича другарица Српкиња из села Н.: „Ми смо дале 250 бораца. Кад су наша деца отишла у редове, ми, жене и мајке, организовале смо се да се боримо као позадина. Ми смо прале, ткале, шиле и другове склањале кад је фашизам вршио реакције. Секле смо бандере, плакате лепиле и пруге дизале". Дирљиво је када једна другарица прича како су сахраниле једног друга из Русије. Он, свестан руски човек, нашао је могућности да утекне из фашистичког ропства и приђе нашим партизанима. Борио се храбро, ударнички. Једног дана зликовачка рука прекинула је његов млади живот. Жене и деца нашла су га мртвог у житу. Његов гроб прекрили су црвеним ружама и венцима.

Хрватица Марта, старица од 66 *година, извлачи се из града Вуковара, фашистичког упоришта и, не марећи за тегобе пута, младалачким полетом креће на пут да би и она присуствовала Конференцији. У ову племениту борбу уводи и млади Русин, партизан из Бикића, своју мајку Верону пишући јој: „Мајко, нека су вам врата широм отворена, а чинија на столу увек пуна за другове".*

Дивно је *слушати Стану из Ђелетоваца која одмереним гласом каже: „Из моје куће дадох петоро, мужа и четири сина, а ја сама вршим дужност у Нардноослободилачком одбору са осталим другарицама у нашој сиромашној и разореној пустари на којој нема више ни једног мушкарца, јер су сви — њих 43*

НАДА ЉУБОЈЕВИЋ-ТИХА рођена је у Сремској Каменици 6. II 1922. У напредни средњошколски покрет укључила се као ученица у Новом Саду где је постала члан СКОЈ-а. По окупацији радила је у свом селу на организовању омладине. Прикупљала је оружје, растурала пропагандни партијски и скојевски материјал. Ускоро је постала члан КПЈ. Маја 1942. отишла у Подунавски одред. Крајем јула 1942. у једној борби са усташама код Ирига ухваћена је са својом другарицом Спасом Мијатовић. Стрељана је 24. августа 1942. на крају села. На стрељању се држала веома храбро.

СПАСА МИЈАТОВИЋ омладинка из Ирига, члан СКОЈ-а од 1941. укључила се у рад за НОП првих дана устанка. Хапшена је и прогањана због своје активности па је 1942. ступила у Подунавски одред. Јула месеца заробљена је у једној борби код Ирига. Отерана је у затвор, а 12. августа 1942. изведена је на стрељање у групи родољуба, заједно са Косом , Адамовић, активисткињом АФЖ из Стејановаца. Певала је док су је водили на стрељање и окупљеном народу упућивала охрабрујуће речи.

OGLAS

Pokretni Prieki sud, koji je dana 3. kolovoza 1942. god. zasjedao u Rumi, izrekao je sliedeću:

OSUDU

1. Spasa Mijatović, pravosl. vjere, 19 g. st. rodom iz Iriga,
2. Milovan zv. Mika Stjepanović, pravosl. vjere, 30 g. st., rod. u Stejanovcima,
3. Slavko Ninković, pravosl. vjere, 32 g. st., iz Stejanovaca,
4. Budimir Gavrilović, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Orahovice,
5. Nikola Niksić, pravosl. vjere, 25 g. st., iz Stejanovaca,
6. Petar Lesenko, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Stejanovaca,
7. Zika Ninković, pravosl. vjere, 26 g. st., iz Stejanovaca,
8. Svetozar Miskovic, pravosl. vj., 29 g. st., iz Stejanovaca,
9. Kosa Adamović, pravosl. vjere, 28 g. st., iz Stejanovaca,
10. Branko Sebić, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Stejanovaca,
11. Živan Jovanović, pravosl. vjere, 21 g. st., iz Stejanovaca,
12. Dimitrije Kisić, pravosl. vjere, 27 g. st., iz Stejanovaca,
13. Mitar Jurčić, pravosl. vjere, 34 g. st., iz Stejanovaca,
14. Ilija Đuričić, pravosl. vjere, 41 g. st., iz Stejanovaca,
15. Ranko Gjuricić, pravosl. vjere, 26 g. st., iz Stejanovaca,
16. Slavko Sebić, pravosl. vjere, 26 g. st., iz Stejanovaca,
17. Radovan Gjurić, pravosl. vjere, 40 g. st., iz Bešenova,
18. Dimitrije Vujić, pravosl. vjere, 21 g. st., iz Vognja,
19. Milivoj Ranković, pravosl. vjere, 20 g. st., iz kume,
20. Nikola Kulić, pravosl. vjere, 22 g. st., iz Rume,
21. Boško Zeljaić, pravosl. vjere, 19 g. st., iz Stejanovaca,
22. Momčilo Utvić, pravosl. vjere, 20 g. st., iz Stejanovaca,
23. Nikola Kričković, pravosl. vjere, 21 g. st., iz Stejanovaca,
24. Petar Lukić, pravosl. vjere, 24 g. st., iz Rume,
25. Jova Atanacković, pravosl. vjere, 18 g. st., iz Rume,
26. Andor Unterberger, mojsijeve vjere, 21 g. st., iz Rume,

proglašeni su krivima, da su jedni bili članovi komunističke partije u svojstvu članova mjestnih desetina, desetara i političkih komesara (povjerenika), kao i borbenih odreda, a drugi podpomagali ove zločince nabavljanjem oružja i streljiva, hrane, podvoza, stana te drugih usluga, kao i propustili prijaviti vlastima osobe, za koje su znali ili barem morali sumnjati, da se bave protudržavnim radom, čime su svi počinili zločin protiv obstanka države i njenog uredenja u smislu §-a 98. k. z., tc §-a 2. toč. 3. Zak. odredbe o pokretnom priekom sudu, pa su stoga svi gore navedeni osudeni na kazan smrti STRIELJANJEM, koja je kazna nad istima izvršena u zakonskom roku.

ZA DOM SPREMNI!

Vukovar, 12. kolovoza 1942.

Iz ureda višeg redarstvenog povjereničtva Velike župe Vuka

ЗОРА КРЦАЛИЋ-ЗАГА рођена је 3. марта 1914. у Башаиду (Банат). Завршила је Филозофски факултет у Београду. Пре рата учествовала је у напредном покрету као студент филозофије на Београдском универзитету, а доцније као суплент гимназије у Петровграду. Члан КПЈ постала је октобра 1939. Пред рат је премештена у Београд. Од почетка устанка у њеном стану била је смештена илегална партијска штампарија у којој је и она радила. Децембра 1942. Специјална полиција открила је њен рад, па је морала напустити Београд. Прешла је у Срем и наставила с радом за НОП. Јула 1943. постала је секретар СК КПЈ за срез Илок и на тој дужности остала до краја рата. У исто време држала је илегалну везу између Срема и Бачке. После ослобођења била је члан ОК КПЈ за зрењанински и новосадски округ, а затим члан ПК КПС за Војводину и савезни народни посланик. — Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања. Као човек и као руководилац била је врло омиљена и цењена у целој Војводини. Умрла је у Новом Саду 1960. после две године натчовечанске борбе против неизлечиве болести.

АНКА КМЕЗИЋ, рођена је 11. новембра 1919. у Сувају (Лика). Одрасла је у Жеднику код Суботице где су јој родитељи били колонизирани. Пре рата учествовала је у напредном покрету као ученица Трговачке академије у Суботици и као студент Економско-комерцијалне високе школе у Београду. Члан КПЈ постала је марта 1940. Пред рат била је члан ОК СКОЈ-а за суботички округ. После окупације Бачке протерана је као колониста из Жедника у Србију. У НОП се укључила од почетка устанка у аранђеловачком срезу. Крајем 1941. прешла је у северни Банат где је наставила са радом у селима Александрово и Банатски Двор. 1943. ступила је у Севернобанатски одред са којим је прешла у Срем. У I сремском одреду била је секретар СКОЈ-а и заменик комесара чете. Новембра 1943. рањена је, а затим повучена на партијски рад на терену. Била је најпре члан, а од пролећа 1944. секретар СК КПЈ за румски срез. После ослобођења Бачке, постала је секретар МК КПЈ за Суботицу и члан ОК КПЈ за суботички округ. Била је члан ЦК СК Србије и народни посланик. Члан је Савета Републике. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

— отигала у Народноослободилачку војску".

Жене града биле су слабо заступљене на овој конференцији, али многе, иако неорганизоване, помажу нагиу борбу материјално и морално, како је о томе говорила другарица из града.

Ова конференција била је манифестација високе политичке свести и јединства жена западног Срема, на којој су се све жене заклеле да Не га одржати и чувати зо *наги даљи рад, и срећнију будућност свих нагаих народа.*

За саму организацију конференција је имала. велики значај. Изабран је О*кружни одбор за западни Срем, који ће извргиити јоги јачу мобилизацију нових снага жена и подићи политичку свест, те их тако спремити за веће и теже задатке.*

После конференције одржан је културно-просветни програм, који је извела нагиа позоришна екипа. Песме, рецитације „Мајке Кнешпољке" и „Мајке православне", а нарочито хорска рецитација „Радоје" као гс драматизовани одломци из руског романа „Виринеја", изведени су топло и упечатљиво, остављајући дубок траг у душама присутних.

Заједничко певање партизанских песама при растанку сведочило је о чврстој вољи и јединству које треба да савлада јоги последње напоре на путу ка лепгиој и светлијој будућности нагиих народа.

Са конференгије су упућени поздравни телеграми председнику Националног комитета ослобођења Југославгје маргаалу Јосипу Брозу Титу, Главном народноослободилачком одбору Војводине и Покрајинском одбору антифашистичког фронта жена.

У Окружни одбор АФЖ за западни Срем ушло је 19 другарица, међу којима четири Хрватице, две Русинке, остале Српкиње. За председницу изабрана је Сата Милутиновић, сељанка а за секретара — Катица Васић-Каћа, студенткиња.

Посебно признање треба одати женама куририма у Срему, које су од првих дана устанка, под врло тешким условима, ризикујући живот, савесно и крајње пожртвовано обављале своју дужност. Оне су се провлачиле кроз заседе и блокаде, прелазиле добро чуване пруге и цесте, увлачиле се у градове, пуне фашистичке војске, пешачиле слабо одевене по снегу и киши по двадесет и више километара дневно — носећи писма, поруке, обавештења о непријатељској војсци, пропагандни и технички материјал. Тешко је описати све опасности које су вребале жене курире, а још је теже све их именовати. Већ је речено да је у западном Срему било преко тридесет жена курира. У источном Срему било их је и више. У 1941. години курир ОК КПЈ била

је Роса Вилић-Нада, а Душанка Јовичић-Нађ обављала је неко време курирске послове за Штаб Фрушкогорског одреда (док није отишла у НОВ). Иванка Стојановић из села Сасе (старопазовачки срез), ишла је пешице сваки дан и лети и зими од 1941. скоро до краја рата до Старе Пазове, а некад и до Батајнице и Земуна; Боса Станишић и Јелена Најић биле су курири у земунском срезу. Перса Барађ из Јарка (румски срез), која је често водила партизанеке јединице из доњег Срема у Фрушку гору, није остала до краја рата на тој дужности, јер је погинула од непријатељске заседе на прузи, заједно са сином, баш кад је и њега водила у партизане. И многе друге.

Исто тако посебно признање треба одати и женама мајкама бораца и активиста на терену. Многим мајкама су синови и кћери погинули као борци или изгубили живот у фашистичким затворима и логорима; неке су изгубиле јединца сина или јединицу кћер, неке сву децу, па су опет наставиле да раде за НОП. Криста Бадањац из Лаћарка имала је деветоро деце, сва су била у партизанима, а четворо је погинуло. Ката Јовановић из Лединаца изгубила је у народноослободилачком рату' пет синова, кћер и мужа. Јана Петковић из Грабова, малог фрушкогорског села, за време велике офанзиве јесен 1942. изгубила је седморо деце — пет синова јој је погинуло, а две ћерке Мила и Коса отеране су у Јасеновац одакле се нису вратиле; мајка Јана је и даље радила и прихватала партизане као своју децу. У Черевићу фашисти су ухватили Милицу Лазаров, мајку Раше Лазарова (касније проглашен за народног хероја) и терали је кроз село тражећи да изда куће у којима се скривао њен син и други партизани. За то време страшно су је мучили (избили су јој око). Пошто није хтела ништа рећи, одвели су је на обалу Дунава и пуцали у њу. Тешко рањена одвукла се под једну ћуприју где су је фашисти касније пронашли и дотукли. Пре него што је издахнула, добацила им је: „Мене можете убити, али ће партизани победити". Тешко је набрајати даље а да се не учини неправда многим мајкама.

У овом приказу немогуће је обухватити рад женске омладине, окупљене у својој организацији УСАОЈ, која представља засебно поглавље у ослободилачком рату Срема. Њени подвизи и жртве били су равни онима у јединицама.

АНКА ДАУС-ЦРНА рођена је 24. фебруара 1922. у Славонском Броду. Пре рата радила је у фабрици „Вистад" у Ваљеву где се укључила у напредни раднички покрет. Члан КПЈ постала је фебруара 1941. у Ваљеву. Маја 1941. прешла је у Земун где је наставила с радом. Септембра 1941. постала је члан СК КПЈ за земунски срез, задужена за рад са женама. У лето 1943. била је секретар бироа сеоских ћелија у земунском срезу. Ујесен 1943. пребачена је у сремскомитровачки срез за члана СК КПЈ. У пролеће 1944. за време једног фашистичког налета на Фрушку гору била је теже рањена. Августа 1944. постала је помоћник комесаоа XI војвођанске бригаде. После ослобођења члан је ОК КПЈ најпре у сомборском округу, а затим у округу Славонски Брод. Од 1945. је на раду у Београду. — Носилац је Споменице 1941: и више одликовања.

●

МАРИНА ГЛАВАШКИ рођена је 1919. у Бечеју. Са четрнаест година запослила се у текстилној фабрици „Менчик" у своме месту. Због учешћа у штрајку била је хапшена 1936. Идуће године прешла је у Земун, а затим у Београд, где се запослила у текстилној фабрици А.Д. Ту је такође учествовала у штрајку и била члан одбора за преговоре са послодавцима.

Члан КПЈ постала је 1941. Исте године била је ухапшена, али је успела да побегне из затвора и да се 1942. пребаци на терен земунског среза. Као члан бироа сеоских ћелија радила је у селима овога среза до лета 1943. када је отишла у НОВ. После ослобођења демобилисана је и послата на рад у бечејски срез за члана СК КПЈ. Члан ПК КПЈ за Војводину постала је 1951. Била је посланик Републичке скупштине и члан Републичког одбора Савеза бораца. Члан је Савета Покрајине Војводине. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

НАДА КОВАЧЕВИК ИЗ ГОДУБИНАЦА (СРЕМ), ШИФРАНТ 36. ДИВИЗИЈЕ, У БОСНИ 1944.

РАДИНКА ВИТАСОВИП-ЛЕПИЊИЦА, ЈЕДНА ОД НАЈОМИЉЕНИЈИХ ПАРТИЗАНКИ СРЕМА. ПОГИНУЛА ЈЕ АВГУСТА 1943. У АКЦИЈИ КОД НЕШТИНА.

ДУШАНКА ЈОВИЧИЋ-НАЋ рођена је 25. фебруара 1923. у Јаску (Срем). У НОП се укључила 1941. Исте године постала је члан СКОЈ-а, а од фебруара 1942. члан је КПЈ. Јануара 1942. ступила је у Фрушкогорски партизански одред. Септембра 1943. отишла је са јединицом у Босну као комесао IV батаљона у III војвођанској бригади. Од 1944. радила је у пропагандном одељењу XIII корпуса, а 1945. била је члан комитета при штабу III армије, задужена за рад са омладином. Рањена је три пута у току рата. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања. Резервни је мајор ЈНА.

ТРИВЛ ВИТАСОВНП-ЛЕБАРНИК КРАЈ НОГИНУЛЕ СЕСТРЕ ЛЕПИЊИЦЕ. ЊЕН ГРОБ НА ШНРОКОМ ДОЛУ У ФГУШКОЈ ГОРИ БИО ЈЕ У ТОКУ РАТА А ОСТАО ІІ ДАНАС МЕСТО САСТАНЛКА СРЕМ СКИХ БОРАЦА

Засебно поглавље чини и учешће омладинки и жена Срема и целе Војводине у партизанским одредима и војвођанским бригада, где су оне биле не само пожртвоване болничарке већ и одлични борци. Тешко их је све побројати.[54]) Ево само неких података: почетком марта 1944. године у XVI и XXXVI војвођанској дивизији било је 9.819 бораца и старешина, од тога 670 биле су жене и омладинке из свих крајева Војводине. Многе од њих су погинуле на бојиштима у Босни или у другим крајевима Југославије, следећи славни пут војвођанских бригада. Од 14.000 бораца Војвођана колико их је изгубило животе у редовима НОВ у току рата велики је број жена и омладинки.

Срем је дао и две жене народна хероја. То су Анка Матић-Грозда из Ирига и Вера Мишчевић из Белегиша. Обе су пале у борбама октобра 1944. године на домаку слободе.

Међу првим партизанкама Подунавског одреда биле су седамнаестогодишња Спаса Мијатовић, скојевка из Ирига, и нешто старија Нада ЈБубојевић-Тиха, члан КПЈ из Сремске Каменице. Обе су ухваћене у једној борби са усташама код Ирига и после страшног мучења обе стрељане.

У Фрушкогорском одреду била је болничарка и борац Радинка Витасовић-Лепињица из Лаћарка. У Одред је дошла јула 1942. и била врло омиљена због своје борбености, пожртвованости и вредноће. Носила је пушку и болнички ранац и била и борац и болничарка. После нешто више од годину дана, августа 1943. била је тешко рањена у борби код Нештина. Убрзо је подлегла ранама. — У спомен вољеној Лепињици написала је Ружица Ђармати некролог, који је изашао у другом броју „Војвођанке у борби":

„Једног сунчаног јулског јутра 1942. године стигла нал је једна нова другарица. Беше то плаво девојче чије су ведре, веселе очи говориле о њеном поштењу, а жуљевите руке о њеној вредноћи. Прозваше је „Лепињицом", можда због њеног брата кога су звали „Лебарником", а можда и због њеног округлог лица. Од првог дана показује она много воље за рад. Стално је била заузета било у кухињи било крпљењем одела наших бораца. Касније похађа болнички курс и постаје добра болничарка. У акцијама се одлично држи. Увек на време указује прву помоћ рањеним друговима. Никада јој није ништа тешко, стално је ве-

[54]) У засебним монографијама о војвођанским бригадама, међу именима бораца и старешина, биће наведена и имена жена и омладинки. Неке од ових монографија већ су готове, а друге су у припреми.

сгла и насмејатш. Обучена је доста слабо, али се она уопште не тужи. За време велике офанзиве, августа месеца, била је лакше рањена у ногу. Сама је превила рану. Не тчжи боловање већ и даље врши своју дужност. Ујесен и у зиму лечи наше рањенике у селу и не напушта их ни у најкритичнијим часовима. У пролеће 1943. постаје болничарка једне диверзантске групе. Са одушевљењем прича о вратоломним акцијама диверзаната. Ускоро после тога постаје од нагие Лепињице — борац. Са сузама у очима од задовољства прима од другова „манлихерку". У првој борби у којој учествује као борац убила је усташу и задобила нову „маузерку". Нико срећнији од наше Лепињице! Вечито чисти своју пушку и никад се не одваја од ње. Али свега три месеца бори се с пушком у руци. Августа месеца у акцији код Нештина тегико је рањена у стомак. Као искусна болничарка одмах увиђа тежину своје ране. Трпи ужасне болове, али се храбро држгс. Стеже зубе да не би јаукала. Тужним погледом посматра сво~је другове који се труде да јој олакшају задње часове. Пред смрт изражава окељу да је сахране у Широком долу. Ту је она провела најлепше часове свога партизанског живота. Са тог места су партгсзани полазили у своје акције и ту су се враћали после извршених задатака. На том је месту с друговима проводила дивне вечери, седећи уз распаљене ватре и певајући нагие песме. После једнодневног мучења умрла је нагиа другарица, наш млади борац —•Лепињица.

Насред једне ливаде у Фругикој гори стоји једна крошната дивља јабука. Испод ње је једна мала хумка. То је гроб наше Лепињице. Време пролази, јесењи ветар је и задњи лист скинуо са дрвећа. Жалосно шушти оголела гиума и пева успаванку нагиој Лепињици. Често пролазе борци поред мале хумке и скоро сваки застане на том месту да би поздравио нагие весело девојче које се више не смеје. Увек ће нам остати у сећању плава Лепињица са војничком капом на глави, са фишеклијама око паса и са пугиком у руци, која је жртвовала свој млади живот за слободу".

Било је жена и војних старешина у војвођанским јединицама. Таква је била Јана Драгојловић-Богићевић из Баноштра, предратна радница у Батиној фабрици ципела, која је у току рата постала командант батаљона; колико је познато, била је једина жена у целој нашој војсци на тој дужности. — Душанка Јовичић-Нађ, првоборац из Јаска, била је у рату комесар батаљона, а из рата изашла са чином капетана. Анка Даус-Црна била је заменик политичког комесара у XI војвођанској бригади.

Било је доста жена и омладинки у Срему које су руководиле партијским и скојевским радом у срезу односно у округу, као што су: Станка Веселинов-

АЛЕКСАНДРА МЛАДЕНОИИК-ЗДЕНКА, СЕКРЕТАР СК КПЈ ЗА ИРИШКИ СРЕЗ. ПОГИНУЛА 1943.

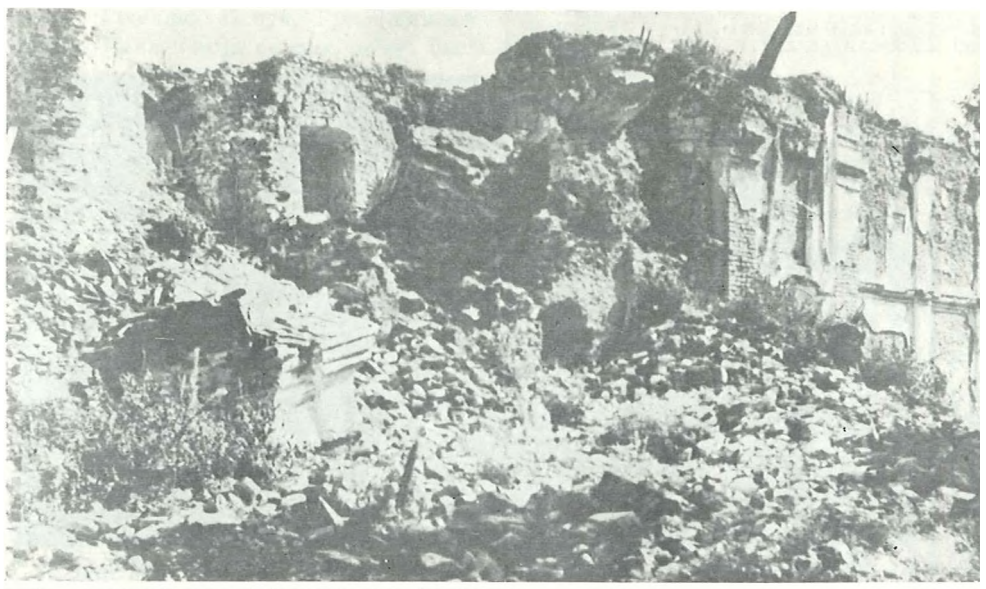

МНОГА СРЕМСКА СЕЛА СУ У ТОКУ РАТА СРАВЊЕНА СА ЗЕМЉОМ

ЦРКВЕНИ ЗВОНИЦИ У СРЕМСКИМ СЕЛИМА СУ БИЛИ ОСМАТРАЧНИЦЕ МЕСНИХ ПАРТИЗАНСКИХ СТРАЖАРА. ЗАТО ИХ ЈЕ ОКУПАТОР РУШИО

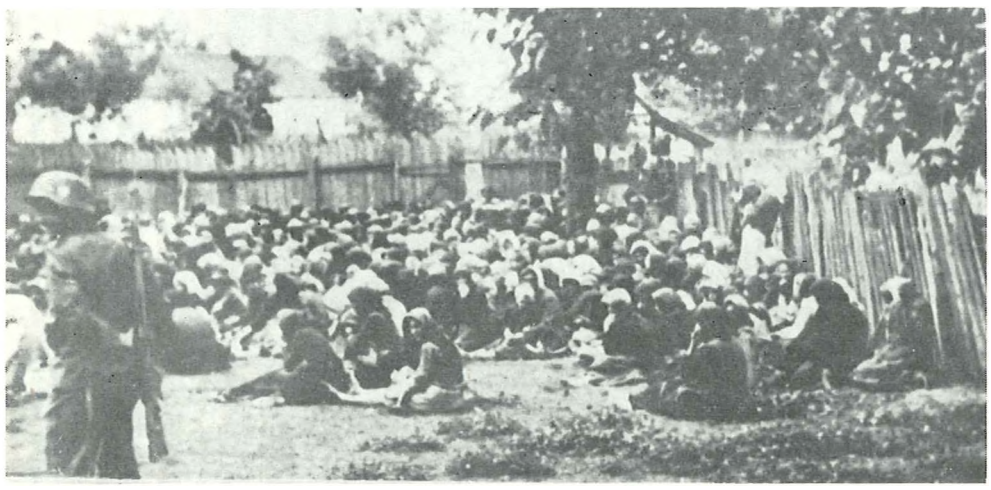

ЖЕНЕ СЕЛА БУБАНОВАЦА У ЦРКВЕНОЈ ПОРТИ ЗА ВРЕМЕ БЛОКАДЕ ЈУНА 1943. ТОМ ПРИЛИКОМ НЕПРИЈАТЕЉ ЈЕ ОТЕРАО ОКО ДВЕ СТОТИНЕ ОСОБА И УБИО ДВЕ ЧЛАНИЦЕ МО АФЖ — АНУ ЛЕПОТИП И МИЦУ БОЖИП

У ПОТРАЗИ ЗА ПАРТИЗАНИМА И ИЛЕГАЛЦИМА УСТАШКИ АГЕНТИ САСЛУШАВАЈУ ЖЕНЕ У МИШКОВЦИМА. — У ЧЕСТИМ БЛОКАДАМА СРЕМСКИХ СЕЛА МНОГЕ ЖЕНЕ СУ ПОГИНУЛЕ, А ДА НИСУ ОДАЛЕ БАЗЕ И ПАРТИЗАНЕ. У СРЕМУ НИЈЕ ПОЗНАТ НИ ЈЕДАН СЛУЧАЈ ИЗДАЈСТВА ОД СТРАНЕ ЖЕНА

Сека, која је од пролећа 1944. била политички секретар ОК КПЈ за источни Срем, а доцније члан ПК КПЈ за Војводину; Зора Крцалић-Зага — секретар СК КПЈ за илочки срез; Анка Кмезић — секретар СК КПЈ за румски срез; Александра Младеновић-Зденка — секретар СК КПЈ за иришки срез; Мира Медић-Зора члан ОК КПЈ за западни Срем; Јованка Петковић--Јелка — члан ОК КПЈ и секретар ОК СКОЈ за западни Срем, Ружица Ђурђевић-Црна члан ОК СКОЈ за источни Срем и друге.

Целокупан рад и борбу народа Срема пратили су стални фашистички налети и реакције. Сваки налет фашиста однео је бројне жртве међу којима је било и много жена и омладинки. За време такозване велике офанзиве на наше одреде у Фрушкој гори и акције злогласног усташе Виктора Томића, у јесен 1942. године, страдало је око 6.000 лица а око 10.000 одведено је у логоре. Читаве композиције, у којима је више од половине било жена и деце, носиле су народ сремских села у Јасеновац, Стару Градишку и друге логоре. — Међу многим омладинкама које су на зверски начин убијене од усташа крајем 1942. у логору Стара Градишка биле су и Зора Авакумовић, члан КПЈ и руководилац СКОЈ-а, и Љубица Стајић, скојевка, обе из Голубинаца. — Затрте су читаве породице, а нека села, као што су Гргуревци и Буковац у Фрушкој гори, остала су потпуно без мушкараца у снази. У тим селима наставиле су саме жене да раде и да се боре. — Тешко ће се икада знати колико је жена у Срему страдало у прошлом рату. Али се зна да није забележен ни један случај издајства ни слабог држања жена пред фашистима. Међутим у народу Срема још су увек жива сећања на оне жене сељанке које су, ухваћене од фашиста за време блокада, више волеле да погину него да одају базе у којима су били сакривени **ДРугови.** Та храбра држања жена нису била једино из чистог родољубља већ су била и израз политичке свести о циљевима ослободилачке борбе и нужности жртава, била су резултат рада Партије међу народом. Ту свест најбоље је изразила једна сељанка из Карловчића која је казала фашистима кад су је мучили: „Ви ме можете убити, али ме не можете преокренути".

Већ је раније речено како су фашисти у селу Свилошу убили председницу МО АФЖ Даницу Андрин, јер није хтела ништа да им каже о сво-

јој организацији. Сличних примера било је у Срему много. И Евица Арсенић из Гргетега, којој су убили једанаестогодишњег сина, пркосно је одбила да шта каже о раду у селу. Фашисти су је страшно мучили. Почупали јој косу, одсекли прсте, нос, уши и тако унакажену најзад убили. Мара Гмизић из Добринаца најпре је затворила другове у базу, а затим је изашла пред фашисте, тврдећи да у кући уопште нема базу. Разбеснели џелати су јој прво убили дете на рукама, а кад је она и даље упорно одбијала да изда базу, убили су и њу. Од Маре Гршић из Сусека такође су захтевали да покаже базу са рањеницима. Кад није хтела, убили су јој дете у наручју, а њу тешко ранили. ■—■ За време блокада фашисти су терали народ, већином жене, децу и старце, у црквену порту и тражили да им се издају партизани и прокажу базе. Загорка Гавриловић[55]) и Софија Весић из Михаљеваца (земунски срез) над ископаним ракама остале су неме, иако су у кући имале у бази сакривене рањенике. Пред њиховим очима фашисти су им убили седморо деце које њихове које из њихове две куће. Мали Загоркин синчић успузао се и изишао из раке, вичући престрављено: „Немој мене, чико", али фашиста није имао милости. Својим држањем и смрћу дале су пример целом селу. — Јуна 1944. у блокади села Купинова ухваћена је Тоница Рибар супруга др Ивана Рибара и мајка Лоле и Јурице, заједно са ћерком Божаном. Пошто није хтела ништа да каже фашистима, чак ни своје име, они су је стрељали, а Божану су одвели у логор. Омладинку Рајку Крунић из Прхова фашисти су за време једне блокаде убили у дворишту њене куће, јер је одбила да иде на рад у Немачку.

Таквих примера било је много и немогуће је све изнети, као што је немогуће на овом месту описати масовне погибије људи, жена и деце у селима као што су Лежимир, Манђелос, Грабово, Босут, Грк (Вишњићево), Рача, која су такорећи била опустела.

ТОНИЦА РИБАР СА СИНОВИМА ЛОЛОМ И ЈУРИЦОМ. ЗА ВРЕМЕ РАТА БИЛА ЈЕ СКЛОЊЕНА У СРЕМСКИМ СЕЛИМА. ПРИЛИКОМ БЛОКАДЕ КУПИНОВА У ЛЕТО 1944. УБИЈЕНА ОД СТРАНЕ ФАШИСТА ЈЕР НИЈЕ ХТЕЛА ДА КАЖЕ НИ СВОЈЕ ИМЕ.

●

БАНАТ 1943—1944.

У пролеће 1944. године, по одлуци ПК КПЈ, са једном групом партијских активиста, прешла је из Срема у северни Банат и Душанка Јовановић-Бранка, до тада члан ОО АФЖ за источни Срем. Њен је задатак био да, уз помоћ обновљеног ОК КПЈ за северни Банат, ради на оснивању организација АФЖ на том терену. Пре тога је само у карађорђевачком срезу постојало неколико месних одбора АФЖ — у Банатском Карађорђеву, Вишњићеву, Александрову и Банатском Двору — који су формирани октобра 1943. У првој половини 1944. формирани су МО АФЖ и у неким селима новобечејског среза, на пример, у Меленцима и Куману.[36]) То је у извесном смислу представљало приличан успех у раду Партије, пошто су услови за рад НОП-а на овом терену били изузетно тешки због жестоког терора од стране фашиста, честих блокада села, масовних стрељања (на списковима стрељаних било је много жена).

Слична ситуација била је и у јужном Банату где је ослободилачки покрет обновљен у пролеће 1944. године. Иако су на овом терену организације АФЖ стваране тек после ослобођења, народ је све више прилазио НОП-у. Нарочито је велике симпатије уживао Јужнобанатски одред који је имао све више бораца. У Одред су ступале и жене и омладинке. Тако су још почетком 1943. у Одред дошле две омладинке из Беле Цркве, чланови СКОЈ-а од 1941. године: Јелена Радуљ-Лела и Мара Јанковић-Рита. Јелена је већ јуна 1943. ухваћена и убрзо стрељана у Загајици, а Мара је почетком јануара 1944. погинула.

На терену су стварани активи жена од другарица које су се спасле хапшења или су се вратиле из затвора и логора. Такве су биле: Анђа Милићевић и Ана Бранков (срез Вршац), Дивна Добрић и Божица Вулетић (срез Бела Црква), Катарина Соко-

ЗВЕЗДАНА МИКИН-НАХА рођена је 1909. у Меленцима, сељанка. У напредни покрет укључила се још пре рата уз свог мужа. На почетку устанка руководила је васпитним групама жена у своме месту. Члан КПЈ постала је почетком 1942. Била је један од малобројних чланова КПЈ који су преживели блокаду у Меленцима у пролеће 1942. После блокаде ступила је у Севернобанатски одред. Са Одредом је јесен 1943. дошла у Срем, а затим прешла у Босну. У северни Банат вратила се у пролеће 1944. Исте године постала је члан, а затим секретар СК КПЈ за јашатомићки (карађорђевачки) срез. По ослобођењу била је члан ОК КПЈ за северни Банат и секретар ОО АФЖ. — Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

[·]) Загоркин елучај описао је Јован Поповић у једној од евојих истинитих легенди: „Кад је могла Загорка, и ми ћемо".

[55]) У првом МО АФЖ у Бан. Карађорђеву биле су: Милица Прерадовић, Мандица Рајачић, Даница Вуквић, Перка Плећаш, Зорка Јокић; у Александрову: Мара Блажић, Ленка Велемиров, Загорка Станисављев; у Бан. Двору: Војана Краљ, Анђа Сврдлан, Драгиша Алексић, Анка Пажин, Анђа Милаковић, Јела Бајић; у Вишњићеву: Јела Глеђа, Милица Новаковић, Радинка Дробац, Љуба Буквић; у Меленцима: Јагода Костић, Зорка Путник, Добринка Мијатов, Љубинка Мудрић, Гора Туцић, Марија Фидлер, Ружа Бошњак, Висерка Кеврешан и друге; у Куману: Зорка Ђурчић, Косана Гладић, Дара Ковачев, Нада Немешев и Љубица Трифуновић-Титин (председница).

ЈЕЛЕНА РАДУЉ-ЛЕЛА ИЗ БЕЛЕ ЦРКВЕ. ПАРТИЗАНКА ЈУЖНОБАНАТСКОГ ОДРЕДА. ИЗГУБИВШИ ВЕЗУ СА ЈЕДИНИЦОМ, СКЛОНИЛА СЕ КОД УЈАКА, А ОН ЈЕ ПРЕДАО НЕМЦИМА. СТРЕЉАНА ЈУЛА 1943.

МАРА ЈАНК0В1Ш РИТА ПАРТНЗАНКА ЈУЖНОБАНАТСКОГ ОДРЕДА. ПОГИНУЛА ЈАНУАРА 1944. КОД СЕЛА ЗЛАТИЦЕ У РУМУНИЈИ.

КОРНЕЛИЈА АНКУЦПП ГОВОРИ НА МИТИНГУ НЕПОСРЕДНО ПОСЛЕ ОСЛОБОБЕЊА ВРШЦА.

ЗУЗА ХУРАВИК ИЗ КОВАЧИЦЕ, ЧААН КПЈ И ПРЕДСЕДНИК 00 АФЖ.

ловић (Панчево), Јелена Топалов (срез Алибунар), Љуба Дренча (срез Ковин) и друге. — У Вршцу је радила Даница Ловрековић-Роћа, предратни комуниста.

Тако је, захваљујући упорном раду Партије, у току 1944. све до ослобођења, стварана све повољнија клима за ослободилачки покрет, па су се и жене све масовније укључивале у рад. На тај начин припремани су услови и расположење код жена за стварање организација АФЖ и на овом терену.

РАД АФЖ ПОСЛЕ ОСЛОБОЂЕЊА

У јесен 1944. највећи део Војводине био је ослобођен. Али, рат је још трајао. У западном Срему стајао је чврсто укопан сремски фронт. Целокупни живот у ослобођеним крајевима био је усмерен у два правца: учинити све да се фашисти истерају из целе земље и да се убрза крај рата; све људске и материјалне снаге ставити у службу обнове ратом разорене и опустошене земље и посветити их лечењу ратних рана.

Огромну помоћ војним[57]) и цивилним властима у овим напорима пружиле су жене Војводине.

Тешко је побројати све многобројне послове-које су жене у то време обављале. На првом месту била је брига за војску и испуњавање параоле „Све за фронт — све за победу". Затим, оспособљавање болница и неговање рањеника наше и Црвене армије; прихватање и смештај деце палих бораца и избеглица; припремање и ношење поклона рањеницима по болницама и борцима на фронту; уређивање ресторана друштвене исхране и рад у њима , и многи други задаци. Жене су се укључивале и у друге послове на нормализацији живота у ослобођеним крајевима. Организоване у своје женске бригаде скидале су летину са фашистичких имања, припремале огрев за болнице и установе, радиле на оспособљавању саобраћаја и уређивању импровизованих аеродрома. Многе од ових задатака жене су обављале упоредо са омладинским организацијама. Ударнички рад и такмичарски дух прожимао је све акције. Хиљаде радних дана и десетине хиљада радних часова били су њихови резултати. Поред тога, жене су сти-

[57]) Од краја октобра 1944. до краја јануара 1945. у Банату, Бачкој и Барањи била је заведена Војна управа, док су у Срему власт имали народни одбори.

зале да организују или да похађају разне курсеве, почевши од аналфабетских па преко хигијенских до оних за политичко уздизање.

Све ове послове жене су највише спроводиле преко организација АФЖ које су формиране свуда где их није било за време рата. У Срему је било мало таквих места. У Бачкој и Банату организације су ницале такорећи сутрадан по ослобођењу и одмах се укључивале у рад на помоћи фронту и на обнови земље. Затим су организоване среске конференције и изабрани срески одбори АФЖ. Уједно су изабрани и делегати за окружне конференције, па се ускоро приступило и њиховом одржавању.

Прва окружна конференција одржана је 22. октобра 1944. у ослобођеном Петровграду (данас Зрењанин) за жене северног Баната. У свечано украшеној сали Градског позоришта скупиле су се жене-делегати из целог округа. После поздравних говора реферат о АФЖ и тековинама НОБ одржала је Душанка Јовановић-Бранка. У дискусији је учествовало доста жена, највише мајки бораца. Затим је изабран ОО АФЖ и делегатрх за Покрајинску конференцију. У ОО АФЖ ушле су: председница — Емилија-Мила Коларов, мајка 'погинулог првоборца Владимира-Коче Коларова, потпредседница — Манда Агбаба, секретари — Душанка Јовановић и Смиља Братић. На крају су послати телеграми маршалу Титу и Централном одбору АФЖ.

У јужном Банату окружна конференција одржана је крајем 1944. Како је текла ова конференција, види се из дописа, штампаног у Слободној Војводини од 23. децембра:

„Свесне жене јужног Баната одмах по ослобођењу приступиле су формирању одбора АФЖ-а. Оне су готово у свим местима уредиле себи дом — место где жене одржавају конферепцију, где ће бити радионица, где се одржавају течај еви.

Одбори АФЖ учествују у прикупљању прилога и тиме помажу активно нашу војску. Конференције антифашисткиња нису више стране женама Баната. По свим срезовима доњега Баната одржане су конференције. Прва окружна конференција АФЖ у јужном Банату била је израз започетог организованог рада жена, организованог учешћа у народноослободилачком покрету.

На конференцији су били присутни. поред делегата из свих срезова, почасни делегати: делегат НОВ, окружног НОО и УСАОЈ.

Сви су они у име својих организација поздравили конференцију истичући уло-

ЧЛАНИЦЕ АФЖ ДОБРИНАЦА (СРЕМ) У ПОСЕТИ РАЊЕНИЦИМА У ЗЕМУНСКОЈ БОЛНИЦИ

АФЖ ИЗ КОВАЧИЦЕ У АКЦИЈИ ПРЕДЕЊА ВУНЕ ЗА НОВ

СА ТРАНСПАРЕНТОМ: „ЖИВЕЛО БРАТСТВО И ЈЕДИНСТВО НАРОДЛ ВОЈВОДИНЕ" ЖЕНЕ ДОЛАЗЕ НА МИТИНГ

гу жене у народноослободилачком покрету и значај ове конференц/ије.

Са конференције су жене упутиле поздравпе телеграме: Антифашистичком већу народног ослобођења Југославије, том највишем представништву нашега народа, маршалу Титу, Антифашистичком комитету совјетских жена, које су поднеле половину терета отацбинског рата и Централном одбору АФЖ-а Југославије.

Програм конференције испунили су реферати о политичкој ситуацији и организацији АФЖ, после којих је следила дискусија ... Жене су износиле свој дотадашњи рад у срезовима из чега се могло видети да је организација АФЖ код нас отпочела делатност као широка организација. Али тај рад је само основа за даљи, гаири и бољи рад.

На конференцији је изабран и окружни одбор АФЖ-а за јужни Банат, у који је ушло 30 жена, најактивнијих у округу. Председница одбора је Петра Јовичић[38]) из Врачевгаја, сељанка, жена која је у најтежим данима терора помагала народноослободилачки покрет. Изабрана су и четири делегата за покрајинску конференцију.

Око 150 делегата, припадница среских и месних одбора АФЖ, пошло је са конференцгсје са пуно воље за даљи рад. Оне су чуле о борби и раду жена осталих наших покрајина, о подвизима жена Босанске Крајине, Црне Горе, Хрватске и Срема. Оне су одлучиле да дају све од себе, како би заслужиле слично признање.

Прва окружна конференција била је и манифестација организованости жена, манифестација схватања и/иљева данагиње борбе и и,иља саме организације АФЖ-а, и израз жеље и воље за даљи рад".

У Бачкој су среске и окружне конференције АФЖ одржане нешто касније. И оне су имале манифестациони карактер. Нарочито се манифестовало јединство жена разних народности. Ево одломка из једног дописа новинског извештача са среске конференције одржане у Бачкој Тополи:

„Велико признање заслужују другарице Мађарице из овог среза ... Мајка Михајловгсч из Малог Иђогиа дала је четири сина у „Петефи" бригаду. Преко 1.200 мужева, браће и сипова послале су мађарске мајке у мађарску бригаду „Петефи". Оне су у Фекетићу основале обданиште за децу и породилиште. У Моравици су мађарске мајке примиле 300 деце из Хрватске. Примиле су их исто као и њихове другарице Српкиње у Пачиру. Српкиње и Мађарице у Бачкој Тополи заједнички су уредиле болницу за око 200 рањеника и заједно раде и помажу нашим рањеницима да оздраве ..

На окружној конференцији АФЖ за суботички округ за председницу изабрана је Сока Рапајић, за потпредседницу — Ержебет Рекецки, а за секретара — Ружица Дудашев.

И у новосадском и у сомборском округу одржане су такође окружне конференције и изабрани окружни одбори АФЖ.

У Срему, где су постојала два округа, изабран је обласни одбор АФЖ. За председницу изабрана је Криста Бадањац, а за секретара Ружа Тадић.

Припреме за Покрајинску конференцију АФЖ почеле су недељом такмичења жена Војводине. Такмичило се село са селом, град са градом, срез са срезом. Резултати су за ондашње могућности били изванредни. Лист „Слободна Војводина", иако је у оно време због оскудице у новинској хартији излазио на малом броју страна, ревносно је бележио ове акције. Уз наслове „Жене Војводине помажу у позадини фронту", „Пример такмичења за I покрајинску конференцију АФЖ", „Подвизи жена Срема", са пуно симпатија и топлих речи, истицани су резултати овог „племенитог такмичења". Тако се у броју од 30. децембра 1944. наводи пример Новог Сада који се такмичи са Суботицом.

„У оквиру ове утакмице, а у року од два месеца, Новосађанке су учиниле следеће: обрале су 70 јутара кукуруза (3.360 радних сати), 50 жена прало је свакодневно рубље по касарнама (24.000 радних сати), по болницама ради свакодневно 29 жена као сестре болничарке (14.153 радна сата); ради растерећења стручног особља дежурају добровољно по болницама и указују негу нашим рањеницима 54 другарице (26.352 радна сата), око 90 другарица ради по војним, народним и властитим (АФЖ) кухињама, (43.920 радних сати), око 15 другарица распрема дневно фагиистичке куће..." и тако даље. „Осим тога АФЖ је уредио три обданишта за децу ..."

Многа сремска села, која су за цело време рата хранила и одевала партизане и много пута била пљачкана од фашиста, била су изузета од давања у свим такмичењима. Међутим, ни једно сремско село није хтело изостати. „Слободна Војводина" од 25. децембра 1944. забележила је:

„Опет су опустошена села, опљачкани градови, преко својих свесних, изграђених жена, доказала да се још увек може и мора дати за нашу војску. Можемо навести пример румског среза. Од почетка кампање прикупљено је 1,275.810 куна, 77 м жита, 139 м кукуруза, 94 м кромпира, 128 м пасуља, 41 м брашна, 395 кг сланине, 265 кг колача, 202 кг меса, 72 комада свиња, 2184 комада јаја, 337 пари чарапа, 105 кошуља и јоги много других ствари потребних за нашу војску. Кампању су нарочито осетили наши борг1,и-рањенигш који су сваки дан примали понуде у колачима, рубљу и др.

У свгш селима основане су женске радне чете („мобе") које предано обављају послове: беру кукуруз, прикупљају жито и остале намирнице из фагаистичких кућа, раде на аеродромима. Тако у Краљевцима радна чета од 80 жена радила је 6 дана на аеродрому у Пећинцима, 60 жена на аеродрому у Великим Радинцима и на румском аеродрому. У Никинцима женска радна чета од 87 чланова већ 25 дана сакупља жито и остале намирнице из напугатених фагиистичких кућа. У Хртковг1,има организовано је у АФЖ 359 жена од којих 209 Хрватица и 134 Мађарице. Оне су самс за три дана док је наша војска пролазила кроз село издале 10.000 кг. хлеба...

Како су нагие жене схватиле борбу и како је организовано помажу има пуно конкретних примера. Тако у селу Стејановцима, док је фронт био норед села, а нагии рањении,и лежали на земљи, оне су самоиницијативно изнеле и дале рањениц,има 69 јастука, 80 јоргана, 53 ћилима и 29 пегикира. У селу Буђанавцима 15 жена је за једну ноћ испекло 1.500 кг хлеба за нашу војску ..."

На неколико дана пре Покрајинске конференције, коју је уз помоћ ПК и ПО ЈНОФ, припремио иницијативни ПО АФЖ, изашао је чланак у „Слободној Војводини" у коме се, између осталог, каже:

„Сада када се у слободи остварују давнагињи снови жена, када и Војвођанке у пуној мери учествују у изградњи нове домовине преко своје организације АФЖ, постоје могућности да се одржи широка конференција на којој ће жене Војводине манифестовати своје јединство и жељу да се тако јединствене укључе у Јединствени народноослободилачки фронт, на којој ће поднети биланс досадашњег рада и на којој ће себи поставити нове задатке и изабрати Покрајински одбор АФЖ за Војводину.

На своју ггрву конференцију жене неће доћи неспремне. Већ је у току „недеља такмичења" у прикупљању свега што је потребно за нагиу војску, у помагању народноослободилачким одборима и обнови земље, коју су организовали одбори АФЖ по нагиим селима и градовима, по срезовима и окрузима. Резултати тога такмичења биће још један доказ више колико је висока свест жена Војводипе и колика је њихова љубав према нагиој војсци и братској Црвеној армији, колика је њихова жеља да се што пре учврсти наша народна власт.

**) Убрзо ј е за председницу дошла Зуза Хуравик.

СЛОБОДНА ВОЈВОДИНА

Смрт фашизму — слобода народу!

Живела покрајинска конференција АФЖ Војводине

ОРГАН ЈЕДИНСТВЕНОГ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОГ ФРОНТА ВОЈВОДИНЕ

Година IV, број 56 | Нови Сад, среда, 3 јануар 1945 | Цена 25 фил. т. д.

Прва покрајинска конференција АФЖ Војводине у Новом Саду

СВЕ ЖЕНЕ У АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ!

Жене Војводине показале су да су добри радници, одлични борци и способни учесници у народној власти

Нови Сад је опет примио делегате који су дошли са свију страна ове наше лепе покрајине да конферишу о заједничким питањима, о начину бољег остварења досадашњих и приступању новим задацима које пред нас поставља данашњи час.

Овога пута то су биле жене и девојке, сељанке, раднице, домаћице и интелектуалке, другарице-борци и болничарке са фронта, уједињене у Антифашистичком фронту жена Војводине.

Велика дворана Спомен-дома била је пуна делегаткиња и гостију. Пре почетка конференције жене и девојке из Срема, Бачке и Баната певале су песме које су их пратиле за време њихове досадашње борбе и њиховог рада у позадини. Кад је у дворану ушла једна група совјетских женаи-црвеноармејки, дворана се проломила од аплауза и поклика Црвеној армији, маршалу Стаљину и совјетским антифашисткињама. Црвеноармејке су на песму и поздраве наших жена одговориле певањем своје песме „Широка страна моја родња".

Конференцију је отворила другарица Вида Мамузић, поздравивши делегаткиње и госте: Спасенију Бабовић, чланицу Централног одбора АФЖ Југославије, Олгу Ковачић, члана Централног одбора АФЖ Југославије и члана Главног одбора АФЖ Хрватске, Јелену Поповић и Разуменку Петровић, чланице Главног одбора АФЖ за Србију, Николу Петровића, повереника Националног комитета при Војној управи за Бачку, Банат и Барању, генерала Ивана Рукавину, команданта Војне управе за Бачку, Банат и Барању, Луку Мркшића, потпретседника Главног НО-одбора Војводине, Алимпија Поповића, претседника Месног народно-ослободилачког одбора у Новом Саду, др. Александра Моча, претседника ЈНОФ-а за Војводину, Васу Стајића, члана Извршног одбора ЈНОФ-а за Војводину, претставнике Црвене армије и друге.

— За нас антифашисткиње Војводине ово је наш најсвечанији дан, рекла је претседница. Он је извојеван борбом и пожртвованим радом. Нас нису заплашили фашистички кундак, фашистички логори, лешеви по бандерама ни кра невиних. То нам је само улило нове снаге да продужимо борбу против мрског фашизма.

Ми смо дошле из свих крајева наше равне Војводине да изнесемо резултате наше борбе и да поставимо себи нове задатке који су значајни за очување јединства наших народа и за изградњу наше нове домовине.

При спомену жртава које су пале за нашу слободу и из редова жена, конференција им је одала пошту минутом ћутања које је било прекидано само јецајима у црно завијених жена и жена.

Конференција је најпре приступила избору радног претседништва. Пошто су чланице претседништва заузеле своја места, започели су поздравни говори.

УДЕО ЖЕНЕ У НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКОЈ БОРБИ

Лука Мркшић, потпретседник Главног народно-ослободилачког одбора за Војводину, поздравио је конференцију и истакао да су и саме Војвођанке, нарочито жене јужачког Срема заслужне за то што се могу данас овако слободно састати и разговарати. Борци наше јуначке војске никада не могу заборавити ону љубав, храброст и ону одданост народно-ослободилачкој борби којом су жене хранили, одевале и чувале наше партизане, а неће заборавити ни дела оних жена које су с пушком у руци учествовале у борби. Благодарећи тој борби, жене Војводине постигле су своју слободу и равноправност са мушкарцима, коју су давно желеле и за коју се одавно боре. Оне данас учествују у народној власти као чланице народно-ослободилачких одбора. Оне су показале да су дорасле не само да буду домаћице него да буду и добре раднице и добри борци и добри политичари.

Поздрав Спасенији Бабовић
претставнице Централног одбора АФЖ-а Југославије

Спасенија Бабовић поздравила је конференцију у име Централног одбора АФЖ Југославије. Она је рекла:

— Антифашистички фронт жена стварао се у најтежим и најогорченијим борбама са окупатором и издајницима наших народа. Централни одбор АФЖ-а формиран је крајем 1942 године у Босанском Петровцу, где је одржана земаљска конференција АФЖ-а. Од тога доба рад жена у Југославији се повећао и жене су стекле своју равноправност, јер су узеле битног учешћа у народно-ослободилачкој борби. Та је борба дала прилике да жена покаже све богатство своје душе, да открије своје способности и зато је призната и цењена не само код нас него и у иностранству, нарочито у Совјетском Савезу.

У данашњем моменту пред женама Југославије стоје нови задаци, а то су: окупљање свих жена у Антифашистичком фронту жена, њихово политичко подизање, уздизање жене у културном и просветном погледу, учествовање у Јединственом народно-ослободилачком фронту, помоћ нашој војсци и рад у позадини. Ту помоћ народ нам неће заборавити, завршила је Спасенија Бабовић, срдачно поздрављена од делегаткиња.

Прота *Алимпије Поповић*, претседник Месног народно-ослободилачког одбора у Новом Саду, потсетио је најпре на доба кад је Нови Сад био гнездо разбојника. То је време сада прошло. У Новом Саду одржане су од ослобођења многе прославе и конференције у потпуној слободи. Значај ове конференције, рекао је Алимпије Поповић, састоји се у томе што јој присуствују жене које су, такорећи на јуриш, освојиле своја права, за која су се у прошлости борили многи поштени људи и жене, али с мање успеха. За своје учешће у народно-ослободилачкој борби жене су добиле признања и са највишег места, од нашег мудрог вође маршала Тита. (Дуготрајан аплауз. Скандирање: Тито! Тито!)

Поред жена Срема које су заиста највише допринеле овој борби, треба одати признање и женама Бачке и Баната, јер су у много тежим и ризичним приликама учествовале у народноослободилачкој борби.

У име Месног одбора Новог Сада прота Поповић је пожелео конференцији плодан рад.

У име Јединственог народноослободилачког фронта Војводине поздравио је конференцију претседник Фронта *др Александар Моч*.

ЗА НАШУ ПОТПУНУ СЛОБОДУ

— Жене нашег народа, рекао је између осталог др. Моч, учествовале су и пре у разним добротворним, културним и просветним акцијама, заједно са мушкарцима, за добро свог народа. Али данас, ви сте се окупиле на сасвим другом послу. Ви од почетка народноослободилачког покрета учествујете у сасвим новим акцијама, у борби која је равна борби наших јунака. Та ваше борба уздиже изнад оних жена које су у прошлости радиле. Ми у Јединственом народноослободилачком фронту имамо заједнички са настанчко тај циљ. У првом реду за оне који се боре за нашу потпуну слободу, а онда да помогнемо онима који су, у позадини, упућени на нашу помоћ. Ми треба да радимо у духу данашњице на изградњи.

(Наставак на другој страни)

Поздрав жена Војводине Маршалу Титу

Маршалу Југославије
ЈОСИПУ БРОЗУ-ТИТУ

Драги наш друже Маршале,

Манифестујући на овој конференцији љубав, одданост и јединство жена целокупне Војводине, ми Вам са овог места шаљемо наше топле и искрене поздраве са заветом да ћемо у борби истрајати све дотле док и последњи фашиста не буде уништен и истеран из наше земље, док се не доврши потпуна изградња наше нове домовине, демократске федеративне слободне Југославије.

У данима најжешћег терора непријатеља над нашим народима, над нашим кћерима и синовима, жене Војводине нису се ни за тренутак поколебале, нису ни за моменат стале, јер су знале да на челу наше циновске борбе стојите Ви, у чије су мудро руководство чврсто веровале.

Ми смо срећне што можемо на данашњи дан да Вам овим путем изразимо нашу дубоку љубав за све оно што сте ви учинили и дали за ову борбу.

Срећне и задовољне ми кличемо:

Да живи највећи син нашег народа, велики херој и учитељ наш, вољени друг, Маршал Југославије Тито!

Покрајинска конференција
АФЖ ЗА ВОЈВОДИНУ

Маршал Тито посетио је рускe рањенике

Београд, 2 јануара. — Јуче после подне маршал Тито, у пратњи шефа кабинета Претседништва Националног комитета ослобођења Југославије, пуковника Митра Бакића, посетио је руске рањенике у једној београдској болници.

★

Захвалност и похвала V војвођанској бригади

Главни штаб Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Војводине упутио је следећу захвалност и похвалу борцима и руководиоцима V. војвођанске бригаде:

ШТАБУ 36 ДИВИЗИЈЕ НОВЈ

За смело пребацивање преко Дунава и упорне бојеве у Вуковару, изражавамо своју захвалност и похвалу борцима, подофицирима, официрима и политичким комесарима V. војвођанске НОУ бригаде, на челу са командантом бригаде, другом Павлом Капичићем.

У педесеточасовним жестоким борбама у овој операцији борци и руководиоци ваше бригаде показали су нарочито јунаштво и пожртвованост, настављајући на тај начин славне борбене традиције војвођанских јединица и не жалећи никаквих жртава у циљу коначне победе над омрзнутим швапским окупаторима и њиховим слугама.

Смрт фашизму — Слобода народу!

Политички комесар пуковник **Б. Петричевић** | Командант генерал-лајтнант **Коста Нађ**

А међу задацима који ће се поставити на првој конференцији жена Војводине биће најважнији:

— да се преко Антифашистичког фронта жена окупе у Јединствени народноослободилачки фронт све антифагиисткиње Војводине;

— да се још више помогне у мобилизацији свих способних мушкараца за нагиу војску;

— да се пружи пуна помоћ народноослободилачким одборима у раду на обнови земље и изградњи нагие домовине."

Градски одбор АФЖ, са председницом Милицом Стајић, уочи саме конференције, упутио је апел женама Новог Сада да помогну у прихватању и смештају делегаткиња. Није било лако збринути 650 жена већ и стога што су у току протеклих двадесет дана у Новом Саду била одржана два масовна скупа: Покрајинска конференција ЈНОФ и Конгрес УСАОЈ. Град је оскудевао у свему, највише у огреву и намирницама. Секција за исхрану извештавала је грађанство да ће се тих и тих дана (двапут недељно) следовати 15 дкг меса по особи. Јер, у граду су се, одлазећи на фронт, задржавале јединице наше војске, Црвене армије и бугарске војске, које је такође требало сместити и нахранити. Гостољубиве Новосађанке решиле су проблем смештаја делегаткиња на тај начин што су их „базирале" по кућама чланица АФЖ. Иако је исхрана била обезбеђена у друштвеним ресторанима, ипак се свака домаћица трудила да и сама угости другарицу која је код ње базирана, ускраћујући себи и укућанима оскудно следовање.

На сам дан отварања конференције 1. јануара 1945. свечано украшена велика сала Спомен-дома (данас Српско народно позориште) била је препуна делегаткиња: сељанки, радница, домаћица, интелектуалки — активискиња АФЖ. Било их је разних народности и доба старости. Поред омладинки, најчешће у униформи, седеле су средовечне и старије жене. Највише их је било у марамама, претежно црним. Међу њима су и мајке бораца: Криста Бадањац из Лаћарка, Ката Јовановић из Лединаца, Вида Поповић из Попинаца — мајка петорице синова-партизана; Зузана Фелди из Старе Пазове — мајка двојице синова, истакнутих комуниста, које је окупатор стрељао за непуну годину дана; Манда Агбаба из Банатског Карађорђева и друге.

Поред Српкиња, којих је било највише, било је и представница осталих народа: Хрватице су представљале првоборац Ивка Бобинац, радница из Земуна, Марија Прћић из Таванкута, Марцела Вуковић из Суботице и друге. Међу представницима Словакиња су: Зуза Хуравик из Ковачице, познати комуниста и активиста АФЖ, Марија Опшуст из Арапа, Зузана Карделис из познате борачке породице из Кисача, затим Марија Хован из Срема. Мађарице представљају: Роза Мартон из Српске Црње, Ержебет Рекецки и Лидија Киш. Од Румунки ту је Корнелија Анкуцић, секретар ОО АФЖ за јужни Банат, а од Русинки — Пава Харди из Руског Крстура.

Међу женама барцима биле су Душанка Јовичић Нађ из Јаска и Јана Драгојловић из Баноштра.

Као гости конференцији су присуствовале другарице: Цана Бабовић, познати револуционар и борац за радничка права, дугогодишњи комуниста, организатор и учесник Прве земаљске конференције АФЖ, одржане 1942. у Босанском Петровцу; затим, Разуменка Петровић, Јелена Поповић и Олга Ковачић, првоборци и чланови Главног одбора АФЖ за Србију, односно за Хрватску.

Конференцију је отворила и госте и делегате поздравила Вида Мамузић, кројачка радница из сремског села Белегиша. Минутом ћутања одата је пошта другарицама палим у НОБ.

Затим су се редали поздравни говори представника народне власти, ЈНОФ-а, наше војске и совјетских жена — црвеноармејки. Поздраве Централног одбора АФЖ конференцији пренела је Цана Бабовић, која је подвукла да пред женама Југославије стоје задаци: окупљање свих жена у АФЖ и њихово политичко и културно-просветно уздизање, учествовање у ЈНОФ-у, помоћ војсци и рад у позадини. У име главног одбора АФЖ Србије конференцију је поздравила Разуменка Петровић, а у име хрватских жена Олга Ковачић, која је похвалила учешће Војвођанки у НОП, позивајући их да наставе рад на остварењу нове заједничке братске домовине у којој неће бити угњетених народа нити националне мржње и где ће сви народи моћи заједнички да изграђују лепши и срећнији живот за себе и за своју децу.

Други део конференције почео је рефератом Србиславе Ковачевић-Марије о улози и учешћу жена у НОБ и о наредним задацима АФЖ Војводине, у којем је доминирала мисао: „Јачати Антифашистички фронт жена значи јачати Јединствени народноослободилачки фронт".

У дискусији после реферата учествовало је око двадесет жена из разних крајева Војводине. Мица Остојић-Стевка из сремског села Јарка, обратила се делегаткињама и гостима речима:

„Поздрављам вас у име свих жена борбеног Срема", а затим је изнела неке резултате о раду жена у НОБ и у обнови, међу којима и импресиван податак да су жене Срема дале 48.000 радних дана оспособљавајући импровизоване аеродроме. „То је тежак посао, рекла је, али ми знамо — што пре уредимо аеродроме, пре ће авиони узлетати, пре ће се фронт одмакнути, пре ће се ослободити народ који још трпи од фашистичке војске". Наводећи неке примере јуначког држања сремских жена пред фашистима, она је изразила захвалност њима и многим безименим јунакињама једноставним речима: „Оне ће остати светле међу нама".

У име жена Бачке говорила је Ружа Дудашев из Суботице. Она је истакла да су и жене Бачке дале велики допринос у НОБ иако у пространим бачким равницама то није било нимало • лако. После ослобођења дале су много радних дана, радећи по болницама и на збрињавању деце.

Жене северног Баната представљала је Звездана Микин-Ната првоборац из Меленаца, која је рекла:

— И у Банату су жене већ од 1941. на позив Комунистичке партије приступиле нашим партизанским јединицама као борци и болничарке. . . Наше жене имају много радних дана. Али ми нисмо задовољне ... Ми смо решене, хоћемо и морамо да достигнемо славу наших најбољих жена јуначког Срема.

У име жена јужног Баната говорила је Корнелија Анкуцић, вероватно најмлађи дискутант на конференцији. Иако је била млада, радила је као секретар Окружног одбора АФЖ, као активиста Окружног одбора ЈНОФ и у другим организацијама, јер је од многобројних активиста НОП јужног Баната мало њих дочекало ослобођење.

Међу дискутантима на конференцији била је и Драгица Хаџић из Земуна, која је истакла да су Земунке, и поред тешких услова, дале велики допринос у рату и у обнови земље. Лепосава Бањац из Врдника приказала је рад врдничких жена које су провеле многе непроспаване ноћи радећи за нашу војску. „Сама сам сашила 2000 капа и 1500 војничких

блуза, и то све ноћу". — Марија Опшуст из Араца изнела је рад Словакиња у своме селу. „Много храбрих бораца Словака пало је за слободу и за братство и јединство народа Војводине", рекла је она. — Матија Јарамазовић из Суботице поздравила је конференцију у име Буњевки. Она је говорила о њиховом раду за НОП и истакла да ће оне слати своје синове у борбу до коначног ослобођења наше земље. — Станка Веселинов, као члан Покрајинског одбора ЈНОФ, говорила је о тековинама народноослободилачке борбе и о потреби чувања тих тековина. •— Јованка Милутиновић, „Црнка Фрушкогорка", истакла је примере жена Дивоша и Лежимира које су дале велики допринос и многе жртве у НОБ. Оне су и после ослобођења наставиле да раде неуморно. „Тако су за 14 дана опрале више од 10.000 пари веша"

— Ката Јовановић из Лединаца рекла је да је жртвујући своју децу народноослободилачкој борби дала највише што је могла за бољу будућност свих наших народа. — Међу последњим дискутантима био је секретар ПК КПЈ друг Јован Веселинов-Жарко који је истакао задатке жена Војводине, на првом месту да помажу нашу народну власт и да у њој активно судулују.

Са конференције упућен је поздрав Маршалу Титу, у коме су делегаткиње топлим речима изразиле своју љубав према њему и обећање да ће све своје снаге заложити за изградњу своје домовине Федеративне Народне Републике Југославије. Уз телеграм жене северног Баната послале су на дар Титу богато извезену старинску народну ношњу. Другу ношњу послале су Кати Пејновић, тадашњој председници Централног одбора АФЖ.

На крају конференције изабран је Покрајински одбор АФЖ Војводине, За председницу изабрана је Мира Милошевић, првоборац из устаничког села Ирига, а за секретара Србислава Ковачевић-Марија. У ПО АФЖ ушло је 80 жена, представница свих народа Војводине.

Пре него што су се разишле са Конференције, делегаткињама се обратила Криста Бадањац речима:

—- Драге другарице, мајке из Бачке и Баната, ја као мајка из Срема позивам вас да ступите са осталим женама Војводине у Антифашистички фронт и да активно помажете нашу Народноослободилачку војску, која тако храбро гони непријатеља заједно са Црвеном армијом. Другарице, то је наша дужност, дужност као мајки, као сестара да што пре нестане немачког фашизма. Другарице, ја сам мајка која има осморо деце у партизанима и једно у логору, од којих је четворо пало за слободу. Ја сам са својом децом рушила пругу код Мартинаца. Ја сам своју децу изгубила, али нисам клонула, јер знам да су пали за слободу. Зато позивам мајке да буду храбре и истрајне у овој тешкој али славној борби.

КРИСТА БАДАЊАЦ ИЗ ДАПАРКА, МАЈКА ДЕВЕТ БОРАЦА ОД КОЈИХ ЈЕ ЧЕТВОРО ПОГИНУЛО. И САМА УЧЕСНИК НОП, ЈЕДНО ВРЕМЕ ПРОВЕЛА ЈЕ У ЛОГОРУ. ПРЕДСЕДНИК ОБЛАСНОГ ОДБОРА АФЖ ЗА СРЕМ 1944.

КОСОВО

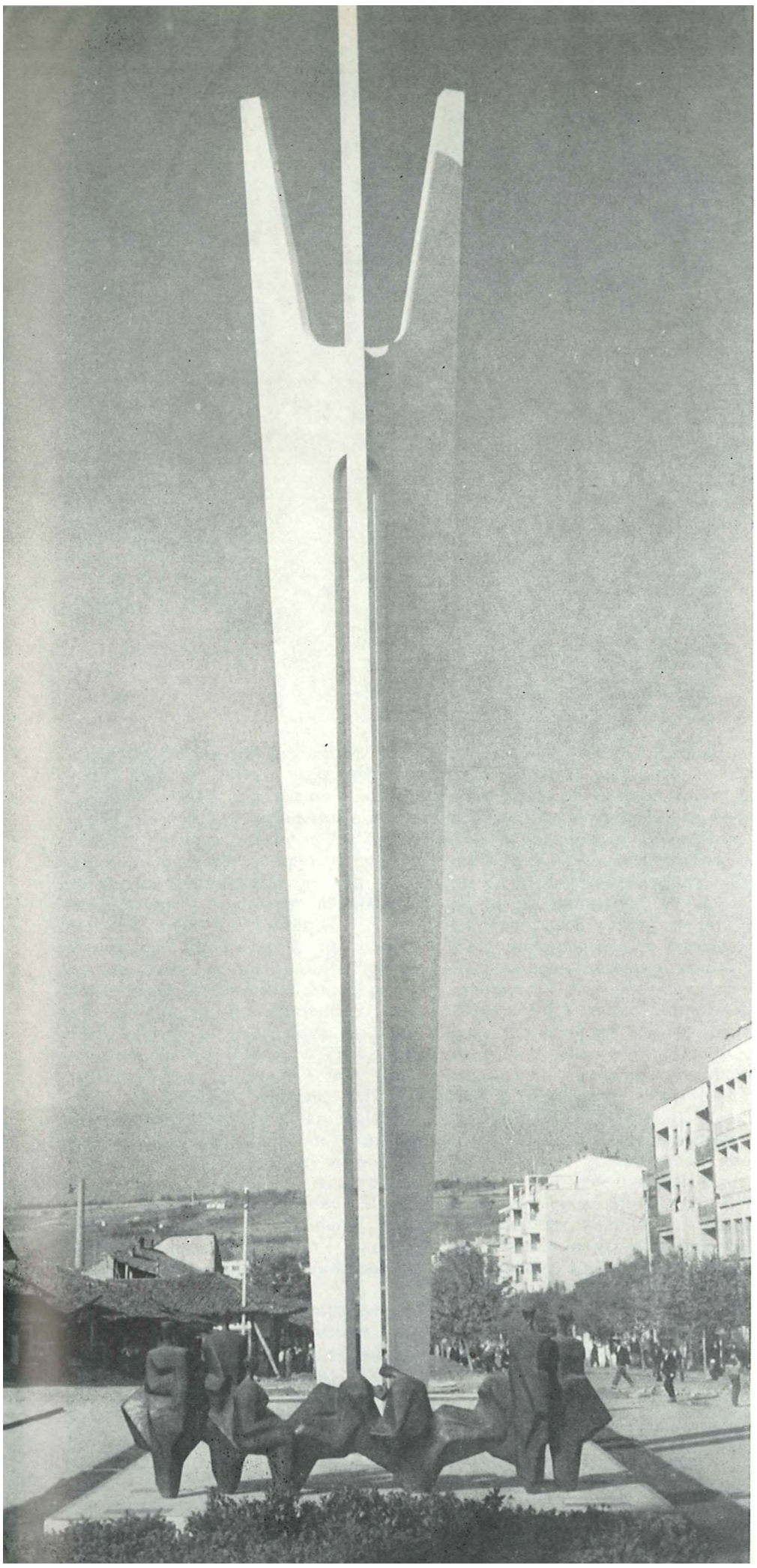

Споменик народноослободилачкој борби народа Косова у Приштини

Рад вајара Миодрага Живковића

Радднички покрет на Косову, под руководством КПЈ, развијао се пре рата у условима политичких, економских, националних, верских и других супротности. Те супротности је још више заоштравала политика ненародних режима старе Југославије.

Партијска организација на Косову организовала је низ акција против ненародних експлоататорских режима: штрајкове, демонстрације, протесте против скупоће, рата, фашизације земље, за слободу и хлеб, културно-забавне приредбе и др. у којима су, поред чланова КПЈ и СКОЈ-а, учествовали многобројни омладинци и омладинке и симпатизери Партије. На тај начин је КПЈ на територији Косова, нарочито у Пећи, Ђаковици, Призрену, Приштини и Косовској Митровици, организовано развијала свој утицај у народу, а посебно на омладину и жене.

За жене Косова, поред свих супротности и тешких услова живота пре рата, постојале су и посебне тешкоће у односу на њихов положај у друштву и породици. Но и поред тих тешкоћа, жене Косова, под утицајем КПЈ, ломиле су породичне и друштвене окове и укључивале се у акције које је водила Партија. Оне су се бориле за побољшање положаја свих жена на Косову и окупљале се у Женском покрету, који је био нарочито активан у Приштини, затим у Пећи, Косовској Митровици и Призрену и у организацијама СКОЈ-а и напредне омладине. И оне су дале свој допринос успеху акција КПЈ и тако организоване и спремне да се боре за своју земљу дочекале априлски рат.

Априла 1941. године, територија Косова је подељена на три дела. Највећи део припао је италијанском окупатору у оквиру „Велике Албаније" (Приштина, Урошевац, Гњилане, Призрен, Ђаковица, Пећ, Исток, Србица, Ораховац, Сува Река и Драгаш). Немци су задржали косовско-митровачки (звечански), вучитрнски и лабски срез (Подујево). Бугарима су припали Качаник и нека села гњиланског и урошевачког среза.

Немачки и италијански окупатор, и бугарски фашисти, четници и албански плаћеници представљали су јаког и организованог непријатеља, оријентисаног у првом реду на борбу против КПЈ и антифашистичких снага, искоришћавајући националне, верске и друге супротности, распирујући шовинистичку мржњу и раздор међу народима у целој области.

На тај начин је створена изузетно тешка ситуација за развитак народноослободилачке борбе. Па ипак, и у посебно тешким условима, развој народноослободилачке борбе и свих видова отпора фашизму на Косову стално је напредовао. У спровођењу задатака које су КПЈ и њен Обласни комитет за Косово и Метохију постављали пред комунисте и родољубе, развијао се антифашистички покрет у коме су место, улога и активност жена били од великог значаја.

Не признавајући окупаторску поделу области, Обласни комитет КПЈ за Космет је стално позивао народе читаве области да заједно са осталим народима Југославије ступе у јединствену борбу и оружане акције против фашистичког окупатора.

У прогласу Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију од 1. октобра 1941. између осталог се каже:

„Народи Косова и Метохије: Албанци, Срби и Црногорци и др.[1])

.. .Доласком окупаторских трупа нарочито су погођени народи Косова и Метохије. Над њима се спроводи најцрњи терор, пљачка, хапшење и убијање. Окупатор и његове слуге распирују шовинистичку и верску мржњу међу наро-

[1]) Архив ИРПЈ, бр. 275 11/2—17 (41), Зборник докумената и података о НОР-у, том I, књ. 19, 1969., стр. 18—22.

ДРАГИЊА-ДАГА МЕДЕНИЦА, из Витомирице, рођена је 1921. године у Колашину. Сасвим млада се укључила у напредни омладински покрет, 1938. године била секретар актива СКОЈ-а у Витомирици. У чланство КПЈ примљена је 1940. године. После капитулације Југославије отишла је у Црну Гору и учествовала у 13-тојулском устанку. По задатку Партије долазила је са групом другова у Пећ и поново се вратила у Црну Гору. При другом прелазу из Црне Горе у Пећ на задатку успостављања везе између ПК КПЈ за Црну Гору и Обласног комитета КПЈ за Космет погинула је октобра 1941. године на Хајли код Пећи са групом од 11 другова у којој су била и њена два брата.

МИЈ1ЕВА ВУКОВИЋ рођена је 1913., адвокатски приправник, члан КПЈ од 1933. Формирала је партијске организације и активе СКОЈ-а у Витомирици и Пећи. У 1939. била је в.д. политичког секретара Обласног комитета КПЈ за Космет и секретар Обласног комитета СКОЈ-а за Космет. Исте године постала је и члан бироа Обласног комитета КПЈ за Космет. Била је делегат на VIII покрајинској конференцији КПЈ Црне Горе, Боке, Санџака и Косова и Метохије. Пред рат је радила на организовању партијског рада, СКОЈ-а и женауПећи и Косовској Митровици. После избијања рата отишла је у Црну Гору и учествовала у 13-тојулском устанку. Била је политички комесар Централне болнице. Погинула је 1943. године на терену Колашина.

КАТИЦА БРАЈОВИЋ је рођена 25. маја 1913. године у Иванову код Панчева. У напредни раднички покрет се укључила пре рата и примљена је у Партију после мајских демонстрација у Пећи 1940. године када је била и рањена. Под окупацијом је наставила рад. Од краја 1941. године била је у Метохијском позадинском партизанском одреду у Пећи. Ухапшена је 25. октобра 1942. године и побегла из болнице у Пећи јануара 1943. године. После тога је прешла на партијски рад у Ђаковицу, где је била члан МК КПЈ у коме је одговарала за рад жена. Почетком 1944. године била је секретар партијске ћелије, а јула месеца је ступила у партизане. Била је болничарка и политички комесар болнице у Призрену, а после ослобођења Ђаковице секретар Среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

дима да би их лакше пљачкали и одржали у ропству, тупећи тиме оштрицу ослободилачке народне борбе. Зато се пред вама, народи Косова и Метохије, ради стварног националног ослобођења, поставља задатак јединствене борбе и оружаних акција, да би се заједно са другим народима Југославије отерао заједнички непријатељ — фашистички окупатор ...

Албанци!

.. . Стварајте партизанске одреде, поведите ослободилачку борбу заједно са српским и и,рногорским народом на Косову и Метохији. Ругиите мостове, дижите слагалишта и магацине хране и муниције. Не дајте да окупатор одвезе ни зрна жита за своју војску. Ометајте транспорте трупа и материјала. Устајте у борбу против окупатора и његових слугу — за унигитење фашизма — а да би дошли до стварног националног ослобођења...

Срби!

— ... Пођите путем своје браће у Србији и Црној Гори који се са пушком у руци боре против окупатора. Створите борбено јединство са поштеним албанским и и,рногорским народом, идите у заједничке партизанске одреде, јер ћете се заједнички пре ослободити. Борите се попут ваших славних предака који се вековима боришe за слободу свога народа . ..

Црногорци!

.. . Створите борбено јединство са поштеним албанским и српским народом, јер ћете тако уједињени лакше доћи до заједничке слободе. Стварајте заједничке партизанске одреде и борите се с оружјем у руци против окупатора и његових слугу.

Радници, сељаци, грађани и омладино Косова и Метохије!

У бој! У бој против крвавог фашистичког окупатора који тежи да истреби најбоље борце народа, да пороби читави свет, да заведе најстрагиницју владавину над народима коју памти историја. У бој! Куцнуо је последњи и одсудни час да без обзира на народност, веру и политичку припадност збацимо окупаторски фашистички јарам. У бој, јер је то наш дуг пред Совјетским народом који се бори и за нашу слободу. У бој, у последњи бој за уништење фашистичке заразе".

Уочи априлског рата 1941. у Области је било 270 чланова КПЈ. Због терора окупатора и његових помагача као и због исељавања великог броја насељеника, које је почело после 6. априла, број чланова КПЈ, и поред тога што је у међувремену примљен и један број нових, спао је на половину.

До децембра 1941. на Косову су постојала два месна комитета КПЈ[1]), а

Комитети су се називали месни, а по својој функцији и територији на којој су радили били су срески комитети.

број чланова КПЈ био је 150, а од тога је половина припадала пећкој организацији. Међу овим члановима био је и један број другарица.

ЖЕНЕ ЧЛАНОВИ КПЈ
ПРЕ РАТА И 1941.

У партијској организацији у Пећи, једној од најбројнијих било је највише другарица чланова КПЈ: Милева Вуковић, члан КПЈ од 1933; Видна Мијановић, члан КПЈ од 1939, после избијања рата отишла је у Црну Гору, укључила се у НОБ и стрељана је 1943. у Подгорици; Љубима Перовић, члан КПЈ од 1940. у Вршцу, дошла је у село Дубовик, убрзо отишла у Црну Гору и за све време рата била у црногорским партизанским јединицама; Драга Меденица, члан КПЈ од 1940. и члан МК СКОЈ-а из села Витомирице, после избијања рата прешла је у Црну Гору, учествовала у јулском устанку и вратила се у Пећ и у октобру 1941. у групи од 10 другова, на задатку успостављања везе између Обласног комитета КПЈ за Космет и Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, погинула на планини Хајли; Ружа Раичевић, члан КПЈ од 1939. учитељица у селу Злокућани, 'отишла је у Црну Гору, учествовала у јулском устанку, вратила се крајем године и за све време рата радила илегално у селима око Пећи; чланови КПЈ од
1940. биле су Зорка Јовићевић, припадник Метохијског позадинског партизанског одреда од 1941, ухапшена је априла 1942. и до ослобођења била у логору у Италији; Катица Брајовић, Анђа Вујовић и Савка Ковачевић, која је од краја 1941. била члан МК КПЈ одговорна за технику и рад са женама.

Шестог априла 1941. у КПЈ су примљене предратне скојевке Деса Баровић и Јагода Бобичић.

У селу Витомирици које је и пре рата имало велики број чланова КПЈ и СКОЈ-а и било једно од најнапреднијих села, од другарица чланови КПЈ биле су: Станица Радојевић члан КПЈ од децембра 1939; Јованка Шарановић, члан КПЈ од 1940. и Смиљка Ивановић. Све су припадале Витомиричком батаљону Метохијског позадинског партизанског одреда од 1941. године. У Добруши је члан КПЈ од 1939. била Милка Перовић-Поповић, у Раушићу Милуша Поповић, члан КПЈ од 1940. а у селу Кпузу Милосава Маловић, погинула као борац код Берана у Црној Гори.

НАРОДНИ ХЕРОЈ

СИЛВИРА ТОМАСИНИ, професор гимназије у Косовској Митровици, рођена је 2. децембра 1913. у Трсту. Њени су родитељи после првог светског рата из Трста пребегли у Марибор. Године 1933. се уписала на Филозофски факултет у Љубљани и укључила у напредни студентски покрет. Радила је у академском друштву „Триглав", у „Взајемности" и другим организацијама. Факултет је завршила 1938. Пошто је њена активност била позната полицији, то није могла да добије запослење, те се из Љубљане преселила у Марибор и тамо наставила политички рад. Радила је у „Црвеној помоћи", „Взајемности" и другим напредним организацијама. Пре рата је постала члан КПЈ. Године 1940. постављена је за суплента гимназије у Косовској Митровици, предавала је немачки језик. Убрзо је постала секретар једне партијске ћелије; била је одговорна и за рад технике МК КПЈ, која је била смештена у њеном стану. Била је веома омиљена у народу, посебно међу ученицима и њиховим родитељима које је често обилазила. Помагала је материјално угроженим ученицима у савлађивању наставног градива. Њеном је иницијативом и залагањем у гимназији основана кухиња за сиромашне ученике.

По окупацији земље, свом је снагом прегла да окупи и ангажује што више људи на помоћи НОП. Формирала је актив СКОЈ-а у гимназији, а новембра 1941. актив жена чији је она била руководилац. Истога је месеца постала члан првог одбора НОФ-а. У мајској провали 1942. ухапшена је од Гестапоа. У затвору у Митровици подвргнута је нечовечном мучењу и малтретирању. Саслушавана је по неколико пута у току дана и ноћи. Пошто је говорила немачки, то је од ње захтевано да исказе даје на немачком; но она није изустила ниједну немачку реч, већ се пркосно супротстављала свом матерњим језиком. Приликом транспорта за Немачку поздрављала је на железничкој станици из вагона окупљене грађане и рударе Трепче, клицала КПЈ и НОБ. Због тога је враћена у затвор и исте вечери, између 13. и 14. августа, стрељана. За народног хероја је проглашена 27. новембра 1953.

●

ЈОВАНКА ШАРАНОВИЋ, члан КПЈ од 1940. године. Била је ухапшена на мајским демонстрацијама у Пећи 1940. године и држана у затвору месец дана. Одмах по избијању рата била је руководилац једне од четири групе жена, које су тада формиране у Витомирици. Године 1942. ступила је у Пећку чету, али је враћена на теренски рад; 1943. ушла је у МК СКОЈ-а и СК КПЈ за Пећ. У исто време била је и секретар реорганизоване партијске ћелије у Витомирици и одговарала за рад са женама. Ухапшена је фебруара 1944. године и из затвора у Пећи пребачена у Тирану, а августа спроведена у приштински логор одакле је убрзо пуштена. У јесен 1944. ступила је у I косовско-метохијску НО ударну бригаду. Рад је наставила и после ослобођења и децембра месеца учествовала у организовању Среског народноослободилачког одбора за Пећ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

МИЛКА ПОПОВИЋ-ПЕРОВИЋ рођена 16. марта 1920. године у Црној Гори, укључила се у напредни омладински покрет пре рата, а 1940. године примљена је у Партију у Добруши. Ухапшена је као учесник у мајским демонстрацијама у Пећи 1940. године и задржана у затвору месец дана. Од првих дана рата радила је на организовању омладине. Ухапшена је марта 1942. и отерана у логор Понза у Италији, а 1943. године, после капитулације Италије ступила је у партизане. Погинула је као борац Јастребачког одреда августа 1944. године у борбама за Лебане.

МИЛКА ПОПОВИП, МАРИЈЛ ПАВЛОВИИ-ПУРЧИБ И ВИДРА КОВАЧЕВИК У ЈАБЛАНИЦИ 1944.

МИЛУША ПОПОВИЋ, из Раушића, предратни активиста радничког покрета, тешко рањена у мајским демонстрацијама у Пећи 1940. године. Исте године примљена у Партију, погинула као борац у VI офанзиви, 1944. године, код рудника Леце — Јабланица.

САВКА КОВАЧЕВИЋ-ЂАКОВИЋ ро-
ђена је 17. маја 1921. Гимназију је завршила у Пећи. Пре рата се укључила у напредни омладински покрет и 1939. постала члан СКОЈ-а. Због учешћа у штрајку и борби са љотићевцима на Филозофском факултету у Скопљу била је саслушавана и суђена. У КПЈ је примљена крајем 1940. на факултету. После избијања рата дошла је у Пећ и укључила се у рад партијске организације. Од 1941. припадала је Метохијском позадинском одреду. Крајем 1941. постала је члан МК КПЈ и одговорна за технику и рад са женама. На тим и другим задацима радила је илегално до октобра 1942. када је у блокади после једног партијског састанка ухапшена. У затвору у Пећи била је одговорна за женски колектив. Из пећког затвора одведена је у затвор у Тирани и остала до капитулације Италије, септембра 1943. После бекства из тиранског затвора отишла је у Косовски батаљон односно I македонско-косовску НО ударну бригаду и I косовско метохијску НО ударну бригаду. Била је делегат вода, заменик политичког комесара, чете, заменик политичког комесара батаљона II македонске бригаде, члан политодјела и заменик политичког комесара 1 македонско-косовске НО удорне бригаде и од формирања заменик политичког комесара I косовско--метохијске НО ударне бригаде до краја 1944. када је изабрана за члана Обласног комитета СКОЈ-а за Космет, а од марта 1945. и секретар Обласног одбора АФЖ за Космет. Резервни је капетан I класе ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

После капитулације старе Југославије у КПЈ у Пећи примљен је и кандидован и један број другарица. Новембра је постала члан КПЈ предратна скојевка Деса Девић. Кандидоване су за КПЈ Руска Стеванчевић, примљена у КПЈ почетком 1942. и Перса Сташић, члан КПЈ од 1942. У Витомирици је 1941. члан КПЈ постала Јелка Милатовић, ухапшена 1942. и одведена у затвор у Тирани, одакле је враћена у Пећ као тежак плућни болесник, а 1943. је подлегла болести; Милева-Мима Марковић је као члан СКОЈ-а руководила једном групом жена, у КПЈ је примљена крајем 1941. а 1942. отишла је илегално у Врњачку Бању где је ухваћена у провали и стрељана 1. октобра 1943. на Бањици. У Гораждевцу је кандидована за КПЈ ЈБубица Радоичић, предратна скојевка. Све су оне припадале Метохијском позадинском партизанском одреду од 1941.

У Ђаковици је члан КПЈ од 1940. била Видра Ковачевић, а у Призрену Радмила Ајтић, такође члан КПЈ од 1940. Јуна 1941. године у Призрену је примљена у КПЈ предратна скојевка Лепосава Мишић; у августу предратне скојевке Јованка Радивојевић-Кица, Катарина Патрногић-Цица, Јелица Стаменковић и Танкосава Симић.

У Приштини су чланови КПЈ постале кандидати КПЈ од јануара 1941. године Видосава Ацић, Јела Лисулов, септембра 1942. члан СК СКОЈ-а, који је тада формиран и предратне омладинке Љубица Спасић, члан једног језгра СКОЈ-а, члан КПЈ од 1942. и члан ГК СКОЈ-а 1944, Нада Вучић и Наталија Ничић. Ранка Милановић-Мелиха, члан КПЈ од јуна 1941, дошла је у октобру из Скопља у Приштину.

У Косовској Митровици је као предратни члан КПЈ активно радила професор гимназије Силвира Томасини. Године 1941. пре избијања рата чланови КПЈ биле су Деса Томовић, кројачка радница, члан СКОЈ-а од 1939. и Анка Спаић. Мара Кусовац и Ковиљка Тојага примљене су у КПЈ 1941.

У селу Пантина код Вучитрна члан КПЈ пре рата била је Јованка Лекић код које се налазила партијска техника. Уочи рата у њеном стану била је склоњена и штампарија коју је ЦК КПЈ набавио за ПК КПЈ која је после избијања рата успешно пребачена у Црну Гору. У Вучитрн је маја 1941. дошла Мелахат Хоџић-Деда, члан КПЈ од 1940. Она је у пролеће 1942. формирала партијску ћелију и била њен секретар. У Урошевцу је кандидат КПЈ била Радмила Клајић, предратна скојевка.

Пред партијском организацијом Косова постављали су се многобројни задаци на формирању организација[1]) у Приштини, Урошевцу, Гњилану, Призрену, Вучитрну, Подујеву итд., на учвршћивању организације у Косовској Митровици, на окупљању и организовању омладине и жена на задацима НОБ, на развијању братства и јединства и др. У извршење ових задатака укључиле су се и другарице чланови КПЈ.

Посебан задатак партијских организација, нарочито другарица чланова КПЈ и СКОЈ-а било је укључивање албанских жена и девојака у НОП. Појединачним радом с њима, погодним формама и активношћу настојало се да се окупе или учествују на конкретним задацима. Истицана је важност њиховог учешћа и помоћи НОБ-и не само за национално ослобођење свих народа испод фашистичког јарма, него и за слободу и права жене Албанке у породици и друштву, за сламање ропства у којем су је држали ферећа и обичајне навике.

Обласни комитет КПЈ за Космет указивао је на значај рада са женама и то је истакао и на саветовању у децембру 1941. И на среским саветовањима, на којима су учествовале другарице чланови КПЈ, у рефератима су постављени задаци за рад са женама. На првом среском саветовању одржаном у Приштини крајем децембра, коме је присуствовала и Јела Лисулов и на коме је изабран СК КПЈ, поднет је извештај о раду са женама. Среском партијском саветовању у Призрену, одржаном између 7. и 12. децембра, присуствовале су и Јованка Радивојевић-Кица и Лепосава Мишић.

ПАРТИЈСКА ТЕХНИКА, КУРИРИ И ВЕЗЕ 1941.

Готово сви месни комитети КПЈ имали су своју технику у којој је радио и један број другарица. Још крајем јуна 1941. године партијска организација у Пећи организовала је слушање, умножавање и разношење радио-вести. Слушане су и хватане на радио-апарату у кући Ивановића и у почетку преписиване руком у овој кући и у кући Љубице Бабовић. На преписивању су радиле, поред осталих, и омладинке Коса Ивановић, Ната Бабовић и Драга Ивановић. Нешто касније набављена је писаћа

[1]) Документ бр. 358, књ. 1/6, Завод за историју Косова, Зборник докумената и података о НОР-у, том I, књ. 19, 1969, стр. 45.

машина и на њој су краће време куцале вести Руска Стеванчевић и Ружа Божидаревић. Крајем године у МК КПЈ задужена је за рад технике и рад на вестима Савка Ковачевић, која је једно време слушала вести на радио-апарату у својој кући. Техника МК имала је и шапирограф који је са бојом и хартијом био смештен у добро припремљеној скривници у кући Станисаве Јовановић.

У Приштини је партијска техника са радио-апаратом, пресом за умножавање, хартијом и др. у 1941. години била склоњена код Јеле Лисулов, која је од септембра до децембра прекуцавала и умножавала дневне вести о ситуацији на фронтовима. Марксистичка литература била је склоњена код Оливере Каралић.

Још пре рата партијска организација у Призрену имала је своју технику, у кући Мојсића (машине за куцање, као и разне напредне брошуре, књиге и др.). После избијања рата Спиро Мојсић је набавио радио-апарат на коме су слушане вести, које је његова мајка Милка преносила на умножавање. У Милкиној кући, склањали су се партијски радници, за све време рата била је база за илегалце. Милка је у НОР-у изгубила два сина. Вести су преузимале Јованка Радивојевић-Кица, Лепосава Мишић и Радмила Ајтић. У кући Лалића изграђена је скривница за радио-апарат где су слушане вести Москве, Лондона и других станица. Ухваћене вести преносила је Милева Лалић на умножавање на гештетнеру и растурање по граду, Средској и другим селима.

До организовања партијске технике у Урошевцу, октобра 1941. године, вести и други партијски материјал добијани су од партијске организације у Приштини, умножавани су и растурани у граду и околним селима. Прве вести слушане су у кући Стојанке Деспотовић, а умножаване у кући Јорданке Марковић, која је радила у техници.

У првим данима рата 1941. године, техника МК КПЈ Косовске Митровице, која се састојала од једног шапирографа и писаће машине, била је једно време код Силвире Томасини. Радио-вести су издаване два пута недељно.

Одржавање веза између партијских организација или појединих другова партијских руководилаца и радника илегалаца и преношење партијских и других материјала било је веома тешко, али су на Косову овај зада-

НАРОДНИ ХЕРОЈ ЈОВАНКА-КИЦА РАДИВОЈЕВИЋ, ученица гимназије, рођена 1922. године у Призрену, члан СКОЈ-а пре рата, члан КПЈ од августа 1941. Због свог рада у напредном омладинском покрету била је искључена из седмог разреда гимназије у Призрену и прешла је у Пећ, одакле је из истих разлога била поново искључена. Осми разред гимназије наставила је у Тетову. Са избијањем рата вратила се у Призрен и наставила рад у НОП-у. Октобра 1941. године била је ухапшена заједно са братом и оцем и убрзо пуштена. Децембра исте године постала је члан МК КПЈ а маја 1942. секретар МК СКОЈ-а. Крајем 1942. прешла је на рад у неродимски срез (Урошевац) и кооптирана у Обласни комитет СКОЈ-а за Космет. Почетком 1943. пребацила се у Косовску Митровицу где је руководила омладинском организацијом. У једној провали јуна 1943. ухапшена је од Гестапоа са илегалним материјалом. У затвору је страховито мучена читава два месеца, поред осталог поломили су јој ногу. Сва мучења издржала је херојски. Најзад су је стрељали крајем јула исте године. Проглашена је за нардног хероја 6. јула 1953. године.

ДЕСА БАРОВИЋ-ПОПОВИЋ-МАЛА рођена 15. јануара 1924. на Цетињу; гимназију је учила уПећи, где ју је затекла окупација. Као предратни члан СКОЈ-а била је један од организатора рада омладине у НОП-у. Примљена је у КПЈ априла 1941. и тада је постала члан МК СКОЈ-а. Као члан КПЈ помагала је у техници МК КПЈ а у пролеће 1942. постала је члан МК КПЈ. У лето 1943. године отишла је у Црну Гору и ступила у IV црногорску бригаду, а затим је прешла у II пролетерску бригаду. Маја 1945. постала је члан Обласног одбора УСАОЈ-а за Космет. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

АНЂА ВУЈОВИЋ-ДЕНДА рођена 1922. у Пећи, предратни учесник напредног омладинског покрета, учествовала у свим акцијама које су у граду вођене под руководством Партије. Била је члан МК СКОЈ-а у Ђаковици 1939. Због учешћа у мајским демонстрацијама 1940. у Пећи била је месец дана у затвору. Члан је КПЈ од 1940. У НОП се укључила од првих дана рата у Пећи. Преносила је оружје, организовала рад међу омладином и женама. Била је у руководству СКОЈ-а и помагала рад технике МК КПЈ. Ухапшена је марта 1942. и отерана у затвор у Тирани, пуштена је због недостатка доказа и наставила рад у Пећи; 1943. била је одговорна за рад АФЖ у рејону и граду а одржавала је такође конференције са женама из околних села. Крајем 1943. ступила је у Косовски батаљон, затим у I македонско-косовску НО ударну бригаду, односно I косовско-метохијску НО ударну бригаду где је била руководилац СКОЈ-а III чете I косовског батаљона, затим помоћник политкома чете и онда заменик комесара батаљона. Јуна 1944. рањена је у борби код Преполца. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ГРУПА БОРАЦА КОСОВСКОГ ОДРЕДА У ПУСТОЈ РЕЦИ 1944. МЕЂУ ЊИМА ЧУЧИ МИАКА ПОПОВИБ ИЗ ДОБРУШЕ КОД ПЕБИ, А СТОЈИ ДРУГАРИЦА У ЧИЈОЈ СУ КУБИ БИАИ СМЕШТЕНИ

ДЕСАНКА ДЕВИЋ - ШКЕМБАРЕВИЋ

рођена је 1923. године у Пећи. Пре рата се укључила у напредни омладински покрет, члан СКОЈ-а је постала 1938, члан КПЈ у јесен 1941. Од 1941. радила је илегално у граду и била секретар актива СКОЈ-а у једном рејону до априла 1942. Тада је ухапшена, интернирана у Албанију, затим у Италију. После капитулације Италије вратила се у земљу, у Загребу се повезала са НОП и радила на пребацивању инт'2рнираца у НОВ. Јуна 1944. ступила је у IV косметску бригаду и била политички комесар чете пратећих оруђа, руководилац СКОЈ-а у бригади и затим руководилац СКОЈ-а при Оперативном штабу за Космет. Резервни је капетан ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

так са успехом и сналажљиво извршавале жене.

Поред међусобних веза и курирских задатака у Пећи и околним селима и пунктовима у источком и дреничком срезу одржаване су везе и преношени материјали и у друга места на Косову, као и у Црној Гори. Већ јула 1941. године, са директивама за Обласни комитет КПЈ за Космет дошла је у Пећ из Црне Горе Видра Ковачевић. Она је 16. јуда у групи другова учествовала у пребацивању Митра Бакића за Црну Гору. У Штедиму су наишли на заседу која их је похватала, али су захваљујући Ук Идризу ослобођени и пребачени у Црну Гору. Савка Ковачевић је у августу ишла за Косовску Митровицу и однела поруку Обласног комитета Месном комитету КПЈ за успостављање везе. У септембру је прихватила делегацију групе комуниста из Корче (Албанија), међу којима је био и Кочо Ташко и пребацила их на везу за састанак са члановима Обласног комитета КПЈ за Космет, који се тада налазио у Витомирици. У октобру је на успостављању везе између Обласног комитета и ПК КПЈ за Црну Гору група од 10 другова, међу којима је била и Драга Меденица из Витомирице, погинула у заседи на планини Хајли.

СКОЈ И ОМЛАДИНА 1941. ГОДИНЕ

На Косову је и пре рата рад КПЈ са омладином био развијен. Нарочито је била окупљена студентска и средњошколска омладина. С развојем партијских организација у градовима и селима развијала се и организација СКОЈ-а, која је обухватала и један број омладинки.

Предратне скојевке су се заједно са члановима КПЈ одмах после избијања рата укључиле у многе активности НОП и предано извршавале све задатке партијских и скојевских организација. Расположење и љубав омладинки и уопште омладине према КПЈ и НОБ били су знатно већи од њиховог броја у току 1941. године.

У Пећи је и скојевска организација била једна од најбројнијих у Области. Један број другарица чланова КПЈ и СКОЈ-а су после 6. априла, због паљевине или избацивања из својих домова од стране окупаторских плаћеника, прешле и наставиле рад у граду, а неке су са својим породицама отишле у Црну Гору и наставиле организован рад у НОП-у на терену или у партизанским јединицама.

У скојевској организацији у Пећи биле су чланови СКОЈ-а пре рата: Вјера Шошкић, Љубица Баровић, Савета-Кока Крушчић, Марија-Була Драгишић, Злата Булатовић, Деса Девић, Злата Ајданић, Руска Стеванчевић, Пољка Милатовић, Даница Шошкић, Даница Вујовић, Вјера Баровић, Милева Мијушковић, Вукица Раичевић, Зорка Зоњић, Нада Пејушковић, Деса Филиповић, Милева Гојковић, Дуда Дујовић, Мара Раичевић, Злата Царичић, Милена Марјановић и друге. У Витомирици су чланови СКОЈ-а пре рата биле: Видна Ракочевић, Вукосава Ракочевић, Дара Меденица, Стана Вуликић, Олга Ракочевић, Васиљка Спаић, Станица Зечевић и друге; у Гораждевцу: Љубица Радоичић, Дара Малишић, Даница Богдановић, Мара Мугоша и друге, а у Дубовику: Милена Драшковић-Анђелић, Јагода Бобичић, Деса Драшковић, Микица Радусиновић, Деса Бобичић, Сенка Перовић, Зорка Томковић, Даница Кујунџић, Лалица Вуковић, Зорка Ковачевић, Шиља Ковачевић, Зека Миловић и друге. Неке од ових скојевки су после избијања рата отишле из Пећи, а остале су се од првих дана укључиле у НОП.

Чланови СКОЈ-а од 1941. биле су: Дара Драгишић, Ђина Јовићевић, Деса Ђиповић, Илинка-Ика Кречковић, Јованка Брајовић, Љубица Петровић, Злата Шуговић, Милева Килибарда, Десанка Бошковић, Анка Радовић, Љубица Чичаревић, Даница

Давидовић, Јулка Вуксановић, Станка Драгићевић, Перса Сташић, Милева-Мица Петрушевић, Ружа Петрушић, Даница Стругар, Злата Стругар, Маша Ћиповић, Милка Петричевић, Јелка Бобичић, Босиљка Кртолица, Зорка-Лола Новаковић и друге. У Витомирици су чланови СКОЈ-а биле Даница Вуликић, Злата Лакићевић, Стана Петровић и друге, а у Гораждевцу Милка Малишић и друге.

У Пећи је било девет женских актива СКОЈ-а у четири рејона. Секретари актива СКОЈ-а и један број издигнутијих другова и другарица сачињавали су језгра СКОЈ-а као руководства скојевских организација по рејонима. Све другарице чланови КПЈ радиле су са СКОЈ-ем, присуствовале су састанцима актива и језгра СКОЈ-а и одговарале за њихов рад пред својим партијским ћелијама. Већина другарица чланова СКОЈ-а биле су од почетка 1942. у Метохијском позадинском партизанском одреду.

У језгрима СКОЈ-а, поред поменутих скојевки, биле су: Деса Драшковић, Деса Девић, Ната Бабовић, Коса Ивановић, Злата Ајданић, Бранка Раичевић, Даница Стругар, Вукица Раичевић, Славка Булатовић, Деса Филиповић, Зорка-Лола Новаковић, Мила Ивановић, Вукица Вујошевић, Ружа Петрушић и друге, а у Витомирици Спаса Вуликић, Милица Влаховић, Даница Вуликић, Стана Петровић и друге.

Крајем 1941. у Витомирици је одржано Обласно саветовање СКОЈ-а, а после њега конференција СКОЈ-а за пећки срез, на којој су међу делегатима биле и другарице из језгра СКОЈ-а: Марија-Була Драгишић, Перса Сташић, Злата Булатовић, Дара Меденица, Вукосава Ракочевић, Мима Марковић, Ната Крушчић и друге. Реферат о раду и задацима СКОЈ-а поднела је Деса Баровић.

Предратне скојевке из Ђаковице Сава Поповић, Радмила Влаховић и Даница Вујовић, затим Боса Павловић и Јелена Беговић из Рзнића и Мара Прља, Милица Прља са сестром, Јелена Војводић и још неке из Ратиша прешле су после 6. априла са својим породицама у Пећ или у Црну Гору. Нови активи СКОЈ-а почињу да се формирају крајем 1941.

Чланови СКОЈ-а су окупљали омладину и жене на задацима НОП-а, одржавали су састанке читалачких група на којима су прорађивани партијски материјали, прикупљали по-

НАРОДНИ ХЕРОЈ

ДАРА ДРАГИШИЋ рођена 1921. године у Сарајеву, свршена ученица гимназије. Радила је у НОП-у у Пећи од 1941. године. Члан КПЈ од 1943. Јуна 1943. године ступила је у Шарпланински одред. Октобра 1943. године са одредом је ушла у састав I македонско-косовске НО ударне бригаде у Македонији. Била је делегат десетине. Учествовала је у свим борбама ове бригаде и била ударник. У борби са Немцима 22. јуна 1944. године на Караорману рањена је у десну руку. Септембра 1944. године на месту званом Каљај Дода (Љума у Албанији), где су били опкољени од балиста, погинула је борећи се до последњег метка с пиштољем у левој руци.

СТАНИЦА РАДОЈЕВИЋ-ДРОБЊАК ро-
ђена је 1922. године у Пећи. Члан СКОЈ-а је постала октобра 1938. а члан КПЈ децембра 1939. у Витомирици. Одмах по избијању рата добила је партијски задатак да организује рад са омладином и женама. Била је члан језгра СКОЈ-а, руководилац скојевског актива и једне групе жена. Припадала је Метохијском позадинском одреду. Августа 1943. године послата је на партијски рад у Албанију. где је остала краће време. По повратку је једно време радила у своме селу, затим у Пећи. Априла 1944. ступила је у Косовски батаљон, била је санитетски референт чете, затим политички комесар чете, а онда политички радник у 52. дивизији. Резервни је поручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ГРУИА ДРУГАРИЦА ЧЛАНОВА КПЈ И СКОЈ-а У ИЕКИ 1941.

ЈАГОДА БОБИЧИЋ-БОСНА рођена је 1922. у Спужу (Ц. Гора). У напредни омладински покрет укључила се 1938. године, у СКОЈ је примљена 1939. Учесник је демонстрација у Пећи маја 1940. и др. акција које су тада вођене под руководством Партије. У КПЈ је учлањена априла 1941. У Пећи је била на партијском раду до марта 1942, када је по налогу Партије прешла на теренски рад на Косову, радила је са омладином у Обилићу и по околним селима. Крајем октобра се вратила у Пећ и постала члан МК СКОЈ-а. У партизане је отишла 7. јула 1943. на црногорски терен. Постала је секретар партијске организације полимске општине и члан иницијативног одбора организације жена. По капитулацији Италије ступила је у новоформирану чету и постала њен политички комесар, затим је убрзо прешла у IV црногорску бригаду, у којој је била батаљонски руководилац СКОЈ-а. Почетком 1944. постаје помоћник комесара одреда који је тада формиран на Космету, затим комесар I чете косовско-метохијског батаљона. На овој се дужности разболела и била је два месеца на лечењу у Италији. Јуна 1944. вратила се у Србију и ступила на дужност политичког комесара I чете батаљона који је ишао према Врању, а затим постала комесар батаљона III косовско-метохитске бригаде. Почетком октобра тешко је рањена у ногу, пребачена је у Бугарску на лечење, где ,1ол је нога ампутирана. Фебруара 1945. вратила се у земљу и наставила рад. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

РАДМИЛА АЈТИЋ-ПОПОВИЋ из Призрена, рођена 30. октобра 1922. члан СКОЈ-а пре рата у призренској гимназији, члан КПЈ од 1940. Исте године члан и секретар МК СКОЈ-а до јуна 1941. Тада је прешла на илегални рад у Средску, где је била секретар партијске ћелије. Ухапшена је 1942. године на улици у Призрену, и одведена у затвор у Тирани. Убрзо је побегла из затвора, вратила се у Призрен и у мају 1943. отишла у Шарпланински одред. Због болести враћена је у Призрен и на улазу у град поново ухапшена и одведена у затвор у Тирани, где је остала до капитулације Италије септембра 1943. Тада је побегла из затвора и ступила у Косовски батаљон односно I македонско-косовску НО ударну бригаду. Била је политички делегат десетине и члан агитпропа, а од марта 1944. године шифрант при Главном штабу НОВ и ПОЈ за Македонију. У децембру се вратила у Призрен и била'секретар МК СКОЈ-а а затим је ступила у XV корпус на дужност шефа Пропагандног одељења 48. дивизије и секретара партијског комитета за јединице при штабу исте дивизије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЉУБИЦА РАДОИЧИЋ из Гораждевца, рођена је 1. априла 1918. године у Селишту код Никшића. У напредни раднички покрет се укључила пред рата и 1940. године је примљена у СКОЈ. Под окупацијом је наставила рад и постала кандидат за члана КПЈ. Обављала је курирску службу и радила са женама у селу. Године 1942. похађала је санитетски курс у Пећи, а по завршетку истог организовала курс у селу. Почетком 1944. године прешла је у Албанију да би се лакше пребацила у партизански одред, а 1. септембра 1944. године ступила је у IV косметску бригаду у којој је била санитетски референт чете, затим руководилац омладине у чети и делегат бпигадног митраљеског одељења. Исте је године примљена у Партију. Два пута је рањавана. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

моћ за НОП, сакривали илегалце, одржавали везу између њих и преносили оружје и друге материјале. У *Пригитини* је пре рата постојала група напредних омладинки, која се одмах после 6. априла укључила у рад на организовању омладине на задацима НОП-а. Међу њима су, поред поменутих другарица кандидата и чланова КПЈ, биле и Даница Ацић, Тодорка Митић, која је убрзо отишла из Приштине, Радмила Славић и друге. Јула-августа 1941. у НОП су се укључиле Викторија Ничић, Загорка Савић-Дунда, Славка Дебељковић, Даница Топаловић, Матилда Вукић-Мањоку, Деса Пршендић, Стана Пајевић и друге. Ова група је заједно са другим омладинцима убрзо прерасла у активе СКОЈ-а.

У октобру-новембру формирана су и језгра СКОЈ-а у четири рејона у којима су биле и другарице.

Истовремено с формирањем актива стварале су и васпитне групе СКОЈ-а и омладине у којима су биле и омладинке.

У селима грачаничког среза био је један број скојевки 1941. године: Милуша Никић-Гашић из Врела, Вера Одаловић-Дејановић из Липљана, Милица Даутовић из Сувог Дола, Марија Лисулов из Милошева.

У *Призрену* су другарице чланови КПЈ учествовале у стварању актива СКОЈ-а одмах после избијања рата. На окупљању омладине радила је и Милева Дикић. Формирана су и језгра СКОЈ-а као руководства у рејонима. У једном рејону руководилац језгра била је Злата Шутаковић. Одмах после капитулације у У*рошевг^у* се отпочело са стварањем омладинских група.

У овим групама од другарица су биле: Грозда Костић, Јорданка Марковић, Живка-Кока Богошевић, Тодорка Стефановић, ЈБубица Ристић, Радмила Димитријевић, Момирка Андрејевић, Радмила Мирковић и друге. У активима СКОЈ-а у *Косовској Митровици* биле су од другарица чланови СКОЈ-а пре рата: Драгица Жарковић, Надежда Ристовић, Сретена Јевтовић, Момира Жарковић, Бисерка Ристић, ЈБубица Ристић, Анка Спајић, а од 1941: Ружа Томовић, Даница Јарамаз, Јела Ђурица, Боса Сабљић, Катарина Базовић, Милица Радуновић, Љубица Богетић, Мара Радовић, Мирка Ћамиловић, Видосава Парлић и друге.

Активи СКОЈ-а су 1941. отпочели рад на окупљању антифашистичке омладине, у чему су биле активне и омладинке.

РАД СА ЖЕНАМА И АКТИВНОСТ ЖЕНА 1941.

Заједно са члановима КПЈ и чланови СКОЈ-а су радили на организовању жена у НОП.

Још пре рата у Пећи су постојале групе жена које су биле обухваћене васпитним и политичким радом. После избијања рата ове групе су проширили свој рад на већи број жена. У јесен 1941. биле су организоване према територији партијских и скојевских организација. Групама су руководиле другарице чланови КПЈ. У почетку их је било по 2—3, а касније и по 5—6 у сваком кварту и рејону. Зависно од ситуације у почетку су одржаване конференције којима је присуствовао велики број жена, а касније састанци с мањим бројем жена по групама. На једној конференцији у Патријаршији, где је био велики логор избеглица из разних села Метохије, било је присутно више од 100 жена. Групама жена из града прикључиле су се црногорске жене са села, које су са својим породицама, после пљачкања села и истеривања из својих домова од стране окупаторских плаћеника, дошле у град са стварима које су могле понети само у рукама или на леђима. Жене из града су их примиле у своје куће и станове, дале им смештај и потребне ствари. У једној соби било је смештено и по неколико породица.

Један број жена пре рата сарађивао је и помагао напредни раднички покрет. Међу њима су биле Станисава Јовановић, Милица Јовановић-Мрка, Стана Поповић, мајка народног хероја Миладина Поповића, секретара Обласног комитета КПЈ за Космет и делегата ЦК КПЈ у Албанији, Стојанка Вукмировић, мајка народног хероја Бориса Вукмировића, секретара Обласног комитета КПЈ за Космет, Јана Радусиновић, мајка народног хероја Митра Радусиновића, Љубица Бабовић, која је прихватала и крила партијске раднике, учествовала у предратним акцијама КПЈ, а од првих дана рата преносила партијске материјале, сакривала илегалне партијске раднике и партијски материјал, једно време код ње су слушане и преписиване радио вести; Савета Вујошевић је пре рата преносила пропагандни партијски материјал, скривала илегалце, од првих дана рата укључила се у НОП, била курир, прикупљала одећу и храну за партизане, преко ње је ишла веза са околним селима; Султана-Цута Пет-

НАРОДНИ ХЕРОЈ КАТАРИНА-ЦИЦА ПАТРНОГИЋ-ПАЈА, студенткиња права, рођена је 30. октобра 1921. године у Призрену. Приступила је напредном студентском покрету у Београду. Године 1938. била је члан женске омладинске групе у призренској гимназији, фебруара је постала кандидат, а августа 1941. године члан КПЈ. Октобра исте године ухапшена је и остала неко време у затвору. По изласку из затвора 1942. године наставила је рад у Призрену и Ораховцу. Уочи 1. маја 1942. организовала је акцију сечења бандера и растуоања летака. Поново је ухапшена августа 1942. године и одведена у затвор у Тирани одакле је јануара 1943. побегла онесвестивши чуварку. Пребацила се у Призрен и априла 1943. године отишла у партизане. Најпре је била у Шарпланинском одреду, затим у Косовском батаљону који се кретао на територији Србије и Македоније, потом у VIII прешевској бригади, Другој и Четвртој бригади 52 дивизије. Била је на дужности заменика комесара чете, батаљона и бригаде. У борби је рањавана. Била је носилац Споменице 1941. и других одликовања. За народног хероја проглашена је 27. новембра 1953. године. Умрла је 1. XII 1971.

ВИДРА ЗОГОВИЋ-КОВАЧЕВИЋ рођена је 1920. у Мурину (Црна Гора). Члан СКОЈ-а је од 1937. у селу Дубрави код Ђаковице, члан КПЈ од јануара 1940. Од јуна 1940. била је члан СК КПЈ за срез Ђаковицу. Учествовала је активно у Женском покрету пре рата. По избијању рата отишла је у Црну Гору и учествовала у 13-то јулском устанку. Одлазила је као курир ради успостављања везе између Обласног комитета КПЈ за Космет и ПК КПЈ за Црну Гору. Ујесен 1941. дошла је у Пећ и укључила се у рад партијске организације. Припадала је Метохијском позадинском партизанском одреду у Пећи. Фебруара 1942. прешла је у Призрен где је до јуна 1943 била члан и организациони секретар МК КПЈ а од тада до маја 1944. члан СК КПЈ. У јуну исте године на пребацивању за Јабланицу била је ухапшена од Гестапоа у Урошевцу и успела је да побегне. После неколико дана пребацила се и радила као партијски радник на терену Јабланице. Августа 1944. изабрана је за члана СК КПЈ Лебане — Пуста Река. Са овог терена прешла је на Копаоник, затим на Косово и од новембра исте године тј. од ослобођења града била је члан ГК КПЈ у Косовској Митровици. Резервни је капетан ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ВИДРА КОВАЧЕВИК „АНИФА" У АЛБАНСКОЈ НОШЊИ СА ДРУГОМ ЦАВИДОМ НИМАНИЈЕМ У ПРИЗРЕНУ 1942. ГОДИНЕ.

ровић, мајка Веље, предратног члана и секретара МК КПЈ 1941. и 1942, који је умро по изласку из логора и Љубице-Хахе, скривала је илегалце, у њеној кући су одржавани партијски и други састанци, ту су долазили курири и она сама је била курир; Јолдуза Бакали је примала у своју кућу партијске раднике, под фереџом преносила партијски и други материјал, од почетка рата склањала, чувала и пребацивала илегалце, била курир; Милена Дамјановић била је курир, преносила разне материјале, извршавала све задатке који су јој постављали до одласка у партизане августа 1944; Хириша Садику, мајка народног хероја Рамиза Садика, организационог секретара Обласног комитета КПЈ за Космет, пре рата је помагала рад свога сина, примала у кућу његове другове и бринула се о њима, исто то је радила и после избијања рата до болести која јој је онемогућила рад; Милица Стругар је пре рата помагала рад својих синова, крила илегалце, преносила илегални материјал, од првих дана рата је наставила рад, скривала је муницију и санитетски материјал (у НОБ је изгубила три сина); Марица Црвенко је пре рата помагала рад својих синова напредних омладинаца, од 1941. укључила се у НОП, прикупљала храну и одећу, преносила разне материјале (у НОБ је изгубила два сина). Из Витомирице је пре рата један број жена помагао раднички покрет. Међу њима су: Наста Гилић, мајка народног хероја Мића Гилића, члана Обласног комитета КПЈ за Космет, Јелица Павличић-Драговић и Станица Спаић; Цмиљана Влаховић је пре рата учествовала у акцијама КПЈ, а од почетка рата била активна у групи жена, преносила оружје и др. из Пећи у Витомирицу и обратно, скривала илегалце итд.; Љубинка Марковић је пре рата учествовала у акцијама Партије, а од почетка рата преносила оружје и муницију из Витомирице у Пећ, из скривнице у скривницу, похађала санитетски курс и др.; Смиљана Меденица је пре рата учествовала у акцијама које су вођене под руководством Партије, од почетка рата помагала НОП и била у групи жена (у НОБ је изгубила три сина и кћерку); Марија Радојевић је пре рата учествовала у многим акцијама Партије, а од почетка рата извршавајући разне задатке активно учествовала у НОП-у; Даница Дрљевић, Радуша Мијановић, Ката Павличић, Милица Вучинић, Стана Шарановић и друге такође су учествовале у акцијама КПЈ пре рата и биле активни учесници НОП-а од првих дана рата. Уз своје синове и кћерке и многе друге жене су на разне начине учествовале у акцијама КПЈ пре рата и у току НОБ-е.

Крајем 1941. формиране су групе жена у које су се укључиле и друге жене у граду, Витомирици и Горажделцу. За све време НОБ оне су скривале илегалне партијске раднике, одржавале везе, преносиле пошту, оружје и партијске материјале прикупљале прилоге, плеле чарапе, џемпере, рукавице за партизане итд.

У септембру 1941. у Пећи је формиран Одбор НО фонда. У њему је поред другова и Руске Стеванчевић била и Зора Влаховић, учитељица. Одбор НО фонда имао је свој печат којим су оверавана акта и признанице које је један број другова и другарица чланова КПЈ давао онима који су давали прилоге и помоћ у новцу. Велики део послова НОФ-а обављале су жене. НОФ је развио свој рад нарочито у 1942. и каснијим годинама.

У раду група жена и на задацима НОФ-а истакле су се Данка Бабовић, Шећерка Када, Љутвија Кураја, Марија Секуловић, Јулка Влаховић, Видосава Брајовић, Јелена Никић-Мићковић, Анђа Драшковић, Миња Прелевић, Јова Драгишић, Сија Гарчевић, Ратка Симић, Милица Бобичић, Љубица Боричић, Цвијета Булатовић-Вујисић, Милица Јовићевић, Анђа Павличић и многе друге жене из Пећи и Витомирице.

Руководиоци група жена у Витомирици биле су Станица Радојевић, Јованка Шарановић и Милева-Мима Марковић.

У *Ваковици* су крајем 1941. отпочеле припреме за формирање актива жена. Жене су отпочеле најпре појединачан рад на задацима НОП-а и то најпре из породица чланова КПЈ и СКОЈ-а. Одржавале су везе, пребацивале партијске и друге материјале, оружје и др., склањале илегалце. Тај рад се развијао у 1942. и каснијим годинама упоредо с развојем и формирањем актива омладине. Са организовањем одбора НО фонда крајем 1941. у *Приштини* се формирају и групе жена. На овоме задатку су се ангажовале и све другарице чланови КПЈ и СКОЈ-а. Групе су организовано отпочеле да раде на почетку 1942. године.

Партијска организација у *Призрену* је још у јуну 1941. године одредила задатке за окупљање жена у НОП.

РОКСАНДА-РУСКА СТЕВАНЧЕВИЋ-ЈОКАНОВИЋ рођена је 27. јануара 1921. у Пећи. Пре рата се укључила у напредни студентски покрет на Медицинском факултету. Због учешћа на збору била је хапшена. Непосредно пре рата дошла је у Пећ и укључила се у рад скојевске организације. Била је секретар актива СКОЈ-а. После избијања рата постала је члан првог НОО-а за град. У новембру 1941. примљена је у КПЈ. Радила је са женама и на организовању помоћи ухапшеним друговима и борцима. Године 1942. ухапшена је и одведена у логоре Презу и Бурељ, одакле је пуштена 1943. и у Пећи наставила илегални рад. Руководила је организацијом жена у рејону. Куцала је и умножавала радио-вести. Поново је ухапшена 1944, одведена у логор у Приштини затим у Беч. После ослобођења вратила се у Пећ. Сада је ванредни професор на Дечјој клиници у Београду. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

За то је била задужена Милева Лалић, у чијој су кући у скривници слушане радио-вести, а она их је преносила на одређена места на умножавање.

У граду је 7. јула формиран одбор НО фонда који на својим задацима отпочиње да окупља и жене. Активнији рад жена почиње у новембру 1941. Међутим, све до почетка 1942. тај рад је појединачан. Оваквим радом су биле повезане: Цана Некић, Деса Лековић-Ђурић, Љубица Дикић, Ана Чочановић, Стија Чакић, Мага Глигоријевић, Деса Радивојевић, Мара Тунић, Јања Зоњић, Ружа Сурчевић, Лепа Стаменковић, Наталија-Сека Димитријевић, Станислава-Таче Николић, Тодорка Станишић, Загорка Јовичић, Маргита Николић, Драга Ставретовић и друге.

У *У-рошевцу* и селима овог среза све до јесени 1941. није било организованог рада са женама. Било је само појединачних веза. Овим су биле обухваћене: Зорка Димитријевић, Ружа Ђорђевић, Стана Видачић, Вида Кокотовић, Вера Деспотовић, Анђа Клајић и друге. На прикупљању оружја, муниције, прилога и помоћи за НОП, у смештају и чувању илегалаца, растурању летака, плетењу џемпера, чарапа и др. жене из града и са села су у већем броју и организовано радиле од почетка 1942. године.

У јесен 1941. у *Косовској Митровици* је образован први одбор НО фонда, а почетком новембра формирано је и среско руководство жена у коме су, поред Силвире Томасини, Наде Ристовић и Маре Кусовац, биле и Јованка Грујић, Мара Сулејмани и Смиља Бојић, из Првог Тунела, која је ускоро формирала пододбор жена у Првом Тунелу у који су ушле, поред Ковиљке Тојаге, Риска Јовановић, Лидија Котур, Наталија Маровић и Савка Дрњак, и руководила овим пододбором. Крајем године руководила је и санитетским течајем који је организовао СКОЈ у Првом Тунелу и Старом Тргу. Овај пододбор је радио до провале у мају 1942. Смиља је побегла из Првог Тунела, а остали чланови су се повремено састајали. У Старом Тргу је Мара Кусовац у новембру формирала пододбор жена у који су ушле: Велика Абрамовић, Марица Машић, Милица Миловић, Анка Мирић, Мица Стојановић, Мика Мркић и Мара Чалић, обе су 1943. отишле у партизане.

Одмах после капитулације старе Југославије у Косовској Митровици је организован збирни логор у коме је било неколико хиљада заробљених војника и официра. Партија је предузела акцију да се из логора ослободи што већи број људи. Комунисти, међу којима и Силвира Томасини, организовали су убацивање цивилних одела у логор и прихватање и прикривање одбеглих заробљеника. У овој акцији учествовале су и многе жене, нарочито оне које су становале у близини логора. Прихватале су одбегле заробљенике, поклањале им цивилна одела и пратиле их кроз град до одређених места.

ЖЕНЕ У ПАРТИЗАНСКИМ ОДРЕДИМА 1941, САНИТЕТСКИ КУРСЕВИ И ОБУКА

Први партизански одред у који су ступили борци са Косова формиран је јула 1941. на Копаонику: Народноослободилачки партизански одред „Тодор Милићевић". Од другарица у овај одред су ступиле из Косовске Митровице Драгица и њена мајка Дара Жарковић. Заједно с њима у одред су пошле из Старог Трга Драгица Ђуровић и њена мајка. То су биле прве партизанке из Косовске Митровице. У одреду није било санитета, па су рањенике превијале Драгица и Дара и упућивале их у болницу Краљевачког одреда.

У Пећи је почетком октобра 1941. формиран Метохијски позадински партизански одред у коме је било 5 батаљона са 750 бораца, 3 батаљона су била у граду а по један у Витомирици и Добруши. У састав овог одреда су крајем године ушле све другарице чланови КПЈ. Борци су полагали заклетву на скуповима у појединим кућама: у кући Јовићевића, Брајовића, Љубице Бабовић, Савке Ковачевић, Милосаве Влаховић, Буле Радовић, Милуше Новаковић, Дуње Влаховић и других.

Формиране су групе другарица и с њима су одржавани посебни састанци и теоретски и практични курсеви војне обуке, на којима су обрађивана иста питања као и са друговима. Одржавани су у дубокој илегалности. Училе су руковање оружјем, распоред и кретање јединица на борбеном положају, у маршу итд. Кроз ове курсеве прошле су све другарице припаднице одреда.

Због веома тешке ситуације борци су живели углавном илегално и повремено изводили мање акције. Крајем децембра Метохијски позадински одред је ликвидирао четничког шпијуна из Витомирице Богића Перо-

МЕЛАХАТ ХОЏИЋ-ДЕДА, предратни члан КПЈ из Београда, дошла је маја 1941. у Вучитрн, где је организовала партијску ћелију, а затим је илегално радила и у Липљану. Октобра 1943. пређе је у Пећ за члана МК КПЈ, реорганизовала скојевску организацију и активе АФЖ у мале групе. Била је задужена за рад партијске технике, хватала и умножавала вести са радиа. Јануара 1944. постаје секретар овог комитета. Јуна исте године одлази у Скопље. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је.

●

ГАНИМЕТ ТЕРБЕШИ из Ђаковице, врло се млада укључила у НОП. Била је истакнута омладинка у Ђаковици иако је имала тек 16 година — преносила је оружје и муницију, летке и вести и чувала у својој кући илегалце. Била је члан СКОЈ-а. Ухапшена је почетком 1944. године и у полицији подвргнута страшном мучењу, али није изустила ни речи признања о свом раду и раду других са којима је била повезана. Обешена је у Ђаковици 28. августа 1944. године.

ЈЕЛИЦА СТАМЕНКОВИЋ-МИЛКОВИЋ из Призрена, предратни члан СКОЈ-а члан КПЈ од августа 1941. Била је члан МК СКОЈ-а. Одржавала је везу са тада формираним НОО у граду. Ухапшена је почетком маја 1942. и из призренског затвора • одведена у затвор у Тирани и логор Бурел код Тиране, где је остала до капитулације Италије. Тада је ступила у Косовски батаљон односно I македонско-косовску НО ударну бригаду и I косовско-метохијску НО ударну бригаду. Учествовала је у свим борбама ових бригада. Била је заменик политичког комесара батаљона а од краја 1944. заменик политичког комесара I косовско-метохијске НО ударне бригаде. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ТАНКОСАВА-АНА СТАНИМИРОВИЋ-СИМИЋ рођена 25. јануара 1920. у Призрену, предратни члан СКОЈ-а, члан КПЈ од августа 1941. Била је секретар партијске ћелије у рејону „Пантелеји" и члан СК СКОЈ-а. Августа 1942. присуствовала је Обласном саветовању СКОЈ-а, које је одржано у Сувом Долу код Приштине. Ухапшена је исте године, у затвору се разболела и пренета у болницу, одакле је уз помоћ два лекара Албанца побегла. Тада је прешла у илегалност. Почетком 1943. дошла је у Урошевац по партијском задатку и постала члан а затим секретар СК КПЈ. На тој дужности је остала до ослобођења. После ослобођења била је на разним партијским и друштвеним дужностима. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

НАДА ВУЧИЋ-БОЈКОВИЋ из Приштине, рођена је 28. септембра 1920. године у Новом Пазару. У напредни покрет се укључила пре рата и под окупацијом је наставила рад. Августа 1941. године била је члан централне омладинске групе у граду и члан руководства СКОЈ-а III рејона, а крајем године је руководила једним омладинским активом и групом жена у III рејону. Примљена је у Партију новембра 1941. године када је и формирана партијска ћелија у III рејону. Од августа 1942. па до хапшења 1944. године била је члан градског бироа ћелија, који је имао функцију МК КПЈ. Носилац је Споменице 1941.

ВИДОСАВА АЦИЋ-ВЕРА, ученица гимназије, рођена је 1921. године у Приштини. У напредни средњошколски покрет укључила се пре рата. Примљена је у СКОЈ крајем децембра 1940. године. Под окупацијом је наставила рад. Септембра 1941. године била је секретар актива СКОЈ-а I рејона. Кандидована је за члана КПЈ децембра 1941. године, а примљена је у Партију фебруара 1942. године. У партијској организацији је одговарала за рад омладине I рејона. Током 1942. године боравила је као илегалац у селима грачаничког среза и тамо формирала групе жена. Вратила се у град у јесен 1943. године и постала секретар партијске ћелије I рејона, а нешто касније и члан МК КПЈ за Приштину у коме је одговарала за рад Партије свога рејона. Ухапшена је 27. јуна 1944. године и отерана у логор у Приштини, а августа исте године интернирана у логор у Бечу, где је остала до краја рата. У логору је руководила женским колективом. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

вића. Љубица Бабовић је прихватила и склонила учеснике после извршене акције.

Упоредо с формирањем позадинског одреда организовани су санитетски курсеви за омладинке и жене. Партијска организација у Пећи је организовала ове курсеве од августа 1941. године. Најпре је одржан један курс под руководством медицинске сестре Љубице Чукић и студента медицине Десе Протић. Курс су завршиле: Зорка Јовићевић, Савка Ковачевић, Катица Брајовић, Јагода Бобичић, Станисава Јовановић, Перса Сташић, Деса Драшковић и друге. Другарице са курса преносиле су стечена знања на групе жена и омладинки по рејонима у граду, где су још одмах организоване четири групе, у Витомирици три и у Доброши једна. Састанци су одржавани по кућама. Поред учешћа на курсу жене су чувале стражу и мотриле на непријатељско кретање. Поред теоријске, вршена је и практична обука са завојима, газама, ватом, пинцетама, маказама и др. Ови часови су коришћени и за политички рад. Допринели су зближавању другова и другарица, борбеном другарству и међусобној љубави који су били и остали за све време рата једна од одлика пећке партијске организације, омладине, жена и пионира. И жене и омладинке су се радо одазивале и редовно и са великом вољом похађале ове курсеве. На крају курса полаган је испит. Ови курсеви су трајали читаву зиму 1941. и пролеће 1942. године. Све другарице чланови КПЈ, готово све скојевке, велики број омладинки и већи број млађих жена завршио је ове курсеве. Од лекара у Пећи истицала се др Јованка Ђуришић која је лечила илегалце и пружала материјалну помоћ НОП-у.

У Витомирици су санитетски курсеви почели у октобру 1941. године. Одржавале су их: Савка Ковачевић, Катица Брајовић, Перса Сташић, Деса Протић, Деса Драшковић, које су редовно долазиле из Пећи. Више од 40 жена Витомирице је положило практични испит. У Пећи је такође био организован курс за жене и омладинке из Гораждевца, који је трајао 15 дана а полазиле су га Љубица Радоичић, Дара Малишић, Даница Богдановић и друге. Одржавани су свакодневни часови у кућама Јовићевића, Вукмировића и Милице Јовановић-Радовић. После завршетка курса ове омладинке су организовале курс у Гораждевцу који су похађале: Милка Малишић, Даница

Стојановић, Милица Вуксановић, Милка Радуновић, Велика Крстић, Дара Стојановић, Цура Букумировић, Милева Јанђиковић и друге.

Слично су били организовани санитетски и курсеви за руковање оружјем и у Приштини. Санитетски материјал за курсеве добијан је из болнице преко Оофије Маровић. У новембру 1941. преко скојевске организације у Косовској Митровици организовани су санитетски курсеви у Првом Тунелу, којим је руководила Смиља Бојић и у Старом Тргу.

ТЕРОР 1941.

Терор окупатора и његових плаћеника на Косову отпочео је одмах после капитулације. На удару су били комунисти и родољуби, које су хапсили и интернирали. Упадали су у куће у свако доба, вршили претресе и пљачкали имовину. Због тога су се чланови КПЈ и СКОЈ-а одмах морали повлачити у илегалност, премештати се из куће у кућу и стално бити на опрези. То је трајало за све време рата.

И жене и омладинке су осетиле терор. Тучене су да одају илегалне партијске раднике и рад народноослободилачких организација.

Жене и омладинке у Пећи су хапшене и тучене, али ништа нису одале, мада су много знале.

Међу првима су у августу 1941. у Пећи ухапшене Зорка и Деса Протић и Милица и Душица Марковић и отеране у логор код Кавање у Албанији, одакле су пуштене после неколико месеци.

После растурања прогласа ЦК КПЈ у октобру 1941. у Призрену је ухапшена група комуниста, у којој су биле Јованка-Кица Радивојевић и Катарина-Цица Патрногић. У затвору су од њих захтевали да поздрављају фашистички, а пошто су сви то одбили, тукли су их. Ослобођене су због недостатка доказа.

КПЈ И ЖЕНЕ 1942.

У 1942. окупатор и његови сарадници настојали су да разбију партијску организацију на Косову. Вршили су сталне блокаде, хапсили и интернирали активисте. Успело им је да похватају већи број чланова КПЈ и СКОЈ-а и сарадника НОП-а. И поред тога рад партијске организације није престајао, јер су током године примани у КПЈ и СКОЈ нови чланови, а међу њима и другарице.

Док су окупатори и њихове слуге настојали да на Косову остваре своју паролу „Завади па владај", Обласни комитет КПЈ за Космет је као најзначајнији задатак за све чланове КПЈ и СКОЈ-а, за све припаднике НОП-а и родољубе поставио: јединствену борбу свих народа против окупатора и њихових слугу:

„7. Треба ојачати борбу за слогу[1]) и јединство народа Косова и Метохије против окупатора. Треба *огатро иступити против шовинистичке мржње коју великосрпски и великошиптарски елементи распирују међу народима овога подручја и раскринкавати пред свим народима Косова и Метохије коме служи и користи то распиривање шовинистичке мржње. Исто тако треба раскринкавати такмичења народних издајица Недића и Крује у додворивању окупаторима на рачун народних маса".*

Обласни комитет КПЈ за Космет анализирао је стање и резултате рада партијске организације а у вези с тим и однос према окупљању и раду са женама. У тезама за реферат, који је секретар Обласног комитета КПЈ за Космет Боро Вукмировић поднео на фебруарском саветовању Обласног комитета[2]) каже се:

„3. Шта се постигло у овом периоду?

а) Створене су организације у Приштини, Урошевцу, где се није ништа имало, Гњилану. Спровео се један темпо рада (према извештајима) ... Повезали *су се читави низови села, али овај успех треба да подстакне за још јачим еланом у раду. Мало секташтва у односу на омладину и жене".*

У резолуцији[3]) са јулског (IV) обласног саветовања КПЈ за Косово и Метохију одржаног у Грболама код Урошевца, крајем јула 1942, осуђен је поново секташки однос према пријему жена у чланство КПЈ:

„...

У раду међу женама постигнути су неки успеси, но то је јога увек недовољно. И поред тога гато су постојали услови (код српских и г^рногорских) да се жене увуку у активну општенародну борбу, то до сада није искоригађено, то је велики пропуст нагае Партије који се мора будућим правилним формама рада отклонити. Свуда се огледа секташки од-

НАТАЛИЈА НИЧИЋ-ДРАГОЈЕВИЋ ученица гимназије, рођена је 12. децембра 1924. године у Приштини. У напредни средњошколски покрет се укључила пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Од августа 1941. године била је члан централне групе средњошколки задужена за рад СКОЈ-а. Примљена је у Партију новембра 1941. године. Фебруара 1942. постала је члан СК СКОЈ-а. Исте године је као илегалац радила на организовању жена у Сувом Долу, Липљану и другим селима. Августа 1942. године била је делегат на Обласном саветовашу СКОЈ-а које је одржано у Сувом Долу. Априла 1944. године постала је секретар МК СКОЈ-а. Ухапшена је другом половином јуна 1944. године. Носилац је Споменице 1941.

РАНКА МИЛАНОВИЋ-МЕЛИХА ученица гимназије из Скопља, рођена је 17. новембра 1922. године у Лалинцу (Ниш). У СКОЈ је примљена 1939. године као ученица гимназије у Скопљу. До 1941. године била је секретар групе СКОЈ-а у гимназији. Јуна 1941. године примљена је у Партију и постала секретар партијске ћелије. Исте године је ухапшена од бугарске полиције и после изласка из затвора напустила је Скопље и прешла у Приштину, октобра 1941. године. Већ крајем године формирала је у Приштини групу жена, а почетком 1942. године формирала је групе жена по селима среза грачаничког, где је живела као илегалац. Септембра 1942. године руководила је првим Градским одбором АФЖ, који је тад формиран и првим СО АФЖ за грачанички срез, који је формиран октобра 1943. године. Од почетка 1944. године била је члан СК КПЈ за грачанички срез. Ухапшена је другом половином јуна исте године и отерана у логор у Приштини где је остала до повлачења Немаца. После ослобођења била је члан ГО АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

‘) Документ у Заводу за историју Косова бр. 117, к. 6 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ, 19, стр. 104.

²) Документ у Архиву Завода за историју Косова бр. 358, к. 1/6 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, стр. 45.

³) Документат у Заводу за историју Косова бр. 129, к. 6 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том. I, књ. 19, стр. 119.

ДЕСА ТОМОВИЋ, кројачка радница, рођена је 28. фебруара 1924. године у Косовској Митровици. Члан СКОЈ-а је постала 1939. године, члан КПЈ 1941. Била је теренски радник, радила је на организовању СКОЈ-а и омладинске организације у Косовској Митровици. Члан МК СКОЈ-а је постала почетком 1942. године. Ухапшена је од Гестапоа у мартовској провали 1943. Осумњичена да је секретар МК СКОЈ-а и веза са Партијом и одредом била је у затвору подвргнута страшном мучењу и малтретирању. Све је муке издржала, ни реч признања није изустила. Својим јуначким и пркосним држањем изазивала је и дивљење и бес непријатеља. Стрељана је 25. априла 1943. године.

ТОДОРКА СТЕФАНОВИЋ-ВУКОВИЋ је рођена 28. јула 1923. године у Урошевцу. Укључила се у НОП у првим данима рата и почетком 1942. године примљена је у СКОЈ, а маја 1942. године у Партију. У њеној су се кући слушале радио вести и умножавао партијски материјал. Носилац је Споменице 1941.

ПЕРСИДА СТАШИЋ-МАРКОВИЋ рођена је 1922. године у Косовској Митровици. У напредни омладински покрет се укључила у Пећи, члан СКОЈ-а је постала 1941. године, члан КПЈ 1942. Октобра исте године после партијског састанка ухапшена је, почетком 1943. године отерана је из затвора у Пећи у логор „Германо" у Драчу, затим у Бурељ. У јесен по изласку из логора пребацила се у Дебар и приликом формирања ступила у I македонско-косовску НО ударну бригаду. У пролеће 1944. због болести и исцрпљености остала је у околини Преспе где је илегално живела и повремено одлазила у Корчу у Албанији ради успостављања везе између Врховног штаба НОВЈ (Светозар Вукмановић - Темпо) и делегата ЦК КПЈ у Албанији (Миладин Поповић и Душан Мугоша). До ослобођења Скопља била је у Броду код Крушева и македонским јединицама, затим у ОЗН-и за Македонију. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ВИКТОРИЈА НИЧИЋ-РАДОЊИЋ, ученица гимназије, рођена је 7. децембра 1922. године у Приштини. У напредни средњошколски покрет укључила се пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Од августа 1941. године била је члан централне групе средњошколки. Примљена је у КПЈ 1942. године. Исте године је као илегалац радила на организовању жена у Сувом Долу, Липљану и Косову Пољу. Ухапшена је другом половином јуна 1944. године. Носилац је Споменице 1941.

нос у погледу пријема жена у Партију.
... У прогласима је био недостатак необраћање женама ..

У КПЈ у Пећи 1942. примљене су: Деса Протић, Љубица Петровић, Деса Драшковић, Мица Петрушевић и Злата Ајданић која је у новембру ушла у МК СКОЈ-а и МК КПЈ. У другој половини године кандидоване су: Лепка Сташић, Вукица Раичевић, Даница Стругар, Зорка-Лола Новаковић, Ружа Петрушић и Братислава Милошевић. Исте године у партијску организацију у Пећи дошла је Евгенија-Гена Корач-Јаснић предратни члан КПЈ.

У Витомирици је члан КПЈ постала Стана Петровић, која је фебруара 1944. ухапшена, пребачена у Тирану, а августа у приштински логор одакле је убрзо пуштена и у јесен 1944. ступила у I косметску бригаду, а кандидоване су: Даница Вуликић, која је примљена у КПЈ 1944, Спаса Вуликић, Вукосава Вељковић, Злата Лакићевић и Милица Вуликић. У Гораждевцу је кандидована скојевка Дара Малишић. У Ђаковици су у другој половини 1942. године примљене у КПЈ: Ђуљша Пуља, која је почетком 1942. била члан актива жена, у својој кући је скривала илегалце, одржавала везу и била курир између Обласног комитета КПЈ за Космет и партијских организација у Ђаковици, Пећи и Призрену; Ширине Бровина, која је била курир, носила пошту, вести и разни други материјал у Пећ, Призрен, Урошевац, Приштину, ишла је и у Скадар и оданде доносила пошту, у својој кући имала скривницу за партијске раднике, била је члан актива жена, који је формиран почетком 1942.; Ђија Хана, члан актива жена, била је курир, у својој кући прихватала и скривала илегалце, пребацивала оружје и други материјал у одред и одржавала везе; Фете Хана је такође радила у групи жена, преносила пошту и други материјал, сакривала илегалце и окупљала жене; Сабрија-Бија Вокши дошла је у Ђаковицу 1942. из Албаније као члан Партије и укључила се у рад партијске организације.

У Косовској Митровици је, због хапшења већег броја чланова КПЈ, рад партијске организације, нарочито од провале у мају 1942., био ослабљен и тек крајем године почео је да оживљава. Тада је оживео рад и у руднику, где је формиран посебан Комитет КПЈ у коме је била члан Анка Спајић. Од септембра ове године члан

МК КПЈ је постала и Добрила Секуловић-Оља.

У пролеће 1942. Мелахат Хоџић је у Вучитрну организовала партијску ћелијУ> У којој су биле чланови Деса Илић-Лила, која је радила заједно са сестром Сајом. Боса Ристић је учлањена у КПЈ у Пестову.

У току 1942. у партијској организацији Приштине биле су нови чланови Софија Маровић, која је припадала првој организованој групи жена у граду, Вера Каралић и Ракила Демири.

Августа 1942. формиран је Месни комитет КПЈ, у коме је поред осталих била и Нада Вучић.

Током 1942. године партијске организације грачаничког среза примиле су један број другарица у чланство КПЈ. у Милошеву је 9. јануара 1942. године формирана партијска ћелија, у којој је нешто касније постала члан и Вера Карацић. У Обилић је крајем априла дошла као избеглица из Пећи члан КПЈ Јагода Бобичић и остала у партијској ћелији до пред крај године. У Горњем Добреву је у партијску ћелију, формирану маја, ушла и Наталија Бајић, у Сувом Долу су јуна и јула у КПЈ примљене Милица Даутовић, Милева Петровић и Роса Денда; у Липљану Загорка Стојановић; у Врелу Павлија Покушевска која је била напредна пре рата, Дара Мирјачић и Милуша Никић, а Јелена-Јека Јовановић је кандидована за члана КПЈ. У руднику Голеш је у лето 1941. године у ћелији састављеној од другова запослених у руднику била и Коса Вујачић, у Новом Рујицу је новембра кандидована за члана КПЈ Мица Радаковић, а у Добротину Катица Поповић. У Милошеву је примљена у КПЈ Мара Миловановић, која је радила са скојевцима. Ухапшена је са сестром Милком, која је била члан СКОЈ-а, 12. ј-ула 1944, и отерана у затвор у Косовској Митровици, затим на Бањицу и Аушвиц, где су обе уморене.

Почетком 1942. у Призрену је у КПЈ примљена скојевка Злата Шутаковић, а у другој половини године у КПЈ је примљена скојевка Деса Ђорђевић. Кандидат за члана КПЈ 1942. постала је Милева Лалић. Секретар ћелије у једном рејону била је Танкосава Симић-Ана. Крајем фебруара у Призрен је дошла Видра Ковачевић, а Јованка Радивојевић-Кица је по партијском задатку крајем године отишла на рад у неродимски срез (Урошевац). Априла 1942. године Катарина Патрногић је у Ораховцу формирала партијску ћелију и касније повремено илегално одлазила да помогне њен рад.

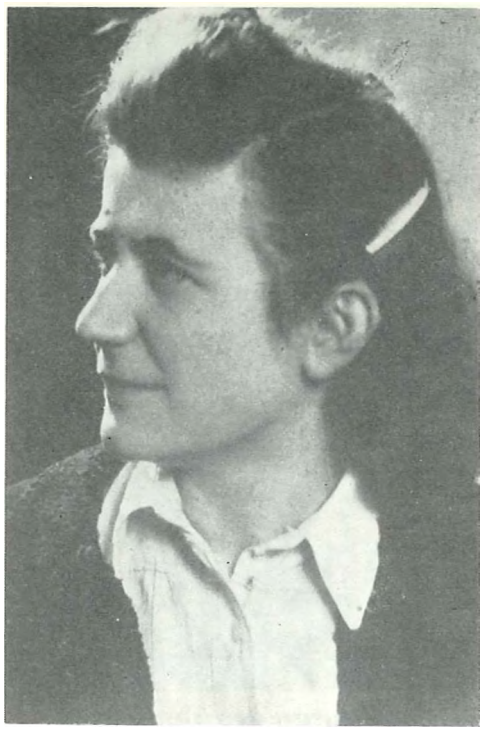

АНКА СПАИЋ из Косовске Митровице, свршена ученица Женске занатске школе, родила се новембра 1924. године у Бањи Ковиљачи. Била је члан СКОЈ-а пре рата, после капитулације Југославије радила је у скојевском активу у реону „Преко Ибра". Члан КПЈ је била од 1942. Крајем 1942. и 1943. до хапшења била је члан МК СКОЈ-а. Ухапшена је од Немаца марта 1943. заједно са родитељима, браћом и сестром. У затвору у Митровици била је подвргнута страшном злостављању, али је ни то није принудило да ода свој рад и другове са којима је радила. Из затвора у Митровици, одакле су њени најближи пуштени, отерана ıе априла исте године у логор на Бањици, а одатле у Аушвиц, где је спаљена.

КОВИЉКА ТОЈАГА, домаћица, рођена је 1919. године у Горњем Хрвсну (Столац). Од 1922. године је живела у Трепчи код Косовске Митровице. У напредни раднички покрет се укључила пре рата. Учествовала је у акцијама које су тада вођене под руководством КПЈ (пружање помоћи рударима-штрајкачима 1939. године, ношење хране и одеће ухапшеним члановима КПЈ, преношење материјала и др.). После капитулације Југославије укључила се у НОП и била тедна од најактивнијих жена у руднику. У јесен 1941. постала је члан КПЈ и члан актива (пододбора) жена у Првом тунелу. Новембра 1944. по ослобођењу Косовске Митровице, изабрана је за секретара Рудничког партијског комитета, а такође за члана Среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

МАРА КУСОВАЦ је рођена у Љуботину (Црна Гора) 1911. године. У свом родном месту се укључила 1933. године у напредни омладински покрет. Рат ју је затекао у руднику Трепча — Стари Трг камо је марта 1941. дошла код сестре. Одмах се повезала са КП Косовске Митровице, постала члан Партије и члан бироа партијске ћелије у Старом Тргу. Радила је на организовању жена и омладине. Крајем 1941. је оформила актив (пододбор) жена у Старом Тргу и Првом тунелу, руководила радом ових актива, такође је била и члан актива жена Косовске Митровице који је имао карактер среске организације жена. Ухапшена је октобра 1943. године, задржана 5 месеци у затвору у Косовској Митровици, затим је отерана у логор на Бањици, одатле је трансдортована у Немачку, у концентрациони логор Равенсбрик, затим на рад у фабрику авиона у Дрездену, одакле је средином фебруара са још девет Југословенки побегла и илегално живела до капитулације Немачке. У Немачкој је остала до септембра 1945, радила је на прикупљању и транспортовању југословенских заробљеника. По повратку у Стари Трг наставила је рад. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

РАДМИЈ1А КЛАЈИЋ, ученица гимназије, рођена је 1922. године у Урошевцу. У напредни средњошколски покрет се укључила 1939. године. Примљена је у СКОЈ 1941. године у Беотраду. Новембра исте године вратила се у Урошевац и радила на окупљању омладине. У Партију је примљена почетком јануара 1942. године, а крајем месеца постала је члан СК КПЈ и секретар СК СКОЈ-а за неродимски срез. Марта 1943. године упућена је по задатку у околину Призрена, где је маја месеца ухваћена и остала у затвору до капитулације Италије, септембра месеца. После изласка из затвора пребацила се на слободну територију Д-ебар—Кичево и радила као члан МК КПЈ и секретар МК СКОЈ-а у Дебру. Новембра 1943. године ступила је у I македонско-косовску НО ударну бригаду у којој је била борац II чете I косовског батаљона. Крајем 1944. године је повучена из јединице да руководи омладином на терену. Била је и члан одбора НОМС за срез скопски. Вратила се у Урошевац, где је била политички комесар болнице и члан НОО у коме је одговарала за социјално-здравствени одсек. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИЛЕВА - МИЦА ПЕТРУШЕВИЋ рођена је 12. јула 1920. године у Пећи. Укључила се у НОП у првим данима рата и исте је године примљена у СКОЈ. Члан КПЈ је од 15. 7. 1943. године. Учествовала је у многим акцијама које су извођене: растурала је летке и радио вести, преносила оружје и муницију до одређених пунктова и учествовала у припремама за слање бораца у одред. У њеној је кући смештана прикупљена храна и одећа за партизане, ту се налазило и склониште за партијске материјале и партијске раднике, а ту су се одржавали и партијски и скојевски састанци. Ухапшена је априла 1944. године са мајком, сестром и два брата. Из затвора у Пећи отерана је у логор у Приштини, а после месец дана је интернирана у логор у Бечу, где је остала до краја рата. Вратила се у Пећ и наставила рад. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЈОРДАНКА МАРКОВИЋ-РИСТИЋ, студенткиња из Урошевца, рођена је 3. октобра 1922. године у Призрену. Припадала је групи напредне омладине пре рата. Примљена је у СКОЈ почетком 1942. а у Партију маја 1942. године. У њеној је кући од краја 1941. године умножаван партијски материјал. Ухапшена је јуна 1944. године и интернирана за Аустрију, у логор у Бечу, где је остала до краја рата. Носилац је Споменице 1941.

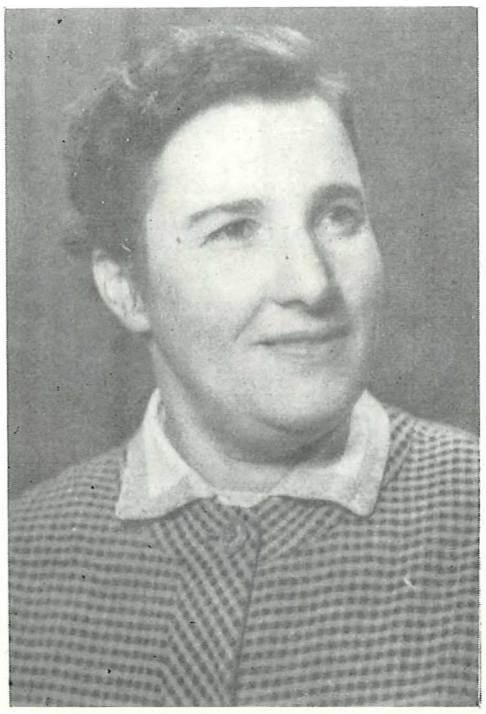

Почетком јануара 1942. године основане су прве партијске ћелије у Урошевцу и околним селима. У првој ћелији је од 4. јануара била Радмила Клајић, а 24. јануара на среској партијској конференцији (односно саветовању), на којој је изабран СК КПЈ за Урошевац, ушла је у његов састав и постала и секретар СК СКОЈ-а. У току године у КПЈ су примл>ене Радмила Мирковић, Месрура Шаћири, која је 1942. у својој кући имала скривницу за илегалце, била је курир, преносила је партијски материјал у Пећ, Призрен и Тирану. У октобру 1942. у Урошевац је дошла из Београда члан КПЈ од 1941. Милица Лукић. У селу Биби половином маја у КПЈ је примљена Драгиња Паповић.

У првој ћелији формираној јануара 1942. у Гњилану биле су: Грозда Домазетовска и Даринка Трајић-Тања, чија је кућа била партијски пункт, маја 1942. ушла је у МК КПЈ и била задужена за рад са омладином. Тада је изабрана за секретара МК СКОЈ-а. Касније су у КПЈ примљене и Вера Трајић, Оливера Димић и Благица Катанић.

Другарице чланови КПЈ и већина скојевки су у тешким условима рада у већини живеле, кретале се и партијски радиле илегално. Многе од њих су се кретале у фереци, прерушавале се у одећу баба, склањале се по многим кућама и двориштима, свакодневно мењале места, извршавале партијеке задатке и организовале омладину и жене у градовима и селима. Одлазиле су на састанке и у оближња села, стварале пунктове у њима. Присуствовале су редовно и активно састанцима партијских ћелија, актива СКОЈ-а и организовале конференције и састанке жена у разним кућама активиста и сарадника НОП-а у граду и селима.

ПАРТИЈСКИ КУРСЕВИ И ТЕХНИКА 1942.

Партијске организације организовале су курсеве из разних питања теорије марксизма-лењинизма, којима су присуствовале и другарице чланови КПЈ и учествовале у дискусијама. У Пећи је 1941. и 1942. године организован курс, на коме је прорађивано национално, сељачко и друга питања Основа лењинизма, којим су биле обухваћене и све другарице чланови КПЈ. У другој половини 1942. године васпитну групу кандидата КПЈ, на којој су прорађивани Основи лењинизма водила је Деса Протић. У селу Врело (Приштина) половином 1942. године радио је партијски курс на коме су учествовале и другарице. Прорађивани су Ос-

нови лењинизма. У Призрену је априла 1942. године организован партијски курс који је, поред осталих, одржаван и у кући Лепосаве Мишић, са темама из Дијалектичког материјализма, Националног питања и Историје СКП (б).

Партијске технике у свим местима на Косову у 1942. непрекидно су издавале вести о ситуацији на фронтовима, о борби југословенских партизана, затим прогласе са позивима народима да ступају у борбу против окупатора, да стварају партизанске одреде и да јачају борбу за братство и јединство као залогу слободе и победе над окупаторима и њиховим слугама. Разношене су сваком члану КПЈ, СКОЈ-а и сваком припаднику НОП-а. Одиграле су велику улогу у подизању борбеног морала и окупљању људи, жена и омладине.

У партијској техници у Пећи Савка Ковачевић је наставила да слуша радио-вести у кућама Ивановића, Ђукића и других, да их сређује, куца на машини и извлачи на преси. Рађене су сваког дана и поред ситуације на фронтовима, према радио извештајима „Слободне Југославије", Москве и Лондона, доносиле су коментаре о ситуацији у нашој земљи и посебно на Косову и у граду. Рађене су на српскохрватском, повремено и на албанском језику. По вести су долазили одређени другови и другарице, узимали их и камуфлиране преносили на пунктове по рејонима, а одатле су их други преносили на читање у одређене куће припадника НОП-а. Читане су свакодневно члановима једне или више породица на мањим или већим скуповима или појединачно. Допирале су и по селима у околини Пећи, у Исток и Дреницу који су током рата партијски припадали МК КПЈ у Пећи, затим и за Плав, Гусиње и понекад у Рожаје. Вести су преносиле углавном скојевке, жене и пионири и посао око овога је организовано, тачно и уредно обављан. На преси су рађени и прогласи МК, умножаване поједине главе Историје СКП (б) и др. Због тешке илегалне ситуације и честих блокада и претреса кућа радио-апарат и писаћа машина су склањани и у другим кућама: Брајовића, Дуње Влаховић, Гилића, Лазовића, Ачковића, Ивке Марсенић и др. Новембра 1942. године сва техника је пребачена код Љубице Петровић, а затим код Зоре Влаховић, која је 1943. године умножавала и кућала вести. На шапирографу су у кући Станисаве Јовановић до лета 1942. умножавани леци и прогласи, а на то-

ВЈЕРА ШОШКИЋ-ЈОВИЋЕВИЋ, ученица, рођена је 7. децембра 1921. године у Пећи. У напредни средњошколски покрет укључила се пре рата, а 1939. године је примљена у СКОЈ. После капитулације бивше југословенске војске отишла је у Црну Гору и наставила рад. Учествовала је у 13-тојулском устанку и борила се у црногорским јединицама. Примљена је у КПЈ децембра 1942. године.
Од формирања IV пролетерске бригаде била је политички комесар чете, затим заменик политкома и политком батаљона. Два пута је рањавана, децембра 1942. године у борбама на Ливну и 1943. године на Сутјесци. Резервни је капетан I класе ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

САВЕТА-КОКА КРУШЧИЋ рођена 1922. године у Лијевој Ријеци, општина Титоград, Црна Гора. У 1925. години њена породица дошла је у Пећ. Непосредно пред рат постала је члан СКОЈ-а. После окупације похађала је и санитетски течај. Припадала је Метохијском позадинском одреду. Била је руководилац скојевског језгра а 1942. постала је кандидат за члана КПЈ. Јуна 1942. ухапшена је и из затвора у Пећи одведена у затвор у Тирани где је остала до краја 1942. године, када је пуштена. Половином 1943. поново је ухапшена и после капитулације Италије пуштена. Члан КПЈ постала је почетком 1944. Апрула 1944. године прешла је на ослобођену територију у Црној Гори, где је била борац Косовског батаљона, помоћник митраљесца. У том батаљону је завршила и санитетски курс. Из Косовског батаљона пребачена је у Другу пролетерску бригаду и била референт санитета Другог батаљона. Доласком Друге пролетерске у Топлицу одлази у 19. српску бригаду. Била је санитетски референт батаљона а онда референт санитета бригаде. На тој дужности остаје до завршетка рата. Носилац је Споменице 1941., и више одликовања.

ЉУБИЦА БАРОВИЋ-МАНОЈЛОВИЋ рођена 1921. на Цетињу, пре рата приступила је напредном омладинском покрету, у НОП се укључила 1941., радила с омладином и женама. Ухапшена је априла 1942. и отерана у логор Бурел, у Албанији. У јесен 1943. године ступила у I македонско-косовску бригаду; због исцрпености остала у Грчкој, вратила се августа 1944. године и отишла на рад у партизанску болницу у Македонији. Касније је била комесар интендантског слагалишта у Битољу. Марта 1945. године прешла у Војну област, на дужност секретара. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МАРИЈА-БУЛА ДРАГИШИЋ. рођена је 4. марта 1924. у Сплиту. Завршила је учитељску школу. Члан СКОЈ-а постала је пре рата. После избијања рата била је секретар актива и члан језгра СКОЈ-а. Маја 1943. године постала је члан СК СКОЈ-а а августа исте године примљена је у КПЈ. Априла 1944. пребацила се у Косовски батаљон у Црној Гори, касније је била у Ибарском одреду на Копаонику, који је прерастао у VI косметску бригаду. Била је делегат вода, заменик политичког комесара чете, омладински руководилац СКОЈ-а приштапских јединица Оперативног штаба за Космет. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

ЗЛАТА БУЛАТОВИЋ-ЉУМОВИЋ рођена је 1923. године у Пећи где је завршила малу матуру. Као ученица гимназије била је обухваћена у напредном омладинском покрету. Године 1940. после мајских демонстрација у Пећи на којима је учествовала примљена је у СКОЈ. Капитулација ју је затекла у селу Злокућани, одакле је са својом породицом избегла у Пећ где је наставила активан рад у СКОЈ-у. Средином 1941. године била је секретар актива и члан језгра СКОЈ-а у рејону. Фебруара 1942. године учествовала је на Обласној конференцији СКОЈ-а. Почетком маја 1942. године ухапшена је и интернирана за Албанију одакле је септембра 1943. године отишла у партизане, односно у I македонско-косовску НО ударну бригаду. Јула 1944. у борби на Дебру тешко је рањена. После ослобођења 1945. године била је секретар Среског комитета СКОЈ у Подујеву. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

ДЕСАНКА ДРАШКОВИЋ - МИЈОВИЋ рођена је 27. 6. 1925. године у Гребицама код Никшића, у сиромашној сеоској породици. Постала је члан СКОЈ-а маја 1940. године у селу Дубовику код Пећи где је живела. Капитулација Југославије 1941. године затекла је на дужности секретара скојевског актива. Доласком у Пећ, априла 1941. укључила се у организовани рад и одређена је у Реонско руководство СКОЈ-а. У КПЈ је примљена 1942. године. Завршила је санитетски курс и обучавала друге на курсевима прве помоћи. Била је у Метохијском позадинском одреду. Септембра 1943. године ступила је у Косовски батаљон у Црној Гори а затим у IV црногорску бригаду. Била је санитетски референт, омладински руководилац батаљона и омладински руководилац бригаде. Почетком 1945. послата је на политички рад у Гњилане и руководила организацијом СКОЈ-а у срезу гњиланском. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ме су радиле Станисава, Савка, Анђа Вујовић и Деса Баровић. После хапшења Станисаве, шапирограф је пренет у кућу Спаса Јоксимовића-Црног, затим у кућу Вуковића, а одавде у кућу Букумирића.

На преношењу и склањању технике радиле су и: Зорка Јовићевић, Катица Брајовић, Јасна Ивановић, Вукица Шошкић, Горда Раичевић, Стана Вујовић, Даница Вујовић, Бранка Раичевић и друге. И поред великог броја претреса кућа и пребацивања из куће у кућу, ни техника ни њени делови за све време рата у Пећи нису пали у руке непријатељу.

Од лета 1942.године припремљена су и изашла два броја листа МК КПЈ „Јединство", које је уредила и умножила на преси и у првом броју написала уводник о политичкој ситуацији Савка Ковачевић.

Од фебруара до октобра 1942. године на техници у Приштини је радила Даница Топаловић са прекидом од 2—3 месеца, када је због терора и претреса био онемогућен рад и техника пребацивана из куће у кућу, код Анђе Мрђеновић, Јелене-Лене Филиповић, Наталије и Викторије Ничић, Славке Дебељковић, Вере и Живке Јанковић-Дајић и других. У кући Илије Маровића у руднику „Косово" налазио се радио-апарат, који је по наговору својих кћерки Наталије и Персиде поклонио Партији Ђура Ђук. Ту је била и писаћа машина и редовно су добијане и дневне вести. Одатле су техника и сав материјал касније пребачени у кућу Милице Ковачевић где су слушане вести „Слободне Југославије" и Радио-Москве и где је било и склониште за оружје и други материјал. У Врелу је такође створена партијска техника. Писаћу машину из Приштине пренеле су Павлија Покушевска и Дуња Килибарда.

У 1942. години партијска организација Приштине отпочела је са издавањем листа „Кроз борбу", у коме је писала чланке и била један од техничких уредника и Даница Топаловић.

Партијска техника Ђаковице била је смештена у скривници у кући Ђазима Метахизе. У растурању летака ЦК, Обласног и МК КПЈ, 30. априла 1942. који су били на српскохрватском и албанском језику учествовале су и жене и омладинке Ђаковице. Преносиле су их и у друге срезове, нарочито у првој половини 1942. године када се седиште ОК КПЈ за Космет налазило у Ђаковици.

До маја 1942. године на преси смештеној у њеној кући, Лепосава Мишић у Призрену је умножавала вести. Тех-

ника је била смештена једно време у нарочито изграђеној скривници код Нате Димитријевић, затим у кући Ђулсум Брике, а касније код Ђериме Хаљини и на крају код Ђемиље Ковачи. И у селу Средска у ово време била је добро организована техника. Радио-апарати су се налазили у кућама Милке Совтић и Станојке Огаревић. Породица Руже Љамић је набавила и скривала писаћу машину, а у кући Станојке Зрнзевић су били сакривени радио-апарат и преса. Вести су штампане и у кући Руже Зрнзевић. Одређени другови су слушали вести, писали их, а другарице су их преносиле на умножавање, растурале по селу и једно време доносиле и у град.

У Ораховцу 1942. године у кући Цвете Грковић, где је илегално боравила Катарина Патрногић, били су смештени радио-апарат, писаћа машина и преса. Ту су хватане и умножаване вести које су жене разносиле по кућама на читање.

До марта 1942. партијска техника у Урошевцу се налазила у кући Симе Колара и његове жене Јелке. Тада је пребачена у кућу Зорке и Радмиле Димитријевић, затим код Тодорке Стефановић и касније код Гиге и Стане Деспотовић. Маја 1942. године техника је проширена и служила је за читав срез. Тада су у њој издаване вести на српскохрватском и албанском језику. Крајем јула, када је у село Грболе дошао Обласни комитет КПЈ за Космет, пребачена је и партијска техника и на њој се под руководством ОК умножавао материјал за целу област. На разношењу вести које су читане у напредним породицама у почетку су радили омладинци, а крајем 1942. године у овај рад су укључене и омладинке и жене. Машина за умножавање вести 1943. године била је код Персе Витковић у Урошевцу.

ПАРТИЈСКА СКЛОНИШТА

У сваком месту на Косову, где је постојала партијска организација, због илегалног рада и кретања партијских радника огромни значај су имале базе и склоништа. У томе су велику улогу одиграле жене. Оне су допринеле да су се другови и другарице илегалци могли дуже или краће време одржати и радити у условима терора и непрекидних прогона и претреса кућа. У свакој од њих, поред технике и њених делова, склањан је и партијски материјал, оружје и друго. Држане су у строгој тајности, а везу с њима одржавали су одређени другови и другарице.

У Пећи су у великом броју кућа била сигурна склоништа илегалних партијских радника. Жене у њима су чувале, храниле и одржавале везу између илегалаца. Када би у једној, због претреса био немогућ опстанак илегалаца, одмах је стварана нова база и обезбеђен смештај. Главне скривнице за оружје и други материјал у граду биле су У кућама Видосаве Брајовић, Станисаве Јовановић, Вуке Вујошевић, Милице Јовановић и др. Витомирица је била база за илегалне партијске раднике и из Пећи и околине. Главне скривнице у току рата биле су код Насте Гилић, Добре и Станице Банашевић, Станице Брајовић, Станице Спаић, Милице Вуликић, у кући Лакићевића и др. У скривници код Добре Банашевић било је смештено више пушака, бомби, пиштоља и нешто санитетског материјала. Само су Добра и Станица знале за ову скривницу. У скривници се налазио и важан партијски материјал, који је Добра чувала. Карабинијери су вршили претрес 15 пута, али никад нису ништа пронашли. У кући Милосаве Павличић налазила се скривница у којој су се склањали илегалци. Био је мали број кућа које нису имале скривницу, у којој је могло да се склони оружје и други материјал. У преношењу оружја из скривнице у скривницу, из Пећи у Витомирицу и обратно, учествовале су поред осталих и жене Витомирице: Цмиљана Влаховић, Станица Лалевић, Љубинка Марковић, Јела Вуковић, Станица Лаковић, Думица Тодоровић, Зорка Вујичић, Стана Вуликић, Милосава Капетановић, Јелица Драговић-Павличић, Сава Меденица, Милица Вуликић, Пољка Марковић, Станица Спаић, Пава Лакићевић и много других. У овим задацима учествовао је и већи број скојевки. У Ђаковици су скривнице биле у кућама Драгог Глигоријевића — три, Стојана и Илије Филиповића, Загорке Томовић, Ширине Бровина и Зимрет Хамзе, где су се крили и илегални партијски радници. У Приштини су такве биле куће Живке и њене кћери Боске Ристић, Даре Козарац, Лепке Протић, Борке Ђорђевић, Јелене Филиповић, Стане Митић, Драгице Пршендић-Рашчанин, Босе Топаловић, Стане Пајевић, Љубице Бојковић, Љубице Ристић, Маргите Пешић, Љубице Парамендић, Живке Милић, Ринке Илић, Фетије Барјактари и др. Добар број жена на терену града примао је и чувао илегалце. Куће неких жена биле су познате као базе и сврати-шта за илегалце и курире. У кући Живке и њене кћери Боске Ристић ск-

ЗЈ1АТА АЈДАНИЋ, ученица гимназије, рођена је 26. септембра 1921. године у Пећи. Члан СКОЈ-а је постала у VII разреду гимназије школске 1939/1940. године. По капитулацији Југославије наставила је рад у организацији СКОЈ-а, члан КПЈ је постала новембра 1942. године. Убрзо је постала члан СК КПЈ и члан СК СКОЈ-а, а јануара 1943. секретар СК СКОЈ-а и на тој је дужности остала до априла 1944. године. Ухапшена је и интернирана у Беч одакле се вратила априла 1945. године и наставила рад, била је секретар партијске ћелије. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

@

ПОЉКА МИЛАТОВИЋ-ОРЛИЋ рођена је 27. октобра 1924. године у Истоку. Пре рата је живела у селу Добруши код Пећи. Члан СКОЈ-а је од 1940. а члан КПЈ од децембра 1943. По избијању рата наставила је рад у скојевској организацији. После паљевине села Добруше прешла је у Пећ и укључила се у НОП. Разносила је радио вести, растурала летке и прикупљала помоћ за НОП. Припадала је од краја 1941. Метохијском позадинском одреду. Међу првим скојевкама завршила је санитетски курс. Ухапшена је априла 1942. и из затвора у Пећи одведена у логор Порто Романо на Драчу а одатле у Бурељ у Албанији. По изласку из логора септембра 1Р43. године ступила је у партизане и била у I македонско-косовској, касније I косовско-метохијској НО ударној бригади санитетски референт батаљона, а по доласку бригаде на Косово политички комесар чете. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДАНИЦА ШОШКИЋ ВУКЧЕВИЋ-КАСИЈА ученица из Пећи, рођена је 18. XII 1921. године у Улотини у Црној Гори. У напредни омладински покрет укључила се у Пећи, где је септембра 1937. године постала члан СКОЈ-а, априла 1939. кандидат за члана КПЈ, октобра 1943. године члан КПЈ, а половином 1944. члан МК КПЈ за Пећ. Пре рата је била секретар актива СКОЈ-а у школи у селу Раушићу. По доласку окупатора у нашу земљу са својим другом и једномесечним дететом прешла је у Црну Гору и учествовала у 13-тојулском устанку. До априла 1942. године радила је у организацији СКОЈ-а и техници Главног штаба НОВ и ПОЈ за Црну Гору. По одласку Главног штаба са терена Бјелопавлића била је на вези са илегалним тројкама на терену и радила међу женама и омладином. Новембра исте године прешла је у Полимље и наставила рад. Хапшена је и саслушавана. Јуна 1943. прешла је у Пећ и укључила се у рад организације жена, постала члан Градског одбора АФЖ, а 1944. секретар одбора. По ослобођењу Пећи новембра 1944. изабрана је у ГНОО и СНОО, а нешто касније за члана СК КПЈ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ривали су се Живојин Ђурчић-Срђа и др. и долазили курири са села. Код Даре Козарац су у илегалству боравили многи другови. Код Лепке Протић долазили су курири из села Ливађа, Добротина и др. У кући Олге Ничић били су такође смештени илегалци. Базе за курире који су носили пошту за Јабланицу и Шару и одржавали везу са осталим општинама у срезу преко Урошевца, Липљана итд. биле су радње и куће Живке Ристић, Босе Топаловић и Стане Пајевић. Веза за Пећ ишла је преко Вере Дајић. У кући Милене Краиновић у Косову Пољу су се од јесени 1942. склањали илегалци, међу којима и Загорка Савић-Дунда. У Врелу је била база и одржавани су састанци у кућама Мирјачића, Покушевски, Одаловића, Самарџића, Јелене Јовановић, Зораје, Килибарде и низу других, а у Сувом Долу код Милке Кркелић и других. У Призрену су сталне базе од 1941. и за све време рата биле у кућама: Тодорке Станишић, Маре Тунић, Злате Шутаковић, Маге Глигоријевић, Руже Сурчевић, Наталије-Секе Димитријевић, Султане Васиљевић, Зане Забуновић, Љубице Дикић-Бабче, затим Цане Некић, Мериман Јакупи, Ђемиље Ковачи, Нецибе Даути, Цуте Гаџић, Станиславе Николић, Досте Стипсић, Добриле Кујунџић, Васке Јовановић, Росе Митровић и у кућама Јахја, Шеху, Мојсића, Доде, Чочановића, Главића, Здујића, Ђорђевића, Вранићи, Манетовића, Закића, Брике, Суроји и других. У Ораховцу су од 1942. године базе биле у кућама Цвете Грковић и Савке Моравчевић, а у Великој Хочи код Станке Најкић и Стане Столић.

КУРИРИ И ВЕЗЕ 1942.

У одржавању веза и на курирским задацима био је ангажован велики број другарица.

Из Пећи је веза са Црном Гором — Плавом, Андријевицом, Тутином и Рожајем, затим са Истоком и Дреницом одржавана преко неколико кућа (Боре Вукмировића, Брајовића, Јовићевића, Савке Ковачевић и др.). Преношене су вести, леци, новац и др. као помоћ друговима у овим местима. Јолдуза Бакали је ишла као курир, преносећи пошту Обласном комитету у Ђаковици и партијској организацији у Призрену. Месрура Шаћири је преносила партијски материјал из Пећи за Ђаковицу, Призрен, Урошевац. Жене са села из околине Пећи, Истока и др. долазиле су сваког дана за партијске и друге материјале, примале их и носиле у своја места. За Ракош су преносиле вести и друге материјале Стана Дашић и Вида Кнежевић, за Бању Видосава Ђелевић и многе друге.

Курирске задатке је обављао и један број жена у Ђаковици. Ширине Бровина је носила пошту, вести и разне друге материјале, одлазила је у Пећ, Призрен, Урошевац, Приштину, Скадар и др., а Ђулша Пуља је одржавала везу с многим породицама у граду и селима. Вера Ђорђевић је такође преносила пошту.

У Приштини су пошту, партијске и санитетске материјале, оружје и муницију и друго преносиле Фетија Барјактари, Јордана Јовановић, Драга Ничић, Софија Маровић, Вера Дајић и Вера Јанковић. У селу Ново Рујице жене су се нарочито истакле у курирској служби. Имале су специјално организовану групу за одржавање везе и свака жена из групе знала је када је њен дан за одлазак у друга места: Врело, Косово Поље, Липљан, Приштину, Урошевац, где су односиле илегални партијски материјал. У Косову Пољу курир је била Станка Јовановић; у Црвеној Водици: Живка Вјештица и Рада Митровић; у Старом Градском: Лепосава Драшковић, Зорка Ковачевић, Милица Марковић, Марија и Радојка Милићевић, Бика Мирковић, Боја Мирковић, Дара Одаловић, Јулијана, Крстина и Љубица Ћиповић; у Словињу Босилка Стојановић; у Врбештици: Јелка Јовановић и Цветка Сталетовић; у Врелу Дуња Килибарда и многе друге; у Орловићу: Живана и Јела Миладиновић и Станојка Михајловић. Цвијета Вујовић из Сувог Дола ишла је као курир за Урошевац и успостављала везу са организацијом, а после ње везу су одржавале Цвета Грбушић, Боја Новаковић, Босилка Грбушић, Марија Милићевић, Роса Денда, Мица Буцало. Оне су учествовале у преношењу вести, оружја и др. У одржавању везе са Приштином и у преношењу акумулатора учествовале су Мара Лабус, Боса Грбушић, Роса Денда, Бојана Латковић, Мара Кртнић, Боја Заклановић, која је једном по највећем снегу пошла за Приштину и однела акумулатор да се напуни.

Рад жена у грачаничком срезу великим делом се састојао у издржавању илегалаца и затвореника. Поред другарица илегалки, велики број жена је обављао курирске послове, одржавао везе село-град, а њихове куће су биле базе и склоништа за илегалце. Примале су у кућу другове који су

припремали ликвидацију појединих шпијуна: Живка Милић, Мана Васић и Софија Маровић која је одлазила у Косово Поље, Обилић и друга села. Код ње су долазиле жене за вести и други штампани материјал. У селима су одржавани многи састанци МК КПЈ и СКОЈ-а. Тада су жене чувале стражу да би се састанци несметано одржавали. У кућу Драгице Рашчанин долазиле су жене са села као курири. У Врелу су се крили многи илегалци међу њима и Вера Дејановић из Липљана. У Грачаници је одржавала везе Катарина Максимовић, која је прва отпочела са радом. У њеној кући су боравили и илегалци најчешће Живојин Ђурчић-Срђа. Око смештаја илегалаца у Косову Пољу биле су ангажоване и у томе се истакле Љубица Давидовић, Анђа Булајић и Лепосава Морачић. Ђука Јанковић је преносила рубље, новац и друге ствари за партизане и долазила ради везе у Приштину. У кући Милице Лабус, удовице са петоро деце из Старог Рујица боравила је Ранка Милановић и други илегалци. Италијани су вршили претресе, тукли њу и њеног 15-годишњег сина, али нису ништа признали. У кући Даре Одаловић у истом селу била је скривница оружја. У Обилићу илегалци су се склањали у кућама Анђе Трбовић, Ђује Торбице, Мене Суботић, Маре Огњеновић, Душке Трбовић. Везу са селом Крушевцом одржавале су жене из Обилића.

Жене у Призрену, које су обављале курирске задатке, често су знале садржај поште коју су преносиле и у случају провале и опасности од непријатеља могле су да је пренесу усмено. Одиграле су велику улогу у преношењу оружја у џаковима жита, вуне, у слами, сену итд., писаног материјала — у печеном хлебу, храни и др., писама — у рубљу, чарапама, опанцима, испод завоја и у џепу. Успостављена је веза са свим местима Косова. Љубица Дикић-Бапче носила је поверљив материјал од Урошевца до Призрена и Тиране, Султана Васиљевић од Призрена до Приштине. После атентата на једног четничког руководиоца, Ружа Сурчевић је пребацила атентатора на одређено место. Све скојевке и велики број жена су одржавале везу између илегалних партијских радника, преносиле вести, партијске и друге материјале у граду.

Везу између Призрена и Шарпланинског одреда, који је формиран у новембру 1942. године, одржавале су из Средске Милојка Совтић, Станојка

ДАНИЦА ВУЈОВИЋ, предратни члан СКОЈ-а, у НОП с-е укључила 1941., радила је у омладинској организацији у Пећи. Ухапшена је 1942. године после растурања првомајског летка. Априла 1943. године интернирана је у Албанију. По изласку из логора септембра 1943. године ступила је у Шарпланински партизански одред. Била је храбар борац, погинула је 25. маја 1944. године у борби код Локова у Македонији.

ВИДНА РАКОЧЕВИЋ рођена је 1924. године у селу Витомирици код Пећи. Члан СКОЈ-а је постала августа 1939. године, кандидат за члана КПЈ 1942. а члан КПЈ 1943. године. Пре рата је била члан читаонице и сељачког кола у Витомирици, преко којих су чланови Партије окупљали напредну омладину и вршили утицај на њу. Учествовала је у акцијама које су у то време вођене под руководством Партије. По капитулацији Југославије наставила је рад. Постала је члан језгра СКОЈ-а и секретар актива СКОЈ-а. Радила је са омладином и пионирима и формирала неколико група. Почетком 1943. године на среској конференцији УСАОЈ-а изабрана је у одбор, а почетком следеће године за секретара партијске ћелије у селу. Јуна 1944. године је ухапшена, из затвора у Пећи одведена је у логор у Приштини, одатле у логор у Бечу, где је остала до априла 1945. године. У затвору у Пећи и Приштини одговарала је за рад СКОЈ-а, а у логору у Бечу једно време је била секретар партијске ћелије и руководилац СКОЈ-а. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

©

ВУКОСАВА РАКОЧЕВИЋ рођена 1926. у Витомирици код Пећи, пре рата активиста напредног покрета, члан СКОЈ-а од 1940. После окупације била је члан и секретар језгра СКОЈ-а до марта 1942. када је ухапшена и из пећког затвора одведена у логор Презу у Албанији, а затим у Понзу у Италији, где је остала до капитулације Италије. Тада се вратила у земљу и ступила у НОВ. Била је рањена два пута, заробљена и интернирана у Беч, где је остала до априла 1945. године. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је октобра 1963.

ДАРА МЕДЕНИЦА из Витомирице, секретар скојевског актива и члан скојевског језгра у Витомирици, била је делегат на Среској конференцији СКОЈ-а, одржаној 1941. у Витомирици. Године 1942. била је предавач на санитетским течајевима у Косову Пољу, исте године ступила је из Малесије у Шарпланински одред. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

@

ДАРА МАЛИШИЋ-РАДОВИЋ из Гораждевца, -рођена је 1925. године у Пећи. Пре рата се укључила у напредни омладински покрет. Кандидат за члана КПЈ од 1942, члан КПЈ 1944. У току рата је живела и радила са женама, омладином и пионирима у Гораждевцу. Августа 1944. послата је на теренски рад у Албанију. Септембра је ступила у IV косметску бригаду, у којој је била делегат вода. Јула 1945. године је демобилисана. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МИЛЕНА ДРАШКОВИЋ-АНЂЕЛИЋ из Пећи, члан СКОЈ-а пре рата. Почетком 1942. године ухапшена је и интернирана у Албапију. По капитулацији Италије ступила је у I македонско-косовску бригаду. Била је политички делегат у III чети I косовског батаљона. Тешко је рањена у борби с Немцима и балистима на Караорману (Македонија) и подлегла ранама 2. јуна 1944. године.

МИКИЦА РАДУСИНОВИЋ рођена је 22. маја 1926. у Пећи у сиромашној породици која је живела у селу Дубовику. Пре рата је била напредна омладинка, чувала је партијске материјале, учествовала у растурању летака и преношењу поште. Фебруара 1941. постала је члан СКОЈ-а а члан КПЈ септембра 1944. Априла исте године из села је са мајком и братом прешла у Пећ и повезала се са скојевском организацијом. Посећивала је курсеве прве помоћи и руковања оружјем. У пролеће 1942. отишла је са мајком на рад у Ћаф Прушу у Албанији и тамо радила у скојевској организацији. Ухапшена је с мајком 3. децембра 1942. Априла 1943. одведена је у логор Порто Романо код Драча а после 2 месеца у логор Герман код Буреља у Албанији. У септембру 1943. ослободили су их албански партизани. Тада је ступила у Косовски батаљон 'односно I македонско-косовску односно I косовско-метохијску НО ударну бригаду до ослобођења. Била је санитетски референт чете и батаљона. Резервни је поручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЂИНА ЈОВИЋЕВИЋ, ученица гимназије, рођена је октобра 1925. године у Пећи. Пред рат се укључила у напредни омладински покрет, по капитулацији Југославије наставила је рад. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године. Априла 1942. је ухапшена и интернирана на острво Понзу у Италији. По капитулацији Италије вратила се у Југославију. Неко је време радила у Краљеву, затим је у Алексинцу била курир. На једном курирском задатку је ухваћена у Косовској Митровици, спроведена у Смедеревску Паланку, одакле је 1944. године побегла у 47. дивизију. Погинула је 1945. године у Срему. Била је храбар борац и омиљена другарица у логору и јединици.

●

Огаревић и Борика Королејић, мајка седморо деце. Као курир нарочито се истакла Милојка Совтић. Поред ње курири из Средске и Мушникова биле су и другарице: Станојка Љамић, Јовка Љамић, Војиславка Љубисављевић, Јевросима Савић, Момира Качаревић, Живоратка Алексић, Росанда Петровић, Љубисава Крстић, Добрила Славковић, Борика Бајкић, Зорка Танасковић, Роса Несторовић, Перуника Цинић, Борика Совтић, Томинка Совтић, Роса Совтић, Стојанка Цинић, Јорда Качаревић и друге. Из Средачке Жупе храну, оружје и остало су преносиле у одред Ружа Палић, Борика Палић, Стеванка Несторовић, Станојка Стојковић, Перуника Недељковић, Јагода Стефановић, Лена Софтић, Милка Савић, Станојка Зрнзевић, Ружа Зрнзевић и Васка Вучевић. Из Ораховца су од 1942. године курирске задатке обављале: Мара Витошевић, Милица Ђ. Грковић, Јефа Дедић, Милица К. Грковић, Вида Симић, а у Великој Хочи: Стевана Најкић, Вета Гогић, Доста Вукадиновић, Стана Столић, Мица Мицић и Лепосава Аксић.

У Урошевцу су од краја 1941. године курирске задатке обављале другарице чланови КПЈ и СКОЈ-а и један број осталих жена из града и околних села. Писма, партијске материјале, оружје и др. преносиле су: Митра Андрејевић, Вера Војницалијевић-Деспотовић, Стојанка Деспотовић, Ленка Деспотовић, Анђа Клајић, Крстана Марковић, Милка Станковић, Драга Стефановић, Драга Чакић, Василька Чупковић из Урошевца, Стана Видачић, Вида Кокотовић, Сава Вучинић, Олга Глоговац из Совтовића, Цвијета Јелачић и Анђа Скулић из Појатишта, Даница Тепавчевић из Старог Села, Васа Ћук и Драгица Зечар из Раткоцера, Риста Милојевић и Ружа Паповић из Бибе, Плана Говедарица, Јована Видачић, Аника Ђајић, Мара Ђајић, Мара Парежанин из Грбола и друге које су се истицале нарочито у преношењу вести и у друга села: Папас, Сазлију итд. Месрура Шаћири, после доласка у Урошевац, преносила је партијске материјале за Пећ, Призрен, Тирану и друга места.

До маја 1942. године у Косовској Митровици је Јела Ђурица преносила партизанима санитетски и други материјал који је добијала од Љубице Шакић раднице у апотеци где је радила и Љубица (Димитријевић) Илић и била одређена за одржавање веза. За све време рата курир МК КПЈ је била Ковиљка Тојага. За пренос

поште и одржавање веза коришћене су и пионирке, међу којима су се истицале Игбала Шукрија, Бисерка Томовић, Вишеслава Секуловић и сестра Рецеп Броје. Марина Паписенко је једно време одржавала везу између Звечана и Старог Трга.

СКОЈ И ОМЛАДИНА 1942.

Током 1942. један број другарица чланова СКОЈ-а пре рата и из 1941. био је ухапшен и интерниран или се пребацио у Црну Гору или Србију и активно радио на терену или отишао у партизанске одреде. Оне које су остале наставиле су пожртвоЂани рад илегално или полулегално, извршавајући многобројне задатке које је Партија постављала. У редове СКОЈ-а примани су нови омладинци и омладинке. У априлу исте године, према извештају секретара Обласног комитета КПЈ за Космет од 23. маја 1942. ЦК КПЈ истакнуто је:

„Омладина[1]). ***Када је парт. била слаба и СКОЈ је слабо радио. Ту се исто коракнуло. Има 5 МК-а СКОЈ-а и више упоришта . . . Бројчано стање је овако — око 1400 скојеваца. Од тога је у интернацији око 150. 85% су Срби и Црногорци,***
15%о ***Албанци.*** **35%о** ***од скојеваца је женска омладина. Најправилније ради пећка орг. Она сама има 560 омладинаца. Ту је показано да се обухватањем омладине рађају многи борци из ње. Скојевци се показују дисциплиновани и одани. Овај број скојеваи,а је од прије месец дана . .***

Број скојеваца је током године стално растао примањем нових, тако да је у октобру 1942. у Гњилану било 230 чланова СКОЈ-а, у Ораховцу 62, у Пећи 542, у Приштини 615, у Урошевцу 551, у Призрену 87, у Косовској Митровици је Гестапо био разбио организацију . . *„(Скојеваца[2] укупно има 2137) томе броју треба придодати још срп. омл. из Ђак(овице) као и жен. омл. отуда. За скојевце се може рећи да су врло млади, али велики део је озбиљан у послу и активан".*

Повећавањем броја чланова повећан је и број актива СКОЈ-а који су били по саставу мешовити, а било је и посебних женских актива. Активи су одржавали честе састанке, на којима су се договарали о акцијама против окупатора. За политичко уздизање прорађивали су прогласе и друге партијске материјале, дискутовали су о политичкој ситуацији, редовно су читали радио-вести.

Језгра СКОЈ-а, као руководства по рејонима, у чији су састав улазили руководиоци актива СКОЈ-а и један број уздигнутијих чланова, настављали су рад с већим бројем чланова. Ради развијања бољег политичког и организационог рада, окупљања читаве омладине Косова и стварања њеног јединства у НОП-у, Обласни комитет КПЈ за Космет је почетком априла 1942. упутио Писмо младим комунистима Косова и Метохије[1]), у коме је између осталог изнето:

„. . . Радећи тако, старајући се о припремању омладине за борбу, уједињујући је преко разних форми, стварајући јединство младе генерације, млади комунисти Косова и Метохије — ти млади војници ■— биће на најбољем путу да одговоре великом задатку који је пред њих поставила КПЈ, а такође и да безгранично помогну свенародну борбу против фагаизма, борбу својих народа и на Косову и Метохији.

Извршење великог и врло одговорног задатка, који је пред младе комунисте поставила КП Југославије, потпуно је немогуће без правилног схватања младих комуниста (скојеваца) о томе шта значи њихова организација; без јачања и омасовљења СКОЈ-а, без правилног постављања рада у најосновнијим скојевским организацијама — активима . ..

. . . Нагии активи треба да нам служе за повезивање са најширим масама младих. У њима млади комунисти треба да се договарају како ће најбоље моћи, КОЈИМ ФОРМАМА ДА ОКУПЕ ОМЛАДИНУ, да створе јединство омладине на свом подручју. Дакле, активи представљају стубове, око којих треба да се збије омладина уз истоветне пароле; они **треба** ***да буду моторна снага борбе младих, живота омладине. Због тога, и унутрагиьи живот актива (састанци) треба да се организују у том духу, у духу другарства, помоћи, размене искуства у раду од једног до другог састанка, у правилној расподели, послова од једног до другог састанка, у раду међу осталом омладином тог подручја, на курсевима за оспособљавање омладине да рукује оружјем, на помоћи СКОЈ-у, на преногиењу политичке линије ЦК КПЈ на читаву омладину, на популарисању КП — тог највећег пријатеља младих ...***

... Активи женске омладине, треба да уложе максималне снаге да **се** ***— упоредо са јединством српске и гфногорске омладине — озбиљно позабаве питањем продирања међу албанском женском омладином, да њу упозна са данашњом борбом да код ње развије интересовање***

ЛЕПОСАВА МИШИЋ-ТУРКОВИЋ ро-
ђена је 23. јануара 1920. године у Призрену, предратни члан СКОЈ-а и члан групе женске напредне омладине у гимназији. У првим данима после избијања рата била је један од организатора скојевских актива. У КПЈ је примљена јуна 1941. У децембру исте године постала је члан СК СКОЈ-а и СК КПЈ. Радила је на техници на умножавању вести и другог партијског материјала. Априла 1942. у њеној кући је одржан партијски курс коме је и она присуствовала. Ухапшена је почетком маја 1942. и из призренског затвора одведена у затвор у Тирани где је остала до капитулације Италије септембра 1943. када је побегла из затвора и отишла у Косовски батаљон, односно I македонско-косовску и I косовско-метохијску НО ударну бригаду. Била је санитетски референт батаљона. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЛЕИОСЛВА МНШИН-ТУРКОВИБ (У СРЕДИНИ) СЛ ЈЕЛИЦОМ ГОСТОВИК-РИСТИБ ГЛЕВО) И ЖИВКОМ-КОКОМ БОГОШЕВИП (ДЕСНО)

[1]) Документат из архиве ИРПС, бр. 4831 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 96.

[2]) Документат у Заводу за историју Косова, бр. 483, к. 27. — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 168—171.

[1]) Документ у Заводу за историју Коеова бр. 112, к-6 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 79—84.

ДЕСАНКА ЋИПОВИЋ рођена јануара 1927. године у Титограду. Са 14 година се укључила у НОП, радила је у омладинском активу. Маја 1941. је учлањена у СКОЈ. Задатке је обављала неустрашиво са пуно умешности. Због своје активности је ухапшена, марта 1942. године и интернирана у логор Преза у Албанији, где је остала до премештања логора, јула исте године, на острво Понза у Италији. По капитулацији Италије пребачена је у Гајету и предата Немцима, који је транспортују у град Фонди. Новембра 1943. са осталим затвореницима побегла је у планине у близини фронта који се налазио на реци Гариљано. У логорима је имала добро држање. Иако млада учествовала је са пуно одговорности у решавању многих проблема логорског живота. Јануара 1944, вратила се у земљу, отишла је код рођака у село Петку код Лазаревца где се укључила у рад НОП-а. Маја 1944. ступила је у Јастребачки партизански одред. Распоређена је у 15. српску бригаду 24. дивизије, у III косметски батаљон. Када је овај батаљон, септембра 1944, уврштен у новоформирану III косметску бригаду, постала је политички комесар чете. У КПЈ је учлањена августа 1944. Иако је била кроз обе ноге тешко рањена својим пушкомитраљезом је покосила неколико непријатељских војника. Одликована је орденом за храброст. Подлегла је ранама.

©

и да је укључи у борбу против фашизма.

Улогу омладинског руководиоца не може са успехом да врши онај ко се не васпитава у духу марксизма — лењинизма, онај ко свакодневно не ради на том тегиком послу. Због тога, свети је задатак сваког младог комунисте да се васпитава у духу марксизма-лењинизма, да кроз борбу и учење, кроз теорију и праксу, прогиирује свакодневно своје знање. Јер, изучавањем марксизма-лењинизма стварају се перспективе за рад сваког младог комунисте, постаје му јаснија борба у којој учествује, а постају му јасније и жртве које подноси и које треба да подноси у тој борби, а то ће му помоћи да постепено дође до схватања ...”

У Пећи је 1942. године и поред сталног хапшења и интернирања, непрекидно радило 9 актива СКОЈ-а у четири рејона. У Витомирици су постојала четири актива СКОЈ-а. Током године у СКОЈ је примљен нови број омладинки, тако да су у активима СКОЈ-а ове године биле десетине веома активних скојевки. Секретар Месног комитета СКОЈ-а била је Деса Баровић, члан МК КПЈ.

Међу члановима СКОЈ-а биле су: Зорка-Бека Новаковић, Ната Богетић, Анка Божовић, Дара Баровић, Милица Брајовић, Вукица Бошковић, Ната Вулевић, Гордана Вучинић, Марија-Дуда Гилић, Ксенија Драгишић, Ковиљка Ђукић, Дара Јовановић, Бранислава Кадовић, Милева Килибарда, Љубица Крстић, Босиљка Крушчић, Васиљка Крушчић, Милијана Перовић, Анка Радовић, Дана Ћетковић, Милица Фатић и многе ДРУге.

У Ђаковици су чланови СКОЈ-а биле Сафета Нимани, Назмије Бровина, Нада Лалевић, Хурије Хана, Добрила Божовић и друге. Руководилац актива СКОЈ-а била је Назмије Бровина.

У Ораховцу је у активима СКОЈ-а било седам омладинки.

У 1942. у Приштини је један број другова и другарица отишао у илегалност по селима. У граду је у СКОЈ примљен нови број омладинки. У два скојевска актива биле су секретари Радмила Славић и Матилда Маљоку, у језгро СКОЈ-а је ушла и Ранка Милановић-Мелиха, а у МК СКОЈ-а Загорка Савић-Дунда и одговарала за рад антифашистичке омладине.

Од 1942. повећан је број омладинки чланова СКОЈ-а у селима приштинског среза. На састанку којим је руководила Загорка Савић-Дунда у Косову Пољу, у марту, створена је прва скојевска група у којој су биле од другарица Даница Јанковић, Даница Булајић, Милена Крајиновић и Косара Букилић, које су нешто касније постале и чланови у два језгра СКОЈ-а. Током године број скојевки се повећао за 15. У Врелу су била три актива са десетак скојевки и једно језгро СКОЈ-а. Секретар једног актива била је Даринка Мирјачић. У Липљану је члан језгра СКОЈ-а била Вера Дејановић а међу члановима СКОЈ-а биле су четири омладинке. У Сувом Долу је први актив СКОЈ-а формиран у марту, а крајем године је било осам актива са 85 чланова СКОЈ-а, међу којима је била једна трећина омладинки.

Овде су као илегалци боравиле и партијски радиле Загорка Савић-Дунда, Наталија Ничић, Викторија Ничић и Ранка Милановић-Мелиха. У Старом Градском било је 5 омладинки чланова СКОЈ-а. У Новом Рујицу у активу који је формиран почетком марта Брена Јањић је била члан језгра СКОЈ-а и неколико омладинки чланова СКОЈ-а. У Обилићу су у јануару формирана два актива, а још два нешто касније. У њима је било и неколико скојевки, а члан језгра СКОЈ-а била је Смиља Трбојевић. У Крушевцу је био један актив СКОЈ-а у коме су чланови биле две омладинке. У Црвеној Водици је у активу СКОЈ-а, формираном у априлу било неколико омладинки. У Магури, Вршевцу, Медведцу, Лапљем Селу, Горњем Добреву било је по неколико омладинКи чланова СКОЈ-а. У формирању актива СКОЈ-а у Лугу и Девет Југовића учествовале су чланови КПЈ Викторија Ничић, Мара Лисулов и Мара Миловановић.

У Сувом Долу је у августу 1942. одржано обласно саветовање СКОЈ-а коме је присуствовао секретар 06-ласног комитета КПЈ за Космет Боро твовале од другарица Јованка Ради-Вукмировић. Саветовању су присусвојевић-Кица и Танкосава Симић-Ана из Призрена, Радмила Клајић из Урошевца и Наталија Ничић из Приштине. Поред осталих на саветовању је постављен задатак за веће окупљање женске омладине.

У 1942. години у Призрену је било 25 актива СКОЈ-а, од којих су три била женска, а остали мешовити и мушки активи. Чланови језгра СКОЈ-а биле су Зора Ајтић, Рада Гаџић, Душанка Милић, Милева Ђорђевић, Драга Ђурђевић, Рада Илић, Вера Јовановић, Мица Јовановић, Деса Костић, Душка Стојиљковић, Даница Ћосић, Милева Шипић и друге. По доласку у Призрен

у МК СКОЈ-а је у фебруару кооптирана Видра Ковачевић, а крајем године чланови СК СКОЈ-а су постале Деса Ђорђевић и Добрила Шутаковић. У Мушникову — Средској чланови СКОЈ-а су биле Живоратка Алексић, ЈБубисавка Крстић, Војиславка Љубисављевић, Надежда и Симка Љубисављевић и друге које су прихватале и криле илегалце, прикупљале храну и одећу за њих, помагале породицама чији су чланови били у затвору или логору. Све су оне биле вешти курири: одржавале су везу и преносиле пошту, вести и друге материјале између Призрена, Средске и Мушникова. После паљевине кућа и интернирања породица обрађивале су њихова земљишта, у чему су се нарочито истакле Надежда и Симка Љубисављевић.

Фебруара 1942. у Урошевцу је одржана среска конференција СКОЈ-а на којој је поднела реферат Радмила Клајић. Створени су активи СКОЈ-а. Почетком године у СКОЈ су примљене: Грозда Костић, Јорданка Марковић, Живка-Кока Богошевић, Тодорка Стефановић, Љубица Ристић, Радмила Димитријевић, Радмила Мирковић, Момирка Андрејевић, а у мају су чланови СКОЈ-а постале Нада Витковић, Лепка Шешлија, Десанка Грковић, Љубица Алексић и друге.

Крајем године у СКОЈ је примљена и Олга Глоговац из Совтовића. У активу СКОЈ-а у Грболу је било осам омладинки. У селима Јажинцу, Севцу, Готовуши и Биби било је по неколико омладинки чланова СКОЈ-а. У 1942. у Гњилану су почели да се организују активи СКОЈ-а. Било их је 13 српских и један албански актив. Актив је бројао шест чланова просечно, а око њега су биле групе антифашистичке омладине.

У Косовској Митровици је у активима од ове године било и неколико другарица. Деса Божовић је била секретар једног актива, а Даница Јарамаз члан језгра СКОЈ-а. Чланови језгра су биле и Ружа Томовић и Љубица Богетић, а Нада Ристовић секретар актива СКОЈ-а. Формиран је МК СКОЈ-а, у коме је секретар била Добрила Секуловић а чланови Деса Томовић и Анка Спајић, а затим и Деса Илић-Лила из Вучитрна.

У активима СКОЈ-а у Вучитрну било је 12 омладинки, а Деса Илић је била руководилац једног актива СКОЈ-а. Мада су се чланови СКОЈ-а на својим састанцима упознавали са политичком ситуацијом и прорађивали

ИЛИНКА-ИКА КРЕЧКОВИЋ рођена је 1925. године у Никшићу, одрасла је у Витомирици крај Пећи. Године 1941. укључила се у НОП. Исте године је постала члан СКОЈ-а, а 1943. године руководилац једног скојевског актива. Кућа њених родитеља била је склониште партијским радницима. Године 1943. полиција је открила њен рад, те је била принуђена да пређе у илегалност. Августа 1944. ступила је у Ибарски партизански одред, била је омладински руководилац у чети и помоћник санитетског референта батаљона. Погинула је октобра исте године на Копаонику у борби са албанским фашистима.

©

ЈУЛИЈАНА ВУКСАНОВИЋ-МЕДЕНИЦА рођена је 28. септембра 1926. године у Пећи. Априла 1941. године после паљевине села Крушевца у коме је живела са породицом као избеглица прелази у Пећ. У јуну исте године примљена је у СКОЈ, а у септембру је постала члан језгра СКОЈ-а у рејону. Припадала је Метохијском позадинском одреду. Посећивала је курсеве прве помоћи и обуке руковања оружјем. Ухапшена је новембра 1942. године и из пећког затвора априла 1943. године интернирана у Албанију у логор Порто Романо код Драча, а касније у логор Бурељ. Капитулацијом Италије септембра 1943. године била је ослобођена од албанских партизана и одлази у партизане у Прву македонско-косовску односно Прву косовско-метохијску НО ударну бригаду у којој остаје до ослобођења. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

©

СТАНКА ДРАГИЋЕВИЋ ЗОГОВИЋ рођена је 1922. године у Трепчи у Црној Гори. Од 1935. године са породицом је живела у Пећи. Члан СКОЈ-а је од маја 1941. а члан КПЈ од октобра 1943. године. По капитулацији Југославије укључила се у НОП, учествовала је у многим акцијама које је скојевска организација у то време организовала. Припадала је Метохијском позадинском партизанском одреду. Ухапшена је септембра 1942. године и из затвора у Пећи одведена у логор код Драча, а маја 1943. у логор Бурељ у Албанији. У затвору и логору била је члан колектива којим су били обухваћени припадници НОП-а. По изласку из логора септембра 1943. године отишла је у партизане и била руководилац СКОЈ-а у чети и батаљону I македонско-метохијске и касније I косовско-метохијске НО ударне бригаде. Од децембра 1944. године руководилац је СКОЈ-а у IV косовско-метохијској бригади. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЗЛАТА СТРУГАР из Пећи, родила се 1926. године у Цеклину у Црној Гори. По капитулацији Југославије укључила се у НОП, радила је са омладином. 1941. године постала је члан СКОЈ-а, а у јесен 1943. године члан КПЈ. Марта 1943. године по одлуци Партије пребацила се у Калимаш у Албанији. Одатле је исте године пошла у Шарпланински одред, али је после кратког времена пала у руке непријатеља, из затвора у Призрену пребачена у затвор у Тирани, где је остала до капитулације Италије. Побегла је из затвора и ступила у батаљон формиран од затвореника и логораша са Косова који је ушао у састав I македонско-косовске НО ударне бригаде. Била је руководилац СКОЈ-а у чети, затим помоћник комесара чете и политички комесар чете, а касније руководилац СКОЈ-а у батаљону. Резервни је поручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЗОРКА-БЕКА НОВАКОВИЋ, била је шеснаестогодишња омладинка у Пећи. До 1942. године радила је на задацима омладинске оргаиизације, учествовала у преношењу радио-вести и других материјала. Тада је ухапшена и одведена у логор Буреље у Албанији одакле је у септембру 1943. ступила у Косовски батаљон односно I македонско-косовску НО ударну бригаду. Погинула је као члан СКОЈ-а у борби са бугарским фашистима на Козјаку 21. новембра 1943. године. Била је храбар борац и истакнута омладинка ове бригаде.

ДАНИЦА СТРУГАР-ФИЛИПОВИЋ рођена је 1924. године у селу Рваши, у Црног Гори. 1937. године са родитељима се настанила у Пећи. Члан СКОЈ-а је постала 1941., члан КПЈ ујесен 1943. Радила је у организацији СКОЈ-а у граду и била секретар актива и члан језгра СКОЈ-а. Почетком 1943. године отишла је у Калимаш у Албанији, одатле у Шарпланински одред. Убрзо је пала у руке непријатеља са групом другова и другарица. Септембра 1943. године побегла је из затвора у Тирани и ступила у батаљон формиран од затвореника и логораша са Косова, који је ушао у састав I македонско-косовске НО ударне бригаде. Била је заменик политичког комесара чете и руководилац СКОЈ-а у V косметској бригади. Резервни је потпоручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

©

ВЕРА ДЕЈАНОВИЋ-ОДАЛОВИЋ из Липљана у напредни покрет се укључила 1939. године. Под ркупацијом је наставила рад и била је једна од најактивнијих скојевки у селу. 1942. године руководила је групом жена у селу. Крајем исте године је морала да се повуче из села и радила је као илегалац у Врелу и Старом Градском. Јуна 1943. године вратила се у Липљан и отишла у партизански одред на Шари. Јануара 1944. године опкољена је од албанских фашиста на Шари, борила се до последњег метка и жива ухваћена. Док је вођена на стрелишк херојски се држала. Певала је борбене песме. Последње су јој речи биле: „Живео наш Тито".

вести, прогласе и друге партијске материјале, на обласном саветовању СКОЈ-а за Косово и Метохију, одржаном средином августа 1942. у Сувом Долу[1]), речено је да је васпитању омладине посвећивано врло мало пажње. Поред осталог истакнуто је:

„Крупан недостатак у основним јединицама је и неравномерност у издигнутости између мушких и женских актива. Услед објективних тешкоћа на неким местима да те јединице буду мегаовите, неке организације су схватиле да уопгите треба стварати одвојене активе и тиме јоги вигие погоргиале ствар. То погрешно одвајање спречило је да млади комунисти који су изграђенији од својих другариг^а помогну другарии,ама више у раду г^ да на тај начин отклоне неравномерности. Ово исто важи и за одвојене албанске активе ... б) Активисе морају схватити као основне јединиг1,е СКОЈ-а као организатори омладинске борбе, као органи који проналазе најразличитије форме за повезивање са свом омладином на свом терену. Стога њихови састанци убудуће морају да се крећу у том правцу, тј. у претресању о раду са другом омладином, у постављању и извргиавању задатака у вези с тим. Такав рад повећаваће дисциплину, одговорност и иницијативу. Нарочито сада тежак задатак пада на активе у погледу мобилизације све омладине за стварање „Народноослободилачког савеза омладине". Сваки другачији рад у њима спречавао би им да они испуне велику и важну улогу која им је намењена. Прекинути са праксом раздвајања албанских актива, као и мушких и женских и спојити их где за то постоје услови..."

За идеолошко-васпитни рад у Пећи су формиране групе у којима су разрађивани разни партијски материјали. Чланови СКОЈ-а су читали „Како се калио челик", „Мати" од Горког и др. Није било довољно књига за све. Због тога је онај мали број читан брзо и кружио је од омладинке до омладинке.

Скојевска организација је организовала аналфабетске курсеве кроз које су прошли многи неписмени омладинни и омладинке.

У Приштини су на састанцима актива СКОЈ-а проучавани и „Развитак друштва", „Основи лењинизма", и партијски материјали, а на састанцима остале омладине читане су вести, прорађивани разни напредни материјали до којих се могло доћи.

[1]) Документ у Заводу за историју Косова бр. 487, к-27. — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том 1, књ. 19, 1969. стр. 125—133.

Уз стварање актива СКОЈ-а окупљана је и антифашистичка омладина. Формиране су групе антифашистичке омладине са којима су радили чланови СКОЈ-а. Често су одржавани и заједнички политички састанци. Разматрана је политичка ситуација, говорено је о борби против окупатора, о братству и јединству, о конспирацији и др.

Ради припрема и подизања читаве омладине Косова у НОБ било је потребно:

„А) Прићи свуда стварању[1]) „Народноослободилачких савеза омладине" као органа јединства младе генерације нашега краја. У тим савезима морају наћи места сви младићи и девојке који желе своје национално ослобођење, без обзира на нацију, политичку припадност и друштвени положај. Рад на њиховом формирању мора отпочети са омладинским конференцијама изборима делегата са тих конференција и среским оснивачким конференцијама. Правилним радом у току припрема за оснивање, у оснивању и после тога, ти савези ће преко акција и агитационо-пропагандистичког рада постати најшири и најбољи облик за постепено увлачење све омладине у народноослободилачку (борбу), за јединство њених редова у тој борби.

... 2) Приступити што брже организовању омладинских акција које ће у пракси показати на којима се питањима може повезати омладина, може стварати њено акционо јединство. У том правцу прићи организовању сабирних акција међу свом омладином у новцу, храни, оделу, муницији, санитетском материјалу, и сл. за помоћ народноослободилачкој борби. Упоредо са тим организовати (онамо где за то има услова) културно-просветне приредбе које ће на леп начин свој омладини објашњавати карактер данагиње борбе и улогу и задатке омладине у њој. Код радничке омладине, а нарочито код оне која ради по рудницима, уносити стално дух саботаже у најразличитијим облицима, настојећи да саботажа буде што организованија. Код сељачке омладине организовати акције за помагање око прикупљања летине, за њену заштиту и скривање од фашистичког окупатора. Водити рачуна. да у овим акцијама буде окупљена сва омладина и даље продужити са организовањем болничарских курсева, са плетењем и сл. као и са обуком у руковању са оружјем. Све ове акције, ако се буду правилно и стално организовале, поред тога што ће се у њима ковати јединство српске, црногорске и албанске омладине постаће истовремено и први велики корак ка увлачењу све омладине у данагању опгитенародну борбу."

У Пећи су групе антифашистичке омладине окупиле велики број омладинки. И у Витомирици су крајем августа формиране групе антифашистичке омладине, за које је била задужена Видна Ракочевић. Крајем године одржана је Среска оснивачка конференција антифашистичке омладине. Реферат је поднела Деса Баровић, а за председника Среског одбора антифашистичке омладине изабрана је Злата Ајданић.

У Приштини је у мају формирана организација антифашистичке омладине, за чији је рад пред МК СКОЈ-а била одговорна Загорка Савић-Дунда. У ово време било је 11 група ове омладине са око 100 омладинаца и омладинки.

У групама антифашистичке омладине које су у градовима окупиле и велики број омладинки, вршене су припреме за пријем најбољих међу њима у СКОЈ.

ПИОНИРСКА ОРГАНИЗАЦИЈА И АКТИВНОСТ ПИОНИРА

Велику улогу у току НОБ-е на Косову одиграла је организација пионира која је окупила и велики број девојчица. Крајем 1941. а нарочито у 1942. и наредних година у Пећи, Призрену, Ђаковици, Косовској Митровици, Ораховцу и другим местима организоване су групе пионира и пионирки или су биле на појединачној вези са члановима КПЈ и СКОЈ-а.

На Обласном саветовању СКОЈ-а[1]) за Косово и Метохију одржаном августа 1942. у Сувом Долу подвучено је:

„У току ове године у организационом погледу СКОЈ је постигао извесне успехе код нас. У четири среза створене су нове организације. Број чланова СКОЈ-а је порастао. У његовим редовима порасла је дисциплина, одговорност, иницијатива (Пећ, Призрен, Урошевац) — озбиљније се схватају задаци него што је то било раније. Добри резултати су постигнути у раду с најмлађим (пионири)".

У Пећи је још одмах после окупације створена пионирска организација. Радили су у групама и обављали су врло важне задатке. На тај начин пружали су велику помоћ раду партијских и скојевских организација и НОП-у. Групама пионира руководили су чланови СКОЈ-а. Пио-

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 487, к-27. — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа I, књ. 19, 1969, стр. 125—133.

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 487, к-27. — Зборник доку.мената и података о НОР-у југословенских народа I, кш. 19, 1969, стр. 125—133.

МАША ЋИПОВИЋ рођена је 1921. у Даниловграду. У Пећ је дошла са породицом 1929. Пре рата је припадала напредној омладини. Члан СКОЈ-а је постала 1941., члан КПЈ августа 1944. године. Била је у Метохијском позадинском одреду. Ухапшена је марта 1942. године, из затвора у Пећи интернирана у логор Преза у Албанији, затим после 3 месеца у логор на острву Понза у Италији, где је остала до капитулације Италије. Одатле је пребачена у затвор Гаету и Фонди, била је руководилац групе са којом је побегла из овог затвора. За све време боравка у логору била је члан руководства женског колектива. Крајем 1943. године пребацила се у домовину. По задатку Партије остала је у Београду ради успостављања везе за одлазак у партизане. Преко везе у Матарушкој Бањи јавила се команди подручја у селу Зебице испод Јастрепца. Маја 1944. распоређена је у XV српску бригаду која се налазила на подручју Пусте Реке. Била је делегат вода и политички комесар чете у овој бригади, затим заменик комесара инжењерског батаљона при штабу 47 дивизије. Резервни је капетан I класе ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

●

МИЛКА ПЕТРИЧЕВИЋ-СТАНИСАВЉЕВИЋ рођена је 1926. године у Љубову код Пећи. Члан СКОЈ-а је постала 1941. члан КПЈ у јесен 1944. Активно је радила у СКОЈ-у у Пећи. Ухапшена је после растурања првомајског летка и јуна 1942. интернирана у Албанију. По изласку из логора септембра 1943. ступила је у I македонско-косовску НО ударну бригаду, затим у IV косметску бригаду. Била је делегат десетине, заменик политичког комесара чете и санитетског референта батаљона и најзад шифрант при Оперативном штабу НОВ Косова и Метохије. Резервни је потпоручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

БОСИЉКА КРТОЛИЦА-БУЛАТОВИЋ
рођена 20. септембра 1920. у селу Луковице (Гацко), у сиромашној сељачкој породици. Од 1925. године њена породица се настанила у селу Загрмље код Пећи. Од 1936. године њена кућа је била стециште чланова КПЈ. Она је приступила напредној омладини. После паљевине села избегла је у близину Колашина. Учествовала је као омладинка у устанку и вратила се у Пећ. Септембра 1941. године постала је члан СКОЈ-а и организовала пионирске групе. Почетком 1942. била је у Метохијском позадинском одреду. Била је секретар актива СКОЈ-а. Била је хапшена и убрзо пуштена. Априла 1944. отишла је у Ибарски одред, а маја исте године постала је члан КПЈ. Била је заменик политичког комесара чете, затим политички комесар чете и заменик политичког комесара батаљона у III бригади II дивизије КНОЈ-а. Резервни је капетан ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МАТИЛДА ВУКИЋ-МАЉОКУ, кројачка радница из Приштине, рођена је 1923. године у Солуну. У НОП се укључила од првих дана рата. Примљена је у СКОЈ крајем 1941. године и била је међу најактивнијим скојевцима. Крајем године је руководила једним скојевским активом у IV рејону. Примљена је у КПЈ 1943. године, а 1944. је била члан СК СКОЈ-а. Ухапшена је у провали другом половином јуна 1944. године, и интернирана у логор у Бечу, где је остала до краја рата. У логору се и породила. После повратка из логора наставила је рад у Призрену. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

ЗАГОРКА САВИЋ - ДУНДА ученица гимназије, рођена је 1924. године у Приштини' У напредни средњошколски покрет укључила се као ученица V разреда гимназије. Примљена је у СКОЈ 1941. године и била је међу најактивнијим скојевцима у граду. Радила је на организовању првих актива СКОЈ-а. Примљена је у КПЈ 1942. године и убрзо постала члан СК СКОЈ-а. Исте је године ухапшена, али је крајем године успела да побегне из затвора и после тога је радила као илегалац у граду и селима грачаничког среза. Септембра 1943. године отишла је у партизански одред на Шари. У одреду се разболела и умрла исте године у Острозубу, у Црној Трави.

ЈЕЛКА БОБИЧИЋ, члан СКОЈ-а од 1941. у Пећи. Радила је са омладином, преносила пошту и одржавала везе између партијских организација. Од 1942. године била је у Метохијском позадинском одреду. Ухапшена исте године и одведена у затвор у Тирани, где је остала до капитулагије Италије септембра 1943. године. После бекства из затвора ступила је у Косовски батаљон, односно I македонско-косовску и касније I косовско-метохијску ударну бригаду у којој је учествовала у свим борбама до ослобођења. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

нирке су обављале исте послове као и њихови другови. У џеповима и недрима преносиле су вести, и друге поверљиве партијске материјале и оружје. Чувале су стражу за време партијских и других састанака и ударцима о бандере упозоравале другове на приправност. Приликом пребацивања илегалаца, ломиле су сијалице и кретале се по две испред и две иза одређеног илегалца. Заједно са својим друговима бушиле су гуме на непријатељским возилима, сипале воду у резервоаре бензина, разбијале чашице на телефонским стубовима итд. Песмом или плачом сигнализирале су партијским радницима на опасност и приближавање непријатељских војника и агената. Одржавале су везу између чланова комитета. Најистакнутије пионирке у граду биле су: Деса Јовановић, Дука Радуновић, Боса Вујошевић, Милка Ковачевић, Јбубица Марсенић, Драга Јовићевић и друге које су радиле за све време рата.

У Витомирици су у јуну ове године формиране две групе пионира које су одржавале своје састанке једанпут недељно. У њима је било 14 пионирки. На њима се причало о подвизима бораца и истакнутих омладинаца из СССР и у нашој земљи.

И у 1943. и 1944. години сваки скојевац у Пећи имао је своју пионирску групу састављену од деце од 14 година. То су већ били озбиљни људи. За време бомбардовања Пећи дежурна група дионира у близини немачке касарне, користећи ситуацију када су Немци били у склоништу, украла је један митраљез и нову хармонику. Пионири су дочекали ослободилачку војску са свирком из ове хармонике. У Призрену, селу Средској, у Ораховцу, Ђаковици, Косовској Митровици и другим местима било је организовано на десетине пионирки. Њихов број се од 1942. стално повећавао. Многе од њих постале су одани и пожртвовани чланови антифашистичке омладине и СКОЈ-а.

РАД СА ЖЕНАМА И АКТИВНОСТ ЖЕНА 1942.

Упозоравајући поново на секташки однос према женама секретар Обласног комитета КПЈ за Космет у свом извештају ЦК КПЈ[1]) износи:

„Жене. Рад по тој линији је потпуно секташки. Било је изузетака код појединих организација — одржавање кон-

[1]) Документат у Архиву ИРПС бр. 4831 — Зборник докумената и података о НОР- југословенских народа, том I, књ. 19, стр. 96.

ференција koje *су показале да се може имати великог успеха само ако се правилно схвати. Код муслиманских жена је врло тешко продрети, јер као што видите, и кадрови су нам мали".*

Ради бољег организовања, већег окупљања и ангажовања жена Обласни комитет КПЈ за Космет је поставио задатке партијским организацијама:

„6) Треба одмах приступити[1]) стварању женских одбора, који би били органи жена за активно учешће у опћенародној борби против фашистичког окупатора и његових слугу. Ти одбори би *преко конкретних акција: плетење, шивење, прикупљање прилога итд. и политичких конференција омогућили да се те жене приведу* toj *борби. Треба прићи и упознавању жена руковањем оружја."*

Још одмах, а нарочито у 1942. години жене су се ангажовале на извршавању задатака НО фондова.
Жене у Пећи су скупљале помоћ за НОБ у храни, новцу, санитетском и другом материјалу, давале су последњи динар, одвајајући га од своје деце, припремале су базе, чувале и храниле партијске раднике, преносиле оружје и партијски материјал, помагале у растурању летака и прогласа. Од својих скромних средстава плеле су чарапе, пуловере, рукавице и шалове за партизане, помагале су породице партизана, затвореника и интерниираца као и породице одбегле са села у одећи, обући, новцу и намирницама, спремале су и носиле храну затвореницима у затвору „Шереметовачи" и слале пакете интернирцима у Албанији и Италији. Чували су децу једне другима. То је био колектив у коме је све неуморно и самопожртвовано радило за слободу. Без најосновнијих средстава за живот, лишене радне снаге, друга или сина кога је окупатор ухапсио, интернирао или приморао да пређе у строгу илегалност, радиле су за парче хлеба, копале туђе њиве, брале пасуљ, секле, доносиле на леђима и продавале дрва и у исто време тамо преносиле вести и успостављале контакт са онима који нису били обухваћени радом.

За политичко и васпитно уздизање формиране су васпитне и читалачке групе за жене на којима су проучавани разни партијски материјали, говорено о политичкој ситуацији, братству и јединству народа, читане и дискутоване вести, „Пролетер",

[1]) **Документ у Заводу за историју Косова, бр. 129, к. 6 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ, 19, стр. 123.**

„Мртво село", „Мати", брошуре о животу совјетских жена и други материјали који су добијани са слободне територије. Постојало је више васпитних и читалачких група које су обухватале већину активних жена. На састанке су жене носиле ручни рад да би у случају упада непријатеља имале изговор зашто су се окупиле. Сналазиле су се на разне начине и, приликом упада непријатељских војника или агената, нека од њих обично домаћица би се „смртно разболела", а остале као да су дошле да је обиђу. Одржаване су приредбе са програмом, посела и прославе дана октобарске револуције, Црвене армије, 8. марта, 1. маја са предавањима и забавним делом на којима су узимале учешћа и жене и омладинке. Жене у Пећи су биле велики ослонац Партије. Мада нису биле чланови Партије свака је себе сматрала комунистом и с највећом љубављу и одношћу извршавала задатке. Непријатељ је наишао на пуни бојкот организованих жена, свака се држала онога „Ни погледа, а камоли покрета окупатору"!
У првој половини 1942. формиране су групе жена: у Гораждевцу — три, у Злокућанима, Ракошу, Ђураковцу, Кошу и другим селима, док се у групама у Витомирици повећао број жена.

Многе жене у Пећи биле су самопрегорни, пожртвовани и одани учесници многих акција на помоћи НОП-у, Партији и партизанима.
Почетком 1942. године формирано је руководство жена за град у које су ушле Љубица Бабовић, Јолдуза Бакали, Станисава Јовановић, Садија Мераку, која је крила илегалце, преносила материјал и оружје за одред и окупљала жене, Махија Чаволи и друге, а у другој половини године и руководства у трима рејонима, једном на левој и двама на десној страни Бистрице. У рејонском одбору жена за терен десне стране Бистрице, биле су Јела Шаљић, Зора Влаховић, Даница Бабовић, Стана Кртолица и Анђа Драшковић. У рејонском одбору Патријаршије биле су Љубица Бабовић, Братислава Милошевић и Јова Драгишић, а у рејонском одбору под Јеринаком биле су Драга Кнежевић, Савета Вујошевић и др. У руководству жена за Витомирицу биле су Станица Лаловић, Злата Лакићевић, Смиљана Влаховић, Милосава Капетановић, Сава Меденица, Цвета Вујисић, Марија Радојевић и Јелица Драговић-Павличић. Постојала су још и три

ДЕСАНКА ПРШЕНДИЋ-СТАНИШИЋ
рођена је новембра 1926. године у Приштини. Потиче из напредне породице која је још од пре рата, пошто јој је брат био комуниста од 1934. године активно и организовано радила по директиви Партије и дала знатан допринос за НОП. Са непуних 15 година постала је курир Среског комитета у Приштини. Била је веза са приштинским затвором, касније и логором, преносила је поверљиве материјале, оружје и летке у села Ливађе, Лапље село, Чаглавицу. У 1942. години се прикључује скојевској групи. Од 1942. године је секретар скојевског актива и језгра на IV рејону. Новембра 1944. године постаје секретар Градског комитета СКОЈ-а за град Приштину, касније у 1945. секретар Среског комитета СКОЈ-а и исте године члан Председништва Обласног одбора УСАОЈ-а. Похађала је 1944. године омладински курс за омладинске руководиоце у Приштини, затим 1945. године курс за омладинске руководиоце Југославије у Београду. Била је пожртвована и активна у борби против народних непријатеља. Посебно се истакла у великој акцији скидања фереџа и просвећивања девојака албанске националности у граду Приштини и околним селима. Данас је сликар и ликовни педагог. Носилац је Споменице 1941.

МИЛУША НИКИЋ-ГАШИЋ **из Врела код Приштине, рођена је 10. фебруара 1921. године у Драговољићу код Никшића. У напредни омладински покрет укључила се пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Новембра 1941. године примљена је у СКОЈ, а половином 1942. године у Партију. Исте је године била секретар једног скојевског актива. Радила је и на организовању омладине суседних села и санитетских курсева. И сама је 1942. године похађала један санитетски курс. Ухапшена је марта-априла 1943. године са још 40 мештана и отерана у затвор у Призрену, одакле је пуштена новембра исте године. Јануара 1944. године пребацила се у село Каре (Топлица), где се повезала са партијском организацијом и била члан РК КПЈ. Јуна месеца је ступила у 15. српску бригаду и била је политички комесар бригадне болнице. Јануара 1945. године послата је у Приштину на дужност политичког комесара болнице Оперативног штаба за Космет. Марта 1945. године дошла је у Призрен, где је била члан СК КПЈ, а затим је отишла на партијски курс Обласног комитета КПЈ за Космет, који је одржан у Урошевцу. Резервни је поручник ЈНА. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.**

РУЖА ПЕТРУШИЋ-МИЛОШЕВИЋ **рођена је 1923. године у Трепчи код Никшића. У село Добрушу код Пећи дошла је 1928. године. Члан СКОЈ-а је постала 1941. године. После паљења Добруше дошла је у Пећ, постала руководилац једне групе омладинки, а половином 1942. године секретар актива СКОЈ-а и члан језгра СКОЈ-а у рејону. Радила је истовремено и са једном групом жена. Крајем априла 1944. године пребацила се у Црну Гору и ступила у Косовски батаљон, а затим у II пролетерску бригаду. Била ј,е омладински руководилац и санитетски референт батаљона. По ослобођењу је дошла у Косовску Митровицу и наставила рад на терену. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.**

МИЛИЦА ДАУТОВИЋ **из Сувог Дола код Приштине. У НОП се укључила у првим данима рата. Примљена је у СКОЈ 1942. године. Почетком 1942. године руководила је првом групом жена у селу. Примљена је у КПЈ јула 1942. године, августа месеца је присуствовала Обласном саветовању СКОЈ-а, септембра је ухапшена и касније пуштена. Октобра 1943. ступила је у Шарпланински одред. Учествовала је у многим борбама у Македонији, Косову и на сремском фронту, где је и погинула 1945. године. Била је храбар борац. Одликована је орденом за храброст.**

руководства жена према рејонима у селу. Током 1942. године израстао је број жена које су поред другарица чланова Партије руководиле групама. У МК КПЈ за рад жена била је задужена Савка Ковачевић.

Крајем 1942. за рад жена у граду пред партијском организацијом су биле одговорне Анђа Вујовић, Деса Драшковић и Деса Протић, све три чланови КПЈ.

Почетком 1942. у Ђаковици су формиране групе ■— активи жена у којима су биле: Вера Ђорђевић, која је била курир, Маргарита Ђурашковић, учитељица која је умножавала и растурала вести, прихватала и крила илегалце, мада су њеног мужа жандарми задавили, наставила је рад и касније отишла у одред, Хајрије Морина која је 1943. руководила једном групом жена, Мурадије Тербеши, мајка Абедина, који је стрељан 1943. и Ганимете обешене 1944. Ни то је није поколебало у раду: после ослобођења Ђаковице скинула је ферецу и наставила рад са женама; Шефкије Тербеши је под утицајем својих братанаца Абедина и Ганимете, које је заједно са својом снахом Мурадијом подизала, јер су рано остали без оца, примала у своју кућу илегалце, припремала им храну и прала рубље заједно са својом снахом и братаницом; затим Загорка Томовић, у чијој је кући била скривница за партијске раднике, Дузене Хима, Хала Тербеши, Ђамиље Тербеши која је носила пошту у Призрен, примала и скривала илегалце и борце, Шемсије Шита која се у НОП укључила са своја два сина који су отишли у партизане, два-пут је хапшена, али оба пута пуштена из затвора, Бадем Хоџа и друге.

Једним активом жена је руководила Сабрија-Бија Вокши. Формиране су и читалачке групе на којима су жене прорађивале партијске материјале и упознавале се са политичком ситуацијом.

Велики број жена у Приштини преко својих група био је ангажован у акцијама прикупљања новца, вуне, санитетског материјала, хране и одеће за партизане и избеглице у логору, плетења џемпера, чарапа и рукавица итд. Средином године формиране су нове групе. Међу најактивнијима су биле Лепка Протић, која је била и члан рејонског одбора АФЖ, због свога рада је хапшена, у њену кућу су долазили курири из околних села Ливађа, Добротина и др. и била је скривница за илегалне партијске раднике, Стана Митић у чијој су

кући одржавани партијски састанци и скривани илегалци, спремала је храну за затворенике у логору у Приштини и организовала њихов смештај после расформирања логора, Фетија Барјактари је била повезана са партијским руководством и добијала директиве за рад, носила је пошту, храну и оружје партизанима, у њеној кући се налазила база за илегалце (у НОР-у је изгубила јединца сина, предратног члана КПЈ) и друге. За сваки рејон одговарала је по једна жена: Живка Ристић, Милка Карацић, Боса Лазаревић и Драгица Пршендић-Рашчанин која се у НОП укључила међу првим женама, у њеној кући су се скривали илегалци, ту је смештен партијски материјал и долазили курири из околних села, била је члан првог ГО жена формираног септембра 1942.

Почетком године по рејонима у граду било је неколико васпитних и читалачких група у којима се број жена непрекидно током године повећавао и од њих су стваране нове групе. На њима се прорађивао и читао партијски материјал, дневне вести, прогласи, „Мати" и друга напредна литература. У јесен ове године формирана је и група од насељеничких жена. Групама су руководиле Живка Ристић, Софија Маровић, Љубица Спасић, Нада Вучић, Боса Лазаревић, Деса Живић, Олга Бошковић, Јелена Вујачић, Боја Карановић, Милка Карацић и друге. У Косову Пољу су

1942. године биле две васпитне и седам читалачких група за омладинке и жене. Њихове састанке су одржавале Викторија Ничић-Ћипрана, Даница Топаловић а често и поједини другови. Ове групе су организоване и у другим селима и окупиле су велики број жена.

У 1942. отпочео је и у грачаничком срезу појединачан рад са женама, најпре из породица чланова КПЈ и СКОЈ-а. Започеле су га другарице које су се скривале као илегалке у селима: Видосава Ацић која је радила у Обилићу, Девет Југовића и руднику „Обилић", Ранка Милановић-Мелиха у Косову Пољу, Сувом Долу, Градском, Липљану, Рујицу, Магури и Вршевцу, Наталија и Викторија Ничић на терену Сувог Дола и Липљана. У свим овим селима орнизоване су у априлу и мају 1942. године прве групе — у свакој је било по 8—10 жена. У Косову Пољу биле су три групе са укупно 25 жена. Њима су руководиле Јања Краиновић, Анђа Булатовић, Лепосава Маричић и Љубица Давидовић. У Врелу је организован рад са женама у фабруару. Било је пет група са преко 40 жена. Овде је био рад најбоље организован, јер се скривао највећи број илегалаца и НОП је био најјачи. Руководиоци група биле су: Милица Мирјачић, Јелена Вујачић, Пава Кривокапић и Павлија Покушевска. Половином године изабран је одбор жена у саставу: руководилац Павлија Покушевска, чланови Јелена Јовановић, Пава Бојанић, Милуша Савићевић, Ћана Јакшић, Госпава Кнежевић, Дуња Килибарда, Спасија Кривокапић, Петруша Павловић. У Рујицу су биле четири групе са 30 жена којима су руководиле Перса Лабус, Милица Радаковић, Милица Новаковић и Ружа Марковић. Августа 1942. године у Новом Рујицу одржана је прва конференција жена којом је руководила Ранка Милановић, а организоване је скојевке Миња Радаковић, Сава Ћук, Мила Рађеновић. Присуствовало је 17 жена, изабран је одбор од пет жена са председницом Јованком Лабус и члановима Росом Марковић, Бојом Карановић и др. Жене овог села су новембра и децембра 1942. године спремиле велику количину вуне, израдиле разне потребне ствари за партизане и предале Фонду за прикупљање помоћи. У Градском су биле три групе са око 30 жена. Њима су руководиле Дара и Ката Одаловић, Сека Вељковић, Ђурђа и Ружа Борковић. У другој половини године у Старом Градском је формиран одбор у коме су биле Милка Шорак, Мара Одаловић, Боја Мирковић и Дуња Ивковић. Са њима су радиле илегалке Бојана Милетић и Ранка Милановић. У Обилићу је од маја 1942. године било пет група којима су руководиле Ђурђа Торбица, Анђа Трбојевић, Разуменка-Мена Суботић и Душа Трбојевић. Радом жена у руднику Обилић руководила је Милица Ковачевић, а у Девет Југовића Сара Прица. У Крушевцу (непосредно код Обилића) радило је организовано десетак жена, а касније њихов се број повећао. У Сувом Долу је почетком јуна формирано 5—6 група жена, које је организовала Ранка Милановић-Мелиха, а руководиле Милица Даутовић, Сгака Радовић и Деса Ожеговић. Одржана је и конференција на којој је било присутно 100 жена и изабран одбор: Васа Денда, Мара Митровић, Роса Балчетић, Роса Денда, Боја Закановић, Олга Даутовић, Мара Кртнић, Таша Петровић, Боја Новаковић, Мара Лабус, Анђа Велић, Мица Бучало, председница Видосава Балаба-

МИЛЕВА ДИКИЋ-ПАВЛИЧИЋ, **кројачка радница, рођена је 16. априла 1917. у Гњилану. Још као дете дошла је у Призрен. Уочи рата била је симпатизер радничког покрета и једна од првих активисткиња Женског покрета. Завршила је санитетски курс. Члан СКОЈ-а је од 1941. а члан КПЈ од априла 1942. Крајем 1941. била је члан језгра СКОЈ-а и организовала васпитне групе омладине и пионира. Радила је и на организовању жена у граду. Почетком 1942. члан је актива жена за рејон „Терзимала", а крајем године члан ГО АФЖ-а. Одржавала је везу са селима Средском и Душановцем. У њеној кући је била база за илегалце и скривница за партијски и други материјал. Ту је одржан десетодневни партијски курс почетком 1943. на коме је и она учествовала. Хапшена је 1942., убрзо пуштена и поново 1943. и изашла из затвора уочи капитулације Италије. Као илегалка прешла је у Албанију крајем 1943. а у априлу 1944. ступила је у Албанску бригаду из које је после формирања прешла у IV косметску бригаду у којој је остала до новембра 1944. Тада је у Призрену изабрана за члана МК КПЈ и секретара Среског одбора АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.**

МИДЕВА ДИКИИ-ПАВЛИЧИН (ДРУГА САЕВА) СА ДРАГИЦОМ ПЕКИК (АЕВО) И ЧААНОВИМА СКОЈ-а ДАЦОМ ЈОВАНОВИБ И МИЛОМ ЛЕКОВАЦ

ЗЛАТА ШУТАКОВИЋ-ГУЛИЈА, ученица Женске занатске школе, рођена је 27. јануара 1926. у Призрену. Одмах по избијању рата као омладинка укључила се у НОП. Члан СКОЈ-а постала децембра 1941. а члан КПЈ 6. јуна 1942. године. Почетком 1942. била је секретар актива СКОЈ-а и члан актива жена у рејону „Поткаљаје", а крајем године члан МК СКОЈ-а. Почетком 1943. била је слушалац 10-дневног партијског курса. Средином 1943. постала је члан МК КПЈ и секретар МК СКОЈ-а. Учествовала је у припремању летака, преношењу илегалног материјала, сакупљању оружја и другог, пребацивању и обезбеђивању смештаја за илегалце из базе у базу итд. У њеној кући су се скривали многи илегални партијски радници. Учествовала је у акцијама прикупљања хране и одеће, плетењу разних ствари за потребе НОБ-е. Одржавала је везу с Урошевцем и Гњиланом. Хапшена је почетком 1944. и убрзо услед недостатка доказа пуштена. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

ЖИВКА - КОКА БОГОШЕВИЋ, свршена ученица Женске занатске и домаћичке школе, родила се 19. јануара 1922. године у Урошевцу. Укључила се у НОП у првим данима рата и почетком 1942. је примљена у СКОЈ а у Партију маја 1942. године. Руководила је омладинском организацијом у граду. Била је организациони секретар СК СКОЈ-а. Њен рад је био откривен, те је морала да се повуче у илегалност, а непријатељ је ухапсио целу њену породицу. Наставила је рад у околини Урошевца. Марта 1943. године ступила је у Шарпланински партизански одред, где је била политички делегат вода, а по формирању I македонско-косовске НО ударне бригаде, 11. новембра 1943. године, била је санитетски референт I косовског батаљона. У борбама на Дебру, у току једног дана, два пута је рањена. После првог рањавања наставила је да извлачи и превија рањенике и тада је поново рањена. Задобила је 32 ране и тек у току ноћи извучена са положаја. За држање у овој борби јавно је похваљена пред стројем бригаде. По оздрављењу постављена је за руководиоца агитпропа бригаде, а крајем децембра 1944. године је упућена на партијски рад у Урошевац за секретара СК СКОЈ-а и члана СК КПЈ. Истовремено је руководила и Сресним одбором АФЖ. Резевни је поручник ЈНА и РВИ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЉУБИЦА РИСТИЋ-РАКАС, домаћица, рођена је 3. јануара 1923. године у Урошевцу. Укључила се у НОП и почетком 1942. је примљена у СКОЈ. У јесен 1942. године је примљена у Партију, а почетком 1943. године ушла је у МК СКОЈ-а. Ухапшена је априла 1943. године и пуштена после два месеца. После изласка из затвора ушла је у МК КПЈ за Урошевац у коме је одговарала за рад омладине. Почетком 1944. године ушла је и у СК КПЈ. По други пут је ухапшена маја исте године и интернирана за Аустрију> У логор у Бечу, где је остала до краја рата. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

новић, секретар Даница Шаренац, благајник Босиљка Грбушић. У Липљану је била група жена које су организовано радиле, руководила је Вера Дејановић, која је крајем 1942. године прешла у илегалност. Ове године је у Липљан дошла Мелахат Хоџић и радила на организовању жена. У Горњем Добреву су биле две групе. У Црвеној Водици је отпочело рад неколико другарица, а у Орловићу, селу са мало становника све жене су организовано радиле — састанке су одржавале у кући Милеве Марушић. У Добротину су почетком године формиране три групе по махалама које су током године обухватиле велики број жена. Руководилац је била Катица Поповић. У Гуштерици су радиле жене, мајке, сестре из породица чланова КПЈ и СКОЈ-а. У Грачаници је рад био више појединачан и то са женама у чијим је кућама било чланова КПЈ и СКОЈ-а, у Врбештици, Севцу, Новом Селу, Словињу и Девет Југовића било је по неколико активних жена. Акције, у којима су најактивније биле жене нарочито су биле организоване када су формирани илегални народноослободилачки одбори у неким селима. Марта 1942. године у Добротину је формиран НОО у који је поред неколико другова ушла и Дана Ђурчић. У Старом Градском септембра или октобра је проширен НОО у који је ушла и Мара Одаловић. Рад жена највише се осетио крајем године када је било више од 300 организованих жена у селима грачаничког среза.

Од 1942. године у многим селима грачаничког среза организовани су аналфабетски течајеви за жене. Развијали су се паралелно са политичким радом. У Сувом Долу и Рујицу Ранка Милановић-Мелиха држала је дуже курсеве са женама које су биле писменије. На њих су долазиле и омладинке и чланови Партије. У Старом Градском је Бојана Милетић орнизовала аналфабетски течај са 10 жена. Свечано је прослављен дан октобарске револуције. У кући Милана Давидовића у Косову Пољу приређена је велика свечаност којој су присуствовали сви скојевци и велики број жена. У Врелу је овој прослави присуствовало 200 лица.

Од почетка 1942. у Призрену су по рејонима и махалама организоване групе жена с којима су радиле другарице чланови КПЈ и СКОЈ-а. У првој половини године, када су формирана два НОО-а, албански и српски, групе жена су својим акцијама

прикупљања хране и др., плетења потребних ствари и њиховог преношења у базе и одред, пружале велику помоћ НОО-има. Везу са одборима држале су Санда Васиљевић, Милева Лалић, Загорка Станишић и Јелица Стаменковић. У то време у групама су биле организоване десетине жена.

У групама-активима жена била је и Султана-Тута Васиљевић-Нана. Мада је имала близу 80 година, неуморно је радила за НОП, преносила вести и друге илегалне материјале и оружје и муницију. Одлазила је и у Приштину и успевала да разговара и преда вести и новац друговима у логору. Једном приликом, када се враћала из Приштине, погинула је у ваздушном нападу на аутоколону. Била је члан ГО и рејонског одбора АФЖ. Цана Некић је била једна од најистакнутијих активисткиња НОП; Мара Тунић је била крајем 1942. руководилац рејонског одбора жена. Ђулсум Брика је обављала разне задатке, чувала је у својој кући илегалце, преносила вести, у њеној кући је једно време била смештена техника. На истим задацима су радиле и Ђериме Хаљини, Ђулзибар Ђерети и Ђемиље Ковачи. Санда Васиљевић је поред одржавања везе са НОО-има прикупљала велику количину платна, вуне, памука и свиле од којих је рађена одећа за партизане. Ђулум Вехап је у својој кући чувала илегалце због чега је била више пута хапшена, Фетија Вранићи је чувала илегалце, преносила вести и извршила сваки задатак који јој је био постављен, Фетије Дода је такође радила на истим задацима, Мица Ивановић, болничарка износила је из болнице санитетски материјал за одред. Ђаја Нимани је чувала илегалце, била курир. Дудије Ђамиљи-Тана је чувала илегалце и била курир. Ганимет, Ђулзибар и Зинија Хасаслари су преносиле вести, чувале илегалце, одржавале базе и обезбеђивале страже, Бејтула Ђамиљи је у својој кући чувала илегалце и помагала им да се пребаце из места у место, набављала је оружје за одред. Ана Чочановић је обезбеђивала стражу у бази, била курир и чувала илегалце. У кући Јефимије Јовановић одржавани су разни састанци и саветовања, она је чувала стражу и присуствовала састанцима жена. Илегалце су чувале, биле курири и преносиле вести, прикупљале помоћ и плеле топлу одећу за партизане и многе друге жене.

Крајем 1942. формирани су одбори жена у четири рејона града. Руководиоци одбора биле су Мара Тунић, Ружа Сурчевић, која је била једна од најактивнијих жена у прикупљању помоћи и плетењу одеће за партизане, крајем 1942. била је и члан ГО који је тада формиран, обезбеђивала је страже у базама, после атентата над једним издајником вешто је пребацила атентаторе до везе, Дара Васиљевић у чијој чу кући одржавани састанци жена под видом журева и веселих поподнева, на њима је прорађиван партијски материјал и плетени џемпери и чарапе. Међу чланицама рејонских одбора жена истицале су се Цвета Влаховић, Милица Гогић, Васиљка Мартиновић, Стојанка Тасић, Мага Глигоријевић, Васиљка-Васка Јовановић, Роса Митровић, Доста Стипсић, која је поред осталих активности у својој кући приређивала седељке коришћене за политички рад са женама, ту су одржавана и разна саветовања, Ана Јовановић и друге.

Крајем године формиран је и ГО жена са председницом Милевом Лалић и члановима Милевом Дикић, Натом Димитријевић-Секом, која је скривала илегалце, истакла се у прикупљању помоћи и плетењу одеће за партизане, обезбеђивала је стражу и др., затим Тодорком Станишић, која је такође чувала илегалце и помагала им у раду за све време рата, Загорком Јовичић, која је прихватала и крила илегалце, преносила оружје и други материјал за одред и радила све остале задатке који су јој постављани, Султаном-Тутом Васиљевић, Станиславом-Таче Николић, Тонком Башић, другарицама руководиоцима рејонских одбора жена и Љубицом Дикић-Бапче која је такође била једна од најактивнијих жена у прикупљању помоћи и плетењу топле одеће за партизане, преносила поверљиви материјал на релацији Урошевац — Призрен — Тирана, скривала илегалце, проналазила склоништа за њих. Имала је преко 50 година, била је слабашна, слободу није дочекала, умрла је јула 1944. Овај одбор је организовала Видра Ковачевић, која је у МК КПЈ била одговорна за рад жена.

Поред осталих активности жене су прикупљале и припремале храну за интерниране другове и другарице у логорима у Албанији. У једној акцији прикупиле су: 160 кг резанаца, 1000 комада јаја, 14 котурова качкаваља и више пакета других намирница за ттворенике у логорима у Пуку и Лрези. Тодорка Станишић и Милева Лалић су у јуну 1942. и поред свих

РАДМИЛА - РАДА ДИМИТРИЈЕВИЋ--ЈОКСОВИЋ рођена је V. јула 1925. године у Урошевцу. Завршила је четири разреда основне школе. Члан СКОЈ-а од 1941. године, а члан КПЈ од 1943. У току рата радила је као руководилац омладинске и скојевске организације, затим на партијској техници која се налазила у њеној кући и на обезбеђењу и смештају илегалаца, пошто је кућа била база за рад НОП-а у Урошевцу. Јануара 1942. године у њеној кући је одржана Среска партијска конференција, на којој је изабран Срески комитет. Радила је и на организовању омладине у суседним селима. Марта 1943. године са више другова и другарица упућена је у Шарпланински одред али је убрзо враћена за рад на терену Урошевца. Одмах након тога је ухапшена и остала у затвору неколико месеци до капитулације Италије када је пуштена заједно с другим затвореницима. Наставила је са радом на терену и априла 1944. године поново је ухапшена и спроведена у логор у Приштини и у Беч, где је остала до ослобођења земље. После повратка у земљу одмах је укључена у рад као секретар Месног комитета СКОЈ-а и члан Месног комитета Партије у Урошевцу. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДРАГИЦА ЖАРКОВИЋ-БРАНКА, **студент, рођена је 1922. године у Косовској Митровици. Као ученица гимназије приступила је напредном омладинском покрету, члан СКОЈ-а је постала пре рата. Била је 1940. руководилац актива СКОЈ-а у реону „Пећки пут". Године 1941. одмах по формирању Ибарског партизанског одреда „Тодор Милићевић" ступила је са мајком, сестром и братом у Одред. После преласка главнине партизанских снага у Санџак и Босну добила је задатак да једног болесног друга отпрати за Београд — обезбедила је лажне легитимације за себе и за друга, пребацила се у Београд и укључила у рад. Пошто је њен рад убрзо откривен, илегално је отишла у Сурдулицу, где се повезала са партијском организацијом. У Сурдулици је два пута хапшена. После другог изласка из затвора отишла је у Јужноморавски одред у коме је била руководилац СКОЈ-а. Била је омиљен руководилац, храбар и неустрашив борац. Средином 1943. године, за време једне акције, бацач јој је одсекао обе ноге, убрзо је подлегла ранама.**

РАДМИЛА МИРКОВИЋ-ФИЛИПОВИЋ **рођена је 23. априла 1926. године у селу Зорићу — Грачаница —- Црна Гора у сељачкој породици. Родитељи су јој 1927. године колонизирани на Косову у Урошевцу. До окупације 1941. године била је ученица Женске занатске школе у Урошевцу. У другој половини 1941. године у Урошевцу су формиране антифашистичке омладинске групе; те је новембра 1941. године постала члан једне од тих група. Крајем јануара 1942. године примљена је у СКОЈ. За члана КПЈ примљена је септембра 1942. године. До хапшења — јула 1943. године, била је секретар актива СКОЈ-а, секретар језгра СКОЈ-а, секретар партијске ћелије, секретар Градског одбора АФЖ-а, члан Месног комитета СКОЈ-а за Урошевац. Ухапшена је јула 1943. године у Урошевцу и у интернацији била до краја августа 1944. године. У интернацији је била у више логора: Скадар — Албанија, Старо сајмиште код Београда и на Бањици. После изласка из логора ступила је у НОВ у Другу пролетерску дивизију — VI српску бригаду. У војсци је била руководилац СКОЈ-а батаљона, а затим краће време руководилац СКОЈ-а Шесте српске бригаде. Крајем јануара 1945. године, прешла је у Урошевац, била организациони секретар Среског комитета СКОЈ-а за срез неродимски. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.**

НАДЕЖДА РИСТОВИЋ, **кројачка радница, рођена је 15. марта 1922. године у Звечану. Члан СКОЈ је постала 1940. године, члан КПЈ 1942. Уочи рата је ухапшена због растурања летака али је убрзо пуштена. По изласку из затвора наставила је рад у СКОЈ-у и постала је секретар једног актива. Крајем 1941. године ушла је у актив жена у граду. Маја 1942. склонила се у Јошаничку Бању испред немачке потере, ухваћена је од СС полиције после неколико дана; при покушају бекства рањена је у ногу. У затвору је малтретирана и мучена али је услед недостатка доказа после 3 месеца пуштена. Поново је ухапшена новембра 1943. отерана је у логор на Бањици марта 1944. затим у Равенсбрик, одакле је ослобођена маја 1945. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.**

препрека и малтретирања на путу од стране окупатора, однеле и предале логорском колективу у Понзи велику количину хране.

У Средачкој жупи, селима Средској и Мушникову жене су биле вешти курири и преносиле су партијски и други материјал из базе у базу, оружје и храну у одред, чувале су илегалце и прикупљале помоћ. У томе су се истакле Борика Королејић мајка седморо деце која је прикупљала податке о кретању непријатеља. Када је непријатељ уочио њену активност, запалио јој је кућу, а њу отерао у затвор, деца су јој остала на улици. Милојка Совтић, старица од 81 годину преносила је оружје и други материјал. Васка Вучевић је хапшена 1943. и 1944. У кући Руже Зрнзевић био је смештен један део технике на којој је умножаван партијски материјал а у кући Станојке Зрнзевић био је радио-апарат, преса и друго.

У Ораховцу су од 1942. формиране групе жена у којима је било десетак жена.

У Призрену, Средској и Мушникову и Ораховцу формиране су читалачке групе по рејонима. На њима су учествовале готово све организоване жене. Прорађивале су вести и други партијски материјал.

У Урошевцу је на разним задацима и на ширењу идеја НОП-а било обухваћено више жена: Ружа Ђорђевић, Радмила Милићевић, Стана Видачић, Анђа Клајић, Зорка Димитријевић, Крстана Марковић, Драга Стефановић, Стојанка Деспотовић, Ленка Деспотовић, Милка Станковић, Васиљка Чупковић, Вера Војницалијевић, Митра Андрејевић, Вида Кокотовић, Драга Чакић, Марија Ховјетска, Игбал Садику, мајка Шефки Ајдина и друге, Даница Тепавчевић из Старог Села, Риста Милојевић и Ружа Паповић из Бибе, Цвијета Јеличић и Анђа Скулић из Појатишта, Васа Ћук и Драгица Зечар из Ратколцера, Милица Милошевић из Сазлије, Крстина Милић и Сава Вучинић из Софтовића, Јована Видачић, Мара и Аника Ђајић, Мара Парежанин и Плана Говедарица, жене Милића, Бајата и друге из Грбола. У Штрпцу је половином године организован актив у коме је било више жена.

У селима Неродиму и Совтовићу на организовању жена радила је Бојана Милетић, која је дошла из Приштине, радила је предано и постигла резултате. На путу за Шарпланински одред 1943. убијена је из заседе.

Крајем године у граду и селима Совтовићу, Грболама, Штрпцу, Старом Селу, Појатишту и Раткоцеру формирани су и одбори жена.

Када је у септембру ове године у селу Рамњану код Гњилана формиран Партизански одред „Зејнел Ајдини", база за снабдевање храном и др. била је у селима Грболе, Совтовић, Раткоцер, Сазлија, Појатиште, Биба и Старо Село. Жене из ових села припремале су и носиле храну борцима, снабдевале их одећом и обућом, скривале партизане и илегалце. Нарочито су помагале и чувале Обласни комитет КПЈ за Космет који је једно време боравио у Грболама и другим селима.

У селима око Гњилана: Ново Село, Танкосић, Петровац од почетка 1942. по неколико жена су биле на личној вези са члановима КПЈ који су ту боравили као илегалци — теренски радници. Од њих су добијале директиве за рад. Међу њима су биле: Јелица Митић, Милица Кларић, Марија Митић, Васка Станимировић, Марица Станимировић и друге. У селу Танкосићу су на директној вези биле Анђа Пецељ, Софија Перишић, Мара Бунушевић и др.; у Петровцу Савка Костић и друге. Касније су одржавани састанци са групама од 4—5 жена. Преко њих се скупљала помоћ у намирницама, одећи и др. за НОП, посебно за Партизански одред „Зејнел Ајдини". Крајем године формирани су одбори жена у селима. У Пожарању је први одбор жена формиран у јесен, а чланови, су биле Кристина Бацковић, Зора Гавриловић, Анђа Марковић и Дара Ковачевић. Руководилац првог одбора жена у Шипаштици, који је формиран у децембру, била је Јелисавета Поповић а чланови одбора су биле: Вида Стефановић, Митра Дунчић и Јелица Ђорђевић. Овај одбор је формиран за села Шипаштицу, Чараковце и Кололеч. Крајем године у НОО у Новом Селу изабрана је за одборника Стамена Стаменковић, а у НОО за села Прелице, Гризиме и Босце изабрана је Рада Власић.

Марта 1942. у први НОО у Косовској Митровици ушла је Силвира Томасини.

После провале у мају ове године дошло је до слабљења и рада са женама, мада су се оне и даље састајале. Већ у септембру и октобру рад је био масовнији. Одржавани су састанци, читане вести и други партијски материјали, прикупљани су прилози за НОП и др. За руководи-

МОМИРКА АНДРЕЈЕВИН ИЗ УРОШЕВЦА, ОД 1941. ПРИПАДАЛА ОМЛАДИНСКОЈ ГРУПИ, ЧЛАН СКОЈ-а ОД ПОЧЕТКА 1942, ЧЛАН КШ ПОЛОВИНОМ 1943; НОСИЛАЦ ЈЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

РУЖА ТОМОВИЋ је рођена 1927. у Косовској Митровици. Члан СКОЈ-а је постала 1941, члан КПЈ 1945. Године 1943. била је члан језгра СКОЈ-а у једном реону у граду, била је задужена и за рад СКОЈ-а у селима Чабри и Рујишту. Такође је била курир МК СКОЈ-а. Читаво време рата руководила је пионирском организацијом у граду. Марта 1943. хапшена је од СД полиције али је због недостатка доказа после месец дана пуштена. По изласку из затвора наставила је рад на истим задацима. Носилац је Споменице 1941. године.

СРЕТЕНА ЈЕФТОВИЋ, свршена ученица Женске занатске школе, родила се 11. II 1923. године у селу Црвенима код Косовске Митровице. Члан СКОЈ-а је постала 1940. године. Хапшена је марта 1941. године, убрзо је пуштена због недостатка доказног материјала. По изласку из затвора наставила је рад, била је теренски радник све до 2. октобра 1944. године када је на путу за партизански одред ухваћена од четника и убијена у селу Поповцу код Лепосавића.

ДАНИЦА ЈАРАМАЗ, ученица гимназије из Косовске Митровице, родила се 1923. године Члан СКОЈ-а је постала 1941. године, 1942. била је члан језгра СКОЈ-а у граду и курир МК КПЈ. Једно време 1943. године у њеној је кући била смештена партијска техника. Јуна 1943. ухапшена је од Гестапоа, одведена у затвор у Митровици и подвргнута дивљачким мучењима, али ни реч признања није изустила. Стрељана је августа исте године заједно са Јованком-Кицом Радивојевић.

ЈЕЛЕНА ЋУРИЦА - МАНАСИЈЕВСКА
рођена је 21. маја 1924. у Косовској Митровици, члан СКОЈ-а од 1941. и члан КПЈ. Радила је по директиви МК КПЈ на железничкој станици и била веза између партијске организације и одреда. Више пута је хапшена и тучена, 1943. је задржана у затвору 3 месеца. По изласку из затвора пребацила се у Градац код Рашке где је одржавала везу са Копаоничким одредом. Августа 1944. ступила је у VIII косметовску бригаду и у њој остала до фебруара 1945. када је послата у Лепосавић да организује рад омладине. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

9

КАТАРИНА БАЗОВИЋ, ученица гимназије у Косовској Митровици, рођена је 1926. године у Србици. Била је члан СКОЈ-а и радила са омладином у граду. Ухапшена је марта 1943. од СДС, 17. априла је спроведена на Бањицу, а одатле 10. јуна у Аушвиц где је спаљена.

СТАНИСАВА ЈОВАНОВИЋ, ~домаћица из Пећи, рођена је 1910. у Полици (Иванград). У напредни раднички покрет се укључила пре рата. Учествовала је у акцијама које су вођене под руководством КПЈ. Од првих дана устанка приступила је НОП-у. Кандидат за члана КПЈ постала је у првој половини 1942. године, а члан КПЈ у јесен 1943. Припадала је Метохијском позадинском одреду. Радила је са женама, 1942. била је члан првог одбора жена у Пећи., Завршила је санитетски курс, обучавкла је групе омладинки и жена у пружању прве помоћи. У њеном стану је 1942. године била смештена скривница са техником МК КПЈ и партијским материјалима. Учествовала је у умножавању летака и прогласа Обласног и Месног комитета КПЈ. Ухапшена је маја 1942. године оставивши незбринута два мала детета. Интернирана је 21. јуна из затвора у Пећи у логор Преза, затим у Пуку и Бурељ у Албанији. За све то време била је комесар женске бараке. Септембра 1943. по бекству из логора, ступила је у партизане, била је у I македонско-косовској НО ударној бригади. Истакла се као санитетски референт бригаде у извлачењу и превијању рањеника и обучавању другарица у санитетској служби. По доласку I косовско-метохијске НО ударне бригаде на Косово постала је у Пећи члан Среског одбора АФЖ, а од јануара 1945. члан Извршног одбора СНОО-а и повереник за здравље. Резервни је официр ЈНА. Носилиц је Споменице 1941. и више одликовања.

оца пододбора жена у Првом тунелу дошла је Риска Јовановић.

У Првом Тунелу је крајем новембра 1942. организован логор у који су доведени логораши, међу којима су половина њих били политички осуђеници из концентрационог логора на Сајмишту у Београду. Коришћени су као радна снага у руднику. Жене су тада организовале прикупљање помоћи у храни, одећи и др. за логораше у овом логору. Велики број жена је учествовао у овим акцијама. Све до ослобођења жене су помагале затворенике у логору. У логору је од болести и глади умрло 150 људи.

ЖЕНЕ У ПОЗАДИНСКИМ ОДРЕДИМА 1942.

У 1942. на Косову су другарице биле углавном у позадинским партизанским одредима и десетинама. Према подацима из докумената у марту је у Пећи било обухваћено око 700 људи, а у октобру тај број се због хапшења и интернирања током године свео на 300; у Призрену 200; у Урошевцу се од 200 повећао на 1000; у Приштини од 500 на 1100; у Косовској Митровици било је око 300 почетком године, а до краја године због провала и хапшења тај број се знатно смањио. Формирани су и штабови одреда у Пећи, Приштини, Призрену и Урошевцу, а у осталим местима су вршене припреме за формирање. Све другарице чланови КПЈ и СКОЈ-а припадале су овим одредима и десетинама. И њихов број се током шдине смањио, јер је знатан број одведен у затворе и интернацију.

У Метохијском позадинском партизанском одреду у Пећи у фебруару су створене женске десетине којих је било 12: четири на десној страни Бистрице и осам на левој. Ускоро су формиране и чете које су биле мешовите. У Витомирици су биле две партизанске чете, а нешто касније формирана је и трећа у саставу одреда. Поред њих постојале су и посебне мешовите страже које су мотриле и обавештавале о кретању непријатеља. Припадници ових одреда живели су илегално и повремено изводили акције: секли телефонске стубове, рушили мостове и ликвидирали поједине непријатељске агенте и четнике.

Од краја 1941. и у 1942. Метохијски позадински партизански одред организовао је ликвидацију 12 непријатељских агената и четника. У овим акцијама помагао је и један број

другарица. Љубица Бабовић је прихватила и склонила учеснике једне акције. У организовању једног атентата учествовала је и Савка Ковачевић. Месрура Шаћири је чувала у својој кући атентаторе који су припремали и тражили погодан тренутак за акцију. У склањању атентатора помагале су Ружа и Ката Алексић, Ната Бабовић, Савета и Вука Вујошевић, Станисава Јовановић и Руска Стеванчевић. У кући Анђе Ковачевић, која је помагала НОП од самог почетка а у 1943. била члан Рејонског одбора АФЖ другови су се припремали за акцију. После неуспеха акције и повлачења кроз двориште исте куће, испала им је бомба коју је хтаонирка Милка Ковачевић подигла, склонила у џеп и држала руком док су је тукли агенти и италијански војници који су се дали у потеру. У припреми ове акције помагале су и Јагода Бобичић, Ика Кречковић, Боса Кртолица и Марија — Була Драгишић. После ове акције окупаторски војници и агенти упали еу у кућу и премлатили све које су затекли, међу њима Анђу Ковачевић, Плану Бошковић и друге. Пионирка Боса Вујошевић је обавештавала о кретању непријатеља другове који су се припремали за акцију у кућам-а Савете Вујошевић и Горе Станишић. Приликом ликвидације двојице четника у Витомирици Пава Мушикић је у снопу кукурузовине ноћу пренела пушке на одређено место. На овакав и сличан начин у акцијама су учествовале и друге жене и омладинке. Мада су их тукли и злостављали, никада ниједне речи нису рекле о друговима учесницима и о акцији. За извођење диверзантских акција одред је израђивао паклене машине у кући Брајовића, у чему су помагале Катица и Јованка Брајовић и Савка Ковачевић.

У грачаничком срезу је формиран Косовски позадински НОП одред са задатком да штити народ од терора окупатора. Није изводио оружане акције, али је радио на агитационо-пропагандним задацима НОП-а и прикупљању помоћи за ухапшене другове. У његовом саставу по селима биле су војне десетине којима су припадали сви чланови КПЈ и СКОЈ-а. У Врелу је у овим десетинама било и 11 другарица, а у Добротину три другарице. Већ почетком 1943. Косовски позадински НОП одред је престао да постоји због терора и исељавања насељеника.

Ђуљша Пуља, Ширине Бровина, Лиме Жерка и пионирка Наније Бакали из Ђаковице преносиле су алат за сечење телефонских стубова у дужини од 3 км на путу Ђаковица — Призрен, које је изведено упоредо са растурањем прогласа ЦК, Обласног комитета и МК КПЈ. После акције куће су претресане и хапшени поједини другови, а другарице, мада су о свему знале, нису ни речи рекле.

САНИТЕТСКИ КУРСЕВИ И КУРСЕВИ ВОЈНЕ ОБУКЕ 1942. И КАСНИЈЕ

Санитетски курсеви и курсеви војне обуке настављени су и 1942. и касније. У Приштини су на овим курсевима биле углавном омладинке и жене у руководствима у граду и рејонима и васпитним групама. У Косову Пољу је 1942. санитетски курс завршила једна група жена. Предавач је била Дара Меденица. Сличан курс овде је организован и 1944. У Сувом Долу, курсеве су организовале и руководиле Душица и Милена Крајиновић, а одржавале су их Загорка Савић-Дунда и Наталија Ничић, које су се као илегалке налазиле у селу. У Старом Градском санитетски курс који је похађало 27 жена и девојака, трајао је од августа до новембра 1942. године а организовала га је Дара Одаловић. Истовремено је радио и курс за руковање оружјем. За омладину је организовала санитетски курс У овом селу Бојана Милетић. Ови курсеви су организовани и у Горњем Добреву и другим селима приштинског среза. За време рата у Призрену су се обучавале на санитетским течајевима углавном омладинке. Крајем 1943. године у рејону „Поткаљаја" организован је седмодневни курс прве помоћи који је завршило 15 омладинки из овог краја.

ХАПШЕЊА И ИНТЕРНИРАЊА 1942.

У 1942. у свим местима на Косову била су велика хапшења и интернирања чланова КПЈ, СКОЈ-а и других припадника НОП-а.

До октобра 1942. године из Пећи је ухапшено и интернирано око 60 чланова КПЈ, тако да је партијска организација сведена на око 30 и око 500 чланова СКОЈ-а и других припадника НОП-а. У Косовској Митровици је партијска организација сведена од 90 на 45 чланова КПЈ. Из Призрена је интернирано око 20 чланова КПЈ, а остало је 40. У Приштини је ухапшено 30 чланова КПЈ

МИЛИЦА ЈОВАНОВИЋ-МРКА, домаћица, рођена је 1895. године у Горњој Морачи (Колашин). Од 1915. године настањена је у Пећи. Пре рата је помагала партијске раднике и илегалце. Од 1941. године њена кућа је била склониште за илегалце и партијски материјал. У њену кућу је доношено оружје, санитетски материјал и друго а одатле спремано у одред, ту је добијана веза за одлазак у одред. Милица је била ангажована и на другим задацима, преносила партијски и пропагандни материјал. Поред тога активно је радила у организацији жена од 1941. године. Носилац је Споменице 1941. и других одликовања.

●

БОСА САБЉИЋ је рођена 1925. године. По капитулацији Југославије са родитељима се настанила у руднику Трепча — Стари Трг, где се укључила у НОП. Члан СКОЈ-а је постала 1941. године. У пролеће 1942. са родитељима је отишла у Ибарску долину и тамо наставила рад. Крајем 1943. године, на путу за партизански одред, четници су је ухватили и као партизанског курира заклали.

СТАНА ПОПОВИЋ, домаћица из Пећи, мајка народног хероја Миладина Поповића, секретара Обласног комитета КПЈ за Космет и делегата ЦК КПЈ у Албанији. Рођена је 1889. године у Црној Гори. Још пре рата под утицајем синова помагала је напредни покрет. У њеној су кући одржавани партијски и други састанци. Прихватала је илегалце и умешно скривала партијски материјал, те полиција која је у њеној кући вршила често преметачине, никада није успела да открије и заплени материјал. Од првих дана устанка се укључила у НОП. Била је једна од најактивнијих жена у прикупљању хране, обуће и одеће за борце и политичке затвореник, 1942. године је успела да окупи већи број жена, да их укључи у НОП и ангажује на многим задацима. Сама је успешно до одређених пунктова преносила партијски материјал, муницију, лекове и санитетски материјал. 1943. године је постала члан реонског одбора АФЖ, касније је постала председница Среског одбора АФЖ. Умрла је после рата. Била је носилац Споменице 1941. У НОР-у је изгубила оба сина.

итд. У масовним блокадама рејона и квартова, у којима су учествовале на стотине италијанских карабинијера, војника и агената преко ноћи су хапшени сви који су им изгледали сумњиви.

У Пећи су вршена непрекидна хапшења, па је опстанак илегалаца у граду био готово немогућ. Од другарица у марту су ухапшене Анђа Вујовић и Вукица Раичевић, које су касније из тиранског затвора пуштене, затим Милена и Боса Крушчић, Маша и Деса Ћиповић, скојевке које су одведене у логор Преза, затим у логор Понза у Италији, Милка Перовић-Поповић из Добруше и друге. У априлу су ухапшене Милица, Зорка, Дара и Ћина Јовићевић, Деса Девић, и скојевка Душанка Шаљић, које су одведене у логоре у Италији, Љубица Баровић и скојевке Олга Радојевић и Даница Вујовић, које су одведене у логоре у Албанији. Из Витомирице су ухапшене Наста Гилић, Јелица Драговић-Павличић, Зорка Милачић, Даница Дрљевић, Вукосава Ракочевић, Сава Меденица и друге које су отеране у Италију, а Јелка Милатовић у затвор у Тирани. У мају су ухапшене Станисава Јовановић, Злата Булатовић и одведене у логоре у Албанији и Анђа и Милка Ковачевић, које су после два месеца пуштене из пећког затвора. У јуну су ухапшене Милена Драшковић-Анђелић, Пољка Милатовић, Коса и Ната Крушчић, Вера и Дара Баровић, Ивка Марсенић, Милка Петричевић и интернране у Албанију. У октобру после састанка партијске ћелије, у блокади кварта, ухапшене су: Катица Брајовић, Савка Ковачевић, Перса Сташић и Јованка Брајовић. У новембру су ухапшене: Јулка Вуксановић, Јана и Микица Радусиновић, Станка Драгићевић, Милева Вујачић, Даница Миљковић, Зорка-Бека Новаковић, Ружа Божидаревић, Зорка Вукотић и Коса Јововић и одведене 1943. у логоре у Албанији и затвор у Тирани. Ухапшене су и Анка Божовић, Руска Стеванчевић, Милена Радосављевић, Зорка-Лола Новаковић, Милева Гилић, Јелка Бобичић Видосава Поповић, Милка Перовић и друге и одведене у Албанију и Италију.

Сви ухапшени су из подрума карабинијерије, бивше жандармеријске станице где су саслушавани, одвођени у затвор „Шереметовача" у којој су биле две женске собе. Двориште је било ограђено жицом и италијанским стражама. Другарице су у затвору организовале колективан живот, делиле су сваки залогај хлеба који су добијале од својих или других породица. Организовале су партијски живот, одржавале су партијске и скојевске састанке, прорађивале вести и друге партијске материјале које су сваког дана добијале од партијске организације у граду, које су доношене преко нарочито направљене кантице са дршком у којој је достављана храна за Савку Ковачевић. Истим путем су слата и обавештења и поруке из затвора. Колектив се стално проширивао мада су групе другарица одатле одвођене у логоре Бурељ, Преза, Пук и Порто Романо, у затвор у Тирани (Албанија) и у логоре Понза и Устика у Италији. Другарице су на саслушању, у затвору и логору имале добро држање. Ниједна, мада су тучене и малтретиране, није рекла ни речи о свом раду, о својим друговима и другарицама. Почетком новембра у затвору је организован штрајк глађу у коме су учествовале и све другарице. Трајао је недељу дана. Од управе затвора је тражено да затвореници приликом получасовних излазака у двориште и повратка у собе не поздрављају фашистичким поздравом, продужење боравка у дворишту са пола на два часа, одобрење посете и доношење хране затвореницима. Све другарице су издржале штрајк до краја. Управа је наведене захтеве усвојила, а неке је одбила.

У Приштини од краја 1941. па за све време рата хапшења нису престајала. Од другарица 1942. хапшене су Викторија и Наталија Ничић, Драгица Пршендић-Рашчанин, Нада Вучић, Боса Лазаревић, Софија Маровић више пута, Лепка и Деса Протић, Живка Ристић, Вера Веселиновић, Јелена Филиповић, Љубица Бојковић, Савка Пипина, Смиља Лисулов, Планка Милић, Нада Васић и друге. Ухапшена је и Загорка Савић-Дунда, која је крајем године успела да побегне из затвора.

У Призрену између 6. и 9. маја 1942. ухапшене су Рада Ајтић, Лепосава Мишић и по други пут Катарина Патрногић-Цица и одведене у Тирану, затим Јелица Стаменковић која је одведена у логор у Албанији. Све су тамо остале до капитулације Италије у септембру 1943.

Из Урошевца су ухапшене у октобру 1942. Анђа Клајић, која је отерана у логор Драч, затим Бурељ у Албанији и као талац Драгиња Зечар из Раткоцера, која је после неколико месеци пуштена. Из Врбештице и других села општине Штрпце

ухапшене су Зага Богдановић, Стана Митровић, Јелка Јовановић, Љубица Симјановић, Пеја Баскочевић, Ванка Рецић и одведене у затвор у Приштини, и Мица Рецић, Драга Рецић и Ружа Митровић које су интернициране. У Косовској Митровици је после растурања првомајског прогласа МК КПЈ 19. маја 1942. један провокатор--агент Гестапоа направио провалу у партијској организацији. Тада је ухапшено 40 комуниста и симпатизера НОП-а из града, Звечана и Старог Трга. Ухапшене су Силвира Томасини, Нада Ристовић, Вукица и њена мајка Јованка Грујић, Видосава Парлић, Љубица Богетић, Јованка Никчевић, Злата Николић, Госпава Чолаковић и друге.

Мада су хапшења и интернирања чланова КПЈ и СКОЈ-а била велика и стална, партијска и скојевска организација нису прекидале свој рад. Другарице које су остајале на терену заједно са новопримљеним члановима наставиле су рад у дубокој илегалности.

ЖЕНЕ ЧЛАНОВИ КПЈ 1943. И 1944.

Бројно стање партијских организација на Косову у току 1943. и 1944. стално се мењало због одласка у партизане и хапшења.

У септембру 1943. на Косову било је укупно:

„Организационо стање[1]) код нас је овако. Пеђ 40, Ђак. 10, Ораховац 10, Призрен 25, Трепча 61, Подујево 4, Митровица 8, Приштина 150, Урошевац 70, Гњилане нема прегледа, Сиринић 4 (распуштена орга), Шарски одред 21, Малесијски одред 18, у Јаб. 3." а до јануара 1944: ***„на терену имамо преко 400 чланова партије, од којих 45 Албанаца (међу њима 7 жена под ферецом)[2])***

До октобра 1943. године бројно стање чланова КПЈ и организација у Пећи било је:

„1. Пеђ[3]) чл. Партије 13 Срба и 9 Албанаца, 3 ћелије срп. већином другарице и две албан. МК Партије сачињавају 5 другова, одговоран Земра[4]). Ово стање у граду. Села и околина: Витомирица: једна ћелија 6 чланова; Гораждевац: једна ћелија 6 другова; Исток: један пункт, један члан Партије; Дреница: пункт, један члан Партије; Рожај: једна ћелија, 5 чланова .."

Јуна је члан МК КПЈ постала Јованка Шарановић, а у децембру је члан МК постала и Мелахат Хоџић, која је у Пеђ дошла из Липљана и била секретар МК од јануара до јуна 1944, када је отишла у Скопље. У КПЈ су током године примљене Љубица Петровић-Хаха, која је почетком 1944. ушла у МК КПЈ, Милка Ђилас, која је априла 1944. такође ушла у МК КПЈ и била његов члан кратко време, до одласка у НОВ, Даница Шошкић, која је у јулу дошла из Црне Горе и постала члан МК КПЈ у другој половини 1944. Марија--Була Драгишић, Деса Филиповић, Ружа Божидаревић, која је после ослобођења изабрана за члана СНОО, Братислава Милошевић и Ружа Петрушић, а кандидоване су Боса Кртолица, а маја 1944. примљена у КПЈ, Зора Влаховић, Ксенија Драгишић, Ната Бабовић, Дара Јовановић, Марија-Дуда Гилић, Коса Ивановић, Зорка-Кока Крушчић, Ната Вулевић, Даница Ћетковић и Десанка Шошкић. Из Гораждевца је у КПЈ примљена Даница Богдановић. Јануара 1944. у КПЈ су примљене Зора Влаховић, Ружа Божидаревић, Ната Бабовић, а половином године и Љубица Бабовић. У Гораждевцу су у КПЈ примљене Љубица Радоичић и Дара Малишић. Због тешке ситуације у Пећи половином године извршена је реорганизација у свим организацијама НОП-а. Створене су групе од по 3—4 члана. И МК је сведен само на три члана, у коме је по раду АФЖ био задужен Војин Кадовић. Одржавали су међусобну шифровану преписку, а мање састанака. У одржавању везе међу њима највише су учествовале жене и пионирке Катица Герић, Милка Ковачевић и друге.

Почетком 1943. године у Кошу је постојала партијска ћелија од три члана у којој је радила и Ружа Раичевић и четири кандидата међу којима је била и Ана куварица у католичкој цркви.

Крајем 1943. читав партијски рад је остао тако рећи на другарицама. Због такве ситуације њихови главни задаци су били обавештавање народа о догађајима преко радио-вести, обављање обавештајне службе, одржавање веза и снабдевање НОВ прилозима и материјалима.

СТОЈАНКА ВУКМИРОВИЋ рођ. ДОГАНОВ, домаћица, рођена је 1889. године у месту Батак у Бугарској. Године 1914. дошла је у Пеђ са мужем Николом истакнутим борцем за радничка права. Под утицајем мужа и најстаријег сина Бориса помагала је напредни покрет: скривала илегалце и партијски материјал, преносила поруке. Учествовала је у многим акцијама које су тада вођене под руководством Партије (мајске демонстрације 1940. у Пеђи, демонстрације поводом 27. марта 1941. и др.). У припремама за устанак њена је кућа била партијски пункт, ту су одржавани партијски и други састанци, ту је скривана партијска архива, из њене је куће пошло 7 група другова и другарица у партизане, ту је доношено оружје, муниција, санитетски и други материјал. Материјал је вешто скривала. Иако је полиција често вршила претрес куће никада јој није успело да ма шта открије и заплени. Прикупљала је преко групе жена муницију, санитетски материјал, намирнице, одећу и друго, преносила и скривала у скривници своје куће или у другим скривницама. Често је обучена у ферецу са заром преко лица носила партијску пошту и пропагандни материјал или пратила другове у одред до одређених пунктова. Била је врло смела и сналажљива у обављању поверених јој задатака. Ухапшена је маја 1944. године, одведена у логор у Приштини, одакле је после месец дана отерана у логор у Бечу, где је остала до краја априла 1945. године. По доласку у земљу изабрана је за члана Обласног одбора АФЖ. Била је носилац Споменице 1941. Имала је седморо деце, четворо јој је умрло пре рата, а Андрија, Раде и Боро секретар Обласног комитета КПЈ за Космет, који је проглашен за народног хероја погинули су у НОР-у.

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. бр. 476, Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, сстр. 245—252.

[2]) Документат у Архиву ИРПЈ, бр. 4319 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969. г, стр. 419.

[3]) Документат у Заводу за историју Косова, бр. 142. к. 7. Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 279—290.

*) Аљуш Гаши.

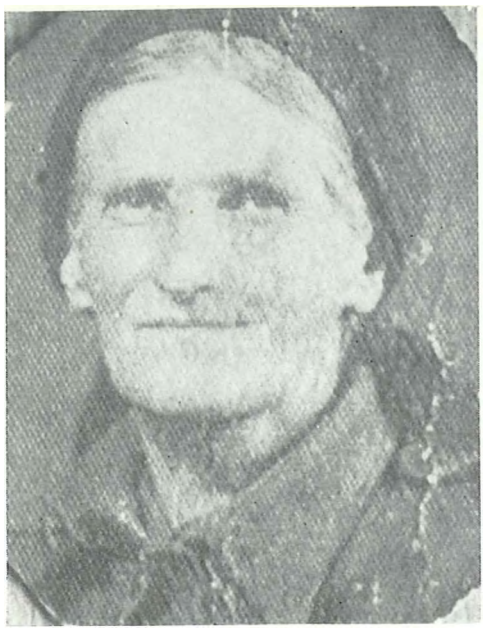

ЈАНА РАДУСИНОВИЋ **рођена 1885. у Глухом Долу у Црмници — Црна Гора, за време I светског рата одлазила је на фронт, преносила рањенике и муницију. Из Црмнице доселила се у село Дубовик код Пећи. Због партијског рада њеног сина Митра сваког дана су у њеној кући вршене преметачине. Живела је у немаштини и обилажењу затворских капија иза којих се често налазио њен син. Склањала је партијске материјале, примала и чувала партијске раднике. После паљевине села априла 1941. прешла је у Пећ. Плела је чарапе, прикупљала помоћ за борце, чувала стражу за време партијских састанака. Због глади и немаштине и да би избегла хапшење одлази на рад у Ђаф Прушу у Албанији. Туцала је камен на путу заједно с младим девојкама. Ухапшена је с кћерком Микицом 3. децембра 1942. и у априлу 1943. одведена у логор Порто Романо код Драча а затим у Бурел. Са својих 60 година после капитулације Италије ступила је у партизане, у I македонско-косовску, односно I косовско-метохијску НО ударну бригаду. Бринула је о рањеницима и као најстарија партизанка и о свим борцима као о својој деци, и са њима подносила све борбе и тешкоће ратовања до ослобођења наше земље. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања. Њено двоје деце су учесници НОБ-е, син Митар је народни херој, а кћерка Микица је носилац Споменице 1941. Јана је умрла 1. маја 1965.**

●

ЈЕЛИЦА ДРАГОВИЋ-ПАВЛИЧИЋ је рођена 1899. године у Брскуту, у Црној Гори, од 1920. године живела је у Витомирици код Пећи. Пре рата се укључила у напредни покрет, била је веома активна у акцији за право гласа жена, учествовала је иу другим акцијама које су вођене под руководством Партије (Мајске демонстрације у Пећи 1940. године), њена је кућа била база партијским радницима. Од првих дана устанка окупља групу жена и ангажује их на задацима НОП-а. Припадала је Витомиричком батаљону Метохијског позадинског одреда. Преносила је оружје из скривнице у скривницу, из Витомирице у Пећ и обрнуто. Ухапшена је априла 1942. године, из затвора у Пећи одведена је у логор Преза, у Албанији, затим у логор Понза у Италији, где је задржана до капитулације Италије. По повратку у домовину ступила је у Јабланички одред. Убрзо је због болести и исцрпеностп пребачена у болницу југословенске базе у Бариу, после опоравка се вратила у НОВ. Када се крајем 1944. године демобилисала, дошла је у Витомирицу; где је изабрана за председницу М-есног одбора АФЖ. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања. Умрла је новембра 1965. године.

●

НАСТА ГИЛИЋ је рођена 1898. године у Пелевом Бријегу код Титограда, од 1924. године је живела у Витомирици код Пећи. Још пре рата се укључила у напредни покрет, учествовала је у многим акцијама које су вођене под руководством Партије (Мајске демонстрације у Пећи 1940. и др.). Њена је кућа била стециште чланова и симпатизера КПЈ, ту су одржавани састанци Обласног и Месног комитета Партије. У НОП је учествовала од првих дана устанка. Скривала је илегалце, преносила муницију и оружје, пропагандни и други материјал. У њеној је кући била једна од главних скривница оружја. Ухапшена је априла 1942. године и после месец дана одведена у логор Понза у Италији, где је задржана до капитулације Италије. Тада је прешла у Топлицу, где је илегално живела до ослобођења Косова. Најпре је дошла у ослобођену Приштину, а затим је отишла у своје село Витомирицу, где се укључила у рад АФЖ. У НОБ је изгубила сва три сина, од којих је Милош-Мићо Гилић проглашен за народног хероја. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања. Умрла је априла 1954. године.

Чланови МК КПЈ у Ђаковици 1943. хтостале су Сабрија-Бија Вокши и Катица Брајовић, која је дошла из Пећи и илегално наставила рад, а крајем године у МК је ушла и Сафета Нимани, која је 1944. била и секретар женске ћелије, затим и секретар МК КПЈ, а крајем 1944. године када је већина чланова комитета отишла у одред, поред ње у МК је ушла и Нада Лалевић, а Катица Брајовић је била секретар партијске ћелије. О бројном стању партијске организације каже се да:

„Ђаковица') — Партијска организација Ђаковице ... За сада она има 22 члана партије, од којих 8 жена и 14 мугикараца ..

У току 1943. у Призрену су у КПЈ примљене Радмила Гаџић, која је октобра 1944. ступила у Прву косметску бригаду, Ружа Сурчевић, Душанка Милић и Вана Мојсић, а кандидована је Борка Великић. У јануару су после бекства из затвора у Тирани у Призрен дошле Радмила Ајтић и Катарина-Цица Патрногић и илегално наставиле рад. У МК КПЈ је ушла Злата Шутаковић. Видра Ковачевић се вратила у Призрен и постала организациони секретар МК КПЈ, у који је крајем године ушла и Деса Ђорђевић. У новембру 1944. члан МК КПЈ је постала Милева Дикић, а по ослобођењу града члан СК КПЈ Милева Лалић. У априлу 1943. у Призрен је дошао Светозар Вукмановић-Темпо и преко Сафете Нимани и Милеве Дикић успоставио везу са партијском организацијом. Склоњен је у кући Цане Некић, а у кући Чочановића је одржао састанак МК КПЈ. Тада је у име ЦК написао отворено писмо партијским организацијама на Косову и указао на нека питања из националних односа и партизанске борбе.

У партијској организацији у Приштини 1943. примљене су у КПЈ Дана Ацић, Матилда Маљоку и Десанка Живић. Формирана је још једна партијска ћелија у VI рејону и албанска ћелија у кући Славке Дебељковић. Секретари ћелије су биле Видосава Ацић и Матилда Маљоку. У градском бироу ћелија биле су Даница Спасић, Надица Спасић, Надица Вучић и Даница Топаловић.

Од 1944. године у граду су биле четири рејонске ћелије. У СК-у су биле чланови поред пет другова Ран-

[J]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 249, к. 8 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 498.

ка Милановић-Мелиха и Даница Топаловић која је марта месеца постала секретар СК. У ГК су биле Видосава Ацић и Надица Спасић. У оваквом саставу и СК и ГК су остали до велике провале у партијској организацији Приштине 1944. године. У првом СК после ослобођења Приштине 19. XI 1944. године међу шест чланова налазила се и Милка Карацић.

У Сувом Долу у КПЈ су 1943. године примљене дотадашњи кандидат Милица Радаковић, а у јуну и јулу Зора Милићевић, Перка Ромић, Деса Дрљача и Милева Петровић. Фебруара 1943. године из одреда је дошла Вера Дејановић и радила као илегалац у Старом Градском и потом у Липљану. Септембра 1943. године овде је поново формирана партијска ћелија у којој је члан постала Радојка Милићевић. Секретар ове ћелије била је Марија Тркуља. У Косову Пољу су кандидоване Станка Јовановић, Косара Букилић и Милена Краиновић. Последње две као и Даница Јанковић и Ђука Јанковић у КПЈ су примљене 1944. У Обилићу су примљене у КПЈ Олга Торбица и Наталија Ђук, као члан КПЈ дошла је Савка Трбојевић. У 1944. члан КПЈ је постала и Љубица Бјелић, секретар актива СКОЈ-а. Маја је формиран општински комитет место бироа, у који је ушла Вера Карацић. У Врелу је после хапшења чланова КПЈ, марта 1943. године, извршена реорганизација партијских ћелија. Од раније три створене су две, у којима су биле Павлија Покушевска и Милуша Никић. У селу Ливађе (јањевска општина) 1944. после ослобођења формирана је партијска ћелија у којој су биле Љубица Декић и Софија Стојановић.

У Урошевцу су у првој половини 1943. примљене у КПЈ Радмила Димитријевић, Лепка Алексић, Вера Војницалијевић, Василька Чупковић, Лепка Деспотовић, Милка Станојевић, Момирка Андрејевић, у Биби Радојка Богдановић, у Старом Селу Даница Тепавчевић, у Совтовићу Олга Глоговац. У Штимљу је крајем јуна формирана партијска ћелија, у којој су биле и Луција и Мируна Чановић. У марту ове године формиран је нови СК КПЈ. Тада члан СК, а средином године и секретар СК постала је Танкосава Симић-Ана и на овој дужности остала и у 1944. У име партијске организације Урошевца присуствовала је Обласном партијском саветовању које је одржано у новембру на Шари. Члан СК у 1944. била је и Момирка Андрејевић.

ЦАНА НЕКИЋ из Призрена, одмах после избијања рата укључила се у рад за НОП. Њена кућа била је склониште илегалаца, скривница оружја, партијске технике и материјала. У 1942. години била је један од најистакнутијих активиста. Истицала се у прикупљању помоћи за партизане. Фебруара 1944. године откривена је база у њеној кући и Цана је ухапшена са кћерком Драгицом. У затвору се држала храбро. Поносно дигнуте главе отишла је на вешала. Обешена је 24. августа 1944. године у Призрену. Истог дана обешена је и њена кћерка Драгица у Ђаковици.

ЦАНА НЕКИН НА ВЕШААИМА 24. АВГУСТА 1944. У ПРИЗРЕНУ

ГРУПА ПРИПАДНИКА НОП-а ИЗ ПРИЗРЕНА ОБЕШЕНИХ 24. АВГУСТА 1944. ГОДИНЕ. МЕЂУ ЊИМА ЈЕ И ЦАНА НЕКИН, ЈЕДНА ОД НАЈИСТАКНУТИЈИХ ЖЕНА САРАДНИКА НОП-а КОЈА ЈЕ У СВОЈОЈ КУПИ ИМААА БАЗУ СА ПАРГИЈСКОМ ТЕХНИКОМ И МАТЕРИЈААОМ

ДАРА ЖАРКОВИЋ, мајка Драгице Жарковић, родила се 1893. године у Врању. Иако није била члан КП, била је једна од најповерљивијих и најоданијих људи Партији. Године 1941. одмах по формирању Ибарског партизанског одреда „Тодор Милићевић", пошла је са две ћерке и сином у одред. Почетком 1942. по одлуци Партије вратила се на теренски рад у Косовску Митровицу. Њена је кућа била један од пунктова за пребацивање у одред илегалаца, оружја, муниције, намирница, санитетског и другог материјала. У једном зиду њене куће био је уграђен радио пријемник, преко кога су хватане, затим умножаване вести са фронтова и одашиљане и дељене на читање учесницима НОП-а. По ослобођењу Косовске Митровице изабрана је за председницу Градског одбора АФЖ. Била је носилац Споменице 1941. и више одликовања. Умрла је.

●

СТАНИЦА СПАИЋ из Витомирице код Пећи, рођена је 1892. године у селу Биоче код Титограда. Од 1927. године живела је у Витомирици. Пре рата је уз своје троје деце помагала напредни раднички покрет. Учествовала је у акцији за право гласа жена и мајским демонстрацијама 1940. у Пећи. Чувала је и склањала илегалне партијске раднике и партијски материјал, скупљала помоћ за шпанске борце и др. Од првих дана активно је радила у групи жена у Витомирици све до априла 1942. године када се илегално пребацила у село Обилић код Приштине. Ту је наставила рад на окупљању жена, прикупљању оружја и муниције, преношењу извештаја и другог илегалног материјала. Ишла је као курир у села: Девет Југовића, Орловић, Косово Поље, Прилужје и др. У њеној је кући у току рата била скривница оружја. Августа 1944. године Немци су њу са још неким породицама присилно одвели за Србију и под стражом их дотерали у железничким вагонима најпре код Књића и затим између Пожаревца и Кучева одакле су их ослободили партизани. Почетком 1945. године вратила се у своје село Витомирицу. У НОБ-и су јој погинула оба сина. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

МАРА ТУНИЋ, из Призрена, укључила се у рад за НОП одмах после избијања рата. У њеној кући су одржавани партијски и други састанци. Имала је базу и скривницу у којој су склањани партијски и други материјали и илегални партијски радници. Радила је у групама жена и била врло активна у преношењу поверљивих материјала и одржавању веза између илегалних партијских радника. Била је члан рејонског одбора АФЖ-а и председница Градског одбора АФЖ, а од марта 1945. и члан Обласног одбора АФЖ за Космет. Била је носилац Споменице 1941. Умрла је.

ДРАГИЦА ИЛИНЧИЋ-ЂУРОВИЋ, рођена је 1925. године у Ракошу код Пећи. Члан СКОЈ-а је постала 1941. а члан КПЈ 1943. године. Октобра 1941. године из Трепче је отишла са оцем и мајком у Копаонички одред. У акцији на рудник Бело Брдо заробљена је са својом десетином од четника. Одведени су у затвор у Куршумлији, одакле су их ослободили борци Пасјачког одреда, отишла је на Јастребац а одатле у Јабланички одред. Октобра 1943. године са групом другова са Косова прешла је на Козјак (у Македонију). У новоформираном Косовском одреду 1944. године била је руководилац СКОЈ-а одреда, затим заменик комесара чете, па заменик комесара батаљона; а у VIII прешевској бригади и касније у Македонској бригади била је секретар СКОЈ-а бригаде. Од јануара 1945. године била је на сремском фронту, рањена је у борби испред Банове Јаруге. Резервни је поручник ЈНА, носилац Споменице 1941. и више одликовања.

После пуштања из затвора Даринке Трајић-Тање 1943. године, успостављена је веза са Обласним комитетом КПЈ за Космет и у Гњилану формиран МК КПЈ у коме је она била секретар. Тада је овде било осам чланова КПЈ, међу којима и Зора Малишић примљена ове године. У 1944. години примљене су у КПЈ Јефка Биволаревић-Јанковић и Дивна Панашаревић. Формиран је и СК у коме су биле чланови Вера и Даринка Трајић-Тања. У МК-у је секретар била Оливера Димић, за СКОЈ је одговарала Тања, а за АФЖ Благица Катанић. Од новембра 1944. године у МК-у је била и Грозда Домазетовска. У Качанику су 1944. године чланови КПЈ биле Марија Лојевић, Савка Жерајић и Олга Комненић.

У јануару 1943. у Косовску Митровицу је дошла као инструктор Обласног комитета СКОЈ-а за Космет Јованка-Кица Радивојевић и живела илегално под псеудонимом-Ваља. Крила се у кућама Данице Јарамаз и Добриле Секуловић. Везе са селом Пестовом одржаване су преко Десе и Саје Илић. После хапшења која су захватила Косовску Митровицу 1944. остао је само мали број чланова КПЈ. После ослобођења новембра 1944. за секретара Рудничког комитета изабрана је Ковиљка Тојага, а почетком 1945. у КПЈ је примљена Ружа Томовић.

У новембру 1943. извршена је подела на два Обласна комитета за Косово и Дукађин са по осам срезова и новоформираним ПК КПЈ. У Обласном комитету за Косово била је члан Саша Јаворина. На Шари 4, 5. и 6. новембра је одржано обласно партијско саветовање на коме су постављени задаци за омасовљење и учвршћење партијских организација, СКОЈ-а, АФЖ и других.

ПАРТИЈСКИ КУРСЕВИ ТЕХНИКА И ВЕЗЕ 1943. И 1944.

Партијски курсеви одржавани су и 1943. у Пећи. Присуствовале су и све другарице чланови КПЈ. Почетком године у Призрену је одржан десетодневни партијски курс који су похађале и Деса Ђорђевић, Злата Шутаковић, Милева Дикић и друге. Обрађивана су питања о Партији, НОВ и основним принципима марксизма. И у другим местима Косова одржавани су слични курсеви.

Радио-вести и друга обавештења која су свакодневно излазила захваљу-

јући женама допирала су у сваку кућу. О развоју догађаја, о хапшењима или припремама за њих, колико се до њих могло доћи, о претресима који су свакодневно извршавани свака кућа је била одмах обавештавана. Због тога, мада су куће претресане и људи у блокадама хапшени, материјали на време склоњени, нису падали у руке непријатељу. Ово је било од великог значаја за партијску организацију Косова.

У Пећи су, све организоване омладинке и жене учествовале у разношењу вести и упознавању припадника НОП о догађајима и ситуацији. Зора Влаховић је 1943. године добијала преко пионира вести са радија исписане руком. Она их је куцала, а Ика Кречковић јој је диктирала. Радиле су на тавану. Стана Поповић је доносила и скидала мердевине за пењање на таван и за време рада чувала стражу. Вести су пионири и жене односили на одређена места. У њима је био само садржај емисија „Слободне Југославије", Москве, Лондона и Анкаре. Вести су у кућама читане уз стражу пионира. Сваки примерак се морао вратити да би био уништен. Стизале су редовно у села Витомирицу, Будисавце, Злокућане, Кош, Ђураковац, Добрушу, Дубраву и Гораждевац. Из града су их поред осталих до одређеног места преносиле Милица Бобичић за Кош, за Витомирицу су ношене из куће Вукице Вујошевић, за Гораждевац их је носила Љубица Радоичић, за Добрушу Видосава Кнежевић итд. После акције на непријатељског шпијуна, до када је трајао овакав рад, извршен је претрес у Зориној кући, али није ништа нађено. Тукли су Стану Поповић иИку Кречковић. Машина, пресе и прибор пренети су тада на друго место.

Од краја 1943. до јуна 1944. године вести је хватала на радију Мелахат Хоџић. У њима су давани прегледи политичке ситуације, директиве и упозорења о непријатељским акцијама. Вести су односиле пионирке Олга Михаиловић сакривене у лутки, сестра Ћазима Берише и друге. Читане су члановима КПЈ, кандидатима и скојевцима. До ослобођења вести су редовно излазиле, умножаване на више места у граду. Везу са Бранком Радојковићем који их је тада радио одржавале су његова мајка и сестра Рада. Од краја 1943. године штампани су и умножени: две главе Историје СКП (б), Национално питање, Стратегија и тактика, материјал са Другог заседања АВНОЈ-а и друго. Маја 1943. године покренут је омладински лист „Антифашист" који је излазио кратко време. У првом броју листа о улози жене у НОБ писала је Деса Протић. У затвору „Шеремето-вачи" од 1942. године излазила су обавештења писана руком под називом „Луча", а приликом капитулације Италије „Глас решетке". За 1. мај и 7. новембар и друге дане, партијска организација је издавала прогласе народу.

У Приштини је од почетка 1943. техника била смештена код Станке Мрђеновић. У пролеће ове године СК је одлучио да се техника због настале ситуације пребаци из Врела у Суви До. Веза је успостављена преко Јелице Јовановић и Боје Косановић, код које је смештен радио-апарат и др. Октобра 1943. године техника је предата Мирјани Спасић-Морачић која је радила на издавању вести. У Липљану су 1943. године умножаване вести у кући Дафине Дејановић и слате у села.

СКОЈ И ОМЛАДИНА 1943. И 1944.

Током 1943. и 1944. број чланова СКОЈ-а и њихових актива због одласка у партизане и хапшења стално се мењао. Крајем 1943. распуштена су језгра СКОЈ-а и створена рејонска и општинска руководства СКОЈ-а.

У 1943. у Пећи је у СКОЈ примљен нови број омладинки у активима на левој и десној страни Бистрице.

Постојала су три језгра СКОЈ-а у којима су чланови биле Боса Кртолица, Дара Лазовић и Милева Перовић. Секретари актива СКОЈ-а биле су Драгуна Девић и Љубица Крстић. Од јануара ове године секретар МК СКОЈ-а је била Злата Ајданић, а у септембру чланови су постале Марија-Була Драгишић, Милка Ђилас и Јованка Шарановић из Витомирице. Октобра 1943. године извршена је реорганизација СКОЈ-а: од великих

ДЕСАНКА ПРОТИЋ, студент медицине, рођена 29. IX 1919. у Пећи. У напредни омладински покрет укључила се као ученица гимназије и наставила рад у студентском покрету. По капитулацији Југославије вратила се у Пећ. Као члан актива СКОЈ-а у рејону Карагач радила је с омладином и са женама. Августа--септембра 1941. руководила је санитетским курсом. Због своје активности, ухапшена је већ 1941, отерана у логор код Каваја у Албанији и тамо задржана 4 месеца. По повратку из логора наставила је рад. Почетком 1942. кандидована је за КПЈ и исте године је учлањена. Водила је тада једну васпитну групу за кандидате Партије на којој је прорађиван материјал из „Основа Ј1ењинизма". Пошто је постојао само један примерак овог материјала, то га је Деса руком преписивала. Као члан КПЈ је одговарала за рад међу женама у граду, а посебно за групу жена на десној страни Бистрице. Поново је ухапшена септембра 1943. и задржана у затвору до краја марта 1944. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЕВГЕНИЈА-ГЕНА ЈАСНИЋ, учитељица, рођена је 29. маја 1916. године у Пећи. У напредни средњошколски покрет укључила се као ученица учитељске школе и 1935. године је примљена у СКОЈ, а у Партију почетком 1938. године и у то ^реме добила место учитељице у селу Дубову у Бијелом Пољу, где је радила са омладином. На Окружној конференцији КПЈ за Санџак 1940. године изабрана је за заменика члана МК КПЈ. Под окупацијом је наставила рад. Присуствовала је партијском саветовању у Шаховићу половином јуна 1941. год. Учествовала је у нападу партизана на Италијане у Бијелом Пољу 1941. године и припадала је герилској чети, која је формирана у то време. Почетком 1942. године повукла се са своје троје деце у илегалност и скривала се по селима не прекидајући везу са партијском организацијом, затим се пребацила у Пећ, где је наставила рад. Новембра 1942. године вратила се илегално у Дубово, где је ухваћена и априла 1943. године интернирана у логор у Бару, где је остала до расформирања истог. У јесен 1943. године дошла је у Подгорицу, а почетком 1944. у Ђаковицу где се повезала са партијском организацијом и у јуну исте године отишла у партизане у Малесији. Радила је при Оперативном штабу, болници и агитпропу. После ослобођења је радила у агитпропу Обласног комитета КПЈ за Космет, а затим у Повереништву за просвету и културу АКМО. Носилац је Споменице 1941. године и више одликовања.

ДОБРИЛА СЕКУЛОВИЋ-ОЉА, ученица гимназије, рођена је 1925. године у Косовској Митровици. Напредном омладинском покрету је пришла као ученица. По капитулацији Југославије отишла је са оцем и братом у Топлицу, тамо се укључила у НОП, учествовала је у акцијама које ј-е организовао СКОЈ. Вратила се у Митровицу почетком 1942. године и наставила рад. У пролеће је постала секретар МК СКОЈ-а а септембра је примљена у чланство КПЈ. После јунске провале 1943. послата је на рад у околна села Приштине (Обилић, Мердаре и др.), где је радила на омасовљењу и организационом учвршћењу СКОЈ-а. Почетком јуна 1944. године по одлуци Оперативног штаба за Космет, ступила је са 17 скојеваца у XV српску бригаду. Убрзо је постала шифрант у Оперативном штабу. После ослобођења, на захтев ОК КПЈ вратила се у Митровицу и постала секретар СК СКОЈ-а. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СЕСТРЕ ВИШЕСЛАВА И ДОБРИЛА СЕКУЛОВИБ-ОЉА

ПАВЛИЈА ПОКУШЕВСКА из Врела код Приштине, напредна пре рата. Под окупацијом је наставила рад. Фебруара 1942. године формирала је и руководила групом жена у селу. Половином године је примљена у КПЈ. Учествовала је у преношењу радио-апарата из Приштине, који је сместила у својој кући. Више је пута одлазила у Приштину ради пуњења акумулатора. На том послу је једном приликом ухапшена и после осам дана пуштена пошто ништа није признала. Била је члан МО АФЖ, који је формиран после капитулације Италије. Децембра 1944. године ступила је у НОВ. Носилац је Споменице 1941.

организација стваране су бројно мање. Формирана су три рејонска комитета СКОЈ-а, у којима су биле Ната Вулевић, Дара Јовановић, Ксенија Драгишић, Ната Бабовић, Коса Ивановић, Дана Ћетковић, Боса Кртолица, Ика Кречковић, Савета Крушчић, Стана Обрадовић. Чланови СК СКОЈ-а су били задужени за појединачан РК и редовно их обилазили и помагали у раду.

Од јуна 1943. године одржаване су конференције Народноослободилачког савеза омладине и бирани њихови одбори. У Среском одбору УСАОЈ-а биле су Вукица Шошкић и Милка Алексић, а у Градском одбору међу четири члана и Деса Вуксановић.

Марта 1944. године за секретара МК СКОЈ-а дошла је Милка Ђилас, а половином 1944. године у МК су ушле и Вукица Шошкић и Милка Алексић. После одласка група скојеваца и омладинаца у Копаонички и друге одреде, из УСАОЈ-а је у СКОЈ примљен већи број омладинаца и омладинки. У Истоку је 1943. године постојала омладинска група од шест чланова, међу којима су биле две омладинке. У Ракошу је 1944. године формиран актив СКОЈ-а у коме су биле и три омладинке.

Ситуација 1943. и 1944. године у граду је била таква, да су скојевци претежан део рада посвећивали свом уздизању и учењу. Прорађивали су „Пролетер", теме из Историје СКП (б), Основе лењинизма, Класе и класну борбу, Стратегију и тактику, Национално питање и др.

У Ђаковици су крајем 1943. и у 1944. чланови СКОЈ-а биле и један број омладинки, међу којима и Ганимет Тербеши. Секретари актива СКОЈ-а биле су Нада Лалевић, Добрила Божовић и Хурије Хана.

Од јануара 1944. до ослобођења руководилац СКОЈ-а је била Сафета Нимани, а Назмија Бровина је од фебруара до јуна била члан МК СКОЈ-а. После ослобођења формиран је СК СКОЈ-а, у коме су биле и Назмија Бровина и Добрила Божовић.

У Приштини су 1943. чланови СК СКОЈ-а поред Загорке Савић-Дунде, биле и Наташа Ничић, Даница Топаловић и Матилда Маљоку. У овој години број актива СКОЈ-а је износио 22. Неки чланови СКОЈ-а су примљени у КПЈ, а чланови УСАОЈ-а у СКОЈ. Од марта ове године број скојевки у Липљану повећан је за још 15, а омладинки чланови УСАОЈ-а је било 20. У Старом Градском у

СКОЈ је обухваћено још 10 омладинки, у Косову Пољу 3. У 1944. години у граду је било око 40 скојеваца и исто толико чланова УСАОЈ-а. У СК СКОЈ-а биле су Матилда Маљоку, Надица Спасић и Наташа Ничић, а у Градском комитету секретар је била Надица Спасић и чланови Славка Дебељковић, Деса Живић и ЈБубица Спасић. Априла 1944. секретар МК СКОЈ-а била је Наташа Ничић. После њеног хапшења у мају, секретар је постала Славка Дебељковић. Чланови Градског комитета су биле Надица Спасић, Деса Јовановић и Љубица Спасић. После ослобођења Приштине 19. XI 1944. године у СК су ушле Видосава Ацић, Зора Милићевић, а у ГК Деса Пршендић, секретар и чланови Славка Јосифовић, Перса Гапић и још три друга. У првој половини 1943. у Призрену је било шест актива СКОЈ-а са већим бројем скојевки. Секретар једног актива СКОЈ-а била је Драгица Некић. Током године у СКОЈ су примљене: Јелица Васиљевић, Дара Витошевић, Ксенија Ђекић, Душанка Здујић, Живка Моравчевић, Ружа Петровић, Добрила Поповић, Мила Шутаковић и многе друге.

Формирана су два нова језгра СКОЈ-а, у којима су биле Ружа Петровић и Душанка Милић, која је руководила са два актива СКОЈ-а. Почетком ове године у МК СКОЈ-а су биле Видра Ковачевић, Злата Шутаковић и Деса Ђорђевић, која је крајем године дошла за секретара МК и на тој дужности била и у 1944.

У 1944. години активи СКОЈ-а су нарочито нарасли, тако да их је у граду и околини било 20, а у сваком од њих по 3—7 чланова. Сваки је имао око себе по неколико васпитних група омладине и пионира. Ових група је било преко 30 са више од 200 чланова. Акције омладине: сечење бандера, преношење вести, материјала, оружја, хране, прикупљања помоћи за НОВ су биле масовне и организоване. У мају је одржана конференција УСАОЈ-а којој су присуствовали 22 омладинца и омладинке. У Ораховцу је у СКОЈ примљено неколико омладинки међу којима: Стана Грковић, Милица Јовић, Дара Симић и друге. Дара Симић је постала члан КПЈ 1944. а Милица Јовић почетком 1945.

У 1943. секретар СК СКОЈ-а у Урошевцу била је Радмила Клајић, а члан Драгиња Паповић.

У септембру 1944. бројно стање скојеваца и актива СКОЈ-а и група НОСО у граду и селима је износио,

ДЕСАНКА-ЛИЛА ИЛИЋ из Пестова код Вучитрна, укључила се у НОП одмах по капитулацији Југославије. У пролеће 1942. постала је члан КПЈ. Године 1943. постала је члан МК СКОЈ-а и поред рада са омладином била је задужена за организовање рада међу женама на терену Вучитрна. Убрзо је послата на рад у Пестово, где је са Добрилом Секуловић радила на стварању скојевске организације. Тада је постала руководилац актива СКОЈ-а у селу. Маја исте године је ухапшена али је због недостатка доказа пуштена. По изласку из затвора наставила је рад у Пестову. При покушају да се пребаци у Краљевачки одред ухваћена је од четника и стрељана.

СОФИЈА МАРОВИЋ, домаћица из Приштине. У НОП се укључила у првим данима рата. Припадала је првој организованој групи жена у граду. Почетком 1942. године руководила је једном групом жена у I рејону. Била је члан првог ГО АФЖ, који је формиран септембра 1942. године. Новембра исте године примљена је у Партију. По задатку је одлазила у нека села грачаничког среза и организовала рад жена. Била је члан првог СО АФЖ, који је формиран октобра 1943. године. Хапшена је више пута. После ослобођења Приштине била је члан првог НОО и обновљеног ГО АФЖ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ЈЕЛЕНА-ЈЕКА ЈОВАНОВИЋ из Врела (Приштина), рођена је 1900. у селу Магорићу (Госпић). У њеној су се кући одржавали разни састанци одмах после окупације земље, а једно је време ту била смештена и техника. Због своје активности кандидована је за члана КПЈ јануара 1942. године. Била је члан прве групе жена, која је формирана фебруара 1942. године, а 1943. године члан Општинског одбора АФЖ. Обављала је и курирску службу. Носила је пошту у Приштину, Липљан, Косово Поље и Сува До. Марта 1943. године је ухапшена и претучена од карабинијера. У затвору је остала до капитулације Италије, септембра 1943. године када се вратила у село и наставила рад. После ослобођења Приштине радила је у војној болници. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

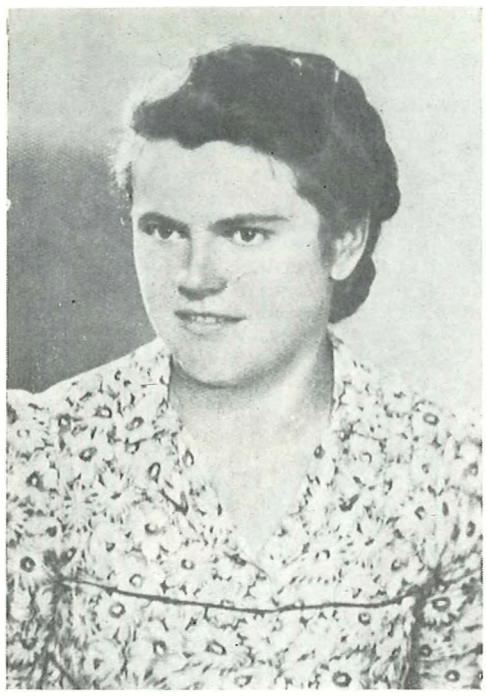

МАРА МИЛОВАНОВИЋ из Милошева код Приштине, рођена је 1922. године у Милошеву. Члан КПЈ је постала 1942. године. Радила је са скојевцима. Ухапшена је са сестром Милком 12. јула 1944. године и отерана у затвор у Косовској Митровици, затим у логор на Бањици и Аушвиц, где је, заједно са сестром, уморена.

МИЛКА МИЛОВАНОВИЋ из Милошева код Приштине, рођена је 1920. године у Шапцу. Као члан СКОЈ-а радила је са омладином у селу. Ухапшена је са сестром Маром 12. јула 1944. године. Обе су из затвора у Косовској Митровици пребачене у логор на Бањици, а затим у Аушвиц, где су уморене.

према извештају секретара СК КПЈ Обласном комитету КПЈ за Космет:

„У граду[1]) има 7 акт. са укупнпм бројем 33 СКОЈ-еваца-ки (15 жена + 18 муш.) НОСО-ве групе 2 од 3 жене + 4 муш. и пионир. групе 2 са укупно 8 пионира. Има 2. Алб. СКОЈ-евца.

На селима: У Тал. 2 акт., I акт. = 6 муш. II акт. 3 муш. и 3 ж. = 7. I НОСО група 3 жен., у Совт. има 1 акт. 3+2 муш. 5, у Дуг. има 3 муш. СКОЈ-евца. У Штим. има НОСО-ве групе, тачних података немамо.

Ана"[2])

Чланови МК СКОЈ-а у Гњилану биле су Зора Малишић и Вера Димић.

У мају 1944. године је у 5 актива СКОЈ-а у граду од укупно 19 чланова било 6 омладинки, а у селима у околини града 30 чланова СКОЈ-а. На терену РК СКОЈ-а за Доњу Мораву (села Каменица, Стрелица, Босце, Гризиме, Мигановце, Беривојце, Коретин, Ајновце) у 15 актива 4 омладинке. Сваки скојевац око себе је стварао по једну групу омладинаца.

У Косовској Митровици је 1943. формиран МК СКОЈ-а којим је руководила Анка Спаић, члан МК КПЈ, а чланови су биле Деса Томовић и Даница Јарамаз. Чланови СКОЈ-а од 1943., у четири актива СКОЈ-а, биле су Данка Стаматовић, која је исте године постала секретар једног актива СКОЈ-а у Вучитрну, Мика Илић, руководилац актива СКОЈ-а у селу Сврачку, Љубинка Парлић, секретар актива СКОЈ-а у Вучитрну и друге.

Почетком 1943. године формиран је још један актив у коме је секретар била Ружа Томовић. У језгру СКОЈ-а биле су Даница Јарамаз и Љубица Богетић, која је била секретар једног актива СКОЈ-а. У избегличкој мензи 1943. године и активу СКОЈ-а, формираном 1942. године, била је једна омладинка. Марта 1943. године Деса Божовић се вратила из Матарушке Бање. Формиран је МК СКОЈ и она је задужена за рад СКОЈ-а у граду. После хапшења у Косовској Митровици је остало свега пет скојевки. Почетком 1944. године скојевци се окупљају и настоје да наставе рад. Делује једна група напредних омладинаца.

Крајем 1944. године доласком Прве косовско-метохијске НО ударне бригаде из Македоније на Косово, на терену Круме (Албанија) формиран је нови Обласни комитет СКОЈ-а за Космет у који је од другарица ушла Савка Ковачевић.

Ради припрема за одржавање обласне конференције УСАОЈ-а, Обласни комитет СКОЈ-а за Космет је формирао Иницијативни одбор који је 15. октобра 1944. упутио проглас[3]) омладини Косова:

.. Омладино Косова и Метохије!

Омладина осталих земаља Југославије је својом крвљу и напорима доказала колико љуби своју земљу, колико зна да цени слободу, колико мрзи своје непријатеље. Својом борбом она је створила Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије, израз моћног братства и јединства свих младих у борби против окупатора и његових слугу — темељ њихове срећне будућности у новој, демократској и федеративној Југославији.

Данас, у ситуап,ији када се Косово и Метохија налазе под ударцима наше НОВ, нама, младој генерацији Косова и Метохије, који смо својом борбом заостали од осталих земаља Југославије, указује се прилика да дамо израза својој борби, својим жељама и напорима. Ми то морамо урадити што пре, ако желимо да осигурамо за себе бољу и срећнију будућност, своја права у новој, демократској и федеративној Југославији.

Ради тога ми смо узели на себе задатак да организујемо Прву антифагиистичку конференцију омладине Косова и Метохије са циљем да на њој створимо Уједињени савез антифашистичке омладине за Космет и његов Обласни одбор те да на тај начин у борби против окупатора и његових слугу и ми допринесемо свој удео. Обраћамо се свима вама, нагиим милим друговима и другарицама да сложно као један, без обзира на нацију, веру и социјални положај, прићете послу око припрема за коференцију да би она била заиста манифестација нагие снаге, нагиег братства, нашег јединства са осталом омладином Југославије.

Млади Албани,и: браћо и сестре!

Пут којим ћете стећи своја права, слободу и бољи живот јесте пут јединства и заједничке борбе са младим Србима и Црногорцима против окупатора и његових слугу. Прва Антифашистичка конференција омладине Косова и Метохије је пут којим ће се то јединство ојачати и проширити. Не слушајте лажи окупатора и његових слугу, него бирајте своје стварне представнике из градова и села за предстојећу Антифагиистичку омладинску конференцију.

Млади Срби и Црногорци!

Уперите све ваше снаге и мисли за припремање ваше Прве антифашистичке

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 524, к. 9 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 649.

[2]) Танкосава Симић — Ана.

[3]) Документат у Заводу за историју Косова, бр. 495, к. 28 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 675—677.

конференције, која мора бити израз братства и јединства омладине Косова и Метохије. Припремајте се за овај велики дан и шаљите своје делегате.

Млади бори,и бригада Косова и Метохије!

У данима, када ваше осветничке пушке одјекују широм Косова и Метохије, нека наша Конференција, слањем вагиих делегата, буде огледало младих ударника наше војске са нашом позадином.

Омладинци и омладинке, омладинске организације!

Борбом и радом спремајте се да што достојније дочекате овај наш велики празник. Од данас нека свака ваша мисао, нека сваки ваш посао буде посвећен Првој обласној антифашистичкој конференцији омладине Косова и Метохије.

Живела Народно-ослободилачка војска Југославије и њен врховни командант Маргиал Југославије друг Тито!

Живео Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије!

Живела Прва антифагиистичка омладинска конференција Косова и Метохије!

Живели наши савезници Совјетски Савез, Енглеска и Америка.

Смрт фашизму — Слобода народу!

Иницијативни одбор Антифашистичке омладине Косова и Метохије:

5. — Сафета Нимани, ученица, рук. СКОЈ-а из Призрена

15. Дана Меденица, сељанка из Витомирице (Пећ)

15. октобар 1944"

Прва обласна конференција УСАОЈ за Косово и Метохију одржана је 17. и 18. новембра 1944. у ослобођеној Ђаковици, у присуству делегата из свих крајева Косова. Изабран је Обласни одбор УСАОЈ-а за Косово и Метохију, у коме је секретар била Сафета Нимани, члан Милка Ђилас и друге другарице.

У свим срезовима Косова одржане су среске конференције и на њима изабрани срески одбори УСАОЈ-а у које је изабран и добар број омладинки.

АКТИВНОСТ ЖЕНА 1943. И 1944. И АФЖ

Све другарице које су од раније активно радиле у НОП-у, изузев оних које су ухапшене и отеране у затворе и логоре, наставиле су рад и у 1943. и 1944. Поред одбора АФЖ који су формирани готово у свим местима где су то прилике дозвољавале, постојале су и групе-активи жена које су спроводиле одређене задатке и акције.

ДЕСА ЂОРЂЕВИЋ из Призрена, члан СКОЈ-а од 1941. Почетком 1942. године била је члан актива жена у рејону „Баждарана" и секретар актива СКО Ј-а тог рејона. Примљена је у Партију у другој половини 1942. а крајем исте године ушла је у СК СКОЈ-а. Почетком 1943. била је члан МК СКОЈ-а а крајем године секретар и члан МК КПЈ. Похађала је десетодневни партијски курс. Ухапшена је фебруара 1944. и убрзо пуштена. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ДРАГИЊА ПАПОВИЋ-АЛАЈБЕГОВИЋ рођена је 2. 2. 1926. године у Казанцима, општина Никшић, Црна Гора. На Косово се са породицом доселила 1930. Рат 1941. године затекао је у Биби код Урошевца као ученицу Женске занатске школе. Члан СКОЈ-а је постала новембра 1941. године, а члан КПЈ августа 1942. године. Била је секретар актива а затим језгра СКОЈ-а. Јануара 1943. године постала је члан Среског комитета СКОЈ-а и члан Реонског бироа Партије. Априла 1944. године по одлуци Партије прешла је у Србију, где је наставила рад међу избеглицама као и на терену. У срезу ресавском била је члан Среског комитета СКОЈ-а. Вратила се на Косово новембра месеца и од Обласног комитета Партије распоређена је за члана Среског комитета СКОЈ-а среза гњиланског. Носилац је Споменице 1941.

МИЛИЦА ЛУКИЋ-ТИШЛЕР, медицинска сестра, рођена је 1919. године у Плитвицама. Укључила се у напредни покрет као ученица школе за Сестре нудиље у Београду. Од 1939. године је била члан болничког актива за помоћ илегалцима. Под окупацијом је руководила активом предавача на курсевима прве помоћи и представљала партијско упориште на неуропсихијатријској клиници. Примљена је у КПЈ августа 1941. године и радила у Београду до октобра 1942. године када се пребацила у Урошевац и тамо наставила рад. Одржавала је курсеве прве помоћи. Маја 1943. године ступила је у Шарпланински партизански одред у коме је била санитетски референт. Новембра исте године прешла је са одредом у I македонско-косовску НО ударну бригаду и распоређена на дужност политичког делегата чете одговорног за санитет, затим је била санитетски референт батаљона и бригаде. Фебруара 1944. године два пута је рањена од бугарских фашиста у обе руке и стомак. Лежала је у болници у Прилепу до маја 1944. године када је прешла у болницу II македонске бригаде. После тога је била санитетски референт VI македонске и III косовске бригаде у Приштини и у болници групе бригада у Пећи. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ГРОЗДА ДОМАЗЕТОВСКА-ПОПОВИЋ, кројачка радница из Гњилана, рођена је 20. априла 1907. године у Башином Селу (Титов Велес) у печалбарској породици. Рано се укључила у напредни раднички покрет. Од 1937. па до априла 1941. године живела је у Скопљу и активно радила у омладинском и женском покрету, После капитулације старе Југославије дошла је у Гњилане. Примљена је у КПЈ јануара 1942. године, а убрзо је постала и члан Градског комитета у коме је одговарала за рад скојевске организације. Ухапшена је 1943. године и остала у затвору до капитулације Италије, када се са знањем Партије пребацила у Бугарску. Августа 1944. године ступила је у партизане. Била је политички комесар II батаљона II косовске бригаде. Новембра исте године повучена је из војске и упућена у Гњилане за члана МК КПЈ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

ОЈ1ГА ГЛОГОВАЦ из Софтовића код Урошевца, рођена је 3. јуна 1921. године у САД. У НОП-у је извршавала разне задатке. Примљена је у СКОЈ крајем 1942. године. Била је члан првог СО АФЖ, који је формиран почетком 1943. године. Половином године је примљена у Партију, а крајем исте године нашла се као избеглица у Умчарима. 1944. године је ступила у Пожаревачки партизански одред, а затим у XXIII српску дивизију, одакле се вратила на Косово. Носилац је Споменице 1941.

●

НАЗМИЈЕ БРОВИНА-НИМАНИ из Ђаковице, рођена је 15. маја 1928. године, била је члан омладинског актива, који је формиран почетком 1942. године. Као члан актива је скривала илегалце, преносила оружје и други материјал у одред, одржавала везе и вршила утицај на друге омладинке да се укључе у НОП. Примљена је у СКОЈ 1942. године и исте године руководила активом СКОЈ-а. Од фебруара до јуна 1944. године била је члан МК СКОЈ-а за Ђаковицу. Примљена је у КПЈ маја 1944. године, а јуна је отишла у партизане. Повучена је у Ђаковицу после ослобођења и новембра месеца је постала члан СК КПЈ. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

САФЕТА НИМАНИ-РУГОВА, ученица, рођена је 15. марта 1924. године у Ђаковици, члан СКОЈ-а од 1941. године. Од краја 1941. године до половине 1942. била је руководилац језгра комунистичке омладине у Учитељској школи у Тирани и руководилац актива комунистичке омладине у рејону. За време лета 1942. године радила је у Призрену са једном групом скојеваца. Одлазила је у Ђаковицу и одржавала састанке са скојевцима и женском омладином. Одржавала је везу између Обласног комитета КПЈ за Космет и ЦК КП Албаније. Од новембра 1942. до априла 1943. године похађала је школу у Елбасану и била руководилац актива комунистичке омладине. Априла 1943. прешла је на илегални рад у Тирану, где је примљена у Партију и постала секретар партијске ћелије и члан Окружног одбора антифашистичке омладине. Децембра истз године дошла је у Ђаковицу и ушла у МК КПЈ. Почетком 1944. године била је организациони секретар СК СКОЈ-а, а касније и политички секретар СК КПЈ. Октобра 1944. отишла је у партизане и радила као шифрант при Оперативном штабу НОВ за Космет. После ослобођења била је секретар СК СКОЈ-а и секретар Обласног одбора УСАОЈ-а. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

На саветовању Покрајинског комитета КПЈ за Космет, одржаном новембра 1943. на Шари констатовано је:

„г) У раду међу женама') постигнути су успеси. Створено је низ женских одбора АФЖ. Прикупљена је прилична количина ствари и помоћи за одреде. Одржаване су конференције, болнички течајеви, као и обука руковања оружјем. У партизанске одреде послат је приличан број женских. Али у раду партијске организације међу женама испољило се и даље доста секташтва по питању увлачења жена у Партију, а нарочито које су одане нашој борби и ствари.

6) Жене. Да би жене шире обухватили потребно је на првом месту окупљати жене у борби за њихове животне потребе, тј. у борби за хлеб, со, шећер, сапун, гас итд. Ми ћемо их окупљати у борбу противу затварања и одвођења њихових синова и мужева у концентрационе логоре, противу терора, пљачке и пљевина, противу масовног стрељања, противу мобилисања и одвођења на фронт против нагие НОВ. Непосредно кроз ту борбу организовати борб. орг. АФЖ и приводити их позицијама оруж. борбе против окупатора. То значи постепено их упошљавати на прикупљању помоћи, плетењу, шивењу, за обавегитајну службу, санитетску службу, за борце са пушкама у руи,и у партизанским одредима. Представниц,и АФЖ не морају улазити у НОО већ само ако буду изабране. У Партију увући све жене које се активно ангажују и раде у духу наше Партије и народноослободилачке борбе без обзира на њихову теоретску издигнутост".

Лнгажовањем партијских, екојевских и организација жена у свим местима, где се рад ових организација развијао, постигнути су и извесни успеси у окупљању и активности жена:

„По линији АФЖ[2]) ради се свуда где је партија продрла. Одбори су именовани и изабрани. Постоје сеоски, градски, општински и срески одбори. Све ово углавном међу српским женама, док код Албанки само у Ђаковици, и нешто у Пећи, али све то још врло мало".

У Пећи је на задацима НОП-а било ангажовано више од 300 жена. Поред наведених другарица окупљене су и нове и развијене везе са женама у појединим селима.
Током 1943. формирани су рејонски одбори АФЖ. На десној страни Бис-

') Документ у Заводу за историју Косова бр. 202, к. 7. — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, кш. 19, 1969, стр. 310-322.

[2]) Документ у Архиву ИРПЈ, бр. 4319 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ, 19, 1969, стр. 421.

трице одбор је формирала Деса Драшковић у кући Макице Радовић. У одбору су биле Јела Шаљић, Мара Мугоша, Зора Влаховић, Ленка Шкркић, Стана Поповић, Марија Секуловић, Анђа Драшковић, Анђа Ковачевић, Даница Бабовић и Стана Кртолица. У рејонском одбору АФЖ на левој страни Бистрице биле су Љубица Бабовић, Даница Перовић, Сија Гарчевић, Ваја Ћилас, Вукица Шошкић, Јованка Драгишић и Братислава Милошевић. За рад жена у граду одговарале су чланови КПЈ Анђа Вујовић, Деса Драшковић и Деса Протић.

„ ... Жене:[1]) у формирању је Антифашистички одбор жена за град (црногорске жене), прилично се ради са њима (Руска)[2]). Постоји група од 10—12 албанских жена и дјевојака са којима ради другарица члан Партије која је сада дошла из Липљана (Рашидова другарица)"[3])

Крајем 1943. године формиран је Градски одбор АФЖ у коме су биле Даница Бабовић, Зорка Алексић, Зора Влаховић, Ксенија Влаховић, Братислава Милошевић, Љубица Бабовић, Јела Шаљић. Састанцима одбора је увек присуствовала по једна другарица из СК, највише Милка Ћилас и Злата Ајданић. Секретар Градског одбора АФЖ 1944. године била је Даница Шошкић, а чланови Ратка Симић, Марица Црвенко, Зорка Алексић и Савета Вујошевић. Председница Градског одбора АФЖ била је после ослобођења Милица Стругар, а Среског одбора Стана Поповић. Новембра 1944. године формиран је у Витомирици одбор АФЖ у који су ушле Станица Лаловић, Љубинка Марковић, Смиљана Влаховић, Љубица Божовић, Анђа и Ката Павличић, Цвета Вујисић, Љубица Боричић и Видосава Станишић.

Жене су се осамосталиле у раду. Њихови састанци су одржавани редовно и често. Радило се у групама од 5—6 жена. Материјал се читао на састанку и свака жена га је понављала, преслишавала се. Састанци су одржавани уз стражу пионира. Највише су одржавани у кући Анђе Ковачевић. Материјал је стављан у неку књигу (обично Народни лекар Васе Пелагића) и никад није пао у руке непријатељу. На свим групама чи-

ГРУПА ЧААНОВА СКОЈ-а У УРОШЕВЦУ, МАЈА 1942.

ГРУПА ПИОНИРКИ ИЗ ВИТОМИРИЦЕ КОД ПЕПИ V ЈЕСЕН 1942.

тане су брошуре о 8. марту, „Глас народа", говор друга Тита омладини и официрима, „Пролетер", реферат Митре Митровић на I конференцији АФЖ Југославије и др. У рејонским одборима обрађивало се национално питање. Одборнице су читале и роман „Чоколаду". Посећивале су мајке погинулих другова, носиле им храну и храбриле их. О празницима им је ношен ручак. Партијска организација је давала помоћ у новцу и натури мајкама другова и другарица који су били у партизанима или у затвору. После погибије Бора Вукмировића и Рамиза Садика свуда су одржани комеморативни састанци у СКОЈ-у, АФЖ-у, УСАОЈ-у. Говорила је мајка Борова, Стојанка Вукмировић: *„Нећемо плача, него ћемо их жалити кроз даљу борбу и појачан рад".* На сахрани Спаса Јоксимовића био је огроман број жена, које су ишле у редовима по четири и носиле венце са црвеним тракама. После сахране сакривале су се да не би биле

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 142, к. 7 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 284.

[2]) Руска Стеванчевић.

[3]) Мелахат Хоџић.

ЂУРЂА-ЂУЈА ТОРБИЦА из Обилића код Приштине, укључила се у НОП у првим данима рата и била је међу најактивнијим женама у селу. У њеној су се кући окупљали илегалци и одржавали састанке, а она је чувала стражу. Обављала је и курирску службу. Руководила је групом жена у селу, која је формирана априла-маја 1942. године. Носилац је Споменице 1941.

СУЛТАНА-ТУТА ВАСИЉЕВИЋ-НАНА, иако је имала близу 80 година неуморно је радила за НОП од првих дана. Преносила је радио вести и друга илегалне материјале. Преносила је пошту у Урошевац. Одлазила је у Приштину и успевала да разговара и преда вести и новац друговима у логору. Једном приликом када се враћала из Приштине погинула је у ваздушном нападу на аутоколону.

БОСА ВУЈОШЕВИЋ, омладинка из Пећи, рођена је 27. VIII 1928. године у Титограду. Године 1941. се укључила у НОП, преносила је пошту, крала муницију од Немаца, била је једна од најактивнијих у пионирској организацији у Пећи. 1943. године је примљена у СКОЈ. Новембра 1944. ступила је у Прву косовско-метохијску НО ударну бригаду. Погинула је у борби са албанским фашистима априла 1945. године у Дреници као четни референт санитета. Одликована је медаљом за храброст.

ДРУГАРИЦЕ ИЗ ПЕ1Ш У ЛОГОРУ ПУКА — АБАНИЈА 1942.

ухапшене. Гора Станишић је, априла 1943. године, када је извршен атентат на једног шпијуна, оружје и муницију из куће Ивке Марсенић однела у своју кућу и предала их Злати Ајданић и Милу Драгићевићу. Пиштољ је пренела у кућу Анђе Ковачевић. Квестурци — 10 официра вршили су јој претрес. Нашли су санитетски материјал и новац. Рекла је да јој је муж трговац и да је купио материјал за продају. Ратка Симић је ишла у Тирану да посети сина у затвору и на повратку пренела је поверљив материјал, предала га Дари Анђелић, а ова Коси Љумовић. Петнаест дана после доласка у Пећ дошли су у њену кућу агенти који су преко свог човека у затвору били обавештени да је она пренела неки материјал, тукли је да каже што је донела и коме је дала Није ништа признала. Станислава Рубежић је поред осталих задатака носила и додавала муницију из града друговима ван града. Даринка Анђелић је носила извештаје, материјал, у пеленама малог детета у наручју. За 1. мај 1943. године одржаване су шире конференције по кућама са рефератом о 1. мају и забавним програмом. На врху Марковог брда били су истакнути црвена застава и велика петокрака. Прво заседање АВНОЈ-а обележено је свечаном конференцијом.

Априла 1944. године, приликом преласка Бистрице у групи која је ишла у партизане утопила се члан МК Љубица Петровић-Хаха. Пошто је мртва извађена из набујале реке са одећом спремљеном за партизане, њена мајка Султана на саслушању пред агентима Гестапоа истакла се јуначким држањем. Султана-Цута је изјавила агентима: „Јест, *то је моја кћерка. Тешко ми је рећи, али откако ми је син умро, изгубила је памет. Ноћу је излазила, лутала, облачила* ово *његово одело, то што је на њој, узимала те две бомбе које је однекуд набавила и звала ме да одемо ноћу поред Бистрице и убијемо се, јер нам без Вељe не треба живот. Тако сам се мучила с њом и очекивала несрећу".* „А какво је ово поквашено писмо?" — питали су је фашисти — „То *јој је брат некад писао, одо.вно и она га је стално носила собом, ето, ушивено, да се не изгуби. Ако мени не верујете, питајте наше комшије, они ће вам потврдити да ми је девојка померила памећу и тако је завршила, у тузи се бацила у Бистрицу и свршила са животом".* И комшије су потврдиле да им је

била некако чудна у последње време, вероватно померила памећу. Захваљујући прибраности, разборитости и храбрости Цуте Петровић, фашисти нису знали да је у ноћи пре тога био покрет и да се велики број другова пребацио у одред.

У преношењу вести за Кош (Исток) из Пећи истакле су се 1943. и 1944. године Ружа Тошић, Стана Ђурић, Стевка Ратковић, Ана и Ката Каравелић, Стојана Даснић и Ана куварица у католичком манастиру Злокућани.

У Ракошу је, 1944. године, формирана група жена које су водиле бригу о илегалцима и преносиле вести. Око 50 бораца који су дошли из Малесије сместило се у селу. Жене су их опрале, доносиле храну, чарапе и друго. За све време њиховог боравка у млину у Ракошу, жене су организовано на смену чувале стражу. Када је формиран Ракошки II батаљон од одбеглих другова из Пећи, који се кретао на терену Ракоша, жене су прикупљале прилоге и издржавале батаљон. Почетком 1944. године у селу Ковраге код Истока у кући Панта Перишића и његове жене Стане крио се неколико дана Миладин Радуловић-Крцун, који је био рањен новембра 1943. године на Копаонику и још неки другови. Крили су се и код породице Мирка Тапушковића чије су 3 кћери скојевке Милосава-Шула, Милева и Милојка одржавале везу са МК КПЈ у Пећи и са Ђураковцем, Истоком, Кошем, Добрушом и Злокућанима. Сваке недеље, обично пазарним даном, једна од ових омладинки одлазила је у Пећ, односила писма МК-у и доносила материјале, поруке и литературу. По неколико пута недељно одлазиле су у Ђураковац или Исток и преносиле писма. Одавде су другови пребачени у кућу Драга Митровића, чија их је жена Стефа крила и хранила, одлазила до другова у Ковргама, Истоку и Ђураковцу. Стевка Ратковић из Сувог Дола близу Коврага је одржавала везу са друговима у Кошу. Боравили су и у кућама Новице Танасијевића, где су их криле и храниле његова жена и снаха, затим код скојевца Пера Обрадовића и члана КПЈ Радоша Тошића. Мајка Пере Обрадовића и мајка и снаха Радоша Тошића одржавале су везу са МК КПЈ у Пећи. У селу Добруши крили су се у кући Ђоке Ђокића. Његова жена Стефанија, Вида Кнежевић и Рабија Лекић служиле су им као веза са МК КПЈ Пећ, са Истоком, Ђураковцем, Ко-

ГРУПА ДРУГАРИЦА ЧЛАНОВА КПЈ У БАКОВИЦИ 1943. ГОДИНЕ: СЕДЕ КАТИЦА БРАЈОВИН И МЕСРУРЛ ШАКИРИ, СТОЈЕ БИЈА ХАНА И ДРУГЕ

МАРИЈА ПАВЛОВИЋ-ЂУРЧИЋ, ученица Учитељско-домаћичке школе у Прокупљу, рођена је 6. септембра 1922. у селу Бериљу. Члан СКОЈ-а је постала 1941. У току 1941. и 1942. била је секретар актива СКОЈ-а у Учитељско-домаћичкој школи у Прокупљу. У исто време одржавала је везу са одредом, околним селима, Нишом и Лесковцем. Новембра 1942. примљена је у КПЈ; радила је на терену Бериља и околине, а затим на терену Неготина (Крајина). Септембра 1943. ухапшена је у Неготину и спроведена у затвор у Прокупљу, одакле је после два дана побегла на слободну територију, Ступила је у I јужноморавски одред и ускоро отишла на рад у Команду подручја. Од марта до маја 1944. као учитељица на слободној територији у селу Бојнику радила је политички са омладином и женама у селу. Јуна 1944. отишла је на терен Горње Јабланице, где је била члан Среског одбора АФЖ-а а затим и Окружног одбора за Топлицу и Лесковац. Октобра 1944. прешла је са овог терена са Косметовском бригадом на Косово и од ослобођења Приштине до ослобођења земље радила као члан Среског одбора АФЖ, секретар Градског одбора Народног фронта и члан ГК КПЈ за Приштину. Носилац је Споменице 1941. и више одликовања.

СА ПРВЕ ОБЛЛСНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ УСАОЈ ЗА КОСМЕТ ОДРЖАНЕ У ОСЛОБОБЕНОЈ БАКОВИЦИ НОВЕМБРА 1944.

СА ПРВОГ АНТИФАШИСТИЧКОГ МИТИНГА ЖЕНА СРЕЗА ШАРПАЛНИНСКОГ V ПРИЗРЕНУ КРАЈЕМ 1944.

ЖЕНЕ И ОМЛАДИНКЕ ПРИЗРЕНА 17. НОВЕМБРА 1944. ГОДИНЕ ДОЧЕКАЛЕ СУ ОСЛОБОБЕЊЕ СВОГ ГРАДА СА ИЗВЕЗЕНИМ ЗАСТАВАМА

ЖЕНЕ ИЗ ПРИЗРЕНА СА САКУПЉЕНИМ ЛЕКОВИТИМ БИЉЕМ ЗА БОЛНИЦУ ПОЧЕТКОМ 1945.

врагама, Кошем и Злокућанима. Овде су боравили до краја марта 1944. године, када су се пребацили за Црну Гору. Прва конференција жена у Истоку одржана је новембра 1944. године. Руководила је Ружа Раичевић. Она је основала и први одбор АФЖ децембра 1944. године. У њега су ушле Стана Павловић, Деса Ајданић, Милица Костић, Мара Милосављевић. Жене су се масовно окупљале на састанцима, од 100 до 200, а на раду по 50—100 жена. Масовно су помагале НОВ, скупљале новац, одећу, обућу и др. и слале одреду у Малесији и затвореницима у логорима у Албанији и Италији. Пред првомајско такмичење, 1945. године, организовале су радне бригаде у Добруши, Бањи, Ђураковцу, Дубрави, Истоку. После ослобођења Пећи одборница НОО II рејона била је члан Градског одбора АФЖ Ратка Симић, а Зорка Алексић и Савета Вујошевић су биле одборнице у I рејону. ЈБубица Бабовић је била члан Среског НОО. У Витомирици је 25. новембра 1944. године у присуству Руже Божидаревић, представника СНОО, акламацијом изабран НОО села у који су ушле Станица Лаловић и Цвета Вујисић.

У 1943. и 1944. рад жена у Ђаковици био је подељен на четири блока, а блокови су били подељени на махале. Руководиоци групе албанских жена биле су Бадем Хоџа, Шефкије Тербеши и Хајрије Морина. У српској улици биле су две групе — једном је руководио Драги Глигоријевић, а другом Катица Брајовић. У извештају секретара Окружног комитета КПЈ за Метохију од 18. 10. 1943. Обласном комитету КПЈ Космета о раду са женама у Ђаковици кеже се:

„... Жене:[1]) рада по овој линији до сада нема, само међу Србима има мањег рада, а код Албанаца има једна група мања. Радиће се на њиховом организовању ...”

Окупљале су се у групама, прикупљале помоћ за партизане, преносиле пошту и одржавале везу између илегалаца. Када је било паљење једног дела града, жене су пребацивале оружје једној десетини партизана.
За време припреме за Обласну конференцију НОО-а за Космет, у децембру 1943. године, жене Ђаковице су пребацивале храну и друго за

[1]) Документ у Заводу за историју Косова, бр. 142, к. 7 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, кш. 19, 1969, стр. 284—285.

делегате. На конференцији је делегат била Сабрија Вокши из Ђаковице.
После ослобођења Ђаковице формиран је Срески одбор АФЖ у коме је била председница Сабрија Вокши, секретар Катица Брајовић, а чланови Ђуљша Пуља, Ђилије Хана, Бадем Хоџа, Хала Тербеши, Шефкије Добруни, Дузене Хима и Хајрије Морина.
Током 1943. у Призрену се стварају одбори АФЖ по махалама и у четири рејона, у којима су биле најактивније жене. У 1944. години формирани су и Градски одбор АФЖ у коме је секретар била Милева Лалић и Срески одбор АФЖ са секретаром Милевом Дикић. Члан Градског одбора АФЖ била је и Арифа Исљами, која је у марту 1945. изабрана у 06ласни одбор АФЖ за Космет. У Средској је одбор АФЖ формиран 1943.
У првом одбору АФЖ који је формиран 1943. у Ораховцу чланови су биле Цвета Грковић, једна од најактивнијих жена, имала је базу у својој кући, код ње је био смештен и један део технике на којој су умножаване вести које су она и друге жене разносиле по кућама на читање, затим Савка Моравчевић, Петра Колашинац, Љубица Симић и Магда Симић. У граду и селу Великој Хочи било је по неколико активних жена које су биле курири и прихватале илегалце.
Почетком 1943. у Призрену је организована акција цепања слика Мусолинија и Емануела, у којој су учествовале и Мара Тунић, Милева Лалић, Ната Димитријевић, Тодорка Станишић и Дара Васиљевић. На скуповима, жене Призрена су плеле рукавице, чарапе, шалове, џемпере, скупљале помоћ итд.
У читалачким групама формираним по рејонима био је велики број жена. Чланице Градског одбора су обилазиле ове групе. Поред вести и билтена прорађивале су и други материјал. Састанци група су одржавани недељом и радним даном, а повремено су претварани у радне састанке на којима су припремале топлу одећу за партизане.
Ј1ред ослобођење Призрена и околине одбори АФЖ су по рејонима израђивали и везли заставе: југословенску државну и партијску и савезничке. Рађене су колективно и на дан ослобођења 17. новембра ношене на манифестацијама. Првих дана после ослобођења жене из Призрена су одлазиле у околна среска места Ораховац, Суву Реку, Драгаш

ЖЕНЕ ДОЛАЗЕ НА МИТМНГ У ОСАОБОБЕНИ ОРАХОВАЦ 1944.

ДРАГИЊА НИКОЛИЋ-АРСИЋ је рођена 1926. године у Штрпцу код Урошевца. Укључила се у НОП у првим данима рата и била је једна од најактивнијих жена у селу. Радила је на успостављању веза са Сиринићком жупом, одржавала је састанке по селима. Крајем 1942. године ступила је у Шарпланински одред, где је добила задатак да ради са женама. На терену 1943. године радила је као илегалац у Софтовићу, а крајем године и током 1944. политички је радила на терену општине Штрбац. Носилац је Споменице 1941.

МАРА ДИКЛИЋ, домаћица, рођена је 1920. у Трепчи код Косовске Митровице. Активно је радила у НОП-у. Била је члан Одбора АФЖ у Старом Тргу. Ухапшена је фебруара 1943. од Немаца и албанских жандарма и после мучења одведена почетком 1944. у логор на. Бањици, а одатле септембра месеца у Равенсбрик одакле се није вратила.

1РУПА ПАРТИЗАНКИ ИЗ I МАКЕДОНСКО-КОСОВСКЕ БРНГАДЕ: ЈЕАИЦА СТАМЕНКОВИБ-МИАКОВИП, ЗОРКА ВУКОТИП, НАТА БОГЕГИН, ЈЕАИЦА ГОСТОВИН-РИСТИН ПОА.КА МИЛАТОВИН-ОРЛИК И ДРУГЕ

НА ФОТОГРАФИЈИ СУ ЛИРИ ГЕГА, ЧЛАН ЦК КП АЛБАНИЈЕ II САВКЛ КОВАЧЕВИП-БАКОВИП, ЗАМЕНИК ПОЛИТИЧКОГ КОМЕСАРА I КОСОВ СКО-МЕТОХИЈСКЕ НО УДАРНЕ БРИГАДЕ, ЛВГУСТА 1944. КОД СЕЛА СЛАТИНЕ ИЗМЕБУ ПЕШКОПЕЈЕ II ЉУМЕ У АЛБАНИЈИ, У ВРЕМЕ КАДА ЈЕ I КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКА НО УДАРНА БРИГАДА ЗАЈЕДНО СА АЛБАНСКИМ БРИГАДАМА УЧЕСТВОВАЛА У БОРБАМА ЗЛ ОСЛОБОБЕЊЕ ОВОГ ПОДРУЧЈА ОД НЕМАЧКОГ ОКУПАТОРА

и пропагандистички рад. Такође је општа појава недостатак вјештине у раду са женама. Жене се обично посматрају кроз политичку изграђеност, или кроз то колико жена хоће да учи или колико се одазива редовним састанцима. Жене се не посматрају кроз оно што оне стварно сваког дана раде за народноослободилачку борбу и шта тај њихов, на ог<о ситни рад, у цјелини значи. Тај њихов рад их је чврсто везао уз нагиу Партију и народноослободилачку борбу. Нагие партијске организације на Косову много заостају у своме организаторском раду иза стварне борбености жена и њихове привржености данагињој народној борби.

4 — Непрекидно се истицала огромна потреба и важност рада са женама и њихово зачлањивање у партију. Досада су на Косову у томе погледу учињени велики пропусти. Данагиња ситуација у којој се налази нагиа партијска организација на Косову захтијева да се без одлагања поп^Јаве учињени пропусти у томе погледу. Стварање организација АФЖ мора се одмах поставити. Овоме послу треба еластично прилазити. Састанци одбора АФж-а не морају се схватити као негито строго одређено и редовно, мада треба за тим тежити. Одбори АФЖ-а треба и морауу да разним пословима и услугама обухвате жене читавог села или махале, чинећи све то у смислу још јачег увлачења жена у народноослободилачку борбу. Најактивнијим женама помоћи да достигну могућност за улазак у партију, при чему треба имати. у виду лично поштење, активност и везаност за народну борбу и нагиу партију, макар била и неписмена (па. је научити писменошћу). Рад са женама по насељеничким и мјегчтанским селима треба да крене новим полетом. Треба да се уоче велике потребе да се тај сектор данас активизира и претвори у јаки ослонац народноослободилачке борбе и нагие партије.

Треба пазити да се искористи и најмања могућност за повезивање са албанским женама (ученице Албанке, као и преко оних које се не крију).

Сектор рада са женама не треба давати обавезно другарицама, него и другговима уз најозбиљнију одговорност".

У Приштини су у 1943. и 1944. формиране нове васпитне групе жена по рејонима. Руководиоци група биле су Олга Ничић, Милка Карацић, Драгица Цанић и друге. Једна група жена у којој су биле Кеђа Живић, Јулка Живић, Деса Гњиланка и друге, служила је као центар за обавешгање. Користиле су везе преко разних канала и обавештавале о хапшењима и интернирањима. Почетком 1943. године формиране су групе од омладинки и жена Албанки. Било је пет омладинки у једној групи. Посеб-

и села ради организовања одбора АФЖ. Жене су пружиле прву помоћ рањеним и болесним. Одбор АФЖ је узео на себе материјално одржавање болнице, а жене су сваког дана доносиле поклоне и храну за болеснике, одржавале чистоћу болнице, прање рубља и др. При командама подручја у Призрену и Ораховцу су формиране радионице. Ту су обично запослене жене спремале одећу и обућу за војску. У Ораховцу је била посебна женска радионица у којој је прерађено 500 килограма вуне и готове ствари су преко команде места дате IV косметској и XXV српској бригади. У Великој Хочи жене су прикупљале намирнице и казане и саме припремале храну и прале рубље војницима.

После ослобођења Призрена у први НОО је ушла Дара Васиљевић.

V 1943. и 1944. рад жена на терену Косова се знатно проширио. Међутим, у Упутству Обласног комитета КПЈ за Косово за рад чланова Партије на терену, које је издато у марту 1944. изнета су запажања о раду жена:

„6 — Из свих добивених извештаја[1]) од партијских организација да се утврдити несхватање важности рада са женама гг њихово зачлањивање у партију, иако у најтежим ситуацијама на жене падају важни послови као везе, склањање другова, збриљавање другова па

[1]) Документат у Заводу за иеторију Косова бр. 537, к. 15 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 438—452.

но се радило још са две омладинке Албанке које нису долазиле на састанке, али су примале вести и материјал, учествовале у акцији плетења и др. Исте године су формиране и две групе жена Албанки — у првој је било шест, а у другој састављеној од жена и омладинки 7. Посебно се радило још са три жене. Крајем 1943. из куће Ринке Илић пошле су у одред у Јабланицу две групе омладинаца из града, Обилића и других села. Жене из града су опремиле ове другове одећом, храном и др. Због напада албанских фашиста нису стигли у одред.

Маја 1944. године у кућу Матилде Маљоку донесени су прогласи СК упућени Албанцима да не иду у СС трупе. Прогласе је Матилда са својим мужем успела да убаци у касарну, а нешто је раздељено и на железничкој станици Приштина и Косово Поље.

У граду је 1944. године број обухваћених жена углавном остао исти. Неке су ухапшене, неке су се одселиле за Србију а нове употпуниле њихов број. После провале 1944. године, остало је неколико чланова КПЈ и СКОЈ-а и организација жена. Почеле су да се окупљају групе жена на иницијативу Милке Карацић и Драгице Пршендић — Рашчанин. На састанцима су прорађивале партијске материјале, организовале помоћ војсци и сиромашним породицама припадника НОП-а у граду. Овај рад је био више појединачан. Одржавани су повремени састанци по 2—3 жене.

„Жене[1]). Рад са женама је овако организован. Постоји градски одбор жена, у који улазе четири одговорне жене са четири рејона и од сада ће присуствовати и другарица Муслиманка. Одбором руководи другарица Рита (члан СК). Одбор одржава редовне састанке на недељу дана до две недеље према потреби. На састанку се ради политички и васпитно. Од материјала прорађује се „Жена у социјализму“, поред материјала који се редовно прорађује. Поред овог градског одбора постоје и два рејонска у I и II рејону. Укупан број група жена је осам. У групама се ради оно гато се у Градском одбору, тојест, преноси се из градског одбора и на остале групе.

Као практичан рад постављено је да се жене старају о ногиењу хране другови ма у затвору, и набавку меса и осталог потребног.”

У другој половини 1944. године организовано је припремање хране за логор и интернирце који су одведени

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 610.

ГРУПА ПАРТИЗАНА ИЗ I МАКЕДОНСКО КОСОВСКЕ ПРИГАДЕ, СТОЈЕ: ЛЕПОСАВА МИШИК-ТУРКОВИК, ПОЉКА МИЛЛТОВИК-ОРАНК, ДАРА ДРАГНШИК, ЧУЧЕ: МИЛЕВА МИЈУШКОВИК-АЈТНК И ЗЛАТА СТРУГАР

МНЛИЦА- ЛУКИК-ТИШЛЕР ПРЕВИЈА РАЊЕНИКЕ 1944.

ПРЕНОШЕЊЕ РАЊЕНИКА I МАКЕДОНСКО-КОСОВСКЕ НО УДАРНЕ БРИГАДЕ НА БОГУМИЛИ ФЕБРУАРА 1944.

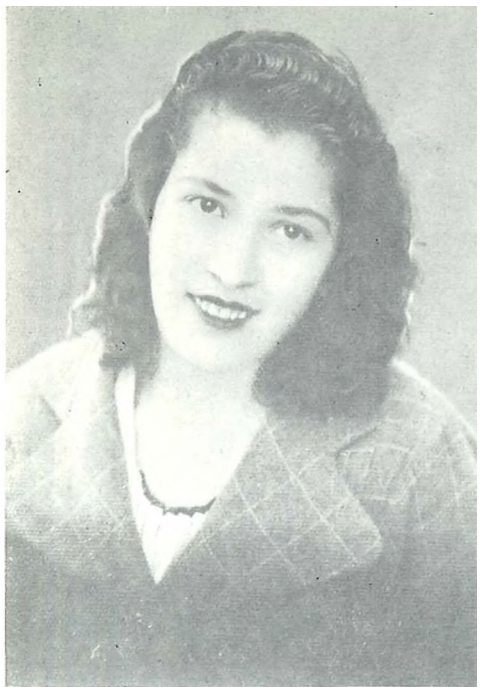

ЗЛАТА ШУГОВИЋ рођена је 1925. године у Пећи. По капитулацији Југославије укључила се у НОП и постала члан СКОЈ-а 1941. године. Све до одласка у Прву косовско-метохијску НО ударну бригаду новембра 1944. године била је теренска радница. Погинула је у борби са албанским фашистима 24. јануара 1945. године у Дреници.

ЈОВАНКА БРАЈОВИЋ, домаћица из Пећи. У НОП-у је радила као члан СКОЈ-а од 1941. године. Ухапшена је октобра 1942. године и одведена у затвор у Тирани, одакле је септембра 1943. године отишла у партизане и била борац I македонско-косовске бригаде. Почетком 1944. године умрла је од тифуса у Македонији.

МИЈЕВА КИЛИБАРДА, ученица гимназије, члан СКОЈ-а је постала 1941. године у Пећи. Била је теренски радник све до одласка у Прву косовско-метохијску НО ударну бригаду октобра 1944. године. Погинула је у борби са албанским фашистима 7. фебруара 1945. године у Дреници.

ДАНИЦА ДАВИДОВИЋ из Пећи, укључила се у НОП 1941. и радила као омладинка у граду до одласка у I косовско-метохијску НО ударну бригаду у новембру 1944. Погинула је у борби са албанским фашлстима у Дреници фебруара 1945.

у Немачку. Храна се припремала у кућама Стане Митић и Драгице Рашчанин. Новембра 1944. године расформиран је логор у Приштини, те су жене организовале смештај логораша из других места Области, који су се затекли у логору. Логораше су прихватиле Зорка Савић, Перса Савић, Вета Пршендић, Живка Стојановић, Стана Митић и Живка и Боска Ристић. То је било неколико дана пред долазак партизана.

Пред ослобођење вршене су припреме за дочек партизана. Жене су шиле црвене заставе са српом и чекићем. За платно и друго скупл>ани су добровољни прилози. У шивењу застава учествовале су Софија Маравић, Милка Карацић, Драгица Пршендић-Рашчанин, Рада Јевтић, Драга Тодоровић, Љубица Стефановић и друге. После ослобођења Приштине, 19. новембра 1944. године, од првих дана жене су пружиле свесрдну помоћ војсци. Прихватале су читаве војне јединице које су тада пролазиле кроз град, организовале крпљење, прање, смештај, исхрану војске итд. Задатак око збрињавања ратне сирочади, попис деце у граду, проналажење старалаца и формирање установа за њихов смештај, бригу о болесним и рањеним борцима, о одећи и исхрани болесника, редовно дежурање у болници, преузеле су жене. Прање рубља је било органпзовано тако да су у сваком рејону у току недеље организоване групе жена за одржавање просторија, уређење града итд. Организовале су ширу акцију за прикупљање рубља и одела за борце. Сакупљено Је на стотине пари чарапа, џемпера, рукавица, кошуља, панталона и др. Прикупљана је и резервна храна, тако да је свака нова јединица која је пролазила кооз град била снабдевена храном, одећом, обућом. У овоме су учествовале готово све жене из града. Неке су се данонопно залагале, дежурале у болници итд: Драгица Пршендић-Рашчанин, Драга Тодоровић, Стана Митић, Деса Тодоровић и др. Приступило се и политичком раду. Одржаване су шире конференције на којима се говорило о развоју борбе за ослобођење земље, значају и смерницама развитка друштва код нас, улози и задацима народне власти. Објашњаване су одлуке Првог и Другог заседања АВНОЈ-а. Истицана је борба против шовинизма итд. Формиране су многе васпитне и читалачке групе на којима су проучавани прогласи, политичка и научна литература, чланци из „Жене данас" и др. Фор-

мирани су аналфабетски течајеви на којима је било неколико стотина жена. После ослобођења у рејонима су формиране посебне групе -жена Албанки. Посебну пажњу организација АФЖ посветила је пружању помоћи органима државне безбедности у проналажењу, раскринкавању и уништавању народних непријатеља, шпијуна, балистичких и четничких елемената. На овим задацима су се истакле Стана Пајевић и Стана Митић. У 1943. години у граду су по рејонима формирани рејонски одбори АФЖ састављени од најактивнијих жена. Руководиоци ових одбора биле су чланице Градског одбора АФЖ. Рејонски одбори су одржавали везе са свим групама у граду. У Градски одбор АФЖ су у време ослобођења Приштине, поред другарица које су у њему биле још 1942. године, ушле и: председница Драгица Рашчанин и чланови Фетија Барјактари, Боса Топаловић, Фетија Махмути, Лепа Филиповић, Цвета Кршенковић, Боса Лазаревић, Деса Јерванова, Роса Станисављевић, Рада Јевтић, Лепка Протић, Дара Козарац, Љубица Ристић. На првој конференцији после ослобођења града, одржаној средином децембра 1944. године, за председницу је изабрана Мара Ђурчић, која је поднела реферат, за секретара Милка Карацић и поред старих чланица одбора изабране су и нове: Лепка Спасић, Борка Ђорђевић, Драга Тодоровић и друге. Овој првој конференцији је присуствовало више од 500 жена. У реферату је говорено о улози организације АФЖ у НОР-у у Југославији, посебно на Косову и раду и задацима који се постављају пред њу. Одмах после ове одржане су и конференције жена у четири рејона и на њима бирани нови рејонски одбори АФЖ.

Активност жена у грачаничком срезу појачана је у 1943. и 1944. години. У Добротину је формиран одбор жена у којем су биле Јорданка Јовановић, Босиљка Стојановић, Софија Николић, Зора Наранџић, Милева Ђурчић. У Обилићу су групе обухватиле већину жена из села. Жене из рудника су октобра 1943. помогле пребацивање групе другова у одред. Били су обезбеђени џемперима, вешом и одећом. Ивана Смоле, Милица Ковачевић, Милка Маровић и Живана Маровић плеле су читаву ноћ — све је било готово за недељу дана. Ноћу, 27. октобра, кренула је ова група за Јабланицу. Милица Ковачевић је испод старог шареног капута пренела у јарак крај потока, испод њене куће, седам пушака. Сутрадан пошто је група отишла, настала је потера. У селу Крушевцу су организовано почеле да раде Стануша Орландић, Милица Боричић, Милева и Госпава Шћепановић, Цвета Јевтић, Стојанка Трајковић, Јелена Мирић, Славка Боричић, Даница Орландић и друге, а касније њихов број се повећао. У Косову Пољу преко омладине и жена организована је акција прикупљања одеће и муниције за припрему другова који су по групама одлазили у одред. На једном састанку у кући Љубице Давидовић, којем је присуствовало више жена, прикупљени су ручни радови, одећа и обућа, преко сто пари чарапа, џемпера и др. које су израдиле жене из Новог Села и све је послато партизанима. Почетком 1944. године у Липљану је одржана шира конференција са око 30 жена. Повод је био исељавање породица са Косова. Велики број другова је био интерниран, један број у одреду и све послове су обављале жене. Колективно су обрађивале земљу. Формирале су радне бригаде да помажу у обради земље породицама које су остале без 'радне снаге. У Сувом Долу је почетком 1944. године организованији рад жена. У другој половини године за председницу одбора АФЖ је изабрана Мица Буцало, а после ње била је Ката Обрадовић. После капитулације Италије у Врелу је обновљен одбор АФЖ у који су ушле Павлија Покушевска, Јелена Јовановић, Петруша Павловић, Госпава Кнежевић и Ружа Бојанић. Долазило је и по 15 партизана у село. Када су ослобођени ови крајеви, жене Врела су се одмах ангажовале па помогну војсци. Први батаљон V косметовске бригаде је одушевљено дочекан. Жене су три дана и две ноћи без престанка прале рубље, париле одела, припремале их за предстојеће борбе код Подујева. Пред ослобођење код Риске Митровић, где су се одржавали састанци жена Црвене Водице, шиле су се заставе за дочек партизана. У Орловићу је Драга Јанићијевић из Приштине организовала акцију плетења џемпера и осталог. Стара Савка Мирковић, Живана и Јела Миладиновић, Станојка Михаиловић биле су међу првима у раду, преносиле су извештаје све док нису биле приморане да пребегну у Србију и тамо наставе с радом. И у 1943. години одржавани су аналфабетски течајеви у селима Старо Градско, Врело, Рујице, који су се одвијали паралелно са политичким радом. Највећа заслуга женама на селу припада што су

ДЕСАНКА БОШКОВИЋ рођена 1920. године у Пећи. Завршила је 4 разреда Женске занатске школе. Члан СКОЈ-а је постала 1941. године. Септембра 1944. отишла је у партизане и погинула 3. јануара 1945. године у борбама са албанским фашистима у Дреници.

●

КОВИЉКА ЂУКИЋ из Витомирице код Пећи, рођена је 1925. године. У НОП се укључила 1942. године, радила је у омладинској организацији. Октобра 1944. године отишла је у партизане и погинула као борац I косовско-метохијске НО ударне бригаде фебруара 1945. године у борби са албанским фашистима у Дреници.

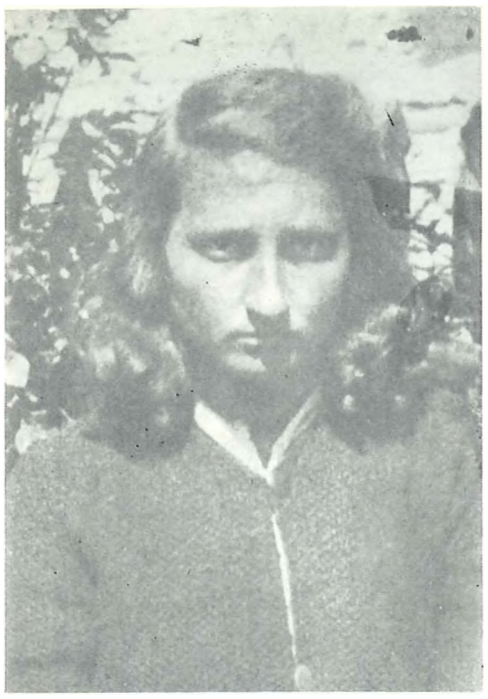

ВУКИЦА БОШКОВИЋ, омладинка из Пећи. Активно је радила у НОП-у од 1942. године. Октобра 1944. године ступила је у НОВ и као борац I косовско-метохијске НО ударне бригаде погинула у борби са албанским фашистима 7. фебруара 1945. у Дреници.

МИЛИЈАНА ВАСОВИЋ из Пећи, рођена је 25. маја 1925. године у Трепчи (Иванград). У НОП се укључила 1941. Јануара 1944. постала је члан СКОЈ-а, а новембра исте године и члан КПЈ. Октобра 1944. године ступила је у I косовско-метохијску НО ударну бригаду. Погинула је 27. јануара 1945. године у борби са албанским фашистима у селу Полужи код Дренице.

у већини биле курири из једног села у друго или из села у град и преносиле драгоцене штампане материјале, муницију и друго, криле илегалце, неговале рањене и болесне, пратиле непријатељско кретање и обавештавале чланове и руководиоце КПЈ о њиховој делатности. Покрет је био масован. Није било ниједне жене која је пала у затвор и имала лоше држање. Другарице илегалке које су боравиле у селима и организовале групе жена, помагале су им извесно време у раду, а затим се пребацивале на друге терене, да би тамо организовале рад. Када су многи другови са села били ухапшени и интернирани, жене су преузеле већину задатака, одржавале везу са затвором, преносиле вести и друго. Састанци су одржавани обично ноћу, а жене су користиле и мобе. Највећа активност организације жена била је крајем 1943. године. Касније је због терора и исељавања многих породица за Србију, нарочито из села Обилића, Косова Поља, Горњег и Доњег Добрева, Сувог Дола, Врела и других, рад НОП-а па и организације жена био ослабљен.

Септембра 1943. године одржана је среска конференција жена у Приштини којој су присуствовали делегати из 10 села, по две другарице из села, а из града пет другарица — укупно 25 жена. Реферат о улози жена у НОР-у и политичкој ситуацији поднела је Ранка Милановић-Мелиха. Формиран је Срески одбор АФЖ. У њему су биле, поред Ранке Милановић и Дара Одаловић из Градског, Софија Маровић, Перса Лабус и Анђа Булатовић из Косова Поља, Милица Ковачевић и Зорка Дејановић. У Среском одбору АФЖ, 1944. године, поред наведених биле су и Милица Радаковић из Старог Рујица, Милица Мирјачић из Врела, а из града Олга Ничић. Нешто касније у одбор су ушле и Драгица Пршендић-Рашчанин, Милка Караџић и друге. Срески одбор је одржавао једном месечно састанке на којима је претресао стање организација на терену и граду, разматрао форме преко којих се најбоље могао организовати рад жена, задатке за прикупљање одела, рубља, хране и санитетског материјала, организовање ширих акција итд. Рад Среског одбора се одвијао до провале, јуна 1944. године, када је пала у затвор Ранка Милановић руководилац одбора. Од жена са села није ухапшена ниједна па је омогућено да се рад настави. До краја 1944. године у свим селима су формирани одбори АФЖ. Децембра 1944. године у ослобођеној Приштини одржана је среска конференција жена на којој је било 100 делегата. Формиран је нови Срески одбор АФЖ у који је ушло 30 жена. Поред другарица из старог одбора, ушле су и Боса Ђорђевић, Мара Ђурчић, Стана Митић, Лејла Реџеп, Санијe Хусеин, Фетија Барјактари, Зора Милићевић, Дафина Дејановић, Милена Краиновић, Плана Ковачевић и друге.

Године 1943, у обновљени НОО после капитулације Италије, у Врелу ушла је Дуња Килибарда. У првом ГНОО-у после ослобођења града било је неколико другарица: Милка Караџић, Драгица Рашчанин, Грозда Поповић, Мара Ђурчић, Софија Маровић и др. У 1943. години на терену Урошевца појачан је терор и све већи ослонац рада постале су жене. Почетком године у кући Митре Андрејевић формиран је Срески одбор АФЖ: Танкосава Симић руководилац, Васа Ђук из Раткоцера, Олга Глоговац из Совтовића, Даница Тепавчевић из Старог Села, Василька Чупковић из Урошевца, Крстиња Милић из Совтовића. Постојао је и Градски одбор и сеоски одбори АФЖ.

Почетком 1943. године на Шари се налазио Главни штаб партизанских одреда Космета. Жене су припремале храну и одећу за партизане, нарочито у Готовуши. Овде је најактивнија жена била Ружа Митровић. Драгиња Николић је учествовала у успостављању веза са Сиринићком жупом. Ишла је у Врбештицу, Јажинце, Брезовицу, одржавала састанке у селима. Од децембра 1943. године и 1944. године радила је политички с народом на терену општине Штрпце. У Врбештици и Севцу постојале су групе жена које су активно радиле. О раду жена у 1944. у Урошевцу СК КПЈ изнео је у свом извештају од 1. V 1944:

„АФЖ') је појачао свој рад. Градски одбор је састављен од две жене и две девојке. Свака чланица има свој сектор рада. На првом рејону (рејон I ћелије) махалски одбор је формиран од четири жене и две групе жена хоће стално да раде, прва четири, друга осам жена. Одржане су шире конференције на којима су биле присутне и ове жене које стално раде. Број жена обухваћених политичким радом и разним мањим задацима јесте 21 жена. На другом рејону лма два махалска одбора. Један одржао састанак и организовао две политичке

') Доку.менат у Заводу за псторпју Косова бр. 146.

конференције са укупно 12 присутних жена. Данас у граду је обухваћено 46 жена, а на конференцији су биле присутне 33 жене. У једном селу организован сеоски одбор жена са задатком да окупи све остале поштене жене. У одбору има три жене. Обавештајна служба доста добра. О свакој намери власти можемо унапред да будемо обавештени. Војске има само једна петорка и једна тројка у граду. На селу има две десетине".

Рад са женама у Гњилану 1943. године и 1944. године развијао се у личном контакту и преко група. Руководилац жена у граду била је Благица Катанић.
У децембру 1943. број жена које су активно радиле у граду износио је:

„3) По линији АФЖ-а[1]) имамо свега 13 организованих жена, међу којима се не примећује ниједна скоро као свесна своје улоге у данашњој борби која се води и за њена права. Додуше се одазивају на влачење, предење вуне, од које затим плету за партизане. Но у том погледу ипак предњаче омладинке, нарочито Скојевке."

У селима је био један број активних жена. Руководилац првог одбора АФЖ у Шипаштици била је Јелисавета Поповић, а чланови одбора су биле Вида Стефановић, Митра Дунчић и Јелица Ђорђевић. Овај одбор је обухватао и села Чараковце и Кололеч. У селу Морачи, Каменици, Доњој Шипаштици, Новом Селу, Танкосићу и Петровцу било је неколико активних жена.
Члан МНОО који је формиран крајем 1943. била је Блага Бањец из Гњилана.
Жене су учествовале у сабирним акцијама помоћи, плетењу потребних ствари и др. У 1944. години појачана је активност жена у Коретици. Један број кућа у граду је потпуно служио потребама Партије: обе куће Трајића, Грозде Домазетовске, Томе Марковића, Димића, Рате Трајковић, Благице Катанић, Јовке из горње махале и друге. Спроведена је масовна акција прикупљања помоћи у оделу, обући, новцу и намирницама. После провале и хапшења у Косовској Митровици у којима је захваћен и један број жена, рад у групама су наставиле 1943. и 1944. другарице које су остале у граду.
У 1943. години је проширен одбор АФЖ на Старом Тргу у коме су биле Мара Кусовац, Ана Нећак, Мара Ба-

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 213, к. 7 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 373.

ЉУБИЦА ВУКОВИЋ из Пећи, имала је 14 година када је новембра 1944. године ступила у партизане. Погинула је у борби са албанским фашистима код Гњилана 16. марта 1945. године.

•

СТАНА НЕКИЋ, омладинка из Призрена, била је дете када је почела да помаже НОП. Носила је радио-вести, скривала илегалце. Била је курир, обавештавала о кретању непријатељске војске. Члан СКОЈ-а постала је 1944. Октобра 1944. ступила је у I косовско-метохијску НО ударну бригаду и погинула у борбама у Дреници почетком 1945. године.

ЉУБИЦА ЧИЧАРЕВИЋ из Пећи, члан СКОЈ-а је од 1941. године. Била је врло вредна и активна. У партизане је отишла 3. септембра 1944. године у својој 17-тој години а погинула 10. новембра 1944. године у Малесији — Албанија.

ЉУБИЦА МИТРОВИЋ рођена је 1929. у Зеленици. Живела је у Витомирици код Пећи. Од 1941. године радила је као пионирка и омладинка, а 1942. године је примљена у СКОЈ. Јуна 1944. године пребацила се у рудник „Дева" код Ђаковице. Септембра исте године ступила је у V албанску бригаду, била је делегат вода. У борбама код Швањског моста (Ђаковица) новембра месеца тешко је рањена и умрла у Круми (Албанија).

●

АНКА РАДОВИЋ, ученица из Пећи, рођена је 1927. година у Плаву. НОП-у је приступила 1942. године. У току рата је хапшена. У бригаду је ступила 1. децембра 1944. године, погинула је у борби код Истока 1. маја 1945.

бић, Ната Лукић, Даница Златковић, Мара Диклић, Даница Миљковић, Милка Узелац, Добрила Живковић, Дана Атолић и остале из ранијег одбора. Овај одбор је окупио око 72 жене. На Првом Тунелу одбор је остао у истом саставу као и раније. Окупио је 40 жена. Рад жена је престао после хапшења, октобра 1943. године. Готово два месеца пре ослобођења, жене у Првом Тунелу и другим местима слале су припремљене црвене заставе и поклоне за НОВ.

Првих дана после ослобођења формиран је Срески одбор АФЖ — председница Видра Ковачевић, секретар Драгица Дубљевић, чланови Ковиљка Тојага, Дара Секуловић, Дара Жарковић, Рукије Ћена, Нурадије Паци, Садета Бектеши, Љубинка Ђорђевић, Перка Живановић, Рада Недељковић, Дана Стевић и друге.

У 1943. години у Косовској Митровици је створен иницијативни одбор за формирање НОО. У њему је била Вера Цимили из Мељенице.

У Србици и Вучитрну одбори АФЖ су формирани после ослобођења. У Среском одбору у Вучитрну председница је била Невенка Светлац, секретар Катица Поповић, чланови Деса Влајић, Љубица Рапајић, Рада Павловић, Добрила Парлић, Тодорка Сталетовић и Дринка Јаргић. У општинама и рејонима су такође формирани одбори и пододбори. Прикупљана је храна, одећа, обућа за борце НОВ и др. У Вучитрну је кројачка радионица шила за војску. Ту је била и привремена болница о којој су бринуле жене. Овај одбор је организовао акцију за спровођење сетве и других пољских радова породицама чији су храниоци били у војсци. Културно-забавни живот су организовале жене и омладинке. Давање су приредбе за војску и грађане, а одлазиле су и у села. Жене Косовске Митровице и Вучитрна обилазиле су болнице, носиле рањеницима поклоне и бринуле се за њих. Велики број жена је добровољно радио у болници. Одмах после ослобођења града формирана је кројачка радионица за војску у којој је радио велики број жена.

По доласку НОВ и жене Подујева су активиране. Први одбор жена, децембра 1944. године, организовала је Милева Љутица. Поред ње која је била секретар, у одбору су биле Стоја Вуковић из Орлана која је изгубила сина јединца, председница Милосава Вукићевић из Светља, која је изгубила три сина, Милојка Максић из Лужана, Љубинка Антић из Крпимеја и Маша Ђукић. Месни одбор је одржао велики број конференција по селима. Формирани су сеоски одбори АФЖ. Жене су масовно учествовале у прикупљању намирница и одела за војску. Колима су довлачили намирнице за борце. Политички рад се развијао преко читалачких група и конференција којима су жене масовно присуствовале. Било је конференција којима је присуствовало и више од 200 жена. Овај одбор је био у ствари срески одбор, јер је Подујево било среско место.

На обласној конференцији жена Косова одржаној 22. марта 1945. у Приштини изабран је први Обласни одбор АФЖ за Космет: председница Сабрије Вокша, потпредседница Милева Лалић, секретар Савка Ковачевић, чланови Месрура Шаћири, Јелица Настић, Фетија Барјактари, Мара Туњић председница Градског одбора АФЖ Призрен, Садет Бектеши (Митровица), Арифа Исљами члан Градског одбора АФЖ Призрен, Ђиљшаја Пуља, председница Градског одбора АФЖ Ђаковица, Ђизиде Халити (Гњилане), Љубица Бабовић, члан Среског одбора АФЖ Пећ, Стојанка Вукмировић, Низаћет Морина, члан Градског одбора АФЖ Ђаковица, Дизене Химја, члан Градског одбора АФЖ Ђаковица, Станојка Угаревић, председница Општинског одбора АФЖ Средска-Призрен, Естма Котори, члан Градског одбора АФЖ Пећ, Дара Жарковић председница Среског одбора АФЖ Митровица, Рукија Шаипи, члан Градског одбора АФЖ Урошевац, Зинија Жара, члан Градског одбора АФЖ Пећ, Ковиљка Тојага, секретар Среског одбора АФЖ Косовска Митровица. Овај одбор је објединиo активност свих среских одбора и развио рад на обнови земље, бризи о деци, на политичком, културно-просветном, здравственом и др. уздизању жена итд.

ЖЕНЕ У ОДРЕДИМА И БРИГАДАМА 1943. И 1944.

У годинама 1943. и 1944. другарице из затвора и логора на Косову и у Албанији и са терена одлазиле су у партизане. Истакле су се у борби својим држањем. Није било ниједног случаја дезертерства или кукавичлука. Учествовале су на сваком задатку, акцији, биле рањаване и гинуле држећи се јуначки.

О томе какве су биле као борци другарице са Косова говори се у чланку:

„ЖЕНЕ У ДАНАШЊОЈ БОРБИ[1])

У редовима бораца наше бригаде имамо и леп проценат жена бораца.

Да ли је баш случајно да данас у овом Народноослободилачком рату, у великој мери учествују жене и то не само помоћу свога рада у позадини за помоћ фронту, већ и као борци. Не, то није случајно. Додуше, жене су већ и у светском рату узеле учешћа: држале позадину, замениле мушкарце скоро у свим звањима. Али,* за разлику *од онда — данас је жена пошла и на бојно поље с пушком у руци раме уз раме са мушкарцем. Пошла је на бојно поље и жена, јер је целом човечанству претила катастрофа од мрачне силе назатка фашизма ...

Народи Југославије, а с њима и наше југословенске жене, доказали су овога пута целом свету, да су заиста доследни борци напретка и слободе. Наше жене су узеле најмасовнијег учешћа у овој нашој праведној борби. Оне су постале најактивнија снага Народноослободилачког рата. Комунистичка партија је додуше годинама припремала масе жена за борбу против фашизма. Формирани су још за време бивше Југославије под највећим терором разни одбори жена: за право гласа, против рата, против скупоће итд. Али сурови фагиистички окупатор са својим крвавим терором, који није правио разлику између позадине и фронта, покренуо је све жене у борбу против највећег непријатеља човечанства. Тако је покрет жена постао моћно упориште Народноослободилачке борбе. Њихова се помоћ огледа у сакупљању хране и одела, санитетског материјала и другим разним помоћима и узимања учегића у оружаној борби.

И у нагиој брнгади жене су узеле активног учешћа. У војним јединицама као борци, у санитетској служби итд. Има их са свију страна и разне националности: Македонке, Црногорке, Српкиње итд. Има их и разних професија: радница, сељанки и интелектуалки. Има их и млађих и старијих. Али међу њима нема подвојености. Створено је и међу њима, као и међу друговима партизанима, борбено јединство. Међу њима свима влада атмосфера братске љубави. Све веже несаломљива вера да ће победа бити бржа и да ће наша праведна борба донети нашим напаћеним народима слободу и бољи живот.

Многи борци ■— како мушки тако и женски — из наше бригаде регрутовани су од оних који су месецима и годинама седели по апсаиама и изгладњавали по логорима. Многи од тог живота носе трагове на свом организму. Али ретко је чути да се неко тужи и жали, ретко коме је што тегико и мучно. Наша бригада је јоги млада —• тек формирана. Ми још и не познајемо све снаге које у њој леже. Али оно што смо мо-

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 1071 — чланак је штампан у листу I македонско-косовске ударне бригаде 15. априла 1944. године.

МИЛЕНА ДАМЈАНОВИЋ, пре рата сарађивала са напредним радничкиЈи- покретом. У рату је била курир. Августа 1944. године отишла је у партизански одред и октобра исте године погинула у Јунику.

●

ЛУБИЦА ПЕТРОВИЋ-ХАХА, кројачка радница, рођена је 1922. године у Пећи, члан СКОЈ-а постала је 1941. године, члан КПЈ 1944. Почетком 1944. изабрана је у МК КПЈ за Пећ. Била је једна од најактивнијих омладинки у Пећи. Истицала се истрајношћу и сналажљивошћу, успешно је обављала све задатке који су јој поверавани. Била је омиљена међу младим и старијим друговима. Осамнаестог маја 1944. пошла је са групом партизана из Пећи у Црну Гору, прелазећи реку Бистрицу утопила се исте ноћи.

ДЕСА ОЖЕГОВИЋ из Сувог Дола (Приштина). Руководила је групом жена у селу, која је формирана 1942. године. Октобра 1943. године ступила је у Косовски одред, где је била санитетски референт батаљона. Погинула ја у борби са бугарским фашистима јула 1944. године.

ГРУПА БОРАЦА КОСОВСКОГ ОДРЕДА НА ГЕРЕ НУ ЈАБАНИЦЕ, МЕБУ ЊИМА ЈЕ НАРОДНИ ХЕРОЈ САША ЈАВОРИНА

ДРУГАРИЦЕ ИЗ ПЕНИ У АОГОРУ ПУКА — АЛБАНИЈА 1943.

ЈЕЈ1А ГИЈ1ИЋ-МАМУЛА, домаћица из Пећи, рођена је 1916. године у Братоножићима у Црној Гори. У току рата је живела у Косовској Митровици. Била је активиста организације жена. У Ибарски одред је ступила 25. новембра 1944. и погинула у борби код Гњилана 16. марта 1945.

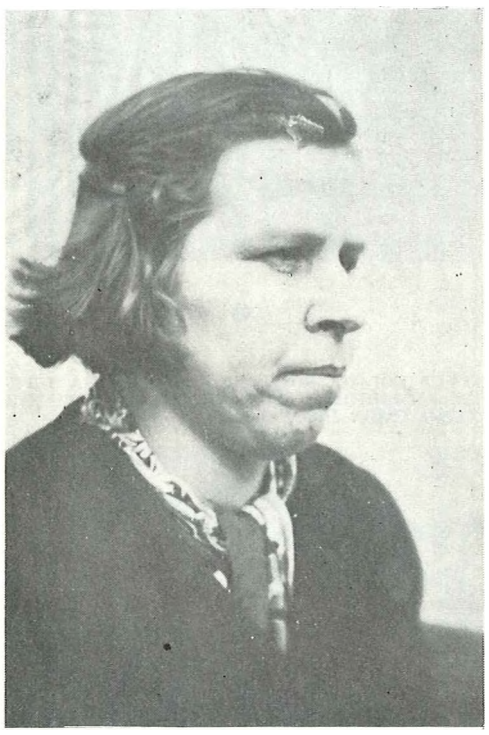

ДАРИНКА МИРЈАЧИЋ из Врела код Приштине, укључила се у НОП у првим данима рата. Примљена је у СКОЈ августа 1941. године. Почетком 1942. године била је члан позадинске војне десетине, а другом половином године је примљена у Партију и била секретар актива СКОЈ-а у селу. Погинула је од непријатељске заседе крајем марта 1943. године кад је пошла на партијски састанак.

гли из досадашње борбе закључити јесте да располажемо не само сјајним партизанским борцима, већ и врло храбрим партизанкама. Недавно, у борби са непријатељем, једна партизанка испод кигие непријатељских кургиума изнела је три пугике палих другова. Тај пример храбрости речито говори о високом моралу нагиих партизанки. Неустрагииво се бори, неустрашиво ће урадити све што треба да допринесе нагиој борби а нагикоди непријатељу. Тај случај није усамљен. На масу ситнијих послова и аки,ија показале су нагие партизанке и храброст и дисциплину. Оне, као и жене СССР~а и жене осталих нагиих народа данас се боре с пугиком у руци за слободу и бољи живот људи на земљи. Оне се боре и сањају о животу када ће престати пуцањ топова и шум авиона који сеју смрт и пустош на земљи, сањају о животу када ће слушати шум мотора трактора, када ће авиони из висина сејати нагие плодне оранице, када ће смех нагие деце у сунчаним светлим одајама одзвањати у нагиим ушима као најлепгиа музика.

Д. *СГ*

Пећ је дала највећи број партизанки. Само у I македонско-косовској НО ударној бригади, формираној 11. новембра 1943. године у Сливову у Македонији, из које је касније настала и I косовско-метохијска НО ударна бригада, било је 29 жена, најсећи део из затвора и логора у Албанији, које су после капитулације Италије побегле и одмах се придружиле косовским батаљонима формираним изнад Тиране у Албанији. У I македонско-косовској НО ударној бригади биле су Дара Драгишић, 16-годишња скојевка Зорка-Бека Новаковић, погинула у борби са Бугарима на Козјаку 21. XI 1943. Милена Драшковић-Анђелић која је била рањена у борбама на Караорману, јуна 1944. године и умрла од задобијених рана, Милена Вујачић, која је погинула 1944. године у борбама у Малесији (Албанија), Јованка Брајовић, умрла од тифуса 1944. године, у Македонији, Анђа Вујовић, која је рањена у борби код Преполца јуна 1944. године, Зорка-Лола Новаковић скојевка од 1941. која је рањена код Дебра 1944. године и умрла после рата, Злата Булатовић, Станисава Јовановић, Савка Ковачевић, Јулка Вуксановић, Пољка Милатовић, Злата Стругар, 60-годишња Јана Радусиновић, Микица Радусиновић, Станка Драгићевић, Даница Стругар, Вјера, Љубица и Дара Баровић, Деса Бобичић, Јелка Бобичић, Ната Богетић, Милка Петричевић, Перса Сташић, Зорана Вукотић, Анка Божовић, Даница Вујачић, која је погинула на планини Мукосу (Македонија) фебруара 1944. и Милева Мијушковић. Даница Вујовић је погинула 25. маја 1944. код села Локова у Македонији.

Крајем 1944. године после доласка I косовско-метохијске НО ударне бригаде на Косово велики број другарица је ступио у њене редове. У борбама са балистима после ослобођења Косова, јануара-априла 1945. године, нарочито у Дреници погинуо је велики број жена: скојевке Милева Килибарда, Злата Шуговић, Боса Вујошевић санитетски референт чете, Даница Давидовић, Десанка Бошковић, Љубица Крстић, Ковиљка Ђукић, Вукица Бошковић, Десанка Јовановић, Милијана Васовић, Бранислава Кадовић и Љубица Вуковић, која је погинула 16. 3. 1945. код Гњилана. Код Годимља (Приштина) 1945. године погинула је Јелена Мамула-Гилић.

У јединице у Црној Гори, поред Милуше Поповић из Раушића, која се тамо налазила од 1941. и погинула на Сутјесци и предратне скојевке Вјере Шошкић, која се тамо налазила такође од 1941. године, Вукосаве Перовић, која је погинула 1942. код Дрвара, у 1943. години су пошле: Јагода Бобичић, Деса Баровић, Деса Драшковић, Дара Радојевић, која је погинула у VII офанзиви код Пљеваља новембра 1944; а од 1944. године: Даница Мартиновић, која је погинула код Андријевице августа 1944. године, Савета-Кока Крушчић, Милена Радосављевић, која је два пута рањавана, Данка Бабовић, Зорка-Кока Крушчић, Ружа Петрушић, Дара Јовановић, Дана Ћетковић, Олга Мијушковић, Гордана Вучинић и Јелица Мијушковић.

У јединицама у Србији еу биле: Деса Ћиповић, рањена и касније погинула, септембра 1944. године, Милка Перовић-Поповић, која је у Јастребачком одреду погинула код Лебана, августа 1944. године, Ћина Јовићевић која је погинула у Срему априла 1945. године, Босиљка Крушчић, која је дошла из логора у Италији и била санитетски референт батаљона, Јелица Драговић-Павличић је из логора у Италији дошла јануара 1944. године у Јабланички одред, Маша Ћиповић је из логора у Италији дошла у земљу и ступила у српску бригаду.

У Косовски батаљон у Малесији (Албанија) 1944. године пошле су Стана Мирковић, која је погинула 25 септембра 1944. у Кољају код Пешкопеје (Албанија), скојевка Љубица Чичаревић, погинула 10. новембра у Малесији, скојевке од 1941. Ната Вулевић, Ксенија Драгишић, Дара Меденица, затим Милка Брковић из Витомирице, санитетски референт батаљона, Милева Перовић из Добруше, делегат вода у пратећем батаљону Оперативног штаба, Сенка Перовић из Добруше која је била санитетски референт чете и бригаде. Од другарица из Гораждевца су тада пошле Љубица Радоичић, Милица Радоичић, Даница Богдановић, скојевка од 1939, која је била заменик политичког комесара чете, Илинка Радоичић, Милка Малишић, Дара Стојановић, Даница Стојановић, која је била руководилац СКОЈ-а у батаљону, Милка Радуновић и Љубица Радуновић. Одатле су 1. септембра 1944. године прешле у IV косметску бригаду. Нешто касније је отишла и Дара Малишић, која је по директиви Партије још неко време остала на терену Гораждевца. Била је делегат вода и рањена на Јунику. Приликом преласка Дрима утопила се Љубица Радуновић.

У једној групи августа 1944. године у Ибарски одред су пошле: Ика Кречковић, погинула октобра 1944. године на Копаонику, Зора Влаховић помоћник комесара батаљона, Боса Кртолица, Милијана Перовић, Марија Девић, Дана Петрушић, Дара Нерадовић, Зора Бојанић и Вера Грујић, из Коврага сестре скојевке Милева, Милојка и Милосава-Шула Тапушковић.

Јула и августа 1944. године вршене су у Витомирици припреме за одлазак у партизане. Припремама је руководила Даница Вуликић, једина жена члан КПЈ која је остала на терену села. У Копаонички одред су

ГРУПА ДРУГАРИЦА У ПРИШГИНСКОМ ЗАТВОРУ 1943.

пошле скојевке Дара и Зорка Крушчић, Миља Влаховић, погинула у Дреници априла 1945, а после 15—20 дана и Даница Вуликић, Цвета Вујисић, Милка Вуликић, Мика Мијовић, Дара Божовић, Милица Брајовић делегат вода и санитетски референт чете и друге. У Ракошу су се нашле са Јованком Шарановић, Маријом Гилић, Станом Петровић, Златом Митровић и пошле у I косовско-метохијску НО ударну бригаду. У 1943. и 1944. години у партизане су пошле и Милена Дамјановић, која је рањена и новембра 1943. године умрла под најтежим мукама у Албанији, Милева Павличић, погинула октобра 1944. године у Дечанима, скојевка Љубица Митровић, смртно рањена на сектору Крума-Ђаковица и умрла јуначки, Анка Радовић, погинула 1. маја 1945. године у Истоку, Јелица Кнежевић, Јованка Стругар, Марија-Була Драгишић, Станица Радојевић, Вера Чукић, Љубица Чукић, Злата Влаховић, Дара Влаховић, Зорка Радовић, Стана Митровић, Петрана Килибарда, Милка Килибарда, Вукосава Перовић, Олга Пјешчић, Јулка Влаховић, Марија Белић, Милева Никић и друге.

У априлу 1944. године добивена је директива са слободне територије у Црној Гори да се организује повлачење компромитованих другова и другарица са терена на слободну територију. У Пећи је организовано пребацивање људи. Одређене су базе за скуп другова код Стојанке Вукмировић и Милице Јовановић које су прихватале и склањале другове по

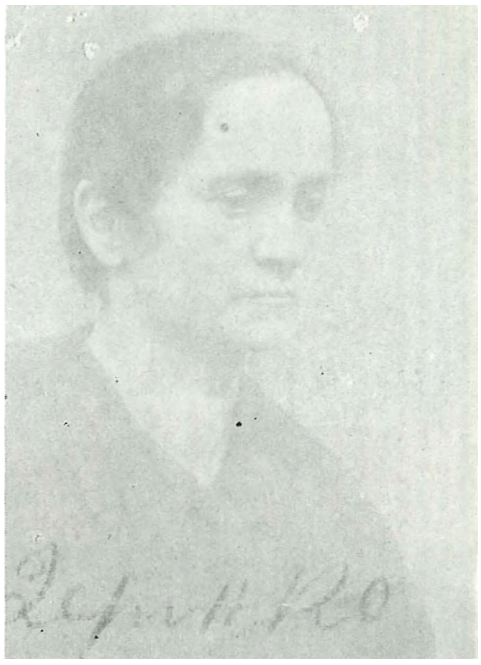

ДАРИНКА БЕОДРАНОВ-ЛИСУЛОВ из Милошева, **активиста НОП од 1941. године. Ухапшена је са 12-годишњим сином Савом јула 1944. године. Обоје су отерани за Немачку, где су настрадали. Цела је њена породица учествовала у НОП.**

ДРАГИЦА НЕКИЋ из Призрена, јединица Цане Некић. Мада врло млада, укључила се у рад за НОП и почетком 1943. примљена је у СКОЈ. У фебруару 1944. када је откривена база са партијском техниксм и материјалом ухапшена је са својом мајком Цаном и из затвора у Призрену доведена у Ђаковицу, где је обешена 24. августа 1944. године. Истог дана у Призрену је обешена и њена мајка Цана.

©

С ДЕВА НА ДЕСНО: ДЕСА ФИАИПОВИП, ЈОВАНКА БРАЈОВИН, ДЕСА БАРОВИК-ПОИОВИК, ДЕСА ДРАШКОВИБ-МИЈОВИК, КАТИЦА БРАЈОВИН, ПЕРСА СТАШИБ И САВКА КОВАЧЕВИВ-БАКОВИП, V ЈЕСЕН 1941. ГОДИНЕ V ПЕБИ

ИЗГЛЕД ЛОГОРЛ У ПРЕЗИ. АЛБАНИЈА 1942. ГДЕ СУ ОДВОБЕНИ ПРИПАДНИЦИ НОП-а СА КОСОВА II МЕТОХИЈЕ

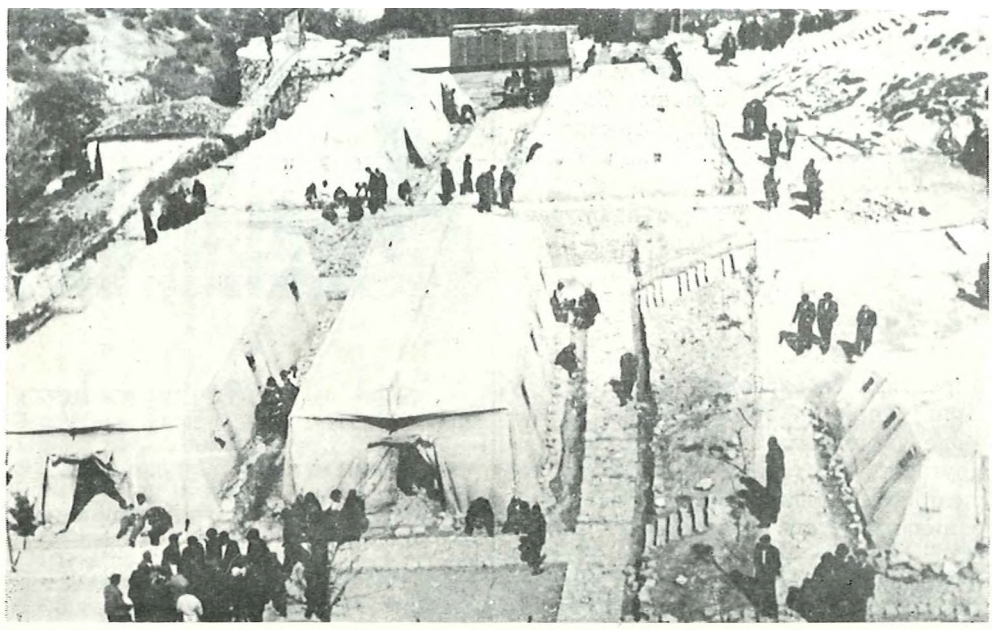

подрумима. У организовању ових акција учествовале су Љубица Петровић, Милка Ћилас, Мица Петрушевић, Марија-Була Драгишић, Даница. Шошкић и друге. Пионири су пратили кретање непријатељских војника и агената и давали одређене знаке кад је пролаз слободан. У једној таквој акцији, априла 1944. године, утопила се при прелажењу Бистрице члан КПЈ Љубица Петровић-Хаха. О овом пребацивању и смрти Љубице Петровић-Хахе говори се у извештају секретара МК КПЈ Пећи:

„ОБЛАСНОМ КОМИТЕТУ ЗА МЕТОХИЈУ[1])

Драги другови,

Ова организација јавља вам трагичну смрт другарице Хахе-) која је у последње време својим активним и оданим радолс узела место најхрабријег и најбољег члана Партије у Пећи. Њен губитак осеНа читав народ чије је велико поверење и симпатије другарица уживала. Ова организација констатује да је услед њезине смрти опгита жалост у народу.

ИзнеНу вам укратко како је другарии,а Хаха настрадала.

1) *Друг Жути[3]) дошао је са писмом друга Паљока[4]) (предао) у коме се тражило да три-четири члана Партије остају, остајуНи у оба руководства свега пет чланова, сви илегалци и партизани из Метохије Албани,и и Срби треба да се повуку. Овај задатак поверен је другу Г а ј у к о ј и треба да са другом Жутим, који је по писму друга Рада, добио потребна упутства* за покрет.

Људство је подељено у две групе по 15, са Жутим је био догиао један официр НОВ, који одлично познаје терсн. Прва група упркос блокади и хапшењу у савршеној конспирацији отишла у одређену и безопасну базу на путу ка Црној Гори ... Ми смо питали другарицу Хаху и она је нашла човека, друга који је рекао да повлачење не може се извргаити јер је Бистрии,а велика — на то је њему речено да је тим путем веН синоћ извршено повлачење.

Тако је ова група уместо да иде обалом она је прешла Бистрицу којом је приликом могло да се подави све. Вода је однела другарицу коју другови нису могли спасити. Ово је тек да се обавестите привремено, иначе детаљнији извегатај следује . ..

3) Већ дугујемо свету око 50 наполеона и сад смо узајмили за пут курирка-ма новац. За повратак платите им ви.

') Документат у Заводу за историју Косова бр. 749, к. 14.
г) Љубица Петровић-Хаха, члан МК КПЈ за Пеh.
5) Мило Драгићевић.
4) Павле Јовићевић.
5) Рашид Деда.

4) Припремамо и другу групу за повлачење, зато нисмо у стању да засад вас обавестимо о свему по реду.

5) Пећ је свако вече у најстрожијој блокади, никако доцкан не прилазити граду.

7) Честа су блокирања махала са постављеним митраљезима по зидовима и војском СС која врши преметачину.

8) На улици се претресају и жене и девојчице — услед чега је ризична ситуација вести.

9) Хитно са нашим куририма пошаљите вагиег курира да упозна базу је' нипошто се више не сме прићи базама где дежура полиција.

Одредите дан у недељи када ваш курир може доћи.

За МК Пећ — Мими')"

Други покрет једне групе организован је из куће Злате Царичић, скојевке, која је у то време умрла. У организовању покрета за Ибарски одред учествовале су Вукица Шошкић и Милка Алексић. После четири ноћи пешачења стигли су на врх Копаоника. Из куће Госпаве Радовић пошла су три покрета, априла, маја и октобра 1944. године. У овим покретима сви организовани омладинци и омладинке пошли су у партизане. Из Истока је у НОВ-у било 48 другарица, од којих 18 болничарки, 19 на политичким дужностима. Јбубица и Стана Мартиновић су од почетка устанка биле у НОВ, и у V црногорској бригади погинуле јуна 1943. године на Сутјесци. Милева Тапушковић из Коврага је погинула 1945. године у Дреници. Јела Ђоковић је такође погинула 1945. године у Дреници.

Из Ђаковице су јула 1944. године отишле у партизане Сабрија Вокша, Катица Брајовић, Назмија Бровина, Ђилије и Хурије Хана, Ђуљша Пуља и друге.

У 1943. години, нарочито у другој половини. из Приштине и села грачаничког среза у партизане је отишао и један број другарица. Из Градског је пошла Вера Дејановић, погинула јануара 1943. године на Шари у борби са албанским фашистима. Из Сувог Дола погинуле су Милица Даутовић и Деса Дрљача. Из Обилића у Јабланицу је пошла Васиљка Шарановић, из Врела Милева Зораја и Стака Зораја, али су се због борбе у Липовици, када је погинуло 13 партизана, морале вратити, из Косова Поља са групом од 22 друга Живка Давидовић, из Крушевице Славица Боршић и Даница Шћепановић. Загорка Савић-Дунда је 1943. године дошла у Приштину и радила илегално до септембра, а тада поново пошла у партизански одред на Шари и у Црнотравском одреду се разболела и умрла.

У Јабланицу је 18. марта 1944. године пошла група од 55 људи: из Косова Поља 21, из Сувог Дола 14, остали из града и других села. Ову групу су код села Качикола напали балисти. Само пет је стигло до одреда, 22 су погинула а остали заробљени. Из Косова Поља у партизане су тада пошле и Даница Шевић, Милена Краиновић, Луција Краиновић и Савка Букорица, из Обилића Савка Трбојевић, која је тада ухваћена, али касније успела да се пребаци поново у партизане. После ослобођења Липљана у новембру у НОВ су пошле Дара Вујачић, Зорка Дукић и Нада Николић. Истог дана кад је Врело ослобођено у НОВ су ступили 54 друга и

ДРУГАРИЦЕ ИЗ ПЕКИ У АОГОРУ ПРЕЗА — АЛБАНИЈА 1942. СЛЕВА НА ДЕСНО: МАША П11ПОВИН, ИЗА ЊЕ ДЕСАНКА КИПОВИП, МИЛИЦА ЈОВИНЕВИК, ИЗА ЊЕ ДУШАНКА ШАЉИК-ШУКРИЈА, ЗОРКА МИЛАЧИК, ДО ЊЕ НАСТА ГИЛИК, БИНА ЈОВИКЕВНП, ДУШИЦА МАРКОВИП, ДЕСА ДЕВИП-ШКЕМБАРЕВИП, ЛЕБИМА ОКРЕНУТА МИЛКА П0Г10ВИИ II ЈЕЛИЦА ДРАГОВИК-ПАВЛИЧИН

У ЛОГОРУ ГЕРМАН (ПУКЛ У АЛБАНИЈИ) 6. МАЈА 1943.

') Мелахат Хоџић.

113 ЛОГОРА У БУРЕАЗУ (АЛБАНИЈА) 1943.

ДРУГАРИЦЕ ИЗ ИЕНИ У ЛОГОРУ БУРЕЉ — АЛБАНИЈА 1943. ПЕРУ ВЕШ ДРУГОВИМА ИЗ ЛОГОРА

другарице (три члана КПЈ, 27 скојеваца 18 чланова УСАОЈ-а) међу њима и Дара Булајић, Петруша Павловић, Павлија Покушевска, Дуња Килибарда, чланови СКОЈ-а Смиља Мандић, Боса Савићевић, која је погинула у Годимљу, Љубица Алексић, Мара Бркић, Миља Врачар, Љубица Врачар, Зорка Симовић, Јасминка Вујачић, Видосава Вујачић, Савета Бизнаревић, чланови УСАОЈ-а Роса Јакшић, Ружа Кнежевић, Јелена Вујачић, Милева Покушевска, Јелена Савићевић, Зорка Савићевић која је погинула у Дреници, Јованка Дамјановић, Зорка Папојевић, из Новог Рујица две жене и седам омладинки од којих су две погинуле, из Старог Градског Зорка Тркуља, Марија Милићевић, Милка Стојисављевић, Зорка Корач, Ружа Одаловић, Смиља Одаловић, Лепосава Драшковић, Бика Мирковић, Душанка Војводић, која је погинула, из Сувог Дола Милица Даутовић и Деса Ожеговић, које су погинуле.

У Косовском НОП одреду, који је формиран 25. марта 1944. у селу Вишевцу код Врања, политички комесар одреда била је Саша Јаворина.

Из Призрена су у 1943. години после изласка из затвора и логора у Албанији у I македонско-косовску НО ударну, касније I косовско-метохијску НО ударну бригаду, отишле Рада Ајтић, Лепосава Мишић и Јелица Стаменковић. Априла 1943. Катарина Патрногић и Видра Ковачевић су пошле у Шарпланински одред. Видра се вратила на партијске дужности у град, а јуна 1944. пребацила се у Јабланицу. Августа 1944. године у партизане одлази група из Призрена у којој су биле Гони Шуперка и Ксенија Ђекић, а у октобру неколико група у I косовско-метохијску НО ударну бригаду у којима су биле Мица Јовановић, Милка Јанковић, Ружа Петровић, Добрила Поповић, Рада Гаџић, Милева Дикић, Стана Некић, која је погинула у Дреници, Душанка Здујић, Мила Шутаковић, Милева Шипић, Седета Цури, Добрила Тодосић, Олга Чемерикић и Мирвет Еђреми. Из Ораховца су пошле групе пре и после ослобођења у којима су биле Јела Моравчевић, Дара Витошевић, Стана Грковић, Живка Моравчевић, Вана Мојсић, Стеванка Јевтић Брана Грковић, Ната Микић и Брана Миљковић — све у I, II и IV косметску бригаду. Из Суве Реке у НОВ-у је била у VI јужноморавској и VIII српској бригади као десетар, омладински руководилац и санитетски референт Стана Тодоровић.

На почетку 1943. године у Шарпланински одред, а затим у I македонско-косовску НО ударну односно I косовско-метохијску НО ударну бригаду из Урошевца су пошле Милица Лукић, Живка-Кока Богошевић и Радмила Клајић. Из Старог Качаника у Шарпланински одред је крајем 1943. године пошла и Марија Лојовић, која је била комесар чете у XII македонској бригади и санитетски референт батаљона II косметске бригаде. У VI српску бригаду је 1944. године пошла Радмила Мирковић, из Совтовића Сава Вучинић у II пролетерску бригаду, Олга Глоговац у Пожаревачки одред и затим у XXIII српску дивизију, из Штимља Ђука Радуловић у II пролетерску бригаду. После ослобођења Урошевца у новембру 1944. године Олга и Иконија Мандрапа су пошле у II косметску бригаду, а Мира Марјановић која се налазила у Крушевцу, после његовог ослобођења, у Српску бригаду. Из Старог Качаника су у II косметску бригаду пошле Даринка Буквић, Јованка Буквић, Зора Бјелогрлић, Марица Вујошевић, Стана Лојовић, Милена Бетегало, која је рањена на Прешеву, Савка Жерајић, заменик комесара чете, Дара Кртолица која је погинула на Карадаку као борац XVI македонске бригаде, јуришала је на бункер, рањена заробљена и страховито мучена, затим Зора Милидраг, Стана Дамјановић, Петра Радуловић, болничарка, Стана Радуловић, болничарка, Јела Гргуревић, Мира Радуловић, болничарка, рањена на Скопској Црној гори и Олга Комненовић. Августа 1944. године из Гњилана је пошла на Козјак Грозда Домазетовска и била комесар батаљона II косметске бригаде.

Током 1943. године са Старог трга — Косовска Митровица у НОВ су пошле Мика Мркић, Мара Бабић, Ната Лукић и Мара Чалић. Крајем 1943. године Босиљка Саблић је пошла да се придружи партизанском одреду, ухваћена је у Ибарској долини и стрељана од четника. Сретена Јевтовић је такође пошла у партизане, ухваћена је од четника и убијена 2. октобра 1944. године у селу Поповцу. Десу Илић су 1943. приликом пребацивања у правцу Краљева ухватили четници и стрељали. Милица Радуновић је пошла у НОВ јула 1944. године и била санитетски референт батаљона VII црногорске бригаде, а јануара 1945. била санитетски референт Команде места у Србији. С њом је пошла и скојевка од 1941. Олга Богетић. У 1944. у НОВ су пошле Добрила Секуловић, Оливера Секуловић, Рада Илинчић-Крстић, Деса-Беба Голубовић, Милче Виријевић која је погинула и ЈБубица Богетић. У августу је у VIII косметску бригаду ступила и Јелена Ђурица и у њој остала до фебруара 1945, када је пошла на рад са омладином у Лепосавићу.

ТЕРОР 1943. И 1944.

У 1943. и 1944. у свим местима настављена су хапшења и интернирања чланова КПЈ, СКОЈ-а и других припадника НОП-а. Свуда су окупатор и његове слуге заводиле жесток терор, претресе кућа, премлаћивање људи и жена.

У Пећи су, после једне неуспеле акције на окупаторског шпијуна Сефа Најиног, марта 1943, која је изведена из куће Анђе Ковачевић, фашисти тукли све мушкарце и жене из куће, убили један број грађана и попалили и опљачкали 105 радњи. Опљачкану робу Италијани су носили на продају неким женама. Мада су биле слабо обучене и босе, нису хтеле да је купују. Априла су ухапшене Ксенија Драгишић и Ната Вулевић, које су нешто касније одведене у затвор у Тирани. Тада су из Витомирице ухапшене Милица Баровић и Злата Лакићевић и страховито мучене одведене у затвор у Пећи.

Велико интернирање из Пећи било је 15 априла 1943. године. Тада су одведене у логоре у Албанији: Јана и Микица Радусиновић, Јулка Вуксановић, Ивка Марсенић, Станка Драгићевић, Зорка-Лола Новаковић, Пољка Милатовић, ЈБубица и Вјера Баровић, Милена Драшковић-Анђелић, Даница Вујовић, Зорка-Бека Но-

ПРЕВЊАЊЕ РАЊЕНИКА У БОАНИЦИ I КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ НО УДАРНЕ БРНГАДЕ НА КАРАОРМАНУ (М АКЕДОНИ ЈА) 1944. СТАНИСАВА ЈОВАНОВИП, САИИТЕТСКИ РЕФЕРЕНТ БРИГАДЕ ПРЕВИЈА РАЊЕНОГ МОМЧИЛА ЈОВАНОВИБА-ЗАВРЗАНА

БОЛНИЦА I КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ НО УДАРНЕ БРИГАДЕ НА КАРАОРМАНУ (МАКЕДОНИЈА) 1944.

ваковић, Милена Вујачић, Ната Богетић и друге. У мају су из затвора у Пећи у затвор у Тирани спроведене Савка Ковачевић, Ружа Божидаревић, Коса Јовановић, Даница Миљковић и друге.

Јуна 1943. године у Витомирици су поред осталих ухапшене Дара Мићуновић, Коса Божовић, Новка и Милка Иванчевић, Илинка Бабовић, Видра Жарић, Јела Вуковић, Фима Жарић, Зорка Вуковић, Милица Влаховић, Видна Ракочевић и све су одведене у логор у Бечу.

Јула 1943. године ухапшене су Зора Влаховић, Вукица Шошкић са дететом од четири месеца, Коса ЈБумовић, Даница Радовановић, Даница Јовановић, Ковиљка Дедовић, Боса Миладиновић, Видосава Брајовић, Макица Радовић са ћерком Анком скојевком, ЈБубица Кртолица, Милосава Поповић са двоје деце, Милева Кавација и Боса Дујовић и све су спроведене у затвор у Тирани и логоре. Седмог јула Витомирицу је блокирала фашистичка милиција и међу многим ухапсила и Марију-Дуду Гилић, која је одведена у затвор у Пећи. Када су убили Драга Гарчевића и Паја Гилића, милиција их је мртве донела у Пећ. Позвали су из затвора Марију-Дуду Гилић, сестру Пајову, показали су јој мртво тело најмлађег брата, изрешетаног куршумима, и тражили да им каже да ли јој је то брат. Дуда је дигла главу и рекла: „Не, ово није мој брат, нити га познајем!" Вратили су је у затвор. Држала се ведро, да фашисти не би што приметили. После одласка једне групе другова и другарица из Пећи и Витомирице у партизане у Црну Гору, село је блокирано и ухапшени су сви мушкарци од 13 година навише и неколико жена. У току дана су их тукли и увече пустили.

Приликом напада Џафер Девиних банди под руководством Гестапоа, 4. децембра 1943. године, у Пећи су почињена велика зверства. О томе је скеретар МК КПЈ Мелахат Хоџић послала извештај Обласном комитету КПЈ за Дукађин:

„Гарда белокапаца Џафер Деве починила је овде[1]) таква зверства да се слично не памти у Пећи. До сада се зна да има око 50 мртвих из мјеста док у околини изгледа да их је било 30—40. Вероватно се да има жртава много вигие, јер будући да су измасакриране лешеве бацали ноћу у Бистрицу, то је могуће да их је неке брза вода однела. Већина побијених издахнули су пре од мучења него од директних погодака кургиума. Зверови Џ. Деве уз помоћ овдашњих петоколонаша и бегова најпре су почели са општом пребијачином у варогии по српским кућама којом су приликом одводили скоро из сваке куће све мушкарце без разлике на доба старости. Навече, изводили су и убијали поред канала по багитама Капишнице затим по виноградима у подножју Јерињака и другде. Једној мајци убили су оба сина, док једној другој свих пет. Добар део међу преосталим искупио је своје животе за високу цену, али и поред тога јоги су остали у затвору и у даљој неизвесности. Српски живаљ је наједном сав завијен у црно, а није ово било свеједно ни муслиманском становништву на чијем се добром делу примећивала жалост и неодобравање. Ипак су сви нек адашњи гипијуни скадристи и други наједном оживели узевши највидњег учешћа у поменутим догађајима. Оно гито се десило све је изненадило. Ми код тога другим средствима нисмо располагали сем могуће заштите од војске са којом смо бгсли у додиру. И заиста, војска се узбунила и добила потом одобрење да она преузме вароги. Да се ово није десило ко зна докле би све дошло. Али и поред тога агент Сејфо је учинио да буду убијени гинајдер Рецеп, студент Герић и још два Србина и других три муслимана. Војска је дакле спречила само започето масовно убијање, у затворима се налази много омладине, мушкараца и девојака међу којима Рада и има такође јоги приличан број старијих људи. Вргие се масовна батинања и нигита се не зна о њиховој даљој судбини будући да су из те групе извукли тројицу . . . "

У граду је било 57 мртвих, у околини око 40, а више од 200 било је подвргнуто разноврсним мучењима. Ухапшено је 350 људи, међу којима и Деса Протић. Најпре су извршене пребијачине у српским и црногорским кућама и изведени сви мушкарци. Увече су настала мучења и убијања. Вршена су масовна батинања. Лешеви убијених нису одмах пронађени. Жене и скојевке су у овој ситуацији одиграле велику улогу у проналажењу лешева убијених, у склањању људи и чувању страже по кућама. Седморица убијених били су бачени у поток у циганској махали. Милица Стругар са другим женама их је извлачила. Били су без одела, боси, извађених очију и зуба. Прале су их да би их препознале и носиле њиховим кућама. Јелена Самарџић и Стана Вујовић су по двојицу пренеле. Мајка Веска Пешовића, Јања препознала је унакаженог сина. Жандарми су је питали да ли је то њен син, а она је одговорила да није. Сабета Вујошевић је са кћерком спасла свога мужа кога су балисти измученог сурвали низ степенице и сакрила га у сену. Госпава Прелевић је тада крила у кући шесторицу. У кући Девића скривало се 10 људи. Код Стане Вујовић је било шест склоњених. У својим кућама није нико ноћио. Сутрадан је обављена сахрана убијених. Посао око њиховог преношења до гробља, сахране, копања гробова и другог обављале су жене. Када су жене узимале мртве синове са улица говориле су: „Зашто, сине, овде да погинеш, зашто не у борби?" После покоља 200 жена је ишло на демонстрације и протест у префектуру, карабинијерију и федерат. Говорила је Данка Бабовић, а на албански језик је преводила Љубица Милачић. Федерал је обећао да затвореним неће бити ништа, да ће им послати лекара, да им могу доносити храну, обилазити их и да ће бити пуштени. Један број је после неколико дана пуштен.

Године 1943. Гораждевац су напали СС-овци и малтретирали насељеничке напредне породице. Ухватили су 30 људи и претресли све куће. Жене су изашле на улице, демонстрирале и осујетиле њихово стрељање. По директиви Партије тада су се сви компромитовани из села под видом рада пребацили у албански рудник да би одатле пошли у одред. Марта 1944. године из Витомирице су ухапшене Јованка Шарановић, Спаса Вуликић, Љубица Божовић и поново Марија-Дуда Гилић и одведене за Скадар и Тирану, одакле су почетком августа пребачене у приштински логор и почетком септембра пуштене и наставиле с радом.

Средином 1944. године били су врло тешки услови за рад свих организација. Данонoћно су крстариле градом патроле Вермахта, Гестапоа, казнене експедиције фашистичке милиције, балиста и других полуунiформисаних и цивилних агената. По наредби немачке команде, на вратима свих кућа морали су се истаћи спискови станара оверени од стране полиције, а за оне који се нису налазили у граду морали су се подносити докази о њиховом боравку. Свако вече град је био у најстрожој блокади. Често су блокиране и махале са постављеним митраљезима док су есесовци вршили претрес кућа. На улици су претресане и жене и девојчице. Априла 1944. године интерниране су у Беч Мица, Роса и Магда Петрушевић, Стојанка Вукмировић, Злата Ајданић, Вера Влахо-

[1]) Документат у Заводу за историју Косова бр. 795, К. 12.

вић, Бранка Раичевић, Руска Стеванчевић, Ната Бабовић, Лепка Шантрић, Надира Гутић, Јелица Дашић, Анђа Николић-Стругар, Коса Мијатовић, Сава Перовић и Зорка Влаховић из Гораждевца. У Бечу су остале до априла-маја 1945. године. Злата Лакићевић, Милица Баровић, Сава Меденица, Милева Живаљевић, Милка Брковић, Фема Вукашиновић, Милка Раичевић из Витомирице одведене су у затвор у Пећи.

Током рата из Пећи је интернирано 2.000 људи, жена и омладине.

Приликом погибије једног Немца у Ракошу ради репресалија стрељана су 73 Србина, пошто су претходно најцрње мучени. Око њихове сахране бринуле су се само жене.

После напада Немаца на Малесију, почетком 1944. у Ђаковици је заведен терор. Немци и жандармерија су блокирали град. Патроле су упадале ноћу у куће и вршиле претрес. Чланови КПЈ су били склоњени по подрумима. Паљене су куће. Ово је трајало све до марта, када су вршена и вешања и стрељања. Обешено је 12 људи и омладинка Ганимет Тербеши. Са Ганимет је ухапшена и њена тетка Шефкија Тербеши, спроведена у Призрен, затим у логор у Приштини и у Беч где је остала до ослобођења. После тога убијали су таоце у затвору.

За 1. мај 1944. године партијска организација је извела разне акције. Одмах после 1. маја ухапшено је око 30 људи и жена, све што се нашло на улици из партизанских породица и симпатизера и интернирано у логор у Приштини. Ухапшена је Ширине Бровине, када је ишла у Пећ да тражи у општини легитимацију за себе, спроведена у Призрен, логор у Приштини и затим у Беч где је остала до ослобођења. Опкољена је кућа Шемсије Шита. Она је ухапшена и одведена у Призрен и после извесног времена пуштена.

На територији Косова, у приштинском и другим срезовима такође је беснео терор.

У јануару 1943. године специјални одреди италијанске војске и вулнетара који су те зиме мобилисани напали су насељеничка села приштинског среза. Први напад су извршили на Суви До. Вршили су претресе по кућама и похапсили сва мушка лица, одвели их у Липљан у школску зграду. Међу њима био је већи број комуниста и симпатизера. После овог села напали су Врело, Добрево, Косово Поље, Обилић, Црвену Водицу, рудник Косово, Ливаће, Гуштерицу, Лапље Село и друга, где су вршили рације над комунистима и српским становништвом. У овим рацијама убијено је 37 чланова КПЈ, а већи број је затворен. Омладинке и жене Сувог Дола масовно су ишле за ухапшенима, изражавајући гнев према непријатељу. Карабинијери су их тукли. Из Старог Градског Италијани су ухапсили Дару Одаловић с двоје мале деце и до јуна држали у затвору у Приштини. По изласку из затвора активно је радила и касније пошла у Липљан и наставила рад са омладином и женама. Из овог села су још хапшене и Марија Милићевић, Радојка Милићевић, Сава Милићевић, Госпава Милићевић и Крстина Ћиповић.

У Врелу је 29. марта 1943. године Станко Бурић члан ОК КПЈ и секретар ОК СКОЈ-а заказао састанак двема партијским ћелијама. На састанак је пошао наоружан пушкомитраљезом са Даром Мирјачић наоружаном пушком. Наишли су на заседу и пружајући отпор обоје погинули. Вукота Мирјачић, Цвета Вујачић и Јела Савићевић пошли су и узели материјал који се налазио код Бурића. Тада су покупили све од 16 до 60 година, тукли их, пекли по табанима и камионом пребацили према Голешу. Жене су пожуриле за камионом. Карабинијери су окренули митраљез на њих. Тада је ухапшена и Милуша Никић, којој су у склоништу нашли партијски материјал, протерана за Призрен, после 4—5 месеци пуштена, отишла за Србију и у Јабланици се придружила одреду, и Јелена Јовановић, која је остала у

РАЊЕНЕ ПАРТИЗАНКЕ I МАКЕДОНСКО-КОСОВСКЕ БРИГАДЕ 1943. ГОДИНЕ У БОАНИЦИ НА КАРАОРМАНУ У МАКЕДОНИЈИ: ВЕРА ИЗ БИТОЉА, ЖИВКА-КОКА БОГОШЕВИП И ЗДАТА БУАТОВИН-ЉУМОВИБ

ДРУГАРИЦЕ ИЗ I КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ НО УДАРНЕ БРИГАДЕ У КРУМИ (АЛБАНИЈА) НОВЕМБРА 1944. СЛЕВА НА ДЕСНО: САВКА КОВАЧЕВИН-БАКОВИВ, ЖИВКА-КОКА БОГОШЕВИБ, АНБА ВУЈОВИБ-ДЕНДА И ЗЛАТА БУЛАТОВИБ ЉУМОВИБ

затвору у Приштини до септембра 1943. Одведена је и убијена и Савица Мирјачић. У лето 1943. године, приликом напада фашиста на село, бачена је бомба на кућу Ћане Ковачевић од које је погинула њена свекрва Олга Ковачевић. У Милошеву је ухапшена Марија Лисулов. После погибије другова на Липовици, у Косову Пољу, Градском и Липљану, летећи водови су вршили честе претресе села и мучили људе до изнеможлости. Из Доње Гуштерице је одведена на рад у Албанију Вида Максимовић. Крајем 1943. године највећи број мушкараца из села био је у затворима и интернацији. У селима је харала реакција, отимали су земљу. Због терора, многе породице су се иселиле, мада је партијска организација настојала да то спречи.

Априла 1944. године Гестапо је у Приштини ухапсио око 60 припадника НОП-а. У провали од 20. и 22. јуна 1944. године ухапшене су Даница Топаловић с мајком и сестром, а сутрадан и Вера Ристић с мајком, Дана Ацић, Стана Пајевић, Матилда Маљоку и Ранка Милановић. У логор у Бечу интерниране су: Видосава Ацић, Дана Ацић, Живка Ристић, Боса Топаловић, Зорица Топаловић, Вера Дајић, Живка Дајић, Планка Милић, Добрила Гапић, Љубинка Стаменковић, Надица Спасић, Добрила Цанић, Лепосава Цанић, Викторија Ничић, Деса Живић, Цвета Стојановић, Вера Веселиновић, Наталија Јоргић, Љубица Јоргић, Зорица Ристић, Вукица Козарац, Савка Пипина, Боса Лазаревић, а у логору у Приштини су остале Даница Топаловић, Ранка Милановић, Славка Дебељковић, Стана Пајевић, Драгица Пршендић-Рашчанин, Софија Маровић, Наташа Ничић које су пуштене приликом повлачења Немаца. У овом логору су жене као и остали припадници НОП-а редовно добијали вести и друге материјале и радиле организовано. Драгица Пршендић-Рашчанин и Софија Маровић су одржавале везе с другим особама у затвору, а са градом Наташа Ничић преко своје мајке Олге Ничић и обавештавали остале о свим догађајима. Наташа је у затвору организовала васпитни рад са групом другарица у којој су биле: Софија Маровић, Дара Илић, Рада Милићевић и Драгица Пршендић-Рашчанин. Читали су дневне вести, „Мати" од Перл Бак и др. Организован рад је био онемогућен свакодневним терором и интернирањем. Радило се више појединачно. Приликом приредбе за логораше протуран је и материјал о споља ној ситуацији, а као последња тачка програма биле су борбене хорске песме. Ранка Милановић и Даница Топаловић успеле су да окупе известан број жена и омладинки из других срезова области и прорађивале су материјале из дијалектичког материјализма. Нарочито се радило у редовима СС војске у којој су били заведени Албанци из Приштине и других места области. Око 20 есесоваца успели су да појединачно и групно пребегну из војске, после чега је у логору терор био још јачи. Почетком 1944. године у село Преоце је дошао батаљон СС „Скендер бег" дивизије и све пунолетне људе и жене интернирао у логоре у Приштини и Албанији.

У пролеће 1944. године, када су вршена хапшења у граду, из липљанске општине је ухапшена и Љубица Дејановић и из приштинског логора интернирана у Беч. Из Обилића су после провале у граду ухапшене и интернриране у Немачку омладинке Петра Ћетковић, Милева Торбица и Олга Торбица, која је била страховито мучена и после ослобођења погинула. Из Доње Гуштерице су јула 1944. године интернриране за Немачку Персида Токић и Нада Вучић. Настале су сталне репресалије непријатеља које су онемогућавале сваки рад све до ослобођења.

У Прогласу[1]) Обласног комитета КПЈ за Космет од августа 1943. године поводом пада Мусолинија о ситуацији у овом времену се између осталог каже:

„НАРОДИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ!

Данашњи велики рат је ослободилачки ■— праведни рат. Борба народа Југославије, која је задивила читав свет, само је део тог великог рата. Народи Југославије повели су ову тешку и неравну борбу да би сутра самостално одлучивали о својој судбини не чекајуНи милост и задовољење оним што им велике силе доделе. Гаранција за то као и да Не тековине данашње борбе: слобода народима Југославије и истинска народна демократска власт припасти народу, јесте Народно-ослободилачка војска, која ће као равноправни учесник у рушењу фашизма стати поред Црвене армије и савезничке војске.

Не бојте се претњи и не слушајте обећања оних који су 23 године угњетавали и пљачкали народе Југославије. Не слушајте избегличку господу у Лондону и њиховог министра најсрамнијег издајника Дражу Михаиловића, јер они не могу ни у чије име говорити. Њихови агенти и шпијуни окупатора: Таса Ђорђевић, Сава Милићевић, Стојимир Парлић, поп Милош Вујошевић и комп. вратили су се из Србије да би са новим инструкцијама наставили прљаву издајничку улогу и онемогућили правилан развој народно-ослободилачке борбе нашега* **краја.** ***Њима изгледа нису довољна свакодневна масовна хапшења, премлаћивања и интернирања, него и даље настављају да подносе спискове и шпијају мирне и погитене људе. Тако је последњих дана на доставу попа Милоша и Стојимира Парлића ухапшено у Урошевцу око 150 невиних људи и жена. Та се багра неће жацнути ни најпрљавијих провокација да би нашем народу учинила више зла, покушавајуНи да то припише храбрим народним партизанима. Не слугиајте њихове ортаке издајнике шиптарског народа: Иљаз Агуша, Сефедин бега, Рифата и Цеват бега, Ферат Драгу, Ибраима Љутвића, Тахир Кољини, Муртезу Шаћира и друге, преко којих фашистички окупатор спроводи незапамћен терор, премлаћивање, интернирање, пљевину и исељавање мирног становништва. Тако су исељена и попљачкана села: Луг, Магура, Вршевци, Мираги и у Сиринићу бугарски окупатор после страшног терора стрељао је 5 а ухапсио око 50 мирних сељака. Страгиан терор и масовна хапшења фашистички окупатор спроводи у Митровици, Урошевиу, Гњилану, Призрену и другим местима. Фашистички окупатор преко својих плаћеника — издајника народа убија најбоље вагие синове. Тако су убијени: Боро Вукмировић, Рамиз Садику, Станко Бурић, Емин Дураку, Аца Маровић, Муса Заими, Зенел Салихи, Војо Лакчевић, Мазлом Кпуска, Драги Поповић, Абедин Тербегии, Рада Милинић, Дергут Вокши, Андрија БулајиН, поручник Кадри Дергути, Нељми Мустафа, Ферид Грезда, Иса Грезда, Имер Грезда, Ћемал Бакија, Таиб Бакија, Фазли Сојево, Шани Нуши и други који су дали све за слободу. Поред тога фашистички зликовг^и завели су ропски рад у рудницима. Тако у Трепчи радничка надница износи 60—70 динара,* **док** ***килограм жита кошта 150 динара. То је слика фашистичког окупатора који свим силама ради да унигити нагие народе".

У фебруару 1943. године у Призрену су вршене акције цепања слика Мусолинија и Емануела и брисање речи „Рекс-Дукс" на Кањаји. Због тога је дошло до одмазде и терора, премлаћивани су људи по улицама. После овога организоване су демонстрације Албанаца 16. фебруара. Радње су готово све биле затворене. У поворци је учествовало око 2.000 људи који су узвикивали „Доле фашизам"!,

[1]) Документ у Заводу за историју Косова бр. 190, к. 7 — Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 239—245.

„Доле Италија"! Од жена у демонстрацијама су учествовале Мизафер Ђинали, Дудија Ћамиљи и друге.

После демострација ухапшен је један број демостараната. Ухапшена је Дудија Ћамиљи, пошто су јој претходно срушили кућу. Код ње је нађен материјал о томе коме је дељен новац, па су на основу тог списка извршили нова хапшења. Ухапшена је и Ћаја Нимани и болничарка Мица Ивановић, која је носила санитетски материјал за партизане. У затвору су су их тукли и мучили. Дудији Ћамиљи су у шалваре бацили мачку и укључивали струју. Она је симулирала лудило и зато су је пустили. Исте године ухапсили су Јелицу Васиљевић и Пају Трбусић, али су их ускоро пустили.

У Ораховцу су 1943. године хапшене Милица Грковић, Нада Грковић и Стана Грковић.

На терену Суве Реке, у Дуљу, где је била удата измрцварена је и убијена Дара Димић-Петровић из Мовљана а Стана Јанковић из Деловца--Мушутиште, која се бранила од пљачке убијена је ноћу.

У фебруару 1944. године, пошто су открили скривницу у кући, ухапсили су Драгицу и Цану Некић и 24. августа су обе Немци обесили, прву у Призрену са још 10 родољуба а другу у Ђаковици. Тада су ухапшене и Јелица Васиљевић, Деса Ђорђевић, Злата Шутаковић, Деса Мирић, Деса Костић, а из Средске Борика Королејић, Станојка Савић, Стана Љубисављевић, Стеванка Несторовић, Ружа Љамић, Љубисавка Љубисављевић, Надежда Љубисављевић, Живка Љубисављевић, Милојка Совтић, Зорка Танасковић, Гроздана Танасковић, Милка Савић, Ружа Зрнзевић, Васка Вучевић, Гоца и Ленка Великанац и друге. У кући Јонуз Реџе крио се Мустафа Бакија. Због тога је цела породица интернирана у Немачку. У логорима у Албанији су биле две сестре Ђинали, Олга Чемерикић, а у Бечу Вукосава Ђорђевић и Милева Ђорђевић.

Из Ораховца су 1944. године ухапшене и одведене у логор у Приштини омладинке Вана Мојсић, Доста Мојсић, Ванка Мојсић, Мага Мојсић, Драга Мојсић и Даница Јовичић.

Крајем јануара 1943. године у кући Јевте Парежанина у селу Грболе код Урошевца, налазио се Обласни комитет КПЈ за Космет и његова техника. Тада, због напада окупатора на терену Гњилана и Прешева, у Грболе је дошла група партизана Карадачког одреда и сместила се у кући Столета Сталетовића. Примећена је приликом уласка у село и окупаторска команда је опколила село. Скојевка Јованка Парежанин која је приметила непријатеља, обавестила је чланове ОК. Техника је склоњена, а чланови ОК су се придружили одреду и успели да се пробију. Окупатор и његови сарадници су навалили на село, запалили кућу Сталетовића, бацили у ватру Тодора Милићевића и Рада Бајата, а Душана и Новицу Ђајића исекли пред очима жена и деце и убили Јагоша Милића. Жене су тукли и злостављали, тражећи да им покажу склониште оружја и муниције као и сељаке које нису нашли код куће. И поред мучења оне нису ништа признале. Тада су стрељали девет људи и око 80 ухапсили. Марта 1943. године по задатку Партије прешла је на терен Средске (Призрен) Радмила Клајић и остала до маја, када је ухапшена и остала у затвору до капитулације Италије септембра 1943. године. Половином 1943. године у Урошевцу је ухапшен већи број жена и омладинки, припадника НОП-а, од којих су неке кратко време провеле у затвору и пуштене, а неке задржане и интерниране у Албанију. Марија Ховјетска и Вера Војницалијевић-Деспотовић су одведене у Драч и Бурељ, Радмила Милићевић је одведена у логор у Приштини, а остале Зорка Димитријевић, Стана Синадиновић, Стојанка Богошевић, Радмила Димитријевић, Љубица Ристић и Стана Милићевић су остале у затвору у Урошевцу и после извесног времена пуштене. Нешто касније ухапшена је још једна група омладинки из града. Ова група је после саслушања и малтретирања пуштена, а задржана је само Радмила Мирковић, која је пребачена у затвор у Скадру, затим у логор на Сајмишту и Бањици где је остала до августа 1944. године. Јула 1943. године у Врбештици су ухапсили Крстину Цветковић, Милојку Цветковић, Стану Цветковић, Стану Гојковић, Наталију Танасијевић и Стоју Николић, мајку Драгиње Николић из Штрпца. Похапсили су све породице партизана и велики број жена и интернирали. Септембра 1943. године у Урошевцу је убијено око 40 људи. Убијена је мајка Боге Димитријевића, 70-годишња старица.

У току 1944. године ухапшене су Радмила Димитријевић и Љубица Ристић (обе по други пут) Лепка Алексић, Лепка Деспотовић, Јорданка Марковић, Десанка Грковић све из Урошевца, Марија Ховјетска по доласку из логора у Албанији, Нада Витковић и Загорка Симић. Цела група је интернирана у Беч и остала до ослобођења. Ухапшене су и Ленка Деспотовић и Иконија Мандрапа. У лето 1944. године у Штрпцу су извршена масовна стрељања. Бугари су блокирали село. Тада је убијен један бугарски војник и један рањен. Кад су сахрањивали војника, силом су извели све на сахрану и тада су мучили Добрилу и Ивану Николић, а стрељали Даницу Сталетовић, Станојку Сталетовић, Јелицу Сталетовић, Стојну Марковић, Савету Марковић, Јованку Марковић, Драгињу Грбић, Наду Грбић, Дарку Рецић, Јулку Стефановић, Борку Рецић, Милушу Рецић, Драгу Радичевић, Јаглику Радичевић — у двема групама, прву између Штрпца и Брезовице на месту званом Роканово, а другу на месту Гушевац испред гробља у Штрпцу. Из Врбештице је тада стрељана Цветка Сталетовић, једна од најактивнијих жена. У Драјковцу је била хапшена Зорка Дурлевић. Двадесетог или 21. августа 1944. године стрељана је Зорка Јовановић са још три друга, због тога што јој је у водиници пронађена извесна количина експлозива.

На терену Бинца-Гњилане, после преласка одреда преко Мораве на Карадак на бугарску територију 1943. године, похапшено је и стрељано осам лица, међу њима и жене Риста Царића, Каблаша, Којића као и једна жена из Врбовца. У августу 1943. године извршена су велика хапшења у селима гњиланског среза, премлаћивања и стрељања људи. У Танкосићу је ухапшено око 90 људи, у Слатини сви Срби, ради притиска да се иселе, у Гушици су такође сви ухапшени а стрељано је седам, у Новом Селу и Пожарању су ухапшени сви комунисти. Новембра 1943. године ухапшене су Лепосава Малишић и Гроздa Домазетовска, која је остала у затвору до капитулације Италије, а после тога је радила илегално у Ранилугу. Крајем марта 1944. године, после убиства Драгог Поповића, ухапшена је цела породица Трајић и после месец дана пуштена. Почетком јула ухапшене су Вера Димић и Благица Катанић, касније је ухапшена и Дара Трајић-Тања, затим породица Димић и Благица Рајчић. После ових хапшења у граду су остала два члана КПЈ, жене и женска омладина. У Каменици је такође ухапшен и један број жена.

затвору у Приштини до септембра 1943. Одведена је и убијена и Савица Мирјачић. У лето 1943. године, приликом напада фашиста на село, бачена је бомба на кућу Ћане Ковачевић од које је погинула њена свекрва Олга Ковачевић. У Милошеву је ухапшена Марија Лисулов. После погибије другова на Липовици, у Косову Пољу, Градском и Липљану, летећи водови су вршили честе претресе села и мучили људе до изнемоглости. Из Доње Гуштерице је одведена на рад у Албанију Вида Максимовић. Крајем 1943. године највећи број мушкараца из села био је у затворима и интернацији. У селима је харала реакција, отимали су земљу. Због терора, многе породице су се иселиле, мада је партијска организација настојала да то спречи.

Априла 1944. године Гестапо је у Приштини ухапсио око 60 припадника НОП-а. У провали од 20. и 22. јуна 1944. године ухапшене су Даница Топаловић с мајком и сестром, а сутрадан и Вера Ристић с мајком, Дана Ацић, Стана Пајевић, Матилда Маљоку и Ранка Милановић. У логор у Бечу интерниране су: Видосава Ацић, Дана Ацић, Живка Ристић, Боса Топаловић, Зорица Топаловић, Вера Дајић, Живка Дајић, Планка Милић, Добрила Гапић, Љубинка Стаменковић, Надица Спасић, Добрила Цанић, Лепосава Цанић, Викторија Ничић, Деса Живић, Цвета Стојановић, Вера Веселиновић, Наталија Јоргић, Љубица Јоргић, Зорица Ристић, Вукица Козарац, Савка Пипина, Боса Лазаревић, а у логору у Приштини су остале Даница Топаловић, Ранка Милановић, Славка Дебељковић, Стана Пајевић, Драгица Пршендић-Рашчанин, Софија Маровић, Наташа Ничић које су пуштене приликом повлачења Немаца. У овом логору су жене као и остали припадници НОП-а редовно добијали вести и друге материјале и радиле организовано. Драгица Пршендић-Рашчанин и Софија Маровић су одржавале везе с другим особама у затвору, а са градом Наташа Ничић преко своје мајке Олге Ничић и обавештавали остале о свим догађајима. Наташа је у затвору организовала васпитни рад са групом другарица у којој су биле: Софија Маровић, Дара Илић, Рада Милићевић и Драгица Пршендић-Рашчанин. Читали су дневне вести, „Мати" од Перл Бак и др. Организован рад је био онемогућен свакодневним терором и интернирањем. Радило се више појединачно. Приликом приредбе за логораше протуран је и материјал о спољној ситуацији, а као последња тачка програма биле су борбене хорске песме. Ранка Милановић и Даница Топаловић успеле су да окупе известан број жена и омладинки из других срезова области и прорађивале су материјале из дијалектичког материјализма. Нарочито се радило у редовима СС војске у којој су били заведени Албанци из Приштине и других места области. Око 20 есесоваца успели су да појединачно и групно пребегну из војске, после чега је у логору терор био још јачи. Почетком 1944. године у село Преоце је дошао батаљон СС „Скендер бег" дивизије и све пунолетне људе и жене интернирао у логоре у Приштини и Албанији.

У пролеће 1944. године, када су вршена хапшења у граду, из липљанске општине је ухапшена и Љубица Дејановић и из приштинског логора интернирана у Беч. Из Обилића су после провале у граду ухапшене и интерниране у Немачку омладинке Петра Ћетковић, Милева Торбица и Олга Торбица, која је била страховито мучена и после ослобођења погинула. Из Доње Гуштерице су јула 1944. године интерниране за Немачку Персида Токић и Нада Вучић. Настале су сталне репресалије непријатеља које су онемогућавале сваки рад све до ослобођења.

У Прогласу[1]) Обласног комитета КПЈ за Космет од августа 1943. године поводом пада Мусолинија о ситуацији у овом времену се између осталог каже:

„НАРОДИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ!

Данашњи велики рат је ослободилачки — праведни рат. Борба народа Југославије, која је задивила читав свет, само је део тог великог рата. Народи Југославије повели су ову тешку и неравну борбу да би сутра самостално одлучивали о својој судбини не чекајући милост и задовољење оним што им велике силе доделе. Гаранција за то као и да ће тековине данашње борбе: слобода народима Југославије и истинска народна демократска власт припасти народу, јесте Народно-ослободилачка војска, која ће као равноправни учесник у рушењу фашизма стати поред Црвене армије и савезничке војске.

***Не бојте се претњи и не слушајте обећања оних који су 23 године угњетавали и пљачкали народе Југославије. Не слушајте избегличку господу у Лондону и њиховог министра најсрамнијег издајника Дражу Михаиловића, јер они не могу ни у чије име говорити. Њихови агенти и шпијуни окупатора: Таса Ђорђевић, Сава Милићевић, Стојимир Парлић, 71071 Милош Вујошевић и комп. вратили су се из Србије да би са новим инструкцијама наставили прљаву издајничку улогу и онемогућили правилан развој народно-ослободилачке борбе нашега краја. Њима изгледа нису довољна свакодневна масовна хапшења, премлаћивања и интернирања, него и даље настављају да подносе спискове и шпијају мирне и погитене људе. Тако је последњих дана на доставу попа Милоша и Стојимира Парлића ухапшено у Урошевцу око 150 невиних људи и жена. Та се багра неће жацнути ни најпрљавијих провокација да би нашем народу учинила вигие зла, покушавајући да то припише храбрим народним партизанима. Не слушајте њихове ортаке издајнике шиптарског народа: Иљаз Агуша, Сефедин бега, Рифата и Џеват бега, Ферат Драгу, Ибраима Љутвића, Тахир Кољђини, Муртезу Шаћира и друге, преко којих фашистички окупатор спроводи незапамћен терор, премлаћивање, интернирање, паљевину и исељавање мирног становништва. Тако су исељена и попљачкана села: Луг, Магура, Вршевци, Мираги и у Сиринићу бугарски окупатор после страшног терора стрељао је 5 а ухапсио око 50 мирних сељака. Страшан терор и масовна хапшења фашистички окупатор спроводи у Митровици, Урошевгі,у, Гњилану, Призрену и другим местима. Фашистички окупатор преко својих плаћеника — издајника народа убија најбоље ваше синове. Тако су убијени: Боро Вукмировић, Рамиз Садику, Станко Бурић, Емин Дураку, Аца Маровић, Муса Заими, Зенел Салихи, Војо Лакчевић, Мазлом Кпуска, Драги Поповић, Абедин Тербеши, Рада Милинић, Дергут Вокгии, Андрија Булајић, поручник Кадри Дергути, Нељми Мустафа, Ферид Грезда, Иса Грезда, Имер Грезда, Ћемал Бакија, Таиб Бакија, Фазли Сојево, Шани Нуши и други који су дали све за слободу. Поред тога фашистички зликовци завели су ропски рад у рудницима. Тако у Трепчи радничка надница износи 60—70 динара, док килограм жита кошта 150 динара. То је слика фашистичког окупатора који свим силама ради да унигити нагие народе".*

У фебруару 1943. године у Призрену су вршене акције цепања слика Мусолинија и Емануела и брисање речи „Рекс-Дукс" на Кањаји. Због тога је дошло до одмазде и терора, премлаћивани су људи по улицама. После овога организоване су демонстрадије Албанаца 16. фебруара. Радње су готово све биле затворене. У поворци је учествовало око 2.000 људи који су узвикивали „Доле фашизам"!,

[1]) Документ у Заводу за историју Косова бр. 190, к. 7 — Зборник докумената и података о НОР-у југоеловенских народа, том I, књ. 19, 1969, стр. 239—245.

„Доле Италија”! Од жена у демонстрацијама су учествовале Мизафер Ђинали, Дудија Ђамиљи и друге.

После демострација ухапшен је један број демостраната. Ухапшена је Дудија Ђамиљи, пошто су јој претходно срушили кућу. Код ње је нађен материјал о томе коме је дељен новац, па су на основу тог списка извршили нова хапшења. Ухапшена је и Ђаја Нимани и болничарка Мица Ивановић, која је носила санитетски материјал за партизане. У затвору су су их тукли и мучили. Дудији Ђамиљи су у шалваре бацили мачку и укључивали струју. Она је симулирала лудило и зато су је пустили. Исте године ухапсили су Јелицу Васиљевић и Пају Трбусић, али су их ускоро пустили.

У Ораховцу су 1943. године хапшене Милица Грковић, Нада Грковић и Стана Грковић.

На терену Суве Реке, у Дуљу, где је била удата измрцварена је и убијена Дара Димић-Петровић из Мовљана а Стана Јанковић из Деловца-Мушутиште, која се бранила од пљачке убијена је ноћу.

У фебруару 1944. године, пошто су открили скривницу у кући, ухапсили су Драгицу и Цану Некић и 24. августа су обе Немци обесили, прву у Призрену са још 10 родољуба а другу у Ђаковици. Тада су ухапшене и Јелица Васиљевић, Деса Ђорђевић, Злата Шутаковић, Деса Мирић, Деса Костић, а из Средске Борика Королејић, Станојка Савић, Стана ЈБубисављевић, Стеванка Несторовић, Ружа ЈБамић, ЈБубисавка Љубисављевић, Надежда Љубисављевић, Живка Љубисављевић, Милојка Совтић, Зорка Танасковић, Гроздана Танасковић, Милка Савић, Ружа Зрнзевић, Васка Вучевић, Гоца и Ленка Великанац и друге. У кући Јонуз Реце крио се Мустафа Бакија. Због тога је цела породица интернирана у Немачку. У логорима у Албанији су биле две сестре Ђинали, Олга Чемерикић, а у Бечу Вукосава Ђорђевић и Милева Ђорђевић.

Из Ораховца су 1944. године ухапшене и одведене у логор у Приштини омладинке Вана Мојсић, Доста Мојсић, Ванка Мојсић, Мага Мојсић, Драга Мојсић и Даница Јовичић.

Крајем јануара 1943. године у кући Јевте Парежанина у селу Грболе код Урошевца, налазио се Обласни комитет КПЈ за Космет и његова техника. Тада, због напада окупатора на терену Гњилана и Прешева, у Грболе је дошла група партизана Карадачког одреда и сместила се у кући Столета Сталетовића. Примећена је приликом уласка у село и окупаторска команда је опколила село. Скојевка Јованка Парежанин која је приметила непријатеља, обавестила је чланове ОК. Техника је склоњена, а чланови ОК су се придружили одреду и успели да се пробију. Окупатор и његови сарадници су навалили на село, запалили кућу Сталетовића, бацили у ватру Тодора Милићевића и Рада Бајата, а Душана и Новицу Ђајића исекли пред очима жена и деце и убили Јагоша Милића. Жене су тукли и злостављали, тражећи да им покажу склониште оружја и муниције као и сељаке које нису нашли код куће. И поред мучења оне нису ништа признале. Тада су стрељали девет људи и око 80 ухапсили. Марта 1943. године по задатку Партије прешла је на терен Средске (Призрен) Радмила Клајић и остала до маја, када је ухапшена и остала $З^{г}$ затвору до капитулације Италије септембра 1943. године. Половином 1943. године у Урошевцу је ухапшен већи број жена и омладинки, припадника НОП-а, од којих су неке кратко време провеле у затвору и пуштене, а неке задржане и интернициране у Албанију. Марија Ховјетска и Вера Војницалијевић-Деспотовић су одведене у Драч и Бурељ, Радмила Милићевић је одведена у логор у Приштини, а остале Зорка Димитријевић, Стана Синадиновић, Стојанка Богошевић, Радмила Димитријевић, Љубица Ристић и Стана Милићевић су остале у затвору у Урошевцу и после извесног времена пуштене. Нешто касније ухапшена је још једна група омладинки из града. Ова група је после саслушања и малтретирања пуштена, а задржана је само Радмила Мирковић, која је пребачена у затвор у Скадру, затим у логор на Сајмишту и Бањици где је остала до августа 1944. године. Јула 1943. године у Врбештици су ухапсили Крстину Цветковић, Милојку Цветковић, Стану Цветковић, Стану Гојковић, Наталију Танасијевић и Стоју Николић, мајку Драгиње Николић из Штрпца. Похапсили су све породице партизана и велики број жена и интернирали. Септембра 1943. године у Урошевцу је убијено око 40 људи. Убијена је мајка Боге Димитријевића, 70-годишња старица.

У току 1944. године ухапшене су Радмила Димитријевић и Љубица Ристић (обе по други пут) Лепка Алексић, Лепка Деспотовић, Јорданка Марковић, Десанка Грковић све из Урошевца, Марија Ховјетска по доласку из логора у Албанији, Нада Витковић и Загорка Симић. Цела група је интернирана у Беч и остала до ослобођења. Ухапшене су и Ленка Деспотовић и Иконија Мандрапа. У лето 1944. године у Штрпцу су извршена масовна стрељања. Бугари су блокирали село. Тада је убијен један бугарски војник и један рањен. Кад су сахрањивали војника, силом су извели све на сахрану и тада су мучили Добрилу и Ивану Николић, а стрељали Даницу Сталетовић, Станојку Сталетовић, Јелицу Сталетовић, Стојну Марковић, Савету Марковић, Јованку Марковић, Драгињу Грбић, Наду Грбић, Дарку Рецић, Јулку Стефановић, Борку Рецић, Милушу Рецић, Драгу Радичевић, Јаглику Радичевић — у двема групама, прву између Штрпца и Брезовице на месту званом Роканово, а другу на месту Гушевац испред гробља у Штрпцу. Из Врбештице је тада стрељана Цветка Сталетовић, једна од најактивнијих жена. У Драјковцу је била хапшена Зорка Дурлевић. Двадесетог или 21. августа 1944. године стрељана је Зорка Јовановић са још три друга, због тога што јој је у воденици пронађена извесна количина експлозива.

На терену Бинца-Гњилане, после преласка одреда преко Мораве на Карадак на бугарску територију 1943. године, похапшено је и стрељано осам лица, међу њима и жене Риста Царића, Каблаша, Којића као и једна жена из Врбовца. У августу 1943. године извршена су велика хапшења у селима гњиланског среза, премлаћивања и стрељања људи. У Танкосићу је ухапшено око 90 људи, у Слатини сви Срби, ради притиска да се иселе, у Гушици су такође сви ухапшени а стрељано је седам, у Новом Селу и Пожарању су ухапшени сви комунисти. Новембра 1943. године ухапшене су Лепосава Малишић и Грозда Домазетовска, која је остала у затвору до капитулације Италије, а после тога је радила илегално у Ранилугу. Крајем марта 1944. године, после убиства Драгог Поповића, ухапшена је цела породица Трајић и после месец дана пуштена. Почетком јула ухапшене су Вера Димић и Благица Катанић, касније је ухапшена и Дара Трајић-Тања, затим породица Димић и Благица Рајчић. После ових хапшења у граду су остала два члана КПЈ, жене и женска омладина. У Каменици је такође ухапшен и један број жена.

Фебруара 1943. године у Косовској Митровици затворена је Мара Диклић која је живела и радила у руднику Трепча. Мучена је, одведена на Бањицу и убијена у логору смрти у Немачкој.

У провали марта 1943. године Немци су ухапсили велики број припадника НОП-а међу којима 20 комуниста. Ухапшене су Анка Спаић са родитељима, сестром и браћом, Деса Томовић, Ружа Томовић, Душица Ганић и њена мајка, Катарина Базовић, Јелена Ђурица, Дана Симоновић, Мирка Ћамиловић. У затвору су мучили и злостављали Анку Спаић и нарочито Десу Томовић, коју су априла исте године заједно са 16 припадника НОП-а стрељали. Анка Спаић и Катарина Базовић су одведене на Бањицу, затим у Аушвиц где су спаљене у крематоријуму. После извесног времена пуштена је породица Спајић, Ружа Томовић, Јелена Ђурица, Душица Ганић и њена мајка. У јуну су настављена хапшења. Тада су ухапшене Јованка Радивојевић-Кица-Ваља, Даница Јарамаз и обе су заједно са 32 родољуба стрељане у затвору, затим Марта Андрејевић, Вера Шимунић, Дара Секуловић, Вукица Грујић, Вера Секуловић. Сем Вере Секуловић која је пуштена из митровачког затвора и Даре Секуловић, која је пуштена са Бањице, остале су одведене на Бањицу а затим у Немачку. Маја 1943. хапшена је и Деса Илић из Вучитрна и убрзо пуштена. У провали октобра и новембра 1943. године Гестапо је ухапсио у Старом Тргу Мару Кусовац и Сају Илић, у граду: Раду Стошић, Десу Божовић, Мицу Чизмић, Јованку Јаковљевић, родитеље и сестре Луке Лисула. Саја Илић и Мара Кусовац су одведене у Немачку, одакле су се вратиле после ослобођења, док су остале после два и по месеца пуштене. У Вучитрну су ухапшене Данка Сталетовић, Розалија Ћоровић, Десанка Милошевић, Боса Ристић, Спасенија Здравковић, Роса Ивановић, Цвета Николић и Душка Ристић. Две последње су после неког времена пуштене, а остале су одведене у Аушвиц и остале до ослобођења. Из Вучитрна је 11 лица стрељано, једно умрло у логору, 13 интернирано, а један број после извесног времена је пуштен. Да не би пали у руке Немаца приликом ових хапшења 18 чланова КПЈ и пет скојеваца је побегло из Трепче, двоје је пало у руке четника и заклано, а један је погинуо у борби. Ова провала је имала тешке последице на рад свих организација. Рад партијске организације је сведен на мању меру, а организација жена се није могла опоравити до ослобођења. У Бабином Мосту је ухапшена Ружа Прибићевић и одведена у логор на Бањици.

У првој половини 1944. године ухапшена је у селу Обранчи Марина Полисенко, где се била пребацила из села Видушић. Милкица Миловановић из Милошева ухапшена је 12. јула 1944. године, одведена на Бањицу и у логор смрти у Немачкој. У интернацији је умрла. Осамнаестог јула 1944. године у граду је ухапшено пет комуниста и дан касније још осам. Ухваћена је и стрељана Сретена Јевтовић. Милица Миловановић-Думић је такође ухваћена с мужем у Рашкој и стрељана.

Велики је број мајки на Косову које су у НОР-у изгубиле по једно двоје па и троје и четворо деце. Оне су се херојски држале, јер су знале да су их дале за слободу, а саме настављале рад и пружале свој активни удео НОП-у.

Жене Косова, чланови КПЈ, СКОЈ-а и АФЖ су својим радом на терену и са пушком у руци, мада у изузетно тешким условима живота и рада, пружиле свој допринос ослободилачкој борби народа Југославије, и у тој борби дале изразите примере пожртвованости и привржености КПЈ и слободи, братству и јединству народа своје домовине.

ПОРУКЕ

НАКЛАЗЫ

MESSAGES

MESSAGES

О томе како су се жене Србије бориле и умирале за слободу, за иаше данас и сутра — за циљеве народно-ослободилачке борбе и радничке класе говоре њихове поруке. Наводимо само неке које су у књизи забележене.

МИЛИЦА РАДОВАНОБИЋ, студенткиња из Београда. Заробили су је у битки код Сибнице 26. октобра 1941. године и спровели у затвор у Свилајнац. Њу су на саслушању највише мучили али ништа нису могли од ње извући. Да би је сломили и натерали да каже „кајем се" довели су јој мајку из Београда. За те две речи поклонили би јој живот. Милица Радовановић је говорила мајци:

„Мама мила, издаја је и помислити на то. Немој облачити црно за мном, ја сам партизанка. Не умирем од болести, умирем за слободу!"

Стрељали су је 30. јуна 1942.

ОЛГА РАДИШИЋ-ПЕТРОВ, учитељица из Баранде. Рањену су је заробили 22. октобра 1941. и одвели у Петровград где су је страховито мучили. Стезали су јој главу и удове гвозденим обручем, палили на ватри дланове. Ошишали је до главе и пуштали кап по кап воде на теме. Олга није ни реч рекла. Тако је било и у Београду у Гестапоу и на Бањици. Олга чак ни своје име није рекла. Само је говорила:

„Можда ја нећу живети, али ће мој народ победити!"
На зиду ћелије у Петровграду остало је записано:
„Поносно умирем за КПЈ"

Угушили су је у гасном аутомобилу, 9. маја 1942.

СОЊА МАРИНКОВИЋ, инжењер из Новог Сада. Ухапсили су је 14. јула 1941. године. Кад су је повели на стрељање. није допустила да јој пуцају у леђа, већ се окренула и довикнула:

„Пуцајте, ово су комунистичке груди!"

Стрељали су је 31. јула 1941. године.

ЛЕПА СТАМЕНКОВИЋ, текстилна радница из Лесковца. Ухапсили су је 3. септембра 1942. године. Није хтела рећи ни своје име Специјалној полицији. Препознали су је београдски агенти. Када су је повели на губилиште, већ је било стрељано шесторо из породице Стеменковић. Управник бањичког логора јој је рекао да са њом убија и последњег. Она му је на то одговорила:

„Иза мене остаје Партија и још један Стаменковић" — при чему је мислила на свога у повоју сина Бошка.

Стрељали су је 1. октобра 1943. године.

ЛЕОНТИНА КРАУС, учитељица у пензији из Београда. Симпатизер покрета. Више пута је писала писма квислиншкој српској влади оптужујући је за догађаје и терор у земљи. У једном од писама је затражила да пусте најмлађег комунисту осуђеног на смрт, а да ставе њу. Ухапсили су је, а никог нису пустили. Последње писмо написала је српском народу:

„Уочи моје смрти, у задњем писму које сада пишем, желим вам предати најбољи део мог животног сазнања. . . . Свако ко осећа битно човечно у човеку, ставиће све своје снаге на расположење прегаоцима око комунистичког привредног уређења, а његове носиоце пригрлити свом својом љубављу и захвалношћу.

Моја последња осећања посвећујем комунистима".

Стрељали су је 7. јуна 1943. године.

ЛУКРЕЦИЈА-НЕЦА АНКУЦИЋ, студенткиња из Панчева. Ухватили су је гестаповци крајем јула 1941. и спровели у Вршац. Са још деветнаест родољуба одвезли су је камионом у Самош, на губилиште. Све до вешала певала је:

„Падај сило и неправдо . .."

Обесили су је 14. октобра 1942.

КОСА ПАЦИЋ, домаћица из Ивањице. Учесник првог светског рата. Активно се укључила у народноослободилачки покрет и свим срцем га помагала. Ухапсили су је 1941. и страшно мучили. Претучена, пузећи, изашла је на стрелиште. Кад су хтели да је стрељају, везали су јој очи. Скинула је мараму усправила се и рекла:

„Нећу да умрем као кукавица, знам зашто умирем, хоћу да гледам".

Стрељали су је 15. децемра 1941.

ЛАУРА-ЛОЛА ВОЛ, приватни чиновник из Суботице. Ухапсили су је октобра 1941. године, и осудили на смрт вешањем. Кад су јој ставили омчу о врат, рекла је мађарском војнику:

„Шта дрхтите, не вешају вас".

Пресуда је извршена 18. новембра 1941. у касарни у Суботици.

СРБИЈАНКА БУКУМИРОВИЋ, студент из Петровца на Млави. Специјална полиција је блокирала кућу 7. октобра 1943. и ухапсила њене обе сестре, а њу сутрадан. Претученупребацили су је у логор на Бањици, као кривца I категорије. Ту је чекала тренутаксмрти мирно. О томе пише њена сестра Јока:

„Драга мамо и сви остали,
Синоћ изненада када смо се најмање надале дођоше да изводе за стрељање. Позвали су 12 а међу њима и наше Српче .. . Пољубиле смо се на брзину. Погила је горда дигнуте главе као увек што иде. Ја сам несвесно ишла за њом до пола собе, *а онда када се затвориште врата иза последње прислоним уво. У ходнику где су им везивали руке на леђа проломи се Србин глас:*

Живела комунистичка партија"

Стрељали су је 7. септембра 1944.

ЈОВАНКА БУКУМИРОВИЋ-БОГДАНОВИЋ, учитељица из Петровца на Млави. Њу су стрељали четири дана после сестре Србе. У писму мајци о томе да јој децу чека смрт Јока каже:

„Драга мамо,
... ми тако морамо.
... Знам да Ке ти бити тешко да примиш све то, али ипак покушај да будеги храбра и да издржиш. Имај увек на уму да нисмо ми једини и да је пре нас отишло тако много њих".

Стрељали су је, 11. септембра 1944.

СТОЈАДИНКА-СТОЛА РАДОСАВЉЕВИЋ, ученица из Прокупља. Погинула је 9. априла 1942. у борби против Немаца, у време офанзиве на Топлицу. У њеној торбици нађено је започето писмо мајци. Писала је:

„Драга мајко, опрости што сам те оставила. Један ми је брат погинуо пре месец дана на Сварчи, други у логору у Нишу. Они немају трећег брата да их освети, осветићу их ја, и њих и све другове који падоше за слободу".

ВИДОСАВА ОБРАДОВИЋ-РАДОЈКОВИЋ, професор из Крушевца. Ухапсили су је децембра 1943. у Аранђеловцу и спровели на Бањицу. Повели су је на стрељање у последњој групи жена. У ходнику логора је са групом другарица, према ранијем договору, напала гестаповце и стражаре. Очекујући да буде изведена на стрељање, написала је писмо мајци:

„Драга моја мајчице, пишем ти последњи пут, јер очукујем сваке вечери да нас изведу. Мило моје мајче, опрости ми, али је свака борба таква. Видела сам место где је стрељан тата. Стрељан је овде у дворишту, а нас воде на „Маринкову бару". Шта ћеш, мило моје мајче, свако има свој пут. Мој је ето био кратак, али шта мари, била сам. ипак срећна. Тегико ми је мајчице јер знам колико ћеш да патиш. Остаћеш ипак са неким својим. Помисли на оне мајке које су дале сву своју децу и остале саме.

Победа је наша па нам је зато теже што сад умиремо, али нас смрт не плаши. Спремне смо за то, као за какву шетњу."

Стрељали су је 11. септембра 1944.

ЗОРА ИЛИЋ-ОБРАДОВИЋ, доктор права из Београда. Ухватили су је фебруара 1943. у Краљеву, где је била на илегалном партијском раду. Претукли су је и однели у притворенички болницу одакле је послала поруку својој ћерки:

„Моја драга Љоља,

Пишем ти из затвора у нади и жељи да те моје писмо затекне живу и здраву. Немој да тугујеш за мном, рођена моја девојчице, ако сутра останеш без мене . . . Кад одрастеш схватићеш да други пут за поштена човека није могао да буде, него борба за ослобођење наше земље од непријатеља свих врста, борба за социјалистичку заједницу. Та борба тражи жртве, али оне неће бити узалудне, јер је победа наша".

Стрељали су је 11. септембра 1944. године.

Тако су оне умирале и поручивале уверене у победу и циљеве за које се боре. Одлазиле су на губилиште са песмом или ћутке са црвеним машнама у коси, или не рекавши никад ни своје име, пркосећи тиме непријатељу.

О том как женш,инБ1 Сербии боролисв и умирали за свободу, за наше настонш;ее и будугцее — за цели народно-освободителБнои борББ1 и рабочего класса красноречиво свидетелБствугот их завеш;анин и наказв1. Ниже помепдаем некоторБ1е из зтих текстов напечатаннБ1х в книге.

МИЈ1ИЦА РАДОВАНОВИЧ, студентка из Белграда. Захвачена в плен в бовд у СибницБ1, 26 октлбрн 1941 года и отправлена в тгорвму в город Свилаинац. На допросе ее болвше всего шлтали, но узнатв ничего не смогли. Что-6б1 наконец сломитб ее и заставитв произнести слово „раскаивагосБ" к неи привели матв из Белграда. За зто слово еи бвша 6б1 подарена жизнб. Однако Милица Радованович сказала матери:

„Дорогаг> мама, зто предателЪство, уч-ти зто. Не носи по мне траур, ведг> л партизанка. Умираго не от болезни, а в смертг> иду за свободу!"

Расстрелнна 30 игонн 1942.

ОЛБГА РАДИШИЧ-ПЕТРОВ, учителБница из Барандб1. Раненнои бвхла захвачена в плен, 22 октлбрл 1941. года, и направлена в Петровград, где ее ужасно ПБХтали. Еи сжимали голову, руки и ноги железнвш обручем, жгли ладони на огне, остригли и пускали каплго за каплеи водб1 на темн. ОлБга и слова не промолвила. Так она вела себл и в белградском Гестапо и в концлагере на Банице. Олвга даже и своего имени не сказала. Говорила она толбко лишб следугогцее:

„БитЪ может л не буду житЪ, но моп народ победит!"

А на стене камерБ1 Петровградскои **тгорБМБ1** осталасБ записв:

*„С **гордостЪЧоумирак>** за КПК>".*

Умерла в душегубке 9 мал 1942.

СОНЛ МАРИНКОВИЧ, инженер из Нови-Сада. Арестована 14 иголл 1941 года. Когда ее повели на расстрел она не допустила, чтобБ1 еи стрелнли в спину, а повернуласБ и крикнула:

„Стреллите, зто грудЪ коммуниста!"

Расстрелнна 31 иголл 1941.

ЛЕПА СТАМЕНКОВИЧ, текстилБш;ица из Лесковаца. Арестована 3 сентнбрл 1942 года. Специалвнои полизиеи. Даже своего имени не ВБвдала. Ее узнали белградские агентв1. Когда Лепу повели на лобное место, там уже 6б1ло расстреллно 6 членов семБ1 Стаменкович. Управ-ЛЛГО1ЦИИ баницким лагерем сказал еи, что с неи будет убит и последнии в семве. В ответ она сказала:

„За много стоит Партил и егце один Стаменкович" — здесЪ она имела в виду своего сђшп Бошка, бшвшего егце в пеленках.

Расстреллна 1 октлбрл 1943.

ЛЕОНТИНА КРАУС, учителвница на пенсии из Белграда, сочувствовашан движениго. Неоднократно обраш,аласБ с писбмом к предателБскому сербскому правителвству, обвишш его в терроре и со6бггинх происходлгцих в стране. В одном из нисем попросила вбшуститб на свободу самого младшего приговоренного к смерти коммуниста, а вместо него арестоватв ее. Она бвгла арестована, но взамен за зто никто не 6би вБшугцен на свободу. В последнем своем писвме она обрашаетсн к сербскому народу:

„В *канун **моеп** смерти, в последнем писЪме, **которое пигиу,** хочу **передатЪ вам самуго драгоценнум** чпстђ **моего жизненного сознанил. Каждип,** глубоко **огцутцагогцип то** самое **человечное** в человеке, отдаст **все** свои **сили** в **распорлжение подвижникам на поп**ргице **построенип коммунистического** жономического устропства, **а его** тру**жеников обнимет и обогреет всеп лто**бовЪТо и признателЪностЪго.*

Мои последние чувства посвлгцат коммунистам".

Расстреллна 7 иголн 1943.

ЛУКРЕЦИН-НЕЦА АНКУЦИЧ, студентка из Панчева. Арестована гестаповцами в иголе 1941 года и отправлена в Вршац. Ее, вместе с 19 партиотами, на грузовике повезли на лобное место в Самош. До самои виселицБ1 она пела:

„СШНЂ сила и несправедливостЪ . . . "

Повешена 14 октлбрл 1942.

КОСА ПАЦИЧ, домохозника из ИваницБ1. Участник первои мировои воинвд. Активно вклгочиласБ в народно-освободителвное движение и всем сердцем помогала ему. Ее арестовали в 1941 году и подвергли страшнБ1м истлзанинм. Избитал, ползком добраласв до лобного места. Перед расстрелом еи хотели завлзатв глаза. Она сорвала повнзку, вБшрнмиласБ и произнесла:

***„Не** хочу умеретЪ как трус, л знаго **за** что умирато, **и** хочу смотретЪ."*

Расстреллна 15 декабрн 1941.

ЛАУРА-ЛОЛА ВОЛ, служагцан из СуботицБ1. Арестовали ее в октлбре 1941 года и приговорили к смерти через повешенве. Когда еи набросили петлго на шего она крикнула венгерскому солдату:

„Что ж дрожите, не вам умиратЪ[1]."

Приговор приведен в исполнение 18 нонбрн 1941. в казарме в Суботице.

СРБИЛНКА БУКУМИРОВИЧ, студентка из Петровацна-Млаве. Специалвнан полицин окружила 7 октнбрл 1943 года дом и арестовала две ее сестрвг, а Србиннку на следугогции денБ. Избитуш перебросили ее на следукнции денБ в **концлагерБ** на Банице, как виновника первои категории. Там она спокоинно ждала смерти. Вот что пишет ее сестра Иока:

„Дороган мама и все осталг>ние,
Вчера вечером внезапно, когда ми зтого вообтце не ожидали, пришли чтоби увести на расстрел. Визвали 12 заклточенних, а среди них била и наша Српче .. .! Наспех ми поцеловалисг>. Она вишла гордо подннв голову как всегда. Л не сознаваи пошла за неи до половини камери, а когда дверЪ закриласу за последнеп, прислонила к неп ухо. В коридоре, где им свлзивали руки за спиноп, раздалсл голос Серби:

„Да здравствует Коммунистическал портин!"

Расстреллна 7 сентлбрл 1944.

ИОВАНКА БУКУМИРОВИЧ-БОГДАНОВИЧ, учителБница из Петровац-на-Млаве. Ее повели на расстрел 4 днн спустл после сестрБ1 СрбБы. В писвме матери о том, что ее детеи ждет смертв, Иока пишет:

„Дорогал мама,
. . . та.к долз/сно битг>■
. . . Знаго как трудно тебе будет помиритг>сн со всем зтим, но, все же, постарапсп видержатг> и будг> храброп. Никогда не забиваП, что ми далеко не единственние и что до нас так много их ушло."

Расстреллна 11 сентнбрн 1944.

СТОЛНКА СТОЛА-РАДОСАВЛЕВИЧ, ученица из Прокуплл. Погибла в бок> против немцев, 9 апрелн 1942 года, во времл наступленил на Топлицу. В ее сумке наидено нераспечатанное писбмо матери. Она писала:

„Дорогал матг>,
прости, что л тебл оставила. Один брат пал месиц тому назад на Сварче, второп в лагере в Нише. Так как у них нет третг>его брата, чтоби отомститг> за их смертЪ, отомгцу л, *и их и всех товаригцеп павших за свободу."*

ВИДОСАВА ОБРАДОВИЧ-РАДОИКОВИЧ, учителБница из Крушеваца. Арестована в декабре 1943 года в Аранджеловаце и брошена в концлагерв на Банице. Отведена на расстрел в последнеи группе жешцин. В коридоре лагерл, вместе с группои своих товаригцеи, согласно тому как договорилисБ, они напали на гестаповцев и сторожеи. В ожидании расстрела, она написала **писбмо** матери:

„Дорогал мол мамочка,
пишу тебе в последнип раз, так как каждип вечер жду, что придут за мноп. Лгобиман моп мамочка, прости менл, но каждал борг>*ба такова. Н видела место где расстреллли папу. Расстреллн он здесЪ во дворе, а нас уводлт е „Маринкову Бару". Что ж, лтобимал мол мама, у каждого свол дорога. Мол, вот, била короткоп, но* л, *все же била счастлива. Мне тлжело, мамочка, так как знаго как ти будешЪ страдап. Все же останешЪсл с кем-то из своих. Вспомни о тех матернх, которие отдали всех своих детеп и осталисг> одинокими.*
Победа нагиа и тем труднее нам теперЪ умиратг>, но смертЪ нас не пугает. Ми готови к неп как к прогулке."

Расстреллна 11 сентнбрл 1944.

ЗОРА ИЛИЧ-ОБРАДОВИЧ, горист из Белграда. Арестована в феврале 1943 года в Кралево, где **находиласБ** на подполбнои партиинои работе. Ее избили и отправили в тгоремнуго болБницу, откуда она и послала наказ своеи дочери,

„Мол лгобал Лелл,
ПишгJ тебе из тгорЪми исполненнал надежногI и желанием, что писЪмо застанет тебн живоп и здоровоп. Не тоскуп обо *мне, родимал мол дочурка, если завтра окажешЪсл без менл . . . Когда вирастешЪ попмешЪ, что длл честного человека иного пути не било кроме как борЪби за освобождение нагиеп родини от врагов всех мастеп, борЪби за социалистическое обгцество. Зта борЪба требует болЪших жертв, но они не будут тгцетними, так как победа за нами."*

Расстреллна 11 сентлбрл 1944.

С такими завегцанилми и наказами **обрапдалисБ** они уходн в **смертБ, исполненнБШ** верои в победу и в цели за которвш борготсл. ОтправлллисБ на лобное место с песнеи на устах, или молча, с краснвши лентами в волосах, не промолвив даже собственного имени, вмражал тем самб!м свого непримиримостБ к врагу.

Comment les femmes de Serbie luttaient-elles et mouraient-elles pour la liberté, pour notre présent et notre avenir, pour les objectifs de la lutte de libération nationale et de la classe ouvrière — c'est ce dont témoignent leurs messages. Nous en citons certains, notés dans le présent ouvrage.

MILICA RADOVANOVlC, étudiante de Belgrade. Faite prisonnière dans les combats autour de Sibnica, le 26 octobre 1941, elle fut déportée dans la prison de Svilajnac. Durant l'interrogatoire, elle a été le plus sauvagement maltraitée, mais n'a rien dit. Pour la briser et la contraindre à dire »je regrette«, ils firent venir sa mère de Belgrade. Ils lui auraient fait don de sa vie pour ces deux mots. Et Milica Radovanović disait à sa mère:

»Maman chérie, y songer c'est trahir. Ne te recouvre pas de deuil, après ma mort, moi je suis une partizane. Je ne meure pas de souffrance, je mourirai pour la liberté«.

Elle a été fusillé le 30 juin 1942

OLGA RADIŠIĆ-PETROV, institutrice de Baranda. Blaissée, elle a été faite prisonnière le 22 octobre 1941, et déportée à Petrovgrad et brutalement maltraitée. On lui serrait la tète et les membres dans des étraintes en fer, et brulait les paumes des mains sur le feu. On lui rasa la tète et on y fit tomber de l'eau goutte par goutte. Olga n'a pas dit un mot, mème pas son nom. Et elle disait seulement:

»II se pourrait que je ne vive pas, mais mon peuple vaincra!«

Sur le mur de la cellule à Petrovgrad, elle nota:

»Je meure, fière, pour le PCY«

Elle a été suffoquée dans une voiture, le 9 mai 1942.

SONJA MARINKOVIĆ, ingénieur de Novi Sad. Arrètée le 14 juillet 1942. Devant le peloton d'exécution, elle ne permit pas qu'on lui tire dans le dos, mais se retourna et s'écria:

»Tirez, c'est une poitrine communiste«!

Elle a été fusillée le 31 juillet 1941.

LEPA STAMENKOVIĆ, ouvrière textile de Leskovac. Arrètée le 3 septembre 1942, elle ne voulait révéler mème son nom à la police spéciale. Elle a été reconnue par les agents de Belgrade. Six membres de sa famille ayant déjà été exécutés, elle mème se trouvant face a la mort, le directeur de la Prison de Banjica lui dit qu'elle en serait la dernière de la famille Stamenkovié. Et Lepa Stamenkovié lui répondit:

»Je laisse derrière moi le Parti et encore un Stamenkovié«, pensant à son tout petit fils Boško.

Elle a été exécutée le Ler octobre 1943

LEONTINA KRAUS, institutrice en retraite de Belgrade. Sympathisant du mouvement de libération et du parti. A plusieurs reprises elle adressa des lettres au gouvernement serbe quisling pour l'accuser des événements et de la terreur qui sévissait dans le pays. Dans une de ses lettres, elle demande que l'on libère le plus jeune parmi les communistes condamnés à mort, et qu'on la prenne à sa place. Arrètée, sans qu'on eut libéré personne, elle adressa sa dernière lettre au peuple serbe:

»A la velile de ma mort, dans la dernière lettre qu'il me sera donnée d'écrire, je souhaite tant vous faire part de la meilleure partie de mes expé'riences...

. . . Tout celui qui ressent le profondément humain chez l'homme mettra toutes ses forces à la disposition de ces hommes dcvoués, rassemblés autour dii regime économique communiste, et embrassera tous ses protagonistes de tout son amour et avec gratitude.

Mes derniers sentiments, je Vai porte aux communistes.«

Elle a été fusillée le 7 juin 1943

LUKRECIJA-NECA ANKUCIĆ, étudiante de Pančevo. Arrètée par la Gestapo en juillet 1941, elle est déportée à Vršac. A bord du camion, avec neuf autres patriotes, jusqu'à l'échafaud à Samoš, elle ne cessa de chanter:

»A bas la puissance et l'injustice . ..«

Elle a été pendue le 14 octobre 1942

KOSA PACIĆ, mère de famille de Ivanjica. Ayant déjà fait la Première guerre mondiale, elle s'est associée activement au Mouvement de libération nationale qu'elle aida de tout son coeur. Arrètée en 1941, elle fut brutalement torturée. Assomée de coups, à peine se trainant, on la fit sortir devant le peloton d'exécution. On lui banda les yeux, mais fière qu'elle était, elle se redressa et dit:

»Je *ne veux pas mourir cornine une läche, je sais pourquoi je donne ma vie et je veux vous regarder droit dans les yeux.«*

Elle a été fusillée le 15 décembre 1941

LAURA LOLA VOL, fonctionnaire privée de Subotica. Arrètée en octobre 1941, elle fut condamnée à mort. Sous l'échafaud, regardant son bourreau droit dans les yeux, elle dit au soldat hongrois:

»Pourquoi tremblez-vous, ce n'est pas vous qu'on pendi«

La sentence a été exécutée dans la caserne de Subotica, le 18 novembre 1941

SRBIJANKA BUKUMIROVIĆ, étudiante de Petrovac sur la Mlava. La police spéciale bloque sa demeure le 7 octobre 1943, arrète ses deux soeurs, et revient le lendemain pour arrèter Srbijanka. Battue sur place, elle fut transportée ensuite dans la prison de Banjica, comme coupable de Ière catégorie. Elle y attendit la mort en toute sérénité. Le témoignage en est donné par sa soeur Joka.

»Chère maman, chers tous,

Hier soir, brusquement, on vint nous dénombrer pour Vexecution. Douze ont été appelèes, et parrai elles notre petite Srbijanka.

... On s'embrassa en toute vitesse, et elle s'en alla, toute fière, la tète haute, comme elle avait Vhabitude de marcher. Je Vai suivie jusqu'à la moitié de la pièce, et pui la porte se renferma, et nous nous colämes dessus. Dans le couloir, où *on leur taillait les mains sur le dos, j'entendis la voix de Srbijanka:*

»Vive le Parti communiste!«

Elle a été fusillée le 7 septembre 1944

JOVANKA BUKUMIROVlC-BOGDANOVlC, institutrice de Petrovac sur la Mlava. Elle a été fusillée quatre jours après sa soeurSrbijanka. Dans la lettre à sa mère, Joka dit:

»Olière maman,

... c'est le sort que nous avons choisi.
... Je sais qu'i.l te sera penible de l'apprendre, mais essaye d'etre courageuse et de l'endurer. Pense, toujours, que nous ne sommes pas les seules, tant de gens ont péri avant nous.«

Elle a été fusillée le 11 septembre 1944

STOJANKA STOLA RADOSAVLJEVlC, élève de Prokuplje. Elle périt le 9 avril 1942, dans les combats contre les Allemands, à l'époque de l'offensive sur Toplice. Dans sa sacoche on retrouva une lettre adressée à sa mère:

»Chère maman, ne m'en veut pas de t'avoir laissée. L'un de mes frères a été tué le mois dernier à Svarča, l'autre dans la prison à *Niš. Ils n'ont pas un troisième frère pour les venger, je le ferai, je les vengerai, et aussi tous leurs camarades, tombés pour la liberté!»*

VIDOSAVA OBRADOVlC-RADOJKOVlC, professeur de Kruševac. Arrètée en décembre 1943 à Arandelovac, elle est déportée à Banjica. Elle a été exécutée avec le dernier groupe de femmes. Dans le couloir de la prison, elle et ses camarades, attaquèrent les gardiens et leur commandant. En attendant d'etre exécutée, elle écrivit sa dernière lettre à sa mère:

»Ma *petite maman chérie, je t'écris pour la dernière fois, car chaque soir on attend d'ètre exécutées. Ma petite maman chérie, pardonnes-moi, mais dans le combat c'est comme* fa. *J'ai vu le lieu où papa a été exécuté, igi mème dans la cour, et nous on nous conduira jusqu'à Marinkova Bara. Que faire, chacun a son chemin. Le mien a été court, peu importe, j'ai été si heureuse. J'ai de la peine, je sais combien tu va souffrir. Mais, tu ne sera pas seule. Pense, à toutes les mères qui ont sacrifié leurs enfants et sont maintenant seules.*
La victoire nous appartient, aussi m'est-il plus difficile de mourir, mais je n'ai pas peur de la mort. Nous sommes prètes à faire face à la mort, la mort c'est comme une promenade.

Elle a été fusillée le 11 septembre 1944

ZORA ILIČ-OBRADOVIĆ, docteur ès droit de Belgrade. Ari'étée enfévrier 1943, à Kraljevo, où elle fut en mission illég'ale pourle Parti. Assomés de coups, elle fut transportée dans l'hopital de la prison, d'où elle envoya ce message à sa filiete:

»Ma *chère Ljolja,*

Je t'écris de prison dans l'espoir et le désir que ma lettre te retrouve en vie et en bonne santé. Ne sois pas triste, ma bien aimée . .. Quand tu seras grande, tu comprendras que l'honnèteté ne saurait emprunter une autre voie que celle de la lutte pour la libération de notre patrie de tous les ennemis, que celle de la lutte pour notre communautè socialiste. Cette lutte commande des victimes énormes, mais ces victimes ne seront pas futiles, la victoire nous appartient déjà.

Elle a été fusillée le 11 septembre 1944

C'est ainsi que ces femmes mouraient et laissaient leurs témoignages et leurs messages, convaincues dans la victoire et les objectifs pour lesquels elles luttaient. Elles défiaient la mort en chantant ou en silence, parées de leurs rubans rouges dans les cheveux, ou alors sans mème dire leurs noms, défiant ainsi la mort et l'ennemi à la fois.

Messages written by women of Serbia speak eloquently about how they fought and died for freedom, for our today and our tomorrow, for the goals of the Peoples Liberation struggle and the working class. We will quote some of them, which are recorded in the book.

MILICA RADOVANOVIČ, a student from Belgrade. She was taken prisoner during the battle at Sibnica on October 26, 1941, and was imprisoned at Svilajnac. She was tortured during interrogation but they could not make her talk. To break her and force her to express regrets for her actions, they brought her mother from Belgrade at one point. They would spare her life if she would say she was repentant. But Milica Radovanović told her mother:

»Dear mother, it is treason even to contemplate such a thing. Do not clad yourself in black because of me, I am a partisan. I am dying of no disease, I am dying for freedom!«

She was executed by firing squad on June 30, 1942

OLGA RADIŠIĆ-PETROV, a teacher from Baranda. She was wounded and captured on October 22, 1941 and taken to Petrovgrad where she was subjected to horrible torture. Her head and limbs were squeezed with an iron ring and her palms were burnt. Her hair was shaven off completely and then water left to trickle drop by drop on the crown of her head. But Olga uttered not a word. She went through the same ordeal at the Gestapo in Belgrade and at Banjica. Olga did not even disclose her name. The only words she spoke were:

»Perhaps I will not live but my people will emerge victorious«.

She left an inscription on a cell wall in Petrovgrad:

»I *die with pride for the Yugoslav Communist Party«.*

She suffocated to death in a gas car on May 9, 1942.

SONJA MARINKOVIĆ, an engineer from Novi Sad. She was arrested on July 14, 1941. As she was standing before a firing squad, she refused to be shot in the back but turned round and called out:

»Shoot, this is a communist chest!«

She was executed on July 31, 1941.

LEPA STAMENKOVlC, a textile worker from Leskovac. She was arrested on September 3, 1942. She would not say what her name was when she was being questioned by the Special Police. Belgrade police agents recognised her. When she faced the firing squad, six other members of the Stamenković family had already been shot dead. The head of the Banjica concentration camp told her she was the last of the family to be shot. She replied:

»I leave the Party behind and another Stamenković«. She was referring to her baby son Boško.

She was executed on October 1, 1943.

LEONTINA KRAUS, a retired teacher from Belgrade. She sympathised with the movement. She wrote several letters to the quisling government in Serbia, condemning it for events and terror in the country. In one of the letters, she demanded that the youngest communist condemned to death should be set free and she herself taken in his place. She was arrested but nobody was released. The last letter she wrote was addressed to the Serbian nation:

»On the eve of my death as I am writing my last letter, I want to convey to you the best part of my knowledge of life. . .

. . . Every one who has feelings of humanity in him will put all his strength at the disposal of those who work for a Communist economic system and embrace them with all his love and gratitude ...

... I devote my last thoughts and feelings to the Communists.«

She was executed on June 7, 1943.

LUKRECIJA-NECA ANKUCIĆ, a student from Pančevo. She was captued by the Gestapo in July 1941 and taken to Vršac. With 19 other patriots, she was driven in a lorry to face the gallows at Samoš All the time before she was hanged she was singing:

»Down with brute force and injustice«

She was hanged on October 14, 1942.

KOSA PACIĆ, a housewife from Ivanjica. She took part in the FirstWorld War. She was involved actively with the PeoplesLiberation Movement and gave it her wholehearted assistance. She was arrested in 1941 and exposed to torture. Beaten-up, crawling, she was taken before the firing squad. Before shooting her, they tied up her eyes. She took off the eye band, stood up and said:

»I do not want to die as a coward. 1 know why I am dying for and I want to look with open eyes.«

She was executed on December 15, 1941

LAURA LOLA VOL, an office clerk from Subotica. She was arrested in October 1941 and sentenced to death by hanging. As the noose was being put round her neck, she told the Hungarian soldiers:

»Why are you trembling. You are not being hanged.«

She was hanged in the Subotica Barracks on November 18, 1941.

SRBIJANKA BUKUMIROVIĆ, a student from Petrovac na Mlavi. Special police agents surrounded her house on October 7, 1943 and arrested both her and her two sisters the next day. She was beaten up and then taken to the Banjica concentration camp as an important prisoner. She was calm throughout while waiting to be executed. Her sister Joka wrote about this:

»Dear Mother and others,
Last n:.ght when we expected it least they came to fetch those to be executed. They asked 12 people to come out and our Srbijanka was among them. We *had just time enough to kiss each other. She walked out with her head raised proudly as she always walked. I walked with her through the room and when the door was shut I pressed my ear on it. In the corridor where they tied up their hands, I could hear Srbijanka's voice calling out:*

»Long Live the Communist Party.«

She was shot on September 7, 1944.

JOVANKA BUKUMIROVIĆ BOGDANOVIĆ, a teacher from Petrovac na Mlavi. She iwas shot by a firing squad four days after her sister Srbijanka. In a letter to her mother about the impending death of her children, Joka said:

»Dear Mother,
There is no other way for us. I know it will be hard, for you to accept all this but you must be brave and endure it all. I always remember that we are not alone and that so many others have gone before us.«

She was executed on September 11, 1944 .

STOJANKA STOLA RADOSAVLJEVlC, a school girl from Prokuplje. She was killed on April 9, 1942 in a battle against the Germans during their offensive on Toplica. A sealed letter to her mother was found in her bag. She wrote:

»Dear mother, forgive me for leaving you. One of my brothers died at Svirča a month ago, the other in the concentration camp in Niš. They did not have a third brother to avenge them. I will avenge them and all comrades who have fallen for freedom.«

VIDOSAVA OBRADOVlC RADOJKOVlC, a teacher from Kruševac. She was arrested in December 1943 in Aranđelovac and taken to Banjica. She was executed by firing squad with the last group of women. In a corrider at the camp, she and other women prisoners attaked the guards and Gestapo men according to a prearranged plan. Knowing she would be killed she had written a letter to her mother:

»My dear mother, 1 am writing to you for the last time as I expect they will come to fetch us any evening now. My dear mother, forgive me but this is how it is in any struggle. I have seen the spot where Dad was shot dead. He was *shot here in the courtyard but we will be taken to »Marinkova Bara«. Everybody has his own road. I am grieved, mother, because I know how much you ivill suffer. However, you will be left loith some of your kin. Think of those mothers who have given all their children and have remained alone.*

The victory will be ours and this is why it is so hard to die noiv. But I am ready for it as if for a walk.«

She was executed on September 11, 1944.

ZORAILlCOBRADOVlC, a doctor of law from Belgrade. She wascaptured in Kraljevo in February 1943 while she was working underground for the party. She was beaten and taken to a prison hospital from where she wrote a message for her daughter.

»My dearest Ljolja, I am writing to you from the prison hoping my letter will find you safe and sound. Do not grieve after me, my darling girl, if I am no longer with you tomorrow. When you grow up you will realise that there was no other way for an honest person than to join the struggle for the liberation of our country from enemies of all kinds, the struggle for a socialist community. This struggle calls for great sacrifices but these will not be in vain as the victory is ours.«

She was executed by firing squad on September 11, 1944.

This is how they wrote and died convinced in the victory and believing in the goals for which they had been fighting. They walked to the place of their execution with songs on their lips or in silence with a red ribbon in their hair. Or else, with scorn for the enemy to whom they refused to tell even their names.

РЕЗЮМЕ
RESUME
SUMMARY

Книга „Женщины Сербии в народно-освободительной борьбе" является результатом объемной работы по сбору данных, документов, мемуарных материалов, сводок полиции довоенной Югославии, протоколов с допросов, проведенных Специльной полицией и Гестапо. На основании всех этих сведений представлено участие женщин во всех видах деятельности и мероприятиях, предпринятых непосредственно в канун второй мировой войны Коммунистической партей Югославии во главе с Иосипом Броз Тито, против правящих антинародных режимов, в подготовках к восстанию и в четырехлетней борьбе народов Югославии и Сербии против фашистских захватчиков и предателей родины, за национальное и социальное освобождение страны.

Вместо предисловия изложены позиции КПЮ, свидетельствующие о том, что Партия неустанно подчеркивала значение участия женщин в революционном рабочем движении, указывая одновременно на необходимость того, чтобы женщины в как можно большем числе включались в выполнение важных намечаемых Партией заданий, а также что программой Партии и задачами, выдвигаемыми перед рабочим классом, должны быть охвачены и все существенные вопросы общественного положения женщины. Все это показывает, что возглавляемый Коммунистической партией Югославии рабочий класс считал борьбу за общественное положение женщины неотъемьемой частью борьбы рабочего класса и его целей. Такой курс привел и к массовому участию женщин в действиях рабочего класса и КПЮ, причем не только в довоенном периоде, но и в борьбе за освобождение страны, в невиданных до тех пор в истории народов Югославии масштабах.

Первые страницы этой книги повествуют об участии женщин в довоенное время в многочисленных акциях, организованных КПЮ через в то время законные организации; о работе женщин в профсоюзе и их участии в забастовках; о женщинах в отраслевых организациях, студентках; о работе Молодежной секции женского движения; о задаче журнала „Жена данас" (Женщина сегодня) и борьбе за право женщин на участие в выборах; об активности женщин в Красной помощи и помощи Республиканской Испании; о женщинах — участницах гражданской войны; об участии женщин в демонстрациях и акциях по защите страны; об отваге женщин перед Судом по защите государства и на каторге.

В разделе книги, посвященном подготовкам к восстанию, говорится о чрезвычайно важных должностях которые выполняли женщины в организации восстания. Об участи женщин в четырехлетней вооруженной борьбе говорится в шеснадцати главах, посвящнных их работе в бывших партийных и военных округах и двух краях. В каждом разделе приведены и основные характеристики развития рабочего движения и конкретно освещено участие женщин в нем. Призыв к восстанию и воззвание, направленное 12 июля 1941 года Центральным Комитетом Коммунистической партии Югославии, встретило югославских женщин готовыми принять участие в вооруженном восстании и во всех других действиях, имеющих значение для достижения целей народно-освободительной войны.

В книге проиллюстрировано участие женщин в деятельности Партии и партийных руководств, Союза коммунистической молодежи Югославии, по организации разных мероприятий и действий, затем участие массы женщин во всех видах активности, организованных на освобожденной и неосвобожденной территории Сербии; в области техники и средств информации; по выполнению дел в области санитарно-медицинской службы в партизанских частях и на местах; в подрывных действиях; в мастерских и сборе помощи для фронта; в партизанских отрядах и народно-освободительной армии; в создании народной власти и антифашистского фронта женщин и т.д.

Посредством ряда документов пролит свет на ужаснейший террор, проводившийся оккупационными властями и предателями родины, которые с величайшим ожесточением бросились в борьбу не только с традиционным свободолюбивым духом и твердой решимостью народа бороться и приносить жертвы за дело свободы, но и за полное уничтожение революционного рабочего движения во главе с КПЮ, и всех кто следовал за ее прогрессивными идеями. С этой целью создан и специальный полицейский аппарат, тесно сотрудничавший с Гестапо, открыты многочисленные концентрационные лагеря, а всё это предпринималось наряду со зверствами, которые по всей Сербии совершали оккупанты — немцы, итальянцы, болгары и венгры, а также местные предатели родины — недичевцы, льотичевцы, четники, усташи, балисты. Самыми многочисленными являются именно те документы, в которых говорится о неустрашимом и героическом поведении женщин перед врагами народа и рабочего класса.

Книга „Женщины Сербии в народно-освободительной борьбе" является свидетельством участия женщин Сербии в народно-освободительной борьбе и продукументированным историческом материалом к этому тяжелому, но вместе с тем героическому периоду истории народов Югославии.

Le livre »Les femmes de la Serbie dans la lutte de libération nationale« est le résultat d'une ample action visant à receuillir des données, des documents, du matériel de mémoires, des rapports policiers de l'ancienne Yougoslavie, des interrogatoires menés par la Police spéciale et la Gestapo. A partir de toutes ces données a été illustrée la participation des femmes à toutes les activités et actions menées par le Parti communiste yougoslave avec à sa tête Josip Broz Tito, immédiatement avant la Deuxième guerre mondiale contre les régimes oppressifs, au cours des péparatifs pour l'insurrection et pendant la lutte armée de quatre ans des peuples de la Yougoslavie et de la Serbie contre les occupants fascistes et les traîtres nationaux, de même que pour la libération nationale et sociale du pays.

A la place d'un Avant-propos ont été citées les positions du PCY qui montrent que le Parti a constamment indiqué l'importance de la participation des femmes au mouvement ouvrier révolutionnaire, le besoin que les femmes s'incluent dans le plus grand nombre possible a la réalisation des taches posées par le Parti, et l'obligation d'inscrire au Programme du Parti et dans les tâches de la classe ouvrière, toutes les questions essentielles de la position sociale de la femme. Cet aperçu montre que la classe ouvrière, dirigée par le Parti communiste de Yougoslavie a lutté pour la réalisation de toutes les questions concernant la position sociale de la femme en tant que partie intégrante de la lutte de la classe ouvrière et de ses objectifs. Ceci a amené à la participation massive des femmes aux actions de la classe ouvrière et du PCY, non seulement au cours de la période d'avant-guerre, mais aussi dans la lutte pour la libération du pays, et cela dans une ampleur jamais encore connue dans l'histoire des peuples yougoslaves.

Les premières pages du livre parlent de la participation d'avant-guerre des femmes aux nombreuses actions organisées par le PCY par le truchement des organisations légales: le travail des femmes au syndicat et leur participation aux grèves; les femmes dans les organisations professionelles, les étudiantes; l'activité de la Section des jeunes du Mouvement féminin; les tâches de la revue »La femme aujourd'hui« et l'action ayant pour but le droit de vote de la femme; l'activité des femmes dans l'Aide rouge et l'aide à l'Espagne républicaine; les femmes participantes à la guerre civile d'Espagne; la participation des femmes aux manifestations et actions pour la défense du pays; les femmes devant le Tribunal pour la protection de l'Etat et au bagne.

Dans la partie du livre qui parle des préparatifs pour l'insurrection, ont été indiquées les tâches fort responsables qu'assumaient les femmes dans l'organisation de l'insurrection. La participation des femmes à la lutte armée longue de quatre ans est décrite dans 16 chapitres, suivant les anciens départements de guerre du parti, et les deux provinces. Chaque partie expose les caractéristiques fondamentales du développement du mouvement ouvrier c'est à dire de la région, de même que la participation des femmes. L'appel â l'insurrection et la proclamation que le Comité Central du Parti communiste de Yougoslavie a lancé le 12 juillet 1941 a trouvé les femmes prêtes à participer à l'insurrection armée et à toutes les autres actions importantes pour la réalisation des objectifs de la lutte de libération nationale.

Le livre indique avec précision la participation des femmes aux directions du Parti et dans le Parti, dans l'Union de la jeunesse communiste de Yougoslavie, les femmes organisatrices de certaines actions, de même que la participation de la mase des femmes à toutes les activités organisées sur le territoire libéré et non-libéré de la Serbie; dans les moyens d'information et techniques; l'organisation des affaires d'infirmerie dans les unités des partisans et sur le terrain; aux actions de diversion; dans les ateliers et l'organisation de l'aide pour le front; dans les détachements de partisans et dans l'Armée de libération nationale; dans la création du pouvoir populaire et du front antifasciste des femmes etc.

Les documents montrent particulièrement l'atrocité des autorités d'occupation et des traîtres nationaux, dont la colère avait pour objectif non seulement de briser les sentiments que le peuple vouait tradicionellement à la liberté et sa résolution de lutter et de se sacrifier pour la liberté, mais aussi de détruire totalement le mouvement révolutionnaire ouvrier avec â sa tête le PCY et tous ceux qui ont suivi ses idées progressistes. A cette fin a été formé un appareil policier spécial en coopération avec la Gestapo, de même que de nombreux camps de concentration, en plus des crimes commis dans toute la Serbie par les occupants — Allemands, Italiens, Bulgares et Hongrois et par les traitres nationaux —• acolytes de Nedic, Ljotic, tchétniks, oustachis et balistes. Les documents les plus nombreux sont précisément ceux qui relatent le comportement stoique et courageux des femmes devant l'ennemi du peuple et l'adversaire de classe.

Le livre »Les femmes de la Serbie dans la lutte de-libération- nationale« est un témoignage sur la participation des femmes de la Serbie à la lutte de libération nationale et un matériel historique documenté sur cette période, difficile certes, mais béroique, de l'histoire des peuples de Yougoslavie.

»The Women of Serbia in the National Liberation Struggle« is a book compiled on the basis of extensive data, documents, memoires, prewar Yugoslav police reports, and hearings by the special Police and Gestapo. Thus, one is given a picture of the participation of women in all the activities and actions launched by the Yugoslav Communist Party, led by Josip Broz Tito, on the eve of World War II against the ruling unpopular regimes, of preparations for the uprising and of the four-year-long struggle of the peoples of Yugoslavia and Serbia against the fascist occupiers and domestic quislings and for the countrys' social and national emancipation.

Instead of a preface, the book presents the tenets of the Yugoslav Communist Party which illustrate how the Party constantly indicated the importance of women participating in the revolutionary workers' movement, the need for including as many women as possible in the major tasks set by the Party, and the necessity for including all major questions regarding the social status of women in the Party programme and tasks of the working class. Lead by the Yugoslav Communist Party, the working class fought for all issues concerning the social status of women as an indivisible part of the working class's struggle and its goals. This led to the large-scale participation of women in the action undertaken by the working class and Yugoslav Communist Party both in the prewar period and in the struggle for the country's liberation, participation unparallelled in the history of the Yugoslav peoples.

The book starts out with a look at the prewar participation of women in numerous actions organized by the Yugoslav Communist Party through legal organizations: the work of women in the trade unions and their participation in strikes; women in professional organizations, students; the work of the Youth Section of the Women's Movement; the role of the periodical »Woman Today« and drives for the right of women to vote; the activities of women in Red Assistance and their contribution to Republican Spain; women participants in the Spanish Civil War; the participation of women in demonstrations and campaigns for the country's defense; women on trial before the Court for the Protection of the State and in prison.

In speaking of preparations for the uprising, the book points out the major duties performed by women in organizing it. Sixteen chapters of the book are devoted to the participation of women in the four-year-long armed struggle according to former Party war districts and two provinces. Each section presents the main features in the development of the workers' movement and the concrete participation of women. The call to arms and the proclamation issued by the Central Committee of the Yugoslav Communist Party on July 12, 1941 found women ready to take part in the armed struggle and uprising and in all other major actions of importance for attaining the goals of the National Liberation Struggle.

The book dwells on the individual participation of women by name in the Party and its leadership, in the Union of Yugoslav Communist Youth, as organizers of individual drives, and it also studies the large-scale participation of women in all activities organized on liberated and unliberated Serbian territory: in the information media, in sanitation and health, in partizan units and on the battlefront; in subversive actions; in workshops and organizing assistance for the front; in partizan detachments and the National Liberation Army; in the creation of peoples' authority and the Anti-Fascist Front of Women, ect.

Documents are used to illustrate the terrorism of the occupying authorities and domestic traitors, whose fury focused on not only violating the traditional freedom-loving spirit of the people and their resolute determination to fight and sacrifice themselves for freedom, but also on the destruction of the revolutionary workers' movement headed by the Yugoslav Communist Party and all those who adopted its progressive ideas. A special police mechanism was set up for this purpose in cooperation with the Gestapo and numerous concentration camps were established in addition to the horrors committed throughout Serbia by the occupying German, Italian, Bulgarian and Hungarian forces and the domestic traitors, the Nedićs, Ljotićs, Chetniks, Ustashis and others. The most numerous documents are those which speak of the stoic and heroic conduct of women in the face of the peoples' and the class enemy.

»The Women of Serbia in the National Liberation Struggle« is a testimony to the participation of Serbia's women in this struggle and documented historical material on this difficult but heroic period in the history of the Yugoslav peoples.

РЕГИСТАР
ИМЕНА

A

Абдагић Мура 547
Абраванел Рена 40
Абпамовић Велика 861
Абрамовић Вера 360
Авакумовић Зора 840
Аврамов Стана 809
Аврамовић Ангелина 178 472
Аврамовић Анђелка 179
Аврамовић Велинка 812 813834
Аврамовић Војка 447
Аврамовић Вукосава 220 226
Аврамовић Даринка 226
Аврамовић Дафина 223 227
Аврамовић Ђурђија 211 218220
Аврамовић Јулка 391 398
Аврамовић Милева 175
Аврамовић Миленка Чока 673
Аврамовић Милица 494
Аврамовић Милка 361
Аврамовић Милорад 222
Аврамовић Мица 373
Аврамовић Никола 296
Аврамовић Родољуб 647
Аврамовић Сава 543
Аврамовић Станојка 524
Аврамовић Цана 370
Аврамовић Караичић Миленија 410 423
Аврамовић Симић Јевросима 296
Агбаба Бојана 791
Агбаба Боса 791
Агбаба Дара 791
Агбаба Манда 791 843846
Агбаба Милка Црна 790 791
Агбаба Наталија 791
Агбаба Нена 791
Агнија (Црвени Брег) 779
Агуш Илјаз 920
Адамов Љуба Боктерова 790
Адамовић Босиљка 206
Адамовић Братислава 189 193202
Адамовић Гара 545
Адамовић Груја 581
Адамовић Зора
Нада Јагода 48 545 730734
739 764767
Адамовић Јованка 559
Адамовић др Милосав 560
Адамовић Персида Боса 627 635
638639
Адамовић Сима 544
Адамовић Смиља 571
Адамовић Пенчић Емилија 193 202
203 311
Адић Ана 38
Азањац Душан 421 423
Азањац Јованка 409 425442
Ајданић Деса 902
Ајданић Злата 856 857 864 869877
893 899 900918
Ајдачић Филип 365 500501
Ајдини Шефки 884
Ајтић Зора 874
Ајтић Поповић Радмила 854 858888
890 916
Ајхингер Лиза 89
Ајхингер Сока 89
Аковић Спасоје 397
Аксентијевић Драга 403 545
Аксентијевић Јелена 396
Аксентијевић Лепа 48 207
Аксентијевић Љиљана 445
Аксентијевић Милена 311 424
АксентијевиК Милијана 545
Аксентијевић Радмила 545
Аксентијевић Станка 396
Аксентијевић породица 545
Аксић Лепосава 872
Акулов Рада 422
Аларгић Јудита 13 22 34 104 190 191
196 204 205 332 485
520 527
Албахари Бина 440
Албахари Мелви 440
Албич Јовичић
Антонија Тоска 557566
Албулов Љубица 51
Албуновић Зора 556 564568
Алдаловић Татјана 136
Алдан Лидија 98 794797
Алексијевић Драгиша 256
Алексијевић Миланко 256
Алексијевић Милена 256
Алекеиј?вић Мирка 256
Алексијевић Надежда 256
Алексић Аница 411 412 422 441
Алексић Видосава 752779
Алексић Госпава 256257
Алексић Деса 726
Алексић Драга 646
Алексић Драгиња 841
Алексић Душанка (Крагујевац) 261
Алексић Душанка (Кудреш) 559
Алексић Душанка (Пемговача) 340
Алексић Живка Мила 326 464484
479 497
Алексић Живоратка 872875
Алексић Загорка 771
Алексић Зорка (Косаница) 537
Алексић Зорка (Пећ) 899902
Алексић Јелисавета 61
Алексић Јованка 302
Алексић Јулијана 708726
Алексић Каја 288
Алексић Ката 887
Алексић Краса 659 670677
Алексић Лепка 891921
Алексић Љубица 875916
Алексић Маргита Манцика 248—250
Алексић Милка 894915
Алексић Милица 257
Алексић Милорад 719
Алексић Милош 463
Алексић Нада 423 526527
Алексић Новица 721
Алексић Радмила
(Велика Иванча) 218
Алексић Радмила (Чачак) 441
Алексић Роса 423504
Алексић Ружа 887
Алексић Рушка 626
Алексић Светлана 670
Алексић Соја 635
Алексић Софија 194
Алексић Станија 630
Алексић Стојанка 762
Алексић Тика 372
Алексић Ристић Братислава 284
Алемпијевић Олга 432
Алимеровић Зелена 542
Алимпијевић Слобода 178
Алимпић Будисавка 345
Алимпић Дана 340
Алимпић Драга 345
Алимпић Душан 807
Алимпић Зорка 809
Алиспахић Хава 542
Алкалај Олга 34 58 61 69 70
74 110 114
Алкала] Сара 708
Алкалај Карић Бланка 138
Алмузлино Рот Реа • 39 178
Алмули Ела 60 61 69
Алмули Софија 74
Алмули Шека 3961
Алтман Стојановић Даница 305
Амар Добрила 494
Амар Милица 494
Амбрустер Ирма 22
Ана куварица (Злокућани) 889901
Анастасијевић Десанка 78
Анастасијевић Нада 119 132 215 336 769
Акастасијевић Ружица 261
Анастасијевић Марковић Олга 253
Анаф Исак Соломон 198232
Анаф др Марко 133144
Анаф Славка 61 133 144182
Анаф Фрида Дуња 813
Андер Марија 494
Андерсен др 484
Андоничић Ружа 688
Андоновић Наца 517544
Андоновић Илић
Вероелава Вера 463 516520
531 532 538
Андра в. Хабуш Андрија Андра
Андрејевић Божана 274
Андрејевић Јана 569
Андрејевић Јелисавета
Анета Милена 663 679 685 696703
717 724
Андрејевић Марица 26
Андрејевић Марта 922
Андрејевић Митра 872 884908
Андрејевић Момирка 858 875 885891
Андрејевић Кун Ђорђе 88 133286
Андрејевић Надешевић Добрица 772
Андрејић Милица 568
Андрија (Мало Црниће) 584
Андријашевић Јованка 182
Андријевић Савета 757
Андрин Даница 827840
Андрић Бериславa 217
Андрић Вера 130 142 158182
Андрић Властимир Пекмез 373
Андрић Зорица 178
Андрић Јаглика 670
Ачдрић Јулка 508
Андрић Лепосава Баба 806 807808
Андрић Љубосава 454
Андрић Миленија 662671
Андрић Милијана 670
Андрић Милосава 688
Андрић Радомирка 454
Андрић Вићентић Љубица 376385
Андровић Злата 274280
Анђелинковић Бранка 294
Анђелинковић Даринка 294
Анђелинковић Јаворка 294
Анђелинковић Лепосава 294
Анђелинковић Љуба 742
Анђелинковић Наталија 294
Анђелинковић Станојка 294
Анђелић Дара 742
Анђелић Даринка Дара 900
Анђелић Љубица 426
Анђелић Нада 537
Анђелић Ружа 426448
Лнђелко Брадоња 562
Анђелковић др Анђелко 124125
Анђелковић Аница 395
Анђелковић Борка 598610
Анђелковић Боса 675
Анђелковић Будимир 596
Анђелковић Велика 757
Анђелковић Верка 779
Анђелковић Дана 779
Анђелковић Даница 673
Анђелковић Добринка 759
Анђелковић Драгослава 293
Анђелковић Душанка 311
Анђелковић Живанка С. 775
Анђелковић Живка 556631
Анђелковић Живојин 721
Анђелковић Јованка 293759
Анђелковић Љубица 759
Анђелковић Милица 225226
Анђелковић Нада Д. 775

Анђелковић Олга (Мали Головод) 640
Анђелковић Олга (Бабина Пољана) 759
Анђелковић Радица 756
Анђелковић Ружа 631
Анђелковић Савка 753
Анђелковић Симка 396779
Анђелковић Славка 640759
Анђелковић Смиља 393403
Анђелковић Солунка 754
Анђелковић Стана 626
Анђелковић Станимирка 396400
Анђелковић Станка 293
Анђелковић Трајка 741
Анђеловић Гина 761
Анђеловић Кадивка 761
Анђић Тоза 620
Анић Нада 667
Аничић Даринка 682687
Аничић ЈБубица 448
Аничић Мирјана 542
Анкуцић Корнелија 310 311 791 797 842 846
Анкуцић Лукреција Неца 53 60 63 64 95 791 794 797 925
Антић Вукашин 100
Антић Драгица 126
Антић Живка 302311
Антић Живко 371
Антић Јелена Ленче Ленка 178 731158
Антић Лазар 296
Антић ЈБуба 372
Антић Љубинка 910
Антић Милана 303
Антић Миланка 448
Антић Милева 628
Антић Милица 448
Антић Нада 708
Антић Наза 758
Антић Рада 731758
Антић Рајна 764
Антић Роска 761
Антић Ружица 302
Антић Смиља 699
Антић Стевка 762
Антић Цана 572
Антић Илић Љубица 296
Антић Лончаревић Добрила 572
Антолковић Мира 696
Антолковић Нина 696
Антонијевић Бранка 306
Антонијевић Јагода 218
Антонијевић Косана 218
Антонијевић Љубинка 670
Антонијевић Милена 218
Антонијевић Милица 402
Антонијевић Рада 301491
Антонијевић Радмила 256
Антонијевић Стана 493
Антонијевић Радовановић Стојанка 680
Антонић Богдан 331
Антонић Боривој 370
Антонић Ката 374
Антонић Мира 93
Антонић Роса 374
Антонић Стана 341370
Антоновић Босиљка 596
Антуновић Риста 759
Апостоловић Љуба 779
Апостоловић Милева 779
Апостоловић Станика 361
Апостоловић Аћимовић Олга 360 371 384
Арамбашић Живана 218
Аранђеловић Добривоје 739
Аранђеловић Драгица 78
Аранђеловић Зага 778
Аранђеловић Јованка 682
Аранђеловић Милева 739
Аранђеловић Милка Ђеркинка 28 733 766
Аранђеловић Милунка 656 667670
Аранђеловић Мирјана 752
Аранђеловић Олга 300 304
Аранђеловић Павлија Павче 670
Аранђеловић Рада 680
Аранђеловић Сока 39 40 94
Аранђеловић Софија 734
Аришник Даница 645
Арижшник Љубица 627 706725
Аризановић Драга 752
Аризановић Јелица 779
Аризановић Јованка 759
Аритоновић Мица 65
Арко Добрила 642
Арнаутовић Геле 340
Ароновић Реа 39
Арсенијевић Даринка 215
Арсенијевић Добрила 39 112 173 197 198
Арсенијевић Зорка 177
Арсенијевић Милана 641
Арсенијевић Милева 65
Арсенијевић Олга 376
Арсенијевић Персида 927 929 931 Сека 45 113 114 359
Арсенин Велинка 809
Арсенић Анка 341
Арсенић Евица 841
Арсикић Милојка 53
Арсић Босиљка 211
Арсић Даница (Јошје) 634
Арсић Даница (Сушица) 694
Арсић Зора 698
Арсић Јелена 305
Арсић Лепа 771
Арсић Мила 634
Арсић Милица 759
Арсић Олга 698
Арсић Радмила 222
Арсић Ранка 302
Арсић Ружа 628
Арсић Санда 568
Арсић Софија 235
Арсић Стана 754
Арсова Ленче 4445
Арсовић Зорка 681
Арсовић Милица 78
Арсовић Радојка 681
Атанасковић Илинка 752
Атанасковић Стојанка 752
Атанацковић Богољуб Дида 578
Атанацковић Бора 364 366
Атанацковић Драгица 494
Атанацковић Жарко 821 824
Атанацковић Лепосава 600
Атанацковић Милева 212
Атана ковић Милена 58 63 74178
Атанацковић Мирослава 175
Атанацковић Рада 65
Атанацковић Радмила 168 169 173
Атанацковић Станоје 629
Атолић Дана 910
Аћимов Емилија 809
Аћимовић 63
Аћимовић Десанка 570
Аћимовић Ђурђина 817
Аћимовић Зорка 252
Аћимовић Милан 109 263
Аћимовић Милена 309—311 314 351 360 376 383 384
Аћимовић Милица 222
Аћимовић Тонка 39
Аупић Слободанка 302
Ациган Средојев Слободанка 79 632 644 647 649 787
Ацић Видосава Вера 854 862 881 890 891 895 920
Ацић Даница Дана 858 890 920
Ацић Живка 602
Ацовић Мирослава 86
Ачковића кућа 867
Аџемовић ЈБубица 427
Аџемовић Милена 311 447
Аџемовић Милунка 427 442
Аџић Радојка 326
Аџић Раша 493
Ашић Лапчевић Лепа 646
Ашчелић Ајиша 522

Б

Бабић Ангелина 203
Бабић Вероника 261
Бабић Десанка 179
Бабић Ивана 192
Бабић Јелица 221
Бабић Лепосава 190
Бабић Луција 28
Бабић Љерка 70
Бабић Љуба 547
Бабић Мара 909 917
Бабић Мирко Шлем 621
Бабић Надежда 190 197 200 201204
Бабовић Будимка 426
Бабовић Дана 410
Бабовић Даница Данка 860 879899 912 918
Бабовић Ибрахим 11
Бабовић Илинка 918
Бабовић Љубица 854 859 861 862879 886 889 899 902 910
Бабовић Милка 312
Бабовић Мица 664
Бабовић Нада 312 446496
Бабовић Ната 854 857 887 889 894 919
Бабовић Олга 426
Бабовић Ћуковић Спасенија Цана 11 12 13 17 22 92 93 94 96 97 100 101 104 105 123 133 183 184 520 547 620 675 693 764 846
Бабудер Будимка 304
Багар Јелена 662
Багар Терзић Радмила 48 659660 668 672 673675 681 687 688
Бадањац Криста 837 844 846847
Бадер 575
Бадњар Даринка 678750
Бадњаревић Даринка 754
Бадњаревић Добринка 503
Бадољо 612
Базовић Катарина 858 886922
Бајазит Иван 169
Бајазит Милица Миља 169 293 302 310
Бајалица Димитрије Митар 323 324 332
Бајалица Мила 47 61 77 207 323 324 326 328 329 333 375
Бајалица Милунка 395
Бајан Вера 343
Бајан Милка 343
Бајата Раде 921
Бајић Бранка 428
Бајић Бранко 806
Бајић Душанка 681
Бајић Иванка П. 343
Бајић Јела 841
Бајић Јула 430
Бајић Лидија 428
Бајић Љубинка 206
Бајић Љубица 340
Бајић Марија 194195
Бајић Марица 603
Бајић Наталија 53 55 865
Бајић Неда 749
Бајић Слободан Паја 93811

Бајић Дмитрашиновић Даница 116128
Бајкић Борика 872
Бајковић Филип 557
Бајковић Кристина Киће Гора 557568
Бајовић Војин Вук 655
Бајовић Даница 681682
Бајовић Митрана 673
Бајовић Ристић
Богиња Слободанка 659 661 672 673
674 675 676 679
684 763
Бајчић Живана 296
Бајчић Јована 296
Бак Перл 920
Бакали Јолдуза 860 870 879
Бакали Наније 887
Бакија Мустафа 920
Бакија Таиб 920
Бакија Ћемал 920
Бакић Лепосава 340
Бакић Митар 856
Баковић Алексија 525 532 540
Баковић Госпава 543
Баковић Иванка 517
Баковић Јелена 573
Баковић Мицка 525
Баковић Роска 546
Бакотић Вера 61 85
Бакотић Ивка 533
Бакоч Загорка 527
Бакоч Сенка 527
Бакочевић Бранислава 463 466 480 497
Балабан Десанка 104
Балабановић Видосава 881—882
Балажевић Викторија 800
Балаћ Катица Соша 817830
Балаш Ана Мица 830
Балић Милојка 772
Балићевац Вејсила 542
Балножан Јулијана 69
Балножан Катарина Каћа 69115
Балтић Олга 610
Балугџић Драга 607
Балугџић Живојић 70
Балуновић Персида (Грљан) 596618
Балчаковић Илинка 509
Балчетић Роса 881
Бањец Блага 909
Банашевић Добра 863
Банашевић Станица 869
Бандић Даринка 161 214 215
Бандић Милева 161 214 215
Бандука Стојанка 680
Банкеровић Драгиња 677
Банкеровић Златоје 677
Банкеровић Светислав 677
Банковачки Сока 817
Банковић Анђелина 753
Бранковић Иванка 179
Банковић Милена 403
Бановић Лепа 26
Бановић Почуча Душанка 403
Бањанин Олга 811812
Бањац Лепосава 846
Бањевић Љубица 301
Бараксадић Јелисавка 817
Бараћ Милорад 445
Бараћ Перса 837
Бараћ Симић Стана 693 695 724
Барбуловић Јованка Ст. 596
Барић Ђука 442
Барјактаревић Деса 274
Барјактаревић Мила 77
Барјактари Фетије 869 870 881
907 908 910
Барјактаров Мара 809
Барнић Милица 572
Баровић Вјера 856888
912 917
Баровић Дара 874 888 912
Баровић Поповић
Деса Мала 853 855868
874 877 912914
Баровић Манојловић Љубица 856 867
888 912 917
Баровић Милица 917 919
Барух Бела 41
Барух Илија 463
Барух Манда 274
Барух Сока 41
Барух Симић
Рашела Шела 22 26 34 61
123 124 136 141 160161
Басара Јелица 707
Баскочевић Пеја 889
Баста Деса 392
Бастић Катарина Каја 48 660671
682 689
Бастић Крешимир 724
Батинић Наталија В. Гера 217 294
Бађамунина, суплент
в. Тумин Нина
Бађановић Добрила 527
Бађановић Мара 340, 345
Бађевић Јона Ст. 596
Бауер Јозефина 301
Бацкић Видосава Мара 295
Бацкић Милица 295
Бацковић Кристина 885
Бача Марија 22 803804
Бачанин Јелица 545
Бачанин Стана 541 545
Бачаревић др 462
Бачић Босиљка 112 122 172 185 312
Бачић Живана 346
Бачић Марија 128
Бачић Олга 212 300
Бацевић Јованка 608
Башић Драга 300
Башић Тонка 883
Башовић Нада 533
Башовић Наџа 517
Баштовановић Вука 556 566
Баштовановић Гина 472
Беба, текстилна
радница (Земун) 201
Бебел Август 11
Бебингтон Недељковић Ејлин 479
Бегановић Земка 533 537538
Бегенишић Зора 53 86 113321
322 326 337 338 339
Бегенишић Лола 322
Бегенишић Христа 322
Бегенишића кућа (Шабац) 323
Бегић Радунка 598
Беговић Ангелина 681 682
Беговић Вељко 85
Беговић Драгомир Недо 661
Беговић Јелена 857
Беговић Радмила 85 133
Бежановић Жика 121
Бежановић Чеда 827
Бековић Љубица 450 456
Бектеши Садета 910
Бекчић Стана 630
Беланчић Савета 223
Белетић Јегда 300
Белић Марија 913
Беливакић 608
Белић Драга 384
Белић Љубица 335
Белић Рајка 426
Белић Пенезић
Гроздана Зина 122 132 138 146 147
Белкић Јованка 202
Беловић Ратко 83
Беловуковић Милан Дева 326 332
Беловуковић Селена 340
Белопавловић Љуба 411 447
Бељански Ковиљка 809
Бељаревић Зага 340
Бељин Ружица 769 799
Бељић Марија 639
Бем Ливија Лилика 39 95 799—803
Бембаса Пирика 39 61 94
Бембаса Цветић
Јелисавета Бешка 39 41 57 58
61 69 93—95 205
332 464 473 481 485
(Вбћте Ргап?.) 334 502
Беме Франц
Бензон Милева 53
Бенић Велика Вела 48 77 184 207—210
Беодранов Саво 913
Беодранов Лисулов Даринка 913
Бер др 272
Бечановић Обренија 264 271
Бергер Шацика 39
Бергман Фрида 40 74111
Берић Даница 202
Берић Дара 809
Берић Стана 340
Бериша Ћазим 893
Берлин Антон 294
Берлин Звонко 294 295
Берус Анка 93—95
Бесеровац Десанка 369
Беспетјенко Мира 301
Бетегало Милена 916
Бећаревић Божидар 102 120 126
130 157 163
247 262 263
274 290 351
735 745
Бећировић Тиџа 547
Бешевић Јела 427 448
Бешир Милка 592 603
Бешировић Донка 301
Биволаревић Јанковић Јефка 892
Бигар 614
Бизјак Гроздана 119
Бизнаревић Савета 916
Бијелић Дубравка Аша 112 122
173 178
Бијелић Зора 525
Билбија Лапчевић Јелена 178
Билић Деса 569 705
Биљановић Илија 463
Биљња Ирена 807
Биндер Кунигунда 79
Биорац Десанка 428 449
Биорац Ранка 428
Бирташевић Василија 296
Бирташевић Јевросима 296
Бирчевић Драга 238
Бисенић Русија 427
Бисић Јулка 607
Бисић Милорад Мика 594 612—614
Бислимовић Стана 744
Бихаљи Павле 70
Бихнер Цветићанин Хермина 130
Бјелић Љубица 891
Бјелић Рада 533
Бјелић Стана 525 543
Бјелица Канда 689
Бјелица Миливоје 157
Бјелица Стана 689
Бјеловић Милена 526 537541
Бјелогрлић Зора 916
Бјелотић Никола 326
Благојевић Анка 336 211
Благојевић Борка 571 572
Благојевић Вера 55 63 319 321—326
328 336 344
Благојевић Гордана 568
Благојевић Дана 193 202203
Благојевић Даца 391
Благојевић Десанка
(Обреновац) 203
Благојевић Десанка
(Руњани) 341
Благојевић Дивна 628

Благојевић Добрила 130
Влагојевић Драгиња Ђ. 298
Благојевић Драгослава 296
Благојевић Зора (Обреновац) 128 189 193202
Благојевић Зора (Пожаревац) 573
Благојевић Иносава 722
Благојевић Јела 189 193 202203
Благојевић Јован 336
Благојевић Јована 508
Благојевић Кринка 86393
Благојевић Љубица 238
Благојевић Милан 182 200247
Благојевић Миланка Мики 463484 490 498
Благојевић Милена 427442
Благојевић Милица 238256
Благојевић Милосава 211
Благојевић Милутин 141 144 145158
Благојевић Нада (Врбица) 211
Благојевић Нада (Крешевац) 628
Благојевић Никица 76
Благојевић Олга 193 202203
Благојевић Перса 182253
Благојевић Радојка 256
Благојевић Ратка 141 144145 155 158160
Благојевић Роса 254257
Благојевић Ружица 202
Благојевић Цала 519 523 527529
Благојевић Мишић Вида 699710
Благојевић Петровић Јелена 48465 481485 489 498 505
Благус Цана 523
Блажевић Јелка 189
Блажек Елза 462
Блажек Јулка 463
Блажек Ката 227
Блажић Витосија Јела 218
Блажић Даница 210 211217 218 223 224 295
Блажић Десанка 207
Блажић Лепосава 218
Блажић Мара 841
Блажић Марија 211
Блажић Мерима Ката 791
Блажић Миодраг 635
Блажић Станица 211
Блау Францетић Ружа 39
Боба, ученица (Београд) 201
Бобан Мара 29
Бобанић Ангелина 294
Бобанић Рајна 294
Бобинац Ивка Милка 812 817—819 833846
Бобић Јанко С. 429
Бобић Леви Марија 167 472481 485—487
Бобичић Деса 856912
Бобичић Јелка 857 878 888912
Бобичић Милица 860893
Бобичић Босна Јагода 853 856858 862 865 887912
Богавац Љубица 688
Богавац Милева 391
Богавац Милена 398401
Богавац Милунка Лула 391393
Богдановић Бена 758
Богдановић Бисенија в. Петровић Митровић Десанка
Богдановић Борка 539
Богдановић Бранко 445
Богдановић Вера
Богдановић Воја Сељак 573
Богдановић Гина 573
Вогдановић Даница 856 862 889 913
Богдановић Дара 328
Богдановић Добра 517
Богдановић Добрила 533
Богдановић Добринка 708
Богдановић Драгица 758
Богдановић Драгиша 238239
Богдановић Живка (Борина) 341
Богдановић Живка (Рготина) 610
Богдановић Зага 889
Богдановић Зага Мала Рада 235 241 255 300
Богдановић Јелена 173248
Богдановић Јелка 466
Богдановић Јованка 361 386 387
Богдановић Калина 600
Богдановић Јордановић Ката 674—678 684
Богдановић Љубица (Слишане) 618
Богдановић Љубица (Рготина) 749
Богдановић Марија 340 345 346
Богдановић Милева 750
Богдановић Милица 191
Богдановић Милка 378
Богдановић Нада 517 521 522 535 537
Богдановић Пасквал 539—541 543
Богдановић Перка 136
Богдаиовић Петра 472
Богдановић Радмила Богдана 113121 312 376
Богдановић Радојка 891
Богдановић Радојка-Маја 235246
Богдановић Саша 323
Богдановић Сека 323
Богдановић Симка 756
Богдановић Славка (Лесковац) 771
Богдановић Славка (Ужице) 497
Богдановић Станија 752753
Богдановић Стојанка 660 676677
Богдановић Радичевић Љуба 78 516 517 518 535 539 540 541 542
Богетић Љубица 858 875 889 896 917
Богетић Ната 874 904 912 918
Богетић Олга 917
Богић Нада 301
Богићевић Благоје 415
Богићевић Боривоје 434435
Богићевић Дамњан 432433
Богићевић Даница (Качулице) 427 444449
Богићевић Даница (Лисо Поље) 384
Богићевић Душанка 173 411422 425 432—434 441 444 447
Богићевић Зора 422 423 474 504
Богићевић Јелисавета 431
Богићевић Милостина 312 427446
Богићевић Наста 641
Богићевић Живковић Олга 462463 466 476 483 498
Богићевић Којовић Савка 432433
Богићевић Костић Олга 422 423427
Богојевић Борка Звезда 553 554556 560—562 564 566 570
Богојевић Бранислава 240257
Богојевић Вида 769
Богојевић Јелена Лена 556564 566 585
Богојевић Јанковић Љубица 769
Богосављевић Дара 569
Богосављевић Кристина 203
Вогосављевић Маргита 601
Богосављевић Миладија 635
Богосављевић Миланка 451
Богосављевић Милка 302
Богосављевић Олга 630
Богосављевић Тихомир 305
Богошевић Живка Кока 858 873 875 882 916 919
Вогошевић Стојанка 921
Боднаров Јулијана 138
Божа (Кукавички одред) 773
Божанић Катарина 182
Божидаревић Ружа 855 888 889 902 918
Божиловић Јелисавета 301
Божиловић Нада 708
Божиловић Радмила 770
Божиновић Драгољуб 591
Божиновић Неда 43—45 53 61 74 98 132
Божиновић Христина 591598
Божић Ана 74
Божић Видинка 610
Божић Војимир 455
Божић Дана 704
Божић Деса 311312
Божић Јелка 231
Божић Косовка 479
Божић Љубица 39 74
Божић Надежда Нада 231232 256 455
Божић Радојка Сека 115
Божић Ранка 598
Божић Роса 432
Божић Спасена 589618
Божић Стана 497
Божић Стевка 509
Божић Тула 503
Божић Николић Вука 48 356 378 382 385
Божовић Анка 874 888912
Божовић Гојко 118
Божовић Дара 913
Божовић Деса 875 896 922
Божовић Добрила 874894
Божовић Зорка Зорица 118119 131 161 162
Божовић Коса 918
Божовић Љубица 899918
Божовић Милун 125
Божовић Мица 840
Божовић Наталија 684
Божовић Олга 175
Божовић Ранка 121
Божовић др Саша 183538
Божовић Ђорђевић Нада 131
Бојанић Зора 913
Бојанић Милица 681688
Бојанић Пава 881
Бојанић Ружа 907
Бојаџић Ружица 311312
Бојанић Светлана 130
Бојиновић Деса 358 369 384385
Бојиновић Драгица 752
Бојиновић Радмила 761
Бојиновић Секула 358369
Бојић Круна 298302
Бојић Љубица (Кленовик) 556
Бојић Љубица (Равнаја) 372
Бојић Надежда М. 575 577 585 298
Бојић Раденка 710
Бојић Смиља 32 861 863
Бојичић Дара 378
Бојковић Лепа 545
Бојковић Љубица 869888
Бојковић Милевка 761

Бојковић Стевка 762
Бојовић Ана 426442
Бојовић Андријана 535
Бојовић Анђелија 659671
Бојовић Гина 535
Бојовић Душанка 225
Бојовић Зора 509
Бојовић Зорка 224
Бојовић Љубица (Ужице) 490
Бојовић Љубица (Заступ) 542
Бојовић Милена 659
Бојовић Милија 533
Бојовић Нада 472
Бојовић Олга 424 425 432442
Бојовић Радмила (Врдила) 403
Бојовић Радмила (Доња Трепча) 421
Бојовић Ружица 261 264 271272
Бојовић Слава 472
Бојовић Смиљана 544
Бојовић Станислава 426 440442
Бокан Душан 271
Бокур Јелена 64
Бокшић Јана 809
Болдајић Марија 618
Бора (Космајски одред) 214
Боранијашевић Станка 524
Борикић Вера 217
Борикић Милена 207217
Борис III (бугарски краљ) 687
Борисављевић Анђа 341
Борисављевић Анка 465
Борисављевић Вера 341
Борисављевић Гордана 39
Борисављевић Драгица 541 542 544
Борисављевић Зорица 67 511 516 519 530
Борисављевић Лела 533
Борисављевић Лепосава 426444
Борисављевић Стоја 78
Борић Борка 211
Борић Загорка 210 212 213217
Борић Милена 210—212
Боричић Љубица 860899
Боричић Миленија 300
Боричић Милица 907
Боричић Славка 907
Боришић Жарко 453
Боришић Живана 451
Боришић Живка 427
Борковић Ђурђија 881
Борковић Ружа 881
Боројевић Цаја 48299
Борота Стеван 375
Бороцки Тоша 124 125133
Боршић Славица 915
Босак Јосип 93
Боснић Мира 817
Ботић Милена 547
Ботић Миља 547
Ботић Радојка 547
Ботић Радишић Рајка 519 524529
Бохуњицка др Адела Поца Анка 83
Бочкај Зора 93
Бошан Симин Магда 804
Бошко, партизан 476
Бошковић Арсо 520
Бошковић Вида 346
Бошковић Вукица 874 908912
Бошковић Даринка 508 523537
Бошковић Десанка 856 907912
Бошковић Добринка В. 524533
Бошковић Зора 305307
Бошковић Зора Нада 303
Бошковић Зорка 236237
Бошковић Јула 236237
Бошковић Јулијана 661 674675
Бошковић Ката 523
Бошковић Милица 572
Бошковић др Мило 140144
Бошковић Олга (Земун) 817
Бошковић Олга (Приштина) 881
Бошковић Плана 887
Бошковић Радмила в. Јовановић Загорка
Бошковић Радомирка 539
Бошковић Ружа 755
Бошковић Тодора 539
Бошковић Христина 48 77 710
Бошковић Маринковић Савка Дечко 766 768
Бошковић Цветановић Добрила 769
Бошњак Ружа 841
Бошњаковић Зорка 224
Бошњаковић Миленка 466 507
Бошњаковић Милунка 312 481 507
Бошњаковић Јанковић Милица 312 463 507
Брадић Коса 491
Брајевић Даница 104
Брајовић Видосава 860 869 918
Брајовић Јованка 856 887 888 906 912 914
Брајовић Катица 87 852 853 862 868 887 888 890 903 914 915
Брајовић Милица 874 913
Брајовић Станица 869
Брајовића кућа (Пећ) 867 870 887
Бранка (Загужане) 771
Бранка Таралика (Лесковац) 778
Бранка Црнка (Прокупље) 682
Бранко (Младеновац) 222
Бранко, шофер (нишки логор) 683
Бранков Ана 791 793 794841
Бранков Дејан 795 798
Бранковић Бранка 384
Бранковић Вера 284
Бранковић Влада 558 560
Бранковић Гвозденија 360 384 386
Бранковић Даринка 359
Бранковић Драга 202
Бранковић Драгана Пастрмка Мила 553 558 560—562 579 581 587
Бранковић Зорка Зора 360 381 384
Бранковић Јевросима 306
Бранковић Косара 299
Бранковић Радмила (Бродарац) 702
Бранковић Радмила (Нови Пазар) 312
Брачинац Зора 635
Брашанац Мирослава 532
Брашанац Стојана 532
Брашњо Јефимија 545
Брежанин Милена 121
Брезник Марија 93
Брдарски Цвета 566
Брика Ђулсум 869 870 883
Бришчек Марија 256
Бркић Бојана 340
Бркић Бранка 626 627 642
Бркић Вера 182
Бркић Вида 340
Бркић Владинка 360
Бркић Вукосава 340
Бркић Даница 340 345
Бркић Даринка 343 345
Бркић Десанка 45 112 162
Бркић Загорка 340
Бркић Зора 104
Бркић Зорка 345
Бркић Јован А. 686
Бркић Коса 340
Бркић Лепосава 343 345
Бркић Љубица 217
Бркић Мара 916
Бркић Мила 3995
Бркић Милева 226227
Бркић Миленија 226 227 340
Бркић Милеса Мила 800—802804
Бркић Милица (Сеона) 222
Бркић Милица (Глушци) 345
Бркић Мирослава 340
Бркић Радивоје 226
Бркић Ружица 222
Бркић Смиљана 340345
Бркић Стеван 200
Бркић Цвета 463
Брковић Милка 913919
Брковић Ратомир 721
Брковић Стефановић Живка 726
Брнић Живка 573
Бровина Ширине 864 869 870 887 919
Бровина Нимани Назмије 874894 898 915
Броја Рецеп 873
Брочић Драга 432
Брочић Милица 431
Брочић Мирка 431
Брочић Петра 431
Брочић Ружа 431
Буба Мара в. Каракашевић Стаменковић Невенка Ленка
Бубало Божана 698
Бубало Ката 53
Бубало Милева 183
Бубало Милена 132
Бубало Милка 179
Бубало Петар 25
Бубањ Јулка 546
Бубањ Светислав 546
Бубања Даница 302—303
Бугарски Вида 607
Бугарчић Анка 395
Бугарчић Катарина 441
Бугарчић Милојка 238
Бугарчић Никола 392
Бугарчић Цана 443444
Будимир Анка 173
Будимировић Лена 340
Будимировић Миленија 340
Будимировић Милка 581
Будимировић Рада 340
Будимирски Зора 557
Будимка (Лесковац) 762
Будисављевић Богданка Бока 812
Будисављевић Гроздана 771
Бузенкић Даринка 618
Бузенкић Младена 618
Будић Светислав 661
Буђевац Драгица 78
Буђић Лепосава 602
Бузаџић Миланка 809
Бузаџић Нада 809
Бујиновић Мила Шиљеже 812
Бујић Брена 524
Бујошевић Добринка 491
Бујошевић Мика 450
Бујошевић Милена 402
Бујуклић Микачевић Ана 339
Букар Радојка 395
Буквић Даница 841
Буквић Даринка 916
Буквић Зора 393
Буквић Јованка 916
Буквић Љуба 841
Буквић Мара 568
Букилић Косара 874891
Букилић Марија 764
Букилић Мића 764

Буковић Александар П. 638
Брковић Миленко Црни 596
Букарица Савка 915
Букумировић Анђелина Лала 69 730 739 772
Букумировић Дана 505509
Букумировић Мирослав Мирко Букум 122 133 155
Букумировић Ружица 137
Букумировић Србијанка 133 137 142 143 145155 173 179 926 928 930932
Букумировић Цура 833
Букумировић Богдановић Јованка Јока 137 143145 155 173 179 926
Букумирића кућа (Пећ) 868
Булајић Анђа 871
Булајић Андрија 920
Булајић Даница 874
Булајић Дара 916
Булајић Јова 681
Булајић Сава 681
Булат Милица 606610
Булатовић Ангелина 779
Булатовић Анђа 881908
Булатовић Блага 660677
Булатовић Деса 527536
Булатовић Коса 535537
Булатовић Милена 807
Булатовић Милосава 748
Булатовић др Радован 78
Булатовић Славка 857
Булатовић ЈБумовић Злата 856587 868 888 912919
Булатовић Вујисић Цвијета 860
Булбић Стојанка 606
Булић Бата 565587
Буловић Аница 22 25 26 253427
Буловић Божица 26
Буловић Зорка 179
Буловић Букумировић Софија 164 166167
Буљан Душанка 353
Буљановић Зора 137
Буљугић Богдан 494
Буљугић Владета 494
Буљугић Милена 494
Буљугић Наталија 494
Буновић Драгиња Ј. 610
Бунушевац Радмила 182183
Бунушевић Мара 885
Бургијашев Перса 807809
Бурић 655
Бурић Сава 771
Бурић Станко 920
Бурковић Бран. Т. 356
Бурмазовић Смиља 324345
Бурсаћ Вукица 801
Бурсаћ Милица Беба 22 29799 800—804
Бурџевић Рифат 98
Бутаревић Драга 606
Бутиер Весна 113 310312
Бућан Матија Црни 416
Буха Василије Јова 136141 701 714 717765
Буха Вера 288
Буцало Мица 870 881907
Буцек др Јосиф 715
Буцек Милева 657
Буцек Милица 668687
Бучевац Мика 516
Бучевац Милена 538
Бучевац Миљка 518
Бучевац Славка 516
Бучевић Љуба 524
Бучевић Миљка 524
Бушетић Нада 273

B

Вагић Будимка 225
Вагић Даринка 225
Вагић Ђурђија 225
Вагић Живка А. 225
Вагић Живка Д. 225
Вагић Радојка 225
Вагић Станка 225
Вазмић Радојка 335
Вајић Саво 397
Вајић Душанка Баба Дана 817
Вајић Олга Вера 812
Вајс Гајић др Марија 39 59 74
Валан Јелисавета 809
Валгони Илонка 22 112119 928 930 932 123 161 177—185
Ваљаревић Буба 646
Ваљаревић Вера 349 350351
Ваљаревић Душан 721
Вањек Оливера 61 112116 197 201 215
Вараклић Вера 516 525531 532 533 537 543
Вараклић Драгица 516 531532 533 537 538539
Вараклић Смиља 535
Вараклић Цана 525
Варга Лилика 68
Варјашки Јелена 167 791 793794
Вартаберијан Силва 218
Васикић Ружица 113124
Василијевић Ната 490540
Василијевић Стојадиновић Рада 504
Василић Милка 817
Василић Радојка 426436
Васиљевић Вида 595
Васиљевић Дара 883 903904
Васиљевић Даринка 234
Васиљевић Деса Вида 593594 609 610613 614615
Васиљевић Десимир 434
Васиљевић Драга 637641
Васиљевић Живадин 580
Васиљевић Живан Марко 591 592 604 614616
Васиљевић Зоран 385
Васиљевић Јелица 895921
Васиљевић Јула 426442
Васиљевић Јулка 178
Васиљевић Ката (Ариље) 490
Васиљевић Ката (Ваљево) 373
Васиљевић Ката (Лесковац) 778
Васиљевић Ленка (Зајечар) 615
Васиљевић Ленка (Крагујевац) 265
Васиљевић Марија 659 666671 677 679 680 681687
Васиљевић Милева 224
Васиљевић Милена 179
Васиљевић Милисав 580
Васиљевић Милица 412
Васиљевић Милунка 424425
Васиљевић Надежда 179
Васиљевић Наталија 234
Васиљевић Нинко 373
Васиљевић Рада 474
Васиљевић Радмила Мала 812
Васиљевић Радојка Љ. 344
Васиљевић Радомир Цветко 592 607614
Васиљевић Рато 364
Васиљевић Роса 403
Васиљевић Санда 883
Васиљевић Славка 694
Васиљевић Стојан 580
Васиљевић Султана Тута 870871 883 900
Васиљевић Радојичић Наталија Слободанка 184 593594 596 598 608 610 611 619 674 763
Васић 341
Васић Ана Ст. 342
Васић Бојана (Јагодина) 301
Васић Бојана (Шабац) 721
Васић Будимка 721
Васић Вера 275
Васић Вида 812 817
Васић Видоје 275
Васић Даринка 383
Васић Ђорђе 802 805808
Васић Зоран 275
Васић Јела 556 566
Васић Јелена Јелица Јела Живана 178 563566 571 575 579
Васић Јованка 817
Васић Јока 528
Васић Катица Каћа 833836
Васић Макрена 646
Васић Мана 871
Васић Мара 528
Васић Милица (Аранђеловац) 256
Васић Милица (Крушевац) 628
Васић Милојка 553
Васић Мирослава 324383
Васић Митра 224
Васић Нада 888
Васић Невена 222
Васић Олга 640
Васић Радојка 335
Васић Рајка 493
Васковић Живка 207
Васовић Богић 450
Васовић Божидар 450
Васовић Деса 559
Васовић Добрила 494
Васовић Лепа 432
Васовић Милијана 908912
Васовић Милош 433
Васовић Мина 542
Васовић Мирослава Мира 311 312 553
Васовић Чеда 568
Васовић Милошевић Олга 422 424 433 434 441 444448
Васовић Ћирковић Разуменка 433
Вацић Анкица 183
Вацић Наталија Љ. 724
Велебит Љубица 22 25 26111 161—185
Велемиров Ленка 841
Велија (Радосин) 770
Великанац Гоца 921
Великанац Ленка 921
Великић Борка 890
Велимировић Вукосава 687
Велимировић Драг. 294295
Велимировић Душанка 491
Велимировић Љубинка 361
Велимировић Марија 687
Велимировић Милева 687
Велимировић Нада 687
Велимировић Илић Милена 48 199 200 201 214
Велисавка (Пожаревац) 568
Велисављевић Машинка 431
Велић Анђа 881
Велић Аница 301
Велић Марија 303
Велицки Васка 301
Величковић Ана 568
Величковић Бела 301
Величковић Борка 769
Величковић Бранка 312
Величковић Загорка 776778
Величковић Ката 759
Величковић Љубинка 697

Величковић Љубица 697
Величковић Мила Добрила 553568
Величковић Милевка 761
Величковић Олга 463 464 478 482 484 497
Величковић Пера 568
Величковић Персида 759
Величковић Ружа 698780
Велмезовић Љубица 326
Вељановић Милеса 704
Вељановић Спасенија 226
Вељко Крајинац в. Илић Павле Вељко 641
Вељковић Божинка 575
Вељковић Божица 586
Вељковић Василије 275
Вељковић Велимир 225
Вељковић Вера 645
Вељковић Вида 596616
Вељковић Вукосава 864
Вељковић Димитрије 2526
Вељковић др Душанка 59
Вељковић Душанка 532544
Вељковић Ђорђе 119
Вељковић Жана 599
Вељковић Живана 676 680 687
Вељковић Злата 312 627 628 642646
Вељковић Зорица 135
Вељковић Јованка 179
Вељковић Јолка 743
Вељковић Казимир 275
Вељковић Косана 761
Вељковић Милева 676680
Вељковић Милевка 778
Вељковић Милка 801
Вељковић Нада 769
Вељковић Ната 626 627 628 629642 644 647
Вељковић Олга 479
Вељковић Радојка 618
Вељковић Савета 301
Вељковић Сека 881
Вељковић Станија 596
Вељковић Станица 752
Вељковић Миловановић Божикка 557
Вељковић Цонић Вера 733770
Вељовић Ана 449
Вељовић Дана 547
Вемић Сегдија 295
Вера (Битољ) 919
Вера (Дренова) 640
Вера (Крчимир) 718767
Верговић Мирјана 493
Верлуовић Рада 533
Верлуовић Радмила 533
Веруновић Рада 547
Веруовић Милорад 531
Веселинов Јован Жарко 806 811 813 820 826 830 847
Веселинов Милева 178
Веселинов Милица 287
Веселинов Мунћан Станка Сека 95 810 811 812818
Веселиновић Божица 179
Веселиновић Вера 888920
Веселиновић Вукосава 721
Веселиновић Ђина 670
Веселиновић Емилија 484497
Веселиновић Зора 670
Веселиновић Константин 445
Веселиновић Милосава 662 666 668 670 674 676
Веселиновић Надежда 312445
Веселиновић Никосава 660
Веселиновић Обренија 681
Веселиновић Рада 660
Веселиновић Славка 325328
Веселиновић Станислава 681
Веселиновић Станица 660
Веселиновић Тана 660
Веселиновић Тоша 369
Веселиновић Ђорђевић Драгојла 659
665 679 684
Весић Вукосава 373
Весић Душанка 360
Весић Јелена
Весић Милка 361
Весић Милунка 441 442
Весић Новка 361 385 387
Весић Софија 841
Весић Стана 384
Весковић Грозда 402
Весковић Драгица 630 631
Весковић Јованка 635
Весковић Косара 443
Весковић Миладија 630 634
Весковић Стојана 450
Весњић Љубиша 463
Вехап Ђулум 883
Вечерков Вука 817 830
Вивот Јустина 463 481 484 499 526
Вида (Бастав) 370
Видаковић Вида 211
Видаковић Војка 533
Видаковић Добрила В. 344
Видаковић Иванка 533
Видаковић Јелка 340 346
Видаковић Лена 391
Видаковић Мате 123 136 720
Видаковић Милица 490
Видаковић Оливера Цаца 494
Видаковић Продановић Зора 494
Видачић Јована 872 884
Видачић Стана 861 872 884
Виденовић Бена 708
Виденовић Даринка 753
Виденовић Јаворка 598
Виденовић Јелена 600 610
Виденовић Љубинка 600
Виденовић Марија 779
Виденовић Моравка 618
Виденовић Негосава 753
Виденовић Павлија 618
Виденовић Роса 618
Видић Вукосава Вукица 462 490 494 499521
Видић Ковинка 812
Видовић Милош Ратко 807
Видић Радојка 509
Видић Станко 118
Видовић Здравко 510
Видовић Мирјана 665
Видовић Олга 297
Видовић Станица 665
Видо.јевић Анка 545
Видојевић Блага 527
Видојевић Видосава 610
Видојевић Душанка 610
Видојевић Коса 545
Видојевић Љубица 342
Видојевић Наталија 641
Видојевић Стана 342
Видојевић Ћето 529
Видојевић Цаја 641
Видојковић Ружа 701
Видосављевић Анђа 403
Видосављевић Радмила 674
Вијоровић Даруслава 178
Викторовић Светлана 403
Вилимановић Јулијана 628
Вилимановић Недељко 413
Вилимановић Јанковић Надежда 53 173 407 410 411 413 415 421 447
Вилимановић Мирковић Надежда Наца 409 410 441 442 443
Вилимановић Симић Ангелина 413
Вилић Катарина 179 227
Вилић Милица 203
Вилић Петрић Роса Нада Босанка 810 812 817 837
Вилотијевић Мила 391 394395
Вилотијевић Милош 450
Вилотијевић Радојка 432
Вилотијевић Ристовић Даница 392 393401
Винеке 603
Винклајт Мира 606 616618
Винцетић Вера 39
Виријевић 65
Виријевић Јела 680
Виријевић Милче 917
Витас Душанка Н. 345
Витас Јован 264415
Витасовић Радинка Лепињица 812 826838
Витасовић Трива Лебарник 838
Витић Слобода 217294
Витковић Нада 875921
Витковић Перса 869
Виторовић Десанка 392393
Виторовић Драга 503
Виторовић Зорка 694
Виторовић Јаворка 296
Виторовић Кринка 694715
Виторовић Миланка 218 223224
Виторовић Милена 212
Виторовић Милета 212
Виторовић Радојка 276
Виторовић Славка 541547
Витошевић Дара 895916
Витошевић Мара 872
Вићентијевић Миланка Зора 217
Вићентијевић Мирка 191
Вићентијевић Живанка Сека 189 190101 201 204205 332 485527
Вићентијевић Богдановић Перка 190 191192 195 203 204 332 504
Вићентијевић Мандић Драгица 190 197200 201—203 204
Вићентић Андрић Љубица 374
Вишњевац Смиља 162
Вишњић Марија 341
Вишњић Милица 341
Вишњић Радосав 341
Вишњић Стана 341
Вишњић Цвета 341
Вјештица Живка 870
Влајнић Даринка 331 336
Влајић Деса 910
Влајић Загорка 301
Влајић Зора (Краљево) 393
Влајић Зора (Модрица) 647
Влајић Милева 217 223
Влајић Милица 224
Влајић Сека 570
Влајковић Живка 426
Власић Рада 885
Властељица, породица (Липница) 426
Властељица Добросав 409 444
Властељица Милка 448
Властељица Јанковић Челка 409
Властељица Јевтовић Милена 173 407 409 410 411 414 415 416 421 444 447 449
Властић Даринка 296
Властић Ната 296
Влатковић Цаја 300
Влаховић Вељко 83
Влаховић Вера 918
Влаховић Вукосава 672 677
Влаховић Дара 913
Влаховић Дуња 861 867

Влаховић Зорка Зора 860867 879 889 893899 913 918919
Влаховић Злата 913
Влаховић Јаглика 533
Влаховић Јулка 860 913
Влаховић Ксенија 899
Влаховић Милена 528 532
Влаховић Милица 528857 918
Влаховић Милосава 861
Влаховић Миља 913
Влаховић Радмила 857
Влаховић Савета 533
Влаховић Смиљана 860 869 879899
Влаховић Стана 533
Влаховић Цвета 883
Влаховић Илић Ђурђа 659671 680
Влаховљак Хатиџа 533 539
Влаховљак Шевала 526 537
Влашки Анка 479
Влашки Добрила 566
Влашки Дора 571
Влашки Драгица 566 571
Влашки Љубица 556 566
Водовић Стана 618
Војводић Душанка 916
Војводић Јелена 857
Војводић Милан 415
Војводић Милица 660 679 681686
Војводић Тодор 700
Војводић Перић Даница 3961
Војиновић Босиљка 138
Војиновић Вукица 679 684
Војиновић Драга 425
Војиновић Ђурђица 183
Војиновић Ленка 94
Војиновић Лока 689
Војиновић Мијојла 431
Војиновић Савка 687 689
Војиновић Стана 618
Војиновић Антонијевић Нада 351 360 372385
Војницалијевић Деспотовић Вера 872 884 891921
Војновић Живка 184
Војновић Златија 296
Војновић Јевросима 296
Војновић Ружица 162
Вокши Дергут 920
Вокши Сабрија Бија 864880 890 903 910 915
Вол Анцика 806
Вол Лаура Лола 803 804 925
Волић Загорка 425443 448
Волф Викторија 39 113
Воркапић Јелка 326
Врабич Олга Нада 131182 218 220
Врабич Колин др Мира 222 241
Враголић Мара 374 376
Вранешевић Стојанка 503
Вранић 369
Вранић Ковиљка 538
Вранић Коса 539
Вранић Милена Љаља 817
Вранић Цана 522
Вранић Шинко Адела 112141 173
Вранића кућа 870
Вранићи Фетије 883
Врањеш Даница 723
Врањешевић Радојка Рада 38 39 98
Врачар Зорка 791
Врачар Љубица 916
Врачар Миља 916
Врбанац Вера 86
Врбица Ђина 104
Вребалов др Бошко Бора 133559 560 573 581 582
Вребалов Гуцуња Вера Соња Љубица 39 53 133 161 254 553 559 566 572 573 576 580 581
Врцељ Стефанија 94
Вујадиновић Ђуро 570
Вујадиновић Милица 263 274279
Вујаклија Ката 104
Вујанић Јованка 326
Вујановић Милош 246
Вујановић Богићевић Јелисавета 444
Вујасиновић Спаса 182
Вујачић Видосава 916
Вујачић Даница 912
Вујачић Дара 915
Вујачић Јасминка 916
Вујачић Јелена 881916
Вујачић Коса 865
Вујачић Милева (Витомирица) 888
Вујачић Милева (См. Паланка) 292
Вујачић Милена 912918
Вујачић Радојка Рада 4863 252273
Вујачић Цвета 919
Вуйиновић Живка Була 431 444450
Вуйисић Цвета 879 899 902 913
Вуйић Живка 517
Вуйић Звезда 701
Вуйић Кристина 503
Вуйић Љубица 568
Вуйић Ружица 211
Вуйић Спасоје 655
Вуйинић Аксентије 303
Вуйичић Вера 434 434442 444 448
Вуйичић Владимир 433
Вуйичић Деса 211
Вуйичић Зорка 869
Вуйичић Ката 558
Вуйичић Лепосава Лепа 48 336337 375 376708
Вуйичић Милева 302
Вуйичић Милка 211212
Вуйичић Милунка 493
Вуйичић Радмила 646
Вуйичић Роса 211
Вуйичић Синђелија 211
Вуйичић Славка 211212
Вуйичић Станка 441
Вуйичић Максимовић Синђелија 212
Вуйичић Радивојевић Милованка 433
Вуйковац Вида 927 929 931 371
Вуйковац Зорка 371
Вуйковац Мика Ујка 338382
Вуйковац Негосава 371
Вуйковић Живан 221 222 223 370
Вуйковић Олга 369
Вуйковић Светозар 102168 341 553731
Вујовић Денда Анђа 853 855868 880 888899 912919
Вујовић Гвозденија 508
Вујовић Даница 856 857868 871 888 912 917
Вујовић Живка 428
Вујовић Јелена Ј. 500
Вујовић Љубица 450
Ву.јовић Микосава 428
Вујовић Милијана 431450
Вујовић Милица 383 394396
Вујовић Славка 428
Вујовић Стана 868918
Вујовић Тривун 438
Вујовић Цака 472507
Вујовић Цвијета 870
Вујошевић Боса 878887 900 912
Вујошевић Вука 869887
Вујошевић Вукица 857893
Вујошевић Кина 675
Вујошевић Марица 916
Вујошевић Милош 920
Вујошевић Радован 667
Вујошевић Савета 859 879887 899 902918
Вук (Младеновац) 222
Вук Маргита 34 39826
Вукадин (партизан) 367
Вукадиновић Алексија 659
Вукадиновић Доста 872
Вукадиновић Јелена 441 449455
Вукадиновић Јелица 403
Вукадиновић Љубинка Н. 726
Вукадиновић Љубинка Ст. 703726
Вукадиновић Љубица 752771
Вукадиновић Милева 402
Вукадиновић Милунка 756
Вукадиновић Савка 757
Вукадиновић Спасенија 301
Вукајловић Душан 510
Вукајловић Петар М. 510
Вукановић Босиљка Чарна 264271
Вукашиновић Буда 341
Вукашиновић Вељa 433
Вукашидовић Драгица 422433 434 444
Вукашиновић Живка 341
Вукашиновић Марија М. 726
Вукашиновић Марко 341
Вукашиновић Паун 510
Вукашиновић Савета 687
Вукашиновић Станимирка 516520 532537
Вукашиновић Фема 919
Вукашиновић Филиповић Милева 433
Вукелић Грозда 764
Вукић Милица 221
Вукић Момирка Мирка 703726
Вукић Олга 755
Вукић Маљоку Матилда 858 874878 890 894 895 905920
Вукићевић Даринка 279
Вукићевић Јелисава 681682
Вукићевић Милосава 910
Вукићевић Спасоје Леда 657
Вукмановић Светозар Темпо 864890
Вукмировић Андрија 889
Вукмировић Боро 859 863870 874 889 899920
Вукмировић Надежда 645
Вукмировић Раде 889
Вукмировић Стојанка 859 862889 899 910 913918
Вукобратовић Ружица 341
Вуков Љубинка 79786
Вуковајац Милка 177
Вуковић Ангелина 311312
Вуковић Анђа 533542
Вуковић Бориславa 376
Вуковић Бранко 386
Вуковић Вида 754
Вуковић Владимир 383
Вуковић Вука 192
Вуковић Гина 341
Вуковић Даринка 274
Вуковић Драгиња 427
Вуковић Емилија Мила 646
Вуковић Зорка 918
Вуковић Ивка 322 341 342345
Вуковић Јела 869918
Вуковић Лалица 856
Вуковић Љубивојка 430
Вуковић Љубинка 646

Вуковић Љубица 909 912
Вуковић Марика 341
Вуковић Марцела 846
Вуковић Милева (Вране) 490
Вуковић Милева (Пећ) 52 53 65 68 852 853
Вуковић Милена 13 25 26
Вуковић Милијана 451
Вуковић Милица 430
Вуковић Миро 418
Вуковић Надежда Нада 462 466
Вуковић Радмила 217
Вуковић Радован 367
Вуковић Радојка Ћола 660 666 670
Вуковић Стоја (Бајина Башта) 472
Вуковић Стоја (Подујево) 910
Вуковић Живановић Анђелка 130
Вуковића кућа 868
Вукојчић Драган 635
Вукомановић Бранка 646
Вукосава (Шишмановац) 660
Вукосављевић Борка 78517
Вукосављевић Јелена Јела 421426
Вукосављевић Лепосава 28778
Вукосављевић Милота 403
Вукосављевић Надежда 447
Вукосављевић Ружа 754
Вукосављевић Славко 495
Вукосављевић Станија 192
Вукосављевић Стева 376
Вукотић Зорана Зорка 888 904 912
Вукотић Јулка 504
Вукотић Радмила 218
Вукотић Сида 213
Вуксан Ангелина Гина 48 480 497
Вуксановић Деса 894
Вуксановић Каја 491
Вуксановић Милица (Гораждевац) 863
Вуксановић Милица (Петровац) 744
Вуксановић Новка 717779
Вуксановић Меденица Јулијана 857875 888 912917
Вукчевић Ђорђина Ђина 179312
Вукчевић Нико 140
Вулевић Ната 874889 894 913 917
Вулетин Ђука 527
Вулетић Божица 841
Вулетић Борка 538
Вулетић Гора 539
Вулетић Живка 462467 477 497
Вулетић Каја 493
Вулетић Милица 754
Вулетић Олга 682
Вулетић Давидовић Десанка 444
Вуликић Даница 857 864 913
Вуликић Милица 864869
Вуликић Милка 913
Вуликић Спаса 857 864 918
Вуликић Стана 856869
Вулић Анка 646
Вулић Боса 626
Вулић Владета 634
Вулић Марија 312 627 647
Вулић Марица 626
Вулић Мерима 178182
Вулић Милошевић Миланка 626 628 635642
Вулићевић Драгица 503
Вулићевић Љубица 450
Вулићевић Милева 238
Вулићевић Милена 231240
Вуловић Вукосава 208
Вуловић Грозда 238
Вуловић Драгиња
Вуловић Живана 402
Вуловић Косана 427
Вуловић Лепосава 324
Вуловић Милка 427
Вуловић Милостива 427
Вуловић Милунка 427
Вуњак Деса 61
Вучевић Васка 872 884921
Вучевић Милован 716
Вучетић Даница 130
Вучетић ЈБубица 444
Вучетић Милија 444
Вучетић Милица Трепуша 48 261 407 410 411 444 448 450
Вучетић Ружа 177
Вучинић Владимир 125
Вучинић Гордана 874 912
Вучинић Драгољуб 655
Вучинић Лела 382
Вучинић Милица 860
Вучинић Сава 872 884916
Вучић Загорка 817
Вучић Олга 628
Вучић Бојковић Нада 854 862865 881 888 890920
Вучић Перишић Томо 50
Вучићевић Вера 641
Вучићевић Видосава 232
Вучићевић Дринка 426 448
Вучићевић Мица в. Вучетић Милица Трупуша
Вучићевић Нада 697
Вучићевић Перса 632
Вучићевић Рада 641
Вучићевић Радмила 385
Вучићевић Стојанка 446
Вучковић Агница 222
Вучковић Владислава 178
Вучковић Воја 173
Вучковић Вукосава 179
Вучковић Кадивка 301
Вучковић Милена 700 710726
Вучковић Мира 61 70 85
Вучковић Мица Стрела 553570
Вучковић Олга 128173
Вучковић Олгица 175
Вучковић Радмила 345346
Вучковић Славка 306
Вучковић Сретен 591
Вучковић Стојана Цунка 768
Вучковић Јовановић Здравка 63 77 161 693 695696 714—716 724
Вучковић Митић Бранка 647
Вучо Лула 85
Вучуровић Невена 677

Г

Габошец Јованка 814815
Габуровић Стојанка 431450
Гавриловић Анђелија 220
Гавриловић Аница 431432
Гавриловић Вера 431
Гавриловић Вида 431432
Гаврвдшвић Вукосава 53
Гавриловић Даринка 65 441444
Гавриловић Дивна 78 626627 632 644 645 648
Гавриловић Дуња 431
Гавриловић Евица 340
Гавриловић Загорка 841
Гавриловић Зора 885
Гавриловић Јелица 241384
Гавриловић Љубинка 384
Гавриловић Мила 240
Гавриловић Милева 384
Гавриловић Милица 384
Гавриловић Милунка 431449
Гавриловић Нада Муза 645
Гавриловић Наталија 383
Гавриловић Нина 635641
Гавриловић Радмила 641
Гавриловић Роксанда 358
Гавриловић Славка 340
Гавриловић Смиља 378
Гавриловић Софија 112
Гавриловић Спомена 427
Гавриловић Недељковић Зага 397
Гавриловна Станић Тамара 330331
Гаврић Гордана 809
Гаврић Лиза 83
Гаврић Лука 376
Гавровић Војислава 179
Гавровић Драгослава 39 179
Гагић Јелена 326
Гагрчин Каменко 809
Гајинац Нада 301
Гајић 570
Гајић Божика 641
Гајић Бојка 562
Гајић Велизар 373
Гајић Вера 383
Гајић Војка 553
Гајић Вукица 261
Гајић Вукосава Вука 634 646
Гајић Гаја 373
Гајић Даница 222
Гајић Даница в. Ненадовић Вера
Гајић Даринка 372
Гајић Десанка 303 647
Гајић Ђура 136
Гајић Живана 632
Гајић Живорад Жика 366 376 379 381 382
Гајић Златија 252
Гајић Зорка 341
Гајић Љубинка 223 234
Гајић др Марија в. Вајс Гајић ДР Марија
Гајић Милева 213 297
Гајић Милена 631
Гајић Миљана 301
Гајић Мирослава 193
Гајић Митра 340
Гајић Надежда 223
Гајић Никосава 634
Гајић Обренија 239
Гајић Радојка 213 241
Гајић Раја 373
Гајић Ружа 647
Гајић Слободанка 3839
Гајић Спасенија 295
Гајић Чедомир 223
Гајовић Бранка 78 411 418 425 444
Гајовић Јелица 680
Гајшин Грозда 802 804
Галама (партизан) 198
Галева Јовановић Радмила Рада 94 114
Галековић Мара 71
Галетић Стана 203
Галовић Анђелија Анђа 22 26 112 166 172
Ганић Душица 922
Гановић Милица 596
Ганчић Кристина 600
Ганчић Мица 608
Гапић Добрила 920
Гапић Перса 895

Гардашивић Драга 660 670674
675 677 678763
Гардашевић Селимирка 636 646
Гарибовић Лаловић
Катарина Каја 184 325326
328 331 375
Гарчевић Драго 918
Гарчевић Сија 860 899
Гаудер Ленка 352
Гаћарић Нинковић Криста 163 193194
Гачевић Петра 542
Гачић Десанка 294
Гачић Добрила 496 603610
Гачић Драгица 571
Гачић Мирјана 494
Гачић Нада 596
Гачић Надежда 273
Гачић Стевка 294
Гачић Тихомир 595
Гаџић Радмила Рада 874 890916
Гаџић Цута 870
Гашевић Мица 754
Гаши Аљуш 889
Гашпарић Вера 104
Гвозденовић Живка 326
Гвозденовић Живка
Софија 627 638640
642 643650
Гвозденовић Љубица 641
Гвозденовић Милева 326
Гвозденовић Славко 640
Гвозденовић Стеван 640
Гвозденовић Париповић
Златица 627 647650
Гега Лири 904
Гемовић Славка 261
Георгијевић Надежда 711726
Георгијевић Петковић
Јованка Јелка 831840
Герасимовић Бранка 232 233235
Герасимовић Вења 235
Геренчевић Зора 53
Герзић Милена 490505
Герзић Смиља 763
Герић 918
Герић Катица 889
Герић др Радомир 142143
Геруновић Ана 688
Гигић Деса 765
Гигић Загорка 756
Гилић Марија Дуда 874889
913 918
Гилић Милева 888
Гилић Милош Мићо 860890
Гилић Наста 860 869888
890 915
Гилић Пајо 918
Гиллћ Мамула Јела 912
Гилића кућа (Витомирица) 862
Гина (Крајишкиња) 528
Гинић Ружа 369
Гитарић Душанка 295
Гитарић Чеда 295
Гичић Бојана
Марица Тенк 734766
Гичић Драгица 737
Главашки Иванка 25 26
112 809
Главашки Јела 48 693694
699 714
Главашки Марина Плава 817837
Главинић Александра 78
Главић Јованка 809
Главића кућа 870
Главонић Андрија 450
Главонић Миодраг 450
Гладић Косана 841
Гладовић Вида 328
Гладовић Мара 202
Гладовић Ђурић Јула 372
Главички Љубица 712726
Глеђа Јела 841
Глигоријевић Бран. 274
Глигоријевић Вера 708
Глигоријевић Даница 302
Глигоријевић Драги 869902
Глигоријевић Зора 641
Глигоријевић Мага 861 870883
Глигоријевић Марија 607618
Глигоријевић Милица 290292
Глигоријевић Радмила 732770
Глагоријевић Слободан Ајга 629
Глишић Драгојла 182
Глишић Живка 441
Глишић Љубица 281221
Глишић Милева 462
Глишић Милена 351375
Глишић Милка 454 474504
Глишић Надежда 217
Глишић Олга 202
Глишић Синиша 361
Глишовић Веселинка 517 518531
604 606 608
Глишовић Даринка 449
Глишовић Милена 547
Глишовић Милица 426
Глоговац Олга 872 875891
898 908 916
Гложанчев Ирена Јелена 499
Глумчевић Драгица 203
Глушац Марија 659 673674
Глушац Марица 659
Глушац Милева 753
Глушац Стана 682
Глушчевић Митра 533537
Глушчевић Ружица 466
Гмизић Мара 841
Гмизовић Првослав 500502
Гмизовић Субић Јелена 49465
500 501502
Гњиланка Деса 904
Говедарица Плана 872884
Говорушић Ката 93
Гогић Вета 872
Гогић Милица 883
Гојевић Слободанка 566
Гојковић Живана 299302
Гојковић Зора 427 450455
Гојковић Зорка 297
Гојковић Мара 756
Гојковић Милева 856
Гојковић Стана 921
Голик Илонка 69 9091
Голубијев 308
Голубовић 85
Голубовић Александра Цаца 112122
123 172
Голубовић Боринка 598
Голубовић Бранка 610
Голубовић Вера 598
Голубовић Видосава 184
Голубовић Грана 537
Голубовић Деса Беба 917
Голубовић Јованка 635
Голубовић Милена 707
Голубовић Милица (Београд) 179
Голубовић Милица (Крушевац) 630
Голубовић Милица
баба Ката 208
Голубовић Надежда Нада 312351
Голубовић Олга 432
Голубовић Параскева 707
Голубовић Периша 78
Голубовић Радојка 533
Голубовић Роса 778
Голубовић Србијанка 524
Голубовић Станија 707
Гомула Рада 625
Горишић Бран. 351
Горски Петровић Драгослав 642
Геруновић Буда 655
Гостенчник Олга 302
Гостиљац Лена Р. 447
Гостовић Вера 284
Гостовић Ружица 284
Гостовић Ристић Јелица 873904
Гостојић Пава 809
Гошовић Блага 465466
495 499
Градић Дивна 130173
Грамић Вида 202
Грамић Стана 601
Грамић Станка 601
Гранфил Меланија 79
Грачанин Божица 301
Грашић Љубица 722
Грбић 373
Грбић Вукица 472
Грбић Даница Дана 465491
Грбић Драгиња 921
Грбић Каја 362
Грбић Миленко 156
Грбић Нада 921
Грбић Олга 465 467497
Грбић Радинка 491
Грбић Станица Цана 543
Грбовић Милена Мила 533 537538
Грбовић Сара 522537
Грбовић Фина 522
Грбушић Босиљка 870882
Грбушић Цвета 870
Гргуревић Јела 916
Гргуровић Анђелка Анђа
Црногорка 96
Гргуровић Милица Чупа
Олга Тања Љубинка 563 566 575 579
Гребенаревић Живка 608
Грезда Имер 920
Грезда Иса 920
Грезда Ферид 920
Грегоран Маријана 24—26 73 112
113 161 177178
Грегорић Рада 734
Грегорић Стајка 722 734763
Гржетић Анка 93
Гржетић Маца 104
Гривичић Ема 69
Грковић Брана 916
Грковић Вида 428
Грковић Винка 428
Грковић Даница 449455
Грковић Десанка 875921
Грковић Загорка 430
Грковић Љубица 428
Грковић Милица Ђ . 872921
Грковић Милица К. 872
Грковић Нада 921
Грковић Ната 490
Грковић Олга 360
Грковић Сава 428
Грковић Стана 895 916921
Грковић Цвета 869 870903
Гробљар Цветка 302
Гробљар Миладиновић
Цвета (Равна Река) 287
Гроздана, партизанка (Космај) 221
Гроздић Наташа 341
Грос Вилма 596
Грубачева Марија 288
Грубачић Љубица 710
Грујић Бисенија 233257
Грујић Вера (Краљево) 393398
399 401403
Грујић Вера (Пећ) 913
Грујић Вука 285300
Грујић Вукица 889922
Грујић Драга 751
Грујић Драгомир 274
Грујић Живана 233
Грујић Зага 602
Грујић Загорка Ујна 817818
Грујић Здравка 227
Грујић Зора .349 351 377 381
Грујић Зорка 238

Грујић Јелена 748
Грујић Јованка 861 889
Грујић Крстана 761
Грујић Лепа 189
Грујић Мирослава 225274
Грујић Ната 759
Грујић Обренија 213
Грујић Петра 601610
Грујић Радојка 232233
Грујић Радосија 634
Грујић Ружа 817
Грујић Савка 634
Грујић Славка 702
Грујић Таса 601
Грујић Бајагић Даница 312 722 739
Грујић Благојевићдр Бранка 556
Грујица, партизан (Јастребачки одред) 673
Грујичић Андријана 357
Грујичић Дана 301
Грујичић Милица 312 424 446
Грујичић Пера 373
Грујичић Радинка 142
Грујичић Рад. П. 68 143 732733
Грујовић Косана 396
Груловић Аћим 813
Груловић Гордана 39
Груловић Драгица Црна 817
Груловић Јелена Тетка 820
Груловић Никола 819
Грундл Јозефина 136 145
Гршић Мара 841
Губарев 570 717
Губеринић Дара 323 339
Губеринић Ђура 324 327 336
Гудурић Живка 749 753
Гудурић Зора 503
Гудурић Јелена 422
Гудурић Милунка 426 442
Гузоњић Везира 547
Гузоњић Фија 547
Гујаничић Анка 543
Гујаничић Милена 524
Гујаничић Стојна 524
Гурбај Даница 302
Гутић Надира 919
Гутман Вита 465 481 483 488497
Гутман др Фрида 471 481 483488 497 527
Гутман Ћурђић Оливера Олика 463 483 488 498527
Гуџулић Крстина 396
Гуџулић Ружа 396

д

Дабиновић Злата 121
Дабић Ана Олга 579
Дабић Благоје 461
Дабић Бојка 177
Дабић Бошко 2526
Дабић Вукола 461
Дабић Јулка 677
Дабић Миланка 218
Дабић Миле 677
Дабић Милутин 677
Дабић Невенка 133 173183
Дабић Цвета 23 461 462 465467 476 503
Дабић Лончар Даница 133 142 173183
Давид Рушка 812-'
Давидовић Даница 857 9069 12j
Давидовић Живка 915j
Давидовић Љубица 871 881907\
Давидовић Милан 882
Давидовић Милица 916
Давидовић Оливера 311 312
Давидовић Ружа 696 697
Давидовић Спасенија 385
Давидовић Вулетић Десанка 45
Давичо Еди 198
Давнић Зора 771
Дадашевић Христина Христа 325 326
Дајић Трајковић Даница 226 312
Дајч Матилда 454
Даку М. 507
Дамић Хелена 227
Дамјановић Бож!идарка Кика 184 210—212 217 222—224 295
Дамјановић Велимир Ћата 578 580581 583 587
Дамјановић Драга 778
Дамјановић Златија 227
Дамјановић Јелка 757
Дамјановић Јованка 916
Дамјановић Милан 749 751 761 415
Дамјановић Милена 860 911913
Дамјановић Милица 697
Дамјановић Мирослава 573
Дамјановић Михаило 373
Дамјановић Ната 360
Дамјановић Сека 628
Дамјановић Стана 916
Дамњановић Велимир 288
Дамњановић Добрила 454
Дамњановић Драгиња 220
Дамњановић Драгослава 312
Дамњановић Живка Милица 218 283 284 286—288 299 300
Дамњановић Живорад Жан 288
Дамњановић Зорка 237
Дамњановић Зорка Зорица Драгица 161 213 217 221 248—250 285 286 288 300
Дамњановић Касија 218 221224
Дамњановић Катарина Каћа 218 220
Дамњановић Коса 300
Дамњановић Косара 184 217 285 288
Дамњановић Круна 669 670
Дамњановић Милка 430
Дамњановић Миодраг 288
Дамњановић Ната 240 360
Дамњановић Олга 430
Дамњановић Рада 231
Дамњановић Радмила 454
Дамњановић Роса 218 341
Дангић Јездимир 219
Даниловић Алексија 294
Даниловић Ковиљка 311 312
Даниловић Павлија 294
Данити Стела 766
Данић Бранка 167 721
Даница (Нишки логор) 683
Даница, радница (Ниш) 698
Даничић М. 304 677
Данон Ерна 53
Данчевић Загорка 593
Дара (Киежица) 570
Дасниħ Стојана 901
Даус Анка Црна 23 30 32 349 817 837 839
Даус Вилма 30
Даути Нецида 870
Даутовић Милица 858 865880 881 915
Даутовић Олга 881
Дацин Бојка 787
Дацић Радмила 650
Дачић Зага 626 646
Дачић Милица 128 136 144 173
Дашић Јелица 919
Дашић Стана 870
Дебељак Ангелина 403
Дебељак Здравка 403
Дебељак Милојка 403
Дебељаковић Миланка 627
Дебел»ачки Лепа 346
Дебељковић Славка 858 868890 895 920
Дева Џафер 918
Девалд Тереза 128
Девечерски Олга Сека 321 322 325 339 340 342 344
Девидсон Базил 806
Девић Драгуна 893
Девић Јованка 812
Девић Корел 398
Девић Марија 913
Девић Милена Мила в. Милутиновић Олга
Девић Копчек Тончика 398
Девић Шкембаревић Десанка 854 856—858 888 915
Девића кућа 918
Девчић Ивица Обалац 222
Дада Рашид Гајо 899914
Дедалова Стана 702
Дедијер Јелена 658
Дедијер Лепосава 688722
Дедијер Радмила Рада 183 659 663664 675 680 686763
Дедијер Кићевац Милица 182183
Дедијер Поповић др Олга 124 125 137
Дедић Јефа 872
Дедић Надежда Нада 114312
Дсдић Рада 369
Дедовић Ковиљка 918
Дедовић Петровић Олга Рада 627 639 643
Дејанов Савета 22
Дејановић 583
Дејановић Даница Нана 833
Дејановић Дафина 893908
Дејановић Душица 806
Дејановић Зорка 908
Дејановић Љубица 920
Дејановић Одаловић Вера 871 874 876 882 891 915
Декић Васиљка Нада Длуже 657659 673 675 679681
Декић Љубица 891
Делере Јулија Нада 22 25 26 34 61 172 179 659 666 686
Делибашић Цветка 717
Делић Дана (Илок) 817
Делић Дана (Ћуприја) 300
Делић Дринка 340
Делић Илинка 701
Делић Неда 301
Делић Батановић Љубица Буђа 184 325 328 336 337 339 342 343 345
Демајо Војка 61 70 94
Демајо Естер 94
Демири Ракила 865
Демић Пихлер Борка 82 83 85 90 190 201 203—205 332 485 527
Денда Васа 881
Денда Роса 865 870881
Денић 200
Денић Загорка 779
Денић Милка 177
Денић Стана М. 774
Денковић Добринка 709
Дергути Кадри 920
Деспић Смиља 384
Деспотов Савета 787
Деспотов Смиља Тетка 787
Деспотовић Вера 861
Деспотовић Вита 341
Деспотовић Гига 869
Деспотовић Ленка 872 884921
Деспотовић Лепка 891921
Деспотовић Машинка 357
Деспотовић Милунка 341346
Деспотовић Новка 344
Деспотовић Стана 869
Деспотовић Стојанка 855 872884
Деспотовића кућа 332
Детела Олга 331 332342
Дешић Милена 762
Дивац Аница 524

Дивац Василија 525 537543
Дивац Васка 547
Дивац Васо 544 547
Дивац Велисава 538
Дивац Војка 532545
Дивац Драгица 538
Дивац Живадинка 262 263 265 266 271
Дивац Живорад 263
Дивац Зорка 536
Дивац Илија 545
Дивац Јованка 538
Дивац Крсмана 545
Дивац Милена 538545
Дивац Милош 520
Дивац Митра 545
Дивац Перса 544
Дивац Ружица 543
Дивац Станија 524 532536
Дивац Станимирка 516 532 537545
Дивац Станка 543544
Дивац Стеванија 544
Дивац Тодосије 520
Дивац Финка 525
Дивац Драгојловић Борка 539544
Дивац Јањушевић Милева 531 532543
Дивјак Аница 340342
Дивјак Богдан 125
Дивљак Вера Соња 812
Дивљан Неда 119 121312
Дивнин Стеван Баба 805809
Дивнић Ивана 376
Дивчић Ленка 762
Дикић Боринка 756
Дикић Даница 756
Дикић Добривоје 756
Дикић Евица 123 136161
Дикић Љубинка 190 200 201204
Дикић Љубица Бапче 861 870 871 883
Дикић Нада 756
Дикић Сида 779
Дикић Смиља 557
Дикић Павличић Милева 67 756858 881 883 890 892 903916
Дикић Петровић Јелисавета 660 661677
Диклић Мара 903 910 913921
Диклић Стака 54112
Дикосавић Јока 340
Диманић Драга 183 755768
Диманић Загорка 756 768770
Диманић Зорка Милка 755 767778
Диманић Лепосава 780
Диманић Милош Раде 755768
Диманић Симка 778
Димитрашковић Даница 621
Димитријевић Анка 599
Димитријевић Благородна 61 94
Димитријевић Боги 921
Димитријевић Божидар Козица 554555 558 559 566 567 571 572 576—578 585 587
Димитријевић Божика 752
Димитријевић Брана 39 94
Димитријевић Вера (Лесковац) 78
Димитријевић Вера (Земун) 817820
Димитријевић Херман Вера 83 8485 138 184
Димитријевић Војка 646
Димитријевић Данило 286
Димитријевић Даринка (Крушевац) 632
Димитријевић Даринка (Пожаревац) 618
Димитријевић Десанка 284
Димитријевић Добрила Доца 732
Димитријевић Драга 256
Димитријевић Драгица 736
Димитријевић Загорка 224
Димитријевић Зорка (Урошевац) 861 869 884921
Димитријевић Зорка (Шабац) 339 346
Димитријевић Јелена Јелка 731 736 765
Димитријевић Јефта 753
Димитријевић Каја 593
Димитријевић Катарина 227
Димитријевић Катица 287
Димитријевић Ковиљка 194
Димитријевић Љубица Селка 263 274
Димитријевић Мара 602
Димитријевић Миланка 600 601
Димитријевић Милица (Добротин) 508
Димитријевић Милица (Потркање) 598
Димитријевић Мирослава 383
Димитријевић Нада (Београд) 179
Димитријевић Нада (Београд) 111 128 288
Димитријевић Нада (Ужице) 499
Димитријевић Нешковић ДР Нада 39 61 82 83 85 91
Димитријевић Наталија 211 220 221 224227
Димитријевић Наталија Ната 252—265 271
Димитријевић Наталија Сека 861 869 870 883 903
Димитријевић Рад. 505
Димитријевић Радмила 70
Димитријевић Радослав 445
Димитријевић Ранка 680
Димитријевић Роса 587
Димитријевић Ружа 735
Димитријевић Ружа Ж. 774
Димитријевић Савета (Јагодина) 301
Димитријевић Савета (Мачина) 753
Димитријевић Славка 177
Димитријевић Стана 670
Димитријевић Цана 708726
Димитријевић Јоксовић Радмила Рада 858 869 875 883 891 921
Димитријевић Марковић Вера 463 484 488 498 526—528 599
Димитријевић Потурњакова Добрила 678680 688
Димитријевић Стојановић Љубица 778
Димић породица (Гњилане) 909 921
Димић Вера 51
Димић Љубица 558
Димић Мила 51 52 70 112 128160 172
Димић Оливера Вера 866 892 896 921
Димић Перса 756
Димић Радмила 291
Димић Ружа 689 699
Димић Станка 699
Димић Петровић Дара 921
Димовић Анкица 61
Димовић Димитрије Димче 89
Димшић Анка Параскева 702710 726
Динић Ангелина 26
Динић Богиња 54
Динић Бранка Каћа 596610 616
Динић Вука 557
Динић Гојка 680
Динић Десанка 137 167
Динић Драга 306
Динић Драгица 733 734
Динић Драгојла Олга 659 663 673 675 679 688
Динић Драгољуб Ж. 680
Динић Ђурђелена Ђука 23 29 31 95 110 128 129 139 141 172 180 349 693 731 733 734
Динић Живојин С. 680
Динић Јела 568
Динић Јелка 756 779
Динић Лепосава 751
Динић Марија 698
Динић Милица 262
Динић Олга 285
Динић Персида Стана 183 659 668 675 676 679 680 681
Динић Ранко 703
Динић Ружа 751
Динић Савка 702
Динић Станија 756
Динић Таса Ђ. 294
Динић Хранислав Ж. 680
Динић Христа 659
Динић Христина 699
Динић Урош 703
Динић Игњатовић Вера 694
Динић Ракић Будимка 700
Динкић Мира 566 571
Динкић Цила 556 566
Диновић Славко 89
Динчић Русанда 756 778
Динуловић Љубица Буба 610
Динуловић Јовановић Добрила 610
Дирака Зорка 305
Дисић Васка 741
Дмитрић Думић Роса 205 332
Добеш Ана 144 145147
Добеш Јан 144 145
Добеш Олга 145
Добрашиновић Иван 534
Добривоје, партизан 476
Добривојевић Зорица 339
Добрила, партизанка 673
Добрила (Оруглица) 764
Добријевић Стево К. 414
Добрић Дивна 841
Добрић Марија 601
Добричић МегерлИванка 736 737 770
Добросављев Јованка 786 787
Добросављевић Живка 670
Доброта Милева 175
Добруни Шефкије 903
Довијанић Радмила 444
Довраговић Властимир 340
Довраговић Зорка 340 345
Доградић Јулијана 26 112 116 128 182
Дода Фетије 883
Доде куће (Призрен) 870
Додер Реља 385
Додић Перишић Вера 61 68112 128 182
Дојчиловић Деса 342
Дојчиновић Васка 759
Дојчиновић Круна 778
Дојчиновић Мила 516
Дојчиновић Руска 757
Дојчиновић Стана 756
Дојчиновић Младеновић Иконија 754 757
Докмановић Даница 465 478
Долмагић Бега 522
Доловац Милијана 448
Долопановић Младен 592 616
Дољанц Бахтијар 542
Домазетовска Поповић Грозда 866 892 897 908 909 916 921
Домановић Миља 427
Донић Радмила 208
Донић Тереза 164
Доловац Десанка 809
Дороњски Стеван 813
Дорословац Стојанка 787
Досковић Злата в. Бабовић Спасенија Цана
Досковић Перса 545
Доста (Мишљеновац) 582
Дравић Ружа 472
Драгановић Гина 557 566
Драгачевац Милица 203
Драгачевић Зора 236
Драгачевић Јела 236
Драгачевић Наца 236
Драгачевић Каратошић Надежда Дада 236 252255

Драги, рибар 581
Драгић Зорица 553561
Драгић Беловић Олга Милица 82 83
Драгић Рабљеновић Милка 253
Драгићевић Дара Дрина 706726
Драгићевић Драгица 287302
Драгићевић Коса 357
Драгићевић Љубица Наташа 637 675 679 684 696
Драгићевић Мило Жути 900914
Драгићевић Милојка 235
Драгићевић Нада (Бања) 235
Драгићевић Нада (Сокобања) 706 725
Драгићевић Рада 706726
Драгићевић Станојла 431
Драгићевић Драговић Стана 373
Драгићевић Зоговић Станка 857 875 888 912 917
Драгићевић Матић Вера 636
Драгица (Куршумлија) 684
Драгишић Дара 856 857 905 912
Драгишић Јованка Јова 860 879899
Драгишић Ксенија 874 889 894 913917
Драгишић Марија Була 856 857868 887 889 893 913914
Драгишић Стака 391398
Драговић Драгица 130
Драговић Загорка Зага 48 162 231 232
Драговић Мира 593
Драговић др Петар 59
Драговић Станија 465 466490
Драговић Тоза 271
Драговић Павличић Јелица 860 869 879 888 890 913 915
Драгојевић Сава 52
Драгојевић Борка 533
Драгојевић Драгојло 655
Драгојловић Стана 525
Драгојловић Богићевић Јана 812 834 839 846
Драгоњић Славка 634
Драгосавац Мила 568
Драгосавац Милка 556
Драгу Ферат 920
Драгутиновић Бојана 465491
Драгутиновић Вукашин Раша 594 597 599
Дражић Александар 595
Дражић Катица 787
Дражић Маца 809
Драковић Станија 491
Дракулић Бика 791
Дракулић Милан Стојан 245
Дракулић Цуја 137
Драпшин Илија 85
Драпшин Петар 85
Драшковић Анђа 860 879899
Драшковић Вукосава 542
Драшковић Лепосава 870916
Драшковић Љубица 533
Драшковић Милица 746747
Драшковић Анђелић Милена 856 872 888 912 917
Драшковић Мијовић Десанка Деса 856 862 864 800 868 899 912 914
Дренички Јулка 771
Дреновац Бора 222
Дренча J&уба 842
Дринчић Емилија 441
Дринчић Милица 509
Дрињаковић Косара 177
Дрљача Деса 891915
Дрљевић Даница 860888
Дрљевић Загорка 69
Дрмановић Цвета 329336
Дрндаревић Митра 481
Дробац Радинка 841
Дробњак Јела 533539
Дробњак Круна 547
Дробњак Наталија 192
Дробњак Радојка 226
Дроњак Савка 861
Дроњак Загорка Цука 817
Друловић Дуња 537
Друловић Милојко 534
Дрча Вера Мира 218 221 222 227 228
Дрчелић Грозда 462 472494
Дрчелић Драгиња 524
Дрчељић Стака 524
Дрчељић Станица 524
Дрчељић Рајановић Софија 538
Дубљевић Боса 342
Дубљевић Драгица 910
Дугалић Даринка 257275
Дугалић Загорка Зага 261 264 351 352 372 376
Дугалић Јелена 618
Дугалић Милка 391
Дугалић Николић Станица Цајка Бранка 48 249 251252 261 361 391 332
Дугалић Светислав 275
Дугме Славка 682688
Дугошевић Вељко 552—554 560—565 568 587
Дугошевић Николић Наталија Ната 48 49 162—164 551—555 563
Дудашев Ружица 846
Дудварски Пава 806809
Дудић Анђа 358
Дудић Вишња 358
Дудић Деса 358
Дудић Дивна 499
Дудић Драгојло 169 358 370375
Дудић Зорка Зора 48 169 358370
Дудић Јаков 366
Дујић Марија Мара 358384
Дудић Миша 370
Дудић Стефанија Стевка 169 358 370
Дудић ВујковацПерса 358 362 370 371 384
Дујановић Јела 422
Дујановић Мара 422
Дујић Нада 384360 611 612 613 614
Дујић Нада 384360
Дујмовић Марија 182
Дујмовић Штефица 104
Дујовић Боса 918
Дујовић Дуда 856
Дујовић Стоја 764
Дукин Тодор 127
Дукић Ђуро Јаки 584
Дукић Зорка 915
Дукић Милица 240257
Дукић Славица 392393
Дукић Стеван 25210
Дулановић Гордана 533
Дулановић Дарка 533
Дулановић Ђука 462
Дулановић Радосава 518
Дулановић Станка 524
Дулић Воја 264
Дулић Драгољуб 587
Дулић Живана 557
Дулић Младен 584
Дуловић Радмила Бајка 637 642 647 680 687
Дуловић Стевка 527
Думић Аница 535
Думић Нера 544
Думић Славка 516 533 536
Думовић Радмила 718
Дунчић Митра 885909
Дупало Љубица 571
Дураку Емин 920
Дурбешић Љерка в. Хамовић Јелена
Дуријанов Зора 162
Дурковић Десанка 403
Дурковић Радојка 403
Дурлевић Зорка 921
Дурмановић Лепосава 345
Дурсановић Катица 329 338 817
Дурчић Кристина 533
Дуцанић Катица 77
Дуцић Јелица 218
Дуцић Јулијана 606
Дучић Војка 535
Дучић Јована 533538
Дучић Марија 535
Дучић Роса 547
Дучић Миљка 539
Дучић Бјелић Милка 532

Ћ

Ћајић Аника 872884
Ћајић Душан 921
Ћајић Елвира Бела 23
Ћајић Јела 519523
Ћајић Мара 872884
Ћајић Новица 921
Ћаковић Видосава Вида 232324
Ћаковић Катарина 369
Ћаковић Милена 449
Ћаковић Милка 456
Ћаковић Олга 324 326 336 342345
Ћаковић Славка 325
Ћаковић Стана 607618
Ћаковић Ковачевић Савка 853854 856 861862 867 868870 880 887888 904 910 912 914 918 919
Ћармати Ружица Сека 813838
Ћашић Руска Г. 774
Ћекић Ксенија 895916
Ћекић Нада 302
Ћекић Славимирка 680
Ћековић Кристина 521 522 544
Ћековић Нада 523
Ћелевић Видосава 870
Ћелошевић Винка 491
Ћелинео 182
Ћеника Анђелија 774
Ћеника Бранислава 774
Ћеника Дарка 774
Ћеника Зојка 774
Ћеника Јулка 774
Ћеника Најдан 774
Ћеника Нева 774
Ћеника Перса 774
Ћеника Савка 774
Ћеранић Даница 503
Ћерасимовић Деса 509
Ћерасимовић Селена 642
Ћерговић Бранка 596
Ћерговић Живка 592
Ћерети Ћулзибар 883
Ћерић Јован Мирко 581584
Ћерић Мила 536541
Ћерић Миланка 431
Ћерић Умка 542
Ћерић Мирилов Јелица 22
Ћермановић Марија 162
Ћермановић Трајка 28 733 740770
Ћикић Добринка 772
Ћикић Драгиња 749
Ћикић Марика 708
Ћикић Ранђа 720
Ћикић Ратка 763
Ћикић Трајка 750
Ћиковић Милан 520
Ћилас Ваја 899

Ђилас Добрана Јања 112 427 748 749 767 772
Ђилас Милка Гара 428 889 893 894
Ђинали, сестре 921
Ђинали Мизафер 920
Ђинђић Даница 681688
Ђинић Велимир Голуб 661
Ђинић Десанка 383
Ђогатовић (Ђобатовић) Катарина Каја 312 630 647
Ђоинчевић Зорка 193
Ђоинчевић Смиљка 206
Ђоинчевић Станија 206
Ђоинчевић Томанија 206
Ђоинчевић, иородица 193
Ђокановић Милован 487
Ђокић Ана 687
Ђокић Вера (Брус) 311 313 630
Ђокић Вера (Лесковац) 687
Ђорић Верица 192
Ђокић Добринка 771
Ђокић Драгиња 754
Ђокић Ђоко 901
Ђокић Живана 687
Ђокић Загорка 734739
Ђокић Јелица 426 442 641
Ђокић Кристина 637
Ђокић Лепосава (Ниш) 687
Ђокић Лепосава (Шабац) 341
Ђокић ЈБубинка 666
Ђокић Марија 779
Ђокић Мила 403
Ђокић Милена 509
Ђокић Милунка 451
Ђокић Мица . 478
Ђокић Ната 292
Ђокић Наталија 668671
Ђокић Олга 490 497 504
Ђокић Перса 431450
Ђокић Петко 409 414—416 444
Ђокић (Ђорић) Роксанда 759
Ђокић Савка 478
Ђокић Стана 443
Ђокић Стевка 509
Ђокић Стефанија 901
Ђокић Цвета [1] 341
Ђокић Антончић Милена Цврчак 490498
Ђокић Јовичић Даница 409415
Ђокић Матијевић Надежда Нада 48 172 261 409—411 414—416 444 447 449
Ђокић Радосављевић Вера 39 172 409 410 411 414—416 447
Ђоковић Војка 539
Ђоковић Драгослав 309
Ђоковић Душанка 730739
Ђоковић Јела 915
Ђоковић Љубица 544
Ђоковић Олгица 503
Ђоковић Перисава 426442
Ђоковић Рада 301
Ђоковић Сибинка 503
Ђоковић Софија 430
Ђоковић Цана 533539
Ђоковић Бојовић Десанка 424 426 435
Ђоновић Бранко 140 141 144145
Ђоновић Љубица 140 144 149
Ђорђевић Анђа 696
Борђевић Богданка 646
Ђорђевић Божидар Буђони 570562
Ђорђевић Боја 646
Ђорђевић Бојана 430
Ђорђевић Бора 642
Ђорђевић Борика (Светлић) 274
Ђорђевић Борика (Краљевачки одред) 396
Ђорђевић Борка 869907
Ђорђевић Боса (Београд) 64 132140 182 183
Ђорђевић Боса (Ниш) 708
Ђорђевић Боса (Приштина) 897 899 914
Ђорђевић Боса (Рајац) 606
Ђорђевић Бранислава 376
Ђорђевић Вера (Ћаковица) 870 880
Ђорђевић Вера (Чачак) 411 441443
Ђорђевић Верица 758
Ђорђевић Видосава 256
Ђорђевић Владимир 130
Ђорђевић Вујка 662
Ђорђевић Вука 668 671
Ђорђевић Вукосава 921
Ђорђевић Вукосава Ж. 298
Ђорђевић Даница (Бољевац) 600
Ђорђевић Даница (Бујковац) 742758
Ђорђевић Дара 602618
Ђорђевић Деса (Параћин) 301
Ђорђевић Деса (Призрен) 865 875890 892895 897921
Ђорђевић Деса (Ћуприја) 300
Ђорђевић Десанка (Велика Иванча) 217 221292
Ђорђевић Десанка (Краљевачки одред) 391 393396
Ђорђевић Десанка (Крушевац) 646 725
Ђорђевић Драга 741
Ђорђевић Душанка 681 682687
Ђорђевић Живана 274
Ђорђевић Живка (Брежане) 568
Ђорђевић Живка (Параћин) 301
Ђорђевић Живка (Смед. Паланка) 292
Ђорђевић Живка (Прокупље) 663
Ђорђевић Живка (Ћуприја) 300
Ђорђевић Загорка (Крушевац) 626
Ђорђевић Загорка (Лесковац) 735 741 743 765772
Ђорђевић Здравко 580
Ђорђевић Зора 217
Ђорђевић Илија (Брус) 721
Ђорђевић Илија (Топлица) 655
Ђорђевић Илинка 226
Ђорђевић Јана 751
Ђорђевић Јелена (См. Паланка) 313
Ђорђевић Јелена (Чачак) 441447
Ђорђевић Јелисавета 568
Ђорђевић Јелица (Врање) 758
Ђорђевић Јелица (Гњилане) 885909
Ђорђевић Јелица (Крагујевац) 269
Ђорђевић Јелица (Лесковац) 741
Ђорђевић Јелка 779
Ђорђевић Јованка 509
Ђорђевић Јованка Бечлика 357391 398 401
Ђорђевић Јованка Јожа 646
Ђорђевић Јулија 173
Ђорђевић Ковинка 231
Ђорђевић Косара 607
Ђорђевић Криста 85182
Ђорђевић Кристина 361
Ђорђевић Лаза 709
Ђорђевић Лена 753
Ђорђевић Лепа 113135
Ђорђевић Љубинка (Косов. Митровица) 910
Ђорђевић Љубинка (Ужице) 91464 481 497
Ђорђевић Љубинка Вера 761766
Ђорђевић Љубица (Ариље) 504
Ђорђевић Љубица (Зајечар) 607
Ђорђевић Љубица (Крагујевац) 264 265 271
Ђорђевић Љубица (Лесковац) 751 743 780
Ђорђевић Љубица (Параћин) 301
Ђорђевић Љубица (Пожаревац) 568
Ђорђевић Љубица (Смед. Паланка) 291292
Ђорђевић Мара 709
Ђорђевић Мика 600
Ђорђевић Мила (Зајечар) 610
Ђорђевић Мила (Ниш) 721722
Ђорђевић Милева (Призрен) 874921
Ђорђевић Милева (Смед. Паланка) 311313
Ђорђевић Милева (Чачак) 425
Ђорђевић Милена 491
Ђорђевић Миленија 701
Ђорђевић Милина 226
Ђорђевић Милица (Рибница) 403
Ђорђевић Милица (Церница) 779
Ђорђевић Милица Мица 627628
Ђорђевић Милка 670
Ђорђевић Милојко 595
Ђорђевић Милунка 656
Ђорђевић Мира (Алексинац) 701725
Ђорђевић Мира (Књажевац) 598621
Ђорђевић Мирјана 479
Ђорђевић Мирка 598610
Ђорђевић Михаило 416
Ђорђевић Митра 357
Ђорђевић Мица 600
Ђорђевић Мица Пушкарка 482497
Ђорђевић Младена 759
Ђорђевић Нада (Зајечар) 602
Ђорђевић Нада (Стубле) 780
Ђорђевић Николета Николија Кола 667 668 675 688 722 771
Ђорђевић Олга (Александровац) 640646
Ђорђевић Олга (Ариље) 490491
Ђорђевић Олга (Лалинце) 725
Ђорђевић Олга (Пирот) 708
Ђорђевић Персида 618
Ђорђевић Предраг 131
Ђорђевић Рада 641
Ђорђевић Рада Мушко 737
Ђорђевић Раде 665
Ђорђевић Радмила (Крушевац) 635
Ђорђевић Радмила (Лесковац) 779
Ђорђевић Радмила (Чачак) 431
Ђорђевић Радмила (Шабац) 326
Ђорђевић Радојка Бургада 658686
Ђорђевић Радомир Балонче 661
Ђорђевић Радунка 646
Ђорђевић Ранђија 220
Ђорђевић Ружа (Пожаревац) 567
Ђорђевић Ружа (Урошевац) 861884
Ђорђевић Ружа Ј. 596610
Ђорђевић Ружица 576
Ђорђевић Савета 748 751 753
Ђорђевић Савка 596
Ђорђевић Света 293
Ђорђевић Светозар 580
Ђорђевић Селена Сека 700
Ђорђевић Селинка 599607
Ђорђевић Симка 172
Ђорђевић Слободанка Боба 39 58 61 68 98 147 161
Ђорђевић Софија 221
Ђорђевић Стана (Зајечар) 602617
Ђорђевић Стана (Крушевац) 630 640 646
Ђорђевић Стана (Лесковац) 778
Ђорђевић Стана (Параћин) 301
Ђорђевић Стана в. Стамболић Добрила
Ђорђевић Станија 759
Ђорђевић Стојан 580
Ђорђевић Стојна 568
Ђорђевић Таса 920
Ђорђевић Т-еодосија 741
Ђорђевић Тина 635

Ђорђевић Томка 608
Ђорђевић Трајко Кукара 745
Ђорђевић Зарић Милица 647 649
Ђорђевић Стаматовић Будимка 252 263 266
Ђорђевић Станић Дара Мара 253
Ђорђевић Стефановић Јелица Ђурђулика 28 30 718 721 729 733 740 767
Ђорђевић Стефановић Мара Ђурђулика 28 30 729 761 766
Ђорђевића кућа 870
Ђорђић Мила 527 539
Ђорић Борка 628
Ђорић Живанка 206
Ђорић Јевросија 750
Ђорић Јелена 206
Ђорић Олга 206
Ђорић Оливера 261 263 274
Ђорић Стамена 206
Ђорић Стојанка 771
Ђорић Томислав 206
Ђукановић Андријана 341
Ђукановић Анка 203
Ђукановић Миљана 341
Ђукановић Станка 343
Ђукић Андрија 383
Ђукић Борика 302
Ђукић Велимир 635
Ђукић Вукица 69
Ђукић Даница 335
Ђукић Деса 618
Ђукић Достана 689
Ђукић Душица 64 77694
Ђукић Ковиљка 874 907912
Ђукић Лабуд 285
Ђукић Љубица 527
Ђукић Маша 910
Ђукић Милорад 383
Ђукић Ната 757
Ђукић Роска 734
Ђукић Ружица 627 630631
Ђукић Софија 322 342346
Ђукић Живковић Вида 284 285300
Ђукић Јанковић Ковина 695726
Ђукић Јелисавчић Мара 465
Ђукић Ристић Јелисавета Јека 284285 307—310 313
Ђукића кућа 862
Ђуковић Душанка 541
Ђулић Д. 288
Ђулић Младеновић Радмила Рада Црна 94 116297 299 314 533 537 538 670
Ђура (партизан) 326
Ђуракић Љубинка 444
Ђурановић Саша 61
Ђурашковић Дана 300
Ђурашковић Маргарита 880
Ђурђа (Себеврање) 764
Ђурђевић Борјанка 146
Ђурђевић Бранка 63 289302
Ђурђевић Вера 493
Ђурђевић Драга 874
Ђурђевић Ђорђе 168
Ђурђевић Ђурђе 284
Ђурђевић Живка 48 298 299310
Ђурђевић Зорка (Азања) 294
Ђурђевић Зорка (Чачак) 429449
Ђурђевић Љубинка Буба 138 140146
Ђурђевић Милева (Јагодина) 168 301 304
Ђурђевић Милева (Крагујевац) 298
Ђурђевић Миленко 455
Ђурђевић Миодраг Мића 146
Ђурђевић Нада 449 454455
Ђурђевић Наталија 211
Ђурђевић Обрад 454 455
Ђурђевић Олга 211
Ђурђевић Петар 146
Ђурђевић Предраг Гага 146
Ђурђевић Ружица Црна 840
Ђурђевић Слободан 146
Ђурђевић Смиља 340
Ђурђевић Станка 217 294
Ђурђевић Станојка 146
Ђурђевић Тихомир 146
Ђурђевић Ђуричић Славка 58 59 61 63 168 172 283 284
Ђурђевић Ивковић Милева 284
Ђурђевић Петровић Стана 326
Ђурђић Анђелка 463 490 499
Ђурђић Боса 326
Ђурђић Вука 607
Ђурђић Душан 487
Ђурђић Загорка 326
Ђурђић Милева 462466
Ђурђић 'Гомка 466 495 499
Ђуретић Вујиновић Даница 431
Ђурић др 582
Ђурић (полицијски писар) 310
Ђурић Ана 428
Ђурић Анђа 428
Ђурић Анђелка 799
Ђурић Божана 342
Ђурић Божидарка 618
Ђурић Борка (Јадар) 341
Ђурић Борка (Ужице) 497
Ђурић Босиљка Боса 722 736 737755
Ђурић Василија 372373
Ђурић Владанка 262
Ђурић Грозда 341
Ђурић Дара 301
Ђурић Душан 265
Ђурић Живка 573
Ђурић Живка Жижа 427 428 432437
Ђурић Загорка 372 373384
Ђурић Зора 193 202203
Ђурић Зорка 373
Ђурић Иванка 208
Ђурић Јелица 608
Ђурић Ката 557
Ђурић Косана (Аранђеловац) 231
Ђурић Косана (Неваде) 428 449456
Ђурић Лепа (Параћин) 301
Ђурић Лепа (Петровац) 558
Ђурић Лепосава 239
Ђурић Љубица М. 341
Ђурић Милева 341
Ђурић Милисав 428
Ђурић Милица (Мојсиње) 425
Ђурић Милица (Неваде) 253428
Ђурић Милица (Ужице) 499
Ђурић Милунка 261 262 264271
Ђурић Нада 418
Ђурић Наталија 221
Ђурић Олга 558
Ђурић Пауна 699
Ђурић Слава 431
Ђурић Софија 575
Ђурић Стана (Пећ) 901
Ђурић Стана (Ужице) 462
Ђурић др Станојка 527
Ђурић Стоја (Илок) 817824
Ђурић Стоја (Крајиновићи) 542
Ђурић Стојанка 332
Ђурић Томанија Томка 495
Ђурић Цвета (Сењски рудници) 303
Ђурић Цвета (Шабац) 328 329345
Ђурић Ђорђевић Дара 288
Ђурић Јанићијевић Иванка 253428
Ђурић Тодоровић Дарка 737
Ђурица Манасијевска Јелена Јела 858 872 886 917922
Ђуричић Аница С. 303
Ђуричић Бошко 168 283 284304
Ђуричић Јаков 168
Ђуричић Јела 207
Ђурић Павле 370
Ђуричић Радојка 177
Ђуричић Софија 168304
Ђуричић Станка 412
Ђуричић Тања 283
Ђуричић Шрамек Радмила Цанка 168 284301
Ђуришић Грозд^ 503
Ђуришић др Јованка 862
287 301 304
Ђуришић Јока 521522
Ђуришић Милица 522 541547
Ђуришић Миодраг 658685
Ђуришић Фина 538
Ђуркић Ката 807809
Ђурковић Миленка 112 113 122 167172
Ђурковић Цана 325 328 329 336 340345
Ђуровић Аигелина 631
Ђуровић Винка 505
Ђуровић Вукана 545
Ђуровић Вукосава 592 593595 601 610
Ђуровић Драгиња 750
Ђуровић Драгица 861
Ђуровић Загорка 421422
Ђуровић Зорка (Лесковац) 750
Ђуровић Зорка (Слатина) 542
Ђуровић Јелена 749
Ђуровић Машан 444665
Ђуровић Мика 537
Ђуровић Миливојка 508
Ђуровић Милинко 412
Ђуровић Милица 545
Ђуровић Милојка 232
Ђуровић Мирослава 592 593595 601 610
Ђуровић Олга 462463
Ђуровић Радојица 621
Ђуровић Смиља 631
Ђуровић Станимирка 402
Ђуровић Станислава 542
Ђуровић Станица 432
Ђуровић Станка 545
Ђуровића кућа (Челице) 545
Ђурчић Јелена 26

Е

Ебл др Лоти в. Ејдус др Лота
Евац Војислав 721
Ејдус др Лота 117 197 199 200 201
Емануел III (итал. краљ) 903 920
Ераковић Јованка 671
Ервеживковић Србијанка 301
Ергелашев Вучић Станика 809
Ердељан Вера 48
Еремић Мила 789
Ерић Верка 286
Ерић Зора 547
Ерић Милева 427442
Ерић Милица 184
Ерић Рада Ђ. 343
Ерпћ Рајка 444
Ерић Сарић Јелена 172 397402
Ерцег Драгица 114
Ерцеговић Ирма 39
Ерчић Жика 339
Ерчић Каја 340
Ерчић Милица 341
Ерчић Беловуковић Гара 340
Есаповић Јелена 640
Ескић Живана 228
Ећреми Мирвет 916
Ешкенази Вера 121

Жагрић Милка 427
Жакић Милица 323
Жакула Борика 302
Жара Зинија 910
Жарин Ангелина 790
Жарић Видра 918
Жарић Десанка Деса 69 128 173 182
Жарић Милева . 284301
Жарић Фима 918
Жарић Цана 661
Жарковић Дара 861 892 910
Жарковић Драгица Бранка 771772 858861 884892
Жарковић Момира 858
Жебељан Марија в. Алдан Лидија
Жегарац Милка 323
Жепина Сокола 53
Жеравац Боса 646
Жерављев Јова 804
Жерајевић др 675
Жерајић Савка 892916
Жерка Лиме 887
Живадиновић Буда 702
Живадиновић Вера 698
Живадиновић Дана 703
Живадиновић Зорка 114
Живадиновић Јана 212
Живадиновић Каја 635636
Живадиновић Лепосава (Мала Река) 634635
Живадиновић Лепосава (Прћиловица) 722
Живадиновић Љубица 376
Живадиновић Цаја 212
Живаљевић Милева 919
Живанов Љубинка 790
Живановић Ангелина 227
Живановић Бранка Ванда 578 582 584
Живановић Витока Љиљана 212 213 215 218 221 223
Живановић Влада 804
Живановић Вукосава 222
Живановић Гордана 301
Живановић Емица 556
Живановић Живка 721
Живановић Зорка 222
Живановић Јелена 77
Живановић Јелица 296
Живановић Јелка 184 208 223224
Живановић Каћа 382
Живановић Коса 382
Живановић Лепосава Лепа 567584
Живановић Љуба 556
Живановић Љубица (Голобок) 295
Живановић Љубица (Шопић) 238
Живановић Мара 607
Живановић Марика 688
Живановић Милева 427
Живановић Милица (Влашка) 217
Живановић Милица (Јабланица) 596
Живановић Милица (Топола) 231
Живановић Милунка 376
Живановић Мирослава 296
Живановић Михаило Ћата 210
Живановић Мица 382
Живановић Никица 792
Живановић Перка 910
Живановић Рада 299
Живановић Радинка 236
Живановић Роса 596 606 616
Живановић Роса Ј. 610
Живановић Роса К. 61С
Живановић Ружа 190 199 204
Живановић Спасенија 227
Живановић Цаја 215
Живановић Михаиловић Бисерка 253 349 356 376382
Живић, породица (Поповић) 299
Живић сестре 726
Живић Деса 881 895 890920
Живић Душанка 632
Живић Јованка 689
Живић Јулка 246 626 646 904
Живић Кеђа 904
Живић Стана (Лесковац) 77
Живић Стана (Рајац) 606
Живић Новичић Злата 302
Живков Кекић Иванка Ика 809
Живковић Аца 383
Живковић Боса 601 617618
Живксрић Бран. С. 450
Живковић Брана 678 681688
Живковић Вера Соња 812
Живковић Вида (Неготин) 606610
Живковић Вида (Ниш) 697
Живковић Владимир 591
Живковић Вукосава Вука 627628 634 642 646 648
Живковић Гроздијанка 441
Живковић Дана 570
Живковић Даринка 274
Живковић Деса (Бољевац) 600
Живковић Деса (Пожаревац) 569
Живковић Добрила 910
Живковић Драга в. Шишковић Драга
Живковић Драгослава 194
Живковић Жива 601
Живковић Живка 450
Живковић Живка Жива 617618
Живковић Зора Братана 812
Живковић Иванка (Сењски рудник) 303
Живковић Иванка (Ужице) 508
Живковић Јаворка 222
Живковић Јелена 508
Живковић Јулија 634
Живковић Јулка баба Јулка 742
Живковић Косана 709
Живковић Крста 303
Живковић Ленка 194
Живковић Лепосава (Градашница) 709
Живковић Лепосава (Колари) 222
Живковић Мара 25 26
Живковић Марија 218
Живковић Милева 600 610616
Живковић Милица (Грабово) 305
Живковић Милица (Топола) 61201
Живковић Милица М. 422
Живковић Миљко 554
Живковић Мирослава 194
Живковић Мица 702
Живковић Нада 602608
Живковић Нада Зајка 732
Живковић Надежда Нада 220 221225
Живковић Неда 357
Живковић Наталија (Витановац) 403
Живковић Наталија (Ужице) 499
Живковић Олга 184 487490 491 496 535
Живковић Радмила (Бела Паланка) 707
Живковић Радмила (Бродарце) 702
Живковић Радмила (Ваљево) 357
Живковић Радмила (Лесковац) 28
Живковић Радмила (Липе) 222
Живковић Радмила (Сићево) 726
Живковић Радмило 565
Живковић Радојка 194
Живковић Радомирка 531
Живковић Радуша 670
Живковић Ратко 724
Живковић Роса М. 596
Живковић Савета (Бор) 620
Живковић Савета (Церово) 642
Живковић Светимир Цока 305
Живковић Севда 759
Живковић Славка (Колари) 222
Живковић Славка (Пожаревац) 584
Живковић Софија 426442
Живковић Сретен 411
Живковић Стана (Коларе) 222
Живковић Стана (Мирошевац) 744
Живковић Теодора 236
Живковић Чеда 807
Животић Зорка 218
Живковић Мелентијевић Радмила 516
Живковић Ристић Иконија 194
Живковић Стојадиновић Миља 126 138 183482
Живојиновић Деса 570
Живојиновић Драга 569
Живојиновић Јана 211
Живојиновић Наталија 227
Живојиновић Новка 211
Живојиновић Перса 238
Живојиновић Цаја 211
Животић Милева 222
Животић Надежда 222
Живуловић Босиљка 607
Живуловић Живка 645
Живуловић Ружа 599
Жигић Љубица 322
Жижовић Ката 430
Жижовић Милица 429450
Жижовић Перса 429
Жика баба (Манић) 215
Жикић Даница 618
Жикић Костадинка (Пожаревац) 557558
Жикић Костадинка (Шепшин) 225
Жикић Љуба 618
Жикић Милица 313
Жикић Славка 313 596 610616
Жилник Желимир 720
Жилник Конрад 29693
Жиропађа Живка 48 297299
Жицина Шакић Милка 38 70 74
Жозекен Жозеф 516 517518
Жугић Борка 516 517518 519 523 524 531 538
Жугић Зорка 518 519 523524 531 538 616
Жугић Јелена 537
Жугић Милева 519 520 523524 531 537 538544
Жугић Гловаљевић Милица 516524
Жужек Љубица 100 133142 143 147 160173
Жужек Цирил 100 133 142143
Жујевић Мика 385
Жујовић Бранка 646
Жујовић Јока 228
Жујовић Лепа 136 182 183478
Жујовић Сретен 12100
Жуков Марија 301
Жунић, професор 309
Жунић Јеленка 508
Жунић Марина 289
Жунић Милорад Баџа 289 305306
Жунић Нада 732
Жунић Наталија 305306
Жунић Разуменка Баџинче 217221 223 289291 308 309310 313 317

Жунић Јовановић Круница 289
Жунић Јовичић Даница 305306
Журжул Петар 678
Журжул Саша 678
Журжул Тамара 678 680 682687
Журжул Татјана 678
Журић Милица 527 535 537547
Жухина Клавдија • 178

З

Забуновић Зана 870
Завила Будимка 223
Завић Мила 529
Завођа Даница 791
Загорац Константин 275
Загорац Марко 275
Загорац Ружа 275
Задравец Елза 98792
Заими Муса 920
Зајић Миладин 627629
Зајић Радојка Риза 626 627630
642 643 644
Зајић Стојадин 650
Зајић Бекрић Радмила 650
Зајић Ђорђевић
Милосија Зуја 311 313 627 647 650
Закић Нада 636
Закића кућа 870
Заклановић Боја 870881
Залад Обрад 116 125 164563
Заплатић Марија Мара 322325
328336
Зарић Ангелина 326
Зарић Божидар 510
Зарић Жарко 450
Зарић Зорка 430
Зарић Јелисавета 503
Зарић Љуба 463 464 482 484 491503
Зарић Огњана 222
Застријановић Загорка Зага 116182
Здравко, партизан
(Сврљишки срез) 612614
Здравковић Божана 774
Здравковић Вида 778
Здравковић Видосава (Ниш) 708
Здравковић Даница 774
Здравковић Даница Ј. 775
Здравковић Даница С. 775
Здравковић Динка 775
Здравковић Драгиња 775
Здравковић Драгица 775
Здравковић Ђорђе 580
Здравковић Ђурђа 774
Здравковић Загорка 596 608 618621
Здравковић Загорка Маџарка 755
767 768
Здравковић Зора 778
Здравковић Јагода 744775
Здравковић Јелица 775
Здравковић Јока 493
Здравковић Кања 774
Здравковић Кева 774
Здравковић Косара 774
Здравковић Љубица 774
Здравковић Марија 774
Здравковић Милија 779
Здравковић Нада 775
Здравковић Олга 556
Здравковић Радмила (Крушевац) 708
Здравковић Радмила (Пирот) 640
Здравковић Савка 774
Здравковић Сика 774775
Здравковић Симка 761
Здравковић Спасенија 922
Здравковић Србинка 775
Здравковић Стана (Лесковац) 774
Здравковић Стана (Прокупље) 689
Здравковић Станка 688
Здравковић Станко 774
Здравковић Станојка 774
Здравковић Матејић Борица 769 770
Здравковић Томић Женева 567 586
Здујић Душанка 895 916
Здујића кућа 867
Зебић Ана 328 362 369370
Зебић Душица 370
Зебић Злата 370
Зебић Милада 184
Зебић Мица 370
Зејак Милева (Гајтан) 750
Зејак Милева (Страњани) 533
Зекавичић Драгица 514 519523
527 529539
Зекавичић Милева А. 522
Зекавичић Милева Ј. 522
Зекавичић Милка 535
Зекавичић Хасанагић Мила 514 515519
521 523529
537 539 541547
Зековић Невенка 161
Зеленовић Данило 323 325331
Зељакова Вера 699
Зељић Нинко 373
Зељић Рада 351 353
Земљак Вера 596
Земљак Мица 596
Зечар Драгиња 888
Зечар Драгица 872 884
Зечевић Вида 527
Зечевић Влада 364
Зечевић Даница 76
Зечевић Драгица 441 443
Зечевић Јованка 503
Зечевић Лепа 503
Зечевић Милојка 481 484499
Зечевић Олга 427 432 442464
Зечевић Пава 255 256
Зечевић Станица 856
Зивгаревић Љубинка 603 605
Зиндовић Зорка 527
Злата, чобаница (Крајина) 618
Златановић Јана 603 618
Златановић Косовка 753
Златановић Милка 762
Златић Јелка 493
Златић Крстина 493
Златић Нада 410
Златковић Борка 607
Златковић Даница
(Косовска Митровица) 910
Златковић Даница (Лесковац) 78
Златковић Љубица 772
Златковић Миленија 779
Златковић Ружа 301
Златковић Станица 303
Зличић Ђорђе Цига 802 804806
Злопорубовић Марија 509
Зобеница Боја 288 302
Зоговић Вера 39
Зоњић Зорка 856
Зоњић Јања 67 861
Зора (Стојник) 218
Зора (Трњане) 567
Зораја Милева 915
Зораја Стака 915
Зораја, породица 870
Зорић Зорка Зора 522 533
Зорић Љубица 522 533547
Зорић Чолаковић Милица 85
Зорка Црногорка 635 641
Зотовић 682 686 687689
750 773 777 779
Зрењанин Жарко Уча 100 163 784785
791 795 806 830
Зркић Биљана 136
Зркић Богдан 136
Зркић Мила **136**
Зрнзевић Ружа 869 872 884921
Зрнзевић Станојка 869 872884
Зрнић Мирјана Милева 252253
Зубановић Јелена 569
Зулић Фатима 303
Зупанов Ката 787
Зурковић Аница 22 29

И

Ибаури Долорес Ла Пасионариа 612
Ибишбеговић Вехбија 539
Иванишевић Ана
Јела Расинка 627 638—640 659
671 673 674 679 681
Иванишевић Јованка 626641
Иванов Влада 378
Иванова Зага 384
Ивановић Алекса 354
Ивановић Александар
Цане Бабунски 567 568575
576 579 585
Ивановић Ана 675
Ивановић Анђа 233
Ивановић Бељка 335
Ивановић Божица 217
Ивановић Босиљка (Прокупље) 687
Ивановић Босиљка
(Смед. Паланка) 292
Ивановић Бранка 768
Ивановић Велика 750
Ивановић Вера 601610
Ивановић Владимир 575586
Ивановић Госпава 689
Ивановић Гроздана 295
Ивановић Дана (Ариље) 490
Ивановић Дана (Београд) 128
Ивановић Дана (Лесковац) 751
Ивановић Даница 295
Ивановић Даринка (Космај) 228
Ивановић Даринка (Круцкевац) 313
Ивановић Даринка (Светозарево) 306
Ивановић Добринка (Аранђеловац) 252
Ивановић Добринка (Шабац) 232
Ивановић Добрица 778
Ивановић Драга 854
Ивановић Драган 434
Ивановић Драгиња 568
Ивановић Драгица 303
Ивановић Душан 635
Ивановић Ђока 87
Ивановић Жива 566
Ивановић Живка 295
Ивановић Загорка Гора 568 575576
579 586
Ивановић Здравка 295
Ивановић Златија 236
Ивановић Јасна 868
Ивановић Јелена 600
Ивановић Јула 601610
Ивановић Каравиљка 217 568575
576 586
Ивановић Ковиљка 48 167791
793 794
Ивановић Коса 854 857 889894
Ивановић Костадинка 757
Ивановић Љубица 292295
Ивановић Љубомир 584
Ивановић Магдалена 303
Ивановић Мила 857
Ивановић Миладин 191
Ивановић Милева (Краљево) 403
Ивановић Милева (Крушевац) 235
Ивановић Милева
(Пожаревац) 567 568 575 576579
Ивановић Милена 223
Ивановић Миленија
(Посавина) 193 206 218 220 221 224

Ивановић Миленија (Прокупље) 687
Ивановић Милка (Пожаревац) 559
Ивановић Милка (Шабац) 335
Ивановић Милица (Вујаново) 748
Ивановић Милица (Лесковац) 753
Ивановић Милица (Прокупље) 687
Ивановић Милован 576
Ивановић Миља 660 673677
Ивановић Мира 666
Ивановић Мирослава (Београд) 313
Ивановић Мирослава (Младеновац) 295
Ивановић Мирослава М. 290303
Ивановић Мица 883921
Ивановић Нада 575586
Ивановић Наста 396
Ивановић Наталија (Венчани) 232
Ивановић Наталија (Смед. Паланка) 292
Ивановић Олга 295
Ивановић Рада (Ниш) 698
Ивановић Рада (Смед. Паланка) 292
Ивановић Радмила 13П
Ивановић Радованка 448
Ивановић Радовинка 384429
Ивановић Радојка 681
Ивановић Роса (Вучитрн) 922
Ивановић Роса (Драгачево) 432
Ивановић Ружа 292
Ивановић Савета 753
Ивановић Славка 765768
Ивановић Славка Д. 48464 475 496503
Ивановић Смиља 777
Ивановић Смиљка 853
Ивановић Стојанка (Лесковац) 750 772
Ивановић Стојанка (Параћин) 301
Ивановић Стојна М. 771
Ивановић Цаја 525543
Ивановић Цвета 228
Ивановић Цецилија 303
Ивановић Ковачевић Ленка 374
Ивановић Лазић Драга 374
Ивановић Мркајић Милојка 681
Ивановић Новаковић Станка 749 769
Ивановић Симовић Љубица 421 443448
Ивановић Стојадиновић Милка Црногорка 559
Ивановића кућа (Пећ) 854867
Иванчевић Милка 918
Иванчевић Новка 918
Ивачковић Гордана 785 799801 803 804
Ивачковић Лупшић Иванка 48
Ивић Гина 336
Ивић Иванка 93
Ивковић Ангелина 295
Ивковић Анка 720
Ивковић Данка 755
Ивковић Даринка 210225
Ивковић Дарка 751
Ивковић Достана Гиљанче 391
Ивковић Дуња 881
Ивковић Живана 665
Ивковић Ленка 207
Ивковић Лепосава (Вадљевица) 217
Ивковић Лепосава (Рудовци) 238
Ивковић Љуба 751
Ивковић Љубинка 208
Ивковић Љубомир 415
Ивковић Љубомир Шуца 207
Ивковић Миленија 379
Ивковић Милица 295
Ивковић Радмила 254
Ивковић Радмила Лала 51 53 54 321 324 325 411 415 422 423 531
Ивковић Рајна 671
Ивковић Савка 621
Ивковић Спасена 779
Ивковић Станоје 568
Ивковић Талка 568
Ивковић Цанка 708755
Ивковић Шпира 401
Ивковић Мирковић Лепосава 401
Ивковић Ранковић Радмила С. Слобода Моравка 298 553 560—562 580 586
Ивовић Вера 527
Ивовић Душанка 527
Ивошевић Љубица 292
Ивошевић Никола Вељко 571 572583
Ивошевић Рада 292
Игић Илић Олга В. 723
Игњатовић Даринка 221
Игњатовић Драга 341346
Игњатовић Драгиња 703
Игњатовић Зора Стана Нада 184 679 703 709 710724 737754 755759 762767
Игњатовић Катица 478497
Игњатовић Меланија 313 592604 610 618
Игњатовић Миленија 602
Игњатовић Милисав 703
Игњатовић Милосав 373
Игњатовић Мира 294
Игњатовић Михаило 703
Игњатовић Милева (Гроцка) 213
Игњатовић Милева (Селевац) 300
Игњатовић Милица 213
Игњатовић Мица 223
Игњатовић Невенка 236
Игњатовић Ратомир 703
Игњатовић Симка 557 564566
Игњатовић Васић Јела 557
Игњатовић Виденовић Милена 747
Игњатовић Димитријевић Роксанда Роса Тала Зора 48 213553 554 555 556 559 566567 571 573575 577—579 585
Игњатовић Ковић Борика 694 754
Игњатовић Лазић Рајка (Рајна) 217 221 227 296
Игњатовић Петковић Вукосава 593 595617
Игњић Смиља 193202
Игрошанац Драгица 626 634646
Икач Љубица 601
Икић Мира 601
Икодиновић Олга 431
Иконић Нада , 326
Илијевић Марија 608
Илијевић Марица 6П
Илин Зора 557
Илинчић Ђуровић Драгица - 892
Илинчић Крстић Рада 917
Илић породица (Међулужје) 227
Илић Ангелина Сека 313 674675 677 680 686 688
Илић Божика 599
Илић Борка 374
Илић Боса 603
Илић Брана Видрица 582
Илић Бранислава Бранка 76 336337 349 351 352 354—256 373 376
Илић Бранко 233
Илић Будимир Церски 365
Илић Вера (Београд) 135
Илић Вера (Житковац) 703
Илић Вера (Параћин) 302
Илић Вера (Прокупље) 667 670
Илић Влада 25
Илић Власта Миријевац 587
Илић Властимир 677
Илић Гила 701
Илић Дана 301
Илић Даница 709
Илић Даница Дана 323346
Илић Данка 386
Илић Дара 920
Илић Даринка (Вранић) 206
Илић Даринка (Липе) 222
Илић Даринка (Младеновац) 211
Илић Десанка Деса Лила 865 875892 895 917 922
Илић Добруна 674
Илић Добрунка 744
Илић Достана 662
Илић Драгиња (Алексинац) 721
Илић Драгиња (Међулужје) 215
Илић Драгица 231
Илић Драгица Н. 303
Илић Дринка 360
Илић Душица 53
Илић Ђурђија 569575
Илић Евдокија 677
Илић Емилија 211212 221 223224
Илић Живана 285
Илић Живана Живка 336 337 349351 352 354—356 376
Илић Живка 294
Илић Зора (Брестовац) 602
Илић Зора (Горњи Милановац) 428
Илић Зорица 313 697 700723
Илић Зорка (Руњани) 341
Илић Зорка (Ћуприја) 303
Илић Злата (Смедеревска Паланка) 292
Илић Злата (Гркиње) 720
Илић Јаворка 208
Илић Јевросија 775
Илић Јевросима 600617
Илић Јелена 337
Илић Јелка 709
Илић Јеремија 591
Илић Јерина 569
Илић Јован 655
Илић Јованка (Јабука) 542
Илић Јованка (Лозница) 346
Илић Јула 208
Илић Јулка С. 775
Илић Ката 231233
Илић Катарина 206
Илић Ковиљка 392
Илић Лепосава 753
Илић Љуба 779
Илић Љуба Неда 753
Илић Љубинка 632640
Илић Љубинка С. 303
Илић Љубица Рада 112 143173 218 224
Илић Љубица Влахиња 290
Илић Мара 55'
Илић Марија (Азања) 294
Илић Марија (Бериље) 689
Илић Марија (Мирошевац) 744
Илић Милан Чича 231234
Илић Мика 896
Илић Милена (Бурдимо) 722
Илић Милена (Горња Трешњевица) 217
Илић Миленка 478 507509
Илић Милка 206
Илић Милица (Београд) 61177
Илић Милица (Умка) 194
Илић Милован 222
Илић Милојка 231 233257
Илић Миљана 709
Илић Мирослава 600617
Илић Мирослава Роса 667
Илић Мица.. 212
Илић Нада- 771

Илић Надежда (Вранић) 206
Илић Надежда (Јаковац) 606
Илић Надежда Нада Ц. 336 337349 351 354 355 356 376 443
Илић Ната 384
Илић Наталија 778
Илић Николета 752
Илић Новка 211
Илић Олга (Ниш) 698
Илић Олга (Слатина) 618
Илић Павле 199215
Илић Петка 77
Илић Рада (Каменица) 680 701702
Илић Рада (Лесковац) 725
Илић Рада (Призрен) 874
Илић Радмила 292330
Илић Радојка 370
Илић Радомир 113
Илић Ресавка 635
Илић Ринка 869905
Илић Роса 676
Илић Ружа (Карановчић) 646
Илић Ружа (Ужице) 490
Илић Ружица 218
Илић Русомир 655
Илић Сава 231 234257
Илић Саја 865 892922
Илић Сара 212
Илић Славка 225
Илић Слободан 383
Илић Софија 211
Илић Стана (Голи Рид) 750
Илић Стана (Јабука) 542
Илић Стојадинка 769
Илић Стојана 618
Илић Стојанка 759
Илић Тадија 606
Илић Тинка 596
Илић Цвета 689
Илић Виторовић Перка 322 325336 339 342 344
Илић Димитријевић Љубица 872
Илић Живковић Љубомир Љупче 191
Илић Јовановић Војислава 701
Илић Медак Марица Мица 116 634 658 676 679 681 682 688
Илић Милојевић Нада 600618
Илић Митић Јелица Милка 730767
Илић Најдановић Стоименка 769
Илић Обрадовић др Зора 68 69 74 111 126 143 160 173 398 399 401 402 399—401 402 926 928 930 932
Илић Павловић Радунка Вера 660 681 682 688
Илић Регаљац Драгица 610
Илић Симеоновић Јанко 592616
Илић Стефановић Радмила 45
Илић Стефановић Станка 693 700 726
Иличић Живка 339
Инајетовић Салиха 53[9]
Исаиловић Анђелија 647
Исаиловић Ива 383
Исаиловић Јагодина 207210
Исаиловић Милојка 210
Исаковић Бојана 339
Исаковић Ружица (Исаково) 300
Исаковић Ружица (Крушевац) 645
Исидоровић Вера 627
Исидоровић Ружица 647
Искјупи Ники 38 39
Исљами Арифа 903910
Испас Ангелина 790
Ишић Даница 226 296
Ишљамовић Добрила 771 778
Ишљамовић Зора 771 778
Ишљамовић Савка 778
Ишљамовић Смиља 771 778
Иштвановић Мика 398

Ј

Јаблановић Милка 689
Јаблановић Милунка 403
Јаблановић Олга 689
Јаблановић Стана 689
Јаблановић Стојанка 689
Јаблановић Матић Наста Горица 600 601 602 607
Јаворина Савка Саша 40 61 90 91 94 113 183 636 637 681 769 856 892 911 916
Јаворски Божа 330 502
Јагодић Емилија I 265
Јагодић Марија Маца 262 265 271 300
Јагодић Милена 262 264 266 271
Јагодић Невајдић Јованка 173 261 273 274 278
Јагодић Херљевић Деса 264 266271
Јакић Милијана 79 527 536539
Јаковић Ж. Верка 774
Јаковић Драгиња Н. 774
Јаковљевић Анка Аница 632 635
Јаковљевић Вера 769
Јаковљевић Војка 182
Јаковљевић Гордана 313 618
Јаковљевић Драга 426
Јаковљевић Естер Нели партизанка Зорка 598 610611 612 613 614
Јаковљевић Зора 426
Јаковљевић Јованка 922
Јаковљевић Лепосава 222
Јаковљевић Лика 341
Јаковљевић Љубинка 426
Јаковљевић Мара Бака 403
Јаковљевић Марија 804
Јаковљевић Миливоје 634
Јаковљевић Мирјана 303
Јаковљевић Надежда Наца 45 74 137
Јаковљевић Олга 360 384
Јаковљевић Ружица 630
Јаковљевић Свето 531
Јаковљевић Стана 179 202
Јаковљевић Станица 628 646
Јаковљевић Стевка 340
Јаковљевић Стојанка 295
Јакупи Мериман 870
Јакшић Амалија в. Подгоршек Јакшић Амалија Малчи
Јакшић Гара 296
Јакшић Даринка 296
Јакшић Ђана 881
Јакшић Зора 323 345
Јакшић Јованка 779
Јакшић Лепа 384
Јакшић Милан 793
Јакшић Нада 140
Јакшић Роса 916
Јакшић Бекавац Марија 39
Јакшић Никезић Емилија Цуца Мара 113 124 221223
Јанати Христина 45
Јандријевић Анка Анкица 112 117173
Јанђиковић Милева 863
Јанежић др Олга 718 736
Јанић Лепосава 780
Јанић Ружа 780
Јанићевић Душанка 222
Јанићевић Косара 222
Јанићевић Славка 222
Јанићевић Стана 222
Јанићијевић Анка 361
Јанићијевић Богиња 660
Јанићијевић Босиљка 688
Јанићијевић Вера 39 114 172 178
Јанићијевић Дара 77 709
Јанићијевић Даринка 429
Јанићијевић Деса 660
Јанићијевић Драга 907
Јанићијевић Драгиња 644
Јанићијевић Душанка 634
Јанићијевић Зорка 361
Јанићијевић Ковиљка 680
Јанићијевић Косана 429
Јанићијевић Милена 442 429
Јанићијевић Мирка 610 611 617
Јанкетић Деса 721
Јанков Ангелина Фускина 528
Јанковић Александар 790
Јанковић Анђелија 355
Јанковић Аница 239
Јанковић Босиљка 618
Јанковић Вера (Краљево) 719
Јанковић Вера (Ниш) 392393
Јанковић Вера (Приштина) 868 870 920
Јанковић Вера (Прокупље) 684
Јанковић Вера (Ужице) 313466
Јанковић Видосава 542
Јанковић Викторија 417 418421
Јанковић Вукадин 719
Јанковић Вукица 812
Јанковић Даница 874891
Јанковић Добрила 305 313723
Јанковић Драгиша 721
Јанковић Драгомир 351352
Јанковић Ђука 871891
Јанковић Ђурђа 749
Јанковић Ђурђија 225
Јанковић Емилија 265271
Јанковић Живка 311 313 696 719
Јанковић Живка Жана 113 121313
Јанковић др Жика 329
Јанковић Загорка 211
Јанковић Јанко 130140
Јанковић Јелена 194
Јанковић Јованка 749
Јанковић Круна 384
Јанковић Ленка 761
Јанковић Лепосава 224
Јанковић Љубица (Велико Село) 575
Јанковић Љубица (Пауне) 382
Јанковић Љубица (Ужице) 472
Јанковић Мара 135
Јанковић Мара Рита 841842
Јанковић Марко 164
Јанковић Милан Бата 351421
Јанковић Милева (Крагујевац) 274
Јанковић Милева (Ропочево) 228
Јанковић Милица (Заступ) 542
Јанковић Милица (Ломница) 632
Јанковић Милка 916
Јанковић Милосија 184632
Јанковић Милунка 486
Јанковић Мира (Кучево) 579
Јанковић Мира (Параћин) 301
Јанковић Нада (Петровац на Млави) 556
Јанковић Нада (Подунавски одред) 812
Јанковић Негосава (Заступ) 542
Јанковић Негосава (Рибари) 305
Јанковић Новка 372
Јанковић Перса И2
Јанковић Петрија 228
Јанковић Радмила 226227
Јанковић Рајко 687
Јанковић Ружица 556
Јанковић Ружица Д. 302

Јанковић Славка Милка 658675 679 684
Јанковић Славко 675
Јанковић Стајка 448453
Јанковић Стаменија 241
Јанковић Стана (Деловци) 921
Јанковић Стана (Котража) 402450
Јанковић Стана (Штитар) 339
Јанковић Станија 232
Јанковић Стојка 402
Јанковић Столе 339342
Јанковић Томанија 48 554 568573
Јанковић Цура 568
Јанковић Дајић Живка 868920
Јанковић Јовановић Бранислава 61 173 352353 376 625 627
Јанковић Маринковић Милица 228
Јанковић Младеновић Косовка 756
Јанковић Недић Зорка 62 64 66 168 351 352
Јанковић Николић др Видосава 494
Јанковић Томић Љубомирка 61 68 112407 410 411 417 422444
Јаношевић Боса 112113
Јанчетовић Десанка Цеца 665
Јања в. Драгојловић Богићевић Јана
Јањевић Спасоје 264
Јањић Бранислава 719
Јањић Брена 874
Јањић Дана 758
Јањић Дара 293
Јањић Драгица 610
Јањић (Јанчић) Драгиша 182
Јањић Зага 474
Јањић Загорка 343
Јањић Ката 373
Јањић Костадинка 557 564566
Јањић Љубинка(Бела Паланка) 707
Јањић Љубинка (Зајечар) 610
Јањић Љубица Дунавка Влајна Влајница 311 313 553 555—559 566 568 581 582
Јањић Љубица (Зајечар) 596
Јањић Мика 462
Јањић Милица 275
Јањић Пантелија 343
Јањић Радмила (Крагујевац) 162262 264265 271275
Јањић Радмила (Пожаревац) 313553 559 563
Јањић Роска 764
Јањић Румена 426444
Јањић Смиља 162 262 264265
Јањић Спасенија 343
Јањушевић Петра 167 465472 484497 507508
Јапунџић Пера 53
Јарамаз Даница 858 875885 892 896922
Јарамазовић Матија 847
Јаргић Дринка 910
Јасика Војка 545
Јасика Радојка 516
Јаснић Даница Кока 391—394 396
Јаснић Евгенија Гена 894
Јаћимовић 476
Јаћимовић Олга 342
Јаћовић Мирослава 689
Јауковић Видосава 53
Јахија кућа 870
Јашић Даница 220
Јашић Косана 220
Јашић Томанија 226
Јашић Чедомир 226
Јевђевић Бранислава 532544
Јевђенијевић Нова 684
Јевремовић Андријана 386387
Јевремовић Војислав Триброђанин 562
Јевремовић Живка 384
Јевремовић Љубица 573
Јевремовић Нада 194
Јевремовић Олга 385387
Јевремовић Станимирка 302
Јевтић Божана 688
Јевтић Бора Драги 613
Јевтић Вукосава 222
Јевтић Даница 202
Јевтић Даринка 208
Јевтић (Јоветић) Даринка 300
Јевтић Десанка 293
Јевтић Здравка 720
Јевтић Зорка 430
Јевтић Јаворка 218223
Јевтић Косара 293300
Јевтић Лепосава(Крушевац) 631
Јевтић Лепосава (Лисовић) 208
Јевтић Милена 222340
Јевтић Милијанка 631
Јевтић Милица 222
Јевтић Милосава 300
Јевтић Милунка 430
Јевтић Милутин 644
Јевтић Миљана 430
Јевтић Олга _ 369
Јевтић Рада 906907
Јевтић Роса 391397
Јевтић Руса 761
Јевтић Славка 222
Јевтић Станија 631
Јевтић Станојка 207222
Јевтић Стеванка 916
Јевтић Цана 635
Јевтић Цвета 907
Јевтић Анђелковић Јелисавета 392397
Јевтовић Ана 48
Јевтовић Бојана 411
Јевтовић Василија 538
Јевтовић Винка 537
Јевтовић Гила 429
Јевтовић Даринка 430
Јевтовић Добринка 430
Јевтовић Драга 430
Јевтовић Дринка 430
Јевтовић Зорка 430
Јевтовић Јелесија 403
Јевтовић Миланка Мила 39112 113 451457
Јевтовић Миља 426442
Јевтовић Надежда 313447
Јевтовић Радмила Рада 428430
Јевтовић Радојка 430
Јевтовић Ружа 426
Јевтовић Сретена 858 885 917 922
Јевтовић Стојка 532
Јездимировић Неранџа 669
Јездић Бранко 655661
Јекић Бранка 697725
Јекић Даница 193
Јекић Драгослава 326
Јекић Милица 193
Јела радница (Ниш) 698
Јелачић 587
Јелачић Цвијета 872884
Јеленић Кристина 660 676 677
Јеленић Лепосава 235238
Јеленић Милутин 235238
Јеленић Негосава 660
Јеленковић Јевросима Милка 599 611 612
Јелетић (Белетић) Јегда 302
Јелисаветов Олга 322 325 339 342
Јелисављевић Славица 449
Јелисавчић Јелена 497
Јелисавчић Милка 465 478 507
Јелисавчић Олга 472
Јелисијевић Босиљка 384
Јелић Анка 340
Јелић Вера 462 463 484 488 537
Јелић Верослава 293
Јелић Весела 301
Јелић Видосава Вида 192202
Јелић Витосија 293
Јелић Даница 293
Јелић Даринка 293
Јелић Десанка Деса 311313 503 507
Јелић Драга (Азања) 293
Јелић Драга (Вранић) 193
Јелић Живана 340
Јелић Живослава 293
Јелић Зора 203
Јелић Зорка 293
Јелић Јулка (Азања) 293
Јелић Јулка (Ужице) 503
Јелић Катарина 293
Јелић Крстина 293
Јелић Љубица (Азања) 293
Јелић Љубица (Санџак) 533547
Јелић Љубица (Смедеревска Паланка) 302
Јелић Мара 527
Јелић Марија 313 463 464 503507
Јелић Мирослава 293306
Јелић Нада 547
Јелић Радмила 293
Јелић Радојка 293
Јелић Славка 341
Јелић Стаменија Цаја 238257
Јелић Стана 545
Јелић Тодора 542
Јелица, радница (Београд) 553
Јеличић Дара 635
Јеличић Љубица 342
Јеличић Ната 321—323 325 339 342
Јеличић Олга 76
Јеличић Цвета 323 339342
Јелкић Љубинка 817
Јеловац Душанка 537
Јенецков Илија 113
Јенецков Милан 113
Јенецков Михаило 113
Јерванова Деса 907
Јеремић Даринка (Бела Црква) 370
Јеремић Даринка (Влашки До) 295
Јеремић Душанка Софија 817—819 827 830
Јеремић Живка 608610
Јеремић Јаворка 295
Јеремић Јула 362373
Јеремић Лепосава 293295
Јеремић ЈБубица Америка 617
Јеремић Маринка 430
Јеремић Мика 607
Јеремић Милева 618
Јеремић Милојка 295
Јеремић Мића 328
Јеремић Настасија 382
Јеремић Наталија Наташа 69 70112 114 183
Јеремић Олга 464491
Јеремић Радмила 596610
Јеремић Ружа 618
Јеремић Сека 342
Јеремић Синђа 295
Јеремић Славка 573
Јеремић Стаменија 228
Јеремића кућа 328
Јерковић Душан 470 471495
Јерковић Јелица 39 112175

Јерковић Јован 198215
Јерковић Катарина Каћа 321 325 331
Јерковић Катица Ева 833
Јерковић Небојша 335343
Јеротијевић Добринка 503
Јеротијевић Перса 491
Јеротић Милка 346
Јефтић Ђурђица 812
Јефтић Зора (Мала Плана) 668
Јефтић Зора (Пријепоље) 531533
Јефтић Лепосава 223
Јефтић ЈБубинка 384
Јефтић Марица 812
Јефтић Миленија 369
Јефтић Петар 293
Јефтић Смиља 812
Јефтић Стојана 708726
Јефтић Селић Слобода 53
Јешић Љубинка 228
Јешић Милена 503
Јешић Милица 778
Јешовић Драгица 403
Јованка 613614
Јованов Ђурђевка 135798 785
Јованов Милош 135
Јовановић Александар 275
Јовановић Александар Отров 476
Јовановић Ана 883
Јовановић Анђа (Београд) 45
Јовановић Анђа (Бор) 610
Јовановић Анђа (Врачев Гај) 795 798
Јовановић Анђелија 681
Јовановић Бисенија Биса 311 313 610 647
Јовановић Божика 595
Јовановић Борјанка 631
Јовановић Бранислава Бранка 693 694 696 698
Јовановић Бранка 430
Јовановић Бранко 298
Јовановић Будимка 430
Јовановић Вака 698
Јовановић Васа 339
Јовановић Васиљка Васка 870 883
Јовановић Вера (Краљево) 392
Јовановић Вера (Ниш) 313 723
Јовановић Вера (Призрен) 874
Јовановић Вера (Ужице) 465
Јовановић Вера (Шабац) 323 335
Јовановић Вера Тенк 768
Јовановић Верица 617
Јовановић Верка 755
Јовановић Верослава 203
Јовановић Вида (Младеновац) 221
Јовановић Вида (Нови Сад) 39
Јовановић Вида (Топлица) 675
Јовановић Видосава 369
Јовановић Владимир 683
Јовановић Владимирка Димче 600
Јовановић Вујица 570
Јовановић Гвозденија 249 250
Јовановић Георгина 261273 490
Јовановић Гордана 606
Јовановић Горица 184
Јовановић Даница (Парцани) 208
Јовановић Даница в. Ђокић Матијевић Надежда Нада
Јовановић Данка 759
Јовановић Дара (Пећ) 874 889 894 912
Јовановић Дара (Ражањ) 635
Јовановић Дара (Хум) 725
Јовановић Дара С. 336
Јовановић Дара Корчагинка 733 736 742 765 770
Јовановић Дара Црна 28733 737
Јовановић Даринка (Јадар) 341
Јовановић Даринка (Рогача) 207
Јовановић Даринка (Стара Брезовица) 761
Јовановић Даринка (Страмница) 570
Јовановић Даца 881
Јовановић Деса (Београд) 351375
Јовановић Деса (Врање) 758
Јовановић Деса (Јагодина) 301
Јовановић Деса (Пећ) 878895
Јовановић Деса (Приштина) 895
Јовановић Деса Т. 69116
Јовановић Десанка (Косово) 912
Јовановић Десанка (Мала Иванча) 226
Јовановић Добривоје 255
Јовановић Добрила 311 313626 639 641 643
Јовановић Добрунка 743
Јовановић Драга (Буковик) 255
Јовановић Драга (Ражањ) 640
Јовановић Драга (Чачак) 313
Јовановић др Драган 352353
Јовановић Драги 102 263312
Јовановић Драгиња (Азања) 293
Јовановић Драгиња (Београд) 121 166
Јовановић Драгиња-ЧПрекопчелица) 751
Јовановић Драгиња (Честа) 704
Јовановић Драгица (Бунушевце) 183 758 763775
Јовановић Драгица (Ломница) 641
Јовановић Драгица (Шљивар) 595
Јовановић Драгољуб 607
Јовановић Дуња 384
Јовановић Душан 156415
Јовановић Душанка (Гуњаци) 355373 374
Јовановић Душанка (Штитар) 333
Јовановић Душанка Бранка 818,819 826 830 841 843
Јовановић Ђенка 759
Јовановић Ђорђе Јарац 223
Јовановић Ђука 676
Јовановић Ђурђа 600617
Јовановић Емилија 740772
Јовановић Жива 224
Јовановић Живана 224
Јовановић Живка (Буковик) 255
Јовановић Живка (Влашки До) 553
Јовановић Живка (Крагујевац) 269
Јовановић Живка (Парцани) 208
Јовановић Живка М. 569
Јовановић Живка Гарибалдина 557 566
Јовановић Живко 599
Јовановић Живојин 639
Јовановић Живота Миланче 578
Јовановић Жикица Шпанац 351368
Јовановић Загорка (Бојник) 774
Јовановић Загорка (Брдњак) 296
Јовановић Загорка Бојка 817
Јовановић Загорка Зага 53 140 144 148
Јовановић Заја 202
Јовановић Здравка 599607
Јовановић Здравко 169
Јовановић Зора (Крагујевац) 63 231239 243 246 248 249 251 252261 279
Јовановић Зора (Лесковац) 780
Јовановић Зора (Лопушња) 771
Јовановић Зора (Штитар) 339342
Јовановић Зорка (Врбештица) 991
Јовановић Зорка (Луг) 508
Јовановић Зорка (Пожега) 508
Јовановић Иванка Ж. 346
Јовановић Јагода 217
Јовановић Јана 221
Јовановић Јела 509 538539
Јовановић Јелена (Крушевац) 311 312 647
Јовановић Јелена (Неготин) 602
Јовановић Јелена М. 569
Јовановић Јелена Јека 865 870881 895 893 919
Јовановић Јелица (Влашки До) 553
Јовановић Јелица (Сливница) 757
Јовановић Јелица (Суви До) 893
Јовановић Јелка (Врбештица) 870 889
Јовановић Јелка (Слатина) 542
Јовановић Јефимија 883
Јовановић Јован 595
Јовановић Јована 599
Јовановић Јованка 632
Јовановић Јордана 870
Јовановић Јорданка 907
Јовановић Јула 339
Јовановић Јулка (Каменица) 723
Јовановић Јулка (Кијево) 227
Јовановић Јулка (Прељина) 444
Јовановић Кана 774
Јовановић Ката (Доњи Стајевац) 762
Јовановић Ката (Лединци) 837 846 847
Јовановић Катица (Буци) 631
Јовановић Катица (Шабац) 342346
Јовановић Коса 462490
Јовановић Косара 275
Јовановић Круна 698
Јовановић Ксена 425 441453
Јовановић Латинка 208
Јовановић Лена (Попучке) 339
Јовановић Лена (Штитар) 384
Јовановић Ленка 600617
Јовановић Лепа (Лесковац) 28734
Јовановић Лепа (Ћуприја) 287
Јовановић Лепосава (Велишевац) 361
Јовановић Лепосава (Извор) 720
Јовановић Лепосава (Полатна) 569
Јоавновић Лепосава (Сенаја) 221
Јовановић Лепосава (Суво Поље) 752
Јовановић Лила 384
Јовановић Љубинка 357
Јовановић Љубица (Београд) 136
Јовановић Љубица (Врбовац) 218
Јовановић Љубица (Лаћевци) 403
Јовановић Љубица (Пожаревац) 575
Јовановић Љубица (Станце) 631
Јовановић Љубица в. Властељица Јевтовић Милена
Јовановић Магдалена 569
Јовановић Мара (Бунуша) 743
Јовановић Мара (Границе) 221
Јовановић Марија (Влашка) 225
Јовановић Марија (Гунцати) 193
Јовановић Марија (Коњарник) 679 681 688
Јовановић Марија (Рековац) 306
Јовановић Мила 339
Јовановић Миладинка 660
Јовановић Миле Пљуца 563
Јовановић Милева (Витковац) 392
Јовановић Милева (Влашки До) 569
Јовановић Милева (Горичани) 427 442
Јовановић Милева (Парцани) 207
Јовановић Милева Д. 569
Јовановић Милен 306
Јовановић Милена (Бесаровина) 479
Јовановић Милена (Ново Корито) 599
Јовановић Милена (Парцани) 208
Јовановић Милесија 301
Јовановић Миливоје Т. 510
Јовановић Милица (Азања) 293 294
Јовановић Милица (Берчиновац) 618
Јовановић Милица (Крагујевац) 269
Јовановић Милица (Краљево) 395
Јовановић Милица (Крушевац) 626
Јовановић Милица (Мојсиње) 425
Јовановић Милица Мрка 859 869 887 913

Јовановић Милица (Пожаревац) 575
Јовановић Милица (Поповић) 214
Јовановић Милица (Сјеница) 526
Јовановић Милица (Тврдојевац) 376
Јовановић Милица Жујче 640
Јовановић Милица Стана 659 689
Јовановић Милка 86
Јовановић Милка (Београд) 162
Јовановић Милка (Бојник) 774
Јовановић Милка (Брусник) 603
Јовановић Милка (Расница) 709
Јовановић Милка (Стојник) 218
Јовановић Милосија 701 702
Јовановић Милош 135
Јовановић Милунка (Лепушња) 778
Јовановић Милунка (Равањ) 342
Јовановић Милунка (Рлица) 647
Јовановић Милутин 510
Јовановић Миља 640 647
Јовановић Мира (Бајина Башта) 176 470 472 507
Јовановић Мира (Јагодина) 302
Јовановић Мира (Обреновац) 203
Јовановић Мирјана (Крушевац) 640
Јовановић Мирјана (Шабац) 325 326 328
Јовановић Мирослав Трулеж 218 219
Јовановић Мирослава (Аранђеловац) 238
Јовановић Мирослава (Биљег) 659
Јовановић Мирослава (Крушевац) 647
Јовановић Мирослава (Младеновац) 221
Јовановић Мирослава (Парађин) 301
Јовановић Мирослава (Прекопчелица) 752
Јовановић Мирослава Мира Јаза 34 39 112 114 130160 173
Јовановић Михаило 383
Јовановић Мица (Бајина Башта) 472
Јовановић Мица (Призрен) 874916
Јовановић Младена 425
Јовановић Младенка 746
Јовановић Момчило Заврзан 917
Јовановић Нада (Ваљево) 356
Јовановић Нада (Краљево) 395
Јовановић Нада Б. 305
Јовановић Нада М. 290303
Јовановић Ната 675
Јовановић Наталија 114
Јовановић Невенка 207
Јовановић Нега 136
Јовановић Негован 224
Јовановић Негосава 659 668677
Јовановић Неда 595
Јовановић (Ристић) Недеља 598
Јовановић Нела 339
Јовановић Николија 346
Јовановић Олга (Београд) 137
Јовановић Олга (Крагујевац) 261262
Јовановић Олга (Парађин) 301
Јовановић Олга (Сараорци) 274297
Јовановић Олга Лола 203
Јовановић Олга М. 39 40 111 119 167 172 297
Јовановић Олга Т. 37 38 39 110114 117 167 172
Јовановић Олгица 708
Јовановић Оливера 3839
Јовановић Параскева 743
Јовановић Пелагија 374
Јовановић Перса 698705
Јовановић Петрија 759
Јовановић Рада (Зајечар) 596610
Јовановић Рада (Крагујевац) 271
Јовановић Радмила (Лесковац) 682
Јовановић Радмила (Неготин) 595
Јовановић Радмила (Прокупље) 681 688
Јовановић Радмила Мица 640
Јовановић Радмила Рада (Ваљево) 169 361, 374 376
Јовановић Радмила Рада (Пожаревац) 553 558567
Јовановић Раде 207
Јовановић Радка 618
Јовановић Радомир Чоче 613
Јовановић Радмила Кека 78 184190 191 194—196 202—205 332 485 527
Јовановић Радослава 263 264313
Јовановић Радуша 602
Јовановић Раја 326430
Јовановић Риска 861885
Јовановић Роса (Сићево) 699
Јовановић Роса (Чачак) 313 421441 447
Јовановић Роса (Шабац) 323335
Јовановић Роска 774779
Јовановић Ружа (Београд) 112 116 126 172179
Јовановић Ружа (Власотинце) 780
Јовановић Ружа (Краљево) 645
Јовановић Ружа (Мареново) 628631 632635
Јовановић Ружа (Топлица) 689
Јовановић Ружа (Ужице) 482499
Јовановић Ружа (Церовица) 572
Јовановић Ружица (Београд) 53
Јовановић Ружица (Шабац) 346
Јовановић Сава 357
Јовановић Савка 743
Јовановић Саша 314
Јовановић Сеја 374
Јовановић Селимир Селе 326336
Јовановић Смиља 208
Јовановић Смиљка 262
Јовановић Славка (Брус) 635
Јовановић Славка 125 557 566
Јовановић Славка (Ново Корито) 599
Јовановић Славка (Рековац) 306
Јовановић Славка (Трмчаре) 641
Јовановић Софија 191
Јовановић Стана (Дреновац) 345346
Јовановић Стана (Краљево) 392401
Јовановић Станисава 855 859 862 867 —869 879 886—888 912 917
Јовановић Станка 870891
Јовановић Станојка (Смедеревска Паланка) 293294
Јовановић Станојка (Црни Врх) 758
Јовановић Стевица 792793
Јовановић Стојанка 376
Јовановић Стојка 256
Јовановић Танкосава 314 658686
Јовановић Цана 301
Јовановић Цанга 339
Јовановић Цветко 364
Јовановић Бакић Надежда 261262 *e*264 265 273 275
Јовановић Градиштанац Десанка 472 494499
Јовановић Ђорђевић Милеса 184463 490 491498
Јовановић Константиновић Рајка Бела 263—266 271
Јовановић Куртовић Ружица 53 61 137
Јовановић Митровић Нада 533 555 556 561562
Јовановић Николић Дара 694
Јовановић Олујић Дара 253 427436
Јовановић Радовић Милица 862
Јовановић Радосављевић Јела 392—394 398401
Јовановић Радосављевић Љубица Љуба 48 79 591—593 594 598 599 610 612 614 616 617 763
Јовановић Раковић Зора 113128
Јовановић Симић Зорка 357
Јовановић Станојловић Радмила 193 194
Јованчић Даринка 314
Јованчић Жив. А. 169
Јованчић Лепосава 314
Јованчић Љубица 116314
Јованчић Миодраг 755
Јованчић Цана 301
Јованчевић Даница Даца 85180
Јовашевић Велика 427
Јовашевић Здравка 253427
Јовашевић Пава 427
Јовашевић Цака 427
Јоветић Даринка 287
Јоветић Љуба 287
Јоветић Матић Вера 203
Јовин Данилка 809
Јовин Јецка 809
Јовић 287
Јовић Бранка 695
Јовић Велика 527
Јовић Вера 772
Јовић Даница 720
Јовић Десанка 238
Јовић Драгица 703
Јовић Жика 370
Јовић Илинка Лина 573 586
Јовић Јевра 558 573
Јовић Косара Шврака 769
Јовић Лепа 726
Јовић Љубица 370
Јовић Марија Лепа 702
Јовић Милица 895
Јовић Милка 703
Јовић Нада 370
Јовић Наталија 240 257
Јовић Олга 527 539
Јовић Петра 757
Јовић Радмила Малецка 121 135162 179 553
Јовић Радомир 580
Јовић Радунка 780
Јовић Ратомир 695
Јовић Роска 741
Јовић Света 580
Јовић Слободан 140 141144 145
Јовић Станија 569
Јовић Станка 743
Јовић Стојанка 703 743770 771
Јовић Талка 579
Јовић Тина 583
Јовић Зековић Милица 61
Јовић Станковић Славица Вера 756 765767
Јовићевић Дара 888
Јовићевић Драга 878
Јовићевић Ђина 313 856872 888 913 915
Јовићевић Зорка 853 862868 888
Јовићевић Милица 860 888915
Јовићевић Павле Пађок Раде 914
Јовићевића кућа 861 862870
Јовицки Вука 809
Јовичинац Олга 499
Јовичић Будимка 207
Јовичић Василија 435441
Јовичић Гроздана 207
Јовичић Даница (Београд) 114
Јовичић Даница (Ораховац) 921
Јовичић Добрила 112
Јовичић Драгослава 503507
Јовичић Душан 392
Јовичић Загорка 861883
Јовичић Зорица 634
Јовичић Иконија 503
Јовичић Јованка 812
Јовичић Лепосава (Рогача) 207
Јовичић Лепосава (Трњане) 567
Јовичић Љубица Ана 391393

Јовичић Љубица Цига 41 197 200 201 215
Јовичић Љубомир 435
Јовичић Милева Драгица Белка 121 135 214 215
Јовичић Милица 634
Јовичић Милосава 213
Јовичић Нада 378
Јовичић Наталија 296
Јовичић Новка 207
Јовичић Олга Рита 53 391—393 396
Јовичић Петра 844
Јовичић Радмила 425 442
Јовичић Савета 833
Јовичић Станојка 431
Јовичић Стеван 126 165
Јовичић Милица 392
Јовичић Нађ Душанка 811 834 837—839 846
Јовка (Косовска Митровица) 909
Јововић Вида баба Вида 671—764 687
Јововић Даница 918
Јововић Даница Рада 675 679 684 718
Јововић Коса 888 918
Јововић Љубица 69
Јововић Станица 750
Јовчић Милка 290
Јозић Драга 292 302
Јојић Винка 302
Јојић Олга Плава 45 58 61 68 69 112 197 200 201
Јојић Риста 715
Јојић Стана 78
Јојкић Ђурица 806
Јојкић Марија 53
Јокановић Катарина 601 602 610
Јокановић Перса 601
Јокић Ангелина 342 345
Јокић Борисав 462
Јокић Гина 324 331
Јокић Даница 337
Јокић Загорка 326
Јокић Зорка 841
Јокић Катица Сеја 812
Јокић Милица 324 328 329
Јокић Слава 499
Јокић Славка 357
Јокић Стојадин 342
Јоковић Коса 677
Јоковић Љубица 441 443
Јоковић Петруша 533
Јоковић Плана 533
Јоковић Радмила 235 236
Јоковић Спаса 533
Јоксимовић Госпава 256
Јоксимовић Гроздана 252
Јоксимовић Даница 680
Јоксимовић Дара 621
Јоксимовић Ђенадија 256
Јоксимовић Загорка
Јоксимовић Зора 680
Јоксимовић Зорка 376
Јоксимовић Љубица 658 659 675
Јоксимовић Миливоје Ера 500 502
Јоксимовић Нада (Аранђеловац) 255
Јоксимовић Нада (Космајски одред) 217
Јоксимовић Радмила (Велика Плана) 680
Јоксимовић Радмила (Славковица) 357
Јоксимовић Славка 472 508 510
Јоксимовић Спасо Црни 868 899
Јоксимовић Тиосава 632 635
Јоксић Брена 509
Јоксић Даница 224
Јоксић Добрија 202
Јоксић Живка 192
Јоксић Сибинка 427
Јолдић Милица 342
Јолић Анђа 339
Јолић Будимка 641
Јолић Јелица 339
Јонић Велибор 308311
Јоновић Видосава 595
Јоновић Данило М. 429
Јоновић Живка 595
Јоновић Јованка 618
Јончић Боса 135
Јончић Јованка 392395
Јончић Милица 398
Јончић Ружица 395
Јоњић Александра 743
Јоргић Љубица 920
Јоргић Наталија 920
Јорданов Милица 384
Јордановић Пандора 65
Јосимовић Божана 179
Јосимовић Олга 179
Јосиповић Андријана 340
Јосиповић Живана 509
Јосиповић Загорка 384
Јосиповић Мила 190
Јосиповић Србољуб, 302
Јосић Вида 227
Јосић Ленка 895
Јосифовић Славка 314 392 397—399 402
Јосифовић Стефанка 596
Јотовић Цвета 351 352375
Јоцић Вида 223
Јоцић Ђурђе 568580
Јоцић Живка 207
Јоцић Јелка 699
Јоцић Лепа 207
Јоцић Лепосава
Јоцић Мика баба Мика 184 699 706710
Јоцић Мила 697725
Јоцић Милка 301
Јоцић Милосава 226
Јоцић Мира Мерзер 582583
Јоцић Николија 568
Јоцић Оливера Вера Ваљевка 351 352 356 375695 702 724 769
Јоцић Ружица 305
Јоцић Светозар 580
Јоцић Спасенија 305
Јоцић Стојан Мерзер 582583
Јоцић Јеремић Анастасија Ната 63 93 96 184596 603—606 679 694 724
Јоцкић Даница 607
Јоцковић Мара 326
Јуковић Чама 522
Јујић Драгица 205332
Јула (Губетин) 660
Јунг 163
Јунговић Ружа 463503
Јурак Паула 173
Јурањи Марија 79
Јурић Ана 718
Јуричин Јулка 301
Јуришевић Ленка 527 536537
Јуришић Наталија 343
Јуришић Сарија 324340
Јухас Олга 635

К

Кабадајић Катица 293
Кабиљо Аница 833
Каблаш 921
Кавација Милева 918
Када Шећерка 860
Кадаковић Јулка 542
Кадивка (Бегаљица) 220
Кадовић Бранислава 874912
Кадовић Војин 889
Кадош Клара 39
Кадрић Севда 647
Казаковић Радмила 431 449
Кајтез Персида 257
Калабић Никола 200 365 369
Калајит 543
Калајџић Стана 202
Калановић Љиљана 755
Калановић Љубица 724
Калезић Верица 668
Калезић Надежда Кока Капетанче 48 660 668670 671 689
Калембер Душанка 646 651
Калембер Зорка 646 651
Калиманчић Даринка 429
Калинић Милана 227 314
Калинић Ружица 610
Калинић Сара 339
Калинић Соња 227 314
Калинић Стана 618
Калинчевић Ангелина 192
Калинчевић Десанка 192
Каличанин Зора 392
Каличанин Наталија 659
Каличанин Рада 659 662 670
Калман Илонка 423
Калуђеровић Наца 427
Каматовић Георгина 403
Камберовић Тописировић Љубица 53 535 536 539 540
Каменарац Госпава 336
Каначки Светислав 143 182
Кандић Бранка 314 317
Кандић Весна 310
Кандић Јелена 207
Кандић Јелица 666
Кандић Љубица 666
Кандић Стана 668
Кандић Тодора 662
Кановић Софија 391
Капетановић Милосава 809 879
Капетановић Стана 524
Капларевић- Бранимирка 426 446
Капларевић Дивна 421
Капларевић Лена 426 442
Капларевић Радомир 446
Капларевић Радош 446
Каравелић Ана 901
Каравелић Ката 901
Караичић Нада Цуца 631730 739 743 747
Карајичић Божидарка 443
Карајовић др 540
Карајовић др Милева 91391 394 395
Каракашевић Стаменковић Невенка Ленка 45 113 114 163 694
Караклајић Борика 275
Караклајић Љубомир 275
Караклајић Ружа 464 481 497
Караклајић Угљеша 275
Караклајић Шуђа 491
Каралић Оливера Вера 855 865
Карамарковић Катарина 684
Караматијевић Вук 517
Караматијевић Зора 519
Караматијевић Јефимија 514 517
Караматијевић Каја 515517 519 527 529 539
Караматијевић Ната Наташа 463 515 517 519 527 529 544
Каран Драгица 104
Карановић Воја 881
Карановић Мира 54
Карапанџић Добрила 22 57 58 61 95
Караулић Емилија 430
Караџић Вера 865 891
Караџић Деса 499
Караџић Јована 687 689

Караџић Јулијана 537
Караџић Мила 569
Караџић Милева 753
Караџић Милица 753
Караџић Милка 881 891 904—906 908
Караџић Милојка 528
Караџић Стојанка Чана 660 670 674 677 678
Карделис Ана 809
Карделис Зузана 809846
Карделис Марија 809
Карио Пап Валерија 39 61 68 93
Карић 31
Карић Даринка 202
Карић Живка 274
Карић Златија 202
Карић Лепа 192
Карић Олга 192 203
Каришић Бајић Даница Данка 113 121 128185
Каровић Косана 449
Каровић Сима Риста 582
Касалица Радинка 403
Касалица Чеда 392
Касапић Беба 606 610
Касапић Вера 5361
Касапски Јелица 812
Каснар Караџић Зорка 58
Кастрин Паула 93
Катанац Мира 635
Катанић Благица 866 892 909921
Катанић Момчило 272
Катанић Тања 892
Катић Верица 402
Катић Војка 361
Катић Даринка 361
Катић Јелена 26
Катић Милица 173 191 194201
Катић Христина Анђелка 113 314
Катић Чачић Катица Драгиња 392—394 396
Катица (Вуковић) 581
Каћа (Ваљево) 356
Каћански Лучић Вида 22 29 802 806
Кахриман Видосава 26
Качамаковић Вера 700
Качамаковић Јованка 700
Качамаковић Љубица 700
Качаревић Дана 759
Качаревић Јорда 872
Качаревић Л. 184
Качаревић Мара 702
Качаревић Милош 716
Качаревић Мира 626 646
Качаревић Момира 872
Качаревић Радмила 301
Кашикић Софија Соца 817
Квачановић Зорка Зора 204 330 332 328 504
Квашчев Радмила Прчина 789
Квесић Боса 301
Кевић Миливоје 500 502
Кеврешан Бисерка 841
Кеврешан Милица Вида 830
Кекезовић Милица Мица 816
Кекић Милица 556
Келић Загорка 384
Керекеш Барбара 45
Керковић Видосава 491
Кершовани Отокар 11
Кеџић Илић Јела 293 302
Кијаметовић Добрила 297
Кијановић Даринка 516 533
Кијановић Никола 543
Кијановић Перка (Петра) 525 535 543
Кијановић Савка 516 533
Китановић Тијана 516
Кијановић Финка 533 535
Киковић Мих- Н. 672
Киковић Перса 522
Килибарда Достиић,, 681
Килибарда Дуња У68 870 881 908 916
Килибарда Љубомир 667
Килибарда Марица 660681
Килибарда Милева 856 874 906 912
Килибарда Милка 913
Килибарда Пава 640647
Килибарда Петрана 919
Килибарда породица (Врело) 870
Килијан Мила 557566
Китановић Лепосија 762
Китановић Милан 363
Китановић Стана 771
Китановић Стојадинка 771
Китановић Цвета 771
Киш Лидија 846
Кишпрдилов Надежда 790
Клајић Анђа 861 872 884 888
Клајић Радмила 854 866 874 875 895 916 921
Клајн Јерина 306
Клајн Ружа 306
Клапаревић Драга 817
Кларић Милица 885
Клаусен 576
Кликовац Јанковић Велче 759
Клисарић Добрила Доца 173 409 416 421 424 433 434 442 447 451
Клисарић Емилија 409 417 424 442
Клисарић Тадија 433
Клисарић Милинковић Хорват Радосија 409 425 433
Клобучар Анкица Мица 833
Клокић Милан 712
Кљајић Филип Фиђа 23 29 139 693
Кмезић Дубајић Анка 86 790 826 827 836 840 844
Кнежевић Анка в. Ациган Средојев Слободанка
Кнежевић Анка в. Петров Драгица
Кнежевић Бранка 635
Кнежевић Владимир Волођа 532
Кнежевић Вера 528
Кнежевић Вида 870 893 901
Кнежевић Вукица 182
Кнежевић Госпава 881907
Кнежевић Драга 879
Кнежевић Зора 302
Кнежевић Зорка Зора 314688
Кнежевић Јања 519538
Кнежевић Јелица 913
Кнежевић Косана Коса 370
Кнежевић Крсман 372
Кнежевић Милосава Дунда 681
Кнежевић Наталија 528
Кнежевић Николија 371524
Кнежевић Рада 301
Кнежевић Ружа (Врело) 916
Кнежевић Рржа (Прлита) 603
Кнежевић Стефа 545
Кнежевић Влаховић Борка 226
Кнежић Иван Цото *e* 788789
Кнеч Вилхелм 792
Кобал Златка 217
Ковановић Мирјана 261 264 265 271 273
Ковач Варвара 65
Ковач Даница 385387
Ковач Душан 385
Ковач Љубица 385387
Ковач Перо 385
Ковач Стана 385387
Ковачев Љубица 807
Ковачев Макса 788
Ковачев Нада 112
Ковачевић Ангелина (Београд) 26 27 112 182
Ковачевић Ангелина (Ваљево) 374
Ковачевић Анђа 887 888 899 900 917
Ковачевић Анка 465
Ковачевић Видосава 509
Ковачевић Вишња 384
Ковачевић Дара (Гњилане) 885
Ковачевић Дара (Јагодина) 64304
Ковачевић Десанка 112 117 126482
Ковачевић Драгослава Дуца 351353 360 376384
Ковачевић Душан 595
Ковачевић Ђуја 491
Ковачевић Живана Жика 343
Ковачевић Зора (Крајишка бригада) 104
Ковачевић Зора (Равна Река) 287300
Ковачевић Зорка (Ниш) 696
Ковачевић Зорка (Пећ) 856870
Ковачевић Катарина Каја 301
Ковачевић Кристина 22 2932 34 73 94 172 659 686718
Ковачевић Лепосава 211
Ковачевић Љубинка 688
Ковачевић Љубица 688722
Ковачевић Малина 426448
Ковачевић Марија (Љубић) 442
Ковачевић Марија (Нови Сад) 800
Ковачевић Мија 127
Ковачевић Мила 515 533544
Ковачевић Милева 767
Ковачевић Милица (Београд) 128
Ковачевић Милица (Приштина) 868 881 907908
Ковачевић Милка (Заовине) 509
Ковачевић Милка (Пећ) 878 887888 889
Ковачевић Мира (Јагодина) 301
Ковачевић Мира (Шабац) 346
Ковачевић Мирослава 593610
Ковачевић Миша 373502
Ковачевић Нада (Београд) 69
Ковачевић Нада (Голубинци) 837
Ковачевић Нада (Мирашевац) 253 299
Ковачевић Наталија 211
Ковачевић Олга (Врело) 920
Ковачевић Олга (Равна Река) 287
Ковачевић Олга (Ужичка Пожега) 503
Ковачевић Пава Светлана 757 767 772
Ковачевић Пера 791
Ковачевић Плана 908
Ковачевић Рада 301
Ковачевић Радмила 349
Ковачевић Радмила Вера 253299
Ковачевић Радмила Клавдија 696700 708 725
Ковачевић Радмила Сека 78 596597
Ковачевић Радован Максим 757
Ковачевић Рајка 493
Ковачевић Ранка 490
Ковачевић Ружа (Ваљево) 377
Ковачевић Ружа (Љубић) 427442
Ковачевић Сава 757 759763
Ковачевић Славка Ђуба 202
Ковачевић Слободан 800
Ковачевић Смиљана 671
Ковачевић Софија 533
Ковачевић Србислава Марија 61 68 69 95 112 817—819 821 826 830 846 847
Ковачевић Стана 503
Ковачевић Станка 521
Ковачевић Стоја 493676
Ковачевић Стојанка (Јагодина) 284
Ковачевић Стојанка (Куршумлија) 670 674 675 687688
Ковачевић Стојка 671
Ковачевић Ћана 920
Ковачевић Шиља 856
Ковачевић Зоговић Видра 78 853854 856 859 865875 883890 895 910916

Ковачевић Узелац Милица 463 481 484496 499
Ковачи Ђемиља 869 870883
Ковачић Креачић Олга Жога 71 75 104 846
Ковић Бранка 726
Ковић Добринка 710
Ковић Зора 340
Ковић Стана 94
Ковчић Даринка 256
Коен Пуђа Луна Лела 61 94 201 422 812 828 830 833
Кожовић Јела 676 680
Кожовић Милева 668
Кожовић Милосава 684
Кожовић Наталија 662
Кожовић Ружа 684
Кожуљ Ката 303
Козарац Вукица 920
Козарац Дара 869 870907
Козодер Стана 427 442
Којадиновић Олга 463 481 484486 498
Којадиновић Пола 499
Којић 921
Којић Ангелина Анђа 135 223227
Којић Даринка 618
Којић Живадинка 224
Којић Живан 376
Којић Злата 625
Којић Јока 336
Којић Коса 325 336345
Којић Марта 336
Којић Милица 345
Којић Мица 336
Којић Наталија 202
Којић Олга 325 336341
Којић Радмила (Пожаревац) 569
Којић Радмила (Шабац) 335
Којић Роса 325 336339
Којић Стојка 384
Кокајић Марица 204 205 214 217 332
Кокић Борислав 721
Кокић Софија 494
Коковић Љубинко 655
Кокотовић Вида 861 872884
Кокотовић Љубица 326
Колаковић Видосав 417
Колар Јелка 869
Колар Симо 869
Коларевић Даница 392
Коларевић Радослава 392
Коларић Јулка 369
Коларић Смиља 817
Коларов Владимир Коча 785 786
Коларов Емилија Мила 77—79 843
Коларовић Ђоковић Душанка 69 115
Колашинац Винка 524
Колашинац Милева 539
Колашинац Петра 903
Колашинац Рајка 516
Колб др Лепа Ружа 766 772
Колб Мартин 772
Колер Ивајнер Клара 174
Колер Ивајнер Кокан Коко 174
Коловић Бранка 493
Коловић Госпава 393 403
Коловић Милостива 393
Колубарац Јован Шкава 365
Колџић Љубица Фатима 817
Колђини Тахир 920
Ком Милан 804
Комадинић Марија 450 455
Комадинић Милан 434
Комадинић Цака 427
Комадинић Цана 427
Комановић Јелица 202
Комарица Светозар 529
Комлош Едита 39
Комненовић Крстина 256
Комненовић Олга 892916
Кондић Петрија 326
Конић Смиљана 341
Константиновић Влад. 724
Константиновић Дана 741
Константиновић Драгиња Дада 53 113 123 172
Константиновић Душан 655
Константиновић Каранфилка 778
Константиновић др Милица 225
Константиновић Ната 710
Константиновић Олга 392
Константиновић Росанда 341
Контуре Ханика 508
Кончар Вукосава 601 618
Кончар Раде 98 100
Коњовић Љубица 696
Копарац Иванка 113164
Копарец Јелена 598
Копарец Љубинка 598
Копач Душана 656 658662 666 667 686
Копачки Сокић Зага 202
Копић Живка 273
Копривица Ивковић Добрана 659 666
Копуновић Љубица 331 336
Копчалић Јелена 794
Кораћ Анђа 275
Кораћ Душан 271275
Кораћ Зорка 916
Кораћ Радомир 275
Кораћ Јасних Евгенија Гена 864
Корман Евгенија 275
Коробчански домаћица (Крагујевац) 269
Королејић Борика 872 884921
Королија Зорка 45 137
Корпорић Глинка Гаља 93
Коруновић Коса 557
Коруновић Миланка 3839
Коруновић Ружица 303
Косанић Анка 207
Косанић Јелена 207
Косановић Анђелка 91 112
Косановић Боја 893
Косановић др Веља 1259
Косановић Јелена 182
Косановић Невенка 302
Косанчић Деса 128
Косанчић Иван 654
Косар Катица 314 610
Косијер Штефица 321 324325 328 333 336337
Косић Вера 311 314 592 604 618
Косић Миладија 627 628634 642—644 647
Космајац Ђорђе 102 116 125 143 164 165 563
Косовац Борка 323 342
Косовац Јелена 325
Косовац Катарина 323
Косовац Милева 48 382 465 500—502
Косовац Милена 325 328336
Косовац Милуша 537 541
Косовац Ружа 426 448452
Косовац Стојанка 403
Костадиновић Видинка 599
Костадиновић Лепосава 217
Костадиновић Рада (Ваљево) 384
Костадиновић Рада (Књажевац) 597
Костадиновић Смиљана Смиља 659 677
Костић Ангелина 222
Костић Бранка 741
Костић Велика 758
Костић Вера 752 771
Костић Вида 360
Костић Видосава 774
Костић Грозда 858 875
Костић Дана 323
Костић Даница Т. 774
Костић Даринка (Дејан) 779
Костић Даринка (Мачвански Прњавор) 335
Костић Даринка (Паштрић) 385
Костић Деса 874 921
Костић Евгеније 620
Костић Живка 734 770
Костић Загорка 771
Костић Зора 581
Костић Зорка 222
Костић Иванка 740
Костић Јагода 841
Костић Јездимир 306
Костић Јелена (Бор) 608
Костић Јелена (Лесковац) 735 739
Костић Јелена (Неготин) 602
Костић Јелка 620
Костић Катица 809
Костић Каћа 603
Костић Кина 626
Костић Лепосава 778
Костић Љубица (Дејан) 779
Костић Љубица (Лесковац) 78 673
Костић Љубица (Прокупље) 656
Костић Мара 779
Костић др Милан 70
Костић Миланка 772
Костић Милева Ђ. 774
Костић Милена Дунда 751
Костић Миленија (Књажевац) 597
Костић Миленија (Крагујевац) 273 275
Костић Милица 902
Костић Милка 737
Костић Надежда 385
Костић Нега 659
Костић Предраг 592 616
Костић Радуника Св. 721
Костић Савка (Братмиловац) 743
Костић Савка (Петровац) 885
Костић Санда 761
Костић Славка 707
Костић Смиљка Б. 775
Костић Софија 608
Костић Станица 573
Костић Тодорка 709
Костић Христина 222
Костић Гарибовић Вука 325 333 336 337
Костић Златановић Јелена Јела 423 430
Костић Станковић Добрица 758 769 770
Котарев Ракила 48 237—239 243 261 462
Котевић Стојановић Марика 142 179 235
Котори Естма 910
Котур Лидија 861
Котуревић Стајка 443
Котуровић Рудинац Милена 431
Коцевић Вера 189
Коцевић Добрила 667
Коцић Анка 734
Коцић Десанка 780
Коцић Јана 747
Коцић Косовка 779
Коцић Мара 705
Коцић Мирјана 780
Коцић Параскева 677
Коцић Селена 221 224
Коцнур А. 12
Кочовић Даница 532
Кочовић Дара 518
Кочовић Лазар 97
Кочовић Рада 391 393
Кочовић Зорић Петруша 61 97 113 114 117 182 183
Кош Марија 39
Коштан Деса 53
Коштан Мира 61

Кпуска Мазлом 920
Кравцев Радојка 432
Краиновић Душица 887
Краиновић Јања 881
Краиновић Луција 915
Краиновић Љубица 341
Краиновић Милена 870 874887 891 908 915
Краинчанић Јелисавета 391
Крал Алојз 791
Краљ Бојана 841
Краљевић Босиљка Боса 291292 295 309 310
Краљевић Никола 295
Краљевић Радосављевић Грозда 295
Кранк Евица 641
Красић Мара 778
Красић Милунка 670
Красић Рајна 664
Красојевић Олга 402
Краус 163
Краус Бланка 328 373 374 376
Краус Јосип 171
Краус Леа 93
Краус Леонтина 170—173 925927 929 931
Краус Ерлевајн Хенријета 171
Крговић Софија 382
Креаковић Загорка 345
Крезовић 529
Кремић Надежда 494
Кремић Милена 494
Кремић Ружа 490
Кремић Антонијевић Оливера Вера 497 498527
Кресник Мирјана 641
Кречковић Илинка Ика 856 875887 893 894 913
Крештелица Ћеба 533 537538
Кривокапић Пава 881
Кривокапић Спасија 881
Кривокућа Божика 441444
Кривокућа Добрила Невенка 740 756 770
Кривокућа Савка 135
Кривошијић Лепосава 336340
Кригер Петар 400
Крижан Милица 53
Криловић Дара 325
Криловић Јелена 340345
Кричка Живка 820
Кричковић Вукосава 54
Кркелић Милка 870
Кркић Загорка Белка 314 640647
Кркић Зорка 635
Крнетић Мира 113
Крнић Александар 385
Крнић Божана 385387
Крнић Даница 385387
Крнић Драгица 656
Крнић Драгутин 385
Крнић Живана 385387
Крнић Живодарка 385387
Крнић Јелица 817
Крнић Мирослав 385
Крнић Радослав 385
Крнић Слободан 385
Крнић Софија 385387
Крњић Петровић Душанка 610
Кројин Спасенија 254
Кротић Мира 383917 31177
Крсмановић Бора 490
Крсмановић Вукосава 191
Крсмановић Добринка 538
Крсмановић Радосава 442
Крсмановић Славка 238
Крстић Александар 635
Крстић Ангелина 767
Крстић Божана 568
Крстић Божо Змај 751
Крстић Бошко 766
Крстић Бранка 780
Крстић Бацко 779
Крстић Велика 863
Крстић Вера (Књажевац) 610
Крстић Вера (Петровац) 709
Крстић Вера (Црвена Јабука) 726
Крстић Вида 699
Крстић Душанка 329 336342
Крстић Душица 311314
Крстић Дуња 751
Крстић Живота 234
Крстић Загорка 749
Крстић Зорка 775
Крстић Јаворка 774
Крстић Јелена 752
Крстић Јелица 664
Крстић Јованка 301
Крстић Коса 341
Крстић Љиљана 756
Крстић Љубинка 284
Крстић Љубисава 872875
Крстић Јбубица 874 893912
Крстић Марица 301
Крстић Милена (Бојник) 774
Крстић Милена (Добрујевац) 600
Крстић Милица (Бојник) 774
Крстић Милица (Петровац) 709
Крстић Милојка 234
Крстић Митра 677
Крстић Митрана 660
Крстић Нада 301
Крстић Никосија 778
Крстић Петрија 660 665666
Крстић Перса 94
Крстић Персида 751
Крстић Рада 635
Крстић Ранка 617
Крстић (или Божић) Ранка 618
Крстић Светлана Љаља 138 167178
Крстић Софија 779
Крстић Стана (Бојник) 774
Крстић Стана (Слишане) 749
Крстић Стојана
Крстић Јовић Живка 742
Крстовић Рада 658
Кртнић Мара 870881
Кртолица Дара 916
Кртолица Љубица 918
Кртолица Стана 879 899
Кртолица Булатовић Босиљка 857 878 887 889 893 894913
Крунић Душанка 662
Крунић Јованка 662
Крунић Ковиљка 689
Крунић Рајка 841
Крунић Ружа 689
Крупеж Вера 314447
Крупеж Даринка 444
Крупеж Драгиња 427
Крупеж Ленка г 427 450455
Крупеж Милена 427
Крупеж Милка 427
Крупеж Милостива 444
Крупеж Рада 427444
Крупеж Радмила 423
Крупежевић Јагода 221
Крушчић Босиљка Боса 874 888913
Крушчић Васиљка 874
Крушчић Дара 913
Крушчић Зорка Кока 889 912913
Крушчић Коса 888
Крушчић Милена 888
Крушчић Ната 857888
Крушчић Савета Кока 856 867 894 912
Крцуновић Зора 391 393 396
Крџалић Дара 77
Крџалић Зора Зага 79 836840
Кршенковић Цвета 907
Кршљанин Љубица 293
Кршул Олга 39 112 115 130 167 172
Кршул Страдал Лепа 133
Кубјеш Љубица 175
Кубуровић Ката 430
Кубуровић Љубица 532
Кудра Милица 177
Кузмановић Ангелина 358 376 380 382
Кузмановић Бранко 376
Кузмановић Даница Арлета 817
Кузмановић Драгана 382
Кузмановић Живанка 208 209
Кузмановић Зорка 222
Кузмановић Јелка 208
Кузмановић Љубица 336
Кузмановић Милица 202
Кузмановић Милка 425 448
Кузмановић Милоје Миша 629
Кузмановић Новка 392 401403
Кузмановић Рајка 755
Кузмановић Ружица 393 394396
Кузмановић Слободан 382
Кузмановић Росић Наталија 203
Кузмановић Симић Драгиња Сека 314 349 358376 380 381
Кузминац Ана 817
Кузник Татјана 628
Кујовић Вукоје 686
Кујунџић 420
Кујунџић Даница 856
Кујунџић Добрила 870
Кујунџић Радованка 444
Кујунџић Смиљка Цица 173447
Кукаљ Вукајло 294296
Кукаљ Савка 48 294296
Кукић Томка 340345
Кулезић Криловић Дара 326
Кулић Душанка 669671
Кулић Јелена 671
Кулић Стана 765
Кулић Савовић Стана 659681
Кулицан Божовић Зора 121314
Куљанин Софија 527
Куљанчић Милена 48291
Кумануди Анка 61 111 182185
Кумануди Мара 116
Кумар Вука 179
Кун Нада 61 94182
Кундаковић Драгица 694
Кураја Љутвија 860
Курилић Марек Мира 53
Куртић Вида 775
Куртић Стана 775
Кусовац Мара 854 861 865 909922
Кустудић Живановић Анђа 67161
Кустурић Десанка Ђука 384
Кустурић Мара 104 196 463476 490 491 499
Кустурић Стаменка 462 472 508510
Кусуровић Љубица 194
Кусуровић Милка 194
Кутлача Невенка 46
Кучевић Најла 522
Кучевић Нура 540
Кучевић Софија 491
Кушић Милинко 476 495 499502
Кушић Данон Ина 53 423 428430

Л

Лабан Вера 628
Лабовић Љубица 665
Лабус Јованка 881
Лабус Мара 870881
Лабус Милица 871
Лабус Перса 881908
Лавринић Славко 416
Лаза партизан (Басаре) 582
Лазар Олга 177
Лазаревић Ал. 736755

Лазаревић Ана 303
Лазаревић Аница Марусја 553561
Лазаревић Анка 620
Лазаревић Божика 645
Лазаревић Боса 881 888 907 920
Лазаревић Велимир 433
Лазаревић Вера 412 431 450
Лазаревић Вида 606608
Лазаревић Воја 581
Лазаревић Горица 569
Лазаревић Даница Дана 393394
Лазаревић Даринка 208
Лазаревић Даринка Б. 344
Лазаревић Десанка (Крушевац) 635
Лазаревић Десанка (См. Паланка) 297
Лазаревић Душан 581
Лазаревић Живка (Белица) 120
Лазаревић Живка (Стојник) 234
Лазаревић Живко 584
Лазаревић Заја Н. 722
Лазаревић Јулка (Ариље) 504
Лазаревић Јулка (Београд) 182
Лазаревић Катарина 228
Лазаревић Косинка 402450
Лазаревић Круна 581
Лазаревић Лазар 275
Лазаревић Љутица 721
Лазаревић Милан Плави 571
Лазаревић Милева 539
Лазаревић Милена 173 407 412 430 433434 447 450
Лазаревић Милица 429
Лазаревић Милојка (Аранђеловац) 238
Лазаревић Милојка (Гружа) 275
Лазаревић Миља 396
Лазаревић Михајло 248249
Лазаревић Младен 581
Лазаревић Ната 432
Лазаревић Павлија 359
Лазаревић Перса 753 754 771
Лазаревић Радисав 275
Лазаревић Радмила (Глибовац) 217
Лазаревић Радмила (Даросава) 233 252
Лазаревић Радмила (Крушевац) 635
Лазаревић Радмила (Мељак) 228
Лазаревић Радојка 94
Лазаревић Радулка 744
Лазаревић Рајна 241 248249
Лазаревић Ранимирка 429
Лазаревић Светолик 487
Лазаревић Славка 274
Лазаревић Слободанка 252
Лазаревић Смиља 618
Лазаревић Стана 735
Лазаревић Станимирка Цана 516532 537 539
Лазаревић Цана 193
Лазаревић Ђорђевић Јелена 596
Лазаревић Миловановић Душанка 632 634
Лазаревић Миловановић Рада 433
Лазаревић Павловић Милена 326 328342
Лазаревић Пивашевић Вера 603 605 606 610
Лазаров Милица 837
Лазаров Раша 837
Лазић Гина 557
Лазић Гордана 427444
Лазић Драгиња (Селевац) 300
Лазић Драгиња (Стубленица) 385387
Лазић Живка 361
Лазић Живка Баба Живка 812813
Лазић Жика 341
Лазић Зорка 361
Лазић Јаворка 293
Лазић Јелка 361
Лазић Ката 833
Лазић Ковиљка 605 617618
Лазић Коса 293
Лазић Крстина 293
Лазић Лепа 293
Лазић Лепосава Лепа 422 427444
Лазић Љубица 79593
Лазић др Марија 182
Лазић Миленија 443
Лазић Милка 651
Лазић Мира 297
Лазић Младена 752
Лазић Нада 397401
Лазић Надежда (Азања) 293
Лазић Надежда (Орашац) 386
Лазић Наталија Д. 346
Лазић Обренија 191195
Лазић Перса 293
Лазић Радмила 218
Лазић Радомир 724
Лазић Роса 293
Лазић Сека 341
Лазић Слободанка 568
Лазић Стојанка 225226
Лазић Христина 568
Лазић Марић Дана 491
Лазовић Аранђија 670
Лазовић Бисенија 270
Лазовић Вера 89 113 161254
Лазовић Веселинка Вера 112140 147 173 628
Лазовић Дара 893
Лазовић Деса 531538
Лазовић Живомир 270
Лазовић Живка 270
Лазовић Миленка 451
Лазовић Милојка 462
Лазовић Милунка 426
Лазовић Сава 305
Лазовић Синиша 361
Лазовић Споменка 542
Лазовић Стевка 182635
Лазовић Добринка Салаџа 427
Лазовић Симић Даринка Дара 679 681682
Лазовић Тоскић Јулка 642
Лазовића кућа 867
Лајовић Милева 53 61
Лајтман Катица 26
Лајтман Стеван 26
Лакај Гига 198
Лакић Радмила 381
Лакић Радојка 44 45 53
Лакићевић Дара 528
Лакићевић Злата 857 864 879 917 919
Лакићевић Милица 494
Лакићевић Олга 427449
Лакићевић Пава 869
Лакићевића кућа (Пећ) 869
Лаковић Милка 499
Лаковић Станица 869
Лаковић Станка 196 463 476484 494 499 521 527
Лакчевић Војо 921
Лалатовић Боса 608620
Лалевић Нада 874 890894
Лалевић Станица 869 879 899902
Лалић Боса 49 208210
Лалић Милева 67 855 861865 883
Лалић (или Лазић) Наталија 617
Лалић Радмила 177
Лалић Рајко 85
Лалића кућа (Призрен) 855
Лаловић Драгица 256707
Лаловић Живко 379
Лаловић Јованка 286
Лаловић Милојка 353 358 370379
Лаловић Радмила 357
Лаловић Стана 357
Лаловић Стојановић Катарина Каја 253 356—358 382 385 370 378 379
Лалош Вујошевић Лепосава Лепа 51 61 63 111126 128 138 172—183 700
Лапчевић 722
Лапчевић Вера 563
Лапчевић Верица 641
Лапчевић Јагода 688
Лапчевић Јелена 664
Лапчевић Милосава 516 518
Лапчевић Спаса 178
Ласић Милка 104
Латковић Бојана 870
Ландановић Јулијана 429
Лаушев Милица 809
Лацковић Каја 340 345
Лашић Блага 528
Лашић Милан 527
Левај Михаљ 803
Леви Зојица 61 70
Леви др Курт 126 272 472 484 486 487
Леви Перса 767772
Леви Ратка 41
Леви Софија 169
Леви Бобић Марија 272
Леви Васовић Лидија Мира 730 739 747 767772
Леви Мићић др Ракила 173330
Левингер Јолан Мира 831833
Левстек Паула 91
Легац Марија 285
Ледерер Кајзер Мира 93
Лежајић Десанка Цура 127 128 129 173
Лека (Дреновац) 619
Лека, партизан (Зајечар) 614
Лекић Андрија 398
Лекић Данило 84
Лекић Јованка 391 397 398 401854
Лекић Милунка 391
Лекић Рабија 901
Лекић Ружа 670
Лекић Вукомановић Марија 398
Лековац Мила 881
Лековић Велимирка 515 518 519 523 527529
Лековић Вида 523
Лековић Војо 537
Лековић Добринка 515 516 523 537539
Лековић Здравка 516 517 519 523529
Лековић Мила 515 517 519 523 527529
Лековић Милијана 516
Лековић Тијана 523
Лековић Ђурић Деса 67861
Лелековић Јелена 380
Лелековић Ката 359380
Лелековић Љуба 380
Лелековић Љубинка 380
Лелековић Ружа Карна 359380
Ленард Драгутин 120
Ленард Љубомир 134
Лепа (Бегаљица) 220
Лепава, кројачица (Краљево) 391
Лепојевић Десанка 751
Лепојевић Круна 779
Лепојевић Лепосава 402
Лепојевић Славица 779
Лепојевић Станислав 361 890 903 910
Лепојевић Стојанка 722751
Лепотић Ана 840
Леринц Ружа 715716
Летић Влада 223
Летић Десанка 812
Летић Јелена Јелица 135 173 223 227
Лешић Патриција 608
Либман Агата 792
Ликодрич Живка 326
Лилић Јованка 61 261 273
Лилић Павлија 707
Лилић Стана 26
Лилић Михаиловић Загорка 61734
Лилкић Босиљка 618

Липман др Сидонија 332485
Липованов Јованка Дада 98787
Липовић Милева 544
Лис Петар 635
Лисинац Лепосава Поја 628646
Лисјак (Лисак) Јанко Павле Пушка 127129
Лисула Лука 922
Лисулов Јела 854855
Лисулов Мара 874
Лисулов Марија 858920
Лисулов Смиља 888
Лихтнер Ружа 603
Лишанин Дрина 392403
Лишанчић Даринка 426
Лишанчић Десанка 426442
Лишанчић Душанка 448
Лишанчић Зорка Зора 421422 426 435444
Лишанчић Росанда Роса 426452
Лишанчић Славка 422 426444
Лишанчић Чедина 426448
Ловић Јерина 547
Ловрековић Даница Рођа 842
Ловренчић Боле Цита 61 91
Ловчевић Зорка 340
Логар Дизма 712
Лојовић Марија 892916
Лојовић Стана 916
Ломић Спасенија 211
Ломпар Марија 422 425 431 527
Лонгиновић Вида 694
Лонгиновић Ленка 61
Лончар Мара 731
Лончар Милка 311314
Лончаревић Вера 812
Лончаревић Ђурђица Нада 812
Лончаревић Марија 447
Лончаревић Милица (Горњи Милановац) 451
Лончаревић Милица (Прешево) 764
Лончаревић Паулина 608610
Лончаревић Теодора 45 111 172 185
Лопушина Ковиљка 606
Лотвин Лазар 421
Лотрић Сафа 67 519 525 527530 532 539 540 541
Лошић Вера 194195
Лугарић Боса 602
Лузник Мирка 301
Лукач Карло 167
Лукач Катица Каја 817
Лукач Милица Анча 817818
Лукић Божидарка 301
Лукић Борка 361
Лукић Бранислава Бранка 61 69114
Лукић Василија 430
Лукић Даница 314 445446
Лукић Даринка 361
Лукић Драг. М. 355
Лукић Драгица 703
Лукић Живка 361
Лукић Зорка 343
Лукић Иванка 430
Лукић Јованка в.Шаморел Жаклина 430
Лукић Кринка 383
Лукић Лека 45135
Лукић Лена 631
Лукић Лепосава (Борак) 196198 200 251
Лукић Лепосава (Вреоце) 579
Лукић Љуба 674675
Лукић Љубица 425
Лукић Микосава 235237
Лукић Милан 378
Лукић Милева 343
Лукић Милија 431449
Лукић Милица 343
Лукић Милка 430
Лукић Милојка 620
Лукић Мирко 441
Лукић Нада 910 917
Лукић Ната 228
Лукић Новка 253
Лукић Олга 301
Лукић Рада (Јагодина) 323
Лукић Рада (Шабац) 374
Лукић Радмила 222
Лукић Радојка 235 237238
Лукић Сара 220
Лукић Петровић Мила 113 866897 905 916
Лукић Тишлер Милица 24 28734
Лукнер Марија Марица 292 311
Луковић Бранка 602 604—606 610
Луковић Даница 447
Луковић Љубица С. 85 86 284392
Луковић Мирко 49 464503
Луковић Нада 391
Луковић Перка 634635
Луковић Петкана 180
Луковић Петрана 122639 642 643
Луковић Слободанка Дијана 491
Луковић Стојка 635
Лукомски Љубица 53
Лучић Анђелка 113
Лучић Анка 630646
Лучић Борка 528
Лучић Јасна 545
Лучић Милена 403
Лучић Недељка 669
Лучић Рада 545
Лучић Радојка

ЉЂ

Љамић Јовка 872
Љамић Ружа 869921
Љамић Станојка 872
Љачић Мара 342
Љотић Димитрије 102 385654
Љубенко Спасоје 445
Љубеновић Добринка 761
Љубинка (Прекадин) 660
Љубинка (Совљак) 385387
Љубинка (Шишмановац) 660
Љубинка Љупка (Зољево) 771
Љубинковић Анка 817
Љубинковић Дана 89
Љубиновић Душан 714
Љубиновић Ђорђе Д 714
Љубиновић Злата 714716
Љубиновић Јозефина 714
Љубиновић Љубомир Павле 597714
Љубисављевић Богданка 217
Љубисављевић Војиславка 872875
Љубисављевић Живка 921
Љубисављевић Љубисавка 921
Љубисављевић Милица 640
Љубисављевић Надежда 875921
Љубисављевић Симка 875
Љубисављевић Стана 921
Љубисављевић Милановић Ружа 600618
Љубић Алтана 778
Љубић Зонка 754757
Љубић Косана 750
Љубић Лепосава 748
Љубић Љубица 773
Љубић Росанда 748
Љубић Стојадинка 769
Љубић Стојан 748
Љубичић Босиљка 391
Љубичић Бранислава Бранка 314 655 663 667 686718
Љубичић Радојка 335
Љубичић Стојана 493
Љубојевић Живка 325345
Љубојевић Мардарије 562
Љубојевић Нада Тиха 812 835838
Љубујева Дара 569
Љубујева Рума 569
Љујић Босиљка 524
Љујић Велисава 538
Љујић Вера 527 532 541542
Љујић Винка 524
Љујић Винка Р 538
Љујић Војислава 524
Љујић Дарка 539
Љујић Добрила 537
Љујић Добринка 532
Љујић Душанка 516 533544
Љујић Живко 517
Љујић Јока 539
Љујић Јованка 539
Љујић Коса 547
Љујић Мила 524
Љујић Милева 517
Љујић Милица 524
Љујић Рада 514 515 517519
Љујић Радојка 539
Љујић Стана Бела 539
Љујић Станојка 522
Љујић Дучић Зорка 515
Љујићи (Нова Варош) 531
Љумин Љубинка 299
Љумић Аиша 547
Љумовић Коса 900918
Љумовић Ружа 681688
Љумовић Савета 722
Љутвићи Ибраим 920
Љутић Бранка 628
Љутић Даница 622
Љутица Милева 910
Љуца Рукија 537

М

Маглајлић Вахида 104
Маглић Иванка 84
Мађарчић Ружа 301
Маестро Ленка 93
Мажић Љубица 807
Мажић Мара 809
Мазињанин Андрија 387
Мазињанин Љубица 194 195330 485 504
Мазић Мира 541
Мајер Отмар 803
Мајсторовић Живаиа 208209
Мајсторовић Јелена 618
Мајсторовић Љуба 474
Мајсторовић Надежда 314
Мајсторовић Надежда Нада 173 409 421 424 446 447 451
Мајуцић Драга 601
Мајцен Зденка 482499
Мајцен Иванка 303
Мајцен Марија 504
Мајцен Мирко 504
Мајцен Нева 504
Макевић Зорка 374
Макић Даринка 239
Маковка (Равна Река) 288
Максимовић Божа 200
Максимовић Божидарка 178
Максимовић Бранко 140144
Максимовић Вида 920
Максимовић Вукосава 297
Максимовић Гина 339
Максимовић Дана 38 140 144155
Максимовић Даница 273
Максимовић Дара 130
Максимовић Драга (Кожуар) 361
Максимовић Драга (Штитар) 339
Максимовић Драгица 444
Максимовић Драгољуб (Текериш) 341

Максимовић Драгољуб (Церовац) 297
Максимовић Животије 634
Максимовић Зага 323
Максимовић Зора 263
Максимовић Јагодина 217
Максимовић Јелена (Лесковац) 752
Максимовић Јелена (Текериш) 341
Максимовић Јелисавета 724
Максимовић Јован 85
Максимовић Јулка 507
Максимовић Катарина 871
Максимовић Лука 341
Максимовић Љуба 85
Максимовић Љубивоје С 156
Максимовић Љубица 688722
Максимовић Љубица Ж 344
Максимовић Миливој 341
Максимовић Мица 228
Максимовић Негосава 362
Максимовић Радмила 724
Максимовић Радојка (Врчин) 225
Максимовић Радојка (Мургаш) 184
Максимовић Роска 322 324—326 331 339 341
Максимовић Стана 339
Максимовић Станија 256
Максимовић Станија Мица 263
Максимови Стојанка 503
Максимовић Гајић Катарина 296
Максимовић Милосављевић Александра Леја 351 374375
Максимовић Перишић Хермина 297
Максић Ивана 326
Максић Јелка 340
Максић Косанка 817
Максић Милојка 910
Максић Олга 771
Максић Савковић Вера 326
Макуљевић Марија 572
Макунчевић Милица 345
Малдини Магдалена Бела 314740 746
Малдини Олга С 314 740 744—746
Малдини Светислав 744
Малдини Марковић Јелисавета 744
Маленовић Вида 778
Малетић Драгиња Драга 324328 329 336
Малетић Јован 373
Малетић Милка 341
Малетић Раде 341
Малетић Сретен 373
Малешевић Вида 173
Малешевић Вукица Оља 812
Малешевић Гледа 545
Малешевић Милинка 383
Малешевић Радојка 545
Мали Бата илегалац (Крушевац) 634
Мали Нада Мирјана 830
Маливук Загорка Зага 39141 142 151—153 163 164
Маливуковић Роса 346
Малинска Веселинка 39 61 98100 113
Малић Мирослава 392
Малићанин Иванка 391392
Маличанин Радмила 626
Малишић Зора 892896
Малишић Лепосава 921
Малишић Милка 857862 913
Малишић Радовић Дара 856862 864 871 889 913
Малник др Владимир 607
Маловић Анђелија Каћа 79
Маловић Милица 301
Маловић Милосава 853
Мамужић Сузана 179
Мамузић Вида Дринка 817830 846
Мамула Ружа 124
Маначевић Ана 340
Мандић Борка Р. 533
Мандић Вера 49
Мандић Даринка 346
Мандић Драгица 369
Мандић Живка 448
Мандић Јока 341 343
Мандић Катарина 426 442
Мандић Мара 49 792 793796
Мандић Милена 384
Мандић Милорад 383
Мандић Михајло 150
Мандић Олга 341
Мандић Смиља 916
Мандић Цаја 426 451
Мандрапа Иконија 916 921
Мандрапа Олга 916
Манестер Паулина 78
Манетовића кућа (Призрен) 870
Манић Анка 193202
Манић Драга 759
Манић Јулијана 138
Манић Љубица 759
Манић Нада 698
Манић Наста 706707
Манојловић Вида / 53
Манојловић Катица 402
Манојловић Милица 314
Манојловић Николија 709
Манојловић Олга 597
Манојловић Славка 380382
Манојловић Стаменка 373
Манола Срећко 85
Манола Цоловић Елза 85
Манчић Емилија 708726
Манчић Милева 708
Манчић Станка 698 726
Мара (Лебане) 759
Мара или Јелица ученица Београд 201
Марасовић Олга 5161
Марељ Зора 369
Маренић Косовка 302
Марика (Криви Вир) 601
Маринков Ружица Којина 790
Маринковић Ангелина 403
Маринковић Биљана 311 314316
Маринковић Босиљка 618
Маринковић Венијамин 509
Маринковић Видосава 384
Маринковић Горица 598
Маринковић Даница (Болеч) 226
Маринковић Даница (Горње Црнуће) 428
Маринковић Даница (Кленови) 556 568
Маринковић Драгиња 533
Маринковић Дуца 697
Маринковић Живка 222
Маринковић Живко 303
Маринковић Зорка (Венчане) 232
Маринковић Зорка (Горња Топоница) 687
Маринковић Зорка тетка Зорка 599 602 610 613619
Маринковић Јагода 294 438 147
Маринковић Јагода 775
Маринковић Јелена 302
Маринковић Јелица 657
Маринковић Јула 809
Маринковић Лена 425 442
Маринковић Лепа 443
Маринковић Лепосава (Драги Део)
Маринковић Лепосава (Стојник) 226
Маринковић Љубица 758
Маринковић Љубинка 770
Маринковић Мара 533
Маринковић Миланка 217 294
Маринковић Милева 301
Маринковић Милован 351
Маринковић Мира 568
Маринковић Митра 775
Маринковић Наталија 220
Маринковић Радмила 217294
Маринковић Радојка 628
Маринковић Роксанда 723
Маринковић Ружа 618
Маринковић Светислав Циркузан 592 616
Маринковић Селена 274 279 407448
Маринковић Симка 374376
Маринковић Соња 13 22 52 53 61 63 95 784—786 802 826 925 927 929 931
Маринковић Спасена 775
Маринковић Стака 688
Маринковић Стана (Драговац) 775
Маринковић Стана (Обреновац) 202
Маринковић Станислава 775
Маринковић Станка 509
Маринковић Стојана 775
Маринковић Стојна 762
Маринковић Цвета 775
Мариновић Даница Дика 52 53 61 94
Мариновић Живка 410 431 448452
Мариновић Олга 410 431 448452
Мариновић Ранковић Надежда 49 207 208209
Маринчанин Милева 290
Марисављевић Живана 422
Марисављевић Миросава 443
Марић Вићентије 275
Марић Гледа 525
Марић Загорка 707
Марић др Јулија 61161
Марић Катица 392 398 399401
Марић Косана 403
Марић Љубинка 23 30356—358 369 378 381 384
Марић Љубомир Љубез 275
Марић Машинка 375 358 369379
Марић Милена 509
Марић Милица (Грделица) 392
Марић Милица (Заовине) 509
Марић Милоранка 491
Марић Милунка 275
Марић Радоје 30 461510
Марић Савета 301
Марић Станика 509
Марић Тика 366
Марић Тонка 93 94
Марић Петровић Савета 357 358386
Мариђевић Рада 527
Маричевић Бојана 602
Маричић Бранко 647
Маричић Вера 208
Маричић Даница 208
Маричић Даринка 208
Маричић Зора 627
Маричић Зорка 208
Маричић Каја 208
Маричић Косара 295
Маричић Лепосава 881
Маричић Цана 491
Марјан Цвета 606
Марјанац Сека 383
Марјановић Александра Цана 49 162 163207 209 210553
Марјановић Вера (Неготин) 184 603 605606 608 610621
Марјановић Вера (Шабац) 322 325342
Марјановић Даница 293
Марјановић Дара 694 710 713726
Марјановић Дарка 742
Марјановић Драгиња 545
Марјановић Живадинка 217253
Марјановић Жикица 606610
Марјановић Живка 342
Марјановић Зага Царетова 626

Марјановић Јела 569
Марјановић Јелена 499
Марјановић Јелица 175
Марјановић Каја 293
Марјановић Костадинка 302
Марјановић Латинка 217227
Марјановић Лепа (Ваљево) 377
Марјановић Лепа (Ушће) 202
Марјановић Лепосава С. 723
Марјановић Љуба 584
Марјановић Милан 567
Марјановић Милена 856
Марјановић Милица 568
Марјановић Миодраг Дедица 293
Марјановић Мића 916
Марјановић Наталија 494
Марјановић Сида 104
Марјановић Николиш Сибинка 560
570
Марјановић Садуловић
Живка 28734
Маркановић Десанка 430
Маркезанова Даринка 191
Маркишић Алекса 712
Маркићевић Макс 562
Маркишић Милојковић
Христина Тина 49 701 705707
712 724
Маркишић Ристић
Марија 706713
Марковић породица (Дренова) 545
Марковић . 294
Марковић Александар 294
Марковић Ангелина 376
Марковић Анђа 885
Марковић Анђелка 45 694
Марковић Антоније 595
Марковић Богосав 299
Марковић Божа 397 398
Марковић Бојаиа 325
Марковић Бора 98 190
Марковић Брана 223
Марковић Бранислав 635
Марковић Бранка 585
Марковић Бранко 655
Марковић Бранојка 545
Марковић Вера (Београд) 178
Марковић Вера (Милошевац) 218 298
Марковић Вида (Крушевица) 239
Марковић Вида (Ужице) 490 491
Марковић Видак 683
Марковић Винадија 688
Марковић Витомир 294
Марковић Војка 302
Марковић Гина 774
Марковић Дана (Бојник) 774
Марковић Дана
(Драговац) 775
Марковић Дана (Пријепоље) 545
Марковић Даница (Влашки До) 295
Марковић Даница (Жабљане) 722
Марковић Даница (Краљево) 403
Марковић Даница (Пожаревац) 557
Марковић Дара 302
Марковић Даринка Дара 390 391 393
Марковић Даринка (Остружањ) 376
Марковић Даринка (Шарлинце) 750
Марковић Десанка Деса 53 207 209
125 226 273 274
Марковић Дивна в. Арсенијевић
Добрила
Марковић Дикосава 238
Марковић Добрија 361
Марковић Добрила (Враново) 218
Марковић Добрила Долица 627 646
Марковић Добрила (Лисовић) 207 208
Марковић Добрунка 742
Марковић Драга (Драговац) 775
Марковић Драга (Рибница) 402
Марковић др Драгиња 61 314
Марковић Драгица (Лесковац) 732
Марковић Драгица (Обреновац) 203
Марковић Драгица (Прокупље) 663
Марковић Драгица (Спанце) 661 669
674
Марковић Драгослав 500
Марковић Драгутин 719
Марковић Дража 207 209 218
219 223
Марковић Дража Рођа 554 555577
585 587
Марковић Душанка 545
Марковић Душанка в. Андрић Вера
Марковић Душица 863 915
Марковић Живана (Држановац) 670
Марковић Живана (Карановчић) 647
Марковић Живана (Ропочево) 203
Марковић Живана Тејка 191
Марковић Живка (Браљина) 640
Марковић Живка (Власотинце) 778
Марковић Живка (Вукићевица) 202
Марковић Живка (Ћуприја) 285
Марковић Загорка (Александровац) 635
Марковић Загорка (Ратаре) 217
Марковић Злата (Белогош) 681
Марковић Злата (Трњане) 567
Марковић Зора (Неготин) 606
Марковић Зора (Равна Река) 302
Марковић Зорка 748
Марковић Иванка 228
Марковић Р1линка 346
Марковић Исидор 417
Марковић Јелена Јела 314 463505
Марковић Јелена Шангајка 758
Марковић Јелисавета 294 302
Марковић Јелица 208 215
218 224
Марковић Јованка 921
Марковић Јованка М. 723
Марковић Јулка (Азања) 294
Марковић Јулка (Бојник) 774
Марковић Каја (Ваљево) 351 357376
Марковић Каја (Поповић) 299
Марковић Каја (Прокупље) 687
Марковић Косана 211 225
Марковић Косара 373
Марковић Крстана 872 884
Марковић Лела 557 585
Марковић Лепосава (Бојник) 774
Марковић Лепосава (Влашки До) 295
Марковић Лепосава (Грабовац) 303
Марковић Љубинка 860 869899
Марковић Љубинко 655
Марковић Љубица (Алексинац) 726
Марковић Љубица (Београд) 38
Марковић Љубица (Ћуприја) 161
285 287
Марковић Љубица Јуца 553—555
558 560 562
Марковић Љубица С. 303
Марковић Максим 500
Марковић Маласија 294
Марковић Маргита / 284
Марковић Марија 689
Марковић Милева (Бојник) 774
Марковић Милева (Кучево) 568
Марковић Милева (Лесковац) 238
Марковић Милева (Табановић) 340
Марковић Милева Мима 397—399 401
402
Марковић Милевка 774
Марковић Милена
в. Марковић Милева Мима
Марковић Милена (Крагујевац) 264
314
Марковић Милена (Манић) 208
Марковић Милена (Међулужје) 211
Марковић Милена
(Смедеревска Паланка) 299
Марковић Милена Љ. 447
Марковић Милица (Бојник) 774
Марковић Милица (Нови Сад) 800
Марковић Милица (Пећ) 863870
Марковић Милица (Пожаревац) 575
Марковић Милица (Трмчари) 642 646
Марковић Милица (Ужице) 463
Марковић Милица
Бело Луле 290 291561
Марковић Милица Мима 508510
Марковић Милка 223
Марковић Милован 398 399417
Марковић Милојка 208
Марковић Милорад 207
Марковић Милка 774
Марковић Мира 322 325339
Марковић Мирослава 295
Марковић Мома Ћора 96 552558
566 567 577
Марковић Нада (Београд) 39113
Марковић Нада (Обреновац) 104190
191 193 196
203 205 332 425
Марковић Нада Шнајцина 627632
636—639
Марковић Надежда Нака 61
Марковић Наранџа 183
Марковић Ната 61
Марковић Немања 247
Марковић Никола 376
Марковић Олга (Вучак) 217
Марковић Олга (Гари) 641
Марковић Оливера (Београд) 182 314
Марковић Оливера (Крагујевац) 183
Марковић Паун 383
Марковић Перка 238
Марковић Перса (Бојник) 774
Марковић Перса (Црквица) 753
Марковић Полексија 719
Марковић Пољка 869
Марковић Предраг 561
Марковић Раде Отац 585587
Марковић Радмила
в. Стамболић Добрила
Марковић Радмила (Бублица) 659
Марковић Радмила (Козличић) 259 384
Марковић Радоје 383
Марковић Радојка 424 433 434443
Марковић Радош 433
Марковић Рајка 430
Марковић Рајна 295
Марковић Ракила 79
Марковић Ранка 86
Марковић Роксанда 295
Марковић Роса 881
Марковић Роска 774
Марковић Ружа (Бојник) 726
Марковић Ружа (Љуботинац) 726
Марковић Ружа (Међулужје) 211
Марковић Ружа (Рујице) 881
Марковић Ружа (Чачак) 410423
Марковић Ружица 228
Марковић Савета 921
Марковић Савка 750
Марковић Саша 587
Марковић Светозар Тоза 784806
Марковић Сима 32
Марковић Славка (Влашки До) 295
Марковић Славка (Крушевац) 626
Марковић Смиљана 854 857 860 222
Марковић Сојка 809
Марковић Софија 429449
Марковић Стана (Драговац) 775
Марковић Стана (Коштунићи) 430
Марковић Стана К. 774
Марковић Стана М. 774
Марковић Стојанка (Рготина) 618
Марковић Стојанка (Трмчари) 641
Марковић Стојанка Стоја 545547
Марковић Стојна 921
Марковић Томо 909
Марковић Цуна 215

Марковић Благојевић Јелисавета Макс 314 696719
Марковић Јањић Јелица 392
Марковић Крстић Милка 433
Марковић Кузмић Марица 293
Марковић Петровић Лепосава 190 201 202 205 332
Марковић Ристић Јорданка 855 858 866 875921
Маровић Аца 920
Маровић Живана 907
Маровић Илија 868
Маровић Милка 907
Маровић Наталија 861 863
Маровић Персида 868
Маровић Софија 863 865 870 871 881 888 895 906 908 920
Мародић Даринка 182
Марсенић Ивка 867 888 900917
Марсенић Љубица 878
Мартинов Драга 789
Мартиновић Васиљка 883
Мартиновић Вида 184 239 252255
Мартиновић Војка 547
Мартиновић Даница 912
Мартиновић Драга 392 397401
Мартиновић Љубица (Београд) 133 143173
Мартиновић Љубица (Исток) 915
Мартиновић Милевка 524
Мартиновић Милена 463 481 483 484497
Мартиновић Милица 483
Мартиновић Рада 286
Мартиновић Ратко 364
Мартиновић Ружа (Бабине) 532 533544
Мартиновић Ружа (Зајечар) 593
Мартиновић Ружица 610
Мартиновић Стана 915
Мартиновић Цимер Јулија 46 62 800
Мартић Олга 54
Мартон Кери Розалија Роза 93 791846
Марушић Милева 882
Марц Драгица 39
Марчеља Зовко Марија 93
Марчић Станка 778
Масаловић Даринка 371
Масаловић Стана 371
Максић Петројка 403
Маслаковић Милка 758
Маслаћ Даница 269
Маслаћ Надежда 269
Маслеша Веселин 70
Маслеша Сека 602
Масловарић Миланка 442
Масникоса Вукосава 61
Мастелица Љубица 341
Мастиловић Бориславa 122 310314
Матејевић Ковиљка 701
Матејевић Милосава 701
Матејић Аница 228
Матејић Десанка 628634
Матејић Добрила 605
Матејић Добрила Боба 46 5361
Матејић Јаника 764
Матејић Каћа 64797
Матејић Лепосава 299
Матејић Љубица 600
Матејић Марија 217
Матејић Мила 61 792 793796
Матејић Милица (Доша Рача) 299
Матејић Милица (Старо Момчилово) 677682
Матејић Милка 217
Матејић Милушка 61 64 796
Матејић Нада 183
Матељевић Томанија 384
Матија Далматинка 528
Матијашевић Десанка 503
Матијевић Грозда 444
Матијевић Магдалена 449
Матијевић Милош Мрша 98 100 127
Матијевић Мирољуб 414 415 444
Матијевић Чедина 381
Матијевић Наумовић Мира 394
Матијевић Павловић Славка 378 380
Матић , 570
Матић Анђелија 206
Матић Анка Грозда 812 834838
Матић Бојка 361
Матић Борка 385
Матић Бошко 465
Матић Вера (Варварин) 626
Матић Вера (Ужице) 474 482 484 496 526 527
Матић Вукица 628
Матић Гина 192
Матић Даница Смиља 817
Матић Живан 372
Матић Живана 361386
Матић Јана 303
Матић Јела 384
Матић Јелена (Београд) 161
Матић Јелена (Ваљево) 349
Матић Јелка 203
Матић Катарина 206
Матић Косара 203
Матић Лела 52
Матић Марица 206
Матић Мила 302
Матић Миленија 202
Матић Милица 192
Матић Милован 52
Матић Мица 341
Матић Нада (Власотинце) 771
Матић Нада (Ужице) 196 462 465466 476 497
Матић Невена 636
Матић Невенка 392 398399
Матић Невенка Нена 632
Матић Олга 343
Матић Рада (Крушевац) 626
Матић Рада (Паруновац) 635
Матић Ружа 508
Матић Ружица Ружа 288 290 423427
Матић Роксанда 218
Матић Спаса 192
Матић Цвета 256
Матић Ненковић Костадинка Динка 305
Матковић Лула 670
Матковић Љубица в. Митровић Вукица
Матовић Анка 522
Матовић Брана 542
Матовић Емилија 425 441444
Матовић Јованка 542
Матовић Крсмана 542
Матовић Милева 542
Матовић Милојка Мица 492504
Матовић Петра 542
Матовић Радојка Рада 481 486492
Матовић Риста 542
Матовић Стојанка 542
Матовић Тодора 522
Маторчевић Брана 225
Маторчевић Живана 225226
Маторчевић Златија 217
Матошић Марица 93
Матуновић Коса 315386
Матуновић Радмила 315376
Маузер Милан 123
Махмути Фетија 907
Мацанко Гајић Јелена 68117
ХУГацић Стана 568
Мацура Зора 128
Мачек Мила 601608
Мачек Милица 393396
Мачкина Дана 699
Мачкић Олга 392 398 401403
Маџић Бранка 217296
Машић Бора 778
Машић Марица 861
Машовић Босиљка 660 666 674679
Меворах Миша М. 429
Медан Даница 104
Меденица Дана 897
Меденица Дара 856 857 871 887 913
Меденица Драга 856
Меденица Драгиња Дага 852 853
Меденица Сава 869 879 888919
Меденица Смиљана 860
Медић Мирослава Мира Зора 49 465 472 500 505 817 833 834 840
Медурић Ката 809
Међедовић Јунуз 519
Мејић Јованка 303
Меланија, баба (Кула) 579
Мелентијевић Душанка 547
Мелентијевић Јеленка 524
Мелентијевић Радомирка 524
Мелентијевић Санда 522
Менделзон Бела 684
Менделзон Илза 684
Мењак Милка 812
Мераку Садије 879
Мердовић Имша 539
Мериковић Санда 533
Мерло Љубица 26 113167
Мерчуљ Стана 628
Месаревић Милена 212
Месаровић (сестре) 240
Месаровић Душанка Биса 812 817
Метахиза Ћазим 868
Метерли Елза 85 138 141154
Матерли Магдалена в. Рајтер Милада
Мехић Ајна 522
Мехић Латифа 522
Мехмедбашић Фата 547
Мештеровић др Ђура 204 205 332
Мештеровић Пантић др Јулка 59 61 77 183 191 193 203—205 332 351 352 485 527 537
Мигић Лепа 301
Мијаиловић Милица 215
Мијајић Латинка 607 617
Мијајловић Милица 384
Мијајловић Олга 211
Мијајловић Радмила 231 232
Мијајловић Радојка 232
Мијалковић Живка 608
Мијалковић Зорица 708
Мијалковић Милан Чича , 140 463
Мијалковић Милица 697 716
Мијалковић Радмила Рада 315 697 716
Мијаловић Фишер Цана 304
Мијановић Видна 853
Мијановић Радуша 860
Мијановић Ратомирка 753
Мијатов Добринка 841
Мијатов Жива 154
Мијатов др Лаза 786
Мијатов Миле 154
Мијатов Милан 154
Мијатовић Ангелина 325 326
Мијатовић Вера 625
Мијатовић Живана 227
Мијатовић Јулијана 128
Мијатовић Коса 919
Мијатовић Љуба 487
Мијатовић Милица 227
Мијатовић Негосава 161
Мијатовић Радмила 315
Мијатовић Рајка 630
Мијатовић Слав. 723
Мијатовић Спаса 812 835838
Мијатовић Барш Ирена 113
Мијић Милица 303
Мијо (Врбово) 529 530

Мијовић 63
Мијовић Мика 913
Мијуцић Драга 618
Мијушковић Добра 522
Мијушковић Душанка 547
Мијушковић Ђурђа 541 547
Мијушковић Јелица 912
Мијушковић ЈБубица Д. 509
Мијушковић Милева 856 912
Мијушковић Милена 660 668
Мијушковић Милисав 47
Мијушковић Олга 912
Мијушковић Радосава 509
Мијушковић Ајтић Милева 905
Микачевић Јевросима 340
Микачевић Јела 339 340
Микачевић Ната 339
Микин Звездана Ната 789 841 846
Микић Десанка 772
Микић Зорка 599
Микић Мира 311 315
Микић Ната 916
Микић Радмила 596
Микуљевић Миља 569
Миладиновић Анђа 330
Миладиновић Боса 918
Миладиновић Видосава Вида 699 710
Миладиновић Гојко 571 575
Миладиновић Деса Абисинка 22
Миладиновић Добрунка 771
Миладиновић Живана 870 907
Миладиновић Жика 222
Миладиновић Јела 870 907
Миладиновић Јелица 634
Миладиновић Јулка 571 575
Миладиновић Љубомир 451
Миладиновић Милица 671 676
Миладиновић Милунка 660
Миладиновић Нада 617
Миладиновић Олга 403
Миладиновић Олга Олимпијада 702 711
Миладиновић Рада 753
Миладиновић Радмила 217
Миладиновић Ружица 687
Миладиновић Стана 343
Миладиновић Стојанка 779
Миладиновић Митић Љубица 702 711 726
Миладиновић Стојановић Јаворка 779
Милаковић Анђа 841
Миланковић Витосија 302
Милановић Александар 587
Милановић Аница 222
Милановић Божика 672
Милановић Вера 499
Милановић Дана 372
Милановић Даница 600 616
Милановић Деска 684
Милановић Добрила 257
Милановић Драгиња 647
Милановић Зора 184 465 479 490 491 507
Милановић Јела 392 397—399
Милановић Јелена 222
Милановић Јелица 207
Милановић Јованка Вана 347 315 640 647
Милановић Кристина 678
Милановић Лепосава 224
Милановић Љубица 222
Милановић Марица 222
Милановић Мила 290
Милановић Милица 39
Милановић Милунка 647
Милановић Нађа 299
Милановић Николета 759
Милановић Олга 658
Милановић Радунка 264 271
Милановић Ранка Мелиха 854 863 871 874 881882 891 908 920
Милановић Ружица 162 163 283 284
Милановић Селена 222
Милановић Смиља 372
Милановић Спасенија 430
Милановић Стана 301304
Милановић Цвета 599
Милановић Млађеновић Миленија Ена Наташа 284 285 287 300 630 632 639
Милановић Поповић Мирослава Мира Анђа 625 627628 636 638 641 642
Милановић Томић Деса 401
Миланче партизан (Басаре) 582
Милатовић Јела 374376
Милатовић Јелка 854888
Милатовић Миле 363 379 381 382
Милатовић Орлић Пољка 856 869 888 904 905 912 917
Милачић Зорка 888
Милачић Љубица 918
Милачић М. 288
Милачић Мара 681
Милашиновић Радован 355
Милевка (Бабин Поток) 674
Милекић Божана 53
Милекић Дринка 53 262 265 271 273
Милекић Марица 116
Милекић Спаса 524
Миленић Викторија 557566
Миленић Милка Тања Љубинка 557
Миленић Радомир 557
Миленковић Ангелина 135 223227
Миленковић Божана 761
Миленковић Боса 732778
Миленковић Бранислава 770
Миленковић Вера Велче 708
Миленковић Вука 668674
Миленковић Дана 602 610618
Миленковић Даница 748
МиленковиН Дикосава 177
Миленковић Добрија 600
Миленковић Добрунка 779
Миленковић Драги 223
Миленковић Драгица 659
Миленковић Зага 771
Миленковић Загорка 753
Миленковић Зора (Витковац) 600
Миленковић Зора (Шишава) 771
Миленковић Јаворка 610
Миленковић Јелица 631
Миленковић (Милановић) Јованка 631
Миленковић Јорданка 762
Миленковић Лепосава 687
Миленковић Милева 403
Миленковић Миленка 302
Миленковић Милорад 771
Миленковић Миодраг 721
Миленковић Мица (Дејан) 779
Миленковић Мица (Трстеник) 636
Миленковић Милица (Ображда) 748
Миленковић Милица (Страгари) 632
Миленковић Наталија 586
Миленковић Наца 301
Миленковић Никола 762764
Миленковић Олга 748
Миленковић Перса (Врба) 402
Миленковић Перса (Ђинђуша) 752
Миленковић Перса (Ћуковац) 688
Миленковић Рада (Божевац) 586
Миленковић Рада (Бор) 610
Миленковић Радиша 455
Миленковић Радмила 556
Миленковић Радојка 220
Миленковић Радунка 641
Миленковић Ружица 596
Миленковић Савка (Бучумет) 747
Миленковић Савка (Житорађа) 673
Миленковић Светислав Тиса 597603
Миленковић Светомир 603
Миленковић Селена 113
Миленковић Срба 655
Миленковић Стана 688722
Миленковић Трајка 743 756771
Миленковић Ћирка 756
Миленковић Миљковић Радмила Рада Ђорина 734735
Миленковић Цветановић Добрица 731 740 753 756 763768
Миленовић Мица 699
Миленовић Слава 392 393397
Милентијевић Милан 570
Милентијевић Милева 555602
Милентијевић Милка 555
Милентијевић Ружа Гандијева 557 566
Милентијевић Станимирка 670
Милер 703
Милетић Бобо 421
Милетић Бојана 65 77 78 881882 884 887
Милетић Бранка 567
Милетић Вера (Гараши) 231 234 235 251
Милетић Вера (Лознац) 726
Милетић Вера (Милутовац) 631
Милетић Вера Мира 49 55 130136 551 553 555 559 566 577 583
Милетић Даринка 632
Милетић Добрила 726
Милетић Жива 592 593 595 615616
Милетић Живка 302
Милетић Зорка 238
Милетић Ковиљка 703
Милетић Лепојка 302
Милетић Љубица 664 676687
Милетић Миланка 218
Милетић Милица 706712
Милетић Милка 684
Милетић Наталија 221
Милетић Олга (Гараши) 234
Милетић Олга (Куршумлија) 676
Милетић Олга (Пожаревац) 553 559 567
Милетић Перса 573
Милетић Радмила 631
Милетић Ружа 573
Милетић Софија 568
Милетић Станислава (Арбанашка) 670673
Милетић Станислава (Гараши) 256
Милетић Станка 634
Милетић Стоја 573
Милетић Христина 175
Милетић Нешковић Ружа 442
Милуеснић Дана 130
Милуеснић Недељка 302
Миливојевић Анђелија 640
Миливојевић Борка 698
Миливојевић Босиљка 256
Миливојевић Дарка 698
Миливојевић Душанка 254
Миливојевић Ирена 76
Миливојевић Милена 361
Миливојевић Наталија 701
Миливојевић Олга (Бањевац) 177193 206
Миливојевић Олга (Ваљево) 3031
Миливојевић Олга (Гружа) 264 271272
Миливојевић Радмила (Зора) 39
Миливојевић Станица Цака 173349 376 378381
Милидраг Грозда 301
Милидраг Зора 916
Милијановић Богдан 210
Милијановић Јулка 778
Милијацовић Олга 208
Милијевић Коса 522
Милијић др Бошко 592
Милијић Вида 599617
Милијић Дана 599617
Милијић Драга 600

Милијић Севдија 596
Миликић Будимка 671
Миликић Стана 403
Милин Јелена 178
Милинић Рада 920
Милинковић Богданка 256
Милинковић Бранка 184204 205322 325 328330 332485
Милинковић Велика 777
Милинковић Мира 376
Милинковић Сава 315
Милинковић Станимирка 508
Милисављевић Олга 360
Милић, породица (Велереч) 438
Милић, породица (Урошевац) 884
Милић (Мирић) Ангелина 302
Милић Бисерка 596
Милић Боринка 597
Милић Гила 428451
Милић Душанка 874 890895
Милић Емилија 303
Милић Живка 869871
Милић Звездана 677
Милић Зора 222
Милић Јагош 921
Милић Јела 182465
Милић Јелена (Београд) 128
Милић Јелена (Куршумлија) 667 669
Милић Јелица 596 608618
Милић Крста 580
Милић Крстиња 884908
Милић Круна 597 605617
Милић Лепосава 697
Милић Милица (Божевац) 580
Милић Милица (Секицоле) 753
Милић Милојка 557
Милић Мих. 443
Милић Нада 635
Милић Ната 236
Милић Никола 564
Милић Петра 509
Милић Планка 888920
Милић Радмила курирка Ружа 290
Милић Роксанда 226
Милић Роса 227
Милић Роска 753
Милић Светислав 595
Милић Славка 223224
Милић Стамена 753
Милић Стана (Горша Бресница) 668
Милић Стана (Старо Момчилово) 677
Милић Тихомир 597
Милић Цана 429
Милић Јанков Јелка 53
Милићевић Анђа (Врбовац) 225
Милићевић Анђа (Вршац) 49 61 64 841
Милићевић Аница (Гласовик) 722
Милићевић Аница (Куршумлија) 674 675688
Милићевић Анка 114
Милићевић Богољуб 309
Милићевић Босиљка Боса А. 50 85—87 284
Милићевић Госпава 919
Милићевић Дана (Калиновац) 361
Милићевић Дана (Уб) 194195
Милићевић Даница 659
Милићевић Десанка 225
Милићевић Добрија 358
Милићевић Драгица (Буци) 631632
Милићевић Драгица (Пољна) 628
Милићевић Драгица (Уб) 194195
Милићевић Драгослав 309
Милићевић Душанка 324
Милићевић Живка 223224
Милићевић Зора 891 895908
Милићевић Јела 708
Милићевић Јелена 61
Милићевић Јован 214
Милићевић Косана 383
Милићевић Лепосава 357
Милићевић Љубица 599
Милићевић Марија 870 916 919
Милићевић Марија Маца 626 635 636
Милићевић Миладија
Милићевић Милева 361
Милићевић Милица 384
Милићевић Радмила 884 921
Милићевић Радојка Рада 870 891 919
Милићевић Рајка 360
Милићевић Сава 919920
Милићевић Савета 361
Милићевић Соња 315
Милићевић Стана 921
Милићевић Тодор 921
Милићевић Ристић Кладарин Драгица 49 79 535—537 539 709
Милица, избеглица (Београд) 306
Милица Мица, избеглица (Буци) 640
Милица (Јелашница) 613
Миличић Десанка 659
Миличић Зорка 915
Миловановић Божидар 719
Миловановић Божинка 566
Миловановић Бора Лија 355
Миловановић Вана 632
Миловановић Велинка 370
Миловановић Вера 241
Миловановић Вида 751
Миловановић Влада 567586
Миловановић Гижа 233
Миловановић Даница (Велереч) 422 429 442
Миловановић Даница (Даросава) 232 233 238 241 255
Миловановић Даница (Каменица) 369
Миловановић Даринка (Велереч) 429 442
Миловановић Даринка (Горња Трешњевица) 231232
Миловановић Дивна 567586
Миловановић Добрија (Велереч) 429 442
Миловановић Добрија (Мозгово) 701
Миловановић Драгана 194315
Миловановић Драги 716
Миловановић Дракче 715
Миловановић Душанка 240
Миловановић Живојин 354
Миловановић Живорад 635
Миловановић Загорка (Крушевац) 632
Миловановић Загорка (Осечина) 374
Миловановић Зора (Бања) 256
Миловановић Зора (Црна Трава) 757
Миловановић Јелица (Београд) 49 208 209 223
Миловановић Јелица (Дебелица) 599
Миловановић Јулка 193 232 233 234
Миловановић Катарина (Бела Црква) 370
Миловановић Катарина (Даросава) 232 233234
Миловановић Катарина (Прокупље) 670
Миловановић Косара 719
Миловановић Коста Пећанац 201 210 303 418 564 629 654 659 663 684 685
Миловановић Лепка 771
Миловановић Лепосава 234
Миловановић Љубица (Бања) 256
Миловановић Љубица (Трубаревац) 721
Миловановић Љубица Буба 699 700 725
Миловановић Љубица Ћуба 351353
Миловановић Љупка 634635
Миловановић Маца (Ваљево) 378
Миловановић Мара (Приштина) 865 874 896
Миловановић Марија 491
Миловановић Марица 382
Миловановић Мика 444
Милошевић Милана 634
Милошевић Милева (Мионица) 357
Милошевић Милева (Ниш) 698
Милошевић Милица (Витковац) 403
Милошевић Милица (Дебелица) 599610
Милошевић Милка 429
Милошевић Милка Милкица 865896 922
Милошевић Милојка 444
Милошевић Мими 263
Милошевић Миодраг Луне 475
Милошевић Мирослава 676
Милошевић Момирка 630642
Милошевић Нада 699
Милошевић Невена 211
Милошевић Никола 621
Милошевић Николија 370
Милошевић Николија Вема 566567 573 574 575 576 580 586
Милошевић Олга 392
Милошевић Пандора 392
Милошевић Раденка 184
Милошевић Радмила в. Радуловић Јелка
Милошевић Радмила (Ваљево) 369 377 381382
Милошевић Радмила (Параћин) 301
Милошевић Радојка 641
Милошевић Ружа 384
Милошевић Светислав 635
Милошевић Славка (Грабовица) 429
Милошевић Славка (Купци) 632
Милошевић Слободанка (Дебелица) ,599
Милошевић Слободанка (Ужице) 494
Милошевић (Милосављевић) Спасена 705
Милошевић Сретен Вилотић 373
Милошевић Станка Нанче 315 697 719
Милошевић Стевка 508
Милошевић Стојан 715
Милошевић Стојанка 640
Милошевић Христина 659 673 674
Милошевић Цвета 604
Милошевић Думић Милица 922
Милошевић Миљковић Јела Вирка 612 613
Милошевић Тодорић Драга 362
Миловић Видак в. Марковић Видак
Миловић Десанка 610
Миловић Драган 396
Миловић Зека 856
Миловић Милица 861
Миловић Мирослава 396
Миловић Нада 396
Миловић Стана 356
Милојевић Анка (Ленка) 211
Милојевић Вида 61 178 182
Милојевић Даринка 582
Милојевић Деса 642
Милојевић Десанка 211
Милојевић Драга 429 449
Милојевић Драгица 647
Милојевић Живка 269
Милојевић Косара 608
Милојевић Коца 429
Милојевић Кристина Кина 640
Милојевић Лепосава (Бачинац) 296
Милојевић Лепосава (Јовац) 302
Милојевић Лепосава (Сирча) 396
Милојевић Љубинка (Мишљеновац) 583
Милојевић Љубинка (Парцане) 627 628 631 634 635
Милојевић Маријана 3839
Милојевић Миланка (Мајдево) 647
Милојевић Миланка (Шепшин) 218
Милојевић Миле 618

Милојевић Милева 637
Милојевић Милева М. 570
Милојевић Милена (Мајдево) 634
Милојевић Милена (Мишљеновац) 583
Милојевић Милена (Шепшин) 218
Милојевић Милица (Модрица) 632 634
Милојевић Милка 631
Милојевић Милоје 580—583
Милојевић Милојка 646
Милојевић Милорад (Мишљеновац) 581
Милојевић Милорад (Поморавска чета) 293
Милојевић Милунка 626631
Милојевић Ната 532
Милојевић Павлина 668
Милојевић Рада 642
Милојевић Радмила (Подгорац) 634
Милојевић Радмила (Шепшин) 218
Милојевић Радојка 211224
Милојевић Риста 872889
Милојевић Славка 631
Милојевић Стана 211220
Милојковић Борика 705
Милојковић Борка 116 126 131164 482
Милојковић Верица 724725
Милојковић Гмитра 598
Милојковић Даница 621
Милојковић Драга 598
Милојковић Јелица 299
Милојковић Лепа 203
Милојковић Љубица Жандарче 671 674
Милојковић Милица 262—264 271
Милојковић Нада 567
Милојковић Ната 568
Милојковић Рајна 707
Милојковић Ранђа 49706
Милојковић Савета 218
Милојковић Стана 595
Милојковић Стевана 602
Милојковић Цвета Ценка 600
Милојковић (Виденовић) Драга 618
Милорадовић Каравиљка З. 618
Милорадовић Мила 567
Милорадовић Милисав 595
Милорадовић Славка 640
Милорадовић Стана 301304
Милорадовић Станица Ј. 618
Милосављевић Анђа 704
Милосављевић Боса 2526
Милосављевић Велика 751
Милосављевић Вера (Београд) 182
Милосављевић Вера (Младеновац) 315
Милосављевић Вера Ч. 447
Милосављевић Вида (Власотинце) 755
Милосављевић Вида (Доња Бресница) 676
Милосављевић Вида Кева 184 284 286 300 301306
Милосављевић Видосава 674
Милосављевић Гина 563
Милосављевић Госпава 361
Милосављевић Дана 641
Милосављевић Даница Дана 183196 463 466 481484486498
Милосављевић Дара 372
Милосављевић Десанка Д. 603
Милосављевић Добринка 756
Милосављевић Драгиња (Алексинац) 701
Милосављевић Драгиња (Ужице) 499
Милосављевић Драгослав 635
Милосављевић Душанка 430
Милосављевић Евица 702
Милосављевић Зорица 163 284 286300
Милосављевић Илинка 430
Милосављевић Јевра 568
Милосављевић Јованка 395
Милосављевић Јоца 552
Милосављевић Јула 604607
Милосављевић Кадивка 687689
Милосављевић Каравиљка 604
Милосављевић Лепосава 607618
Милосављевић Љубинка (Јагодина) 12 52 53 100 101 132 133 184 207 286 300
Милосављевић Љубинка (Петровац на Млави) 556
Милосављевић Љубинко 262
Милосављевић Мара (Исток) 902
Милосављевић Мара (Рупље) 779
Милосављевић Марица 239
Милосављевић Мила 412422
Милосављевић Миланка 207
Милосављевић Миленија 361
Милосављевић Милица (Велика Крушевица) 290
Милосављевић Милица (Сењски рудник) 303
Милосављевић Милица Сека 286
Милосављевић Милован Мика 235 262 382
Милосављевић Милосав 363
Милосављевић Мица 361
Милосављевић Нада 705
Милосављевић Наталија Тања 274
Милосављевић Негосава 645
Милосављевић Олга (Бошњановић) 381384
Милосављевић Олга (Влашка) 217
Милосављевић Олга (Рогљево) 607 618
Милосављевић Радмила 54
Милосављевић Радмила Сека 556 569
Милосављевић Ристена 600 618
Милосављевић Славка (Јагодина) 301
Милосављевић Славка (Попадић) 357
Милосављевић Среја 222
Милосављевић Стана 754
Милосављевић Цвета 301
Милосављевић др Чампар 205332
Милосављевић Богдановић Катарина 236 252 255
Милосављевић Петровић Ђурђа 598 618
Милош (Зајечар) 612613
Милош (Кнежица) 570
Милошевић 635
Милошевић породица (Ваљево) 356
Милошевић Анђелка 113
Милошевић Борка 675
Милошевић Боса 39
Милошевић Бранислава 621
Милошевић Бранко 635
Милошевић Бранко Металац 613614
Милошевић Братислава 864 879 889 899
Милошевић Вида 203
Милошевић Винка 640
Милошевић Винка в. Радосављевић Јовановић Љубица
Милошевић Вучко 422450
Милошевић Гвозденија 524
Милошевић Дана 474
Милошевић Даница 759780
Милошевић Даница Данка 121
Милошевић Десанка 922
Милошевић Добрила 780
Милошевић Драгомир 756
Милошевић др Душан 330
Милошевић Душанка (Рогљево) 607 618
Милошевић Душанка (Смед. Паланка) 302
Милошевић Душанка (Црни Кал) 628
Милошевић Ђурђа 748
Милошевић Живана 222
Милошевић Загорка 517
Милошевић Зорица 696
Милошевић Илинка 431444
Милошевић Јела 601608
Милошевић Јованка 707
Милошевић Јоза 539
Милошевић Каравиља 301
Милошевић Катарина Тина 569
Милошевић Косара 759
Милошевић Косовка 756
Милошевић Кристина (Брежане) 568
Милошевић Кристина (Ваљево) 351
Милошевић Лепосава 600
Милошевић Лзубица (Влашка) 217
Милошевић Љубица (Лесковац) 734
Милошевић Марија 628
Милошевић Марта 524
Милошевић Миланка 720
Милошевић Милена 315
Милошевић Миленија 211212
Милошевић Милица (Ваљево) 351
Милошевић Милица (Јагњило) 210—212 225
Милошевић Милица (Сазлија) 884
Милошевић Милка (Ариље) 474
Милошевић Милка (Ваљево) 173 349 351 356 377 380 381
Милошевић Милка (Јагњило) 211
Милошевић Милка (Црни Кал) 628
Милошевић Милојка 754
Милошевић Миодраг 639
Милошевић Мира 817 819 821 827 828 847
Милошевић Наталија (Вучје) 741
Милошевић Наталија (Пауне) 352 376
Милошевић Негослава 194
Милошевић Олга Ч. Мина 221 291 293—295
Милошевић Перка 689
Милошевић Рада 28
Милошевић Радмила (Бадљевица) 221
Милошевић Радмила (Буковик) 254
Милошевић Радмила (Ваљево) 351
Милошевић Радмила (Чачак) 315 441 442 447
Милошевић Радмила Црна Рада 309 315
Милошевић Ружа 720 726
Милошевић Ружица 222
Милошевић Румена 607 608618
Милошевић Сава 628
Милошевић др Сима 98 104
Милошевић Славка 524
Милошевић Смиља 791
Милошевић Спасенија 222
Милошевић Стаја 533
Милошевић Стана 812
Милошевић Талка 598
Милошевић Цвета 270
Милошевић Цвијета 112 119 120134 161162
Милошевић Чедомир 295
Милошевић Антић Милева 628 631
Милошевић Драгутиновић Латинка 598 615618
Милошевић Живковић Рада 28 734
Милошевић Стојановић Роска 28 733 735737
Милунка (Озрем) 429
Милуновић Златија 194
Милуновић Иван 744
Милуновић (Милутиновић) Љубица И. 315744—746
Милуновић Божинић Милева 744
Милутиновић Андра 603
Милутиновић Вера (Крагујевац) 173 273 274
Милутиновић Вера (Сисевац) 303
Милутинови Вукосава Ст. 342
Милутиновић Десанка (Липе) 222
Милутиновић Десанка (Рудовци) 238
Митулиновић Десанка Деса Б. 593 595 600 608 610
Милутиновић Добрила 688
Милутиновић Драга 392
Милутиновић Ђорђе 599
Милутиновић Иван 132 140
Милутиновић Јелена 353

Милутиновић Јеремија Вељко 595 613 614
Милутиновић Јованка Црнка Фрушкогорка 824847
Милутиновић Јулијана 222
Милутиновић Катарина 222
Милутиновић Лепосава 238
Милутиновић Миливоје 274
Милутиновић Милица 39
Милутиновић Милутин М. 214
Милутиновић Милушка 707
Милутиновић Миљана 256
Милутиновић Нада 598618
Милутиновић Олга 53 120 173391 392 397—402
Милутиновић Перка 617
Милутиновић Петрија 600
Милутиновић Ранка 670
Милутиновић Руменка 421
Милутиновић Сата 833836
Милутиновић Славка 238
Милутиновић Стана (Колари) 222
Милутиновић Стана (Лесковац) 596
Милутиновић Стоја 670677
Милутиновић Цаја 669 678688
Милушевић Милунка 689
Милчић Драгица 749
Милчић Душан 773
Милчић Зонка 756
Милчић Милева 779
Милчић Перса 749
Миља (Посаво-тамнавски одред) 351 355
Миљанић Стаменковић Јованка Цана 183 739 742 759 763 772
Миљевић Славка 45
Миљковић Божа 570
Миљковић Божана 569
Миљковић Борка 203
Миљковић Босиљка 509
Миљковић Брана 916
Миљковић Василија 632
Миљковић Вера 630640
Миљковић Викторија Пепек 758
Миљковић Влада 611
Миљковић Дана 602
Миљковић Даница 888 910918
Миљковић Даринка 553570
Миљковић Десанка 632
Миљковић Дивна 704
Миљковић Драга 750
Миљковић Драгица Р. 723
Миљковић Драгослав 120
Миљковић Живка 301 342343
Миљковић Загорка 751
Миљковић Илинка 758
Миљковић Јагода 704
Миљковић Јелена 759
Миљковић Љубица (Ваљево) 378
Миљковић Љубица (Витановац) 396
Миљковић Љубица (Лесковац) 596
Миљковић Љубица С. 780
Миљковић Мара 183 750 756 757 763
Миљковић Милан 120
Миљковић Милија 342
Миљковић Милица 602
Миљковић Мица 568
Миљковић Наранџа 632
Миљковић Олга (Мојсиње) 411
Миљковић Олга (Ратаје) 634
Миљковић Рада 48 281 283 285 287 299 300 531
Миљковић Радосав Леонид 759
Миљковић Стана 203
Миљковић Стојанка 752
Миљковић Стојанка А. 775
Миљковић Рајковић Радмила 22 112 119 120 132 133 160 161 173 180
Мимица Блаженка 71
Миналић Несторовић Љубица 675
Миндеровић Чеда 47
Минић Даница 162 424448
Минић Драга 539
Минић Јованка 359384
Минић Ката 545
Минић Косана 359
Минић Лепосава 235241
Минић Милан 592
Минић Миланка 429
Минић Миланка Миља 351 359384
Минић Милица 410 425 441442
Минић Милош Црни 363 368 379—381 455
Минић Милун 616
Минић Олга 651
Минић Оливер 52
Минић Рада 402
Минић Раде 422 440441
Минић Роса 544
Минић Станица 429
Минић Цаја 429
Минић Јанковић Милка Ана 23 52 54 61 63 78 168 184 235—237 239 240 255 337 338 343 344 349—352 360—363 370—372 376—378 380 382 407 439 626
Минић Јовановић Љубица 516 531 533 539 544
Минчић Сава 533
Миодраговић Душана 67 517544
Миодраговић Љубиша 525
Мира (Зајечар) 613
Мира, омладинка (Бајина Башта) 484
Мирић Анка 861
Мирић Деса 921
Мирић Јелена 907
Мирић Катарина 311315
Мирјанчић Вукота 919
Мирјачић Даринка Дара 865 874 912 919
Мирјачић Милица 881908
Мирјачић Савица 920
Мирјачића кућа (Врело) 870
Мирков Зорка 807
Мирковић Бика 916
Мирковић Боја 870881
Мирковић Влада 534
Мирковић Видосава 504
Мирковић Винка 396
Мирковић Војислав 603
Мирковић Вукосава 385387
Мирковић Даница 224
Мирковић Даринка 3839
Мирковић Деса 491
Мирковић Десанка 567
Мирковић Дивна 315 392 397—399 402 403
Мирковић Добрила 528
Мирковић Жура 537
Мирковић Зорица 812
Мирковић Јелена 681
Мирковић Катарина Каја 441442
Мирковић Катарина Сека 324 325 328 336 340
Мирковић Савка 907
Мирковић Светислав 655683
Мирковић Стана 913
Мирковић Радичевић Наталија 660 668 669 673 676 677 683 685—687 689
Мирковић Филиповић Радмила 858 866 875 884 916 920 921
Мировић Јелена 660 673 674 681
Мировић Љубица 676681
Мировић Рз'жа 658678
Мировић Спасенија 670
Мировић Стојанка 659
Миросавић Драгић 376
Миросавић Љубинка 228
Миросављевић Драгослава 688
Миросављевић Јелисавка 342
Миросављевић Милунка 539
Миросављевић Радосава 524
Мирослав (Зајечар) 614
Мирослава, баба (Зајечар) 613
Мирчевић Мирослава 53 123 162164
Мирчетић Ружа 203
Мирчић Анка 702
Мирчић Добрила 606618
Мирчић Драга 603
Мирчић Радмила Мала 49 315 552—554 560 561—563
Мирчић Роса 610
Митић Анка 598
Митић Божана 779
Митић Бранка 123
Митић Буда 703
Митић Васка 752
Митић Велимир 581
Митић Вера 670
Митић Вида Тужичка 736
Митић Владо 746
Митић Вукосава 315 597 603616
Митић Добрила 702
Митић Драга 687
Митић Драгица 732
Митић Ђурђена 762
Митић Живка 555558
Митић Загорка 737
Митић Јелица 885
Митић Коцана 762
Митић Љубина 173
Митић Љубица 28
Митић Марија 885
Митић Меланија 315
Митић Милица 607
Митић Милојка 557
Митић Милушка 707
Митић Мира 283300
Митић Нада 556
Митић Наталија 746
Митић Олга 218
Митић Радмила (Београд) 69
Митић Радмила (Лесковац) 740
Митић Радмила (Паруновац) 634
Митић Росанда 707
Митић Роска 759
Митић Савка 222
Митић Сара 761
Митић Симка 761
Митић Славка 607
Митић Сојка 568
Митић Стана (Прекопчелица) 751
Митић Стана (Приштина) 869 880 906 -908
Митић Стана Аџиска 759
Митић Тодора 762
Митић Цака 759
Митић Вучковић Бранка 315 627 635 640 647
Митић Николић Тодорка 117 136 184 858
Митрашиновић Видосава 207
Митрашиновић Јелка 207
Митрашиновић Славка 207
Митрашиновић Станка 210
Митрић Станислава 341
Митровић Ангелина 207
Митровић Атина 719
Митровић Вера 719
Митровић Верка 779
Митровић Видосава 689
Митровић Вука 817
Митровић Вукица Шуња 12 14 17 22 34 61 9495 98 100 101110 —112 123 127 129163
Митровић Дана 398
Митровић Данилка 376
Митровић Данило 435
Митровић Дара (Краљево) 392
Митровић Дара (Чачак) 442
Митровић Даринка 206

Митровић Десанка 441442
Митровић Дикосава 206
Митровић Доса 569
Митровић Драго 901
Митровић Емилија С. 447
Митровић Живадинка 224
Митровић Злата (Витомирица) 913
Митровић Злата (Доњи Стајевац) 762
Митровић Зора (Крушевац) 626 635
Митровић Зора (Чачак) 441 442
Митровић Зорка 698
Митровић Јаворка 303
Митровић Јелица
Митровић Јованка 768
Митровић Ковиљка (Пријепоље) 533
Митровић Ковиљка (Слепчевић) 342
Митровић Костадинка 701
Митровић Кристина 493
Митровић Лепа 293
Митровић Лепосава (Београд) 113 121 124 172 180
Митровић Лепосава (Лесковац) 735
Митровић Јбиљана 299
Митровић Љуба 178
Митровић Љубица (Витомирица) 910 913
Митровић Љубица (Мирошевац) 744
Митровић Љубица (Шабац) 130 323 336
Митровић Мара 881
Митровић Марија (Грабово) 647
Митровић Марија (Зајечар) 592
Митровић Мика (Косанчић) 753
Митровић Мика (Хум) 698
Митровић Мика Јарац 324 327 336 344
Митровић Милан 206
Митровић Милена 697
Митровић Милица 608
Митровић Милунка 753
Митровић Миља (Брус) 640 641
Митровић Миља (Пуста Река) 757
Митровић Мира 121 204
Митровић Митра 22 56—58 61 69 71 98—100 104 133 140 161 375 475 476 479 520 899
Митровић Параскева 743
Митровић Рада 870
Митровић Радмила (Петковица) 342
Митровић Радмила (Прокупље) 675 687 722
Митровић Радмила Д. 343
Митровић Радован 332 355
Митровић Радунка 634
Митровић Ратко 406 420
Митровић Риска 907
Митровић Роса 870 883
Митровић Роска 753
Митровић Ружа (Врбештица) 889 908
Митровић Ружа (Коњарник) 664
Митровић Ружа (Обреновац) 202
Митровић Ружица 429
Митровић Славка (Ђунис) 647
Митровић Славка (Конарево) 403
Митровић Славољуб 206
Митровић Смиља 779
Митровић Стана (Врбештица) 889 913
Митровић Стана (Црна Трава) 769
Митровић Стана (Шабац) 346
Митровић Стефа 901
Митровић Тихомир 247 248
Митровић Тодор 719
Митровић Чеда 398
Митровић Петровић Десанка Деса 162 231246 247 248 251 252261 262
Митровић Соколов Вера 130 173 317 336681 684 686
Митровић Тоскић Наталија 247 248
Мића (Шишмановац) 660
Мићановић Брана 341
Мићановић Наталија 343
Мићановић Сејка 341
Мићановић СлавкаБула 340
Мићановић Мина 341342
Мићановић Цана 340
Мићић породица (Ивањица) 463
Мићић Ана 303
Мићић Витомир 309
Мићић Даница 641
Мићић Драгица (Витановац) 641
Мићић Драгица (Тешица) 704
Мићић Дуња 503
Мићић Живана 503
Мићић Живка Вера 626627
638 640 642
Мићић Ленка М. 345
Мићић Љубица 339
Мићић Милица (Маркова Црква) 384
Мићић Милица (Ужичка Пожега) 490503
Мићић Мира 491
Мићић Новка 464
Мићић Олга 498508
Мићић Станојла 503
Мићић Стојана 464 498507
Мићовић Љубинка 256
Мићуновић Вукосава 104
Мићуновић Дара 918
Михаиловић Александра Лекса 812813
Михаиловић Ангелина (Краљево) 393394
Михаиловић Ангелина (Лђештанско) 508
Михаиловић Анка 182
Михаиловић Вера (Лесковац) 315
Михаиловић Вера (Обреновац) 203
Михаиловић Вера (Тодоровце) 779
Михаиловић Вјека 323 336 339
Михаиловић Даница (Београд) 142 177 182 325 479 734
Михаиловић Даница (Тешица) 703
Михаиловић Даринка 741
Михаиловић Десанка 343
Михаиловић Дивна 403
Михаиловић Добринка 222
Михаиловић Достана 626
Михаиловић Драга 762
Михаиловић Драга Дара 252
Михаиловић Драгица 771
Михаиловић Драгослава 671
Михаиловић Дражa 197 199 200219 272 300 303 364 366 368 385 420 469 573 629 685 920
Михаиловић Живка 640
Михаиловић Златија Џана 670671
Михаиловић Зојка Зонка 708755
Михаиловић Зора 772
Михаиловић Јелица 701
Михаиловић Каја 442
Михаиловић Каћа 113
Михаиловић Лепосава (Кључ) 357 383 384
Михаиловић Лепосава (Шушеока) 376
Михаиловић Лепосава Опи 51 61 63 111 126 128 138 172 180
Михаиловић Љубица Дуња 315553 561 563
Михаиловић Мара 604
Михаиловић Мила Загорка 731734 735 766
Михаиловић Милица (Бојник) 774
Михаиловић Милица (Вођњак) 343
Михаиловић Милојка 631
Михаиловић Милунка 403
Михаиловић Мица 377
Михаиловић Мома 326
Михаиловић Негосава 403
Михаиловић Олга (Београд) 70
Михаиловић Олга (Пећ) 893
Михаиловић Радмила 179
Михаиловић Радмила Б. 315739 745 746
Михаиловић Роса (Лесковац) 732
Михаиловић Роса (Парцани) 209
Михаиловић Савета 202
Михаиловић Селимир 269
Михаиловић Славка 208223
Михаиловић Слобода 294
Михаиловић Слободанка Гоџулан 557
Михаиловић Стадија 671
Михаиловић Стана (Косовска Митровица) 78
Михаиловић Стаиа (Подримце) 780
Михаиловић Стана (Сенаја) 173225
Михаиловић Станица 772
Михаиловић Станојка 870907
Михаиловић Стефанија Ана 53 591—594 602 603 610 763
Михаиловић Стојана 762
Михаиловић Стојка 762
Михаиловић Стојна 758
Михаиловић Чеда 343
Михаиловић Ђерић Радмила Сирена 533 561 575 576
Михаиловић Прњат Стојанка 4561161
Михаиловић Стефановић Олга 779
Михаиловић Тепавчевић Јелена 93
Михајлица Милица 22 26 123 161 177
Михајлов Ковица 79
Михајловић Богдан 745
Михајловић Боса 300302
Михајловић Вука 285288
Михајловић Даница 429
Михајловић Евгенија 302
Михајловић Живка 556568
Михајловић Јанко 639
Михајловић Јелица Живана 568
Михајловић Јулијана в. Ђокић Радосављевић Вера
Михајловић Љубинка Богиња 49 625 636 638639
Михајловић Наталија 567584
Михајловић Рада 299
Михајловић Риста 23
Михајловић Ружа 508
Михајловић Поп Илијин Агнија 745
Михота Супанц Анка 93
Мица (Криви Вир) 601
Мицингер Паул 700
Мицић Агнија 605617
Мицић Јованка 301
Мицић Љубомир 603
Мицић Милица 790
Мицић Мица 872
Мичијевић Добрила 519 522 529 544
Мичијевић Љуба 522
Миџор Милица 606610
Мишић Даринка 632
Мишић Живана 335
Мишић Зора 315
Мишић Јелица 621
Мишић Јованка 607616
Мишић Љубинка 301
Мишић Мил. 412
Мишић Миланка 602 604 610 618
Мишић Миленија 315
Мишић Милка 592
Мишић Наталија 568
Мишић Олга (Велико Село) 568

Мишић Олга (Неготин) 604
Мишић Петар 595
Мишић Радован 372
Мишић Турковић Лепосава 854855 867 868873 888 905916
Мишковић Босиљка 298
Мишковић Живојин 361
Мишковић Ива 372
Мишковић Лепосава 202
Мишовић др Драгиша 63
Мишовић Зорка 696
Мишулић М. 621
Мишчевић Вера 834838
Мишчевић Јованка 817
Младеновић Александра Зденка 839 840
Младеновић Атанасије 744
Младеновић Борка 302
Младеновић Бранка 735736
Младеновић Вера Верка Грабуљче 709 724 767
Младеновић Госпава Пава 114
Младеновић Дана (Бадовинци) 324 328 337
Младеновић Дана (Пасјача) 660
Младеновић Даница (Београд) 177
Младеновић Даница (Влакоње) 601
Младеновић Даница (Минићево) 610
Младеновић Драгица 763
Младеновић Драгутин Младен 629
Младеновић Злата 595
Младеновић Зора 779
Младеновић Јагода 779
Младеновић Јела 699710
Младеновић Јелисавка 374
Младеновић Јелка 780
Младеновић Јованка 687689
Младеновић Лепосава 218
Младеновић Љиљана 299
Младеновић Љуб. М. 564
Младеновић Љубица 218227
Младеновић Мара 754
Младеновић Милева 642
Младеновић Милена 237
Младеновић Милица (Драги Део) 753 769
Младеновић Милица (Лаћевци) 393 395
Младеновић Милица (Сеона) 221
Младеновић Милунка 726
Младеновић Мира 709
Младеновић Мирка 706707
Младеновић Нада 778
Младеновић Нада Власта 812
Младеновић Нада Даница 769
Младеновић Ната 688
Младеновић Наталија 669
Младеновић Николија 376
Младеновић Радмила (Бојник) 774
Младеновић Радмила (Лесковац) 315
Младеновић Радмила (Поповић) 217
Младеновић Радмила А. Мила 739 744 745
Младеновић Радмила М. 297303
Младеновић Роса 708 709713
Младеновић Роска 759
Младеновић Румена 699
Младеновић Светлана 556
Младеновић Софија (Ариље) 305508
Младеновић Софија (Власотинце) 778
Младеновић Стајка 376
Младеновић Стана 618
Младеновић Станија 687
Младеновић Станица 604
Младеновић Стојанка 779
Младеновић Талија 761
Младеновић Таса 297
Младеновић Ћукић Драгица Вера 626 627631 639 642 643682
Младеновић Кандић Милица 658 661 663 664680
Младеновић Митровић Драгица 244
Младеновић Цветановић Нада 748749
Млађеновић Аница 524
Млађеновић Винка 524
Млађеиовић Илинка 315507
Млађеновић Милена 524
Млађеновић Миливоје 507
Млађеновић Милојка 496
Млађеновић Радојка 524
Млађеновић Стаја 538
Млађеновић Стојка 524
Млађеновић Васиљевић Селена 507
Млађеновић Кнежевић Јања 524 537539
Млакар Ладислав 667
Млечанин Стојанка 402450
Мојковић Светозар 412
Мојовић Радосављевић Лепосава 448452
Мојсиловић Загорка, 646
Мојсиловић Љубица' 287
Мојсиловић Радмила Булка 630 634 646 647
Мојсић Вана 890 916921
Мојсић Ванка 921
Мојсић Доста 921
Мојсић Драга 921
МоЈсић Мага 921
Мојсић Милка 855
Мојсић Спиро 855
Мојсића кућа (Призрен) 855870
Мокрањац Радмила 167
Мољковић Милијана 503
Момиров Нада 817
Момировић Вида 558
Момировић Ружа 752
Момчиловић Злата 750
Момчиловић Ката 326
Момчиловић Нада 670
Момчиловић Савета 761
Момчиловић Сара 287
Момчиловић Петрић Даринка 538
Моравчевић Живка 895916
Моравчевић Јела 916
Моравчевић Савка 870903
Морача Мира 104821
Морачић Лепосава 871
Морина Низаћет 910
Морина Хајрије 880 902903
Морић Парента др Славка 53 55 61111 132133 139141— 143 157 159182 183 222 286675
Москаловић Ана 601
Мотехес, породица (Зајечар) 617
Моцић Милева 599618
Моцић Радмила 591 596 599 610 618
Моцић Симовић Мирјана 55 161 222
Мошоринский Ланица 786787
Мошоринский Стана 786
Мошуровић Радојка 533
Мошуровић Станица 533
Мравић Јела 557
Мраовић Даница 346
Мратњиковић Љубинка 223
Мрдаковић Јованка 672673
Мрђа Клокић Вела 712
Мрђеновић Анђа 868
Мрђеновић Станка 893
Мркић Мика 861917
Мркоњић Аница 315
Мркоњић Драгица 52 53 54
Мркшић Драгица 610
Муачевић др .125
Муачевић Николиш Иванка 93 95 116 124 125 133 137 428
Мугоша Душан 864
Мугоша Мара 856899
Мудрић Љубинка 841
Музер Паула 6174140
Мујадић Атиџа 547
Мујбеговић др Мустафа 272
Мујина Мара 699
Мујкић Месуд 12
Мукер Ирена 293
Мукер Олга 625
Мулић Мица 809
Муловић Вера 772
Мунижаба Мила 330
Мунћан Славко 794
Мунџић Дара 557
Муњић Магдалена 128
Мурић Браца 563
Мусабеговић Акша 533
Мусер Ерна 60
Мусић Амир 523
Мусић Бећо 523
Мусић Даут 523
Мусић Зејна 522
Мусић Зила 514 519521 523 527 529
Мусић Кима 547
Мусић Милица 601
Мусић Мујо 523
Мусић М^фат 523
Мусић Муса 523
Мусић Паша 519 522 523 527529
Мусић Рефија 547
Мусић Смаила 522 537 541 547
Мусић Ферида 522547
Мусић Хусо 523
Мусић Џемила 537
Мусић Шемса 523
Мусић Шефка 547
Мусић Шућра 522 523547
Муслиманка 905
Мусолини Бенито 612 687 903 920
Мустафа Нецми 921
Мутавџић Лепосава 441
Мутавџић Рада 493
Мутић Анка 223
Мутић Катарина Мира 157349 376—378 380 381
Мутић Марија 315 376381
Муцић Бека 372
Муцић Борка 362
Муцић Даница 372
Муцић Милија 372
Муцић Радојка 372
Мучалица Душица 315 655 661663 664 667 682 686717
Мучалица Љубица 660 617674
Мучалица Милева 688
Мушикић Каја 646
Мушикић Пава 887
Мушић Милица 403
Мушицки Софија 194195

Н

Н. Н. 486
Н. Н. 503
Нада (Придворица) 680 681688
Надашки Веселиновић Олга 79253
Нађ Жамбоки Верона 809
Нађ Пухалак Илонка 262728
Најдановић Загорка 759
Најдановић Мила 757
Најин Сефо 917
Најић Јелена 837
Најкић Станка 870
Најкић Стевана 872
Накић Вида 640
Накић Даринка 632
Накић Олга 53130
Накић Стана 640
Нановић Војислав Јоца 826

Наранџић Вида 735 737 741 763 765
Наранџић Зора 907
Наранџић Миленко 723
Наранџић Милица 722
Настасовић Митра 761
Настић Вукана В. 741
Настић Јелица 65910
Настић Лепосава Т. 344
Настић Наталија А. 775
Натијало Милица 177
Натрић Ханкија 540
Наумовић Ђорђе 744
Наумовић Мирјана Ђ. 315739
744 745
Наумовић Надежда Нада 261262
267 269 271
Наумовић Јовановић Добра 744
Нацева Мара 121517 95693
Начевић Станица 22252 673
111 140 161 177
Невољица Бела 533
Невољица Милка 524
Негованoвић Ковиљка 241
Негованoвић Стојанка 255
Недељко Даница 175
Недељковић 682
Недељковић Алекса 445
Недељковић Богдана 628
Недељковић Бојка 429
Недељковић Боса 184 608
Недељковић Владислав 262 274
Недељковић Дана 559
Недељковић Драга 751
Недељковић Драгиња 112117
Недељковић Ђука 430
Недељковић Живанка 224
Недељковић Зорка 173
Недељковић Иванка 430
Недељковић Јана 357
Недељковић Јелена 719
Недељковић Ката 687
Недељковић Љиљана 604
Недељковић Љубица 658
Недељковић Милена 402
Недељковић Милеса 430
Недељковић Милица 429
Недељковић Милка 311 315
640 647
Недељковић Нада 675
Недељковић Наталија
Нана 162 163 261 262
271 274 275 276
Недељковић Перунка 872
Недељковић Петар 262 275
Недељковић Рада
(Миљковац) 699
Недељковић Рада
(Први Тунел) 910
Недељковић Радулка 430
Недељковић Раја 262 274 276455
Недељковић Роса 228
Недељковић Савета 392
Недељковић Слободанка
(Коштунићи) 430
Недељковић Слободанка
(Ужице) 463 483497
Недељковић Смиља 357
Недељковић Софија 688
Недељковић Милосављевић
Ангелина Анга 53 95 172231
247 261 262 263
265
Недић Драгица 315 744 745746
Недић Загорка Зага 61 95
Недић Иванка 61161
Недић Јелена 341346
Недић Мара 393403
Недић Милан 113 263 385418
469 502 573 654
Недић Недељко 744
Недић Нешко 385
Недић Рада 360
Недић Радмила
Мима 61 68 184
432 739
Недић Дреновац Јелица 113121 315
Недић Марковић Нада 61 63 694
Недић Милојевић Славка 49 748
750 767
Недић Николић Загорка 744
Некић Драгица 881 891
895 914 921
Некић Стана 909 916
Некић Цана 861870 883
890891 914 921
Нектеријевић Даница 442
Немет Ђура 801
Немет Марија 801
Немешев Нада 841
Ненадић Љубинка 402 508
Ненадић Стана 442
Ненадић Миловановић Стојанка 422
Ненадовић Вера 132 140 146 183
Ненадовић Јелена Ела 6170
Ненадовић Мирко 132140 183
Ненадовић Новка 342
Нерадовић Дара 913
Несторовић Ана 538
Несторовић В. 219
Несторовић Васа 655
Несторовић Даринка 53 116 126 482
Несторовић Даринка
Дара Љубица Љупче 659663 666
672 673679
681 685688
Несторовић Достана 569
Несторовић Живка 701
Несторовић Илинка Дуца 357
Несторовић Јела 686 718
Несторовић Катарина
(Аранђеловац) 232233 234
Несторовић Катарина (Батуша) 569
Несторовић Љиљана 575
Несторовић Љубина 567 584
Несторовић Милева 533
Несторовић Оливера Вера 308 315 658
667 686718
Несторовић Радојка 720
Несторовић Роса 872
Несторовић Стеванка 872 921
Нетковић Добрила 301
Нећак Ана 909
Нецми Мустафа 921
Нешић Бранислава 183
Нешић Бранка 292 302
Нешић Дана 287
Нешић Даринка
Нешић Добрила 627
Нешић Добросав 169
Нешић Драгица 79 591 592 593
599 608 615 621 763
Нешић Илинка 749
Нешић Јулијана Јулија 162164
Нешић Кадифка ′ 218
Нешић Љуба 591592 599
Нешић Љубица 376
Нешић Љубо 763
Нешић Милица 218
Нешић Мира 299
Нешић Мица 286287
Нешић Надежда 292311
Нешић Петра 592763
Нешић Ружа (Обреновац) 202
271 274 276
Нешић Ружа (Суботинац) 632
Нешић Сретен 356
Нешић Стеван 164
Нешић Ковачевић
Зора Орлова 591 592 593599
610616 739 763766
Нешковић Влагоје
Михаило 133 179 337 338
Нешковић Вукосава 341
Нешковић Јелисава 681
Нешковић Ката 374
Нешковић Милојка 315
Нешковић Мира 361
Нешковић Радованка Рада 464 491
Нешковић Ружица Ружа 425 441
Нешковић Сава 366
Нешковић Станка 374
Нешковић Маринковић
Милева М. 306
Нешовановић Драгиња 464 503
Нешовић Даница 479
Нешовић Милена 463 466
482 489 498
Нешовић Стојка 635
Нијановић Зорка 212
Никачевић Ружа 524
Никачевић Слободан 530
Никачевић Станојка 522
Никезић Вишња 178
Никезић Марија 121
Никезић Богићевић Зора 426 427
Никезић Стефановић Велисава 701
Никетић Марица 207 210
Никетић Милица 273 274
Никетић Радмила 207
Никетић Стана 395
Никитовић Даринка 256
Никитовић Милева 464 498 507
Никић (поручник) 503
Никић Бисерка 384
Никић Милева 913
Никић Наталија 396
Никић Гашић Милуша 858 865
880 891 919
Никић Кнежевић Лепа 61 795
Никић Мићковић Јелена 860
Никић Штуловић Десанка 430
Никодијевић Ангелина 211 218
221 224
Никодијевић др Власта 391
Никодијевић ЈБубица 184
Никодијевић Олга 755 770
Никодијевић Станица 221
Николајевић Воја Чиплак 739
Николајевић Драга 391
Николајевић Зага 737 739
Николајевић Љубица 737 739
Николајевић Васиљевић
Јелена 39 115 167
Николајевић Ристић Бранка 737 739
Николетић Нада 315
Николић Адам 455
Николић Александра Санда 607 618
Николић Ангелина 256
Николић Анђа (Ариље) 504
Николић Анђа (Рађевина) 372
Николић Анка 403
Николић Белка 202
Николић Благоје 372
Николић Бора 373
Николић Борка 341
Николић Боса 681
Николић Босанка 598 610
Николић Бранислава 607
Николић Бранка (Лесковац) 740
Николић Бранка (Ниш) 717
Николић Бранка (Светозарево) 301
Николић Вранко 397
Николић Велика 757
Николић Верица 600
Николић Веселин 631
Николић Вида 774
Николић Владисав 193
Николић Властимир Мирко 613
Николић Војин 136
Николић Војислав 383
Николић Глигорије 373
Николић Гордана 774
Николић Дана 684
Николић Дана Б. 570 586
Николић Даница (Београд) 182

Николић Даница (Врбица) 600
Николић Даница (Лала Мила) 695 696699 704 713 725
Николић Дара 626635
Николић Даринка (Сирча) 403
Николић Даринка (Сићево) 699
Николић Даринка (Шабац) 339
Николић Даринка Дарка 741 746
Николић Десанка 757
Николић Дина 752
Николић Дмитра 427
Николић Добрила 921
Николић Добринка 206
Николић Драга (Крагујевац) 273
Николић Драга (Параћин) 301
Николић Драгиња 908 921
Николић Драгица (Јабланица) 596
Николић Драгица (Лесковац) 741
Николић Драгица (Обреновац) 203
Николић Душанка 316
Николић Душанка Муља 553570
Николић Живка (Костолац) 568
Николић Живка (Смед. Паланка) 292 311
Николић Живка (Сиколе) 607
Николић Живојин 305
Николић Зага 626
Николић Загорка (Бојник) 774
Николић Загорка (Југовац) 680
Николић Загорка (Прокупље) 684
Николић Загорка М. 723
Николић Здравко 455
Николић Злата 889
Николић Зора (Брестовац) 752
Николић Зора (Сарајево) 93 96
Николић Зора (Шабац) 339
Николић Зора Лела 94
Николић Зорка 172
Николић Ивана 921
Николић Иванка (Срезојевци) 428 430
Николић Иванка (Заблаће) 451
Николић Јана (Баћевац) 193206
Николић Јана (Ратина) 403
Николић Јевросија 668
Николић Јевросима 300
Николић Јела (Пожаревац) 575
Николић Јела (Куршумлија) 669 679 685
Николић Јела (логор Бањица) 179
Николић Јелена (Врање) 758
Николић Јелена (Крушевац) 626
Николић Јелена (Неготин) 603
Николић Јелена (Топлица) 657658
Николић Јелица (Крушевац) 641
Николић Јелица (Црна Трава) 778
Николић Јелка 774
Николић Јованка 706707
Николић Јованка Јоле Лепојка 316 553 555 556 558 559 561 562 563
Николић Катарина Д. 213223 225 227
Николић Катица (Бојник) 774
Николић Катица (Звиздар) 376
Николић Катица (Параћин) 301
Николић Кошута 598607
Николић Круна 670
Николић Кузман 629
Николић Лена 707
Николић Ленка 462463 466 469 496
Николић Лепосава (Параћин) 301
Николић Лепосава (Рудник) 430
Николић Љиљана 323
Николић Љубинка (Исаково) 302
Николић Љубинка (Карановић) 646
Николић Љубица (Божевац) 573
Николић Љубица (Ваљево) 30
Николић Љубица (Каменица) 723
Николић Љубица (Младеновац) 211
Николић Маргита 861
Николић Марија 607
Николић Марица 600
Николић Микосава 444
Николић Миле 585
Николић Милева (Зајечар) 608 621
Николић Милева (Трњане) 567
Николић Милица (Баћевац) 190 193 204 205
Николић Милица (Горичани) 446
Николић Милица (Горње Коњувце) 751
Николић Милица (Пожега) 464 503
Николић Милица (См. Паланка) 291 292 296 316 332
Николић Милунка 218
Николић Миља (Бучумет) 747
Николић Миља (Смедерево) 217
Николић Миланка 302
Николић Милеса 509
Николић Минђа 569
Николић Миодраг Боја 591 594 Ј 597 612614
Николић Мирјана (Бела Паланка) 707
Николић Мирјана (Вучак) 226
Николић Мирослава 193 206211
Николић Михајло 721
Николић Мица 670 684688
Николић Младенка 617
Николић Нада (Лесковац) 735 741 751
Николић 'Нада (Липљан) 915
Николић Нада (Смед. Паланка) 308
Николић Наталија (Велика Плана) 298
Николић Наталија (Чачак) 173447
Николић Невена 217
Николић Невенка 779
Николић Николија (Лалинац) 705 708
Николић Николија (Пожаревац) 557566
Николић Николија (Црвени Брег) 755
Николић Олга (Гуњаци) 376
Николић Олга (Конарево) 403
Николић Олга (Рготина) 596
Николић Оливера Ливка 768
Николић Павле 25
Николић Перса (Бојник) 774
Николић Перса (Пирот) 708726
Николић Персида 610
Николић Полексија 600
Николић Рада (Бајина Башта) 176 465470 472 507 508
Николић Рада (Грделица) 755770
Николић Рада (Неготин) 604 606610
Николић Рада (Ниш) 669
Николић Рада (Прокупље) 675
Николић Рада (Штитар) 339
Николић Радмила (Ђунис) 635
Николић Радмила (Ниш) 696726
Николић Радмила (Пауновић Нада) 664687
Николић Радмила (Смед. Паланка) 292
Николић Радмила Мица 741
Николић Радомир Младен 223
Николић Радунка 302
Николић Радуша 677687
Николић Рајна 255
Николић Ружа (Београд) 128
Николић Ружа (Доњи Милановац) 602617
Николић Ружица 710
Николић Русанда 756
Николић Савета 669
Николић Севда 753759
Николић Селена 193 205206
Николић Слободанка 189
Николић Смиља 708 726
Николић Софија 907
Николић Спасена 226
Николић Стамена 774 779
Николић Стана Ст. 570
Николић Станимирка Цана 428430
Николић Станислава Таче 861870 883
Николић Стоја 921
Николић Стојанка 681
Николић Стојна 758
Николић Тана 774
Николић Трифун 641
Николић Цвета (Бели Камен) 672
Николић Цвета (Вучитрн) 922
Николић Цвета (Добрић) 343
Николић Цвета (Доњи Милановац) 172 602617
Николић Арсић Драгиња 903
Николић Костић Добринка 193
Николић Милосављевић Јула 598 608618
Николић Младеновић Ружа 689
Николић Петков^ћ Јелена Ленче 741 771773
Николић Стругар Анђа 919
Николић Ташић Даница 741752
Николић Томић Станка 689
Николић Цветковић Радмила 701
Николиш др Гојко 394
Николиш Ненад Јовица
Николов Јордан 766
Николчић Даринка 296
Никчевић Вера 316
Никчевић Јованка 889
Никчевић Љубица 779
Никчевић Маша 175
Никшић Драгиња 53 811812 813 814 826
Никшић Миленко 420
Нимани Сафет 874890 894 897898
Нимани Ћаја 883921
Нимани Џавид 859
Нинић Јован 603
Нинић Цвета 382
Нинковић Љубица 660671
Нинковић Цана 383
Нинчић Василија 525
Нинчић Драгица 533 537547
Нинчић Ковиљка 533
Нинчић Љубица 537
Нинчић Олга 53 61 86
Нинчић Симка 472
Ниђковић Добрила 77
Ничић Драга 870
Ничић Олга 870 904 908 920
Ничић Драгојевић Наталија Наташа 854 863 868 874 881 887 888 894 895 920
Ничић Радоњић Викторија Ћипрана 864 858868 874 881 888 920
Ниџовић Мица 443
Новак Марија 104
Новак Француишка 427 450455
Новаков Љубица 22 26 112 178 217
Новаков Марија 809
Новаковић Боја 870881
Новаковић Борика 211
Новаковић Вука 557568
Новаковић Добринка 429
Новаковић Живана 426
Новаковић Живка 444
Новаковић Злата 429
Новаковић Зорка Бека 874 876888 912 917918
Новаковић Зорка Лола 857864 888 912917

Новаковић Ивана 324
Новаковић Илија 242
Новаковић Јагода 177
Новаковић Јелка 236
Новаковић Косана 184 429442
Новаковић Љиљана 634
Новаковић Љубинка 236242 252 255
Новаковић Љубица 340
Новаковић Милица (Вишњићево) 841
Новаковић Милица (Крушевац) 641
Новаковић Милица (Рујице) 881
Новаковић Милка 236241
Новаковић Милка Павка 253
Новаковић Милунка 429
Новаковић Милуша 861
Новаковић Миодраг 169
Новаковић Миодраг Ћопић 613614
Новаковић Мирјана 627
Новаковић Мица 211
Новаковић Нада 223224
Новаковић Надежда 208
Новаковић Наста 429
Новаковић Наталија 697
Новаковић Невена 211 212220
Новаковић Никола 125
Новаковић Олга 507
Новаковић Оливера Мира 639
Новаковић Персида 504
Новаковић Плана 754
Новаковић Радмила 450
Новаковић Славиша 455
Новаковић Славко 397
Новаковић Слободан 355361
Новаковић Стевана 643
Новаковић Томка 429
Новитовић Бојана 451
Новић Љубинка 221
Новичић Обренија 218
Новковић Јана тетка Јана 742
Новковић Станија 533547
Новосел Ванда 104
Новохатни Патлицановић Љубинка 601
Ножинић Кугљеш Госпава 450
Ножица Љубица 376
Ножица Милица 349 350 351352 356 362 378382
Ножица Надежда Нада 356362 381 382
Носовић Олга 336
Нумић Гасим 120
Нуровић Разија 539
Нускерн Евица 93
Нуши Шани 920

Н,

Његован Максим Лука 581 582583

О

Обрадовић Божана 222
Обрадовић Вера 316 441446
Обрадовић Воја в. Цомба Чеда
Обрадовић Вукосава Бојана 217223
Обрадовић Даница 217 221223
Обрадовић Дара 626641
Обрадовић Даринка 403
Обрадовић Динко 283
Обрадовић Драгана 61
Обрадовић Живка 357
Обрадовић Зора 218
Обрадовић Илинка 228
Обрадовић Јаворка 217
Обрадовић Јелица 217 221 224 227 228
Обрадовић Ката 907
Обрадовић Лепосава 39
Обрадовић Љубица 376
Обрадовић Марица 301
Обрадовић Мија 210212
Обрадовић Милева (Ваљево) 376
Обрадовић Милева (Међулужје) 228
Обрадовић Милева (Панчево) 175
Обрадовић Милена (Међулужје) 211 215 218 224 228
Обрадовић Милена (Прибчић) 537
Обрадовић Милица 39
Обрадовић Милојка 211
Обрадовић Мирјана в. Динић Ђука
Обрадовић Мица 64 78
Обрадовић Наталија (Крагујевац) 273274
Обрадовић Наталија (Парцани) 218 228
Обрадовић Никола 721
Обрадовић Олга 357
Обрадовић Оливера Љоља 400
Обрадовић Перо 901
Обрадовић Перса 426
Обрадовић Радмила 212
Обрадовић Селимир 397
Обрадовић Славка 224
Обрадовић Стака 881
Обрадовић Стана 894
Обрадовић Илић Олга 46
Обрадовић Медан Радмила Гојка 23 73 78625 626 631 634695 701 738739 741 742763
Обрадовић Радојковић Видосава 173 240245 257 626 646926 928 930932
Обреновић Иванка 380381
Обреновић Смиљана 380
Обућина Анка 48
Обућина Вера 610
Обућина Вида 184
Обућина Миља 442
Обућина Ратомирка 336351 352 376
Овчаревић Драгослав 169
Овчаревић Марија 169 430444
Овчаревић Радмила 449454
Огаревић Станојка 869872
Огњанов Јованка 749
Огњановић Лела 115
Огњевић Божана 490
Огњеновић Мара 871
Одаловић Дара 870 871881 887 908 919
Одаловић Деса 916
Одаловић Ката 881
Одаловић Мара 881882
Одаловић Ружа 916
Одаловић Смиља 916
Одаловић Дејановић Вера 858
Одаловића кућа (Врело) 870
Одаџић Љубица 21 22 25 26 / 154 787—789
Одовић Даринка 660
Одоровић Христина 323
Ожеговић Деса 881911
Оклобџија Неда 182 349—351 353356 503
Оклопчић Невенка 316
Окошановић Вера 532544
Окошановић Мара 544
Олга (сврљишки срез) 614
Олга Јеврејка (Београд) 116253
Олћан Драга Мршава 817818
Оља докторка в. Вањак Оливера
Ољача Ружа 40 94
Ољача Цегледи Вукосава Вуја 39 112 115 197 198—201
Ољачић Млађо 341
Опанчина Војинка 173543
Опачић Јелка Славонка 328331 336 337
Опачић Ката 104
Опшуст Марија 846847
Орао Васа 25
Орељ четнички капетан 199
Орешковић Отилија 61
Орешчаиин Даница 316
Орешчанин Јулка 22 26 112164
Орландић Даница 907
Орландић Стануша 907
Орлић Александра 124
Орлић Милка 656 661 662 667 671 678
Орловић Десимир 494
Орловић Јелена 494
Орловић Лена 681
Орловић Лепосава Сека 115
Оровчанац Тодорка 53
Осењина Марина 120
Осећански Драгица 342
Османагић Веселин 144
Османлић (Османовић) Магда 173
Османовић Кимета Ј. 724
Османовић Мустафић Зорка 779
Остојић Анка 336
Остојић Борка 293
Остојић Вера 341
Остојић Дара 607
Остојић Емилија Ема 464474 503 504508
Остојић Јованка 339345
Остојић Кристина 340345
Остојић Љубица 346
Остојић Мара 179
Остојић Марија 339
Остојић Милка (Београд) 26
Остојић Милка (Подунавски одред) 812
Остојић Мица Стевка 817846
Остојић Нада 328336
Остојић Радојка 542
Остојић Светозар 499
Остојић Радовановић Персида 464 474 499 503 504
Острошки Милица 301
Оташевић Цвета 493
Отовић Катица 491
Оцокољић Синиша Пазарац 581

П

Павелић Анте 573
Павелић Ружа 118
Павић Милојка 254
Павићевић Верица 527
Павићевић Душанка 688
Павићевић Мишо 537
Павићевић Олга 341
Павков Даница 809
Павковић Живка 226
Павковић Зорка Зора 213 220 221
Павковић Љубица 212 213 220221
Повковић Миливоје Чича 213
Павковића кућа (Прокупље) 667
Павлекић Живана Сешка 817
Павлижка Лидија 574
Павличић Анђа 860 899
Павличић Ката 860 899
Павличић Милева 913
Павличић Милосава 869
Павловић Александар 120
Павловић Ана 360
Павловић Аца 586
Павловић Богунка 265
Павловић Божица 508
Павловић Боса 857
Павловић Будимка 442
Павловић Велисав 376

Павловић Вељко 586
Павловић Вера 53 799 800804
Павловић Верка 777779
Павловић Видосава Вида 45 135 144
Павловић Винка 350
Павловић Вишња 360
Павловић Гроздана 240
Павловић Дана 668673
Павловић Даница (Цветановац) 361
Павловић Даница (Чајетина) 466
Павловић Даринка (Београд) 74
Павловић Даринка (В. Извор) 621
Павловић Даринка Дара Плава Вера 39 112 119172 352 356 357375
Павловић Десанка 211224
Павловић Добривоје 417419
Павловић Добринка 425
Павловић Дона 762
Павловић Драга 211222
Павловић Драгиња 630
Павловић Драгица (Конарево) 403
Павловић Драгица (Лебане) 772
Павловић Драгоман 508
Павловић Драгомир 357
Павловић Дринка 48 172 357655 -657 679 684 693 694 714
Павловић Душанка 702 710726
Павловић Ђока 144 199200
Павловић Емилија (Горњи Милановац) 454
Павловић Емилија (Купци) 634
Павловић Живадинка 222
Павловић Живана 383
Павловић Живојин 374
Павловић Загорка 294
Павловић Загорка Зага 94
Павловић Зора 218
Павловић Зорица 708
Павловић Јаворка 568
Павловић Јагода 744
Павловић Јевра 586
Павловић Јелена (Лебане) 772
Павловић Јелена (Међулужје) 211
Павловић Јованка 596 610621
Павловић Касија 226
Павловић Катица 324336
Павловић Клеанта 429
Павловић Коса 750
Павловић Косара 222
Павловић Ленка 137
Павловић Лепосава (Драшковац) 779
Павловић Лепосава (Породин) 569
Павловић Лепосава Лена 218221 222 225227
Павловић Луја 646
Павловић Љуба 743
Павловић Љубица 133
Павловић Марија (Злата) 672
Павловић Марија (Неготин) 606
Павловић Марија (Растовница) 659
Павловић Миланка (Брасина) 341
Павловић Миланка (Колари) 222
Павловић Миланка (Купци) 634
Павловић Миле 363
Павловић Милева (Доња Горевница) 425
Павловић Милева (Лебане) 772
Павловић Милева (Чубура) 681
Павловић Милева Тенкић 236252
Павловић Милена 448
Павловић Милијана 425
Павловић Милица (Бања) 236
Павловић Милица (Љубић) 441442
Павловић Милица (Ћуприја) 286
Павловић Милица Дара 52 61 63 94 349 350353 362 364 376 379—384 407 755
Павловић Милоје 268271
Павловић Миодраг Келе 661
Павловић Мирослав (Београд) 133 183
Павловић Мирослав (Крушевац) 634 635
Павловић Мирослава 211
Павловић Мирослава Љубица 597 617
Павловић Нада (Обреновац) 189
Павловић Нада (Пожаревац) 585
Павловић Ната (Брежане) 557
Павловић Ната (Студена) 183
Павловић Наталија 222
Павловић Невена 299
Павловић Николија 568
Павловић Обренија 222
Павловић Олга (Београд) 113
Павловић Олга (Међулужје) 212
Павловић Персида (Међулужје) 212
Павловић Персида (Ћићина) 702
Павловић Петруша 881 907916
Павловић Рада (Бајчинце) 672
Павловић Рада (Вучитрн) 910
Павловић Радмила (Ковачевац) 220
Павловић Радмила (Лалиновац) 754
Павловић Радмила (Сеона) 222
Павловић Ратко Ћићко 655 662672
Павловић Ружа (Брежане) 568
Павловић Ружа (Сењ) 302
Павловић Савка 759
Павловић Славка 253
Павловић Сојка 568
Павловић Стана (Бериље) 658660 673 677688
Павловић Стана (Исток) 902
Павловић Тодора 403698
Павловић Филип 350
Павловић Цура 568
Павловић Чеда 222
Павловић Јовановић Зорка 357
Павловић Петковић Мара 557
Павловић Ћурчић Марија 663671 674 681684 688 853901 907 908
Пажин Анка 841
Пажин Даринка 670
Пајевић Анка 504
Пајевић Даница Дана 236242 243 252
ПаЈевић Зорка 236 237252
Пајевић Катарина 236 252253
Пајевић Лепа 547
Пајевић Милена 463 481 496 498
Пајевић Милка 545
Пајевић Милунка (Пасјача) 686
Пајевић Милунка (Сјеница) 545
Пајевић Рајка 537
Пајевић Роса 545
Пајевић Ружица 545
Пајевић Стана 858869 870 907920
Пајевић Андоновић Бранка 517545
Пајић Војинка 464490
Пајић Давид 127693
Пајић Криста 809
Пајић Лепосава 212
Пајић Љубица 568
Пајић Марија 112120 134 161182
Пајић Перса 294
Пајкић Вука 556569
Пајкић Душан 603
Пајкић Марија 595
Пајкић Марица 603
Пајкић Цвета 595 596 608 610
Пајкић Симеоновић Душанка Јана 184 595596 602 608 621
Пајовић Милева 689
Пајовић Славка 431
Пајовић Станка 423
Пајтин Катица 393
Палигорић Цвета 610
Палигорић Живковић Даница 610
Палисенко Марина 873922
Палић Борика 872
Палић Лепосава 294
Палић Мара 294
Палић Милица 294
Палић Обренија 294
Палић Ружа 872
Палковљевић Бошко Пинки 810811
Пальић Живановић Беба 53
Пальок в. Јовићевић Павле
Панашаревић Дивна 892
Пандуровић Радинка 656
Панин Каролина 61
Панин Маца 809
Панин Мила 809
Панић Јелисавета 275
Панић Јован 275
Панић Рада 493
Панић Славна 830
Панић Вељковић Милица 261264 269 271 273 275
Пантелић Аница 343
Пантелић Анка 374
Пантелић Велимир Лаџак 372
Пантелић Војислав Кељић 372
Пантелић Војислав Шиљак 372
Пантелић Гроздана 424
Пантелић Дара
Пантелић Драгиња 339372
Пантелић Загорка 341
Пантелић Зора 239
Пантелић Јања 343
Пантелић Јелисавка Јеца 341
ГХантелић Ковинка 236
Пантелић Лазар Лаза 268270
Пантелић Милица Мала 236 252255
Пантелић Милка 708
Пантелић Мира Мара 270
Пантелић Перса 256
Пантелић Рајко 372
Пантелић Стојка Цола 480497
Пантић породица (Вранић) 193
Пантић Бранислав 206
Пантић Вера 393
Пантић Видосава 206
Пантић Даница 211224
Пантић Даринка (Ковачевац) 227
Пантић Даринка (Мали Пожаревац) 294
Пантић Десанка 303
Пантић Живка 323
Пантић Ивана 201
Пантић Љубинка 207 208221
Пантић Љубица 222
Пантић Љубомир 206
Пантић Милева 206
Пантић Милена 206
Пантић Милојка (Вранић) 205206
Пантић Милојка (Парцани) 208224
Пантић Милунка 392 397 398401
Пантић др Миша 332 352355
Пантић Нада 69
Пантић Ранђија 227
Пантић Светомир 206
Пантић Софроније 595
Пантић Станка 362
Пантић Стевка 358384
Пантић Томанија 632
Пантовић Витомир 463
Пантовић Јела 673
Пантовић Миленка 462
Пантовић Миодраг 445
Пантовић Мира Љубинка 662 663664 666 680 688
Пантовић Сава 463
Панчић Полка 707
Панчован Детичек Радмила 116
Папазоглу Фанула 123
Папакоча Слободан 150

Папић Петра 754
Папић Радмила 384
Паповић Ружа 872884
Паповић Алајбеговић Драгиња 866 895897
Папојевић Зорка 916
Парамендић Љубица 869
Парандиловић Драга 545
Парандиловић Милан 520545
Паранос Илија 129 171 414 745
Парежанин Јевто 921
Прежанин Јованка 921
Парежанин Мара 884872
Парезановић Драгица 463 464 482 484488 497 526—528
Парезановић Мирољуб 136
Парезановић Момирка 547
Парезановић Оливера 136
Паремовић Гордана 429
Парента Гордана 133142
Парента Зорка 133
Парента др Ненад 159
Парента Олга 133142
Парента Калајић Татјана 133182
Париповић Јела 610
Парлић Видосава 858889
Парлић Добрила 910
Парлић Љубинка 896
Парлић Стојимир 920
Пармаковић Бранка 342345
Пармаковић Дана 342
Пармаковић Кристина 336 342345
Парницки Светислав 125
Паровић Благоје 11 12
Парошки Милица 130182
Парошки Наница 393396
Паскаљевић Аница Зоја 309 310314 316 627 642 646
Патаки Марица 93 97
Патлицановић Јелена Лела 608
Патлицановић Љубинка 603608
Патрногић Катарина Цица Паја 769 854859 863 865 888 890 916
Пауза Роза 679
Пауновић Вера (Миоиица) 357
Пауновић Вера (Неготин) 604—606
Пауновић Гојко 453
Пауновић Госпава 361
Пауновић Даворјанка Зденка 53 54 138 140146 147 555
Пауновић Дара 424 425 448 453
Пауновић Десанка 429
Пауновић Драгослав 587
Пауновић Живојин 721
Пауновић Зорица 772
Пауновић Иванка 426
Пауновић Иконија Н. 569
Пауновић Јаворка 218
Пауновић Јелица 429
Пауновић Љубица 427442
Пауновић Мика баба Мика 600
Пауновић Мила 142157
Пауновић Милица (Трнава) 610
Пауновић Милица (Чачак) 407411 426 441
Пауновић Милунка 306
Пауновић Нада в. Николић Радмила
Пауновић Нада (Мало Црниће) 567
Пауновић Рада 28734
Пауновић Радмила (Неваде) 429
Пауновић Радмила (Рготина) 610
Пауновић Ружа 568
Пауновић Сибинка 448453
Пауновић Стана (Бублица) 659
Пауновић Стана (Сливница) 757
Пауновић Станко Већко 811
Пауновић Томанија 232
Пауновић Бркић Бранка 421424 432 444
Пауновић Круљ Роса 381
Паци Нурадије 910
Пацић Коса Комитара 465476 478 503504 925 927 929931
Пачански Мара 465472
Пачариз хоџа 528
Пачуковић Стојанка 301
Пашановић Земка 517
Певец Анка 287
Певчевић Вера 378 380382
Певчевић Дара 351 353 381382
Пеиновић Вукосава Жедна 817818
Пејановић Зора 527
Пејановић Славка 528
Пејановићи (Колашин) 531
Пејатовић Станимирка 537
Пејиновић Роса 545
Пејић Зора 809
Пејић Ката 761
Пејић Катарина 182
Пејић Милана 748
Пејић Милева 490
Пејић Радмила 54
Пејновић Ката 104 574847
Пејовић Даница 547
Пејовић Добрила 430
Пејовић Јованка 809
Пејовић Јулка 540
Пејовић Ката 292
Пејовић Лабуд 804 805809
Пејовић Љубица 805809
Пејовић Милка 537547
Пејовић Перуника 547
Пејовић Фатима 22 25 26111 136 160 161 165
Пејовић Станимировић Рада 568
Пејушковић Нада 856
Пејчиновић Светислав 635
Пејчић Ангелина 707
Пејчић Љубица 668 671673
Пејчић Мирјана 770
Пејчић Рада 707
Пекић Тодора 699
Пековић Магдалена 433 434 444448
Пековић Мара 135
Пековић Милица 441447
Пековић Миодраг 433
Пековић Олга 486
Пековић Шибалић Љубица 433
Пекушић Зиза 537
Пелагић Васа 899
Пеловић Милица 568
Пендић Бранка 444
Пендић Емилија 441444
Пендић Јана 688
Пендић Олга 444
Пенезић Љубица 465478
Пенезић Милена Пиња 308 316507
Пенчић Мира 189193
Пеовић Јела 89
Пеовић Мира 89
Перегин Цвејић Лепосава 172 553—555
Перера др Естер 61 68 91 94
Перера Ружа 61
Перић Бранислав 677
Перић Бранко 618
Перић Гица 748
Перић Даринка 668
Перић Илинка (Брусник) 618
Перић Илинка (Пријепоље) 516525 531 533 537
Перић Ката (Клење) 340
Перић Ката (Кучево) 572
Перић Миланка 227316
Перић Миле 212
Перић Милева (Прокупље) 677
Перић Милева (Слиша.не) 749
Перић Милица 610
Перић Милка 311
Перић Милојка 362
Перић Мица 516 531532
Перић Олга 51
Перић Рада 556
Перић Радуша 750
Перић Савета 323339
Перић Стојан 677
Перић Бојковић Косара 610
Перић Марзељ Катица Ката Караманка 553560
Перић Младеновић Дијанка 572
Перишић Бранка 316 634647
Перишић Вукосава 491
Перишић Живадин 210
Перишић Лепа 392397
Перишић Панто 901
Перишић Радмила 447
Перишић Ружица 335
Перишић Софија 885
Перишић Стана 901
Перишић Стојанка 41113
Перишић Вучићевић Милка 53462 464482 491497
Перјановић Вера 697
Перковић Динка 662668
Перковић Крстина 310
Перковић Миладинка 668
Перовић Богић 861862
Перовић Брана 53 55 86 140—143 154 286
Перовић Вукосава (Витомирица) 912 913
Перовић Вукосава (Коњарник) 660
Перовић Даница 899
Перовић Душанка 302
Перовић Лепа 22 33 34 49 61 94
Перовић Љубима 853
Перовић Милева 893913
Перовић др Миливоје 778
Перовић Милијана 874913
Перовић Миљка 522
Перовић Момирка 659676
Перовић Сава 919
Перовић Сенка 856913
Персида (Крушевац) 629
Перуничић Даринка 528
Перуничић Милосава 527
Перуничић Ружица Ружа 411 444 449
Перуничић Секула 397
Перуничић Стануша 528
Перуновић Вера 779
Перуновић Даринка 673689
Перуновић Иконија 681
Перуновић Мирослава 673689
Перуновић Нада 689
Петаковић Рајка 533
Петарац Вида 542
Петко (Вуковић) 581
Петковић Анка Пуса 286 289316
Петковић Божана Врца 465472 478 491 507
Петковић Божидар 655
Петковић Василије 655
Петковић Вела 596
Петковић Вера 349 377381
Петковић Вера Љуба 812
Петковић Даринка 752
Петковић Драга 299
Петковић Драгица (Крива Феја) 759
Петковић Драгица (Пожаревац) 566
Петковић Драгољуб 721
Петковић Душанка (Липовац) 702
Петковић Душанка (Ћићина) 726
Петковић Живана 508
Петковић Живка 382
Петковић Зорка 479
Петковић Иво 566
Петковић Јана 837

Петковић Јованка 596
Петковић Коса 707
Петковић Лепосава 764
Петковић Љубица 752753
Петковић Мадлен 286
Петковић Мара 566
Петковић Милева (Ћуринци) 208226
Петковић Милева (Лесковац) 735
Петковић Милица 634
Петковић Милунка 442 491510
Петковић Миљула 184
Петковић Мирослава 634
Петковић Мица 568
Петковић Наталија 774
Петковић Никола 113
Петковић Николета 778779
Петковић Рада (Ваљево) 382
Петковић Рада (Зајечар) 595 596602
606 608 621
Петковић Радмила 726
Петковић Радомир 52
Петковић Роска 774779
Петковић Санда 726
Петковић Стана (Блаце) 681 687688
Петковић Стана (Врање) 758
Петковић Станка 779
Петковић Стојана 772
Петковић Тодора 599
Петковић Тројанка 774
Петрић Даринка Дара 539547
Петричевић Васиљка 182
Петричевић Живка 286
Петричевић Цвета 286
Петричевић Станисављевић Милка 857 877 888912
Петров Борислав Браца 791792
794 795
Петров Владимир в. Петров Борислав Браца
Петров Драгица 51 55 64
167 791 793
Петров Јелисавета Беба 63 64 95
791 795 797
Петров Сергије 635
Петровић агент 570
Петровић курир 577
Петровић (Равна Река) 288
Петровић Ангелина 395
Петровић Аница 634
Петровић Анка 287
Петровић Аца 696
Петровић Богић 383
Петровић Божана 236246
Петровић Борка (Белотић) 373
Петровић Борка (Бор) 610
Петровић Боса 61
Петровић Босиљка 688
Петровић Брана 699
Петровић Бранислав 202
Петровић Бранка (Варварин) 635
Петровић Бранка (Лесковац) 772
Петровић Бранка (Параћин) 302
Петровић Бранка Кока 231 238 239 249 309
Петровић Братислава 627643
Петровић Браца 219
Петровић Велика 775
Петровић Велинка 137
Петровић Вељa 860900
Петровић Вера (Ваљево) 376
Петровић Вера (Лесковац) 763
Петровић Вера (Међулужје) 212
Петровић Вера в. Лазовић Веселинка Вера
Петровић Верица 733
Петровић Верица Ст. 721
Петровић Видосава 491
Петровић Вито 342
Петровић Вукосава 201
Петровић Гина 361
Петровић Госпава 491
Петровић Дана (Бор) 602
Петровић Даиа (Параћии) 301
Петровић Даница (Бор) 602
Петровић Даница (Кумане) 154
Петовић Даница Данче 601610
Петровић Данка 775
Петровић Дара 325 328336
Петровић Даринка 339
Петровић Деса 553 559563
Петровић Деска 301
Петровић Дивна 373
Петровић Дицка 757
Петровић Добрила 630642
Петровић ДобрилаЗденка 316 391 397
401
Петровић Добрило 476
Петровић Достана 665
Петровић Драга 274
Петровић Драги 744
Петровић Драгиња (Бојник) 774
Петровић Драгиња (Мариновац) 600
Петровић Драгомирка 351
Петровић Дрина 426
Петровић Дринка 360384
Петровић Душан ■ 392
Петровић Душан Шане 235 247 248 255
Петровић Душанка 373
Петровић Душица 726
Петровић Ђорђе 721
Петровић Ђура 759
Петровић Ђурђија 302
Петровић Евица Ана 830
Петровић Живанка 209
Петровић Живка (Београд) 2526
Петровић Живка (Параћин) 303
Петровић Живорад 747
Петровић Живорад Жика 239309
Петровић Зага 432
Петровић Загорка (Бела Река) 335
Петровић Загорка (Мареново) 631
Петровић Загорка (Ниш) 694 696710
Петровић Загорка (Топлица) 665
Петровић Загорка (Чачак) 441447
Петровић Загорка Д. 631
Петровић Злата 762
Петровић Зова 392
Петровић Зора (Бојник) 774
Петровић Зора (Бор) 602608
Петровић Зора (Краљево) 392
Петровић Зорка 509
Петровић Иванка 302
Петровић Јагодина 208
Петровић Јаков 343
Петровић Јевросима 775
Петровић Јела (Брежане) 568
Петровић Јела (Добрић) 343
Петровић Јела (Црквица) 753
Петровић Јелена (Јагодина) 304
Петровић Јелена (Чачак) 451
Петровић Јелисавета Вета 257308
Петровић Јован 634635
Петровић Јованка (Београд) 61
Петровић Јованка (Бранетић) 449
Петровић Јоја 684689
Петровић Јулка 775
Петровић Каја (Ниш) 694
Петровић Каја (Шепшин) 218223
Петровић Катарина 218
Петровић Катица (Бољевац) 618
Петровић Катица (Вуковић) 580581
Петровић Коса 360
Петровић Кристина 569
Петровић Ленка 231
Петровић Лепосава (Стубленица) 361
Петровић Лепосава (Стублине) 192
Петровић Лепосава Моравка баба Анђа 557 558568
Петровић Љубина 584
Петровић Љубинка (Бор) 610
Петровић Љубинка (Буци) 632
Петрбвић Љубинка (Кумани) 789
Петровић Љубинка (Мало Црниће) 567573
Петровић Љубинка (Степојевац) 257
Петровић Љубица (Александровац) 630
Петровић Љубица (Горњи Крајинци) 779
Петровић Љубица (Мали Крчмар) 299
Петровић Љубица (Петровац) 744
Петровић Љубица в. Томић Надежда Вера
Петровић Љубица Хаха 856 860 864
867 889 911 914
Петровић Љубомир Мингеј 364 376
Петровић Љупче 610
Петровић Мара 806
Петровић Марија (Баћевац) 218
Петровић Марија (Злата) 671
Петровић Марија (Пасковац) 341
Петровић Марија (Умка) 227
Петровић Марина 764
Петровић Мариола 316 592 602 604
615 618
Петровић Марисав 268 275 276 576 664
Петровић Марко 297
Петровић Мија 696
Петровић Милан 154
Петровић Милева (Богојевац) 753
Петровић Милева (Ивањица) 465
Петровић Милева (Суви До) 865 891
Петровић Милена (Ниш) 697
Петровић Милена (Станчићи) 411 424
425 432
Петровић Миленија 635
Петровић Милица (Београд) 128
Петровић Милица (Брежане) 568
Петровић Милица (Драговац) 775
Петровић Милица (Краљево) 395
Петровић Милица Шумчева 208
Петровић Милка 184 464 466 483 484
498
Петровић Милојка 450
Петровић Милунка 421
Петровић Милутин 581
Петровић Миљана 430 438443
Петровић Миодраг Ујка 324
Петровић Мина 183 261274
Петровић Мира 705 726
Петровић Мирјана 361
Петровић Мирка 370
Петровић Мирослава 370
Петровић Младена 775
Петровић Момчило 247
Петровић Нада (Ваљево) 377
Петровић Нада (Врање) 758
Петровић Нада (Крагујевац) 261 274
Петровић Нада Дана 640 644
Петровић Наталија (Бољевац) 601 617
618
Петровић Наталија (Гроцка) 226
Петровић Никола 806
Петровић Николија Кока 49 183231
232 251 520 531 536675
Петровић Невенка 696
Петровић Невенка Нева 22 112154
Петровић Неранџа 424 425432
Петровић Нина 714
Петровић Новка 221 224256
Петровић Павлина 681 687688
Петровић Олга (Београд) 112 116172
Петровић Олга (Љиг) 316 360384
Петровић Олга Гусларка 352 375504
Петровић Олга Олгица 392 393395
Петровић Перка 424 425 450 457 465
Петровић Перса 256
Петровић Персида Перса 184 628631
635
Петровић Петрија 425 442
Петровић Рада 517 531 532 544
Петровић Радмила (Бања Ковиљача) 344
Петровић Радмила (Београд) 316
Петровић Радмила (Београд) 316
Петровић Радмила (Бојник) 774
Петровић Радмила (Брежане) 568

Петровић Радмила (Лесковац) 769
Петровић Радмила (Мало Црниће) 567
Петровић Радмила (Пољане) 223 224
Петровић Радмила (Сталаћ) 631
Петровић Радмила Нинет 696717
Петровић Радојка 225
Петровић Ратка 183 739 744767
Петровић Ратко 366
Петровић Роса 610
Петровић Росанда (Доње Коњувце) 751
Петровић Росанда (Призрен) 872
Петровић Ружа (Београд) 26
Петровић Ружа (Београд) 177
Петровић Ружа (Ваљево) 370
Петровић Ружа (Призрен) 895916
Петровић Ружа в. Протић Милка Лина
Петровић Ружица (Белотић) 373384
Петровић Савка 3839
Петровић Светислав 655
Петровић Славка (Бачевац) 173
Петровић Славка (Крћевац) 253
Петровић Славка (Стублине) 192
Петровић Слобода 640
Петровић Софија (Лисовић) 209
Петровић Софија (Ломница) 640
Петровић Спасенија Рајна 345346
Петровић Стаменка 381
Петровић Стана (Драговац) 775
Петровић Стана (Пећ) 857 864913
Петровић Стана Нана 827
Петровић Станија 640
Петровић Станимирка 376
Петровић Станојла 427
Петровић Стеван 278
Петровић Стојан 721775
Петровић Стојанка Н. 303
Петровић Султана Цута 859—860 900
901
Петровић Таша 881
Петровић Тиосава 373
Петровић Тихомир 373
Петровић Христина Кица 770
Петровић Христифор 198 199200
Петровић Цица 635
Петровић Винчић Вера 45 112116
Петровић Драгојевић Марица 603615
Петровић Ђурић Босиљка 299
Петровић Илић Милица 211 217 218220 221 224
Петровић Младеновић Загорка 775778
Петровић Мућас Славка 113 119252 253 308 309 310 311312 316 317
Петровић Павловић Љубица 49 324325 326 328 335336 723747
Петровић Поповић Разуменка Зума Душанка Деса 53 61 63 101 127 183407436566 57 662 666693 701724 730 735 738 739759767846
Петровић Срдановић Јелена 769
Петровић Стаменковић Добрила 694710 714
Петровић Стоиљковић Живка 735 739 741 756 770
Петронијевић Војислава Војка 463 466 479
Петронијевић Деса Мала Деса 463 472 476 479 497
Петронијевић Добрила 462 472479 481 485 486 487
Петронијевић Зора 509
Петронијевић Милојка 542
Петронијевић Милунка 422
Петронијевић Радмила 635
Петронијевић Станојка 403
Петронијевић Стојана 426442
Петрујкић 620
Петрушевић Бранд 89
Петрушевић Магда 918
Петрушевић Милева Мица 857 864 866 914 918
Петрушевић Роса 918
Петрушић Дана 913
Петрушић Милошевић Ружа 857864 880 889912
Пећанац Мика 104
Пецарски Милеса 697
Пецарски Милица Берта 693 698 715
Пеце Франциска 804
Пецељ Анђа 885
Пецељ Милена 381382
Печеновић Зора 65
Пешић Богдан 52
Пешић Бојана 193
Пешић Борица 769
Пешић Вера 778
Пешић Вида (Доње Коњувце) 751
Пешић Вида (Жабљане) 28742
Пешић Владимир Влада 576584
Пешић Даница 780
Пешић Гајта 748
Пешић Динка 777779
Пешић Драгиња 714
Пешић Драгица 128
Пешић Душанка 778
Пешић Јелена 640
Пешић Јула 675
Пешић Љубица 228
Пешић Маргита 869
Пешић Милић 378
Пешић Мирјана 739
Пешић Мирослава 316746
Пешић Нада 780
Пешић Радмила (Лесковац) 735
Пешић Радмила (Петровац) 576
Пешић Ратко 644
Пешић Сета 779
Пешић Станислава 644
Пешић Томић Мариола Рада 731 762 763766
Пешка Ана 392398
Пешкан Станица 659
Пешкић Вера 771
Пешкић Душанка 771
Пешовић Веско 918
Пешовић Јања 918
Пивец Јованка 504
Пијаде Алиса Ваља 767
Пијаде Велизар 720
Пијаде Јела 718780
Пијаде Јелена 254
Пијаде Нешић Лепа 94113 175 182
Пиљчевић Миросанда 508
Пиндић Јелена 301
Пинковић Добрила 202
Пиперски Влада 359
Пиперски Ферјанчич Власта Боженка 332 352 355 359 360375
Пипина Савка 888920
Пиргић Олга 173 349 350 376 378 380
Пириватрић Гара 212
Пириватрић Смиљана 213
Пирошки Катица 809
Пирошки Сока 809
Пискер Едита Мила 487 490 498 823 826830
Питовић др Димитрије 272 329 330332 353—355 361
Питовић Милена 659 673 674678
Пишчевић Смиљана Смиљка 410411 422 425 442443
Пишчевић ученица 507
Пјевчевић Добрила 463 481 484 499 527
Пјешчић Олга 913
Плавшић Ката 376
Плавшић Мира 817
Плавшић Мирјана 818
Плазинић Олга 444
ПлазиниК Радмила 441442
Планинац (Зајечар) 613
Планојевић Милева Лула 53 132 138 146 183
Плетњев Анђа 557566
Плећаш Даринка 302
Плећаш Десанка 224
Плећаш Перка 841
Плећаш Славица 645
Плећевић Ангелина Гина 257
Плеша Даринка 161286
Плишић Ружица Фр. 724
Пљакић Љубинка 634—636
Пљаца Младенка 343
Пљескоњић Јелена 542
Пљескоњић Митра 542
Пљешковић Леонида 554561
Лљешковић Милица 554561
Поганчев Славна 809
Погачаревић Славка 758
Подгоршек Јакшић Амалија Малчи 61 62 64 90 9194 167 791 793 794
Позвек Ирена 454
Познановић Светозар 500
Појић Мирјана Мирослава 593595 601 610
Покушевска Милева 916
Покушевска Павлија 865 868 881 891 894 907 916
Покушевски породица (Врело) 870
Полетина Мила 288
Политео Вучковић Фани 61 70 112 128 160 173
Полић Анка 300
Полић Даринка 505
Полић Деса 342
Полић С.ефера 505
Полић Станка 301
Полуцић Бојана 403
Пољаковић Радојчић Миланка 253
Попадић Косара в. Делере Јулија
Попадић Милева 543
Попивода Крсто 12
Попић Драгиња 809
Попић Раденко 581
Поп-Новаков Мила 807
Попов Јелка Мајкица 807
Попов Јулка 809
Попов Љубина 61
Попов Смиљка 809
Попов Сока 226
Попов Тадинка Нана 789 827828
Поповић, љотићевац 735
Поповић Анђа 662668
Поповић Анђелија 228
Поповић Аница 778
Поповић Анка (Београд) 39 113114
Поповић Анка (Ужице) 465
Поповић Богдана 628
Поповић Богољуб 655
Поповић Бојана 93
Поповић Борика 465
Поповић Борисав 370
Поповић Борка 393 397 398 399401
Поповић Брана 206
Поповић Бранка 491
Поповић Бранко 87
Поповић Буба 696
Поповић Буда 496499
Поповић Вера (Бајина Башта) 465 479507
Поповић Вера (Поповац) 286288
Поповић Верка 779
Поповић Вида 846
Поповић Видосава 888
Поповић Винка 688689
Погховић Влада 100
Поповић Владета Пинецки 142143
Поповић Вукица 699

Поповић Вукосава (Београд) 38 39
Поповић Вукосава (Ропочево) 208
Поповић Вукосава Вука 61 64 184 323 336 346
Поповић Гроздана 253
Поповић Д. П. 304
Поповић Даница 607610
Поповић Дара 713
Поповић Дариика 205206
Поповић Даца (Вранић) 205206
Поповић Даца (Драшковац) 779
Поповић др Дејан 197
Поповић Деса (Ужице) 51 474 496
Поповић Деса (Шабац) 323
Поповић Добрила 895916
Поповић Добрила Сека 94
Поповић Добринка (Врање) 758
Поповић Добринка (Страњани) 533
Поповић Драга 372
Поповић Драги 920921
Поповић Драгиња (Станчићи) 425
Поповић Драгиња (Шабац) 323
Поповић др Драгојла 311
Поповић Евка 45 113 359
Поповић Живана (Азања) 293
Поповић Живана (Бачка) 813
Поповић Живанка 192
Поповић Живко 807
Поповић Жика (Пожаревац) 579 581 582
Поповић Жика (Шабац) 326336
Поповић Злата Стана 705
Поповић Зора (Бајина Башта) 479 490 491
Поповић Зора (Београд) 122 310 311 316
Поповић Иванка 343
Поповић Јаворка 293
Поповић Јелена (Књажевац) 607
Поповић Јелена (Медвеђа) 751
Поповић Јелена Марица 51 53 61113 128 136 140182 183407 411 427826 828846
Поповић Јелисавета 885909
Поповић Јелица 724
Поповић Јован 70 784 826 841
Поповић Јованка в. Шуваковић Милица
Поповић Јованка Буба 61 94 178 213 217 221
Поповић Југослав 451
Поповић Јулијана (Београд) 85
Поповић Јулијана (Вранић) 206
Поповић Каја 646
Поповић Катица 865 882 910
Поповић Костадинка 689
Поповић Коча 190
Поповић Круна 427
Поповић Лела 701
Поповић Лепосава 293
Поповић Љиљана (Зајечар) 618
Поповић Љиљана (Лозница) 341
Поповић Љубинка (Вапа) 411426 450 456
Поповић Љубинка (Крушевац) 651
Поповић Љубица (Мачванска Митровица) 331
Поповић Љубица (Ужице) 491
Поповић Љубица Луша 69
Поповић Љупче 707
Поповић М. 661
Поповић Марга 61 182 183 754
Поповић Мил. Ђ. 724
Поповић Миладин 859 864 888
Поповић Миле 364
Поповић Милева 662
Поповић Миленија Б. 297
Поповић Милентије 520
Поповић Милица (Азања) 293
Поповић Милица (Буковик) 254
Поповић Милица (Пецка) 376
Поповић Милица (Прекопчелица) 779
Поповић Милица Поповић Милка 759
Поповић Милка Косовка 772 853 856 888 913915
Поповић Милован (Београд) 308
Поповић Милован (Соколићи) 434
Поповић Милосава 918
Поповић Милунка 912
Поповић Милуша 87 853854
Поповић Миља 671 689
Поповић Мирко 196 487
Поповић Мирослава 111
Поповић Мирослава Т. Мира 316 696 719
Поповић Мића 372
Поповић Мица (Бања Ковиљача) 341
Поповић Мица (Зајечар) 606
Поповић Мица (Јелашница) 771
Поповић Момчило 707
Поповић Нада (Звечка) 192
Поповић Нада (Иванјица) 464 474 496526
Поповић Нада (Јелашница) 771
Поповић Нада (Ниш) 694 710 715
Поповић Нада (Чачак) 417
Поповић Нада (Шабац) 342
Поповић Надежда 537
Поповић Надежда Нада 626 628 629 639 641 642
Поповић Наталија 293
Поповић Невенка 628
Поповић Олга (Београд) 39
Поповић Олга (Звечка) 192
Поповић Олга (Крушевац) 651
Поповић Павле 343
Поповић Плема 522
Поповић Продана 192
Поповић Рада (Коњарник) 660
Поповић Рада (Нови Пазар) 544
Поповић Рада Мелезијанка 646
Поповић Радмила 94 120
Поповић Радмила Рада (Крушевац) 625 627 628 638 641—643
Поповић Радмила Рада (Приштина) 64 65 77 78
Поповић Радован 655
Поповић Рајка (Ариље) 504
Поповић Рајка (Лозањ) 429
Поповић Ранђа 293
Поповић Риста 629 721
Поповић Роса 698
Поповић Ружа 572
Поповић Ружица 192
Поповић Румена 426
Поповић Сава (Ђаковица) 857
Поповић Сава (Поповац) 303
Поповић Савета (Бачка) 813
Поповић Савета (Иванјица) 474 509
Поповић Света Милић 85
Поповић Слободанка (Латвица) 490
Поповић Слободанка (Ниш) 698
Поповић Софија 465
Поповић Стамена 688 689
Поповић Стана (Буштрање) 763
Поповић Стана (Пећ) 859 888 893 899
Поповић Стана (Пецка) 374
Поповић Стана (Селевац) 296
Поповић Станица (Азања) 293
Поповић Станица (Лебане) 772
Поповић Станојка 343
Поповић Томанија 606
Поповић Христина (Горњи Милановац) 432
Поповић Христина (Крушевац) 184 631 635 636
Поповић Цаја 303 305
Поповић Цана 491
Поповић Бегавац Милица 539
Поповић Ђуришић Вера 517 518 658 659 666 671 680 685 695
Поповић Ивковић Зора в. Илић Обрадовић др Зора
Поповић Ивковић Лепосава 398
Поповић Ивковић Љубинка 629
Поповић Ивковић Шпиро 398
Поповић Ивовић Бранислава 38 39
Поповић Калајић Пера 370
Поповић Комадинић Даница 411 434444 449451
Поповић Комненовић Цана М. 256
Поповић Милошевић Лепа 392
Поповић Радојевић Радмила 291
Поповић Тадић Дара 41 189 199 200 201204 332
Поповић Тривунац Јелена Лела Тања 49 699 707 725
Поповић Церовић Наталија 434
Поповски Јелисије 85
Поп-Ценић Лепосава 778
Порубовић Славка 39
Потежица Драгиња 533
Потежица Милена 533
Потежица Радмила 533
Потежица Славко 533
Потежица Станика (Станија) 525532
Потипарски Зора Дара 22 93 811—813 817 833834
Потхрашки Амалија 112125
Пошгић Милица 342
Пошгић Рада 336340
Правдић Зорка 430
Правдић Милеса 427
Правдић Милица 427
Правица Драгица 53 86
Првановић Светислав М. 599
Првуловић Бојана Мала 552—555 560 565 566 571 572 577578
Првуловић Живана Живка 557 564—566 568
Првуловић Зора 306
Првуловић Јелена Лела 565566
Првуловић Јована 596
Првуловић Катарина Лина
Првуловић Ранка 726
Првуловић Ружа 701
Првуловић Лубурић Олга 533 561 565 566
Прекић Милунка 688
Прелевић Госпава 918
Прелевић Јасиа 668 688
Прелевић Мића 860
Прелић, породица (Липница) 426
Прелић Милка 449
Прељић Драгица 524
Прељић Стевка 524
Премеру Алма 61
Прерадовић Милица 841
Прибић Марта 791
Прибић Милан Ђокица 790792
Прибићевић Ружа 183922
Привежић Даница 177
Прица Данило 705
Прица Нада 49 698 705 726
Прица Невенка 698
Прица Сара 881
Прља Мара 857
Прља Милица 857
Провчи Ирена 804
Продановић Владан 494
Продановић Вукосава 232
Продановић Емилија 494
Продановић Јаша 70
Продановић Милева 384
Продановић Нада 494
Продановић Оливера 494
Продановић Радмила 450
Продановић Славка 430
Прокић Ангелина 294
Прокић Анђелија 294
Прокић Витосија 294302
Прокић Вукосава 294
Прокић Драгиња 294
Прокић Живана 294
Прокић Лепосава 294
Прокић Лепосава Д. 234—237

Прокић Милијана 173 274280
Прокић Нада 758 771
Прокић Надежда 234 237
Прокић Олга 466
Прокић Оливера 778
Прокић Радмила Д. 234—237
Прокић Ружица 735
Прокић Плећаш Богданка 231 234—237
Проковић Стана 403
Проковић Стоја 403
Прокопенко Савета 712
Пропадовић, породица (Липница) 426
Пропадовић Косара 448
Пропадовић Мандић Стамена 444
Протић Биљана
в. Маринковић Биљана
Протић Дарка 693
Протић Десанка Деса 77 862—864 866
880
Протић Зорка 863
Протић Јаворка 225
Протић Јован 309
Протић Лепка 869 870 880 888 907
Протић Милка Лина 657 669 679 683—
685
Протић Мира 681
Протић Никола 683
Протић Олга (Придворица) 491
Протић Олга (Ужице) 466506
Протић Руменка Румена 426442
Протић Сава 361
Протић Славка 628
Протић Станимирка Цаца 663 667 686
700
Протић Цана 677 678684
Протић Гагулић Обренија 683
Протић Данић Јелена 699
Прпић Божана 262 271 273 274 278
Прћић Марија 846
Прша, учитељица
(Доња Каменица) 618
Пршендић Вета 906
Пршендић Рашчанин Драгица 869871
881 888905—908920
Пршендић Станишић Десанка 858879
895
Псодоров Смиља 791
Пуђа Дара 697 712726
Пуђа Душан Жине 701
Пужић Даринка Соња 553
Пузовић Душанка 477497
Пузовић Јања 533
Пузовић Милена 533
Пузовић Миља 516533
Пузовић Радојка 533
Пузовић Роса 544
Пујић Анка 600
Пујић Перса 600
Пуља Ђуљша 864 870 887 903 910 915
Пурић Ангелина Гина 2526
Пурић Вукосава 430
Пурић Данило 534535
Пурић Ђорђе 544
Пурић Ђурђа 517533
Пурић Живка 516539
Пурић Зора 544
Пурић Јегда 524
Пурић Косара 503
Пурић Љубица 491 515519
527 529 539541
Пурић Мирко 502
Пурић Надежда Нада 4346 61 141 149
150160
Пурић Перка 533544
Пурић Петрија 522
Пурић Сара 524
Пурић Симка 503
Пурић Станислава 544
Пурић Цана 533541
Пурић Стаменковић Јелица 122310
Пурковић Бахта 539
Пурнат Јозефина 203
Пуртић Цвета 509
Пустајић Ђока 809
Пустајић Мара 809
Пусулић Стеванија 541
Путник Зорка 841
Путник Лепа 202
Путник Милица 345
Путник Панта 118
Пуцаревић Миросава 524
Пушин Загорка 800809
Пушкар Вида 801
Пушкар Даница 801
Пушоња Бранко 546
Пушоња Велимир 546
Пушоња Воја 546
Пушоња Достана 546
Пушоња Ксена 546
Пушоња Лука 546
Пушоња Радда 888 893 899 918
Пушоња Радосава 546
Пушоња Ратко 546
Пушоња Стојка 546
Пушоњић Боса 545
697 718 720
P
Рабасовић Вука 376
Рабасовић Ђоко 510
Рабасовић Тадија 510
Рабаџијевић Јабланка 303
Рабреновић Даринка 427442
Рабреновић Јелена 316
Рабреновић Јелица 427445
Рабреновић Нада 316
Рабреновић Олга 464
Равић Мила 472
Рада (Пећ) 918
Радак Јелка 38
Радак Мила 98
Радаковић Вера 202
Радаковић Здравка 535
Радаковић Јања 61
Радаковић Јованка (Београд) 59 60 61
64
112 161 163 407 411 412
Радаковић Јованка (Врба) 402
Радаковић Јованка (Љубић) 427
Радаковић Јулка 542
Радаковић Марија (Карађорђево) 791
Радаковић Марија (Својчево) 535
Радаковић Мила 535
Радаковић Милена 402
Радаковић Милица Мица 881 865 891
908
Радаковић Милка 568
Радаковић Миња 881
Радаковић Петар 520
Радаковић Радојка 238
Радаковић Савка 517542
Радаковић Смиља 61
Раданов Даница 806
Раданов Драгутин Бата 806
Радановић Бисенија 403
Раде (Јаковац) 612
Раденковић Витомир Јелен 611 613 614
Раденковић Вукана 750
Раденковић Даница 723
Раденковић Загорка 666
Раденковић Косара 754
Раденковић Лепосава 753
Раденковић Љубица 494
Раденковић Мила 261
Раденковић Милева 222
Раденковић Милица 597
Раденковић Милка 556
Раденковић Предраг 597
Раденковић Ружица 779
Раденковић Цака 301
Раденковић Цвета 184 607 611 613 614
618619
Радивојац Даница 607
Радивојевић Брана 600 607618
Радивојевић Бранимирка 668
Радивојевић Гина 236
Радивојевић Даринка 294
Радивојевић Деса 861
Радивојевић Ђурђија 222
Радивојевић Загорка 361 386387
Радивојевић Јелица 754
Радивојевић Јованка 643
Радивојевић Јованка
Кица Ваља 854 855 863 865874
885 892 922
Радивојевић Мара Далматинка 742
Радивојевић Мила 704
Радивојевић Милева (Азања) 294
Радивојевић Милева
(Слатина) 643
Радивојевић Нада 742
Радивојевић Ната 544
Радивојевић Олга 294
Радивојевић Рада М. 775
Радивојевић Радмила 708
Радивојевић Роска 742
Радивојевић Слободанка 566 575585
Радивојевић Софија 450
Радивојевић Стојанка 779
Радивојевић Драгица 742
Радивојевић Лукић Драгица 726
Радин Маца
в. Јованов Ђурђевка
Радин Милован
в. Јованов Милош
Радисављевић Василије 667
Радисављевић Добрила Р. 672
Радисављевић Душанка 384
Радисављевић Живка 360
Радисављевић Милева (Велишевац) 384
Радисављевић Милева (Прокупље) 672
722
Радисављевић Милка 361
Радисављевић Надежда 361
Радисављевић Радисав 672
Радисављевић Стојанка
Стола Милева 661 663 672 679684
926 928 930 932
Радисављевић Стојанка 688
Радисављевић Цана 384
Радић Војислав Воја 275
Радић Димитрије 373
Радић Мара 71
Радић Милостива 634
Радић Максић Вишекруна 326
Радић Максић Радмила 326
Радичевић Бранка 432
Радичевић Драга 921
Радичевић Драгица 403 645
Радичевић Јаглика 921
Радичевић Милица 432
Радичевић Милун М. 276
Радичевић Милутин 683
Радичевић Станимирка 432
Радишић Вера 811 812
Радишић Дана 431
Радишић Жика 373
Радишић Љубинка 54
Радишић Митра 373
Радишић Радмила 316
Радишић Рајка 519
Радишић Сока 522
Радишић Стана 161
Радишић Петров Олга 48 64 95167
791—793 925 927 929 931
Радман Анђа 301
Радмановац Малина 403
Радмановић Каја 296
Радмановић Милка 296
Радмила (Ранкова) 208
Радмила Ћавка (Сарајево) 503
Радовановић Алексија 222
Радовановић Божана 177
Радовановић Борика 208

Радовановић Братислава Слава 631
Радовановић Вера 316
Радовановић Влада 564
Радовановић Вукосава (Браничево) 568
Радовановић Вукосава (Коцељево) 383
Радовановић Грола 634
Радовановић Даница (Колари) 222
Радовановић Даница (Луњевица) 430 432
Радовановић Даница (Пећ) 918
Радовановић Дара 430
Радовановић Даринка Дара 130 173 321
Радовановић Десанка 249250
Радовановић Дуда 751
Радовановић Живка 702
Радовановић Жика 631
Радовановић Злата 640
Радовановић Зора (Београд) 74
Радовановић Зора (Мајур) 343
Радовановић Јагода 253
Радовановић Јела 748
Радовановић Косана 232241
Радовановић Кристина 670
Радовановић Лепа 569
Радовановић ЈБубинка 311317
Радовановић Љубица (Ваљево) 76
Радовановић Љубица (Колари) 222
Радовановић Милева 429
Радовановић Милена 317429
Радовановић Миленија Н. 403
Радовановић Миливоје Фарбин 499
Радовановић Милијана 493
Радовановић Милић 235—238 249 250 255
Радовановић Милица (Жабари) 553 555 556 563 564 925 927 929 931
Радовановић Милица (Мало Црниће) 575576
Радовановић Милка 670687
Радовановић Милутин 250
Радовановић Миљана 494
Радовановић Миодраг Туђинац 580
Радовановић Мира Мира-Ра 119132
Радовановић Мица 427444
Радовановић Нада 764
Радовановић Надица 751
Радовановић Наталија 751
Радовановић Ненад 249
Радовановић Олга (Аранђеловац) 240 254
Радовановић Олга (Брусница) 430
Радовановић Олга (Миоиица) 357
Радовановић Павлија 343
Радовановић Радивоје 366
Радовановић Радмила 304 311317
Радовановић др Радмила 64391
Радовановић Ружа 770
Радовановић Ружица 53
Радовановић Смиљка 567 575576
Радовановић Софија 202
Радовановић Станимирка Цана 518 544
Радовановић Станица 249250
Радовановић Стев. М. 209 429 570 604 718 762 776
Радовановић Зорић Зорица 533539
Радовановић Маринковић Драгиња Гина 53 112 142 151 172
Радованчев Зорка Мама 795
Радовиновић Ната 386
Радовић Анђа 546
Радовић Анка 856 874 910 913 918
Радовић Була 861
Радовић Винка 184491
Радовић Влајко 545
Радовић Војислав 244
Радовић Госпава 915
Радовић Даница (Азања) 217294
Радовић Даница (Београд) 178
Радовић Даринка 241 244250
Радовић Драгиша 366
Радовић Зорка 913
Радовић Јана 546
Радовић Јела 546
Радовић Коса 342
Радовић Лепа 751
Радовић Макица 899918
Радовић Мара 858
Радовић Мила 490
Радовић Милијана 546
Радовић Милица 288 300301
Радовић Милка 545
Радовић Милун 755
Радовић Мица 378
Радовић Млађенка 546
Радовић Нада 39
Радовић Наста 546
Радовић Раде 546
Радовић Радмила 241 244250
Радовић Радојка 256
Радовић Радмила 241 244250
Радовић Ранђа 545
Радовић Светислав 546
Радовић Светислав Шале 355
Радовић Стаменка ' 546
Радовић Станика 546
Радовић Станимирка 545
Радовић Станка 241 244250
Радовић Станојка 546
Радовић Стојка 545546
Радовић Тијана 546
Радовић Тихомир 545
Радовић Томка 673
Радовић Фема 545
Радоичић Илинка 913
Радоичић Љубица 854 856 858 862 889 893913
Радоичић Милица 913
Радоичић Стојадинка 752
Радоичић Тала 752
Радојевић Дара 912
Радојевић Десанка 227316
Радојевић Драгиња 227
Радојевић Зорка 228
Радојевић Марија 860879
Радојевић Миливоје 429
Радојевић Милојка 689
Радојевић Мића 366
Радојевић Мица 429
Радојевић Нада 632 634636
Радојевић Надежда Нада 359360 370636
Радојевић Олга 888
Радојевић Петројка 402
Радојевић Рада 426 436448
Радојевић Роса (Прањани) 429
Радојевић Роса (Рготина) 317 596610 616621
Радојевић Румена 618
Радојевић Софија 429
Радојевић Станојка 687
Радојевић Станојка Цана 360384
Радојевић Танкосава Тана 659 660668 671 676677
Радојевић Тонка 670
Радојевић Дробњак Станица 853857 860913
Радојевић Трифуновић Милица 423 428
Радојичић Анђа 392 393
Радојичић Дара 444
Радојичић Драгоман Стамболија 603
Радојичић Јелисавета 759
Радојичић Ката 374
Радојичић Љубица 464490
Радојичић Љубомир Љука 249
Радојичић Миланака 39
Радојичић Станислава 431
Радојковић Бранко 893
Радојковић Загорка Зага 211 217 218 220 221 223 224
Радојковић Зора Д. 570
Радојковић Јаворка 211 221 224
Радојковић Јованка 221
Радојковић Лепосава 211 220 221 224
Радојковић Љубинка 213
Радојковић Љубица 226
Радојковић Милева 228
Радојковић Милојка 306
Радојковић Рада 893
Радојковић Радмила 602
Радојковић Радмила Мара 212 215 217 221223 224 295 302
Радојковић Цана 576
Радојковић Јовановић Олга 701
Радојчић Божидар 335
Радојчић Веља 721
Радојчић Десанка 254
Радојчић Душанка 723
Радојчић Живана 479
Радојчић Ивана 324335
Радојчић Милица Бела 232234
Радојчић Рада 430
Радомановић Кадивка 302
Радомировић Јелисавета Кека 238
Радомировић Слобода 292 296
Радонић Милка 809
Радонић Софија 809
Радоњић Јела 425441
Радоњић Косара 422
Радоњић Лепосава 671
Радоњић Нада 424444
Радоњић Новка 256
Радоњић Олга 750
Радосављевић 422
Радосављевић Андра 715
Радосављевић Анка 217
Радосављевић Бојана 317 411 419 420 424 425 446 447
Радосављевић Бора 603
Радосављевић Борка 602
Радосављевић Вера (Ваљево) 361
Радосављевић Вера (Чачак) 443
Радосављевић Вера Нада 595 596 602 603 605 606 610 617
Радосављевић Викторија 76 316 349—351
Радосављевић Дана 608 618
Радосављевић Даница 647
Радосављевић Даринка Дара 608 616
Радосављевић Десанка 384
Радосављевић Добривоје Боби 591592 616
Радосављевић Добрила Стара 600603 606 607 610617
Радосављевић Добросав Народ 324344
Радосављевић Драга 206
Радосављевић Драгиња 668 676
Радосављевић Ђурђија 256
Радосављевић Емилија Смиља 758 761
Радосављевић Живка (Вапа) 426
Радосављевић Живка (Неготин) 597 617
Радосављевић Зага 635
Радосављевић Златија 358 379381
Радосављевић Јагода 634
Радосављевић Јелена 317
Радосављевић Јована 403
Радосављевић Јованка (Витановац) 647
Радосављевић Јованка (Вранић) 206
Радосављевић Јулијана 303
Радосављевић Катарина Кавадарка 758
Радосављевић Катарина Ст. 345
Радосављевић Косара Нана 23 448
Радосављевић Латинка 634
Радосављевић Ленка 317
Радосављевић Лепосава 238
Радосављевић Лепша 740
Радосављевић Љубинка 304
Радосављевић Љубинка Мара 599 600 610
Радосављевић Љубица (Ваљево) 351
Радосављевић Љубица (Рибница) 392
Радосављевић Марица Шенда 812
Радосвљевић Мила 610

Радосављевић Миле 714
Радосављевић Милева 688
Радосављевић Милена 888912
Радосављевић Миленија 714
Радосављевић Миливоје 363381
Радосављевић Милица (Бабе) 217
Радосављевић Милица (*Сењски* рудник) 303
Радосављевић Милка 335
Радосављевић Милош 385
Радосављевић Милутин 429
Радосављевић Миомир 591
Радосављевић Мица 228
Радосављевић Момчило Моле 414 441 444
Радосављевић Нада (Бојник) 775
Радосављевић Нада (Подунавски одред) 812
Радосављевић Надежда Р. 304305
Радосављевић Олга 681
Радосављевић Персида 751
Радосављевић Радојка 238
Радосављевић Стојанка Наташа 597 598 602—604606 610 617
Радосављевић Тиосава 775779
Радосављевић Вукосављевић Вера 507
Радошевић Достана 3839
Радошевић Јулијана 221228
Радошевић Ксенија 69
Радошевић Роса 316
Радошевић Стојанка 51 61 288—290 300 755
Радулашки Милица 26 112 119 167 168 172
Радуловачки Зора 494
Радуловић Верица 392 393403
Радуловић Драга 515
Радуловић Ђука 916
Радуловић Зора Вера 261 262264 271 277
Радуловић Зорка Зорица Зора Вука 217 223 308—310 317 392 393 399 402
Радуловић Иконија 572
Радуловић Илинка 542
Радуловић Јелена Јелка 693 699706 717725
Радуловић Јулка 700
Радуловић Катарина 393
Радуловић Љуба 591
Радуловић Марко 341
Радуловић Миладин Крцун 901
Радуловић Милосава 542
Радуловић Мира 916
Радуловић Младен 557
Радуловић Младенка 341
Радуловић Наталија Ната 261 262 264 271 273300
Радуловић Петра 916
Радуловић Петрија 288
Радуловић Стана (Брежане) 557 558
Радуловић Стана (Слатина) 542
Радуловић Стана (Стари Качаник) 916
Радуљ Јелена Лела 841842
Радуновић Блажа 126
Радуновић Дука 878
Радуновић Љубица 913
Радуновић Милица 858917
Радуновић Милка 863913
Радуновић Петрија 301
Радусин Милка 608
Радусиновић Јана 859 888 890 912 917
Радусиновић Микица 856 872 888 890 912 917
Радусиновић Митар 859890
Рађеновић Миња 881
Раичевић Бранка 857 868919
Раичевић Горда 868
Раичевић Јован 739
Раичевић Љуба 67
Раичевић Мара 856
Раичевић Милка 919
Раичевић Ружа 853889 902
Раичевић Савка 737739 763
Раичевић Шошкић Вукица 856857 864 868 888 894 899915 918
Рајановић Божана 518533 539
Рајановић Винка 544
Рајановић Илинка 544
Рајановић Љуба 537
Рајановић Поповић Даринка Дара 533539
Рајачић Мандица 841
Рајић Деса 524
Рајић Драга 584
Рајић Душанка 224
Рајић Живка 567584
Рајић Јелица 537
Рајић Љубица 141142
Рајић Милка 671
Рајић Наталија 301
Рајић Олга 809
Рајић Продана 524
Рајић Рада 659
Рајић Радмила 641
Рајић Радован 141
Рајић Радомир Р. 529
Рајић Савка 491
Рајић Тина 431
Рајичевић Бранка 431
Рајичевић Видосава 431
Рајичевић Милица 431
Рајичевић Ружа 78
Рајичић Драга 273274 280
Рајичић Касија 247 252 253 273 279
Рајичић Радмила 253
Рајков Душан 121
Рајков Снежана 178
Рајковић Даринка 723
Рајковић Драги 635
Рајковић Драгиња 569575
Рајковић Живана 557
Рајковић Зора 771
Рајковић Илија 584
Рајковић Јелица 263264 271
Рајковић Љуба 455
Рајковић Милена Мила 39 133 143 164
Рајковић Милица 608
Рајковић Персида 610
Рајковић Ружа 606608
Рајковић Ружица 641
Рајковић Слободан 635
Рајковић Стана (Житни Поток) 660 671
Рајковић Стана (Ниш) 719725
Рајковић Стојанка 584
Рајна (Живковци) 351375
Рајовић Деспина 403
Рајовић Перса 464481 497
Рајтер Јаша 147
Рајтер Јулијана Цура 41113 114
Рајтер Милада 22 34 40 61 98 100 111 132 138 140—142 154182 286
Рајчевић Даница 352353 357
Рајчевић Марија / 634
Рајчевић Милева 275
Рајчевић Стана 696
Рајчић Благица 921
Рајчић Василија 568575
Рајчић Каја 566
Рајчић Ката 566575
Рак Стефан 791
Ракетић Десанка Деса 517 521 532 533 535—537 539 541 547
Ракетић Марушка 517
Ракић Бојана 49297 646
Ракић Бранко 169
Ракић Добрила 656 667 674 677 678 686 688 718
Ракић Драгомир 393
Ракић Ђурђија Ђука 369
Ракић Иван 703
Ракић Ивко 370
Ракић Јелена 169172
Ракић Јова 169
Ракић Катарина Каја 39178
Ракић Љубица 349
Ракић Милан (Београд) 169
Ракић Милан (Прокупље) 677
Ракић Милина 183
Ракић Милица Варвара 702 711726
Ракић Милован 579587
Ракић Милоје 563
Ракић Милосава Пепа 317 677686
Ракић Миодраг 635
Ракић Наталија 556
Ракић Огњен 655677
Ракић Олга 301 671722
Ракић Рада 579
Ракић Радмила 703704
Ракић Ружа 417
Ракић Станимир 370
Ракић Станка 768
Ракић Стојадинка Дицка 768
Ракић Ђорђевић Љубица Корошец 22 26112 200 201 206214
Ракићевић Милка 392
Раковић Бранка 503504
Раковић Милева 545
Раковић Милица 431449
Раковић Миљана 533
Ракоњац Милена 539
Ракочевић Вера :301
Ракочевић Видна 856871 877 918
Ракочевић Вукосава 773 856857 871 888
Ракочевић Олга 856
Ракоши Шер Зора 62 69800
Ралић Добрила 636643
Раљић Даринка 385
Рамњак Биса 303
Рандели Добрила 292
Рандић Марија 78
Ранђеловић Боса 598
Ранђеловић Видоје 775
Ранђеловић Винка 778
Ранђеловић Воја 596
Ранђеловић Ката 635
Ранђеловић Круна 706707
Ранђеловић Милева 743
Ранђеловић Нада Ч. 775
Ранђеловић Роса 610
Ранђеловић Стојанка 635646
Ранђеловић Глигоријевић Марика 756
Ранђеловић Зечевић Љубинка 743771
Ранђић Милена Мила 189 202317
Раниловић Зорка 234
Ранисављевић Даница 361
Ранисављевић Живко 800
Ранисављевић Лепосава 298
Ранисављевић Љубица 801
Ранковић Александар Марко 123 254 364
Ранковић Даница 573
Ранковић Дара 192
Ранковић Даринка (Голобок) 295302
Ранковић Даринка (Поповић) 209
Ранковић Драга 817
Ранковић Душанка 294
Ранковић Живка 217254
Ранковић Илија 606
Ранковић Илинка 224
Ранковић Јана 209
Ранковић Ката 184 606608
Ранковић Лепосава 232
Ранковић Љубица 238
Ранковић Милан 385
Ранковић Милева 274
Ранковић Милена 584586
Ранковић Милосава 294
Ранковић Мирјана 346
Ранковић Мирослава 193

Ранковић Ната 193
Ранковић Радоје 274
Ранковић Ристо 420
Ранковић Станија 192
Ранковић Станка 256
Ранковић Томанија 221224
Ранковић Цана 223224
Ранковић Чеда 209
Ранковић Јовановић Анђа 22 34 61
94 95 476479
Ранковић Селенић Вера 194
Ранковић Стаменић Радојка 192 199201
Ранчић Дикица 572
Ранчић Стана М. 775
Раниић Даринка Мара 253
Раовић Надежда 447
Раонић Јелисавета 753
Рапајић ЈБубица 910
Рапајић Сока 844
Распер Мирјана 342
Распоповић Дафина 298
Распоповић Радмила 94
Растовац Добрила 167
Ратеј Славица 317
Ратинац Борисав 269
Ратинац Драга 264 271277
Ратинац Драгослав 277
Ратинац Живомир 277
Ратинац Милисав Мића 276277
Ратинац Павловић Јулка 277
Ратковић Боса 190196
198 204
Ратковић Љубинка 444
Ратковић Олга 426
Ратковић Стевка 901
Раутовић Естера 602608
Раутовић Јован 620
Рауш Даринка 522
Раушевић Јованка 304
Рафаиловић Ангелина 192
Рафаиловић Душанка 323 325336
Рафаиловић Ленка 382
Рафаиловић Радмила 696697
Рафаиловић Љубица 357
Рац Магда 804
Рацков Ката 135
Рацков Ружа 135
Рацковић Вера 630
Рачић Драгослав 341
Рачић Катарина 202
Рачки Марија 22 26 73 77111
113 119 182
Раша, избеглица (Доње Зуниче) 618
Рашевић Деса 342
Рашидагић Разија 539
Рашић Божидар Данко 613
Рашић Вера 769
Рашић Винка 759
Рашић Душанка 598621
Рашић Загорка 757
Рашић Миладин 222
Рашић Савка 741
Рашић Живковић Вукана тетка Вукана 741
Рашић (Росић) Маринковић Лепосава 601618
Рашић Рељић Сава 374
Рашовић Зарфа 539
Рашовић Славка 674
Ребавка Милица 194195
Ребрача Радуновић Анђелка 69117
143 177
Рекецки Шилић Ержебет 803804
844 846
Релић Каја 811 814815
Рељић Вера (Завлака) 372373
Рељић Вера (Обреновац) 203
Рељић Дара 533544
Рељић Јулка 542
Рељић Мишо 378
Ремењак Вујица Мизар 577 578586
Рендели Добрила 311
Репац Верослава 167
Репац Душан 167
Ресавац, партизан 581
Реџеп (Пећ) 918
Реџеп Лејла 908
Реџић Борка 921
Реџић Ванка 889
Реџић Дарка 921
Реџић Драга 889
Реџић Милуша 921
Реџић Мица 889
Реџо Јонуз 921
Ржаничанин Лзубинка 635
Рибар Божана 841
Рибар др Иван 70133
Рибар Иво Лола 52 82 98167
168
Рибар Јурица 841
Рибар Тоница 82841
Рибић Зарифа 544
Рибникар ВладиславВ'' 102 141286
Рибникар Јара 102 141286
Ризнић Љубинка 236
Ризнић Радојка 235241
Ринчић Деса 699
Ринчић Роса 699
Рип Ружица 53272
Ристановић Богосав 384
Ристановић Станија 362
Ристивојевић Зорка Зора 30 351376
378 380
Ристивојевић Наталија 344
Ристивојевић Споменка 378 381382
Ристивојевић Кикић Божа 373
Ристић Бисерка 858
Ристић Благоје Раде 752
Ристић Боса 865
Ристић Боска 869 906922
Ристић Бранислава Д. 672
Ристић Бранка 658 666679
Ристић Велика 777
Ристић Вера (Приштина) 920
Ристић Вера (Сењски рудник) 303
Ристић Вукосава (Доњи Дубич) 628
Ристић Вукосава (Јабланица) 772
Ристић Гина 557
Ристић Гроздана 239
Ристић Даринка 754
Ристић Деса 740
Ристић Дикосава 753
Ристић Драгица 678
Ристић Душка 922
Ристић Живана 306
Ристић Живка (Бачка) 808
Ристић Живка (Берчиновац) 610
Ристић Живка (Приштина) 869870
881 888
906 920
Ристић Живослава 217296
Ристић Загорка 750 756763
Ристић Зора (Нова Варош) 522
Ристић Зора (Обрадовце) 757
Ристић Зорица 920
Ристић Јелена 595
Ристић Јелена Лека 600618
Ристић Јулијана Јуца 317 663665
667 686 717
Ристић Јулка 739
Ристић Катарина 224
Ристић Ковинка 297
Ристић Косара 704
Ристић Лепосава 777
Ристић Љубинка (Александрово) 660
Ристић Љубинка (Шљивар) 595608
Ристић Љубица (Брежане) 568
Ристић Љубица (Лесковац) 752
Ристић Љубица (Прокупље) 680
Ристић Љубица (Рибница) 395
Ристић Марија 325
Ристић Маса 761
Ристић Мика М. 600
Ристић Миланка 306
Ристић Миле 376
Ристић Милена (Аранђеловац) 254
Ристић Милена (Београд) 26
Ристић Милица (Краљево) 395
Ристић Милица (Ниш) 723
Ристић Мица 672 675687
Ристић Младена 777
Ристић Момчило В. 599
Ристић Нада 771
Ристић Новка 373384
Ристић Оливера Белка 778
Ристић Персида 346
Ристић Петар 165
Ристић Рада 759
Ристић Радмила 651
Ристић Радојица 172 485 841 240245
Ристић Радунка 779
Ристић Ратомир Сеља 577578
Ристић Роса 732 739 740770
Ристић Савка 732
Ристић Славко 254
Ристић Софија 240 241245
Ристић Стана 303306
Ристић Стојанка 771
Ристић Татјана 311 317 441445
Ристић Ракас Љубица 858 869875
882 907 921
Ристић Трајковић Десанка 771
Ристовић Вида 499
Ристовић Грозда 494508
Ристовић Даринка 403
Ристовић Јека 208
Ристовић Косана 392
Ристовић Милосава 668
Ристовић Надежда 861858
875 884 889
Ристовић Ната 426
Ристовић Ненад 745
Рита (Приштина) 905
Рифат бег 920
Ровчанин Радојка 542
Рогановић Милуша (Милуна) 682 687
Рожанић Даница 41
Рокић Божица 339
Рокић Коста 339
Рокић Лепа 324 339 340342
Рокић Остоја 596
Рокнић др Бојана 635
Романдић Ангелина 545
Романдић Драгица 545
Романдић Зорка 545
Романдић Јована 542
Романдић Ката 535
Романдић Милан 545
Романдић Милева 545
Романдић Милица 545
Романдић Михајло 545
Романдић Савка 545
Романдић Станка 545
Романдић Цвијета 545
Романија, избеглица (Ужице) 484
Ромић Перка 891
Ромчевић Риста 751
Роса (Зајечар) 614
Росић Аврам 342
Росић Вера 255
Росић Љубица 255
Росић Павлија 342
Росић Перса 381
Росић Радосава 343
Росић Савка 342
Росић Станија 236 253255
Росић Цвета баба Дика 298
Рубежић Станислава 900
Рувидић Босиљка 326
Рувидић Лина 333
Рувидић Радојка 326

Рувидић Станојка 326
Рудић Милена 527528
Ружа (Зајечар) 613
Ружић 570
Ружић Владимир 595
Ружић Даринка 562
Ружић Милунка 301
Ружић Радивоје 25 26
Ружић Радинка Соња 562563
Ружић Стоја Цана 601615
Ружица (Кучајна) 568
Руњевић Драга 538
Русимовић Стојана 759
Русова Милена 325

С

Сабљић Босиљка Боса 858 887917
Саватијевић Радосава 493
Саватић Мара 341
Савета Цана (Самариновац) 674
Савилић (Савкић) Загорка 303
Савин Љубица 809
Савић Алексија 462 465 482 497
Савић Ана (Београд) 182
Савић Ана (Ивањица) 491
Савић Ангелина 631635
Савић Анђелка 339
Савић Божица 228
Савић Бојана 226
Савић Боса 640
Савић Бранка 61 85179 182 183 479
Савић Бранко 451
Савић Вера 734
Савић Видосава в. Леви Васовић Лидија Мира
Савић Владимир Јан 645
Савић Даринка 326
Савић Десанка 618
Савић Динка Тетка 817
Савић Добринка 533
Савић Драга 384
Савић др Душаи Дода 813
Савић Емилија 298
Савић Живка 422 441444
Савић Зага (Горњи Милановац) 201 422428
Савић Зага (Ниш) 697
Савић Загорка (Марковац) 317
Савић Загорка (Пријепоље) 533539
Савић Загорка Дунда 858 870874 877 878 887 888 894 915
Савић Зорка 906
Савић Зорка Зора 508510
Савић Јевросима 872
Савић Каја 30378
Савић Ката 206
Савић Коса 537547
Савић Косовка 753
Савић Ленка 643
Савић Лепосава (Гласовик) 753
Савић Лепосава (Трбушани) 411 423 440
Савић Љубинка (Вапа) 426442
Савић Љубинка (Ниш) 78621
Савић Магдалена 293
Савић Мила 519 523539
Савић Милева 256301
Савић Милева Олга 817819
Савић Милица (Вапа) 426444
Савић Милица (Суботица) 634
Савић Милка 872921
Савић Мирослава Мирка 696 719724
Савић Митра 255
Савић Миша Ћурчија 556
Савић Момирка 681
Савић Олга 167 473 497 508
Савић Перса 906
Савић Петар 157
Савић Полексија 234
Савић Рада (Београд) 45
Савић Рада (Лесковац) 733736
Савић др Радивоје 603
Савић Радмила (Вранић) 206
Савић Радмила (Житковац) 722
Савић Радојка 183
Савић Ружа 547
Савић Савета 779
Савић Славка 504
Савић Софија 427442
Савић Стајка 463 492 499
Савић Станка 427442
Савић Станојка 921
Савић Стевка 757
Савић Стојанка Стола 635646
Савић Тодора 762
Савић Христина 642
Савић Вукићевић Мирослава 317
Савић Милојевић Добрила 635
Савић Перуничић Мила 520522
Савић Стефановић Слободанка Данка 39 53 112 128 142 143 157 173
Савић Трпковић Ана 157
Савићевић Боса 916
Савићевић Зорка 916
Савићевић Јаворка 681
Савићевић Јела 916919
Савићевић Милуша 881
Савићевић Радојка 403
Савићевић Св. 219
Савичин Зорка 791
Савкић Милева 326
Савкић Милица 325326
Савковић Драгиња Синка 49 95522
Савковић Милка 659
Савковић Нада 647
Савковић Светислав 680
Савковић Хранислав 721
Савовић Драгиња 490
Савовић Емилија 504
Савовић Ката 490
Савовић Русинка 504
Савовић Стојисава 464490
Савчић Андрија Андра Баја 365382 384
Садику Игбал 884
Садику Рамиз 860 899921
Садику Хириша 860
Сајџија Олга 640
Сакс Мира 93
Салај Јулишка 22 25 26111 136 161 165
Салбергер Богомила 79
Салихи Зенел 920
Самарџић Вељко 655
Самарџић Ђука 491
Самарџић Јелена 918
Самарџић Олга / 651
Самарџић Ружа 329
Самарџића кућа 870
Самоковлија Ева 53
Самолов Мира 791
Санда Социјалка (Пирот) 708
Сандић др Драгослав 59
Сандић Милева 29
Сандић Ружа 24 28 73 77 729
Сандуловић Рада 572
Санков Радунка 726
Сарага Зора 421
Сарван Наталија 38
Сарић Живка 208
Сарић Јуре 212218
Сарић Нада 212
Сарић Вукмановић Милица 39 61 94 114182 183 184
Сас Агнеса Агика 40 93 96 800
Сачић Софија 809
Саџаков Невенка 809
Светковић Цака 301
Светлац Невенка 910
Светлић, капетан 306
Свиларић Иванка 812
Свиленовић Савка 747
Сврдлан Анђа 841
Сегер Јелица 557566
Седлан Живан 8586
Седлар Поповић Анђа 144 145158
Сејдић Јашка К. 775
Сејфулина Лидија 40612
Секељ Илона 803804
Секицки Иса 806
Секицки Катица 806807
Секицки Младен 806
Секлоћа Љубица 698726
Секулић 502
Секулић Алексија 547
Секулић Анкица 34
Секулић Бане 804
Секулић Вида 207
Секулић Даница 273274
Секулић Деспот 366
Секулић Живка 208
Секулић Исидора 183
Секулић Јелисавета Соја 372 373384
Секулић Јелица 208
Секулић Љубинка 208
Секулић Милица Мица 317446
Секулић Обренија 208
Секулић Петра 545
Секулић Рајка М. 343
Секуловић Вера 922
Секуловић Вишеслава 873894
Секуловић Дара 910922
Секуловић Добрила Оља 865 875892 894 895917
Секуловић Марија 860899
Секуловић Оливера 917
Селаковић Зора 113 114 172177
Селаковић Милан 435
Селаковић Надежда Нада 409424 435 444
Селаковић Павле 445
Селенић Евица Бела 193202
Селенић Љубица 326
Селенић Надежда 341
Селеши Барбара Боришка 93 96787 789 790
Селић Сара 287 300302
Сенде Поповић Корнелија Нели 82 83 95111 120 121 160 161 254
Сенић др Вера 712
Сенић Нада 61 128 656684
Сеп Молнар Марија 804
Серво Терезија 94
Сергијевић Јелена 114
Сердаревић Ружица 376
Сертић Анкица 93 96
Сертић Злата 135173
Сертић Иван 135
Сертић Радмила 698
Сефедин бег 920
Сибиновић Лепосава 618
Сибиновић Љубинка 618
Сибиновић Момчило 592 595616
Сибиновић Раја 618
Сибиновић Станка 618
Сикимић Данијела 112 168172
Сикимић Никола 578581
Сикимић Тонка 124
Симатковић Даница 812
Симеоновић Ђорђе 592
Симеоновић Јанко Сава 592595 612 614

Симеоновић Стојанка 608 621
Симеуновић Зора 321 325 331 339
Симеуновић Калина 600
Симеуновић Љубица 403
Симеуновић Сида 430
Симеуновић Симеона 600 616
Симеуновић Станоје 564
Симић Адам 213
Симић Ангелина 357
Симић Анђа 642
Симић Анка 378
Симић Бисенија Биса 49211 215 218 221 223 225
Симић Боса 632
Симић Вида 872
Симић Владимир 70
Симић Гроздана 302
Симић Дана 567
Симић Десанка 228
Симић Добросав 375
Симић Драган 634
Симић Драгица 221
Симић Драгослав (Крагујевац) 275
Симић Драгослав (Крушевац) 629
Симић Душанка 341
Симић Живанка 213
Симић Живка 635
Симић Загорка 921
Симић Златија 256
Симић Зорка (Крагујевац) 274
Симић Зорка (Пасковац) 341
Симић Јелена 275
Симић Јелена Јелка 490
Симић Јулка 341
Симић Катица 225
Симић Ковиљка Кика 518542 544
Симић Лаза 123124 136
Симић Ленка 384
Симић Лепа 342
Симић Лепосава 213
Симић Лепосава Лепа 317 635 640 647
Симић Љубинка 238
Симић Љубица (Ораховац) 903
Симић Љубица (Шабац) 336337
Симић Љубомир 635
Симић Магда 903
Симић Мара 213
Симић Милева (Богатић) 342
Симић Милева (Крагујевац) 274
Симић Милена (Крушар) 302
Симић Милена (Липе) 222
Симић Миленко 599
Симић Милица (Границе) 218
Симић Милица (Копљари) 256
Симић Милица (Пуста Река) 752
Симић Милица (Руњани) 341
Симић Милкица 392
Симић Милојка (Бистрица) 239
Симић Милојка (Руњани) 341
Симић Милтана 752
Симић Мира (Горња Трешњевица) 231 232
Симић Мира (Жабари) 575
Симић Младен 275
Симић Нада (Бабајић) 360386
Симић Нада (Бања Ковиљача) 341
Симић Нада (Деспотовац) 300
Симић Надежда (Ђуринци) 217
Симић Наталија (Брус) 646
Симић Наталија (Купци) 632
Симић Наталија (Шабац) 346
Симић Олга 374
Симић Пава 202203
Симић Рада 231
Симић Радмила (Копљари) 256
Симић Радмила (Луњевац) 221
Симић Радојка 173274
Симић Ратка 860 899 900 902
Симић Ружа 634
Симић Ружица 299
Симић др Сава 702
Симић Сима Суви 572574 575 577—579 587
Симић Славица 115
Симић Славка (Мали Пожаревац) 213
Симић Славка (Санковић) 357
Симић Стана 22 26 568575
Симић Станија 378
Симић Станислава 218
Симић Станица (Доњи Дубич) 628
Симић Станица Станија (Криви Вир) 601616
Симић Танкосава Ана 854862 865 874
Симић Тихомир 305
Симић Трајка 752
Симић Цвета 341
Симић Совровић Милена 465490
Симјановић Љубица 889
Симовић Анка 135
Симовић Бранислава Н. 726
Симовић Бранка Горица 698723 724
Симовић Даринка 426
Симовић Драга , 509
Симовић Драгиња 464
Симовић Драгојла 426
Симовић Душан 99100
Симовић Душанка 183
Симовић Зорка 916
Симовић Јулијана 777779
Симовић ЈБубица 426
Симовић Милка 426
Симовић Мирјана 493
Симовић Нада (Каменица) 726
Симовић Нада (Крушевац) 635
Симовић Надежда Нада 411417 421450
Симовић Радмила 330
Симовић Радомир 667
Симовић Радосава Раја 411 418 421 424
Симоновић Ана 670
Симоновић Дана 922
Симоновић Дим. 169
Симоновић Душанка 240
Симоновић Живка 607
Симоновић Јевра 702
Симоновић Јела 287303
Симоновић Јелица 699
Симоновић Костадинка 737
Симоновић Милица 287
Симоновић Милка 674
Симоновић Олга 299
Симоновић Перса 28
Симоновић Ружа 671688
Симоновић Сибинка Сида 239240
Симоновић Слободанка 703
Симоновић Стана 173
Симоновић Стојанка 608
Симоновић Цвета 753
Симоновић Кумновец Драгиња 696
Симончић Вишња 596610
Симончић Деса 618
Симончић Радмила 610
Синадиновић Десанка Деса 752 756 769
Синадиновић Милева 775778
Синадиновић Наталија 172
Синадиновић Параскева 779
Синадиновић Симка 769
Синадиновић Стана 921
Синановић Фејза 723
Синђелић Милица 503
Синђелић Бјелотић Даница ' 326
Сиришки Евица 809
Сировица Лепосава 345
Ситарица Милена 194—197 476
Сказа Владимира Влада 421
Скандарски Радосава 22
Скандарски Софија 22
Скоковић Милена 720
Скулић Анђа 872884
Славић Радмила 858874
Славковић Добрила 872
Славковић Милка 300
Славковић Ранка 427
Славче (Бугарска) 621
Слепчевић Деса 323 339342
Слобођанац Жигић Амалија 39
Словић 434
Смиља Ташана (Лесковац) 735
Смиљаковић Јован 634635
Смиљанић Андријана 340
Смиљанић Бела 340373
Смиљанић Божидар 634
Смиљанић Бојан 340
Смиљанић Грозда 493
Смиљанић Даринка 340
Смиљанић Живана 340
Смиљанић Јелена 504
Смиљанић Лепосава 161
Смиљанић Љубинка 287
Смиљанић Мара 427
Смиљанић Милена 340
Смиљанић Милија 791
Смиљанић Милијана 175
Смиљанић Ната 340
Смиљанић Обрад 533
Смиљанић Стана 289306
Смиљановић Добрана 533
Смиљевић Вера в. Спасић Смилевска Вера
Смиљка, баба (Брежане) 558
Смиљковић Вера 698
Смиљковић Даница 634
Смиљковић Стана 777779
Смоле Ивана 907
Смоловић Маруша 528
Смрека Нада 597
Соајић Миља 543
Совровић Стојановић Мара 499
Совтић Борика 872
Совтић Лена 425 428 442
Совтић Милка 869
Совтић Милојка 871 872 884 921
Совтић Роса 872
Совтић Томинка 872
Сојева Фазли 920
Сокол Глигорије 655
Соколић Кармела 373
Соколов Људмила 317
Соколовић Јана 753
Соколовић Катарина 841
Соколовић Рада 597
Соколовић Ружица 592
Солдатовић Будимка 362
Солдатовић Була 369
Солдатовић Загорка 369
Солдатовић Зорка 369
Солдатовић Иванка 369
Соладтовић Лена 362
Солдатовић Лепосава 369
Солдатовић Наталија 403
Солдатовић Олга 369
Солдатовић Станија 369
Солунац Магда 301
Сорокин Јелена Беба 135
Софран Розалија 721
Софонијевић Милојка 762
Софронић Даница 809
Софронић Зага 202
Спаић Анка 854 858 864 865 875 896 922
Спаић Василька 856
Спаић Станица 860 864 892
Спајић Зора 341
Спајић Марко 83
Спасић Босиљка 635
Спасић Верка 753
Спасић Видосава 753
Спасић Даница 890
Спасић Даринка Даче 671 688 724
Спасић Добрила 680

Спасић Драгиња 761
Спасић Зора 39
Спасић Јагода 741
Спасић Јелица 699
Спасић Лепка 907
Спасић Љубица (Бунуша) 743
Спасић Љубица (Приштина) 854
881 895
Спасић Милева 676
Спасић Мица 302
Спасић Младена 761
Спасић Нада 603
Спасић Надица 890 891 895920
Спасић Перса 741757
Спасић Ратка 759
Спасић Ристана 761
Спасић Румена 761
Спасић Бановић Зора 392
Спасић Марјановић Зора 731732
735 740
Спасић Морачић Мирјана 893
Спасић Нешовановић Вера 731739
740 767
Спасић Смилевска Вера 39128
178 182 409
Спасић Трајковић
Јелена Лала 732 738739
740 767
Спасојевић Ангелина Гина 361
Спасојевић Аница 357 378379
Спасојевић Бранка 256
Спасојевић Вера 384
Спасојевић Даница (Бресје) 305
Спасојевић Даница (Међулужје) 211
Спасојевић Даринка 256
Спасојевић Десанка 357
Спасојевић Загорка 374
Спасојевић Зорка 369
Спасојевић Љубица 337
Спасојевић Мара Макица 518544
Спасојевић Марија 392
Спасојевић Милева 345
Спасојевић Милена (Ваљево) 380381
Спасојевић Милена (Ужице) 463464
467 476496
Спасојевић Милица 357
Спасојевић Милоје 379
Спасојевић Наталија 357
Спасојевић Перка 357358
Спасојевић Радмила Рада 349 357376
378 379 380 381
Спасојевић Симка 379
Спасојевић Станија 253
Спасојевић Станица Ћака 518521
531 532 544
Спасојевић Станоје 369
Спасојевић Угринка 568
Спиридоновић Јелица 203
Спирић Вукосава 39
Срба (Јастребачки одред) 673
Срдановић Живка 340
Срдановић Лепосава 748
Срдановић Милка 464503
Срдановић Станимирка 464503
Средојевић Борка 361
Средојевић Кристина 426442
Средојевић Мира 672673
Средојевић Нада 499
Средојевић Паја 684
Средојевић Ловић Мирослава 659
Срећа Лакиновац Сенић 370
Сремац Рокса 807
Сремчевић Станислав Црни 136239
243
Сретеновић Бранка 345
Сретеновић Даница 218
Сретеновић др Драгослав 59
Сретеновић Милунка 381
Сретеновић Рада 429
Срећков Добрила 809
Срећковић Драга 384
Срећковић Живка 597
Срећковић Милица 261 262 273278
Срећковић Милојко 366
Срећковић Петруша 403
Срзентић Драгица 3961
Срзентић ЈВубица 39 161162
Срнић Јелена 339
Ставић Живана 647
Ставретовић Драга 861
Стајевић Руселина 761
Стајић Александра 178
Стајић Добринка 752
Стајић Косара 256
Стајић Љубица 840
Стајић Миленка 762
Стајић Милица 846
Стајић Рада 758
Стајић Симана 544
Стајић Сунчица 758
Стакић Коса 345
Стакић Радованка 817
Стакић Сока 809
Сталетовић Даница 921
Сталетовић Данка 921
Сталетовић Јелица 921
Сталетовић Станојка 921
Сталетовић Столе 921
Сталетовић Тодорка 910
Сталетовић Цветка 870 921
Сталић Јосиф Висарионович 422 612
687 759
Стаматовић Анка Пиносавка 223
Стаматовић Данка 896
Стаматовић Јана
Стаматовић Јован 487
Стаматовић Димитријевић
Љубинка Ружа Мала 731 764 766 772
Стамболић Добрила
Стана Зора 49 283 284 491693
704 709 718 725 730
734
Стамболић Косара 630
Стамболић Наталија 464
Стамболић Петар 137 289
Стаменић Видосава 192
Стаменић Добрила 130
Стаменић Живана 509
Стаменић Радиша 510
Стаменић Јовановић Ружа 465 479
Стаменић Ковачевић Мара 465
Стаменковић А. Б. 725
Стаменковић Агнија 761
Стаменковић Божо 135
Стаменковић Бошко 733
Стаменковић Василија Цица 118 131
161 764
Стаменковић Вера 610
Стаменковић Видосава 764
Стаменковић Даринка 734 756
Стаменковић Дафина
в. Распоповић Дафина
Стаменковић Десанка Деса 742 779
Стаменковић Драги 2526
Стаменковић Драгиња 751
Стаменковић Драгица Цица 769
Стаменковић Загорка 737
Стаменковић Јелена Јела 627 646 651
Стаменковић Јеленко 603
Стаменковић Јован 395
Стаменковић Коста 761 762
Стаменковић Лепа 861
Стаменковић Лепосава
Лепа Ленка 12 15 17 21 22 7389
94 101 180 185 695 701 718
722 730—733 735 738—740
743 766 923 927 929 931
Стаменковић Лепосава
К. Лепша Слободанка 28 729 739 761
766 772
Стаменковић Љубинка 920
Стаменковић Љубица
(Житни Поток) 660
Стаменковић Љубица (Лесковац) 764
Стаменковић Малина 634 642646
Стаменковић Мара 753
Стаменковић Милена 632
Стаменковић Милица 752
Стаменковић Нада 596
Стаменковић Оливера Вера 734756
Стаменковић Перса 759
Стаменковић Радица 779
Стаменковић Радомир 635
Стаменковић Ружа 778
Стаменковић Санда 743
Стаменковић Стамена 885
Стаменковић Трајко 129
Стаменковић Говедарска Јелка 780
Стаменковић Ђорђевић Стојанка 742
Стаменковић Ивановић
Вида Вера 29 729 735 740756
766 772
Стаменковић Јовић
Десанка Деса 135733
Стаменковић Милковић Јелица 854 862
883 888 904 916
Стана (Горња Буковица) 376
Станарчић Петар 346
Станарчић Цаја 346
Станаћев Драгиња 791
Станаћев Јованка 702 711726
Станивуковић Јелена Шиља 817818
830 833 834
Станијић Вишња 508
Станијић Милева 384
Станимиров Динка 189202
Станимировић Васка 885
Станимировић Вида Црна 737
Станимировић Јован 125
Станимировић Љубица 341
Станимировић Љубица Соња 53 261
262 817822
Станимировић Марија 739 741 885
Станимировић Мија Душко 596597
612 614 616 713 717
Станимировић Милица 302
Станимировић Мирослава Зора 125 679
685 696 713 725
Станимировић Перса 710 713717
Станисављев Загорка 841
Станисављевић, апотекар 555
Станисављевић Биса 566
Станисављевић Боса 610
Станисављевић Даница 663
Станисављевић Даринка Цана 566
Станисављевић Душанка 49701 706 722
Станисављевић Латинка 78
Станисављевић Љубица 226
Станисављевић Милева 615
Станисављевић Мита 565
Станисављевић Нада 706
Станисављевић Олга 735
Станисављевић Перка 326
Станисављевић Рада 779
Станисављевић Роса 907
Станисављевић Савка 761
Станисављевић Станислава Цана 321
322 325 328 330 332 336
338 343 769
Станисављевић Христа 323
Станисављевић Цвета А. 317 739740
744 745
Станисављевић Херман Цана 557560
Станић Деса 61 90 91 94791
Станић Душанка 302
Станић Зорка 527
Станић Косана 464
Станић Љубица 464
Станић Мика 723
Станић Миленко 463
Станић Нада (Дувно) 61167
Станић Нада (Ужице) 463
Станичић Милан 246
Станишић Анета 384
Санишић Боса 833837

Станишић Видосава 899
Станишић Гора 887 900
Станишић Дана 183
Станишић Деса (Пријепоље) 533 547
Станишић Деса (Приштина) 65
Станишић Душанка 445
Станишић Загорка 883
Станишић Милева 618
Станишић Милорад 434
Станишић Најда 751
Станишић Наталија 757
Станишић Новак 433 445
Станишић Роса 445
Станишић Ружица 173 410 411 418 420 433434 442 445 447 449
Станишић Саватије 361
Станишић Савета 670
Станишић Сретен 655
Станишић Тодорка 870 861 883903
Станишић Ерић Роксанда 433
Станишић Ковачевић Марица 431
Станишић Стошић Софија 23 77 329 336 349—351 353 354 356 361 362 376
Станка, баба (Злот) 616
Станкић Загорка 228
Станко (Зајеачр) 612614
Станков Гордана Мајка 813
Станков Наталија 802
Станковић 30
Станковић Александар Лала 324 332
Станковић Александра 770
Станковић Анђелија 78
Станковић Божана 743
Станковић Божидар (Крушевац) 634
Станковић Божидар (Мало Црниће) 575
Станковић Бојка 341
Станковић Боса 733
Станковић Босиљка 311317
Станковић Бранислава 222
Станковић Будимка 396
Станковић Велика (Драговац) 775
Станковић Велика (Масурица) 759
Станковић Вера 771
Станковић Видосава Вида 553 555 559 560 562 565
Станковић Вукосава Орлеанка 553 560 562 565 574
Станковић Гина 775
Станковић Даница 737
Станковић Дарка 747749
Станковић Деса 699
Станковић Десанка 768
Станковић Динка 775
Станковић Добрица 779
Станковић Добрунка 742
Станковић Драгица Цица 771
Станковић Душанка 771
Станковић Ђука 698
Станковић Евица 771
Станковић Жана 698
Станковић Живана 341
Станковић Живанка 225
Станковић Живорад 635
Станковић Загорка 666
Станковић Златија 193
Станковић Зора 606608
Станковић Зорка 775
Станковић Јагода 761
Станковић Јелена 744
Станковић Јелка 744
Станковић Јулка 735
Станковић Катарина 490
Станковић Катица Словенка 741
Станковић Кева 743
Станковић Коса 600
Станковић Лена 746747
Станковић Лепосава 779
Станковић Љубица (Грделица) 780
Станковић Љубица (Доња Бресница) 662
Станковић Љубица (Житни Поток) 671
Станковић Мара 775
Станковић Марија 779
Станковић Марија Мара Локошница 656 659 660671 678 680 682 687
Станковић Марија в. Белић Пенезић Гроздана Зина
Станковић Марија в. Обрадовић Радмила Гојка
Станковић Мата 762
Станковић Милева (Доња Јаина) 743
Станковић Милева (Масурица) 777
Станковић Милева (Равње) 324
Станковић Милева (Смедовац) 608
Станковић Милева Нана 566567 575 576
Станковић Милена 779
Станковић Милица (Буци) 631632
Станковић Милица (Смед. Паланка) 311317
Станковић Милица (Трговиште) 762
Станковић Милица М. 341
Станковић Милка [1] 872884
Станковић Милован 576
Станковић Милојка 687
Станковић Милунка 758
Станковић Милутин Џони 565567
Станковић Миља 779
Станковић Мир. Ј. 278
Станковић Мирослав 634
Станковић Мирослава (Прокупље) 680
Станковић Мирослава (Смољинац) 575
Станковић Нада Пекарче 291
Станковић Надежда 494
Станковић Настасија Наца 61
Станковић Никола (Пожаревац) 565
Станковић Никола (Ужице) 494
Станковић Николија 756
Станковић Олга (Драговац) 775
Станковић Олга (Смед. Паланка) 311317
Станковић Оливера 494
Станковић Параскева 742
Станковић Параскева Кевче 688722
Станковић Петар 661667
Станковић Петкана 741
Станковић Петровка 771
Ставковић Рада (Ваљево) 378
Станковић Рада (Орашје) 780
Станковић Рада (Петровац на Млави) 556
Станковић Рада (Прекопчелица) 751
Станковић Рада Ђерка 568575
Станковић Радмила 254
Станковић Радмила Хура 113140
Станковић Радојка (Јелашница) 771
Станковић Радојка (Масурица) 759
Станковић Росанда 775
Станковић Роска (Ново село) 752
Станковић Роска (Тодоровце) 779
Станковић Ружица (Крушевац) 626 634 640 647
Станковић Ружица (Пасковац) 341
Станковић Русија 779
Станковић Савета (Зладовац) 762
Станковић Савета (Масурица) 759
Станковић Савета (Умчари) 224
Станковић Савка 671
Станковић Севдалина 756
Станковић др Синиша 70
Станковић Славица 780
Станковић Смиља 771
Станковић Софијанка 771
Станковић Спаска 747
Станковић Сребра 759
Станковић Стана (Бојник) 775
Станковић Стана (Мирошевац) 744
Станковић Станија 780
Станковић Станика 762
Станковић Станица (Слишани) 749
Станковић Станица (Трнавац) 596
Станковић Стојанка (Горина) 741
Станковић Стојанка (Прекопчелица) 779
Станковић Стојанка (Придворица) 753
Станковић Тала 753
Станковић Трајка 751
Станковић Вуковић Босанка 54 695 696
Станковић Игрошанац Драгица 627
Станковић Тошић Загорка Горче 722 735
Станојевић Босиљка 596 615
Станојевић Вида 618
Станојевић Даница 758
Станојевић Дарка 743
Станојевић Живана Живка 113 141 182
Станојевић Загорка Гора 228
Станојевић Мила 314317
Станојевић Миланка 223
Стаојевић Милева 568
Станојевић Милеса 332
Станојевић Милица (Липе) 222
Станојевић Милица (Турија) 568
Станојевић Милка 891
Станојевић Миља (Крушевац) 630
Станојевић Миља (Лалиновац) 754
Станојевић Мира 553 556
Станојевић Ната 670 674
Станојевић Огњана 221
Станојевић Персида 172
Станојевић Радмила 222
Станојевић Смиљана 222
Станојевић Софија 761
Станојевић Стојанка Цунка 769
Станојковић Лоза 761
Станојковић Марија 762
Станојловић Бранко 275
Станојловић Даринка 238
Станојловић Драга 256
Станојловић Милеса Леса 204 205 485 527
Станојловић Олга (Крагујевац) 261 273 275 280
Станојловић Олга (Ниш) 723
Станојловић Сава 275
Станојловић Станислава 256
Станојловић Цаја 275
Станојловић Јовичић Милунка 253
Станојчић Бранка 375
Станојчић Вукосава 444
Станојчић Дана 189 193 202
Станојчић Загорка 193 202
Станошевић Љубинка 239
Станошевић Олга 239
Стануцевић Гора 557
Станче (Лесковац) 735
Станчевић Олга 217
Станчић Добринка 787
Станчић Милена 787
Станчић Радунка 746 771
Станчуловић Сека 572
Стариновић Јованка 779
Старчев Дивљан Катица , 39
Старчевић Душанка 53
Старчевић ЈБубинка 627 636 640
Старчевић Милева 205 349 350351 353 378 381
Старчевић Олга 431
Старчевић Павловић Јелисавета Зора Цицвара 22 26 254 255
Сташић Лепка 864
Сташић Марковић Персида 854 862 864 888 912914
Стевановић Богдан 755
Стевановић Велика 762
Стевановић Вида 299
Стевановић Грозда 647
Стевановић Дана 721
Стевановић Даринка 596
Стевановић Драгољуб 603
Стевановић Евица 704

Стевановић Живадинка 224
Стевановић Живка (Ратина).402
Стевановић Живка (Рогача) 208
Стевановић Зора 183764
Стевановић Зорица С. 317 744 745
Стевановић Зорка 450
Стевановић Илинка 225
Стевановић Јулка 761
Стевановић Касија 208
Стевановић Катарина Ката 213225
Стевановић Лена 273 275 280
Стевановић Лепосава Лепа 721
Стевановић Љубица 257
Стевановић Мара 701
Стевановић Марица (Мара Стојановић) 759
Стевановић Милева 779
Стевановић Милица 646
Стевановић Нада Сува 697712
Стевановић Николета 762
Стевановић Николија 208
Стевановић Радмила (Житковац) 703
Стевановић Радмила (Мали Пожаревац) 224
Стевановић Радојка 331 332 336345
Стевановић Росанда 742
Стевановић Ружица 704
Стевановић Славка (Биновац) 228
Стевановић Славка (Ниш) 696
Стевановић Славко 580
Стевановић Стојан 744
Стевановић Гузина Ружица 39
Стевановић Јовановић Софија 744
Стевановић Павловић Јованка 715
Стеванчевић Ангелина 640643
Стеванчевић Јула 426442
Стеванчевић Олга 217
Стеванчевић Јокановић Роксанда Руска 854 856 860887 888 899919
Стеванчевић Радуловић Олга 221
Стевић Бора 580
Стевић Дана 910
Стевић Деса Црна 559 566 567 573—576 580586
Стевић Драгиша 567586
Стевић Љуба 372
Стевић Љубица Љуба 558
Стевић Милева 443
Стевић Миља 305
Стевић Ната 573
Стевић Станиша 567586
Стевић Трифун 372
Стевовић Анка 522
Стевовић Драгојла 724
Стевовић Јеша 544
Стевовић КристинаКриста 515 522 541 544
Стевовић Лена 544
Стевовић Миљана 514
Стевовић Наташа 517 519 527529 539 544
Стевовић Радојка 515 516 519 521 527 529 539 541 544
Стевовић Радомир 541
Стевовић Родољуб 530541
Стевовић Ружа 544
Стевовић Станимирка 427
Стевовић Бећирић Ксенија Цица 53 61 68 603
Стевчић Доброслава 317 424 447
Стељић Борка 533
Степаненко Настасија 758
Степановић Анка 206
Степановић Борка 218
Степановић Драга 632
Степановић Зорка 226
Степановић Лепосава (Гараши) 234
Степановић Лепосава (Селевац) 295 300
Степановић Мена 568
Степановић Миљана 206
Степановић Ранка 325 329 331
Степановић Рушка 641
Степановић Спасенија 49 208
Степић Мица 557
Степић Јанковић Вера 557 571
Степковић Ана 299
Стерић Вера 494
Стерић Нада 494
Стерић Олга 494
Стефановић Анђа (Београд) 144 145185
Стефановић Анђа (Крагујевац) 261262 264 265271
Стефановић Бисенија 221
Стефановић Брана 598
Стефановић Бранислав 635
Стефановић Бранка 643
Стефановић Вана 538
Стефановић Васка 608 769 778
Стефановић Вера 634
Стефановић Верица 771
Стефановић Верка 774777
Стефановић Вида 885909
Стефановић Видосава 735
Стефановић Вука 638
Стефановић Вукосава 601
Стефановић Даница 615 617
Стефановић Даница Цаца 551 553—556 558
Стефановић Даница Чапљина 758
Стефановић Данка Новомалка 708
Стефановић Дара (Брежане) 568
Стефановић Дара (Крушевац) 626
Стефановић Дара (Параћии) 301
Стефановић Дара Вида 61 70 95 128 826 827 828
Стефановић Даринка 357
Стефановић Денка 759
Стефановић Деса 284
Стефановић Добрила 627
Стефановић Драга (Београд) 58 126 166
Стефановић Драга (Урошевац) 872 884
Стефановић Драгиња (Неузина) 795
Стефановић Драгиња (Ниш) 721
Стефановић Душан 595
Стефановић Душанка (Липе) 222
Стефановић Душанка (Петровац) 558
Стефановић Живана 341
Стефановић Живка 263
Стефановић Злата 504
Стефановић Зонка 780
Стефановић Зора (Осечина) 374
Стефановић Зора (Трудељ) 240
Стефановић Зорица 732 739
Стефановић Зорка 655
Стефановић Јагода 872
Стефановић Јана 202
Стефановић Јела 301
Стефановић Јелена 607
Стефановић Јелка 736
Стефановић Јована 595
Стефановић ЈованКа (Брежане) 568
Стефановић Јованка (Посавина) 203
Стефановић Јулка 921
Стефановић Каравиљка 306
Стефановић Коса 270
Стефановић Косара 720
Стефановић Лазар Лаза 126166
Стефановић Лепа (Кленовац) 213
Стефановић Лепа (Тешица) 702703
Стефановић Лепосава 341
Стефановић Лепосава Т. 344
Стефановић Љубица 906
Стефановић Мара 341
Стефановић Мила 720
Стефановић Милан (Лесковац) 764
Стефановић Милан (Неузина) 795
Стефановић Миланка (Липе) 217
Стефановић Миланка (Овсиште) 240
Стефановић Милева (Гајтан) 750
Стефановић Милева (Крушевац) 626 635
Стефановић Милева (Пожега) 474 503
Стефановић Милена 466
Стефановић Милица (Крагујевац) 263
Стефановић Милица (Крушевац) 317 635
Стефановић Милица (Неготин) 610
Стефановић Милка 557
Стефановић Митра 752
Стефановић Мица (Брежане) 568
Стефановић Мица (Велико Село) 568
Стефановић Мица (Липовац) 702
Стефановић Момчило 795
Стефановић Нада 809
Стефановић Надежда 450
Стефановић Мата 758
Стефановић Николета 764
Стефановић Обрад 23 363366
Стефаиовић Оливера 311317
Стефановић Пелагија 666
Стефановић Персида 568
Стефановић Раде 463
Стефановић Радмила (Алексинац) 724
Стефановић Радмила (Београд) 178
Стефановић Радмила (Лозовик) 218 298
Стефановић Радмила (Рогача) 228
Стефановић Ранка 53
Стефановић Реља 795
Стефановић Роксанда 296
Стефановић Роска 735
Стефановић Ружица 217
Стефановић Сима 719
Стефановић Славка 393
Стефановић Слободанка 317 554 555 556 566 568 570
Стефановић Смиља 708
Стефановић Стана 687 778779
Стефановић Станија Нина 646649
Стефановић Стеван 144145
Стефановић Стојадин 647
Стефановић Стојана 595
Стефановић Страхиња 795
Стефановић Цвета 217
Стефановић Вуковић Тодорка 858 864 875
Стефановић Ћорђевић Олга 670
Стефановић Живковић др Душица 61 69 71 94 95 162166
Стефановић Лукач Марија 69 113116 128
Стефановић Меденица Бранислава Бранка Савка 662729 739 743 764 766 772
Стефановић Милошевић Јованка 643
Стефановић Павловић Јованка 708 709
Стијаковић Љубинка 557
Стиковић Василије 543
Стиковић Драго 543
Стиковић Јелка 532543
Стиковић Милан 543
Стиковић Милица 532543
Стиковић Милка 517533
Стиковић Милоје 543
Стиковић Милосав 543
Стиковић Михајло 543
Стиковић Сава 532543
Стиковић Спасоје 543
Стиковић Спајић Миља 525 532544
Стилиновић Нада 392 393396
Стипсић Доста 870883
Стишовић Стојан 445
Стоилковић Дарка 746
Стоилковић Динка 755
Стоилковић Марија 759
Стоиловић Антуновић Загорка Зага 184 261 262 292299 300 531
Стоиљковић Анђа 735
Стоиљковић Васка 693
Стоиљковић Гиздава 775
Стоиљковић Денка 780
Стоиљковић Добрила Стубла 732
Стоиљковић Добринка 775
Стоиљковић Драга 758

Стоиљковић Загорка 775
Стоиљковић Зора 746 771
Стоиљковић Јелка 755 770
Стоиљковић Јованка 753
Стоиљковић Љубинка 756
Стоиљковић Наталија 775
Стоиљковић Олга 736
Стоиљковић Петрија 775
Стоиљковић Савка 758
Стоиљковић Сибинка 779
Стоиљковић Славка 704
Стоиљковић Софијанка 758
Стоиљковић Христина Тина 758
Стоичевић Дуња 301
Стоичић Филиповић Ката 752 754 761 768
Стоја, избеглица (Ћуприја) 286
Стоја (Стевка) Ваљево 356
Стојадинов Иванка 167
Стојадинов Смиља 167
Стојадиновић Анка 573
Стојадиновић Драги 585
Стојадиновић Драгољуб 583
Стојадиновић Живота 635
Стојадиновић Катица 557
Стојадиновић Коса 568
Стојадиновић Милан 25 101
Стојадиновић Милена 516 519
Стојадиновић Милица 568
Стојадиновић Миља 676 677699
Стојадиновић Мирко Чича 571
Стојадиновић Радмила 3839
Стојадиновић Ранђија 294
Стојадиновић Софија 583
Стојаковић Алинка 41 69138
Стојаковић Богдан 807
Стојаковић Ката 807
Стојаковић Лазар 807
Стојаковић Сета 762
Стојановић Ана 494
Стојановић Анка 285
Стојановић Богољуб Тина Коста 556 558 570 578 579 581
Стојановић Босанка 778
Стојановић Босиљка 870 907
Стојановић (Живуловић) Босиљка 618
Стојановић Бранислав Јанко 556558 572 577 580 585 586
Стојановић Бранка 743773
Стојановић Будимир Љути 572573 577 580
Стојановић Велика 778
Стојановић Вера (Прокупље) 676
Стојановић Вера (Црна Трава) 751
Стојановић Вида 743 773
Стојановић Видосава 618
Стојановић др Воја 681
Стојановић Врбица 769
Стојановић Вука 670 689
Стојановић Гавро 764
Стојановић Дамјанка 568
Стојановић Даница (Сврљиг) 705
Стојановић Даница (Пећ) 863913
Стојановић Дара 863913
Стојановић Даринка 753
Стојановић Дарка 298
Стојановић Динка 744
Стојановић Добрунка Булче 736
Стојановић Драга (Лесковац) 779
Стојановић Драга (Мало Црниће) 559 566 579580
Стојановић Драга (Речица) 753
Стојановић Драгица 759
Стојановић Драгица Д. 697726
Стојановић Драгољуб 579587
Стојановић Живка 906
Стојановић Зага 293
Стојановић Загорка (Брза) 742
Стојановић Загорка (Липљан) 865
Стојановић Загорка (Рајац) 606
Стојановић Зонка 754 575773
Стојановић Зора Фајтина 772
Стојановић Зорка (Бајчинце) 671
Стојановић Зорка (См. Паланка) 314 317
Стојановић Иванка 791 833837
Стојановић Иконија 748
Стојановић Илинка 736
Стојановић Јевросија Д. 775
Стојановић Јела 817 818 826 827830
Стојановић Јелена 396
Стојановић Јелена, гробарка 733
Стојановић Јелена Лена Чекичка 24 28 731 765
Стојановић Јелица (Азања) 306
Стојановић Јелица (Лесковац) 732
Стојановић Јелка 737
Стојановић Јованка Бека 128
Стојановић Јулијана 708755
Стојановић Јулка 673
Стојановић Кадивка 221
Стојановић Каја 463 477 482 496
Стојановић Косана 752
Стојановић Косара 503
Стојановић Лазар 587
Стојановић Ленка 299
Стојановић Лепосава 403
Стојановић Лепосава Храбра 555—558 568 584
Стојановић Љубинка 601 602 607 610 616
Стојановић Љубинка баба Дула 573
Стојановић Љубица (Бублица) 676
Стојановић Љубица (Крушевац) 673
Стојановић Љубица (Мало Црниће) 575 579
Стојановић Љубица (Обреж) 646
Стојановић Љубица (Црни Врх) 758
Стојановић Љубица Р. 775
Стојаковић Мара (Медвеђа) 751
Стојановић Мара (Мионица) 356 357
Стојановић Мара (Мирошевац) 744
Стојановић Марија 228
Стојановић Мила 634
Стојановић Милан 366
Стојановић Милева (Велико Село) 568
Стојановић Милева (Дејан) 779
Стојановић Милева (Модрица) 640
Стојановић Милева (Шабац) 322 325 342
Стојановић Милева (Шљивар) 610
Стојановић Милена 67
Стојановић Милица 607
Стојановић Милка 317
Стојановић Милосава 607
Стојановић Милосија 601 616
Стојановић Миодраг Коле 581
Стојановић Мира 553 556 563
Стојановић Мира (Лесковац) 721
Стојановић Мирослава 610
Стојановић Мирса 759
Стојановић Мића 586
Стојановић Мица (Параћин) 301
Стојановић Мица (Урошевац) 861
Стојановић Нада (Доњи Милановац) 602
Стојановић Нада (См. Паланка) 293
Стојановић Нада (Црвеније) 610
Стојановић Нада (Црна Трава) 739 750 751 754 755 768
Стојановић Нада (Чачак) 317
Стојановић Нада Мара 764 766
Стојаиовић Надежда 351
Стојановић Надежда Нада 353 376
Стојановић Ната 567
Стојановић Никодије Татко Тресоглавац 673 685
Стојановић Никола 655
Стојановић Николија 778
Стојановић Обрадин 510
Стојановић Олга 752
Стојановић Параскева 779
Стојановић Параскева Кева 183 732 739 740
Стојановић Перса 602 617
Стојановић Персида 341
Стојановић Рада (Ваљево) 351
Стојановић Рада (Крагујевац) 317 299 302
Стојановић Радица 568
Стојановић Радмила 751 755768
Стојановић Радован 635
Стојаиовић Радојка (Каоник) 635
Стојановић Радојка (Трупале) 723
Стојановић Радунка 742
Стојановић Роксанда Роса Јана 556—558 568586
Стојановић Роса 736
Стојановић Ружа 298
Стојановић Румена 761
Стојановић Румена тетка Јелена 599 606617
Стојановић Руска 751779
Стојановић Славка 606
Стојановић Смиља 791
Стојановић Смиљана 238
Стојановић Софија 891
Стојановић Софка 764
Стојановић Спаса 617
Стојановић Спасена 464
Стојановић Спасенија 491
Стојановић Стана 742
Стојановић Стана М. 775
Стојановић Станица 396
Стојановић Стојадин
Стојановић Теодосија 778
Стојановић Тодора 698
Стојановић Аћира 721
Стојановић Цана 751775
Стојановић Цвета (Приштина) 920
Стојановић Цвета (Смрдан) 670
Стојановић Ђорђевић Олга Нада 611614
Стојановић Михаиловић Олга 746
Стојановић Младеновић Јаворка 756
Стојановић Стиовић Савка 749 752
Стојановић Стојићевић Бранка Доеа Ката 184 559 566 567 570—572 579 580 583 584 586
Стојиљковић Богдана 660
Стојиљковић Богданка Бонка 45
Стојиљковић Вера 697
Стојиљковић Вида 697
Стојиљковић Даница 735736
Стојиљковић ДесанкаДеса 662 666 668 670 674
Стојиљковић Душанка 874
Стојиљковић Јелица 681 682
Стојиљковић Јованка 522
Стојиљковић Милентије 666
Стојиљковић Милка С. 702726
Стојиљковић Рада 702726
Стојиљковић Роска 771
Стојиљковић Русанда 670 753
Стојиљковић Светислав 635
Стојиљковић Милка 916
Стојић Ангелина 286
Стојић Анђа 427
Стојић Анкица 311 317
Стојић Војин 187
Стојић Даринка 545
Стојић Ђура 129
Стојић Живана 229
Стојић Зорка 524
Стојић Јела' ' о 464
Стојић Ката 545
Стојић Косара 721
Стојић Љуба 516
Стојић Надежда 253
Стојић Новка 524
Стојић Обренија 225 226
Стојић Рада 608
Стојић Тодора 545
Стојићевић Анђа Циганчица 554 561 562

Стојићевић Живка 569
Стојићевић Живојин Жика 559 567587
Стојићевић Миодраг 559 567586
Стојићевић Наталија 559 567586
Стојичић Милана 666753
Стојичић Ружа 769
Стојишић Вера 173
Стојкић Ружа 378
Стојков Вида 807
Стојков Софија 809
Стојковић Александар 635
Стојковић Ана Весна 718 721 722731
736 739 746 767772
Стојковић Анђа 775
Стојковић Воривоје 721
Стојковић Василије 719
Стојковић Борка 211 212 218 221 223
Стојковић Вера
Вера Скопљанка 317 697719
Стојковић Вука 555559
Стојковић Вукосава 647
Стојковић Даница (Бојник) 775
Стојковић Даница
(Стара Брезовица) 671
Стојковић Драга 721723
Стојковић Драгица 759
Стојковић Загорка (Ковачевац) 211 212
218
Стојковић Загорка (Лесковац) 765
Стојковић Јелена 779
Стојковић Јелена Точкоњина 328 336
Стојковић Јелица 681
Стојковић Јергена 754
Стојковић Јованка 555558
Стојковић Катарина 305306
Стојковић Косара 761
Стојковић Љубица 616 618635
Стојковић Маца 558
Стојковић Миладинка 640
Стојковић Милица 269
Стојковић Мира 646
Стојковић Мића 218
Стојковић Нада (Алакинце) 761
Стојковић Нада (Бојник) 775
Стојковић Надежда Нада 317447
Стојковић Наста 757
Стојковић Наталија 719
Стојковић Никосава 759
Стојковић Рада 301
Стојковић Радмила 645
Стојковић др Радмила 710713
Стојковић Радојка 641
Стојковић Ружа 775
Стојковић Савета 775
Стојковић Симонида 301
Стојковић Слободанка 499
Стојковић Стана 775
Стојковић Станка 596
Стојковић Станојка 872
Стојковић Стојанка 775
Стојнић Драгутин 121
Стојовић Олга 764
Стојовић Ристена 761
Стојчевић Дуња 300
Стојчевић Љуба
Баба Јбуба 817824
Стојчић Борка 238
Стојчић Миленија 238
Стојчић Смиљка 238
Стојшић Божица 811812
Стокић Божана 569
Стокић Живана 225
Стокић Зорка 162
Стокић Илина 567
Стокић Љубица 173177
Стокић Милан 587
Стокић Милица 569
Стокић Петка 212
Стокић Светолик 584
Столић Стана 870872
Стошић Анђела 640
Стошић Бона 762
Стошић Будимка 704
Стошић Велика 422
Стошић Верка 775
Стошић Вида 752
Стошић Вукосав 293
Стошић Гроздана 183757
Стошић Драга 758
Стошић Драгица 771
Стошић Јелена 758
Стошић Јелена Лела 362
Стошић Љубица 775
Стошић Марија (Марика) 744
Стошић Милева 759
Стошић Милица 647
Стошић Миодраг 647
Стошић Олга 758
Стошић Перса 758
Стошић Рада 922
Стошић Савета 310
Стошић Стамена 750
Стошић Стана (Бојник) 775
Стошић Стана (Ниш) 698
Стошић Стојана 771
Стошић Здравковић Загорка 763
Страхинић Стамена 753
Страхинић Стана 757
Страхинић Стојановић Добрија 659 664
Страхињић Росанда 749
Стричевић Љубинка 22 26 73 76 110 118
Стругар, породица (Витомирица) 87
Стругар Ђуро 98 123 129 207
Стругар Злата 857 876 905 912
Стругар Јованка 913
Стругар Јоко 130
Стругар Лазар 585
Стругар Милица 860 899918
Стругар Стана 557
Стругар Филиповић Даница 857 864
876 912
Студен Деса 610
Ступаревић Вукосава 602
Суботић Вера 515 517 519 527 529 539
Суботић Лепосава 426442
Суботић Љубица 286
Суботић Мила 514
Суботић Паун 332355
Суботић Петар Двоспратни 585
Суботић Рада 261
Суботић Радмила 302
Суботић Радојка 422
Суботић Разуменка Мена 871881
Суботић Чедомир 332
Суботић Радосављевић Драга 317 426
436 446
Сувић Љубица 812
Сударски Паулина 70 74 80
Сујић Даница 192
Сукијасовић 570
Сукијасовић Маргарета Косовка 554 561
562
Сукијасовић Маријб 395
Сукијасовић Божовић
Ружица Ружа 554 560561
Сукијасовић Милошевић Круна 554 560
561
Сукић Магбула 537
Сулавер Магда 792 793796
Сулавер Савка 796
Сулејмани Мара 861
Сулић Марија 303
Сунарић Даница 425442
Сурдучки Евица 809
Сурдучки Милица 809
Суроји, кућа (Призрен) 870
Сурутић Дана 410
Сурчевић Ружа 861 870 871 883890
Сучевић Стана 53
Сучић Зора Јелица 119812
Сучић Јелена Лела 253254

Т

Табановић Војислав 376
Табановић Стана 376
Таборска Мара 183
Тадић др Боса 566
Тадић Велинка 346
Тадић Душан 373
Тадић Зорка 507
Тадић Мара 76
Тадић Михаило 373
Тадић Мица 556
Тадић Радојка 376
Тадић Ружа Рада 830844
Тадић Светлана Бутра 415442
Тадић Цветко Племић 373
Таинџић Даница 610
Тајевић Гросда 539
Тајевић Цана 516539
Такић Нада 700
Таковац Драгослава 234
Талијан Десанка 295
Талијан Милева 295
Таловић Јелена 429
Танасијевић Наталија 921
Танасијевић Новица 901
Танасић Видосава 162167
Танасић Лепа 323 339342
Танасић Марија 326
Танасковић Анка 429 448454
Танасковић Бисерка 298302
Танасковић Бранка 218
Танасковић Гроздана 921
Танасковић Десанка 236
Танасковић Живка 384
Танасковић Зорка 872921
Танасковић Мила 349378
Танасковић Паскаш Милка 45
Танић Душанка 610
Танић Надежда Л. 723
Танкосић Гроздана •192
Танкосић Софија 39
Тановић Васа 137
Тановић Вера Верица 516 519527
529 538
Тановић Љубица 527
Тановић Милена 521537
Тановић Слободанка Дана 514 515516
519527 529539
Танчић Љубица 752771
Танчић Савка 743757
Танчић Славка 610
Тања (Рускиња) 193
Тапић Видосава 228
Тапушковић Милева 901 913915
Тапушковић Милојка 901913
Тапушковић Милосава Шула 901913
Тапушковић Мирко 901
Тарцан Милена 602
Таса, командир
(Млавска чета) 581
Тасић Вера 771
Тасић Вида 698
Тасић Десанка 302
Тасић Душанка 598
Тасић Зона 779
Тасић Зорка 759
Тасић Јевросима 670
Тасић Кева 778
Тасић Љуба 779
Тасић Милева 746
Тасић Милутин 634635
Тасић Олгица 758
Тасић Ружа -286
Тасић Савка 93
Тасић Смиља 301
Тасић Стана 762
Тасић Стојанка 883
Тасић Струнка 771

Тасић Петровић Миланка Ланка 627 628 634642 646 648
Тасковић Деса 694 710
Таталовић Душанка 478 497
Таталовић Радмила Рада 463 489 498 527
Татић Зага 758
Татић Нада 788
Таушановић Јевросима 694
Тацић Драгутин 581
Тачић Нада 670688
Ташић Ната 735
Ташко Кочо 856
Тегетлија Перо 385
Телесковић Драгица 602 618
Текић Зора 708
Темељковић Катарина 221
Темељковић Љубица 221 227318
Теодоровић Јелена Грожђе 812
Теодоровић Олга 376
Теодоровић Стојанка 201 422423 425 428
Теодосијевић Милица 422
Теодосијевић Слободанка 317
Теодосић Ката 369
Теофановић Душанка 130
Теофиловић Видосава 507
Теофиловић Наталија 226
Тепавац Данило 744
Тепавац Олга Д. 317 739 744745
Тепавац Ружица 778
Тепавац Славица 778
Тепавац Здравковић Ружа 744
Тепавчевић Даница 872 884 891908
Тепавчевић Јелка 332 333 352355 359 376
Тепавчевић Смиља 392
Тепчевић Спасоје 445
Тербеши Абедин 880 920
Тербеши Ганимет 861 880 894919
Тербеши Ђамиље 880
Тербеши Мурадије 880
Тербеши Хала 880 903
Тербеши Шефкије 880 902919
Терек Јухас Пирошка 804
Терзин Дана 778
Терзић Бранка 393
Терзић Десанка 426 436442
Терзић Драгица 403
Терзић Драгослава 324 339
Терзић Душан 455
Терзић Ката 542
Терзић Магда 689
Терзић Мара 442
Терзић Милка 339
Терзић Павлија 339
Терзић Радмила
Терзић Радмила Булика 253 257
Терзић Радојка 542
Терзић Рај. К. 454
Терзић Станислава Цала 417 424 434 448
Терић Стана 516 533 537 541544
Тешић Анка 130 173
Тешић Душан 578
Тешић Лука 510
Тешић Наталија В. 508 510
Тешић Радојка (Равнаја) 372
Тешић Радојка (Шабац) 339
Тешић Сава 372
Тешић Симка 707
Тешканић Милица 301
Тешмановић Видојка Вида 329—331 373
Тигерман Стеван 721
Тијановић Зорка 543
Тијановић Ружа 547
Тиквицки Геза Ратко 806
Тикић Евица\М. 726
Тимотијевић Вера 49 699
Тимотијевић Деса 299
Тимотијевић Дивна 451
Тимотијевић Мила 515
Тимотијевић Олга 8 70 73 74 182
Тимошћанкова Вукосава 702
Типолд Миодраг 584
Тителац Зорица 697 715
Тито Јосип Броз 4 5 11 13 91 93 99 102 104 109 132 141 167 197 199 293 344 421 460 489 496 509 524 528 542 574 600 617 620 621 759 784 829 834 836 843 847 897 899
Тихомировић Савка 300 302
Тишма Валерија 130
Тишма Евица 656
Тмушић, породица (Дренова) 545
Тмушић Рајка 545
Тодорић Даница 76
Тодорић Драга 374
Тодорић Смиља 423 431
Тодоровић Алрауна Луна 317
Тодоровић Борка 351
Тодоровић Бранка 702
Тодоровић Будимир 455
Тодоровић Вера 443
Тодоровић Верка 779
Тодоровић Винка 430
Тодоровић Вујица 455
Тодоровић Вукосава 208 223 224 295
Тодоровић Гина 761
Тодоровић Даница (Адрани) 396
Тодоровић Даница (Вранић) 206
Тодоровић Даница (Доњи Милановац) 602
Тодоровић Даница (Ритопек) 228
Тодоровић Даринка 208 223 224
Тодоровић Даринка Сека 410
Тодоровић Деса 906
Тодоровић Десанка 647
Тодоровић Димитрије Каплар 591
Тодоровић Добрила 179
Тодоровић Добрила Цаца 625
Тодоровић Драга 906 907
Тодоровић Драгана 417 423 425
Тодоровић Драгица Драгиња Драга 200 201 214 231 232 247 248 261 317
Тодоровић Драгослар. 213
Тодоровић Думица 869
Тодоровић Душанка 726
Тодоровић Живка (Књажевац) 597 604 618
Тодоровић Живка (Шљивова) 328 336
Тодоровић Јевросима 430
Тодоровић Јелена М. 206
Тодоровић Јелена С. 206
Тодоровић Ката 632
Тодоровић Катарина 640
Тодоровић Косара 443
Тодоровић Криста 522
Тодоровић Кристина Кића 660 666 674 677 678
Тодоровић Ленка 628
Тодоровић Лепосава 422
Тодоровић Магдалена 430 450 456
Тодоровић Мара 300
Тодоровић Машинка 373
Тодоровић Милева (Брежане) 568
Тодоровић Милева (Пецка) 376
Тодоровић Милица 265
Тодоровић Милорад Х. 607
Тодоровић Милутин Миле 197 200 232 247 248 317
Тодоровић Миљана 206
Тодоровић Мита 430
Тодоровић Нада (Ритопек) 228
Тодоровић Нада (Чачак) 443
Тодоровић Наталија 422 430 447 449 456
Тодоровић Неранџа 384
Тодоровић Олга (Алексинац) 702
Тодоровмћ Олга (Власотинце) 771
Тодоровић Олга (Шутци) 241 381
Тодоровић Пантелија 228
Тодоровић Пелагија 635
Тодоровић Перка 742
Тодоровић Рада 634
Тодоровић Радосава Рада Црногорка 430 449 454455
Тодоровић Роксанда 295
Тодоровић Роса 708
Тодоровић Слободанка 317
Тодоровић Смиља 779
Тодоровић Стана (Вранић) 206
Тодоровић Стана (Сува Река) 916
Тодоровић Чедомир 213
Тодоровић Виталић ЈБубица 85
Тодосијевић Мира 301
Тодосијевић Нада 425 442
Тодосијевић Слободанка 647
Тодосић Добрила 916
Тоза, партизан (Пасјача) 661
Тојага Ковиљка 32 854 861 865 872 892 910
Тојић Мица 340
Токић Персида 920
Токовић Драгојла 504
Томајић Милка 173 175
Томанић Кринка 423 430
Томановић Деса 673 675
Томановић Загорка 688
Томановић Кола 670
Томановић Марица 688
Томановић Милева 688
Томановић Милица 671
Томановић Тадија 420
Томановић Цвијета 660 678
Томасини Силвира 853 854 855861 885 889
Томашевић Анђа 533 545
Томашевић Гојка Гоја 49 517 533 537 544
Томашевић Душан Ћирко 532 543
Томашевић Зора 533 537544
Томашевић Јованка 532 537544
Томашевић Коса 517 537544
Томашевић Љубица 532
Томашевић Милена 525 533 538539
Томашевић Милица 516 532533
Томашевић Мирјана 533
Томашевић Стана (Дренова) 535
Томашевић Стана (Цетиње) 104
Томић Анка 78
Томић Бисерка 285 300
Томић Божа 419
Томић Божица 610
Томић Боривоје Ика 613
Томић Борка 610
Томић Бранко 446
Томић Буда 658
Томић Велика 184
Томић Вера 318 696 700719
Томић Виктор 840
Томић Вукосава 640
Томић Дана (Батуша) 569
Томић Дана (Трнавац) 596
Томић Данило 455
Томић Даница 392
Томић Деса 490
Томић Десанка (Краљево) 393
Томић Десанка (Чачак) 318 424 445 446
Томић Добрила 325 328
Томић Драгомир 644
Томић Душанка 596
Томић Емилија 509
Томић Живана 567
Томић Загорка 234
Томић Злата 575 576
Томић Јелка 234
Томић Јулијана 335
Томић Косана 427 432 442

Томић Кристина 586
Томић Лазар 683
Томић Лена 567584
Томић Лепосава 628
Томић Љиљана 299
Томић Љубинка 675
Томић Љубица 723
Томић Мара 221
Томић Марица 228
Томић Мил. 361
Томић Миланка 596616
Томић Милена 253
Томић Милица 644
Томић Мира 697
Томић Мирко 183631
Томић Нада (Неготин) 610
Томић Нада (Ћуприја) 285300
Томић Надежда
Нада Вера 657 669 683 685 693 695—697 713 716—718 720 725 767
Томић Олга 694
Томић Радмила Рада 184 634—636
Томић Санда 762
Томић Славка 179
Томић Станко 792
Томић Стевка 302
Томић Цвета 710
Томић Кеслер Цветанка 710
Томић Милојковић Даринка 683 716 717
Томић Мишић Ђурђија 568 572 575 579
Томић Перић Деса 694
Томић Терзин Јелица 632 644 647 648
Томић Ценић Стана 568
Томковић Зорка 856
Томовић Бећир 520
Томовић Бисерка 873
Томовић Деса 854 864 875 896 922
Томовић Загорка 869880
Томовић Марица 542
Томовић Миља 430
Томовић Ружа 858 875 885 892 896 922
Томовић Сибинка 423428
Томшич Вида 14 1721
Тонковић Бранка 236
Топалов Јелена 22 26842
Топаловић Боса 869 870 907 920
Топаловић Вида 340345
Топаловић Вучко 435
Топаловић Гина 340
Топаловић Даница 858 868 881 890 891 894 920
Топаловић Добрила 345
Топаловић Драган 435
Топаловић Живка 326340
Топаловић Загорка Заја 324 326 340
Топаловић Зорица 920
Топаловић Ленка 499
Топаловић Лепосава 340
Топаловић Миленко 381382
Топаловић Милица
(Бајина Башта) 465
Топаловић Милица (Београд) 22
Топаловић Милица (Липолист) 326 345
Топаловић Милка 326 340
Топаловић Милојица 525
Топаловић Милош 435
Топаловић Мица 645
Топаловић Ната 427
Топаловић др Никола 332
Топаловић Радмила (Ужице) 493
Топаловић Радмила,
учитељица (Ужице) 479 502 503
Топаловић Радмила Рада 431444
Топаловић Радојка 326340
Топаловић Савка 326340
Топаловић Сибинка 409 412 422 435 444
Топаловић Тодор 659
Топаловић кућа (Царина) 332
Топаловић Раковић
Зорка Зора 49 658 659 684
Тописировић Милоје 517 543
Торбица Ђурђа Ђуја 871 881 900
Торбица Милева 920
Торбица Олга 891 920
Торовић Рада 681
Тороман породица
(Горња Горевница) 426
Тороман Сретеновић Гроздана 429 451 457
Тоскић Милан 247
Тотошковић Бранислава 771
Точаковић Марија 604
Тошић Богдана 762
Тошић Вера 607
Тошић Вида 751 779
Тошић Добрила 494
Тошић Загорка Горче 693 718
Тошић Јован 718 722
Тошић Јулка 269
Тошић Кица 273 275 280
Тошић Љубица Цура 263 275 280
Тошић Мара 425
Тошић Милосава 431
Тошић Миљана 411 419*425442
Тошић Мирослава 371
Тошић Нада 744
Тошић Олга 573
Тошић Оливера 771
Тошић Рада 702
Тошић Раденка 504
Тошић Радош 901
Тошић Ружа 901
Тошић Славка 264 271
Тошић Стоја 410 425 443 445 448 452
Тошић Цвета 371
Тошковић Фемија 749
Траиловић Милка 391 393 394 396 397
Траиловић Радмила 393
Трајић Вера 866 892
Трајић Даринка Тања 866 892 921
Трајић кућа (Гњилане) 909 921
Трајковић Александар Саша 581 582
Трајковић Борка 758
Трајковић Вера 167
Трајковић Верица 763
Трајковић Добрила 63 73 693 695 696 716 754
Трајковић Етелка Кева 185
Трајковић Живка 779
Трајковић Звезда 762
Трајковић Зорка 694
Трајковић Јелена 318 592 602 604
Трајковић Јованка В. 775
Трајковић Јовица 185 811—814
Трајковић Кадивка 762
Трајковић Лела 602
Трајковић Милена 167
Трајковић Милка 762
Трајковић Мирослав 167
Трајковић Перса , 635
Трајковић Рата 909
Трајковић Светолик 167
Трајковић Слобода Бода 53 6185 167 172
Трајковић Стамена 761
Трајковић Стојадинка 761
Трајковић Стојанка 907
Трајловић Драга 575
Трампинац М. 502
Трбаљевић Јулијана 342
Трбојевић Анђа 881
Трбојевић Душа 881
Трбојевић Душанка 726
Трбојевић Савка 891 915
Трбојевић Смиља 874
Трбовић Анђа 871
Трбовић Душка 871
Трбовић Нада 104
Трбовић Разија 537 541
Трбусић Паја 921
Требишник Олга 39
Тренчић Косана 762
Тривунац Душан 592 616 704 707
Тривунац Емилија 700
Трипковић Даница 136
Трипковић Даница Дана 463 464 503
Трипковић Коса 526 543
Трипковић Кристина 543
Трипковић Лена 526
Трипковић Љубица 410 411 424 431 444
Трипковић Миломирка 526
Трипковић Фина 526
Трипковић Јефтић Добринка 658 663679
Трифуновић Аврам 552
Трифуновић Анђелија 208
Трифуновић Борка 357
Трифуновић Велија 403
Трифуновић Даринка Бела 184 569
Трифуновић Десанка 720
Трифуновић Десанка Деса 318 635 640647
Трифуновић Деспина 403
Трифуновић Живка 403
Трифуновић Илија (Краљево) 397
Трифуновић Илија (Лисовић) 207
Трифуновић Љубица 702
Трифуновић Љубица Вера 632 634 636
Трифуновић Марија 659
Трифуновић Марко 552
Трифуновић Милева 231
Трифуновић Олга 184
Трифуновић Радмила 311 318
Трифуновић Милосављевић Радмила
Хитра Роса Мара 53 286 552 554—556 565 566 568—573 576—578
Трифуновић Титин Љубица 841
Тричковић Јованка 753
Тричковић Милева -'780-
Тричковић Рада 778
Тришић Будислава 343
Тришић Зорка 343
Тришић Милица 343
Тришић Нада Ката 584
Тришић Џелетовић Зорица 465 479
Тркуља Вера 602
Тркуља Зорка 916
Тркуља Марија 891
Трнчић Борика 671
Трпинац Јулка 287 667
Трујић Јован 604
Тузлић Смиља 53 113
Тулмировић Ковина 508
Тумин Зоја 178
Тумин Нина 655 656 657 662
Тунер Мира 595
Тунић Мара 861 870 883 892 903910
Тупањин Иванка 53
Турић Татјана 503
Турковић Елизабета Бешка 93
Турмановић Љубица 778
Турнер Харолд 109
Туртић Михаило Павка 613 614
Турудић Наталија 324
Тутић Милосављевић Живана 326
Туфегџић Анка 339342
Туфегџић Мара 335342
Туфегџић Невена 328336
Туфегџић Олга 339342
Туцић Гора 841
Туцић Зорка 801
Туцић Софија 599 616

Ћ

Ћалић Ленка 640
Ћаловић Апостоловић Лепосава 748
Ћамиловић Милка 858 922
Ћамиљи Бејтула 883

Бамиљи Дудије Тана 883920
Ћатић Јулијана Јуца Тенкић 251 272
Ћена Рукије 910
Ћендић Нада 466
Ћертић Драга 182
Ћетковић Даница Дана 874 889 894 912
Ћетковић Јелена 22 34 73 74 78110 116 125 138 164 165 167 172 178 441 693
Ћетковић Јелка 528
Ћетковић Јелица 479
Ћетковић Олга 681
Ћетковић Петра 920
Ћиповић Десанка Деса 856 874888 913 915
Ћиповић Ивана 87
Ћиповић Јулијана 870
Ћиповић Крстина 870919
Ћиповић ЈБубица 870
Ћиповић Маша 857 877 888 913915
Ћиримановић Десанка 443
Ћиримановић Драга 318 443447
Ћиримановић Мица 443
Ћирић Анка Беба 61 94 95 116184 264 271
Ћирић Видосава (Границе) 218
Ћирић Видосава (Доњи Дубич) 628
Ћирић Војиславка 238
Ћирић Гроздана 232233
Ћирић Даринка 232233
Ћирић Драгослав 564
Ћирић Ћурђица 812
Ћирић Живка 240
Ћирић Живослава Дивна 218223
Ћирић Зорка 39
Ћирић Катица Ћира 39 112 133 144 167 172
Ћирић Манасија 779
Ћирић Милена 817
Ћирић Милијана 241
Ћирић Милица 709
Ћирић Милојка 224
Ћирић Мирјана 234
Ћирић Наранџа 403
Ћирић Настасија 211
Ћирић Павле 355
Ћирјаковић Драга 504
Ћирковић Живка 490
Ћирковић Лата 617
Ћирковић Милојка 491
Ћирковић Радмила 265318
Ћирковић Роксанда 396
Ћирковић Сенија 509
Ћирковић Стаза 817
Ћировић Драга 236
Ћировић Мира 449
Ћировић Савка 451
Ћитић Гвозденија Ћузда 508
Ћоловић др Ивко 592 611616
Ћорић Драга тетка Драга 6364
Ћорковић Драгица 26 112 167 172177
Ћоровић Розалија 922
Ћосић Вера 324
Ћосић Гина 324 326 331 339
Ћосић Дана (Дренова) 640
Ћосић Дана (Штитар) 339
Ћосић Даница 874
Ћосић Даринка 358384
Ћосић Зорка (Даросава) 238
Ћосић Зорка (Руњани) 341
Ћосић Јаворка 294
Ћосић Милица 640
Ћосић Милка 184628
Ћосић Милутин 366
Ћосић Ната 339
Ћосић Негослава 355
Ћосић Никола 354
Ћосић Радмила 627640
Ћосовић (Ћосић) Милица 254
Ћосовић Радмила 318
Ћошић Кана 761
Ћубанук Даница 391 393 394 399 403
Ћук Васа 872884 908
Ћук Ћура 868
Ћук Наталија 891
Ћук Сава 881
Ћукаловић Вера 771
Ћукац Мира Црна 812
Ћуковић Бојка 533
Ћуковић Васа 11
Ћуковић Душанка 523537 539
Ћуковић Јелица 516 533
Ћуковић Ката 537
Ћуковић Коса 538
Ћуковић Милева 523
Ћуковић Радмила 251
Ћуковић Спасенија 378
Ћуковић Станиша 533
Ћуковић Тијана 533
Ћуковић Бурић Оливера 113 121
Ћуковић Воиновић Мирјана 121 516 533
Ћуковић Ковачевић Иванка 111
Ћурчија Миша / 562
Ћурчић Дана 882
Ћурчић Душанка 701
Ћурчић Евица 26 113
Ћурчић Живојин Срђа 870 871
Ћурчић Зорка 841
Ћурчић Јелисавета 743
Ћурчић Марија 194
Ћурчић Милева 907
Ћурчић Наталија Нада 128
Ћурчић Стана 422
Ћућуз Косанка Стојанка 817

У

Убавић Олга 786
Убавић Стана 128
Увалић Злата 85
Угаревић Станојка 910
Угренић Десанка 635
Удицки Мара 111
Удицки Олга 98
Удицки Предраг Денеба 137 246
Удовичић Стана 647
Узелац. 199
Узелац Ана 26
Узелац Аница 791
Узелац Милица 599
Узелац Милка 32 910
Ук Идриз 856
Уларџић Живка 326
Уларџић Слободанка 326
Урошевић Ангелина 373
Урошевић Борка 209
Урошевић Босиљка (Доња Трепча) 421426 444
Урошевић Босиљка (Рготина) 596
Урошевић Вука 618
УроШевић Вукица 721
Урошевић Живана 374
Урошевић Живка (Рготина) 618
Урошевић Живка (Шопић) 238
Урошевић Загорка 209 218
Урошевић Зорка 601 618
Урошевић Јелена 212
Урошевић Јелица Јелена 668 686
Урошевић Јован 587
Урошевић Ката 584
Урошевић Ковиљка 179
Урошевић Лепосава 288
Урошевић ЈБубинка (Рибаре) 305
УроШевић Љубинка (Стојник) 218
Урошевић Милица (Гуњаци) 374
Урошевић Милица (Крагујевац) 262 264 271 318
Урошевић Милица (Пожаревац) 567 575 576
Урошевић Милка 208 209 218 220 224
Урошевић Мица Звезда Силна 567 568 575 576 579 586
Урошевић Нада 194
Урошевић Олга 428
Урошевић Радмила (Доња Трепча) 426 444
Урошевац Радмила (Рибаре) 305
Урошевић Светислав 587
Урошевић Селена 238
Урошевић Станика 384
Урошевић Цаја 608
Урошевић Петронијевић Будимка 421 426 436 444
Ускоковић Анка 30
Ускоковић Драгољуб 721
Ускоковић Ђорђе 655
Ускоковић Ђука 809
Ускоковић Живка 358
Ускоковић Милена (Прокупље) 183 667 674 675 678 686
Ускоковић Милена (Стари Бечеј) 809
Ускоковић Миливоје 366
Ускоковић Наталија 358 379 382 384
Ускоковић Ружица 358 382384
Ускоковић Урош 125
Ушај Даница 212

Ф

Фазлагић Загорка 225 226
Фазлић Фатима 522
Фараго Ана 39
Фаркић др Бора 787
Фатић Милица 874
Фејеш Клара Мира 785 786 804 806—808
Фелдбауер Ленка 641
Фелди Зузана 846
Фелиферовић Јеремић Коса 610
Ферјанчич Франц 360
Фидлер Марија 841
Филимоновић Вида 191
ФилимоновМћ Љубина 191
Филимоновић Радојка 191
Филиповић Анђа 533
Филиповић Бисерка 568
Филиповић Бранислава 318
Филиповић Бранка 292311
Филиповић Вида 754
Филиповић Вукосава 206
Филиповић Гроздана 206
Филиповић Даница (Јагњило) 221 223 224
Филиповић Даница (Кућин) 533
Филиповић Даринка 222 298299
Филиповић Деса 856 889914
Филиповић Добрила 596610
Филиповић Загорка 748753
Филиповић Зора (Бошњановић) 384
Филиповић Зора (Сасе) 824
Филиповић Илија 869
Филиповић Јелена Лена 868 869888
Филиповић Лепа 907
Филиповић Лепосава (Брежане) 557 568
Филиповић Лепосава (Чачак) 318
Филиповић Љубинка 596
Филиповић Љубица 207
Филиповић Марица 208 209 215 217 218 224
Филиповић Марко 26
Филиповић! Милован Д. 510
Филиповић Мира 646
Филиповић Нада 698
Филиповић Наста 752
Филиповић Наталија (Валакоње) 601 618
Филиповић Наталија (Горњи Милановац) 454
Филиповић Невенка 761
Филиповић Радмила 311318

Филиповић Радојка 451
Филиповић Ружа 754
Филиповић Сибинка 221234
Филиповић Софија 217
Филиповић Стана 494
Филиповић Стеван 412
Филиповић Стојан 869
Филиповић Тасић Фрида 183
Филковић Мила Сека 758
Фирст др Клара 61
Фишер в. Рибар Иво Лола
Фишер Цана 301
Фишл Карло 801
Флауер в. Богдановић Пасквал
Флоријан Ана 665 680 684 717
Фолновић Марица 287
Фомичев Роска 759
Фоћко Манцика 792
Фрајденфелд Дора 53 54 112141 167 177
Фрајденфелд Тадић Јелена Хела 167 465 472 507508
Францисти Далибор 811
Фридфелд Шарлота 93
Фричек Вида 780
Фучек Марија 98
Фуштић Зора 527

Х

Хабулин Марија 8293
Хабуш Андрија Андра Милосав 25 26 207 208210 218
Хазнадаревић Хајрија 539
Хаим (Брајићи) 200
Халити Ђизиде 910
Хаљини Ћериме 869883
Хамза Зимрет 869
Хамовић Јелена 53
Хана Ђилије Ђија 864 901 903 915
Хана Фете 864
Хана Хурије 874 894 915
Ханг Марија 25
Хањц Марија 303
Харабус Цецилија 610
Харди Пава 846
Харнош Илонка 167
Харшањи Љубица 95
Хасанагић Исмета 533655
Хасанагић Ифета 537539
Хасанагић Сидика 537539
Хасанагић Фахрија Фахра 533539
Хасанагић Шахза 525 537 539
Хасанбеговић Ђула 535
Хасаслари Ганимет 833
Хасаслари Ђулзибар 883
Хасаслари Зинија 833883
Хасовић Пемба 522
Хасовић Фатима 543
Хаџиавдић Девка 547
Хаџиавдић Фатима 539
Хаџимуртезић Дервиша 522
Хаџимуртезић Рифка 547
Хаџимуртезић Ћеба 515522
Хаџимуртезовић Џема 522
Хаџи-Николић Јелена Ленче 111 113 167 172 178
Хаџи-Николић Панта 113
Хаџи-Николић Васиљевић Теодора 113
Хаџи-Павловић Вера 721
Хаџи-Тонић Стојан 661
Хаџић Анђа 223
Хаџић Анка 395
Хаџић Вида 742771
Хаџић Добринка 539
Хаџић Драгица 846
Хаџић Јеротије 275
Хаџић Милена 275
Хаџић др Миленко Јова 611704
Хаџић Тодоровић Наталија Ната 51 71 161 264 271 275 297 299 300 656
Хаџижифејзовић Бахта 537
Хашимбеговић Алмаса 533
Хашимбеговић Ђула 536544
Хашимбеговић Зарфа 537 539 544
Хашимбеговић Мукадеса 540
Хашимбеговић Хиба 539
Хашимбеговић Џемила 517
Хашимбеговић ЏемилаМуфтиница 533 544
Хашимбеговић Шемса 539
Хвангак Лепосава 256
Хенгл Кристина 807
Хенгл Лудвиг 807
Хензел 574 575 579585
Херцеговчић Марија 326
Херцог Ђура 721
Херцог Мила 93
Херцог Златић Лидија 93
Хима Дузене 880 903 910
Хирт Ензиг 305
Хирт Лидија 305
Хиршл Алојз 592610
Хиршл Јуста 601
Хиршл Маргита 601
Хитлер Адолф 534 593687
Хицлова Олга 117 128179
Хладни Катица 3989
Хладни Маргита 113 114167
Хован Марија 846
Хове Годфрид 805
Ховјетска Марија 219 338 372 884 921922
Хорват Николић Ана 700717
Хорват Петровић Каролина Лина 252 253261
Хорватовић Живка 239253
Хорваћанин Тасковић Недељка Мићко Неђа 310 317611 704 725
Хофман Фина 39
Хочевар Марта 91
Хоџа Бадем 880 902903
Хоџић Пирошка 111 167179
Хоџић Деда Мелахат Мими 98 854 861 865882 889
Хриштофовић Димитрије 120
Хузјан Вера 601 617618
Хумер Милка 504
Хумер Нада 504
Хуравик Зуза 842 844846
Хусар Марта 804
Хусеин Саније 908

Ц

Цагић Олга 486
Цакић Божидар > 655
Цакић Зора Лејче 732766
Цаковић Цвета 608
Цанић Видосава Ј. 596
Цанић Добрила 920
Цанић Драгица 904
Цанић Лепосава 920
Цанић Ната 301
Цанић Цана 734
Цанковић Душанка Шана 288301
Цановић Косара 593
Царановић Милева Т. 607610
Царевић Јулијана 429449
Царевић Љубица 429
Царевић Милена 49706
Царевић Нада 447
Царевић Наталија 429449
Царић Ристо 921
Царичић Злата 856915
Царцарачевић Милица 300301
Цвејић Ева 324 331 339342
Цвејић Љубица 324345
Цвејић Раде 555
Цвејић Радмила 336
Цветановић Вида 758
Цветановић Драгица 754
Цветановић Душанка 753 754 755768
Цветановић Јула 754778
Цветановић Савка 754 755 768769
Цветановић Стојана 670
Цветић Александар 595
Цветић Анка 223
Цветић Богдана 680688
Цветић Боса 8 52 58 61 63 69 72 86 94 183 332 351 355375 481 487498
Цветић Даница 342
Цветић др Душанка 53 62178
Цветић Ленка 493
Цветић Милица 62178
Цветковић Ангелина 294
Цветковић Анђа 602610
Цветковић Босиљка 598
Цветковић Гордана Д. 722
Цветковић Даница 757759
Цветковић Даница Дана 43 123 136 172 720
Цветковић Даринка 294
Цветковић Добринка 761
Цветковић Добрица 761
Цветковић Драга 303
Цветковић Драга Цига 741771
Цветковић Драгица 681
Цветковић Живка 599
Цветковић Живка Црна 566
Цветковић Загорка 744
Цветковић Илија 587
Цветковић Јана 778
Цветковић Јелена 123 136 172720
Цветковић Јулка Т. 775
Цветковић Кана 746
Цветковић Кристина 921
Цветковић Лепа 303
Цветковић Љубинка 681
Цветковић Љубица
Цветковић Мара 753
Цветковић Марија 753770
Цветковић Марица 750
Цветковић Милена 897 899 915 918 341
Цветковић Милева (Прилепац) 770
Цветковић Милева (Сливница) 757
Цветковић Милева Црногорка 734
Цветковић Милица 759
Цветковић Милојка 921
Цветковић Мирослава 771
Цветковић Наталија (Масурица) 777
Цветковић Наталија (Колари) 222
Цветковић Никосија 759
Цветковић Новка 759
Цветковић Олга 640
Цветковић Петрија 599
Цветковић Рада (Стопања) 628
Цветковић Рада (Трњане) 567
Цветковић Рада Црна 733
Цветковић Радојка 777
Цветковић Ружа 775
Цветковић Савка (Кожинце) 671 753
Цветковић Савка (Прокупље) 659 735
Цветковић Стана 921
Цветковић Стојана 752
Цветковић Петковић Станица 748
Цвијетић Васиљка 540 541 545
Цвијић Јелена 311318
Цвијовић Дара 547
Цвијовић Драгица Драга 318466 504507
Цвијовић Зорка Зора 464 491503
Цвијовић Миленка Миша 65 67 516519
Цвијовић Милица Мица 318466 504507
Цвијовић Наталија 503
Цвијовић Обрад 544

Цвијовић Олга 516 520 531 532 545
Цвијовић Рада 517 544545
Цврковић Антон 202
Цврковић Нада 202
Цегледи Рудолф 198
Цедилко Славка 608
Цекић Добривоје 191
Цекић Драга 687
Цекић Зора 737
Цекић Љубица Биса 661
Цекић Стана 771
Цекић Трајка 778
Ценић Бисера 775
Ценић Вера 161 285 289 310 318
Ценић Дана 287 289300
Ценић Дара 286
Ценић Лепосава 287 288289
Ценић Љубица 285 287289
Ценић Милица Мица 285 286289
Ценић Рада 287289
Ценић Стана 575576
Ценић Цвета 287 289300
Ценић Јоветић Зора 287289
Цента Аница 2226
Цеп Аница 812817
Церић Љубинка 570
Церовац Јелена М. 345
Церовић Вера 454
Церовић Роса 527
Церовић Смиљана 677
Цетуљска Симана 340
Цешан Михаел 794
Цибрић Нада в. Караичић Нада
Цивић Косана 635
Цимерман Марија 287302
Цимили Вера 910
Цимр Вјеђеслав 800
Цимрић Милица 618
Цинцаревић Вера 284301
Цицварић Милена 509
Цицварић Роса 465490'
Цојић Вера 757768
Цојић Вукосава 604 607618
Цојић Грозда 600
Цојић Љуба 779
Цојић Марија 778779
Цојић Милан 592616
Цојић Милева Црногорка 776778
Цојић Милица 607618
Цојић Миодраг 592616
Цојић Стојадинка 557
Цојић Цана 742776
Цокић Дара 618
Цокић Јелена 610
Цокић Митра 610
Цокић Стана 596610
Цокић Цвета 596
Цолић Миомир 595
Цонић Драгица 493
Цонић Рада 621
Цонић Станка 756
Цота Ана 351358
Цоцић Станоје 607
Црвенко Марица 860899
Црвенчанин Вера 41 86 190 191 201 214 695 725
Црни Славка 809
Црнковић Петар 25
Цувај Мелита 791
Цукавац Ката 464
Цукић Наталија 604
Цупарић Маргита 484497
Цури Седета 916
Цуцин Бојана 770
Цуцић Лола 523

Ч

Чабрић Анка 634
Чаволи Макије 879
Чађевић Марица 670
Чаленић Зора 200 201 212214
Чаленић Марија Маришка 39799
Чаленић Јанков Мирјана 113
Чалић Ката 30378
Чалић Мара 32 861917
Чалић Нада 53 137 321 323325 331 339 342
Чакаревић сестре 479
Чакаревић Вуја 491
Чакић Драга 872884
Чакић Стија 861
Чанак Стана 262 263 273 274
Чанић Пантић Стојанка 284
Чанковић Катица Мала 817
Чанковић Љубица Сека 179318
Чановић Луција 891
Чановић Мируна 891
Чапеља Ерка 812
Чаркшилијевић Зора 114
Чаркиловић Радојка 525 532544
Чаушевић Славка 535
Чварак Мара 351 353376
Чворић Јела 323
Чворовић Зорица [1] 688
Чворовић Милоранка 60 64 407411 427 444
Чворовић Милосава 670672
Чворовић Станислава Цала 416 423 429
Чекеревац Зорка Зора 465 491 504
Чекеревац Милијанка 499
Чекић Јелена 809
Чекић Милена 809
Челеби Демајо Естера 39
Челеби Меламед Рахела 3994
Челиковић Боса 346
Челникова Аверејка 501
Человић Ката 805
Чемерикић Олга 916921
Червењак Стефан 25
Чермило Зора 723
Чернић Љубица 596
Четић Смиља 227
Чивовић Верка 269
Чизмић Мица 922
Читаковић Сретен 364 376381
Читлучанин Негосава 402
Чича (Зајечар) 613614
Чичаровић Љубица 856 909913
Чичић Велика 533
Чичић Милена 542
Чобановић Љубица в. Лежајић Десанка
Чобановић Никола 129
Чобановић Сретеновић Зора 129
Чобански Мила Ружа 800 806817
Чобански Миладинка 807
Чобански Перса 806807
Чобелић др Никола 330
Чобовић Милорад 445
Чоботаревић Дана Хајдук 567
Човић Станојка 537
Чокић Бранка 342
Чокић Милена 221
Чолаковић Госпава 889
Чолић Даринка 208
Чолић Добринка 192
Чолић Драгица 83 8485
Чолић Живана 241
Чолић Загорка 345
Чолић Љубица 345
Чолић Славко 85
Чоловић Марија 69
Чоловић Перуника 689
Чоловић Хаџисмаиловић Бисера 539
Чомић Ана С. 318 732 738 740 744 745 746
Чомић Сотир 744
Чомић Пападаки Марика 744
Чонкин Добринка **34**
Чорданов Катарина 161
Чочановић Ана 861883
Чочановића кућа (Призрен) 870890
Чпајак Зејак Радмила 525
Чубрак Љубица 422
Чубрило Владислава Владица 261262 264 265 271 276
Чубриловић Копривица Вида 183
Чугуревић Милка 503
Чукић Вера 913
Чукић Љубица 862913
Чукић Наталија Ната 597618
Чукић Олга 596 597 617
Чукић Ружица 326
Чукулић Аница 393
Чукулић Даринка 182
Чукулић Марија 393 394 403
Чупић Анка 809
Чупић Гага 323
Чупић Даница 182
Чупић Звездана 228
Чупић Зорка 660
Чупић Момчило Јасни Селља 125568 579 584
Чупић Стеванија 326
Чупић Руман Даринка 173
Чупковић Васиљка 872 884 891908
Чутовић Рада 427444
Чучковић Добрија 478
Чучковић Добрила 318505
Чучковић Каја 508
Чучковић Олга 478

Џ

Џагић Душанка 372
Џаковић Лека 524
Џеват бег 920
Џелатовић Олга 601
Џелебџић Душанка 466
Џелебџић Милена 490
Џелебџић Олга 508
Џигурски Милица 86
Џигурски Наталија 8695
Џидрова Благородна 91
Џинић Перуника 872
Џинић Стојанка 872
Џиновић Катарина 326
Џомба Чеда 339
Џуверовић Јелисавета Цајка 656667 669 679 681 684
Џуверовић Коста Коља 661
Џуверовић Нада 675
Џуверовић Олга Оља 336 661 663 671673 674 679 684 685 687 740767
Џунић Милева 708
Џуџа (Зајечар) 614

Ш

Шабановић Зора 474
Шаипи Рукије 910
Шајбок Босиљка 302
Шакић Љубица 872
Шакић Радован 603
Шакић Рахида 104
Шаковић Лепа 646
Шалинић Ружица 393398
Шалипур Алексија 545
Шалипур Јеврем 537
Шалипур Јелка 537
Шалипур Јока 545
Шалипур Мара 545
Шалипур Милена (Ритоша) 537
Шалипур Милена (Прибојска Голеша) 541 545
Шалипур Милка 537 541545
Шалипур Миљена 537
Шалипур Станојка 541

Шаљић Јела 879899
Шаморел Жаклина 62113
Шантић Ајша 535
Шантрић Лепка 919
Шапоњић Вера 523
Шапоњић Душанка 547
Шапоњић Ката 521 522537
Шапоњић Милица 547
Шапоњић Стојанка 522523
Шапоњић Лековић Драгица 514 519 523
529 531 534 535 539
Шаранац Мира 660
Шаранац Рада 671673
Шаранац Тодора 687
Шарановић Васиљка 915
Шарановић Јованка 853 860 889 893
913 918
Шарановић Момчило 804
Шарановић Савета 302
Шарановић Стана 860'
Шаренац Даница 882
Шаренац Милица 664
Шарковић Смиља 202203
Шаровић Максимовић ЈБубица 203
Шарчевић Вида 340345
Шарчевић Маринка 340
Шаћири Месрура 866 870 872 887
901 910
Шаћири Муртеза 920
Швабић Лепосава 234
Швабић Михаило 104
Шварц Исидор 716
Шварц Мамула Јетика 53
Шеатовић Сека 326
Шебек Грга 716
Шеваљевић Марија 79
Шевић Даница (Београд) 130318
Шевић Даница (Косово Поље) 915
Шевић Ката 817
Шегвић Зденка 25 26 51 52 5354
62 98 100
Шегвић Злата 51 53 62159
Шегуљев Буда 472
Шегуљев Јеца 809
Шентјурц Лидија 93 9495
Шер Миндеровић Катарина Кети 39 47
59 62 110 115 116 190
192 195
Шербановић Јован Јова 559 570 576
580 581 582 587
Шербеџија Зора 341
Шестан Дана 622
Шестић Здравко 324
Шетковић Миланка 749
Шеховић Иза 532537
Шеховић Сулејма 542
Шеховић Ћама 542
Шеховић Шаћира 517544
Шеху, кућа (Призрен) 870
Шешлија Лепка 875
Шијаков Мица 808
Шијачић Боса 809
Шијачић Смиља 809
Шијачки Милена 322
Шил Арпад 716
Шиљак Мезић Добрила 82 83
Шиљић Кадивка 293
Шимерлинг Хана 39
Шимић Луца 528
Шимунић Вера 922
Шимунић Даринка 384
Шимченко др Наталија 272486
Шип Фрања 169
Шипетић Велимир 450
Шипић Милева 874916
Ширигић Босиљка 340
Ширигић Зорица 340
Шита Шемсије 880919
Шићевић Јула 426
Шићевић Косара 426450
Шишковић Драга 721
Шишковић Оливера 647
Шишковић Персида 646
Шишковић Радмила Рада 291 293 299
422527
Шиш'ковић Стана 293
Шкорић Анка 34 111 128141
Шкрбовић Петра 525
Шкрбовић Радмила 517538
Шкреблин Стела 121
Шкркић Ленка 899
Шљивић Иванка 796799
Шљукић Борка 542
Шљукић Василија 542
Шљукић Марица 542
Шљукић Перка 533
Шнајдер Милановић Радмила 58 62
66 67 68 114 127 128 160 173
Шнерсон Јосип 249
Шобер избеглица (Ужичка Пожега) 504
Шоботић Танкосава 509
Шојић Миланка 503
Шојић Наталија 115182
Шојић Ружица 113 162 179182
Шолајић Ката 426442
Шорак Милка 881
Шорбајић Митра 687
Шоти Пал Андрија 806830
Шофер, партизан (Басаре) 582
Шошкић Десанка 889
Шошкић Јелена 384
Шошкић Вукчевић Даница Касија 856
870 889 899 914
Шошкић Јовићевић Вјера 856 867 912
Шпадијер Анђа 670 684688
Шпадијер Босиљка 688
Шпадијер Драгојловић
Надежда Нада 655—657 686 688
Шпајдл Маргита Манци 69
Шпер, агент (Пожаревац) 585
Шпилер др Јурај 789 791 792795
Шпица Јела 533
Шпица Јела М. 533
Шпољарић Бранка 138
Штајнер Хеница 801
Штеби Алојзија 58
Штелцер Јованка 335
Штелцер Леона 335
Штерић Драгољуб 125 163 165570
Штерн Регина в. Караичић Нада Цуца
Штимац Ђурђица 62 90 91 94
Штрбачки Ранисављевић Латинка 800
Штросер Марушић Злата 93
Штуловић Драгица 430
Шћекић Љубица 601 602 610
Шћекић Радмила 603616
Шћепановић Госпава 907
Шћепановић Даница 915
Шћепановић Милева 907
Шћепановић Милка 534
Шубакић Живадин 275
Шубакић Радмила Рада 51 53 261 264
271275 331
Шубакић Ружица 275
Шуваковић Милева 69
Шуваковић Милица Мица,
партизанка Маша 39 58 62 71 94 112
123 136 686 718 720
721 725 736
Шуговић Злата 856 906912
Шукић ГиНа 537
Шукић Јелисава 537
Шукић Милијана 537
Шукрија Игбала 873
Шукрија Шаљић Душанка 888915
Шулејић Драгиша 292 293296
Шулејић Љубица 293 296302
Шулејић Перка 296
Шулејић Перса 293
Шулман Ружа 79 95 785786
Шуловић Јела 688
Шумоња Шћекић Љубица 273710
Шундић Радмила 254
Шундрић (Сандић) Љубица 528
Шуперка Гони 916
Шупут Живановић Лидија Милена 126
142 156 173
Шурлан Стана 256
Шутаковић Добрила 875
Шутаковић Мила 895916
Шутаковић Гулија Злата 858 865870
882 890 892 895 921
Шутић Вера 428
Шутић Љубинка 173 391 397398
401 402
Шутић Перса 449435
Шутић Тома 397 398399
Шућов Душан 801
Шушић Косана 443
Шушић Милка 426436
Шушњица Мара 661
Шушулић Мирослава 771

С К Р А Ћ Е Н И Ц Е

АВНОЈ	Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије
АКМО	Аутономна косовско-метохијска област
АСНОС	Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије
АФЖ	Антифашистички фронт жена
ВИИ	Војноисторијски институт
ВТЗ	Војнотехнички завод
ГЕСТАПО	Нацистичка тајна државна полиција
ГК	Градски комитет
ГНОО	Градски народноослободилачки одбор
ГО	Градски одбор
ДА	Државни архив
ДИРИС	Дирекција за исхрану и снабдевање
ДНБ	Беи1;ашез Шсћпсћ^еп Виго (Немачки обавештајни биро)
ДТО	Дирекција трамваја и осветљења
ДФЈ	Демократска Федеративна Југославија
ЕКВШ	Економско комерцијална висока школа
ЗАВНО БиХ	Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Босне и Херцеговине
ЗАВНОХ	Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Хрватске
ЗОЈ	Задружна омладина Југославије
ИА	Историјски архив
ИАБ	Историјски архив Београда
ИА ПКВ	Историјски архив Покрајинског комитета Војводине
ИРПЈ	Институт радничког покрета Југославије
ИРПС	Институт за историју радничког покрета Србије
ЈБ	Јавна безбедност
ЈНА	Југословенска народна армија
ЈНОФ	Јединствени народноослободилачки фронт
ЈУГОРАС	Југословенски раднички савез
КП	Комунистичка партија
КПЈ	Комунистичка партија Југославије
КПС	Комунистичка партија Србије
МК	Месни комитет
МНОО	Месни народноослободилачки одбор
МО	Месни одбор
НДХ	Независна Држава Хрватска
НО	Народноослободилачки, Народноослободилачка
НОБ	Народноослободилачка борба
НОВ	Народноослободилачка војска
НОВЈ	Народноо.слободилачка војска Југославије
НОМС	Народноослободителни младински сојуз
НОО	Народноослободилачки одбор
НОП	Народноослободилачки покрет
НОПО	Народноослободилачки партизански одред
НОР	Народноослободилачки рат
НОСО	Народноослободилачки савез омладине
НОФ	Народноослободилачки фронт Народноослободилачки фонд
НР	Народна Република
ОЗН-а	Одељење за заштиту народа
ОК	Окружни комитет
ОМПОК	Омладински културно привредни покрет
ОНОО	Окружни народноослободилачки одбор
ОО	Окружни одбор
ОП	Окружно поверенство
ОС ЖП	Омладинска секција Женског покрета
ПАБ	Привилегована аграрна банка
ПК	Покрајински комитет
ПО	Покрајински одбор
ПОЈ	Партизански одреди Југославије
ПП	Покрајинско поверенство
ПТТ	Пошта, телеграф, телефон
РК	Рејонски комитет
РСУПС	Републички секретаријат унутрашњих послова Србије
САД	Сједињене Америчке Државе
СБОТИЧ	Савез банкарских осигуравајућих, трговачких и индустријских чиновника
СД	8Б 81сћегће1(;5(11епз1; (Нацистичка служба безбедности)
СДБ	Српска државна безбедност
СДПС	Српска државна пољска стража
СДС	Српска државна стража
СЕШ	Средња економска школа
СХ	Савез комуниста
СК	Срески комитет
СКЈ	Савез комуниста Југославије
СКОЈ	Савез комунистичке омладине Југославије
СКП(б)	Свесавезна комунистичка партија (бољшевика)
СНОО	Срески народноослободилачки одбор
СО	Срески одбор
СП	Среско поверенство
СПНЈ	Савез приватних намештеника Југославије
СС	88 8сћи1:2з1аНе1 (Заштитна војна организација нацистичке странке — Немачка војна јединица)
СССР	Савез Совјетских Социј алистичких Република
СТШ	Средња техничка школа
СУП	Секретаријат унутрашњих послова
ТА	Трговачка академија
УГБ	Управа града Београда
УПО	Ужички партизански одред
УРС	Уједињени раднички синдикати
УРССЈ	Уједињени раднички синдикални савез Југославије
УСАОЈ	Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије
УСАОС	Уједињени савез антифашистичке омладине Србије
ФИДАК	Интернационална федерација бораца из I светског рата
ФНРЈ	Федеративна Народна Република Југославија
ЦК	Централни комитет
ЦО	Централни одбор

С А Д Р Ж А]

Страна

Тито о женама 4
Реч редакције 6
КПЈ и рад међу женама 9

Рад жена у синдикатима и учешће у штрајковима 21
Савез банкарских, осигуравајућих, трговачких и индустријских чиновника (СБОТИЧ) 37
Савез приватних намештеника Југославије 40
Акциони одбор државних и самоуправних службеника 42
Удружење и Дом студенткиња 49
Омладинска секција Женског покрета 56
Задруга младих девојака 68
„Жена данас” 69
Жене Србије у акцији за помоћ Шпанији ижене шпански борци 81
Политички штрајкови, демонстрације и акције за одбрану земље 85
У затворима предратне Југославије 92

Двадесетседми март и шести април 1941. године 97
Позив на устанак и оружана борба 102

Београд 107
Округ Београд 187
Округ Аранђеловац 229
Округ Крагујевац 259
Округ Поморавље 281
Округ Шабац 319
Округ Ваљево 347
Округ Краљево 389
Округ Чачак 405
Округ Ужице 459
Санџак 511
Округ Пожаревац 549
Округ Зајечар 589
Округ Крушевац 623
Округ Топлица 653
Округ Ниш 691
Округ Лесковац 727
Војводина 781
Косово 849

Поруке 925
Наказы 927
Messages 929
Messages 931

Резюме 935
Resume 936
Summary 937

Регистар имена 939
Скраћенице 1003

Издавачи

Издавачко предузеће „НОЈ1ИТ”
Београд, Теразије 27/II и
Републичка конференција ССРНС
Београд, Булевар Лењина 6

Лектор
ЖИВОРАД ЂОРЂЕВИЋ

Коректори
БИЉАНА УСКОКОВИЋ
ВЕРА ОБРАДОВИЋ

Преводиоци

Руски језик
ТАТЈАНА ГУТЕША

Француски језик
АЛЕКСЕЈ ЗОРИЋ
ЈАСЕНКА ТОМАШЕВИЋ

Енглески језик
СТЕВАН ЖИВАНОВИЋ
КРИСТИНА ПРИБИЋЕВИЋ-ЗОРИЋ

Штампа
Штампарско издавачко предузеће „СРБИЈА”
Београд, Мије Ковачевића 5

Тираж 5.000

БЕОГРАД 1975.

И С П Р А В К Е

Страна	Стубац	Ред		Пише	Треба
12	II	— 22	одозго	цк	брисати ЦК
62	II	— 2	>>	Цимер *	Цимр
64	I	— 6	>>	Петроград	Петровград
78	II	— 31		Богадновић	Богдановић
110	II	16	одоздо	мирани	организације када је ухапшена. У
135	II		одозго	уз биографију Милеве-Драгице Јовичић-Белке омашком је стављена фотографија друге другарице	
191	I	— 1	одозго	ред 1	брисати
197	II	— 29	одоздо	Синџаку	Санџаку
311	I	— 21	одоздо	страна 7	страна 383
313	I	— 13	одозго	страна 7	страна 309
317	II	— 14	одозго	поштена	пуштена
379	III	— 2	одозго (испод фотографије)	Миле Милатовић	Миленко Топаловић
381	III	— 10	одозго	Вељевског	Ваљевског
401	III	—	у наслову биограф^је	Милена	Милева
407	II	— 9	одоздо	У	избацити У
412	III	— 2	одозго	Ђуричић	Ђурчић
417	II	— 20	одоздо	—	и
428	III	— 13	одозго	Илић	Лазић
430	III	— 22	одоздо	Сименуновић	Симеуновић
440	III	— 10	одозго	запослене	пожртвоване
452	II	— 3	одозго	на групној фотографији у 2 реду стоји Заблића	Заблаћа
463	I	— 9	одоздо	Ђурђић	Ђурђић
465	I	— 10	одозго	На томе су	За НОП су
465	III	— 14	одоздо	учитељска	основна
466	II	4	одоздо	за Чачак	за Моравички срез 1945. била члан Окружног комитета КПЈ за округ чачански, затим члан Обласног комитета КПЈ за Т. Ужице и инструктор ЦК КПЈ за Србију. ■
474	II	— 3	одоздо	сестре	брисати; сестре
486	III	— 24	одозго	Шишченко	Шимченко
491	III	— 35	одозго	1941.	1944.
495	III	— 14	одоздо	Ђурић	Ђурђић V
551	III	— 2	одозго	партијска	партизанска
601	I	— 32	одозго	Мајуцић	Мијуцић
610	III	— 12	одоздо	Пајкин	Пајкић
635	I	15 и 16	одоздо	уместо 15 и 16 реда	Прва председница АФЖ у Брусу била је Јованка Голубовић, а члано-
665	III	13	одоздо		У подацима о Драгојли Веселиновић-Ђорђевић стоји да је погинула марта 1942. код Губетина. Овај податак је узет из документа на истој страни међутим, Драгојла је жива.
068	I	— □	о;(оз:го		Уз биографске податке Николете-Николије-Коле Ђорђевић из Прокупља омашком је стављена друга фотографија.

Страна	Стубац Ред Пише	Треба
669	I — између 20 и 21 одозго уметјрути	У Беркну се од самог почет-ка и за све време НОБ сво-јим радом истакла 'Петрана Павловић, мајка Народног хероја Ратка Павловића-Чи-ћка, која је уживала велики ауторитет у селу. Као члан актива жена, она је речју и својим примером бодрила жене да истрају у раду за победу. Када су је обавестили о погибији сина Ратка пока-зала је јуначко држање.

/

741	**I - 15** одоздо	Бранка Костић	Бранка Крстић
785	**II - 17** одозго	Петроградском	Петровградском
795	**II — 17** одоздо	Славко Томић	Станко Томић
800	**III — 5** одозго	Јулија Цимер	Јулћја Цимр
812	**III — 20** одоздо	Ерка Чапаља	Ерка Чапеља
931	**II — 16** одозго	□даћо	□дођа(;
932	1 – 12 одоздо	Свирча	Сварча
958	**II — 8** одоздо	**256**	**356**

Детаљ са споменика палим борцима
У Обреновцу
Рад вајара М. Крстића